

SANCTI

THOMAE AQUINATIS

OPERA OMNIA

TOMUS XII.

SANCTI THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

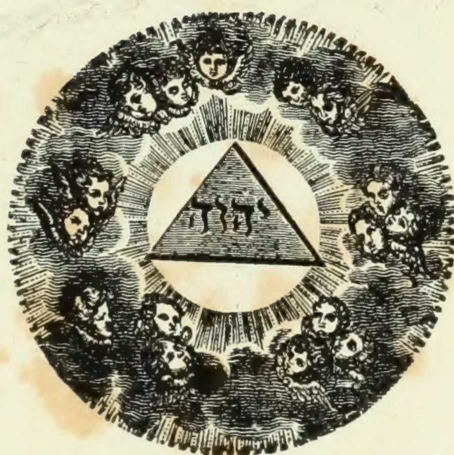
ORDINIS PRAEDICATORUM

OPERA OMNIA

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM

ACCURATE RECOGNITA

TOMUS XII.

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXII.

SANCTI THOMAE

AQUINATIS

CATENA AUREA IN QUATUOR EVANGELIA

VOLUMEN SECUNDUM

SANCTI

THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRAEDICATORUM

CATENA AUREA IN QUATUOR EVANGELIA

ADJECTIS BREVIBUS ADNOTATIONIBUS

VOLUMEN SECUNDUM

COMPLECTENS EXPOSITIONEM IN LUCAM ET JOANNEM

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXII

SANCTI
THOMÆ AQUINATIS
CATENA
SUPER LUCAE EVANGELIUM

PRAEFATIO

Induam caelos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est, verbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum. Isa. 50, 3.

Glossa (1). Inter cetera incarnationis Christi mysteria, quae Isaias Propheta diligenter et aperte praenuntiat, dicit: *Induam caelos tenebris etc.*, ex quibus verbis accipere possumus Evangelii secundum Lucam materiam, modum scribendi, finem et conditionem scriptoris. Augustinus de cons. Evang. (lib. 1, cap. 2). Lucas enim circa sacerdotalem Domini stirpem atque personam magis occupatus videtur: unde per vitulum significatus est, propter maximam victimam sacerdotis. Ambrosius (praefatione in Lucam). Vitulus enim sacerdolalis est victima: unde bene congruit vitulo hic Evangelii liber, qui a sacerdotibus inchoavit, consummavit in vitulo, qui omnium peccata suscipiens pro totius mundi vita est immolatus; et ipsam vituli immolationem Lucas stylo quodam pleniore diffudit. Glossa (2). Quia igitur passionem Christi principaliter exponere Lucas intendit, hujus Evangelii materia significari potest in eo quod dicitur: *Induam caelos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum*: nam ad litteram in passione Christi tenebrae factae sunt, et in discipulis fides obscurata est. Hieronymus super Isaiam (cap. 53). Et Christus despectus erat et ignobilis quando pendebat in cruce; et absconditus est vultus ejus atque despectus, ut humano corpore divina potentia celaretur. Hieronymus (de Viris illustribus). Sermo autem Lucae tam in Evangelio quam in Actibus Apostolorum comptior est et saeculari redolet eloquentia: unde subditur: *Dominus dedit mihi linguam eruditam.* Ambrosius (praefatione in Lucam). Nam licet Scriptura divina mundanae evacuet sapientiae disciplinam; quod majore fucata verborum ambitu quam rerum ratione subnixa sit; tamen si quis in Scripturis divinis etiam illa quae imitanda illi putant, quaerat, inveniet: sanctus enim Lucas velut quemdam historicum ordinem tenuit, et plura nobis gestorum Domini miracula revelavit; ita tamen ut omnes sapientiae virtutes Evangelii ipsius complecteretur historia. Quid enim praecellentius ad sapientiam naturalem, quam quod Spiritum sanctum creatorem etiam dominicae incarnationis extitisse reseravit? Docet moralia, in eodem libro, quemadmodum scilicet amare inimicum debeam; docet etiam rationalia, cum lego quoniam qui fidelis est in minimo, et in magno fidelis est. Eusebius in ecclesiastica Historia (lib. 3, cap. 4). Is ergo genere quidem Antiochenus, arte medicus secundum hanc medicinam quam ex Apostolorum vel societate vel traditione susceperat, duos nobis medicinales libros, quibus non corpora sed animae curentur explicuit: unde sequitur: *Ut sciam sustentare eum qui lapsus est verbo.* Hieronymus super Isaiam (cap. 50). Dicit enim se a Domino accepisse sermonem quomodo (1) lapsum errantemque populum sustentet, et revocet ad salutem. Græcus Expositor. (2) Cum autem Lucas bonae indolis esset et capacitatis strenuae, graecorum (3) scientiam consecutus est: grammaticam siquidem atque poesim adeptus perfecte, rethoricam autem et persuadendi lepores assecutus ad plenum, neque philosophiae muneribus caruit; de-

(1) *In quatuor editionibus omittitur index Glossae.*

(2) Quod ex Glossa subjungitur, non occurrit in illa quae nunc extat; et quod ex Hieronymo sine indice loci, partim sumptum est ex tract. de Viris illustr. vel Scriptoribus Eccles. in Lucam, partim ex ejus Comment. in Isai. 62, super illud, *Vade, et dices populo huic* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* quoniam.

(2) *Nicolai legit* exposuit.

(3) *Al.* et graecorum.

nique (1) et medicinam acquirit: et quoniam naturae velocitate satis de humana gustaverat sapientia, ad altiorem convolat. Accelerat igitur ad Judaeam, et visibiliter et verbo tenus Christum adit. Cumque veritatem cognosceret, verus efficitur Christi discipulus, plurimum magistro commoratus. Glossa. Unde subditur, *Erigit mane*, quasi a juventute ad saecularem sapientiam; *mane erigit mihi aurem* ad divina, *ut audiam quasi magistrum*, scilicet ipsum Christum. Eusebius in eccles Histor. (lib. 3, cap. 4). Tradunt autem, quod Evangelium suum ex Pauli ore conscripserit, sicut Marcus quae ex Petri ore fuerant praedicata conscripsit. Chrysostomus super Matthaeum (hom. 4). Uterque autem eorum magistrum imitatus est; hic quidem Paulum super flumina fluentem, ille autem Petrum breviloquio studentem. Augustinus de consen. Evang. (lib. 4, cap. 8). Eo autem tempore scripserunt quo non solum ab Ecclesia Christi, verum etiam ab ipsis adhuc in carne manentibus Apostolis probari meruerunt. Et haec prooemialiter dicta sufficiant.

(1) *Al.* deinde.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM

CAPUT PRIMUM.

Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem quae in nobis completae sunt rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis: visum est et mihi, assecuto a principio omnia diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.

1. Fuit in diebus Herodis regis Judaeae sacerdos quidam, nomine Zacharias, de vice Abia; et uxor illius de filiabus Aaron, et nomen ejus Elisabeth. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela. Et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis.

2. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suae ante Deum secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret, ingressus in templum Domini. Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi.

3. Apparuit autem illi Angelus Domini stans a dextris altaris incensi: et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua; et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem, et erit gaudium tibi et exultatio: et multi in ejus nativitate gaudebunt.

4. Erit enim magnus coram Domino, et vinum et siceram non bibet. Et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suae; et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum. Et ipse praecedet ante illum in spiritu et virtute Eliae, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam.

5. Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc sciam? Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis. Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, et missus sum loqui ad te, et haec tibi evangelizare. Et ecce eris tacens, et non poteris loqui usque in diem quo haec fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis, quae implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam, et mirabantur quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: et cognoverunt quod visionem vidisset in templo: et ipse erat innuens illis, et permansit mutus.

6. Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor ejus, et occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

7. In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaeae cui nomen Nazareth ad Virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph, de domo David; et nomen virginis Maria.

8. Et ingressus Angelus ad eam, dixit: Ave gratia plena: Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus. Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio.

9. Et ait Angelus ei: Ne timeas, Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.

10. Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei.

11. Et ecce Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua; et hic mensis est sextus illi, quae vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini: fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa Angelus.

12. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Juda, et intravit in domum Zachariae, et salutavit Elisabeth. Et factum est, ut audivit salutationem Mariae Elisabeth, exultavit infans in utero ejus; et repleta est Spiritu sancto Elisabeth, et exclamavit voce magna, et dixit: Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo. Et beata quae credidisti: quoniam perficientur ea quae dicta sunt tibi a Domino.

13. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum.

14. Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.

15. Quia respexit humilitatem ancillae suae; ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

16. Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus.

17. Et misericordia ejus a progenie in progenies, timentibus eum.

18. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui.

19. Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.

20. Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.

21. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiae suae: sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, et semini ejus in saecula.

22. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, et reversa est in domum suam.

23. Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, et peperit filium. Et audierunt vicini et cognati ejus quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei.

24. Et factum est, in die octavo venerunt circumcidere puerum; et vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater ejus dixit: Nequaquam; sed vocabitur Joannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri ejus, quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem, scripsit, dicens: Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi. Apertum est autem illico os ejus et lingua ejus, et loquebatur benedicens Deum.

25. Et factus est timor super omnes vicinos eorum, et super omnia montana Judaeae divulgabantur omnia verba haec; et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis, putas, puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

26. Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto, et prophetavit dicens: Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suae.

27. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui.

28. Sicut locutus est per os sanctorum, qui a saeculo, sunt, Prophetarum ejus.

29. Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos.

30. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti. Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis.

31. Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.

32. In sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris.

33. Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis: praeibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.

34. Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum.

35. Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto.

36. Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

37. Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu, et erat in desertis usque ad diem ostensionis suae ad Israel.

1. EUSEBIUS in ecclesiastica Historia (1) (lib. 3, cap. 4). Lucas in initio Evangelii sui, causam cur scripserit indicavit, videlicet quoniam multi alii temere praesumpserant enarrare res quae sibi magis erant ad liquidum compertae: et hoc est quod dicit: *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum.* AMBROSIUS (circ. princ. exp. prooem. in Lucam). Nam sicut multi in Judaeorum populo divino infusi Spiritu prophetaverunt, alii autem pseudoprophetae erant potius quam Prophetae; sic et nunc in novo testamento multi Evangelia scribere conati sunt, quae boni nummularii non probarunt: et aliud quidem fertur Evangelium quod duodecim scripsisse dicuntur: ausus est etiam Basilides Evangelium scribere: fertur aliud secundum Thomam, et aliud secundum Matthiam. BEDA (ibid.). Multos ergo eos non tam numerositate quam haereseos multifariae diversitate commendat (2), qui non Spiritus sancti munere donati (3), sed vacuo labore conati, magis ordinaverunt narrationem, quam historiae texuerunt veritatem. AMBROSIUS (ubi sup. paulo a princ.). Qui enim conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec implevit suo conatu: sine conatu (4) sunt enim donationes et gratia Dei, quae ubi se infuderit, rigare consuevit, ut non egeat, sed redundet scriptoris ingenium: et ideo bene dicit: *Rerum quae in nobis completae sunt*, vel quae in nobis redundant: quod enim redundat, nulli deficit: et de completo nemo dubitat, cum fidem effectus astruat, exitus prodat. ORIGENES (5) (hom. 1 in Lucam). Dicit autem, *Rerum*, quia non secundum phantasiam, juxta haereticos, exercuit Jesus carnalem ipsius adventum; sed cum veritas esset, revera negotium prosecutus est. (6) Affectum autem suum indicat ex hoc quod ait: *Quae in nobis completae sunt*; idest, quae in nobis manifestissime sunt ostensae: (7) id enim quod graece legitur πεπληροφορημένον (peplirophorimenon) uno verbo latinus sermo non explicat: certa enim fide et ratione cognoverat, neque in aliquo fluctuabat. CHRYSOSTOMUS (1). Evangelista autem non solum testimonio contentus est proprio; sed ad Apostolos totum refert, inde robur venatur sermoni; et ideo subdit: *Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt.* EUSEBIUS in eccle. Histor. (lib. 3, cap. 4). Certus est quod veritatem, vel Paulo exponente vel aliis Apostolis qui ab initio ipsi viderant vel sibi tradiderant, consecutus sit. CHRYSOSTOMUS (2). Dicit autem, *Viderunt*, quia hoc maxime robur nanciscitur credulitatis, quod addiscitur ab his qui praesentialiter viderunt. ORIGENES (hom. 1 in Lucam). Palam est autem quod cujusdam doctrinae finis est (3) in ipsa doctrina, sicut geometriae; alterius vero doctrinae finis in opere computatur, sicut medicinae: et ita est in sermone Dei. Et ideo postquam significaverat scientiam ex hoc quod dixerat, *Ipsi viderunt*, demonstrat opere ex hoc quod sequitur: *Et ministri fuerunt sermonis* vel *verbi.* AMBROSIUS (in expl. prooem. in Lucam). Nam congruit ista locutio, ut majus mysterium Verbi quam auditum esse credamus (4); sed quia non prolativum verbum, sed substantiale significatur, non vulgare verbum, sed caeleste intelligamus, cui Apostoli ministrarunt. CYRILLUS (5). Quod autem dicit, hujus Verbi visores fuisse Apostolos, concordat cum Joanne, qui dicit cap. 1: « Verbum caro factum est, et « habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus. » Verbum namque, mediante carne, visibile factum est. AMBROSIUS (ubi supra). Non solum autem secundum corpus viderunt Dominum, sed etiam secundum Verbum. Viderunt enim Verbum, qui cum Moyse et Elia viderunt gloriam Verbi; alii non viderunt, qui corpus tantummodo videre potuerunt. ORIGENES (ut supra). Et in Exodo quidem scriptum est, cap. 20: « Populus videbat vocem Domini: » vox autem auditur potius quam videtur. Sed propterea ita scriptum est, ut ostenderetur nobis, aliis videri oculis vocem Domini, quibus illi aspiciunt qui merentur. Porro in Evangelio non vox cernitur, sed sermo, qui voce praestantior est. THEOPHYLACTUS (6). Ex hoc enim manifeste innuitur

(1) Non sic expresse Eusebius, aut his expresse verbis, etsi aequivalente sensu (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *P. Nicolai, forte melius, ponit* connumerat.
(3) *Al.* donantur.
(4) *Al. omittitur* sine conatu.
(5) TITUS Bostrensis in prooem. Lucae (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) ORIGENES hom. 1 in Lucam. Haec simul cum praedictis quae sunt in Tito (ut habentur tom. 2 Bibliothecae PP. Graecorum) editiones aliae sub unius Origenis nomine confundebant: omittebantque appendicem de graeca voce πεπληροφορημένον, quam reponimus, quia editio Antuerpiensis eam habet: *et Romana insuper, an.* 1570, *et Veneta Nicolini, paulo aliis tamen verbis, ut in textu videre est; sed has editiones, ut alias notavimus, non consuluit P. Nicolai.*
(7) *In duobus Venetis exemplis, altero an* 1521, *altero vero an.* 1584, *et in Antuerpiensi, an.* 1569, *desunt sequentia usque ad* certa enim fide: *Nicolai autem sic legit intra parenthesim* (prout fert graecum πεπληροφορημένον), quod uno verbo latinus sermo non explicat.

(1) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* est esse.
(4) *P. Nicolai legit:* Non congruit ista locutio, ut magis ministerium verbi visum quam auditum esse credamus; sed quia etc.
(5) Non occurrit nisi citatum in Catena Graecorum PP.: sed aliquid simile lib. 10 in Julianum; ut nec ejus Commentarius in Lucam extat, quem tamen citat S. Thomas in 2-2, qu. 101, art. 4 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Praefat. in Lucam (*Ex edit. P. Nicolai*).

quod Lucas non fuit discipulus ab initio, sed processu temporis: alii autem fuerunt discipuli ab initio, ut Petrus, et filii Zebedaei. BEDA (in prolog. Evangelii Lucae). Et tamen Matthaeus quoque et Joannes in multis quae scriberent, ab his qui infantiam, pueritiam, genealogiamque ejus scire et gestis interesse potuerant, audire opus habebant. ORIGENES (ubi supra). Deinde facultatem scribendi replicat: quoniam ea quae scripsit, non rumore cognoverit, sed ab initio fuerit ipse consecutus (1): unde sequitur: *Visum est et mihi, assecuto a principio omnia diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile.* AMBROSIUS (in expl. prooem. in Lucam). Cum dicit, *Visum est mihi,* non negat Deo visum: a Deo enim praeparatur voluntas hominum. Prolixiorem autem hunc Evangelii librum quam ceteros esse nemo dubitaverit; et ideo non ea quae falsa sunt, sed quae vera, sibi vindicat: et ideo dicit: *Assecuto quidem omnia visum est scribere*: non omnia, sed ex omnibus: quia quae fecit Jesus si scribantur omnia, nec ipsum mundum capere arbitror. Consulto autem quae ab aliis sunt scripta praeteriit, ut propriis quibusdam singuli Evangeliorum libri mysteriorum gestorumque miraculis eminerent. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Scribit autem ad Theophilum virum inclytum, fortassis et principem, quia quod dicit Κράτιστε, Cratiste, idest optime, sive strenue, non dicebatur nisi principibus et praesidibus; sicut et Paulus Festo praesidi dixit Act. 29: « Cratiste (hoc est optime « vel strenue) Feste. » BEDA (ibidem paulo ante fin.). Theophilus autem interpretatur amans Deum vel amatus a Deo. Quisquis ergo amat Deum, sive a Deo se desiderat amari, ad se scriptum putet Evangelium, et ut sibi datum munus, sibique commendatum pignus conservet. Non autem novorum quorumlibet eidem Theophilo et velut ignotorum ratio pandenda; sed eorum de quibus eruditus est, verborum promittitur veritas exprimenda, cum subditur: *Ut cognoscas eorum verborum de quibus eruditus es, veritatem*; scilicet, ut quo quid ordine a Domino gestum dictumve sit, agnoscere queas. CHRYSOSTOMUS (2). Vel aliter. Ut certitudinem habeas, et securus existas, quae auditu perceperas, prospiciens in scriptura. THEOPHYLACTUS (in prolog. Evangelii Lucae). Plerumque enim cum sine scripto aliquid dicitur, calumniantur illud quasi falsum; cum vero quis quae dicit scripserit, tunc magis credimus: quia nisi (3) putaret vera, non scriberet. CHRYSOSTOMUS. Vel aliter. Totum Evangelistae prooemium duo continet: conditionem eorum qui ante eum (4) Evangelium scripserant, puta Matthaei et Marci; et rursum cur et ipse scribere proposuit. Cum vero dixisset, *Conati sunt,* vocabulum protulit (1) potens applicari et ad praesumptuose aggredientes materiam, et ad honeste pertractantes illam: duabus enim (2) additionibus dubiam sententiam certificat: primo quidem quia dixit: *Quae in nobis completa sunt rerum*: secundo quia dixit: *Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt.* Simul autem hoc quod dico, *Tradiderunt*, indicare mihi videtur quod et ipsi moneantur propagare: velut enim illi tradiderunt, ipsos quoque oportebit accipientes feriatim ad invicem promulgare. Nondum autem commendantibus scripturae quae tradita fuerint, contingebat inconvenientia plurima provenire diuturnitate temporis: unde merito quae de primis visoribus Verbi et ministris Verbi acceperant (3), in scriptis universo mundo traditionem praestiterunt, et calumnias propellentes, et oblivionem destruentes, et ex ipsa traditione integritatem accommodantes.

1. CHRYSOSTOMUS (4). Evangelicae narrationis exordium a Zacharia sumit et nativitate Joannis, mirum ante mirum (5) edisserens minus ante majus: nam quoniam virgo paritura erat, praeparavit gratia ut vetus prius conciperet. Declarat autem tempus, cum dicit, *Fuit in diebus Herodis*; et adjicit dignitatem cum subdit, *Regis Judaeae.* Alius autem Herodes fuit qui Joannem occidit; sed ille tetrarcha fuit, hic autem rex (6). EUTHYMIUS. Rex, inquam, ille qui infantes occidit, pater illius Herodis, qui Praecursorem interemit. BEDA (cap. 2 in Lucam, aliq. a princ.). Tempus autem Herodis alienigenae regis dominico attestatur adventui: praedictum namque fuerat Gen. 49, quia « non deficiet princeps « de Juda neque dux de femore ejus, donec ve« niat qui mittendus est. » Ex quo enim patres ex Aegypto exierunt, suae gentis judicibus usque ad Samuelem Prophetam, ac deinde regibus usque ad transmigrationem Babyloniae regebantur; post reditum vero Babyloniae Pontifices rerum summam gerebant (7) usque ad Hircanum regem simul et Pontificem: quo ab Herode interempto, Judaeae regnum ipsi Herodi alienigenae jussu Augusti Caesaris traditur gubernandum; cujus trigesimo primo anno, juxta prophetiam supradictam, qui mittendus erat advenit. AMBROSIUS (super *Fuit in diebus Herodis*). Docet autem nos divina Scriptura, non solum mores in his qui praedicabiles sunt, sed etiam parentes oportere laudari: ut veluti transmissa immaculatae puritatis hereditas, in his quos volumus laudare, praecellat. Non solum igitur a parentibus, sed etiam a majoribus sancti Joannis nobilitas propagatur, non saeculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis. Plena est igitur laudatio, quae genus, mores, officium, factum, judicium comprehendit. Officium in sacerdotio: unde dicit: *Sacerdos quidam nomine Zacharias.* BEDA in hom. (in vig. S. Joan. Baptistae). De sacerdotali enim prosapia

(1) *Al.* subsecutus.

(2) Ubi supra; minus expresse quam hic, sed expressius fere tum ex Tito Bostrensi, tum ex Theophylacto colligitur; quin et ista fortasse in hunc eumdem Lucae locum, sicut et sequentia, et Chrysostomus ipsemet scripsit, sed explorare neutra licet: nam quod in Lucam quidem celebres quosdam Commentarios ediderit, ex Euthymio et Suida testatur Possevinus in Apparatu; qui tamen jam non extant, sed eos extitisse tunc oportuit cum haec scriberet S. Thomas: quod praenotandum fuit, ut et deinceps attendatur cum in reliqua hujus Operis parte notabuntur aliqua quae apud illum non occurrunt (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Al.* quasi.

(4) *Al. deest* eum.

(1) *Al. omittitur* protulit.

(2) *Al. desideratur* enim.

(3) *Al.* unde merito utique de primis visceribus verbi, et ministris ubi acceperant etc.

(4) In Catena Graecorum PP. ex homiliis in Joannem. Colligitur ex hom. 25, vel in codd. Graeco 56, aequivalenter quo ad priorem partem, sed expressius quo ad posteriorem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) *Al. deest hic* mirum.

(6) *In duabus Venetis editionibus supra citatis, in eadem Antuerpiensi, et in ea quam adornavit P. Nicolai, Herbipoli cusa, deest sequens Euthymii sententia.*

(7) *Al.* per pontifices rerum summa gerebatur.

Joannes ortus est, ut eo potentius imitationem (1) sacerdotii praeconizaret, quo ipsum ad sacerdotale genus pertinere claresceret. Ambrosius (Lucae 1, par. a princ.). Genus autem comprehendit in majoribus: unde sequitur, *De vice Abia*, idest nobilis inter familias. Beda (cap. 2 in Lucam, ubi sup.). Erant enim principes sanctuarii, idest summi sacerdotes, tam de filiis Eleazar quam de filiis Ithamar, quorum vices secundum ministeria sua, ut ingrederentur domum Dei, vigintiquatuor sortibus David distinxit; in quibus familiae Abia, de qua Zacharias ortus est, sors contigit octava. Non autem frustra primus novi testamenti praeco in octavae sortis jure nascitur: quia sicut septenario saepe numero propter sabbatum vetus testamentum, sic novum aliquoties per octonarium propter sacramentum dominicae vel nostrae resurrectionis exprimitur. Theophylactus (Luc. 1, aliq. a princ.). Volens etiam ostendere quod ab utroque parente (2) legaliter ex sacerdotali genere erat, subdit: *Et uxor illius de filiabus Aaron, et nomen ejus Elisabeth.* Non enim permittebatur de alia tribu uxorem accipere, sed de sua. Elisabeth interpretatur Dei (3) requies, Zacharias vero memoria Domini. Beda in homil. (in vig. S. Joan. Baptistae). Justis enim parentibus Joannes est genitus, ut eo confidentius justitiae praecepta populis daret, quo haec ipsa non quasi novitia didicisset, sed velut hereditario jure a progenitoribus accepta servaret: unde sequitur: *Erant autem ambo justi ante Deum.* Ambrosius (Luc. 1, in titulo de laude par.). Et sic mores in aequitate comprehendit. Bene autem dicit, *Ante Deum*: fieri enim potest ut aliquis affectata bonitate populari justus videatur mihi, justus autem ante Deum non sit, si justitia non ex mentis simplicitate formetur, sed adulatione simuletur. Perfecta igitur laus est ante Deum justum esse: solus enim perfectior est qui ab eo probatur qui non potest falli. Factum autem comprehendit in mandato, in justificatione judicium: unde sequitur: *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini.* Cum enim mandatis caelestibus obedimus, in mandatis Domini incedimus; cum congrue judicamus, tenere Domini justificationes videmur. Providere autem oportet bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus: unde sequitur, *Sine querela*: nulla enim querela est ubi et mentis bonitas concordat et facti, et plerumque justitia durior hominum querelam excitat. Origenes (homil. 2 in Lucam). Potest etiam aliquid justum injuste fieri, ut si jactantiae causa quis pauperi elargiatur; quod non est sine querela.

Sequitur: *Et non erat illis filius, eo quod esset sterilis Elisabeth, et ambo processissent in diebus suis.* Chrysostomus (4). Non solum autem Elisabeth erat sterilis, sed et Patriarcharum conjuges, Sara, Rebecca, Rachel; quod dedecus erat antiquis: nec enim possumus dicere quod peccati effectus esset sterilitas, quia cuncti justi, cuncti virtuosi. Haec autem fuit sterilitatis causa, ut cum videris virginem parientem Dominum, non sis incredulus, exercitans mentem tuam in alvo sterilium. Theophylactus (Luc. 1, super id *quod Elisabeth sterilis*). Et ut etiam tu addisceres quod lex Dei multiplicationem filiorum non appetit corporalem, sed magis spiritualem. Processerant autem ambo, non secundum corpus, sed secundum spiritum, ascensiones in corde ponentes, et vitam suam ut diem et non ut noctem habentes, quasi in die honeste ambulantes.

2. Beda (super *Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur*). Per Moysen Dominus unum constituit summum Sacerdotem, cui mortuo unum succedere jussit; et hoc usque ad David tempora servatum est, a quo plures fieri Domino agente decretum est: unde nunc Zacharias in ordine vicis suae sacerdotio functus esse asseritur cum dicitur: *Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suae ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotalem, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini.* Ambrosius (Lucae 1, in tit. de ingressu Zach. in temp.). Videtur autem hic Zacharias summus designari Sacerdos: quia semel in anno solus summus Sacerdos in secundo sanctuario intrabat, non sine sanguine, quem offerret pro se, et pro populi delictis. Beda (Lucae 1, super illud, *Sorte exiit ut incensum poneret*). Non autem nunc nova sorte electus est cum incensum esset adolendum, sed prisca sorte, cum ex ordine sui pontificatus in vicem Abia succederet. Sequitur: *Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi.* Incensum in sancta sanctorum a pontifice deferri, expectante foris templum omni populo, decimo die septimi mensis est jussum, et hanc diem expiationis sive propitiationis vocari; cujus diei mysterium Apostolus ad Hebraeos pandens, Jesum ostendit pontificem esse verum, qui in sanguine proprio caeli secreta subiit, ut propitium nobis faceret Patrem, et interpellaret pro peccatis eorum qui adhuc prae foribus orantes expectant. Ambrosius (titulo de ingressu Zach. in templ.). Hic est autem ille summus Sacerdos qui adhuc forte quaeritur, quia verus adhuc ignoratur: qui enim forte eligitur, humano judicio non comprehenditur. Ille igitur quaerebatur, et alius figurabatur, verus in aeternum Sacerdos, qui non hostiarum cruore, sed proprio, Patrem Deum generi reconciliaret humano: et tunc quidem vices erant; nunc autem est perpetuitas.

3. Chrysostomus (1). Ingressus Zacharias in templum ut preces ferret pro cunctis ad Deum, et quasi Dei et hominum mediator (2), vidit Angelum intus stantem: unde dicitur: *Apparuit autem illi Angelus Domini stans a dextris altaris incensi.* Ambrosius (Lucae 1, in titulo de apparit. Angeli, in princ.). Bene apparuisse dicitur ei qui eum repente conspexit; et hoc specialiter aut de Angelis aut de Deo Scriptura divina tenere consuevit; ut quod non potest praevideri, apparere dicatur. Non enim similiter sensibilia videntur, et is cujus in voluntate situm est videri, et cujus naturae est non videri. Origenes (hom. 3). Et hoc tantum in praesenti saeculo dicimus: sed et in futuro cum migraverimus a mundo, non omnibus vel Deus vel Angeli apparebunt; sed ille tantum videbit qui mundum habuit cor. Locus autem nec nocere po-

(1) *P. Nicolai corrigit* immutationem.

(2) *In praedictis quatuor exemplis deest* ab utroque.

(3) *Al. omittitur* Dei.

(4) In Catena Graecorum PP. ex homilia in Genesim. Colligitur ex hom. 49, plenius quam hic, ut et plenius in Catena Graecorum (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Hom. 2 de incomprehensibili Dei natura (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Refertur in Catena Graecorum PP. sine indice hom. plenius quam hic (*Ex edit. P. Nicolai*).

terit quemquam, nec juvare. CHRYSOSTOMUS (1). Manifeste autem apparuit, non in somnis: eo quod nimis arduum annuntiabatur. unde manifestiori et mirabiliori visione egebat. DAMASCENUS (lib. 2 de Fide orth. cap. 3). Tamen Angeli non ut sunt, hominibus patefiunt, sed transfigurati, prout possunt visores aspicere in quodcumque jusserit Dominus. BASILIUS (2). Dicit autem, *Altaris incensi*, eo quod alterum erat altare deputatum ad holocausta. AMBROSIUS (in titulo de appar. Angeli, in Lucam.). Non immerito autem Angelus videtur in templo, quia veri Sacerdotis annuntiabatur jam adventus, et caeleste sacrificium parabatur, in quo Angeli ministrarent: non enim dubites assistere Angelum quando Christus immolatur. Apparuit autem a dextris altaris incensi, quia divinae insigne misericordiae deferebat: « Dominus enim a dextris est mihi, « ne commovear: » Psal. 15. CHRYSOSTOMUS (3). Non potest autem homo, quantumcumque sit justus, abque timore cernere Angelum: unde et tunc Zacharias aspectum non tolerans praesentiae Angeli, nec fulgorem illum valens sufferre, turbatur: et hoc est quod subditur: *Et Zacharias turbatus est videns.* Sicut autem auriga perterrito, loraque dimittente, corruunt equi praecipites, totaque quadriga pervertitur; sic accidere consuevit animae quoties ab aliquo stupore vel solicitudine deprimitur: unde et hic subditur: *Et timor irruit super eum.* ORIGENES (hom. 4). Nova quippe facies humanis se obtutibus praebens turbat mentem, animumque consternat (4): unde Angelus sciens hanc humanam esse naturam, primum perturbationi medetur: nam sequitur: *Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia.* ATHANASIUS in Vita Antonii. Unde non difficilis est bonorum spirituum malorumque discretio: si enim post timorem successerit gaudium, a Domino venisse sciamus auxilium, quia securitas animae praesentis majestatis indicium est; si autem incussa formido permanserit, hostis est qui videtur (5). Non solum autem trepidantem refocillat, sed etiam novo laetificat nuntio, subdens: *Quoniam exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, in princ.). Ubi primo hoc attendendum est, quia non est verisimile ut cum pro peccatis populi vel salute vel redemptione sacrificium ille offerret, potuerit publicis votis relictis homo senex, uxorem habens, pro accipiendis filiis orare praesertim; nam nemo orat accipere (6) quod accepturum esse desperat. Usque adeo autem ille jam se habiturum filios desperabat, ut hoc Angelo promittenti non crederet. Ergo quod ei dicitur, *Exaudita est deprecatio tua*, pro populo intelligendum est; cujus populi quoniam salus et redemptio et peccatorum abolitio per Christum futura erat, adhuc nuntiatur Zachariae nasciturus filius, quia praecursor Christi destinabatur. CHRYSOSTOMUS (1) Vel quod exaudita sit ejus deprecatio, probat per hoc quod gignendus erat et filius, clamans: « Ecce « Agnus Dei, qui tollit peccata mundi: » Joan. 1. THEOPHYLACTUS (super *Quoniam exaudita est oratio tua*). Quasi ipso dicente, Unde erit mihi hoc manifestum? ait Angelus: Ex hoc quod Elisabeth pariet tibi filium (2), credes quod peccata populo sunt remissa. AMBROSIUS (in titulo de turbatione Zachariae). Vel aliter. Plena semper et redundantia sunt divina beneficia, non exiguo constricta munere, sed uberi (3) bonorum coacervata congestu, ut hic, ubi (4) primum precationis fructus promittitur, deinde sterilis partus uxoris: cujus nomen praenuntiat subdens: *Et vocabis nomen ejus Joannem.* BEDA (super *Et vocabis*). Singularis meriti indicium datur, quoties hominibus a Deo vel imponitur nomen vel nuntiatur. CHRYSOSTOMUS super Joannem (5). Illud quoque oportet exprimere, quoniam in quibus ab ipsa teneritate infantiae virtus refulgere debebat, a principio divinitus sumebant nomina; his vero qui postea debebant excrescere, nomen postea imponebatur. BEDA (ubi supra). Joannes ergo interpretatur in quo est gratia: quo nomine declaratur primo parentibus ejus gratiam, quibus decrepitis nasceretur filius, esse donatam; deinde ipsi Joanni, qui magnus coram Domino erat futurus; postremo etiam filiis Israel, quos ad Dominum erat conversurus: unde sequitur: *Et erit gaudium tibi* (6) *et exultatio.* ORIGENES (ubi supra). Quando enim justus oritur in mundo, ministri nativitatis ejus laetantur; quando vero ille nascitur qui quasi ad poenas et ergastulum relegatur, minister consternatur et concidit. AMBROSIUS (ubi supra). Sanctus autem non solum parentum gratia, sed etiam (7) salus est plurimorum: unde sequitur: *Et multi in nativitate ejus gaudebunt.* Admonemur hoc loco, sanctorum generatione laetari; admonentur parentes gratias agere: non enim mediocre munus est Dei, dare liberos, propagatores generis, successionis heredes.

4. AMBROSIUS (ubi supra). Post laetitiam plurimorum, magnitudo virtutis promittitur cum dicitur: *Erit enim magnus coram Domino.* Non corporis, sed animae magnitudinem declaravit: est coram Domino magnitudo animae, magnitudo virtutis. THEOPHYLACTUS (super *Erit magnus*). Multi namque magni dicuntur, sed coram hominibus, non coram Deo, sicut hypocritae: ita etiam et parentes Joannis justi coram Domino dicti sunt. AMBROSIUS (ubi supra ante med.). Deinde non fines alicujus propagavit imperii, non triumphos bellici certaminis reportavit (8); sed, quod est amplius, praedicans in deserto, delicias hominum corporisque lasciviam magna animi virtute depressit: unde sequitur: *Et vinum et siceram non bibet.* BEDA (super *Vinum et siceram non bibet*). Sicera interpretatur ebrietas; quo vocabulo Hebraei omne quod inebriare potest populum, sive de frugibus seu de qualibet alia materia confectum, significant. Proprium vero in

(1) In Catena Graecorum ubi supra, hom. 4 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Catena Graecorum ubi supra. Quod hic notatur ex Basilio, Theophylactus habet (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Hom. 2 de incomprehensibili Dei natura ubi supra. Refertur in Catena Graecorum PP. plenius quam hic, et pluribus aliis interjectis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* conservat.

(5) ORIGENES ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) *P. Nicolai habet* homo senex uxorem habens anum, pro accipiendis filiis orare; praesertim vero quia nemo orat accipere etc.

(1) De incomprehensibili Dei natura, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al. deest* tibi filium.

(3) *Al.* verbi.

(4) *Al. omittitur* ubi.

(5) Hom. 18 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) *Al.* CHRYSOSTOMUS.

(7) *Al.* solus.

(8) *Al.* reprobavit.

lege Nazaraeorum erat, vino et sicera tempore obsecrationis abstinere: unde Joannes, ceterique tales, ut semper Nazaraei, idest sancti, manere possint, semper his abstinere satagunt: non enim decet vino, in quo est luxuria, inebriari eum qui musto Spiritus sancti desiderat impleri: unde recte cui vini ebrietas tollitur, Spiritus gratia cumulatur.

Sequitur autem: *Et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suae.* Ambrosius (eodem titulo in med.). Cui Spiritus sanctus infunditur, magnarum est plenitudo virtutum. Siquidem sanctus Joannes antequam nasceretur, matris adhuc in utero positus, Spiritus accepti gratiam designavit, cum in utero parentis exiliens Domini evangelizavit adventum. Alius est spiritus vitae hujus, alius gratiae; ille nascendo sumit exordium, moriendo defectum; iste non aetatibus coercetur, non obitu extinguitur, non alvo matris excluditur. Graecus (1). Quod autem erit opus Joannis, quidve per Spiritum sanctum peraget, ostendit subdens: *Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum.* Origenes (hom. 4 in Luc.). Joannes quidem plurimos convertit; Domini autem opus est ut omnes ad Deum Patrem convertat. Beda (super *Et multos filiorum convertet*). Cum autem Joannes, qui Christo testimonium perhibens, in ejus fide populos baptizabat, dicitur filios Israel ad Dominum Deum ipsorum convertisse, patet Christum Dominum Deum esse Israel: unde desinant Ariani Christum Dominum Deum esse negare: erubescant Photiniani Christo ex Virgine principium dare: cessent Manichaei alium populi Israel, atque alium Christianorum Deum credere. Ambrosius (eodem titulo a med.). Non autem egemus testimonio, quod plurimorum sanctus Joannes corda convertit, in quo nobis propheticae Scripturae et evangelicae suffragantur: « Vox enim clamantis in deserto, Parate viam Do« mino: » Isa. 40: non enim de se, sed de Domino praedicabat praenuntius Christi; et ideo sequitur: *Et ipse praecedet ante illum in spiritu et virtute Eliae.* Bene praecedet ante illum, qui praenuntius natus, praenuntius mortuus est. Bene etiam jungitur, *In spiritu et virtute Eliae.* Origenes (hom. 4 in Lucam). Non dicit in anima Eliae, sed *in spiritu et in virtute*: spiritus enim qui fuerat in Elia, venit in Joannem, et similiter virtus ejus. Ambrosius (eod. titulo a med.). Nunquam enim sine virtute spiritus, vel sine spiritu virtus; et ideo in spiritu et virtute, quia sanctus Elias et virtutem habuit magnam, et gratiam: virtutem, ut ad fidem animos populorum a perfidia retorqueret; virtutem abstinentiae atque patientiae, et spiritum prophetandi. In deserto Elias, in deserto Joannes: ille Achab regis gratiam non quaesivit, hic sprevit Herodis; ille Jordanem divisit, hic ad lavacrum salutare convertit; hic prioris, ille sequentis (2) Domini praecursor adventus. Beda (ubi supra). Quod autem de Elia per Malachiam praedictum est, hoc per Angelum de Joanne dicitur, cum subditur: *Ut convertat corda patrum in filios*; spiritualem antiquorum sanctorum scientiam populis praedicando infundens; *et incredulos ad prudentiam justorum*; quae est non de legis operibus justitiam praesumere, sed ex fide salutem quaerere. Graecus (1). Vel aliter. Parentes Joannis et Apostolorum Judaei fuerunt; sed tamen contra Evangelium ex superbia et infidelitate saeviebant. Itaque tamquam benigni filii Joannes prius et Apostoli consequenter eis veritatem monstrabant, in propriam justitiam et prudentiam eos attrahentes: sic etiam Elias reliquias Hebraeorum convertet (2) ad Apostolorum veritatem. Beda (ibidem). Quia vero Zachariam pro plebe supplicantem dixerat exauditum, subjungit: *Parare Domino plebem perfectam:* in quo docet quo ordine plebs eadem salvari, et perfici debeat, ad praedicationem scilicet Joannis poenitendo, et credendo in Christum. Theophylactus (super *Ut pararet Domino*). Vel aliter. Joannes plebem paravit, non incredulam, sed perfectam, idest praeparatam ad suscipiendum Christum. Origenes (hom. 4). Sacramentum autem Joannis usque nunc expletur in mundo; quicumque enim crediturus est in Jesum Christum, antea spiritus et virtus Joannis ad animam illius venit, et praeparat (3) Domino populum perfectum.

5. Chrysostomus (4). Habito respectu Zacharias ad propriam aetatem, quin etiam conjugis sterilitate conspecta, diffisus est: unde dicitur: *Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc sciam?* quasi dicat: Quomodo hoc fiet? Et causam dubitationibus subdit: *Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis*; quasi dicat: Ætas intempesta, natura inepta; ego generans debilis, terra sterilis. Non autem censetur propter hoc dignus esse venia sacerdos, dum seriem rerum expostulat: quandocumque enim Deus aliquid indicat, oportet in fide suscipere; nam super hujusmodi disceptare contumacis est animae: unde sequitur: *Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum.* Beda (super *Respondens Angelus*). Quasi dicat: Si homo talia signa promitteret, impune signum flagitare liceret; at cum Angelus promittat, jam dubitare non decet.

Sequitur: *Et missus sum loqui ad te, et haec tibi evangelizare.* Chrysostomus (5). Ut cum audias me a Deo missum fore, nihil humanum aestimes ex his quae tibi dicuntur: neque enim ex me loquor, sed mittentis relata denuntio: haec est enim nuntii bonitas, ut nihil ex se referat. Beda (super *Ego sum Gabriel*). Ubi notandum est, quod Angelus se et ante Deum stare, et ad evangelizandum Zachariae missum esse testatur. Gregorius (in hom. 34 in Evang. a med.). Quia et cum ad nos veniunt Angeli, sic exterius implent ministerium, ut tamen nunquam interius desint per contemplationem: quia etsi circumscriptus est angelicus spiritus, summus tamen Spiritus, qui Deus est, circumscriptus non est. Angeli itaque etiam missi ante ipsum sunt: quia quomodolibet missi veniant, intra ipsum currunt. Beda (super *Et ecce eris tacens*). Dat autem ei signum quod rogatur: ut qui (6) discredendo locutus est, jam tacendo credere discat: unde sequitur: *Et ecce eris tacens, et non poteris loqui.*

(1) Simeon in Catena Graecorum PP. praenotatur; annon ille Simon Theologus qui praeter quaedam alia scripta Commentationes edidisse dicitur, ut apud Possevinum in Apparatu videre est? (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* ille prioris hic sequentis.

(1) Haec etiam, ut supra, Simeonis nomine in Catena Graecorum PP. paulo aliis verbis indicantur; sed nomine Sever. Antiocheni expressius (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* convertit.

(3) *Al.* et praeparavit.

(4) De incomprehensibili Dei natura, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) *Al.* quodam.

Chrysostomus (1). Ut a vi generativa ad organa vocalia vincula transferantur. Nec intuitu sacerdotii ei parcitur; sed ob hoc plectebatur amplius: quia circa fidem ceteris praeesse debebat. Theophylactus (ibidem). Sed quia verbum κωφος kophos, quod etiam infra subjungitur (2), potest tam surdum quam mutum significare, bene ait: *Eris surdus, et non poteris loqui.* Convenienter enim haec duo passus est: tamquam enim inobediens surditatem incurrit, et tamquam contradictor taciturnitatem. Chrysostomus. Dicit autem, *Et ecce*, quasi dicat, in hoc instanti. Sed considera miserationem Domini in hoc quod sequitur: *Usque in diem quo haec fient*; quasi dicat: Cum per eventus rerum quod dico ostendero (3), et noveris te jure punitum; tunc te de poena eripiam. Et causam poenae ostendit cum subditur: *Pro eo quod non credidisti verbis meis, quae implebuntur in tempore suo*; non attendens virtutem ejus qui misit me, cui ego assisto. Si autem is qui erga nativitatem mortalem incredulus erat punitur; qualiter qui caelestem, et ineffabilem calumniatur, vitabit ultionem? Graecus (4). Dum autem haec intrinsecus agerentur, dilatio temporis admirari cogebat expectantem forinsecus multitudinem: unde sequitur: *Et erat plebs expectans Zachariam, et mirabatur quod tardaret ipse in templo.* Cumque per diversa vagaretur suspicio, quilibet dictabat ad libitum, donec Zacharias egrediens docuit silentio quod latendo perpessus est: unde sequitur: *Egressus autem non poterat loqui ad illos: et cognoverunt quod visionem vidisset in templo.* Theophylactus (super *Et innuebat illis*). Innuebat autem populo Zacharias forte causam taciturnitatis interroganti, quam loqui non valens, per nutum declarabat: unde sequitur: *Et ipse erat innuens illis, et permansit mutus.* Ambrosius (titulo de incredulitate Zach. et punitione ejus). Est autem nutus quidam sine verbo corporalis actus, indicare moliens, nec exprimens (5) voluntatem.

6. Beda (super *Ut impleti sunt dies officii ejus*). Vicis suae tempore pontifices templi tantum officiis mancipati, non solum a complexu uxorum, sed ab ipso quoque domorum suarum abstinebant ingressu; unde dicitur: *Et factum est ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam.* Quia enim tunc sacerdotalis ex stirpe Aaron successio quaerebatur, necessario tempus substituendae soboli procurabatur. At quia nunc non carnalis successio, sed profectio spiritualis inquiritur, sacerdotibus, ut semper altari queant assistere, semper castitas observanda praecipitur. Sequitur: *Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor ejus*: post dies scilicet officii Zachariae completos. Gesta sunt autem haec mense septembri, octavo calendas octobris, quando oportebat Judaeos jejunium scenopegiae celebrare, imminente aequinoctio, in quo incipit nox esse major quam dies: quia Christum oportet crescere, Joannem autem minui. Nec frustra tunc dies jejuniorum erant: quia per Joannem erat hominibus afflictio poenitentiae praedicanda.

(1) Ibidem, *et sic infra* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* quod jugi animo habetur, potest etiam surdum significare. *P. Nicolai legit* quod in graeco habetur (κωφος) potest etiam surdum etc.
(3) *Al.* ostendo.
(4) Vel Antipater Bustrensis in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* mutus quidem sine verbo corporales actus indicare moliens, nec exprimens ejus voluntatem.

Sequitur: *Et occultabat se mensibus quinque.* Ambrosius (Luc. 1, titulo de conceptione Joannis, a princ.). Quae causa occultationis nisi pudor? Sunt enim quaedam tempora praescripta conjugio, quando dare operam procreandis liberis sit decorum, dum anni vigent, dum suscipiendorum liberorum spes est. At ubi et matura aevi senectus successerit, et aetas est regendis liberis habilior quam creandis, pudor est legitimi licet coitus (1) gestare indicia, et gravari alienae aetatis onere, et tumescere alvum non sui temporis fructu. Pudebat ergo eam propter aetatem: unde intelligi potest causa, quia jam non conveniebant inter se concubitu conjugali: neque enim ea quae senilem non erubesceret coitum, erubesceret partum; haec tamen erubescit onus parentis, quamdiu nescit mysterium religionis. Sed quae occultabat se quia conceperat filium, jactare se coepit, quia generabat Prophetam. Origenes (2) (hom. 6, in Lucam, par. a princ.). Et ideo dicit, *Mensibus quinque*; idest, donec Maria conciperet, et fetus ejus exultans cum gaudio prophetaret. Ambrosius (eodem titulo a med.). Et quamvis partus sui erubesceret aetatem, rursus caruisse se gaudebat opprobrio, dicens: *Quia sic fecit mihi Dominus.* Chrysostomus (3). Scilicet solvit sterilitatem, donum supra naturam concessit, et petra infructuosa spicas virentes produxit: abstulit dedecus dum genitricem fecit: unde sequitur: *In diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.* Ambrosius (ubi sup. inter med. et finem). Pudor enim est feminis nuptiarum praemia non habere, quibus haec sola est causa nubendi. Chrysostomus (4). Dupliciter igitur gaudet, dum et a nota sterilitatis ipsam eripuit Dominus, et quoniam illustrem partum enixa est. Non enim ut in ceteris gignentium solus concubitus intervenit, sed gratia caelestis hujus ortus fuit exordium. Beda (non remote a fine cap. 2 in Lucam). Mystice autem per Zachariam sacerdotium Judaeorum, per Elisabeth potest lex ipsa designari; quae sacerdotum doctrinis exercitata spirituales Deo filios gignere debebat, sed non valebat: quia neminem ad perfectionem adduxit lex. Erant ambo justi, quia bona est lex, et sacerdotium pro illo tempore sanctum: ambo processerant in diebus suis, quia adveniente Christo jam incurvantur ad senium. Ingreditur Zacharias templum, quia sacerdotum est intrare in sanctuarium mysteriorum caelestium; foris erat multitudo, quia mystica penetrare nequit. Dum altari thymiama imponit, nasciturum Joannem agnoscit: quia dum doctores flamma divinae lectionis ardent, gratiam Dei per Jesum prodituram reperiunt; et hoc per Angelum, quia lex per Angelos ordinata est. Ambrosius (titulo de incred. et punitione Zachariae). In una autem vox totius plebis obmutuit, quia in una totus ad Deum loquebatur populus: transivit enim ad nos Dei verbum, et in nobis non tacet. Mutus est qui non intelligit legem. Cur enim tibi magis videatur mutus esse qui sermonem (5) quam qui mysterium nescit? Innuenti simili est populus Judaeorum, qui actuum suorum praestare non potest

(1) *Al.* fetus.
(2) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Vel Origenes ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Hom. de Anna, vel in Annam, ex Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* somnium. *P. Nicolai ponit* sonum.

rationem. BEDA (ubi sup. circ. finem). Et tamen Elisabeth concipit Joannem, quia interiora legis sacramentis Christi abundant: conceptum quinque mensibus occultat, quia Moyses quinque libris mysteria Christi designat, seu quia Christi dispensatio in quinque mundi aetatibus per sanctorum dicta vel facta figuratur.

7. BEDA (in fine). Quia Christi incarnatio vel sexta aetate saeculi futura, vel ad impletionem legis erat profutura, recte sexto mense concepti Joannis missus ad Mariam Angelus nasciturum nuntiat Salvatorem: unde dicitur: *In mense autem sexto*. Mensem sextum Martium intellige, cujus vigesima quinta die Dominus noster et conceptus traditur et passus, sicut et vigesima quinta die mensis Decembris natus. Quod si vel hoc die, ut nonnulli arbitrantur, aequinoctium vernale, vel illo solstitium brumale fieri credamus; convenit cum lucis incremento concipi vel nasci eum « qui il« luminat omnem hominem venientem in hunc « mundum: » Joan. 1. At si quis ante dominicae nativitatis et conceptionis tempus considerat lucem vel crescere, vel tenebras superare convicerit, dicimus et nos, quia Joannes ante faciem adventus ejus regnum caelorum evangelizabat. BASILIUS (1). Adeunt autem nos caelestes spiritus, non quasi ex seipsis, sed ex eo quod divinae Sapientiae decorem conspiciunt; unde sequitur: *Missus est Angelus Gabriel a Deo*. GREGORIUS in hom. (34 in Evang.). Ad Mariam enim Virginem non quilibet Angelus, sed Gabriel Archangelus mittitur: ad hoc quippe ministerium summum Angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nuntiabat: qui idcirco privato nomine censetur, ut signetur per vocabulum in operatione quid valeat. Gabriel enim Dei fortitudo nominatur; per Dei ergo fortitudinem nuntiandus erat qui virtutum Dominus et potens in praelio ad debellandas potestates aereas veniebat. GLOSSA (interlinearis). Additur autem et locus quo mittitur, cum subditur: *In civitate Galilaeae cui nomen Nazareth*: Nazaraeus enim, idest Sanctus sanctorum, nuntiabatur venturus. BEDA in hom. (annuntiationis B. Mariae, est 7 hom. de Sanctis). Aptum autem humanae restaurationis principium, ut Angelus a Deo mitteretur ad Virginem partu consecrandam divino: quia prima perditionis humanae fuit causa, cum serpens a diabolo mittebatur ad mulierem spiritu superbiae decipiendam: unde sequitur: *Ad Virginem*. AUGUSTINUS de sancta Virginitate (cap. 5). Illum enim solum virginitas decenter parere potuit qui in sua nativitate parem habere non potuit. Oportebat enim caput nostrum propter insigne miraculum secundum corpus nasci de virgine, quod (2) significaret membra sua de virgine Ecclesia (3) secundum spiritum nascitura. HIERONYMUS in sermone Assump. (4) (aliq. a princ.). Et bene Angelus ad virginem mittitur, quia semper est Angelis cognata virginitas. Profecto in carne praeter carnem vivere, non terrena vita est, sed caelestis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 4). Non autem Angelus post partum annuntiat Virgini, ne nimium exinde turbaretur: et ideo ante conceptionem illam alloquitur, non in somnis, immo visibiliter assistit: nam quasi magnam valde relationem accipiens egebat ante rei eventum visione solemni. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam par. a princ.). Bene autem utrumque posuit Scriptura, ut et desponsata esset, et virgo (1): virgo, ut expers virilis consortii videretur; desponsata, ne temeratae virginitatis adureretur infamia, cui gravis alvus corruptelae videretur insigne praeferre. Maluit autem Dominus aliquos de suo ortu quam de matris pudore dubitare: sciebat enim teneram esse virginis verecundiam et lubricam famam pudoris, nec putavit ortus sui fidem matris injuriis astruendam. Servatur (2) itaque sanctae Mariae sicut pudore integra, ita et inviolabilis opinione virginitas: nec decuit sinistra virginibus opinione viventibus velamen excusationis relinqui, quod infamata mater quoque Domini videretur. Quid autem Judaeis, quid Herodi posset ascribi, si natum viderentur ex adulterio persecuti? Quemadmodum autem ipse diceret Matth. 5: « Non veni legem solvere, sed adimple« re; » si videretur coepisse a legis injuria, cum partus innuptae lege damnetur? Quid quod etiam fides Mariae verbis major adsciscitur, et mendacii causa removetur? Videretur enim culpam obumbrare voluisse mendacio innupta praegnans. Causam autem mentiendi desponsata non habuit, cum conjugii praemium et gratia nuptiarum partus sit feminarum. Non mediocris quoque causa est ut virginitas Mariae falleret principem mundi, qui cum desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectum. ORIGENES (hom. 6 in Lucam). Si enim non habuisset sponsum, statim cogitatio tacita diabolum surrepsisset, quomodo quae non accubuit cum viro, praegnans esset. Debet iste conceptus esse divinus, debet aliquid humana natura esse sublimius. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, cap. 1, circ. med.). Sed tamen magis refellit (3) principes saeculi: daemonum enim malitia facile etiam occulta deprehendit; at vero qui saecularibus vanitatibus occupantur, scire divina non possunt. Quin etiam locupletior testis pudoris maritus adhibetur, qui posset et delere injuriam et vindicare opprobrium, si non agnosceret sacramentum: de quo subditur: *Cui nomen erat Joseph de domo David*. BEDA in hom. (Annunt. sup. *Ad Virginem desponsatam*). Quod non tantum ad Joseph, sed etiam pertinet ad Mariam. Legis namque erat praeceptum ut de sua quisque tribu aut familia acciperet uxorem.

Sequitur: *Et nomen Virginis Maria*. BEDA super Lucam (super *Et nomen Virginis*). Maria Hebraice stella maris, Siriace vero domina vocatur; et merito: quia et totius mundi Dominum, et lucem saeculis meruit generare perennem.

8. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, in cap. de salutione). Disce virginem moribus: sola in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus Angelus reperiret: unde dicitur: *Et ingressus Angelus ad eam*. Et ne quo degeneri depravaretur affatu, ab

(1) In Isai. cap. 6, seu vis. 6 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* quando.
(3) *Al.* etiam.
(4) Habetur quidem inter Opera Hieronymi tom. ult. quasi scriptus ad Paulam et Eustochium, a verbis illis incipiens, *Cogitis me;* sed in ipsa inscriptione notatur Sophronii potius esse, ut etiam agnoscit Possevinus in Apparatu tom. 1, ubi de Hieronymi scriptis. Quod hic tamen citatur, habet expresse Chrysologus serm. 143, qui est 4, *de Annuntiatione* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *In quatuor jam citatis exemplis hic interponitur* sequitur enim, *Desponsata viro.*
(2) *Al.* sequitur.
(3) *Al.* refellet.

Angelo salutatur. GRAECUS (1). Contra vocem prius editam mulieri dirigitur nunc sermo ad Virginem. In illa doloribus partus est causa peccati punita; in hac per gaudium moestitia pellitur: unde jucunditatem non absurde praenuntiat Angelus Virgini, dicens, *Ave*. Quod autem digna cognosceretur sponsalium, attestatur cum dicit, *Gratia plena*: quasi enim quaedam arrha aut dos sponsi ostenditur, quod fecunda sit gratiis. Horum enim quae dicit, haec sunt sponsae, alia sponsi. HIERONYMUS (2) in sermone de Assum. (inter princ. et med.). Et bene *gratia plena*: quia ceteris per partes praestatur (3); Mariae vero simul se totam infudit gratiae plenitudo. Vere *gratia plena*, per quam largo Spiritus sancti imbre superfusa est omnis creatura. Jam autem erat cum Virgine qui ad Virginem mittebat Angelum, et praecessit nuntium suum Dominus; nec teneri potuit locis qui omnibus habetur in locis: unde sequitur, *Dominus tecum*. AUGUSTINUS in ser. de Nativ. (4). Magis quam mecum: ipse enim in tuo est corde, in tuo fit utero, adimplet mentem, adimplet ventrem. GRAECUS (5). Hoc autem est totum legationis complementum. Dei enim Verbum, ut sponsus supra rationem unionem efficiens, tamquam ipse germinans, idemque germinatus, totam naturam humanam sibi ipsi conformavit. Ultimum vero ponitur tamquam perfectissimum et compendiosum: *Benedicta tu in mulieribus:* una scilicet prae cunctis mulieribus: ut etiam (6) benedicantur in te mulieres, sicut mares in Filio; sed magis uterque in utriusque. Velut enim per unam feminam et unum marem (7) peccatum simul ac tristitia intravit; sic et nunc per unam et unum benedictio revocata est et laetitia, et ad singulos est profusa. AMBROSIUS (de sal. Ang.). Disce autem virginem a verecundia, quia pavebat: nam sequitur: *Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus*. Trepidare virginum est, et ad omnes ingressus viri pavere, omnes viri affatus vereri. Disce, virgo, verborum vitare lasciviam: Maria etiam salutationem Angeli verebatur. GRAECUS (8). Cum assueta foret his visionibus, Evangelista non visioni, sed relatibus turbationem attribuit, dicens: *Turbata est in sermone ejus*. Attende autem virginis et pudicam et prudentem (9) et animam simul et vocem. Audita laetitia dictum examinavit, et neque manifeste obstitit per incredulitatem, nec statim paret ex levitate; Evae levitatem evitans simul, et duritiam Zachariae: unde sequitur: *Et cogitabat qualis esset ista salutatio*: non conceptio, nam adhuc ignorabat immensitatem mysterii, sed salutatio: numquid libidinosa, ut a viro ad virginem; an divina, dum Dei faceret mentionem dicens, *Dominus tecum*? AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, de salut. Mariae). Benedictionis etiam novam formulam mirabatur, quae nusquam est ante comperta: soli Mariae hoc servabatur. ORIGENES (hom. 6). Si enim scivisset Maria ad alium quempiam similem factum esse sermonem, utpote quae habebat legis scientiam, nunquam eam, quasi peregrina, talis salutatio (1) exterruisset

9. BEDA (cap. 3 super Lucam). Quia salutatione insolita virginem turbatam viderat, quasi familiarius notam vocans ex nomine, ne timere debeat jubet: unde dicitur: *Et ait ei Angelus: Ne timeas, Maria*. GRAECUS (2). Quasi dicat: Non accessi decepturus, immo deceptionis absolutionem depromere; non veni praedaturus inviolabilem tuam virginitatem, sed conditori puritatis et custodi contubernia reserare; non sum serpentis minister, sed perimentis serpentem legatus; sponsalium tractator, non insidiarum molitor. Sic ergo nequaquam distrahentibus ipsam considerationibus vexari permisit, ne dijudicaretur infidus minister negotii. CHRYSOSTOMUS (3). Qui autem apud Deum meretur gratiam, non habet quid timeat: unde sequitur: *Invenisti enim gratiam apud Deum*. Qualiter autem illam quisque reperiet, nisi humilitate mediante? Humilibus enim dat Deus gratiam. GRAECUS (4). Invenit enim gratiam Virgo coram Deo, quia splendore pudicitiae propriam exornans animam, gratum Deo se habitaculum praeparavit; nec solum caelibatum inviolabilem conservavit, sed etiam immaculatam conscientiam custodivit. ORIGENES (5) (hom. 6). Invenerant enim plures gratiam ante eam: et ideo subdit quod proximum est, dicens: *Ecce concipies in utero*. GRAECUS (6). Quod dicitur *ecce* celeritatem (7) et praesentiam denotat, insinuans cum ejus verbo celebratam esse conceptionem. Dicit autem, *Concipies in utero*, ut demonstret. Dominum ab ipso utero virginali et de nostra substantia carnem suscipere. Venit enim divinum Verbum emundaturum naturam humanam, et partum, et nostrae generationis primordia; et ideo sine peccato et humano semine, per singula sicut nos in carne concipitur, et novem mensium spatio gestatur in utero. GREGORIUS Nyssenus (8). Sed quoniam contingit specialiter divinum concipi spiritum, et spiritum parere salutarem, secundum Prophetam; ideo addidit, *Et paries filium*. AMBROSIUS. Non autem omnes sunt sicut Maria, ut dum de Spiritu sancto concipiunt, Verbum pariant: sunt autem quae abortivum excludant Verbum antequam pariant; sunt quae in utero Christum habeant, sed nondum formaverint. GREGORIUS Nyssenus (9). Cum autem expectatio partus mulieribus timorem incutiat, sedat timoris metum dulcis partus relatio, cum subditur: *Et vocabis nomen ejus Jesum*: Salvatoris enim adventus est cujuslibet timoris propulsio. BEDA (cap. 3 super Lucam). Jesus autem Salvator sive Sa-

(1) Idest Gregorius Nyssenus orat. in Christi nativitatem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Jam notatum est Hieronymi non esse; rursus autem habetur haec appendix in eodem sermone Chrysologi ubi alia notavimus haberi, nempe 143, non ea tamen serie qua hic, sed aliis etiam interjectis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Al.* et bene gratia ceteris per partes praestatur etc.

(4) Serm. 14. Quod subjungitur ex Augustino, est de tempore serm. 18 vel 25, in appendice de diversis, ubi notatur quoque non esse Augustini (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) Vel Geometer in Catena Graecorum (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) *Al.* vel etiam.

(7) *Al.* per unam et unum, feminam et marem peccatum.

(8) Vel iterum Geometer illud (*Ex edit. P. Nicolai*).

(9) *Apud P. Nicolai* et pudicitiam et prudentiam.

(1) *Al.* quasi peregrina salutatio etc.

(2) Nempe Photius in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) Vel Photius, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) Ejus nomine in Catena Graecorum PP. sine indice notatur; sed in Theophylacto tantum occurrit, et in Tito Bostrensi, ex quo et Glossa notat (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) Vel Geometer in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) *Al.* conceleritatem.

(8) Vel iterum Geometer ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(9) In orat. in diem natalem Christi. (*Ex edit. P. Nicolai*).

lutaris interpretatur. GRAECUS (1). Dicit autem, Tu *vocabis*, non patre: patre enim caret quantum ad inferiorem generationem, sicut et matre respectu supernae. CYRILLUS (2). Hoc autem nomen de novo fuit Verbo impositum, nativitati congruens carnis, secundum illud propheticum: « Vocabitur tibi « nomen novum quod os Domini nominavit: » Isai. 62. GRAECUS (3). Verum quia hoc nomen commune est sibi cum successore Moysi, idcirco innuens Angelus quod non erit secundum illius similitudinem, subjungit: *Hic erit magnus.* AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, tit. de Mar. turb. consol.). Dictum est quidem etiam de Joanne quia erit magnus; sed ille quasi homo magnus, hic quasi Deus magnus. Late enim funditur Dei virtus, late caelestis substantiae magnitudo porrigitur: non loco clauditur, non opinione comprehenditur, non aestimatione concluditur, non aetate variatur. ORIGENES (hom. 6 in Lucam). Vide ergo magnitudinem Salvatoris quomodo in toto orbe diffusa sit: ascende in caelos, quomodo caelestia repleverit; descende cogitatione ad abyssos, et vide eum illuc descendisse: si hoc videris, pariter intueberis opere completum *Hic erit magnus.* GRAECUS (4). Neque carnis assumptio deitatis derogat celsitudini; immo potius humanitatis humilitas sublimatur: unde sequitur: *Et Filius Altissimi vocabitur.* Non utique tu impones vocabulum, sed ipse vocabitur: a quo nisi a consubstantiali genitore? « Nullus enim « Filium novit nisi Pater: » Matth. 11. Penes quem vero infallibilis est notitia geniti, is verus (5) interpres est erga impositionem congruam nominis: propter quod dicit: « Hic est Filius meus dilectus: » ibid. 17, ab aeterno siquidem est, quamvis nunc ad nostram doctrinam nomen ejus patuerit. Et ideo ait, *Vocabitur*, non Fiet vel Generabitur: nam et ante saecula fuerat consubstantialis Patri. Hunc ergo concipies, hujus mater efficieris, hunc virginalis cella concludet, cujus caeleste spatium capax non extitit. CHRYSOSTOMUS (6). Ceterum si quidem enorme quibusdam videtur, Deum habitare corpus; non ne sol, cujus est corpus sensibile, quocumque radios mittit, non laeditur in propria puritate? Multo ergo magis justitiae sol ex utero virginali mundissimum corpus assumens, non tantum contaminatus non est, immo etiam ipsam matrem sanctiorem ostendit. GRAECUS (7). Et ut Virginem redderet memorem Prophetarum, subdit. *Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus*, ut noscat liquido quoniam qui nasciturus est ab ea, ipse est Christus, quem illi promiserunt ex David semine nasciturum. CYRILLUS (8). Non tamen ex Joseph est editum corpus Christi mundissimum; secundum enim unam lineam cognationis profluxerant Joseph et Virgo, ex qua formam humanitatis Unigenitus sumpsit. BASILIUS (9). Non autem in materiali sede David sedit Dominus, translato Judaico regno ad Herodem; sed sedem appellat David, in qua resedit Dominus, indissolubile regnum: unde sequitur. *Et regnabit in domo Jacob in aeternum.* CHRYSOSTOMUS (1). Dicit autem ad praesens domum Jacob eos qui de numero Judaeorum crediderunt in illum: ut enim Paulus dicit Rom. 9. « non omnes qui ex Israel sunt, hi sunt Israeli« tae; sed qui sunt filii promissionis, computantur « in semine. » BEDA (cap. 3 in Lucam, super illud, *Regnabit*). Vel domum Jacob totam Ecclesiam dicit, quae vel de bona radice nata, vel cum oleaster esset, merito tamen fidei in bonam est inserta olivam. GRAECUS (2). Nullius autem est in aeternum, nisi Dei solius: quo fit ut etsi propter incarnationem dicatur David sedem accipere, tamen idem ipse, inquantum Deus, rex aeternus agnoscitur. Sequitur: *Et regni ejus non erit finis*: non solum inquantum Deus est, sed etiam in eo quod homo: et in praesenti quidem habet regnum multorum, finaliter vero universorum, cum ei omnia subjicientur. BEDA (ubi supra super *Dabit illi Dominus Deus sedem*). Omittat ergo Nestorius dicere hominem tantum ex Virgine natum, et hunc a Verbo Dei non in unitatem personae esse receptum: Angelus enim qui ait eumdem ipsum Patrem habere David, quem altissimi Filium vocari praenuntiat, in duabus naturis unam Christi personam demonstrat. Non autem ideo futuri temporis verbis Angelus utitur, quia secundum haereticos Christus ante Mariam non fuerit, sed quia secundum eamdem personam homo cum Deo idem Filii nomen sortitur.

10. AMBROSIUS (lib. 2, in Luc. tit. de Mariae interrog.). Neque non credere Angelo Maria debuit, neque tam temere usurpare divina; unde dicitur: *Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo fiet istud?* Temperatior est ista responsio quam verba sacerdotis. Haec ait, *Quomodo fiet istud*? Ille respondit, *Unde hoc sciam*? Negat ille se credere, et quasi fidei adhuc alium quaerit auctorem; ista se facere profitetur, nec dubitat esse faciendum, quod quomodo fiat inquirit. Legerat Maria Isai. 7: « Ecce concipiet in utero, et pariet filium: » ideo credidit futurum; sed quomodo fieret ante non legerat: non enim quemadmodum fieret vel Prophetae tanto fuerat revelatum: tantum enim mysterium non hominis fuit, sed Angeli ore promendum. GREGORIUS Nyssenus (3). Attende etiam mundae Virginis vocem: partum annuntiat Angelus; ipsa vero virginitati innititur, praestantiorem incorruptibilitatem angelica visione dijudicans: unde dicit: *Quoniam virum non cognosco.* BASILIUS (4). Cognitio multifarie dicitur: dicitur enim cognitio nostri conditoris sapientia, ac magnalium suorum notitia, nec non mandatorum custodia, et quae fit apud eum appropinquatio, et copula nuptialis, ut hic accipitur. GREGORIUS Nyssenus (5). Haec igitur Mariae verba indicium sunt eorum quae tractabat in mentis arcano: nam si causa copulae conjugalis Joseph desponsari voluisset, cur admiratione ducta est dum sibi narratur conceptio ? cum nimirum

(1) Vel Geometer, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Lib. de Fide in Jesum Christum ad Theodosium post medium (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Vel rursus Geometer, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Vel Photius, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* nec verus.
(6) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) Vel Severus Antiochenus in Catena Graecorum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) In Catena Graecorum PP. ex ejus libris contra Judaicum, nempe lib. 8 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) Ad Amphylochium: est epistola 391, in edit. Graecolatina; sed in edit. Latina tantum ponitur 1 inter excerptas et variis (*Ex edit. P Nicolai*).

(1) Hom. 7 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Vel Geometer in Catena Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Oratione in diem natalem Christi, ut jam supra (*Ex edit. P. Nicolai*)
(4) In Cat. Graec. PP. ubi supra, epist. 401, quae inscribitur Amphylochio (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

ipsa praestolaretur ad tempus mater effici juxta legis naturam. Verum quia oblatum corpus Deo quasi quoddam ex sacris inviolabile reservari decebat, ideo dicit: *Quoniam virum non cognosco*; quasi dicat: Etsi sis Angelus, tamen quod virum cognoscam ex impossibilibus cernitur; qualiter igitur mater ero carens conjuge? Joseph siquidem (1) in sponsum agnovi. Graecus (2). Sed considera qualiter Virgini solvit dubium Angelus, ac explanat intemeratum connubium, et ineffabilem partum: sequitur enim: *Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te.* Chrysostomus (3). Quasi dicat: Non quaeras ordinem naturalem ubi naturam transcendunt et superant quae tractantur. Dicis (4): *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* quinimmo eo ipso continget quod es conjugis inexperta: nam si virum experta fuisses, non digna censereris hoc mysterio: non quia profanum sit conjugium, sed quia virginitas potior. Decebat enim communem omnium Dominum, et in nativitate nobiscum participare, et ab ea discrepare: quod enim ex utero nasceretur, habuit commune nobiscum; quod autem absque concubitu nasceretur, plus a nobis obtinuit. (5) Quam beatum corpus illud quod ob exuberantem munditiam Virginis Mariae, ut videtur, donum animae ad seipsum allexit! In singulis enim ceteris vix utique anima sincera sancti Spiritus impetrabit praesentiam; sed nunc caro receptaculum efficitur Spiritus. Gregorius Nyssenus. Tabulas enim nostrae naturae quas culpa confregerat, denuo verus legislator de terra nostra sibi dolavit, absque concubitu divinitatis suae corpus susceptibile creans, quod divinus digitus sculpsit, scilicet Spiritus superveniens Virgini. Chrysostomus. Insuper et *virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Altissimi regis virtus Christus est, qui per adventum Spiritus sancti formatur in Virgine. Gregorius 18 Moral. (super illud Job 17: « Tollet eam ventus urens: » cap. 12 in nov. exemp.). Per obumbrationis enim vocabulum, incarnandi Dei utraque natura significatur: umbra enim a lumine formatur et corpore; Dominus autem per divinitatem lumen est: quia ergo lumen incorporeum in ejus erat utero corporandum, recte ei dicitur: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*; idest, corpus in te humanitatis accipiet incorporeum lumen divinitatis: hoc enim Mariae dicitur propter mentis refrigerium caelitus datum. Beda (cap. 3, in Lucam, super illud, *Et virtus Altissimi*). Non ergo virili, quod non cognoscis, semine, sed Spiritus sancti, quo impleris, opere concipies: concupiscentiae in te non erit aestus, ubi umbram faciet Spiritus sanctus. Gregorius Nyssenus (6). Vel dicit, *Obumbrabit tibi*: quia sicut corporis umbra praecedentium charactere conformatur, ita indicia deitatis Filii ex virtute generandi patebunt. Sicut enim in nobis quaedam vivifica virtus in materia corporali conspicitur qua homo formatur, sic in Virgine Altissimi virtus per vivificantem Spiritum pariter corpori insitam materiam carnis ex virgineo corpore ad formandum novum hominem assumpsit: unde sequitur: *Ideoque et quod nascetur ex te sanctum.* Athanasius (in epist. ad Epictetum). Profitemur enim quoniam naturae humanae assumptum (1) ex Maria corpus verissimum extitit, et idem secundum naturam corpori nostro: soror namque nostra Maria est, cum omnes ab Adam descenderimus. Basilius (lib. de Spir. sanct. cap. 5). Unde et Paulus dicit Galat. 4, quoniam misit Deus Filium suum natum non per mulierem, sed ex muliere. Nam hoc quod dico, Per mulierem, transituram (2) poterat indicare nativitatis sententiam; quod autem dicitur, Ex muliere, manifestat communionem naturae geniti respectu parentis. Gregorius, 18 Moral. cap. 34 (super illud Job 27: « Non adaequabitur « ei topazion: » cap. 27, in nov. exemp.). Ad distinctionem autem nostrae sanctitatis, Jesus singulariter sanctus nasciturus asseritur: nos quippe etsi sancti efficimur, non tamen nascimur, quia ipsa naturae corruptibilis cognatione constringimur; ille autem solus veraciter sanctus natus (3) est qui ex conjunctione carnalis copulae conceptus non est; qui non, sicut haereticus desipit, alter in humanitate, alter in deitate est; ut purus (4) homo conceptus atque editus, et post per meritum ut Deus esset accepit: sed nuntiante Angelo, et adveniente Spiritu, mox Verbum in utero, mox intra uterum Verbum (5) caro: unde sequitur: *Vocabitur Filius Dei.* Theophylactus (6). Vide quomodo sanctam Trinitatem declaravit, non solum Spiritum sanctum commemorans, sed et virtutem, idest Filium, et Altissimum, scilicet Patrem (7).

11. Chrysostomus (8). Quoniam praecedens dictum superabat Virginis mentem, ad humiliora declinavit sermonem, per sensibilia ipsi suadens: unde dicit: *Et ecce Elisabeth cognata tua.* Animadverte Gabrielis industriam: non memoravit eam Sarae vel Rebeccae vel Rachelis, quia antiquiora erant exempla: sed imminens factum inducit, ut ejus mentem corroboret, et ob hoc et aetatem commemoravit, cum dicit: *Et ipsa concepit filium in senectute sua*: et defectum naturae, sequitur enim: *Et hic mensis est sextus illi quae vocatur sterilis.* Non enim a principio conceptus Elisabeth statim annuntiavit, sed acto sex mensium spatio, ut tumor ventris perhibeat argumentum. Gregorius Nazianzenus (9). Sed quaeret aliquis: Qualiter ad David Christus refertur? Siquidem Maria de sanguine manavit Aaron, cujus cognatam

(1) *Al.* quidem.
(2) Idest Geometer in Catena Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Hom. 49 in Gen. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* dicit.
(5) Gregorius Nyssenus orat. in diem natalem Christi ubi supra. Ejus nomine praetermisso, prius ista confundebantur ac si uniformiter ex Chrysostomo essent, et pro ultima tantum appendice Gregorius Nyssenus notabatur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In diem natalem Christi, ut supra, quo ad priorem tantum appendicem; sed alia posterior appendix non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* ex materia.
(2) *P. Nicolai habet* transitoriam.
(3) *Al. omittitur* natus.
(4) *P. Nicolai legit* non purus.
(5) *Al. deest* verbum.
(6) Graecus *cum iis quae sequuntur in superioribus notis.* Sive Victor Antiochenus, praeter quem tale aliquid habet Titus Bostrensis ubi supra tom. 2 Biblioth. Graecorum PP.; quin et Theophylactus, quem editio Antuerpiensis notat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *In quatuor citatis exemplis sic legitur.* Graecus. Tu autem attende qualiter Virgini Angelus totam Trinitatem edidit, dum Spiritum sanctum commemorat, virtutem, et Altissimum? Trinitas enim indivisibilis est.
(8) Hom. 49 in Genesim (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) In Catena Graecorum PP. ex carminibus ejus. Colligitur ex 38, quod inscribitur de *Genealogia Christi*; sed ex Tito Bostrensi praeterea, et ex Theophylacto idem colligi potest (*Ex edit. P. Nicolai*).

Angelus Elisabeth asseruit. Sed hoc nutu superno contigit ut regium genus sacerdotali stirpi jungeretur, ut Christus qui rex est, et sacerdos, ab utrisque secundum carnem nasceretur. Legitur etiam in Exodo, quoniam Aaron primus secundum legem sacerdos duxit ex tribu Judae conjugem Elisabeth filiam Aminadab; et attende sacratissimam Spiritus administrationem, dum et hanc Zachariae conjugem statuit Elisabeth vocari, reducens nos ad illam Elisabeth quam duxerat Aaron. BEDA (cap. 3 in Lucam super *Et Elisabeth*). Sic ergo, ne virgo se parere posse diffidat, accepit exemplum sterilis anus pariturae, ut discat omnia Deo possibilia esse (1), etiam quae naturae ordini (2) videntur esse contraria: unde sequitur: *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.* CHRYSOSTOMUS (3). Ipse namque cum sit naturae Dominus, cuncta potest cum velit, qui cuncta peragit et disponit, vitae mortisque lora gubernans. AUGUSTINUS contra Faustum (lib. 26, cap. 5). Quisquis autem dicit: Si omnipotens Deus est, faciat ut ea quae facta sunt, facta non fuerint: non percipit se dicere, ut ea quae vera sunt, eo ipso quod vera sunt, falsa sint. Potest enim facere quod aliquid non sit quod erat; velut cum aliquem qui coepit esse nascendo, faciat non esse moriendo. Quis autem dicat ut id quod jam non est, faciat non esse? Quicquid enim praeteritum est, jam non est; si de ipso fieri aliquid potest, adhuc est de quo fiat. Et si est, quomodo praeteritum est? Non ergo est quod vere diximus fuisse; sed ideo verum est illud fuisse, quia in nostra sententia verum est, non in ea re quae jam non est: hanc autem sententiam Deus falsam facere non potest. Omnipotentem autem Deum non ita dicimus ac si eum etiam mori posse credamus. Ille plane omnipotens vere solus dicitur qui vere est, et a quo (4) solo est quicquid aliquo modo est. AMBROSIUS (lib. 2 in Luc. tit. de assensu Mariae et conceptione). Vide autem humilitatem Virginis, vide devotionem: sequitur enim: *Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini.* Ancillam se dicit quae mater eligitur, nec repentino exaltata promisso est (5). Mitem enim humilemque paritura, humilitatem debuit etiam ipsa praeferre: simul etiam ancillam se dicendo, nullam sibi praerogativam tantae gratiae vindicavit, quin faceret quod juberetur: unde sequitur: *Fiat mihi secundum verbum tuum.* Habes obsequium, vide votum: *Ecce ancilla Domini,* apparatus officii est: *fiat mihi secundum verbum tuum,* conceptus est voti. EUSEBIUS (6). Alius aliud quiddam in praesenti sermone Virginis extollet apicibus; hic quidem constantiam, hic obedientiae promptitudinem; alius quod non allecta est tam splendidis et arduis per magnum Archangelum promissis pollicitis; alius quod non excessit modum in dando instantias, sed aequaliter cavit et Evae levitatem et Zachariae inobedientiam: mihi autem humilitatis profunditas non minus conspicitur admiranda. GREGORIUS 18 Moral. (super illud Job: « Non adaequabitur ei topazion: » cap. 27 in nov. exemp.). Per ineffabile namque sacramentum concepto sancto partu inviolabili (1) secundum veritatem utriusque naturae, eadem Virgo ancilla Domini fuit et mater. BEDA. Accepto autem Virginis consensu, mox Angelus caelestia repetit: unde sequitur: *Et discessit ab illa Angelus.* EUSEBIUS (2). Non solum impetrans quod optabat, sed stupens in virginea forma, et virtutis plenitudine.

12. AMBROSIUS (lib. 2 in Luc., tit. de abitu Mariae in montana). Angelus cum abscondita nuntiaret, ut fides astrueretur exemplo, feminae sterilis conceptum Virgini nuntiavit. Ubi hoc audivit Maria, non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo; sed quasi laeta pro voto, religiosa pro officio, festina prae gaudio in montana perrexit: unde dicitur: *Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana.* Quo enim, jam Deo plena, nisi ad superiora cum festinatione conscenderet? ORIGENES (hom. 7, in Luc.). Jesus enim, qui in utero illius erat, festinabat adhuc in ventre matris Joannem positum sanctificare: unde sequitur: *Cum festinatione.* AMBROSIUS (ubi supra). Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia. Discite, virgines, non circumcursare per alienas aedes (3), non demorari in plateis, non aliquos in publico miscere sermones. THEOPHYLACTUS (super illud, *Abiit in montana*). Propter hoc abiit in montana, quia Zacharias in montanis habitabat: unde sequitur: *In civitatem Juda, et intravit in domum Zachariae.* AMBROSIUS (eodem tit.). Discite vos, sanctae mulieres, sedulitatem quam praegnantibus debeatis exhibere cognatis. Mariam autem quae sola in intimis penetralibus versabatur, non a publico virginitatis pudor, non a studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit. Discite etiam virginis humilitatem Mariae: venit propinqua ad proximam, junior ad seniorem; nec solum venit, sed et prior salutavit: unde sequitur: *Et salutavit Elisabeth.* Decet enim ut quanto castior virgo, tanto humilior sit, noveritque deferre senioribus. Sit magistra humilitatis in qua est professio castitatis. Est etiam causa pietatis: quia superior venit ad inferiorem, ut inferior adjuvetur; Maria ad Elisabeth, Christus ad Joannem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 4). Vel aliter celabat quae supra dicta sunt in se Virgo, nec cuiquam hominum pandit: non enim credebat ab aliis posse fidem adhiberi mirandis relatibus; immo magis putabat se pati convicia si diceret, quasi volens scelus proprium palliare. GRAECUS (4). Ad solam autem refugit Elisabeth: sic enim consueverat propter cognationem, et propter ceteram hujusmodi conjunctionem. AMBROSIUS (ubi supra). Cito autem adventus (5) Mariae, et praesentiae dominicae beneficia declarantur: nam sequitur: *Et factum est, ut audivit salutationem Mariae Elisabeth, exultavit infans in utero ejus.* Vide distinctionem, singulorumque verborum proprietates. Vocem prior Elisabeth audivit, sed Joannes prior gratiam sensit; illa naturae ordine audivit, iste exultavit ratione mysterii; illa Mariae, iste Domini sensit adventum. GRAECUS (6).

(1) *Al. desideratur* esse.
(2) *Al.* ordine.
(3) In Catena Graecorum PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* etiam a quo.
(5) *Al.* nec repentina exaltata promissione est.
(6) Vel Geometer in Catena Graecorum PP., ubi scilicet Eusebio immediate subjungitur; indeque factum ut pro altero notetur alter (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *P. Nicolai legit* conceptu sancto, et partu inviolabili.
(2) Vel Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *In quatuor exemplis citatis deest* non circumcursare per alienas aedes.
(4) Nimirum Geometer, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* eventus.
(6) Vel Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

Propheta enim parente acutius videt et audit, salutatque prophetatum; sed quoniam verbis non poterat, saltat in utero; quod maximum existit in gaudio. Quis unquam novit tripudium nativitate antiquius? Insinuavit gratia quae naturae ignota exstiterant; reclusus ventre miles agnovit Dominum ac regem oriturum, ventris tegmine non obstante mysticae visioni: inspexit enim non palpebris, sed spiritu. ORIGENES (1) (homil. 7 in Lucam. ante med.). Non autem antea repletus fuerat Spiritu donec assisteret quae Christum gerebat in utero; tunc autem et Spiritu erat plenus, et resultabat in parente: unde sequitur: *Et repleta est Spiritu sancto Elisabeth*. Non autem dubium est quin quae tunc repleta est Spiritu sancto, propter filium sit repleta. AMBROSIUS. Illa autem quae se occultaverat et conceperat filium, jactare se coepit, quia gerebat Prophetam; et quae erubescebat ante benedicit: unde sequitur: *Et exclamavit voce magna, et dixit: Benedicta tu inter mulieres*. Magna voce clamavit, ubi Domini sensit adventum, quia religiosum credidit partum. ORIGENES (2). Dicit autem, *Benedicta tu inter mulieres*: nulla enim unquam tantae fuit gratiae particeps aut esse poterit: unius enim divini germinis parens est unica. BEDA (cap. 3, in Lucam super *Benedicta tu*). Eadem autem voce ab Elisabeth qua a Gabriele benedicitur, quatenus et Angelis et hominibus veneranda monstretur. THEOPHYLACTUS (super *Et benedictus*). Quia vero aliae sanctae mulieres fuerunt, quae tamen genuerunt filios peccato inquinatos, subjungit (3): *Et benedictus fructus ventri tui*. Vel aliter intelligitur. Dixerat: *Benedicta tu inter mulieres*: deinde quasi interrogante aliquo, quare, subjungit: *Et benedictus fructus ventris tui*, sicut dicitur in Psalmo 117: « Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus « Dominus, et illuxit nobis. » Consuevit enim sacra Scriptura, *et* pro *quia* recipere. ORIGENES (ubi supra). Fructum autem ventris Dei genitricis Dominum dixit: quia nequaquam ex viro, sed ex sola Maria processit: nam qui semen sumpserunt a patribus, fructus eorum existunt. GRAECUS (4). Solus ergo hic fructus benedictus: quia absque viro et absque peccato producitur. BEDA (super *Benedicta tu in mulieribus*). Iste est fructus, qui David promittitur Psal. 131: « De fructu ventris tui po« nam super sedem tuam. » SEVERUS (5). In qua parte emergit Eutychis redargutio, dum fructus ventris Christus asseritur. Omnis enim fructus est ejusdem naturae cum planta: unde et Virginem relinquitur ejusdem fuisse naturae cum secundo Adam, qui tollit peccata mundi (6). Sed et qui phantasticam opinionem de carne Christi confingunt, in vero Dei genitricis partu erubescant; nam ipse fructus ex ipsa substantia procedit arboris. Ubi sunt etiam dicentes, quasi per aquaeductum Christum transisse per Virginem? Advertant ex dictis Elisabeth, quam replevit Spiritus, Christum fructum fuisse ventris.

Sequitur: *Unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?* AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam de benedictione Mariae ab Elisabeth). Non quasi ignorans dicit: scit enim esse sancti Spiritus gratiam et operationem, ut mater Domini matrem Prophetae ad profectum sui pignoris salutet: sed quasi non humani hoc meriti, sed divinae gratiae munus esse cognoscat, ita dicit, *Unde hoc mihi*; hoc est, qua justitia, quibus factis, pro quibus meritis? ORIGENES (1). Convenit autem hoc dicens cum filio; nam et Joannes indignum se sentiebat adventu Christi ad ipsum. Matrem autem Domini nuncupat adhuc virginem existentem, praeoccupans eventum ex dicto prophetico. Divina autem promissio duxerat Mariam ad Elisabeth, ut Joannis testimonium ab utero perveniret ad Dominum: ex tunc enim Joannem Dominus in Prophetam constituit: unde sequitur: *Ecce enim, ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis, exultavit infans in utero meo*. AUGUSTINUS ad Dardanum (ep. 57, paul. a med.). Hoc autem ut diceret, sicut Evangelista praelocutus est, repleta est Spiritu sancto; quo proculdubio revelante cognovit quid illa exultatio significasset; idest, infantis illius (2) venisse matrem, cujus ipse praecursor et demonstrator esset futurus. Potuit ergo esse ista significatio rei tantae a majoribus cognoscendae, non a parvulo cognitae: non enim dixit, Exultavit in fide infans in utero meo, sed *Exultavit in gaudio*. Videmus autem exultationem non solum parvulorum, sed etiam pecorum: non utique de aliqua fide vel religione, vel quacumque rationabili cognitione venientem. Sed haec inusitata, et nova extitit, quia in utero, et ejus adventu quae omnium Salvatorem fuerat paritura. Ideo haec exultatio, et tamquam matri Domini reddita resalutatio, sicut solent miracula fieri, facta est divinitus in infante, non humanitus ab infante; quamquam etiam si usque adeo in illo puero est acceleratus usus rationis et voluntatis ut intra viscera materna jam posset agnoscere, credere et consentire, etiam hoc in miraculis habendum divinae potentiae, non ad humanae trahendum exemplar naturae. ORIGENES (3). Venerat autem mater Domini visura Elisabeth miraculosum conceptum, (4) quem retulerat Angelus, ut per hoc sequatur credulitas potioris ad Virginem manaturi: et ad hanc fidem facit sermo Elisabeth, dicentis: *Et beata quae credidisti, quoniam perficientur ea quae dicta sunt tibi, a Domino*. AMBROSIUS (ubi supra eod. titulo). Vides minime dubitasse Mariam, sed credidisse; et ideo fructum fidei consecutam. BEDA (super *Beata quae credidisti*). Nec mirum, si Dominus redempturus mundum, operationem suam inchoavit a matre; ut per quam salus omnibus para-

(1) In Catena Graecorum PP. Colligitur ex hom. 7, aequivalenter non expresse, sed expressius Titus Bostrensis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Ut supra, in Catena Graecorum PP. Quod etiam ex Origene subjungitur, est ex eodem Tito, nec iterum ex Origene inter Opera quae nunc extant colligi potest, ut nec alia quae sequitur appendix, ubi *de fructu ventris* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *P. Nicolai habet* subjungit causam.

(4) Vel Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) EUSEBIUS pro Eusebio, quem Glossa quoque citat, Severum notat editio Antuerpiensis, et sic etiam in Catena Graecorum PP. indicatur, non Severus Alexandrinus, qui potius Eutychianus fuit, ut apud Possevinum in Apparatu videre est, sed ut ab initio Catena illa vocat, Antiochenus, cujus tamen alibi non invenio mentionem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) *Al.* EUSEBIUS.

(1) In Catena Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* significasset infantis enim illius etc.

(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) Inter Origenis Opera quae nunc extant publice, non occurrit hic locus, cui aliquid simile Theophylactus habet, aliis tamen verbis (*Ex edit. P. Nicolai*).

batur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore. AMBROSIUS (eod. titulo). Sed et vos beati qui audivistis et credidistis: quaecumque enim crediderit anima, et concipit et generat Dei verbum, et opera ejus agnoscit. BEDA (super *Exurgens Maria abiit*). Omnis autem anima quae verbum Dei mente concepit, virtutum statim celsa cacumina gressu conscendit amoris, quatenus civitatem Juda, idest confessionis et laudis arcem penetrare, et usque ad perfectionem fidei, spei et caritatis, quasi tribus in ea mensibus valeat commorari. GREGORIUS super Ezech. (hom. 1, parum ante med.) Simul et de praeterito et de praesenti et de futuro per prophetiae spiritum tacta est, quae et eam promissionibus Angeli credidisse cognovit, et matrem nominans, quia Redemptorem humani generis in utero portaret, intellexit; et (1) cum omnia perficienda praediceret, quid etiam de futuro sequeretur aspexit.

13. AMBROSIUS (in titulo de bened. Mar. ab Elis.) Sicut peccatum a mulieribus coepit, ita et bona a mulieribus inchoantur: unde non otiosum videtur quod et ante Joannem Elisabeth prophetizat, et Maria ante Domini generationem. Sequitur autem ut Mariae quo persona melior, eo prophetia sit plenior. BASILIUS (2). Virgo enim intentione sublimi ac speculatione profunda immensitatem comtemplans mysterii, quasi profundius gradiens, magnificat Deum: unde dicitur: *Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum.* GRÆCUS (3). Quasi diceret: Mirabilia quae Deus praenuntiavit, in meo corpore exercuit; sed anima mea infructuosa apud Deum non erit. Convenit autem mihi et voluntatis fructum afferre: nam quantum amplo doceor miraculo, tantum teneor glorificare in me mirabilia operantem. ORIGENES (homil. 8 in Luc.) Si autem Dominus nec augmentum recipere potest; quid est quod Maria loquitur: *Magnificat anima mea Dominum* ? Sed si considerem Dominum Salvatorem imaginem esse invisibilis Dei, et animam factam ad ejus imaginem, ut sit imago imaginis; tunc videbo quoniam, in exemplo eorum qui solent imagines pingere, quando magnificavero animam meam opere, cogitatione, sermone, tunc imago Dei grandis efficitur, et ipse Dominus, cujus imago est in anima mea, magnificatur.

14. BASILIUS (4). Primus Spiritus fructus est pax et gaudium. Quia ergo Virgo sancta totam sibi hauserat Spiritus gratiam, merito subjungit: *Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.* Idem animam dicit et spiritum. Consueta autem in Scripturis exultationis prolatio insinuat alacrem quemdam et jocosum habitum animae in his qui digni sunt. Proinde Virgo exultat in Domino ineffabili cordis tripudio et resultatione in strepitu honesti affectus. Sequitur: *In Deo salutari meo.* BEDA (super *Exultavit spiritus meus in Deo*). Quia ejusdem Jesu, idest Salvatoris, spiritus Virginis aeterna divinitate laetatur, cujus caro temporali conceptione foetatur. AMBROSIUS (super *Magnificat anima mea Dominum*). Magnificat ergo anima Mariae Dominum, et exultat spiritus ejus in Deo: eo quod anima et spiritu Patri Filioque devota, unum Deum, per quem omnia, pio veneratur affectu. Sit autem in singulis Mariae anima, ut magnificet Dominum, sit in singulis spiritus Mariae, ut exultet in Domino. Si secundum carnem una mater est Christi, secundum fidem tamen omnium fructus est Christus: omnis enim anima accipit Dei verbum; si tamen immaculata et immunis a vitiis sit, et intemerato castimoniam pudore custodiat (1). THEOPHYLACTUS. Ille autem Deum magnificat, qui digne sequitur Christum, et dum Christianus vocatur Christi non minuit dignitatem, magna et caelestia operando; et tunc spiritus, ejus idest spirituale chrisma exultabit, idest proficiet, et non mortificabitur. BASILIUS (2). Si quando vero lux in cor suum irrepserit, et ad Deum diligendum, et contemnenda corporea per illam obscuram et brevem imaginem perfectam perceperit justorum conscientiam, absque ulla difficultate consequetur in Domino gaudium. ORIGENES (hom. 8 in Luc. circ. med.). Prius autem anima magnificat Dominum, ut postea exultet in Deo: nisi enim antea crediderimus, exultare non possumus.

15. GRÆCUS Expositor (3). Causam manifestat cur se magnificare Deum deceat ac exultare in illo, dicens: *Quia respexit humilitatem ancillae suae*; quasi diceret: Ipse providit, non ego expectavi; humilibus eram contenta. Nunc autem ad ineffabile consilium eligor, et exaltor de terra ad sidera. AUGUSTINUS in ser. 2. de Assumpt. (4). O vera humilitas, quae Deum hominibus peperit, vitam mortalibus edidit, caelos innovavit, mundum purificavit, paradisum aperuit, et hominum animas liberavit. Facta est Mariae humilitas scala caelestis, per quam Deus descendit ad terras. Quid enim est dicere, *Respexit*, nisi approbavit ? Multi enim videntur in conspectu hominum humiles esse; sed eorum humilitas a Domino non respicitur. Si enim veraciter humiles essent Deumque (5) ab hominibus non se laudari vellent; non in hoc mundo, sed in Deo spiritus eorum exultaret. ORIGENES (hom. 8). Sed quid humile atque dejectum habebat (6) quae Dei Filium gestabat in utero ? Sed considera quoniam humilitas in Scripturis una de virtutibus praedicatur, quae a Philosophis *ατυφία*, atyphia, sive *μετριοτης*, metriotis, dicitur (7). Sed et nos eam possumus appellare quodam circuitu, cum aliquis non est inflatus, sed ipse se dejicit. BEDA (super *Quia respexit humilitatem*). Cujus autem humilitas respicitur, recte beata ab hominibus cognominatur: unde sequitur: *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* ATHANASIUS (8). Si enim secundum Prophetam, beati sunt qui habent semen in Sion, et proximos in Hierusalem: quantum de-

(1) *Al.* etiam.

(2) In Catena Graecorum ex illius exposit. in Psalm. 33 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Nempe Athanasius in Catena Graecorum (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) In Psalm. 33 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* et immunis a vitiis intemerata castimoniam pudoris custodiat.

(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Vel Isidorus in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) Scilicet ab iis verbis incipiente, *Adest nobis*, prout editio Basileensis habet, sed quam ab Augustino longe abest, cum praeter ipsam styli diversitatem, non Ambrosium solum, sed Isidorum citet. Fulberti esse censura insinuat ibidem, sed nec inter Sermones ex Fulberto relatos tom. 9 Bibliothecae Patrum refertur, ut nec inter sermones Idelphonsi, qui *de Assumptione* novem scripti sunt, et quorum unus, nempe tertius, a similibus verbis incipit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) *Al.* deinde.

(6) *Al.* deest habebat.

(7) *Al.* a philosophis modestia dicitur.

(8) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

bet esse praeconium divinae ac sacrosanctae Virginis Mariae, quae secundum carnem Verbi genitrix est effecta? GRAECUS (1). Non autem se beatam appellat inani vexata gloria: unde enim focus (2) in ipsa superbiae, quae se ancillam Domini nuncupavit? Sed sacro tacta Spiritu quae futura sunt praescivit. BEDA (ubi supra). Decebat enim ut, sicut per superbiam primi parentis mors in mundum intravit, ita per humilitatem Mariae vitae introitus videretur. THEOPHYLACTUS (super *Beatam me dicent omnes*). Et ideo dicit, *Omnes generationes*; non solum Elisabeth, sed etiam omnes credentium nationes.

16. THEOPHYLACTUS (super his verbis). Ostendit Virgo non per suam virtutem se beatam praedicandam; sed causam assignat, dicens; *Quia fecit mihi magna qui potens est.* (3). Quae tibi magna fecit? Credo ut creatura ederes creatorem, famula Dominum generares, ut per te mundum Deus redimeret, per te illuminaret, per te ad vitam revocaret. TITUS (4). Quomodo vero magna, nisi quod manens illibata concipio superans nutu Dei naturam? Digna reputata sum sine (5) viro, non quomodocumque genitrix effici, sed unigeniti Salvatoris. BEDA (super *Quia fecit mihi magna*). Respicit autem hoc ad initium carminis, ubi dictum est: *Magnificat anima mea Dominum*: sola enim anima illa cui Dominus magna facere dignatur, dignis eum praeconiis magnificare potest. TITUS (6). Dicit autem, *Qui potens est*, ut si quis diffidat in conceptionis negotio, dum virgo manens concepit, retorqueat miraculum ad potentiam operantis. Nec quia Unigenitus accessit ad feminam, ex hoc inquinatur: quia sanctum est nomen ejus. BASILIUS (7). Sanctum vero dicitur nomen Dei, non quia in syllabis quamdam significativam virtutem contineat, sed quia quomodolibet Dei speculatio sancta dignoscitur et sincera. BEDA (ubi supra). Singularis enim potentiae culmine transcendit omnem creaturam, et ab universis quae fecit lege segregatur; quod graeca locutione melius intelligitur: in quo ipsum verbum quod dicit *agon*, quasi extra terram esse significat.

17. BEDA (super *Et misericordia ejus*) A specialibus se donis ad generalia Dei judicia convertens, totius humani generis statum describit, subdens: *Et misericordia ejus a progenie in progenies timentibus eum*; quasi dicat: Non solum mihi fecit magna qui potens est, sed et in omni gente qui timet Deum acceptus est illi. ORIGENES (hom. 8 in Lucam, par. a fin.). Misericordia enim Dei, non in una generatione, sed in sempiternum extenditur a generatione in generationem. GRAECUS (8) Et misericordia ejus, quam habet in generationes generationum, ego concipio; ac ipse corpori animato conjungitur, nostram tractans salutem solius intuitu pietatis. Miseretur autem non qualitercumque, sed his quos timor ejus compescuit in qualibet natione: unde dicitur, *Timentibus eum*; qui scilicet poenitentia ducti, ad fidem et poenitentiam convertuntur: nam qui obstinati sunt, incredulitatis vitio clauserunt sibi januam pietatis. THEOPHYLACTUS (super *Timentibus eum*). Vel per hoc innuit, quod timentes misericordiam consequentur in generatione ista, idest in praesenti saeculo, et futura, idest in saeculo futuro; in hoc saeculo centuplum accipientes, in illo vero multo majora.

18. BEDA (super *Dispersit superbos*). Humani generis statum describens, quid superbi et quid humiles mereantur, ostendit dicens: *Fecit potentiam in brachio suo*, idest in ipso Dei Filio: sicut enim tuum brachium est quo operaris, sic brachium Dei dictum est ejus Verbum, per quod operatus est mundum. ORIGENES (homil. 8 in Lucam, circ. fin.). Timentibus autem se fecit potentiam in brachio suo: quia licet infirmus ad Deum accesseris, si timueris eum, promissam virtutem consequeris. THEOPHYLACTUS. *In brachio suo*, scilicet ejus Filio incarnato, *potentiam fecit*: quia natura devicta est, virgine pariente et Deo humanato. GRAECUS (1). Vel dicit, *Fecit* pro faciet potentiam; non ut dudum per Moysen contra Ægyptios, nec per Angelum, puta quando multa millia rebellium prostravit Assyriorum, nec quoquam alio mediante, nisi in proprio brachio triumphum docuit, intelligibiles hostes superando: unde sequitur: *Dispersit superbos mente cordis sui*, scilicet quamlibet mentem elatam, non parentem ejus adventui; quin etiam aperuit, et vitiosas ostendit superbas cogitationes eorum. CYRILLUS (2). Magis autem proprie de daemonum hostili caterva intelligenda sunt haec: hos enim saevientes in terra dissipavit adveniens Dominus, et compeditos ab eis obedientiae suae restituit. THEOPHYLACTUS (super *Dispersit superbos*). Potest hoc etiam et de Judaeis intelligi, quos in omnem dispersit regionem sicut nunc dispersi sunt.

19. BEDA) hoc loco). Quod dixit, *Fecit potentiam in brachio suo*, et quod praemiserat, *Et misericordia ejus a progenie in progenies*, his versiculis per singula continuata (3) est annectendum: quia scilicet per omnes saeculi generationes et perire superbi, et humiles exaltari, pia justaque divinae potentiae dispensatione non cessant: unde dicitur: *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.* CYRILLUS (4). Magna sapiebant daemones et diabolus, Gentilium sapientes, Pharisaei et Scribae; hos tamen deposuit, erexitque humiliantes se sub potenti manu Dei, dans illis virtutem calcandi serpentes et scorpiones, omnemque potestatem inimici. Erant et quandoque Judaei potestate superbi; sed prostravit hos incredulitas; ex Gentibus autem ignobiles et humiles per fidem ad apicem conscenderunt. GRAECUS (5). Deitatis enim tribunal noster intellectus esse cognoscitur; sed iniquae virtutes post transgressionem incubuerunt praecordiis protoplasti, tamquam in proprio solio. Ob hoc ergo

(1) Vel Metaphrastes in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* forus. *Apud P. Nicolai* locus.
(3) AUGUSTINUS serm. de Assumpt., illo nimirum de quo supra; sed ejus praetermisso indice prius ista confundebantur cum appendice praecedenti quasi Theophylacti etiam essent (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Bostrensis, ut jam supra (*Ex edit. P. Nicclai*).
(5) *Al. omittitur* sine.
(6) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) In Psalm. 33, versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) Nempe Victor Presbyter in Catena Graecorum PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Photius (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Tale aliquid in Catena Graecorum PP. sub nomine Cyrilli Hierosolymitani, aliis tamen verbis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *P. Nicolai corrigit* commata.
(4) Nempe Alexandrinus in Catena Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Vel Macharius in Catena Graecorum PP. Sic ibi tantum sine adjuncto indicatur; sed Macharius Aegyptius est, ex cujus hom. 1 id colligitur post Opera Gregorii Neocaesariensis seu Thaumaturgi (*Ex edit. P. Nicolai*).

venit Dominus, et spiritus iniquos ejecit a sedibus voluntatum, et prostratos a daemoniis exaltavit, eorum conscientias purgans, et eorum mentem statuens propriam sedem.

20. Glossa (1). Quia humana prosperitas praecipue in honoribus potentatuum et in abundantia divitiarum consistere videtur, post dejectionem potentium et exaltationem humilium de divitum exinanitione (2) et pauperum repletione mentionem facit, dicens: *Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.* Basilius super Psal. (3). Disponit quidem nos praesens verbum etiam quo ad sensibilia, edocens rerum mundanarum incertitudinem. Caduca siquidem sunt haec, sicut unda quae ab impetu ventorum hinc inde diffunditur. Intellectualiter autem sumendo, esuriebat genus humanum, exceptis Judaeis: hos namque ditaverat legis traditio, et sanctorum dogmata Prophetarum. Quia vero non humiliter haeserunt Verbo humanato, dimissi sunt inanes, nihil deferentes, non fidem, non scientiam: et spe bonorum privati sunt, et a terrena Hierusalem et a vita futura exclusi. Quos vero de Gentibus fames et sitis contriverat, cum haesissent Domino, repleti sunt spiritualibus bonis. Glossa (4) (ordinaria ex Beda). Qui etiam aeterna toto studio quasi esurientes desiderant, saturabuntur, cum Christus apparuerit in gloria; sed qui terrenis gaudent, in fine totius beatitudinis inanes dimittentur.

21. Glossa (ordinaria). Post generalem divinae pietatis et justitiae commemorationem, ad singularem novae incarnationis dispensationem convertit verba, dicens: *Suscepit Israel puerum suum*: quasi medicus aegrum, visibilis inter homines factus, ut faceret Israel, idest videntem Deum, puerum suum. Beda (super *Suscepit Israel*). Obedientem scilicet, et humilem: nam qui contemnit humiliari, non potest salvari. Basilius (5). Israel enim dicit non materialem, quem sola nobilitabat appellatio, sed spiritualem, qui nomen fidei retinebat, habens oculos tendentes ad Deum videndum per fidem. Potest etiam ad Israel carnalem hoc adaptari, cum ex eo infiniti crediderunt. Hoc autem fecit *recordatus misericordiae suae*: hoc enim implevit quod Abrahae promisit, dicens Gen. 22: « Quoniam benedicentur « in semine tuo omnes cognationes terrae. » Hujus ergo promissionis, Dei genitrix recordata dicebat: *Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, et semini ejus in saecula.* Nam et Abrahae dictum est Gen. 17: « Statuam pactum meum inter me et « te et inter semen tuum post te in generationibus « suis foedere sempiterno, ut sim Deus tuus et « seminis tui post te. » Beda (cap. 3, par. a fin.). Semen autem dicit non tam carne progenitos, quam fidei ejus vestigia secutos, quibus adventus Salvatoris in saecula promissus est. Glossa (ordinaria). Quia ipsa promissio hereditatis nullo fine claudetur, et usque in finem saeculi credentes non deerunt, et beatitudinis gloria erit perennis.

22. Ambrosius (tit. de mora Mariae cum Elisabeth). Tamdiu mansit Maria, quamdiu Elisabeth pariendi tempus impleret: unde dicitur: *Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus.* Theophylactus (super *Mansit autem Maria cum illa*). In sexto enim mense conceptionis Praecursoris venit Angelus ad Mariam; quae mansit cum Elisabeth mensibus tribus; et sic novem menses implentur. Ambrosius (ubi supra). Non autem sola familiaritas est causa quod diu mansit, sed etiam tanti vatis profectus (1): nam si primo ingressu tantus profectus (2) extitit ut ad salutationem Mariae exultaret infans in utero, repleretur Spiritu sancto mater infantis; quantum putamus usu tanti temporis sanctae Mariae addidisse praesentiam? Bene ergo inducitur exhibuisse officium, et mysticum numerum custodisse. Beda (cap. 3, circ. fin.). Anima enim casta quae spiritualis verbi desiderium concipit, necesse est ut alta caelestis exercitus (3) juga subeat, et quasi trium mensium dies ibidem demorata, quousque (4) fidei et spei et caritatis luce radietur, perseverare non desistat. Theophylactus (super *Impletum est tempus*). Quando vero Elisabeth paritura erat, Virgo recessit: unde sequitur: *Et reversa est in domum suam*; scilicet propter multitudinem quae ad partum congregari debebat: inconveniens autem erat in talibus virginem esse praesentem. Graecus (5). Mos enim est virginibus cedere quoties praegnans parit. Ut autem propriam applicuit domum, alio quidem nullatenus abiit; ibi vero manebat ulterius, donec adesse partus horam cognovit, ibique Joseph dubitans ab Angelo edocetur.

23. Ambrosius (ubi supra). Si diligenter advertas plenitudinis verbum, nusquam invenies positum nisi in generatione justorum: unde et nunc dicitur: *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi*: plenitudinem enim habet justi vita; inanes autem sunt dies impiorum. Chrysostomus (6). Idcirco autem Deus Elisabeth partum retardavit, ut gaudium augeretur, et famosiorem faceret mulierem: unde sequitur: *Et audierunt vicini et cognati ejus quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei.* Nam qui sterilitatem ejus cognoverant, testes divinae gratiae sunt effecti. Nemo autem viso infante cum silentio discedebat; sed Deum, qui illum ex insperato concesserat, collaudabat. Ambrosius (tit. de ortu praecursoris Domini). Habet enim sanctorum editio laetitiam plurimorum, quoniam commune est bonum: justitia enim communis est virtus; et ideo in ortu justi futurae vitae insigne praemittitur, et gratia secuturae virtutis, exultatione vicinorum praefigurante, signatur.

24. Chrysostomus. Circumcisionis norma primo tradita est Abrahae in signum distinctionis, ut genus Patriarchae impermixtum conservetur, et sic promissa bona consequi valeant; ubi autem pacti consummatur negotium, appositum signum de medio tollitur: sic igitur et per Christum circumcisione cessante baptismus succedit; sed antea Joannem circumcidi decebat: unde dicitur: *Et factum est, in die octava venerunt circumcidere puerum.*

(1) Nihil tale in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* examinatione.
(3) Aequivalenter, sed non iisdem verbis, super illud Psal. 33: *Divites eguerunt et esurierunt* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Collateralis nempe, quae Bedae nomen praefert, quamvis ex Beda sumpta non sit; nec alibi occurrat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Vel Cyrillus in Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* nati perfectio.
(2) *Al.* progressus.
(3) *Nicolai corrigit* exercitii.
(4) *Al. omittitur* quousque.
(5) Vel Metaphrastes in Catena Graecorum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In Catena Graecorum PP. ut supra: *quod etiam sequenti Chrysostomi indici est applicandum* (*Ex edit. P. Nicolai*).

Dixerat enim Dominus Gen. 8: « Infans octo dierum circumcidatur in vobis. » Hanc autem temporis mensuram a divina clementia constitutam autumo duplici de causa: primo quidem ut in tenerrima aetate levius patiatur dolorem sectionis carnis; secundo ut ex ipsis operibus moneamur quoniam hoc agebatur in signum: tener enim puer minime discernit quae circa ipsum fiunt. Post circumcisionem autem nomen imponebatur: unde sequitur: *Et vocabant eum nomine patris sui Zachariam.* Hoc autem ideo fiebat, quia prius oportet sumere signaculum Domini, et postea nomen humanum: vel quia nullus, nisi prius abjiciat carnalia, quod significat circumcisio, dignus est quod in libro vitae nomen ejus scribatur. Ambrosius (tit. de nomine Praecurs.). Mire autem sanctus Evangelista praemittendum putavit quod plurimi infantem patris nomine Zachariam appellandum putarunt; ut advertas, matri non nomen alicujus displicuisse de genere; sed id sancto infusum Spiritu, quod ab Angelo ante Zachariae fuerat praenuntiatum. Et quidem ille mutus intimare vocabulum filii nequivit (1) uxori; sed per prophetiam Elisabeth didicit quod non didicerat a marito: unde sequitur: *Et respondens mater ejus dixit: Nequaquam; sed vocabitur Joannes.* Nec mireris, si nomen mulier quod non audivit asseruit, quando Spiritus ei sanctus, qui Angelo mandaverat, revelavit: neque poterat Domini ignorare praenuntium, qui prophetaverat Christum. Et bene sequitur: *Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine:* ut intelligas nomen non generis esse, sed vatis. Zacharias quoque nutu interrogatur: unde sequitur: *Innuebant autem patri ejus quem vellet vocari eum.* Sed quia incredulitas ei affatum eripuerat, et auditum; quod voce non poterat, manu et litteris est locutus: unde sequitur: *Et postulans pugillarem, scripsit dicens: Joannes est nomen ejus*; hoc est, non ei nos nomen imponimus qui jam a Deo nomen accepit. Origenes (2) (homil. 9 in Luc.). Zacharias quidem interpretatur memor Dei; Joannes autem significat demonstrantem: ceterum et absentis memoria, et praesentis demonstratio est. Debebat autem Joannes non memoriam Dei ut absentis exprimere, immo digito demonstrare praesentem, dicens: « Ecce Agnus Dei: » Joan. 1. Chrysostomus (3). Quin etiam hoc nomen Joannes gratia Dei interpretatur. Quod ergo, gratia divina favente, non natura, Elisabeth hunc filium cepit, beneficii memoriam in nomine pueri conscripserunt. Theophylactus (hoc loco). Quia vero cum muliere circa hoc nomen pueri pater mutus concordavit, sequitur: *Et mirati sunt universi*: nemo enim hujus nominis erat in cognatione eorum, ut aliquis diceret quod antea hoc ambo cogitassent. Gregorius Nazianzenus (4). Editus ergo Joannes Zachariae solvit silentium: unde sequitur: *Apertum est autem illico os ejus et lingua ejus.* Absurdum enim erat ut cum vox Verbi progressa fuisset, pater maneret elinguis. Ambrosius (tit. ut supra). Merito etiam continuo resoluta est lingua ejus: quia quam vinxerat incredulitas, solvit fides. Credamus igitur et nos; ut lingua nostra, quae incredulitatis vinculis est ligata, rationis voce solvatur: scribamus spiritu mysteria, si volumus loqui. Scribamus praenuntium Christi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus: etenim qui Joannem loquitur, Christum prophetizat: sequitur enim: *Et loquebatur benedicens Deum.* Beda (cap. 4 in Lucam inter princ. et medium). Allegorice autem Joannis celebrata nativitas, gratia novi testamenti est inchoata; cui vicini et cognati nomen patris quam Joannis imponere malebant: quia Judaei qui ei legis observatione, quasi affinitate, juncti erant, magis justitiam quae ex lege est sectari, quam fidei gratiam suscipere cupiebant. Sed Joannis, hoc est gratiae Dei, vocabulum, mater verbis, pater litteris nuntiare satagunt: quia et lex ipsa Psalmique et Prophetae (1) apertis sententiarum vocibus gratiam Christi praedicant, et sacerdotium illud vetus figuratis (2) caeremoniarum ac sacrificiorum umbris eidem testimonium perhibet. Pulchreque Zacharias octavo die prolis editae loquitur: quia per Domini resurrectionem, quae octava die, hoc est post septimum sabbati facta est, occulta legalis sacerdotii arcana patuerunt.

25. Theophylactus (hoc loco). Sicut in taciturnitate Zachariae miratus est populus, ita et cum locutus est: unde dicitur: *Et factus est timor super omnes vicinos eorum, et super omnia montana Judaeae divulgabantur omnia verba haec*: ut propter haec duo, magnum aliquid circa natum puerum universi existiment. Haec autem omnia dispensative fiebant, ut qui testis esse Christi debebat, existeret fide dignus: unde sequitur: *Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit?* Beda (cap. 4, post med.). Praecurrentia enim signa praebent iter praecursori veritatis, et futurus Propheta praemissis commendatur auspiciis: unde sequitur: *Etenim manus Domini erat cum illo.* Glossa (3). Prodigia enim Deus in illo peragebat, quae non faciebat Joannes, sed dextera divina. Graecus (4). Mystice autem tempore divinae resurrectionis, praedicata gratia Christi, salubris timor non solum Judaeorum, qui erant vicini vel situ loci vel scientia legis, sed etiam exterarum gentium corda concussit; nec tantum montana Judaeae, sed omnia mundani regni, mundanaeque sapientiae culmina Christi fama transcendit.

26. Ambrosius (titulo de prophetatione Zachariae in princ.). Bonus Deus, et facilis indulgere peccatis, non solum ablata restituit, sed etiam insperata concedit. Nemo ergo diffidat, nemo veterum conscius delictorum praemia divina desperet. Novit Deus mutare sententiam, si tu noveris emendare delictum: ille siquidem dudum mutus prophetizat: unde dicitur: *Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto.* Chrysostomus (5). Scilicet operatione sancti Spiritus; nec quocumque modo gratiam Spiritus sancti nactus, sed ad plenum; et fulgebat in

(1) *Al.* nequit.
(2) In Catena Graecorum PP. ubi supra. Nihil tale in Origene, qui potius illa verba Joan. 1: *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes*, notat quidem quod Zacharias idem sit ac *memoria*, sed quod Joannes *gratia* sit a *Deo*; nec ullibi occurrit haec interpretatio, qua dicitur significare *demonstrantem* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Orat. 12 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* prophetiae.
(2) *Al.* figurans.
(3) Graecus, sive Metaphrastes in Catena Graecorum PP. Perperam autem prius haec velut Glossae dabantur, quae in ea non extant, et sequentia ut ex innominato Graeco, quae sunt ipsius Glossae, ac ex Beda potius colliguntur, paulo tamen aliter quam hic (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Glossa (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

eo Prophetiae donum: unde sequitur: *Et prophetavit.* ORIGENES (homil. 10). Plenus autem Spiritu sancto Zacharias duas prophetias generaliter nuntiat; primam de Christo, alteram de Joanne: quod manifeste de verbis illius probatur, in quibus quasi de praesenti, et quasi jam versaretur in mundo, loquitur de Joanne; et primo de Salvatore, dicens: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suae.* CHRYSOSTOMUS (1). Dum Deum benediceret Zacharias, visitationem dicit esse factam ab eo erga populum suum: sive materiales Israelitas quis velit accipere, venit enim ad oves quae perierant domus Israel; sive spirituales, idest fideles, qui digni fuerunt hac visitatione efficacem erga se divinam provisionem facientes. BEDA (super *Visitavit et fecit redemptionem*). Visitavit autem Dominus plebem suam (2) quasi longa infirmitate tabescentem: et quasi venditam sub peccato, unici Filii sui sanguine redemit: quod quia Zacharias proxime faciendum cognoverat, prophetico more quasi jam factum narrat. Dicit autem plebem suam, non quia veniens suam invenit, sed quia visitando suam fecit.

27. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Videbatur Deus dormire, peccata multa respiciens; sed in novissimis incarnatus temporibus excitatus est, et contrivit daemones, qui nos oderant: unde dicitur: *Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui.* ORIGENES (hom. 10. par. a princ.). Quia de semine David secundum carnem natus est Christus: unde dicitur: *Cornu salutis nobis in domo David*: sicut et alibi dictum est (Isai. 5): « Vinea facta est in « cornu, » idest in Jesu Christo. CHRYSOSTOMUS (3). Cornu autem nominat potestatem, gloriam et famam, metaphorice a brutis animalibus illud accipiens, quibus loco muniminis et gloriae cornua Deus dedit. BEDA (cap. 4 super *Erexit cornu*). Cornu etiam salutis regnum Salvatoris Christi vocatur. Ossa siquidem omnia carne involuta sunt: cornu excedit carnem: et ideo cornu salutis regnum Christi vocatur, quo mundus et carnis gaudia superantur; in cujus figuram David et Salomon cornu olei sunt in regni gloriam consecrati.

28. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quod de domo David Christus nasceretur, Michaeas mentionem facit dicens cap. 5: « Et tu Bethlehem, terra Juda, « nequaquam minima es; ex te enim exiet dux, « qui regat populum meum Israel. » Sed et omnes Prophetae de incarnatione dixerunt: et ideo dicitur: *Sicut locutus est per os sanctorum Prophetarum.* GRAECUS (4). Per quod innuit, Deum per illos esse locutum, et non esse humanum quod dixerunt. BEDA (super *Sicut locutus est*). Dicit autem, *Qui a saeculo sunt*: quia tota veteris testamenti Scriptura prophetice de Christo processit: nam et ipse pater Adam, et ceteri patrum, factis suis ejus dispensationi testimonium reddunt.

29. BEDA (ubi supra). Cum primo breviter praemisisset, *Erexit cornu salutis nobis*, continuo explanans quid dixerit, subdit: *Salutem ex inimicis nostris*; quasi dicat: *Erexit nobis cornu*, idest erexit nobis *salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos.* ORIGENES (homil. 10). Non autem putemus nunc de corporalibus inimicis dici, sed de spiritualibus. Venit enim Dominus Jesus fortis in praelio destruere omnes inimicos nostros, ut nos de eorum insidiis et tentationibus liberos faceret.

30. BEDA (super *Salutem ex inimicis nostris*). Dixerat, Dominum, juxta eloquia Prophetarum, in domo David nasciturum: dicit, eumdem ad explendum testamentum (1) quod Abrahae disposuit, nos esse liberaturum: quia his praecipue Patriarchis de suo semine vel congregatio Gentium vel Christi est incarnatio promissa. Praemittitur autem David, quia Abrahae sanctus Ecclesiae coetus est promissus; David autem, quod ex eo Christus nasciturus esset, audivit. Et ideo post id quod dictum est de David, subdit de Abraham, dicens: *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris.* ORIGENES (hom. 10 in Lucam). Ego puto quod in adventu Domini Salvatoris et Abraham et Isaac et Jacob fruiti sint (2) misericordia Dei. Non est enim credibile ut qui prius viderunt diem illius et laetati sunt, postea in adventu ipsius nihil utilitatis acciperent: cum scriptum sit Coloss. 1, « Pacem faciens per san« guinem crucis suae, sive super terram, sive in « caelis. » THEOPHYLACTUS (hoc loco). Christi etiam gratia se usque ad illos extendit qui mortui extiterunt: quia per eum resurgemus non solum nos, sed et qui fuerunt ante mortui. Fecit et misericordiam cum patribus nostris, secundum quod eorum spem et desiderium implevit: unde sequitur: *Et memorari testamenti sui sancti*, illius scilicet de quo dicitur Gen. 22,* « Benedicens benedicam tibi et « multiplicabo te. » Multiplicatus est enim Abraham in omnibus gentibus per imitationem fidei ejus adoptatis in filios: sed etiam patres videntes suos filios talia beneficia recepisse, congaudent et recipiunt misericordiam in seipsis: unde sequitur: *Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis.* BASILIUS (3). Nemo autem audiens quod jurasset Dominus Abrahae, ad jurandum sit promptus: sicut enim furor de Deo dictus non significat passionem, sed punitionem; sic neque Deus jurat ut homo, sed verbum ejus loco juramenti nobis ad veritatem exprimitur immutabili sententia quod promissum est approbans.

31. CHRYSOSTOMUS (4). Quia exortum nobis cornu salutis ex domo David dixerat, ostendit quod per ipsum et gloriam participamus, et dispendia inimici vitavimus: unde dicit: *Ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.* Duo praedicta non facile reperiet aliquis sese comitantia: plures enim evitant pericula, sed vita gloriosa privantur; sicut sceleris patratores, qui de carcere ex indulgentia regia absolvuntur: et contra gaudent alii (5) gloria, sed ob hanc periclitari co-

(1) Sine ullo nomine in Catena Graecorum PP. indicatur post quaedam quae nomine Cyrilli Hierosolymitani, et ante quaedam quae sub nomine Chrysostomi orat. de Anna subjungitur; sed nihil tale utrobique occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* deest suam

(3) Orat. de Anna, vel in Annam ex Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) Idest Victor Presbyter in Catena Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* ad exemplum testamenti.

(2) *Al.* sancti sint.

(3) In Catena Graecorum PP. ubi supra. Nihil tale in Basilio nunc occurrit; sed quiddam solum ad jurandi prohibitionem pertinens in Psalm. 14, super illud, *Qui jurat etc.* ut et ad irae significationem in Deo partim in Psalm. 29, partim in Psalm. 37, partim in Isai. 5, seu vis. 5 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) In Catena Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) *Al.* Angeli.

guntur; sicut milites bellicosi vitam inclytam amplexantes, securitate multoties caruerunt. Sed hoc cornu et salvat et glorificat: salvat quidem eripiens a manibus hostium, non leviter, sed mirifice, ut non sit ultra timendum; et hoc est quod dicit, *Ut sine timore*. ORIGENES (hom. 10 in Lucam). Vel aliter. Crebro de hostium manu aliqui liberantur, sed non absque timore: cum enim metus et discrimen ante praecesserint, et sic de inimicorum manu quis eruatur, liberatus est quidem, sed non sine timore: ideo dixit, quod Christi adventus sine timore nos a manibus hostium eripi fecit. Non enim eorum insidias sensimus, sed repente ab eis nos segregans eduxit ad sortis propriae mansionem.

32. CHRYSOSTOMUS (1). Glorificat Zacharias Dominum, quia fecit nos sibi servire cum plena fiducia, non carnaliter, ut Judaei in sanguine victimarum, sed spiritualiter in bonis operibus: et hoc est quod dicit, *In sanctitate et justitia*: est enim sanctitas apta circa Deum aequitas; justitia vero quae est circa homines, puta quod aliquis reverenter exequatur divina, et quo ad homines laudabiliter conversetur. Dicit autem non coram hominibus, ut hypocritae volentes hominibus placere, sed coram Deo, sicut hi quorum commendatio non est ab hominibus, sed a Deo; et hoc non semel aut ad tempus, sed singulis diebus et quamdiu vixerint: unde dicit: *Omnibus diebus nostris*. BEDA (cap. 4, super *In sanctitate, et justitia*). Nam qui vel ante mortem ab ejus servitio discedit, vel immunditia qualibet sive injustitia fidei suae sinceritatem commaculat, vel coram hominibus tantum et non coram Deo, sanctus et justus esse contendit (2), nondum perfecte de manu spiritualium inimicorum liberatus Domino servit, sed exemplo veterum Samaritanorum diis Gentium pariter et Domino (3) servire conatur.

33. AMBROSIUS (tit. de prophetatione Zachariae). Pulchra cum de Domino prophetaret, ad Prophetam sua verba convertit, ut hoc quoque beneficium esse Domini designaret; ne cum publica numeraret, sua quasi ingratus tacuisse videretur: unde dicitur: *Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis*. ORIGENES (homil. 10 in Lucam): Ideo reor Zachariam festinasse ut loqueretur ad puerum, quia sciebat eum post paulum in eremo moraturum, nec se ejus posse habere praesentiam. AMBROSIUS (ubi supra). Sed fortasse aliqui quasi irrationabilem mentis excessum putent quod octo dierum infantem alloquitur (4); verum si tenemus superiora, intelligimus profecto quod potuit (5) vocem patris natus audire, qui Mariae salutationem antequam nasceretur audivit. Sciebat Propheta alias esse aures Prophetae, quae spiritu Dei, non corporis aetate reserantur. Habebat intelligendi sensum qui exultandi habebat affectum. BEDA (cap. 4, super *Tu puer Propheta*). Nisi forte putandus est Zacharias propter eos qui aderant potius instruendos futura sui filii munera, quae dudum per Angelum didicerat, mox ut loqui potuit, praedicare voluisse. Audiant Ariani, quod Christum quem Joannes prophetando praeibat, Altissimum vocat, sicut in Psalmo 86 dicitur: « Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. » CHRYSOSTOMUS (1). Sicut autem regibus commilitones sunt qui eis viciniores existunt, sic Joannes cum esset amicus sponsi, de prope ejus adventum praecessit: et hoc est quod subditur: *Praeibis enim ante faciem Domini parare vias ejus*. Alii enim Prophetae eminus Christi mysterium praedicaverant; hic vero propius praedicavit, ut et Christum videret, et eum ceteris indicaret. GREGORIUS 19 Moral. (super illud Job 28, « Quis intelligit viam ejus? » cap. 2 in nov. exemp.). Quisque autem praedicando a sordibus vitiorum corda audientium mundat, venienti sapientiae ad cor viam praeparat.

34. THEOPHYLACTUS. Qualiter praecursor viam Domini praeparavit, exponit subdens: *Ad dandam scientiam salutis plebi ejus*. Salus Dominus Jesus est; data est autem plebi scientia salutis, idest Christi, a Joanne, qui testimonium perhibebat de Christo. BEDA. Quasi Jesu (2), idest Salvatoris, nomen exponere et diligentius commendare desiderans, salutis mentionem frequentat. Sed ne temporalem salutem promitti putarent (3), subdit: *In remissionem peccatorum eorum*. THEOPHYLACTUS. Non enim aliter cognitus esset Deus, nisi plebi peccata dimisisset: Dei enim est peccata dimittere. BEDA. Verum Judaei non Christum suscipere, sed Antichristum malunt expectare: quia non intus a peccati dominio, sed foris ab humanae servitutis jugo cupiunt liberari.

35. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quia Deus peccata nobis dimisit, non propter opera nostra, sed propter misericordiam suam; ideo convenienter addidit: *Per viscera misericordiae Dei nostri*. CHRYSOSTOMUS (4). Quam quidem misericordiam non ipsimet inquirentes invenimus: sed desuper nobis Deus aperuit; unde sequitur: *In quibus*, scilicet misericordiae operibus, *visitavit nos*, assumpta carne, *oriens ex alto*. GRÆCUS (5). In altis permanens, tamen in terrenis praesens, non divisionem patiens neque circumscriptionem: quod intellectus noster comprehendere non potest, nec ulla serie verborum exprimere.

36. BEDA (super *Oriens ex alto*). Recte Christus oriens vocatur, quia nobis ortum verae lucis aperuit: unde sequitur: *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent*. CHRYSOSTOMUS (6). Tenebras hic appellat non materiales, sed errorem, et a fide distantiam. BASILIUS (7). Tenebrosa enim erat plebs gentilis, quae idolorum cultu gravabatur, donec lux orta dispersit caliginem, et splendorem veritatis expandit. GREGORIUS 4 Moral. (cap. 22, super illud Job 3, « Obscuret eum umbra mortis: » cap. 17, in nov. exemp.). Umbra vero mortis oblivio mentis accipitur: sicut enim mors hoc quod interficit, agit ut non sit in vita, ita oblivio hoc quod intercipit agit ut non sit in memoria: unde Judaeorum populus, qui Dei oblitus fuerat, dicitur in umbra mortis sedere. Umbra etiam mortis mors carnis accipitur: quia sicut vera mors est qua anima separatur a Deo, ita umbra mortis est qua caro separatur ab anima: unde voce martyrum dicitur: « Operuit nos um-

(1) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* perdurare tendit.
(3) *Al.* et daemonio.
(4) *Al.* sed miraris fortasse quod octo dierum infantem alloquitur etc.
(5) *Al.* ponit.

(1) In Catena Graecorum PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* qui enim Jesu. *Nicolai*, Quasi enim.
(3) *Al.* patres.
(4) Hom 14 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Idest Severus in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In Matth. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) In Isaiam cap. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).

« bra mortis: » Psal. 43. Per umbram etiam mortis imitatio diaboli, qui mors in Apocalypsi dicitur, designatur: quia sicut umbra juxta qualitatem corporis ducitur, ita actiones iniquorum de specie imitationis ejus exprimuntur. CHRYSOSTOMUS (1). Recte autem dicit, *Sedent*: non enim ambulabamus in tenebris, sed sedebamus. THEOPHYLACTUS (non remote a fin. Com.). Non solum autem oriens Dominus his qui in tenebris sedent illuminat, sed aliquid amplius facit: unde sequitur: *Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis*. Via pacis est via justitiae, ad quam direxit pedes, idest affectus animarum nostrarum. GREGORIUS in hom. (33 in Evang.). Tunc enim gressus nostros in viam pacis dirigimus quando per illud actionum iter pergimus in quo ab auctoris nostri gratia non discordemus. AMBROSIUS (tit. de proph. Zach. in med.). Simul et illud (2) adverte, quam paucis Elisabeth, quam multis Zacharias prophetizet; et uterque sancto impletus Spiritu loquebatur; sed disciplina servatur, ut mulier discere magis quae divina sunt studeat quam docere.

37. BEDA (cap. 4, in fin.). Praedicator patientiae futurus, ut liberius auditores suos a mundi illecebris erudiendo sustollat, primaevam in desertis transigit vitam; unde dicitur: *Puer autem crescebat*. THEOPHYLACTUS (parum a fine Com. in 1 cap. Lucae). Secundum corporalem aetatem: *et confortabatur spiritu*: simul enim cum corpore spirituale donum crescebat, et spiritus operationes in eo magis ac magis ostendebantur. ORIGENES (hom. 11 in Lucam). Vel crescebat spiritu, nec in eadem permanebat mensura qua coeperat; sed semper crescebat spiritus in eo, semper voluntas ejus ad meliora tendens (1) habebat profectus, et mens divinius aliquid contemplabatur. Exercebat se memoria, ut plura thesauro suo reconderet. Addit autem, *Et confortabatur*: infirma enim est humana natura: legimus enim Matth. 26: « Caro autem infirma. » Confortanda est itaque spiritu: spiritus enim promptus est. Multi confortantur carne; athleta autem Dei spiritu roborandus est, ut sapientiam carnis elidat: unde recessit, fugiens tumultum urbium propter frequentiam: sequitur enim: *Et erat in desertis*: ubi purior aer est, caelum apertius, et familiarior Deus: ut quia nondum baptismi et praedicationis tempus advenerat, vacaret orationibus, et cum Angelis conversaretur; appellaret Dominum, et illum audiret dicentem, Ecce adsum. THEOPHYLACTUS (circ. fin. Com. in 1 cap. Lucae). Vel erat in desertis ut extra multorum malitiam nutriretur, et ut neminem vereretur arguere: si enim fuisset in mundo, forte fuisset amicitia et conversatione hominum depravatus: simul etiam ut esset fide dignus qui praedicaturus erat Christum. Occultabatur autem in desertis, donec placuit Deo ipsum Israelitico populo demonstrare: unde sequitur: *Usque ad diem ostensionis suae ad Israel*. AMBROSIUS (tit. de ortu Praecur. Domini, a medio illius). Pulchre autem tempus quo fuit in utero Propheta describitur, ne Mariae praesentia taceatur; sed tempus siletur infantiae, eo quod praesentia matris Domini in utero roboratur qui infantiae impedimenta nescivit.

(1) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* similiter et illud.

(1) *Al.* se tendens.

CAPUT SECUNDUM

1. Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Caesare Augusto ut describeretur universus orbis. Haec descriptio prima facta est a praeside Syriae Cyrino. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem et Joseph a Galilaea de civitate Nazareth in Judaeam in civitatem David, quae vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore, praegnante.

2. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret: et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in praesepio, quia non erat eis locus in diversorio.

3. Et pastores erant in regione eadem, vigilantes et custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et ecce Angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos; et timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David. Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum, et positum in praesepio.

4. Et subito facta est cum Angelo multitudo militiae caelestis, laudantium Deum et dicentium: Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

5. Et factum est ut discesserunt ab eis Angeli in caelum, pastores loquebantur ad invicem, Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus, et ostendit nobis. Et venerunt festinantes, et invenerunt Mariam et Joseph, et infantem positum in praesepio. Videntes autem cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt mirati sunt, et de his quae dicta erant a pastoribus ad ipsos. Maria autem conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo. Et reversi sunt pastores, glorificantes et laudantes Deum in omnibus quae audierant et viderant, sicut dictum est ad illos.

6. Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus Jesus: quod vocatum est ab Angelo priusquam in utero conciperetur.

7. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur: et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

8. Et ecce homo erat in Hierusalem cui nomen Simeon; et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel; et Spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini Et venit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, et ipse accepit eum in ulnas suas.

9. Et benedixit Deum, et dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem Gentium, et gloriam plebis tuae Israel.

10. Et erant pater ejus et mater ejus mirantes super his quae dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum, cui contradicetur: et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

11. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser: haec processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua; et haec vidua usque ad annos octoginta quatuor, quae non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. Et haec, ipsa hora superveniens, confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

12. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilaeam in civitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Hierusalem in die solemni paschae.

13. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis in Hierosolymam, secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Hierusalem, et non cognoverunt parentes ejus. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, et requirebant eum inter cognatos et notos. Et non invenientes eum, regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est post triduum, invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia et responsis ejus. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quaerebatis? Nesciebatis quia in his quae. Patris mei sunt. oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.

14. Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis. Et mater ejus conservabat omnia verba haec conferens in corde suo. Et Jesus proficiebat sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines.

1. Beda (Lucae 2 in princ. illius). Nasciturus in carne Dei Filius, sicut de virgine natus virginitatis sibi decus ostendit esse gratissimum; ita pacatissimo tempore saeculi procreatur; quia pacem quaerere docuit, et pacis sectatores invisere dignatur. Nullum autem potuit magis esse pacis indicium quam una totum orbem descriptione concludi; cujus moderator Augustus, tanta duodecim annis circa tempus dominicae nativitatis pace regnavit ut, bellis toto orbe sopitis, Prophetae praesagium ad litteram videatur implesse: unde dicitur: *Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Caesare Augusto ut describeretur universus orbis.* Graecus (1). Tunc etiam nascitur Christus cum Principes Judaeorum defecerant, et ad Romanos Principes translatum erat imperium, quibus Judaei tributa solvebant; et sic impletur prophetia praedicens « non deficere « ducem de Juda, nec principem de femoribus « ejus, donec veniat qui mittendus est: » Gen. 49. Jam vero Caesare Augusto quadragesimum secundum annum imperii peragente, exiit ab eo edictum totum orbem conscribi ad tributa solvenda; quod cuidam Cyrino Caesar commiserat, quem Judaeae et Syriae praesidem statuit: unde sequitur: *Haec descriptio prima facta est a praeside Syriae Cyrino.* Beda (super *Haec descriptio prima facta est*). Signat hanc descriptionem vel primam esse earum quae totum orbem concluserint, quia pleraeque jam partes terrarum saepe leguntur fuisse descriptae; vel primo tunc coepisse quando Cyrinus in Syriam missus est. Ambrosius (lib. 2 in tit. de ortu Salvatoris circ. fin.). Pulchre autem praesidis nomen addidit, ut seriem temporis designaret: nam si consules ascribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus ascribi? Beda (Lucae 2, super illud, *Ascendit Joseph*). Superna autem dispensatione professio census ita descripta est ut in suam quisque patriam ire juberetur: secundum quod sequitur: *Et ibant omnes ut profiterentur singuli in civitatem suam*: quod ideo factum est, ut Dominus alibi conceptus, alibi natus, insidiantis Herodis furorem facilius evaderet: unde sequitur: *Ascendit autem et Joseph a Galilaea de civitate Nazareth in Judaeam.* Chrysostomus (2). Domino autem dirigente Augustus hoc edictum censuit, ut Unigeniti praesentiae famuletur: nam hoc edictum matrem attrahebat in patriam quam Prophetae praedixerant, scilicet in Bethlehem Judae; unde dicit: *Civitatem David quae vocatur Bethlehem.* Graecus (3). Ideo autem addidit, *Civitatem David,* ut promissionem factam David a Deo, quod (1) ex fructu ventris ejus rex perpetuus adveniret, esse completam annuntiet: unde sequitur; *Eo quod esset de domo et familia David.* Per hoc autem quod Joseph erat de cognatione David, contentus fuit Evangelista ipsam quoque Virginem de cognatione David promulgare, cum lex divina praeciperet conjugales copulas ex eadem progenie contrahi: unde sequitur: *Cum Maria desponsata sibi uxore praegnante.* Cyrillus (2). Dicit autem eam fuisse desponsatam, innuens quod solis sponsalibus praecedentibus est conceptio subsecuta; neque enim ex virili semine sancta Virgo concepit. Gregorius in hom. (8 in Evang.). Mystice autem nascituro Domino mundus describitur: quia ille apparebat in carne qui electos suos ascriberet in aeternitate. Ambrosius (lib. 2 in Luc., tit. de tempore ortus Salvatoris). Et dum professio saecularis ostenditur, spiritualis implicatur, non terrarum regi dicanda, sed caeli. Professio ista fidei, census animorum est: abolito enim synagogae censu vetusto, novus census Ecclesiae parabatur. Denique ut scias censum non Augusti esse, sed Christi, totus orbis profiteri jubetur. Quis autem poterat professionem orbis totius exigere, nisi qui totius orbis habebat imperium? Non enim Augusti, sed Domini « est terra et plenitudo ejus: » Psal. 23. Beda (super *Haec descriptio facta est*). Qui etiam vocabulum Augusti perfectissime complevit, utpute suos et augere desiderans, et augere sufficiens Theophylactus (in princ. Comm. in cap. 2 Lucae). Conveniens etiam erat ut per Christum cultus multorum deorum deficeret, et unus Deus coleretur: unde unus rex orbi imperasse describitur. Origenes (homil. 11 in Luc. circ. fin.). Diligentius autem intuenti sacramentum quoddam videtur figurari, quod in totius orbis professione describi oportuerit et Christum, ut cum omnibus scriptus sanctificaret omnes, et cum orbe relatus in censum communionem sui praeberet orbi. Beda (ubi supra). Sicut autem tunc imperante Augusto et praesidente Cyrino, ibant singuli in suam civitatem ut profiterentur censum; sic modo imperante Christo per doctores Ecclesiae praesides, profiteri debemus censum justitiae. Ambrosius (in tit. de ortu Salvatoris). Haec est ergo prima professio mentium Domino, cui omnes profitentur, non praeconis evocatione, sed vatis dicentis Psal. 46: « Omnes gentes plaudite manibus. » Denique ut sciant censum esse justitiae, veniunt ad eum Joseph et Maria, hoc est justus et virgo: ille qui verbum servaret, ista quae pareret. Beda (cap. 5 in Luc.). Civitas nostra et patria est patria beata, ad quam crescentibus quotidie virtutibus ire

(1) Vel Metaphrastes et Alexander Monachus in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In diem natalem Christi(*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Vel Irenaeus contra haer. lib. 3, cap. 11 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. omittitur* quod.

(2) In Catena Graecorum PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

debemus. Quotidie autem sancta Ecclesia suum comitata doctorem, de nota mundanae conversationis, quod Galilaea sonat, in civitatem Juda, scilicet confessionis et laudis, ascendens, censum (1) suae devotionis regi aeterno persolvit, quae in exemplo beatae Virginis Mariae, concipit nos virgo de spiritu; quae alii quidem desponsata ab alio fecundatur, dum praeposito sibi Pontifici visibiliter jungitur, sed invisibilis Spiritus virtute cumulatur. Unde et bene Joseph auctus interpretatur (2), indicans ipso nomine, quod instantia loquentis magistri nil valet, nisi augmentum superni juvaminis, ut audiatur, acceperit.

2. Ambrosius (ubi supra). Breviter sanctus Lucas et quo modo et quo tempore et quo loco secundum carnem Christus natus sit, explicavit dicens: *Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret.* Quo modo quidem, quia nupta concepit, sed virgo generavit. Gregorius Nyssenus (3). Apparens enim ut homo, non per omnia legibus humanae naturae subjicitur: nam quod ex muliere nascitur, humilitatem redolet; virginitas vero, quae ortui deservivit, ostendit quam transcenderet hominem. Hujus ergo jucunda portatio, ortus immaculatus, partus facilis, absque corruptela nativitas; nec ex luxu incipiens, nec doloribus edita: quia namque ea quae naturae nostrae mortem per culpam inseruit, damnata est ut cum doloribus pareret, oportebat parentem vitae cum gaudio partum perficere. Eo autem tempore per incorruptionem virgineam ad vitam transmigrat mortalium in quo diminui incipiunt tenebrae, et nocturna immensitas exuberantia radii deficere cogitur. Mors enim peccati finem pravitatis attigerat; sed de cetero tendit ad nihilum propter verae lucis praesentiam, quae radiis evangelicis totum orbem lustravit. Beda (cap. 3 in Lucam, super *Ascendit et Joseph*). Eo etiam tempore dignatus est incarnari quo mox natus censu Caesaris ascriberetur, atque ad nostri liberationem ipse servitio subderetur: unde etiam non solum propter indicium regii stemmatis (4), sed etiam propter nominis sacramentum Dominus in Bethlehem nascitur. Gregorius (homil. 8 in Evang.). Bethlehem quippe domus panis interpretatur: ipse namque est qui ait Joan. 6: « Ego sum panis vi« vus, qui de caelo descendi. » Locus ergo in quo Dominus nascitur, domus panis antea vocabatur, quia futurum erat ut ibi ille per naturam (5) carnis appareret qui electorum mentes interna satietate reficeret. Beda (cap. 5 in Evang. Lucae super *Impleti sunt dies*). Sed et usque ad consummationem saeculi Dominus in Nazareth concipi, in Bethlehem nasci non desinit cum quilibet audientium, verbi flore suscepto, domum in se (6) aeterni panis efficit; quotidie in utero virginali, hoc est in animo credentium, per fidem concipitur, per baptismum gignitur.

Sequitur: *Et peperit filium suum primogenitum.* Hieronymus contra Helvidium (aliq. ante med.). Ex hoc Helvidius nititur approbare, primogenitum dici non posse nisi eum qui habebat et fratres, sicut unigenitus ille vocatur qui parentibus sit solus filius. Nos autem ita definimus. Unigenitus est primogenitus, non omnis primogenitus est unigenitus. Primogenitum non esse dicimus eum quem alii subsequuntur, sed ante quem nullus: alioquin si non est primogenitus nisi is quem sequantur et fratres, tamdiu sacerdotibus primogenita non debentur, quamdiu et alii fuerint procreati, ne forte partu postea non sequente, unigenitus sit, et non primogenitus. Beda (cap. 3, in Luc. super *Et pannis eum involuit*). Et etiam unigenitus in substantia divinitatis, primogenitus susceptione humanitatis; primogenitus in gratia, unigenitus in natura. Hieronymus contra Helvidium (ante med.). Nulla autem ibi obstetrix, nulla muliercularum solicitudo intercessit. Ipsa pannis involvit infantem; ipsa mater et obstetrix fuit: unde sequitur: *Et pannis eum involvit.* Beda (ubi supra). Qui totum mundum vario vestit ornatu, pannis vilibus involvitur, ut nos stolam primam recipere valeamus. Per quem omnia facta sunt, manus pedesque astringitur (1), ut nostrae manus ad opus bonum exertae, nostri sint pedes (2) in viam pacis directi. Graecus (3). O admirabilem coarctationem et peregrinationem quam subiit qui continet orbem! Ab initio captat penuriam, et eam in seipso decorat. (4) Nimirum si voluisset, venire poterat movendo caelum, concutiendo terram, emittens fulmina; non autem sic processit: non enim perdere, sed salvare volebat, et ab ipsis primordiis humanam conculcare superbiam; atque ideo non tantum homo fit, sed etiam homo pauper; et pauperem matrem elegit, quae caret his quibus natum infantem reclinet: sequitur enim: *Et reclinavit eum in praesepio.* Beda (ubi supra). Duri praesepis angustia continetur cui caelum sedes est, ut nos per caelestis regni gaudia dilatet. Qui panis est Angelorum, in praesepio reclinatur, ut nos quasi sancta animalia carnis suae frumento reficiat. Cyrillus (5). Reperit etiam hominem factum bestialem in anima: et ideo in praesepio loco pabuli ponitur, ut vitam bestialem mutantes, ad consonam homini perducamur scientiam, pertingentes non fenum, sed panem caelestem, vitae corpus. Beda (super *Reclinavit*). Qui autem ad dexteram Patris sedet, in diversorio loco eget, ut nobis in domo Patris sui multas mansiones praeparet: unde sequitur: *Quia non erat eis locus in diversorio.* Nascitur non in parentum domo, sed in diversorio, et in via: quia per incarnationis mysterium via factus est, qua nos ad patriam, ubi veritate et vita fruemur, adduceret. Gregorius in hom. 8 in Evang.). Et ut ostenderet quia per humanitatem quam assumpserat, quasi in alieno nascebatur, non secundum potestatem, sed secundum naturam. Ambrosius (lib. 2 in Luc., tit. de nativitate Christi). Propter te ergo infirmitas, in se potentia; propter te inopia, in se opulentia; noli hoc aestimare quod cernis, sed quod redimeris agnosce. Plus, Domine Jesu, injuriis tuis debeo quod redemptus sum, quam

(1) *Al.* incensum.
(2) *In quatuor citatis exemplis omittitur,* Unde et bene Joseph auctus interpretatur.
(3) In Catena Graecorum; non eodem tenore vel eadem serie, sed sparsim et per partes; nec ex eodem loco, sed in diem natalem Christi passim, et partim in Cant. orat. vel hom. 3 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* schematis.
(5) *Al.* materiam.
(6) *Al.* domum verbi.

(1) *Al.* manus pedesque cujus astringuntur.
(2) *Al.* exercitet. pedesque sint etc.
(3) Vel Metaphrastes in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Chrysostomus hom. in diem Christi natalem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

opibus (1) quod creatus sum (2). Non prodesset nasci, nisi etiam redimi profuisset.

3. AMBROSIUS (ibidem). Videte quemadmodum divina curia (3) fidem astruat. Angelus Mariam, Angelus Joseph, Angelus Pastores edocet, de quibus dicitur: *Et pastores erant in regione eadem, vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.* CHRYSOSTOMUS (4). Joseph quidem in somnis apparuit Angelus; pastoribus autem visibiliter quasi rudioribus: non autem Angelus ivit Hierosolymam, non requisivit scribas et Pharisaeos: erant enim corrupti, et prae invidia cruciabantur; sed hi erant sinceri, antiquam conversationem Patriacharum et Moysi colentes. Est autem semita quaedam ad philosophiam perducens innocentia. BEDA in hom. (Evang. in aurora nativit. Domini (5)). Nusquam autem in tota veteris testamenti serie reperimus Angelos, qui tam sedulo apparuere patribus, cum luce apparuisse. Sed hoc privilegium recte huic tempori est servatum quando exortum est in tenebris lumen rectis corde: unde sequitur: *Et claritas Dei circumfulsit illos.* AMBROSIUS (tit. de nativitate Salvatoris). Ex utero funditur, sed coruscat a caelo; terreno in diversorio jacet, sed caelesti lumine viget. GRAECUS (6). Verum pavidi facti sunt in miraculo: unde sequitur: *Et timuerunt timore magno.* Sed Angelus, cum pavor ingruerit, fugat ipsum: unde sequitur: *Et dixit illis Angelus, Nolite timere.* Non solum sedat terrorem, sed etiam alacritatem infundit: sequitur enim: *Ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo*: non soli populo Judaeorum, sed etiam omnibus. Causa autem gaudii ostenditur, novus et admirabilis partus manifestatur ex ipsis nominibus: nam sequitur: *Quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus*: quorum primum, idest *Salvator*, est actionis; tertium autem, scilicet *Dominus*, majestatis. CYRILLUS (7) (de incarn. Unig. cap. 1). Sed id quod in medio ponitur, scilicet *Christus*, non naturam significat, sed hypostasim compositam. In Christo enim Salvatore unctionem fore celebratam fatemur; non tamen figuralem, sicut olim in regibus ex oleo, quasi ex prophetica gratia, neque ad perfectionem alicujus negotii, juxta illud Isaiae 45, « Haec dicit Dominus Christo meo « Cyro: » qui quamquam esset idolatra, dictus est Christus, ut caelesti censura totam occuparet Babyloniorum provinciam. Fuit autem unctus Salvator Spiritu sancto humanitus in forma servi; ungens autem ut Deus Spiritu sancto credentes in eum. GRAECUS (8). Hujus autem nativitatis et tempus ostendit cum dicit, *Hodie*, et locum cum subdit, *In civitate David*, et signa cum subjungit: *Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum, et positum in praesepio.* Ecce pastoribus Angeli pastorem praecipuum praedicant, tamquam agnum in antro manifestatum et editum. BEDA (super *Et hoc vobis signum*). Crebris autem infantia Salvatoris et Angelorum praeconiis et Evangelistarum nobis est conculcata testimoniis, ut nostris altius cordibus quid pro nobis factum sit infigatur. Et notandum, quod signum nati Salvatoris datur non Tyrio exceptum ostro, sed pannis squalentibus involutum: non in ornatis auro stratoriis, sed in praesepibus inveniendum. MAXIMUS in ser. Nativ. (1). Sed si tibi panni fortassis vilescunt, Angelos collaudentes admirare: si praesepe despicis, erige parumper oculos, et novam in caelo stellam protestantem mundo nativitatem dominicam contuere: si credis vilia, crede mirifica: si de his quae humilitatis sunt disputas, quae alta sunt et caelestia venerare. GREGORIUS in hom. (8 in Evang., ante med.). Mystice autem quod vigilantibus pastoribus Angelus apparet, eosque claritas Dei circumfulsit, hoc est quod illi prae ceteris videre sublimia merentur qui fidelibus gregibus praesse solicite sciunt: dumque ipsi pie super gregem vigilant, divina super eos latius gratia coruscat. BEDA in hom. (Evang. quod canitur in aurora natalis Domini). Significant enim mystice pastores isti gregum, doctores quosque ac rectores fidelium animarum. Nox, cujus vigilias custodiebant super gregem suum, pericula tentationum indicat, a quibus se suosque subjectos custodire non desistunt. Et bene, nato Domino, pastores super gregem vigilant: quia natus est qui dicit, Joan. 10, « Ego sum pastor bonus; » sed et tempus imminebat quod idem pastor oves suas, quae dispersae erant, ad vitae pascua revocaret. ORIGENES (hom. 12). Ceterum, si ad secretiorem oportet ascendere intellectum, dicam quosdam fuisse pastores Angelos qui res humanas regerent; et cum horum unusquisque suam custodiam conservaret, venisse Angelum nato Domino, et annuntiasse pastoribus quia verus esset pastor exortus. Angeli enim ante adventum Salvatoris, parum poterant commissis sibi utilitatis afferre: vix enim aliquis unus ex singulis gentibus credebat in Deum; nunc autem populi accedunt ad fidem Jesu.

4. BEDA (cap. 3 in Lucam). Ne parva unius Angeli videretur auctoritas; postquam unus sacramentum novae nativitatis edocuit, statim multitudo caelestium agminum affuit: unde dicitur: *Et subito facta est cum Angelo multitudo militiae caelestis.* Bene chorus adveniens Angelorum, militiae caelestis vocabulum accipit, qui et duci illi in praelio qui ad debellandas aereas potestates apparuit, humiliter obsecundat, et ipse potestates easdem contrarias, ne mortales tantum tentare valeant quantum volunt, fortiter armis caelestibus perturbat. Quia vero Deus et homo nascitur, hominibus pax et Deo gloria canitur: unde sequitur: *Laudantium Deum, et dicentium: Gloria in altissimis Deo.* Uno Angelo, uno evangelizante nuntio natum in carne Deum, mox multitudo militiae caelestis in laudem Creatoris prorumpit, ut et Christo devotionem impendat, et nos suo instruit exemplo, quoties aliquis fratrum sacrae eruditionis verbum insonuerit, vel ipsi quae pietatis sunt ad mentem reduxerimus, Deo statim laudes corde, ore et opere reddendas (2). CHRYSOSTOMUS (3). Et olim quidem Angeli ad puniendum mittebantur, puta ad Israelitas, ad David, ad Sodomitas, ad gemitus convallem; nunc e contra canunt in terra gratias agentes Deo: eo quod suum descensum ad homines eis reseravit. GREGORIUS 28

(1) *Nicolai ponit* operibus.
(2) *Al. omittitur* sum.
(3) *P. Nicolai corrigit* cura.
(4) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Inter homilias hiemales habetur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Vel Geometer in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) In Catena Graecorum ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) Vel Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Serm. 4 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* reddamus.
(3) In Catena Graecorum ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

Moral. (cap. 4, in novis exemp. capit. 7 (1). Simul etiam laudant, quia redemptioni nostrae voces suae exultationis accommodant; simul etiam, quia dum nos conspiciunt recipi, suum gaudent numerum impleri. Beda (cap. 5 in Lucam, parum a fin.). Optant etiam pacem hominibus, cum subdunt: *Et in terra pax hominibus*: quia quos infirmos prius abjectosque despexerant, nascente in carne Domino, jam socios venerantur. Cyrillus (2). Haec autem pax per Christum facta est: reconciliavit enim nos per se Deo et Patri, culpam hostilem de medio auferens; duos populos in unum hominem pacificavit, ac caelicolas et terrenos in unum gregem composuit. Beda (ubi supra). Quibus autem hominibus pacem poscant, exponunt dicentes, *Bonae voluntatis*, eis scilicet qui suscipiunt natum Christum: non enim est pax impiis, sed pax multa diligentibus nomen Dei. Origenes (homil. 13). Sed diligens lector inquirat quomodo Salvator dicat, infra 12, *Non veni pacem mittere super terram*; et nunc Angeli de ejus nativitate cantant, *In terra pax hominibus*. Sed hoc quod pax esse dicitur in hominibus bonae voluntatis, solvit quaestionem; pax enim quam non dat Dominus super terram, non est pax bonae voluntatis. Augustinus 13 de Trin. (cap. 13). Pertinet enim justitia ad bonam voluntatem. Chrysostomus (3). Aspice autem mirandum processum Angelos ad nos deduxit prius, ac deinde duxit hominem ad superna: factum est caelum terra, cum terrena deberet recipere. Origenes (hom. 13). Mystice autem videbant Angeli, se opus quod eis creditum fuerat, implere non posse absque eo qui vere salvare poterat; et medicinam suam inferiorem esse quam hominum cura poscebat: unde sicut si veniat aliquis archiater (4) qui habeat summam in medicina notitiam; et illi qui prius sanari nequiverant, cernentes magistri manu (5) putredines cessare vulnerum, non invideant, sed in laudes archiatri (6) erumpant, et Dei, qui sibi aegrotantibusque tantae scientiae hominem miserit; sic (7) multitudo Angelorum pro Christi adventu Deum laudat.

5. Graecus (8). Quae visa sunt et relata stuporem ingesserunt pastoribus; et sic ovilia sua omiserunt, et profecti sunt nocte Bethlehem, lucem indagantes Salvatoris: unde dicitur: *Et factum est, ut discesserunt ab eis Angeli in caelum, pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum quod factum est.* Beda (cap. 6 in Lucam in princ.). Vere quasi vigilantes, non dixerunt, Videamus puerum, sed *verbum quod factum est*; idest, Verbum quod semper erat videamus quomodo pro nobis caro factum est: siquidem hoc ipsum Verbum Dominus est: sequitur enim (9): *Quod fecit Dominus et ostendit nobis*; idest, videamus quomodo Verbum ipsum se fecerit, et ostenderit nobis carnem suam. Ambrosius (lib. 2 in Lucam, tit. de pastor. collocutionibus). Vide quam singulariter Scriptura singulorum libret momenta verborum: etenim cum caro Domini videtur: videtur Verbum, quod est Filius. Non mediocre fidei tibi hoc videatur exemplum; non vilis persona pastorum: simplicitas enim quaeritur, non ambitio desideratur. Sequitur: *Et venerunt festinantes* nemo enim cum desidia Christum requirit. Origenes (homil. 13 in Lucam, par. a fin.). Quia vero festinantes venerunt et non pedetentim, ideo sequitur: *Et invenerunt Mariam*, quae scilicet fudit Jesum in partu, *et Joseph*, scilicet dispensatorem ortus dominici, *et infantem positum in praesepio*, scilicet ipsum Salvatorem. Beda (super *Et cognoverunt de verbo*). Est autem justi ordinis, ut honore digno celebrata Verbi incarnatione, ad ipsam quandoque Verbi gloriam intuendam pertingatur: unde sequitur: *Videntes autem cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc.* Graecus (1). Occulta scilicet fide felicia relata contuentes; nec contenti de veritate stupere, quae primitus viderant et perceperant Angelo nuntiante, non solum Mariae et Joseph promebant, sed etiam ceteris; et, quod est amplius, eorum mentibus infigebant: unde sequitur: *Et omnes qui audierunt, mirati sunt, et de his quae dicta erant a pastoribus ad ipsos.* Quomodo enim non erat mirandum videre caelicolam in terrenis, et terram pace conciliari caelestibus, et ineffabilem illum infantulum numine quidem caelestia, humanitate vero terrestria connectentem ad invicem, et sui compagine foedus mirandum praestantem? Glossa (ordinaria hoc loco). Nec solum mirantur de incarnationis mysterio, sed etiam de tanta pastorum attestatione, qui fingere inaudita nescirent, sed simplici facundia vera praedicarent. Ambrosius (lib. 2 in Lucam, tit. de collat. past.). Nec contemnenda putes quasi vilia verba pastorum: a pastoribus enim Maria colligit fidem (2): unde sequitur: *Maria autem conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo.* Discamus sanctae Virginis in omnibus castitatem, quae non minus ore pudica quam corpore argumenta fidei conferebat in corde. Beda in homil. (Evang. quod canitur in aurora nativitatis Domini). Virginalis enim pudicitiae jura custodiens, secreta Christi quae nôverat, nemini divulgare volebat; sed conferebat ea quae facienda legerat cum his quae jam facta cognovit; non ore promens, sed clausa in corde custodiens. Graecus (3). Quicquid etiam ei retulerat Angelus, quicquid a pastoribus audierat, cuncta congerebat in mente; et ad invicem comparans, unam in omnibus mater sapientiae cernebat concordiam. Vere Deus erat qui natus erat ex ea. Athanasius (4). Singuli autem in Christi nativitate exultabant, non humanitus, sicut in puero nato soliti sunt homines congaudere, sed in Christi praesentia, et lucis divinae fulgore: unde sequitur: *Et reversi sunt pastores glorificantes et laudantes Deum in omnibus quae audierant.* Beda (cap. 1 in Luc., paul. a fine): scilicet ab Angelis; *et viderant*, scilicet in Bethlehem, sicut dictum est ad illos; idest in hoc glorificant quod non aliud venientes invenerant quam dictum est ad illos; sive sicut dictum

(1) Super illud Job 38: *Ubi eras cum me laudarent astra matutina?* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graecorum ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* archiater.
(5) *Al.* ad magistri manus.
(6) *Al.* medici.
(7) *Al. deest* sic.
(8) Geometer (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al. desideratur* enim.

(1) Idest Photius in Cat. Graecorum PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* Prophetarum, a pastoribus et Maria colligit fidem. *Forte etiam* Nec contemnenda putes quasi vilia verba pastorum; a pastoribus et Maria colligit fidem.
(3) Vel Metaphrastes in Cat. Graecorum PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat. Graecorum ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

est ad illos gloriam Deo laudesque referunt: etenim hoc illis facere dictum est ab Angelis, non quidem verbo (1) imperantibus, sed formam suae devotionis offerentibus, cum Deo in excelsis gloriam resonarent. BEDA in hom. (ubi supra). Mystice autem intellectualium pastores gregum, immo cuncti fideles exemplo horum pastorum transeant cogitatione usque in Bethlehem, et incarnationem Christi dignis celebrent honoribus. Transeamus autem abjectis concupiscentiis carnalibus toto mentis desiderio usque in Bethlehem supernam, idest domum panis vivi; ut quem illi in praesepio videre vagientem, Nos in Patris solio mereamur videre regnantem. non est autem tanta beatitudo cum desidia ac torpore quaerenda; sed alacriter sunt Christi sequenda vestigia. *Videntes autem cognoverunt.* Et nos quae dicta sunt de Salvatore nostro, plena dilectione festinemus amplecti, ut hoc in futuro perfectae cognitionis visu comprehendere valeamus. BEDA super Lucam (super illud, *Et venerunt festinantes*). Dominici etiam gregis pastores praecedentium patrum vitam, in qua panis vitae servatur, quasi Bethlehem portas contemplando subeunt; nihilque in hac aliud reperiunt quam virginalem Ecclesiae pulchritudinem, quasi Mariam; virilem spiritualium doctorum coetum, quasi Joseph; et humilem Christi adventum Scripturae paginis sacrae insertum, quasi in praesepio positum Christum infantem. ORIGENES (hom. 13). Vel praesepe illud Israel erat, secundum illud Isaiae 1: « Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini sui. » BEDA in hom. (ut supra). Non celavere autem silentio pastores quae agnoverant: quia Ecclesiae pastores in hoc ordinati sunt ut quae in Scripturis didicerunt, auditoribus ostendant. BEDA super Lucam (cap. 6). Magistri etiam spiritualium gregum modo ceteris dormientibus contemplando caelestia subeunt, modo fidelium exempla quaerendo circumeunt, modo ad publicum pastoralis officii docendo revertuntur. BEDA in homilia (ut supra). Unusquisque etiam qui privatus vivere creditur, pastoris officium tenet, si bonorum actuum cogitationumque mundarum aggregans multitudinem, hanc justo moderamine gubernare, Scripturarum pastu nutrire, et contra daemonum insidias servare contendit.

6. BEDA in hom. (Circumcisionis Domini, circ. princ.). Exposita nativitate dominica, subjungit Evangelista, atque ait: *Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer.* AMBROSIUS (lib. 2 in Luc., tit. de circumcisione Salvatoris). Quis puer, nisi ille de quo dictum est Isai. 9: « Puer natus est nobis, et filius datus est nobis. » Gal. 4: « factus est enim sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifaceret. » EPIPHANIUS (adversus haeres. 30) (2). Dicunt autem Ebionis et Cerinthi sequaces: Sufficit discipulo, si sit sicut magister ejus: circumcidit autem se Christus; tu ergo circumcidaris. Falluntur autem destruentes sua principia. Si enim fateretur Ebion Christum Deum caelitus descendentem octavo die fuisse circumcisum, tunc praeberet circumcisioni materiam argumenti; sed cum nudum hunc asserit hominem, non puer est causa ut circumcidatur, sicut nec infantes sunt suae circumcisionis auctores. Nos enim Deum ipsum fatemur caelitus descendentem, et in claustro virgineo moram debitam fetibus protraxisse, quoadusque sibi ex utero virgineo humanitatis carnem perfecte componeret, in qua (1) circumcisus est veraciter non apparenter octavo die, quatenus cum ad spiritualem effectum figurae pervenerint, tam ab ipso, quam a suis discipulis divulgentur non ultra figurae, sed veritas. ORIGENES (hom. 14 in Luc., circ. princ.). Sicut enim mortui sumus eum illo moriente, et consurreximus resurgenti; sic cum eo circumcisi sumus: unde nequaquam nunc indigemus circumcisione carnali. EPIPHANIUS (ubi supra). Pluribus autem ex causis circumcisus est Christus. Et primo quidem ut ostendat carnis veritatem contra Manichaeum et illos qui apparenter eum dicunt prodiisse: deinde ut pateat quod nequaquam deitati consubstantiale corpus extiterit, ut fatur Apolinaris; neque caelitus detulit illud, ut asserit Valentinus: et ut confirmet circumcisionem, quam olim instituerat ejus adventui servientem: quin etiam ut nulla sit Judaeis excusatio: nam nisi circumcisus fuisset, objicere poterant quod non possent incircumcisum Christum recipere. BEDA in hom. (de circumc. Domini). Ut etiam nobis obediendi virtutem commendaret exemplo, et ut eos qui sub lege positi legis onera portare nequiverant, sua compassione juvaret (2); ut qui in similitudine carnis peccati advenit, remedium quo caro peccati consueverat mundari, non respuat. Idem enim salutiferae curationis auxilium circumcisio in lege contra originalis peccati vulnus agebat quod nunc baptismus revelatae gratiae tempore consuevit; excepto quod regni caelestis januam nondum intrare poterant (3), sed in sinu Abrahae post mortem beata requie consolati supernae pacis ingressum spe felici expectabant. ATHANASIUS (4) (in sermone super *Omnia mihi tradita sunt*). Nihil enim aliud exprimebat circumcisio nisi generationis vetustae spoliationem per hoc quod circumcidebatur pars corporis quae corporalis nativitatis causa existit. Hoc autem tunc temporis agebatur in signum futuri per Christum baptismatis. Idcirco postquam venit signatum, cessavit figura: ubi namque tota vetustas tollitur per baptismum, superfluum est quod partis sectio praefigurat. CYRILLUS (5). Octavo autem die consuetum erat carnalem celebrari circumcisionem: octavo enim die Christus a mortuis resurrexit, et insinuavit nobis spiritualem circumcisionem, dicens Matth. ult.: « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos. » BEDA (cap. 7 in Lucam). In ejus autem resurrectione praefigurata est utraque nostra resurrectio et carnis et spiritus: Christus enim circumcisus nostram naturam docuit et nunc per ipsum a vitiorum labe purgandam, et in novissimo die a mortis peste restaurandam: et sicut Dominus octava die, hoc est post septimam sabbati, resurrexit; ita et ipsi post sex hujus saeculi aetates et septimam sabbati animarum quae nunc interim in alia vita geritur, quasi octavo tempore surgemus. CYRILLUS (6). Secundum legis praeceptum eodem die impositio-

(1) *Al.* verbum.
(2) §. 16, aut 27, non eadem serie qua hic, sed quibusdam aliis interjectis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* quia.
(2) *Al.* juvaretur.
(3) *Al.* tamen, *item* tantum.
(4) Lib. qui de *Sabbato et Circumcisione* inscribitur, circa med. vel paulo post (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. PP. ut supra. Colligitur ex hom. 6 de Paschalibus festis, non eadem serie qua hic, et ex lib. 5, Glaphyrorum super Gen. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

nem nominis recipit: unde sequitur: *Vocatum est nomen ejus Jesus*, quod interpretatur Salvator: editus enim fuit ad totius orbis salutem, quam sua circumcisione praefiguravit: secundum quod Apostolus dicit Coloss. 3: « Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis « carnis, » scilicet in circumcisione Christi. BEDA in hom. (ubi supra). Sed et hoc quod eodem die suae circumcisionis nomen accepit, ad imitationem priscae observationis fecit: Abraham enim, qui primum circumcisionis sacramentum accepit, in die suae circumcisionis amplificatione (1) nominis benedici promeruit. ORIGENES (hom. 14). Nomen autem Jesu gloriosum omnique cultu dignissimum, nomen quod est super omne nomen, non decuit primum ab hominibus appellari, neque ab eis afferri in mundum: unde signanter Evangelista subdit: *Quod vocatum est ab Angelo priusquam in utero conciperetur.* BEDA (super *Et vocatum est nomen ejus*). Hujus autem nominis etiam electi in sua spirituali circumcisione participes existere gaudent; ut sicut a Christo Christiani, ita etiam a Salvatore salvati vocentur: quod illis a Deo vocabulum non solum priusquam in utero Ecclesiae per fidem conciperentur, sed etiam ante tempora saecularia vocatum est.

7. CYRILLUS (2). Post circumcisionem rursus expectatur purgationis tempus: unde dicitur: *Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi.* BEDA. Si legis ipsius verba diligentius inspexeris, profecto reperies quod ipsa Dei genitrix, sicut a commixtione virili, sic et a legali fit jure immunis. Non enim omnis (3) mulier pariens, sed ea quae suscepto semine peperit, designatur immunda, rituque legis docetur esse mundanda; ad distinctionem scilicet illius quae virgo concepit et peperit. Sed ut nos a legis vinculo solveremur; sicut Christus, ita et beata Maria legi est sponte subjecta. TITUS (4). Unde eleganter Evangelista protulit, quod *completi sunt dies purgationis ejus secundum legem*: nam revera non incumbebat necessitas Virgini sacrae ut dies purgationis ejus expectaretur, quae cum ex Spiritu sancto concepisset, caruit conjugio.

Sequitur: *Tulerunt illum in Hierusalem, ut sisterent eum Domino.* ATHANASIUS (5). Sed quando paternis aspectibus latuit Dominus; aut quis locus excipitur ab ejus imperio, ut ibi existendo semotus a Patre sit, nisi afferatur Hierosolymam, et introducatur in templum ? Sed forte causa nostri hujusmodi scripta sunt. Sicut enim non gratia sui homo factus est et circumcisus in carne, sed ut nos per gratiam faceret deos, et ut spiritualiter circumcidamur; sic propter nos sistitur Domino, ut discamus deo praesentare nosipsos. BEDA. Post tricesimum autem et tertium circumcisionis diem Domino sistitur, mystice insinuans (6) neminem nisi circumcisum vitiis, dominicis dignum esse conspectibus; neminem nisi mortalitatis nexibus absolutum, supernae civitatis gaudia posse perfecte subire.

Sequitur: *Sicut scriptum est in lege Domini.* ORIGENES (hom. 14). Ubi sunt qui Deum legis negant a Christo fuisse in Evangelio praedicatum ?

(1) *Al.* in amplificatione.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. deest* omnis.
(4) Bostrensis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* mystice autem insinuans.

An putandum est quod Filium suum bonus Deus sub lege inimici fecit, quam ipse non dederat? In lege enim Moysi scriptum est quod sequitur: *Quia omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur.* BEDA (super *Omne masculinum adaperiens*). Quod dicit, *Adaperiens vulvam,* et hominis et pecoris primogenitum significat; quod utrumque sanctum (1) Domino vocari, atque ideo sacerdotis esse, praeceptum est; ita dumtaxat ut pro hominis primogenito pretium acciperet, et omne animal immundum redimi faceret. GREGORIUS Nyssenus (2). Hoc autem legis decretum in solo incarnato Deo, singulariter et ab aliis differenter impleri videtur: ipse namque solus ineffabiliter conceptus ac incomprehensibiliter editus, virginalem uterum aperuit, non ante a connubio reseratum; servans et post partum mirabile inviolabiliter signaculum castitatis. AMBROSIUS (lib. 25 in Lucam, tit. de circumcisione). Non enim virilis coitus vulvae virginalis secreta reseravit: sed immaculatum semen inviolabili utero Spiritus sanctus infudit. Qui ergo vulvam sanctificavit alienam ut nasceretur Propheta, hic est qui aperuit matri suae vulvam, ut immaculatus exiret. BEDA (ubi supra). Quod ergo ait *Adaperiens vulvam,* consuetae nativitatis more loquitur; non quod Dominus sacri ventris hospitium, quod ingressus sanctificaret, egressus devirginasse credendus sit. GREGORIUS Nyssenus (3). Solus autem hic partus masculinus spiritualiter esse conspicitur qui nil de femineitate culpae portavit: unde revera sanctus vocatus est: unde et Gabriel, quasi hoc decretum ad ipsum solum pertinere memorans, dicebat supra 1, *Quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.* Et in ceteris quidem primogenitis sanctos illos vocari evangelica solertia statuit, tamquam oblatione divina sortitos hujusmodi nomen: at in totius primogenito creaturae, quod nascitur sanctum pronuntiat Angelus, quasi proprie sanctum existens. AMBROSIUS (ubi supra). Solus enim per omnia in natis de femina sanctus Dominus Jesus, qui terrenae contagia corruptelae immaculati partus novitate non senserit, et caelesti majestate depulerit: nam si litteram sequimur, quomodo sanctus omnis masculus, cum multos sceleratissimos fuisse non lateat ? Sed ille sanctus quem in figura (4) futuri mysterii legis divinae praescripta signabant; eo quod solus sanctus Ecclesiae virginis ad generandos populos aperiret genitale secretum. CYRILLUS (5). O profunditas scientiarum sapientiae et scientiae Dei! Offert hostias qui per singulas hostias honoratur cum Patre; figuras legis custodit veritas; qui legis est conditor sicut Deus, legem custodivit ut homo: unde sequitur: *Et ut darent hostiam, secundum quod dictum erat in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.* BEDA in hom. (de purificatione Beatae Mariae). Hostia autem haec pauperum erat; praecepit quippe Dominus in lege ut qui possent agnum pro filio aut filia, simul et turturem sive columbam offerrent; qui vero non sufficiebant ad offerendum agnum, duos jam turtures vel duos columbae pullos offerrent. Ergo Dominus cum dives esset, pauper fieri dignatus est, ut nos sua paupertate divitiarum suarum donaret esse parti-

(1) *Al. omittitur* sanctum.
(2) In hom. de occursu Domini (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* per quem figuram.
(5) In Cat. Graec. PP. ex hom. 17 (*Ex edit. P. Nicolai*).

cipes. Cyrillus (1) Videndum autem quid haec oblata insinuant. Nimirum loquacissima est turtur in avibus; at columba est animal mansuetum. Talis autem factus est erga nos Salvator, mansuetudinem perfecte colens, et ut turtur orbem allexit, replens hortum suum propriis melodiis. Occidebatur ergo turtur aut columba, ut ipse per figuras nobis pandatur passurus in carne pro vita mundi. Beda in hom. (ubi supra). Vel columba simplicitatem, turtur indicat castitatem: quia et columba simplicitatis et castitatis amator est turtur; ita ut si conjugem casu perdiderit, non ultra aliam quaerere curet. Merito ergo turtur et columba Domino offeruntur in hostiam: quia simplex et pudica fidelium conversatio est illi justitiae sacrificium gratum. Athanasius (2). Ideo vero bina jussit offerri, quia homine consistente ex anima et corpore, duplum a nobis poscit Deus, castitatem et mansuetudinem, non solum corporis, sed etiam animae: alioquin erit homo fictor et hypocrita, gerens in tegumentum occultae malitiae innocentiam apparentem. Beda in hom. (ubi supra). Cum vero utraque avis propter consuetudinem gemendi praesentes sanctorum luctus designet; in hoc tamen differunt: quod turtur solivagus, columba autem gregatim volare consuevit; et ob id iste secretas orationum lacrymas, illa publicos Ecclesiae conventus insinuat. Beda super Lucam (cap. 7). Vel columba, quae gregatim volat, activae vitae frequentiam demonstrat: turtur qui singularitate gaudet, speculativae vitae culmina (3) denuntiat. Et quia aeque utraque conditori accepta est hostia, consulte Lucas utrum turtures an pulli columbarum pro Domino sint oblati non dixit, ne unum alteri vivendi ordinem praeferret, sed utrumque sequendum doceret.

8. Ambrosius (lib. 2 in Luc. titulo de Simeone et Anna, a medio). Non solum ab Angelis et Prophetis, a pastoribus et a parentibus, sed etiam a senioribus et justis generatio Domini accepit testimonium: unde dicitur: *Et ecce homo erat in Hierusalem cui nomen Simeon, et homo iste justus et timoratus.* Beda (super *Ecce homo justus et timoratus*). Quia difficulter justitia sine timore custoditur: non illum dico timorem qui temporalia sibi bona subtrahi perhorrescit, quem perfecta dilectio foras mittit; sed timorem Domini sanctum qui manet in saecula, quo justus Deum quanto ardentius diligit, tanto solertius offendere cavet. Ambrosius (ubi supra). Et bene justus, qui non suam sed populi gratiam requirebat: unde sequitur: *Expectans consolationem Israel.* Gregorius Nyssenus (4). Non utique mundanam felicitatem in consolationem Israel prudens Simeon expectabat; sed veram translationem ad veritatis decorem per separationem a legis umbra: habuerat namque per oracula quod visurus esset Christum Domini priusquam de saeculo praesenti transmigraret: unde sequitur: *Et spiritus sanctus erat in eo*; a quo scilicet justificabatur.

Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini. Ambrosius (eodem titulo ante med.). Cupiebat ipse quidem corporeae vinculis fragilitatis absolvi; sed expectabat videre promissum: sciebat enim quia beati oculi qui eum (1) viderent. Gregorius, 23 Mor. (cap. 3, super « Numquid rugiet « onager? » 4 in nov. exemp.). In quo etiam discimus quanto desiderio ex plebe Israelitica sancti viri incarnationis ejus mysterium videre cupierunt. Beda (super *Responsum accepit*). Videre autem mortem experiri eam significat; multumque felix mortem videbit carnis quicumque Christum Domini prius oculis carnis videre sategerit, conversationem habendo in caelesti Hierusalem, templi Dei limina frequentando, hoc est sanctorum, in quibus Deus habitat, exempla sectando. Eadem autem Spiritus gratia qua olim venturum praecognoverat, et nunc venientem cognovit: unde sequitur: *Et venit in spiritu in templum*). Origenes (hom. 15 in Luc. cir. med.). Et tu si vis tenere Jesum et amplexari manibus, omni labore nitere ut ducem habeas spiritum, veniasque ad templum Dei: sequitur enim: *Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus*, scilicet Maria mater et Joseph, qui putabatur pater, *ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo; et ipse accepit eum in ulnas suas.* Gregorius Nyssenus (2). Quam beatus ille sacer ad sacra introitus, per quem ad vitae terminum maturavit! Beatae manus quae Verbum vitae palpaverunt, et ulnae quoque quas ad susceptionem paravit. Beda (super *Et accepit eum in ulnas*). Accepit autem justus secundum legem puerum Jesum (3) in ulnas suas, ut significet justitiam operum, quae ex lege erat, per manus et brachia figuratorum, humili quidem, sed salutari fidei evangelicae gratia mutandam (4). Accepit senior infantem Christum, ut insinuet hoc saeculum quasi senio jam defessum, ad infantiam et innocentiam christianae conversationis rediturum.

9. Origenes (hom. 15 in Luc., par. ante med.). Si ad tactum fimbriae vestimenti mulier sanata est, quid putandum est de Simeone, qui in suas ulnas accepit infantem, et gaudebat videns parvulum a se gestari; qui venerat ad vinctos resolvendos, sciens neminem eum posse de claustro corporis emittere cum spe futurae vitae, nisi is quem in brachiis continebat: unde dicitur: *Et benedixit Deum, et dixit: Nunc dimittis servum tuum Domine.* Theophylactus (in hoc loco). Quod dicit, *Domine*, confitentis est quod ipse mortis est et vitae dominus; et sic puerum quem suscepit, Deum confitetur. Origenes (hom. 15). Quasi dicat: Quamdiu Christum non tenebam, clausus eram, et de vinculis exire non poteram. Basilius (hom. de grat. actione). Si autem voces justorum inquiras, omnes super hoc mundo et ejus flebili mora ingemiscunt. « Heu mihi (dicit David Psal. 19), quia incolatus « meus prolongatus est. » Ambrosius (titulo de Simeone et Anna). Vide ergo justum velut corporeae carcere molis inclusum velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo. Sed qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Hierusalem, expectet Christum Domini, accipiat in manibus Verbum Dei, et complectatur velut quibusdam fidei suae brachiis: tunc dimittetur ut non videat mortem, qui viderit vitam. Graecus (5). Simeon autem benedicebat Deum inter cetera, quod promissa sibi facta sortita erant

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* calumnias.
(4) Orat. de occursu Domini (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. omittitur* eum.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* suum.
(4) *Al.* gratiae imitandum.
(5) Idest Photius in Cat. Graec. PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

efficaciae veritatem: nam consolationem Israel oculis prospicere meruit, et manibus portare: et ideo dicit, *Secundum verbum tuum*; idest, cum finem obtinuerim promissorum. At ubi visibiliter sensi quod desiderabam, nunc solvis tuum servum, nec gustu mortis attonitum, nec haesitationis cogitationibus conturbatum; et ideo subditur, *In pace*. Gregorius Nyssenus (1). Quia postquam Christus culpam hostilem destruxit, nos quoque Patri reconciliavit, facta est translatio sanctorum in pace. Origenes (hom. 15 in Luc.). Quis est autem qui de saeculo isto recedit in pace, nisi is qui intelligit quod Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi; nihilque habet inimicum Deo, sed omnem pacem bonis in se operibus assumpsit? Graecus (2). Fuerat autem sibi repromissum *non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini*; et ideo hoc impletum ostendens, subdit: *Quia viderunt oculi mei salutare tuum*. Gregorius Nyssenus (3). Beati oculi tui tam animae quam corporis; hi quidem visibiliter Deum suspicientes, illi vero solum quae visa sunt attendentes, immo illuminati fulgore Spiritus Domini, Verbum in carne cognoscentes: salutare namque quod tuis oculis percepisti, ipse Jesus est, quo nomine salus declaratur. Cyrillus (4). Fuerat autem Christi mysterium quod patuit in ultimis temporibus saeculi praeparatum ante mundi originem: unde sequitur: *Quod parasti ante faciem omnium populorum*. Athanasius (5). Scilicet confectam toti mundo per Christum salutem. Qualiter ergo supra dictum est, quod expectabat Israel consolationem? Eo quod scilicet tunc futuram esse consolationem Israel agnovit in spiritu cum et omnibus (6) populis paratum est salutare. Graecus (7). Attende etiam sagacitatem digni et venerandi senis: antequam dignus videretur beatae visionis, praestolabatur solamen Israel; ut autem quod sperabat obtinuit, exclamat se vidisse salutem omnium populorum: adeo enim infantis ineffabile jubar illustravit eum, ut processu temporis secutura mox sibi fierent nota. Theophylactus (super illud, *Ante faciem omnium populorum*). Signanter autem dicit, *Ante faciem*, ut scilicet omnibus ejus incarnatio appareret. Hoc autem salutare dicit esse Gentium lumen et gloriam Israel: unde sequitur: *Lumen ad revelationem Gentium*. Athanasius (8). Gentes enim ante Christi adventum in ultimis tenebris erant constitutae, cognitione divina privatae. Cyrillus (9). Sed Christus adveniens factus est lux tenebrosis et erraticis, quos diabolica manus pressit. Vocati sunt autem a Deo Patre ad notitiam Filii, qui est lux vera. Athanasius (10). Israel autem, licet tenuiter, lege illuminabatur; et ideo non dicit quod lumen illis protulerit, sed subdit: *Et gloriam plebis tuae Israel*: memorans antiquam historiam: quod sicut olim Moyses Dominum alloquendo gloriosam retulit faciem, sic et ipsi divinam humanitatis lucem pertingentes, vetus abjicientes velamen, in eamdem imaginem transformarentur de gloria in gloriam. Cyrillus. Nam etsi quidam eorum inobedientes fuerint, tamen reliquiae salvae factae sunt, et per Christum pervenerunt ad gloriam. Harum primitiae fuere divini Apostoli, quorum fulgores universum orbem illuminant. Fuit etiam Christus singulariter Israel gloria, quia secundum carnem ex eis processit; quamvis cunctis ut Deus praeesset per saecula benedictus. Gregorius Nyssenus (1). Et ideo signanter dixit, *Plebis tuae*, quia non ab eis tantum est adoratus, sed insuper ex eis est secundum carnem natus. Beda (super *Lumen ad revelationem Gentium*). Et bene revelatio Gentium, Israelis gloriae praefertur: quia « cum plenitudo Gentium introie« rit, tunc omnis Israel salvus erit: » Rom. 10.

10. Graecus (2). Transcendentium rerum notitia quoties in memoriam venerit, toties renovat in mente miraculum: unde dicitur: *Et erant pater ejus et mater mirantes super his quae dicebantur de illo*. Origenes (hom. 17). Tam ab Angelo quam a multitudine caelestis exercitus, nec non et a pastoribus et ipso Simeone. Beda. Patrem Salvatoris appellat, non quod vere pater fuerit ei, sed quod ad famam Mariae conservandam pater sit ab omnibus aestimatus. Augustinus (de consen. Evang. lib. 2, cap. 1) (3). Quamvis et eo modo pater illius valeat dici quo et vir Mariae recte intelligitur sine commixtione carnis, ipsa copulatione conjugii; multo videlicet conjunctius quam si esset aliunde adoptatus. Neque enim propterea non (4) erat appellandus Joseph Pater Christi quia non eum concumbendo genuerat; quandoquidem pater esset et ei quem non ex sua conjuge procreatum aliunde adoptasset. Origenes (hom. 17). Qui autem altius aliquid inquirit, potest dicere quoniam generationis ordo a David usque a Joseph deducitur; et (5) ne videretur frustra Joseph nominari, quia pater non fuerat Salvatoris, ut generationis ordo haberet locum, pater Domini appellatus est. Graecus (6). Laudibus autem divinis exhibitis, vertit se Simeon ad benedictionem adducentium puerum: unde sequitur: *Et benedixit illis Simeon*. Benedictione igitur utrumque donat; occultorum vero praesagia dirigit tantum ad matrem; quatenus per communem benedictionem non privetur Joseph similitudine patris; per ea vero quae dicit matri seorsum a Joseph, veram eam praedicet genitricem: unde sequitur: *Et dixit ad matrem ejus*: *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel*. Ambrosius (ubi supra). Vide uberem in omnes gratiam Domini in generatione diffusam, et prophetiam incredulis negatam esse, non justis (7). Ecce et Simeon prophetizat, in ruinam et resurrectionem multorum venisse Christum Jesum. Origenes (homil. 17 in Lucam). Qui simpliciter exponit, potest dicere, in ruinam eum venisse infidelium, et in resurrectionem credentium. Chrysostomus (8). Sicut enim lux, etsi oculos debiles turbet, lux est; hoc modo Salvator perseverat, etsi cor-

(1) Ubi supra.
(2) Vel Photius ut supra.
(3) Ut supra.
(4) Ibidem.
(5) Ubi supra.
[(1)–(5): (*Ex edit. P. Nicolai*).]
(6) *Al.* et in omnibus.
(7) Vel Photius ut supra.
(8) Ubi supra.
(9) Ibidem.
(10) Ubi supra.
[(7)–(10): (*Ex edit. P. Nicolai*).]

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Vel Photius ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Non eadem serie qua hic, sed prioribus posteriora praemittendo (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* non.
(5) *Al. desideratur* et. *P. Nicolai legit* quod quoniam considerationis ordo a David usque ad Joseph deducitur, ne videretur.
(6) Vel Photius ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* injustis.
(8) In Catena Graecorum ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

ruant plurimi; neque enim est ejus officium destructio, sed eorum vesaniae. Quamobrem non solum ex salute bonorum, sed etiam ex malorum dissipatione virtus ejus ostenditur: nam sol quoniam multum radiat, propterea visus debiles praecipue perturbat. Gregorius Nyssenus (1) (homil. in Psal. 1). Attende autem distinctionis exquisitam prolationem: praeparatio quippe salutis dicitur coram omni populo; sed casus et sublevatio plurium. Divinum enim propositum est salus et deificatio singulorum: casus autem et sublevatio consistit in plurium intentione, credentium et non credentium. Quod autem jacentes et increduli subleventur, non est absurdum. Origenes (homil. 17). Qui autem curiosus interpres est, dicit nequaquam eum cadere qui ante non steterit. Da mihi igitur qui fuerit ille qui stetit, et in cujus ruinam Salvator advenerit? Gregorius Nyssenus (ibidem). Sed per hoc designat ruinam ad infima: quasi non puniendos aequaliter ante incarnationis mysterium et post datam dispensationem et praedicationem. Et maxime hi sunt ex Israel, quos necesse erat et pristinis bonis carere, et poenas luere graviores quam omnes aliae gentes: ad quod dudum prophetatum in eis et adoratum et ex eis productum minime susceperunt. Idcirco specialiter eis minatur ruinam, non solum a spirituali salute, sed etiam propter destructionem urbis et habitantium civitatem. Resurrectio vero promittitur credentibus: partim quidem velut sub lege jacentibus, et ab ejus servitute sublevandis; partim vero velut consepultis cum Christo, et ei consurgentibus (2). His autem verbis intellige per concordiam intellectuum ad dicta prophetica, unum et eumdem Deum et legislatorem et in Prophetis et (3) in novo testamento locutum esse: lapidem namque ruinae et petram scandali futurum, ne confundantur credentes in eum, sermo propheticus declaravit. Origenes (hom. 17). Est autem et altius quid intelligendum adversus eos qui contra conditorem latrant dicentes: Ecce Deus legis et Prophetarum, videte qualis sit. « Ego (inquit Deut. « 32) occidam, et ego vivificabo. » Sed si propterea cruentus est judex et crudelis conditor, quia haec dicit (4), manifestissimum est et Jesum esse illius filium: eadem siquidem de eo hic scripta sunt, quod veniat in ruinam et resurrectionem multorum. Ambrosius (lib. et titulo ubi supra). Ut scilicet justorum iniquorumque merita discernat, et pro nostrorum qualitate factorum judex verus et justus aut supplicia decernat aut praemia. Origenes (homil. 17 in Lucam). Videndum est autem ne forte Salvator non aeque (5) aliis in ruinam venerit et in resurrectionem: quia enim peccato stabam, primo mihi utilitas fuit ut caderem et peccato morerer. Denique et sancti Prophetae cum augustius aliquid contemplabantur, cadebant in faciem suam, ut peccata per ruinam plenius purgarentur: hoc ipsum et Salvator tibi primum concedit. Peccator, eras cadat in te peccator, ut possis dehinc resurgere et dicere: « Si commortui sumus, « et convivemus: » 2 Tim. 2. Chrysostomus. Resurrectio quidem est conversatio nova: cum enim

(1) In Catena Graecorum PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Et in orat. de occursu Domini. Prius confundebatur cum praedictis, etsi seorsum in Catena Graecorum indicatur, ad illud, *Erit in ruinam* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur conjunctio* et.
(4) *In quatuor supra citatis exemplis deest* quia haec dicit.
(5) *Al. omittitur* aeque.

lascivus castus efficitur, avarus misericors, atrox mansuescit, resurrectio celebratur, mortuo quidem peccato, resurgente vero justitia.

Sequitur: *Et in signum cui contradicetur*. Basilius. Signum contradictionem accipiens proprie crux « dicitur a Scriptura. Fecit enim (inquit Num. 21). « Moyses serpentem aeneum, et posuit pro si- « gno: » Gregorius Nyssenus (ut sup.). Miscet autem dedecus gloriae. Hujus enim rei nobis Christicolis est hoc signum indicium; contradictionis vero, dum ab his quidem accipitur ut ridiculosum et horribile, ab his vero admodum (1) venerandum. Vel forsan ipsum Christum nominat signum, tamquam super naturam existentem et signorum auctorem. Basilius. Est enim signum alicujus rei mirabilis et occultae indicativum; visum quidem a simplicioribus, intellectum vero ab habentibus exercitatum intellectum. Origenes (homil. 17 in Lucam). Omnia (2) autem quae de Christo narrat historia, signum sunt cui contradicitur: non quod contradicant hi qui credunt (3) in eum: nos quippe scimus omnia vera esse quae scripta sunt: sed quia apud incredulos universa quae de eo scripta sunt, signum sunt cui contradicetur. Gregorius Nyssenus (4). Haec siquidem de filio dicuntur; spectant tamen ad ejus genitricem, dum singula sibi assumit simul periclitata et glorificata: nec tantum prospera, sed illi (5) denuntiat etiam dolorosa: nam sequitur: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* (6). Origenes (7). Nulla docet historia beatam Mariam ex hac vita gladii occisione migrasse; praesertim cum non anima sed corpus ferro soleat interfici: unde restat intelligi gladium illum de quo dicitur Psal. 58, « Et gladius in labiis eorum: » hoc est, dolorem dominicae passionis animam ejus pertransisse: quae etsi Christum utpote Dei Filium sponte propria mori, mortemque ipsam non dubitaret esse devicturum; ex sua tamen carne procreatum, non sine doloris affectu potuit videre crucifigi. Ambrosius (ubi supra a med.). Vel prudentiam Mariae non ignaram mysterii caelestis ostendit: « vivum « est enim verbum Dei, et validum et acutius om- « ni gladio acutissimo: » Hebr. 4 Augustinus de Quaest. nov. et vet. testamenti (cap. 73). Vel per hoc significavit quod Maria, per quam gestum est incarnationis mysterium, in morte Domini stupore quodam dubitavit, videns Filium Dei sic humiliatum ut usque ad mortem descenderet. Et sicut gladius pertransiens juxta hominem, timorem facit, non percutit; ita et dubitatio moestitiam fecit, non tamen occidit: quia non sedit in animo, sed pertransiit quasi per umbram. Gregorius Nyssenus (ut supra). Sed nec ipsam solam in ea passione occupari significat, cum subditur: *Et revelentur ex multis cordibus cogitationes*. Quod dicit *ut* eventum designat; non autem causaliter (8) ponitur. His e-

(1) *Al.* ad venerandum.
(2) *In dictis quatuor exemplis legitur*: Omnibus autem qui de Christo narrat historia, contradicitur.
(3) *Al.* credebant.
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* illa.
(6) *In editione Nicolai notatur ad marginem.* Priora verba habentur ab Ambrosio ubi supra.
(7) Beda. Quod ex Beda reponimus, perperam prius ex Origene notabatur, qui potius *gladium infidelitatis* intelligi vult, sed pravo sensu, quem etiam indicant sequentia vel ut ex Augustino sumpta, sed quae illius non sunt, immo indigna plane quae ipsi tribuantur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) *Al.* casualiter.

nim omnibus evenientibus, secuta est erga multos intentionum detectio (1): quidam enim Deum fatebantur in cruce; alii nec sic ab infamiis et criminationibus desistebant. Vel hoc dictum est, quatenus tempore passionis pateant ex plurium cordibus meditationes, et emendentur per resurrectionem: velox enim illis post ambiguitatem certitudo supervenit: nisi forte revelationem illuminationem quis aestimet, ut solitum est Scripturae. Beda (super *Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes*). Sed et usque ad consummationem saeculi praesentis Ecclesiae animam gladius durissimae tribulationis pertransire non cessat, cum signo fidei ab improbis contradici; cum audito Dei verbo multos cum Christo resurgere, sed plures a credulitate ruere, gemebunda pertractat; cum revelatis multorum cordium cogitationibus, ubi optimum Evangelii sevit semen, ibi zizania vitiorum vel plus justo praevalere, vel sola germinare conspicit. Origenes (homil. 17). Cogitationes etiam malae in hominibus erant; quae propterea revelatae sunt, ut occideret eas ille qui pro nobis mortuus est. Quamdiu enim absconditae erant, impossibile erat eas penitus interfici: unde et nos si peccaverimus, debemus dicere: « Iniquitatem meam non abscondi: » Psal. 59, Si enim revelaverimus peccata nostra non solum Deo, sed his qui possunt mederi vulneribus nostris; delebuntur peccata nostra.

11. Ambrosius (lib. 2 in Lucam, tit. de Simeone). Prophetaverat Simeon, prophetaverat copulata conjugio, prophetaverat virgo; debuit et vidua prophetare, ne qua professio deesset aut sexus: et ideo dicitur: *Et erat Anna Prophetissa filia Phanuel de tribu Aser.* Theophylactus (in Comment. 2 cap. Evang. Lucae). Immoratur Evangelista circa Annae descriptionem, et patrem et tribum enarrans; testes quasi multos adducens qui patrem et tribum viderunt. Gregorius Nyssenus (ibidem). Vel quia tunc temporis cum hac aliae quaedam eodem nomine nuncupabantur. Ut igitur ad eam manifesta discretio fieret, patrem ejus commemorat, et generis qualitatem describit. Ambrosius (tit. ut supra circ. finem). Anna vero (2) et stipendiis viduitatis et moribus talis inducitur ut digna fuisse credatur quae Redemptorem omnium nuntiaret: unde sequitur: *Haec processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua, et haec vidua usque ad annos octuaginta quatuor.* Origenes (homil. 17 in Lucam) (3). Neque enim Spiritus sanctus fortuito habitavit in ea: bonum enim est primum si qua potest virginitatis gratiam possidere; si autem hoc non potuerit, sed evenerit ei ut perdat virum, vidua perseveret: quod quidem non solum post mortem viri, sed etiam (4) cum ille vivit, debet habere in animo, ut etiam si non evenerit, voluntas ipsius et propositum a Domino coronetur, et dicat: Hoc voveo, hoc promitto: si mihi humanum aliquid, quod non opto, contigerit, nihil aliud faciam quam incontaminata, et vidua perseverem. Juste ergo sancta mulier spiritum prophetandi meruit accipere, quia longa castitate, longis etiam jejuniis ad hoc culmen ascenderat: unde sequitur: *Quae non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens die ac nocte.* Gregorius (1) Nyssenus (2) (ibidem). In quo liquet quod ceterarum virtutum inerat ei congeries. Et aspice eam (3) conformem Simeoni virtutibus: simul enim erant in templo, simul etiam digni reputati sunt prophetica gratia: unde sequitur: *Et haec ipsa hora superveniens confitebatur Domino* (4); hoc est, regratiabatur, videndo mundi salutem in Israel, et confitebatur (5) de Jesu, quoniam ipse esset Redemptor, idemque Salvator: unde sequitur: *Et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.* Verum quia Anna Prophetissa modicum aliquid et non nimis clarum de Christo disseruit, Evangelium non seriatim induxit quae ab ea sunt dicta. Forsan autem ob hoc aliquis Simeonem praevenisse fatebitur, eo quod is quidem formam legis gerebat: nam et ipsum nomen notat obedientiam; illa vero gratiae; quod interpretatio nominis manifestat: inter quos Christus medius erat: idcirco illum quidem dimisit cum lege morientem, hanc vero fovet ultra viventem per gratiam. Beda (super *Et erat Anna Prophetissa*). Juxta intellectum etiam mysticum Anna Ecclesiam significat, quae in praesenti sponsi sui est morte quasi viduata. Numerus etiam annorum viduitatis ejus tempus Ecclesiae designat, quo in corpore constituta peregrinatur a Domino. Septies quippe duodeni octuaginta quatuor faciunt: et septem quidem ad hujus saeculi cursum, qui diebus septem volvitur; duodecim vero ad perfectionem doctrinae apostolicae pertinent. Ideoque sive universalis Ecclesia, seu quaelibet anima fidelis, quae totum vitae suae tempus apostolicis curat mancipare institutis, octoginta quatuor annis Domino servire laudatur. Tempus etiam septem annorum, quo cum viro suo manserat, congruit: nam propter dominicae privilegium majestatis, quo in carne versatus docuit, in signum perfectionis simplex septem annorum est numerus expressus. Arridet etiam Ecclesiae mysteriis et Anna, quae gratia ejus interpretatur, et filia est Phanuelis, qui facies Dei dicitur, et de tribu Aser, idest beati, descendit.

12. Beda (in Com. Lucae super *Ut perfecerunt omnia*). Praetermisit hoc loco Lucas quae a Matthaeo satis exposita noverat: Dominum videlicet post hoc, ne ab Herode necandus inveniretur, in Ægyptum a parentibus esse delatum, defunctoque Herode, sic demum in Galilaeam reversum, Nazareth civitatem suam inhabitare coepisse. Solent enim Evangelistae singuli sic omittere quaedam quae vel ab aliis commemorata viderunt, vel ab aliis commemoranda in spiritu praeviderunt, ut continuata suae narrationis serie, quasi nulla praetermisisse videantur; quae tamen, alterius Evangelistae considerata scriptura, quo loco transita fuerint, diligens lector inveniat. Unde multis praetermissis, Lucas dicit: *Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilaeam civitatem*

(1) *Al.* directio.
(2) *Al.* antea vero.
(3) Non eadem serie qua hic, sed prioribus posteriora praemittendo, quibusdam quoque interjectis, quia et adjiciendo appendicem, qua conjugia plura damnat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. deest* etiam.

(1) *Al.* Graecus.
(2) In Catena Graecorum PP. ut supra. Nihil horum occurrit apud illum, etsi orat de occursu Domini Annam hanc laudet: sed appendicem intermediam, in qua inepte prius positum erat *confortabatur*, Theophylactus habet ut et Titus Bostrensis ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* eam.
(4) *Al.* Gregorius Nyssenus.
(5) *Al.* et confortabatur.

suam Nazareth. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Erat quidem eorum civitas Bethlehem sicut patria, Nazareth vero tamquam habitaculum. AUGUSTINUS de conc. Evang. (lib. 2, cap. 9). Forte autem hoc movet quomodo dicat Matthaeus propterea cum puero parentes ejus iisse in Galilaeam, quia metu Archelai in Judaeam ire noluerunt; cum propterea magis iisse in Galilaeam videantur, quia civitas eorum erat Nazareth Galilaeae, sicut Lucas hic non tacet. Sed (1) intelligendum est, ubi Angelus in somnis in Ægypto dixit ad Joseph, Matth. 2: « Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et « vade in terram Israel: » sic intellectum primo esse a Joseph ut putaret jussum se esse pergere in Judaeam: ipsa enim intelligi primitus potuit terra Israel. Porro autem postea, quoniam comperit illic regnare filium Herodis Archelaum, noluit objicere se illi periculo; cum posset terra Israel etiam sic intelligi, ut etiam Galilaea illi deputaretur, quia et ipsam populus Israel incolebat. GRAECUS (2) Vel aliter. Enumerat hic Lucas tempus ante descensum in Ægyptum; neque enim ante purgationem eam Joseph deduxisset. Ante vero quam in Ægyptum descenderent, non receperant per oracula ut Nazareth pergerent; immo quasi libentius in patria conversantes; illuc ultro pergebant. Cum enim ad nihil aliud ascensus in Bethlehem evenisset nisi causa descriptionis; expedito eo cujus causa ascenderant, descendunt in Nazareth. THEOPHYLACTUS (super *Puer autem crescebat*). Poterat autem secundum corpus ex ipso utero in mensura maturae aetatis prodire; sed videretur hoc secundum phantasiam: propterea paulatim crescit: unde sequitur: *Puer autem crescebat et confortabatur*. BEDA (super iisdem verbis). Notanda est distinctio verborum: quia Dominus Jesus Christus in eo quod puer erat, idest habitum humanae fragilitatis induerat, crescere et confortari habebat. ATHANASIUS (3) (contra Arianos, lib. 4). Ceterum si, secundum quosdam, caro (4) in divinam naturam mutata est, quomodo capiebat augmentum? Increato enim augmentum attribuere nefarium est. CYRILLUS (5). Decenter vero aetatis incremento sapientia conjuxit augmentum, cum dicit, *Et confortabatur*, scilicet spiritu; nam juxta mensuram aetatis corporeae, natura divina sapientiam propriam revelabat. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Si enim dum parvus aetate erat, omnem sapientiam demonstrasset, videretur prodigium; sed per profectum aetatis seipsum ostendebat, ut totum impleret orbem. Non autem quasi suscipiens sapientiam, spiritu confortari dicitur: quod enim ab initio perfectissimum est, quomodo potest deinde perfectius fieri? Unde sequitur: *Plenus sapientia: et gratia Dei erat in illo*. BEDA (super *Puer crescebat aetate*). Sapientia quidem, quia « in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis cor« poraliter: » Coloss. 11; gratia autem, quia homini Jesu Christo magna gratia donatum est ut ex quo homo fieri coepisset, perfectus esset et Deus; multo autem magis in eo quod Verbum Dei et Deus erat, nec confortari indigebat, nec habebat augeri. Adhuc autem cum parvulus esset, habebat gratiam Dei; ut quomodo in illo omnia mirabilia fuerant, ita et pueritia (1) mirabilis esset, ut Dei sapientia compleretur.

Sequitur: *Et ibant parentes ejus per omnes annos in Hierusalem, in die solemni paschae*. CHRYSOSTOMUS (2). In Hebraeorum solemnitatibus non solum tempus, sed etiam locum observare lex jusserat; et ideo nec Domini parentes extra Hierosolymam celebrare pascha volebant. AUGUSTINUS de conc. Evang. (lib. 2, cap. 10). Quomodo autem ibant parentes ejus per omnes annos pueritiae Christi in Hierusalem, si Archelai timore illuc prohibebantur accedere ? Hoc mihi dissolvere non esset difficile, nec si aliquis Evangelistarum expressisset quamdiu regnaret Archelaus: fieri enim poterat ut per diem festum inter tam ingentem turbam latenter ascenderent mox reversuri, ubi tamen aliis diebus habitare metuerunt; ut nec solemnitate praetermissa essent irreligiosi, nec continua mansione conspicui. Cum vero etiam de regno Archelai omnes quam fuerit diuturnum tacuerint, iste quoque intellectus patet: quod Lucas dicit, per omnes annos eos ascendere solitos in Hierusalem, tunc accipimus factum, cum jam non timeretur Archelaus.

13. CYRILLUS (3). Quia dixerat Evangelista quod puer crescebat et confortabatur, proprium sermonem verificat, inducens Jesum una cum sacra Virgine in Hierusalem ascendentem: unde dicitur: *Et cum factus esset Jesus annorum duodecim: ascendentibus illis in Hierosolymam etc.* GRAECUS. Non enim indicium sapientiae transcendit aetatis mensuram (4); sed quo tempore penes nos discretionis ratio perfici consuevit, duodecimo scilicet anno, Christi sapientia demonstratur. AMBROSIUS (lib. 2 in Luc., titulo de exord. disputationis Jesu). Vel e duodecimo anno dominicae sumitur disputationis exordium: hic enim praedicandae fidei evangelizantium numerus debebatur. BASILIUS (5). Possumus et hoc dicere: quia sicut septenario numero, sic et duodenario, qui multiplicatis inter se invicem septenarii partibus constat, vel rerum vel temporum universitas ac perfectio designetur: atque ideo quo omnia loca vel tempora doceat occupari, recte a duodecimo numero jubar Christi sumit exordium. BEDA in homil. (Evang. infr. octav. Epiphaniae). Quod autem Dominus per omnes annos cum parentibus in pascha Hierosolymam venit, humilitatis est humanae judicium: hominis namque est ad offerenda Deo sacrificia concurrere, et eum orationibus conciliare. Fecit ergo Dominus, inter homines homo natus, quod faciendum hominibus per Angelos imperavit Deus: unde dicitur: *Secundum consuetudinem diei festi*. Sequamur igitur iter humanae conversationis ejus, si deitatis gloriam delectamur intueri. GRAECUS (6). Celebrato autem festo, aliis remeantibus, Jesus latenter remansit: unde sequitur: *Consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Hierusalem; et non cognoverunt parentes ejus*. Dicit autem, *Consummatis diebus*, quia septem

(1) *Al.* sic.
(2) Vel Metaphrastes in Cat. Graec. PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Lib. de Incarnat. Christi contra Apollinarium (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* caro.
(5) Vel potius Theodoretus in Cat Graec. PP.: sic enim ad marginem notatur post alia quae velut ex Cyrillo immediate praemittuntur, non dissimili sensu (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* peritia.
(2) Orat. 1 contra Judaeos (*Ex edit P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* judicium sapientiae transcendit aetatis mensura.
(5) BEDA in Lucam (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Vel Metaphrastes et Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

diebus durabat solemnitas. Ideo autem latenter remanet, ne parentes impedimento essent disputationi peragendae cum legisperitis: vel forsitan hoc evitans, ne videatur parentes contemnere, si mandantibus non pareret. Latenter ergo remanet, ne aut retrahatur, aut sit inobediens. ORIGENES (hom. 19). Non autem miremur parentes vocatos, quorum alter ob partum, alter ob obsequium, patris et matris meruerunt vocabula. BEDA in Lucam (cap. 8). Sed quaeret aliquis quomodo Dei Filius tanta parentum cura nutritus, potuerit obliviscendo relinqui. Cui respondendum: Quia filiis Israel moris fuit ut temporibus festis vel Hierosolymam confluentes, vel ad propria redeuntes, seorsum viri, seorsum feminae incederent, infantesque vel pueri cum quolibet parente indifferenter ire potuerint; ideoque Mariam vel Joseph vicissim putasse puerum Jesum, quem secum non cernebant, cum altero parente reversum: unde sequitur: *Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, et requirebant eum inter cognatos et notos.* ORIGENES (hom. 19). Sicut autem quando insidiabantur ei Judaei, elapsus est de medio eorum, et non apparuit; sic et nunc puto remansisse puerum Jesum, et parentes ejus ubi remanserit ignorasse: sequitur enim: *Et non invenientes, reversi sunt in Hierusalem, requirentes eum.* GLOSSA (ordinaria in hoc loco). Una quidem die reversi sunt a Hierusalem; secunda quaerunt inter cognatos et notos; et non invenientes, tertia die regressi sunt in Hierusalem, et ibi invenerunt: unde sequitur: *Et factum est post triduum, invenerunt eum in templo.* ORIGENES (hom. 19). Non statim ut quaeritur invenitur: non enim inter cognatos et carnis propinquos invenitur Jesus: neque enim poterat humana cognatio Dei Filium continere. Non invenitur inter notos, quia major est mortali notitia. In multorum comitatu non potest inveniri; nec ubique invenerunt, sed in templo. Et tu ergo quaere Jesum in templo Dei, quaere in Ecclesia, ubi Christi sermonem atque sapientiam, idest Filium Dei, reperies. AMBROSIUS (tit. de exordio praedicat. Jesu). Post triduum reperitur in templo, ut esset indicio quia post triduum triumphalis passionis, in sede caelesti et honore divino fidei nostrae se ostenderet, resurgens qui mortuus credebatur. GLOSSA (ordinaria). Vel quia quaesitus adventus Christi a Patriarchis ante legem non est inventus, quaesitus a Prophetis et justis sub lege non est inventus; quaesitus a Gentilibus sub gratia invenitur. ORIGENES (homil. 19 in Lucam). Quia vero parvulus erat, invenitur in medio praeceptorum, sanctificans (1) et erudiens eos: unde dicitur: *Sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem*: et hoc, pietatis officio, ut nos doceret quid pueris, quamvis sapientes et eruditi sunt, conveniret, ut audiant potius magistros quam docere desiderent, et se vana ostentatione non jactent. Interrogabat autem non ut addisceret, sed ut interrogans (2) erudiret: ex uno quippe doctrinae fonte manat et interrogare et respondere sapienter: unde sequitur: *Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentia et responsis suis.* BEDA (in homil. Evang. dom. infr. oct. Epiph.). Ad ostendendum enim quia homo erat, homines magistros humiliter audiebat; ad probandum vero quia Deus erat, eisdem loquentibus sublimiter respondebat. GRAECUS (1). Quaerit enim rationabiliter, audit prudenter, respondetque prudentius; quod stuporem faciebat: unde sequitur: *Et videntes admirati sunt.* CHRYSOSTOMUS super Joannem (2). Nullum quippe miraculum egit Dominus in pueritia; hoc tamen unum prodit Lucas, per quod mirabilis videbatur. BEDA (cap. 8 in Lucam). Divina siquidem lingua sapientiam prodebat, sed infirmitatem aetas praetendebat humanam: unde Judaei inter alta quae audiunt, et infima (3) quae vident, dubia admiratione turbantur. Nos autem nequaquam miremur scientes (4), secundum Isai. 9, prophetiam (5) quod sic parvulus natus est nobis quod permanet Deus fortis. GRAECUS (6). Miranda vero Dei genitrix (7) maternis affecta visceribus, quasi cum lamentis inquisitionem dolorosam ostendit, et omnia sicut mater et fiducialiter et humiliter et affectuose exprimit: unde sequitur: *Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te.* ORIGENES (8) (hom. 19). Noverat Virgo sacrata hunc non esse filium Joseph; et tamen patrem vocat illius sponsum suum, propter Judaeorum suspicionem, aestimantium ipsum vulgo fore conceptum. Dicetur autem forte simplicius, quod eum honoravit Spiritus sanctus patris nomine, eo quod puerum Jesum educavit; artificiosius vero eo quod genealogiam Joseph ex David produxit, ne superflua censeretur. Cur autem dolentes eum quaerebant? an ex eo quod perierit (9) puer, an erraverit? Absit. Numquid enim fieri poterat ut perditum formidarent infantem quem Dominum (10) esse cognoverant? Sed quomodo tu, si quando Scripturas legis, quaeris in eis sensum cum dolore; non quod Scripturas errasse arbitreris; sed veritatem quam intrinsecus habent, quaeris invenire; ita illi quaerebant Jesum, ne forte relinquens eos reversus esset ad caelos, cum illi placuisset iterum descensurus. Oportet ergo eum qui quaerit Jesum, non negligenter et dissolute transire, sicut multi quaerunt, et non inveniunt; sed cum labore et dolore. GLOSSA (ordinaria). Vel metuebant ne, quod Herodes in infantia ejus patrasse quaesierat, tunc jam in pueritia positum, inventa opportunitate, alii interficerent. GRAECUS (11) Sed ipse Dominus respondet ad omnia, et corrigens quodammodo dictum ejus de eo qui putabatur pater, verum Patrem manifestat, docens non per infima gradi, sed in altum extolli: unde sequitur: *Et ait ad illos: Quid est quod me quaerebatis?* BEDA (super *Nesciebatis quia in his quae Patris mei sunt*). Non eos quod filium quaerant vituperat; sed quid ei potius cui ipse aeternus est, Filius, debeat eos cogit oculos mentis tollere (12): unde sequitur: *Nesciebatis quia in*

(1) *P. Nicolai legit* sapientificans.
(2) *Al.* interrogatus.

(1) Vel Metaphrastes et Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Homil. 20 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* alia, et infirma.
(4) *Al.* si scientes.
(5) *Al.* Prophetam.
(6) Vel Metaphrastes et Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* est genitrix.
(8) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al.* periret.
(10) *Al.* divinum.
(11) Vel Metaphrastes et Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(12) *In duobus Venetis exemplis, et in Antuerpiensi jam citatis sic habetur.* Et quod potius debebat ei cui est aeternus Filius, mentis oculos attollere cogit: unde sequitur etc.

his quae Patris mei sunt oportet me esse? Ambrosius (tit. de resp. Jesu ad matrem). Duae sunt in Christo generationes: una est paterna, altera materna: paterna divinior, materna vero quae in nostrum laborem usumque descendit. Cyrillus (1). Hoc igitur dicit, ostendens se mensuram humanam transcendere, et innuens quod sacra Virgo effecta sit ministra negotii cum peperit carnem. Ipse vero naturaliter et vere Deus erat, et Filius Patris excelsi. Hinc autem Valentini sequaces audientes quod templum erat Dei, pudeat dicere, quod creator et legis Deus et templi, non ipse Pater est Christi. Epiphanius (adversus haer., haer. 30). Attendat et Ebion, quod post annos duodecim et non post tricesimum annum Christus reperiretur stupendus in sermonibus gratiae. Quamobrem non est dicere, quod postquam venit ad eum Spiritus in baptismo, factus fuit Christus: sed ab ipsa pueritia et templum agnovit et Patrem. Graecus (2). Haec est demonstratio prima sapientiae et virtutis pueri Jesu (3): quae namque puerilia ejus vocant, diabolicae putamus esse considerationis: nisi quis ea sola velit acceptare nequaquam his quae tenemus oppugnantia, sed magis consona propheticis dictis: quia speciosus prae filiis hominum, et matri obediens, et moribus facetus, et visu non modicum venerandus et placidus, ad loquendum facundus, dulcis et providus, multum strenuitate cognitus, tamquam qui repletus sapientia fuerat; et sicut in aliis, sic conversationis humanae atque locutionis, quamvis supra hominem, terminus et ratio; mansuetudo enim sibi praecipuum (4) elegit locum. Super haec autem omnia nihil ascendit (5) super verticem ejus, nec humana manus, excepta materna. Hinc autem possumus utilitatem consequi: dum enim Mariam increpat Dominus quaerentem ipsum inter propinquos, omissionem vinculorum sanguinis apertissime suggerit; ostendens quod non contingit metam perfectionis attingere eum qui adhuc vagatur in his quae corpori conferunt; et quod homo deficit a perfectione per affectum cognatorum.

Sequitur: *Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad illos.* Beda. Quia scilicet de sua divinitate ad eos loquebatur. Origenes (hom. 20). Vel nesciebant utrum dicens, *In his quae Patris mei sunt*, significaret in templo, an aliquid altius, et quod magis aedificat: unusquisque enim nostrum, si bonus fuerit atque perfectus, possessio Dei Patris est, et habet in medio sui Jesum. (6)

14. Graecus (7). Totam intermediam Christi vitam, quae est inter ostensionem aetatis et tempus baptismatis, velut immunem alicujus famosi et publici miraculi et doctrinae Evangelista sub uno verbo colligit dicens: *Et descendit cum eis, et venit Nazareth.* Origenes (hom. 10). Crebro Jesus descendit cum discipulis suis, nec semper versatur in monte: quia non valebant qui variis morbis laborabant, ascendere in montem; idcirco et nunc descendit ad illos qui deorsum erant.

Sequitur: *Et erat subditus illis.* Graecus (1). Quandoque enim verbo prius leges instituens, ipse secundario opere comprobabat; sicut illud Joan. 10: « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis: » ipse namque paulo post, nostram salutem exquirens, animam exposuit propriam: aliquando vero prius vivendi proponit exemplar, et postea promebat verbo tenus sanctionem, sicut hic, haec tria prae ceteris opere monstrans, diligere Deum, honorare parentes, Deum vero et ipsis praeferre parentibus. Cum enim reprehenderetur a parentibus, minoris curae cetera reputat quam quae sunt Dei. Denique ipsis quoque parentibus obedientiam praestat. Beda. Quid enim magister virtutis nisi officium pietatis impleret? Quid inter nos aliud quam quod agi a nobis vellet, ageret? Origenes (hom. 20). Discamus ergo et nos filii parentibus nostris esse subjecti. Quod si patres non fuerint, subjiciamur his qui patrum habent aetatem. Jesus Filius Dei subjicitur Joseph et Mariae; ego vero subjiciar Episcopo, qui mihi constitutus est pater. Puto quod intelligebat Joseph quia major se erat Jesus, et trepidus moderabatur imperium. Videat ergo unusquisque quod saepe qui subjectus est, major sit: quod si intellexerit, non elevabitur superbia qui est sublimior dignitate, sciens sibi meliorem esse subjectum. Gregorius Nyssenus (2). Amplius: quoniam impuberibus adhuc est imperfecta discretio, egetque per provectos ad statum provehi perfectiorem; ideo cum pertigisset duodecimum annum, paret parentibus, ut ostendat quod quicquid per promotionem perficitur, antequam ad finem perveniat, obedientiam tamquam perducentem ad bonum utiliter amplexatur. Basilius in lib. Religionum (3). Ab ipsa autem primaeva aetate parentibus obediens quemlibet laborem corporeum humiliter et reverenter sustinuit. Cum enim homines essent honesti et justi, egeni tamen, et necessariorum penuriam patientes, teste praesepi partus venerandi ministro, manifestum est quod sudores corporeos continuo frequentabant, necessaria vitae sibi quaerentes. Jesus autem obediens illis, ut Scriptura testatur, etiam in sustinendo labores subjectionem plenariam sustinebat. Ambrosius (tit. de subjectione Jesu). Et miraris si patri defert qui subditur matri? Non utique infirmitatis, sed pietatis est ista subjectio. Attollat licet caput haereticus, ut alienis auxiliis asserat eum qui mittitur indigere; numquid et humano egebat auxilio, ut materno serviret imperio? Deferebat ancillae, deferebat simulato patri; et miraris si Deo detulit? An homini deferre pietatis est, deferre Deo infirmitatis? Beda (cap. 8 in Luc). Virgo autem sive quae intellexit, sive quae nondum intelligere potuit, omnia suo pariter in corde quasi ruminanda et diligentius scrutanda recondebat: unde sequitur: *Et mater ejus conserva-*

(1) In Cat. Graec. PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Vel Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Legit P. Nicolai* nam quae puerilia ejus vocantur, non puerilis tantum, sed etiam diabolicae putamus esse mentis, ac perversae intentionis, aggredientis ea calumniari quae in Evangelio et in sacris habentur elogiis; nisi quis ea sola suscipere velit quae a multis creduntur, nec aliis professionibus nostris contraria sunt, sed magis consona etc.

(4) *Al. deest* elegit locum.

(5) *Al.* ascendit.

(6) *In quatuor exemplis praedictis sic legitur.* Si bonus fuerit, potius sessio Dei Patris est; si quis autem nostrum sessio Dei Patris est, habet in medio sui Jesum.

(7) Vel Geometer in Cat. Graec. PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Vel iterum Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*)

(2) In Cat. Graec. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Vel in Constitutionibus monasticis cap. 4, in edit. Graeco-latina, sive cap. 5, juxta Latinam tantum. Nec aliter aut Graece aut Latine hoc Opus inscribitur; non autem ut hic *Lib. Relig.* vel in edit. Antuerpiensi *Liber Religionum;* nisi quod illius constitutiones tum ad solitarios, tum ad coenobitas dirigere profiteretur, ut inscriptio ipsa praesefert (*Ex edit. P. Nicolai*).

bat omnia verba haec, conferens in corde suo. GRAECUS (1). Considera prudentissimam mulierem Mariam verae sapientiae matrem, qualiter scholaris sit pueri: non enim ut puero, neque ut viro, sed ut Deo vacabat; ulterius et illius voces divinas et opera reputabat: idcirco nil ex dictis aut actis ab eo incassum illi cadebat (2); sed sicut ipsum Verbum prius in visceribus, ita nunc ejusdem modos et dicta concipiebat, et in corde suo quodammodo fovebat; et hoc quidem jam secum in praesenti contemplabatur: hoc autem expectabat in futurum clarius revelandum: et hac quidem tamquam regula et lege per totam vitam utebatur: unde sequitur: *Et Jesus proficiebat aetate et sapientiae et gratia apud Deum et homines.* THEOPHYLACTUS (3). Sed inquiunt: Quomodo potest aequalis Patri esse (4) in substantia qui quasi imperfectus crescere dicitur? Non autem in eo quod est Verbum, dicitur incrementum suscipere, sed in eo quod factus est homo. Si enim vere profecit postquam factum est caro, qui ante imperfectus extiterat; quid ergo gratias agimus ei velut incarnato pro nobis? Qualiter autem, si ipse est vera sapientia, in sapientia potest augeri? Vel qualiter qui ceteris largitur gratiam, ipse in gratia promovetur? Amplius: si nemo scandalizatur cum audit quod Verbum seipsum humiliaverit, infirma quaedam de Deo Verbo (5) sentiens: sed potius miratur misericordiam ejus; quomodo non est supervacaneum scandalizari audiendo quod proficit? Nam sicut pro nobis humiliatus est, sic pro nobis profecit, ut nos in eo proficiamus, qui lapsi fuimus per peccatum: nam quicquid spectat ad nos, ipse vere pro nobis Christus suscepit, ut cuncta reformet in melius. CYRILLUS. Et attende quod non dixit proficere Verbum, sed Jesum; ne simplex Verbum proficere intelligas (1), sed Verbum carnem factum. THEOPHYLACTUS. Et sicut Verbum in carne passum fatemur, quamvis sola caro fuit passa, quia caro Verbi erat quae patiebatur; ita proficere dicitur ex eo quod humanitas proficiebat in ipso. GREGORIUS Nazianzenus. Dicitur autem secundum humanitatem proficere, non quod ipsa suscipiat augmentum, quae ab initio fuit perfecta; sed ex eo quod paulatim manifestabatur. THEOPHYLACTUS. Naturalis enim lex respuit hominem sensu majore uti quam aetas corporis patiatur. Erat itaque Verbum factum homo perfectum, cum sit virtus et sapientia Patris; verum quia dandum erat aliquid nostrae naturae moribus, ne aliquod extraneum a videntibus reputetur; tamquam homo, paulatim crescente corpore, manifestabat seipsum, et quotidie sapientior ab audientibus et videntibus censebatur. GRAECUS (2). Proficiebat ergo secundum aetatem quidem, corpore in virilem statum promoto; sapientia autem per eos qui ab eo divina docebantur; gratia vero, qua cum gaudio promovemur, credentes in fine obtinere quae ab ipso promissa sunt: et hoc (3) quidem apud Deum ex eo quod assumpta carne paternum opus peregit; apud homines vero per conversionem (4) eorum a cultu idolorum ad summae Trinitatis notitiam. THEOPHYLACTUS. Dicit enim, *Apud Deum et homines*; quia prius decet placere Deo, et postea hominibus. GREGORIUS Nyssenus (5). Differenter etiam proficit Verbum in his qui ipsum suscipiunt: secundum enim mensuram illius apparet aut infans, aut adultus, aut perfectus.

(1) Vel Metaphrastes et Geometer ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. in editis* patebat.
(3) *Longe aliter P. Nicolai. Nomine namque Theophylacti dat aliam omnino appendicem in hunc modum.* THEOPHYLACTUS. Non quo sapiens proficiendo factus fuerit, sed quod paulatim sapientiam suam detexerit. Sic autem fecit quando cum scribis disseruit, eos interrogans de lege cum stupore omnium qui audiebant. Vides quomodo profecerit sapientia, eo quod nosceretur a multis, et in admiratione illis esset: emicatio enim sapientiae ejus profectus ipsius est. Vide autem quomodo Evangelista interpretatus quid sit proficere sapientia, subdit mox, *Et aetate*: profectum enim vel augmentum aetatis profectum ipsum sapientiae dicit esse. *Tum loco Theophylacti, quem habent editiones aliae subdit:* CYRILLUS (in Thesauro lib. 10, cap. 7). Sed inquiunt (Eunomiani haeretici). Quomodo potest etc. *et sub eodem Cyrilli indice prosequitur usque ad indicem Graeci, reliqua conformiter iis quae in textu reliquarum editionum habentur subjungens.*
(4) *Al. omittitur* esse.
(5) *P. Nicolai habet* de Deo vero.

(1) *Al* proficere verbum intelligas *intermediis omissis.*
(2) Nempe Amphylochius in Cat. Graec. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* ut hoc.
(4) *Al.* conversationem.
(5) Hom. 3 in Cat. (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT TERTIUM.

1. Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Caesaris, procurante Pontio Pilato Judaeam, tetrarcha autem Galilaeae et Herode, Philippo autem fratre ejus tetracha Ituraeae Trachonitidis regionis, et Lysania Abilinae tetrarcha, sub principibus Sacerdotum Anna et Caipha, factum est verbum Domini super Joannem, Zachariae filium, in deserto.

2. Et venit in omnem regionem Jordanis praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum; sicut scriptum est in libro sermonum Isaiae Prophetae: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur; et erunt prava in directa, et aspera in vias planas; et videbit omnis caro salutare Dei.

3. Dicebat ergo ad turbas, quae exibant ut baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos poenitentiae; et ne coeperitis dicere, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. Jam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur.

4. Et interrogabant eum turbae dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti; et qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem et publicani ut baptizarentur, et dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius quam quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum et milites, dicentes: Quid faciemus et nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris.

5. Existimante autem populo et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne ne forte ipse esset Christus, respondit Joannes, dicens omnibus: Ego quidem aqua baptizo vos; veniet autem fortior me post me, cujus non sum dignus solve-

re corrigiam calceamentorum ejus: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni: cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili

6. Multa quidem et alia exhortans evangelizabat populo. Herodes autem tetrarcha, cum corriperetur ab illo de Herodiade uxore fratris sui, et de omnibus malis quae fecit Herodes, adjecit et hoc super omnia, et inclusit Joannem in carcere.

7. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est caelum, et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum; et vox de caelo facta est: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi.

8. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joseph, qui fuit Mathathiae, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiae, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Juda, qui fuit Joanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Ner, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Helmadan, qui fuit Her, qui fuit Jesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Mathat, qui fuit Levi, qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliakim, qui fuit Melcha, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David ,qui fuit Jesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Judae, qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahae, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusalem, qui fuit Enoch, qui fuit Jared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

1. Gregorius in hom. (10 in Evang.). Redemptoris praecusor quo tempore verbum praedicationis accepit, memorato Romanae Reipublicae principe et Judaeae Regibus designatur, cum dicitur: *Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Caesaris.* Quia enim illum praedicare veniebat qui ex Judaea quosdam, et multos ex Gentibus redempturus erat; per Regem Gentium et Principes Judaeorum praedicationis ejus tempora designantur. Quia autem gentilitas colligenda erat in Romana Republica, unus praefuisse describitur, cum dicitur: *Imperii Tiberii Caesaris.* Graecus (1). Mortuo enim Augusto Monarcha, a quo Romani principes nomen Augusti adepti sunt, Tiberius post illum ad jura monarchiae succedens, decimumquintum annum suscepti principatus agebat. Origenes (hom. 21 in Lucam). Et in prophetico quidem sermone solis Judaeis praedicato, solum Judaeorum regnum describitur: « Visio (inquit Isai. 1) Isaiae in diebus Oziae, « Joathan, et Achaz regum Juda: » at in Evangelio, quod erat praedicandum universo mundo, dominium describitur Tiberii Caesaris, qui totius orbis dominus videbatur. Verum si solum hi qui sunt de Gentibus essent salvandi; satis erat solius Tiberii facere mentionem; sed quia oportebat et Judaeos credere. ob hoc etiam Judaeorum regna describuntur, seu tetrarchiae, cum subditur: *Procurante Pontio Pilato Judaeam, tetrarcha autem Galilaeae Herode*; *Philippo autem fratre ejus tetrarcha Ituraeae et Trachonitidis regionis, et Lysania Abilinae tetrarcha.* Gregorius in hom. (20, in Evang.). Quia enim Judaea erat pro culpa perfidiae dispergenda, in Judaeae regno per partem et partem plurimi principabantur, secundum illud infra 11, *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur.* Beda (cap. 9 in Lucam, in princ.) Pilatus quidem duodecimo anno Tiberii Caesaris in Judaeam missus, procurationem gentis suscepit; atque ibi per decem continuos annos usque ad ipsum pene finem Tiberii perduravit. Herodes autem et Philippus et Lysanias filii sunt Herodis illius sub quo Dominus natus est, inter quos et ipse Herodes Archelaus frater eorum decem annis regnavit, qui a Judaeis apud Augustum criminatus, apud Viennam exilio periit. Regnum autem Judaeae quo minus validum fieret, idem Augustus per tetrarchias divi ere curavit. Gregorius in hom. (20 in Evang.). Et quia Joannes illum praedicavit qui simul rex et Sacerdos existeret; Lucas Evangelista praedicationis ejus tempora non solum per regnum, sed etiam per sacerdotium designavit: unde subditur: *Sub principibus sacerdotum Anna et Caipha.* Beda (cap. 9 in Lucam). Ambo quidem incipiente praedicatione Joannis, idest Annas et Caiphas, principes fuere sacerdotum; sed Annas illum annum, Caiphas vero eum quo crucem Dominus ascendit, administrabat, tribus aliis in medio pontificatu perfunctis: verum hi maxime qui ad Domini passionem pertinent, ab Evangelista commemorantur. Legalibus namque tunc praeceptis vi et ambitione cessantibus, nulli pontificatus honor vitae vel generis merito reddebatur; sed Romana potestate summa sacerdotii praestabatur. Josephus enim refert, quod Valerius Graecus Anna a sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designavit filium Baphi; sed etiam hunc non multo post abjiciens, Eleazarum Ananiae pontificis filium surrogavit: post annum vero et hunc arcet officio, et Simoni cuidam Caiphae filio pontificatus tradidit ministerium; quo non amplius ipse quam unius anni spatio perfunctus, Josephum, cui et Caiphas nomen fuit, accepit successorem: itaque omne hoc tempus quo Dominus (1) noster docuisse describitur, intra quadriennii spatia coarctatur. Ambrosius (lib. 2 in Lucam, tit. de exor. praed. Joannis). Congregaturus autem Ecclesiam Dei Filius, ante operatur in servulo: et ideo bene dicitur: *Factum est verbum Domini super Joannem Zachariae filium*; ut Ecclesia non ab homine coeperit, sed a Verbo. Bene autem Lucas compendio usus est, ut Joannem declararet Prophetam, dicens: *Factum est super eum verbum Dei*: alia non addens (2): nullus enim eget judicio sui qui verbo Dei abundat. Unum itaque dicens, omnia declaravit; at vero (3) Matthaeus et Marcus et vestitu et cinctu et cibo Prophetam declarare voluerunt. Chrysostomus (4). Verbum autem Dei hic mandatum esse dicitur: quia non a se venit Zachariae filius, sed Deo ipsum movente. Theophylactus (in Comment. hujus loci). Per totum autem tempus praeteritum usque ad sui ostensionem occultus fuit in deserto; et hoc est quod subditur, *In deserto*: ut nulla suspicio innascatur hominibus, ut gratia affinitatis ad Christum, vel conversationis a teneris annis, talia de ipso testaretur: unde ipse testificans dicebat, Joan. 1: « Ego nesciebam illum. » Gregorius Nyssenus (5). Simul etiam qui in spiritu

(1) Vel Metaphrastes in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Edit. Rom* 1570 *et Veneta Nicolini* 1595, *legunt* ita accepit successorem; ac per hoc, quo Dominus etc.

(2) *Al.* alias non adderet.

(3) *Al* at verbo.

(4) Hom 10 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) Lib. de Virginitate. Sic indicatur in Cat. Graec. PP. sine capitis nota; sed habetur cap. 6 (*Ex edit. P. Nicolai*).

et virtute Eliae hanc vitam ingressus est, amotus a conversatione humana, invisibilium speculationi vacans, ne hujusmodi fallaciis quae per sensus ingeruntur assuetus, quamdam confusionem ac errorem incurreret erga viri boni discretionem. Et ideo ad tantum divinarum gratiarum elevatus est apicem ut plusquam Prophetis sibi gratia infunderetur: quia mundum et expers cujuslibet naturalis passionis desiderium suum a principio usque ad finem divinis aspectibus obtulit. AMBROSIUS (ubi supra). Desertum etiam est ipsa Ecclesia: quia « plures filii desertae, magis quam ejus quae habet virum: » Isai. 54. Factum est ergo verbum Domini, ut quae erat ante deserta, fructum nobis terra generaret.

2. AMBROSIUS (ubi supra). Factum verbum vox secuta est: verbum enim prius intus operatur, sequitur vocis (1) officium: unde dicitur: *Et venit in omnem regionem Jordanis.* ORIGENES (hom. 21). Jordanis idem est quod descendens: descendit enim Dei fluvius (2) aquae salubris. Quae autem loca decebat perambulare Baptistam, nisi Jordani circumadjacentia? ut si quem poenitere contingeret, protinus occurreret fluenti humiditas ad recipiendum poenitentiae baptismum: subditur enim: *Praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum.* GREGORIUS in homilia (20 in Evang.). Cunctis legentibus liquet quia Joannes baptismum poenitentiae non solum praedicavit (3), verum etiam quibusdam dedit; tamen baptismum suum in remissionem peccatorum dare non potuit. CHRYSOSTOMUS (4) super Joannem. Cum enim nondum oblata esset hostia, nec descendisset Spiritus, qualiter erat fienda remissio? Quid est ergo quod Lucas dicit, *In remissionem peccatorum*? Erant siquidem Judaei ignari, nec culpas proprias perpendebant. Quoniam igitur haec erat causa malorum; ut peccata agnoscerent ad Redemptorem quaerendum, venit Joannes hortans illos poenitentiam agere, ut per poenitentiam effecti meliores atque contriti ad recipiendam veniam satagant. Apte ergo, cum dixisset (5), quod *venit praedicans baptismum poenitentiae*, addidit (6), *In remissionem peccatorum*; quasi dicat: Idcirco suadebat illis poenitere, ut subsequentem veniam facilius impetrarent, credentes in Christum: nam nisi poenitentia ducerentur, nequaquam exposcerent gratiam: unde baptisma illud nullam aliam habet causam, nisi quod praeparatorium erat ad fidem Christi. GREGORIUS in homil. (20 in Evang.). Vel Joannes dicitur *praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum*; quoniam baptismum quod peccata solveret, quia dare non poterat, praedicabat: ut sicut incarnatum Verbum Patris praecurrebat verbo praedicationis, ita baptismum poenitentiae, quo peccata solvuntur, praecurreret suo baptismate, quo peccata solvi non possunt. AMBROSIUS (ubi supra). Et ideo plerique sancto Joanni typum legis imponunt, eo quod lex peccatum denuntiare potuit, donare non potuit. GREGORIUS Nazianzenus (7). Et ut aliquatenus de baptismatum differentia disseramus, baptizavit Moyses, sed in aqua, nube et mari, hoc autem figuraliter agebatur. Baptizavit quoque Joannes non utique ritu Judaeorum, non solum in aqua, sed etiam in remissionem peccatorum: non tamen omnino spiritualiter: neque enim addit, In spiritu. Baptizat Jesus, sed in spiritu: et hic est perfectio. Est quoque quartum baptisma, quod sit per martyrium et sanguinem, quo etiam ipse Christus est baptizatus: quod ceteris est venerabilius nimis, eatenus, quatenus iteratis contagiis non foedatur. Est etiam quintum ex lacrymis, laboriosius tamen; juxta quod quidam singulis noctibus suum rigat cubile (1) et stratum in lacrymis.

Sequitur: *Sicut scriptum est in libro Isaiae Prophetae: Vox clamantis in deserto.* AMBROSIUS (tit. de confirmatione per testimonium). Bene vox dicitur Joannes Verbi praenuntius: quia vox praecedit inferior, verbum sequitur quod praecellit (2). GREGORIUS (3). (hom. 20 in Evang.). Qui etiam in deserto clamat, quia derelictae ac destitutae Judaeae solatium redemptionis annuntiat. Quid autem clamaret, aperitur, cum dicitur: *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Omnis enim qui fidem rectam et bona opera praedicat, quid aliud quam venienti Domino ad corda audientium viam parat, ut rectas Deo semitas faciat, dum mundas in animo cogitationes per sermonem bonae praedicationis format? ORIGENES (homil. 21). Vel in corde nostro via praeparanda est Domino: magnum enim est cor hominis et spatiosum; si tamen fuerit mundum. Neque in corporis quantitate, sed in virtute sensuum, magnitudinem ejus intellige, quae tantam scientiam capiat veritatis. Praepara ergo in tuo corde viam Domino per conversationem bonam, et egregiis vel perfectis operibus dirige semitam vitae, ut in te sermo Dei absque offensa perambulet. BASILIUS (4). Et quia semita est via quam praecedentes calcaverant, et quam priores homines corruperant, eam iterato dirigere jubet sermo illis qui a praecedentium zelo recedunt. CHRYSOSTOMUS (5). Clamare autem, *Parate viam Domini*, non regis erat, sed praecursoris officium: et ideo eum vocaverat vocem, quia Verbi erat praecursor. CYRILLUS (6). Sed quasi quis responderet, et diceret: Qualiter viam praeparabimus Domino, vel qualiter ejus semitas rectas faciemus, cum plura sint impedimenta honestam vitam volentibus ducere? ad hoc propheticus sermo respondet. Sunt enim viae quaedam et semitae nequaquam ad eundum habiles; adeo ut alicubi ad tumulos et juga tollantur, alicubi declives sint: et ad hoc removendum dicit: *Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur.* Quaedam viarum inaequaliter dispositae sunt; et dum nunc sursum erigunt, nunc vergunt deorsum, valde sunt ad eundum difficiles; et quantum ad hoc subdit: *Et*

(1) *Al.* nobis.
(2) *Al.* filius.
(3) *Al.* praedicat.
(4) Super Matth. hom. 10 (*Ex edit P. Nicolai*).
(5) *Al.* cum dixit.
(6) *In omnibus a nobis citatis exemplis, praeter unum Nicolai, deest* addidit.
(7) Orat. 29, quae *in sancta lumina* inscribitur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* quidem singulis noctibus suum rigant cubile. *P. Nicolai habet* David singulis noctibus suum rigat cubile.
(2) *Al.* praecedit.
(3) Quantum quidem ad primam appendicem hom. 7; quo ad secundam autem, hom. 20, ut supra; etsi alia quaedam non dissimili sensu, sed omnino diversis verbis hom. 7 subjunguntur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat Graec. PP. ut ex ejus Commentariis in Isai. indicatur; sed ibi non occurrit, cum in sexdecim tantum prima capita nunc supersint Commentaria, et hic de cap. 40 verbis explicandis agatur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Lib. 3 in Isa. 40 (*Ex edit. P. Nicolai*).

erunt prava in directa et aspera in vias planas. Hoc autem intelligitur actum esse per nostri Salvatoris potentiam: quondam enim evangelicae conversationis, et vitae iter erat ad eundum difficile, ex eo quod et mentes singulorum mundanae voluptates oppresserant; ut autem Deus factus homo peccatum damnavit in carne, explanata sunt omnia, et reddita sunt ad eundum facilia; et nec collis nec vallis proficere volentibus obviat. ORIGENES (homilia 21). Quando enim venit Jesus, et Spiritum suum misit, omnis vallis repleta est operibus bonis et fructibus Spiritus sancti; quos si habueris, non solum vallis esse desistis, sed etiam mons Dei esse incipies. GREGORIUS Nyssenus (1). Vel quietam in virtutibus conversationem significat per convalles, secundum illud Psalmi 64, « Valles abundabunt frumento. » CHRYSOSTOMUS (2). Elatos autem superbos nomine montis denuntiat, quos Christus humiliavit. Colles autem desperatos appellat, non solum ob superbiam mentis suae, sed propter desperationis sterilitatem: collis enim nullos fructus producit. ORIGENES (hom. 22 in Luc.). Vel intelligas quoniam montes et colles qui sunt adversariae potestates, per adventum Christi prostrati sunt. BASILIUS (3). Sicut autem colles respectu montium magnitudinem differunt, in aliis sunt idem; sic et adversae potestates proposito quidem conformes sunt, immanitate tamen offensionum secernuntur. GREGORIUS in hom. (20 in Evang.). Vel vallis impleta crescit, mons autem et collis humiliatus decrescit: quia in fide Christi et gentilitas plenitudinem gratiae accepit, et Judaea per errorem perfidiae hoc unde tumebat perdidit. Humiles enim donum accipiunt quod a se corda superbientium repellunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 10 in Matth.). Vel per hoc declarat legis difficultatem in fidei facilitatem conversam; ac si dicat: Non ulterius sudores et dolores imminent; sed gratia et remissio peccatorum facilem viam pariunt ad salutem. GREGORIUS Nyssenus (4). Vel jubet valles impleri, dejici vero colles et montes; volens ostendere quod nec ob defectum virtutis ordo sit concavus, nec discrepet ob excessum. GREGORIUS in homil. (20, ubi supra). Prava autem directa sunt, cum malorum corda per injustitiam detorta, ad justitiae regulam diriguntur. Aspera autem in vias planas immutantur, cum immites atque iracundae mentes per infusionem supernae gratiae ad lenitatem mansuetudinis redeunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 10 in Matth.). Deinde horum subjicit causam, dicens: *Et videbit omnis caro salutare Dei*: ostendens quoniam usque ad fines mundi diffunderetur Evangelii virtus atque cognitio, ex more ferino et obstinata voluntate ad mansuetudinem et lenitatem humanum genus convertens. Non autem solum Judaei et proselyti, immo tota humana natura salutare Dei videbit (5). CHRYSOSTOMUS. Idest, Patris qui Filium misit ut nostrum salvatorem. Caro autem ad praesens accipitur pro toto homine. GREGORIUS in homil. (20 in Evangel.). Vel aliter. *Omnis caro*, idest omnis homo, *salutare Dei*, videlicet Christum, in hac vita videre non potuit. Propheta ergo oculum ad extremum judicii diem tendit, quando hunc omnes et electi et reprobi pariter videbunt.

(1) In Cat. Graec. PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*)
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) CYRILLUS lib. 3, in Isai. 40, non Chrysostomus, ut prius notabatur tum in Parisiensi tum in Antuerpiensi editione, sine ullo indice ad marginem, qui nec poterat ex Chrysostomo poni (*Ex edit. P. Nicolai*).

3. CHRYSOSTOMUS (1). Manens aliquis in pristino statu, et mores suos et consuetudinem non relinquens, nequaquam rite ad baptismum venit. Si quis ergo velit baptizari, egrediatur: unde signanter dicitur: *Et dicebat ad turbas quae exibant, ut baptizarentur ab ipso.* Egredientibus itaque ad lavacrum turbis, loquitur quae sequuntur: si enim jam egressi essent, nequaquam ad eos diceret: *Genimina viperarum.* CHRYSOSTOMUS (2). Ille itaque cultor deserti videns omnes incolas Palestinae circumstantes (3) ipsum et admirantes, non flectebatur pro tanta reverentia, sed insurgens in ipsos arguebat eos (4). Sacra autem Scriptura, secundum stimulantes passionem, plerumque ferarum nomina imponit hominibus; interdum canes eos nominans causa procacitatis, equos (5) ob luxum, asinos propter dementiam, et leones et pardos causa rapacitatis et petulantiae, aspides causa doli, serpentes et viperas causa veneni et calliditatis. Unde et nunc Joannes Judaeos audacter *genimina viperarum* vocat. BASILIUS (cont. Eunomium, lib. 2). Oportet autem scire, quod haec nomina *natus* et *filius* de animalibus dicuntur; *genimen* vero potest dici fetus antequam effingatur (6); fructus etiam palmarum genimina dicuntur; raro autem in animalibus accipiuntur, et semper in malo (7). CHRYSOSTOMUS (8) (hom. 12 in Matth.). Ferunt autem viperam matrem coeundo necare, cujus semen excrescens perimit matrem; et sic prodit in lucem scisso parentis utero, in vindictam quodammodo parentis genitoris: itaque parricida est proles viperea (9). Tales erant Judaei, qui patres spiritales eorum atque doctores occidebant. Quid autem si non (10) invenit eos peccantes, sed incipientes converti? Non debebat eis conviciari, sed permulcere. Dicendum, quod non adhibebat mentem his quae fiebant exterius: mentis enim eorum arcana cognoverat Domino revelante: nimis enim se jactabant in progenitoribus. Hanc ergo radicem scindens, nominat illos genimina viperarum, non quidem vituperans Patriarchas, aut eos viperas nominans. GREGORIUS in hom. (20 in Evang.). Sed quia per hoc quod bonis invident eosque persequuntur, patrum suorum carnalium vias sequentes, quasi venenati filii de veneficis (11) parentibus nati sunt. Quia vero supradicta sententia intendit quod extremo Christus examine ab omni carne videbitur, recte subditur: *Quis ostendet vobis fugere a ventura ira?* Ventura ira est animadversio ultionis extremae. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, in tit. de redargutione malitiae Judaeorum). Ostenditur autem his Dei miseratione

(1) ORIGENES hom. 22 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Matth. hom. 11 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* circumdantes.
(4) In Gen. hom. 12. Prius uno tenore cum praedictis confundebantur ista sine ullo indice loci; sed et nomine Chrysostomi praecedentia notabantur, quae reponimus ex Origene (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* eo.
(6) *Al.* efficitur.
(7) *Al.* ORIGENES.
(8) Non eadem serie qua hic, sed prioribus posteriora praemittendo (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al.* viperae.
(10) *Al.* deest non.
(11) *Al.* venenantis.

infusa prudentia, ut gerant suorum poenitentiam delictorum, futuri terrorem judicii provida devotione metuentes; aut fortasse, juxta quod scriptum est Matth. 10: « Estote prudentes sicut serpentes, » ostenduntur habere prudentiam naturalem. qui profutura videant et sponte deposcant, sed adhuc noxia non relinquant. GREGORIUS in hom. (20 in Evang.). Quia vero tunc fugere ab ira peccatorum non valet qui nunc ad lamenta poenitentiae non recurrit, subditur: *Facite ergo fructus dignos poenitentiae.* CHRYSOSTOMUS (1). Non enim satis est poenitentibus peccata dimittere, sed opus est ejus fructus ferre, secundum illud Psal. 33: » Declina » a malo, et fac bonum: » sicut non sufficit ad sanationem sagittam evellere; sed oportet ulceri medicamentum apponere. Non autem dicit fructum sed *fructus*, copiam designans. GREGORIUS in hom. (20 in Evang., ante med.). Nec solum fructus poenitentiae, sed dignos poenitentiae admonet esse faciendos. Quisquis enim illicita nulla commisit, huic conceditur ut licitis utatur; at si quis in culpam lapsus est, tanto a se licita debet abscindere, quanto meminit se perpetrasse illicita. Neque enim par fructus esse boni operis debet ejus qui minus, et qui amplius deliquit; aut ejus qui in nullis, et ejus qui in quibusdam facinoribus cecidit. Per hoc ergo cujuslibet conscientia convenitur, ut tanto majora quaerat bonorum lucra per poenitentiam, quanto graviora sibi intulit damna per culpam. MAXIMUS (2). Poenitentiae fructus est impassibilitas animae, qua plenarie non fruimur, dum interdum passionibus instigamur: nondum enim fructus poenitentiae dignos peregimus. Poeniteamus ergo veraciter, ut a passionibus expediti, peccatorum veniam consequamur. GREGORIUS in hom. (20 in Evang.). Sed Judaei de generis nobilitate gloriantes, idcirco se agnoscere peccatores nolebant, quia de Abrahae stirpe descenderant; quibus recte dicitur: *Et ne coeperitis dicere: Patrem habemus Abraham.* CHRYSOSTOMUS (3). Non hoc indicans quod ab Abraham naturali origine non descenderent; sed quia nihil prodest ab Abraham descendisse, nisi secundum virtutem cognationem observent. Cognationis namque leges consuevit Scriptura vocare non eas quae secundum naturam consistunt, sed quae derivantur a virtute vel vitio: quibus namque se quisque conformem statuit, horum filius, vel frater vocatur. CYRILLUS (4). Quid enim confert carnalis generositas, nisi consimilibus studiis fulciatur? Vanum est igitur extolli de bonis praedecessoribus, et deficere ab eorum virtutibus. BASILIUS (5). Neque enim equum velocem esse facit patris erga cursum strenuitas; sed veluti ceterorum animalium probitas consideratur in singulis, sic quoque laus propria viri discernitur quam praesentium bonorum in se comprobat argumentum. Turpe namque est alienis ornari decoribus quem virtus propria non venustat. GREGORIUS Nyssenus. Sic igitur Judaeorum promulgato exilio, consequenter ingerit convocationem Gentilium, quos lapides appellat: unde sequitur: *Dico enim vobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae.* CHRYSOSTOMUS (hom. 11 in Matth., al. a princ.). Quasi dicat: Ne putetis quod, si vos perieritis, filiis privetur Patriarcha: potest enim Deus etiam ex lapidibus homines illi praebere, et ad illum perducere sanguinem: nam et ab ipso principio sic evenit: ei namque quod est ex lapidibus homines fieri, aequipollet exitus filii ab illo emortuo utero Sarae. AMBROSIUS (tit. et lib. ubi sup). Sed licet Deus possit diversas convertere et mutare naturas; tamen mihi plus mysterium quam miraculum prodest. Quid enim aliud quam lapides habebantur qui lapidibus serviebant, similes utique his qui fecerant eos? Prophetatur igitur saxosis Gentilium fides infundenda pectoribus, et futuros per fidem Abrahae filios oraculo pollicetur. Una autem scias quia lapidibus comparati sunt homines, arboribus quoque homines comparavit cum subdit: *Jam enim securis posita est ad radicem arboris.* Exempli autem ideo facta est mutatio, ut illo comparationis processu quidam intelligatur homini clementior jam profectus. ORIGENES (hom. 23, in Luc.). Et quidem si jam ingrueret (1) consummatio et temporum finis instaret, nulla mihi quaestio nasceretur: dicerem enim propterea hoc prophetatum esse, quia illo tempore complebitur. Cum autem tanta post saecula fluxerint ex quo Spiritus sanctus hoc dixit; ego puto Israelitico populo prophetari, quod praecisio ejus vicina sit. His enim qui egrediebantur ad eum ut baptizarentur, haec inter cetera loquebatur. CYRILLUS (2). Securim ergo in praesenti nominat mortiferam iram, quae divinitus irruit in Judaeos propter exercitam impietatem in Christum. Non tamen haesisse radici securim praenuntiat, sed ad radicem, idest juxta radicem positam: decisi namque fuerunt rami, nec radicitus extirpata est planta: reliquiae enim Israel salvae fient. GREGORIUS in homil. (20 in Evang.). Vel aliter. Arbor hujus mundi est universum genus humanum: securis vero est Redemptor noster, qui velut ex manubrio et ferro, tenetur ex humanitate, sed incidit ex divinitate: quae videlicet securis jam ad radicem arboris posita est, quia etsi per patientiam (3) expectat, videtur tamen quid factura est (4). Et notandum, quod non juxta ramos securim positam, sed ad radicem dicit: cum enim malorum filii tolluntur, quid aliud quam rami infructuosae arboris abscinduntur? Cum vero tota simul progenies cum parente tollitur, infructuosa arbor a radice abscissa est. Unusquisque autem perversus paratam citius gehennae concremationem invenit, qui fructum boni operis contemnit: unde sequitur: *Omnis ergo arbor quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.* CHRYSOSTOMUS (5). Eleganter dictum est, *Non facient fructum*, et adjicitur *bonum*: officiosum enim hoc animal Deus creavit, et naturalis est sibi exercitiorum instantia, otium vero innaturale. Obest enim inertia etiam cunctis corporis membris, nulli autem ut animae: ea namque cum continuo sit naturaliter

(1) Hom. 10 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. PP. ex Asceticis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. ubi supra. Colligitur ex hom. 11 in Matth. 3, et hom. 12 in epist. ad Rom ab initio exhortationis moralis ac deinceps (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat. Graec. PP. ubi supra. Haberi potest ex Cyrillo in cap. 9 Amos vers. 7 (*Ex edit P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. Sequentia ex Basilio et Gregorio Nysseno non occurrunt nisi citata in Cat. Graecorum (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* vigeret.
(2) In Cat. Graec. PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* poenitentiam.
(4) *Al. omittitur* est
(5) In Cat. Graec. PP. ubi supra. Quod subjungitur ex Chrysostomo colligi potest partim ex hom. 11 in Matth., partim ex hom. 35 in Acta, sed non tam plene ut hic (*Ex edit. P. Nicolai*).

mobilis, otiari non patitur. Sicut autem otium malum est, ita et indecens exercitium. Ex eo autem quod praemisit poenitentiam, praedicat quod securis adjacet, non quidem incidens, sed terrorem incutiens. AMBROSIUS (ubi supra). Faciat ergo fructum qui potest gratiae, et qui debet poenitentiae. Adest Dominus qui fructum requirat, fecundos vivificet, steriles (1) reprehendat.

4. GREGORIUS in hom. (20 in Evang.). In praemissis verbis Baptistae Joannis constat, quod audientium corda turbata sunt, quae consilium quaerebant, cum subinfertur: *Et interrogabant eum turbae dicentes: Quid ergo faciemus?* ORIGENES (hom. 23). Tres ordines inducuntur sciscitantium Joannem super salute sua: unus quem Scriptura appellat turbas; alius quem publicanos nominat; tertius qui militum appellatione censetur. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Et quidem publicanis et militibus a malo abstinere praecepit; turbis autem, quasi non malitiosis existentibus, bonum aliquod praecepit observari: unde sequitur: *Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti.* GREGORIUS in hom. (20 in Evang.). Propter hoc quod tunica plus est necessaria usui nostro quam pallium, ad fructum dignum poenitentiae pertinet ut non solum exteriora quaecumque, sed ipsa nobis valde necessaria dividere cum proximis debeamus; scilicet vel tunicam qua vestimur, vel escam qua carnaliter vivimus: unde sequitur: *Et qui habet escas, similiter faciat.* BASILIUS (2) (in serm. ad divites). Hic autem docemur quod ex omni eo quod affluit supra proprii victus necessitatem, tenemur erogare illi qui non habet, propter Deum, qui quaecumque possidemus largitus est. GREGORIUS in hom. (20 in Evang.). Quia enim in lege scriptum est, Levit. 19, « Diliges proximum tuum sicut teipsum; » minus proximum amare convincitur qui non cum eo in necessitate illius etiam ea quae sunt sibi necessaria partitur: idcirco de dividendis cum proximo duabus tunicis datur praeceptum; quoniam si una dividitur, nemo vestitur. Inter haec autem sciendum est quantum misericordiae opera valeant, cum ad fructus dignos poenitentiae ipsa prae ceteris praecipiuntur. AMBROSIUS (ubi supra). Alia enim officiorum praecepta propria sunt singulorum: misericordia communis est usus: ideo commune praeceptum est omnibus ut conferant non habenti. Misericordia est plenitudo virtutum. Misericordiae tamen ipsius pro possibilitate conditionis humanae mensura servatur, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quod habet cum paupere partiatur. ORIGENES (hom. 23). Profundiorem autem locus iste recipit intellectum. Quomodo enim non debemus duobus servire dominis, sic nec duas habere tunicas, ne sit unum indumentum veteris hominis et alterum novi: sed debemus nos exuere veterem hominem, et ei dare qui nudus est: alius enim habet unum, alius vero omnino non habet. Contraria scilicet fortitudo; et quomodo scriptum est ut in profundum maris praecipitemus nostra delicta, sic projici a nobis oportet vitia atque peccata, et jacere super eum qui eorum nobis causa extitit. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quidam autem tunicas duas esse dixit spiritum Scripturae et litteram. Habentem vero duo haec monet Joannes ut instruat ignorantem, et det ei ad minus litteram. BEDA (cap. 9 in Lucam, par. a med.). Quantum autem Baptistae sermo virtutem habuerit, hinc probatur, cum et publicanos et milites ad consilium salutis suae coegerit inquirendum: unde sequitur: *Venerunt autem publicani ut baptizarentur, et dixerunt: Magister, quid faciemus?* CHRYSOSTOMUS (1). Magna est (2) virtutis fortitudo, dum felicitatis viam requirunt ab indigo (3) locupletes. BEDA (ibidem). Praecepit ergo eis ne ultra praescriptum exigant: unde sequitur: *Et ille dixit ad eos: Nihil amplius quam quod vobis constitutum est faciatis.* Publicani vero appellantur hi qui vectigalia publica exigunt, sive qui conductores sunt vectigalium fisci, vel rerum publicarum: nec non et hi qui saeculi hujus lucra per negotia sectantur, eodem vocabulo censentur; quos omnes pariter in suo quemque gradu ab agenda fraude coercet; ut dum primo se ab alienorum temperarent (4) appetitu, tandem ad (5) propria cum proximis communicanda pertingerent. Sequitur: *Interrogabant autem eum et milites, dicentes: Quid faciemus et nos?* Justissimo autem moderamine praemonet, ne ab eis calumniando praedam requirant, quibus militando prodesse debuerant: unde sequitur: *Et ait illis: Neminem concutiatis,* scilicet per violentiam, *neque calumniam faciatis,* scilicet per fraudulentam malitiam; *et contenti estote stipendiis vestris.* AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, tit. ubi supra). Docens idcirco stipendia militiae constituta, ne dum sumptus quaeritur, praedo grassetur. GREGORIUS Nazianzenus (6). Stipendium enim appellat imperialem provisionem, et deputata per legem dignitatibus munera. AUGUSTINUS contra Faustum (lib. 22, cap. 74). Sciebat enim eos cum militarent non esse homicidas, sed ministros legis; et non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicae defensores: alioquin responderet eis: Arma abjicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite. Quid enim culpatur in bello? An quia moriuntur quandoque morituri, ut dominentur (7) in pace victuri? Hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum. Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, et si qua similia haec sunt quae in bellis jure culpantur; quae plerumque ut etiam inde puniantur, adversus violentiam resistentium, sive Deo sive aliquo legitimo imperio jubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur a bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inveniuntur ubi eos vel jubere tale aliquid vel in talibus obedire juste ipse ordo constringit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 25). Volebat autem Joannes quando publicanis et militibus loquebatur, ad aliam majorem philosophiam ipsos traducere; sed quoniam nondum erant ad illam idonei, minora reserat: ne si potiora proferret, nequaquam illis intenderent, et his etiam privarentur.

(1) *Al.* viriles.
(2) In Cat. Graec. ubi supra. Colligitur ex hom. *de avaritia*, et hom. *in ditescentes*, et hom. *tempore famis ac siccitatis;* non his tamen praecise verbis, aut eodem tenore; nec certus locus unde sumptum sit in Cat. Graec. designatur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Hom. 24, vel 25 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* *desideratur* est.
(3) *Al.* ab indigno.
(4) *Al.* tentarent.
(5) *Al.* *deest* ad.
(6) Orat. 9 in Julianum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* domentur.

5. ORIGENES (homilia 25). Dignum erat ut plus Joanni quam ceteris hominibus deferretur, qui aliter quam cuncti mortales vixerat: quam ob causam diligebant quidem eum justissime, sed non servabant in caritate modum: unde dicitur: *Existimante autem populo, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne ne forte ipse esset Christus etc.* AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, de respon. Joannis ad populum) Quid autem ineptius quam quod is qui in alio aestimatur, in seipso esse non creditur? Quem per mulierem venturum putabant, per virginem venisse non credunt: et utique divini adventus signum in virginis partu, non in mulieris constitutum est. ORIGENES (homil. 25). Habet autem periculum dilectio, si modum transeat: debet enim qui aliquem diligit, naturam, et causas considerare diligendi, et non plus diligere quam meretur: nam mensuram caritatis modumque si transcenderit, et qui diligit et qui diligitur in peccato erit. (1) GRAECUS (2). Unde Joannes non fuit gloriatus in habita opinione de ipso ab hominibus, nec aliquatenus visus est primatum appetere: sed infirmam humilitatem amplexus est: unde sequitur: *Respondit Joannes, dicens omnibus: Ego quidem baptizo vos in aqua.* BEDA (cap. 9 in Lucam). Quomodo autem respondit eis qui in secreto cordis, quia Christus esset, cogitabant, nisi quia non solum cogitabant, sed etiam, sicut alius Evangelista declarat, missis ad eum sacerdotibus ac levitis, an esset Christus inquirebant? AMBROSIUS (tit. ubi supra). Vel videbat Joannes cordis occulta. Sed consideremus cujus gratia: Dei enim munus est qui revelat, non virtus hominis, qui divino magis adjuvatur beneficio, quam naturali cernit officio. Cito autem respondens probavit non esse se Christum, qui visibili operatur officio: nam cum ex duabus naturis, idest ex anima homo subsistat et corpore, visibile per visibilia, invisibile per invisibile mysterium consecratur: aqua enim corpus abluitur, spiritu animae delicta mundantur: licet etiam in ipso fonte sanctificatio divinitatis aspiret: et ideo aliud fuit baptisma poenitentiae, aliud est gratiae: istud baptisma ex utroque, illud ex uno: opus hominis est gerere poenitentiam delictorum, Dei munus est gratiam implere mysterii. Declinans ergo majestatis invidiam, non verbo sed opere declaravit non esse se Christum: unde sequitur: *Venit enim fortior me post me.* In hoc quod dicit, *Fortior me*, comparationem non fecit: neque enim inter Dei Filium et hominem ulla poterat esse comparatio; sed quia multi fortes, fortior nemo nisi Christus. Denique non fecit comparationem, eo quod addiderit: *Cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus.* AUGUSTINUS de consens. Evang. (lib. 2, cap. 12). Matthaeus quidem dicit capit. 3: « Cujus non « sum dignus calceamenta portare. » Itaque si ad rem pertinet aliud intelligere in eo quod dictum est: « Calceamenta portare, » et *corrigiam calceamentorum solvere*, ut unus Evangelistarum hoc, alii aliud dicerent, omnes verum narraverunt: si autem nihil intendit Joannes, cum de calceamentis Domini diceret, nisi excellentiam ejus et humilitatem suam; quodlibet horum dixerit, sive de solvenda calceamentorum corrigia, sive de portandis calceamentis, eamdem tamen sententiam tenuit quisquis etiam verbis suis per calceamentorum memoriam, eamdem significationem humilitatis expressit. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, capit. de testimonio Joannis de Christi adventu). Per hoc etiam quod dicit, « Cu« jus non sum dignus calceamenta portare, » evangelicae praedicationis ostendit in Apostolos (1) gratiam esse collatam; qui sunt calceati in Evangelium. Videtur tamen ideo hoc dicere quod plerumque Joannes personam accipit populi Judaeorum. GREGORIUS (homil. 7 in Evang.). Sed et Joannes se indignum esse ad solvendum corrigiam calceamenti ejus denuntiat; ac si aperte dicat: Ego Redemptoris vestigia denudare non valeo, qui sponsi nomen mihi immeritus non usurpo. Mos enim apud veteres fuit ut si quis eam quae sibi competeret, accipere nollet uxorem, ille ei calceamentum solveret qui ad hanc sponsus jure propinquitatis veniret. Vel quia calceamenta ex mortuis animalibus fiunt, incarnatus Dominus quasi calceatus apparuit, qui morticina nostrae corruptionis assumpsit. Corrigia ergo calceamenti est ligatura mysterii. Joannes itaque solvere corrigiam calceamenti ejus non valet: quia incarnationis mysterium nec ipse investigare sufficit qui hanc per prophetiae spiritum agnovit. CHRYSOSTOMUS (hom. 21 in Matth.). Et quia dixerat, quod suum baptisma nil plus haberet quam aquam, consequenter ostendit excellentiam exhibiti per Christum baptismatis, cum subdit: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni*: per ipsam dicti metaphoram ostendens abundantiam gratiae: non enim ait, Dabit vobis Spiritum sanctum, sed *baptizabit*: ac rursus per id quod de igne subjicit, ostendit virtutem gratiae: et sicut Christus aquam vocat Spiritus gratiam, ostendens per vocabulum aquae, nitorem qui contingit ex ea, et consolationem immensam quae mentibus capacibus illius ingeritur; sic et Joannes per ignis vocabulum exprimit fervorem et rectitudinem gratiae, nec non et peccatorum consumptionem. BEDA (super *Ipse baptizabit vos in spiritu*). Potest et Spiritus sanctus nomine ignis significatus intelligi (2): quia incendit per amorem, et per sapientiam corda quae replet, illuminat: unde et Apostoli baptisma Spiritus in ignis visione percipiunt. Sunt qui ita exponunt, quod in praesenti in Spiritu, et in futuro baptizaremur in igne; ut videlicet, sicut in remissionem omnium peccatorum ex aqua et Spiritu renascimur; ita et tunc de levibus quibusdam peccatis purgatorii ignis ante ultimum judicium baptismate permundemur (3). ORIGENES (hom 25). Et quomodo Joannes juxta Jordanem fluvium venientes ad baptismum praestolabatur; et alios abigebat, dicens, *Generatio viperarum*; eos vero qui confitebantur peccata, suscipiebat: sic stabit in igneo flumine Dominus Jesus juxta flammeam rhomphaeam; ut quicumque post exitum vitae hujus ad paradisum transire desiderat, et purgatione indiget, hoc eum amne (4) baptizet, et ad paradisum transmittat: eum vero qui non habet signum priorum baptismatum, lava-

(1) *In editione Veneta Nicolai* GREGORIUS; *et ad marginem*, Colligitur ex hom. 7.

(2) Sive Metaphrastes in Cat. Graec. PP.; non ut prius, Gregorius, qui hom. 7 in Evang. sic tantum habet: *Cum tantae virtutis esset ut Christus credi potuisset, maluit solide subsistere in se, ne humana opinione raperetur inaniter super se* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* ostendit Apostolis.

(2) *Al.* potest et Spiritus sancti nomine etc. *item* Potest et Spiritus sanctus nomine ignis sanctificatus intelligi.

(3) *Quatuor exempla saepius citata legunt*: purgatorii (*item* purgatorum) igni baptismate mundaremur.

(4) *Al.* levamine.

cro igneo non baptizet. BASILIUS (1). Non autem propter hoc quod dicit, *Baptizabit vos in Spiritu sancto*, integrum quis esse baptisma fatebitur in quo nomen solius Spiritus invocatum est: oportet enim semper illibatam manere assignatam traditionem in vivificante gratia: nam addere vel minuere quicquam excludit a vita perpetua: sicut enim credimus, sic et baptisma suscipimus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. GRAECUS. Per hoc ergo quod dicit, *Baptizabit in Spiritu sancto*, ostendit abundantiam gratiae et beneficii copiam. Ne autem aliqui putent quod dona largiri et potestas et voluntas est creatori; punire vero inobedientes nullam sibi fore causam; ob hoc subdit: *Cujus ventilabrum in manu ejus*: ostendens quod non solum munificus est dignis, sed etiam praevaricationum ultor. Ventilabrum autem promptitudinem judicii exprimit: non enim cum induciis (2), sed in instanti et absque quolibet intervallo separat damnandos a collegio salvandorum. CYRILLUS (3). Per hoc autem quod subdit, *Et permundabit aream suam*, designat (4) Baptista, Ecclesiam pertinere ad Christum, quasi ad dominum. BEDA (super *Cujus ventilabrum*). Per aream enim praesens Ecclesia figuratur, in qua « multi sunt vocati, pauci vero « electi: » Matth. 20: cujus (5) areae purgatio et nunc viritim geritur, cum quisque perversus vel ob manifesta peccata de Ecclesia sacerdotali castigatione ejicitur, vel ob occulta post mortem divina districtione damnatur. Et universaliter in fine perficietur, quando « mittet Filius hominis Angelos « suos, et colligent de regno ejus omnia scandala: » ibid. 13. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, de judiciaria Christi potestate). Ventilabri ergo indicio, descriminandorum Dominus declaratur jus habere meritorum; eo quod dum frumenta ventilantur in area, plena a vacuis velut quodam aurae spirantis examine separantur: unde sequitur: *Et congregabit triticum in horreum suum*; *paleas autem comburet igne inextinguibili*. Per hanc comparationem Dominus ostendit quod judicii die solida merita fructusque virtutis ab inanis jactantiae, exiliumque (6) factorum infructuosa levitate discernat, perfectioris meriti viros locaturus in mensione caelesti. Ipse enim perfectior fructus est qui meruit ejus esse conformis qui sicut granum tritici excidit (7), ut plurimos fructus afferret. CYRILLUS (8). At paleae lentos et inanes signant, et quodlibet vento peccati ventilatos et volubiles. BASILIUS. Conferunt autem his qui digni sunt regno caelorum velut paleae tritico; non tamen intuitu divinae caritatis et proximorum hoc faciunt, sive spiritualibus donis, sive corporalibus beneficiis. ORIGENES (homil. 26). Vel quia absque vento non possunt triticum et paleae separari; ideo habet ventilabrum in manu sua; quod alios paleas, alios triticum esse demonstrat. Cum enim esses palea levis, idest incredulus, ostendit te esse tentatio quod latebas (1). Cum autem fortiter tentamenta toleraveris, non te faciet fidelem tentatio atque patientem; sed virtutem, quae in te latebat, profert in medium. GREGORIUS Nyssenus. Expedit autem scire, quod nec bona quae per repromissiones reposita sunt honeste viventibus, talia sunt ut verbo valeant explicari: quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt: nec peccatorum poenae ad aliquid eorum quae in praesenti sensum afficiunt, proportionem habent: et quamvis aliquae illarum poenarum per nostra nominentur vocabula, differt tamen non modicum: cum enim audis ignem, aliud quiddam conjicere doceris ex eo quod additur, *Inextinguibili*, quod in istum ignem non cadit. GREGORIUS, 15 Moral. (cap. 14, et 17 in nov. exempl. et est super illud Job 20: « Devorabit eum ignis »). Miro modo expressus est ignis gehennae: ignis namque noster corporeus per congesta ligna nutritur, nec valet nisi fotus subsistere; at contra gehennae ignis, cum sit corporeus, et in se missos reprobos corporaliter exurat; lignis non nutritur, sed creatus semel inextinguibilis durat.

(1) Lib. de Spiritu sancto cap. 12 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* judiciis.
(3) In Thes lib. 2, cap. 4 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* designabat.
(5) *Al.* ejus.
(6) *Al.* exiliique.
(7) *P. Nicolai legit* cecidit.
(8) Nihil tale in Cyrillo occurrit; sed in Thesauro ubi supra sic tantum, quod *injustos quasi paleam tradet igni, justos quasi triticum in horreum recondet*. Sed nec occurrit quod mox ex Basilio subjungitur, vel etiam paulo post ex Gregorio Nysseno (*Ex edit. P. Nicolai*).

6. ORIGENES (homil. 27 in Lucam). Annuntiaverat Joannes Christum, baptismum Spiritus sancti praedicabat, et cetera quae Evangelii tradit historia: exceptis ergo his alia annuntiasse monstratur in eo quod dicitur: *Multa quidem et alia exhortans evangelizabat populo*. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Exhortatio enim ejus erat bona doctrina; et ideo convenienter Evangelium dicitur. ORIGENES (homil. 27 in Lucam). Et quomodo in Evangelio secundum Joannem de Christo refertur, quia multa et alia locutus est: sic et in praesenti loco intellige quod Lucas hic dixit, quoniam majora quaedam a Joanne annuntiabantur quam ut deberent litteris credi. Miramur autem Joannem, quo inter natos mulierum major nemo fuerit, quod in tantam opinionem meritis virtutis ascenderit ut a plerisque Christus putaretur; sed illud multo mirabilius, quod non timuit Herodem, non formidavit interitum: unde sequitur: *Herodes autem tetrarcha cum corriperetur ab illo etc.* EUSEBIUS (lib. 1, cap. 13 de Eccl. Histor.). Dicitur autem tetrarcha ad differentiam alterius Herodis, quo regnante natus est Christus: erat enim ille rex, hic autem tetrarcha. Erat autem illi conjux Aretae regis Arabum filia, quam, cum conjux esset fratris sui Philippi, more sacrilego duxit, quamvis prolem haberet a fratre: his enim solum licebat hoc agere quorum fratres sine prole vitam compleverant. Super hoc Herodem reprehenderat Baptista. Primo quidem diligenter ejus audiebat sermones, cum sciret eos ponderosos, et consolatione plenos; sed Herodiadis concupiscentia cogebat eum aspernari verba Joannis: unde et eum detrudit in carcerem; et hoc est quod dicitur: *Adjecit et hoc super omnia, et inclusit Joannem in carcere*. BEDA (cap. 10 in Lucam.). Non autem his diebus captus est Joannes, sed, juxta Evangelium Joannis, post aliqua gesta signa a Domino, et post ejus baptismum diffamatum. Sed a Luca propter exaggerandam malitiam Herodis praeoccupatum est: qui cum videret ad praedicationem Joannis multos confluere, milites credere, publicanos poenitere, totum vulgus baptisma suscipere, ipse e converso non solum Joannem contemnit, sed vinculat et occidit. GLOSSA (ordin. super illud, *Herodes tetrarcha*).

(1) *Al.* latebat.

Ante etiam quam Lucas aliquid narret de actibus Jesu, dicit Joannem ab Herode captum; ut ostendat se solummodo ea Domini facta (1) praecipue descripturum quae eo anno gesta sunt quo Joannes captus est vel punitus.

7. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, cap. de Jesu baptis). Pulchre in his quae a ceteris dicta sunt, Lucas compendium sumpsit. Et intelligendum magis quod a Joanne Dominus baptizatus est, quam expressum reliquit: unde dicitur: *Factum est autem, cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est caelum.* Baptizatus est autem Dominus, non mundari volens, sed mundare aquas; ut ablutae per carnem Christi, qui peccatum non cognovit, baptismatis jus haberent. GREGORIUS Nazianzenus. Accedit etiam Christus ad baptismum; forsan sanctificaturus Baptistam; quod autem nulli dubium est, ut totum veteranum Adam immergat aquae. AMBROSIUS (ubi supra). Quae etiam sit dominici causa baptismatis, Dominus ipse declarat, dicens Matth. « 3, Sic decet implere omnem justitiam. » Quae est ergo justitia, nisi quia quod alterum tibi facere velis, prior ipse incipias, et tuo alios horteris exemplo ? Nemo igitur refugiat lavacrum gratiae, quando Christus (2) lavacrum poenitentiae non refugit. CHRYSOSTOMUS (3). Fuerat autem baptisma Judaicum quod sordes carnis amovebat, non conscientiae crimina; nostrum autem baptisma separat a peccatis, lavat animam, et spiritus copiam elargitur. Baptisma vero Joannis Judaico praestantius fuit: neque enim ad observantiam corporalium mundificationum inducebat, sed monebat a vitio in virtutem converti: nostro vero baptismate minus, eo quod nec Spiritum sanctum administrabat, nec remissionem quae per gratiam sit exhibebat; cum quasi finis quidam esset utrorumque baptismatum. Sed neque Judaico baptismate, nec nostro baptizatus est Christus: quia nec indulgentia peccatorum egebat, nec illa caro expers erat Spiritus sancti quae per Spiritum sanctum ab ipso principio concepta est. Sed baptizatus est Joannis baptismate, ut ex ipsa natura baptismatis scias quia neque causa peccati, neque propter indigentiam doni baptizatus est. Dicit autem, *Baptizato et orante*, ut perpendas quod suscepto baptismate, opportuna sit jugis oratio. BEDA (super *Et Jesu baptizato*). Quia etsi peccata sunt omnia in baptismo laxata, non adhuc terrenae carnis est fragilitas solidata: nam quasi transito mari rubro gratulamur submersos Ægyptios; sed in deserto mundanae conversationis hostes concurrunt alii, qui duce Christi gratia nostro sudore vincantur, donec perveniamus ad patriam. CHRYSOSTOMUS (4). Dicit autem, *Apertum est caelum*, tamquam hactenus reclusum fuisset. Jam autem ovili superno et infimo in unum redacto, et uno existente ovium pastore, caelum patuit, et homo terricula aggregatus est Angelis. BEDA (ibidem). Non enim ei caelum tunc apertum est cujus oculi caelorum interiora cernebant; sed virtus ibi baptismatis ostenditur, de quo quisque cum egreditur, regni caelestis ei janua aperitur: dumque caro innoxia frigentibus tangitur aquis, opposita quondam noxiis rhomphaea extinguitur ignea. CHRYSOSTOMUS. Descendit etiam Spiritus sanctus ad Christum tamquam ad generis nostri principium, ut in Christo sit primo, qui non sibi sed nobis potius illum suscepit: unde sequitur: *Et descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum.* Non existimet aliquis quod cum non habuit eum, suscepit ipsum: ipse namque illum desursum tamquam Deus mittebat; at idem ut homo recipiebat inferius. Igitur ex eo devolavit in eum, ex ipsius deitate ad ejus humanitatem. AUGUSTINUS 15 de Trin. (cap. 26). Absurdissimum autem est, cum jam triginta annorum esset, accepisse Spiritum sanctum: sed venit ad baptismum sicut sine peccato, ita non sine Spiritu sancto. Si enim de Joanne scriptum est, supra 1, *Spiritu sancto replebitur ab utero matris suae*; quid de homine Christo credendum est, cujus carnis ipsa conceptio non carnalis, sed spiritualis fuit ? Nunc ergo corpus suum, idest Ecclesiam, praefigurare dignatus est, in qua baptizati, praecipue accipiunt Spiritum sanctum. CHRYSOSTOMUS. Redolebat illud baptisma aliquid vetustatis, et partim sapiebat novitatem: quod enim baptisma susciperet a Propheta, ostendebat aliquid vetustatis: quod autem Spiritus descendit, novum aliquid designabat. AMBROSIUS (lib. 2 in Lucam, cap. ult.). Merito autem Spiritus se in corpore demonstravit, quoniam divinitatis substantia non videtur. Advertamus mysterium quasi sicut columba: simplicitatem enim lavacri requirit gratia: (1) quoniam in typo veteri columba quondam ad illam arcam quae sola fuit diluvii immunis, reversa est. CHRYSOSTOMUS. Vel nunc ut mansuetudinem magistri declaret, in specie columbina apparet; in Pentecoste autem quemadmodum ignis, ut ostendat poenam. Cum enim oportebat delictis ignoscere, mansuetudo necessaria erat; sed ut adepti sumus gratiam, restat examinis et judicii tempus. CYPRIANUS de simplicitate Praelatorum (2) (tract. 3). Est autem columba simplex et laetum animal, non felle amarum, non morsibus saevum, non ungulae laceratione violentum; hospitia humana deligere, unius domus nosse consortium; cum generant filios simul sedere; cum commeant, volatu invicem cohaerere; conversatione communi vitam suam degere; oris osculo concordiam pacis agnoscere; legem circa omnia unanimitatis implere (3). CHRYSOSTOMUS. Et quidem Christus in ortu suo per plurima se manifestaverat oracula: verum quia noluerunt advertere, cum medio latuerit tempore, rursum se ab alio clariore patefecit principio. Non stella, sed desuper indicabat Pater in undis Jordanis, et Spiritus devolabat protrahens illam vocem super verticem ejus qui baptizabatur: unde sequitur: *Et vox de caelo facta est: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi.* AMBROSIUS (ibid. cir. fin.) Vidimus Spiritum, sed in specie corporali; et Patrem quem videre non possumus, audiamus: invisibilis enim est Pater, sed et Filius invisibilis secundum divinitatem: sed demonstrare se voluit in corpore: et quia Pater corpus non gerebat, ideo probare voluit nobis in Filio sese praesentem, dicens: *Tu es Filius meus.* ATHANASIUS (in lib. de

(1) *Al.* eadem facta.
(2) *Al.* tempus.
(3) Nullibi sub his occurrit; sed aliquid simile hom. 12 in Matth. et in illius Catechesi *ad illuminandos*, vel baptizandos (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Rursus hoc apud illum nunc non occurrit, ut nec sequentes ex eodem notationes (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Addit *P. Nicolai*, ut simus simplices sicut columbae, pacem lavacri requirit gratia, quam in typo olivae columba quondam ad illam arcam, quae sola fuit diluvii immunis: advexit.
(2) *Al.* de unitate Ecclesiae.
(3) *Addit P. Nicolai* assuetum.

Synodo Nicaena, cont. Euseb.). Sacra quidem Scriptura ex nomine Filii duplicem intellectum ostendit; unum quidem, ut in Evangelio Joan. 1, dicitur; « Dedit eis potestatem ut fiant filii Dei; » alterum autem intellectum, juxta quem Isaac est filius Abrahae. Christus ergo non simpliciter dicitur Dei Filius, sed cum articuli additione, ut comprehendamus quoniam ipse solus est qui revera et secundum naturam est Filius: quamobrem et unigenitus dicitur: nam si secundum insaniam Arii dicitur filius sicut qui hoc nomen per gratiam assequuntur; in nullo a nobis differre videbitur. Restat ergo, secundum alium intellectum, fatendum esse Christum Filium Dei, secundum quem Isaac filius Abrahae esse cognoscitur: quod enim ab alio naturaliter gignitur, non autem ab extrinseco sumit exordium; filium natura recenset. Sed dicitur: Numquid ut hominis est passibilis nativitas Filii? Minime; sed Deus cum sit indivisibilis, impassibiliter Pater est Filii: unde Verbum Patris dicitur: quia nec ipsum verbum humanum passibiliter producitur; et cum simplex sit natura divina, unius solius Filii Pater est; et propter hoc additur: *Dilectus.* CHRYSOSTOMUS (1). Cum enim quis unum solum possidet filium, maxime diligit; si vero pater factus sit plurium, dispertitus affectus remittitur. ATHANASIUS. Cum autem antea Propheta protulerit Dei promissa dicentis, Mittam Christum filium meum; nunc apud Jordanem, quasi consummato promisso, decenter subjungit: *In te complacui mihi.* BEDA. Ac si dicat: In te placitum meum constitui (2), idest hoc per te gerere quod mihi placet. GREGORIUS super Ezech. (homil. 8). Vel aliter. Omnis qui poenitendo corrigit aliqua quae fecit, eo ipso quod poenitet, se sibi displicuisse indicat, quia emendat quod fecit. Et quia omnipotens Pater humano modo de peccatoribus locutus est, dicens Gen. 6, « Poenitet me « fecisse hominem; » quasi sibimetipsi displicuit in peccatoribus quos creavit: in solo autem Christo sibi complacuit, quia in solo eo non invenit culpam, in qua se reprehendat quasi per poenitentiam. AUGUSTINUS de consen. Evang. (lib. 2, cap. 14). « Quod autem Matthaeus dicit, Hic est Filius meus, » Lucam autem, *Tu es Filius meus dilectus*, ad eamdem sententiam explicandam valet: vox enim caelestis unum horum dixit; sed Matthaeus ostendere voluit ad id valere quod dictum est, « Hic est Fi« lius meus, » ut illis qui potius audiebant, indicaretur quod ipse esset Filius Dei: non enim Christo indicabatur, qui sciebat; sed audiebant qui aderant, propter quos etiam ipsa vox facta est.

8. ORIGENES (hom. 28). Cum autem baptizatum Dominum dixisset, generationem Domini exponit, non a superioribus ad inferiora deducens, sed a Christo usque ad ipsum pervenit Deum; unde dicit, *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta.* Quando enim baptizatus est, et mysterium secundae generationis assumpit, tunc dicitur incepisse, ut tu quoque priorem nativitatem destruas, et in secunda regeneratione nascaris. GREGORIUS Nazianzenus (oratione (3) in sanctum lavac.). Est ergo considerandum quis esset qui baptizatus est et a quo et quando. Mundus siquidem, et a Joanne, et jam inceptis miraculis: ut ex hinc suscipiamus doctrinam nos praemundandi, et humilitatem amplexandi, quin et in perfectione et spiritualis et carnalis aetatis praedicandi: quorum primum dictum est (1) baptisma suscipientibus, et non praemunientibus se per habitum bonum; nam etsi relaxationem peccatorum faciat donum baptismi, verendum tamen est ne ad eumdem vomitum revertamur. Secundum dictum est adversus insurgentes contra dipensatores mysterii: siquidem ipsi dignitate praecellunt. Tertium editum est illis qui de juventa confidunt, et quodlibet tempus arbitrantur ad praelationem vel doctrinam spectare. Purgatur Jesus, et tu purgationem contemnis; a Joanne, ac tu in tuum monitorem insurgis; tricenarius, tu autem docendo seniores, lanuginem praevenis. Sed adsunt Danielis et similium exempla in ore: nam quilibet noxius ad respondendum paratus est. Non est autem lex Ecclesiae quod raro contingit, eo quod nec unica hirundo ver statuit. CHRYSOSTOMUS (2). Vel idcirco usque ad illam aetatem quae cuncta peccata recipit, expectat, totam legem perficiens, ne quis dicat, quod ideo legem solvit, quod eam non poterat consummare. GRÆCUS (3). Ob hoc etiam tricenarius accedit ad baptisma, ut ostendat quod spiritualis regeneratio viros parit perfectos secundum spiritualem aetatem. BEDA. Potest etiam tricenalis baptizati Salvatoris aetas, nostri etiam baptismatis intimare mysterium, propter fidem scilicet Trinitatis, et operationem decalogi. GREGORIUS Nazianzenus (oratione in sanctum lavac.). Baptizandus est tamen infantulus, si necessitas urget: nam utilius est insensibiliter (4) sanctificari, quam non signatos transmigrare. Sed dices: Christus tricenarius baptizatur, cum Deus esset; tu vero jubes accelerare baptisma. Sed (5) cum dixisti, Deus, id objectum solvisti. Ipse non indigebat purgamine, nec aliquod imminebat ei periculum dum differret baptisma; at tibi in parvum non redundat piaculum, si transmigres in corruptione natus, non autem incorruptionis veste indutus. At forsan times ne baptizatus baptismatis munditiam custodias, et propterea differs baptismum (6). Sed melius est nonnunquam parumper inquinari, quam omnino gratia carere. CYRILLUS (7). Licet tamen Christus secundum carnem careat patre, suspicabantur aliqui eum patrem habere: unde sequitur: *Ut putabatur filius Joseph.* AMBROSIUS (lib. 3 in Lucam, in princ.). Bene *ut putabatur*, qui vere non erat; sed ideo putabatur, quia eum Maria, quae Joseph viro suo erat desponsata, genuerat.

(1) Quod subjungitur ex Chrysostomo et ex Athanasio, non occurrit; sed aliquid analogice huc pertinens apud Athanasium ipsum orat. 2 contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* placitum mihi constitutum.

(3) In sancta lumina Epiph. non in sacrum lavacrum, ut in editione Antuerpiensi hujus Oper. prius perperam notabatur; cum oratio quae in sacrum lavacrum, sive baptisma, inscribitur, sit orat. 40. Neutram tamen illarum, nec locum ullum edit. Paris. indicabat (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* sit.

(2) In Cat. Graec. PP. ubi notatur ex homil. in Matth.; sed non occurrit ibi, nec tale quidquam ex hom. 12 colligi potest, ubi ejus baptismum ex professo describit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Idest Severus Antiochenus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* invisibiliter.

(5) *Al. deest* sed.

(6) *In quatuor jam citatis exemplis sic legitur.* Et quidem bonum est baptismi munditiam custodire, sed potius est interdum paulisper maculari quam gratia carere.

(7) In Cat. Graec. PP. ex Glaphyris, nempe lib. 2, ubi nativitatem Christi cum ipsa Mosis nativitate confert (*Ex edit. P. Nicolai*).

Cur autem Joseph magis quam Mariae generatio describitur, cum Maria de Spiritu sancto genuerit Christum, et Joseph a generatione Domini videatur alienus; dubitare possemus, nisi consuetudo nos instrueret Scripturarum, quae semper viri originem quaerit: maxime cum in Joseph origine (1) etiam origo sit Mariae: nam cum vir justus fuerit Joseph, utique ex tribu sua et ex patria sua accepit uxorem: itaque et census tempore ascendit Joseph de domo et de patria David, ut profiteretur cum Maria uxore sua. Quae ex eadem domo et ex eadem patria professionem defert, utique ejusdem tribus et ejusdem patriae se esse designat: unde generationem Joseph explicans subdit: *Qui fuit Heli.* Illud autem advertamus, quod sanctus Matthaeus Jacob, qui fuit pater Joseph, filium Nathan esse commemorat; Lucas vero Joseph, cui desponsata fuit Maria, filium Heli esse descripsit. Quomodo unius duo patres, scilicet Heli et Jacob, esse potuerunt? Gregorius Nazianzenus (2). Dicunt autem quidam quod unica est successio a David usque ad Joseph; licet (3) diversis nominibus ab utroque Evangelista narratur. Sed hoc absurde fatentur: quoniam initium hujus generationis duos fratres obtinuit, Nathan scilicet et Salomonem: unde generationes diversimode profluxerunt. Eusebius Emissenus (lib. 1 Eccl. Hist., cap. 6). Ipsorum ergo verborum sapientiae intellectum attentius explicemus: si enim approbante Matthaeo Joseph esse filium Jacob, Lucas similiter approbasset Joseph esse (4) filium Heli, esset aliqua controversia. Ceterum cum approbante Matthaeo, Lucas plurium opinionem declararet, non propriam, dicens, *Ut putabatur*, non arbitror aliquod relinqui dubium. Cum enim essent inter Judaeos diversae opiniones de Christo, et omnes reducerent ipsum ad David propter promissiones ei factas; plurimi autem assererent Christum a David esse futurum per Salomonem et alios reges; quidam hanc opinionem vitabant, eo quod plurima de regibus dicuntur enormia; et quia de Jechonia Hieremias dixit, quod non oriretur semen ex eo collocandum in sede David: quorum opinionem commemorat Lucas, sentiens enarrare Matthaeum qualis esset veritas generationis: et haec est prima ratio. Est et alia profundior. Matthaeus enim cum inciperet scribere ante conceptionem Mariae, et carnalem nativitatem Jesu, opportune velut in historia praemittit carnalem progeniem: unde et generationem a superioribus derivat descendens: cum enim Verbum Dei carnem acciperet, descendebat. Sed Lucas ad factam per lavacrum regenerationem prosilit, et ibi aliam generum successionem exponit, et ab imis ad prima sublevans, pariter et peccatorum, quos narravit Matthaeus, memoriam abdicat (eo quod quicumque in Deo renascitur, sit alienus a criminosis parentibus, Dei filius factus) et eorum qui secundum Deum vitam duxerunt honestam, meminit (5). Sic enim Abrahae dictum est Gen. 15: « Tu profici« sceris ad patres tuos, » non quidem carnales, sed in Deo patres, propter similitudinem honestatis. Igitur ei qui in Deo nascitur ascribit parentes qui sunt secundum Deum per aequiparantiam morum. Augustinus de quaest. nov. et vet. testamenti (quaest. 56). Vel aliter. Matthaeus a David per Salomonem descendit ad Joseph; Lucas vero ab Heli, qui tempore fuit Salvatoris, ascendit per traducem Nathan filii David; et Heli et Joseph junxit tribum, ostendens unius generis esse utrumque; ac per hoc non solum Joseph filium esse Salvatorem, sed et Heli. Ipsa enim ratione qua Joseph filius dicitur esse Salvator, ipsa etiam est Heli filius, et ceterorum omnium qui de eadem tribu sunt. Hinc est quod dicit Apostolus Rom 9: « Quorum patres, et « ex quibus Christus secundum carnem. » Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 5). Vel tres causae occurrunt, quarum aliquam Evangelista secutus sit: aut enim unus Evangelista patrem ejus a quo genitus est, nominavit, alter vero vel avum maternum, vel aliquem de cognatis majoribus posuit: aut unus erat Joseph naturalis pater et alter eum adoptavit: aut more Judaeorum, cum sine filiis unus decessisset, ejus uxorem propinquus recipiens, filium quem genuit propinquo mortuo deputavit. Ambrosius (lib. 3 in Lucam). Traditur enim, Nathan, qui a Salomone genus duxit, Jacob generasse filium, et uxore superstite decessisse, quam postea Melchi accepit uxorem, ex qua generatus est Heli; rursus Heli, fratre Jacob sine liberis decedente, copulatus est fratris uxori, et generavit alium Joseph, qui juxta legem Jacob filius dicitur: quoniam semen fratris defuncti juxta legis veteris seriem suscitabat. Beda (super *Qui fuit Heli*). Vel aliter. Jacob fratris Heli sine liberis defuncti uxorem de mandato legis accipiens genuit Joseph, natura quidem germinis filium suum, secundum vero legis praeceptum efficitur filius Heli. Augustinus de quaest. nov. et vet. testamenti (1) (lib. 2, cap. 3). Probabilius enim intelligimus Lucam adoptantis originem tenuisse, qui noluit Joseph genitum dicere ab illo cujus filium esse narravit. Commodius enim filius dictus est ejus (2) a quo fuerat adoptatus, quam diceretur ab illo genitus cujus carne non erat natus. Matthaeus autem dicens: « Abra« ham genuit Isaac, Isaac autem genuit, Jacob, » atque in hoc verbo, quod est genuit, perseverans donec in ultimo diceret; « Jacob autem genuit Jo« seph; » satis expressit ad eum se patrem perduxisse originem generantium a quo Joseph non adoptatus, sed genitus erat. Quamquam si etiam genitum Lucas diceret Joseph ab Heli, nec sic nos hoc verbum perturbare deberet: neque enim absurde quisque dicitur non carne, sed caritate genuisse quem sibi filium adoptavit. Merito autem Lucas adoptionis originem suscepit: quia per adoptionem efficiuntur filii Dei: per carnalem vero generationem Filius Dei potius propter nos Filius hominis factus est. Chrysostomus (2). Quia vero haec pars Evangelii consistit in serie nominum, nihil pretiosum exinde acquiri existimant. Ne igitur hoc patiamur, experiamur etiam hunc passum scrutari. Est enim ex nudis nominibus copiosum haurire thesaurum, quia plurimum rerum indicativa sunt nomina: nam et divinam clementiam, et oblatas a mulieribus gratiarum actiones sapiunt: cum enim filios impetrabant, nomen imponebant a dono. Glossa (interlinearis). Interpretatur igitur

(1) *Al. deest* origine.
(2) In carmine quod inscribitur *de genealogia Christi* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* sed.
(4) *Al. omittitur* esse.
(5) *Al. deest* meminit.

(1) De Conf. Evang. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. omittitur* ejus.
(3) Hom. 31 in Epist. ad Rom. (*Ex edit. P. Nicolai*).

Heli, Deus meus, vel scandens; *qui fuit Mathat*, idest donans peccata; *qui fuit Levi*, idest additus. AMBROSIUS (lib. 3 in Lucam). Pulchre Lucas, quoniam filios Jacob non poterat plures comprehendere; ne extra generationes evagari superflua serie videretur licet in aliis longe posterioribus, Patriarcharum tamen antiqua nomina non praetermittenda arbitratus est: Joseph, Judae, Simeonis et Levi. Quatuor enim genera in his cognoscimus virtutum: in Juda passionis dominicae per figuram mysterium prophetatum; in Joseph praecessisse castitatis exemplum, in Simeone vindictam pudoris; in Levi officium sacerdotis: unde sequitur: *qui fuit Melchi*, idest rex meus; *qui fuit Joanne*, idest dextera; *qui fuit Joseph*, idest accrescens (fuit autem alius iste Joseph); *qui fuit Mathathiae*, idest donum Dei, vel aliquando; *qui fuit Amos*, idest onerans vel oneravit; *qui fuit Naum*, idest consolatio vel consolans; *qui fuit Hesli*, idest adjuva me; *qui fuit Nagge*, idest meridies, vel meridianum; *qui fuit Naat*, idest desiderium; *qui fuit Mathathiae*, ut supra; *qui fuit Semei*, idest obediens; *qui fuit Joseph*, idest augmentum; *qui fuit Judae*, idest confitens; *qui fuit Joanna*, idest Dominus, vel gratia ejus, vel Dominus misericors; *qui fuit Resa*, idest misericors; *qui fuit Zorobabel*, idest princeps vel magister Babylonis; *qui fuit Salathiel*, idest petitio mea Deus; *qui fuit Neri*, idest lucerna mea; *qui fuit Melchi*, idest regnum meum; *qui fuit Addi*, idest robustus, vel violentus; *qui fuit Cosan*, idest dominans; *qui fuit Helmadam*, quod est Dei mensura; *qui fuit Her*, quod est vigilans, vel vigilia, vel pelliceus; *qui fuit Jesu*, quod est salvator; *qui fuit Eliezer*, idest Deus meus adjutor; (1) *qui fuit Jorim*, idest Dominus exultans, vel exaltans (2); *qui fuit Mathat*, ut supra; *qui fuit Levi*, ut supra; *qui fuit Simeon*, id est audivi tristitiam vel signum; *qui fuit Juda*, ut supra; *qui fuit Joseph*, ut supra; *qui fuit Jona*, idest columba, vel dolens: *qui fuit Eliakim*, quod est Dei resurrectio; *qui fuit Melcha*, idest rex ejus; *qui fuit Menna*, quod est viscera mea; *qui fuit Mathathia*, idest donum; *qui fuit Nathan*, idest dedit, vel dantis. AMBROSIUS. Per Nathan autem expressam advertimus prophetiae dignitatem; ut quia unus omnia Christus Jesus, in singulis quoque majoribus genera virtutum diversa praecederent.

Sequitur: *Qui fuit David*. ORIGENES (hom. 28). Dominus descendens in mundum, assumpsit peccatorum hominum personam, et nasci voluit de stirpe Salomonis, ut refert Matthaeus, cujus peccata scripta sunt, et ceterorum, ex quibus multi fecerunt malum in conspectu Dei. Quando vero ascendit, et secundo per baptismum ortus esse describitur, ut refert Lucas; non per Salomonem, sed per Nathan nascitur, qui arguit patrem super Uriae morte, ortuque Salomonis. AUGUSTINUS in lib. Retract. (lib. 1, cap. 28). Dicendum autem, quod hujusmodi nominis Propheta arguit David, ne putetur idem fuisse homo, cum alter fuerit. GREGORIUS Naz. (3) Sed a David ultra, secundum utrumque Evangelistam, est generis processus indivisibilis: unde sequitur, *Qui fuit Jesse*. GLOSSA (4) (ordinaria). Interpretatur David manu fortis, Jesse incensum.

(1) Quae ex Ambrosio continuatim notantur, sunt in Glossis tantum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Nicolai legit* Dominus exaltans, vel est exaltans.
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Interlinealis (*Ex edit. P. Nicolai*).

Sequitur: *Qui fuit Obed*, quod est servitus; *qui fuit Booz*, quod est fortis; *qui fuit Salmon*, quod est sensibilis, vel pacificus; *qui fuit Naasson*, quod est augurium vel serpentinus; *qui fuit Aminadab*, idest populus voluntarius; *qui fuit Aram*, quod est erectus vel excelsus; *qui fuit Esron*, idest sagitta; *qui fuit Phares*, quod est divisio; *qui fuit Juda*, idest confitens; *qui fuit Jacob*, quod est supplantator; *qui fuit Isaac*, quod est risus, vel gaudium; *qui fuit Abraham*, quod est pater multarum gentium, vel videns populum. CHRYSOSTOMUS. Matthaeus quidem tamquam qui Judaeis scribebat, nihil statuit ulterius scribere nisi quod ab Abraham et David Christus processerat: hoc enim maxime placabat Judaeos. Lucas vero, sicut qui omnibus communiter loquebatur, ulterius protendit sermonem, attingens usque ad Adam: unde sequitur, *Qui fuit Thares*. GLOSSA (interlinearis). Quod interpretatur exploratio, sive nequitia: *qui fuit Nachor*, quod est, requievit lux; *qui fuit Sarug*, quod est corrigia, vel comprehendens lorum, vel perfectio; *qui fuit Ragau*, quod est aegrotus, vel pascens; *qui fuit Phaleg*, quod est dividens, vel divisum; *qui fuit Heber*, quod est transitus; *qui fuit Sale*, quod est, tollens; *qui fuit Cainan*, quod est lamentatio, vel possessio eorum. BEDA (cap. 10 in Lucam). Nomen et generatio Cainan juxta Hebraicam veritatem neque in Genesi neque in verbis dierum invenitur, sed Arphaxad Selaa vel Sale filium nullo interposito genuisse perhibetur. Scito ergo Lucam hanc generationem de septuaginta Interpretum editione sumpsisse, ubi scriptum est quod Arphaxad centum triginta quinque annorum genuerit Cainan, et ipse Cainan, cum triginta quinque fuerit annorum, genuerit Sale.

Sequitur: *Qui fuit Arphaxad*. GLOSSA (interlinearis). Quod est sanans depopulationem; *qui fuit Sem*, quod est nomen, vel nominatus; *qui fuit Noe*, quod est requies. AMBROSIUS (ubi sup. non procul a fin.). Noe quidem justi inter dominicas generationes commemoratio non debuit praetermitti: ut quia aedificator Ecclesiae nascebatur, eum sui generis auctorem praemisisse videatur qui eam in typo ante fundaverat.

Quit fuit Lamech. GLOSSA (interlinearis.) Quod est humiliatum vel percutientem, percussum, vel humilem; *qui fuit Mathusalem*, quod est mortis emissio (1), vel mortuus est, et interrogavit. AMBROSIUS (ubi supra). Hujus ultra diluvium numerantur anni; ut quoniam solus est Christus unus cujus vita nullam sentit aetatem, in majoribus quoque suis non sensisse diluvia videretur. *Qui fuit Enoch*: et hic pietatis dominicae et divinitatis manifestum indicium est, eo quod nec mortem senserit Dominus, et ad caelum remeaverit, cujus generis auctor raptus ad caelum est. Unde manifestum est Christum potuisse non mori, sed voluisse, ut nobis mors illa prodesset: et ille quidem raptus ne malitia mutaret cor ejus; Dominus autem, quem malitia saeculi mutare non poterat, eo unde venerat, naturae suae majestate remeavit. BEDA (supra *Qui fuit Mathusalem*). Pulcre autem a baptizato Dei Filio usque ad Deum Patrem ascendens, septuagesimo gradu Enoch ponit, qui dilata morte translatus est in paradisum: ut significet eos qui in gratiam adoptionis filiorum ex aqua et Spiritu sancto regenerantur, interim post corporis absolutionem,

(1) *Al. deest* emissio.

aeternam suscipiendos in requiem: septuagenarius enim, propter septimam sabbati, illorum quietem significat qui juvante Dei gratia, decalogum legis impleverunt. GLOSSA (interlinearis). Interpretatur autem Enoch dedicatio; *qui fuit Jared* quod est descendens sive continens; *qui fuit Malaleel*, quod est laudatus Dei, vel laudans Deum; *qui fuit Cainan*, ut supra; *qui fuit Enos*, idest homo desperans, vel violentus; *qui fuit Seth*, quod est positio, sive posuit. AMBROSIUS (ibidem). Seth posterior filius Adae non siletur; ut cum duae sint populi generationes, significaretur in typo, in posteriore potius quam in priore generatione Christum numerandum.

Sequitur: *Qui fuit Adam*. GLOSSA (interlin.). Quod est (1) homo, vel terrenus, vel indigens. *Qui fuit Dei*. AMBROSIUS (ibidem). Quid pulchrius potuit convenire quam ut sancta generatio a Dei Filio inciperet, et usque ad Dei filium duceretur; creatusque praecederet in figura, ut natus in veritate sequeretur; ad imaginem factus praeiret, propter quem Dei imago descenderet ? (2). Putavit etiam Lucas ad Deum Christi originem referendam, quod verus Christi generator Deus sit, vel secundum generationem veram Pater, vel secundum lavacrum et regenerationem mystici auctor muneris. Et ideo non a principio generationem ejus coepit describere, sed posteaquam baptisma ejus explicuit; ut secundum naturam et secundum gratiam Dei Filium demonstraret. Quod autem evidentius divinae generationis indicium, quam quod de generatione dicturus Patrem praemisit loquentem: *Tu es Filius meus dilectus* ? AUGUSTINUS de consen. Evang. (lib. 2, cap. 4). Satis etiam per hoc demonstravit, non se ideo dixisse Joseph filium Heli, quod de illo genitus; sed quod ab illo potius fuerit (3) adoptatus; cum etiam ipsum Adam filium dixit, cum sit factus a Deo; sed per gratiam, quam postea peccando amisit, tamquam filius in paradiso constitutus sit. THEOPHYLACTUS (circa finem Com. in 3 cap. Lucae). Ideo etiam generationem finit in Deum: ut addiscamus quod qui in medio sunt patres Christus ad Deum eriget, et filios Dei faciet; et ut etiam crederetur Christi generatio sine semine fuisse; quasi dicat: Si non credis quod secundus Adam factus sit sine semine, devenias ad primum Adam: invenies enim absque semine (1) factum a Deo. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 4). Et Matthaeus quidem significare voluit Dominum descendentem ad nostram mortalitatem; ideo generationes ab Abraham usque ad Christi nativitatem descendendo commemoravit ab initio Evangelii sui. Lucas autem non ab initio, sed a baptismo Christi generationes narrat, nec descendendo, sed ascendendo, tamquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans; cui Joannes testimonium perhibuit (2) dicens, Joan. 1, « Ecce qui tollit peccata mundi. » Ascendendo autem pervenit ad Deum, cui mundati et expiati reconciliamur. AMBROSIUS (ubi sup.) Nec sic (3) Evangelistae discrepare videantur, qui veterem ordinem sunt secuti. Nec mireris, si ab Abraham plures secundum Lucam successiones usque ad Christum sunt, pauciores secundum Matthaeum, cum per alias personas generationem fatearis esse decursam. Potest enim fieri ut alii longaevam transegerit vitam, alterius vero generationis viri immatura (4) aetate decesserint: cum videamus quamplures senes cum suis nepotibus vivere, alios vero viros statim filiis obire susceptis. AUGUSTINUS (5) de cons. Evang. (lib. 2, cap. 6). Convenientissime autem Lucas baptizato Domino generationes per septuaginta septem personas sursum versus numerat: nam et ascensus (6) ad Deum, cui per peccatorum abolitionem reconciliamur, expressus est; et per baptismum fit homini omnium remissio peccatorum, quae illo numero significantur: nam undecies septem, septuaginta et septem sunt: in denario autem perfectio beatitudinis est: unde manifestum est quod transgressio denarii designat peccatum per superbiam plus aliquid habere (7) cupientis. Hoc autem septies propterea ducitur, ut motu hominis facta significetur illa transgressio: ternario enim numero incorporea pars hominis significatur; quaternario vero corpus; motus autem in numeris non exprimitur, cum dicimus, Unum, duo, tria; sed cum dicimus, Semel, bis, ter: unde per septies undecim significatur motu hominis facta transgressio.

(1) *Al. omittitur* est.
(2) Non eadem serie qua hic ista in Ambrosii textu connectuntur; sed prope finem lib. 3 super Lucam habentur quae praemissa sunt; sequentia autem haec habentur multo ante sub finem et ab illis verbis incipientis, *Qui fuit Adae, qui fuit Dei* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* illi fuerit.

(1) *Al.* et invenies eum absque.
(2) *Al.* ubi testimonium perhibuit.
(3) *Al* hic.
(4) *Al.* in matura.
(5) De quaest. Evang. lib. 2, quaest. 6 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* ascendens.
(7) *Al.* haberi.

CAPUT QUARTUM.

1. Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane, et agebatur Spiritu in desertum diebus quadraginta; et tentabatur a diabolo. Et nihil manducavit in diebus illis: et consummatis illis, esuriit. Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Et respondit ad illum Jesus: Scriptum est, quia non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.

2. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, et ostendit illi omnia regna orbis terrae in momento temporis, et ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam, et gloriam illorum: quia mihi tradita sunt; et cui volo, do illa. Tu ergo procidens si adoraveris coram me, erunt tua omnia. Et respondens Jesus dixit illi: Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.

3. Et duxit illum in Hierusalem, et statuit eum super pinnaculum templi, et dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est enim, quod Angelis suis mandavit de te ut conservent te; et quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens Jesus ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus.

4. Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilaeam et fama exiit per universam regionem de illo. Et ipse docebat

in synagogis eorum, et magnificabatur ab omnibus: et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiae Prophetae. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem et caecis visum, dimittere confractos in remissionem, praedicare annum Domini acceptum, et diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Coepit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est haec scriptura in auribus vestris.

5. Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiae quae procedebant de ore ipsius, et dicebant: Nonne hic est filius Joseph? Et ait illis: Utique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice, cura teipsum. Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua. Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo Propheta acceptus est in patria sua. In veritate dico vobis: multae viduae erant in diebus Eliae in Israel quando clausum est caelum annis tribus et mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra; et ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sareptam Sidoniae ad mulierem viduam. Et multi leprosi erant in Israel sub Eliseo Propheta; et nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.

6. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, haec audientes; et surrexerunt, et ejecerunt illum extra civitatem, et duxerunt illum usque ad supercilium montis super quem civitas illorum erat aedificata, ut praecipitarent eum. Ipse autem transiens per medium illorum, ibat.

7. Et descendit in Capharnaum civitatem Galilaeae, ibique docebat illos sabbatis. Et stupebant in doctrina ejus, quia in potestate erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens daemonium immundum; et exclamavit voce magna dicens: Sine: quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? Venisti perdere nos? Scio enim te, quia sis Sanctus Dei. Et increpavit illum Jesus dicens: Obmutesce, et exi ab eo. Et cum projecisset illum daemonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit. Et factus est pavor in omnibus, et colloquebantur ad invicem dicentes: Quod est hoc verbum, quia in potestate et virtute imperat immundis spiritibus, et exeunt? Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

8. Surgens autem Jesus de synagoga, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus, et rogaverunt illum pro ea. Et stans super illam, imperavit febri, et dimisit illam: et continuo surgens ministrabat illis.

9. Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum; at ille singulis manus imponens curabat eos. Exibant autem daemonia a multis clamantia, et dicentia, quia tu es Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum.

10. Facta autem die, egressus ibat in desertum locum: et turbae requirebant eum, et venerunt usque ad ipsum, et detinebant illum, ne discederent ab eis. Quibus ille ait: Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum. Et erat praedicans in synagogis Galilaeae.

1. Theophylactus (in Comment. super 4 cap. Lucae). Post baptismum Christus tentatur, innuens nobis quod postquam erimus baptizati, tentationes imminent nobis: unde dicitur: *Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane.* Cyrillus (1). Dudum dixit Deus Gen. 6: « Non permanebit spi« ritus meus in hominibus istis, eo quod sunt « caro: » ubi vero regeneratione per aquam et Spiritum ditati sumus, facti sumus divinae naturae participes per Spiritus sancti participationem. Primogenitus (2) autem in multis fratribus, primus recepit Spiritum, qui et Spiritus dator est, ut etiam ad nos per ipsum perveniat gratia Spiritus sancti. Origenes (hom. 29). Quando igitur legis Jesum plenum Spiritu sancto, et in Actibus scribitur de Apostolis, quod repleti fuerint Spiritu sancto; vide ne aequales putes esse Apostolos Salvatori: quomodo enim si volueris dicere, Haec vasa plena sunt vino vel oleo, non statim dices, quod aequali mensura sunt plena; sic et Jesus et Paulus pleni erant Spiritu sancto; sed vas Pauli multo minus erat quam Jesu, et tamen erat secundum mensuram suam utrumque repletum. Accepto itaque baptismo, Salvator plenus Spiritu sancto, qui (3) super eum in specie columbae de caelis venerat, ducebatur a Spiritu: quia « quotquot spiritu Dei « ducuntur (4), hi filii Dei sunt: » Rom. 8: iste autem supra omnes proprie Filius Dei erat. Beda (cap. 11 in Lucam). Ne cui autem veniret in dubium a quo spiritu ductum sive expulsum alii Evangelistae dicerent in desertum, consulte Lucas demum intulit: *Et agebatur in desertum a Spiritu quadraginta diebus*: ne quid contra eum valuisse spiritus putaretur immundus, qui plenus Spiritu sancto quaecumque volebat, agebat. Graecus (5). Si vero nos arbitrio proprio nostram vitam disponimus, quomodo ipse trahebatur invitus? Quod ergo dicitur: *Agebatur Spiritu*, hujusmodi habet intellectum: Sponte spiritualem duxit conversationem, ut locum exhiberet tentanti. Basilius (1) (in sermone praes. loci). Non enim verbo provocans inimicum, sed opere incitans (2) quaerit desertum: delectatur enim diabolus in deserto, non patitur esse in urbibus, concordia civium. Ambrosius (lib. 4 in Lucam, cap. de deduct. Jesu in deser.). Agebatur igitur consilio in desertum, ut diabolum provocaret: nam nisi ille certasset, non mihi iste vicisset: mysterio, ut illum Adam de exilio liberaret qui de paradiso in desertum ejectus est; exemplo, ut ostenderet nobis diabolum ad meliora tendentibus invidere, et tunc magis esse cavendum ne mysterii gratiam deserat mentis infirmitas: unde sequitur: *Et tentabatur a diabolo.* Cyrillus (3). Ecce factus est in athletis jubens agones Deus in his, qui coronat (4) sanctorum vertices. Gregorius 3 Moral. (5). Hostis tamen noster mentem mediatoris Dei et hominum tentatione quassare non valuit: sic enim dignatus est tentationes exterius suscipere ut tamen ejus mens interius divinitati inhaerens inconcussa permaneret. Origenes (homil. 29). Tentatur autem Jesus a diabolo quadraginta diebus; et quae fuerint tentamenta nescimus; quae ideo forsitan praetermissa sunt, quia majora erant quam ut litteris traderentur. Basilius (6). Vel Dominus per quadragenam intentatus mansit: noverat enim diabolus quod jejunabat et non famescebat; et ideo non audebat accedere: unde sequitur: *Et nihil manducavit in diebus illis:* jejunavit siquidem, ostendens quod illi qui se vult ad pugnas tentationum accingere, sobrietas est necessaria. Ambrosius (lib. 4 in

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. Nicolai*).
(2) *Al.* primogenitus, aut in multis fratribus primus etc.
(3) *Al.* a Salvatore plenus Spiritu sancto baptismo qui etc.
(4) *Al.* spiritu deducuntur.
(5) Idest Severus Antiochenus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Cat. Graec. ubi etiam Tito et Gregorio Nysseno conjungitur quo ad hanc appendicem, quasi ex illis tribus desumatur; sed non occurrit inter Opera quae nunc extant (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* visitans.
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Legit P. Nicolai* jubens agones ut Deus in his qui coronantur is qui coronat etc.
(5) Cap. 11, vel in antiquis codd. cap. 43, super illud Job 12: *Verumtamen animam ejus serva* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

Lucam in praefatione). Tria igitur sunt quae ad usum proficiunt salutis humanae: sacramentum, desertum, et jejunium. Nemo nisi qui legitime certaverit, coronatur; nemo autem ad certamen virtutis admittitur, nisi prius ab omnibus ablutus maculis delictorum, gratiae caelestis munere consecretur Gregorius Nazianzenus (orat in sanct. lavacrum). Quadraginta siquidem diebus jejunavit nihil manducans: erat enim Deus: nos autem jejunium possibilitati proportionamus; licet zelus aliquibus progredi suadeat ultra posse. Basilius (1). Sed tamen non sic utendum est carne ut per egestatem alimenti naturalis vigor ejus solvatur; neque ut ad ultimum torporem intellectus urgeatur per dissolutionis excessum. Unde Dominus noster semel hoc peregit, sed per totum consequens tempus (2) ordine debito gubernavit corpus; et similiter Moyses et Elias. Chrysostomus (3). Valde autem prudenter factum est quod in jejunando eorum non excessit numerum; ne scilicet putaretur apparenter venisse, non autem recepisse veram carnem, aut praeter humanam esse naturam. Ambrosius (lib. 4 in Luc., de ded. Jesu in desertum). Quadraginta autem dierum mysticum numerum recognoscis: tot enim diebus aquas abyssi effusas esse meministi, et tot jejunio dierum sanctificato refusam caeli serenioris ostendit clementiam, tot jejunio dierum Moyses perceptionem legis emeruit, tot annos in eremo constituti patres panem Angelorum consecuti sunt. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 4). Numerus autem iste laboriosi hujus temporis sacramentum est quo sub disciplina regis Christi adversus diabolum dimicamus. Hic enim numerus temporalem vitam significat: tempora enim annorum quadripartitis vicibus currunt: quadraginta autem quater habent decem: porro ipsa decem ab uno usque ad quatuor progrediente numero consummantur: quod declarat quod quadraginta dierum jejunium, hoc est humiliationem animae, consecravit et lex et Prophetae per Moysen et Eliam, et Evangelium per ipsius Domini jejuni jejunium. Basilius (4). Verum quia non esurire supra hominem est, assumpsit Dominus passionem famis, indicans eam non esse peccatum, et concessit cum voluit naturae humanae quae sua sunt pati et agere: unde sequitur: *Et consummatis illis esuriit*, non coactus ad necessitatem quae praeest naturae, sed quasi provocans diabolum ad duellum: sentiens enim diabolus, quia ubi fames, ibi imbecillitas, aggreditur ad tentandum; et quasi tentationum excogitator, famem Christo patienti suadebat lapidibus appetitum sedare: unde sequitur: *Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.* Ambrosius (tit. de princ. tentat. Christi). Tria praecipue docemur tela esse diaboli, quibus ad convulnerandam (5) mentem hominis consuevit armari: gulae unum, aliud jactantiae, tertium ambitionis. Inde ergo coepit unde jam vicit, scilicet Adam. Discamus igitur cavere gulam, cavere luxuriam, quia telum est diaboli. Sed quid sibi vult talis sermo, *Si Filius Dei es*, nisi quia cognoverat Dei Filium esse venturum, sed venisse per hanc infirmitatem corporis non putabat? Aliud est explorantis, aliud tentantis: ideo profitetur se credere, et homini conatur illudere. Origenes (hom. 29). Rogato autem patre a filio panem, nec dante lapidem pro pane, iste quasi adversarius et fallax, pro pane dabat (1) lapidem. Basilius (2). Suadebat quidem lapidibus appetitum sedare; hoc est, permutare desiderium ab alimento naturali ad existentia (3) praeter naturam. Origenes (ut supra). Puto etiam quod usque hodie lapidem diabolus ostendit, ut hortetur singulos ad loquendum: *Dic ut lapis iste panis fiat.* Si videris haereticos dogmatum suorum mendacium pro pane comedere, scito lapidem eorum esse sermonem, quem monstrat eis diabolus. Basilius. Dissipator autem tentationum Christus non repellit a natura famem: unde sequitur: *Et respondit ad illum Jesus: Scriptum est, quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Theophylactus. Quasi dicat: Non solis panibus humana natura sustentatur; immo sufficit verbum Dei ad nutriendum universam naturam humanam. Taliter (4) pastus est Israeliticus populus, colligens annis quadraginta manna, et gaudens volatilium praeda. Divino consilio Elias convivas habuit corvos; Eliseus herbis agrestibus socios nutrivit. Cyrillus (5). Vel aliter. Terrenis cibis terrenum nostrum alitur corpus; anima vero rationalis divino verbo vigoratur ad bonam habitudinem spiritus: non enim naturam incorpoream (6) corpus alit. Gregorius Nyssenus (7). Unde non alitur virtus pane, nec per carnes bene se habet anima et pinguescit: aliis epulis vita sublimis educatur et crescit: nutrimentum boni castitas, panis sapientia, pulmentum justitia, potus impassibilis status, delectatio bene sapere. Ambrosius (tit. et lib. ut supra). Vides igitur quo genere utatur armorum, quo hominem a spiritualis nequitiae incursione defendat adversum incitamenta gulae: non enim quasi Deus utitur potestate: quid enim mihi proderat? Sed quasi homo commune sibi accepit auxilium, ut divino pabulo lectionis intentus famem corporis negligat, alimentum verbi acquirat: non enim potest qui verbum sequitur, panem desiderare terrenum: humanis enim divina praestare non dubium est. Simul cum dicit, *Non in solo pane vivit homo*, ostendit hominem esse tentatum, hoc est susceptionem nostram, non suam divinitatem.

2. Theophylactus (super *Et consummata omni tentatione*). Primo inimicus Christum de gula tentaverat, sicut et Adam; deinde de cupiditate sive avaritia, in hoc quod ostendit ei omnia regna mundi: unde sequitur: *Et duxit illum diabolus in montem excelsum, et ostendit ei omnia regna orbis terrae in momento temporis.* Gregorius in homil. (6 in Evang.). Quid mirum si se permisit ab illo in montem duci qui se pertulit etiam a membris ipsius crucifigi? Theophylactus (ubi supra). Sed qualiter ostendit ei omnia regna orbis terrae? Quidam dicunt, quod mente haec ei ostendit; ego autem dico, quod sensibiliter et in phantasia ap-

(1) Ut supra in Cat. Graec. PP. Colligitur ex ejus enarratione sive Commentario in Isaiam cap. 1, et ex constitutionibus monasticis cap. 5, non eadem serie tamen aut eodem tenore (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* tempus.
(3) Hom. 13 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al* ad convertendam.

(1) *Al.* dat.
(2) Ut supra *et sic infra* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* ad existentiam.
(4) *Al.* talia.
(5) Ubi supra (*Ex edit. P Nicolai*).
(6) *Al.* corpoream.
(7) Ubi supra ex Jambicis, Jamb. 18, de virtute, circ. med. quod prius cum Cyrillo confundebatur (*Ex edit. P. Nicolai*).

parere fecit. Titus (1). Vel descripsit orbem verbo et velut quamdam domum intentioni ejus manifestavit, ut existimabat. Ambrosius (tit. de tertia tentat. Christi). Bene autem in momento temporis saecularia et terrena monstrantur: non enim tam conspectus celeritas indicatur, quam caducae fragilitas potestatis exprimitur. In momento enim cuncta illa praetereunt; et saepe honor saeculi abiit antequam venerit.

Sequitur: *Et ait illi, Tibi dabo potestatem hanc universam et gloriam illorum, quia mihi tradita sunt, et cui volo do illa.* Titus. In utroque mentiebatur: neque enim habebat, nec conferre poterat quo carebat: nullas enim obtinet potestatem, sed ad pugnam est adversarius derelictus. Ambrosius (ubi supra). Alibi enim legitur (Rom. 13) quia « omnis potestas a Deo est: » itaque a Deo est potestatum ordinatio, a malo ambitio potestatis; nec est potestas mala, sed is qui male utitur potestate. Quid ergo? Bonum est uti potestate, studere honori? Bonum, si deferatur, non eripiatur. Distingue tamen hoc ipsum bonum: alius enim bonus in saeculo; alius perfectae virtutis usus. Bonum est enim Deum quaerere et cognoscendae divinitatis studium nullis occupationibus impediri. Quod si is qui Deum quaerit, propter fragilitatem carnis et mentis angustias saepe tentatur; quanto magis qui saeculum quaerit, obnoxius est! Docemur ergo ambitionem despicere, eo quod diabolicae subjicit (2) potestati. Titus (3). Habet autem forensis gratia domesticum periculum, et ut dominetur aliis prius servit; curvatur ad obsequium, ut honore donetur; et dum vult esse sublimior, simulata humilitate fit vilior: unde subdit: *Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tibi omnia subdita.* Cyrillus (4). Quomodo tu, cujus sors est inextinguibilis flamma, qualiter omnium Domino quae sua sunt spondes? Putasti cultorem habere, cujus metu tremunt universa? Origenes (hom. 30). Vel aliter totum. Duo reges certatim regnare festinant: peccati rex peccatoribus diabolus, et justitiae rex justis Christus: sciensque diabolus ad hoc venisse Christum ut regnum ejus tolleret, ostendit ei omnia regna mundi: non quidem regnum Persarum et Indorum (5), sed regnum suum, quomodo regnaret in mundo, quomodo scilicet alii regnentur a fornicatione, alii ab avaritia: et ostendit ei in puncto temporis, hoc est in praesenti temporum cursu, qui ad comparationem aeternitatis puncti obtinet instar: neque enim necessarium habebat Salvator ut ei diutius hujus saeculi negotia monstrarentur; sed statim ut aciem luminum suorum ad contemplandum vertit, et peccata regnantia, et eos qui regnarentur a vitiis conspexit. Dicit ergo ad eum: Venisti ut adversus me de imperio dimices. Adora me, et accipe regnum quod teneo. Verum Dominus vult quidem regnare, sed justitia (6), ut absque peccato regnet; et vult gentes sibi esse subjectas, ut serviant veritati; nec sic vult regnare ceteris ut ipse regnetur a diabolo (1): unde sequitur: *Et respondens Jesus dixit illi, Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Beda (super *Dominum Deum tuum adorabis*). Dicens diabolus Salvatori, *Si procidens adoraveris me*, e contrario audit, quod ipse magis adorare eum debeat quasi Dominum et Deum suum. Cyrillus (2). Qualiter autem, si, secundum haereticos, Filius est creatura, adoratur? Quod crimen inferretur adversus eos qui servierunt creaturae et non creatori, si Filium secundum eos creaturam existentem colimus tamquam Deum? Origenes (hom. 30). Vel aliter. Hos, inquit, omnes propterea mihi volo esse subjectos, ut Dominum Deum adorent et ipsi soli serviant; tu autem a me vis incipere peccatum, quod ego dissoluturus huc veni. Cyrillus (3). Hoc autem mandatum ejus tetigit intima ante adventum enim ejus ipse ubique colebatur: lex autem divina ejiciens ipsum a dominio usurpato, adorare statuit solum eum qui naturaliter Deus est. Beda (ubi supra). Quaeret autem aliquis quomodo conveniat quod hic praecipitur, soli Domino serviendum, Apostoli verbo, qui dicit Galat. 5: « Per caritatm servite invicem. » Sed in graeco dulia (δουλεία) intelligitur servitus communis, hoc est sive Deo sive homini exhibita; latria (λατρεία) autem vocatur servitus divinitatis cultui debita (4). Jubemur ergo per caritatem servire invicem, quod est graece duleuin (δουλεύειν); jubemur uni Deo servire, quod est graece latreuin (λατρέυειν): unde huic dicitur, *Et illi soli servies*; quod est graece latreuis (λατρεύσεις).

3. Ambrosius (ubi sup. in fine). Sequitur jactantiae telum, quo in proclive delinquitur: quia dum homines gloriam virtutis suae jactare desiderant, de loco meritorum et statione decidunt: unde dicitur: *Et duxit illum in Hierusalem, et statuit eum supra pinnaculum templi.* Origenes (homil. 31). Sequebatur plane, quasi athleta ad tentationem sponte proficiscens, et quodammodo loquebatur, Duc quo vis, et invenies me in omnibus fortiorem. Ambrosius (ibidem). Ita est autem jactantia ut dum se putat unusquisque ad altiora conscendere, sublimium usurpatione factorum ad inferiora trahatur: unde sequitur: *Et dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum.* Athanasius (5). Non autem contra divinitatem certamen diabolus iniit, neque enim audebat; et ideo dicebat: *Si Filius Dei es*: sed cum homine certamen iniit, quem quondam seducere potuit. Ambrosius (lib. 4 in Luc. de secunda tent. Christi). Vere autem diabolica vox est quae mentem hominis de gradu altiori meritorum praecipitare contendit. Simul infirmitatem suam diabolus malitiamque designat: quia nemini potest nocere nisi ipse deorsum se miserit: nam qui relictis caelestibus terrena eligit, voluntarium quoddam praecipitium vitae labentis incurrit. Simul quoniam telum suum diabolus vidit obtusum, qui omnes propriae subjece-

(1) Bostrensis in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* subjecit.

(3) Hanc appendicem nomine Titi notant editiones Parisiensis et Antuerpiensis; est Ambrosii tamen, ut et alia quae praecedunt, etsi verbis paululum immutatis, et alia serie (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) In Catena Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) *Al.* et Medorum.

(6) *Al.* et quasi justitia, *item omittitur* et *P. Nicolai*, sed quasi justitia.

(1) *Al.* ab alio.

(2) In Thesauro (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *In quatuor saepe commemoratis editionibus sic habetur.* Sed in Graeco dulia intelligitur servitus communis (hoc est sive Deo sive homini exhibita) secundum quam jubemur servire invicem; latria autem vocatur servitus divinitatis cultui dabita, qua jubemur soli Deo servire.

(5) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

rat potestati, plus coepit quam (1) hominem judicare. Transfigurat autem se satanas velut Angelum lucis, et de Scripturis saepe divinis laqueum fidelibus parat: unde sequitur: *Scriptum est enim: Quoniam Angelis suis mandavit de te, ut conservent te, et quia in manibus tollent te ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* ORIGENES (hom. 31). Unde tibi, diabole, hoc scire, quod ista scripta sunt? Numquid legisti Prophetas vel divina eloquia? Legisti quidem, non ut ipse ex lectione eorum melior fieres, sed ut de simplici littera eos qui amici sunt litterae interficias. Scis quia si de aliis ejus (2) voluminibus loqui volueris, non decipies. AMBROSIUS (ubi supra). Ergo non te capiat haereticus, quia potest de Scripturis aliqua exempla proferre: utitur et diabolus testimoniis Scripturarum, non ut doceat, sed ut fallat. ORIGENES (homil. 31). Vide autem quomodo et in ipsis testimoniis versipellis est: vult enim minuere gloriam Salvatoris, quasi Angelorum indigeat auxilio, offensurus pedem, nisi eorum manibus sublevetur. Hoc enim testimonium non de Christo, sed de sanctis generaliter scriptum est: neque enim indiget Angelorum auxilio qui major est Angelis; quin potius disce, diabole, quod nisi Deus adjuvaret Angelos, offenderent pedem suum; et tu propterea offendisti (3), quia credere in Jesum Christum Dei Filium noluisti. Quare autem siles quod sequitur (ibid. Psalm. 90), « Super aspidem et basiliscum ambulabis »); nisi quia tu es basiliscus, tu draco, tu leo? AMBROSIUS (ut supra). Sed Dominus rursus, ne ea quae de se fuerant prophetata, ad arbitrium diaboli putaret esse facienda, sed divinitatis propriae auctoritate servata: versutiae ejus occurrit; ut quia Scripturarum exemplum praetenderat, Scripturarum vinceretur exemplis: unde sequitur: *Et respondens Jesus ait illi: Dictum est quia non tentabis Dominum Deum tuum.* CHRYSOSTOMUS (4). Diabolicum enim est seipsum injicere ad pericula, et tentare si eripiat Deus. CYRILLUS (5). Non enim tentantibus largitur Deus auxilia, sed credentibus in eum: unde Christus tentantibus eum non ostendebat miracula, quibus dicebat Matth. 12: « Generatio prava signum quaerit, et non dabitur ei. » CHRYSOSTOMUS (6). Aspice autem quomodo non turbatus est Dominus; immo de Scripturis humillime cum iniquo disceptat, ut conformeris Christo pro posse. Novit diabolus arma Christi, quibus succubuit: ex mansuetudine eum cepit, ex humilitate devicit. Tu quoque, cum videris hominem effectum diabolum, et tibi obviantem: eo modo devincas, doceas animam tuam formare os condecens ori Christi: sicut enim cum romanus forsan residet judex, non exaudiet responsum ignorantis eo modo loqui quo ipse; sic et Christus nisi suo modo loquaris, non exaudiet te, nec vacabit tibi. GREGORIUS Nyssenus (7). Legitime autem pugnanti agonum reperitur terminus; vel quod adversarius sua sponte cedat vincenti, vel trino casu deponitur secundum pugnatoriae artis decretum: unde sequitur: *Et consummata omni tentatione diabolus recessit usque ad tempus ab illo.*

(1) *Al.* deest quam.
(2) *Al.* ei.
(3) *Al.* propterea cum fulgure cecidisti.
(4) In Cat. Graec. PP. ex homiliis ad Hebraeos (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ibid. ex homiliis in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) Ubi supra in Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).

AMBROSIUS (lib. 4 in Lucam, tit. de recessu diaboli). Non dixisset Scriptura omnem tentationem consummatam, nisi in tribus praemissis esset omnium materia delictorum: quia causae tentationum, causae cupiditatum sunt: scilicet carnis oblectatio, spes gloriae, aviditas potentiae. ATHANASIUS (1). Accesserat quidem ad eum hostis ut ad hominem; non inveniens autem in ipso antiqui sui seminis signa, discessit. AMBROSIUS (ut supra). Vides ergo ipsum diabolum in stadio non esse pertinacem, cedere verae solere virtuti; et si invidere non desinat, tamen instare formidat, quia frequentius refugit triumphari. Audito itaque Dei nomine, *recessit*, inquit, *usque ad tempus*: postea enim non tentaturus (2), sed aperte pugnaturus venit. THEOPHYLACTUS (super *Et recessit*). Vel quia de voluptate tentaverat in deserto, recessit ab eo usque ad tempus crucis, in quo eum erat de tristitia tentaturus. MAXIMUS (3). Vel diabolus in deserto Christo suggesserat praeferre mundi materiam divino amori; quem Dominus retrocedere jussit, quod erat indicium divini amoris: unde postea satagebat praevaricatorem eum facere dilectionis ad proximos; et ideo docente eo semitas vitae, provocabat ad illius insidias Pharisaeos et scribas, ut ad eorum odium perverteretur (4). Sed Dominus dilectionis intuitu quam habebat ad eos, monebat, arguebat, beneficia conferre non cessabat. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 16). Totum autem hoc similiter Matthaeus narrat, sed non eodem ordine: unde incertum est quid prius factum sit: utrum regna terrae prius demonstrata sint ei, et postea in pinnam (5) templi levatus sit; an hoc prius, et illud postea: nihil tamen ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit. MAXIMUS (6). Ob hoc autem Evangelistarum hanc iste, illam vero ille praemittit, quia inanis gloria et avaritia ad invicem sese gignunt. ORIGENES (homilia 29 in Lucam). Joannes autem, quia a Deo exordium fecerat, dicens, « In « principio erat Verbum; » tentationem Domini non descripsit, quia Deus tentari non potest, de quo ei (7) erat sermo: quia vero in Matthaei Evangelio et in Luca generatio hominis scribitur et in Marco: homo autem est qui tentatur; ideo Matthaeus, Lucas et Marcus tentationem Domini descripserunt.

4. ORIGENES (hom. 32 in Lucam). Quia Dominus tentatorem vicerat, virtus ei addita est, quantum scilicet ad manifestationem: unde dicitur: *Et egressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilaeam.* BEDA (cap. 12 in Lucam). Virtutem Spiritus signa miraculorum dicit. CYRILLUS (8). Agebat autem miracula, non ab extrinseco, et quasi acquisitam habens Spiritus sancti gratiam, sicut alii sancti; sed potius, cum esset naturaliter Dei Filius et consors omnium quae sunt Patris, tamquam propria virtute et operatione utitur ea quae est Spiritus sancti. Decebat autem ex tunc eum notum fieri, et humanationis fulgere mysterium apud eos qui erant de sanguine Israel: ideo sequitur: *Et fama exiit per universam regionem de illo.* BEDA (cap. 12 in Lucam). Et quia sapientia pertinet ad doctrinam,

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* et tentaturus.
(3) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* pervertantur.
(5) *Al.* in primam.
(6) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* omittitur ei.
(8) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

virtus vero refertur ad opera; utraque hic conjungitur: unde sequitur: *Et ipse docebat in synagogis eorum.* Synagoga graece, latine dicitur congregatio; quo nomine non solum turbarum conventum, sed et domum in qua ad audiendum verbum Dei conveniebant, Judaei appellare solebant; sicut nos Ecclesias et loca et choros fidelium vocamus. Verum differt inter synagogam quae congregatio, et Ecclesiam quae convocatio interpretatur: quia scilicet et pecora et quaeque res congregari in unum possunt; convocari non possunt nisi ratione utentia: ideo novae gratiae populum quasi majore dignitate praeditum, rectius Ecclesiam quam synagogam nominare apostolicis doctoribus (1) visum est. Merito autem et magnificatus a praesentibus asseveratur praecedentibus (2) factorum dictorumve indiciis, cum sequitur: *Et magnificabatur ab omnibus.* ORIGENES (hom. 32 in Lucam) Cave autem ne beatos tantum illos judices, et te arbitreris privatum esse Christi doctrina: quia nunc etiam in toto orbe docet per organa sua, et nunc magis glorificatur ab omnibus quam illo tempore quo tantum in una provincia cognoscebatur. CYRILLUS (3). Largitur autem sui notitiam illis inter quos educatus est secundum carnem: unde sequitur: *Et venit Nazareth, ubi erat nutritus.* THEOPHYLACTUS (super *Et venit Nazareth*). Ut et nos doceat prius proprios beneficare et docere, deinde et ad reliquos amicitiam spargere. BEDA. Confluebant autem die sabbati in synagogis, ut feriatis mundi negotiis ad meditanda legis monita quieto corde residerent: unde sequitur: *Et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam.* AMBROSIUS (tit. de regressu Jesu in Galilaeam). Ita autem Dominus ad omnia se curvavit obsequia, ut ne lectoris quidem aspernaretur officium: unde sequitur: *Et surrexit legere, et traditus est illi liber Isaiae.* Accepit quidem librum, ut ostenderet seipsum esse qui locutus est in Prophetis, et removeret sacrilegia perfidorum, qui alium Deum dicunt veteris testamenti, alium novi; vel qui initium Christi dicunt esse de Virgine: quomodo enim coepit ex Virgine qui ante Virginem loquebatur? ORIGENES (hom. 32). Non autem fortuito revolvit librum, et caput de se vaticinans reperit lectionis; sed hoc providentiae Dei fuit: unde sequitur: *Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me*: Christus enim est qui ita commemoratur. ATHANASIUS (4). Explicans enim nobis causam factae in mundo revelationis, et suae humanationis, hoc dicit: sicut enim Filius, cum sit Spiritus dator, non recusat fateri tamquam homo, quod in Spiritu Dei ejicit daemonia; ita non recusat dicere, *Spiritus Domini super me*, pro eo quod factus est homo. CYRILLUS (5). Similiter autem fatemur eum unctum fuisse inquantum carnem suscepit: unde sequitur: *Propter quod unxit me*: non enim ungitur divina natura, sed quod nobis cognatum existit: sic etiam et quod dicit se missum, imputandum est humanitati: nam sequitur: *Evangelizare pauperibus misit me.* AMBROSIUS (ubi supra). Vides Trinitatem coaeternam atque perfectam: ipsum loquitur Scriptura Jesum Deum hominemque in utero perfectum; loquitur et Patrem et Spiritum sanctum, qui cooperator ostenditur, quando corporali specie sicut columba descendit in Christum. ORIGENES (hom. 32 in Luc.). Pauperes autem nationes dicit: isti enim (1) erant pauperes nihil omnino possidentes, non Deum, non legem, non Prophetas, non justitiam, non reliquas (2) virtutes. AMBROSIUS (lib. et tit. eod.). Vel universaliter ungitur oleo spirituali et virtute caelesti, ut paupertatem conditionis humanae, thesauro resurrectionis rigaret aeterno. BEDA (cap. 12 in Lucam). Mittitur etiam evangelizare pauperibus, dicens, Matth. 5, « Beati pauperes, quia vestrum « est regnum caelorum. » CYRILLUS (3). Forsitan enim pauperibus spiritu in his ostendit exhibitum liberale donum inter omnia dona quae per Christum obtinentur. Sequitur: *Sanare contritos corde.* Vocat contritos corde debiles, fragilem mentem habentes, et resistere nequeuntes insultibus passionum; quibus remedium sanitatis promittit. BASILIUS (4). Vel contritos corde venit sanare, idest remedium dare habentibus cor contritum a satana per peccatum: eo quod prae ceteris peccatum cor humanum prosternit. BEDA (super *Dimittere confractos*). Vel quia scriptum est Psal. 50, « Cor contritum et humilia« tum Deus non spernit » ideo missum se dicit ad sanandam contritos corde, secundum illud Psalmi 140: « Qui sanat contritos corde. »

Sequitur: *Et praedicare captivis remissionem.* CHRYSOSTOMUS (5) Captivationis vocabulum multiplex est. Est enim captivatio bona, sicut Paulus dicit 2 Corinth., 10, « Captivantes omnem intellectum ad « obedientiam Christi. » Est et prava et sensibilis, quae est a corporalibus hostibus. Sed deterior est intelligibilis, de qua hic dicit: fungitur enim peccatum pessima tyrannide, praecipiens mala, et obedientes confundens. Ab hoc intelligibili carcere nos Christus eripuit. THEOPHYLACTUS (super *Ut sanem contritos*). Possunt autem et haec de mortuis intelligi, qui captivi existentes, soluti sunt ab inferni dominio per Christi resurrectionem.

Sequitur, *Et visum caecis.* CYRILLUS. Profluentes enim a diabolo tenebras in corda humana, Christus quasi sol justitiae removit, faciens homines filios non noctis et tenebrarum, sed lucis et dici: qui enim aliquando errabant, perceperunt justorum semitas.

Sequitur: *Dimittere confractos in remissionem.* ORIGENES (hom. 32 in Luc.). Quid enim ita fractum, atque collisum fuerat ut homo, qui a Jesu dimissus est et sanatus? BEDA. Vel *dimittere confractos in remissionem*, idest, eos qui legis pondere importabili fuerant depressi relevare. ORIGENES (hom. 32). Ista autem omnia praedicta sunt, ut post visionem ex caecitate, post libertatem ex vinculis, post sanitatem a diversis vulneribus veniamus ad annum Domini acceptum: unde sequitur: *Praedicare annum Domini acceptum.* Ajunt autem quidam juxta simplicem intelligentiam, anno uno Evangelium Salvatorem in Judaea praedicasse; et hoc est quod dicitur: *Praedicare annum Domini acceptum.* Vel annus Domini acceptus est totum tempus Ecclesiae, quo dum versatur in corpore, peregrinatur a Domino. BEDA (super *Praedicare*

(1) *Al.* doctrinis.
(2) *Apud P. Nicolai est* praesentibus.
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Orat. 2 contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* autem.
(2) *Al.* reliquasque.
(3) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Psal. 125 (*Ex edit. P. Nicolai*).

annum acceptum). Neque enim solus ille annus quo Dominus praedicabat fuit acceptabilis, sed etiam iste quo praedicat (1) Apostolus dicens, 2 Corinth. 6, « Ecce nunc tempus acceptabile. » Post annum sane Domini acceptabilem, subdit, *Et diem retributionis*, scilicet extremae, quando reddet unicuique secundum opus suum. Ambrosius (libro et titulo ut sup.). Vel diem hunc annum Domini acceptum dicit perpetuis diffusum temporibus, qui redire in orbem laboris nesciat, continuationem fructus hominibus et quietis indulgeat.

Sequitur: *Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit.* Beda (super *Et cum plicuisset librum*). Librum audientibus illis qui aderant legit, sed lectum ministro reddidit: quia dum esset in mundo, palam locutus est, docens in synagogis et templo; sed ad caelestia reversurus, his qui ab initio viderant, et ministri sermonis fuerant, evangelizandi officium tradidit. Stans legit, quia nobis Scripturas quae de ipso erant aperuit quando in carne dignatus est operari (2); sed reddito libro residet, quia se supernae quietis solio restituit: stare enim operantis est, sedere autem quiescentis vel judicantis. Sic et praedicator verbi surgat et legat, idest operetur et praedicet, et resideat, idest praemia quietis expectet. Revolutum autem librum legit, quia Ecclesiam misso Spiritu omnem veritatem docuit; plicatum ministro reddidit, quia non omnia omnibus dicenda, sed pro captu audientium committit doctori dispensandum verbum.

Sequitur: *Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum.* Origenes (homil. 32 in Lucam). Et nunc etiam si volumus, oculi nostri possunt intendere in (3) Salvatorem: cum enim principalem cordis tui direxeris aciem ad sapientiam et veritatem Deique Unigenitum contemplandum, oculi tui intuentur Jesum. Cyrillus (4). Tunc autem omnium oculos convertebat ad se, quodammodo stupentium qualiter litteras novit quas non didicit. Sed quoniam mos erat Judaeis promulgatas de Christo Prophetias dicere consummari vel in quibusdam eorum praepositis vel in aliquibus sanctis Prophetis, Dominus hoc praedicavit: unde sequitur: *Coepit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est haec scriptura in auribus vestris.* Beda (super *Et erant oculi omnium*). Quia scilicet, sicut illa Scriptura praedixerat, et magna faciebat, et majora Dominus evangelizabat.

5. Chrysostomus (hom. 49 in Matth. circ. princ.). Cum venisset in Nazareth Dominus, a miraculis abstinet, ne provocaret eos ad majorem livorem. Praetendit autem eis doctrinam non minus admirandam miraculis: erat enim quaedam divina gratia ineffabilis in dictis Salvatoris concurrens, animas permulcens auditorum: unde dicitur: *Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiae quae procedebant de ore ipsius.* Beda (super *Omnes testimonium illi dabant*). Testimonium illi dabant, attestando illum vere esse ut dixerat, de quo Propheta cecinerat. Chrysostomus (homil. 49 in Matth.). Sed stulti admirantes sermonis virtutem, parvipendunt ipsum ab eo qui putabatur pater (5); unde sequitur: *Et dicebant: Nonne hic est filius Joseph*? Cyrillus (1). Sed quid impedit ut venerabilis et admirabilis sit, si filius esset, ut putabatur, Joseph? Nonne vides divina miracula (2)? Satanam jam prostratum, nonnullos ab his aegritudinibus liberatos? Chrysostomus (ubi supra). Post multum enim tempus et signorum ostensionem profectus est ad eos; nec eum sustinuerunt, sed iterum se succendebant invidia: unde sequitur: *Et ait illis: Utique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice cura te ipsum. Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.* Cyrillus (3). Commune quidem proverbium erat apud Hebraeos ad improperium excogitatum: clamabant enim aliqui contra medicos infirmos: *Medice sana te ipsum.* Glossa (ordinaria). Quasi dicerent: Quia in Capharnaum plures te curasse audivimus, cura etiam teipsum; idest, fac similiter in tua civitate, ubi conceptus es et nutritus. Augustinus de consen. Evang. (lib. 2, cap. 42). Cum autem jam magna ab illo facta fuisse commemorat, quae se nondum narrasse scit; quid evidentius quam hoc eum scienter praeoccupasse narrandum? Neque enim tantum ab ejus baptismo progressus est, ut oblitus putetur, nondum se aliquid commemorasse de his quae in Capharnaum gesta fuerant. Ambrosius (lib. 4 in Lucam tit. de responsione Jesu). Non otiose autem Salvator se excusat quod nulla in patria sua miracula virtutis operatus sit, ne fortassis aliquis viliorem patriae nobis esse debere putaret affectum: nam sequitur: *Ait autem: Amen dico vobis quia nemo Propheta acceptus est in patria sua.* Cyrillus (4). Quasi dicat: Vultis multa prodigia inter vos a me fieri, penes quos sum nutritus; sed non latet me quaedam communis, quae multis accidit, passio: contemnuntur enim quodammodo semper etiam optima quaeque quando non raro contingunt alicui, sed suppetunt ad velle; et sic etiam contingit in hominibus: familiaris enim, quia semper praesto est, debita reverentia privatur a notis ejus. Beda (cap. 12 in Lucam). Prophetam autem dici in Scripturis Christum et Moyses testis est, qui dicit Deuter. 18, « Prophetam vobis suscitabit Deus de fratribus « vestris. » Ambrosius (ubi supra). Hoc autem exemplo declaratur quod frustra opem misericordiae caelestis expectes, si alienae fructibus virtutis invideas: aspernator enim Deus invidorum est, et ab his qui divina beneficia in aliis persequuntur, miracula suae pietatis avertit. Dominicae quippe carnis actus divinitatis exemplum est, et invisibilia ejus nobis per ea quae sunt visibilia demonstrantur. Videte igitur quid mali invidia afferat: indigna propter invidiam patria judicatur in qua civis operetur, quae digna fuit in qua Dei Filius nasceretur (5). Origenes (hom. 33). Quantum ad Lucae historiam pertinet, nondum in Capharnaum fecisse aliquod signum describitur: nam antequam veniret in Capharnaum, in Nazareth dixisse legitur: *Quaecumque audivimus facta in Capharnaum.* Unde puto in praesenti sermone aliquid latitare mysterii, et Nazareth in typo Judaeorum, Capharnaum in typo praecessisse Gentium (6). Erit

(1) *Al.* praedicabat.
(2) *Al.* quia. *Legit autem Nicolai*: quia dum nobis Scripturas quae de ipso erant aperuit, in carne dignatus est operari.
(3) *Al. deest* in.
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al. omittitur* pater.

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* mira.
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* nesciretur. *Nicolai* conciperetur.
(6) *Al.* et Nazareth esse typum Judaeorum, Capharnaum typum Gentium.

enim tempus quando dicturus est populus Israel: Quae ostendisti universo orbi, ostende et nobis; praedica sermonem tuum populo tuo Israel, ut saltem cum subintraverit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel salvus fiat. Quamobrem videtur mihi convenienter respondisse Salvator. *Nemo Propheta acceptus est in patria sua*, plus juxta sacramentum quam juxta litteram; licet et Hieremias in Anathoth patria sua non fuerit acceptus, et reliqui Prophetae: sed magis videtur mihi intelligi ut dicamus patriam omnium Prophetarum fuisse populum circumcisionis. Et nationes quidem susceperunt vaticinium Jesu Christi, magis habentes Moysen et Prophetas de Christo praedicantes, quam illi qui ex his non susceperunt Jesum. AMBROSIUS (ubi supra). Bene autem apto comparationis exemplo arrogantia civium retunditur invidorum, dominicumque factum Scripturis docetur veteribus convenire: nam sequitur: *Et in veritate dico vobis: multae viduae erant in diebus Eliae*: non quia Eliae dies fuerunt; sed in quibus Elias operatus est. CHRYSOSTOMUS (1). Ipse quidem terrestris Angelus, caelestis homo, qui nec tectum nec mensam nec amictum habebat, ut multi, clavem caelorum gerit in lingua; et hoc est quod sequitur: *Quando clausum est caelum annis tribus et mensibus sex*. Postquam autem caelum seravit terramque reddidit sterilem, regnabat fames, et consumpta sunt corpora: unde sequitur: *Cum facta esset fames in terra*. BASILIUS (2). Ut enim aspexit ex saturitate non modicum generari opprobrium, per famem illis jejunium attulit, quo culpam eorum, quae in immensum crescebat, cohibuit. Corvi autem facti sunt justo cibi ministri, qui consueverunt aliorum pabula usurpare. CHRYSOSTOMUS (3). Sed quoniam exsiccatus est fluvius, ex quo pocula justo dabantur; « Vade (inquit Deus « 3 Reg. 17) in Sareptam Sidoniae; illic manda« bo mulieri viduae ut pascat te: » unde et hic sequitur. *Et ad nullam earum missus est Elias, nisi in Sareptam Sidoniae ad mulierem viduam*: quod ex quadam Dei dispensatione factum est: fecit enim Deus eum per longum iter pergere usque in Sidonem, ut visa mundi peste poscat a Domino pluvias. Multi autem tunc temporis opulenti erant; sed nullus tale aliquid fecit ut vidua: reverentia enim mulieris ad Prophetam, non praediorum, sed voluntatis fiebant divitiae. AMBROSIUS (lib. et tit. eod. ubi supra). Mystice autem dicit, *In diebus Eliae*: quia dies faciebat illis qui in ejus operibus lucem videbant gratiae spiritualis; et ideo aperiebatur caelum videntibus divina mysteria, claudebatur quando fames erat, quia nulla erat cognoscendae divinitatis ubertas. In vidua autem illa ad quam Elias directus est, typus Ecclesiae praemissus est. ORIGENES (hom. 32 in Luc.). Occupante enim fame populum Israel, scilicet audiendi sermonem Dei, venit Propheta ad viduam, de qua dicitur Isai. 54: « Multi filii desertae magis quam ejus « quae habet virum: » et cum venisset, panem illius et alimenta multiplicat. BEDA (cap. 12 in Lucam). Sidonia autem venatio inutilis, Sarepta incendium vel angustia panis interpretatur: quibus omnibus gentilitas exprimitur, quae inutili venationi dedita, idest lucris et negotiis saeculi serviens, incendium carnalium cupiditatum panisque spiritualis angustias patiebatur; donec Elias, idest propheticus sermo, cessante Scripturarum intelligentia, pro perfidia Judaeorum venit ad Ecclesiam, ut receptus pasceret et reficeret corda credentium. BASILIUS. Quaelibet etiam anima viduata et privata virtute et divina notitia, postquam divinum verbum recipit, propria delicta cognoscens, docetur nutrire verbum virtutum panibus, et irrigare fonte vitae doctrinam veritatis. ORIGENES (hom. 33 in Lucam). Sed et aliud ad eumdem sensum pertinens loquitur, cum subdit: *Et multi leprosi erant in Israel sub Eliseo Propheta; et nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus*; qui utique non erat ex Israel. AMBROSIUS (ubi supra). Mystice autem populus Ecclesiam contingit, ut sequatur populus ille ex alienigenis congregatus, ante leprosus, prius quam mystico baptizaretur in flumine; idest, post (1) sacramenta baptismatis, maculis corporis et mentis ablutis, immaculata virgo coepit esse sine ruga. BEDA (super illud, *Multae viduae erant*). Naaman enim, qui decorus interpretatur, populum significat nationum, qui septies lavari jubetur: quia illud baptisma salvat quod septiformis Spiritus regenerat. Caro ejus post lavacrum sicut pueri apparet: quia mater gratia omnes in unam parit infantiam; vel quia Christo (2) conformatur, de quo dicitur Isai. 9: « Puer natus est nobis. ».

6. GRAECUS (3). Quia pravam eorum intentionem redarguerat, ideo indignantur; et hoc est quod dicitur: *Et repleti sunt omnes in synagoga ira*: pro eo etiam quod dixerat, *Hodie completa est haec prophetia*, arbitrati sunt quod seipsum compararet Prophetis; ideo indignantur, et fugant eum extra civitatem: unde sequitur: *Et surrexerunt, et ejecerunt illum extra civitatem*. AMBROSIUS (lib. 4 in Luc. tit. de indignatione Judaeorum). Nec mirum, si perdiderunt salutem qui ejecerunt de suis finibus Salvatorem. Dominus autem, qui docuerat Apostolos exemplo sui omnibus omnia fieri, nec volentes repudiat, nec invitos alligat, nec ejicientibus reluctatur, nec rogantibus deest. Non mediocriter autem invidia proditur, quae caritatis oblita in acerba odia causas amoris inflectit. Cum enim ipse Dominus per populos beneficia diffunderet, illi injurias irrogabant: unde sequitur: *Et duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat aedificata, ut praecipitarent eum*. BEDA (ubi supra). Pejores sunt Judaei discipuli diaboli (4) diabolo magistro: ille enim (5) ait, *Mitte te deorsum*; isti facto mittere conantur: sed illorum mente mutata subito, vel obstupefacta, descendit (6), quia adhuc illis poenitentiae locum reservat: unde sequitur: *Ipse autem transiens per medium illorum ibat* (7). CHRYSOSTOMUS (8). In quo et quae sunt humanitatis et quae sunt divinitatis ostendit: stare enim in medio insidiantium et non apprehendi,

(1) In Cat. Graec. Pp. ex homiliis in epist. Pauli (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Cat. Graec. PP. Notatur sine ullo indice loci; sed habetur partim orat. 1 et 2 de *jejunio* quo ad priorem appendicem partim orat. *in famem et siccitatem*, quo ad posteriorem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*)

(1) *P. Nicolai forte melius legit* Sed post etc.

(2) *Al.* Christus.

(3) Idest Cyrillus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al. omittitur* diaboli.

(5) *Al.* vero.

(6) Hanc appendicem Beda non habet, sed Glossa tantum (*Ex edit. P Nicolai*).

(7) *Al.* GREGORIUS.

(8) Homil. 47 in Joan. (*Ex edit. P. Nicolai*).

divinitatis eminentiam ostendebat; discedere vero, dispensationis approbat mysterium. AMBROSIUS (ubi supra). Simul intellige non ex necessitate fuisse, sed voluntariam corporis passionem: etenim quando vult capitur, quando vult elabitur (1). Nam quemadmodum a paucis teneri potuit, qui a populo non tenetur? Sed voluit sacrilegium esse multorum, ut a paucis quidem affligeretur, sed pro toto orbe moraretur. Quin etiam malebat Judaeos adhuc (2) sanare quam perdere; ut inefficaci (3) furoris exitu (4) desinerent (5) velle quod implere non possent. BEDA (super *Duxerunt illum*). Nondum etiam venerat hora passionis, quae in parasceve paschae futura extiterat; nec dum locum passionis adierat, qui non in Nazareth, sed Hierosolymis hostiarum sanguine figurabatur; nec hoc genus mortis elegerat, qui crucifigendum se a saeculo praeconiabatur.

7. AMBROSIUS (lib. 4 in Luc. tit. de consor. ejusdem Christi per miracula). Non indignatione commotus Dominus, nec scelere offensus, Judaeam deseruit; quin etiam immemor injuriae, memor clementiae, nunc docendo, nunc sanando, infidae plebis (6) corda demulcet: unde dicitur: *Et descendit in Capharnaum civitatem Galilaeae, ibique docebat illos sabbatis.* CYRILLUS (7). Quamvis enim sciret quod inobedientes essent et duri cordis, tamen visitat illos, sicut bonus medicus illos qui ultima laborant aegritudine tentat sanare. Docebat autem in synagogis confidenter, secundum illud Isaiae 45: « Nequaquam occulte locutus sum, nec in obscuro « loco terrae. » In sabbato quoque disputabat cum eis, quia vacabant. Mirati sunt ergo de doctrinae virtute et potestatis magnitudine: unde sequitur: *Et stupebant in doctrina ejus, quia in potestate erat sermo ipsius*; idest non blandus, sed imperiosus ad salutem. Judaei autem putabant esse Christum sicut aliquem sanctorum aut Prophetarum. Ut autem majorem de eo opinionem accipiant, transcendit mensuram propheticam: non enim dicebat « Haec dicit Dominus, » ut Prophetae consueverant dicere; sed sicut Dominus legis, quae sunt supra legem proferebat, transferens litteram ad veritatem, et figuras ad spiritualem intelligentiam. BEDA (cap. 12 in Lucam, •parum a fine). Sermo etiam doctoris in potestate fit, cum ea quae docet operatur: qui enim facto destruit quod praedicat, contemnitur. CYRILLUS (8). Opportune autem dogmatibus plerumque ardua miscet opera: quos enim non disponit ratio ad cognoscendum, hos instigat signorum ostensio: unde sequitur: *Et in synagoga erat homo habens daemonium immundum.* AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Sabbato medicinae divinae opera coepta significat, ut inde nova creatura coeperit unde vetus creatura ante desivit; ne sub lege esse Dei Filium, sed supra legem, in ipso principio designaret. Bene etiam sabbato coepit, ut ipsum se ostenderet creatorem, quia opera operibus interserit, et prosequitur opus quod ipse ante jam coeperat; ut si domum faber renovare disponat, non a fundamentis, sed a culminibus incipit solvere vetustatem, ita ut ibi prius manum admoveat ubi ante desierat. Deinde a minoribus incipit, ut ad majora perveniat. Liberare a daemone etiam homines, sed in verbo Dei, possunt; resurrectionem mortuis imperare, divinae solius est potestatis. CYRILLUS (1). Calumniabantur autem Judaei gloriam Christi, dicentes, Matth. 12: « Hic « non ejicit daemones nisi in Beelzebub principe « daemoniorum, » ad quod removendum, cum repraesentarentur daemones invictae potestati ejus, nec tolerarent congressum deitatis, sacram vocem emittebant: unde et hic sequitur: *Exclamavit voce magna dicens: Sine: quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? Venisti perdere nos?* BEDA (cap. 13 in Lucam). Quasi dicat: Paululum a me vexando quiesce, cui nulla est societas cum nostra fraude. AMBROSIUS (ubi supra). Nec quemquam movere debet quod Jesu Nazareni nomen in hoc libro diabolus dixisse primus inducitur; nec enim ab eo Christus nomen accepit, quod de caelo Angelus ad Virginem detulit. Est hujus impudentiae diabolus, ut inter homines aliquid primus usurpet, et ad homines quasi novum deferat, quo terrorem suae potestatis incutiat; unde sequitur: *Scio enim te, quia sis Sanctus Dei.* ATHANASIUS (2). Non dicebat eum Sanctum Dei quasi aliis sanctis similis; sed quasi eo singulariter Sancto existente cum articuli adjectione: ipse est enim naturaliter Sanctus, cujus participatione omnes alii sancti vocantur: neque tamen hoc dicebat quasi eum veraciter nosset, sed se cognoscere fingebat. CYRILLUS (3). Putaverunt enim daemones quod per hujusmodi laudem facerent ipsum inanis gloriae amatorem, ut abstineret ab eorum contrarietate, utpote pro gratia gratiam recompensans. CHRYSOSTOMUS (4). Voluit etiam daemon perturbare ordinem rerum, et Apostolorum rapere dignitatem, et suggerere multis ut ei obediant. ATHANASIUS (5). Quamvis igitur vera fateretur, compescebat tamen ejus sermonem, ne simul cum veritate etiam suam iniquitatem promulget; ut nos etiam assuefaciat ne curemus de talibus, etsi vera loqui videantur. Nefas est enim ut cum adsit nobis Scriptura divina, instruamur a diabolo: unde sequitur: *Et increpavit illum, dicens: Obmutesce, et exi ab illo.* BEDA (cap. 13 in Lucam). Divina autem permissione, liberandus a daemone homo projicitur in medium, ut virtus patefacta Salvatoris plures ad viam (6) salutis invitet: unde sequitur: *Et cum projecisset illum daemonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit.* Videtur autem repugnare quod hic dicitur, Marco qui ait cap. 4: « Et discerpens eum « spiritus immundus, et exclamans voce magna, « exivit ab eo: » nisi intelligamus hoc dixisse Marcum, « Discerpens eum, » quod Lucas dicit *Et cum projecisset illum in medium*; ut quod secutus ait, *Nihilque illi nocuit* intelligatur quia jactatio illa membrorum atque vexatio non eum debilitavit, sicut solent exire daemonia etiam quibusdam membris amputatis aut evulsis. Unde merito pro tam integra restitutione sanitatis mirantur: nam sequitur: *Et factus est pavor in omnibus, et colloquebantur ad invicem, dicentes: Quod est hoc verbum quod in*

(1) *Al.* elevabitur.
(2) *Al. deest* adhuc.
(3) *Al.* ut efficaci.
(4) *Forte* aestu.
(5) *Al.* deberent.
(6) *Al.* in fide plebis.
(7) In Cat. Graec ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Hom. 9, in 1 ad Corinth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* vitam.

potestate et virtute imperat immundis spiritibus, et exeunt? THEOPHYLACTUS (circ. finem Commen. in 4 cap. Lucae). Quasi dicant: quale est praeceptum hoc quod praecepit, *Exi ab eo*, et exit? BEDA (cap. 13 in Lucam cir. fin.). Expellere quidem daemonia et homines sancti, sed in verbo Dei possunt; ipsum autem Dei Verbum propria potestate virtutes operatur. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Mystice autem qui in synagoga spiritum habebat immundum, populus est Judaeorum, qui innodatus diaboli laqueis, simulatam corporis munditiam interioris mentis sordibus inquinabat: et bene spiritum immundum habebat, quia Spiritum sanctum amiserat: introierat enim diabolus, unde Christus exierat. THEOPHYLACTUS (non procul a fine Commen. in 4 cap. Lucae). Sciendum est etiam, quod multi nunc demonia habent, scilicet qui daemoniorum desideria implent, ut furiosi habent daemonium irae, et sic de ceteris. Sed Dominus in synagogam venit, cum mens hominis fuerit congregata, et tunc dicit daemoni inhabitanti, *Obmutesce*; et statim ejiciens eum in medium, egreditur ab eo; non enim decet hominem semper iracundum esse, bestiale namque hoc est; nec semper absque ira, insensibile namque hoc est: sed medium iter ambulare oportet, et iram contra mala habere; et sic projicitur homo cum immundus spiritus ab eo egreditur.

8. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Postquam Lucas virum a spiritu nequitiae liberatum ante praemisit, substituit feminae sanitatem. Utrumque enim sexum Dominus curaturus advenerat; et prior sanari debuit qui prior creatus est: unde dicitur: *Surgens autem de synagoga introivit in domum Simonis*. CHRYSOSTOMUS (hom. 28 in Matth., circ. pr.). Manebat enim apud discipulos honorans ipsos, et ob hoc animosiores reddens. CYRILLUS (1). Aspice autem (2) quomodo manet penes virum inopem Christus, qui spontanea voluntate paupertatem pro nobis passus est, ut discamus cum pauperibus conversari, nec spernere depressos et pauperes.

Sequitur: *Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: et rogaverunt illum pro ea*. HIERONYMUS super Matth. (3). Modo Salvator rogatus, modo ultro curat aegrotos; ostendens se contra peccatorum quoque passiones et precibus semper annuere fidelium; et ea quae ipsi minime in se intelligunt, vel intelligenda dare, vel non intellecta dimittere: secundum illud Psal. 18: « Delicta quis intelligit? « Ab occultis meis munda me Domine. » CHRYSOSTOMUS (hom. 28 in Matth.). Quod autem Matthaeus hic reticuit, non differt: illud enim est brevitatis, hoc autem exquisitae interpretationis.

Sequitur: *Et stans super illam, imperavit febri; et dimisit illam*. BASILIUS (4). In quo Lucas figuravit sermonem tamquam de praecepto animali sensibili facto, sic dicens febri imperatum, et quod febris non omisit imperantis operationem: unde sequitur: *Et continuo surgens ministrabat illis*. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Quia (5) enim morbus curabilis erat, per modum medendi potestatem suam declaravit, faciens quod minime ars medicinae facere potuisset: post febris enim sedationem, multo tempore patientes egent ut pristinae restituantur sanitati; tunc autem simul omnia facta sunt. AMBROSIUS (tit. de confir. doct. Christi per miracula). Si autem altiori consilio ista perpendamus, animi debemus intelligere et corporis sanitatem: ut prius animus, qui serpentis laborabat insidiis, absolutus sit. Denique non prius Eva esuriit, quam serpentis eam versutia tentavit; et ideo adversus ipsum auctorem peccati prius debuit medicina salutis operari. Fortassis etiam typo mulieris illius, variis criminum febribus caro nostra languescebat; nec minorem febrem amoris esse dixerim quam caloris. BEDA (cap. 14 in Lucam). Si enim virum a daemonio liberatum moraliter animum ab immunda cogitatione purgatum significare dixerimus; consequenter femina febribus tenta, sed ad imperium Domini curata, carnem ostendit a concupiscentiae suae fervore per continentiae praecepta frenatam. CYRILLUS (1). Et nos ergo suscipiamus Jesum: cum enim visitaverit nos, et portamus eum in mente et corde, tunc enormium voluntatum aestum exstinguet, et incolumes faciet, ut ministremus ei; hoc est, ei beneplacita peragamus.

9. THEOPHYLACTUS (circ. fin. Com. in 4 cap. Luc.). Considerandum est turbae desiderium: nam cum sol occidisset, adducunt ad eum infirmos, non a tempore impediti: unde dicitur: *Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum*. ORIGENES (2). Ideo quidem circa solis occasum, idest elapsa die, illos educebant, quia verecundabantur vel timebant Pharisaeos: vel quia de die intenti erant circa alia; vel quia putabant non licere in sabbato. Ipse autem sanabat eos: unde sequitur: *At ille singulis manus imponens curabat omnes*. CYRILLUS (3). Quamvis autem ut Deus potuisset omnes verbo pellere morbos, tamen tangit eos, ostendens propriam carnem efficacem ad praestanda remedia, nam caro Dei erat. Sicut enim ignis appositus vasi aeneo imprimit ei propriae caliditatis effectum: sic omnipotens Dei Verbum, cum univit sibi veraciter assumptum templum ex Virgine animatum et intellectivum, particeps suae potestatis, ejus effectum inseruit (4). Tangat (5) et nos, immo potius nos illum tangamus, quatenus et nos ab animarum infirmitatibus liberet, nec non a daemonum impugnatione et superbia: sequitur enim: *Exibant autem daemonia a multis clamantia et dicentia: Quia tu es Filius Dei*. BEDA (cap. 14 in Luc.) Daemonia Filium Dei confitentur, et, sicut postea dicitur, *sciebant ipsum esse Christum*: quia cum jejunio fatigatum eum diabolus videret, verum hominem intellexit: sed quia tentando non praevaluit, utrum Filius Dei esset dubitabat: nunc autem per signorum potentiam vel intellexit vel potius suspicatus est esse Filium Dei. Non igitur ideo Judaeis eum crucifigere persuasit, quia Christum sive Dei Filium non esse putavit; sed quia se morte illius non praevidit (6) esse damnandum. De hoc enim mysterio a saeculis absconditor dicit Apostolus 1 Co-

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* aspiciebat.
(3) Nihil tale ad illud Matth. 8, vers. 14: *Cum venisset Jesus in domum Petri etc.* sed BEDA hic (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Et Origenes in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* quod enim.

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* et intellectum. *P. Nicolai legit* et intellectivum, particeps suae potestatis effectum ei inseruit.
(5) *Al.* tangit.
(6) *Al.* vidit

rinth. 2, quod « nemo principum hujus saeculi « cognovit: si enim cognovissent, nunquam Domi« num gloriae crucifixissent. » CHRYSOSTOMUS (hom. 5 in Marcum a med.). In hoc autem quod sequitur, *Et increpans non sinebat ea loqui*, percipe Christi humilitatem: non sinebat ut daemones immundi eum manifestarent: non enim oportebat eos subripere officii apostolici gloriam, nec decebat Christi mysterium lingua foeda publicari. THEOPHYLACTUS (in fin. Comm. cap. 4). Quia « non est « speciosa laus in ore peccatoris, » Eccli. 16: vel quia nolebat invidiam accendere Judaeorum ex hoc quod ab omnibus laudaretur. BEDA (cap. 14, in Lucam in fine). Ipsi autem Apostoli praecipiuntur reticere de illo, ne divina majestate praedicata, passionis dispensatio differretur.

10. CHRYSOSTOMUS (1). Postquam satis utilitatis populis per miracula est collatum, oportebat eum abesse: majora namque putantur miracula post absentiam operantis, dum ipsa magis exclamant, et vice vocis fruuntur: unde dicitur: *Facta autem die, egressus ibat in desertum locum*. GRAECUS (2). Abiit etiam in desertum, ut Marcus dixit, et orabat: non quod ipse oratione indigeret, sed ut nobis bonae operationis fieret forma. CHRYSOSTOMUS (3). Pharisaei quidem, ipsis prodigiis praedicantibus, potentia Christi scandalizabantur; populi vero eloquia audientes acquiescebant et sequebantur: unde sequitur: *Et turbae requirebant eum, et venerunt usque ad ipsum*; *et detinebant illum, ne discederet ab eis*; non quidem aliqui primatum aut scribarum, sed quoscumque malitiae fucus non denigraverat, et illaesam habebant conscientiam. GRAECUS (1). Quod autem Marcus dicit, Apostolos pervenisse ad eum dicentes, quod omnes quaerunt te; Lucas vero dicat populos pervenisse: non discrepant ab invicem. Applicuerant enim ad ipsum populi, Apostolorum sequentes vestigia; Dominus autem gaudebat detentus, sed mandabat ut eum dimitterent, ut etiam alii participes forent ejus doctrinae, quasi tempore suae praesentiae non multum duraturo: unde sequitur: *Quibus ait: Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum*. Marcus dicit, « Ad hoc veni, » ostendens divinitatis ejus celsitudinem, et voluntariam exinanitionem; Lucas vero dicit, *Ad hoc missus sum*, idest incarnationem ostendens, nec non beneplacitum Patris missionem appellans: et ille quidem simpliciter dicit, « Ut praedicem; » iste vero regnum Dei adjungit, quod est ipse Christus. CHRYSOSTOMUS (2). Simul etiam considera, quod poterat in eodem loco manendo, omnes attrahere ad se; non tamen hoc fecit, praebens nobis exemplum ut perambulemus et requiramus pereuntes sicut pastor ovem perditam, et medicus accedit ad infirmum: una enim anima recuperata, poterit aliquis mille delicta abolere: unde et hic sequitur: *Et erat praedicans in synagogis Galilaeae*. Frequentabat quidem synagogas, docens illos quod non esset seductor: nam si jugiter inhabitata coleret, diffamarent eum velut latitantem. BEDA (cap. 14, in fin.). Si autem occasu solis mystice mors Domini exprimitur, die redeunte resurrectio illius indicatur; cujus manifestata luce, a credentium turbis requiritur, et in Gentium deserto inventus, ne abeat detinetur; maxime cum hoc contigerit prima sabbati, quo resurrectio celebrata est.

(1) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Idest Victor Antiochenus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. PP. ex homiliis in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Scilicet Victor, ut supra. Notatur in Cat. Graec. PP. sine indice loci, sed colligitur ex illius Commen. in 1 cap. Marci, tom. 1 Bibl. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ut supra in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT QUINTUM.

1. Factum est autem, cum turbae irruerent in eum ut audirent verbum Dei, et ipse stabat secus stagnum Genezareth. Et vidit duas naves stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant, et lavabant retia. Ascendens autem in unam navim, quae erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum. Et sedens docebat de navicula turbas.

2. Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon dixit illi: Praeceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus; in verbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum: et annuerunt sociis qui erant in alia navi, ut venirent, et adjuvarent eos. Et venerunt, et impleverunt ambas naviculas, ita ut pene mergerentur.

3. Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu, dicens: Exi a me, Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circumdederat eum et omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant; similiter autem Jacobum et Joannem filios Zebedaei, qui erant socii Simonis. Et ait ad Simonem Jesus: Noli timere; ex hoc jam homines eris capiens. Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.

4. Et factum est cum esset in una civitatum, et ecce vir plenus lepra videns Jesum, et procidens in faciem suam, rogavit eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens Jesus manum tetigit eum, dicens, Volo, mundare. Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse praecepit illi ut nemini diceret, sed, Vade, ostende te Sacerdoti, et offer pro emundatione tua sicut praecepit Moyses, in testimonium illis. Perambulabat autem magis sermo de illo, et conveniebant turbae multae, ut audirent et curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum, et orabat.

5. Et factum est in una dierum, et ipse sedebat docens; et erant Pharisaei sedentes, et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilaeae et Judaeae et Hierusalem; et virtus Domini erat ad sanandum eos. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus; et quaerebant eum inferre, et ponere ante eum. Et non invenientes qua parte illum inferrent prae turba, ascenderunt supra tectum, et per tegulas submiserunt eum cum lecto in medium ante Jesu. Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua. Et coeperunt cogitare scribae et Pharisaei, dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata; an dicere, Surge, et ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum in quo jacebat, et abiit in domum suam magnificans Deum. Et stupor apprehendit omnes, et magnificabant Deum.

Et repleti sunt timore dicentes, Quia vidimus mirabilia hodie.

6. Et post haec exiit, et vidit publicanum nomine Levi sedentem ad telonium, et ait illi, Sequere me. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua, et erat turba multa publicanorum, et aliorum, qui cum illis erant discumbentes. Et murmurabant Pharisaei et Scribae eorum dicentes ad discipulos ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducatis et bibitis? Et respondens Jesus dixit ad illos: Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent: non enim veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam.

7. At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et obsecrationes faciunt, similiter et Pharisaeorum; tui autem edunt et bibunt? Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare? Venient autem dies cum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc jejunabunt in illis diebus. Dicebat autem et similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram a novo vestimento mittit in vestimentum vetus; alioquin et novum rumpit, et veteri non convenit commissura a novo. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres; alioquin rumpet vinum novum utres, et vinum effundetur, et utres peribunt. Sed vinum novum in utres novos mittendum est; et utraque conservantur. Et nemo bibens vetus, statim vult novum: dicit enim, Vetus melior est.

1. Ambrosius (lib. 4 in Luc. de ascensu Jesu in navim). Ubi Dominus impertivit multis varia genera sanitatum, nec tempore nec loco coepit a studio sanandi turba cohiberi: vespera incubuit, sequebantur: stagnum occurrit, et turbae urgebant: unde dicitur: *Factum est autem cum turbae irruerent in eum.* Chrysostomus (1). Erant enim ei connexi, diligentes eum, et mirantes, et tenere cupientes. Quis enim discessisset, dum hujusmodi miracula faciebat? Quis noluisset (2) solam prospicere faciem, et os talia loquens? Neque enim in agendo miracula solum admirabilis erat; sed visus ejus abundabat plurima gratia: unde et loquentem eum audiunt in silentio, seriem locutionis non irrumpentes; dicitur enim: *Ut audirent verbum Dei, et ipse stabat secus stagnum Genezareth.* Beda (cap. 15 in Luc.). Stagnum Genezareth idem dicunt esse quod mare Galilaeae, vel mare Tiberiadis; sed mare Galilaeae ab adjacente provincia dicitur; mare autem Tiberiadis a proxima civitate. Porro Genezareth a laci ipsius natura, quae crispantibus aquis de seipso sibi excitare auram perhibetur, graeco vocabulo quasi generans sibi auram dicitur: neque enim in stagni morem sternitur aqua, sed frequentibus auris spirantibus agitatur, haustu dulcis, et ad natandum habilis. Sed hebraeae linguae consuetudine omnis aquarum congregatio, sive dulcis sive salsa, mare nuncupatur. Theophylactus (in princ. Commen. in cap. 5 Lucae). Fugit autem Dominus gloriam quanto magis ipse eam sequebatur; et ideo a turbis se separans ascendit in navem.

Et vidit duas naves stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant, et lavabant retia. Chrysostomus (3). Quod signum erat vocationis. Secundum vero Matthaeum invenit eos reficientes retia: tantus enim erat paupertatis excessus ut laniata repararent, nova nequeuntes habere. Volens autem diligenter congregare spectaculum, ut nemo remaneret post tergum, sed omnes facie ad faciem cernerent, ascendit in navim: unde dicitur: *Ascendens autem in unam navim quae erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum.* Theophylactus (ubi supra). Vide autem Christi mansuetudinem, quomodo rogat Petrum; et Petri obedientiam, quomodo in omnibus fuit obediens. Chrysostomus (4). Postquam vero multa peregerat miracula, iterum doctrinam proponit, et existens in mari piscatur existentes in terra: unde sequitur: *Et sedens docebat turbas de navicula.* Gregorius Nazianzenus (5) (hom. de repudio). Cunctis condescendens, ut a profundis extrahat piscem, hominem scilicet natantem in mobilibus rebus, et amaris hujus vitae procellis. Beda (cap. 15 in Luc.). Mystice autem duae naves circumcisionem et praeputium figurant; quas videt Dominus, quia in utroque populo novit qui sunt ejus, et ad futurae vitae tranquillitatem quasi ad littus videndo (1), hoc est misericorditer visitando, provehit. Piscatores sunt Ecclesiae Doctores, qui nos per rete fidei comprehendunt, et quasi littori, sic terrae viventium advehunt. Sed haec retia modo laxantur in capturam, modo lota plicantur: quia non omne tempus est habile doctrinae; sed nunc exercenda est lingua Doctoris, et nunc suimet cura gerenda. Navis Simonis est Ecclesia primitiva, de qua Paulus dicit ad Gal. 2: « Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis: » bene una dicta, quia « multitudinis « credentium erat cor unum et anima una: » Actor. 4. Augustinus de quaest. Evang. (2) (lib. 2, cap. 2). De qua docebat turbas, quia de auctoritate Ecclesiae docet Gentes. Quod autem Dominus ascendens in navim rogat eum a terra reducere pusillum, significat temperate utendum verbo ad turbas, ut nec terrena eis praecipiantur, nec a terrenis in profunda sacramentorum recedatur. Vel prius in proximis regionibus gentibus praedicandum ut quod postea dicit, *Duc in altum*, ad remotiores gentes postea praedicandum praecipiat.

2. Cyrillus (3). Postquam sufficienter populum docuerat, regreditur iterum ad magnificentias proprias, et per piscatoria ministeria piscatur discipulos: unde sequitur: *Ut autem cessavit loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam.* Chrysostomus (4). Condescendens enim hominibus, sicut Magos per sidus vocavit, sic et piscatores per piscatoriam artem. Theophylactus (hoc loco). Petrus autem non distulit: unde sequitur: *Et respondens Simon dixit illi: Praeceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus.* Non autem addidit: Non te audiam, nec secundis laboribus me exponam; sed magis subdit: *In verbo autem tuo laxabo rete*: Quia vero turbam de navicula Dominus instruxerat, non sine mercede naviculae dominum dereliquit, dupliciter beneficians ipsum: quia primo dedit ei multitudinem piscium, et deinde discipulum ipsum fecit. *Et cum hoc fecisset, concluserunt piscium multitudinem copiosam.* Tot autem pisces cepit ut non posset eos foras educere, sed a sociis auxilium peteret: unde sequitur: *Rumpebatur autem rete eorum: et annuerunt sociis qui erant in alia navi, ut venirent, et adjuvarent eos.* Per nutum ipsos vocant: quia ex

(1) Al. vivendo.
(2) Al. de cons. Evang.
(3) In Cat. Graec. PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra, ex hom. 6 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* qui voluisset.
(3) Ut supra, in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ibid.
(5) Orat. 31 (*Ex edit. P. Nicolai*).

stupore propter capturam piscium loqui non poterant. Et sequitur de eorum auxilio, cum dicitur: *Et venerunt et impleverunt ambas naviculas, ita ut pene mergerentur.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 9). Joannes quidem videtur simile miraculum dicere; sed illud longe aliud est; quod factum est post resurrectionem Domini ad mare Tiberiadis: ibi enim non solum ipsum tempus valde diversum est, sed etiam res ipsa plurimum distat: nam retia illic in dexteram partem missa, centum quinquaginta tres pisces ceperunt, magnos quidem; sed pertinuit ad Evangelistam dicere, quod cum tam magni essent, retia non sunt disrupta; respicientem scilicet ad hoc factum quod Lucas commemorat, ubi prae multitudine piscium retia rumpebantur. Ambrosius (tit. de ascensu Jesu in navim). Mystice autem navis Petri, secundum Matthaeum fluctuat, secundum Lucam repletur piscibus, ut et principia Ecclesiae fluctuantis, et posteriora exuberantis agnoscas. Non turbatur ista quae Petrum habet: turbatur illa quae Judam habet: in utraque Petrus; sed qui suis meritis firmus est, turbatur alienis. Caveamus igitur proditorem, ne per unum plurimi fluctuemus. Illic turbatio ubi modica fides; hic securitas ubi perfecta dilectio. Denique etsi aliis imperatur ut laxent retia sua, soli tamen Petro dicitur, *Duc in altum*, hoc est in profundum disputationum. Quid est tam altum quam scire Dei Filium? Quae sunt autem Apostolorum quae laxari jubentur retia, nisi verborum complexiones, et quasi quidam orationis sinus, et disputationum recessus, qui eos quos ceperint non amittant? Et bene apostolica instrumenta piscandi retia sunt, quae non captos perimunt, sed reservant; et fluctuantes de infimis ad superna transducunt. Dicit autem: *Praeceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus*: quia non hoc humanae facundiae opus, sed supernae vocationis est munus. Qui autem nihil ante ceperant, magnam in verbo Domini concludunt piscium multitudinem. Cyrillus (1). Hoc autem fuit figura futuri: non enim incassum laborabunt evangelicae doctrinae rete tendentes; sed greges Gentium aggregabunt. Augustinus de quaest. Evang. (2) (lib. 2, qu. 2). Quod autem retia rumpebantur piscium copia, et naviculae impletae sunt, ita ut pene mergerentur, significat hominum carnalium multitudinem tantam futuram in Ecclesia, ut etiam disruptione pacis per haereses et schismata scinderetur. Beda (cap. 15 in Luc.). Rumpitur autem rete, sed non labitur piscis: quia suos Dominus inter persequentium scandala servat. Ambrosius (lib 4 in Luc. cap. ult.). Alia autem navis est Judaea, ex qua Joannes et Jacobus eliguntur. Hi igitur de synagoga ad navim Petri, hoc est ad Ecclesiam, convenerunt, ut implerent ambas naviculas: omnes enim in nomine Jesu genuflectunt, sive Judaeus sive Graecus. Beda (cap. 15 in Luc.). Vel alia navis est Ecclesia Gentium, quae et ipsa, una navicula non sufficiente, piscibus impletur electis: quia « novit Dominus « qui sunt ejus » Tim. 2, et apud ipsum certus est suorum numerus electorum; dumque tot in Judaea credituros non invenit quot ad fidem vitamque praedestinatos novit aeternam, quasi alterius navis receptacula piscibus quaerens suis, corda quoque Gentium fidei gratia replet. Et bene rupto reti socia navis advocatur, quando Judas (1) proditor, Simon magus, Ananias et Saphira, et multi discipulorum abierunt retro; ac deinde Barnabas et Paulus ad Gentium sunt apostolatum (2) segregati. Ambrosius (lib. 4 in Luc. cap. ult.). Possumus tamen et aliam Ecclesiam intelligere navim alterius: ab una enim plures Ecclesiae derivantur. Cyrillus (3). Innuit autem sociis ut auxiliarentur eis: multi enim sequuntur Apostolorum labores; et prius illi qui Evangeliorum ediderunt scripturas, post quos alii praesides et populorum pastores, et in deitatis doctrina (4) periti. Beda (cap. 15 in Luc. a med.). Harum autem impletio navium in fines saeculi (5) crescit; sed quod impletae merguntur, hoc est in submersione premuntur (non enim sunt submersae, sed periclitatae), Apostolus exponit dicens, 2 Tim. 3, « In novissimis diebus « erunt tempora periculosa, et erunt homines sei« psos amantes etc. »: nam mergi naves, est homines in saeculo, ex quo electi per fidem fuerant, morum pravitate relabi.

3. Ambrosius (6) (lib. et tit. eod. circ. fin.). Admirabatur Petrus divina; et quo plus metuerat, praesumebat minus (7): unde dicitur, *Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu, dicens: Exi a me, Domine, quia homo peccator sum.* Cyrillus (8). Reducens enim ad conscientiam patrata delicta, tremit et trepidat, et velut immundus mundum non credit se posse suscipere: acceperat enim a lege, distinguendum esse inter maculatum et sanctum. Gregorius Nyssenus (9). Cum enim mandasset demergere retia, tanta copia piscium capta est, quantum ipse maris Dominus et terrae voluerat. Vox enim Verbi semper est vox virtutis, cujus praecepto in origine mundi lux et ceterae creaturae prodibant. In his admiratur Petrus: unde sequitur: *Stupor enim circumdederat eum, et omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant; similiter autem Jacobum et Joannem filios Zebedaei, qui erant socii Simonis.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 4, cap. 17). Andream non nominat, qui tamen intelligitur in ea navi fuisse, secundum Matthaei et Marci narrationem.

Et ait (10) *ad Simonem Jesus: Noli timere.* Ambrosius (ut supra). Dic et tu, *Exi a me, Domine, quia peccator sum*, ut respondeat Deus, *Noli timere.* Indulgenti Domino peccatum fatere. Vides quam bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus ut vivificandi habeant potestatem: unde sequitur: *Ex hoc jam homines eris capiens.* Beda (cap. 15 a med.). Hoc ad ipsum Petrum specialiter pertinet: exponit enim ei Dominus quid haec captura piscium significet: quod scilicet ipse sicut nunc per retia pisces, sic aliquando per verba sit capturus homines: totusque facti hujus ordo quid in Ecclesia, cujus ipse typum tenet, quotidie geratur, ostendit. Chrysostomus (11). Considera autem eorum fidem et obedien-

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* de consen. Evang. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* quando autem Judas etc.
(2) *Al.* a gentium sunt apostolatu segregati.
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Nicolai legit* et in veritatis doctrina etc.
(5) *Nicolai legit* in finem usque saeculi.
(6) Beda (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* magis
(8) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(10) *Al.* sed et ait.
(11) Hom. 14 in Matth (*Ex edit. P. Nicolai*).

tiam: habentes enim opus prae manibus appetibilis piscationis, cum audissent mandantem, non distulerunt, sed relictis omnibus sequebantur. Talem enim obedientiam requirit a nobis Christus ut eam non praetermittamus, etiam si aliquid valde necessarium urgeat: unde et sequitur: *Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 17). Matthaeus et Marcus breviter hoc perstringunt quemadmodum gestum sit, quod Lucas hic apertius explicavit. Hoc tamen videtur distare quod tantum Petro a Domino dictum commemorat, *Ex hoc jam homines eris capiens*, quod illi ambobus fratribus dictum esse narraverunt. Sed potuit utique prius hoc Petro dici, cum de capta ingenti multitudine piscium miraretur, quod Lucas insinuavit; ambobus postea, quod illi duo commemoraverunt. Vel intelligendum est hoc primo fuisse factum quod Lucas commemorat; nec tunc eos a Domino vocatos, sed tantum fuisse praedictum Petro quod homines esset capturus, non autem quod nunquam pisces esset capturus: unde datur locus intelligere eos ad capturam piscium remeasse, ut postea fieret quod Matthaeus et Marcus narrant: tunc enim (1) non subductis ad terram navibus, tamquam cura redeundi, sed ita eum secuti sunt, tamquam vocantem aut jubentem. Sed si, secundum Joannem, juxta Jordanem secuti sunt eum Petrus et Andreas; quomodo ab aliis Evangelistis dicitur quod eos in Galilaea piscantes inveuit et ad discipulatum vovavit; nisi quia intelligendum est, non sic eos vidisse Dominum juxta Jordanem ut ei inseparabiliter cohaererent, sed tantum cognovisse quis esset, eumque miratos ad propria remeasse? Ambrosius (lib. 4 in Lucam, cap. ult.). Mystice autem quos Petrus in verbo capit, negat suam praedam, negat suum munus (2). *Exi*, inquit, *a me Domine*. Noli timere et tu quae tua sunt Domino deferre, quia quae sua sunt (3) nobis ille concessit. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 2). Vel aliter. Ex persona Ecclesiae carnalibus hominibus plenae Petrus dicit: *Exi a me quia homo peccator sum*; tamquam Ecclesia turbis carnalium impleta, et eorum moribus pene submersa, regnum spiritualium, in quibus maxime persona Christi eminet, a se quodammodo repellat. Non enim hoc voce linguae dicunt homines bonis ministris Dei, ut eos a se repellant; sed voce morum et actuum suadent a se recedi, ne per bonos regantur (4), et eo vehementius quo deferunt eis honorem; ut honorificentiam eorum significaverit Petrus cadens ad pedes Domini, mores autem in eo quod dixit, *Exi a me*. Beda (cap. 15 a med.). Confortat autem Dominus timorem carnalium, ne qui vel de suae conscientia culpae tremens, vel de aliorum innocentia stupens sanctitatis iter formidet aggredi. Augustinus de quaest. Evang. (ut supra). Dominus autem dum non recessit ab eis, significat, in bonis et spiritualibus viris non esse oportere hanc voluntatem ut peccatis turbarum commoti, quo quasi securius tranquilliusque vivant, munus ecclesiasticum deserant. Quod autem subductis ad terram navibus, relictis omnibus secuti sunt eum, potest significare finem temporis quo ab hujus mundi (1) salo, qui Christo inhaeserunt penitus recessuri sunt.

4. Ambrosius (lib. 5 in Lucam, circ. princ.). Quarto signo, ex quo in Capharnaum Dominus venit, leprosus sanatur. Si autem quarto die solem illuminavit, et clariorem ceteris fecit, hoc clarius opus aestimare debemus, de quo dicitur: *Et factum est cum esset in una civitate, et ecce vir plenus lepra.* Bene ubi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus, ut ostendatur non unum populum specialis alicujus civitatis, sed omnes populos fuisse sanatos. Athanasius (2). Adoravit autem leprosus Dominum Deum existentem in corpore; et neque propter carnem putavit esse creaturam Verbum Dei; nec pro eo quod Verbum erat, vilipendit carnem quam vestiebat; immo ut in templo creato adorabat omnium creatorem, in faciem procidens: sequitur enim: *Et videns Jesum et procidens in faciem, rogavit eum.* Ambrosius (lib. 5 in Lucam cap. 1). Quod in faciem procidit, humilitatis est et pudoris, ut unusquisque de vitae suae maculis erubescat: sed confessionem verecundia non repressit: ostendit vulnus, remedium postulavit dicens: *Domine, si vis, potes me mundare.* De voluntate Domini non quasi pietatis incredulus dubitavit, sed quasi iniquitatis suae conscius non praesumpsit: religionis autem et fidei plena confessio est quae (3) in voluntate Domini posuit (4) potestatem. Cyrillus (5). Noverat enim lepram experimentis medicorum non cedere; sed vidit divina majestate pelli daemones, et ceteros ab aliis valetudinibus curari, quae conjecit divina dextera fieri. Titus (6). Addiscamus etiam ex verbis leprosi corporalium infirmitatum medelam non quaerere, sed divino beneplacito totum committere, qui novit opportuna, et omnia judicio disposuit. Ambrosius (ubi supra). Eo autem sanat genere quo fuerat obsecratus: unde sequitur: *Et extendens Jesus manum, tetigit illum.* Lex tangi leprosos prohibet; sed qui Dominus legis est, non obsequitur legi, sed legem facit. Non ergo tetigit quia sine tactu mundare non poterat, sed ut probaret quia subjectus non erat legi: non contagium timebat ut homines; sed quia contaminari non poterat qui alios liberabat; simul e contrario ut lepra tactu Domini fugaretur, quae solebat contaminare tangentem. Theophylactus (hoc loco). Ipsius enim sacra caro est purgativa, et vitam tribuens, sicut existens Verbi Dei caro. Ambrosius (ubi supra a med.). In hoc autem quod subdit, *Volo mundare* habes voluntatem, habes et pietatis effectum. Cyrillus (7). A majestate autem processit imperiosum mandatum. Qualiter igitur in servis computatur unigenitus Filius, qui volendo tantummodo cuncta potest? Legitur de Deo Patre, quod « omnia quaecumque voluit fecit: » Psalm. 115. Qui vero sui Patris potestate fungitur, quomodo diversificabitur in natura ab eo? Solent etiam

(1) *Al. deest* enim.

(2) *Al.* in verbo capit, in verbo credidisse negat: *item* in verbo capit, in verbo credidit etc.

(3) *Al. omittitur* sunt.

(4) *Al.* mergantur.

(1) *Al.* ab hujusmodi.

(2) In Cat. Graec. PP. ubi notatur sine indice loci; sed colligitur ex epist. quam inscribit ad *Adelphium* episc. et conf. contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Al. omittitur* quae.

(4) *Al.* tribuit.

(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) Bostrensis. Quod subjungitur ex Tito, non habetur in ejus Comment. in Lucam, sed in alio forte super Matth. ad quem ipse remittit pro leproso; nec explorare licet, quia mihi ad manum non est (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) In Catena Graecorum PP. ex Thesauri lib. 12, cap. 14 (*Ex edit. P. Nicolai*).

quaecumque sunt ejusdem virtutis, ejusdem esse substantiae. Mirare tamen in his Christum divine et corporaliter operantem: divinum enim est in velle ut praesto fiant omnia, humanum autem extendere dexteram. Unus itaque Christus ex utrisque perficitur, eo quod « Verbum caro factum « est: » Joan. 1. Gregorius Nyssenus (1). Et quia cum utraque hominis particula, anima scilicet et corpore, unita est deitas, per utraque patebant supernae naturae indicia. Corpus enim reconditum in se lumen declarabat, cum palpando praestabat remedia, sed anima praepotenti voluntate divinam ostendebat virtutem: velut enim sensus tactus proprius corporis est, sic et animae voluntarius motos: vult anima, tangit corpus. Ambrosius (ibidem circ. med.). Dicit ergo, *Volo*, propter Photinum; imperat propter Arium; tangit propter Manichaeum. Nihil autem medium est inter opus Dei atque praeceptum, ut intelligas medentis affectum, virtutem operis unde sequitur: *Et confestim lepra discessit ab illo.* Sed ne lepra transire possit in medicum, unusquisque dominicae humilitatis exemplo jactantiam vitet: nam sequitur: *Et praecepit illi ut nemini diceret*: ut scilicet doceret non vulganda nostra beneficia, sed premenda, ut non solum a mercede abstineamus pecuniae, sed etiam gratiae. Aut fortasse illa silentii causa est imperati, quod meliores putabat, qui fide magis spontanea quam speratis beneficiis credidissent. Cyrillus (2). Leproso etiam silente sufficiebat ipsa negotii vox ad narrandum omnibus agnoscentibus per eum potestatem curantis. Chrysostomus (hom. 26 in Matth. paulo ante med.). Et quia ut plurimum homines, dum aegrotant, Dei sunt memores, ut autem convalescunt hebetantur; mandat ut Deum prae oculis habeat, dans gloriam Deo: unde sequitur: *Sed vade, ostende te sacerdoti*: ut scilicet mundatus leprosus committeret se sacerdotis aspectui; ac sic per illius censuram numeraretur inter suos. Ambrosius (ibidem non procul a fin.). Et ut etiam intelligeret sacerdos non legis ordine, sed gratia Dei supra legem esse curatum (3); et dum mandatur sacrificium secundum praeceptum Moysi, ostendit Dominus quia legem non solveret, sed impleret: unde sequitur: *Et offer pro emundatione tua sicut praecepit Moyses.* Quaest. Evang. (lib. 2, qu. 3). Videtur hic approbare sacrificium quod per Moysen praeceptum est, cum id non recipiat Ecclesia: quod ideo jussisse intelligi potest, quia nondum coeperat esse sacrificium sanctum sanctorum, quod corpus ejus est: non enim oportebat auferri significativa sacrificia priusquam illud quod significabatur confirmatum esset contestatione Apostolorum praedicantium, et fide credentium populorum. Ambrosius (ubi supra). Vel quia lex spiritualis est, videtur sacrificium mandasse spirituale: unde dixit: *Sicut praecepit Moyses*: denique addidit, *In testimonium.* Titus (4). Haeretici perperam hoc accipiunt, dicentes in opprobrium legis esse dictum. Qualiter autem juberet offerre pro emundatione secundum praeceptum Moysi? Chrysostomus (5) (homil. 26 in Matth.). Dicit ergo, *In testimonium illis*, quia ex hoc facto ostenditur Christum incomparabili excellentia Moysi praeferri: quia enim Moyses insufficiens erat a sorore leprae pellere morbum, orabat Dominum ut eam liberaret; sed Salvator in potestate divina protulit, *Volo mundare.* Cyrillus (1). Vel, *in testimonium illis*, hoc est ad reprehensionem eorum, et ad probationem quod legem revereor. Cum enim te curaverim, mitto te ad sacerdotum experientiam, ut attesteris mihi quod non sum praevaricatus in legem. Et quamvis Dominus impendens remedia, moneret nemini dicere, instruens nos evitare superbiam; fama tamen ejus volabat, undique instillans auditui cunctorum miraculum: unde sequitur: *Perambulabat autem magis sermo de illo.* Beda (cap. 16 in Luc.). Unius autem perfecta salvatio multas ad Dominum cogit turbas: unde sequitur: *Et conveniebant turbae multae, ut audirent, et curarentur ab infirmitatibus suis.* Ut enim leprosus exterius se sanatum doceret, perceptum beneficium, ut Marcus ait, etiam jussus non tacet. Gregorius, 6 Moral. (super illud Job 6, « Si« cut infertur acervus tritici: » cap. 17). Redemptor autem noster per diem miracula in urbibus exhibet, et ad orationis studium in nocte pernoctat: unde sequitur: *Ipse autem secedebat in desertum, et orabat*: ut perfectis videlicet praedicatoribus innuat quatenus nec activam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate contemnant; sed quieti contemplantes sorbeant quod occupati erga proximos loquentes profundant. Beda (cap. 16 in Luc, a med. illius). Quod autem secedit orare, non ei naturae tribuas quae dicit *Volo mundare*, sed ei quae extendens manum tetigit leprosum: non quod juxta Nestorium gemina sit Filii persona; sed ejusdem personae, sicut naturae, sic et operationes sunt duae. Gregorius Nazianzenus (2). Et opera quidem in populo, orationes autem in deserto peragebat ut plurimum; sanciens (3) quod liceat parumper quiescere, ut mente sincera cum Deo colloquamur. Neque enim ipse indigebat remotione, quia non erat in eo quod remitteretur, cum Deus esset: sed ut pateat nobis et operationis hora et altioris solertiae. Beda (cap. 16 in Luc.). Typice autem leprosus humanum genus languidum peccatis designat; plenum lepra: quia « omnes peccaverunt, et egent gratia « Dei, » Rom. 3: ut scilicet extenta manu, idest Verbo Dei humanam contingente naturam, a prisci erroris varietate mundentur, et offerant Deo (4) pro emundatione corpora sua hostiam vivam. Ambrosius. Si autem leprae medicina verbum est; contemptus verbi lepra mentis est. Theophylactus. Vide autem, quod postquam mundatus est aliquis, tunc dignus est offerre hoc munus, scilicet corpus et sanguinem Domini, quod est divinae unitum naturae.

3. Cyrillus (5). Scribae et Pharisaei, qui facti fuerant prodigiorum Christi visores, audiebant ipsum quoque docentem: unde dicitur: *Et factum est in una dierum, et Jesus sedebat docens; et erant Pharisaei sedentes, et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilaeae et Judaeae et Hierusa-*

(1) Orat. 4 in resurrectionem Christi (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* ut dum.
(4) Bostrensis in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* Cyrillus.

(1) In Cat. Graec. PP. *indices commutantur pro Cyrillo posito Chrysostomo, et pro Chrysostomo Cyrillo* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Orat. 28 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* sentiens.
(4) *Al. omittitur* Deo.
(5) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

lem; et virtus Domini erat ad sanandum eos. Non quasi mutuo acciperet potestatem alterius, sed quasi Deus et Dominus propria operabatur virtute. Fiunt autem homines saepe donorum spiritualium digni; sed plerumque deficiunt ea ratione quam novit donorum largitor: quod in Christo non accidit: affluebat enim in praestandis remediis virtus divina. Quia vero necessarium erat, ubi tanta scribarum et Pharisaeorum turba convenerat, aliquid fieri ex his quae virtuti attestarentur ipsius coram eis qui eum parvipendebant; factum est quoddam miraculum in paralytico: in quo quia defecisse videbatur medicinalis ars, portabatur a proximis ad supernum et caeleste remedium: unde sequitur: *Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus; et quaerebant eum inferre, et ponere ante eum.* CHRYSOSTOMUS (1). Mirandi vero sunt qui paralyticum adduxerunt, qualiter cum nequissent intrare per ostium, novum aliquid et alienum attentaverunt: unde sequitur: *Et non invenientes qua parte eum inferrent prae turba, ascenderunt supra tectum.* Detegentes autem tectum deponunt grabatum, et ponunt in medio paralyticum: unde sequitur: *Et per tegulas submiserunt illum cum lecto in medium ante Jesum.* Dicet aliquis dimissum fuisset locum a quo per tegulas deposuerunt paralytici lectum. BEDA (cap. 17 in Luc.). Hominem autem Dominus a paralysi curaturus, primo peccatorum vincula dissolvit, ut ostenderet eum ob nexus culparum artuum dissolutione damnari, nec nisi his relaxatis membrorum posse recuperatione sanari: unde sequitur: *Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua.* AMBROSIUS (lib. 5 in Luc. de submittentium fide). Magnus Dominus, qui aliorum merito ignoscit aliis; et dum alios probat, aliis relaxat errata. Cur apud te, homo, collega non valeat, cum apud Deum servus et interveniendi meritum et jus habeat impetrandi? Si gravium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores; adhibe Ecclesiam quae pro te precetur, cujus contemplatione, quod tibi Dominus negare posset, ignoscat. CHRYSOSTOMUS (hom. 30 in Matth.). Occurrebat autem et in hoc ipsius patientis fides: non enim sustinuisset se inferius submitti, nisi credidisset. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 45). Quod autem dicit, *Homo, dimittuntur tibi peccata*, ad hoc insinuandum valet quia homini dimittebantur peccata, qui hoc ipso quod homo erat, non posset dicere, Non peccavi: simul etiam ut ille qui homini dimittebat, intelligeretur Deus. CHRYSOSTOMUS (2). Nos autem si corporaliter patimur, satagimus nocivum abjicere; cum vero male sit animae, differimus; atque ideo nec a corporis nocivis curamur. Ascindamus igitur fontem malorum, et cessabunt aegritudinum fluxus. Metu autem multitudinis suam intentionem aperire Pharisaei non audebant, sed solum in cordibus suis meditabantur; unde sequitur: *Et coeperunt cogitare Scribae et Pharisaei, dicentes: quis est hic qui loquitur blasphemias?* CHRYSOSTOMUS (3). In quo mortis praecipitant sententiam. Erat enim mandatum in lege, quod quicumque blasphemaret in Deum, morte puniretur. AMBROSIUS (tit. ut supra). Itaque ab ipsis ex operibus suis Dei Filius accipit testimonium: nam et validius est ad fidem quod confitentur inviti, et perniciosius ad culpam quod negant qui suis assertionibus relinquuntur: unde sequitur: *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* Magna infidiae (1) plebis amentia, ut cum confessa fuerit solius Dei esse donare peccata, non credat Deo peccata donanti. BEDA (cap. 17, in Luc.). Verum enim dicunt: quia nemo peccata dimittere nisi Deus potest, qui per eos quoque dimittit quibus dimittendi tribuit potestatem. Et ideo Christus vere Deus esse probatur, quia dimittere peccata quasi Deus potest. AMBROSIUS (tit. eodem). Dominus autem salvos volens facere peccatores, ex occultorum cognitione Deum se esse demonstrat: unde sequitur: *Ut autem cognovit Jesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris?* CYRILLUS (2). Quasi dicat: O Pharisaei, quia dicitis, *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* respondeo vobis: Quis potest secreta cordis scrutari, nisi solus Deus? qui per Prophetas dicit (Hier. 17): « Ego Dominus scrutans « corda et probans renes. » CHRYSOSTOMUS (hom. 30 in Matth.). Si ergo increduli estis erga primum, scilicet remissionem peccati, ecce aliud adjicio, dum intima vestra patefacio: quin etiam aliud dum paralytici corpus consolido: unde subdit: *Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata; an dicere, Surge et ambula?* Palam quidem est quia consolidare corpus facilius est: quanto namque nobilior est anima corpore, tanto est excellentior absolutio criminum: verum, quia illud non creditis eo quod lateat, adjiciam quod minus est; apertius tamen, quatenus quod est magis occultum per hoc demonstretur. Et quidem cum allocutus est infirmantem, non dixit, Dimitto tibi peccata, propriam exprimens potestatem; sed *Remittuntur tibi peccata.* Cogentibus autem illis, evidentius propriam declarat potestatem, dicens: *Ut autem sciatis quia Filius hominis potestatem habet in terris dimittendi peccata.* THEOPHYLACTUS. Vide quod in terra dimittit peccata: dum enim sumus in terra, peccata nostra delere possumus; postquam vero a terra tollimur, non valebimus confiteri: clauditur enim janua. CHRYSOSTOMUS (3). Demonstrat autem peccatorum veniam per corporis sanationem: unde sequitur: *Ait paralytico: Tibi dico, surge.* Ipsam vero corporis sanationem demonstrat per lecti portationem, ut sic non reputetur phantasia quod factum est: unde sequitur: *Tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam*; quasi dicat: Ego volebam per tuam passionem curare illos qui sani videntur, infirmantur autem in anima; sed quia nolunt, vade tuam correcturus familiam. AMBROSIUS (lib. 5 in Luc., tit. de reprehen. Judaeorum, scrib. et Pharisaeorum). Nec mora ulla sanitatis intervenit; unum dictorum remediorumque momentum est: unde sequitur: *Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum in quo jacebat, et abiit in domum suam, magnificans Deum.* CYRILLUS (4). Quo facto patuit quod Filius hominis potest in terra relaxare peccata; quod pro se et pro nobis dixerat. Ipse namque ut Deus factus homo tamquam Dominus legis pec-

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Cat. Graec. PP. ex homiliis in Matth. Similia sunt quo ad priorem appendicem quae habet hom. 14 in Matth. sub finem; quo ad posteriorem autem hom. 30 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) In Cat. Graec PP. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* in fide.

(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Hom. 30 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) In Cat. Graec. (*Ex edit P. Nicolai*).

cata dimittit. Sortiti sumus etiam nos ab eo tam mirabilem gratiam: dictum est enim discipulis, Joan. 20: « Quorum remiseritis peccata, remittun« tur eis. » Quomodo autem non magis ipse peccata dimittit, qui ceteris potestatem faciendi hoc tradidit? CHRYSOSTOMUS (1). Reges autem terreni et principes homicidas absolventes, a poena praesenti liberant, a criminibus autem expiare non possunt. AMBROSIUS (ubi supra). Spectant autem surgentem increduli, mirantur abeuntem; unde sequitur: *Et stupor apprehendit omnes, et magnificabant Deum.* CHRYSOSTOMUS (hom. 30 in Matth., circ. med.). Paulatim serpunt Judaei magnificantes Deum, non tamen putant eum esse: obstabat enim eis caro: nec tamen erat modicum aestimare eum praecipuum esse mortalium, et a Deo processisse. AMBROSIUS (lib. et tit. eod.). Divini autem operis miracula malunt timere quam credere: unde sequitur: *Et repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.* Si autem credidissent, non timuissent utique, sed dilexissent: perfecta enim dilectio foras timorem excludit. Non otiosa autem hujus paralytici nec angusta medicina est, quoniam orasse praemittitur, non propter suffragium, sed propter exemplum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 4). De paralytico enim potest intelligi animam dissolutam membris, hoc est operationibus, Christum quaerere, idest voluntatem Verbi Dei; impediri autem a turbis, scilicet cogitationum, nisi tecta, idest operta Scripturarum, aperiat, et per hoc ad notitiam Christi perveniat; hoc est, ad ejus humilitatem fidei pietate descendat. BEDA (cap. 17 in Luc. ante med.). Et bene domus Jesu tegulis contecta describitur, quia sub contemptibili litterarum velamine spiritualis gratiae virtus invenitur. AMBROSIUS (lib. et tit. eod.). Unusquisque autem aeger petendae praedicatores (2) salutis debet adhibere, per quos nostrae vitae compago resoluta, actuumque nostrorum clauda vestigia, verbi caelestis remedio reformentur. Sint igitur aliqui monitores mentis, qui animum hominis, quamvis exterioris corporis debilitate torpentem, ad superiora erigant, quorum rursus adminiculis et attollere et humiliare se facilis ante Jesum locetur, dominico videri dignus aspectu: humilitatem enim respicit Dominus. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 4). Hi ergo a quibus deponitur, bonos doctores Ecclesiae possunt significare; quod autem cum lecto deponitur, significat ab homine in ista carne adhuc constituto Christum debere cognosci. AMBROSIUS (ubi supra). Dominus autem plenam spem resurrectionis ostendens, peccata donat animorum, et debilitatem carnis excludit: hoc est enim totum hominem esse curatum. Quamvis igitur magnum sit hominibus peccata dimittere, tamen multo divinius est resurrectionem donare corporibus, quandoquidem Deus resurrectio est. Lectus autem, qui tolli jubetur, nihil est aliud quam corpus humanum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 4). Ut non jam in carnalibus gaudiis tamquam in lecto requiescat infirmitas animae, sed magis ipsa contineat affectiones carnales, et tendat ad domum suam, idest requiem secretorum cordis sui. AMBROSIUS (ut supra). Vel domum repetere suam, hoc est ad paradisum redire: ea enim est vera domus quae hominem prima suscepit, non jure amissa, sed fraude. Merito ergo restituitur; quoniam venerat qui nexum fraudis aboleret, jusque reformaret.

6. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 26). Post paralyticum sanatum, de conversione publicani subjungit, dicens: *Et post haec exiit et vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad telonium.* Ipse est Matthaeus, qui et Levi. BEDA (cap. 18 in Luc. in princ.). Sed Lucas et Marcus propter honorem Evangelistae, nomen tacent vulgatum; Matthaeus autem in sermonis principio accusator sui factus, Matthaeum se et publicanum nominat, ne quis a salute desperet pro immanitate peccatorum, cum ipse de publicano in Apostolum sit mutatus. CYRILLUS (1). Publicanus enim fuerat Levi, vir avarus; effrenis erga superflua, alieni amator (hoc enim est publicanorum officium): sed ab ipsis officinis malitiae detrahitur, Christo eum vocante: unde sequitur: *Et ait illi: Sequere me.* AMBROSIUS (tit. de mystica vocat. public.). Sequi jubet, non corporis gressu, sed mentis affectu. Itaque ille verbo vocatus, propria dereliquit qui rapiebat aliena: unde sequitur: *Et relictis omnibus, surgens secutus est eum.* CHRYSOSTOMUS (hom. 31 in Matth.). Ubi et vocantis virtutem et vocati obedientiam considera. Neque enim obstitit, neque vacillavit; sed protinus paruit, nec in propriam domum ire voluit ut suis hoc intimaret, sicut nec piscatores. BASILIUS (2). Nec solum fenora telonii postposuit, sed etiam contempsit pericula quae sibi ac suis accidere poterant, dum calculos telonii dimitteret imperfectos. THEOPHYLACTUS. Et sic ab accipiente censum a transeuntibus, Christus censum accepit: non quidem ejus accipiens pecuniam, sed totaliter eum transferens ad suum consortium. CHRYSOSTOMUS (homil. 31 in Matth.). Vocatum autem Levi Dominus honoravit dum cum eo confestim epulatus est: hoc enim majorem praestabat fiduciam: unde sequitur: *Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua.* Nec solum cum eo discumbit, immo cum pluribus: unde sequitur: *Et erat turba multa publicanorum et aliorum qui cum illis erant discumbentes.* Convenerant enim publicani ad eum sicut ad collegam, et hominem ejusdem officii; sed et ipse glorians de praesentia Christi, convocavit omnes. Christus etiam quodlibet genus remedii exhibebat, et non solum disputando et praestando sanitatis remedia, vel etiam redarguendo aemulos; sed etiam comedendo, nonnullos errantium corrigebat; inde nos instruens quod quodlibet opus et tempus potest nobis utilitatem afferre. Sed nec publicanorum participationem vitavit propter utilitatem sequentem, more medici, qui nisi tangeret saniem, non liberaret a morbo. AMBROSIUS (ubi supra). Cum peccatoribus enim manducando, etiam cum Gentibus non prohibet nos inire convivium. CHRYSOSTOMUS (3). Sed tamen Dominus inculpatus est inde (4) a Pharisaeis invidentibus et volentibus a Christo discipulos separare: unde sequitur: *Et murmurabant Pharisaei et Scribae dicentes ad discipulos ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducatis*

(1) *In editione Herbipolensi P. Nicolai index hic Chrysostomi omittitur.*

(2) *Al.* aegre petendo praedicatores. *Nicolai habet* precatores.

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Asceticis non occurrit, sed in Regulis fusius disputatis, ad interrogationem 8, verbis paulum immutatis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *A* idem.

et bibitis? AMBROSIUS (ubi supra). Serpentina vox est: hanc primam vocem serpens emisit dicens Evae, Gen. 3: « Quid dixit Deus: Nolite manducare etc.? » Ergo patris sui venena diffundunt. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 27). Videtur autem Lucas hoc aliquanto differentius ab aliis Evangelistis commemorasse: non enim dicit tantum Domino objectum esse quod cum publicanis et Pharisaeis manducaret et biberet, sed discipulis; quod de ipso ac de ipsis acciperetur. Propterea enim Matthaeus et Marcus de Christo discipulis objectum narrant: quia quod discipuli cum publicanis et peccatoribus manducabant, magistro magis objiciebatur, quem sectando imitabantur. Una ergo sententia est, tanto melius insinuata quanto quibusdam verbis, manente veritate variata (1). CHRYSOSTOMUS (hom. 31 in Matth.). Ipse autem Dominus in contrarium eorum sermonem convertit, ostendens non esse culpam cum peccatoribus conversari, sed etiam consonum misericordiae propriae: unde sequitur: *Et respondens Jesus dixit ad illos: Nos egent medico qui sani sunt, sed qui male habent*: in quo commonet (2) eos communis infirmitatis, et de numero languentium eos esse ostendit; se vero medicum esse latenter subjungit: *Non enim veni vocare justos, sed peccatores.* GREGORIUS Nyssenus (3). Quasi dicat: Adeo peccatores non abominor, quod eorum tantum gratia veni, non ut maneant peccatores, sed ut convertantur, et boni fiant. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 27). Unde addit, *In poenitentiam*, quod ad explanandam sententiam valet, ne quisquam peccatores ob hoc ipsum (4) quod peccatores sunt, diligi arbitretur a Christo; cum et illa similitudo de aegrotis bene intimet (5) quid velit Deus vocando peccatores, tamquam medicus aegrotos, ut ab iniquitate tamquam ab aegritudine salvi fiant. AMBROSIUS (tit. de excusatione discipulorum). Sed quomodo dum justitias dilexit, neque vidit David justum derelictum, si justus derelinquitur, peccator asciscitur? Nisi intelligas quod eos justos dicit qui ex lege praesumant, et Evangelii gratiam non requirant. Nemo autem justificatur ex lege, sed redimitur ex gratia. Non vocat ergo eos qui se justos dicunt: usurpatores enim justitiae non vocantur ad gratiam: nam si gratia est ex poenitentia, utique qui fastidit poenitentiam, abdicat gratiam. BEDA (cap. 18 in Luc.). Peccatores autem vocat eos qui sua mala attendentes, nec per legem justificari se posse putantes, Christi gratiae se poenitendo subjiciunt (6). CHRYSOSTOMUS (hom. 31 in Matth.). Ironice autem dicit illos justos, sicut quando dicitur Gen. 3: « Ecce Adam factus est quasi unus nostrum. » Quod autem nullus erat justus super terram, ostendit Paulus dicens Rom 3: « Omnes peccaverunt, et egent gratia Dei. » GREGORIUS Nyssenus (7). Vel dicit non egere sanos et justos medico, scilicet Angelos; sed male habentes et peccatores, idest nos: quia morbum peccati incurrimus, qui in caelis non est. BEDA (cap. 18 in Luc.). Per Matthaei autem electionem fides Gentium exprimitur; qui prius mundanis inhiabant, sed nunc Christi corpus sedula devotione conficiunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Vel publicanus est qui principi mundi servit, et debitum carni reddit; cui gulosus reddit escas, adulter voluptatem, et alius aliud. Cum autem viderit eum Dominus sedentem in telonio, idest non moventem se ad majorem nequitiam; tunc a malo erigetur et sequetur Jesum et suscipiet in domo animae Dominum. AMBROSIUS (tit. de mystic. vocatione publ.). Qui autem domicilio Christum recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque libenter Dominus ingreditur, et in ejus recumbit affectu. Sed rursus accenditur invidia perfidorum, et futurae poenae species praefiguratur: epulantibus enim fidelibus in regno caelorum, perfidia jejuna torquebitur. BEDA (cap. 18 in Luc.). Vel per hoc designatur Judaeorum invidia, quae de Gentium salute torquetur. AMBROSIUS (lib. et tit. eod.). Simul etiam ostenditur quantum sit inter aemulos legis et gratiae: quod illi qui legem sequuntur, mentis famem patientur aeternam; qui vero verbum in interioribus animae receperunt, alimenti caelestis et fontis ubertate recreati, esurire et sitire non possunt. Et ideo, qui animo jejunabant, murmurabant.

7. CYRILLUS (1). Postquam primum verbum acceperunt a Christo, ab aliis ad alia se transferunt, volentes ostendere sacros discipulos, et ipsum cum eis Jesum, minime curasse de lege: unde dicitur: *At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Joannis jejunant frequenter et observationes faciunt, similiter et Pharisaei; tui autem edunt et bibunt*? Quasi dicant: Comeditis cum publicanis et peccatoribus, cum jubeat lex immundo non communicare; sed in excusationem praevaricationis vobis accedit misericordia. Cur ergo non jejunatis, ut mos est secundum legem volentibus vivere? Sed sancti quidem idcirco jejunant ut corpus affligentes, quietent passiones ipsius; sed Christus non egebat jejunio ad perfectionem virtutis, cum tamquam Deus absolutus esset a quolibet vinculo passionis; sed nec ejus comitiva jejunio egebat, sed particeps gratiae ejus sine jejunio decorata (2) virtuose conversabatur. Quod si Christus quadraginta diebus jejunaverat, non hoc fuit ut in se passionem mortificaret, sed ut normam abstinentiae ostendat carnalibus. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 27). Evidenter autem Lucas alios de aliis hoc dixisse narravit: unde ergo Matthaeus dicit cap 9: « Tunc « accesserunt ad eum discipuli Joannis dicentes: « Quare nos et Pharisaei jejunamus? » nisi quia et ipsi aderant, et omnes certatim ut quisque poterat hoc objecerunt. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 18). Est autem duplex jejunium: unum in tribulatione ad propitiandum Deum in peccatis; aliud in gaudio, cum tanto minus delectant carnalia, quanto spiritualium major sarcina est. Interrogatus ergo Dominus cur discipuli ejus non jejunarent de utroque jejunio respondit; et primo de jejunio tribulationis: sequitur enim: *Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi dum cum illis est sponsus, facere jejunare*? CHRYSOSTOMUS (hom. 31 in Matth.). Quasi dicat: Praesens tempus laetitiae est et alacritatis;

(1) *Al.* varia.
(2) *Al.* commemorat.
(3) Ut ex Gregorio Nysseno prius appendix ista notabatur, quia scilicet in Cat. Graec. PP. subnectitur alteri ex eodem Gregorio petitae; sed Chrysostomi solius est, cujus et ibi nomen interjicitur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* in ipso.
(5) *Al.* cum illa similitudine de aegrotis: unde bene intimet etc.
(6) *Al.* despiciunt.
(7) In Cat. Graec PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibidem (*Ex ed t. P. Nicolai*).
(2) *P. Nicolai legit* roborata.

non igitur immiscenda sunt tristia. CYRILLUS (1). Salvatoris enim nostri in hoc saeculo demonstratio nihil aliud fuit quam quaedam festivitas, intelligibiliter quasi quamdam sponsam copulans illi nostram naturam, ut quondam sterilis fecunda fieret. Igitur filii sponsi esse noscuntur quicumque vocati sunt ab eo per novam et evangelicam disciplinam; non autem Scribae cum Pharisaeis, qui solam legis umbram considerant. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2 cap. 27). Per hoc autem quod solus Lucas dicit, *Non potestis filios sponsi facere jejunare*, intelligitur eos ipsos qui loquebantur, fuisse facturos ut lugentes jejunarent filii sponsi, quando (2) ipsi essent sponsum occisuri. CYRILLUS (3). Ubi vero concesserant filiis sponsi quod non decebat eos laborare, tamquam qui spiritualem solemnitatem habebant, ne inter nos annullaretur jejunium; dispensative subjungit dicens: *Venient autem dies cum ablatus fuerit ab eis sponsus: tunc jejunabunt in illis diebus.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 3, quaest. 18). Quasi dicat: Tunc desolabuntur, et in moerore et luctu erunt, donec eis per Spiritum sanctum gaudia consolatoria tribuantur (4). AMBROSIUS. Vel aliter. Non hoc jejunium relegatur quo conficitur caro, et corporis luxuria castigatur; hoc (5) jejunium nos commendat Deo. Sed non possumus jejunare qui Christum habemus, et Christi carnem epulamur et sanguinem. BASILIUS (6). Filii etiam sponsi jejunare nequeunt, hoc est animae nutrimentum non sumere, sed vivere (7) in omni verbo quod de ore Dei procedit. AMBROSIUS (tit. de excus. disc.). Sed qui sunt illi dies quibus nobis Christus auferetur, cum ipse dixerit, Matth. ult.: « Vobiscum ero usque ad consummationem mundi? » Sed nemo tibi Christum potest auferre, nisi te illi ipse auferas. BEDA (cap. 19 in Lucam). Quamdiu enim sponsus nobiscum est, in laetitia sumus, nec jejunare possumus nec lugere; cum autem per peccata ille recedit, tunc indicendum est jejunium, et requirendus luctus. AMBROSIUS (lib. et tit. eod.). Denique de animi dictum est jejunio, ut sequentia declarant: sequitur enim: *Dicebat autem similitudinem ad illos, quod nemo commissuram*, idest particulam ablatam, *a vestimento novo immittit in vestimentum vetus.* Appellavit jejunium vestimentum vetus, quod exuendum Apostolus aestimavit dicens, Ephes. 4, « Spoliate vos veterem hominem cum actibus suis. » In eadem igitur forma series convenit praeceptorum, ne actus veteris et novi hominis misceamus. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 18). Vel aliter. Dono Spiritus sancti percepto, genus etiam (8) jejunii quod fit per laetitiam jam renovati in vitam spiritualem convenientissime celebrant; quod antequam accipiant, dicit eos esse tamquam vetera vestimenta, quibus inconvenienter pannus novus assuitur, idest aliqua particula doctrinae quae ad novae vitae temperantiam pertinet: quia si hoc fiat, et ipsa doctrina quodammodo scinditur. Quo docet generale jejunium non a concupiscentia ciborum tantum, sed ab omni laetitia temporalium delectationum: cujus particulam quae ad cibos pertinet dicit non oportere hominibus adhuc veteri consuetudini deditis impartiri: quia et illic quasi concisio videtur fieri, et ipsi vetustati non convenit. Dicit etiam eos esse similes veteribus utribus: unde sequitur: *Et nemo mittit vinum novum in utres veteres.* AMBROSIUS (lib. 5 de secunda similitudine data). Fragilitas humanae conditionis aperitur, cum corpora nostra exuviis defunctorum animalium comparantur. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 18). Veteribus autem utribus comparantur Apostoli, qui vino novo quasi spiritualibus praeceptis facilius disrumpuntur quam contineant: unde sequitur: *Alioquin rumpit vinum novum utres, et ipsum effunditur, et utres pereunt.* Erunt autem novi utres, cum post ascensionem accepto desiderio consolationis ejus, orando et sperando innovabuntur: unde sequitur: *Sed novum vinum in utres novos mittendum est, et utraque conservantur.* BEDA (cap. 18 in Lucam). Vino siquidem intus reficimur, veste autem foris tegimur. Vestis ergo sunt bona opera quae foris agimus, quibus coram hominibus lucemus; vinum fervor fidei, spei et caritatis. Aliter. Veteres utres sunt scribae et Pharisaei; novus pannus et novum vinum praecepta Evangelii. GREGORIUS Nyssenus (1). Vinum enim de novo elicitum, propter fervorem naturalis humidi, fumosum est, despumans naturali agitatione a se materialem immunditiam (2). Tale vinum, novum testamentum est, quod antiqui utres, qui propter incredulitatem inveterati sunt, non capiunt; immo scinduntur excellentia doctrinae, necnon et gratiam Spiritus incassum fluere faciunt, quia « in « malevolam animam non introibit sapientia: » Sap. 1. BEDA (cap. 18 in Lucam). Sed cuicumque animae nondum innovatae (3), sed in vetustate malitiae perseveranti, novorum mysteriorum sacramenta non debent committi (4). Qui etiam praeceptis, evangelicis praecepta legis miscere volunt, ut Galatae, vinum novum in utres veteres mittunt. Sequitur: *Et nemo bibens vetus, statim vult novum: dicit enim, Vetus melius est*: quia Judaeis vitae veteris saliva imbutis, novae gratiae praecepta sordebant: quia majorum traditionibus commaculati dulcedinem spiritualium verborum percipere non valebant.

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* quoniam.
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* retribuantur.
(5) *Al. omittitur* hoc.
(6) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* nec vivere.
(8) *Al.* autem.

(1) Orat. de Abraham, vel in Abraham (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* sorditiem.
(3) *Al.* in novitate.
(4) *Al.* immitti.

CAPUT SEXTUM.

1. Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas, et manducabant, confricantes eas manibus suis. Quidam autem pharisaeorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis? Et respondens Jesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit David, cum esurisset ipse et qui cum illo erant: quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis sumpsit et manducavit, et dedit his qui cum ipso erant; quos non licet manducare nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis, quia dominus est Filius hominis etiam sabbati.

2. Factum est autem et in alio sabbato ut intraret in synagogam, et doceret. Et erat ibi homo, et manus ejus dextera arida. Observabant autem Scribae et Pharisaei, si in sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum. Ipse vero sciebat cogitationes eorum: et ait homini qui habebat manum aridam: Surge, et sta in medium. Et surgens stetit. Ait autem ad illos Jesus: interrogo vos, si licet sabbato bene facere an male: animam salvam facere, an perdere. Et circumspectis omnibus, dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est manus ejus. Ipsi autem repleti sunt insipientia, et colloquebantur ad invicem quidnam facerent de Jesu.

3. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit: Simonem quem cognominavit Petrum, et Andream fratrem ejus, Jacobum et Joannem, Philippum et Bartholomaeum, Matthaeum et Thomam, Jacobum Alphaei et Simonem qui vocatur Zelotes et Judam Jacobi et Judam Iscariotem qui fuit proditor.

4. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus et multitudo copiosa plebis ab omni Judaea et Hierusalem, et maritima, et Tyri et Sidonis, qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quaerebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes.

5. Et ipse, elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei: beati qui nunc esuritis, quia saturabimini: beati qui nunc fletis, quia ridebitis: beati estis cum vos oderint homines, et cum separaverint vos, et exprobraverint, et ejecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis. Gaudete in illa die, et exultate: ecce enim merces vestra multa est in caelo. Secundum haec enim faciebant Prophetis patres eorum.

6. Verumtamen vae vobis divitibus qui habetis consolationem vestram: vae vobis qui saturati estis, quia esurietis: vae vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis: vae cum benedixerint vobis omnes homines. Secundum haec enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

7. Sed vobis dico qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt; benedicite maledicentibus vobis, et orate pro calumniantibus vos. Et qui te percutit in maxillam, praebe ei et alteram; et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem petenti te tribue; et qui aufert quae tua sunt, ne repetas: et prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.

8. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quae vobis est gratia? Nam et peccatores diligentes se diligunt. Et si benefacitis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? Siquidem et peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis? Nam et peccatores peccatoribus fenerantur, ut recipiant aequalia. Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite; et mutuum date, nihil inde sperantes; et erit merces vestra multa, et eritis filii Altissimi: quia ipse ben gnus est super ingratos et malos. Estote ergo misericordes sicut et Pater vester misericors est.

9. Nolite judicare et non judicabimini: nolite condemnare et non condemnabimini: dimittite et dimittemini: date et dabitur vobis. Mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum: eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.

10. Dicebat autem illis et similitudinem: Numquid potest caecus caecum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt? Non est discipulus supra magistrum; perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quae in oculo tuo est non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo; ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui.

11. Non est enim arbor bona quae facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum: unaquaeque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant uvam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, et malus homo de malo thesauro profert malum: ex abundantia enim cordis os loquitur.

12. Quid autem vocatis me Domine, Domine; et non facitis quae dico? Omnis qui venit ad me et audit sermones meos et facit eos, ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini aedificanti domum, qui fodit in altum, et posuit fundamentum supra petram. Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, et non potuit eam movere. Fundata enim erat supra petram. Qui autem audit et non facit, similis est homini aedificanti domum suam supra terram sine fundamento; in quam illisus est fluvius, et continuo cecidit, et facta est ruina domus illius magna.

1. Ambrosius (lib. 5 in Luc., cap. quod discipuli vellebant spicas). Non solum comprehensione verborum, sed etiam ipso usu specieque gestorum incipit hominem Dominus veteris observatione legis exuere: unde dicitur: *Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas et manducabant, confricantes eas manibus suis.* Beda (cap. 19 in Lucam, in princ.). Non habentes enim discipuli spatium manducandi propter importunitatem turbarum, esuriebant ut homines; sed vellentes spicas inediam consolabantur: quod est indicium austerioris vitae, non praeparatas escas, sed simplices quaerere cibos. Theophylactus (in princ. Comm. in cap. 6). Dicit autem: *In sabbato secundo primo:* quia Judaei omnem festivitatem sabbatum nuncupabant: requies enim dicitur sabbatum: multoties ergo contingebat in parasceve festivitas, et vocabant parascevem sabbatum propter festum; deinde principale sabbatum secundum primum dicebant, quasi secundum existens a praecedentis diei festivitate. Cyrillus (1). Duplex enim erat festum; et principalis festi, et alterius solemnitatis sabbati. Isidorus (2). Vel dicit, *Secundo primo*: quia secundum erat pascha, primum autem azymorum: cum immolarent enim pascha in sero, sequenti die festum azymorum celebrabant. Quod autem ita sit, patet ex hoc quod Apostoli vellebant spicas, et manducabant: in illo namque tempore spicae flectuntur a fructu. Epiphanius (lib. 1 contra haereses cap. 30). Die igitur sabbati visi sunt transeuntes per segetes, et spicas edebant, ostendentes quoniam dissolutum est vinculum sabbati, ubi magnum advenit sabbatum, hoc est Christus, qui fecit nos quiescere ab opere delictorum nostrorum. Cyrillus. Pharisaei

(1) Sicut Isidorus Pelusiota lib. 3, epist. 110, quam inscribit ad Isidorum Diaconum, qui petierat ab illo tale sibi sabbatum explicari (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* Chrysostomus *quem habet etiam Nicolai hom.* 40 *in Matth.*

autem et scribae ignari sacrarum Scripturarum, in unum conspiraverant ad reprehendendum Christi discipulos: unde sequitur: *Quidam autem Pharisaeorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis?* Dic mihi tu: Cum in sabbato tibi mensa proponitur, nonne frangis panem? Quid igitur alios reprehendis? Beda (cap. 19, in Luc. a med.). Alii vero dicunt, ipsi Domino haec fuisse objecta; sed a diversis et ipsi Domino et discipulis potuerunt objici; et cuicumque (1) objectum ad ipsum maxime respicit. Ambrosius (ubi supra). Dominus autem defensores legis arguit nescire quae legis sunt, exemplum inducens David: unde sequitur: *Et respondens Jesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit David, cum esurisset ipse et qui cum eo erant?* Cyrillus. Quasi dicat: Cum expresse dicat lex Moysi, Deuter. 1: « Judicate justum judicium, « nec considerabitis personam in judicio: » qualiter increpatis discipulos, qui usque in hodiernum diem extollitis David ut sanctum et Prophetam , cum Moysi praeceptum non servaverit? Chrysostomus (hom. 40 in Matth.). Et attende, quod quandocumque Domino fit sermo pro servis, idest discipulis, servos ducit in medium, scilicet David et sacerdotes; quando vero pro se, introducit Patrem, sicut ibi (Joan. 5), « Pater meus usque « modo operatur, et ego operor. » Theophylactus (par. a princ. Comm. in 6 cap.). Aliter autem eos reprimit cum subditur: *Et dicebat illis, quia dominus est Filius hominis etiam sabbati*; quasi dicat: Ego sum dominus sabbati tamquam dispositor, et sic ut legislator potestatem habeo solvere sabbatum: Filius enim hominis vocatus est Christus, qui Dei existens Filius, miraculose dignatus est Filius hominis propter homines fieri et vocari. Chrysostomus (2) (hom. 40 in Matth.). Marcus autem de communi natura hoc ipsum protulisse fatetur: dicebat enim Marc. 2, « Propter homines « sabbatum factum est, non homo propter sabba- « tum. » Expedit igitur potius sabbatum homini subjici, quam hunc (3) colla subjicere sabbato. Ambrosius (ubi supra). Non mediocre autem mysterium hoc est. Ager enim est hic mundus; agri seges in sanatione humani generis fecunditas numerosa sanctorum; spicae agri fructus Ecclesiae, quos operibus discutientes suis Apostoli pascebantur, nostro se alentes profectu, et tamquam folliculis corporum, mentium fructus ad fidei lucem praeclaris operum suorum miraculis eruebant. Beda (cap. 29 in Lucam, circ. med.). Spicas enim confricant: quia in illis quos in corpus Christi volunt trajicere, mortificant veterem hominem cum actibus suis, a terrena intentione extrahendo. Ambrosius (lib. 5 in Lucam cap. « Primo sabbato »). Sed hoc putabant Judaei sabbato non licere; Christus autem novae gratiae munere designabat otium legis, opus gratiae: mire tamen secundo primum, non primo secundum sabbatum dixit: quia sabbatum illud ex lege solutum est quod erat primum; et hoc primum factum est quod secundo constitutum est. Sabbatum igitur dicitur secundum juxta numerum, primum juxta operationis gratiam: melius est enim sabbatum quo impunitas datur, quam quo poena praescribitur. Aut hoc forte primum est in praedestinatione (1) consilii, et secundum in sanctione decreti. Deinde quod David cum sociis fugit, hic praefiguratus in lege Christus est, qui cum Apostolis principem mundi lateret. Quomodo autem ille observator legis, atque defensor panes et ipse manducavit, et dedit his qui secum erant, quos non licebat manducare nisi sacerdotibus; nisi ut per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad usum transire populorum; sive quod omnes vitam sacerdotalem debemus imitari; sive quod omnes filii Ecclesiae sacerdotes sunt? ungimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spirituales. Si autem sabbatum propter homines factum est: utilitas autem hominum postulabat esurientem hominem, qui diu fuerit terrae fructibus abdicatus (2), veteris famis (3) vitare jejunia: non utique lex solvitur, sed impletur.

2. Ambrosius (lib. 5 in Lucam cap. ut sup.). Hic ad alia progreditur Dominus; nam qui totum hominem salvum facere disposuerat, per singula membra curabat (4): unde dicitur: *Factum est autem in alio sabbato ut intraret in synagogam, et doceret.* Beda (cap. 20 in Luc. in princ.). Sabbatis maxime curat et docet, non solum propter insinuandum spirituale sabbatum, sed etiam propter celebriorem populi conventum. Cyrillus (5). Docebat autem revera transcendentia intellectum, et quae salutis futurae per eum reserabant audientibus semitam; deinde, praecedente doctrina, subito divinam ostendebat virtutem: unde sequitur: *Et erat ibi homo, et manus ejus dextera arida.* Beda (super *Observabant eum*). Quia vero destructionem sabbati quam in discipulis arguebant, probabili magister excusaverat exemplo; nunc ipsum observando magistrum calumniari volunt: unde sequitur: *Observabant autem scribae et Pharisaei si in sabbato curaret*: ut scilicet si non curet, crudelitatis vel imbecillitatis; si curet, transgressionis vitio arguant: unde sequitur: *Ut invenirent unde accusarent eum.* Cyrillus (6). Hic enim est mos adversarii: pascit in se doloris morbum aliorum praeconiis. Sed Dominus novit omnia, et corda rimatur: unde sequitur: *Ipse autem sciebat cogitationes eorum, et ait homini qui habebat manum aridam: Surge et sta in medio: et surgens stetit*: ut forsan incitaret ad pietatem crudelem Pharisaeum, et ipsa passio flammas mitigaret livoris. Beda (cap. 20 in Lucam, super *Si licet sabbato curare*). Praeveniens autem Dominus calumniam quam sibi praeparabant, arguit eos qui praecepta legis male interpretando etiam a bonis operibus sabbato aestimabant feriandum, cum lex a servili opere, idest a malis, abstinere praecipiat in sabbato: unde sequitur: *Ait autem ad illos Jesus: Interrogo vos, si licet sabbato bene facere, an male?* Cyrillus. Nimis est idonea quaestio: nam si licet in sabbato benefacere, nec aliquid obstat ut laborantes a Deo misericordiam consequantur, desinas colligere adversus Christum calumniam; si autem non licet in sabbato benefacere, et lex prohibet animarum salutem, factus es legis accusator. Ipsam quoque sabbati sanctionem si velimus discutere, ad opus pietatis introductum fuisse re-

(1) *P. Nicolai legit* sit objectum.
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* huic.

(1) *Al.* hoc forte primum est, hoc in praedestinatione.
(2) *Al.* abdicatis.
(3) *Al.* panis.
(4) *Al.* currebat.
(5) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

periemus. Jussit enim in sabbato feriari: « ut quie« scat (inquit Deut. 5) puer tuus, et ancilla « tua, bos tuus, et quodlibet pecus tuum. » Qui vero bovis miseretur et ceterorum pecorum, quomodo non miserebitur hominis gravi morbo perplexi? Ambrosius (tit. de curatione hominis). Lex autem in praesentibus formam praefiguravit futurorum; in quibus utique malorum feriae sunt, non bonorum: nam licet saecularia opera conquiescant, non otiosus tamen boni operis actus est, in Dei laudes requiescere. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 9). Cum autem Dominus corpus curaverit, sic interrogavit: *Animam salvam facere, an perdere?* Vel quia illa miracula propter fidem faciebat, ubi salus est animae; vel quia ipsa sanatio manus dexterae salutem animae significabat, quae a bonis operibus cessans, aridam quodammodo dexteram habere videbatur; vel animam pro homine posuit, sicut dici solet, Tot animae ibi fuerunt. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 35). Sed potest movere quomodo Matthaeus dixerit quod ipsi interrogaverunt Dominum, si licet curare sabbato; cum Lucas hic illos potius a Domino interrogatos esse perhibeat. Itaque intelligendum est, quod illi prius interrogaverunt Dominum, si licet sabbato curare. Deinde intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quaerentium, constituit in medio eum quem fuerat sanaturus, et interrogavit quae Marcus et Lucas eum interrogasse commemorant.

Sequitur, *Et circumspectis omnibus.* Titus Quasi collectis omnium oculis, quin etiam incitata mente eorum ad considerationem negotii, *dixit homini: Extende manum tuam*: ego tibi mando qui creavi hominem. Audit autem qui laesam habebat manum, et sanus fit: unde sequitur: *Et extendit, et restituta est sanitati manus ejus.* Quos autem oportebat in miraculo stupere, augent malitiam; unde sequitur: *Ipsi autem repleti sunt insipientia, et colloquebantur ad invicem, quidnam facerent de Jesu.* Origenes (1). Et, ut narrat Matthaeus, exeunt et consiliantur, ut occidant eum. Cyrillus. Cernis o Pharisaee, operantem divina, ac superna majestate liberantem languentes, et mortem portas ex livore. Beda (cap. 20). Homo autem iste humanum genus significat in fecunditate boni operis arefactum pro manu in primo parente ad pomum extensa, quam sanavit innocens manus in cruce extensa. Et bene manus in synagoga erat arida; quia ubi majus donum scientiae, ibi transgressor majori subjacet culpae. Ambrosius (ubi supra). Audisti igitur verba dicentis, *Extende manum tuam.* Communis ista generalisque medicina est: et tu qui putas manum habere te sanam, cave ne avaritia vel sacrilegio contrahatur. Extende saepius ea, ut proximum juves, ut viduae praesidium feras; eripias injuriae quem vides injuste contumeliae subjacere; extende ad pauperem, qui te obsecrat; extende ad Dominum pro peccatis tuis: sic manus extenditur, sic manus (2) sanatur.

3. Glossa. (3) Insurgentibus adversariis contra Christi miracula et doctrinam, Apostolos elegit quasi defensores veritatis et testes: quorum electioni orationem praemittit: unde dicitur: *Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare.* Ambrosius (lib. 5 in Luc. de oratione Jesu). Noli insidiatrices aperire aures, ut putes Filium Dei quasi infirmum rogare, ut impetret quod implere non possit: potestatis enim auctor (1), obedientiae magister, ad praecepta virtutis suo nos informat exemplo. Cyrillus. Scrutemur igitur in his quae Christus egit, qualiter nos doceat orationibus divinis insistere, semotim scilicet et secreto, nemine vidente, amota quoque mundana solicitudine, ut sursum ad divinae speculationis intuitum erigatur intentio: quod designatur in hoc quod semotim orabat Jesus exiens in montem. Ambrosius (ubi supra). Ubique etiam solus obsecrat: Dei enim consilium humana vota non capiunt; nec quisquam interiorum potest esse particeps Christi (2). Non autem omnis qui orat, ascendit in montem, sed qui orat a terrenis ad superiora progrediens; sed non ille qui de saeculi divitiis aut de honore solicitus est. Omnes sublimes in montem ascendunt: quare in Evangelio invenies solos in montem cum Domino ascendisse discipulos. Species autem tibi, Christiane, datur; forma praescribitur quam debeas aemulari, cum sequitur: *Et erat pernoctans in oratione Dei.* Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Chrysostomus (homil. 42 ad pop. Antiochen. ante med.) (3). Exurge igitur et tu tempore noctis. Purior est enim tunc temporis anima; ipsae tenebrae, silentium nimium possunt sufficienter ad compunctionem perducere. Ceterum si ipsum quoque caelum inspicias punctatum stellis, quasi infinitis luminibus; si consideres quod qui per diem saltant injurianturque, hi tunc nihil a mortuis discrepant; detestaberis quemlibet ausum humanum. Haec omnia sufficiunt ad animam erigendam: tunc non vexat inanis gloria, non acedia, non concitatio occupat: non sic ignis ferri sequestrat rubiginem, velut nocturna oratio aeruginem peccatorum. Quem de die solis aestus perussit (4), nocte refrigeratur. Quemlibet rorem superant nocturnae lacrymae; et contra concupiscentiam valent, et quemlibet timorem. Si vero praedicto rore non foveatur, homo arescit sub die. Quapropter licet non multum ores noctu, semel ora vigilando, et sufficit: ostende quod non solum ad corpus nox pertinet, sed etiam ad animam. Ambrosius (cap. de oratione Jesu, lib. 5 in Lucam). Quid autem te facere convenit cum vis aliquod officium pietatis adoriri, quando Christus missurus Apostolos prius oravit? sequitur enim: *Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit*; quos scilicet ad propagandum auxilium salutis humanae per terrarum orbem satores fidei destinavit. Simul adverte caeleste consilium: non sapientes aliquos, non divites, non nobiles, sed piscatores et publicanos, quos dirigeret elegit; ne divitiis aut potentiae nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur; ut veritatis ratio, non disputationis gratia praevaleret. Cyrillus (5). Attende autem maximam Evangelistae sedulitatem: non solum dicit electos fuisse sacros Apostolos; immo nominatim

(1) *Al.* Chrysostomus, *ut habet etiam Nicolai*, hom. 41.
(2) *Al. omittitur* manus.
(3) Nihil tale in Glossa quae extat (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. deest* auctor.
(2) *Al.* nec quisque inferiorum potest esse particeps Christo.
(3) Sumpta est haec pars ex homil. 26 in Acta, ut nec fere aliud homiliae illae (*ad populum Antiochenum*) sunt nisi collectiones aliarum quarumdam hinc et inde (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* percussit.
(5) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

eos enumerat, ne quisquam audeat alios inscribere Apostolorum catalogo.

Simonem quem cognominavit Petrum, et Andream fratrem ejus. BEDA (cap. 21 in Lucam). Non modo primum eum cognominavit, sed longe prius; cum ab Andrea adducto dicitur Joan. 1: « Tu « vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus: » Sed volens Lucas nomina Apostolorum enumerare, cum necesse haberet Petrum dicere, breviter voluit innuere quod non hoc antea cognominaretur, sed ita Dominus cognominaverit. EUSEBIUS (1). Secunda autem combinatio est Jacobi et Joannis: unde sequitur: *Jacobum et Joannem*; ambos scilicet filios Zebedaei, qui etiam piscatores fuerunt. Post hos autem dicit: *Philippum et Bartholomaeum.* Philippum dicit Joannes fuisse de Bethsaida concivem Andreae et Petri: ipse quoque Bartholomaeus vir simplex, et expers scientiae mundanae et amaritudinis. Matthaeus vero ex his qui prius census exigebant vocatus est, de quo subdit: *Matthaeum, et Thomam.* BEDA (ubi supra ante medium). Matthaeus compari suo Thomae in ordine, humilitatis causa se supponit, cum a ceteris Evangelistis praelatus sit.

Sequitur: *Jacobum Alphaei, et Simonem, qui vocatur Zelotes.* GLOSSA. Quia scilicet fuit de Cana Galilaeae, qui interpretatur zelus, quod additur ad differentiam Simonis Petri.

Sequitur: *Judam Jacobi, et Judam Iscariotem qui fuit proditor.* AUGUSTINUS de conc. Evang. (lib. 20 cap. 5). In nomine Judae Jacobi Lucas videtur discrepare a Matthaeo, qui eum Thaddaeum appellat. Sed quis unquam prohibuit duobus vel tribus nominibus unum hominem vocari? Eligitur autem Judas proditor, non per imprudentiam, sed per providentiam: susceperat quidem hominis fragilitatem, et ideo nec has partes recusavit infirmitatis humanae: voluit ab Apostolo suo tradi, ut tu a socio proditus moderate feras, tuum errasse judicium, periisse beneficium. (2) BEDA (3). Mystice autem mons in quo Apostolos elegit, altitudinem designat justitiae, qua instituendi erant, et eam praedicaturi: sic et lex in monte data fuit. CYRILLUS (4). Quod si libet interpretationem apostolicorum nominum scire, scito quia Petrus dicitur dissolvens vel agnoscens; Andreas decora potentia vel respondens; Jacobus autem supplantator doloris; Joannes Domini gratia; Matthaeus donatus; Philippus os magnum vel orificium lampadis; Bartholomaeus filius aquas suspendentis; Thomas abyssus, vel geminus; Jacobus Alphaei supplantator gressus vitae; Judas confessio et Simon obedientia.

4. CYRILLUS (5). Celebrata ordinatione Apostolorum. pluribus congregatis et de regione Judaeorum, necnon a maritima Tyri et Sidonis, qui erant idolatrae, constituit eos totius orbis doctores, utpote qui evocarent Judaeos a legis servitute, cultores autem daemonum ab errore gentili ad veritatis cognitionem: unde dicitur: *Et descendens de monte cum illis, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis ab omni Judaea et Hierusalem et maritima.* BEDA (cap. 21 in Lucam aliqu. ante finem). Non a proximo mari Galilaeae maritima dicit, quia hoc non miraculi loco poneretur; sed a mari magno cognominatur, in quo etiam Tyrus et Sidon comprehendi poterant: de quibus sequitur: *Et Tyri et Sidonis*: quae quia civitates Gentium sunt, consulto nominatim ponuntur, ut quanta sit fama virtusque Salvatoris intimetur, quae exteras etiam (1) ad sanitatem doctrinamque capessendam civitates accersierat: unde sequitur: *Qui venerant ut audirent eum.* THEOPHYLACTUS (super *Qui venerant ut audirent*). Hoc est ad animarum medelam; *et sanarentur a languoribus suis*, hoc est ad medelam eorum corporum. CYRILLUS (2). Postquam autem sacros (3) publicavit, Apostolos, plurima et ardua fecit miracula: ut qui convenerant Judaei et Gentiles, scirent eos decoratos esse a Christo dignitate Apostolatus; et quod ipse non erat sicut unus aliorum hominum, magis autem Deus, ut Verbum incarnatum: unde sequitur: *Et omnis turba quaerebat eum tangere: quia virtus de illo exibat et sanabat omnes.* Neque enim alienam virtutem accipiebat Christus: sed cum naturaliter esset Deus, propriam virtutem supra infirmos emittens sanabat omnes. AMBROSIUS (lib. 5 in Luc. de descensu Jesu ad docendum). Adverte autem omnia diligenter, quomodo et cum Apostolis ascendat, ac descendat ad turbas; quomodo eum turba non sequitur ad excelsa; denique ubi descendit, invenit infirmos: in excelsis enim infirmi esse non possunt. BEDA (cap. 21 in Lucam). Raro hoc quoque uspiam vel turbas Dominum ad altiora sequi, vel quempiam debilem invenies in monte curari; sed extincta febre libidinum, accensaque scientiae luce, pedetentim quemquam ad culmen subire virtutum. Turba autem quae Dominum tangere potuit, spiritus illius virtute sanatur, ut supra leprosus Domino tangente mundatur. Tactus ergo Salvatoris opus est salutis, quem tangere est fideliter in eum credere a quo tangi est ejus munere sanari.

5. CYRILLUS (4). Post Apostolorum ordinationem, ad evangelicae vitae novitatem Salvator suos discipulos rectificavit. AMBROSIUS (lib. 5 ut supra). Divinitatis autem prompturus oracula, incipit esse sublimior; etsi in humili stabat, tamen oculos elevavit: unde dicitur: *Et ipse elevatis oculis.* Quid est levare oculos nisi interius lumen aperire? BEDA (cap. 22 in Lucam). Et quamvis generaliter omnibus loquatur, specialius tamen oculos in discipulos levat: sequitur enim, *In discipulos suos*: ut his qui verbum intenta cordis aure percipiunt, latius saporis intimi lumen aperiat. AMBROSIUS (lib. 5 in Luc. cap. de ser. Domini in monte). Quatuor autem tantum beatitudines Lucas posuit, octo vero Matthaeus: sed in istis octo illae sunt quatuor, et in istis quatuor illae octo. Hic enim quatuor velut virtutes amplexus est cardinales; ille in illis octo mysticum ordinem reservavit: sicut enim spei nostrae octava perfectio est, ita octava summa virtutum est. Primam autem beatitudinem paupertatis uterque Evangelista posuit: ordine enim prima est, et parens quaedam virtutum: quia qui contempserit saecularia, ipse merebitur sempiterna: nec potest quisquam meritum regni caelestis adipisci qui a mundi cupiditate pres-

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *In editione Nicolini notatur ad marginem:* Glossa ordinaria haec habet.
(3) Super sequentem textum, non super praecedentem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* externas quoque.
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* sacerdos.
(4) In Cat. (*Ex edit. P. Nicolai*).

sus emergendi (1) non habet facultatem: unde sequitur: *Dicebat, Beati pauperes.* Chrysostomus (2). In Evangelio quidem quod est secundum Matthaeum beatos fieri dixit pauperes spiritu, ut intelligamus esse pauperem spiritu, habentem intellectum modestum, et quodammodo remissum: unde dicit Salvator, Matth. 11: « Discite a me, quia mitis « sum et humilis corde. » Hic autem beatos asserit pauperes, non addito *spiritu*, pauperes appellans divitias contemnentes: decebat enim ut cum praenuntiaturi essent salutiferi Evangelii dogma, mentem non gererent cupidam, sed promptum affectum haberent erga majora. (3) Basilius (4). Non autem omnis quem paupertas premit, beatus est, sed qui Christi praeceptum mundanis praetulerit opibus. Plures enim pauperes sunt in substantia, avarissimi tamen secundum affectum; quos non salvat paupertas, sed affectus damnat. Nihil enim involuntarium beatificabile est, eo quod omnis virtus libero designatur arbitrio. Beatus ergo pauper, quasi Christi discipulos, qui pro nobis paupertatem sustinuit: nam ipse Dominus quodlibet opus implevit quod ad beatitudinem ducit, se praebens exemplar discentibus. Eusebius (5). Sed cum caeleste regnum in multis gradibus bonorum consideretur, primus gradus scandentium est eorum qui divino intuitu colunt paupertatem; tales autem fecit eos qui primo facti sunt ejus discipuli: ob hoc in eorum persona dicit: *Quia vestrum est regnum Dei*; quasi demonstrative hoc proferens ad praesentes ad quos etiam oculos elevavit. Chrysostomus (6). Postquam igitur mandavit paupertatem colere, ea quae consequuntur inopiam coronat honoribus. Contingit autem paupertatem colentes, necessariorum incurrere defectum, et vix acquirere victum; idcirco non sinit discipulos pusillanimes super hoc fieri, dicens: *Beati qui nunc esuritis.* Beda (7) (super his verbis). Idest, beati qui castigatis corpus vestrum et servituti subjicitis, qui in fame et siti verbo operam datis: quia caelestium tunc gaudiorum habebitis ubertate perfrui. Gregorius Nyssenus (8). Altius autem, sicut secundum sensibilem escam diversificatur participantium appetitus ad comestibilium species, sic et in cibo animae, ab his quidem opinabile, ab his autem appetitur quod naturaliter est bonum: unde hic secundum Matthaeum beatificantur qui justitiam loco cibi et potus reputant; non, inquam, particularem, sed universalem virtutem, quam qui esurit beatificandum dicit. Beda (cap. 22 in Lucam). Apertissime nos instruens nunquam nos satis justos aestimare debere, sed quotidianum justitiae semper amare profectum; ad cujus perfectam saturitatem non in hoc saeculo sed in futuro possumus pervenire, ut (9) Psalmista ostendit dicens Psal. 16: « Satiabor cum manifestabitur gloria tua: » unde sequitur, *Quia saturabimini.* Gregorius Nyssenus (10). Avidis enim justitiae, desideratorum copiam spondet. Nihil enim eorum quae secundum voluptatem in vita quaeruntur satiat inquirentes; solum autem virtutis studium subsequitur praemium quod indeficiens gaudium inserit animae. Cyrillus (1). Consequitur autem inopiam non solum defectus rerum ad delectationem facientium, sed etiam depressus vultus propter moestitiam: unde sequitur: *Beati qui nunc fletis.* Beneficat flentes: non eos qui simpliciter ab oculis lacrymas emittunt: commune enim est hoc tam fidelibus quam infidelibus, si quid tristium accidat. Magis autem illos beatos asserit qui levem vitam et implicitam carnalibus voluptatibus deditam vitant refutantes delicias, et pene lacrymantes propter odium mundanorum. Chrysostomus (hom. 18, ad pop. Antioch.). Magnum quid vero secundum Deum tristitia est, et impetrat poenitentiam in salutem; unde Paulus, cum non haberet suos defectus flere, pro alienis lugebat. Talis luctus est alacritatis materia: unde sequitur, *Quia ridebitis.* Etenim si nihil prosumus his pro quibus flemus, tamen proficimus nobismetipsis: nam qui sic aliena deflet, multo magis non praeteribit inflebiliter sua delicta; magis autem nec facile labetur in scelus. Non dissolvamur in hac brevi vita, ne suspiremus in infinita: non quaeramus delicias, a quibus manat luctus et dolor nimius; sed tristemur tristitia, quae germinat veniam. Est etiam Dominum saepius reperire lugentem, ridentem nequaquam. Basilius (2). Promittit autem flentibus risum, non quidem emissum per mandibulas sonum, sed meram et impermixtam cuilibet tristitiae alacritatem. Beda (cap. 22 in Lucam, super *Beati eritis*). Qui ergo propter divitias hereditatis (3) Christi, propter panem vitae aeternae, propter spem caelestium gaudiorum, fletus, esuriem, paupertamque pati desiderat, beatus est; multo autem beatior qui has virtutes inter adversa servare non trepidat: unde sequitur: *Beati eritis cum vos oderint homines*: licet enim homines odiant corde nefando, dilectum cor Christo laedere nequeunt. Sequitur, *Et cum separaverint vos.* Separent, et a synagoga expellant: Christus invenit et confirmat. Sequitur, *Et exprobraverint.* Exprobrent nomen crucifixi: ipse commortuos sibi corresuscitat, et consedere facit in caelestibus. Sequitur: *Et ejecerint nomen vestrum tamquam malum:* ubi nomen Christianorum significat, quod a Gentibus Judaeisque saepissime quantum ad ipsos memoriae abrasum, et ab hominibus est abjectum, nulla existente causa odii, nisi *propter Filium hominis*; qui scilicet credentes nomen Christi, suum cognomen facere voluerunt. Docet ergo eos ab hominibus insectandos, sed ultra homines esse beandos: unde sequitur: *Gaudete in illa die, et exultate*: *ecce enim merces vestra multa est in caelo.* Chrysostomus (4). Multum et paucum mensuratur dignitate proferentis. Quaeramus igitur: Quis multam promisit mercedem? Si quidem Propheta vel Apostolus, velut homo paucum esse multum existimavit; nunc autem Dominus, qui possidet perennes thesauros; et opes quae quemlibet intellectum transcendunt, multam pollicitus est mercedem. Basilius (5). Rursus, magnum aliquando absolutam habet intentionem; sicut magnum est caelum, et magna est terra: aliquando vero ad ali-

(1) *Al.* cupiditatem post se emergendi, *forte* mergendi.
(2) Cyrillus ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* Cyrillus.
(4) In Psalm. 33 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Cyrillus ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* Cyrillus.
(8) De Beatitudinibus orat. 4 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al. omittitur* ut *P. Nicolai legit* sed in futuro nos posse perveuire, Psalmista ostendit etc.
(10) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In hom. de gratiarum actione (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* haereditarias.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

quid habet relationem: ut magnus equus et bos in comparatione similium. Sic arbitror multam fore mercedem repositam patientibus opprobria propter Christum, non tamquam comparatam ad ea quae penes nos sunt, sed in se multam existentem, et tamquam a Deo donatam. DAMASCENUS (1). Illa etiam quae mensurari vel numerari possunt, determinate ingeruntur; quod autem ex quadam excellentia omnem transcendit mensuram et numerum, indeterminate dicitur magnum et multum: puta quando dicimus multam esse Dei misericordiam. EUSEBIUS (2). Deinde muniens discipulos ad pugnam adversariorum, quam passuri erant per totum orbem praedicantes, subdit: *Secundum haec enim faciebant Prophetis patres eorum*. AMBROSIUS (cap. de beatitud.). Quia Prophetas Judaei (3) usque ad mortem corporis persecuti sunt. BEDA (cap. 22 in Lucam). Quia vera dicentes solent persecutionem pati; nec tamen ideo Prophetae antiqui timore persecutionis a veritatis praedicatione defecerunt (4). AMBROSIUS (cap. de ser. Domini in monte). In hoc ergo quod dicit, *Beati pauperes*, habes temperantiam, quae a peccato abstinet, saeculum calcat, illecebrosa non quaerit. *Beati qui esuritis*: habes justitiam: qui enim esurienti compatitur, compatiendo largitur, largiendo fit justus, quia justitia ejus manet in aeternum. *Beati qui nunc fletis*: habes prudentiam, cujus est flere quotidiana, et ea quae aeterna sunt quaerere. *Beati eritis cum vos oderint homines*: habes fortitudinem; sed eam quae non odium meretur ex crimine, sed persecutionem patitur ex fide. Sic enim ad passionis pervenitur coronam, si gratiam hominum negligas, divinam sequaris. Ergo temperantia, cordis habet munditiam, justitia misericordiam, pacem prudentia, mansuetudinem fortitudo. Connexae sibi sunt et concatenatae virtutes, ut qui unam habet, plures habere videatur: et sanctis una competit virtus; sed ejus quae fuerit uberior, uberius est praemium. Quanta hospitalitas in Abraham, quanta humilitas? Sed quia fide praestitit, fidei prae ceteris meruit principatum. Ergo unicuique plura praemia, quia plurima incentiva virtutum: sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiam in praemio redundantius.

6. CYRILLUS (5). Praedicto, quod paupertas propter Deum causa sit cujuslibet boni, et quod esurire et flere non vacabit mercede sanctorum; transfert sermonem ad opposita, et innuit ipsa damnationis et supplicii fore materiam: unde dicitur: *Verumtamen vae vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram* (6). CYRILLUS. Haec enim dictio *vae* semper in Scripturis dicitur his qui non possunt evadere a futuro supplicio. AMBROSIUS (lib. 5 in Lucam cap. de vae improborum). Licet autem in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum, pleraque tamen sunt incentiva virtutum; quamquam virtus subsidia non requirat, et commendatior sit collatio pauperis, quam divitis liberalitas; tamen non eos qui habent divitias, sed eos qui uti his nesciant, sententiae caelestis auctoritate condemnat. Nam ut ille pauper laudabilior est qui prompto largitur affectu, ita criminosior dives est qui de eo referre gratiam Deo debuit quod accepit, nec censum ad communem usum datum sine usu abscondere. Non census igitur, sed affectus in crimine est. Et quamquam nulla poena gravior sit quam successorum profutura compendiis anxio timore servare; tamen quoniam avaritiae desideria congerendi quadam voluptate pascuntur, qui consolationem vitae praesentis habuerunt, remunerationem perpetuam perdiderunt. Possumus tamen hic divitem intelligere populum Judaeorum, vel haereticos, vel certe Pharisaeos, qui ubertate verborum, et quodam ambitiosae facundiae patrimonio delectati, simplicitatem verae fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt.

Sequitur: *Vae vobis qui saturati estis, quia esurietis*. BEDA (cap. 22 super illud, *Vae vobis*). Dives ille purpuratus saturabatur, epulans quotidie splendide; sed dirum *vae* sustinebat esuriens, quando de Lazari, quem despexerat, digito guttam aquae quaerebat. BASILIUS (1). Quod autem necessaria sit abstinentiae ratio, palam est ex eo quod Apostolus eam inter fructus Spiritus enumeravit. Subjectio enim corporis per nihil aliud sic obtinetur, sicut per abstinentiam; qua sicut quodam freno decet compescere juventutis fervorem. Est igitur abstinentia interemptio criminis, amotio passionum, vitae spiritualis initium, obtundens in se illecebrarum aculeum. Ne autem coincidentia fiat cum inimicis Dei, docet accipi quodlibet cum exigit tempus, ad ostendendum quod mundis omnia munda; procedendo quidem ad necessaria vitae, abstinendo autem omnino ab his quae faciunt ad voluptatem. Attamen nec eamdem horam sibi cunctos sancire possibile, nec modum nec mensuram. Sit autem communis intentio non expectare repletionem: replere namque ventrem, ipsum quoque corpus inutile facit erga proprias operationes, somnolentum, et ad nocumenta, dispositum. BEDA (cap. 22 super illud, *Vae qui saturati*). Aliter. Si beati sunt illi qui justitiae semper esuriunt opera, infelices e contra aestimandi sunt (2) qui sibi in desideriis placentes, nullam veri boni famem patiuntur.

Sequitur: *Vae vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis*. BASILIUS (3). Cum Dominus ridentes nunc arguat, palam est quod nunquam erit fideli tempus risus; et praecipue in tanta multitudine eorum qui in peccato moriuntur, pro quibus oportet lugere. Superfluus autem risus est immoderantiae signum, et effrenis animae motus; sed usque ad vultus jucunditatem exprimere passionem animae non dedecet (4). CHRYSOSTOMUS (5). Dic autem mihi cur concuteris et defluis qui debes assistere terribili judicio, et ponere rationem de omnibus hic (6) operatis? BEDA (cap. 22 super *Vae cum benedixerint*). Quia vero ipsa peccati nutrix adulatio, sicut oleum flammis, sic in culpa ardentibus solita est ministrare fomentum, subdit: *Vae cum benedixerint vobis omnes homines*. CHRYSOSTOMUS (7).

(1) In lib. de logica, cap. 49 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* Judaeis.
(4) *In editis hic repetitur superior Eusebii sententia, ejus quoque indice apposito, in hunc modum*: EUSEBIUS. Hoc autem dicebat muniens discipulos ad pugnam adversariorum praedicantes per totum orbem. *Omittit tamen Nicolai*.
(5) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) CHRYSOSTOMUS in hom. 17 in Genesim (*Ex edit. P. Nic.*).

(1) Ut supra, in Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. omittitur* sunt.
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* decet.
(5) Hom. 6 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* sic.
(7) In Cat. Graec. PP. vel quo ad verba, vel quo ad sensum, hom. 15. 19 et 71, in epist. ad Rom. et hom. 30 in 2 ad Corinth. et in epist. ad Titum hom. 2 (*Ex edit. P. Nic.*).

Non autem contrarium est quod hic dicitur ei quod alibi Dominus dicit, Matth. 5: « Luceat lux vestra « coram hominibus: » ut scilicet manifestemus bene agere ad gloriam Dei, non ad propriam. Perniciosum enim quid est inanis gloria: et inde sumit ortum iniquitas atque desperatio, et mater malorum avaritia. Quod si viam quaeris divertendi ab hoc, dirigas aspectum semper ad Deum, et esto contentus ea quae apud eum est gloria: nam si in qualibet facultate doctiores eligere oportet in arbitros, quomodo virtutis experimentum pluribus credis, non autem illi qui prae omnibus eam novit et dare et coronare potest? A quo si gloriam cupis vita laudem humanam: de nullo enim alio magis consuevimus admirari quam de respuente gloriam. Quod si nos, multo magis Dominus omnium. Deinde illud consideres (1), quod hominum gloria celeriter deficit, quia per cursum temporis oblivioni traditur.

Sequitur: *Secundum haec enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.* Beda (cap. 22 in Lucam). Pseudoprophetae significantur, eo quod ad captandum vulgi favorem futura praeloqui conentur. Itaque Dominus in monte beatitudines solummodo proborum, in campo vero etiam vae describit reproborum: quia rudes adhuc auditores necesse est terroribus ad bona compelli, perfectos autem satis est praemiis invitari. Ambrosius (lib. 5 in Lucam, cap. de vae improborum). Et attende quod Matthaeus praemiis ad virtutem et fidem populos provocavit; hic autem etiam a criminibus atque peccatis futurorum suppliciorum denuntiatione deterruit.

7. Beda (super *Sed vobis dico*). Quia dixerat supra quid ab inimicis pati possent, nunc qualiter cum eisdem inimicis agere debeant ostendit, dicens: *Sed vobis dico qui auditis.* Ambrosius (lib. 5 in Lucam ubi supra). Non otiose plurimorum factorum caelestium enumeratione progressus ad hunc locum serius venit, ut populus divinis miraculis roboratus ultra legis tramitem virtutum vestigiis progredi edoceretur. Denique inter tria maxima, spem, fidem et caritatem, major est caritas, quae ordinatur cum dicitur: *Diligite inimicos vestros.* Basilius (2). Inimici quidem proprium est obesse et insidiari. Omnis igitur qui qualitercumque nocet alicui, dicitur inimicus. Cyrillus (3). Conveniens autem erat hujusmodi conversatio Doctoribus sanctis, qui praedicaturi erant ubique terrarum salutarem sermonem; quos si contingeret velle recipere de persequentibus vindictam, omisissent eos ad cognitionem veritatis vocare. Chrysostomus (hom. 18 in Matth.). Non autem dicit, Ne odio habeas, sed diligas; neque simpliciter mandavit diligere, sed etiam benefacere: unde sequitur: *Benefacite his qui oderunt vos.* Basilius (4). Verum quia homo ex corpore consistit et anima; secundum animam quidem benefaciemus, hujusmodi arguentes et commonentes eos, et omnino ad conversionem manuducentes; secundum corpus autem benefacientes eis in necessariis victui. Sequitur: *Benedicite maledicentibus vobis* (5). Qui enim percutiunt proprias animas, digni sunt lacrymis et fletibus, non maledictionibus. Nihil enim detestabilius est anima maledica (1), nec immundius lingua quae maledictiones effert. Homo es; aspidum venena non evomas, nec vertaris in belluam. Est tibi datum os, non ut mordeas, sed ut aliorum vulnera sanes. Inimicos autem mandavit nobis annumerare gradui amicorum, non quorumcumque, sed praecipuorum, pro quibus orare solemus: unde sequitur: *Orate pro persequentibus vos.* Plerique autem e contra procumbentes, et fronte super terram percutientes, et manus expandentes, non pro suis criminibus orant Deum, sed adversus inimicos; quod nihil aliud est quam seipsum transfodere. Cum eum qui prohibuit contra inimicos orare, precaris ut te maledicentem inimicis exaudiat, quomodo possibile est audiri, quando provocas exauditurum, verberando inimicum coram rege, etsi non manibus, verbis tamen? Quid facis homo? Stas ut veniam impetres peccatorum, et imples os amaritudine. Mitigationum est tempus, orationis et gemitus, non furoris. Beda (super *Benedicite maledicentibus*). Sed merito movetur quaestio, quomodo in Prophetis inveniuntur multae imprecationes adversus inimicos. Ubi videndum est, quia Prophetae per imprecationem quid esset futurum cecinerunt, non optantis voto, sed spiritu praevidentis. Cyrillus (2). Vetus autem lex mandabat non offendere alios; vel si prius fuerimus laesi, non ultra proportiones laedentium iras protendere: sed perfectio legis in Christo est, et in suis mandatis: unde sequitur: *Et qui te percutit in maxillam, praebe ei et alteram* (3). Chrysostomus (hom. 18 in Matth.). Nam et medici cum calce feriuntur ab insanis, tunc maxime miserentur eis, et accingunt se ad eorum remedia. Tu quoque similem habeas conjecturam erga persequentes: ipsi namque sunt qui praecipue infirmantur: nec prius desistamus quam totam amaritudinem evomuerint: tunc uberes gratias agent tibi, et ipse Deus te coronabit, eo quod fratrem tuum in pessima aegritudine liberasti (4). Basilius (5). Fere autem cuncti contra hoc mandatum procedimus; et praesertim potentes vel principes, non solum si passi fuerint contumelias, sed et si praestita eis non sit reverentia; adversarios reputantes quicumque eos minus reveriti sunt quam se reputaverunt dignos. Est autem magna infamia principis esse promptum ad vindictam: nam et qualiter alium docebit nil mali pro malo rependere, qui nocenti retribuere satagit? Cyrillus (6). Vult autem Dominus insuper esse contemptorem rerum: unde sequitur: *Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere*: haec est enim virtus animae quae omnino aversa est a passione cupiditatis divitiarum. Decet enim eum qui pius est et oblivisci malorum, ut et ea quibus caros amicos juvamus, persequentibus conferamus. Chrysostomus (hom. 18 in Matth. ante med.). Non

(1) *Al.* confidas.
(2) In regulis brevioribus ad interrog. 176 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. PP.
(4) Ut supra (*Ex edit P. Nicolai*).
(5) Chrysostomus in Cat. Graec. Habetur autem apud illum, non uno loco, nec eodem tenore quo hic, sed sparsim et ex parte tum hom. 19 in Matth. tum hom. 22 et 29, inter illas quae *ad populum* inscribuntur, tum hom. 21 et 22 in epist. ad Rom. et hom. 5 in 2 Corinth et hom. 6 in 1 ad Timoth et hom. in Psal. 4, ut in Psalm. 140 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* maledicta.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Hic index Chrysostomi omittitur a P. Nicolai.*
(4) *Al.* Beda.
(5) In Isaiam. Notatur in Cat Graec. PP. sine indice loci; sed colligitur ex illius visione 2, super illud cap. 1, vers. 5: *Principes tui sequuntur retributiones* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

autem dixit, Fer humiliter injuriantis impetum; sed procedas per sapientiam, et ulterius te disponas ad patiendum quae ille cupiat facere, superans insolentiam ejus ubertate prudentiae, ut habito pudore in excellenti patientia tua discedat. Sed dicit aliquis: Quomodo potest hoc fieri? Cum videris Deum factum hominem tot passum pro te, adhuc quaeris et dubitas quomodo possibile sit nequitiis ignoscere conservorum? Quis tale passus est quale Dominus tuus dum ligaretur, flagellaretur, sputa perferens, mortem patiens? Unde sequitur: *Omni autem petenti te tribue.* AUGUSTINUS de Serm. Dom. (lib. 1, cap. 40 par. a princ.). Non dicit, Omnia petenti; sed ut id des quod juste et honeste potes, idest quod nec tibi nec alteri noceat, quantum sciri aut credi ab homine potest; et cui juste negaveris quod petit, indicanda est justitia; et aliquando melius aliquid tribues, cum petentem injusta correxeris. CHRYSOSTOMUS (hom. 3 de Lazar., ad fin. hom. 21 in Epist. ad Romanos). In hoc tamen peccamus non modicum, non solum non dando petentibus, sed et eos increpando. Cur, inquis, non laborat? Cur otiosus alitur? Dic mihi: et tu laborando possides? Sed et si laboras, ad hoc laboras ut vituperes alium? Propter unicum panem et tunicam appellas cupidum. Nihil tribuis? nec convicieris. Cur nec tu misereris, et volentibus dissuades? Si cunctis indifferenter erogaverimus, semper miserebimur. Quia enim Abraham cunctos recipiebat, recepit et Angelos. Nam etsi homicida sit et praedo, nonne tibi dignus videtur panis habendi? Non igitur simus severi aliorum censores, ne nos quoque exquisite judicemur.

Sequitur: *Et qui aufert quae tua sunt, ne repetas.* CHRYSOSTOMUS (hom. 10 in 1 Epist. ad Corinth.). A Deo percipimus omnia; quod autem dicimus meum et tuum, nuda tantum sunt verba: si namque domum tuam asseris, emisisti verbum carens substantia rei: nam et aer et solum et caementum creatoris sunt, tu etiam ipse qui domum construxisti: sed et si tuus sit usus dubitatur, non solum propter mortem, sed etiam propter rerum eventus. Anima tua non possidetur a te, et quo pacto tuae reputabuntur opes? Vult autem Deus tua fore quae tibi pro fratribus credita sunt; fient autem tua, si pro aliis dispensaveris; si vero tibi affluenter expenderis, quae sunt tua jam facta sunt aliena. Sed propter nefandam opum cupidinem homines in curiis conrixantur; contra quod Christus ait, *Et qui aufert quae tua sunt, ne repetas.* AUGUSTINUS de Serm. Domini (lib. 2, cap. 36). Quod de veste, domo, fundo, jumento, et generaliter omni pecunia dicit. Non autem Christianum oportet sic possidere servum quomodo equum aut argentum. Servus si honestius a te regeretur quam ab illo qui eum tibi cupit auferre; nescio utrum quisquam dicere audeat eum debere contemni. CHRYSOSTOMUS (1). Est autem nobis insita lex naturalis per quam dignoscimus quid sit virtus et vitium; unde sequitur: *Et prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.* Non ait, Quaecumque non vultis ut faciant, nec vos faciatis: cum enim duae sint viae quae ducunt ad virtutem, scilicet abstinentia mali, et operatio boni; hanc ponit, per istam et illam (1) significans. Et si quidem dixisset, Ut sitis homines, diligite bestias, esset mandatum difficile; si vero homines diligere jussit, ad quod naturalis monitio est, quam difficultatem res continet; quam leones, et lupi servant, in quibus naturalis cognatio amicitiam (2) cogit? Ostenditur igitur quod Christus nihil statuit nostram transcendens naturam; sed quod dudum inseruit conscientiae nostrae, docet; ut propria voluntas pro lege sit tibi; ut si vis bene tibi, bene facias alii; si vis ut alius tui misereatur, proximi miserearis (3).

8. CHRYSOSTOMUS (4) (hom. 1 in Epist. ad Colossenses). Dixerat Dominus diligendos esse inimicos. Ne autem putares hyperbolice esse dictum, aestimans solum ad terrorem eis dici, adjicit rationem, dicens: *Et si diligitis eos qui vos diligunt, quae vobis est gratia?* Plures quidem causae sunt quae dilectiones constituunt; dilectio vero spiritualis universas praecellit: nihil enim terrenum eam parit; non utilitas, non beneficium, non natura, non tempus, sed de caelo descendit. Quid autem miraris si non indiget beneficio ut consistat, quando nec ex casu malorum pervertitur? Pater quidem passus injurias, rumpit foedus amoris: conjux post jurgia virum relinquit, filius si longaevum videat patrem gravatur: at Paulus ibat ad lapidantes, benefacturus eis; Moyses lapidatur a Judaeis, et orat pro eis. Veneremur itaque spirituales amicitias, quia sunt insolubiles. Unde arguens volentes pigrescere, subdit: *Nam et peccatores diligentes se diligunt;* quasi dicat: Quia volo vos his amplius aliquid possidere, non moneo solum amicos diligere, sed etiam inimicos. Benefacientibus enim benefacere commune est omnibus. Ostendit autem se parum plus petere quam sit moris peccatorum, qui bene faciunt amicis: unde sequitur: *Et si benefacitis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? Siquidem et peccatores hoc faciunt.* BEDA (cap. 23 circa med.). Non solum autem dilectionem vel beneficium peccatorum, quasi infructuosa redarguit, sed etiam mutuum: unde sequitur: *Et si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis? Nam et peccatores peccatoribus fenerantur,* idest mutuantur, *ut recipiant aequalia.* AMBROSIUS (lib. 5 in Lucam ubi supra). In tres autem partes Philosophia sibi videtur divisisse justitiam: unam in Deum, quae pietas vocatur; alteram in parentes vel reliquum genus humanum; tertiam in mortuos, ut his exequiarum jura solvantur. At Dominus, legis oraculum ac prophetiae fastigium supergressus, in eos quoque qui laeserunt, pietatis correxit officium, cum subdit: *Verumtamen diligite inimicos vestros.* CHRYSOSTOMUS (5) (hom. 58 in Genesim). In quo plus tibi quam illi conferes: ille enim diligitur a conservo, tu vero efficieris similis Deo. Est autem maximae virtutis quando nocere volentes beneficiis complectimur: unde subditur, *Et benefacite.* Sicut enim fornacem succensam aqua projecta extinguit,

(1) Ibid. *Ad marginem autem Venetae Nicolini editionis an. 1595, haec notantur*: Hom. 13 ad pop. Antioch. a med. et hom. 12 in Genesim aliquid tale habet (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* et per illam.
(2) *Al.* ad amicitiam.
(3) *Al.* miserere.
(4) Quo ad aliqua quidem ex his, homil. in epist. ad Coloss.; non tamen simul quo ad omnia, nec eodem tenore, quo ad prima praesertim et ultima, quae non occurrunt (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Cat. Graec. tum serm. de caritate omnia dirigente sive proficiente, versus finem quo ad priorem appendicem, tum hom. 58 in Genesim, quo ad posteriorem, verbis paululum immutatis (*Ex edit. P. Nicolai*).

sic iram ratio cum lenitate: quod enim est aqua igni, hoc est irae humilitas et mansuetudo. Et sicut non extinguitur ignis per ignem, sic nec ira per iram mitigatur. Gregorius Nyssenus (1). Debet autem homo vitare damnosam solicitudinem, ne quaerat ab inope divitiarum augmenta, aeris et auri metallorum sterilium exigens fructum: unde subdit: *Et mutuum date, nihil inde sperantes.* Malignam fenorum excogitationem si quis appellat furtum et homicidium, non peccabit: nam quid refert suffosso pariete quemquam erepta possidere, ac fenorum necessitate possidere illicita? Basilius (2). Talis (3) autem avaritiae species, graece τόκος, idest partus, latine fenus, quasi fetus, propter mali fecunditatem, ut arbitror, appellatur. Aut fortasse partus dicitur propter partus dolores, quos animis eorum qui mutuo ad usuram acceperunt, inducere solet. Animalia temporis progressu nascuntur, adolescunt et pariunt; at fenus statim cum oritur parere incipit. Animalia quae citius pariunt, citius parere cessant: sed avarorum pecunia simul cum omni tempore adaugetur. Animalia ubi pariendi vim ad sobolem suam transtulerunt, ipsa parere cessant; at feneratorum pecuniae et novas pariunt, et veteres renovant. Nullus itaque mortiferam hanc bestiam attentet. Sed magna, inquis o pauper, necessitas, aut utilitas est ut mutuum sumam. Et quaenam haec est utilitas? Rursum veniet tibi paupertas, et eadem cum accessione necessitas. Meditare jam unde restituas. Unde tibi pecuniae intantum multiplicabuntur ut et sufficiant ad usus necessitatem, et ad restitutionem? Verum ait: Quomodo igitur me enutriam nisi fenus accipiam? Mille sunt victus parandi solertiae. Manus habes, labora, tandem mendica: omnia tibi tolerabiliora sunt quam pecuniam ad usuram sumere. Ceterum dives ait: Quale illud est mutuum cui nulla retributionis spes adjuncta est? Considera vim dicti, et legislatoris admiraberis humanitatem. Cum pauperi dare voles propter Dominum, idem et donum est et mutuum: donum quidem, quia non speras receptionem; mutuum vero, propter Domini magnificentiam, qui paucis per pauperem acceptis, magna pro ipsis reddet: unde sequitur: *Et erit merces vestra multa.* Non vis universorum Dominum obnoxium non ipsi habere ad persolvendum? Aut si quis in urbe dives promittat se tibi pro alio exso luturum, fidejussionem ipsius accipies, Deum autem pro pauperibus persoluturum non admittes? Chrysostomus (1). Attende mutui naturam mirabilem: alius recipit, et alius obligat se pro debitis centuplum in praesenti reddens, in futuro vero vitam aeternam. Ambrosius (lib. 5 in Lucam, ubi supra). Quanta misericordiae merces qui filiis divinae misericordiae asciscitur? Sequitur enim: *Et eritis filii Altissimi.* Sequere igitur misericordiam, ut merearis gratiam. Late patet benignitas Dei: super ingratos pluit, malis fecunda non negat terra proventus.

Sequitur: *Quia ipse benignus est super ingratos et malos.* Beda (cap. 23 in Lucam). Vel temporalia bona largiendo, vel caelestia dona singulari gratia inspirando. Cyrillus (2). Magnum est ergo praeconium pietatis: reddit enim haec virtus nos Deo conformes, et quasi quaedam signa sublimis naturae nostris imprimit animabus: unde sequitur: *Estote ergo misericordes sicut et Pater vester misericors est.* Athanasius (3). Ut scilicet aspicientes beneficia ejus, bona quae facimus, non hominum, sed ejus intuitu faciamus; quatenus a Deo, non ab hominibus praemia consequamur.

9. Ambrosius (ubi supra). Addidit Dominus non temere judicandum, ne tui (4) conscius ipse delicti in alterum cogaris ferre sententiam: unde dicit, *Nolite judicare.* Chrysostomus (5) (hom. 24 in Matth.). Non judices praecedentes te, idest qui discipulus es magistrum, peccator innocentem; quos non oportet increpare, sed monere, et caritative corrigere: nec etiam judicandum est in incertis et qualibuscumque, quae nec similitudinem habent peccati, aut quae non sunt gravia, sive prohibita. Cyrillus (6). Sedat ergo hic pessimam passionem nostrarum conscientiarum, contemptus principium (6): quamvis enim deceat aliquos se circumspicere, et secundum Deum conversari; hoc non faciunt, sed examinant aliena. Et si videant aliquos infirmari, tamquam propriarum passionum obliti, faciunt hoc detractionis materiam. Chrysostomus (7). Nec facile reperies quemquam neque patremfamilias neque claustralem expertem hujus erroris. Sunt autem et hae diabolicae tentationis insidiae: nam qui severe discutit aliena, nunquam propriorum reatuum merebitur veniam: unde sequitur, *Et non judicabimini:* sicut enim pius et mitis reprimit peccatorum timorem; sic severus et dirus adjicit criminibus propriis. Gregorius Nyssenus (8). Non igitur cum acrimonia praecipitetis in servos sententiam, ne similia patiamini: vocat enim judicium asperiorem damnationem: unde sequitur: *Nolite condemnare,*

(1) Orat. 1 contra usurarios (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Cat. Graec. in appendice Psal. 14, super illud, *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Quatuor saepe citata exempla sic habent.* Talis autem avaritiae modus *tokos* merito nuncupatur in graeco, a pariendo, propter mali fecunditatem. Animalia siquidem tractu temporis adolescunt et pariunt; sed fenus statim cum oritur, incipit procreare. Animalia quae citius pariunt, citius a generatione desistunt sed nummus avarorum cum tempore propagatur: animalia transferentia partus ad proprios alumnos, ipsa parere cessant; aes autem avarorum et supervenientia procreat, et praecedentia renovat. Non attentes igitur mortiferam belluam. Quae namque utilitas, si cavetur hodierna pauperies, quae iterato irruet augmentata? Jam meditare unde restituas. Unde intantum multiplicabitur tibi census, ut tuam partim relevet egestatem, partim integret capitale, et insuper pariat fenus? Sed ais: Qualiter ego victum acquiram? Labora, servi, tandem mendica: unumquodque tolerabilius est fenoris mutuo. Dicis autem. Quodnam est illud mutuum cui spes retributionis non haeret? Considera virtutem sermonis, et miraberis pietatem auctoris. Cum daturus es pauperi divinae caritatis intuitu, idipsum et mutuum est et donum; donum quidem ob insperatam retributionem; mutuum ob beneficentiam Domini, qui vice illius restituit: unde sequitur: *Et erit merces vestra multa.* Non vis omnipotentem tibi obligari ad restitutionem? An quemquam opulentorum civium, et si fidejubeat, acceptas; Deum pro pauperibus fidejubentem repudias? Chrysostomus etc.

(1) Hom. 7 in Genesim sub fine (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Cat. Graec. PP. Colligitur ex hom. 11, et 19, inter illas quae inscribuntur *de festis paschalibus*, et ex tract. de adoratione in spiritu lib. 8, etc. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Orat. 4 contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* ne cui. *Apud P. Nicolai* ne tui cum sis conscius.

(5) In Cat. Graec. PP (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) *Al.* sedat ergo hic pessimam passionem nostram conscientiam contemptus principium *item* principum. *Sic autem effert P. Nicolai.* Sedat ergo hic pessimam passionem nostrarum conscientiarum vel mentium, quae superbi contemptus principium est et origo.

(8) Ubi supra, ex epist. ejus ad Demetrium (*Ex edit. P. Nicolai*).

et non condemnabimini: non enim judicium cum venia prohibet. Beda (cap. 24 in Lucam). Brevi autem sententia cuncta quae de conversando cum inimicis mandaverat, comprehendendo concludit, dicens: *Dimittite et dimittetur vobis, date et dabitur vobis*: ubi dimittere nos injurias et dare beneficia jubet, ut et nobis peccata dimittantur, et vita detur aeterna. Cyrillus (1). Quod autem ampliori manu recompensationem accipiemus a Deo, qui largiflue donat diligentibus eum, ostendit subdens: *Mensuram bonam et confertam, et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum*. Tyeophylactus. Quasi dicat: Sicut si farinam sine parcitate mensurare velles, conferrens eam, coagitares et supereffunderes abunde; sic Dominus mensuram magnam et supereffluentem dabit in sinum vestrum. Augustinus de quaest. Evang. (2) (lib. 2, cap. 8). Dicit autem, *Dabunt*, quia per illorum merita quibus vel calicem aquae frigidae in nomine discipuli dederunt, mercedem caelestem recipere merebuntur.

Sequitur: *Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis*. Basilius (3). Qua enim mensura unusquisque vestrum mensurat in bene operando aut peccando, eadem vel praemia vel poenas feret. Theophylactus. Interrogabit autem fortassis aliquis subtilius: Si enim supereffluenter redditur, quo modo eadem est mensura? Ad quod dicimus, quod non dixit, In tanta mensura remetietur vobis, sed in eadem. Qui enim benefecit, bene fiet ei; quod est remetiri eadem mensura. Sed supereffluentem mensuram dicit, quia millies benefiet ei: sic et in judicando: qui enim judicat et deinde judicatur, accipit eamdem mensuram; secundum vero quod ad plus dijudicabitur, quia sibi similem judicavit, secundum hoc supereffluens est mensura. Cyrillus (4). Hoc autem solvit Apostolus dicens 2 Corinth. 9: « Qui parce seminat « (hoc est modice et manu tenaci), parce et metet « (hoc est non copiose); et qui seminat in bene- « dictionibus, in benedictionibus et metet, » hoc est, copiose. Si quis autem non habet, si non faciat, non delinquit: in eo enim quod habet acceptatur, non in eo quo caret.

10. Cyrillus (5). Addidit Dominus praedictis parabolam valde necessariam: unde dicitur: *Dicebat autem illis et similitudinem*. Erant enim ejus discipuli futuri mundi doctores; unde decebat eos scire viam conversationis honestae, quasi illustratam mentem habentes divino fulgore, ne caeci caecos ducerent; et ideo subdit: *Numquid potest caecus caecum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt?* Et si contingat aliquos hoc attingere ut aequalem virtutem docentium virtuti possideant, sistant in mensura docentium, et illorum sequantur vestigia: unde sequitur: *Non est discipulus supra magistrum: perfectus autem omnis erit*, scilicet discipulus, *si sit sicut Magister ejus*: unde et Paulus dicit, 1 Corinth. 4: « Imitatores mei estote, sicut et ego Chri- « sti. » Christo ergo non judicante, cur tu judicas? Neque enim venit judicare mundum, sed misereri. Theophylactus. Vel aliter. Si tu alium judicas, et ipse in eisdem peccas; nonne assimilaris caeco caecum ducenti? Quomodo enim ille a te ducetur ad bonum, cum et tu pecces? *Non est enim discipulus supra magistrum*. Si igitur tu peccas, qui te magistrum et ductorem putas; ubi erit qui a te disciplinatur et ducitur? Perfectus enim erit discipulus, si sit sicut magister ejus. Beda (cap. 24 in Lucam). Vel sensus hujus sententiae pendet ex superioribus, ubi danda eleemosyna et injuria dimittenda praecipitur. Si te, inquit, ira contra violentum, et contra petentem avaritia caecaverit; numquid tu mente vitiata vitium ejus curare poteris? Si etiam magister Christus, qui quasi Deus potuit suas ulcisci injurias, maluit persecutores patiendo reddere mitiores, eamdem necesse est quod discipuli, qui puri homines sunt, regulam perfectionis sequantur. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 9). Vel quod dicit, *Numquid potest caecus caecum ducere?* ideo subjunxit, ut non sperarent a levitis se accepturos mensuram illam de qua dixit, *Dabunt in sinum vestrum*, quoniam decimas dabant eis quos caecos dixit, quia Evangelium non tenerent; ut illam remunerationem per discipulos Domini potius plebs inciperet jam sperare; quos imitatores suos volens ostendere, addidit: *Non est discipulus supra magistrum*. Theophylactus. Inducit autem Dominus et aliam parabolam de eodem, subdens: *Quid autem vides festucam*, idest modicum criminis, *in oculo fratris tui: trabem autem quae in oculo tuo est*, idest peccatum tuum maximum, *non consideras?* Beda (cap. 24 in Lucam). Hoc autem ad superiorem sensum respicit, ubi caecum a caeco duci, idest peccantem a peccatore castigari non posse praemonuit: unde dicitur: *Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non videns?* Cyrillus (1). Quasi dicat: Qui gravibus obnoxius est peccatis, quae trabem vocat; qualiter damnat eum qui pauca vel quandoque nil mali commisit? hoc enim festuca significat. Theophyylactus. Convenit autem hoc omnibus, et maxime doctoribus, qui subditorum cum minima peccata puniant, propria impunita relinquunt. Propter hoc eos Dominus hypocritas vocat qui ex hoc aliorum peccata judicant ut justi videantur: unde sequitur: *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui*. Cyrillus (2). Videlicet teipsum primum mundum ostendas a magnis peccatis; consequenter consules proximo modica committenti. Basilius (3). Videtur enim revera cognitio sui ipsius gravissimum omnium: neque enim solus oculus exteriora videns super se visu non utitur; sed et ipse noster intellectus, cum alienum velociter conjectat peccatum, lentus est erga propriorum perceptionem defectuum.

11. Beda (cap. 24 in Lucam, super *Quid vides festucam?*). Contra hypocritam quae coeperat Dominus exequitur dicens: *Non est enim arbor bona quae facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum*; quasi dicat: Si veram et non fictam vis habere justitiam, quae verbis ostentas, etiam facto compensa: quia etsi se bonum fingat hypocrita, non est bonus qui facit opera mala; et si reprehendat insontem, non ideo malus est qui facit opera bona. Titus. Hoc autem audiens, non

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* de consensu Evang.
(3) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Iterum ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Hom. 9 in Hexameron (*Ex edit. P. Nicolai*).

sumas inde tibi favorem inertiae: naturaliter enim arbor movetur, tu vero libero arbitrio fungeris; et omnis arbor sterilis ad aliquid ordinata est, tu vero factus es ad opera virtutum. ISIDORUS Abbas (1). Non ergo poenitentiam, sed pertinaciam mali excludit: cum enim mala sit, non potest fructus bonos producere; in virtutem vero conversa fructificat (2). Quod autem est arboribus natura, hoc est nobis affectio. Etsi ergo arbor mala non potest fructum bonum producere, poterit tamen. CHRYSOSTOMUS (hom. 43 in Matth.). Quamvis autem fructus causetur ex arbore, facit tamen notitiam arboris, eo quod arboris distinctio per fructum apparet: unde sequitur: *Unaquaeque enim arbor de fructu suo cognoscitur.* CYRILLUS (3). Sed et vita morum uniuscujusque erit significativa: neque enim extrinsecis ornamentis et fictis humilitatibus, verae felicitatis apprehenditur decor, sed et ex his quae aliquis operatur: cujus rei exemplum ponens subdit: *Neque enim de spinis colligunt ficus.* AMBROSIUS (lib. 3 in Lucam, de arb. mala). In spinis istius mundi ficus illa reperiri non potest; quae quia fecundis fructibus melior est, bene species ei (4) resurrectionis aptatur: vel quia, ut legisti Cant. 2, « Ficus dederunt grossos suos; » quod immaturus et caducus et inutilis in synagoga fructus ante praecessit: vel quia immatura nostra vita est in corpore, matura in resurrectione: et ideo procul a nobis debemus saeculares solicitudines abdicare, quae mordent animum, mentemque adurunt, ut maturos fructus culturae diligentis possimus adipisci. Hoc ergo ad mundum et resurrectionem; alterum ad animam et corpus refertur; cum subditur: *Neque de rubo vindemiant uvam*: vel quia nemo peccatis fructum acquirit animae suae, quae sicut uva, proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur; vel quia nemo potest damnationem carnis evadere, nisi quem Christus redemerit, qui sicut uva pependit in ligno. BEDA (cap. 24 in Lucam). Vel spinas et rubum, saeculi curas et punctiones puto esse vitiorum; ficus vero et uvam, dulcedinem novae conversationis et fervorem dilectionis. Non autem de spinis ficus neque uva de rubo colligitur: quia mens adhuc veteris hominis consuetudine depressa similare (5) potest, sed fructus novi hominis ferre non potest. Sed sciendum, quod sicut ferax palmes sepi involutus recumbit, portansque fructum spina non suum usibus servat humanis; sic dicta vel acta malorum si quando prosunt bonis, non hoc ipsi faciunt mali, sed fit de illis Dei consilio. CYRILLUS (6). Postquam autem ostendit quod ex operibus potest discerni homo bonus et malus, sicut ex fructibus arbor; nunc idem ostendit per aliud signum, dicens: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum; et malus homo de malo thesauro profert malum.* BEDA (cap. 24 in Lucam). Idem est thesaurus cordis quod radix est arboris. Qui ergo in corde thesaurum patientiae perfectique habet amoris, optimos fructus effundens diligit inimicum, et cetera facit quae supra edocuit; et qui thesaurum nequam corde servat, contraria facit. BASILIUS (1). Verbi etiam conditio cor a quo processit manifestat, evidenter ostendens dispositionem praecordiorum nostrorum: unde sequitur: *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* CHRYSOSTOMUS (hom. 43 in Matth.). Naturalis enim consequentia est ut cum intus abundet nequitia, effluant oretenus verba nequam: unde cum audiveris hominem inhonesta proferentem, non tantam in eo putes latere malitiam quanta verbis exprimitur; sed conjecta fontem rivo esse uberiorem. BEDA (cap. 24 in Lucam). Per oris etiam locutionem Dominus universa quae dicto vel facto vel cogitatu de corde proferimus, insinuat: moris enim est Scripturarum, verba pro rebus ponere.

12. BEDA (cap. 24). Ne aliquis sibi frustra blandiretur ex eo quod dictum est, *Ex abundantia cordis os loquitur*; quasi verba solum et non magis opera veri Christiani quaerantur: consequenter Dominus adjungit: *Quid autem vocatis me, Domine Domine, et non facitis quae dico*? quasi dicat: Quid folia rectae confessionis vos germinare jactatis, qui nullos operis boni fructus ostenditis? CYRILLUS (2). Convenit autem soli supremae omnium naturae, dominationis et nomen et res. ATHANASIUS (3). Non est ergo hoc verbum hominis, sed Dei ostendentis ortum a Patre: Dominus enim est qui natus est a solo Domino. Non timeas autem dualitatem; non enim secundum naturam separantur. CYRILLUS (4). Quae autem sit utilitas in mandatorum observatione, quodve damnum accidere possit ex inobedientia, ostendit subdens: *Omnis qui venit ad me, et audit sermones meos, et facit eos, ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini aedificanti domum, qui fodit in altum, et posuit fundamentum supra petram.* BEDA (cap. 24 in Lucam). Petra erat Christus (5), qui fodit in altum, qui praeceptis humilitatis terrena omnia de cordibus fidelium eruit, ne propter commodum temporale serviant Deo. BASILIUS (6). Ponere autem fundamentum supra petram, hoc est inniti fidei Christi, ut immobilis perseveret in adversis, sive humanitus sive divinitus accidant. BEDA (ubi supra). Vel fundamentum domus, ipsa est intentio bonae conversationis, quod perfectus verbi auditor in adimplendis Christi mandatis firmiter inserit. AMBROSIUS (lib. 5 in Luc. tit. de arb. mala). Vel omnium fundamentum docet esse virtutum, obedientiam caelestium praeceptorum, per quam domus haec nostra, non profluvio (7) voluptatum, non nequitiae spiritualis incursu, non imbre mundano, non haereticorum possit nebulosis disputationibus commoveri: unde sequitur: *Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, et non potuit eam movere.* BEDA (cap. 29 in Lucam). Inundatio tribus modis fit: vel immundorum spirituum, vel improborum hominum, vel ipsa mentis aut carnis inquietudine; et quantum propriis viribus homines fidunt, inclinantur; quantum vero invictissimae illi petrae adhaerent, etiam labefactari nequeunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 25 in Matth.). Osten-

(1) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* fructificabit.
(3) In Cat. Graec. sive Pelusiota lib. 4, epist. 81, quam Nemesio Mastriano inscribit, praeter illud quod ipse rursum lib. 2 epist. 72, Stractio monacho scripta, non dissimili sensu insinuat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* quae fecundis fructibus melior est, bene spes etc.
(5) *P. Nicolai legit* simulare.
(6) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit P. Nicolai*).
(2) Ibid (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In eadem Cat. et in orat. contra Sabellii gregales (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* Petra autem Christus, *item* Petra Christus.
(6) In principio Proverbior. Tale aliquid etiam habet in Isaiae 15, cap vis. 4, sed minus plane (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* in profluvio.

dit etiam nobis Dominus quod nullam parit fides utilitatem, si foeda sit conversatio: unde sequitur: *Qui autem audit et non facit, similis est homini aedificanti domum suam supra terram sine fundamento.* Beda (cap. 24 in Lucam). Domus diaboli mundus, qui in maligno positus est: quam super terram aedificat, quia obsequentes sibi de caelis ad terrena detrahit; sine fundamento aedificat, quia omne peccatum fundamentum non habet, quia non ex propria natura subsistit: malum quippe sine substantia est, quod tamen, quodcumque sit, in boni natura convalescit (1). Quia vero a fundo dicitur fundamentum, possumus etiam fundamentum pro fundo positum non inconvenienter accipere: sicut qui in puteo mergitur, putei fundo retinetur; sic anima corruens, quasi in quodam fundi loco consistit, si se in aliqua peccati mensura continet. Sed cum peccato in quod labitur non potest esse contenta, dum quotidie ad deteriora dejicitur, quasi in puteo in quem cecidit, fundum non invenit quo figatur. Ingruente autem qualibet tentatione, et vere mali et ficte boni pejores fiunt, donec ad extremum perpetuam labantur in poenam: unde sequitur: *In quam illisus est fluvius, et continuo cecidit, et facta est ruina domus illius magna.* Potest etiam per impetum fluminis, extremi judicii discrimen intelligi, quando utraque domo consummata, ibunt impii in supplicium aeternum, justi autem in vitam aeternam. Cyrillus (2). Vel super terram sine fundamento aedificat qui super arenam

(1) *P. Nicolai legit* coalescit.
(2) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).

dubietatis, quae secundum opinionem est, ponit fundamentum spiritualis fabricae, quod paucae stillae tentationum dissiparunt. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 14). Hunc autem sermonem Domini prolixum sic exorsus est Lucas, sicut et Matthaeus: uterque enim dixit, *Beati pauperes*; deinde multa quae sequuntur in utriusque narratione similia sunt; et ad extremum sermonis ipsa conclusio prorsus eadem reperitur, scilicet de homine qui aedificat supra petram, et super arenam. Posset ergo facillime credi eumdem Lucas Domini interposuisse sermonem, aliquas tamen praetermisisse sententias quas Matthaeus posuit, item alias posuisse quas Matthaeus non dixit; nisi moveret quod Matthaeus in monte dicit habitum sermonem a Domino sedente, Lucas autem in loco campestri a Domino stante. Non tamen istos duos sermones longa temporis distantia separari hinc probabiliter creditur, quod et ante et postea quaedam similia vel eadem ambo narrarunt. Quamquam illud possit occurrere: in aliqua excelsiori (1) parte montis primo cum solis discipulis fuisse Dominum, quando ex eis illos duodecim elegit; deinde cum eis descendisse de monte, scilicet de ipsa mentis celsitudine, in campestrem locum, idest in aliquam aequalitatem quae in latere montis erat, et multas turbas capere poterat, atque ibi stetisse, donec ad eum turbae congregarentur; ac postea cum sedisset, accessisse propinquius discipulos suos, atque illis ceterisque turbis praesentibus unum habuisse sermonem.

(1) *Al.* excellentiori.

CAPUT SEPTIMUM.

1. Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum. Centurionis autem cujusdam servus male habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus. Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judaeorum, rogans eum ut veniret et salvaret servum ejus. At illi cum venissent ad Jesum, rogabant eum solicite, dicentes ei: Quia dignus est ut hoc illi praestes: diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse aedificavit nobis. Jesus autem ibat cum illis. Et cum jam non longe esset a domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens, Domine, noli vexari: non enim sum dignus ut sub tectum meum intres: propter quod et meipsum non sum dignus arbitratus ut venirem ad te: sed dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit. Quo audito, Jesus miratus est; et conversus sequentibus se turbis dixit: Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni. Et reversi qui missi fuerant, domum, invenerunt servum qui languerat sanum.

2. Et factum est, deinceps ibat Jesus in civitatem quae vocatur Naim, et ibant cum eo discipuli ejus, et turba copiosa. Cum autem appropinquaret portae civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suae; et haec vidua erat, et turba civitatis multa cum illa. Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi, Noli flere. Et accessit, et tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, et coepit loqui: et dedit illum matri suae. Accepit autem omnes timor, et magnificabant Deum, dicentes: Quia Propheta magnus surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem suam. Et exiit hic sermo in universam Judaeam de illo, et in omnem circa regionem.

3. Et nuntiaverunt Joanni discipuli ejus de omnibus his. Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, et misit ad Jesum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: Joannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curavit a languoribus et plagis et spiritibus malis, et caecis multis donavit visum. Et respondens dixit illis: Euntes renuntiate Joanni quae audistis et vidistis: quia caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur; et beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me.

4. Et cum discessissent nuntii Joannis, coepit de Joanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui veste pretiosa sunt, et deliciis, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis, et plusquam Prophetam. Hic est de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis: major inter natos mulierum Propheta Joanne Baptista nemo est: qui autem minor est in regno Dei, major est illo.

5. Et omnis populus audiens et publicani justificaverunt Deum baptizati baptismo Joannis. Pharisaei autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsis, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis hujus, et cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, et loquentibus ad invicem et dicentibus, Cantavimus vobis tibiis, et non saltastis; lamentavimus, et non plorastis. Venit enim Joannes Baptista neque manducans panem neque bibens vinum; et dicitis, Daemonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens; et dicitis: Ecce homo devorator et bibens vinum, amicus publicanorum et peccatorum. Et justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.

6. Rogabat autem illum quidam de Pharisaeis, ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisaei, discubuit. Et ecce mulier quae erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod Jesus accubuit in domo Pharisaei, attulit alabastrum unguenti,

et stans retro secus pedes ejus, lacrymis coepit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat. Videns autem pharisaeus qui vocaverat eum, ait intra se, dicens: Hic si esset Propheta, sciret utique quae et qualis est mulier quae tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Jesus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam feneratori: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon dixit: Æstimo quia is cui plus donavit. At ille dixit ei, Recte judicasti. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti; haec autem lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti; haec autem ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti: haec autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et coeperunt qui simul accumbebant dicere intra se: Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te salvam fecit: vade in pace.

1. Titus. Cum perfectioribus documentis suos refecisset discipulos, vadit Capharnaum, ibi prodigiosa operaturus: unde dicitur: *Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intravit in Capharnaum.* Augustinus de consens. Evangel. (lib. 2, cap. 20). Hic intelligendum est quia non ante quam haec verba terminasset intravit, sed non esse expressum post quantum temporis intervallum, cum istos sermones terminasset, intraverit Capharnaum: ipso quippe intervallo leprosus ille mundatus est quem suo loco Matthaeus interponit. Ambrosius (lib. 5 in Luc. cap. de serm. Centurionis). Pulchre autem ubi praecepta complevit, formam docet suorum praeceptorum exequi: nam statim gentilis Centurionis servus Domino curandus offertur: unde sequitur: *Centurionis autem cujusdam servus male habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus.* Quod moriturum dixerit, Evangelista non fefellit; moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus a Christo. Eusebius (1). Strenuus siquidem in bellis erat iste Centurio, et militibus Romanis praefectus. Quia vero specialis serviens ejus domi languens jacebat, considerans quales Salvator erga ceteros virtutes agebat sanando languidos, et judicans quod non secundum vires humanas haec agebantur miracula, mittit ad eum ut ad Deum, non habito respectu ad apparens organum, quo cum hominibus conversabatur: unde sequitur: *Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judaeorum, rogans eum ut veniret, et salvaret servum suum.* Augustinus de consensu Evangelist. (lib. 2, capit. 30). Quomodo ergo verum erit quod Matthaeus narrat cap. 8: « Accessit ad eum quidam Centurio, » cum ipse non accesserit? Ubi (2) diligenter advertentes intelligamus, Matthaeum non deseruisse usitatum modum loquendi: si enim ipsa perventio usitate dicitur per alios fieri; quanto magis accessus per alios fieri potest? Non ergo absurde Matthaeus per alios facto accessu Centurionis ad Dominum, compendio dicere voluit, ipsum potius accessisse ad Christum, quam illos per quos verba sua misit: quia quo magis credidit, eo magis accessit. Chrysostomus (homil. 27 in Matth.). Qualiter etiam Matthaeus dicit ibid. quod ipse dixit: « Non sum « dignus ut intres sub tectum meum: » Lucas autem hic dicit, quoniam rogat ut veniat? Sed mihi videtur quod Lucas significat nobis Judaicas blanditias. Credibile enim est ut cum vellet abire Centurio, retraheretur a Judaeis blandientibus, et dicentibus, quia nos euntes ducemus eum: unde et eorum preces adulationibus plenae sunt: sequitur enim: *At illi cum venissent ad Jesum, rogabant eum solicite, dicentes: Quia dignus est ut hoc illi praestes: diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse aedificavit nobis.* Decebat quidem ipsos dicere, quoniam ipse volebat venire et supplicare; nos autem detinuimus, calamitatem videntes, et cadaver quod in domo jacebat, aut promere fidei ejus immensitatem; sed nolebant propter invidiam fidem viri detegere, ne magnus aliquis esse videretur cui preces porriguntur. Quod autem Matthaeus significat ipsum Israelitam non esse, Lucas vero dicit quoniam aedificavit synagogam, non est contrarium: potuit enim et Judaeus non esse, et synagogam construxisse. Beda (cap. 25 in Lucam). In hoc autem ostendunt, quia sicut nos Ecclesiam, sic etiam illi synagogam non conventum solummodo fidelium, sed etiam locum quo conveniebant sint soliti (1) appellare. Eusebius. Et seniores quidem Judaeorum pro modicis sumptibus ad opus synagogae datis gratiam poscunt; sed Dominus non propter hoc, sed pro majori causa, volens scilicet generare credulitatem in cunctis mortalibus per suam virtutem, seipsum exhibuit: unde sequitur: *Jesus autem ibat cum illis.* Ambrosius (lib. 5 in Lucam de servo. Centur.) Quod utique non ideo faciebat quia absens curare non poterat; sed ut formam tibi daret humilitatis imitandae, ad reguli filium noluit pergere, ne videretur magis divitiis detulisse; hic ipse perrexit, ne videretur in Centurionis famulo conditionem despexisse servilem. Centurio vero (2) militari tumore deposito, reverentiam sumit, et ad fidem facilis, et ad honorificentiam promptus: unde sequitur: *Et cum non longe esset a domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine noli vexari.* Non enim hominis, sed Dei potestate conjecit dari a Christo hominibus sanitatem. Judaei quidem dignitatem ejus praetenderant; iste vero indignum se asseruit non solum beneficii, sed etiam susceptionis Domini: *Non enim dignus sum ut sub tectum meum intres.* Chrysostomus (hom. 27 in Matth.). Postquam enim liberatus est a Judaeorum taedio, tunc mittit dicens, Ne putes prae tedio me non venisse: sed indignum reputavi te domi recipere. Ambrosius (ubi supra). Bene autem Lucas in occursum amicos dicit esse a Centurione transmissos, ne praesentia sua, et generare Domini verecundiam videretur, et officio provocasse (3): unde sequitur: *Propter quod et meipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te: sed dic tantum verbo, et sanabitur puer meus.* Chrysostomus (hom. 27 in Matth.). Ubi attende Centurionem debitam opinionem habentem de Domino: non enim dixit, Ora, sed tantumodo Jube, dubitans ne se humiliando renueret.

Subdit: *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et fecit.* Beda (cap. 25 a med.).

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Nicolai habet* nisi.

(1) *Al.* soliciti.
(2) *Al.* enim.
(3) *Nicolai habet* et gravare Domini verecundiam videretur, et officium officio provocasse.

Hominem se (1) potestati vel tribuni vel praesidis subditum dicit; imperare tamen minoribus: ut subaudiatur, eum multo magis qui Deus sit, non per adventum tantum corporis, sed per Angelorum ministeria posse implere quod vellet: repellendae enim erant vel infirmitates corporum, vel fortitudines contrariae, et verbo Domini, et ministeriis Angelorum. Chrysostomus (2) (ubi supra). Est autem hic notandum, quod hoc verbum *fac* imperium designat dictum servo. Ob hoc Deus cum hominem vellet creare, non ait Unigenito, Fac hominem, sed « Faciamus hominem: » ut per formam consensus verborum declaret aequiparantiam (3). Quia ergo in Christo considerabat excellentiam dominii (4), ob hoc ait, *Dic verbo*: nam et ego dico servo meo etc. Christus autem non eum reprehendit, sed ejus intentionem roboravit: unde sequitur: *Quo audito Jesus miratus est.* Beda (super *Quo audito miratus est*). Sed quis in illo fecerat ipsam fidem (5) nisi ille qui admirabatur? Sed et si alius eam fecisset, quid miraretur qui praescius erat? Quod ergo miratur Dominus, nobis mirandum esse significat: omnes enim tales motus cum de Deo dicuntur, non perturbati animi signa sunt, sed docentis magistri. Chrysostomus (homil. 27 in Matth.). Ut autem liqueat tibi quod Dominus hoc ideo dixit ut alios instruat, prudenter Evangelista (6) hoc aperiens subdit: *Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni.* Ambrosius (cap. de ser. Centur.). Et quidem si sic legas, *In nullo tantam fidem inveni in Israel,* simplex intellectus et facilis est: si vero juxta graecos, *Nec in Israel tantam fidem inveni*, fides hujusmodi etiam electioribus, et Deum videntibus antefertur (7). Beda (cap. 25 in Lucam). Non autem de omnibus retro Patriarchis et Prophetis, sed de praesentis aevi loquitur hominibus; quibus ideo Centurionis fides antefertur, quia illi legis Prophetarumque monitis edocti, hic autem nemine docente sponte credidit. Ambrosius (lib. et titulo eod.). Probatur autem fides domini et servi sanitas roboratur: unde sequitur: *Et reversi qui missi fuerant, domum, invenerunt servum qui languerat sanum.* Potest ergo meritum domini et famulis suffragari, non solum fidei merito, sed et studio disciplinae. Beda (cap. 25 paulo ante fin.). Plenius autem haec explicat Matthaeus cap. 8, quod dicente Domino Centurioni, « Vade, sicut credidisti fiat « tibi, » sanatus sit puer ex illa hora. Sed beato Lucae moris est, quod plene viderit ab aliis Evangelistis exposita, abbreviare, vel etiam de industria praeterire; quae vero ab eis omissa vel breviter cognoverit tacta, dilucidare solertius. Ambrosius (de servo Centurionis). Mystice autem servo Centurionis populus nationum, qui mundanae servitutis vinculis tenebatur, aeger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. Beda (capit. 25). Centurio autem, cujus fides Israeli praefertur, electos a Gentibus ostendit; qui quasi centenario milite stipati virtutum spiritualium sunt perfectione sublimes: numerus enim centenarius, qui de laeva transfertur ad dexteram, in caelestis vitae significationem poni consuevit. Tales ergo pro his necesse est ut Domino supplicent qui adhuc spiritu servitutis (1) praemuntur; nos autem, qui de Gentibus credimus, non ipsi ad Dominum venire possumus, quem in carne videre non valemus; sed ad eum accedere debemus per fidem. Seniores autem Judaeorum mittere, hoc est summos Ecclesiae viros, qui nos ad Dominum praecesserunt, suppliciter obsecrando patronos acquirere, qui nobis testimonium reddentes, quod Ecclesiam aedificare curemus, pro nostris peccatis intercedant. Pulchre autem dicitur quia Jesus non longe erat a domo, quia prope timentes eum salutare ipsius; et qui naturali lege recte utitur, quo bona quae novit operatur, eo illi qui bonus est appropiat (2). Ambrosius (lib. et titulo ut supra). Non vult autem Jesum vexari Centurio; quia quem Judaeorum populus crucifixit, inviolatum ab injuria manere desiderat populus nationum; et, quod ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc Gentilium non esse penetrabilem Christum. Beda (super *Et huic, vade, et vadit*). Milites autem et servi, qui Centurioni obediunt, virtutes sunt naturales, quarum copiam multi ad Dominum venientes deferunt secum. Theophylactus (non procul a fin. Comm. in 7 cap.). Vel aliter. Centurio est intellectus, qui multorum in militia princeps existit, dum multas in hac vita res habet. Habet autem servum (3) infirmum, irrationabilem animae partem, irascibilem et concupiscibilem dico. Et mittit ad Jesum mediatores Judaeos, idest confessionis cogitationes et verba; et confestim suscipit servum sanum.

2. Cyrillus (4). Mira Dominus miris annectit; et supra quidem accersitus occurrit, hic vero non vocatus accedit: unde dicitur: *Et factum est, deinceps ibat in civitatem quae vocatur Naim.* Beda (super *Dominus misericordia motus dixit*). Naim est civitas Galilaeae in secundo milliario montis Thabor. Divino autem nutu multa turba Dominum comitatur, ut multi essent tanti miraculi testes: unde sequitur: *Et ibant cum illo discipuli ejus et turba copiosa.* Gregorius Nyssenus (5) (de creatione hominis, cap. 29). Resurrectionis autem experimentum non ita verbis sicut operibus a Salvatore didicimus, qui ab inferioribus inchoans opus miraculi, fidem nostram assuefacit ad majorem. Prima quidem in aegritudine desperata servi Centurionis, resurrectionis incepit potestatem; post haec altiori potestate ducit homines ad fidem resurrectionis, dum suscitavit filium viduae, qui ferebatur ad monumentum: unde sequitur: *Cum autem appropinquaret portae civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suae.* (6) Diceret enim aliquis (7) de puero Centurionis, quod moriturus non erat: ut igitur temerariam linguam compesceret, jam defuncto juveni Christum obviare fatetur unico filio viduae: nam sequitur: *Et haec*

(1) *Al.* ut potestati.
(2) De incomprehensibili Dei natura orat. 6 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Apud Nicolai est* honoris aequiparantiam.
(4) *Al.* Domini.
(5) *Al. deest* fidem.
(6) *Al.* prudenter enim Evangelista.
(7) *Al.* electoribus, et Deum videntibus antefert.

(1) *Nicolai addit* in timore.
(2) *Al.* appropriat, *item* aperiat.
(3) *Nicolai omittit* infirmum.
(4) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Tract. de anima et resurrectione, post med. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Titus Bostrensis. Ejus nomine praetermisso appendix ista prius cum praecedenti, velut ex Gregorio Nysseno nectebatur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Idem legit* dicit autem aliquis.

vidua erat, et turba civitatis multa cum illa (1). Ærumnae molem brevibus verbis explicuit. Mater vidua erat, et non sperabat ulterius filios procreare; non habebat in quem aspectum dirigeret vice defuncti; hunc solum lactaverat, solus aderat alacritatis causa in domo; quicquid matri dulce ac pretiosum, hic solus extiterat. CYRILLUS (2). Miseranda passio, et ad fletum et lacrymas potens provocare! Unde sequitur: *Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi, Noli flere* BEDA. Quasi dicat: Desiste quasi mortuum flere, quem mox vivum resurgere videbis. CHRYSOSTOMUS (3) (super *Noli flere*). Jubens autem cessare a lacrymis qui consolatur moestos, movet nos praesentibus defunctis consolationem recipere, resurrectionem sperantes. Tenet autem feretrum vita obvians morti: unde sequitur: *Et accessit, et tetigit loculum; hi autem qui portabant steterunt.* CYRILLUS (lib. 4 in Joannem, capit. 14). Ideo autem non solo verbo peragit miraculum, sed et feretrum tangit, ut cognoscas efficax esse sacrum Christi corpus ad humanam salutem: est enim corpus vitae, et caro Verbi omnipotentis, cujus habet virtutem: sicut enim ferrum adjunctum igni perficit opus ignis, sic postquam caro unita est Verbo quod vivificat omnia, ipsa quoque facta est vivificativa, et mortis expulsiva. TITUS. Non autem Salvator similis est Eliae deflenti filium Sareptanae, nec qualis Eliseus, qui proprium corpus applicuit corpori defuncti, nec qualis est Petrus, qui pro Thabita oravit; sed ipse est qui non entia velut entia vocat, qui mortuos ut vivos alloqui potest: unde sequitur: *Et ait: Adolescens, tibi dico, surge.* GREGORIUS Nyssenus (ubi supra). Qui dixit adolescentem, florentis (4) significavit temporis horam, primam producentem lanuginem; qui paulo ante muliebris (5) erat maternorum oculorum aspectui, jam aspirans ad tempus sponsalium, virga generis, successionis ramus, baculus senectutis. TITUS (6). Incunctanter autem erectus est cui sunt mandata directa: divina enim potestas est irrefragabilis: nulla mora, nulla orationum instantia: unde sequitur: *Et resedit qui erat mortuus, et coepit loqui; et dedit illum matri suae.* Indicia sunt haec verae resurrectionis: corpus enim exanime loqui non potest; nec reportasset mulier ad domum defunctum filium inanimatum. BEDA (cap. 26 in Luc. super *Dominus misericordia motus*). Pulchre autem Evangelista Dominum prius misericordia motum esse super matre, ac sic filium resuscitare testatur, ut in uno nobis exemplum imitandae pietatis ostenderet, in altero fidem mirandae potestatis astrueret: unde sequitur: *Accepit autem omnes timor, et magnificabant Deum, dicentes: Quia Propheta magnus surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem suam.* CYRILLUS (7). Hoc magnum fuit in populo insensibili et ingrato: post modicum enim nec Prophetam nec ad utilitatem populi procedere ipsum existimavit. Neminem autem habitantium Judaeam hoc miraculum latuit: unde sequitur: *Ex exiit hic sermo in universam Judaeam, et in omnem circa regionem* (1). AMBROSIUS. Idoneum autem est dicere, quod septem resurrectiones ante dominicam narrantur; quarum prima est filii Sareptanae, secunda filii Sunamitis, tertia quae facta est in reliquiis Elisei, quarta quae facta est in Naim, quinta filiae Archisynagogi, sexta Lazari, septima in Christi passione, multa namque corpora sanctorum surrexerunt; octava est Christi, qui expers mortis remansit ulterius, in signum quod communis resurrectio, quae futura est in octava aetate, non tollitur morte, sed indissolubilis permanebit. BEDA (cap. 26 in Lucam). Defunctus autem qui extra portam civitatis multis est intuentibus elatus, significat hominem lethali funere criminum soporatum, et animae mortem non cordis adhuc cubili tegentem, sed ad multorum notitiam per locutionis operisve indicium, quasi per civitatis ostia, propalantem. Portam enim civitatis puto aliquem de sensibus esse corporalibus: qui bene filius unicus matris suae fuisse perhibetur, quia una est ex multis personis collecta mater Ecclesia: viduam autem esse Ecclesiam, omnis anima quae se Domini mortem redemptam meminit, agnoscit (2). AMBROSIUS (lib. 5 in Luc. cap. de filio viduae suscitato). Hanc enim viduam populorum turba circumseptam plus video esse quam feminam, quae resurrectionem unici adolescentis filii a pompa funeris revocat ad vitam (3), suarum contemplatione lacrymarum, quae flere prohibetur eum cui resurrectio debebatur. BEDA (cap. 26, super *Accessit, et tetigit*). Vel Novati dogma confunditur, qui dum poenitentium mundationem evacuare conatur, matrem Ecclesiam de natorum suorum spirituali extinctione plorantem spe vitae reddendae neget consolari debere. AMBROSIUS (ubi supra). Hic autem mortuus in loculo materialibus quatuor ad sepulcrum ferebatur elementis: sed spem resurgendi habebat, quia ferebatur in ligno; quod etsi nobis ante non proderat, tamen posteaquam Christus id tetigit, proficere coepit ad vitam; ut esset indicio salutem populo per crucis patibulum refundendam. In lecto enim jacemus exanimes, cum vel ignis immodicae cupiditatis exaestuat, vel frigidus humor exundat, et pigra quadam corporis habitudine vigor hebetatur animorum. BEDA (ubi supra). Vel loculus in quo mortuus effertur, mala secura desperati peccatoris (4) conscientia est; qui vero sepeliendum portant, vel immunda desideria, vel blandimenta sunt sociorum; qui, Domino loculum tangente, steterunt: quia superni formidine judicii tacta conscientia, carnales saepe voluptates et injuste laudantes coercens ad se revertitur, vocantique ad vitam respondet Salvatori. AMBROSIUS, (ubi supra). Si ergo grave peccatum est, quod poenitentiae tuae lacrymis ipse lavare non possis;

(1) GREGORIUS Nyssenus de hominis opificio vel de creatione cap. 25, non eodem tenore cum praedictis; tametsi prius indistinctim darentur ac si ex uno loco essent (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Vel Titus in Cat. Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Sive* florem aetatis *ut Graecae verti posse notat Nicolai.*

(5) *Al.* mulcebris. *Nicolai legit* qui paulo ante suavis et pretiosius erat

(6) Quod subjungitur ex Tito, quo ad posteriorem tantum appendicem habet, ut et Theophylactus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) Ubi supra (*Ex edit P. Nicolai*).

(1) MAXIMUS in Cat. Graec. PP. Perperam autem prius Ambrosius in textu notabatur, et ad marginem ponebatur Maximus absque ullo indice speciali; sed Maximus est episcopus Graecus et martyr, non Maximus Latinus, et episcopus Taurinensis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* agnoscitur.

(3) *Sic omnia quae consulere potuimus exempla. Implet autem sensum hoc modo Nicolai:* quae resurrectionem unici adolescentis filii suis lacrymis meruerit impetrare: eo quod Ecclesia populum juniorem a pompa funeris revocat ad vitam etc.

(4) *Al.* corporis.

fleat pro te mater Ecclesia, assistat et turba: jam resurges a funere, et incipies vitalia loqui (1): timebunt omnes; unius enim exemplo omnes corriguntur: laudabunt etiam Deum, qui tanta nobis remedia vitandae mortis indulsit. BEDA (super *Visitavit*) Visitavit autem Deus plebem suam, non solum semel Verbum suum incorporando, sed semper in corda mittendo. THEOPHYLACTUS (super *Et haec vidua*). Viduam etiam potes intelligere animam virum amittentem, idest divinum sermonem: filius enim est intellectus, qui extra civitatem effertur viventium; loculus ejus est corpus ejus, quod quidam dixerunt esse sepulcrum; tangens autem eum Dominus levat ipsum, juvenescere faciens eum qui surgens a peccato incipit loqui et alios edocere: non enim prius ei crederetur.

3. CYRILLUS (2). Miraculum quod omnes inhabitantes Judaeam et Galilaeam sciverant, referunt sancto Baptistae quidam ex ejus discipulis: unde sequitur: *Et nunciaverunt Joanni discipuli ejus de omnibus his.* BEDA (cap. 26 in Luc.). Non simplici corde, ut opinor, sed invidia stimulante: nam et alibi (Joan. 3) conqueruntur dicentes: « Rabbi, qui « erat tecum trans Jordanem, ecce hic baptizat; et om- « nes veniunt ad eum. » CHRYSOSTOMUS (3). Tunc autem magis ad eum erigimur cum incumbit necessitas: et ideo Joannes detrusus in carcerem, quando magis discipuli ejus indigebant Jesu, tunc mittit eos ad Christum: sequitur enim: *Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, et misit eos ad Jesum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* BEDA (ubi sup. par. a fin.). Non ait, Tu es qui venisti: sed, *Tu es qui venturus es?* Et est sensus: Manda mihi, quia interficiendus ab Herode et ad inferna descensurus sum, utrum te et inferis debeam nuntiare, qui superis nuntiavi, an hoc non conveniat Filio Dei, et alium ad haec sacramenta missurus es? CYRILLUS (4). Sed omnino reprobanda est talis opinio: nunquam enim reperimus sacram Scripturam disserere, quod infernalibus praenuntiaverit Baptista Joannes Salvatoris adventum. Illud etiam verum est dicere, quod non ignoravit Baptista virtutem mysterii incarnationis Unigeniti: unde et hoc cum aliis noverat quod illuminaturus erat in inferno manentes, cum pro omnibus gustaverit mortem, tam vivis quam mortuis. Sed quoniam sermo sacrae Scripturae hunc quidem praedixit venturum tamquam Deum et Dominum; alii vero missi sunt sicut famuli ante Christum: ideo omnium Salvator et (5) Dominus a Prophetis nominabatur. Qui venit, vel qui venturus est, secundum illud Psalmi 117: « Benedictus « qui venit in nomine Domini: » et in Habacuc cap. 2: « Post modicum qui venturus est veniet et « non tardabit. » Igitur divinus Baptista quasi nomen accipiens a sacra Scriptura, misit quosdam discipulorum suorum quaesituros an ipse sit qui venit vel qui venturus est. AMBROSIUS (lib. 5 in Luc. cap. de missione discip. Joan.). Sed quomodo fieri posset ut de quo dixerat (Joan. 1), « Ecce qui tollit « peccatum mundi, » adhuc eum Dei Filium esse non crederet? Aut enim insolentiae est ei tribuere divina quae nescit, aut de Dei Filio dubitasse perfidiae est. Nonnulli autem de ipso Joanne intelligunt magnum quidem ita Prophetam ut Christum (1) agnosceret; sed tamen non tamquam dubium, sed tamquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitavit, sicut et Petrus dicens Matth. 16: « Propitius tibi esto Domine, non fiet « hoc. » CYRILLUS (2). Vel ex dispensatione interrogat: noverat (3) enim ut praecursor passionis Christi mysterium; sed ut discipulis suis constet quanta sit excellentia Salvatoris, ex propriis discipulis prudentiores misit, quos praecepit sciscitari, et viva Salvatoris voce conjicere, si ipse est qui expectabatur: unde subditur: *Cum autem ad eum venissent viri, dixerunt: Joannes Baptista misit nos ad te, dicens, Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Sciens autem ut Deus quo animo misisset eos Joannes, et causam adventus eorum, tunc temporis egit uberiora miracula: unde sequitur: *In ipsa autem hora curavit multos a languoribus et plagis et spiritibus malis, et caecis multis donavit visum.* Non dicit eis expresse: Ego sum; sed ducit eos magis ad rei certitudinem, ut congrua ratione sumentes fidem ipsius revertantur ad eum qui misit eos: unde non ad verba, sed ad propositum mittentis responsum exhibuit: nam sequitur: *Et respondens dixit illis: Euntes renuntiate Joanni quae vidistis et audistis:* quasi dicat: Narrate Joanni quae quidem audistis per Prophetas, consummari vero vidistis a me: ea enim tunc agebat quae praedixerant Prophetae eum facturum: de quibus subditur: *Quia caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt.* AMBROSIUS (ubi supra). Plenum sane testimonium, quo Dominum Propheta cognosceret: de ipso enim fuerat prophetatum Psal. 145 quia « Dominus dat « escam esurientibus, erigit elisos, solvit compedi- « tos, illuminat caecos; » et quod (4) qui ista facit, regnabit in aeternum. Ergo non humanae ista, sed divinae virtutis insignia sunt. Hujus autem Evangelii exempla vel rara vel nulla inveniuntur (5): unus Tobias oculos recepit; et haec fuit Angeli, non hominis medicina: Elias mortuum suscitavit; ipse tamen rogavit et flevit; hic jussit; Eliseus leprosum mundari fecit; non tamen ibi valuit praecepti auctoritas, sed mysterii figura. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Sunt etiam haec verba Isaiae dicentis cap. 35: « Deus ipse veniet, et salvabit nos. Tunc « aperientur oculi caecorum, et aures surdorum « patebunt; tunc saliet sicut cervus, claudus. » BEDA (cap. 27 in Luc.). Et, quod his non minus est, subditur: *Pauperes evangelizantur*, pauperes scilicet spiritu vel opibus (6), intus illuminantur, ut inter divites et egenos in praedicatione nulla distantia sit. Hoc magistri comprobavit veritatem; quando omnis qui apud eum salvari potest, aequalis est. AMBROSIUS (cap. de missione discip. Joannis). Sed tamen parva adhuc ista dominicae testificationis exempla: plenitudo fidei crux Domini, obitus, sepultura est: unde addidit: *Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.* Crux enim etiam electis scandalum posset afferre: sed nullum hoc majus

(1) *Al.* jam resurgens a funere, et incipiens alia vita loqui
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al. omittitur* etc.

(1) *Al. deest* Christum.
(2) In Thesauro, lib. 2, cap. 15 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* non erat.
(4) *Al. omittitur* quod.
(5) *Nicolai habet*, Haec ante Evangelium vel rara vel nulla inveniuntur.
(6) *Al.* operibus.

divinae personae est testimonium: nihil enim est quod magis esse ultra humana videatur, quam totum se obtulisse (1) pro mundo. CYRILLUS (2). Vel per hoc volebat ostendere quod quaecumque versabantur in cordibus eorum, ab oculis ipsius effugere nequiverunt: ipsi enim erant qui scandalizabantur de ipso. AMBROSIUS (lib. et titul. ut supra). Mystice autem in Joanne supra diximus typum esse legis, quae praenuntia fuit Christi. Mittit ergo Joannes discipulos suos ad Christum ut supplementum scientiae consequantur, quia plenitudo legis est Christus: et fortasse isti discipuli sunt duo populi, quorum unus ex Judaeis credidit, alter ex Gentibus; qui ideo credidit, quia audivit. Voluerunt ergo et isti videre: quia beati oculi qui vident. Cum autem venerint ad Evangelium, et cognoverint illuminari caecos, ambulare claudos, tunc dicent: Oculis nostris perspeximus: videmur enim nobis vidisse quae legimus; aut fortasse in parte quadam corporis nostri, omnes videmur investigasse dominicae seriem passionis: fides enim per paucos ad plures pervenit. Lex ergo Christum venturum annuntiat, Evangelii scriptura venisse confirmat.

4. CYRILLUS (3). Conjecit Dominus, tamquam hominum secreta cognoscens, aliquos dicturos: Si usque hodie ignorat Joannes Jesum, qualiter eum ostendebat nobis, dicens, Joan. 1, « Ecce agnus Dei, « ecce qui tollit peccata mundi ? » Ut igitur sanaret hanc passionem quae eis acciderat, damnum quod ex scandalo procedebat, exclusit: unde dicitur: *Et cum discessissent nuntii Joannis, coepit dicere de Joanne ad turbas: Quid existis in desertum videre ? Arundinem vento agitatam ?* Quasi dicat: Mirati estis de Joanne Baptista, et pluries perrexistis ad eum, percurrentes tam longa deserti itinera: frustra siquidem, si sic levem ipsum existimatis, ut similis sit arundini declinanti quocumque agitat ventus. Talis enim esse videtur, si quae cognovit, ex levitate se ignorare fatetur. TITUS (4). Non autem existis in desertum, ubi nulla jucunditas, civitatibus omissis, nisi de hoc viro curam gerentes. GRAECUS (5). Hoc autem post recessum discipulorum Joannis Dominus dixit: non enim praesentibus eis proferre volebat Baptistae praeconia, ne blandientis verba esse putarentur. AMBROSIUS (lib. 5 in Luc. cap. de laud. Joan). Non otiose autem Joannis hic persona laudatur, qui vitae amore posthabito, justitiae formam nec mortis terrore mutavit. Deserto enim mundus hic comparari videtur, adhuc sterilis, adhuc incultus; in quem negat nobis Dominus ita prodeundum ut mente carnis inflatos, vacuosque virtutis internae viros, et fragili se gloriae saecularis (6) sublimitate jactantes, exemplari quodam et imagine nobis putemus imitandos, quos procellis hujus mundi obnoxios vita mobilis inquietat, jure arundini comparandos. GRAECUS (7). Est etiam infallibile testimonium vitae Joannis vestitus cum carcere, in quem detrusus non fuisset, si scivisset favere Principibus: unde sequitur: *Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosa sunt, et in deliciis, in domibus regum sunt.* Mollibus vestimentis indutus viventes in deliciis significat. CHRYSOSTOMUS (hom. 29 in Epist. ad Hebraeos). Mollis autem vestis dissolvit rigidam animam; et si rigidum corpus assumat et asperum, facile per hujusmodi mollitiem delicatum reddit et fragile. Facto vero corpore molliori, necesse est et animam participare laesionem; nam ut plurimum operationes ipsius consonant dispositionibus corporis. CYRILLUS (1). Qualiter ergo tanta sedulitas religionis ut carnales passiones subjiceret (2), ad tantam ignorantiam deveniret, nisi ex mentis levitate, quam non asperitates, sed illecebrae mundanae delectant? Igitur si velut non colentem deliciosa Joannem imitamini, date ei robur continentiae competens; si vero nihil amplius debetur honestae conversationi, quid, omissa reverentia delicatorum, incolam deserti, vileque tegumen et camelorum vellus miramini? CHRYSOSTOMUS (hom. 38 in Matth.). Per utrumque autem dictorum designat, quod Joannes nec naturaliter nec facile mobilis erat, nec ulla voluptate flecteretur. AMBROSIUS (lib. 5 in Lucam, de asp. vest.). Et quamvis plerosque mollioris cura vestis effeminet, tamen alia videtur hic indumenta significare; humana scilicet corpora, quibus anima nostra vestitur. Sunt autem mollia indumenta deliciosi actus et mores; hi vero quibus fluida deliciis membra solvuntur, regni caelestis extorres sunt; quos rectores mundi hujus atque tenebrarum ceperunt: hi sunt enim reges qui dominantur suorum operum aemulos (3). CYRILLUS (4). Sed forte inconveniens est circa hoc excusare Joannem: fatemini enim eum imitabilem esse: unde subdit: *Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis: et plusquam Prophetam.* Prophetae namque praedicabant venturum: hic autem non solum venturum praedicavit, sed et praesentem indicavit, dicens (Joan. 1): « Ecce agnus Dei. » AMBROSIUS (de laudatione Joannis ab excellentia cognitionis). Major sane Propheta, in quo finis est Prophetarum: quia multi cupierunt videre quem iste conspexit, quem iste baptizavit. CYRILLUS (5). Cum igitur et a loco et a vestibus et ex concursu hominum morem ejus descripserit, introducit Prophetae testimonium, dicens: *Hic est, de quo scriptum est*, scilicet in Malachia: *Ecce mitto Angelum meum.* TITUS. Angelum appellat hominem, non quia natura esset Angelus, homo enim naturaliter erat; sed quia opus Angeli exercebat, nuntiando Christi adventum. GRAECUS (6). Quod autem subdit, *Ante faciem tuam*, propinquitatem designat: apparuit enim hominibus prope Christi adventum; quapropter et plusquam prophetam ipsum esse existimandum est: nam et qui in militiis collaterales sunt regibus, digniores et familiariores sunt. AMBROSIUS (ubi supra). Viam autem Domino non solum nascendi secundum carnem ordine fideique nuntio, sed etiam praecursu quodam paravit passionis: unde sequitur: *Qui praeparabit viam tuam ante te.* Si autem et Christus Pro-

(1) *Al.* totum se unum obtulisse. *Legit P. Nicolai* toto se unum etc.
(2) In Cat. Graec. ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Thesauro, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Quod subjungitur ex Tito, non in Lucam, sed in Mat. forte habet, quo seipsum remittit; etsi Commentarius ille nunc non extet (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Nempe Simeon in Cat. Graec (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* fragilis gloriae saecularis etc.
(7) Vel Simeon ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Thesauro, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* subjecerit.
(3) *Apud P. Nicolai est* qui dominantur, et suorum operum aemulos receperant.
(4) In Thesauro, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Vel Simeon, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

pheta, quomodo major hic omnibus? Sed inter mulieris, non virginis natos: major enim iis fuit quibus aequalis poterat esse sorte nascendi: unde sequitur: *Dico enim vobis: Major inter natos mulierum Propheta Joanne Baptista non est.* CHRYSOSTOMUS (hom. 38 in Matth.). Sufficit quidem Domini vox praebens testimonium praeeminentiae Joannis inter homines: reperiet autem qui vult et rei veritatem consonam, si mensam ejus consideraverit, si vitam, si mentis excellentiam: velut enim qui caelitus descendisset, degebat in terra, fere nullam gerens curam de corpore, intellectualiter erectus in caelum, et soli Deo conjunctus, de nullo mundanorum solicitus; sermo severus et lenis: nam cum populo Judaeorum viriliter et ferventer, cum rege audacter, cum propriis discipulis leniter conferebat: nil frustra vel leviter, omnia convenienter agebat. ISIDORUS Abbas (1). Major etiam inter natos mulierum Joannes (2), eo quod ab ipso matris utero prophetavit, et positus in tenebris lumen quod jam venerat non ignoravit. AMBROSIUS (ubi supra in fin.). Denique eo usque cum Dei Filio non poterit (3) Joannis esse ulla collatio ut et infra Angelos aestimetur: unde sequitur: *Qui autem minor est in regno Dei, major est illo.* BEDA (cap. 27 in Luc.). Haec sententia duobus modis potest intelligi: aut enim regnum Dei appellavit quod nondum accepimus, in quo sunt Angeli: et quilibet in eis minor, major est quodlibet justo portante corpus, quod aggravat animam: aut si regnum Dei intelligi voluit hujus temporis Ecclesiam, seipsum Dominus significavit, qui nascendi tempore minor erat Joanne, major autem divinitatis auctoritate et potestate dominica: proinde secundum primam expositionem, ita distinguitur: *Qui autem minor est in regno Dei,* ac deinde subinfertur, *major est illo*; secundum posteriorem vero ita: *Qui autem minor est,* ac deinde subinfertur, *in regno Dei major est illo.* CHRYSOSTOMUS (hom. 38 in Matth.). Ut enim copia laudum Joannis occasionem Judaeis non daret praeferendi Joannem Christo, hoc subdidit. Ne autem putes quod comparative se dixerit majorem Joanne. AMBROSIUS. Alia enim est ista natura, nec humanis generationibus comparanda: non potest enim homini cum Deo ulla esse collatio CYRILLUS (4). Mystice autem, cum Joannis praerogativam ostendit inter natos mulierum, ponit ex opposito aliquid majus eo, scilicet qui per Spiritum sanctum natus est Filius Dei: regnum enim (5) donum Dei Spiritus est. Quamvis ergo secundum operationem et sanctitatem, minores sumus his qui legis mysterium sunt assecuti, quos Joannes significat: tamen majora per Christum attingimus, participes facti divinae naturae.

3. CHRYSOSTOMUS (hom. 38 in Matth.). Praemissa commendatione Joannis, magnum Pharisaeorum et legisperitorum prodidit crimen, qui nec post publicanos baptisma Joannis acceperunt: unde dicitur: *Et omnis populus audiens et publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis.* AMBROSIUS (lib. 6 in Luc., cap. 1). Justificatur Deus per baptismum, dum se homines peccata propria confitendo justificant: qui enim peccat, et confitetur Deo peccatum, justificat Deum: cedens (1) ei vincenti, ab eoque gratiam sperans. In baptismate igitur justificatur Deus, in quo est et confessio, et venia peccatorum. EUSEBIUS (2) (lib. 5 in Luc. in praefatione). Quia etiam crediderunt, justificaverunt Deum: apparuit enim eis justus in omnibus quae fecit. Pharisaei autem repellendo Joannem, tamquam inobedientes, non consonabant Prophetae dicenti Psal. 50: « Ut justificeris in sermonibus tuis: » unde sequitur: *Pharisaei autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsis, non baptizati ab eo.* BEDA (cap. 27 in Luc.). Haec verba sive ex persona Evangelistae, sive ex persona Salvatoris, ut quibusdam placet, dicta sunt. Quod autem dicit, *In semetipsis,* vel *contra semetipsos,* significat quia qui gratiam Dei respuit, contra semetipsum facit. Vel ad semetipsos missum Dei consilium stulti et ingrati vituperantur noluisse recipere. Consilium ergo est Dei, quod passionem et mortem Christi salvare decrevit; quod Pharisaei et legisperiti spreverunt. AMBROSIUS (lib. 6 in Luc., cap. 1 circ. finem). Non condemnamus ergo, sicut Pharisaei, consilium Dei quod est in Joannis baptismate: hoc est consilium quod magni consilii Angelus reperit. Joannis consilium nemo contemnit, Dei consilium quis refutet? CYRILLUS (3). Erat autem quidam modus ludendi talis consuetus apud filios Judaeorum: bipartiebatur puerorum caterva, qui rerum praesentis vitae deridentes repentinam transmutationem, hi quidem canebant, hi vero moerebant; sed nec gaudentibus congaudebant moerentes, nec qui gaudebant conformabant se flentibus; deinde arguebant se invicem improperantes incompassionis malitiam. Tale quid passam fuisse Judaeorum plebem una cum principibus Christus innuebat: unde ex persona Christi subditur: *Cui ergo similes dicam homines generationis hujus, et cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, et loquentibus ad invicem, et dicentibus: Cantavimus vobis tibiis, et non saltastis; lamentavimus, et non plorastis.* BEDA (cap. 27 in Luc. a med.). Generatio Judaeorum comparatur pueris, quia doctores olim Prophetas habebant, de quibus dicitur Psal. 8: « Ex ore infantium « et lactentium perfecisti laudem. » AMBROSIUS (lib. 6 in Luc. cap. 2). Cantaverunt autem Prophetae spiritualibus modulis publicae salutis oracula resultantes, fleverunt threnis flebilibus Judaeorum dura corda mulcentes. Hoc canticum non in foro, non in plateis canebatur, sed in Hierusalem: ipsa est enim dominicum forum, in quo praeceptorum caelestium jura conduntur. GREGORIUS Nyssenus (4). Canticum autem et lamentatio nil aliud est quam excessus, hoc quidem gaudii, illud vero moeroris. Resonat autem quaedam consona melodia ex organo musico, secundum quam dum homo pede et motu consono corporis commovetur, intrinsecam dispositionem manifestat; et ideo dicit: *Lamentavimus, et non plorastis.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 11). Haec autem pertinent ad Joannem et

(1) Scilicet Isidorus Pelusiota lib. 1, epist. 33, quae Prunichio inscribitur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* omittitur Joannes.
(3) *Al.* poterat.
(4) In Cat. Graec. PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* regium enim etc. *Legit P. Nicolai.* Regium enim Domini Dei Spiritus est.

(1) *Al.* credens.
(2) In Cat. Graec. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat. Graec. ubi supra. Quod subjungitur ex Gregorio Nysseno colligitur hom. 6 in Ecclesiastem super illud ex cap. 3: *Tempus plangendi, et tempus saltandi,* versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*).

Christum. Quod enim dicit. *Lamentavimus, et non plorastis*, ad Joannem pertinet, cujus abstinentia a cibis et potu luctum poenitentiae significabat: unde exponendo subdit: *Venit enim Joannes Baptista neque manducans panem neque bibens vinum; et dicitis, Daemonium habet.* CYRILLUS (1). Praesumunt criminari virum qualibet admiratione dignum: daemonium habere dicunt mortificantem legem peccati, quae latet in membris. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (lib. 2. quaest. 11). Quod autem dixerat, *Cantavimus tibiis, et non saltastis*, ad ipsum Dominum pertinet, qui utendo cum ceteris cibo et potu, laetitiam regni significabat: unde sequitur: *Venit Filius hominis manducans et bibens*; *et dicitis, Ecce homo devorator et bibens vinum.* TITUS. Noluit enim Christus abstinere ab hujusmodi cibis, ne occasionem daret haereticis, qui dicunt creaturas esse malas, et vituperant carnes et vinum. CYRILLUS (2) Ubi autem potuerunt ostendere Dominum voratorem? Invenitur enim Christus ubique reprimere immoderantiam, et ad modestiam ducere. Conversabatur autem cum publicanis et peccatoribus: unde contra eum dicebant: *Amicus publicanorum et peccatorum*; cum tamen nullatenus ipse posset in peccatum incidere, sed e contra fiebat eis causa salutis: non enim coinquinatur sol radians super totam terram, et frequenter superveniens immundis corporibus; nec sol justitiae laedetur conversando cum pravis. Nemo autem conetur comparare propriam mensuram dignitatibus Christi: sed quilibet propriam fragilitatem considerans vitet consortia talium: prava namque colloquia mores corrumpunt bonos.

Sequitur: *Et justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.* AMBROSIUS (ubi supra non procul a princ.). Sapientia Dei Filius est per naturam, non per profectum (3): quae justificatur per baptisma, in eo quod non per contumaciam refutatur, sed per justitiam Dei munus agnoscitur. In eo ergo justificatio Dei est si non (4) ad indignos et obnoxios, sed ad innocentes, per ablutionem sanctos et justos, videatur sua munera transtulisse. CHRYSOSTOMUS (5). Filios autem sapientiae dicit sapientes: consuevit enim Scriptura malos magis ex peccato quam ex nomine indicare, bonos autem filios appellare informantis eos virtutis. AMBROSIUS (ubi supra ante med.). Bene autem dicit, *Ab omnibus*: quia circa omnes justitia reservatur, ut susceptio fiat fidelium et ejectio perfidorum. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (lib. 2 cap. 11). Vel quod dicit, *Justificata est sapientia ab omnibus filiis suis*, ostendit filios sapientiae intelligere, nec in abstinendo nec in manducando esse justitiam, sed in aequanimitate tolerandi inopiam: non enim usus, sed concupiscentia reprehendenda est, dummodo congruas in generibus alimentorum his cum quibus tibi vivendum est.

6. BEDA. Quia superius dictum fuerat *Et omnis populus audiens et publicani justificaverunt Deum baptizati baptismate Joannis*; idem Evangelista, quae verbis proposuerat, etiam factis astruit: justificatam scilicet sapientiam a justis et poenitentibus, dicens: *Rogabat autem illum quidam Pharisaeus ut manducaret cum illo.* GREGORIUS Nyssenus (hom. de muliere peccatrice). Haec conscriptio quemdam utilem intellectum sapit. Sunt enim plerique eorum qui se justificant inflati suspicione vani sensus, priusquam veniat verum judicium, separantes seipsos velut agnos ab haedis, nec tecto nec escis cum plerisque communicare volentes, abominantes omnes quicumque non extremum sed medium tenent callem in vita. Lucas ergo plus medicus animarum quam corporum, ostendit ipsum Deum et Salvatorem nostrum piissime alios visitantem: unde sequitur: *Et ingressus domum Pharisaei discubuit*: non ut aliquid de vitiis ejus sortiatur, sed ut impartiatur de justitia propria. CYRILLUS (1). Mulier autem inhonestae vitae, promens autem fidelem affectum, venit ad Christum, quasi potentem veniam commissorum largiri: sequitur enim: *Et ecce mulier quae erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod Jesus accubuit in domo Pharisaei, attulit alabastrum unguenti.* BEDA (cap. 28 in Luc.). Alabastrum est genus marmoris candidi variis coloribus intertincti, quod ad vasa unguentaria cavari solet, eo quod optime servare ea incorrupta dicatur. GREGORIUS in hom. (33 in Evang.). Quia enim haec mulier turpitudinis suae maculas aspexit, lavanda ad fontem misericordiae cucurrit: convivantes non erubuit: nam quia semetipsam graviter erubescebat intus, nihil esse credidit quod verecundaretur foris. Discite quo dolore ardet quae flere et inter epulas non erubescit. GREGORIUS Nyssenus (2). Indignitatem autem suam ostendens stabat post tergum dejectis luminibus, et effusa coma, pedes amplectens, lacrymisque eos perfundens; rebus tristem animum ostendebat, veniam implorans: sequitur enim: *Et stans retro secus pedes ejus, lacrymis coepit rigare pedes ejus.* GREGORIUS in hom. (33 in Evang.). Oculis enim terrena cupierat; sed hos jam per poenitentiam conterens flebat: capillos ad compositionem vultus exhibuerat: sed jam capillis lacrymas tergebat: unde sequitur: *Et capillis capitis sui tergebat.* Ore superba dixerat; sed pedes Domini osculans, hoc in Redemptoris sui vestigia figebat: unde sequitur: *Et osculabatur pedes ejus.* Unguentum sibi pro odore suae carnis exhibuit: quod ergo sibi turpiter exhibuerat, hoc jam Deo laudabiliter offerebat: unde sequitur: *Et unguento ungebat.* Quot ergo in se habuit oblectamenta, tot de se invenit holocausta. Convertit ad virtutum numerum, numerum criminum; ut totum Deo serviret in poenitentia quicquid ex se Deum contempserat in culpa (3). Sic igitur meretrix effecta est honestior virginibus: postquam enim accensa est poenitentia, exarsit in Christi amorem. Et haec quidem quae dicta sunt agebantur exterius; quae vero revolvebat ejus intentio, multo ferventiora his erant, quae solus Deus inspiciebat. GREGORIUS (in hom. 33 in Evang.). Haec autem Pharisaeus intuens despicit; et non solum venientem peccatricem mulierem, sed etiam suscipientem Dominum reprehendit: *Videns autem Pharisaeus qui vocaverat eam, ait intra se dicens: Si hic esset Propheta, sciret utique quae et qualis mulier est quae tangit eum.* Ecce Pharisaeus veraciter apud se superbus, et fallaciter justus, aegrum

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* non perfectum.
(4) *Al.* etsi non.
(5) In Cat. Graec. PP. ex illius homiliis in Psalmos (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) CHRYSOSTOMUS hom. 6 in Matth. Ejus nomine praetermisso, prius confundebantur ista cum praedictis, quasi etiam ex Gregorio essent (*Ex edit. P. Nicolai*).

reprehendit de aegritudine, et medicum de subventione: quae profecto mulier, si ad Pharisaei pedes venisset, calcibus repulsa discederet. Inquinari enim se alieno peccato crederet, quia hunc vera sua justitia non replebat. Sic et quidam sacerdotali officio praediti, si quid fortasse juste exterius vel tenuiter egerint, protinus subjectos despiciunt, et peccatores quosque in plebe positos dedignantur. Necesse est autem ut cum peccatores quosque conspicimus, nosmetipos prius in eorum calamitate defleamus, quia fortasse in similibus aut lapsi sumus aut labi possumus. Oportet autem ut solicite discernamus quia districtionem debemus vitiis, compassionem naturae. Si enim feriendus est peccator, nutriendus est proximus; cum vero jam per poenitentiam percutit ipse quod fecit, jam noster proximus peccator non est, quia hic in se punit quod justitia divina reprehendit. Inter duos ergo aegros medicus aderat: sed unus in febre sensum tenebat, alter sensum perdiderat mentis: illa quippe flebat quod fecerat; Pharisaeus autem de falsa justitia elatus, vim suae valetudinis exaggerabat. TITUS. Dominus autem non verba ejus audiens, sed cogitationes inspiciens, Dominum se Prophetarum ostendit: unde sequitur: *Et respondens Jesus, dixit ad illum, Simon, habeo tibi aliquid dicere.* GLOSSA (1). Quod quidem dixit ejus cogitationi respondens. Pharisaeus autem ex verbis Domini attentior est factus: unde dicitur: *At ille ait: Magister dic.* GREGORIUS (homil. 33 ut supra). De duobus autem ei debitoribus paradigma opponitur, quorum unus minus, alius amplius debet; unde sequitur: *Duo debitores erant cuidam feneratori: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta.* TITUS. Quasi dicat: Neque tu absque debito es; quid igitur si in paucioribus teneris ? Non superbias, quia tu quoque venia eges: unde de venia subdit, dicens: *Non habentibus autem illis unde redderent, donavit utrisque.* GLOSSA. Nullus enim potest per seipsum a debito peccati liberari, nisi divina gratia veniam consequatur. GREGORIUS in hom. (33 ut supra). Utrorumque autem debito dimisso, quis amplius largitorem debiti diligat, Pharisaeus interrogatur: sequitur enim. *Quis ergo plus eum diligit ?* Quibus verbis protinus ille respondit: *Æstimo quia is cui plus donavit.* Qua in re notandum est, quod dum sua sententia Pharisaeus convincitur, quasi phreneticus funem portat ex quo ligetur: unde sequitur: *At ille dixit ei, Recte judicasti.* Enumerantur autem ei bona peccatricis, enumerantur et mala falsi justi: unde sequitur: *Et conversus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem ? Intravi in domum tuam: aquam pedibus meis non dedisti; haec autem lacrymis rigavit pedes meos.* (2) AMBROSIUS (ubi supra). Quasi dicat: Facilis est usus aquarum, non est facilis lacrymarum effusio: tu promptis non es usus, haec effudit non prompta: lavans lacrymis pedes meos, lavit maculas proprias. tersit comis, ut per eas sibi assumat sacros sudores, et quibus venata est ad peccatum juventutem, venata est sanctitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. 6 in Matth.). Sicut autem ubi vehemens imber prorumpit, fit serenitas, sic lacrymis effusis apparet tranquillitas, et perit caligo reatuum: et sicut per aquam et spiritum, sic per lacrymas et confessionem denuo mundamur: unde sequitur: *Propter quod dico tibi: remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Nam qui vehementer se ingesserunt malis, rursus et bonis vehementer insistent, conscii ad quot debita se obligaverunt GREGORIUS (homil. 33 in Evang.). Tanto ergo amplius peccati rubigo consumitur, quanto peccatoris cor magno caritatis igne concrematur. TITUS. Contingit autem saepius eum qui multum peccavit, per confessionem purgari; pauca vero peccantem, ex arrogantia non venire ad confessionis remedium: unde sequitur: *Cui autem minus dimittitur, minus diligit.* CHRYSOSTOMUS (hom. 38 in Matth.). Opus est ergo nobis ferventi anima, quia nihil impedit hominem fieri magnum. Nullus ergo constitutorum in peccatis desperet, nemo virtuosus dormitet: nec hic confidat, saepe enim meretrix praecedet eum; nec ille diffidat, possibile namque est eum etiam primos superare: unde et hic subditur: *Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata tua.* GREGORIUS (homil. 33 in Evang.). Ecce quae ad medicum venerat aegra, sanata est; sed de salute ejus adhuc alii aegrotant: sequitur enim: *Et coeperunt qui simul accumbebant dicere intra se. Quis est hic qui etiam peccata dimittit?* Sed caelestis medicus aegros non respicit, quos etiam de medicamento fieri deteriores vidit; eam autem quam sanaverat, per pietatis suae sententiam confirmat: unde sequitur: *Dixit autem ad mulierem: Fides tua te salvam facit*: quia scilicet hoc quod petiit, posse se (1) accipere non dubitavit. THEOPHYLACTUS (circ. fin. Comment. in 7 cap.). Postquam autem ei peccata dimisit, non sistit in remissione peccati, sed adjicit operationem boni: unde subditur, *Vade in pace*, idest in justitia: quia justitia est pax hominis ad Deum, sicut peccatum est inimicitia inter Deum et hominem: quasi dicat: Operare omnia quae ad pacem Dei te ducunt. AMBROSIUS (lib. 6 in Luc., cap. de muliere peccatrice). Hoc autem loco plerique pati videntur scrupulum quaestionis. utrum videantur Evangelistae discordasse de fide. GRAECUS (2). Quia enim quatuor Evangelistae dicunt Christum unctum fuisse unguento a muliere, tres puto fuisse mulieres ex personarum qualitate, ex modo agendi, ex differentia temporum. Joannes quidem narrat de Maria sorore Lazari, quoniam sex diebus ante pascha unxit pedes Jesu in propria domo. At Matthaeus cap. 26, postquam Dominus dixerat, « Scitis quia post biduum fiet pascha, » subdit, quod in Bethania in domo Simonis leprosi mulier fudit unguentum super Domini caput; non autem unxit pedes, ut Maria: Marcus etiam Matthaeo (3) similiter. Lucas autem non circa tempus paschae, sed in medio Evangelii hoc refert. Chrysostomus autem binas asserit has mulieres fuisse; unam quidem quae continetur in Joanne, alteram vero cujus mentio fit a tribus. AMBROSIUS (tit. de muliere peccatrice). Hanc ergo mulierem inducit Matthaeus supra caput Christi effundentem unguentum; et ideo noluit dicere peccatricem: nam peccatrix, secundum Lucam, supra Christi pedes effudit unguentum. Potest ergo non eadem esse, ne sibi contrarium Evangelistae dixisse videantur. Potest etiam quaestio meriti et temporis diversitate dissolvi, ut adhuc illa peccatrix sit, jam ista perfectior. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2 cap. 59.

(1) Non est in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) TITUS Bostrensis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. omittitur* se.
(2) Nempe Severus Antiochenus in Cat Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* Matthaeus.

Eamdem enim Mariam bis hoc fecisse, arbitror intelligendum; semel scilicet quod Lucas narravit, cum primo accedens cum humilitate et lacrymis meruit remissionem peccatorum. Unde Joannes. cum de Lazaro resuscitando coepisset loqui, antequam veniret in Bethaniam dicit cap. 11: « Maria autem « erat quae unxit Dominum unguento et tersit « pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus in« firmabatur. » Jam itaque hoc Maria fecerat. Quod autem in Bethania rursum fecit, aliud est, quod ad Lucae narrationem non pertinet, sed pariter narratur ab aliis tribus. Gregorius in hom. 133 in Evang.). Mystico autem intellectu, Pharisaeus de falsa justitia praesumens Judaicum populum; peccatrix mulier, sed ad vestigia Domini veniens et plorans conversam gentilitatem designat. Ambrosius (ubi sup. lib. 6 in Luc., cap. 3). Vel princeps hujus saeculi quidam leprosus est, domus autem Simonis leprosi terra est: Dominus ex illis superioribus locis descendit in terram: neque enim sanari potuisset haec mulier, quae speciem habet animae vel Ecclesiae, nisi Christus venisset in terram. Merito autem speciem accipit peccatricis, quia Christus quoque formam peccatoris accepit. Itaque si constituas animam fideliter appropinquantem Deo, non peccatis turpibus et obscoenis, sed pie servientem (1) Dei Verbo, habentem immaculatae fiduciam castitatis; ad ipsum Christi caput ascendit: caput autem Christi Deus est. Sed qui caput non teneat. Peccator ad pedes, justus ad caput. Habet tamen etiam ea quae peccavit unguentum. Gregorius (hom. 33 in Evang.). Quid aliud unguento nisi bonus odor opinionis exprimitur? Si igitur recta opera agimus, quibus opinione boni odoris Ecclesiam respergamus, quid in corpore Domini nisi unguentum fundimus? Sed secus pedes mulier stetit: contra pedes enim Domini stetimus, cum in peccatis positi, ejus itineribus renitebamur; sed si ad veram poenitentiam post peccata convertimur, jam retro secus pedes stamus, quia ejus vestigia sequimur quem impugnabamus. Ambrosius (lib. ut sup. de mul. peccatrice). Defer et tu post peccata poenitentiam; ubicumque audieris Christi nomen, accurre; in cujuscumque interiorem domum Jesum intrasse cognoveris, et ipse festina; cum repereris sapientiam, cum repereris justitiam in aliquibus penetralibus recumbentem, accurre ad pedes; hoc est, vel extremam partem quaere sapientiae, lacrymis confitere peccata. Et fortasse ideo non lavit pedes suos Christus, ut eos lacrymis nos lavemus. Bonae lacrymae, quae non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi caelestis rigare vestigium, ut gressus ejus nobis exuberent. Bonae lacrymae, in quibus non solum redemptio peccatorum, sed etiam justorum refectio est. Gregorius (hom. 33 ut supra). Lacrymis enim Domini pedes rigamus, si quibuslibet ultimis membris Domini compassionis affectu inclinemur. Capillis pedes Domini tergimus, quando sanctis ejus, quibus ex caritate compatimur, ex his quae nobis superfluunt, miseremur. Ambrosius (ubi supra). Expande etiam capillos, sterne ante eum omnes corporis tui dignitates; non mediocres capilli sunt qui possunt pedes tergere Christi. Gregorius (hom. 33 in Evang.). Osculatur mulier pedes quos tersit: quod nos quoque plane (2) agimus, si studiose diligimus quos

(1) *Al.* servitutem.
(2) *Al.* plene.

ex largitate continemus. Potest quoque per pedes ipsum mysterium incarnationis ejus intelligi. Osculamur igitur Redemptoris pedes, cum mysterium incarnationis ejus ex toto corde diligimus. Unguento pedes ungimus, cum ipsam humilitatis ejus potentiam sacri eloquii bona opinione praedicamus. Sed hoc etiam Pharisaeus vidit, et invidit; quia cum Judaicus populus gentilitatem Deum praedicare conspicit, sua apud se malitia tabescit. Sic autem Pharisaeus retunditur ut per eum perfidus ille populus ostendatur: quia videlicet infidelis ille populus nec ea quae extra se erant, unquam pro Domino tribuit; conversa autem gentilitas pro eo non solum rerum substantiam, sed etiam sanguinem fudit: unde Pharisaeo dicit: *Aquam pedibus meis non dedisti; haec autem lacrymis rigavit pedes meos.* Aqua quippe extra nos est. lacrymarum humor intra nos est. Infidelis etiam ille populus Deo osculum non dedit, quia ex caritate eum amare noluit cui ex timore servivit: osculum quippe dilectionis est signum: vocata autem gentilitas Redemptoris sui vestigia osculari non cessat, quia in ejus continuo amore suspirat. Ambrosius (lib. 6 in Luc., cap. de mulier. pec.). Non mediocris autem haec meriti est, de qua dicitur: *Ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos*; ut aliud (1) nisi sapientiam loqui nesciat, nisi justitiam diligere, nisi castitatem habere, nisi pudicitiam osculari. Gregorius (hom. 33 in Evang.). Pharisaeo autem dicitur: *Oleo caput meum non unxisti*: quia ipsam quoque divinitatis potentiam, in quam se Judaicus populus credere spopondit, digna laude praedicare neglexit: *haec autem unguento unxit pedes meos*: quia dum incarnationis mysterium gentilitas credidit, summa laude ejus etiam ima (2) praedicavit. Ambrosius (lib. 6 in Luc. de mulier. ingred. paulo ante fin.). Beatus qui potest et oleo ungere pedes Christi; sed beatior qui ungit unguento: multorum enim florum in unum collecta spargit (3): et fortasse istud unguentum non posset alius nisi Ecclesia sola deferre, quae diversi spiraminis innumerabiles habet flores: et ideo nemo potest tantum diligere quantum illa quae in pluribus diligit. In domo autem Pharisaei, idest in domo legis et Prophetae, non Pharisaeus, sed Ecclesia justificatur: Pharisaeus enim non credidit, ista credebat: lex mysterium non habet, quo occulta mundantur; et ideo quod in lege minus est, consummatur in Evangelio. Duo autem debitores, duo populi sunt feneratori illi thesauri caelestis obnoxii. Non materialem autem feneratori huic debemus pecuniam, sed meritorum examina, aera (4) virtutum; quarum merita gravitatis pondere, justitiae specie, sono confessionis expenduntur. Non mediocris autem est iste denarius, in quo regis imago formatur. Vae mihi si non habuero quod accepi; aut quia difficile quisquam est qui feneratori huic debitum integrum possit exsolvere, vae mihi si non petiero concedi mihi debitum. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quibus amplius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei; nobis creditur virginis partus Emmanuel, idest, Nobiscum Deus, Domini crux, mors, resurre-

(1) *Al.* ut aliquis.
(2) *Al. omittitur* ima.
(3) *Al.* sparsit. *Supplet autem sic P. Nicolai*: multorum enim florum in unum collecta gratia spargit varias odorum suavitates: et fortasse etc.
(4) *Al.* examinata aera.

ctio. Itaque non est dubium quod plus debet qui plus accipit. Secundum homines plus fortasse ostendit qui plus debuerit; sed per misericordiam Domini causa mutatur, ut amplius diligat qui amplius debuit, si tamen gratiam consequatur. Et ideo, quoniam nihil est quod digne Deo referre possimus, vae mihi et si non dilexero. Reddamus ergo amorem pro debito: amplius enim diligit cui donatur amplius.

CAPUT OCTAVUM.

1. Et factum est deinceps, et ipse iter faciebat per civitates et castella, praedicans et evangelizans regnum Dei, et duodecim cum illo, et mulieres aliquae quae erant curatae a spiritibus malignis et infirmitatibus: Maria quae vocatur Magdalene, de qua septem daemonia exierant; et Joanna uxor Chusae procuratoris Herodis, et Susanna, et aliae multae, quae ministrabant ei de facultatibus suis.

2. Cum autem turba plurima conveniret, et de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui seminat seminare semen suum; et dum seminat, aliud cecidit secus viam; et conculcatum est, et volucres caeli comederunt illud: et aliud cecidit supra petram; et natum aruit, quia non habebat humorem; et aliud cecidit inter spinas, et simul exortae spinae suffocaverunt illud: et aliud cecidit in terram bonam, et ortum fecit fructum centuplum. Haec dicens, clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabant autem eum discipuli ejus quae esset haec parabola. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei; ceteris autem in parabolis; ut videntes non videant, et audientes non intelligant. Est autem haec parabola. Semen est verbum Dei. Quod autem secus viam, hi sunt qui audiunt, deinde venit viabolus, et tollit verbum de corde eorum, ne credentes, salvi fiant. Nam quod supra petram, hi sunt qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum; et hi radices non habent, quia ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, et a solicitudinibus et divitiis et voluptatibus vitae, euntes, suffocantur, et non referunt fructum. Quod autem in bonam terram, hi sunt qui in corde bono et optimo audientes verbum retinent, et fructum afferunt in patientia.

3. Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit, sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen. Non est enim occultum quod non manifestetur, nec absconditum quod non cognoscatur, et in palam veniat. Videte ergo quid audiatis. Qui enim habet, dabitur illi; et quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.

4. Venerunt autem ad illum mater et fratres ejus, et non poterant adire eum prae turba. Et nuntiatum est illi. Mater tua et fratres tui stant foris, volentes te videre. Qui respondens, dixit ad eos: Mater mea et fratres mei, hi sunt qui verbum Dei audiunt et faciunt.

5. Factum est autem in una dierum, et ipse ascendit in naviculam et discipuli ejus, et ait ad illos: Transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt. Et navigantibus illis, obdormivit; et descendit procella venti in stagnum, et compellebantur, et periclitabantur. Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes: Praeceptor, perimus. At ille surgens increpavit ventum et tempestatem aquae; et cessavit, et facta est tranquillitas. Dixit autem illis: Ubi est fides vestra? Qui timentes mirati sunt ad invicem, dicentes: Quis, putas hic est, quia et ventis et mari imperat, et obediunt ei?

6. Et navigarunt ad regionem Gerazenorum, quae est contra Galilaeam. Et cum de navi egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam qui habebat daemonium jam temporibus multis, et vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis. Is ut vidit Jesum, procidit ante illum, et exclamans voce magna, dixit: Quid mihi et tibi est, Jesu Fili Dei altissimi? Obsecro te, ne me torqueas. Praecipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine: multis enim temporibus arripiebat illum, et vinciebatur catenis et compedibus custoditus; et ruptis vinculis agebatur a daemonio in deserta. Interrogavit autem illum Jesus dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit, Legio: quia intraverant daemonia multa in eum. Et rogaverunt illum ne imperaret illis ut in abyssum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, et rogabant eum ut permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis. Exierunt ergo daemonia ab homine, et intraverunt in porcos: et impetu abiit grex per praeceps in stagnum, et suffocatus est. Quod ut viderunt factum, qui pascebant fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in villas. Exierunt autem videre quod factum est; et venerunt ad Jesum, et invenerunt hominem sedentem, a quo daemonia exierant, vestitum ac sana mente ad pedes ejus, et timuerunt. Nuntiaverunt autem illis et qui viderant, quomodo sanus factus esset a legione. Et rogaverunt illum omnis multitudo Gerazenorum ut discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens navim, reversus est. Et rogavit illum vir a quo daemonia exierant, ut cum eo esset. Dimisit autem eum Jesus, dicens: Redi in domum tuam, et narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per universam civitatem, praedicans quanta fecisset illi Jesus.

7. Factum est autem cum rediisset Jesus, excepit illum turba. Erant autem omnes expectantes eum. Et ecce venit vir cui nomen Jairus, et ipse princeps synagogae erat, et cecidit ad pedes Jesu, rogans eum ut intraret in domum ejus: quia unica filia erat ei fere annorum duodecim, et haec moriebatur. Et contigit dum iret, a turbis comprimebatur. Et mulier quaedam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari: accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus; et confestim stetit fluxus sanguinis ejus. Et ait Jesus: Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, et qui cum illo erant: Praeceptor, turbae te comprimunt et affligunt, et dicis, Quis me tetigit? Et dixit Jesus: Tetigit me aliquis: nam ego novi virtutem de me exiisse. Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit, et procidit ante pedes ejus, et ob quam causam tetigit eum, indicavit coram omni populo, et quemadmodum confestim sanata sit. At ipse dixit ei: Filia, fides tua salvam te fecit: vade in pace.

8. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogae, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum. Jesus autem audito hoc verbo, respondit patri puellae: Noli timere: crede tantum, et salva erit. Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quemquam nisi Petrum et Jacobum et Joannem, et patrem et matrem puellae. Flebant autem omnes, et plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere: non est mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum, scientes quia mortua esset. Ipse autem tenens manum ejus, clamavit dicens: Puella, surge. Et reversus est spiritus ejus, et surrexit continuo. Et jussit illi dari manducare. Et stupuerunt parentes ejus, quibus praecepit ne alicui dicerent quod factum erat.

1. THEOPHYLACTUS (1) (hoc loco). Qui caelitus descendit, ut exemplum fieret nobis et forma, instruit nos non pigritare in docendo: unde dicitur: *Et factum est deinceps, et ipse iter faciebat per civitates et castella, praedicans, et evangelizans regnum Dei.* GREGORIUS Nazianzenus (1). Vadit quippe de loco in locum, non solum ut plures lucretur, sed etiam ut multa dedicet loca. Dormit, laborat, ut somnum et laborem sanctificet; plorat ut det pretium lacrymis; praedicat caelestia, ut audientes

(1) *Al.* HIERONYMUS.

(1) In Cat. Graec. PP. orat. 31, super illud Matth. 16: *Cum consummasset hos sermones* (*Ex edit. P. Nicolai*).

exaltet TITUS. Qui enim de caelo ad terram descendit, annuntiat habitantibus terram regnum caeleste, ut terram in caelum convertat. Quis autem praedicare debebat regnum Dei, nisi Filius Dei, cujus est regnum? Venerunt plures Prophetae, non tamen praedicaverunt regnum caelorum: nam qualiter eorum quae non viderunt sermonem praetenderent? ISIDORUS Abbas (1). Hoc autem regnum Dei aliquibus videtur altius et melius regno caelesti; quibusdam vero unum et idem secundum essentiam, sed diversimode nominari; aliquando quidem regnum Dei a regnante, aliquando autem regnum caelorum a subditis Angelis et sanctis, qui caeli dicuntur. BEDA (cap. 29 in Luc.). More autem aquilae provocantis ad volandum pullos suos, Dominus pedetentim discipulos suos ad sublimia erigit. Siquidem primo docet in synagogis et miracula facit; ex hinc duodecim, quos Apostolos nominat, elegit; postmodum omnes praedicans secum ducit: unde sequitur: *Et duodecim cum illo.* THEOPHYLACTUS (2). Non docentes, aut praedicantes, sed instruendi ab eo. Ne autem femineus sexus prohiberi videretur sequi Christum, subditur: *Et mulieres aliquae, quae erant curatae a spiritibus malis et infirmitatibus; Maria quae vocatur Magdalena, de qua septem daemonia exierant.* BEDA (cap. 29 in Luc.). Maria Magdalena ipsa est, cujus tacito nomine proxima lectio poenitentiam narrat (3). Nam pulchre Evangelista ubi eam cum Domino iter facere commemorat, noto hanc vocabulo manifestat; ubi vero peccatricem, sed poenitentem describit, mulierem generaliter dicit, ne nomen tantae famae, prisci erroris nota fuscaret, de qua daemonia septem exisse referuntur. GREGORIUS in hom. (33 in Evang.). Quid enim per septem daemonia nisi universa vitia intelliguntur? Quia enim septem diebus omne tempus comprehenditur, recte septenario numero universitas figuratur. Septem ergo daemonia Maria habuit, quae universis vitiis plena fuit.

Sequitur: *Et Joanna uxor Chusae procuratoris Herodis, et Susanna, et aliae multae, quae ministrabant ei de facultatibus suis.* HIERONYMUS contra Vigilantium (in Com. super Matth. cap. 27 super « Erant mulieres ibi multae »). Consuetudinis Judaicae fuit, nec ducebatur in culpam more gentis antiquo, ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum praeceptoribus darent. Hoc quia scandalum facere poterat in nationibus, Paulus se abjecisse commemorat. Ministrabant autem Domino de substantia sua, ut meteret earum carnalia, cujus ipsae metebant spiritualia: non quod indigeret cibis Dominus creaturarum; sed ut typum ostenderet magistrorum, quod victu atque vestitu de discipulis deberent esse contenti. BEDA (cap. 29 in Luc.). Interpretatur autem Maria amarum mare propter poenitentiae rugitum, Magdalena turris, vel melius turrensis, a turre, de qua dicitur Psal. 66: « Factus es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici. » Joanna Dominus gratia ejus, vel Dominus misericors (4) interpretatur, videlicet quia ejus est omne quod vivimus. Si autem Maria mundata a sorde vitiorum Ecclesiam de Gentibus insinuat, cur non Joannes eamdem designat Ecclesiam, quondam idolorum cultui subditam? Nam quilibet malignus spiritus dum pro regno diaboli facit, quasi Herodis procurator existit. Interpretatur Susanna lilium, aut gratia ejus, propter odoriferum caelestis vitae candorem, aureumque internae dilectionis ardorem.

2. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quod David in persona Christi praedixerat Psal. 77: « Aperiam « in parabolis os meum, » hic Dominus implevit, unde dicitur: *Cum autem turba plurima conveniret et de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem.* Loquitur autem Dominus per similitudinem primo quidem ut attentiores faceret auditores: consueverunt enim homines in obscuris se exercitare, et spernere manifesta: deinde ut non caperent indigni quae mystice dicebantur. ORIGENES (1) (super his verbis). Et ideo signanter dicitur: *Cum turba plurima conveniret*: non enim sunt multi, sed pauci qui per arctam viam incedunt, et qui inveniunt viam quae ducit ad vitam: unde Matthaeus dicit quod extra domum docebat per parabolas, sed intra domum parabolam discipulis exposuit. EUSEBIUS (2). Satis autem congrue Christus primam proponit parabolam multitudini, non solum tunc astantium, sed etiam futurorum post illos; inducens (3) ad audientiam verborum suorum, cum dicit: *Exiit qui seminat, seminare semen suum.* BEDA (cap. 29 in Luc.). Satorem illum nullum melius quam Filium Dei intelligere possumus, qui de sinu Patris, quo creaturae non erat accessus, egrediens, ad hoc venit in mundum ut testimonium perhiberet veritati. CHRYSOSTOMUS (hom. 45 in Matth.). Exiit autem qui ubique est, non localiter, sed per amictum carnis nobis appropinquavit. Decenter autem adventum proprium Christus exitum nominat: eramus enim exclusi a Deo sicuti condemnati et rebelles regi ejecti sunt; qui vero reconciliare vult eos, exeundo ad ipsos extra cum eis loquitur, donec dignos jam factos aspectu regio eos introducat: sic etiam Christus fecit. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Exiit autem nunc, non ut agricolas perderet aut combureret terram; sed exiit seminare: saepe enim agricola qui seminat, ob aliam causam exit, non solum ut seminet. EUSEBIUS (4). Exierunt autem nonnulli a patria caelesti, et ad homines descenderunt, non tamen ut sererent, neque enim satores erant, sed administratorii spiritus in ministerium missi. Moyses etiam et Prophetae post eum non inseruerunt hominibus mysteria regni caelorum; sed retrahendo insipientes ab errore nequitiae et idolorum cultu, quasi colebant animas hominum, et in novalia redigebant. Solus autem omnium sator Verbum Dei exivit, evangelizaturus nova semina, scilicet mysteria regni caelorum. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Non cessat autem Dei Filius semper in nostris animabus seminare: nam non solum cum docet, sed etiam cum creat, in nostris animabus seminat semina bona. TITUS: Exiit autem ut seminaret semen suum; non autem accepit verbum quasi mutuatum (5), cum ipse naturaliter sit Verbum Dei vivi. Non est igitur suum proprium semen Pauli vel Joannis; sed

(1) In eadem Catena; vel Isidorus Pelusiota lib. 3 epist. 206, quae Arabiano inscribitur, quibusdam tamen verbis paululum immutatis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. omittitur* THEOPHYLACTUS.
(3) *Al.* nominat.
(4) *Al.* domus gratia ejus, vel domus misericors.

(1) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In eadem Catena Graeca (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al* inducentem.
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* mutum.

habent cum acceperint; Christus autem habet proprium semen, proferens doctrinam ex sua natura: unde et Judaei dicebant Joan. 7: « Qualiter hic « litteras novit, quas non didicit? » EUSEBIUS (1). Docet igitur duos esse gradus eorum qui recipiunt semina: primum quidem eorum qui digni facti sunt vocatione caelesti, sed labuntur a gratia propter negligentiam et torporem; secundum vero multiplicantium semen in bonis fructibus. Ponit autem secundum Matthaeum tres differentias in quolibet gradu. Nam qui corrumpunt semen, non similem habent perditionis modum; et qui ab eo fructificant, non aequam recipiunt copiam. Sane actiones perdentium ostendit semen (2). Quidam enim cum non peccaverint, suis animabus insita sibi semina salubria perdiderunt, subtracta ab (3) intentione et memoria eorum per spiritus malignos et daemones, qui volant per aerem, vel viros fallaces et callidos quae volatilia nuncupavit: unde subdit: *Et dum seminat, aliud cecidit secus viam.* THEOPHYLACTUS. Non dixit quod seminans projecit aliud secus viam, sed quod semen cecidit. Qui enim seminat, docet rectum sermonem: sed sermo diversimode cadit in audientes: ut quidam eorum via dicantur.

Et conculcatum est, et volucres caeli comederunt illud. CYRILLUS (4). Arida enim est et inculta quodammodo omnis via, eo quod a cunctis conculcatur, ac nihil ex seminibus humatur in ea. Sic igitur habentes cor indocile non penetrat divina monitio, ut possit laudem germinare virtutum; sed tales sunt via frequentata immundis spiritibus. Sunt iterum aliqui leviter gerentes fidem in se quasi in verborum simplicitate: horum fides caret radice; de quibus subditur: *Et aliud cecidit supra petram, et natum aruit, quia non habebat humorem.* BEDA (super *Aliud cecidit*). Petram dicit durum et indomitum cor. Hoc est autem humor ad radicem seminis, quod juxta aliam parabolam oleum ac lampades virginum nutriendas, idest amor et perseverantia virtutis. EUSEBIUS (5). Sunt etiam aliqui qui per avaritiam et appetitum voluptatum et mundanas solicitudines quas quidem spinas nuncupat (6), immissum sibi semen suffocari fecerunt: de quibus subditur: *Et aliud cecidit inter spinas; et simul exortae spinae suffocaverunt illud.* CHRYSOSTOMUS (homil. 4 in Matth.). Sicut enim spinae non permittunt oriri semen, sed ex condensatione suffocant immissum; sic solicitudines vitae praesentis semen spirituale fructificare non sinunt. Increpandus autem esset agricola qui super sensibiles spinas et petram, et viam seminaret. Non enim possibile est petram terram fieri, nec viam non esse viam, nec spinas non esse spinas; in rationalibus autem secus est; possibile est enim petram converti in terram pinguem, et viam non conculcari, et spinas dissipari. CYRILLUS (7). Sunt autem terra pinguis et ferax, animae honestae et bonae, quae in profundo suscipiunt verbi semina, et retinent, et fovent; et quantum ad hoc subditur: *Et aliud cecidit in terram bonam, et ortum fecit fructum centuplum.* Cum enim in mentem mundam ab omnibus perturbationibus (1) verbum divinum infunditur, tunc immittit radices in profundum, et germinat tamquam spica, et convenienter perficitur. BEDA. Fructum enim centuplum, fructum perfectum dicit: nam denarius numerus pro perfectione semper accipitur, quia in decem praeceptis legis custodia continetur: denarius autem numerus per semetipsum multiplicatus, in centenarium surgit: unde per centenarium magna perfectio significatur. CYRILLUS (2). Quae autem sit sententia parabolae, accipiamus per eum qui eam composuit: unde sequitur: *Haec dicens clamabat: Qui habet aures audiendi audiat.* BASILIUS (3). Audire pertinet ad intellectum: unde per hoc Dominus excitat ad exaudiendum attente (4) mentionem eorum quae dicuntur. BEDA (super *Qui habet aures audiendi*). Quoties enim haec admonitio vel in Evangelio vel in Apocalypsi Joannis interponitur, mysticum esse quod dicitur, quaerendumque a nobis intentius ostenditur: unde discipuli ignorantes, Salvatorem interrogant: sequitur enim; *Interrogabant autem eum discipuli ejus quae esset haec parabola.* Nemo tamen putet finita mox parabola discipulos hoc interrogasse; sed ut Marcus ait cap. 4: « cum esset singularis, interrogaverunt « eum. » ORIGENES (5) (super *Interrogabant autem eum quae esset haec parabola*). Est autem parabola sermo quasi facti, non autem facti juxta quod dicitur, possibilis autem fieri; rerum significativus per transumptionem eorum quae in parabola traduntur. Ænigma vero est processus sermonis in his quae traduntur (6) quasi facta; quae tamen non sunt facta nec possibilia fieri, significant vero aliquid in occulto; sicut quod dicitur in libro Judicum capit. 9, quod ligna iverunt ut ungerent sibi regem. Non est autem ad litteram factum quod dicitur, *Exiit qui seminat,* sicut ea quae narrat historia, possibile tamen fuit fieri. EUSEBIUS (7). Dominus vero docuit eos causam quare turbis per parabolas loquebatur: unde subditur: *Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei.* GREGORIUS Nazianzenus (8). Cum hoc audis, non introducas diversas naturas secundum quosdam haereticos, qui putant hos quidem esse pereuntis naturae, hos vero salubris; quosdam vero sic se habere, ut eorum voluntas eos ducat ad pejus vel melius: sed addas ei quod dicitur, *Vobis datum est,* idest volentibus, et simpliciter dignis. THEOPHYLACTUS (super *Vobis datum est nosse mysteria*). His autem qui sunt indigni tantis mysteriis obscure dicuntur: unde subditur (9): *Ceteris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant.* Videre enim se putant; non vident autem; et audiunt quidem, sed non intelligunt. Hujus ergo gratia hoc eis Christus abscondit, ne majus eis praejudicium generetur, si postquam noverint Christi mysteria, contempserint. Qui enim intelli–

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Nicolai habet melius.* Sane occasione perdentium semen ostendit.
(3) *Al. omittitur* ab.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* quas quidam spinas nuncupant.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* perturbantibus.
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. PP. ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* ad exaudiendum, attende etc. *item* ad audiendum attente. *Nicolai* ad exaudiendum attente intentionem eorum quae dicuntur.
(5) In eadem Catena; notatur autem ex illius Comm. in Proverbia, quod nunc non extat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* dicuntur.
(7) Iterum in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) Ibidem. Habetur apud illum orat. 31, quam inscribit *in dictum illud Evangelii, Cum consummasset Jesus hos sermones* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al.* sequitur.

git et postea spernit, gravius punietur. BEDA (super *Ceteris in parabolis*). Recte igitur in parabolis audiunt, quando clausis sensibus cordis, non curant cognoscere veritatem, obliti ejus quod Dominus dixerat, *Qui habet aures audiendi audiat.* GREGORIUS in homil. (15 in Evang.). Dominus autem dignatus est exponere quod dicebat, ut sciamus rerum significationes quaerere etiam in his quae per semetipsum noluit (1) explanare: sequitur enim: *Est autem haec parabola. Semen est verbum Dei.* EUSEBIUS (2). Destruentium autem immissa semina suis animabus tres dicit esse causas. Quidam enim destruunt in se semen reconditum, dantes leviter auditum volentibus fallere: de quibus subdit: *Quod autem secus viam, hi sunt qui audiunt; deinde venit diabolus et tollit verbum de corde eorum, ne credentes salvi fiant.* BEDA (super *Deinde venit diabolus*). Qui scilicet verbum quod audiunt, nulla fide, nullo intellectu, nulla saltem tentandae utilitatis actione percipere dignantur. EUSEBIUS (3) Quidam vero cum in mentis profundo non susceperint verbum Dei, facile extinguuntur adveniente adversitate; de quibus subdit: *Nam qui supra petram, hi sunt qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum; et hi radices non habent, quia ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.* CYRILLUS (4). Cum enim intrant Ecclesiam, laetanter attentant (5) divina mysteria, sed ex levi voluntate; ut autem egressi sunt Ecclesiam, obliviscuntur sacrarum disciplinarum: et si fides christiana non fluctuet, permanent; turbante vero persecutione, profugam habent mentem, quia (6) fides eorum caret radice. GREGORIUS in homilia (15 in Evang.). Multi boni operis initia proponunt; sed mox ut fatigari adversitatibus vel tentationibus coeperint, inchoata derelinquunt. Petrosa ergo terra humorem non habuit, quae hoc quod germinaverat, ad fructus perseverantiam non perduxit. EUSEBIUS (7). Quidam vero suffocant reconditum in eis semen divitiis et illecebris, quasi quibusdam suffocantibus spinis; de quibus subditur: *Quod autem in spinis cecidit, hi sunt qui audierunt, et a solicitudinibus et divitiis et voluptatibus vitae euntes suffocantur, et non referunt fructum.* GREGORIUS in homil. (15 in Evang.). Mirum quomodo Dominus divitias spinas interpretatus sit, cum illae pungant, istae delectent: et tamen spinae sunt, quia cogitationum suarum punctionibus mentem lacerant, et cum usque ad peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant. Duo autem sunt quae divitiis jungit, solicitudines et voluptates: quia per curam mentem opprimunt, et per affluentiam resolvunt. Suffocant autem semen, quia importunis cogitationibus guttur mentis strangulant; et dum bonum desiderium intrare ad cor non sinunt, quasi aditum vitalis flatus vetant. EUSEBIUS (8). Haec autem ex provisione a Salvatore praedicta sunt. Sic autem se habere patefacit effectus: non enim aliter aliqui a verbo divini cultus deficiunt nisi secundum aliquem modorum praedictorum ab eo. CHRYSOSTOMUS (hom. 45 in Matth.). Et ut plura brevibus comprehendam; hi quidem tamquam negligentes audire, hi tamquam delicati et debiles, hi vero tamquam servi facti voluptatis et rerum mundi, a bono desistunt. Bonus etiam ordo, viae petrae et spinarum: opus enim est primo memoriae et cautelae, deinde fortitudinis, consequenter contemptus praesentium. Consequenter ponit bonam terram contrario modo se habentem ad viam et petram et spinas, cum subdit: *Quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono et optimo verbum retinent, et fructum afferunt in patientia.* Nam qui secus viam positi sunt, non retinent verbum, sed rapit eis semen diabolus: qui vero sunt in petra, non sustinent in patientia tentationis insultum propter imbecillitatem; qui vero sunt in spinis, non fructificant, sed suffocantur. GREGORIUS in hom. (15 in Evangel.). Terra ergo bona fructum per patientiam reddit: quia nulla sunt bona quae agimus, si non aequanimiter etiam proximorum mala toleramus. Fructum ergo per patientiam reddunt: quia cum humiliter flagella (1) suscipiunt, post flagella ad requiem sublimiter cum gaudio suscipiuntur.

3. BEDA (cap. 30 in Luc.). Quia supra dixerat Apostolis: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis*: nunc ostendit per eos aliquando etiam ceteris idem mysterium esse revelandum, dicens: *Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit; sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen.* EUSEBIUS (2). Quasi dicat: Sicut lucerna accenditur ut luceat, non ut operiatur sub modio vel lecto; sic etiam secreta regni caelorum in parabolis edita, quamvis lateant alienos a fide, tamen (3) penes omnes manifestum habebunt sensum: unde subdit: *Non enim est occultum quod non manifestetur, nec absconditum quod non agnoscatur et in palam veniat*: quasi dicat: Quamvis plurima in parabolis dicta sint, ut videntes non videant et audientes non intelligant propter sui incredulitatem, totus tamen sermo patebit. AUGUSTINUS de qu. Evang. (4) (lib. 2, quaest. 12). Vel aliter totum. His verbis typice docet fiduciam praedicandi, ne quis timore carnalium incommodorum lucem scientiae abscondat; vasis enim et lecti nomine carnem, lucernae autem vocabulo verbum designat; quod ob metum carnalium incommodorum occultat qui ipsam carnem praeponit manifestationi veritatis, et ea quasi operit verbum qui praedicare trepidat. Supra candelabrum autem ponit lucernam qui corpus suum ministerio Dei subjicit, ut superior sit praedicatio veritatis, et inferior servitus corporis. ORIGENES (5) (de ser. Domini lib. 1, cap. 12). Sed et qui vult adaptare lucernam perfectioribus Christi discipulis, persuadebit nobis per ea quae dicta sunt de Joanne, quoniam ipse erat lucerna ardens et lucens. Non decet ergo eum qui lucernam rationalem accendit in anima, abscondere eam sub lecto ubi quis requiescit, nec sub aliquo alio vase: quia qui facit hoc, non providet intrantibus domum, quibus lucerna paratur; sed oportet superponere candelabro, idest omni Ecclesiae. CHRYSOSTOMUS (hom. 15 in

(1) *Al.* voluit.
(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Nicolai legit* attendunt.
(6) *Al. deest* quia.
(7) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* verba: *forte* verbera.
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* non tamen. *Corrigit Nicolai* non tamen penes omnes immanifestum habebunt sensum.
(4) Quod subjungitur ex Augustino, habet potius Beda; etsi utcumque Augustinus tale aliquid insinuat in Qq. Evang. loc. cit. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

Matth.). Hoc autem dicens, inducit eos ad vitae diligentiam, docens eos strenuos esse, quasi expositos aspectibus omnium, ac pugnantes in mundo quasi in theatro; quasi dicat: Ne consideretis quod manemus in modica parte mundi; eritis enim omnibus noti: quia tantam virtutem impossibile est latere. MAXIMUS (1). Vel forsan seipsum appellat Dominus lucernam radiantem cunctis habitantibus domum, idest mundum, cum sit naturaliter Deus, et factus dispensative caro; et sic quasi lux ad instar lucernae retinetur in testa carnis per mediam animam, sicut per lychnum ignis in testa lucernae. Vocat autem candelabrum Ecclesiam, supra quem Verbum divinum effulgens, quasi quamdam domum illuminat radiis veritatis. Dixit autem similitudinarie vas aut lectum, corporalem cultum legis, sub quo contineri non vult. BEDA (cap. 30 in Luc.). Instanter autem nos Dominus docet verbo auscultare, ut et nostro illud pectore continue ruminare, et alieno eructare sufficiamus auditui: unde sequitur: *Videte ergo quid audiatis. Qui enim habet, dabitur illi; et quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.* Quasi dicat: Tota intentione verbo quod auditis operam date: quia qui amorem habet verbi, dabitur illi et sensus intelligendi quod amat: at qui verbi audiendi amorem non habet, etsi vel naturali ingenio, vel litterario callere se putaverit exercitio, nulla sapientiae dulcedine gaudebit. Saepe enim desidiosus ingenium accipit, ut de negligentia justius puniatur; quia quod sine labore assequi potuit (2), scire contemnit; et nonnunquam studiosus tarditate intelligentiae premitur, ut eo majora praemia retributionis inveniat, quo magis studio inventionis elaborat.

4. TITUS (3). Derelictis cognatis carnalibus, Dominus insistebat doctrinae paternae. Quia vero desiderabatur propter absentiam, accedunt ad eum: unde dicitur: *Venerunt autem ad illum mater et fratres ejus, et non poterant adire eum prae turba.* Si audiveris de fratribus Domini, addisce (4) pietatem, et intellige gratiam: nullus enim secundum divinitatem Salvatoris frater est, unigenitus enim est; sed pietatis gratia communicavit nobis in carne et sanguine, et factus est frater noster, cum esset naturaliter Deus. BEDA (cap. 30 in Lucam). Fratres tamen Domini secundum carnem dicuntur non filii Beatae Mariae genitricis Dei secundum Elvidium, nec filii Joseph de alia uxore secundum quosdam putandi sunt; sed eorum potius intelligendi sunt esse cognati. TITUS (5). Putabant autem fratres ejus quod cum eorum audiret praesentiam, dimitteret populum, reveritus maternum nomen, et flexus amore materno: unde sequitur: *Et nuntiatum est illi: Mater tua et fratres tui foris stant, volentes te videre.* CHRYSOSTOMUS (hom. 45 in Matth.). Considera quale erat, astante ei toto populo, et ab ore ejus pendente, jam inchoata doctrina, eum foras extrahere. Ob hoc Dominus quasi increpando respondit: sequitur enim (6): *Qui respondens dixit ad eos: Mater mea et fratres mei hi sunt qui verbum Dei audiunt et faciunt.* AMBROSIUS (lib. 6 in Luc. cap. de respon. Jesu). Moralis magister, qui de se ceteris praebet exemplum, praescripturus ceteris quoniam qui non relinquerit patrem aut matrem suam, non est Filio Dei dignus, sententiae huic ipse primus se subjicit: non quod maternae refutet pietatis obsequia: ipsius enim praeceptum est Exod. 21: « Qui non honorificaverit patrem et « matrem, morte moriatur: » sed quia paternis se mysteriis amplius quam maternis affectibus debere cognoscit. Neque tamen injuriose refutantur parentes; sed religiosiores copulae mentium docentur esse quam corporum. Ergo hic non, ut quidam haeretici tendiculas aucupantur, mater negatur, quae etiam de cruce agnoscitur; sed necessitudini corporali praescriptorum caelestium forma praefertur. BEDA (cap. 30 in Luc.). Hi igitur qui verbum Dei audiunt et faciunt, mater Domini vocantur, eo quod illum quotidie suo exemplo vel dicto quasi parturiunt in cordibus proximorum; fratres quoque sunt ejus, cum et ipsi faciant voluntatem Patris ejus qui in caelis est. CHRYSOSTOMUS (hom. 45 in Matth.). Non autem hoc dixit increpando matrem, sed eam plurimum adjuvando. Nam si erga ceteros solicitus erat, ut generaret eis de se debitam opinionem; multo magis erga matrem: non autem elevasset eam ad illa fastigia, si semper expectaret honorari ab eo tamquam a filio, non autem eum Dominum reputaret. THEOPHYLACTUS (super *Mater et fratres ejus*). Quidam vero hoc sic intelligunt, quod Christo docente quidam invidentes, subsannantes eum super doctrina ejus, dixerunt: *Mater tua et fratres tui stant foris volentes te videre*; tamquam propter hoc ignobilem eum demonstrarent: et ideo qui mentem eorum cognovit, sic eis respondit; quoniam non nocet vilis consanguinitas; sed si ignobilis quis existat, audiat autem verbum Dei, ipsum consanguineum reputat. Quia tamen audire solum neminem salvat, sed magis condemnat; subjungit, *Et faciunt*: decet enim audire, et facere. Verbum autem Dei dicit suam doctrinam: quaecumque enim ipse dicebat, Patris erant. AMBROSIUS (lib. 6 in Luc. 2 de resp. Jesu). Mystice autem non debuit foris stare qui Christum quaerebat: unde et ille ait Psal. 33: « Accedite ad « eum et illuminamini. » Si enim foris stant, nec ipsi agnoscuntur parentes: et propter nostrum fortasse non agnoscuntur exemplum, quemadmodum nos non agnoscimur si foris stemus. Illud quoque intelligere non abhorret, quia per figuram parentum demonstrat Judaeos, ex quibus est Christus secundum carnem, Ecclesiamque synagogae credidit praeferendam. BEDA (cap. 31 in Luc.). Intus enim eo docente venientes intrare nequeunt, cujus spiritualiter intelligere dicta negligunt. Praeoccupans autem turba intravit in domum; quia differente Judaea, Gentilitas confluxit ad Christum. Foris autem stantes volunt Christum videre, qui spiritualem in lege sensum non (1) quaerentes, sese ad custodiam litterae foris fixerunt; et quasi Christum potius ad docenda carnalia cogunt exire, quam se ad discenda spiritualia consentiunt intrare.

5. CYRILLUS (2). Quia discipuli omnes beneficiatos a Christo videbant, docebat etiam ipsos sensim in beneficiis Christi delectari: non enim similiter quis considerat quae fiunt in alienis corporibus ut in suo: et ideo Dominus discipulos et mari et ventis exposuit: unde dicitur: *Factum est autem in*

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* poterit.
(3) In Cat. Graec. PP.; non ex Commentario in hunc locum, sed in Matth. quo nos pro hujus loci explicatione remittit; sed non extat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* adjice.
(5) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. deest* enim.

(1) *Al. omittitur* non.
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

una dierum, et ipse ascendit in unam naviculam, et discipuli ejus; et ait ad illos: Transfretemus trans stagnum: et ascenderunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 29 in Matth.). Vitans quidem Lucas quaestionem quae sibi fieri posset de temporum ordine, dicit eum in una dierum intrasse naviculam. CYRILLUS (1). Si autem vigilante Domino accidisset tempestas, vel non timuissent discipuli, vel non exhorruissent, vel non credidissent eum posse tale aliquid facere. Quapropter dormit, praestans tempus timori: sequitur enim: *Navigantibus autem illis, obdormivit, et descendit procella venti in stagnum.* AMBROSIUS (lib. 6 in Luc. cap. de ascensu Jesu in navim). Supra habes quia pernoctabat in oratione; quomodo hic in tempestate dormit? Sed exprimitur securitas potestatis (2): quomodo omnibus timentibus solus intrepidus quiescebat; sed quiescebat corporis somno, cum intenderet divinitatis mysterio: nihil enim sine Verbo fit. CYRILLUS (3). Cum magna autem dispensatione videtur esse peractum ne mox postquam tempestas invadere coepit naviculam, quaererent ab eo suffragium, sed postquam malum invaluit, ut manifestior fiat divinae majestatis potestas: unde dicitur: *Et compellebantur, et periclitabantur*: quod quidem Dominus permisit exercitationis gratia, ut cum confessi fuerint periculum, cognoscant miraculi magnitudinem. Unde postquam magnitudo periculi in intolerabilem metum eos urgebat, tamquam aliam spem non habentes salutis nisi solum ipsum Dominum virtutum, eum excitaverunt.

Sequitur: *Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes: Praeceptor, perimus.* AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 24). Matthaeus quidem dicit cap. 6: « Domine salva nos, perimus; » Marcus autem cap. 4, « Magister, non ad te attinet quia « perimus? » Eadem autem est sententia excitantium Dominum, volentiumque salvari. Nec opus est quaerere quid horum potius Christo dictum sit: sive enim aliquid horum trium dixerint, sive alia verba quae nullus Evangelistarum commemoravit, tantumdem autem valentia, quid ad rem interest? Quamquam etiam hoc fieri potuerit ut, pluribus eum excitantibus, omnia haec, aliud autem ab alio diceretur. CYRILLUS (4). Non autem erat possibile eos perire existente cum eis Omnipotente: unde illico surgit Christus, qui habet omnium potestatem, et sedat confestim procellam et ventorum impetum. *Et cessavit* tempestas, *est facta est tranquillitas*: in quo ostendit se Deum esse, cui in Psalmo 88 dicitur: « Tu dominaris potestati maris, « motum autem fluctuum ejus tu mitigas. » BEDA (cap. 31 in Luc.) Sic igitur in hac navigatione Dominus utramque unius ejusdemque personae naturam ostendit, dum is qui ut homo dormit in navi, furorem maris ut Deus verbo coercet. CYRILLUS (5). Simul autem cum tempestate aquarum solvit tempestatem animarum: unde sequitur: *Dixit autem illis: Ubi est fides vestra?* In quo verbo ostendit quod timorem non facit tentationum inductio, sed imbecillitas mentis. Sicut enim aurum probatur in igne, sic in tentationibus fides. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 24). Hoc autem ab aliis Evangelistis aliis verbis dictum est. Matthaeus enim dicit eum dixisse: « Quid timidi estis « modicae fidei? Marcus autem dicit: « Quid timi- « di estis? Necdum habetis fidem? » idest illam perfectam velut granum sinapis. Hoc ergo et ille ait, Modicae fidei: « Lucas autem, *Ubi est fides* « *vestra*? Et totum quidem dici potuit. « Quid « timidi estis? *Ubi est fides vestra*? Modicae fidei: unde aliud hic, aliud ille commemorat. (1) AMBROSIUS (ubi supra). Pacata igitur tempestate ad imperium Christi, discipuli stupefacti miraculo, susurrabant ad invicem: unde sequitur: *Qui timentes, mirati sunt, ad invicem dicentes: Qui putas hic est, quia et ventis imperat et mari; et obediunt?* Non autem discipuli, ut ignorantes eum, hoc dixerunt ad invicem; noverant enim (2) eum Deum esse, et Filium Dei Jesum: admirantur autem innatae potestatis abundantiam, et divinitatis gloriam; quamvis similis nobis esset et visibilis secundum carnem: unde dicunt: *Quis est hic?* idest qualis et quantus, et in quanta virtute et majestate? Imperiosum enim est opus, dominativum praeceptum, non servilis petitio. BEDA (cap. 31 in Luc.). Vel non discipuli, sed nautae, et alii mirantur qui in navi erant. Allegorice autem mare vel stagnum tenebrosus est et amarus mundi aestus. Navicula arbor crucis, cujus beneficio fideles adjuti emensis mundi fluctibus obtinent littus patriae caelestis. AMBROSIUS (lib. et titulo ubi supra in princ.). Itaque Dominus, qui se intelligit propter divinum in terras mysterium venisse, relictis parentibus navem ascendit. BEDA (cap. 31, super *Navigantibus autem illis*). Ascendunt autem (3) et discipuli admoti cum eo: unde ipse ait, Matth. 16: « Si quis vult « post me venire, abneget semetipsum, et tollat « crucem suam, et sequatur me. » Discipulis navigantibus, idest fidelibus saeculum calcantibus, et futuri saeculi animo quietem meditantibus, et per sancti Spiritus flatum, vel etiam proprii remigii conatum, infidos mundi fastus certatim post jactantibus, subito obdormivit Dominus; idest, advenit tempus dominicae passionis; et descendit procella, quia Domino somnum mortis in cruce subeunte, fluctus persecutionum daemoniacis flatibus (4) exurgunt. Fluctibus autem non Domini patientia turbatur, sed discipulorum imbecillitas concutitur et trepidat: qui suscitarunt Dominum ne eo dormiente pereant: quia cujus mortem viderent, resurrectionem optant: quae si differretur, ipsi in perpetuum perirent. Unde surgens increpat ventum: quia celeri resurrectione per mortem destruit superbiam diaboli, qui habebat imperium mortis. Tempestatem autem aquae facit cessare, quia rabiem Judaeorum morti ejus insultantium resurgens labefacit. AMBROSIUS (ubi supra). Et advertas, sine tentatione neminem posse ex hoc vitae curriculo demigrare, quia exercitium fidei tentatio est. Subjecti igitur sumus nequitiae spiritualibus procellis; sed quasi pervigiles nautae gurbernatorem excitemus, qui non serviat, sed imperet ventis; qui etsi jam non dormiat sui corporis somno, cavea-

(1) Ut ex Cyrillo prius notabatur, sed est in Chrysostomo post praedicta (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* tempestatis.
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) CYRILLUS, non Ambrosius, ut perperam antea notabatur. Tale aliquid quoque Theophylactus in hunc locum et Chrysostomus hom. 29 in Matth. innuunt (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* deest enim.
(3) *Al.* omittitur autem.
(4) *Nicolai apponit* excitati.

mus tamen ne nostri corporis somno nobis dormiat, et quiescat. Bene autem arguuntur qui praesente Christo timebant, cum utique ibi aderat qui perire non posset. Beda (super *Ubi est fides vestra?*). Cui simile est quod post mortem discipulis apparens exprobravit incredulitatem eorum: et si tumidis gurgitibus sedatis, patefecit cunctis potentiam suae divinitatis.

6. Chrysostomus (1). Salvator navigando una cum discipulis ad portum pervenit: unde dicitur: *Et navigaverunt ad regionem Gerazenorum, quae est contra Galilaeam.* Titus (2). Veraciora exemplaria nec *Gerazenorum habent, nec Gadarorum*, sed *Gergezinorum*: est enim Gadara civitas in Judaea, stagnum autem vel mare nullatenus invenitur in ea; sed Geraza civitas Arabiae est, nec stagnum nec mare juxta habens. Est autem Gergeza, aqua Gergesaei, urbs antiqua juxta Tiberiacum stagnum, circa quam est rupes stagno vicina. in quod ostenditur dejectos fuisse porcos a daemonibus. Quia tamen Geraza et Gadara confinium habent cum terra Gergezinorum, verisimile est inde ad horum terram porcos fuisse adductos. Beda (cap. 33 in Luc.). Geraza enim urbs est insignis Arabiae trans Jordanem juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse, non longe a stagno Tiberiadis, in quo porci praecipitati sunt. Chrysostomus (hom. 29 in Matth.). Cum autem Dominus descendisset a mari, occurrit et aliud terribilius miraculum: nam daemoniacus, tamquam servus videns dominum, servitutem confitetur: unde sequitur: *Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam qui daemonium habebat jam temporibus multis.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 24). Quod Matthaeus duos dicit fuisse daemoniacos; Marcus autem et Lucas unum commemorant: intelligas unum eorum fuisse personae alicujus clarioris et famosioris, quem regio illa maxime dolebat, et pro cujus salute plurimum satagebat. Hoc volentes significare duo Evangelistae, solum commemorandum judicaverunt de quo facti hujus fama latius praeclariusque fragraverat. Chrysostomus (hom. 29 ut supra ante med.). Vel Lucas elegit ex illis duobus eum qui saevior erat: unde flebilius narrat ejus infortunium, cum subdit: *Et vestimentis non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.* Visitant autem daemones mortuorum sepulcra, volentes imbuere homines periculosa doctrina, quod scilicet mortuorum animae daemones fiunt. Cyrillus (3). Quod autem nudus petebat defunctorum sepulcra, daemoniacae ferocitatis erat indicium. Permittit autem quosdam dispensative Deus subesse daemonibus, ut nos perpendamus per eos quales sunt daemones erga nos, ut renuamus eis subjici velle; et sic uno patiente aedificantur quamplures. Chrysostomus (hom. 29 in Matth.). Quia vero hominem eum populi fatebantur, accesserunt daemones divinitatem praedicantes ipsius, quam etiam mare sua tranquillitate clamaverat: unde sequitur: *Is ut vidit Jesum, procidit ante illum, et exclamavit voce magna, et dixit.* Cyrillus (4). Attendas hic timorem annexum audaciae et desperationi multae: signum enim diabolicae desperationis est in audendo (1) dicere: *Quid mihi et tibi est Jesu Fili Dei altissimi?* timoris vero cum precatur: *Obsecro te, ne me torqueas.* Sed si nosti eum esse Filium Dei altissimi, fateris eum Deum caeli et terrae, et eorum quae continentur in eis. Qualiter igitur non tua, immo sua usurpas, et dicis: *Quid mihi et tibi?* Quis autem principum terrenorum omnino sustinebit a barbaris lacessiri suo subjectos imperio? Unde sequitur: *Praecipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine*: et necessitatem praecepti ostendit subdens: *Multis enim temporibus arripiebat illum; et vinciebatur catenis et compedibus custoditus; et ruptis vinculis agebatur a daemonio in deserta.* Chrysostomus (ubi supra). Unde, quia nemo audebat daemoniacum tenere, ipse Christus ad eum vadit, alloquens ipsum. Sequitur: *Interrogavit autem illum Jesus, dicens: Quod tibi nomen est?* (2). Non velut inscius nomen inquirit sed ut confessa peste quam tolerabat, virtus curantis gratior emicaret. Beda (cap. 32 in Luc.). Sed et nostri temporis sacerdotes qui per exorcismi gratiam daemones ejicere norunt, solent dicere, patientes non aliter valere curari, nisi omne quod ab immundis spiritibus vigilantes dormientesve pertulerint, confitendo patenter exponant; et maxime quando corporis humani concubitum petere se ac patrare confingunt: unde et hic confessio sequitur: *At ille dixit, Legio: quia intraverant daemonia multa in eum.* Gregorius Nyssenus (3). Imitantes quidam daemones supernas militias et legiones angelicas, dicunt se legionem, sicut et eorum princeps dicit se positurum thronum super astra, ut fiat Altissimo similis. Chrysostomus (hom. 29 in Matth., ante med.). Postquam autem Dominus supervenerat daemonibus creaturam Dei perturbans, putabant eum propter excessum eorum quae fiebant non expectare tempus supplicii: et quia culpam diffiteri non poterant, instant ne cito sustineant poenam: unde sequitur: *Et rogaverunt illum ne imperaret illis ut in abyssum irent.* Theophylactus (hoc loco). Quod quidem postulant daemones volentes adhuc cum hominibus conversari. Cyrillus (4). Hinc autem (5) palam est quod aemulae catervae majestatis divinae, ineffabili potentia Salvatoris detrudebantur ad inferna. Maximus (6). Statuit autem Deus unicuique peccatorum consonam poenam; gehennam ignis propter carnis incendium, stridorem dentium propter risum lascivum, intolerabilem sitim propter voluptatem et crapulam, pervigilem vermem propter obliquum et malignum cor, caliginem perpetuam propter ignorantiam et fallaciam, lymbum abyssi propter superbiam: unde daemonibus tamquam superbis abyssus delegatur.

Sequitur: *Erat autem ibi grex multorum porcorum pascentium in monte.* Augustinus de consen. Evang. (lib. 2, cap. 24) Quod Marcus dixit circa montem fuisse gregem porcorum, Lucas autem in

(1) Cyrillus in Cat. Graec. PP.
(2) In Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* audiendo.
(2) Beda. Chrysostomi nomine notabatur antea haec appendix, et Bedae nomen apponebatur solum ante sequentem de sacerdotum exorcismo; sed ex Beda utraque desumpta est (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Catena Graecorum PP. ex homiliis in Cantica notatur sine certo indice; sed colligitur ex hom. 14, plenioribus verbis, non tamen hujus loci occasione, qui nec ibi expresse, sed implicite tantum indicatur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* hoc autem.
(6) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

monte, non repugnat: grex enim porcorum tam magnus fuit, ut aliquid ejus esset in monte, aliquid circa montem: erant enim duo millia porcorum, sicut Marcus expressit. AMBROSIUS (lib. 5 in Lucam, cap. de homine a daemone agitato, ante med.). Daemones autem caelestis luminis claritatem sustinere non poterant, ut qui oculis dolent, radios solis ferre non possunt. CYRILLUS (1). Et ideo turba immundorum spirituum petit mitti in conformem sibi gregem immundorum porcorum.

Sequitur: *Et rogabant eum ut permitteret eis in illos ingredi.* ATHANASIUS in vita Antonii. Quod si super porcos potestatem non habent; multo magis nullum habent dominium (2) contra homines factos ad imaginem Dei. Oportet ergo Deum solum timere, contemnere autem illos. CYRILLUS (3). Dominus autem concessit eis potestatem, ut hoc inter cetera fiat nobis causa salutis, et roboris spes. Sequitur, *Et permisit illos.* Considerare ergo oportet, quod daemones pravi sunt, et hostiles his qui eis sunt subditi; ut potest patere ex eo quod praecipitaverunt et suffocaverunt porcos in aquis: unde sequitur: *Exierunt ergo daemonia ab homine, et intraverunt in porcos, et impetu abiit grex per praeceps in stagnum, et suffocatus est.* Et ideo concessit eis Christus petentibus, ut ex eventu appareat quam sint crudeles. Erat etiam necessarium ostendere Filium Dei providentiam rerum habere non minus quam Pater, ut aequalitatis decor in utroque appareat. TITUS (4). Fugam autem pastores arripiunt, ne cum porcis perirent: unde sequitur: *Quod ut viderunt factum, qui pascebant fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in villas:* et hujusmodi terrorem civibus intulerunt. Duxit autem eos ad Salvatorem damni necessitas. Sequitur: *Exierunt autem videre quod factum est, et venerunt ad Jesum.* Ubi considera, quod dum Deus homines punit in rebus, confert beneficium animabus. Cum autem profecti essent, viderunt sanum eum qui jugiter vexabatur. Sequitur: *Et invenerunt hominem sedentem, a quo daemonia exierant, vestitum,* qui antea continuo nudus erat, *ac sana mente ad pedes ejus*: non enim discedit a pedibus, a quibus est nactus salutem: et sic agnoscentes signum, mirati sunt passionis remedium, et obstupuerunt in facto. Sequitur, *Et timuerunt.* Hoc autem factum partim visu comperiunt, partim verbis audiverant. Sequitur: *Nuntiaverunt autem illis qui viderant quomodo sanus factus esset a legione.* Oportebat autem eos supplicare Domino ne inde recederet, sed custos esset regionis, ne daemones haberent accessum ad eos; sed prae timore propriam salutem amiserunt, rogantes Salvatorem recedere.

Sequitur: *Et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gerazenorum, ut discederet ab ipsis, quia timore magno tenebantur.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Timebant enim ne iterum damnum aliquod paterentur, sicut passi fuerant in submersione porcorum. CHRYSOSTOMUS (hom. 29 in Matth.). Attendas autem Christi humilitatem: postquam enim collatis a se talibus beneficiis emittebant eum, non obstat, sed discedit, eos qui se ipsos indignos sua doctrina promulgaverant relinquens.

Sequitur: *Ipse autem, ascendens navim, reversus est.* TITUS (1). Sed eo descendente, ille qui passus fuerat, a Salvatore non discedit.

Sequitur: *Et rogabat illum vir a quo daemonia exierant, ut cum eo esset.* THEOPHYLACTUS. Nam, sicut expertus, timebat ne forte elongatus a Jesu, rursus daemonibus esset paratus. Dominus autem ostendit ei quod quamvis non sit cum eo praesentialiter, tamen potest eum gratia sua protegere: sequitur enim: *Dimisit autem eum Jesus, dicens: Redi in domum tuam, et narra quanta tibi fecit Deus.* Non autem dixit, Quanta tibi feci ego; formam praebens humilitatis, ut rectitudines nostras referamus in Deum. TITUS (2). Nec tamen praevaricatur in lege veritatis: quicquid enim Filius operatur, Pater operatur. Cur autem qui ubique omnes liberatos monebat nulli dicere, huic liberato a legione dicit, *Narra quanta tibi fecit Deus?* Quia scilicet tota regio illa Deum ignorabat, irretita cultibus daemonum. Vel verius, quandoquidem ad Patrem retorquet miraculum, dicit, *Narra*; cum vero loquitur de seipso, monet nulli dicere. Ille autem qui liberatus est a daemonibus, noverat Deum esse Jesum, et ideo praedicavit quanta fecit illi Jesus: sequitur enim: *Et abiit per universam civitatem praedicans quanta illi fecit Jesus.* CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Et sic illos qui se indignos sua doctrina promulgaverant derelinquens, statuit eis eum in magistrum qui fuerat a daemonibus liberatus. BEDA (cap. 32 in Luc.). Mystice autem Geraza significat nationem Gentium, quas post passionem et resurrectionem suam Dominus per praedicatores visitavit: unde *Gerasa* vel *Gergesi*, ut (3) quidam legunt, interpretatur colonum ejiciens, idest diabolum, a quo prius incolebatur; vel advena propinquans, qui prius longe erat. AMBROSIUS (lib. et cap. ubi supra). Licet autem discordet numerus curatorum a Christo secundum Lucam et Matthaeum, tamen concordat mysterium: ut enim iste qui habebat daemonium, populi gentilis est figura, duo quoque illi similiter figuram populi gentilis accipiunt: quoniam cum tres filios Noe generavit, Sem, Cham et Japhet, Sem tantummodo familia in possessionem ascita est Dei; ex duobus illis diversarum nationum populi pullularunt. *Qui multis*, inquit, *temporibus habebat daemonium*, utpote qui a diluvio usque ad adventum Domini vexabatur. Nudus autem erat, quia tegumentum naturae suae et virtutis amisit. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2. cap. 13). In domo non habitabat; hoc est, in conscientia sua non requiescebat: in monumentis manebat; idest, in mortuis operibus, hoc est peccatis, delectabatur. AMBROSIUS (ubi supra). Vel quid sunt corpora perfidorum nisi quaedam sepulcra in quibus Dei verba non habitant? AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 13). Quod autem compedibus ferreis et catenis ligabatur, significat graves et duras leges Gentium, quibus etiam in eorum Republica peccata cohibentur; quod autem vinculis talibus diruptis agebatur a daemonio in desertum, significat quod etiam ipsis transgressis legibus ad ea (4) scelera cupiditate ducebatur quae jam vulgarem consuetudinem excederent; quod vero in eo legio daemonum erat, significatae sunt Gentes, quae multis daemonibus serviebant; quod in porcos pascentes

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* nullum habent daemones.
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. deest* ut.
(4) *Al. omittitur* ea.

in montibus daemonia ire concessa sunt, significat etiam immundos et superbos homines, quibus daemonia dominantur propter idolorum cultus. AMBROSIUS (lib. 6 in Luc. cap. de daemoniaco). Porci enim hi sunt qui immundorum usu animalium, vocis et rationis expertes, lutulentis vitae suae actibus naturalium coinquinaverunt ornamenta virtutum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 13). Quod autem in stagnum praecipitati sunt, significat quod jam clarificatur Ecclesia, et liberato populo Gentium a dominatione daemoniorum (1), in abditis agunt sacrilegos ritus suos qui Christo credere noluerunt, caeca et profunda curiositate submersi. AMBROSIUS (ubi supra). Impetu autem feruntur in praeceps, quoniam nullius meriti contemplatione revocantur; sed tamquam de superioribus ad inferiora per improbitatis proclive detrusi, inter fluenta mundi hujus intercluso pereunt spiritus commeatu. Neque enim in his qui fluido aestu voluptatis huc atque illuc feruntur, illius spiritus potest esse vitale commercium. Videmus igitur quia homo ipse suae est auctor aerumnae: nam nisi quis porci more vixisset, nunquam accepisset in eum diabolus potestatem; aut si accepisset, non ut perderet, sed ut probaret: et fortasse diabolus, quia post Domini adventum bonos jam depraedari non poterat, non omnium hominum, sed levium quaerit interitum; ut latro non armatis, sed insidiatur inermibus. Viderunt hoc magistri gregum, et fugerunt: neque enim vel philosophiae professores vel principes synagogae pereuntibus populis possunt ferre medicinam: solus est Christus qui aufert peccata populorum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2 quaest. 13). Vel quod porcorum pastores fugientes ista nuntiaverunt, significat quosdam primates impiorum, quamquam Christianam legem fugientes, potentiam tamen ejus pergentes stupendo et mirando praedicare. Quod autem Gerazeni cognoscentes quod factum est, rogant Jesum ut ab eis discederet, magno timore perculsi (2), significat magnitudinem vetusta suavitate delectatam, honorare quidem, sed nolle pati christianam legem, dum dicunt, quod eam implere non possunt; admirantes tamen fidelem populum a pristina perdita conversatione sanatum. AMBROSIUS (ubi supra). Vel in Gerazenorum civitate species synagogae videtur existere: qui rogabant ut discederet, quia timore magno tenebantur: infirma enim mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiae. Et ideo diutius molestus non fuit, sed ascendit ab inferioribus ad superiora, a synagoga scilicet ad Ecclesiam: et regressus est per stagnum: nemo enim de Ecclesia ad synagogam sine periculo transit salutis; sed ille qui de synagoga ad Ecclesiam transire desiderat, crucem suam tollat, ut discrimen evadat. AUGUSTINUS (de quaest. Evang.) (3). Quod autem ille sanatus cupit jam esse cum Christo, et dicitur ei: *Redi in domum tuam, et narra quanta tibi fecit Deus*: sic intelligitur, ut sic quisquis intelligat post remissionem peccatorum redeundum sibi in conscientiam bonam sicut in domum, et serviendum Evangelio propter aliorum salutem, ut deinde cum Christo requiescat: ne cum praepropere vult esse cum Christo, negligat ministerium (1) praedicationis fraternae redemptioni accommodatum.

(1) *Al.* dominorum.
(2) *Al.* perpulsi.
(3) *Al.* de conf.

7. AUGUSTINUS de consens. Evang. (lib. 2 cap. 28). Post narratum apud (2) Gerazenos miraculum, transit ad narrandum de Archisynagogi filia, dicens: *Factum est autem cum redisset Jesus, excepit illum turba: erant enim omnes expectantes eum.* THEOPHYLACTUS. Simul quidem propter doctrinam, et propter miracula. AUGUSTINUS de consens. Evang. (lib. 2, cap. 28). Quod vero adjungit, *Et ecce venit vir cui nomen Jairus*, non continue factum accipiendum est, sed prius illud de convivio publicanorum, sicut narrat Matthaeus; cui rei sic conjungit hoc ut non possit aliud factum consequenter intelligi. TITUS (3). Est autem positum nomen, Judaeorum causa, qui tunc noverunt quod accidit, ut nomen demonstratio miraculi fiat. Accessit autem non aliquis infimorum, sed princeps synagogae, ut magis obturarentur Judaeorum ora: unde sequitur: *Et ipse princeps synagogae erat.* Accessit autem ad Christum causa necessitatis: urget enim aliquando dolor ad agendum ea quae decent, secundum illud Psalmi 31: « In camo et freno maxillas eorum constrin« ge qui non approximant ad te. » THEOPHYLACTUS. Unde necessitate instante cecidit ad pedes ejus: sequitur enim (4): *Et cecidit ad pedes Jesu.* Decebat autem ut absque necessitate cogente caderet ad pedes ejus, et cognosceret ipsum Deum esse. CHRYSOSTOMUS (5). Sed considera ejus inertiam: quaerit enim a Christo ut in domum veniat: sequitur enim (6): *Rogans eum ut intraret in domum ejus*; ignorans scilicet quod absens poterat liberare: nam si scivisset, dixisset sicut Centurio Matth. 8: « Dic verbo, et curabitur filia mea. » GRAECUS (7). Causa autem adventus ejus ponitur, cum subditur: *Quia unica filia erat illi*, domus fundamentum, successio generis, *fere annorum duodecim*, in ipso scilicet flore aetatis; *et haec moriebatur*, pro thalamis efferenda ad tumulum. CHRYSOSTOMUS (8). Advenerat autem Dominus, non ut judicaret mundum, sed ut salvaret: quapropter non examinat dignitatem petentis, sed aequanimiter arripit opus, sciens quod majus erat futurum eo (9) quod quaerebatur: vocabatur autem ad remedium aegrotantis; novit autem se suscitaturum jam mortuam, et inserturum terrenis firmam spem resurrectionis. AMBROSIUS (lib. 6 in Lucam, cap. de filia princ.). Suscitaturus autem mortuam, ad faciendum fidem, haemorrhoissam ante curavit; sicut et resurrectio temporalis in passione Domini celebratur (10), ut perpetua illa credatur.

Et contigit dum iret, a turba comprimebatur. CYRILLUS (11). Quod maximum erat indicium quod veram carnem induerat, et omnem conculcaret superbiam: neque enim a longe sequebantur, sed eum circumdabant. GRAECUS (12). Quaedam autem mulier gravi morbo detenta, ob cujus infirmitatis curam

(1) *Al.* mysterium.
(2) *Al.* ante.
(3) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* enim.
(5) Hom. 31 in Matth. et Titus in Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. hic quoque desideratur* enim.
(7) Vel Asterius in Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) Cum Tito ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al. deest* eo.
(10) *Al.* celebretur.
(11) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(12) Vel Asterius ut jam supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

medici omnes divitias consumpserant, solam spem in tanta diffidentia reperit ut procideret Domino; de qua sequitur: *Et mulier quae erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari, accessit retro* Titus (1). Qualiter autem non est digna praeconio haec mulier, quae viribus extinctis corporeis ob continuum sanguinis fluxum, et tanto populo concurrente circa illum, affectu roborata et fide petierat populum, et retro latens tetigerat fimbriam vestimenti?

Sequitur: *Tetigit fimbriam vestimenti ejus.* Cyrillus (2). Neque enim licebat immundis vel tangere quemquam sanctorum, vel appropinquare viro sancto. Chrysostomus (hom. 32 in Matth.). Ritu autem legis hujusmodi passio reputabatur immunditia magna. Aliter etiam: nondum enim nec ipsa habebat dignam opinionem de eo; non enim putavisset latere; sed tamen confisa de sanitate accedit. Theophylactus (hoc loco). Sicut autem cum aliquis oculum lucernae lucenti adhibet, aut igni spinas, statim (3) operationem illorum experitur; sic quidem qui fidem affert potenti curare, statim curationem consequitur: *Et confestim stetit fluxus sanguinis ejus.* Chrysostomus (4). Non autem sola vestimenta ipsius mulierem salvarunt; nam et milites sortiti sunt ea inter se; sed fidei ejus intentio. Theophylactus. Credidit enim, et salvata est; et, ut congruum fuit, primo tetigit Christum intellectualiter, deinde corporaliter. Graecus (5). Audivit autem Dominus tacitas mulieris considerationes, et tacens liberavit tacentem, passus sua sponte sanitatis rapinam; sed postea miraculum publicat: unde sequitur: *Et ait Jesus: Quis est qui me tetigit?* Cyrillus (6). Non enim latuit Dominum perpetratum miraculum; sed qui cuncta cognoscit, quasi nesciret interrogat. Graecus (7). Nescientibus autem discipulis quod quaerebatur, sed putantibus de simplici quodam tactu dicere, Domini quaestioni respondent: sequitur enim: *Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, et qui cum illo erant: Praeceptor, turbae te comprimunt et affligunt; et dicis, Quis me tetigit?* Et ideo Dominus tactum sua responsione distinguit: sequitur enim: *Et dixit illis Jesus, Tetigit me aliquis*: sicut etiam dicebat: *Qui habet aures audiendi audiat*; quamvis omnes habeant hujusmodi corporalem auditum; sed non est vere, audire, si audiatur incaute, nec vere tangere, si infideliter tangatur. Cyrillus (8). Propalat autem consequenter quod factum est, cum subditur: *Nam et ego novi virtutem de me exisse.* Materialius respondet secundum opinionem audientium; hic tamen nobis manifestatur quod ipse verus est Deus, et ex eo quod prodigialiter factum est, et etiam ex sermonibus (9): transcendit enim naturam nostram, et forsan angelicam, posse quemquam virtutem emittere quasi a propria natura; convenit autem hoc soli supremae naturae: nulla namque creaturarum aliquam gerit salvandi potestatem, vel etiam aliqua alia, scilicet miracula, faciendi, sed divinitus praestitam. Non autem ambitione gloriae (1) non dimisit latere divinae virtutis ostensionem qui multoties praeceperat taceri sua miracula; sed quia spectabat ad utilitatem eorum qui vocabantur per fidem ad gratiam. Chrysostomus (homil. 32 in Matth. a princ.). Primo enim solvit femineum metum, ne remorsum conscientiae pateretur quasi surripiens gratiam, secundo corrigit eam, quia latere putaverat; tertio fidem ejus exprimit cunctis, ut et alii imitentur: proditque non minus miraculum retentione sanguinis, dum ostendit sibi cuncta patere. Cyrillus (2). Insuper principem synagogae persuadebat indubitabiliter credere quod a laqueis mortis eripiet filiam ejus. Chrysostomus (ubi supra ante medium). Ob hoc autem Dominus non statim eam manifestaverat, ut ostenso quod omnia sibi liquent, faciat mulierem praedicare quod factum est, ut suspicione miraculum careat: unde sequitur: *Videns autem mulier quia non latuit eum, tremens venit, et procidit ante pedes ejus, et ob quam causam tetigit eum indicavit coram omni populo, et quemadmodum confestim sanata sit.* Origenes (3). Eamdem autem sanitatem quam nacta est mulier ex contactu, verbis confirmavit Salvator: unde sequitur: *At ipse dixit illi; Filia, fides tua te salvam fecit: vade in pace;* idest esto sana a (4) tuo flagello: et sanat quidem primo per fidem animam (5), deinde vero corpus. Titus (6). Vocat autem filiam jam fidei causa sanatam: fides enim gratiam adoptionis impendit. Eusebius in eccle. Histor. (7) (lib. 7, cap. 14). Dicunt autem hanc mulierem in Paneade, quae est Caesarea Philippi, unde fuit oriunda, statuisse triumphos insignes collati sibi beneficii a Salvatore: stabat namque super altam basim ad limina domus ejus aeneum simulacrum mulieris flexis genibus manibusque junctis, quasi precaretur; ex cujus opposito aliud erectum simulacrum ad instar viri, ejusdemque materiae, amictum diploide, et manum versus mulierem extendens; ante cujus pedes super ipsam basim aliena species plantae orta quae usque ad aeneae diploidis oras pertingens, medicina omnium passionum esse ferebatur. Hanc autem statuam (8) dicebant repraesentare Christum: quam Maximus (9) destruxit. Ambrosius (lib. 6 in Lucam cap. de filia princ. synagogae). Mystice autem reliquerat in Gerazenis synagogam Christus, et quem sui non receperant, recipiunt alieni (10). Beda (cap. 43 in Luc. ubi supra). Vel in fine saeculi Dominus est ad Judaeos rediturus, atque ab eis per fidei confessionem libenter excipiendus. Ambrosius. Quem autem putamus synagogae principem esse nisi legem, cujus contemplatione Dominus synagogam non penitus dereliquerit? Beda (cap. 33 in Luc.). Vel princeps synagogae Moyses intelligitur: unde bene Jairus, idest illuminans vel illuminatus vocatur: quia qui accipit verba vitae dare nobis, et

(1) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* statim operantur.
(4) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Vel Asterius ut jam supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) Idest Victor Antiochenus in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) In Catena Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al.* factum etiam ex sermonibus.

(1) *Al.* non enim ambitiosae gloriae.
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Al. *omittitur praepositio.*
(5) *Al* per animam.
(6) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) In Catena Graec. PP. ubique hoc indice notatur, nec utique in Historia Eusebii habetur idem finis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) *Al. deest* statuam.
(9) *P. Nicolai corrigit ponendo* Maximinus.
(10) *Al.* recepimus aliena, *item* recepimus alieni: *Nicolai autem* nos recipimus alieni.

per hoc ceteros illuminat, ipse a Spiritu sancto illuminatur. Cecidit autem Archisynagogus ad pedes Jesu, quia legislator cum tota patrum progenie Christum in carne apparentem longe sibi praeferendum esse cognovit. Si enim caput Christi Deus; convenienter pedes accipiendi sunt incarnatio, qua terram nostrae mortalitatis tetigit (1). Rogavit autem intrare in domum ejus, quia ejus videre desiderabat adventum. Filia autem unica ejus est synagoga, quae sola legali est institutione composita; quae duodecimo aetatis anno, hoc est tempore pubertatis appropinquante, moriebatur: quia nobiliter a Prophetis educata, postquam ad intelligibiles annos pervenerat, in quibus spirituales Deo fructus gignere debebat, subito errorum languore consternata, spiritualis vitae viam amisit: et si Christus non succurreret, corruisset in mortem. Ad puellam autem sanandam pergens Dominus a turba comprimitur, quia genti Judaeae salutaria monita praebens, carnalium populorum est consuetudine gravatus. Ambrosius (ubi supra). Ad hanc autem principis filiam dum properat Dei Verbum, ut salvos faceret filios Israel, sancta Ecclesia ex Gentibus congregata, quae inferiorum lapsu criminum deperibat, paratam aliis fide praeripuit sanitatem. Beda (cap. 33 in Luc. super *Erat in fluxu sanguinis*). Dupliciter autem sanguinis fluxus potest intelligi; hoc est, et super idolatriae prostitutione, et super his quae carnis et sanguinis oblectatione patrantur. Ambrosius (ubi supra). Quid autem sibi vult quod haec principis filia annorum duodecim moriebatur, et mulier justa fluxu sanguinis ab annis duodecim laboravit, nisi ut intelligatur quia quamdiu synagoga viguit, laboravit Ecclesia ? Beda (ubi supra). Una enim pene saeculi aetate synagoga in Patriarchis nasci coepit, et Gentilium nationem idolatria foedavit. Ambrosius (ubi supra). Sicut autem illa in medicos erogaverat omnem substantiam suam, ita congregatio Gentium amiserat omnia dona naturae. Beda (super *In medicos erogaverat*). Medicos autem intellige sive falsos theologos, sive philosophos, legumque doctores saecularium, qui multa de virtutibus vitiisque disserentes, utilia se vivendi instituta mortalibus dare promittebant; seu ipsos immundos spiritus, qui velut hominibus consulendo, se pro Deo colendos ingerebant: quibus audiendis Gentilitas quanto magis naturalis industriae vires expenderat, tanto minus potuit ab iniquitatis suae corde curari. Ambrosius (lib. 6 in Lucam, tit. de filia princ. synag.). Audiens autem aegrotare populum Judaeorum, sperare coepit salutis suae remedium; tempus venisse cognovit quo medicus adesset de caelo: surrexit ut occurreret fide promptior, pudore contractior: hoc enim est pudoris et fidei, agnoscere infirmitatem, non desperare veniam. Verecunda ergo fimbriam tetigit, fidelis accessit, religiosa credidit, sapiens sanatam se esse cognovit: sic sancta plebs Gentium, quae Deo credidit, peccatum erubuit ut desereret, fidem detulit ut crederet, devotionem exhibuit ut rogaret, sapientiam induit ut sanitatem suam ipsa sentiret, fiduciam sumpsit ut fateretur quod praeripuisset alienum. Retro autem tangitur Christus, quia scriptum est Deut. 13. « Post Dominum Deum tuum ambulabis. » Beda (super *Accessit retro*). Et ipse ait Joan. 12 « Si quis mihi ministrat, me sequatur: » sive quia praesentem in carne Dominum non videns, vel quia peractis dispensationis sacramentis per fidem coepit vestigia ejus subsequi. Gregorius 3 Moral. (cap. 14 et 15 super illud Job 2: « Benedic Deo et morere: » in nov. exem. cap. 11). Premente autem turba, una Redemptorem nostrum mulier tetigit: quia carnales quique in Ecclesia eum comprimunt a quo longe sunt, et soli tangunt qui huic veraciter humiles adjunguntur. Turba igitur premit, et non tangit: quia et importuna est per praesentiam, et absens per vitia. Beda (super *Praeceptor, turbae comprimunt te*). Vel una credula mulier Dominum tangit: quia qui diversis haeresibus inordinate affligitur, solo catholicae Ecclesiae corde fideliter quaeritur. Ambrosius (ubi supra an. medium). Non enim credunt qui comprimunt; credunt qui tangunt: fide tangitur Christus, fide videtur. Denique ut fidem credentis exprimeret, dicit: *Ego cognovi virtutem de me exisse*: quod est evidentius indicium quia non intra possibilitatem conditionis humanae atque intra corporis claustrum divinitas coarctata est, sed ultra fines nostrae mediocritatis virtus exundat aeterna: non enim humana ope plebs Gentium liberatur; sed Dei munus est congregatio nationum, quae etiam brevi fide misericordiam inclinat aeternam. Nam si consideremus quanta sit fides nostra, et intelligamus quantus sit Dei Filius; videmus quia comparatione ejus fimbriam tantummodo tangimus, superiora vero vestimenti ejus nequimus attingere. Si igitur et nos curari volumus, fide tangamus fimbriam Christi. Non autem latet eum quicumque tetigerit. Beatus qui extremam partem Verbi tetigerit; nam totum quis potest comprehendere?

8. Chrysostomus (hom. 32 in Matth.). Opportune Dominus expectabat puellae mortem, ut propalaretur resurrectionis miraculum: propter quod et tardius incedit, et loquitur cum muliere diutius, ut Archisynagogi filia expiraret, et hujus eventus nuntii advenirent (1): unde (2) dicitur: *Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogae dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 28). Sed cum Matthaeus Archisynagogum non morituram filiam suam narret Domino nuntiasse, sed omnino defunctam; Lucas autem et Marcus nondum mortuam, usque adeo ut dicant venisse postea qui mortuam nuntiarent; considerandum est ne repugnare videatur. Et intelligendum est, brevitatis hoc causa Matthaeum potius dicere voluisse, rogatum esse Dominum ut faceret quod eum fecisse manifestum est, ut (3) scilicet mortuam suscitaret. Attendit enim non verba patris de filia sua, sed quod est potissimum, voluntatem. Sane si alii duo vel quisquam eorum patrem commemorasse dixissent quod venientes de domo dixerunt, ut jam non vexaretur Jesus, quia puella mortua fuisset; repugnarent ejus cogitationi verba quae posuit Matthaeus: nunc vero illud nuntiantibus et prohibentibus ne magister veniret, non legitur quod ipse consenserit: unde Dominus non diffidentem reprehendit, sed credentem robustius confirmavit: unde sequitur: *Jesus autem audito hoc verbo respondit patri puellae: Noli timere, sed crede tantum; et salva erit.*

(1) *Al.* tegit.

(1) *Al.* adventus *item* et hujus nuntii advenirent.
(2) *Al. omittitur* unde.
(3) *Al. deest* ut.

ATHANASIUS (1). Fidem Dominus exigit ab invocantibus eum, non quia indiget adminiculo aliorum: ipse namque et Dominus, et largitor est fidei: sed ne videretur ex acceptione personarum sua dona conferre, ostendit quod credentibus favet, ne (2) sine fide accipiant beneficia, et ea per infidelitatem aboleant: vult enim benefaciens durare gratiam, et sanans inconcussum permanere remedium. THEOPHYLACTUS (par. ante fin. Comment. in cap. 8 Lucae). Mortuam autem suscitaturus ejecit omnes, quasi nos docens absque inani gloria esse, et nihil ad demonstrationem facere; et quod cum quis debet miracula perpetrare, non decet ipsum esse in medio plurimorum, sed solitarium, et ab aliis separatum: unde sequitur: *Et cum pervenisset ad domum, non permisit intrare secum quemquam nisi Petrum et Joannem et Jacobum, et patrem et matrem puellae.* Solos autem hos intromisit tamquam discipulorum vertices, et potentes miraculum occultare: non enim volebat ipsum ante tempus pluribus revelari, forte propter invidiam Judaeorum. Sic et cum quis nobis invidet, non debemus justitias nostras ei revelare, ne ei majoris invidiae occasio tribuatur. CHRYSOSTOMUS (hom. 32 in Matth.). Ceteros autem discipulos non assumpsit, provocans eos ad appetitum majorem, ob id quoque quod nondum erant plene dispositi, ut et alii istos imitentur. Assumpsit etiam parentes in testes, ne quis dicere posset fallax esse resurrectionis indicium. Ad hoc etiam illud nota, quod deflentes exclusit a domo, et indignos ostendit hujus visione: sequitur enim: *Flebant enim omnes, et plangebant illam.* Quod si tunc exclusit, multo magis nunc: tunc enim nondum patuerat in somnum mortem fuisse conversam. Nullus ergo de cetero se contemnat (3), injuriam inferens Christi victoriae, qui superavit mortem, et eam in somnum convertit: ad cujus ostensionem subditur: *At ille dixit: Noli flere: non est enim mortua puella, sed dormit*: ostendens singula sibi fore in promptu, et quod eam vivificaret, quasi suscitaret a somno. Nihilominus tamen deridebant eum: sequitur enim: *Et deridebant eum scientes quia mortua esset.* Quos non objurgavit, nec derisionem repressit, ut etiam derisio fiat mortis indicium: nam, quia ut plurimum post acta miracula homines perseverant increduli, verbis propriis eos praevenit. Ut autem quasi per visum disponeret ad resurrectionis fidem, tenet manum puellae: unde sequitur: *Ipse autem tenens manum ejus, clamavit dicens, Puella, surge.* Cumque tenuisset, suscitat eam: unde sequitur: *Et reversus est spiritus ejus; et surrexit continuo*: non enim infudit aliam animam, sed illam eamdem quae expiraverat restituit; nec solummodo suscitat, immo jubet etiam illam cibari: sequitur enim: *Et jussit illi dare manducare*: ne scilicet phantasticum esse videatur quod factum est: nec ipse propinat, sed aliis mandat; sicut et in Lazaro dixit, « Solvite « eum » ac deinde participem mensae fecit. GRAECUS (4). Deinde stupefactos miraculo et pene clamantes parentes cohibet ne factum praedicent: sequitur enim: *Et stupuerunt parentes ejus; quibus praecepit ne alicui dicerent quod factum erat*: ostendens quod largitor bonorum est, non autem cupidus gloriae; datque totum, nihil recipiens. Qui vero venatur operum gloriam aliquid quidem exhibuit, aliquid vero recepit. BEDA (cap. 33 in Luc.). Mystice autem salvata a fluxu sanguinis muliere, mox filia principis mortua nuntiatur: quia dum Ecclesia a vitiorum labe mundata est, continuo synagoga perfidia atque invidia soluta est: perfidia quidem, quia in Christum credere noluit; invidia vero, quia Ecclesiam credidisse doluit. AMBROSIUS (lib. 6 in Lucam, cap. de filia princ. synag.). Adhuc autem et servuli principis increduli erant ad resurrectionem, quam Jesus in lege praedixit, in Evangelio complevit: unde dicunt: *Noli vexare illum*: quasi sit sibi impossibile suscitare mortuam. BEDA (cap. 33 in Luc.). Vel per eos significantur qui adeo destitutum synagogae statum vident, ut restaurari posse non credant; ideoque pro suscitatione illius supplicandum esse non aestiment. Sed quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum (1): unde Dominus ei dixit: *Noli timere, crede tantum, et salvae erit.* Pater puellae coetus doctorum legis accipitur: qui si credere voluerit, etiam subjecta ei synagoga salva erit. AMBROSIUS (ubi supra). Itaque cum venisset in domum, paucos futurae resurrectionis arbitros ascivit: non enim a multis continuo est credita resurrectio. Quae tamen tantae diversitatis est causa? Supra publice filius viduae suscitatur, hic removentur plures arbitri. Sed puto quod pietas ibi Domini declaratur, quia vidua mater unici filii non patiebatur moras. Est etiam (2) forma sapientiae, in filio viduae cito Ecclesiam credituram; in Archisynagogi filia credituros quidem Judaeos, sed ex pluribus pauciores. Denique dicente Domino, *Non est mortua puella, sed dormit*, deridebant eum: quicumque enim non credit, irridet. Fleant igitur mortuos: ubi resurrectionis fides est, non mortis species, sed quietis est. BEDA (cap. 33 in Luc.). Synagoga etiam, quia sponsi laetitiam, qua vivere possit, amisit, quasi inter plangentes mortua jacens, nec hoc ipsum quare plangatur intelligitur. AMBROSIUS (ubi supra parum a fine). Tenens autem Dominus manum puellae sanavit eam: beatus enim si cujus manus sapientia teneat, inducat in penetralia sua, jubeat manducare: panis enim caelestis est Dei verbum: inde et illa sapientia, quae Dei corporis et sanguinis altaria replevit alimentis. « Venite (inquit « Prov. 9), edite panes meos, et bibite vinum quod « miscui vobis. » BEDA (cap. 33 in Luc.). Surrexit autem puella continuo, quia Christo manum confortante, homo a morte animae resipiscit. Sunt enim nonnulli qui latente tantum cogitatione peccati sibi mortem consciscunt; sed tales se vivificare significans Dominus, suscitavit filiam Archisynagogi. Alii vero ipsum malum quo delectantur agendo, mortuum suum quasi extra portas efferunt; et hos se suscitare demonstrans, suscitavit filium viduae extra portas civitatis. Quidam vero etiam peccati consuetudine se quasi sepeliendo corrumpunt; et ad hos etiam erigendos adest gratia Salvatoris: ad quod intimandum resuscitavit Lazarum quatuor dies in monumento habentem. Quanto au-

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* et ne.
(3) *Al.* contendat.
(4) Vel Severus Antiochenus in Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Editiones Romana* 1570, *et Veneta* 1593, *habent* qui a Deo destitutum synagogae statum vident, restaurari posse non credant; ideoque pro suscitatione illius supplicandum esse aestiment, sed quia impossibilia sunt apud homines: unde Dominus etc.
(2) *Al.* est enim.

tem gravior est mors animae, tanto acrior poenitentis fervor insistat. Unde jacentem in conclavi mortuam levi voce resuscitat; delatum foras juvenem pluribus dictis corroborat; ad quatriduanum vero suscitandum fremuit spiritu, lacrymas fudit, et voce magna clamavit. Sed et hic notandum, quod publica noxia publico egent remedio; levia peccata, secreta queunt poenitentia deleri. Puella in domo jacens paucis arbitris resurgit; juvenis extra domum turba multa comitante suscitatur; Lazarus de monumento vocatus multis populis innotuit.

CAPUT NONUM.

1. Convocatis autem Jesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia daemonia, et ut languores curarent; et misit illos praedicare regnum Dei, et sanare infirmos: et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis: et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, et inde ne exeatis. Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos. Egressi autem, circuibant per castella, evangelizantes et curantes ubique.

2. Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quae fiebant ab eo, et haesitabat: eo quod diceretur a quibusdam, quia Joannes surrexit a mortuis; a quibusdam vero, quia Elias apparuit; ab aliis autem, quia Propheta unus de antiquis surrexit. Et ait Herodes: Joannem ego decollavi: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quaerebat videre eum.

3. Et reversi Apostoli narraverunt illi quaecumque fecerunt: et assumptis illis, secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidae. Quod cum cognovissent turbae, secutae sunt illum: et excepit eos, et loquebatur illis de regno Dei, et eos qui cura indigebant, sanabat. Dies autem coeperat declinare; et accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque quae circa sunt, divertant, et inveniant escas: quia hic in loco deserto sumus. Ait autem ad illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes et duo pisces; nisi forte nos eamus, et emamus in omnem hanc turbam escas. Erant autem fere viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discumbere per convivia quinquagenos: et ita fecerunt; et discumbere fecerunt omnes. Acceptis autem quinque panibus et duobus piscibus, respexit in caelum, et benedixit illis, et fregit, et distribuit discipulis suis, ut ponerent ante turbas. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis fragmentorum cophini duodecim.

4. Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo et discipuli: et interrogavit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbae? At illi responderunt, et dixerunt: Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero quia unus Propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit, Christum Dei. At ille increpans illos, praecepit ne cui dicerent haec, dicens, quia oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a senioribus et principibus sacerdotum et scribis, et occidi, et tertia die resurgere.

5. Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam. Quid enim proficit homo, si lucretur universum mundum; se autem ipsum perdat, et detrimentum sui faciat? Nam qui me erubuerit, et meos sermones; hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua et Patris, et sanctorum Angelorum. Dico autem vobis vere: sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.

6. Factum est autem post haec verba fere dies octo; et assumpsit Petrum et Jacobum et Joannem, et ascendit in montem ut oraret. Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera, et vestitus ejus albus et refulgens. Et ecce duo viri loquebantur cum illo; erant autem Moyses et Elias visi in majestate, et dicebat excessum ejus quem completurus erat in Hierusalem.

7. Petrus vero, et qui cum illo erant, gravati erant somno; et evigilantes viderunt majestatem ejus, et duos viros qui stabant cum illo. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Praeceptor, bonum est nos hic esse; et faciamus tria tabernacula, unum tibi, et unum Moysi, et unum Eliae: nesciens quid diceret. Haec autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos, et timuerunt intrantibus illis in nubem. Et vox facta est de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite. Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus. Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quae viderant.

8. Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. Et ecce vir de turba exclamavit dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia unicus est mihi: et ecce spiritus apprehendit eum, et subito clamat, et elidit, et dissipat eum cum spuma, et vix discedit dilanians eum. Et rogavi discipulos tuos ut ejicerent illum, et non potuerunt. Respondens autem Jesus dixit: O generatio infidelis et perversa, usquequo ero apud vos, et patiar vos? Adduc huc filium tuum. Et cum accederet, elisit illum daemonium, et dissipavit. Et increpavit Jesus spiritum immundum, et sanavit puerum, et reddidit illum patri ejus. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei.

9. Omnibusque mirantibus in omnibus quae faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos. Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum. At illi ignorabant verbum istud, et erat velatum ante eos, ut non sentirent illud; et timebant eum interrogare de hoc verbo.

10. Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum major esset. At Jesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, et statuit illum secus se, et ait illis: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit; et quicumque me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter omnes vos, hic major est. Respondens autem Joannes dixit: Praeceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem daemonia, et prohibuimus eum, quia non sequitur te nobiscum. Et ait ad illos Jesus: Nolite prohibere: qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

11. Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis ejus, et ipse faciem suam firmavit ut iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante conspectum suum, et euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum ut pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies ejus erat euntis Hierusalem. Cum vidissent autem discipuli ejus Jacobus et Joannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis descendat de caelo, et consumat illos? Et conversus increpavit illos, dicens: Nescitis cujus spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare. Et abierunt in aliud castellum.

12. Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris. Dixit illi Jesus: Vulpes foveas habent, et volucres caeli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi primum ire, et sepelire patrem meum. Dixitque ei Jesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos; tu autem vade, et annuntia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te Domine; sed permitte mihi primum renuntiare his quae domi sunt. Ait ad illum Jesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, et aspiciens retro, aptus est regno Dei.

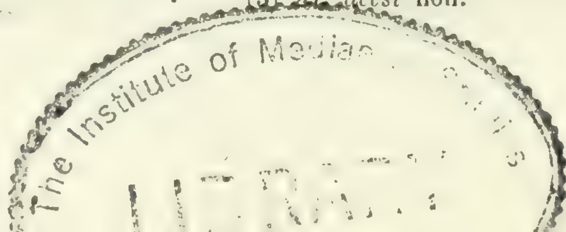
1. Cyrillus (1). Decebat institutos ministros sacrarum doctrinarum posse mira peragere, et per ipsos effectus credi quod essent Dei ministri: unde dicitur: *Convocatis autem Jesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia dae-*

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

monia: in quo elevatum supercilium diaboli flectit, qui dicebat aliquando (Isai. 9): « Non est qui « contradicere valeat. » Eusebius (1). Et ut per eos venetur genus humanum, non solum dat eis ut pravos spiritus pellant, sed etiam quamlibet infirmitatem sanent ex ejus imperio: unde sequitur: *Et ut languores curarent.* Cyrillus (2). Attendas hic divinam Filii potestatem naturae corporali non convenientem; agere namque miracula aderat sanctis, non natura, sed participatione Spiritus sancti. Super hoc autem aliis concedere potestatem prorsus alienum erat ab eorum virtute: qualiter enim posset natura creata super Spiritus dona possidere dominium? At Dominus noster Jesus Christus tamquam naturaliter Deus existens, impertitur hujusmodi (3) gratiam quibus vult, non invocans in eos alienam virtutem, sed infundens ex promptuariis propriis. Chrysostomus (hom. 23 in Matth.). Postquam autem satis confortati fuerant ex ejus comitiva, et competens nacti sunt argumentum virtutis ejus, mittit eos: unde sequitur: *Et misit illos praedicare regnum Dei, et sanare infirmos.* Ubi considera, quod non committitur eis aliquod sensibile dicere, sicut Moyses et Prophetae, qui terram et bona terrena promittebant; hi vero regnum caelorum, et quaecumque continentur in eo. Gregorius Nazianzenus (4). Mittens autem discipulos ad praedicandum, Dominus multa eis injunxit, quorum summa est, sic eos virtuosos esse, sic constantes atque modestos, et, ut breviter loquar, caelestes ut non minus propter eorum modum vivendi quam propter verbum evangelica doctrina propagaretur. Et ideo cum aeris et baculi carentia et amictus singularitate mittebantur: et ideo subdit: *Et ait ad illos: nihil tuleritis in via: neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam neque duas tunicas habeatis.* Chrysostomus (homilia 33 in Matthaeum). Plurima quidem per hoc constituebat: primo quidem insuspectos reddens discipulos; secundo sequestrans eos a qualibet cura, ut totum studium adhiberent verbo; tertio docens eos propriam virtutem. Sed forsan dicet aliquis cetera quidem habere rationem; sed non habere peram in via, nec duas tunicas, nec baculum, cujus rei causa praecipit? Volens scilicet excitare eos in qualibet diligentia: et, ut ita loquar, ex hominibus Angelos faciebat eos, dirimens a qualibet cura vitae, ut una sola cura detineantur doctrinae. Eusebius (5). Volens igitur eos carere cupidine rerum in sollicitudinibus vitae, protestatus est haec: sumebat enim experimentum fidei et animositatis eorum, qui habito in mandatis extremae vitam ducere paupertatis, non effugiunt quae jubentur: decebat enim eos quiddam commercium facere, et recipientes salubres virtutes recompensare obedientia mandatorum: et cum milites eos faceret regni Dei, accingit eos ad pugnam in hostes, monens colere paupertatem: « nullus enim militans Deo implicat « se vitae saecularis negotiis, » 2 Timoth. 4. Ambrosius (lib. 6 in Luc. cap. qual. discipuli Christi missi se habere debeant). Qualis ergo esse debeat qui evangelizat regnum Dei, praeceptis evangelicis designatur; hoc est, ut subsidii saecularis adminicula non requirat, fideique totus inhaerens, putet, quo minus ista requirat, magis posse suppetere. Theophylactus (in princ. Comment. in capit. 9). Sic enim ipsos mendicos mittit, quod neque panes ipsos portare vult, nec aliquid aliud, quibus indigent multi. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap 30). Vel Dominus haec possidere discipulos ac ferre noluit, non quod necessaria non sint sustentationi hujus vitae; sed quia sic eos mittebat ut eis haec deberi monstraret ab illis quibus Evangelium credentibus annuntiarent; ut sic securi non possiderent, neque portarent huic vitae necessaria, nec magna nec minima. Ideo posuit secundum Marcum cap. 6 « Nisi virgam (1), » ostendens a fidelibus suis omnia deberi ministris suis nulla superflua requirentibus. Hanc autem potestatem virgae nomine significavit, cum diceret, ne quid tollerent in via nisi virgam tantum. Ambrosius (ubi supra). Possunt etiam qui volunt,hoc ad eum deducere tractatum, ut spiritualem tantummodo locus iste formare videatur affectum, qui velut indumentum quoddam videatur corporis exuisse, non solum potestate rejecta contemptisque divitiis, sed etiam carnis ipsius illecebris abdicatis. Theophylactus (non remote a princ. Comment.). Quidam etiam, Apostolos non portare peram neque baculum aut duas tunicas, sic intelligunt, quod non thesaurizent: hoc enim pera innuit congregans multa: neque sint iracundi et tribulati spiritus, quod significat baculus; neque sint ficti et duplici corde, quod significat tunica duplex. Cyrillus (2). Sed diceret aliquis: Unde eis necessaria erunt? Et ideo subdit: *Et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, et inde ne exeatis*; quasi dicat: Sufficiat vobis discipulorum fructus, qui recipientes a vobis spiritualia, vos procurabunt. Jussit autem eos in una domo manere, ut nec hospitem gravent, eum scilicet dimittendo, nec ipsi gulositatis et levitatis suspicionem incurrant. Ambrosius (ubi supra). Alienum namque a praedicatore regni caelestis asserit cursitare per domos, et inviolabilis hospitii jura mutare. Sed ut hospitii gratia deferenda censetur, ita etiam si non recipiantur, excutiendum pulverem, egrediendumque de civitate mandatur, cum sequitur: *Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium super illos.* Beda (cap. 34 in Luc. super illud, *Excutite pulverem pedum vestrorum*). Pulvis excutitur de pedibus Apostolorum in testimonium laboris sui, qui ingressi sint (3) in civitatem, et praedicatio apostolica ad illos usque pervenerit: sive excutitur pulvis cum nihil ab eis accipiant, nec ad victum necessarium, qui Evangelium spreverunt. Cyrillus (4). Nam improbabile valde est contemnentes sermonem et patremfamilias, se famulis benignos ostendere, vel benedictiones eorum exigere. Ambrosius (ubi supra). Vel non (5) mediocris etiam boni remuneratio docetur hospitii, ut non solum pacem tribuamus hospitibus, verum etiam si qua eos terrenae obumbrant de-

(1) In eadem Catena Graeca (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibid. et in Thesauro lib. 14, cap. 14 (*Ex ed. P. Nic.*).
(3) *Al.* hujus.
(4) In Cat. Graec. PP. Habetur apud illum orat. 1, quae de recessu ejus ac reditu, et de professione sacerdotis ac officio inscribitur, paulo aliis verbis post medium quo ad priorem appendicem, sed non quo ad posteriorem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* nec virgam.
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* sint.
(4) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al. deest* non.

licta levitatis, receptis apostolicae praedicationis vestigis auferantur. BEDA (ubi supra). Qui vero perfida negligentia, vel etiam studio verbum Dei contemnunt, horum vitanda communio est, pulvis excutiendus pedum, ne gestis inanibus pulveri comparandis mentis castae vestigium polluatur. EUSEBIUS (1). Cum autem praecinxisset Dominos discipulos suos tamquam milites Dei divinis virtutibus et sapientiae monitis, mittens eos Judaeis ut doctores et medicos: ipsi secundum hoc procedebant (2): unde sequitur: *Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes, et curantes ubique*: quasi doctores quidem evangelizantes; sed quasi medici praestantes remedia, et verba miraculo comprobantes.

2. CHRYSOSTOMUS (homil. 46 in Matth.). Multo transacto tempore, non a principio, percepit Herodes facta Jesu, ut pateat tibi tyranni superbia; unde dicitur: *Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quae fiebant ab eo.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Iste Herodes erat filius magni Herodis, qui pueros interemit; sed ille quidem rex erat, iste autem tetrarcha. Inquirebat autem de Christo quis esset: unde sequitur. *Et haesitabat.* CHRYSOSTOMUS (3). Peccatores enim scientes et nescientes quemque (4) strepitum pertimescunt: peccatum (5) enim nemine arguente hominem prodit, nemine accusante condemnat, et timidum et pigrum reddit delinquentem. Causa autem timoris ponitur consequenter cum dicit: *Eo quod a quibusdam quia Joannes surrexit a mortuis, a quibusdam vero quia Elias apparuit, ab aliis autem quia Propheta unus de antiquis surrexit.* THEOPHYLACTUS. Judaei enim resurrectionem mortuorum expectabant in vita carnali, et in comessationibus et potationibus. Sed resurgentes non erunt in carnalibus actibus. CHRYSOSTOMUS. Cum ergo audisset Herodes quibus Jesus uteretur miraculis, ait: *Joannem ego decollavi*: quod non erat ostentationis verbum, sed consolantis suum timorem, et persuadentis animae perturbatae recolere quod ipse eum occidit. Et quia Joannem decollaverat, subdit; *Quis autem est iste, de quo audio talia?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Si Joannes est, et a mortuis resurrexit, videns eum cognoscam: unde sequitur: *Et quaerebat videre eum.* AUGUSTINUS de cons. Evang. lib. 2, cap. 45). Lucam autem hunc eumdem narrandi ordinem quem Marcus tenens non cogit credi rerum gestarum eumdem ordinem fuisse. In his etiam verbis Marco attestatur, ad hoc dumtaxat quod alii dixerint, non Herodes, Joannem a mortuis surrexisse. Sed quia haesitantem commemoravit Herodem, intelligendum est: aut post istam haesitationem confirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cum ait pueris suis, sicut Matthaeus narrat cap. 14: « Hic « est Joannes Baptista, ipse surrexit a mortuis: » aut ita pronuntianda sunt haec verba Matthaei ut haesitantem adhuc indicent.

3. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap 45). Matthaeus et Marcus ex praecedentium occasione narrant quemadmodum sit Joannes ab Herode occisus; Lucas autem qui jam longe supra de passione Joannis narraverat, postquam commemoravit illam Herodis haesitationem de Domino quisnam esset, continuo subjungit: *Et reversi Apostoli narraverunt illi quae fecerunt.* BEDA (cap. 35 in Luc.). Non solum autem narrant quae ipse fecerunt, et docuerunt; sed etiam quae Joannes eis in docendo occupatis sit passus vel sui (1), vel ejusdem Joannis ei discipuli renuntiant, sicut Matthaeus insinuat. ISIDORUS (2). Quia vero Dominus viros sanguinum abominatur, et commorantes cum eis, si a propriis criminibus non discedant; post occisionem Baptistae deserens occisores, discessit: unde sequitur: *Et assumptis illis, secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidae.* BEDA (cap. 35 in Luc.). Est autem Bethsaida in Galilaea civitas Andreae et Petri et Philippi Apostolorum, prope stagnum Genezareth. Non autem timore mortis hoc egit, ut quidam arbitrantur; sed parcens inimicis suis, ne homicidio homicidium jungerent (3): simul et opportunum suae passionis tempus expectans. CHRYSOSTOMUS (homil. 1 in Matth.). Non autem prius, sed relato sibi quod acciderat, discessit, manifestans per singula carnis veritatem. THEOPHYLACTUS (hoc loco). In desertum autem locum abiit Dominus, quia peraturus erat miraculum panum: ne quis diceret, De civitate prope existente oblati sunt panes. CHRYSOSTOMUS (hom. 50 ut supra). Vel vadit in desertum locum, ut nemo sequeretur. Sed nec sic plebs discessit, sed comitatur ipsum: unde sequitur: *Quod cum cognovisset turba, secuta sunt illum.* CYRILLUS (4). Hi quidem postulantes a daemonibus liberari, hi vero languorum remotionem; nec non quos ejus oblectabat doctrina, illum attentissime visitabant. BEDA (capit. 36 in Luc.). Ipse autem ut potens piusque Salvator, excipiendo fatigatos, docendo inscios, sanando aegrotos, reficiendo jejunos, quantum devotione credentium delectatur, insinuat: unde sequitur: *Et excepit illos, et loquebatur illis de regno Dei, et eos qui cura indigebant, sanabat.* THEOPHYLACTUS (super *Loquebatur eis de regno Dei*). Ut addiscas, quod quae secundum nos est sapientia, dividitur verbo et opere; et quod decet dicere operata, et operari dicta. Reclinante autem die, discipuli jam incipientes aliorum curam habere, turbae miserentur: unde sequitur: *Dies autem coeperat declinare, et accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque quae circa sunt, divertant et inveniant escas: quia hic in loco deserto sumus.* CYRILLUS (5). Sicut enim dictum est, diversarum passionum postulabant remedia: et quia videbant discipuli solo nutu posse perfici quod infirmi petebant, dicunt: Dimitte eos, ne amplius anxientur. Aspice autem exuberantem mansuetudinem ejus qui rogatur: non enim illa tantum largitur quae postulant discipuli, sed sequentibus ipsum adjicit bona munificae dexterae, mandans eis escas exhiberi; unde sequitur: *Ait autem ad illos: Vos date illis manducare.* THEOPHYLACTUS (super *Date illis manducare*). Non autem hoc dicit eorum responsionem ignorans, sed volens ipsos inducere ut dicerent quo panes ha-

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* praecedebant.
(3) In Cat. Graec. *Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* quandoque. *Sic autem restituit P. Nicolai ex Catena Graecorum.* Peccatores enim metuunt scientes et nescientes, umbras pavent, omnia suspicantur. et quemlibet strepitum pertimescunt. Tale siquidem peccatum est: nemine reprehendente vel arguente, hominem prodit etc.
(5) *Al.* autem.

(1) *Al. omittitur* vel sui.
(2) Pelusiota lib. 1, epist. 233, quae de arrogantia inscribitur Anastasio (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* jungeretur.
(4) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

herent; et sic magnum ostenderetur ex eorum confessione miraculum, panum quantitate audita. Cyrillus (1). Sed quod mandabatur intolerabile discipulis erat, quod non habebant penes se nisi quinque panes et duos pisces: unde sequitur: *At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes et duo pisces, nisi forte nos emamus in omnem hanc turbam escas.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 44). In quibus quidem verbis Lucas in unam sententiam constrinxit responsionem Philippi dicentis: « Ducentorum denariorum panes non sufficiunt « eis, ut unusquisque modicum quid accipiat: » et responsionem Andreae dicentis: « Est puer unus « hic, qui habet quinque panes hordeaceos et « duos pisces: » ut narrat Joannes cap. 6. Quod enim ait: *Non sunt nobis plusquam quinque panes et duo pisces*, ad Andreae retulit responsionem; quod vero adjunxit, *Nisi forte nos eamus, et emamus in omnem hanc turbam escas*; videtur ad responsionem Philippi pertinere, nisi quod de ducentis denariis tacuit: quamquam et in ipsius Andreae sententia hoc posset intelligi: dum enim dixisset: « Est puer unus hic qui habet quinque pa- « nes hordeaceos et duos pisces; » adjunxit: « Sed « haec quid sunt inter tantos ? » hoc est dicere: *Nisi forte nos eamus, et emamus in omnem hanc turbam escas.* Ex qua varietate verborum, rerum autem sententiarumque concordia, satis apparet salubriter nos doceri, nihil quaerendum in verbis nisi loquentium voluntatem; cui domonstrandae invigilare debent omnes veridici narratores, cum de homine vel de Angelo vel de Deo aliquid narrant. Cyrillus (2). Ut autem adhuc ad magis ardua feratur miraculum, ostenditur non parva fuisse multitudo virorum, cum sequitur: *Erant autem viri fere quinque millia*, exceptis scilicet mulieribus atque pueris, ut alius Evangelista refert. Theophylactus (super *Facite illos discumbere.* Docet autem Dominus quod decet cum hospitamur aliquem, reclinare ipsum, et omnis consolationis participem facere: unde sequitur: *Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discumbere per convivia quinquagenos: et ita fecerunt; et discumbere fecerunt omnes.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 46). Quod Lucas hic dicit, quinquagenos jussos esse discumbere, Marcus vero quinquagenos et centenos, ideo non movet, quia unus partem dixit, alter totum. Verum si alius de quinquagenis tantum commemoraret, alius de centenis tantum, valde videretur esse contrarium, nec satis dignosceretur utrumque dictum esse. Unum autem ab altero esse commemoratum, et tamen attentius consideratum inveniri debuisse, quis non fateatur ? Hoc ideo dixit, quia existunt saepe aliqua ejusmodi quae parum intendentibus temere judicantibus contraria videantur, et non sint. Chrysostomus (hom. 1 in Matth.). Et quia credendum erat Christum venisse a Patre, facturus miraculum, aspexit in caelum unde sequitur: *Acceptis autem quinque panibus et duobus piscibus, respexit in caelum.* Cyrillus (3). Hoc etiam dispensative pro nobis fecit: ut discamus quod in principio mensae, cum frangere debemus panem, debemus Deo offerre et elicere super ipsum benedictionem supernam: unde sequitur: *Et benedixit et fregit, et discipulis suis distribuit, ut ponerent ante turbas.* Chrysostomus (homil. 50 in Matth.). Dat quidem eis per manus discipulorum, honorando eos, et ne dent oblivioni jam peracto miraculo. Non autem ex non entibus facit escas ad pascendum turbas, ut obturet os Manichaei asserentis alienam esse ab eo creaturam, ostendens se esse victualium largitorem, et eum qui dixit Gen. 1, « Germinet terra. » Multiplicat quoque pisces, ad significandum quod tam mari quam aridae dominabatur. Bene autem in languentibus speciale peregit miraculum; agit et beneficium generale alens omnes etiam non languentes: unde sequitur: *Et manducaverunt omnes, et saturati sunt.* Gregorius Nyssenus (1). Quibus nec caelum fluebat manna; nec tellus juxta sui naturam producens frumentum, eorum satisfaciebat egestati; sed ex ineffabilibus horreis divinae potentiae beneficium affluebat. Panis paratur factus in manibus ministrantium, nec non per saturitatem edentium augmentatur. Esum etiam piscium eorum necessitati non administrabat mare; sed ille qui in mari piscium genus inseruit. Ambrosius (lib. 6 in Luc. cap. de refectione turbarum). Non exiguo, sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum. Vides incomprehensibili quodam ritu inter dividentium manus, quas non fregerant multiplicare (2) particulas, et intacta frangentium digitis sponte sua fragmenta subripere (3). Cyrillus (4). Nec usque ad hoc (5) tantum pervenit miraculum, sed sequitur: *Et sublatum est quod superfuit eis fragmentorum cophini duodecim*: ut hinc esset manifesta certificatio quod opus caritatis in proximos uberem vindicet retributionem a Deo. Theophylactus. Et ut addisceremus quantum hospitalitas potest, et quantum augentur nostra, cum indigentibus subvenimus. Chrysostomus (6) (homil. 56 in Matth. ante med.). Fecit autem superabundare non panes, sed fragmenta; ut ostendat illorum panum esse reliquias, quae tot factae sunt, ut totidem essent cophini quot et discipuli. Ambrosius (ubi supra). Mystice autem postquam illa quae Ecclesiae typum accepit, a fluxu curata est (7) sanguinis, posteaquam Apostoli ad evangelizandum sunt destinati, gratiae caelestis impartitur alimentum. Sed quibus impartiatur adverte: non otiosis, non in civitate, quasi in synagoga, vel saeculari dignitate residentibus; sed inter deserta quaerentibus Christum. Beda (cap. 33, a med.). Qui derelicta Judaea, quae prophetiae non credendo, sibi caput abstulerat, in deserto Ecclesiae, quae virum non habebat, verbi pabula largitur. Petentem vero deserta Gentium Christum, multae fidelium catervae, relictis moenibus priscae conversationis et variorum dogmatum, sequuntur. Ambrosius (ubi supra). Qui autem non (8) fastidiunt, ipsi excipiuntur a Christo; et cum ipsis loquitur Dei Verbum, non de saecularibus, sed de regno: et qui corporalis gerunt ulcera passionis, his medicinam suam libenter indulget. Ubique autem mysterii ordo servatur: ut prius per remissionem peccatorum vulneribus me-

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Orat. catechetica magna, cap. 23 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *P. Nicolai habet* fructificare, *et supra* Videres *pro* Vides.
(3) *Al.* surripere.
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* adhuc.
(6) In Catena Graecorum PP. ut et habetur apud illum partim praedicta hom. 50 in Matth., et partim in Joan. hom. 45 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al. omittitur* est.
(8) *Al. desideratur* non.

dicina tribuatur, postea vero alimonia mensae caelestis exuberet. Beda (cap. 36). Die autem declinante turbam reficit, idest fine saeculorum appropinquante, vel cum sol justitiae pro nobis occubuit. Ambrosius (ut supra). Quamquam nondum validioribus haec turba reficiatur alimentis: primum enim in modum lactis quinque sunt panes, secundum septem; tertium ipsum corpus Christi est esca solidior. Si quis autem petere cibum veretur, ipse relictis suis omnibus festinet ad Dei Verbum. Dum autem aliquis audire incipit Dei verbum, incipit esurire. Incipiunt Apostoli esurientem videre; et si illi adhuc non intelligant quid esuriant, intellexit Christus: scit quod non saecularem cibum esuriant, sed cibum Christi: nondum enim intellexerant Apostoli cibum credentis (1) non esse venalem. Noverat Christus nos potius esse redimendos, suas vero epulas esse gratuitas. Beda (cap. 36 in Luc.). Nondum autem erant Apostoli nisi quinque panes Mosaicae legis, et duo pisces utriusque testamenti; quae in abdito mysteriorum latentium, quasi aquis abyssi tegebantur. Quia vero quinque sunt exteriores (2) hominis sensus, quinque millia viri Dominum secuti, designant eos qui in saeculari adhuc habitu positi, exterioribus, quae possident, bene uti noverunt; qui quinque panibus aluntur, quia tales necesse est legalibus adhuc praeceptis instrui: nam qui mundo ad integrum renuntiant, evangelica refectione sublimes sunt. Diversi autem convivantium discubitus designant diversos per orbem terrarum Ecclesiarum conventus qui unam catholicam faciunt. Ambrosius (ubi supra). Hic vero panis quem frangit Jesus, mystice quidem Dei verbum est, et sermo de Christo; qui cum dividitur augetur: de paucis enim sermonibus, populis redundantem alimoniam ministravit. Dedit sermones nobis velut panes, qui nostro dum libantur ore, geminantur. Beda (cap. 36 inter med. et finem). Turbis autem esurientibus, Salvator non nova creat cibaria; sed acceptis his quae habuerunt discipuli benedicit: quia veniens in carne, non alia quam praedicta sunt praedicat; sed prophetiae dicta mysteriis gratiae gravida demonstrat. Respicit in caelum, ut illuc dirigendam mentis aciem, ibi lucem scientiae doceat esse quaerendam. Frangit, et ante turbas ponenda distribuit discipulis: quia legis et prophetiae sacramenta eis, ut per mundum praedicent, patefecit. Ambrosius. Non otiose autem quae turbae supersunt, a discipulis colliguntur: quia ea quae divina sunt, apud electos facilius possis quam apud populos reperire. Beatus ille qui potest colligere quae etiam doctis supersunt. Qua ratione autem cophinos Christus duodecim implevit, nisi ut illud populi Judaici solveret, quia « manus ejus in cophino « servierunt? » Psal. 80. Hic est populus, qui ante lutum in cophinis colligebat, sed jam per crucem Christi vitae caelestis operatur alimoniam. Nec paucorum hoc munus, sed omnium est: nam per duodecim cophinos, tamquam tribuum singularum, fidei firmamentum redundat. Beda (cap. 36 in Luc.). Vel per cophinos duodecim Apostoli figurantur, et omnes sequentes doctores; foris quidem hominibus despecti, sed intus salutaris cibi reliquiis cumulati (3).

4. Cyrillus (4). Sequestratus a populis Dominus et seorsum positus vacabat orationibus: unde dicitur: *Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo et discipuli.* Formam enim in hoc seipsum constituebat, docens discipulos artem facilem doctrinalium dogmatum: reor enim oportere populorum antistites etiam meritis praeesse subditis suis, in rebus necessariis jugiter conversantes, et illa tractantes quibus Deus placatur. Beda (cap. 37 in Luc.). Aderant autem discipuli Domino; sed ipse Patrem solus oravit: quia possunt sancti Domino fidei amorisque societate conjungi (1). Ubique solus obsecrat, quia Dei consilium humana vota non capiunt, nec quisquam potest interiorum (2) particeps esse cum Christo. Cyrillus (3). Poterat autem orationis negotium turbare discipulos: videbant enim humanitus orare quem olim viderant auctoritate divina peragentem miracula. Ut igitur hujusmodi (4) propelleret turbationem, eos interrogat, non quia nesciret ab exterioribus sibi collata praeconia, sed ut eos a plurium opinione auferret, et rectam fidem eis insereret: unde sequitur: *Et interrogavit illos dicens: Quem me dicunt esse turbae?* Beda (ubi supra). Pulchre Dominus fidem discipulorum exploraturus, prius turbarum sententiam interrogat; ne illorum confessio, non veritatis agnitione probata, sed vulgi videatur opinione formata (5); nec comperta credere, sed instar Herodis de auditis haesitare putentur. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 80). Potest autem illud movere quod Lucas Dominum interrogasse discipulos suos, quem illum dicerent homines, tunc dixit cum esset solus orans, et adessent etiam ipsi: porro autem Marcus in via dicit illos hoc ab eodem interrogatos (6). Sed hoc eum movet, quia nunquam oravit in via. Ambrosius (lib. 6 in Luc. cap. de interrog. Jesu quem se esse dicant). Non est autem otiosa turbae opinio quam discipuli respondent, cum subditur: *At illi responderunt, et dixerunt: Alii Joannem Baptistam,* quem decollatum sciebant, *alii autem Eliam,* quem venturum putabant: *alii autem, quia Propheta unus de prioribus surrexit.* Sed hoc quaerere alterius prudentiae est: nam si Paulo Apostolo satis est nihil scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum; quid amplius mihi desiderandum est scire quam Christum? Cyrillus (7). Vide autem in interrogationibus elegantiam. Dirigit enim prius (8) eos ad extrinsecas laudes, ut eis evulsis veram opinionem generet. Unde cum dixissent discipuli plebis opinionem, eorum sententiam interrogat, cum subditur: *Dicit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis!* O quam praecipuum illud *vos*! Excipit eos ab aliis, ut eorum vitent opiniones; quasi dicat: *Vos*, qui censura mea vocati estis ad Apostolatum, testes miraculorum meorum, *quem esse dicitis?* Praevenit autem Petrus ceteros, fitque os totius collegii, eructatque divini amoris eloquia, profertque fidei confessionem, cum dicitur: *Respon-*

(1) *Al.* credentes. *P. Nicolai habet* populi credentes.
(2) *Al.* exterioris.
(3) *Al.* cumulabit.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P Nicolai*).

(1) *In edit. P. Nicolai ita invenimus suppletum*: quia possunt sancti Domino fidei amorisque societate conjungi: sed incomprehensibilia paternae dispositionis arcana solus novit Filius penetrare. Ubique ergo solus orat etc.
(2) *Al.* inferiorum.
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al* hujus.
(5) *Al.* firmata.
(6) *Supplet Nicolai:* sed hoc eum movet qui putat, quia nunquam oravit in via.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P Nicolai*).
(8) *Al.* omnes eos.

dens autem Petrus dixit, Christum Dei. Non ait simpliciter eum esse Christum Dei, sed magis eum articulo *Christum illum Dei* (1): unde in graeco habetur *(τὸν χριστόν) ton Christon.* Nam plures divinitus uncti, diversimode vocati sunt Christi. Quidam enim uncti fuerunt in Reges, quidam in Prophetas; nos autem per Christum sancto peruncti Spiritu, nomen obtinuimus Christi; sed unus solus est qui est Christus Dei et Patris, quasi ipso solo proprium habente Patrem, qui in caelis est: et sic Lucas concordat quidem in sententiis cum Matthaeo, qui narravit cap. 16, Petrum dixisse: « Tu es « Christus Filius Dei vivi: » sed utens breviloquio, ait eum dixisse, *Christum Dei.* Ambrosius (ubi supra). In uno enim hoc nomine et divinitatis et incarnationis expressio, et fides est passionis. Complexus est itaque omnia qui et naturam et nomen expressit, in quo summa virtutum est. Cyrillus (2). Sed notandum, quod unum confessus est esse Christum prudentissimus Petrus contra praesumentes Emmanuelem in duos Christos dividere. Neque enim sciscitatus est eos, dicens: *Quem dicunt homines esse* divinum Verbum, sed *Filium hominis*? quem Petrus confessus est esse Filium Dei. In hoc ergo admirandus est, et dignus factus tam praecipuis honoribus, quia quem admiratus est in forma nostra, hunc credidit esse Christum Patris, scilicet hominem factum Verbum, quod processit de Patris substantia. Ambrosius (lib. 6 in Luc. cap. de eo quod praecepit discipulis ne cui dicerent). Dominus autem Jesus Christus praedicari se primo noluit, ne ullus strepitus nasceretur: unde sequitur: *At ille increpans eos, praecepit ne cui dicerent.* Multis ex causis jubet tacere discipulos: ut fallat principem mundi, ut declinet jactantiam, doceat humilitatem. Ergo Christus noluit gloriari; et tu, qui ignobilis natus es, gloriaris? Simul ne rudes et imperfecti adhuc discipuli maximae praedicationis molibus opprimantur. Prohibentur ergo evangelizare eum Dei Filium, ut evangelizarent postea crucifixum. Chrysostomus (hom. 55 in Matth.). Opportune etiam Dominus tunc vetuit nulli dicere quod ipse esset Christus, quatenus sublatis de medio scandalis, et crucis consummato patibulo, habitualiter imprimeretur audientium menti conveniens de eo opinio: nam radicatum semel, et postmodum evulsum, vix unquam denuo insitum retinebitur; quod autem semel insitum perseverat immobile, de facili concrescit. Nam si Petrus ex solo auditu scandalizatus est, quid quamplures paterentur, cum audissent Filium Dei esse, viderent autem crucifixum et conspututm? Cyrillus (3). Oportebat ergo discipulos eum ubique terrarum praedicare (hoc enim erat opus electorum ab eo ad Apostolatus officium): sed, ut sacra Scriptura testatur, tempus est unicuique rei. Decebat enim ut crux et resurrectio impleretur, et sic sequeretur Apostolorum praedicatio: unde sequitur: *Dicens, quia oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a senioribus et principibus sacerdotum et scribis, et occidi, et tertia die resurgere.* Ambrosius (ubi supra). Fortasse, quia sciebat Dominus difficile passionis et resurrectionis mysterium etiam discipulos credituros, ipse voluit esse suae resurrectionis assertor.

(1) *Al.* omittitur *Christum illum Dei.*
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

5. Cyrillus (1). Ducum magnanimi strenuos in armis ad audaciam provocant, non solum eis honores pollicendo victoriae, sed etiam ipsum pati generosum esse fatentes. Tale quid videmus docere Dominum Jesum Christum. Praedixerat enim Apostolis quod oporteret eum perpeti Judaeorum calumnias, occidi, et tertia die resurgere. Ne igitur putarent Christum quidem passurum persecutiones pro vita mundi, eis vero licere laetam vitam ducere; ostendit quod necessario per aequa certamina gradi decet cupientes ejus gloriam obtinere: unde dicitur: *Dicebat autem ad omnes.* Beda (cap. 38 in Luc.). Pulchre posuit *ad omnes*: quia superiora, quae ad fidem dominicae nativitatis vel passionis pertinent, cum solis discipulis seorsum egit. Chrysostomus (hom. 56 in Matth.). Cum autem Salvator sit pius et benignus, nullum invitum aut coactum habere vult famulum, sed spontaneos, et gratias agentes ei pro famulatu; et ideo neminem cogendo, aut necessitatem imponendo, sed persuadendo et benefaciendo universos volentes attrahit, dicens, *Siquis vult.* Basilius (2). Vitam autem propriam in formam optimae conversationis tradidit volentibus ei obedire, cum dicit, *Post me venire*; non obsecutionem corporalem insinuans: esset enim in omnibus impossibilis. Domino jam in caelis existente: sed debitam conversationis pro posse imitationem. Beda (cap. 37). Nisi autem quis a semetipso deficiat, ad eum qui supra ipsum est non appropinquat: unde dicitur: *Abneget semetipsum.* Basilius (3) (in Quaest. explicans quaest. 6, abnegatio sui qualis sit). Abnegatio quidem sui ipsius est totalis praeteritorum oblivio, et recessus a propriis voluntatibus. Origenes (4). Abnegat etiam aliquis seipsum, dum vitam prius in malitia consuetam alteratione debita commutat: puta qui dudum in lascivia vixerat, abnegat semetipsum lascivum, cum sit castus; et similiter abstinentia cujuslibet criminis, suiipsius abnegatio est. Basilius (5). Appetitus autem (6) mortis tolerandae pro Christo, et mortificatio membrorum, quae sunt super terram, et viriliter disponi ad omne periculum sustinendum pro Christo, et non affici quemquam ad vitam praesentem, hoc est tollere crucem suam: unde subditur: *Et tollat crucem suam quotidie.* Theophylactus (super *Tollat crucem*). Crucem hic dicit mortem exprobrabilem, innuens quod si quis vult Christum sequi, non debet effugere propter ipsum etiam exprobrabilem mortem. Gregorius in hom (32 in Evang.). Duobus etiam modis crux tollitur: dum aut per abstinentiam affligitur corpus, aut per compassionem afficitur animus. Graecus (7). Recte autem conjungit haec duo: *abneget semetipsum*, et *tollat crucem suam.* Sicut enim qui paratus est ascendere crucem, sumit in mente sua mortis intentionem, sicque vadit ut non aestimans amplius hanc vitam participare; ita qui sequi vult Dominum, primo debet abnegare seipsum, et sic tollere crucem, ut ejus voluntas sit prompta ad omnem miseriam sustinen-

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Constit. monast. cap. 4 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Regulis fusius disputatis ad interrogat. 6 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Tract. 2 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Regulis ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* *omittitur* autem.
(7) Vel Isaac Monachus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nic.*).

dam. BASILIUS (1). In hoc igitur consistit perfectio, ut impassibiliter se habeat secundum affectum etiam ad ipsum vivere, et habeat in promptu mortis responsum, ut nequaquam in seipso confidat. Sumit autem exordium perfectio ab exteriorum alienatione, puta possessionum, vel inanis gloriae (2), vel praecise affectionis inutilium rerum. BEDA (super *Tollat crucem*). Praedictam igitur crucem et quotidie tollere, et ea sumpta Dominum sequi jubemur, qui crucem propriam bajulavit: unde sequitur, *Et sequatur me.* ORIGENES (3). Hujus autem causam assignat subdens: *Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam*; idest, qui vult secundum vitam praesentem vivere, et propriam animam in sensibilibus conservare, hic eam perdet, non ducens eam ad terminos beatitudinis. E contrario autem subdit: *Nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam*; idest, qui negligit sensibilia intuitu veritatis, exponens se morti, hic tamquam animam perdens pro Christo, eam potius salvabit. Itaque si animam salvari beatum est, relatum ad eam quae est in Deo salutem; debet esse et quaedam bona perditio animae quae fit intuitu Christi. Videtur etiam mihi persimile ei quod est abnegare seipsum, secundum praedicta, decere perdere quemlibet propriam animam peccatricem, ut sumat eam quae per virtutem salvatur. CYRILLUS (4). Quod autem incomparabiliter exercitium pacis Christi superet delicias et pretiosa mundi, insinuat subdens: *Quid proficit homini si lucretur universum mundum, seipsum autem perdat, et detrimentum sui faciat*? quasi dicat: Cum aliquis aspiciens praesentem dulcedinem aut utilitatem, renuit quidem pati, eligit autem splendide vivere, si sit opulentus, quod inde sibi commodum erit cum perdiderit animam ? Transit enim hujus mundi figura, et amoena velut umbra discedunt: non enim proderunt thesauri impietatis ; eripit autem a morte justitia. GREGORIUS (hom. 32 in Evang.). Quia ergo sancta Ecclesia habet aliud tempus persecutionis atque aliud pacis, Dominus utraque tempora designavit in praeceptis: nam persecutionis tempore ponenda est anima; quod significavit dicens, *Qui perdiderit animam*: pacis autem tempore ea quae amplius dominari possunt, frangenda sunt desideria terrena; quod significavit dicens, *Quid proficit homini*? Plerumque autem labentia cuncta despicimus; sed tamen adhuc humanae verecundiae usu praepedimur, ut rectitudinem quam servamus in mente, nondum exprimere valeamus in voce. Sed huic quidem vulneri congruum Dominus subjungit medicamentum, dicens: *Nam qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Erubescit Christum qui dicit, Numquid credam crucifixo? Sed et sermones ejus erubescit qui Evangelii ruditatem contemnit. Quod autem hunc Dominus erubescet in regno suo, tale est sicut si aliquis paterfamilias habens servum pravum, erubescat eum nominare. CYRILLUS (5). Incutit autem eis timorem, dicens se caelitus descensurum, non in pristina humilitate, et mensura proportionabili nobis, sed in gloria Patris, ministrantibus Angelis: sequitur enim: *Cum venerit in majestate sua et Patris et sanctorum Angelorum.* Pessimum igitur et damnorum notari inimicitia et operis inertia, quando tantus judex descenderit, agminibus circumstantibus Angelorum. Hinc autem percipias quod, carne sumpta et sanguine, Filius non minus est Deus, quod se pollicetur in majestate Dei Patris venturum, et quod ei tamquam judici omnium ministrabunt Angeli qui factus est homo similis nobis. AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam). Semper autem Dominus sicut erigit ad praemia futura virtutum, atque utilem saecularium rerum docet esse contemptum, ita etiam infirmitatem (1) mentis humanae praesentium remuneratione sustentat. Arduum quippe est crucem tollere, et animam periculis, morti corpus offerre; negare quod sis, cum velis esse quod non sis; raroque quamvis excelsa virtus futuris commutat praesentia. Ergo bonus magister, ne quis desperatione frangatur aut taedio, continuo se videndum fidelibus pollicetur, dicens: *Dico autem vobis: vere sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.* THEOPHYLACTUS (super illud, *Donec viderint regnum Dei*). Idest gloriam in qua justi erunt. Hoc autem dixit de transfiguratione quae forma erat futurae gloriae; ac si diceret: Sunt aliqui hic stantes, scilicet Petrus, Jacobus et Joannes, qui non attingent mortem, donec in tempore transfigurationis videant in qua gloria erunt qui me confitentur. GREGORIUS in homil. (32 in Evang.). Vel regnum Dei hoc loco praesens Ecclesia vocatur: et quidam ex discipulis usque adeo in corpore victuri erant ut Ecclesiam Dei constructam conspicerent, et contra mundi hujus gloriam erectam. AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam). Itaque si nos volumus mortem non timere, stemus ubi Christus est: soli enim non quaerunt gustare mortem qui stare possunt cum Christo: in quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, nec tenuem quidem sensum mortis habituros qui Christi videntur meruisse consortia. Certe mors corporis libando gustetur, vita animae possidendo teneatur: non enim hic mors corporis, sed animae denegatur.

6. EUSEBIUS (2). Cum Dominus discipulis suis secundae apparitionis (3) suae promulgaverit ingens mysterium, ne solis verbis credere viderentur, procedit ad opera, ostendens eis oculata fide imaginem regni sui: unde dicitur: *Factum est autem post haec verba fere dies octo, et assumpsit Petrum et Jacobum et Joannem, et ascendit in montem ut oraret.* DAMASCENUS (4). Matthaeus quidem et Marcus sexto die post factam promissionem discipulis, Lucas autem post octavum dicit celebratam fuisse transfigurationem: nec est dissonantia in dictis; sed qui sex numeraverunt, demptis extremis, primo dico et ultimo, quo pollicitus est, et quo fecit, medios computaverunt; at qui octo connumeravit, utrumque praedictorum computavit. Sed cur non omnes, sed aliqui vocati sunt ad hanc visionem ? Unus quidem erat qui solus indignus erat divinitatis visione, scilicet Judas, secundum illud Isai. 26: « Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. » Si solus ergo esset omissus (5), tamquam invidus ad

(1) In Regulis fusius disputatis ad interrogat. 8 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* puta possessionem vel inanis gloriae etc.
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* infirmitatis.
(2) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* secum apparitionis.
(4) Orat. de transfiguratione (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* dimissus.

majorem esset malitiam provocatus. Proinde proditori tollit proditionis occasionem, cum dimisit inferius reliquam Apostolorum congeriem. Assumpsit autem tres, ut in duobus vel tribus stet omne verbum. Petrum quidem assumpsit, volens testimonium quod testatus fuerat, ei ostendere per Patris testimonium confirmari, et quasi praesidem futurum totius Ecclesiae. Sed Jacobum assumpsit tamquam moriturum pro Christo ante omnes discipulos: Joannem vero tamquam Theologiae purissimum organum, ut visa gloria Filii, quae non subjacet tempori, resonet illud, « In principio erat « Verbum. » AMBROSIUS (lib. 8 in Lucam, cap. 1 par. ante med.). Vel Petrus ascendit, qui claves regni caelorum accepit; Joannes, cui committitur mater, Jacobus, qui primus solium sacerdotale conscendit (1). THEOPHYLACTUS (super *Sunt quidam de hic stantibus*). Vel assumit hos tamquam hanc rem celare potentes, et nulli alii revelare. Ascendit autem in montem ut oraret, docens nos solitarios et ascendentes orare ad nihil terrenorum declinantes. DAMASCENUS (2). Aliter tamen orant servi, aliter orabat Dominus: nam servi orantis oratio est per intellectus ascensum ad Deum; sed sacer intellectus Christi, qui secundum hypostasim Deo unitus erat, manuducens nos ad ascensum, quo per orationem ad Deum ascenditur, et docens quod adversarius Dei non est, sed tamquam principium veneratur genitorem, quin etiam aliciens tyrannum explorantem si Deus esset, quod miraculorum virtus praedicabat, quasi sub quadam esca hamum contegeret, ut qui spe deificationis humaverat hominem, corporis (3) amictu decenter humaretur: unde sequitur: *Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera.* CYRILLUS (3) Non tamquam corpore humanam formam mutante, sed quadam splendida gloria superveniente. DAMASCENUS (4). Videns autem diabolus orationibus refulgentem, recordatus est Moysi, cujus glorificata est facies. Sed Moyses quidem glorificatur extrinsecus adveniente gloria, Dominus autem ex innato gloriae divinae fulgore: cum enim secundum hypostasis unionem, una et eadem sit gloria Verbi et carnis, transfiguratur, non quasi accipiens quod non erat, sed quod erat manifestans discipulis: unde secundum Matthaeum dicitur quod transfiguratus est coram eis, et quod facies ejus refulsit ut sol: quod enim (5) est in sensibilibus sol, hoc in intelligibilibus Deus: et sicut sol, qui est lucis fons, de facili videri non potest, lux autem ejus ex eo quod ad terram pervenit aspicitur; sic facies Christi intensius refulget ut sol, vestimenta autem ejus dealbantur ut nix: unde sequitur: *Et vestitus ejus albus refulgens,* illustratus scilicet per divinae lucis participationem. His autem ita se habentibus, ut unus ostenderetur Dominus novi et veteris testamenti, et haereticorum ora obturentur, et fides fiat resurrectionis; nec non qui transfigurabatur vivorum et mortuorum Dominus crederetur; Moyses et Elias tamquam famuli assistunt Domino in gloria: unde sequitur: *Ecce duo viri loquebantur cum illo; erant autem Moyses, et Elias visi in majestate.* Oportebat enim ut videntes conservorum gloriam et fiduciam, mirarentur quidem pium dominicum descensum, zelarent vero eos qui prius laboraverant, visuri amoenitatem futurorum bonorum, et magis fortificarentur in laboribus: nam qui laborum noverit emolumenta, labores facilius tolerabit. CHRYSOSTOMUS (homil. 57 in Matth.). Aliter quoque, quoniam vulgus asserebat eum esse Eliam vel Hieremiam, ut discerneretur inter Dominum et famulos, et ut pateat eum esse adversarium Dei, et legis transgressorem, eos sibi assistentes monstravit: non enim legislator Moyses, et qui pro gloria divina zelatus est Elias astitissent ei: sed et propter virtutes virorum demonstrandas: nam uterque pro mandatis divinis quampluries se morti exposuerat. Volebat etiam discipulos eos imitari in regimine populi, ut fierent mites sicut Moyses, et zelantes sicut Elias. Inducit etiam eos, ut ostendat crucis gloriam, ad consolandum Petrum et alios passionem timentes: unde sequitur: *Et dicebant excessum ejus quem completurus erat in Hierusalem.* CYRILLUS (1). Videlicet mysterium dispensationis in carne, nec non salutiferam passionem completam in venerabili cruce. AMBROSIUS (lib. 7 in Luc. cap. 1). Mystice autem post verba praedicta, transfiguratio Christi ostenditur; quoniam is qui verba Christi audit et credit, resurrectionis gloriam videbit: octava enim die facta est resurrectio: unde et plerique Psalmi pro octava scribuntur: aut forte ut ostenderet nobis quod dixerat, quod is qui propter Dei verbum perdiderit animam suam, salvam faciet eam, quoniam promissa sua in resurrectione restituet. BEDA (cap. 38 super illud, *Et post dies octo*). Nam sicut ipse post septimam sabbati, qua in sepulcro quieverat, a mortuis resurrexit; et nos post sex saeculi aetates (2), et septimam quietis animarum, quae interim in alia vita geritur, quasi octava aetate resurgemus. AMBROSIUS (ubi supra). Sed Matthaeus et Marcus post dies sex assumptos hos esse commemorarunt: de quo possemus dicere, quod post sex millia annorum; mille enim anni in conspectu Dei tamquam dies una. Sed plures quam sex millia computantur anni; et maluimus sex dies per symbolum intelligere, quod sex diebus mundi opera sunt creata, ut per tempus opera, et per opera mundum intelligamus. Et ideo mundi temporibus impletis, resurrectio futura monstratur: aut quia is qui supra mundum ascenderit, et hujus (3) saeculi momenta transcenderit, velut in sublimi locatus, futurae resurrectionis fructus expectabat in aeternum. BEDA (super *Et ascendit in montem*). Unde in montem oraturus et transfigurandus (4) ascendit, ut ostendat eos qui fructum resurrectionis expectant, et regem in decore suo videre desiderant, mente in excelsis habitare, et continuis precibus debere incumbere. AMBROSIUS (ut supra). Putarem in tribus qui ducuntur ad montem, mystice genus humanum comprehensum, quia ex tribus filiis Noe genus omne destruxit humanum, nisi electos cernerem. Tres igitur eliguntur qui ascendunt in montem; quia nemo potest resurrectionis videre gloriam, nisi qui mysterium Trinitatis incorrupta fidei sinceritate servaverit. BEDA (cap. 38 super *Transfiguratus est*).

(1) *Legit ex Ambrosio Nicolai*: Jacobus qui primus martyrium sustinuit.
(2) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* corpus.
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. deest* enim.

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* saeculi ejus.
(3) *Al.* et hujus post saeculi.
(4) *Al.* et transfiguraturus.

Transfiguratus (1) autem Salvator gloriam futurae vel suae vel nostrae resurrectionis ostendit; qui qualis tunc Apostolis apparuit, post judicium cunctis apparebit electis. Vestitus autem talis (2) Domini sanctorum illius chorus accipitur: qui videlicet Domino in terris consistente despectus videbatur; sed illo montem petente, novo candore refulget: quia « nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit « quid erimus; scimus autem quoniam, cum appa« ruerit, similes ei erimus: » 10 Joan. 3. Ambrosius (lib. 7 in Luc. cap. 1 a med.). Vel aliter. Pro tua possibilitate tibi verbum aut minuitur aut crescit; ac nisi altioris prudentiae cacumen ascendas, non tibi apparet quanta sit gloria in Dei Verbo. Vestimenta autem Verbi sunt sermones Scripturarum, et quaedam intellectus indumenta divini. Et sicut vestitus albus refulsit, ita in oculis tuae mentis divinarum lectionum sensus albescit. Inde apparet Moyses et Elias, hoc est lex et Propheta in Verbo: neque enim lex potest esse sine Verbo, nec Propheta nisi qui de Dei Filio prophetavit.

7. Theophylactus (hoc loco). Christo vacante orationi, Petrus somno deprimitur: infirmus enim erat, et quod humanum erat implevit: unde dicitur: *Petrus vero, et qui cum illo erant, gravati erant somno.* Excitati autem gloriam ejus cernunt, et duos viros cum eo: unde sequitur: *Et evigilantes viderunt majestatem ejus, et duos viros qui stabant cum illo.* Chrysostomus (hom. 57 in Matth.). Vel somnum vocat ingestum ejus nimium stuporem ex illa visione: neque enim nocturnum tempus erat, sed lucis excellentia gravabat oculorum debilitatem. Ambrosius (ubi supra inter med. et fin.). Premit enim incomprehensibilis splendor divinitatis, nostri corporis sensus: nam si solis radium e regione oculorum contuentium corporea (3) nequit acies continere; quomodo Dei gloriam humanorum ferret corruptela membrorum? Et fortasse ideo gravati somno erant, ut resurrectionis viderent speciem post quietem. Itaque vigilantes viderunt majestatem ejus: nemo enim nisi vigilans gloriam videt Christi. Delectatus est Petrus: et quem saeculi hujus illecebrosa non caperent, gloria resurrectionis illexit: unde sequitur: *Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Praeceptor, bonum est nos hic esse.* Cyrillus (4). Æstimabat forsan divus Petrus imminere tempus regni Dei; et ideo approbat montis incolatum. Damascenus (5). Non est autem bonum, Petre, tibi quod Christus ibi moretur: quoniam si mansisset, nequaquam tibi facta promissio consequeretur effectum: neque enim claves obtinuisses regni, nec mors tyranni abolita esset. Non quaeras ante tempus felicia, ut Adam deificationem. Erit quando hunc aspectum indesinenter percipias, et cohabitabis illi qui lux est et vita. Ambrosius (ubi sup. aliq. ante finem). Petrus autem non solum affectu, sed etiam factorum (6) devotione praestantior, ad aedificanda tabernacula tria impiger operarius, communis obsequii ministerium pollicetur: sequitur enim: *Et faciamus tria tabernacula: unum tibi, et unum Moysi, et unum Eliae.* Damascenus (1). Non autem te Dominus tabernaculorum, sed universalis Ecclesia constructorem constituit: verba tua tui discipuli, oves tuae mandaverunt effectui, Christo tabernaculum construentes, nec non et servis ejus. Hoc autem non ex intentione Petrus proferebat, sed inspiratione Spiritus revelantis futura: unde sequitur: *Nesciens quid diceret.* Cyrillus (2). Nesciebat etiam quid diceret: neque enim aderat tempus finis saeculi, nec participandae a sanctis promissae spei: et cum jam sumeret exordium dispensatio; quo pacto Christum oportebat desistere a mundi dilectione, volentem pati pro eo? Damascenus (3). Decebat etiam non solum perstringere fructum incarnationis ad opus existentium in monte, sed diffundi ad omnes credentes quod per crucem et passionem erat consummandum. Titus. Ignorabat etiam Petrus quod dixerat, quia non oportebat tribus tria tabernacula facere: non enim connumerantur Domino famuli, nec comparantur creaturae Creatori. Ambrosius (ubi supra). Neque capit humana conditio in hoc corruptibili corpore facere tabernaculum Deo, sive in animo sive in corpore, sive in quolibet alio loco. Et quamvis nesciret quid diceret, tamen pollicebatur officium; cui non inconsulta petulantia, sed praematura (4) devotio fructus pietatis accumulat: nam quod ignorabat, conditionis fuit; quod promittebat, devotionis. Chrysostomus (hom. 57 in Matth.). Vel aliter. Audiebat quod oportebat ipsum mori, et tertia die resurgere; videbat autem multam distantiam et solitudinem: unde consideravit quod plurimam haberet locus tutelam: ob hoc dixit: *Bonum est nos hic esse.* Aderat quoque Moyses, qui nubem intravit, et Elias, qui in monte (5) ignem deduxit. Igitur Evangelista confusionem mentis ejus ex qua hoc proferebat, ostendens, dixit: *Nesciens quid diceret.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 46). Quod autem hic Lucas dixit de Moyse et Elia: *Et factum est dum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Praeceptor, bonum est nos hic esse*: non debet putari contrarium ei quod Matthaeus et Marcus ita conjunxerunt, Petrum haec suggessisse, quasi adhuc Moyses et Elias cum Domino loquerentur: non enim expresserunt tunc, sed tacuerunt potius quod iste addidit, illis descendentibus, hoc Petrum Domino suggessisse. Theophylactus (hoc loco). Petro autem dicente, *Faciamus tria tabernacula*, Dominus tabernaculum non manufactum fabricat, et in eum ingreditur cum Prophetis: unde subditur: *Haec autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos*: ut ostenderet quod non minor est Patre: sicut enim in veteri testamento in nube habitare Dominus dicebatur, sic et nunc nubes suscepit Dominum, non caliginosa, sed lucida. Basilius (6). Nam obscuritas legis transierat: sicut enim fumus ab igne, sic nubes a luce causata. Verum, quia nebula signum tranquillitatis est, quies futurae mansionis ostenditur per nubis operimentum. Ambrosius

(1) *Al. itidem* transfiguraturus.
(2) *Al. deest* talis.
(3) *Al.* corpora.
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Orat. de Transfiguratione ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* sanctorum.

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* primatum.
(5) *Al* in montem. *P. Nicolai legit* in monte ignem e caelo deduxit.
(6) In Cat. Graec. PP. Habetur apud illum in Isaiae 4, sub finem super illud ex vers. 5: *Creabit Dominus super omnem locum montis Sion, et ubi invocatus est, nubem per diem etc.* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(ubi supra). Divini enim Spiritus est obumbratio ista, quae non caligat affectibus hominum, sed revelat occulta. Origenes (tract. 3 in Matth.). Hanc autem gloriam discipuli sufferre nequeuntes, procubuerunt humiliati sub potenti dextera Dei, nimium timentes, cum scirent quod dictum fuit Moysi Exod. 33: « Non videbit homo faciem meam, « et vivet: » unde sequitur: *Et timuerunt intrantibus illis in nubem*. Ambrosius. Cognosce autem nubem istam non coacti aeris caligine piceam, et quae caelum tenebrarum horrore subtexat (1), sed lucidam nubem, quae nos non pluvialibus aquis immadidet, sed qua mentes hominum (2) in voce Dei omnipotentis emissa fidei ros rigavit: sequitur enim: *Et vox facta est de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus*. Non Elias filius, non Moyses filius; sed *Hic est Filius*, quem solum videtis. Cyrillus (3). Qualiter ergo oportebat eum qui revera Filius est, factum vel creatum existimare, Deo Patre desuper intonante, *Hic est Filius meus?* Quasi dicat: Non unus ex filiis, sed qui vere et naturaliter est Filius; ad cujus exemplar alii sunt adoptivi. Illi ergo jussit obedire, cum subdit, *Ipsum audite*; et magis quam Moysen (4) et Eliam, quia Christus est finis legis et Prophetarum: unde signanter Evangelista subdit: *Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus*. Theophylactus (super *Hic est Filius*). Ne scilicet putaret aliquis hoc dictum, *Hic est Filius meus dilectus*, de Moyse vel Elia fuisse prolatum. Ambrosius (ubi supra). Recesserunt ergo illi ubi coeperat Dominus designari. Tres etiam in principio videntur, unus in fine: perfecta enim fine unum sunt (5). Ergo et illi quasi recipiuntur in Christi corpus, quia et nos unum erimus in Christo Jesu; aut fortasse quia lex et Prophetae ex Verbo. Theophylactus (super *Inventus est Jesus solus*). Quae autem ex Verbo coeperunt, in Verbo desinunt: per hoc enim innuit quod usque ad tempus aliquod lex et Prophetae apparerent, sicut hic Moyses et Elias; postmodum autem solus Jesus, illis recedentibus: nam nunc Evangelium manet transactis legalibus. Beda (cap. 38). Et nota, sicut Domino in Jordane baptizato, sic etiam in monte clarificato totius Trinitatis mysterium declarari: quia gloriam illius, quam in baptismate confitemur, in resurrectione videbimus. Nec frustra Spiritus sanctus hic in lucida nube, illic apparet in columba: quia qui nunc simplici corde fidem quam percipit servat, tunc luce apertae visionis quae crediderat contemplabitur. Origenes (6). Non vult autem Jesus dici quae ipsius spectant ad gloriam ante suam passionem: unde sequitur: *Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quae viderant*: offensi enim fuissent, et praecipue vulgus, si vidisset crucifigi eum qui sic fuerat glorificatus. Damascenus (7). Hoc etiam praecepit Dominus, sciens discipulos imperfectos, qui nondum sortiti erant plenam Spiritus participationem; ne corda aliorum qui non viderant, subverterentur tristitia; et ne proditor incitaretur ad invidiae rabiem.

(1) *Al.* subrexerat.
(2) *Al.* homini.
(3) Ubi supra, et in Thesauro lib. 2, cap. 14 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* ad Moysen.
(5) *Al.* unus in fide: perfectae enim fidei unum sunt. *P. Nicolai* perfecta cum fide unum sunt.
(6) In Cat. Graec. PP. et tract. 3, ut jam supra *Ex edit. P. Nicolai*).
(7) Praedicta orat. de Transfiguratione (*Ex edit. P. Nicolai*).

8. Beda (cap. 39 in Luc.). Loca rebus congruunt. In monte Dominus orat, transformatur, discipulis arcana suae majestatis aperuit; in inferiora descendens, turbae occursu excipitur: unde dicitur: *Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa*. Sursum Patris vocem pandit, deorsum spiritus malos expellit: unde sequitur: *Et ecce vir de turba exclamavit dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meum*. Titus. Videtur mihi sapiens quidem hic esse: non enim dixit Salvatori, Fac hoc vel istud; sed *respice*. Hoc enim sufficit ad salutem, sicut Propheta dicebat Psal. 85: « Respice in me, et « miserere mei. » Et dicit, *in filium meum*, ut rationabilem demonstret inverecundiam, quod solus in multitudine clamat. Addit, *Quia unicus est mihi*; quasi dicat: Nullus alius expectatur futurus remedium senectutis. Consequenter explicat passionem, ut audientem moveat ad pietatem, dicens: *Et ecce spiritus apprehendit eum, et subito clamat, et elidit, et dissipat eum cum spuma, et vix discedit dilanians eum*. Deinde videtur criminari discipulos; sed magis respondit, quod juste verecundiam deposuerit, dicens: *Et rogavi discipulos tuos ut ejicerent illum, et non potuerunt*; quasi dicat: Non putes quod leviter ad te pervenerim: stupenda est dignitas tua, nec statim te molestavi: ad discipulos tuos accessi primo; nunc quia non curaverunt, cogor proficisci ad te: unde et Dominus non ipsum, sed genus incredulum increpat: sequitur enim (1): *Respondens autem Jesus dixit: O generatio infidelis et perversa, usquequo ero apud vos, et patiar vos?* Chrysostomus (hom. 58 in Matth.). Sed hunc hominem multum infirmari in fide, Evangeliorum Scriptura ostendit ex pluribus; ex eo scilicet quod dixit Marc. 9: « Adjuva incredulitatem meam, et « si potes, et ex eo quod Christus dixit, » Cre- « denti omnia possibilia sunt. » Cyrillus (2). Unde melius puto incredulum reputatum daemoniaci patrem, quod et sacros Apostolos objurgavit, dicens eos non posse imperare daemonibus; potius autem erat orando Deum ab eo petere gratiam: annuit enim veneratus. Qui autem dicit debilitari erga virtutem quae est in spiritus malignos, eos qui a Christo (3) adepti sunt potestatem ejiciendi eos, gratiam magis calumniatur quam fulgentes ea, in quibus Christus operatur. Unde offenditur Christus accusatis sanctis, quibus est commissum verbum praedicationum sacrarum: propter quod Dominus increpat eum et concordes ei, dicens: *O generatio infidelis et perversa*; quasi dicat: Causa tuae infidelitatis, gratia effectum sortita non est. Chrysostomus (hom. 58 in Matth. par. ante med.). Non autem dirigit sermonem ad eum tantum, sed ad omnes Judaeos, ne faciat eum haesitare: oportebat enim scandalizari quamplures. Theophylactus (hoc loco). Quod autem dicit, *Perversa*, demonstrat quod non a principio, neque naturaliter inerat eis malitia; sed natura quidem erant recti semen Abrahae existentes, sed per malitiam erant perversi. Cyrillus (4). Quasi nescientes procedere rectis incessibus. Cum eis autem qui sic sunt dispositi, Christus commo-

(1) *Al.* deest enim.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* quia Christi.
(4) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

rari dedignatur: unde dicitur: *Usquequo ero apud vos, et patiar vos?* ferens quasi moleste eorum conversationem propter pravitatem ipsorum. CHRYSOSTOMUS (hom. 58 in Matth.). Per hoc etiam ostendit desideratum sibi esse suum recessum, et quod non erat grave crucis patibulum, sed magis ipsorum conversatio. BEDA (cap. 39 in Lucam, in med.). Non quod taedio superatus sit mansuetus et mitis; sed in similitudinem medici si aegrotum videat contra sua praecepta se gerere, dicet: Usquequo accedam ad domum tuam, me aliud jubente, te aliud faciente? Intantum autem non est iratus homini, sed vitio, ut statim intulerit: *Adduc huc filium tuum*. TITUS. Poterat quidem solo jussu eum liberare; sed propalat suam passionem (1), subjiciens infirmum praesentium visioni. Deinde daemonium, postquam Dominum sensit, concutit puerum: unde sequitur: *Et cum accederet, elisit illum daemonium et dissipavit*; ut sic prius exprimatur passio, deinde adhibeatur remedium. CHRYSOSTOMUS (hom. 58 in Matth. prope medium). Non tamen hoc Dominus ad ostentationem facit, sed causa patris; ut cum viderit daemonium conturbari propter solam vocationem, sic saltem inducatur ad fidem futuri miraculi; de quo sequitur: *Et increpavit Jesus spiritum immundum, et sanavit puerum, et reddidit illum patri ejus*. CYRILLUS (2). Antea autem non erat patris, sed daemonis occupantis. Subdit autem Evangelista stupore plebem in magnalibus Dei, dicens: *Stupebant autem omnes in magnitudine Dei*: quod dicit propter donum Christi qui sacris quoque Apostolis contulit potestatem agendi divina miracula, et imperandi daemonibus. BEDA (cap. 39 in Luc.). Mystice autem pro qualitate meritorum quotidie aliis ascendit (3) Dominus, dum perfectos, quorum conversatio in caelis est, sublimius extollendo glorificat, et de aeternis instruit, et docet quae a turbis audiri non valent; aliis autem descendit, dum terrenos et insipientes confortat, docet et castigat. Hunc autem daemoniacum Matthaeus lunaticum, Marcus surdum et mutum describit: significat enim illos qui ut luna mutantur, per diversa vitia crescentes et decrescentes; qui muti sunt non confitendo fidem, et surdi (4) nec ipsum fidei audiendo sermonem. Dum puer autem ad Dominum accedit, eliditur: quia conversi ad Dominum plerumque a daemonio gravius pulsantur, ut vel odium virtutis incutiat, vel expulsionis suae vindicet injuriam; sicut Ecclesiae primordiis tot gravissima intulit certamina, quod suo regno doluit subito illata dispendia. Non puerum autem qui vim patiebatur, sed daemonem qui inferebat increpat: quia qui (5) peccantem emendare desiderat, vitium arguendo et odiendo depellere, sed hominem debet amando refovere, donec sanatum spiritualibus Ecclesiae possit reddere patribus.

9. CYRILLUS (6) Omnia quaecumque operabatur Jesus, admiratione digna penes omnes erant: irradiabat enim quiddam praecipuum et divinum in qualibet operatione ipsius, secundum illud Psal. 20: « Gloriam et decorem superpones ei. » Et si omnes quidem mirarentur in his quae faciebat, ipse tamen haec quae sequuntur, non omnibus, sed discipulis retulit: unde dicitur: *Omnibusque mirantibus in omnibus quae faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos*. Ostenderat in monte discipulis gloriam suam, et post hoc liberaverat quemdam a spiritu nequam; sed oportebat eum sustinere passionem pro nobis. Poterant autem discipuli conturbari dicentes: Numquid decepti sumus dum Deum esse eum arbitraremur? Ut ergo scirent quid circa ipsum futurum erat, velut quoddam depositum jubet eos in mente habere passionis mysterium, dicens: *Ponite vos in cordibus vestris*. Quod dicit *Vos*, distinguit eos ab aliis: neque enim oportebat vulgares scire quoniam passurus esset; sed erant potius certificandi quoniam mortuus resurgeret, destruens mortem, ne scandalizarentur. TITUS. Cunctis igitur admirantibus signa ipse praenuntiat passionem: non enim signa salvant, sed crux beneficia praestat: unde subditur: *Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum*. ORIGENES (Matth. 17, tract. 4, circ. med.). Non autem exprimit manifeste a quo tradendus sit: aliquis enim dicit eum tradendum (1) a Juda, aliquis a populo. Paulus autem dicit Rom. 8, quod Deus Pater « pro nobis « omnibus tradidit eum: » sed Judas tamquam pro pecunia tradens eum hostiliter prodidit; sed Pater beneficii causa. THEOPHYLACTUS (super *Et verbum erat absconditum*). Eorum autem infirmitati Dominus condescendens, et eos disciplina quadam gubernans, quod de cruce dictum est, intelligere non permisit: unde sequitur: *At illi ignorabant verbum istud, et erat velatum ante eos, ut non sentirent illud*. BEDA (cap. 40 in Luc.). Haec ignorantia discipulorum non tam de tarditate quam de amore nascitur; qui carnales adhuc, et mysterii crucis ignari, quem Deum verum crediderunt, moriturum credere nequiverunt: et quia per figuras eum saepe loquentem audire solebant, etiam quae de sua traditione loquebatur, figurative eum illud significare putabant. CYRILLUS (2). Dicet autem aliquis forsan: Qualiter ignoraverunt discipuli crucis Christi mysterium, eum per umbram legis in pluribus locis tangeretur? Sed, ut Paulus commemorat, « usque ad hodiernum diem, quando legitur « Moyses, velamen adjacet cordi eorum: » 2 Corinth. 3. Expedit ergo accedentes ad Christum dicere, Psal. 108 « Detege oculos meos, et considerabo « templabor mirabilia de lege tua. » THEOPHYLACTUS (super *Timebant eum interrogare*). Vide etiam discipulorum reverentiam in hoc quod sequitur: *Et timebant interrogare eum de hoc verbo*: nam timor gradus est reverentiae.

10. CYRILLUS (3) Insidiatur diabolus multimode diligentibus optimam vitam; et si quidem per carnales illecebras obsidere valet alicujus mentem, affectus voluptatum exacuit: si quis hos effugerit laqueos cupidinis, gloriae suscitat passionem, quae quidem passio vanae gloriae invasit quemdam Apostolorum suorum: unde dicitur: *Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum esset major*: hoc enim cogitare est cupientis ceteris superesse. Improbabile autem puto omnes discipulos hanc aegritudinem incurrisse: et ideo ne crimen aliquod contra aliquem discipulorum Evangelista machinari videretur, ex-

(1) *P. Nicolai habet* ipsius passionem.
(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* descendit.
(4) *Al.* sic surdi.
(5) *Al omittitur* qui.
(6) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* traditurum.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

primit indeterminate dicens, quod intravit in eos cogitatio. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Videtur autem hanc passionem ex hoc ortam fuisse quod daemoniacum curare non valuerunt, eis de hoc altercantibus; uno (1) dicente quod non propter meam impotentiam sed alterius curari non valuit, ut ex hoc accensa contentio fuerit quis eorum major esset. BEDA (cap. 40). Vel quia viderant Petrum, Jacobum et Joannem seorsum ductos in montem, et Petro claves regni caelorum promissas fuisse, irati sunt, vel ipsos tres ceteris, vel Petrum omnibus esse praelatum: vel quia tributi solutione Petrum ipsi Domino parificatum viderant, ipsum prae ceteris arbitrabantur praeferendum. Sed diligens lector hanc intra eos quaestionem etiam ante didrachma (2) redditum inveniet fuisse versatam. Denique Matthaeus cap. 23, hoc in Capharnaum memorat esse gestum. Dicit autem Marcus cap. 9: « Et venerunt Capharnaum: qui cum in domo « essent, interrogabat eos, Quid in via tractabatis? « At illi tacebant: siquidem inter se in via dispu« taverant quis illorum esset major. » CYRILLUS (3). Dominus autem, qui novit salvos facere, videns in mente discipulorum super hoc cogitationem exortam, velut quamdam amaritudinis radicem, priusquam augmentum susciperet, radicitus eam evellit: cum enim inchoant passiones in nobis, facile devincuntur; sed auctae difficile sunt mobiles: unde sequitur: *At Jesus videns cogitationes cordis eorum, apprehendit puerum, et statuit illum penes se.* Discat qui nudum hominem putat esse Jesum, se errasse; quamvis enim Verbum caro factum sit, mansit tamen Deus: nam solius Dei est posse rimari corda et renes. Quod autem puerum assumpsit, et ponebat penes se, agebatur causa Apostolorum utilitatis et nostrae. Depascitur enim inanis gloriae morbus ut plurimum eos (4) qui praeeminent in hominibus aliis. Puer autem sinceram gerit mentem, immaculatum cor, et manet in simplicitate cogitationum: non ambit honores, nec novit cujusvis praerogativae modum, nec refugit videri minus (5) se habere; non multam gerit severitatem in mente et corde. Tales autem Dominus amplexatur et diligit et prope se dignatur habere, quasi qui elegerunt quae sua sunt sapere. Ait enim Matth. 11: « Discite a me, quia mitis sum et humilis « corde: » unde sequitur: *Et ait: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit*; quasi dicat: Quando una et eadem est merces honorantibus sanctos, sive forsan minimus sit, sive praeclarus honore et gloria, quia in eo Christus suscipitur; quomodo non vanum est petere invicem fungi praerogativa? BEDA (cap. 40 super illud, *Qui apprehendens*). In hoc autem vel (6) simpliciter pauperes Christi ab his qui velint esse majores, pro ejus docet honore suscipiendos; vel malitia parvulos istos esse suadet: unde cum diceret, *Quicumque susceperit puerum istum*, addit, *in nomine meo*; ut scilicet formam virtutis quam natura duce puer observat, ipsi pro nomine Christi rationis industria sequantur. Sed quia et se in puero suscipi docet, et ipse puer natus est nobis; ne putaretur hoc esse solum quod videbatur, subjunxit: *Et quicumque me recipit, recipit illum qui misit me*: talem se utique ac tantum credi volens, qualis et quantus est Pater. AMBROSIUS (lib. 7 in Luc. cap. de resp, Jesu respuentis). Qui enim imitatorem Christi recipit, Christum recipit; et qui imaginem Dei recipit, Deum recipit. Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta est nobis per incarnationem Verbi praesens, ut reconciliaretur nobis quae supra nos est, divinitas. CYRILLUS (1). Adhuc autem magis insinuat praemissi verbi intentionem, dicens: *Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est.* Timuit Joannes ne forte malum aliquod fecerint, propria potestate quemdam hominem prohibentes: nam prohibitio non minorem prohibentem ostendit, sed majus aliquid sapientem: unde subditur: *Respondens autem Joannes dixit: Praeceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem daemonia, et prohibuimus eum*: non quidem invidentes, sed operationem miraculorum dijudicantes: non enim cum eis miraculorum potestatem acceperat, neque eum Dominus miserat sicut illos, neque Jesum in omnibus sequebatur: unde subdit: *Qui non sequitur te nobiscum.* AMBROSIUS (lib. 7 tit. ubi supra). Joannes enim plurimum diligens, et ideo redamatus plurimum (2), excludendum putat beneficio eum qui non utatur obsequio. CYRILLUS (3). Sed oportebat magis pensare non hunc ipsum esse miraculorum auctorem, sed gratiam quae est in eo qui in virtute Christi miracula perficit. Quid autem si non connumerentur Apostolis qui Christi gratia coronantur? Multae sunt differentiae Christi donorum; sed quia tradidit Salvator potestatem Apostolis ut spiritus immundos ejicerent, putaverunt nulli aliorum quam sibi solis licere concessam gerere dignitatem; et ideo accedunt sciscitantes si liceat et aliis hoc agere. AMBROSIUS (ut supra). Non reprehenditur autem Joannes, quia amore faciebat, sed docetur; ut noverit infirmorum esse firmorumque distantiam. Et ideo Dominus etsi fortiores remunerat, tamen non excludit infirmos: unde sequitur: *Et ait ad illos Jesus: Nolite prohibere: qui enim non est adversum vos, pro vobis est.* Bene Domine: nam et Joseph et Nicodemus occulti discipuli propter metum, in tempore tamen suum tibi officium non negaverunt. Sed tamen, quia alibi dixisti, infra 11: *Qui non est mecum, adversum me est, et qui mecum non colligit, dispergit*; aperi nobis, ne videatur esse (4) contrarium. Et puto, quia si quis mentium consideret scrutatorem, non debeat dubitare uniuscujusque factum mente discerni. CHRYSOSTOMUS (5). Illic enim cum dixit, *Qui non est mecum, adversum me est*, ostendit diabolum et Judaeos sibi esse contrarios; hic autem ostendit eum qui in nomine Christi daemones ejiciebat, in parte cum eis existere. CYRILLUS (6). Quasi dicat: Pro vobis, qui Christum diligitis, sunt qui prosequi volunt quae ad ipsius gloriam spectant, ejusdem gratia coronati. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Mirare autem Christi virtutem, qualiter per indignos et non discipulos ejus gratia operatur; sicut et per sacerdotes sanctificantur homines, quamvis sacerdotes sancti non fuerint. AM-

(1) *Al.* quo: *forte* aliquo.
(2) *Sic quatuor a nobis alias citata editiones, licet Romana et Veneta Nicolini habeant* propter didrachma.
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. desideratur* eos.
(5) *Al.* non minus. *P. Nicolai* in minus.
(6) *Al.* non.

(1) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* plurimum.
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* esse.
(5) Hom. 42 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

BROSIUS (lib. et cap. ut supra, paulo ante medium). Cur autem hic eos qui possunt per manus impositionem immundis imperare spiritibus in nomine Jesu, negat esse prohibendos? Secundum Matthaeum (1) cap. 7, dicit hic, « Non novi vos. » Sed advertere debemus, non esse sententiarum discordiam; sed illud censeri, quod non solum officii in clericos, sed etiam virtutis opera requirantur; tantumque esse Christi nomen, ut etiam parum sanctis opituletur ad praesidium, etsi non opituletur ad gratiam (2): unde nemo purgati hominis sibi gratiam vindicet, in quo aeterni nominis virtus operata sit: non enim merito suo diabolus, sed odio sui vincitur. BEDA. Itaque in haereticis et malis catholicis non sacramenta communia in quibus nobiscum sunt et adversum nos non sunt, sed divisionem paci veritatique contrariam, qua adversum nos sunt, et Dominum non sequuntur nobiscum, detestari et prohibere debemus (3).

11. CYRILLUS (4). Cum immineret tempus quo decebat Dominum, peracta passione salubri, caelum ascendere, decrevit ascendere Hierosolymam: unde dicitur: *Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis ejus, et ipse faciem suam firmavit ut iret in Hierusalem.* TITUS. Quia ibi oportebat verum agnum offerri, ubi figuralis agnus immolabatur. Dicit autem, *Firmavit faciem suam*; idest, non huc et illuc ibat, nec perambulabat vicos et municipia, sed iter tenebat versus Hierusalem. BEDA (cap. 41 in Luc.). Cessent ergo pagani quasi hominem ridere (5) crucifixum, quem et tempus suae crucifixionis constat quasi Deum praevidisse, et quasi sponte crucifigendus locum quo crucifigendus erat firmata facie, idest obstinata atque imperterrita mente, petiisse. CYRILLUS (6). Misit autem nuntios paraturos ei et comitibus ejus hospitium; qui cum ivissent ad terram Samaritanorum, non fuerunt admissi: unde sequitur: *Et misit nuntios ante conspectum suum; et euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum, ut pararent illi. Et non receperunt illum.* AMBROSIUS (capit. de resp. Jesu respuentis, ante med.). Disce quia respici noluit ab his quos sciebat non simplici mente conversos: nam si voluisset, ex indevotis devotos fecisset: sed Deus quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit. Cur autem non receperunt, Evangelista memorat dicens: *Quia facies ejus erat euntis in Hierusalem.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Sed si intelligamus quod propter hoc illum non receperunt quia ire Hierusalem determinaverat, inveniuntur hi excusati qui non receperunt eum. Sed dicendum est, quod in hoc quod dicit Evangelista, *Et non receperunt illum*, intelligitur illud quod neque in Samariam venit; deinde quasi aliquo interrogante quare non receperunt ipsum, neque eos adivit; solvens dicit, non quia impotens esset, sed quod illuc ire nolebat, sed magis Hierosolymam. BEDA (cap. 41 in Luc.). Vel Hierusalem ire conspicientes Samaritani, Dominum non recipiunt: non enim coutuntur Judaei Samaritanis, ut Joannes ostendit. CYRILLUS (1). Sed cum Dominus, qui omnia noverat (2), sciret quod ejus nuntii non essent a Samaritanis recipiendi, ideo tamen praecepit eis quod praecederent, quia mos erat ei omnia satagere erga profectum discipulorum. Ascendebat quidem Hierosolymam propinquante tempore passionis. Ut igitur quando pati eum viderent, non scandalizarentur, considerantes quod oportet patientes esse cum contumelias inferunt aliqui, praemisit quasi quoddam praeludium Samaritanorum repulsam. Profuit autem eis et aliter. Futuri enim erant doctores orbis terrarum, civitates, et villas percurrentes ad praedicandum evangelicam doctrinam; quibus aliquando occurrerent aliqui minime recipientes sacram (3) praedicationem, quasi non concedentes secum commorari Jesum. Docuit igitur eos quod divinam annuntiantes doctrinam pleni esse debebant patientia et mansuetudine; non autem hostiles et iracundi, in peccantes in eos atrociter insurgentes: sed adhuc non erant (4) tales; immo zelo fervido concitati, volebant ignem de caelo super eos deducere.

Sequitur: *Cum vidissent autem discipuli ejus Jacobus et Joannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis descendat de caelo, et consumat illos?* AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Sciebant enim, et Phinees reputatum ad justitiam quia sacrilegos interemerat, et ad preces Eliae ignem descendisse de caelo, ut Prophetae vindicaretur injuria. BEDA (cap. 41 in Luc.). Sancti enim viri quod optime scirent mortem istam, quae animam dissolvit a corpore, non esse formidandam; secundum eorum tamen animum qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt (5); quo et viventibus utilis metus incuteretur; et illis qui morte puniebantur, non ipsa mors noceret, sed peccatum, quod augeri posset si viverent. AMBROSIUS (ubi supra). Sed vindicetur qui timet; vindictam non quaerit qui non timet. Similiter ostenditur nobis in Apostolis fuisse merita Prophetarum, quando eamdem sibi potestatem quam Propheta meruit impetrandi jure praesumunt; et bene praesumunt quod ad sermonem (6) suum ignis de caelo descenderet, quoniam filii sunt tonitrui. TITUS. Censetur autem ab eis multo justius esse Samaritanos perire, Dominum non admittentes, quam quinquaginta servum excludere tentantes. (7) Dominus autem in eos non commovetur, ut ostenderet quia non habet ultionis studium perfecta virtus, nec ulla sit iracundia ubi plenitudo est caritatis: nam nec excludenda est infirmitas, sed juvanda. Procul a religiosis indignatio, procul a magnanimis cupiditas ultionis: unde sequitur: *Et conversus increpavit illos, et dixit: Nescitis cujus spiritus estis.* BEDA (super *Increpavit eos, et dixit*). Reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetae sancti, sed ignorantiam vindicandi, quae adhuc erat in rudibus; animadvertens eos non amore (8) correptionem, sed odio desiderare vindictam. Itaque posteaquam eos docuit quod

(1) *Hiantem sensum reputat Nicolai, et legit, nectendo praemissis,* cum secundum Matthaeum dicat his etc.

(2) *Exempla Romana an.* 1570, *et Veneta an.* 1595, *sic tantum habent*: ut etiam parum sanctis opituletur ad gratiam.

(3) *Al. omittitur* debemus: *unde P. Nicolai legit*: et Dominum non sequuntur, nobis convenit detestari et prohibere.

(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) *Al.* videre.

(6) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* qui ante omnia noverat. *P. Nicolai* qui antequam fierent, omnia noverat.

(3) *Al.* sacratam.

(4) *Al.* sunt.

(5) *Al.* sed eorum tamen animum qui illam timerent nonnulla peccata morte punirent.

(6) AMBROSIUS (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) *Al.* quod et bene praesumunt ad sermonem etc.

(8) *Al.* non amare.

esset diligere proximum tamquam seipsum, infuso etiam Spiritu sancto non defuerunt tales vindictae, quamvis multo rarius quam in veteri testamento: quia, sicut sequitur, *Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare*: quasi dicat: Et vos ergo, qui ejus spiritu signati estis, etiam acta ejus imitamini, nunc pie consulentes, sed in futuro juste judicantes. AMBROSIUS (ubi supra). Non enim semper in eos qui peccaverunt est vindicandum: quia nonnunquam amplius prodest clementia, tibi ad patientiam, lapso ad correptionem. Denique Samaritani citius crediderunt, e quibus hoc loco ignis arcetur.

12. CYRILLUS (1). Etsi munificus sit omnium Dominus, non simpliciter et improvide singulis dat superna et divina dona, sed illis qui digni sunt recipere, qui scilicet animam suam alienant a maculis pravitatum; et hoc nos docet evangelicorum verborum virtus, cum dicitur: *Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris.* Primo quidem plurima continetur in accessu inertia; consequenter ostenditur quod plenus impudentia nimia: neque enim simpliciter Christum sequi petebat, sicut alii plures de populo; sed magis insiliebat ad apostolicas dignitates, cum Paulus dicat Hebr. 5, « Non assumat « quisquam sibi honorem, sed a Deo vocatus. » ATHANASIUS (2). Ausus etiam fuit comparare (3) se incomprehensibili Salvatoris potestati, dicens: *Sequar te quocumque ieris*: eo quod sequi Salvatorem simpliciter ad ejus audiendam doctrinam possibile est humanae naturae proprietate, qua fungitur erga homines; non est autem possibile secum concurrere ubilibet existenti: ipse namque incomprehensibilis est, et non circumscribitur loco. CYRILLUS (4). Alio quoque modo non immerito recusabilem facit eum: decebat enim ipsum crucem suam accipere ad sequendum Dominum, et abrenuntiare praesentis vitae affectibus: et hoc Dominus in eo reprehendit, non vituperans, sed corrigens.

Sequitur: *Et ait Jesus: Vulpes foveas habent et volucres caeli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.* THEOPHYLACTUS. Quia enim viderat Dominum multum populum adducentem, putavit quod ab eis haberet pretium, et quod si ipse Dominum sequeretur, posset pecuniam congregare. BEDA (cap. 41). Unde dicitur ei: Quid me propter divitias et lucra hujus saeculi cupis sequi, cum tantae sim paupertatis ut nec hospitiolum quidem habeam, et non meo utar tecto? CHRYSOSTOMUS (5). Aspice qualiter paupertatem quam Dominus docuerat, per opera demonstrat. Non erat ei mensa, non candelabrum, non domus, nec quicquam aliud talium. CYRILLUS (6). Mystica autem significatione (7) vulpes et volatilia caeli, malignas et astutas potestates daemonum vocat: quasi dicat: Quando vulpes et volatilia in te mansionem habent, qualiter Christus in te requiescet? Quid commune est luci et tenebris? ATHANASIUS. Vel in hoc Dominus magnitudinem sui muneris docet; quasi dicat: Omnia generabilia circumscribi possunt; Verbum vero Dei incomprehensibilis potestatis est; et ideo ne dicas: *Sequar te quocumque ieris*. Ceterum si velis discipulus fieri, abdices irrationabilia: eo quod impossibile est eum qui moratur in irrationabilitate, Verbi discipulum fieri. AMBROSIUS (ubi supra). Vel vulpes haereticis comparat: fallax quippe animal et insidiis semper intentum, rapinam fraudis exercet: nihil tutum, nihil otiosum, nihil patitur esse securum, eo quod intra ipsa (1) hospitia hominum praedam requirit. Ita sunt haeretici, qui domum sibi parare non norunt, sed circumscriptionibus suis alios (2) decipere conantur. Hoc animal neque mansuescit unquam: unde Apostolus ait ad Tit. 3: « Haereticum hominem post unam (3) « correctionem devita. » Volucres vero caeli frequenter ad nequitiae spiritualis similitudinem derivantur; et veluti nidos quosdam struunt in pectoribus improborum: et ideo dominante versutia in affectibus singulorum, nulla potest divinitatis esse possessio; ubi autem mentem probaverit innoxiam, supra ipsum quodammodo vim suae majestatis reclinat, quia profusiore quadam gratia bonorum pectoribus inseritur. Sic igitur non videtur convenire rationi ut simplicem fidelemque ipsum arbitremur qui Domini dignatione respuitur, cum indefessi famulatus obsequium spopondisset. Sed Dominus non obsequiorum speciem, sed puritatem quaerit affectus; nec obsequium ejus admittitur cujus non probatur officium: circumspectum etenim fidei debet esse hospitium; ne dum infidelibus nostrae domus interna reseramus, in alienam perfidiam improvida credulitate labamur. Itaque ut advertas Deum non cultus aspernantem esse, sed fraudis; qui repudiavit fraudulentum, elegit innocentem: sequitur enim (4): *Ait autem ad alterum, Sequere me.* Sed hoc dicit ei cujus patrem jam sciebat mortuum: unde sequitur: *Ille autem dixit: Domine permitte mihi primum ire, et sepelire patrem meum.* BEDA (super *Domine permitte me prius ire*). Non discipulatum respuit: sed expleta primum paterni funeris pietate, liberior assequi desiderat. AMBROSIUS (ubi supra a med.). Sed Dominus quos miseretur advocat: unde sequitur: *Dixitque Jesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos; tu autem vade, et annuntia regnum Dei.* Cum religiosum humani corporis sepeliendi acceperimus officium, quomodo paterni quoque funeris sepultura prohibetur, nisi ut intelligas humana posthabenda divinis? Bonum studium, sed majus impedimentum; nam qui partitur studium, derivat affectum; qui dividit curam, differt profectum: ergo prius sunt obeunda quae maxima: nam et Apostoli ne occuparentur studio dispensandi, ministros pauperibus ordinaverunt. CHRYSOSTOMUS (homil. 34 in Matth. a med.). Quid autem magis necessarium paternis exequiis; quid facilius, cum non esset multum temporis dandum? Per hoc docemur quod minime tempus frustra ducere decet (5), etsi mille cogentia sint; immo praeferre spiritualia cunctis

(1) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In eadem Catena. In operibus Athanasii non occurrit integra haec appendix; etsi aliquam tantum partem de circumscripta humanitate, divinitate autem incircumscripta et ubique praesente Athanasius habet in disputatione contra Arianos Laodiceae habita (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* aequiparare.
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* Mystice (*item* Mystica) autem significatio.

(1) *Al. omittitur* ipsa.
(2) *Al. deest* alios.
(3) *Ibi* post unam et secundam.
(4) *Al. omittitur* enim.
(5) *Al.* minimum tempus ducere decet: *item* minimum temporis educere decet. *Nicolai habet* minimum temporis frustra ducere non decet.

admodum necessariis. Diabolus enim institit attentius, volens aliquem aditum invenire; et si modicam sumat negligentiam, magnam operatur pusillanimitatem. AMBROSIUS (ubi supra prope finem). Non ergo paterni funeris sepultura prohibetur; sed necessitudini generis divinae religionis pietas antefertur. Illud consortibus relinquitur, hoc mandatur relictis. Quomodo autem mortui sepelire mortuos possunt, nisi geminam hic intelligas mortem, unam naturae, alteram culpae? Est etiam mors tertia, in qua peccato morimur, Deo vivimus. CHRYSOSTOMUS (hom. 28 in Matth. a med.). Cum ergo dixisset *mortuos suos*, ostendit hunc non esse mortuum ejus; puto enim de numero infidelium fuisse defunctum. AMBROSIUS (ubi sup. circa finem). Aut quia sepulcrum patens est guttur impiorum, memoria eorum abolenda praescribitur quorum simul cum corpore meritum occidit: nec revocatur ab officio patris filius, sed fidelis a perfido communione secernitur; non interdictum est muneris, sed religionis mysterium (1), communionem nobis cum gentibus mortuis non futuram. CHRYSOSTOMUS (2). Vel aliter. Erat enim pater senectute gravatus. Putat autem honestum aliquid agere, dum proponeret observare ei debitam pietatem, secundum illud Exod. 20: « Honora patrem tuum et matrem tuam. » Unde ubi vocatus est ad evangelicum ministerium (3), dicente Domino, *Sequere me*, quaerebat inducias quae sufficere possent ad decrepiti patris sustentationem, dicens: *Permitte mihi primum ire, et sepelire patrem meum*: non quod defunctum patrem sepelire rogaret: neque enim Christus hoc agere volentem impedivisset; sed dixit *sepelire*, idest sustentare in senectute usque ad mortem. Sed Dominus ad eum dixit: *Sine mortuos sepelire mortuos suos*: erant enim et alii curatores linea parentelae astricti, sed, ut aestimo, mortui, eo quod nondum Christo crediderant. Hinc percipe quod praeferenda sit pietas qua Deo tenemur, amori parentum; quibus reverentiam exhibemus, quia per eos geniti sumus; sed omnium Deus, cum non essemus, ad esse nos conduxit; parentes autem facti sunt ministri introitus ad esse. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, capit. 23). Hoc ergo dicebat Dominus illi cui dixerat, *Sequere me*. Alius vero discipulus misit se in medio, cui nemo aliquid dixerat; unde sequitur: *Et alter ait*: *Sequar te Domine; sed primum permitte mihi ire, et renuntiare his qui domi sunt*, ne forte, quomodo fieri solet, quaerant me. CYRILLUS (1). Imitanda autem hujusmodi promissio, et omni laude plena; sed quaerere renuntiare his qui domi sunt, licentiando se ab eis, ostendit quod utcumque divisus sit a Domino, dum hoc non perfecte adire (2) proposuerit mente: nam velle consulere proximos non consensuros huic proposito, indicat se utcumque, labantem: propter quod Dominus hoc improbat. Sequitur: *Ait ad illum Jesus*: *Nemo mittens manum suam ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei*. Apposuit manum aratro qui affectuosus est ad sequendum; tamen respicit retro qui dilationem petit, occasione redeundi ad domum et cum propinquis conferendi. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. 7). Quasi dicat ei; Vocat te oriens, et tu attendis occidentem. BEDA (cap. 41 in Luc.). Manum etiam cuilibet in aratrum mittere, est quasi quodam compunctionis instumento, ligno et ferro dominicae passionis duritiem sui cordis atterere, atque ad ferendos bonorum operum fructus aperire; quam si quis excolere incipiens cum uxore Lot ad ea quae reliquerat, respicere delectatur, futuri jam regni munere privatur. GRAECUS (3). Crebri namque intuitus eorum quae deserimus, propter consuetudinem trahunt ad retro acta: violentum enim quid usus est ad retinendum sibi. Nonne habitus ex usu, ex habitu vero natura innascitur? Naturam vero amovere vel alterare difficile: nam et si paulisper declinet coacta, redit ad seipsam velociter. BEDA (cap. 41 par. a fine). Si autem secuturus Dominum discipulus, quia vel domi renuntiare velit arguitur; quid fiet illis qui nulla utilitatis gratia saepe visitant domus illorum quos in mundo reliquerunt?

(1) *Nicolai addit* hoc.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* mysterium.

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* dum hoc perfecte adire etc. *P. Nicolai legit* qui nondum hoc etc.
(3) Idest Nilus Monachus in Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT DECIMUM.

1. Post haec autem designavit Dominus et alios septuaginta duos, et misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem et locum quo erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate autem dominum messis ut mittat operarios in messem suam.

2. Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum neque peram neque calceamenta, et neminem per viam salutaveritis.

3. In quamcumque domum intraveritis, primum dicite, Pax huic domui: et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra; sin autem, ad vos revertetur. In eadem autem domo manete, edentes et bibentes quae apud illos sunt: dignus enim est operarius mercede sua Nolite transire de domo in domum. Et in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, manducate quae apponuntur vobis, et curate infirmos qui in illa sunt, et dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei. In quamcumque autem civitatem intraveritis, et non susceperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite: Etiam pulverem qui adhaesit nobis de civitate vestra, extergimus in vos. Tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit quam illi civitati.

4. Vae tibi Corozain, vae tibi Bethsaida: quia si in Tyro et Sidone factae fuissent virtutes quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere sedentes poeniterent. Verumtamen Tyro et Sidoni remissius erit in judicio quam vobis. Et tu Capharnaum usque ad caelum exaltata, usque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.

5. Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam daemonia subjiciuntur nobis in nomine tuo Et ait illis: Videbam satanam sicut fulgur de caelo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit. Verumtamen in hoc nolite gaudere quia spiritus vobis subjiciuntur; gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in caelis.

6. In ipsa hora exultavit in Spiritu sancto, et dixit: Con-

fiteor tibi Pater Domine caeli et terrae, quod abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Etiam Pater, quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo scit quis sit Filius nisi Pater, et quis sit Pater nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.

7. Et conversus ad discipulos suos dixit: Beati oculi qui vident quae vos videtis. Dico enim vobis, quod multi Prophetae et reges voluerunt videre quae vos videtis, et non viderunt; et audire quae auditis, et non audierunt.

8. Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans illum, et dicens: Magister, quid faciendo vitam aeternam possidebo? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? Quomodo legis? ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua; et proximum tuum sicut teipsum. Dixitque illi: Recte respondisti: hoc fac, et vives.

9. Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum: Et quis est meus proximus? Suspiciens autem Jesus dixit: Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hierico, et incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt, semivivo relicto. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via, et viso illo, praeterivit. Similiter et levita, cum esset secus locum, et videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens venit secus eum, et videns eum, misericordia motus est: et appropians alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum; et imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, et curam ejus egit. Et altera die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait: Curam illius habe, et quodcumque supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Jesus: Vade, et tu fac similiter.

10. Factum est autem dum irent, et ipse intravit in quoddam castellum: et mulier quaedam Martha nomine excepit illum in domum suam; et huic erat soror nomine Maria, quae etiam sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium: quae stetit, et ait: Domine, non est tibi curae quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quae non auferetur ab ea.

1. Cyrillus (1). Certificaverat Deus per Prophetas quod Evangelii praedicatio salutaris comprehensura erat non solum Israel, sed etiam Gentium greges: et ideo a Christo post duodecim Apostolos et alii septuaginta duo sunt instituti: unde dicitur: *Post haec autem designavit Dominus et alios septuaginta duos*. Beda (cap. 42, in Luc.). Bene septuaginta duo mittuntur, quia totidem mundi gentibus (2) Evangelium praedicandum erat: ut quomodo duodecim primo, propter duodecim tribus Israel; ita et hi propter exteras gentes destinarentur imbuendas. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 14). Sicut etiam viginti quatuor horis totus orbis peragitur atque lustratur, ita mysterium illustrandi orbis per Evangelium Trinitatis in septuaginta duobus discipulis intimatur: ter enim viginti quatuor septuaginta duo faciunt. Beda (cap. 42 in Luc.). Sicut autem duodecim Apostolos formam Episcoporum praemonstrare nemo est qui dubitet; sic et hos septuaginta duos figuram presbyterorum, idest secundi ordinis sacerdotum, gessisse sciendum est; tametsi primis Ecclesiae temporibus, ut apostolica Scriptura testis est, utrique Presbyteri, utrique vocabantur et Episcopi; quorum unum sapientiae maturitatem, aliud industriam curae pastoralis significat. Cyrillus (3). Hujus etiam forma in verbis Moysi figurabatur, qui jubente Deo septuaginta elegit, quibus Deus spiritum infundebat. In Numeris etiam scriptum est de filiis Israel, quod venerunt in Helim, quod interpretatur ascensus; et erant ibi duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmae. Convolantes enim ad augmentum spirituale reperiemus duodecim fontes, scilicet sacros Apostolos, a quibus haurimus salutis scientiam sicut a fontibus Salvatoris; et septuaginta palmas, hos scilicet qui nunc destinati sunt a Christo. Est enim palma arbor bonae medullae bene radicata et fertilis, et semper nascens in aquis, alta simul, et frondes porrigens sursum.

Sequitur: *Et misit illos binos*. Gregorius in homil. (17 in Evang.). Binos in praedicatione discipulos mittit, quia duo sunt praecepta caritatis, Dei scilicet amor, et proximi; et minus (4) quam inter duos caritas haberi non potest: quatenus in hoc nobis tacitus innuat, quia qui caritatem erga alterum non habet, praedicationis officium suscipere nullatenus debet. Origenes (1). Sicut etiam ex duodecim bini et bini numerati fuerunt, ut in eorum catalogo Matthaeus ostendit: quod enim bini famularentur Dei verbo antiquum esse videtur: eduxit enim Deus Israel de Ægypto per manus Moysi et Aaron: Josue quoque et Caleb concordantes pacaverunt provocatum a duodecim exploratoribus populum: unde dicitur Prov. 18: « Frater a fratre « adjutus ut civitas vallata. » Basilius (2). Simul etiam per hoc indicavit quod si aliqui pares sunt in spiritualibus donis, hoc non sinet in eis praevalere propriae opinionis passionem. Gregorius in homil. (17 in Evang.). Bene autem subditur: *Ante faciem suam in omnem civitatem et locum quo erat ipse venturus*: praedicatores enim suos Dominus sequitur: quia praedicatio praevenit, et tunc ad mentis nostrae habitaculum Dominus venit quando verba exhortationis praecurrunt, atque per hoc veritas in mente suscipitur. Hinc praedicatoribus Isaias dicit, cap. 40: « Parate viam Domini, rectas « facite semitas Dei nostri. » Theophylactus (in princ. Comm. in cap. 10). Designaverat autem Dominus discipulos propter multitudinem doctoribus indigentem: sicut enim (3) agri spicati multos messores desiderant, sic qui credituri erant innumerabiles existentes, multis doctoribus indigebant: unde sequitur: *Messis quidem multa*. Chrysostomus (4). Sed qualiter messem vocat, cum res ad praesens exordium sumant? Nondum jacto aratro aut sulcis productis, de messibus tractat. Poterant enim discipuli vacillare et secum meditari, et dicere: Qualiter nos numerus brevis emendare poterimus totum mundum, idiotae sophistas, muniti nudi, dominantes subjecti? Ne igitur consideratione talium turbarentur, vocat Evangelium messem: quasi dicat: Parata sunt omnia, mitto vos ad paratam collectionem fructuum; eodem die et serere potestis et metere. Sicut ergo colonus exiens ad messem laetatur, sic etiam vos multo amplius et alacrius necessarium est exire in mundum: nam hoc negotium messis est, agros nobis exhibens praeparatos. Gregorius in homil. (17 ut supra). Sed non sine gravi maerore loqui possumus quod subditur: *Operarii vero pauci*: quia etsi sunt qui bona au-

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* gentilibus.
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* hic quam.

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* nostri agri.
(4) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

diant, desunt qui dicant. Ecce mundus sacerdotibus plenus; sed tamen in messe Dei rarus valde reperitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus. BEDA (cap. 42 in Luc.). Sicut autem messis multa est omnis turba credentium, ita operarii pauci sunt Apostoli et imitatores eorum, qui mittuntur ad messem. CYRILLUS (1). Sicut autem agri spatiosi messores multos exigunt, sic et multitudo crediturorum in (2) Christum: unde subdit: *Rogate autem dominum messis ut mittat operarios in messem suam.* Illud autem attende: quod cum dixisset, *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam*; ipse postmodum hoc peregit. Ipse igitur est dominus messis, ac per eum et cum eo Deus Pater omnibus dominatur. CHRYSOSTOMUS (homil. 33 in Matth.). Multiplicavit autem postmodum eos, non addens ad numerum, sed concedens virtutem. Insinuat autem quam magnum donum est operarios mitti in messem divinam, per hoc quod dicit, dominum messis super hoc esse rogandum. GREGORIUS (homil. 17 in Evang.). Per hoc etiam inducendi sunt subditi ut pro suis pastoribus rogent, ut digna eis operari valeant, nec ab exhortatione torpeat lingua; saepe enim pro sua nequitia praedicantium restringitur lingua: saepe vero ex subjectorum culpa agitur ut eis qui praesunt, praedicationis sermo subtrahatur.

2. CYRILLUS (3). Narrat Lucas consequenter, septuaginta discipulos vindicasse sibi a Christo apostolicam eruditionem, modestiam, innocentiam, aequitatem, nihilque mundanorum sacris praedicationibus praeferre, aspirare autem adeo ad fortitudinem mentis ut nullum terribilium formident, neque ipsam mortem: unde dicit, *Ite.* CHRYSOSTOMUS (hom. 34 in Matth.). Erat enim inter omnia pericula eorum solatium virtus mittentis eos et ideo dicit:*Ecce ego mitto vos*:quasi dicat: Hoc sufficit ad consolationem vestram, hoc sufficit ad sperandum, et non timendum supervenientia mala, quae significat subdens, *Sicut agnos inter lupos.* ISIDORUS Abbas (4). Denotans simplicitatem et innocentiam: nam debacchantes et sua enormitate injuriantes naturae, non agnos appellat, sed haedos. AMBROSIUS (lib. 7 tit. de missione discipulorum). Contraria autem sunt sibi ista animalia, ut alia ab aliis devorentur, scilicet agni a lupis: sed bonus pastor lupos gregi suo timere non novit: ideoque isti discipuli non in praedam, sed ad gratiam diriguntur: solicitudo enim pastoris boni efficit ut lupi in agnos audere nihil possint. Mittit ergo agnos inter lupos, ut compleretur illud Isai. 45: « Tunc lupi et agni simul pascentur. » CHRYSOSTOMUS (5) Hoc enim fuit manifestum indicium praeclari triumphi, ut circumdati essent discipuli Christi ab hostibus, quasi agni inter lupos; eos tamen converterent. BEDA. Vel specialiter lupos vocat Scribas et Pharisaeos, qui sunt clerici Judaeorum. AMBROSIUS (ubi supra). Vel lupis sunt haeretici comparandi: lupi enim bestiae sunt quae insidiantur ovilibus, et circa pastorales versantur casas. Habitacula domorum intrare non audent; somnum canum, absentiam aut desidiam pastorum explorant; ovium guttur invadunt, ut cito stangulent; feri, rapaces, natura corporis rigidiores, ut se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur; et ideo saepe deluduntur. Si quem priores hominem viderint, vocem ejus quadam naturae vi feruntur eripere; si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur. Sic haeretici insidiantur ovilibus Christi, fremunt circa casas nocturno tempore: semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi nebulis pravae interpretationis obducunt; stabula tamen Christi intrare non audent; et ideo non sanantur, sicut curatus est ille in stabulo qui incidit in latrones. Explorant pastoris absentiam, quia praesentibus pastoribus oves Christi incursare (1) non possunt: quadam etiam mentis intentione duri ac rigidi nequaquam solent a suo errore deflectere: quos Scripturae verus interpres Christus illudit; ut in vanum suos effundant impetus, et nocere non possint: qui si quem versuta disputationis suae circumscriptione praeveniunt, faciunt obmutescere: mutus est enim qui verbum Dei non eadem qua est gloria confitetur. Cave igitur ne tibi vocem tollat haereticus, ne priorem non ipse deprehenderis: serpit enim dum latet ejus perfidia. Si autem commenta impietatis ejus agnoveris, jacturam piae vocis timere non poteris. Guttur invadunt, vitalibus vulnus affigunt, dum animam petunt. Si etiam audis aliquem sacerdotem dici, et rapinas ejus cognoscis; foris ovis, intus lupus est, qui humanae necis insaturabili crudelitate rabiem suam desiderat explere. GREGORIUS (2) (hom. 17 in Evang.). Multi enim cum regiminis jura suscipiunt, ad lacerandos subditos inardescunt, terrorem potestatis exhibent; et quia caritatis viscera non habent, domini videri (3) appetunt, patres se esse minime recognoscunt: humilitatis locum in elationem dominationis immutant. Contra quae omnia considerandum nobis est, quia sicut agni inter lupos mittimur, ut sensum servantes innocentiae, morsum malitiae non habeamus: qui enim locum praedicationis suscipit, mala inferre non debet, sed tolerare; quem et si quando zelus rectitudinis exigit ut erga subjectos saeviat, intus paterna pietate diligat quos foris quasi insequendo castigat: quod tunc rector bene exhibet, cum terrenae cupiditatis oneribus (4) nequaquam mentis colla supponit: unde subditur: *Nolite portare sacculum neque peram.* GREGORIUS Nazianzenus (5). Quorum summa est ut adeo virtuosi existant quod non minus propter vitae modum quam propter eorum verbum Evangelium proficiat. GREGORIUS (hom. 17 in Evang.) (6). Tanta enim praedicatorum debet esse in Deo fiducia ut praesentis vitae sumptibus quamvis non provideant, tamen sibi hos non deesse certissime sciant: ne dum mens ejus occupatur ad temporalia, minus aliis provideat aeterna. CYRILLUS (7). Sic igitur praeceperat nec de ipso subjecto curam habere, cum dixerat: *Mitto vos sicut agnos inter lupos.* Nec etiam concessit solicitos esse erga extrinseca corpori, cum dixit: *Nolite portare sacculum neque*

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. omittitur* in.
(3) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat. Graec. PP. Hoc quod subditur desumptum est ex Isidoro Pelusiota lib. 1, epist. 138, quae Timotheo inscribitur; etsi alia occasione qua hic (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Hom. 34 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* incusare.
(2) *Al.* in Pastor.
(3) *Al.* dum videri.
(4) *Al.* honoribus.
(5) Orat. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* in Ezech.
(7) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

peram. Nec etiam concessit portare aliquid eorum quae nondum unita sunt corpori: unde subdit, *Neque calceamenta.* Non solum autem sacculum et peram portare prohibuit, sed nec aliquam studii distractionem permisit assumere quos nec ab obviantium salutatione distrahi voluit: unde subdit: *Et neminem per viam salutaveritis:* quod et dudum ab Eliseo dictum fuit; quasi dicat: Recto tramite ad opus procedite, non alternantes benedictionibus benedictiones: damnum enim est expendere tempus praedicationibus competens. AMBROSIUS (lib. 7, cap. de prohibitione salutandi in foro). Non ergo haec Dominus prohibuit quod benevolentiae displiceret officium, sed quod persequendae devotionis intentio plus placeret. GREGORIUS Nazianzenus (1) Mandavit etiam hoc eis Dominus ad verbi gloriam, ne videretur in eis magis vigere blanditias; voluit etiam eos non esse solicitos in verbis alienis. GREGORIUS in hom. (17 in Evang.). Haec autem verba si quis etiam per allegoriam velit intelligi, pecunia clausa in sacculo est sapientia occulta. Qui igitur sapientiae verbum habet, et hoc erogare proximo negligit, quasi pecuniam in sacculo ligatam tenet. Per peram vero, onera saeculi, per calceamenta mortuorum operum exempla significantur. Qui ergo officium praedicationis suscipit, dignum non est ut onus saecularium negotiorum portet; ne dum hoc ejus colla deprimit, ad praedicanda caelestia non assurgat: nec debet stultorum operum exempla conspicere, ne sua opera quasi ex mortuis pellibus credat munire; ne scilicet quia alios talia fecisse considerat, se etiam facere licenter putet. AMBROSIUS (de missione discipul. ad praedicandum). Nihil etiam Dominus in nobis mortale vult esse. Mortale enim atque terrenum calceamentum Moyses jubetur solvere, cum mitteretur ad populum liberandum. Quod si quem movet qua ratione in Ægypto calceati jubentur edere agnum, Apostoli autem sine calceamento ad praedicandum Evangelium diriguntur; is considerare debet, quia in Ægypto positus debet adhuc morsus cavere serpentis, multa enim venena in Ægypto: et qui typo pascha celebrat, patere potest vulneri; qui autem minister est veritatis, venena non trepidat. GREGORIUS in hom. (17 in Evang.). Omnis autem qui salutat in via, ex occasione salutat itineris, non ex studio optandae salutis. Qui igitur non amore aeternae patriae, sed praemiorum ambitu salutem audientibus praedicat, quasi in itinere salutat: quia ex occasione et non ex intentione salutem audientibus exoptat

3. CHRYSOSTOMUS (2). Bonorum omnium mater pax est, sine qua cetera inania sunt: propter quod Dominus discipulis intrantibus domos, illico pacem jussit proferre tamquam bonorum indicium, dicens, *In quamcumque domum intraveritis, primum dicite: Pax huic domui.* AMBROSIUS (ubi supra). Ut scilicet pacis perferamus nuntium, ipse primus ingressus pacis benedictione celebretur. CHRYSOSTOMUS (3). Unde Pontifex Ecclesiae tradit eam, dicens, Pax vobis. Implorant autem pacem sancti, non solum eam quae versatur inter homines ad invicem, sed et eam quae pertinet ad nos ipsos: nam saepius in pectore bellum gerimus, et nullo molestante turbamur, nec non prava desideria contra nos crebro insurgunt. TITUS. Dicitur autem, *Pax huic domui*, scilicet habitantibus domum: omnes alloquantur (1), majores pariter et minores, neque cum indignis vestra salutatio dirigetur: unde subditur: *Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra*; quasi dicat: Vos quidem proferetis verbum, res autem pacis applicabitur meo judicio, ubicumque dignum esse videbitur. Si quis autem non sit dignus, non estis delusi, nec verborum vestrorum gratia periit; immo reciprocatur ad vos; et hoc est quod subditur: *Sin autem, ad vos revertetur.* GREGORIUS. Pax enim quae ab ore praedicatoris offertur, aut requiescet in domo, si in ea fuerit quisquam praedestinatus ad vitam, et caeleste verbum sequitur, quod audit; aut si nullus audire voluerit, ipse praedicator sine fructu non erit, quia ad eum pax revertitur, dum ei a Domino pro labore sui operis merces recompensatur Si autem pax nostra (2) recipitur, dignum est ut ab eis terrena stipendia consequamur, quibus patriae caelestis praemia offerimus: unde sequitur: *In eadem autem domo manete edentes et bibentes quae apud illos sunt.* Ecce qui peram et sacculum portari prohibuit, sumptus et alimenta ex eadem praedicatione concedit. CHRYSOSTOMUS (3). Sed ne aliquis diceret, Consumo res proprias parando advenis mensam, illum primo intrantem facit tibi pacis donum offerre, cui nihil est aequale, ut scias te majora quam des, suscipere. TITUS. Vel aliter continua. Quia non estis constituti judices eorum qui sunt digni vel indignus edatis et bibatis quae vobis offeruntur ab eis. Dimittite autem mihi eorum qui vos recipiunt examen; nisi vobis quoque sit notum non esse ibi filium pacis: tunc enim fortassis retrocedere debetis. THEOPHYLACTUS. Vide igitur qualiter discipulos mendicare instituit, et pro pretio eos nutrimentum habere voluit: nam subditur: *Dignus est enim operarius mercede sua.* GREGORIUS (hom. 17 in Evang.). Sunt enim jam de mercede operarii ipsa alimenta sustentationis; ut hic merces de labore praedicationis inchoetur quae illic de veritatis visione perficitur. Qua in re considerandum est, quod uni nostro operi duae mercedes debentur: una in via, quae nos in labore sustentat; alia in patria, quae nos in resurrectione remunerat. Merces itaque quae in praesenti recipitur, hoc in nobis debet agere ut ad sequentem mercedem robustius tendatur. Verus ergo quisque praedicator non ideo praedicare debet ut in hoc tempore mercedem accipiat; sed ideo mercedem recipere ut praedicare valeat. Quisque namque ideo praedicat ut hic laudis vel muneris mercedem recipiat, aeterna mercede se privat. AMBROSIUS (lib. et tit. ut sup. circ. fin.). Subditur virtus alia, ne de domo in domum quis vaga facilitate demigret: sequitur enim: *Nolite transire de domo in domum:* ut scilicet amore hospitali servemus constantiam, neque aliquam amicitiae necessitudinem facile resolvamus. BEDA (super *In quamcumque domum intraveritis*). Descripto autem diversae domus hospitio, quid jam in civitatibus agere debeant docet: piis scilicet in omnibus communicare, ab impiorum vero per omnia societate secerni: unde sequitur: *Et in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos,*

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In epist. ad Coloss. 3, et in Catena Graeca (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ut supra, in Cat. Graec. et in Psalm. 124 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Corrigit P. Nicolai* quasi dicat: Omnes alloquimini, majores etc.
(2) *Al.* vestra.
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

manducate quae apponuntur vobis. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quamvis modica existant et vilia; nihil amplius inquirentes. Denuntiat etiam eis ut operantes miracula homines ad suas (1) praedicationes attraherent: unde subdit: *Et curate infirmos qui in illa sunt, et dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei.* Si enim prius curaveritis, deinde docueritis; prosperabitur sermo, et homines credent regnum Dei appropinquare: non enim curarent, nisi hoc aliqua virtus divina perficeret. Sed etiam cum secundum animam curantur, appropinquat in eos regnum Dei, quod longe est ab eo cui dominatur peccatum. CHRYSOSTOMUS (hom. 33 in Matth.). Vide autem dignitatem Apostolorum: nihil sensibile monentur proferre, qualia qui (2) circa Moysen et Prophetas, scilicet bona terrena; sed quaedam nova et mirabilia, scilicet regnum Dei. MAXIMUS (3). Dicitur autem, *Appropinquavit*: non ut ostendat temporis brevitatem; neque enim regnum Dei venit cum observatione; sed ostendit dispositionem hominum ad regnum Dei; quod quidam potentia est in omnibus credentibus, actu vero in his qui respuunt corporalem vitam, et solam eligunt spiritualem, qui dicere possunt: « Vivo autem non ego, sed vivit « in me Christus: » Galat. 1. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Deinde docet excutiendum de pedibus pulverem, si quis recipiendos civitatis hospitio non putaverit, dicens: *In quamcumque civitatem intraveritis, et non receperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite: Etiam pulverem pedum, qui adhaesit nobis de civitate vestra, extergimus in vos.* BEDA (cap. 46 in Luc.). Vel ad contestationem terreni laboris quem pro illis inaniter susceperunt; vel ut ostendatur usque adeo se ab ipsis nihil terrenum quaerere ut etiam pulverem de terra eorum non sibi patiantur adhaerere. Vel per pedes ipsum opus et incessus praedicationis significatur; pulvis vero quo asperguntur, terrenae levitas est cogitationis, a qua et summi doctores immunes esse nequeunt. Qui ergo spreverint doctrinam, labores et pericula docentium, ad testimonium suae damnationis inflectunt. ORIGENES (4). Extergendo ergo pulverem pedum in eos, quodammodo dicunt: Pulvis peccatorum vestrorum merito veniet super vos. Et attende, quod quaecumque civitates non suscipiunt Apostolos sanamque doctrinam, habent plateas, juxta illud Matth. 7: « Lata est via quae ducit ad perdi- « tionem. » THEOPYHLACTUS (hoc loco). Et sicut recipientibus Apostolos appropinquare regnum Dei dicitur in beneficium, sic non recipientibus in praejudicium: unde subdit: *Tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum Dei*: sicut adventus regis est quibusdam ad poenam, quibusdam vero ad honorem: unde de eorum poena subditur: *Dico autem vobis, quia Sodomis in illa die remissius erit quam illi civitati.* EUSEBIUS (5). Nam in civitate Sodomitarum non caruerunt Angeli hospitio; sed Lot inventus est dignus eos hospitari. Si ergo ad accessum discipulorum, nec unus invenietur in civitate qui eos recipiat; quomodo non pejor erit civitate Sodomorum? Hic sermo docebat eos audacter aggredi regulam paupertatis: non enim posset consistere civitas et villa nec vicus, sine aliquo incola noto Deo: nam nec Sodoma subsisteret non reperto Lot, quo recedente tota repente periit. BEDA (cap. 42 in Luc.). Sodomitae quoque ipsi, etsi inhospitales (1) fuerint inter cetera carnis animaeque flagitia, nulli tamen apud eos tales hospites quales Apostoli reperti sunt: et Lot quidem aspectu et auditu justus erat, non tamen ibi aliquid docuisse aut signa fecisse perhibetur.

4. AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam de condemnatione contemp. Evang.). Docet Dominus graviori poenae obnoxios fore qui Evangelium non sequendum quam qui legem judicaverunt esse solvendam. dicens: *Vae tibi Corozaim, vae tibi Bethsaida.* BEDA (cap. 42 in Luc.). Corozaim, Bethsaida et Capharnaum, Tiberias quoque, quam Joannes nominat, civitates sunt Galilaeae, sitae in littore laci Genezareth, qui ab Evangelistis mare Galilaeae, vel Tiberiadis appellatur. Plangit ergo Dominus has civitates, quae post tanta miracula atque virtutes non poenituerunt, pejoresque sunt Gentilibus naturale tantum jus dissipantibus: quia post descriptae legis contemptum, Filium quoque Dei et gloriam ejus spernere non timuerunt: unde sequitur: *Quia si in Tyro et Sidone factae fuissent virtutes quae in vobis factae sunt, olim in cilicio et cinere sedentes poeniterent.* In cilicio, quod de pilis caprarum contexitur, asperam peccati pungentis memoriam significat; in cinere autem mortis considerationem, per quam in pulverem redigimur, demonstrat. Porro in sessione humilitatem propriae conscientiae significat. Impletum autem videmus hodie dictum (2) Salvatoris: quia Corozaim et Bethsaida praesente Domino credere noluerunt; Tyrus autem et Sidon et quondam David ac Salomoni amici fuere, et post evangelizantibus Christi credidere discipulis. CHRYSOSTOMUS (3) (homil. 38 in Matth.). Deplorat autem Dominus has civitates ad nostrum exemplum: eo quod effusio lacrymarum et gemitus: amarus super patientes insensibilitatem doloris, non modicum antidotum est et ad correctionem patientium, et ad remedium ingemiscentium super eos. Non solum autem per deplorationem inducit eos ad bonum, sed etiam per terrorem: unde sequitur: *Verumtamen Tyro et Sidoni remissius erit quam vobis in judicio.* Hoc et nos audire debemus: non enim solum illis, sed etiam nobis pejus judicium statuit, nisi receperimus intrantes ad nos hospites, quorum pulverem praecepit excutere. Cum autem plurima signa fecisset Dominus in Capharnaum, et eum ipsa incolam (4) habuisset, videbatur super alias civitates exaltata; sed propter incredulitatem cecidit in ruinam: unde sequitur: *Et tu Capharnaum usque in caelum exaltata, usque ad infernum demergeris*: ut scilicet judicium sit proportionabile honori. BEDA (cap. 42). Duplex autem in hac sententia sensus est. Vel ideo ad infernum demergeris quia contra praedicationem meam superbissime restitisti, ut scilicet intelligatur in caelum exaltata per superbiam: vel ideo quia es exaltata

(1) *Al. omittitur* suas.
(2) *Al. deest* qui.
(3) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Catena Graec. PP. In Origene non occurrit, sed ejus partem habet Theophylactus (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *P. Nicolai habet contrario sensu* hospitales.
(2) *Al.* dictum scilicet.
(3) In Catena Graec. PP. ex homilia quod regulares feminae viris cohabitare non debeant. Ut ex eodem loco cum sequentibus appendicibus prius confuse notabatur, *scilicet hom. 38 in Matth. ut vides*; *quod apponendum est vocibus,* Non solum autem etc. *quemadmodum habet Nicolai.*
(4) *Al.* et eam incolam.

usque ad caelum meo hospitio, et meis signis, majoribus plecteris suppliciis, quia his quoque credere noluisti. Et ne quis putaret hanc increpationem vel tantummodo civitatibus vel personis convenire quae Dominum in carne videntes spernebant, et non omnibus qui hodie quoque Evangelii verba despiciunt; consequenter adjunxit, dicens: *Qui vos audit, me audit.* Cyrillus (1). Per quod docet, quicquid per sanctos Apostolos dicit, acceptandum esse: quia qui illos audit, Christum audit. Inevitabilis ergo poena haereticis imminet, qui Apostolorum negligunt verba: sequitur enim: *Et qui vos spernit, me spernit.* Beda (super *Qui vos spernit*). Ut scilicet in audiendo quisque vel spernendo Evangelii praedicationem, non viles quasque personas, sed Dominum Salvatorem, immo ipsum Patrem spernere se vel audire disceret: nam sequitur: *Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me*: quia in discipulo magister auditur, et in Filio Pater honoratur. Augustinus de Verbis Dom. (ser. 24). Si autem sermo Dei ad vos quoque pervenit, et in eo loco vos constituit; videte ne spernatis nos, ne ad illum perveniat quod nobis feceritis. Beda (ubi supra). Potest et ita intelligi: *Qui vos spernit, me spernit*; idest, qui non facit misericordiam uni de fratribus meis minimis, nec mihi facit. *Qui autem me spernit*, nolens credere Filium Dei, *spernit eum qui me misit*: quia « ego « et Pater unum sumus: » Joan. 10. Titus. Simul autem in hoc discipulos consolatur; quasi dicat: Non dicatis, Cur imus passuri contumelias? Accommodate linguam: ego praebeo gratiam, in me vestra redundat contumelia.

5. Cyrillus (2). Supra dictum est, quod Dominus misit discipulos gratia Spiritus sancti insignitos, et facti praedicationis ministri potestatem super immundos spiritus acceperunt; nunc autem reversi confitentur honorantis eos potentiam: unde dicitur: *Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio dicentes: Domine, etiam daemonia subjiciuntur nobis in nomine tuo.* Videbantur quidem gaudere magis quod facti sunt miraculorum auctores, quam quod facti erant praedicationis ministri. Erat autem melius eos gaudere in illis quos ceperant; sicut vocatis per ipsum dicit Paulus Philip. 4: « Gaudium meum « et corona mea. » Gregorius 24 Moralium (super illud Job 32, « Inspiratio Omnipotentis dat « intelligentiam, » cap. 7). Mire autem Dominus ut in discipulorum cordibus elationem premeret, judicium ruinae retulit quod ipse magister elationis accepit; ut in auctore superbiae discerent quid de elationis vitio formidarent: unde sequitur: *Videbam satanam sicut fulgur de caelo cadentem* (3). Basilius (4). Dicitur satanas, eo quod adversatur bono, hoc enim significat nomen hebraicum; sed diabolus dicitur, eo quod cooperatur nobis in malo, et accusator sit. Natura ejus est incorporea, locus aereus. Beda (super illud, *Videbam satanam sicut fulgur*). Non autem dicit, Modo video, sed, Prius videbam, quando corruit. Quod autem ait, *Sicut fulgur*, vel praecipitem de supernis ad ima lapsum significat; vel quia dejectus adhuc transfigurat se in Angelum lucis. Titus. Se autem dicit vidisse tamquam judicem, qui novit incorporeorum passiones. Vel dicit, *Sicut fulgur*, quia natura fulgidus erat ut fulgur; sed factus est tenebrosus propter affectum; quia quod Deus fecit bonum, hoc ipse in se alteravit in malum. Basilius (1). Supernae enim virtutes non sunt naturaliter sanctae, sed secundum analogiam divini amoris mensuram sanctificationis sortiuntur. Et sicut ferrum positum in igne non desinit esse ferrum, vehementi tamen flammae unione tam effectu quam aspectu in ignem pertransit; sic et almae virtutes ex participatione ejus quod est naturaliteer sanctum insitam habent sanctificationem: neque enim cecidisset satanas, si natura fuisset insusceptibilis mali. Cyrillus (2). Vel aliter. *Videbam satanam sicut fulgur de caelo cadentem*, idest a suprema potentia in extremam (3) fragilitatem. Nam ante Salvatoris adventum subegerat sibi orbem, et ab omnibus colebatur: sed cum unigenitum Verbum Dei de caelo descendit, corruit tamquam fulgur, quia conculcatur ab adorantibus Christum: unde sequitur: *Et ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones.* Titus. Serpentes quidem aliquando figuraliter in deserto mordebant Judaeos et necabant eos, eo quod infideles erant; venit autem qui serpentes illos perimeret aeneus serpens crucifixus, ut si quis credens in eum prospexerit, liberetur a morsibus et salvetur. Chrysostomus (4). Deinde ne putaremus hoc dici de bestiis, subjunxit: *Et supra omnem virtutem inimici.* Beda (super *Dedi vobis potestatem*). Hoc est omne genus immundorum spirituum de obsessis corporibus ejiciendi: et quantum ad ipsos subdit: *Et nihil vobis nocebit*: quamvis et ad litteram possit accipi: Paulus enim a vipera invasus nihil mali patitur, et Joannes hausto veneno non laeditur. Hoc autem inter serpentes qui dente et scorpiones qui cauda nocent, distare arbitror, quod serpentes aperte saevientes, scorpiones clanculo insidiantes, vel homines vel daemones significent. Vel serpentes qui inchoandis virtutibus venena pravae persuasionis objiciunt: scorpiones qui consummatas virtutes ad finem vitiare intendunt. Theophylactus (hoc loco). Vel serpentes sunt qui visibiliter nocent, veluti fornicationis et homicidii daemon; qui vero invisibiliter nocent, scorpiones vocantur, sicut in vitiis spiritualibus. Gregorius Nyssenus (5). Voluptas etiam serpens dicitur in Scriptura: cujus natura est quod si caput ejus muri stricturam attigerit, totum sequens corpus ad se trahit: sic natura necessarium concessit homini domicilium; sed per hanc necessitatem aggrediens voluptas (6) animum ad immoderatum quemdam ornatum pervertit; ad hoc subsequentem avaritiam trahit, quam impudicitia sequitur, idest ultimum membrum, et cauda bestialitatis. Sed quemadmodum non est per caudam serpentem retrahi, sic non est incipiendum ab ultimis ad evellendum voluptates, nisi quis priorem aditum obturet (7) malitiae. Athanasius (in serm. de Passione et Cruce). Deludunt autem nunc per Christi virtutem pueri voluptatem, quae quondam seducebat grandaevos; et virgines perseverant conculcantes serpentinae voluptatis fallacias. Sed et quidam i-

(1) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* Beda.
(4) In hom. quod Deus non sit auctor mali (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Adversus Eunomium lib. 3 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Catena Graec. PP (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* ab ultima virtute in extremam etc.
(4) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graecorum PP. ex homiliis in Cant. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. omittitur* voluptas.
(7) *Al.* obtulerit.

psum aculeum scorpionis, idest diaboli, conculcantes, scilicet mortem, non timuerunt interitum; verbi gratia, martyres facti; plerique vero postpositis terrenis, libero gressu conversantur in caelis, principem aeris non timentes. TITUS. Sed quia laetitia qua eos laetos videbat, inanem gloriam sapiebat: gaudebant enim quod quasi sublimes effecti, terribiles hominibus et daemonibus erant: ideo Dominus subjungit: *Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus subjiciuntur vobis.* BEDA (cap. 42 in Luc.). De subjectione spirituum, cum caro sint, gaudere prohibentur: quia spiritus ejicere, sicut et virtutes alias facere, interdum non est ejus meriti qui operatur; sed invocatio nominis Christi hoc agit ad condemnationem eorum qui invocant, vel ad utilitatem eorum qui vident et audiunt. CYRILLUS (1). Sed cur, Domine, non sinis laetari in honoribus a te collatis, cum scriptum sit Psalmo 88, « In nomine tuo exultabunt tota die ? » Sed Dominus eos ad majus gaudium erigit: unde subditur: *Gaudete autem quia nomina vestra scripta sunt in caelis.* BEDA (ubi supra in fin.). Quasi dicat: Non oportet vos de daemonum humiliatione, sed de vestra sublimatione gaudere. Salubriter autem intelligendum est, quod sive caelestia sive terrestria quis opera gesserit, per hoc quasi litteris annotatus apud Dei memoriam sit aeternaliter affixus. THEOPHYLACTUS (super *Quia nomina vestra scripta sunt*). Scripta sunt enim nomina sanctorum in libro vitae, non encausto (2), sed memoria Dei et gratia. Et diabolus quidem desuper cadit; homines vero inferius existentes superius ascribuntur in caelis. BASILIUS (3). Quidam autem sunt qui scribuntur quidem non in vita sed, secundum Hieremiam, in terra; ut secundum hoc intelligatur duplex quaedam descriptio; horum quidem ad vitam, illorum ad perditionem. Quod autem dicitur Psal. 68, « Deleantur de libro viventium, » intelligitur de his qui digni putabantur in libro Dei conscribi: e secundum hoc fieri dicitur scripturae mutatio, quando a virtute delabimur in peccatum, vel e contra.

6. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Sicut benignus pater videns filios suos dirigi, gaudet; sic et Christus exultat, quod Apostoli tantis bonis facti sunt digni: unde dicitur: *In ipsa autem hora exultavit in Spiritu sancto.* CYRILLUS (4). Inspexit quidem per spiritus operationem quam Apostolis tradidit plurium (5) acquisitionem: unde in Spiritu sancto laetatus dicitur, idest in effectibus, qui per Spiritum sanctum proveniunt: quasi enim amator hominum, gaudii reputabat materiam conversionem errantium; de quo gratias agit: unde sequitur: *Confiteor tibi Pater Domine caeli et terrae.* BEDA (cap. 43 in Luc. in initio). Confessio non semper poenitentiam, sed et gratiarum actionem significat, ut in Psalmis saepissime legimus. CYRILLUS (6). Ecce autem, inquiunt illi quorum corda perversa sunt, gratias refert Filius Patri tamquam minor. Sed quid impedit consubstantialem Filium laudare proprium Genitorem, mundum salvantem per eum ? Quod si censes confessionis causa hunc esse minorem, aspice quod vocat eum Patrem suum, et Dominum caeli et terrae. TITUS (1). Alia enim per Christum ex non entibus producta sunt; sed solus ipse incomprehensibiliter a Patre est genitus: solius enim Unigeniti tamquam veri filii naturaliter Pater est (2); unde solus Patri dicit, *Confiteor tibi Pater*; hoc est, glorifico te. Nec mireris si Patrem Filius glorificat: tota enim hypostasis Unigeniti, Genitoris est gloria: nam quae facta sunt, et caelum et Angeli, gloria sunt creatoris: verum quia haec nimis infime sita sunt respectu dignitatis ipsius, solus Filius, cum Deus perfecte sit similis genitori, perfecte glorificat Patrem. ATHANASIUS (3). Novimus etiam saepius Salvatorem humana proferre: habet enim adjunctam humanitatem divinitas; nec tamen propter corporis tegimen Deum ignores. Sed quid respondent in hoc qui volunt subsistentiam esse mali, formant vero sibi Deum alium a vero Patre Christi, et hunc dicunt esse unigenitum mali creatorem et nequitiae principem, nec non mundialis machinae conditorem? Ait Dominus approbans verba Moysi: *Confiteor tibi Pater Domine caeli et terrae.* EPIPHANIUS (4). Editum vero a Marcione Evangelium habet, Εὐχαριστῶ, *eucharisto*, idest, *gratias ago tibi Domine caeli*; tacens quod dicitur *Pater*, et quod dicitur *et terrae*, ne videatur Christus opificem caeli et terrae habere (5) patrem suum. Redarguitur autem, quia idem paulo infra habet, *Ita Pater.* AMBROSIUS (lib. 7 in Luc. cap. de condemnatione contemptorum Evang.). Postremo aperit caeleste mysterium, quo placuit Deo ut parvulis magis quam prudentibus mundi, suam gratiam revelaret: unde sequitur: *Quod abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* THEOPHYLACTUS. Potest sic distingui ut dicatur, *A sapientibus*, idest a Pharisaeis et Scribis legem interpretantibus, *et prudentibus*, idest ab his qui a scribis fuerant docti: sapiens enim est qui docet, prudens vero qui docetur. Parvulos vero vocat Dominus suos discipulos, quos non legis doctores, sed de turba et piscatores elegit, qui sunt vocati quasi non malevoli. AMBROSIUS (ubi supra ante medium). Vel parvulum hic accipiamus qui se exaltare non noverit, et phaleratis sermonibus artem suae jactare prudentiae: quod Pharisaei plerique faciunt. BEDA (cap. 43 in Luc.). Gratias igitur agit, quod Apostolis quasi parvulis adventus sui aperuit sacramenta, quae ignoraverunt Scribae et Pharisaei, qui sibi sapientes videntur, et in conspectu suo prudentes. THEOPHYLACTUS. Abscondita igitur sunt mysteria ab his qui putant se esse sapientes et non sunt: nam si essent, eis revelata fuissent. BEDA (cap. 43 parum a principio). Unde sapientibus et prudentibus, non insipientes et hebetes, sed parvulos, idest humiles opposuit, ut probaret se tumorem damnasse, non acumen. ORIGENES (6). Sensus enim de-

(1) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* in causto.
(3) In Isai. super illud vers. 3: *Sanctus vocabitur omnis qui scriptus est in vita in Hierusalem* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* propter plurium.
(6) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* filii patris pater est
(3) In Catena Graec. PP. Habetur apud illum partim oratione contra Sabellii gregales, quo ad priorem appendicem; partim orat. contra gentes, et secundum aliam inscriptionem contra idola, quo ad posteriorem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In eadem Catena Graec. Notatur sine ullo indice, sed colligitur ex lib. 1 adversus haeres (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* esse. *Sed aliter efferunt totam hanc Epiphanii appendicem quatuor toties citatae editiones: sic enim legunt.* Editum autem a Marcione Evangelium habet: *Regratior tibi Domine caeli*, tacens quod dicitur *et terrae*, et quod dicitur *Pater*, ne intelligatur quod vocat Christus Patrem creatorem caeli et terrae.
(6) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

fectus praeparatio sit supervenientis perfectionis: qui enim non sentit quod careat vero bono, propter bonum praesens quod sibi inesse videtur, vero bono privatur. CHRYSOSTOMUS (homil. 39 in Matth.). Non autem laetatur et gratias agit quod Dei mysteria latebant Scribas et Pharisaeos: haec enim non erat materia alacritatis, sed gemitus: sed de hoc gratias agit. quia quod sapientes non noverant, hi noverunt. Gratias autem super hoc agit Patri, cum quo ipse simul hoc facit, ostendens nimiam dilectionem qua diligit nos. Ostendit autem consequenter, quod hujus rei causa prima, voluntas sua sit, et Patris, qui propria voluntate hoc agebat: unde sequitur: *Etiam Pater, quia sic placitum fuit ante te.* GREGORIUS (1). His verbis exempla humilitatis accipimus, ne temere discutere superna consilia de aliorum vocatione aliorumve repulsione praesumamus: injustum enim esse non potest quod placuit justo. In cunctis ergo quae exterius disponuntur, apertae causa rationis est occultae justitia voluntatis. CHRYSOSTOMUS (hom. 29 in Matthaeum, ante med.). Cum vero dixisset, *Confiteor tibi, quia revelasti ea parvulis,* ne putares quod ipse Christus hac virtute privatus non posset hoc facere, subjungit: *Omnia tradita sunt mihi a Patre meo.* ATHANASIUS. Hoc non recte intelligentes Arii sequaces delirant in Dominum dicentes: Si data sunt ei omnia, idest dominium creaturae, fuit tempus quo ea non habuit; et sic non est de substantia Patris: nam si esset, non esset ei opus recipere. Sed ex hoc magis dementia eorum carpitur (2). Si enim priusquam recepisset vacabat creatura a Verbo, qualiter salvabitur illud ad Coloss. 1, « Omnia in eo consistunt? » Ceterum si simul postquam facta est creatura, tota fuit tradita ei; non erat opus tradere; per ipsum namque facta sunt omnia. Non ergo, ut ipsi putant, significatur hic creaturae dominium; immo significativum est hoc verbum factae dispensationis in carne: postquam enim homo peccavit, perturbata sunt omnia: unde Verbum caro factum est, ut omnia restauraret. Data sunt ergo ei omnia, non quia potestate careret, sed ut Salvator emendet universa; ut sicut per Verbum omnia in principio introducta sunt in esse, ita cum Verbum caro factum est, in ipso omnia restaurentur. BEDA (cap. 43 in Luc.). Vel dicit, omnia sibi tradita, non mundi elementa, sed hi quibus parvulis spiritu sacramenta Filii Pater revelavit, et de quorum salute, cum haec loqueretur, exultavit. AMBROSIUS (3) (ubi supra). Vel cum *omnia* legis, omnipotentem agnoscis, non degenerem Patris; cum *tradita* legis, Filium confiteris; cui per naturam omnia unius substantiae jura sunt propria, non dono collata per gratiam (4). Cum autem dixisset omnia sibi fore a Patre tradita, ascendit ad propriam gloriam et excellentiam, ostendens in nullo se superari a Patre: unde (5) subdit: *Et nemo novit quis sit Filius, nisi Pater; et quis sit Pater, nisi Filius.* Non valet enim creaturae intentio comprehendere modum divinae substantiae, quae omnem superat intellectum, et decor ejus quamlibet considerationem transcendit; sed a seipsa quid sit natura divina cognoscitur. Itaque Pater per id quod est, novit Filium; et Filius per id quod est, novit Patrem, non interveniente aliqua differentia quantum ad divinitatis naturam: quod enim sit Deus, credimus; quid autem naturaliter sit, incomprehensibile est. Si vero creatus est Filius, quomodo solus sciret Patrem, aut quomodo a solo Patre sciretur? Scire namque naturam divinam impossibile est cuilibet creaturae; scire autem quodcumque eorum quae creata sunt quid sit, non transcendit quemlibet intellectum, quamvis superet nostrum sensum. ATHANASIUS (1). Hoc autem Domino dicente, constat Arianos ei obsistere, dum dicunt non videri Patrem a Filio. Sed eorum ostenditur insania (2), si seipsum non novit Verbum, quod omnibus Patris et sui praestat notitiam: sequitur enim: *Et cui voluerit Filius revelare.* TITUS. Est autem revelatio traditio notionis juxta proportionem naturae et virtutum uniuscujusque: et ubi quidem est natura consimilis, ibi est cognitio sine doctrina; hic (3) autem est per revelationem disciplina. ORIGENES (4). Vult autem revelare ut Verbum, non irrationabiliter, et tamquam justitia, qui novit digne et tempora revelandi et mensuras revelationis. Revelat autem removens oppositum cordi velamen, nec non tenebras quas posuit in sui latibulum. Sed quoniam ex hoc putant qui alterius sunt opinionis, construere nefarium suum dogma, quod scilicet ignotus erat Pater Jesu sanctis antiquis; dicendum est eis, quoniam quod dicitur, *Cuicumque vult Filius revelare,* non solum retorquetur ad tempus futurum, ex quo Salvator hoc protulit, sed etiam ad tempus praeteritum. Quod si velint hoc verbum *revelare* pro praeterito sumere, dicendum est eis. quod non est idem cognoscere et credere. « Alii datur per spiritum sermo scientiae, alii fides in eodem spiritu: » 1 Corinth. 12. Erant ergo primo quidem credentes, non autem cognoscentes. AMBROSIUS (ubi supra a medio). Ut scias autem quia sicut Filius Patrem quibus vult revelat, etiam Pater revelat quibus vult Filium; audi Dominum dicentem, Matth. 16: « Beatus es « Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est. »

7. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quia superius dixerat, *Nemo novit quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare,* beatificat (5) discipulos quibus Pater per eum revelabatur: unde dicitur: *Et conversus ad discipulos suos dixit: Beati oculi qui vident quae vos videtis.* CYRILLUS (6). Convertitur quidem ad eos, quia repellens Judaeos surdos, et caecam mentem gerentes, nec videre volentes, totum se praebebat diligentibus eum; et beatos asserit oculos videntes quae prius aliis ipsi videbant. Illud tantum scire convenit, quia videre non significat actum oculorum, sed mentis recreationem in praestitis beneficiis; puta si quis dicat, Iste vidit bona tempora, idest gavisus est in bonis temporibus, secundum illud Psal. 123: « Videas

(1) 25 Mor. cap. 13, vel in antiq. codd. cap. 18, super illud Job 4: *Ipso concedente pacem quis est qui condemnet?* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* carpetur.

(3) *Al.* Augustinus.

(4) CYRILLUS in Catena Graec. PP. ex Thesauro Sic ibi tantum indefinite indicatur, sed colligitur ex lib. 4. Prius autem inepte cum Ambrosii verbis confundebatur, quasi ex illo sumptum esset (*Ex edit. P Nicolai*).

(5) *Al. omittitur* unde.

(1) In eadem Catena. Habetur apud illum partim oratione sive disput. 1 contra Arianos, partim orat. brevi contra eosdem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* infamia.

(3) *Al.* haec

(4) Iterum in Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) *Al.* verificat.

(6) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

« bona Hierusalem. » Multi enim Judaeorum viderunt Christum divina operantem, corporali scilicet intuitu; nec tamen omnibus beatificatio convenit: non enim crediderunt, sed neque viderunt gloriam Dei oculis mentis. Beatificati sunt ergo oculi nostri in hoc quod fide vidimus Verbum pro nobis hominem factum, imprimens nobis decorem sui numinis, ut nos sibi conformes faciat per sanctificationem atque justitiam. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Beatificat autem eos, et omnes simpliciter qui eum fide respiciunt, ex hoc quod antiqui Prophetae et Reges Deum in carne videre et audire optaverunt: unde sequitur: *Dico enim vobis, quod multi Prophetae et reges voluerunt videre quae vos videtis, et non viderunt; et audire quae vos auditis, et non audierunt.* BEDA (cap. 43 in fine). Matthaeus apertius Prophetas et justos appellat: ipsi enim sunt reges magni, quia tentationum suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo praeesse noverunt (1). CHRYSOSTOMUS (2). Ex hoc autem dicto plures existimant Prophetas caruisse Christi notitia. Sed si optaverunt videre quae viderunt Apostoli, noverunt illum venturum ad homines, et dispensaturum quae dispensavit: nullus enim habet horum appetitum quae mente non concepit: noverant ergo Filium Dei: unde non simpliciter dicit, *Voluerunt videre* me, sed *quae vos videtis*; nec *audire* me, sed *quae vos auditis*. Viderant enim ipsum, non tamen jam incarnatum, nec sic cum hominibus conversantem, nec tanta majestate eis loquentem. BEDA (ubi supra). Illi enim a longe inspicientes per speculum et in aenigmate viderunt; Apostoli autem in praesentiarum habentes Dominum, quaecumque voluissent interrogando discentes, nequaquam per Angelos aut alias visionum species opus habebant doceri. ORIGENES (3). Sed quare dicit plerosque Prophetas optasse, non autem omnes? Quia de Abraham dicitur quod vidit diem Christi et laetatus est, quam visionem non plures, immo pauci contigerunt. Fuerunt autem alii Prophetae et justi non tanti (4) ut visionem Abrahae et peritiam Apostolorum attingerent; et hos dicit non vidisse, sed optasse.

8. BEDA (cap. 44). Dixerat supra Dominus, quod nomina eorum scripta sunt in caelis: unde, ut puto, occasionem tentandi Dominum legisperitus assumpsit: unde dicitur: *Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans illum.* CYRILLUS (5). Erant enim quidam verbosi circumeuntes totam regionem Judaeorum, incusantes Christum, et dicentes, quod praeceptum Moysi inutile diceret, ipse autem quasdam novas doctrinas promeret. Volens ergo legisperitus seducere Christum, ut aliquid contra Moysen loqueretur, adest tentans ipsum, Magistrum vocans doceri non patiens. Et quia Dominus solitus erat his qui veniebant ad eum, loqui de vita aeterna, utitur legisperitus ejus eloquiis. Et quia tentabat astute, nihil aliud audit nisi quae per Moysen edita sunt: sequitur enim: *At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? Quomodo legis?* AMBROSIUS (de cond. contemp. Evang.). Erat enim ex his qui sibi legisperiti videntur, quia verba legis tenent, vim legis ignorant: et ex ipso legis capitulo docet esse legis ignaros, probans quod in principio statim lex Patrem et Filium praedicaverit, et incarnationis dominicae annuntiaverit sacramentum: sequitur enim: *Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex tota mente tua.* BASILIUS (1). Quod dicitur, *Tota mente tua*, in cetera non recipit sectionem: nam quantumcumque dilectionem in infimis expenderis; hoc tibi necessario a toto deficiet. Sicut enim in vase aliquo pleno liquore, quantum (2) emanat foras, tantum necesse est plenitudini derogari; sic et in anima, inquantum emanaverit ab ipsius dilectione ad illicita, intantum minui necessarium est amorem ad Deum. GREGORIUS Nyssenus (3). In tria autem quaedam animae vis discernitur. Haec enim est augmentativa solum et nutritiva, quae etiam in plantis reperitur: alia est quae sensualiter disponitur, quae salvatur (4) in natura irrationalium animalium: perfecta autem vis animae est rationalis, quae in natura humana conspicitur. Dicendo ergo cor, substantiam corporalem significavit, scilicet nutritivam; dicendo vero animam, mediocrem, idest sensitivam; dicendo vero mentem, altiorem naturam, idest intellectivam et considerativam potentiam. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Hic igitur intelligendum est, quod oportet nos omnem virtutem animae amori divino subjicere, et hoc viriliter, et non remisse: unde additur: *Et ex omnibus viribus tuis.* MAXIMUS (5). Cum hac igitur intentione trinam ad Deum dilectionem lex pertractat, ut avellat nos a trina mundi habitudine, qua respicitur ad possessiones, ad gloriam, et ad voluptates; in quibus etiam tentatus est Christus. BASILIUS (6). Si quis autem quaerit quo pacto divina dilectio poterit obtineri, dicemus, quoniam indocibilis est divina dilectio: nam nec lucis (7) gaudere praesentia, nec vitam amplecti ab alio didicimus, vel amare parentes aut alumnos; et multo magis divinae dilectionis doctrinam Sed seminalis quaedam ratio nobis insita est intrinsecus, habens causas ut homo Deo adhaereat; quam rationem accipiens doctrina divinorum praeceptorum colere diligenter, cauteque fovere, et ad perfectionem divinae gratiae perducere consuevit: naturaliter enim bonum amamus, amamus etiam proprium et cognatum, nec non et benefactoribus sponte affectionem totam profundimus. Si igitur bonus est Deus, omnia vero bonum desiderant; quod voluntarie perficitur, naturaliter nobis (8) inest; quem etsi per bonitatem minime novissemus, ex hoc tamen quod ab ipso processimus, tenemur ipsum ultra modum amare, tamquam scilicet nobis cognatum. Major etiam est, et benefactor omnibus qui naturaliter diliguntur. Est igitur primum et praecipuum mandatum divinae dilectionis; secundum autem primi completivum, et ab eo completum, quo monemur diligere proximum: unde sequitur: *Et proximum tuum sicut teipsum.* Sortimur autem a Deo potentiam ad hujus execu-

(1) *Al.* noluerunt.
(2) In Catena Graecorum PP ex homiliis in Joan. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* cauti.
(5) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In eadem Catena ex Asceticis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* inquantum.
(3) Lib. de hominis creatione cap. 8 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* salvabitur.
(5) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In eadem Catena. Habetur apud illum in Regulis fusius disputatis resp. ad interrog. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* legis.
(8) *Al.* bonis.

tionem mandati. Quis autem non novit quoniam mansuetum et communicativum animal est homo, non autem solitarium et silvestre? Nihil enim tam proprium est nostrae naturae, sicut ad invicem communicare, et mutuo indigere, et cognatum diligere. Quorum ergo praeveniens (1) Dominus nobis tradidit semina, horum consequenter fructus requirit. Chrysostomus (2). Tu autem attende qualiter fere cum eodem excessu postulat utrumque praeceptum: de Deo enim ait, *Toto corde tuo*; de proximo, *Sicut teipsum*: quod si diligenter observaretur (3), nec servus esset nec liber, nec victor nec victus, nec dives nec pauper, nec notus unquam esset diabolus: potius enim paleae ignis sustinerent immissionem, quam fervorem caritatis diabolus: adeo cuncta superat dilectionis constantia. Gregorius, 19 Moral. (cap. 20 in antiquis, in nov. exemp. est 14). Cum autem dicatur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, quomodo alteri miserando pius est qui adhuc injuste vivendo fit impius sibimetipsi (4)? Chrysostomus. Cum autem legisperitus respondisset quae continebantur in lege, Christus, cui nota sunt omnia, scindit fallaciae ejus retia; sequitur enim: *Dixitque illi: Recte respondisti: hoc fac, et vives*. Origenes (5). Ex his indubitanter colligitur, quod vita quae praedicatur secundum mundi creatorem Deum et antiquas Scripturas ab eo traditas, vita perpetua est: attestatur enim Dominus sumenti ex Deuteronomii cap. 6 quidem illud, *Diliges Dominum Deum tuum*: ex Levitici vero cap. 19, illud, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Haec autem dicta sunt contra sequaces Valentini, Basilidis et Marcionis. Quid enim aliud voluit nos facere ad quaerendum vitam aeternam, nisi quae continent lex et prophetae?

9. Cyrillus (6). Laudatus legisperitus a Salvatore quod recte respondit, in superbiam prorumpit, nullum sibi proximum putans esse, quasi nullus esset ei in justitia comparandus: unde dicitur: *Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum: Et quis est meus proximus*? Circumveniunt enim eum quodammodo alternatim vitia, a fallacia qua tentando quaesiverat, ad arrogantiam lapsum (7). In hoc autem quod quaerit, *Quis est meus proximus*? vacuus a dilectione proximi ostenditur, cum non aestimet aliquem sibi proximum esse; et per consequens a dilectione divina: quoniam cum fratrem non diligat quem videt, non potest Deum diligere quem non videt. Ambrosius (ubi sup. in fin.). Respondit etiam, quod nesciret proximum suum, quia non credebat in Christum; et qui Christum nescit, nescit legem. Cum enim veritatem ignoret, quomodo potest scire legem, quae annuntiat veritatem? Theophylactus (super *Suspiciens autem Jesus*). Salvator autem non actibus aut dignitatibus, sed natura determinat proximum: quasi dicat: Non putes quod quamvis justus sis, nullus tibi sit proximus: omnes namque qui eamdem naturam communicant, proximi tui sunt. Fias igitur et tu eorum proximus, non loco, sed affectu, et circa eos cura: Et ad hoc Samaritanum in exemplum ducit: unde sequitur: *Suspiciens autem Jesus dixit: Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hierico*. Graecus (1). Bene est generis appellatio non enim ait, *Descendit quidam*, sed *homo quidam*: non sermo fit de tota humanitate. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2. quaest. 19). Homo enim iste ipsi Adam intelligitur in genere humano: Hierusalem civitas pacis, illa caelestis, a cujus beatitudine lapsus est: Hierico interpretatur luna, et significat mortalitatem nostram, propter hoc quod nascitur, crescit, senescit et occidit. Augustinus (2) (lib. 3 Hypognosticon, par. ante med.). Vel Hierusalem, quae interpretatur visio pacis, paradisum dicimus. Ante enim quam peccaret homo, in visione pacis erat, hoc est in paradiso, ubi (3) quicquid videbat, pax erat et laetitia. Inde descendit quasi humiliatus, et miser factus per peccatum in (4) Hierico, idest in mundum, in quo omnia orta occidunt, sicut luna. Theophylactus (super *Homo quidam descendebat*). Non autem dicit, Descendit; sed *descendebat*: semper enim humana natura ad inferiora tendebat; et non in parte, sed in toto vitae attendebat passibili. Basilius (5). Convenit etiam hoc, si quis loca perspexerit: Hierico enim tenet loca convallia Palaestinae; Hierusalem vero in cacumine sita est, occupans apicem montis. Venit igitur homo ab altis ad infima, ut a latronibus caperetur, qui incolebant desertum: unde sequitur: *Et incidit in latrones*. Chrysostomus (6). Primum istius hominis miserandus est casus, qui inermis ac destitutus in latrones inciderit; quique improvidus incautusque eam viam elegerit qua evadere praedonum manus nequiverit: non enim posset inermis armatos, improvidus pessimos, incautus nocivos effugere: quippe cum malitia semper armata sit dolis, crudelitate septa, munita fallacia, et ad nocendi saevitiam praeparata. Ambrosius (lib. 7 in Luc. de homine descendente a Hierusalem in Hierico). Qui sunt autem isti latrones, nisi angeli noctis atque tenebrarum, in quos non incidisset nisi eis mandati caelestis devius se fecisset obnoxium? Chrysostomus (ubi supra). In exordio igitur mundi nocendi fallaciam diabolus est operatus in hominem, in quem fallendi virus (7) exercuit, et malitiae nocentiam dedicavit. Augustinus contra Pelagium (lib. 3 Hypognosticon). Incidit ergo in latrones, idest in diabolum et angelos ejus; qui per inobedientiam primi hominis humanum genus despoliaverunt, morum scilicet ornamentis, et vulneraverunt, dono (8) scilicet possibilitatis liberi arbitrii perdito: unde sequitur: *Qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt*. In illo enim peccante plagam fecit, in nobis vero plagas, cum per unum peccatum quod contrahimus, superaddimus multa peccata. Augustinus de quaest. Evangel. (lib. 2, qu. 19). Vel spoliaverunt hominem immortalitate, et plagis impositis peccata suadendo, reliquerunt semivivum: quia ex parte qua

(1) *Al.* conveniens.
(2) Hom. 32, in 1 ad Corinth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* conservaretur.
(4) Cyrillus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit P. Nicolai*).
(5) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* circumveniunt enim quodammodo alternatim vitia, et fallacia qui tentando quaesiverat, ad arrogantiam lapsus.

(1) Vel Severus Antiochenus in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P Nicolai*).
(2) Sive Auctor Hypognosticon etc. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* ubi.
(4) *Al. deest* in.
(5) In eadem Catena ex illius Ethicis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In Cat. Graec. apud illum habetur in hom. quae inscribitur de eo qui incidit in latrones, inter illas quae notantur in Lucam *Hoc pridem notatum fuerat ad marginem editionis Venetae Nicolini* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* virtus.
(8) *Al.* bono.

potest intelligere et cognoscere Deum, vivus est homo; ex parte autem qua peccatis contabescit et premitur, mortuus est; et hoc est quod subditur, *Semivivo relicto.* AUGUSTINUS (lib. 3 Hypognosticon). Semivivus enim habet vitalem motum, idest liberum arbitrium, vulneratum; quod ad aeternam vitam, quam perdiderat, redire non sufficiebat: et ideo jacebat, quia vires ei propriae ad surgendum non sufficiebant, ut ad se sanandum medicum, idest Deum, requireret. THEOPHYLACTUS (super *Semivivo relicto.*). Aut semivivus dicitur homo post peccatum: quia anima immortalis est, corpus vero mortale, ita ut medietas hominis morti succumbat: aut quia humana natura in Christo sperabat consequi salutem, ita ut non omnino morti succumberet; sed inquantum Adam peccaverat, mors in mundum intravit; in Christi vero justificatione mors erat destruenda. AMBROSIUS (homil. de hom. descendente in Hierico). Vel spoliant quae accepimus indumenta gratiae spiritualis, et sic vulnera inferre consueverunt: nam si intemerata quae sumpsimus indumenta servemus, plagas latronum sentire non possumus. BASILIUS (1). Vel potest intelligi quod expoliaverunt eum, plagis prius impositis: praecedunt enim vulnera nuditatem, ut intelligas quod peccatum, gratiae praecedat carentiam. BEDA (cap. 44 super *Et plagis impositis*). Dicuntur autem plagae peccata, quia his naturae humanae integritas violatur. Abierunt autem, non ab insidiis cessando, sed insidiarum fraudes occultando. CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Hic itaque homo, idest Adam, jacebat destitutus salutis auxilio, confossus vulneribus delictorum; cui nec sacerdos Aaron transiens sacrificio potuit profuisse: sequitur enim: *Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via; et viso eo praeterivit*: nec etiam ejus frater Moyses levita, per legem potuit subvenire: unde sequitur: *Similiter et levita, cum esset secus locum, et videret eum, pertransiit.* AUGUSTINUS (lib. 3 Hypog.) Vel in sacerdote et levita duo tempora intelliguntur, legis scilicet, et Prophetarum: in sacerdote lex, per quam sacerdotium et sacrificia instituta sunt; in levita vaticinium Prophetarum: quorum temporibus humanum genus sanari non potuit, quia per legem cognitio peccati non abolitio (2). THEOPHYLACTUS (super *Viso illo praeterivit*). Dicit autem *Praeterivit*, quia lex venit, et stetit usque ad tempus praefixum; deinde non valens curare, abiit. Vide etiam quod lex non ad hoc data est praecogitative (3) ut hominem curaret: non enim poterat homo a principio suscipere Christi mysterium; et ideo dicit: *Accidit ut sacerdos quidam descenderet*: quod consuevimus dicere in his quae non praemeditative fiunt. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. 37 inter princ. et med.). Vel quia homo descendens a Hierusalem in Hierico Israelita fuisse intelligitur: quod intelligi potest, quia transiens sacerdos utique genere proximus praeteriit jacentem; transit levita, et hic genere proximus jacentem et ipse contempsit. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Miserti, inquam, illius fuere cum cogitaverunt; postmodum vero tenacitate devicti abierunt retrorsum: hoc enim designat quod dicit, *Praeteriit.* AUGUSTINUS de verbis Domini (serm. 37). Transiit Samaritanus genere longinquus, misericordia proximus; fecit quod sequitur: *Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum*: in quo Samaritano se voluit intelligi Dominus noster Jesus Christus: Samaritanus enim custos interpretatur: et de ipso dicitur Psal. 120: « Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel: » quia « resurgens a mortuis, jam non moritur: » Rom. 6. Denique cum dictum esset illi, Joan. 8: « Quia « Samaritanus es, et daemonium habes; » negavit se habere demonium, quia se noverat daemonum expulsorem; non se negavit infirmi custodem. GRAECUS (1). Vocat autem hic Christus se Samaritanum opportune: cum enim alloqueretur legisperitum superbientem in lege, voluit exprimere quoniam nec sacerdos nec levita et qui conversabantur in lege, legis propositum implebant; sed ipse venit consummaturus legis propositum. AMBROSIUS (ubi supra, parum ante med.). Hic Samaritanus etiam erat descendens: « qui enim est qui descendit de « caelo, nisi qui ascendit in caelum, Filius homi- « nis qui est in caelo ? » Joan. 2. THEOPHYLACTUS. (super *Iter faciens venit secus eum*). Dicit autem, *Iter faciens*, quasi ex proposito hoc statuens, ut nos curaret. AUGUSTINUS (lib. 3 Hypog.). Venit autem in similitudine carnis peccati; ideo secus eum quasi in similitudine. GREGORIUS (2). Vel secus viam venit, fuit enim vere viator, non deviator, gratia nostri descendens ad terram. AMBROSIUS (ubi supra ante medium). Veniens autem factus est compassionis nostrae susceptione finitimus, et misericordiae collatione vicinus: unde sequitur: *Et videns eum, misericordia motus est.* AUGUSTINUS (lib. 3 Hypog.). Videns quidem eum jacentem, non valentem, non currentem; et ideo misericordia motus est, quia in eo nullum meritum invenit, quo curari dignus esset; sed ipse de peccato damnavit peccatum in carne: unde sequitur: *Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum.* AUGUSTINUS de ver. Domini (ser. 37). Quid enim tam longinquum, quid tam remotum quam Deus ab hominibus, immortalis a mortalibus, justus a peccatoribus, non loco longe, sed dissimilitudine ? Cum ergo haberet in se duo bona, scilicet justitiam et immortalitatem, et nos duo mala, scilicet iniquitatem et mortalitatem; si utrumque malum nostrum suscepisset, par noster fuisset, et liberatore nobiscum opus haberet. Ut ergo esset non hoc quod nos, sed prope nos, non est ille peccator ut tu; sed factus est mortalis quod tu; suscipiendo poenam, et non suscipiendo culpam; et culpam delevit et poenam. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 19). Alligatio vulnerum est cohibitio peccatorum; oleum consolatio spei bonae per indulgentiam (3) datam ad reconciliationem pacis; vinum exhortatio ad operandum ferventissime in spiritu. AMBROSIUS (ubi supra). Vel constringit vulnera nostra austeriore praecepto, et (4) sicut oleo fovet remissione peccati, sic vino compungit denuntiatione judicii. GREGORIUS 20 Mor. (super illud Job 39 « Eram moe- « rentium consolator: » cap. 8, in antiq. codd. cap. 6). Vel in vino morsum districtionis adhibet, in oleo mollitiem pietatis: per vinum ungantur putrida, per oleum sananda foveantur. Miscenda est er-

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* conditio (*item* contradictio) peccati non abolevit.
(3) *Al.* non praerogativae.

(1) Vel Severus Antiochenus in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai.*)
(2) Sive idem Severus ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* apud indulgentiam.
(4) *Al. omittitur* et *P. Nicolai utroque loco habet* sicut.

go lenitas cum severitate, et faciendum est quoddam ex utroque temperamentum, ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur. THEOPHYLACTUS (super *Infundens vinum et oleum*). Vel aliter. Quae secundum hominem est conversio, oleum est; quae vero secundum Deum, vinum est; quod divinitatem significat, quam nemo potuisset sustinere, nisi oleum haberetur, idest conversatio humana: unde quaedam operatus est humane, quaedam divinitus. Infudit ergo oleum et vinum, quia nos humanitate et divinitate salvavit. CHRYSOSTOMUS (1). Vel vinum infundit, idest sanguinem passionis, et oleum chrismatis, ut indulgentia daretur per sanguinem, sanctificatio conferretur per chrismatis unctionem. A caelesti medico conscissa loca ligantur; et intra semetipsa retinentia medicinam, operante medicamine, pristinae sanitati redduntur. Infuso ergo vino et oleo, imposuit eum super jumentum; unde sequitur: *Et imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, et curam ejus egit.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 19). Jumentum ejus (2) est caro, qua ad nos venire dignatus est; imponi jumento est in ipsam incarnationem Christi credere. AMBROSIUS (lib. 7 in Luc. cap. de hom. descendente). Vel jumento imponit dum peccata nostra portat et pro nobis dolet: homo enim jumento similis factus est: et ideo supra jumentum suum nos imposuit, ne nos essemus sicut equus et mulus, ut per nostri corporis assumptionem infirmitatem nostrae carnis aboleret. THEOPHYLACTUS (super *Imponens illum in jumentum suum*). Vel imposuit in suum jumentum, idest, in corpus suum: membra namque sua nos fecit, et participes corporis ejus. Et lex quidem non omnes suscipiebat: « Moabitae « (inquit Deut. 23) et Ammonitae non intrabunt « in Ecclesiam Dei: » nunc vero in omni gente qui timet Dominum, ab eo suscipitur volens credere et pars Ecclesiae fieri: propter hoc dicit, quod *duxit eum in stabulum.* CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Est enim stabulum Ecclesia, quae in itinere mundi lassatos et sarcinis delictorum defessos suscipit venientes; ubi deposito onere peccatorum, viator lassus reficitur, et refectus salubri pascuo reparatur; et hoc est quod dicitur: *Et curam illius egit.* Totum enim quicquid contrarium, nocens et malum est, foris est, quia intra stabulum requies omnis salubritasque inclusa est. BEDA (cap. 42 in Luc.). Et bene jumento impositum duxit in stabulum, quia nemo, nisi per baptismum corpori Christi adunatus, Ecclesiam intrabit. AMBROSIUS (tit. de homine descendente a Hierusalem). Sed quia non vacabat Samaritano huic diu in terris degere, redeundum erat unde descenderat: unde sequitur: *Et altera die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait: Curam illius habe.* Quis est iste alter dies, nisi forte ille dominicae resurrectionis, de quo dictum est Psal. 117: « Haec est dies quam fecit Do« minus? » Duo autem denarii sunt duo testamenta, quae imaginem in se habent aeterni Regis expressam, quorum pretio vulnera nostra curantur. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, q. 19). Vel duo denarii sunt duo praecepta caritatis, quam per Spiritum sanctum acceperunt Apostoli ad evangelizandum ceteris; vel promissio vitae praesentis et futurae. ORIGENES (1). Vel duo denarii videntur mihi esse scientia sacramenti, quomodo Pater in Filio et Filius in Patre sit, qua velut mercede donatur Ecclesiae Angelus, ut diligentius curet hominem sibi commendatum, quem pro angustia temporis etiam ipse curaverat. Et promittitur ei quicquid de suo in medelam semiviventis expenderet, illico esse reddendum: unde sequitur: *Et quodcumque supererogaveris, ego, cum rediero, reddam tibi.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, q. 19). Stabularius fuit Apostolus; qui supererogavit aut illud consilium quod ait 2 Corinth. 7: « De virginibus autem « praeceptum Domini non habeo, consilium autem do » aut quod etiam manibus suis operatus est, ne infirmorum aliquem in novitate Evangelii gravaret, cum ei liceret ex Evangelio pasci. Multum etiam supererogaverunt Apostoli; sed et pro tempore doctores, qui vetus et novum testamentum exposuere, supererogaverunt, pro quibus retributionem accipient. AMBROSIUS (de homine descend. a Hierusalem). Beatus ergo ille stabularius qui alterius vulnera curare potest: beatus ille cui dicit Jesus: *Quodcumque supererogaveris, revertens reddam tibi.* Sed quando reverteris, Domine, nisi judicii die? Nam licet ubique sis semper et stans in medio nostrum, non cerneris a nobis; erit tamen tempus quo universa caro te respiciet revertentem. Reddes ergo quod debes beatis, quibus es debitor. Utinam nos simus idonei debitores, ut quod accepimus possimus exsolvere. CYRILLUS (2). His ergo (3) praemissis, opportune jam Dominus legisperitum interrogat, subdens: *Quis horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum.* Neque enim sacerdos neque levita factus fuit proximus patientis, sed ille qui est ejus misertus: inutilis est enim sacerdotii dignitas et legis scientia, nisi per bona opera confirmetur: unde sequitur: *Et ait illi Jesus: Vade, et tu fac similiter.* CHRYSOSTOMUS (4). Quasi dicat. Si quem vides oppressum, non dicas, Utique nequam est; sed sive Gentilis sit, sive Judaeus, et ope indigeat, non cavilleris auxiliari, quaecumque mala fuerit passus. AUGUSTINUS de doctrina Christiana (lib. 1, cap. 30). Ex hoc intelligimus eum esse proximum cui vel exhibendum est officium misericordiae, si indiget, vel exhibendum esset, si indigeret. Ex quo jam consequens est ut etiam ille a quo nobis vicissim exhibendum est, proximus noster sit: proximi enim nomen ad aliquid est; nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Nullum autem exceptum esse cui misericordiae denegetur officium, quis non videat? dicente Domino Matth 6: « Benefacite his qui vos « oderunt. » Unde manifestum est, hoc praecepto quo jubemur diligere proximum, etiam sanctos Angelos contineri, a quibus tanta nobis misericordiae impenduntur officia, ex quo et ipse Dominus proximum nostrum se dici voluit, significans se opitulatum esse semivivo jacenti in via. AMBROSIUS (ubi supra). Non enim cognatio (5) facit proximum, sed misericordia, quia misericordia est (6)

(1) Ex hom. superius indicata de eo qui incidit in latrones (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. bis ponitur* ejus.

(1) In Lucam hom. 36 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* ergo.
(4) In eadem Catena Graec. ex homiliis ad Hebr. hom. 10 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* cogitatio.
(6) *Al. desideratur* est.

secundum naturam: nihil enim tam secundum naturam, quam juvare consortem naturae.

10. Beda (cap. 45 in Lucam). Dilectio Dei et proximi, quae superius verbis et parabolis continebatur, hic ipsis rebus et veritate (1) designatur: dicitur enim: *Factum est autem dum irent, et ipse intravit in quoddam castellum.* Origenes (2). Cujus quidem nomen Lucas hic tacet; sed Joannes exprimit vocans ipsum Bethaniam. Augustinus de Ver. Dom. (ser. 26 par. a princ.). Sed Dominus qui in sua propria venit, et sui eum non receperunt, receptus est tamquam hospes: sequitur enim: *Et mulier quaedam Martha nomine, excepit illum in domum suam*; sicut solent suscipi peregrini; sed tamen suscepit famula Dominum, aegra Salvatorem (3), creatura Creatorem. Ne quis autem dicat: O beati qui Christum suscipere in domum propriam meruerunt; noli dolere, cum inquit Matth. 25: « Quod enim « uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. » Accepta autem forma servi, in illa pasci a servis voluit dignatione, non conditione. Habebat carnem, in qua quidem esuriret et sitiret; sed in eremo esurienti Angeli ministrabant: ergo quod pasci voluit, pascenti praestitit. Martha igitur Dominum pascere disponens et praeparans, circa ministerium occupabatur; Maria vero soror ejus pasci magis elegit a Domino: sequitur enim: *Et huic erat soror nomine Maria, quae etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius.* Chrysostomus (4). Non simpliciter dicitur de Maria quod sederet prope Jesum; sed secus pedes illius; ut ostendat diligentiam, assiduitatem et solertiam erga auditionem, et multam reverentiam quam habebat ad Dominum. Augustinus de verb. Dom. (ser. 27 a med.). Quanto autem humilius ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis. Basilius (5). Omnis autem operatio et verbum Salvatoris regula est pietatis et virtutis; ob hoc enim induit corpus nostrum, ut nos conversationem illius imitemur pro posse. Cyrillus (6). Exemplo igitur suo docet discipulos qualiter se gerere debeant in domibus eorum qui eos suscipiunt; ut scilicet applicantes ad domum, non resupini quiescant, sed potius repleant suscipientes sacris et divinis doctrinis: hi vero qui domum parant, exeant obviam hilariter et ferventer duabus de causis. Primo quidem aedificabuntur in doctrinis eorum quos suscipiunt, deinde et recipient caritatis mercedem: unde et hic sequitur: *Martha autem satagebat circa frequens ministerium.* Augustinus de verb. Dom. (ser. 27 circ. med.). Bene Martha circa corporalem Domini necessitatem vel voluntatem ministrabat, quasi mortali; sed qui erat in carne mortali, in principio erat Verbum; ecce quod Maria audiebat: Verbum caro factum est, ecce cui Martha ministrabat: laborabat ista, vacabat illa; verumtamen Martha laborans multum in illa occupatione et negotio ministrandi interpellavit Dominum, et de sorore conquesta est: sequitur enim: *Et ait: Domine, non est tibi curae quod soror mea reliquit me solam ministrare?* Erat enim Maria intenta dulcedini verbi Domini; a Martha convivium

(1) *Al.* et varietate.
(2) In praedicta Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* erga Salvatorem.
(4) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Constit. monast. cap. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

Domino parabatur, in cujus convivio Maria (1) jam jucundabatur. Cum ergo suaviter audiret verbum dulcissimum, et corde intentissimo pasceretur; interpellato Domino a sorore sua, quomodo putamus eam timuisse ne diceret ei Dominus: Surge, et adjuva sororem tuam? Mira enim suavitate tenebatur; quae profecto major est mentis quam ventris. Sed causam suam tamquam otiosa judici maluit committere, nec in respondendo voluit laborare: si enim pararet respondendi sermonem, remitteret audiendi intentionem. Respondit ergo Dominus, qui in verbo non laborabat, quia Verbum erat: sequitur enim: *Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, solicita es, et turbaris erga plurima.* Repetitio nominis indicium est dilectionis, aut forte movendae intentionis, ut audiat attentius. Bis vocata audit, *Turbaris erga plurima*; idest, circa multa es occupata: vult enim homo occurrere quando ministrat, et aliquando non potest: quaeritur quod deest, paratur quod adest; distenditur animus: nam si Martha sufficeret, adjutorium sororis non posceret: multa sunt, diversa sunt, quia carnalia sunt, temporalia sunt. Praeponitur autem unum multis; non enim a multis unum, sed multa ab uno: unde sequitur: *Porro unum est necessarium.* Circa unum se voluit occupari, secundum illud Psal. 72: « Mihi « adhaerere Deo bonum est. » Unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus: ad hoc unum non nos perducit, nisi multi habeamus cor unum. Cyrillus (2). Vel aliter. Cum susceperint aliqui fratres Deum, non solicitentur erga multum officium, nec poscant quae prae manibus non sunt, et opus exsuperant: gravat enim passim in qualibet re quod superfluit: generat enim volentibus conferre taedium; convivis autem videtur quod sunt aliis causa laboris. Basilius (3). Absurdum etiam est cibos ad sustentationem corporis sumere, ac per eos iterum officere corpori, et impedire ipsum erga mandatorum divinorum officium. Si ergo adveniat aliquis pauperum, sumat formam et exemplar modestiae ciborum; nec causae vivere volentium in deliciis mensam propriam praeparemus: uniformis enim est Christiani vita, ad unam intendens intentionem, scilicet ad gloriam Dei; multiformis vero et varia vita eorum qui de foris sunt, pro libito variata. Tu vero cur dum copia ciborum et causa delectationis fratri praeparas mensam, criminaris eum voluptatis, et diffundis in eum gulositatis opprobria, arguens delicias ejus in eo quod praeparas? Non commendavit Dominus Martham occupatam circa frequens ministerium. Augustinus de ver. Dom. (ser. 27, inter princ. et med.). Quid ergo? Putamus reprehensum esse ministerium Marthae, quam cura hospitalitatis occupaverat, quae tanto hospite laetabatur? Hoc si verum est, dimittant homines quod ministrant egentibus: vacent verbo, occupentur circa scientiam salutarem; nihil sit cura eis quis peregrinus in vico sit, quis egeat pane; vacent opera misericordiae, uni instetur scientiae. Theophylactus (super *Martha, Martha, solicita es*). Non ergo Dominus hospitalitatem prohibet, sed plurimorum turbationem, scilicet abstractionem et tumultum. Et vide consilium Domini; quod prius Dominus nihil dixerat Marthae; sed postquam illa

(1) *Al. omittitur* Maria.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Regulis disputatis, ad interrogat. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).

sororem ab auditu studebat avellere, tunc Dominus occasione habita increpavit eam: usque enim adeo honoratur hospitalitas, donec ad necessaria (1) nos attrahit; cum vero incipit ab utilioribus impedire, manifestum est quod honorabilior est divinorum auditus. AUGUSTINUS de verb. Dom. (2) (ser. 27 a med.). Non ergo Dominus opus reprehendit, sed munus distinxit: sequitur enim: *Maria optimam partem elegit, quae non auferetur ab ea.* Non tu malam; sed illa meliorem. Unde meliorem? Quia ab ea non auferetur, a te auferetur aliquando onus necessitatis: non enim cum veneris ad illam patriam, invenies peregrinum quem suscipias hospitio. Sed bono tuo auferetur, ut quod melius est detur: auferetur a te labor, ut requies detur. Tu navigas, illa in portu est: aeterna enim est dulcedo veritatis; in hac tamen vita augetur, in illa perficietur, nunquam auferetur. AMBROSIUS (lib. 7 in tit. de exemp. Marthae et Mariae). Agat ergo te sicut Mariam desiderium sapientiae: hoc enim majus, hoc perfectius opus, ne ministerii cura cognitionem verbi caelestis avertat. Nec arguas eos et otiosos judices, quos videas sapientiae studere.

(1) *Al.* ad necessariora.

(2) Serm. 26 et 27, non uno eodemque tenore, sed permixtim quaedam quae ser. 26 habentur cum aliis ex 27 sumptis, et prioribus posteriora praemittendo (*Ex edit. P. Nicolai*).

AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 30). Mystice autem quod Martha excepit illum in domum suam, significat Ecclesiam, quae nunc excepit Dominum in cor suum. Maria soror ejus, quae sedebat ad pedes Domini, et audiebat verbum ejus, significat eamdem Ecclesiam, sed in futuro saeculo, ubi cessans ab opere ministerioque indigentiae, sola sapientia, perfruitur. Quod autem conqueritur quod soror ejus eam non adjuvat, occasio datur sententiae Domini, qua ostendit istam Ecclesiam solicitam esse et turbari erga plurima, cum sit unum necessarium, ad quod per ministerii hujus merita pervenitur. Mariam vero dicit optimam partem elegisse, quia per hanc ad illam tenditur, et non aufertur. GREGORIUS 6 Mor. (cap. 28) (1). Vel per Mariam, quae verba Domini residens audiebat, contemplativa vita exprimitur; per Martham exterioribus obsequiis occupatam, activa vita significatur. Sed Marthae cura non reprehenditur, Mariae vero laudatur: quia magna sunt activae vitae merita, sed contemplativae potiora. Unde nec auferri unquam Mariae pars dicitur: quia activae vitae opera corpore transeunt, contemplativae autem gaudia melius ex fine convalescunt.

(1) Vel in antiquis codd. 35, super illud Job 5: *Ingredieris in abundantia sepulcrum* (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT UNDECIMUM.

1. Et factum est, cum esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit Joannes discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis dicite: Pater, sanctificetur nomen tuum; adveniat regnum tuum; panem nostrum quotidianum da nobis hodie; et dimitte nobis peccata nostra, siquidem et nos dimittimus debenti nobis; et ne nos inducas in tentationem.

2. Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte, et dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit de via ad me, et non habeo quod ponam ante illum: et ille de intus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, jam ostium clausum est et pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere, et dare tibi. Et ille si perseveraverit pulsans, dico vobis: et si non dabit illi surgens, eo quod amicus ejus sit; propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios.

3. Et ego dico vobis: Petite, et dabitur vobis; quaerite et invenietis: pulsate, et aperietur vobis: omnis enim qui petit accipit, et qui quaerit invenit, et pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem; numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester de caelo dabit spiritum bonum petentibus se?

4. Et erat Jesus ejiciens daemonium, et illud erat mutum: et cum ejecisset daemonium, locutus est mutus, et admiratae sunt turbae. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe daemoniorum ejicit daemonia: et alii tentantes, signum de caelo quaerebant ab eo.

5. Ipse autem, ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in se divisum desolabitur, et domus supra domum cadet. Si autem et satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus? quia dicitis in Beelzebub me ejicere daemonia. Si autem ego in Beelzebub ejicio daemonia, filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Porro si in digito Dei ejicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei.

6. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quae possidet. Si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat; et spolia ejus distribuet. Qui non est mecum, contra me est; et qui non colligit mecum, dispergit.

7. Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quaerens requiem; et non inveniens dicit: Revertar in domum meam unde exivi. Et cum venerit, invenit eam scopis mundatam et ornatam: et tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se: et ingressi habitant ibi; et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.

8. Factum est autem, cum haec diceret, extollens vocem quaedam mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portavit, et ubera quae suxisti. At ille dixit: Quinimmo beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.

9. Turbis autem concurrentibus, coepit dicere: Generatio haec, generatio nequam est. Signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae Prophetae: nam sicut fuit Jonas signum Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti. Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit illos: quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis; et ecce plusquam Salomon hic. Viri Ninivitae surgent in judicio cum generatione hac, et condemnabunt illam, quia poenitentiam egerunt in praedicatione Jonae; et ecce plusquam Jonas hic.

10. Nemo lucernam accendit; et in abscondito ponit, neque sub modio; sed supra candelabrum; ut qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebrae sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum; erit lucidum totum, et sicut lucerna fulgoris illuminabit te.

11. Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Pharisaeus ut pranderet apud se. Et ingressus recubuit. Pharisaeus autem coepit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisaei quod de foris est calicis et catini mundatis; quod autem intus est vestrum, plenum est rapina et iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod de foris est, etiam id quod de intus est fecit? Verumtamen quod superest date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis. Sed vae vobis Pharisaeis,

quia decimatis mentham et rutam et omne olus; et praeteritis judicium et caritatem Dei. Haec autem oportuit facere, et illa non omittere. Vae vobis Pharisaeis, qui diligitis primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro. Vae vobis, qui estis ut monumenta quae non apparent, et homines ambulantes supra nesciunt.

12. Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, haec dicens, etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis legisperitis, vae, quia oneratis homines oneribus quae portare non possunt; et ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas. Vae vobis, qui aedificatis monumenta Prophetarum; patres autem vestri occiderunt illos. Profecto testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam quidem ipsi eos occiderunt; vos autem aedificatis eorum sepulcra. Propterea et sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas et Apostolos; et ex illis occident et persequentur: ut inquinatur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae, qui periit inter altare et aedem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Vae vobis legisperitis, qui tulistis clavem scientiae: ipsi non introistis, et eos qui introibant, prohibuistis. Cum autem haec ad illos diceret, coeperunt Pharisaei et legisperiti graviter insistere, et os ejus opprimere de multis, insidiantes ei, et quaerentes aliquid capere de ore ejus, ut accusarent eum.

1. BEDA (cap. 46 in Luc.). Post historiam (1) sororum, quae duas Ecclesiae vitas significaverunt, non frustra Dominus et ipse orasse, et discipulos orare docuisse scribitur: quia et oratio quam docuit, utriusque in se vitae continet mysterium, et ipsarum perfectio vitarum, nostris non viribus est obtinenda, sed precibus; unde dicitur: *Et factum est cum esset in quodam loco orans*. CYRILLUS (2). Cum autem habeat omnis boni plenitudinem, cur orat, si plenus est, et in nullo penitus eget? Ad hoc dicimus, quod competit ei ex modo dispensationis in carne, cum voluerit, humana prosequi tempore ad hoc conveniente. Si enim comedit et bibit, non incongrue utebatur oratione: ut doceat nos esse erga hoc tepidos, sed attentius insistere orationibus. TITUS (3). Cum autem novam conversationem vidissent discipuli, novam formam orationis postulaverunt, cum plures orationes continerentur in veteri testamento: unde sequitur: *Ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum: Domine, doce nos orare*; ne scilicet contra Deum peccemus, alia quaerentes pro aliis, vel Deo assistentes in oratione non eo modo quo expedit. ORIGENES (4). Et ut orationis doctrinam proferat, infert: *Sicut Joannes docuit discipulos suos*: de quo scilicet nos docuisti, quod inter natos mulierum nullus eo major surrexit: et quia praecepisti nobis petere aeterna et grandia; unde erit nos ad horum pervenire notitiam, nisi a te Deo et Salvatore nostro? GREGORIUS Nyssenus (5). Orationis ergo doctrinam explicat discipulis, qui solerter notitiam orationis expostulant; ostendens qualiter implorari oporteat divinum auditum. BASILIUS (4). Duo autem sunt modi orationis. Unus quidem laudis cum humilitate: secundus vero petitionis, remissior. Quoties ergo oras, non prius ad petendum prorumpas. Sin autem tuum criminaris affectum, quasi necessitate coactus supplices Deo. Sed cum incipis orare, quamlibet desere creaturam visibilem et invisibilem; sumas (6) autem exordium a laude illius qui cuncta creavit: unde subditur: *Et ait illis*: *Cum oraveritis, dicite, Pater*. AUGUSTINUS de ver. Domini (serm. 28). Primus sermo quantae gratiae? Faciem tuam non audebas ad caelum levare, et subito accepisti gratiam Christi. Ex malo servo factus es bonus filius; ideo praesume non de tua operatione, sed de Christi gratia. Non ergo hic arrogantia est, sed fides: praedicare quod acceperis, non est superbia, sed devotio. Ergo attolle oculos ad Patrem; qui te per lavacrum genuit, qui per Filium te redemit: patrem dicas quasi filius; sed noli tibi aliquid specialiter vindicare: solius Christi specialis est Pater, nobis est Pater omnibus in communi: quia illum solum genuit, nos autem creavit. Et ideo secundum Matth. 6, dicitur: « Pater « noster, » et additur, « Qui es in caelis; » in illis scilicet caelis de quibus dictum est Psal. 18: « Caeli enarrant gloriam Dei. » Caelum est ubi culpa cessavit; ubi nullum mortis est vulnus. THEOPHYLACTUS (super « Qui es in caelis »). Non autem dicit, « Qui es in caelis, » tamquam ibi circumscribatur; sed ut ad caelos erigat auditorem et abstrahat a terrenis. GREGORIUS Nyssenus (1). Vide autem quantae praeparationis opus (2) est ut audacter possis Deo dicere, *Pater*: quia si ad res mundanas intuitum dirigis, aut humanam gloriam ambis, aut sordes passibilis appetitus, et hanc orationem enunties; audire mihi videor Deum dicentem: Cum corruptae fueris vitae, si patrem vocas incorruptibilitatis genitorem, foeda voce inquinas incorruptibile nomen: nam qui patrem mandavit vocare, proferre mendacium non concessit. Omnium vero bonorum exordium est glorificare nomen Dei in vita nostra: unde subdit: *Sanctificetur nomen tuum*. Quis enim est adeo bestialis qui videns in credentibus vitam puram, non glorificet nomen invocatum in tali vita? Igitur qui dicit in oratione, *Sanctificetur* in me invocatum *nomen tuum*, hoc orat: Fiam, tuo concurrente subsidio, justus, et abstinens a quodlibet malo (3). CHRYSOSTOMUS (hom. 18 in Ep. 1 ad Corinth. a medio). Sicut enim cum quis caeli pulchritudinem aspicit, dicit, Gloria tibi Deus; sic etiam cum aspicit alicujus virtutem: quia hominis virtus multo magis quam caelum glorificat Deum. AUGUSTINUS de verb. Dom. (ser. 27). Vel dicitur: *Sanctificetur nomen tuum*, in nobis, ut ad nos possit ejus sanctificatio pervenire. TITUS (4). Vel dicit: *Sanctificetur nomen tuum*; idest, nota sit tua sanctitas toti mundo, et laudet te decenter. « Rectos autem decet collaudatio: » Psal. 32. Jussit igitur orare pro emendatione mundi totius. CYRILLUS (5). Quoniam penes eos ad quos nondum pervenit fides, contemnitur adhuc nomen Dei; sed ubi jubar veritatis super eos illuxerit(6), eum fatebuntur sanctum sanctorum. TITUS (7). Et quia in nomine Jesu est gloria Dei Patris; tunc nomen Patris sanctificabitur, quando Christus erit

(1) *Al.* per historiam.
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In orat. dominicam serm. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) In Constit. monast. cap. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* sumimus.

(1) In orat. domin. serm. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. omittitur* opus.
(3) *Al.* hoc orat, nominis concurrente subsidio justus abstinens est a quolibet malo.
(4) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* illuxit.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

notus. ORIGENES (1). Vel quia nomen Dei ab errantibus attribuitur culturis et creaturis; nondum est sanctificatum, ut sit separatum a quibus debuit separari. Decet ergo nos orare ut nomen Dei adaptetur soli vero Deo, cui adaptatur quod subditur, *Adveniat regnum tuum*: ut scilicet evacuetur principatus et potestas et virtus et regnum mundi, quin etiam peccatum, quod regnat in mortalibus nostris corporibus. GREGORIUS Nyssenus (2). Imploramus etiam a Domino liberari a corruptione, eximi a morte. Vel secundum quosdam, *adveniat regnum tuum*; idest, veniat super nos Spiritus sanctus tuus, ut purificet nos. AUGUSTINUS de ver. Dom. (serm. 28). Tunc enim venit regnum Dei quando ejus sumus gratiam consecuti: ipse enim ait, infra 17: *Regnum Dei intra vos est*. CYRILLUS (3). Vel qui hoc dicunt, videntur optare rursum refulgentem in mundo omnium Salvatorem. Mandavit autem in oratione petere illud tempus revera terribile, ut sciant quod vivere decet eos non lente vel remisse, ut illud tempus non paret eis flammam et vindictam, sed magis honeste secundum voluntatem ipsius, ut eis tempus illud nectat coronas: unde secundum Matth 6, sequitur: « Fiat voluntas tua, « sicut in caelo et in terra. » CHRYSOSTOMUS (4). Quasi dicat: Praesta nobis, Domine, conversationem imitari caelestem, quatenus quaecumque tu vis, nos etiam velimus. GREGORIUS Nyssenus (5). Quoniam enim vitam humanam post resurrectionem similem dicit esse venturam vitae angelicae; consequens est vitam mundanam ad vitam quae postmodum speratur, disponi, ut in carne viventes, carnaliter non vivamus. Per hoc autem verus medicus animae solvit morbi naturam; ut quos occupavit infirmitas per hoc quod a voluntate divina recesserant, a morbo denuo liberet copulatio ad voluntatem divinam. Est enim sanitas animae executio debita voluntatis divinae. AUGUSTINUS in Ench. (cap. 25 et 26). Apud Evangelistam igitur Matthaeum septem petitiones continere videtur dominica oratio; Evangelista vero Lucas in oratione Dominica petitiones non septem, sed quinque complexus est, nec ab illo utique discrepavit. Sed quomodo illa septem sint intelligenda, ipse sub brevitate commonuit. Nomen quippe Dei sanctificatur in spiritu; Dei autem regnum in resurrectione futurum est. Ostendens ergo Lucas tertiam petitionem duarum superiorum esse quodammodo repetitionem, magis eam praetermittendo voluit intelligi. Deinde tres alias adjunxit; et primo de pane quotidiano, dicens: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 28 circa med.). In graeco dicitur *epiusion*, hoc est supersubstantialem. Non iste est panis qui vadit in corpus, sed ille panis vitae aeternae, qui animae nostrae substantiam fulcit. Latinus autem hunc quotidianum panem dicit, quem graeci dicunt advenientem. Si quotidianus ille est panis; cur post annum illum sumas, quemadmodum graeci in oriente facere consueverant? Accipe quotidie quod quotidie tibi prosit: sic vive quod quotidie merearis accipere. Mors Domini significatur, et remissio peccatorum. Qui vulnus habet, medicinam quaerit: vulnus est, quia sub peccato sumus; medicina est caeleste et venerabile sacramentum. Si quotidie accipis, quotidie tibi est hodie; Christus tibi quotidie resurgit: hodie est enim quando Christus resurgit. TITUS (1). Vel panis animarum divina est virtus afferens futuram vitam perennem, sicut panis ex terra prodiens vitam temporalem conservat. Cum autem quotidianum dixisset, divinum qui advenit et futurus est, significat; quem nobis hodie praestari requirimus, poscentes quoddam ejus principium atque gustum, quando spiritus in nobis inhabitans virtutem operatur, quae superat omnem virtutem humanam; puta castitatem, humilitatem etc. CYRILLUS (2). Putant autem forsan aliqui indecens (3) esse, sanctos a Deo quaerere corporalia; et ob hanc causam applicant quod dicitur, ad spiritualem considerationem (4). Ego autem concedam quod oportet sanctos praecipue satagere ad obtinenda spiritualia dona; illud tamen decet inspicere quod irreprehensibiliter petunt, Domino praecipiente, panem communem: ex eo enim (5) quod panem jussit quaerere, idest quotidianum alimentum, videtur quod nihil concedat eos habere, sed magis honestam colere paupertatem: non enim est habentium panem petere, sed oppressorum penuria. BASILIUS (6). Quasi dicat: Panem quotidianum, qui nostrae substantiae competit ad vitam diurnam, non tibi ipsi commendes; sed ad Deum causa ejus refugias, exponens ei necessitatem naturae. CHRYSOSTOMUS (hom. 24 in Matth.). Postulanda ergo sunt divinitus necessaria vitae, non ciborum diversitates et vina odorifera, et cetera quae delectant guttur, onerant autem ventrem, et mentem perturbant; sed panis, qui potest substantiam corporis sustentare; et illum qui nobis hodie tantummodo sufficit, ut de crastino non cogitemus. Unam autem (7) solam petitionem sensibilem quaerimus, ut praesentibus non affigamur (8). GREGORIUS Nyssenus (9). Postquam autem per bona opera fiduciam sumere docuit, consequenter remissionem reatuum docet implorare: sequitur enim: *Et dimitte nobis peccata nostra*. TITUS (10). Hoc autem (11) additum est necessario, pro eo quod nullus sine peccato reperitur, ne impediamur a sacra participatione propter humana peccata. Cum enim teneamur exhibere Christo omnimodam sanctitatem, qui Spiritum sanctum habitare facit in nobis, redarguendi sumus, si non observemus ei templum mundum. Huic autem defectui subvenitur per Dei bonitatem indulgentem humanae fragilitati peccatorum punitionem. Hoc autem juste fit a justo Deo, quando nos quasi debitoribus relaxamus, his scilicet qui nobis nocuerunt, et debita non exhibuerunt: unde subditur: *Siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis*. CYRILLUS (12). Vult enim, ut ita loquar, patientiae quam homines colunt, imitatorem fieri

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit P. Nicolai*).
(4) In Catena Graec. PP. ex hom. 20 in Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In orat. domin. serm. 15 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* aliquid indecens.
(4) *Al.* professionem.
(5) *Al.* *deest* enim
(6) In Regulis brevioribus ad interrogat. 252 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* *omittitur* autem.
(8) *Al.* affligamur.
(9) In orat. domin. serm. 5 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(10) In Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(11) *Al.* etiam.
(12) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

Deum, ut qualem ipsi exhibuerunt conservis bonitatem, talem pari lance recipere petant a Deo, qui juste recompensat (1), et novit omnium misereri (2). CHRYSOSTOMUS (3). Haec igitur animadvertendo (4) grates agendae sunt debitoribus nostris: fiunt enim nobis, si sapimus, causa indulgentiae maximae; et pauca exhibentes, plurima reperiemus: nam et nos multa debemus et magna debita Domino; quorum si minimam partem a nobis vellet exigere, jam periissemus. AUGUSTINUS de ver. Dom. (serm. 28). Debitum autem quid est nisi peccatum? Ergo si non accepisses alieni fenoris pecuniam, non haberes; et ideo peccatum tibi imputatur. Habuisti enim pecuniam, cum qua dives nascereris (5), ad imaginem et similitudinem factus Dei; sed perdidisti quod habebas; sicut dum arrogantiam desideras vindicare, perdidisti humilitatis pecuniam; accepisti a diabolo debitum, quod non erat necessarium: cautionem tuam tenebat inimicus; sed eam Dominus crucifixit, et suo cruore delevit. Potens est autem Dominus, qui abstulit peccatum, et debita nostra donavit, custodire nos adversus diaboli insidias, qui culpam generare consuevit: unde sequitur: *Et ne nos inducas in tentationem*, quam scilicet ferre non possumus. Sed quasi athleta talem vult tentationem, quam ferre possit humana conditio. TITUS (6). A diabolo enim non tentari est impossibile; sed ne a Deo relinquamur ad tentationes, hoc deprecamur. Quod autem ex permissione divina contingit, illud Deus quandoque facere dicitur in Scriptura; et secundum hoc, nisi prohibeat tentationis invalescentiam, quae supra nos est, tunc nos in tentationem inducit. MAXIMUS (7). Vel mandat Dominus ut petamus, *Ne nos inducas in tentationem*; idest, non permittas voluptuosarum et spontanearum tentationum nos experientiam pati. Jacobus autem docet, pro veritate certantes non remitti tentationibus (8) involuntariis et causativis laborum, dicens capit. 1: « Omne gaudium existimate, fratres mei, « cum in tentationes varias incideritis. » BASILIUS (9): Non tamen decet nos orando petere afflictiones corporales: universaliter enim praecepit orare, non subire tentationem; sed postquam aliquis subiit, expedit (10) a Domino petere virtutem perferendi, ut consummetur in nobis illud Matth. 10, « Qui sustinet usque ad finem, salvus erit » AUGUSTINUS in Ench. (cap. 116). At vero quod Matthaeus in ultimo posuit, « Sed libera nos a malo; » iste non posuit, ut intelligamus ad illud superius, quod de tentatione dictum est, pertinere: ideo quippe ait: « Sed libera, » non ait, Et libera; tamquam unam petitionem demonstrans: noli hoc, sed hoc. Sed sciat unusquisque in eo se liberari a malo quod non infertur in tentationem. AUGUSTINUS de verbis

(1) Al. juxta repensat.

(2) *Al. omittitur index Chrysostomi.*

(3) In Catena Graec. PP. et insinuatur ab illo passim homilia 19 et 62 in Matth., homilia 31 Oper. imperfec., homilia 27 in Genesim, hom. 1 in epist. ad Philemonem; sed iisdem praecise verbis non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* advertentes: *item* animadvertentes. *Corrigit autem Nicolai sic*: Haec igitur animadvertentes, gratias agere debemus debitoribus nostris.

(5) *Al.* nasceris.

(6) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(8) *Al.* in tentationibus.

(9) In Regulis brevioribus ad interrogat. 221 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(10) *Al.* expetit.

Dom. (cap. 28). Unusquisque enim petit ut a malo, hoc est ab inimico et peccato, liberetur; sed qui Deo se committit, diabolum non timet. « Si « enim Deus pro nobis, quis contra nos? » Rom. 8.

2. CYRILLUS (1). Docuerat (2) supra Salvator ad petitionem Apostolorum, qualiter oportet orare: poterat autem contingere eos qui hoc salutare documentum receperant, effundere quidem preces juxta traditam formam, sed negligenter et remisse hoc facere; deinde cum non exaudirentur per primam vel secundam orationem, desistere ab orationibus. Itaque ne hoc pateremur, per modum parabolae manifestat, quod pusillanimitas in orationibus damnosa est. Utilissimum vero est in eis patientiam habere: unde dicitur: *Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum?* THEOPHYLACTUS. Amicus iste Deus, qui omnes amat, et omnes salvos vult fieri. AMBROSIUS (de exemplo Domini ind. discip. ad orat.). Quis etiam est nobis amicior quam qui pro nobis corpus suum tradidit? Datur autem nobis hic alius praecepti modus, ut omnibus momentis, non solum diebus, sed etiam noctibus, oratio deferatur: sequitur enim: *Et ibit ad illum media nocte*: sicut petiit David quando dixit (3) Psalm. 118: « Media nocte surgebam ad confitendum tibi: » neque enim timuit excitare dormientem quem scit semper esse vigilantem. Nam si ille tam sanctus, et qui regni erat necessitatibus occupatus, septies in die laudem Domino dicebat; quid nos facere debemus, qui eo amplius rogare debemus quo frequentius carnis ac mentis fragilitate delinquimus? (4). Quid (5) quod diligendo Dominum Deum tuum, non solum tibi sed etiam aliis poteris emereri? Sequitur enim: *Et dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit ad me de via, et non habeo quod ponam ante illum.* AUGUSTINUS de Ver. Dom. (sem. 29, aliq. a princ.). Quid autem sunt isti tres panes nisi mysterii caelestis alimentum? Fieri enim potest ut aliquis passus fuerit amicum aliquid interrogantem quod respondere non possit; et tunc se invenit non habere quando coactus est dare. Venit ergo tibi amicus de via hujus saeculi, in qua omnes velut peregrini transeunt, nec ullus quasi possessor manet; sed omni homini dicitur: « Transi, « da venturo locum: » Eccli. 29: aut forte de via mala, hoc est de vita mala, fatigatus nescio quis amicus tuus non inveniens veritatem, qua audita et percepta beatus fiat. Venit ad te tamquam ad Christianum, et dicit, Redde mihi rationem; et interrogat quod forte tu per simplicitatem fidei nesciebas; et non est unde reficias esurientem, et compelleris quaerere in dominicis libris: fortassis enim quod ille interrogavit, in libro positum est; sed obscurum est: ipsum Paulum aut Petrum, aut aliquem Prophetam interrogare non sineris: jam enim requiescit familia ista cum Domino isto suo: et saeculi hujus ignorantia valida est, hoc est nox media, et urget amicus esuriens, cui simplex fides non sufficit. Numquid deserendus est? Ergo ad ipsum Dominum, cum quo familia requiescit, pulsa orando; de quo subditur: *Et ille de intus respondens*

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* CHRYSOSTOMUS.

(3) *Al.* dicebat.

(4) *Al.* deliquimus.

(5) *Al. omittitur* Quid. *Nicolai autem legit.* Quod si diligas Dominum Deum tuum etc. *punctum apponendo affirmationis, non interrogationis.*

dicat: *Noli mihi molestus esse*. Qui differt dare, vult ut amplius desideres dilatum, ne vilescat cito datum. BASILIUS (1). Forsitan etiam ob hoc differt quasi ingeminans tui assiduitatem et frequentiam erga se, et ut agnoscas quid donum Dei sit, et in timore donata custodias. Quicquid enim aliquis multo labore acquirit, nititur custodire, ne cum illud perdiderit, suum laborem amittat. GLOSSA (ordinaria super illud, *Noli mihi molestus esse*). Non ergo aufert impetrandi licentiam; sed vehementius accendit desiderium orandi, ostensa difficultate consequendi: sequitur enim: *Jam ostium clausum est*. AMBROSIUS (ubi supra). Hoc est ostium quod aperiri sibi etiam Paulus exposcit, non solum suis, sed etiam populi orationibus obsecrans se juvari, ut aperiatur sibi ostium ad loquendum mysterium Christi. Et fortasse illud est ostium quod apertum vidit Joannes, cui dictum est Apocal. 6: « Ascende « huc, et ostendam tibi quae oportet fieri. » AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, cap. 21). Significatur ergo tempus famis verbi, cum intelligentia clauditur, et illi qui apostolicam sapientiam tamquam panem erogantes per orbem terrae praedicaverunt, jam sunt in secreta quiete cum Domino: et hoc est quod subditur: *Et pueri mei mecum sunt in cubili*. GREGORIUS Nyssenus. Opportune eos qui per arma justitiae impassibilitatem vindicaverunt sibi, pueros appellat, docens quod bonum, quod per studia in nobis acquiritur (2), ab initio fuerat in natura repositum: nam quando aliquis abrenuntians carni per rationem, exercitio vitae virtuose passionem confutavit, tunc quasi puer insensibiliter se habet erga passiones. Cubile autem requiem intelligimus salvatorum. GLOSSA. Et propter praemissa subdit, *Non possum surgere, et dare tibi*: quod est ad difficultatem impetrandi referendum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, cap. 21) Vel aliter. Amicus ad quem venitur media nocte, ut accommodet tres panes, utique ad similitudinem ponitur secundum quam quis rogat Deum in media tribulatione constitutus, ut ei tribuat intelligentiam Trinitatis, qua praesentis vitae consoletur labores. Ipsa enim angustia media nox est, qua cogitur vehementer instare. In tribus autem panibus etiam illud significatur, unius substantiae esse Trinitatem. Amicus autem veniens de via, intelligitur hominis appetitus, qui debet rationi servire: serviebat autem consuetudini temporali; quam viam vocat propter omnia transeuntia. Converso autem homine ad Deum, etiam ille appetitus a consuetudine revocatur. Sed si non consoletur interius gaudium de doctrina spirituali, qua Creatoris Trinitas praedicatur, magnae angustiae sunt in homine quem premit aerumna mortalis, cum ab his quae foris delectant praecipitur abstinentia, et intus non est refectio de laetitia doctrinae spiritualis: et (3) tamen orando efficitur ut accipiat desiderans intellectum a Domino, etiamsi homo desit per quem sapientia praedicetur: sequitur enim: *Et ille si perseveraverit pulsans: dico vobis, et si non dabit illi surgens eo quod amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios*. Comparatio est a minori: si enim amicus homo surgit de lecto et dat, non amicitia sed taedio compulsus; quanto magis Deus dat, qui sine taedio largissime donat quod petitur? AUGUSTINUS de verbis Dom. (serm. 29 inter princ. et med.) Cum autem perveneris ad tres panes, hoc est ad cibum et intelligentiam Trinitatis, habes et unde vivas, et unde pascas. Ne timeas, ne finias: non enim panis ille finietur, sed indigentiam tuam finiet: disce et doce, vive et pasce. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Media nox finis est vitae, in quo multi ad Deum adveniunt. Amicus autem est Angelus, qui accipit animam. Vel media nox est profundum tentationum, in quo constitutus petit a Deo tres panes, necessitatem scilicet corporis, animae et spiritus, per quae (1) in tentationibus non periclitamur. Amicus autem qui de via venit, ipse Deus est, qui in tentationibus nos probat: cui non habet quod apponat qui in tentatione infirmatur. Quod autem dicit, *Et clausa est janua*, intelligendum est, quod docet nos ante tentationes praeparatos esse; postquam vero tentationi incidimus (2), praeparationis janua clauditur, et imparati inventi, nisi Deus adjuvet, periclitamur.

3. AUGUSTINUS de ver. Dom. (serm. 29 parum a princ). Posita similitudine, adjunxit exhortationem Dominus, et omnino stimulavit nos quaerere, petere, pulsare, donec accipiamus quod petimus: unde dicit: *Et ego dico vobis: Petite, et dabitur vobis*. CYRILLUS (3). Quod dicit, *Dico vobis*, vim habet juramenti: Deus enim non mentitur. Quandocumque autem innuit audientibus aliquid cum juramento, ostendit inexcusabilem nostrae fidei parvitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. 34 in Matth. a med.). Per petitionem autem orationem ostendit; per inquisitionem vero studium et solicitudinem, cum subdit: *Quaerite, et invenietis*: quae enim quaeruntur, plurima cura indigent; quod maxime est in Deo. Plura namque sunt quae sensum nostrum impediunt. Sicut ergo aurum perditum quaerimus, sic Deum solicite perquiramus. Ostendit etiam quod quamvis non aperiat illico januam, tamen immorandum est: unde subdit: *Pulsate, et aperietur vobis*: quia si quaerens immoraberis, utique recipies; ob hoc reclusum est ostium ut faciat te pulsare: ideo non mox annuit ut exposcas. GRAECUS (4). Vel per hoc quod dicit, *Pulsate*, forsitan insinuat petere cum effectu: pulsat enim aliquis manu; boni autem operis signum est manus. Vel haec tria possunt aliter distingui: virtutis enim initium est petere notam fieri viam veritatis; secundus vero gradus est quaerere qualiter oporteat transire per viam; tertius gradus est ut cum virtutes attigerit, pulset ad ostium, ut intret spatiosam cognitionem: quae omnia orando aliquis acquirit. Vel petere quidem est orare; quaerere vero, per bona opera agere orationi condigna; pulsare autem est orationi immorari, nec desistere. AUGUSTINUS de ver. Dom. (ser. 29 non procul a princ.). Non autem nos tantum hortaretur ut peteremus, nisi dare vellet. Erubescat humana pigritia: plus vult ille dare quam nos accipere. AMBROSIUS (lib. et titulo ubi supra). Qui autem promittit aliquid, spem debet afferre promissi, ut mandatis (5) obedientia deferatur, promissis fides: et ideo subdit: *Omnis enim qui petit ac-*

(1) In Constit. monast. cap. 1 versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* acquiritur.
(3) *Al. omittitur conjunctio* et.

(1) *Al.* per quem.
(2) *Nicolai legit* in eas incidimus.
(3) In Cat Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Idest Severus Antiochenus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al* ut momentis.

cipit, et qui quaerit invenit, et pulsanti aperietur. ORIGENES (1). Quaeret autem aliquis qualiter quidam orantes non exaudiantur. Ad quod dicendum, quod quicumque recto tramite ad quaerendum accedit, nil omittens ex his quae conferunt ad petitorum obtentum, accipiet revera quod precatus est dari sibi: si qui autem divertat (2) a proposito debitae petitionis, cum non petat ut decet, non petit: quo fit ut cum non recipiat, quod hic dicitur, non falsificetur: nam et magistro dicente, Quicumque veniet ad me, assequetur disciplinarum peritiam, adire magistrum realiter accipimus, hoc est ut ferventer et diligenter vacet documentis ipsius: unde et Jacobus dicit cap. 4: « Petitis et non accipitis, « eo quod male petatis, » scilicet causa voluptatum vanarum. Sed dicet aliquis: Immo cum aliqui rogant pro divina notitia obtinenda et recuperatione virtutum, non obtinent. Cui dicendum, quod non propter se bona petiverunt accipere, sed ut commendentur per ea. BASILIUS (3). Si quis etiam ob torporem exhibeat se desideriis, et traditor sui fiat in manus hostium; hunc Deus nec adjuvat nec exaudit, eo quod per peccatum alienum se fecit a Deo. Decet ergo offerre quidem quicquid interest sua: clamare autem ad Deum, ut adjuvet eum. Est autem divinum subsidium implorandum non remisse, nec mente huc illucque vagante; eo quod talis non solum non impetrabit quod petit, sed magis Dominum irritabit: nam si aliquis coram Principe stans, fixum habet et intrisecum et extrinsecum oculum, ne forsitan puniatur: quanto magis coram Deo attentum ac tremebundum oportet assistere ? Si vero debilitatus a peccato fixe nequis orare, quantumcumque potes te ipsum cohibeas, ut stando coram Deo ad eum dirigas intellectum; et Deus ignoscit, eo quod non ex negligentia, sed ex fragilitate non potes, ut oportet, assistere coram Deo. Si sic ergo teipsum compellis, ne discedas donec accipias. Ideo ergo quandoque petis et non accipis, quia perperam postulasti, vel infideliter, vel leviter, vel non conferentia tibi, vel destitisti. Saepius autem quidam obviant dicentes: quare oramus ? An ignorat Deus quibus opus est nobis ? Novit quippe, et omnia spiritualia uberius dat nobis, et antequam postulemus; sed opera virtutis et regnum caelorum oportet prius optare, optantem vero quaerere, ingerentem per fidem et patientiam quicquid interest sua, in nullo delicto redargutum a propria conscientia. AMBROSIUS (ubi supra a med.). Ergo praeceptivus locus frequenter orandi spes est impetrandi. Ratio autem persuadendi prius fuit in praecepto, postea fit in exemplo, quod ostendit subdens: *Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi ?* CYRILLUS (4). In quo instruit nos Salvator quiddam necessarium: frequenter enim inconsulto, voluptatum impetu, irruimus ad perniciosa desideria. Cum igitur aliquid talium a Deo petimus, nequaquam impetrabimus: ad quod ostendendum utitur patenti exemplo ex his quae penes nos sunt: cum enim filius tuus petit panem, gratanter propinas, quia cibum petit opportunum; quando vero sensus penuria lapidem poscit ut comedat, non affers ei, sed potius prohibes eum a nocivo desiderio: ut sit sensus: *Quis autem ex vobis patrem petit panem*, quem scilicet pater dat: *numquid lapidem dabit illi ?* scilicet si petierit. Eadem quoque ratio est in serpente et pisce, de quo subdit: *Aut piscem; numquid pro pisce serpentem dabit illi ?* Et similiter in ovo et scorpione, de quo subdit: *Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem ?* ORIGENES (1). Tu tamen attende, si panis quidem est animae cibus in cognitione (2), sine quo non contingit salvari; puta perspicax ratio vitae debitae: piscis autem est amor disciplinae: puta mundi constitutionem agnoscere, elementorum effectum, et quaecumque consequenter disserit sapientia. Itaque nec vice panis Deus propinat lapidem (3), quem volebat diabolus a Christo manducari; nec vice piscis serpentem, quem comedunt Æthiopes, indigni pisces comedere; nec similiter dat vice nutritivi et utilis (4) non comestibilia et nociva: quod refertur ad scorpionem et ovum. AUGUSTINUS de qu. Evang (lib. 2, cap. 22). Vel potius intelligitur caritas propter majorem appetitum et (5) tam necessarium ut sine illa cetera nihil sint, sicut sine pane mensa est inops: cui contraria est cordis duritia, quam lapidi comparavit. Piscis autem intelligitur fides invisibilium vel propter aquam baptismi, vel quia de invisibilibus locis capitur. Quod etiam fides hujus mundi fluctibus circumjactata non frangitur, recte pisci comparatur: cui contrarium posuit serpentem propter venena fallaciae. quae (6) etiam primo homini male suadendo praeseminavit. In ovo intelligitur spes: ovum enim nondum est fetus perfectus, sed fovendo (7) speratur: cui contrarium posuit scorpionem, cujus aculeus venenatus retro timendus est, sicut contrarium spei est retrospicere (8), cum spes futurorum in illa quae ante sunt se extendat. AUGUSTINUS de ver. Dom. (ser. 29). Quanta tibi loquitur mundus, quanta post dorsum strepit, ut retro respicias ? O munde immunde, quid strepis, quid avertere conaris ? Tenere vis periens; quid faceres si maneres ? Quem non deciperes dulcis, si amarus alimenta mentiris ? CYRILLUS (9). Ex praemisso autem exemplo concludit: *Si ergo vos, cum sitis mali*, idest cum mentem susceptivam pravitatis geratis, non autem uniformem et fixam in bono, sicut Deus. BEDA (lib. 3 in Luc. par. ante fin.). Vel malos vocat saeculi amatores, qui dant illa quae secundum sensum suum judicant bona; quae etiam in sua natura sunt bona, et ad usum infirmae vitae pertinent: unde subdit: *Nostis bona data dare filiis vestris.* Apostoli etiam, qui merito electionis bonitatem humani generis excesserant, superae bonitatis respectu, mali esse dicuntur: quia nihil per semetipsum bonum, nisi deitas sola. Quod vero subditur, *Quanto magis Pater vester de caelo dabit spiritum bonum petentibus se ?* Pro quo Matthaeus posuit cap. 7: « Dabit bona petentibus se: » ostendit Spiritum sanctum plenitudinem donorum (10) Dei: quia omnes utilitates quae ex donorum Dei gratia susci-

(1) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* divertens.
(3) In Constit. cap. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibid (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* in cogitatione.
(3) *Al.* laudem.
(4) *Al.* nec simpliciter dat vitae nutritivae et utilis etc.
(5) *Al. omittitur* et.
(6) *Al.* quam.
(7) *Al.* vovendo.
(8) *Al.* retro respicere.
(9) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(10) *Al.* bonorum. *P. Nicolai legit* plenitudinem esse donorum Dei.

piuntur, ex isto fonte emanant. ATHANASIUS (1). Nisi autem Spiritus sanctus esset de substantia Dei, qui solus est bonus, nequaquam hic appellaretur bonus, quando Dominus renuit dici bonus in eo quod homo factus est. AUGUSTINUS de verb. Dom. (ser. 29). Ergo, avare, quid quaeris? Aut si aliud petas; quid tibi sufficiat, cui Deus (2) non sufficit?

4. GLOSSA (3). Promiserat Dominus quod spiritus bonus daretur orantibus; cujus quidem beneficium subsequenti miraculo demonstrat: unde dicitur: *Et erat Jesus ejiciens daemonium, et illud erat mutum.* THEOPHYLACTUS (super *Et illud erat mutum*). Cophos (Κωφός), quem latini interpretantur mutum, apud graecos frequenter dicitur, qui non loquitur (4): dicitur etiam et qui non audit; sed magis proprie qui nec audit nec loquitur. Qui autem a nativitate non audivit, ex necessitate non loquitur: ea enim loquimur quae auditum loqui docemur. Si quis tamen ex aliqua passione superveniente auditum amiserit, hunc nihil prohibet loqui. Qui autem Domino oblatus fuit, et mutus erat lingua, et surdus auditu. TITUS (5). Mutum autem vel surdum dicit daemonium quod hanc ingerit passionem quod non audiatur divinum verbum. Nam daemones auferentes aptitudinem humani affectus, obtundunt animae nostrae auditum. Idcirco venit Christus ut ejiciat daemonium, et audiamus verbum veritatis: unum enim sanavit, ut universalem praegustationem faciat humanae salutis: unde sequitur: *Et cum ejecisset daemonium, locutus est mutus.* (6) REMIGIUS. Daemoniacus autem iste apud Matthaeum non solum mutus, sed et caecus fuisse narratur. Tria igitur signa simul in uno homine perpetrata sunt. Caecus videt, mutus loquitur, possessus a daemone liberatur: quod quotidie completur in conversione (7) credentium, ut expulso primum daemone, fidei lumen aspiciant; deinde ad laudes Dei tacentia prius ora laxentur. CYRILLUS (8). Hoc autem miraculo peracto, extollebat eum multitudo praeconiis, et gloria quae Deum decet: unde sequitur: *Et admiratae sunt turbae.* BEDA. Turbis autem, quae minus eruditae videbantur, Domini semper facta mirantibus, Scribae et Pharisaei vel negare vel sinistra interpretatione pervertere laborabant; quasi non divinitatis, sed immundi spiritus opera fuissent: unde sequitur: *Quidam autem ex eis dixerunt: in Beelzebub principe daemoniorum ejicit daemonia.* Beelzebub Deus erat Accaron: nam Beel quidem ipse Baal, Zebub autem musca vocatur. Dicit autem Beelzebub, quasi vir muscarum; ex cujus spurcissimo ritu principem daemoniorum cognominabant. CYRILLUS (9). Alii vero paribus stimulati livoris aculeis, petebant ab eo caeleste videre portentum: unde sequitur: *Alii tentantes signum de caelo quaerebant ab eo*; quasi dicerent: Quamvis ab homine daemonium ejeceris, non tamen hoc est divinae operationis argumentum: nondum enim vidimus aliquid prioribus simile miraculis: Moyses enim transduxit populum per medium maris; Josue vero successor ejus solem retardavit in Gabaon; tu vero nihil horum ostendisti. Quaerere enim prodigia de caelo innuit, quod hujusmodi cogitationibus tunc temporis afficiebantur erga Christum.

5. CHRYSOSTOMUS (hom. 42 in Matth.). Cum Pharisaeorum suspicio irrationabilis esset, metu multitudinis non audebant eam divulgare, sed in animo suo eam vertebant; unde dicitur: *Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in se divisum desolabitur: et domus supra domum cadet.*) BEDA (cap. 48 in Lucam). Non ad dicta, sed ad cogitata respondit; ut vel sic compellerentur credere potentiae ejus, quae cordis videbat occulta. CHRYSOSTOMUS (1) (hom. 42 in Matth.). Non autem respondebat ex Scripturis, quia non attendebant, falso (2) eas exponentes; sed ex his respondet quae communiter accidunt. Domus enim et civitas si fuerit divisa, velociter dissipatur, et etiam regnum, quo nihil est validius: firmat enim regna et domos subditorum concordia. Si ergo, inquit, ego per daemonem daemonia ejicio, dissensio inter eos est, et perit virtus eorum: unde subdit: *Si autem et satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus: quia dicitis me in Beelzebub ejicere daemonia?* Non enim satanas sibiipsi repugnat, nec suis satellitibus nocet, sed potius statuit regnum suum. Restat ergo quod divina virtute conteram satanam. AMBROSIUS (lib. 7 in Luc. de arg. pharis.). In hoc etiam ostendit regnum suum individuum esse, atque perpetuum; et ideo qui non in Christo spem gerunt, sed in principe daemoniorum ejicere daemones opinantur, eos regni negat esse perpetui; quod spectat etiam ad populum Judaeorum. Quomodo enim potest regnum Judaeorum esse perpetuum, quando a legis populo Jesus negatur, qui ex lege debetur? Ita ex parte se fides Judaicae plebis impugnat, impugnando dividitur (3), dividendo dissolvitur; et ideo regnum Ecclesiae manebit aeternum, quia individua fides corpus est unum. BEDA (cap. 48 in Lucam). Regnum etiam Patris et Filii et Spiritus sancti non est divisum, quod est aeterna stabilitate mansurum. Desistant igitur Ariani juniorem Patre Filium, Filio vero Spiritum sanctum dicere: quia quorum unum est regnum, horum est et una majestas. CHRYSOSTOMUS (hom. 42 in Matth.). Haec est prima solutio; secunda vero, quae est de discipulis, quam ponit subdens: *Si autem ego in Beelzebub ejicio daemonia, filii vestri in quo ejiciunt?* Non dicit, Discipuli mei, sed *filii vestri*, volens eorum permulcere furorem. CYRILLUS (4). Judaei namque, et a Judaeis, secundum carnem, exorti sunt Christi discipuli: qui potestatem in spiritus immundos adepti erant a Christo, et oppressos ab eis in nomine Christi liberabant. Cum ergo filii vestri satanam in nomine meo conterunt, quomodo non habet multam amentiam, dicere me a Beelzebub virtutem habere? Damnabimini igitur ex fide natorum vestrum: unde subditur: *Ideo ipsi judices vestri erunt.* CHRYSOSTOMUS (hom. 42 in Matth.). Quoniam enim ex vobis emanantes mihi obediunt, liquet quod condemnabunt operantes contraria. BEDA. Vel aliter. Filios

(1) Dialog. 1 de Trinitate (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* Dominus.
(3) Non est in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Duo Veneta exempla supra citata et Antuerpiense habent:* Dicitur autem mutus ut in pluribus qui non loquitur. *P. autem Nicolai legit* dicitur autem Cophos ut in pluribus etc.
(5) In Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* BEDA, *quem habet etiam P. Nicolai.*
(7) *Al.* in confessione.
(8) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* CYRILLUS.
(2) *Al. Nicolai legit* non attendebat illis, falso etc.
(3) *Al.* impii gloria dividitur.
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

Judaeorum exorcistas gentis illius significat, qui ad invocationem Dei ejiciebant daemones; quasi dicat: Si expulsio daemonum in filiis vestris Deo, non daemonibus deputatur; quare in me idem opus non eamdem habeat causam? *Ergo ipsi vestri judices erunt,* non potestate, sed operatione, dum illi expulsionem daemonum Deo assignant, vos Beelzebub principi daemoniorum CYRILLUS (1). Postquam ergo quod dicitis, calumniae notam habet, manifestum est quod in spiritu Dei ejicio daemonia: unde subdit: *Porro si in digito Dei ejicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei.* AUGUSTINUS de consens. Evang (lib. 3, cap. 38). Quod Lucas digitum Dei dicit, ubi Matthaeus dixit spiritum, ab eadem sententia non recedit; quin potius et aliquid docet, ut noverimus quemadmodum intelligamus ubicumque Scripturarum legerimus digitum Dei. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 17). Dicitur autem Spiritus sanctus digitus Dei, propter partitionem (2) donorum, quae in eo dantur unicuique propria, sive hominum, sive Angelorum: in nullis enim membris nostri magis apparet partitio quam in digitis. CYRILLUS (3). Vel Spiritus sanctus dicitur digitus Dei: Filius enim manus et brachium Patris dictus est: operatur enim Pater cuncta per eum. Sicut igitur digitus non est alienus a manu, sed ei naturaliter insitus; sic Spiritus sanctus consubstantialiter connexus est Filio, et per eum omnia Filius operatur. AMBROSIUS (lib. et cap. ubi supra). Nec tamen tibi membrorum compactione nostrorum portio quaedam videatur facienda virtutis: individuae enim rei non potest esse divisio: et ideo ad formam unitatis, non ad distinctionem potestatis referenda digiti nuncupatio est. ATHANASIUS (contra Arianos orat. 2). Ad praesens autem non renuit Dominus gratia suae humanitatis dicere se mitiorem Spiritu sancto, dicens se in eo daemones ejicere, quasi non sufficiente humana natura ad daemonum expulsionem, nisi virtute Spiritus sancti. CYRILLUS (4). Et ideo convenienter dicitur: *Pervenit in vos regnum Dei;* idest, si ego, homo existens, in Spiritu divino ejicio daemones, ditata est humana natura in me, et advenit regnum Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. 42 in Matth.). Dicit autem, *Super vos,* ut eos attraheret; quasi dicat: Si vobis adveniunt prospera, cur vestra bona fastiditis? AMBROSIUS (lib. et cap. ut sup. circa med.). Simul ostendit etiam imperialem quamdam esse Spiritus sancti potestatem, in quo regnum est Dei; nos quoque, in quibus habitat Spiritus, esse regalem domum. TITUS (5). Vel dicit, *pervenit in vos regnum Dei,* ut intelligatur, pervenit contra vos, non pro vobis: horrendus enim est perfidis (6) Christi secundus adventus.

6. CYRILLUS (7). Quia necessarium erat per multas considerationes detrahentium retractare sermonem, utitur nunc exemplo manifestissimo, quod demonstrat volentibus intueri, quod principem hujus saeculi virtute sibi insita vicit, dicens: *Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quae possidet.* CHRYSOSTOMUS (homil. 42 in Matth. circa med.). Fortem vocat diabolum, non quia naturaliter hujusmodi sit, sed innuens antiquam ejus tyrannidem, quam pusillanimitas nostra causavit. CYRILLUS (1). Erat enim ante Salvatoris adventum violentia multa, rapiens alienos greges, scilicet Dei, et quasi ad proprium ducens ovile. THEOPHYLACTUS. Arma autem ejus sunt omnes species peccatorum, in quibus confidens invaluit contra homines. BEDA (cap. 68 in Lucam). Atrium vero illius mundum vocat, qui in maligno positus est, in quo usque ad Salvatoris adventum potiebatur imperio: quia in cordibus infidelium sine ulla contradictione quiescebat; sed fortiori potentia Christus victor omnes homines liberando, ipsum ejecit: unde subditur: *Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet.* CYRILLUS (2). Postquam enim Dei summi Verbum, totius fortitudinis dator, et Dominus virtutum, factum est homo, invasit illum, et arma ejus abstulit. BEDA (super *arma ejus auferet*). Sunt ergo arma ejus astutiae dolique nequitiae spiritualis; spolia vero ejus ipsi homines sunt ab eo decepti. CYRILLUS (3). Nam qui dudum irretiti fuerant ab eo Judaei in divinam ignorantiam et errorem, evocati sunt per sanctos Apostolos ad notitiam veritatis, et oblati sunt Deo Patri per fidem adhibitam Filio. BASILIUS (4). Distribuit etiam spolia, exhibens fideles custodias (5) Angelorum ad hominum salutem. BEDA (ubi supra). Victor etiam Christus spolia distribuit, quod est insigne triumphantis: quia captivam ducens captivitatem, dedit dona hominibus; quosdam quidem Apostolos, alios Evangelistas, hos Prophetas, illos pastores ordinans et doctores. CHRYSOSTOMUS (homil. 42 in Matth. circa med.). Deinde ponitur quarta solutio, cum subditur: *Qui non est mecum, adversum me est;* quasi dicat: Ego volo homines offerre Deo, satanas autem contrarium. Qualiter ergo qui mihi non cooperatur, sed dissipat quae mea sunt, tam mihi consentaneus fieret ut una mecum ejiceret daemones?

Sequitur: *Et qui non colligit mecum, dispergit.* CYRILLUS (6). Quasi dicat: Ego veni ut filios Dei ab eo dispersos congregem; at ipse satanas, cum mecum non sit, quae collegi et salvavi, tentat dispergere. Qualiter ergo qui meis dispensationibus refragatur, virtutem mihi ministrat? CHRYSOSTOMUS (hom. 42 in Matth a med.). At si quis non cooperatur, adversarius est; multo magis qui obstat. Videtur tamen mihi et Judaeos ad praesens sub aenigmate tangere, ordinans eos cum diabolo: nam et ipsi agebant contra eum, et dispergebant quos congregabat.

7. CYRILLUS (7). Post praemissa ostendit Dominus unde contigit populo Judaeorum ut ad hujusmodi (8) opiniones laberentur de Christo, dicens: *Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quaerens requiem.* Quod enim hoc exemplum ad Judaeos spectet, Matthaeus cap. 12, expressit dicens: « Sic erit et generationi huic « pessimae. » Quamdiu enim erant in Ægypto viventes ritu Ægyptiorum, inhabitabat in eis spiritus

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* participationem.
(3) In Thesauro lib. 13, cap 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Matthaeum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Nicolai addit* Christianis.
(7) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Joan. lib. 10, cap. 11 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Isai. 18 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* custodiat.
(6) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) *Al.* hujus.

malignus; qui expulsus est ab eis, quando mactaverunt agnum in figura Christi, et liniti sunt ejus sanguine, et sic evitaverunt destructorem. AMBROSIUS (lib. 7 in Luc. in cap. de arg. quibus Pharisaei etc.). Itaque in uno homine totius populi Judaici comparatio est a quo per legem spiritus immundus exierat. Sed quia in Gentibus, quorum corda prius arida erant, sed postmodum per baptisma rore Spiritus humescebant, propter fidem Christi requiem diabolus invenire non potuit (immundis enim spiritibus Christus incendium est); ideo regressus est ad plebem Judaeorum: unde sequitur: *Et non inveniens, dicit: Revertar in domum meam unde exivi.* ORIGENES (1). Idest ad eos qui sunt ex Israel; quos vidit nihil divinum in se continentes, sed desertos et vacantes habitationi ejus: unde sequitur: *Et cum venerit, invenit eam scopis mundatam.* AMBROSIUS (ubi supra). Forensi enim et perfunctoria specie compta animo manet (2) interiore pollutior: neque enim sacri fontis irriguo aut abluebat aut restinguebat (3) ardorem: meritoque ad eam spiritus redibat immundus, adducens secum septem spiritus nequiores: unde sequitur: *Et tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se; et ingressi habitant ibi*: quoniam scilicet in hebdomada legis et octavae mysterium commisit (4). Itaque, ut nobis multiplicatur septiformis Spiritus gratia; ita illis immundorum spirituum omnis cumulatur injuria; universitas enim hoc numero aliquoties comprehenditur. CHRYSOSTOMUS (hom. 44 in Matth. a med.). Incolunt autem animas Judaeorum daemones pejores prioribus: nam tunc temporis in Prophetas saeviebant, nunc vero ipsi Domino Prophetarum injuriantur; atque ideo a Vespasiano et Tito pejora passi fuerunt quam in Ægypto et in Babylone: unde sequitur: *Et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.* Tunc etiam aderat eis divina provisio et gratia Spiritus sancti; nunc vero etiam hac cura privantur; propter quod virtutis major penuria nunc, et aerumna intentior, et daemonum exactio saevior. CYRILLUS (5). Sunt etiam *novissima pejora prioribus*, secundum illud apostolicum 2 Pet. 2: « Melius « erat eis veritatis viam non cognoscere, quam post « agnitam retro ire. » BEDA (cap. 48 super *Cum spiritus immundus*). Potest etiam hoc accipi de haeretico quolibet vel schismatico, vel etiam malo catholico, de quo, tempore baptismatis, spiritus exierat immundus, locaque inaquosa peragrat; idest, corda fidelium, quae a mollitie fluxae cogitationis expurgata sunt, callidus (6) insidiator explorat, si quos ibi nequitiae suae gressus figere possit. Dicit autem: *Revertar in domum meam unde exivi*: in quo timendum est ne culpa, quam in nobis extinctam credebamus, per incuriam nos vacantes opprimat. Invenit autem eam scopis mundatam, hoc est gratia baptismatis a peccatorum labe castigatam, sed nulla boni operis industria cumulatam. Per septem autem malos spiritus, quos assumit, universa vitia designat. Nequiores autem dicuntur, quia non solum habebit illa septem vitia quae septem spiritualibus sunt contraria virtutibus, sed etiam per hypocrisim ipsas se virtutes habere simulabit. CHRYSOSTOMUS (hom. 45 in Matth.). Non solum autem illis, sed et nobis fore dicta accipiamus quae sequuntur. *Et erunt novissima hominis illius pejora prioribus*: quia si illustrati et a pristinis malis remoti, denuo redimus ad eamdem nequitiam, gravior deinceps erit poena sequentium peccatorum. BEDA (cap. 48 in Luc.). Posset etiam simpliciter intelligi, Dominum haec ad distinctionem suorum et satanae operum adjunxisse, quod scilicet ipse semper polluta mundare, satanas vero mundata gravioribus sordibus contaminare festinet.

8. BEDA (cap. 48 in Lucam). Scribis et Pharisaeis Dominum tentantibus, simul et blasphemantibus, incarnationem ejus magna fiducia quaedam mulier confitetur: unde sequitur: *Factum est autem cum haec diceret, extollens vocem quaedam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portavit, et ubera quae suxisti*: ubi et praesentium (1) calumniam, et futurorum confundit haereticorum perfidiam; nam sicut tunc Judaei, sancti Spiritus opera blasphemando, verum Dei Filium negabant; sic haeretici postea negando Mariam semper virginem, Spiritus sancti cooperante virtute, nascituro unigenito Deo carnis suae materiam ministrasse, verum consubstantialemque Patri Filium hominis fateri non debere dixerunt. Sed si caro Verbi Dei secundum carnem nascentis, a carne Virginis matris pronuntiatur extranea; sine causa venter qui eum portasset, et ubera quae lactassent, beatificantur (2). Qua vero consequentia ejus lacte credatur nutritus ex cujus semine negatur conceptus; cum ex unius et ejusdem fontis origine, secundum physicos, uterque liquor (3) manare perhibetur? Non autem tantummodo eam quae Verbum Dei corporaliter generare meruerat, sed et omnes qui idem Verbum spiritualiter auditu fidei concipere, et boni operis custodia vel in suo vel in proximorum corde parere et quasi alere studuerint, asserit esse beatos: sequitur enim: *At ille dixit: Quinimmo beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.* CHRYSOSTOMUS (homil. 45 in Matth.). Non fuit hoc responsum repudiantis matrem, sed ostendentis quod nihil ei partus profuisset, nisi valde bona et fidelis fuisset. Ceterum si Mariae non proderat sine virtutibus animae Christum ab ea ortum traxisse: multo magis nobis sive patrem sive fratrem sive filium virtuosum habeamus, nos autem absistamus (4) ab illius virtute, nequaquam hoc prodesse valebit. BEDA (cap. 49 in Lucam) Eadem autem Dei genitrix et inde quidem beata, quia Verbi incarnandi ministra est facta temporalis; sed inde multo beatior, quia ejusdem semper amandi custos manebat aeterna. Hac etiam sententia sapientes Judaeorum percutit, qui Verbum Dei non audire et custodire, sed negare et blasphemare quaerebant.

9. BEDA (cap. 49 in Lucam). Duplici Dominus fuerat quaestione pulsatus. Quidam enim calumniabantur eum in Beelzebub ejecisse daemonia, quibus hactenus est responsum; et alii tentantes, signum de caelo quaerebant ab eo, quibus ab hinc

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* et perfunctorie (*item* perfunctoris) specie comperta ab imo, manet etc.
(3) *Al.* restringebat.
(4) *Legit Nicolai* Mysterium sacrilega mente commisit.
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* callidius.

(1) *Nicolai ex Beda addit* procerum.
(2) *Al.* beatificabitur.
(3) *Al* vigor.
(4) *Al* sive filium, virtuosumque habeamus, nos autem obsistamus ab illius virtute etc.

respondere incipit; unde sequitur: *Turbis autem concurrentibus, coepit dicere: Generatio haec, generatio nequam est.* AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Ut scias synagogae populum deformari, ubi Ecclesiae beatitudo laudatur. Sicut autem fuit Jonas signum Ninivitis, ita erit et Filius hominis Judaeis: unde subditur: *Signum quaerit; et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae Prophetae.* BASILIUS (1). Signum est res in propatulo posita alicujus occulti continens in se declarationem; sicut Jonae signum descensum ad inferos ac iterum ascensum Christi, et (2) resurrectionem a mortuis repraesentat: unde subditur: *Nam sicut Jonas fuit signum Ninivitis, ita et Filius hominis generationi isti.* BEDA (super *Signum non dabitur*). Signum eis tribuit, non de caelo, quia indigni erant videre; sed de profundo inferni; signum scilicet incarnationis, non divinitatis; passionis, non glorificationis. AMBROSIUS (ubi supra). Ut autem Jonae typus signum (3) dominicae passionis est, ita etiam gravium, quae Judaei commiserunt, testificatio peccatorum est. Simul advertere licet et majestatis oraculum, et pietatis judicium: namque Ninivitarum exemplo et denuntiatur supplicium, et remedium demonstratur; unde etiam debent Judaei non desperare indulgentiam, si velint agere poenitentiam. THEOPHYLACTUS (super *Nisi Jonae Prophetae*). Sed Jonas post exitum suum a ventre ceti, sua praedicatione Ninivitas convertit; Christo vero resurgenti Judaeorum generatio non credidit: unde praejudicium fuit eis; de quo praejudicio subdit duplex exemplum, cum dicitur: *Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus. et condemnabit illos.* BEDA (super *Regina Austri*). Non utique potestate judicii, sed comparatione facti melioris: unde sequitur: *Quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis; et ecce plusquam Salomon hic. Hic* in isto loco non pronomen est, sed adverbium loci, et significet: idest, in praesentiarum inter vos conversatur qui incomparabiliter est Salomone praestantior. CYRILLUS (4). Non autem dixit, Major Salomone ego sum; ut persuadeat nobis humiliari, etsi fecundi sumus spiritualium gratiarum; quasi dicat: Festinavit ad audiendum Salomonem mulier barbara, per tam longum iter, auditura scientiam visibilium animantium, et vires herbarum; vos autem cum assistatis et audiatis de invisibilibus et caelestibus ipsam sapientiam vos instruentem, et verba signis et operibus comprobantem; alienamini contra verbum, et miracula insensibiliter praeteritis. BEDA (cap. 49 in Lucam). Si autem regina Austri, quae electa esse non dubitatur, surget in judicio cum reprobis, ostenditur una cunctorum, bonorum scilicet malorumque resurrectio mortalium: et hoc non juxta fabulas Judaeorum mille annis ante judicium, sed in ipso esse futura judicio. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). In hoc quoque Judaeorum plebem damnans, Ecclesiae mysterium vehementer exprimit, quae in Regina Austri per studium percipiendae sapientiae de totius orbis finibus congregatur, ut pacifici Salomonis verba cognoscat: regina plane, cujus regnum est indivisum, de diversis et distantibus populis in unum corpus assurgens. GREGORIUS Nyssenus (1). Sicut autem illa regina erat Æthiopum, et longe distans; sic in principio nigra erat Ecclesia Gentium, et multum distabat a veri Dei notitia; et ubi pacificus Christus emicuit, tunc, caecutientibus Judaeis, accedunt Gentiles, offeruntque Christo pietatis aromata, et aurum divinae notitiae, et gemmas, obedientiam scilicet praeceptorum. THEOPHYLACTUS (super *Regina Austri*). Vel quia auster laudatur in Scriptura, sicut calidus et vivificans. Anima igitur regnans in austro, idest in spirituali conversatione, venit audire sapientiam Salomonis regis pacifici Domini Dei nostri; idest, in contemplationem erigitur; ad quam nullus perveniet, nisi regnet in bona vita. Ponit autem consequenter exemplum de Ninivitis, dicens: *Viri Ninivitae surgent in judicio cum generatione hac, et condemnabunt illam.* CHRYSOSTOMUS (2) (homil. 44 in Matth. in oper. imperfecto). Condemnationis judicium ex similibus vel dissimilibus fit: ex similibus quidem sicut in parabola de decem virginibus; ex dissimilibus autem, sicut cum Ninivitae condemnant eos qui erant tempore Christi, ut sic fiat condemnatio clarior: nam illi quidem barbari, hi vero Judaei hi refecti propheticis documentis, illi nunquam acceperant auditum divinum; illuc ivit servus, huc dominus; ille eversionem praedicabat, iste regnum caelorum annuntiat. Notum est ergo cuilibet quod Judaeos decebat potius credere: accidit autem contrarium: unde subdit: *Quia poenitentiam egerunt in praedicatione Jonae; et ecce plusquam Jonas hic.* AMBROSIUS (ubi sup. circ. finem). Secundum mysterium autem, ex duobus constat Ecclesia: ut aut peccare nesciat, quod scilicet pertinet ad Austri Reginam; aut peccare desinat, quod scilicet pertinet ad Ninivitas poenitentiam agentes. Poenitentia enim delictum abolet, sapientia cavet. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 39). Hoc autem Lucas narrat eo loco quidem quo Matthaeus, sed aliquanto dispari ordine. Quis autem non videat superfluo quaeri quo illa ordine Dominus dixerit; cum et hoc discere debeamus (3) per Evangelistarum excellentissimam auctoritatem, non esse mendacium, si quisque (4) non hoc ordine cujusquam sermonem digesserit quo ille a quo processit, cum ipsius ordinis nihil intersit ad rem, sive ita sit, sive ita?

10. CYRILLUS (5). Dicebant Judaei Dominum exercere miracula, non propter fidem, sed propter applausus videntium. Reprobat igitur praesentem calumniam, inducens exemplum lucernae, cum dicit: *Nemo lucernam accendit et in abscondito ponit neque sub modio; sed supra candelabrum; ut qui ingrediuntur lumen videant.* BEDA (cap. 50 in Lucam). De se ipso Dominus hic loquitur, ostendens, etsi supra dixerit nullum generationi nequam nisi signum Jonae dandum nequaquam tamen lucis suae claritatem fidelibus occultandam. Ipse quidem lucernam accendit qui testam humanae naturae flamma suae divinitatis implevit: quam profecto lucernam nec credentibus abscondere, nec modio supponere, hoc est sub mensura legis includere, vel intra unius Judaeae gentis terminos voluit cohibere,

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. omittitur* etc.
(3) *Ordinem mutat Nicolai in hunc modum.* Ut autem Jonae signum typus fuit etc.
(4) *Al.* CHRYSOSTOMUS.

(1) Hom. 7 in Cant. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. Non occurrit expresse sub his verbis, etsi tale aliquid colligi potest quo ad priorem ex hom. 25 super Gen.; quo ad posteriorem vero ex hom. 44 in Matth. et hom. 50 Operis imperf. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* habeamus.
(4) *Al.* non esse mendacium? Sed quisque etc
(5) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

sed supra candelabrum posuit, idest Ecclesiam, quia in nostris frontibus fidem suae incarnationis affixit, ut qui Ecclesiam fideliter ingredi voluerint, lumen veritatis palam queant intueri. Denique praecepit ne opera tantummodo, sed et cogitationes, et ipsas etiam cordis intentiones mundare et castigare meminerint: nam sequitur: *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Ambrosius (lib. 7, cap. de similitudine qua ad ostensionem fidei exhortamur). Vel lucerna fides est; juxta quod scriptum est Psal. 118: « Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine: » Verbum enim Dei fides nostra est. Lucerna autem lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit: unde et virtus nostrae mentis et sensus accenditur, ut mna quae perierat possit reperiri. Nemo ergo fidem sub lege constituat: lex enim intra mensuram est; ultra mensuram gratia: lex obumbrat, gratia clarificat. Theophylactus. Vel aliter. Quia Judaei videntes miracula accusabant ex eorum mentis malitia; propter hoc dicit Dominus quod accipientes lucernam a Deo, intellectum scilicet, aemulatione (3) obscurati, miracula et beneficia non cognoscebant. Sed ad hoc intellectum a Deo suscepimus ut supra candelabrum poneremus, ut etiam alii qui ingrediuntur, lumen videant. Sapiens quidem jam ingressus est; qui vero addiscit, adhuc ambulat. Quasi Pharisaeis dicat: Oportet vos uti intellectu ad miraculorum notitiam, et aliis declarare: quoniam quae videtis sunt opera non Beelzebub, sed Filii Dei: unde secundum hunc intellectum subdit: *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Origenes (2). Oculum quippe appellat proprie intellectum nostrum; totam autem animam, quamvis non corpoream, hic tropologice vocat corpus: illustratur enim ab intellectu anima tota. Theophylactus. Sicut autem corporis oculus si lucidus fuerit, corpus lucidum erit: si vero tenebrosus, et corpus similiter tenebrosum: sic comparatur intellectus ad animam: unde subditur: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Origenes (3). Intellectus enim a suo principio in solo simplicitatis studio est, nullam continens duplicitatem et dolum et divisionem in se. Chrysostomus (4) (homil. 21 in opere imperf.). Si ergo intellectum corruperimus, qui potest solvere passiones; totam laesimus animam, patimurque diram caliginem, perversione excaecati intellectus: unde subdit: *Vide ergo ne lumen quod in te est tenebrae sint.* Non sensibiles dicit tenebras, sed intrinsecam habentes originem, et quas nobiscum passim deferimus, extincto nobis oculo animae; de cujus luminis virtute subdit dicens: *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum; erit lucidum totum, et sicut lucerna fulgoris illuminabit te.* Origenes (5). Idest, si corpus tuum sensibile factum est luminosum, illustrato corpore a lucerna, adeo ut non amplius in te sit membrum tenebrosum; multo magis te non peccante, intantum fiet lucidum totum tuum corpus spirituale ut comparentur splendores ejus illustranti lucernae, dum lux in corpore, quae erat in corpore, quae consueverat esse caligo, dirigitur quocumque praeceperit intellectus. Gregorius Nazianzenus (1). Vel aliter. Ecclesiae lucerna et oculus est praelatus. Necesse est ergo ut, sicut oculo puro verum habente corpus dirigitur (2), impuro vero existente deviat; sic et in praelato, qualitercumque se habet, oportet pariter naufragium pati Ecclesiam, vel salvari. Gregorius 28 Mor. (super illud Job. 39; « Quis tetendit super eam lineam? » cap. 6 in antiq. codd. cap. 13). Vel aliter. Appellatione corporis unaquaeque actio intelligitur, quae intentionem suam quasi intuentium oculum sequitur: unde dicitur: *Lucerna itaque corporis tui est oculus tuus*, quia per bonae intentionis radium merita illustrantur actionis. *Si ergo oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit*: quia si recte intendimus per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiam si minus bonum esse videatur: *et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit*: quia cum perversa intentione quid vel rectum (3) agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, tamen apud examen interni judicis obscuratur: unde et recte subditur: *Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebrae sint*: quia si hoc quod bene nos agere credimus, ex mala intentione fuscamus; quanta ipsa mala sunt quae mala esse, et cum agimus, non ignoramus? Beda (cap. 50 in Lucam). Cum autem subdit, *Si ergo corpus tuum lucidum fuerit etc.*, totum corpus nostrum omnia opera nostra dicit. Si igitur bonum bona intentione patraveris, non habens in tua conscientia aliquam partem tenebrosae cogitationis; etsi contigerit aliquem proximorum tua bona actione noceri, tu tamen pro tuo simplici corde, et hic gratia, et in futuro lucis gloria donaberis. Quod significat subdens: *Et sicut lucerna fulgoris illuminabit te.* Haec contra hypocrisim pharisaeorum sub dolo signa quaerentium, specialiter dicta sunt.

11. Cyrillus (4). Pharisaeus quamvis tenax esset sui propositi, Dominum tamen in propriam domum vocat: unde dicitur: *Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Pharisaeus ut pranderet apud se.* Beda (capit. 51 in Lucam). Consulte Lucas non ait, Et cum haec loqueretur; sed *Cum loqueretur*, ut ostendat eum non statim finitis quae proposuerat verbis, sed aliquot interpositis, apud Pharisaeum prandere rogatum. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, capit. 26). Ut enim hoc Lucas narraret, digressus est a Matthaeo circa illum locum ubi ambo commemoraverant quod dictum est a Domino de signo Jonae, et de regina Austri, et de Ninivitis, et de spiritu immundo: post quem sermonem dicit Matthaeus cap. 23: « Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres stabant foris, quaerentes ei loqui. » Lucas autem in eo sermone Domini, commemoratis etiam quibusdam quae Matthaeus dixisse Dominum praetermisit, ab ordine quem cum Matthaeo tenuerat, digreditur. Beda (cap. 51 in Lucam). Itaque postquam nuntiatis sibi foris matre et fratribus, ait Matth. 12: « Qui enim fecerit voluntatem Domini, hic frater meus et soror mea et mater

(1) *Al.* ex aemulatione.
(2) In Catena Graec. PP. In Origene non occurrit; sed aliquid simile Chrysostomi nomine hom. 21 Oper. imperf. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Hom. 42 in Matth., non eodem tenore quo hic, sed multis interjectis, et planiore sensu (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Epist. 22, quam ad Caesarienses ex nomine parentis ab ipso scriptam inscriptio ipse praesefert (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) *Legit Nicolai* oculo se pure habente corpus dirigitur.
(3) *Al.* vel recte.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

« est: » datur intelligi, rogatu (1) Pharisaei intrasse convivium. CYRILLUS (2). Sed ipse Christus, qui eorum Pharisaeorum nequitiam noverat, dispensative condescendit, satagens commonere eos, ad similitudinem optimorum medicorum, qui gravius infirmantibus afferunt remedia suae industriae: unde sequitur: *Et ingressus recubuit.* Dedit autem occasionem verbis Christi indocilis Pharisaeus scandalizatus, quia cum opinaretur eum justum et Prophetam, non conformabatur irrationabili eorum consuetudini: unde subditur: *Pharisaeus autem caepit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium.* AUGUSTINUS de verbis Dom. (ser. 30). Omni enim die Pharisaei antequam prandenent, abluebant se aqua; quasi quotidiana lavatio possit cordis esse mundatio. Apud seipsum autem Pharisaeus cogitavit, voce non sonuit: ille tamen audivit qui interiora cernebat: unde sequitur: *Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisaei quod de foris est calicis et catini mundatis; quod autem intus est vestrum, plenum est rapina et iniquitate.* CYRILLUS (3). Poterat autem Dominus et aliis uti verbis, commonens Pharisaeum insanum; captat tamen tempus, et ex his quae erant prae manibus contexit documentum. Hora namque mensae et pabuli, sumit pro exemplo calicem et catinum, ostendens quod mundos et lotos decet esse sincere ministrantes Deo non solum a spurcitia corporali, immo ab ea quae latet intrinsecus penes mentem: sicut aliquod vasorum quibus servitur in mensa, bonum est et extrinsecis et intrinsecis carere contagiis. AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam, cap. de redarg. interioris immunditiae). Vide autem corpora nostra terrenorum et fragilium expressione significari, quae brevi lapsu praecipitata franguntur: et facile ea quae mens volvit interne, per sensus et gesta corporis prodit, sicut illa quae calix interius continet, foris lucent: unde et in posterioribus non dubium est vocabulo calicis passionem corporis declarari. Cernis igitur quod nos non exteriora hujus calicis et catini, sed interiora contaminant; quia dixit: *Quod intus est vestrum, plenum est rapina et iniquitate.* AUGUSTINUS de verbis Dom. (ser. 30). Sed quomodo non pepercit homini a quo fuerat invitatus? Magis quidem objurgando pepercit, ut correcto in judicio parceret. Deinde ostendit nobis quia et baptisma quod semel adhibetur, per fidem mundat; fides autem intus est, non foris. Fidem autem contemnebant Pharisaei, et quod foris erat lavabant (4), intus inquinatissimi manebant; quod Dominus improbat dicens: *Stulti, nonne qui fecit quod de foris est, etiam id quod intus est fecit?* BEDA (super illud, *Stulti, nonne qui fecit etc.*). Quasi dicat: Qui utramque hominis naturam fecit, utramque mundari desiderat. Hoc est contra Manichaeos, qui animam tantum a Deo, carnem vero putant a diabolo creatam. Hoc etiam est contra illos qui corporalia peccata, fornicationem scilicet, furtum, et cetera talia peccata, quasi gravissima detestantur: spiritualia vero, quae non minus damnat Apostolus, ut levia contemnunt. AMBROSIUS (ubi supra). Dominus autem, quasi bonus praeceptor, docuit quomodo nostri corporis mundare contagium debeamus, dicens: *Verumtamen quod superest date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis.* Vides quanta remedia. Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo: juxta quod scriptum est Joan. 15: « Jam vos mundi estis propter sermo« nem quem locutus sum vobis. » AUGUSTINUS de Eleemosyna (1). Misericors monet misericordiam fieri: et quia servare quaerit quos magno redemit pretio, post gratiam baptismi sordidatos, docet denuo posse purgari (2). CHRYSOSTOMUS (3). Dicit autem, *Date eleemosynam*, non injustitiam; est enim eleemosyna quae caret injustitia qualibet: haec omnia facit munda, et jejunio est praestantior; quod quamvis sit laboriosius, illa tamen est lucrosior. Illustrat animam, impinguat, bonam efficit et decoram. Qui cogitat misereri roganti, citius a peccatis desistet. Sicut enim medicus qui crebro vulneratis medetur, frangitur de facili in aerumnis aliorum; sic et nos si vacaverimus egenorum auxiliis, de facili contemnemus praesentia, et in caelum levabimur. Non parvum est igitur eleemosynae cataplasma, cum valeat omnibus apponi vulneribus. BEDA (capit. 51 in Lucam). Dicit autem, *Quod superest*, scilicet necessario victui et vestimento. Neque enim ita facienda jubetur eleemosyna ut teipsum consumas inopia; sed ut tui cura corporis expleta, inopem quantum vales sustentes. Vel ita intelligendum: *Quod superest*, idest quod tam multo scelere praeoccupatis solum remedium restat, *date eleemosynam*: qui sermo ad omnia quae utili miseratione fiunt, valet: non enim solum qui dat esurienti cibum et cetera hujusmodi, verum etiam qui dat veniam peccanti (4), atque orat pro eo; et qui corripit, et aliqua emendatoria poena plectit, eleemosynam dat. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Vel dicit, *Quod superest*: nam facultates praesident cupido cordi. AMBROSIUS (lib. 7 tit. de redarg. int. immunditiae). Totus itaque pulcherrimus ab hinc dirigitur locus, ut quoniam nos ad studium simplicitatis invitat, superflua Judaeorum et terrena condemnet. Et tamen ipsis peccatorum abolitio promittitur, si misericordiam consequantur. AUGUSTINUS de verbis Dom. (serm. 30 a med.). Si autem mundari non possunt nisi credentes in eum qui fide mundat cor, quid est quod dicit: *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis?* Attendamus: forte et ipse exponit. Illi enim de omnibus suis fructibus decimam partem detrahebant, et eleemosynas dabant; quod non facile aliquis facit Christianus. Irriserunt ergo illum eis hoc dicentem, quasi hominibus qui eleemosynas non facerent. Hoc Deus sciens subjungit: *Sed vae vobis Pharisaeis, qui decimatis mentham et rutam, et omne olus, et praeteritis judicium et caritatem Dei.* Non ergo est hoc facere eleemosynam: facere enim eleemosynam, est facere misericordiam. Si intelligis, a te incipe: quomodo enim es misericors alteri, si crudelis es tibi? Audi Scripturam dicentem, Eccli. 30: « Mise« rere animae tuae, placens Deo. » Redi ad conscientiam tuam quicumque male aut infideliter vivis; et ibi invenis mendicantem animam tuam,

(1) *Al.* rogatus.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* laudabant.

(1) Immo potius Cyprianus in epist. de Opere et Eleemosynis, cujus meminit sub hac inscriptione ipsemet Augustinus lib. 9 ad Bonifacium, cap. 8, cum de eleemosyna tamen inscripserint aliqui, vel etiam de Misericordia, ut Hieronymus eam citat ad Pammach. de obitu Paulinae (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* servari.
(3) In Catena Graec. PP. ex homiliis in Joan. (*Ex edit. P. Nicolai*).

vel forte egestate obmutescentem. In judicio et caritate fac eleemosynam cum anima tua. Quid est judicium? Displice tibi. Quid est caritas? Dilige Deum, dilige proximum. Hanc eleemosynam si praetermittis, quantumvis ames, nihil facis quando tecum non facis. Cyrillus (1). Vel hoc dicit in pharisaeorum reprehensionem: quia illa sola praecepta attentius observari jubebant a populis subjectis quae causa erant illis redituum fecundorum: unde nec minima olerum postponebant; opus autem ingerendae dilectionis ad Deum et judicii justam censuram negligebant. Theophylactus (super *Praeteritis judicium et caritatem Dei*). Quia enim Deum contemnebant, indifferenter sacra tractantes, praecipit eis dilectionem Dei habere. Per judicium vero dilectionem innuit proximi; nam quod aliquis juste judicet proximo, ex ejus dilectione provenit. Ambrosius (lib. et tit. ut supra). Vel judicium, ideo quia non omnia quae agunt in judicium referunt: caritatem, ideo (2) quia non ex affectu diligunt Deum. Sed ne rursus fidei studiosos nos faciat, operum negligentes, perfectionem fidelis viri brevi sermone concludit, ut et fide et operibus approbetur, dicens: *Haec autem oportuit facere, et illa non omittere.* Chrysostomus (homilia 74 in Matth.). Ubi quidem sermo Judaicae mundationis agebatur, totaliter praeterivit; sed quia decima eleemosyna quaedam est, et nondum erat tempus expresse interimendi legalia, propter hoc dicit: *Haec oportuit facere.* Ambrosius (ubi supra a med.). Arrogantiam quoque jactantium Judaeorum redarguit, dum primatus appetunt: sequitur enim: *Vae vobis Pharisaeis, qui diligitis primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro.* Cyrillus (3). Per ea quibus illos reprehendit, nos facit meliores: vult etenim nos ambitione carere, et non plus venari apparentiam quam veri existentiam; quod tunc Pharisaei agebant. Salutari enim ab aliquibus, et praesidere eis, non vere nos idoneos esse ostendit; pluribus enim haec contingunt, cum boni non sint: unde subdit: *Vae vobis qui estis ut monumenta quae non apparent.* Volentes enim ab hominibus salutari et eis praesidere ut magni aestimentur, ab occultis sepulcris non differunt; quae nitent quidem extrinsecus ornamentis, sunt autem plena omni spurcitia Ambrosius (ubi supra a med.). Et quasi sepulcra quae non apparent, specie fallunt visuque decipiunt transeuntes; unde sequitur: *Et homines ambulantes supra nesciunt*; ita scilicet ut cum foris speciosa promittant, plena intus (4) foetoris includant. Chrysostomus (hom. 74 in Matth.). Sed quod tales extiterint Pharisaei, non est mirabile; si autem nos digni reputati fieri templa Dei, fiamus repente sepulcra solum foetorem continentia, hoc est extremae miseriae. Cyrillus (5). Ait autem hic Apostata Julianus, vitanda esse sepulcra, quae Christus ipse ait esse immunda: sed ignoravit vim verborum Salvatoris: non enim jussit a monumentis discedere, sed eis comparavit Pharisaeorum fictitium (6) populum.

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* ideo.
(3) In Catena Graec PP (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* intus.
(5) Ibidem, et contra Julianum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Nicolai legit* fictorem.

15. Cyrillus (1). Redargutio quae mansuetos transfert in melius, superbis hominibus communiter intolerabilis esse solet: unde cum Salvator reprehenderet Pharisaeos tamquam deviantes a recto calle, percellebatur ex hoc legisperitorum caterva: unde dicitur: *Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, haec dicens, etiam nobis contumeliam facis.* Beda (capit. 51 a medio). Quam misera conscientia, quae audito Dei verbo, sibi contumeliam fieri putat: et commemorata poena perfidorum, se semper intelligit esse damnandam. Theophylactus (hoc loco). Erant autem alii legisperiti a Pharisaeis: nam Pharisaei divisi ab aliis, quasi religiosi videbantur; legis autem periti Scribae erant doctoresque quaestiones legis solventes. Cyrillus (2). Christus autem legisperitis invectivam ingerit, et deprimit vanum eorum supercilium: unde sequitur: *Et ille ait: Et vobis legisperitis vae: quia homines oneratis oneribus quae portare non possunt, et ipsi uno digito non tangitis sarcinas.* Exemplo patenti utitur ad eos dirigendum. Erat lex onerosa Judaeis, ut fatentur Christi discipuli; ipsi vero fasces importabiles legis colligantes, et subditis superponentes, ipsi nullatenus operari curabant. Theophylactus (super *Oneratis homines*). Quoties etiam doctor facit quae docet, alleviat fascem, tradens ad exemplum seipsum: quando vero nil agit eorum quae docet, tunc graves fasces videntur eis qui doctrinam suscipiunt, utpote qui nec a doctore possunt portari. Beda (cap. 51 ubi supra). Recte autem audiunt quod sarcinas legis uno digito non tangerent; hoc est, nec in minimis quidem eam perficerent, quam se contra morem patrum sine fide et gratia Christi servare, et servanda tradere praesumebant. Gregorius (3). Tales quoque modo plures sunt judices severi peccantium, et debiles agonistae, intolerabiles legislatores, et debiles portitores, neque appropinquare volentes, nec palpare vitae honestatem, quam irremediabiliter exigunt a subjectis. Cyrillus (4). Postquam igitur reprobavit onerosam legisperitorum officinam, inducit communem invectivam in cunctos principes Judaeorum, dicens: *Vae vobis qui aedificatis monumenta Prophetarum, et patres vestri occiderunt illos.* Ambrosius (ubi supra a med.). Bonus est hic locus adversus superstitionem vanissimam Judaeorum: quia aedificando sepulcra Prophetarum, patrum suorum facta damnabant; aemulando autem paterna scelera, in seipsos sententiam retorquebant: non enim aedificatio, sed aemulatio loco criminis aestimatur: unde subdit: *Profecto testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam quidem ipsi eos occiderunt, vos autem aedificatis eorum sepulcra.* Beda (cap. 51 in Lucam). Simulabant quidem se, ob favorem vulgi captandum patrum suorum horrere perfidiam, memorias Prophetarum qui ab eis occisi sunt, magnifice ornando; sed ipso ore testificantur quantum paternae nequitiae consentiant, injuriis agendo Dominum a Prophetis praenuntiatum: unde subditur: *Propterea et sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas et Apostolos: et ex illis occident et persequentur.* Ambrosius (ubi supra). Dei sapientia Christus est. Denique in Matthaeo cap. 23 habes: « Ecce ego mitto ad vos

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Nyssenus in Cat. Graec. PP.
(4) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

« Prophetas et Sapientes. » BEDA (cap. 51). Si autem eadem sapientia Dei Prophetas Apostolosque misit, cessent haeretici Christo ex Virgine principium dare; omittant alium legis et Prophetarum, alium novi testamenti Deum praedicare; quamvis saepe etiam apostolica Scriptura Prophetas non eos solum qui futuram Christi incarnationem, sed eos qui futura caelestis regni gaudia praedicunt appellet. Sed nequaquam hos crediderim Apostolis in catalogi ordine praeferendos. ATHANASIUS (in Apolog. 1 de fuga sua). Sive autem occidant, mors occisorum altius contra eos clamabit; sive persequantur, memorialia suae iniquitatis emittunt. Fuga enim persecutionem passorum in magnum redundat persequentium crimen: nemo enim pium et mansuetum fugit, sed potius austerum et moribus imbutum iniquis: et ideo sequitur: *Ut inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista.* BEDA (super illud, *Ut inquiratur sanguis*). Quaeritur quomodo sanguis omnium Prophetarum atque justorum ab una Judaeorum generatione requiratur, cum multi sanctorum, sive ante incarnationem sive post, ab aliis nationibus sint interempti. Sed moris est Scripturarum duas saepe generationes hominum, bonorum malorumque, computare. CYRILLUS (1). Etsi ergo dicat demonstrative, *generatione ista*, non exprimit solum tunc astantes et audientes, sed quemlibet homicidam: astruitur enim simili simile. CHRYSOSTOMUS (hom. 75 in Matth. ante med.). Ceterum si dicat, Judaeos graviora passuros; hoc non immerito fit, eo quod et pejora omnibus ausi sunt, et nullo praeteritorum castigati fuerunt; sed cum vidissent alios peccasse et punitos fuisse, non fuerunt meliores effecti, sed similia commiserunt; non autem ita quod pro commissis aliorum alii luant poenam. THEOPHYLACTUS. Ostendit autem Dominus Judaeos esse heredes malitiae Cain, ex eo quod subdit: *A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae qui periit inter altare et aedem.* Abel siquidem a Cain occisus est; Zachariam autem, quem occiderunt inter altare et aedem, quidam dicunt esse antiquum Zachariam filium Jojadae Sacerdotis. BEDA (cap. 51 non procul a fin.). Quare igitur *a sanguine Abel*, qui primus martyrium passus est, mirum non est; sed quare *usque ad sanguinem Zachariae*, quaerendum est, cum et multi post eum usque ad nativitatem Christi, et ipso mox nato innocentes perempti sint; nisi forte, quia Abel pastor ovium, Zacharias Sacerdos fuit, et hic in campo, ille in atrio templi necatus est, utriusque gradus martyres, et laici scilicet, et altaris officio mancipati, sub eorum intimantur vocabulo. GREGORIUS Nyssenus (2). Quidam autem dicunt, quod Zacharias pater Joannis spiritu prophetiae, conjiciens mysterium virginitatis intactae Dei genitricis, nequaquam sequestravit illam a loco templi virginibus deputato, volens ostendere quod in potestate conditoris omnium erat novum ortum ostendere, qui enixae vigorem caelibatus non auferret. Erat autem hic locus medius inter altare et aedem, in qua erat altare aeneum situm (3), ubi propter hoc eum occiderunt. Ajunt etiam, quod, cum audirent regem mundi venturum, dispensative metu subjectionis aggrediuntur eum qui attestabatur ortum ipsius, mactantes sacerdotem in templo. GRAECUS (1). Alii autem aliam causam dicunt esse interitus Zachariae: cum enim occiderentur infantes, magnus Joannes cum coaetaneis suis occidendus erat; sed Elisabeth eripiens filium de medio caedis, petit eremum: unde cum satellites Herodis Elisabeth et puerum non invenirent, convertunt iram in Zachariam, occidentes ipsum ministrantem in templo.

Sequitur: (2) *Vae vobis legisperitis, qui tulistis clavem scientiae.* BASILIUS (3). Haec vox *vae*, quae in intolerabilibus profertur doloribus, eis convenit qui paulo post detrudendi erant in grave supplicium. CYRILLUS (4). Clavem autem scientiae ipsam dicimus esse legem: erat enim lex umbra (5) et figura justitiae Christi. Decebat ergo legisperitos quasi indagantes legem Moysi et dicta Prophetarum, reserare quodammodo populo Judaeorum januas notitiae Christi. Hoc autem non fecerunt; sed e contra derogabant divinis miraculis, et contra ejus dogmata clamabant. Quid eum auditis? (6) Sic igitur tulerunt, idest abstulerunt, clavem scientiae: unde sequitur: *Ipsi non introistis, et eos qui introibant prohibuistis.* Sed et fides est clavis scientiae: fit enim per fidem, veritatis cognitio, secundum illud Isaiae 7: « Nisi credideritis, non intelligetis. » Sustulerunt igitur legisperiti clavem scientiae, non permittentes homines credere in Christum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 23). Sed et clavis scientiae est humilitas Christi, quam nec ipsi intelligere, nec ab aliis intelligi volebant. AMBROSIUS (lib. et tit. ubi supra). Arguuntur etiam adhuc sub nomine Judaeorum, et futuro supplicio statuuntur obnoxii: quia cum doctrinam sibi divinae cognitionis usurpent, et alios impediant, nec ipsi quod profitentur agnoscunt. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 75). Haec autem omnia Matthaeus narrat esse dicta postquam Dominus in Hierusalem venerat, Lucas autem hic narrat, cum adhuc Dominus iter ageret in Hierusalem: unde mihi similes videntur esse sermones, quorum ille alterum, iste alterum narravit. BEDA (cap. 51 in fin.). Quam autem vera perfidiae, simulationis et impietatis suae crimina audierint Pharisaei et legisperiti, ipsi testantur, qui non resipiscere (7) sed doctorem veritatis insidiis moliuntur aggredi; sequitur enim: *Cum autem hoc ad illos diceret, coeperunt Pharisaei et legisperiti graviter insistere.* CYRILLUS (8). Sumatur autem *insistere* pro instare, vel invidere, vel saevire. Coeperunt autem interrumpere sermonem ejus in pluribus: unde sequitur: *Et os ejus opprimere de multis.* THEOPHYLACTUS (non procul a fin. Comm. in cap. 11). Cum enim plures interrogant unum de diversis materiis, cum nequeat simul omnibus (9) respondere, videtur insipientibus quod dubitet. Hoc igitur

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Orat. in diem natalem Christi (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* suum.

(1) Vel Geometer in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) *Al.* sequitur enim.
(3) In Isaiam visione 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* ex umbra.
(6) *Sic habent quatuor saepe exempla citata; Romana autem an. 1570, et Veneta 1593, ordine praepostero ita legunt.* Sic igitur tulerunt, idest abstulerunt clavem scientiae: fit enim per fidem veritatis cognitio, secundum illud Isaiae: « Nisi credideritis, non intelligetis. » Sustulerunt ergo legisperiti clavem scientiae: unde sequitur: *Ipsi non introistis et eos qui introibant prohibuistis* Sed et fides est clavis scientiae, non permittentes homines credere in Christum.
(7) *Al.* respicere.
(8) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) *Al.* ex omnibus.

ingeniabantur (1) et illi nefarii contra ipsum; sed et aliter quaerebant os ejus opprimere; scilicet ut provocarent eum ad aliquid dicendum, unde posset damnari: unde sequitur: *Insidiantes ei, et quaerentes aliquid capere de ore ejus, ut accusarent eum.* Quod primo dixerat *Opprimere,* nunc dicit, *Capere,* vel rapere, *aliquid ex ore ejus.* Interrogabant eum nunc quidem de lege, ut arguant eum quasi blasphemum obloquentem de Moyse; nunc vero de Caesare, ut accusent (1) eum tamquam insidiosum et hostem majestatis Caesareae.

(1) *P. Nicolai corrigit* insidiabantur.

(1) *Al.* accusarent.

CAPUT DUODECIMUM.

1. Multis autem turbis concurrentibus, ita ut se invicem conculcarent, coepit dicere ad discipulos suos: Attendite a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrisis. Nihil enim opertum est quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur. Quoniam quae in tenebris dixistis, in lumine dicentur; et quod in aure locuti estis in cubiculis, praedicabitur in tectis.

2. Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus, et post hoc non habent amplius quid faciant Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete. Nonne quinque passeres veneunt dipondio, et unus ex illis non est in oblivione coram Deo? Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis vos.

3. Dico autem vobis: Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei; qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi; ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur. Cum autem inducent vos in synagogas, et ad magistratus et potestates, nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.

4. Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hereditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me constituit judicem aut divisorem supra vos? Dixitque ad illos: Videte, et cavete ab omni avaritia: quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quae possidet.

5 Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit; et cogitabat intra se, dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam: destruam horrea mea, et majora faciam; et illuc congregabo omnia quae nata sunt mihi, et bona mea, et dicam animae meae: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te: quae autem parasti, cujus erunt? Sic etiam qui sibi thesaurizat, et non est in Deum dives.

6. Dixitque ad discipulos suos: Ideo dico vobis: nolite soliciti esse animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Anima plus est quam esca, et corpus plusquam vestimentum

7. Considerate corvos, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium neque horreum; et Deus pascit illos. Quanto magis vos pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de ceteris soliciti estis?

8. Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant neque nent. Dico autem vobis quia nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis. Si autem fenum quod hodie est in agro, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; quanto magis vos, pusillae fidei? Et vos nolite quaerere quid manducetis aut quid bibatis, et nolite in sublime tolli. Haec enim omnia gentes mundi quaerunt. Pater autem vester scit quoniam his indigetis. Verumtamen quaerite primum regnum Dei et justitiam ejus; et haec omnia adjicientur vobis.

9. Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite quae possidetis, et date eleemosynam: facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in caelis; quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit: ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.

10. Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris; et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant ei. Beati servi illi quos cum venerit dominus, invenerit vigilantes. Amen dico vobis, quod praecinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit et ita invenerit, beati sunt servi illi. Hoc autem scitote: quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

11. Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes? Dixit autem Dominus: Quis, putas est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille servus, quem cum venerit dominus, invenerit ita facientem. Vere dico vobis, quoniam super omnia quae possidet, constituet illum. Quod si dixerit servus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire; et coeperit percutere pueros et ancillas, et edere et bibere et inebriari: veniet dominus servi illius in die qua non sperat et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.

12. Ille autem servus qui cognovit voluntatem domini sui, et non se praeparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, plagis vapulabit multis; qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quaeretur ab eo; et cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.

13. Ignem veni mittere in terram; et quid volo nisi ut accendatur? Baptismo autem habeo baptizari; et quomodo coarctor usque dum perficiatur? Putatis quia pacem veni mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi; tres in duos, et duo in tres dividentur; pater in filium, et filius in patrem suum; mater in filiam, et filia in matrem; socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam.

14. Dicebat autem ad turbas: Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit, et ita fit; et cum austrum flantem dicitis quia aestus erit, et ita fit. Hypocritae, faciem caeli et terrae nostis probare; hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem et a vobis ipsis non judicatis quod justum est?

15. Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo; ne forte trahat te apud judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde, donec etiam novissimum minutum reddas.

1. Theophylactus (initio Coment. in cap. 12). Pharisaei quidem conabantur Jesum capere in sermone, ut populos ab eo abducerent; hoc autem in contrarium vertitur: magis enim adibant populi per millenarios congregati, adeo (1) cupientes haerere Christo ut se invicem comprimerent: tam validum quid est veritas, et dolus imbecillis ubique:

(1) *Al.* a Deo.

unde dicitur: *Multis autem turbis circumstantibus, ita ut se invicem conculcarent, coepit dicere ad discipulos suos: Attendite a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrisis.* Gregorius (1). Quia enim cavillatores erant, ob hoc Christus ab eis sibi cavere admonebat discipulos. Gregorius Nazianzenus (2). Est autem, quando fermentum laudatur, tamquam efficiens panem vitalem; est autem quando vituperatur, significans vetustam et acidam malitiam. Theopylactus (ubi supra). Vocat igitur fermentum hypocrisim tamquam alterantem et corrumpentem intentiones hominum quibus se ingesserit: nihil enim sic alterat mores ut hypocrisis. Beda (cap. 52 in Lucam). Nam sicut modicum fermentum totam farinae massam corrumpit, sic simulatio animum tota virtutum sinceritate et veritate fraudabit. Ambrosius (lib. 7 in Luc. cap. de exemplo quo timor mortis excluditur). Pulcherrimum autem locum tenendae simplicitatis et aemulandae fidei Salvator intexuit, ne Judaicae more perfidiae, alia promamus in affectu, alia voce simulemus; cum ultimo tempore occulta cogitationum accusantium aut etiam defendentium secretum nostrae mentis aperitura videantur: unde subditur: *Nihil autem opertum est quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur.* Origenes (3). Aut ergo de illo tempore hoc dicit quando judicabit Deus occulta hominum; aut id dicit, quia quantumcumque conetur aliquis occultare bona aliorum infamiis, bonum naturaliter latere non potest. Chrysostomus in Matth. (hom. 35 inter princ. et med.). Quasi dicat discipulis. Quamvis nunc quidam vocent vos seductores et magos, deteget omnia tempus, et arguet eorum calumniam, et vestram declarabit virtutem: unde quaecumque vobis in parvo angulo Palaestinae locutus sum, haec audacter et fronte detecta et qualibet sublata formidine toti orbi praedicate: et ideo subdit: *Quoniam quae in tenebris dixistis, in lumine dicentur; et quod in aure locuti estis et in cubiculis, praedicabitur in tectis.* Beda (cap. 52 super *Quae in tenebris dixistis*). Vel hoc dicit, quia quae inter tenebras quondam pressurarum carcerumque umbras locuti vel passi sunt Apostoli, nunc clarificata per orbem (4) Ecclesia, lectis eorum actibus publice praedicantur. Sane quod dicit, *Praedicabitur in tectis*, juxta morem provinciae Palaestinae loquitur, ubi solent in tectis residere: non enim tecta nostro more culminibus sublimata, sed plano schemate faciunt aequalia. Ergo dicit: *Praedicabitur in tectis*; idest, cunctis audientibus palam dicetur. Theophylactus (ubi supra). Vel hoc proponitur Pharisaeis, quasi dicat: O Pharisaei, *quae in tenebris dixistis* (5), idest quod in opacis cordibus vestris tentare me conamini, *in lumine dicentur*: ego enim sum lux, et in me luce notum fiet quicquid vestra machinatur caligo: *et quod in aure locuti estis et in cubiculis*, idest quicquid mutuis susurris vestris auribus instillastis, *praedicabitur in tectis*; idest, ita mihi fuit audibile ac si in tectis praedicatum fuisset. Hic etiam intelligere potes quod lux Evangelium, tecta vero altae Apostolorum animae. Quotquot vero consiliati sunt Pharisaei, divulgata sunt postmodum, et audita in Evangelii luce (1), flante magno praecone Spiritu sancto super Apostolorum animas.

2. Cyrillus (2). Quoniam gemina est causa perfidiae quae aut ex inolita malitia aut ex accidenti metu nascitur; ne quis metu territus Deum, quem corde cognoscit, negare cogatur, pulchre addit: *Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus.* Cyrillus (3). Non quibuscumque enim simpliciter hic sermo convenire videtur, sed his qui Deum ex tota diligunt mente: quibus convenit dicere, Rom. 8: « Quis nos separabit a caritate Christi? » Qui autem non tales sunt, labiles sunt, et ad prosiliendum parati. Porro Dominus dicit Joan. 15: « Majorem hac dilectionem nemo habet quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Quomodo autem non est inconvenientissimum Christo non rependere quod ab eo recepimus? Ambrosius (lib. 7 in Luc. cap. de exemplo quo timor mortis expellitur). Mortem etiam docet non esse terribilem, quam locupletiore fenore sit immortalitas redemptura. Cyrillus (4). Est ergo advertendum, quod laboribus parantur coronae et honores, quibus mortales usque ad tempus suam iram extendunt, fitque illis nostrae persecutionis finis corporalis interitus: unde subdit: *Et post haec non habent amplius quid faciant.* Beda (cap. 52). Ergo supervacua furunt insania qui mortua martyrum membra feris avibusque discerpenda projiciunt, cum nequaquam omnipotentiae Dei, quin ea resuscitando vivificet, resistere possint. Chrysostomus (homil. 35 in Matth.). Considera qualiter Dominus discipulos omnibus superiores constituit, ipsam mortem cunctis terribilem hortans contemnere. Simul autem et documenta immortalitatis animae ostendit eis, cum subdit: *Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam.* Ambrosius (lib. et tit. ubi supra). Mors enim naturae finis, non poenae est; et ideo mortem supplicii corporalis esse defectum, poenam vero animae esse perpetuam, Deumque solum esse metuendum, cujus potestati non natura praescribat, sed eadem natura subjacet (5), concludit, *Ita dico vobis, hunc timete.* Theophylactus (super illud, *Ne terreamini ab his qui occidunt corpus*). Hinc nota, quod peccatoribus quidem mors ad supplicium fertur et hic cruciatis ipsis per interitum, et consequenter in gehennam detrusis; sed si sermonem discusseris, quiddam aliud intelliges: non enim dicit, Qui mittit in gehennam: sed, *Qui potestatem habet mittere*: non enim quicumque cum peccato moriuntur, (6) semper mittuntur in gehennam. Hoc autem dico propter oblationes et distributiones quae fiunt pro defunctis, quae non parum conducunt etiam his qui in gravibus peccatis mortui sunt. Ambrosius (lib. 7 in Luc.). Inspiraverat ergo Dominus simplicitatis affectum, virtu-

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In eadem Catena notatur sine ullo indice, nec expresse occurrit; sed aliquid simile orat. 42, ubi supra paschalis agni caeremonia mystico sensu sigillatim explicat, et eam quidem de fermento tunc removendo interpretatur notat. 52, plenius Nicetas dum hanc ejus orationem commentatur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* in Ecclesia.
(5) *Al. omittitur* dixistis.

(1) *Al.* in Evangelio Lucae.
(2) Ambrosius (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* subjaceret.
(6) *In quatuor toties citatis editionibus legitur*: statim detruduntur in poenam; sed fit interdum remissio, oblationum et orationum causa quae pro defunctis dantur.

tem mentis erexerat; fides sola nutabat: bene eam de rebus vilioribus roboravit, subdens: *Nonne quinque passeres veneunt dipondio, et unus ex illis non est in oblivione coram Deo?* quasi dicat: Si Deus oblivionem passerum non habet, hominum quomodo habere potest? BEDA (cap. 52). Dipondius genus est ponderis levissimi, ex duobus assibus compositi. GLOSSA (ordinaria hoc loco). Quod autem in numeris est unum, hoc in ponderibus assis; quod duo, hoc dipondius. AMBROSIUS. Fortasse autem dicat aliquis: Quomodo Apostolus dixit 1 Corinth. 9, « Nonne de bobus cura est Deo? » cum bos passere pretiosior sit? Sed aliud est cura, aliud scientia. ORIGENES (1). Ad litteram igitur, acumen divinae provisionis, quae procedit usque ad minima, per hoc significatur; mystice autem quinque passeres spirituales sensus juste significant, qui excelsa et supra homines sentiunt, Deum intuentes, vocem audientes divinam, gustantes panem vitae, olfacientes odorem unguentorum Christi, palpantes vivum Verbum: qui dipondio veneuntes, idest vilipensi ab eis qui ea quae sunt spiritus, stultitiam judicant, non dantur in oblivione coram Deo. Dicitur autem Deus aliquorum immemor fieri propter eorum facinora. THEOPHYLACTUS (super *Quinque passeres veneunt dipondio*). Vel hi quinque sensus duobus assibus venduntur, novo scilicet et veteri testamento: et ideo non dantur oblivioni a Deo: quorum enim sensus traduntur verbo vitae ut sint apti ad spirituale pabulum, horum semper memor est Dominus. AMBROSIUS (lib. et cap. ubi supra). Vel aliter. Passer bonus est cui volandi natura suppeditat: volandi enim nobis gratiam natura dedit, voluptas abstulit, quae malorum escis (2) gravat animam, atque in naturam corporeae melis inclinat. Quinque igitur corporis sensus si (3) terrenarum sordium cibum quaerant, ad superiorum operum fructus revolare non possunt. Est ergo malus passer qui volandi usum terrenae vitio labis aboleverit, quales sunt isti passeres, qui dipondio veneunt, luxuriae scilicet pretio saecularis (4): adversarius enim tamquam captiva mancipia vilioris pretio aestimationis addicit (5); at Dominus tamquam speciosa servitia, quae ad imaginem sui fecit, idoneos sui operis aestimat et magno pretio (6) nos redemit. CYRILLUS (7). Est igitur sibi curae diligenter nosse sanctorum vitam: unde subditur: *Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt*; per quod significat quod omnia quae ad eos spectant, diligentissime novit: diligentiam enim curae adhibitae numeratio manifestat. AMBROSIUS (ubi supra) Denique numerum capillorum non in actu computationis, sed in facilitate cognitionis accipitur. Bene tamen numerari dicuntur, quia ea quae volumus servare, numeramus. CYRILLUS (8). Mystice autem caput quidem hominis est intellectus, capilli vero cogitationes, quae patent Deo. THEOPHYLACTUS (super *Capilli capitis vestri numerati sunt*). Vel caput uniuscujusque fidelium intelliges aptam Christo conversationem; crines autem ejus, mortificativa corporis opera, quae numerantur a Deo, et digna sunt provisione divina. AMBROSIUS (ubi sup. ante med.). Si igitur tanta Dei est majestas ut unus ex passeribus, aut nostrorum numerus capillorum praeter sententiam Dei non sit: quam indignum est aestimare quod fidelium corda Dominus aut ignoret aut spernat, qui viliora cognoscat? Unde convenienter concludit: *Nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis vos.* BEDA (cap. 52 in Lucam). Non *plures estis*, legendum est, quod ad comparationem numeri pertinet; sed *plures estis*, hoc est, apud Deum majoris dignitatis. ATHANASIUS (1). Quaero autem ab Arianis, si quasi dedignaretur Deus alia facere, solum Filium fecit, cetera vero Filio subrogavit; quomodo provisione utitur usque ad tam modica, capillum et passerem? Quorum enim provisione fungitur, horum creator est suo Verbo.

3. BEDA (cap. 52 in Lucam). Supra dictum est, opera quaelibet et verba abscondita esse revelanda: nunc autem concludit hanc revelationem non in vili quolibet conciliabulo, sed in conspectu supernae civitatis aeternique regis ac judicis agendam, dicens: *Dico autem vobis: omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei.* AMBROSIUS (ubi supra in fine). Praeclare etiam fidem acuendo intexuit (2), et fidei ipsi virtutum fundamenta subjecit: nam ut fortitudinis incentivum est fides, ita fidei fundamentum est fortitudo. CHRYSOSTOMUS (hom. 35 in Matth.). Non est ergo Dominus contentus intrinseca fide, sed exteriorem confessionem expostulat, urgens nos ad fiduciam, et majorem affectum. Et quia hoc omnibus utile est, communiter loquitur, dicens: *Omnis quicumque confessus fuerit me.* CYRILLUS (3). Ait autem Paulus Rom. 10: « Si confitearis ore tuo Dominum Jesum, « et credas in corde tuo quod Deus eum a mor- « tuis suscitavit, salvus eris. » Totum Christi mysterium in his interpretatur: decet enim prius ortum a Deo Patre Verbum, idest Unigenitum ex ipsius substantia, fateri Dominum omnium, non tamquam ab extrinseco et furtivum sortitum dominium, sed existentem revera et naturaliter Dominum, sicut et Pater. Consequenter oportet fateri quod Deus hunc a mortuis suscitavit; ipsum scilicet factum hominem, et passum in carne pro nobis: sic enim resurrexit a mortuis. Quiquis ergo sic confitebitur Christum coram hominibus, videlicet ut (4) Deum et Dominum, Christus eum confitebitur coram Angelis Dei, tunc temporis cum descendet cum sanctis Angelis in gloria Patris sui, in saeculi consummatione. EUSEBIUS (5). Quid autem erit gloriosius quam ipsum unigenitum Dei Verbum attestari pro nobis in divino judicio, ac ipso effectu remunerationem testimonii promere indicium in animam ejus cui testimonium perhibetur? Non enim manens extra eum cui testimonium reddetur, sed habitans in eo, et implens eum lumine suo, testimonium dabit. Cum autem corroborasset eos spe bona per tanta promissa, iterum eos inducit terribilioribus minis, dicens, *Qui autem negaverit me coram hominibus, denegabitur coram Angelis Dei.* CHRYSOSTOMUS (hom. 35 in Matth.). Et in dam-

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* messis.
(3) *Al. omittitur* si.
(4) *Al.* singularis.
(5) *Al.* adjicit.
(6) *Legit Nicolai* idoneus sui operis aestimatur magno pretio etc.
(7) In eadem Catena (*Ex edit. P Nicolai*).
(8) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Orat. 3 contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* intexunt.
(3) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* deest ut.
(5) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).

natione majus supplicium, et in bonis major recompensatio ponitur; quasi dicat: Tu hic confiteris, aut negas; ego autem illic: bonorum enim malorumque retributio cum augmento in futuro saeculo te praestolatur. EUSEBIUS (1). Opportune autem hanc comminationem ponit, ne confessionem ipsius contemnerent propter poenam, quae est negari a Filio Dei, quod est a sapientia denegari, et a vita deficere, et lumine privari, et omnibus destitui bonis; sed et haec cuncta pati coram Patre, qui est in caelis, et Angelis Dei. CYRILLUS (2) Negantes autem sunt primo quidem qui imminente persecutione fidem postposuerunt: abnegant etiam haeresum doctores et discipuli. CHRYSOSTOMUS (3). Sunt etiam alii obligationis modi, quos Paulus describit dicens ad Titum 1: « Confitentur se nosse Deum, factis « autem negant: » et iterum 1 Timoth. 5: « Si « quis suorum, et maxime domesticorum, curam « non habet, fidem negavit, et infideli est dete« rior: » item 1 Corinth. 2: « Avaritiam fugite, « quae est idolatria. » Postquam ergo tot sunt modi negationis; palam est quod totidem sunt confessionis; quos quicumque servaverit, audiet illam beatissimam vocem, qua Christus laudabit omnes qui confessi fuerint eum. Attende autem verborum cautelam. In graeco enim dicit, *Quisquis confitebitur in me*, ostendens, quod non proprius viribus, sed adjutus superna gratia, Christum aliquis confitebitur. De negante vero non dixit, In me, sed *me:* nam destitutus gratia denegat redarguitur tamen, quia destitutio propter eum qui deseritur fit. BEDA (capit. 52 a med.). Ne autem ex eo quod ait, eos qui se negaverint esse denegandos, una cunctorum, hoc est eorum qui studio, et eorum qui infirmitate vel ignorantia negant, conditio putaretur, continuo subjecit: *Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi; ei autem qui in Spiritum sanctum blasphamaverit non remittetur.* CYRILLUS (4). Sed si hoc vult innuere Salvator, quod si quod injuriosum verbum dicatur a nobis in hominem communem, obtinemus, si poeniteamus, veniam; nulla difficultas est in sermone; quia cum naturaliter bonus sit Deus, emendat volentes poenitere. Verum si ad ipsum Christum retorqueatur sermo, qualiter incondemnabilis est qui verbum dicit in eum? AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam cap. de irremissibilitate blasphemiae). Utique Filium hominis Christum intelligimus, qui de Spiritu sancto generatus ex Virgine est, eo quod parens ejus in terris sola sit Virgo Numquid ergo major Spiritus sanctus Christo, ut in Christum peccantes veniam consequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci? Sed ubi unitas potestatis est, nulla commutationis est quaestio. ATHANASIUS (5) (in libro de peccato in Spiritum sanctum. Viri quidem antiqui, studiosus Origenes et Theognostus, hanc conscribunt esse Spiritus sancti blasphemiam, quando qui digni reputati sunt dono Spiritus sancti per baptismum, regrediuntur ad peccandum: ob hoc enim ajunt illos nec veniam obtinere, prout Paulus dicit Heb. 6 « Impossibile est eos qui facti sunt participes Spi« ritus sancti, et prolapsi sunt, revocari rursum ad « poenitentiam. » Addidit autem uterque intentionem propriam. Nam Origenes causam hujus sic explicat: Deus quidem Pater omnia percurrit et singula continet; virtus autem Filii ad sola rationalia extenditur; Spiritus vero sanctus solus inest participantibus eum in dono baptismatis. Quando ergo Cathecumeni peccant, et Gentiles peccant in Filium, qui in eis manent; possunt tamen veniam obtinere, cum digni fiunt dono regenerationis: quando vero baptizati delinquunt, dicit hoc nefas attingere Spiritum, ad quem cum pervenissent, peccaverunt; et ideo irrevocabilem fore damnationem. Theognostus vero ait, quod qui primum et secundum excessit limen, minorem poenam meretur; sed qui tertium quoque pertransit, non amplius accipiet veniam. Primum quidem et secundum limen vocavit doctrinam Patris et Filii; tertium vero in participatione Spiritus sancti, secundum illud Joan. 16: « Cum venerit Spiritus veritatis, docebit vos « omnem veritatem: » non tamquam doctrina Spiritus dogma Filii superet; sed quia Filius condescendit imperfectis, Spiritus vero signaculum est eorum qui perficiuntur. Sic igitur, non quia superet Spiritus Filium, expers est veniae blasphemia Spiritus; sed quia imperfectorum quidem est remissio, perfectis vero nulla restat excusatio. Sed cum Filius sit in Patre, est in illis in quibus est Pater, nec abest Spiritus; indivisibilis est enim sancta Trinitas. Ad haec, si omnia per Filium facta sunt, et omnia in ipso consistunt; erit ipse nimirum in omnibus, ut necessarium sit peccantem in Filium, in Patrem et Spiritum sanctum peccare. Sacrum autem baptisma in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti datur: et sic peccantes post baptismum, in sanctam Trinitatem exercent blasphemiam. Ceterum si Pharisaei baptismum non susceperant, qualiter redarguebat eos ac si blasphemassent in Spiritum sanctum, cujus nondum erant facti participes; praesertim cum non de peccatis simpliciter, sed de blasphemia eos increpabat? Differunt autem: quoniam qui peccat, transgreditur legem; qui vero blasphemat, in ipsam offendit deitatem. Sed aliter. Si eis qui delinquunt post baptisma, non indulgetur vindicta reatuum, qualiter Apostolus poenitenti in Corintho condonat: retrogressos vero Galatas parit, quousque Christus denuo formetur in eis? Cur autem et Novatum arguimus interimentem poenitentiam post baptismum? Apostolus igitur ad Hebraeos non dissipat poenitentiam peccatorum. Sed ne putarent secundum ritum legis, poenitentiae causa multa fore et quotidiana baptismata; ob hoc poenitere quidem monet; unicam autem fore insinuat per baptisma renovationem. Talia vero considerans recurro ad dispensationem quae fit in Christo, qui Deus existens, homo factus est: tamquam Deus suscitabat mortuos; sicut carne vestitus sitiebat, laborabat et patiebatur. Quando igitur aliqui spectantes humana, vident Dominum sitientem et patientem, et obloquuntur in Salvatorem velut in hominem, peccant quidem, possunt tamen cito cum poenituerint, accipere veniam, praetendentes pro causa fragilitatem corporis; quando vero rursus aspicientes aliqui opera deitatis, dubitant de natura corporis, ipsi quoque nimium peccant; sed et his poenitentibus cito potest ignosci, eo quod et ipsi excusationem habent ab operum magnitudine. Quando vero divinitatis opera retor-

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Item ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Tract. super illud, *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis etc.* (*Ex edit. P. Nicolai*).

quent ad diabolum, merito irrevocabilem ferunt scientiam, quoniam arbitrati sunt diabolum fore Deum, et verum Deum nihil plusquam daemones in operibus putaverunt habere. Ad hanc ergo perfidiam Pharisaei pervenerant: Salvatore enim ostendente Patris opera, mortuos suscitans, caecos illuminans, et similia faciens, hujusmodi opera dicebant esse Beelzebub: aeque enim dicere poterant videntes mundi ordinem, et erga eum provisionem, quod mundus a Beelzebub est creatus. Quamdiu igitur ad humana spectantes, mente claudicabant dicentes Matth. 13: « Nonne hic est carpentarii filius? » et « Quomodo litteras quas non didicit, novit? » sustinebat eos tamquam in Filium hominis peccantes; sed ubi magis (1) insaniunt, dicentes, opera Dei esse Beelzebub, non amplius eos sustinuit. Sic enim et tamdiu patres eorum sustinebat quamdiu causa panis et aquae murmurabant; sed postquam vitulum conflantes, in eum collata sibi divinitus beneficia referunt, puniti sunt: primo quidem non paucis eorum occisis, postmodum dixit, Exod. 32: « Ego autem in die ultionis visitabo hoc peccatum « eorum. » Talem ergo et nunc Pharisaei audiunt sententiam, ut in flamma diabolo parata perpetuo corrodantur cum eo. Non igitur faciendo collationem inter blasphemiam dictam in ipsum et Spiritum sanctum, haec dixit, tamquam major sit Spiritus; sed utraque blasphemia in ipsum prolata, hanc minorem, illam validiorem ostendit: ipsum enim videntes hominem vituperabant, et ejus opera Beelzebub esse dicebant. AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam cap. de irremissibilitate blasphemiae, in med.). Sic igitur videtur quibusdam, ut eumdem et Filium et Spiritum sanctum intelligamus, salva distinctione personarum, et unitate substantiae: quia unus et Deus et homo Christus est Spiritus, sicut scriptum est Thren. 4: « Spiritus ante faciem vestram Chri« stus Dominus. » Idem Spiritus sanctus, quia et Pater sanctus, et Filius sanctus, et Spiritus sanctus. Si ergo utrumque Christus est, quae est diversitas nisi ut sciamus (2) quia divinitatem Christi nobis negare non liceat? BEDA (cap. 52 super *Omnis qui dicit*): Vel aliter. Qui opera Spiritus sancti dicit esse Beelzebub, illi non dimittetur neque in praesenti saeculo neque in futuro; non quod negemus ei, si poenitentiam agere possit, posse dimitti a Deo (3); sed quod credamus eum blasphemum, exigentibus meritis, sicut nunquam ad remissionem, ita nec ad ipsos dignos poenitentiae fructus esse perventurum, secundum illud Isai. 6: « Excaecavi oculos eorum ne convertantur et « sanem illos. » CYRILLUS (4). Quod si creatura esset Spiritus sanctus, non autem de divina substantia Patris et Filii; qualiter acta in eum contumelia tantam fert poenam quanta promulgatur contra blasphemantes in Deum? BEDA (cap. 52 non remote a fin.). Neque tamen quicumque Spiritum sanctum non esse, aut Deum non esse, sed Patre Filioque minorem confitentur, hoc irremissibilis blasphemiae crimine tenentur: quia humana ignorantia ducti faciunt, non invidentia diabolica, sicut principes Judaeorum. AUGUSTINUS de ver. Dom. (serm. 1). Vel aliter. Si hic diceretur, Qui blasphemaverit quamcumque blasphemiam in Spiritum sanctum, omnem intelligere deberemus: sed quia dictum est, *Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum*, ille intelligatur qui non omni modo, sed eo modo blasphemaverit ut ei nunquam possit ignosci: sic enim dictum est Jacob. 1: « Deus nemi« nem tentat, » scilicet non omni, sed quodam tentationis modo. Quis autem sit iste modus blasphemandi contra Spiritum sanctum, dicamus. Primum quidem credentium beneficium est in Spiritu tu sancto remissio peccatorum: contra hoc donum gratuite loquitur cor impoenitens: ipsa ergo impoenitentia est Spiritus blasphemia; quae non remittitur neque in hoc saeculo neque in futuro: quia poenitentia impetrat remissionem in hoc saeculo quae valeat in futuro. CYRILLUS (1). Cum autem tantum metum incusserit Dominus discedentibus a recta confessione, praecepit de cetero non curare de responso, eo quod fideliter dispositis constituit verba congrua Spiritus tamquam doctor inhabitans: unde sequitur: *Cum autem inducent vos in synagogas, et ad magistratus et potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis.* GLOSSA (interlinearis). Dicit autem, *Qualiter*, quantum ad modum proferendi; *quid* quantum ad modum inveniendit, *respondeatis*, interrogantibus, aut *quid dicatis*, discere volentibus. BEDA (cap. 52 circa finem). Cum enim propter Christum ducimur ad judices, voluntatem tamen nostram pro Christo debemus offerre; ceterum in respondendo Spiritus sancti gratia ministrabitur: unde subditur: *Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.* CHRYSOSTOMUS (homil. 34, in Matth. a med.). Alibi vero dicitur, 1 Petr. 3: « Estote parati cunctis ad respondendum, quicum« que quaesiverint a vobis rationem spei quae « fovet vos. » Quando namque oritur inter amicos agon, praecipit nos meditari; quando vero terribile est praetorium, et pavor circumquaque, dat proprium monimentum, ut audendum sit (2) et loquendum, non autem obstupescendum. THEOPHYLACTUS (super *Cum adduxerint vos ad synagogas*). Quoniam igitur duplex est nostra infirmitas, et aut poenae formidine martyrium fugimus, aut quia rudes sumus, et nescimus reddere rationem fidei; utrumque excludit: metum quidem poenarum, in eo quod dixit, *Ne timeatis occidentes corpus*; timorem vero inscientiae, in hoc quod dixit, *Nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis.*

4. AMBROSIUS (lib. in Luc. de resp Domini ad postulationem). Totus superior locus ad subeundam pro confessione Domini passionem, aut contemptu mortis, aut spe praemii, aut mansuri denuntiatione (3) supplicii, cui nunquam venia laxetur, instruitur. Et quoniam avaritia plerumque solet tentare virtutem, etiam hujus abolendae rei praeceptum subjicitur et exemplum, cum dicitur: *Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hereditatem.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Hic duo fratres, quia de hereditate paterna dividenda contendebant, consequens erat ut alter alterum fraudare intenderet. Dominus autem docens nos quod non oportet ad terrena flecti, repellit vocantem eum ad hereditatis divisionem: unde sequitur: *At ille dixit ei: Homo, quis me constitui judicem, aut divisorem*, scilicet facultatum,

(1) *Al.* ut magis.
(2) *Al.* nisi Christum ut sciamus.
(3) *Al.* se dimitti Deo.
(4) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* monumentum ut audiendum sit.
(3) *Al.* aut majori denuntiatione.

super vos? BEDA (cap. 53). Qui magistro supernae pacis gaudia commendanti, terrenae divisionis vult ingerere molestiam, merito homo vocatur, secundum illud 1 Corinth. 3: « Cum sit inter vos « zelus et contentio, non homines estis? » CYRILLUS (1). Fuit autem Dei Filius, quando factus est similis nobis, constitutus a Deo Patre in regem et principem super Sion montem sanctum ejus, annuntians mandatum divinum. AMBROSIUS (ubi supra). Bene ergo terrena declinat qui propter divina descenderat, nec judex dignatur esse litium et arbiter facultatum, vivorum habens mortuorumque judicium arbitriumque meritorum. Non ergo quid petas, sed a quo postules, intuendum est; nec majoribus intento animo putes minoribus obstrependum: unde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem caelestium gestiebat corruptibilibus occupare; cum inter fratres patrimonium non judex medius, sed pietas debeat sequestra dividere; quamquam immortalitatis patrimonium, non pecuniae, sit hominibus expectandum. BEDA (cap. 53 in Luc.). Occasione autem hujus stulti petitoris, adversus avaritiae pestem et turbas et discipulos praeceptis pariter et exemplis munire satagit: unde sequitur: *Dixitque ad illos: Videte, et cavete ab omni avaritia.* Dicit autem, *Ab omni*, quia nonnulla simpliciter geri videntur, sed internus arbiter qua intentione fiant dijudicat. CYRILLUS (2). Vel dicit, *Ab omni avaritia*, scilicet magna et parva. Est enim inutilis avaritia, dicente Domino, Amos 5: « Domos zelatas (3) aedificabitis, « et non habitabitis in eis: » et alibi (Isai. 5): « Decem jugera vinearum facient laguncidam unam, « et triginta modii sementis facient modios tres. » Sed et secundum alium modum est inutilis, quem ostendit subdens: *Quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quae possidet.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Hoc dicit Dominus refellens avarorum intentiones, qui videntur coacervare divitias quasi diu victuri: sed numquid te opulentia longaevum efficiet? Quid igitur manifeste sustines mala, incertae causa quietis? Nam dubium est an debeas attingere senium, cujus gratia thesaurizas.

3. THEOPHYLACTUS. Dicto (4) quod ex affluentia opum non protendatur vita humana, ad hujus fidem parabolam subdit, dicens: *Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit.* BASILIUS (5) (hom. de divit. agri fertilis). Non facturi quidem ex ubertate fructuum aliquid boni, ut magis divina longanimitas pateat, quae usque ad malos suam bonitatem extendit, pluens super justos et injustos. Quae vero sunt quae hic homo benefactori recompensat? Non meminit communis naturae, nec arbitratus est oportere quod superfluit, dispensari egentibus: et horrea quidem crepabant prae copia creditorum; avarus tamen animus nequaquam implebatur, nolens veteribus cedere propter avaritiam, nova non valens suscipere propter multitudinem: propter quod imperfecta erant (6) ejus consilia, et steriles curae: unde sequitur: *Et cogitabat intra se, dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos?* Conqueritur aeque pauperibus An non quem premit inopia, dicit, Quid faciam? Unde victus, unde calceamenta? Talia et locuples profert: urgent enim ipsius animam divitiae a promptuariis emanantes, ne forte cum exiverint prosint egentibus; a simili gulosorum, qui mallent edacitate crepare quam indigentibus de reliquiis impartiri. GREGORIUS 15 Moral. (cap. 2 vel in nov. codd. 10). O angustia ex satietate nata! Dicens enim, *Quid faciam?* profecto indicat quia votorum suorum effectibus pressus, sub quodam rerum fasce laborabat. BASILIUS (homil. 6 ut supra). Erat quidem in promptu dicere, Aperiam horrea, convocabo egenos; sed cogitat non ut distribuat, sed ut congreget: sequitur enim: *Et dixit: Hoc faciam: destruam horrea mea.* Bene facis: nam digna destructione nequitiae promptuaria: dissolve horrea, ex quibus nullus consolationem accepit. Subdit: *Et majora faciam.* At si et hoc impleveris, numquid destrues iterum? Quid stultius, quam in infinitum laborare? Horrea sunt tibi, si vis, pauperum domus. Sed dices: Cui injuriam facio, propria retinendo? Nam et sequitur: *Et illuc congregabo omnia quae nata sunt mihi, et bona mea.* Dic mihi, quae tua? Unde ea sumens in vitam tulisti? Sicut qui praeveniens spectacula prohiberet advenientes, appropriando sibi quod ad usum communem ordinatur; similes sunt divites, qui communia quae praeoccupaverunt, aestimant sua esse; si enim quilibet suae necessitatis sufficientiam recipiens, relinqueret superfluum indigenti, non esset dives nec pauper. CYRILLUS (1). Attende et aliter esse frivolum ejus verbum, cum dicit: *Congregabo omnia quae nata sunt mihi*; quasi non putaret ea divinitus obtinere, sed fructus esse laborum suorum. BASILIUS (ubi supra). Ceterum, si fateris ea tibi divinitus provenisse, an injustus est Deus inaequaliter res nobis distribuens? Cur tu abundas, ille vero mendicat, nisi ut tu bonae dispensationis merita consequaris, ille vero patientiae braviis decoretur? At tu nonne spoliator es, quae dispensanda suscepisti, propria reputando? Est panis famelici quem tu tenes, nudi tunica quam in conclavi conservas, discalceati calceus qui penes te marcescit, indigentis argentum quod possides inhumatum: quocirca tot injuriaris quot dare valeres (2). CHRYSOSTOMUS (homil. 8 in Ep. 2 ad Timoth. a medio). Sed et in hoc errat, quod bona putat quae sunt indifferentia: rerum enim quaedam sunt bonae, quaedam malae, quaedam mediae. Bona quidem sunt castitas et humilitas et hujusmodi; quae cum homo eligit, fit bonus. His autem opposita sunt mala; quae homo dum eligit, fit malus. Media vero sunt, ut divitiae; quae quandoque quidem ordinantur in bonum, scilicet ad eleemosynam; quandoque ad malum, scilicet ad avaritiam: et similiter inopia quandoque ad blasphemiam, quandoque ad sapientiam, secundum affectum utentium. CYRILLUS (3). Dives igitur non parat permanentia horrea, sed caduca; et, quod stultius est, vitae longitudinem sibi taxat: sequitur enim: *Et dicam animae meae: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos.* Sed, o dives, fructus quidem habes in horreis, sed annos plurimos unde poteris obtinere? ATHANASIUS (4).

(1) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibi « Domos quadro lapide aedificabitis. »
(4) *Al.* dico, quod etc. *P. Nicolai legit* postquam dixit.
(5) Hom. 6, quae de avaritia inscribitur, vel ex Graeco de abundantia inscribi potest (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. omittitur* erant.

(1) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* vales.
(3) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Contra Antigonum ex eadem Catena Graeca (*Ex edit. P. Nicolai*).

Si quis autem sic vivat quasi quotidie moriturus, eo quod incerta est naturaliter vita nostra, non peccabit: semper enim major timor plurimum voluptatis dissolvit. Sed e contrario dives longaevitatem sibi repromittens, ad voluptates aspirat: sequitur enim: *Requiesce*, scilicet a labore, *comede bibe, epulare*, magno scilicet apparatu. Basilius (hom. 6 supra *Destruam horrea mea*, a med.). Tam improvidus es erga bona animae, ut escas corporeas animae ascribas: si quidem virtutem habet, si fecunda est operationum bonarum, si Deo adhaesit, bona plurima possidet, et bono gaudio gaudet. Verum quia totus carnalis es passionibus subjectus, a ventre, non ab anima clamas. Chrysostomus (1). Non autem decet vacare deliciis, et impinguare corpus, et attenuare animam, fascemque ei gravare, et tenebras obducere, spissumque velamen: eo quod in deliciis dominativum animae servit, servile vero corporis dominatur. Alimentorum autem indiget corpus, non deliciarum; ut nutriatur, non ut scindatur et fluat: neque enim animae soli, sed et ipsi corpori sunt nocivae deliciae: eo quod ex forti fit debile, ex sano aegrotativum, ex agili grave, ex formoso deforme, ex juvene veternosum. Basilius (ubi supra). Permissus autem est deliberare in omnibus, et manifestare propositum proprium, ut condignam mereatur sui affectus sententiam. Sed dum in abdito loquitur, eloquia ejus examinantur in caelo, unde sibi responsa proveniunt: sequitur enim: *Dixit autem illi Deus: Stulte, hoc nocte animam tuam repetent a te.* Audi conveniens tibi stultitiae nomen (2), quod tibi nullus imposuit hominum, sed ipse Deus. Gregorius, 22 Moral. (cap. 12 super illud Job 31: « Si putavi « aurum robur meum »). Eadem nocte sublatus est qui multa tempora fuerat praestolatus; ut scilicet qui in longum sibi subsidia colligendo prospexerat, subsequentem diem vel unum (3) minime videret. Chrysostomus (hom. 29 in Matth. et in concione de Lazaro, quae incipit « Admiratus « sum, » ante med.). Dicit autem, *Repetent a te*: exposcebant enim eam forsan terribiles quaedam virtutes ad hoc missae: quoniam si de civitate in civitatem transeuntes egemus ductore, multo magis anima absoluta a corpore, et ad futuram vitam transmigrans, indigebit ducatu. Ob hoc multoties recusat anima, et regreditur in profundum, cum debet exire a corpore: semper enim stimulat nos conscientia peccatorum, sed praecipue cum debemus trahi ad terribile judicium. Tunc enim tota congeries criminum innovatur, et prae oculis posita mentem percellit (4): et sicut carcerati semper quidem dolorosi sunt, tunc autem praecipue cum debent judici praesentari; sic et anima maxime in ipso tempore de peccato cruciatur et dolet; multo autem magis cum fuerit evulsa. Gregorius 15 Moral. (cap. 1 super illud Job 34: « Opus manuum « ejus sunt: » vel in nov. codd. 2). In nocte autem ablata est anima quae in obscuritate cordis est emissa: in nocte ablata est quae considerationis lucem habere noluit, ut quod pati poterat praevideret.

Subdit autem: *Quae autem parasti, cujus erunt?* Chrysostomus (1). Hic enim ea deseres, non solum nullum inde percipiens commodum, sed et sarcinam peccatorum portans super humeros proprios. Et quae quidem a te congesta sunt, plerumque in manus inimicorum pervenient; a te vero super his ratio requiretur.

Sequitur: *Sic est qui sibi thesaurizat, et non est in Deum dives.* Beda (cap. 53 in Luc.). Hic enim stultus est, et in nocte rapiendus. Ergo qui vult esse in Deum dives, non sibi thesaurizet, sed pauperibus possessa distribuat. Ambrosius (lib. 7 in Lucam, de respons. Domini ad postulationem circ. med.). Frustra enim congregat opes qui se his nescit usurum: neque enim nostra sunt quae non possumus auferre nobiscum: sola (2) virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quae tabernacula defunctis acquirit aeterna.

6. Theophylactus (super *Ideo dico vobis ne soliciti sitis*). Paulatim Dominus provehit ad perfectiorem doctrinam: docuit enim supra cavendum esse ab avaritia, subdiditque parabolam divitis, insinuans per eam quod stultus est qui superflua cupit; deinde procedente sermone, neque de necessariis sinit nos solicitudinem gerere, avaritiae radicem evellens: unde dicit; *Ideo dico vobis*; quasi dicat: Postquam stultus est qui sibi majorem vitae mensuram attribuit, et exinde magis efficitur cupidus, *nolite soliciti esse animae vestrae quid manducetis*: non quia intelligibilis anima comedat, sed quia non videtur aliter animam posse conjunctam manere corpori, nisi dum nutrimur. Vel quia animati corporis est nutrimentum suscipere, congrue animae nutriri attribuit: nam et virtus nutritiva dicitur anima; ut sic intelligatur: *Ne soliciti sitis* nutritivae parti *animae quid edatis.* Potest autem etiam corpus mortuum vestiri: unde subdit: *Neque corpori vestro quid induamini.* Chrysostomus (hom. 22 in Matth. a med. illius). Quod autem dicitur, *Nolite soliciti esse*, non idem est quod nolite operari; sed nolite rebus mundanis mente affigi: contingit enim aliquem operantem nihil solicitum esse. Cyrillus (3). Praeeminet autem anima cibo, et corpus vestitui: unde subdit: *Anima plus est quam esca, et corpus plusquam vestimentum*; quasi dicat: Deus, qui quod majus est exhibuit, quomodo non dabit quod minus est? Non ergo multum nostra intentio modicis insistat, nec intellectus noster serviat ad vestitum et victum quaerendum; magis autem cogitet quaecumque salvant animam, et sublevant ad regnum caelorum. Ambrosius (lib. 7 in Lucam, de prohibitione solicitudinis). Nihil autem moralius ad faciendam fidem omnia credentibus a Deo posse conferri, quam quod aereus ille spiritus vitale collegium, animae corporisque contubernio foederatum non deficit, nisi cum venerit dies suprema moriendi. Cum igitur anima indumento corporis vestiatur, et vigore animae corpus animetur; absurdum est ut victus nobis copiam defuturam putemus qui vivendi jugem substantiam consequamur.

7. Cyrillus (4). Sicut supra erigendo nos ad spiritualem audaciam, per aves induxit, dicens: *Multis passeribus pluris estis vos*; sic et nunc ex vo-

(1) Hom. 39 in 1 ad Corinth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* nomen est, quod etc.
(3) *Al.* ut unum
(4) *Al.* mente praecellit.

(1) In Catena Graec. PP. ex hom. 23 in Genesim (*E edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* sed sola.
(3) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

latilibus firmam et indubitabilem fiduciam nobis adducit, dicens: *Considerate corvos, quia non seminant neque metunt*, scilicet ad acquirendum cibum, *quibus non est cellarium neque horreum*, scilicet ad conservandum; *et Deus pascit illos*: *quanto magis vos pluris estis illis*? Beda (cap. 53 in Luc.). Idest, carius vos valetis: quia rationale animal, sicut homo, sublimius ordinatum est in rerum natura, quam irrationabilia, sicut sunt aves. Ambrosius (lib. 7 tit. de prohib. solic. de victu). Magnum autem quod fide sequamur exemplum: nam volatilibus caeli quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fecunditate proventus est, indeficientem providentia divina largitur alimoniam. Verum est igitur causam inopiae nostrae avaritiam videri: etenim illis idcirco sine labore pabuli usus exuberat, quo fructus ad escam communem datos, speciali quodam nesciunt vindicare dominatu. Nos communia amisimus, dum propria vindicamus: nam nec proprium quicquam ubi perpetuum nihil, nec certa copia ubi incertus eventus. Chrysostomus (hom. 22 in Matth.). Cum autem posset Dominus exemplum ab hominibus sumere qui minime terrena curaverunt, Eliam dico, Moysen et Joannem, et ceteros hujusmodi; commemoravit volatilia, sequens vetus testimonium (1), quod ad apem transmittit et formicam, et alia hujusmodi; quibus naturales quosdam mores inseruit conditor. Theodoretus (2) (in Psal. 146). Ideo autem omissa mentione aliorum volatilium, corvorum mentionem facit, quia pullos corvorum speciali providentia Deus nutrit: nam corvi pariunt quidem, non autem nutriunt, sed negligunt pullos suos; quibus miro modo ab aere pabulum quadam aura delatum ad os pervenit, quod hiantes suscipiunt, et sic nutriuntur. Forsan etiam et talia per synecdochen dicta sunt, toto significato per partem: unde in Matthaeo Dominus remittit ad volatilia caeli, hic vero specialiter ad corvos, tamquam gulosiores et rapaciores. Eusebius (3). In corvis etiam aliquid plus significat: avibus enim colligentibus legumina promptius est alimentum; vescentibus vero carnibus, sicut corvis, difficilius est ad habendum; nec tamen hujusmodi aves defectum pabuli patiuntur propter providentiam Dei diffusam ubique. Utitur autem ad idem et tertio syllogismo, dicens: *Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum*? Chrysostomus (homil. in Matth.). Nota, quod animam quidem semel dedit Deus, et eadem perseverat; sed corpus quotidie sumit incrementum. Pertransiens igitur animam quasi non recipientem augmentum, de solo corpore facit mentionem, dans intelligere quod non augetur per solum alimentum, sed provisione divina, per hoc quod nullus nutrimentum accipiendo aliquid ad suam staturam adjicere potest: unde concluditur: *Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de ceteris soliciti estis*? Eusebius (4). Quasi dicat: Si nullus (5) sua cura corpoream ingeniatus est sibi staturam; sed neque termino temporis vitae potest aliquis vel brevissimum horae excogitando adjicere; cur oportet superflue de necessariis vitae cogitare? Beda (cap. 53 in Luc.). Illi ergo tegendi corporis curam relinquite, cujus videtis cura factum esse ut tantae staturae corpus habeatis. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 28). Cum autem de augenda corporis statura loqueretur, dicit quod minimum est hoc, scilicet Deo corpora operari.

8. Chrysostomus (hom. 23 in Matth.). Sicut superius Dominus de alimentis monebat, ita et nunc monet de vestitu, dicens: *Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant neque nent*, ut scilicet sibi faciant indumenta. Sicut autem supra, cum Dominus dixit, *Non seminant* volatilia, non reprobavit sementem, sed superfluam curam; sic cum dixit, *Non laborant neque nent*, non opus interemit (1), sed cogitationem. Eusebius (2). Si quis autem mortalium vult decorari pretioso vestitu, videat oculate quod Deus etiam usque ad flores, qui ex terra oriuntur, multiplicem sui sapientiam propagans, ornavit hos diversis coloribus, tenuibus membranis florum, murice et auro longe meliores tincturas accommodans, adeo quod nec penes aliquem regem deliciosum, nec etiam ipsum Salomonem, qui apud antiquos tam in divitiis quam in sapientia et in deliciis celeber fuit, tam pretiosum opus fuerit inventum: unde sequitur: *Dico autem vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis*. Chrysostomus (hom. 23 in Matth.) Non utitur hic volatilium exemplo, cygnum commemorans aut pavonem, sed lilia: vult enim utrinque declarare hyperbolem; scilicet ab infirmitate rerum, quae tantum sunt sortitae decorem, et a pretio decoris, qui concessus est liliis: unde postmodum non vocat ea lilia, sed fenum, cum subditur: *Si autem fenum quod in agro est hodie*: nec dicit, Cras non entia; sed subdit: *Et* (3) *cras in clibanum mittetur*: neque dicit simpliciter, Deus vestit; sed dicit, *Deus sic vestit*; quod multam habet expressionem; et subdit, *Quanto magis vos*? quod est exprimentis pretiositatem et providentiam humani generis. Denique, cum increpare deceret, utitur et hic moderantia, non infidelitatis, sed paucitatis fidei arguens, cum subdit: *Pusillae fidei*; ut per hoc magis excitet nos ad dictorum persuasionem; ut non solum non cogitemus de vestibus, sed nec affectemus vestimentorum decorem. Cyrillus (4). Sufficit enim prudentibus solius causa necessitatis aptum habere vestitum, modestiam non excedentem, et ciborum quod satis est. Sufficiunt etiam sanctis quae sunt in Christo spirituales deliciae, et subsequens gloria. Ambrosius (lib. et tit. ut supra, ante medium). Non otiosum autem videtur quod flos vel homini confertur, vel certe plus pene quam hominibus in Salomone praefertur; ut prae claritate coloris Angelorum caelestium gloriam putemus expressam, qui vere mundi istius flores sunt, quod eorum claritatibus mundus ornatur, et bonum odorem sanctificationis aspirant (5): qui nulla solicitudine praepediti nullo usu laboris exerciti, divinae in se liberalitatis gratiam, et caelestis servant dona naturae. Unde bene et hic vestitus gloria sua Salomon, et alibi coopertus ostenditur, quod infirmitatem corporeae naturae, velut virtute quadam mentis ad opertam, operum (6)

(1) *Al.* vel testamentum, *ut al. legitur*.
(2) Theophylactus (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* nulla.

(1) *Al.* interimit.
(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* sed.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* qui vere mundi istius flores sanctificationis spirant.
(6) *Al.* ad operam operum.

gloria vestiebat. Angeli vero (1), quorum natura divinior expers manet injuriae corporalis, recte licet maximo viro praeferuntur. Nec tamen in nobis misericordiam Dei desperare debemus, quibus per resurrectionis gratiam Dominus similem Angelorum speciem pollicetur. Cyrillus (2). Absonum autem erat discipulos debentes normam et exemplar conversationis honestae aliis tradere, in ea incidere a quibus discedendum esse oportebat eos consulere. Et ideo Dominus subdit: *Et vos nolite quaerere quid manducetis, aut quid bibatis.* In hoc etiam Dominus consuluit non modicum studio sacrarum praedicationum, monens discipulos solicitudinem humanam abjicere. Beda (super *Nolite quaerere quid manducetis*). Notandum tamen est, quod non ait, Nolite quaerere, aut soliciti esse de cibo aut potu aut indumento; sed, *Quid manducetis aut bibatis*: ubi mihi videntur argui qui, spreto victu vel vestitu communi, lautiora sibi vel austeriora prae his cum quibus vitam ducunt, alimenta vel indumenta (3) requirunt. Gregorius Nyssenus (4). Sed dicetur: Aliqui obtinuerunt dominia, honores et divitias, cum orassent: qualiter ergo prohibes nos talia orando quaerere? Et quidem quod omnia haec ad divinum consilium pertineant, omnibus patet; haec tamen a Deo conferuntur petentibus, ut discentes Deum nos exaudire in minoribus petitionibus, elevemur ad altiorem affectum; sicut in pueris videmus, qui mox nati maternis adhaerent uberibus; si vero pubuerit parvulus, spernit mammas, quaerit autem monile, aut aliquid talium, quibus oculus delectatur; postquam autem mens cum corpore creverit, cedens cunctis puerilibus desideriis, quaerit a parentibus quae conveniunt vitae perfectae. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest 29). Prohibita autem solicitudine de alimentis, consequenter ne extollantur admonuit, dicens: *Nolite in sublime tolli* Primo enim haec ad necessitatem complendam homo quaerit; cum autem his abundaverit, incipit de talibus superbire. Tale est hoc ac si se vulneratus aliquis jactet quia habeat multa emplastra in domo, cum illi bonum esset ut vulnera non haberet, et ne uno quidem indigeret emplastro. Theophylactus (super *Nolite in sublime tolli*). Vel elevationem nihil aliud vocat quam vagum mentis motum, alias aliud meditantis, et ex hoc salientis ad aliud, et sublimia cogitantis. Basilius (5). Et ut intelligas hujusmodi (6) elevationem, memento vanitatis propriae juventutis; si quando manens solus cogitasti de vita et promotionibus, discurrens a principatu in principatum, amplexus divitias, aedificasti palatia, amicis bene fecisti, ultus es inimicos. Est autem peccatum talis abstractio: intenta enim circa superflua delectatio a veritate seducit: unde convenienter subdit: *Haec enim omnia gentes mundi quaerunt*, scilicet voluptatem, divitias, et hujusmodi. Gregorius Nyssenus (7) Adhibere enim solicitudinem rebus apparentibus proprium est eorum qui nullam supponunt spem futuri saeculi, neque metum judicii. Basilius (8) Sed de necessariis vitae subdit, *Pater autem vester scit quoniam his indigetis.* Chrysostomus (hom. 23 in Matth.). Non dixit, Deus, sed *Pater*, ut ipsos ad majorem promoveret fiduciam: qui enim est pater qui patiatur necessaria filiis non ministrare ? Sed et aliud adjicit. Non enim poteris dicere, quod pater quidem est, ignorat tamen his nos indigere: nam qui naturam creavit, ejus indigentiam novit. Ambrosius (lib. et tit. ut supra). Ostendit autem consequenter nec ad praesens nec in reliquum fidelibus gratiam defuturam, si modo qui divina desiderant, terrena non quaerant. Indecorum quippe est homines curare de cibo, qui militant pro regno. Novit rex quemadmodum familiam suam poscat, alat et vestiat: unde sequitur: *Verumtamen quaerite primum regnum Dei; et haec omnia adjicientur vobis.* Chrysostomus (1) Non modo regnum, sed etiam opes Christus pollicetur cum eo. Si enim nos a curis eos eripimus qui praetermittentes sua nostrorum diligentiam habent, multo magis Deus. Beda (cap. 53 in fin.). Indicat aliud esse quod principaliter datur, aliud quod superadditur: quia nobis in intentione aeternitas, in usu vero temporalitas esse debet.

9. Glossa (2). Postquam Dominus temporalium curam a cordibus discipulorum removit, hic excludit ab eis timorem ex quo superflua cura procedit, dicens: *Nolite timere pusillus grex.* Theophylactus. Pusillum gregem Dominus vocat volentes discipulos ejus fieri: vel quia in hoc saeculo sancti parvi videntur causa voluntariae paupertatis, vel quia superantur a multitudine Angelorum, qui incomparabiliter praecellunt quae nostra sunt. Beda. Pusillum etiam Dominus gregem electorum nominat vel ob comparationem majoris numeri reproborum, vel potius ob humilitatis devotionem. Cyrillus (3). Quare autem timere non debent, ostendit subdens: *Quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum*; quasi dicat: Eum qui tam pretiosa largitur, qualiter pigebit erga vos clementiam exercere? Quamvis enim hic grex parvus sit et natura et numero et gloria, bonitas tamen Patris concessit et huic pusillo gregi caelestium spirituum sortem, scilicet regnum caelorum. Ergo ut possideatis regnum caelorum, opes terrenas contemnite: unde subditur: *Vendite quae possidetis et date eleemosynam.* Beda (cap. 54). Quasi dicat: Nolite timere ne propter regnum Dei militantibus hujus vitae necessaria desint; quin etiam possessa propter eleemosynam vendite: quod tunc digne fit, quando quis semel pro Domino suo omnibus spretis, nihilominus post hoc labore manuum operatur, unde et victum transigere, et eleemosynam dare queat. Chrysostomus (4) (hom. 26 in Matth.). Non est enim peccatum quod eleemosyna nequeat abolere: antidotum est cuilibet conveniens vulneri: sed et eleemosyna non solum in pecuniis fit, sed et in rebus, dum aliquis alium protegit, dum medicus medetur, dum sapiens consulit. Gregorius Nazianzenus (5). Vereor autem ne putes pietatis tibi necessitatem non esse, sed arbitrium. Opinabar et ipse hoc; sed terrent me haedi ad sinistram statuti, non quia rapuerunt, sed quia Christum in egentibus non placaverunt.

(1) *Al. omittitur* vero.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al deest* vel indumenta.
(4) In orat. domin. serm. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* hujus.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Non est in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In eadem Cat. ex hom 25 in Acta (*Ex edit. P. Nic.*).
(5) Orat. 16 de pauperum amore, versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*).

CHRYSOSTOMUS (1). Nam sine eleemosyna impossibile est regnum videre. Sicut enim fons, si aquas in se continuerit, vitiatur; sic et divites, cum omnia penes se teneant. BASILIUS (2). Sed quaeret aliquis. Quid considerantem oportet vendere quae possidentur? Numquid tamquam eis naturaliter noxias, vel propter tentationem accidentem animabus ab eis? Ad hoc dicendum est, primo quidem quod singulum eorum quae sunt, si per seipsum malum existeret, non esset creatura Dei: omnis enim creatura Dei bona: consequenter autem, quia mandatum dominicum non docuit abjicere tamquam mala quae possidentur, sed dispensare, dicens, *Et date eleemosynam.* CYRILLUS (3). Molestum autem forte est hoc mandatum divitibus; sanam tamen mentem habentibus non est inutile: thesaurizant enim sibi regnum caeleste: unde sequitur: *Facite vobis sacculos qui non veterascunt.* BEDA (cap. 54 in Luc.). Eleemosynas videlicet operando, quarum merces in aeternum maneat: ubi non hoc praeceptum esse putandum est, ut nil pecuniae reservetur a sanctis, vel suis, vel pauperum usibus; cum et ipse Dominus, cui Angeli ministrabant, loculos habuisse legatur, a fidelibus oblata conservans; sed ne Deo propter ista serviatur, et ob inopiae timorem justitia deseratur. GREGORIUS Nyssenus (4). Praecipit autem sensibiles et terrenas opes sursum condere (5), quo virtus corruptiva non attingit: unde subdit: *Thesaurum non deficientem in caelis, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit* THEOPHYLACTUS (super *Ubi tinea demolitur*). Quasi dicat: Hic tinea demolitur, non autem in caelis. Deinde quia tinea quaedam non demolitur, addidit de fure: aurum enim non demolitur tinea, sed fur tollit. BEDA (super illud, *Thesaurum non deficientem*). Sive igitur hoc simpliciter accipiendum est, quod pecunia servata deficiat, data autem proximo, perennem fructum conferat in caelis: seu ita quod thesaurus boni operis si commodi terrestris occasione condatur, facile corruptus intereat; at si caelesti solum intentione congeratur, non exterius hominum favore, quasi a fure qui deforis rapit; non intus inani gloria, quasi a tinea quae interius scindit, valet maculari. GLOSSA. Vel fures sunt haeretici, et daemones, qui ad hoc intenti sunt ut spiritualibus nos spolient. Tinea, quae vestes latenter rodit, invidia est, quae studium bonum lacerat, et compactionem unitatis dissipat. THEOPHYLACTUS. Porro, quia non omnia furto tolluntur, addit potiorem rationem et nullam prorsus patientem instantiam, dicens: *Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit*; quasi dicat: Esto quod nec tinea demoliatur, nec fur tollat; hoc ipsum quod est habere cor affixum thesauro sepulto, et divinum opus, scilicet animam, terrae immergere, quanto (6) est dignum supplicio? EUSEBIUS (7). Nam quilibet homo naturaliter dependet ab eo erga quod studet; illuc totum animum applicat ubi totum commodum possidere putavit. Unde si quis in rebus praesentis vitae habeat totam mentem et intentionem, quam cor nominavit, in terrenis versatur: si vero mentem applicaverit ad caelestia, ibi mentem habebit, ut videatur solo corpore cum hominibus conversari, animo vero jam sit aggressus mansiones caelestes. BEDA (cap. 54 super *Ubi est thesaurus tuus*). Hoc autem non solum de pecunia, sed de cunctis passionibus sentiendum est: luxuriosi epulae sunt thesauri, lascivi ludicra, amatoris libido.

10. THEOPHYLACTUS (super *Sint lumbi vestri praecincti*). Postquam suum discipulum modestum statuit Dominus, spolians eum qualibet vitae cura et elevatione, jam nunc ad ministrandum inducit, dicens: *Sint lumbi vestri praecincti,* idest semper proclives ad exequenda opera (1) Domini vestri: *et lucernae ardentes*; idest, non ducatis vitam in tenebris, sed adsit vobis lux rationis, ostendens vobis agenda et fugienda: est enim hic mundus nox. Cincti vero lumbos sunt qui practicam exequuntur, nam talis est ministrantium habitus, quibus oportet adesse et lucernas ardentes, idest discretionis donum: ut valeat dignoscere practicus non solum quid oporteat agere, sed et quomodo: alioquin in praecipitium superbiae homines ruunt. Notandum autem quod primo jubet lumbos praecingi, secundo lucernas ardere: nam primo quidem est operatio, deinde speculatio, quae est illustratio mentis. Ideo studeamus exercere virtutes, ut duas lucernas habeamus ardentes, scilicet conceptum mentis jugiter in anima emicantem, quo nos illustramur; et doctrinam, qua ceteros illuminamus. MAXIMUS (2). Vel lucernas accensas docet habere per orationem et contemplationem, et spiritualem dilectionem. CYRILLUS (3). Vel subcingi significat agilitatem et promptitudinem ad sustinenda mala intuitu divini amoris; lucernae autem accensio significat, ut non patiamur aliquos in tenebris ignorantiae vivere. GREGORIUS in hom. (13 in Evang.). Vel aliter. Lumbos praecingimus cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus: viris enim luxuria in lumbis est, feminis in umbilico. A principali igitur sexu lumborum nomine luxuria designatur. Sed quia minus est mala non agere, nisi etiam quisque studeat bonis operibus insudare, additur, *Et lucernae ardentes;* quas in manibust enemus (4) cum per bona opera, proximis nostris lucis exempla monstramus. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib 2, qu. 25). Vel docet et lumbos praecingere propter continentiam ab amore rerum saecularium, et lucernas ardentes habere, ut hoc ipsum vero fine et recta intentione fiat. GREGORIUS in hom. (13 in Evang.) Sed si utrumque horum agitur, restat ut quisquis ille est, totam spem suam in Redemptoris sui adventu constituat: unde subditur: *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis.* Ad nuptias quippe Dominus abiit, quia ascendens in caelum supernam sibi multitudinem Angelorum novus homo copulavit. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quotidie etiam in caelis desponsat sanctorum animas, quas ei Paulus vel alius similis offert virginem castam. Redit autem a nuptiis celebratis in caelis, forsan quidem universaliter in consummatione totius mundi, quando veniet de caelo in gloria Patris; forsan etiam singulis horis astans inopinate particulari uniuscujus-

(1) In praed. Catena ex homiliis in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibid. ex Asceticis, idest regulis brevioribus ad interrog. 92 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* sensibiles terrenas opes sursum concedere.
(6) *Al.* quantum.
(7) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* ad exequendum quaedam opera.
(2) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Al. *Et lucernae ardentes in manibus vestris:* lucernas quippe ardentes in manibus tenemus etc.

que consummationi. Cyrillus (1). Considera etiam, quod a nuptiis quasi a solemnitate venit, in qua semper existit divinitas: nihil enim potest incorruptibili naturae inferre tristitiam. Gregorius Nyssenus (2). Vel aliter. Consummatis nuptiis, et desponsata sibi Ecclesia, et admissa ea in thalamum secretorum, praestolabantur Angeli reditum regis ad naturalem beatitudinem; quibus similem fieri decet nostram vitam; ut sicut illi sine malitia conversantes parati fuerint dominicum regressum recipere; sic et nos vigilantes ad obedientiam promptos nos faciamus cum advenerit pulsans: sequitur enim: *Ut cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant illi.* Gregorius in hom. (13 in Evangel.). Venit quippe cum ad judicium properat; pulsat vero cum jam per aegritudinis molestiam esse mortem vicinam designat. Cui confestim aperimus, si hunc cum amore suscipimus. Aperire enim judici pulsanti non vult, qui exire de corpore trepidat, et eum quem contempsisse se meminit, videre judicem formidat: qui autem de sua spe et operatione securus est, pulsanti confestim aperit: quia cum tempus propinquae mortis agnoverit, de gloria retributionis hilarescit: unde subditur: *Beati servi illi, quos cum venerit Dominus invenerit vigilantes.* Vigilat qui ad aspectum veri luminis mentis oculos apertos tenet; qui servat operando quod credit; qui a se corporis et negligentiae tenebras repellit (3). Gregorius Nyssenus (4). Propter hanc vigiliam observandam supra Dominus monuit, ut sint lumbi praecincti. et lucernae ardentes: lumen enim oppositum oculis pellit somnolentiam oculorum; lumbi etiam cingulo perstricti reddunt corpus insusceptibile somni: nam qui praecinctus est castitate, et pura conscientia illustratus, perseverat insomnis. Cyrillus (5). Cum igitur Dominus veniens suos insomnes invenerit, et praecinctos, cor illuminatum habentes; tunc eos promulgabit beatos: sequitur enim. *Amen dico vobis, quia praecinget se*: ex quo percipimus quod similia nobis retribuet, dum cum (6) succinctis se praecinget. Origenes (7) Erit enim praecinctus justitia circa lumbos suos, secundum Isaiam. Gregorius (hom. 13 in Evangel.). Per quam praecingit se, idest ad retributionem se praeparat. Theophylactus (super *Amen dico vobis quod praecinget se*). Vel praecinget se in eo quod non totam ubertatem bonorum largitur, sed hanc cohibet secundum certam mensuram. Quis enim Deum capere potest quantus est? Unde Seraphim velari (8) dicuntur propter excellentiam divini splendoris. Sequitur: *Et faciet illos discumbere,* idest omnino requiescere: sicut enim discumbens totum corpus facit quiescere (9), sic in futuro adventu sancti totaliter requiescent. Hic enim non habuerunt requiem corporis, illic vero simul cum animabus spiritualia corpora incorruptionem sortita, plena gaudebunt quiete. Cyrillus (10). Faciet igitur illos discumbere, quasi fessos refocillans, apponens spirituales delicias,

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Catena Graec. PP. ex illius oratione, vel hom. 11 in Cantica (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* repulit.
(4) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. omittitur* cum.
(7) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) *Al.* mihi velari.
(9) *Al.* pausare.
(10) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

et statuens dapsilem donorum suorum mensam. Dionysius in Epistola 9 ad Titum. Discubitum enim opinamur (1) quietem a multis laboribus, et vitam sine laesione, et conversationem divinam in lumine et regione viventium; universo sancto affectu adimpletam et copiosam donationem omnium donorum, secundum quam laetitia adimplentur: hoc est enim quod Jesus faciet eos recumbere, dans eis perpetuam quietem, et distribuens eis bonorum multitudinem: unde sequitur: *Et transiens ministrabit illis.* Theophylactus (hoc loco). Quasi vicem aequalem eis reddens, ut sicut ipsi ministraverunt ei, ita et ipse eis ministrat. Gregorius in homil. (13 in Evang.). *Transiens* vero dictum est cum de judicio ad regnum redit. Vel Dominus nobis post judicium transit, qui ab humanitatis forma in divinitatis suae contemplationem nos elevat. Cyrillus (2). Novit autem Dominus lubricum fragilitatis humanae ad peccandum: sed quoniam bonus est, desperare non sinit, sed magis miseretur, et dat nobis poenitentiam in salutis antidotum; et ideo subdit: *Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi.* Dividunt enim excubantes in moeniis civitatum, et hostium servantes aggressus, noctem in tres aut quatuor vigilias. Gregorius in homil. (13 in Evang.). Prima ergo vigilia primaevum tempus est vitae nostrae, idest pueritia; secunda, adolescentia vel juventus; tertia autem senectus accipitur. Qui ergo vigilare in prima vigilia noluit, custodiat in secunda (3); et qui in secunda noluit, tertiae vigiliae remedia non amittat: ut qui converti in pueritia neglexit, saltem in tempore juventutis vel in senectute resipiscat (4). Cyrillus (5). De prima tamen vigilia mentionem non facit, quia pueritia non punitur a Deo, sed veniam meretur. Secunda vero et tertia aetas, debet obedientiam Deo, et vitam honestam ducere ad voluntatem ipsius. Graecus (6). Vel ad primam vigiliam pertinent diligentius viventes, quasi primum gradum sortiti; ad secundam vero mediae conversationis mensuram tenentes; ad tertiam vero qui sunt infra hos: et idem de quarta putandum est, et si contingat, de quinta: diversae enim sunt conversationum mensurae, et bonus remunerator metitur unicuique quod dignum est. Theophylactus (super *Si venerit in secunda vigilia*). Vel quia vigiliae sunt horae noctis provocantes soporem hominibus, intelligas etiam in vita nostra esse quasdam horas quae faciunt nos beatos, si insomnes reperti fuerimus. Rapuit tibi aliquis facultates, defuncti sunt tibi filii, accusatus es; sed si in his temporibus non feceris contra Dei mandata quidquam, vigilantem te inveniet in secunda et tertia vigilia, idest in tempore malo perniciosum somnum animabus lentis inferente. Gregorius in hom. (13 in Evang.). Ad excutiendam vero nostrae mentis desidiam, etiam exteriora damna per similitudinem ad medium deducuntur: nam subditur: *Hoc autem scitote: quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam.*

(1) *Al.* opinantur.
(2) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* custodiat secundum.
(4) *Al.* respiciat.
(5) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Idest Severus Antiochenus in Cat. Graec. PP. *Ex edit. P. Nicolai*).

Theophylactus (super *Si sciret qua hora fur veniret*). Quidam hunc furem intelligunt esse diabolum, domum animam, patremfamilias hominem; non tamen videtur haec acceptio consonare sequentibus: adventus enim Domini comparatur huic furi tamquam ex inopinato proveniens, secundum illud Apostoli 1 Thess. 5: « Dies Domini sicut fur, ita « in nocte veniet: » unde et hic subditur: *Et vos estote parati: quia qua hora non putatis Filius hominis veniet.* Gregorius in homil. (13 in Evang.). Vel aliter. Nesciente patrefamilias, fur domum perfodit: quia dum a sui custodia spiritus dormit, improvisa mors veniens carnis nostrae habitaculum irrumpit; furi autem resisteret si vigilaret: quia adventum judicis, qui occulte animam capit, praecavens, ei poenitendo occurreret, ne impoenitens periret. Horam vero ultimam Dominus idcirco nobis voluit esse incognitam, ut dum illam praevidere non possumus, ad illam sine intermissione praeparemur.

11. Theophylactus (super *Ait Petrus*). Petrus, cui jam commissa Ecclesia fuerat, quasi omnium curam gerens, inquirit utrum ad omnes Dominus parabolam protulisset: unde dicitur: *Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis parabolam hanc, an ad omnes?* Beda (cap. 54 in Luc.). Duo Dominus in praemissa parabola monuerat (1); et se videlicet subito venturum, et illum eos paratos expectare debere. Sed de quo horum, an de utroque Petrus interrogaverit, quosve sibi sociisque suis comparaverit, cum ait, *Ad nos dicis, an ad omnes?* non facile patet. Et quidem in eo quod ait *nos*, et *omnes*, non alios quam Apostolos Apostolorumque similes et ceteros fideles vel Christianos et infideles, vel eos qui viritim, idest sigillatim morientes, sui judicis adventum nolentes volentesque suscipiunt, et eos qui in universali judicio vivi sunt in carne reperiendi, significare putandum est. Mirum est autem si Petrus dubitavit, vel omnibus sobrie et pie et juste vivendum expectantibus beatam spem; vel inopinatum singulorum et omnium futurum esse judicium. Unde restat intelligi, his scilicet duobus jam bene cognitis, ea quae nescire poterat, quaesisse; videlicet si sublimia illa vitae caelestis instituta, quibus possessa vendere, sacculos qui non veterascerent facere, lumbis praecinctis lucernisque ardentibus vigilare praeceperat, ad Apostolos solum similesque eorum, aut ad omnes qui salvandi sunt, pertineant. Cyrillus (2). Validam autem mentem habentibus conveniunt ardua et excellentia mandatorum sanctorum; his vero qui nondum ad hanc virtutem attigerunt, conveniunt ea a quibus difficultas (3) excluditur: unde Dominus exemplo manifestissimo utitur, ostendens mandatum praemissum convenire his qui admissi sunt in gradum discipulorum: sequitur enim: *Dixit autem Dominus: Quis putas est fidelis dispensator?* Ambrosius (de vigilantia et negligentia servorum). Vel aliter. Superioris quidem in omnes praecepti forma est generalis; verum series sequentis exempli dispensatoribus, hoc est sacerdotibus, videtur esse proposita: unde sequitur: *Dixit autem Dominus: Quis putas est fidelis dispensator et prudens quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis tempore tritici mensuram?* Theophylactus. Quasi dicat (1): Praedicta parabola communiter omnes fideles attingit; sed quid vobis Apostolis et doctoribus conveniat, audiatis. Quaero enim quis dispensator inveniatur in se habens fidelitatem et prudentiam: sicut enim in dispensationibus facultatum, sive aliquis incautus sit fidelis domino existens, sive etiam prudens sit et infidelis, dispereunt res domini; sic et in rebus divinis opus est fidelitate et prudentia: novi enim multos Deum colentes et fideles; quia vero non poterant prudenter ecclesiastica tractare negotia, non solum possessiones, sed etiam animas destruebant, utentes in peccatores indiscreta virtute per immoderata poenitentiae mandata, vel importunam mansuetudinem. Chrysostomus (hom. 78 in Matth.). Quaerit autem hic Dominus non quasi fidelem et prudentem dispensatorem ignorans, sed volens innuere raritatem rei, et hujusmodi praesulatus magnitudinem. Theophylactus (hoc in loco). Quisquis ergo fidelis fuerit inventus et prudens, praesideat familiae Domini, ut singulis temporibus det tritici mensuram, vel sermonem doctrinae, quo pascantur animae, vel operum exemplum, quo vita informetur. Augustinus de quaestion. Evang. (lib. 2, cap. 27). Mensuram autem dicit propter modum capacitatis quorumcumque audientium. Isidorus (2). Additum est etiam, *In tempore,* quod beneficium non suo tempore datum redditur cassum, et nomen beneficii perdit. Idem panis esurienti quidem appetibilis est, satiato autem non multum. De hujus autem servi dispensatoris praemio subdit, dicens: *Beatus ille servus quem cum venerit dominus, invenerit sic facientem.* Basilius (3). Non dicit agentem a casu, sed *sic facientem*: non enim vincere solum convenit, sed etiam certare legitime: hoc autem est sic singula exequi sicut recipimus in mandatis. Cyrillus (4). Sic ergo fidelis servus et prudens opportuno tempore distribuens prudenter cibaria famulis, hoc est spirituales escas, beatus erit, juxta dictum Salvatoris: in hoc scilicet quod obtinebit adhuc majora, et merebitur praemia familiaribus debita: unde sequitur: *Vere dico vobis, quia super omnia quae possidet constituet illum.* Beda. Quanta enim inter bonos auditores et bonos doctores est meritorum distantia, tanta est etiam praemiorum: hos enim, adveniens, cum vigilantes invenerit, faciet discumbere; illos autem cum fideliter prudenterque dispensantes invenerit, super omnia quae possidet constituet, idest super omnia caelestis regni gaudia: non utique ut horum soli dominium teneant; sed ut eorum abundantius ceteris sanctis aeterna possessione fruantur. Theophylactus. Vel *super omnia bona sua constituet eum,* non solum super suam familiam, sed ut tam terrena quam caelestia ei obediant; qualis fuit Jesus Nave et Elias; alter soli, alter nubibus mandans: et omnes sancti, quasi Dei amici, rebus Dei utuntur. Quicumque etiam vitam virtuose peragit, et servos suos, idest iram et concupiscentiam, recte disposuit, exhibens temporibus singulis mensuram frumenti, irae quidem, ut afficiatur in habentes odio Deum, concu-

(1) *Al.* moverat.
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* facultas.

(1) *Omittit P. Nicolai* quasi dicat.
(2) In eadem Catena notatur sine ullo indice loci: sed colligitur ex Isidoro Pelusiota lib. 5, epist. 170, quae inscribitur Petro; et simile aliquid habet lib. 4, epist. 148, quae inscribitur Bonifacio (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. PP. ex Asceticis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In eadem Catena, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

piscentiae vero ut necessaria utatur carnis provisione, ordinans eam in Deum: talis, inquam, constituetur super omnia quae possidet Dominus, dignus omnia per speculativum intellectum intueri. CHRYSOSTOMUS (homil. 78 in Matth.). Dominus autem non solum ex honore bonis reservato, sed ex minis poenae ~~in~~ malos corrigit auditorem: unde sequitur: *Quod si dixerit servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire.* BEDA (cap. 54). Nota, inter vitia servi mali ascriptum quod tardum domini sui reditum putaverit; non autem inter boni virtutes annumeratum, quod hunc citum speraverit, sed tantum fideliter ministraverit. Nil ergo melius est quam ut patienter sustineamus ignorare quod sciri non potest; sed tantum laboremus ut idonei inveniamur. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Ex eo autem quod non consideratur hora finis, multa peccata eveniunt: nam si cogitaremus Dominum venire, et praesto esse terminum vitae nostrae, minus utique peccaremus: unde sequitur: *Et coeperit percutere pueros et ancillas, et edere et bibere et inebriari.* BEDA (cap. 54 super illud, *Moram facit dominus*). In hoc servo cunctorum praesulum malorum narratur damnatio: qui neglecto Domini timore, non modo ipsi luxuriae vacant, sed etiam subditos injuriis stimulant: quamvis et typice possit intelligi pueros et ancillas percutere, corda infirmorum pravo exemplo vitiare; edere autem, bibere et inebriari, facinoribus et saeculi illecebris, quae hominem dementant, occupari. De ejus autem poena subditur: *Veniet dominus servi illius die qua non sperat,* scilicet judicii vel mortis, *et dividet eum.* BASILIUS (1). Non quidem dividitur (2) corpus, ut hoc quidem exponatur tormentis, illud vero dimittatur: nam fabulosum est hoc, neque justi judicii, cum deliquerit totum, dimidium pati poenam: nec anima secatur, tota criminosam conscientiam possidens, et cum corpore mala cooperans; sed divisio ejus est perpetua alienatio animae a spiritu. Nunc enim etsi non sit gratia Spiritus indignis, videtur tamen utcumque adesse, conversionem eorum expectans ad salutem; tunc vero totaliter amputabitur ab anima (3). Spiritus ergo sanctus et bravium est justorum, et prima condemnatio peccatorum, quoniam eum indigni amittent. BEDA (cap. 54 prope fin.). Vel, *dividet eum*, a fidelium consortio segregando, et eis qui nunquam ad fidem pertinuerant sociando: unde sequitur: *Partemque ejus cum infidelibus ponet*: quia « qui suorum et « domesticorum curam non habet, fidem negavit, « et est infideli deterior; » ut ait Apostolus 1 Timoth. 5. THEOPHYLACTUS. Recte etiam infidelis dispensator cum infidelibus partem accipiet, quia vera caruit fide.

13. THEOPHYLACTUS (super *Ille autem servus*). Hic nobis Dominus majus aliquid et terribilius ostendit: non enim solum dispensator infidelis accepta privabitur gratia, ut nihil eum juvet ad vitandum supplicia; sed magis fiet ei damnationis causa dignitatis immensitas: unde dicitur: *Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non fecit secundum voluntatem ejus, plagis vapulabit multis.* CHRYSOSTOMUS (hom. 27 in Matth.). Non enim similiter in omnibus omnia judicantur, sed major cognitio fit majoris poenae materia: unde sacerdos eadem peccans cum populo, multo graviora patietur. CYRILLUS (1). Homo enim perspicax, qui turpioribus suam voluntatem inclinavit (2), inexcusabile peccatum commissit, quasi propter malitiam recedens a Domini voluntate; sed homo rusticanus rationabilius implorabit veniam vindicantis: unde subditur: *Qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis.* THEOPHYLACTUS (super *Servus qui cognovit*). Hic objiciunt aliqui: Merito punitur qui sciens voluntatem Domini, non prosequitur: sed cur punitur ignorans? Quia cum ipse scire potuisset, noluit; sed pigritans ipse fuit ignorantiae suae causa. BASILIUS (3) Sed dices: Si hic quidem multa sustinet verbera, hic autem pauca, qualiter dicunt quidam, quod non imponit finem suppliciis? Sed sciendum est, quod hoc quod hic dicitur non numerum (4) poenarum, sed differentiam indicat: potest enim aliquis esse dignus inextinguibili flamma, vel remissiori, vel intensiori; et indeficienti verme, vel mitius torquente, vel fortius. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Ostenditur autem consequenter quare doctoribus et scientibus intensior poena debeatur, cum dicitur: *Omni autem cui multum datum est, multum quaeretur ab eo; et cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.* Datur quidem doctoribus gratia faciendi miracula; sed commendatur eis sermonis et doctrinae gratia. Sed in dato quidem non dicit aliquid plus petendum, sed in commendato sive deposito: nam gratia verbi incremento eget, et a doctore requiritur amplius: non enim decet eum torpere, sed augere verbi talentum. BEDA (cap. 54 in fin.). Vel aliter. Multum saepe datur etiam quibusdam privatis, quibus etiam cognitio dominicae voluntatis et exequendi quae cognoscunt facultas impenditur; multum autem commendatur illi cui cum sua salute dominici quoque gregis pascendi cura committitur. Major ergo gratia donatos, si deliquerint, major vindicta sequetur; mitissima autem omnium poena erit eorum qui praeter peccatum quod originaliter traxerunt, nullum insuper addiderunt; et in ceteris qui addiderunt tanto quilibet ibi tolerabiliorem habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem.

14. AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam cap. de vigilantia servorum). Dispensatoribus, idest sacerdotibus, praemissa videntur esse proposita, quo sciant sibi gravem in futurum poenam esse subeundam, si familiam Domini gubernare neglexerint. Sed quia exiguus est profectus metu supplicii ab errore revocari, ideo Dominus ad quaerendam cupiditatem divinitatis (5) inflammat, dicens: *Ignem veni mittere in terram*: non utique illum consumptorem bonorum, sed bonae voluntatis auctorem, qui aurea dominicae domus vasa meliorat, fenum vero consumit et stipulam. CYRILLUS (6). Mos est autem sacrae Scripturae ignem quandoque dicere sacros et divinos sermones: sicut enim qui aurum et argentum purgare noverunt, per ignem consumunt eorum sorditiem; sic Salvator per evangelica documenta in virtute Spiritus abstergit intellectum

(1) In lib. de Spiritu sancto, cap. 16 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* dividetur.
(3) *Al.* amputabitur anima.

(1) In Joan. cap. 10, lib. 6 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *P. Nicolai habet* qui turpioribus suam voluntatem inclinavit, impudenter misericordiam implorabit, quia inexcusabile etc.
(3) In regulis brevioribus ad inter. 257 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Nicolai legit* mensuram.
(5) *Apud Nicolai est* ad acquirendae cupiditatem divinitatis.
(6) In Catena Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).

eorum qui credunt in eum. Hic est igitur ignis salubris et utilis, quo habitatores terrae, frigidi quodammodo et extincti propter peccatum, incalescunt ad pietatis vitam. CHRYSOSTOMUS (1) Terram enim ad praesens vocat, non eam quam pedibus terimus, sed plasmatam manibus ejus, scilicet hominem, cui Dominus ignem ingerit ad consumptionem peccatorum et innovationem animarum. TITUS. Est autem intelligendum eum de caelo venisse: non enim, si de terra venisset in terram, diceret: *Ignem veni mittere in terram.* CYRILLUS (2). Hujus autem ignis Dominus accelerabat incendium: unde sequitur: *Et quid volo nisi ut accendatur*? Credebant enim jam quidam ex Israel, quorum exordium fuerant venerandi discipuli; sed ignis semel in Judaea accensus totum orbem occupare debebat, consummata tamen passionis ejus dispensatione: unde sequitur: *Baptismo autem habeo baptizari.* Nam ante venerabilem crucem, et ejus resurrectionem a mortuis, in sola Judaea fiebat mentio praedicationis et miraculorum ipsius; postquam autem principem vitae insanientes occiderunt, tunc Apostolis praecepit dicens Matth. 28: « Euntes, docete omnes gentes. » GREGORIUS super Ezechielem (hom. 12). Vel aliter. Ignis in terram mittitur cum per ardorem sancti Spiritus afflata terrena mens a carnalibus suis desideriis crematur; succensa autem spirituali amore, malum quod fecit plangit. et sic terra ardet quando accusante se conscientia, cor peccatoris in dolore poenitentiae crematur. BEDA (cap. 54 in Lucam). Addit autem, *Baptismo habeo baptizari*; idest sanguinis proprii tinctione prius habeo perfundi; et sic corda credentium Spiritus igne inflammare (3). AMBROSIUS (de negligentia servorum). Tanta autem est Domini dignatio ut infundendae nobis devotionis, et consummandae perfectionis in nobis, et maturandae pro nobis passionis studium sibi inesse testetur: unde sequitur. *Et quomodo coarctor usque dum perficiatur*? (4). Quidam codices habent, *Et coangor*, idest contristor: cum enim in se nihil habuerit (5) quod doleret, nostris tamen angebatur aerumnis, et tempore mortis moestitiam praetendebat, quam non ex metu mortis suae, sed ex mora nostrae redemptionis assumpserat Qui enim usque ad perfectionem angitur, de perfectione securus est: quia eum conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit: nam qui corpus suscepit, omnia debuit subire quae corporis sunt, ut esuriret, sitiret, angeretur et contristaretur. Divinitas autem per hos affectus nescit commutari. Simul etiam ostendit quod in certamine passionis mors corporis, absolutio anxietudinis, non coacervativa (6) sit doloris. BEDA (cap. 55 in Luc.). Quomodo autem post baptisma suae passionis, post ignis spiritualis adventum terra sit arsura, declarat subdens: *Putatis quia pacem veni dare in terram*? *Non, dico vobis, sed separationem.* CYRILLUS (7). Quid dicis Domine? Non venisti pacem daturus qui factus es nobis pax, pacificans per crucem caelestia et terrestria: qui dixisti Joan. 14: « Pacem meam do vobis? » Sed manifestum est quod utilis quidem est pax; quandoque autem damnosa, et separans ab amore divino, per quam scilicet consentitur his qui a Deo dissident: et ob hoc foedera terrena docuit vitare fideles: unde sequitur: *Erunt enim quinque ex hoc in domo una divisi; tres in duos, et duo in tres dividentur, pater in filium.* AMBROSIUS. Cum sex personarum videatur facta subjectio, patris et filii, matris et filiae, socrus et nurus; quinque tamen sunt, quia eadem mater quae socrus accipi potest: quae enim est mater filii, socrus ejus uxoris est. CHRYSOSTOMUS (1). Per hoc autem futurum eventum protulit. Contingebat enim in eadem domo aliquem esse fidelem, cujus pater vellet eum ad infidelitatem protrahere; sed intantum praevaluit virtus doctrinae Christi, ut filii patres dimitterent (2), matresque filiae, et liberos parentes. Libuit enim fideles Christi non solum contemnere propria, sed et cuncta simul pati, dummodo cultu fidei non careant. Si autem purus homo esset, unde suppeteret ei hoc posse meditari, quod a patribus plus amaretur quam filii, et a filiis plusquam patres, et a viris plusquam conjuges; et hoc non in una domo aut centum, sed ubique terrarum: et non solum hoc praedixit, sed etiam opere consummavit. AMBROSIUS (de spirituali intellectu ejus quod Dominus dixit). Mystica autem interpretatione domus una, homo unus est. Duos autem legimus frequenter, animam et corpus: quod si duobus convenerit, efficit utraque unum: aliud est quod servit, aliud cui subjicitur. Tres autem animae affectiones sunt: una rationabilis, alia concupiscibilis, tertia irascibilis. Duo ergo in tres, et tres in duo dividuntur. Etenim per adventum Christi homo, qui erat irrationabilis, rationabilis factus est. Eramus carnales, terreni: misit Deus Spiritum suum in corda nostra; facti sumus filii spirituales. Possumus etiam dicere, quod in hac domo sunt alii quinque, idest odor, tactus, gustus, visus et auditus. Si ergo secundum ea quae audimus aut legimus sensu visus atque auditus, excludamus superfluas voluptates corporis, quae gustu tactuque et odore percipiuntur; duo in tres dividimus, eo quod mentis habitus vitiorum non capiatur illecebris. Aut si quinque sensus acceperimus corporales, vitia jam corporis et peccata se separant. Possunt etiam caro videri atque anima ab odore, tactu gustuque luxuriae separata: fortior enim rationis sexus velut in viriles fertur affectus, haec molliorem studet tenere rationem. Ex his itaque diversarum cupiditatum motus inolevit; sed ubi in se anima redit, degeneres abjurat heredes; caro quippe cupiditatibus suis, quas sibi ipsa generavit, tamquam sentibus mundi doluit esse confixam: sed velut corporis quaedam atque animae nurus, voluptas motui pravae cupiditatis innubit. Ergo quamdiu mansit in una domo, conspirantibus vitiis, individua consensio, nulla videbatur esse divisio; ubi vero Christus ignem, quo delicta cordis exureret, vel gladium, quo secreta penetrantur, misit in terras; tunc caro atque anima regenerationis innovata mysteriis, copulam posteritatis eliminat, ut dividantur parentes in filios, dum intemperans motus intemperantiam abdicat, et anima declinat consortium culpae. Filii quoque in

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* Spiritus, et inflammari *legitur* pro inflammare.
(4) BEDA. Ejus nomine praetermisso editiones aliae Ambrosio hanc appendicem tribuebant: at potius de eo Beda intelligit quod sic habeat ejus codex; legit enim, *Quomodo angor*, et ad tristitiam Christi applicat propter dilatam ejus mortem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* habet.
(6) *P. Nicolai legit* concertativa.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Catena Graec. ubi supra (*Ex edit. P Nicolai*).
(2) *Al.* converterent.

parentes dividuntur, dum renovati homines vitia vetusta declinant, voluptasque adolescentior seriosae domus refugit disciplinam. BEDA (cap. 55 circa medium). Vel aliter. Per tres significantur qui fidem Trinitatis habent, per duo infideles, qui a fidei unitate dissentiunt. Pater autem diabolus est, cujus filii imitando eramus; sed postquam venit ignis ille caelestis, nos ab invicem separavit, et ostendit alterum patrem, qui est in caelis. Mater synagoga, filia est Ecclesia primitiva, quae et eamdem, de qua genus ducit, synagogam fidei persecutricem sustinuit, et ipsa eidem synagogae fidei veritate contradixit. Socrus synagoga, nurus Ecclesia de Gentibus: quia sponsus Ecclesiae Christus filius est synagogae secundum carnem. Synagoga ergo in nurum et in filiam est divisa, quae credentes de utroque populo persequitur; sed et illae in socrum et in matrem sunt divisae, quia nolunt (1) carnalem circumcisionem suscipere.

14. THEOPHYLACTUS (super *Cum videritis nubem orientem*). Cum de praedicatione disceptasset, et eam nominasset gladium, poterant audientes turbari, nescientes quid diceret: et ideo Dominus subdit quod sicut aereas dispositiones per quaedam signa cognoscunt, sic deberent ejus adventum cognoscere: et hoc est quod dicit: *Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit: et ita fit; et cum austrum flantem, dicitis, quia aestus erit; et ita fit*; quasi dicat: Verba mea et opera mea me indicant contrarium vobis: potestis igitur conjectare quia non veni pacem dare, sed imbrem et turbinem, Ego enim sum nubes, et venio ab occasu, idest ab humana natura pridem multa induta peccatorum caligine: veni etiam ponere ignem, idest aestum incitare: cum enim auster ventus calidus, et oppositus boreali frigiditati. BEDA (super *Hypocritae, faciem caeli nostis*). Vel qui ex elementorum immutatione flatum aurarum, quia voluerunt, facillime praenoscere potuerunt, possent etiam si vellent tempus adventus Domini ex dictis intelligere Prophetarum. CYRILLUS (2). Prophetae enim multifarie praenuntiaverunt Christi mysterium. Decebat (3) ergo, si prudentes essent, ad futura prospectum intendere; nec ignorare futuras tempestates post vitam praesentem valerent: erit enim ventus et pluvia et supplicium futurum per ignem; et hoc significatur cum dicitur, *Nimbus venit*. Decebat etiam salutis tempus non ignorare, scilicet adventum Salvatoris, per quem perfecta pietas intravit mundum; et hoc significatur cum dicitur: *Dicitis, quia aestus erit*. Unde in eorum reprehensionem subditur: *Hipocritae, faciem caeli et terrae nostis probare; hoc autem tempus quomodo non probatis*? BASILIUS (hom. 6 in Hexameron). Est autem notandum, quod necessariae sunt humanae vitae siderum conjecturae, dummodo quis ultra mensuram non perquirat eorum indicia. Est enim non nulla de pluviis futuris percipere; plura quoque de aestibus, et impetu ventorum, vel particularibus vel universalibus, vel violentis vel levibus. Quanta vero commoditas ex eorum conjectura vitae praestetur, quis nescit ? Interest enim naturae pronosticari procellarum pericula, viatori mutationem aeris, colono fructuum copiam. BEDA (cap. 55). Sed ne aliqui de turba se propheticae lectionis ignaros, temporum cursus probare (1) non posse causarentur, vigilanter adjungit: *Quid autem et a vobis ipsis non judicatis quod justum est*? ostendens eos, etsi litteras nesciant, naturali tamen ingenio posse dignoscere, eum qui opera fecit quae nullus alius fecisset, supra hominem, et Deum esse: unde post hujus saeculi injustitias, justum Creatoris judicium esse venturum. ORIGENES (hom. 55 in Luc.). Nisi autem esset nobis natura insitum id quod justum est judicare, nunquam Salvator hoc diceret.

15. THEOPHYLACTUS (super *Cum vadit*). Postquam ostendit Dominus laudabilem discordiam, ex hinc docet laudabilem pacem, cum dicit: *Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo*; quasi dicat: Cum trahit te adversarius ad judicium, *da operam*, idest omnibus modis excogites, ut absolvaris ab illo. Vel *da operam*; idest, etsi habeas, mutuum accipe, ut absolvaris ab illo, ne te coram judice conveniat: unde sequitur: *Ne forte trahat te apud judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem*. CYRILLUS (2). In quo angustias patieris donec etiam novissimum assem exigent (3): et hoc est quod subdit: *Dico tibi, non exibis inde, donec etiam novissimum minutum reddas*. CHRYSOSTOMUS (hom. 16 in Matth.). Videtur mihi de praesentibus judicibus dicere, et de itinere ad praesens judicium et de carcere hujus mundi: per haec enim quae apparent et in promptu sunt, irrationabiles homines se corrigere consueverunt: frequenter enim non solum ex futuris bonis vel malis commonet, sed etiam ex praesentibus, propter grossiores auditores. AMBROSIUS (lib. 7, cap. de liberatione ab adversario in via). Vel adversarius noster diabolus est, qui serit illecebras delictorum, ut habeat in supplicio participes quos habuit in errore consortes: adversarius etiam nobis est omnis vitiorum usus: denique adversaria est nobis mala conscientia, quae nos et hic afficit, et in futurum accusabit et prodet. Demus igitur operam ut dum in hoc sumus vitae curriculo constituti, tamquam a malo adversario, ita ab improbo liberemur actu; ne dum imus cum adversario ad magistratum, in via nostrum condemnet errorem. Quis autem est magistratus nisi penes quem omnis potestas est? Hic autem magistratus tradit reum judici, ei scilicet cui vivorum et mortuorum tribuit potestatem, scilicet Jesu Christo, per quem occulta redarguuntur, et improbi operis poena mandatur. Ipse exactori tradit, et in carcerem mittit: dicit enim Matth. 22: « Tollite et mittite illum in tenebras exteriores. » Et exactores suos monstrat esse Angelos, de quibus dicit ibid. 13: « Exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis. » Sed subditur: *Dico tibi, non exies inde donec etiam novissimum minutum reddas*. Si enim qui pecuniam solvunt, non prius evacuant fenoris nomen quam totius sortis usque ad minimum quocumque solutionis genere quantitas universa solvatur; sic compensatione caritatis actuumque reliquorum, vel satisfactione quacumque peccati poena dissolvitur. ORIGENES (hom. 55 ut supra). Vel aliter. Quatuor personas hic ponit, adversarii, principis, exactoris, et judicis; apud Matthaeum vero persona praetermissa est principis, et pro exactore minister insertus. Discrepant etiam,

(1) *Al.* volunt.
(2) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* licebat.

(1) *Al.* nos probare.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Nicolai habet* reddas.

quod ille quadrantem, iste minutum posuit; uterque autem dixit novissimum. Cunctis autem hominibus duos Angelos adesse legimus; malum qui adversa exhortatur, bonum qui optima persuadet. Ille autem adversarius noster, quotiescumque peccamus, exultat, sciens quoniam habet potestatem apud principem saeculi hujus, qui se miserat, exultandi et gloriandi. In Graeco autem cum articulo τῦ tu, qui singularitatis significator est, adversarium posuit, ut ostenderet singulis hominibus singulos adversarios esse, qui ubique eos sequantur; principem vero sine articulo posuit, ne certum videretur ostendere, sed unum de pluribus: non enim unusquisque nostrum habet proprium principem, sed suae genti communem (1). Da ergo operam ut libereris ab adversario tuo, sive a principe, ad quem te adversarius trahit, habendo sapientiam, justitiam, fortitudinem et temperantiam. Si autem dederis operam, esto in eo qui dicit Joan. 14: « Ego sum « via: » alioquin trahet te adversarius ad judicem. Dicit autem, *Trahit*, ut ostendat nolentes ad condemnationem compelli. Judicem autem alium nescio nisi Dominum nostrum Jesum Christum, qui tradit exactori. Singuli exactores proprios habemus: dominantur exactores, si debuerimus aliquid; si omnibus universa reddidero, nemo exactor est, et intrepida mente respondeo, Nihil tibi debeo. Quod si debitor fuero, mittet me exactor in carcerem, nec patietur exire, nisi debitum omne persolvero: non enim habet exactor potestatem ut mihi saltem quadrantem concedat. Qui donavit debitori quingentos denarios, et alii quinquaginta, dominus erat: iste qui exactor est, dominus non est; sed a domino ad exigenda debita praepositus. Novissimum autem minutum dicit gracile et tenue: peccata enim nostra aut pinguia sunt, aut tenuia. Beatus igitur est qui non peccat. Secundo autem si tenue peccatum habeat, inter ipsa quoque tenuia diversitas est: alioquin non diceret, *Donec novissimum redderet minutum.* Si enim parum debet, non egredietur nisi solvat minimum quadrantem; qui autem magno debito fuit obnoxius, infinita ei ad reddendum saecula numerabuntur. BEDA (cap. 55 par. a fin.). Vel aliter. Adversarius noster in via est sermo Dei contrarius nostris carnalibus desideriis in praesenti vita: a quo liberatur qui praeceptis ejus subditur: alioquin tradetur judici. quia sermone Domini contempto, peccator reus tenebitur in examine judicis: quem judex exactori tradet, idest maligno spiritui, ad ultionem: qui mittetur in carcerem, idest in infernum; ubi quia semper solvere poenas patiendo, sed nunquam persolvendo, veniam consequi non poterit, nunquam exinde exibit; sed cum terribilissimo serpente diabolo perpetuas poenas luet.

(1) *Quatuor quorum saepe meminimus exempla sic habent.* Cum articulo autem in Graeco eum posuit, ut ex pluribus unum monstraret, quia unusquisque sub suae gentis est principe. Da ergo operam etc.

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

1. Aderant autem quidam ipso in tempore nuntiantes illi de Galilaeis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilaei prae omnibus Galilaeis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non, dico vobis; sed nisi poenitentiam habueritis, omnes similiter peribitis. Sicut illi decem et octo, supra quos cecidit turris in Siloa et occidit eos, putatis quia et ipsi debitores fuerint, praeter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis; sed si poenitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis.

2. Dicebat autem et hanc similitudinem. Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quaerens fructum in illa, et non invenit. Dixit autem ad cultorem vineae: Ecce anni tres sunt ex quo venio quaerens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat? At ille respondens dixit illi: Domine, dimitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam et mittam stercora. Et si quidem fecerit fructum; sin autem, in futurum succides eam.

3. Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis. Et ecce mulier quae habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere: quam cum videret Jesus, vocavit eam ad se, et ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, et confestim erecta est, et glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus indignans quia sabbatis curasset Jesus, dicebat turbae: Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite, et curamini, et non in die sabbati. Respondit autem ad illum Dominus, et dixit: Hypocritae, unusquisque vestrum in sabbato non solvit bovem suum aut asinum a praesepio, et ducit adaquare? Hanc autem filiam Abrahae, quam alligavit satanas ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati? Et cum haec diceret, erubescebant omnes adversarii ejus; et omnis populus gaudebat in universis quae gloriose fiebant ab eo.

4. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, et cui simile aestimabo illud? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum; et crevit, et factum est in arborem magnam; et volucres caeli requieverunt in ramis ejus. Et iterum dixit: Cui simile aestimabo regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae sata tria, donec fermentaretur totum.

5. Et ibat per civitates et castella docens, et iter faciens in Hierusalem. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt qui salvantur? Ipse autem dixit ad illos: Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quaerent intrare, et non poterunt. Cum autem intraverit paterfamilias et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ad ostium, dicentes, Domine, aperi nobis. Et respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te et bibimus, et in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio vos unde sitis: discedite a me omnes operarii iniquitatis. Ibi erit fletus et stridor dentium, cum videritis Abraham, Isaac et Jacob, et omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab oriente et occidente, et ab aquilone et austro, et accumbent in regno Dei. Et ecce sunt novissimi qui erant primi, et sunt primi qui erant novissimi.

6. In ipsa die accesserunt quidam Pharisaeorum dicentes illi: Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere Et ait illis: Ite, et dicite vulpi illi: Ecce ejicio daemonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor. Verumtamen oportet me hodie, et cras, et sequenti die ambulare: quia non capit Prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem, Hierusalem, quae occidis Prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum avis nidum suum sub pennis; et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cum dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

1. Glossa (1). Quia de poenis peccantium fecerat mentionem, opportune nuntiatur quorumdam peccantium poena, ex cujus exemplo etiam aliis peccatoribus poenam comminatur: unde dicitur: *Aderant quidam ipso in tempore nuntiantes illi de Galilaeis, quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis eorum.* Cyrillus (2). Erant enim sequaces dogmatum Judae Galilaei, cujus mentionem Lucas in Actibus Apostolorum cap. 5, fecit, qui dicebat: Non oportet quemquam vocari dominum: unde quamplures eorum, quia Caesarem non fatebantur dominum, a Pilato puniti sunt. Dicebant etiam non oportere alias a statutis victimis in lege Moysi offerre Deo: unde prohibebant statutas a populo victimas pro salute imperatoris et populi Romani offerre. Pilatus ergo indignatus in Galilaeos, jussit inter ipsas victimas, quas ritu legis se offerre putabant, occidi, ita quod sanguis offerentium oblatis victimis misceretur. Credente autem vulgo, justissime praedictos talia passos esse, quasi scandala seminantes in populo, incitantes principes in odium subditorum, narraverunt haec Salvatori, volentes percipere quid ei super hoc videretur. Ipse autem peccatores hos esse ponit; non tamen hic asserit talia passos esse, tamquam pejores non patientibus: unde sequitur: *Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilaei prae omnibus Galilaeis peccatores fuerunt, quia talia passi sunt? Non, dico vobis.* Chrysostomus (conc. 3 de Lazaro, inter med. et fin.). Punit enim Deus quosdam peccatorum, amputans eorum nequitiam, et poenam illis statuens leviorem, et plene semovens eos ab aliis, et viventes in malitia corrigens per horum damnationem. Rursus alios hic non punit, ut si sibi caverint poenitentes, praesentem poenam effugiant, et futurum supplicium: si vero perseveraverint, majus patiantur tormentum. Titus. Manifestat et hic, quia quaecumque ex judiciis accidunt in reorum supplicium, non solum judicantium potestate, sed etiam nutu Dei contingunt: unde sive justa conscientia puniat judex, sive aliud intendens condemnet, commendandum est negotium divinae censurae. Cyrillus (3). Removens ergo populares ab intestinis insidiis occasione religionis concitatis, subjungit: *Sed nisi poenitentiam habueritis*, et nisi cessaveritis conspirare contra principes, quod nutu divino non agitis, *omnes simul*, vel *similiter, peribitis*, et vester sanguis vestris victimis conjungetur. Chrysostomus (ubi supra). In hoc autem ostendit quod illos permisit talia pati, ut viventes alienis periculis territi fierent regni heredes. Quid igitur? dices, ut melior ego fiam, ille punitur? Non ideo: sed punitur quidem propter propria crimina; fit vero ex hoc videntibus salutis materia. Beda (cap. 56 in Luc.). Sed quia poenitentiam non habuerunt, quadragesimo dominicae passionis anno venientes Romani, quos designabat Pilatus ad eorum gentes pertinens, et incipientes a Galilaea, unde dominica praedicatio coeperat, radicitus impiam gentem deleverunt; et non solum atria templi, quo sacrificia deferri consueverant, sed interiora domus humano sanguine foedarunt. Chrysostomus (ubi supra inter med. et fin.). Iterum autem alii decem et octo obruti fuerant a quadam turre: de quibus eadem subdit, dicens: *Sicut illi decem et octo super quos cecidit turris in Siloa, et occidit eos, putatis quia et ipsi debitores fuerunt praeter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis.* Non enim hic omnes punit, dans aliis inducias poenitendi; nec tamen cunctos futuros punitioni reservat, ne plures providentiam abnegarent. Titus. Una autem turris comparatur toti civitati, ut pars totum perterreat: unde subditur: *Sed si non poenitentiam egeritis, omnes similiter peribitis*; quasi dicat: Tota civitas paulo post occupabitur, si perseveraverint indigenae in infidelitate. Ambrosius (ut supra). Mystice autem in illis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum, figura quaedam videtur, eos tangens qui coactu diabolico, non pure offerunt sacrificium, quorum oratio est in peccatum, sicut de Juda scriptum est, qui proditionem sanguinis dominici (1) inter sacrificia positus cogitabat. Beda (cap. 56 in Luc.). Pilatus enim, qui interpretatur os malleatoris, diabolum significat, semper caedere paratum; sanguis peccatum, sacrificia bonas actiones exprimunt. Pilatus ergo sanguinem Galilaeorum cum sacrificiis eorum miscet, quando diabolus eleemosynam et cetera bona fidelium, vel carnis delectatione, vel humanae laudis ambitione, vel qualibet alia peste commaculat. Illi etiam Hierosolymitae a ruina turris oppressi significant, Judaeos qui poenitere noluerunt, cum moenibus suis esse perituros. Non frustra decem et octo, qui numerus apud Graecos ex ι et η, hoc est eisdem litteris quibus nomen Jesu incipit, exprimitur: significat enim Judaeos (2) hinc maxime perituros, quod nomen Salvatoris recipere noluerunt. Illa turris significat illum qui est turris fortitudinis, quae merito est in Siloa, quae interpretatur, missus; significat enim eum qui missus a Patre venit in mundum, qui omnes super quos cecidit conteret.

2. Titus. Jactabant se Judaei ex eo quod decem et octo perierant; ipsi vero omnes remanserunt illaesi: unde proponit eis fici parabolam: dicit enim: *Dicebat autem hanc similitudinem. Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua.* Ambrosius (lib. 7 cap. de parabola arboris fici). Vinea Domini Sabaoth erat quam dedit in rapinam gentium. Apta autem synagogae arboris istius comparatio est: quia sicut arbor ista redundans (3) foliis fluentibus, spem possessoribus suis cassa speratorum proventuum expectatione destituit: ita etiam in synagoga dum doctores ejus operibus infecundi, verbis tamen velut foliis redundantibus gloriantur inanis umbra legis exuberat. Haec etiam sola arbor ab initio, germinat poma pro floribus, poma decidunt ut poma succedant; manent tamen aliqua priorum perrara (4), nec decidunt. Etenim primus synagogae populus velut inutilis decidit fructus, ut de pinguedine religionis antiquae novus Ecclesiae populus emergeret; primi tamen ex Israel, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum ceteris praestiterunt: quibus dicitur Matth. 19: « Sedebitis super duodecim thronos. » Nonnulli tamen ficum istam non synagogae, sed malitiae et improbitatis figuram putant: hi tamen in nullo distant, nisi quod pro specie genus eli-

(1) Aequivalenter, non expresse (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* Domini.
(2) *Al.* significare autem.
(3) *Al. omittitur* ista; *item al. legitur* redundat pro redundans.
(4) *Al.* parata.

gunt. Beda (cap. 56 in Luc.). Ipse autem Dominus synagogam per Moysen instituit, in carne natus apparuit, et crebrius in synagoga docens fructum fidei quaesivit, sed in Pharisaeorum mente non invenit: unde sequitur: *Et venit fructum quaerens in illa, et non invenit.* Ambrosius (lib. 7 in Luc. cap. de arbore fici). Quaerebat autem Dominus, non quia fructum ficulneae deesse nesciret; sed ut ostenderet in figura, quia fructum synagoga jam habere deberet. Denique ex sequentibus docet non se ante tempus venisse, qui per triennium venit: sic enim habes: *Dixit autem ad cultorem vineae: Ecce anni tres sunt ex quo venio quaerens fructum in ficulnea hac, et non invenio.* Venit ad Abraham, venit ad Moysen, venit ad Mariam, hoc est, venit in signaculo, venit in lege, venit in corpore: adventum ejus ex beneficiis recognoscimus: alibi purificatio, alibi sanctificatio, alibi justificatio est: circumcisio purificavit, lex sanctificavit, gratia justificavit. Ergo populus Judaeorum neque purificari potuit, quia circumcisionem corporis, non animi habuit; neque sanctificari, quia virtutem legis ignorans, carnalia magis quam spiritualia sequebatur: neque justificari, quia delictorum suorum poenitentiam non gerens, gratiam nesciebat. Merito ergo nullus fructus in synagoga inventus; et ideo jubetur excidi: sequitur enim: *Succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat?* Bonus autem cultor, et fortassis ille in quo Ecclesiae fundamentum est, praesagiens, alterum ad Gentes, se autem ad eos qui ex circumcisione sunt, esse mittendum, religiose ne excidatur intervenit, fretus vocatione sua etiam populum Judaeorum per Ecclesiam posse salvari: unde sequitur: *At ille respondens, dixit illi: Domine, dimitte illam et hoc anno.* Cito duritiam superbiamque Judaeorum causas esse sterilitatis agnovit. Itaque venit excolere qui novit vitia reprehendere: unde subdit: *Usque dum fodiam circa illam.* Pollicetur dura cordis eorum apostolicis ligonibus esse fodienda, ne radicem sapientiae, terrarum acervus obruat et abscondat. Subdit autem, *Et mittam stercora*, idest humilitatis affectum, per quem in Evangelium Christi etiam Judaeus fore existimatur fructuosus: unde subditur: *Et si quidem fecerit fructum*, bene scilicet erit; *sin autem, in futurum succides illam.* Beda (cap. 56 super *Succide eam*). Quod quidem per Romanos factum est, a quibus gens Judaea succisa, et a terra promissionis expulsa est. Augustinus de ver. Dom. (serm. 31). Vel aliter totum. Arbor ficulnea genus humanum est. Primus enim homo qui peccavit, foliis ficulneae pudenda velavit, hoc est membra unde nati sumus. Theophylactus. Sed et quisque nostrum ficus est in vinea Dei, hoc est in Ecclesia, vel in hoc mundo plantata. Gregorius in homil. (in Evang. 31). Tertio autem Dominus ad ficulneam venit: quia naturam generis humani ante legem, sub lege, sub gratia, expectando, admonendo, visitando requisivit: sed tamen tribus annis fructum se non invenisse conqueritur: quia quorumdam pravorum mentes nec inspirata lex naturalis corrigit, nec praecepta erudiunt, nec incarnationis ejus miracula convertunt. Theophylactus. Tertio autem natura nostra fructum petita non tribuit: semel quidem cum in paradiso praevaricati sumus praeceptum, secundo cum in lege vitulum conflaverunt, tertio cum Salvatorem renuerunt. Sed id triennium (1) intelligendum est pro tribus aetatibus, puerili, virili, et senili. Gregorius in hom. (31 in Evang.). Sed cum magno timore audiendum est quod dicitur, *Succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat?* Unusquisque enim juxta modum suum, inquantum locum vitae praesentis tenet, si fructum bonae operationis non exhibet, velut infructuosa arbor terram occupat: quia in eo loco in quo ipse est, aliis (1) operandi occasionem negat. Basilius (2). Proprium enim est divinae propitiationis non silenter poenas infligere, sed praemittere minas revocando ad poenitentiam; sicut Ninivitis fecit, et nunc cultori dicens, *Succide eam*: provocans quidem ipsum ad curam ejus, suscitans vero sterilem animam ad producendos debitos fructus. Gregorius Nazianzenus (3) (oratione in sanctum lavacrum). Igitur nec nos feriamus subito, sed praevaleamus misericordia; non secemus ficum potentem adhuc fructum facere, quam forsitan curabit periti custodis studium: unde et hic subditur: *At ille respondens dixit illi: Dimitte illam hoc anno, usque dum fodiam circa illam.* Gregorius in hom. (31 in Evang.). Per cultorem vineae praepositorum ordo exprimitur, qui dum (4) praesunt Ecclesiae, dominicae vineae curam gerunt. Theophylactus (hoc loco). Vel paterfamilias Deus Pater est; cultor vero Christus, qui ficum amputari ut sterilem non permittit; quasi ad Patrem diceret: Si per legem et Prophetas fructum poenitentiae non dederunt, meis eos irrigabo passionibus et doctrinis; et forsitan dabunt obedientiae fructum. Augustinus de ver. Dom. (serm. 36). Vel colonus, qui intercedit, est omnis sanctus qui intra Ecclesiam orat pro eis qui sunt extra Ecclesiam, dicens: *Domine, dimitte illam hoc anno*, idest tempore isto sub gratia, *usque dum fodiam circa illam.* Circumfodere est humilitatem et patientiam docere. Fossa enim est humilis terra, stercus autem in bono intellige: sordes sunt, sed fructum dant: sordes cultoris dolor est peccatoris. Qui autem agunt poenitentiam, in sordibus agant et veraciter agant. Gregorius in hom. (31 ut supra). Vel peccata carnis, stercora vocantur. Ex stercore igitur ad fructum reviviscit arbor, quia de consideratione peccati, ad bona se opera resuscitat animus. Sed sunt plerique qui increpationes audiunt, et tamen ad poenitentiam redire contemnunt: propter quod subditur: *Et si quidem fecerit fructum.* Augustinus de Ver. Dom. (serm. 31). Bene scilicet erit; *sin autem in futurum succides eam*, quando scilicet in judicio venies judicare vivos et mortuos. Interim modo parcitur. Gregorius in hom. (31 in Evang.). Qui autem nunc non vult ad fecunditatem pinguescere per increpationem, illic cadit unde jam resurgere per poenitentiam non valet.

3. Ambrosius (lib. 7 in Lucam, cap. de curatione multorum). Cito quod de synagoga dixerat indicavit: ad ipsam utique arborem (5) venisse se monstrat qui in eadem praedicabat: unde dicitur: *Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis.*

(1) *Al.* in triennium.

(1) *Al.* et alii.

(2) Conc. 8, quae de poenitentia inscribitur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Orat. 26, sub fin., ea scilicet quae de *moderatione in disputationibus servanda inscribitur, non in sancta lumina*, ut edit. Antuerpiensis in hujus loci marginem notat; etsi aliquid ibi non dissimili sensu indicatur, vel quodammodo huc pertinens (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al. omittitur* dum.

(5) *P. Nicolai omittit* arborem.

CHRYSOSTOMUS (1). Docet quidem non seorsum, sed in synagogis secure, in nullo dubitans, nec aliquid contra legem Moysi statuens; sabbato autem, quia tunc Judaei legi vacabant. CYRILLUS (2). Ad expugnationem autem corruptionis et mortis et invidiae diaboli contra nos, prodiit incarnatio (3) Verbi; et hoc apparet ex ipsis eventibus: sequitur enim: *Et ecce mulier quae habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo.* Dicit autem spiritum infirmitatis, quia mulier haec patiebatur atrocitate diaboli, derelicta a Deo propter propria crimina, vel propter transgressionem Adae, ob quam humana corpora infirmitatem et mortem incurrerunt. Dat autem super hoc Deus diabolo potestatem, ut homines mole adversitatis depressi, velint ad meliora transire. Genus autem infirmitatis ostendit, dicens: *Et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere.* BASILIUS (4). Brutorum siquidem caput humi deflexum est, terram cernit; caput hominis erectum est in caelum, oculi superna conspiciunt: convenit enim ei (5) quaerere superna, transcendere terrena intuitu. CYRILLUS (6). Ostendens autem Dominus adventum suum in hunc mundum dissolutivum esse humanarum passionum, mulierem sanavit: unde sequitur: *Quam cum vidisset Jesus, vocavit eam ad se, et ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua.* Vox aptissima Deo, plena majestate superna: fugat enim morbum imperatorio motu: qui etiam manus illi imponit: sequitur enim: *Imposuit illi manus: et confestim erecta est, et glorificabat Deum:* in quo oportet perpendere sacram carnem induisse virtutem divinam: erat enim ipsius Dei caro, non autem alicujus alterius, quasi separatim existente Filio hominis a Filio Dei, sicut falso aliquibus visum est. Sed ingratae synagogae praesul, postquam vidit feminam humi repentem solo tactu erectam, et divina referentem magnalia, ardens Domini gloria, irretitur invidia, arguitque miraculum, quasi videretur solicitari pro sabbato: unde sequitur: *Respondens autem archisynagogus indignans quia sabbato curasset hominem Jesus, dicebat turbae: Sex dies sunt in quibus oportet operari; in his venite et curamini, et non in die sabbati.* Hortatur ceteris diebus dispersos, et propriis vacantes operibus, non sabbato, videre et mirari prodigia Domini, ne forte credant. Sed dic, lex prohibuit ab opere manuali die sabbati abstinere; numquid ab eo quod verbo et ore fit? Cesses ergo comedere et potare ac loqui et psallere in sabbato. Et si nec legem legis, cur tibi sabbatum? Ceterum, si manuale opus lex prohibuit, quomodo manuale opus est feminam verbo erigere? AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam de curatione mulieris). Denique et Deus ab operibus mundi quievit, non operibus quibus (7) sempiterna et jugis operatio est, sicut Filius ait Joan. 5: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor: » ut ad similitudinem Dei saecularia nostra opera, non religiosa cessarent. Unde dominus specialiter ei respondit: sequitur enim: *Respondit autem ad illum Dominus, et dixit: Hypocritae, unusquisque vestrum in sabbato non solvit bovem suum aut asinum a praesepio, et ducit adaquare?* (1). BASILIUS (2). Hypocrita est qui in theatro assumit alienam personam; sic et in vita praesenti quidam alia gerunt in corde, et alia superficialiter ostendunt hominibus. CHRYSOSTOMUS. Bene igitur dicit hypocritam principem synagogae: quia faciem habebat legis cultoris, mens vero ejus erat versuti et invidi: non enim turbatur propter sabbatum quia violatur, sed propter Christum, quia glorificatur. Tu tamen attende, quod ubi quidem opus fieri jussit, sicut cum paralytico jussit grabatum tollere, transtulit sermonem ad majus, convincens eos per dignitatem Patris, cum dicit Joan. 5: « Pater meus « usque modo operatur, et ego operor: » hic autem ubi totum faciens verbo, nihil aliud adjicit, ex his quae ipsi faciebant, calumniam solvit. CYRILLUS. Arguitur autem archisynagogus ut hypocrita, dum bruta quidem adaquat in sabbato, mulierem vero non magis genere quam fide filiam Abrahae, non dignam putat solvi ab aegritudinis vinculo: unde subdit: *Hanc autem filiam Abrahae, quam alligavit satanas ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati?* Malebat siquidem mulierem tamquam quadrupedia cernere terram, quam hominum staturam recipere, dummodo Christus non magnificaretur. Non autem erat eis quid responderent; sed ipsi sibi ipsis erant irrefragabilis reprehensio: unde sequitur: *Et cum haec diceret, erubescebant omnes adversarii ejus;* sed populus, quasi commoda ex miraculis consequens, laetabatur de signis: unde sequitur: *Et omnis populus gaudebat in universis quae gloriose fiebant ab eo.* Nam claritas operum omnem quaestionem solvebat apud eos qui non quaerebant mentibus perversis. GREGORIUS in hom. (31 in Evang.). Mystice autem hoc significat ficulnea infructuosa quod mulier inclinata: humana enim natura ad peccatum voluntate corruens, quia fructum obedientiae ferre noluit, statum rectitudinis amisit; et hoc significat ficulnea reservata quod mulier erecta. AMBROSIUS (lib. et titul. ut supra). Vel sicut synagogam figurat. Denique in muliere infirma quasi Ecclesiae figura succedit; quae cum mensuram legis et resurrectionis impleverit, in illa quiete perpetua in sublime erecta fastigium, inclinationem nostrae infirmitatis sentire non potuit. Nec aliter curari potuisset haec mulier; nisi quia legem implevit et gratiam: nam in decem verbis legis perfectio est, in octavo numero resurrectionis plenitudo. GREGORIUS in homil. (31 in Evang.). Vel aliter. Sexto die homo factus est, atque eodem sexto die opera cuncta Domini perfecta sunt. Senarius autem numerus in trigonum ductus, decem et octo facit. Quia ergo homo, qui sexto die factus est, perfecta opera habere noluit, sed ante legem, sub lege, atque in exordio inchoantis gratiae infirmus exstitit, decem et octo annis mulier (3) curva fuit. AUGUSTINUS de ver. Dom. (sem. 31). Quod ergo significat triennium in arbore, hoc decem et octo anni in illa muliere, quia ter seni decem et octo faciunt. Curva autem erat, sursum aspicere non poterat, quia Sursum corda sine causa audiebat. GREGORIUS in hom. (31 in Evang.). Omnis enim peccator terrena cogitans, caelestia non requirens, sursum respicere non valet: quia dum desideria inferiora sequitur, a mentis suae rectitudine cur-

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* incarnatione.
(4) Hom. 2 in Hexameron (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al. desideratur* ei.
(6) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Corrigit Nicolai*, non ab operibus sanctis, cujus sempiterna etc

(1) *Al.* BEDA.
(2) Hom. 1 de Jejunio (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* mulier.

vatur: et hoc semper videt, et sine intermissione cogitat. Vocavit eam Dominus et erexit: quia illuminavit et audivit. Vocat enim quandoque, sed non erigit: quia plerumque videmus quae agenda sunt, sed opera non implemus: usitata enim culpa obligat mentem ut nequaquam surgere possit ad rectitudinem. Conatur, et labitur: quia ubi diu sponte perstitit, ibi cum noluerit cadit. Ambrosius (lib. 7 in Lucam cap. de curatione). Opus autem sabbati signum futuri est, quod unusquisque perfunctus lege et gratia, per misericordiam Dei corporeae fragilitatis molestiis exuetur. Cur autem aliud animal indicavit nisi ut ostenderet futurum ut Judaicus et Gentilis populus, sitim corporis, aestusque mundi hujus, dominici fontis ubertate deponat: et sic per vocationem duorum populorum Ecclesiam salvam futuram? Beda (cap. 56 in Lucam). Filia autem Abrahae est anima quaecumque fidelis, vel Ecclesia de utroque populo ad fidei unitatem collecta. Idem ergo mystice est bovem vel asinum solutum a praesepio potum duci, quod est filiam Abrahae a vinculo nostrae inclinationis erigi.

4. Glossa (1). Erubescentibus adversariis, et populo gaudente de his quae gloriose fiebant a Christo, profectum Evangelii consequenter sub quibusdam similitudinibus manifestat: unde dicitur: *Dicebat ergo*: *Cui simile est regnum Dei, et cui simile aestimabo illud? Simile est grano sinapis.* Ambrosius (lib. 7 in Lucam cap. de comparatione regni caelorum ad fermentum). Alio loco granum sinapis legitur, ubi confertur (2). Ergo si regnum caelorum sicut granum sinapis est, et fides sicut granum sinapis; fides est utique regnum caelorum, quod intra nos est. Granum quidem sinapis res est vilis et simplex; si teri coeperit, vim suam fundit: et fides simplex primo videtur: sed si atteratur adversis, gratiam suae virtutis effundit. Grana sinapis martyres sunt. Habebant odorem fidei, sed latebat: venit persecutio, contriti sunt gladio, per totius mundi terminos grana sui sparsere martyrii. Ipse etiam Dominus granum est sinapis: teri voluit, ut diceremus: « Christi bonus odor sumus: » 2 Corinth. 2: seminari voluit velut granum sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum: in horto enim Christus captus et sepultus est, ubi etiam resurrexit et factus est arbor: unde sequitur: *Et factum est in arborem magnam.* Dominus enim noster granum est cum sepelitur in terra, arbor cum elevatur in caelum. Est etiam arbor mundum obumbrans: unde sequitur: *Et requieverunt volucres caeli in ramis ejus*, idest (3) potestates caelorum, et quicumque spiritualibus factis evolare meruerunt. Ramus est Petrus, ramus est Paulus, in quorum sinus per quosdam disputationum recessus, qui eramus longe, assumptis virtutum remigiis advolamus. Ergo semina in horto tuo Christum. Hortus utique locus est plenus florum, in quo gratia tui operis effloreat, et multiplex odor variae virtutis exhalet. Ibi ergo Christus ubi fructus est seminis. Cyrillus. Vel aliter. Regnum Dei est Evangelium, per quod acquirimus posse regnare cum Christo. Sicut igitur sinapis semen superatur quidem quantitate a seminibus olerum, crescit autem adeo ut plurium fiat umbraculum avium: sic et Salvatoris doctrina penes paucos erat in principio, sed postea recepit augmentum. Beda (cap. 56 in Luc. par. a princ.). Homo autem Christus est, hortus Ecclesia, ejus disciplinis colenda; qui bene dicitur granum accepisse, quia dona quae nobis cum Patre tribuit ex divinitate, nobiscum accipit ex humanitate. Crevit autem Evangelii praedicatio cunctum disseminata per orbem; crescit et in mente cujusque credentis, quia nemo repente fit perfectus. Crescendo autem non herbarum, quae velociter arescunt, sed arborum instar exurgit. Rami hujus arboris dogmatum sunt diversitates, in quibus animae castae virtutum pennis ad superna tendentes nidificant et requiescunt. Theophylactus (hoc loco). Vel homo qualibet granum sinapis, idest evangelicum sermonem, accipiens, et in horto animae suae serens, arborem magnam facit, ut et ramos producat; et caeli volatilia, idest qui terrenis supereminent, in ramis praedicationis, idest in expansis considerationibus, requiescunt. Paulus enim quasi granum modicum accepit Ananiae rudimentum; sed plantans illud in viridario suo, produxit multas et bonas doctrinas, in quibus habitant qui sunt intellectu excelsi, puta Dionysius, Hierotheus, et alii quamplures. Deinde simile dicit fermento regnum Dei: sequitur enim: *Et dixit*: *Cui simile aestimabo illud? Simile est fermento.* Ambrosius (lib. 7 in Luc., cap. ubi supra). Plerique fermentum Christum putant, quia fermentum, ex farinae virtute, non specie generi suo praestat: sic et Christus patribus (1) aequalis corpore; sed dignitate incomparabilis praeeminebat. Igitur sancta Ecclesia typum mulieris figurat, de qua subditur: *Quod acceptum mulier abscondit in farinae sata tria, donec fermentaretur totum.* Beda (super *Abscondit in farinae satis tribus*). Satum est genus mensurae, juxta morem provinciae Palaestinae, unum et dimidium modium capiens. Ambrosius (lib. 7 ubi supra). Farina hujus mulieris nos sumus, quae Dominum Jesum in interioribus nostrae mentis abscondit, donec nostra secreta penetralia calor sapientiae caelestis obducat. Et quia in tribus mensuris absconditum dicit esse fermentum; congrue visum est ut Dei Filium crederemus absconditum in lege, ac opertum in Prophetis, evangelicis praedicationibus adimpletum. Me tamen sequi juvat quod ipse Dominus docuit, fermentum esse spiritualem doctrinam Ecclesiae. Ecclesia autem renatum hominem in corpore et anima et spiritu, fermento spirituali sanctificat, cum tria haec pari quadam cupiditatum lance consentiunt, et aequalis aspirat concordia voluptatum. Itaque si in hac vita tres mensurae in eodem manserint donec fermententur et fiant unum, erit in futurum diligentibus Christum incorrupta communio. Theophylactus (super *Quod receptum mulier abscondit*). Vel pro femina intelligas animam; tria vero sata trinam partem ejus, rationabilem, irascibilem et concupiscibilem. Si igitur aliquis in hac trina parte condiderit verbum Dei, faciet hoc totum spirituale, ut nec rationale peccet in documentis, nec ira aut concupiscentia enormiter ferantur, sed conformentur verbo Dei. Augustinus de ver. Dom. (ser. 32 in princ.). Vel tria sata farinae, genus humanum est; quod de tribus Noe filiis est reparatum. Mulier quae abscondit fermentum, Dei sapientia est. Eusebius (2).

(1) Aequivalenter; non expresse (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Legit Nicolai ex Ambrosio* ubi fidei confertur.
(3) *Al. omittitur* idest.

(1) *Al.* ex patribus.
(2) In Catena Graecorum PP Non Eusebium, sed Geometram Corderius pro Eusebio ponit in Catena, quam *sexaginta quinque Graec. PP. super Lucam* inscribit; sed

Vel aliter. Fermentum Dominus nominat Spiritum sanctum, quasi virtutem procedentem ex semine, idest Verbo Dei. Tria autem sata farinae significant notitiam Patris et Filii et Spiritus sancti; quam mulier, idest divina sapientia, et Spiritus sanctus largitur. Beda (cap. 57, paulo ante med.). Vel fermentum dilectionem dicit, quae fervere facit et excitat mentem. Abscondit ergo mulier, idest Ecclesia, fermentum dilectionis in sata tria: quia praecepit ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima et ex tota virtute. Et hoc donec fermentetur totum, idest donec caritas totam mentem in sui perfectionem commutet; quod hic inchoatur, sed in futurum perficietur.

5. Glossa (1). Praemissis similitudinibus de multiplicatione evangelicae doctrinae, ejus diffusioni ubique praedicando intendit: unde dicitur: *Et ibat per civitates et castella, docens, et iter faciens in Hierusalem.* Theophylactus (super: *Ibat per civitates et castella, docens*). Non enim sola parva loca visitabat, sicut faciunt qui simplices fallere volunt, neque solas civitates, ut ostentatores faciunt et gloriam quaerentes; sed sicut communis Dominus et pater omnibus providens, omnia circuibat. Non autem visitabat municipia, vitans Hierusalem, ac si timeret legisperitorum reprehensiones, aut mortem, quae poterat inde contingere: unde subdit: *Et iter faciens in Hierusalem.* Nam ubi plures erant aegroti, ibi se medicus magis ingerebat.

Sequitur: *Ait autem quidam illi: Domine, si pauci sunt qui salvantur?* Glossa (2). Quae quidem quaestio ad hoc pertinere videtur de quo supra agebatur: nam in praemissa similitudine dixerat, quod requieverunt volucres caeli in ramis ejus; per quod intelligi potest multos esse qui salutis requiem consequentur. Et quia ille unus pro omnibus quaesierat, Dominus non singulariter ei respondet: unde sequitur: *Ipse autem dixit ad illos: Contendite intrare per angustam portam.* Basilius (3). Sicut enim in via terrena exitus a recto multam latitudinem habet; sic qui egreditur a tramite ducente ad regnum caelorum, in multa latitudine erroris reperitur. Rectum autem iter est angustum, qualibet declinatione periculosa existente, sive dextrorsum sive sinistrorsum; sicut in ponte, a quo utrinque divertens flumini immergitur. Cyrillus (4). Angusta etiam porta aerumnam et patientiam sanctorum significat. Sicut enim pugnarum victoria attestatur militis strenuitati, sic praeclarum efficiet valida perpessio laborum et tentationum. Chrysostomus (homil. 24 in Matth.). Quid est ergo quod Dominus alibi dicit, Matth. 11: « Jugum meum « suave est, et onus meum leve? » Non quidem contradicit; sed hoc dictum est propter tentationum naturam, illud vero propter affectum transeuntium. Est enim molestum aliquid naturae, facile reputari quando id affectanter amplectimur. Si etiam via salutis angusta erit in introitu, tamen per eam pervenitur ad latitudinem; e contrario vero lata deducit ad interitum. Gregorius, 2 Moral. (super illud Job 24: « Nunquam in eodem statu permaneat, » cap. 26 in nov. exemp., in veter. vero 28). Dicturus autem angustae portae introitum, praemisit, *Contendite*: quia nisi mentis contentio ferveat, unda mundi non vincitur, per quam anima semper ad ima revocatur. Cyrillus (1). Non videtur autem Dominus satisfacere quaerenti utrum pauci sint qui salventur, dum declarat viam per quam quisque potest fieri justus. Sed dicendum, quod mos erat Salvatoris non respondere interrogantibus secundum quod eis videbatur, quoties inutilia quaerebant, sed respiciendo quod utile audientibus foret. Quid autem commodi proveniret audientibus scire an multi sint qui salventur an pauci? Necessarium autem magis erat scire modum quo aliquis pervenit ad salutem. Dispensative ergo ad quaestionis vaniloquium nihil dicit, sed transfert suum sermonem ad rem magis necessariam. Augustinus de verb. Dom. (serm. 31). Vel aliter. Confirmavit Dominus quod audivit, scilicet quod pauci sunt qui salvantur, quia per angustam portam pauci intrant. Alio autem loco hoc idem ipse ait Matth. 7: « Arcta est via quae ducit ad vitam, « et pauci sunt qui ingrediuntur per illam: » unde subditur: *Quia multi, dico vobis, quaerent intrare.* Beda (cap. 57 parum a medio). Salutis amore provocati: *et non poterunt*, itineris asperitate deterriti. Basilius (2). Vacillat enim anima: quando quidem considerat aeterna eligendo virtutem; quando praesentia respicit, praeferendo illecebras: hic intuetur otia carnis, illic subjectionem ipsius; hic ebrietatem, illic sobrietatem; hic dissolutos risus, illic copiam lacrymarum; hic choreas, illic orationes; hic fistulas, illic fletus; hic luxuriam, illic castimoniam. Augustinus de verb. Dom. (serm. 32). Non autem contrarius sibi est Dominus, qui dixit, quod pauci sunt qui intrant per angustam portam; et alibi dicit, Matth. 8: « Multi ab oriente et occidente venient. » Pauci sunt in comparatione perditorum, multi in societate Angelorum. Vix videntur grana quando area trituratur; sed tanta massa processura est de area hac ut impleat horreum caeli. Cyrillus (3). Quod autem detestabiles sint qui intrare non possunt, per evidens exemplum declaravit, subdens: *Cum autem intraverit paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium, dicentes: Domine, aperi nobis.* Sicut si paterfamilias, qui multos ad convivium vocavit, ingresso cum convivis, et ostio recluso, postmodum pulsantes adveniant. Beda (cap. 57 a med.) Est autem paterfamilias Christus, qui cum ubique ex divinitate sit, illis jam intus esse dicitur quos in caelo praesens sua visione laetificat: sed quasi foris est his quos in hac peregrinatione certantes occultus adjuvat. Intrabit vero cum totam Ecclesiam ad sui contemplationem perducet; claudet ostium, cum reprobis locum poenitentiae tollet; qui foris stantes pulsabunt, idest a justis segregati misericordiam quam contempserunt, frustra implorabunt: unde sequitur: *Et respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis.* Gregorius 2 Moral. (super illud Job. 1 « Unde venis? » in antiq. codd. cap.

quia haec pars Catenae Graecae mihi ad manum non est, nec inveniri a me potuit, explorare non licet uter verius annotetur; cum et praedictum Geometram in praecedenti parte annotatum saepius invenerim ubi Graecum notabat S. Thomas (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Nihil tale in Glossa quae nunc extat; sed solum quod *ubique indifferenter praedicabat, non personas discernens, sed credentium salutem quaerens* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Neque hoc etiam habet Glossa quae nunc extat; sed eam solum intermediam appendicem, *Quia unus pro omnibus quaesierat*, Glossa interlinealis exprimit (*Ex edit. P. Nic.*)

(3) In regulis brevioribus ad interrog. 240 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Psalm. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

4 in nov. 8). Nescire Dei improbare est; sicut et nescire mentiri vir verax dicitur qui labi per mendacium dedignatur: non quod, si mentiri velit, nesciat, sed quod falsa loqui veritatis amore contemnat. Veritatis igitur lumen tenebras, quas reprobat, ignorat.

Sequitur: *Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, et bibimus, et in plateis nostris docuisti.* CYRILLUS (1). Hoc Israelitis convenit, qui secundum ritum legis offerentes Deo victimas edebant et gaudebant. Audiebant quoque in synagogis libros Moysi, qui in suis scriptis non quae sua sunt, sed quae Dei tradebat. THEOPHYLACTUS (super *In plateis nostris docuisti*). Vel simpliciter ad Israelitas dicitur: eo quod ex eis Christus secundum carnem natus est, et cum eo comedebant et bibebant et eum praedicantem audiebant. Sed et Christianis haec congruunt: nos enim comedimus (2) corpus Christi et bibimus sanguinem ejus quotidie, ad mensam mysticam accedentes; docetque in plateis animarum nostrarum. BEDA (cap 57 in Luc.). Vel mystice manducat coram Domino et bibit qui verbi pabulum avide suscipit: unde quasi exponendo subditur: *In plateis nostris docuisti.* Scriptura enim in obscurioribus cibus est, quia quasi exponendo frangitur, et manducando glutitur; potus est in apertioribus, ubi ita sorbetur sicut invenitur. Non autem festivitatum epulatio juvat quem fidei pietas non commendat; non scientia Scripturarum notum Deo facit; operum iniquitas indignum ostendit: unde subditur: *Et dicet vobis: Nescio vos unde sitis. Discedite a me operarii iniquitatis.* BASILIUS (3). Illis forsitan loquitur quos describit Apostolus in propria persona, dicens, 1 Corinth. 13: « Si linguis hominum « loquar et Angelorum, et habeam omnem scien- « tiam, et distribuero omnes facultates meas in « cibos pauperum; caritatem autem non habuero, « nihil mihi prodest. » Quod enim non fit divini amoris intuitu, sed ad acquirendam ab hominibus laudem, non invenit laudem apud Deum. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Attende etiam quod detestabiles sunt illi in quorum plateis Dominus docet: unde si docentem eum audierimus, non in plateis sed in angustiis, et humilibus cordibus, non erimus detestabiles. BEDA (cap. 57 par. a fine). Duplex autem ostenditur gehennae poena; scilicet frigoris et fervoris: unde sequitur, *Ibi erit fletus et stridor dentium*: fletus enim ardore, stridor dentium de frigore solet excitari. Vel stridor dentium prodit indignantis affectum, quod si sero poenitet, sero sibi irascatur. GLOSSA (4). Vel stridebunt dentes qui hic de edacitate gaudebant, flebunt oculi qui hic per concupiscentias vagabantur. Per utrumque autem veram impiorum resurrectionem designat. THEOPHYLACTUS (super *Cum videritis Abraham*). Pertinet etiam hoc ad Israelitas, cum quibus loquebatur; qui ex hoc maxime percelluntur quod Gentiles cum patribus requiescunt, ipsi vero excluduntur: unde addidit: *Cum videritis Abraham, Isaac, et Jacob, et omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab oriente et occidente, et ab aquilone et austro, et accumbent in regno Dei.* EUSEBIUS. Praedicti enim patres ante tempora legis, secundum evangelicam formam, errorem multorum deorum derelinquentes, assumpserunt sublimis Dei notitiam, quibus pares facti sunt multi Gentilium ob similem vitam; filii autem eorum alienationem sunt passi ab evangelica disciplina: unde sequitur: *Et ecce sunt novissimi qui erant primi, et sunt primi qui erant novissimi.* CYRILLUS (1). Judaeis enim, qui primum locum tenebant, praelatae sunt Gentes. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Nos autem, ut videtur, primi sumus, qui ab ipsis cunabulis rudimenta accepimus; et forsitan erimus novissimi respectu Gentilium, qui circa finem vitae crediderunt. BEDA (cap. 57 in fine). Multi etiam prius ferventes, postea torpent: multi prius frigidi, subito inardescunt; multi in saeculo despecti, in futuro sunt glorificandi; alii apud homines gloriosi, in fine sunt damnandi.

6. CYRILLUS (2). Praedicta Domini verba, Pharisaeorum animos provocaverunt ad iram; videbant enim populos jam contritos fidem ejus arripere. Itaque quasi perdentes officium populis praesidendi, et deficientes in lucro, simulantes se eum diligere suadent illi ut inde discederet: unde dicitur: *In ipsa die accesserunt quidam Pharisaeorum dicentes illi: Exi, et vade hinc, quia Herodes vult occidere te.* Christus autem qui renes et corda scrutatur, eis leniter et figuraliter respondet; unde sequitur: *Et ait illis: Ite et dicite vulpi illi.* BEDA (capit. 58 in princ.). Propter dolos et insidias Herodem vulpem appellat, quod plenum fraudis est animal, in fovea propter insidias latens, odore foetens, nunquam rectis itineribus incedens; quae omnia haereticis conveniunt, quorum typum Herodes tenet, qui Christum, idest humilitatem christianae fidei in credentibus, conantur extinguere. CYRILLUS (3). Vel aliter. Videtur hic sermo mutatus esse, et non spectare ad personam Herodis, ut aliqui putaverunt, sed magis ad pharisaicas fictiones: pene enim ipsum Pharisaeum ostendit prope manentem, dum dixit: *Ite, et dicite vulpi huic*, sicut in graeco habetur: unde hoc praecepit dicendum, quod poterat urgere Pharisaeorum turbam: *Ecce*, inquit, *ejicio daemonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor.* Hoc se promittit operaturum quod Judaeis displicebat: scilicet quod immundis imperaret spiritibus, et eriperet a morbis infirmantes, usque dum propria sponte sustineret crucis patibulum. Quia vero Pharisaei credebant quod manum trepidaret Herodis qui Dominus erat virtutum, hoc excludit dicens: *Verumtamen oportet me hodie et cras et sequenti die ambulare.* Quod dicit, *Oportet*, nequaquam sibi necessitatem ingruentem ostendit, sed magis arbitrio propriae voluntatis pergere quo volebat, quousque finem venerandae crucis subiret, cujus jam Christus imminere tempus ostendit cum dixit, *Hodie et cras.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Ac si dicat: Quid de morte mea cogitatis? Ecce fiet post modicum. Quod autem dicitur, *Hodie et cras*, hoc multos dies significat, sicut et nos in communi sermone soliti sumus dicere, Hodie et cras si

(1) BASILIUS ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* concedimus.
(3) In Regulis brevioribus ad inter. 282 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Usurpatur ex Gregorio quantum ad primam appendicem hom 38 in Evang. super Matth. 22, de parabola nuptiarum, ubi verba eadem repetuntur de fletu et stridore dentium, quae Matth. 13 et hic; licet sine nomine citet Glossa, et cum praedictis Bedae, cujus etiam nomen reticet, uno filo connectat (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

hoc, quod fiat (1) in tanta distantia temporis. Et ut evangelicum sermonem evidentius exponamus, non intelligas quod oportet me hodie et cras ambulare, (2) sed sistas in *hodie et cras*, deinde subjungas *et sequenti die ambulare*; sicut et pluries numerando consuevimus dicere: Die dominica et secunda feria et tertia egrediar, quasi computando duas, ut tertia denotetur; sic et Dominus quasi computando dicit: *Oportet me hodie et cras*; et postea tertia die ire Hierusalem (3). AUGUSTINUS (4) (de cons. Evang. lib. 2, cap. 75). Vel mystice ab illo haec dicta intelliguntur, ut referantur ad corpus ejus, quod est Ecclesia. Expelluntur enim daemonia, cum relictis illis superstitionibus, credunt in eum; et perficiuntur sanitates, cum secundum praecepta ejus, posteaquam fuerit diabolo et huic saeculo renuntiatum, usque in finem resurrectionis, qua tamquam tertia consummabitur, ad plenitudinem angelicam per corporis etiam immortalitatem perficietur Ecclesia. THEOPHYLACTUS (super *Non capit Prophetam perire extra Hierusalem*). Sed (5) quia illi dicebant ei: *Exeas hinc, quia Herodes quaerit te occidere*: in Galilaea loquentes, ubi regnabat Herodes, ostendit quod non in Galilaea, sed in Hierusalem praeordinatum fuerat ei pati: unde sequitur: *Quia non capit Prophetam perire extra Hierusalem*. Cum audis: *Non capit*, idest non decet extra Hierusalem Prophetam interimi, non putes vim coactivam Judaeis inductam, sed quantum ad eorum affectum sanguinis avidum convenienter hoc dicit; velut si quis praedonem atrocissimum videns dicat: Non oportet hanc viam, in qua praedo insidiatur viatoribus, immunem esse a sanguine: sic et non oportebat alibi quam ubi morabantur praedones perire Dominum Prophetarum: nam assueti Prophetarum sanguinibus occident et Dominum: unde sequitur: *Hierusalem, Hierusalem, quae occidis Prophetas et lapidas eos qui mittuntur ad te*. BEDA (cap. 58 in Luc. in princ.). Hierusalem non saxa et aedificia civitatis, sed habitatores vocat, quam patris plangit affectu. CHRYSOSTOMUS (6). Geminatio enim verbi, miserantis est, aut nimium diligentis: nam tamquam ad amicam negligentem amatorem, et ideo puniendam, Dominus loquitur. GRAECUS (7). Sed et nominis geminatio vehementem reprehensionem ostendit: nam quae novit Deum, quomodo Dei ministros persequitur? (8) CHRYSOSTOMUS ( ). Quod autem essent immemores divinorum bonorum, ostendit subdens: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennis, et noluisti?* Manuduxit eos per sapientissimum Moysen, monuit per Prophetas, voluit sub alis, idest sub tegmine suae virtutis, illos habere; at illi caruerunt tam desiderabilibus bonis ingrati existentes. AUGUSTINUS in Ench. (1). Dicit autem: Ego volui, et tu noluisti; quasi dicat: Quotquot aggregavi (2) mea voluntate semper efficaci, te nolente feci, quia ingrata semper fuisti. BEDA (cap. 58 a med.). Pulchre autem qui Herodem de sua nece tractantem vulpem vocaverat, seipsum avi comparat: quia vulpes fraudulenter semper avibus insidias intendunt. BASILIUS (3). Filios etiam Hierusalem pullis in nido comparavit; ac si dicat: Aves quae in altum consueverunt volare, exceptae sunt a nocumentis insidiantium; tu tamen eris ut pullus egens alieno suffragio. Matre igitur avolante aufereris a nido, quasi impotens ad tutelam et debilis ad fugam: unde sequitur: *Ecce relinquetur domus vestra deserta*. BEDA (cap. 58 a med.). Ipsam civitatem, quam nidum vocaverat, etiam nunc domum Judaeorum appellat. Occiso enim Domino venerunt Romani, et quasi nidum vacuum diripientes, tulerunt eorum locum, gentem et regnum. THEOPHYLACTUS (super *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*). Vel *domus vestra*, idest templum; ac si dicat: Quamdiu virtus erat in vobis, templum erat meum; sed postquam fecistis ipsum speluncam latronum, non est de cetero (4) domus mea, sed vestra. Vel *domum* dicit totam gentem Judaeorum, juxta illud Psalm. 134: « Domus Jacob benedicite Domino: » per quod ostendit quod ipse erat qui gubernabat eos, et eripiebat ab hostium manibus.

Sequitur: *Dico autem vobis, quia non videbitis me donec veniat cum dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini*. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 75). Huic narrationi Lucae non videtur adversari quod turbae dixerunt, veniente Domino in Hierusalem, *Benedictus qui venit in nomine Domini*: quia nondum illuc venerat, et nondum dictum erat. CYRILLUS (5). Discesserat enim Dominus a Hierosolymis, tamquam indignos existentes sui praesentia deserens; deinde multis miraculis factis, rursum Hierosolymam redit, ubi ei turba occurrit dicens, Matth. 21: « Hosanna filio David: « benedictus qui venit in nomine Domini. » AUGUSTINUS de cons. Evangel. (lib. 2, cap. 75). Sed quia non dicit Lucas quo inde tunc accessit Dominus, ut non veniret nisi eo tempore quo jam illud diceretur (perseverat quippe in itinere suo donec veniat Hierusalem); de illo suo adventu quo in claritate venturus est, hoc significat. THEOPHYLACTUS (super *Non videbitis*). Tunc enim et inviti confitebuntur eum Salvatorem et Dominum, quando nullus erit eis inde profectus. Dicens autem, *Non videbitis me donec veniat etc.*, non significat illam horam, sed tempus crucis; quasi dicat: Postquam crucifixeritis me, non amplius videbitis me, donec iterum veniam. AUGUSTINUS de cons. Evang. (ubi supra). Intelligendus est ergo Lucas velle praeoccupasse, antequam ejus narratio Dominum perduceret Hierusalem, aut eidem civitati jam appropinquantem talia respondisse monentibus ut caveret Herodem, qualia Matthaeus dicit esse locutum cum jam pervenisset Hierusalem. BEDA (cap. 58 in Lucam, in fine). Vel dicit, *Non me videbitis*; quasi dicat: Nisi poenitentiam egeritis, et confessi fueritis me Filium omnipotentis Patris, in secundo adventu faciem meam non videbitis.

(1) *Apud P. Nicolai est* non quod sint.
(2) *Al.* sed si stas hodie.
(3) Nec in Qq. Evang. nec in specialibus qq. ex Matthaeo nec de Cons. Evang sed in Beda super hunc locum id occurrit; colligitur nihilominus ex lib. 6 ejusdem S. Augustini contra Julianum cap. 19, cir. med. ac deinceps (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* de quaest. Evang.
(5) *Al. In editionibus Romana an.* 1739, *et Veneta Nicolini an.* 1595, *sic legitur:* Sed quia illi dicebant ei: *Exeas hinc, quia Herodes te quaerit occidere* in Galilaea, sed in Hierusalem etc.
(6) Hom. 75 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) Vel Severus in Cat. Graec.
(8) *Al.* persequimini.
(9) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Immo potius Glossa nullius nomen praeferens (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* CYRILLUS.
(3) In Isai. cap. 16 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* de certo.
(5) In Catena Graecorum (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

1. Et factum est, cum introisset Jesus in domum cujusdam principis Pharisaeorum sabbato manducare panem, et ipsi observabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Jesus, dixit ad legisperitos et Pharisaeos, si licet sabbato curare. At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanavit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit: Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die sabbati? Et non poterant ad haec respondere illi.

2. Dicebat autem et ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, et veniens is qui te et illum vocavit, dicat tibi, Da huic locum; et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus; quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur.

3. Dicebat autem et ei qui se invitaverat: Cum facis prandium aut coenam, noli vocare amicos tuos neque fratres tuos neque cognatos neque vicinos, neque divites, ne forte et ipsi te reinvitent, et fiat tibi retributio. Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos et caecos; et beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione justorum.

4. Haec cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit coenam magnam, et vocavit multos: et misit servum suum hora coenae dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia. Et coeperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, et necesse habeo exire, et videre illam. Rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, et eo probare illa. Rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire. Et reversus servus nuntiavit haec domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo: Exi cito in plateas et vicos civitatis, et pauperes ac debiles et caecos et claudos introduc huc. Et ait servus: Domine, factum est ut imperasti, et adhuc locus est. Et ait dominus servo: Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit coenam meam.

5. Ibant autem turbae multae cum eo; et conversus dixit ad illos: Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem et uxorem et filios et fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non bajulat crucem suam et venit post me, non potest meus esse discipulus.

6. Quis enim ex vobis volens turrim aedificare, nonne prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum; ne, posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei, dicentes: Quia hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare? Aut quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, nonne sedens prius cogitat si possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad se? Alioquin, adhuc illo longe agente, legationem mittens, rogat ea quae pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus.

7. Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur? Neque in terram neque in sterquilinium utile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

1. Cyrillus (1). Quamvis Dominus malitiam Pharisaeorum cognosceret, tamen eorum fiebat conviva, ut prodesset praesentibus per verba et miracula: unde subditur: *Et factum est cum introisset Jesus in domum cujusdam principis Pharisaeorum sabbato manducare panem, et ipsi observabant eum*: si scilicet reverentiam legis contemneret, et an quicquam prohibitorum faceret in die sabbati. Itaque hydropico veniente in medium, interrogatione reprehendit insolentiam Pharisaeorum, eum arguere volentium: unde dicitur: *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Jesus dixit ad legisperitos et Pharisaeos, si licet sabbato curare.* Beda (cap. 59 in princ.). Quod dicitur respondisse Jesus, ad hoc respicit quod praemissum est, *Et ipsi observabant eum*: Dominus enim novit cogitationes hominum. Theophylactus (hoc loco). In sua autem interrogatione deridet eos, sicut amentes: Deo enim benedicente sabbatum, ipsi prohibent operari bona in eo; dies autem quae bonorum operam non admittit, maledicta est. Beda (cap. 59 non procul a princ.). Sed merito interrogati tacent, quia contra se dictum, quicquid dixerit, vident. Nam si licet sabbato curare, quare Salvatorem an curet observant? Si non licet, quare ipsi sabbato pecora curant? Unde sequitur, *At illi tacuerunt.* Cyrillus (2). Neglectis igitur Judaeorum insidiis, liberat a morbo hydropicum; qui metu Pharisaeorum remedia non postulabat propter sabbatum, sed solum astabat, ut ex aspectu misertus ejus salvaret eum: quod Dominus cognoscens, non postulat ab eo si vellet salvus fieri; sed protinus eum sanavit: unde sequitur: *Ipse vero apprehensum sanavit eum ac dimisit.* Theophylactus (hoc loco). In quo non hoc prospexit Dominus, ne scandalizaret Pharisaeos; sed ut benefaciat egenti remediis: decet enim nos, cum magna resultat utilitas, non curare si stulti scandalizentur. Cyrillus (1). Sed quia Pharisaei inepte tacuerunt, solvit Christus inflexibilem eorum impudentiam, considerationibus seriis ad hoc utens: unde sequitur: *Et respondens ad illos dixit: Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die sabbati?* Theophylactus. Quasi dicat: Si prohibuit lex misereri in sabbato, ne curam habeas filii tui periclitantis in sabbato; sed quid dico, filii, quando nec bovem praeteris, si periclitantem videris? Beda (super *Cujus asinus aut bos*). In quo sic observatores suos Pharisaeos convincit, ut eosdem etiam avaritiae condemnet, qui in liberatione animalis suae avaritiae consulebant. Quanto ergo magis Christus hominem, qui multo melior est pecore, debuit liberare? Augustinus de quaest. Evang. (2). (lib. 2, qu. 29). Congruenter autem hydropicum animali quod cecidit in puteum comparavit, humore enim laborabat; sicut illam mulierem quam alligatam dixerat, et ipse solvebat, comparavit jumento, quod solvitur ut ad aquam ducatur. Beda (ubi supra). Competenti ergo exemplo solvit quaestionem, ut ostendat eos violare sabbatum in opere cupiditatis qui eum violare arguerunt in opere caritatis: unde sequitur: *Et non poterant ad haec respondere illi.* Mystice autem hydropicus comparatur ei quem fluxus carnalium voluptatum exu-

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* de cons. Evang.

berans aggravat: hydropicus enim morbus ab aquoso humore vocabulum trahit. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2. qu 29). Vel hydropicum recte comparamus diviti avaro: sicut enim ille quanto magis abundat humore inordinato, tanto amplius sitit; sic (1) et iste quanto est copiosior divitiis, quibus non bene utitur, tanto ardentius talia concupiscit. GREGORIUS 14 Moral. (super illud Job 17: « Exardescet contra eum sitis: » cap. 6 in novis exempl., in antiq. 1). Recte ergo hydropicus ante Pharisaeum curatur: quia per alterius aegritudinem corporis, in altero exprimitur languor, seu aegritudo cordis et mentis. BEDA (cap. 59 in Luc.). Bene autem in exemplo bovem et asinum nominat, ut vel sapientes et hebetes, vel utrumque populum significet, scilicet Judaeum jugo legis pressum, et Gentilem nulla ratione domitum: omnes enim a puteo concupiscentiae demersos Dominus extrahit.

2. AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam, de compar. regni caelor. ad fermentum, a medio.). Prius curatus est hydropicus, in quo fluxus carnis exuberans, animae gravabat officia, spiritus extinguebat ardorem; deinde docetur humilitas, dum in convivio nuptiali appetentia loci superioris arcetur: unde dicitur: *Dicebat autem ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco.* CYRILLUS (2). Prosilire enim prompte ad honores qui nobis non conveniunt, indicat nos temerarios esse, et nostra facta vituperio replet: unde sequitur: *Ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, et veniens is qui te et illum vocavit, dicat tibi, Da huic locum, et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere.* CHRYSOSTOMUS (3). Et sic quod concupivit, nequaquam obtinuit ambitiosus honoris, sed passus est repulsam; et satagens qualiter abundet honoribus, non honoratur. Et quia nihil est aequipollens modestiae, auditorem ad oppositum ducit. Non solum prohibet ambire primatum, sed et venari jubet ultima (4): unde sequitur: *Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco* (5). CYRILLUS (6). Si enim aliquis non vult aliis praelocari, nanciscitur hoc ex divina sententia: unde sequitur: *Ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius.* Haec dicens, non graviter objurgat, sed leniter injungit: sufficit enim monitio apud discretos; et sic pro humilitate aliquis coronatur honore: unde sequitur: *Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus.* BASILIUS (7) (in quaest. expl , quaest. 21). Occupare igitur locum ultimum in conviviis, juxta mandatum dominicum, conveniens est, sed rursum in hunc contentiose irruere reprobatum tamquam interemptorium ordinis et causativum tumultus; et de eo mota contentio aequiparabit vos litigantibus de primatu. Quapropter, sicut hic Dominus dicit, expedit convivium facienti committere accubitus ordinem. Sic et in patientia nos mutuo sustinebimus honeste, et secundum ordinem omnia prosequentes, non ad apparentiam plurium; nec videbimur humilitatem pertractare per vehementem contradictionem; magis autem humilitatem per patientiam obtinebimus: majus est enim ex repugnantia superbiae indicium quam ex primo accubitu, quando eum cum imperio obtinemus. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Nemo autem putet praemissam Christi doctrinam modicam esse, et indignam culminis Dei Verbi: non enim pium dices esse medicum pollicitum sanare podagram, ictum vero digiti vel dentis dolorem nolentem curare. Porro quomodo parva (1) passio vanae gloriae, quae versabat primos perquirentes accubitus? Decebat igitur humilitatis magistrum omnem ramum pravae radicis amputare. Sed et illud considera, quia praesto coena (2), et passione primatus coram Salvatore vexante miseros, opportunitatem habebat monitio. CYRILLUS (3). Ostenso igitur tam modico exemplo ambitiosorum contemptu, et non ambitiosorum exaltatione, adjicit magnum parvo, generalem sententiam proferens, cum subditur: *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur*: quod dicitur secundum divinum judicium, non secundum humanam consuetudinem; secundum quam plures concupiscentes honorem consequuntur, alii vero se humiliantes inglorii remanent. THEOPHYLACTUS Porro non finaliter nec omnibus hominibus est reverendus qui se honoribus ingerit; sed dum a quibusdam honoratur, alii detrahunt ei, et quandoque etiam ipsi honorantes. BEDA (cap. 59 in Luc.). Sed quoniam hanc admonitionem Evangelista parabolam vocat, breviter intuendum quid mystice significet. Quisquis nuptias Christi et Ecclesiae invitatus adierit, membris Ecclesiae per fidem conjunctus, non se extollat, quasi sublimior ceteris, de meritis gloriando: dabit enim locum honoratiori post invitato, cum illorum qui se in Christo secuti sunt agilitate praeitur; et cum rubore novissimum locum tenet, quando de aliis meliora cognoscens, quicquid de sua operatione (4) celsum sentiebat humiliat. Sed recumbit aliquis in novissimo loco, secundum illud Eccli. 3: « Quanto magnus es, humilia te in omnibus. » Veniens autem Dominus, quem humilem invenerit, amici nomine beatificans, ascendere superius praecipiet: « quicumque enim humiliaverit se sicut parvulus, hic est major in regno caelorum: » Matth. 18. Pulchre autem dicitur, *Tunc erit tibi gloria*; ne nunc quaerere incipias quod tibi servatur in fine. Potest etiam et hoc in hac vita intelligi; quia quotidie Dominus suas nuptias intrat, superbos despiciens, et humilibus saepe tanta sui Spiritus dona (5) praestans, ut discumbentium, idest fidelium, coetus, eos admirando glorificet. Ex conclusione vero generali, quae subditur, manifeste claret praecedentem Domini sermonem typice intelligendum. Neque enim omnis qui se coram hominibus exaltat, humiliatur; aut qui se in conspectu hominum humiliat, exaltatur ab eis: sed qui se de meritis elevat, humiliabitur a Domino; et qui se de beneficiis humiliat, exaltabitur ab eo.

3. THEOPHYLACTUS. Ex duabus partibus coena composita, scilicet ex vocantibus et vocatis, partem vocatorum ad humilitatem jam monuerat; conse-

(1) *Al. omittitur* sic.
(2) In Catena Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* sed veniri ultima.
(5) *Al.* Gregorius.
(6) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) In Regulis fusius disputatis ad interr. 12 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* prava. *Nicolai supplet* videri potest.
(2) *Al. Idem ponit* praesto existente coena.
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* opinione.
(5) *Al.* onera.

quenter vocantem monendo remunerat, retrahens eum ne gratia hominum convivaret: unde dicitur: *Dicebat autem ei qui se invitaverat: Cum facis prandium aut coenam, noli vocare amicos tuos, neque fratres neque cognatos neque vicinos, neque divites.* CHRYSOSTOMUS (hom. 14 in Ep. ad Coloss ante med.) Multae causae sunt quibus amicitiae foedus contrahitur: et illicitas quidem praetermittimus, proponemus autem naturales et morales: naturales quidem, puta patris ad filium, fratris ad fratrem, et aliorum hujusmodi; quod significat dicens: *Neque fratres neque cognatos*: morales autem; puta conviva (1) factus est, aut convicinus est; et quantum ad hos dicit, *Neque vicinos.* BEDA (super illud, *Dicebat ei qui se invitaverat*). Fratres igitur et amicos et divites alterutrum convivia celebrare non quasi scelus interdicit; sed, sicut cetera necessitatis humanae commercia, ad promerenda vitae caelestis praemia, nil valere ostendit: unde subdit: *Ne forte et ipsi te reinvitent, et fiat tibi retributio.* Non ait, Et fiet tibi peccatum. Cui simile est id quod alibi dicit, supra 6: *Et si bene feceritis his qui vobis bene faciunt, quae vobis est gratia?* Sunt tamen quaedam mutua fratrum vicinorumque convivia, quae non solum in praesenti retributionem, sed et damnationem percipiunt in futuro; quae aut collatione omnium celebrantur, aut vicibus solent a contubernalibus exhiberi; in quibus ad hoc convenitur ut foeda gerantur, et ex copia incitetur libidinis diversa voluptas (2). CHRYSOSTOMUS (homil. 1 in Ep. ad Col. ante med.). Non igitur hac spe (3) aliis beneficia conferamus ut nobis retribuant, haec enim frigida est intentio: unde talis amicitia celerius evanescit. Si vero pauperem vocaveris, Deum nunquam obliviscentem habebis debitorem: unde sequitur: *Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos et caecos.* Quanto enim minor est frater, tanto magis per eum Christus accedit et visitat. Nam qui magnum suscipit, saepe propter vanam gloriam facit; sed et utilitas pluries quaeritur, ut promoveatur per illum. Possem quidem plures proponere ob hoc celeberrimos senatorum colentes (4) ut illis mediantibus ampliorem gratiam obtineant principum. Non igitur illos quaeramus qui nobis retribuere possunt: sequitur enim: *Et beatus eris, quia non habent retribuere tibi.* Non ergo turbemur cum non recipimus beneficii recompensationem, sed cum receperimus: quoniam si receperimus, non amplius recipiemus illic; sed si minime retribuat homo, tunc ibi Deus retribuet: unde sequitur: *Retribuetur enim in resurrectione justorum.* BEDA (super *Cum facis convivium*). Et si omnes resurgunt, justorum tamen resurrectio dicitur, quia in hac resurrectione beatos se esse non dubitant: ergo qui pauperes ad convivium vocant, in futuro praemia recipiunt: qui autem amicos, fratres et divites vocat, recepit mercedem suam. Sed si hoc propter Deum facit in exemplum filiorum Job, sicut cetera fraternae dilectionis officia, ipse qui jussit remunerat. CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Sed dicitis: Immundus est pauper et sordidus. Lava eum, et fac tecum in mensa sedere. Si vestes sordidas habet, mundum indumentum exhibeas. Christus accedit per eum, et tu frivola loqueris? GREGORIUS Nyssenus (1). Non ergo negligas jacentes, quasi nullo sint digni; cogitas qui sint et pretiositatem eorum invenies. Salvatoris induerunt imaginem, futurorum bonorum heredes, regni clavigeri, accusatores et excusatores idonei, non loquentes, sed inspecti a judice. CHRYSOSTOMUS (2) Decet ergo eos sursum in solario suscipere; si non placet, saltem deorsum, ubi sunt subjugalia et famuli, Christum suscipias: fiat saltem pauper aedituus: ubi enim est eleemosyna, non audet intrare diabolus; et si non secum consedeas, mitte saltem ei de mensa fercula. ORIGENES (3). Mystice vero qui vanam gloriam vitat, vocat ad spirituale convivium pauperes, idest imperitos, ut ditet; debiles, hoc est laesam conscientiam habentes, ut sanet; claudos, idest declinantes a ratione, ut rectas semitas faciant; caecos, idest qui carent contemplatione veritatis, ut veram lucem videant. Quod autem dicitur, *Non possunt retribuere tibi*, idest non noverunt responsum proferre.

4. EUSEBIUS (4). Docuerat supra Dominus praeparare convivium respondere nequeuntibus, cum sit recompensandum in resurrectione justorum: et ideo quidam intelligens unum et idem esse resurrectionem justorum et regnum Dei, recompensationem praedictam commendat: sequitur enim: *Haec cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei.* CYRILLUS (5). Homo iste animalis erat, non diligenter percipiens ea quae Christus protulerat: putavit enim corporeas esse remunerationes sanctorum. AUGUSTINUS de ver. Domini (serm. 33). Vel quia in longinqua iste suspirabat, et panis iste quem desiderabat, ante illum discumbebat. Quis enim est panis regni Dei nisi qui dicit Joan. 6: « Ego sum « panis vivus, qui de caelo descendit? » Nolite parare fauces, sed cor. BEDA (cap. 59 in fine). Sed quia nonnulli hunc panem fidetenus odorando (6) percipiunt, dulcedinem vero ejus attingere veraciter gustando fastidiunt; subjecta parabola Dominus talium torporem caelestibus epulis dignum non esse redarguit: sequitur enim: *At ille dixit ei: Homo quidam fecit coenam magnam, et vocavit multos.* CYRILLUS (7). Homo iste Deus Pater est, secundum quod imagines ad similitudinem veritatis figurantur. CHRYSOSTOMUS (8). Quoties enim punitivam suam virtutem indicare vult Deus, ursa, pardus, leo et hujusmodi nuncupatur; quando vero misericordiam exprimere vult, dicitur homo. CYRILLUS (9). Hic ergo conditor omnium, atque gloriae pater, paravit coenam magnam in Christo peractam. In novissimis enim temporibus, et quasi in occasu nostri saeculi, illuxit nobis Dei Filius; et mortem pro nobis sustinens, dedit nobis proprium corpus comedere: unde et agnus in vespere immolabatur juxta legem Mosaicam. Merito igitur in coena dictum est paratum in Christo convivium. GREGORIUS in

(1) *Al.* morales autem sunt, puta si conviva etc.
(2) *Al.* ut foeda gerantur copia vini, et incitetur libidinis diversa voluntas.
(3) *Al.* specie.
(4) *Al.* sanctorum. *P. Nicolai sic legit.* Possem quidem plures proponere qui ob hoc celeberrimos senatorum colant ut illis mediantibus etc.

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Hom. 45 in Acta (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Vel Geometer in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* adorando.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) In Catena praedicta (*Ex edit. P. Nicolai*).
(9) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

hom. (36 in Evang.). Vel fecit coenam magnam; quia satietatem nobis dulcedinis aeternae praeparavit: qui vocavit multos, sed pauci veniunt: quia nonnunquam ipsi qui ei per fidem subjecti sunt, aeterno ejus convivio vivendo contradicunt. Hoc autem distare inter delicias corporis et cordis solet, quod corporales deliciae cum non habentur, grave in se desiderium accendunt; cum vero habitae eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt; at contra, spiritales deliciae cum non habentur, in fastidio sunt; cum vero habentur, in desiderio. Sed superna pietas contemptas illas delicias ad memoriae nostrae oculos revocat, atque ut fastidium nostrum repellere debeamus invitat: unde sequitur: *Et misit servum suum hora coenae dicere invitatis ut venirent.* Cyrillus (1). Iste servus qui missus est, ipse Christus est, qui cum esset naturaliter Deus, et verus Dei Filius, exinanivit seipsum formam servi accipiens. Missus est autem hora coenae: non enim a principio Verbum Patris nostram naturam suscepit, sed in novissimo tempore. Subdit autem: *Quia parata sunt omnia*: paravit enim Pater in Christo bona collata mundo per ipsum, peccatorum amotionem, Spiritus sancti participationem, adoptionis splendorem: ad hoc vocavit Christus per evangelica documenta. Augustinus de Verbis Domini (serm. 33). Vel aliter. Homo iste mediator est Dei et hominis Christus Jesus. Misit ut venirent invitati, idest per missos vocati Prophetas. Qui olim invitabant ad coenam Christi, saepe missi sunt ad populum Israel, saepe vocaverunt ut ad horam coenae venirent: illi invitantes acceperunt, coenam repudiarunt; Prophetas legerunt, et Christum occiderunt; et tunc nobis coenam nescientes paraverunt. Parata jam coena, idest immolato Christo, missi sunt Apostoli ad quos missi fuerant ante Prophetae. Gregorius in homil. (36 in Evang.). Per hunc ergo servum qui a patrefamilias ad invitandum mittitur, praedicatorum ordo significatur. Saepe autem solet evenire ut persona potens famulum habeat despectum; cumque per eum dominus aliquid mandat, non despicitur persona loquentis servi, quia servatur in corde mittentis reverentia domini. Offert ergo Deus quod rogari debuit, non rogare: dare vult quod vix sperari poterat; et tamen simul omnes excusant: sequitur enim: *Et coeperunt omnes simul excusare.* Ecce homo dives invitat, et pauperes occurrere festinant; ad Dei invitamur convivium, et nos excusamus. Augustinus de ver. Domini (serm. 33). Tres autem fuerunt excusationes, de quibus subditur: *Primus dixit ei: Villam emi, et necesse habeo exire, et videre illam. Rogo te, habe me excusatum.* In villa empta dominatio notatur: ergo superbia castigatur vitium primum: primus enim homo dominari voluit, qui dominium habere noluit. Gregorius (ut supra). Vel per villam terrena substantia designatur. Exit ergo videre illam qui sola exteriora cogitat propter substantiam. Ambrosius (lib. et tit. ut supra). Sic igitur emeritae militiae viro contemnendarum stipendium praescribitur facultatum, quod neque ille qui studiis intentus inferioribus possessiones sibi terrenas coemit, regnum caeli possit adipisci, cum Dominus dicat Matth. 19: « Vende « omnia tua, et sequere me. »

Sequitur: *Et alter dixit: Juga boum emi quinque, et eo probare illa.* Augustinus de verbis Domini (serm. 33). Quinque juga boum sensus carnis hujus quinque numerantur. In oculis visus est, in auribus auditus, in naribus odoratus, in faucibus gustus, in omnibus membris tactus. Sed quia juga sunt, in tribus prioribus sensibus facilius apparet: duo sunt oculi, duae aures, geminae nares: ecce tria juga: et in (1) faucibus, idest sensu gustandi, geminatio quaedam invenitur, quia nihil gustando sapit nisi lingua et palato tangatur: voluptas carnis, quae ad tactum pertinet, occulte geminatur; est et forinsecus et intrinsecus. Dicuntur autem juga boum, quia per sensus istos carnis terrena requiruntur: boves enim terram versant; homines autem remoti a fide, terrenis dediti, nolunt credere aliquid nisi ad quod sensu corporis perveniunt quinquepartito. Non, inquit, ego credo, nisi quod video. Si talia cogitaremus, quinque illis jugis boum a coena impediremur. Ut noveritis autem istorum quinque sensuum, non delectationem quae mulcet et ingerit voluptatem, sed curiositatem quamdam notatam fuisse; non ait, *Quinque juga boum emi*, eo pascere illa, sed *eo probare illa.* Gregorius in homil. (36 in Evang.). Corporales etiam sensus, quia interna comprehendere nequeunt, sed sola exteriora agnoscunt, recte per eos curiositas designatur; quae dum alienam quaerit vitam discutere, semper sua (2) intima nesciens studet exteriora cogitare. Sed notandum, quod is qui propter villam, et is qui propter probanda juga boum a coena sui invitatoris se excusat, humilitatis verba permiscet; dum enim dicit, *Rogo*, et venire contemnit, humilitas sonat in voce, superbia in actione.

Sequitur: *Alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire.* Augustinus de verbis Domini (serm. 33). Ista est voluptas carnis, quae multos impedit: utinam foris, et non intus. Qui enim dixit, *Uxorem duxi*, carnem amplexatur, carnis voluptatibus jucundatur, a coena excusatur: observet ne fame interna moriatur. Basilius (3). Dicit autem, *Non possum venire*, eo quod intellectus humanus vergens ad mundanas illecebras debilis est ad agendum. Gregorius in hom. (36 in Evang.). Quamvis autem bonum sit conjugium, atque ad propagandam sobolem divina providentia constitutum, nonnulli tamen per hoc non fecunditatem prolis, sed desideria expetunt voluptatis: et idcirco per rem justam significari potest non incongrue injusta (4) Ambrosius (ubi supra, a medio). Vel conjugium non reprehenditur, sed ad majorem honorem vocatur integritas: quoniam « mulier innupta cogitat quae « sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu; « quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi: » 2 Corinth. 7. Augustinus de verbis Domini (serm. 33). Joannes autem dicens Epist. 1 cap. 2, « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis « est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sae« culi: » unde coepit ubi Evangelium terminum posuit. Concupiscentia carnis, *uxorem duxi*; concupiscentia oculorum, *quinque juga boum emi*; ambitio saeculi, *villam emi.* A parte autem in totum commemorati sunt quinque sensus per solos oculos, quorum est in quinque sensibus principatus: propterea cum proprie ad oculos pertineat visus, ipsum videre per

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. omittitur* in.
(2) *Al.* super sua.
(3) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* non congrue res injusta.

omnes quinque sensus solemus appellare. Cyrillus (1) Quos autem intelligemus fuisse eos qui renuerunt praedictorum causa venire, nisi praesides Judaeorum, quos per totam sacram paginam de his redargutos esse videmus? Origenes (2). Vel aliter. Hi qui villam emerunt et refutant coenam, sunt qui receperunt alia dogmata divinitatis, nec experti sunt Verbum quod possidebant. Is autem qui quinque paria bonum emit, est qui naturam intellectualem contemnit, et sensibilia sequitur: unde incorpoream naturam comprehendere non potest. Qui autem uxorem duxit, est qui conjunctus est carni, voluptatum magis amator quam Dei. Ambrosius (lib. et cap. ubi supra). Vel tria genera hominum a consortio istius coenae aestimemus excludi, Gentilium, Judaeorum et haereticorum. Judaei corporali ministerio (3) juga sibi legis imponunt. Quinque autem juga sunt verborum decem, vel quinque libri veteris legis (4). At vero haeresis velut Eva femineo rigore fidei tentat affectum. Et Apostolus (5) dicit avaritiam esse fugiendam, ne impediti more gentili ad regnum Christi pervenire nequeamus. Ergo et ille qui villam emit, alienus a regno est, et ille qui jugum potius legis quam gratiae munus elegit, et ille qui se propter ducendam excusat uxorem.

Sequitur: *Et reversus servus nuntiavit haec domino suo.* Augustinus, lib. 5 super Gen. ad litteram (cap. 19). Non propter inferiorum scientiam Deus nuntiis indiget, quasi per eos fiat scientior; sed novit omnia stabiliter atque incommutabiliter. Habet autem nuntios propter nos, et propter ipsos: quia illo modo Deo parere (6) et assistere, ut eum de inferioribus consulant, ejusque supernis jussis obtemperent, bonum est eis in ordine propriae naturae. Cyrillus (7). Judaeorum autem primatibus vocationem renuentibus, sicut ipsi dicebant Joan. 7: « Numquid aliquis principum credidit in eum? » indignatus est paterfamilias, quasi eis dignis indignatione et ira: unde sequitur: *Tunc iratus paterfamilias.* Basilius (8) (in Psal. 37). Non quod irae passio divinae substantiae accidat; sed talis operatio, quae in nobis ab ira fit, Dei ira et indignatio dicitur. Cyrillus (9). Sic ergo indignatus dicitur paterfamilias in principes Judaeorum, et vocati sunt loco eorum, qui erant de multitudine Judaeorum, fragilem et impotentem mentem habentes. Loquente enim Petro, Act. 2, primo quidem tria millia, deinde quinque millia crediderunt, et postmodum plurimus populus: unde dicitur: *Dixit servo suo: Exi cito in plateas et vicos civitatis, et pauperes ac debiles, caecos et claudos introduc huc.* Ambrosius. Invitat autem pauperes, debiles et caecos, ut ostendatur quod nullum debilitas corporis excludit a regno, rariusque delinquat cui desit illecebra peccandi; vel quod infirmitas peccatorum per misericordiam Domini remittatur: unde mittit ad plateas, ut de latioribus vicis (1) ad angustam venirent viam. Gregorius in hom. (36 in Evang.). Quia ergo venire superbi renuunt, pauperes eliguntur: dicuntur enim debiles et pauperes (2) qui judicio suo apud semetipsos infirmi sunt: nam pauperes et quasi fortes sunt qui positi in paupertate superbiunt; caeci sunt qui nullius ingenii lumen habent; claudi sunt qui rectos gressus in operatione non habent. Sed dum horum vitia in membrorum debilitate significantur, sicut illi peccatores fuerunt qui vocati venire noluerunt, ita hi quoque qui invitantur et veniunt; sed peccatores superbi respuuntur, humiles eliguntur. Hos itaque elegit Deus quos despicit mundus: quia plerumque ipsa despectio hominem revocat ad semetipsum; et tanto celerius vocem Dei aliqui audiunt, quanto in hoc mundo non habent unde delectentur. Cum ergo de vicis et plateis ad coenam quosdam Dominus vocat, illum populum designat qui tenere legis urbanam conversationem noverat. Sed multitudo quae ex Israel populo credidit, locum superni convivii non implevit: unde sequitur: *Et ait servus: Domine, factum est ut imperasti, et adhuc locus est.* Intravit enim jam frequentia Judaeorum; sed adhuc locus vacat in regno, ubi suscipi debeat numerositas Gentium: unde subditur: *Et ait dominus servo: Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea.* Cum convivas suos colligi ex viis et sepibus praecipit (3), agrestem populum, idest Gentilem, quaerit. Ambrosius (ubi supra). Vel mittit ad vias et circa sepes, quia hi apti sunt regno caelorum qui nullis praesentium cupiditatibus occupati ad futura festinant, in quodam bono voluntatis tramite constituti; et qui modo sepis, quae ab incultis culta secernat, et incursus arceat bestiarum, norit bona malaque distinguere, et adversus tentamenta nequitiae spiritualis, fidei munimen praetendere. Augustinus de verb. Dom. (serm. 33). Venerunt de plateis et vicis gentes, veniunt de sepibus haeretici: nam sepes qui construunt, divisiones quaerunt. Abstrahantur a sepibus, evellantur a spinis. Sed cogi nolunt: Voluntate, inquiunt, nostra intremus. Non hoc Dominus imperavit: *Coge*, inquit, *intrare*. Foris inveniatur necessitas; nascitur inde voluntas. Gregorius in hom. (36 in Evang.). Qui ergo hujus mundi adversitatibus fracti ad Dei amorem (4) redeunt, compelluntur intrare. Sed valde tremenda est sententia quae subinfertur: *Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit coenam meam.* Nemo ergo contemnat; ne dum vocatus excusat, cum voluntatem habuerit, intrare non valeat.

5. Gregorius in hom. (37 in Evang.). Ad audita caelestia praemia inardescit animus, jamque illic cupit assistere ubi se sperat sine fine gaudere. Sed ad magna praemia perveniri non potest nisi per magnos labores: unde dicitur: *Ibant autem turbae multae cum eo, et conversus dixit ad illos: Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, et uxorem et filios, et fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest esse meus discipulus.* Theophylactus (super *Si quis venit ad me*). Quia enim multi comitantur ipsum

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Et Geometer in Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* mysterio.
(4) *Legit P. Nicolai*: Quinque autem juga sunt verborum decem, de quibus Deuter. 4, 13, dicitur: « Ostendit vobis » Deus pactum suum quod praecepit ut faceretis, et decem » verba quae scripsit in tabulis lapideis; » hoc est decalogi mandata etc. Vel quinque juga sunt quinque libri veteris legis etc.
(5) *Al.* Apostolis.
(6) *Nicolai habet* patere.
(7) In Catena praedicta. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) *Al.* Beda
(9) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* vitiis.
(2) *Al.* debile, et qui judicio suo etc.
(3) *Al.* praecepit.
(4) *Al.* a Dei amore.

non ex toto affectu, sed tepide sequebantur, ostendit qualem deceat esse suum discipulum. GREGORIUS in hom. (37 in Evang.). Sed percontari libet: Quomodo parentes et carnaliter propinquos praecipimur odisse, qui jubemur et inimicos diligere? Sed si vim praecepti perpendimus, utrumque agere per discretionem valemus: ut eos qui nobis carnis cognatione conjuncti sunt, et quos proximos novimus, diligamus; et quos adversarios in via Dei patimur, odiendo et fugiendo nesciamus. Quasi enim per odium diligitur qui carnaliter sapiens, dum prava nobis ingerit, non auditur. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Etenim si propter te Dominus suae renuntiat matri, dicens, Matth. 22, « Quae est mater mea et qui fratres mei? » cur tu Domino tuo cupias anteferri? Sed neque ignorare naturam neque saevire Dominus jubet; sed ita indulgere naturae ut venereris auctorem, nec a Deo parentum amore desistas. GREGORIUS in hom. (37 in Evang.). Ut autem Dominus demonstraret hoc erga proximos odium non de affectione procedere, sed de caritate; addidit dicens: *Adhuc autem et animam suam*. Constat ergo quia amando debet odisse proximum qui sic eum odit sicut seipsum: tunc enim bene animam nostram odimus cum ejus carnalibus desideriis non acquiescimus, cum ejus appetitum frangimus, ejus voluptatibus reluctamur. Quae ergo contempta ad melius ducitur, quasi per odium amatur. CYRILLUS (1). Non est autem fugienda vita qua in corpore vivitur, sed servanda, sicut et Paulus servavit, ut Christum adhuc vivens in corpore praedicaret; sed ubi oportebat vitam contemnere ut cursum consummaret, nec animam pretiosam sibi esse fatetur. GREGORIUS in hom. (ubi supra). Hoc autem animae odium qualiter exhiberi debeat, manifestat subdens: *Qui non bajulat crucem suam et venit post me, non potest meus esse discipulus*. CHRYSOSTOMUS (2). Non autem hoc dicit ut trabem super humeros apponamus, sed ut semper mortem prae oculis nostris habeamus; sicut et Paulus moriebatur quotidie, et mortem contemnebat. BASILIUS (3). Crucem etiam tollens, mortem Domini annuntiabat dicens, Galat. 6: « Mihi « mundus crucifixus est, et ego mundo: » quod etiam nos iu ipso baptismate anticipamus, ubi vetus homo noster crucifixus est, ut destruatur corpus peccati. GREGORIUS in hom. (37 ut supra). Vel quia crux a cruciatu dicitur, duobus modis crucem Domini bajulamus; cum aut per abstinentiam carnem affligimus, aut per compassionem proximi, necessitatem illius nostram putamus. Sed quia nonnulli carnis abstinentiam non pro Deo sed pro inani gloria exhibent, et compassionem non spiritualiter sed carnaliter impendunt; recte additur: *Et venit post me*. Bajulare enim (4) crucem et post Dominum ire, est vel carnis abstinentiam vel compassionem proximorum pro studio aeternae intentionis exhibere.

6. GREGORIUS, in homil. (37 ut supra). Quia sublimia praecepta data sunt, protinus comparatio aedificandae sublimitatis adjungitur cum dicitur: *Quis enim ex vobis volens turrim aedificare, nonne prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum?* Omne enim quod agimus, praevenire per studium considerationis debemus. Si igitur humilitatis turrim construere cupimus, prius nos praeparare ad adversa hujus saeculi debemus. BASILIUS (1). Vel turris est alta speculatio ad custodiam civitatis et perceptionem hostialium occursuum apta: ad hujus instar nobis datus est intellectus conservativus bonorum, praemeditativus contrariorum; ad hujus aedificationem praecipit Dominus sedentes ponere calculum, si suppetat facultas ad finem. GREGORIUS Nyssenus (2). Insistendum est enim ut cujuslibet ardui propositi terminus attingatur variis augmentis mandatorum Dei; consummando opus divinum: nam neque lapis unus est tota turris fabrica, neque unicum mandatum ducit ad animae perfectionem; fundamentum oportet subsistere, et secundum Apostolum insuper apparatus est auri et argenti et pretiosorum lapidum apponendus: unde subditur: *Ne posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui viderint, incipiant illudere ei dicentes, quia hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare*. THEOPHYLACTUS (super *Ne postquam posuerit fundamentum*. Non enim (3) debemus ponere fundamentum, idest sequi Christi initium, et finem non imponere, sicut illi de quibus Joannes dicit cap. 6, quod « multi ex discipulis ejus abie- « runt retrorsum. » Vel fundamentum intellige doctrinalem sermonem, puta de abstinentia. Opus est igitur praedicto fundamento operationis aedificium, ut perficiatur nobis « turris fortitudinis a facie « inimici: » Psal. 60. Alioquin deridetur homo a videntibus eum, tam hominibus quam daemonibus. GREGORIUS in hom. (37 in Evang.). In bonis enim operationibus intenti, nisi contra malignos spiritus solicite vigilemus, ipsos irrisores patimur, quos ad malum persuasores habemus. Sed ex minori ad majus similitudo subditur, ut ex rebus minimis majora pensentur. nam sequitur: *Aut quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, nonne prius sedens cogitat si possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad se?* CYRILLUS (1). Incumbit enim nobis praelium contra spiritualia nequitiae in caelestibus; urget autem nos et aliorum hostium multitudo, carnale flagitium, lex saeviens in membris nostris, et variae passiones, hoc est dira hostium multitudo. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 31). Vel decem millia praeliaturi cum Rege qui habet viginti millia, significant simplicitatem Christiani hominis, dimicaturi cum duplicitate diaboli. THEOPHYLACTUS. Est autem rex peccatum regnans in nostro mortali corpore; sed et noster intellectus creatus est rex. Ergo si repugnare velit peccato, toto animo cogitet secum: nam daemones sunt peccati satellites, qui videntur viginti millium numeros praecellere decem millia nostrum: quia cum incorporei sint, nobis comparati corporeis, multo majorem fortitudinem habere censentur. AUGUSTINUS de. quaest. Evang. (ubi supra). Sicut autem de turri non perfecta per opprobrium deterruit dicentium: *Quia hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare*; sic in rege cum quo dimicandum est, ipsam pacem accusavit,

(1) In Cat. Graec. PP. et lib. 5 in Isaiam (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibid. etiam in Regulis brevioribus ad interrogat. 234 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* enim.

(1) In Isai. 2 cap., vis. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Lib. de Virg. c. 18 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* nos enim.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

cum subdit: *Alioquin, adhuc illo longe agente, legationem mittens, rogat ea quae pacis sunt*: significans etiam minus imminentium tentationum a diabolo non sustinere eos qui non renuntiant omnibus quae possident, et pacem cum eo facere, consentiendo illi ad committendum peccata. GREGORIUS (homil. 37 in Evang.). Vel aliter. In illo tremendo examine cum rege nostro ex aequo ad judicium non venimus: decem millia quippe (1) ad viginti millia, simplum ad duplum sunt. Cum duplo ergo exercitu contra simplum venit, quia nos vix in solo opere praeparatos simul de opere et cogitatione discutit. Dum ergo adhuc longe est, quia adhuc praesens per judicium non videtur, mittamus ad eum legationem lacrymas nostras, misericordiae opera, hostias placationis; haec est nostra legatio, quae regem venientem placat. AUGUSTINUS ad Laetum (epist. 38). Quomodo autem pertineant istae similitudines, ipsa conclusione (2) satis aperuit, dicens: *Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus*. Itaque sumptus ad turrim aedificandam, et valentia decem millium adversus regem qui viginti millia habet, nihil aliud est, quam ut renuntiet unusquisque omnibus quae sunt ejus. Praelocutio autem superior cum extrema locutione concordat: in eo enim quod aliquis (3) renuntiat omnibus quae sunt ejus, etiam illud continetur ut oderit patrem suum et matrem et uxorem et filios et fratres et sorores, adhuc et animam suam. Omnia enim haec propria alicujus sunt, quae plerumque implicant et impediunt ab obtinenda non ista propria temporaliter transitura, sed in aeternum mansura communia. BASILIUS (4). Est autem intentio Domini per exempla praedicta non utique praebere potestatem ejus discipulum fieri vel non fieri, sicut licet vel non inchoare fundamentum vel tractare pacem; sed ostendere impossibilitatem divini beneplaciti observandi inter distrahentia animam, inter quae periclitatur facta venalis ab astutiis daemonis (5). BEDA. Distat autem inter renuntiare omnibus et relinquere omnia: paucorum enim perfectorum est relinquere omnia, hoc est curas mundi

(1) *Al.* quique.
(2) *Al.* occasione.
(3) *Al.* adhuc.
(4) Ut supra in Regulis brevioribus ad interrog. 263 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Ita hunc locum effert P. Nicolai.* Sed attendere impossibilitatem placendi Deo inter illa quae distrahunt animam, et in quibus periclitatur, velut captu facilis facta insidiis et astutiis diaboli.

postponere; cunctorum autem fidelium est renuntiare omnibus, hoc est sic tenere quae mundi sunt, ut tamen per ea non teneantur in mundo.

7. BEDA (cap. 61 in Luc.). Dixerat superius turrim virtutum non solum inchoandam, sed etiam consummandam (1); ad quod pertinet quod dicitur, *Bonum est sal*. Bonum est sale sapientiae spiritualis cordis arcana condire, immo cum Apostolis sal terrae fieri. EUSEBIUS (2). Sal enim secundum substantiam quidem ex aqua constat et spiritu, modicum quid terrestreitatis participans. Desiccat autem fluidam naturam corruptorum corporum, ut mortua corpora conservet. Merito igitur discipulos suos comparat sali, eo quod ipsi regenerati sunt per aquam et Spiritum. Cumque toti spiritualiter viverent, et non secundum carnem, ad modum salis corruptam vitam hominum in terra degentium convertebant, et virtuosa vita suos sequaces oblectando condiebant. THEOPHYLACTUS (paul. a fine Comment.). Non solum autem eos qui donati sunt magistrali gratia, sed etiam idiotas exposcit ad modum salis fieri utiles proximis. Si vero qui futurus est utilis aliis, fiat reprobus, juvari non poterit: unde sequitur: *Si autem sal evanuerit, in quo condietur*? (BEDA (cap. 61 non remote a fine). Quasi dicat: Si quis semel condimento veritatis illuminatus ad apostasiam redierit, quo alio doctore corrigetur? qui scilicet eam quam ipse gustavit sapientiae dulcedinem, vel adversis saeculi perterritus, vel illecebris illectus abjicit: unde sequitur: *Neque in terram neque in sterquilinium utile est*; *sed foras mittetur*. Sal enim cum ad condiendos cibos carnesque siccandas valere desierit, nulli jam usui aptum erit: neque enim in terram utile est, cujus injectu germinare prohibetur, neque in sterquilinium agriculturae profuturum: sic qui post agnitionem veritatis retrocedit, neque ipse fructum boni operis ferre, neque alios excolere valet; sed foras mittendus est, hoc est ab Ecclesiae unitate secernendus. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Verum, quia sermo parabolicus et obscurus erat, excitans Dominus auditores, ne qualitercumque acciperent quod dictum est de sale, subdit: *Qui habet aures audiendi, audiat*; hoc est, si cui sapientia inest, intelligat: aures enim hic cognoscitivam vim animae et aptitudinem intelligendi accipere debemus. BEDA (cap. 59 in fine). Audiat etiam non contemnendo, sed obediendo, et faciendo quae dicit.

(1) *Al.* non solum consummandam, sed etiam inchoandam.
(2) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

1. Erant autem appropinquantes ei publicani et peccatores, ut audirent illum. Et murmurabant Pharisaei et scribae, dicentes, quia hic peccatores recipit et manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam istam, dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quae perierat donec inveniat eam? Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens, et veniens domum convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quae perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam supra nonaginta novem justis qui non indigent poenitentia.

2. Aut quae mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, et evertit domum, et quaerit diligenter, donec inveniat eam? Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis, quia gaudium erit Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente.

3. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios; et dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiae quae me contingit. Et divisit illis substantiam. Et

non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, et ipse coepit egere. Et abiit, et adhaesit uni civium regionis illius, et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, et nemo illi dabat.

4. In se autem reversus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus? Ego autem hic fame pereo. Surgam et ibo ad patrem meum, et dicam ei: Pater, peccavi in caelum et coram te: jam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est, et accurrens cecidit super collum ejus, et osculatus est eum. Dixitque ei filius: Pater, peccavi in caelum et coram te: jam non sum dignus vocari filius tuus. Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam et induite illum, et date annulum in manum ejus, et calceamenta in pedes ejus, et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est Et coeperunt omnes epulari.

5. Erat autem filius ejus senior in agro: et cum veniret et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum; et vocavit unum de servis, et interrogavit quid haec essent. Isque dixit illi: Frater tuus venit; et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit. Indignatus est autem, et nolebat introire. Pater ergo illius egressus, coepit rogare illum At ille respondens, dixit patri suo: Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterivi, et nunquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer. Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt. Epulari autem, et gaudere oportebat: quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est.

1. Ambrosius (lib. 7 in Lucam, de ove centesima). Didiceras in superioribus, saecularibus occupationibus non teneri, caduca non praeferre perpetuis. Sed quia fragilitas humana firmum nequit in tanto saeculi lubrico tenere vestigium, etiam adversus errorem remedia tibi bonus medicus demonstravit, spem veniae judex misericors non negavit: unde subditur: *Erant autem appropinquantes ei publicani et peccatores ut audirent eum.* Glossa (1). Idest, qui publica exigunt vectigalia, vel conducunt, et qui lucra saeculi per negotia sectantur. Theophylactus. Hoc enim exequebatur cujus causa carnem susceperat, admittens peccatores, sicut medicus aegrotantes. Sed Pharisaei vere criminosi huic pietati murmura recompensabant: unde sequitur: *Et murmurabant Pharisaei et scribae, dicentes, quia hic peccatores recipit, et manducat cum illis.* Gregorius in hom. (34 in Evang.). Ex qua re colligitur quia vera justitia compassionem habet, falsa dedignationem; quamvis et justi soleant recte peccatoribus indignari. Sed aliud est quod agitur typo superbiae, aliud quod zelo disciplinae: quia justi, etsi foris increpationes per disciplinam exaggerant, intus tamen dulcedinem per caritatem servant: praeponunt sibi in animo ipsos plerumque quos corrigunt: quod agentes per disciplinam subditos, et per humilitatem custodiunt semetipsos. At contra hi qui de falsa justitia superbire solent, ceteros quosque despiciunt, nulla infirmantibus misericordia condescendunt; et quo se peccatores esse non credunt, eo deterius peccatores fiunt: de quorum numero Pharisaei erant, qui dijudicantes Dominum quod peccatores susciperet, arenti corde ipsum fontem misericordiae reprehendebant. Sed quia aegri erant ita ut aegros se esse nescirent, quatenus quod erant agnoscerent, caelestis medicus blandis eos fomentis curat: sequitur enim: *Et ait ad illos parabolam istam, dicens: Quis ex vobis homo?* Similitudinem dedit quam in se homo recognosceret, et tamen ad auctorem hominum pertineret: quia enim centenarius perfectus est numerus, ipse centum oves habuit, cum sanctorum angelorum et hominum naturam possedit: unde subditur: *Qui habet centum oves.* Cyrillus (2). Hinc percipe lâtitudinem regni Salvatoris nostri. Dicit enim oves esse centum, referens numerum subjectarum sibi rationalium naturarum ad integram multitudinem: est enim centenarius numerus perfectus ex decem decadibus constitutus. Sed ex his una oberravit, scilicet genus humanum, quod terram colit. Ambrosius (ubi supra). Dives pastor, cujus nos omnes centesima portio sumus: unde sequitur: *Et si perdiderit unam ex illis.* Gregorius (hom. 34 in Evang.). Una ovis tunc periit quando peccando homo pascua vitae reliquit. In deserto autem nonagintanovem remanserant: quia rationalis creaturae numerus, Angelorum videlicet et hominum, qui ad videndum Deum conditus fuerat, pereunte homine, erat imminutus: unde sequitur: *Nonne dimittit nonaginta novem in deserto?* quia scilicet Angelorum choros reliquit in caelo. Tunc autem homo caelum deseruit, cum peccavit. Et ut perfecta summa ovium integraretur in caelo, homo perditus quaerebatur in terra: unde sequitur: *Et vadit ad illam quae perierat donec inveniat illam.* Cyrillus (1). Numquid autem saeviens in reliquis motus est pietate unius? Nequaquam: sunt enim illae in tuto, circumsepiente illas potentissima dextera: sed magis oportebat misereri pereuntis, ne imperfecta videretur residua multitudo: una enim reducta, sortitur centenarius propriam speciem. Augustinus de Quaest. Evang. (lib. 2 quaest. 32) Vel illas nonaginta novem dixit quas reliquit in deserto, superbos significans, tamquam solitudinem gerentes in animo, dum solos se videri volunt; quibus ad perfectionem unitas deest: cum enim quisque a vera unitate divellitur, superbe divellitur: suae quippe potestatis esse cupiens, non sequitur unum, quod est Deus. Uni autem deputat omnes per poenitentiam reconciliatos, quae humilitate obtinetur. Gregorius Nyssenus (2). Cum autem pastor invenisset ovem, non punivit: non duxit ad gregem urgendo; sed superponens (3) humero, et portans, clementer annumeravit gregi: unde sequitur: *Et cum invenerit ovem, imponit in humeros suos gaudens.* Gregorius in homil. (34, ut supra). Ovem humeris suis imposuit, quia humanam naturam suscipiens, peccata nostra ipse portavit Inventa autem ove, ad domum redit, quia pastor noster, reparato homine, ad regnum caeleste redit: unde sequitur: *Et veniens domum, convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quae*

(1) Interlinealis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) In eadem Catena, ubi refertur ex tract. vel hom. de poenitentia; sed sumptum est ex hom. quae inscribitur ad *eos qui durius et acerbius alios judicant et condemnant, et qui conversione et poenitentia egent:* ibidem porro de muliere peccatrice ab initio agit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Al.* supponens.

perierat. Amicos et vicinos vocat Angelorum choros; quia amici ejus sunt, quia voluntatem ejus continue in sua stabilitate custodiunt; vicini quoque ejus sunt, quia claritatem visionis illius sua assiduitate perfruuntur. THEOPHYLACTUS. Supernae igitur virtutes oves dicuntur in eo quod omnis natura creata aspectu (1) Dei bestialis est; in eo vero quod rationalis est, amici et vicini dicuntur. GREGORIUS in homil. (34 ut supra). Et notandum, quod non dicit, *Congratulamini* inventae ovi, sed *mihi*: quia videlicet ejus est gaudium vita nostra; et cum nos ad caelum reducimur, solemnitatem laetitiae illius implemus. AMBROSIUS (cap. de ove centesima lib. 7 in Luc.). Angeli autem, quoniam sunt rationales, non immerito hominum redemptione laetantur: unde sequitur: *Dico vobis, quod ita gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente quam supra nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia.* Hoc proficiat ad incentiva probitatis, si unusquisque conversionem suam gratam fore credat coetibus Angelorum quorum aut (2) affectare patrocinium, aut vereri debet offensam. GREGORIUS in hom. (34 ut supra). Plus autem de conversis peccatoribus quam de stantibus justis in caelo gaudium esse fatetur; quia plerumque hi qui nullis se oppressos peccatorum molibus sciunt, stant quidem in via justitiae, sed tamen ad caelestem patriam anxie non anhelant, et plerumque pigri remanent ad exercenda bona praecipua, quia securi sibi sunt quod nulla commiserint mala graviora: at contra nonnunquam hi qui se aliqua illicita egisse meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti, ad amorem Dei inardescunt; et quia errasse se a Deo considerant, damna praecedentia lucris sequentibus recompensant. Majus ergo gaudium fit in caelo, quia et dux in praelio plus eum militem diligit qui post fugam reversus hostem fortiter premit, quam eum qui nunquam terga praebuit, et nunquam aliquid fortiter fecit. Sic agricola illam amplius terram amat quae post spinas uberes fructus (3) profert, quam eam quae nunquam spinas habuit, et nunquam fertilem messem producit. Sed inter haec sciendum est, quia sunt plerique justi, in quorum vita tantum est gaudium, ut eis quaelibet peccatorum poenitentia praeponi nullatenus possit. Hinc ergo colligendum quantum Deo gaudium faciat quando humiliter plangit justus, si facit in caelo gaudium quando hoc quod male gessit, per poenitentiam damnat injustus.

2. CYRILLUS (4). Per praecedentem parabolam, in qua genus humanum dicebatur ovis erratica, docebamur nos fore (5) creatura sublimis Dei, qui fecit nos, et non ipsi nos; cujus pascuae oves sumus: subjungitur secunda parabola, qua genus humanum comparatur drachmae quae periit; per quam ostendit nos ad similitudinem et imaginem regiam factos esse, scilicet summi Dei: nam drachma nummus est impressam habens regiam figuram: unde dicitur: *Aut quae mulier habens decem drachmas.* GREGORIUS in hom. (34 in Evang.). Qui significatur per pastorem, ipse per mulierem: ipse enim Deus, ipse et Dei sapientia. Angelorum autem et hominum naturam ad cognoscendum se Dominus condidit, et ad similitudinem suam creavit. Decem ergo drachmas habuit, quia novem sunt chori (1) Angelorum; sed ut compleretur electorum numerus, homo decimus est creatus. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Vel in novem drachmis, sicut et in nonaginta novem ovibus, ponit eorum significationem qui de se praesumentes, peccatoribus ad salutem redeuntibus se praeponunt (2): unum enim deest a novem ut decem sint, et a nonaginta novem ut centum sint; cui uni deputat omnes per poenitentiam reconciliatos. GREGORIUS in hom. (34, in Evang.). Et quia imago exprimitur in drachma, mulier drachmam perdiderat, quando homo, qui conditus ad imaginem Dei fuerat, peccando a similitudine sui conditoris recessit: et hoc est quod subditur: *Si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam?* Accendit mulier lucernam, quia Dei Sapientia apparuit in humanitate. Lucerna quippe lumen in testa est; lumen vero in testa est divinitas in carne: accensa autem lucerna, sequitur: *Et evertit domum*: qui scilicet mox ut ejus divinitas per carnem claruit, omnis se nostra conscientia concussit: qui eversionis sermo non discrepat in eo quod in aliis codicibus legitur, *Emundat*: quia prava mens si non prius prae timore evertitur, ab assuetis vitiis non mundatur. Eversa autem domo, invenitur drachma: sequitur enim: *Et quaerit diligenter donec inveniat*: quia scilicet cum perturbatur conscientia hominis, reparatur in homine similitudo conditoris. GREGORIUS Nazianzenus (3). Inventa autem drachma, caelestes virtutes facit participes gaudii, quas ministras dispensationis fecit: unde sequitur: *Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram.* GREGORIUS in hom. (34 in Evang.). Supernae enim virtutes tanto divinae Sapientiae juxta sunt, quanto ei per gratiam continuae visionis appropinquant. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Vel amicae sunt, ut exequentes voluntatem ipsius; vicinae vero, ut incorporeae; vel forte amicae ipsius sunt omnes supernae virtutes, vicinae vero sunt propinquiores, scilicet Throni, Cherubim et Seraphim. GREGORIUS Nyssenus (4). Vel aliter. Hoc reor Dominum nobis proponere in inquisitione perditae drachmae, quia nulla nobis a ceteris virtutibus utilitas provenit, quas drachmas vocat, quamvis praesto sint omnes, una sola (5) deficiente animae viduatae, qua scilicet divinae similitudinis nitorem sortitur: propter quod primo quidem jubet lucernam accendere, scilicet verbum divinum, quod abscondita patefacit. Vel forsan per poenitentiae lampadem, sed in domo propria, idest in seipso et in sua conscientia, oportet perquirere drachmam perditam, idest regis imaginem, quae non penitus deperiit, sed est tecta sub fimo, qui significat carnis contagia; quibus studiose abstersis, idest dilutis per solertiam vitae, elucescit quod quaeritur: unde oportet ipsam quae invenit (6) gratulari; nec non ad participia gaudii vocare vicinas, idest contubernales virtutes, idest rationabilem et concupiscibilem et innatum iracundiae affectum, et si quae sunt tales vires circa animam

(1) *Nicolai ponit* respectu.
(2) *Al.* aut quorum.
(3) *Al.* fruges.
(4) Chrysostomus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P Nicolai*).
(5) *P. Nicolai legit* non creaturae.

(1) *Al.* ordines.
(2) *Al.* proponunt.
(3) Orat. 42, seu 2 de Paschate (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Lib. de Virginitate, cap. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Apud P. Nicolai est* una illa.
(6) *Al.* venit.

consideratae, quas docet gaudere in Domino. Deinde concludens parabolam subdit, *Ita dico vobis, gaudium erit Angelis super uno peccatore poenitentiam agente*. Gregorius in homil. (34 in Evang.). Poenitentiam agere est praeterita mala plangere et plangenda non perpetrare. Nam qui sic alia deplorat ut tamen alia committat (1), adhuc poenitentiam agere aut ignorat aut dissimulat. Cogitandum est etiam ut per hoc conditori suo satisfaciat: ut qui commisit (2) prohibita, sibi abscindere debeat etiam concessa; et se reprehendat in minimis qui se meminit in maximis deliquisse.

3. Ambrosius (lib 7 in Luc. cap. da ove centesima). Tres ex ordine Lucas parabolas posuit: ovis quae perierat et inventa est; drachmae quae perierat et inventa est; filii qui erat mortuus et revixit; ut triplici remedio provocati vulnera nostra curemus. Christus ut pastor te suo corpore vehit, quaerit ut mater (3) Ecclesia, recipit Deus Pater: prima misericordia, secunda suffragatio, tertia reconciliatio. Chrysostomus (hom. de patre et duobus filiis) Est etiam inter parabolas supradictas ratio distinctionis secundum personas vel mentes peccantium, ut pater filium recipiat poenitentem, qui arbitrii sui libertate utitur, ut cognoscat unde ceciderit; pastor vero ovem errantem et non sapientem reverti requirat, et humeris suis referat, irrationabili animali imprudentem hominem comparans, qui (4) alieno dolo circumventus, erraverat sicut ovis. Praesens ergo parabola proponitur cum dicitur: *Ait autem*: *Homo quidam habuit duos filios*. Sunt qui dicant de duobus filiis istis seniorem Angelos esse; juniorem vero hominem ponunt, qui in longinquam peregrinationem abierit, quando in terram de caelis et paradiso cecidit: et aptant consequentia, respicientes ad casum vel statum Adae. Sed hic sensus pius (5) quidem videtur, nescio tamen si verus sit: quia junior filius ad poenitentiam venit sua sponte, recordatus praeteritae abundantiae patris sui; Dominus autem veniens ad poenitentiam vocavit humanum genus, dum sponte sua regredi, unde ceciderat, non cogitaret. Deinde senior filius in reditu et salute fratris sui tristatur; cum Dominus dicat laetitiam esse apud Angelos super uno peccatore poenitentiam agente. Cyrillus (6). Quidam vero per seniorem filium dicunt significari Israel secundum carnem; per alium vero qui discessit a patre, describitur multitudo Gentium. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 34). Hic ergo homo habens duos filios, Deus habens duos populos intelligitur, tamquam duas stirpes generis humani: unam eorum qui permanserunt in unius Dei cultu, alteram eorum qui usque ad colendum idola deseruerunt Deum. Ab ipso ergo exordio creaturae mortalium, major filius ad cultum unius Dei pertinet, minor autem petit ut sibi pars substantiae quae eum tangeret, daretur a patre: unde sequitur: *Et dixit adolescentior ex illis patri*: *Pater, da mihi portionem substantiae quae me contingit*; tamquam anima potestate sua delectata, id quod illi est vivere, intelligere, meminisse, vel ingenio alacri excellere, petit, quae divina sunt munera. Haec autem in potestate sua accepit per liberum arbitrium: unde sequitur: *Et divisit illis substantiam*. Theophylactus (hoc loco). Hominis substantia rationalitas est, quam comitatur libertas arbitrii; et similiter quaecumque Dominus dedit nobis, pro substantia nostra putabitur, ut caelum, terra et universa creatura, lex et Prophetae. Ambrosius (lib. 7 in Luc. cap. de duobus filiis). Vides autem, quod divinum patrimonium petentibus datur; nec putes culpam patris, quod adolescentiori dedit: nulla Dei regno infirma aetas, nec fides gravatur annis. Ipse certe se judicavit idoneum qui poposcit: atque utinam non recessisset a patre; impedimentum nescisset aetatis: sequitur enim: *Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam*. Chrysostomus (in homil. de patre et duobus filiis) Minor alius in regionem longinquam profectus est, non localiter a Deo decedens, qui ubique est, sed affectu: fugit enim Deum peccator, ut a longinquo stet. Augustinus de verb. Dom. (sermon. 34). Quisquis enim ita vult esse similis Deo ut fortitudinem suam ad illum (1) custodiat; non ab illo recedat, ei cohaerendo, ut custodiat similitudinem et imaginem ad quam factus est. Porro si perverse vult imitari Deum ut quomodo Deus non habet a quo regatur, sic ipse velit sua potestate uti, ut nullo regente vivat; quid restat nisi ut recedens ab ejus calore tepescat, recedens a veritate vanescat (2)? Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Quod autem non post multos dies dixit factum ut congregatis omnibus peregre proficisceretur in regionem longinquam, quae est oblivio Dei; hoc est quia non multo post institutionem humani generis placuit animae per liberum arbitrium ferre secum velut quamdam potentiam naturae suae et deserere eum a quo condita est, fidens de viribus suis; quas vires tanto consumit citius, quanto eum deseruit a quo datae sunt: unde sequitur: *Et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose*. Luxuriosam vero vel prodigam vitam vocat amantem fundere atque spatiari pompis exterioribus, intus inanescentem, cum ea quisque sequitur quae ad alia procedunt, et relinquit eum qui sibi est interior: unde sequitur: *Et postquam consummasset omnia, facta est fames magna in regione illa*. Fames est indigentia verbi veritatis.

Sequitur: *Et ipse coepit egere*. Ambrosius (lib. 7 de patre et duobus filiis). Merito egere coepit qui thesauros sapientiae et scientiae Dei, divitiarumque caelestium altitudinem dereliquit.

Sequitur: *Et abiit et adhaesit uni civium regionis illius*. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Unus civium regionis illius aliqui aereus princeps est ad militiam (3) diaboli pertinens, cujus villa est modus potestatis ipsius: de qua sequitur: *Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos*. Porci sunt immundi spiritus qui sub ipso erant. Beda (cap. 62 super *Misit illum in villam*). Porcos autem pascere est ea quibus immundi spiritus gaudent, operari.

Sequitur: *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant*. Ambrosius (ubi

(1) *Al.* illi committat.
(2) *Al.* promittit.
(3) *Al.* mulier.
(4) *Al.* in alieno.
(5) *Al.* prius.
(6) In Cat Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* ad illam.
(2) *Al. In duobus Venetis exemplis an.* 1521 *et* 1584, *atque in Antuerpiensi an.* 1565, *haec tantum habentur*: nisi ut recedens a veritate vanescat.
(3) *Al.* ad malitiam.

supra). Siliqua genus leguminis est, intus inanis, foris mollis, quo corpus non reficitur sed impletur, ut sit magis oneri quam usui. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2 quaest. 33). Siliquae ergo quibus porcos pascebat, saeculares doctrinae sunt, steriles, vanitatem personantes, de quibus laudes idolorum fabularumque ad deos Gentium pertinentium vario sermone atque carminibus percrepant; quibus daemonia delectantur: unde cum iste satiari cupiebat, aliquid solidum et rectum, quod ad beatam vitam pertineret, invenire volebat in talibus, et non poterat: unde sequitur: *Et nemo illi dabat.* CYRILLUS (1). Sed cum Judaei multipliciter arguantur in sacra Scriptura de multis criminibus, quomodo populo illi convenient verba majoris filii dicentis: *Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterivi?* Est ergo hic sensus parabolae. Arguentibus eum Pharisaeis et scribis quod reciperet peccatores, proponit praesentem parabolam, in qua hominem vocat Deum, qui pater est duorum fratrum, justorum scilicet et peccatorum; quorum primus gradus est justorum ab initio justitiam sequentium, secundus gradus est hominum per poenitentiam ad justitiam reductorum. BASILIUS (2). Facit etiam ad antiquioris consistentiam magis animus senilis et gravitas, quam canities capillorum; nec qui secundum aetatem est juvenis increpatur, sed juvenis moribus, qui secundum passiones vivit. TITUS. Abiit ergo adolescentior nondum adultus mente, petitque a patre id quod ei de hereditate contingit, ut scilicet non ex necessitate serviat: sumus enim animalia rationalia liberum arbitrium habentia. CHRYSOSTOMUS (hom. de patre et duobus filiis inter hom. ex Luca). Dicit autem Scriptura dividere patrem ex aequo filiis duobus substantiam suam, idest scientiam boni et mali, quae verae et perpetuae sunt opes animae bene utentis. Quae enim ex Deo est in prima nativitate hominibus substantia rationalis, aequaliter cunctis nascentibus datur. De subsequenti autem conversatione unusquisque plus aut minus hujus substantiae possidere invenitur, dum unus ea quae sumpserit patris esse credens, quasi paterna custodit; alius sicut propriae possessionis licentia dissipandis abutitur. Ostenditur autem libertas arbitrii: quia pater neque discedere volentem retinuit, ne liberi arbitrii auferat potestatem; neque manere cupientem cogit abscedere. Abiit autem longe, non locorum translatione, sed mentis declinatione: unde sequitur: *Peregre profectus est in regionem longinquam.* AMBROSIUS (ubi supra). Quid enim longinquius est quam a se recedere, nec regionibus, sed moribus separari? Etenim qui se a Christo separat, exul est patriae, et civis mundi. Merito ergo prodegit patrimonium qui recessit ab Ecclesia. TITUS. Unde et denominatus est prodigus, dissipans substantiam suam, idest intellectum rectum, castimoniam, documenta veritatis, notitiam genitoris, memoriam creationis, sensum. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Facta est autem in regione illa fames, non epularum, sed bonorum operum atque virtutum, quae sunt miserabiliora jejunia: etenim qui recedit a verbo Dei esurit, « quia non in solo pane vivit homo, sed « in omni verbo Dei: » Matth. 4: et qui recedit a thesauro, eget. Egere ergo ideo coepit et famem pati, quia nihil prodigae satis est voluntati. Abiit itaque, et adhaesit uni civium: qui enim haeret, in laqueo est; et videtur civis iste princeps esse istius mundi. Denique ad villam ejus mittitur, quam emit qui se excusat a regno. BEDA (cap. 63 in Luc.). In villam enim mitti est substantiae mundialis cupiditate subjugari. AMBROSIUS (ubi supra). Pascit autem porcos illos in quos petit diabolus introire, in sordibus ac foetore viventes. THEOPHYLACTUS. Hos igitur pascit qui alios praecellit in vitio, ut sunt lenones, archipraedones, archipublicani, qui aliis sunt doctores operationis malae. CHRYSOSTOMUS (hom. ut supra). Vel spiritualibus destitutus operibus, quasi prudentia et intellectu, porcos pascere dicitur, hoc est, sordidas et immundas in anima sua cogitationes nutrire: et edit (1) escas irrationabiles pravae conversationis, dulces quidem egenti bonorum: quia suave perversis videtur omne opus carne voluptatis, quae virtutes animae penitus enervat et perimit. Hujusmodi cibos quasi porcinos et male dulces, idest carnalium delectationum illecebras, siliquarum nomine Scriptura designat. AMBROSIUS (ubi supra). Cupiebat autem siliquis ventrem implere suum: nec enim alia est cura luxuriosis nisi ut ventrem suum impleant. THEOPHYLACTUS. Quibus nullus dat saturitatem malorum: distat enim a Deo qui talibus vescitur. Daemones autem ad hoc student, ne unquam saturitas malorum proveniat. GLOSSA. Vel *nemo illi dabat*, quia cum diabolus aliquem suum facit, ultra ei abundantiam non procurat, sciens eum esse mortuum.

4. GREGORIUS Nyssenus (2). Contempserat patrem in primo recessu adolescentior filius, et opes paternas profuderat: at ubi lapsu temporis est attritus laboribus, dum mercenarius fieret, et eodem cum porcis pabulo pasceretur, redit in domum paternam castigatus: unde dicitur: *In se reversus autem dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus? Ego autem hic fame pereo.* AMBROSIUS. Bene in se revertitur, quia a se recessit: etenim qui ad Deum regreditur, se sibi reddit; et qui recedit a Christo, se sibi abdicat. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). In se autem reversus est cum ab eis quae forinsecus frustra illiciunt et seducunt, in conscientiae suae interiora suam intentionem reduxit. GREGORIUS Nazianzenus (3) (oratione in sanctum lavacrum) (4). Est autem secundum tres differentias obedientiae discretio: aut enim metuentes supplicia declinamus a malo, et sumus in dispositione servili; aut mercedis lucra venantes exequimur quae mandantur mercenariis assimilati; aut ipsius gratia boni et dilectionis ad eum (5) qui dedit legem servimus; et sic dispositionem redolemus filiorum. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Filius enim, qui habet sancti Spiritus pignus in corde, saecularis mercedis lucra non quaerit, sed jus servat heredis. Sunt etiam mercenarii boni qui conducuntur ad vineam; isti non siliquis, sed panibus abundant. AUGUSTINUS

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Isai. 3, vers. 3 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* et dedit.
(2) Orat. in mulierem peccatricem, vel in eos qui durius et acerbius alios judicant et condemnant etc. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* BASILIUS.
(4) BASILIUS in Cat. Graec. PP. ex Asceticis juxta Corderium; sed colligitur ex prooemio Regularum fusius disputatarum post medium. Oscitantius autem velut ex Gregorio Nazianzeno editio Antuerpiensis notat *Sed et Romana, et Veneta, ut in textu patet* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* ad Deum.

de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Unde autem hoc scire poterat in quo tanta erat oblivio Dei sicut in omnibus idolatris fuit, nisi quia ista recogitatio resipiscentis est, cum Evangelium praedicaretur? Jam poterat talis anima (1) advertere, multos praedicare veritatem; inter quos quidam essent non ipsius amore veritatis ducti, sed cupiditate comparandorum saecularium commodorum; qui tamen non aliud annuntiant, sicut haeretici: unde mercenarii recte appellantur: in eadem quippe domo sunt (2) eumdem panem verbi tractantes, non tamen in hereditatem aeternam vocati, sed temporali mercede conducti. CHRYSOSTOMUS (2). Signanter autem subdit: *Ego autem hic fame pereo*: quasi diceret: Ego non alienus, sed filius boni patris, et frater filii obsequentis, ego liber et generosus, factus sum inferior mercenariis, a summa celsitudine primae nobilitatis ad infimam humilitatem delapsus. GREGORIUS Nyssenus (3). Non prius autem redit ad pristinam felicitatem, quam in se rediens sentiret opprimentis aerumnae praesentiam, et meditaretur poenitentiae verba, quae subduntur, *Surgam*. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, cap. 33). Quia jacebat: *Et ibo*, quia longe aberat: *ad patrem meum*, quia sub principe porcorum erat. Cetera vero sunt poenitentiam meditantis in confessione peccati, nondum tamen agentis: non enim jam dicit patri, sed dicturum se esse promittit cum venerit. Intelligas igitur, hoc nunc accipiendum esse venire ad Patrem, in Ecclesia constitui per fidem, ubi peccatorum legitima et fructuosa jam possit esse confessio. Dicit ergo dicturum se esse patri, *Pater*. AMBROSIUS (lib. et tit. eod.). Quam misericors qui offensus! Nec paternum nomen dedignatur audire. *Peccavi*. Haec est prima confessio apud auctorem naturae, praesulem misericordiae, arbitrum culpae. Sed si Deus novit omnia, vocem tamen tuae confessionis expectat: « ore enim confessio fit ad salutem: » Rom. 10: quia alleviat pondus erroris quisquis ipse se onerat; et accusationis excludit invidiam qui accusatorem praevenit confitendo. Frustra velis occultare quem nihil fallit, et sine periculo prodas quod scias esse jam cognitum: confitere magis ut interveniat pro te Christus, roget pro te Ecclesia, illacrymet populus; nec verearis ne non impetres. Advocatus spondet veniam, patronus promittit gratiam (4), reconciliationem tibi paternae pietatis pollicetur assertor.

Subdit autem: *In caelum et coram te*. CHRYSOSTOMUS (homil. ut supra). Dicens, *Coram te*, ostendit hunc patrem Deum debere intelligi: Deus enim solus conspector est omnium, a quo nec in corde meditata peccata abscondi possunt. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Utrum autem hoc est (5) peccatum in caelum quod est coram te, ut caelum appellaverit ipsam summitatem patris; an potius *peccavi in caelum* coram sanctis animabus, *coram te* autem in ipso penetrali conscientiae? CHRYSOSTOMUS (homil. de patre et duobus filiis, ut supra). Vel caelum hoc loco intelligatur Christus (1): qui enim in caelum peccat, quod etsi supernum, tamen visibile elementum est, ipse est qui peccat in hominem quem suscepit Filius Dei pro salute nostra. AMBROSIUS (lib. et tit. eodem super *Peccavi in caelum*). Vel peccato animae caelestia significantur dona Spiritus imminuta; vel quia ab illius gremio matris Hierusalem quae est in caelo, non oportuit deviari. Dejectus autem se exaltare non debet: unde subdit: *Jam non sum dignus vocari filius tuus*. Et ut merito suae humilitatis possit attolli, subdit: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. BEDA (cap. 63, super *Non sum dignus*). Ad filii affectum, qui omnia quae patris sunt, sua esse non ambigit, aspirare nequaquam praesumit; sed mercenarii statum jam pro mercede serviturus desiderat; verum nec hunc quidem nisi paterna dignatione se mereri posse testatur. GREGORIUS Nyssenus (2). Hunc autem filium prodigum Spiritus sanctus nobis descripsit, ut instruamur nos qualiter debeamus cordis deplorare peccamina. CHRYSOSTOMUS (hom. 10, in epist. ad Roman.). Qui postquam dixit, *Ibo ad patrem meum*, quod ei cuncta attulit bona, non mansit, sed totum iter transivit: sequitur enim: *Et surgens venit ad patrem suum*. Sic et nos faciamus, nec pigeat nos longitudinis viae: quia si voluerimus, fiet regressus celer et facilis, dummodo deseramus peccatum, quod nos a domo paterna eduxit. Est autem pater redeuntibus clemens: nam subditur: *Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater suus*. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Ante enim quam intelligeret Deum longe existens, cum tamen jam pie quaereret, vidit illum pater ipsius. Impios enim et superbos convenienter non videre dicitur, tamquam ante oculos non habens: ante oculos enim haberi non nisi qui diliguntur, dici solent. CHRYSOSTOMUS (3) (hom. 10 in epist. ad Romanos). Sensit autem pater poenitentiam; non expectavit recipere confessionis verba, sed praevenit petitionem, misericorditer agens: unde subditur: *Et misericordia motus est*. GREGORIUS Nyssenus (4). Confessionis meditatio placavit ei patrem, ut obviam iret ei, et oscula collo conferret: sequitur enim: *Et accurrens cecidit super collum ejus, et osculatus est eum*. Quod significat rationale jugum hominis ori impositum per evangelicam traditionem, quae abjecit observantiam legis. CHRYSOSTOMUS (hom. de patre et duobus filiis). Quid enim est aliud quod occurrit, nisi quia nos, peccatis impedientibus, nostra virtute ad Deum pervenire non poteramus? Ipse autem potens ad invalidos pervenire descendit. Osculatur autem os, per quod emissa de corde confessio poenitentis exierat, quam pater laetus excepit. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Occurrit igitur tibi quia audit te intra mentis secreta tractantem: et cum adhuc longe sis, occurrit, ne quis impediat: complectitur quoque: in occursu enim praescientia est, in complexu clementia: et quasi quodam patrii amoris affectu supra collum cadit, ut jacentem erigat, et oneratum peccatis atque in terrena deflexum reducat ad caelum. Malo ergo filius esse, quam ovis: ovis enim a pastore reperi-

(1) *Al. omittitur* anima. *Forte* animadvertere.
(2) *Al. desideratur* sunt.
(3) Hom. de patre ac duobus filiis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Quod subditur ex Gregorio Nysseno continetur aequivalenter in hom. jam notata de muliere peccatrice (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al. deest* gratiam.
(6) *Al. omittitur est*.

(1) *Al. desideratur* Christus.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Sic quoque notat Corderius in Catena; sed ibi nihil tale habetur sub his verbis, etsi aliquid simile inde colligi potest, non satis tamen plano sensu (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

tur, a patre filius honoratur. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Vel *occurrens cecidit super collum ejus*: non enim Pater unigenitum Filium suum deseruit, in quo usque in nostram longinquam peregrinationem cucurrit: quia « Deus « erat in Christo mundum reconcilians sibi: » 2 Corinth. 5. Cadere autem super collum ejus, est humiliare in amplexum ejus brachium suum, quod est Dominus Jesus Christus. Consolari autem verbo gratiae Dei ad spem (1) indulgentiae peccatorum, hoc est post longa itinera remeantem mereri a patre osculum caritatis. Incipit autem jam constitutus in Ecclesia peccata confiteri, nec dicit omnia quae dicturum se esse promiserat: sequitur enim: *Dixitque filius ei: Pater, peccavi in caelum et coram te: jam non sum dignus vocari filius tuus.* Hoc enim vult fieri per gratiam, quo se indignum per merita fatetur. Non addit quod in illa meditatione dixerat: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*: cum enim panem non haberet, vel mercenarius esse cupiebat; quod post osculum patris generosissime jam dedignabatur. Chrysostomus (2). Pater autem ad filium sermonem non dirigit, sed ministris loquitur: quia qui poenitet (3). orat; sed responsum verbo vere non accipit, misericordiam vero efficaciter in effectu intuetur: sequitur enim: *Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam, et induite illum.* Theophylactus (hoc loco). Servos vel Angelos intelligas administratorios spiritus, vel sacerdotes, qui baptismate et verbo doctrinae animam vestiunt in ipso Christo. Quotquot enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Vel stola prima est dignitas quam perdidit Adam; servi qui eam proferunt, sunt reconciliationis praedicatores. Ambrosius (ubi supra). Vel stola est amictus sapientiae, quo nuda corporis Apostoli tegunt. Accepit autem sapientiam primam: est enim et alia quae (4) mysterium nescit. Annulus autem est sincerae fidei signaculum et expressio veritatis, de quo sequitur: *Et date annulum in manum ejus.* Beda (cap. 63 a med.). Idest, in operatione, ut per opera fides clarescat, et per fidem opera confirmentur. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Vel annulus in manu pignus est Spiritus sancti, propter gratiae participationem, quae digito bene significatur. Chrysostomus (hom. de patre et duobus filiis). Vel jubet annulum dari, sive signaculi salutaris symbolum, seu magis desponsationis insigne et nuptiarum pignus, quibus Christus Ecclesiam sponsat, cum anima resipiscens per annulum fidei jungitur. Augustinus de quaest. Evang. (ubi supra). Calceamenta autem in pedes praeparatio est evangelizandi ad non tangenda terrena: de quibus sequitur: *Et calceamenta in pedes ejus* Chrysostomus (ubi supra). Vel mandat calceamenta pedibus imponi, aut propter cooperienda vestigia, ut per lubricum mundi istius iter (5) fixus incedat; aut propter mortificationem membrorum: vitae enim nostrae cursus in Scripturis pes appellatur; et mortificationis species calceamentis imponitur, quia de animalium mortuorum pellibus conficiuntur. Addit et vitulum illi saginatum, jugulandum in convivii exhibitione: sequitur enim: *Et adducite vitulum saginatum*, idest Dominum Jesum Christum; quem vitulum nominat propter hostiam corporis immaculati; saginatum autem dixit, quia pinguis et opimus (1) intantum est ut pro totius mundi salute sufficiat. Non autem ipse pater vitulum immolavit, sed aliis immolandum tradidit: permittente enim Patre consentiens Filius ab hominibus crucifixus est. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Vel vitulus saginatus est ipse Dominus, secundum carnem satiatus opprobriis. Quod autem imperat ut adducant eum: quid aliud est nisi ut praedicent eum, et annuntiando faciant venire in exhausta fame viscera filii esurientis ? Nam etiam ut occidant eum jubet; hoc est, ut mortem ejus insinuent: tunc enim cuique occiditur, cum credit occisum: sequitur enim, *Et manducemus.* Ambrosius (lib. 7 de duobus filiis). Bene carnem vituli, quia sacerdotalis est victima, quae pro peccatis fiebat. Epulantem autem inducit, cum dicit, *Epulemur*, ut ostenderet quoniam paternus est cibus, salus nostra; et patris est gaudium, nostrorum redemptio peccatorum. Chrysostomus (hom. ut supra prope fin.). Ipse enim pater gaudet in reditu filii, et convivatur in vitulo: quia misericordiae suae fructum in immolatione Filii sui gaudens Creator, in acquisitione populi credentis epulatur: unde sequitur: *Quia hic filius meus mortuus erat et revixit; perierat, et inventus est.* Ambrosius (ubi supra inter med. et fin.). Ille periit qui fuit. Itaque Gentes non sunt, Christianus est. Potest tamen et hic una species accipi generis humani. Fuit Adam, et in illo fuimus omnes; periit Adam, et in illo omnes perierunt. Homo igitur in illo homine qui perierat reformatur. Potest et de agente poenitentiam dictum videri, quia non moritur nisi qui aliquando vixerit. Et Gentes quidem cum crediderint, per gratiam vivificantur; qui vero lapsus fuerit, per poenitentiam reviviscit. Theophylactus (super illud: *Mortuus erat. et revixit*). Quantum ergo ad vitiorum conditionem mortuus fuerat desperatus; sed quantum ad humanam naturam, quae mutabilis est, et potest a vitio ad virtutem converti, deperditus dicitur: nam minus est perdi quam mori. Quilibet autem revocatus et mundatus a crimine, saginati vituli particeps causa laetitiae fit patri et famulis ejus, idest Angelis et sacerdotibus: unde sequitur: *Et coeperunt omnes epulari.* Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Istae epulae atque festivitas nunc, celebrantur, per orbem terrarum Ecclesia dilatata atque diffusa: vitulus enim ille in corpore et sanguine dominico et offertur Patri, et pascit totam domum.

5. Beda (hoc loco). Murmurantibus de peccatorum susceptione scribis et Pharisaeis, tres per ordinem parabolas Salvator posuit: duabus primis quantum ipse cum Angelis de poenitentium salute gaudeat; in hac vero tertia non suum tantummodo suorumque gaudium demonstrat, sed et invidentium murmur reprehendit: dicitur enim: *Erat autem filius ejus senior in agro.* Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Major filius populus Israel est, non quidem profectus in longinquam regionem, sed tamen in domo non est: in agro autem est; idest, in ipsa hereditaria opulentia legis et Prophetarum terrena potius operatur. Veniens

(1) *Al.* ad speciem.
(2) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* non poenitet.
(4) *Al. omittitur* quae.
(5) *Al. deest* iter.

(1) *Al.* et optimus.

autem de agro domum appropinquare coepit; idest, labore servilis operis improbato, ex eisdem Scripturis Ecclesiae libertatem consideravit: unde sequitur: *Et cum veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum*; idest, Spiritu sancto plenos vocibus consonis Evangelium praedicare: sequitur enim: *Et vocavit unum de servis, et interrogavit quid hoc esset*: idest, sumit ad legendum aliquem Prophetarum, et in eo quaerens quodammodo interrogat unde ista festa in Ecclesia celebrantur, in qua se esse non videt. Respondet ei servus patris Propheta: sequitur enim: *Isque dixit illi: Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit*; quasi dicat: In extremis terrae fuit frater tuus; sed inde major exultatio cantantium Domino canticum novum, quia laus ejus ab extremis terrae, et propter eum qui absens erat, occisus est vir sciens ferre imbecillitatem: quia quibus non est narratum de eo viderunt. AMBROSIUS (lib. 7 cap. de duobus filiis). Adolescentiori autem filio, idest populo ex Gentibus (1) Israel, tamquam major frater, beneficium paternae benedictionis invidit; quod faciebant Judaei, quia Christus cum Gentibus epularetur: unde sequitur: *Indignatus est autem, et nolebat introire*. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 33). Indignatur etiam et nunc, et adhuc non vult intrare. Cum ergo plenitudo Gentium introierit, egredietur opportuno tempore pater ejus, ut etiam omnis Israel salvus fiat: unde sequitur: *Pater ergo illius egressus coepit rogare eum*. Erit enim quandoque aperta vocatio Judaeorum in salutem Evangelii; quam manifestationem vocationis tamquam egressum patris appellat ad rogandum majorem filium. Deinde quae respondit major filius, quaestiones duas habent: sequitur enim: *At ille respondens dixit patri suo: Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterivi*. De mandato non praetergresso facile illud occurrit, non de omni mandato dictum, sed de uno maxime necessario, quod nullum alium Deum praeter unum creatorem omnium colere visus est. Neque iste filius in omnibus Israelitis, sed in his intelligitur personam habere qui nunquam ab uno Deo ad simulacra conversi sunt. Quamquam enim terrena desideraret, ab uno tamen Deo iste desiderabat bona, quamvis communia cum pecoribus (2): unde et in Psalmo 72 dicitur: « Ut jumentum factus sum apud te, et « ego semper tecum. » Sed quis est haedus quem nunquam accepit ad epulandum ? sequitur enim: *Et nunquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer*. Peccator haedi nomine significari valet. AMBROSIUS (ubi supra). Judaeus haedum requirit, Christianus agnum; et ideo illis Barabbas solvitur, nobis agnus immolatur. Quae res etiam (3) in haedo videtur, quia Judaei ritum veteris sacrificii perdiderunt. Vel qui haedum quaerunt, expectant Antichristum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, cap. 33). Sed non invenio exitum hujus sententiae. Multum enim absurdum est eum cui post dicitur, *Tu mecum es semper*, hoc a patre optasse ut Antichristo crederet. Neque omnino aliquem Judaeorum, qui Antichristo credituri sunt, istum filium fas est intelligi. Quomodo autem epularetur ex illo haedo, si ipse est Antichristus, qui ei non crederet ? At si hoc est epulari ex haedi occisione, quod est de Antichristi perditione laetari; quomodo dicit filius, quem recepit pater, hoc sibi non fuisse concessum, cum omnes filii de ejus perditione laetaturi sint? Ipsum igitur sibi Dominum negatum ad epulandum conqueritur, dum eum peccatorem putat: cum enim haedus est illi genti, idest cum eum sabbati violatorem et profanatorem aestimat , jucundari epulis illius non meruit (1). GREGORIUS. Quod autem dicit *Cum amicis meis*, aut ex persona principum cum plebe intelligatur, aut ex persona populi Hierosolymitani cum ceteris populis Juda. HIERONYMUS (2) (in tract. de filio prodigo). Vel dicit, *Nunquam dedisti mihi haedum*; idest, nullus sanguis Prophetae vel sacerdotis a Romano Imperio nos liberavit. AMBROSIUS (cap. de duobus filiis). Impudens autem filius similis est publicano justificanti se, quia legem servabat in littera: impie accusabat fratrem, quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset: sequitur enim: *Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum*. AUGUSTINUS (lib. 2 quaest. Evang., cap. 33). Meretrices autem sunt superstitiones Gentilium, cum quibus substantiam dissipat qui, relicto vero connubio veri Dei, cum daemone foeda cupiditate fornicatur. HIERONYMUS (ubi supra). In hoc autem quod dicit, *Occidisti illi vitulum saginatum*, confitetur venisse Christum, sed invidia non vult salvari. AUGUSTINUS (ubi supra). Non autem pater eum quasi mentientem redarguit, sed secum perseverantiam ejus approbans, ad perfectionem potioris atque jucundioris exultationis invitat: unde sequitur: *At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es*. HIERONYMUS (lib. de fil. prodig. ad Damasum Pap. ut supra). Vel quod dixerat, jactantia est, non veritas; cui pater non consentit, sed alia compescit ratione, dicens, *Mecum es*, lege qua stringeris: non quia non peccaverit, sed quia Deus eum semper castigando retraxit. Nec mirum si patri mentitur qui fratri invidet. AMBROSIUS (ubi supra). Sed bonus pater etiam hunc salvare cupiebat, dicens: *Tu mecum semper es*, vel quasi Judaeus in lege, vel quasi justus in communione. AUGUSTINUS (ut supra). Quid autem sibi vult quod addidit, *Et omnia mea tua sunt*, quasi non sint et fratris? Sed sic a perfectis et immortalibus filiis habentur omnia, ut sint et omnium singula, et omnia singulorum: ut enim cupiditas nihil sine angustia, ita nihil cum angustia caritas tenet. Sed quomodo omnia? Nonne et Angelos Deus in possessionem tali Filio subjecisse putandus est? Si possessionem sic accipias ut ejus possessor ipse sit dominus, non utique omnia: non enim domini erimus, sed consortes potius Angelorum. Si vero possessio sic intelligitur; quomodo recte dicimus possidere animas veritatem, non invenio cur non vere ac proprie id possimus accipere: non enim illud loquimur ut dominas veritatis dicamus animas. Aut si nomine possessionis ab hoc sensu impedimur, illud quoque auferatur: non enim ait pater, Omnia possides, sed *Omnia mea tua sunt*; nec tamen ut ipsius domini. Quod enim est in nostra pecunia, potest familiae nostrae vel alimentum esse, vel ornamentum, vel aliud hujusmodi. Et certe cum ipsum patrem recte

(1) *Al.* idest populo, et Gentibus.
(2) *Al.* cum peccatoribus, *quod habet etiam P. Nicolai.*
(3) *Al.* quaeri etiam.

(1) Omittitur hic index a Nicolai.
(2) Epist. 148, ad Damasum (*Ex edit. P. Nicolai*).

ille possit suum dicere (1), non video quomodo quae ipsius sunt, non etiam recte sua vocare possit, diversis dumtaxat modis. Cum enim beatitudinem illam obtinuerimus, nostra erunt ad videndum superiora, ad convivendum aequalia, ad dominandum inferiora. Congaudeat igitur securissimus major frater. AMBROSIUS (ubi supr. in fin.). Si enim desinat invidere, omnia sua sunt, vel Judaeus sacramenta veteris testamenti, vel baptizatus nova etiam possidens. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Vel aliter totum. Persona filii, qui videtur murmurare, sumitur pro omnibus quicumque scandalizantur (2) in subditis; sicut David introducit personam passam scandalum in peccatorum pace. TITUS. Major igitur filius sicut agricola insistebat agriculturae, non terrestrem, sed animae agrum fodiens, et salutis arbores inserens, scilicet virtutes. THEOPHYLACTUS (super *Senior filius*). Vel erat in agro, hoc est in mundo, colens propriam carnem ut repleatur panibus, et seminans in lacrymis ut in gaudio metat; sed cognitis gestis nolebat intrare ad commune gaudium. CHRYSOSTOMUS (3). Quaeritur autem si afficitur passione livoris dolens in prosperis aliorum. Dicendum est autem, quod nullus sanctorum dolet in talibus; immo bona aliorum sua existimat. Non autem oportet omnia quaecumque parabola continet, ad litteram pertractare; sed sensum elicientes cujus causa componitur, nihil aliud perscrutari. Haec ergo parabola ad hoc est composita ut peccatores non diffidant reverti, scientes quod magna consequentur: unde introducit alios turbatos in eorum bonis, ut indicet eos livore tabescentes, sed tanto decore honoratos redeuntes, ut etiam invidiosi possint aliis fieri. THEOPHYLACTUS (paulo a fin. Comment.). Vel Pharisaeorum intentionem corrigit Dominus per praesentem parabolam, quos ex (4) hypothesi nominat justos; quasi dicat: Esto vos vere justos esse, nec transgressos aliquod mandatorum: numquid igitur propter hoc non oportet admittere a flagitiis redeuntes? HIERONYMUS (in lib. de filio prodigo ad Damasum). Vel aliter. Omnis justitia in comparatione Dei est injustitia: unde Paulus Rom. 7: « Quis me liberabit de corpore « mortis hujus? » Unde Apostoli indignati sunt pro petitione matris filiorum Zebedaei. CYRILLUS. Quod et nos ipsi quandoque patimur: vivunt enim quidam praestantissimam et optimam vitam; alius autem in ipso senio multoties ad Deum convertitur, vel forsitan extremum diem claudere debens, ac diluit (1) reatus, Domino miserante. Hoc quidem aliquando respuunt ex importuna pusillanimitate, non attendentes mentem Salvatoris, qui de salute pereuntium gaudet. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Dicit ergo filius patri: Gratis duxi in doloribus vitam, a peccatoribus molestatus; et nunquam causa mei decrevisti mactandum esse haedum, idest persequentem me peccatorem, ut paululum recrearer; qualis haedus fuit Achab Eliae: qui dicebat, 3 Reg. 19: « Domine, Prophetas tuos « occiderunt. » AMBROSIUS (lib. 7, cap. de duobus filiis). Vel aliter. Notatur hic frater usque adeo ut de villa venire dicatur, hoc est terrenis operibus occupatus, ignorans quae sunt spiritus Dei, ut denique nunquam pro se vel haedum queratur occisum: non enim pro invidia, sed pro venia mundi agnus est immolatus. Invidus haedum quaerit, innocens agnum pro se desiderat immolari. Ideo et senior dicitur, eo quod cito quis per invidiam consenescat; ideo et foris stat, eo quod malevolentia eum excludat; ideo chorum et symphoniam audire non potest, hoc est non ulla (2) theatralis incentiva lasciviae, sed plebis concordia continentis (3) quae de peccatore salvato dulcem laetitiae suavitatem resultat; qui enim sibi justi videntur, indignantur quando alicui peccatum fatenti venia laxatur. Quis tu es qui Domino contradicas, ne videlicet culpam relaxaret, cum tu cui volueris ignoscas? Sed remittendis post poenitentiam debemus favere peccatis; ne dum veniae alterius invidemus, ipsi eam non mereamur a Domino. Non invideamus de longinqua regione remeantibus, quia et nos fuimus in regione longinqua.

(1) *Romanum exemplar an.* 1570, *et duo Veneta, alterum an.* 1721, *alterum vero an.* 1593, *legunt* non video quomodo quae ipsius recte vocari possit (*item* ponit) diversis dumtaxat modis.
(2) *Al. omittitur* in. *Sic autem legit P. Nicolai:* quicumque scandalizantur in subitis profectibus et salute perfectorum: sicut David etc.
(3) In Catena Graec. PP. ex hom. 65 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* hypostasis.

(1) *Nicolai habet* debens, tunc diluit.
(2) *Al.* nonnulla.
(3) *Al.* continentis.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

1. Dicebat autem ad discipulos suos: Homo quidam erat dives qui habebat villicum; et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona illius. Et vocavit illum, et ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuae: jam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, ut cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum cados olei: Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, et sede cito, et scribe quinquaginta. Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici. Ait illi: Accipe litteras tuas, et scribe octoginta.

2. Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filii hujus saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est; et qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo servus potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut uni adhaerebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonae.

3. Audiebant autem omnia haec Pharisaei, qui erant avari, et deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui justificatis vos coram hominibus; Deus autem novit corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Lex et Prophetae usque ad Joannem; ex eo regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit. Facilius est autem cae-

lum et terram praeterire, quam de lege unum apicem cadere. Omnis qui dimittit uxorem suam et alteram ducit, moechatur, et qui dimissam a viro ducit, moechatur.

4. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus, cupiens saturari de micis quae cadebant de mensa divitis; et nemo illi dabat; sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus.

5. Factum est autem ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahae. Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno. Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in sinu ejus; et ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est; ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.

6. Et ait: Rogo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres: ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum. Et ait illi Abraham: Habent Moysen et Prophetas; audiant illos. At ille dixit: Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, poenitentiam agent. Ait autem illi: Si Moysen et Prophetas non audiunt; neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

1. Beda (cap. 65 in Luc. in prooemii pr.). Postquam murmurantes de poenitentium receptione tribus parabolis Salvator redarguit, quartam mox quintamque de eleemosyna danda et parsimonia sequenda subjungit: quia et ordo praedicandi aptissimus est ut post poenitentiam eleemosyna subjungatur: unde dicitur: *Dicebat autem ad discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum.* Chrysostomus (1). Opinio quaedam erronea aggravata (2) mortalibus auget crimina, minuit bona: ea vero est opinari quod ea quaecumque possidemus in usu vitae, possideamus ut domini; et ideo etiam opportune ea apprehendimus tamquam bona praecipua. Sed contrarium est: non enim nos ut domini in vita praesenti collocati sumus in propria domo, sed tamquam hospites et advenae quo nolimus ducimur, et quo tempore non putamus: qui nunc locuples est, in brevi fit mendicus. Ergo quicumque sis, noveris te esse dispensatorem alienorum, et quod (3) transitorii usus et brevis tibi jura concessa sunt. Abjecto ergo ab anima domini fastu, sumas humilitatem et modestiam villici. Beda (4). Villicus quippe villae gubernator est, unde et a villa nomen accepit; oeconomus autem, tam pecuniae quam frugum et omnium quae habet dominus, dispensator est. Ambrosius. Ex hoc ergo discimus non ipsos esse dominos, sed potius villicos alienarum facultatum. Theophylactus. Deinde quod cum non exercemus dispensationem opum ad libitum domini, sed ad proprias illecebras commissis abutimur, criminosi villici sumus: unde sequitur: *Et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona illius.* Chrysostomus (5). Interea evulsus a villicatione eripitur: sequitur enim: *Et vocavit illum, et ait ei: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuae: jam enim non poteris villicare.* Quotidie talia nobis per effectus exclamat Dominus, ostendens nobis fruentem in meridie sospitate, priusquam vesperascat, exanimem; et alium inter prandia expirantem; et diversimode ab hac villicatione discedimus. Sed fidelis dispensator, qui de propria dispensatione confidit, desiderat cum Paulo dissolvi, et esse cum Christo; is autem cujus sunt vota terrena, anxiatur in exitu: unde de hoc villico subditur: *Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco.* Impotentem esse in opere crimen est vitae inertis: non enim timeret, si consuevisset affectare labores. Quod si secundum allegoriam accipiamus parabolam, post transmigrationem hinc factam non est tempus operandi. Vita praesens habet exercitium mandatorum, futura vero solatium. Si nihil operatus es hic, frustra in futurum curas; sed nec mendicando proficies. Hujus indicium sunt virgines fatuae: quae imprudenter a prudentibus mendicaverunt, sed reversae sunt vacuae: quilibet enim suam conversationem ut tunicam induit; non est autem eam exuere, nec cambire (1) cum alio. Sed debitorum remissionem ingeniatus est nequitiae villicus, statuens sibi malorum remedium in conservis: sequitur enim: *Scio quid faciam, ut cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas.* Quoties enim quis exitum suum percipiens, levat beneficio sarcinam peccatorum, vel relaxando debita debitori, vel tribuens inopibus copiam, ea quae sunt domini largiens; multos amicos conciliat praebituros sibi coram judice testimonium veritatis non vocibus, sed bonorum operum ostensione; quin etiam paraturos per testimonium refrigerii mansionem. Nihil autem est nostrum, sed omnia sunt ditionis Dei: unde sequitur: *Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes Domino meo? At ille dixit, Centum cados olei.* Beda (cap. 64 in Luc.). Cados graece est amphora continens urnas tres. Sequitur (2). *Dixit illi: Accipe cautionem tuam, et sede cito, et scribe quinquaginta*: dimidiam ei partem dimittens. Sequitur: *Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici.* Corus modiis triginta completur. Sequitur: *Ait illi: Accipe litteras tuas, et scribe octoginta*: quintam partem ei dimittens. Simpliciter ergo sic potest accipi. Quisquis indigentiam pauperis vel ex dimidia vel ex quinta alleviat parte, misericordiae suae mercede donandus est. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 34). Vel quod de centum cadis olei quinquaginta fecit scribi a debitore, et de centum coris tritici octoginta, ad hoc valere arbitror ut ea quae in sacerdotes atque levitas Judaeus quisque operatur, in Ecclesia Christi abundent, ut cum illis decimas darent, isti dimidias dent, sicut de bonis suis fecit Zachaeus; aut certe duas decimas dando, idest unam quintam, superent impendia Judaeorum.

2. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 34). Villicum quem dominus ejiciebat a villicatu, laudavit dominus, eo quod in futurum sibi prospe-

(1) In Catena Graec. PP. Refert ex illa Corderius, et ex ipsius hom. in parabolam hanc tom. 7 edit. Anglicanae Graecae desumi notat; sed in Commeniniana, quae ad manum est, non habetur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Nicolai legit* aggenerata.

(3) *Al. deest* quod.

(4) Ex Hieronymo (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) Ubi supra. Non eodem tenore tamen vel eadem serie Corderius refert; sed idem fere sensus ex verbis quantumcumque diversis colligi potest; quamvis sunt aliqua hic expressiora quam sint ibi, sicut et ibi aliqua quae non sunt hic (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* ambire.

(2) *Al.* sequitur enim; *et sic etiam infra.*

xerit: unde dicitur: *Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter egisset.* Non tamen omnia debemus ad imitandum sumere; non enim domino nostro facienda est in aliquo fraus, ut de ipsa fraude eleemosynas faciamus. ORIGENES (1). Verum, quia Gentiles dicunt prudentiam esse virtutem et definiunt eam peritiam bonorum, malorum et neutrorum; vel cognitionem agendorum et non agendorum: considerandum est utrum haec dictio plura aut unum significet. Dicitur enim quod Deus paravit caelos prudentia: constat bonam esse prudentiam, qua Dominus caelos paravit. Dicitur etiam in Genesis 3, secundum LXX, quod serpens prudentissimus erat; ubi prudentiam non virtutem dicit, sed astutiam ad mala inclinationem habentem; et secundum hoc dicitur quod *dominus laudavit villicum, quia prudenter egisset;* hoc est callide et perperam. Et forsitan quod dixit, *Laudavit,* non secundum veram commendationem, sed abusive dictum est; ut cum dicimus aliquem commendari in mediocribus et indifferentibus (2) rebus, et quodammodo mirandos esse concursus et acumen, quibus vigor mentis elicitur. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 34). E contrario dicuntur istae similitudines, ut intelligamus, si laudari potuit ille a domino qui fraudem faciebat, quanto amplius placeant Deo qui secundum ejus praeceptum opera illa faciunt. ORIGENES (3). Filii quoque hujus saeculi non sapientiores, sed prudentiores dicuntur lucis filiis; et hoc non absolute et simpliciter, sed in genere suo: sequitur enim (4): *Quia filii hujus saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.* BEDA (super *Filii hujus saeculi prudentiores*). Filii lucis et filii hujus saeculi vocantur, quomodo filii regni et filii perditionis: cujus enim unusquisque agit opera, ejus cognominatur et filius. THEOPHYLACTUS (super idem). Filios ergo hujus saeculi vocat cogitantes (5) quae sibi commoda sunt in terra; filios vero lucis spirituales opes tractantes intuitu divini amoris. Invenimur autem in humanis quidem administrationibus prudenter omnia disponentes et summopere satagentes, ut si deciderimus ab administratione, habeamus vitae refugium; cum vero dispensare debemus divina, non praemeditamur quae nobis postmodum sunt profutura. GREGORIUS 18 Moral. (super illud Job 27: « Dives cum dormierit, » cap. 11 in nov. exemp.). Ut ergo in sua manu homines post mortem quidquam inveniant, ante mortem divitias suas in pauperum manibus ponant: unde sequitur: *Et ego vobis dico: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* AUGUSTINUS de verbis Domini (serm. 35). Quod Hebraei vocant mammona, latine divitiae vocantur; ac si diceret: Facite vobis amicos de divitiis iniquitatis. Hoc autem quidam male intelligendo rapiunt aliena, et inde aliquid pauperibus largiuntur; et putant se facere quod praeceptum est. Intellectus iste corrigendus est. De justis laboribus eleemosynas facite: non enim corrupturi estis judicem Christum. Si de praeda inopis dares aliquid judici ut pro te judicaret, si judex ille pro te judicabit, tanta vis est justitiae ut etiam tibi displiceat. Noli tibi pingere talem Deum: fons justitiae est. Noli ergo eleemosynas facere de fenore et usuris: fidelibus dico, quibus corpus Christi erogamus: sed si pecunias tales habetis, de malo est quod habetis. Jam nolite malum facere. Zachaeus dixit, infra 19, *Dimidium rerum mearum do pauperibus.* Ecce quomodo currit qui currit facere amicos de mammona iniquitatis: et ne reus aliunde teneretur: *Si cui aliquid tuli, quadruplum reddam.* Est et alius intellectus. Mammona iniquitatis divitiae saeculi sunt omnes, undecumque sint. Si enim veras divitias quaeris, aliae sunt, quibus Job nudus abundabat, quando in Deum cor plenum habebat. Istae autem (1) ab iniquitate appellantur divitiae, quia verae non sunt: paupertate enim plenae sunt, et semper obnoxiae casibus: si enim verae divitiae essent, securitatem tibi darent. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 34). Vel divitiae iniquitatis dicuntur, quia non sunt istae divitiae nisi iniquis, et qui in eis constituunt spem, atque copiam suae beatitudinis. A justis vero cum hic possidentur, est quidem ista pecunia, sed non sunt illis divitiae nisi caelestes et spirituales. AMBROSIUS (lib. 7 in Luc. cap. ult.). Vel iniquum mammona dixit, quia variis divitiarum illecebris nostras avaritias tentat affectus, ut velimus servire divitiis. BASILIUS (2). Vel si successeris patrimonio, ab injustis congregata cepisti: in pluribus enim praedecessoribus necesse est aliquem reperiri qui injuste usurpaverit aliena. Ponatur autem ut nec pater exegerit; sed aurum unde habes ? Si quidem dicis, A me, ignarus Dei es, non habens notitiam Creatoris; si vero a Deo, dic nobis rationem propter quam eas accepisti: an non « Dei est terra et plenitudo ejus ? » Psal. 23. Ergo si communis Domini nostra sunt, erunt et conservorum nostrorum. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Illae ergo dicuntur opes nequitiae quascumque Dominus dedit ad impendia necessitatis fratrum ac conservorum nostrorum; nos vero tenemus nobis. Decebat igitur a principio omnia pauperibus tradi; verum, quia iniquitatis fuimus villici, nequiter retinentes quod deputatum est ad aliorum opus, non est omnino manendum in hac crudelitate, sed impartiendum est pauperibus, ut recipiamur ab eis in caelestibus tabernaculis: sequitur enim: *Ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.* GREGORIUS, 21 Moral (cap. 24) (3). Si autem eorum amicitiis aeterna tabernacula acquirimus, dantes pensare debemus quia patronis potius munera offerimus quam egenis dona largimur. AUGUSTINUS de verb. Dom. (ser. 35). Qui sunt enim qui habebunt tabernacula aeterna nisi sancti Dei ? Et qui sunt qui ab ipsis accipiendi sunt in tabernacula aeterna nisi qui eorum indigentiae serviunt, et quod eis opus est hilariter subministrant ? Isti sunt minimi Christi, qui omnia sua dimiserunt, et secuti sunt eum: et quidquid habuerunt, pauperibus distribuerunt, ut Deo sine saeculari compede expediti servirent, et ab oneribus mundi liberatos, velut pennatos sursum humeros

(1) Vel Geometer in Cat. Graec. PP. Ex Geometra in Proverbia notat Corderius, nec in Origene occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* differentibus.

(3) Vel Geometer, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al. omittitur* enim.

(5) *Al.* cogitationes.

(1) *Al.* enim.

(2) In Catena Graecorum PP. Hoc neque a Corderio refertur, neque sic in Basilii operibus occurrit; sed aliquod ex parte huc pertinens orat. de divitiis et paupertate, vel de avaritia, versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*)

(3) In antiquis quidem exemp. ab init. capit ; in novis autem prope medium, super illud Job 31: *Si despexi pereuntem* (*Ex edit. P. Nicolai*).

tollerent. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 34). Non ergo eos a quibus recipi volumus in tabernacula aeterna, tamquam debitores Dei fas est intelligi; cum justi et sancti significentur hoc loco, qui eos introducant qui necessitatibus suis terrena bona communicaverunt. Ambrosius (lib. 7, cap. 6). Vel aliter. *Facite vobis amicos de iniquo mammona*, ut largiendo pauperibus, Angelorum ceterorumque sanctorum gratiam comparemus. Chrysostomus (1) (hom. 33 ad popul. Antioch.). Attende etiam, quod non dixit, Ut suscipiant vos in suis mansionibus: non enim ipsi sunt qui suscipiunt: unde cum dixisset, *Facite vobis amicos*, addidit, *De mammona iniquitatis*: ostendens quod non simpliciter eorum amicitia nobis patrocinabitur, nisi bona opera nos comitentur, nisi evacuemus juste divitias congestas injuste. Ars igitur artium peritissima est eleemosyna: non enim nobis domos fabricat luteas, sed vitam perennem impendit. Singularum artium alia alterius adminiculo indiget; cum autem misereri oportet, nullius alterius, sed solius voluntatis est opus. Cyrillus (2). Sic igitur docebat Christus, affluentes divitiis summopere diligere amicitiam pauperum et thesaurizare in caelis. Noverat autem humanae mentis desidiam, quomodo ambientes divitias nullum caritativum opus impendunt egentibus. Quod igitur talibus nullus spiritalium donorum fructus proveniat, manifestis exemplis ostendit, subdens: *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est; et qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est.* Aperit autem nobis Dominus oculum cordis, exponens quod dixerat, cum subdit: *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis* ? Est igitur minimum iniquitatis (3) mammona, idest terrenae divitiae; quae superna sapientibus nihil esse videntur. Arbitror ergo aliquem esse in modico fidelem, cum de his minimis oppressis aerumna subsidium impertitur. Itaque si in modico fuerimus perfidi, quo pacto ab eo obtinebimus verum, idest divinorum charismatum, ubere donum, animae humanae imprimens divinam speciem ? Quod autem ad hoc tendat intentio verborum Domini, per sequentia patet: dicit enim: *Et si in alieno non fuistis fideles, quod vestrum est quis dabit vobis* ? Ambrosius (lib. 7, cap. ult.). Alienae nobis divitiae sunt, quia praeter naturam sunt, neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt: Christus autem noster est; quia hominum vita est, denique in propria venit. Theophylactus. Sic igitur hucusque docuit nos quam fideliter deceat dispensare divitias; sed quia opum dispensatio secundum Deum non aliter obtinetur quam per impassibilitatem animi ad divitias non affecti, subjungit: *Nemo servus potest duobus dominis servire.* Ambrosius (ubi supra). Non quia duo, sed unus est Dominus: nam etsi sint qui mammonae serviant, tamen non ille novit aliqua jura dominatus, sed ipsi sibi jugum servitutis imponunt. Unus est Dominus, quia unus est Deus: unde patet Patris et Filii unum esse dominatum: et hujus rationem assignat subdens: *Aut enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut uni adhaerebit, et alterum contemnet.* Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 36). Haec autem non passim aut quasi temere dicta sunt; nemo enim interrogatus utrum diligat diabolum, respondet se diligere, sed potius odisse; Deum autem se diligere omnes fere proclamant. Ergo *aut unum odiet*, scilicet diabolum, *et alterum diliget*, scilicet Deum: *aut alteri adhaerebit*, scilicet diabolo, cum quasi ejus (1) praemia temporalia sectatur, *et alterum contemnet*, scilicet Deum; sicut solent minas ejus postponere cupiditatibus suis qui de bonitate ejus a impunitatem sibi blandiuntur. Cyrillus (2). Conclusio autem est totius sermonis quod sequitur. *Non potestis Deo servire et mammonae.* Totum igitur studium transferamus ad alterum, divitiis abrenuntiantes. Beda (cap. 65 in Luc.). Audiat ergo hoc avarus non posse simul divitiis Christoque serviri; et tamen non dixit. Qui habet divitias, sed, Qui servit divitiis: qui enim divitiarum servus est, divitias custodit ut servus; qui autem servitutis excussit jugum, distribuit eas ut dominus. Sed qui servit mammonae, illi utique servit qui rebus istis terrenis merito suae perversitatis praepositus et princeps hujus saeculi nominatur.

3. Beda (cap. 65 in Luc.). Monuerat Christus scribas et Pharisaeos de sua justitia non praesumere, sed peccatores poenitentes recipere et eleemosynis sua peccata redimere; sed illi praeceptorem misericordiae, humilitatis, et parsimoniae deridebant: unde dicit: *Audiebant autem omnia haec Pharisaei, qui erant avari, et deridebant eum*: duas ob causas: quia vel minus utilia imperaret, vel a se jam facta superflue (3) ingereret. Theophylactus (hoc loco). At Dominus detegens in eis occultam malitiam, ostendit eos simulare justitiam: unde subditur: *Et ait illis: Vos estis qui justificatis vos coram hominibus* (4). Justificant se coram hominibus qui peccatores tamquam infirmos desperatosque contemnunt, se autem ipsos tamquam perfectos eleemosynarum remedio opus non habere credunt; sed noxii tumoris altitudo quam sit juste damnanda videt ille « qui illuminabit abscondita tenebrarum: » 1 Corinth. 4: unde sequitur: *Deus autem novit corda vestra.* Theophylactus. Et ideo abominabiles ei estis ob arrogantiam et ambitum humani favoris: unde subditur: *Quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum.* Beda (cap. 65). Disputantem autem contra avaritiam Salvatorem Pharisaei deridebant, quasi contraria legi Prophetisque praeciperet, ubi multi ditissimi Deo placuisse leguntur; sed et ipse Moyses populum quem regebat, si legem sequeretur, omnibus terrenis bonis abundaturum praedixit: quibus Dominus occurrens ostendit inter legem et Evangelium, sicut promissionum, ita et praeceptorum non minimam esse differentiam: unde subditur: *Lex et Prophetae usque ad Joannem.* Ambrosius. Non quia lex defecit, sed quia incepit Evangelii praedicatio: videntur enim minora compleri, cum potiora succedunt. Chrysostomus (hom. 38 in Matth.). Per hoc autem reddit eos celeres ad sui fidem: quia si usque ad tempus Joannis consummata sunt omnia, ego sum qui veni: non enim

(1) In Cat. Graec. PP. Colligitur ex hom. 33 et 78, in Matth., ut ex hom. 14 in epist. ad Rom. adde hom. 32 in epist. ad Rom. itemque hom 35, inter illas quae ad populum inscribuntur, et hom. 2 de Lazaro, ut et 3 versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*)

(2) In eadem Catena Graeca (*Ex edit. P. Nicolai*)

(3) *Al.* iniquis, *item* iniquus.

(1) *Al omittitur* ejus.

(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Al.* superius.

(4) Beda (*Ex edit P. Nicolai*).

destitissent Prophetae, nisi venissem ego (1). Sed dices: Qualiter Prophetae usque ad Joannem, cum multo plures Prophetae in novo quam in veteri testamento fuerint? Sed de illis Prophetis dicit qui praenuntiaverunt Christi adventum. EUSEBIUS (2). Noverant autem priores Prophetae praedicationem regni caelorum; sed nullus eorum expresse annuntiaverat populo Judaeorum: eo quod puerilem mentem Judaei habentes, imbecilles (3) erant circa praedicationis immensitatem. Primus autem Joannes manifeste praedicavit appropinquasse regnum caelorum, nec non et peccatorum remissionem per lavacrum regenerationis: unde sequitur: *Ex eo regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit.* AMBROSIUS (lib. 8 in Luc. cap. 1). Lex enim multa secundum naturam tradidit, ut naturalibus indulgentior desideriis ad justitiae studium nos vocaret: Christus naturam incidit, quia naturales quoque amputat voluptates. Sed ideo vim facimus naturae ut non ad terrena demergat, sed ad superna se erigat. EUSEBIUS (4). Magna enim pugna incumbit mortalibus in ascensu caelorum: quod enim homines carne mortali vestiti subjugent voluptatem et omnem illicitum appetitum, imitari volentes vitam angelicam, quomodo non fit violenter? Quis autem videns divino insudantes cultui, et pene suam carnem mortificantes, non revera fatebitur illos vim inferre regno caelorum? Sed et si quis indagaverit mirandum propositum venerandorum martyrum, fatebitur eos vim irrogare in regnum caelorum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, cap. 37). Vim etiam faciunt in regnum caelorum, ut non solum temporalia ista contemnant, sed etiam linguas deridentium se talia contemnentes: hoc enim subjungit Evangelista, cum dixisset, derisum fuisse Jesum, cum de contemnendis terrenis divitiis loqueretur. BEDA (cap. 68 in Luc.). Ne autem putarent in eo quod dixit *Lex et Prophetae usque ad Joannem*, legis vel Prophetarum ab eo destructionem praedicari; hoc excludit subdens: *Facilius autem est caelum et terram praeterire, quam de lege unum apicem cadere.* « Praeterit enim figura hujus mundi, » 1 Corinth. 7; de lege autem nec unius quidem litterae summitas, idest nec minima quaeque a sacramentis spiritualibus vacant: et tamen *lex et Prophetae usque ad Joannem*; quia non potuit ultra venturum prophetizari qui Joannis praeconio jam venisse clarebat. Quod autem de lege in perpetuum non violanda praedixerat, uno exempli gratia de illa sumpto confirmat testimonio, dicens: *Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, moechatur*; *et qui dimissam a viro ducit, moechatur:* ut ex hoc uno discerent etiam in ceteris eum non ad solvenda, sed implenda decreta legis (5) venisse. THEOPHYLACTUS (super *Lex et Prophetae usque ad Joannem*). Quod enim cum imperfectis lex imperfecte loqueretur, ex hoc patet quod duris praecordiis Judaeorum ait Deut. 24: « Si vir odio habuerit conjugem, dimittet eam: » quia cum homicidae essent et gauderent in sanguine, nec astrictorum sibi miserebantur: adeo ut filios et filias mactarent daemonibus. Nunc vero perfectioris doctrinae opus est: ob hoc igitur dico, quod si quis repudiat conjugem, non incumbente causa fornicationis, moechatur, *et qui aliam duxerit, moechatur.* AMBROSIUS (lib. 7 in Lucam, cap. de lege conjugii). Prius autem dicendum arbitror de lege conjugii, ut postea de prohibendo divortio disputemus Quidam putant omne conjugium a Deo esse, quia scriptum est Matth. 19: « Quos Deus conjunxit, homo non separet. » Quomodo ergo Apostolus dicit, 1 Corinth. 7 « Si infidelis discedit, « discedat? » In quo ostendit, non a Deo esse omne conjugium: neque enim Christiani Gentilibus Dei judicio conjunguntur. Noli ergo uxorem dimittere, ne Dum tuae culpae diffitearis auctorem. Etenim si alienos, multo magis uxoris debes tolerare et emendare mores: quae cum parvulis feta dimittitur: durum, si excludas parentem, pignora teneas, ut ad contumeliam parentis addas etiam pietatis injuriam; durius si propter matrem etiam filios simul pellas. Patierisne liberos tuos vivente te esse sub vitrico; ac incolumi matre, esse sub noverca? Quam periculosum, si fragilem adolescentiae aetatem errori offeras; quam impium, si ejus destituas senectutem cujus defloraveris juventutem! Pone si repudiata non nubat; et hoc tibi debuit displicere, cui adultero fidem servat. Pone si nubat; necessitas illius tuum crimen est; et quod conjugium putas, adulterium est. Hoc moraliter tamen: quia supra proposuerat regnum Dei evangelizari; et cum dixisset de lege unum apicem non posse cadere, subjecit: *Omnis qui dimittit uxorem suam et ducit alteram, moechatur etc.*; vir Christus est, uxor Ecclesia, caritate uxor, integritate virgo Ergo quem Deus traxit ad Filium, non separet persecutio, non avertat luxuria, non philosophia depraedetur; haereticus non inficiat, Judaeus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulterare cupiunt fidei et sapientiae veritatem.

4. BEDA (cap. 68 in Luc.). Admonuerat supra Dominus facere amicos de mammona iniquitatis; quod audientes Pharisaei deridebant: deinde illa quae proposuerat exemplis astruit, dicens: *Homo quidam erat dives.* CHRYSOSTOMUS (hom. de divite circ. princ. inter homil. ex Luca). *Erat*, non est, quia praeteriit quasi umbra fugiens. Non autem omnis sancta paupertas, aut divitiae criminosae; sed ut luxuria infamat divitias, ita paupertatem commendat sanctitas: sequitur enim: *Et induebatur purpura et bysso.* AMBROSIUS (lib. 8 in Luc., cap. de divite induto). Purpura color regii habitus est, ex conchis marinis ferro circumcisis emissa; byssus vero genus lini candidi et mollissimi. GREGORIUS in homil. (40 in Evang.). Si autem subtilium pretiosarumque vestium cultus culpa non esset, nequaquam sermo Dei hoc tam vigilanter exprimeret. Nemo quippe vestimenta pretiosa nisi ad inanem gloriam quaerit, ut honoratior ceteris esse videatur: nemo enim vult ibi pretiosis vestibus indui ubi ab aliis non possit videri. CHRYSOSTOMUS (in hom. super hoc Evang. *Homo quidam erat dives*: inter hom. ex Luca). Cinerem et pulverem et terram purpura et serico protegebat: secundum vestimenta ejus, ita et epulae: ergo et nobis quales epulae (1), talia et vestimenta: unde sequitur: *Et epulabatur quotidie splendide.* GREGORIUS 1 Mor. (2) (super illud: « Cumque in orbem transissent »).

(1) Hom. 19 Oper. imperf. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. deest* imbecilles.
(4) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* lege.

(1) *Al.* et nos quales epulae etc.
(2) Tum in antiq. quam in nov. codd. cap. 5, super illud Job 1: *Cumque etc.* (*Ex edit. P. Nicolai*).

Ubi solerter intuendum est, quia celebrari sine culpa convivia vix possunt: pene semper epulas comitatur voluptas. Nam dum corpus in refectionis delectatione resolvitur, cor ad inane gaudium relaxatur.

Sequitur: *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus.* AMBROSIUS (lib 8, cap. de divite induto). Narratio magis quam parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur. CHRYSOSTOMUS (in hom. hujus Evang., ut supra). Parabola vero illa est ubi exemplum ponitur, et tacentur nomina. Interpretatur autem Lazarus, qui adjutus est: pauper enim erat, et illum Dominus adjuvabat. CYRILLUS (1). Vel aliter. Praesens (2) sermo de divite et Lazaro similitudinarie scriptus est in parabola, ut innotescat quod qui terrenis affluunt opibus, nisi velint opitulari necessitatibus pauperum, gravem incurrent sententiam. Refert autem traditio Judaeorum, Lazarum quemdam fuisse tunc temporis in Hierosolymis extrema pressum inopia et infirmitate, cujus meminit Dominus, introducens eum in exemplum ad majorem sermonis manifestationem. GREGORIUS (in hom. 40 in Evang.). Notandum etiam est, quia in populo plus solent nomina divitum quam pauperum sciri. Dominus autem nomen pauperis dicit, et nomen divitis non dicit: quia Deus humiles novit atque approbat, superbos ignorat. Ut autem amplius probaretur pauper, simul hunc et paupertas et aegritudo tabefecit: sequitur enim: *Qui jacebat ad januam ejus ulceribus plenus.* CHRYSOSTOMUS (in hom. super istud Evang. ut supra). Ideo jacebat ad januam, ne dives diceret: Non vidi, nemo mihi nuntiavit. Videbat eum exiens et revertens. Ideo ulceribus plenus, ut crudelitatem divitis suo corpore demonstraret. Infelicissime hominum (3), mortem corporis tui vides jacere ante januam, et non misereris. Si Dei praecepta non consideras, saltem conditionis tuae miserere, et time ne ipse talis efficiaris. Ægrotatio autem habet aliquod solatium, si opes habet; quanta ergo in isto poena est in quo inter tanta vulnera non meminit dolores plagarum, sed famem? sequitur enim: *Cupienti saturari de micis quae cadebant de mensa divitis;* quasi dicat: quod projicis de mensa, hoc praebe in eleemosynam; fac damna lucrum. AMBROSIUS (ut supra). Insolentia autem et tumor divitum indiciis competentibus (4) subinfertur: sequitur enim: *Et nemo illi dabat.* Ita enim sunt conditionis humanae immemores, ut tamquam supra naturam siti de miseriis pauperum incentiva suarum capiant voluptatum, rideant inopem, insultent egenti, et quorum misereri deceat, his auferant. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 35). Inexplebilis enim avaritia divitum nec timet Deum, nec hominem veretur: non parcit patri, amico fidem non servat, viduam opprimit, rem pupilli invadit. GREGORIUS in hom. (40 in Evang). Insuper pauper videbat procedentem divitem ab obsequentibus circumfulciri, se in infirmitate et inopia a nullo visitari: nam quia nemo ei ad visitandum aderat, testantur canes, qui latenter vulnera ejus lingebant: sequitur enim: *Sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus.* CHRYSOSTOMUS (ut supra).

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* potens.
(3) *Quatuor supra jam citata exempla omittunt* infelicissime hominum.
(4) *Al.* in divitiis competentibus.

Ulcera quae nullus hominum lavare dignabatur et contrectare, ferae mites lambunt. GREGORIUS in hom. (40 in Evang.). Ex una ergo re omnipotens Deus duo judicia exhibuit, dum Lazarum pauperem ante januam divitis jacere permisit: ut et dives impius damnationis sibi augeret ultionem, et tentatus pauper cresceret ad remunerationem: quia conspiciebat ille quotidie cui misereretur, videbat iste de quo probaretur.

5. CHRYSOSTOMUS (in hom. hujus lection., ut supra). Audivimus quid utrique in terra passi sunt; videamus quid utrique patiantur apud inferos. Quod temporale fuit, praeteriit; quod sequitur, aeternum est. Uterque mortuus est: illum Angeli, hunc poenae susceperunt: dicitur enim: *Factum est autem ut moreretur mendicus, et portaretur in sinum Abrahae.* Tantae poenae repente deliciis commutantur. Portatur post tantos labores, quia defecerat, ne saltem ambulans laboraret; et portabatur ab Angelis. Non suffecerat ad portandum pauperem unus Angelus; sed propterea plures veniunt, ut chorum laetitiae faciant. Gaudet unusquisque Angelus tantum onus tangere; libenter talibus oneribus praegravantur, ut ducant homines ad regna caelorum. Portatus est autem in sinum Abrahae, ut illum palparet et refocillaret. Sinus Abrahae, paradisus est. Ideo autem Angeli ministrantes tulerunt pauperem et locaverunt eum in sinu Abrahae, quia licet despectus jaceret, non tamen desperavit, nec blasphemavit, dicens: Hic dives in nequitia vivens gaudet, et tribulationem non patitur; ego vero nec obtinere valeo necessariam escam. AUGUSTINUS de Origine animae (lib. 4, cap. 16). Quod autem Abrahae sinum existimas esse corporeum, vereor ne in re tanta joculariter, non serio agere credaris. Neque enim usque adeo deciperis (1), ut arbitreris corporeum sinum hominis unius ferre tot animas; immo, ut secundum te loquar, tot corpora quot illuc Angeli, sicut Lazarum, perferunt: nisi opineris fortasse illam unam animam solam ad eumdem sinum pervenire meruisse. Si errare pueriliter non vis, sinum Abrahae intellige remotam sedem quietis atque secretam, ubi est Abraham; et ideo Abrahae dictam, non quod ipsius tantum sit, sed quod ipse multarum gentium pater sit, qui ad imitandum fidei principatum praepositus est. GREGORIUS in hom. (40 in Evang.). Cum autem duo essent inferius corda, pauperis scilicet et divitis; unus desuper erat inspector, qui et pauperem tentando exercebat ad gloriam, et divitem tolerando expectabat ad poenam: unde sequitur: *Mortuus est autem et dives.* CHRYSOSTOMUS (2) (conc. 2 de Lazaro, ante med.). Mortuus quidem est tunc corpore; sed erat illi ante anima mortua: nihil enim agebat ex operibus animae: nam totus fervor ejus qui provenit ex dilectione proximi, expiravit, et erat corpore defuncto (3) defunctior (4) Nullus autem est qui sepeliendo diviti ministrasse dicatur ut Lazaro: eo namque quod in lato itinere delectatus multos habuit obsequentes adulatores, ut pervenit ad finem, privatus est omnibus: simpliciter enim sequitur: *Et sepultus est in inferno.* Sed etiam anima ejus dum viveret sepeliebatur, obruta corpore quasi sepulcro. AUGUSTINUS de quaest. Evang.

(1) *Al.* desiperes.
(2) Hom. 6 in 2 ad Corinth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Omittit P. Nicolai* defuncto.
(4) Conc. 2 de Lazaro (*Ex edit. P. Nicolai*).

(lib. 2, qu. 38). Sepulturam autem inferni poenarum profunditas est, quae superbos et immisericordes post hanc vitam vocat. BASILIUS (1). Est autem infernus quidam locus communis in intimo terrae, obumbratus undique, et opacus, cujus est quoddam orificium in profundum tendens per quod patet descensus animabus ad mala damnatis. CHRYSOSTOMUS (2). Vel sicut regum carceres extra manent, sic et extra mundum foris alicubi est infernus, unde et exteriores tenebrae dictae sunt. THEOPHYLACTUS (super: *In inferno*). Quidam vero dicunt infernum esse transitum ab apparenti ad disparens, et deformitatem animae: quamdiu enim anima peccatoris in corpore est, apparet per proprias operationes; ut autem evolat de corpore, fit deformis. CHRYSOSTOMUS (conc. 2 de Lazaro). Sicut autem pauperi dum viveret graviorem poenam reddebat jacere ante januam divitis, et aliena bona prospicere; sic diviti mortuo augebat exitium accubitus in gehenna, et prospectus delectationis Lazari; ne solum tormentorum natura, sed et collatione honoris illius intolerabilius sentiret supplicium: unde sequitur, *Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe.* Elevavit quidem oculos ut inspiceret, non ut despiceret. Lazarus enim sursum erat, ille deorsum; illum plures Angeli portabant, illum infinita tormenta possidebant: unde non dicit, *Cum esset* in tormento, sed *in tormentis:* totus enim in tormentis erat, oculos solos liberos habebat, ut alterius laetitiam posset aspicere (3), ut magis torqueatur, quia non habet quod alius habet: aliorum divitiae, eorum qui in paupertate sunt, tormenta sunt. GREGORIUS (4). Si autem Abraham adhuc in imis non esset, hunc dives in tormentis positus non videret. Eos enim qui caelestis patriae vias secuti sunt, post (5) egressum carnis, inferni claustra tenuerunt, non ut poena quasi peccatores plecteret, sed ut illos in locis remotioribus requiescentes, quia necdum intercessio mediatoris advenerat, ab ingressu regni reatus primae culpae retineret. CHRYSOSTOMUS (hom. 4 in Epist. ad Philippenses). Multi autem erant pauperes justi; sed qui jacuit ad limina ejus, aspectui occurrit ad ejus tristitiam: sequitur enim: *Et Lazarum in sinu ejus.* (Conc. 2 de Lazaro). Hinc innotescit quod omnes qui a nobis offenduntur, objiciuntur nostro conspectui. Dives autem Lazarum non penes alium justum, sed in sinu Abrahae videt: erat enim Abraham caritativus, hic autem crudelitatis arguitur ; ille sedens ante fores venabatur transeuntes. et in domum propriam ingerebat; hic vero et manentes intus avertebat. GREGORIUS in hom. (40 in Evang.). Qui nimirum dives eum cujus in hac vita misereri non voluit, in suo jam supplicio positus patronum quaerit. THEOPHYLACTUS. Non tamen dirigit sermonem ad Lazarum, sed ad Abraham: quia forsan erubescebat, et putabat Lazarum reminisci malorum, ex propriis judicans de illo: unde sequitur: *Et ipse clamans dixit.* CHRYSOSTOMUS (6). Magnae enim poenae magnam vocem reddebant (1). *Pater Abraham*; quasi dicat: Patrem te voco natura, quomodo filius qui perdidit suam substantiam, licet meo vitio te patrem perdiderim. *Miserere mei.* Frustra agis poenitentiam ubi non est poenitentiae locus. Tormenta te cogunt, non mentis affectus. Quicumque in regno caelorum est, nescio an ejus qui in inferno est valeat misereri. Creator creaturae miseretur suae. Unus venit medicus qui sanaret morbos; alii sanare non poterant. *Mitte Lazarum.* Erras miser. Abraham mittere non potest, sed suscipere potest. *Ut intingat extremum digiti sui in aquam.* Lazarum videre non dignabaris, et nunc digitum ejus desideras: hoc quod petis, tu ei debebas facere cum adhuc viveret. Aquam desideras, qui delicatos cibos ante fastidiebas. Vide conscientiam peccatoris: non totum audet poscere digitum (2). Instruimur autem quam sit utile in divitiis non confidere. Ecce dives indiget paupere, qui quandoque esuriebat. Mutantur res, et notificatur omnibus quis esset dives, quis esset pauper; sicut enim in theatris cum adversperascit, et astantes recedunt, exeuntes et amictum deponentes, qui reges et praetores visi fuerant, omnibus ulceribus pleni videntur ut sunt; sic et adveniente morte, et soluto spectaculo universi, lanis egestatis et divitiarum depositis, ex solis operibus dijudicantur quinam vere sint divites, qui pauperes, qui gloriosi, quive inglorii. GREGORIUS in homil. 40 in Evang.). Dives enim iste qui ulceroso pauperi mensae suae vel minuta dare noluit, in inferno positus usque ad minima quaerenda pervenit: nam guttam aquae petivit, qui micas panis negavit. BASILIUS (3). Condignum autem praemium redditur diviti illi ignis et infernalis poena, lingua arefacta: vice lirae sonantis, gemitus; vice potus, desiderium stillae; vice speculorum (4) enormium, caligo profunda; vice ambitus incessantis, pervigil vermis: unde sequitur: *Ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.* CHRYSOSTOMUS (ser. 2 in Epist. ad Philippenses). Non autem quia dives fuerat, torquebatur, sed quia misertus non fuit. GREGORIUS, in hom. (40 ut supra). Hinc colligendum est qua poena mulctandus sit qui aliena diripit, si inferni damnatione percutitur qui propria non largitur. AMBROSIUS (lib. 8, cap. de divite). Cruciatur etiam, quia luxurioso carere deliciis poena est; aqua autem (5) est refectio animae in doloribus constitutae. GREGORIUS in hom. (40 ut supra). Quid autem est quod in tormentis positus linguam suam refrigerari postulat, nisi quod is qui convivando (6) de loquacitate peccaverat, per retributionis justitiam in lingua atrocius ardebat? Abundare enim in conviviis loquacitas solet. CHRYSOSTOMUS (7). Multa etiam lingua ejus superba locuta est: ubi peccatum, ibi et poena; et quia plurimum lingua peccavit, amplius torquetur. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 38). Vel quod linguam suam vult refrigerari cum in flamma totus arderet, significat quod scriptum est Proverb. 18: « Mors et vita « in manibus linguae: » et quia « ore confessio

(1) In Isai. cap. 5 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Opere imperf hom. 33 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. Adjungit* idem *Nicolai* propterea oculi dimittuntur liberi, *et prosequitur* ut magis torqueatur etc
(4) Lib. 6 Moral. cap. 27, vel in antiq. codd. cap. 32 super illud Job 3: *Nunc dormiens requiescerem etc.* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al* prius.
(6) In hom. de divite (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* reddebat.
(2) Conc. 2 de Lazaro (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Cat. Graec. PP. Ut ex Commentariis in Isaiam Corderius indicat; sed in illis quae nunc supersunt in 16 capita non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al* speculatorum. *Nicolai legit* spectaculorum.
(5) *Al. omittitur* autem.
(6) *Al.* convivendo.
(7) In hom. de divite (*Ex edit. P. Nicolai*).

« fit ad salutem: » Rom. 10: quod per superbiam ille non fecit. Extremum autem digiti vel minimam operationem significat, qua per Spiritum sanctum subvenitur. AUGUSTINUS, de Origine animae (lib. 4, cap. 16). Dicis autem (1), Membra hic animae describuntur; et vis per oculum totum caput intelligi, quia dictus est elevare oculos suos, per linguam fauces, per digitum manum. Quid autem causae est ut nomina ista membrorum in Deo tibi corpus non faciant, in anima faciant? An vero quando de creatura dicuntur, proprie accipienda sunt; quando autem de creatore, tropice atque translate? Pennas itaque corporeas daturus es nobis, quoniam non creator, sed creatura, idest homo, dicit Psal. 138: « Si assumpsero pennas meas diluculo. » Porro si propterea linguam habuit dives ille corpoream, quoniam dixit, *Refrigeret linguam meam*; in nobis quoque adhuc in carne viventibus manus habet ipsa lingua corporea: quia scriptum est Prov. 18. « Mors et vita in manibus linguae. » GREGORIUS Nyssenus (2). Sicut autem praestantissima speculorum tales repraesentant facierum imagines quales et ipsae objectae facies extant, laetas quidem laetantium, tristium vero tristes; sic et justum Dei judicium simile sit dispositionibus nostris: unde quia dives non fuit misertus pauperis jacentis ad januam, cum misericordia egeat, non exauditur: sequitur enim: *Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua.* CHRYSOSTOMUS (conc. 2 et 3 de Lazaro). Aspice Patriarchae bonitatem: vocat illum filium, quod mansuetudinem ejus potest exprimere; nullum tamen praebet auxilium ei (3) qui se remedio privaverat: unde dicit: *Recordare*; idest, animadvertas peccata: ne obliviscaris quod fueris oblectatus divitiis. *Recepisti bona in vita tua*, idest illa quae vera bona esse putabas: non potes et in terra regnasse et hic regnare: divitiae non possunt esse verae et in terra et in inferis. Sequitur: *Et Lazarus similiter mala.* Non quod Lazarus ea mala putaverit; sed ex censura divitis hoc dicebat, qui inopiam et famem et duram aegritudinem aestimabat mala. Quando igitur infirmitatis et aegrotationis magnitudo nos premit, Lazarum (4) cogitemus, et laetanter accipiamus mala in vita nostra. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 38). Haec igitur ei dicuntur, quia felicitatem dilexit saeculi, nec aliam vitam praeter illam in qua superbus tumebat, adamavit. Lazarum autem dicit mala recepisse: quia intellexit hujus saeculi mortalitatem, labores et dolores et aerumnas poenam esse peccati: quia omnes in Adam morimur qui (5) factus est transgressione mortalis. CHRYSOSTOMUS (conc. 3 de Lazaro, ante med.). Dicit etiam, *Recepisti bona in vita tua*, quasi debita; quasi dicat: Si quid boni fecisti unde praemium daretur, omnia accepisti in illo mundo, epulans, ditatus, oblectatus successibus prosperis; hic autem, si quid mali commisit, universa recepit paupertate, fame et extremis oppressus miseriis: et uterque vestrum huc nudus accessit: hic quidem a peccatis, propter quod et consolationem sortitur; tu vero a justitia, propter quod immitigabilem perfers penam: unde sequitur: *Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.* GREGORIUS in hom. (40 in Evang.). Quaecumque ergo in hoc saeculo bene habetis, cum vos bona egisse recolitis, valde de ipsis pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorumdem remuneratio sit bonorum; et cum quoslibet pauperes nonnulla reprehensibilia perpetrare conspicitis: quia fortasse quos superfluitas tenuissimae pravitatis coinquinat, caminus paupertatis purgat. CHRYSOSTOMUS (conc. 3 de Lazaro). Sed dices: Nonne est aliquis qui et hic et illic venia perfruatur ? Hoc quidem difficile est, et de numero impossibilium: nam etsi paupertas non urgeat, urget tamen ambitio; si aegritudo non stimulet, ira inflammat; si tentationes non impetunt, emergunt saepius cogitationes iniquae. Non est autem parvus labor iracundiam refrenare, compescere illicita desideria, ostentationes sedare, desperationem remittere, vitam asperam ducere. Talia vero non agentem impossibile est salvari. GREGORIUS in hom. (40 ut supra). Responderi etiam potest, quod mali in hac vita bona recipiunt, quia omne suum gaudium felicitatem transitoriam putant. Justi autem habere hic quidem possunt bona, nec tamen in recompensatione recipere: quia dum meliora, idest aeterna, appetunt, eorum judicio quaelibet bona affuerint, bona minime videntur. CHRYSOSTOMUS (conc. 4 de Lazaro). Post misericordiam autem Dei, in propriis studiis sperandum est de salute, non numerando patres aut proximos vel amicos: frater enim non liberat: et ideo subditur: *Et in his omnibus magnum chaos firmatum est inter nos et vos.* THEOPHYLACTUS (χάσμα μεγα) Chasma mega (1) hoc est hiatus ingens, significat justorum a peccatoribus distantiam: nam sicut affectus eorum varii fuerant, sic etiam mansiones non modicum differunt. CHRYSOSTOMUS (2). Quod firmatum dicitur; quia non potest dissolvi, agitari, vel concuti. AMBROSIUS (ubi supra). Inter divitem igitur et pauperem chaos magnum est, quia post mortem nequeunt merita mutari; unde sequitur: *Ut hi qui volunt hinc ad nos transire non possint, neque inde huc transmeare.* CHRYSOSTOMUS (3). Quasi dicat: Videre possumus, transire non possumus; et nos videmus quid fugerimus, et vos videtis quid perdideritis; et nostra gaudia (4) cumulant vestra tormenta, et vestra tormenta cumulant nostra gaudia. GREGORIUS in hom. (40 in Evang.). Sicut enim transire reprobi ad electos cupiunt, idest a suppliciorum suorum afflictione migrare: ita ad afflictos atque in tormentis positos transire justorum est mente ire per misericordiam, eosque velle liberare. Sed justorum animae, quamvis in suae naturae bonitate misericordiam habeant, jam tamen auctoris sui justitiae conjunctae, tanta rectitudine constringuntur ut nulla ad reprobos compassione moveantur. Nec injusti ergo ad beatorum sortem transeunt, quia damnatione perpetua constringuntur; nec justi ad reprobos transire possunt, quia erecti jam per justitiam judicii, eis nullo modo ex aliqua compassione miserentur. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Hinc elicias argumentum contra Origenis sequaces, qui dicunt: Cum terminus sit imponendus suppliciis, erit tempus quo aggregabuntur peccatores justis et Deo.

(1) *P. Nicolai habet* quod membra etc.
(2) Orat. 6 de Beatitud. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. desideratur* ei.
(4) *Al.* magnitudo premii Lazarum.
(5) *Al.* quia.

(1) *In quatuor supra citatis editionibus sic habetur.* Chaos magnum significat etc.
(2) In hom. de divite (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* gaudia.

Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, cap. 38). Ostenditur enim per incommutabilitatem divinae sententiae nullum auxilium misericordiae posse praeberi peccatoribus a justis, etiam si velint praebere; quo admonet ut in hac vita homines subveniant quibus possunt; ne si postea etiam optime recepti fuerint, eis quos diligunt opitulari non valeant. Illud enim quod scriptum est hoc cap.: *Ut et ipsi recipiant vos in aeterna tabernacula,* non de superbis et immisericordibus scriptum est, sed de his qui sibi eos amicos de operibus misericordiae fecerunt, quod justi non velut propria potestate, quasi gratificando recipiunt, sed permissione divina.

6. Gregorius in hom. (40 in Evang.). Postquam ardenti diviti de se spes tollitur, ejus animus ad propinquos quos reliquerat, incurrit: unde dicitur: *Et ait: Rogo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei.* Augustinus de quaest. Evang. (ut supra). Lazarum petit mitti, quia sensit se indignum qui testimonium perhibeat veritati: et quia non impetraverat paululum refrigerari, multo minus credit se relaxari posse ab inferis ad praedicationem veritatis. Chrysostomus (hom. de divite). Vide autem perversitatem: nec in ipsis poenis continet veritatem. Si pater est Abraham, quomodo dicis: *Mitte eum in domum patris mei?* Sed non es oblitus patris tui, quia ille te perdidit (1). Gregorius in hom. (40 in Evang.). Reproborum autem mentem poena sua quandoque inutiliter erudit ad caritatem, ut jam tunc etiam suos specialiter diligant qui hic dum peccata diligerent, nec se amabant: unde sequitur: *Habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Ambrosius (lib. et cap. ut supra, par. a fin.) Serius autem dives iste magister esse incipit, cum jam nec discendi tempus habeatur vel docendi. Gregorius in hom. (40 ut supra). Qua in re notandum est ardenti diviti quanta supplicia cumulantur: ad poenam namque suam ei cognitio servatur et (2) memoria: cognovit enim Lazarum quem despexit, et fratrum suorum meminit, quos reliquit: ut enim peccatores in supplicio amplius puniantur; et eorum vident gloriam quos contempserunt, et de illorum poena torquentur quos inutiliter amaverunt. Petenti autem diviti ut Lazarus mitteretur ab Abraham, protinus respondetur: unde sequitur: *Et ait illi Abraham: Habent Moysen et Prophetas: audiant illos.* Chrysostomus (conc. 4 de Lazaro). Quasi dicat: Non sint tibi magis curae fratres tui quam Deo, qui eos creavit; statuitque eis doctores, qui eos commonerent et solicitarent. Vocat autem hic Moysen et Prophetas scripta Mosaica et prophetica. Ambrosius (lib. et cap. ut supra). Quo loco evidentissime declarat Dominus vetus testamentum esse fidei firmitatem, retundens perfidiam Judaeorum, et excludes nequitias haereticorum. Gregorius in homil. (40 in Evang.). Sed qui Dei verba despexerat, hoc audire non posse suos sequaces aestimabat: unde sequitur: *At ille dixit: Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad illos, poenitentiam agent.* Chrysostomus (in hom. de divite). Quia enim audiendo Scripturas contemnebat, et fabulas esse putabat, ex his quae passus fuerat, ipse quoque dijudicabat de fratribus. Gregorius Nyssenus (1). Sed et aliud quoddam dogma docemur: quod Lazari quidem anima non est erga praesentia solicita, nec retorquet ad aliquod relictorum; at dives, quod quodam visco, etiam post mortem a vita detinetur carnali; nam si quis omnino carnalis secundum mentem fiat, nec postquam corpus exuerit, removetur passionis ejus. Gregorius in hom. (40 in Evang.). Sed mox diviti veraci sententia respondetur: sequitur enim: *Ait autem illi: Si Moysen et Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei:* quia qui verba legis despiciunt, Redemptoris praecepta, qui ex mortuis resurrexit, quanto subtiliora sunt, tanto hic difficilius implebunt. Chrysostomus (conc. 4 de Lazaro). Quod autem verum sit quod qui non auscultat Scripturis, nec mortuis redivivis auscultat, ostenderunt Judaei, qui nunc quidem volebant occidere Lazarum, nunc vero invadebant Apostolos; cum tamen a mortuis nonnulli resurrexerint hora crucis. Sed et illud considera, quod quisque mortuus servus est. Quaecumque vero dicunt Scripturae, dicit Dominus: unde etsi resurgat mortuus, etsi caelitus descenderit Angelus, omnibus magis sunt dignae fide Scripturae: nam Angelorum Dominus, vivorum et mortuorum, eas instituit. Si autem sciret hoc Deus, quod mortui resurgentes prodessent viventibus, non hoc omisisset, qui pro utilitate nostra singula quaeque tractat. Sed etsi crebro resurgerent mortui, hoc iterum tempore, contemneretur; sed et diabolus facile (2) introduceret perversa dogmata, id quoque per organa sua fingens, non quidem suscitans vere defunctos, sed quibusdam fallaciis spectantium frustans intuitum, vel ingenians quosdam mortem simulare. Augustinus de Curis pro mortuis habendis (cap. 14 et 15). Diceret autem aliquis si nulla est mortuis cura de vivis, quomodo dives rogavit Abraham ut mitteret Lazarum ad quinque fratres suos? Sed numquid, quia hoc dives ille dixit, ideo quid fratres agerent vel quid paterentur in illo tempore scivit? Ita illi cura fuit de vivis, quamvis quid agerent omnino nesciret, sicut nobis est cura de mortuis, quamvis quod agant omnino nesciamus. Sed rursus occurrit quaestio: Quomodo hic Abraham esse sciebat Moysen et Prophetas, idest libros eorum? Ubi etiam noverat divitem illum in deliciis, Lazarum vero in doloribus vixisse? Verum non cum haec agerentur in vivis, sed eis mortuis potuit Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit quod ait Propheta, Isa. 43: « Abraham nescivit nos. » Possunt et ab Angelis, qui rebus quae aguntur hic, praesto sunt, audire aliquid mortui; possunt etiam aliqua quae necessarium est eos nosse, non solum praeterita, verum etiam futura spiritu Dei revelante cognoscere. Augustinus de quaest. Evangel. (lib. 2, quaest. 38). Per allegoriam autem haec sic accipi possunt, ut in divite intelligantur superbi Judaeorum ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere. Purpura et byssus dignitas regni est: et « auferetur (inquit Matth. 21) a vobis regnum Dei. » Epulatio splendida, jactantia legis est, in qua gloriabantur, plus ad pompam elationis abutentes ea, quam ad necessitatem salutis utentes. Mendicus autem nomine Lazarus, qui interpretatur adjutus,

(1) *Sic assertive legunt omnia quae vidimus vetusta exemplaria; Nicolai autem interrogative legit in hunc modum.* Non es oblitus patris tui? Non es oblitus quia ille te perdidit?

(2) *Al. omittitur* et.

(1) Lib. de anima et resurr. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* facere.

significat indigentem, veluti Gentilem aliquem, aut Publicanum, qui tanto magis adjuvatur, quanto minus de suarum copia facultatum praesumit. GREGORIUS in hom. (40 in Evangel.). Lazarus igitur ulceribus plenus Gentilem populum figuraliter exprimit, qui dum ad Deum conversus peccata sua confiteri non erubuit, huic vulnus in cute fuit: quid enim est peccatorum confessio, nisi quaedam vulnerum ruptio? Sed Lazarus vulneratus *cupiebat saturari de micis quae cadebant de mensa divitis*; *et nemo illi dabat*: quia Gentilem quemque ad cognitionem legis admittere superbus ille populus despiciebat; et quia ei (1) verba defluebant de scientia, quasi micae cadebant de mensa. AUGUSTINUS de quaest. Evangel. (lib. 2, quaest. 38). Canes autem, qui ulcera pauperis lingebant, nequissimi homines sunt, amantes peccata, qui lata lingua etiam laudare non cessant opera mala, quae in se alius gemens et confitens detestatur. GREGORIUS in hom. (40 ut supra). Nonnunquam etiam solent in sacro eloquio per canes praedicatores intelligi, secundum illud Psalm. 67: « Lingua canum « tuorum ex inimicis ab ipso. » Canum etiam lingua vulnus dum lingit curat: quia doctores sancti dum in confessione peccati nostri nos instruunt, quasi vulnus mentis per linguam tangunt. Dives autem sepultus est in inferno, in sinum vero Abrahae Lazarus ab Angelis ductus est, idest in secretam requiem, de qua Veritas dicit, Matth. 8: « Multi « venient ab oriente et occidente, et recumbent « cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cae- « lorum: filii autem regni ejicientur in tenebras « exteriores. » De longinquo autem ad videndum Lazarum oculos dives levat, quia dum per damnationis suae supplicia infideles in imo sunt, fideles quosque ante diem extremi judicii super se in requie attendunt, quorum post gaudia contemplari nullatenus possunt. Longe vero est quod conspiciunt, quia illuc per meritum non attingunt. In lingua autem amplius ardere ostenditur, quia infidelis populus verba legis in ore tenuit, quae opere servare contempsit. Ibi ergo amplius ardebit ubi se amplius ostendit scire quod facere noluit. Abraham autem filium eum vocat, quem tamen a tormento non liberat: quoniam hujus infidelis populi patres, quia multos a sua fide deviasse considerant, eos nulla compassione a tormentis eripiunt, quos tamen per carnem filios recognoscunt. AUGUSTINUS de quaest. Evangel. (lib. 2, quaest. 37). Quinque autem fratres, quos habere dicit in domo patris sui, Judaeos significant (2), qui appellati sunt quinque, quia sub lege detinebantur, quae per Moysen data est, qui quinque libros conscripsit. CHRYSOSTOMUS (hom. de divite). Vel habuit quinque fratres, idest quinque sensus, quibus ante servierat: et ideo Lazarum amare non poterat, quia illi fratres non amant paupertatem. Illi te fratres in haec tormenta miserunt: salvari non possunt nisi moriantur; alioquin necesse est ut fratres habitent cum fratre suo. Sed quid quaeris ut mittam Lazarum? *Habent Moysen et Prophetas*. Moyses, Lazarus pauper fuit, majores divitias esse arbitratus paupertatem Christi, quam divitias Pharaonis. Hieremias in lacum missus pane tribulationis vescebatur: et omnes Prophetae istos fratres docent; sed isti fratres salvari non possunt nisi aliquis ab inferis resurrexerit. Isti enim fratres antequam Christus resurgeret, me ducebant in mortem: ille mortuus est, sed isti fratres resurrexerunt: nunc oculus meus Christum videt, auris eum audit, tactus amplectitur. Ex hoc autem quod diximus, locum determinamus Marcioni et Manichaeo, qui destruunt vetus testamentum. Vide ergo quid dicat Abraham: *Si Moysen et Prophetas non audiunt*; quasi dicat: Bene facis eum qui resurrecturus est expectando; sed in illis Christus loquitur: si illos audies, et illum auditurus es. GREGORIUS in hom. (40 in Evang.). Judaicus autem populus, quia Moysi verba spiritualiter intelligere contempsit, ad eum de quo Moyses locutus fuerat, non pervenit. AMBROSIUS (lib. 8 in Lucam, capit. de divit.). Vel aliter. Lazarus est pauper in saeculo, sed Deo dives: neque enim omnis sancta paupertas, aut divitiae criminosae; sed sicut luxuria infamat divitias, ita paupertatem commendat sanctitas. Sive apostolicus aliquis pauper in verbo, locuples in fide, qui veram teneat fidem, verborum infulas non requirit: cui similem illum puto qui caesus saepius a Judaeis, ulcera sui corporis lambenda quibusdam velut canibus offerebat. Beati canes, in quos ulcerum talium distillat humor, ut impleat cor, quo custodire domum, servare gregem, cavere assuescant lupos. Et quia panis verbum est, fides autem verbi est; micae velut quaedam dogmata fidei sunt, mysteria scilicet Scripturarum. Ariani autem, qui societatem potentiae regalis affectant ut impugnent Ecclesiae veritatem, nonne tibi videntur in quadam purpura et bysso jacere; qui cum pro veris fucata defendant, divitibus abundant sermonibus? Dives haeresis Evangelia multa composuit, et pauper fides hoc solum Evangelium tenuit quod accepit Dives Philosophia plures sibi deos fecit, pauper Ecclesia unum Deum novit: nonne illae videntur egenae (1) divitiae, et redundare paupertas? AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 38). Aliter etiam intelligi potest illa narratio, ut Lazarum Dominum significare accipiamus jacentem ad januam illius divitis, quia se ad aures superbissimas Judaeorum incarnationis humilitate dejecit, cupiens saturari de micis quae cadebant de mensa divitis, idest quaerens ab eis vel minima opera justitiae, quae suae mensae, idest suae potestati, per superbiam non usurparent: quae opera quamvis minima, et sine disciplina perseverantiae vitae bonae, saltem interdum vel casu facerent, sicut micae de mensa cadere solent. Ulcera, passiones sunt Domini; canes qui ea lingebant Gentes sunt, quos immundos Judaei dicebant; et tamen passiones Domini in sacramentis corporis et sanguinis ejus per totum jam orbem suavitate devotissima lambunt. Sinus Abrahae intelligitur secretum Patris, quo post passionem resurgens assumptus est Dominus, quo eum portatum ab Angelis ideo dictum puto, quia ipsam receptionem, qua in secretum Patris accessit, Angeli annuntiaverunt discipulis. Cetera secundum superiorem expositionem accipi possunt: quia secretum Patris bene intelligitur ubi etiam ante resurrectionem justorum animae vivunt cum Deo.

(1) *Al.* ea. *Omittitur utrumque a P. Nicolai.*
(2) *Al.* significavit, *item* significat.

(1) *Forte* egere.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

1. Et ait ad discipulos suos: Impossibile est ut non veniant scandala. Vae autem illi per quem veniunt: utilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum ejus, et projiciatur in mare, quam ut scandalizet unum de pusillis istis.

2. Attendite vobis. Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; et si poenitentiam egerit, dimitte illi: et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te dicens, Poenitet me; dimitte illi.

3. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro, Eradicare, et transplantare in mare; et obediet vobis.

4. Quis autem vestrum habens servum arantem aut pascentem boves, qui regresso de agro dicat illi, Statim transi et recumbe; et non dicat: Para quod coenem, et praecinge te, et ministra mihi, donec manducem et bibam; et post haec tu manducabis et bibes? Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quae ei imperaverat? Non puto. Sic et vos cum feceritis omnia quae praecepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.

5. Et factum est, dum iret Jesus in Hierusalem, transibat per mediam Samariam et Galilaeam: et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi: qui steterunt a longe, et levaverunt vocem, dicentes: Jesu praeceptor, miserere nostri. Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est dum irent, mundati sunt. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum: et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens: et hic erat Samaritanus. Respondens autem Jesus dixit: Nonne decem mundati sunt? Et novem ubi sunt? Non est inventus qui rediret et daret gloriam Deo nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit.

6. Interrogatus autem a Pharisaeis, Quando venit regnum Dei? respondens eis dixit: Non veniet regnum Dei cum observatione, neque dicent, Ecce hic, aut Ecce illic: ecce enim regnum Dei intra vos est.

7. Et ait ad discipulos suos: Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii hominis, et non videbitis. Et dicent vobis, Ecce hic, et ecce illic. Nolite ire, neque sectemini: Nam sicut fulgur coruscans de sub caelo, in ea quae sub caelo sunt fulget; ita erit Filius hominis in die sua. Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac.

8. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit et in diebus Filii hominis. Edebant et bibebant, uxores ducebant, et dabantur ad nuptias usque in diem qua intravit Noe in arcam; et venit diluvium, et perdidit omnes. Similiter sicut factum est in diebus Lot. Edebant et bibebant, emebant et vendebant, plantabant et aedificabant; qua die autem exiit Lot a Sodomis, pluit ignem et sulphur de caelo, et omnes perdidit. Secundum haec erit qua die Filius hominis revelabitur.

9. In illa hora qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, non descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non redeat retro. Memores estote uxoris Lot. Quicumque quaesierit animam suam salvam facere, perdet illam; et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam.

10 Dico autem vobis: In illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, et alter relinquetur. Duae erunt molentes in unum: una assumetur, et altera relinquetur. Duo in agro: unus assumetur, et alter relinquetur. Respondentes dicunt illi, Ubi Domine? Qui dixit illis: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae.

1. Theophylactus (in princ. Comm. in cap. 17 Luc.). Quia Pharisaei existentes avari convitiabantur Christo de paupertate praedicanti, induxit parabolam divitis et Lazari. Deinde cum discipulis confert de Pharisaeis, indicans eos schismaticos et divinae viae impeditores esse: unde dicitur: *Et ait ad discipulos suos: Impossibile est ut non veniant scandala*, idest impedimenta bonae et Deo placitae conversationis. Chrysostomus (1). Sunt autem duplicia scandala: quorum haec quidem divinae gloriae refragantur, haec vero prodeunt solum ad irrogandum fratribus impedimentum: nam excogitationes haeresum, et quicumque contra veritatem fit sermo, divinae gloriae refragatur. Non tamen ad praesens memorari videntur hujusmodi scandala, sed magis ea quae contingunt inter amicos et fratres: sicut jurgia, detractiones et hujusmodi: unde postea subdit: *Si peccaverit in te frater tuus.* Theophylactus (super: *Necesse est ut veniant scandala*). Vel dicit, quod necesse est emergere multa praedicationis et veritatis obstacula, sicut Pharisaei impediebant Christi praedicationem. Quaerunt autem aliqui: Si necesse est ut veniant scandala, cur Dominus arguit scandalorum auctorem? sequitur enim: *Vae autem illi per quem veniunt*: quidquid enim parit necessitas veniale est. Sed attende, quod necessitas ista ex libero arbitrio sortitur originem. Videns enim Dominus qualiter homines innituntur malo, nec proponunt aliquid boni: dixit quod quantum est ex consequentia eorum quae videntur, necesse est contingere scandala: sicut si medicus videns quemquam mala dieta utentem, dicat, Necesse est hunc aegrotare; et ideo inducenti scandala vae dicit, et poenam ei comminatur, dicens: *Utilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum ejus, et projiciatur in mare, quam ut scandalizet unum de pusillis istis.* Beda (cap. 67). Secundum morem provinciae Palestinae loquitur; cum majorum criminum apud veteres Judaeos fuerit poena ut in profundum ligato saxo demergerentur. Et revera utilius est innoxium poena, quamvis atrocissima, temporali tamen, vitam finire corpoream, quam fratri nocentem mortem animae mereri perpetuam. Recte autem qui scandalizari potest, pusillus appellatur: qui enim magnus est, quodcumque viderit, quodcumque passus fuerit, non declinat a fide. Inquantum ergo sine peccato possumus, evitare proximorum scandalum debemus. Si autem de veritate scandalum sumitur, utilius permittitur scandalum, quam veritas relinquatur. Chrysostomus. Per scandalizantis autem poenam bravium salvantis addisce: nisi enim unius animae salus esset sibi nimium curae, non comminaretur scandalizantibus tantam poenam.

2. Ambrosius (lib. 8 in Luc., cap. de venia larg.). Post divitem qui cruciatur in poenis subjicit (1) praeceptum veniae largiendae his qui se ab errore convertunt, ne quem desperatio non revocet a culpa: unde dicitur: *Attendite vobis.* Theophylactus (ubi supra). Quasi dicat: Necesse est scandala contingere; non tamen necessarium est vos perire, si peccaveritis; sicut non est necesse

(1) Cyrillus in Catena Graec. PP., non Chrysostomus, ut praecedentes edit. notabant: cum nihil tale apud illum occurrat. Refert autem ut ex Cyrillo Corderius in Catena septuaginta quinque Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* subjacet, *item* subjecit.

oves perire lupo veniente, si vigilet pastor. Et quoniam multae sunt scandalizantium differentiae: quidam enim sunt insanabiles, quidam sanabiles: ideo subjungit: *Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; et si poenitentiam egerit, dimitte illi.* AMBROSIUS (ubi supra). Ut neque difficilis venia, nec remissa sit indulgentia; neque austera percellat invectio, vel conniventia non invitet ad culpam: unde et alibi dicitur, Matth. 18: « Corripe ipsum inter « te et ipsum solum: » plus enim proficit amica correctio quam accusatio turbulenta. Illa pudorem incutit, haec indignationem movet. Servetur potius quod prodi metuat qui monetur: bonum quippe est ut amicum magis te qui corripitur credat, quam inimicum: facilius enim consiliis acquiescitur quam injuriae succumbitur. Infirmus custos diuturnitatis est timor, pudor autem bonus magister officii: qui enim metuit reprimitur, non emendatur. Pulchre autem posuit, *Si peccaverit in te*: non enim est aequa conditio in Deum hominemque peccare. BEDA (cap. 67 in Luc.). Intuendum est autem, quia non passim peccanti dimittere jubet, sed poenitentiam agenti: hoc enim ordine scandala declinare possumus, si nullum laedamus, si peccantem zelo justitiae corripimus, si poenitenti misericordiae viscera pandimus. THEOPHYLACTUS. Sed quaereret aliquis: Si cum pluries indulserim fratri, iterum sit nocivus, quid agendum est secum ? Ideo quaestioni huic respondens subdit: *Et si septies in die peccaverit in te. et septies in die conversus fuerit ad te dicens, Poenitet me; dimitte illi.* BEDA (ubi supra). Septenario numero non veniae dandae terminus ponitur, sed vel omnia peccata dimittenda, vel semper poenitenti dimittendum praecipitur: solet enim saepe per septem, cujusque rei aut temporis universitas indicari. AMBROSIUS (cap. de venia largienda). Vel quia septima die requievit Deus ab operibus suis, post hebdomadam istius mundi requies nobis diuturna promittitur, ut quemadmodum mala istius mundi opera cessabunt, ita etiam vindictae severitas conquiescat.

3. THEOPHYLACTUS (super *Adauge nobis fidem*). Audientes discipuli Dominum de quibusdam arduis disserentem, puta de paupertate, et scandalis evitandis, petunt sibi fidem augeri, per quam possent paupertatem sequi: nihil enim adeo cultum suggerit paupertatis, sicut credere et sperare in Domino: et ut per fidem scandalis valeant resistere: unde dicitur: *Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem.* GREGORIUS, 22 Mor. (1). Utque jam accepta per initium fuerat, quasi per augmentum graduum ad perfectionem veniret. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, q. 39). Potest quidem intelligi hanc fidem sibi augeri postulasse qua creduntur ea quae non videntur; sed tamen dicitur etiam fides rerum, quando non verbis, sed ipsis rebus praesentibus creditur quod futurum est, cum jam per speciem manifestam se contemplandam praebebit sanctis ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia. THEOPHYLACTUS (super *Et habueritis tantam fidem*). Dominus autem ostendit eis quod bene peterent, et quod (2) credere deberent constanter, ostendens eis quod fides multa potest: unde sequitur: *Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro, Eradicare et transplantare in mare; et obediet vobis.* Duo magna concurrunt in idem: transpositio radicati in terra, et plantatio in mari: quid enim in undis plantatur ? per quae duo virtutem fidei manifestat. CHRYSOSTOMUS (homil. 58 in Matth. a med.). Mentionem autem facit sinapis, quia ejus granum, etsi sit parvum quantitate, est tamen potestate virtuosius omnibus. Insinuat igitur quod minimum suae fidei magna potest. Si autem morum non transposuerunt Apostoli, non calumnieris: non enim dixit, Transferetis, sed Transferre poteritis; sed noluerunt, quia opus non erat, cum majora fecerint. (Hom. 32 in Epist. 1 ad Corinth.) (1). Quaeret autem aliquis: Quomodo Christus dicit minimam partem esse fidei, quae morum vel montem potest transponere, cum Paulus dicat, hanc esse omnem fidem quae montes transfert ? Dicendum igitur est, quod Apostolus attribuit toti fidei montem transponere, non tamquam tota fides solum hoc possit, sed quia hoc carnalibus magnum videbatur propter eminentiam corporis. BEDA (cap. 68 in Luc.). Vel fidem perfectam Dominus hic grano sinapis comparat, eo quod sit in facie humilis, et in pectore fervens. Mystice autem per morum, cujus colore sanguineo fructus et virgulta rubent, Evangelium crucis exprimitur, quae per fidem Apostolorum de gente Judaeorum, in qua velut in stirpe generis tenebatur, verbis praedicationis eradicata, et in mare Gentium plantata est. AMBROSIUS (lib. 8 de Virtute fidei). Vel hoc dicitur quando fides spiritum excludit immundum: nam fructus mori primo albet in flore, qui inde jam formatus erutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex albenti angelicae flore naturae, et potestate rutilanti, praevaricatione dejectus tetro (2) inhorruit odore peccati. CHRYSOSTOMUS (3). Morum etiam diabolo aptabis: nam sicut mori frondibus vermes aluntur, sic diabolus per cogitationes exortas ab eo, alit nobis vermem perpetuum. Sed hanc morum potest fides ab animabus nostris evellere, et in abyssum demergere.

4. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quia fides proprium possessorem facit divinorum mandatorum observatorem, vivificis eum exornans operibus; exinde videbatur hominem incurrere posse superbiae vitium: unde praemonuit Dominus Apostolos ne superbiant in virtutibus suis, per exemplum conveniens, dicens, *Quis autem vestrum habens servum arantem aut boves pascentem, qui regresso de agro dicat illi: Statim transi et recumbe ?* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib 2, quaest. 39). Vel aliter. Hanc ergo fidem praestantissimae (4) veritatis plerisque non intelligentibus, videri potest Dominus discipulis suis non ad id quod petierant respondisse. Difficile autem mihi apparet; nisi intelligamus ex fide in fidem, idest ex fide ista, qua ministratur Deo, in eam significasse transferri ubi fruantur Deo. Augebitur enim fides cum primo verbis praedicantibus, deinde

(1) Cap. 14, vel in antiquis codd. cap. 21, super illud Job 31: *Per singulis gradus meos pronunciabo* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al. deest* quod.

(1) Nempe ad illa verba ex cap. 13, vers 2, *Si habuero omnem fidem etc.* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* retro.

(3) In Catena Graecorum PP. Notat ex illa Corderius, nec illum certum locum indicat, qui nec ulius occurrit; adeoque putari debet sumptum ex alius Commentario in hunc locum, qui nunc non extat, ut et ibi Theophylactus habet (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* praesentissimae.

rebus apparentibus creditur: sed illa contemplatio summam quietem habet, quae in aeterno Dei regno retribuitur. Summa vero quies illa praemium est justorum laborum, qui in Ecclesiae administratione peraguntur: et ideo quamvis in agro aret servus aut pascat, hoc est in vita saeculari vel terrena verset negotia, vel stultis hominibus tamquam pecoribus serviat; opus est ut post illos labores domum veniat: hoc est, Ecclesiae societur. BEDA (cap. 68 super *Qui regressus de agro*). Vel servus de agro egreditur, cum intermisso ad tempus opere praedicandi, ad conscientiam doctorem (1) recurrit, sua secum acta vel dicta retractans; cui non statim Dominus dicit, *Transi*, de hac vita mortali, *recumbe*; idest in aeterna sede beatae vitae refovere. AMBROSIUS (cap. de virtute fidei). Intelligitur enim quia nullus recumbit nisi ante transierit. Denique et Moyses ante transivit, ut magnum visum videret. Sicut ergo tu non solum non (2) dicis servo tuo, *Recumbe*, sed exigis ab eo aliud ministerium; ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis et laboris: quia dum vivimus, debemus semper operari: unde sequitur: *Et non dicat ei: Para quod coenem, et praecinge te, et ministra mihi, donec manducem et bibam*? BEDA (cap. 68 a med.). Jubet parari quod coenet, hoc est post laborem apertae locutionis humilitatem quoque considerationis propriae exhibere: tali coena Dominus pasci desiderat. Praecingi autem est mentem humiliatam ab omnibus fluctuantium cogitationum finibus, quibus operum gressus impediri solet, constringere: nam qui vestimenta praecingit, hoc agit ne incedens involvatur ad lapsum. Ministrare vero Deo, est absque gratiae ejus auxilio nihil virium habere (3) profiteri. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 39). Ministrantibus etiam, hoc est evangelizantibus servis suis, manducat et bibit Dominus confessionem et fidem Gentium.

Sequitur: *Et post haec tu manducabis et bibes*. BEDA (cap. 68). Quasi dicat: Postquam tuae praedicationis opere delectatus, tuaeque compunctionis epulis fuero refectus, tunc demum transies, et aeternis meae sapientiae dapibus in aeternum reficieris. CYRILLUS (4). Docet autem Dominus quod jus potestatis dominicae quasi debitam subjectionem requirit a famulis, cum subdit: *Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quae sibi imperaverat? Non puto*. Per hoc morbus superbiae tollitur. Quid superbis? Ignoras quod si non persolvis debitum, periculum imminet; si vero persolvas, nullam gratiam facis? secundum illud Pauli, 1 Corinth. 4: « Si evangelizavero, non est mihi gloria; « necessitas enim mihi est: vae mihi si non evan« gelizavero. » Considera ergo, quod qui apud nos dominantur, non referunt gratias, cum aliqui subditorum statuta sibi prosequuntur obsequia; sed ex benevolentia saepius suorum provocantes affectum, majorem eis appetitum serviendi aggenerant. Sic et Deus petit quidem a nobis famulatum jure servitii: verum, quia clemens et bonus est, honores laborantibus pollicetur; et supereminet sudoribus subjectorum benevolentiae magnitudo. AMBROSIUS (lib. et cap. ut supra). Non ergo te jactes, si bene servisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtemperat luna, serviunt Angeli; et nos ergo non a nobis laudem exigamus. Unde concludens subdit: *Sic et vos, cum omnia feceritis, dicite: Quia servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus*. BEDA (cap. 68 in Luc.). Servi quidem, quia pretio empti; inutiles, quia Dominus « bonorum nostro« rum non indiget: » Psal. 15: vel « quia non « sunt condignae passiones hujus temporis ad fu« turam gloriam: » Rom. 8. Haec igitur est in hominibus fidei perfectio, si omnibus quae sunt praecepta impletis, imperfectos esse se noverint.

5. AMBROSIUS (lib. 8 in Luc., cap. De virtute fidei, in fine illius). Post praedictam parabolam reprehenduntur ingrati; dicitur enim: *Et factum est, dum iret Jesus in Hierusalem, transibat per mediam Samariam et Galilaeam*. TITUS. Ut ostendat quod Samaritani quidem benevoli, Judaei vero praedictis beneficiis sunt ingrati: erat enim discordia inter Samaritanos et Judaeos: quam ipse quasi pacificans inter utrosque transit (1), ut utrosque compingat in unum nomen hominis (2). CYRILLUS (3) Deinde suam gloriam Salvator manifestat, attrahens ad fidem Israel: unde sequitur: *Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi*, ab urbibus et oppidis expulsi, et quasi immundi ritu legis Mosaicae. TITUS. Conversabantur autem ad invicem, quia fecerat eos unanimes communitas passionis; et praestolabantur transitum Jesu, soliciti donec advenientem Christum viderent: unde sequitur: *Qui steterunt a longe*: eo quod lex Judaeorum lepram immundam judicat; lex autem evangelica non externam, sed internam asserit esse immundam. THEOPHYLACTUS. A longe ergo stabant quasi verecundantes de immunditia quae eis imputabatur: putabant enim quod Christus eos fastidiret ad modum aliorum. Sic ergo astiterunt (4) loco, sed facti sunt proximi deprecando: « prope enim est Dominus omnibus invocantibus « eum in veritate: » Psalm. 145; unde sequitur: *Et levaverunt vocem, dicentes: Jesu praeceptor, miserere nostri*. TITUS. Dicunt nomen Jesu, et lucrifaciunt rem: nam Jesus interpretatur Salvator: dicunt, *Miserere nobis*, propter experientiam virtutis ejus; neque argentum petentes neque aurum, sed ut aspectum corporis sanum obtineant. THEOPHYLACTUS (super *Jesu miserere nostri*). Nec simpliciter obsecrant eum, nec rogant eum ut mortalem: vocant enim eum praeceptorem, idest Dominum, quo pene videntur hunc opinari Deum. At ipse jubet illis ut ostenderent se sacerdotibus: unde sequitur *Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus*: ipsi enim experiebantur si mundati forent a lepra vel non. CYRILLUS (4). Lex etiam mundatos a lepra jubebat offerre sacrificium causa purgationis. THEOPHYLACTUS. Jubere ergo eis ut irent ad sacerdotes, nihil aliud innuebat nisi quod debebant curari: unde sequitur: *Et factum est, dum irent, mundati sunt*. CYRILLUS (5). In quo Judaeorum pontifices aemuli gloriae ejus cognoscere poterant quod ino-

(1) *Al.* doctor.
(2) *Al. omittitur* non.
(3) *Al.* habenti.
(4) Ex Chrysostomo notat Antuerpiensis editio; Parisiensis autem anterior notabat ut hic: utra verius non occurrit, nec in Cat. Graec. PP. a Corderio indicatur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* pacificatus in utroque transit.
(2) *Melius forte habet P. Nicolai* in unum novum hominem.
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *P. Nicolai corrigit* procul steterunt.
(5) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).

pinate et mirifice sanati sunt, concedente Christo eis salutem. THEOPHYLACTUS (super *Unus ex illis reversus est*). Cum autem decem essent, novem, qui Israelitae erant, ingrati fuerunt; sed alienigena Samaritanus reversus, voces emittebat benignas: unde sequitur: *Unus autem ex illis ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum.* TITUS. Dedit autem ei appropinquandi fiduciam suscepta purgatio: unde sequitur: *Et cecidit in faciem suam ante pedes ejus, gratias agens*, ex procubitu et supplicatione fidem suam simul cum benevolentia pandens.

Sequitur: *Et hic erat Samaritanus*. THEOPHYLACTUS. Hinc poterit quisquis conjicere quod nihil impedit quemquam placere Deo, etsi de genere profano processerit, dummodo bonum gerat propositum. Nullus etiam natus ex sanctis superbiat: novem enim qui Israelitae erant, ingrati fuerunt: unde sequitur: *Respondens autem Jesus dixit: Nonne decem mundati sunt? Et novem ubi sunt? Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.* TITUS. Per hoc ostenditur quod promptiores ad fidem erant alienigenae: lentus enim erat ad fidem Israel: unde subditur: *Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 40). Mystice autem leprosi intelligi possunt qui scientiam verae fidei non habentes, varias doctrinas profitentur erroris: non enim abscondunt imperitiam suam, sed pro summa peritia proferunt in lucem, et jactantiam sermonis ostendunt. Coloris quippe vitium lepra est: vera ergo falsis inordinate permixta in una disputatione vel narratione hominis, tamquam in unius corporis colore apparentia, significant lepram, tamquam veris falsisque colorum fucis (1) humana corpora variantem atque maculantem. Hi autem iam vitandi sunt Ecclesiae ut, si fieri potest, longius remoti magno clamore Christum interpellent. Quod autem praeceptorem eum invocaverunt, satis puto significari (2) vere lepram falsam esse doctrinam, quam bonus praeceptor abstergat (3). Nullum autem eorum quibus haec corporalia beneficia Dominus praestitit, invenitur misisse ad sacerdotem nisi leprosos. Sacerdotium enim Judaeorum figura fuit sacerdotii quod est in Ecclesia. Cetera autem vitia per seipsum interius in conscientia Dominus sanat et corrigit; doctrina vero vel imbuendi per sacramenta, vel catechizandi per sermonem (4) potestas Ecclesiae tributa est. Qui *dum irent, mundati sunt*: quia Gentiles, ad quos venerat Petrus, nondum accepto baptismatis sacramento, per quod spiritualiter ad sacerdotes pervenitur, infusione Spiritus sancti mundati (5) declarantur. Quisquis ergo in Ecclesiae societate doctrinam integram veramque assequitur, eo quod manifestetur, varietate mendaciorum tamquam lepra caruisse, et tamen (6) ingratus Deo mundatori suo gratiarum agendarum pia humilitate non prosternitur, similis est illis de quibus dicit Apostolus, Rom. 1, quod « cum Deum cognovissent, non ut Deum magnificaverunt, aut gratias egerunt. » Ideo tales in novenario numero tamquam imperfecti remanebunt: novem enim indigent uno ut quadam unitatis forma coagulentur, ut decem sint. Ille autem qui gratias egit, unicae Ecclesiae significatione approbatus est. Et quia illi erant Judaei, amisisse per superbiam declarati sunt regnum caelorum, ubi maxime unitas custoditur. Iste vero, qui erat Samaritanus, quod interpretatur custos, illi a quo accepit tribuens quod accepit, secundum illud Psal. 58: « Fortitudinem meam ad te custodiam » unitatem regni humili devotione servavit. BEDA c. 69, in Luc.). Cecidit autem in faciem, quia ex malis quae se perpetrasse meminit, erubescit: qui surgere et ire praecipitur: quia qui infirmitatem suam cognoscens humiliter jacet, per divini verbi consolationem ad fortia opera proficere jubetur. Si autem fides salvum fecit eum qui se ad agendas gratias inclinavit: ergo perfidia perdit eos qui de acceptis beneficiis Deo dare gloriam neglexerunt: quapropter fidem per humilitatem augeri debere, sicut in parabola superiori decernitur, ita hic ipsis rebus ostenditur.

6. CYRILLUS (1). Cum Salvator in sermonibus quos ad alios dirigebat, frequenter regnum Dei meminisset, ob hoc Pharisaei eum deridebant: unde dicitur: *Interrogatus autem a Pharisaeis, Quando venit regnum Dei?* quasi irrisorie dicerent: Antequam veniat de quo loqueris, mors crucis te occupabit. Dominus autem patientiam ostendens, increpatus non increpat; sed potius males existentes suo non dedignatur responso: sequitur enim: *Respondit eis, et dixit: Non veniet regnum Dei cum observatione;* quasi dicat: Non quaeratis de temporibus quibus iterum instabit tempus regni caelorum. BEDA (cap. 70, in Luc.). Illud enim tempus neque ab hominibus neque ab Angelis potest observari, sicut tempus incarnationis, Prophetarum vaticiniis et Angelorum est manifestatum praeconiis. unde subdit: *Neque dicent, Ecce hic, aut Ecce illic*: Vel aliter. Interrogant de tempore regni Dei, quia, sicut infra dicitur, existimabant quod veniente Hierosolymam Domino, confestim regnum Dei manifestaretur: unde Dominus respondet, quod *regnum Dei non veniet cum observatione*. CYRILLUS (2). Solum autem ad utilitatem cujuslibet hominis esse fatetur illud quod subditur: *Ecce enim regnum Dei intra vos est*; idest, in vestris affectibus et in potestate vestra id capere: potest enim quilibet homo justificatus per fidem Christi et virtutibus ornatus regnum obtinere caelorum. GREGORIUS Nazianzenus (3). Vel forsitan regnum nobis insitum dicit inditam animabus nostris laetitiam per Spiritum sanctum: ea enim est velut imago et arrha perennis laetitiae, qua in futuro saeculo sanctorum animae gaudent. BEDA. Vel regnum Dei seipsum dicit intra illos positum, hoc est in cordibus eorum per fidem regnantem.

7. CYRILLUS (4). Quia Dominus dixerat: *Regnum Dei intra vos est*: voluit discipulos esse paratos ad patientiam, ut effecti strenui intrare valeant regnum Dei. Praedicit ergo eis, quod antequam de caelo veniat, in fine saeculi persecutio irruet super eos: unde dicitur: *Et ait ad discipulos suos: Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii hominis, et non videbitis*; significans quod tanta erit

(1) *Al.* locis.
(2) *Al. omittitur* significari.
(3) *Al.* absterget.
(4) *Nicolai legit* per sermonem sonantem.
(5) *Al. deest* mundati.
(6) *Al.* hic tamen.

(1) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Lib. de proposito secundum Deum, sive de scopo Christiani (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

persecutio, quod unum diem ejus videre cupiant, illius scilicet temporis quo adhuc conversabantur cum Christo. Sane Judaei Christum multis angustiaverunt improperiis et injuriis; sed in comparatione malorum majorum, minora eligenda videntur. THEOPHYLACTUS (super *Venient dies.*) Tunc enim absque solicitudine vivebant, Christo eos procurante et protegente; sed futurum erat quando Christo absente traderentur periculis ad reges et principes ducti; et tunc tempus primum cuperent quasi tranquillum. BEDA (cap. 70, in Luc.). Vel diem Christi dicit regnum Dei (1), quod speramus futurum; et bene dicit unum diem, quia in illa beatitudinis gloria tenebrarum interruptio nulla est. Bonum ergo est diem Christi desiderare. Nec tamen magnitudine desiderii nobis omnia fingere debemus, quasi instet dies Domini: unde sequitur: *Et dicent vobis: Ecce hic, ecce illic: nolite ire, neque sectemini.* EUSEBIUS (2). Quasi dicat: Si adveniente Antichristo, fama de eo volet quasi apparuerit Christus, non egrediamini, neque sequamini: nam impossibile est eum qui semel in terra visus est, iterum in angulis terrae conversari. Erit igitur hic de quo dicitur, non verus Christus: manifestum enim signum secundi adventus Salvatoris nostri hoc est quod subito totum orbem claritas ejus adventus replebit: unde sequitur: *Nam sicut fulgur coruscans de sub caelo, in ea quae sub caelo sunt fulget; ita erit Filius hominis in die sua.* Non enim apparebit super terram ambulans, sicut quidam homo communis, sed universaliter irradiabit, ostendens cunctis jubar propriae deitatis. BEDA. Et pulchre ait, *Coruscans de sub caelo*: quia judicium sub caelo, hoc est in aeris medio, geretur, secundum illud Apostoli 1 Thess. 4: « Simul rapiemur « cum illis in nubibus obviam Christo in aera. » Si autem Dominus in judicio sicut fulgur apparebit, nullus tunc in sua mente latere permittitur: quia ipso judicis fulgore penetratur. Potest autem haec Domini responsio et de illo ejus adventu quo quotidie venit in Ecclesiam accipi. Intantum enim saepe haeretici turbaverunt Ecclesiam, dicendo in suo dogmate fidem Christi manere, ut fideles illorum temporum desiderarent Dominum, vel uno die, si (3) fieri posset, redire ad terras, ut per seipsum (4) quomodo se habeat fidei veritas, intimaret. *Et non videbitis*, inquit: quia non est opus corporali visione Dominum redire: quia semel per universum mundum Evangelii vigorem exhibuit. CYRILLUS (5). Opinabantur autem discipuli quod vadens Hierosolymam statim ostenderet regnum Dei. Hanc igitur opinionem resecans, notum facit eis quod primo decebat eum salubrem passionem sufferre, deinde ad Patrem ascendere, et desuper fulgere, ut orbem terrarum in justitia judicet: unde subdit: *Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac.* BEDA. Generationem non tantum Judaeorum, verum etiam omnium reproborum appellat; a quibus etiam nunc Filius hominis in corpore suo, hoc est in Ecclesia, multa patitur, et reprobatur. Inserit autem de sua passione, loquens de gloria sui adventus, ut dolorem suae passionis, spe promissae clarificationis mitigarent, simulque seipsos pararent, si gloriam regni diligerent, mortis non horrere periculum.

8. BEDA (cap. 70 super *Sicut in diebus Noe*). Adventum Domini quem fulguri cito transvolanti comparaverat, nunc comparat diebus Noe et Lot, quando repentinus mortalibus supervenit: unde dicitur, *Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit in die Filii hominis.* CHRYSOSTOMUS (1) (hom. 78 in Matth.). Quia enim tunc non crediderunt comminatoriis verbis, passi sunt repente reale judicium (2). Eorum autem incredulitas ex anima lenta procedebat (3): nam quaecumque vult aliquis et intendit, ea etiam expectat: unde sequitur: *Edebant et bibebant, uxores ducebant et dabantur ad nuptias usque in diem qua intravit Noe in arcam; et venit diluvium, et perdidit omnes.* AMBROSIUS (lib. 8 in Luc. cap. de eo quod in hora adventus Domini etc.) Bene causam diluvii de nostris asserit processisse peccatis: quia Deus malum non creavit, sed nostra sibi merita repererunt: non quia conjugia damnentur: neque enim alimenta damnantur, cum in istis successionis, in illis naturae subsidia sint; sed in omnibus modus quaeritur: quicquid enim abundantius est, a malo est. BEDA (cap. 70 in Luc.). Mystice autem Noe arcam aedificat, cum Dominus Ecclesiam de Christi fidelibus quasi lignis laevigatis adunando construit: quam perfecte consummatam ingreditur, cum hanc in die judicii praesentia suae visionis aeternus habitator illustrat. Sed cum arca aedificatur (4), iniqui luxuriantur; cum vero intratur; intereunt: quia qui sanctis hic certantibus insultant, eis illic coronatis aeterna damnatione plectentur. EUSEBIUS (5). Quia vero usus est Dominus exemplo diluvii, ne putaret aliquis futurum diluvium ex aqua, utitur secundo exemplo Lot, docens modum perditionis impiorum, quod igne dimisso caelitus superveniet impiis ira Dei: unde subditur: *Similiter sicut factum est in diebus Lot: edebant et bibebant, et emebant et vendebant, plantabant et aedificabant.* BEDA (super *Sicut in diebus Lot*). Praetermisso illo infando Sodomorum scelere, sola ea quae levia vel nulla putari poterant delicta commemorat: ut intelligas illicita quali poena feriantur, si licita immoderatius acta igne et sulphure puniantur: sequitur enim: *Qua die autem exiit Lot a Sodoma, pluit ignem et sulphur de caelo, et omnes perdidit.* EUSEBIUS (6). Non prius dixit ignem caelitus decurrisse super impios Sodomorum quam Lot exisset ab eis; sicut et diluvium non prius terrae incolas perdidit quam Noe arcam intrasset: quia quamdiu Noe vel Lot conversabantur cum impiis, Deus non irrogabat iram, ne una cum peccatoribus deperirent; volens autem eos perdere, subtraxit justum. Sic et in consummatione saeculi non prius erit finis quam omnes justi sint semoti ab impiis: unde sequitur: *Secundum hoc erit qua die Filius hominis revelabitur.* BEDA (ubi supra). Quia qui interim non apparens omnia videt, tunc apparens omnia judicabit; apparebit autem judicaturus eo maxime tempore quo cunctos judiciorum ejus oblitos, huic saeculo conspexerit

(1) *Al.* regnum ejus.
(2) Cum Theophane in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nic.*).
(3) *Al. omittitur* si.
(4) *Al.* ut seipsum.
(5) In Cat. Graec. PP (*Ex edit. P Nicolai*).

(1) Hom. 1, in 1 ad Thess. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *P. Nicolai habet* supplicium.
(3) Hom. 2 in epist. ad Coloss. non hom. 78 in Matth., ut prius notabatur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* aedificavit.
(5) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

esse mancipatos. Theophylactus. Postquam enim venerit Antichristus, homines fient lascivi, dediti enormibus vitiis, secundum illud Apostoli 2 Tim. 3: « Voluptatum amatores magis quam Dei. » Si enim Antichristus est cujuslibet peccati habitaculum, quid aliud inseret misero tunc temporis hominum generi nisi sua? Et hoc Dominus innuit per exempla diluvii et Sodomitarum. Beda (cap. 70 ante medium). Mystice autem Lot, qui interpretatur declinans, est populus electorum, qui dum in Sodomis, idest inter reprobos, ut advena, moratur, quantum valet, eorum scelera declinat. Exeunte autem Lot, Sodoma perit: quia « in consummatione saeculi exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis: » Matth 23. Ignis tamen et sulphur, quae de caelo pluisse commemorat, non ipsam perennis supplicii flammam, sed subitaneum diei illius significat adventum.

9. Ambrosius. Quia propter improbos necesse est ut probi in hoc saeculo contritionem cordis animique patiantur, quo uberiorem mercedem accipiant in futurum, quibusdam remediis instruuntur cum dicitur: *In illa hora qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, non descendat tollere illa*; hoc est, si quis superiora jam domus suae eminentiumque virtutum culmen ascendit, ad terrena mundi hujus opera non accedat. Augustinus de quaest. Evang (lib. 2, qu. 41 et 42). In tecto enim est qui excedens carnalia tamquam in aura libera spiritualiter vivit: vasa enim in domo sunt sensus carnales, quibus ad investigandum veritatem quae intellectu capitur, multi utentes, penitus erraverunt. Caveat ergo spiritualis homo ne in die tribulationis rursus vita carnali, quae per sensus corporis pascitur, delectatus ad vasa hujus mundi tollenda descendat. Sequitur: *Et qui in agro similiter non redeat retro*; idest, qui operatur in Ecclesia. sicut Paulus plantans, et sicut Apollo rigans, non respiciat spem saecularem, cui renuntiavit. Theophylactus. Haec autem omnia Matthaeus pro captione Hierosolymorum a Domino dicta fatetur, ut, supervenientibus Romanis, nec domi consistentes descendere deberent pro quocumque necessario, sed protinus arripere fugam. nec in agro manentes redire domum. Et nimirum in captione Hierosolymorum constat haec evenisse, et iterum fore ventura in Antichristi adventu; magis autem in ipso tempore consummationis, cum et tunc intolerabilis sit futura calamitas. Eusebius (1). Innuit ergo per hoc futuram esse persecutionem a filio perditionis in Christi fideles. Diem igitur illam vocat tempus praecedens finem mundi: in quo qui fugit, non revertatur, et amittens bona non curet, nec imitetur conjugem Lot, quae post fugam in exitu de civitate Sodomorum reversa mortua est, et columna salis effecta: unde sequitur: *Memores estote uxoris Lot*. Ambrosius (lib. 8 in Luc., cap. de duobus in uno lecto). Quae ideo quia retrospexit, perdidit naturae suae munus: retro enim satanas, retro enim Sodoma. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam recordare quia ille qui se veteribus studiis non reflexit, ideo evasit quia pervenit ad montem; illa, quoniam ad posteriora respexit, nec mariti adjuta suffragio, ad montem pervenire potuit, sed remansit. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 42). Significat igitur uxor Lot eos qui in tribulatione retrospiciunt, et se a spe divinae promissionis avertunt: et ideo statua salis facta est ut admonendo homines ne hoc faciant, tamquam condiat cor eorum, ne sint fatui. Theophylactus. Consequenter subjungit subsequentia praemissorum, dicens: *Quicumque quaesierit salvare animam, perdet illam* quasi dicat: Non quaerat aliquis in persecutionibus Antichristi curare propriam animam; nam perdet eam; quisquis autem caedibus et periculis se dederit, salvus erit: unde sequitur: *Et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam*; nequaquam se tyranno subjiciens propter vitae amorem. Cyrillus (1). Quomodo etiam aliquis perdat propriam animam ut salvam eam faciat, manifestat Paulus dicens, Galat. 5, de quibusdam: « Qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis, » labore scilicet et pietate aggredientes agones.

10. Beda. Dixerat supra Dominus, eum qui in agro sit, retro redire non debere; quod ne de his tantum qui aperte de agro redituri, hoc est palam Dominum negaturi sunt, dictum putares, pergit ostendere nonnullos esse qui cum faciem habere in anteriora videantur, animo tamen retro respiciunt: unde dicitur: *Dico autem vobis: in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, et alter relinquetur*. Ambrosius (lib. et cap. ubi supra). Bene noctem dicit, quia Antichristus hora tenebrarum est, eo quod pectoribus (2) hominum tenebras Antichristus infundat, cum dicat se esse Christum; Christus autem sicut fulgur coruscans fulget, ut in illa nocte resurrectionis gloriam videre possimus. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 44). Vel *in illa nocte* dicit, hoc est in illa tribulatione. Theophylactus. Vel inopinatum docet esse Christi adventum, quem futurum esse noctu docemur. Cum autem dixisset, divites vix salvari, ostendit quod nec omnes divites pereunt, nec omnes pauperes salvantur. Cyrillus (3). Per duos enim existentes in uno lecto, videtur designare divites quiescentes in mundanis deliciis: lectus namque signum quietis est. Non autem quicumque divitiis affluunt sunt impii, sed aliquis est probus et in fide electus: hic igitur assumetur; alter vero, qui talis non existit, dimittetur. Descendens enim Dominus ad judicium, mittet Angelos suos, qui ceteris in terra derelictis poenam passuris, sanctos et justos ei adducent, secundum illud Apostoli 1 Thess. 4: « Rapiemur in nubibus obviam Christo in aera. » Ambrosius (ubi supra). Vel ex uno statu (4) infirmitatis humanae unus relinquitur, idest improbatur; alter vero assumitur, idest rapitur obviam Christo in aera.

Sequitur: *Duae erunt molentes in unum: una assumetur, et altera relinquetur*. Cyrillus (5). Per molentes innuere videtur pauperes, et pressos laboribus; ad quod etiam pertinet quod subditur: *Duo in agro: unus assumetur, et alter relinquetur*. In his enim non modicum differt: nam hi sarcinam paupertatis viriliter sustinent, vitam agentes honestam et humilem, qui assumentur; hi vero sunt ad profana promptissimi, qui relinquentur. Ambrosius (ubi supra). Vel per molentes significari videntur

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* peccatoribus.
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* strato.
(5) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

qui ex occultis alimenta quaerunt, et in apertum ex inferioribus proferunt. Et fortasse mundus iste pistrinum est; anima autem nostra velut quodam carcere includitur corporali. In hoc ergo pistrino vel synagoga, vel anima obnoxia delictis, triticum molendo madefactum et gravi humore corruptum, non potest interiora ab exterioribus separare; et ideo relinquitur, quia ejus similago displicuit. At vero sancta Ecclesia, vel anima nullis maculata contagiis delictorum, quae tale triticum molit quod solis aeterni calore torridum fit, bonam similaginem de penetralibus hominum Deo offert. Qui sint autem agricolae, possumus reperire, si advertamus duas mentes esse in nobis: unam exterioris hominis, quae corrumpitur; aliam interioris, quae per sacramentum renovatur. Istae igitur sunt operantes in agro nostro; quarum altera bonum fructum diligentia dat, altera amittit incuria. Vel duos populos interpretemur in hoc mundo, qui agro comparatur: quorum alter, qui fidelis est, assumitur; alter, qui infidelis est, relinquitur. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 44). Vel tria genera hominum hic videntur significari. Unum eorum qui otium et quietem eligunt, neque (1) negotiis saecularibus neque ecclesiasticis occupati; quae illorum quies lecti nomine significata est. Alterum eorum qui in plebibus constituti reguntur a doctoribus, agentes ea quae sunt hujus saeculi; quos et feminarum nomine significavit, quia consiliis praelatorum regi his expedit; et molentes dixit, quia temporalium orbem negotiorum atque circuitum vertunt; quasi tamen in unum (2) molentes dixit, inquantum de istis rebus et negotiis suis praebent usibus Ecclesiae. Tertium genus est eorum qui operantur in Ecclesiae ministerio (3), tamquam in agro Dei. In his ergo tribus generibus bina sunt rursus genera hominum in singulis: quorum aliqui in Ecclesia permanent, qui assumuntur; aliqui cadunt, qui relinquuntur. AMBROSIUS (ubi supra). Non enim iniquus est Deus, ut pares studiis in societate vivendi atque indiscreta actuum qualitate, meritorum remuneratione discernat. Non autem merita hominum copulae usus exaequat (4); quia non omnes quod adoriuntur efficiunt, sed « qui perseveraverit « usque in finem, hic salvus erit: » Matth. 10. CYRILLUS (1). Quia ergo dixit quod quidam assumerentur, utiliter et bene inquirunt discipuli quo assumerentur: unde sequitur: *Respondentes dicunt illi, Ubi Domine?* BEDA (cap. 70 par. a fine). Duo autem Salvator interrogatus, ubi scilicet sint boni assumendi, et ubi mali relinquendi, unum dixit, aliud subintelligendum reliquit: unde sequitur: *Qui dixit eis: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae.* CYRILLUS. Quasi dicat. Sicut dejecto cadavere, aves quarum pabulum sunt carnes, ad illud conveniunt; ita cum venerit Filius hominis, tunc omnes aquilae, idest sancti, concurrent ad eum. AMBROSIUS (ubi supra). Justorum enim animae aquilis comparantur, eo quod alta petant, humilia derelinquant, et longaevam ducere feruntur aetatem. De corpore autem dubitare non possumus, maxime si meminerimus quod a Pilato Joseph corpus accepit. Nonne tibi videntur aquilae circa corpus, mulieres Apostolorumque conventus circa Domini sepulturam? Nonne tibi videntur aquilae circa corpus, quando veniet in nubibus et videbit eum omnis oculus? Est autem (2) corpus, de quo dictum est Joan. 6: « Caro mea vere est « cibus. » Circa hoc corpus aquilae sunt, quae circumvolant spiritualibus aliis. Sunt etiam circa corpus aquilae, quae credunt Jesum Christum in carne venisse. Est etiam Ecclesia, in qua per baptismi gratiam spiritu renovamur. EUSEBIUS (3). Vel per aquilas mortua animalia depascentes, principes hujus saeculi denotavit, et eos qui tunc temporis sanctos Dei persequentur, penes quos relinquuntur assumptionis indigni, qui corpus vel cadaver dicuntur: vel punitrices virtutes, quae facturae (4) sunt impiorum, hic per aquilas denotantur. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 77). Haec autem quae Lucas hic ponit (non in eo sermone in quo Matthaeus) vel recordatur praeoccupando, ut prius commemoraret quae post a Domino dicta sunt, vel bis a Domino dicta facit intelligi.

(1) *Al.* qui neque.
(2) *Al.* in uno.
(3) *Al.* mysterio.
(4) *Al.* exequatur.

(1) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* etiam.
(3) In Cat. Graec. PP. *Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* quae fracturae (*item* futurae) sunt. *Sic autem legit Nicolai*: vel punitrices virtutes, quae volabunt ad impios, hic per aquilas denotantur.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

1. Dicebat autem et parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare et non deficere, dicens: Judex quidam erat in quadam civitate qui Deum non timebat et hominem non reverebatur. Vidua autem quaedam erat in civitate illa, et veniebat ad eum dicens: Vindica me de adversario meo. Et nolebat per multum tempus Post haec autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo nec hominem revereor, tamen quia molesta est mihi haec vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me. Ait autem Dominus: Audite quid judex iniquitatis dicit. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, et patientiam habebit in illis ? Dico autem vobis, quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra ?

2 Dixit autem et ad quosdam qui in se confidebant, tamquam justi, et aspernabantur ceteros, parabolam istam, dicens: Duo homines ascenderunt in templum ut orarent: unus pharisaeus et alter publicanus. Pharisaeus stans, haec apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri, velut etiam hic publicanus. Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium quae possideo Et publicanus a longe stans, nolebat nec oculos ad caelum levare: sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. Amen dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur.

3. Afferebant autem ad illum infantes, ut eos tangeret: quod cum viderent discipuli, increpabant illos. Jesus autem convocans illos dixit: Sinite parvulos venire ad me, et nolite vetare eos; talium est enim regnum Dei. Amen dico vobis: quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.

4. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendo vitam aeternam possidebo? Dixit autem ei Jesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus. Mandata nosti: Non occides, non moechaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices; honora patrem tuum et matrem tuam. Qui ait: Haec omnia custodivi a juventute mea. Quo audito Jesus ait ei: Adhuc unum tibi deest. Omnia quaecumque habes vende, et da pauperibus: et habebis thesaurum in caelo; et veni, sequere me. His ille auditis contristatus est, quia dives erat valde.

5. Videns autem Jesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt! Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest salvus fieri? Ait illis: Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te. Qui dixit eis: Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum aut parentes aut fratres aut uxorem aut filios aut agros propter regnum Dei, et non recipiat multo plura in hoc tempore, et in saeculo futuro vitam aeternam.

6. Assumpsit autem Jesus duodecim, et ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. Tradetur enim Gentibus et illudetur et flagellabitur et conspuetur; et postquam flagellaverint occident eum; et die tertia resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt; et erat verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant quae dicebantur.

7. Factum est autem, cum appropinquaret Hiericho, caecus quidam sedebat secus viam mendicans: et cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret. Et clamavit dicens: Jesu fili David, miserere mei. Et qui praeibant increpabant eum ut taceret: ipse vero multo magis clamabat: Fili David, miserere mei. Stans autem Jesus, jussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogavit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, ut videam. Et Jesus dixit ei: Respice: fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, et sequebatur illum, magnificans Deum; et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

1. Theophylactus (in princ. Comment.). Postquam aerumnarum et periculorum Dominus meminit, subdit horum remedium, quod est oratio jugis et praemeditata: unde dicit: *Dicebat autem et parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, et non deficere.* Chrysostomus. Qui te redemit, quid te facere voluit demonstravit. Non vult te cessare a precibus; vult te beneficia meditari dum petis: vult te rogando accipere quod benignitas desiderat impertiri. Nec unquam oranti beneficia denegat qui ut orantes non deficiant, sua pietate instigat. Hortamenta Domini libenter admitte: quod praecepit, velle debes; nolle, si ipse Dominus prohiberet. Denique considera quanta est tibi concessa felicitas, orationibus fabulari cum Deo, quod desideras postulare; qui et si verbis silet, tamen beneficiis respondet: non aspernatur quod petis, non taedet nisi forte tacueris. Beda (capit. 71 in Luc.). Dicendum est autem, eum semper orare et non deficere qui canonicis horis rogare non desistit; aut omnia quae justus secundum Deum gerit et dicit, ad orationem sunt reputanda. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 45). Parabolas autem Dominus aut secundum similitudinem ponit, sicut de feneratore, qui cum duobus debitoribus donasset quod debebant, ab eo plus dilectus est cui plus donavit; aut de ipsa similitudine aliquid probat, veluti est illud, quod si fenum agri, quod hodie « est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, « quanto magis vos, modicae fidei? » Matth. 6. Hic ergo iniquus judex non ex similitudine, sed ex dissimilitudine adhibitus est, de quo subditur: *Judex quidam erat in quadam civitate qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur.* Theophylactus (super *Qui Deum non timebat, nec hominem reverebatur*). Vide quod impudentem erga homines esse, gravioris est mali indicium: Deum enim quamplures non timent, attamen humano cohibentur pudore, et ideo minus peccant; cum vero sit aliquis impudens etiam quo ad homines, tunc excrescit cumulus vitiorum.

Sequitur: *Vidua autem quaedam erat in illa civitate.* Augustinus (de quaest. Evang. lib. 2 quaest. 45). Ista vidua potest habere similitudinem Ecclesiae, quae desolata videtur donec veniat Dominus, qui nunc in secreto curam ejus gerit. Sed quia sequitur, *Et veniebat ad eum dicens: Vindica me de adversario meo. Et nolebat per multum tempus*: hic monet cur electi Dei (1) se vindicare deprecentur, quod etiam in Apocalypsi Joannis de martyribus dicitur, cum apertissime moneamur ut pro nostris inimicis et persecutoribus oremus. Intelligendum est autem eam vindictam esse justorum ut omnes mali pereant. Pereunt autem duobus modis: aut conversione ad justitiam, aut amissa per supplicium potestate. Itaque si omnes homines converterentur ad Deum, diabolus tamen remaneret in saeculi fine damnandus; quem finem cum justi videre desiderant, non absurde vindictam desiderare dicuntur. Cyrillus. Vel aliter. Quoties nobis ab aliquibus irrogantur offensae, tunc gloriosam esse putabimus oblivionem malorum: quoties vero aliquid ad (1) ipsam Dei gloriam peccant, contra dogmatis divini ministros bellantes, tunc Deum adimus postulantes subsidium, et exclamantes contra impugnantes gloriam ejus. Augustinus de quaest. Evangel. (lib. 2, quaest. 45). Apud iniquissimum ergo judicem usque ad effectum implendi desiderii valuit trahere perseverantia deprecantis: unde sequitur: *Post haec autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo neque hominem revereor, tamen quia molesta est mihi haec vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me.* Multo igitur certiores esse debent qui Deum perseveranter rogant, fontem justitiae atque misericordiae: unde sequitur: *Ait autem Dominus: Audite quid judex iniquitatis dicat. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte; et patientiam habebit in illis?* Theophylactus (super *Quia molesta est mihi haec*). Quasi dicat: Si judicem imbutum quolibet scelere demulsit assiduitas, quanto magis patrem misericordiae Deum flectemus ad pietatem orando? Unde sequitur: *Dico autem vobis, quia cito faciet vindictam illorum.* Tentaverunt autem quidam subtilius hanc indagare parabolam: dicunt enim viduam esse quamlibet animam quae pristinum virum, scilicet diabolum, excludit, ob hoc ei adversantem quod accedit ad Deum justitiae judicem; qui neque Deum timet, nam ipse solus est Deus; sed nec veretur hominem, non est enim apud Deum personarum acceptio. Hujus igitur viduae, idest animae supplicantis, jugiter sibi contra diabolum miseretur Deus, demulcente eum instantia ejus. Postquam autem Dominus docuit quod utendum sit in tempore consummationis oratione pro tunc futuris periculis, subdit: *Verumtamen Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?*

(1) *Al.* curam electi Dei.

(1) *Nicolai substituit* contra.

AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. 36). Dicit autem hoc Dominus de fide quae perfecta est: ipsa enim vix invenitur in terra. Ecce plena est Ecclesia Dei: quis huc accederet, si nulla esset fides: quis non montes transferret, si plena esset fides? BEDA (cap. 71 in Luc.). Cum autem omnipotens Conditor in forma Filii hominis apparuerit, tanta erit raritas electorum ut non tam ob clamorem fidelium, quam torporem aliorum (1), totius mundi sit acceleranda ruina. Quod autem Dominus hic quasi dubitative dicit, non dubitat, sed arguit: nam et nos aliquando de rebus quas certas habemus, increpative verbum dubitationis premimus; ut si dicatur servo: Considera, forsitan dominus tuus sum. AUGUSTINUS de verbis Dom. (serm. 36). Hoc autem Dominus adjicit, ut ostendat quod si fides deficit, oratio perit. Ergo ut oremus credamus, et ut ipsa fides non deficiat oremus. Fides fundit orationem, fusa oratio fidei impetrat firmitatem.

2. AUGUSTINUS de verbis Dom. (serm. 26). Quia fides non est superborum, sed humilium, praemissis subjecit parabolam de humilitate, et contra superbiam: unde dicitur: *Dixit autem et ad quosdam qui in se confidebant tamquam justi, et aspernabantur ceteros, parabolam istam.* THEOPHYLACTUS (super *Et aspernabantur ceteros*). Quia enim superbia plus quam aliae passiones vexat hominum mentes, ideo crebrius de hac monet. Est autem superbia Dei contemptus: quoties enim aliquis non Deo sed sibi ascribit bona quae facit, quid est aliud quam Dei negatio? Causa igitur confidentium in seipsis, non autem totum attribuentium Deo, sed ob hoc etiam ceteros contemnentium, parabolam proponit, ostendens quod justitia quamvis hominem approximet Deo, si tamen assumat superbiam, ad infimum dejicit (2) hominem: unde sequitur: *Duo homines ascenderunt in templum ut orarent: unus pharisaeus, et alter publicanus.* GRAECUS (3). Diligentiam quidem orationis docuit nos per viduam et judicem; hic autem per pharisaeum et publicanum docet nos quomodo sint ei dirigenda precamina, ne sit infructuosum orationis negotium. Condemnatus est autem pharisaeus, cum incaute oraret: nam sequitur: *Pharisaeus autem stans, haec apud se orabat.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Per hoc quod dicit, *Stans*, elatum ejus animum notat: ipso enim habitu superbissimus videbatur. BASILIUS (4). Dicit autem, *Apud se orabat*; quasi non apud Deum, quia ad seipsum redibat per peccatum superbiae: sequitur enim: *Deus, gratias ago tibi.* AUGUSTINUS de verbis Domini (serm. 36). Non reprehenditur quia Deo gratias agebat, sed quia nihil sibi addi cupiebat. Ergo jam plenus es, jam abundas: non est quare dicas: « Dimitte » nobis debita nostra: » Matth. 6. Quis est igitur qui impune oppugnat gratiam, si reprehenditur qui superbe agit gratias? Audiant qui dicunt, Deus me hominem fecit; ego me justum facio. O pejor et detestabilior pharisaeo, qui superbe justum se dicebat, sed tamen inde gratias Deo agebat. THEOPHYLACTUS. Attende autem seriem orationis Pharisaei. Primo namque dixit quae ei aberant, deinde subjungit quae habebat: sequitur enim: *Quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri.*

(1) *Al.* altiorum.
(2) *Al.* dejecit.
(3) Vel Asterius in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) In Isaiae cap. 2, sive vis. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).

AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 36). Diceret saltem, Sicut multi homines. Quid est *ceteri homines*, nisi omnes praeter ipsum? Ego, inquit, justus sum, ceteri peccatores. GREGORIUS, 29 Moral. (cap. 7, in novis exemp. 4). Quatuor quippe sunt species quibus omnis tumor arrogantium demonstratur: cum bonum aut a semetipsis habere se aestimant; aut si sibi datum desuper credunt, pro suis se hoc accepisse meritis putant; aut certe cum jactant se habere quod non habent; aut despectis ceteris singulariter videri appetunt habere quod habent: unde et pharisaeus hic bonorum sibi operum merita singulariter tribuit. AUGUSTINUS de verb. Domini (serm. 36). Ecce autem ex vicino publicano majoris erat ei tumoris occasio: sequitur enim: *Velut etiam hic publicanus*; quasi dicat: Ego solus sum; iste de ceteris est. CHRYSOSTOMUS (in concione de pharisaeo et publ.). Non enim satiaverat contemptum ejus tota humana natura, sed et publicanum aggressus est. Moderatius autem peccasset, si publicanum excepisset; nunc autem uno verbo et absentes invadit, et vulnera praesentis lacessit. Non est autem gratiarum actio invectiva aliorum. Si regratiaris Deo, ipse tibi tantum sufficiat, nec te ad homines transferas, nec proximum condemnes. BASILIUS (1). Discrepat autem elatus a conviciatore sola habitudine: is enim in alios utitur conviciis, hic autem se mentis temeritate extollit. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Qui autem aliis conviciatur, sibi et aliis multa mala facit. Primo enim audientem reddit pejorem: quia si sit peccator, fit laetior, criminis invento collega; si sit justus, extollitur, per aliena crimina inductus de se magna putare. Secundo communitatem Ecclesiae laedit: non enim omnes audientes vituperant eum solum qui peccavit, sed ritui christiano contumelias innectunt. Tertio Dei gloriam blasphemare facit: sicut enim nobis (2) recte agentibus nomen Dei glorificatur, sic nobis peccantibus blasphematur. Quarto eum qui audivit opprobria, confundit, impudentiorem eum et adversarium faciens. Quinto statuit se poenae obnoxium, rebus prolatis quae sibi non conveniunt. THEOPHYLACTUS. Expedit autem non solum declinare a malo, sed etiam agere bonum; et ideo cum dixisset, *Non sum sicut adulteri*, subjungit per oppositum, *Jejuno bis in sabbato.* Sabbatum hi dicebant hebdomadam ab ultima die quietis. Jejunabant enim Pharisaei secunda et quinta feria. Sic igitur jejunia objecit contra passionem adulterii: nam ex voluptate est lascivia. Rapacibus vero et injustis opposuit decimarum solutionem: sequitur enim: *Decimas do omnium quae possideo*; quasi dicat: Adeo rapinas et nequitias refugio ut etiam mea contribuam. GREGORIUS, 19 Moral. (cap. 22, vel in antiq. codd. 17 super illud Job 29: « Justitia indutus sum »). Ecce civitatem cordis sui insidiantibus hostibus per elationem aperuit, quam frustra per jejunium et orationem clausit. Incassum munita sunt cetera, cum locus unus, de quo hosti patet aditus, munitus non est. AUGUSTINUS de ver. Dom. (ubi supra). Quaere autem in verbis ejus: nihil invenies quod Deum rogaverit: ascendit quidem orare; noluit Deum rogare, sed se laudare, et roganti insultare. Publicanum autem cordis conscientia removebat, sed pietas applicabat: unde sequitur: *Et publicanus a longe stans nolebat nec*

(1) In Isaiam ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* omittitur nobis.

oculos ad caelum levare. THEOPHYLACTUS (super *Publicanus stans a longe*). Quamvis autem publicanus stetisse dicatur, distabat tamen a pharisaeo tam verbis quam habitu, necnon et corde contrito: nam verebatur oculos levare in caelum, censens indignos visionis supernae eos qui maluerunt bona terrena spectare et quaerere: nec non et pectus tundebat: unde sequitur: *Sed percutiebat pectus suum,* cor quodammodo pungens causa cogitationum pravarum, nec non et excitans ut dormitans: unde non aliud quam Deum propitiatorem (1) petebat; sequitur enim: *Dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Audivit quia *non sum velut hic publicanus,* nec indignatus est, sed compunctus: detexit ille vulnus, quaerit hic medicinam. Nemo igitur illud frigidum proferat verbum, Non audeo, pudorosus sum, non possum aperire os (2). Talis reverentia est diabolica: vult enim diabolus (3) obserare tibi fores accessus ad Deum. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 36). Quid igitur miraris si Deus ignoscit, quando ipse agnoscit? De longinquo stabat; Deo tamen appropinquabat, et eum Dominus de prope attendebat: « excelsus enim Dominus, et humilia respicit: » Psal. 137: nec oculos ad caelum levabat ut respiceret: tremebat conscientia, spes sublevabat; percutiebat pectus suum, poenas de seipso exigebat: propterea Dominus confitenti parcebat. Audisti superbum accusatorem, audisti humilem reum: audi nunc judicem dicentem: *Amen dico vobis: descendit hic justificatus in domum suam ab illo.* CHRYSOSTOMUS (4) (hom. ut supra). Geminos aurigas et duas bigas in stadio positas sermo praesens proponit: in altera peccatum et humilitatem: et vides bigam peccati superare justitiam, non propriis virtutibus, sed humilitatis conjunctae (5); illam vero devictam non fragilitate justitiae, sed mole et tumore superbiae: nam sicut humilitas per sui eminentiam peccati pondus superat, et saliens attingit Deum; sic superbia ob sui molem de facili justitiam deprimit. Si ergo plura facta strenue geras, putas autem te posse praesumere, tota caruisti oratione; si vero mille feras in conscientia fasces reatuum, et hoc solum de te credas quod es infimus omnium, multam obtinebis ante Deum fiduciam. Et ideo suae sententiae causam assignans subdit: *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur.* Humilitatis nomen multiplex est. Est enim quaedam virtus humilitas, juxta illud Psal. 1: « Cor contritum et humiliatum Deus non despicies. » Est et humilitas ab aerumnis, juxta illud Psal. 37: « Humiliavit in terra vitam meam. » Est et humilitas a peccatis et superbia et insatiabilitate divitiarum: quid enim humilius his qui se submittunt in divitiis et potentatu, et haec reputant magna? BASILIUS (6). Similiter etiam et exaltari laudabiliter contingit, quando scilicet non humilia cogitas, sed mens tua est per magnanimitatem in virtutem erecta. Talis autem animi celsitudo est eminentia in tristitiis, terrenorum contemptus, conversatio in caelis: et videtur hujusmodi mentis sublimitas eamdem habere differentiam ad elationem quam arrogantia parit, quam habet corpulentia corporis bene dispositi ad inflationem carnis cum ex hydropisi tumet. CHRYSOSTOMUS. Haec igitur fastus inflatio ab ipsis caelis potest deprimere non caventem; humilitas vero et ab ipsa abysso reatuum hominem sublimare: haec enim prae pharisaeo publicanum salvavit, latronem ante Apostolos in paradisum duxit; illa vero etiam incorpoream ingressa est potestatem. Ceterum si juncta (1) delicto humilitas tam facile currit ut superbiam justitiae transeat (2); si justitiae conjunxeris eam, quomodo non ibit? Assistet ipsa tribunali divino in medio Angelorum cum fiducia multa. Rursus si fastus conjunctus justitiae eam deprimere potuit; (3) si conjunctus sit peccato, in quantam gehennam detrudet? Hoc dico, non ut negligamus justitiam, sed ut fastum vitemus. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Sed forsitan mirabitur aliquis, quomodo pharisaeus, cum pauca verba suae laudis protulerit, condemnatur; Job vero cum plurima fuderit, coronatur. Eo scilicet quod pharisaeus talia dicebat criminando alios, nulla ratione cogente; Job vero urgentibus eum amicis, et pressuris prementibus, coactus est proprias virtutes referre ad Dei (4) gloriam, ne homines desisterent a profectu virtutis. BEDA (cap. 62 in Luc.). Typice autem pharisaeus est populus Judaeorum, qui ex justificationibus legis extollit merita sua; publicanus vero Gentilis est, qui longe a Deo positus, confitetur peccata sua; quorum unus superbiendo recessit humiliatus, alter lamentando appropinquare meruit exaltatus.

3. THEOPHYLACTUS (super *Jesus convocans*). Post praedicta, humilitatem Dominus docet per ea quae fecit, non repellens, sed gratanter (5) parvulos admittens: unde dicitur: *Afferebant autem ad illum infantes, ut eos tangeret.* AUGUSTINUS de verb. Dom (serm. 36). Cui afferuntur tangendi nisi Salvatori? Sed si Salvator est, salvandi offeruntur illi qui venit salvum facere quod perierat. Ubi isti perierant, quantum ad ipsos pertinet innocentes? Sed secundum Apostolum, Rom. 5, « per unum hominem « intravit peccatum in orbem terrarum. » Veniant ergo parvuli, ut languidi ad medicum, perditi ad redemptorem. AMBROSIUS (lib. 8 in Luc., cap. de resp. Jesu). Durum autem aliquibus videri potest quod discipuli Dominum infantulos adire prohibebant: sequitur enim: *Quod cum viderent discipuli, increpabant illos.* Ubi vel mysterium intelligas, vel affectum. Neque enim hoc invidia aut in pueros mentis asperitate faciebant; sed sedulae servitutis (6) obsequia Domino deferebant, ne comprimeretur a turbis. Respuenda quippe est utilitas nostra ubi divinitatis injuria est. In mysterio autem, quia prius salvari populum Judaeorum, ex quo secundum carnem nati fuerant, gestiebant. Sciebant quidem mysterium, quod utrisque populis vocatio deberetur: nam et pro Chananaea muliere supplicarunt; sed fortasse adhuc ordinem nesciebant: unde sequitur: *Jesus autem convocans eos dixit: Sinite parvulos*

(1) *Al.* propitiationem.
(2) *Al.* eos.
(3) *Al.* vult sibi diabolus obserare etc.
(4) De incomprehensibili Dei natura hom. 5 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Legit Nicolai* non propriis viribus, sed virtute humilitatis conjunctae
(6) In Isai. cap. 2, seu vis. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* juxta delicta.
(2) *P. Nicolai habet* superbiam justitiae junctam transeat.
(3) *Al.* potuisset, et *mox* convictus *pro* conjunctus, et quamdam *pro* quantam.
(4) *Al. omittitur* Dei.
(5) *Al.* graviter.
(6) *Al.* virtutis.

venire ad me, et nolite vetare eos: talium est enim regnum Dei. Non aetas praefertur aetati: alioquin obesset adolescere. Cur ergo pueros dicit aptos esse regno caelorum? Fortasse quia malitiam nesciant, fraudare non noverint, referre non audeant, scrutari ignorent (1), opes, honorem, ambitionem non appetant. Sed non, ignorare ista, virtus est, sed contemnere: non enim virtus est non posse peccare, sed nolle. Non igitur pueritia, sed aemula puerilis simplicitatis bonitas designatur. BEDA (cap. 73 in Luc.). Unde signanter dixit, *Talium*, non istorum, ut ostenderet non aetatem regnare, sed mores; et his qui similem haberent innocentiam et simplicitatem, praemia repromitti. AMBROSIUS. Denique hoc Salvator expressit dicens: *Amen dico vobis: quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.* Quis puer imitandus est Apostolis Christi, nisi de quo Isaias, 9, dixit: « Puer natus est nobis; » qui « cum maledicere« tur, non maledicebat: » 1 Petr. 2. Itaque in pueritia est quaedam venerabilis morum senectus, et in senectute innocens pueritia. BASILIUS (2). Suscipiemus autem regnum Dei ut puer, si dispositi fuerimus erga doctrinam Domini ut puer in disciplina, nequaquam contradicens nec disputans cum magistris, sed credibiliter et obedienter imbibens documenta. THEOPHYLACTUS. Gentilium ergo sapientes quaerentes sapientiam in mysterio, quod est regnum Dei, nec volentes hoc absque fide syllogisticae probationis admittere, merito exclusi sunt ab hoc regno.

4. BEDA (cap. 74 in Lucam). Audierat princeps quidam a Domino, tantum eos qui puerorum vellent esse similes, regnum Dei intraturos; atque ideo poscit sibi non per parabolam, sed palam, quibus operum meritis vitam aeternam consequatur, exponi: unde dicitur: *Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendo vitam aeternam possidebo?* AMBROSIUS (lib. 8 in Luc. cap. de resp. Jesu ad interrog.). Tentator princeps iste magistrum bonum dixit, qui Deum bonum dicere debuisset: nam licet in divinitate bonitas sit, et in bonitate divinitas; tamen addendo, *Magister bone*, in portione bonum dixit non in universitate; nam Deus in universitate bonus, homo ex parte. CYRILLUS (3). Putavit autem se Christum capere, dum vituperaret Mosaicum praeceptum, introduceret vero sua statuta. Accedit ergo ad magistrum, et bonum eum nuncupans, dicit se velle doceri. Quia ergo (4) tentative quaerebat; qui apprehendit sapientes in astutia sua, convenienter ei respondet: nam sequitur: *Dixit autem ei Jesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus.* AMBROSIUS (ubi supra). Non bonum se negat, sed Deum designat. Bonus quidem non est, nisi plenus bonitatis. Quod si quem moveat quia *nemo bonus*, moveat et illud *nisi Deus.* Quod si a Deo Filius non excipitur, utique nec a bono Christus excipitur: nam quomodo non bonus ex bono natus? « Arbor enim bona fructus « bonos facit: » Matth. 7. Quomodo non bonus, cum bonitatis suae substantia ex Patre assumpta non degeneravit in Filio, quae non degeneravit in Spiritu? « Spiritus tuus (inquit Psal. 142) bonus « deducet me in terram rectam. » Quod si bonus Spiritus qui accepit (1) a Filio, bonus utique et ille qui tradidit. Itaque quia legisperitus est iste qui tentat, sicut in libro alio demonstratur, ei bene (2) dixit: *Nemo bonus nisi unus Deus:* ut admoneret, quia scriptum est Deut. 6: « Non tenta« bis Dominum Deum tuum; » sed magis confiteretur Domino, quoniam bonus. CHRYSOSTOMUS (homil. 64 in Matth.). Vel aliter. Avarum quidem dicere hunc principem non verebor: nam hoc Christus ei improperat; tentatorem (3) autem minime. TITUS. Ergo cum dicit, *Magister bone, quid faciendo vitam aeternam possidebo?* idem est ac si dicat (4): Bonus es: dignare me responso in eo quod quaero: doctus sum vetus testamentum, te tamen praestantiorem video non promittentem terram, sed praedicantem regnum caelorum. Dic ergo mihi, quid faciendo vitam aeternam potero possidere? Intentionem igitur attendens Salvator, quia fides est via ad opera, cum dixisset ille, *Quid faciam?* hac quaestione omissa, in notitiam fidei eum ducit: velut si quis interrogaret medicum, Quid comedam? et ille ostenderet quae deberent cibum praecedere: et ideo eum ad Patrem remittit, dicens, *Quid me dicis bonum?* non quod ipse bonus non esset: erat enim bonum ex bono Patre germen, bonus boni filius. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 63). Potest autem videri distare aliquid (5) quod secundum Matthaeum cap. 19, dicitur: « Quid me « interrogas de bono? » quod ad illud magis referri potest quod ait ille quaerens, « Quid boni « faciam? » Ibi enim et bonum nominavit, et interrogatio est. Commodissime ergo (6) intelligitur utrumque dictum, *Quid me dicis bonum?* et « Quid « me interrogas de bono? » quod ad illud magis referri potest. TITUS. Denique postquam docuit cognitionem fidei, subjungit, *Mandata nosti;* quasi dicat: Quando prius Deum noveris, tunc optime quaeres quid facias (7). CHRYSOSTOMUS. Expectante autem principe audire Christum dicentem: Recedas a mandatis Mosaicis, et meis attende, ad Mosaica eum mittit: unde sequitur: *Non occides, non moechaberis.* THEOPHYLACTUS (super *Non occides, non moechaberis*). Primo quidem lex ea corrigit ad quae facilius labimur, ut moechari, cujus incentivum est intrinsecum et naturale; et occidere, quia immanis bellua furor; sed furtum et falsi testimonii culpam raro contingit incurrere. Sed et graviora illa existunt; et ideo secundario furtum et falsum testimonium ponit, ut rarius fallentia (8) et leviora: sequitur enim: *Non furtum facies, non falsum testimonium dices.* BASILIUS (9). Non est autem intelligendum fures esse solum bursarum incisores, vel latrocinantes in balneis; sed et si qui duces legionum statuti, vel commisso sibi regimine civitatum aut gentium, hoc quidem furtim tollunt, hoc vero

(1) *Legit forte melius Nicolai* referre non audeant scortari ignorent.

(2) In Regulis brevioribus ad interrogat. 277 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al. omittitur* ergo.

(1) *Al.* qui excepit, *item* excipit.

(2) *Al.* et bene.

(3) *Al.* tentator.

(4) *Al.* quasi dicat.

(5) *Al.* aliud.

(6) *Al. deest* ergo.

(7) CYRILLUS aequivalenter tantum et implicite; sed expressius Titus paulo aliis verbis in parte quam Corderius apparavit; non, sicut prius, Chrysostomus (*Ex edit. P. Nic.*).

(8) *Nicolai addit* homines.

(9) In Isaiae cap. 1, nempe in illa verba vers. 23: *Principes tui infideles* (*Ex edit. P. Nicolai*).

vi ac publice exigunt. Titus. Sed videas in non agendo praecepta consistere: quoniam si moechatus non fueris, castus es; si non fureris, benevolus; si falso non testeris, veridicus. Attende virtutem jam facilem per bonitatem statuentis: nam mali fugam ingerit, non boni exercitium: quaelibet autem quies quolibet est facilior opere. Theophylactus (super *Honora patrem et matrem*). Sed quia in parentes committere quamquam magnum sit crimen, raro tamen accidit; post omnia ponit: *Honora patrem tuum et matrem*. Ambrosius (lib. 8 in Luc., tit. de honorand. parentib.). Est autem honor non solum honorificentiae, sed etiam largitatis. Honor enim est deferre pro meritis. Pasce patrem tuum, pasce matrem; et si paveris, adhuc non reddidisti dolores et cruciatus quos pro te mater passa est. Illi debes quod habes, huic debes (1) quod es. Quantum judicium, si pascat Ecclesia quos tu pascere nolis? Sed dices: Quod eram parentibus collaturus Ecclesiae mallem conferre. Non quaerit Deus donum de fame parentum; sed ut pascendos Scriptura dicit parentes, ita propter Deum relinquendos, si impediant devotae mentis affectum.

Sequitur: *Qui ait*: *Haec omnia custodivi a juventute mea*. Hieronymus (Matth. 19, super illud: « Omnia haec custodivi »). Mentitur adolescens. Si enim quod postpositum est in mandatis, Matth. 19: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » opere complesset, quomodo postea audiens, ibid.: « Vade, et vende omnia quae habes, et da pau« peribus, » tristis abscessit? Beda (cap. 74 in Lucam). Vel non est putandus esse mentitus, sed simpliciter ut vixerit, scilicet exterius, esse confessus: alioquin nequaquam Marcus diceret cap. 12, quod « Jesus intuitus eum dilexit eum. » Titus (2). Ostendit autem consequenter Dominus quod si aliquis vetus testamentum peregerit, perfectus non est, sed deest ei sequi Christum: unde subditur: *Quo audito Jesus ait ei*: *Adhuc unum tibi deest*; *omnia quaecumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo*; quasi dicat: Quaeris quomodo sit possidenda vita aeterna: sparge facultates pauperibus, et obtinebis illam. Parva sunt quae impendis, magna quae recipis. Athanasius (3). Non enim mundum despicientes putemus grandia quidem abdicasse, quia tota terra est in comparatione caeli brevissima: quapropter si toti terrae dominaremur, ei abrenuntiantes; nihil dignum esset in comparatione regni caelorum. Beda (cap. 74 in Lucam). Quicumque ergo perfectus esse voluerit, oportet vendere quae habet, non ex parte, sicut Ananias fecit et Saphira, sed totam. Theophylactus (super *Vende omnia quae habes*). Unde dicens, *Omnia quae habes*, summam paupertatem suadet; si quid enim restiterit, illius servus est. Basilius (in quaest. in comp. explic., quaest. 92). Non tamen docet facultates vendere eo quod naturaliter sint pravae; alioquin creatura Dei non essent: unde eas non tamquam malas abjicere, sed dispensare monuit: et condemnatur aliquis, non quia eas possidet, sed quia eis abusus est: quo fit ut facultatum secundum mandata Dei dispensatio, et crimina deleat, et regnum conferat: unde subdit: *Et da pauperibus*. Chrysostomus (1). Poterat quidem Deus alere pauperes et sine hoc quod nos misereremur (2) eorum; sed vult dantes dilectione astringi accipientibus. Basilius (3) in (hom. praesent. loci) Dicente autem Domino, *Da pauperibus*, puto non expedire cuiquam negligenter gerere, sed omnia diligenter disponere, praecipue per seipsum, si ex parte se habeat; sin autem, per eos de quibus constat quod fideliter et prudenter disponant: « maledictus enim qui negligenter perficit « opera Domini: » Hier. 48. Chrysostomus (4). Sed illud quaeritur quomodo Christus erogare cuncta pauperibus perfectionis esse fatetur (5); Paulus autem absque dilectione hoc asserit esse imperfectum. Sed valde consonat quod subjunxit: *Et veni, sequere me*: quod ostenditur ex dilectione esse: « In « hoc enim cognoscent omnes quod mei estis di« scipuli, si dilectionem habueritis ad invicem. » Theophylactus. Cum paupertate enim ceteras quoque virtutes hominem habere oportet: ob hoc ait: *Et veni, sequere me*; idest, in ceteris esto meus discipulus, jugiter me sequaris. Cyrillus (6). Princeps autem ille vini recentis capax non fuit, vetus uter existens; sed tristitia ruptus est: unde sequitur: *His ille auditis, contristatus est, quia dives erat valde*. Basilius (7). Mercator non tristatur in nundinis paciscendo (8) quae possidet, acquirendo sibi opportuna; tu vero tristaris pulverem dans, ut acquiras vitam beatam.

5. Theophylactus (super *His auditis contristatus est*). Quoniam dives, audita opum abjectione, tristatus fuit, Dominus admiranter locutus est: dicit enim: *Videns autem Jesus illum tristum factum, dixit*: *Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt!* Non dicit, Impossibile est eos intrare, sed *difficile*: possunt enim per divitias adipisci superna, sed difficile est: quia viscosiores sunt visco divitiae, et vix evellitur animus occupatus ab eis: sed subsequenter ut impossibile hoc indicat, cum dicit: *Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei*. Nam sive per camelum animal intelligas, sive funem nauticum crassum; quocumque modo impossibile est quod foramen acus totum capiat camelum. Si igitur facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem salvari, et hoc quod facilius est impossibile est; impossibilius ergo est salvari divitem. Quid igitur dicendum? Equidem quod vere sic habet, divitem servari non posse. Neque mihi dicas, quod salvatus sit dives quispiam, qui sua dederit: non enim dives salvatus est, sed quia pauper factus; vel dispensator existens servatus est, non dives. Aliud est enim dispensator, aliud dives: dives est qui sibi divitias reservat, dispensator vero cui divitiae propter alios concreditae sunt. (9)

(1) *Al*. cui debes.

(2) Vel Cyrillus potius in Catena Graec. PP. ut Corderius notat: an et Titus Bostrensis in Matthaeum tale aliquid habeat explorare non licet; sed non habet in Lucam tom. 2 Biblioth. Graec. PP. ubi se ad Matthaeum remittit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) In Catena Graec. PP. ut ex Apologia de fuga sua (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In 1 ad Corinth. homil. 22 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al*. miseremur.

(3) In Regulis fusius ad interrog. 9 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) Hom. 32, in epist. 1 ad Corinth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) *Al*. quomodo erogare cuncta pauperibus perfectionis esse videtur: *item mox* ex dilectione *pro* absque dilectione.

(6) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) Hom. de eleemosyna sive in ditescentes (*Ex edit. P. Nicolai*).

(8) *Melius Nicolai* partiendo quae possidet ad acquirenda etc.

(9) *Quatuor supra recensitae editiones sic habent*. Nomen quod in Graeco ponitur, aequivocum est ad animal quod

CHRYSOSTOMUS (1) (homil. 18 in Joan.). Abraham quidem possidebat opes pauperibus: et qui juste eas possident, quasi suscipientes a Deo dispensant in divinis mandatis: qui vero contra Deum acquisierunt, et in expendendo faciunt illud idem, meretricibus et parasitis dantes, vel humi abscondentes, egenis vero nihil impendentes (2). Non ergo prohibet ditari, sed opibus famulari: vult ut necessariis eis utamur, non ut custodiamus: nam famuli est custodire, sed domini dispensare. Si conservari eas vellet, non tradidisset eas hominibus, sed sineret in terra jacere. THEOPHYLACTUS (super *Quam difficile qui divitias habent etc.*). Porro attendas illud quod divitem quidem impossibile dicit salvari, possidentem vero divitias difficile; quasi dicat: Dives, qui captus est a divitiis, et famulatur eis, non salvabitur; habens vero illas, scilicet qui eis dominatur, vix salvabitur causa humanae fragilitatis. Conatur enim nos diabolus supplantare quoadusque possidemus divitias, et difficile est aufugere decipulas ejus: ideoque bonum est paupertas, et quasi tentatione carens. CHRYSOSTOMUS (3). Nulla enim est divitiarum commoditas, anima patiente penuriam; nec laesio paupertatis, anima divitiis affluente. Si autem ditescentis indicium est nullius egere, et pauperascentis indigere; palam est quod magis esse pauperem facit magis ditescere: facilius est enim quod quis in paupertate quam in divitiis opes contemnat: neque enim talis est ambitus ut per magis habere sedetur; sed per hoc consuevit magis accendi, sicut ignis quando majorem suscipit escam. Quae autem mala videntur esse inopiae, communia sunt; quae vero divitiarum, propria sunt earum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 46). Divitem ergo hic appellat cupidum rerum temporalium, et de talibus superbientem. His divitibus contrarii sunt pauperes spiritu, quorum est regnum caelorum. Mystice autem facilius est Christum pati pro dilectoribus saeculi, quam dilectores saeculi ad Christum posse converti. Cameli enim nomine se intelligi voluit, quia sponte humiliatus infirmitatis nostrae onera sustulit. Per acum autem punctiones significat (4), per punctiones dolores in passione susceptos; foramen autem acus dicit angustiam passionis. CHRYSOSTOMUS (hom. 64 in Matth.). Hic autem sermo quasi gravis transcendebat discipulorum virtutem, unde sequitur: *Et dixerunt qui haec audiebant: Et quis potest salvus fieri?* Hoc dixerunt discipuli, non de se, sed de toto mundo timentes. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 47). Cum autem incomparabiliter major sit turba pauperum, quae, divitibus perditis, potest salvari; intellexerunt, omnes qui divitias amant, etiam si adipisci nequeant, in divitum numero deputari. Sequitur: *Ait illis: Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum*: quod non ita intelligendum est, quasi dives cum cupiditate et superbia in regnum Dei sit intraturus; sed possibile est Deo ut a cupiditate et superbia ad caritatem et humilitatem convertatur. THEOPHYLACTUS (super *Possibilia sunt apud Deum*). Apud homines ergo, quorum serpit intentio ad terrena, impossibilis est salus, ut dictum est; apud Deum vero possibilis est. Cum enim homo consiliarium habet Deum, et justificationes et doctrinas paupertatis imbiberit, necnon ejus auxilium invocet, hoc fiet possibile. CYRILLUS (1) Congrue autem dives cum multa contempserit, recompensationem expectabit; qui vero parva possidens ea abdicavit, quid ei sperandum esset, quaerere decebat: unde sequitur: *Ait autem Petrus: Ecce dimisimus omnia.* Matthaeus cap. 19, addit: « Quid ergo erit nobis? » BEDA (2) (super *Ecce nos reliquimus omnia*). Quasi dicat: Fecimus quod jussisti: quid igitur dabis nobis praemii? Et quia non sufficit dimittere omnia, jungit quod perfectum est, dicens: *Et secuti sumus te.* CYRILLUS (3). Illud autem necesse est dicere, quod paucis abrenuntiantes, quantum spectat ad propositum et obedientiam, pari lance cum opulentis penduntur, paribus utentes affectibus, dum rerum quas possident abjectionem ultro inferunt: unde sequitur: *Amen dico vobis; nemo est qui reliquerit domum aut parentes aut fratres aut uxores aut filios aut agros propter regnum Dei, et non recipiat multo plura in hoc tempore, et in saeculo futuro vitam aeternam.* Elevat ad acceptissimam spem omnes audientes, jurejurando promittens, dum apponit sermoni *amen*. Doctrina enim divina mundum vocante ad fidem Christi, forsitan aliqui respicientes parentes infideles, noluerunt eos turbare veniendo ad fidem; et similis est ratio aliorum germanorum. Deserunt autem quidam patrem et matrem, et totius parentelae amorem despiciunt propter amorem Christi. BEDA (cap. 74 in Lucam). Sensus igitur iste est. Qui propter regnum Dei inquirendum omnes affectus contempserit, omnes saeculi divitias, delicias risusque calcaverit, multo plura in praesenti recipiet. Cujus sententiae occasione, quidam Judaicam mille annorum fabulam post resurrectionem justorum aedificant, quando omnia quae propter Deum dimittimus, multiplici nobis sint fenore reddenda, et insuper vita aeterna donanda: nec vident inexperti, quod si in ceteris digna sit repromissio, in uxoribus tamen, juxta alios Evangelistas centenis appareat turpitudo; praesertim cum Dominus in resurrectione non esse nubendum testetur; et juxta Marcum, ea quae dimissa fuerint, in hoc tempore cum persecutionibus accipienda confirmet, quas in illis (4) mille annis abesse dogmatizant. CYRILLUS (5). Hoc ergo dicimus, quod omissis temporalibus et carnalibus, multo majora sibi aliquis vindicabit: quoniam et Apostoli, cum pauca dimiserint, obtinuerunt multiplicia dona charismatum, et celebres reputati sunt ubique. Erimus ergo similes illis: si domum (6) quis dimittat, recipiet mansiones supernas, si patrem, patrem habebit caelestem; si a germanis recesserit,

camelus dicitur, et ad rudentem (*Nicolai addit* sive nauticum funem). Quocumque ergo modo intelligas, impossibile est. Quid igitur dicendum est? Primo quidem, quod revera ita se habet. Aliud enim est dives, aliud oeconomus. *Nicolai apponit* vel dispensator) nam dives est qui sibi reservat divitias (*idem omittit* divitias): oeconomus vero, sive dispensator, qui ad opus aliorum has tenet: *idem* qui ad utilitatem sibi commissas tenet.

(1) Hom. 24 in 1 ad Corinth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Hom. 18 in Joan. Tota haec appendix prius uno tenore notabatur, ac velut ex uno loco notabatur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Hom. 81 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* per actum autem punctionis significat.

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Ex Hieronymo mutuatus, qui haec eadem in Matth. 19, habet (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* quasi in illis.

(5) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) *Al.* donum.

in fratrem hunc recipiet Christus; cum dimiserit conjugem, inveniet divinam sapientiam, a qua procreabit spiritales fructus (1), inveniet Hierusalem caelestem, quae est mater nostra: a fratribus etiam et a sororibus sui propositi glutino spirituali colligatis, multo in hac vita gratiosiorem recipiet caritatem.

6. GREGORIUS (2) (hom. 2 in Evang.). Praevidens Salvator ex passione sua discipulorum animos turbandos, eis longe ante et passionis suae poenam et resurrectionis suae gloriam praedicit: unde dicitur: *Assumpsit autem Jesus duodecim, et ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.* BEDA (cap. 77 in Lucam). Praevidens enim quosdam haereticos futuros, qui Christum dicerent legi Prophetisque docuisse contraria, ostendit quod per Prophetarum praesagia suae passionis et posterioris gloriae sit celebrata perfectio. CHRYSOSTOMUS (hom. 66 in Matth.). Seorsum autem de passione cum discipulis confert: non enim oportebat hunc sermonem pluribus divulgari, ne turbarentur. Hoc autem praedicebat discipulis, ut exercitati per expectationem (3) facilius sustinerent. CYRILLUS. Et ut sciant quoniam passionem praenovit, et spontaneus ad eam accessit; ne dicerent, Qualiter in manus hostium incidit qui nos promittebat salvare? Unde seriatim ordinem passionis enarrat subdens: *Tradetur enim Gentibus, et illudetur et flagellabitur et conspuetur.* CHRYSOSTOMUS (4). Hoc Isaias praedixerat dicens cap. 1: « Obtuli scapulas meas ad verbera, genas meas ad alapas, et faciem meam non diverti a sputorum dedecore. » Sed et crucis patibulum praedixit Propheta cum ait, cap. 53: « Tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est. » Unde et hic subditur: *Et postquam flagellaverint, occident eum.* Sed et resurrectionem ejus David praedixit dicens, Psal. 15: « Non derelinques animam meam in inferno. » Unde hic subditur: *Et tertia die resurget.* ISIDORUS (5). Admiror autem dementiam quaerentium cur Christus ante triduum resurrexit: si enim resurgeret tardius quam praedixerat, impotentiae esset; celerius vero est summae virtutis indicium. Si quem enim cum spoponderit suo creditori post triduum persolvere debitum, eadem die satisfacientem viderimus, non fallacem, sed potius ut veridicum eum mirabimur. Dicam etiam quod non dixit se post tres dies resurrecturum, sed die tertia. Habes parasceven, habes sabbatum usque ad solis occasum; et post sabbatum resurrexit. CYRILLUS (6). Discipuli autem nondum noverant exquisite (7) quod Prophetae praedixerant; sed postquam resurrexit, aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas: unde sequitur: *Et ipsi nihil horum intellexerunt.* BEDA (cap. 75). Quia enim discipuli, ejus vitam maxime desiderabant, ejus mortem audire non poterant: et quoniam non solum hominem innocentem, sed et Deum verum sciebant, hunc nullatenus mori posse putabant: et quia parabolas eum saepe loquentem audire consueverant, quoties aliquid de sua passione dicebat, ad aliud allegorice referendum esse credebant: unde sequitur: *Erat autem verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant quae dicebantur.* Judaei vero, quia in ejus necem conspiraverant; quod de passione sua loqueretur dicens in Joanne, cap. 3, « Oportet exaltari Filium hominis, » intelligebant: unde dixerunt, ibid. 12: « Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in aeternum; et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? »

(1) *Supplet optime P. Nicolai* cum dimiserit matrem.
(2) *Al.* Theophylactus.
(3) *Al.* ob hoc autem praedicabat discipulis, ut excitati per operationem etc.
(4) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Pelusiota lib. 2, epist. 212 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* acquisite.

7. GREGORIUS, in hom. (21 in Evang.). Quia carnales adhuc discipuli non valebant capere verba mysterii, venitur ad miraculum: ante eorum oculos caecus lumen recipit, ut eos ad fidem caelestia facta solidarent: unde dicitur (1): *Factum est autem, cum appropinquaret Hierico, caecus quidam sedebat secus viam mendicans.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Et ne incessus Domini esset inutilis, in via fecit caeci miraculum, hoc documentum discipulis suis dans, ut in omnibus simus proficui, et nihil sit in nobis otiosum. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 48). Possemus de appropinquantibus Hierico sic intelligere ut jam inde egressi, prope tamen adhuc essent ad eam civitatem: quod quidem minus usitate dicitur; sed tamen videri posset hoc dictum, quoniam Matthaeus, egredientibus eis ab Hierico dicit illuminatos duos caecos, qui juxta viam sedebant. De numero quidem nulla esset quaestio, si alter Evangelistarum de uno tacuisset, unius reminiscens: nam et Marcus unum commemorat, cum et egredientibus eis ab Hierico dicit illuminatum; cujus et nomen dixit et patrem, ut intelligamus eum fuisse potissimum, alterum ignotum, ut merito ille notus etiam solus decenter commemoraretur. Sed quoniam quae sequuntur in Evangelio secundum Lucam, aptissime ostendunt illud quod ipse narrat, adhuc venientibus ipsis Hierico factum esse, nihil aliud restat intelligere, nisi bis esse factum hoc miraculum; semel in uno caeco, cum adhuc veniret in illam civitatem; iterum in duobus, cum inde egrederetur: ut illud unum Lucas, alterum Matthaeus enarret (2). CYRILLUS (3). Multus autem erat populus circa Christum, et caecus eum quidem non noverat, sentiebat autem effectum, et rapiebat per affectum quod non hausit aspectus: unde subditur: *Et cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat quid hoc esset.* Et oculati quidem secundum opinionem loquebantur: sequitur enim (4): *Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret.* Caecus vero vera clamabat: alia docetur et alia praedicat: nam sequitur: *Et clamavit dicens: Jesu fili David, miserere mei.* Quis te docuit haec, o homo? Num perlegisti libros privatus luminibus? Unde igitur nosti luminare mundi? Vere Dominus illuminat caecos. CYRILLUS. In judaismo autem nutritus non ignoravit quod de progenie David Deus secundum carnem nasceretur; et ideo ei ut Deo loquitur, dicens, *Miserere mei.* Hunc imitentur qui in duo dividunt Christum: Hic enim Christum tamquam Deum adit (5), et filium David eum nominat. Mirentur autem instantiam confessionis ejus: quidam enim eum confitentem fidem compescebant. Sequitur: *Et qui praeibant increpabant eum ut taceret.*

(1) *Al.* sequitur.
(2) *Al.* enarrat.
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al deest* enim.
(5) *Al.* audit. *Nicolai habet* ait.

Sed per inhibitiones hujusmodi non impediebatur ejus audacia. Novit enim fides omnibus repugnare, et in omnia (1) triumphare: utile enim est pro cultu divino pudorem deponere: nam si causa pecuniae sunt impudentes nonnulli, pro animae salute non decet bonam induere impudentiam? Unde sequitur: *Ipse vero multo magis clamabat: Fili David, miserere mei.* Sistit autem Christum vox invocantis in fide, et invocantes in fide respicit; et ideo merito vocat caecum, et accedere jussit: unde sequitur: *Stans autem Jesus jussit illum adduci ad se*, ut scilicet qui prius fide eum tetigerat, appropinquaret et corpore. Appropinquantem caecum Dominus interrogat: nam sequitur: *Et cum appropinquasset, interrogavit illum, dicens: Quid tibi vis faciam?* Dispensative interrogat, non quasi ignorans; sed ut scirent astantes quod non petebat pecuniam, sed divinam efficaciam, ut a Deo: unde sequitur: *At ille dixit: Domine, ut videam.* Chrysostomus (2). Vel quia calumniatores veritatis Judaei possent dicere, ut in caeco nato, Non est hic, sed similis ejus; voluit ut caecus prius ostenderet defectum naturae, et tunc cognoscat gratiae majestatem. At ubi petitionis modum caecus explicuit, tunc cum (3) summa majestate praecepit ei ut videret: unde sequitur: *Et dixit illi Jesus: Respice*: quod redundabat in crimen perfidiae Judaeorum: quis enim Prophetarum talia dixit? Aspice tamen quid assumat medicus ab eo cui collata est sanitas: sequitur enim: *Fides tua te salvum fecit.* Pro fide enim venduntur beneficia; diffunditur enim gratia quam suscepit fides. Et sicut ab aliquo fonte hi quidem parvis vasis modicum aquae hauriunt, hi vero majoribus multum, fonte non distinguente mensuras; et secundum fenestras quae aperiuntur magis vel minus, splendor solis infunditur; ita secundum capacitatem intentionis hauritur gratia. Vertitur autem vox Christi in lucem languentis; erat enim Verbum verae lucis: unde sequitur: *Et confestim vidit.* At caecus et ante beneficium fidem ostendit fervidam, et post beneficium benevolentiam observavit: sequitur enim (4): *Et sequebatur illum, magnificans Deum.* Cyrillus. Ex quo patet quod a duplici caecitate liberabatur, corporali scilicet et intellectuali: neque enim glorificasset ut Deum nisi vere vidisset; sed et aliis factus est occasio glorificandi Deum: sequitur enim (5): *Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.* Beda (cap. 76 in Lucam). Non solum pro impetrato munere lucis, sed et merito fidei impetrantis. Chrysostomus (6). Hic autem necesse est quaerere cur Christus daemoniacum quidem curatum sequi volentem prohibet, caecum autem illuminatum sequentem non prohibet? Sed neutrum irrationabile puto: illum enim mittit praeconem, ut ex sua consistentia benefactorem praedicet: erat enim excellens miraculum, videre furiosum sanae mentis effectum: caecum vero permittit sequi, quando Hierosolymam ascendebat per crucem perfecturus altum mysterium, ut recentem habentes miraculi mentionem, non existimarent eum infirmitate potius quam misericordia pati. Ambrosius (lib. 8 in Lucam, cap. de illuminatione caeci). In hoc autem caeco (1) typus populi gentilis est, qui sacramento dominico recepit amissi luminis claritatem. Nihil autem interest utrum in uno caeco medicinam, an in duobus accipiat: quoniam ex Cham et Japhet, Noe filiis, originem ducens, in duobus caecis, duos generis sui praetendebat auctores. Gregorius in hom. (2 in Evangel.). Vel caecum est genus humanum, quod in parente primo claritatem supernae lucis ignorans, damnationis suae tenebras patitur. Hierico autem interpretatur luna, quae dum menstruis momentis decrescit, defectum nostrae mortalitatis designat. Dum igitur Conditor noster appropinquat Hierico, caecus ad lumen redit: quia dum divinitas defectum nostrae carnis suscepit, humanum genus lumen quod amiserat recepit. Qui ergo aeternae lucis claritatem nescit, caecus est. Si autem tantum Redemptorem credidit, qui dixit, Joan. 14: « Ego sum « via, » juxta viam sedet: si vero credidit, et exorat ut aeternum lumen recipiat, juxta viam sedet et mendicat. Illi autem qui Jesum venientem praecedunt, designant carnalium desideriorum turbas, tumultusque vitiorum, qui priusquam Jesus ad cor nostrum perveniat, dissipant cogitationem nostram, et in ipsa nos nostra oratione conturbant. *Ipse vero magis clamabat*: quia quanto graviori tumultu cogitationum premimur, tanto orationi insistere ardentius debemus. Cum autem adhuc turbas phantasmatum in oratione patimur, Jesum aliquatenus transeuntem sentimus; cum vero orationi vehementer insistimus, Deus in corde figitur, et lux amissa reparatur. Vel transire humanitatis est, stare divinitatis. Caecum igitur clamantem Dominus transiens audivit, stans illuminavit: quia per humanitatem suam vocibus nostrae caecitatis compatiendo misertus est, sed lumen nobis gratiae per divinitatis potentiam infudit. Ad hoc autem requirit quid velit, ut cor ad orationem excitet: peti enim hoc vult quod et nos petere et se concedere praenoscit. Ambrosius (ubi supra). Vel interrogavit caecum, ut crederemus nisi confitentem non posse salvari. Gregorius in hom. (2 ut supra). Caecus autem a Domino non aurum, sed lucem quaerit: et nos non falsas divitias, sed lucem quaeramus, quam videre cum solis Angelis possimus; ad quam lucem via fides est: unde recte caeco dicitur: *Respice: fides tua te salvum fecit.* Qui videt et sequitur, quia bonum quod intelligit operatur. Augustinus de quaest. Evangel. (lib. 2, quaest. 48). Si autem Hierico lunam, et ob hoc mortalitatem interpretamur, morti propinquans Dominus Judaeis solis lumen Evangelii jusserat praedicari; quos significavit ille unus caecus quem Lucas commemorat: a morte autem resurgens, atque discedens, et Judaeis et Gentibus; quos duos populos significare videntur duo caeci commemorati a Matthaeo.

(1) *Al.* et omnia.
(2) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* cum.
(4) *Al. desideratur* enim.
(5) *Al. et hic omittitur* enim.
(6) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. deest* caeco.

CAPUT DECIMUMNONUM.

1. Et ingressus perambulabat Hierico: et ecce vir nomine Zachaeus et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives: et quaerebat videre Jesum quis esset, et non poterat prae turba, quia statura pusillus erat. Et praecurrens, ascendit in arborem sicomorum: ut videret eum, quia inde erat transiturus. Et cum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum, et dixit ad eum: Zachaee, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit, et excepit illum gaudens. Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset. Stans autem Zachaeus, dixit ad Jesum: Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Ait Jesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod et ipse filius sit Abrahae: venit enim Filius hominis quaerere et salvum facere quod perierat.

2. Haec illis audientibus, adjiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem, et quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum et reverti. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas, et ait ad illos: Negotiamini dum venio. Cives autem ejus oderant eum, et miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Et factum est ut rediret accepto regno: et jussit vocari servos quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit. Et ait illi: Euge bone serve: quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens supra decem civitates. Et alter venit dicens: Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates. Et tertius venit dicens: Domine, ecce mna tua quam habui repositam in sudario: timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, et metis quod non seminasti. Dixit ei: De ore tuo te judico, serve nequam. Sciebas enim quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, et metens quod non seminavi; et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam? Et adstantibus dixit: Auferte ab illo mnam, et date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas. Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur ab eo. Verumtamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite ante me.

3. Et his dictis, praecedebat ascendens Hierosolymam. Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos, dicens: Ite in castellum quod contra vos est: in quod introeuntes, invenietis pullum asinae alligatum, cui nemo unquam hominum sedit: solvite illum, et adducite. Et si quis vos interrogaverit, Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus desiderat. Abierunt autem qui missi erant, et invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos, Quid solvitis pullum? At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet. Et duxerunt illum ad Jesum. Et jacientes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum. Exeunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via.

4. Et cum appropinquaret jam ad descensum montis Oliveti, coeperunt omnes turbae descendentium discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit Rex in nomine Domini, pax in caelo, et gloria in excelsis Et quidam Pharisaeorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.

5. Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam, dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, quae ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis: quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternent te et filios tuos qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae.

6. Et ingressus in templum, coepit ejicere vendentes in illo et ementes, dicens illis: Scriptum est, quia domus mea domus orationis est; vos autem fecistis eam speluncam latronum. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum et scribae et principes plebis quaerebant illum perdere, et non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat audiens illum.

1. Ambrosius (titul. de illuminatione caeci). Zachaeus in sicomoro, caecus in via: quorum alterum Dominus misertus (1) expectat, alterum suae mansionis claritate nobilitat: de quo dicitur: *Et ingressus Jesus perambulabat Hierico: et ecce vir nomine Zachaeus: et hic erat princeps publicanorum, et ipse dives.* Et bene princeps inducitur publicanorum: quis enim de se desperet, quando iste pervenit ad gratiam, cui census ex fraude? Et ipse quidem dives, ut scias omnes divites avaros. Cyrillus (2). Sed Zachaeus in his moram non traxit; sed (3) factus est dignus propitiatione Dei, qui caecos illuminat, et longinquos vocat. Titus. Pullulaverat autem in eo semen salutis, quia cupiebat Jesum videre: unde sequitur: *Et quaerebat videre Jesum quis esset,* utpote qui nunquam eum viderat: quia si vidisset, dudum jam recessisset a nequitia publicana. Si quis enim Jesum videt, non potest nequitiis immorari. Duo autem erant impedimenta huic visioni: nam retardabat eum populus, non tam virorum quam peccatorum; erat autem parvus statura: unde sequitur: *Et non poterat prae turba, quia statura pusillus erat.* Ambrosius (lib. 8 in Lucam, cap. de illuminatione caeci, a med.). Quid sibi vult quod nullius alterius staturam quam hujus expressit? Vide ne forte malitia pusillus, aut adhuc pusillus fide: nondum enim pronus erat cum ascenderet, nondum viderat Christum. Titus. Sed ille bonum adinvenit ingenium: nam praecurrens in arborem sicomorum ascendit, et transeuntem Jesum desideratum videbat: unde sequitur: *Et praecurrens, ascendit in arborem sicomorum, ut videret illum, quia inde erat transiturus.* Hic ergo solam visionem desideravit; sed qui novit plus facere quam quaerimus, dedit ei supra id quod expectabat: unde sequitur: *Et cum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum.* Cyrillus. Vidit quidem hominis animam promptissime nitentem ad sancte vivendum, et eum ad pietatem convertit. Ambrosius (lib. et tit. ut supra). Apud eum (1) se non invitatus invitat: unde sequitur: *Et dixit ad eum: Zachaee, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere*: sciebat enim uberem hospitii (2) sui esse mercedem: sed tamen et si non vocem, invitantis audierat affectum (3) Beda (cap. 77 in Luc. in

(1) *Al.* miseratus. *Nicolai ex Gregorio ponit* miseraturus.
(2) Quod subjungitur ex Cyrillo, etiam habet in hunc locum simul cum sequentibus Titus, paulo aliter enuntians (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Nicolai legit* ideoque.

(1) *Al.* capit eum.
(2) *Al.* hospitis.
(3) *P. Nicolai ex Ambrosio restituit*: sed tamen etsi nondum vocem invitantis audierat, jam viderat affectum.

princ.). Ecce autem camelus, deposita ibi sarcina, per foramen acus transit: hoc est, dives et publicanus, relicto amore divitiarum, contempto censu fraudum, benedictionem dominicae susceptionis accipit.

Sequitur: *Et festinans descendit, et excepit illum gaudens.* AMBROSIUS (ubi supra). Discant divites non in facultatibus crimen haberi, sed in his qui uti nesciunt facultatibus: nam divitiae sicut impedimenta sunt improbis, ita bonis sunt adjumenta virtutis. CHRYSOSTOMUS (1). Sed considera nimiam Salvatoris bonitatem. Insons cum sontibus conversatur; fons justitiae cum avaritia, quae est materia pravitatis: ingressus domum publicani, nullam ex avaritiae nebula injuriam patitur: sed fulgore justitiae avaritiam delet. Sed mordaces et criminationis amatores invehi tentant in his quae ab eo fiebant: sequitur enim: *Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset.* Ipse vero incusatus ut epulo et publicanorum amicus, spernebat haec, ut consummaret propositum: quia et medicus nisi patiatur saniem aegrotorum, non liberat a morbo: quod et tunc contigit, quoniam conversus est publicanus, et factus est melior. Sequitur: *Stans autem Zachaeus, dixit ad Jesum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus; et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.* Audi mirabile. Nondum didicit, et obedit; et sicut sol per radios infusus in domum non illustrat verbo, sed opere; ita Salvator radiis justitiae, nequitiae fugavit caliginem: nam lux in tenebris lucet. Quodlibet autem unitum est validum, divisum autem debile; et ideo bipartit substantiam. Est autem diligentius attendendum, quod opes Zachaei non solum erant injustae, sed etiam ex patrimonio fuerunt congregatae; alioquin quomodo poterat extorta inique restituere in quadruplum? Sciebat enim legem jubentem restituere in quadruplum male ablata, ut si lex non terreat, damna mitigent. Non ergo expectat Zachaeus legis censuram, ipse sibi judex effectus. THEOPHYLACTUS (super *Ecce dimidium bonorum meorum etc.*). Sed si subtilius indagare velimus, nihil de propriis restabat facultatibus. Data enim medietate bonorum pauperibus, ex residuo reddebat laesis in quadruplo. Nec solum hoc promittebat, sed faciebat: non enim ait, Dabo medietatem et restituam quadruplum, sed *do* et *reddo*. At Christus illi salutem annuntiat: sequitur enim (2): *Ait Jesus ad eum, quia hodie salus huic domui facta est;* ipsum Zachaeum significans assecutum fuisse salutem, per domum habitatorem significans: sequitur enim: *Eo quod et ipse filius sit Abrahae*: non enim vocasset Abrahae filium inanimatam fabricam. BEDA (cap. 77 in Lucam). Filius autem Abrahae Zachaeus dicitur, non quia de ejus stirpe genitus, sed quia ejus est fidem imitatus: ut sicut ille terram domumque paternam deseruit, ita iste bona sua partiendo pauperibus relinqueret. Pulchre autem dicit, *Et ipse*: ut non solum eos qui juste vixerant, sed et eos qui ab injustitia resipiscunt, ad filios promissionis pertinere declaret. THEOPHYLACTUS (super *Eo quod filius Abrahae sit*). Non autem dixit quod filius erat (3) Abrahae, sed quoniam nunc est: nam prius quando erat publicanorum princeps, nullam similitudinem habens ad Abraham justum, non erat Abrahae filius. Sed quia murmurabant quidam eo quod moraretur cum viro peccatore, ad compescendos illos, subdit: *Venit enim Filius hominis quaerere et salvum facere quod perierat.* CHRYSOSTOMUS. Quasi dicat: Quid me criminamini, si rectifico peccatores? Tam enim procul est a me odium peccatorum quod eorum causa advenerim: nam medicus veni, non judex; ob hoc conviva fio languentium, patiorque foetorem, ut praestem remedia. Quaeret autem aliquis: Quomodo Paulus jubet, 1 Corinth. 5, si quis frater fuerit procax aut avarus, cum hujusmodi nec cibum esse sumendum? Christus autem erat publicanorum conviva. Sed nondum provecti erant isti ut fierent fratres. Sed et tunc vitare praecepit Paulus fratres, cum perstant in malo; hi vero erant mutati. BEDA (cap. 77). Mystice autem Zachaeus, qui interpretatur justificatus, credentem ex Gentibus populum significat, qui per occupationem temporalium depressus erat et minimus, sed a Deo sanctificatus; qui intrantem Hierico Salvatorem videre voluit, dum fidem quam mundo attulit, participare quaesivit. CYRILLUS. Turba autem est imperitae confusio multitudinis, quae verticem nequivit videre sapientiae. Ergo Zachaeus quamdiu in turba est, non vidit Christum; sed plebejam transgressus inscitiam, meruit quem desiderabat aspicere. BEDA (cap. 78 in Lucam). Vel turba, idest vitiorum consuetudo quae caecum clamantem increpabat, etiam hunc suspicientem (1) tardat: sed sicut amplius clamando caecus turbam vicit, ita pusillus terrena relinquendo, et arborem crucis ascendendo, turbam obstantem trascendit. Sicomorus namque, quae est arbor foliis moro similis, sed altitudine praestans, unde et a Latinis celsa nuncupatur, ficus fatua dicitur: et eadem dominica crux credentes alit ut ficus, ab incredulis irridetur ut fatua. Quam arborem pusillus statura Zachaeus, ut coexaltari possit, ascendit, cum quilibet humilis et propriae conscius infirmitatis clamat: « Mihi absit gloriari nisi in cruce « Domini nostri Jesu Christi: » Gal. 7. AMBROSIUS (lib. 7, tit. de illuminatione caeci). Pulchre autem addidit, quia illa parte erat transiturus Dominus, vel ubi sicomorus, vel ubi crediturus, ut mysterium servaret, et gratiam seminaret: sic enim venerat ut per Judaeos veniret ad Gentes. Vidit itaque Zachaeum sursum: jam enim sublimitas fidei inter fructus bonorum operum, inter fecundae altitudinem arboris eminebat. Zachaeus autem supra arborem est, quia est supra legem. BEDA (super *Suspiciens Jesus vidit illum*). Perambulans autem Dominus venit ad locum ubi Zachaeus sicomorum ascenderat: quia missis per mundum praedicatoribus, in quibus ipse loquebatur et ibat, venit ad populum nationum, qui passionis ejus fide jam sublimis erat; quem suspiciens vidit, quia per gratiam elegit. Manebat autem aliquando Dominus in domo principis Pharisaeorum; sed eum opera digna Deo facientem lingua venenata carpebant: unde eorum perosus facinora discessit dicens: « Re- « linquetur domus vestra deserta: » Matth. 23. Hodie autem in domo pusilli Zachaei oportet illum manere, idest novae legis gratia coruscante in humilium nationum corde quiescere. Quod autem descendere de sicomoro, et sic mansionem in domo

(1) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* enim, *et sic infra.*
(3) *Al. omittitur* erat.

(1) *Al.* suscipientem.

parare jubetur, hoc est quod ait Apostolus 2 Corinth. 5: « Etsi cognovimus secundum Christum, « sed jam nunc non novimus . . . . Etsi enim « mortuus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei: » Ibid. 13. Manifestum est autem Judaeos Gentium semper odisse salutem; sed salus, quae olim Judaeorum domos implebat, hodie populum nationum illuxit, eo quod et ipse populus filius sit Abrahae, credendo in Deum. THEOPHYLACTUS (super *Et non poterat eum videre*). Sed et facile est hoc ad moralem utilitatem retorquere. Quisquis enim in malitia pluribus praeest, parvus est statura spirituali, et non potest videre Jesum prae turba: nam perplexus a passionibus et saecularibus rebus non aspicit Jesum ambulantem, idest in nobis operantem, nullum opus ejus cognoscens. Ascendit autem super sicomorum, idest voluptatis dulcedinem, quae significatur per ficum, deprimens eam; et sic sublimior factus, videt, et videtur a Christo. GREGORIUS 27 Mor. (cap. 26, circa finem lib.). Vel quia sicomorus ficus fatua dicitur, pusillus Zachaeus sicomorum subiit, et Dominum vidit: quia qui mundi stultitiam humiliter eligunt, ipsi Dei sapientiam (1) subtiliter contemplantur. Quid enim in hoc mundo stultius quam amissa non quaerere, possessa rapientibus relaxare, nullam pro acceptis injuriis (2) injuriam reddere? Per hanc autem sapientem stultitiam, et si nondum solide ut est, jam tamen per contemplationis lumen Dei sapientia videtur. THEOPHYLACTUS (super *Festinans descende*). Dicit autem ei Dominus, *Festinans descende*; hoc est, ascendisti per poenitentiam ad altiorem locum, descende per humilitatem, ne te supplantet elatio: oportet enim me in humilis domo manere. Geminis autem bonis in nobis existentibus, corporalibus scilicet et spiritualibus, cuncta corporalia derelinquit justus pauperibus; sed spiritualia non deserit bona, sed si quid exegit ab aliquo, reddit quadruplum (3): significans per hoc quod si quis per poenitentiam pergit in contrario tramite priscae pravitatis, per multiplices virtutes sanat omnia pristina delicta; ac sic promeretur salutem, vocaturque filius Abrahae, eo quod a propria cognatione exierit, scilicet ab antiqua nequitia.

2. EUSEBIUS (4). Æstimabant quidam in primo Salvatoris adventu regnum ejus venire; et hoc putabant mox tunc fieri cum ascensurus erat Hierosolymam: adeo obstupefecerant eos miracula divina quae fecerat. Et ideo instruit eos non prius se recipere regnum a Patre, quam ab hominibus iret ad Patrem: et ideo dicitur: *Haec illis audientibus, adjiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem, et quia aestimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Sed Dominus ostendit eis quod vana quaedam aestimarent: non enim est sensibile regnum Dei. Ostendit etiam quod quasi Deus novit cogitationes eorum, proponens eis subsequentem parabolam: unde sequitur: *Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti.* CYRILLUS. Describit autem sensus hujus parabolae mysteria Christi a primo usque ad ultimum. Homo enim factus est Deus Verbum existens; et quamvis servus factus sit, est tamen nobilis secundum ineffabilem ortum a Patre. BASILIUS (1). Non (2) solum secundum genus humanum, ex semine David secundum carnem exortus. *Abiit* autem *in regionem longinquam*, non tam locali distantia separatam quam rerum conditione: ipse enim Deus prope est unicuique nostrum, cum nostra bona opera nos ei astringunt; et distat quoties nos haerendo perditioni elongamur ab eo. Ad hanc igitur terrenam regionem accessit longinquam a Deo, ut Gentium regnum (3) acciperet, secundum illud Psalm. 2: « Postula a me, et dabo tibi Gentes hereditatem « tuam. » AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2. cap. 46). Vel regno longinqua Ecclesia Gentium est, usque ad fines terrae: abiit enim ut plenitudo Gentium intraret; revertetur ut omnis Israel salvus fiat. EUSEBIUS (4). Vel per hoc quod profectus est ad regionem longinquam, ascensum proprium a terra in caelo designat; cum vero subdit, *Accipere sibi regnum, et redire*, secundum sui apparitionem gloriosam et regiam ostendit. Et primo quidem hominem se vocat propter nativitatem in carne, deinde nobilem; nondum autem se regem appellat, quia nondum in prima apparitione regia fungebatur majestate. Sed et bene dicitur obtinere sibi regnum: nam dante sibi Patre illud obtinuit, secundum illud Danielis 7: « Ecce Filius hominis « veniebat in nubibus, et datum est ei regnum. » CYRILLUS. Ascendens enim ad caelos, sedet ad dexteram majestatis in excelsis; ascendens autem dispensavit credentibus in eum divinorum charismatum differentiam; sicut servis committuntur dominicae facultates, ut aliquid lucrantes, famulatus sui ferant praeconia. unde sequitur: *Vocatis autem decem servis suis, dedit illis decem mnas* (5). Consuevit sacra Scriptura in signum perfectionis, uti numero denario; quem si quis numerando excedere velit, ab unitate iterum inchoabit, quasi denario perducto ad metam: et ideo in dispensatione talentorum eum qui metam attigit divini officii, decem ait mnas recepisse. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (ut supra). Vel per decem mnas legem significat propter decalogum; per decem autem servos, hos quibus sub illa positis gratia praedicata est. Sic enim intelligendum est eis datas mnas ad usum, cum intellexerunt, legem remoto velamine ad Evangelium pertinere. BEDA (cap. 78). Mina namque, quam Graeci *mnan* (μνᾶν) vocant (6), centum drachmis appenditur: et omnis Scripturae sermo, quia vitae caelestis perfectionem suggerit, quasi numeri centenarii pondere fulgescit. EUSEBIUS (7). Significat ergo per eos qui mnas recipiunt, suos discipulos, quibus mnas exhibens singulis, parem cunctis dispensationem committens negotiari jussit. Sequitur: *Et ait ad illos*: *Negotiamini dum venio.* Nullum autem aliud negotium erat nisi dogma regni sui intentis mortalibus praedicandum per suos discipulos. Idem autem est omnium documentum eademque fides, unum baptisma; et ob hoc mna una singulis datur. CYRILLUS. Multa autem est horum differentia ad illos qui inficiati sunt regnum Dei; de quibus subditur: *Cives autem ejus o-*

(1) *Al.* ipsi de his sapientiam.
(2) *Al. omittitur* injuriis.
(3) *Al.* in quadruplum.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Isai. cap. 13, vis. 13 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* nec non.
(3) *Al. omittitur* regnum.
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Chrysostomus in Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* mna namque quam Graeci mina vocant etc.
(7) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

derant illum, et miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Hoc est quod Christus improperavit Judaeis dicens, Joan. 15: « Nunc vero viderunt et oderunt me et Pa- « trem. » Renuerunt autem regnum ejus, dicentes Pilato, ibid. 19: « Non habemus regem nisi Cae- « sarem. » EUSEBIUS (1). Per hoc enim quod dicit, *Cives ejus*, Judaeos significat ortos ex eadem progenie secundum carnem, et quoniam ritu legis cum illis pariter utebatur. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 61). Miserunt autem legationem post eum, quia etiam post resurrectionem ejus immiserunt persecutiones Apostolis. et praedicationem Evangelii respuerunt. EUSEBIUS (2). Postquam autem Salvator haec docuit pertinentia ad primum ejus adventum, consequenter gloriosum et regium ejus reditum ostendit, dicens: *Et factum est ut rediret accepto regno, et jussit vocari servos quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset.* CHRYSOSTOMUS (3). Duo regna Dei novit sacra Scriptura: alterum quidem ex creatione, secundum quod est rex omnium creationis jure: alterum autem ex approbatione, secundum quod justis dominatur, propria sponte ei subjectis; et hoc regnum hic dicitur accepisse. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 41). Redit etiam accepto regno, quia in manifestissima claritate venturus est qui eis humilis apparuit, cum diceret Joan. 19: « Regnum meum « non est de hoc mundo. » CYRILLUS (4). Redeunte autem Christo, sumpto regno, merebuntur praeconia, et delectabuntur verbi ministri in supernis honoribus, quia multiplicaverunt talentum pluribus acquisitis: unde subditur: *Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit.* BEDA (cap. 78 in Lucam). Primus servus ordo doctorum est in circumcisione missorum; qui unam mnam negotiaturus accepit, quia unam fidem praedicare jussus est: sed haec mna decem mnas acquisivit, quia populum sub lege constitutum sibimet docendo sociavit. Sequitur: *Et ait illi: Euge serve bone: quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates.* In modico servus est fidelis, quia non adulterat verbum Dei. Quidquid enim in praesenti percipimus donorum, in comparatione futurorum paucum est. GRAECUS (5). Sed quia mercedem propriorum bonorum accipit, decem dicitur civitatibus praeesse. De his promissis quidam intime conjectantes existimant se praeturis et praefecturis donari in terrena Hierusalem reparata lapidibus pretiosis, si honeste in Christo fuerint conversati, ambitum potestatis et praelationis ab anima minime deponentes. AMBROSIUS (lib. 8 in Luc. in fin. illius). Sed civitates decem sunt animae, quibus jure praeponitur qui (6) pecuniam domini et eloquia casta probata sicut argentum mentibus hominum feneraverit: nam sicut Hierusalem dicitur aedificata ut civitas, ita sunt animae pacificae; et sicut Angeli praesunt, ita hi qui vitam meruerunt Angelorum.

Sequitur: *Et alter venit dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas.* BEDA (cap. 78 super *Mna tua fecit quinque*). Servus ille coetus est eorum qui praeputio evangelizare missi sunt: cujus mna, idest evangelica fides, quinque mnas fecit: quia Gentes corporis sensibus antea mancipatas, ad fidei evangelicae gratiam convertit. Sequitur: *Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates*; hoc est, ex earum quas imbueras animarum fide et conversatione sublimis fulgeas. AMBROSIUS (ubi supra). Vel aliter fortasse. Iste qui quinque mnas acquisivit, moralia habet, quia quinque sunt corporis sensus; ille qui decem, duplicia; idest mystica legis, et moralia probitatis. Possumus et hic decem mnas decem verba intelligere, idest legis doctrinam; quinque mnas magisteria disciplinae; sed legisperitum in omnibus volo esse perfectum. Bene autem quia de Judaeis dicit, duo soli multiplicatam pecuniam deferunt, non utique aeris, sed disputationis (1) usuris. CHRYSOSTOMUS (2). Alia est enim pecunia fenoris, alia doctrinae caelestis usura. In terrenis enim opibus non evenit unum fieri divitem, nisi alter depauperetur; sed in spiritualibus non evenit quemquam ditari, nisi faciat et alium locupletem: in corporeis enim participatio minuit, sed in spiritualibus auget. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 46). Vel aliter. Quod unus eorum qui bene usi sunt, decem acquisivit, et alter quinque, significat eos esse acquisitos in gregem Domini a quibus jam lex per gratiam intellecta est, sive propter decem legis praecepta, sive quia ille per quem lex lata est, quinque libros conscripsit. Ad hoc pertinent decem et quinque civitates, quibus eos praeponit: multiplicatio enim intelligentiae in ipsa varietate (3), quae de unoquoque praecepto vel de unoquolibet libro pullulat, ad unum reducta, quasi civitatem facit viventium rationum aeternarum: est enim civitas, non quorumlibet animantium, sed rationalium multitudo, legis unius societate devincta. Quod ergo servi reddentes rationem ex eo quod acceperant, laudantur qui lucrati sunt, significat eos bonam reddere rationem qui bene usi sunt eo (4) quod acceperunt ad augendas divitias domini per eos qui credunt in eum. Quod qui facere nolunt, in illo signati sunt (5) qui mnam suam in sudario servavit; de quo sequitur: *Et tertius venit dicens: Domine, ecce mna tua quam habui repositam in sudario.* Sunt enim homines hac sibi perversitate blandientes, ut dicant: Sufficit ut de se unusquisque rationem reddat: quid opus est aliis praedicare et ministrare ut etiam rationem de ipsis quisque reddere cogatur? Cum apud Dominum etiam illi sint inexcusabiles quibus lex data non est, neque etiam qui audito Evangelio non obediverunt (6): quia per creaturam poterant cognoscere creatorem: unde sequitur: *Timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, et metis quod non seminasti.* Hoc est enim quasi metere ubi non seminavit, idest eos impietatis reos tenere, quibus verbum aut (7) legis aut Evangelii ministratum non est. Hoc autem veluti judicii periculum devitantes pigro labore a verbi ministratione conquiescunt; et hoc est quasi in sudario ligare quod acceperunt. THEOPHYLACTUS (super *Repositam in su-*

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*)
(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Hom. 59, in I ad Corinth. (*Ex edit. P. Nicolai*)
(4) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Vel Evagrius in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*)
(6) *Al.* quia.

(1) *Corrigit Nicolai* dispensationi.
(2) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* multiplicationem scilicet intelligentiae in ipsa veritate.
(4) *Al. desideratur* eo.
(5) *Al. omittitur* sunt.
(6) *Textus Augustini sic legit* neque audito Evangelio dormierunt.
(7) *Al. deest* aut.

dario). Sudario enim mortuorum facies velatur: merito ergo hic piger dicitur mnam in sudario involvisse, quia eam mortificans, et otiosam dimittens, non tractavit nec auxit. Beda (cap. 78 in Lucam). Vel pecuniam in sudario ligare, est percepta dona sub otio lenti corporis abscondere. Quod autem putaverat se per excusationem dixisse, in culpam propriam vertitur: unde sequitur: *Dicit ei: De ore tuo te judico, serve nequam.* Servus nequam vocatur quasi piger ad exercendum negotium, et superbus ad accusandum domini judicium. *Sciebas quod ego austerus homo sum, tollens quod non posui, et metens quod non seminavi; et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam?* quasi dicat: Si durum me esse noveras, et aliena sectari; quare non tibi haec cogitatio incussit timorem, ut scires me mea diligentius quaesiturum? Pecunia autem vel argentum praedicatio Evangelii est, et sermo divinus, quia « eloquia Domini eloquia casta, ar« gentum igne examinatum: » Psalm. 11: qui sermo Domini dari debuit ad mensam, hoc est promptis paratisque cordibus intimari. Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, q. 46). Vel mensa ad quam danda erat pecunia, professionem ipsam religionis accipimus, quae tamquam publice proponitur ad usum necessarium saluti. Chrysostomus (1). In sensibilibus autem divitiis debitores solius observationis obnoxii sunt: quantum enim recipiunt tantum eos reddere necesse est, et nihil plus ab eis quaeritur. In divinis autem eloquiis non solum ad custodiam obligamur, sed etiam multiplicare monemur: unde sequitur: *Et ego veniens cum usuris utique exegissem illam.* Beda (cap. 78 in Lucam). Qui enim verbi pecuniam a doctore percipit credendo, necesse est ut eam cum usuris solvat operando; vel ut ex eo quod audivit, etiam alia studeat intelligere, quae necdum ex praedicatoris ore didicit. Cyrillus (2). Doctorum enim est inserere auditoribus salutarem et proficuum sermonem; opus autem divinae virtutis est attrahere obedientes ad audientiam, et fertilem eorum reddere intellectum. Non est autem hic servus laudatus, neque honorem promeruit; sed potius tamquam iners est condemnatus: unde sequitur: *Et adstantibus dixit: Auferte ab eo mnam, et date illi qui decem mnas habet.* Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 46). Per quod significatur et illum posse amittere munus Dei qui habens non habet, idest eo non utitur; et eo augeri qui habens habet, idest bene utitur. Beda (cap. 78 in Lucam). Mystice autem hoc, ut reor, indicat, intrante plenitudine Gentium, omnem Israel salvum futurum; et tunc abundantiam gratiae spiritualis, quam modo nos tepide exercemus, illius populi doctoribus esse conferendam. Chrysostomus (1). Ideo autem dicit adstantibus, *Auferte ei mnam*: quia non est prudentis (3) animi punire; sed alio quodam, scilicet ministro, eget ad puniendum officio judicis: nam et Deus non ipsemet poenas irrogat, sed mediantibus Angelis. Ambrosius (1) (lib. 8 in Luc., cap. ult.). De aliis servis siletur, qui quasi prodigi debitores quod acceperant perdiderunt. In duobus servis illis qui lucrati sunt, pauci signati sunt qui per duas vices ad cultores vineae sunt destinati; in reliquis omnes Judaei. Sequitur: *Et dixerunt illi: Domine, habet decem mnas.* Et ne hoc injustum videretur, subdit: *Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur.* Theophylactus (hoc loco). Quia cum decem auxerit decuplando (2), palam est quod et plura decuplans pluris lucri fiet occasio Domino. A deside vero et otioso, qui non satagit augere quod acceperat, ipsum quoque quod possidet auferetur: unde sequitur: *Ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur ab eo*: ne vacet census (3) dominicus; cum posset dari aliis, et multiplicari. Haec autem non solum ad sermonem et doctrinam referenda sunt, sed etiam ad morales virtutes: quoniam et in his dat nobis Deus sua charismata, hunc dotans jejunio, illum oratione, alium mansuetudine vel humilitate: quibus si invigilaverimus, multiplicabimus (4) ea; si vero tepeamus, extinguemus. Deinde de adversariis subdit: *Verumtamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite, et interficite ante me.* Augustinus de quaest. Evang. (lib. 2, q. 46). Per quod designat impietatem Judaeorum, quia ad eum noluerunt converti. Theophylactus. Quos tradidit morti, mittens eos in ignem exteriorem; sed et in hoc mundo mactati sunt flebiliter ab exercitu Romanorum. Chrysostomus (5). Haec contra Marcionistas competunt: nam et Christus dicit: *Adducite hostes meos, et occidite coram me*: cum tamen illi bonum dicant Christum, Deum vero veteris testamenti malum. Patet autem quod Pater et Filius eadem facit: nam Pater ad vineam destinat exercitum, Filius autem hostes coram se trucidari facit (6). Haec autem quae in Luca scribitur parabola, alia est ab ea quae in Matthaeo narratur de talentis: nam hic quidem ex uno capitali accepto, varii fuere proventus: quia ex una mna accepta, hic quinque talenta, ille obtulit decem; sed apud Matthaeum, contrarium: nam qui duo accepit, duo superaddidit; et qui quinque, tantumdem; unde et praemiis donantur imparibus.

3. Titus (7). Quia Dominus dixerat, supra 10, *Appropinquavit regnum Dei;* videntes illum in Hierusalem ascendentem, putabant ideo ascendere ut regnum Dei inchoaret. Consummata ergo parabola, in qua errorem praedictum correxit, et ostenso quod nondum insidiantem sibi mortem devicerat, procedebat ad passionem, ascendens Hierosolymam: unde dicitur: *Et his dictis, praecedebat ascendens Hierusalem.* Beda (cap. 78 in fin.). Ostendens etiam de ejusdem civitatis eventu parabolam fuisse praemissam, quae et ipsum erat occisura, et hostili clade peritura. Sequitur: *Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos.* Bethphage erat locus sacerdotum in monte Oliveti:

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) A Corderio in Catena Graec. PP. non refertur quo ad hoc: et fortasse sumptum est ex illius tractatu in hunc locum, qui nunc non extat: similia nihilominus habet lib. 10 in Joan. ad illa verba ex can. 15: *Si sermonem meum servaverunt etc.*; item orat. 1 in Isaiam super illud, *Argentum tuum versum est in scoriam*, cap. 1 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Hom. 42 in Acta versus finem. Quod subditur ex Chrysostomo, non eorumdem verborum occasione habet; sed similem nihilo minus parabolam ex Matth. 25, in exemplum adducit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* prudentiae.

(1) *Al.* Augustinus.

(2) *Al.* deculpando, *et infra* deculpans.

(3) *Al.* sensus.

(4) *Al.* multiplicamus.

(5) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) Idem hom. 79, in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) In Cat. Graec. PP. et in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

Bethania quoque civitas, sive villula, ex latere montis ejusdem, quasi stadiis quindecim a Hierusalem. Chrysostomus (1). Et quidem in exordiis indifferenter se Dominus ingerebat Judaeis; sed ubi sufficienter edidit suae potestatis experimentum, auctoritate multa singula quaeque pertractat. Multa igitur fiunt miracula. Praedixit quoniam invenietis pullum indomitum; et hoc est quod subditur: *Dicens: Ite in castellum quod contra vos est; quod introeuntes invenietis pullum asinae alligatum, cui nemo unquam hominum sedit.* Praedicit etiam quod nemo prohibebit, sed cum audierint, silebunt: unde sequitur: *Solvite illum, et adducite. Si quis vos interrogaverit, Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus desiderat.* Titus (2). In hoc autem divinam fore vocationem patuit: non enim potest aliquis resistere Deo quae sua sunt evocanti. Discipuli autem jussi ducere pullum, non refutaverunt hoc officium ut parvum, sed abierunt ut adducerent eum: unde sequitur: *Abierunt autem qui jussi erant, et invenerunt, sicut dixit, pullum stantem.* Basilius (3). Sic quoque docet nos et infirma opere plurima cum affectu, et studio aggredi, scientes quod quicquid intuitu Dei fit, non est parvum, sed dignum in regno caelorum. Titus (4). Obmutescunt autem ob excellentiam fortis virtutis, nequeuntes resistere Salvatoris eloquiis, qui ligaverunt asinum: sequitur enim: *Solventibus autem illis, dixerunt domini ejus ad illos: Quid solvitis pullum? At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet.* Majestativum enim nomen est Dominus: Rex enim erat venturus in conspectu multitudinis. Augustinus de conf. Evang. (lib. 2, cap. 66). Nec moveat quod Matthaeus asinam et pullum dicit, ceteri autem de asina tacent: ubi enim utrumque factum potest intelligi, nulla repugnantia est, nec si alius alia commemoraret (5); quanto minus ubi alius unum, et alius utrumque? Glossa (6). Nec solum discipuli obsecuti sunt Christo in pullo alieno, sed etiam in propriis vestimentis, quae partim asino imposuerunt, partim sternebant in via: unde sequitur: *Et duxerunt illum ad Jesum, et jacientes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum. Exeunte autem illo substernebant vestimenta sua in via.* Beda (cap. 79 in Lucam). Juxta alios Evangelistas, non discipuli tantum, sed etiam plurimi de turba vestimenta sternebant in via. Ambrosius (lib. 9 in Lucam, cap. 1). Mystice autem Dominus venit ad montem Oliveti, ut novellas oleas in sublimi virtute plantaret: et fortasse ipse mons Christus est: quis enim alius tales fructus ferret olearum Spiritu sancto fecundarum? Beda. Pulchre autem civitates positae in monte Oliveti referuntur, hoc est in ipso Domino, qui unctionem spiritualium charismatum scientiae (7) pietatisque luce refovet. Origenes (8). Bethania autem interpretatur domus obedientiae; Bethphage vero domus maxillarum,

(1) Hom. 67 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ut supra in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Nec notatur Corderio in Cat. Graec. PP. nec occurrit in operibus Basilii; etsi aliquid ad hunc sensum pertinens indicatur tum in Regulis fusius disputatis ad interr. 5 et 24, tum de baptismo cap. 4, 5 et 9 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* commemorat.
(6) Non est in Glossa quae nunc extat, ut nec habet Anselmus in Matth., etsi pro illo saepe Glossam notare solet S. Thomas in hoc Opere (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* et scientiae.
(8) Hom. 27 in Lucam (*Ex edit. P. Nicolai*).

sacerdotalis quidam locus: maxillae enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege praecipitur: illuc vero ubi obedientia, et ubi locus (1) sacerdotibus mancipatur, mittit Salvator discipulos suos, ut solvant asinae pullum. Ambrosius (lib. 9 in Lucam, cap. 1). In castello enim erant, et erat ligatus pullus cum asina, nec poterat solvi nisi jussu Domini. Solvit eum manus apostolica. Talis actus, talis vita, talis gratia. Esto talis, ut ligatos possis solvere. In asina quidem Matthaeus Evangelista quasi matrem figuravit erroris; hic autem in pullo generalitatem populi Gentilis expressit. Et bene, *In quo nemo sedit*: quia nullus ante quam Christus nationum populos vocavit ad Ecclesiam. Alligatus autem perfidiae vinculis tenebatur, iniquo addictus domino (2) erroris famulatu; sed dominatum vindicare sibi non poterat, quem dominum fecerat non natura, sed culpa: et ideo cum *Dominus* dicitur, unus agnoscitur. Misera servitus cui vagum jus est: plures enim habet dominos qui unum non habet. Alieni alligant ut possideant iste solvit; ut teneat: vehementiora enim dona novit esse quam vincula. Origenes (3). Multi ergo erant domini hujus pulli, antequam Salvator cum haberet necessarium postquam vero ille coepit esse Dominus, plures esse domini cessaverunt: nemo enim potest Deo servire et mammonae. Quando malitiae servimus, multis sumus passionibus vitiisque subjecti. Necessarium autem habet Dominus pullum, quia cupit nos solvi vinculis peccatorum. Origenes super Joannem (4). Ego autem opinor non frustra castellum esse hunc locum, ubi stabat asina ligata et pullus: quasi castellum enim respectu totius orbis caelestis tota terra despicitur absque adjectione alterius nominis nuncupatum. Ambrosius (lib. 9 cap. 1 ante med.). Nec illud est otiosum quod duo discipuli diriguntur, Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos: et ideo non personas destinavit, sed numerum diffinivit. Tamen si quis est qui personas exigat, potest aestimare de Philippo, quem Spiritus sanctus misit in Gazam, quando Candacis reginae baptizavit eunuchum. Theophylactus (super *Misit duos discipulos*). Vel duo missi hoc innuunt, quod ad introductionem Gentilis populi et subjectionem ejus ad Christum, duos faciunt gradus Prophetae et Apostoli. Ducunt autem eum a quodam castello, ut innotescat nobis quod hic populus rusticanus erat et indoctus. Ambrosius (ubi supra ante med.). Illi ergo directi cum solverent pullum, non suis verbis sunt usi, sed dixerunt sicut dixerat illis Jesus; ut agnoscas quod non suo sermone, sed verbo Dei, nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infudere Gentilibus; atque adversariae potestates, quae sibi nationum obsequia vindicabant, mandato cessere divino. Origenes (hom. 37 in Luc.). Deinde mittunt discipuli vestes suas super asinam, et sedere faciunt Salvatorem, dum assumunt sermonem Dei, et imponunt eum super animas audientium. Vestibus exuuntur, et substernunt eas in via: quia vestimenta Apostolorum, opera eorum bona sunt. Et revera solutus a discipulis asinus, et portans Jesum incedit super vestimenta Apostolorum, quando doctrinam eorum imitatur et vitam. Quis nostrum ita beatus est ut sedeat super illum Jesus? Ambrosius

(1) *Al.* ubi obedientia, ibi locus etc.
(2) *Al.* in quo adductus domino.
(3) Hom. 37, in Lucam (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Tomo, sive tract. 11 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(ubi supra). Non enim mundi Dominum gestari super dorsum asinae delectavit; sed ut latente mysterio in secretis animarum interiore consessu (1), mysticus rector insideret, regens mentis vestigia, lasciviam carnis infrenans: sermo ejus habena est, stimulus est.

4. Origenes (hom. 37 ut supra). Quamdiu in monte fuit Dominus, cum solis Apostolis morabatur; quando autem vicinus coepit esse descensui, tunc occurrit ei turba populorum: unde dicitur: *Et cum jam appropinquarent ad descensum montis Oliveti, coeperunt omnes turbae descendentium discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna.* Theophylactus (super his verbis). Discipulos vocat non solum duodecim, aut septuaginta, sed omnes qui Christum sequebantur, seu causa miraculorum, seu ad aliquam delectationem doctrinae; quibus ingeri pueri potuerunt, ut narrant alii Evangelistae: unde sequitur: *Super omnibus quas viderant virtutibus.* Beda (cap. 79 a med.). Multas quidem virtutes Domini viderant, sed maxime Lazari resurrectionem stupebant: nam, ut Joannes ait cap. 12, « propterea obviam venit ei turba, quia au« dierunt eum fecisse hoc signum. » Notandum enim est, non tunc primum Salvatorem Hierusalem adiisse, sed multoties antea, sicut Joannes commemorat. Ambrosius (lib. 9 in Lucam, cap. 1). Turba igitur agnoscens Deum, regem appellat, prophetiam repetit, expectatum quoque secundum carnem David filium venisse declarat: unde sequitur: *Dicentes*: *Benedictus qui venit rex in nomine Domini.* Beda (cap. 79 in Lucam). Idest in nomine Dei Patris; quamvis possit intelligi et in nomine suo, quia et ipse Dominus est. Sed melius verba ejus nostrum dirigunt intellectum, quibus ait Joan. 5: « Ego veni in nomine Patris mei: » humilitatis enim magister est Christus. Non autem rex Christus dicitur ad exigendum tributum, vel ferro exercitum armandum, hostesque visibiliter debellandos; sed quod mentes regat, et in regnum caelorum credentes perducat: quod enim rex esse voluit Israel, miserationis indicium est, non potestatis augmentum. Verum quia Christus in carne totius mundi propitiatio illuxit, pulchre sibi invicem in laude ejus caelestia simul et terrena concinunt: eo enim nascente, caelestium agmina cantant; eodem autem caelis se reddituro, mortales vicem laudis rependunt: unde sequitur, *Pax in caelo.* Theophylactus (super *Quidam pharisaeorum de turbis dixerunt*). Hoc est, bellum antiquum, quo Deo adversabamur, evanuit. *Et gloria in excelsis,* laudantibus scilicet Angelis Deum in tali reconciliatione: nam hoc ipsum quod Deus visibiliter ambulat in territorio inimicorum suorum, significat ipsum nobiscum habere concordiam. Sed Pharisaei hoc audientes murmurabant, eo quod turba eum regem vocabat, et laudabat ut Deum; referentes nomen regis ad seditionem, nomen vero Domini ad blasphemiam: unde sequitur: *Et quidam Pharisaeorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos.* Beda (cap. 79 in Luc.). Mira invidorum (2) dementia: quem magistrum appellandum non dubitant, quia vera docentem noverant, hujus discipulos, quasi melius edocti, redarguendos aestimant. Cyrillus. Sed Dominus non compescuit laudantes eum ut Deum, sed magis reprehensores compescens, attestatur sibi super gloria deitatis: unde sequitur: *Quibus ipse ait*: *Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.* Theophylactus (hoc loco). Quasi dicat: Non sine causa homines (1) me taliter laudant, sed commoniti virtutibus quas viderunt. Beda (ubi supra). Crucifixo etiam Domino, notis ejus tacentibus prae timore, lapides et saxa canebant, dum postquam emisit spiritum, terra mota est, et petrae scissae sunt, et monumenta aperta sunt. Ambrosius (lib. 9, cap. 1, par. a fine). Neque etiam mirum est si laudes Domini contra naturam suam saxa respondeant, quem scopulis duriores praedicant peremptores, scilicet turba post exiguum crucifixura Deum, negans affectibus quem vocibus confitetur: aut fortasse, quia obmutescentibus Judaeis post Domini passionem, vivi erant secundum Petrum lapides clamaturi. Origenes (hom. 37 ut supra). Quando etiam nos tacemus, idest refrigescit caritas multorum, lapides clamant: *Potest enim Deus suscitare de lapidibus filios Abrahae*: supra 3 (2). Pulchre autem turbas laudantes Deum ad descensionem montis occurrisse legimus, ut operatorem mysterii spiritualis significarent sibi venisse de caelo. Beda. Descendente etiam Domino de monte olivarum, turbae descendunt: quia humiliato misericordiae auctore, necesse est eos qui misericordia indigent, ejus vestigia imitari.

5. Origenes (hom. 38). Omnes beatitudines quas locutus est Jesus in Evangelio suo, firmat exemplo; sicut quod dixerat Matth. 5, « Beati mi« tes, » probat dicens ibid. 11: « Discite a me « quia mitis sum: » et quia dixerat, « Beati flen« tes, » ipse quoque flevit super civitatem (3): unde dicitur: *Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam.* Cyrillus. Miserebatur enim eorum Christus, qui omnes homines vult salvari: quod nobis non patuisset, nisi per aliquod humanum fieret evidens: effusae enim lacrymae sunt signa tristitiae. Gregorius in homil. (39 in Evang.). Flevit igitur pius Redemptor ruinam perfidae civitatis, quam ipsa civitas sibi non cognoscebat esse venturam: unde subditur: *Dicens: Quia si cognovisses et tu:* subaudi, fleres, quae modo, quia nescis quod imminet, exultas: unde subditur: *Et quidem in hac die tua, quae ad pacem tibi.* Cum enim carnis se voluptatibus daret in die sua, quae ad pacem ei esse poterant habebat. Cur vero bona praesentia ad pacem habuerit, manifestatur cum subditur: *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* Si enim a cordis ejus oculis mala quae imminerent, abscondita non essent, laeta in praesentibus prosperis non fuisset: unde mox ejus poena, quae imminebat, adjuncta est, cum sequitur: *Quia venient dies in te.* Cyrillus (4). Vel aliter (5). *Quia si cognovisses et tu*: non enim erant digni percipere divinitus inspiratas Scripturas, quae narrant Christi mysterium: quoties enim legitur Moyses, velamen obnubilat cor eorum. Et quia non sunt intuiti veritatem, indignos se fecerunt salute, quae manat a Christo: unde sequitur: *Et quidem in hac die tua quae ad pacem tibi.* Eusebius (6). Ubi notat,

(1) *Al.* consensu.
(2) *Al.* miraculum invidorum.

(1) *Al.* ut homines.
(2) Ambrosius (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* flevit civitatem.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Nicolai omittit.* Vel aliter.
(6) Eusebii locus non occurrit, nec a Corderio notatur in Cat. Graec. PP. Quod autem ex eodem postea subjungitur

suum adventum ad pacem totius mundi factum fuisse: venit enim ad hoc ut pacem praedicaret propinquis et longinquis. Sed quia annuntiatam sibi pacem recipere noluerunt, hoc eos latebat: unde subditur: *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* Et ideo obsidionem, quae in brevi erat ei superventura, expressissime praenuntiat subdens: *Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo.* GREGORIUS (hom. 39 in Evang.). Ubi Romani Principes denuntiantur. Illa enim Hierosolymorum subversio describitur quae a Vespasiano et Tito Romanis Principibus facta est: unde subditur: *Et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternent te, et filios tuos qui in te sunt.* EUSEBIUS. Quomodo autem haec completa sint, ex his quae tradita sunt a Josepho, colligere possumus, qui cum esset Judaeus, singula quoque gesta narravit consona his quae sunt a Christo praedicta. GREGORIUS (hom. 39 in Evang.). Hoc quoque quod additur, *Et non relinquent in te lapidem super lapidem,* et ipsa jam ejusdem civitatis transmigratio testatur: quia dum nunc in eo loco constructa est ubi extra portam Dominus fuerat crucifixus, prior illa, ut dicitur, Hierusalem funditus est eversa. Cui ex qua culpa eversionis poena fuerit illata, subjungitur: *Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae.* THEOPHYLACTUS. Idest, mei adventus: veni enim visurus et salvaturus te. Quod si cognosceres, et in me crederes, esses pacata Romanis, et ex omnibus exempta periculis; sicut omnes qui crediderunt in Christum evaserunt. ORIGENES (hom. 38). Non nego igitur et illam Hierusalem propter habitatorum scelera fuisse destructam; sed quaero ne forte ad hanc Hierusalem fletus iste pertineat. Si enim post mysteria veritatis aliquis peccaverit, plangetur: nemo enim Gentilis fletur, sed ille qui fuit de Hierusalem, et esse cessavit. GREGORIUS (homil. 39 ut supra). Redemptor enim noster per electos suos plangere non cessat, cum quosdam ex bona vita ad mores reprobos pervenisse considerat; qui si damnationem suam quae eis imminet, agnovissent, semetipsos cum lacrymis electorum plangerent. Suam autem diem hic habet anima perversa, quae transitorio gaudet in tempore; cui ea quae adsunt, ad pacem sunt, dum ex rebus temporalibus laetatur. Haec praevidere refugit, quae praesentem laetitiam perturbent: unde dicitur: *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* ORIGENES (hom. 38). Fletur autem et nostra Hierusalem, quod post peccata circumdant eam inimici, idest spiritus nequam, et immittunt in circuitu ejus vallum, ut obsideant eam, et lapidem super lapidem non relinquant; maxime si post multam continentiam, si post aliquot annos castitatis victus quis fuerit, et blandimentis carnis illectus, patientiam pudicitiamque amiserit, si fuerit fornicatus, lapidem super lapidem non relinquent in eo, secundum illud Ezech. 18: « Non recorda« bor primarum justitiarum ejus. » GREGORIUS (hom. 39 ut supra). Vel aliter. Maligni spiritus animam a corpore exeuntem obsident, quam in carnis amore positam deceptoriis delectationibus fovent; qui vallo circumdant, quia ante mentis ejus oculos reductis iniquitatibus quas perpetravit, hanc societate suae damnationis coarctant, ut in ipsa extremitate vitae deprehensa, a quibus hostibus circumclusa sit videat, et tamen evadendi aditum invenire non possit: quia operari jam non licet (1) bona, quae cum licuit, agere contempsit. Undique etiam animam coangustant, quando ei non solum oris, verum etiam locutionis atque cogitationis iniquitates replicant: ut quae prius se per multa dilatavit in scelere, in extremum de omnibus angustetur in retributione. Tunc autem anima per conditionem reatus sui ad terram consternitur, cum caro, quam vitam suam credidit, redire ad pulverem urgetur. Tunc in morte filii illius cadunt, cum cogitationes illicitae, quae modo ex illa prodeunt, in extrema ultione dissipantur: quae etiam cogitationes per lapides significari valent: perversa enim mens, cum perversae cogitationi perversiorem adjicit, quasi lapidem supra lapidem ponit; sed cum ad ultionem suam anima ducitur, omnis cogitationum constructio dissipatur. Pravam autem animam Deus assidue visitat praecepto, aliquando flagello, aliquando autem miraculo, ut vera quae nesciebat audiat; et ea contemnens, aut dolore compuncta redeat, aut beneficiis devicta, malum quod fecit erubescat. Sed quia visitationis suae tempus non cognoscit, in extremo vitae traditur suis inimicis.

6. GREGORIUS in hom. (39 in Evang.). Qui narraverat mala ventura, protinus templum ingressus est, ut de illo vendentes et ementes ejiceret, ostendens quod ruina populi maxime ex culpa sacerdotum fuit: unde dicitur: *Et ingressus in templum, coepit ejicere vendentes in illo et ementes.* AMBROSIUS (lib. 9 in Lucam, cap. 1). Deus enim templum suum non mercatoris vult esse diversorium, sed domicilium sanctitatis; nec vendibili religionis officio, sed obsequio gratuito usum ministerii sacerdotalis informat. CYRILLUS (2). Erat autem in templo multitudo mercatorum, qui vendebant animalia ritu legis mactanda in hostiis. Sed jam aderat tempus desinendi umbram, refulgendi vero Christi veritatem: ob hoc Christus, qui cum Patre simul colebatur in templo, jussit ritus corrigi legis, fieri vero templum orationis domum: unde subditur: *Dicens illis: Scriptum est, quia domus mea domus orationis est; vos autem fecistis eam speluncam latronum.* GREGORIUS (hom. 39 ut supra). Qui enim ad accipienda munera in templo residebant, quia quibusdam non dantibus laesiones exquirerent, dubium non erat. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Hoc etiam Dominus fecit in principio praedicationis suae, ut narrat Joannes; et nunc iterum illud fecit: quod (3) ad majus crimen Judaeorum redundat, qui non fuerunt ex priori admonitione castigati AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, quaest. 48). Mystice autem templum ipsum hominem Christum intelligas, vel etiam adjuncto corpore ejus, quod est Ecclesia. Secundum autem id quod est caput Ecclesiae, dictum est Joan. 6: « Solvite « templum hoc, et in triduo suscitabo illud: » secundum id vero quod est adjuncta Ecclesia, intelligitur templum de quo videtur, dixisse, ibid., « Auferte ista hinc. » Significavit enim futuros in Ecclesia qui sua negotia potius agerent, vel receptacula ibi haberent ad occultanda scelera sua. quam ut caritatem Christi sequerentur, et peccatorum confessione, accepta venia, corrigerentur. GRE-

colligi potest ex Hist. eccl. lib. 3, cap. 6, 7, 8, et ex Josepho de Bello Judaico lib. 6, cap. 12, ac deinceps (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* potest.
(2) In Cat Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* quia.

GORIUS in hom. (39 in Evang.). Redemptor vero noster praedicationis verba nec indignis nec ingratis subtrahit: unde postquam rigorem disciplinae ejiciendo perversos tenuit, donum his gratiae ostendit: nam subditur: *Et erat docens quotidie in templo.* CYRILLUS. Decebat autem ex his quae Christus dixerat et fecerat, eum adorare ut Deum; sed ipsi nequaquam hoc facientes, quaerebant eum occidere: sequitur enim: *Principes autem sacerdotum et scribae et principes plebis quaerebant illum perdere.* BEDA. Vel quia quotidie docebat in templo, vel quia latrones ejecerat de templo, vel quia veniens illuc quasi rex et dominus a credentium turba laudem hymni caelestis accepit. CYRILLUS. Sed populus graviorem aestimationem accepit de Christo quam scribae et pharisaei et principes Judaeorum, qui fidem Christi non acceptantes, alios increpabant: unde sequitur: *Et non inveniebant quid facerent illi; omnis enim populus suspensus erat audiens illum.* BEDA (cap. 80 in Lucam). Quod duobus modis intelligi potest: quia vel timentes populi tumultum, non inveniebant quid facerent de Jesu, quem perdere disposuerant; vel ideo Jesum perdere quaerebant, quia, suo magisterio neglecto, plures ad eum audiendum confluere cernebant. GREGORIUS in hom. (39 in Evan.). Mystice autem sicut templum Dei in civitate est, ita in plebe fideli vita religiosorum. Et saepe nonnulli religionis habitum sumunt, et dum sacrorum ordinum locum percipiunt, sanctae religionis officium in commercium terrenae negotiationis trahunt. Vendentes quippe in templo sunt qui hoc quod quibusdam jure competit, ad praemium largiuntur: justitiam enim vendere est, hanc pro praemii acceptione servare. Ementes vero in templo sunt qui dum hoc persolvere proximo quod justum est nolunt, dumque rem jure debitam facere contemnunt, dato patronis praemio emunt peccatum. ORIGENES (hom. 38 in Lucam). Si quis ergo vendit, ejicietur; et praecipue si vendit columbas. Si enim ea quae mihi a Spiritu sancto sunt revelata et credita, aut in vulgus pretio vendidero, aut absque mercede non docuero; quid aliud facio nisi columbam, idest Spiritum sanctum, vendo? AMBROSIUS (lib 9 in Luc. cap. 2). Generaliter itaque Dominus docet saeculares a Dei templo abesse debere contractus. Spiritaliter autem nummularios repulit, qui de pecunia Domini, idest Scriptura divina, lucrum quaerunt, nec bona (1) malaque discernunt. GREGORIUS in hom. (39 in Evang.). Qui domum Dei speluncam latronum faciunt: quia dum perversi homines locum religionis tenent, ibi malitiae suae gladiis occidunt ubi vivificare proximos orationis suae intercessione debuerunt. Templum quoque est ipsa mens fidelium; quae si in laesione proximi perversas cogitationes profert, quasi in spelunca latrones resident; cum autem mentem fidelium ad cavenda mala subtiliter erudit, quotidie veritas in templo docet.

(1) *Al.* ne bona malaque discernant.

CAPUT VIGESIMUM.

1. Et factum est in una dierum, docente illo populum in templo, et evangelizante, convenerunt principes sacerdotum et scribae cum senioribus, et ajunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate haec facis; aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem? Respondens autem Jesus dixit ad illos: Interrogabo vos et ego unum verbum. Respondete mihi. Baptismus Joannis de caelo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus, De caelo, dicet, Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos: certi enim sunt Joannem Prophetam esse. Et responderunt se nescire unde esset. Et Jesus ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate haec facio.

2. Coepit autem dicere ad plebem parabolam hanc. Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam colonis, et ipse peregre fuit multis temporibus. Et in tempore vindemiae ille misit ad cultores servum, ut de fructu vineae darent illi: qui caesum dimiserunt eum inanem. Et addidit alterum servum mittere; illi autem hunc quoque caedentes et afficientes contumelia, dimiserunt inanem. Et addidit tertium mittere; qui et illum vulnerantes ejecerunt. Dixit autem dominus vineae: Quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forsitan cum hunc viderint verebuntur. Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se dicentes: Hic est heres: occidamus illum, ut nostra fiat hereditas. Et ejectum illum extra vineam occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineae? Veniet, et perdet colonos illos, et dabit vineam aliis. Quo audito dixerunt illi, Absit. Ille autem aspiciens eos ait: Quid est ergo hoc quod scriptum est? Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. Omnis qui ceciderit supra illum lapidem, conquassabitur; supra quem autem ceciderit, comminuet illum.

3. Et quaerebant principes sacerdotum et scribae mittere in illum manus illa hora, et timuerunt populum. Cognoverunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem istam. Et observantes miserunt insidiatores, qui se justos simularent, ut caperent eum in sermone, et traderent illum principatui et potestati praesidis. Et interrogaverunt eum dicentes: Magister, scimus quia recte dicis et doces, et non accipis personam hominis, sed viam Dei in veritate doces. Licet nobis tributum dare Caesari, an non? Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cujus habet imaginem et superscriptionem? Respondentes dixerunt, Caesaris. Et ait illis: Reddite ergo quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe; et mirati in responso ejus, tacuerunt.

4. Accesserunt autem quidam Sadducaeorum, qui negant esse resurrectionem, et interrogaverunt eum dicentes: Magister, Moyses scripsit nobis, si frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem, et hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, et suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant; et primus accepit uxorem, et mortuus est sine filiis; et sequens accepit illam, et ipse mortuus est sine filio; et tertius accepit illam; similiter et omnes septem, et non reliquerunt semen, et mortui sunt. Novissime omnium mortua est et mulier. In resurrectione ergo cujus eorum erit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorem. Et ait illis Jesus: Filii hujus saeculi nubunt, et traduntur ad nuptias: illi vero qui digni habebuntur saeculo illo et resurrectione ex mortuis, neque nubent neque ducent uxores, neque ultra mori poterunt: aequales enim Angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis. Quia vero resurgant mortui, et Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum Deum Abraham et Deum Isaac et Deum Jacob. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim vivunt ei. Respondentes autem quidam scribarum dixerunt ei: Magister, bene dixisti. Et amplius non audebant eum quidquam interrogare.

5. Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum filium esse David; et ipse David dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? David ergo Dominum illum vocat; et quomodo filius ejus est?

6. Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis: Attendite a scribis, qui volunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foro, et primas cathedras in synagogis et primos discubitus in conviviis; qui devorant domos viduarum simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

1. AUGUSTINUS de cons. Evangelist. (lib. 2, cap. 69). Cum memorasset Lucas ejectos de templo ementes et vendentes, praetermisit quod exibat in Bethaniam et regrediebatur in civitatem, et quod de ficulnea factum est, et quod mirantibus discipulis de fidei virtute responsum est. Atque his praetermissis non quasi ex ordine dies prosequens, sicut Marcus, intulit dicens: *Et factum est in una dierum, docente illo populum in templo, et evangelizante, convenerunt principes sacerdotum et scribae cum senioribus.* Quod dicit factum in una dierum, ea dies intelligitur in qua id gestum Matthaeus et Marcus retulerunt. EUSEBIUS (1). Cum autem principes mirari deberent docentem caelestia dogmata, et cognoscere per dicta et facta hunc esse Christum quem Prophetae praecinerant, incumbentes subversioni populi, Christum prohibebant: sequitur enim: *Et ajunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate haec facis; aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem* ? CYRILLUS. Quasi dicat: Secundum legem Mosaicam solis exorcistis ex Levitico sanguine, data est auctoritas docendi, nec non sacrorum atriorum potestas; at tu ortus ex Juda commissos nobis fasces usurpas. Sed si novisses, o Pharisaee, Scripturas, recoleres, quod hic est Sacerdos, qui secundum ordinem Melchisedech offert Deo in se credentes per cultum qui legem transcendit. Quid igitur anxiaris, ejectis ab atriis sacris quae opportuna videbantur legalibus victimis, eo vocante ad veram justificationem per fidem? BEDA (cap. 81 in Luc.). Vel quando dicunt, *In qua potestate haec facis ?* de Dei dubitant potestate, et subintelligi volunt diaboli esse quod facit. Addentes quoque, *Aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem* ? manifestissime Dei Filium negant, quem putant non suis, sed alienis viribus signa facere. Poterat autem Dominus aperta responsione tentatorum calumniam confutare; sed prudenter interrogat, ut suo silentio vel sententia condemnentur; sequitur enim: *Respondens autem dixit ad illos: Interrogabo et ego vos unum verbum; respondete mihi. Baptismus Joannis de caelo erat, an ex hominibus ?* THEOPHYLACTUS (cir. finem Comm. ad cap. 19 Luc.). Ut enim ostenderet eos semper fuisse Spiritui sancto rebelles, et nedum Isaiae, cujus non erat memoria, sed nuper viso Joanni credere noluerunt; ob hoc versa vice opponit eis hanc quaestionem, ostendens quod si tanto Prophetae Joanni, qui apud eos major videbatur, minime crediderunt, perhibenti testimonium ejus, qualiter ei crederent respondenti qua auctoritate hoc faceret ? EUSEBIUS (2). Quaerit autem de Joanne Baptista, non unde erat oriundus, sed unde legem suscepisset baptismatis. CYRILLUS. Sed illi fugere veritatem non horruerunt. Deus enim misit Joannem sicut vocem clamantem, supra 3: *Parate viam Domino.* Timuerunt autem dicere veritatem, ne diceretur eis (3), Cur non credidistis ? et cavent reprehendere praecursorem, non metu divino, sed populi: unde sequitur: *At illi cogitabant intra se dicentes: Quia si dixerimus, De caelo, dicet: Quare ergo ei non credidistis* ? BEDA (super illud, *Illi cogitabant dicentes*). Quasi dicat: Quem confitemini de caelo habuisse prophetiam, mihi testimonium perhibuit; et ab illo audistis in qua potestate haec faciam: sequitur enim: *Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos; certi sunt enim Joannem Prophetam esse.* Viderunt ergo, quomodolibet respondissent, in laqueum se casuros, timentes lapidationem, sed magis veritatis confessionem: unde sequitur: *Et responderunt se nescire unde esset.* Quia ergo nolunt fateri hoc quod sciunt, repulsi sunt ut eis Dominus non diceret quod sciebat: unde sequitur: *Et ait illis Jesus: Neque ego dico vobis in qua potestate haec facio.* Ob duas enim causas maxime scientia veritatis est occultanda quaerentibus: cum scilicet is qui quaerit minus capax est ad intelligendum ea quae quaerit; aut odio vel contemptu veritatis indignus est cui debeat aperiri quod quaerit.

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* eis.

2. EUSEBIUS (1). Congregatis in unum principibus populi Judaeorum in ipso templo, ea quae contra ipsum facturi erant et superventurum eis exterminium figurate per (2) parabolam protulit: dicitur enim: *Coepit autem dicere ad plebem parabolam hanc. Homo plantavit vineam.* AUGUSTINUS de cons. Evangel. (lib. 2, cap. 70). Tacuit Matthaeus brevitatis causa quod Lucas non tacet, parabolam istam non ad solos principes dictam, qui de potestate interrogaverunt, sed etiam (3) ad plebem. AMBROSIUS (lib. 9 in Luc. cap. de vinea plantata, in princ.). Plerique autem variae significationes de vineae appellatione derivant; sed evidenter Isaias vineam Domini Sabaoth domum Israel esse memorat. Hanc vineam quis alius nisi Deus condidit ? BEDA (cap. 82 in Luc.). Homo ergo qui plantavit vineam ipse est, qui juxta aliam parabolam conduxit operarios in vineam suam. EUSEBIUS (4). Sed parabola quam Isaias dicit, vineam reprehendit: Salvatoris vero parabola non est contra vineam dicta, sed de cultoribus vineam, de quibus subditur: *Et locavit eam colonis*, idest senioribus populi et principibus sacerdotum et doctoribus et optimatibus cunctis. THEOPHYLACTUS (circ. princ. Comm. ad cap. 20 Luc.). Vel quilibet de populo est vinea, idem est etiam cultor: quilibet enim nostrum seipsum colit. Hac igitur vinea commissa cultoribus, abiit; idest, dimisit illos progredi suo arbitrio: unde sequitur: *Et ipse peregre fuit multis temporibus.* AMBROSIUS (lib. 9 cap. de vinea plantata). Non quia ex loco ad locum profectus est Dominus, qui ubique semper praesens est; sed quia praesentior est diligentibus, negligentibus abest. Multis autem temporibus abfuit, ne propera (5) videretur exactio: nam quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior pervicacia. CYRILLUS (6). Vel Deus absentavit se a vinea plurium annorum curriculis: quia postquam visus est in specie ignis descendisse in montem Sina, non amplius visibiliter praebuit eis suam praesentiam. Nulla tamen interpolatio contigit qua

(1) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* per. *Nicolai legit* figurate praedicens.
(3) *Al. desideratur* etiam.
(4) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Apud P. Nicolai* est praepropera.
(6) In eadem Catena (*Ex edit. P Nicolai*).

non mitteret Deus Prophetas et justos commonentes: unde sequitur: *Et in tempore vindemiae, ille misit ad cultores servum, ut de fructu vineae darent illi.* THEOPHYLACTUS (par. a princ. Comm. in cap. 20). Dicit autem, *De fructu vineae*, quia non totum fructum, sed aliquid de fructu volebat accipere. Nam quid lucratur Deus a nobis nisi suam notitiam, quae etiam est nostra utilitas ? BEDA (capit. 82 in Luc.). Bene autem fructum posuit, non proventum: nullus enim hujus vineae proventus inventus est. Servus ergo primus missus est Moyses, qui per quadraginta annos fructum aliquem legis quam dederat, a cultoribus requirebat; sed vexatus est propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus: unde sequitur: *Qui caesum dimiserunt eum inanem.* AMBROSIUS (ubi supra). Factum est autem ut plures alios destinaret, quos Judaei inhonoros et inanes sibi, de quibus nihil potuerunt proficere, dimiserunt: unde sequitur: *Et addidit alterum servum mittere.* BEDA (cap. 82). Servus alter David significatur, qui missus est, ut post edicta legalia cultores vineae psalmodiae modulamine ad exercitium boni operis excitaret; sed et contra hunc dixerunt, 2 Reg. 20: « Quae nobis « pars in David, aut quae haereditas in filio Isai ? » Unde sequitur: *Illi autem hunc caedentes et afficientes contumelia, dimiserunt inanem.* Sed nec sic destitit: sequitur enim: *Et addidit tertium mittere*: per quem prophetarum chorum intellige, qui continuis attestationibus populum convenerunt. Sed quem Prophetarum non sunt persecuti ? unde sequitur: *Qui et illum vulnerantes ejecerunt.* His autem tribus servorum gradibus omnium sub lege doctorum figuram posse comprehendi, Dominus alibi manifestat, dicens, infra 24: *Quoniam necesse est impleri omnia quae sunt in lege Moysi et Prophetis et Psalmis de me* THEOPHYLACTUS (ubi supra). Prophetis igitur talia mala passis, Filius destinatur: sequitur enim: *Dixit autem dominus vineae, Quid faciam* ? BEDA (cap. 82 in Luc.). Quod dominus vineae dubitative loquitur, non de ignorantia venit: quid enim nesciat Deus Pater ? Sed ambigere dicitur, ut libera voluntas hominis servetur. CYRILLUS (1). Deliberat etiam secum dominus vineae quid agat, non quasi carens ministris, sed quia pertractato (2) quolibet ingenio salutis humanae, populo vero nequaquam adjuto, aliud majus adjungit: unde consequenter dicit: *Mittam filium meum dilectum*: *forsitan cum hunc viderint, verebuntur.* THEOPHYLACTUS (non remote a princ. Com. in cap. 20 Lucae). Dixit autem hoc, non tamquam ignorans quod pejus eum essent tractaturi quam Prophetas; sed quia oportebat Filium eis fieri reverendum. Quod si contumaces fuerint occidendo, hoc cumulat eorum crimen. Ne ergo dicerent aliqui divinam praescientiam necessario fuisse inobedientiae causam, ideo sic figurat sermonem. AMBROSIUS (ut supra). Filium igitur unigenitum sibi missum perfidi Judaei, quasi heredem removere cupientes, occiderunt crucifigendo, et ejecerunt negando: unde sequitur: *Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se dicentes: Hic est heres: occidamus eum, ut nostra fiat hereditas.* Heres Christus est, idemque testator; heres, quia morti propriae supervivit, et testamentorum quae ipse contulit tamquam hereditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur. BEDA (cap. 82 super *Hic est heres*). Manifestissime autem Dominus probat, Judaeorum principes non per ignorantiam, sed per invidentiam crucifixisse Filium Dei. Intellexerunt enim hunc esse cui dictum est, Psal. 2: « Dabo tibi gentes hereditatem tuam: » sequitur enim: *Et ejectum extra vineam occiderunt*; quia « Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem « populum, extra portam passus est: » Hebr. 13. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Sed quia superius populum, non Hierusalem, loco vineae sumpsimus; forsan magis proprie dici potest, quod occidit quidem eum populus extra vineam; idest, extra populi manus passus est Dominus, quia scilicet populus ei non propriis manibus necem intulit, sed tradens hunc Pilato et Gentibus. Quidam autem per vineam Scripturam intellexerunt, cui non credentes, Dominum necaverunt: unde extra vineam, idest extra Scripturam, dicitur Dominus passus. BEDA (cap. 82 in Luc.). Sive ejectus extra vineam et occisus est, quia prius est ab infidelium corde repulsus, ac deinde cruci addictus est. CHRYSOSTOMUS (1). Dispensationis autem, non negligentiae est post Prophetas Christum venisse: non enim Deus omnia repente prosequitur, sed condescendit propter sui pietatem: quia si post servos venientem filium contempserunt, multo magis nec antea eum audirent: qui enim non audiebant minora praecepta, quomodo audivissent majora? AMBROSIUS (lib. et tit. ubi supra). Pulchre autem interrogat, ut sua se ipsi damnent sententia: sequitur enim: *Quid ergo faciet illis dominus vineae*? BASILIUS (2) Hoc autem fit, quasi his qui damnantur nihil habentibus opponere evidentiae juris. Proprium autem est divinae miserationis non infligere poenas silentio, sed praedicere minis, revocando eos ad poenitentiam: unde et hic sequitur: *Veniet, et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis.* AMBROSIUS (ubi supra). Venturum dominum dicit vineae, quod in filio adsit etiam paterna majestas; vel quod ultimis temporibus praesentior humanis aspiret affectibus. CYRILLUS (3). Exclusi sunt igitur Judaeorum primates, quasi dominicae voluntati repugnantes, et sterilem reddentes vineam sibi commissam; est autem datus cultus vineae sacerdotibus novi testamenti. Cum autem virtutem aenigmatis senserunt, recusant illud pati: unde sequitur: *Quo audito, dixerunt illi, Absit.* Nec tamen evaserunt (4) ob suam pertinaciam et inobedientiam erga fidem Christi. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Aliter autem videtur Matthaeus cap. 21 dicere, Dominum scilicet quaesivisse, « Quid faciet illis cultoribus dominus vi- « neae? » Judaeos vero respondisse, « Malos male « perdet. » Non est autem repugnantia: nam utrumque factum est: primo enim ipsi promulgaverunt illam sententiam; postea sentientes quo tendebat parabola, dixerunt, *Absit*; ut Lucas hic narrat. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 70). Vel aliter. In illa de qua loquimur turba erant qui dolose Dominum interrogaverunt, in qua potestate faceret: erant etiam qui non dolose, sed fideliter acclamaverunt: « Benedictus qui venit in « nomine Domini: » Marc. 11: ac per hoc erant

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) *Idem legit* pertentato.

(1) Nec a Corderio notatur in Catena Graec. PP. nec alibi occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In Isaiae 5 cap. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Nicolai habet* evaserunt meliores.

qui dicerent: *Perdet illos, et vineam suam dabit aliis*: quae vox recte etiam ipsius Domini fuisse intelligitur, sive propter veritatem, sive propter membrorum ejus cum suo capite unitatem. Erant etiam qui talia respondentibus dicerent, *Absit*: quia intelligebant in seipsos hanc parabolam dictam: sequitur enim: *Ille autem aspiciens eos ait*: *Quid est ergo hoc quod scriptum est*: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli?* Beda (cap. 82 super *Lapidem quem reprobaverunt*) Quasi dicat: Quomodo implebitur haec prophetia, nisi quia Christus a vobis reprobatus et occisus, credituris est Gentibus praedicandus, ut quasi lapis angularis ex utroque populo unum sibi templum aedificet? Eusebius. Lapis autem dicitur Christus propter terrestre corpus, abscissus sine manibus: secundum visionem Danielis propter ortum ex Virgine. Lapis autem non argenteus aut aureus, quia non rex aliquis gloriosus, sed homo humilis et abjectus; propter quod aedificantes eum reprobaverunt. Theophylactus (ubi supra). Reprobaverunt enim eum principes populi, cum dixerunt Joan. 9: « Hic a Deo non est. » Ille vero tam utilis fuit, tam electus, ut in capite anguli poneretur. Cyrillus (4). Angulo vero comparat sacra Scriptura concursum utriusque populi, Israelitici scilicet, et Gentilis, in unam fidem: compegit enim Salvator utrumque populum in unum novum hominem, concilians eos in uno corpore Patri. Salubris ergo est lapis angulo facto ab eo; detrimentum autem infert Judaeis impugnantibus hunc spiritualem concursum. Theophylactus (super *Omnis qui ceciderit super lapidem*). Duas autem condemnationes commemorat: unam quidem animarum suarum, quam passi sunt scandalizati in Christo: et hoc tangit cum dicit: *Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur*: aliam vero captivitatis et exterminii, quam intulit eis lapis ab ipsis contemptus; et hoc tangit cum subdit: *Supra quem autem ipse ceciderit, comminuet illum*, vel *ventilabit eum*: sic enim ventilati sunt Judaei a Judaea per universum orbem, ut ab area paleae. Et attende ordinem: nam praeambulum est scelus in eum commissum, sequitur autem justa Dei vindicta. Beda (cap. 82 in Luc.). Vel aliter. Qui peccator est, et tamen illi credit, cadit quidem super lapidem et conquassatur, reservatur enim per poenitentiam ad salutem; *supra quem vero* ille *ceciderit*; hoc est, cui lapis ipse irruerit, quia ipsum negavit, *comminuet eum*, ut nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aquae pusillum. Sive de his dicit quod cadunt super eum, qui illum modo contemnunt; ideo nondum penitus intereunt, sed conquassantur, ut non recti ambulent: super quos autem cadit, veniet illis desuper in judicio cum poena perditionis; ideo comminuet eos, ut sint « tamquam pul- « vis, quem projicit ventus a facie terrae: » Psal. 1. Ambrosius (lib. 9, cap. de vinea plantata). Vinea etiam typus noster est: agricola quippe omnipotens Pater, vitis Christus; at vero nos palmites. Recte vinea Christi populus nominatur: vel quod crucis in fronte praetexat judicium; vel quod fructus ex postrema anni legatur aetate; vel quod omnibus, ut ordinibus vinearum, ita pauperibus atque divitibus, servis et dominis in Ecclesia aequa dimensio, nulla discretio fit; et ut vitis maritatur arboribus, ita corpus animae. Hanc vineam diligens agricola fodere et tondere consuevit, ne luxuriet umbra foliorum, verborumque infructuosa jactantia maturitatem indolis naturalis impediat. Decet totius orbis hic esse vindemiam, ubi totius orbis est vinea. Beda (cap. 82 in Luc.) (1). Vel morali intellectu cuique fidelium vinea quam excolat locatur, dum mysterium baptismi quod exerceat sibi committitur. Mittitur servus unus, alter, tertius. cum lex, psalmodia et prophetia legitur. Sed missus servus contumeliis affectus vel caesus dicitur, cum sermo auditus contemnitur vel blasphematur. Missum heredem quantum in se est occidit qui Filium Dei peccando conculcat. Perdito malo cultore, vinea datur alteri, cum dono gratiae, quod superbus sprevit, humilis ditatur.

3. Cyrillus. Decebat quidem principes Judaeorum, intelligentes quod de ipsis parabola diceretur, a malo sic discedere, quasi de futuris instructos; sed hoc non considerantes, occasionem suorum colligunt criminum: unde dicitur: *Et quaerebant principes sacerdotum et scribae mittere in illum manus in illa hora*. Nec refrenavit eos legis praeceptum quod dicit Exod. 23: « Innocentem et ju- « stum non occides; » sed compescuit eorum nefandum propositum plebis timor. sequitur enim: *Et timuerunt populum*. Praeferunt enim divinae reverentiae humanum timorem. Quae autem hujus propositi fuerit occasio, subditur: *Cognoverunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem istam*. Beda (cap. 82) (2). Et ita quaerendo ipsum occidere, docebant vera esse quae in parabola dixerat. Ipse enim est heres, cujus injustam necem dicebant esse vindicandam; illi nequam coloni, qui Dei Filium quaerebant occidere. Hoc etiam quotidie geritur in Ecclesia, cum quilibet solo nomine frater, eam quam non diligit ecclesiasticae fidei ac pacis unitatem, propter bonorum multitudinem, vel erubescit, vel timet impugnare. Et quia principes quaerebant (3) Dominum comprehendere, quod per se non poterant, praesidis manibus efficere tentabant; unde sequitur: *Et observantes miserunt insidiatores, qui se justos simularent*. Cyrillus. Videbantur enim esse leves; erant autem graves, obliti Dei dicentis, Job 42: « Quis hic qui mihi abscondit con- « silium? » Adeunt enim Christum omnium Salvatorem quasi hominem communem: unde sequitur: *Ut caperent eum in sermone, et traderent eum principatui, et potestati praesidis*. Theophylactus (hoc loco). Paraverunt autem Domino laqueos; illaqueati sunt tamen in eis pedes eorum. Audi namque astutiam. *Et interrogaverunt illum dicentes*: *Magister, scimus quia recte dicis et doces*. Beda (4) (cap. 82 in Lucam). Blanda et fraudulenta interrogatio illuc provocat respondentem ut magis Deum quam Caesarem timeat: sequitur enim: *Et non accipis personam hominis, sed in veritate viam Dei doces*. Et hoc dicunt ad hoc ut dicat non debere tributa solvi, ut statim audientes ministri praesidis, qui juxta alios Evangelistas, affuisse leguntur, seditioni, eum contra Romanos auctorem teneant: unde consequenter quaerunt: *Licet nobis dare tributum Caesari, an non*? Erat enim in populo magna seditio,

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Super Marcum (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* quaerentes.
(4) Ex Hieronymo in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*)

dicentibus aliis, pro securitate (1), qua Romani pro omnibus militabant, debere tributa persolvi; Pharisaeis contra dicentibus non debere populum Dei, qui decimas et primitias daret, humanis legibus subjacere. THEOPHYLACTUS (super *Considerans dolum eorum*). Intendebant ergo, quod si diceret oportere dari censum Caesari, criminaretur a populo quasi servituti subjiciens gentem; si vero prohiberet censum reddere, eum repraesentarent ut schismaticum praesidi. Ipse vero laqueos eorum effugit: sequitur enim: *Considerans autem dolum eorum, dixit ad eos: Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cujus habet imaginem et superscriptionem?* AMBROSIUS (lib. 9, cap. de confutatione pharisaeorum). Docet hoc loco Dominus circumspectos nos in respondendo adversus haereticos vel Judaeos esse debere; sicut alibi dixit, Matth. 10: « Estote astuti sicut serpentes. » BEDA (cap. 82 in Lucam). Qui autem putant interrogationem Salvatoris ignorantiam esse, discant ex praesenti loco, quod potuerit scire Jesus cujus imago esset in nummo; sed interrogat, ut ad sermonem eorum competenter respondeat: sequitur enim: *Respondentes dixerunt, Caesaris.* Non putemus Caesarem Augustum, sed Tiberium significari. Omnes enim Romani reges a primo Cajo Caesare Caesares appellati sunt. Ex eorum autem responsione convenienter Dominus quaestionem solvit: sequitur enim: *Et ait illis: Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo.* TITUS. Quasi dicat: Verbis tentatis, operibus obedite: subiistis Caesaris servitutem, suscepistis quae ejus sunt: date ergo illi censum, Deo timorem: non enim exigit Deus denarium, sed fidem. BEDA (cap. 83). Reddite etiam Deo quae Dei sunt, decimas scilicet, primitias, oblationes et victimas. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Et attende quod non dixit, Date, sed *reddite*, debitum enim est: tuetur enim te princeps tuus ab hostibus, vitam tuam reddit tranquillam: pro his ergo teneris ei in censu. Sed et hoc ipsum quod offers, numisma scilicet, ab eo habes. Reddas ergo numisma regium Regi. Deus etiam tibi tradidit intellectum et rationem: restituas hoc ei, non comparatus bestiis, sed in omnibus rationabiliter procedens. AMBROSIUS (lib. et titul. ut supra). Tu ergo, si vis non esse obnoxius Caesari, noli habere quae mundi sunt. Et bene prius quae Caesaris sunt reddenda decernit: neque enim potest quis esse Domini, nisi prius renuntiaverit mundo. Quam gravia vincula promittere Deo et non solvere! Major est contractus fidei quam pecuniae. ORIGENES (2). Habet autem locus iste aliquid mystici. Duae enim sunt imagines in homine: una quam accepit a Deo, altera inimici. Sicut enim denarius habet imaginem Imperatorum mundi; sic qui facit opera tenebrarum (3), portat imaginem ejus cujus habet opera. Dicit ergo: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari;* hoc est, abjicite terrenam imaginem, ut possitis, vobis imaginem caelestem imponentes, reddere quae Dei sunt Deo, ut scilicet Deum diligamus etc.: quae, ut Moyses dicit, Deus requirit a nobis. Postulat autem a nobis Deus, non quia necessarium habet ut ei aliquid tribuamus; sed ut postquam ei dederimus, hoc ipsum nobis tribuat in salutem. BEDA (cap. 83 in fin.). Qui autem credere debuerant, ad tantam sapientiam mirati sunt, quod calliditas eorum insidiandi non invenisset locum: unde sequitur: *Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe, et mirati in responso ejus tacuerunt.* THEOPHYLACTUS (super *Et non potuerunt*). Hoc enim erat quod praecipue intendebant, increpare eum coram populo; quod obtinere nequiverunt propter sapientissimam ejus responsionem.

4. BEDA (1) (cap. 84 in Lucam). Duae erant haereses in Judaeis: una Pharisaeorum, qui traditionum et observationum justitiam praeferebant (2): unde et divisi vocabantur a populo; altera Sadducaeorum, qui interpretantur justi, vindicantes sibi quod non erant. Illis ergo abeuntibus, hi ad tentandum accedunt: unde dicitur: *Accesserunt autem quidam sadducaeorum, qui negant esse resurrectionem.* ORIGENES (3). Sadducaeorum haeresis non solum resurrectionem mortuorum negat, sed etiam putat animam interire cum corpore. Hi ergo verbis Salvatoris insidiantes, eo tempore quaestionem proposuerunt quo eum viderunt de resurrectione docere discipulos: unde sequitur: *Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, scripsit nobis Moyses, si frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem, et hic sine filiis fuerit, ut accipiat eam frater ejus in uxorem, et suscitet semen fratri suo.* AMBROSIUS (lib. 9 cap. ult.). Secundum legis litteram, nubere cogitur etiam invita, ut defuncti semen excitet frater; spiritus autem magister est castitatis. THEOPHYLACTUS (super *Accesserunt quidam sadducaeorum*). Sadducaei autem fragile fundamentum substituentes, non credebant resurrectionis sermonem. Opinantes enim carnalem esse futuram vitam, in resurrectione merito fallebantur; et ideo tamquam impossibile calumniantes dogma resurrectionis, fingunt hanc narrationem, dicentes: *Septem ergo fratres erant: et primus accepit uxorem, et mortuus est sine filiis; et sequens accepit illam, et mortuus est sine filio; et tertius accepit illam; et similiter omnes septem, et non reliquerunt semen et mortui sunt. Novissime autem omnium mortua est et mulier.* BEDA (4) (cap. 84 a medio). Hanc fabulam confingunt, quae deliramenti arguat eos qui resurrectionem asserunt mortuorum. Turpitudinem ergo fabulae opponunt, ut resurrectionis denegent veritatem: unde subditur: *In resurrectione ergo cujus eorum erit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorem.* AMBROSIUS (ubi supra). Mystice haec mulier synagoga est, quae septem viros habuit, sicut dicitur Samaritanae Joan. 4 « Quinque viros habuisti: » quia Samaritana tantum quinque libros Moysi, synagoga septem sequitur principaliter, et de nullo propter perfidiam suam hereditariae posteritatis (5) semen accepit; et ideo partem cum viris suis in resurrectione habere non potuit, quia spirituale praeceptum secundum sensum carnis invertit: non enim frater carnalis aliquis denuntiatus est, qui semen fratris suscitaret defuncti, sed ille (6) qui de mortuo populo Judaeorum, sapientiam sibi divini cultus ascisceret in uxorem, atque ex ea semen in Apostolis suscitaret, qui quasi defunctorum reliquiae Judaeo-

(1) *Al.* pro severitate. *Nicolai* pro securitate et quiete.
(2) Hom. in Luc. 39 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* tenebrarum istarum.

(1) Ex Hieronymo in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Qui traditionum et observationum sibi justitiam praeferebant. *P. Nicolai* qui traditionum sibi justitiam etc.
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ex Hieronymo, ut jam supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* potestatis.
(6) *Al.* sed ille de mortuo etc. *Nicolai autem* sed ille frater etc.

rum, informes adhuc in synagogae utero derelicti, secundum electionem gratiae reservari novi seminis admixtione meruerunt. BEDA (cap. 84 inter princip. et med.). Sive septem hi fratres reprobis congruunt, qui per totam hujus saeculi vitam, quae septem diebus volvitur, a bonis operibus steriles existunt: quibus viritim (1) morte praereptis, ad ultimum et ipsa mundana conversatio quasi uxor infecunda transibit. THEOPHYLACTUS. Dominus autem ostendens in resurrectione non esse futuram conversationem carnalem, eorum dogma evulsit simul cum fragili fundamento: unde sequitur: *Et ait illis Jesus: Filii hujus saeculi nubunt, et traduntur ad nuptias.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 49). Quia connubia propter filios, filii propter successionem, successio propter mortem. Ubi ergo mors non est, neque connubia: unde sequitur: *Illi vero qui digni habebuntur saeculo illo et resurrectione ex mortuis, neque nubent neque ducent uxores: neque ultra mori poterunt.* BEDA (cap. 84). Quod non ita intelligendum est quasi soli digni vel resurrecturi, vel sine nuptiis futuri sint; sed omnes etiam peccatores resurrecturi, et absque nuptiis sunt in saeculo illo mansuri. Dominus autem ut ad resurrectionis gloriam inquirendam animos incitaret, de electis tantum voluit facere sermonem. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 49). Sicut autem nunc sermo noster decedentibus et succedentibus syllabis peragitur atque perficitur, ita et ipsi homines, quorum sermo est, decedendo et succedendo peragunt atque perficiunt ordinem hujus saeculi, qui temporali rerum pulchritudine contexitur. In illa autem vita, quoniam Verbum Dei, quo fruemur, nulla decessione atque successione syllabarum completur, sed omnia quae habet, semper manendo, simul habet; ita participes ejus, quibus ipsum solum erit vita, neque moriendo decedent, neque nascendo succedent: sicut nunc est in Angelis: unde sequitur: *Æquales enim Angelis sunt.* CYRILLUS (2). Sicut enim multitudo Angelorum plurima quidem est, non autem propagata per generationem, sed ex creatione consistens; ita et his qui resurgunt non est opus ulterius nuptiis: unde sequitur: *Et filii Dei sunt, cum sint filii resurrectionis.* THEOPHYLACTUS (super *Filii sunt Dei*). Quasi dicat: Quia Deus est qui operatur in resurrectione, merito dicuntur Dei filii qui per resurrectionem regenerantur: non enim aliquid carnale in resurgentium generatione conspicitur, non coitus, non matrix, non partus. BEDA (cap. 84 in Luc.). Vel *aequales Angelis, et filii sunt Dei*: quia gloria resurrectionis innovati, sine ullo mortis metu, sine ulla labe corruptionis, sine ullo terreni status actu, perpetua Dei visione fruuntur (3). ORIGENES (4). Sed quia Dominus in Matthaeo, cap.22, dicit quod hic praetermittitur, « Erratis nescientes Scripturas; » propone (5) Scripturam, ubi scriptum sit: « Neque « nubent neque nubentur. » Quantum enim ego aestimo, neque in veteri neque in novo testamento quicquam tale reperitur. Sed omnis eorum error de Scripturae lectione, quam non intelligunt, subrepsit: dicitur enim in Isaia cap. 65: « Electi mei « bibent: » et putant haec et similia futura esse in resurrectione. Paulus autem has benedictiones spiritaliter interpretans, et sciens non esse carnales, ad Ephesios, cap. 1, dicit: « Benedixisti nos in om- « ni benedictione spirituali. » THEOPHYLACTUS (super *Quia vero resurgant mortui*). Vel Dominus rationi suprapositae Scripturae testimonium addit, subdens: *Quin vero resurgant mortui, et Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum Deum Abraham et Deum Isaac et Deum Jacob*; quasi dicat (1): Si semel redierunt in nihilum Patriarchae, ne viverent apud Deum, in spe resurrectionis non dixisset, Ego sum, sed fueram: consuevimus enim de rebus corruptis et praeteritis dicere, Eram dominus illius rei. Nunc vero quoniam dixit, Ego sum, ostendit quod viventium est Deus et Dominus; et hoc est quod subditur: *Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim vivunt ei*: quamvis enim exanimes sunt, vivunt tamen apud Deum (2) in spe resurgendi. BEDA (cap. 84). Vel hoc dicit, ut cum probaverit animas permanere post mortem, quod sadducaei negabant, consequens introduceretur et corporum resurrectio, quae cum animabus bona malave gesserunt. Est autem vera vita qua justi Deo vivunt, etiam quando corpore moriuntur. Ad comprobandam autem resurrectionis veritatem, multo manifestioribus exemplis ex Prophetis uti valuit; sed sadducaei quinque tantum libros Moysi recipiebant, Prophetarum vaticinia respuentes. CHRYSOSTOMUS. Sicut autem sancti communem orbis Dominum sibi appropriant, non derogantes ejus dominio, sed proprium affectum pandentes, secundum morem amantium, qui non patiuntur cum multis diligere, sed volunt praecipuam et specialem quamdam dilectionem exprimere; sic et Deus specialiter se horum Deum dicebat, non coarctando suum dominium, sed ampliando. Non enim sic multitudo subditorum sicut virtus famulantium pandit ejus dominium: unde non sic gaudet dici Deus caeli et terrae, sicut cum dicitur *Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.* Et apud mortales quidem a dominis denominantur famuli: dicimus enim, Villicus talis Ducis; e contrario autem Deus dicitur Abrahae. THEOPHYLACTUS (super *Respondentes quidam scribarum*). Confutatis autem Sadducaeis, favent Jesu scribae tamquam sadducaeorum oppositi: unde sequitur: *Respondentes autem quidam scribarum dixerunt: Magister, bene dixisti.* BEDA (cap. 84). Et quia in sermonibus confutati sunt, ultra non interrogant: unde sequitur: *Et amplius non audebant eum quidquam interrogare*: sed comprehensum Romanae tradunt potestati: ex quo intelligimus venena invidiae posse quidem superari, sed difficile conquiescere.

5. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quamvis Dominus ad passionem erat iturus in brevi, praedicat propriam deitatem: nec hoc tamen incaute aut arroganter; sed modeste quaerit (3): unde dicitur: *Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum filium David esse?* AMBROSIUS (lib. 10, cap. 1 in Luc.). Non reprehenduntur hoc loco quia David filium confitentur, quia caecus ille, David filium confitendo meruit sanitatem, et pueri dicentes, Matth. 21, « Hosanna filio David, » praecelsae praedicationis

(1) *Al.* junctim.
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* fruimur.
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* propono. *P. Nicolai legit* propono quaestionem ubi etc.

(1) *Al. omittitur* si.
(2) *Al.* apud eum.
(3) *Legit Nicolai* sed modeste: nam interrogat illos, et in perplexitatem inducens permittit eos ratiocinari quid sit consequens: unde dicitur etc.

gloriam Deo deferebant; sed reprehenduntur, quia non credunt Filium Dei: unde subditur: *Et ipse David dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo.* Et Pater Dominus, et Filius Dominus; sed non duo Domini, sed unus est Dominus: quia Pater in Filio, et Filius in Patre: ipse ad dexteram Patris sedet, quia Patri consors, nulli secundus est; sequitur enim: *Sede a dextris meis.* Nec praefertur qui ad dexteram sedet, nec injuriam patitur qui admittitur: gradus non quaeritur dignitatis, ubi plenitudo est divinitatis. AUGUSTINUS de Symbolo (lib. 2, cap. 7). Sessione autem ista non accipiamus humanis membris positum, tamquam Pater sedeat in sinistra et Filius sedeat ad dexteram; sed ipsam dexteram (1) intelligamus potestatem quam accipit ille homo susceptus a Deo, ut veniat judicaturus qui primo venerat judicandus. CYRILLUS. Vel quod sedet ad dexteram Patris, supernam ejus gloriam probat: nam quorum est thronus aequalis, et majestas. Sessio vero in Deo significat regnum, et omnium potestatem. Sedet ergo a dextris Dei Patris, quia Verbum ex paterna substantia prodiens, factum caro, divinam non exuit dignitatem. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Manifestat ergo quod adversarius Patris non est, sed secum concordat; cum Pater repugnet adversariis ejus: sequitur enim, *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* AMBROSIUS (lib 10 in Luc., cap. 1). Ergo et Deum Christum, et hominem esse credamus; cui a Patre subjiciuntur inimici, non per infirmitatem potestatis suae, sed per unitatem naturae, quia in altero alter operatur: nam et Filius subjicit inimicos Patri, quia Patrem clarificat super terram. THEOPHYLACTUS (hoc in loco). Quaerit ergo ipse, et mota dubitatione sinit illos colligere quid sequatur: unde subdit: *David ergo Dominum illum vocat: et quomodo filius ejus est?* CHRYSOSTOMUS. David quidem pater Christi et servus; hoc quidem secundum carnem, illud secundum spiritum. CYRILLUS. Et nos ergo novis Pharisaeis, qui nec verum Dei Filium neque Deum esse fatentur natum ex sacra Virgine, sed dividunt unum Filium in duos, talem objicimus (2) quaestionem: Quo pacto filius David dominus ejus est, et non humano dominio, sed divino?

6. CHRYSOSTOMUS. Nihil autem est fortius quam ex Prophetis disputare: hoc enim est et ipsis rebus validius: nam Christo faciente miracula contradicebant multoties; cum vero allegavit prophetiam, tacuerunt, quia non habebant quid dicerent. Eis autem tacentibus, contra eos invehitur: unde dicitur: *Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis.* THEOPHYLACTUS (super *Cavete a fermento Pharisaeorum*). Quia enim eos orbis doctores mittebat, merito monet non esse eis imitandam Pharisaeorum ambitionem: unde sequitur: *Attendite a scribis, qui volunt ambulare in stolis.* BEDA (cap. 85). Idest, cultioribus vestimentis induti ad publicum procedere; in quo inter cetera dives peccasse describitur. CYRILLUS. Passiones autem erant scribarum, amor gloriae inanis et lucri. Ut igitur tam pessima crimina evitarent discipuli, commonet eos, subdens: *Et amant salutationes in foro.* THEOPHYLACTUS (par. a fine Comment.). Quod est blandientium, et venantium (1) opinionem famae: vel agunt hoc causa congregandae pecuniae: sequitur enim: *Et primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in conviviis.* BEDA (cap. 85 in Luc.). Non primos sedere, vel discumbere vetat eos quibus hoc officii ordine competit; sed eos qui hoc indebite amant, docet esse cavendos; animum, non gradum redarguens; quamvis et hoc culpa non careat, si iidem in foro litibus velint interesse qui in synagoga magistri desiderant appellari. Duplici autem ratione a vanae gloriae cupidis attendere jubemur: ne vel eorum simulatione ducamur, aestimantes bona esse quae faciunt; vel aemulatione inflammemur, frustra gaudentes in bonis laudari quae simulant. Non solum autem laudes ab hominibus, sed et pecunias quaerunt: sequitur enim: *Qui devorant domus viduarum, simulantes longam orationem.* Justos enim et magni meriti apud Deum se simulantes, ab infirmis et peccatorum suorum conscientia turbatis, quasi patroni pro eis in judicio futuri, pecunias accipere non dubitant. CHRYSOSTOMUS (2). Ingurgitantes etiam se viduarum bonis, paupertatem atterunt, non qualitercumque comedentes, sed devorantes, et ad pravitatem oratione utentes; quod graviori poena facit eos obnoxios: unde sequitur: *Hi accipient majorem damnationem.* THEOPHYLACTUS (cir. fin. Com.). Quia non solum mala faciunt, sed orationes praetendunt, et virtutem faciunt pravitatis excusationem. Viduas etiam depauperant, quarum oportebat misereri, dum ob sui praesentiam eas cogunt exponere. BEDA (cap. 85). Vel quia laudes ab hominibus et pecunias quaerunt, majori damnatione plectuntur.

(1) *Al. omittitur* sed ipsam dexteram.
(2) *Al.* objiciemus.

(1) *Al.* a blandientibus venantium.
(2) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

1. Respiciens autem, vidit eos qui mittebant munera in gazophylacium divites. Vidit autem et quamdam viduam pauperculam mittentem aera minuta duo; et dixit: Vere dico vobis, quia vidua haec pauper plusquam omnes misit. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei; haec autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.

2. Et quibusdam dicentibus de templo, quod lapidibus bonis et donis exornatum esset, dixit: Haec quae videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. Interrogaverunt autem illum, dicentes: Praeceptor, quando haec erunt, et quod signum cum fieri incipient? Qui dixit: Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Quia ego sum; et tempus appropinquabit. Nolite ergo ire post illos.

3. Cum autem audieritis praelia et seditiones, nolite terreri: oportet primum haec fieri, sed nondum statim finis. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum, et terraemotus magni erunt per loca, et pestilentiae et fames, terroresque de caelo, et signa magna erunt.

4. Sed ante haec omnia, injicient vobis manus suas, et persequentur, tradentes in synagogas et custodias, trahentes ad reges et praesides propter nomen meum. Continget au-

tem vobis in testimonium. Ponite ergo in cordibus vestris non praemeditari quemadmodum respondeatis: ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri. Trademini autem a parentibus et fratribus et cognatis et amicis, et morte afficient ex vobis: et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum; et capillus de capite vestro non peribit In patientia vestra possidebitis animas vestras.

5. Cum autem videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus. Tunc qui in Judaea sunt, fugiant in montes; et qui in medio ejus sunt, descedant; et qui in regionibus, non intrent in eam; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quae scripta sunt. Vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic. Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes Gentes. Et Hierusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum.

6. Et erunt signa in sole et luna et stellis, et in terris pressura gentium prae confusione sonitus maris et fluctuum, arescentibus hominibus prae timore et expectatione, quae supervenient universo orbi. Nam virtutes caelorum movebuntur; et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.

7. His autem fieri incipientibus, respicite, et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Et dixit illis similitudinem. Videte ficulneam et omnes arbores: cum producunt jam ex se fructum, scitis quoniam prope est aestas; ita et vos cum videritis haec fieri, scitote quia prope est regnum Dei. Amen dico vobis, quoniam non praeteribit generatio haec donec omnia fiant. Caelum et terra transibunt; verba autem mea non transibunt.

8. Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitae, et superveniat in vos repentina dies illa. Tamquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terrae. Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quae futura sunt, et stare ante Filium hominis

9. Erant autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliveti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

1. Glossa (1). Postquam Dominus redarguit scribarum avaritiam qui domos viduarum devorabant, commendat viduae eleemosynam: unde dicitur: *Respiciens autem vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium divites.* Beda (cap. 86 in Luc.). Quia sermone graeco phylattin (2) (φυλάττειν), servare dicitur, et gaza lingua persica divitiae vocantur; gazophylacium locus appellari solet quo divitiae servantur. Erat autem arca foramen habens desuper posita juxta altare ad dexteram ingredientibus domum Domini, in quam mittebant sacerdotes, qui custodiebant hostias, omnem pecuniam quae deferebatur ad templum Domini. Dominus autem, sicut operantes in domo sua discutit, ita et dona ferentes respicit; et quem dignum viderit, laudat; quem reprobum, damnat: unde sequitur: *Vidit autem et quamdam viduam pauperculam mittentem aera minuta duo.* Cyrillus (3). Duos obolos offerebat, quos cum sudoribus ad diurnum victum acquisierat; vel quae quotidie per aliena poscit suffragia, Deo donat, ostendens ei suam (4) paupertatem fructiferam. Vincit igitur alios, et justa censura coronatur a Deo: unde sequitur: *Et ait illis: Vere dico vobis, quia vidua haec pauper plusquam omnes misit.* Beda (cap. 86). Acceptabile enim est Deo quicquid bono animo obtulerimus, qui cor, et non substantiam pensat, nec perpendit quantum in ejus sacrificio, sed ex quanto proferatur: unde sequitur: *Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei; haec autem ex eo quod illi deest, omnem victum quem habuit misit.* Chrysostomus (5). Non enim paucitatem oblati, sed copiam affectus intuitus est Deus (6). Non est eleemosyna ex pluribus pauca impendere; sed illud viduae, quae totam sibi evacuavit substantiam. Quod si nequis tantum offerre sicut et vidua, offert saltem totum superfluum. Beda (cap. 86 in Luc.). Mystice autem divites qui in gazophylacium munera mittebant, significant Judaeos de justitia legis elatos; vidua pauper Ecclesiae simplicitatem; quae paupercula vocatur, quia vel superbiae spiritum, vel peccata tamquam mundi divitias abjecit, vidua vero, quia vir ejus pro ea mortem pertulit. Haec in gazophylacium duo aera minuta mittit, quia in conspectu Dei, apud quem nostri operis oblationes conservantur, munera sua defert, sive dilectionem Dei et proximi, sive fidei et orationis: quae cunctis superborum Judaeorum operibus praestant: ex abundanti enim in munera Dei immittunt Judaei, qui de justitia sua praesumunt; Ecclesia autem omnem victum suum mittit, quia omne quod vivit, Dei esse muneris intelligit. Theophylactus (non remote a princ. Commen. in cap. 21 Luc.). Vel vidua potest intelligi quaelibet anima, orbata, quasi primo viro, pristina lege, et non digna copula Verbi Dei; quae loco arrhae offert Deo fidem et conscientiam bonam; et ideo (1) plus videtur offerre divitibus in sermone, et superfluentibus moralibus gentilium virtutibus.

2. Eusebius (2). Quod spectanda forent quae pertinebant ad templi structuram, manifestant historiae; et hucusque quaedam conservantur reliquiae, quibus percipiuntur quae dudum erant fabricarum vestigia. Sed Dominus mirantibus templi fabricas, promulgavit quod in eo lapis super lapidem non maneret: dicitur enim: *Et quibusdam dicentibus de templo, quod lapidibus bonis et donis exornatum esset, dixit: Haec quae videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.* Decebat enim locum illum, propter cultorum audaciam, omnimodam desolationem pati. Beda (cap. 86 in Luc.). Divina etiam dispensatio procuravit ut civitas ipsa et templum subverteretur, ne quis forte adhuc parvulus in fide, videns illa (3) constare, dum sacrificiorum ritum attonitus stuperet, raperetur intuitu. Ambrosius (lib. 10 in Luc. de futura templi destructione). Verum igitur dictum est de templo manufacto, quod esset subvertendum: nihil enim est manufactum quod non aut vetustas conficiat, aut vis subruat, aut ignis exurat. Tamen est et aliud templum, scilicet synagoga, cujus structura vetus, Ecclesia surgente, dissolvitur. Est etiam templum in unoquoque, quod deficiente fide labitur, et maxime si quis falso Christi nomen (4) obtendat, quo interiorem expugnet affectum. Cyrillus.

(1) Pro his quae non occurrunt, sic tantum habet Glossa: *Qui appetitores primatus et vanae gloriae cavendos esse monuerat, etiam dona ferentes in domum Domini, certo examine discernit, ut retribuat singulis secundum intentionem cordis* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* phylaxe.
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* sui.
(5) Hom. 1 in epist. ad Hebr. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Hom. 28 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. omittitur* et ideo.
(2) Vel Theophylactus in Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nic.*).
(3) *Al.* illos.
(4) *Al.* nomine.

Nequaquam autem discipuli adverterant vim dictorum; sed arbitrabantur (1) de consummatione saeculi dictum esse; et ideo quaerebant quo tempore deberent accidere: unde sequitur: *Interrogaverunt autem illum, dicentes: Praeceptor, quando haec erunt, et quod signum cum fieri incipient?* AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Matthaeus tertiam interrogationem addidit, ut et templi tempora destruendi, et signum adventus et consummatio saeculi a discipulis quaereretur. Interrogatus autem Dominus quando templi futura esset destructio, et quod signum esset ejus adventus; de signis docet, de tempore non curat intimandum: sequitur enim: *Qui dixit: Videte ne seducamini.* ATHANASIUS (2). Cum enim sint nobis a Deo charismata et dogmata quae sunt super hominem, tradita, scilicet caelestis conversationis forma, virtus contra daemones et adoptio et notitia Patris et Verbi et Spiritus sancti donum; adversarius noster diabolus circuit, quaerens nobis surripere insita semina verbi; Dominus autem tamquam sua pretiosa dona in nobis sua documenta concludens, monet ne seducamur. Magnum autem quoddam donum tribuit nobis Dei Verbum, ut non solum ex apparentibus non decipiamur, sed etiam si qua latentia sint, dijudicemus per Spiritus gratiam. Cum enim sit odiosus diabolus inventor malitiae, hoc quod ipse est occultat, nomen vero cunctis cupitum simulat callide: puta, si quis subjicere sibi volens filios alienos, parentibus absentibus fingat (3) eorum vultus et filios desiderantes seducat. Ergo in unaquaque haeresum diabolus figuratus dicit: Ego sum Christus, et apud me veritas est: unde sequitur: *Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Quia ego sum; et tempus appropinquabit.* CYRILLUS. Ante suum enim descensum de caelo, provenient aliqui, quibus acquiescere non oportet: voluit enim unigenitum Verbum Dei, cum venit ut mundum salvaret, latere, ut crucem sustineret pro nobis; sed secundus ejus adventus non erit clanculo, ut ante, sed terribilis et manifestus: descendet enim in gloria Dei Patris, ministrantibus Angelis, ut mundum in justitia judicet: unde concludit: *Nolite ergo ire post illos.* TITUS. Vel forsitan non dicit pseudochristos ante consummationem venientes, sed eos qui fuere tempore Apostolorum. BEDA (cap. 87). Multi enim imminente Hierosolymorum excidio principes extitere qui se dicerent esse Christos, tempusque libertatis appropinquare. Multi etiam in Ecclesia haeresiarchae diem Domini instare praedicaverunt; quos Apostolus ad Thessalonicenses damnat. Multi etiam in nomine Christi venere antichristi; quorum primus est Simon Magus, cui dicebant (4): Hic est virtus Dei, quae vocatur magna.

3. GREGORIUS in hom (35 in Evang.). Perituri mundi praecurrentia mala denuntiat Dominus, ut eo minus perturbent venientia, quo fuerint praescita: minus enim jacula feriunt quae praevidentur: unde dicit: *Cum autem audieritis praelia et seditiones, nolite terreri.* Bella ad hostes pertinent, seditiones ad cives. Ut ergo nos indicet exterius interiusque turbari, aliud nos fatetur ab hostibus, aliud a fratribus perpeti. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc. cap. de futura destructione templi). Verborum autem caelestium nulli magis quam nos testes sumus, quos mundi finis invenit. Quanta praelia et quas opiniones accepimus praeliorum? GREGORIUS in homil. (35 in Evang.). Sed his malis praevenientibus, quia non statim finis sequatur, adjungitur. *Oportet haec primum fieri* (1): *sed nondum statim finis.* Ultima enim tribulatio multis tribulationibus praevenitur: quia multa debent mala praecurrere, ut malum valeant sine fine nuntiare: unde sequitur: *Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum*: quia necesse est ut alia ex caelo, alia ex terra, alia ab elementis alia ab hominibus patiamur. Hic ergo signatur perturbatio hominum: sequitur enim: *Et terraemotus magni erunt per loca*: ecce respectus irae desuper. CHRYSOSTOMUS (2). Terraemotus enim quandoque irae signum est, nam et quando crucifixus est Dominus, mota est terra; quandoque vero provisionis indicium, sicut orantibus Apostolis commotus est locus in quo erant congregati.

Sequitur (3): *Et pestilentiae.* GREGORIUS in hom. (35 in Evang.). Ecce inaequalitas corporum; *et fames*, ecce sterilitas terrae; *terroresque de caelo, et signa magna erunt*: ecce inaequalitas aeris: quod ad eas tempestates referendum est, quae nequaquam ordinem temporum servant: quae enim ordinate veniunt, signum non sunt. Omnia enim quae ad usum vitae accepimus, ad usum convertimus culpae; sed cuncta quae ad usum pravitatis infleximus, ad usum nobis revertuntur ultionis. AMBROSIUS (ut supra). Occasum ergo saeculi praecedunt quaedam aegritudines mundi, scilicet fames, pestilentia et persecutio. THEOPHYLACTUS. Quidam autem haec non solum in consummatione futura, sed et tempore captionis Hierusalem fuisse impleta voluerunt. Auctore namque pacis perempto, merito in eis seditiones et bella locum habuerunt. Ex bellis autem pestis et fames consequitur: haec quidem aere cadaveribus infecto, illa incultis manentibus agris. Sed et Josephus intolerabiles aerumnas evenisse recitat propter famem; et tempore Claudii Caesaris fames invaluit, ut in Actibus legitur; et plurima terribilia contigerunt captionem Hierusalem indicantia, ut Josephus narrat. CHRYSOSTOMUS. Dicit autem, quod non statim finis civitatis eveniat, ut scilicet Hierosolyma capiatur, sed post praelia multa. BEDA (cap. 87 super *Cum audieritis*). Admonentur etiam Apostoli, ne terreantur his praecurrentibus, ne Hierosolymam Judaeamque deserant. Potest autem regnum contra regnum, et pestilentia eorum quorum sermo serpit ut cancer, et fames audiendi verbi Dei, et commotio universae terrae, et a vera fide separatio, etiam in haereticis intelligi, qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiae victoriam faciunt. AMBROSIUS (ubi supra). Sunt autem et alia bella, quae vir sustinet Christianus; diversarum quoque praelia cupiditatum, studiorumque conflictus. Multo etiam graviores sunt domestici hostes quam extranei.

4. GREGORIUS in hom. (35 in Evang.). Quia cuncta quae praedicta sunt, non de injustitia ferientis sunt, sed de merito mundi patientis; facta pravorum hominum praenuntiantur cum dicitur: *Sed ante haec omnia injicient vobis manus suas, et persequentur, tradentes in synagogas et custodias, trahentes ad reges et praesides propter nomen*

(1) *Al.* arbitrantur.
(2) Orat 1 contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* fugat.
(4) *Legit P. Nicolai* qui dicebat.

(1) *Al. omittuntur sequentia textus evangelici verba.*
(2) Hom. 11 in Acta (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* sequitur enim.

meum; ac si dicat: Prius corda hominum, post elementa turbabuntur, ut, cum rerum ordo confunditur, ex qua tribulatione veniat demonstretur. Nam quamvis finis mundi ex ipso suo ordine pendeat, perversiores (1) tamen quosque inveniens, quia digne ruinis illius (2) opprimantur, innotescit. Cyrillus (3). Vel hoc dicit, quia priusquam a Romanis Hierusalem caperetur, passi persecutiones a Judaeis discipuli incarcerati sunt, et praesentati Principatibus. Missus est Paulus Romam ad Caesarem; astititque Festo et Agrippae.

Sequitur (4): *Continget autem vobis in testimonium.* Graecus (5). In martyrium (6), idest, in martyrii gloriam. Gregorius in hom. (35, in Evang.). Vel *in testimonium,* videlicet eorum: quia vos persequendo, mortes inferunt, aut videndo non imitantur: ut inde perversi sine excusatione pereant unde electi exemplum capiunt ut vivant. Sed auditis tot terroribus, turbari poterant auditorum corda; unde ad eorum consolationem subdit: *Ponite ergo in cordibus vestris non praemeditari quemadmodum respondeatis.* Teophylactus. Quia enim idiotae erant et imperiti, hoc eis Dominus dicit, ne conturbarentur reddituri sapientibus rationem; et causam subdit: *Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri:* quasi dicat: Statim a me sortiemini facundiam et sapientiam, ut nec omnes adversarii vestri si in unum conveniant, resistere valeant vobis, nec in sapientia, idest speculationum vinee (7) nec in eloquentia et sermonis lepore. Saepe enim multi sapientiam quidem habent in mente; sed cum sint provocabiles ad turbationem, totum confundunt, cum tempus fuerit proponendi. Non autem tales fuerunt Apostoli; sed utrinque gratiosi fuerunt. Gregorius (hom. 35 in Evang.). Ac si Dominus suis dicat: Nolite terreri: vos ad certamen acceditis, ego praelior; vos verba editis, sed ego sum qui loquor. Ambrosius (lib. et titul. ut supra). Alibi autem Christus in discipulis, alibi Pater, alibi Spiritus loquitur Patris. Non discordant ista, sed congruunt: quod unus loquitur, tres loquuntur, quia vox est una Trinitatis. Theophylactus. His autem dictis, et propulso imperitiae timore, subdit et aliud quiddam necessarium, quod eorum animos poterat commovere, ne subito irruens eos turbaret: sequitur enim: *Trademini autem a parentibus et fratribus et cognatis, et morte afficient ex vobis.* Gregorius in hom. (35 ut supra). Plus in nobis ea tormenta serviunt quae ab illis patimur de quorum moribus (8) praesumebamus: quia cum damno corporis mala nos cruciant amissae caritatis. Gregorius Nyssenus (9). Consideremus autem statum qui tunc temporis erat. Omnibus suspectis, ad invicem dividebantur cognationes, invicem disgregatae per cultus; et filius gentilis proditor fiebat parentum fidelium; et in filium qui crediderat, pater in infidelitate obstinatus accusator fiebat. Omnis aetas erat exposita persequentibus fidem, nec mulieribus succurrebat naturalis sexus fragilitas. Theophylactus (super *Eritis odio omnibus*). His autem dictis, et de odio subjungit quod ab omnibus patientur: sequitur enim: *Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum.* Gregorius in hom. (35 in Evang.). Sed quia dura sunt quae praedicuntur de afflictione mortis, protinus consolatio subditur de gaudio resurrectionis, cum dicitur: *Et capillus de capite vestro non peribit;* quasi dicat martyribus suis: Cur timetis ne pereat quod incisum dolet, quando et illud in vobis perire non potest quod incisum non dolet? Beda (cap. 87). Vel aliter. Capillus de capite discipulorum Domini non peribit: quia non solum fortia facta vel dicta sanctorum, sed et tenuissima cogitatio digna mercede donabitur. Gregorius 5 Moral. (cap. 14 in antiq., 13 in novis exemp.). Qui autem patientiam in adversis tenet, inde contra adversa omnia fortis efficitur: unde sibi et seipsum vincendo dominatur: unde sequitur: *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Quid enim est animas possidere nisi perfecte in omnibus vivere, cunctisque mentis motibus quasi ex arce virtutis dominari? Gregorius in hom. (35 in Evang.). Per patientiam igitur animas nostras possidemus; quia dum nobismetipsis dominari discimus, hoc ipsum incipimus possidere quod sumus. Idcirco autem possessio animae in virtute patientiae ponitur, quia radix omnium custosque virtutum patientia est. Patientia vero est aliena mala aequanimiter perpeti; contra eum quoque qui mala irrogat nullo dolore morderi.

5. Beda (cap. 88 in Luc.). Hactenus ea quae (1) per quadraginta annos, necdum fine adveniente, futura erant, dicta sunt; hic ipse finis desolationis quae a Romano exercitu facta est, Domini verbis exponitur, cum dicitur: *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus.* Eusebius (2). Desolationem Hierusalem vocat non amplius eam a suis, nec secundum ritum legalem constituit, ita quod nullus expectet post futuram obsidionem aliam innovationem fieri, sicut accidit tempore regis Persarum, et illustris Antiochi, et iterum tempore Pompeji. Augustinus ad Hesychium (3). Haec autem Domini verba ideo Lucas hoc loco commemoravit, ut ostendat tunc factam fuisse abominationem desolationis quae a Daniele praedicta est, de qua Matthaeus et Marcus locuti sunt, quando expugnata est Hierusalem. Ambrosius (lib. 10 in Luc., cap. de regni appropinquatione). Judaei enim putaverunt abominationem desolationis tunc factam, eo quod caput porci in templo jecerunt illudentes Romani Judaicae ritum observantiae. Eusebius (4). Dominus autem futuram in civitate praevidens famem, monebat discipulos ne in futura obsidione in civitatem confugerent, tamquam ad locum tutum et a Deo protectum; sed magis inde discederent, et ad montes confugerent: unde sequitur: *Tunc qui in Judaea sunt, fugiant in montes.* Beda (cap. 88 in Luc.). Ecclesiastica narrat Historia, cunctos qui in Judaea erant Christianos, imminente Hiero-

(1) *Al.* perversores.
(2) *Al.* illorum.
(3) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* sequitur enim.
(5) Quod sub Graeci nomine sequitur est ejusdem Cyrilli (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Legit Nicolai.* Graece *in martyrium* etc.
(7) *Al.* idest speculationum vita: *item* idest vita theorematum: *Nicolai autem habet* vi theorematum.
(8) *Al.* morsibus, *item* mentibus.
(9) Nec notatur a Corderio in Cat. Graec. PP., nec apud illum appendix occurrit; etsi aliquid propinquorum persecutionem pertinens indicatur tum in Cant. hom. 2, tum in Eccli. hom. 8 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al. omittitur* quae.
(2) In Catena Graec. PP.
(3) Epist. 50 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

solymorum excidio, commonitos a Domino, loco discessisse, et trans Jordanem habitasse in civitate quadam Pella nomine, donec desolatio Judaeae compleretur. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. 80 par. a med). Pro hoc autem Matthaeus et Marcus dixerunt (Marc. 13): « Et qui supra tectum est, « non descendat in domum: » addit autem: « Nec « introeat ut tollat aliquid de domo: » pro quo Lucas subdit: *Et qui in medio ejus sunt discedant*. BEDA (cap. 88). Sed quomodo ab exercitu civitate jam circumdata, qui in medio ejus sunt discedent? Nisi forte quod promisit tunc, non ad ipsum tempus obsidionis referatur, sed ad proximum ante obsidionem tempus, cum se primum miles Romanus per Galilaeae vel Samariae fines coepit diffundere. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. 80). Pro eo autem quod Matthaeus et Marcus posuerunt, « Et « qui in agro erit, non revertatur retro tollere « vestimentum suum. » apertius iste subdit: *Et qui in regionibus, non intrent in eam; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quae scripta sunt*. BEDA (cap. 88). Dies autem ultionis hi sunt, dies videlicet dominici sanguinis ultionem petentes. AUGUSTINUS ad Hesychium (ubi supra). Deinde similiter Lucas prosequitur sicut et alii duo: *Vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus*. Et sic ergo Lucas patefecit quod poterat esse incertum, scilicet id quod dictum est de abominatione desolationis, non ad saeculi finem, sed ad expugnationem Hierusalem pertinere. BEDA (cap. 88). Dicit ergo: *Vae praegnantibus*, praesente captivitate, *et nutrientibus*, sive *mammantibus*, ut quidam interpretantur, quarum vel uteri vel manus filiorum sarcina praegravatae, fugae necessitatem non minimum impediunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quidam vero dicunt, Dominum per hoc significare filiorum esum, quem et Josephus narrat. CHRYSOSTOMUS (1). Deinde praedictorum assignat causam: dicens: *Erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic*. Talia enim mala eos occupaverunt ut nulla deinceps aerumna possit eorum calamitatibus adaequari, ut Josephus narravit. EUSEBIUS (2). Qualiter scilicet advenientibus Romanis, et urbem capientibus, multae catervae judaici populi in ore gladii periere: unde sequitur: *Et cadent in ore gladii*. Sed et plures necati sunt fame. Haec vero accidebant primo (3) quidem sub Tito et Vespasiano, post hos autem tempore Hadriani Principis Romanorum, quando natale solum Judaeis inaccessibile est factum: unde sequitur: *Et captivi ducentur in omnes gentes*. Totum enim orbem Judaei repleverunt, et usque ad fines terrae pervenerunt; et cum eorum terra ab alienigenis inhabitetur, solis ipsis est inaccessibilis facta: unde sequitur: *Et Hierusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum*. BEDA (cap. 88). Quae scilicet Apostolus commemorat dicens Rom. 11: « Caecitas « ex parte facta est in Israel... et sic omnis Israel « salvus fiet; » qui cum promissa salute fuerit potitus, ad patrium solum rediturus non temere speratur. AMBROSIUS (cap. de signis approp. desol.). Mystice autem (4) abominatio desolationis, adventus Antichristi est: eo quod sacrilegiis infaustis mentium interiora contaminet, sedens juxta historiam in templo, ut sibi vindicet divinae solium potestatis. Juxta interpretationem autem spiritualem pulchre inducitur, eo quod in affectibus singulorum vestigium perfidiae suae confirmare desideret, ex Scripturis (1) disputans se esse Christum. Tunc appropinquabit desolatio, quoniam a vera religione plerique lapsi desistent; tunc erit Domini dies; quoniam sicut primus adventus Domini fuit propter redimenda peccata, ita et secundus erit propter reprimenda delicta, ne plures perfidiae errore labantur. Est et alius Antichristus, idest diabolus, qui Hierusalem, idest animam pacificam, obsidere nitatur suae legis exercitu. Ergo quando in medio templi est diabolus, desolatio abominationis est. Cum autem unicuique laboranti, Christi praesentia spiritalis illuxerit, tollitur iniquus ex medio, et incipit regnare justitia. Est etiam tertius Antichristus, ut Arius et Sabellius et omnes qui nos prava intentione seducunt. Haec autem sunt praegnantes quibus vae dicitur, quae arvinam (2) suae carnis extendant, et quibus intimorum gressus pigrescat animorum, et effetae virtutum, fetaequae vitiorum. Sed nec (3) illae praegnantes condemnationis expertes sunt, quae in bonorum actuum molimine constitutae, necdum aliquos suscepti operis dedere processus. Sunt quae Dei timore concipiuntur, sed non omnes pariunt: sunt enim quae abortivum excludunt Verbum antequam pariant. Sunt etiam quae in utero Christum habeant, sed nondum formaverunt. Ergo quae parit justitiam, Christum parit. Nos etiam parvulos nostros ablactare properemus, ne nos quasi imperfectorum parentes, aut judicii dies aut mortis inveniat. Quod ita fiet, si omnia dicta justitiae in corde custodias, nec senectutis tempus expectes; sed in prima aetate sapientiam sine corruptela corporis tui cito concipias, cito nutrias. In fine autem Judaea omnis a nationibus credituris subjicietur in ore gladii spiritalis, qui est sermo bis acutus.

6. BEDA (cap. 88 in Luc. cir. med.). Quid impletis nationum temporibus sequatur, ex ordine manifestat, dicens: *Erunt signa in sole et luna et stellis*. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. de sign. adventus Domini). Quae quidem signa secundum Matthaeum evidentius exprimuntur: « Tunc (inquit « cap. 24) sol obscurabitur et luna non dabit « lumen suum et stellae cadent de caelo. » EUSEBIUS (4). Tunc enim vitae corruptibilis consummatio agetur, et secundum Apostolum species hujus mundi transibit, et novum succedet saeculum, in quo vice sensibilium luminarium ipse Christus fulgebit, quasi jubar et rex novi saeculi: cujus erit tanta luminis (5) virtus et gloria, ut sol qui nunc radiat, atque luna et cetera sidera, adventu majoris luminis occultentur. CHRYSOSTOMUS (6). Sicut enim in hoc saeculo luna et sidera mox obfuscantur orto sole; sic in gloriosa Christi apparitione sol obtenebrescet, et luna non dabit proprium jubar, et stellae cadent de caelo, priore spoliatae amictu, ut potioris lucis amictu potiantur. EUSEBIUS (7). Quae autem evenient orbi post lumina-

(1) Adversus vituperatores vitae monast. (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. deest* prima.
(4) *Al. desideratur* autem.

(1) *Al.* et Scripturis.
(2) *Al.* ad ruinam.
(3) *Al. omittitur* nec.
(4) In Catena praedicta (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* numinis.
(6) In eadem Catena (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

rium obtenebrationem, ex quibus fiet angustia gentium, consequenter exprimit, dicens: *Et in terris pressura gentium prae confusione sonitus maris et fluctuum*: ubi videtur docere principium transmutationis universi futurum ex defectu substantiae humidae. Hac enim prima devorata, vel congelata, ut non amplius audiatur sonitus maris, nec contingant arenam fluctus ejus, causa exuberantis siccitatis, ceterae mundi partes non amplius obtinentes vaporem solitum, emissum ex substantia humida, transmutationem patientur; et sic cum apparitio Salvatoris confutare debeat repugnantia Deo prodigia, exordium sument furoris prooemia ex siccitatibus, ut nec tempestas nec fremitus maris ulterius audiatur. Quo facto subsequetur angustia superstitum hominum: unde sequitur *Arescentibus*, idest tabescentibus, *hominibus prae timore et expectatione*, eorum scilicet *quae supervenient universo orbi*. Quae autem tunc ingruant mundo, consequenter ostendit, subdens: *Nam virtutes caelorum movebuntur*. Theophylactus (super *Erunt signa in sole, luna, et stellis*). Vel aliter. Cum alterabitur superior orbis, et elementa inferiora merito patientur jacturam: unde sequitur: *Et in terris pressura gentium prae confusione sonitus maris et fluctuum*; quasi dicat: Mare terribiliter fremet, et littus maris agitabitur tempestate, ita ut sit populo terrae pressura, idest communis miseria, et tabescant timore et expectatione malorum irruentium mundo: unde sequitur: *Arescentibus hominibus prae timore et expectatione, quae supervenient universo orbi*. Augustinus ad Hesychium (ep. 80 a med.). Sed dices: Confiteri vos poena vestra compellit adesse jam finem, dum impletur quod praenuntiatum est. Nullam enim patriam, nullum locum, nostris temporibus non affligi aut tribulari certum est. Sed si ista mala quae nunc patitur genus humanum, certa sunt indicia jam Dominum esse venturum, quid est quod dicit Apostolus 1 Thess. 5: « Cum dixerint, Pax « et securitas ? » Videamus ergo ne forte melius intelligatur non eo modo impleri quae praedicta sunt his verbis; sed tunc potius esse ventura, quando sic erit tribulatio universo orbi ut ad Ecclesiam pertineat, quae universo orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulabunt eam: ipsi enim sunt dicturi, « Pax, securitas: » Nunc autem ista mala quae tamquam summa extremaque creduntur, utrique regno, Christi scilicet, et diaboli, videmus esse communia: pariter quippe his boni affliguntur et mali: interque tanta mala (1) adhuc usquequaque frequentantur luxuriosa convivia. Hoccine est arescere prae timore, an potius inardescere prae libidine ? Theophylactus (super *Nam virtutes caelorum movebuntur*). Non solum autem mortales fluctuabunt cum alterabitur mundus, sed etiam Angeli stupebunt in tam terribilibus mutationibus universi: unde sequitur: *Nam virtutes caelorum movebuntur*. Gregorius in homil. (1 in Evang. super his verbis). Quid enim virtutes caelorum, nisi Angelos, Dominationes et Principatus et Potestates appellat ? quae in adventu districti judicis, nostris tunc oculis visibiliter apparebunt, ut districte tunc a nobis exigant hoc quod nos modo invisibilis Conditor aequanimiter portat. Eusebius (2). Cum etiam Dei Filius sit venturus in gloria, et confutaturus elatam tyrannidem filii peccati, ministrantibus Angelis, caeli fores a saeculo clausae patebunt, ut spectentur excelsa. Chrysostomus (1). Vel virtutes caelicae movebuntur, quamvis sibi consciae non sint: videntes enim infinitas multitudines condemnari, non intrepide stabunt illic. Beda (cap. 88 in Luc.). Unde (2) et in Job dicitur cap. 26: « Columnae caeli contremiscunt, et pavent « nutum ejus » Quid ergo faciant tabulae, quando tremunt columnae ? Quid virgula deserti patitur, cum cedrus paradisi concutitur ? Eusebius (3). Vel virtutes caelorum sunt quae praesunt sensibilibus partibus universi: quae quidem tunc movebuntur, ut potiorem statum attingant. Absolventur enim in saeculo novo a ministerio quo Deo serviunt circa sensibilia corpora secundum corruptionis statum. Augustinus ad Hesychium (epist. 80). Sed ne Dominus propinquante secundo adventu suo, ea pro magno praedixisse videatur quae huic mundo etiam ante primum ejus adventum fieri consueverant, et rideamur ab eis qui plura in historia gentium et majora legerunt, haec quae dicta sunt, melius in Ecclesia existimo intelligi. Ecclesia enim est sol et luna et stellae, cui dictum est Cant. 5: « Pulchra ut luna, electa ut sol »: quae tunc non apparebit, persecutoribus ultra modum saevientibus. Ambrosius (lib 10 in Luc. de sign. adv. Domini). Plurimis etiam a religione deficientibus, clara fides oscurabitur nube perfidiae; quia sol caelestis in ea fide (4) minuitur vel augetur: et sicut menstruis, idest mensium, defectibus, luna vel terrae opposita (5), cum fuerit ex regione solis vanescit; sic et sancta Ecclesia, cum lumini caelesti vitia carnis obsistunt, fulgorem divini luminis de Christi radiis non potest mutuari (6): nam in persecutionibus lucem divini solis plerumque amor vitae hujus excludit. Cadunt etiam stellae, idest gloria micantes viri, si persecutionis acerbitas convalescat, quae oportet fieri donec Ecclesiae multitudo cumuletur: sic enim probantur boni, sic produntur infirmi. Augustinus ad Hesychium (ep. 80 inter med. et fin.). Quod autem dictum est, *Et in terris pressura gentium*, gentes voluit intelligi, non quae in semine Abrahae benedicentur, sed quae ad sinistram stabunt. Ambrosius (lib. 10 in Luc., cap. ut supra). Ergo varii animorum aestus ita graves erunt ut delictorum multitudine male consciis (7) futuri judicii metu, sacri nobis ros fontis arescat. Quemadmodum autem Domini expectatur adventus, et ejus praesentia in toto fiat vel hominis orbe vel mundi, quae fit in singulis, cum omnibus affectibus receperint Christum; sic virtutes caelorum in adventu Domini augmentum gratiae consequentur, et plenitudine divinitatis pronius se infundente movebuntur. Sunt etiam virtutes caelorum, quae enarrant gloriam Dei, quae pleniore Christi infusione movebuntur, ut videant Christum. Augustinus ad Hesychium (ep. 80). Vel *virtutes caelorum movebuntur*; quia impiis persequentibus, quidam fideles fortissimi turbabuntur.

Sequitur (8): *Et tunc videbunt Filium hominis*. Theophylactus Tam fideles quam infideles: radia-

(1) *Al.* tam mala.
(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Ad Olympiam epist. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. omittitur* unde.
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* fide, in ea, *item* in fide, in ea. *Nicolai* mea fide.
(5) *Al.* opposita.
(6) *Al.* mutari.
(7) *Al.* conscius.
(8) *Al.* sequitur enim.

bit enim amplius sole tam ipse quam crux ejus: unde ab omnibus cognosceretur. Augustinus (ad Hesychium, ep. 80). Quod autem dicit, *Venientem in nube*: duobus modis accipi potest: sive in Ecclesia sua tamquam in nube venientem, sicut nunc venire non cessat; sed ideo tunc cum potestate magna et majestate, quia major majestas et potestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur: sive in corpore suo, in quo sedet ad dexteram Patris, merito credendus est non solum in eodem corpore, verum etiam in nube venturus: quoniam sic veniet sicut abiit; nubes autem suscepit eum « ab oculis eo« rum: » Act. 1. Chrysostomus (1). Semper enim Deus in nube apparet, secundum illud Psal. 116: « Nubes et caligo in circuitu ejus: » unde et Filius hominis in nubibus veniet, ut Deus et Dominus, non latenter, sed in gloria digna Deo: et ideo subdit: *Cum potestate magna et majestate*. Cyrillus (2). Intelligendum est similiter, magna. Primam enim apparitionem prosecutus est cum infirmitate et humilitate nostra; sed secundam celebrabit cum propria potestate et magna majestate. Gregorius in homil. (1 in Evang.). In potestate enim et majestate visuri sunt quem in humilitate positum audire noluerunt; ut virtutem ejus tanto tunc districtius sentiant, quanto (3) cervicem cordis ad ejus patientiam non inclinant.

7. Gregorius in homil. (1 in Evang.). Quia praemissa contra reprobos dicta sunt, mox ad electorum consolationem verba vertuntur: nam subditur: *His autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra*: ac si dicat: Cum plagae mundi crebrescunt, *levate capita*, idest exhilarate corda: quia dum finitur mundus, cujus amici non estis; prope fit redemptio quam quaesistis. In Scriptura enim sacra saepe caput pro mente ponitur: quia sicut capite reguntur membra, ita cogitationes mente disponuntur. Capita itaque levare, est mentes nostras ad gaudia patriae (4) caelestis erigere. Eusebius (5). Vel aliter. Transactis corporalibus aderunt intelligibilia et caelestia, scilicet regnum saeculi non amplius transituri; et tunc dignis salubria promissa tribuentur: unde dicitur: *His autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra*. Acceptis enim Dei promissis quae speramus, erigemur qui ante curvi fueramus, et elevabimus capita nostra, humiliati quondam, eo quod redemptio nostra quam sperabamus, aderit, illa scilicet quam tota creatura expectat. Theophylactus (super *Appropinquat redemptio vestra*). Idest, perfecta libertas corporis et animae. Sicut enim primus adventus Domini fuit ad reformationem animarum nostrarum, sic secundus ad reformationem corporum celebrabitur. Eusebius (6). Dicit autem haec ad discipulos suos, non tamquam ad eos qui durare deberent in vita ista usque ad terminum mundi; sed quasi uno corpore existente ipsis et nobis et posteris usque ad consummationem mundi credituris in Christum. Gregorius in hom. (1 in Evang.). Quod autem

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) In eadem Catena Graeca (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *P. Nicolai legit* quanto nunc.
(4) *Al.* patris.
(5) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).

calcari mundus, atque despici debeat, provida comparatione manifestat cum subdit: *Videte ficulneam, et omnes arbores: cum producunt ex se fructum, scitis quoniam prope est aestas: ita et vos, cum videritis haec fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei*: quasi dicat: Sicut ex fructu arboris vicina aestas agnoscitur, ita ex ruina mundi prope cognoscitur esse regnum Dei. Et ex hoc ostenditur quia fructus mundi ruina est. Ad hoc enim germinat, ut quemcumque germine aluit, cladibus consumat. Bene autem regnum Dei aestati comparatur, quia tunc moeroris nostri nebulae transeunt, et vitae dies aeterni solis claritate fulgescunt. Ambrosius (lib. 10 in Lucam, ut supra). Matthaeus autem de sola dixit ficulnea, hic de arboribus omnibus. Duplicem autem habet figuram ficulnea: vel cum dura mitescunt, vel cum peccata luxuriant. Sive ergo cum fructus in (1) omnibus virescit arboribus et ficulnea fecunda jam floret; idest, cum omnis lingua confitetur Deo, confitente etiam populo Judaeorum, sperare Domini debemus adventum, quo tamquam temporibus aestivi resurrectionis fructus metentur: sive cum levem fragilemque jactantiam, tamquam folia synagogae, homo iniquitatis induerit, conjicere debemus appropinquare judicium: nam remunerare fidem Dominus et delinquendi finem afferre festinat. Augustinus ad Hesychium (ep. 80). Cum autem dicit, *Cum videritis haec fieri*, quae intelligere poterimus nisi ea quae supra memorata sunt? In his autem est quod ait: *Et tunc videbunt Filium hominis venientem*. Proinde cum hoc visum fuerit,non jam erit regnum Dei sed prope An dicendum est,non omnia quae supra commemorata sunt, esse intelligenda, ubi ait, *Cum videritis haec fieri*, sed aliqua eorum, hoc scilicet excepto quod dictum est, *Et tunc videbunt Filium hominis*? Sed Matthaeus aperuit, nullis exceptis esse accipiendum; dicens, cap. 24: « Ita et vos cum « videritis haec omnia: » inter quae est quod videbitur Filius hominis veniens, ut intelligatur de adventu quo nunc venit in membris suis tamquam in nubibus, vel in Ecclesia tamquam in nube magna. Titus. Vel aliter. Dicit: *Prope est regnum Dei*, quia dum haec fient, nondum ultimus finis rerum eveniet: sed jam in finem tendunt (2): nam et ipse adventus Domini eliminans omnium principatum et potestatem praeparat regno Dei. Eusebius (3). Sicut enim in hac vita sol hieme recedente, ac succedente vere, radium calidum mittens fovet ac vivificat humi condita semina, exuentia (4) priscam figuram, pullulant autem nova varium virorem habentia; sic et gloriosus Unigeniti Dei adventus vivificativis radiis illustrans novum saeculum, dudum condita per totum mundum semina, scilicet dormientes in pulvere terrae, potioribus corporibus quam prius producet in lucem, ac confutata morte regnabit deinceps vita saeculi novi. Gregorius in homil. (1 in Evang.). Omnia autem praedicta sub magna certitudine confirmantur, cum subditur: *Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec donec omnia fiant*. Beda (super illud, *Non praeteribit generatio*). Multum commendat quod ita praenuntiat. Et, si dicere fas est, juratio ejus est quod dicit, *Amen dico vobis*: amen quippe interpretatur

(1) *Omittitur* in.
(2) *Al.* tendunt.
(3) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* exeuntia.

verum. Igitur Veritas dicit, Verum dico vobis: quod si non diceret, mentiri omnino non posset. Generationem autem, aut omne genus humanum dicit, aut specialiter Judaeorum. Eusebius (1). Vel generationem dicit novam generationem Ecclesiae sanctae suae, ostendens duraturum populum fidelium usque ad id tempus quo visurus sit omnia, et eventus verborum Salvatoris oculis apprehendet. Theophylactus (hoc loco). Quia enim turbationes et bella et alterationes tam elementorum quam ceterarum rerum futurum esse praedixerat; ne quis suspicaretur quod et ipsa christianitas peritura foret, subjungit: *Caelum et terra transibunt; verba autem mea non transibunt*; quasi dicat: Etsi cuncta commoveantur, fides tamen mea non deficiet: ex quo innuit Ecclesiam praeferri toti creaturae: sed (2) creatura patietur alterationem; fidelium vero Ecclesia et sermones Evangelii permanebunt. Gregoris in hom. (1 in Evangel.). Vel aliter: *Caelum et terra transibunt etc.*, quasi dicat: Omne quod apud nos durabile est, sine mutatione durabile ad aeternitatem non est; et omne quod apud me transire cernitur, fixum et sine transitu tenetur: quia sine mutabilitate manentes sententias exprimit sermo meus, qui transit. Beda (cap. 89 super illud, *Caelum et terra transibunt*). Caelum autem quod transibit, non aethereum, sive sidereum, sive aereum, a quo aves caeli nominantur, intelligere debemus. Si autem terra transibit, quomodo Ecclesiastes dicit capit. 1: « Terra in aeternum stat? » Sed aperta ratione caelum et terra per eam quam nunc habent, imaginem transeunt, attamen per essentiam sine fine subsistunt.

8. Theophylactus (super *Attendite vobis, ne graventur corda*). Posuit supra Dominus terribilia et sensibilia malorum indicia quae occupabunt peccatores; sed contra haec mala remedium est cautela et oratio: unde dicitur: *Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate.* Basilius (in serm. super *Attende tibi*). Singulum animalium a conditore omnium Deo habet intrinsecus causas facientes ad tutelam consistentiae propriae: propter quod et Christus nobis dedit hanc monitionem, ut quae illis a natura, haec nobis auxilio rationis et cautela contingant, fugientibus quidem peccatum, ut irrationabilia fugiunt mortifera pabula, inquirentibus vero justitiam, sicut illa herbas nutritivas requirunt; et ideo dicit, *Attendite vobis,* ut scilicet discernere possitis a salubri nocivum. Sed quoniam dupliciter contingit attendere, hinc quidem corporis oculis, illinc vero per intellectivam virtutem; oculus corporis virtutem non attingit: restat igitur dictum esse de opere intellectus, *Attendite*; hoc est, undique circumspicite vos, pervigil habentes ad vestram custodiam animae lumen. Neque autem dixit: *Attendite* vestris, aut eis quae circa vos sunt, sed *vobis*: vos enim estis intellectus et anima; vestrum autem corpus est sensus; circa vos autem opes, artes et reliqua vitae supellex; quibus non monet attendendum, sed animae, cujus praecipua cura habenda. Eadem vero admonitio aegrotantes sanat, et sanos perficit; servatores praesentium, et provisores futurorum; non alienorum censores, sed suorum scrutatores; non dimittentes intellectum servum fieri passionum, sed irrationale animae subjicientes rationali. Cur

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Forte* siquidem.

autem sit attendendum, subjungit dicens: *Ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis hujus vitae.* Titus. Quasi dicat: Cavete ne lumina mentis vestrae graventur: cura namque praesentis vitae et crapula et ebrietas fugant prudentiam, quassant fidem, operantur naufragia. Basilius (1). Est autem ebrietas nimius usus vini; crapula vero anxietas et nausea quae est in ebrietate, a motione capitis graeco vocabulo dicta. Sicut igitur cibis ne (2) esuriamus, sic et potibus ne sitim patiamur, utendum est, vitando diligentius lapsum. Fallax enim est vini ingestio. Anima autem vino libera prudentissima erit et optima; sed humectata vini vaporibus quasi quaedam nube velatur (3). Curiositas autem hujus vitae quamvis nihil inhibitorum continere videatur, si tamen ad cultum divinum non coadjuvet, vitanda est: et quare hoc dixerit, ostendit subdens: *Et superveniat in vos repentina dies illa.* Theophylactus (hoc loco). Non enim cum deliberatione veniet dies illa, sed ex improviso et furtim capiens tamquam laqueus non caventes: unde sequitur: *Tamquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terrae.* Quod diligentius discuti potest. Capiet enim dies illa sedentes in superficie terrae quasi impraemeditatos et inertes. Quotquot vero sunt solertes et agiles ad bonum, non sedentes et otiantes in terrenis; sed surgentes ab eis, sibi dicentes: Surge, vade, quoniam non est hic tibi requies: talibus non est illa dies, ut laqueus, in discrimen (4), sed ut dies festivus. Eusebius (5). Praedicta igitur docuit esse attendenda ad cavendam gravedinem inde provenientem: unde sequitur: *Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quae futura sunt.* Theophylactus. Scilicet famem, pestem et cetera hujusmodi, quae temporaliter electis et aliis imminent, et ea quae postmodum accidunt reis perenniter: illa enim aliter cavere (6) non possumus nisi per vigilias et orationes. Augustinus de consensu Evang. (lib. 2, cap. 77). Haec intelligitur illa fuga quam Matthaeus commemorat, quae non debet fieri in hieme, vel sabbato. Ad hiemem pertinent curae hujus vitae, quae tristes sunt velut hiems; ad sabbatum vero crapula et ebrietas, quae carnali laetitia luxuriaque cor submergit atque obruit; quod malum sabbati nomine significatur, quia illo die Judaei deliciis affluunt, dum spiritale sabbatum ignorant. Theophylactus. Et quia Christianum decet non solum fugere mala, sed etiam niti ad gloriam assequendam, subdit: *Et stare ante Filium hominis*: haec est enim angelica gloria stare ante Filium hominis Deum nostrum, et faciem ejus jugiter cernere. Beda (capit. 89 in Luc.). Et certe si quis sapiens medicus praeciperet attendere a succo alicujus herbae, ne repentinus interitus superveniat, magno studio medici mandata servaremus: nunc autem Salvatore admonente ebrietatem et crapulam et curas saeculi esse cavendas, his sauciari et consumi non

(1) Clemens Alexandrinus lib. 2, Paedagogi cap. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* ut ne, *item* ut *tantum*.
(3) Basilius in Regulis brevioribus ad interrog. 88. Haec appendix cum praecedenti uno tenore dabatur sub nomine Basilii (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* et discrimen.
(5) In Cat. Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* accidunt eis perenniter: illa enim aliter capere non possumus etc.

timent: quia fidem quam medici dictis praebent, Domini verbis praebere contemnunt.

9. Beda (cap. 89 in Luc.). Quae verbis praeceperat Dominus, suis confirmat exemplis: nam qui nos ante judicis adventum, et incertum singulorum exitum, ad vigilandum hortatus est, et orandum, et ipse imminente tempore passionis suae, doctrinae, vigiliis et precibus instat: unde dicitur: *Erat autem diebus docens in templo*: in quo suo exemplo insinuat hoc esse digne Deo vigilare, vel dicto vel facto proximis viam veritatis ostendere. Cyrillus. Quae autem erant quae docebat nisi transcendentia cultum legis? Instabat enim tempus quo debebat umbra in veritatem transformari. Theophylactus (paulo ante fin. Comment. in 22 cap. Lucae). Tacuerunt autem Evangelistae pleraque documentorum Christi, qui, cum per triennium fere praedicaverit, documenta ejus quae conscripserunt, dicet aliquis vix ad unius diei sermonem sufficere. Ex pluribus ergo pauca describentes, dederunt nobis quemdam gustum dulcedinis doctrinae ipsius. Ostendit autem nobis Dominus quod oporteat noctu et quiete alloqui Deum, et in die prodesse hominibus; et colligere quidem in nocte, distribuere vero collecta in die: unde subditur: *Noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliveti*; non quasi opus habens oratione, sed ad exemplum dandum hoc egit. Cyrillus. Quia vero eloquium ejus in potestate erat, et potestative transferebat in spiritalem cultum quae per Moysen et Prophetas tradita fuerant in figuris, populus eum avidius audiebat: unde sequitur: *Et omnis populus manicabat*, idest mane venire accelerabat, *ad eum in templo, audire eum*. Populo autem ante lucanum venienti ad eum, congruum erat dicere Psalm. 62: « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. » Beda (cap. 89 in Luc.). Mystice autem et nos, cum inter prospera sobrie et pie et juste conversamus, diebus in templo docemus, quia formam boni operis fidelibus praebemus (1); noctibus vero in monte Oliveti moramur, quia in tenebris angustiarum spiritali consolatione respiramus: et ad nos quoque populus manicat, cum vel discussis operibus tenebrarum vel cunctis nebulis pressurarum nos imitatur.

(1) *Al.* praebentes.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

1. Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha; et quaerebant principes sacerdotum et scribae quomodo Jesum interficerent: timebant vero plebem.

2. Intravit autem satanas in Judam, qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim; et abiit, et locutus est cum principibus sacerdotum et magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. Et gavisi sunt, et pacti sunt pecuniam illi dare. Et spopondit. Et quaerebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis.

3. Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha. Et misit Petrum et Joannem, dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus. At illi dixerunt: Ubi vis paremus? Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquae portans: sequimini eum in domum in quam intrat; et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: Ubi est diversorium ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ostendet vobis coenaculum magnum stratum, et ibi parate. Euntes autem invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha.

4. Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim Apostoli cum eo: et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, et dixit: Accipite, et dividite inter vos: dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

5. Et accepto pane gratias egit, et fregit, et dedit eis dicens, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

6. Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Et quidem Filius hominis, secundum quod definitum est, vadit; verumtamen vae homini illi per quem tradetur. Et ipsi coeperunt quaerere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset.

7. Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse major. Dixit autem eis: reges Gentium dominantur eorum; et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic; sed qui major est in vobis, fiat sicut minor; et qui praecessor est, sicut ministrator. Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.

8. Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeatis super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.

9. Ait autem Dominus Simoni: Simon, Simon, ecce satanas expetivit vos, ut cribaret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire. At ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus donec ter abneges nosse me.

10. Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo et pera et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram; et qui non habet, vendat tunicam suam et emat gladium. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est: etenim ea quae sunt de me, finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis, Satis est.

11. Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem olivarum. Secuti sunt autem illum et discipuli. Et cum pervenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. Et ipse avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis, et positis genibus orabat dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum a me. Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.

12. Apparuit autem illi Angelus de caelo confortans eum: et factus in agonia prolixius orabat. Et factus est sudor ejus sicut guttae sanguinis decurrentis in terram. Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes prae tristitia; et ait illis: Quid dormitis? Surgite, et orate, ne intretis in tentationem.

13. Adhuc eo loquente, ecce turba, et qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos, et appropinquavit Jesu, ut oscularetur eum. Jesus autem dixit illi: Juda, osculo Filium hominis tradis? Videntes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio? Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram. Respondens autem Jesus ait: Sinite usque huc: et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum. Dixit autem Jesus ad eos qui venerant ad se, principes sacerdotum et magistratus templi, et seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus. Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed haec est hora vestra, et potestas tenebrarum.

14. Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum

principis sacerdotum: Petrus vero sequebatur eum a longe. Accenso autem igne in medio atrii, et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Quem cum vidisset ancilla quaedam sedentem ad lumen, et eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum. Et post pusillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es: Petrus vero ait: O homo, non sum. Et intervallo facto quasi horae unius, alius quidam affirmabat dicens: Vere et hic cum illo erat; nam et Galilaeus est. Et ait Petrus: O homo, nescio quid dicis. Et continuo, adhuc illo loquente, cantavit gallus: et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini sicut dixerat, quia priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus flevit amare.

15. Et viri qui tenebant illum, illudebant ei caedentes, et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus; et interrogaverunt eum, dicentes: Prophetiza: quis est qui te percussit ? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis et principes sacerdotum et scribae, et duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi: si autem et interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei ? Qui ait: Vos dicitis quia ego sum. Et illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium ? Ipsi enim audivimus de ore ejus.

1. Chrysostomus. Umbra nostrorum fuerunt festa Judaica; et ideo si quaesieris a Judaeo de pascha et azymis, nil magni proferet, commemorans liberationem ab Ægypto. Si quis autem a me quaesierit, non audiet Ægyptum nec Pharaonem, sed absolutionem erroris et tenebrarum diaboli, non per Moysen, sed per Filium Dei. Glossa (1). Ad cujus passionem enarrandam accedens Evangelista praemittit de figura, dicens: *Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha.* Beda (cap. 90 in Lucam). Pascha quidem, quod hebraice dicitur phase, non a passione, sed a transitu nominatur; eo quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, nec percusserit primogenita eorum. Vel ipse Dominus praebens auxilium populo suo desuper ambulavit. Hoc autem inter pascha et azyma distat: quod pascha ipse solus dies appellatur in quo agnus occidebatur ad vesperam, hoc est decima quarta luna primi mensis; decima quinta autem luna, quando egressus est de Ægypto, succedebat festivitas azymorum septem diebus usque ad vigesimam primam diem ejusdem mensis: unde Evangelii Scriptura indifferenter unum pro alio ponere solet: unde hic dicitur: *Dies azymorum, qui dicitur pascha.* Significatur autem per mysterium, quod Christus semel pro nobis passus, per totum tempus hujus saeculi, quod septem diebus agitur, in azymis sinceritatis et veritatis praecepit esse vivendum. Chrysostomus (2). Principes autem sacerdotum nefarias res tractant in festo: unde sequitur: *Et quaerebant principes sacerdotum et scribae quomodo Jesum interficerent.* Moyses quidem unum praecepit esse principem sacerdotum, et illo defuncto creari alium. Tunc vero, cum inciperent Judaici ritus dissolvi, multi erant principes sacerdotum annuatim creati. Hi ergo volentes Jesum occidere, non metuunt divina, ne scilicet ex tempore sacro majus incurrant peccati contagium: sed ubique timent humana: unde sequitur: *Timebant vero plebem.* Beda. Non quidem seditionem metuentes, sed caventes ne auxilio populi de suis manibus tolleretur. Haec autem ante biduum paschae congregatis eis in atrio Caiphae Matthaeus acta attestatur.

2. Theophylactus. Quia dictum est quod principes sacerdotum quaerebant modum quo interficientes Jesum, nullum incurrerent periculum, consequenter modus qui eis occurrit, narratur cum dicitur: *Intravit autem satanas in Judam.* Titus. In Judam satanas intravit, non impellens, sed patulum inveniens ostium: nam oblitus omnium quae viderat, ad solam avaritiam dirigebat intuitum. Chrysostomus (1). Ponit autem ejus cognomen, subdens: *Qui cognominabatur Iscariotes*: erat enim alius Judas. Titus. Subdit autem, *Unus de duodecim*: nam numerum adimplebat, non autem vere fungebatur apostolica dignitate. Chrysostomus (2). Vel hoc addit Evangelista velut absonum quiddam, ac si diceret: Erat de primo choro diligentius electorum. Beda (cap. 90). Non est autem huic contrarium quod Joannes dicit, post bucellam intrasse in eum satanam: quia nunc intravit ut quasi alienum tentaret, tunc autem quasi proprium ad quaecumque vellet agenda attraheret. Chrysostomus (3). Attende autem magnam Judae nequitiam: tum quia per se proficiscitur, tum quia pro pretio hoc facit: sequitur enim: *Et abiit, et locutus est cum principibus sacerdotum et magistratibus quemadmodum illum traderet eis. Et gavisi sunt.* Theophylactus (super *Locutus est magistratibus*). Magistratus hic appellantur praepositi constructionum templi, vel etiam illi quos romani populo praefecerant ne proruerent in tumultus, erant enim seditiosi. Chrysostomus (4). Propter avaritiam autem Judas factus est talis: sequitur enim: *Et pacti sunt pecuniam illi dare.* Tales enim avaritia generat passiones; reddit impios, Deum ignorare compellit; et si millies benefactum sit eis, ad nocendum impellit; unde et hic sequitur: *Et spopondit.* Theophylactus (super *Et pacti sunt pecuniam dare*). Idest, pepigit et promisit. *Et quaerebat opportunitatem ut eum traderet sine turbis;* idest, quaerebat eum tradere quando videret eum seorsum existentem sine turbis. Beda (cap. 91 in Luc.). Multi autem Judae scelus exhorrent, nec tamen cavent: qui enim caritatis et veritatis jura spernit, Christum, qui est veritas et caritas, prodit; maxime cum non infirmitate vel ignorantia peccet, sed ad similitudinem Judae quaerat opportunitatem, ut arbitris absentibus, veritatem mendacio, virtutem crimine immutet.

3. Titus. Ut nobis Dominus caeleste pascha dimitteret, typicum manducavit, figuram removens, ut veritas locum obtineret: unde dicitur: *Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha.* Beda (super *Venit dies azymorum*). Dies azymorum paschae quartamdecimam primi mensis appellat, quando, fermento abjecto, pascha, idest agnus, occidi ad vesperam consueverat. Eusebius (5). Si quis autem dicat: Si prima die (6) azymorum discipuli Salvatoris parant pascha, ergo ea eadem die oportet nos pascha celebrare: dicemus, hoc

(1) Nihil tale in Glossa quae extat (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Hom. 70 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Hom. 81 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. omittitur* die.

non fuisse monitionem, sed historiam facti quod accidit tempore salutiferae passionis. Aliud autem est narrare gesta vetera, et aliud sancire, ac posteris statuta relinquere. Quin etiam Salvator non egit pascha cum Judaeis, quando agnum immolabant: nam illi quidem hoc egerunt in parasceve, quando passus est Dominus: unde non introierunt in atrium Pilati, ut manducarent pascha: ex quo enim veritati insidiati sunt, verbum veritatis a se expulerunt, non primo die azymorum, quo die debebat immolari pascha, manducantes solitum sibi pascha (erant enim erga aliud attenti) sed die sequenti post illam, quae erat azymorum secunda. Dominus vero prima die azymorum, hoc est quinta feria sabbati, pascha cum discipulis peregit. THEOPHYLACTUS (super *Misit Petrum et Joannem*). Eadem autem quinta feria mittit duos ex discipulis suis ad parandum pascha, Petrum scilicet et Joannem, alterum scilicet ut diligentem, alterum ut dilectum: unde sequitur: *Et misit Petrum et Joannem, dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus*: per omnia manifestans quod usque ad extremum vitae non est adversatus legi. Mittit autem eos ad alienam domum: nam nulla domus erat ei, neque discipulis suis; alioquin apud aliquem eorum pascha celebrasset: et ideo subditur: *At illi dixerunt: Ubi vis paremus?* BEDA (cap. 91). Quasi dicant: Non habemus domicilium, non habemus tabernaculum. Audiant quibus aedificandarum domorum cura est: cognoscant Christum omnium Dominum, locum ubi caput reclinaret, non habuisse. CHRYSOSTOMUS (1). Cum autem ignorarent ad quem mitterentur, signum dedit eis, sicut et Samuel Sauli: unde subditur: *dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo amphoram aquae portans: sequimini eum in domum in quam intrat.* AMBROSIUS (lib. 10 in Luc. cap. de homine portante amphoram). Primum majestatem divinitatis adverte: cum discipulis loquitur, et jam novit quid alibi sit futurum: deinde dignationem ejus intuere: quia non persona divitis aut potentis eligitur, sed pauper ambitur, et angustum hospitium pauperis amplis nobilium aedibus anteferiur. Sciebat autem Dominus nomen ejus, cujus sciebat mysterium et occursum; sed ideo sine nomine designatur, ut ignobilis aestimetur. THEOPHYLACTUS (super *Occurret vobis homo quidam*). Vel ideo mittit eos ad hominem ignotum, ut ostendat quod passionem voluntarie subiit. Qui enim mentem hujus ignoti viri subegit ut eos susciperet, poterat quodcumque voluisset cum Judaeis tractare. Dicunt autem quidam quod ideo non dixit nomen hominis, ne proditor cognito nomine domum panderet pharisaeis, qui venientes cepissent eum priusquam coena fieret, et spiritualia mysteria discipulis traderet; sed quibusdam indiciis in quamdam domum dirigit eos: unde sequitur: *Et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: Ubi est diversorium ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse vobis ostendet coenaculum magnum stratum; et ibi parate.* GLOSSA. Quibus signis inventis, discipuli solicite quae mandata eis fuerant, impleverunt: unde sequitur: *Euntes autem invenerunt sicut praedixit illis Jesus, et paraverunt pascha.* BEDA (cap. 91 super *Venit dies azymorum*). Hoc pascha exponens Apostolus ait, 2 Corinth. 5, « Pascha nostrum immolatus est Christus: » quod quidem pascha tunc necesse erat occidi, quasi paterno consilio ac definitione sancitum, qui licet die sequenti, hoc est decimaquinta luna sit crucifixus, hac tamen nocte, qua agnus immolabitur a Judaeis, tentus ac ligatus, immolationis, hoc est passionis suae, sacravit exordium. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Intelligamus autem diem quidem azymorum totam conversationem quae est in luce spiritali, nullam redolentem vetustatem primae praevaricationis Adae, in qua viventes non decet delectari in Christi mysteriis. Haec autem mysteria Petrus et Joannes parant, idest actio et contemplatio, fervor zeli (1) et mansuetudo pacifica. His autem paratoribus occurrit homo: quia per praedicta reperimus statum hominis qui creatus est ad imaginem Dei: qui portat amphoram aquae, quae significat gratiam Spiritus sancti; amphora autem est humilitas cordis: humilibus enim dat gratiam, qui se cognoscunt esse terram et pulverem. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Vel amphora est mensura perfectior; aqua autem est quae sacramentum Christi esse meruit; quae lavare meruit, non lavari. BEDA (cap. 91). Parant autem pascha ubi aquae infertur amphora: quia tempus adest quo veri paschae cultoribus typicus de limine auferatur cruor; et ad tollenda crimina vivifici fontis baptisma consecratur. ORIGENES super Matth. (2). Ego autem puto quod homo qui ingredientibus discipulis in civitatem occurrit amphoram aquae portans, erat quidam minister patrisfamilias, portans mundatoriam aut potabilem aquam in vase fictili; quem puto esse Moysen, spiritalem doctrinam portantem in corporalibus historiis. Qui autem non consequuntur spiritaliter eum, non celebrant pascha cum Jesu. Attendamus ergo (3) ipso Domino constituto nobiscum, ad superiorem locum, in quo est diversorium, quod demonstratur ab intellectu, qui est in unoquoque homine paterfamilias, discipulus Christi (4). Haec autem domus superior sit nobis magna, ut capiat Jesum Verbum Dei (5), quod non capitur, nisi a magnis sensu. Et sit domus haec a patrefamilias, idest intellectu, praeparata Filio Dei, et sit (6) mundata, nullo modo habens malitiae sordes. Sit etiam domus illius princeps non qualibuscumque cognitum habens nomen: unde mystice dicit secundum Matthaeum 26: « Ite ad « quemdam. » AMBROSIUS (ut supra). In superioribus autem magnum habet stratum, ut magnum meritum ejus advertas, in quo Dominus cum discipulis sublimium virtutum ejus delectatione requiesceret. ORIGENES super Matth. (7). Scire autem debemus, quoniam qui in epulationibus et solicitudinibus saecularibus sunt, non ascendunt in domum illam superiorem, et propterea non celebrant cum Jesu pascha. Post sermones enim discipulorum quibus catechizaverunt patremfamilias, idest intellectum, venit et divinitas coepulans discipulis in domo praedicta.

4. CYRILLUS. Postquam discipuli pascha paraverant, agitur de paschae comestione: unde dicitur: *Et*

(1) Hom. 32 in Matth. (*Ex edit. P. Nic.*).

(1) Tract. 35 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* caeli.
(3) *Ita corrigit P. Nicolai.* Ascendamus ergo cum ipso Domino etc.
(4) *Idem sic legit,* qui est paterfamilias unicuique homini a discipulis Christi.
(5) *Al.* ut capiat Jesus Verbum Dei.
(6) *Al. desideratur* sit.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

cum facta esset hora, discubuit, et duodecim Apostoli cum eo. BEDA. Hora manducandi paschae designat quartamdecimam diem primi mensis perductam ad vesperam, quintadecima luna jam terris apparente. THEOPHYLACTUS (super *Et cum facta esset hora, discubuit*). Sed qualiter Dominus discumbere dicitur, cum Judaei stantes pascha manducarent? Dicunt ergo, quod cum manducavissent legale pascha, accubuerunt secundum communem usum, manducantes quosdam alios cibos.

Sequitur: *Et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.* CYRILLUS. Quod ideo dicit, quia discipulus avarus proditionis tempus explorabat; sed ne traderet eum ante festum paschae, non explicaverat Dominus domum, vel virum penes quem pascha perageret; cujus causam per haec verba ostendit. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Vel dicit, *Desiderio desideravi*; quasi dicat: Haec ultima mihi coena vobiscum est, propter quod et amabilis est mihi; sicut et qui peregre profecturi sunt, ultima verba suis dulcius proferunt. CHRYSOSTOMUS. Vel hoc dicit, quia post illud pascha crux imminebat. Invenimus autem pluries eum praedicantem suam passionem, et eam cupientem evenire. BEDA (cap. 91 in Luc.). Desiderat ergo primo typicum pascha cum discipulis manducare, et sic passionis suae mundo mysteria declarare. EUSEBIUS (1). Vel aliter. Cum Dominus novum pascha celebraret, opportune dixit: *Desiderio desideravi hoc pascha*; idest, novum mysterium novi testamenti, quod tradebat discipulis, quod plures ante eum Prophetae et justi cupiverant; sed et ipse sitiens communem salutem, hoc tradebat mysterium quod toti mundo competeret. Pascha vero Moysi statutum erat in uno loco, scilicet in Hierusalem celebrari: unde non congruebat omnibus gentibus; et ideo non erat desideratum. EPIPHANIUS (2) (lib. 1 contra haereses, cap. 30). Ex hoc Ebionitarum dementia de carnis esu redargui poterat, Domino manducante pascha Judaeorum: unde signanter dixit, *Hoc pascha*, ne quis ad aliud invertere (3) posset. BEDA (cap. 91 in Luc.). Sic ergo Dominus legalis paschae approbator extitit; et hoc ad suae dispensationis figuram docendo pertinuisse, vetat ultra carnaliter exhiberi: unde subdit: *Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud donec impleatur in regno Dei*; idest, nequaquam ultra Mosaicum pascha celebrabo, donec in Ecclesia spiritaliter intellectum compleatur: ipsa enim est regnum Dei, secundum illud supra 17: *Regnum Dei intra vos est.* Ad vetus autem illud pascha, cui finem desiderabat imponere, pertinet etiam illud quod subditur: *Et accepto calice, gratias egit, et dixit: Accipite, et dividite inter vos.* Ob hoc gratias egit, quia vetera transitura, et ventura fuerant omnia nova. CHRYSOSTOMUS (4). Memento ergo cum ad mensam sederis, quod post mensam oportet te orare; atque ideo ventrem impleas sobrie, ne gravatus nequeas genuflectere, ac supplicare Deo. Non igitur post escas ad lectum, sed ad orationem vertamur: evidenter enim hoc Christus significavit, quod post escas non somnus, non cubile, sed oratio, et sacrarum lectio Scripturarum succedere debeat.

Sequitur: *Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.* BEDA (cap. 91 in Luc.). Potest quidem hoc et simpliciter accipi, quod ab hac hora coenae usque ad tempus resurrectionis, quo in regno Dei erat venturus, vinum bibiturus non esset: postea namque cibum potumque sumpsisse eum testatur Petrus Act. 10, dicens: « Qui manducavimus et bibimus « cum illo postquam resurrexit a mortuis. » THEOPHYLACTUS (super *Donec regnum Dei veniat*). Dicitur autem resurrectio regnum Dei, quia mortem exterminavit: unde et David ait Psal. 92: « Dominus « regnavit, decorem indutus est », scilicet formosi amictus, secundum Isaiam, exuta corporis corruptela. Resurrectione autem adveniente, iterum cum discipulis bibit, ut probaret quod resurrectio non erat phantastica. BEDA (cap. 91 in Luc.). Sed multo consequentius est, ut sicut supra typicum agni esum, sic et potum paschae neget se gustaturum, donec ostensa gloria regni Dei fides mundi adveniat; ut per duo maxima legis edicta, escam scilicet et potum paschalem, spiritaliter immutata, disceres omnia legis sacramenta ad spiritalem observantiam fuisse transferenda.

5. BEDA (cap. 91 in Luc.). Finitis paschae veteris solemniis, transiit ad novum, quod in suae redemptionis memoriam Ecclesiam frequentare desiderat, pro carne agni et sanguine, suae carnis sanguinisque sacramentum in panis ac vini figura substituens, sacerdos in aeternum factus secundum ordinem Melchisedech: unde dicitur: *Et accepto pane, gratias egit*; sicut et de veteribus terminandis gratias egerat, nobis exemplum tribuens in omni boni operis inchoatione et perfectione Deum esse glorificandum. Sequitur: *Et fregit.* Frangit ipse panem quem porrigit, ut ostendat corporis sui fractionem non sine sua sponte futuram.

Et dedit eis dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. GREGORIUS Nyssenus (1). Panis enim ante consecrationem communis panis est; sed ubi consecratur mysterio, fit et dicitur corpus Christi. CYRILLUS (in oratione catechetica). Nec dubites an hoc verum sit, eo manifeste dicente, *Hoc est corpus meum*; sed potius suscipe verba Salvatoris in fide. Cum enim sit veritas, non mentitur (2). Insaniunt igitur dicentes mysticam benedictionem a (3) sanctificatione cessare, si quae reliquiae remanserint ejus in diem subsequentem: non enim mutabitur sacrosanctum corpus Christi; sed virtus benedictionis, et vivificativa gratia jugis in eo est (4). Virtus enim vivificativa Dei Patris unigenitum Verbum est, quod caro factum est, non desinens esse Verbum, sed efficiens carnem vivificativam (5). Si enim in aliquo liquore modicum panis immiseris, reperies hunc imbibitum qualitate illius. Igitur vivificativum Dei Verbum uniens seipsum propriae carni, fecit eam vivificativam. Numquid ergo et quoniam in nobis vita Dei est, Dei Verbo existente in nobis, vivificativum erit nostrum corpus? (6). Sed aliud est secundum participationis habitudinem nos habere in nobis Dei Filium; aliud ipsum fuisse factum carnem, idest corpus sumptum

(1) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* Eusebius.
(3) *Al.* incurrere.
(4) Orat. de Lazaro (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Orat. de Baptismo, vel in Baptismum Christi (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ad Calosyrium Episcopum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur praepositio* a.
(4) Lib. 4 in Joan., cap. 14 ac deinceps (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Et cap. 23 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) Et alibi (*Ex edit. P. Nicolai*).

ex alma Virgine proprium corpus effecisse. Decebat ergo cum nostris quodammodo uniri corporibus per sacram ejus carnem et pretiosum sanguinem, quae accipimus in benedictionem vivificativam (1) in pane et vino. Ne enim horreremus (2) carnem et sanguinem apposita sacris altaribus, condescendens Deus nostris fragilitatibus, influit oblatis vim vitae, convertens ea in veritatem propriae carnis, ut corpus vitae quasi quoddam semen vivificativum inveniatur in nobis: unde subditur: *Hoc facite in meam commemorationem.* Chrysostomus super Joannem (3). Hoc fecit Christus ducens nos ad majus amicitiae foedus, suamque caritatem declarans erga nos, praestans se non solum videri desiderantibus, sed et palpare et comedere et amplecti et totum affectum explere. Igitur ut leones flammam spirantes, sic ab illa mensa discedimus terribiles facti (4) diabolo. Basilius (5). Disce autem quo pacto decet edere corpus Christi, in memoriam scilicet obedientiae Christi usque ad mortem; ut qui vivunt, non amplius in se vivant, sed in eo qui pro eis mortuus est et resurrexit. Theophylactus. Duos autem calices Lucas commemorat: de altero quidem supra (6) dixit: *Accipite et dividite inter vos*; quem dicet aliquis esse typum veteris testamenti: alterum vero post panis fractionem et distributionem ipse partitur discipulis: unde subditur: *Similiter et calicem postquam coenavit.* Beda. Subauditur *dedit eis*, ut sit plena constructio. Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 1). Vel quod Lucas bis de calice commemoravit; prius antequam panem daret, inde postquam panem dedit: illud quod superius dixit praeoccupavit, ut solet; illud vero quod ordine suo posuit, non commemoraverat superius. Utrumque autem conjunctum eamdem sententiam facit quae illorum est, scilicet Matthaei et Marci Theophylactus. Nominat autem Dominus hunc calicem novi testamenti: unde sequitur: *Dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur:* significans novum testamentum in suo sanguine exordium sumere: nam in veteri testamento sanguis animalium affuit cum data fuit lex; nunc vero sanguis Verbi Dei significat nobis novum testamentum. Cum autem dicit, *Pro vobis*, non significat pro solis Apostolis corpus Christi datum et sanguinem effusum fuisse; sed causa totius humanae naturae. Et vetus quidem pascha ad removendam servitutem Ægypti fiebat, sanguis autem agni ad primogenitorum custodiam: novum vero pascha ad peccatorum remissionem, sanguis autem Christi ad conservationem eorum qui dedicati sunt Deo. Chrysostomus (7). Hic enim sanguis operatur in nobis imaginem regiam, nobilitatem animae non permittit marcescere, protinus irrigans animam, magnamque inspirans virtutem. Hic sanguis fugat daemones, advocat Angelos et Dominum Angelorum. Hic sanguis effusus lavit orbem, et adibile fecit caelum. Hujus participes sanguinis, sunt supernis virtutibus amicti, regio pallio (8) magis autem ipso rege induti. Et sicut si mundus accesseris, salubriter accessisti; sic si imbutus (1) conscientia prava, damnose accedis in poenam et supplicia. Nam si qui imperatoriam coinquinant purpuram, pari poena plectuntur cum eis qui divellunt; absurdum non est si et qui obscoena mente corpus Christi recipiunt, pari poena plectuntur cum his qui illud clavis transfoderunt. Beda (super *Similiter et calicem*). Quia vero panis confirmat, vinum vero sanguinem operatur in carne; hoc ad corpus Christi, illud refertur ad sanguinem. Verum, quia et nos in Christo et in nobis Christum manere oportet, vinum dominici calicis aqua miscetur: teste enim Joanne, Apocal. 17: « aquae multae populi « sunt. » Theophylactus. Primo autem datur panis, secundario calix: prior enim est in spiritualibus laboriosus actus velut panis; non solum quia in vultus sudore laboratur (2), sed etiam quia dum comeditur, non est facilis ad glutiendum; deinde post labores sequitur exaltatio divinae gratiae, quae est calix. Beda (ubi supra). Ideo autem tunc coenati communicarunt Apostoli, quia necesse erat pascha typicum ante consummari, et sic ad veri paschae sacramenta transiri; nunc autem in honorem tanti sacramenti placuit magistris Ecclesiae, prius nos spiritualibus epulis refici, ac deinde terrenis. Graecus (3). Totum autem corpus et sanguinem Domini suscipit communicans, etiam si mysteriorum partem accipiat. Sicut enim unum sigillum diversis totam suam figuram impartitur, et integrum manet post distributionem, et sicut una vox penetrat ad multorum auditus; sic nulli dubium sit, corpus et sanguinem Domini totum in omnibus reperiri. Fractio autem panis venerandi passionem significat.

6. Augustinus de concord. Evang. (lib. 3, cap. 1). Cum tradidisset Dominus discipulis calicem, rursus de traditore suo locutus est, dicens: *Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa.* Theophylactus (hoc loco). Quod dixit, non solum ut ostendat se scire futura, sed etiam ut ostendat nobis propriam bonitatem, secundum quam non praetermisit quin prosequeretur ea quae spectabant ad Deum: dat enim nobis exemplum ut usque ad finem satagamus lucrari peccatores: et ut ostendat proditoris nequitiam, qui et conviva fieri non erubuit. Chrysostomus (4). Et particeps existens mysteriorum, conversus non est: fit enim scelus ejus utique immanius, tum quia tali proposito imbutus adiit mysteria, tum quia adiens melior factus non fuit nec metu, nec beneficio, nec honore. Beda (cap. 91). Et tamen non designat specialiter, ne manifestius correptus impudentior fieret. Mittit autem crimen in numero, ut agat conscius poenitentiam. Praedicit autem et poenam, ut quem pudor non vicerat, corrigant denuntiata supplicia: unde sequitur: *Et quidem Filius hominis, secundum quod definitum est, vadit* (5). Sed quia Judas ea quae sunt scripta, prava intentione agebat, ne quis putet eum innoxium tamquam dispensationis ministrum, subdit: *Verumtamen vae homini illi per quem traditur.* Beda (cap. 91). Sed et vae homini illi qui

(1) *Al.* in benedictione vivificativa.
(2) *Al.* horremus.
(3) Hom 45 vel 46 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* effecti.
(5) In Moral. reg. 24, cap 5, et in Regulis brevior. ad interr. 172 (*Ex edit. P Nicolai*).
(6) *Al.* qui supra.
(7) Ubi supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(8) *P. Nicolai habet* sunt cum supernis virtutibus constructi (*in notis autem* constituti) et amicti regia Christi stola, seu regio pallio; magis autem etc.

(1) *Al* impurus.
(2) *Al.* laboratus.
(3) Vel Eutychius Patriarcha in Catena Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Hom. 88 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Hom. 72 in eumdem (*Ex edit. P. Nicolai*).

ad mensam Domini indignus accedens in exemplum Judae Filium hominis tradit, non quidem Judaeis, sed peccatoribus membris suis. Et quamvis scirent undecim Apostoli quod nihil contra Dominum cogitarent; quia tamen plus credunt magistro quam sibi, timentes fragilitatem suam, quaerunt de peccato, cujus conscientiam non habebant: sequitur enim: *Et ipsi coeperunt quaerere inter se quis esset ex eis qui hoc facturus esset.* Basilius (1). Sicut enim in corporalibus passionibus sunt multae quas non sentiunt patientes, porro magis adhibent fidem conjecturae medicorum quam propriam insensibilitatem attendant; sic et in (2) animae passionibus, si quis in se peccatum non sentiat, credere tamen debet his qui plus possunt cognoscere sua peccata.

7. Theophylactus (super *Facta est contentio inter eos*). Cum inter se quaererent quis esset Dominum traditurus, consequens erat ad invicem sibi dicere, Tu proditurus es; et ex hoc coacti sunt dicere, Ego potior, ego major et similia: unde dicitur: *Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse major.* Graecus (3). Vel haec contentio videtur habuisse motivum, quod cum Dominus ab hominibus transmigraret, oportebat aliquem eorum fieri aliorum principem, quasi Domini vicem gerentem. Beda. Sicut autem boni in Scripturis exempla patrum, quibus proficiant et humilientur, requirunt; sic reprobi, si quid forte in electis reprehensibile repererint, quasi suas ex eo nequitias obtecturi, libenter solent amplecti. Ideo multi ardentius legunt quod facta est contentio inter discipulos Christi. Ambrosius (lib. 10, cap. de sponsione praemii). Si enim contendebant Apostoli, non excusationi obtenditur, sed cautioni proponitur. Caveamus ergo ne in perditionem aliqua inter nos de praelatione possit esse contentio. Beda (c. 92). Potius autem videamus, non quid carnales adhuc discipuli gesserint, sed quid jusserit spiritalis magister: sequitur enim: *Dixit autem eis: Reges Gentium dominantur eorum.* Chrysostomus (4). Gentilium meminit, ut ex hoc rem vituperandam ostendat: Gentilium enim est ambire primatum. Cyrillus. Sed et blandi sermones eis offeruntur a subditis: unde sequitur: *Et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.* Sed illi quidem quasi extorres a sacris legibus, hujusmodi subjacent morbis; vestrum autem culmen est in humilitate: unde sequitur: *Vos autem non sic; sed qui major est in vobis, fiat sicut minor.* Basilius (5). Non ergo extollat praesidentem dignitas, ne ab humilitatis beatitudine corruat. Illud autem noverit quod humilitas vera ministerium plurium est. Sicut enim qui pluribus ministrat vulneratis, et abstergit cujuslibet vulneris saniem, non sumit ministerium in causam elationis; sic multo magis cui commissae sunt curae fraternorum languorum, ut omnium minister redditurus pro omnibus rationem, cogitare debet, et esse solicitus; et sic *qui major est, fiat sicut minor.* Decet autem et corporale obsequium ab his qui praesident offerri, exemplo Domini lavantis pedes discipulorum; unde sequitur: *Et qui praecessor est, sicut ministrator.* Non est autem timendum ne in subdito solvatur humilitatis propositum, dum ei a majori servitur, sed imitatione (1) panditur humilitas. Ambrosius (lib. et tit. ut supra). Contuendum est autem, quia non omnis honorificentiae studio humilitas definitur: potes (2) enim deferre alicui propter saeculi gratiam, potentiae metum, utilitatisque contuitum: tua aedificatio quaeritur, non alterius honor; et ideo una datur omnibus forma sententiae, ut non de praelatione jactantia sit, sed de humilitate contentio. Beda (super *Reges gentium*). In hac tamen forma a Domino tradita majores non minima discretione opus habent; ne scilicet, ad instar Regum Gentium, dominari subjectis, seque ab eis gaudeant laudibus attolli; et tamen contra delinquentium vitia per zelum justitiae sint erecti. Ad verba autem exhortationis, suimet adjungit exemplum: unde sequitur: *Nam quis major est: qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* Chrysostomus. Quasi dicat: Non putes discipulum tui egere, te vero non illius: ego enim, qui nullo egeo, quo universa egent caelestia et terrestria, ad ministerialem gradum condescendi. Theophylactus (hoc loc). Ostendit autem se ministrantem eis, cum panem et calicem distribuit, cujus ministerii mentionem facit, rememorans eos (3) quod si de eodem pane comederunt et de eodem calice biberunt, si ipse Christus omnibus ministravit, unum debent omnes sentire. Beda (super *Qui est major*). Vel loquitur de ministerio quo secundum Joannem eorum pedes lavit Dominus et Magister: quamvis etiam verbo ministrandi possint omnia quae in carne gessit intelligi; sed et suum sanguinem se pro nobis effundere ministrando significat.

8. Theophylactus (super *Vos estis qui permansistis mecum*). Sicut Dominus proditori praenuntiaverat (4) *vae*, sic discipulis remanentibus e contrario bona praenuntiat, dicens? *Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.* Beda (ibidem). Non enim inchoatio patientis, sed perseverantia (5) caelestis regni gloria donatur: quia perseverantiam, quae constantia, seu fortitudo mentis vocatur, dicimus esse cunctarum columnam virtutum. Filius ergo Dei secum permanentes in tentationibus aeternum ducit ad regnum. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus: unde sequitur: *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Ambrosius (lib. 10 in Luc., cap. de sponsione discipulorum). Regnum Dei non est de hoc mundo. Non autem aequalitas ad Dominum, sed similitudinis aemulatio est: solus enim Christus plena imago Dei est, propter expressam in se paternae claritudinis (6) unitatem; justus autem homo ad imaginem Dei est, si propter imitandam divinae conversationis similitudinem, mundum hunc Dei cognitione contemnat: unde et corpus Christi edimus, ut vitae aeternae possimus esse participes: propter quod sequitur: *Ut edatis et bibatis super mensam in regno meo.* Non enim victus et potus vobis praemii loco spondetur; sed communicatio

(1) In Regulis brevior. ad inter. 301 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* in.
(3) Nimirum Apollinarius in Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Hom. 66 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) In Regulis fusius disputatis ad interr. 30 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* in imitatione.
(2) *Al.* potest.
(3) *Al* rememorans eos si eodem pane etc.
(4) *Al.* pronuntiaverat, *et infra* pronuntiat.
(5) *Al.* sed perseverantia, quae constantia caelestis etc.
(6) *Al.* gratitudinis.

gratiae caelestis et vitae. BEDA (super *Ut edatis et bibatis*) Vel mensa proposita omnibus sanctis ad fruendum, caelestis est gloria vitae; qua, qui esuriunt et sitiunt justitiam, saturabuntur, fruendo desiderato gaudio veri boni. THEOPHYLACTUS. Non autem hoc dixit quasi futuris illic corporalibus escis, et quasi regno suo sensibili futuro: erit enim illic angelica conversatio, sicut Sadducaeis praedixit. Sed et Paulus Rom. 14, dicit non esse regnum Dei escam et potum. CYRILLUS (1). Sed ex his quae sunt apud nos, spiritalia designat: nam praerogativa quadam funguntur apud reges terrenos qui eis quasi convivae consident. Ex humano ergo judicio ostendit qui apud eum in primis honoribus statuentur. BEDA (super *Et sedeatis*). Haec est enim immutatio dexterae Excelsi, ut qui nunc humiles gaudent ministrare conservis, tunc super Domini mensam sublimes, vitae perpetuae dapibus alantur; et qui hic in tentationibus injuste judicati, cum Domino permanent, illic cum eo super tentatores suos justi judices veniant: unde sequitur: *Et sedeatis super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* THEOPHYLACTUS. Hoc est, condemnantes ex duodecim tribus infideles AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. de sponsione disci.). Non autem duodecim throni tamquam aliqua corporalis sunt receptacula sessionis; sed quia secundum divinam similitudinem judicat Christus cognitione cordium, non interrogatione factorum, virtutem remunerans, impietatem condemnans; ita Apostoli in judicium spiritale formantur remuneratione fidei, execratione perfidiae; virtute errorem redarguentes, sacrilegos odio persequentes. CHRYSOSTOMUS (2). Numquid autem illic sedebit et Judas? Sed considera, quod lex est data a Deo per Hieremiam, cap. 18: « Si quid boni promisero, si censearis indi« gnus, mulctabo te. » Et ideo loquens cum discipulis, non simpliciter promisit, sed addidit, *Qui permansistis mecum in tentationibus.* BEDA (cap. 92 in Luc.). Ab ejus ergo sublimitate promissi Judas excipitur: nam et antequam haec Dominus diceret, exisse credendus est: excipiuntur et illi quicumque auditis incomprehensibilis sacramenti verbis, abierunt retro.

9. BEDA (cap. 92 in Luc.). Ne gloriarentur undecim Apostoli, et suis viribus tribuerent quod soli pene inter tot millia Judaeorum dicerentur in tentationibus permansisse cum Domino, ostendit, eos si non juvantis se Domini essent opitulatione protecti, eadem procella cum ceteris potuisse conteri: unde sequitur: *Ait autem Dominus Simoni: Simon, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum;* idest, expetivit vos tentare, et, velut qui triticum purgat, ventilando concutere: in quo docet nullius fidem a diabolo, nisi Deo permittente tentari. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Hoc autem Petro dixit, eo quod fortior aliis erat, et superbire poterat in his quae promissa erant a Christo. CYRILLUS. Vel ut ostendat quod homines nihil existentes, quantum pertinet ad humanam naturam et lubricum mentis nostrae, non decet ut praeesse ceteris velint; et ideo omissis ceteris, venit ad Petrum ceteris praelatum: unde sequitur: *Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* CHRYSOSTOMUS (3). Non autem dixit, *Ego* permisi, sed *oravi*: humiliter enim loquitur tendens ad passionem, ut humilitatem demonstret: nam qui non deprecatione, sed imperio dixerat Matth. 16: « Super hanc petram « aedificabo Ecclesiam meam: » et « Tibi dabo cla« ves regni caelorum: » quomodo opus habebat oratione, ut concitatam unius hominis animam coerceret? Non autem dixit, Rogavi, ut non neges, sed ne deseras fidem. THEOPHYLACTUS (super *Ego rogavi pro te*). Nam et si paululum agitandus sis, habes tamen reconditum semen fidei: quamvis dejecerit folia spiritus tentatoris, viget tamen radix. Petit ergo satanas te laedere tamquam invidens tibi de mea dilectione; sed quamvis egomet pro te sim deprecatus, tu tamen delinques: unde sequitur: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos;* quasi dicat: Postquam me negato ploraveris, ac poenitueris, corrobora ceteros; cum te Principem Apostolorum deputaverim: hoc enim decet te qui mecum robur es et petra Ecclesiae. Hoc autem intelligendum est non solum de Apostolis qui tunc erant, ut roborarentur a Petro; sed et de omnibus qui usque ad finem mundi futuri sunt fidelibus: ne scilicet aliquis credentium diffidat, videns eum qui, cum esset Apostolus, denegavit, ac iterum per poenitentiam obtinuit praerogativam, ut esset antistes mundi (1). Admirare igitur exuberantiam divinae patientiae: ne diffidere discipulum faceret, nondum patrato crimine largitus est veniam, ac iterum ipsum in apostolico gradu restituit, dicens: *Confirma fratres tuos.* BEDA (cap. 92). Quasi dicat: Sicut ego tuam fidem ne deficiat orando protexi; ita tu infirmiores fratres, ne de venia desperent, confortare memento. AMBROSIUS (lib. 10 de sponsione praemii). Cave ergo jactantiam, cave saeculum. Ille jubetur confirmare fratres suos qui dixit, Matth. 19: « Omnia reliquimus, et secuti sumus te. » BEDA. Quia vero se Dominus dixerat pro fide Petri rogasse; conscius ille praesentis affectus, fideique ferventis, sed futuri casu nescius, non credit se ullatenus ab eo posse deficere: unde sequitur: *Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire.* THEOPHYLACTUS. (super *Domine tecum paratus sum*). Prae nimia quidem dilectione flammescit et impossibilia sibi pollicetur. Decebat autem, audito semel a Veritate quod tentandus esset, non amplius contendere. Sed Dominus videns eum praesumptuose loquentem, promit tentationis speciem, scilicet quod negaturus esset unde sequitur: *Et ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.* AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Petrus quidem, etsi spiritu promptus, corporis tamen adhuc infirmus affectu, denuntiatur Dominum negaturus: neque enim poterat divinae constantiam intentionis aequare. Passio Domini aemulos habet, pares non habet. THEOPHYLACTUS (super *Non cantabit gallus*). Hinc autem magnam doctrinam haurimus: quod non sufficit humanum propositum absque divino subsidio. Petrus enim, quamvis fervens esset, derelictus tamen a Deo, supplantatus fuit ab hoste (2). BEDA. Sciendum autem, quod Deo permittente, timorati lapsum patiuntur quandoque ad fastus praecedentis remedium. Sed quamvis idem videatur esse delictum timorati et aliorum, refert non mo-

(1) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Hom. 63 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Hom. 63 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Quatuor exempla saepe commemorata habent hic indicem Cyrilli.*
(2) Basilius in Regulis brevior. ad interr. 8: *Basilii indicem habent et aliae antiquae editiones* (*Ex edit. P. Nic.*)

dicum: nam timoratus ex quibusdam insidiis et pene prout noluit (1) peccavit; alii vero nullam gerendo curam neque sui neque Dei, peccant, non distinguentes inter peccare et agere virtuose. Unde reor et jussionis modum in eis debere fore diversum (2): nam timoratus quodam juvamine indigens, circa eamdem rem erga quam peccavit, jussa debet perferre (3); alii vero cum totum bonum animae destruxerint, affligi et moneri, et praeceptis subjici debent, quousque ratum sit illis Deum justum judicem esse, et contremiscant. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 2). Hoc autem quod hic dicitur de Petri negatione praedicta, omnes quidem Evangelistae commemorant; sed non omnes ex una eademque occasione sermonis (4) ad eam commemorandam veniunt: nam Matthaeus et Marcus eam subnectunt postea quam Dominus egressus est ex illa domo ubi manducaverant pascha; Lucas vero et Joannes antequam inde esset egressus. Sed facile possemus intelligere aut illos duos ea recapitulando posuisse, aut istos praeoccupando; nisi magis moveret quod tam diversa non tantum verba, sed etiam sententias Domini praemittunt, quibus permotus Petrus illam praesumptionem praeferret, vel pro Domino vel cum Domino moriendi, ut magis cogant intelligi, ter eum expressisse praesumptionem suam diversis locis sermonis Christi, et ter illi a Domino responsum, quod eum ante galli cantum ter esset negaturus.

10. CYRILLUS. Praedixerat autem Dominus Petro quod eum esset negaturus, tempore scilicet suae captionis; sed quia semel facta est mentio de captione ejus, consequenter nuntiat supervenientem contra Judaeos conflictum: unde dicitur: *Et dixit eis*: *Quando misi vos sine sacculo et pera et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis*? Miserat enim Salvator sanctos Apostolos praedicare civitatibus et oppidis regnum caelorum, praecipiens ut euntes nullius corporalium curam gererent, sed in eo totam spem vivendi reponerent. CHRYSOSTOMUS (5). Sicut autem qui docent natare, circa principium quidem manus suas supponentes, attentius sustentant suos discipulos, postea vero (6) plerumque manum abstrahentes jubent ut sibi opitulentur, quinimmo et paululum emergi permittunt; ita et Christus fecit discipulis. In exordiis quidem praesto in cunctis eis aderat, parans eis uberrime affluentiam omnium: unde sequitur: *At illi dixerunt, Nihil.* At ubi oportebat et proprias vires ostendere, subtraxit eis aliquantulum gratiam, jubens eis ex se nonnulla peragere: unde sequitur: *Dixit ergo eis*: *Sed nunc qui habet sacculum*, quo scilicet portatur pecunia, *tollat similiter peram*, qua scilicet portantur cibaria. Et quidem quando nec calceamenta nec zonam habebant, nec baculum, nec aes: nullius passi sunt penuriam; ut autem marsupium concessit eis, et peram, esurire videntur et sitire et nuditatem pati; ac si eis diceret: Hactenus cuncta vobis uberrime affluebant; nunc autem volo vos et inopiam experiri: ideoque non addico necessitati pristinae legis, sed mando et loculum habere et peram. Poterat autem et Deus usque in finem eos in tanta constituere copia; sed noluit ob multas causas: primo quidem ut nihil sibi tribuerent, sed recognoscerent totum emanasse divinitus; secundo ut moderari sibi sciant; tertio ne majora de se opinentur. Horum igitur causa permittens eos incurrere multa inopinatorum, relaxavit prioris legis rigorem, ne gravis et intolerabilis fieret eis vita. BEDA (super *Quando misi vos sine sacculo*). Non enim eadem vivendi regula persecutionis qua pacis tempore discipulos informat. Missis quidem discipulis ad praedicandum, ne quid tollerent in via, praecepit, ordinans scilicet ut qui Evangelium nuntiat, de Evangelio vivat. Instante vero mortis articulo, et tota illa (1) gente pastorem simul et gregem persequente, congruam tempori regulam decernit, permittens ut tollant victui necessaria, donec, sopita insania persecutorum, tempus evangelizandi redeat: ubi nobis quoque dat exemplum, justa nonnunquam causa instante, quaedam de nostri propositi rigore posse sine culpa intermitti. AUGUSTINUS contra Faustum (lib. 22, cap. 77). Nulla ergo inconstantia (2) praecipientis, sed ratione dispensantis, pro temporum diversitate praecepta vel consilia vel permissa mutantur. AMBROSIUS (lib. 10, cap. de gladio tollendo). Qui autem ferire prohibet, cur emere gladium jubet? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria; et videatur (3) potuisse vindicari, sed noluisse. Unde sequitur: *Et qui non habet*, scilicet sacculum, *vendat tunicam suam, et emat gladium.* CHRYSOSTOMUS. Quid est hoc ? Qui dixerat Matth. 6: « Si quis te percusserit in dextera gena, vertas ei « et aliam; » nunc armat discipulos, et solo gladio: nam si penitus armare decebat, non solum oportebat gladium possidere, sed et scuta et galeas. Sed et si mille hujusmodi possiderent arma, pro tot insultibus et insidiis populorum, tyrannorum, urbium, nationum, qualiter undecim comparerent (4) et ex solo aspectu agminum non contremiscerent, nutriti in stagnis et fluviis ? Non ergo putemus eum jussisse ut gladios possiderent; sed per gladios innuit imminentes insidias Judaeorum: unde sequitur: *Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est oportet impleri in me*: *Et cum iniquis deputatus est.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). Cum enim ipsi inter se supra de praerogativis contenderint: Non est, inquit, tempus praerogativarum, immo periculorum et caedium: nam ego magister vester ducor ad mortem non honorabilem, cum impiis deputandus: *etenim ea quae sunt de me*, scilicet praedicta, *finem habent*, idest impletionem. Volens ergo violentum insultum innuere, meminit gladii: nec prorsus revelavit, ne tangerentur acedia; nec prorsus obticuit, ne repentinis aggressibus fluctuarent; sed postea recolentes mirarentur quomodo se ipsum pretium exhibuit passioni pro salute humana. BASILIUS (5). Vel Dominus non jubet portare marsupium et peram et emere gladium; sed praedicit futurum, quod scilicet Apostoli obliti temporis passionis, donorum et legis Domini, auderent sumere gladios: saepius enim Scriptura utitur imperativa sermonis specie

(1) *Al.* voluit.
(2) *Corrigit P. Nicolai* et objurgationis modum in eis debere facere diversum.
(3) *Idem ita legit* objurgationem debet sustinere.
(4) *Al.* sermones.
(5) In illud ad Rom. 16: *Salutate Priscillam et Aquilam.* Est homilia singularis inscriptionem istam praeseferens quae adjecta est post homilias in Epist. ad Romanos (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al. deest* vero.

(1) *Al. omittitur* illa.
(2) *Al.* instantia.
(3) *Al* et videre. *Nicolai legit* videar.
(4) *Al.* compararent; *et mox omittitur praepositio* ex.
(5) In Regulis brevior. ad interr. 31 (*Ex edit. P. Nic.*).

loco prophetiae. In pluribus tamen libris non invenitur, *Accipiat, tollat*, vel *emat*: sed *tollet et emet*. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Vel per hoc praenuntiat eis quod incurrerent famem et sitim, quod innuit per peram; et adversitates nonnullas, quod innuit per gladium (1). Vel aliter. Quod Dominus dicit, *Qui habet sacculum, tollat similiter et peram*, videtur sermo ad discipulos fieri; sed revera respicit quamlibet Judaei personam: quasi dicat: Si quis Judaeorum abundat facultatibus; congestis omnibus fugiat; si autem quis ultima oppressus penuria colit regionem, hic etiam amictum vendat et gladium emat: invadet enim eos intolerabilis impetus pugnae, ut nihil ad resistendum sufficiat. Deinde pandit horum malorum causam: quia scilicet passus est poenam profanis debitam, cum latronibus crucifixus. Et cum ad hoc perventum fuerit, sumet finem verbum dispensationis; persecutoribus autem accident quae a Prophetis sunt praedicta. Haec igitur Dominus praedixit de futuris regioni Judaeorum; sed discipuli non intelligebant profunditatem dictorum, putantes ob futurum proditoris insultum gladiis opus esse: unde sequitur: *At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis, Satis est*. CHRYSOSTOMUS (2). Et quidem si humano eos volebat uti auxilio, nec centum sufficerent gladii: quod si nolebat eos uti humano subsidio, etiam duo supervacui sunt. THEOPHYLACTUS (super illud *Satis est*). Noluit ergo Dominus eos reprehendere quasi non intelligentes; sed dicens, *Satis est*, eos dimisit (3). Quidam autem dicunt, Dominum ironice dixisse, *Satis est*; quasi dicat: Ex quo duo sunt gladii, sufficiant nobis ad tantam multitudinem quanta nos debet invadere. BEDA (super *Ecce gladii duo*). Vel duo gladii sufficiunt ad testimonium sponte passi Salvatoris: unus qui et Apostolis audaciam pro Domino certandi et Domino virtutem medicandi doceret inesse; alter qui nequaquam vagina exemptus, ostenderet eos nec totum quod potuere pro ejus facere defensione permissos. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc. de pera et gladio tollen.). Vel quia lex referire (4) non vetat, fortasse Petro duos gladios offerenti satis esse dicit, quasi licuerit usque ad Evangelium; ut sit in lege aequitatis eruditio, in Evangelio bonitatis perfectio. Est etiam gladius spiritalis ut vendas patrimonium, et emas verbum quo mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis ut exuas corpus, et immolatae carnis exuviis ematur tibi sacra corona martyrii. Movet (5) adhuc quod duos gladios discipuli protulerunt: ne forte unum novi unum veteris testamenti sit, quibus adversus diaboli armamur insidias. Deinde dicit Dominus, *Satis est*, quasi nil desit ei quem utriusque testamenti doctrina munierit.

11. BEDA (cap. 92 in Luc.). Tradendus a discipulo Dominus consueti secessus locum, quo facillime reperiri possit, adit: unde sequitur: *Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Oliveti*. CYRILLUS. De die namque conversabatur Hierosolymis, obscura vero nocte succedente in montem olivarum cum suis conversabatur discipulis: unde subditur: *Secuti sunt autem illum et discipuli*. BEDA. Pulchre autem sui corporis mysteriis imbutos in montem olivarum discipulos educit, ut omnes in morte sua baptizatos sancti Spiritus charismate confirmandos esse designet. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Post coenam autem nequaquam inertia et locus et somnus occupant Dominum; sed oratio et doctrina: unde sequitur: *Et cum pervenisset ad locum, dixit illis: Orate ne intretis in tentationem*. BEDA (cap. 92). Impossibile quidem est humanam animam non tentari: unde non ait, Orate ne tentemini; sed *orate ne intretis in tentationem*; hoc est ne tentatio vos superet ultima. CYRILLUS. Sed ne solis verbis eis prodesset, procedens paululum orabat: unde sequitur: *Et ipse avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis*. Ubi invenies eum semotum orantem, ut discas quod animo attento et corde quieto colloquendum est cum Deo sublimi. Non autem quasi egens alieni suffragii precibus insistebat qui est omnipotentissima virtus Patris; sed ut discamus non esse in tentationibus dormitandum, sed magis orationibus insistendum. BEDA. Solus etiam orat pro omnibus qui solus erat passurus pro omnibus, significans tantum orationem suam quantum et passionem a nostra distare. AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, cap. 50). *Avulsus est* autem *ab eis quantum jactus est lapidis*, tamquam typice admonuerit ut in eum dirigerent lapidem: idest, usque ad ipsum perducerent intentionem legis, quae scripta erat in lapide. GREGORIUS Nyssenus (1). Quid autem sibi vult flexus genuum, de quo dicitur: *Et positis genibus orabat*? Humanus quidem usus est pronos terrae supplicare majoribus, facto ostendentes fortiores esse qui rogantur. Palam est autem humanam naturam nihil habere Deo condignum: et ideo honorifica signa quae invicem exhibemus fatentes nos humiliores esse respectu excellentiae proximi, transumpsimus ad obsequia incomparabilis naturae: unde illi qui nostros languores portavit, ac pro nobis intercessit, per hominem quem sumpsit genuflectit orando, sanciens non esse superbiendum orationis tempore, sed per omnia humilitati conformandum: quia « Deus superbis resistit, « dat autem humilibus gratiam: » 1 Petr. 5. CHRYSOSTOMUS. Quaelibet autem ars verbis et operibus ostenditur ab eo qui docet. Quia ergo Dominus venerat docturus nos quamlibet virtutem, ob hoc eadem dicit et facit: unde, quia jusserat verbis orare ne intrarent (2) in tentationem, hoc etiam opere docet: sequitur enim: *Dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum a me*. Non dicit, *Si vis*, quasi ignorans an Patri placeret: neque enim magis ardua cognitio est cognitione paternae substantiae, quam ipse solus perspicaciter novit, secundum illud Joan. 10: « Sicut novit me Pater, et ego novi Pa- « trem: » neque hoc dicit quasi respuens passionem: qui enim comminatus est discipulo volenti ejus passionem impedire, ut satanam eum vocaret post multa praeconia, qualiter crucifigi nolebat? Cur igitur ita dictum est, consideres. Quantum erat audire quod Deus ineffabilis, qui quemlibet intellectum transcendit, voluit uterum subire virgineum, lac sugere, et humana quaeque pati! Quoniam ergo fere incredibile erat quod erat futurum (3), primo

(1) Cyrillus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *In quatuor supra jam italis exemplis imponuntur sequentia:* sicut cum nos aliquem alloquentes, cum videmus non intelligere quod dicitur, dicimus, Bene, fine, ne ipsum molestemus.

(4) *Al.* referre.

(5) *Al.* monet.

(1) Vel Isidorus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* intrent.

(3) *Al.* incredibile erat futurum.

quidem misit Prophetas hoc nuntiantes, postea ipse indutus carne veniens, ut non phantasma putaretur, permittit carnem ferre naturales defectus, esurire, sitire et dormire, laborare, affici et anxiari; ob hoc et recusat mortem, veram humanitatem demonstrans. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. de trist. et dolore Christi). Dicit ergo: *Si vis, transfer a me calicem istum*; quasi homo mortem recusans; quasi Deus sententiam suam servans. BEDA. Vel transferri a se calicem postulat, non quidem timore patiendi, sed misericordia prioris populi, ne ab illo bibat calicem propinatum: unde et signanter non dicit: *Transfer a me* calicem, sed *calicem istum*, hoc est populi Judaeorum, qui excusationem ignorantiae habere non potest, qui me quotidie vaticinatur (1). DIONYSIUS Alexandrinus (2). Vel quod dicit, *Transfer calicem istum a me*, non est hoc, non adveniat mihi: nisi enim advenerit, transferri non potest. Igitur ut sensit jam praesentem, coepit affici et tristari, et quasi jam propinquante eo dicit (3), *Transfer calicem hunc*. Sicut enim quod praeterit (4), nec intactum est, nec permanens; sic et Salvator leviter invadentem tentationem flagitat pelli; et hoc est non intrare in tentationem, quod consulit esse orandum. Perfectissimus autem modus tentationes evitandi manifestatur cum (5) dicitur: *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat*. Deus enim inexpertus est malorum. Vult autem nobis bona largiri supra id quod petimus vel intelligimus. Ergo perfectam voluntatem Patris, quam ipse noverat, petit sortiri effectum, quae eadem est sua secundum deitatem. Renuit autem impleri humanam voluntatem, quam dicit suam, paterna voluntate minorem. ATHANASIUS (6). Geminum enim hic velle ostendit: alterum quidem humanum, quod est carnis; alterum vero divinum: humanitas enim ob carnis fragilitatem recusat passionem; sed divinus ejus affectus affectanter eam subiit, eo quod non esset possibile eum detineri a morte. GREGORIUS Nyssenus (7). Apollinaris autem asserit quod Christus non habuit secundum terrenam naturam propriam voluntatem; sed solum in Christo est voluntas Dei, qui de caelo descendit. Dicat ergo: quam voluntatem vult Dominus nequaquam evenire? Neque enim deitas aufert propriam voluntatem BEDA (super illud, *Non mea voluntas, sed tua fiat*). Appropinquans etiam passioni Salvator, infirmantium in se vocem sumpsit, ut cum hoc imminet quod fieri nolumus, sic per infirmitatem petamus ut non fiat, quatenus per fortitudinem parati simus ut voluntas conditoris nostri, etiam contra nostram voluntatem, fiat.

12. THEOPHYLACTUS (super *Apparuit illi Angelus confortans*). Ut nobis innotesceret orationis virtus, quatenus eam in adversis praeponamus, orans Dominus ab Angelo confortatur: unde dicitur: *Apparuit autem illi Angelus de caelo confortans eum*. BEDA (cap. 93 in Luc.). Alibi legimus, Matth. 4, quia « Angeli accesserunt et ministrabant ei. » In documento ergo utriusque naturae, Angeli et ei ministrasse, et eum confortasse dicuntur. Creator enim creaturae suae non eguit praesidio; sed homo factus, sicut propter nos tristis est, ita propter nos confortatur. THEOPHYLACTUS (ubi supra). Quidam autem dicunt quoniam apparuit ei Angelus glorificans eum, et dicens: Domine, tua est virtus: tu namque potes contra mortem et infernum (1) genus humanum liberare. CHRYSOSTOMUS. Et quia non phantastice, sed vere nostram carnem suscepit; ut approbet dispensationis veritatem, et oppilet haereticorum ora, quaeque humana sustinet: sequitur enim: *Et factus in agonia prolixius orabat*. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. de dolore et tristitia, in princ.). Horrent plerique hoc loco, qui tristitiam Salvatoris ad argumentum inolitae potius a principio quam susceptae ad tempus infirmitatis inclinant. Ego autem non solum excusandum non puto, sed nusquam magis pietatem ejus majestatemque demiror: minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum: suscepit enim tristitiam meam, ut mihi suam laetitiam largiretur. Confidenter tristitiam nomino, quia crucem praedico. Debuit ergo dolorem suscipere, ut vinceret. Neque enim habent fortitudinis laudem qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem. Nos ergo voluit erudire, quemadmodum mortem, et quod est amplius, futurae mortis moestitiam vinceremus. Doles ergo, Domine, non mea, sed tua vulnera. Infirmatus est enim propter delicta nostra: et fortasse tristis est ideo quia post Adae lapsum, tali transitu nobis erat ex hoc saeculo recedendum ut mori esset necesse. Nec illud distat a vero; sed tristis erat pro persecutoribus suis quos sciebat in malis sacrilegii (2) poenas daturos GREGORIUS, 24 Moral. (cap. 17 vel in nov. codd. 7). Appropinquante etiam morte, nostrae mentis in se certamen expressit, qui vim quamdam terroris ac formidinis patimur, cum per solutionem carnis aeterno judicio propinquamus; nec immerito, quoniam anima post pusillum hoc invenit quod in aeternum mutare non possit. THEOPHYLACTUS (super *Orabat dicens*). Quod autem humanae naturae foret praemissa oratio, non autem divinae, ut dicunt Ariani, patet etiam ex eo quod subdit; sequitur enim: *Et factus est sudor ejus sicut guttae sanguinis decurrentis in terram*. BEDA (cap. 92 super *Factus est, sudor ejus*). Nemo sudorem hunc infirmitati deputet, quia contra naturam est sudare sanguinem; sed potius intelligat, per hoc nobis declaratum quod effectum jam suae precis obtineret, ut scilicet fidem discipulorum, quam terrena adhuc fragilitas arguebat, suo sanguine purgaret. PROSPER, in libro Sententiarum Augustini (3) .(sent. 68). Orans etiam cum sudore sanguineo Dominus significabat de corpore suo toto, quod est Ecclesia, manatura martyria. THEOPHYLACTUS (super *Sicut guttae sanguinis decurrentis in terram*). Vel hoc proverbialiter dicitur de eo qui vehementer sudavit, quod sudavit sanguinem. Volens igitur Evangelista innuere, quod grossis sudorum guttis madebat, sumit guttas sanguinis ad exemplum. Post hoc autem inveniens discipulos dormientes prae tristitia, improperat eis, simul admonens ut orarent: sequitur enim: *Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos*

(1) *Locum istum sic plenius effert Nicolai*: qui excusationem ignorantiae habere non potest, si me occiderit, habens legem et Prophetas, qui me quotidie vaticinantur.
(2) In Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* propinquante, hoc dicit.
(4) *P. Nicolai legit* praeterierit.
(5) *Al. omittitur* cum.
(6) De incarnatione contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) Quod sub nomine Gregorii Nysseni subjungitur nullibi apud illum occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* et infirmum.
(2) *Forte* immunis sacrilegii etc.
(3) *Al.* AUGUSTINUS in Sententiis Prosperi.

…nos, invenit eos dormientes prae tristitia. CHRYSOSTOMUS. Erat enim intempestum noctis, et discipulorum oculi prae angustia premebantur, et erat somnus non torporis, sed moeroris. AUGUSTINUS de consens. Evang. (lib. 3. cap. 4 circa med.). Non autem expressit hic Lucas quota oratione Dominus ad discipulos venerit; nihil tamen hoc Matthaeo et Marco repugnat. BEDA (super illud, *Surgite et orate*). Demonstrat autem Dominus consequenter quia pro discipulis oraverit, quos monet orationum suarum vigilando et orando existere participes: sequitur enim: *Et ait illis*: *Quid dormitis*? *Surgite et orate, ne intretis in tentationem*. THEOPHYLACTUS (super *Ut non intretis in tentationem*). Hoc est, ne a tentatione superentur: hoc enim est non induci in tentationem, non demergi ab ea. Vel simpliciter nos jubet orare, ut tranquilla sit nostra vita, nec immergamur in aliquod molestorum. Diabolicum enim est et superbum, quemquam se in tentationem praecipitare; unde et Jacobus cap. 1 non dixit, Injicite vos in tentationes, sed « cum « incideritis, omne gaudium aestimate, » de invito voluntarium facientes.

13. GLOSSA (1). Praemissa oratione Christi, subjicitur de ejus proditione, qua a discipulo proditur. dicitur enim: *Adhuc eo loquente, ecce turba, et qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos*. CYRILLUS. Dicit autem. *Qui vocabatur Judas*, quasi nomen ejus habens exosum; addit autem, *Unus de duodecim*, ad significantiam nequitiae proditoris: nam qui honoratus fuerat aeque Apostolis, factus est occisionis causa in Christum. CHRYSOSTOMUS (2). Sicut enim insanabilia vulnera (3) nec austeris medicamentis obediunt, nec demulcentibus: sic anima, ubi semel est captivata, et seipsam dederit cuicumque peccato, nullum emolumentum ex admonitionibus consequetur; quod et Judae accidit a proditione non cessanti, quamvis omni modo doctrinae esset a Christo cohibitus: unde sequitur: *Et appropinquavit Jesu, ut oscularetur eum*. CYRILLUS. Immemor enim gloriae Christi, putavit forsitan posse latenter agere, ausus praecipuum dilectionis signum organum efficere doli. CHRYSOSTOMUS (4). Non autem discedendum est a fratrum admonitione, quamquam nihil propter nostra verba eveniat: nam et rivuli, etsi nullus hauriat, fluunt; et si forsan non persuaseris hodie, poteris forsan cras. Piscator enim per totam diem vacua trahens retia, circa sero piscem capit: unde Dominus, etsi sciret Judam non convertendum, non destitit facere quae sua intererat: sequitur enim: *Jesus autem dixit illi*: *Juda, osculo Filium hominis tradis?* AMBROSIUS (5). Per interrogationem pronuntiandum puto, quasi amantis affectu corripiat proditorem. CHRYSOSTOMUS. Proprium autem nomen ponit, quod magis dolentis erat et revocantis, quam provocati ad iram. AMBROSIUS (lib. 10 in Lucam, cap. de osculo Judae). Dicit autem, *Osculo tradis*? hoc est, amoris pignore vulnus infligis, et pacis instumento mortem irrogas? Servus dominum, discipulus prodis magistum, electus auctorem. CHRYSOSTOMUS. Non audium. AMBROSIUS Tradis magistrum tuum, dominum tuum, benefactorem tuum, sed *Filium hominis*; hoc est, mansuetum et mitem; qui si non esset magister et dominus. quia tamen tam suaviter erga te gessit, non esset a te prodendus. AMBROSIUS (lib. et tit. cod.). Magna, o Domine, significatio potestatis (1), magna disciplina virtutis! Et consilium proditionis aperitur, et adhuc patientia non negatur. Ostendit quem proderet (2), dum occulta manifestat; ostendit quem traderet, dum dicit, *Filium hominis*, quia caro, non divinitas comprehenditur. Illud tamen plus confutat ingratum quod eum tradiderit qui, cum esset Dei Filius, propter nos Filius hominis esse voluisset; quasi dicat: Propter te suscepi, ingrate, quod tradis, hypocrita. AUGUSTINUS (de consensu Evang, lib. 3, cap. 5). Hoc ergo Dominus, cum traderetur, primo dixit quod ait Lucas: *Juda, osculo Filium hominis tradis*? deinde quod Matthaeus cap. 26: « Amice ad quid venisti? » deinde, id quod Joannes commemorat cap. 18, « Quem « quaeritis? » AMBROSIUS (ubi supra). Osculatus est autem eum Dominus, non quo simulare nos doceat, sed ut neque proditorem refugere videretur, et plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret. THEOPHYLACTUS (super *Videntes autem hi quae fiebant*). Zelantur autem discipuli, et gladios evaginant: unde sequitur: *Videntes autem qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio*? Sed qualiter habent gladios? Quia mactaverant agnum, et a mensa discesserant. Alii autem discipuli quaerunt an percuterent; sed Petrus ubique fervens pro Domino, persuasionem non expectat. sed (3) percutit servum pontificis: unde sequitur: *Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram*. AUGUSTINUS de concor. Evang. (lib. 3, cap. 5). Qui percussit, secundum Joannem Petrus erat; quem autem percussit, Malchus vocabatur. AMBROSIUS. Eruditus enim in lege Petrus promptus affectu, qui sciret Phinees reputatum ad justitiam quod sacrilegos peremisset, percussit principis servum. AUGUSTINUS de concord. Evang. (lib. 3, cap. 5). Deinde Lucas dicit: *Respondens autem Jesus ait*: *Sinite usque huc*. Et hoc est quod Matthaeus commemorat cap. 26, « Converte gladium « tuum in locum suum. » Nec moveat quasi contrarium sit quod Lucas hic dicit Dominum respondisse, *Sinite usque huc*; quasi post istam percussionem. ita dictum fuerit ut placuerit ei usque huc factum, sed amplius fieri noluerit; cum in verbis quae Matthaeus posuit, intelligatur potius totum factum quo usus est gladio Petrus, Domino displicuisse. Illud enim verum est quod cum interrogassent dicentes, *Domine. si percutimus in gladio*? tunc respondit, *Sinite usque huc*; idest, non vos moveat quod futurum est: permittendi sunt hucusque progredi, hoc est ut me apprehendant, et impleantur quae de me scripta sunt. Non enim diceret, *Respondens autem Jesus*, nisi ad interrogationem eorum responderet, non facto Petri. Sed inter moras verborum interrogantium Dominum, et illius respondentis Petrus aviditate defensionis percussit.

(1) Non est in Glossa quae nunc extat (*Ex edit P. Nic.*).
(2) Quod subjungitur ex Chrysostomo, et ex Theophylacto Corderius notat, in Cat. Graec. PP. non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* vulnerum.
(4) Conc. 1 de Lazaro (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Hanc rursum appendicem ut ex Theophylacto Corderius dat ubi supra; nec tamen apud illum occurrit, sed sequens tantum, quae Chrysostomi nomine datur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Nicolai legit* Magna divinae significatio potestatis etc.
(2) *Al.* ostendit Deum quem proderat.
(3) *Al. omittitur* sed.

Sed non potuerunt simul dici quae simul fieri potuerunt (1). Tunc, sicut dicit Lucas, sanavit eum qui percussus erat: sequitur enim: *Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum.* Beda (capit. 105 in Luc.). Nunquam enim pietatis suae Dominus obliviscitur. Illi justo morte inferunt, iste persequentium vulnera sanat. Ambrosius (lib. 10 in Luc. cap. de osculo Judae). Sed cum Dominus vulnere cruentum (2) detersit, mysteria divina subjecit, ut servos principis mundi, non naturae conditione, sed culpae, auris vulnus exciperet, qui non audisset verba sapientiae. Aut si Petrus volens percussit aurem, docuit quod aurem in specie (3) habere non deberet, quam in mysterio non haberet. Sed quare Petrus? Quia ipse ligandi et solvendi adeptus est potestatem; et ideo tollit gladio spiritali aurem interiorem male intelligentis. Sed Dominus ipse refundit auditum, demonstrans, et ipsos, si convertantur, posse sanari (4) qui in passione Domini vulnerati sunt: eo quod omne peccatum, fidei mysteriis abluatur. Beda (super *Et cum tetigisset auriculam ejus*). Vel servus iste populus est Judaeorum, principibus sacerdotum indebito mancipatus officio; qui in passione Domini dexteram auriculam, idest spiritalem legis intelligentiam, perdidit, quae scilicet auris, Petri gladio deciditur; non quod ille sensum intelligendi audientibus tollat, sed divino ablatum judicio negligentibus pandat. Verum eadem dextera auris in his qui in eodem populo crediderunt, divina dignatione pristino est restituta officio.

Sequitur: *Dixit autem Jesus ad eos qui venerunt ad se, principes sacerdotum et magistratus templi et seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus.* Chrysostomus. Accesserunt enim nocte, timentes multitudinis impetum; et ideo dicit: Quid vobis opus erat his armis in eum qui vobiscum est semper? et hoc est quod sequitur: *Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me.* Cyrillus (5). Ubi non inculcat Dominus praesides Judaeorum, quod non sibi mature paraverant insidias mortis; sed arguit eos qui temere opinabantur eum se invasisse ipso invito; ac si dicat: Tunc non cepistis me, quia nolebam; et (6) nec nunc possetis, nisi me sponte vestris subjicerem manibus: unde sequitur: *Sed haec est hora vestra;* idest, parvum tempus concessum est vobis exercendae in me vestrae saevitiae (7) Patre votis meis favente. Dicit etiam quod haec potestas est tenebris data, idest diabolo et Judaeis, insurgendi in Christum: et hoc est quod subditur: *Et potestas tenebrarum.* Beda. Quasi dicat: Ideo adversum me in tenebris congregamini, quia potestas vestra, qua sic contra lucem mundi armamini, in tenebris est. Quaeritur autem quomodo Jesus principes sacerdotum, magistratus templi et seniores qui ad se venerunt, alloqui dicatur, cum apud alios Evangelistas non ipsos, venisse, verum in atrio Caiphae expectantes, ministros misisse perhibeantur. Sed huic contrarietati respondetur, quod illi non per seipsos, sed per eos quos miserunt ad apprehendendum Christum in suae jussionis potestate venerunt.

14. Ambrosius (lib. 10 in Luc., cap. de Judae osculo). Non intellexerunt infelices mysterium, nec venerati sunt tam clementem pietatis affectum, quo etiam hostes suos non passus est vulnerari: dicitur enim: *Comprehendentes autem eum duxerunt ad domum principis sacerdotum.* Cum legimus teneri Jesum, caveamus ne putemus eum teneri secundum divinitatem et invitum quasi infirmum; tenetur enim et ligatur secundum corporis veritatem. Beda (super illud, *Duxerunt eum ad domum*). Princeps autem sacerdotum Caipham significat, qui, secundum Joannem, erat pontifex anni illius. Augustinus de cons. Evangelist. (lib. 3, cap. 8). Sed primo ad Annam ductus est socerum Caiphae, sicut Joannes dicit, quam ad Caipham, ut Matthaeus dicit. Marcus autem et Lucas nomen non dicunt pontificis. Chrysostomus (1). Ideo autem ducitur ad domum pontificis, ut de consensu principis sacerdotum singula quaeque facerent: illuc enim omnes convenerant Christum praestolantes. Magnus autem fervor Petri ostenditur, qui non aufugit, cum alios fugientes vidisset: sequitur enim: *Petrus vero sequebatur eum a longe.* Ambrosius (lib. 10 in Lucam capit. de proditione Petri per ancillam). Bene a longe sequebatur jam proximus negator: neque enim negare potuisset, si Christo proximus adhaesisset. Sed in hoc fit reverendus, quod Dominum non reliquit etiam cum timeret: metus naturae est, cura pietatis. Beda (super *Petrus sequebatur a longe*). Quod autem ad passionem euntem Dominum a longe sequitur Petrus, significat Ecclesiam secuturam quidem, idest imitaturam passionem Domini; sed longe differenter: Ecclesia enim pro se patitur, at ille pro Ecclesia. Ambrosius (ubi supra). Jam autem in domo principis sacerdotum ignis ardebat: unde sequitur: *Accenso autem igne in medio atrii, et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum.* Accessit Petrus ut calefaceret se, quia clauso Domino, calor mentis jam in eo refriguerat (2). Chrysostomus. Traditae enim erant Petro claves regni caelorum: credenda erat ei populorum innumera multitudo, quae esset involuta peccatis. Erat autem Petrus paulo (3) durior, sicut truncata servi principis sacerdotum declarat auricula. Hic igitur tam durus tamque severus, si donum non peccandi fuisset adeptus; quae venia commissis populis donaretur? Quem divina providentia permisit, quod primo ipse laberetur in peccatum, quo erga peccantes duriorem sententiam proprii casus intuitu temperaret. Et cum se calefacere vellet ad prunas, accessit ad eum puella, de qua sequitur: *Quem cum vidisset ancilla quaedam sedentem ad lumen, et eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat.* Ambrosius (lib. et tit. eod.). Quid sibi vult quod primo eum prodit ancilla, cum viri utique magis potuerint eum recognoscere, nisi ut iste sexus peccare in nece Domini videretur, ut et iste sexus redimeretur per Domini passionem? Petrus autem proditus negat: malo enim negasse Petrum quam Dominum fefellisse: unde sequitur: *At ille negavit,*

(1) *Al.* quae simul fieri potuerunt tunc, sicut dicit Lucas etc. *item* quae simul fieri non potuerunt etc.
(2) *Legit Nicolai* vulnera cruenta.
(3) *Al.* in spem.
(4) *Al.* salvari.
(5) In Catena Graecorum PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* sed.
(7) *Al.* superbiae.

(1) Hom. 84 in Matth. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Augustinus serm. 124 de tempore, pro quo prius perperam Chrysostomus indicabatur, contra tenorem ipsum styli. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* paulo *cum littera initiali majuscula, velut Apostoli nomen esset, cum adverbium comparativum sit, ut plura habent exempla.*

dicens: Mulier, non novi illum. Chrysostomus (1). Quid ais, o Petre (2)? Vox tua repente mutata est: os enim plenum fidei et amoris in odium perfidiamque conversum est: non tibi flagella, nondum sunt admota tormenta: qui te interrogat, nullus est eorum qui auctoritate sua possit formidinem incutere confitenti: mulier te simplici voce interrogat, et forte nec proditura confessum; nec tamen mulier, sed puella ostiaria, vile mancipium. Ambrosius (ubi supra). Sed ideo negavit Petrus, quia promisit incaute: non negat in monte non in templo, non in sua domo, sed in praetorio Judaeorum: ibi negat ubi Jesus ligatus est, ubi veritas non est. Negans autem dicit, *Non novi illum*: temerarium quippe erat ut diceret quia noverat eum quem mens humana non potest comprehendere: « nemo « enim novit Filium nisi Pater: » Matth 11. Rursum secunda vice negat Christum: sequitur enim: *Et post pusillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 6). Intelligitur autem quod in hac secunda negatione a duobus est compellatus; ab ancilla scilicet, quam commemorant Matthaeus et Marcus, et ab alio quem commemorat Lucas. Hoc ergo quod hic Lucas dicit, *Et post pusillum*, jam egressus erat januam Petrus, et primum gallus cantaverat, ut Marcus dicit; jam redierat, ut, quemadmodum dicit Joannes, ad focum stans iterum negaret: de qua negatione sequitur: *Petrus vero ait: O homo, non sum.* Ambrosius (ubi supra). Maluit enim se negare quam Christum; aut quia videbatur negare Christi societatem, utique se negavit. Beda. In hac autem negatione Petri dicimus, non solum ab eo negari Christum qui dicit eum non esse Christum, sed ab illo etiam qui, cum sit, negat se esse Christianum. Ambrosius. Tertio quoque interrogatur: sequitur enim: *Et intervallo facto quasi horae unius, alius quidam affirmabat dicens: Vere et hic cum illo erat.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 6). Quod Matthaeus et Marcus dicunt: « Post « pusillum » quantum esset hoc temporis manifestat hic Lucas dicendo: *Et intervallo facto quasi horae unius*: de hoc autem intervallo tacet Joannes. Item quod Matthaeus et Marcus non singulari, sed plurali numero enuntiant eos qui cum Petro agebant; cum Lucas et Joannes unum dicant: facile est intelligere, aut pluralem numerum pro singulari usitata locutione usurpasse Matthaeum et Marcum: aut quod unus maxime, tamquam qui eum viderat, affirmabat; ceteri autem secuti ejus fidem Petrum simul urgebant. Jam vero illud quod Matthaeus ipsi Petro dictum asseverat cap. 26: « Non- « ne te vidi in horto? » Marcus autem et Lucas inter se illos de Petro locutos: aut sententiam intelligimus tenuisse eos qui compellatum dicunt Petrum: tantum enim valet quod de illo coram illo dicebatur, quantum si illi diceretur: aut utroque modo dictum, et alios hunc, alios illum modum commemorasse. Beda (super illud, *Nam et tu Galilaeus es*). Subdit autem: *Nam et Galilaeus es*: non quia alia lingua Galilaei atque alia loquerentur Hierosolymitae, qui utrique fuerunt Hebraei; sed quod unaquaeque provincia et regio suas habendo proprietates usitatum loquendi sonum vitare non possit.

Sequitur: *Et ait Petrus: O homo, nescio quid dicis.* Ambrosius (ubi supra). Hoc est, sacrilegia vestra nescio. Sed nos excusamus, ipse non excusavit; non enim satis est involuta responsio confitentis Jesum, sed aperta confessio: et ideo Petrus non de industria respondisse sic inducitur; quia postea recordatus est, et tamen flevit. Beda (super *Et continuo gallus cantavit*). Solet autem sacra Scriptura saepe meritum causarum per meritum designare temporum (1). unde Petrus, qui media nocte peccavit, ad galli cantum poenituit: sequitur enim: *Et continuo, illo adhuc loquente, gallus cantavit.* Quia quod in tenebris oblivionis erravit, verae lucis rememoratione correxit. Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 6). Galli autem cantum post trinam negationem Petri intelligimus, sicut Marcus expressit. Beda (ubi supra). Hunc gallum mystice opinor aliquem doctorum intelligendum, qui jacentes (2) et somnolentos increpat, dicens: « Evigilate justi, et « nolite peccare: » 1 Cor. 15 Chrysostomus (3). Admirare autem curam magistri, quia cum vinctus esset, multa utebatur provisione erga discipulum, quem nutu erigens ad lacrymas provocavit, sequitur enim: *Et conversus Dominus respexit Petrum.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 6). Quod quomodo accipiendum sit, diligentius considerandum est. Dicit enim Matthaeus cap. 26: « Petrus enim « sedebat foris in atrio: » quod non diceret, nisi illa cum Domino intus agerentur. Similiter et in eo quod dixit Marcus cap. 14: « Et cum esset « Petrus in atrio deorsum: » ostendit non solum in interioribus, sed etiam in superioribus gesta quae dixerat. Quomodo ergo respicit Dominus Petrum facie corporali? Quapropter mihi videtur illa respectio divinitus facta: et sicut dictum est Psal. 12: « Respice, et exaudi me; » et Psal. 6: « Conver- « tere Domine, libera animam meam: » ita dictum arbitror: *Conversus Dominus respexit Petrum.* Beda (super *Respexit Dominus Petrum*). Respicere namque ejus, misereri est: quia non solum cum agitur poenitentia, verum etiam ut agatur, Dei misericordia necessaria est. Ambrosius (ut supra). Denique quos Jesus respicit, plorant delictum: unde sequitur: *Et recordatus est Petrus verbi Domini quod dixerat: Quia prius quam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus flevit amare.* Quare flevit? Quia erravit ut homo: lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego. Lavant (4) lacrymae delictum, quod voce pudor est confiteri. Negavit primo et secundo, et non flevit, quia adhuc non respexerat Dominus; negavit tertio, respexit eum Jesus, et amarissime flevit. Et tu si veniam vis mereri, dilue lacrymis culpam tuam. Chrysostomus (5). Non autem audebat Petrus palam flere, ne a lacrymis deprehenderetur; sed foras exiens lacrymabatur. Flebat autem non propter poenam; sed quia dilectum negaverat, quod molestius erat ei quolibet supplicio.

15. Augustinus de conc. Evang. (lib. 3, cap. 6). De Petri tentatione, quae inter Domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes narrant: nam illas primo commemorat Matthaeus et Marcus, deinde Petri tentationem; Lucas vero explicavit prius tentationem Petri, deinde Domini contumelias, dicens: *Et viri qui tenebant eum, illudebant ei, cae-*

(1) Augustinus ibid. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *P. Nicolai legit* quid agis Petre.

(1) *Al.* saepe meritum designare temporum.
(2) *Al.* jactanter.
(3) Hom 82 in Joannem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* latent.
(5) Cyrillus (*Ex edit. P. Nicolai*).

dentes. Chrysostomus. Caeli et terrae Dominus caesus (1) sustinet, et patitur impiorum ridicula, formam nobis patientiae praebens. Theophylactus. Nec non Dominus Prophetarum, ut pseudopheta deluditur.

Sequitur: *Et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus; et interrogaverunt eum, dicentes: Prophetiza nobis: quis est qui te percussit?* Beda (super *Prophetiza nobis quis est*). Haec quasi in contumeliam faciebant ejus qui se a populis Prophetam voluit haberi. Sed qui tunc caesus est colaphis Judaeorum, caeditur etiam nunc blasphemiis falsorum Christianorum. Velaverunt autem eum, non ut eorum illa scelera non videat, sed ut a seipsis faciem ejus abscondant. Haeretici autem et Judaei et mali Catholici eum reprobis actibus exacerbantes, quasi illudentes, dicunt: *Quis est qui te percussit?* dum ab illo suas cogitationes et opera tenebrarum cognosci non aestimant. Augustinus de cons. Evang. (lib. 1, cap. 6). Haec autem intelligitur passus Dominus usque mane in domo principis sacerdotum, quo prius adductus est: unde sequitur: *Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis et principes sacerdotum et scribae, et duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.* Beda (cap. 9 in Luc.). Non veritatem desiderabant, sed calumniam praeparabant. Siquidem Christum hominem tantummodo de stirpe David venturum sperantes, hoc ab eo quaerebant, ut si diceret, Ego sum Christus, calumniarentur, quod sibi arrogaret (2) regiam potestatem. Theophylactus (super *Si vobis dixero, non credetis*). Ipse vero sciebat eorum praecordia, quod qui non crediderant operibus, multo minus sermonibus crederent: unde sequitur: *Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi.* Beda (cap. 93). Saepe enim dixerat se Christum esse: puta cum dicebat Joan. 10: « Ego et « Pater unum sumus: » et cetera talia. *Si autem interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.* Interrogaverat enim eos, quomodo dicerent Christum filium esse David, cum David in spiritu Dominum suum illum vocaverit; verum illi neque dicenti credere, neque interroganti respondere voluerunt. Quia autem semen David calumniari quaerebant, plus est quod audiunt.

(1) *Al.* Jesus.
(2) *Al.* arroget.

Sequitur: *Ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei.* Theophylactus (circ. fin. Comm.). Quasi dicat: Non est vobis de cetero tempus sermonum et doctrinae; sed deinceps judicii tempus erit, cum videbitis me Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei. Cyrillus (1). Cum autem de Deo sessio dicitur, atque thronus, regia et universis principans dignitas designatur. Non enim putamus (2) tribunal quoddam positum esse, cui credamus inniti Dominum omnium; sed nec omnino dextrum, vel sinistrum esse penes divinam naturam: proprium enim est corporum figura, et locus et sessio. Qualiter autem paris honoris, paris quoque consessus Filius videbitur esse, si non est secundum naturam Filius, naturalem in se proprietatem habens Patris? Theophylactus. Hoc igitur audientes timere debebant; sed illi post haec verba magis insaniunt; unde sequitur: *Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei?* Beda (cap. 93 in Luc.). Quod se filium Dei dixerat, acceperunt in eo quod ait: *Erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei.* Ambrosius (lib. 10 cap. cur Dominus interrogatus). Dominus autem maluit se regem probare, quam dicere; ut condemnandi causam habere non possint qui quod objiciunt, hoc fatentur.

Sequitur: *Qui ait: Vos dicitis quia ego sum.* Cyrillus (3). Hoc autem dicente Christo, succensuit pharisaeorum cohors, usurpans ignominiae vocem: unde sequitur: *At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus de ore ejus.* Theophylactus (in fin. Comm. ad 22 cap. Lucae). Ex quo patet quod inobedientes nulla commoda ferunt, revelatis sibi secretioribus; sed majorem poenam acquirunt, propter quod talia oportet eis esse occulta.

(1) In Thesauro lib. 12, cap. 14 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* putabamus.
(3) In Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

1. Et surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum. Coeperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Caesari, et dicentem se Christum regem esse. Pilatus autem interrogavit eum, dicens: Tu es rex Judaeorum? At ille respondens ait, Tu dicis. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum, et turbas: Nihil invenio causae in hoc homine. At illi invalescebant dicentes: Commovet populum, docens per universam Judaeam, incipiens a Galilaea usque huc.

2. Pilatus autem audiens Galilaeam, interrogavit si homo Galilaeus esset: et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem viso Jesu, gavisus est valde: erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audierat multa de eo; et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum et scribae constanter accusantes eum. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illusit indutum veste alba, et remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant ad invicem.

3. Pilatus autem convocatis principibus sacerdotum et magistratibus et plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum; et ecce ego coram vobis interrogans nullam causam invenio in homine isto ex his in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum: et ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum unum. Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam: qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate et homicidium missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Jesum. At illi succlamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis invenio in eo. Corripiam ergo illum et dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur; et invalescebant voces eorum. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium et seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant; Jesum vero tradidit voluntati eorum.

4. Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quem-

dam Cyrenensem venientem de villa, et imposuerunt illi crucem portare post Jesum. Sequebatur autem illum multa turba populi et mulierum, quae plangebant et lamentabantur eum. Conversus autem ad illas, dixit Jesus: Filiae Hierusalem, nolite flere super me; sed super vos ipsas flete et super filios vestros: quoniam ecce venient dies in quibus dicent: Beatae steriles, et ventres qui non genuerunt et ubera quae non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos; et collibus, Operite nos: quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.

5. Et postquam venerunt in locum qui vocatur Calvariae, ibi crucifixerunt eum, et latrones, unum a dextris et alterum a sinistris.

6. Jesus autem dicebat: Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt. Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortes. Et stabat populus expectans; et deridebant eum principes cum eis dicentes: Alios salvos fecit; seipsum salvum faciat, si hic est Christus Dei electus. Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei, et dicentes: Si tu es rex Judaeorum, salvum te fac.

7. Erat autem et superscriptio scripta super eum litteris graecis et latinis et hebraicis: Hic est rex Judaeorum. Unus autem de his qui pendebant latronibus blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac teipsum et nos. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es. Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali gessit. Et dicebat ad Jesum: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Jesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso

8. Erat autem fere hora sexta; et tenebrae factae sunt in universam terram usque in horam nonam et obscuratus est sol, et velum templi scissum est medium. Et clamans voce magna Jesus ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et haec dicens, expiravit.

9. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Vere hic homo justus erat. Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum illum, et videbant quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. Stabant autem omnes noti ejus a longe, et mulieres quae secutae eum erant a Galilaea, haec videntes.

10. Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio, vir bonus et justus (hic non consenserat consilio et actibus eorum) ab Arimathaea civitate Judaeae, qui expectabat et ipse regnum Dei. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu, et depositum involvit in sindone, et posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et dies erat parasceves, et sabbatum illucescebat. Subsecutae autem mulieres quae cum eo venerant de Galilaea, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus; et revertentes paraverunt aromata et unguenta; et sabbato quidam siluerunt secundum mandatum.

1. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 7). Postquam complevit Lucas narrando Petri negationem, recapitulavit quae cum Domino gesta sunt circa mane, commemorans quaedam quae alii tacuerunt; atque ita contexuit narrationem, similia aliis narrans, cum dicit: *Et surgens multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.* BEDA. Ut impleretur sermo Jesu quem de sua morte praedixit, supra 19: *Tradetur Gentibus*, scilicet Romanis: nam Pilatus Romanus erat, eumque Romani in Judaeam praesidem miserant. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 8). Deinde apud Pilatum gesta sic narrat: *Coeperunt autem eum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Caesari, et dicentem se Christum regem esse.* Hoc Matthaeus et Marcus non dixerunt, cum tamen dicerent quod eum accusabant; sed iste etiam ipsa crimina quae falso objecerunt, aperuit. THEOPHYLACTUS (in princ. Com. in cap. 23 in Luc.). Evidenter autem adversantur veritati: non enim Dominus prohibuit dare censum, sed magis dare jussit. Qualiter autem populum subvertebat, an ut regnum aggrederetur? Sed hoc est incredibile cunctis: quia volente multitudine tota eum in regem eligere, sciens fugit. BEDA (cap. 93). Duobus autem Domino objectis, scilicet quod et tributa Caesari dari prohibuerit, et se Christum regem diceret, potuit fieri ut illud quod Dominus ait supra 20: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari*, etiam Pilatum audisse contigerit. Ideoque causam hanc quasi apertum Judaeorum mendacium parvipendens, solum quod nesciebat, de regni verbo interrogandum putavit.

Sequitur: *Pilatus autem interrogavit eum, dicens: Tu es rex Judaeorum?* THEOPHYLACTUS. Mihi videtur quod hoc a Christo quaesierit contemptum (1) objecti criminis subsannando; quasi dicat: Tu pauper, humilis, nudus, cui nullus adjutor, accusaris de regni ambitione, ad quod opus est multorum adjutorium et sumptus. BEDA (ubi supra). Eodem autem verbo praesidi, quo et principibus sacerdotum respondet, ut propria sententia condemnetur: sequitur enim (1): *At ille respondens ait, Tu dicis.* THEOPHYLACTUS (super *Illi invalescebant dicentes*). Illi autem, cum nihil aliud faveret eorum calumniae, recurrunt ad clamorum subsidia: sequitur enim: *At illi invalescebant, dicentes: Commovet populum, docens per universam Judaeam, incipiens a Galilaea usque huc*; quasi dicant: Pervertit populum, nec in una parte tantum, sed a Galilaea incepit, et hucusque pervenit, transiens per Judaeam. Puto autem eos non absque causa meminisse Galilaeae; sed volentes incutere timorem Pilato. Galilaei enim schismatici fuerunt, et nova tentantes, qualis fuit Judas Galilaeus, cujus in Actibus Apostolorum fit mentio. BEDA (super illud, *Docens per universam Judaeam*). His autem verbis non illum, sed se accusant. Docuisse enim populum et a pristini temporis ignavia docendo commovisse, talique actu totam terram promissionis pertransisse, non criminis, sed indicium est virtutis. AMBROSIUS (ubi supra). Accusatur autem Dominus, et tacet, quia defensione non indiget: ambiant defendi qui timent vinci. Non ergo accusationem tacendo confirmat; sed despicit, non refellendo. Quid ergo timeret qui non ambit salutem? Salus omnium suam prodit (2), ut acquirat omnium.

2. BEDA (cap. 93 in Luc.). Pilatus de praemissa accusatione non interrogandum Dominum ratus, se ipsum (3) magis nacta occasione cupit ab eo judicando liberum reddere: unde dicitur: *Pilatus autem audiens Galilaeam, interrogavit si homo Galilaeus esset.* Et ne contra eum quem insontem et propter invidiam traditum cognoverat, sententiam dare cogeretur, Herodi eum misit audiendum, ut ipse potius eum, qui ejus patriae tetrarcha existebat, vel absolveret vel puniret.

Sequitur: *Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat illis diebus.* THEOPHYLACTUS (hoc loco). In hoc sequitur legem romanam, quae jubebat quemlibet a principe suae jurisdictionis con-

(1) *Nicolai habet* convicium, sive sycophantiam, objecti criminis etc.

(1) *Al. deest* enim *et sic infra.*

(2) *In editis vitiose* Solus vim suam prodit: *corrigit tamen Nicolai ex Ambrosio ut in textu.*

(3) *Al.* sed ipsum.

demnari. GREGORIUS 10 Moral. (cap. 30, vel in nov. exemp. cap. 37). Christi autem famam Herodes explorare voluit, cum ejus miracula videre concupivit.

Sequitur: *Herodes autem viso Jesu, gavisus est valde: erat enim cupiens ex multo tempore videre illum.* THEOPHYLACTUS (super *Erat autem multo tempore cupiens*). Non tamquam lucraturus quidquam utilitatis ex ejus aspectu; sed patiens novorum cupidinem, credebat videre quemdam extraneum hominem; de quo audierat quod sapiens et mirificus esset: unde sequitur: *Eo quod audierat multa de illo et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri.* Volebat etiam audire ab eo quid diceret; et ideo interrogat eum quasi derisorie se habens ad ipsum, et eum subsannans. Sequitur: *Interrogabat autem illum multis sermonibus.* Jesus, qui cuncta ratione peregit, et qui, teste David, suos sermones in judicio disponit, pium esse judicavit in talibus habere silentium: sermo enim prolatus ei cui nihil proficit, condemnationis fit causa; unde sequitur: *Et ipse nihil ei respondebat.* AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Tacuit et nihil fecit: quia nec illius credulitas merebatur videre divina; et Dominus jactantiam declinabat; et forte typice in Herode omnes impii significantur, qui si legi non crediderint et Prophetis, mirabilia Christi opera in Evangelio videre non possunt. GREGORIUS 22 Moral. (cap. 12 in nov. exemp., 16 in antiquis). Hoc etiam audientes nos oportet addiscere ut quoties auditores nostri nostra volunt quasi laudando cognoscere, non autem sua perversa mutare, omnino taceamus; ne si ostentationis studio verbum Dei loquimur, et illorum quae erat culpa esse non desinat, et nostra quae non erat, fiat. Multa autem sunt quae audientis animum produnt (1); maxime si auditores nostri et semper laudant quod audiunt, et nunquam quod laudant sequuntur. GREGORIUS, 10 Moral. (cap. 30, in nov. exemp. 17). Inquisitus ergo Redemptor tacuit, expectatus miracula adhibere contempsit, seseque apud se in occultis retinens, eos quos exteriora quaerere comperit, ingratos foris reliquit, magis eligens aperte a superbientibus despici quam a non credentibus vacua voce laudari: unde sequitur: *Stabant autem principes sacerdotum et scribae constanter accusantes eum. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illusit indutum veste alba, et remisit ad Pilatum.* AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. Cur Dominus ab Herode veste alba indutus). Non otiosum quod veste alba induitur ab Herode, immaculatae tribuens indicia passionis, quod agnus Dei sine macula cum gloria mundi peccata susciperet. THEOPHYLACTUS (super *Facti sunt amici illa die Herodes et Pilatus*). Tu autem (2) considera, quod per ea quae facit diabolus, impeditur: congerit derisiones et opprobria in Christum, ex quibus declaratur quod Dominus seditiosus non sit; alioquin non derideretur plebe reddita suspecta, et novitatibus gaudente. Missio autem Christi a Pilato ad Herodem fit amicitiae communis exordium, quasi Pilato non usurpante sibi subditos ditioni Herodis: unde subditur: *Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant ad invicem.* Attende diabolum ubique conjungentem disjuncta, ut Christi peragat necem. Erubescamus ergo nos, si causa nostrae salutis nec amicos in proprio foedere conservemus. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., ut supra). In typo etiam Herodis atque Pilati qui amici ex inimicis per Jesum Christum facti sunt, et plebis Israelis et populi gentilis figura servatur, quod per Domini passionem utriusque sit futura concordia; ita tamen ut prius populus nationum capiat Dei verbum, et ad populum Judaeorum fidei suae devotionem transmittat, ut illi quoque gloria majestatis suae corpus vestiant Christi quod ante despexerant. BEDA (cap. 93). Vel hoc Herodis et Pilati foedus significat, quod Gentiles et Judaei genere et religione et mente dissidentes, in Christianis persequendis consentiunt.

3. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 8). Rediens Lucas ad ea quae apud praesidem gerebantur, unde digressus erat ut narraret quod apud Herodem actum est, ita dicit: *Pilatus autem convocatis principibus Sacerdotum et magistratibus et plebe, dixit ad eos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum; et ecce ego coram vobis interrogans nullam causam invenio in homine isto ex his in quibus eum accusatis.* Hic intelligimus eum praetermisisse quemadmodum a Domino quaesierit quid accusatoribus responderet. AMBROSIUS (lib. et tit. ut supra). Hic Pilatus Christum absolvit judicio, crucifigit ministerio. Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur: unde sequitur: *Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum; et ecce nihil dignum morte actum est ei.* Etsi uterque reum non pronuntiat; ob metum tamen, alienae crudelitatis studiis Pilatus obsequitur. THEOPHYLACTUS. Duorum ergo virorum testimonio Jesus insons ostenditur; Judaei vero, qui accusabant, nullum testem obtulerunt, cui credere oporteret. Vide ergo quomodo superet veritas. Jesus tacet, et testantur inimici: proclamant Judaei, et nullus eorum attestatur clamoribus. BEDA super (*Nec Herodes*). Pereant ergo scripta quae tanto post tempore contra Christum composita, non illum apud Pilatum magicae artis accusatum, sed componentes (1), apud Dominum perfidiae et falsitatis accusandos esse demonstrant. THEOPHYLACTUS (super *Emendatum illum dimittam*). Lentus ergo Pilatus, nec satis pro veritate (2) severus, quia timebat accusationes, subjungit: *Emendatum ergo illum dimittam.* BEDA (super idem verbum). Quasi dicat: Flagris illum et ludibriis quantum jubetis afficiam, dummodo innoxium sanguinem non sitiatis. Sequitur: *Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum unum.* Necesse habebat non imperialis legis sanctione, sed annua gentis consuetudine devictus, cui per talia gaudebat placere. THEOPHYLACTUS. Romani enim Judaeis concesserant secundum leges et ritus proprios conversari. Mos autem patrius erat Judaeis petere damnatos a Principe, sicut a Saule Jonatham petiverunt: unde et de eorum petitione nunc subditur: *Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam. Qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate, et homicidium, missus in carcerem.* (lib. 10 tit. Cur Dominus coram Herode tacuerit). Non immerito homicidae absolutionem petunt qui flagitabant innocentis exitium. Tales leges habet iniquitas, ut quod oderit innocentia, scelus diligat. In quo tamen nominis interpretatio speciem dat figurae: Barabbas enim patris filius latine dicitur. Illi ergo

(1) *Al.* perdunt.
(2) *Al.* tamen.

(1) *P. Nicolai addit* ipsos.
(2) *Al.* apud veritatem.

quibus dicitur Joan. 8: « Vos ex patre diabolo « estis, » vero Dei Filio, patris sui filium, idest Antichristum, praelaturi esse produntur. BEDA (super *Tolle hunc*). Haeret autem Judaeis usque hodie sua petitio: quia enim data sibi optione, pro Jesu latronem, pro Salvatore interfectorem elegerunt; merito salutem vitamque perdiderunt, et latrociniis se ac seditionibus intantum subjecerunt ut et patriam et regnum suum perdiderint. THEOPHYLACTUS. Sic ergo gens olim sancta furit ad caedendum; Pilatus gentilis caedem prohibet; sequitur enim: *Iterum autem Pilatus locutus est ad illos, volens dimittere Jesum. At illi succlamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum.* BEDA (super *Crucifige, crucifige eum*). Pessimo enim genere mortis occidere innocentem, hoc est crucifigere, desiderant. Pendentes enim in ligno crucifixi, clavis ad lignum pedibus manibusque confixis, producta morte necabantur, ne dolor citius finiretur. Verum a Domino electa erat mors crucis, quam diabolo superato, tamquam trophaeum, in frontibus fidelium erat positurus. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Tertio autem Pilatus Christum absolvit: sequitur enim: *Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis invenio in eo. Corripiam ergo illum, et dimittam.* BEDA (super *Corripiam eum.*). Hanc correptionem qua populo satisfacere, ne usque ad crucifigendum Salvatorem saevirent, Pilatus quaerebat, non solum obtulisse, sed etiam deridendo et flagellando exhibuisse, verba Joannis testantur. Quia vero totam accusationem quam adversus Dominum detulerunt, solicita Pilati interrogatione videbant evacuatam, tandem ad solas se preces convertunt: unde sequitur: *At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur; et invalescebant voces eorum.* THEOPHYLACTUS (super *Adjudicavit Pilatus fieri petitionem*). Tertio clamant contra Christum, ut per trinam hanc vocem, suam esse occisionem Christi approbent, quam petendo extorserunt: sequitur enim: *Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium et seditionem missus fuerat in carcerem; Jesum vero tradidit voluntati eorum.* CHRYSOSTOMUS. Putabant enim hoc se posse astruere, quod Jesus deterior esset latrone, et adeo nequam ut neque pro pietate neque pro festi praerogativa deberet liberari.

4. GLOSSA (1). Posita condemnatione Christi, convenienter agitur de crucifixione, cum dicitur: *Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem venientem de villa, et imposuerunt ei crucem portare post Jesum.* AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 10). Joannes autem narrat quod Jesus bajulabat sibi crucem: unde intelligitur quod ipse sibi portabat crucem cum exiret in eum qui dicitur calvariae locum. Simon autem in itinere angariatus est, cui data est portanda crux usque ad locum (2): nullus enim aliorum acceptabat crucem bajulare, eo quod lignum detestabile putabatur; et ideo Simoni Cyrenaeo, quasi in quamdam jacturam imposuerunt crucem portare, quam alii recusabant. Hic adimpletur illud Isaiae 9: « Cujus principatus super humerum « ejus: » principatus enim Christi est crux ejus, propter quam, secundum Apostolum, Deus eum exaltavit. Et sicut in signum dignitatis alii balteum, alii mitram portant; sic et Dominus crucem. Et si inquiras, invenies non aliter in nobis regnare Jesum, nisi per asperitates: quo fit ut deliciosi inimici sint Christi crucis. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc. cap. de portatione crucis Christi). Christus ergo crucem bajulans, jam trophaeum suum victor attulit: crux super humeros imponitur, quia sive Simon, sive ipse portaverit, et Christus in homine et homo portavit in Christo. Nec discordant Evangelistarum sententiae, quando (1) concordat mysterium. Et bonus ordo nostri profectus est, ut prius crucis suae trophaea ipse erigeret, deinde martyribus traderet erigendum. Non Judaeus est qui crucem portat, sed alienigena atque peregrinus; nec praecedit, sed sequitur, juxta hoc quod scriptum est, supra 9: *Tollat crucem suam, et sequatur me.* BEDA (super *Apprehenderunt Simonem Cyrenensem*). Simon autem obediens, Cyrene heres interpretatur: unde per eum populi Gentium designantur, qui quondam peregrini et hospites testamentorum, nunc obediendo facti sunt Dei heredes. De villa autem Simon egrediens, crucem portat post Jesus, cum paganis ritibus derelictis vestigia dominicae passionis obedienter amplectitur. Villa enim graece pagos vocatur, a qua pagani nomen trahunt. THEOPHYLACTUS. Vel ille tollit crucem Christi, qui venit a villa, idest dimittit hunc mundum et opera ejus, in Hierusalem, idest in supernam libertatem, tendens. Ex hoc etiam non modicum sumitur documentum. Qui enim ad modum Christi magister est, debet ipse prius tollere crucem, et timore Dei propriam carnem configere; et sic subditis et obedientibus eam imponere. Sequitur autem Christum etiam multitudo plebis et mulierum: nam subditur: *Sequebatur autem illum multa turba populi et mulierum, quae plangebant et lamentabantur eum.* BEDA (cap. 93 in Luc.). Multa quidem turba crucem Domini, sed non una eademque mente sequebatur: nam populus qui ejus mortem impetraverat, ut morientem laetus aspiceret; mulieres vero, ut moriturum plorarent. Non autem ideo solus mulierum planctus sequebatur, quia non etiam innumerus virorum coetus de ejus erat passione moestissimus; sed quia femineus, quasi contemptibilior, sexus liberius poterat quod senserat ostentare. CYRILLUS. Amans etiam lacrymarum est semper sexus femineus, et mentem habens flexibilem ad pietatem. THEOPHYLACTUS. Per hoc etiam significabatur quod multitudo magna Judaeorum esset post crucem itura, credens in Jesum. Sed et mens infirma, quae significatur per feminam, si sumpta cordis contritione per poenitentiam fleat, sequitur Jesum propter nostram salutem afflictum. Flebant igitur mulieres per compassionem. Eum autem qui ultro patitur, flere non oportet, sed magis ei applaudere; et ideo eas flere vetat; sequitur enim: *Conversus autem Jesus ad illas dixit: Filiae Hierusalem, nolite flere super me.* BEDA (cap. 93). Cujus scilicet cita resurrectio mortem solvere potest, cujus (2) mors et omnem mortem et ipsum mortis destructura est auctorem. Notandum autem, cum filias Hierusalem appellat, quod non solae quae cum eo venerant a Galilaea,

(1) Non est in Glossa quae nunc extat, nec ulla talis distributio materiae, quae ad seriem aptiorem hic addita videtur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) THEOPHYLACTUS (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* quoniam.
(2) *Al.* cui.

sed et ejusdem urbis cives et (1) mulieres adhaeserunt. THEOPHYLACTUS. Mandat deplorantibus eum in futura mala prospectum intendere, et super illis flere: sequitur enim: *Super vos ipsas flete, et super filios vestros.* CYRILLUS. Significans in futuro mulieres liberis esse orbandas: nam irruente bello in terram Judaeorum, cuncti simul peribunt magni et parvi: unde sequitur: *Quia ecce venient dies in quibus dicent: Beatae steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quae non lactaverunt.* THEOPHYLACTUS. Cum scilicet (2) feminae crudeliter suos assabunt filios, et venter qui produxerat, flebiliter (3) iterato recipiet genitum. BEDA (cap. 95). In quo die, venturae a Romanis obsidionis et captivitatis tempus significat, de quibus supra dixerat, Matth. 24: « Vae praegnantibus et nutrientibus in « illis diebus. » Naturale est autem, imminente captivitate hostili, alta vel abdita, quibus abscondantur homines, refugia quaerere: unde sequitur: *Tunc incipient montibus dicere, Cadite super nos, et collibus, Operite nos.* Refert enim Josephus, instantibus sibi Romanis, certatim Judaeos cavernas montium colliumque petisse speluncas. Potest autem et ex superfluo quod beatificandas (4) dicit steriles, de his intelligi qui utrolibet sexu se castraverunt propter regnum caelorum; montibus collibusque dici: *Cadite super nos, et operite nos*; cum quilibet suae fragilitatis memores, ingruente tentationum articulo, sublimium quorumcumque virorum quaesierint exemplis, monitis et precibus defendi.

Sequitur: *Quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet?* GREGORIUS 12 Moral. (cap. 4). Se lignum viride, et nos lignum aridum dixit: quia ipse in se vim divinitatis habuit; nos vero, qui puri homines sumus, lignum aridum appellamur. THEOPHYLACTUS (super *Si in viridi ligno*). Quasi dicat Judaeis: Si ergo in me, lignum fructiferum, jugiter virens, taliter saevierunt Romani, quid non attentabunt erga vos? Populum dico, quasi lignum aridum, privatum qualibet vivificante virtute, nec ullum fructum ferentem. BEDA (super iisdem verbis). Vel quasi omnibus diceret: Si ego, qui peccatum non feci, lignum vitae appellatus, sine igne passionis a mundo non exeo; quid putas eis manere tormenti qui sunt fructibus vacui? THEOPHYLACTUS. Malam autem opinionem de Domino innuere volens diabolus, etiam latrones faciebat crucifigi cum eo: unde sequitur: *Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo ut interficerentur.*

5. ATHANASIUS (5). Ubi corruptum est genus humanum, ibi Christus proprium corpus exposuit; ut ubi seminata est corruptio ibidem incorruptio oriatur: propter quod in loco Calvariae crucifigitur; dicitur enim: *Et postquam venerunt in locum qui vocatur Calvariae, ibi crucifixerunt eum*: quem locum doctores Judaeorum ajunt esse sepulcrum Adae. BEDA (cap. 95). Vel aliter. Foris portam loca erant in quibus truncabantur capita damnatorum, et Calvariae, idest decollatorum, sumpserunt nomen. Et sic pro omnium salute quasi noxius inter noxios crucifigitur; ut ubi abundavit peccatum, superabundet et gratia. CYRILLUS. Non autem ipse unigenitus Dei Filius in propria natura qua Deus est, passus est quae sunt corporis; sed magis in natura terrena. Decet enim utrumque de uno et eodem Filio dici: scilicet et non pati divine, et passum esse humanitus. EUSEBIUS. (1). Si autem aliter post conversationem cum hominibus evanescens subito evolaret, fugiens mortem; ab hominibus compararetur phantasmati: et quemadmodum si quis incombustibile quoddam nobis vas et praevalens ignis naturae vellet ostendere, flammae illud traderet, et consequenter a flamma illud illaesum extraheret; sic Dei Verbum volens ostendere instrumentum, quo usus est ad humanam salutem, esse praevalens morti; mortale morti exposuit ad demonstrandam ejus naturam; deinde post modicum a morte illud eripuit in signum divinae virtutis. Et prima quidem causa mortis Christi haec est: secunda vero divinae potestatis ostensio, corpus Christi inhabitantis: cum enim antiquitus deificarent homines, communem exitum mortis sortitos, quos heroas et divos nominabant: docuit illum solum mortuum verum esse fatendum quem bravia victoriae, morte prostrata, decorant. Tertia ratio est victima pro toto genere hominum mactanda; qua oblata, tota potestas daemonum periit, et error quilibet est sedatus. Est et alia causa salutiferae mortis: ut discipuli occulta fide conspicerent resurrectionem post mortem; ad quam propriam spem erigere docebantur; ut mortem contemnentes, agonem contra errores inirent alacriter. CHRYSOSTOMUS (2). Non autem sui mortem, quam non habebat, cum sit vita, sed hominum, venit consumpturus Salvator: unde non propria morte corpus deposuit, sed ab hominibus illatam sustinuit. Sed et si aegrotavisset corpus ejus, et in conspectu omnium solveretur, inconveniens erat eum qui sanaret aliorum languores, habere proprium corpus affectum languoribus. Sed et si absque aliquo morbo seorsum alicubi corpus deposuisset, ac deinde rursus se offerret, non crederetur ei de resurrectione disserenti: oportet enim mortem resurrectionem praecedere. Cur ergo resurrectionem palam quidem praedicaret, clanculo vero moreretur? Nimirum si latenter haec evenissent, quot excogitarent homines incredulitatis calumnias? Quomodo pateret Christi in mortem victoria; nisi coram omnibus eam patiens, per incorruptionem corporis probasset extinctam? Sed dices: Decebat saltem gloriosam mortem sibi excogitare, ut evitaret ignominiam crucis. Sed et si hoc fecisset, suspectum se reddidisset, quasi non habens virtutem contra quamlibet mortem. Sicut ergo pugil prosternens illum quem hostes obtulerint (3), ostenditur excellentior omnibus; sic omnium vita ab hostibus illatam, quam putabant esse diram et infamem et detestabilem, mortem in cruce suscepit, ut hac interempta, dominium mortis totaliter destruatur. Propter quod non caput ei amputatur ut Joanni; neque sectus est, ut Isaias; ut corpus integrum et indivisibile morti servet, et non fiat occasio volentibus Ecclesiam dividere. Volebat etiam supportare quam incurreramus ma-

(1) *Al.* ei. *Forte utrumque legendum in hunc modum*: cives ei et mulieres adhaeserunt.
(2) *Al.* enim.
(3) *Al.* miserabiliter *item* debiliter.
(4) *Al.* potest etiam quod beatificandas etc.
(5) In Catena Graec. PP. Absque indice loci a Corderio recensetur sed ex orat. in Passionem; vel in Crucem Domini desumptum est (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) In Catena praedicta (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Citat S. Thomas Chrysostomi nomine et 3 parte, qu. 46, art. 3, ad 2, sed non indice loci designato, qui nec occurrit apud illum, sed apud Athanasium lib. de Incarnatione Filii Dei, ante med., verbis tamen aliter dispositis, et alia serie collocatis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* hostis obtulerit.

ledictionem; maledictam mortem, scilicet crucis, suscipiendo, secundum illud Deut. 21: « Maledictus « homo qui pendet in ligno. » In cruce etiam expansis manibus moritur, ut altera quidem manu veterem populum, altera eos qui sunt ex Gentibus trahat, utrosque sibi conjungens. Moriens etiam in cruce a daemonibus expiat aerem, et ascensum nobis parat in caelum. Theophylactus. Quia etiam per lignum mors intraverat, necesse erat ut per lignum exterminaretur; et ut Dominus per ligni dolores invictus transiens confutaret delectationem provenientem ex ligno. Gregorius Nyssenus (1). Sed et figura crucis a medio contactu in quatuor extrema partita, significat virtutem et providentiam ejus qui in ea pependit, ubique diffusam. Augustinus (2) de quaest. nov. et veter. testamenti. Non frustra etiam tale genus mortis elegit, ut latitudinis et altitudinis et longitudinis et profunditatis, de quibus Apostolus loquitur, magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transversum desuper figitur: hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno usque ad terram conspicuum est: ibi enim quodammodo statur, idest persistitur et perseveratur; quod longanimitati tribuitur. Altitudo est in ea ligni parte quae ab illo quod transversum figitur, sursum versus relinquitur: hoc est ad caput crucifixi, quia bene sperantium superna expectatio est. Jam vero illud ex ligno quod fixum occultatur, unde totum illud exurgit (3), profunditatem significat gratuitae gratiae. Chrysostomus (4). Duos etiam latrones utrinque crucifixerunt, ut eorum suspicionis fieret particeps: unde sequitur: *Et latrones, unum a dextris, alterum a sinistris.* Sed non ita evenit: nam de illis nihil dicitur; hujus autem crux ubique honoratur. Reges diademata deponentes, assumunt crucem: in purpuris, in diadematibus, in armis, in mensa sacrata, ubique terrarum crux emicat. Non talia sunt humana: viventibus enim illis qui egerunt strenue, arrident propria gesta; his autem pereuntibus pereunt. Sed in Christo totum contrarium: nam ante crucem omnia moesta; ut autem crucifixus est, omnia clariora facta sunt; ut noscas non purum hominem esse crucifixum. Beda. Duo autem latrones cum Christo crucifixi significant eos qui sub fide Christi, vel agonem martyrii vel continentiae arctioris instituta subeunt; sed qui haec pro aeterna gloria faciunt, dexteri latrones; qui autem humanae laudis intuitu, sinistri latronis actus imitantur.

6. Chrysostomus (5). Quia Dominus dixerat, Matth. 6, « Orate pro persequentibus vos; » hoc etiam crucem ascendens fecit: unde sequitur: *Jesus autem dicebat: Pater, dimitte illis:* non quia non posset ipse relaxare; sed ut nos pro persequentibus orare doceret, non solum verbo, sed et opere. Dixit autem, *Dimitte eis*, si poenituerunt: favet enim poenitentibus, si velint (6) post tantam nequitiam, reatus per fidem diluere. Beda (cap. 94). Neque putandum est hic eum frustra orasse; sed in eis qui post ejus passionem crediderunt, quod orabat, impetrasse. Notandum sane, quod non pro eis oravit qui Filium Dei intellexerunt crucifigere, nec confiteri voluerunt; sed pro eis qui nesciebant quid facerent, zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam: unde subdit: *Non enim sciunt quid faciunt.* Graecus (1). Permanentes vero post crucem in infidelitate nullus per ignorantiam juvari putabit, signis, miraculis, sonora voce eum (2) praedicantibus esse Deum. Ambrosius (lib. 10, cap. Qualem Christus crucem ascenderit). Refert ergo considerare qualis crucem ascendat: nudum (3) enim video. Talis ergo ascendat qui saeculum vincere parat, ut saeculi adjumenta non quaerat. Victus est autem Adam qui vestimenta quaesivit; vicit ille qui tegumenta deposuit, et (4) talis ascendit quales nos auctore Deo natura formavit; talis in paradiso primus homo habitaverat, talis in paradisum (5) homo secundus intravit. Pulchre autem ascensurus crucem regalia vestimenta deposuit, ut scias quasi hominem passum esse, non quasi Deum regem, etsi utrumque Christus. Athanasius (in serm. de pass. et cruc.). Qui etiam cunctas conditiones nostras causa nostri suscepit, induit vestimenta nostra, signa mortificationis Adae, ut exuat illa, et horum vice induat nos vitam et incorruptionem.

Sequitur: *Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortes.* Theophylactus. Forsitan enim plures eorum egebant; vel forte magis ad opprobrium hoc faciebant et ex quadam lascivia: quid enim pretiosum inveniebant in vestibus? Beda. In sorte autem gratia Dei commendata est (6): quia cum sors mittitur, non personae cujusquam vel meritis, sed occulto Dei judicio ceditur. Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 12). Hoc quidem breviter dictum est a tribus Evangelistis; Joannes autem (7) distinctius hic explicat quemadmodum hoc gestum sit. Theopylactus. Deludentes igitur hoc agebant: nam ubi principes subsannabant, quid dicere oportet de vulgo? Sequitur enim: *Et stabat populus*, qui scilicet petierat eum crucifigi, *expectans*, scilicet finem; *et deridebant eum principes cum eis.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 13). Quia *principes* dixit, nec addidit sacerdotum, omnes primates generali nomine complexus est, ut ibi possent intelligi scribae et seniores. Beda. Qui etiam nolentes confitentur quod alios salvos facit: sequitur enim: *Dicentes: Alios salvos fecit, seipsum salvum faciat, si hic est Christus Dei electus.* Athanasius (in serm. de pass. et cruc.). Dominus autem vere Salvator non salvando seipsum, sed creaturam liberando, volebat cognosci Salvator. Neque enim medicus, quia sibi medetur, medicus esse cognoscitur, nisi erga languidos artem probet: sic Dominus Salvator existens, non habebat opus salutis, neque descendendo de cruce volebat cognosci Salvator, sed moriendo; multo namque majorem salu-

(1) Orat. 1 de Resurr. Christi (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) De gratia novi et vet. testam. Sumptum est ex epist. 120, cap. 26 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Al.* exurgent.

(4) Partim ex hom. 88 in Matth., partim ex hom. quod Christus sit Deus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) In Cat. Graec. PP. Sine indice loci Corderius notat; sub his autem expresse verbis non occurrit, sed aliquid simile tum ex hom. 19 in Matth., tum etiam ex hom. 61 et 62 colligi potest, ut ex hom. de Cruce et latrone (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) *Al.* vellent.

(1) Nec notatur a Corderio in Catena Graec. nec occurrit quisnam sit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* ea.

(3) *Al.* nondum.

(4) *Al. omittitur conjunctio* et.

(5) *In Veneta Nicolini editione an.* 1593, *omittitur* talis in paradisum.

(6) *Quatuor jam citata exempla legunt*: In sorte autem videtur (*item* dicitur) gratia Dei commendata esse.

(7) *Al. deest* autem.

tem mors Salvatoris affert hominibus quam descensus de cruce. GRAECUS (1). Videns autem diabolus nullum esse sibi defensaculum, titubabat; et quasi aliud non valens, tentavit ulterius propinari Salvatori acetum ad bibendum: sequitur enim: *Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes illi*: quod contra seipsum facere diabolus ignorabat: nam amaritudinem irae ex praevaricatione legis actam, qua cunctos detinebat, Salvatori praebebat; quam illa sumens consumebat, ut vice aceti, vinum det nobis in potum, quod sapientia miscuit. THEOPHYLACTUS. Obtulerunt autem milites Christo acetum, quasi regi subministrantes: sequitur enim: *Dicentes: Si tu es rex Judaeorum, salvum te fac.* BEDA. Et notandum, quod Judaei vocabulum Christi Scripturae sibi auctoritate creditum blasphemantes irrident; milites vero, utpote Scripturarum nescii, non Christo, sed regi Judaeorum insultant.

7. THEOPHYLACTUS (super *Erat autem superscriptio*). Aliam attende sagacitatem daemonis agitatam in Christum: triplici enim litterarum figura promulgabat accusationem Jesu, ne scilicet quemquam transeuntium (2) lateat quod ob hoc suspensus fuerat, quia se regem faciebat: dicitur enim: *Erat autem et superscriptio scripta super illum litteris graecis, latinis et hebraicis: Hic est rex Judaeorum*: per quod significabatur, potentissimas Gentium quales erant Romani, prudentissimas, quales Graeci, maxime Deum colentes, quale fuit Judaeorum genus, subjici debere imperio Christi. AMBROSIUS (ubi supra). Merito autem supra crucem ponitur titulus: quia non humani corporis, sed divinae potestatis est regnum quod habet Christus. Lego titulum regis Judaeorum, cum lego Joan. 18: « Regnum « meum non est de hoc mundo: » lego causam Christi super caput ejus scriptam, cum lego, ibid. 1: « Et Deus erat Verbum; » « caput enim Christi « Deus: » 1 Corinth. 11. CYRILLUS. Alter autem latronum eadem cum Judaeis eructabat: sequitur enim: *Unus autem de his qui pendebant latronibus blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac teipsum et nos.* Alter refrenabat voces ipsius: sequitur enim: *Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es?* sed et proprium reatum confessus est, subdens: *Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus.* CHRYSOSTOMUS. Hic fungitur vice judicis, condemnatus, et incipit de veritate censere qui coram Pilato post multa tormenta confessus est scelera. Quia aliud est homo censor, quem latent intima, et aliud Deus, qui mentes penetrat: et ibi quidem post confessionem poena subsequitur, hic autem confessio fit ad salutem. Sed et Christum pronuntiat innocentem, cum subdit: *Hic vero nihil mali fecit*; quasi dicat: Novam vide injuriam; honestatem damnari cum scelere. Nos viventes occidimus (3), hic mortuos suscitavit; nos aliena sumus furati, hic et sua jubet tribuere. Beatus igitur latro astantes docebat, talia disserens, quibus alterum increpabat. Sed ut videt extinctos auditus astantium, redit consequenter ad eum qui novit praecordia: sequitur enim: *Et dicebat ad Jesum: Domine, memento mei cum veneris in regnum tuum.* Crucifixum aspicis, et Dominum profiteris: condemnati vides figuram, et regis praedicas dignitatem: mille malis imbutus, postulas justitiae fontem reminisci tuae nequitiae. Sed dices: Video quidem apparens opprobrium, sed intueor latens regnum; et tu avertis mea publica scelera, et acceptas fidem intentionis occultae. Discipulum veritatis usurpavit nequitia, discipulum nequitiae non commutabit veritas? GREGORIUS 18 Moral. (cap. 25). In cruce clavi manus ejus pedesque ligaverant; nihilque a poenis in eo liberum nisi cor et lingua remanserunt. Inspirante Deo, totum illud ei obtulit quod in se liberum invenit; ut juxta hoc quod scriptum est Rom. 10, corde crederet ad justitiam, ore confiteretur ad salutem. Tres autem virtutes quas Apostolus memorat, subito repletus gratia, et accepit latro, et servavit in cruce. Fidem namque habuit, qui regnaturum Deum credidit, quem secum pariter morientem vidit; spem habuit, qui regni ejus aditum postulavit; qui caritatem quoque in morte sua vivaciter tenuit, qui fratrem et collatronem pro simili scelere morientem de iniquitate sua redarguit. AMBROSIUS (lib. 10, in Luc. cap. de duobus latronibus.) Pulcherrimum autem datur affectandae conversionis exemplum, quod tam cito latroni venia relaxatur. Cito ignoscit Dominus, quia cito ille convertitur, et uberior est gratia quam precatio: semper enim Dominus plus tribuit quam rogatur. Ille rogabat, ut memor sui esset; de Domino autem sequitur: *Et dixit illi Jesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Vita est enim esse cum Christo; et ubi Christus, ibi regnum. THEOPHYLACTUS (parum ante illum, *Erat autem fere hora sexta*). Et quemadmodum quisque rex victoriosus rediens ex triumpho optima praedarum fert secum; sic et Dominus praedatus portionem diabolicarum praedarum, scilicet latronem, ducit secum in paradisum. CHRYSOSTOMUS. Erat ergo videre Salvatorem in medio latronum, trutinam justitiae trutinantem fidem et infidelitatem. Expulit diabolus de paradiso Adam, Christus latronem impulit ante totum orbem et ante Apostolos. Nudo verbo, sola fide in paradisum introivit, ne quis post errores introitum desperaret. Attende celeritatem a cruce in caelos, a condemnatione in paradisum, ut noveris non ad benevolentiam illius, sed ad clementiam Dominum totum fecisse. Si autem jam facta est bonorum retributio, numquid supervacua erit resurrectio? Si enim introduxit latronem in paradisum, corpus autem ejus corruptum remansit foris, liquet non esse resurrectionem corporum. Haec dicunt illi. Sed caro, quae fuit laborum particeps, numquid privabitur praemiis? Audi Paulum dicentem, 1 Corinth. 15: « Oportet « corruptibile hoc incorruptionem induere. » Sed si Dominus pollicitus est regnum caelorum, introduxit autem latronem in paradisum, nondum ei retribuit praemia. Sed dicunt: Nomine paradisi regnum caelorum nominavit, usitato nomine utens dum alloqueretur latronem, qui nihil audierat de arduis documentis. Quidam autem non sic legunt, *Hodie mecum eris in paradiso*, sed sic: *Dico tibi hodie*; et consequenter, *mecum eris in paradiso.* Sed adhuc evidentiorem solutionem subjungemus: nam medici cum vident aliquem desperatum, dicunt, Jam mortuus est; sic et latro, quoniam non amplius timebatur ejus regressus ad perditionem, dicitur paradisum intrasse. THEOPHYLACTUS. Hoc ta-

(1) Ex parte Corderius haec refert in Catena Graec.; sed nec nomen apponit, nec indicem cujusquam notat (*Ex edit. P. Nicolai*)
(2) *Al.* transeuntem.
(3) *Al.* cecidimus, hic mortuus suscitavit etc.

men est verius omnibus, quod quamvis non (1) omnia promissa sortiti sunt et latro et alii sancti, ne sine nobis consummarentur (2), ut dicitur in epistola ad Hebraeos, cap. 11, sunt tamen in regno caelorum et in paradiso. GREGORIUS Nyssenus (3). Hoc iterum oportet discutere: quomodo latro censeatur dignus paradiso, cum sanctis flammea framea prohibeat introitum. Sed attende quod sermo divinus eum versatilem dicit, ut indignis quidem obviet, dignis vero liberum ad vitam patefaciat aditum. GREGORIUS 12 Moral. (capit. 7). Vel illa romphaea flammea versatilis dicitur, pro eo quod fuisset quandoque venire tempus ut etiam removeri debuisset: quando scilicet veniret qui suae incarnationis mysterio paradisi nobis iter aperiret. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. de duobus latronibus). Sed et illud solvendum est, quia alii, scilicet Matthaeus et Marcus, duos conviciantes inducunt latrones; iste unum conviciantem, unum repugnantem: fortasse et iste prius conviciatus est, sed repente conversus est. Potuit etiam de uno pluraliter dici, sicut est illud Hebr. 11: « In caprinis « pellibus ambulabant...... secti sunt; » cum solus Elias melotidem habuisse, Isaias sectus esse doceatur. Mystice autem duo latrones duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo; quorum dissensio diversitatem pariter credentium significat. BEDA (cap. 94 super *Hodie mecum eris*). « Quicumque enim baptizati « sumus in Christo Jesu, in morte ipsius bapti« zati sumus: » Rom. 6. Per baptismum autem, cum peccatores essemus, abluimur: sed alii, dum Deum in carne passum laudant, coronantur; alii, dum aut fidem aut opera baptismi habere renuerunt, dono quod accepere, privantur.

8. CYRILLUS. Postquam cruci tradiderunt Dominum omnium, mundi machina lugebat proprium Dominum, et « obtenebrata est lux in meridie, » secundum Amos 8: unde dicitur: *Erat autem fere hora sexta, et tenebrae factae sunt in universa terra usque in horam nonam*: quod erat manifestum indicium, quod forent passurae caliginem crucifigentium animae. AUGUSTINUS de conc. Evangelist. (lib. 3, cap. 17). Hoc autem quod de tenebris dictum est, etiam alii duo, Matthaeus et Marcus, contestantur. Addit autem Lucas, unde factae sunt tenebrae, cum subdit: *Et obscuratus est sol.* AUGUSTINUS 3 de civit. Dei (cap. 15). Quam solis obscurationem non canonico cursu siderum accidisse satis ostendit, quod tunc erat pascha Judaeorum, quod plena luna solemniter agitur; regularis autem solis defectio non nisi in (4) fine lunae contingit. DIONYSIUS in Epistola 7 ad Polycarpum. Cum ambo apud Heliopolim essemus, ambo simul incidentem mirabiliter soli lunam notabamus (non enim ejusce conjunctionis tunc aderat tempus), ipsamque rursus ab hora nona usque in vesperam ad solis diametrum, supra naturae vires restitutam (5). Insuper et eam lunae incidentiam observavimus ab oriente coepisse, et usque ad solaris corporis finem pervenisse; ac tum demum resilisse, nec ex ea, ut assolet, parte luminis defectum et restitutionem contigisse, sed ex adverso diametri. GRAECUS (1). Hoc igitur prodigium factum est ut pateret quod qui mortem susceperat, gubernator esset totius creaturae. AMBROSIUS. Sol etiam occidit sacrilegis, ut funesti spectaculum sceleris obumbraret; tenebrae effusae sunt oculis perfidorum, ut fidei lumen resurgeret. BEDA (super *Et velum templi*). Volens autem Lucas miraculum miraculo adjungere, subjungit: *Et velum templi scissum est medium.* Hoc expirante Domino factum est, sicut Matthaeus et Marcus contestantur; sed Lucas praeoccupando narravit. THEOPHYLACTUS. Per hoc autem Dominus ostendebat, quod non erunt ulterius sancta sanctorum inaccessibilia; sed tradita in manus Romanorum inquinarentur, et eorum aditus pateret. AMBROSIUS (lib. 10, cap. de commendatione spiritus Jesu). Velum etiam scinditur, quo duorum populorum divisio, et synagogae profanatio declaratur. Scinditur velum vetus, ut Ecclesia nova fidei suae vela suspendat. Synagogae velamen suspenditur, ut religionis interna mysteria revelata, mentis cernamus intuitu. THEOPHYLACTUS. Per hoc etiam ostenditur quod velum, quod sequestrabat nos a sacris quae sunt in caelo, disrumpitur, idest Dei inimicitia et peccatum. AMBROSIUS (ut supra). Deinde etiam ubi acetum bibit, assumptae mortalitatis impletum est omne mysterium, et immortalitas sola remansit: unde sequitur: *Et clamans voce magna ait Jesus: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* BEDA. Patrem invocando, Filium Dei se esse declarat; spiritum vero commendando, non defectum suae virtutis, sed confidentiam ejusdem cum Patre potestatis insinuat. AMBROSIUS (ut supra). Caro moritur, ut resurgat spiritus; Patri commendatur, ut caelestia quoque ab iniquitatis vinculo solverentur, et pax fieret in caelo, quam terrena sequerentur. CYRILLUS (2). Haec autem vox edocet quod animae sanctorum non deinceps in inferno clauduntur, ut prius; sed apud Deum sunt, hujus rei facto Christo principio. ATHANASIUS (3). Commendat enim Patri per se universos mortale in se vivificatos: nam sumus membra ejus, secundum illud Apostoli ad Galat. 3: « Omnes unum estis in Christo. » GREGORIUS Nyssenus (4). Decet autem quaerere qualiter in eodem tempore Dominus tripartitur seipsum: in viscera terrae, ut dixerat pharisaeis; in paradisum Dei, ut dixit latroni; in manus paternas, ut nunc dicitur. Sed recte considerantibus, hoc nec quaestione dignum videtur: nam qui ubique est per divinam potentiam, quolibet loco adest. AMBROSIUS. Commendatur ergo Patri spiritus; sed cum sit in superioribus, illuminat et inferna, ut universa redimantur: etenim Christus omnia, et in Christo omnia. GREGORIUS Nyssenus (5). Alia solutio est,

(1) *Al. omittitur* non.

(2) *Al.* consumeretur.

(3) Nec refertur a Corderio in Catena Graec. nec occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al. omittitur praepositio* in.

(5) *Quatuor, qui saepe retulimus, exempla sic habent.* Apud Heliopolim enim tunc praesentes, inopinabiliter soli lunam incidentem videbamus (non enim erat conveniens conjunctionis hujus tempus); et rursus ipsam a nona hora usque ad vesperam ad solis diametrum supernaturaliter restitutam. Eclipsim etiam illum ex oriente vidimus incepisse, et usque ad solarem terminum pervenire; postea vero retrocessisse; ac rursus non ex eodem defectum et restitutionem luminis extitisse, sed ex adverso diametri factam esse. Talia sunt ejus temporis facta supernaturalia, et soli Christo, qui est omnium causa, possibilia (*addit Nicolai* factu).

(1) Haec non refert Corderius in Catena Graecorum, nec occurrunt (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Hic Cyrilli locus non occurrit, nec apud Chrysostomum ex quo editio Antuerpiensis notat (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) De incarnatione contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*)

(4) Orat. 1 de Resur. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(5) Ibidem (*Ex edit P Nicolai*).

quod in tempore passionis neutram partem humanitatis semel unita divinitas dimisit, sed animam de corpore sponte disjunxit, sed tamen in utroque permanentem ostendit: nam per corpus, in quo mortem suscepit, confutavit mortis potentiam; per animam vero latroni paravit introitum paradisi. Dicit autem Isaias, cap. 49, de superna Hierusalem, quae a paradiso non est alia: « Super manus meas « depinxi moenia tua. » Unde palam est quod existens in paradiso manus Patris inhabitabat. DAMASCENUS (1). Vel expressius loquendo, in sepulcro erat secundum corpus, in inferno secundum animam; sed sicut Deus, in paradiso cum latrone, et in throno erat cum Patre et Spiritu sancto. THEOPHYLACTUS. Clamans vero alta voce expirat, quia inerat ei potestas ponendi animam suam, et eam resumendi: unde sequitur: *Et haec dicens, expiravit.* AMBROSIUS. Quasi dicat: Tradidit spiritum, quia non invitus amisit: quod enim emittitur, voluntarium est; quod amittitur, necessarium.

9. AUGUSTINUS, de Trinit. (cap. 13). Cum post illam vocem continuo tradidit spiritum, hoc maxime qui aderant, sunt mirati: longa enim morte cruciabantur ligno suspensi: unde dicitur: *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Vere hic homo justus erat.* AUGUSTINUS de conc. Evangel. (lib. 3, cap. 20). Non est autem contrarium quod Matthaeus, viso terraemotu, dicit admiratum Centurionem, cum Lucas dicat hoc eum admiratum fuisse quod emissa illa voce expirasset, ostendens quam potestatem habuit quando moreretur. In eo autem quod Matthaeus dixit, non solum viso terraemotu, sed addidit, « Et his quae « fiebant, » integrum locum fuisse demonstravit Lucae, ut diceret ipsum Domini mortem fuisse miratum. Quod autem Lucas etiam ipse dixit, *Videns autem Centurio quod factum erat,* in eo genere inclusit omnia quae facta erant in illa hora mirabiliter, tamquam unum mirabile factum commemorans, cujus quasi membra et partes erant omnia illa miracula. Quod autem alius dixit (Matth. 27), Centurionem dixisse, « Vere Filius Dei erat « iste; » Lucas autem ait, quod *justus erat,* putari potest diversum; sed vel utrumque dictum a Centurione debemus intelligere, et aliud illum, aliud istum commemorasse; vel fortasse Lucam exprimere voluisse (2) sententiam Centurionis, quomodo dixerit Jesum Filium Dei: forte enim non Unigenitum aequalem Patri Centurio intellexerat; sed ideo filium Dei dixerat, quia justum crediderat, sicut multi justi dicti sunt filii Dei. Jam vero quia Matthaeus addidit eos qui cum Centurione erant, Lucas vero hoc tacuit; non est contrarium, cum alius dicit quod alius tacet: et Matthaeus dixit, « Timuerunt « valde; » Lucas autem non dixit, Timuit, sed *glorificavit Deum*: quis non intelligat Deum timendo glorificasse? THEOPHYLACTUS. Nunc autem videtur effectum sortiri quod Dominus dixerat Joan. 12: « Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham. » exaltatus namque in cruce attraxit latronem et Centurionem, sed et quosdam Judaeorum, de quibus sequitur: *Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur.* BEDA (capit. 94). Quod percutiebant pectora, quia poenitentiae et luctus indicium est, potest dupliciter intelligi: sive enim eum cujus vitam dilexerunt, injuste occisum dolebant; sive cujus mortem se impetrasse meminerant, hunc in morte amplius glorificatum tremebant. Notandum autem, quod Gentiles Deum timentes, apertae confessionis voce glorificant; Judaei percutientes solum pectora, silentes domum redeunt. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. de commendatione spiritus Jesu). O duriora saxis pectora Judaeorum! Judex arguit, credit minister, proditor scelus suum morte condemnat, elementa fugiunt, terra concutitur, monumenta reserantur: Judaeorum tamen immobilis duritia manet orbe concusso. BEDA (super illud, *Videns Centurio*). Unde merito per Centurionem fides Ecclesiae designatur, quae Dei Filium tacente synagoga confirmat. Impletur autem quod Dominus Patri conqueritur dicens, Psalm. 87: « Elongasti a me amicum et proximum, et notos meos a miseria: » unde sequitur: *Stabant autem omnes noti ejus a longe.* THEOPHYLACTUS. Sed feminarum genus olim maledictum, manet et videt haec omnia: sequitur enim: *Et mulieres quae secutae erant eum a Galilaea, haec videntes,* et sic primae refocillantur justificatione, aut benedictione a passione profluente, sicut et resurrectione.

10. GRAECUS (1). Fuerat quandoque Joseph occultus Christi discipulus: denique vinculum timoris rumpens, ferventior factus, dominicum corpus turpiter pendens a ligno deposuit, comparans pretiosam margaritam verborum modestia: unde dicitur: *Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio.* BEDA (cap. 94 in Luc.). Decurio vocatur, quod sit de ordine curiae, et officia curiae administret, qui etiam curialis a procurando munera civilia solet appellari. Magnae ergo Joseph dignitatis apud saeculum, sed majoris apud Deum meriti fuisse laudatur: unde sequitur: *Vir bonus et justus (hic non consenserat consilio et actibus eorum) ab Arimathaea civitate Judaeae.* Arimathaea ipsa est Ramatha civitas Helcanae et Samuelis. AUGUSTINUS de conc. Evang. (lib. 3, cap. 22). Dicit autem Joannes, quod erat discipulus Jesu: unde et hic subditur: *Qui expectabat et ipse regnum Dei.* Merito autem movet cur ille qui propter timorem occultus erat discipulus, ausus sit petere corpus ejus, quod nullus eorum qui eum palam sequebantur auderet: sequitur enim: *Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu.* Sed intelligendum est istum fiducia dignitatis hoc fecisse, qua praeditus poterat familiariter intrare ad Pilatum. In extremo autem illo officio funeris exhibendo minus videtur curasse de Judaeis, quamvis soleret in Domino audiendo eorum inimicitias devitare. BEDA (super *Accessit et petiit corpus Jesu*). Sic igitur pro justitia meritorum sepeliendo corpori dominico aptus (2), dignus fuit per nobilitatem potentiae saecularis illud impetrare: unde sequitur: *Et depositum involvit in sindone.* Ex simplici sepultura Domini ambitio divitum condemnatur, qui nec in tumulis quidem possint carere divitiis. ATHANASIUS (3). Enormiter etiam agunt qui condiunt corpora mortuorum, et ea non sepeliunt, etiamsi sancta sint: quid enim sanctius aut majus Domini corpore? quod tamen in monumento positum est; donec die tertia resurrexit: sequitur enim: *Et posuit eum in monumento*

(1) In hom. de sabbato sancto post med. (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) *Al. omittitur* voluisse.

(1) Nec hujus Graeci nomen a Corderio indicatur, nec sententia ipsa, quae alibi etiam non occurrit (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) *Al. deest* aptus.
(3) In vita S. Antonii sub finem (*Ex edit. P. Nicolai*).

exciso. Beda (super *Et posuit in monumento*). Scilicet de petra; ne si ex multis lapidibus aedificatum esset, post resurrectionem suffossis tumuli fundamentis, ablatus furto diceretur. In novo etiam ponitur monumento: nam sequitur: *In quo nondum quisquam positus fuerat*: ne post resurrectionem ceteris corporibus remanentibus, surrexisse alius suspicaretur. Quia vero sexta die homo factus est, recte Dominus sexta die crucifixus humanae reparationis implevit arcanum: unde sequitur: *Et erat dies parasceves*, quod praeparatio interpretatur; quo nomine sextam feriam appellabant, quia ea die, quae in sabbatum forent necessaria, praeparabant. Quia vero septimo die requievit Conditor ab opere suo, sabbato Dominus in sepulcro requievit: unde sequitur: *Et sabbatum illucescebat.* Supra autem legimus, quia *stabant omnes noti ejus a longe, et mulieres quae secutae erant eum.* His ergo notis Jesu post depositum ejus cadaver ad sua remeantibus, solae mulieres, quae arctius amabant, funus subsecutae, quo loco poneretur inspicere cupiebant: sequitur enim: *Subsecutae autem mulieres, quae cum ipso venerant de Galilaea, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus*: ut scilicet ei tempore congruo munus possent suae devotionis offerre. Theophylactus (in fin. Com., in cap. 23 Luc.). Neque tamen fidem debitam adhuc habebant, sed quasi puro homini aromata et unguenta parabant more Judaeorum, qui talia exhibebant defunctis: unde sequitur: *Et revertentes paraverunt aromata et unguenta.* Beda (cap. 44 parum a fine illius). Sepulto enim Domino, quamdiu licebat operari, idest usque ad solis occasum, unguentis praeparandis erant occupatae. Mandatum autem erat ut sabbati silentium, idest quies, a vespera usque ad vesperam servaretur: sequitur enim: *Et sabbato quidem siluerunt secundum mandatum.* Ambrosius (lib. 10, cap. de sepultura corporis Jesu). Mystice autem justus Christi corpus sepelit: talis enim est Christi sepultura, quae fraudem iniquitatemque non habeat. Merito autem Matthaeus hunc divitem dixit: suscipiendo enim divitem nescivit fidei paupertatem. Justus corpus Christi operit sindone; vesti et tu Domini corpus gloria sua, ut et ipse sis justus; et si mortuum credis, operi tamen divinitatis plenitudine suae; sed et vestitur Ecclesia innocentiae gratia. Beda (super *Revolvit eum in sindone*). Ille etiam in sindone munda involvit Jesum qui pura eum mente susceperit. Ambrosius (ubi supra). Non otiose alius Evangelista monumentum novum dixit, alius monumentum Joseph: etenim tumulus his paratur qui sub lege sunt mortis; victor mortis tumulum suum non habet. Quae enim communicatio tumulo et Deo? Solus etiam tumulo includitur, quia mors Christi, etsi sit communis secundum naturam, specialis est secundum virtutem. Bene autem Christus in monumento conditur justi ut justitiae habitatione requiescat: monumentum enim hoc in duritiae gentilis petra justus excidit penetrali verbi, ut praetenderet in nationibus virtus Christi. Cui pulcherrime admotus (1) est lapis. Quicumque in se bene humaverit Christum, diligenter custodiat, ne eum perdat, neve perfidiae sit ingressus. Beda (super *Erat dies parasceves*). Quod autem Dominus sexta die crucifigitur, septima in sepulcro quiescit, significat quod in sexta mundi aetate nos pro Domino pati et velut mundo crucifigi necesse est; in septima vero, idest post mortem, corpora quidem in tumulis, animae vero cum Domino requiescunt. Usque huc (2) et mulieres sanctae, idest animae humiles, dilectione ferventes, passioni Christi diligenter obsequuntur: et si forte valeant imitari, sedula curiositate, quo ordine sit eadem passio completa, perpendunt: qua lecta, audita, recordata, mox ad paranda se opera virtutum, quibus Christus delectetur, convertunt; ut finita praesentis vitae parasceve (3), in requie beata tempore resurrectionis occurrere Christo valeant cum aromatibus spiritualium actionum.

(1) *Al.* amotus, *item* admonitus.
(2) *Al.* usque nunc. *Nicolai legit.* Sed et usque nunc.
(3) *Al.* ut futura praesentis vitae parasceve, et requie beata etc.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

1. Una autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum portantes quae paraverunt aromata; et invenerunt lapidem revolutum a monumento, et ingressae non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est, dum mente consternatae essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste refulgenti. Cum timerent autem, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quaeritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilaea esset, dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum et crucifigi, et die tertia resurgere. Et recordatae sunt verborum ejus; et regressae a monumento nuntiaverunt haec omnia illis undecim, et ceteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et ceterae quae cum eis erant, quae dicebant ad Apostolos haec. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, et non crediderunt illis. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum; et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans quod factum fuerat.

2. Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emmaus; et ipsi loquebantur ad invicem de omnibus quae acciderant. Et factum est, dum fabularentur, et secum quaererent; et ipse Jesus, appropinquans ibat cum illis: oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent: et ait ad illos: Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes? Et respondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, et non cognovisti quae facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit: Quae? Et dixerunt de Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere et sermone coram Deo et omni populo: et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel. Et nunc super haec omnia tertia dies est hodie quod haec facta sunt. Sed et mulieres quaedam ex nostris terruerunt nos: quae ante lucem fuerunt ad monumentum, et non invento corpore ejus, venerunt dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, et ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non invenerunt.

3. Et ipse dixit ad eos, O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt Prophetae. Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Et incipiens a Moyse et omnibus Prophetis, interpretabatur illis

in omnibus Scripturis quae de ipso erant. Et appropinquaverunt castello quo ibant; et ipse se finxit longius ire: et coegerunt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. Et intravit cum illis. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, ac fregit, et porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum. Et ipse evanuit ex oculis eorum. Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas? Et surgentes eadem hora regressi sunt in Hierusalem, et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum illis erant: dicentes, quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quae gesta erant in via, et quomodo cognoverunt eum in fractione panis.

4. Dum autem haec loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dixit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. Conturbati vero et conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum. Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum haec dixisset, ostendit eis manus et pedes.

5. Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus prae gaudio; dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis, et dixit ad eos: Haec sunt verba quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum: quoniam necesse est impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi et Prophetis et Psalmis de me.

6. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis: quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die; et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum; et ego mittam Promissum Patris mei in vos. Vos autem sedete in civitate quoadusque induamini virtute ex alto.

7. Eduxit autem eos foras in Bethaniam: et elevatis manibus suis, benedixit eis; et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in caelum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum. Amen.

1. Beda (cap. 94 in Luc.). Religiosae mulieres non solum in die parasceve, sed etiam sabbato transacto, idest sole occidente, mox ut operandi licentia remeavit, emerunt aromata, ut venientes ungerent corpus Jesu, sicut Marcus testatur; praeoccupante tamen (1) jam noctis articulo, monumentum adire non valuerunt: et ideo dicitur: *Una autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes quae paraverunt aromata.* Una sabbati, sive prima sabbati, prima est a sabbato, quam diem dominicam propter Domini resurrectionem mos christianus appellat. Quod autem valde diluculo mulieres venere ad monumentum, magnus quaerendi et inveniendi Dominum fervor caritatis ostenditur. Ambrosius. Sed magna oritur hoc loco plerisque dubitatio: siquidem hic *valde diluculo*, Matthaeus vespere sabbati mulieres ad monumentum venisse dixerunt. Sed Evangelistas de diversis putes dixisse temporibus, ut personas (2) alias mulierum, et alias conjicias visiones. Quod autem scriptum est, vespere sabbati, quae lucescit in prima sabbati, resurrexisse Dominum; sic temperandum est: ut neque mane dominica, quae est prima post sabbatum, neque sabbato resurrectio facta credatur: nam quomodo triduum completur? Non ergo vesperascente die, sed vespere noctis resurrexit. Denique graecus *sero* dixit. Sero autem horam significat in occasu diei, et rei cujuslibet tarditatem; si dicas, Sero mihi suggestum est. Est ergo et sero tempus noctis profundum: unde et mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, custodibus quiescentibus. Et ut scias nocte factum, mulieres aliae sciunt, aliae nesciunt: sciunt quae observant noctibus et diebus, nesciunt quae recesserunt. Nescit una (3) Maria Magdalene secundum Joannem: nam eadem et ante scire et postea nescire non potuit. Ergo si plures Mariae, plures etiam fortasse Mariae Magdalenae; cum illud nomen personae sit, hoc sumatur a loco. Augustinus de consen. Evang. (lib. 3, cap. 24). Vel Matthaeus a prima parte noctis, quod est vespere, ipsam voluit noctem significare; cujus noctis fine venerunt ad monumentum: et hoc ea de causa, quia jam a vespere paraverant, et licebat afferre aromata transacto sabbato. Eusebius (4). Jacebat autem organum Verbi extinctum; magnus vero lapis claudebat sepulcrum, quasi mors eum duxisset captivum; sed nondum lapso triduo vita se promit iterum post sufficientem mortis convictionem (1): unde sequitur: *Et invenerunt lapidem revolutum a monumento.* Theophylactus. Nam Angelus revolverat eum, ut testatur Matthaeus. Origenes (2). Amotus est autem lapis post resurrectionem propter mulieres, ut credant resurrexisse Dominum, videntes monumentum vacuum corpore: unde sequitur: *Et ingressae non invenerunt corpus Domini Jesu.* Cyrillus. Cum igitur non invenissent corpus Christi, quod resurrexerat, ducebantur diversis cogitationibus: et propter amorem Christi et adhibitam solicitudinem meruerunt visionem angelicam: sequitur enim: *Et factum est dum mente consternata essent de isto, ecce duo viri steterunt juxta illas in veste fulgenti.* Eusebius. Jucunditatis et gaudii indicia salutiferae resurrectionis nuntii, et fulgentes amictus praestant (3). Moyses enim plagas Ægyptiis praeparans in flamma ignis Angelum perspexit. Sed non tales visi sunt mulieribus in sepulcro; sed mites et hilares, quales decebat conspici in regno et gaudio Domini. Et sicut in passione eclipsatus est sol, moeroris et angustiae signa promens crucifigentibus Filium Dei; ita Angeli vitae ac resurrectionis praecones habitum salutiferi festi candidati designabant. Ambrosius (lib. 10 in Luc., cap. de devot. mulier. ad monumentum). Sed quomodo Marcus unum juvenem in albis sedentem, Matthaeus unum. Joannes et Lucas duos Angelos in albis sedentes visos esse memoraverunt? Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 24). Possumus intelligere unum Angelum visum a mulieribus, et secundum Marcum et secundum Matthaeum; ut eas ingressas in monumentum accipiamus, scilicet in aliquod spatium quod erat aliqua maceria (4) communitum ante illum saxei sepulcri locum; atque ibi vidisse Angelum sedentem a dextris, quod dicit Marcus; deinde intus ab eis, dum inspicerent locum in quo jacebat corpus Domini, visos duos alios Angelos stantes, sicut dixit

(1) *Al. omittitur* tamen.
(2) *Al.* primas
(3) *Al. deest* una.
(4) Quod subjungitur ex Eusebio, non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* conjunctionem.
(2) *Al.* Chrysostomus, ut habet etiam *Nicolai*, notans ex hom. 19 in Matth. desumptum.
(3) *Al.* salutiferae resurrectionis, et fulgentes (*item* fulgentis) amictus praestantem.
(4) *Al.* materia.

Lucas, locutos ad earundem exhortandum animum et aedificandam fidem: unde sequitur: *Cum timerent autem, et declinarent vultum in terram.* Beda (cap. 95). Sanctae mulieres astantibus sibi Angelis, non in terram cecidisse, sed vultum dicuntur in terram declinasse: nec quempiam sanctorum legimus tempore dominicae resurrectionis vel ipsi Domino vel Angelis sibi visis, terrae prostratum adorasse: unde mos obtinuit ecclesiasticus, ut vel in memoriam dominicae, vel in nostrae spem resurrectionis, omnibus dominicis diebus et toto quinquagesimo tempore non flexis genibus, sed declinatis in terram vultibus oremus. Non erat autem in monumento, qui locus est mortuorum, quaerendus ille qui ad vitam resurrexit a mortuis: et ideo subditur: *Dixerunt ad illas,* scilicet Angeli ad mulieres: *Quid quaeritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed resurrexit.* Die autem tertia, sicut ipse inter discipulos tam viros quam feminas praedixit, resurrectionis suae triumphum celebravit: unde sequitur: *Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilaea esset, dicens: Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et tertia die resurgere.* Die namque parasceve hora nona spiritum tradens, vespere sepultus; mane prima sabbati resurrexit. Athanasius (de humanitate Verbi, circa medium). Poterat siquidem statim suscitare corpus a morte. Sed dixisset aliquis eum nequaquam fuisse mortuum, vel non plene mortem ei inhaesisse (1). Forsitan quoque si eodem momento mors et resurrectio contigissent, gloria incorruptibilitatis in incerto haesisset. Quapropter ut corpus vere extinctum ostenderetur; ipsa meridie mortem sustinuit, et tertia die illud incorruptibile redhibuit. Beda. Uno etiam die in sepulcro et duabus noctibus jacuit, quia lucem suae simplae mortis tenebris duplae nostrae mortis adjunxit. Cyrillus. Instructae autem mulieres Angelorum affatibus accelerantes ea (2) retulerunt discipulis: unde sequitur: *Et recordatae sunt verborum ejus; et egressae a monumento, nuntiaverunt haec omnia illis undecim, et ceteris omnibus.* Namque femina quae quondam mortis fuit ministra, venerandum resurrectionis mysterium prima percepit et nuntiat. Adeptum est igitur femineum genus et ignominiae absolutionem (3) et maledictionis repudium. Ambrosius (lib. 10, cap. ult.). Mulieribus autem docere in Ecclesia non permittitur; sed domi viros suos interrogant. Ad eos ergo femina mittitur qui domestici sunt. Quae autem fuerint hae mulieres ostendit subdens: *Erat autem Maria Magdalene.* Beda (super *Erat autem Maria*). Ipsa est soror Lazari, *et Joanna,* uxor Cusae procuratoris Herodis; *et Maria Jacobi,* idest mater Jacobi minoris et Joseph. Et communiter de aliis subditur: *Et ceterae, quae cum eis erant, quae dicebant ad Apostolos haec* (4). Ut enim perpetui reatus apud viros mulier opprobrium non sustineret; quae culpam viro transfuderat, transfudit et gratiam. Theophylactus (hoc loco). Est autem naturaliter incredibile mortalibus resurrectionis miraculum: unde sequitur: *Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, et non credebant illis.* Gregorius (1) (hom. 29). Quod non tam illorum infirmitas, quam nostra, ut ita dicam, futura firmitas fuit. Ipsa namque resurrectio illis dubitantibus per multa argumenta monstrata est, quae dum nos legentes agnoscimus, de eorum dubitatione solidamur. Theophylactus. Petrus autem hoc audiens tollit moras, et vadit ad monumentum: quia nec ignis novit moras ingestus materiae: unde sequitur: *Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum.* Eusebius. Solus enim ipse credit feminis dicentibus se Angelos vidisse; et cum esset eximii affectus prae ceteris, sedulum se promebat, passim circumspiciens Dominum: unde sequitur: *Et procumbens vidit sola linteamina posita.* Theophylactus. Cum autem ad monumentum fuisset, hoc primo consecutus est ut miraretur quae prius ab ipso vel ab aliis deridebantur: unde sequitur: *Et abiit, secum mirans quod factum fuerat:* idest apud se mirans rei eventum, qualiter sola linteamina derelicta fuere, corpore myrrha peruncto; vel quantam opportunitatem habuisset fur, ut haec (2) semotim involuta dimittens, circumstantibus militibus corpus auferret. Augustinus de consens. Evang. (lib. 3, cap. 15). Intelligitur autem hoc Lucas recapitulando posuisse de Petro: tunc enim cucurrit Petrus ad monumentum quando et Joannes, cum tantummodo a mulieribus, praecipue a Maria Magdalene, nuntiatum eis fuerat de corpore ablato. Postea autem facta sunt haec de visione Angelorum. Ideo autem Lucas Petrum solum commemoravit, quia illi primitus Maria nuntiaverat. Item potest movere quod Petrum non intrantem, sed procumbentem dicit Lucas sola linteamina vidisse, et discessisse mirantem; cum Joannes dicat intrasse, linteamina vidisse posita, et seipsum post Petrum intrasse. Sed intelligendum est, Petrum primo procumbentem vidisse quod Lucas commemorat, Joannes tacet: post autem ingressus est antequam Joannes intraret. Beda (cap. 95 in Luc.). Juxta intellectum vero mysticum, per hoc quod mulieres valde diluculo veniunt ad monumentum, datur nobis exemplum, discussis vitiorum tenebris, ad Domini corpus accedere: nam et sepulcrum illud figuram dominici habebat altaris, in quo corporis Christi mysterio non in serico, non in panno tincto, sed instar sindonis, quo eum Joseph involvit, in linteo puro debent consecrari; ut sicut ipse veram terrenae naturae substantiam pro nobis morti obtulit, ita et nos in commemorationem ipsius purum de terrae germine, candidumque, et multimodo quasi mortificationis genere castigatum altari linum imponamus. Aromata autem, quae mulieres deferunt, significant odorem virtutum et orationum suavitatem, quibus altari appropinquare debemus. Revolutio autem lapidis insinuat reserationem sacramentorum, quae tegebantur velamine litterae legis, quae in lapide scripta est; cujus ablato tegmine, corpus Domini mortuum non invenitur, sed vivum evangelizatur: quia « etsi cognovimus secundum « carnem Christum, sed jam nunc non novimus: » 2 Corinth. 5. Quomodo autem posito in sepulcro corpore Domini, Angeli astitisse leguntur; ita etiam

(1) *Quatuor a nobis alias citata exemplaria sic habent:* Sed dixisset aliquis eum nequaquam fuisse (*supplet tamen Nicolai* mortuum) vel non plene mortem ei inhaesisse. Et fortasse si resurrectio Domini fuisset dilata, latuisset incorruptionis honor. Ut igitur corpus ostenderet mortuum, unius interpellationem (*Nicolai* interpolationem) diei passus est, et tertia die corpus suum incorruptum demonstravit.

(2) *Al. deest* ea.

(3) *Al.* ad ignominiae absolutionem.

(4) Idem ex Ambrosio (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* Beda, *quem habet etiam Nicolai notatque ex Gregorio sumpsisse.*

(2) *Al. omittitur* haec.

tempore consecrationis mysterii corporis Christi assistere sunt credendi. Nos ergo, exemplo devotarum mulierum (1), quoties mysteriis caelestibus appropinquamus, propter angelicam praesentiam, seu propter reverentiam sacrae oblationis, cum omni humilitate vultum declinemus in terram, nos cinerem et terram esse recolentes.

2. Glossa (2). Post manifestationem resurrectionis Christi per Angelos mulieribus factam, manifestatur ulterius eadem resurrectio per ipsius Christi apparitionem discipulis: unde dicitur: *Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum.* Theophylactus. Quidam alterum horum duorum Lucam inquiunt esse, et ob hoc suum nomen occultasse. Ambrosius (lib. 10 in Luc., cap. ult. a med.). Vel duobus discipulis seorsum Dominus jam se vespere demonstrarat (3), scilicet Ammaoni et Cleophae. Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 25). Castellum autem illud non absurde accipimus etiam villam secundum Marcum potuisse appellari. Deinde castellum describit, dicens: *Quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emmaus.* Beda. Ipsa est Nicopolis, civitas insignis Palaestinae, quae post expugnationem Judaeae sub Marco Aurelio Antonino Principe restaurata, cum statu mutavit et nomen. Stadium autem, quo Graeci, auctore ut dicunt, Hercule, viarum spatia mensurant (4), octava est pars milliarii; et ideo sexaginta stadia, septem millia passuum et quingenta significant: quod spatium itineris eis congruit (5) qui de morte et sepultura Domini certi gradiebantur, de resurrectione Domini dubii: nam resurrectionem, quae post septimam sabbati facta est, octavo numero contineri nullus ambigit. Discipuli ergo, qui de Domino loquentes incedunt, sextum milliarium cepti itineris compleverant: quia illum sine querela viventem usque ad mortem, quam in sexta sabbati subiit, pervenisse dolebant. Compleverant et septimum, quia hunc in sepulcro non dubitabant quievisse; sed de octavo dimidium tantum peregerant, quia gloriam jam celebratae resurrectionis non credebant perfecte. Theophylactus. Praedicti autem discipuli loquebantur de his ad invicem quae acciderant; non quasi credentes, sed sicut stupentes in rebus extraneis: unde sequitur: *Et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus quae acciderant.* Beda (cap. 95). Loquentes autem de se Dominus appropinquans comitatur, ut et fidem resurrectionis mentibus eorum incendat, et quod se facturum promiserat, impleat, scilicet ut « ubi sunt « duo vel tres in nomine meo congregati, ibi sum « in medio eorum: » Matth. 18: unde sequitur: *Et factum est dum fabularentur, et secum quaererent, et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis.* Theophylactus (super *Oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent*). Obtento enim jam spirituali corpore, non obstat loci distantia quin adesset quibus volebat; nec ulterius naturalibus legibus corpus suum regebat, sed spiritualiter et supra naturam: unde, ut Marcus dicit, sub alia forma eis videbatur, in qua non concedebatur eis ejus cognitio: sequitur enim: *Oculi autem eorum tenebantur ne illum agnoscerent*: ut scilicet totam suam dubiam intentionem revelent, et vulnus detegentes, recipiant medicinam; et ut cognoscerent quod quamvis corpus ipsum quod passum fuerat, resurrexerit; non tamen amplius tale erat ut esset omnibus visibile, sed tantum his a quibus vellet videri; et ut non dubitent quare de cetero non conversatur inter plebem: quia scilicet post resurrectionem conversatio ejus non esset digna hominibus, sed divina magis: quod etiam est forma resurrectionis futurae, in qua sicut Angeli conversabimur, et filii Dei. Gregorius in hom. (23 in Evang., par. a princ.). Convenienter etiam eis speciem quam recognoscerent, non ostendit; hoc agens foris in oculis corporis quod apud ipsos (1) agebatur intus in oculis cordis: ipsi namque apud seipsos intus et amabant et dubitabant. De se ergo loquentibus, praesentiam exhibuit; sed de se dubitantibus, cognitionis suae speciem abscondit: verba quidem eis contulit: nam sequitur: *Et ait ad illus: Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes?* Graecus (2). Conferebant quidem inter se, quasi non amplius expectantes Christum viventem; sed dolorosi, quasi perempto Salvatore: unde sequitur: *Et respondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, et non cognovisti quae facta sunt in illa his diebus?* Theophylactus (super *Tu solus peregrinus es?*). Quasi dicat: Tu solus peregrinus es, et extra confinia Hierusalem habitans, et expers es eorum quae in medio ejus contigerunt, et haec ignoras? Beda (ibid.). Vel hoc dicit, quia peregrinum putabant eum cujus vultum non agnoscebant. Sed revera peregrinus erat eis, a quorum naturae fragilitate, percepta jam resurrectionis gloria, longe distabat, et quorum fide, utpote resurrectioni ejus nescia, manebat extraneus. Sed adhuc Dominus interrogat: nam sequitur: *Quibus ille dixit, Quae?* et ponitur eorum responsio, cum subditur: *Et dixerunt ei: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta.* Prophetam fatentur, Filium Dei tacent, vel nondum perfecte credentes, vel soliciti ne inciderent in manus Judaeorum persequentium, quia nesciebant quis esset, vel (3) quod verum credebant celantes: ad cujus commendationem subditur: *Potens in opere et sermone.* Theophylactus (super *Potens in opere*). Primo quidem est opus, secundo sermo: nullus enim doctrinae sermo approbatur, nisi prius is qui docet, se ostendat auctorem: praecedit enim opus aspectum. Nam nisi mundaveris intellectus speculum per opera, non emicat decor optatus. Adhuc autem subditur: *Coram Deo et omni populo*: nam primo complacendum est Deo; deinde curandum, quantum possibile est, de innocentia apud homines, ut praecedente divino cultu vivamus sine scandalo plurimorum. Graecus (4). Deinde assignatur causa tristitiae, traditio et passio Christi, cum sequitur: *Et quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum.* Subditur autem desperantium vox, cum dicitur: *Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel. Spera-*

(1) *Al.* devotarum rerum.
(2) Nihil tale in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P Nicolai*).
(3) *Al.* demonstraret.
(4) *Al.* quod Graeci auctores ut dicunt, Hercule viarum spatia mensurat: *item* quod auctore, ut Graeci dicunt, Hercule, viarum spatia mensurat.
(5) *Al. omittitur* congruit.

(1) *Al.* quod apud seipsos et amabant etc.
(2) Nec in Cat. Graec. PP. Corderius indicat, nec occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al. omittitur* vel.
(4) Nec iste indicatur a Corderio in Catena Graec. PP. nec occurrit, sed nec notatur paulo infra (*Ex edit. P. Nic.*).

bamus, inquiunt, non, speramus, ac si mors Domini, similis esset mortibus aliorum. THEOPHYLACTUS. Expectabant enim Christum salvaturum et redempturum populum Israel ab ingruentibus (1) malis, et a servitute Romanorum; ipsum quoque credebant terrenum regem fieri, quem putabant promulgatam in se mortis sententiam cavere potuisse. BEDA (super illud, *Et quomodo tradiderunt*). Merito ergo tristes incedebant: quia et seipsos quodammodo arguebant, quod in illo redemptionem speraverint, quem jam mortuum viderant, nec resurrecturum credebant; et maxime dolebant eum sine causa occisum, quem noverant innocentem. THEOPHYLACTUS (super *Nos autem sperabamus*). Videntur tamen hi viri non omnino increduli esse, per hoc quod subditur: *Et nunc super haec omnia tertia dies est hodie quod haec facta sunt*: in quo videntur habere memoriam ejus quod eis Dominus dixerat, se tertia die resurrecturum. GRAECUS. Porro relatam a mulieribus resurrectionis famam commemorant, cum subditur: *Sed et mulieres quaedam ex nostris terruerunt nos, quae ante lucem fuerunt ad monumentum, et non invento corpore ejus, venerunt dicentes, se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere.* Dicunt quidem hoc quasi non credentes; propter quod referunt se territos, idest stupefactos: non enim quod erat eis relatum firmum aestimabant, aut angelicam illuminationem fuisse; sed stuporis et turbationis (2) causam inde sumebant. Testimonium quoque Petri non certum aestimabant, dum diceret, se non vidisse Dominum, sed resurrectionem ejus conjicere ex eo quod corpus ipsius in sepulcro non jacebat: unde sequitur: *Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, et ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non invenerunt.* AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 25). Cum autem Lucas dixerit Petrum accurrisse ad monumentum, et Cleopham dixisse ipse retulerit quod quidam eorum ierant ad monumentum; (3) intelligitur attestari Joanni, quod duo ierint ad monumentum; sed Petrum primo solum commemoravit, quia illi primitus Maria nuntiaverat.

3. THEOPHYLACTUS (super *O stulti et tardi corde ad credendum*). Quia praedicti discipuli nimia dubietate laborabant, Dominus eos redarguit: unde dicitur: *Et ipse dixit ad eos, O stulti.* Fere enim eadem dixerant quae et astantes cruci, supra 23: « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum « facere. » *Et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt Prophetae.* Contingit enim credere quae locuti sunt Prophetae (4), particulariter quaedam, et non universaliter omnia: puta, si aliquis credat quae de cruce Christi dicuntur a Prophetis, sicut est illud Psalm. 21: « Foderunt « manus meas et pedes meos: » quae vero spectant ad resurrectionem non credat, sicut est illud Psal. 15: « Non dabis Sanctum tuum videre cor« ruptionem. » Decet autem in omnibus fidem adhibere Prophetis; tam in gloriosis quae de Christo praedixerunt, quam in ingloriis: quia ex passione malorum est ingressus in gloriam: unde sequitur: *Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* scilicet secundum humanitatem. ISIDORUS (1). Sed et si oportebat Christum pati, tamen qui crucifixerunt rei sunt poena: non enim satagebant perficere quod Deus disponebat: unde et eorum executio fuit impia; Dei vero dispensatio prudentissima, qui nequitiam eorum in beneficia generis humani convertit, quasi utens vipereis carnibus ad antidoti salutiferi confectionem. CHRYSOSTOMUS. Et ideo Dominus ostendit consequenter, haec omnia non evenisse simpliciter, sed ex Dei proposito ante praedestinato: unde sequitur: *Et incipiens a Moyse et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quae de ipso erant*; quasi diceret: Postquam estis tardi, ego promptos vos reddam, mysteria Scripturarum vobis exponendo: nam sacrificium Abrahae, cum Isaac dimisso immolatus est aries, hoc praefiguravit. Sed in aliis Scripturis propheticis sparsim jacent mysteria crucis et resurrectionis Christi. BEDA (cap. 96 in Luc.). Si autem Moyses et Prophetae de Christo locuti sunt, et eum per passionem in gloriam intraturum praedixerunt; quomodo gloriatur se esse Christianum qui neque qualiter Scripturae ad Christum pertineant investigat, neque ad gloriam quam cum Christo habere cupit, per passionem attingere desiderat? GRAECUS (2). Quia vero praedixit Evangelista: *Tenebantur oculi eorum ne eum agnoscerent*, donec sermo Domini mentem eorum moveret ad fidem; convenienter opportunum sui aspectum auditui subjungit: unde sequitur: *Et appropinquaverunt castello quo ibant, et ipse finxit se longius ire.* AUGUSTINUS de quaest. Evang. (lib. 2, qu. 51). Quod non ad mendacium pertinet: non enim omne quod fingimus, mendacium est; sed quando id fingimus quod nihil significat (3), tunc mendacium est; cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis; alioquin omnia quae a sapientibus et sanctis viris, vel etiam ab ipso Domino figurate dicta sunt, mendacia deputabuntur, quia secundum usitatum intellectum non consistit veritas in talibus dictis. Sicut autem dicta, ita etiam finguntur facta sine mendacio ad aliquam rem significandam. GREGORIUS in hom. (22 in Evang.). Quia ergo adhuc in eorum cordibus peregrinus erat a fide, ire se longius finxit. Fingere namque componere dicimus: unde et compositores luti, figulos vocamus. Nihil ergo simplex veritas per duplicitatem fecit; sed talem se exhibuit in corpore, qualis apud illos erat in mente. Sed quia esse extranei a caritate non poterant hi cum quibus caritas gradiebatur, eum ad hospitium quasi peregrinum vocant: unde sequitur: *Et coegerunt illum*: ex quo exemplo colligitur quia peregrini ad hospitium non solum invitandi sunt, sed etiam trahendi. GLOSSA (4). Nec solum factis eum cogunt, sed etiam verbis inducunt: sequitur enim: *Dicentes: Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies*, scilicet ad occasum. GREGORIUS in hom. (ubi supra). Ecce autem cum per

(1) *Al.* ab ingredientibus.
(2) *Al.* et turbidinis, *item* turbinis.
(3) *Al. omittuntur sequentia verba usque ad* Petrum.
(4) *Sic editiones Rom. an.* 1570, *et duae Venetae, altera an.* 1593, *altera an.* 1521. *Antuerpiensis autem an.* 1569, *et alia iterum Ven.* 1584, *omittunt illa verba,* Contigit enim credere quae locuti sunt Prophetae; *Nicolai denique sic legit:* Contingit enim credere quaedam ex his, et non omnia

(1) Nimirum Isidorus Pelusiota lib. 4, epist. 98, quae inscribitur Nilammoni monacho (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Nec iste etiam occurrit, nec in Cat. Graec. PP. a Corderio indicatur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* quod nihil est significat.
(4) Non est in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).

membra sua Christus suscipitur, susceptores suos etiam per semetipsum requirit: sequitur enim, *Et intravit cum illis.* Mensam ponunt, cibos afferunt, et Deum quem in Scripturae sacrae expositione non cognoverant, in panis fractione cognoscunt: sequitur enim: *Et factum est, dum recumberet cum illis, accepit panem et benedixit ac fregit, et porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum.* Chrysostomus (1). Quod non de sensibilibus oculis dictum est, sed de sensu mentali. Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 25). Neque enim clausis oculis ambulabant; sed inerat aliquid, quo non sinerentur agnoscere quod videbant; quod scilicet caligo et aliquis humor efficere solet; non quia Dominus non poterat transformare carnem suam, ut alia revera esset effigies quam solebant intueri; quandoquidem et ante passionem transformatus est in monte, ut facies ejus claresceret sicut sol: sed non ita nunc factum est: non enim incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum a satana factum (2) fuisse, ne agnosceretur Jesus. Sed tantum a Christo facta est permissio usque ad sacramentum panis, ut veritate corporis ejus participata, removeri intelligatur impedimentum inimici, ut Christus possit agnosci. Theophylactus (hoc loco). Sed et aliud innuit: quod scilicet sumentibus sacrum panem aperiuntur oculi, ut eum agnoscant: magnam enim et ineffabilem vim habebat Domini caro. Augustinus de quaest. Evang. (ubi supra). Vel quod Dominus se ire longius finxit cum comitaretur discipulos, exponens eis (3) sacras Scripturas, utrum ipse esset, ignorantibus; significat quia hospitalitatis officio ad suam cognitionem pervenire posse homines intimavit; ut, cum longius ipse ab hominibus abscesserit super omnes caelos, cum eis tamen sit qui haec exhibent servis ejus. Tenet ergo Christum, ne longius ab eo eat, quisquis catechizatus verbo in omnibus bonis ei qui se catechizat communicat. Etenim isti catechizati erant verbo, cum exponeret eis Scripturas: et quia hospitalitatem sectati sunt, quem in ipsa expositione Scripturarum non cognoverunt, in panis fractione cognoscunt: non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Gregorius in hom. (23 in Evang.). Quisquis ergo audita vult intelligere, festinet ea quae jam intelligere potuit, opere implere. Ecce Dominus non est cognitus dum loqueretur, et dignatus est cognosci dum pascitur: sequitur enim: *Et ipse evanuit ex oculis eorum* Theophylactus (hoc loco). Non enim tale corpus habebat ut diutius cum eis commorari deberet, ut ex hoc pariter augeret affectum eorum: unde sequitur: *Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas?* Origenes. Per quod innuit, quod prolati sermones a Salvatore accendebant audientium cor ad amorem divinum. Gregorius in hom. Pentec. (4). Ex audito enim sermone inardescit animus, torporis frigus recedit, mens in superno desiderio fit anxia. Audire libet praecepta caelestia, et quod mandatis instruitur, quasi tot facibus inflammatur.

(1) Vel Anonymus in Cat. Graec. PP. (*Ex edit. P. Nic.*).
(2) *Al. omittitur* factum.
(3) *Al. deest* eis.
(4) Scil. hom. 10 in Evang. quae legitur in festo Pentecostes, ad illud ex Joan. 14: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit* (*Ex edit. P. Nic.*).

Theophylactus (super *Nonne cor nostrum ardens erant in via* ?). Ardebat ergo cor eorum vel igne verborum Domini, quibus intendebant tamquam veris: vel quia eo disserente Scripturas, percellebatur intrinsecus cor eorum, quod ille qui disserebat Dominus esset. Adeo ergo laetati sunt ut nullam moram passi, mox reversi sint in Hierusalem; et hoc est quod sequitur: *Et surgentes eadem hora regressi sunt in Hierusalem.* Surrexerunt quidem eadem hora, pervenerunt autem per plures horas, sicut oportebat sexaginta stadia transeuntes. Augustinus de conc. Evang. (lib. 3, cap. 25). Jam autem fama erat quod surrexerat Jesus, a mulieribus facta, et a Simone Petro, cui jam apparuerat. Etenim isti duo haec invenerunt loquentes illos ad quos in Hierusalem venerunt: sequitur enim: *Et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum ipsis erant, dicentes, quod surrexit Dominus vere et apparuit Simoni.* Beda (cap. 96). Omnium enim virorum primo Dominus apparuisse videtur Petro ex his quos Evangelistae quatuor et Paulus Apostolus commemoraverunt. Chrysostomus. Non enim simul omnibus se manifestabat, ut sereret fidei semina: nam qui primo viderat et certus erat, aliis referebat; deinde sermo prodiens praeparabat animum auditoris visioni: et ideo primo digniori et fideliori omnibus apparuit: erat enim opus animae fidelissimae, quae prius acciperet hunc aspectum, ut minime turbaretur inopinata visione: et ideo primo videtur a Petro; ut qui primo confessus est eum Christum, primo resurrectionem videre mereatur; et etiam, quia eum negaverat, prius ei voluit apparere, consolans eum ne desperaret. Post Petrum vero aliis apparuit, quandoque paucioribus, quandoque pluribus: quod duo discipuli confitentur: sequitur enim: *Et ipsi narraverunt quae gesta erant in via, et quomodo cognoverunt eum in fractione panis.* Augustinus de concord. Evang. (lib. 3, cap. 25). Quod autem ait Marcus cap 16: « Annuntiaverunt ceteris, nec illis crediderunt: » cum Lucas dicat, quod jam inde loquebantur vere resurrexisse Dominum; quid intelligendum est, nisi aliquos ibi fuisse qui hoc credere nollent ?

4. Cyrillus. Undique resurrectionis fama per Apostolos divulgata, et affectu discipulorum erecto ad Christi visionem, venit desideratus; et quaerentibus, et expectantibus revelatur; nec disceptatur (1) de alio, sed evidenter se offert: unde dicitur: *Dum autem haec loquuntur, stetit Jesus in medio eorum.* Augustinus de concor. Evang. (lib. 3, cap. 25). Hanc ostensionem Domini post resurrectionem, Joannes commemorat. Sed quod dicit Joannes, non cum illis fuisse Apostolum Thomam; cum secundum Lucam duo illi regressi in Hierusalem, invenerunt congregatos undecim; proculdubio intelligendum est quod inde Thomas exierit, antequam Dominus haec loquentibus appareret. Dat enim Lucas locum in sua narratione quomodo possit intelligi, dum haec loquerentur, prius inde exisse Thomam, et postea Dominum intrasse; nisi quis dicat, non illos undecim qui jam tunc Apostoli vocabantur, sed discipulos illos undecim fuisse ex multo numero discipulorum. Sed cum adjunxit Lucas, *Et eos qui cum ipsis erant*, satis utique declaravit evidentius illos *undecim* appellatos (2) qui vocabantur Apostoli, cum quibus ceteri erant. Sed vi-

(1) *Nicolai corrigit* nec disceptatorie, sed etc.
(2) *Al.* Apostolos.

deamus cujus mysterii gratia, secundum Matthaeum et Marcum, resurgens ita mandaverit: « Praecedam « vos in Galilaeam, ibi me videbitis: » quod etsi completum est, tamen post multa completum est; cum sic mandatum sit, ut aut hoc solum, aut hoc primum expectaretur fieri debuisse. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. ult. in fin.). Unde hoc convenientius arbitror, quod Dominus quidem mandaverit discipulis ut in Galilaea eum viderent; sed illis ob metum intra conclave residentibus primum se obtulisse. GRAECUS (1). Nec hoc est promissi transgressio; sed potius festinata ex benignitate impletio, propter pusillanimitatem discipulorum. AMBROSIUS (ubi supra). Postea vero confirmatis animis, undecim illos Galilaeam petiisse. Vel nihil obstat si dicantur pauciores intra conclave, et in monte quamplures fuisse. EUSEBIUS. Duo enim Evangelistae, scilicet Lucas et Joannes, solis undecim hunc scribunt apparuisse in Hierusalem; ceteri vero duo in Galilaeam properare, non solum undecim, sed etiam universis discipulis et fratribus dixerunt Angelum et Salvatorem jussisse (2); de quibus Paulus meminit dicens, 1 Corinth. 15: « Deinde apparuit « plusquam quingentis fratribus simul. » Est autem verior solutio, quod prius quidem (3) in Hierusalem latitantibus, semel aut bis visus est ad eorum consolationem; in Galilaea vero non in conclavi, aut semel aut bis, sed cum multa potestate ostensionem sui fecit, praebens se eis viventem post passionem in signis multis, ut Lucas testatur in Actibus. AUGUSTINUS de concor. Evang. (lib. 3, cap. 25). Vel quod ab Angelo, hoc est a Domino, dictum est, prophetice accipiendum est: in Galilaea enim, secundum transmigrationis significationem, intelligendum occurrit, quia de populo Israel transmigraturi erant ad Gentes; quibus Apostoli praedicantes (4) Evangelium non crederent, nisi ipse Dominus viam in cordibus hominum praepararet: et hoc intelligitur: « Praecedet vos in Galilaeam: » Matth. 12. Secundum autem illud quod Galilaea interpretatur revelatio, non jam in forma servi intelligendum est, sed in qua est aequalis Patri, quam promisit electis suis: illa erit revelatio (5) tamquam vera Galilaea, « cum videbimus eum sicut « est: » 1 Joan. 3. Ipsa etiam erit beatior transmigratio ex isto saeculo in illam aeternitatem, unde ad nos veniens non recessit, et quo nos praecedens non deserit. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Primo igitur Dominus in medio discipulorum stans, solito pacis affatu eorum turbinem sedat, ostendens quod ipse idem est magister eorum, qui hoc verbo gaudebat, quo etiam eos munivit cum ad praedicandum misit: unde sequitur: *Et dixit eis*: *Pax vobis*: *ego sum*, *nolite timere* (6). CYRILLUS. Pudeat ergo nos pacis munus deserere, quam nobis hinc discedens Christus reliquit. Pax et res et nomen dulce, quam et Dei esse accepimus, juxta illud ad Phil. 4, « Pax Dei » et ejus esse Deum, juxta illud 2, Corinth. 13: Deus pacis » et ipsam esse Deum juxta illud Ephes. 2: « Ipse est pax nostra. » Pax bonum commendatum ab omnibus, observatum autem a paucis. Quae autem est causa ? Fortassis ambitio dominii aut facultatum, aut livor, aut odium, aut contemptus, aut aliquid hujusmodi ex his quae Dei ignaros videmus incurrere. Dei quippe praecipue pax est, quae confoederat omnia; cujus nihil est adeo proprium sicut unitas naturae, et pacificus status. Transumitur vero ab Angelis et divinis potestatibus, quae ad Deum et ad invicem pacifice se habent; diffunditur vero per totam creaturam, cujus est decor; tranquillitas, in nobis autem manet secundum animam quidem per investigationem virtutum et communicationem, secundum corpus vero in membrorum et elementorum commensuratione; quorum alterum pulchritudo, alterum sanitas appellatur. BEDA (cap. 96 in Luc.). Discipuli autem noverant Christum verum hominem, cum quo tanto tempore fuerant conversati: sed postquam mortuus est, non credunt tertia die potuisse veram carnem de sepulcro resurgere. Putant ergo se videre spiritum, quem emisit in passione: unde sequitur: *Conturbati vero et conterriti, existimabant se spiritum videre.* Error ille Apostolorum secta est Manichaeorum. AMBROSIUS (ubi supra). Adductis autem virtutum exemplis, Petrum et Joannem non credimus potuisse dubitare. Cur ergo Lucas inducit fuisse turbatos? Primo omnium quia paucorum opinionem sententia majoris partis includit; deinde, quia, etsi Petrus de resurrectione crediderat, turbari tamen potuit, quod se Dominus cum corpore, vectibus obseratis, improvisus infunderet. THEOPHYLACTUS (super *Quid turbati estis ?*). Verum, quia per verbum pacis non est sedatus turbo in animabus discipulorum, aliunde indicat eis se Filium Dei esse, qui mentis cognoscebat arcana: unde sequitur: *Et dixit eis*: *Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra* ? BEDA (cap. 97 in Luc.). Quales utique cogitationes, nisi falsae et perniciosae ? Perdidit enim Christus fructum passionis, si non esset veritas resurrectionis: tamquam si bonus agricola diceret: Quod ibi plantavi, inveniam, idest fidem, quae in cor descendit, quia desuper est. Cogitationes autem istae non desuper descenderunt sed de imo in cor, sicut herba mala, ascenderunt. CYRILLUS (1). Hoc autem fuit evidentissimum signum quod non alius est qui videtur, sed ille idem quem viderant in ligno mortuum et positum in sepulcro, quem non latebat aliquid eorum quae erant in homine. AMBROSIUS (ubi supra). Consideremus autem qua gratia, secundum Joannem, Apostoli crediderunt (2), et gavisi sunt, qui secundum Lucam increduli redarguuntur. Et videtur mihi Joannes quasi Apostolus majora et altiora tetigisse: hic sequentia et humanis proxima; hic historico usus circuitu, ille compendio: quia et de illo dubitari non potest, quia testimonium perhibet de his quibus ipse interfuit; et ideo utrumque verum putamus: nam et si in primo Lucas eos non credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat. CYRILLUS. Comprobans autem Dominus devictam esse mortem, et humanam naturam jam in Christo corruptionem exuisse, primo ostendit ejus manus et pedes, et clavorum foramina: unde subdit: *Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum.* THEOPHYLACTUS. Sed et aliud subjungit; palpationem scilicet manuum

(1) Non refertur a Corderio in Catena Graec. nec occurrit; sicut nec Eusebii locus qui notatur paulo post (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* vidisse.

(3) *Al.* prius quam.

(4) *Al. omittitur* Evangelium.

(5) *Al.* quam vera etc.

(6) Gregorius Nazianzenus orat. 14, sive orat. de pace, quae inter omnes quartadecima numeratur (*Ex edit. P. Nic.*).

(1) Vel Anonymus in Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* qui gavisi sunt, secundum Lucam, qui increduli redarguuntur.

atque pedum, cum dicit: *Palpate, et videte quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*; quasi diceret; Vos putatis me esse spiritum, idest phantasma, sicut plures defunctorum circa sepulcra videri sunt soliti; sed scitote quod spiritus neque carnem habet neque ossa; ego autem carnem et ossa habeo. AMBROSIUS (lib. 10 in Luc., cap. ult.). Hoc autem Dominus ideo dixit, ut speciem nobis suae resurrectionis ostenderet: nam quod palpatur corpus est. In corpore autem resurgemus; sed illud subtilius, hoc crassius, utpote adhuc terrenae labis qualitate concretum. Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis corporeae qualitatem Christus clausa penetravit. GREGORIUS 13 Moral. (cap. 51, in nov. exemp. 29). Non enim in illa resurrectionis gloria corpus nostrum erit impalpabile, et ventis aereque subtilius, ut Eutychius dixit; sed subtile quidem per effectum spiritualis potentiae, palpabile autem per veritatem naturae.

Sequitur: *Et cum haec dixisset, ostendit eis manus et pedes*. BEDA (cap. 97 super illud, *Ostendit illis manus*). Quibus scilicet indicata clavorum vestigia claruere; sed secundum Joannem etiam latus eis ostendit, cum fuerit lancea perforatum; ut scilicet ostensa vulnerum cicatrice, dubietatis eorum vulnus sanaret. Solent autem in hoc loco Gentiles calumniam struere, quasi non valuerit Dominus vulnera sibi inflicta curare: quibus respondendum est, quia non est consequens ut qui majora fecisse probatur, minora facere nequiverit; sed certe dispensationis gratia, qui mortem destruxit, signa mortis delere noluit: primo quidem, ut per hoc discipulis fidem suae resurrectionis astrueret; deinde ut Patri pro nobis supplicans, quale genus mortis pro homine pertulerit, semper ostendat; tertia ut sua morte redemptis quam misericorditer sint adjuti, propositis ejusdem mortis indiciis, insinuet: postremo ut in judicio quam juste damnentur impii, denuntiet.

5. CYRILLUS (1). Ostenderat Dominus discipulis manus et pedes, ut certificaret discipulos, quod corpus quod passum fuerat resurrexit. Ut adhuc autem magis certificaret, aliquid manducabile petiit: unde dicitur: *Adhuc autem illis non credentibus et mirantibus prae gaudio dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur?* GREGORIUS Nyssenus (2). Et jussu quidem legis pascha cum amaricantibus (3) edebatur, quia adhuc amaritudo manebat; post resurrectionem vero cibus favo mellis dulcoratur: unde sequitur: *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis*. BEDA (cap. 97 in Luc.). Ad insinuandum ergo resurrectionis suae veritatem, non solum tangi a discipulis, sed etiam convesci cum illis dignatur, ne arbitrentur eum non solide, sed imaginabiliter sibi apparere: unde sequitur: *Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias, dedit eis*. Manducavit quidem potestate, non ex necessitate: aliter enim absorbet aquam terra sitiens, aliter sol calens; illa indigentia, iste potentia. GRAECUS (4). Si damus (5) Dominum vere comedisse, demus et omnes homines post resurrectionem uti ciborum fomentis. Sed quae ex quadam dispensatione fiunt a Salvatore, non sunt regula et norma naturae; quoniam in quibusdam aliis dispensavit. Resuscitabit enim nostra corpora incorrupta, qui tamen dereliquit proprii (1) corporis foramina, quae clavi foraverant (2), et lateris cicatricem, ut ostendat quod mansit post resurrectionem natura corporis, nec est in aliam mutatus substantiam. BEDA (super *Habetis aliquid quod manducetur?*). Manducavit ergo post resurrectionem, non quasi cibo indigens, nec quasi in resurrectione quam expectamus, cibis egere significans; sed ut eo modo naturam corporis resurgentis astrueret. Mystice autem piscis assus, quem Christus comedit, significat Christum passum: ipse enim latere dignatus in aquis generis humani; capi voluit laqueo mortis nostrae; et quasi tribulatione assatus est tempore passionis suae: sed favus mellis nobis extitit in resurrectione. In favo quidem mellis utramque naturam exprimere voluit personae suae. Favus quippe mellis in cera est; mel vero in cera, est divinitas in humanitate. THEOPHYLACTUS (super *Obtulerunt ei partem piscis*). Videntur autem et comesta aliud habere mysterium: quod enim manducavit partem piscis assi, significavit quod naturam nostram in hujus vitae mari natantem, assans eam igne propriae deitatis, et exsiccans ejus humiditatem, quam a profundis undis contraxerat, escam fecit divinam; et eam quae prius erat abominabilis, praeparavit Deo cibum suavem; quod significat favus mellis. Vel per piscem assum significat vitam activam consumentem nostram humilitatem laborum prunis; contemplationem vero significat per favum mellis, propter dulcedinem eloquiorum Dei. BEDA (super *Necesse est impleri Scripturas*). Postquam autem visus est, tactus est et manducavit (3), ne in aliquo sensus humanos ludificasse videretur, misit manus ad Scripturas: unde sequitur: *Et dixit ad illos: Haec sunt verba quae locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum*; idest, cum adhuc essem in carne mortali, in qua estis et vos: tunc quidem in eadem carne resuscitatus erat, sed cum illis in eadem mortalitate non erat: et subdit: *Quoniam necesse est impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi et Prophetis et Psalmis de me*. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 1, cap. 11). Illud attendant qui magicis artibus Christum tanta potuisse, et nomen suum ad Apostolos (4) in se convertendos arte ipsa consecrasse delirant, utrum potuit magicis artibus Prophetas divino spiritu antequam in terra nasceretur implere. Neque enim si magicis artibus fecit ut coleretur et mortuus, magus (5) erat antequam natus, cui prophetando venturo gens una deputata est.

6. BEDA (cap. 97 in Lucam). Postquam praebuit se videndum oculis, manibus contrectandum, legis commemoravit Scripturas, consequenter aperuit sensum, ut intelligatur quod legitur: unde dicitur: *Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas*. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Alioquin quomodo eorum anima turbata et vacillans, circa Christi mysterium studuisset? Sed et verbis eos docuit: sequitur enim: *Et dixit eis, quoniam sic scriptum*

(1) Vel Anonymus in Cat. Graec. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Orat. 1 de resurr. prope finem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* amarizantibus.
(4) Nimirum Anonymus in Catena Graec. PP. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* Sed dices: Si damus etc. *P. Nicolai autem legit* Verum quispiam dicet: Si damus etc.

(1) *Al. omittitur* proprii.
(2) *Al.* futant: *forte* fecerant.
(3) *Al.* et tactus, manducavit ne etc.
(4) *Al. P. Nicolai ex Augustino restituit* ad populos.
(5) *Al.* magnus.

est, et sic oportebat Christum pati, scilicet per lignum crucis. BEDA (cap. 97). Perdidit autem Christus fructum passionis, si non esset veritas resurrectionis; unde subdit: *Et resurgere a mortuis die tertia*. Deinde post commendatam sui corporis veritatem, commendat Ecclesiae unitatem, cum subdit; *Et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes Gentes*. EUSEBIUS. Dictum enim erat Psalm. 2: « Postula a me, et « dabo tibi Gentes hereditatem tuam. » Oportebat autem conversos ex Gentibus expiari a quolibet contagio et macula per ipsius virtutem (1), quasi contaminatos ab errore daemonum idolatriae, et quasi nuper conversos a vita execrabili et impudica: et ideo dicit, quod oportet praedicari prius quidem poenitentiam, consequenter remissionem peccatorum in omnes Gentes: eis enim qui prius quidem (2) veram ostenderunt malorum poenitentiam, salubri gratia veniam commissorum donavit, pro quibus et mortem subiit. THEOPHYLACTUS (hoc loco). In hoc vero quod dicit, *Poenitentiam et remissionem peccatorum*, etiam de baptismate meminit, in quo per depositionem priorum scelerum subsequitur venia peccatorum. Sed quo pacto intelligetur in solo Christi nomine baptisma fieri, cum alibi mandet hoc fieri in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti? Et primo quidem dicimus, quod non intelligitur quod in solo Christi nomine fiat baptisma, sed quod Christi baptismate aliquis baptizetur, idest spiritualiter, non judaice, nec tali quali Joannes baptizabat ad solam poenitentiam, sed ad Spiritus almi participationem; sicut et Christus in Jordane baptizatus ostendit Spiritum sanctum in specie columbina. Porro baptisma in Christi nomine, idest morte Christi, intelligas: sicut enim ipse post mortem triduo resurrexit, sic et nos ter in aquam mergimur, et consequenter emergimur, incorruptibilitatis spiritus arrham recipientes. Hoc etiam Christi (3) nomen continet in se et Patrem quasi unctorem, et Spiritum quasi unctionem, et Filium quasi unctum, scilicet secundum humanam naturam. Non autem decebat amplius bipartitum esse humanum genus in Judaeos et Gentiles: et ideo, ut omnes in unum uniret, mandavit incipere sermonem a Hierusalem et ad Gentes terminari: unde sequitur: *Incipientibus ab Hierusalem*. BEDA (super *Incipientibus ab Hierusalem*). Non solum quia credita sunt illis eloquia Dei, et eorum est adoptio filiorum et gloria; verum etiam ut Gentes variis erroribus implicatae, hoc maxime indicio divinae pietatis ad spem veniae provocentur, quod eis qui Filium Dei crucifixerunt, venia concedatur. CHRYSOSTOMUS (4). Insuper ne dicerent aliqui, quod omissis notis iverunt se ostentaturos (5) ad extraneos, ideo prius apud ipsos occisores pandunt resurrectionis signa in eadem civitate in qua prorupit temerarius ausus. Ubi enim crucifixores credere videntur, resurrectio plurimum demonstratur. EUSEBIUS. Quod si ea quae Christus praedixit, jam sortiuntur effectum, et verbum ejus vivax et efficax per universum mundum oculata fide perspicitur, tempus est non incredulos esse erga eum qui protulit verbum. Eum enim necesse est divinam vitam ducere cujus opera vivida verbis consona ostenduntur; quae quidem ministerio Apostolorum impleta sunt: unde subdit: *Vos autem estis testes horum*, mortis scilicet et resurrectionis. THEOPHYLACTUS (super *Ego mittam promissum Patris*). Consequenter ne turbati cogitarent: Quomodo nos homines idiotae testimonium perhibebimus Gentibus et Judaeis, qui te occiderunt? subjungit: *Et ego mittam promissum Patris mei in vos;* quod scilicet per Joelem promiserat cap. 2, dicens: « Effundam Spiritum meum « super omnem carnem. » CHRYSOSTOMUS (1). Sicut autem milites invasuros multos nemo dux exire sinit donec armati sint; sic et discipulos ante Spiritus descensum, ad conflictum egredi (2) non permittit: unde subdit: *Vos autem sedebitis in civitate quoadusque induamini virtute ex alto*. THEOPHYLACTUS (non remote a fin. Com.). Idest, virtute non humana, sed caelesti. Nec dixit, Suscipiatis, sed *induamini*, integram tutelam spiritualis velaminis indicans. BEDA (super *Donec induamini ex alto*). De hac autem virtute, idest Spiritu sancto, dicit etiam Angelus Mariae, supra 1: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*; et ipse Dominus alibi (Marc. 5): « Nam et ego novi virtutem de me exisse » (3). THEOPHYLACTUS (in cal. Comment.). Cur autem non Christo praesente, vel eo discedente statim Spiritus venit? Decebat enim eos fieri cupidos rei, et demum recipere gratiam: tunc enim magis ad Deum erigimur, cum incumbit necessitas. Oportebat enim interim nostram comparere naturam in caelo, et foedera consummari, ac deinde Spiritum advenire et gaudia celebrari serena. Attende etiam quantam eis necessitatem imposuit Hierosolymis esse, in eo quod illic Spiritum promisit largiri. Ne enim rursus post ejus resurrectionem aufugerent, hac expectatione quasi quodam vinculo omnes simul eos ibi detinuit. Dicit autem, *Donec induamini virtute ex alto*: nec expressit quando, ut sint jugiter vigiles. Quid ergo miraris, si diem nobis novissimum non pandit, cum diem hunc propinquum pandere noluit? GREGORIUS in Pastor. (Part. 3, cap. 26). Admonendi sunt ergo quos a praedicationis officio vel (4) imperfectio vel aetas prohibet, et tamen praecipitatio impellit; ne dum sibi tantum onus officii praecipitatione arrogant, viam sibi subsequentis meliorationis abscindant. Ipsa enim veritas, quae repente quos vellet roborare potuisset; ut exemplum sequentibus daret, ne imperfecti praedicare praesumerent; postquam plene discipulos de virtute praedicationis instruxit, mandavit eis ut in civitate sederent, donec induerentur virtute ex alto. In civitate quippe sedemus, si intra mentium nostrarum nos claustra constringimus, ne loquendo exterius evagemur; ut cum virtute divina perfecte induimur, tunc quasi a nobismetipsis foras etiam alios instruentes exeamus. AMBROSIUS (ubi supra). Consideremus autem quomodo secundum Joannem acceperint Spiritum sanctum; hic autem in civitate jubentur sedere, quoadusque induantur virtute ex alto. Sed Spiritum sanctum vel illis undecim quasi perfectioribus insufflavit, et reliquis postea tribuendum promittit; vel eisdem ibi insufflavit, hic spopondit. Nec videtur esse contrarium, cum divisiones

(1) *Al.* ipsius virtute.
(2) *Al.* quam.
(3) *Al.* Christus.
(4) Hom. 1 in Acta (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* ostensuros.

(1) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* regredi.
(3) Chrysostomus, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. deest* vel.

sint gratiarum. Ergo aliam insufflavit ibi operationem, hic aliam pollicetur: ibi enim remittendorum gratia tributa est peccatorum; quod videtur esse augustius: et ideo insufflatur a Christo, ut credas de Deo Spiritum sanctum Christi, et credas de Deo Spiritum: Deus enim solus peccata dimittit. Lucas autem linguarum gratiam describit effusam. CHRYSOSTOMUS. Vel dicit, Joann. 20, « Accipite Spiritum « sanctum, » ut eos idoneos faceret ad receptionem; aut quod futurum est, ut praesens indicavit. AUGUSTINUS, 15 de Trin. (cap. 26). Vel Dominus post resurrectionem suam bis dedit Spiritum sanctum: semel in terra propter dilectionem proximorum, et iterum de caelo propter dilectionem Dei.

7. BEDA (cap. 97 in Luc.). Praetermissis omnibus quae per quadraginta (1) dies agi a Domino cum discipulis potuerunt, primo diei resurrectionis ejus conjungit tacite novissimum diem quo ascendit in caelum, dicens: *Eduxit autem eos foras in Bethaniam.* Primo quidem propter nomen civitatis, quae domus obedientiae dicitur: qui enim propter inobedientiam perversorum descendit, propter obedientiam conversorum ascendit. Deinde propter situm ejusdem villae, quae in latere montis olivarum posita esse narratur: quia videlicet obedientis Ecclesiae domus in ipsius summi montis, idest in Christi, latere, fidei, spei dilectionisque suae fundamenta locavit. Eos autem benedicit, quibus praecepta docendi tradiderat: unde sequitur: *Et elevatis manibus suis benedixit eis.* THEOPHYLACTUS (parum a fine Comm.). Forsan vim conservativam influens eis usque ad adventum Spiritus; et fortassis instruens nos, ut quoties recedimus, benedictionibus subditos Deo commendemus. ORIGENES. Quod autem elevatis manibus benedixit eos, significat quod deceat benedicentem cuiquam ornatum esse variis operibus et arduis respectu aliorum: sic enim manus tolluntur in altum. CHRYSOSTOMUS. Attende (2) autem, quod Dominus bravia repromissa aspectui subjicit. Promiserat quidem corporum resurrectionem: a mortuis resurrexit, et per quadraginta dies discipulos certificat. Promittitur etiam, quod in nubibus rapiemur in aera; et hoc ipse patefecit per opera: sequitur enim: *Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in caelum.* THEOPHYLACTUS (ubi supra). Et Elias quidem videbatur quasi assumi in caelum; sed Salvator ipse praecursor omnium ascendit in caelum, appariturus divino conspectui in sacro suo corpore: et jam nostra natura in Christo honoratur a qualibet virtute angelica. CHRYSOSTOMUS. Sed dices: Quid interest mea? Quia et tu in nubibus suscipieris similiter: nam corpus tuum connaturale est illi corpori. Erit igitur et corpus tuum tam agile ut possit transire per aera: nam sicut caput, sic et corpus; sicut principium, sic et finis. Aspice autem quomodo honoratus es per hoc principium. Infima (1) pars rationalis creaturae homo erat; sed pedes affecti sunt caput, sublimati in regiam sedem in suo capite. BEDA (super *Et ipsi adorantes regressi sunt*). Ascendente autem in caelum Domino, discipuli adorantes ubi steterunt novissime pedes ejus, confestim Hierosolymam redeunt, ubi promissionem Patris sunt expectare praecepti: sequitur enim: *Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.* Gaudia magna agunt, quia Deum ac Dominum suum post triumphum resurrectionis etiam caelos penetrasse laetantur. GRAECUS. Et erant vigilantes: non degentes in propriis laribus (2), sed expectantes supernam gratiam conversantur in templo, inter cetera etiam loci honestatem adjicientes (3): unde dicitur: *Et erant semper in templo.* THEOPHYLACTUS (in finem Comm. in Luc.). Nondum aderat Spiritus, et jam spiritualiter conversantur: prius erant reclusi, jam stant in medio principum sacerdotum, nec aliquo distrahuntur mundano, sed omnibus contemptis jugiter Deum laudant: sequitur enim: *Laudantes et benedicentes Deum.* BEDA (cap. ult. in Luc.). Et attende, quod Lucas inter quatuor animalia caeli designatus accipitur per vitulum; cujus victima, qui in sacerdotium eligebantur, initiari sunt jussi, eo quod ipse (4) sacerdotium Christi ceteris amplius exponendum suscepit; et Evangelium suum, quod a ministerio templi per sacerdotium Zachariae coepit, in templi devotione complevit; et Apostolos ibi ministros novi sacerdotii futuros, non in victimarum sanguine, sed in laude Dei et in benedictione conclusit: ut in loco orationis et inter laudum devotiones promissum Spiritus sancti adventum paratis cordibus expectent. THEOPHYLACTUS. Quos nos imitantes, in sacra vita semper degamus, laudantes et benedicentes Deum, cui est gloria et benedictio et virtus in saecula Amen.

(1) *Al.* quadraginta quatuor.
(2) *Al.* attendite.

(1) *Al.* infirma.
(2) *Al.* laboribus.
(3) *Al.* addiscentes. *Hoc totum sic legit Nicolai*: Et erant vigilantes, orantes, jejunantes, quia scilicet non degentes in propriis laribus, sed expectantes supernam gratiam conversabantur in templo inter cetera etiam ex ipso loco pietatem et honestatem addiscentes.
(4) *Al.* ipsum.

SANCTI
THOMÆ AQUINATIS
CATENA
SUPER JOANNIS EVANGELIUM

PRAEFATIO

Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum; et plena erat domus a majestate ejus; et ea quae sub ipso erant, replebant templum.
Isa. 6, 1.

Glossa (1). Divinae visionis sublimitate illustratus Isaias Propheta dixit: *Vidi Dominum sedentem etc.* Hieronymus super Isaiam. Quis sit iste Dominus qui videtur, in Evangelista Joanne plenius discimus, qui ait, cap. 12, *Haec dixit Isaias, quando vidit gloriam Dei, et locutus est de eo*: haud dubium quin Christum significet. Glossa. Unde ex verbis istis materia hujus Evangelii, quod secundum Joannem describitur, designatur. Ex Eccle. Historia (lib. 3 cap. 24, cir. finem). Quia enim nativitatem Salvatoris secundum carnem vel Matthaeus vel Lucas descripserant, reticuit hic Joannes, et a theologia atque ab ipsa ejus divinitate sumit exordium; quae pars sine dubio ipsi velut eximio per Spiritum sanctum reservata est. Alcuinus. Unde cum omnibus Scripturae paginis Evangelium excellat, quia quod lex et Prophetae futurum praedixerunt, hoc completum dicit Evangelium; inter ipsos autem Evangeliorum scriptores Joannes eminet in divinorum mysteriorum profunditate: qui a tempore dominicae ascensionis per annos sexaginta quinque verbum Dei absque adminiculo scribendi usque ad ultima Domitiani tempora praedicavit; sed post occisionem Domitiani, cum, Nerva permittente, de exilio rediisset Ephesum, compulsus ab Episcopis Asiae, de coaeterna Patri divinitate Christi scripsit adversus haereticos, qui Christum ante Mariam fuisse negabant. Unde merito in figura quatuor animalium aquilae volanti comparatur, quae volat altius cunctis avibus, et solis radios irreverberatis aspicit luminibus. Augustinus super Joan. (tract. 1). Transcendit enim Joannes omnia cacumina terrarum, transcendit omnes campos aeris, transcendit omnes altitudines siderum, transcendit omnes choros et legiones Angelorum: nisi enim transcenderet ista omnia quae creata sunt, non perveniret ad eum per quem facta sunt omnia. Augustinus de cons. Evang. (lib. 1 cap. 5). Ex quo intelligi datur, si diligenter advertas, tres Evangelistas temporalia facta Domini et dicta quae ad informandos mores vitae praesentis maxime valerent, prosecutos, circa activam virtutem fuisse versatos; Joannem vero facta Domini multo pauciora narrantem, dicta vero ejus, praesertim quae Trinitatis unitatem et vitae aeternae felicitatem insinuarent, diligentius et uberius conscribentem, in virtute contemplativa commendanda suam intentionem praedicationemque tenuisse. (Cap. 6). Unde animalia tria, per quae tres alii Evangelistae designantur, sive leo, sive homo, sive vitulus, in terra gradiuntur: quia tres Evangelistae in his maxime occupati sunt quae Christus in carne operatus est, et quae praecepta mortalis (1) vitae exercendae carnem portantibus tradidit; at vero Joannes supra nubila infirmitatis humanae velut aquila volat, et lucem incommutabilis veritatis acutissimis atque firmissimis oculis cordis intuetur: ipsam enim maxime divinitatem Domini, qua Patri est aequalis, intendit, eamque praecipue suo Evangelio, quantum inter homines sufficere credidit, commendare curavit. Glossa (2). Potest igitur Evangelista Joannes cum Isaia Propheta dicere: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum*: inquantum acumine visus sui (3) Christum in divinitatis majestate regnantem inspexit; quae quidem etiam sua natura excelsa est, et super omnia alia elevata. Dicat etiam Evangelista Joannes: *Et plena erat domus a majestate ejus*: quia per ipsum nar-

(1) *In quatuor jam citatis editionibus omittitur index Glossae.*

(1) *Nicolai legit* moralis.
(2) Nihil tale in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nic.*).
(3) *Al. deest* sui.

rat omnia esse facta, et suo lumine omnes homines in hunc mundum venientes illustrari. Dicat etiam, quod *ea quae sub ipso erant, replebant templum:* quia dicit, cap. 1: *Verbum caro factum est, et vidimus gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis,* secundum quod *de plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Sic igitur praemissa verba materiam hujus Evangelii continent, in quo ipse (1) Joannes Dominum super solium excelsum sedentem insinuat, divinitatem Christi ostendens; et terram ab ejus majestate impleri ostendit, dum omnia per ejus virtutem in esse producta ostendit, et propriis perfectionibus repleta, et inferiora ejus, idest humanitatis mysteria, templum, idest Ecclesiam, replere docet, dum in sacramentis humanitatis Christi et gratiam et gloriam fidelibus repromittit. CHRYSOSTOMUS (homil. 1 in Joan.). Quando igitur barbarus hic et indisciplinatus talia loquitur quae nullus eorum qui in terra sunt hominum novit unquam, si hic solus esset, miraculum magnum esset. Nunc autem cum his et aliud isto majus tribuit argumentum, quod a Deo inspirata sunt ei quae dicuntur hic, scilicet quod omnes audiunt et suadet omnibus per omne tempus. Quis ergo non admirabitur habitantem in eo virtutem? ORIGENES in hom. (2 in diver. locos) Joannes interpretatur gratia Dei, sive in quo est gratia, vel cui donatum est. Cui autem Theologorum donatum est ita abscondita summi Boni penetrare mysteria, et sic humanis mentibus intimare?

(1) *Al. omittitur* ipse.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM

CAPUT PRIMUM.

1. In principio erat Verbum,
2. Et Verbum erat apud Deum,
3. Et Deus erat Verbum.
4. Hoc erat in principio apud Deum.
5. Omnia per ipsum facta sunt,
6. Et sine ipso factum est nihil.
7. Quod factum est, in ipso vita erat;
8. Et vita erat lux hominum.
9. Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.
10. Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.
11. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.
12. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.
13. In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.
14. Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.
15. Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.
16. Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat dicens: Hic erat quem dixi: Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat.
17. Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est.
18. Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.
19. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judaei ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ad eum ut interrogarent eum. Tu quis es? Et confessus est, et non negavit, et confessus est, Quia non sum ego Christus. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his qui miserunt nos? Quid dicis de teipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini; sicut dixit Isaias Propheta.
20. Et qui missi fuerant, erant ex pharisaeis. Et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus neque Elias neque Propheta? Respondit eis Joannes dicens: Ego baptizo in aqua; medius autem vestrum stetit quem vos nescitis: ipse est qui post me factus est: cujus ego non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti. Haec in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.
21. Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat. Et ego nesciebam eum; sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.
22. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.
23. Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo; et respiciens Jesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei.
24. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum. Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis, Quid quaeritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas? Dicit eis: Venite et videte. Venerunt et viderunt ubi maneret, et apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum.
25. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei: Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. Et adduxit eum ad Jesum. Intuitus autem eum Jesus dixit: Tu es Simon filius Joanna; tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.
26. In crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum. Et dicit ei Jesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreae et Petri. Invenit Philippus Nathanael, et dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege et Prophetae, invenimus Jesum filium Joseph, a Nazareth. Et dixit eis Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni et vide.
27. Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, et dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael, Unde me nosti? Respondit Jesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es rex Israel. Respondit Jesus, et dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: majus his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis caelum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis.

1. Chrysostomus (hom. 5 in Joan.). Omnibus aliis Evangelistis ab incarnatione incipientibus, Joannes transcurrens conceptionem, nativitatem, educationem, augmentationem, mox de aeterna nobis generatione narrat, dicens: *In principio erat Verbum.* Augustinus lib. 83 quaest. (qu. 63). Quod graece logos dicitur, latine et rationem et verbum significat; sed hoc loco melius Verbum interpretatur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam quae per Verbum facta sunt operativa potentia. Ratio autem, etsi nihil per eam fiat, recte ratio dicitur. Augustinus super Joan. (tract. 1). Quotidie autem dicendo verba viluerunt nobis, quia sonando et transeundo viluerunt. Est verbum et in ipso homine quod manet intus: nam sonus procedit ex ore. Est verbum quod vere specialiter dicitur, illud quod intelligis de sono, non ipse sonus. Augustinus 15 de Trin. (cap. 10). Quisquis autem potest intelligere verbum, non solum antequam sonet, verum etiam antequam sonorum ejus imagines cogitatione volvantur, jam potest videre per hoc speculum atque in hoc aenigmate aliquam Verbi similitudinem, de quo dictum est: *In principio erat Verbum.* Necesse est enim cum id quod scimus loquimur ut (1) ex ipsa scientia quam memoria tenemus, nascatur verbum, quod ejusmodi sit omnino cujusmodi est illa scientia de qua nascitur. Formata quippe cogitatio ab ea re quam scimus, verbum est, quod in corde dicimus· quod nec graecum est nec latinum, nec linguae alicujus. Sed cum id opus est in eorum quibus loquimur proferre notitiam, aliquod signum quo significetur assumitur. (Ibidem cap. 11). Proinde verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus latet, cui magis verbi competit nomen: nam illud quod profertur carnis ore, vox verbi est, verbumque et ipsum dicitur propter illud a quo ut foris appareat sumptum est. Basilius in hom. (in princ. Joannis). Hoc autem Verbum non est humanum verbum. Quomodo enim erat in principio humanum verbum, ultimo loco accipiente homine generationis principium? Non igitur in principio verbum erat humanum, sed nec Angelorum: omnis enim creatura infra saeculorum terminos est, a creatore essendi sumens principium. Sed audi Evangelium decenter: ipsum enim Unigenitum Verbum dixit. Chrysostomus (hom. 1 in Joan.). Si autem quis dixerit: Cur Patrem dimittens, mox nobis de Filio loquitur? Quoniam ille quidem manifestus omnibus erat, etsi non ut Pater, sed ut Deus; Unigenitus autem ignorabatur; ideo decenter eam, quae de isto est, cognitionem confestim initio studuit imponere his qui nesciebant eum; sed neque Patrem in his quae de Filio sunt sermonibus tacuit. Propter hoc autem et Verbum eum vocavit. Quia enim docturus erat quod hoc Verbum unigenitus est Filius Dei; ut non passibilem aestimet quis generationem, praeveniens Verbi nuncupatione, destruit perniciosam suspicionem, esse ex Deo Filium impassibiliter ostendens. Secunda vero ratio est, quia ea quae sunt Patris nobis annuntiare debebat. Non simpliciter vero eum verbum dixit, sed cum articuli adjectione, a reliquis ipsum separans. Consuetudo enim est Scripturae verba vocare leges Dei et praecepta: hoc autem Verbum substantia quaedam est, hypostasis, ens, ex ipso proveniens impassibiliter Patre. Basilius (hom. in princ. Joan.). Quare igitur Verbum? Quia impassibiliter natum est; quia est generantis imago, totum in seipso generantem demontrans, nihil inde separans, sed in seipso perfectum existens. Augustinus, 15 de Trin. (cap. 13). Sicut enim scientia nostra illi scientiae Dei, sic nostrum verbum quod nascitur de nostra scientia, dissimile est illi Verbo Dei, quod natum est de Patris essentia. Tale est autem, ac si dicerem de Patris scientia, de Patris sapientia; vel, quod est expressius, de Patre scientia, de Patre sapientia. (cap. 14). Verbum ergo Dei Patris unigenitus Filius, per omnia Patri similis et aequalis: hoc enim est omnino quod Pater, non tamen Pater: quia iste Filius, ille Pater: ac per hoc novit omnia quae novit Pater; sed ei (1) nosse de Patre est, sicut esse: nosse enim et esse ibi unum est; et ideo Patri, sicut esse non est a Filio, ita nec nosse. Proinde, tamquam seipsum dicens, Pater genuit Verbum sibi aequale per omnia: non enim seipsum integre perfecteque dixisset, si aliquid minus aut amplius esset in ejus Verbo quam in seipso. Nostrum autem verbum interius, quod invenimus esse utcumque illi simile; quantum sit (2) etiam dissimile, non pigeat intueri. (cap. 15). Est enim verbum mentis nostrae quandoque formabile, nondum formatum; quiddam (3) mentis nostrae, quod hac atque hac volubili quadam motione jactamus, cum a nobis nunc id nunc illud, sicut inventum fuerit vel occurrerit, cogitatur; et tunc fit verum verbum quando illud quod nos diximus volubili motione jactare, ad id quod scimus pervenit, atque inde formatur, ejus omnimodam similitudinem capiens; ut quomodo res quaeque scitur, sic etiam cogitetur. Quis non videat quanta sit hic (4) dissimilitudo ab illo Dei verbo, quod in forma Dei sic est ut non ante fuerit formabile, postea (5) formatum; non aliquando possit esse informe, sed sit forma simplex, et simpliciter (6) aequalis ei de quo est? Quapropter ita dicitur illud Dei Verbum, ut Dei cogitatio non dicatur; ne aliquid esse quasi volubile dicatur in Deo; quod nunc habeat, nunc accipiat formam ut verbum sit, eamque possit amittere, atque informiter quodammodo volutari. Augustinus de ver. Dom. (serm. 38). Est enim Verbum Dei forma quaedam non formata, sed forma omnium formarum, forma incommutabilis, sine lapsu, sine defectu, sine tempore, sine loco, superans omnia, existens in omnibus fundamentum quoddam, in quo sunt, et fastigium sub quo sunt. Basilius (hom. in princ. Joan.). Habet autem et verbum nostrum exterius divini Verbi similitudinem quamdam: nam nostrum verbum totam declarat mentis conceptionem: quae namque mente concepimus, ea verbo proferimus. Et quidem cor nostrum quasi fons quidam est: verbum vero prolatum quasi quidam rivulus manans ex ipso. Chrysostomus (hom. 1). Considera etiam in Evangelista prudentiam spiritualem. Noverat homines id quod antiquius est et quod est ante omnia maxime honorantes et ponentes Deum: propter hoc primum dicit principium: *In principio*, inquit, *erat verbum*. Origenes (hom.

(1) *Al. deest* ut.

(1) *Al.* si ei.
(2) *Al. desideratur* sit.
(3) *Al.* nondum formatum quidem.
(4) *Al.* haec.
(5) *Al.* postquam.
(6) *Al. omittitur* et simpliciter.

1 in Joan.). Plura autem sunt signata ab hoc nomine *principium*. Est enim principium, sicut itineris et longitudinis, secundum illud Proverb. 16: « Initium boni itineris justorum exercitium. » Est autem principium et generationis, juxta illud Job 40: « Hoc est principium creaturae Domini. » Sed etiam Deum non enormiter asseret aliquis omnium principium. Illud etiam ex quo sicut ex praejacente materia alia fiunt, principium est penes eos qui credunt illam ingenitam. Est etiam principium secundum speciem; sicut Christus principium eorum est qui secundum imaginem Dei formati sunt. Est etiam principium disciplinae, secundum illud Hebr. 6: « Cum deberetis esse magistri propter tempus, « rursus indigetis ut doceamini quae sunt elementa « exordii sermonum Dei. » Duplex enim est documenti principium: hoc quidem natura, hoc vero quo ad nos; ut si dicatur, initium sapientiae fore natura quidem Christum, inquantum Sapientia et Verbum Dei est; quo ad nos vero, inquantum Verbum caro factum est. Tot igitur significatis ad praesens nobis de principio occurrentibus, potest accipi illud ex quo quid est agens (1). Conditor enim Christus est velut principium, secundum quod Sapientia est; ut Verbum in principio, quasi in sapientia sit. Plura enim bona de Salvatore dicuntur. Velut igitur vita in Verbo est, sic Verbum in principio, idest in sapientia erat. Considera vero si possibile est secundum hoc significatum accipere nos principium, prout secundum Sapientiam, et exempla quae in ea sunt, fiunt omnia; vel quia principium Filii Pater est, et principium creaturarum, et omnium entium; per illud, *In principio erat Verbum*, Verbum Filium intelligas in principio, idest in Patre, dictum fore. Augustinus, 6 de Trin. (cap. 2). Aut *in principio* sic (2) dictum est ac si diceretur, Ante omnia. Basilius (hom. in prin. Joan.). Praevidit enim Spiritus sanctus futuros quosdam invidentes gloriae Unigeniti, qui proferrent sophismata ad subversionem auditorum: quia si genitus est, non erat; et antequam genitus esset, non erat. Ne igitur talia garrire praesumant, Spiritus sanctus ait: *In principio erat Verbum*. Hilarius, 2 de Trin. (cir. med.). Transeunt tempora, transeunt saecula, tolluntur aetates: pone aliquod quod voles tuae opinionis principium: non tenes tempore: erat enim unde tractatur. Chrysostomus (hom. 1). Sicut autem quis cum stat in navi secus littus, videt civitates et portus; cum vero eum aliquis in medium pelagi duxerit, a prioribus quidem desistere facit, non tamen alicubi defigit ei oculum; ita Evangelista hic super omnem nos ducens creaturam, suspensum dimittit oculum, non dans suspicere (3) aliquem finem ad superiora: hoc enim, *In principio erat*, semper et infinite essendi significativum est. Augustinus de ver. Dom. (serm. 38). Sed dicunt: Si Filius est, natus est: hoc fatemur. Adjungunt deinde. Si natus est Patri Filius, erat Pater antequam ei Filius nasceretur: hoc respuit fides. Ergo ait: Rationem mihi redde quomodo et Filius nasci potuit Patri, ut coaevus esset ei a quo natus est. Post patrem enim nascitur filius, utique patri morituro successurus. Similitudines adhibent de creaturis; et nobis laborandum est ut et nos inveniamus similitudines earum rerum quas astruimus. Sed quomodo possumus in creatura invenire coaeternum, quando in creatura nil invenimus aeternum? si possunt inveniri haec duo coaeva, generans et generatum, ibi intelligimus coaeterna (1). Ipsa quidem Sapientia dicta est in Scripturis candor lucis aeternae, dicta est imago Patris. Hinc capiamus similitudinem, ut inveniamus coaeva, ex quibus intelligamus coaeterna. Nemo autem dubitat, quod splendor de igne exit. Ponamus ergo ignem patrem illius splendoris: mox quidem ut lucernam accendo, simul cum igne et splendor existit. Da mihi hic ignem sine splendore, et credo tibi Patrem sine Filio fuisse. Imago existit de speculo, hominis intuentis speculum; existit imago mox ut spectator extiterit; sed ille qui inspicit erat antequam accederet ad speculum. Ponamus ergo aliquid natum super aquam, ut virgultum, aut herbam: nonne cum imagine sua nascitur? Si ergo semper esset virgultum, semper esset et imago de virgulto. Quod autem de alio est, utique natum est. Potest ergo semper esse generans, et semper cum illo quod de eo natum est. Sed dicet aliquis: Ecce intellexi aeternum Patrem, coaeternum Filium; tamen sicut effusum splendorem minus igne lucentem, aut sicut effusam imaginem minus quam virgultum existentem dicimus. Non, sed aequalitas omnimoda est. Non credo, ait, quia non invenisti similitudinem. Fortassis autem invenimus in creatura quomodo intelligamus Filium et coaeternum Patri, et nequaquam minorem; sed non illud possumus invenire in uno genere similitudinum. Jungamus ergo (2) ambo genera: unum unde ipsi dant similitudines, et alterum unde nos dedimus. Dederunt enim illi similitudinem ex his quae praeceduntur tempore ab his a quibus nascuntur, sicut homo de homine; sed tamen homo et homo sunt ejusdem substantiae. Laudamus ergo in ista nativitate aequalitatem naturae: deest aequalitas temporis. In illo autem genere similitudinem quod nos dedimus de splendore ignis et de imagine virgulti, aequalitatem naturae non invenis, invenis coaevitatem. Totum ergo ibi quod hic ex partibus singulis et rebus singulis invenitur; et non hoc solum quod in creaturis, totum invenio ibi, sed tamquam in creatore. Ex Gestis Concilii ephesini (3). Propterea alicubi quidem Filium appellat Patris, alicubi autem Verbum nominat, alicubi autem splendorem vocat Scriptura divina; singula horum nominum de ipso dicens, ut intelligas ea quae de Christo dicuntur, esse contra (4) blasphemiam: quia enim tuus filius ejusdem tibi naturae fit, volens sermo ostendere unam substantiam Patris et Filii, dicit Filium Patris, qui ex eo natus est unigenitus. Deinde quoniam nativitas et filius apud nos ostentationem praebent passionis; ideo (5) hunc Filium appellat et Verbum, impassibilitatem nativitatis ejus nomine isto demonstrans. Sed quoniam pater quispiam factus ut homo, indubitanter senior filio suo demonstratur; ne hoc ipsum etiam de natura divina putares (6), splendorem vocat Uni-

(1) *Nicolai habet* ex quo dicitur principium quod est agens.
(2) *Al.* sicut.
(3) *Al.* suscipere.

(1) *Al.* aeterna,
(2) *Al. omittitur* ergo.
(3) Sive in Concil. Ephes. part. 3, ex hom. Theodoti Episcopi Ancyrani, quae in diem natalem Salvatoris ab illo habita est, et praesente Cyrillo lecta, qui Concilio praeerat (*Ex edit. P Nicolai*).
(4) *Al.* circa. *Forte etiam* citra.
(5) *Al.* ideoque.
(6) *Al.* de divina natum essentia putares.

genitum Patris: splendor enim nascitur quidem ex sole, non autem intelligitur sole posterior. Coexistere ergo semper Patri Filium splendor tibi denuntiet; impassibilitatem nativitatis ostendat Verbum; consubstantialitatem Filii nomen insinuet. CHRYSOSTOMUS (hom. 2 in Joan.). Sed dicunt illi, quoniam hoc, idest *in principio*, non aeternitatem ostendit simpliciter: etenim et de caelo istud et de terra dictum. « In principio (inquit Gen. 1): « fecit Deus caelum et terram. » Sed quid commune habet *erat* ad *fecit*? Sicut enim quod est, cum de homine quidem dicitur tempus praesens significat tantum; cum autem de Deo, id quod est semper et aeternaliter; ita et *erat* de nostra quidem cum dicitur natura, praeteritum significat tempus; cum autem de Deo, aeternitatem ostendit. ORIGENES in hom. (2, in divers. loc.). *Sum* enim verbum duplicem habet significationem: aliquando enim temporales motus secundum analogiam aliorum verborum declarat, aliquando substantiam uniuscujusque rei, de qua praedicatur, sine temporali motu ullo designat; ideo et substantivum vocatur. HILARIUS 2 de Trin. (circa med.). Respice igitur ad mundum, intellige quid de eo scriptum est: « In principio fecit Deus caelum et terram. » Fit ergo in principio quod creatur, et aetates continet quod in principio continetur ut fieret. Piscator autem illiteratus, indoctus, liber a tempore, solutus a saeculis est, vicit omne principium: erat enim quod est, neque in tempore aliquo concluditur ut coeperit quod erat potius in principio quam fiebat. ALCUINUS. Contra eos ergo qui propter temporalem nativitatem dicebant Christum non semper fuisse, incipit Evangelista de aeternitate Verbi, dicens: *In principio erat Verbum.*

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 2). Quia maxime Dei hoc est proprium, aeternum et sine principio esse; hoc primum posuit: deinde ne quis audiens, *In principio erat Verbum*, ingenitum Verbum dicat; confestim hoc removit dicens, *Et Verbum erat apud Deum.* HILARIUS, 2 de Trin. Sine principio enim est apud Deum; et qui abest a tempore, non abest ab auctore. BASILIUS (hom. in princ. Joan.). Rursus hoc dicit propter blasphemantes quod non erat. Ubi ergo erat Verbum? Non in loco incircumscriptibilia continentur. Sed ubi erat? Apud Deum: neque Pater loco, neque Filius circumscriptione aliqua continentur. ORIGENES (hom. 2 in Joan.). Utile est etiam inducere, quod verbum dicitur ad aliquos fieri, puta ad Osee, vel Isaiam, aut Hieremiam: ad Deum autem non fit, quasi prius non ens apud ipsum: ex eo igitur quod jugiter est in eo, dicitur: *Et Verbum erat apud Deum*: quia nec a principio a Patre separatus est. CHRYSOSTOMUS (hom. 3). Non etiam dixit, In Deo erat, sed *Apud Deum erat*, eam quae secundum hypostasim ejus est aeternitatem nobis ostendens. THEOPHYLACTUS (in hoc loco). Videtur autem mihi quod Sabellius ex hoc dicto subversus est. Ipse enim dicebat, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus una est persona, quae aliquando ut Pater apparuit, aliquando ut Filius, aliquando ut Spiritus sanctus. Manifeste vero confunditur ex hoc verbo: *Et Verbum erat apud Deum.* Hic enim Evangelista alium declarat esse Filium, alium Deum, scilicet Patrem.

3. HILARIUS, 2 de Trin. (circ. med.). Dices: Verbum sonus vocis est, enuntiatio negotiorum, et elocutio cogitationum: hoc Verbum in principio apud Deum erat, quia sermo cogitationis aeternus est, cum qui cogitat sit aeternus. Sed quomodo in principio erat quod neque ante tempus neque post tempus est? Et nescio an ipsum possit esse in tempore. Loquentium enim sermo neque est antequam loquantur, et cum locuti erunt, non erit: in eo enim ipso quod loquuntur, dum finiunt, jam non erit id unde coeperunt. Sed si primam sententiam rudis auditor admiseras, *in principio erat Verbum*; de sequenti quid quaeris, *Et Verbum erat apud Deum?* Numquid audieras de Deo, ut sermonem reconditae cogitationis acciperes; aut fefellerat Joannem quid esset momenti inter inesse et adesse? Id enim quod in principio erat, non in altero esse sed cum altero praedicatur. Statum igitur verbi et nomen expecta: dicit namque: *Et Deus erat Verbum.* Cessat sonus vocis et cogitationis eloquium. Verbum hic res est non sonus; natura, non sermo; Deus, non inanitas est. HILARIUS 7 de Trin. (ante med.). Simplex autem nuncupatio est, et caret offendiculo adjectionis alienae. Ad Moysen dictum est, Exod. 4: « Dedi te Deum Pharaoni: » sed numquid non adjecta nominis causa est, cum dicitur Pharaoni? Moyses enim Pharaoni Deus datus est, dum timetur, dum oratur, dum punit, dum medetur. Et aliud est Deum dari, et aliud Deum esse. Memini quoque et alterius nuncupationis, ubi dicitur Psal. 81: « Ego dixi: Dii estis: » sed in eo indulti nominis significatio est; et ubi refertur, Ego dixi, loquentis potius sermo est, quam rei nomen. Cum autem audio, *Et Deus erat Verbum*, non dictum solum audio Verbum, sed demonstratum esse intelligo quod Deus est. BASILIUS (hom. 1 in princ. Joan.). Sic igitur excludens accusationem blasphemantium et quaerentium quid est Verbum, respondet: *Et Deus erat Verbum.* THEOPHYLACTUS. Vel aliter continua. Postquam Verbum erat apud Deum, manifestum est quod duae personae erant, quamvis una natura in duabus existat: unde dicitur: *Et Deus erat Verbum*; ita ut una natura sit Patri et Filio, cum sit una deitas. ORIGENES (tom. 2 in Joan.). Adjiciendum etiam, quod verbum in eo quod fit ad Prophetas, illustrat Prophetas sapientiae lumine: apud Deum vero est Verbum obtinens ab eo quod sit Deus: unde praelocavit hoc quod est, *Verbum erat apud Deum*, ei quod est, *Deus erat Verbum.* CHRYSOSTOMUS (homil. 3 circ. med.). Et non ut Plato, hoc quidem intellectum quemdam, hoc vero animam mundi esse dicens: haec enim procul sunt a divina natura. Sed dicunt: Pater cum articuli adjectione dictus est Deus, Filius autem sine hac. Quid ergo, cum Apostolus dicat (1) ad Tit. 21: « Magni Dei et Salvatoris nostri Jesu « Christi: » et rursus Rom. 9: « Qui est super « omnia Deus: » sed et Romanis scribens dicit cap 1: « Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro: » sine adjectione articuli. Sed et superfluum (2) erat hic apponere superius continue adjectum. Non igitur etsi non est adjectus Filio articulus, propter hoc Filius minor est Deus.

4. HILARIUS, 2 de Trin. (circ. med.). Quia dixerat, *Deus erat Verbum* trepido in dicto, et me insolens sermo commovet, cum unum Deum Prophetae nuntiaverunt. Sed ne quo ultra trepidatio mea progredi possit, reddit sacramenti tanti piscator dispensationem, et refert ad unum omnia, sine con.

(1) *Al.* quid ergo Apostolus dicit.
(2) *Al.* aliter et superfluum.

tumelia, sine abolitione, sine tempore, dicens: *Hoc erat in principio apud Deum:* apud unum ingenitum Deum, ex quo ipse unius unigenitus (1) Deus est, praedicatur. THEOPHYLACTUS. Et rursus ne suspicio diabolica aliquos conturbaret, ne forte cum Verbum Deus sit, insurrexerit contra Patrem, ut aliqui fabulantur Gentilium, et separatus a Patre fuerit ipsi Patri contrarius, dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*; quasi dicat: Hoc Dei Verbum nunquam a Deo extitit separatum (2). CHRYSOSTOMUS (hom. 3, paulo post princ.). Vel ne audiens, *in principio erat Verbum*, aeviternum quidem aestimes, seniorem vero spatio aliquo Patris vitam suscipias, induxit: *Hoc erat in principio apud Deum*: non enim fuit unquam solitarius ab illo; sed semper Deus apud Deum erat. (ibid circ. med.). Vel quia dixerat, *Deus erat Verbum*; ut non aestimet quis minorem esse deitatem Filii, confestim cognoscitiva propriae deitatis ponit: et aeternitatem assumens, cum dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*; et quod factum est adjiciens: *Omnia per ipsum facta sunt*. ORIGENES (tom. 2 in Joan.). Vel aliter, Postquam praemiserat tres propositiones Evangelista, resumit tria in unum, dicens, *Hoc erat in principio apud Deum*. In primo enim trium didicimus in quo erat Verbum, quia *in principio erat;* in secundo apud quem, quia *apud Deum*; in tertio quid erat Verbum, quia *Deus*. Velut ergo demonstrans Verbum praedictum Deum (3), per hoc quod dicit *hoc*, et colligens in propositionem quartam hoc quod est, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, ait: *Hoc erat in principio apud Deum*. Quaerat autem aliquis, cur non est dictum: In principio erat Verbum Dei,et Verbum Dei erat apud Deum, et Deus erat Verbum Dei. Quisquis autem unicam veritatem fatebitur esse: palam est quoniam et demonstratio ejus, quae est sapientia, una est. Sed si veritas una, et sapientia una; Verbum quoque quod veritatem enuntiat, et sapientiam expandit in his qui susceptibiles sunt, unum siquidem erit. Nec hoc dicimus inficiantes Verbum Dei fore; sed ostendentes utilitatem omissionis hujus vocabuli Dei. Ipse quoque Joannes in Apocalypsis 19 dicit: « Et nomen ejus Verbum « Dei » ALCUINUS. Qualiter autem ponit substantivum verbum *erat*? Ut intelligeres omnia tempora praevenisse coaeternum Deo Patri Verbum.

3. ALCUINUS. Postquam dixit de natura Filii, de operatione ejus subjungit, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt*; idest, quicquid est, sive in substantia, sive in aliqua proprietate. HILARIUS, 2 de Trin. (circ. med.). Vel aliter. Erat quidem Verbum in principio, sed potuit non esse ante principium. Sed quid ille? *Omnia per ipsum facta sunt*. Infinitum est per quod fit omne quod factum est; et cum ab eo sint omnia, et tempus ab eo est. CHRYSOSTOMUS (hom. 4). Moyses quidem incipiens Scripturam veteris testamenti, de sensibilibus nobis loquitur, et haec numerat per multa: « In principio « enim (ait) fecit Deus caelum et terram. » Deinde inducit, quoniam et lux facta est, et firmamentum, et stellarum naturae, et genera animalium. Evangelista vero haec omnia excedens uno verbo comprehedit, ut cognita auditoribus, ad altiorem festinans materiam; totum hunc librum instituens non de operibus, sed de conditore. AUGUSTINUS, 1 super Genesim ad litteram (cap. 2). Cum enim dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*, satis ostenditur et lux per ipsum facta, cum dixit Deus, « Fiat « lux (1): » et similiter de aliis. Quod si ita est, aeternum est, quod ait Deus, « Fiat lux, » quia Verbum Dei, Deus apud Deum, Patri coaeternus est, quamvis creatura temporalis facta sit. Cum enim verba sint temporis, cum dicimus, Quando et aliquando; aeternum tamen est in Verbo Dei, quando aliquid fieri debeat; et tunc fit quando fieri debuisse in illo Verbo est, in quo non est quando et aliquando: quoniam totum illud Verbum aeternum est. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 1). Quomodo ergo potest fieri ut Verbum Dei factum sit, quando Deus per Verbum fecit omnia? Si et Verbum ipsum factum est; per quod aliud Verbum factum est? Si hoc dicis, quia est verbum Verbi, per quod factum est illud; ipsum dico ego unigenitum Filium Dei. Si autem non dicis Verbum Dei; concede non factum Verbum per quod facta sunt omnia. AUGUSTINUS, 1 de Trin. (cap. 4). Et si factum non est, creatura non est; si autem creatura non est, ejusdem cum Patre substantiae est: omnis enim substantia quae Deus non est, creatura est: et quae creatura non est, Deus est. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Solent autem Ariani dicere, quod sicut per serram ostium fieri dicimus, quasi per organum; sic et per Filium omnia facta fuisse dicuntur, non quod ipse sit factor, sed organum; et sic facturam ajunt Filium, tamquam factum ad hoc ut per eum omnia fierent. Nos autem ad hujusmodi fictores mendacii simpliciter respondemus. Si enim ut dicitis, Pater creasset ad hoc Filium ut eo tamquam organo uteretur; videretur quod inhonorabilior sit Filius quam quae facta sunt; sicut ea quae per serram sunt facta, ipso organo nobiliora existunt: nam serra propter ipsa facta est. Sic et propter ipsa quae facta sunt, ut ajunt, Pater creavit Filium; tamquam si non deberet Deus cuncta creare, nequaquam Filium produxisset. Quid his verbis insanius? Sed ajunt: Quare non dixit quod omnia Verbum fecit; sed usus est hac praepositione *per*? Ne Filium ingenitum intelligeres, et sine principio, et Dei conditorem. CHRYSOSTOMUS (hom. 4). Sed si praepositio *per* conturbat te, et quaeris in Scriptura quod ipsum Verbum omnia faceret; audi David Psal. 101: « Initio tu, Domine, terram fundasti, et ope« ra manuum tuarum sunt caeli » Quod autem hoc de Unigenito dixerit, addisces ab Apostolo utente hoc verbo in Epistola ad Hebraeos de Filio. Si vero de Patre hoc prophetam dixisse dicis, Paulum vero Filio adaptasse (2); idem fit rursus. Neque enim id Filio convenire dixisset, nisi vehementer consideraret quoniam quae sunt dignitatis, cohonorabilia sunt utrique. Si rursus *per* praepositio aliquam subjectionem tibi videtur inducere; cur Paulus eam de Patre ponit? « Fidelis (inquit 1 Corinth. 1) « Dominus, per quem vocati sumus in societatem « Filii ejus. » Et iterum 2 Corinth. 1: « Paulus « Apostolus per voluntatem Dei. » ORIGENES (tom. 2). Erravit etiam in hoc Valentinus, dicens, Verbum esse quod mundanae creationis praestitit causam creatori. Sed si sic se habet veritas rerum, prout ipse intelligit; oportebat scriptum fore per

(1) *Al.* ingenitus.
(2) *Al.* separatim.
(3) *Al* verbum, et Deum praedictum Deum.

(1) *Al.* erat lux.
(2) *Al.* filium adoptasse.

creatorem (1) universa consistere a Verbo, non autem e contra per Verbum a creatore.

6. CHRYSOSTOMUS (hom. 4). Ut non aestimes, dum dicit, *Omnia per ipsum facta sunt*, illa omnia solum dicere eum quae a Moyse dicta sunt, convenienter inducit: *Et sine ipso factum est nihil*; sive visibile quid, sive intelligibile. Vel aliter. Ne hoc quod dixit, *Omnia per ipsum facta sunt*, de signis suspiceris nunc dici, de quibus reliqui Evangelistae locuti sunt; inducit: *Et sine ipso factum est nihil*. HILARIUS (lib. 2 de Trin., circa med.). Vel aliter (2). Hoc quod dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*, non habet modum: est ingenitus qui factus a nemine est, est et ipse genitus ab innato. Reddidit auctorem cum socium professus est (3), dicens: *Sine ipso factum est nihil*: cum enim nihil sine eo, intelligo non esse solum: quia alius est per quem, alius sine quo non. ORIGENES in hom. (3 in diver. loc.). Vel aliter. Ne existimares ea quae per Verbum facta sunt, per se existentia, non contenta a Verbo; ait: *Et sine ipso factum est nihil*; hoc est. nihil factum est extra ipsum: quia ipse ambit omnia, conservans ea. AUGUSTINUS de quaest. nov. et vet. test. (quaest. 97). Vel dicens, *Sine ipso factum est nihil*, nullo modo ipsum facturam esse suspicari debere edocuit. Quomodo enim potest dici, Ipse est factura; cum nihil dicatur Deus sine ipso fecisse? ORIGENES (super Joan. tom. 2). Vel aliter. Si omnia per Verbum facta sunt; de numero vero omnium est malitia et totus fluxus peccati; et haec per Verbum facta sunt: et hoc est falsum. Quantum igitur ad significata, nihil et non ens, unum sunt. Videtur autem Apostolus non entia prava dicere: « Vocat (inquit Rom. 4) Deus « ea quae non sunt tamquam ea quae sunt. » Totaque pravitas nihil dicitur, dum absque Verbo facta est. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 1). Peccatum enim non per ipsum factum est: et manifestum est quia peccatum nihil est, et nihil fiunt homines cum peccant. Et idolum non per Verbum factum est: habet quidem formam quamdam humanam, et ipse homo per Verbum factus est (4); sed forma hominis in idolo non per Verbum facta est: scriptum est enim 1 Corinth. 8: « Scimus « quod nihil est idolum. » Ergo ista non sunt facta per Verbum; sed quaecumque facta sunt naturaliter, universa natura rerum, omnis omnino creatura ab Angelo usque ad vermiculum. ORIGENES (tomo 2). Valentinus autem exclusit ab omnibus per Verbum factis quae sunt in saeculis facta, quae credit ante Verbum extitisse, praeter evidentiam loquens: siquidem quae putantur ab eo divina, removentur ab omnibus; quae autem, velut ipse putat, penitus destruuntur. vere dicuntur omnia. Quidam enim falso dicunt diabolum non esse creaturam Dei: inquantum enim diabolus est, creatura Dei non est; is autem cui accidit esse diabolum, divina est creatura; ac si diceremus, homicidam creaturam Dei non esse, qui tamen in eo quod homo est, creatura Dei est. AUGUSTINUS de Natura boni (cap. 25). Non autem sunt audienda deliramenta hominum, qui nihil hoc loco aliquid intelligendum esse putant, quia ipsum nihil in fine sententiae positum est: nec intelligunt nihil interesse utrum dicatur, Sine ipso nihil factum est, an *Sine ipso factum est nihil*. ORIGENES (tomo 2). Si accipiatur verbum pro eo quod in quodlibet hominum est, quia et ipsum insitum est cuilibet ab eo quod in principio erat Verbum, etiam sine hoc verbo nihil committimus, simpliciter accipiendo quod dicitur, *Nihil*. Ait enim Apostolus quod sine lege peccatum mortuum erat; adveniente vero mandato peccatum revixit: non enim reputatur peccatum lege non existente; sed nec peccatum erat, non existente Verbo: quia Dominus dicit, infra 15: *Si non venissem et essem illis locutus, peccatum non haberent*. Quaelibet enim excusatio deficit volenti dare responsum de crimine, dum Verbo praesente ac judicante quid est agendum, non obedit quis illi Nec propter hoc inculpandum est Verbum, sicut nec magister per cujus disciplinam non remanet locus excusationis discipulo delinquenti velut de ignorantia. Omnia ergo per Verbum facta sunt, non solum naturalia, sed etiam quae ab irrationabilibus fiunt.

7. BEDA (in 1 cap. Joan.). Quia Evangelista dixit omnem creaturam factam esse per Verbum; ne quis forte crederet mutabilem ejus voluntatem, quasi qui subito vellet facere creaturam quam ab aeterno nunquam ante fecisset; ideo docere curavit, factam quidem creaturam in tempore; sed in aeterna creatoris sapientia, quando et quos crearet (1) semper fuisse dispositum: unde dicit: *Quod factum est in ipso, vita erat*. AUGUSTINUS super Joannem (tr. 1 aliq. ante fin.). Potest autem sic punctari. *Quod factum est in ipso*, et postea dicatur, *Vita erat*. Ergo totum vita est, si sic pronuntiaverimus: quid enim non in illo factum est? Ipse est enim sapientia Dei, et (2) dicitur in Psalmo 192: « Omnia in sapientia fecisti. » Omnia igitur sicut per illum, ita et in illo facta sunt. Si ergo quod in illo factum est, vita est; ergo et terra vita est, et lapis vita (3) est. Inhonestum est sic intelligere, ne nobis subrepat secta Manichaeorum, et dicat, quia habet vitam lapis, et habet vitam paries: solent enim ista delirantes dicere; et cum reprehensi fuerint ac repulsi; quasi de Scripturis proferunt dicentes: Ut quid dictum est: *Quod factum est in ipso, vita erat?* Pronuntia ergo (4) sic. *Quod factum est*: hic subdistingue: et deinde infer, *in ipso vita erat*. Facta est enim terra; sed ipsa terra quae facta est, non est vita. Est autem in ipsa Dei sapientia spiritualiter ratio quaedam qua terra facta est; haec vita est. Sicut arca in omni opere non est vita; arca in arte vita est, quia vivit anima artificis. Sic ergo quia sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, secundum artem continet omnia quae fiunt per ipsam artem, non haec continuo sunt vita; sed quidquid factum est, vita est in illo. ORIGENES in hom. (2, in div. locos, ante med.). Postest autem et sic distingui sine errore: *Quod factum est in ipso*, et postea dicatur, *vita erat*; ut sit sensus: Omnia quae per ipsum et in ipso facta sunt, in ipso vita sunt, et unum sunt. Erant enim, hoc est in ipso subsistunt causaliter, priusquam sint in seipsis effective. Sed si quaeris, quomodo et qua ratione omnia quae per Verbum facta sunt, in ipso vitaliter et uniformiter et causaliter

(1) *Al.* creationem.
(2) *Al.* vel aliter dicitur hoc quod dicitur.
(3) *Addit Nicolai* evangelista.
(4) *Al.* sed ipse homo per Verbum factus est. Nam forma hominis etc.

(1) *Al.* curaret.
(2) *Al.* ut.
(3) *Al. omittitur* vita.
(4) *Al. deest* ergo.

subsistunt; accipe exempla ex creaturarum natura. Conspice quomodo omnium rerum quas mundi hujus sensibilis globositas comprehendit, causae simul et uniformiter in isto sole, qui est maximum mundi luminare, subsistunt; quomodo numerositas herbarum et fructuum in singulis seminibus simul continetur; quomodo multiplices regulae in arte artificis unum sunt, et in animo disponentis vivunt; quomodo infinitus linearum numerus in uno puncto unum subsistit; et hujusmodi varia (1) perspice exempla, ex quibus velut physicae theoriae pennis poteris arcana Verbis mentis acie inspicere, et quantum datur humanis rationibus, videre quomodo omnia quae per Verbum sunt facta, in ipso vivunt et facta sunt. Hilarius (2 lib. de Trin. par. a med.). Vel aliter potest legi. In eo quod dixerat, *Sine ipso factum est nihil*, posset aliquis perturbatus dicere: Est ergo aliquid per alterum factum, quod tamen non sit sine eo factum; et si aliquid per alterum, licet non sine eo, jam non per eum omnia; quia aliud est fecisse, aliud est intervenisse facienti. Enarrat ergo Evangelista quid non sine eo factum sit, dicens: *Quod factum est in eo.* Hoc igitur non sine eo quod in eo (2) factum est: nam id quod in eo factum est, etiam per eum factum est: omnia enim per ipsum et in ipso creata sunt. In ipso autem creata, quia nascebatur creator Deus; sed ex hoc sine eo nihil factum est, quod tamen in eo factum est, quia nascens Deus vita erat; et qui vita erat, non posteaquam natus erat, factus est vita. Nihil ergo sine eo fiebat ex his quae in eo fiebant, quia vita est in quo fiebant; et Deus qui ab eo natus est, non posteaquam natus est, sed nascendo quoque extitit. Chrysostomus (hom. 4 in Joan.). Vel aliter. Non apponemus finale punctum, ubi dicitur, *Sine ipso factum es nihil*, secundum haereticos. Illi enim volentes Spiritum sanctum creatum dicere, ajunt: *Quod factum est in ipso, vita erat.* Sed ita non potest intelligi. Primum quidem neque tempus erat hic Spiritus sancti meminisse; sed si de sancto Spiritu hoc dictum est; age, secundum eorum interim legamus modum: ita enim nobis hoc inconveniens erit: cum enim dicitur, *Quod factum est in ipso, vita erat:* Spiritum sanctum dicunt dictum esse vitam; sed vita haec et lux invenitur esse: inducit enim: *Vita erat lux hominum.* Quocirca, secundum eos, lucem omnium hunc Spiritum dicit. Quod autem superius Verbum dicit, hic consequenter et Deum et vitam et lucem nominat. *Verbum autem caro factum est:* erit igitur Spiritus sanctus incarnatus, non Filius. Ideo dimittentes hunc modum legendi, ad decentem veniamus lectionem et expositionem; hoc autem est cum dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est:* ibi quiescere fac sermonem: deinde ab ea quae deinceps est dictione incipe, quae dicit, *In ipso vita erat;* ac si dicat: *Sine eo factum est nihil quod factum est*, idest factibilium. Vides qualiter hac brevi adjectione omnia correxit supervenientia inconvenientia. Inducens enim, *Sine eo factum est nihil*, et adjiciens, *Quod factum est*; et intelligibilia comprehendit, et Spiritum sanctum excepit: Spiritus enim sanctus factibilis non est. Haec igitur quae dicta sunt, de conditione rerum dixit Joannes. Inducit autem et eum qui est de providentia sermonem, dicens, *In ipso vita erat.* Quemadmodum in fonte qui generat abyssos, et in nullo minoratur fons; ita et in operatione Unigeniti quaecumque credas per eum facta esse, non minor ipse factus est. Nomen autem vitae hic non solum conditionis est, sed et providentiae rerum, quae est secundum permanentiam earum. Cum autem audis quoniam *in ipso vita erat*, ne compositum aestimes: *sicut enim Pater habet vitam in seipso, ita dedit et Filio vitam habere*: infra 5. Ergo sicut Patrem non utique dices compositum esse, ita nec Filium. Origenes (tomo 3). Vel aliter. Oportet scire, quod Salvator quaedam dicit non sibi esse, sed aliis; quaedam vero et sibi et aliis. In hoc ergo quod dicitur, *Quod factum est in Verbo, vita erat*, scrutandum est an sibi et aliis vita est, vel aliis tantum; et si aliis, quibus aliis. Idem autem est vita et lux; Lux autem hominum est: fit itaque hominum vita, quorum est lux; et sic in eo quod dicitur vita, Salvator dicitur (1) non sibi, sed aliis. Haec quidem vita verbo praeexistenti aderit, ex eo quod expiata a peccatis anima sit serena, et vita inseratur ei qui Verbi Dei se susceptibilem statuit. Unde Verbum quidem in principio non dixit factum: non enim erat quando principium Verbo careret. Vita autem hominum non semper erat in Verbo; sed haec vita hominum facta est, eo quod vita est lux hominum: cum enim homo non erat, nec lux hominum erat, luce secundum habitudinem ad homines intellecta; et ideo dicit: *Quod factum est in verbo, vita erat*; non autem, Quod erat in verbo, vita erat. Invenitur autem alia littera non incongrue habens: *Quod factum est in eo, vita est.* Si autem intelligamus vitam hominum quae in Verbo fit, eum esse qui dixit infra 14: *Ego sum vita*, fatebimur neminem infidelium Christi vivere; sed cunctos esse mortuos qui non vivunt in Deo.

8. Theophylactus (hoc loco). Dixerat, *In ipso vita erat*, ne putares quod absque vita sit Verbum; nunc ostendit quod vita sit (2) spiritalis, et lux rationalibus cunctis: unde dicitur: *Et vita erat lux hominum*; quasi dicat: Lux ista non est sensibilis, sed intellectualis, illuminans ipsam animam. Augustinus super Joannem (tract. 1). Ex ipsa enim vita illuminantur homines, pecora non illuminantur: quia non habent rationales mentes, quae possint videre sapientiam; homo autem factus ad imaginem Dei, habet rationalem mentem, per quam possit percipere sapientiam. Ergo illa vita per quam facta sunt omnia, lux est, et non quorumcumque animalium, sed hominum. Theophylactus. Non autem dixit, Lux est solum Judaeis, sed omnium hominum: omnes enim homines, inquantum intellectum et rationem recepimus ab eo quod nos condidit Verbo, intantum ab eo illuminari dicimur: nam ratio nobis tradita, per quam rationales dicimur, lux est ad operanda nos dirigens et non operanda. Origenes (tract. 3 super Joan. cap. 1 super *Quod*

(1) *Al.* et hujus varia *item* et hujus naturalia. *Nicolai autem legit* et hujusmodi naturalia varia.
(2) *Al. omittitur* in eo.

(1) *Al. deest* dicitur. *Locum sic exhibet P. Nicolai.* Et sic in eo quod dicitur vita, dici potest Salvator non sibi, sed aliis vita, quorum etiam est lux. Haec quidem vita Verbo Dei inseparabiliter adest, et ab ipso existit simul atque facta fuerit. Oportet enim ut in anima praeexistat ratio sive verbum ad eum expurgandam; quatenus expiata hoc modo a peccatis pura sit, et sic vita ingeneretur vel inseratur ei qui Verbi Dei susceptibilem se statuit. Unde Verbum etc.
(2) *Al.* sed vita sit etc.

factum est, in ipso vita erat). Non est autem praetermittendum quod vitam praemittit luci hominum: inconsequens enim erat illuminari non viventem, et advenire illuminationi vitam. Si autem idem est *Vita erat lux hominum*, quod solum hominum, erit Christus lux atque vita solorum hominum. Hoc autem opinari haereticum est. Non igitur quidquid dicitur aliquorum, illorum solum est: scriptum est enim de Deo, quod sit Deus Abraham, Isaac et Jacob; non tamen istorum tantum patrum est Deus. Non ergo ex eo quod dicitur, *Lux hominum*, excluditur quin sit aliorum. Alius vero contendit, ex eo quod scriptum est Gen. 1: « Faciamus hominem ad imaginem nostram (1): » quod quidquid ad imaginem ac similitudinem Dei factum est, intelligi debet per hominem. Sic igitur lux hominum lux cujuslibet rationalis creaturae est.

9. AUGUSTINUS super Joannem (tract. 1). Quia vita illa est lux hominum, sed stulta corda capere istam lucem non possunt, quia peccatis suis aggravantur, ut eam videre non possint; ne ideo cogitent quasi absentem esse lucem, quia eam videre non possunt, sequitur: *Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Quomodo enim homo positus in sole caecus, praesens est illi sol, sed ipse soli absens (2) est; sic omnis stultus caecus est, et praesens est illi sapientia. Sed cum caeco praesens est, oculis ejus absens est; non quia illa ipsi absens est, sed quia ipse absens est ab illa. ORIGENES (3) (in Joan., tom. 3). Tenebrae autem hujusmodi hominum non natura sunt, secundum illud Pauli Ephes. 5: « Eramus aliquando tenebrae, « nunc autem lux in Domino. » ORIGENES in hom. (homil. 2 in div. loca). Vel aliter. Lux in tenebris fidelium animarum lucet, a fide inchoans, ad spem trahens, imperitorum vero cordium perfidia et ignorantia lucem Verbi Dei in carne fulgentis non comprehenderunt. Sed iste sensus moralis est. Physica vero horum verborum theoria talis est. Humana natura, etsi non peccaret, suis propriis viribus lucere non posset: non enim naturaliter lux est, sed particeps lucis: capax siquidem sapientiae est, non ipsa sapientia. Sicut ergo aer per semetipsum non lucet, sed tenebrarum vocabulo nuncupatur; ita nostra natura dum per seipsam consideratur, quaedam tenebrosa substantia est, capax ac particeps lucis sapientiae: et sicut aer dum solares radios participat, non dicitur per se lucere, sed solis splendor in eo apparere; ita rationabilis nostrae naturae pars, dum praesentiam Verbi Dei possidet, non per se res intelligibiles et Deum suum, sed per insitum sibi divinum lumen cognoscit. *Lux* itaque *in tenebris lucet*: quia Dei Verbum vita et lux hominum in nostra natura, quae per se investigata et considerata, informis quaedam tenebrositas invenitur, lucere non desinit: et quoniam ipsa lux omni creaturae est incomprehensibilis, *tenebrae eam non comprehenderunt.* CHRYSOSTOMUS (hom. 4). Vel aliter totum ab illo loco. *Et vita erat lux hominum.* Primum nos de conditione docuerat; deinde dicit et quae secundum animam bona praebuit nobis veniens Verbum: unde dicit: *Et vita erat lux hominum.* Non dicit, Lux Judaeorum: sed universaliter hominum: non enim Judaei solum, sed et Gentes ad hanc venerunt cognitionem. Non autem adjecit, et Angelorum: quoniam ei de natura humana sermo est, quibus Verbum venit evangelizans bona. ORIGENES (tom. 2 in Joan. ubi supra). Quaerunt autem quare non Verbum lux hominum dictum est, sed vita quae in Verbo fit: quibus respondemus: Quia vita quae ad praesens, non ea quae communis est rationalium et irrationalium dicitur, sed quae adjungitur verbo quod in nobis fit per participationem Verbi primarii ad discernendum apparentem vitam et non veram, et cupiendam veram vitam. Prius ergo participamus vitam quae apud quosdam quidem est potentia, non actu lux; qui (1) scilicet non sunt avidi perquirere quae ad scientiam pertinent; apud quosdam vero et actu lux efficitur, qui, secundum Apostolum, aemulantur dona meliora, scilicet Verbum sapientiae. Si tamen et tunc idem est vita et lux hominum; nullus manens in tenebris perfecte vivere comprobatur, nec quisquam viventium consistit in tenebris. CHRYSOSTOMUS (homil. 4 in Joan., a med. illius). Vita enim adveniente nobis, solutum est mortis imperium; et luce lucente nobis, non ultra sunt tenebrae; sed semper manet vita quam mors superare non potest, nec tenebrae lucem: unde sequitur: *Et lux in tenebris lucet.* Tenebras mortem et errorem dicit: nam lux quidem sensibilis non in tenebris lucet, sed sine illis; praedicatio vero Christi in medio erroris regnantis fulsit; et eum disparere fecit, et in vitam mortem fecit mortuus Christus, ita eam superans ut eos qui detinebantur reduceret. Quia igitur neque mors eam superavit neque error; sed fulgida est ejus praedicatio ubique, et lucet cum propria fortitudine; propterea subdit: *Et tenebrae eam non comprehenderunt.* ORIGENES (tomo 2 super illud, 1 Joan., *Lux in tenebris lucet*). Est etiam sciendum, quod sicut lux hominum nomen est duarum spiritualium re-

(1) *Al.* alias vero continvns eo quod est: « Faciamus ho» minem ad imaginem nostram, » quidquid etc.

(2) *Al.* abstinens, *et sic infra.*

(3) *Loco horum, quae in omnibus a nobis consultis exemplis habentur, sequentia reponit Nicolai, priora velut inepte ac sine indice loci posita sugillando.* ORIGENES (tract. sive tomo 3 in Joan.). Quod si vita idem est cum luce hominum, nullus qui sit in tenebris vivit; nec ullus viventium est in tenebris, cum omnis qui vivit sit etiam in luce, ac e converso quisquis est in luce simul etiam vivat. Rursus, quoniam ex his quae disseruimus de contrariis, intelligi possunt contraria praetermissa; disseritur autem de vita et luce hominum; contrarium autem vitae mors est, et contrarium luci hominum tenebrae hominum: videre est quod qui in tenebris existat hominum, is etiam sit in morte; et quae sunt mortis agens non alibi sit quam in tenebris; qui vero agit quae sunt lucis, vel is cujus opera lucent coram hominibus, et qui memor est Dei, non est in morte, juxta illud quod Psalm. 6 dicitur: Nihil rei cum morte habet qui memor est tui. An vero tenebrae hominum, et mors natura talia sint necne, alterius est considerationis. Nos eramus aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino, etiamsi sancti spiritualesque aliquo modo simus. Quisquis fuit aliquando tenebrae, factus est sicut Paulus tenebrae, cum esset capax et aptus ut fieret lux in Domino, etc. (Et rursus hom. 2, in divers.). Vel aliter. Lux hominum est Dominus noster Jesus Christus, qui omni rationali et intellectuali creaturae seipsum in natura humana manifestavit, et mysteria suae divinitatis, qua aequalis est Patri, fidelium cordibus reseravit, secundum illud Apostoli (ad Ephes., cap. 5), *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Dic igitur, *Lux in tenebris lucet,* quia totum genus hominum non ex natura, sed merito peccati originalis in tenebris erat ignorantiae veritatis; post ortum autem ex Virgine in cordibus cognoscentium lucet Christus. Quia tamen sunt qui adhuc in tenebris obscurissimis impietatis et perfidiae manent; Evangelista subjungit: *Et tenebrae eam non comprehenderunt;* quasi dicat: Lux in tenebris fidelium animarum lucet, a fide inchoans ad spem trahens, imperitorum vero cordium etc.

(1) *Al.* *omittitur* qui.

rum, sic et tenebrae: dicimus enim hominem lucem possidentem, opera lucis perficere et etiam cognoscere quasi illustratum lumine scientiae; et e contrario tenebras dicimus illicitos actus, et eam quae videtur scientia, non est autem. Sicut autem Pater lux est, et in eo tenebrae non sunt ullae, sic et Salvator. Sed quia similitudinem carnis peccati subiit; non incongrue de eo dicitur, quod tenebrae in eo sunt aliquae, ipso in se suscipiente nostras tenebras, ut eas dissiparet. Haec igitur lux, quae facta est vita hominum, radiat in tenebris animarum nostrarum, et venit ubi princeps tenebrarum harum cum genere bellat humano. Hanc lucem persecutae sunt tenebrae: quod patet ex his quae Salvator et ejus filii sustinent, pugnantibus tenebris contra filios lucis. Verum, quia Deus patrocinatur, non invalescunt: unde non apprehendunt lucem, vel quia celeritatem cursus lucis subsequi non valent propter propriam tarditatem, vel quia si supervenientem expectant, fugantur luce appropinquante. Oportet autem id considerare, quod non semper tenebrae in sinistra parte sumuntur, sed quandoque in bona, secundum Psalm. 17: « Posuit « tenebras latibulum suum: » dum ea quae sunt erga Deum, ignota et imperceptibilia sunt. De hac ergo laudata caligine dicam, quoniam versus lucem pergit, illamque apprehendit: quia quod erat caligo, dum ignorabatur, in lucem cognitam vertitur ei qui didicit. AUGUSTINUS, 10 de Civitate Dei (cap. 89 circa finem). Hoc autem initium sancti Evangelii quidam Platonicus aureis litteris perscribendum, et per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat. BEDA (cap. 1 in Joan.). Nam alii Evangelistae Christum in tempore natum describunt; Joannes vero eumdem in principio testatur fuisse, dicens: *In principio erat Verbum.* Alii inter homines eum subito apparuisse commemorant; ille ipsum apud Deum semper fuisse testatur, dicens: *Et Verbum erat apud Deum.* Alii eum verum hominem, ille verum confirmat Deum, dicens: *Et Deus erat Verbum.* Alii hominem apud homines eum temporaliter conversatum; ille Deum apud Deum in principio manentem ostendit, dicens: *Hoc erat in principio apud Deum.* Alii magnalia quae in homine gessit perhibent; ille quod omnem creaturam per ipsum Deus (1) Pater fecerit, docet, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.*

10. AUGUSTINUS (tract. 2 sparsim). Ea quae dicta sunt superius, de divinitate Christi dicta sunt, qui sic venit ad nos, secundum quod apparuit homo. Quia igitur sic erat homo ut lateret in illo Deus; missus est ante illum magnus homo, per cujus testimonium inveniretur plusquam homo. Et quis est hic? *Fuit homo.* THEOPHYLACTUS. Non Angelus, ut suspicionem multorum destrueret. AUGUSTINUS (tract. 2). Et quomodo posset iste verum de Deo dicere, nisi missus a Deo (2)? CHRYSOSTOMUS (homil. 5). Nihil de reliquo humanum esse aestimo eorum quae dicuntur ab illo: non enim quae ejus sunt, sed quae mittentis omnia loquitur: ideo et Angelus nuncupatus est a Propheta (Malach. 3) dicente: « Ego mitto Angelum meum, » Angeli enim virtus est nihil proprium dicere (3). Hoc autem quod dicit, *Fuit missus*, non ejus qui ad esse processus ostensivum est (1). Sicut autem Isaias missus fuit non aliunde quam a mundo, sed a statu quo vidit Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, ad plebem; sic et Joannes a deserto ad baptizandum mittitur: ait enim: *Qui misit me baptizare, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* AUGUSTINUS (tract. 2). Quid vocabatur? *Cui nomen erat Joannes.* ALCUINUS. Idest gratia Dei, vel in quo est gratia, qui gratiam novi testamenti, idest Christum, suo testimonio primum mundo innotuit. Vel Joannes interpretatur cui donatum est, quia per gratiam Dei donatum est illi regem regum non solum praecurrere, sed etiam baptizare. AUGUSTINUS (tract. 2). Quare venit? *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.* ORIGENES (tom. 5). Quidam improbare nituntur edita de Christo testimonia Prophetarum, dicentes, non egere testibus Dei Filium habentem credulitatis sufficientiam tum in his quae protulit salubribus verbis, tum in mirabilibus operibus suis. Siquidem et Moyses credi meruit per verbum et virtutes, non egens praeviis testibus. Ad hoc dicendum est, quod multis existentibus causis inducentibus ad credendum, plerumque quidam ex hac demonstratione non admirantur, ex alia vero habent causam ut credant. Deus autem est qui pro cunctis hominibus homo factus est. Constat igitur quosdam ex dictis propheticis ad Christi admirationem coactos, mirantes tot Prophetarum ante ejus adventum voces (2), constituentes nativitatis ejus locum, et alia hujusmodi. Illud quoque advertendum, quod prodigiosae virtutes ad credendum provocare poterant eos qui tempore Christi erant, non autem post longa tempora: nam fabulosa quaedam aestimata fuerunt: plus enim peractis virtutibus facit ad credulitatem quae cum virtutibus quaeritur prophetia. Est autem et tale quid dicere, quod quidam in hoc quod testimonium perhibent (3) Deo, honorati sunt. Privare vult ergo chorum Prophetarum ingenti gratia qui dicit, illos non oportere de Christo testimonium exhibere. Accessit autem his Joannes, ut testimonium de luce perhibeat. CHRYSOSTOMUS (homil. 5 in Joan.). Non ea indigente testimonio, sed propter quid, ipse Joannes docet, dicens: *Ut omnes crederent per illum.* Sicut enim carnem induit, ne omnes perderet; ita et praeconem hominem misit, ut cognatam audientes vocem, facilius advenirent. BEDA. Non autem ait, Ut omnes crederent in illum: « maledictus enim homo qui « confidit in homine: » Hier. 17: sed *ut omnes crederent per illum;* hoc est, per illius testimonium crederent in lucem. THEOPHYLACTUS. Si vero aliqui non crediderint, excusabilis permanet ipse: nam sicut si (4) aliquis includens se in domo caliginis, et ipsum solis radius non illustret, ipse causam tribuit, et non sol; sic Joannes, ut omnes crederent, missus fuit; sed si minime consecutum est, ipse hujus rei causa non extitit. CHRYSOSTOMUS (homil. 5 in Joan.). Quia vero multum apud nos major qui testatur,

(1) *Al.* Deum.

(2) *Al.* et quomodo posset iste verum de Deo dicere? Missus a Deo.

(3) *Ad marginem Venetae Nicolini editionis hic notantur.* Origenes in Joan. super *Hic venit in testimonium.*

(1) *Al.* non ejus qui adest aliunde quem a mundo processus ostensivum est. Sicut autem etc. *Legit P. Nicolai*, non ejus qui ad esse, sed qui ad ministerium processus ostensivum est.

(2) *Al.* vocem. *Nicolai autem ut sensus melius constaret legendo* vocem, *habet* qui constituunt.

(3) *Al.* praebens.

(4) *Al.* nam etsi.

eo cui testimonium perhibet, et dignior fide esse videtur; ne quis et de Joanne hoc suspicetur, hanc suspicionem destruxit, dicens: *Non erat ille lux; sed ut testimonium perhiberet de lumine*. Si vero non huic instans opinioni hoc resumpsit, *Ut testimonium perhiberet de lumine*, superfluum esset quod dicitur, et magis iteratio sermonis quam explanatio doctrinae. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Sed dicet aliquis: Ergo neque Joannem neque sanctorum quempiam lucem esse vel fuisse dicemus. Sed si sanctorum aliquem lucem velimus dicere, ponemus lucem absque articulo; ut si interrogatus fueris utrum Joannes est lux sine articulo, secure concedas; si vero cum articulo, non concedas. Non enim est ipsa lux principalior; sed lux dicitur quia secundum participationem lucem habeat a vero lumine.

11. AUGUSTINUS (tract. 2). De quo lumine Joannes testimonium perhibeat, ostendit dicens, *Erat lux vera*. CHRYSOSTOMUS (hom. 6). Vel aliter. Quia superius de Joanne dixerat, quod venit et missus est ut testetur de luce; ne quis hoc audiens propter testantis recentem praesentiam, de eo cui testimonium perhibetur, talem quamdam suspicionem accipiat, reduxit mentem, et ad eam quae supra omne principium est, transmisit existentiam, dicens, *Erat lux vera*. AUGUSTINUS (tract. 11 in Joan.). Quare additum est, *Vera?* Quia et homo illuminatus dicitur lux; sed vera lux illa est quae illuminat; nam et oculi nostri dicuntur lumina, et tamen nisi aut per noctem lucerna accendatur, aut per diem sol exeat, lumina illa sine causa patent: unde subdit: *Quae illuminat omnem hominem*. Si omnem hominem, ergo et ipsum Joannem. Ipse ergo illuminabat, a quo se demonstrari volebat. Quomodo enim plerumque fit ut in aliquo corpore radiato cognoscatur ortus esse sol, quem oculis videre non possumus; quia etiam qui saucios habent oculos, idonei sunt videre parietem illuminatum, aut aliquid hujusmodi; sic omnes ad quos venerat Christus, minus erant idonei eum videre. Radiavit Joannem, et per illum confitentem se illuminatum cognitus est ille qui illuminat. Dicit autem: *Venientem in hunc mundum*: nam si illinc non recederet, non esset illuminandus: sed ideo hic illuminandus, quia illinc recessit ubi homo poterat esse illuminatus. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Erubescat Manichaeus, qui conditoris maligni et tenebrosi nos asserit creaturas: non enim illuminaremur, si veri luminis creaturae non essemus. CHRYSOSTOMUS (homil. 7 in Joan.). Ubi sunt etiam qui non dicunt eum verum Deum? Hic enim lux vera dicitur. Sed si illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, qualiter tot sine lumine permanserunt? Non enim omnes cognoverunt Christi culturam. Illuminat igitur omnem hominem quantum ad eum pertinet; si autem quidam mentis oculos claudentes noluerunt recipere lucis hujus radios, non a lucis natura obtenebratio est eis, sed a malitia eorum, qui voluntarie privant seipsos gratiae dono: nam gratia quidem ad omnes effusa est; qui vero nolunt dono hoc frui, sibi ipsis hanc imputent caecitatem. AUGUSTINUS (de pec. mer. et rem., lib. 25: id legitur in Enchirid. cap. 103 in simili auctoritate). Vel quod dicitur, *Illuminat* (1) *omnem hominem*, sic intelligimus: non quia nullus sit hominum qui non illuminetur; sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. BEDA. Sive naturali ingenio, sive sapientia divina: sicut enim nemo a seipso esse, sic etiam nemo a seipso sapiens esse potest. ORIGENES in hom. (2 in div. loc.). Vel aliter. Non de his qui de occultis seminum causis in species corporales procedunt, debemus intelligere quod *illuminat hominem venientem in hunc mundum*; sed de his qui spiritualiter per regenerationem gratiae, quae datur in baptismate, in mundum veniunt invisibilem. Eos itaque vera lux illuminat qui in mundum virtutum veniunt, non eos qui in mundum vitiorum ruunt. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Intellectus nobis traditus, ac nos dirigens, qui et naturalis ratio nominatur, dicitur lux tradita nobis a Deo. Sed quidam male ratione utentes, seipsos obscuraverunt.

12. AUGUSTINUS (tract. 2 in Joan. circa med.). *Lux quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; huc venit per carnem: quia dum hic esset per divinitatem, a stultis, caecis et iniquis videri non poterat, de quibus supra dictum est: *Tenebrae eam non comprehenderunt*: et ideo dicitur, *In mundo erat*. ORIGENES in hom. (2 in diver. loca). Ut enim qui loquitur, dum loqui cessat, vox ejus esse desinit, et evanescit; sic caelestis Pater, si Verbum suum loqui cessaverit; effectus Verbi, hoc est universitas Verbo condita, non subsistet (1). Non autem putes quia sic erat in mundo quomodo in mundo est terra, pecora, et homines; sed quomodo artifex regens quod fecit: unde sequitur: *Et mundus per ipsum factus est*. Non enim sic fecit quomodo facit faber: qui enim fabricat, extrinsecus est ad illud quod fabricat. Deus autem infusus mundo, fabricat ubique positus, et non recedit ab aliquo (2): praesentia majestatis facit quod facit, et gubernat quod facit. Sic ergo erat in mundo, quomodo per quem factus est mundus. CHRYSOSTOMUS (homil. 7 in Joan.). Et iterum, quia in mundo erat, sed non ut mundi contemporaneus, propter hoc induxit: *Et mundus per ipsum factum est*; per hoc et rursus te deducens ad aeternam existentiam Unigeniti; qui enim audierit quoniam opus ejus hoc totum; et si valde insensibilis (3) fuerit, cogetur concedere ante opera esse factorem. THEOPHYLACTUS. Simul autem hic et Manichaei (4) subvertit rabiem, qui malignum conditorem cuncta produxisse dicebat; nec non et Arii, qui Filium Dei dicebat creaturam. AUGUSTINUS (tract. 2). Quid est autem, *Mundus per ipsum factus est*? Caelum, terra, mare et omnia quae in eis sunt, mundus dicitur. Iterum in alia significatione, dilectores mundi mundus dicuntur: de quo sequitur: *Et mundus eum non cognovit*. Num enim caeli aut Angeli aut sidera non cognoverunt creatorem, quem confitentur daemonia, omnia undique testimonium perhibuerunt? Sed qui non cognoverunt eum? Qui amando mundum, dicti sunt mundus: amando enim mundum, habitamus corde in mundo: nam qui non diligunt mundum, carne versantur in mundo, sed corde inhabitant caelum; sicut Apostolus dicit ad Philipp. 3: « Nostra con-

(1) *Al.* quod illuminat.

(1) Augustinus, ut supra. Ejus nomine praetermisso, totam hanc appendicem omnes editiones praecedentes uno tenore velut ex Origene referebant, sicut et Glossa refert; at nihil in Origenis textu (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *P. Nicolai legit* non recedit aliquo, *ponendo* aliquo *adverbium motus*.

(3) *Al.* insensibiliter.

(4) *Al.* et Marcionis.

versatio in caelis est. » Amando igitur mundum, hoc appellari meruerunt ubi habitant. Quomodo enim cum dicimus, Mala est illa domus aut bona, non parietes incusamus aut laudamus, sed inhabitantes; sic et mundum dicimus qui inhabitant mundum amando. CHRYSOSTOMUS (homil. 7 in Joan.). Qui autem Dei erant amici, eum cognoverunt, etiam ante corporalem praesentiam: unde et Christus ait, infra 8, quoniam (1) *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum.* Cum ergo nos interpellant Gentiles, dicentes: Quid est quod in ultimo tempore venit nostram operaturus salutem, tanto tempore negligens nos? dicimus, quoniam et ante hoc in mundo erat, et providebat operibus suis, et omnibus dignis cognitus erat: et si eum mundum non cognovit, hi tamen quibus mundus non erat dignus, eum cognoverunt. Dicens autem, *Mundus eum non cognovit*, breviter causam ignorantiae praebuit. Mundum enim vocat homines qui soli mundo affixi sunt, et quae mundi sunt sapiunt. Nihil autem ita turbat mentem, ut liquefieri amore praesentium.

13. CHRYSOSTOMUS (hom. 8). Dixit quod mundus eum non cognovit, de superioribus loquens temporibus; sed de reliquo sermonem induxit ad praedicationis tempora, et ait, *In propria venit.* AUGUSTINUS (tract. 1). Quia scilicet omnia per ipsum facta sunt. THEOPHYLACTUS. Vel per propria mundum intelligas, sive Judaeam, quam pro hereditate elegerat. CHRYSOSTOMUS (hom. 9). *In propria* ergo *venit*, non gratia suae necessitatis, sed gratia beneficii suorum. Sed unde venit qui omnia implet, et ubique adest? Ea quidem quae ad nos condescensione hoc operatus est (2): quia enim in mundo existens, non putabatur adesse, eo quod nondum cognoscebatur, dignatus est induere carnem. Manifestationem vero hanc et condescensionem (3) adventum vocat. Misericors autem existens Deus omnia facit, ut nos secundum virtutem splendeamus; et propter hoc quidem nullum necessitate, suasione vero et beneficiis volentes ad se attrahit; et propterea venientem eum hi quidem susceperunt, alii vero non receperunt. Nullum enim vult invitum neque coactum habere famulatum: invitum enim trahi, par est cum eo qui totaliter non servit: unde sequitur: *Et sui eum non receperunt.* (Hom. 8). Judaeos nunc suos dicit, ut populum peculiarem, sed et omnes homines ut ab ipso factos: et sicut superius pro communi verecundatus natura dicebat, quoniam mundus per ipsum factus conditorem non cognovit, ita et hic rursus pro Judaeorum anxius indevotione gravius ponit (4) accusationem, dicens: *Et sui eum non receperunt.* AUGUSTINUS (tract. 2). Si autem omnino nullus recepit, nullus ergo salvus factus est. Nemo enim salvus fiet, nisi qui Christum receperit (5) venientem; et ideo addit: *Quotquot autem receperunt eum.* CHRYSOSTOMUS (hom. 9). Sive sint servi sive liberi, sive graeci sive barbari, sive insipientes sive sapientes, sive mulieres sive viri, sive pueri sive senes, omnes eodem digni facti sunt honore, de quo sequitur: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* AUGUSTINUS (6) (tract. 2 in Joan.). Magna benevolentia! Unicus natus est, et noluit manere unus: non timuit habere coheredes, quia hereditas ejus non fit angusta, si eam multi possederint. CHRYSOSTOMUS (hom. 9). Non autem dixit, quoniam fecit eos filios Dei fieri; sed *dedit eis potestatem filios Dei fieri*; ostendens quoniam multo opus est studio, ut eam quae in baptismo adoptionis formata est, imaginem incontaminatam semper custodiamus: simul autem ostendens quoniam potestatem hanc nullus nobis auferre (1) poterit, nisi nos ipsi auferamus. Si enim qui ab hominibus dominium aliquarum rerum suscipiunt, tantum habent robur quantum fere hi qui dederunt; multo magis nos qui a Deo potimur hoc honore. Simul autem ostendere vult quoniam haec gratia advenit volentibus et studentibus: etenim in potestate est liberi arbitrii et gratiae operatione filios Dei fieri. THEOPHYLACTUS. Vel quia in resurrectione filiationem perfectissimam consequemur, secundum quod Apostolus dicit, Rom. 8: « Adoptionem filiorum Dei « expectantes redemptionem corporis nostri. » Dedit ergo potestatem filios Dei fieri, idest hanc gratiam in futura gratia consequendi. CHRYSOSTOMUS (homil. 9 in Joan.). Et quia in his ipsis ineffabilibus bonis, hoc quidem est Dei, scilicet dare gratiam; illud vero hominis, idest praebere fidem: subjungit: *His qui credunt in nomine ejus.* Quid igitur non dicis nobis, o Joannes, quod eorum sit supplicium qui eum non receperunt? Quia numquid isto supplicio fiet majus quando praejacente eis potestate filios Dei fieri, non fiant, sed volentes seipsos tanto privant honore? Sed etiam inextinguibilis eos suscipiet ignis, quod postea manifestius revelabit. AUGUSTINUS (tract. 2). Credentes ergo quia filii Dei fiunt et fratres Christi, utique nascuntur: nam si non nascuntur, filii quomodo esse possunt? Sed filii hominum nascuntur ex carne et sanguine (2), et ex voluntate viri, et complexu conjugii. Illi autem quomodo nascuntur subdit: *Qui non ex sanguinibus*, tamquam maris et feminae. Sanguina vel sanguines non est latinum; sed quia graece positum est pluraliter, maluit ille qui interpretabatur, sic ponere, et quasi minus latine loqui secundum grammaticos, et tamen explicare veritatem secundum auditum infirmorum. Ex sanguinibus enim maris et feminae homines nascuntur. BEDA. Sciendum etiam est, quia in Scripturis sanctis sanguis, cum dicitur pluraliter, peccatum significare solet: unde Psal. 50: « Libera me de sanguinibus. » AUGUSTINUS (tract. 2). In eo autem quod sequitur, *Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri*, carnem pro femina posuit: quia de costa facta cum esset, Adam dixit Gen. 2: « Hoc nunc os de ossibus « meis, et caro de carne mea. » Ponitur ergo caro pro uxore quomodo aliquando spiritus pro marito: quia ille temperare debet, ista servire. Quid enim pejus est domo ubi femina habet imperium super virum? Hi ergo neque ex voluntate carnis neque ex voluntate viri, *sed ex Deo nati sunt.* BEDA. Carnalis enim singulorum generatio a complexu conjugii duxit originem: at vero spiritualis Spiritus sancti gratia ministratur. CHRYSOSTOMUS (hom. 9). Hoc autem narrat Evangelista, ut vilitatem et humilitatem prioris partus, qui est per sanguinem et voluntatem carnis, addiscentes, et altitudinem

(1) *Nicolai omittit* quoniam.
(2) *Al.* descensione hic operatus est.
(3) *Al.* praesentiam.
(4) *Nicolai habet* pro Judaeorum ingratitudine indignatus in graviorem prorumpit accusationem etc.
(5) *Al.* recepit.
(6) *Al.* AMBROSIUS.

(1) *Al.* eorum auferre.
(2) *Al.* nascuntur unum ex sanguine.

secundi, qui per gratiam et nobilitatem est, cognoscentes, magnam quamdam hic suscipiamus intelligentiam et dignam dono ipsius qui genuit, et multum post hoc studium demonstremus.

14. Augustinus (tract. 2). Cum dixisset, *Ex Deo nati sunt*; quasi ne miraremur et horreremus tantam gratiam, et nobis incredibile videretur, quia homines ex Deo nati sunt; quasi securitatem faciens, ait: *Et Verbum caro factum est*. Quid ergo miraris quia homines ex Deo nascuntur? Attende ipsum Deum ex hominibus natum. Chrysostomus (hom. 10). Vel aliter. Cum dixisset quoniam ex Deo nati sunt qui susceperunt eum, hujus honoris posuit causam, hoc scilicet Verbum fieri carnem: factus est enim proprius Filius Dei hominis filius, ut filios hominum faciat filios Dei. Cum autem audieris quoniam *Verbum caro factum est*, ne turberis: neque enim substantiam convertit in carnem; hoc enim vere impium est intelligere; sed manens quod est, servi formam assumpsit. Quia enim sunt qui dicunt, quoniam phantasmata quaedam fuerint omnia quae incarnationis sunt; eorum blasphemiam destruens, hanc dictionem, *Factum est*, posuit, non transmutationem substantiae, sed carnis verae assumptionem repraesentare volens. Si vero dixerint: Quoniam Deus omnipotens est, quare et in carnem transmutari non potuit? dicemus quod transmutari ab illa incommutabili natura omnino procul est. Augustinus, 15 de Trin. (cap. 11). Sicut autem verbum nostrum vox quodammodo corporis fit assumendo eam in qua manifestatur sensibus hominum; sic Verbum Dei caro factum est, assumendo eam in qua et ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut verbum nostrum fit vox, nec mutatur in vocem; ita Verbum Dei caro quidem factum est; sed absit ut mutaretur in carnem: assumendo quippe illam, non in eam se consumendo, et hoc nostrum vox fit, et illud caro factum est. Ex gestis Concilii ephesini (1). Sermo etiam quem proferimus, quo in alterutris locutionibus utimur, sermo est incorporeus, non aspectui subjectus, non tactu tractabilis; sed cum sermo induerit litteras et elementa, visibilis fit, aspectu comprehenditur, tactu tractatur: sic et Verbum Dei, quod naturaliter invisibile est (2), visibile fit; et quod natura incorporeum est, invenitur esse tractabile. Alcuinus (3). Cum etiam credamus animam incorpoream corpori conjungi, ut ex his duobus fiat unus homo; facilius possumus credere divinam substantiam incorpoream animae in corpore conjungi in unionem personae; ita ut Verbum in carnem non sit conversum, nec caro in Verbum; cum nec corpus in animam, nec anima convertatur in corpus. Theophylactus (super *Et verbum caro*). Apollinarius autem Laodicensis in hoc verbo haeresim statuit: dicebat enim, quod Christus animam rationalem non habuit, sed tantum carnem; habens divinitatem pro anima, quae corpus dirigit et gubernat. Augustinus contra ser. Arian. (cap. 9). Si autem moventur in eo quod scriptum est, quod *Verbum caro factum est*, nec ibi anima nominatur; intelligant carnem pro homine positam, a parte totum, figuratae locutionis modo, sicuti est: « Ad te omnis caro veniet: » Psalm. 61: item ad Rom. 1, quod « ex operibus legis non « justificabitur omnis caro: » quod apertius alio loco (Galat. 2) dicitur: « Non justificabitur homo « ex operibus legis. » Sic itaque dictum est, *Verbum caro factum est*; ac si diceret: Verbum homo factum est. Theophylactus (ubi supra). Evangelista volens ostendere inenarrabilem Dei condescensum, carnem commemorat, ut illius admiremur misericordiam, quoniam propter nostram salutem quod omnino remotum et distans est ab ejus natura, assumpsit, scilicet carnem: anima namque habet aliquam propinquitatem ad Deum. Si autem Verbum incarnatum est, et humanam animam non assumpsit; sequeretur quod adhuc animae nostrae curatae non essent: quod enim non assumpsit, non sanctificavit. Et qualis derisio, cum anima prius peccaverit, ut carnem assumendo sanctificaverit, id quod est principalius infirmum reliquerit (1)? Subvertitur ex hoc dicto Nestorius, qui dicebat quod non Deus Verbum ipse idem factus est homo ex sacro conceptus sanguine Virginis; sed Virgo (2) peperit hominem qui omnis virtutis dotatus (3) erat specie, et Dei Verbum illi erat conjunctum: et ex hoc duos filios asserebat: unum natum de Virgine, scilicet hominem; alterum de Deo, scilicet Dei Filium homini illi conjunctum secundum gratiae (4) habitudinem et amorem. Contra quem Evangelista dixit, quod ipsum Verbum factum est homo; non quod Verbum inveniens hominem virtuosum, se sibi conjunxerit. Cyrillus ad Nestorium (epist. 8). Carnem enim animatam anima rationali uniens Verbum sibi secundum subsistentiam, ineffabiliter et inintelligibiliter factus est homo, et appellatus est Filius hominis, non secundum voluntatem solam aut beneplacitum, sed neque in assumptione personae solius. Diversae quidem quo ad unionem collatae naturae (5); unus autem ex ambabus Christus et Filius; non quasi differentia

(1) Hoc est ex Concil. ipso Ephes. part. 3, in hom. de natali die Salvatoris, quam Theodotus Ancyranus habuit, et quae ibi lecta est, ut jam notatum supra (*Ex edit. P. Nic.*).

(2) *Al.* et visibile sit.

(3) *Longe alia reponit P. Nicolai in hunc modum.* Alcuinus (lib. 1, cap. 1, in Joan.). Quod ergo hic dicitur, *Verbum caro factum est*, nihil aliud debet intelligi quam si diceretur, *Deus homo factus est*, carnem videlicet induendo et animam: ut sicut quisque nostrum unus homo ex carne constat et anima, ita unus ab incarnationis tempore Christus ex divinitate, carne, anima constet. Ac rursus infra: Divinitas Verbi hominem illum singulariter electum cum quo una Christi persona esset, assumere dignata est; non aliquid suae divinae substantiae in faciendam hominis naturam commutans, sed naturam hominis quam non habebat suscipiens. Item (lib. 3 de fid. Trin., cap. 9). Certissime constat, in illam personam quam habuit aeternaliter, Dei Filium humanam assumpsisse naturam, non personam: homo transivit in Deum, non versibilitate naturae, sed propter divinae unitatem personae. Ideo non sunt duo, sed unus Christus Deus homo. Et lib. 1 contra Felicem Urgelitanum: Verbum cum carne ita est ineffabili modo unitum, ut ipsum Verbum carnem dicamus factum; licet illud Verbum non sit mutatum in carnem; et caro illa dicatur Deus, licet non sit in deitatis natura mutata, etc. Ut et lib. 3: Duas naturas in una Christi persona sic ineffabiliter conjunctas confitemur, ut manente proprietate ambarum sit in sancta et mirabili conjunctione non deitatis conversio, sed humanitatis exaltatio; idest, non Deus conversus in hominem, sed homo glorificatus in Deum etc. Et in Glossa. Cum credamus etc. *Notat autem ad marginem, appendicem quam S. Thomas ut et Glossa ex Alcuino refert, in ejus operibus non occurrere: propterea se haec omnia ex variis, ut patet, Alcuini locis collecta et in eumdem sensum recidentia apposuisse.*

(1) *Al.* relinqueret.

(2) *Al.* verbo.

(3) *Al.* donatus, *Nicolai autem* dotatus, donatusque specie, Dei Verbum sibi habet conjunctum.

(4) *Al.* gratiam, habitudinem etc.

(5) *P. Nicolai legit* collectae sunt naturae.

naturarum interempta propter adunationem. Theophylactus (super *Et habitavit in nobis*). Addiscimus ergo per hoc quod dicitur, *Verbum caro factum est*, quia ipsum Verbum est homo, et Filius Dei existens factus est filius mulieris; quae principaliter Dei genitrix nuncupatur, tamquam Deum in carne genuerit. Hilarius, 10 de Trin. (ante med.). Quidam autem volentes unigenitum Deum, qui in principio apud Deum erat Deus Verbum, non substantivum Deum esse, sed sermonem vocis emissae, ut quod loquentibus verbum suum, hoc sit Patri Deo Filius; argute subrepere volunt, ne subsistens Verbum Deus, et manens in forma Dei Christus homo natus sit: ut cum hominem illum humanae potius originis causa quam spiritualis conceptionis sacramentum animaverit, non Deus Verbum hominem se ex partu Virginis efficiens extiterit; sed, ut in Prophetis spiritus prophetiae, ita in Jesu Verbum Dei fuerit. Et arguere nos solent, quod Christum dicamus esse natum non nostri corporis atque animae hominem, cum nos Verbum carnem factum, nostrae similitudinis natum hominem praedicemus, ut vere Dei Filius vere Filius hominis natus sit; et ut per se sibi assumpsit ex Virgine corpus, ita ex se sibi animam assumpsit; quae utique ab homine nunquam gignentium originibus praebetur: et cum ipse ille Filius hominis sit; quam ridicule praeter Dei Filium, qui Verbum caro factum est, alium nescio quem tamquam Prophetam Verbo Dei animatum praedicabimus, cum Dominus Jesus Christus et Dei Filius et hominis Filius (1) sit? Chrysostomus (hom. 10). Ne autem ab eo quod dictum est, *Verbum caro factum est*, inconvenienter suspiceris versionem illius incorruptibilis naturae; subdit: *Et habitavit in nobis*. Quod enim habitat, non idem est cum habitaculo, sed aliud: aliud autem dico secundum naturam: unione vero et copulatione (2) unum est Deus Verbum caro, neque confusione facta neque destructione substantiarum. Alcuinus. Vel *habitavit in nobis*; idest, inter homines conversatus est.

15. Chrysostomus (hom. 11). Cum dixisset, quod (3) filii Dei facti sumus, et non aliter quam per hoc quod *Verbum caro factum est*; rursus ipsius dicit et aliud lucrum: *Et vidimus gloriam ejus*: quam utique non vidissemus, nisi per consortium humanitatis visus esset nobis. Si enim Moysi non sustinuerunt faciem glorificatam videre, sed velamine opus fuit; qualiter divinitatem nudam existentem, inaccessibilem etiam ipsis superioribus virtutibus, nos lutei et terrestres sufferre possemus? Augustinus (tract. 2). Vel aliter. Quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*, ista nativitate collyrium fecit, unde tergerentur oculi cordis nostri, ut possimus videre majestatem ejus per ejus humanitatem; et ideo dicitur: *Et vidimus gloriam ejus*. Gloriam ejus nemo posset videre, nisi humilitate carnis sanaretur. Irruerat enim homini quasi pulvis in oculum de terra: oculus iste sauciatus erat, et terra illuc mittitur ut sanetur: caro te obcaecaverat, caro te sanat. Carnalis enim anima facta erat, consentiendo carnalibus affectibus; inde fuerat oculus cordis caecatus: medicus fecit tibi collyrium, quoniam sic venit ut de carne vitia carnis extingueret. Verbum enim caro factum est, ut possis dicere: *Vidimus gloriam ejus*. Chrysostomus (hom. 11). Subdit autem, *Quasi Unigeniti a Patre*: quia multi Prophetarum glorificati sunt, puta Moyses, Eliseus et alii multi quicumque miracula ostenderunt; sed et Angeli hominibus apparentes, et eam quae est propriae naturae coruscantem lucem manifestantes, sed et Cherubim et Seraphim cum multa gloria visa sunt a Propheta. Ab omnibus his nos abducens Evangelista, et supra omnem naturam et conservorum nostrorum claritatem erigens mentem, ad ipsum nos perducit verticem; quasi dicat: Non ut Prophetae aut alterius hominis, vel Angeli aut Archangeli, aut alicujus superiorum virtutum, est gloria quam vidimus; sed quasi ipsius dominatoris, ipsius regis, ipsius naturalis Filii unigeniti. Gregorius (lib. 28 Moral. cap. 4, vel in nov. exemp. cap. 6). In sacro enim eloquio *sicut* et *quasi* aliquando non pro similitudine ponitur, sed pro veritate: unde et illud, *Quasi Unigeniti a Patre*. Chrysostomus (hom. 11). Ac si diceret. Vidimus gloriam qualem decebat, et conveniens est habere unigenitum et naturalem Filium. Consuetudo enim multorum, regem valde ornatum videntium, est ut cum aliis (1) enarrantes non possunt universam repraesentare claritatem, hoc inducunt: Quid oportet multa dicere ? Quasi rex ibat. Sic et Joannes dicit: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre*. Angeli enim apparentes, ut servi et Dominum habentes, omnia agebant; ipse vero ut Dominus cum humili forma apparens. Sed et creaturae Dominum cognoverunt, stella magos vocans, Angeli pastores, puer exultans in utero; sed et Pater testatus est de caelis, et Paraclytus super ipsum advenit; sed et ipsa rerum natura omni tuba clarius clamavit, quoniam rex caelorum advenerat: etenim daemones fugiebant, infirmitatis species solvebantur, mortuos dimittebant sepulcra, et animas a malitia ad virtutis verticem agebat. Quid utique quis dicat praeceptorum Philosophiam, caelestium legum virtutem, angelicae urbanitatis bonam ordinationem ? Origenes (in hom. 2 in diver. loca). Ejus autem quod sequitur, *Plenum gratiae et veritatis*, duplex intellectus est. Potest enim de humanitate ac divinitate incarnati Verbi accipi; ita ut plenitudo gratiae referatur ad humanitatem; secundum quam Christus caput est Ecclesiae et primogenitus creaturae universae: quoniam maximum et principale gratiae exemplum, qua nullis praecedentibus meritis homo efficitur Deus, in ipso primordialiter manifestatum est (2). Potest etiam plenitudo gratiae Christi de Spiritu sancto intelligi, cujus septiformis operatio humanitatem Christi implevit. Plenitudo vero veritatis ad divinitatem refertur (Tom. 2 in Joan.). Si vero plenitudinem gratiae et veritatis de novo testamento mavis intelligere; non incongrue pronuntiabat plenitudinem gratiae novi testamenti esse per Christum donatam, et legalium symbolorum veritatem in ipso esse impletam. Theophylactus (hoc loco). Vel *plenum gratiae*, prout ejus verbum gratiosum erat, dicente David Psal. 44: « Diffusa est gratia « in labiis tuis: » *et veritate*, secundum quod Moyses et Prophetae loquebantur aut operabantur in figura, Christus autem cum veritate.

16. Alcuinus. Dixerat superius fuisse missum hominem ad perhibendum testimonium; hic deter-

(1) *Al. omittitur* Filius.
(2) *Al.* unitione vero et copulative.
(3) *Al. deest* quod: *et sic etiam infra.*

(1) *Al.* ubi cum aliis.
(2) *Al.* manifestum est.

minat testimonium suum, quod manifeste praecursor (1) pronuntiavit: unde dicitur: *Joannes perhibet testimonium de ipso.* CHRYSOSTOMUS (hom. 13). Vel aliter hoc inducit; ac si dicat: Non aestimetis quod nos qui fuimus cum eo multo tempore et mensae ipsius communicavimus, propter gratiam hoc testemur; quia Joannes, qui antea eum non viderat, nec ei commoratus fuerat, ei testimonium perhibebat. Multoties autem Evangelista revolvit ejus testimonium, quia multam admirationem hujus viri habebant Judaei. Et alii quidem Evangelistae antiquorum meminerunt Prophetarum, dicentes. « Hoc « factum est ut impleatur quod dictum est per « Prophetam: » hic autem altiorem et recentiorem testem inducit, non intendens a servo dominatorem facere fide dignum, sed auditorum imbecillitati condescendens. Quemadmodum enim nisi servi formam assumpisset, non ita facile susceptibilis factus esset; ita nisi servi voce auditum conservorum praeexcitasset, nequaquam multi Judaeorum verbum Christi suscepissent. Sequitur, *Et clamat*; idest, cum propalatione, cum libertate, sine subtractione omnia praedicat. Non autem a principio dixit, quoniam hic est Filius Dei unigenitus naturalis; sed clamat dicens: *Hic erat quem dixi*: *Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat.* Quemadmodum enim matres avium, non confestim pullos suos volationem docent; sed primo quidem extra nidum educunt, postea vero aliam multo velociorem volationem apponunt; sic et Joannes non confestim Judaeos ad alta duxit, sed interim paululum a terra eos evolare docuit, dicens, quod Christus melior eo erat; quod non parum interim erat. Et vide qualiter sapienter inducit testimonium: non enim solum apparentem Christum monstrat; sed et antequam apparuisset eum praedicat: quod significatur in hoc quod dicit: *Hic erat de quo dixi.* Hoc autem fecit ut facile susceptibilis esset Christus, hominum mente jam praedetenta (2) ab aliis quae de eo dicta erant, et nihil ad hoc humilitas habitus noceret. Ita enim humili et communi omnibus forma Christus utebatur, ut si simul et verba haec audissent de eo, et eum considerassent, Joannis testimonium derisissent. THEOPHYLACTUS. Dicit autem, *Qui post me venit*, videlicet secundum tempora nativitatis: sex enim mensibus prior Christo Joannes erat secundum humanitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. 13). Vel hoc non dicit de ea generatione quae est ex Maria: jam enim natus erat Christus quando haec a Joanne dicebantur; sed de adventu ejus ad praedicationem. Dicit autem: *Ante me factus est*; idest, clarior est et honorabilior; ac si dicat: Non quia prior veni ad praedicandum, ex hoc majorem me esse illo existimetis THEOPHYLACTUS (super *Ante me factus est*). Ariani vero hanc litteram sic exponunt, volentes ostendere quod Dei Filius non est a Patre genitus: sed factus, sicut una alia creatura. AUGUSTINUS (tract. 3). Non ergo intelligitur, Factus est antequam ego essem factus; sed antepositus est mihi. CHRYSOSTOMUS (homil. 13). Si autem quod dicitur, *Ante me factus est*, de productione ad esse intelligeretur, superfluum esse quod additur, *Quia prior me erat.* Quis enim est ita insipiens ut ignoret quoniam ex quo ante eum factus est, prior eo erat? Aliter autem e contrario oporteret dicere, scilicet, Prior me erat, quia ante factus est. Ergo quod dicit, *Ante me factus est*, de honore intelligitur: hoc enim quod futurum erat, factum dicit, quia consuetudo erat antiquorum Prophetarum de futuris quasi de jam praeteritis loqui.

17. ORIGENES (in Joan. super illud, *Hoc est testimonium Joannis*). Sermo iste in persona Baptistae de Christo testantis prolatus est; quod plurimos fallit, ex hinc usque illuc, *Ille enarravit* credentes in persona Joannis Apostoli recitari. Inconsequens autem est putare, subito et quasi intempestive interrumpi Baptistae sermonem ex verbo discipuli; et cuique scienti percipere dictorum collationem, in propatulo constat series dicti. Dixerat enim ob hoc: *Ante me factus est, quia prior me erat.* Ex hoc autem conjecto priorem me fore, quod ex ejus plenitudine ego quidem, et ante me Prophetae, accepimus gratiam secundam pro prima. Pertigerunt enim et illi post figuras per spiritum ad veritatis speculationem. Hinc etiam perpendimus ex plenitudine ejus accipientes, legem quidem per Moysen fore datam, gratiam autem et veritatem per Jesum Christum, nedum fore datam, sed factam; Patre quidem legem dante per Moysem, gratiam et veritatem faciente per Jesum. Sed si Jesus est qui dicit, infra 14: *Ego sum veritas,* quomodo veritas fit per Jesum ? Sed intelligendum est, quod ipsa veritas substantialis (ex qua prima veritate (1) et ejus imagine sculptae sunt multae veritates in his qui veritatem tractant) nequaquam per Jesum Christum facta est, nec prorsus per aliquem; sed veritas, puta quae consistit in Paulo et Apostolis, per Jesum Christum facta est. CHRYSOSTOMUS (hom. 13). Vel aliter. Conjungit hic testimonio Joannis Baptistae suum testimonium Joannes Evangelista, dicens: *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Non praecursoris est verbum, sed discipuli; quasi dicat: Etiam *nos omnes* duodecim, et omnis plenitudo fidelium, et qui nunc sunt, et futurorum, *de plenitudine ejus accepimus.* AUGUSTINUS (tract. 3 sparsim). Quid autem accepistis ? *Et gratiam pro gratia*: ut nescio quid (2) nos voluerit intelligere de plenitudine ejus accepisse, et insuper gratiam pro gratia: accepimus enim de plenitudine ejus primo gratiam, et rursus accepimus gratiam pro gratia. Quam gratiam primo accepimus ? Fidem. Vocatur enim gratia, quia gratis datur. Hanc ergo accepit gratiam primam peccator, ut ejus peccata dimitterentur; et iterum *gratiam pro gratia*; idest, pro hac gratia in qua ex fide vivimus, recepturi sumus aliam, idest vitam aeternam: vita enim aeterna quasi merces est fidei: sed quia ipsa fides gratia est, vita aeterna gratia est pro gratia. Non erat ista gratia in veteri testamento: quia lex minabatur, non opitulabatur; jubebat, non sanabat: languorem ostendebat, non auferebat, sed praeparabat medico venturo cum gratia et veritate: unde sequitur: *Quia lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Mortem enim temporalem et aeternam occidit mors Domini tui: ipsa est gratia quae promissa et non habita erat in lege. CHRYSOSTOMUS. (hom. 13 sparsim). Vel accepimus *gratiam pro*

(1) *Al.* praecessor. *P. Nicolai habet:* Hic determinat testimonium, quo certitudinem humanitatis et divinitatis aeternitatem simul manifeste Praecursor praenuntiat: unde dicitur etc.

(2) *Al.* prece detenta ut ab aliis etc. *Nicolai legit* pene detenta.

(1) *Al.* ex prima veritate, *et sine parenthesi.*

(2) *Al.* nescio ut quid.

gratia; idest; pro veteri novam. Sicut enim est justitia et justitia, adoptio et adoptio, circumcisio et circumcisio: ita gratia et gratia: sed illa quidem ut typus, haec vero ut veritas. Hoc autem induxit ostendens quoniam et Judaei gratia salvabantur, sed et nos omnes gratia salvi sumus: misericordiae autem et gratiae fuit legem suscipere. Propterea cum dixisset, *Gratiam pro gratia*, ostendens magnitudinem eorum quae data sunt, subdit: *Quia lux per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et supra quidem Joannes ad seipsum comparans Christum, ait: *Ante me factus est*: hic autem Evangelista ad eum qui illo tempore magis in admiratione apud Judaeos erat quam Joannes, Christi comparationem facit, scilicet ad Moysen. Et considera prudentiam. Non personarum, sed rerum comparationem facit, gratiam et veritatem legi opponens; et huic addit: *Data est*: quod ministrantis erat; huic autem, *Facta est*, quod est regis cum potestate omnia operantis: cum gratia quidem, quia cum potestate omnia dimittebat peccata. Et gratiam quidem ejus baptismatis donum et adoptio quae per Spiritum nobis datur et alia multa ostendunt: veritatem autem plenius sciemus si figuras veteris legis didicerimus: ea enim quae in novo testamento perficienda erant, in veteri testamento figurae praescripserunt, quas Christus veniens adimplevit. Unde figura data est per Moysen; veritas per Christum facta est. AUGUSTINUS, 13 de Trin. (cap. 19). Vel gratiam referamus ad scientiam, veritatem ad sapientiam: in rebus enim per tempus ortis illa summa gratia est, quod homo in unitate personae conjunctus est Deo: in rebus vero aeternis summa veritas recte tribuitur Dei Verbo.

18. ORIGENES (tom. 4). Incongrue Heracleon (1) asserit hoc promulgatum fuisse non a Baptista, sed a discipulo: nam si illud, *De plenitudine ejus nos omnes accepimus*, a Baptista prolatum est; quomodo non est sequens, ipsum de gratia Christi suscipientem, et secundam pro prima gratia, confitentemque, legem per Moysen fore traditam, gratiam vero et veritatem per Jesum Christum prodiisse; intellexisse qualiter Deum nemo vidit unquam, quodque (2) Unigenitus, cum in Patris gremio requiescat, interpretationem ipsi Joanni, nec non omnibus his qui de perfectione gustaverint, concesserit? Non enim nunc primitus annuntiavit: nam priusquam Abraham fieret, docet nos Abraham exultasse, ut videret (3) ejus gloriam. CHRYSOSTOMUS (hom. 14). Vel aliter. Evangelista ostendens multam eminentiam donorum Christi ad ea quae per Moysen dispensata sunt, vult de reliquo causam rationalem differentiae dicere: nam ille quidem famulus existens, minorum rerum factus est minister; hic vero dominator et regis filius existens, multo majora nobis attulit coexistens semper Patri, et videns eum: propter hoc ita intulit, dicens: *Deum nemo vidit unquam.* AUGUSTINUS ad Paulinam (epist. 110, cap. 4). Quid ergo est quod Jacob dicit Gen. 32: « Vidi Dominum facie « ad faciem: » et quod de Moyse scriptum Exod. 32: « quia loquebatur cum Deo facie ad faciem: » et illud quod Propheta Isaias loquens de seipso ait cap. 6: « Vidi Dominum sabaoth sedentem in « throno? » GREGORIUS 18 Moral. (cap. 37, vel in nov. exemp. 28). Sed patenter datur intelligi quod quamdiu hic mortaliter vivitur, videri per quasdam imagines potest Deus; sed per ipsam naturae suae speciem non potest; ut anima gratia Spiritus afflata, per figuras quasdam Deum videat; sed ad ipsam vim ejus essentiae non pertingat. Hinc est enim quod Jacob, qui Deum se vidisse testatur, non nisi Angelum vidit: hinc est quod Moyses, qui cum Deo facie ad faciem loquitur, dicit Exod. 33: « Osten« de mihi temetipsum manifeste, ut videam te. » Ex qua ejus petitione colligitur, quia eum sitiebat per incircumscriptae naturae suae claritatem cernere, quem jam coeperat per quasdam imagines videre. CHRYSOSTOMUS (hom. 14). Si autem antiqui patres ipsam viderunt naturam, nequaquam differenter considerassent: simplex enim quaedam est et infigurabilis; non sedet neque ambulat; haec enim corporum sunt: unde et per Prophetam dicit, Oseae 12: « Ego visionem multiplicavi eis, et in « manibus Prophetarum assimilatus sum: » hoc est, condescendi eis, non quod eram apparui: quia enim Filius Dei per veram carnem appariturus erat nobis, primo excitavit eos videre Deum, sicut possibile erat eis videre. AUGUSTINUS ad Paulinam (epist. 112 sparsim.). Sed cum scriptum sit, Matth. 5: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum vi« debunt: » et iterum 1 Joan. 3: « Cum apparue« rit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum « sicuti est: » quid est quod hic dicitur: *Deum nemo vidit unquam?* An fortasse respondetur, quod illa testimonia de videndo Deo sunt, non de viso? « Ipsi enim Deum videbunt, » dictum est, non viderunt; et non vidimus, sed « videbimus eum « sicuti est: » *Deum* enim *nemo vidit unquam*: vel in hac vita sicuti ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicuti visibilia ista quae corporali visione cernuntur. GREGORIUS 18 Moral. (cap. 38 al. 28). Si vero a quibusdam potest in hac corruptibili carne viventibus, sed tamen inaestimabili virtute crescentibus, quodam contemplationis acumine aeterna claritas Dei videri; hoc ab hac sententia non abhorret; quoniam quisquis sapientiam, quae Deus est, videt, huic vitae funditus moritur, ne jam ejus amore teneatur. AUGUSTINUS 12 super Genesim ad litteram (cap. 27). Nisi enim ab hac vita quisque quodammodo moriatur, sive omnino exiens de corpore, sive ita aversus et alienatus a carnalibus sensibus, ut merito nesciat, sicut Apostolus ait 2 Corinth. 12, utrum in corpore, an extra corpus sit, non in illam rapitur et subvehitur visionem. GREGORIUS 18 Moral. (ut supra). Sciendum vero est, quod fuere nonnulli qui Deum dicerent in illa regione beatitudinis in claritate sua conspici, sed in natura minime videri. Quos nimirum minor inquisitionis subtilitas fefellit: neque enim illi simplici et incommutabili essentiae aliud est claritas, aliud natura. AUGUSTINUS ad Paulinam (cap. 4). Si autem dicitur; in hoc quod scriptum est, *Deum nemo vidit unquam,* homines tantummodo intelligendos: nam hoc Apostolus planius explicans 2 ad Tim. 6: « Quam nemo, inquit, hominum vidit, sed nec vi« dere potest: » ut ita dictum sit, *Deum nemo vidit unquam,* ac si diceretur: Nullus hominum: quaestio illa solvi videbitur, ut non sit huic sententiae contrarium quod Dominus ait Matth. 18: « Angeli « eorum semper vident faciem Patris mei: » ut scilicet Angelos Deum videre credamus, quem *nemo*

(1) *Al.* Eradius.
(2) *Al.* quamquam.
(3) *Al.* videat.

vidit unquam, scilicet hominum. GREGORIUS, 18 Moral. (ubi supra). Sunt tamen nonnulli qui nequaquam Deum videre nec Angelos suspicantur. CHRYSOSTOMUS (hom. 14). Dicentes, quod ipsum (1) quod Deus est, non solum Prophetae, sed nec Angeli viderunt, neque Archangeli. Sed si interrogaveris eos (2), audies de substantia nihil respondentes: « Gloria vero in excelsis Deo » non solum cantantes; sed « et in terra pax hominibus « bonae voluntatis: » Luc. 2. Et si a Cherubim et Seraphim concupiveris aliquid discere, mysticam sanctimonii melodiam audies, et quoniam plenum est caelum et terra gloria ejus. AUGUSTINUS ad Paulinam (epist. 12 cap. 7). Quod quidem intantum verum est, quia Dei plenitudinem nullus non solum oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. Aliud est enim videre, aliud totum videndo comprehendere: quandoquidem id videtur quod praesens utcumque sentitur; totum autem comprehenditur videndo quod ita videtur ut nihil ejus lateat videntem, aut cujus fines circumspici possunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 14). Sic igitur solus Patrem videt Filius et Spiritus sanctus. Quod enim creabilis est naturae, qualiter poterit videre quod increabile est? Ita igitur novit Deum, ut Filius: unde sequitur: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Ne propter nominis communionem unum quemdam eorum qui gratia facti sunt filiorum esse existimes eum, primo quidem adjectus est articulus. Si vero hoc non sufficit tibi, audi aliud nomen, *Unigenitus.* HILARIUS 6 de Trin. (ultra med.). Naturae quidem fides non satis explicata videbatur ex nomine Filii, nisi proprietatis virtus per exceptionis significantiam adderetur: praeter Filium enim et unigenitum nihil cognominans (3), suspicionem penitus adoptionis exclusit, cum veritatem nominis unigeniti natura praestaret. CHRYSOSTOMUS (homil. 14). Sed et aliud posuit, dicens: *Qui est in sinu Patris.* Etenim in sinu conversari multo plus est quam simpliciter videre: nam qui simpliciter videt, non omnino ejus quod videt cognitionem habet; qui vero in sinu conversatur, nihil ignorabit. Cum igitur audieris quod nullus cognoscit Patrem nisi Filius, nequaquam dicas, quoniam etsi plus omnibus novit Patrem, sed non quantus est novit eum: propterea Evangelista in sinu Patris eum morari dicit, ut non aestimemus per id aliud significatum quam familiaritatem Unigeniti, et coaeternitatem ad Patrem. AUGUSTINUS (tract. 3). In sinu enim Patris, idest in secreto Patris: non enim Deus habet sinum, quemadmodum nos habemus in vestibus; aut cogitandus est sic sedere quomodo nos; aut forte cinctus est, ut sinum haberet: sed quia sinus noster intus est, secretum Patris sinus Patris vocatur. Qui ergo in secreto Patris novit Patrem, ipse enarravit quod vidit. CHRYSOSTOMUS (hom. 14). Sed quid enarravit? Quoniam unus est Deus. Sed et hoc reliqui Prophetae et Moyses clamant: quid ergo plus didicimus a Filio in finibus paternalibus existente? Primum quidem ipsa haec quae alii narraverunt, sunt enarrata ex operatione Unigeniti; deinde quoniam multo majorem suscepimus doctrinam per Unigenitum, et cognovimus quoniam spiritus est Deus, et quod eos qui adorant eum in spiritu et veritate adorare oportet, et quoniam Deus Pater est Unigeniti. BEDA. Praeterea sciendum, quia si ad praeteritum referatur quod ait, *Enarravit*, homo factus enarravit quid de Trinitatis unitate sentiendum, qualiter ad ejus contemplationem properandum, quibus actibus sit perveniendum. Si vero referatur ad futurum, tunc enarrabit cum electos suos ad visionem claritatis suae inducet. AUGUSTINUS (tract. 3). Fuerunt autem homines qui dicerent, vanitate cordis sui decepti: Pater invisibilis est, Filius autem visibilis est. Si ergo propter carnem Filius visibilis dicitur, et nos concedimus, et est catholica fides; si autem, ut ipsi dicunt, antequam incarnaretur, multum delirant, si Christus sapientia Dei et virtus Dei est: sapientia enim Dei videri oculis non potest. Si verbum hominis oculis non videtur, Verbum Dei sic videri potest? CHRYSOSTOMUS (hom. 14). Non igitur soli ipsi proprium est, *Deum nemo vidit unquam*, sed et Filio: quia, ut Paulus dicit, est imago Dei invisibilis; qui vero invisibilis imago est, et ipse invisibilis est.

19. ORIGENES (in Joan. super illud, *Hic venit in testimonium*). Secundum legitur hoc testimonium a Joanne Baptista de Christo prolatum, incipiente primo illic, *Hic est de quo dixit*, et desinente ibi, *Ipse enarravit.* THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Postquam superius dixit Evangelista, quod Joannes testabatur de Christo, *Ante me factus est*, nunc subjungit quando praemissum testimonium reddiderit Christo Joannes: unde dicit: *Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judaei ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ad Joannem.* ORIGENES (in Joan. super *Miserunt Judaei ab Hierosolymis*). Judaei quidem ab Hierosolymis, ut cognati existentes Baptistae de stirpe sacerdotali existentis, sacerdotes et levitas destinant, sciscitaturos quis esset Joannes; eos scilicet qui reputati sunt secundum electionem ab aliis differre; et ab electo Hierosolymorum loco. Joannem itaque quaerunt cum tanta veneratione; erga Christum autem nihil hujusmodi factum legitur a Judaeis. Sed quod erga Joannem Judaei, hoc Joannes erga Christum prosequitur, per proprios discipulos interrogans, Luc. 7: « Tu es qui « venturus es, an alium expectamus? » CHRYSOSTOMUS (hom. 15). Sic autem fide dignum aestimaverunt esse Joannem, ut ei de seipso dicenti crederent: unde dicitur: *Ut interrogarent eum, Tu quis es?* AUGUSTINUS (tract. 4). Non autem mitterent nisi moverentur excellentia auctoritatis ejus, quia ausus est baptizare. ORIGENES (in Joan. ubi supra). Joannes autem, ut videtur, discernebat ex quaestione, sacerdotum et levitarum dubitationem, ne forte Christus esset baptizans; apertius tamen illud profiteri cavebant, ne temerarii putarentur. Quapropter merito, ut eorum opinio fallax de eo primitus aboleretur, ac subinde veritas propalaretur; quod non sit Christus, ante omnia manifestat: unde sequitur: *Et confessus est, et non negavit; et confessus est, Quia non sum ego Christus.* Hic etiam adjiciamus, quia tempus adventus Christi populum recreabat quodammodo jam praesens existens, legisperitis ex sacris Scripturis illius tempus speratum colligentibus: propter quod Theodas non modicam multitudinem quasi Christus congregavit, et post illum Judas Galilaeus in diebus professionis: Act. 5. Cum ergo ferventius Christi expectaretur adventus, Judaei transmittunt ad Joannem, per hoc quod est, *Tu quis es?* conjicere volentes si ipse

(1) *Legit Nicolai.* Hoc certe ipsum quod Deus est etc.
(2) *Idem adjungit* nempe Angelos.
(3) *Al.* cognovimus.

se Christum fateretur. Non autem ex eo quod dicit, *Non sum ego Christus*, negavit: ex hoc enim ipso confessus est veritatem. Gregorius (hom. 7 in Evang.). Negavit plane quod non erat, sed non negavit quod erat; ut veritatem loquens, ejus membrum fieret cujus sibi nomen fallaciter non usurparet. Chrysostomus (hom. 15 sparsim). Vel aliter. Passi erant Judaei quamdam humanam passionem ad Joannem. Indignum enim aestimabant, subjici eum Christo propter multa quae Joannis claritatem demonstrabant: quorum primum erat genus illustre, principis enim sacerdotum filius erat; deinde dura educatio, humanorum despectio. In Christo autem contrarium videbatur: genus humile, quod ei exprobabant dicentes, Matth. 13: « Nonne hic est « fabri filius? » dieta communis, et vestimenta nihil plus multis habentia. Quia igitur Joannes continue ad Christum mittebat, volentes magis Joannem habere magistrum, mittunt ad eum, opinantes per blanditias eum allicere ad confitendum se Christum esse. Non ergo quosdam contemptibiles mittunt, ut ad Christum ministros et herodianos, sed sacerdotes et levitas; et non quoscumque, sed eos qui erant ex Hierosolymis, hoc est honorabiliores; et ad hoc mittunt ut interrogarent, *Tu qui es ?* non quasi ignorantes; sed volentes eum inducere ad hoc quod dixi: unde Joannes ad mentem et non ad interrogationem eis respondit: *Et confessus est, et non negavit; et confessus est, Quia non sum ego Christus.* Et vide sapientiam Evangelistae. Tertio quasi idem dicit, et virtutem Baptistae indicans, et malitiam et amentiam Judaeorum. Devoti enim famuli est, non solum non rapere gloriam domini, sed oblatam a multis respuere. Turbae quidem (1) ex ignorantia ad hanc venerunt suspicionem ut Joannem Christum aestimarent; hi vero a maligna mente, ex qua interrogabant eum, aestimantes per blanditias attrahere ad hoc quod volebant (2): nisi enim excogitassent hoc, respondenti, *Non sum ego Christus*, dixissent: Non hoc suspicati sumus, non hoc venimus interrogaturi. Sed capti et manifesti effecti ad aliud veniunt: unde sequitur: *Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu?* Augustinus (tract. 4 in Joannem). Noverant enim quod praecessurus erat Elias Christum: non enim alicui ignotum erat nomen Christi apud Hebraeos; sed non putabant illum esse Christum; nec tamen omnino putaverunt Christum non esse venturum; et cum sperarent futurum (3), offenderunt in praesentem.

Sequitur: *Et dixit, non sum.* Gregorius in hom. (7 ut supra). Ex his verbis nobis quaestio valde implexa generatur. Alio quippe in loco (Matth. 9) inquisitus a discipulis Dominus de Eliae adventu, respondit: « Si vultis scire, Joannes ipse est Elias. » Requisitus autem Joannes dicit, *Non sum* Elias. Quomodo ergo Propheta veritatis est, si ejusdem veritatis sermonibus concors non est ? Origenes (in Joan. super *Tunc miserunt*). Dicet aliquis quod se ignorabat Joannes esse Eliam; et hoc nimirum utentur documento (4) qui assistunt iteratae incorporationis rationi, tamquam anima denuo induente corpora. Quaerunt enim Judaei per levitas ac sacerdotes, an esset Elias, cum iteratae corporis assumptionis documentum verax arbitrantur, quasi paternum existens, nec alienum ab arcanorum suorum doctrina. Ob hoc itaque dicit Joannes: Elias *non sum*; nam nescit primaevam vitam propriam. Qualiter autem videtur rationabile, si tamquam Propheta Spiritu illuminatus est, et de Deo et Unigenito (1) tanta narravit, ignorasse de seipso an unquam ejus anima fuerit in Elia? Gregorius in hom. (6 in Evang.). Sed si subtiliter veritas ipsa requiritur, hoc quidem quod inter se contrarium sonat (2), quomodo contrarium non sit invenitur. Ad Zachariam namque de Joanne Angelus dixit Luc. 1: « Ipse praecedet ante illum in spi- « ritu et virtute Eliae: » quia scilicet sicut Elias secundum Domini adventum praeveniet, ita Joannes praevenit primum; sicut ille praecursor venturus est Judicis, ita iste praecursor factus est Redemptoris. Joannes igitur in spiritu Elias erat, in persona Elias non erat. Quod autem Dominus fatetur de spiritu, hoc Joannes denegat de persona: quia et justum sic erat ut discipulis Dominus spiritalem de Joanne sententiam diceret, et Joannes turbis carnalibus non de suo spiritu, sed de corpore responderet. Origenes (in Joan. ubi supra). Respondit ergo levitis et sacerdotibus, *Non sum*, conjectans propositum quaestionis eorum: non enim sapiebat praemissa examinatio, si idem spiritus esset in utroque; sed si Joannes esset ipse Elias qui assumptus est, nunc apparens, secundum quod a Judaeis expectabatur, absque nativitate. Primus autem arbitrans resumptionem corporum, dicet, quod inconsequens est filium Zachariae tanti sacerdotis in senio natum, super omnem humanam expectationem, ignorari a sacerdotibus et levitis ipsum natum fuisse; maxime Luca testante, cap. 1, quod « factus est timor in omnibus habitantibus circa « eos. » Sed forsan quoniam prope finem Eliam expectabant ante Christum, quasi tropice sciscitari videntur: An es tu qui praenuntias Christum venturum? Et caute respondit, *Non sum.* Sed nihil mirabile (3). Sicut in Salvatore, pluribus scientibus ex Maria nativitatem ejus, quidam fallebantur putantes eum Joannem Baptistam vel Eliam, aut aliquem Prophetarum; sic et in Joanne quosdam ortus ejus ex Zacharia non latebat; et quidam dubitabant, si forsan qui expectabatur Elias apparuit in Joanne. Quoniam vero cum plures in Israel editi fuerint Prophetae, unus de quo Moyses prophetaverat, praesertim expectabatur, juxta illud Deut. 18: « Prophetam vobis suscitabit Deus ex « fratribus vestris: sicut mihi, illi parebitis: » tertio sciscitantur, non si foret Propheta simpliciter, sed cum articulo, ut (4) in graeco ponitur: unde sequitur: *Propheta es tu ?* Per singulos enim Prophetas noverat populus Israel neminem eorum fore hunc quem Moyses prophetaverat, qui sicut Moyses medius staret inter Deum et homines, et accepto testamento a Deo traderet discipulis. Hoc autem illis nomen non Christo attribuentibus, sed arbitrantibus alium a Christo ipsum fore, Joannes scivit quoniam et Christus ille Propheta esset: unde sub-

(1) *Al.* enim.
(2) *Al.* quod volebant eum.
(3) *Al.* venturum.
(4) *Al. omittitur* documento. *Sic autem legit Nicolai.* Et hac nimirum utentur ratione qui assentiunt iteratae incorporationis opinioni, ac documento tamquam anima etc.

(1) *Al.* in unigenito.
(2) *Al.* sonuit.
(3) *Legit P. Nicolai*: Sed et nihil mirabile, quod sicut in Salvatore etc.
(4) *Al. deest* ut.

ditur: *Et respondit, Non.* Augustinus (tract. 4). Vel quia Joannes major erat quam Propheta: quia Prophetae longe praenuntiaverunt, Joannes praesentem demonstrabat.

Sequitur: *Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his qui miserunt nos? Quid dicis de teipso?* Chrysostomus (hom. 15). Vides hic vehementius insistentes et interrogantes; hunc autem cum mansuetudine eas quae non erant verbo suspiciones destruentem, et eam quae est vera ponentem: unde sequitur: *Ait: Ego vox clamantis in deserto.* Augustinus (tr. 4). Isaias illud dixit: in Joanne prophetia ista completa est. Gregorius (hom. 7 ubi supra). Scitis autem quod unigenitus Filius Verbum Patris vocatur. Ex ipsa autem nostra locutione cognoscimus, quia prius vox sonat, ut verbum possit audiri. Joannes ergo vocem se asserit esse, quia Verbum praecedit, et per ejus ministerium, Patris Verbum ab hominibus auditur. Origenes (in Joan. super *Quis es, ut responsum demus*)? Ineleganter autem Heracleon de Joanne et Prophetis considerans, ait, quoniam Verbum quidem Salvator est, vox autem per Joannem intelligitur; solus enim sonus est omnis gradus propheticus. Cui dicendum, quod si non significativam vocem dederit tuba, nemo se accinget ad praelium. Si ergo nil aliud quam sonus est vox prophetica, quomodo transmittit nos ad illam Salvator? *Scrutamini* (inquit infra 5) *Scripturas.* Dicit autem Joannes se esse vocem non clamantem in deserto, sed clamantis in deserto, ejus scilicet qui stabat et clamabat, infra 7, *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.* Clamat enim ut distantes auditu percipiant, et gravem habentes auditum sentiant immensitatem eorum quae dicuntur. Theophylactus. Vel quia veritatem manifeste annuntiant: omnes enim qui in lege erant, obscure loquebantur. Gregorius (hom. 7 ut supra). Vel in deserto Joannes clamat, quia quasi derelictae ac destitutae Judaeae, solatium Redemptoris annuntiat. Origenes (in Joan. ubi supra). Opus autem vocis in deserto clamantis est ut anima a Deo destituta, ad rectam faciendam viam Domini reducatur, nequaquam pravitatem serpentini gressus prosequendo: secundum contemplationem quidem sublimatam in veritate absque permixtione mendacii, et secundum actionem post congruam speculationem licitum opus referentem: unde sequitur: *Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta.* Gregorius (ut supra). Via Domini ad cor dirigitur, cum veritatis sermo humiliter auditur; via Domini ad cor dirigitur, cum ad praeceptum vita praeparatur.

20. Origenes (in Joan. ubi supra). Facta responsione versus sacerdotes, et levitas, denuo missum est a Pharisaeis: unde dicitur: *Et qui missi fuerant erant ex Pharisaeis.* Quantum enim ex ipso sermone conjecturari contingit, dico tertium hoc esse testimonium. Vide tamen quomodo juxta sacerdotalem et leviticam personam est cum mansuetudine prolatum illud, *Tu qui es*? nihil enim arrogans vel protervum in eorum quaestione continetur, sed cuncta decentia veros Dei ministros. Sed Pharisaei secundum suum nomen divisi et importuni ex discordia contumeliosas vocas praetendunt Baptistae; unde sequitur: *Et dixerunt ei, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus neque Elias neque Propheta*? non quasi scire volentes, sed prohibere eum a baptismo. Deinde vero nescio quo pacto proni ad baptismum iverunt ad Joannem. Hujus autem solutio est: quia Pharisaei non credentes accedunt ad baptisma, sed ex hypocrisi, cum timerent populum. Chrysostomus (hom. 15). Vel ipsi iidem sacerdotes et levitae ex Pharisaeis erant. Et quia blanditiis eum non valuerunt supplantare, accusationem ei immittere tentant, cogentes eum dicere quod non erat: unde sequitur: *Et interrogaverunt eum, et dixerunt: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus neque Elias neque Propheta*? Quasi audaciae videbatur esse baptizare, si Christus non erat, nec praecursor illius, nec praeco, idest Propheta. Gregorius (hom. 7 in Evang.). Sed sanctus quisque etiam cum perversa mente requiritur, a bonitatis suae studio non mutatur. Unde Joannes quoque ad verba invidiae praedicamenta respondit vitae: unde sequitur: *Respondit eis dicens: Ego baptizo in aqua.* Origenes (in Joan. ubi supra). Ad illud enim, *Quid ergo baptizas*? Quid aliud afferri decebat, nisi proprium baptismum carnale praetendere? Gregorius (hom. 7 ut supra). Joannes enim non spiritu, sed aqua baptizat: quia peccata solvere non valebat: baptizatorum corpora per aquam lavat, sed tamen animas per veniam non lavat. Cur ergo baptizat qui peccata per baptismum non relaxat? nisi ut praecursionis suae ordinem servans, scilicet qui nasciturum nascendo praevenerat, baptizaturum quoque Dominum baptizando praeveniret; et qui praedicando factus est praecursor Christi, baptizando etiam praecursor ejus fieret imitatione sacramenti; qui inter haec mysterium redemptionis nostrae anuntians, hunc in medio hominum et stetisse asserit et nesciri: sequitur enim: *Medius autem vestrum stetit quem vos nescitis*: quia per carnem Dominus apparens, et visibilis extitit corpore, et invibilis majestate. Chrysostomus (ut supra). Hoc autem dixit, quoniam decens erat Christum commixtum esse populo, ut unum multorum, se ubique humilem esse docentem. Cum autem dixit, *Quem vos nescitis*, scientiam hic cognitionem certissimam dicit; puta quis est, et unde. Augustinus (tract. 4). Humilis enim non (1) videbatur, et propterea lucerna accensa est. Theophylactus. Vel medius (2) erat Pharisaeorum Dominus; sed ignorabant eum, quia ipsi Scripturas se scire putabant: et inquantum in illis praenuntiabatur Dominus, medius eorum erat, scilicet in cordibus eorum; sed nesciebant eum, eo quod Scripturas non intelligebant. Vel aliter: Medius quidem erat, inquantum mediator Dei existens et hominum Christus Jesus medius Pharisaeorum extitit, volens illos Deo jungere; sed ipsi nesciebant eum. Origenes (in Joan. super *Respondit Joannes eis dicens*). Vel aliter. Hoc edito, *Ego baptizo in aqua*, ad aliud, *Quid ergo baptizas*? ad secundum, *Si tu non es Christus*? praeconium de praecedenti Christi substantia proponit, quod tanta sit ei virtus quod invisibilis sit sua deitate, cum sit praesens cuilibet et totum per orbem diffusus: quod notatur ex illo, *Medius vestrum stetit.* Hic enim per totam orbis machinam effluxit, sic ut quae creantur, per ipsum creentur: *omnia* enim *per ipsum facta sunt*: unde palam est quod inquirentibus a Joanne, *Quid ergo baptizas*? ipse medius erat. Vel quod dicitur, *In medio vestrum stetit*, intelligendum est de nobis hominibus. Cum enim simus rationales, in medio nostrum

(1) *Nicolai omittit* non.
(2) *Al.* medicus.

existit (1); ex eo quod principale, scilicet cor, in medio totius corporis insitum est. Qui ergo Verbum in medio gerunt, non autem cognoscunt de illius natura, nec de quo fonte manavit, nec quomodo consistit in eis; hi Verbum in medio sui obtinentes ignorant, quod tamen Joannes agnovit: unde exprobando dicit ad pharisaeos: *Quem vos nescitis.* Quia expectantes pharisaei Christi adventum, nihil tam arduum de eo contemplabantur, solum hominem sanctum existimantes eum esse. Dicit autem, *Stetit*: nam stat Pater invariabilis existens et impermutabilis: stat quoque Verbum ejus ad salvandum continuo, quamvis carnem suscipiat, quamvis medium hominum stet invisibile (2). Ne vero putet aliquis alium esse invisibilem ad omnes homines venientem, vel ad universum orbem, ab eo qui humanatus est et in terra comparuit, subdit: *Qui post me venit,* hoc est qui post me appariturus est. Non autem idem denotatur hic per hoc quod dicit, *Post*, et cum Jesus nos post se invitat: illic enim sequi post ipsum praecipitur nobis, ut ejus indagando vestigia, perveniamus ad Patrem: hic autem ut pateat quid sequatur ex Joannis dogmatibus: venit enim ut cuncti credant per eum, praeparati ad perfectum Verbum per minora. Dicit ergo: *Ipse est qui post me venit.* CHRYSOSTOMUS (hom. 15). Ac si diceret, Ne aestimetis totum (3) in meo consistere baptismate; si enim meum baptisma perfectum esset, alius non veniret post me, aliud baptisma daturus. Sed haec praeparatio est illius, et transibit in proximo, ut umbra et imago; sed oportet eum qui veritatem imponet, venire post me: si enim hoc esset perfectum, nequaquam secundi locus quaereretur: et ideo subdit: *Qui ante me factus est,* hic est honorabilior et clarior. GREGORIUS (hom. 7 ut supra). Sic namque dicitur, *Ante me factus est,* ac si dicatur, Antepositus est mihi. Post me ergo venit, quia postmodum natus; ante me autem factus est, quia mihi praelatus. CHRYSOSTOMUS (hom. 15). Ne autem existimes comparabilem esse excellentiam hanc, incomparabilitatem ostendere volens, subjungit: *Cujus ego non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti*; quasi dicat: Intantum est ante me ut ego neque in ultimis ministrorum vocari dignus sim: calceamentum enim solvere ultimi ministerii res est. AUGUSTINUS (tract. 4). Unde et si dignum se diceret tantummodo corrigiam calceamenti solvere, multum se habuisset (4). GREGORIUS (hom. 7 in Evang.). Vel aliter. Mos apud veteres fuit ut si quis eam quae sibi competeret, accipere uxorem nollet, ille ei calceamentum solveret qui ad hanc sponsus jure propinquitatis veniret. Quid igitur inter homines Christus nisi sanctae Ecclesiae sponsus apparuit? Recte ergo Joannes se indignum esse ad solvendam corrigiam ejus calceamenta denuntiat; ac si aperte dicat: Redemptoris vestigia non denudare valeo; quia sponsi nomen mihi immeritus non usurpo. Quod tamen intelligi et aliter potest. Quis enim nesciat quod calceamenti ex mortuis animalibus fiant? Incarnatus vero Dominus veniens quasi calceatus apparuit, qui in divinitate sua morticina nostrae corruptionis assumpsit. Corrigia ergo calceamenti est ligatura mysterii. Joannes ergo solvere corrigia calceamenti ejus non valet: quia incarnationis mysterium nec ipse investigare sufficit; ac si patenter dicat: Quid mirum si mihi ille praelatus est quem post me quidem natum considero, sed nativitatis ejus mysterium non comprehendo? ORIGENES (tom. 6 in Joan.). Quidam vero non inepte dixit, hoc sic intelligendum. Non sum ego tanti ut causa mei descendat a magnalibus, ac carnem quasi calceamentum suscipiat. CHRYSOSTOMUS (homil. 16 in Joan.). Et quia Joannes cum decenti libertate ea quae de Christo sunt, omnibus praedicabat, propterea Evangelista et locum designat, dicens: *Haec in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.* Non enim in domo neque in angulo Christum praedicabat, sed Jordanem transiens in media multitudine, praesentibus omnibus qui ab eo baptizabantur. Quaedam vero exemplariorum certius habent. *In Bethabora*: Bethania enim non ultra Jordanem neque in deserto erat, sed prope Hierosolymam. GLOSSA. Vel duae sunt Bethaniae: una trans Jordanem, altera citra non longe a Hierusalem, ubi Lazarus fuit suscitatus. CHRYSOSTOMUS (hom. 16 in Joan. par. a princ.). Hoc autem et propter aliam causam designat: quia enim res non antiquas narrabat, sed ante parvum tempus contingentes (1), praesentes et videntes testes facit eorum quae dicuntur, demonstrationem a locis tribuens. ALCUINUS. Bethania vero domus obedientiae interpretatur; per quam innuitur quia per obedientiam fidei omnes ad baptisma debent pervenire. ORIGENES (in Joan. super *Haec in Bethabora facta sunt*). Bethabora vero interpretatur domus praeparationis, et convenit cum baptismo praeparantis Domino plebem perfectam. Jordanis autem interpretatur descensus eorum. Quis autem erit hic fluvius nisi Salvator noster, per quem ingredientem in hunc mundum mundari convenit, non suum descendentem descensum (2), sed humani generis? Hic segregat donatas a Moyse, ab his quae per Jesum donantur, sortes: hujus rivuli laetificant civitatem Dei. Sicut autem draco latitat in Ægyptiaco fluvio, ita Deus in isto. Pater enim est in Filio; et qui proficiscuntur illuc ubi se lavent, opprobrium Ægypti deponunt, ac apti ad perceptionem hereditatis parantur, necnon a lepra mundantur, et duplicis capaces sunt gratiae, ac prompti fiunt ad susceptionem Spiritus almi, in aliud flumen nequaquam descendente spiritali columba. Trans Jordanem vero Joannes baptizat, ut praecursor venientis non innocentes sed peccatores vocare.

21. ORIGENES (tom. 6 in Joan. super illud, *Postera die vidit Joannes*). Post testimonium Joannis, jam videtur Jesus veniens ad eum, non solum adhuc perseverantem, sed et potiorem effectum: quod per diem secundariam designatur; unde dicitur: *Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se.* Pridem autem Jesu mater protinus ut illum concepit, ad matrem Joannis praegnantem proficiscitur, et per vocem pervenientem ad aures Elisabeth ex Mariae salutatione exultat Joannes conceptus in utero; hic autem post Joannis testimonium, ipse videtur a Baptista, accedens ad eum. Prius autem auditu aliorum instruitur aliquis, ac deinde oculate inspicit illa. Per hoc autem quod Maria ad Elisabeth venit minorem, et Filius Dei ad Baptistam,

(1) *Al.* existit.
(2) *Addit Nicolai* nec ab aliis agnitum.
(3) *Al.* tantum.
(4) *Al.* humiliasset. *Nicolai legit* non multum se humiliasset.

(1) *Nicolai habet* transactas.
(2) *Idem legit* non suo descendentem descensu.

ad fervorem opitulandi minoribus, et ad modestiam admonemur. Verum unde ad Baptistam venit Salvator, non hic dicitur; sed ex dictis Matthaei colligimus dicentis, cap. 2: « Tunc venit Jesus a Galilaea ad Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur « ab eo: » CHRYSOSTOMUS (hom. 16 Joan. non remote a princ.). Vel aliter. Matthaeus adventum Christi ad baptismum praesentialiter dicit; Joannes autem, et rursus eum ivisse ad Joannem ostendit post baptisma; et hoc manifestat quod postea dicit: *Quia vidi Spiritum descendentem etc.* Partiti enim sunt sibi Evangelistae tempora narrationis: Matthaeus enim ea quae antequam ligaretur Joannes Baptista praeteriens, festinat ad ea quae deinceps sunt tempora; sed Joannes his maxime immoratur, quae scilicet ante incarcerationem Joannis fuerunt; unde hic dicitur: *Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se.* Cujus igitur gratia secundo post baptismum ad eum veniebat ? Quia ipsum baptizaverat cum multis; ut nullus suspicetur quoniam ex eadem causa ex qua et alii, ad Joannem veniret (1); puta peccata confessurus, aut in poenitentiam abluendus in flumine. Propterea ergo accedit, dans Joanni occasionem corrigendi hanc suspicionem, quam Joannes per verba correxit: unde sequitur: *Et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Qui igitur ita purus erat ut aliorum peccata absolvere posset, manifestum est quoniam non ut confiteretur peccata accedit, sed ut occasionem det Joanni loquendi de ipso. Venit etiam secundo, ut hi qui priora audierant, certius recipiant quae praedicta sunt, et alia rursus audiant. Dicit autem, *Ecce agnus Dei,* innuens quod hic est qui olim quaerebatur, rememorans prophetiae Isaiae, et umbrae quae secundum Moysen erat, ut a figura facilius eos ducat ad veritatem. AUGUSTINUS (tract. 4 in Joannem a med.). Si autem agnus Dei est innocens, et Joannes agnus; an non et ipse est innocens? Sed omnes ex illa propagine veniunt de qua cantat gemens David Psal. 1: « Ego in ini« quitatibus conceptus sum. » Solus ergo ille agnus qui non sic venit: non enim in iniquitate conceptus est, nec in peccatis mater ejus eum in utero aluit, quem virgo concepit, virgo peperit, quia fide concepit, et fide suscepit. ORIGENES (tom. 6 in Joan. ubi supra inter princ. et med.). Sed cum quinque offerantur animalia in templo: tria terrestria, vitulus, ovis et capra; volatilia vero duo, turtur et columba; et de ovibus tria adducantur, aries, ovis, agnus; de genere ovium agnum memoravit: agnum enim in oblationibus quotidianis offerri videmus, unum quidem mane, alterum vero vespere. Quaenam autem oblatio alia potest esse quotidiana a rationali natura comprehendenda, nisi Verbum vigens (2), agnus typice nuncupatum? Hoc (3) nempe censebitur oblatio matutina ad frequentiam intellectus in divinis relatum: neque enim anima pati potest ut summis jugiter insistat, eo quod corporis terrestris et gravis conjugium est sortita. Ex hoc etiam verbo quod Christus est, agnus (4) conjectare de pluribus poterimus: et quodammodo vespere pertingemus ad corporalia procedentes. Qui autem hunc obtulit agnum ad immolandum, Deus fuit in homine reconditus, magnus Sacerdos, qui dixit, infra 10: *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam*: unde dicitur: *agnus Dei*: ipse enim nostros languores accipiens, totius mundi tollens peccata, mortem quasi baptismum suscepit. Apud Deum enim non pertransit incorrectum quicquid agimus quod disciplina indigeat, quae per difficilia exercetur. THEOPHYLACTUS (super *Ecce Agnus Dei*). Vel dicitur Christus agnus Dei, inquantum Deus Pater mortem Christi acceptavit pro nostra salute, vel inquantum eum pro nobis tradidit morti: sicut enim dicere consuevimus, Haec oblatio est talis hominis, idest quam talis homo obtulit; sic et Christus dicitur agnus Dei, dantis scilicet Filium suum pro nostra salute in mortem. Et ille quidem agnus typicus nullius omnino peccatum sustulit; hic vero peccatum universi orbis terrarum: periclitantem enim mundum eruit ab ira Dei: unde subdit: *Ecce qui tollit peccatum mundi.* Non autem dixit, Qui tollet, sed *qui tollit peccatum mundi,* quasi semper hoc faciente ipso: non enim tunc solum tulit cum passus est, sed ex illo tempore usque ad praesens tollit, non semper crucifixus; unam enim pro peccatis obtulit oblationem, sed semper purgans per illam. GREGORIUS, 8 Moral. (capit. 32, in novis exempl. cap. 20). Tunc autem ab humano genere plene peccatum tolletur, cum per incorruptionis gloriam nostra corruptio permutabitur: esse namque a culpa liberi non possumus, quousque in corporis morte tenemur. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Sed quare non dixit, Peccata mundi, sed *peccatum*? Ut videlicet per hoc quod dixit *peccatum,* universaliter peccatum videretur innuere; sicut consuevimus dicere, quod homo ejectus est de paradiso, idest omne genus humanum. BEDA (1). Vel peccatum mundi dicitur originale peccatum quod est commune totius mundi; quod quidem peccatum originale et singulorum superaddita Christus per gratiam relaxat. AUGUSTINUS (tract. 4 in Joan. a med.). Qui enim de nostra natura peccatum non assumpsit, ipse est qui tollit nostrum peccatum. Nostis, quia quidam homines dicunt: Nos tollimus peccata ab hominibus quia sancti sumus: si enim non fuerit sanctus qui baptizat, quomodo tollit peccatum alterius, cum sit ipse homo plenus peccato? Contra istas disputationes hic legamus: *Ecce qui tollit peccatum mundi*: ut non sit praesumptio hominibus in homines. ORIGENES (in Joan. tom. 6 super *Altera die*). Sicut tamen jugi oblationi agni cognatae sunt reliquae oblationes legales; sic hujus agni oblationi cognatae oblationes videntur mihi effusiones sanguinis martyrum, quorum patientia et confessione et promptitudine ad bonum, obtunduntur machinationes impiorum. THEOPHYLACTUS (super *Hic est de quo dixi*). Quia vero superius illis qui ex Pharisaeis venerant Joannes dixerat, quod *medius vestrum stat quem vos nescitis*; hic ignorantibus demonstrat, dicens: *Hic est de quo dixi*: *Post me venit vir qui ante me factus est.* Vir Dominus dicitur propter aetatis perfectionem: nam triginta annorum baptizatus est: vel quia spiritualis animae vir est, et Ecclesiae sponsus: unde Paulus, 2 Corinth. 11, « Despondi vos uni viro « virginem castam exhibere Christo. » AUGUSTINUS (tract. 4 in Joan. a med.). *Post me* autem *venit,* quia posterior natus est; *ante me factus est,* quia praelatus est mihi. GREGORIUS (homil 7 in Evang.).

(1) *Al.* ex qua ad Joannem et alii ad Joannem veniret.

(2) *Al.* ingens. *P. Nicolai* verbum floridum et vegetum et vigens.

(3) *Al.* haec.

(4) *Al. omittitur* agnus.

(1) *Ad marginem Venetae Nicolini editionis notatur.* Habetur id in Glossa ordinaria super his verbis.

Praelationis autem ejus causas aperit, cum subjungit: *Quia prior me erat*; ac si aperte dicat: Inde me etiam post natus superat quo eum nativitatis suae tempora non angustant: nam qui per matrem in tempore nascitur, sine tempore est a Patre generatus. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Ausculta o Ari. Non dixit, Quia prior me creatus est, sed *quia prior me erat*. Audiat hoc Pauli Samosateni abusio (1), quod non ex Maria sumpsit primordium quia si essendi principium sumpsit ex Virgine, qualiter prior extitit praecursore? Nam manifestum est quod praecursor Christum in sex mensibus superabat secundum humanam generationem. CHRYSOSTOMUS (hom. 16 in Joan. a med.). Ut autem non videatur ex amicitia propter cognationem ei testimonium perhibere, quia cognatus ejus erat secundum carnem, propterea dicit: *Ego nesciebam eum*. Et secundum rationem hoc contingit: etenim in deserto conversatus est Joannes. Miracula vero quaecumque Christo puero existente facta sunt, puta quae circa Magos, et quaecumque talia (2), ante multum contigerant tempus, Joanne et ipso valde puero existente. In medio vero tempore ignotus omnibus existebat: propter quod subdit: *Sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans*. Hinc enim manifestum est quoniam et illa signa quae quidam dicunt a Christo in pueritia facta, mendacia et fictiones sunt. Si enim a prima aetate miracula fecisset Jesus, nequaquam neque Joannes eum ignorasset, neque reliqua multitudo indiguisset magistro ad manifestandum eum. Non igitur ipse Christus baptismate indigebat, neque aliquam aliam causam habebat illud lavacrum quam praemonstrationem facere ejus fidei quae est in Christum. Non enim dixit, Ut mundem eos qui baptizantur, neque ut liberem a peccatis, veni baptizans; sed *ut manifestetur in Israel*. Sed numquid sine baptismate non licebat praedicare et inducere turbas? Sed facilius ita factum est: nequaquam enim cucurrissent omnes, si sine baptismate praedicatio facta esset. AUGUSTINUS (tract. 5). Ubi ergo cognitus est Dominus, superfluo ei via parabatur, quia cognoscentibus se, ipse factus est via. Itaque non duravit diu baptisma Joannis, sed quoadusque demonstratus est Dominus humilis. Ergo ut daretur nobis a Domino humilitatis exemplum ad percipiendam salutem baptismi, suscepit baptismum servi; et ne praeponeretur baptismus servi baptismo Domini, baptizati sunt alii baptismo conservi (3). Sed qui baptizati sunt baptismo conservi, oportebat ut baptizarentur baptismo Domini; qui autem baptizantur (4) baptismo Domini, non opus habent baptismo conservi.

22. CHRYSOSTOMUS (homilia 16). Quia Joannes testatus est ita magnum quid quod sufficiens erat auditores omnes stupefacere, puta quod totius orbis terrarum solus ipse peccata tolleret, volens credibilius id facere, reduxit hoc ad Deum et Spiritum sanctum. Posset enim aliquis dicere Joanni. Qualiter igitur tu cognovisti eum? Respondet, quod per descensum Spiritus sancti: unde sequitur: *Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, et mansit super eum*. AUGUSTINUS, 15 de Trin. (cap. 27). Non autem tunc unctus est Christus Spiritu sancto quando super eum baptizatum velut columba descendit: tunc enim corpus suum, scilicet Ecclesiam suam, praefigurare dignatus est, in qua praecipue baptizati accipiunt Spiritum sanctum. Absurdissimum enim est ut credamus eum cum jam triginta esset annorum (ejus enim aetatis a Joanne baptizatus est) accepisse Spiritum sanctum; sed venisse ad illud baptisma, sicut sine ullo omnino peccato, ita non sine Spiritu sancto. Si enim de famulo ejus et praecursore ipso Joanne scriptum est, Luc. 1: « Spiritu sancto replebitur ab utero « matris suae; » qui quamvis seminatus a patre, tamen Spiritum sanctum in utero formatus accepit: quid de homine Christo intelligendum est vel credendum, cujus carnis ipsa conceptio non carnalis, sed spiritualis fuit? AUGUSTINUS de Agone christiano (cap. 22). Non autem dicimus solum Christum verum corpus habuisse, Spiritum autem sanctum fallaciter apparuisse oculis hominum: sicut enim non oportebat ut homines falleret Filius Dei, sic nec Spiritus sanctus. Sed omnipotenti Deo, qui universam creaturam ex nihilo fabricavit, non erat difficile verum corpus columbae sine aliarum columbarum ministerio figurare; sicut ei non fuit difficile verum corpus in utero virginis sine virili semine fabricare. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 6, sparsim). Duobus autem modis ostendit visibiliter Dominus Spiritum sanctum: per columbam super Dominum baptizatum; per ignem vero super discipulos congregatos: ibi simplicitas, hic fervor ostenditur. Ergo ne Spiritu sanctificati dolum habeant, in columba demonstratum est; et ne simplicitas frigida remaneat, in igne demonstratum est. Nec movet, quia linguae divisae sunt: noli dissipationem timere, unitatem in columba cognosce. Sic ergo oportebat demonstrari Spiritum sanctum venientem super Dominum, ut cognoscat unusquisque, si habeat Spiritum sanctum, simplicem se esse debere sicut columbam, et habere cum fratribus veram pacem, quam significant oscula columbarum. Osculantur et corvi, sed laniant: a laniatu innocens est natura columbarum: nam corvi de morte pascuntur, columba non nisi de frugibus terrae vivit. Si etiam gemunt columbae in amore, nolite mirari, quia in columbae specie voluit demonstrari Spiritus sanctus: « ipse enim interpellat pro nobis ge« mitibus inenarrabilibus: » Rom. 8. Non autem Spiritus sanctus in semetipso, sed in nobis gemit, quia gemere nos facit. Qui enim novit in pressura se esse mortalitatis hujus, peregrinari se a Domino, quamdiu propter hoc gemit, bene gemit: Spiritus illum docuit gemere. Multi autem gemunt, infelicitate terrena, vel quassati damnis, vel aegritudine corporis praegravati; sed non columbae gemitu gemunt. Unde ergo debuit demonstrari Spiritus sanctus unitatem quamdam designans, nisi per columbam, ut pacatae Ecclesiae diceretur: « Una « est columba mea? » Cant. 6. Unde debuit humilitas figurari nisi per avem simplicem et gementem? Apparuit ibi sancta et vera Trinitas: Pater in voce dicente Luc. 3: « Tu es Filius meus dile« ctus: » Spiritus sanctus in columba. In ista Trinitate missi sunt Apostoli baptizare « in nomine « Patris et Filii et Spiritus sancti: » Matth. ult. GREGORIUS, 2 Moral. (cap. 41 in antiquis exemp. in nov. 28). Dicit autem, *Manentem super eum*: in cunctis namque fidelibus Spiritus sanctus venit,

(1) *Nicolai ponit* secta.
(2) *Al. omittitur* talia.
(3) *P. Nicolai* servi.
(4) *Al.* baptizabantur.

sed in solo mediatore semper singulariter permanet: quia ejus humanitatem nunquam deseruit, ex cujus divinitate procedit. Sed cum de eodem Spiritu discipulis dicatur, infra 16: *Apud vos manebit*, quomodo singulare signum erit quod in Christo permanet? Quod citius cognoscemus (1), si dona Spiritus discernamus. In his enim donis, sine quibus ad vitam perveniri non potest, Spiritus sanctus in electis omnibus semper permanet: ut sunt mansuetudo, humilitas, fides, spes, caritas; in illis autem quibus per ostensionem Spiritus (2) non nostra servatur vita, sed aliorum quaeritur, non semper manet, sed aliquando se a signorum ostensionibus subtrahit, ut humilius ejus virtutes habeantur (3). Christus autem in cunctis eum semper et continue habuit. Chrysostomus (hom. 16 in Joan.). Ne autem aliquis aestimet Spiritus Christum indiguisse (4) sicut et nos, hanc etiam destruit suspicionem, ostendens quod Spiritus sancti descensio solum pro manifestando Christo facta est: unde sequitur: *Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Augustinus (tract. 5 in princ.). Quis autem misit Joannem? Si dicamus, Pater, verum dicimus; si dicamus, Filius, verum dicimus. Manifestius autem est ut dicamus, Pater et Filius. Quomodo ergo nesciebat eum a quo missus est? Si enim non noverat eum a quo voluit baptizari, temere dicebat: *Ego a te debeo baptizari.* Noverat ergo eum: quid ergo est quod dicit: *Et ego nesciebam eum* ? Chrysostomus (hom. 16 in Joan.). Sed cum dicit, *Nesciebam eum*, anterius tempus dicit, non tempus quod est prope baptismum, cum prohibebat eum, dicens: *Ego a te debeo baptizari.* Augustinus (tract. 4, 5 et 6 sparsim). Sed legantur alii Evangelistae, qui planius illud dixerunt; et inveniemus apertissime tunc descendisse columbam cum Dominus ab aqua ascendit. Si ergo post baptisma descendit columba, et antequam baptizaretur dixit illi Joannes, *Ego a te debeo baptizari*; ante baptismum illum noverat: quomodo ergo dixit: *Ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare? etc.* Hoc audivit Joannes, ut nosceret eum quem non noverat, an forte ut plenius nosset quem jam noverat? Noverat quidem Dominum, noverat Filium Dei, noverat quia ipse baptizaret in Spiritu sancto. Ante enim quam veniret ad fluvium Christus, cum multi ad Joannem concurrerent, ait illis: *Qui post me venit, major me est: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne.* Sed quid? Non noverat potestatem baptismi ipsum Dominum habiturum et sibi retenturum (ne Paulus aut Petrus diceret, Baptismus meus, sicut invenis dixisse, Evangelium meum), sed ministerium plene transiturum in bonos et malos? Quid tibi faciat malus minister, ubi bonus est Dominus? Ecce post Joannem baptizatum est, post homicidam non est baptizatum: quia Joannes dedit baptismum suum, homicida dedit baptismum Christi: quod sacramentum tam sanctum est ut nec homicida ministrante polluatur. Potuit autem Dominus, si vellet, potestatem dare

(1) *Al.* cognoscimus.
(2) *Al. deest* Spiritus.
(3) *Al.* habeant.
(4) *Quatuor exempla supra jam recensita sic legunt*: Ne autem aestimet quoniam Christus nativitatem (*Nicolai habet* necessitatem) habebat Spiritu sancto adveniente, sicut et nos etc.

alicui servo suo ut daret baptismum suum tamquam vice sua, et constituere (1) tantam vim in baptismate translato in servum, quantam vim haberet baptisma datum a Domino. Hoc noluit, ut in illo esset spes baptizatorum a quo baptizatos se agnoscerent; et noluit servum ponere spem in servo. Si autem daret hanc potestatem servis; tot essent baptismata quot essent servi: et quomodo dictum est baptisma Joannis, sic diceretur baptisma Petri vel Pauli. Per hanc ergo potestatem, quam solum sibi Christus retinuit, stat unitas Ecclesiae, de qua dictum est Cant. 6: « Una est columba « mea. » Potest autem fieri ut aliquis habeat baptismum praeter columbam; ut prosit ei baptismus praeter columbam, non potest. Chrysostomus (hom. 16 a med.). Et quia Pater vocem emisit praedicans Filium, supervenit Spiritus sanctus vocem trahens super caput Christi (2), ne quis praesentium existimaret dici de Joanne quod dictum est de Christo. Sed dicet aliquis: Qualiter non crediderunt Judaei, si viderunt Spiritum? Sed talia non solum indigent oculis corporis, sed magis visione mentis. Si namque miracula facientem videntes, intantum ebrii erant a livore ut contraria his quae videbantur, enuntiarent; qualiter solo adventu Spiritus sancti in specie columbae expulissent incredulitatem? Quidam vero dicunt, non omnes vidisse Spiritum, sed solum Joannem, et eos qui devotius dispositi erant. Etsi enim sensibilibus oculis possibile erat videre in specie columbae spiritum descendentem; non tamen propter hoc necesse est omnibus hoc fuisse manifestum. Etenim Zacharias in specie sensibili multa consideravit et Daniel et Ezechiel; sed et Moyses multa vidit, qualia aliorum nullus: unde subdit Joannes: *Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.* Agnum quidem eum vocaverat; et quoniam in Spiritu baptizare debebat, dixit; Filium autem ante hoc nusquam. Augustinus (tract. 7 in Joan. non multum remote a princ.), Oportebat enim ut ille baptizaret qui est Filius Dei unicus, non adoptatus. Adoptati filii ministri sunt. Unicus autem habet potestatem, adoptati ministerium.

35. Chrysostomus (hom. 17). Quia multi his quae a principio Joannes dicebat non attendebant, secunda rursus eos excitat voce: unde dicitur: *Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo.* Beda (in hom. in vig. S. Andreae). Stabat quidem Joannes quia illam virtutum arcem conscenderat a qua nullis tentationum posset improbitatibus (3) dejici: stabant cum illo discipuli, quia magisterium illius corde sequebantur immobili. Chrysostomus (hom. 17). Sed quare non totum mundum circuivit, in omni loco Judaeae praedicans eum; sed stabat circa flumen, expectans eum venire, ut ostenderet venientem? Quia scilicet per opera Christi hoc fieri volebat. Vide etiam qualiter hoc majoris aedificationis fuit: quia enim parvam immisit scintillam, repente flamma in altum elevata est. Aliter autem etsi circumiens hoc dixisset, videretur ex studio quodam humano fieri quae fiebant, et suspicione plenum esset ejus praeconium. Igitur Prophetae quidem et Apostoli omnes absentem Christum praedicaverunt; hi quidem ante praesentiam secundum carnem, illi vero post assumptio-

(1) *Al.* et constitueret.
(2) *Al.* supervenit Spiritus sanctus super caput Christi.
(3) *Al.* improbationibus.

nem: unde ut ostendatur quod non voce solum, sed et oculis eum ostendebat, subdit: *Et respiciens Jesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei.* Theophylactus. *Respiciens,* inquit, quasi oculis innuens gratiam et admirationem quam habebat in Christo (1). Augustinus (tract. 7 in Joan., parum ante med.). Joannes quidem amicus sponsi erat; non quaerebat gloriam suam, sed testimonium perhibebat veritati: non enim voluit apud se remanere discipulos suos ut non sequerentur Dominum; sed magis ostendit quem sequerentur, dicens: *Ecce agnus Dei.* Chrysostomus (hom. 17 in Joan.). Non longum fecit sermonem; quoniam unum solum in studio habebat, adducere eos, et conjungere Christo: sciebat enim quoniam de reliquo non indigerent eo testante. Non autem singulariter discipulis loquitur de his Joannes, sed eis publice cum omnibus: quia ex communi doctrina suscipientes sequelam Christi, firmi de reliquo permanserunt, non propter gratiam Christi sequentes eum, sed propter suum lucrum: et non facit sermonem suum deprecativum, sed admiratur solum praesentem, et demonstrat eis praeparationem propter quem venit, et modum praeparationis: agnus enim utrumque insinuat: et dicit, *Agnus* cum articuli adjectione, excellentiam ejus ostendens. Augustinus (tract. 7, non remote a princ.). Iste enim singulariter dicitur agnus solus sine macula, sine peccato; non cujus maculae abstersae sunt, sed cujus macula nulla fuerit: singulariter hic est agnus Dei, quia singulariter hujus agni sanguine solo homines redimi potuerunt. Hic est agnus quem lupi timent, qui leonem occisus occidit. Beda (hom. 1 inter hiemales de sanctis). Ideo etiam agnum vocat, quia dona sui velleris sponte largiturum, ex quo vestem nobis nuptialem facere possumus, idest exempla vivendi nobis relicturum, praevidit, quibus in dilectione calefieri deberemus. Alcuinus. Mystice autem stat Joannes, cessat lex, et venit Jesus, idest gratia Evangelii, cui ipsa lex perhibet testimonium. Ambulat Jesus discipulos collecturus. Beda (hom. in vig. S. Andreae Apost.). Ambulatio etiam Jesu dispensationem incarnationis, qua ad nos venire ac nobis exempla vivendi praebere dignatus est, insinuat.

24. Alcuinus. Joanne perhibente testimonium quia Jesus esset agnus Dei, discipuli qui prius erant cum Joanne, magistri imperium implentes, secuti sunt Jesum: unde dicitur: *Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum.* Chrysostomus (hom. 17). Considera autem, quia quando dixit, *Post me veniens, ante me factus est,* et quoniam *non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus,* nullum cepit; sed quando de dispensatione locutus est, et ad humiliora (2) sermonem duxit dicens, *Ecce agnus Dei,* tunc secuti sunt eum discipuli. Multi enim non ita adducuntur cum aliquid magnum et excelsum de Deo dicatur, sicut cum benignum et amicum hominum (3) audiunt, et aliquid ad salutem hominum pertinens. Considerandum autem, quod Joannes dicit: *Ecce agnus Dei,* et Christus nihil loquitur: nam et sponsus cum silentio adest: alii eum inducunt, et sponsam in manu ejus ponunt (1); quam cum acceperit, de ea disponit. Ita Christus venit copulaturus sibi Ecclesiam: nihil ipse dixit; sed accessit solum amicus ejus Joannes, dexteram ei sponsae imposuit, per sermones suos animas hominum in manus ei ponens; quos accipiens ita disposuit ut ultra ad Joannem non redirent. Sed aliud hic observandum est (2): sicut enim in nuptiis non puella ad sponsum vadit, sed ipse ad eam festinat; ita hic contingit: non enim in caelum ascendit hominum natura; sed ad eam Filius Dei accessit, et ad domum duxit paternam. Et quidem alii discipuli Joannis erant qui non solum secuti non sunt sed et zelotype ad Christum dispositi erant; qui autem meliores erant, simul audierunt et secuti sunt, non quasi magistrum priorem contemnentes, sed ab eo persuasi, promittente quod baptizaret in Spiritu sancto Christus. Et vide discipulorum studium cum verecundia fieri: neque enim mox ascendentes interrogaverunt Jesum de necessariis et maximis rebus; neque publice, sed singulariter ei loqui studuerunt: unde sequitur: *Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis, Quid quaeritis?* Hinc erudimur quia cum nos bene velle inceperimus, tunc Deus dat nobis multas salutis occasiones. Interrogat autem, non ut discat, sed ut per interrogationem magis eos familiares faciat, et ampliorem fiduciam det, et ostendat eos auditione dignos. Theophylactus (immed. ante illud, *Erat autem Andreas*). Vide autem quod sequentibus se Dominus convertit faciem, et respexit: quia nisi per bonam operationem ipsum secutus fueris, ad visionem faciei ejus nunquam pertinges, neque ad domum ejus poteris pervenire. Alcuinus. Ergo illi discipuli tergum ipsius sequebantur ut viderent, et faciem Domini videre non poterant; ideo convertit se, et quodammodo de sua majestate descendit, ut possint discipuli faciem illius contemplari. Origenes (3). Forte autem non frustra post sextum testimonium desinit Joannes eos contestari, et Jesus secundum septimum (4) dicit, *Quid quaeritis?* Chrysostomus (hom. 17 in Joan. sparsim), Sed illi non solum sequendo, sed interrogando amorem suum ad Christum manifestaverunt: unde sequitur: *Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas?* Nondum ab eo aliquid discentes, magistrum eum vocant, ad discipulatum se impellentes, et causam ostendentes propter quid sequebantur. Origenes (5). Congrua vero provectis ex Joannis testimonio prolatio depromens Christum doctorem, ac exprimens desiderare habitaculum Filii Dei contueri. Alcuinus. Nolunt enim transitorie uti ejus magisterio; sed inquirunt ubi maneat, ut et tunc in secreto verbis illius imbui, et exinde saepius possent eum visitare et plenius instrui. Mystice autem volunt sibi ostendi in quibus Christus habitet, ut eorum exemplo se tales exhibeant in quibus velit habitare. Vel quod Jesum ambulantem vident, et statim ubi maneat quaerunt, nos monet, ut cum incarnationem ejus ad mentem reducimus, solicito corde eum rogemus ut mansionem aeterni habitaculi nobis os-

(1) *Legit Nicolai* innuens gaudium quod habebat in Christo, et admirationem.
(2) *Al.* et humilius, *item* ad humilius.
(3) *Al.* hominem. *Nicolai legit* cum aliquid benignum et humanum audiunt etc.

(1) *Sic ordinat Nicolai*: alii ei inducunt sponsam, et in manu ejus ponunt.
(2) *Al. omittitur* est.
(3) Tract. 5, seu tom. 5 in Joannem (*Ex edit. P. Nic.*).
(4) *Nicolai legit* pro septimo testimonio.
(5) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).

tendat: unde quia videt bene petentes, libere eis sua referat arcana: unde sequitur: *Dicit eis*: *Venite et videte*; quasi dicat: Habitaculum meum explicari non potest sermone, sed opere demonstratur. *Venite* ergo credendo et operando, *et videte* intelligendo. ORIGENES (1). Vel per hoc quod dicit, *Venite*, ad actionem invitat; per hoc autem quod dicit, *Videte*, ad contemplationem. CHRYSOSTOMUS (hom. 17). Christus autem non dicit eis signa domus neque locum, sed attrahit eos ad sequendum. Non dixit: Non est tempus nunc, audietis cras, si quid vultis discere; sed ut ad amicos et familiares loquitur. Qualiter ergo (2) alibi (Matth. 8) ait: Filius ho« minis non habet ubi caput reclinet: » hic autem dicit: *Venite et videte* ubi habito? Sed per hoc quod dixit, « Non habet ubi caput suum reclinet » demonstravit quod habitaculum proprium non habebat: non quod in domo non maneret: sequitur enim: *Venerunt, et viderunt ubi maneret, et manserunt ibi die illo*. Cujus autem gratia manserunt non adjungit Evangelista, quia manifestum erat quod propter doctrinam. AUGUSTINUS (tract. 7 in Joan. ante med.). Quam beatum autem diem duxerunt, quam beatam noctem! Ædificemus ergo et nosmetipsi in corde nostro, et faciamus domum, quo veniat ille et doceat nos. THEOPHYLACTUS. Non frustra autem et tempus notavit Evangelista, cum subdit: *Hora autem erat quasi decima*; ut tam doctores quam discipulos erudiret, quod doctrina propter tempus non est praetermittenda. CHRYSOSTOMUS (hom. 17). Multum enim studium demonstrabant ad audiendum, in eo quia neque ab hora aversi sunt, cum sol esset ad occasum. Et multis quidem carni servientibus tempus quod est post escas, non est aptum ad quippiam necessariorum, eo quod corpus escis gravatur. Joannes vero, cujus isti erant discipuli, non erat talis; sed cum multo majori sobrietate vespere degens quam nos mane. AUGUSTINUS (tract. 7 in Joannem aliq. ante med.). Numerus etiam iste legem significat, quia in decem praeceptis data est lex. Venerat autem tempus ut impleretur lex per dilectionem, quae a Judaeis impleri non poterat per timorem: unde et decima hora Dominus audivit, *Rabbi*: magister enim legis non est nisi dator legis.

Sequitur: *Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus qui audierant a Joanne, et fuerant eum secuti*. CHRYSOSTOMUS (hom. 17). Cujus autem gratia alterius nomen non ponitur ? Quidam dicunt, propterea quia hic qui scribit est qui secutus est eum. Quidam vero dicunt, quod ille alius non insignis erat: quae igitur utilitas si didicerimus nomen illius? neque enim septuaginta duorum discipulorum nomina Evangelista posuit. ALCUINUS. Vel duo discipuli qui secuti sunt Jesum, sunt Andreas et Philippus.

25. CHRYSOSTOMUS (hom. 18 et 19). Andreas quae a Jesu didicit non detinuit apud seipsum; sed festinat, et currit cito ad fratrem, traditurus ei bona quae suscepit: unde dicitur (3): *Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dixit ei*: *Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus*. BEDA (in homil. 1 de sanct. temp. hiem.). Hoc est enim vere Dominum invenire, vera illius dilectione fervere, fraternae quoque salutis curam gerere. CHRYSOSTOMUS (homil. 18). Et quidem non dixerat Evangelista quae Christus fuerat sequentibus se locutus; sed ex his quae hic dicuntur licet addiscere. Quaecumque enim Andreas didicit, in brevi ostendit, magistri virtutem, qui persuaserat eis, et eorum desiderium quod prius habuerant, repraesentans (2): hoc enim verbum, *invenimus*, est patientis pressuram propter absentiam et exultantis postquam apparuit quod expectabatur. AUGUSTINUS (tract. 7 parum a med.). Messias autem hebraice, graece Christus, latine Unctus dicitur: chrisma enim unctio est; ille autem singulariter unctus est: unde omnes Christiani unguntur, secundum quod in Psal. 44 dicitur: « Unxit te Deus Deus « tuus oleo exultationis prae participibus tuis: » participes enim ejus sunt omnes sancti; sed ille est singulariter sanctus, et singulariter unctus. CHRYSOSTOMUS (hom. 18 in Joan. sparsim). Et ideo non dixit *Messiam* simpliciter, sed cum adjectione articuli. Considera vero ex ipso principio obedientem Petri mentem: confestim enim cucurrit nihil tardans: unde sequitur: *Et adduxit eum ad Jesum*. Sed nullus facilitatem ei imponat si non prius multa perquirens ita sermonem suscepit; conveniens enim est, et fratrem diligentius ei dixisse hoc, et per longa verba; sed Evangelistae ubique multa intermittunt, breviloquii curam habentes. Aliter autem neque dictum est quoniam credidit simpliciter, sed quoniam *duxit eum ad Jesum*, illum ei de quo dixerat traditurus, ut omnia ab illo discat. Ipse autem Dominus incipit revelare ea quae deitatis sunt, et paulatim ea aperire praedicationibus. Non enim minus quam signa, prophetiae adducunt: hoc enim est maxime opus Dei, quod neque imitari daemones possunt: nam in miraculis quidem et phantasia fit utique; futura autem praedicare cum certitudine, illius solius incorruptibilis est naturae: unde sequitur: *Intuitus autem eum Jesus dixit*: *Tu es Simon filius Joanna*; *tu vocaberis Cephas*, *quod interpretatur Petrus*. BEDA (hom. 1 temp. hiem. in vig. S. Andreae). Intuitus autem est eum non exterioribus oculis solum, sed et aeterno divinitatis intuitu vidit cordis ejus simplicitatem, animi sublimitatem, cujus merito cunctae esset praeferendus Ecclesiae. Neque autem in Petri vocabulo, quasi hebraeo vel syro, aliam interpretationem quaerere oportet: quia idem est graece et latine Petrus, quod syriace Cephas; et in utraque lingua nomen a Petra derivatur. Vocatur autem Petrus ob firmitatem fidei, qua illi Petrae adhaesit de qua Apostolus ait, 1 Corinth. 10: « Petra autem erat Christus: » qui sperantes in se ab hostis insidiis reddit tutos, et spiritualium charismatum fluenta ministrat. AUGUSTINUS (tract. 7). Non est autem magnum quia Dominus dixit cujus filius esset iste: omnia enim nomina sanctorum suorum sciebat, quos ante constitutionem mundi praedestinavit. Illud autem magnum quia mutavit ei nomen, et fecit de Simone Petrum. Petrus autem a Petra; Petra vero Ecclesia: ergo in Petri nomine figurata est Ecclesia. Et quis securus est, nisi qui aedificat supra petram? Intentum autem te fecit Dominus: nam si antea Petrus vocaretur, non ita videres mysterium Petrae, et putares casu eum sic vocari,

(1) Ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* ergo.
(3) *Al.* sequitur.

(1) *Nicolai habet*: Quaecumque enim Andreas dicit, in brevi ostendit: nam et exhibet Magistri virtutem, qui persuaserat eis, et eorum desiderium quod prius habuerunt repraesentat.

non providentia Dei. Ideo cum voluit aliud prius vocari, ut ex ipsa commutatione nominis, sacramenti vivacitas commendaretur. CHRYSOSTOMUS (hom. 18). Ideo etiam nomen mutavit, ut ostendat quia ipse est qui vetus testamentum dedit et nomina transmutavit, qui Abram Abraham vocavit, et Sarai Saram, et Jacob Israelem. Igitur multis quidem et a nativitate nomina imposuit, ut Isaac et Samson; aliis autem post eam quae a progenitoribus est nuncupationem, ut Petro et filiis Zebedaei: nam quibus quidem a prima aetate debebat virtus clarescere, ex tunc nomina susceperunt; quibus autem postea debebat augeri, postea nuncupatio posita est. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 17). Non autem parva repugnantia potest putari si juxta Jordanem, antequam Jesus isset in Galilaeam, ad testimonium Joannis Baptistae secuti sunt eum duo, quorum unus erat Andreas, qui fratrem suum Simonem adduxit ad Jesum; quando et nomen ut Petrus nominaretur accepit; cum ab aliis Evangelistis dicatur, quod eos in Galilaea piscantes invenerit, atque ad discipulatum vocaverit: nisi quia intelligendum est, non sic eos vidisse Dominum juxta Jordanem ut ei jam inseparabiliter inhaererent; sed tantum cognovisse qui esset, eumque miratos ad propria remeasse. Non autem quis arbitretur quod tunc Petrus nomen accepit, ubi ait illi Dominus, Matth. 16: « Tu es Petrus, et super « hanc petram aedificabo Ecclesiam meam: » sed ubi commemoratur ei dictum esse, *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.* ALCUINUS. Vel aliter. Nondum imponit ei nomen, sed praesignat quod postea fuit ei impositum, quando dixit ei Jesus, loc. cit.: « Tu es Petrus, et super hanc pe« tram aedificabo Ecclesiam meam. » Mutaturus autem nomen Christus, voluit ostendere etiam nomen illud quod a parentibus datum erat, non carere virtutis significatione. Simon enim obediens interpretatur, Joanna gratia, Jona columba; quasi dicat: Tu es obediens, filius gratiae, vel filius columbae, idest Spiritus sancti: quia humilitatem de Spiritu sancto accepisti, ut vocante Andrea, videre me desiderares. Non enim dedignatus est major minorem sequi: quia non est ordo aetatis ubi est meritum fidei.

26. CHRYSOSTOMUS (hom. 19) Postquam accepit Christus hos discipulos, venit de reliquo ad alios convertendum, scilicet Philippum et Nathanaelem: unde dicitur: *In crastinum autem voluit exire in Galilaeam.* ALCUINUS. A Judaea scilicet, ubi erat Joannes baptizans, deferens honorem Baptistae, ne videatur magisterium ejus minuere, dum adhuc statum habet. Vocaturus etiam discipulum ad sequendum, voluit exire in Galilaeam, idest in transmigrationem factam vel revelationem; ut sicut ipse proficiebat sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines, et sicut passus est et resurrexit, et ita intravit in gloriam suam; sic etiam suos sequaces ostenderet et exire et proficere in virtutibus, et per passiones ad gaudia transmigrare debere: unde sequitur: *Et invenit Philippum, et dixit ei Jesus, Sequere me.* Sequitur qui imitatur humilitatem et passionem ejus, ut sit socius resurrectionis et ascensionis. CHRYSOSTOMUS (hom. 19). Et vide quod antequam aliquis ei adhaereret, nullum vocavit: nam si quidem nullo jam sponte adveniente attraxisset, fortassis resiliissent: nunc autem a seipsis eligentes sequi Dominum, firmi de reliquo permanserunt. Philippum autem vocat, magis notum ei existentem, quia in Galilaea nutritus erat. Sed unde Philippus secutus est Christum? Nam Andreas quidem audiens a Joanne Baptista, Petrus autem ab Andrea; hic autem a nullo aliquid discens, solum dicente Christo ad eum, *Sequere me*, confestim persuasus est. Conveniens est autem Philippum a Joanne audientem, sequi Christum, vel etiam vocem Christi hoc operatam esse. THEOPHYLACTUS. Non enim simpliciter omnibus (1) vox Christi dicebatur; sed fidelium interiora ad ejus inflammabat amorem: deinde quia in corde Philippi de Christo cogitatio inerat, et in libris Moysi assidua lectio, ut expectaret Christum, statim cum vidit, credidit. Forte autem ab Andrea et Petro de Christo aliquid didicit, quia ex eadem patria erant; quod Evangelista videtur innuere per hoc quod subdit: *Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreae et Petri.* CHRYSOSTOMUS (ubi supra non procul a princ.). Christus etiam hinc suam virtutem ostendit, quod a terra nullum ferente fructum, nam a Galilaea Propheta non surgit, inclytos discipulos (2) elegit. ALCUINUS. Bethsaida etiam domus venatorum interpretatur; quo nomine civitatis curavit Evangelista ostendere quales tunc jam animo erant Philippus, Petrus et Andreas, et quales officio erant futuri, idest capiendis ad vitam animabus intenti. CHRYSOSTOMUS (hom. 19). Non solum autem Philippus a Christo persuasus est, sed praeco aliis fit: unde sequitur: *Invenit Philippus Nathanael, et dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege et Prophetae, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth.* Vide qualiter solicitam mentem habebat, et continue meditabatur quae sunt Moysi, et expectabat adventum Christi. Et quidem quod Christus debebat venire, noverat prius; quoniam autem hic Christus erat, ignorabat. Dicit autem: *Quem scripsit Moyses et Prophetae*, credibilem faciens suam praedicationem, et ex hinc persuadens auditorem quod circa legem et Prophetas solicitus erat, et omnia perscrutans cum veritate, ut et Christus testatus est. Si vero dicit filium Joseph, ne turberis: ejus enim filius aestimabatur esse. AUGUSTINUS (tract. 7). Cui scilicet desponsata erat mater ejus: nam quod ea intacta conceptus et natus sit, bene noverunt ex Evangelio omnes Christiani. Addit autem et locum, *A Nazareth.* THEOPHYLACTUS Non quia in ea natus erat, sed nutritus. Generatio enim ejus multis erat incognita; sed quod in Nazareth esset nutritus, cognitum erat.

Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? AUGUSTINUS (ut supra). Ambas pronuntiationes potest consequens vox Philippi sequi: sive sic pronunties, tamquam confirmans: *A Nazareth potest aliquid boni esse*: et ille dicat, *Veni et vide*: sive sicut dubitans, et totum interrogans: *A Nazareth potest aliquid boni esse? Veni, et vide.* Cum ergo sive illo modo, sive isto pronuntietur, non repugnent verba sequentia, nostrum est quaerere quid potius intelligamus in his verbis. Nathanael enim doctissimus legis, cum audisset Philippum dicentem, *Invenimus Jesum*, audito *a Nazareth*, erectus est in spem, et dixit: *A Nazareth potest aliquid boni esse.* Scrutans enim erat Scripturas, et sciebat, quod non facile alii scribae et pharisaei noverant, quia inde erat ex-

(1) *Nicolai omittit* omnibus.
(2) *Al.* discipulorum.

pectandus Salvator. ALCUINUS. Qui singulariter sanctus est, innocens, impollutus; de quo Propheta (Isai. 11): « Exiet virga de radice Jesse, et Nazaraeus (idest flos) de radice ejus ascendet. » Vel potest hic versiculus sub dubitatione interrogative proferri. CHRYSOSTOMUS (hom. 19). Audiverat enim Nathanael a Scripturis quod a Bethlehem oporteret Christum venire, secundum illud Mich. 5: « Et tu Bethlehem terra Juda, ex te exiet dux « qui regat populum meum Israel. » Cum igitur audivit, *A Nazareth*, dubitavit, non inveniens convenire annuntiationem Philippi cum prophetica praedicatione. Nazaraeum autem vocant Prophetae ab educatione et conversatione. Considera vero ejus in inquirendo prudentiam et mansuetudinem: non enim dixit, Decipis me, Philippe; sed interrogat dicens: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Valde autem et Philippus prudens erat; non enim interrogatus frangitur, sed immoratur, virum ducere ad Christum: unde sequitur: *Dicit ei Philippus: Veni et vide.* Trahit quidem eum ad Christum, sciens de reliquo eum non contradicturum, si verba et doctrinam illius gustaverit.

27. CHRYSOSTOMUS (hom. 19 sparsim). Nathanael non suscipiendo ex Nazareth Christum esse (1), eam quae illi erat circa Scripturas diligentiam ostendit; in non respuendo vero eum qui annuntiaverat, multum desiderium quod habebat circa Christi praesentiam monstravit. Sciebat enim quod poterat Philippus circa locum falli: unde sequitur: *Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, et dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*: quia nihil ad gratiam vel odium loquebatur. AUGUSTINUS (ubi supra). Vel aliter. Quid est *In quo dolus non est*? Forte non habebat peccatum? Forte illi medicus non erat necessarius? Absit. Nemo sic natus est ut medico illo non egeret. Dolus enim est cum aliud agitur et aliud fingitur: quo modo ergo in illo dolus non erat, si peccator est? Fatetur se peccatorem; si enim peccator est et justum se dicit, dolus est in ore ipsius. Ergo in Nathanaele confessionem peccati laudavit, non indicavit non esse peccatorem. THEOPHYLACTUS. Sed Nathanael laudatus non acquievit extemplo, sed expectavit, adhuc volens aliquid manifestius discere; et interrogat: sequitur enim: *Dicit ei Nathanael: Unde me nosti?* CHRYSOSTOMUS (homil. 19, sparsim). Ipse quidem igitur ut homo investigabat (2), Jesus autem ut Deus respondebat: sequitur enim: *Respondit Jesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*: non ut homo eum intuens, sed ut Deus desuper cognoscens. Vidi, inquit, te, idest morum tuorum mansuetudinem. Dicit autem *Cum esses sub ficu*: quoniam nullus ibi erat, sed soli Philippus et Nathanael singulariter loquebantur: propter hoc dictum est quod videns eum a longe dixit: *Ecce vere Israelita*: ut scires quoniam antequam appropinquaret Philippus, haec loquebatur Christus, et insuspicabile fiat Christi testimonium. Noluit autem Christus dicere, Non sum ex Nazareth, ut annuntiavit tibi Philippus; sed ex Bethlehem, ut non faceret altercabilem (3) sermonem; neque etiam per hoc dedisset argumentum sufficiens quod ipse esset Christus; sed ostendit se Christum per hoc quod praesens erat loquentibus illis. AUGUSTINUS (ubi supra). Quaerendum est enim an aliquid significet arbor fici. Invenimus arborem fici maledictam, quia sola folia habuit, fructu caruit. In origine humani generis Adam et Eva, cum peccavissent, de foliis ficus subvinctoria sibi fecerunt. Folia ergo ficulnae intelliguntur peccata. Erat autem Nathanael sub arbore fici, tamquam sub umbra mortis; ac si Dominus ei dicat: O Israel, sine dolo quisquis es, o popule Judaeus ex fide, antequam te per Apostolos meos vocarem, et cum esses sub umbra mortis, et tu me non videres, ego te vidi. GREGORIUS (18 Moral. cap. 20, al. 23). Vel *cum esses sub ficu, vidi te*; idest, positum te sub umbra legis elegi. AUGUSTINUS de Verb. Domini. (serm. 40). Recordatus est autem Nathanael se fuisse sub ficu ubi non erat Christus (1) praesentia corporali, sed scientia spirituali; et quia sciebat se solum fuisse sub ficu, agnovit in illo divinitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. 19 sparsim). Sic ergo ab hac praedicatione, et ab eo quod mentem scrutatus est ejus, et quia cum adversus eum dicere videretur, non culpavit, sed laudavit, cognovit quoniam vere est Christus: unde sequitur: *Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel*; quasi dicat: Tu es qui expectabaris, tu es qui quaerebaris. Quia enim argumentum inalterabile suscepit, venit ad confessionem, et in mora priori diligentiam ostendens, et in posteriori confessione devotionem. (Hom. 20 in Joan. par. a princ.). Multi autem legentium sermonem hunc anxiantur: Petrus enim qui post miracula et doctrinam confessus est, quoniam Filius est Dei, beatificatur, ut a Patre revelationem jam suscipiens; Nathanael autem ante signa et doctrinam hoc dicens, nihil tale audivit. Est igitur hujus causa, quoniam verba quidem eadem locutus est Petrus et Nathanael, non autem eadem mente; sed Petrus quidem confessus est Filium Dei ut Deum verum; hic autem ut hominem nudum; dicens enim (2) ei, *Tu es Filius Dei*, induxit, *Tu es rex Israel*; Dei autem Filius non Israelis est rex solum, sed et orbis terrarum universi. Hoc etiam manifestum est ex his quae consequuntur. Nam Petro nihil postea addidit Christus: sed quasi perfecta ejus existente fide, Ecclesiam se dixit in confessione illius fabricaturum esse. Nathanael autem, quasi multa parte et majori confessionis deficiente, ad majora educitur: nam sequitur: *Et dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: majus his videbis;* quasi dicat: Magnum tibi visum est hoc esse quod dixi, et propterea me regem Israelis confessus es: quid igitur dices cum majus videbis? Et quid sit istud majus, ostendit subdens: *Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis caelum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis.* Vide qualiter paulatim eum a terra abducit, et facit quod non ultra aestimet Christum esse hominem solum: cui enim Angeli ministrant, qualiter hic homo purus esset? Per hoc igitur suadet Angelorum se esse dominatorem: sicut enim in proprium regis Filium descenderunt et ascenderunt in eum ministri regales; hoc quidem in tempore crucis, hoc vero in tempore resurrectionis et ascensionis; sed et ante hoc, quando accesserunt et ministrabant ei, et quando evangelizabant ejus nativitatem. Futurum vero a praeterito probavit: qui enim in praeteritis

(1) *Al. omittitur* esse.
(2) *Al.* investigat.
(3) *Al.* alterabilem.

(1) *Al. deest* Christus.
(2) *Al. omittitur* enim.

virtutem ejus agnoverat, et de futuris audiens facilius suscepit. AUGUSTINUS de ver Dom. (ser. 40 par. a princ.). Recolamus autem veterem historiam, quando Jacob in somnis vidit scalam a terra pertingentem usque in caelum, et Dominus incumbebat super eam, et Angeli ascendebant et descendebant per eam. Denique ipse Jacob quia intellexit quid viderit, posuit lapidem et fudit oleum: dum unxit lapidem Jacob, numquid idolum fecit? Significavit, non adoravit. Agnoscitis chrisma, agnoscite et Christum. Ipse est lapis quem reprobaverunt aedificantes. Si ergo Jacob vidit scalam, qui est Israel appellatus, et Nathanael iste vere Israelita erat (1); convenienter somnium Jacob Dominus dixit ei; quasi dicat: Cujus nomine te appellavi, ipsius somnium in te apparuit: *videbis enim caelum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis.* Si autem ad illum descendunt, et ad illum ascendunt; et sursum est, et hic est: sursum in se, deorsum in suis (2). AUGUSTINUS super Joannem (tract. 7 ante fin.). Sunt autem Angeli Dei boni praedicatores praedicantes Christum; hoc est, super Filium hominis ascendunt et descendunt (1), sicut Paulus, qui ascenderat usque ad tertium caelum, descendit usque ad lac potum parvulis dandum. Dixit autem, *Majus his videbis*: quia plus est quod nos Dominus vocatos justificavit, quam quod vidit jacentes sub umbra mortis. Quid enim nobis proderat, si ibi mansissemus ubi nos vidit? Quaeritur autem quare Nathanael, cui tantum testimonium perhibuit Filius Dei, inter duodecim Apostolos non invenitur? Intelligere autem debemus, ipsum eruditum fuisse et peritum legis: propterea noluit illum Dominus inter discipulos ponere, quia idiotas elegit, unde confunderet mundum. Volens enim superborum frangere cervices, non quaesivit per oratorem piscatorem; sed de piscatore lucratus est Imperatorem. Magnus Cyprianus orator; sed prius Petrus piscator; per quem postea crederet non tantum orator, sed etiam Imperator.

(1) *Al. desideratur* erat.
(2) *Al.* et sursum est, hic est in se, deorsum in suis; *item* et sursum est; hic est sursum in se, deorsum in suis.

(1) *Al. non est* et descendunt.

CAPUT SECUNDUM.

1. Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae; et erat mater Jesu ibi. Vocatus est autem Jesus et discipuli ejus ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Jesus: Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.

2. Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideae hydriae sex positae secundum purificationem Judaeorum, capientes singulae metretas binas vel ternas. Dicit eis Jesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclino: et tulerunt. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset (ministri autem sciebant, qui hauserant aquam), vocat sponsum architriclinus, et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est; tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilaeae, et manifestavit gloriam suam: et crediderunt in eum discipuli ejus.

3. Post haec descendit Capharnaum ipse et mater ejus et fratres ejus et discipuli ejus; et ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat pascha Judaeorum; et ascendit Jesus Hierosolymam.

4. Et invenit in templo vendentes oves et boves et columbas et nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves; et nummulariorum effudit aes et mensas subvertit. Et his qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuae comedit me.

5. Responderunt ergo Judaei, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis ? Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Judaei: Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc; et tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus quia hoc dicebat de corpore suo, et crediderunt Scripturae et sermoni quem dixit Jesus.

6. Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa quae faciebat. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, et quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

1. CHRYSOSTOMUS (hom. 20). Quoniam in Galilaea notus erat Dominus, vocant eum ad nuptias: unde sequitur: *Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae.* ALCUINUS. Galilaea est provincia, in qua est Cana viculus. CHRYSOSTOMUS (ibidem sparsim.). Vocant autem ad nuptias Dominum, non tamquam magnificum aliquem, sed simpliciter tamquam notum, et unum multorum: unde hoc Evangelista declarans ait: *Et erat mater Jesus ibi*: sicut enim matrem vocaverant, ita et filium: unde sequitur: *Vocatus est autem Jesus et discipuli ejus ad nuptias*: et accedit: neque enim ad dignitatem respiciebat suam, sed ad beneficium nostrum. Qui enim non dedignatus est formam servi accipere, neque dedignatus est ad nuptias venire servorum. AUGUSTINUS de ver. Domini (serm. 41 in princ.). Erubescat igitur homo esse superbus, quoniam factus est humilis Deus. Ecce inter cetera Filius Virginis venit ad nuptias, qui cum apud Patrem esset, instituit nuptias. BEDA (hom. dom. 1 post Epiph.). Quod etiam ad nuptias venire dignatus est, juxta litteram, fidem recte credentium confirmat. Porro Tatiani et Marcionis, ceterorumque qui nuptiis detrahunt, perfidia quam sit damnabilis insinuat. Si enim toro immaculato et nuptiis debita castitate celebratis culpa inesset, nequaquam Dominus ad has venire voluisset. Nunc autem quia bona est castitas conjugalis, melior continentia vidualis, optima perfectio virginalis; ad probandam omnium electionem graduum, discernendum tamen meritum singulorum; ex intemerato Mariae Virginis utero nasci dignatus est; e prophetico viduae Annae ore mox

natus benedicitur; a nuptiarum celebratoribus (1) jam juvenis invitatus, has praesentia suae virtutis honorat. AUGUSTINUS (tract. 8 sparsim.). Quid autem mirum, si in illam domum ad nuptias venit qui in hunc mundum ad nuptias venit? Habet enim hic sponsam, quam redemit sanguine suo, et cui pignus dedit Spiritum sanctum, quam sibi conjunxerat in utero Virginis. Verbum enim est sponsus, et sponsa caro humana; et utrumque unus Filius Dei, et idem Filius hominis. Ille uterus Virginis Mariae thalamus ejus est, unde « processit tamquam « sponsus de thalamo suo: » Psal. 18. BEDA (super Joan. cap. 2, super illud, *Die tertia nuptiae factae sunt*). Nec vacat a mysterio quod die tertia nuptiae factae referuntur. Primum quidem saeculi tempus ante legem, Patriarcharum exemplo; secundum sub lege, Prophetarum scriptis; tertium sub gratia, praeconiis Evangelistarum, quasi tertiae diei luce, mundo refulsit, in quo Dominus in carne natus apparuit. Sed et hoc quod in Cana Galilaeae, idest in zelo transmigrationis, eaedem nuptiae factae perhibentur, typice denuntiat, eos maxime gratia Christi dignos existere qui zelo (2) fervere piae devotionis, ac de vitiis ad virtutes, de terrenis ad aeterna norunt transmigrare. Discumbente autem ad nuptias Domino, vinum defecit, ut vino meliore per ipsum facto manifestaretur gloria latentis in homine Dei: unde sequitur: *Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum: Vinum non habent.* CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Dignum autem est quaerere, unde venit in mentem matri magnum quid imaginari de filio: neque enim ante miraculum fecerat: sequitur enim: *Hoc fecit initium signorum Jesus.* Sed revelari incipiebat et a Joanne, et ab his quae ad discipulos dixerat; sed ante haec omnia ipsa conceptio, et ea quae post nativitatem facta sunt, maximam ei de puero imposuerunt aestimationem: unde Lucas dicit cap. 2: « Maria « conservabat omnia verba haec, conferens in cor « de suo. » Cujus igitur gratia non ante ad miraculum (3) eum incitavit? Nam antea ut unus multorum ita conversabatur (4): unde non praesumebat ei mater tale quid dicere; quia vero audivit quod Joannes ei testificatus est, et quod discipulos jam haberet, de reliquo confidenter rogat. ALCUINUS. Significat etiam in hoc loco synagogam, quae Christum provocat ad faciendum miraculum: familiare enim est Judaeis miracula inquirere.

Sequitur: *Et dicit ei Jesus: Quid mihi et tibi, mulier?* AUGUSTINUS (tract. 8 sparsim). Quidam derogantes Evangelio, et dicentes quod Jesus non fuit natus de Maria Virgine, hinc argumentum sumere conantur erroris sui, ut dicant: Quomodo erat mater ejus cui dixit: *Quid mihi et tibi, mulier?* Sed quis hoc narravit, ut credamus quia hoc Dominus dixit? Nempe Joannes Evangelista. At ipse dixit: *Et erat ibi mater Jesu.* Quare hoc, nisi quia utrumque verum est? Sed numquid ideo venit ad nuptias, ut doceret matres contemni? CHRYSOSTOMUS (loc. cit. super illud, *Quid mihi et tibi est, mulier*)? Sed quod valde venerabatur matrem, audi Lucam enarrantem, qualiter subditus parentibus erat. Nam ubi quidem parentes nihil impediunt eorum quae sunt secundum Deum, debitum est subjici eis; quando autem non tempore debito aliquid quaerunt, et abscindunt nos a spiritualibus, non ex hoc fallaris (1). AUGUSTINUS de Symbolo (lib. 2 cap. 4). Ut ergo distingueret inter Deum et hominem; quia secundum hominem minor et subditus erat; secundum autem Deum supra omnes erat; dixit: *Quid mihi et tibi est, mulier?* CHRYSOSTOMUS (hom. 20 et 21). Sed et propter aliam causam, ut non suspecta essent miracula quae fiebant (ab his enim qui indigebant, rogari oportuerat, non a matre) voluit ostendere quoniam omnia decenti tempore operatur, non simul omnia faciens: quia confusio quaedam esset; et ideo sequitur: *Nondum venit hora mea;* idest, nondum cognitus sum his qui adsunt. Sed neque sciunt quoniam defecit vinum: sine eos primum hoc sentire: qui enim necessitatem non praesentit, neque beneficii grandem suscipiet sensum. AUGUSTINUS (tract. 8 sparsim). Vel ideo quia Dominus noster, secundum quod Deus erat, matrem non habebat; secundum quod homo erat, habebat matrem. Miraculum autem quod facturus erat, secundum divinitatem facturus erat, non secundum infirmitatem humanam. Miraculum tamen exigebat mater; at ille tamquam non agnoscens viscera humana, operaturus facta divina, dixit: *Quid mihi et tibi est, mulier?* tamquam dicat, Quod in me facit miraculum, non tu genuisti, deitatem meam. Dicitur autem mulier secundum femineum sexum, non secundum corruptionem integritatis. Sed quia genuisti infirmitatem meam, tunc te cognoscam cum ipsa infirmitas pendebit in cruce: unde subdit: *Nondum venit hora mea*; quasi dicat: Ibi te agnoscam cum pendere in cruce infirmitas coeperit, cujus et mater es. Commendavit enim matrem discipulo, prius matre moriturus, et ante mortem matris resurrecturus. Videte autem ne forte, quomodo invenerunt Manichaei occasionem perfidiae suae, quia dixit Dominus, *Quid mihi et tibi est, mulier?* sic inveniant Mathematici occasionem fallaciae; quia dixit, *Nondum venit hora mea.* Dicunt enim: Vides quia sub fato erat Christus, quia dixit: *Nondum venit hora mea.* Credant autem Deo dicenti, infra 10: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam*: et quaerant quare sit dictum: *Nondum venit hora mea*: nec ideo jam sub fato ponant conditorem caeli: quia si esset fatum de sideribus, non poterat esse sub necessitate siderum conditor siderum. Adde (2) quod non solum Christus non habuit quod appellas fatum; sed nec tu aut ille, aut quisquam hominum. Quare ergo dixit: *Nondum venit hora mea*? Quia in potestate habebat quando moreretur; sed nondum videbat esse opportunum ut illa potestate uteretur. Vocandi erant discipuli, annuntiandum erat regnum caelorum, faciendae erant virtutes, commendanda erat divinitas Domini in miraculis, commendanda erat humanitas Domini in ipsa compassione mortalitatis. At ubi tantum fecit quantum sufficere judicavit; venit hora, non necessitatis, sed voluntatis, non conditionis, sed potestatis.

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 31. in Joan. Quamvis dixerit, *Nondum venit hora mea*, postmodum fecit quod mater dixerat; ut etiam ex hoc sufficiens esset demonstratio quod non subjectus est horae. Si enim horae subjiciebatur, qualiter debita hora nondum facta hoc fecit? Deinde et propter hono-

(1) *Al.* celebrationibus.
(2) *Al.* de zelo.
(3) *Al.* ante miraculum.
(4) *Al.* conservabatur.

(1) *Reponit P. Nicolai* obtemperare non est tutum.
(2) *Al. deest* Adde.

rem matris, ut non finaliter ei contradicere videretur: neque eam tot praesentibus erubescere faceret: adduxerat enim ad eum ministros, ut a pluribus fieret petitio: unde sequitur: *Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite.* BEDA (super *Quodcumque dixerit vobis, facite*). Quasi dicat: Licet abnegare videatur, tamen faciet: noverat enim eum mater pium et misericordem. Sequitur: *Erant autem ibi lapideae hydriae sex positae secundum purificationem Judaeorum, capientes singulae metretas binas vel ternas.* Hydriae vocantur vasa aquarum receptui parata. Graece enim aqua hydor dicitur. ALCUINUS. Vasa autem aquarum receptui parata erant secundum purificationem Judaeorum, quia inter alias pharisaeorum traditiones etiam hoc observabant ut crebro se lavarent. CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Quia vero inaquosa est Palaestina, et non erat multis in locis fontes et puteos invenire; replebant hydrias aqua, ut non currerent ad flumina, si quando immundi fierent; sed de prope haberent purgationis modum. Ne autem quidam infidelium suspicarentur quoniam, faece intus remanente, deinde aqua immissa, vinum subtilissimum factum esset, propterea ait secundum purificationem Judaeorum, ostendens quod illa vasa nunquam vini receptacula facta erant. AUGUSTINUS (tract. 9 sparsim). Metretas enim dicit mensuras quasdam, tamquam si diceret urnas, amphoras, vel aliud hujusmodi. Metron enim mensuram dicunt Graeci: inde appellatae metretae. (1) Quod autem ait: *Binas vel ternas,* non ita accipiendum est quod aliae binas, aliae ternas; sed eaedem ipsae caperent binas quae etiam ternas.

Sequitur: *Dixit eis Jesus: Implete hydrias aqua: et impleverunt eas usque ad summum.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Sed quare antequam implevissent hydrias aqua, non fecit signum? quod multo mirabilius esset: quia scilicet aliud est substantiam in aliam qualitatem transmutare, et ipsam substantiam ex nihilo facere. Hoc quidem mirabilius est, sed non ita videtur credibile multis. Propterea enim multoties a miraculorum magnitudine abstinet, volens magis credibile esse quod fiebat. Cum hoc et perversa dogmata evertit. Quia enim sunt quidam qui mundi conditorem alium esse dicunt, plura miraculorum ex subjectis substantiis facit; si enim contrarius ei esset qui conditor est mundi, non utique alienis uteretur ad propriae virtutis demonstrationem. Non autem ipse aquam hausit, et tunc vinum ostendit; sed hoc jubet ministris, ut eos testes haberet ejus quod fiebat: unde sequitur: *Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclino.* ALCUINUS. Triclinium ordo trium lectorum; clini enim lectum significat. Architriclinus princeps triclinii, idest primus inter convivas, qui more antiquo in lectis discumbebant: unde quidam architriclinum intelligunt aliquem ex sacerdotibus Judaeorum, qui nuptiis interesse poterant, ut illos instruerent qualiter nuptiis uti deberent. CHRYSOSTOMUS (hom. 25 in Joan. par. a med.). Vel aliter. Quia aliqui possent dicere quod convivae ebrii erant, et sensus judicantium corruptus, ut nescirent utrum aqua vel vinum esset; hi autem quibus ministratio conviviorum credita est, maxime vigiles sunt, unum opus habentes ut ornate et ordinate omnia disponantur; ideo in testimonium eorum quae fiebant dixit Dominus, *Ferte architriclino,* propter evigilantem ejus sensum; et non dixit, Propinate discumbentibus. HILARIUS 3 de Trin. (circa princ.). Aqua igitur hydriis infunditur, vinum calicibus hauritur: infundentis scientiae sensus non convenit haurientis. Qui infuderunt, hauriri aquam existimant: qui hauriunt vinum, infusum arbitrantur: unde sequitur: *Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset (ministri autem sciebant, qui hauserant aquam), vocat sponsum architriclinus.* Non autem aquae simplicitas defecit, et vini sapor natus est; non per transfusionem potioris obtinetur quod infirmius est (1); sed aboletur quod erat, et quod non erat coepit. CHRYSOSTOMUS (hom. 21 in Joan.). Paulatim autem Dominus volebat cognosci suorum signorum virtutem; et ideo neque ipse revelabat quod factum est, neque ministros architriclinus vocavit: non enim esset eis creditum de puro homine existimato tale testimonium reddentibus: sed vocat sponsum, qui maxime poterat conspicere quod fiebat. Non simpliciter autem Christus vinum, sed vinum optimum fecit: unde sequitur: *Et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est.* Talia enim sunt Christi miracula, ut multo his quae per naturam fiunt, speciosiora et utiliora fiant. Igitur aqua vinum facta ministros testes habuit; boni vero vini factio architriclinum et sponsum. Probabile autem est et sponsum aliquid respondisse; sed Evangelista hoc praetermittit, tangens solum id quod necessarium est scire, scilicet quoniam vinum aquam fecit: unde statim subdit: *Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilaeae.* (Hom. 22). Tunc enim signa maxime necessarium erat facere, quando discipuli jam congregati erant devoti (2) et attendentes his quae fiebant, manifeste aderant. Si vero dixerit quis non esse argumentum sufficiens ut hoc sit principium signorum, quia additur, *In Cana Galilaeae,* quasi contingat alibi prius esse facta; dicemus, quod et antea diximus, quia Joannes dicit supra 1: *Ut manifestetur Israeli, propterea veni baptizans.* Si vero secundum primam aetatem miracula fecit, nequaquam indigebant Israelitae alio manifestante eum. Qui enim in brevi tempore ita per miraculorum multitudinem claruit, ut ejus nomen manifestum fieret omnibus; multo magis si puer existens a prima aetate miracula fecisset: nam et ea quae fierent, inopinabiliora existimarentur, ab infante facta, et tempus amplius esset. Decenter autem non incepit signa facere ex prima aetate: existimassent enim phantasiam esse incarnationem, et ante opportunum tempus cruci eum tradidissent livore liquefacti. AUGUSTINUS (tract. 9). Hoc autem miraculum Domini quo de aqua vinum fecit, non est mirum eis qui noverunt quia Deus fecit. Ipse enim fecit vinum illo die in hydriis qui omni anno hoc facit in vitibus; sed hoc assiduitate amisit admirationem: itaque servavit sibi Deus inusitata quaedam quae faceret, ut tamquam dormientes homines ad se colendum mirabiliter excitaret: propter quod sequitur: *Et manifestavit gloriam suam.*

(1) *Al.* BEDA, *quem habet etiam Nicolai.*

(1) *Sic omnia a nobis consulta exempla; Nicolai tamen corrigit in hunc modum.* Non autem permixtio fuit, sed creatio: aquae simplicitas defecit, et vini sapor natus est; non per transfusionem potioris obtinetur quod infirmius est: sed aboletur quod erat etc.

(2) *Al.* et devoti.

ALCUINUS. Quia ipse est rex gloriae, qui sicut Dominus elementa mutabat. CHRYSOSTOMUS (homil. 22). Et hoc quantum ex parte sua: si vero tunc (1) multi non cognoverunt, sed tamen omnes postea erant miraculum audituri. Sequitur: *Et crediderunt in eum discipuli ejus*: hi enim debebant credere, et facilius, et cum diligentia attendere his quae fiebant. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 17). Sed si tunc in eum crediderunt, nondum erant discipuli cum ad nuptias vocati sunt; sed illo more locutionis hoc dictum est quo loquimur cum dicimus Apostolum Paulum in Tharso Ciliciae natum: neque enim tunc jam erat Apostolus. Ita discipulos Christi invitatos ad nuptias cum audimus, non jam discipulos, sed qui futuri erant discipuli intelligere debemus. AUGUSTINUS (tract. 9). Illa autem mysteria quae in isto miraculo Domini latent, videte. Oportebat impleri in Christo quae de illo scripta erant. Illa erat aqua; fecit autem de aqua vinum, cum aperuit eis sensum, et exposuit Scripturas: sic enim sapit quod non sapiebat, et inebriat quod non inebriabat. BEDA (super *Nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae*). Apparente enim Domino in carne, vinosa legalis sensus suavitas paulatim coeperat ob carnalem pharisaeorum interpretationem a prisca sua virtute deficere. AUGUSTINUS (tract. 9 in Joan.). Si autem jussisset aquam effundi, et ipse mitteret vinum ex occultis creaturae finibus, videretur Scripturas veteres improbasse. Cum autem ipsam aquam convertit in vinum, ostendit nobis quod et Scriptura vetus ab ipso est: nam jussu ipsius impletae sunt hydriae. Sed nihil sapit illa Scriptura, si non ibi Christus intelligatur. Novimus autem legem ex quibus temporibus narret, idest ab exordio mundi; inde (2) usque ad hoc tempus quod nunc agimus, sexta aetas est: nam prima aestas computatur ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham, tertia ab Abraham usque ad David, quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis; quinta usque ad Joannem Baptistam; sexta inde usque ad finem saeculi. Sex ergo illae hydriae sex aetates significant, quibus non defuit prophetia. Impletae sunt prophetiae, plenae sunt hydriae. Quid est autem quod capiebant metretas binas vel trinas ? Si trinas tantum diceret, non curreret animus noster nisi ad mysterium Trinitatis. Sed forte nec sic debemus inde sensum avertere, quia dixit binas vel trinas: quia nominato Patre et Filio, consequenter et Spiritus sanctus intelligendus est. Oportet enim intelligi caritatem invicem Patris et Filii, quod est Spiritus sanctus. Sed est et alius intellectus non praetermittendus: binae enim metretae intelliguntur duobus generibus hominum, idest Judaeis et Graecis; tres autem propter Noe tres filios significandos (3). ALCUINUS. Ministri autem sunt doctores novi testamenti, qui Scripturas aliis sacras spiritualiter interpretantur (4); architriclinus autem est aliquis legisperitus, ut Nicodemus, Gamaliel, Saulus. Dum ergo talibus Evangelii verbum committitur, quod in littera legis occultabatur, quasi vinum de aqua factum architriclino propinatur. Et bene in domo nuptiarum tres ordines discumbentium describuntur: quia Ecclesia tribus ordinibus fidelium constat, conjugatorum, continentium et doctorum. Optimum autem vinum Christus usque adhuc servavit, idest Evangelium usque ad sextam aetatem distulit.

3. CHRYSOSTOMUS (hom. 22). Quoniam autem paulo post Dominus Hierosolymam ascensurus erat, Capharnaum adiit, ut non ubique fratres et matrem secum trahat: unde dicitur: *Post haec descendit Capharnaum ipse et mater ejus et fratres ejus et discipuli ejus; et ibi manserunt non multis diebus.* AUGUSTINUS (tract. 10 in Joan. non procul a princ.). Hic est autem Dominus Deus noster excelsus, ut nos faceret; humilis, ut nos reficeret; ambulans inter homines, patiens humana, abscondens divina. Ecce habet matrem, habet fratres, habet et discipulos. Inde fratres unde matrem. Fratres enim Scriptura nostra appellare consuevit non eos solos qui nascuntur ex eodem utero aut ex eodem patre; sed ex eodem gradu, velut compatrueles aut consobrinos. Unde ergo fratres Domino ? Non enim Maria iterum peperit (1): absit: inde coepit dignitas virginum. Abraham patruus erat Lot, et Jacob Laban Syrum habebat avunculum; et utrique dicti sunt fratres. ALCUINUS. Fratres ergo Domini dicuntur cognati Mariae vel Joseph, non filii Mariae vel Joseph: quia non solum Beata Virgo, sed etiam Joseph testis castitatis ejus ab omni actione conjugali immunis permansit. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2 cap. 17). Quod vero dicit, *Et discipuli ejus,* incertum est utrum jam illi adhaeserant etiam Petrus et Andreas, et filii Zebedaei. Matthaeus enim primo narrat quod venerit et habitaverit in Capharnaum, et postea quod eos de navibus piscantes vocaverit. An forte Matthaeus quod praetermiserat recapitulavit ? quia sine ulla consequentis temporis differentia dixit cap. 4: « Ambulans juxta « mare Galilaeae, vidit duos fratres: » an potius alii discipuli fuerunt ? Scriptura enim evangelica et apostolica non solum illos duodenos appellat discipulos ejus, sed omnes qui in Deum credentes ad regnum caelorum magisterio ejus erudiebantur. (cap. 18). Illud etiam requirendum est: quomodo hic dicit, antequam Joannes Baptista missus esset in carcerem, Jesum venisse in Galilaeam: cum Matthaeus dicat, cap. 4: « Cum autem audisset « quod Joannes traditus esset, secessit in Galilaeam: » similiter etiam et Marcus. Lucas etiam nihil quidem dicit de tradito Joanne; sed post baptismum et tentationem Christi dicit eum iisse in Galilaeam, sicut isti duo. Unde intelligitur tres Evangelistas non Joanni Evangelistae contraria narrasse, sed praetermisisse primum Domini adventum in Galilaeam posteaquam baptizatus est, quando illic aquam convertit in vinum. EUSEBIUS in Ecclesiastica Historia (lib. 3, cap. 24). Cum enim trium Evangeliorum ad Joannem Evangelistam notitia pervenisset, probasse quidem dicitur fidem et veritatem dictorum; deesse tamen vidit aliqua, et ea maxime quae primo praedicationis suae tempore Dominus gesserat: certum est enim quod in superioribus tribus Evangeliis haec videntur sola contineri quae in eo gesta sunt anno quo Joannes Baptista vel inclusus est in carcere, vel punitus. Et ideo rogatus dicitur Joannes Apostolus ut ea quae praeterierant priores ante traditionem Joannis, Salvatoris gesta conscri-

(1) *Al.* si vero et tunc. *Forte* et si vero tunc.
(2) *Al. omittitur* inde.
(3) *Al.* significatos. *Nicolai ponit* significantur.
(4) *Al.* qui Scripturas alias spiritualiter interpretantur.

(1) *Forte* num enim Maria iterum peperit? Absit etc.

beret. Unde si quis diligenter consideret, inveniet (1) Evangelia non dissonare; sed alterius temporis gesta esse quae scribit Joannes, alterius vero quae caeteri. CHRYSOSTOMUS (homil. 22). Neque enim in Capharnaum miraculum ullum tunc operatus est: qui enim civitatem habitabant illam, non sane se habebant ad Christum, sed erant valde corrupti: ideo tamen accedit et parum ibi trahit tempus propter eum qui ad matrem erat honorem. BEDA (super his verbis). Ideo etiam non multis diebus ibi manserunt, propter festum paschae, quod jam appropinquabat: unde sequitur: *Et prope erat pascha Judaeorum.* ORIGENES (tom. 10 in Joan.). Sed quid intendit ibi appositio *Judaeorum* ? non enim nationis alterius paschae solemnitas fuerat. Forsan vero quia quoddam est pascha humanum eorum qui procul a proposito Scripturae celebrant illud, quoddam vero divinum et verum, quod in spiritu et veritate perficitur. Ad distinctionem ergo divini dicitur, *Judaeorum.*

Sequitur: *Et ascendit Hierosolymam.* ALCUINUS. Bis in Evangeliis legitur Jesum ascendisse Hierosolymam: semel in primo anno praedicationis, dum adhuc Joannes non erat missus in carcerem; de hoc ascensu nunc agitur: et iterum illo anno quo erat passurus (2). Dedit autem nobis exemplum Dominus quanta cura divinis subdi debeamus imperiis. Si enim ipse Dei Filius decreta legis a se data implebat, celebrans solemnitates cum ceteris hominibus; quanto studio bonorum operum servi debent solemnitates et praevenire et celebrare ? ORIGENES (tom. 10 in Joan. in tit. *Postea descendit Capharnaum*). Mystice autem, cum facta est nuptiarum praeparatio in Cana Galilaeae, descendit una cum matre, fratribus et discipulis in Capharnaum, quae interpretatur ager consolationis. Oportebat enim post vini alacritatem, ad agrum consolationis una cum matre et discipulis ascendere Salvatorem, consolaturum in futuris fructibus et in agrorum multitudine suscipientes disciplinam ejus, et animam quae illum Spiritu sancto concepit, et juvandos ibi. Sunt enim quidam fructificantes, ad quos Dominus ipse descendit una cum verbi ministris atque discipulis, adjuvans hujusmodi praesente matre sua. Videntur autem qui Capharnaum ducti sunt, non capere diuturnam apud se Jesu praesentiam: quoniam illuminationem quae de pluribus dogmatibus est, inferioris consolationis agellus non capit, cum paucorum capax existat. ALCUINUS. Vel Capharnaum villa pulcherrima est, et significat mundum, in quem Verbum Patris descendit. BEDA. Non multis autem diebus ibi mansit, quia parvo in hoc mundo tempore cum hominibus conversatus est. ORIGENES (tom. 10 in Joan. tit. *Et ascendit Jesus*). Est autem Hierosolyma civitas regis magni, velut ipse Salvator ait, ad quam nullus eorum qui manent in terris conscendit nec ingreditur; sed quaelibet anima quae naturalem obtinet celsitudinem et acumen intelligibilium perspicuum, ejus civitatis est incola, ad quam solus Jesus ascendisse dicitur. Videntur tamen post discipuli fore praesentes dum recolunt: *Zelus domus tuae comedit me*; sed quasi in quolibet discipulorum Jesus ascendit.

4. BEDA (Matth. 21 super illud « Intravit Jesus « in templum »). Dominus Hierusalem adveniens, continuo templum oraturus adiit, nobis dans exemplum ut quocumque properamus, domum Dei primo ingrediamur, Dominum deprecaturi: unde dicitur: *Et invenit in templo vendentes boves et oves et columbas.* AUGUSTINUS (tract. 10). Sacrificia enim illi populo pro ejus carnalitate talia data sunt, quibus teneretur ne ad idola deflueret; et immolabant boves et oves et columbas. BEDA (ubi sup. ad verba « Et « ejiciebat omnes vendentes »). Sed quia de longinquo properantes quae jussa sunt immolari Domino, secum ferre non poterant, eorum pretia deferebant: unde nacta occasione, haec animalia in templo scribae et pharisaei vendi instituerunt, ut venientes emerent et offerrent, eademque oblata ipsi aliis venderent; et sic sua lucra accumularent. Unde et nummularii ad hoc sedebant ad mensam, ut inter emptores venditoresque hostiarum prompta esset pecunia: unde subditur, *Et nummularios sedentes.* Dominus autem nolens aliquid in domo sua terrenae esse negotiationis, neque ejus quae honesta putaretur, negotiatores omnes expulit foras. AUGUSTINUS (tract. 10). Et qui flagellandus erat ab eis, prior illos flagellavit: unde sequitur: *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo.* THEOPHYLACTUS. Neque non solum eos ejecit qui vendebant et emebant, sed etiam res eorum: unde subditur: *Oves quoque et boves et nummulariorum effudit aes, et mensas evertit,* scilicet nummularias, quae erant quasi vasa denariorum. ORIGENES (tom. 10 in Joan. ubi supra). Consideremus autem, ne forte enorme videatur quod Dei Filius captis funiculis parat sibi flagellum ad ejiciendum de templo. Unum tamen refugium ad horum responsionem relinquitur divina potestas Jesu, ut cum volebat posset iracundiam hostium suffocare, quamvis essent innumeri, et sedare mentium turbines: « Dominus enim dissipat cogitationes gentium: » Psal. 32. Praesens autem historia in nullo minorem potestatem praetendit his quae ab eo miraculosius edita sunt: quinimmo constat hanc (1) majorem demonstrare potentiam miraculo quo aqua conversa est in vinum: eo quod illic inanimata subsistit materia, hic vero tot millium hominum domantur ingenia. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 2, cap. 67). Manifestum est autem non semel, sed iterato hoc factum esse a Domino. Sed illud primum commemoratur hic a Joanne, istud ultimum a ceteris tribus. ORIGENES (tom. 10 in Joan. text. *Et ascendit Jesus Hierosolymam,* circ. med.). Et Joannes quidem hic dicit quod expulit vendentes de templo; Matthaeus autem ait quoniam expulit vendentes et ementes. Multo autem major numerus erat (2) ementium quam vendentium; quorum expulsio transcendebat dignitatem ejus qui reputabatur filius carpentarii; nisi quod divina potestate sibi omnes subjecit, ut dictum est. BEDA (super *Nolite facere domum Patris*). Commendatur autem in hac lectione utraque Christi natura: humana quidem, in hoc quod matrem comitem habuisse perhibetur; divina vero, in hoc quod verus Dei Filius demonstratur: sequitur enim: *Et his qui vendebant columbas dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.* CHRYSOSTOMUS (hom. 22 in Joan.). Ecce Patrem vocat, et non irascuntur: aestimant enim simpliciter eum dicere; sed quia postea apertius loqueba-

(1) *Al.* invenit.
(2) *Al.* passus.

(1) *P. Nicolai substituit* hic.
(2) *Al. omittitur* erat.

tur, ut solam repraesentaret parilitatis intelligentiam, propterea saeviebant. Et Matthaeus quidem dicit, cap. 21, quod ejiciens eos dicebat: « Nolite « facere domum meam speluncam latronum: » illud enim fecit ad passionem veniens, ideo durioribus sermonibus utebatur; hoc autem in principio signorum fecit; unde non ita aspera, sed remissa quodammodo increpatione utitur. Augustinus (tract. 10 in Joan.). Ecce templum illud figura adhuc erat, et ejecit inde Dominus omnes qui ad nundinas venerant. Et quae ibi vendebant? Quae opus habebant homines in sacrificio illius temporis Quid si ibi ebriosos inveniret? Si negotiationis non debet fieri domus Dei, potationis fieri debet? Chrysostomus (ut supra). Sed cujus gratia tali vehementia Christus usus est? Quia enim in sabbato curaturus erat, et multa facturus quae videbantur eis esse legis transgressio; ut non videatur Deo contrarius, hoc cum periculo fecit, dans intelligere quod qui periculis se exponit pro bono ornatu domus, dominum domus non contemnit: et ideo, ut ostenderet sui consonantiam ad Deum, non dixit, domum sanctam, sed *domum patris mei*. Et propter hoc etiam subditur: *Recordati vero sunt discipuli ejus quia scriptum est: Zelus domus tuae comedit me*. Beda (ubi supra). Discipuli enim videntes in eo hunc ferventissimum zelum, recordati sunt quia zelo domus Patris Salvator ejecit impios de templo. Alcuinus (1). Zelus, cum in bono accipitur, est quidam fervor animi, quo mens relicto humano timore pro defensione veritatis accenditur. Augustinus (ut supra). Comeditur ergo zelo domus Dei, qui omnia quae videt ibi perversa cupit emendare; et si emendare non potest, tolerat et gemit. Si ergo in domo tua ne quid perversum fiat satagis; in domo Dei, ubi salus proposita est, debes pati, quantum in te est, si quid perversi videris? Amicus est? admoneatur leniter; uxor est? severissime frenetur; ancilla est? etiam verberibus compescatur. Fac quicquid potes pro persona quam portas. Alcuinus. Mystice autem quotidie Deus spiritualiter suam Ecclesiam intrat, et qualiter ibi unusquisque conversetur attendit. Caveamus ergo ne in Ecclesia Dei fabulis vel risibus vel odiis vel cupiditatibus vacemus, ne improvisus veniens nos flagellet, et de Ecclesia sua ejiciat. Origenes (tom. 11 in Joan.). Possibile enim est Hierosolymitanum quoque delicto subjacere, et capacissimos deviare: quod nisi post delictum citissime convertantur, capacitatem amittunt. Invenit igitur in templo, idest in sacris, vel in enuntiatione ecclesiastici sermonis, quosdam qui Patris domum, domum (2) negotiationis constituebant; qui scilicet venales exponunt boves, quos oportet servare (3) ad aratrum, ne retrocedentes non disponantur ad regnum Dei; qui etiam praeferunt mammonam iniquitatis ovibus, ex quibus habent ornatus materiam; qui etiam solertiam columbarum privata qualibet amaritudine vilipendunt. Cum ergo hos invenerit (4) Salvator in domo sacrata, facto de funiculis flagello fugat illos una cum venalibus ovibus et bobus suis, et spargit (5) aeris pondera velut indigna in domo Dei retineri, subvertitque constitutas tabulas in animabus avarorum, et mandat ne ulterius in domo Dei columbae vendantur. Arbitror autem et exemplum ipsum statuisse per praedicta secretius, ut intelligamus per hoc, si quid agi debet erga sacram illam oblationem a sacerdotibus, non debere ritu sensibilium oblationum agi, nec legem observari debere, ut carnales Judaei volebant: nam Jesu propellente boves et oves, jubente auferri columbas, quae ut plurimum offerebantur juxta consuetudinem Judaeorum, et subvertente mensas materialium nummorum non expresse, sed figuraliter continentium divinas impressiones, ea scilicet quae secundum legis Scripturam videbantur honesta, et utente eo in plebem flagellis, dissolvenda et dispergenda haec erant, translato regno ad eos qui ex Gentibus crediderunt. Augustinus (ut supra). Vel vendentes in Ecclesia sunt qui quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi. Venale habent totum, quia volunt redimi. Simon ideo volebat emere Spiritum sanctum, quia vendere volebat: erat enim de illis qui columbas vendunt: etenim in columba apparuit Spiritus sanctus: columba autem non est venalis; gratis datur, quia gratia vocatur. Beda (super *Et his qui columbas vendebant*). Vendunt igitur columbas qui acceptam Spiritus sancti gratiam non gratis, ut praeceptum est, sed ad praemium dant; qui manuum impositionem, qua Spiritus sanctus accipitur, etsi non in quaestum pecuniae, ad vulgi tamen favorem tribuunt; qui sacros ordines non ad vitae meritum, sed ad gratiam largiuntur. Augustinus (ut supra). Boves autem intelliguntur Apostoli et Prophetae, qui nobis Scripturas sacras dispensaverunt. Qui ergo ipsis Scripturis fallunt populos, a quibus quaerunt honores, vendunt boves, vendunt et oves, idest ipsas plebes; et cui vendunt, nisi diabolo? Quidquid enim de unica Ecclesia praeciditur, quis tollit nisi leo rugiens? Beda (super *Ejicit omnes de templo*). Vel oves sunt opera munditiae et pietatis. Vendunt ergo oves qui humanae gratia laudis opera pietatis exercent. Nummos mutuo dant in templo qui aperte terrenis rebus in Ecclesia deserviunt. Domum etiam Domini faciunt domum negotiationis, non solum hi qui propter sacros ordines pretium pecuniae vel laudis vel honoris quaerunt; verum etiam hi qui gradum vel gratiam spiritualem, quam in Ecclesia Domino largiente perceperunt, non simplici intentione, sed cura humanae retributionis exercent. Augustinus (ubi supra). Signum autem quoddam nobis ostendit Dominus, quod fecit flagellum de resticulis, et inde negotiationem (1) in templo facientes flagellavit. Etenim unusquisque in peccatis suis restem texit dum peccata addit peccatis. Quando ergo aliquid patiuntur homines propter iniquitates suas, agnoscant quia Dominus fecit flagellum de resticulis, et adhuc admonet eos ut mutent se: nam si se non mutaverint, audient in fine, Matth. 25: « ligate illi manus et pedes. » Beda (super *Et cum fecisset*). Facto igitur de funiculis flagello, illos ejecit de templo: quia de parte sortis sanctorum ejiciuntur qui inter sanctos positi, vel ficte bona, vel aperte faciunt opera mala. Oves quoque et boves ejecit: quia talium vitam pariter et doctrinam ostendit esse reprobam. Nummulariorum quoque effudit aes, et mensas

(1) Citat ex Augustino Glossa; sed nec in Augustino nec in Alcuino sub his verbis occurrit; etsi ex utriusque dictis in hunc locum colligi potest (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest hic secundo* domum.
(3) *Al.* observare.
(4) *Al.* inveniret, *item* inveniet.
(5) *Al. praemisso puncto affirmationis* Expargit *legitur*.

(1) *Al.* et negotiationem.

subvertit: quia damnatis in fine reprobis, etiam ipsarum quas dilexerunt rerum tollet figuram. Venditionem columbarum de templo auferri praecepit: quia gratia Spiritus, quae gratis accipitur, gratis dari debet. ORIGENES (tom. 12 in Joan. super text. *Responderunt Judaei*). Potest etiam per templum intelligi anima studiosi, propter inhabitans verbum Dei, in qua ante doctrinam Jesu constiterant terrestres et bestiales motus. Signum autem terrestrium motuum bos est, quoniam est agri cultor; insensatorum autem motuum ovis, quod est pluribus animalibus irrationalius; levium vero atque inconstantium mentium signum est columba; eorum vero qui boni videntur (1), signa sunt aera, quae Christus verbo doctrinae expellit, ut non ultra domus Patris ejus sit forum.

5. THEOPHYLACTUS (hoc loco). Quia Judaei videbant Jesum talia facere cum potestate multa, et dicentem: *Nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis:* signum ab eo petunt: unde dicitur: *Responderunt ergo Judaei, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?* CHRYSOSTOMUS (hom. 23). Sed numquid signa opus erant ut ea quae male fiebant cessare faceret? Nonne zelum talem accipere pro domo Dei maximum signum virtutis erat? Non autem illius prophetiae meminerant; sed signum petebant, simul quidem de suo turpi lucro impedito dolentes, simul autem et per hoc prohibere eum volentes: opinantur enim eum aut provocare ad miracula, aut cessare ab his quae fiebant. Propterea non dat eis signum, sicut et petentibus signum respondit dicens, Matth. 12: « Generatio mala et adultera signum quaerit, « et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae « Prophetae. » Sed tunc manifestius, nunc autem obscurius respondet idem. Non autem is (2) utique qui non petentes praeoccupat, et signa dat, hic petentes avertisset, nisi mentem eorum cognovisset dolosam: sequitur enim: *Et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* BEDA. Quia enim signum quaerebant a Domino, quare solita commercia projicere debuerit ex templo; respondit: quia ipsum templum significabat templum corporis sui, in quo nulla prorsus esset alicujus macula peccati; quasi dicat: Sicut inanimatum templum a vestris commerciis sceleribusque mea expio potestate; ita et hoc corporis mei templum, cujus istud gestat figuram, vestris manibus dissolutum, tertia die resuscitabo. THEOPHYLACTUS. Nequaquam tamen illos ad homicidium provocat dicens, *Solvite*; sed hoc eis affectantibus non sibi esse absconditum demonstrat. Audiant autem Ariani, quomodo Dominus mortis destructor dixit, *Excitabo*, virtute videlicet propria. AUGUSTINUS (tract. 10 in Joan.). Resuscitavit eum quidem et Pater, cui dicit in Psalm. 40: « Excita me, et reddam illis. » Sed quid fecit Pater sine Verbo? Quomodo ergo eum Pater resuscitat, sic et Filius resuscitavit: quia Filius dixit, infra 10: *Ego et Pater unum sumus.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Propter quid autem signum resurrectionis dat eis? Quoniam scilicet hoc maxime erat quod ostendebat eum non esse hominem purum, posse adversus mortem statuere triumphum, et tyrannidem ejus longam velociter dissolvere. ORIGENES (hom. 12 in Joan. super text. ut supra). Utraque autem, scilicet et corpus Jesu et templum, exemplar mihi fore videntur Ecclesiae, eo quod ex vivis lapidibus construitur in domum spiritualem, in sacerdotium sanctum, et propter illud 1 Cor. 12: » Vos estis corpus Christi et « membra de membro. » Quamvis autem dissolvi lapidum videatur structura ac dissipari omnia ossa Christi adversitatibus tribulationum; instaurabitur tamen templum (1), ac resuscitabitur die tertia, quae (2) in novo caelo et nova terra praesens erit. Sicut enim illud Christi corpus sensibile crucifixum est ac sepultum, et postea resurrexit; sic et totale sanctorum Christi corpus concrucifixum est Christo: quilibet enim eorum in nullo alio gloriatur nisi in cruce Christi, per quam ipse crucifixus est mundo. Sed et consepultus est Christo et resurrexit cum eo, quia in quadam novitate vitae ambulat. Sed secundum beatam resurrectionem nondum surrexit: unde non scriptum est, Tertia die restaurabo illud, sed *in tribus diebus*: perficitur enim ejus erectio in omnibus tribus diebus. THEOPHYLACTUS. Judaei enim de inanimato templo putantes eum hoc dicere, deridebant eum: unde sequitur: *Dixerunt ergo Judaei: Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud?* ALCUINUS. Et notandum, quod non de prima aedificatione, quae a Salomone septem annis perfecta est, sed de reaedificatione, quae facta est sub Zorobabel per quadraginta et sex annos impedientibus inimicis, respondebant. ORIGENES (ubi supra). Vel dicit aliquis, quadraginta et sex annorum exurgere computum, ex quo David allocutus est Nathan Prophetam consulens de constructione templi, ex tunc satagens ad congregandam materiam templi. Animadverte vero si possibile est quadragenarium numerum statui erga templum propter quatuor elementa mundi, ac senarium propter hoc quod homo sexto die creatus est. AUGUSTINUS, 4 de Trin. (cap. 5). Vel hic numerus perfectioni dominici corporis apte congruit; quadragesies enim sexies seni fiunt ducenta septuaginta sex; qui numerus dierum complet novem menses et sex dies. Ipsa autem perfectio corporis Domini tot diebus ad partum producta comperitur, sicut a majoribus traditum suscipiens Ecclesiae custodit auctoritas. Octavo enim Kalendas Aprilis conceptus creditur, quo et passus; natus autem traditur octavo kalendas Januarii. Ab illo ergo die usque ad istum computati ducenti septuaginta sex reperiuntur dies, qui senarium numerum quadragesies sexies habent. AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (quaest. 56). Dicitur etiam conceptio humana sic procedere, et perfici primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus novem diebus convertatur in sanguinem, deinde duodecim diebus solidetur, reliquis decem et octo diebus formetur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum; et in reliquo tempore usque ad tempus partus magnitudine augeatur. Sex autem et novem et duodecim et decem et octo in unum coacti, fiunt quadragintaquinque: addito ergo uno fiunt quadraginta sex; qui si fuerint multiplicati per ipsum senarium numerum, qui hujus ordinationis caput tenet, fiunt ducenti septuaginta sex, idest novem menses, et sex dies. Non ergo absurde quadraginta sex annis dicitur fabricatum esse templum, quod corpus ejus significabat; ut quot anni

(1) *Al.* quae bona videntur.
(2) *Al desideratur* is.

(1) *Quatuor jam saepe citata exempla omittunt* templum.
(2) *Nicolai legit* qui.

fuerint in fabricatione templi, tot dies fuerint in corporis dominici perfectione. AUGUSTINUS super Joannem (tract. 10, non remote ante finem). Vel aliter. Quia Dominus noster de Adam corpus accepit, non de Adam peccatum traxit; templum corporeum inde sumpsit, non iniquitatem, quae de templo pellenda est. Si autem facias quatuor nomina graeca, anatoli, quod est oriens, dysis, quod est occidens, arctos, quod est septemtrio, mesembria, quod est meridies, capita verborum Adam habent. A quatuor enim ventis Dominus collecturum se dicit electos suos cum venerit ad judicium. Habent autem litterae nominis Adam numerum secundum graecos; et ibi invenitur quadragintasex annis aedificatum templum. Habet enim Adam alpha, quod est unum; et delta, quod quatuor; et alpha, quod est unum; et mi, quod est quadraginta: et sic habet quadragintasex. Sed Judaei, quia caro erant, carnalia sapiebant; ille spiritualiter loquebatur, et de quo templo diceret, per Evangelistam nobis aperuit: sequitur enim: *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* THEOPHYLACTUS (par. a fine Comment.). Ex hoc autem Apollinarius contractionem sumit, volens ostendere, quod caro Christi esset inanimata, eo quod templum sit inanimatum: ergo carnem Christi et lapidem et lignum facies, quia ex his templum consistit. Si autem quod dicitur infra 12, *Anima mea turbata est;* et infra 10, *Potestatem habeo ponendi animam meam*; nequaquam de anima rationali dici dixeris; ubi pones illud Luc. 23: « In manus tuas, « Domine, commendo spiritum meum ? » non enim hoc de anima irrationali intelligere poteris: neque quod dicitur Psalm. 15: « Non derelinques « animam meam in inferno. » ORIGENES (tom. 10 in Joan. super illud, *At ille dicebat de templo*). Ideo autem corpus Domini templum intelligitur, quia sicut templum gloriam Dei continebat habitantem in ipso, sic corpus Christi repraesentans Ecclesiam, Unigenitum continet, qui est imago Dei et gloria. CHRYSOSTOMUS (hom. 22 in Joan.). Duo autem erant quae obstabant discipulis ne interim intelligerent: unum ipsa resurrectio; alterum vero, quod majus erat, scilicet quod Deus erat qui in illo corpore habitabat; quod Dominus occulte ostenderat dicens: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Et ideo subditur: *Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus quia hoc dicebat de corpore suo, et crediderunt Scripturae, et sermoni quem dixit Jesus.* ALCUINUS (1). Ante resurrectionem enim non intelligebant Scripturas, quia nondum acceperant Spiritum sanctum; sed in die resurrectionis apparens Dominus aperuit discipulis sensum ut intelligerent quae de ipso scripta erant in lege et Prophetis; et tunc crediderunt Scripturae Prophetarum, qui praedixerunt Christum tertia die resurrecturum, et sermoni quem dixit Jesus, *Solvite templum hoc.* ORIGENES (tract. 10). Secundum anagogem vero, complementum fidei attingemus in magna resurrectione (2) totius corporis Jesu, idest Ecclesiae ejus; cum fides quae est ex specie, multum differat ab ea quae est per speculum in aenigmate.

(1) Quo ad ultimam partem tantum, non quo ad primam, quae non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* in magna corporum resurrectione.

6. BEDA (super *Cum esset Hierosolymis in pascha*). Superius Evangelista narravit quid Dominus Hierusalem adveniens gesserit; nunc eodem Hierosolymis commorante, quid ab aliis erga eum actum fuerit refert: unde dicitur: *Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa quae faciebat.* ORIGENES (hom. 10, super *Cum esset Hierosolymis*). Respiciendum autem quomodo ex signis ejus plerique videntes credebant in eum. Non enim dicitur prodigia fecisse Hierosolymis, nisi forte, cum facta sint, in Scripturis non habeantur. Animadverte vero si possibile est in miraculis deputari quod fecerit flagellum ex funiculis, et cunctos ex templo propulerit. CHRYSOSTOMUS (hom. 23). Prudentiores autem fuerant discipuli, qui ad Christum accesserant, non propter signa sed propter doctrinam: nam grossiores quidem per signa trahuntur, rationabiliores vero per prophetias seu doctrinam: unde subditur: *Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis.* AUGUSTINUS (tract. 11 in Joan.). Quid sibi vult hoc, *Illi credebant in nomine ejus, et ipse Jesus non credebat semetipsum eis*? An forte non credebant ei, et fingebant se credidisse? Sed non diceret Evangelista: *Multi crediderunt in nomine ejus.* Magna ergo res et mira. Credunt homines in Christum, et Christus non se credit hominibus; praesertim quia Filius Dei est, et utique volens passus est, et si nollet, nunquam pateretur. Sed tales sunt omnes catechumeni. Si dixerimus catechumeno, Credis Christo? respondet, Credo, et signat se. Si interrogemus eum, Manducas carnem Filii hominis? nescit quid dicimus, quia Jesus non se credidit ei. ORIGENES (tom. 10). Vel dicendum, quod Jesus non se credidit credentibus in nomine ejus, et non in illum. In illum enim credunt qui angustam viam vadunt ducentem ad vitam; qui autem credunt signis, non in eum, sed in nomine ejus credunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 23). Vel hoc dicit, quia non confidebat in eis ut in discipulis perfectis; neque committebat eis omnia dogmata, ut jam firmiter fidelibus fratribus: non enim intendebat exterioribus verbis, ad mentem eorum intrans, et tempus opportunum manifeste sciens: unde sequitur: *Eo quod ipse nosset omnes, et quia opus non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.* Scire enim ea quae sunt in corde hominum, est Dei, qui solus corda plasmavit. Non indiget (1) ergo testibus, ut propriorum plasmatum mentem addiscat. AUGUSTINUS (tract. 11). Plus enim noverat artifex quid esset in opere suo, quam ipsum opus quid esset in semetipso. Nam et Petrus non noverat quid in ipso esset quando dixit, infra 13: *Tecum ero usque ad mortem*; sed Dominus noverat quid esset in homine, dicens, Luc. 22: « Priusquam gallus cantet, ter me negabis. » BEDA Quapropter monemur ut nunquam de conscientia nostra securi simus, sed semper soliciti formidemus: quia quod nos latet, aeternum arbitrium latere non valet.

(1) *Al.* indigebat.

CAPUT TERTIUM.

1. Erat autem homo ex Pharisaeis Nicodemus nomine, princeps Judaeorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister: nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Jesus, et dixit ei: Amen, amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

2. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suae iterato introire, et renasci? Respondit Jesus: Amen amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis; sed nescis unde veniat aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex Spiritu

3. Respondit Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt haec fieri? Respondit Jesus, et dixit ei: Tu es magister in Israel, et haec ignoras? Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur; et testimonium nostrum non accipitis Si terrena dixi vobis, et non creditis; quomodo si dixero vobis caelestia, credetis?

4 Et nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo.

5. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis; ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.

6. Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret; ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est; quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

7. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem: erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus; qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus quia in Deo sunt facta.

8. Post haec venit Jesus et discipuli ejus in terram Judaeam, et illic demorabatur cum eis, et baptizabat. Erat autem et Joannes baptizans in Ænnon juxta Salim, quia aquae multae erant illic; et veniebant et baptizabantur: nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem. Facta est autem quaestio ex discipulis Joannis cum Judaeis de purificatione. Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum.

9. Respondit Joannes, et dixit: Non potest homo accipere quidquam nisi fuerit ei datum de caelo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. In hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui.

10. Qui desursum venit, super omnes est; qui de terra est, et de terra loquitur. Qui de caelo venit, super omnes est; et quod vidit et audivit, hoc testatur.

11. Et testimonium ejus nemo accipit. Qui autem acceperit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

1. Augustinus (tract. 11). Superius dixerat, quod, *cum esset Hierosolymis.... multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa et prodigia quae faciebat:* ex his autem erat Nicodemus, de quo dicitur: *Erat autem homo ex Pharisaeis Nicodemus nomine.* Beda (in hom. inventionis sanctae crucis). Cujus etiam dignitatis officium ostendit, cum subditur, *Princeps Judaeorum*; deinde quid egerit, cum subjecit, *Hic venit ad Jesum nocte*, cupiens scilicet secreta ejus allocutione plenius discere mysteria fidei, cujus, aperta ostensione signorum, jam rudimenta perceperat. Chrysostomus (hom. 23). Adhuc tamen a Judaica detinebatur infirmitate: propterea et nocte venit, trepidans in die hoc facere: unde et Evangelista alibi (infra 12) dicit: *Quoniam ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Judaeos non confitebantur, ut non extra synagogam fierent expulsi.* Augustinus (tract. 11). Nicodemus etiam ex illo numero erat qui crediderunt, sed nondum renati sunt: unde hoc ad rem pertinet quod in nocte venit. Renati autem ex aqua et Spiritu sancto, audiunt ab Apostolo ad Ephes. 5: « Fuistis « aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. » Haymo (hom. in octav. Pentec.). Vel pulchre in nocte venisse dicitur, quia tenebris ignorantiae obnubilatus, ad tantam lucem nondum pervenerat ut perfecte Deum verum crederet: nox enim in sacro eloquio pro ignorantia ponitur: unde subditur: *Et dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister.* Quod autem hebraice Rabbi, latine dicitur magister. Magistrum ergo appellat, et Deum tacet: quia credebat eum a Deo missum, sed tamen, ut dictum est, Deum non agnoscebat. Augustinus (tract. 11) Unde autem iste crediderat, patet per id quod subdit: *Nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Sic ergo Nicodemus de illis multis erat qui crediderant in nomine ejus, videntes signa quae faciebat. Chrysostomus (hom. 23 in Joan.). Sed tamen neque a signis aliquid magnum existimabat de eo; sed adhuc humanam habens de eo mentem, ut de Propheta loquitur, ad operationem eum missum dicens, et alieno auxilio indigentem haec agere quae agebat; cum tamen Pater perfectum eum genuerit, et sufficientem sibi ipsi, et nihil habentem imperfectum. Quia vero Christi studium erat interim non ita dignitatem suam revelare, sicut persuadere quod nihil ex adverso agebat Patri: propterea in verbis multoties humiliter loquens videtur, in rebus autem cum potestate omnia operatur. Ideoque et Nicodemo nunc manifeste quidem nihil excelsum loquitur de se ipso; occulte autem ab humili eum opinione reducit, docens quod sufficiens sibi ipse est in miraculorum operatione: unde subditur: *Respondit Jesus, et dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.* Augustinus (ut supra). Isti sunt ergo quibus se credit Jesus qui nati fuerint denuo, qui non in nocte veniunt ad Jesum, sicut Nicodemus: tales enim jam etiam profitentur. Dicit ergo: *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei* (1); quasi dicat: Quia nondum es natus denuo, idest ex Deo, spirituali generatione: notitia quam habes de me, spiritualis non est, sed animalis et humana. Ego autem dico tibi, quod sive tu sive alius quicumque, nisi ex Deo denuo natus fuerit, non poterit apprehendere gloriam quae circa me est; sed extra regnum erit: nam generatio quae per

(1) *Nicolai ponit hoc loco indicem Chrysostomi omittens illum qui sequitur paulo post ad verba:* Vel littera talis est.

baptismum fit, illuminationem animae tribuit. CHRYSOSTOMUS (hom. 23). Vel littera talis est. *Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit etc.* hoc est, si tu non natus fueris desuper, et dogmatum susceperis certitudinem alicubi (1), extra erras, et longe es a regno caelorum; seipsum hic ostendens et indicans, quoniam non est hoc tantum quod videtur; sed aliis oculis opus est ad videndum eum. Hoc autem quod dicit, *Desuper*, hi quidem, idest de caelo, exponunt; alii vero, a principio. Igitur Judaei quidem si hoc audissent, deridentes utique discessissent; hic vero et in hoc amorem discipuli ostendit quod a Christo ulterius interrogat.

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 23). Veniens Nicodemus ad Jesum ut ad hominem, audiens majora quam ab homine, erigitur ad altitudinem (2) eorum quae dicuntur: non quidem excidens a fide (3); sed infert hanc impossibilitatem, ut in apertiorem provocet doctrinam. Duo autem erant quae admirabatur: scilicet nativitas talis et regnum: neque enim audita erant apud Judaeos. Sed interim circa prius instat, et quod maxime ejus mentem concutiebat: unde dicitur: *Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suae iterato introire, et renasci?* BEDA (super *Quomodo potest homo nasci?*). Sic verba ista sonare videntur, quasi puer queat iterato in ventrem matris introire et renasci. Sed sciendum, quod ipse senex erat; ideoque de se protulit exemplum: ac si diceret. Ego sum senex et meam quaero salutem: quomodo possum in ventrem matris introire et renasci? CHRYSOSTOMUS (homil. 5). Rabbi eum vocas, et a Deo venisse dicis; et non suscipis quae dicuntur, sed loqueris ad magistrum dictionem quae multam perturbationem inducit: hoc enim, scilicet *quomodo* quaerere, eorum est qui non valide credunt, et multi sic quaerentes, a fide deciderunt; hi quidem dicentes, Quomodo Deus est incarnatus? alii, quomodo mansit impassibilis? Propterea et hic propter anxietatem modum exquirit. Sed cum aliquis cogitationibus propriis spiritualia evertit (4), derisibilia loquitur. AUGUSTINUS (tract. 11). Spiritus enim loquitur, et ille carnem sapit: non noverat iste nisi unam nativitatem, scilicet ex Adam et Eva; et ex Deo et Ecclesia nondum noverat. Sic tamen tu intellige nativitatem spiritus quomodo intellexit Nicodemus nativitatem carnis: quomodo enim uterus non potest repeti, sic nec baptismus. CHRYSOSTOMUS (hom. 24). Nicodemo autem decidenti ad eam quae hic est nativitatem, Christus manifestius revelat spiritualis nativitatis modum; unde sequitur: *Respondit Jesus: Amen amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* AUGUSTINUS (tract. 11). Ac si dicat: Tu carnalem generationem intelligis; sed ex aqua et Spiritu oportet quod nascatur homo propter regnum Dei. Si propter hereditatem patris hominis temporalem nascitur aliquis ex visceribus matris carnalis; et propter hereditatem Patris Dei sempiternam nascatur ex visceribus Ecclesiae. Cum autem ex duobus homo consistat, ex corpore videlicet et anima, duplicem habet et hujusmodi modum generationis; aqua enim quae visibilis est, ad emundationem corporis intelligitur: Spiritus vero invisibiliter concurrens, ad emundationem invisibilis animae innuitur. CHRYSOSTOMUS (homil. 24). Si vero quis interrogat, Qualiter ab aqua homo nascitur? interrogo et ego, Qualiter natus est Adam a terra? Sicut enim in principio subjiciebatur elementum terra, totum vero opus plasmantis erat; ita et nunc subjicitur elementum aqua, totum vero est spiritus gratiae. Tunc paradisum dedit in conversationem; nunc autem caelum nobis aperuit. Sed quae est necessitas aquae his qui Spiritum sanctum suscipiunt? Divina enim in ea perficiuntur symbola sepultura et mortificatio, resurrectio et vita. Sicut enim in quodam sepulcro, in aqua nobis submergentibus capita, vetus homo sepelitur, et submersus deorsum occultatur, deinde novus rursus ascendit. Hoc etiam fit, ut discas quoniam virtus Patris et Filii et Spiritus sancti omnia complet, et quod Christus tres dies ad resurgendum expectavit. (hom. 25). Quod igitur est matrix fetui, hoc est fideli aqua: in aqua enim plasmatur et figuratur. Sed quod in matrice plasmatur, tempore indiget: quod vero in aqua, non ita, sed in uno momento omnia sunt. Talis enim est natura corporum ut tempore assumant perfectionem; in spiritualibus vero non est ita; quoniam perfecta a principio constituuntur quae fiunt. Ex quo igitur ascendit a Jordane Dominus, non adhuc reptilia animarum viventium, sed animas spirituales et rationabiles aqua reddit. AUGUSTINUS lib. 1 de Bapt. par. (cap. 30). Sed quia non ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu*, non habebit salutem, vel vitam aeternam; sed *non intrabit in regnum Dei*; ad hoc, inquiunt quidam, parvuli baptizandi sunt, ut sint cum Christo in regno Dei, ubi non erunt, si baptizati non fuerint; quamvis et sine baptismo si parvuli moriantur, salutem, vitamque aeternam habituri sint, quoniam nullo peccati vinculo astricti sunt. Sed cur nascatur denuo, nisi renovandus a vetustate? Aut unde imago Dei non intrat in regnum Dei nisi impedimento prohibente peccati? HAYMO (homil. in octav. Pentecost.). Talia autem ac tanta secreta mysteria Nicodemo capere non valenti Dominus ex carnali nativitate similitudinem dedit, dicens: *Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est*: sicut enim caro carnem procreat, ita quoque spiritus spiritum parit. CHRYSOSTOMUS (hom. 25 in Joan.). Nihil igitur sensibilium inquiras, neque aestimes quod carnem generet Spiritus: Domini enim caro genita est non quidem a Spiritu solum, sed etiam a carne. Quod autem natum est ex spiritu, spirituale est. Nativitatem enim hic non eam quae secundum substantiam, dicit, sed eam quae secundum honorem et gratiam. Si igitur et Filius Dei ita natus est, quid plus habebit omnibus qui ita nati sunt? Invenietur autem et Spiritu minor, cum ejus nativitatis gratia Spiritus sit. Et quomodo haec a Judaeis distant dogmatibus? Vide autem et Spiritus sancti dignitatem: Dei enim opus videtur facere. Supra enim, cap. 1 dixit, quoniam *ex Deo nati sunt*; hic autem quoniam spiritus eos generat. Dicens autem Christus, quoniam *qui natus est ex spiritu, spiritus est*; quia turbatum rursus vidit, ad sensibile exemplum du-

(1) *Nicolai omittit* alicubi.
(2) *Al* ab altitudine.
(3) *Ita ex Chrysostomo supplet Nicolai:* obtenebratur autem, nec persistit, ac undequaque circumvolvitur ut continuo excidens a fide: unde infert quamdam impossibilitatem etc. *Eodem tamen tenore quo D. Thomas hic habet desumebatur ex Glossa, ipso fatente Nicolai in notis marginalibus.*
(4) *Idem legit* permiscet.

cit sermonem, dicens: *Non mireris quia dixi tibi, Oportet vos nasci denuo.* Dicendo enim, *Ne mireris*, ostendit animi ejus turbationem. Ponit autem exemplum quod neque communionem aliquam ad corporum grossitiem habet, neque ad incorporeorum perveniens naturam, quod est venti delatio, dicens: *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis; sed nescis unde veniat aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est ex spiritu.* Quod dicit, tale est. Si ventum nullus detinet, sed quo vult fertur: multo magis spiritus actionem, naturae leges detinere non poterunt, non terminus (1) corporalis nativitatis, neque aliud quid talium. Quoniam autem de vento hic dictum est, manifestat illud quod dicit, *Vocem ejus audis*, idest sonitum percussionis: non enim loquens infideli et nescienti spiritus actionem hoc diceret. Dicit autem, *Ubi vult spirat*, non quasi electionem quamdam vento habente, sed eam quae a natura est motionem, quae non prohibetur, et cum potestate fit. *Et nescis unde veniat aut quo vadat*; idest, si hujus spiritus, cujus sensum suscipis auditu, et tactu interpretari nescis viam, qualiter divini Spiritus operationem scrutaris? Unde subdit: *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu.* Augustinus (tract. 12). Sed quis nostrum non videat verbi gratia austrum euntem a meridie ad aquilonem, aut alium ventum venientem ab oriente, et occidente? quomodo ergo nescimus unde veniat aut quo eat? Beda (1). Spiritus igitur sanctus est qui ubi vult spirat, quia ipse in potestate habet cujus cor gratia suae visitationis illustret. *Et vocem ejus audis*, cum te praesente loquitur is qui Spiritu sancto repletus est. Augustinus (tract. 12). Sonat Psalmus, sonat Evangelium, sonat sermo divinus, vox spiritus est. Hoc igitur dicit, quia verbo et sacramento invisibiliter adest Spiritus sanctus, ut nascamur. Alcuinus. Ergo *nescis unde veniat aut quo vadat*: quia etsi te praesente Spiritus ad horam quempiam repleverit, non potest videri quomodo in eum intraverit. vel quomodo redierit; quia natura est invisibilis. Haymo (homil. in octav. Pentecost.). Sive *nescis unde veniat*: quia quomodo credentes ad fidem introducat ignoras: *vel quo vadat*, quia quomodo fideles ad spem perducat nescis: *et sic est omnis qui natus est ex Spiritu*; ac si dicat: Spiritus sanctus spiritus invisibilis est; ita et quisquis ex Spiritu nascitur, invisibiliter nascitur. Augustinus (ubi supra). Vel aliter. Et si tu nascaris de Spiritu, hoc eris, ut ille qui non est natus adhuc de Spiritu, nesciat unde venias aut quo eas: hoc enim secutus ait: *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu.* Theophylactus (super *Spiritus ubi vult spirat*). Confundatur ergo Macedonius impugnator Spiritus, qui servum Spiritum sanctum asseruit: Spiritus enim sanctus propria potestate et ubi vult et qualiter vult operatur.

3. Haymo (homil. eadem). Mysteria (3) divinae majestatis Nicodemus capere non valet quae a Domino audiebat: et ideo rationem quaerens, factum non abnegans, non voto reprehendentis, sed affectu discentis Dominum interrogat: unde dicitur: *Respondit Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt haec fieri?* Chrysostomus (hom. 25). Quia igitur adhuc in Judaica vilitate manet, et exemplo ita manifesto dicto ei, adhuc interrogat; de reliquo asperius ad eum Christus loquitur: unde sequitur: *Respondit, et dixit ei: Tu es magister in Israel, et haec ignoras?* Augustinus (tract. 12). Quid putamus? Dominum huic magistro Judaeorum quasi insultare voluisse? Volebat quidem illum nasci de Spiritu: nemo autem ex Spiritu nascitur nisi humilis fuerit, quia ipsa humilitas facit nos nasci de Spiritu. Ille autem magisterio inflatus erat, et alicujus momenti sibi esse videbatur, quia doctor erat Judaeorum. Deponit ergo Dominus superbiam ejus, ut possit nasci de Spiritu. Chrysostomus (hom. 25). Nequaquam tamen nequitiam accusat viri, sed insipientiam et ruditatem solum. Sed dicet aliquis: Quid commune habet haec nativitas, de qua scilicet Christus locutus est, ad Judaica dogmata? Habet quidem commune: nam qui primus homo factus est, et quae de costa facta est mulier, et quae steriles genuerunt, et quae per aquam miracula perfecta sunt: dico autem, quod Eliseus de aqua ferrum eduxit, et quod Judaei mare rubrum transierunt, et quod Naaman Syrus in Jordane purgatus est: haec omnia nativitatem spiritualem et purgamentum in ea futurum figuraliter personabant; et ea quae a Prophetis sunt dicta, occulte ostendunt hunc nativitatis modum; ut puta illud Psal. 102: « Renovabitur ut aquilae « juventus tua; » et Psal. 31: « Beati quorum « remissae sunt iniquitates. » Sed et Isaac figura hujus nativitatis erat. Haec igitur rememorans dixit: *Tu es magister in Israel, et haec ignoras?* Rursus autem aliunde suum sermonem ei credibilem facit, ad imbecillitatem ejus condescendens, cum subdit: *Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, et testimonium nostrum non accipitis.* Apud nos visus aliis sensibus certior est; et si volumus aliquem facere credere, ita dicimus, quoniam oculis nostris vidimus. Propterea Christus humano loquens ad eum sermone, non visum sensibilem inducit; sed manifestum est quod de certissima cognitione et non aliter se habente loquitur. Igitur hoc quidem, idest *quod scimus*, ait de seipso solo. Haymo (homil. in octav. Pentec.). Quaeritur autem quare pluraliter dicat, *Quod scimus loquimur.* Ad quod dicendum, quod Unigenitus Dei Filius erat qui hoc loquebatur; ostendens qualiter Pater est in Filio, et Filius in Patre, et Spiritus sanctus ab utroque indivisibilis procedat Alcuinus. Vel dicit pluraliter, ac si dicat: Ego et illi qui modo Spiritu sunt renati, intelligimus illud quod loquitur; et quod vidimus apud Patrem in abscondito, hoc testamur foris in mundo; et vos, qui carnales estis et superbi, non accipitis testimonium nostrum. Theophylactus. Quod nequaquam de Nicodemo dicit, sed de genere Judaeorum, qui usque ad finem in perfidia permanserunt. Chrysostomus (hom. 25 et 26). Quod quidem non turbati verbum est, sed mansuetudinem ostendentis. Hinc enim erudit nos, cum ad aliquos locuti fuerimus et non persuaserimus, non tristari neque irasci, sed nostrum sermonem credibilem facere, non solum non irascendo, sed etiam non clamando: materia enim irae clamor est. Jesus autem dogmata excelsa tangere debens, propter audientium infirmitatem se detinet multoties; et non continue dignis sua magnitudine dogmatibus immoratur, sed magis his quae condescensionem habent: unde hic subditur: *Si terrena dixi vobis, et*

(1) *Al.* terminum.
(2) In hom. in festo inventionis sanctae crucis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* mysterium.

non creditis; quomodo si dixero vobis caelestia, credetis? Augustinus (tract. 12 in Joan.). Hoc est, si non creditis quia templum possum suscitare dejectum a vobis, quomodo credetis quia per Spiritum sanctum possunt homines regenerari? Chrysostomus (homil. 26) Vel aliter. Si baptismum terrenum dicat, non mireris, quia in terra perficitur, et comparatione illius nativitatis stupendae quae est ex substantia Patris, terrena est gratiae nativitas. Et bene non dixit, Non intelligitis; sed *non creditis*: nam cum quis aliqua per intellectum suscipere non valet, amentiae vel ignorantiae imputatur; cum autem hoc non suscipiat aliquis quod solum fide oportet suscipere, non amentiae sed infidelitatis est accusatio. Dicebantur autem haec, etsi non credebantur, quia posteri erant ea suscepturi.

4. Augustinus de Peccatorum mer. et remis. (1) (cap. 31). Notata paululum ejus imperitia qui se ceteris de magistro praeferebat, et omnium talium incredulitate reprehensa, respondet quod alii credant, si illi non credunt ad illud quod interrogatus est, *Quomodo possunt ista fieri?* dicens: *Et nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo*; quasi dicat: Sic fiet generatio spiritualis, ut sint caelestes homines ex terrenis; quod adipisci non poterunt nisi membra mea efficiantur, ut ipse ascendat qui descendit, non aliud deputans corpus suum, idest Ecclesiam suam, quam seipsum. Gregorius, 27 Moral. (cap. 8 al. 11). Quia enim nos unum cum illo jam facti sumus; unde solus venit in se, solus redit etiam in nobis; et is qui in caelo semper est, ad caelum quotidie ascendit. Augustinus, lib. et cap. eodem. Quamvis autem in terra factus sit Filius hominis, divinitatem tamen suam, qua in caelo manens, descendit ad terram, non indignam censuit nomine Filii hominis, sicut carnem suam dignatus est nomine Filii Dei. Per unitatem enim personae, qua utraque substantia unus est Christus; et Filius Dei ambulabat in terra, et idem ipse Filius hominis manebat in caelo. Fit ergo credibiliorum fides ex incredibilioribus creditis. Si enim divina substantia longe distantior potuit propter nos ita suscipere humanam substantiam ut una persona fieret; quanto credibilius alii sancti fiunt cum homine Christo unus Christus, ut omnibus per gratiam ascendentibus, ipse unus ascendat in caelum qui de caelo descendit? Chrysostomus (homil. 26 in Joan.). Vel aliter. Quia dixerat Nicodemus, *Scimus quoniam a Deo venisti magister*; ne aestimetur ita esse magister ut multi Prophetarum de terra existentes (2), subjungit: *Et nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo. Filius hominis qui est in caelo.* Theophylactus (hoc loco). Cum vero Filium hominis descendisse de caelo audis, non putes quod de caelo caro descenderit: hoc enim haereticorum dogma est, qui docebant, quod Christus de caelo corpus sumpserat, et per Virginem transierat. Chrysostomus (hom. eadem). Filius enim hominis non carnem hic vocavit, sed a minori substantia se totum nominavit: est enim ei consuetudo multoties a divinitate, multoties ab humanitate totum vocare. Beda (super *Et nemo ascendit*). Si enim aliquis homo nudus de mente ad convallia descendat, et assumptis vestimentis et armis ad eumdem montem ascendat, recte ipse idem qui prius descendit ascendisse perhibetur. Hilarius, 10 de Trin. (post princ.). Vel quia de caelo descendit, conceptae de Spiritu originis causa est: (1) corpori Maria originem dedit, licet ad incrementa partumque corporis omne quod sexus (2) sui est naturale contulerit. Quod vero hominis Filius est, susceptae in Virgine carnis est partus. Quod autem in caelis est, naturae semper permanentis potestas est, quae non ex infinitatis (3) suae virtute in regionem definiti corporis coarctavit Verbi Dei potestatem, et in forma servi manens ab omni intra extraque caeli mundique circulo, caeli ac mundi Dominus non abfuit. Per hoc ergo et de caelo descendit, quia Filius hominis est; et in caelis est, quia Verbum caro factum, non amiserat manere quod Verbum est (4). Augustinus (tract. 12). Miraris autem quia hic erat, in caelo. Tales fecit discipulos suos. Paulum audi dicentem Philipp. 3: « Nostra conversatio in caelis est. » Si homo Paulus ambulabat in terra et conversabatur in caeli, Deus caeli et terrae non poterat esse in caelo et in terra? Chrysostomus (hom. eadem). Vide autem,quia quod valde videtur excelsum, indignum est sua magnitudine: non enim solum in caelo est, sed ubique; et omnia replet. Sed adhuc ad imbecillitatem auditoris loquitur, paulatim eum reducere volens.

5. Chrysostomus (homil. 26 in Joan., ubi supra). Quia dixerat beneficium baptismi, inducit hujus causam, scilicet crucem, dicens: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.* Beda. Magistrum legis Mosaicae ad spiritualem sensum ejusdem legis inducit, recordans veteris historiae, et hanc in figuram suae passionis atque humanae salvationis factam edisserens. Augustinus de Peccat. mer. et remiss. (cap. 32). Serpentum enim incursibus in deserto multi moriebantur; ac sic Moyses ex praecepto Domini exaltavit in deserto aeneum serpentem: hunc videntes sanabantur continuo. Exaltatus serpens, est mors Christi, eo significandi modo quo per efficientem id quod efficitur significatur. A serpente quippe mors venit, qui peccatum, quo mori meretur, homini persuasit; Dominus autem in carnem suam non peccatum transtulit tamquam venenum serpentis, sed mortem, ut esset in similitudine carnis peccati poena sine culpa: unde in carne peccati et poena solveretur et culpa. Theophylactus (hoc loco). Videas ergo figuram ad veritatem: ibi enim serpentis similitudo speciem quidem bestiae habet, venenum autem non habet; sic et hic Christus a peccato liber, in similitudinem carnis peccati venit. *Exaltari* autem audiens, suspensionem intelligas in altum, ut sanctificaret aerem qui sanctificaverat terram ambulando in ea: intelligas etiam per exaltationem gloriam: nam illa crucis altitudo gloria Christi facta est: in quo enim judicari voluit, in hoc hujus mundi principem judicavit. Adam enim juste mortuus est, quia peccavit; Dominus vero injuste, quia peccatum non fecit. Postquam ergo injuste mortem sustinuit, superavit illum qui eum tradidit morti, et sic liberavit Adam a morte. Sed in hoc devictum se invenit: non enim potuit in cruce Dominum contristare ut crucifigentes odiret;

(1) *Al.* de baptismo parvulorum; *sed perinde est.*
(2) *Al.* existimantes.

(1) *Nicolai addit* ex se.
(2) *Al.* sensus.
(3) *Al.* infirmitatis.
(4) *Al.* factum est.

sed magis diligebat, et pro eis orabat. Sic igitur crux Christi ejus exaltatio et gloria facta est. Chrysostomus (hom. eadem). Ideo etiam non dixit, Pendere oportet Filium hominis, sed *Exaltari*, quia honestius hoc videbatur: unde et propter audientem et propter figuram hoc posuit; ut discas quoniam cognata sunt vetera novis; deinde ut cognoscas quoniam non invitus ad passionem venit; et adhuc ut discas quoniam multis hinc nascitur salus. Augustinus lib. et cap. eodem. Sicut ergo tunc qui conspiciebat exaltatum serpentem a veneno sanabatur, et a morte liberabatur; sic nunc qui conformatur similitudini mortis Christi per fidem baptismumque ejus, et a peccato per justificationem, et a morte per resurrectionem liberatur: hoc est enim quod ait: *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Quid ergo opus est ut morti Christi per baptismum conformetur parvulus, si morsu serpentis non est omnino venenatus? Chrysostomus (hom. eadem). Attende autem, quod passionem obumbrate posuit, ne ex ejus verbis fieret tristis auditor; fructum vero passionis posuit manifeste. Si enim qui credunt in crucifixum, non pereunt; multo magis qui crucifixus est, non perit. Augustinus (tract. 12). Hoc autem interest inter figuratam imaginem et rem ipsam: quod illi sanabantur a morte ad temporalem vitam; hi autem, ut habeant vitam aeternam.

6. Chrysostomus (hom. eadem). Quia dixerat, *Oportet exaltari Filium hominis*, quo mortem occulte significavit; ne auditor tristis ab his fieret verbis, humanum quid de eo suspicans, et mortem ejus aestimans non esse salutarem (1); hoc ad rectitudinem reducit, Filium Dei dicens eum qui datur ad mortem, et mortem ejus causam esse vitae aeternae: unde dicit: *Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam*; quasi dicat: Ne mireris quoniam ego debeo exaltari, ut vos salvemini: etenim et Patri hoc videtur; qui ita nos (2) dilexit, ut pro servis indevotis Filium dederit. Dicendo autem, *Sic Deus dilexit mundum*, multam indicat amoris intensionem. Multa enim est et infinita distantia: qui enim immortalis, qui sine principio, qui magnitudo infinita, eos qui sunt ex terra et cinere, infinitis plenos peccatis dilexit. Sed et ea quae post hoc ponit, ostensiva sunt magni amoris: non enim servum, non Angelum, non Archangelum dedit, sed Filium suum. Rursus, si filios plures habuisset et dedisset unum, hoc etiam esset maximum; nunc vero Filium unicum dedit; unde subdit, *Unigenitum.* Hilarius, 6 de Trin. (ante finem). Sed si dilectionis hinc fides est creaturam creaturae praestitisse, non facit magni meriti fidem vilis et spernenda jactura. Pretiosa autem sunt quae commendant caritatem, et ingentia ingentibus aestimantur. Deus diligens mundum, Filium non adoptivum, sed suum et unigenitum dedit. Hic proprietas est, nativitas est, veritas est; non creatio est, non adoptio est, non falsitas est: hic dilectionis et caritatis fides est, ut ad mundi salutem et Filium suum et unigenitum praestitisset. Theophylactus (hoc loco). Videtur autem mihi quod, sicut dixit superius, quod Filius hominis descendit de caelo, cum caro de caelo non descenderit; sed propter unam personam in Christo, quae Dei sunt attribuit homini; sed et nunc e converso, quae sunt hominis, Verbo Dei appropriat: etenim Deus Dei Filius impassibilis mansit; sed quia unus erat secundum hypostasim Dei Filius et homo qui passionem sustinuit; Filius dari dicitur in mortem, qui passibiliter patiebatur, non natura propria, sed carne propria. Est autem maxima utilitas consecuta ex hujusmodi datione, mentem excedens humanam: sequitur enim: *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Vetus namque testamentum his qui servabant illud, dierum longitudinem promittebat; Evangelium vero aeternam et insolubilem vitam (1). Augustinus. Notandum vero, quod eadem de Filio Dei unigenito replicat quae de Filio hominis in cruce exaltato praemiserat, dicens: *Ut omnis qui credit in eum:* quia idem Redemptor et Conditor noster Filius Dei ante saecula existens, Filius hominis factus est in fine saeculorum; ut qui per divinitatis suae potentiam nos creaverat ad perfruendam beatitudinem perennis vitae, ipse per fragilitatem humanitatis nostrae (1) nos restauraret ad percipiendam quam perdidimus vitam. Alcuinus. Vere autem per Filium Dei habebit mundus vitam: quia non alia de causa venit in mundum nisi ut salvet mundum: unde sequitur: *Non enim misit Deus Filium suum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Augustinus, (tract. 12). Quare enim Salvator mundi dictus est, nisi ut salvet mundum? Ergo quantum in medico est, sanare venit aegrotum. Ipse se interimit qui praecepta medici servare non vult, aut contemnit. Chrysostomus (hom. 27). Sed quia hoc dicit, multi pigrorum in peccatorum magnitudine, et negligentiae superbundantia, Dei abutentes misericordia, dicunt: Non est gehenna, non est supplicium: omnia nobis Deus peccata dimittit. Sed considerandum, quod duo sunt Christi adventus: qui jam factus est, et qui futurus. Et prior quidem factus est, non ut judicet quae facta sunt a nobis, sed ut dimittat. Secundus autem, non ut dimittat, sed ut judicet. De priori igitur ait: Non veni ut judicem mundum: quia enim clemens est, non facit judicium, sed interim remissionem omnium peccatorum per baptismum primo et postea per poenitentiam: quia si hoc modo non fecisset, universi simul perditi essent: « omnes enim peccaverunt et egent gratia « Dei. » Rom. 3. Ne igitur aliquis crederet se impune peccare, subdit de poena non credentis. *Qui credit in eum, non judicatur.* Qui credit, inquit, non qui investigat. Quid igitur si immundam habeat vitam? Maxime quidem Paulus tales non fideles esse dicit: « Confitentur (inquit ad Tit. 1) « se nosse Deum, factis autem negant. » Sed hoc illud significat: quia secundum hoc qui credit, non judicatur; sed operum quidem graviorem sustinebit poenam; infidelitatis autem causa non torquebitur. Alcuinus. Sed qui credit in eum et adhaeret ei ut membrum capiti, non judicabitur. Augustinus (tract. 22). Quid autem dicturum sperabas de eo qui non credit, nisi quod judicatur? Sed vide quid dicit: *Qui autem non credit: jam judicatus est.* Nondum apparuit judicium, sed jam factum est judicium.

(1) *Al.* non esse existentiam.
(2) *Nicolai substituit* vos.

(1) *Apud Nicolai haec habentur*: Beda. Quod subjungitur ex Beda, prius ex Augustino indicabatur, apud quem non occurrit, sed apud Bedam tum hic, tum in festo inventionis S. Crucis. *Hoc idem notatum fuerat ad marginem edit. Venetae Nicolini.*
(2) *Al. omittitur* nostrae.

Novit enim Dominus qui sunt ejus; novit qui permaneant ad coronam et qui permaneant ad flammam. Chrysostomus (hom. 27). Aut hoc dicit, quia ipsum discredere impoenitentis supplicium est: esse enim extra lumen, etiam secundum se, maximum supplicium est. Vel quod futurum est praenuntiat. Sicut enim qui occidit hominem, etsi nondum sententia judicantis condemnatus sit, rei tamen natura condemnatus est; ita et qui incredulus est; sicut et Adam qua die comedit de ligno, mortuus est. Gregorius, lib. 26 Moral. (cap. 24, in nov. exemp. 20). Vel aliter. In extremo judicio aliqui non judicantur et pereunt, de quibus hic dicitur: *Qui non credit, jam judicatus est.* Non enim eorum tunc causa discutitur qui a conspectu districti judicis jam cum damnatione suae infidelitatis abscedunt. Professionem vero fidei retinentes, sed professionis opera non habentes, redarguuntur ut pereant. Qui vero nec fidei sacramenta tenuerunt, increpationem judicis in extrema examinatione non audiunt: quia praejudicati in infidelitatis suae tenebris, ejus quem despexerant invectione argui non merentur. Princeps namque terrenam rempublicam regens aliter punit civem interius delinquentem, atque aliter hostem exterius rebellantem. In isto jura sua consulit; contra hostem vero bella movet, dignaque ejus malitiae tormenta retribuit; de malo vero ejus quid lex habeat non requirit: neque enim lege necesse est perimi eum qui lege nunquam potuit teneri. Alcuinus. Quare autem judicatus est qui non credit, causam assignat dicens: *Quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.* In hoc enim solo nomine est salus. Non habet Deus multos filios qui possint salvare; hunc habet unigenitum, per quem salvat. Augustinus de Peccat. mer. et remiss. lib. 1, (cap. 33). Ubi ergo parvulos ponimus baptizatos, nisi inter eos qui crediderunt? Hoc enim eis acquiritur per virtutem sacramenti et offerentium responsionem; ac per hoc eos qui baptizati non sunt, inter eos qui non crediderunt, statuimus.

7. Alcuinus. Reddit causam quare non crediderunt, et quare juste damnantur, dicens: *Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum.* Chrysostomus (hom. 27). Quasi dicat: Numquid ipsi eam quaesierunt vel laboraverunt ut invenirent? Ipsa lux venit ad eos, nec ei occurrerunt: unde sequitur: *Et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Hic de reliquo omni eos privat excusatione: venit enim eripere a tenebris, et ad lucem ducere. Quis ergo ejus qui non vult ad lucem accedere, miserebitur? Beda (super *Lux venit in mundum*). Lucem seipsum appellat, de qua, supra 1, Evangelista dixit: *Erat lux vera.* Tenebras vero appellat peccata (1). Deinde, quia videbatur multis esse incredibile quod dictum est (nullus enim tenebras praehonorat luci), subdit causam quare haec passi sunt, dicens: *Erant enim eorum opera mala.* Et si quidem in judicium venisset, haberet hoc aliquam rationem: qui enim malorum sibi conscius est, fugere judicem consuevit; parcenti vero, qui deliquerunt occurrunt. Decens igitur erat eos (2) qui multorum sibi ipsis erant conscii peccatorum, maxime Christo ad ignoscendum venienti occurrere; quod et in multis factum est: etenim publicani et peccatores venientes recumbebant cum Jesu. Quia vero quidam sunt ita molles ad eos qui pro virtute sunt labores, ut usque ad ultimum velint adhaerere malitiae; in horum injuriam subdit: *Omnis enim qui male agit, odit lucem:* quod quidem dictum est de his qui eligunt in malitia manere. Alcuinus. *Quia omnis qui male agit, odit lucem*; idest, qui est in intentione peccandi, cui placet peccatum, odit lucem, quae detegit peccatum. Augustinus 10 Confess. (cap. 23). Quia enim falli nolunt et fallere volunt, amant eam cum seipsam indicat, et oderunt eam cum eos ipsa lux indicat. Inde retribuetur eis, ut eos nolentes manifestet, et eis ipsa non sit manifesta. Amant ergo veritatem lucentem, oderunt eam redarguentem: unde sequitur: *Et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus.* Chrysostomus (homil. 27 in Joan.). Eum enim qui in paganismo vivit, nullus redarguit, quia deos (1) tales habet, et digna dogmatibus opera demonstrat; qui vero Christi sunt male viventes, ab omnibus rectis accusantur. Si autem gentiles sunt recte viventes, hoc manifeste non novi. Non enim mihi dicas eos qui a natura sunt mites et honesti; non enim est hoc virtus; sed eum dic qui a passionibus sustinet violentiam, et sapienter vivit; sed non utique habes. Si enim regni enuntiatio et gehennae minae et alia tanta documenta vix detinent homines in virtute, nullo horum persuasi pertransibunt virtutem (2). Si vero hypocrisim fingunt, gloriae gratia hoc faciunt: unde cum potuerint latere, non omittent uti malis desideriis. Quae etiam utilitas est cum aliquis sobrius sit et non rapit, sit vero vanae gloriae servus? Hoc enim non est recte vivere. Inanis enim gloriae servus fornicario non minor est: multo enim plura et graviora operatur. Si autem quidam recte sunt viventes in gentilibus, non hoc adversatur huic sermoni: quia non frequenter contingit, sed raro. Beda (3). Moraliter etiam illi magis tenebras quam lucem diligunt qui suos praedicatores bene docentes odiis et detractionibus insequuntur.

Sequitur: *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.* Chrysostomus (hom. 27). Non autem de his qui ab initio facti sunt Christiani hoc dicit; sed tantum de his qui ex Gentibus vel Judaeis ad rectam transponendi (4) erant fidem. Ostendit enim quoniam nullus utique eliget in errore vivens ad fidem venire, nisi prius inscribat sibi ipsi viam rectam. Augustinus de Peccat. mer. et remis. (lib. 1, cap. 33). In Deo autem facta dicit opera ejus qui venit ad lucem: quia intelligit justificationem suam non ad sua merita, sed ad Dei gratiam pertinere. Augustinus super Joannem (tract. 12). Sed si omnia opera Deus mala invenit; quomodo quidam fecerunt veritatem, et venerunt ad lucem, id est ad Christum? Sed *dilexerunt* (inquit supra) *tenebras magis quam lucem*: ibi posuit vim. Multi dilexerunt peccata sua, multi ea confessi sunt. Accusat Deus peccata tua: si et tu accuses, adjungeris Deo. Oportet ut oderis in te opus tuum, et ames

(1) Chrysostomus ut supra. Ejus nomine praetermisso, prius cum Bedae verbis confundebantur quae sub vero indice reponimus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* dicens igitur, Erant eos etc.

(1) *Al.* Deus.

(2) *Legit Nicolai* de nullo horum persuasi pertransibunt virtutem otiose.

(3) *Ad marginem Venetae Nicolini editionis legitur:* Id habet Glossa ordinaria ex Beda: *quod in proximis quatuor Bedae indicibus locum habet, consentiente etiam P. Nicolai.*

(4) *Al.* disponendi.

in te opus Dei. Initium operum bonorum, confessio est operum malorum: et tunc facis veritatem, quia non te palpas, non tibi blandiris. Venis autem ad lucem, quia hoc ipsum quod tibi displicuit peccatum tuum, non tibi displiceret nisi Deus tibi luceret, et ejus veritas tibi ostenderet. Facit autem aliquis veritatem confessionis, et venit ad lucem in operibus bonis, etiam propter illa quae videntur minuta esse peccata linguae aut cogitationum, aut immorationis in rebus concessis; quoniam minuta plura peccata, si negligantur, occidunt. Minutae sunt guttae quae flumen implent; minuta sunt grana arenae; sed si multa arena imponatur, arena premit atque opprimit. Hoc facit sentina neglecta, quod facit fluctus irruens paulatim. Per sentinam intrat; sed diu intrando et non exhauriendo mergit navem. Quid est autem exhaurire, nisi bonis operibus agere ne obruant peccata, gemendo, jejunando, tribuendo, ignoscendo?

8. Chrysostomus (hom. 28 in Joan.). Nihil veritate apertius neque fortius; quae neque latere vult, neque periculum formidat, neque insidiis tremit, neque gloriam quae a multis est desiderat, nulli humanorum obnoxia: unde et Dominus in solemnitatibus Hierusalem ascendebat, non se ostentans, neque honorem diligens, sed ut pluribus sua dogmata proponeret, et miraculorum utilitatem. Postquam autem solemnitates solvebantur, ad Jordanem frequenter veniebat, quia et illic etiam turbae concurrebant: unde dicitur: *Post haec venit Jesus et discipuli ejus in Judaeam terram, et illic demorabatur cum eis.* Beda. Dicit autem, *Post haec*, non continuo post disputationem cum Nicodemo, quae facta est in Hierosolymis, sed peracto spatio temporis de Galilaea in Judaeam rediit. Alcuinus. Per Judaeam quidem significantur confitentes, quos visitat Christus: ubi enim est peccatorum confessio vel divinarum laudum, illuc venit Christus et discipuli ejus, idest doctrina et illuminatio ejus, et ibi moratur purgando a vitiis: unde sequitur: *Et illic demorabatur cum eis, et baptizabat.* Chrysostomus (hom. eadem). Cum autem Evangelista postmodum dicat quod Jesus non baptizabat sed discipuli ejus, manifestum est quoniam et hic hoc dicit, quod soli discipuli baptizabant. Augustinus (tract. 13). Baptizatus autem Dominus baptizabat non eo baptismate quo baptizatus est: baptizatus est enim a servo, ostendens humilitatis viam, et perducens ad baptismum Domini, hoc est suum. Baptizabat enim Jesus quomodo Dominus, quomodo Dei Filius. Beda. Christo autem jam baptizante, adhuc baptizat Joannes: quia adhuc permanet umbra, nec debet praecursor cessare donec veritas manifestetur: unde sequitur: *Erat autem Joannes baptizans in Ænnon juxta Salim.* Ænnon hebraice aqua: unde quasi nominis interpretationem aperiens subdit: *Quia aquae multae erant illic.* Salim oppidum est juxta Jordanem situm, ubi olim Melchisedech regnavit. Hieronymus in epist. (126) ad Evagrium. Nec refert utrum Salem aut Salim nominetur, cum vocalibus in medio literis perraro utantur Hebraei, et pro voluntate lectorum ac regionum varietate, eadem verba diversis sonis atque accentibus proferantur.

Sequitur: *Et veniebant, et baptizabantur.* Beda. Quantum catechumenis nondum baptizatis prodest doctrina fidei, tantum profuit baptisma Joannis ante baptismum Christi: quia sicut ille praedicabat poenitentiam et baptismum Christi nuntiabat (1), et in cognitionem veritatis quae mundo apparuit attrahebat: sic ministri Ecclesiae primo erudiunt venientes ad fidem, post peccata eorum redarguunt, deinde in baptismo Christi remissionem promittunt, et sic in cognitionem et dilectionem veritatis attrahunt. Chrysostomus (hom. eadem). Discipulis autem Jesu baptizantibus, non cessavit Joannes baptizans usque ad incarcerationem: quod significat Evangelista cum subdit: *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.* Beda. Ecce aperte notat facta Christi ante Joannem incarceratum; quae alii praeterierunt, incipientes ab his quae post missum Joannem in carcerem facta sunt. Augustinus (tract. 13). Quare autem baptizabat Joannes? Quia oportebat ut Dominus baptizaretur. Non solum (2) autem baptizatus est ab eo, ne baptismus Joannis melior baptismate Domini videretur. Chrysostomus (hom. 28 in Joan.). Sed cujus gratia usque tunc baptizabat? Si enim cessasset, aestimaretur zelo vel ira hoc facere; sed persistens, non sibi ipsi gloriam acquirebat, sed Christo auditores mittebat. Et multo efficacius hoc faciebat quam discipuli Christi, quia insuspicabile ejus erat testimonium, et majorem gloriam apud omnes habebat; ideo etiam adhuc baptizabat, ne discipulos suos in ampliorem zelum immitteret. Æstimo autem et propter hoc permissam esse mortem Joannis, et eo sublato de medio, Jesum maxime praedicare coepisse, ut omnis multitudinis affectio ad Christum transiret, et non ultra his quae de utroque erant sententiis scinderetur. Zelotype enim se habentes discipuli Joannis ad Christi discipulos et ad ipsum Christum, quia viderunt discipulos Christi baptizantes, coeperunt dicere ad eos qui baptizabantur (3), quasi aliquid majus haberet baptisma Joannis baptismate discipulorum Christi: unde subditur: *Facta est ergo quaestio ex discipulis Joannis cum Judaeis de purificatione.* Quoniam enim ipsi quaestionem moverunt, sed non Judaeis Evangelista occulte monstrat, non dicens quod Judaeus quaesivit, sed quod *quaestio facta est ex discipulis Joannis.* Augustinus (tract. 13). Intelligas ergo dixisse Judaeos majorem esse Christum, et ad ejus baptisma debere concurri; illi autem nondum intelligentes defendebant baptismum Joannis. Ventum est ergo ad ipsum Joannem, ut solveret quaestionem: unde sequitur: *Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem .... ecce baptizat.* Chrysostomus (hom. eadem). Hoc est, Quem tu baptizasti. Non autem dixerunt, Quem tu baptizasti: quia coacti essent et vocis ejus meminisse quae super eum est delata: sed dicunt, *Qui erat tecum*, quasi qui discipuli ordinem habebat, nihil plus habens nobis, nunc se a te separans baptizat. Addunt autem, *Cui etiam testimonium perhibuisti*; quasi dicant: Quem tu clarum ostendisti, et circumspectum fecisti, eadem tibi audet; et hoc est quod dicunt, *Ecce hic baptizat.* Non autem in hoc solum aestimabant se excitare eum, sed et in eo quod de reliquo ea quae ipsorum erant reprobabantur (4): unde subdunt: *Et omnes veniunt ad eum.* Alcuinus.

(1) *Al.* praenuntiabat.
(2) *Pro* solus.
(3) *Plenius habet Nicolai:* coeperunt disceptare adversus eos qui baptizabantur, quasi aliquid majus etc.
(4) *Al.* reprobabant

Quasi dicant: Te dimisso omnes currunt ad baptismum illius quem tu baptizasti.

9. Chrysostomus (hom. eadem). Interrogatus Joannes, non vehementer discipulos increpat, timens ne ab eo separati, aliquid aliud operentur; sed remisse quodammodo eis loquitur: unde dicitur: *Respondit Joannes, et dixit eis: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de caelo*: quasi dicat: Etsi praeclara sunt quae Christi sunt, etsi omnes ad eum currunt, mirari non oportet: Deus enim est qui hoc facit. Humana enim facile deprehensibilia sunt, et imbecillia, et velociter defluunt; haec autem non talia sunt: non ergo sunt humanitus adinventa, sed divinitus ordinata. Si autem humilius loquitur de Christo, non mireris: non enim erat conveniens (1) quod praeassumptos a tali passione, scilicet invidiae, ab initio doceret omnia; sed interim vult eos terrere, ostendens quod ad impossibilia conantur, et quod Deo rebelles inveniuntur. Augustinus (tract. 13). Vel aliter. Hoc Joannes de seipso dicit: Quasi homo de caelo accepi: ergo quia accepi ut aliquid essem, inanem me vultis esse, ut loquar contra veritatem? Chrysostomus (hom. eadem). Et vide quia hoc quod aestimabant proponi in Christi subversionem, quando dixerunt, *Cui testimonium perhibuisti*, hoc in eos convertit, dicens: *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus*; quasi dicat: Si verum meum testimonium aestimatis, dicite quoniam illum mihi praehonorare oportet: unde subdit: *Sed quoniam missus sum ante illum*; quasi dicat: Minister sum, et ea quae sunt ejus qui me misit dico, non humana gratia blandiens ei, sed Patri ejus qui me misit, ministrans. Alcuinus. Sed si aliquis dicat: Quandoquidem tu non es Christus, quis ergo es tu: vel quis est ille cui perhibes testimonium? Ad hoc respondet: Ille est sponsus; ego sum amicus sponsi, missus ut per me sponsa praeparetur suo sponso; unde subditur: *Qui habet sponsam, sponsus est*. Sponsam dicit Ecclesiam ex omnibus Gentibus congregatam, quae virgo est integritate mentis, perfectione caritatis, unitate catholicae fidei, concordia pacis, integritate animae et corporis; quae habet sponsum, de quo quotidie generat. Beda. Ceterum frustra est virgo corpore quae virgo non manet in mente. Hanc autem sponsam Christus in thalamo uteri virginalis sibi sociavit, et eamdem pretio sui sanguinis redemit. Theophylactus. Omnis etiam animae sponsus Christus est; sponsalium vero locus, ubi conjunctio efficitur, locus est baptismatis, sive Ecclesia. Dat vero arrham sponsae, peccatorum remissionem, Spiritus sancti communionem; perfectiora vero in futuro saeculo retribuet dignis. Nullus autem alius est sponsus nisi Christus: omnes namque doctores paranymphi existunt, sicut et Praecursor. Nullus enim bonorum largitor est nisi Dominus: omnes alii ministri sunt bonorum, quae dantur a Domino. Beda. Sponsam igitur suam Dominus amico suo, idest ordini praedicatorum, commendavit; qui eam non sibi, sed Christo zelare debet: unde subditur: *Amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi*. Augustinus (tract. 13). Quasi dicat: Non est mea sponsa. Sed numquid non gaudes in nuptiis? Immo gaudeo, ait, quia sum amicus sponsi. Chrysostomus (homil. 28). Sed qualiter qui dixit, supra 1: *Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti*, amicum nunc seipsum dicit? Non quidem propter honoris aequalitatem, sed multitudinem gaudii repraesentare volens. Non enim in talibus ita ministri sponsi laetantur sicut amici. Simul autem et condescendens eorum imbecillitati amicum se dicit: quia enim aestimabant eum morderi ab his quae fiebant, ostendit quod non solum non mordetur, sed et valde gaudet, si sponsum sponsa cognoscit. Augustinus (tract. 13 sparsim). Sed quare stat? Quia non cadit, quia humilis est. Vide stantem in solido. *Non sum dignus corrigiam calceamenti ei solvere*. Stat autem, et audit eum. Si ergo cadit, non audit eum: ergo stare debet amicus sponsi et audire, idest permanere in gratia quam accepit, et audire vocem ad quam gaudeat. Non, inquit, gaudeo propter vocem meam, sed propter vocem sponsi gaudeo: ego in audiendo, ille in dicendo; ego auris, ille verbum. Qui enim custodit sponsam vel uxorem amici sui, dat quidem operam ut nullus alius ametur; sed si amari se pro amico voluerit, et uti voluerit commendata sibi; quam detestandus universo generi humano apparet? Multos autem adulteros video, qui sponsam tanto pretio emptam possidere volunt, et id agunt verbis suis ut pro sponso amentur. Chrysostomus (hom. ead.). Vel aliter. Quod dicit: *Qui stat*, non sine causa posuit; sed indicans quod quae sua sunt, jam cessaverunt, et quoniam eum de reliquo stare oportet et audire: quod quidem dicit, a parabola sermonem transferens ad propositum: quia enim sponsi et sponsae mentionem fecerat, ostendit qualiter haec sponsalia fiant, quia per vocem et doctrinam: « Fides enim est ex auditu; « auditus autem per verbum Dei: » Rom. 10. Et quoniam ea quae speraverat evenerunt, idcirco subdit: *In hoc autem gaudium meum impletum est*; idest, perfectum est a me opus quod fieri oportebat, et plus nihil operari possum de reliquo. Theophylactus. Unde nunc gaudeo, quod scilicet omnes illum attendunt. Si enim non accessisset ad sponsum sponsa, idest populus, tunc dolerem ego paranymphus. Augustinus (tract. 14). Vel aliter. *In hoc gaudium meum impletum est*, ut scilicet gaudeam ad vocem sponsi. Habeo gratiam meam; plus non mihi assumo, ne quod accepi amittam. Qui enim vult gaudere de se, tristis est; qui autem vult de Deo gaudere, semper gaudebit, quia Deus sempiternus est. Beda. Gaudio autem gaudet homo propter vocem sponsi, cum intelligit non se debere gaudere de sapientia sua, sed de sapientia quam accepit a Domino. Quisquis enim in benefactis non gloriam suam vel laudem requirit, neque terrena lucra sed caelestia cupit, hic amicus est sponsi. Chrysostomus (hom. ead.). Deinde non solum circa praesentia, sed etiam circa futura passionem invidiae a se removit: *Illum oportet crescere, me autem minui*; quasi dicat: Quae nostra sunt, steterunt, et cessaverunt de reliquo; crescunt autem quae sunt illius. Augustinus (ubi supra). Sed quid est hoc, *Illum oportet crescere*? Deus nec crescit nec minuitur. Sed Joannes et Jesus, quod ad carnem attinet, coaevi erant: sex menses, qui intererant, nullam distinguunt aetatem. Magnum est hoc sacramentum. Antequam veniret Dominus, homines gloriabantur de se: venit ille homo, ut minueretur hominis gloria et augeretur gloria Dei. Sic enim venit ille ut dimitteret peccata, et homo confite-

(1) *Al.* contingens.

retur: etenim confessio hominis, humilitas hominis, miseratio Dei, altitudo Dei. Hanc autem veritatem etiam passionibus significaverunt Christus et Joannes: nam Joannes capite minutus est. Christus autem in cruce exaltatus. Deinde natus est, Christus, cum jam inciperent crescere dies; natus est Joannes quando coeperant minui dies. Crescat ergo in nobis gloria Dei, et minuatur gloria nostra, ut in Deo crescat et nostra. Quanto autem magis intelligis Deum, videtur in te crescere Deus; non autem in se crescit, sed semper perfectus est: sicut si curarentur alicujus oculi ex pristina caecitate, et inciperet videre paululum lucis, et alia die plus videret, videretur ei lux crescere; lux tamen perfecta est, sive ipse videat, sive non: sic enim et interior homo proficit quidem in Deo, et Deus in illo videtur crescere; ipse autem minuitur, ut a gloria sua decidat, et in gloria Dei surgat. Theophylactus. Vel aliter. Sicut aliorum luminarium, adveniente sole, lumen extingui videtur, licet non sit secundum veritatem extinctum, sed a majori occultatum; sic et praecursor tamquam stella a sole celatus, minui dicitur. Crescit autem Christus prout paulatim manifestat se per miracula: non quod in virtutibus cresceret aut proficeret (haec nempe Nestorii est opinio), sed secundum ostensionem divinitatis ejus.

10. Chrysostomus (hom. 29). Sicut vermis ligna corrodit et aerugo ferrum, ita vana gloria nutrientem se perdit animam; ideo multo studio opus est ut hanc destruamus passionem: unde Joannes multis rationibus discipulos suos habentes passionem hanc, vix mitigat: post illa enim quae antea dixerat, rursus eos aliis disponit sermonibus, dicens: *Qui desursum venit, super omnes est*; quasi dicat: Quia vos meum extollitis testimonium, et ex hoc dicitis me esse digniorem fide, eo scilicet cui testimonium perhibui; hoc necesse est vos scire, quod non est eum qui de caelis venit, fieri fide dignum ab eo qui terram habitat; et hoc est quod dicit, *super omnes est*, quia ipse sibi sufficiens, et quod omnibus incomparabiliter major est. Theophylactus. Ipse enim Christus desursum venit a Patre descendens, et super omnes est, distinctus ab omnibus. Alcuinus. Vel *desursum venit*, idest de altitudine humanae naturae, quam habuit ante peccatum primi hominis: de illa enim altitudine assumpsit Verbum Dei humanam naturam: non assumpsit culpam cujus assumpsit poenam.

Sequitur: *Qui est de terra, de terra est*, idest terrenus est, *et de terra loquitur*, idest terrena loquitur. Chrysostomus (hom. 29 in Joannem). Et nimirum non ex terra erant ei omnia: etenim animam habebat, et spiritum participabat non ex terra. Qualiter igitur ipse de terra se esse dicit? Nihil aliud per hoc ostendit occulte quam quod parvus est, utpote humi reptans (1), et in terra natus, et nulla comparatione dignus ad Christum, qui nobis desuper venit. Non autem dicit, *De terra loquitur*, quoniam ex propria mente loquebatur; sed de terra se loqui dicit in comparatione ad Christi doctrinam; quasi dicat: Parva et humilia sunt quae mea sunt, comparata his quae Christi sunt, qualia decens est suscipere terrestrem naturam in comparatione ad illum in quo sunt omnes « thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi: » Coloss. 2. Augustinus (tract. 14). Vel quod dicit,

(1) *Quatuor saepe citatae editiones legunt*: velut terrene (*item* de terra) veniens, in terra natus etc.

De terra loquitur, de homine dicebat quantum ad ipsum hominem pertinet. Si enim aliqua loquitur divina, illuminatus est a Deo; sicut Apostolus dicit 1 Corinth. 15: « Non autem ego, sed gratia Dei « mecum. » Ergo Joannes, et quod ad Joannem pertinet, *de terra est, et de terra loquitur:* si quid divinum audivistis a Joanne, illuminantis est, non recipientis. Chrysostomus (hom. eadem). Extincta igitur discipulorum passione, de reliquo cum ampliori prolatione loquitur de Christo: nam ante hoc superfluum erat ista praemittere, in mente audientium locum habere nondum valentia: unde sequitur: *Qui de caelo venit* (1). Augustinus. Idest, de Patre venit, duobus modis *super omnes est*: primo super omnem humanitatem, qui de ipsa, priusquam peccaret, venit: secundo juxta altitudinem Patris, cui est aequalis. Chrysostomus (ut supra). Magnum autem quid et excelsum dicens de Christo (2), rursus ad humilius ducit sermonem, dicens: *Et quod vidit et audivit, hoc testatur.* Quia scilicet per sensus hos omnia certissime discimus, et digni fide aestimamur esse magistri de his quae visu suscepimus, vel auditu apprehendimus; hoc de Christo astruere volens Joannes dixit: *Quod vidit et audivit, hoc testatur:* ostendens, quod nihil eorum quae ab ipso dicebantur, falsum est, sed omnia vera sunt; quasi dicat: Ego indigeo audire ea quae ab illo dicuntur qui desuper venit, annuntians ea quae vidit et audivit; idest, quae solus ipse manifeste novit. Theophylactus. Cum ergo audis quod Christus ea quae audivit et vidit a Patre, loquitur, non putes quod a Patre indigeat addiscere; sed quia omnia quaecumque naturaliter novit, a Patre habet, propter hoc a Patre audire dicitur quaecumque novit. Sed quid est quod Filius audivit a Patre? Forte Filius, Patris Verbum audivit? Immo Filius Patris Verbum est. Augustinus (tract. 14). Quando concipis verbum quod proferas, rem vis dicere, et ipsa rei conceptio in corde tuo jam verbum est. Quomodo ergo tu verbum quod loqueris, in corde habes, et apud te est; sic Deus edidit Verbum; hoc est, genuit Filium. Cum ergo Verbum Dei Filius sit, Filius autem locutus est nobis; non Verbum suum, sed Verbum Patris se nobis loqui voluit, qui Verbum Patris loquebatur. Hoc ergo quomodo decuit et oportuit, dixit Joannes.

12. Chrysostomus (hom. 29). Dixerat: *Quod vidit et audivit, hoc testatur;* quasi excusans, ne quia pauci interim credituri erant, falsa aestimarentur esse quae dicuntur; et propter hoc subdit: *Et testimonium ejus nemo accipit*, idest pauci: habebat enim discipulos, qui accipiebant testimonium ejus in his quae dicebantur. In hoc autem suos discipulos tangit nondum credentes in eum: simul etiam Judaicam ostendit insensibilitatem, sicut et in principio Evangelii dictum est: *In propria venit, et sui eum non receperunt.* Augustinus (tr. 14). Vel aliter. Est quidam

(1) Glossa. Velut ex Alcuino refert; sed apud illum non occurrit; nec melius ex Augustino praecedentes editiones annotabant, cum nec in illo tale quidquam occurrat. *Pro Alcuino Augustinum, typographorum tantum oscitantia irrepsisse tum ex eo patet quod nullo loci indice notatur, ut in Augustino fieri solet, tum ex eo quod in Veneta Nicolini editione haec margini apponitur nota,* Id habet Glossa ordinaria: *quam et in superiori indice Alcuini videre est* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Legit Nicolai:* Postquam autem magnum quid et excelsum dixit de Christo, rursus ad humilius quoddam ducit sermonem etc.

populus praeparatus ad iram Dei, damnandus cum diabolo. Horum nemo accipit testimonium Christi. Attendit ergo in spiritu divisionem, in genere autem humano commixtionem; et quod nondum locis separatum est, separavit cordis aspectu; et vidit duos populos, infidelium et fidelium. Attendit infideles, et ait: *Et testimonium ejus nemo accipit*: deinde tulit se a sinistra, et aspexit ad dexteram, et secutus ait: *Qui autem acceperit ejus testimonium, signavit*. Chrysostomus (hom. eadem). Idest, monstravit; et adhuc augens timorem, addit, *Quoniam Deus verax est*; ostendens quoniam non aliter quis discredet huic, nisi falsi arguerit Deum, qui misit illum: quia nihil extra ea quae sunt Patris loquitur: et hoc est quod subdit: *Quem enim misit Deus verba Dei loquitur*. Alcuinus. Vel aliter. *Signavit*, idest signum posuit in corde suo, quasi singulare et speciale aliquid, hunc esse verum Deum, qui passus est ad salutem humani generis. Augustinus (tract. eodem). Quid est, *Quia Deus verax est*, nisi quia homo mendax est, et Deus verax est? Quia nemo hominum potest dicere quid veritas est, nisi illuminetur (1) ab eo qui mentiri non potest. Deus ergo verax. Christus autem Deus. Vis probare? Accipe testimonium ejus, et invenies. Sed si nondum intelligis Deum, nondum accepisti testimonium ejus. Ipse ergo Christus est Deus verax, et misit illum Deus. Deus misit Deum. Junge ambos, unus Deus: hoc enim, *Quem misit Deus*, de Christo dicebat, ut se ab ipso distingueret. Quid autem? Ipsum Joannem nonne Deus misit? Sed vide quid adjungat: *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum*. Hominibus ad mensuram dat, unico Filio non dat ad mensuram. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae; aliud habet ille, et aliud iste habet. Mensura divisio quaedam donorum est; sed Christus quae dat, non ad mensuram accepit. Chrysostomus (hom. eadem). Spiritum autem hic actionem Spiritus sancti dicit: vult enim ostendere quoniam omnes quidem nos in mensura Spiritus actiones suscipimus; Christus autem omnem Spiritus suscipit actionem. Qualiter igitur erit dignus suspectus haberi? Nihil enim dicit quod non Dei est, neque quod non Spiritus est; et interim de Deo Verbo (2) nihil loquitur, sed a Patre et Spiritu dignam fide facit doctrinam. Nam quoniam Deus est, sciverant; et quoniam Spiritus est, noverant, etsi non decentem de eo opinionem habebant: quoniam autem Filius est nesciverant. Augustinus (tract. eodem). Quia ergo de Filio dixerat, *Non ad mensuram dat Deus Spiritum*, subjungit, *Pater diligit Filium;* et adjecit, *Et omnia dedit in manu ejus*: ut nosses et hic distincte, quoniam dictum est, *Pater diligit Filium*. Pater enim diligit Joannem aut Paulum, et tamen non omnia dedit in manu eorum. *Pater diligit Filium*; sed quomodo Filium, non quomodo dominus servum; quomodo unicum, non quomodo adoptatum. Itaque omnia dedit in manu ejus, ut tantus sit Filius quantus est Pater. Ergo cum ad nos dignatus est mittere Filium, non putemus nobis aliquid minus missum quam est Pater. Theophylactus. Sic ergo secundum divinitatem omnia dedit Pater Filio natura, non gratia. Vel *dedit omnia in manu ejus*, secundum humanitatem: dominatur enim omnium eorum et quae in caelo et quae in terra sunt. Alcuinus. Et quia omnia sunt in manu ejus, ergo et vita aeterna: unde subdit: *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam*. Beda. Non debet hic intelligi fides quae verbo tenus tenetur, sed quae operibus adimpletur. Chrysostomus (hom. 30). Non enim hic dicit quod credere in Filium sufficiat ad vitam habendam perpetuam, cum ipse alibi dicat Matth. 7: « Non omnis qui dicit mihi, Domi- « ne, Domine, intrabit in regnum caelorum. » Sed et quae in Spiritum est blasphemia, sufficit sola mittere in gehennam. Sed etsi in Patrem et Filium et Spiritum sanctum quis recte crediderit, ne aestimemus sufficere ad salutem: opus est enim nobis vita et conversatione recta. Deinde sciens non ita promissione bonorum multos adduci ut terribilium minis, in hoc sermonem concludit, dicens: *Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*. Vide qualiter hic ad Patrem reducit eum qui est supplicii sermonem: non enim dixit, Ira Filii, quamvis ipse sit judex; sed Patrem judicem instituit, magis terrere volens. Et non dicit, *Manebit* in eo, sed *super eum*, ostendens quoniam nunquam ab eo desistet: ut enim non aestimet quis mortem esse temporaneam, dixit, *Non videbit vitam*. Augustinus (ubi supra). Et non dixit, *Ira Dei* venit ad eum, sed *manet super eum*; quia omnes qui nascuntur mortales, habent secum iram Dei, quam accepit primus Adam. Venit Filius Dei, non habens peccatum, et indutus est mortalitate: mortuus est ut vivas. Qui ergo non vult credere in Filium, *ira Dei manet super eum*, de qua dicit Apostolus Ephes. 2: « Eramus natura filii irae

(1) *Al.* illuminaretur.
(2) *Al.* de Deo vero.

CAPUT QUARTUM.

1. Ut ergo cognovit Jesus quia audierunt Pharisaei quod Jesus plures discipulos facit et baptizat quam Joannes; quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus, reliquit Judaeam, et abiit iterum in Galilaeam. Oportebat autem eum transire per medium Samariam. Venit ergo in civitatem Samariae quae dicitur Sichar juxta praedium quod dedit Jacob Joseph filio suo. Erat autem ibi fons Jacob; Jesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem: hora autem erat quasi sexta.

2. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Jesus: Da mihi bibere. Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Judaeus cum sis, bibere a me poscis, quae sum mulier Samaritana? Non enim coutuntur Judaei Samaritanis. Respondit Jesus, et dixit ei: Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est. Unde ergo habes aquam vivam? Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum; et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus?

3. Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum; sed aqua quam ego

dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc. Respondit mulier, et dixit: Non habeo virum. Dicit ei Jesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti, et hunc quem habes, non est tuus vir. Hoc vere dixisti.

4. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adoraverunt; et vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. Dicit ei Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus: quia salus ex Judaeis est. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate: nam et Pater tales quaerit qui adorent eum. Spiritus est Deus; et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.

5. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus. Cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. Dicit ei Jesus: Ego sum qui loquor tecum.

6. Et continuo venerunt discipuli ejus, et mirabantur quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit ei: Quid quaeris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem, et dicit illis hominibus: Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci. Numquid ipse est Christus? Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.

7. Interea rogabant eum ejus discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? Dicit ei Jesus: Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus.

8. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce dico vobis; levate oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt jam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam: ut et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit. In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, et alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis. Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.

9. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quaecumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem ejus. Et mulieri dicebant: Quia jam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est vere Salvator mundi.

10. Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilaeam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit quia Propheta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei, cum omnia vidissent quae fecerat Hierosolymis in die festo: et ipsi enim venerant ad diem festum.

11. Venit ergo iterum in Cana Galilaeae, ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. Hic cum audisset quia Jesus adveniret a Judaea in Galilaeam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descenderet, et sanaret Filium ejus: incipiebat enim mori. Dixit ergo Jesus ad eum: Nisi signa et prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Jesus: Vade: filius tuus vivit. Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt dicentes, quia filius ejus viveret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognovit ergo pater quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus, Filius tuus vivit, et credidit ipse, et domus ejus tota. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judaea in Galilaeam.

1. Glossa (1). Postquam ostendit Evangelista qualiter Joannes repressit discipulorum suorum invidiam, quam de profectu doctrinae Christi conceperant; hic ostendit quomodo Christus declinavit pharisaeorum malitiam, qui contra ipsum ex eadem causa zelo invidiae movebantur: unde dicitur: *Ut ergo cognovit Jesus quia audierunt pharisaei*. Augustinus (in Joan., tract. 15). Utique Dominus, si sciret pharisaeos ita de se cognovisse quod plures discipulos faceret, et quod plures baptizaret, ut eis hoc ad salutem valeret sequendi eum; non relinqueret Judaeam terram, sed propter illos maneret ibi; quia vero cognovit eorum scientiam, simul et invidentiam, quia non hoc propterea didicerunt ut sequerentur, sed ut persequerentur; abiit inde. Poterat quidem et praesens ab his non teneri, si nollet; sed in omni re quam gessit ut homo, hominibus in se credituris praebebat exemplum, quia unusquisque servus Dei non peccat si secesserit in alium locum, videns furorem se persequentium. Fecit ergo hoc ille magister bonus, ut doceret, non ut timeret. Chrysostomus (homil. 30). Hoc etiam fecit mitigans eorum invidiam. Conveniens est etiam eum hoc fecisse, ut non discrederetur carnis dispensatio: si enim retentus effugisset, in suspicionem devenisset veritas carnis. Augustinus (loco citato). Fortassis autem hoc moveat quod dictum est, *Baptizabat plures quam Joannes*; et postea subjectum est, *Quamquam Jesus non baptizaret*. Quid ergo? Falsum dictum erat, et correctum est? Chrysostomus (hom. 30). Non autem ipse Christus baptizabat; sed relatores volentes erigere eos qui audiebant, in invidiam (2), ita annuntiabant, scilicet quod Christus plures baptizaret quam Joannes. Sed cujus gratia ipse non baptizaret, Joannes praedixit dicens Luc. 3: « Ipse vos baptizabit in Spiritu « sancto et igne. » Nondum autem Spiritum sanctum dabat: decenter igitur nec baptizabat. Discipuli vero id agebant, volentes multos adducere ad salutarem doctrinam: ut enim non semper circumeuntes congregarent eos qui credituri erant, ut in Simone et fratre fecit, ideo baptizare instituerunt. Nihil enim amplius habebat discipulorum baptisma, Joannis baptismate: utrumque enim expers erat ea quae ex Spiritu est gratia; et utrique una causa erat, scilicet adducere ad Christum eos qui baptizabantur. Augustinus (supra). Vel aliter. Utrumque verum est: quia Jesus et baptizabat et non baptizabat: baptizabat enim, quia ipse mundabat; non baptizabat, quia non ipse tingebat. Praebebant discipuli ministerium corporis; praebebat ille adjutorium majestatis, de quo dictum est, supra 1: *Hic est qui baptizat*. Alcuinus. Solet autem quaeri si in baptismo discipulorum Christi Spiritus sanctus daretur, cum dicatur infra 7, *Spiritus sanctus nondum erat datus, quia Jesus nondum erat glorificatus*. Sed sciendum, quia dabatur Spiritus, licet non ea manifestatione qua post ascensionem in linguis igneis datus est; quia sicut ipse Christus in homine quem ferebat, semper habebat Spiritum, sed tamen postea super ipsum baptizatum visibiliter descendit Spiritus in specie columbae; sic ante manifestum et visibilem adventum Spiritus sancti quicumque sancti eum latenter habere potuerunt. Augustinus ad Seleucianum (1) (epist. 108). Intelligimus autem discipulos Christi jam fuisse baptizatos sive baptismo Joannis, sicut nonnulli arbi-

(1) Nihil tale in Glossa quae nunc extat, nec in Alcuino vel in Beda vel in Ruperto, quorum Commentarii extant in Joannem. Cyrillus tamen aliquid insinuat, sed non expresse sub his verbis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* qui audiebant invicem.

(1) Ad Seleuciam epist. 18. Quod subjungitur ex Augustino *Ad Seleucianam religiosissimam et in Christi dilectione honorandam famulam Dei,* ut inscriptio notat prius inepte ut *ad Seleucianum* notabatur (*Ex edit. P. Nic.*).

trantur, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi: neque enim ministerio baptizandi defuit, ut haberet baptizatos servos per quos ceteros baptizaret, qui non defuit illius humilitatis ministerio, quando eis lavit pedes. CHRYSOSTOMUS (hom. 30 in Joan.). Secedens autem Christus de Judaea, rursus eisdem adhaeret quibus et prius: unde subditur: *Et abiit iterum in Galilaeam.* Sicut autem Apostoli expulsi a Judaeis ad Gentes venerunt; ita et Christus ad Samaritanos accedit; sed tamen omnem auferens a Judaeis excusationem, non principaliter ad eos vadit, sed quasi transiens; quod Evangelista occulte ostendit, dicens: *Oportebat autem eum transire per mediam Samariam.* Accipit autem hanc nominationem, quia mons Samariae Somer (1) dicebatur, ab eo qui possedit; sed qui ibi habitabant, olim non Samaritani, sed Israelitae vocabantur. Tempore autem procedente offenderunt Deum, et rex Assyriorum ultra eos ibi manere non permisit; sed in Babylonem et Medos duxit; in Samaria vero Gentes ex diversis locis ductas habitare fecit. Volens autem Deus ostendere quod non propter imbecillitatem Judaeos tradidit, sed propter peccata eorum qui traditi sunt; immisit barbaris leones, qui eos laedebant. Annuntiata sunt haec regi, et mittit sacerdotem quemdam traditurum eis Dei leges. Sed tamen neque ita ex toto ab impietate destiterunt, sed ex media parte. Etenim tempore procedente rursus ad idola quidem resilierunt, venerabantur tamen Deum qui a monte Samaritanos seipsos vocabant. BEDA. Ideo autem oportebat ipsum transire per Samariam, quia sita est inter Judaeam et Galilaeam. Est autem Samaria insignis provinciae Palaestinae civitas, adeo ut tota regio ei sociata Samaria dicatur. Ad quem igitur ipsius regionis locum Dominus verterit, Evangelista ostendit: unde dicitur (2): *Venit ergo in civitatem Samariae, quae dicitur Sichar.* CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Locus ille erat ubi pro Dina, Levi et Simeon gravem occisionem fecerunt. THEOPHYLACTUS. Postquam autem filii Jacob illam civitatem desertam fecerunt, occidentes Sichimitas, hanc civitatem desertam tempore procedente dedit Jacob in sortem Joseph: unde dicitur in Genesi 48: « Do tibi partem unam « extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhaei, « in gladio et arcu meo: » et hoc est quod subditur: *Juxta praedium quod dedit Jacob Joseph filio suo.*

Sequitur: *Erat autem ibi fons Jacob.* AUGUSTINUS (in Joan. tract. 15). Puteus erat; sed omnis puteus fons, non omnis fons puteus: ubi enim aqua de terra manat, et usum praebet haurientibus, fons dicitur: sed si in promptu et superficie sit, fons tantum dicitur; si autem in alto et in profundo sit, ita puteus vocatur ut nomen fontis non amittat. THEOPHYLACTUS. Quare autem Evangelista de praedio et fonte facit mentionem? Primo quidem ut, cum audieris mulierem dicentem quod pater noster Jacob dedit nobis hunc fontem, non admireris; secundo ex commemoratione fontis et praedii edocemur quod ea quae Patriarchae propter fidem quam in Deo habebant, adepti sunt, Judaei propter eorum impietatem perdiderunt, et eorum loca Gentibus tradita sunt: quare nihil novi nunc accidit quod Gentiles pro Judaeis regnum caelorum consecuti sunt. CHRYSOSTOMUS (homil. 30 in Joan.).

(1) *Al.* Samor.
(2) *Al.* unde ergo dicitur.

Christus igitur in Samariam accedens, facilem et deliciosam vitam abjiciens, laboriosam vero sequens, non subjugalibus utitur, sed ita difficulter incedit ut ex itinere fatigetur; erudiens nos ita a superfluis alienos esse ut multa necessaria abscindamus a nobis; et hoc Evangelista ostendit, dicens: *Jesus ergo fatigatus ex itinere.* AUGUSTINUS (tract. eodem). Invenimus Jesum fortem et infirmum: fortem, quia *in principio erat Verbum*; infirmum, quia *Verbum caro factum est.* Sic ergo infirmus Jesus, *ab itinere fatigatus, sedebat* (1) *super fontem.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Quasi dicat: Non in throno aut pulvinari, sed simpliciter ut contingebat super terram. Sessio autem propter laborem facta est, et ut expectaret discipulos, et propter aestum refrigeraret corpus apud fontem: unde sequitur: *Hora autem erat quasi sexta.* THEOPHYLACTUS. Et ne quis incusaret Dominum quare ipse Samariam venerit, cum hoc discipulis suis prohibuerit; propter hoc dicit, quod circa illum locum sedebat, scilicet ab itinere fessus. ALCUINUS. Mystice autem Dominus reliquit Judaeam, idest fidelitatem eorum qui eum reprobaverunt, et per Apostolos abiit in Galilaeam, idest in volubilitatem hujus mundi, docens suos transmigrare de vitiis ad virtutes. Praedium autem non tam Joseph quam Christo arbitror derelictum, cujus figuram Joseph portaverit; quem vere sol adorat et luna et omnes stellae. Ad hoc praedium venit Dominus, ut Samaritani, qui hereditatem sibi Patriarchae Israel vindicare cupiebant, agnoscerent, et converterentur ad Christum, qui est Patriarchae legitimus heres factus. AUGUSTINUS (tract. 15). Iter autem ipsius est caro pro nobis assumpta: qui enim ubique est, quo it, nisi quia non ad nos veniret nisi formam visibilis carnis assumeret? Ideo *fatigatus ab itinere*, quid est aliud quam fatigatus in carne? Quare ergo hora sexta? Quia aetate saeculi sexta. Computa tamquam unam horam, unam aetatem ab Adam usque ad Noe; secundam a Noe usque ad Abraham; tertiam ab Abraham usque ad David; quartam a David usque ad transmigrationem Babylonis; quintam usque ad baptismum Joannis: inde sexta agitur. AUGUSTINUS lib. 83 quaest. (quaest. 63). Hora igitur sexta venit ad puteum Dominus noster. Video in puteo tenebrosam profunditatem. Admoneor ergo intelligere mundi hujus infirmas partes, idest terrenas, quo venit Dominus Jesus hora sexta, idest sexta aetate generis humani, tamquam senectute veteris hominis, quo jubemur exui, ut induamur novo: nam sexta aetas senectus est: quoniam prima est infantia, secunda pueritia, tertia adolescentia, quarta juventus, quinta grandaevitas. Hora etiam sexta venit Dominus ad puteum, idest medio die, unde jam incipit sol iste visibilis declinare in occasum: quoniam nobis vocatis a Christo, visibilium delectatio minuitur, ut invisibilium amore homo interior recreatus ad interiorem lucem, quae nunquam excidit, revertatur. Quod autem sedit, humilitatem significat; vel quoniam solent sedere doctores, magistri denuntiat personam.

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 30 in Joan.). Ne quis dicat quoniam adversatur suo praecepto, Samaritanis loquens, posuit Evangelista multas causas ejus quae ad mulierem est locutionis: non enim ad hoc venit antecedenter, ut Samaritanis loqueretur; non tamen quia propter hoc non venit, advenientem ad

(1) *Al. additur* sic.

se expellere oportebat: dicitur enim: *Venit mulier de Samaria haurire aquam.* Vide quod et mulierem ostendit propter aestum exeuntem ad aquam. AUGUSTINUS (tract. 15). Haec autem mulier forma est Ecclesiae, non justificatae, sed jam justificandae. Pertinet autem ad imaginem rei, quod ab alienigenis (1) venit: Samaritani enim alienigenae fuerunt, quamquam vicinas terras incolerent: ventura enim erat Ecclesia de Gentibus, et aliena a genere Judaeorum. THEOPHYLACTUS. Congrue autem disputatio ad mulierem a siti sumpsit occasionem: sequitur enim: *Dicit ei Jesus: Da mihi bibere*: quia secundum humanitatem sitiebat et propter laborem et propter aestum. AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (quaest. 64). Sitiebat etiam Jesus mulieris illius fidem: eorum enim fidem sitit pro quibus sanguinem fudit. CHRYSOSTOMUS (homil. 30 in Joan.). Discimus autem Domini non solum circa itinera validum robur, sed etiam circa cibaria negligentiam: non enim discipuli ejus deferebant victualia (2): propter hoc enim subdit: *Discipuli autem ejus abierunt in civitatem, ut cibos emerent.* Hinc etiam Evangelista ostendit Christum humilem in eo quod solus relinquebatur. Et nimirum poterat, si vellet, aut non omnes emittere, aut abeuntibus illis alios ministros habere; sed noluit: etenim ita discipulos assuefecit omnem superbiam conculcare. Sed fortasse dicet aliquis: Quid magnum est si humiles erant discipuli, piscatores existentes et tabernaculorum factores ? Sed repente facti sunt omnibus reverentiores, collocutores et secutores Domini orbis terrarum. Maxime autem qui ex humilibus sunt, quando dignitates quandoque assumpserint, facilius ad superbiam elevantur, velut inexperte se habentes ad tantum honorem. Detinens igitur discipulos Dominus in eadem humilitate erudiebat eos ut per omnia se restringerent. Mulier ergo audiens, *Da mihi bibere,* valde sapienter ad formandam interrogationem eum qui a Christo accepit sermonem: unde sequitur: *Dicit ergo illi mulier Quomodo tu, cum Judaeus sis, a me bibere poscis, quae sum mulier Samaritana ?* Judaeum quidem eum esse aestimavit a figura et a locutione. Intuere vero qualiter mulier inquisitiva erat. Etsi enim oportebat custodire (3) Jesum, ut non couteretur illi; non tamen oportebat illam custodire. Non enim dixit Evangelista quod Samaritani Judaeis non couterentur, sed subdit: *Non enim coutuntur Judaei Samaritanis.* Judaei igitur a captivitate revertentes zelotype se ad Samaritanos habebant, sicut ad alienigenas et impugnatores. Neque etiam Scripturis omnibus utebantur: solum enim ea quae Moysi sunt suscipientes, Prophetarum non multam curam habebant. Contendebant etiam se in nobilitatem Judaicam immittere: unde et Judaei eos cum omnibus Gentibus abominabantur. AUGUSTINUS (tract. 15). Et omnino eorum vasculis non utebantur Judaei. Et quia ferebat secum mulier vasculum, unde aquam hauriret; eo mirata est, quia Judeus petebat ab ea bibere, quod non solebant facere Judaei. CHRYSOSTOMUS. Sed qualiter Christus quaesivit ab ea bibere, lege non concedente ? Si autem quis dixerit, quia praesciebat eam non daturam; immo propter hoc neque petere oportebat. Est igitur dicendum, quod ideo petiit, quia indifferens erat de reliquo tales observantias praeterire. AUGUSTINUS (tract. 15), Ille autem qui bibere quaerebat, sitiebat fidem ipsius mulieris: unde sequitur: *Respondit Jesus, et dixit ei: Si scires donum Dei, et quis est qui dicit, Da mihi, tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam.* ORIGENES (tomo 14 in Joan.). Nam quasi dogma quoddam est, neminem accipere divinum donum ex non quaerentibus illud: ipsum autem Salvatorem jubet Pater poscere, ut det illi, secundum illud Psal. 2: « Postula a me, et dabo « tibi gentes hereditatem tuam. » Et ipse Salvator dicit, Luc. 11: « Petite et dabitur vobis. » Et ideo signanter dicit: *Petisses et dedisset tibi.* AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (quaest. 64). Hic autem ei ostendit non se talem aquam petisse qualem ipsa intellexerat; sed quia ipse sciebat fidem ejus, eidem sitienti Spiritum sanctum dare cupiebat. Hanc enim recte intelligimus aquam vivam, quod est donum Dei, sicut ipse ait, *Si scires donum.* AUGUSTINUS super Joan. (tract. 15). Dicitur enim vulgo aqua viva illa quae de fonte exit: illa enim quae colligitur de pluvia in lacunas aut cisternas, aqua viva non dicitur: et si de fonte manaverit, et in loco aliquo collecta steterit, nec ad se illud unde manabat admiserit, sed in rupto meatu tamquam a fontis tramite separata fuerit, non dicitur aqua viva. CHRYSOSTOMUS (homil. 30). Spiritus enim sancti gratiam quandoque Scriptura ignem, quandoque aquam vocat; ostendens quoniam non substantiae sunt haec nomina repraesentativa, sed actionis. Per ignis quidem appellationem erectivam et calidum gratiae (1), et consumptivum peccatorum aenigmatice insinuat; per aquae vero nuncupationem purgamentum quod est ex Spiritu, et multum refrigerium recipientibus eum mentibus ostendit. THEOPHYLACTUS. Gratiam ergo Spiritus sancti dixit aquam vivam, idest vivificativam, refrigerativam et motivam. Nam gratia Spiritus sancti semper movet illum qui bona operatur, ascensiones in corde suo disponens. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Iterum autem Dominus eam ab humili suspicione erexit, quae existimabat eum unum multorum esse: multum enim honorem tribuens, Dominum vocat: sequitur enim: *Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam ?* AUGUSTINUS (tract. 15). Videte quomodo intellexit aquam vivam, scilicet aquam quae erat in illo fonte; quasi dicat: Tu mihi vis dare aquam vivam, et ego fero unde huriam et tu non fers: de hac ergo aqua viva mihi dare non potes, quoniam hauritorium non habes. Forte alium fontem promittis? Sed *numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus et pecora ejus ?* CHRYSOSTOMUS (hom. 30). Quasi dicat. Non potes dicere quod Jacob dedit nobis hunc fontem, et alio ipse usus est: etenim ipse et sui ex eo bibebant: quod non esset, si meliorem alium habuisset. De hoc igitur fonte dare non potest: alium autem meliorem non est te habere, nisi confitearis te ipsum majorem esse Jacob. Unde igitur habes aquam quam promittis te daturum nobis ? THEOPHYLACTUS. Quod autem dicit, *Et pecora ejus,* ostensivum est abundantiae aquarum: quasi dicat; Non solum suavis est aqua, ut Jacob ex ea biberet et filii ejus; sed etiam intantum est abundans, ut tantae multitudini

(1) *Al.* ab alienis.
(2) *Al.* viaticula.
(3) *Nicolai hic et infra habet* cavere.

(1) *Al.* et causale gratiae.

pecorum Patriarchae sufficiat. Chrysostomus (hom. ead.). Vide autem qualiter seipsam impulit in nobilitatem Judaicam. Samaritani enim Abraham progenitorem suum dicebant, quasi a Chaldaea existentem; sed et Jacob patrem vocabant, quasi ipsius existentem nepotem. Beda. Vel patrem suum Jacob vocat, quia ipsa sub lege Moysi vixerat, et praedium quod Jacob filio suo Joseph dederat possidebat. Origenes (tomo 14). Mystice autem fons Jacob Scripturae sunt; siquidem instructi in Scripturis bibunt ut Jacob et filii ejus; simplices autem et rudes bibunt more pecorum Jacob.

3. Chrysostomus (hom. 31). Cum mulier quaesivisset: *Numquid major es patre nostro Jacob?* non dixit, Major sum, ne videretur gloriari; sed per ea quae subdit, hoc ostendit: sequitur enim: *Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum*; quasi dicat: Si mirabilis fuit Jacob, quia hanc aquam dedit; si dabo tibi multo hac potiorem, quid dices? Non autem ab accusatione (1), sed ex superemientia comparationem facit: non enim dicit quoniam haec aqua vilis est et contemptibilis: sed id quod natura testatur, hoc ponit, scilicet *omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.* Augustinus (tract. 15). Quod quidem verum est et de aqua sensibili, et de ea quam significat illa aqua: etenim aqua in puteo voluptas est saeculi in profunditate tenebrosa: hic eam hauriunt homines hydria cupiditatum: nam qui non praemiserit cupiditatem, pervenire non potest ad voluptatem. Cum pervenerit quisque ad voluptatem saeculi hujus, numquid non (2) iterum sitiet? Ergo de hac aqua qui biberit, sitiet iterum. Si autem acceperit a me aquam, non sitiet in aeternum: nam quomodo sitient qui inebriabuntur ab ubertate domus Dei? Promittebat ergo venam quamdam (3) in satietatem Spiritus sancti. Chrysostomus (hom. 31). Hanc autem excellentiam hujus aquae, ut scilicet qui ex ea biberit, non sitiat in aeternum, per ea quae consequuntur ostendit: sequitur enim: *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam*; quasi dicat: Sicut qui fontem habet intra se positum, nequaquam afficietur siti; ita et qui hanc aquam habet, scilicet quam ego ei dabo. Theopylactus. Nam aqua quam ego tribuo, semper multiplicatur: semina enim et principium boni, sancti sumunt per gratiam; ipsi vero negotiantur et operantur ad ejus augmentum. Chrysostomus (hom. 31). Vide autem qualiter mulier paulatim ad dogmatum altitudinem ducitur: nam primum quidem aestimavit eum iniquum quemdam esse Judaeum: deinde audiens aquam vivam, suspicata est de sensibili hoc dici; postea discens quoniam spiritualia erant quae dicebantur, credidit quidem quoniam potest aqua sitis necessitatem tollere; nondum autem sciebat quae esset haec aqua, sed quaerebat eam, superiorem sensibilibus aestimans: unde subditur: *Dicit ad eum mulier; Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam nec veniam huc haurire.* Et sic eum Patriarchae Jacob praeponit, de quo tam magnam opinionem habebat. Augustinus (tract. 15). Vel aliter. Adhuc illa mulier carnem sapit: delectata est non sitire, et putabat hoc secundum carnem sibi promissum esse a Domino. Dederat autem Deus aliquando servo suo Eliae ut per dies quadraginta nec esuriret nec sitiret: qui hoc potuit dare per quadraginta dies, non poterat dare semper? Delectata autem tali munere rogat ut ei aquam vivam daret: unde sequitur: *Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.* Ad laborem enim indigentia cogebat, et laborem infirmitas recusabat: utinam audiret: « Venite ad me omnes « qui laboratis et onerati estis, et ego vos refi« ciam: » Matth. 11. Hoc enim dicebat Jesus, ut jam non laboraret; sed illa nondum intelligebat. Denique voluit Dominus ut intelligeret: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc.* Quid est hoc? Per virum suum ei volebat aquam illam dare. An quia non intelligebat, per virum suum eam volebat docere? forte (1) sicut Apostolus dicit de mulieribus, 1 Corinth. 14: « Si « quae volunt discere, domi viros suos interrogent. » Sed ibi dicitur, ubi non est Jesus qui doceat; cum vero ipse Dominus aderat, quid opus erat ut per virum ei loqueretur? Numquid per virum loquebatur Mariae, quae sedit ad pedes ejus? Chrysostomus (hom. 31 in Joan.). Quia igitur instabat mulier, accipere aquam promissam quaerens, *dicit ei Jesus: Voca virum tuum*; quasi ostendens quoniam et illum oportet his communicare. Haec autem festinans accipere, et rei turpitudinem occultans, adhuc aestimabat se ad hominem loqui: unde sequitur: *Respondit mulier, et dixit: Non habeo virum.* Hoc audiens Christus opportune de reliquo redargutionem inducit: nam et priores viros enumerat, et eum qui nunc occultabatur redarguit: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Bene dixisti quia non habeo virum.* Augustinus (tract. 15). Intelligas, revera istam mulierem non habuisse tunc virum; sed utebatur nescio quo non legitimo viro: unde ei convenienter mysteria loquitur, dicens: *Quinque viros habuisti.* Origenes (tom. 13 in Joan.). Vide autem si possibile est fontem Jacob mystice totas esse Scripturas, aquam vero Jesu ea pro quibus editae sunt; quae non est licitum omnibus perscrutari: eo quod quae scripta sunt dictaverunt homines; quae vero oculus non vidit nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, in scriptis (2) non possunt redigi; sed ex fonte aquae salientis in vitam aeternam, idest ex Spiritu sancto, disciplinae patefiunt his qui nondum humanum cor gestant, sed possunt dicere: « Nos sensum Christi habemus: » 1 Corinth. 2. Qui ergo non suscipit profunditatem verborum, etsi ad modicum quieverit, denuo insistens dubitabit; qui autem bibit de aqua Christi, ad hoc promovetur ut fons omnium quaesitorum prorumpat in eo, sursum scaturizantibus aquis, et pervolante ejus mente ad consequentiam hujus aquae, ad vitam aeternam. Volebat autem mulier sine aqua Jacob, angelicam et super hominem discere veritatem: neque enim Angeli indigent fonte Jacob ut bibant; sed quilibet in se habet fontem aquae scaturientis in vitam aeternam ab ipso Verbo: et hoc est quod subditur: *Dicit ei mulier: Domine, da mihi hanc aquam.* Sed impossibile est hic absque ea quae hauritur ex fonte Jacob aquam capere quae datur a Verbo: unde petenti Samari-

(1) *Al.* ab hac excusatione.
(2) *Al. omittitur* non.
(3) *Al.* saginam quamdam in societatem. *Nicolai* autem et satietatem etc.

(1) *Al. omittitur* forte.
(2) *P. Nicolai legit* in Scripturas.

tanae aquam videtur dicere Jesus, se illam praebere non alibi quam in fonte Jacob: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc.* Si enim sitiamus, idoneum est primo pocula sumere ex fonte Jacob; secundum autem Apostolum. vir animae lex est. AUGUSTINUS, lib. 83 Quaest. (quaest. 64). Quinque autem viros, quinque libros qui per Moysen ministrati sunt, nonnulli accipiunt. Quod autem dictum est, *Et hunc quem habes, non est tuus vir,* de seipso Dominum dixisse intelligunt, ut iste sit sensus: Primo quinque libris Moysi quasi quinque viris servisti; *nunc* autem *quem habes*, idest quem audis, *non est tuus vir*, quia nondum in eum credidisti. Sed quoniam non credens Christo, adhuc illorum quinque virorum, idest quinque librorum, copulatione tenebatur, potest movere quomodo dici potuerit, *Quinque viros habuisti*, quasi nunc eos (1) jam non haberet. Deinde quomodo potest intelligi a quinque illis libris recedere hominem ut ad Christum transeat, cum ille qui credit in Christum, non reliquendos illos quinque libros, sed spiritualiter intelligendos multo avidius amplectatur? Est ergo alius intellectus. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 15). Videns enim Jesus quia mulier non intelligebat, et volens eam intelligere, *Voca*, inquit, *virum tuum*; idest, praesenta intellectum tuum: cum enim ordinata fuerit vita, intellectus animam regit, ad ipsam animam pertinens: non enim aliud aliquid est quam anima, sed aliquid animae est intellectus. Hoc ipsum animae quod intellectus et mens dicitur, illuminatur luce superiore. Talis lux cum muliere loquebatur, et in illa intellectus non aderat: ergo Dominus, tamquam diceret: Illustrare volo, et non adest quem: *Voca*, inquit, *virum tuum*; idest, adhibe intellectum, per quem docearis, quo regaris: et adhuc illa nondum vocato illo viro, non intelligit. Videtur autem mihi quinque viros priores animae nos posse accipere quinque sensus corporis: ante enim quam quisque possit uti ratione, non regitur nisi sensibus carnis; sed cum coeperit anima capax esse rationis, aut a sapiente mente regitur, aut ab errore; sed error non regit, sed perdit. Post illos ergo quinque sensus mulier illa adhuc errabat: error ille non erat (2) legitimus vir, sed adulter. Dicit ergo Dominus: Tolle istum adulterum, qui te corrumpit, et voca virum tuum, ut intelligas me. ORIGENES (tomo 13). Ubi autem decebat confutari a Jesu putatum Samaritanae virum, non esse virum, nisi apud fontem Jacob? Potest etiam intelligi, si vir animae lex est, quod Samaritana secundum congruam acceptionem verborum legis, ritui infidelium tamquam viro illegitimo se subjiciebat. Revocatur autem ad Verbum veritatis, quod resurrecturum erat a mortuis, non deinceps moriturum.

4. CHRYSOSTOMUS (hom. 31). Mulier autem a Christo reprehensa, non contristata est, neque dimittens fugit; sed admiratur magis, et immoratur: unde dicitur: *Dicit ei mulier*: *Domine, video quia Propheta es tu*; quasi dicat: In hoc quod mihi occulta dicis, ostenderis Propheta esse. AUGUSTINUS (tract. 15). Etsi (3) coepit ad eam venire vir, nondum plene venit: Prophetam Dominum putabat. Erat quidem et Propheta: nam de seipso ait Matth. 13: « Non est Propheta sine honore nisi in patria « sua. » CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Deinde quia hoc suspicata est, nihil mundanum eum interrogavit: non de corporis sanitate, non de vitiis; non molestatur sitiendo, pro doctrina solicita. AUGUSTINUS (tract. eod.). Et incipit quaerere quod illam solet movere, dicens: *Patres nostri in hoc monte adoraverunt*; *et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet.* Contentio quippe fuerat inter Samaritanos et Judaeos: quia Judaei in templo a Salomone fabricato adorabant Deum; et ideo meliores se esse jactabant: quibus Samaritani dicebant: Quomodo jactatis vos quia templum habetis quod nos non habemus? Numquid patres nostri, qui Deo placuerunt, in illo templo adoraverunt? Melius ergo nos in hoc monte Deum rogamus, ubi patres nostri Deum adoraverunt. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Quod autem dicit, *Patres nostri*, eos qui circa Abraham sunt intelligit: etenim illic ajunt filium suum obtulisse. ORIGENES (tomo 13). Vel Samaritani montem, qui dicitur Garizim, juxta quem Jacob habitavit, sanctum reputantes, in eo Deum adorant; sed Judaei montem Sion sacrum quid arbitrantes, illum locum putant esse electum a Deo. Verum, quia udaei, a quibus salus processit, exemplum sunt opinantium sanos sermones, Samaritani vero diversimode opinantium; congrue Garizim quidem Samaritani significant, quod vocatur distinctio, seu divisio; at Judaei Sion, quod est specula. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.). Christus autem non solvit quaestionem confestim, sed ad altiora mulierem trahit; de quibus non prius ei locutus est, donec confessa est quoniam Propheta est, ut cum multa certitudine audiat de cetero quae dicuntur: unde sequitur: *Dicit ei Jesus*: *Mulier, crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc neque in Hierosolymis adorabitis Patrem.* Dicit autem, *Crede mihi*, quia ubique nobis opus est fide matre bonorum, quae salutis est medicamentum, sine qua nihil magnorum est possidere. Sed qui tentant, assimilantur his qui sine navi pelagus tentant transire; qui parum quidem natare sufficiunt, ultra vero procedentes cito merguntur. AUGUSTINUS (tract. 15). Merito autem jam praesente viro audit mulier, *Crede mihi.* Jam enim est in te qui credat: coepisti adesse intellectu, sed « nisi « credideritis non intelligetis: » Isa. 7. ALCUINUS. Quod autem dicit, *Venit hora,* tempus evangelicae doctrinae quod jam instabat dicit, quando ablata omni umbra figurarum, veritas pura luce mentes credentium illustratura erat. CHRYSOSTOMUS (hom. 32). Supervacuum autem erat Christo docere propter quid patres in monte et Judaei in Hierosolymis adorabant: ideo hoc tacuit; verumtamen reverentiores Judaeos indicavit, non a loco, sed a cognitione (1): unde subdit: *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus*: *quia salus ex Judaeis est.* ORIGENES (tomo 14 in Joan.). Quod dico *vos*, quantum ad vocem, Samaritani, quantum ad anagogem, qui erga Scripturas alienae sunt opinionis (2). *Nos* quoque quo ad verbum Judaei, quo ad allegoriam vero ego Verbum, et qui vere

(1) *Al.* omnes.
(2) *Al.* error autem erat, ille non erat legitimus vir.
(3) *Al.* et sic.

(1) *Al.* a mente.
(2) *Hanc Origenis appendicem sic effert Nicolai.* Quod dicit *vos*; quantum ad vocem intelliguntur Samaritani; quantum ad anagogem intelliguntur illi qui erga Scripturas alienae sunt opinionis, vel a nobis diversa et erronea sentiunt. *Nos* quoque quoad verbum, idem est ac Judaei; quo

secundum me formati sunt (1), obtinentes salutem ex dictis Judaeis. CHRYSOSTOMUS (hom. 32 in Joan.). Samaritani quidem quod nesciebant adorabant, quoniam localem et particularem Deum aestimabant, nihil de eo plus imaginantes quam de idolis; et idcirco cultum Dei cum cultu daemonum miscuerunt: Judaei vero ab hac eruti (2) erant suspicione: etenim orbis terrarum eum noverant esse Deum: propterea dixit: *Nos adoramus quod scimus.* Judaeis autem seipsum connumerat secundum opinionem mulieris, loquens quasi Propheta Judaeus existens: ideo dixit, *Adoramus;* cum tamen manifestum sit quod ipse est qui ab omnibus adoratur. Per hoc autem quod dicit, *Quia salus ex Judaeis est,* nihil aliud ostendit quam quod orbi terrarum inde salutaria facta sunt (3). Scire enim Deum et idola detestari, illinc principium habuit et omnia (4) alia dogmata; sed ipsum quod est apud nos, a Judaeis orationis (5) principium habuit. Praesentiam etiam suam salutem vocat: quam dicit ex Judaeis esse, secundum illud Apostoli Rom. 9: « Ex quibus est Christus secundum « carnem. » Vide qualiter applaudit veteri testamento, quod radicem ostendit bonorum, per omnia semetipsum non esse contrarium legi demonstrans. AUGUSTINUS (in Joan. tract. 15). Multum igitur dedit Judaeis, ex quorum persona dixerat: *Nos adoramus quod scimus*; sed non ex persona Judaeorum reproborum, sed ex qualibus fuerant Apostoli, quales fuerant Prophetae, quales fuerant omnes illi sancti qui pretia rerum suarum ad pedes Apostolorum posuerunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 32). Sic igitur superabundantius vobis habent Judaei, o mulier, in modo adorationis; verumtamen et hic adorationis modus de reliquo finem habebit: unde subdit: *Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Quia enim Prophetae ante longa tempora multa praedixerunt, ideo dixit, *Et nunc est*: ne aestimes hanc talem esse prophetiam quae post multum temporis impleatur: res jam instat et in januis est. Dixit autem, *Veri adoratores,* ad distinctionem falsorum: quoniam quidam sunt falsi adoratores, qui temporalia et caduca quaerunt in oratione; sive qui contra hoc quod orant, agere non cessant. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Vel dicens, *veros,* excludit cum Samaritanis Judaeos. Etsi enim Judaei illis meliores essent, tamen futuris multo minores sunt, tamquam figura veritate. Sunt igitur veri adoratores qui neque loco circumcludunt Dei culturam, et Deum in spiritu colunt: unde et Paulus dicit Rom. 1: « Cui servio in spi« ritu meo. » ORIGENES (6) (ubi supra). Bis autem scribitur, *Venit hora:* et primo quidem non adest, *Et nunc est* (7). Et puto primum quidem notare adorationem praeter corpus futuram in perfectione; secundum vero eam quae fit in vita praesenti, perfecta quantum licet humanam procedere naturam. Cum ergo venerit hora quam dicit Dominus, evitandus est mons Samaritanorum, et in Sion, ubi est Hierosolyma, adorandus est Deus, quae civitas esse dicitur a Christo celsi Principis: et haec est Ecclesia, ubi sacra oblatio, spirituales victimae divinis aspectibus offeruntur ab his qui legem spiritualem intellexerunt. Cum autem venerit temporis complementum, tunc nequaquam pensandum verum cultum Hierosolymis, idest in praesenti Ecclesia, amplius pertractari: neque enim Angeli apud Hierosolymam colunt Patrem: sic et qui similitudinem nacti sunt Judaeorum, melius quam hi qui sunt Hierosolymis, colunt Patrem. Cum autem haec hora evenerit, Patri aliquis in filium deputatur. Eapropter non dictum est, Adorabitis Deum, sed *adorabitis Patrem.* Sed in praesenti colunt Patrem in spiritu et veritate veri adoratores. CHRYSOSTOMUS (hom. 32). Dicit ergo hoc de Ecclesia, in qua est vera adoratio et Deo congrua: unde subdit: *Nam et Pater tales quaerit qui adorent eum.* Et si olim volebat eos veteribus immorari, concessit eis figuram: hoc tamen fecit eis condescendens, ut per hoc ad veritatem inducantur. ORIGENES (tom. 14). Si autem Pater quaerit, per Jesum quaerit, qui venit quaerere et salvare quod perierat: quos erudiens veros cultores efficit. Quod autem subditur, *Spiritus est Deus,* inde abstractum esse suspicor quod ad vitam veram nos perducit: nam et corporali vita vivificamur a spiritu. CHRYSOSTOMUS (hom. 32). Vel indicat quod Deus incorporeus est. Oportet igitur et incorpoream ejus culturam esse, hoc est per animam: et intellectus puritatem nos ei offerre; unde subdit: *Et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* Quia enim Judaei animam quidem negligebant, multum autem circa corpus studium faciebant, id omnifariam purgantes; ideo ait, quia non corporis mundatione, sed incorporeo quod est in nobis, hoc est intellectu, quem dicit spiritum, Deus incorporeus colitur. HILARIUS, 2 de Trin. (circa finem). Vel cum in spiritu Deum spiritum docuit adorandum, et libertatem ac scientiam adorantium et adorandi infinitatem ostendit, secundum illud Apostoli 2 Corinth. 3: « Ubi spiritus Domini, ibi libertas. » CHRYSOSTOMUS (hom. 32). In veritate autem oportet adorare: quia priora figura erant, scilicet circumcisio, holocausta et thymiamata; nunc autem totum est veritas. THEOPHYLACTUS. Vel quia multi putabant se Deum secundum spiritum, idest animam, adorare, non rectam opinionem de eo habentes, ut haeretici; propter hoc addidit, *Et veritate.* Forte etiam dicet aliquis, quia duas partes philosophiae, quae secundum nos sunt, insinuat in praedictis, actionem scilicet et contemplationem: per spiritum namque activam insinuat, secundum Apostolum Rom. 8: « Qui spiritu Dei aguntur, hi filii « sunt Dei; » per veritatem vero contemplativam. Vel aliter. Samaritanorum erat opinio quod Deus loco concluderetur, et quia in hoc loco Deum adorari oporteat: contra quos dicit, quia veri adoratores non localiter, sed spiritualiter adorant. Judaeis vero omnia sub figura et umbra erant; et ideo dicit, quia veri adoratores non in figura adorabunt, sed in veritate: quia enim Deus spiritus est, spirituales adoratores quaerit: quia vero veritas, veros. AUGUSTINUS (tract. 15). Quaerebas montem forte ad orandum, ut Deo esses propinquior; sed ipse qui in altis habitat, humilibus appro-

ad allegoriam vero, Verbum ipsum divinum, et qui vere secundum illud conformati sunt, obtinentes salutem ex dictis Judaicis.

(1) *Al.* conformati sunt.
(2) *Al.* eruditi.
(3) *Nicolai habet* sive pura omnia extiterunt.
(4) *Al. deest* omnia.
(5) *Ponit Nicolai* adorationis.
(6) *Al. index Origenis praeponitur verbis* unde et Paulus etc.
(7) *Nicolai habet* et primo quidem simpliciter dicitur, *Venit*, non etiam additur *adest*, et *nunc est*; in secundo vero etc.

pinquat: ergo descende, ut ascendas. « Ascensiones « (inquit Psal 82) in corde ejus in convalle plo- « rationis »: quae humilitatem habet. In templo vis orare? In te ora; sed prius esto templum Dei.

5. Chrysostomus (hom. 32). Mulier eorum quae dicta sunt, altitudine fatigata obstupuit: unde sequitur: *Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus.* Augustinus (tract. 15). Unctus latine, graece Christus est, hebraice Messias est. Sciebat ergo quis eam posset (1) docere; sed jam docentem nondum agnoscebat: unde subdit: *Cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia*; quasi dicat: Modo Judaei de templo contendunt, nos de monte: cum ergo (2) ille venerit, et montem spernet, et templum evertet et docebit nos, ut in spiritu et veritate noverimus adorare. Chrysostomus (homil. ead.). Sed unde erat Samaritanis expectare Christi adventum? Moysi quidem suscipientes legem, ab ipsis Moysi litteris hoc noverant: Jacob enim de Christo prophetizans dixit Gen. 39: « Non « deficiet Princeps de Juda, nec dux de femore « ejus, donec veniat qui mittendus est. » Sed et Moyses dicit Deut. 18: « Prophetam vobis suscita- « bit Deus de fratribus vestris. » Origenes (tom. 14). Siquidem non est ignorandum, quod sicut ex Judaeis surrexit Jesus, Christum se esse non solum dicens, sed ostendens; sic ex Samaritanis quidam Dositheus nomine, asserebat se fore Christum qui praedicabatur. Augustinus lib. 83 Quaest. (quaest. 64). Fortasse autem ut intelligentibus indicaret quinque corporis sensus, quinque virorum nomine significari; post quinque carnales responsiones, quae supra in littera patent, sexta responsione nominat Christum. Chrysostomus (homil. 32). Christus autem de reliquo mulieri revelat seipsum: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Ego sum qui loquor tecum.* Et quidem si circa principium hoc mulieri dixisset, videretur ei ex vanitate loqui; nunc autem paulatim in memoriam Christi eam reducens, opportune revelavit seipsum. Et quidem Judaeis quaerentibus, infra 10: *Si tu es Christus, dic nobis palam,* non manifeste seipsum revelavit: quia non pro discendo quaerebant, sed pro injuriando: haec vero ex simplici mente loquebatur.

6. Chrysostomus (hom. 32). Expleta doctrina, et convenienter ad tempus, discipuli occurrerunt: unde dicitur: *Et continuo venerunt discipuli ejus, et mirabantur, quia cum muliere loquebatur.* Admirabantur quidem superabundantem Christi mansuetudinem et humilitatem, quoniam ita perspicuus existens, sustinuit loqui cum tanta humilitate mulieri inopi et Samaritanae. Augustinus (tract. 15). Quia scilicet quaerebat perditam qui venerat quaerere quod perierat, hoc illi mirabantur: bonum enim mirabantur, et non malum suspicabantur. Chrysostomus (hom. ead.). Sed tamen admirantes non interrogaverunt causam: unde subditur: *Nemo tamen dixit ei: Quid quaeris, aut quid loqueris cum ea?* Erant eruditi discipulorum ordinem observare: ita eum timebant et venerabantur. Et nimirum alibi videntur confidenter interrogare, quia ad eos pertinentia necesse habebant scrutari; hic autem nihil ad eos pertinebat quod fiebat. Origenes (tom. 14 in Joan.). Et fere quidem quasi quodam Apostolo ad cives utitur hac muliere, ad eam inflammans per verba ut, amphora dimissa, iret in civitatem relatura concivibus; unde sequitur: *Reliquit ergo mulier hydriam,* non curans de corporeo (1) ac viliori propter utilitatem plurium. Interest quoque nostra, omissis corporeis et neglectis, satagere ad impartiendum aliis de commodis acquisitis. Augustinus (tract. 15). Graeco nomine appellatur, tamquam si aquarium diceretur, quoniam graece aqua hydor vocatur. Chrysostomus (hom. 33). Et sicut Apostoli vocati dimiserunt retia, ita haec dimittit hydriam et Evangelistarum opus fecit; et non unum tantum vocat, sed civitatem integram: unde sequitur: *Et abiit in civitatem, et dicit illis hominibus: Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci.* Origenes (tom. 14 in Joan.). Convocat quidem illos ad videndum hominem continentem verbum supra hominem. Quaecumque autem fecit mulier, erat contubernium quinque conjugum, et post illos conversatio cum sexto non proprio viro; quem deserens et septimo adhaerens, lagenam derelinquit jam pudica. Chrysostomus (hom. ead.). Non verecundata autem est hoc dicere. Anima enim cum ignita fuerit igne divino, ad nihil eorum quae sunt in terra, de reliquo inspicit, neque ad gloriam, nec ad verecundiam, sed ad unam solam, quae detinet eam, flammam. Volebat autem non ex propria annuntiatione eos inducere, sed ex auditu proprio eos facere (2) communicatores doctrinae Christi: unde dixit: *Venite et videte hominem.* Non dixit, Venite et credite, sed *Venite et videte*, quod levius erat. Noverat enim manifeste quoniam solum gustantes de illo fonte, eadem paterentur quae et ipsa. Alcuinus. Paulatim autem venit ad praedicandum Christum. Primo vocat hominem, ne si diceret Christum, auditores irascerentur et nollent exire. Chrysostomus (ut supra). Unde etiam neque manifeste annuntiavit Christum, neque tamen totaliter siluit; sed dixit: *Numquid ipse est Christus?* Et ideo sermonem ejus acceperunt: unde sequitur: *Exierunt de civitate, et veniebant ad eum.* Augustinus lib. 83 Quaest. (quaest. 64). Quod autem relicta hydria discessit mulier, non negligenter praetereundum est: hydria enim amorem hujus saeculi significat, idest cupiditatem qua homines de tenebrosa profunditate, cujus imaginem puteus gerit, hoc est de terrena conversatione, hauriunt voluptatem. Oportebat autem ut Christo credens, saeculo renuntiaret, et relicta hydria, cupiditatem saecularem se reliquisse demonstraret. Augustinus super Joannem (tract. 15). Projecit ergo cupiditatem, et properavit annuntiare veritatem. Discant qui volunt evangelizare, ut prius hydriam ad puteum projiciant. Origenes (tom. 14 in Joan.). Facta etiam mulier receptaculum honestae disciplinae, ea quae primitus sapiebat, parvipendens deponit.

7. Augustinus (tract. 15). Ierant discipuli ejus emere cibos, et venerant; quos Christo offerebant (3): unde dicitur: *Interea rogabant eum ejus discipuli dicentes: Rabbi, manduca.* Chrysostomus (hom. 33). Videntes enim eum fatigatum ex itinere et aestu qui erat, rogabant eum vulgari eorum voce: neque enim erat hoc temeritatis, sed amoris cura circa

(1) *Al.* esse potest.

(2) *Al. omittitur* ergo.

(1) *Al.* de corpore. *Nicolai legit* de corpore, ac viliori officio.

(2) *Al.* proprios facere. *Idem Nicolai* ex auditu eorummet et proprio eos etc.

(3) *Omittit Nicolai* quos Christo offerebant, *quia in Augustini textu non extat.*

magistrum. ORIGENES (tom. 14). Arbitrantur aptum fore tempus ad prandium, quod erat inter recessum mulieris ad civitatem et adventum Samaritanorum ad ipsum: non enim coram aliquo advena sibi propinabant (1) escas. Ob hoc bene positum est *Interea.* THEOPHYLACTUS. Dominus vero sciens quod Samaritana totam civitatem ad eum traheret, hoc discipulis significavit: unde sequitur: *Ille autem dixit eis*: *Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.* CHRYSOSTOMUS (hom. 33). Hominum salutem hic cibum vocavit, ostendens quantum desiderium habet nostrae salutis: sicut enim nobis concupiscibile est comedere, ita ei salvare nos. Tu vero intuere, quod non statim revelat, sed ubique in quaestionem immittit auditorem, ut incipiens quaerere quod dicitur et laborans, cum ampliori suscipiat desiderio. THEOPHYLACTUS. Dicit autem, *Quem vos nescitis*; idest nescitis quod cibum voco salutem hominum; vel nescitis quia Samaritani credituri sunt, et salvi fient. Discipuli autem adhuc dubitabant: unde sequitur: *Dicebant ergo discipuli ad invicem*: *Numquid aliquis attulit ei manducare*? AUGUSTINUS (tract. 15). Quid mirum si mulier illa non intelligebat aquam? Ecce discipuli non intelligunt escam. CHRYSOSTOMUS (hom. 33). Et quidem assuetam reverentiam et honorem magistro praebent, ad se invicem quidem loquentes, ipsum vero non praesumentes interrogare. THEOPHYLACTUS. In hoc autem quod dicunt discipuli, *Numquid aliquis attulit ei manducare?* considerandum est, quod cibos ab aliis oblatos Dominus suscipere solebat, non quod alieno ministerio indigeret qui dat escam omni carni, sed ut deferentes meritum consequerentur, simulque formam tradens non erubescere paupertatem, neque grave putare ab aliis nutriri: proprium enim et necessarium est doctoribus, alios habere procuratores ciborum, ut ipsi de nullo curantes, verbi ministrationem procurent solicite. AUGUSTINUS (tract. 15). Audivit autem Dominus cogitationes discipulorum, et instruit eos ut magister, non per circuitum sicut mulierem, sed aperte: unde sequitur: *Dixit eis Jesus*: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me.* ORIGENES (tom. 14). Idoneus cibus Filio Dei, cum actor paternae voluntatis efficitur, hoc velle in semetipso protestans quod erat in Patre. Solus autem Filius perfecti operis paternae voluntatis est capax; ceteri vero sancti nil praeter divinam peragunt voluntatem. Plenam autem et integram facit Dei voluntatem qui dixit: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me*: proprius enim cibus ejus ostenditur. Quid autem sit velle Patris, innuit sermo sequens: *Ut perficiam opus ejus.* Siquidem simplicius quis asseret, quoniam opus est jussum mandantis; puta si dicant aedificantes vel fodientes se perficere opus ejus qui conduxit eos. Sed si per Christum perficitur opus Dei, restat ut priusquam perficeretur esset diminutum. Qualiter autem diminutum erat opus, cum esset Dei? Perfectio quidem operis, rationalis naturae est perfectio: ad hujus enim operis perfectionem, cum esset imperfectum, Verbum caro factum accessit. Cum enim quodammodo homo perfectus fuerit, ob transgressionem factus est imperfectus; et ideo missus est Salvator, primo quidem ut perficiat voluntatem ejus qui misit eum; secundo vero ut consummet opus Dei, ut quilibet perfectus fiat ad solidi cibi usum. THEOPHYLACTUS. Opus etiam Dei perfecit, scilicet hominem, Dei Filius, nostram naturam in seipso sine peccato ostendens in omni opera perfectam et incorruptam. Opus etiam Dei, scilicet legem, perfecit: quia finis legis Christus eam cessare faciens, omnibus quae in ea erant perfectis a corporali cultu in spiritualem reduxit. ORIGENES (ubi supra). Mystice autem post poculi (1) negotium, ac disciplinam distinctionis aquarum, consequens erat et de cibo disceptare. Samaritana quidem petita potum, non habebat praebere Jesu dignum poculum; discipuli vero invenientes humilia pulmenta apud alienigenas ei obtulerunt, rogantes eum ut manducaret. Et attende si forsan verentur, ne verbum Dei propriis non vigoratum escis in eis deficiat. Quaecumque ergo reperiunt discipuli, his jugiter proponunt verbum alere, ut corroboratum atque roboratum (2) perseveret penes eos qui nutriunt ipsum. Quemadmodum autem corpora egentia cibo, neque eisdem aluntur, neque eadem quantitas ciborum cunctis sufficiens est; sic intelligendum est et in his quae sunt supra corpus: nam horum hoc quidem plurimi, hoc autem paucioris indiget nutrimenti, dissimilis capedinis entia (3). Sed neque qualitas alentium verborum atque intentionum contemplativarum seu operationum eadem congruit omnibus: nam nuper geniti infantes, rationale appetunt lac; perfectorum autem est solidus cibus. Veridicus est ergo Jesus dicens: *Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Semper enim qui praeest infirmis ac nequeuntibus eadem cum validis videre, hoc dicere potest.

8. CHRYSOSTOMUS (hom. 33). Quae sit voluntas Patris, de cetero interpretatur, dicens: *Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses supersunt et messis venit*? THEOPHYLACTUS. Scilicet materialis. Ego autem dico vobis, quod messis intelligibilis adest: hoc enim dicebat propter Samaritanos venientes ad ipsum: unde subdit: *Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt jam ad messem.* CHRYSOSTOMUS (homil. ead.). Rursus consuetis nominibus ad maximorum eos contemplationem reducit. Regio enim et messis hic indicat multitudinem animarum, quae paratae sunt ad praedicationis susceptionem. Oculos autem hic dicit et eos qui mentis, et eos qui corporis: etenim videbant de reliquo multitudinem Samaritanorum venientem. Has autem praeparationes hominum decenter regiones albatas vocat; sicut enim spicae cum dealbatae fuerint, ad messem sunt paratae, ita et hi ad salutem sunt parati. Sed propter quid non manifeste dicit, quod praeparati sunt homines ad susceptionem verbi? Duarum quidem occasionum gratia: unius quidem ut manifestior fiat sermo, et magis ante oculos ponat quae dicuntur (4); alterius autem ut (5) dulcior sit narratio et permanentior eorum quae dicuntur memoria. AUGUSTINUS (tract. 15). In opus autem fervebat et operarios mittere festinabat: unde subditur: *Et qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam*; *ut et qui seminat simul gaudeat, et qui metit.* CHRYSOSTOMUS (homil.

(1) *Al.* propinquabant.

(1) *Al.* populi.

(2) *Nicolai corrigit* ut sic nutritum atque corroboratum.

(3) *Idem substituit* cum dissimilis capacitatis inter se sint sive parem proportionem non habeant omnia, vel mensuram eamdem non capiant.

(4) *Al.* et magis sub visum ducat quae dicuntur.

(5) *Al. deest* ut.

ead.). Per ea quae hic (1) dicit, dividit terrena a caelestibus: sicut enim supra dixerat de aqua, quod qui bibit hanc aquam, non sitiet; ita hic dicit: *Qui metit congregat fructum in vitam aeternam*: et iterum: *Qui seminat simul gaudeat, et qui metit.* Prophetae enim sunt qui seminant; sed non illi messuerunt, sed Apostoli: quia enim infra dicet, quod alius seminat et alius metit; ne quis aestimet quod Prophetae seminantes mercede priventur, extraneum quiddam inducit, et a sensibilibus alienum: nam in rebus quidem sensibilibus si contingat alium seminare et alium metere, non simul laetantur, sed dolent qui seminant, quasi aliis laborantes; laetantur autem soli qui metunt: hic autem non ita; sed et qui non metunt seminantes, simul cum metentibus laetantur, quoniam in mercede communicant. AUGUSTINUS (tract. eod.). Disparis enim temporis labores habuerunt Apostoli et Prophetae; sed gaudio pariter perfruentur, mercedem simul accepturi sunt vitam aeternam. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Ad hoc autem quod dixerat sermonem proverbialem inducit: unde subdit: *In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, et alius qui metit.* Hoc quidem vulgariter dicebatur, si quando alii labores sustinebant, et alii fructus metebant. Sed et hic sermo iste maxime habet veritatem: quia Prophetae laboraverunt, sed vos fructus ex illorum laboribus metitis: unde subdit: *Ego misi vos metere quod vos non laborastis.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Quid ergo? Messores misit, non seminatores? Ibi ergo messores mittendi ubi jam Prophetae praedicaverant. Legite labores illorum, et in omnibus eorum laboribus est prophetia Christi: ergo jam (2) in Judaea messis parata erat quando tot millia hominum pretia rerum suarum offerebant, et ad pedes Apostolorum ponentes, expeditis humeris a sarcinis saecularibus, Christum Dominum sequebantur. De ipsa messe ejecta sunt pauca grana, et seminaverunt orbem terrarum; et surgit alia messis, quae in fine saeculi metenda est; ad quam metendam non Apostoli, sed Angeli mittentur. « Messores « (inquit Matth. 13) sunt Angeli. » CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Dicit ergo: *Ego misi vos metere quod vos non laborastis*; quasi dicat: Ubi minor labor est, major autem delectatio, ad hoc vos reservavit; et quod laboriosius erat, hoc fuit Prophetarum, scilicet mittere semina: unde subdit: *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* Per haec omnia vult ostendere quod Prophetarum voluntas erat ut homines ad eum accederent. Et hoc lex ordinabat: et propterea illi seminaverunt, ut hunc facerent fructum. Ostendit etiam quod ipse illos misit, et quod multa est cognatio novi ad vetus testamentum. ORIGENES (tom. 13 in Joan. in cap. cujus text. est *Nonne vos dicitis?*). Vel aliter totum. Qualiter quidem non est inconveniens hoc quod est, *Levate oculos vestros etc.* allegorizare; quod autem dicitur, *Nonne vos dicitis quoniam quatuor menses sunt et messis venit*, non secundum allegoricam tractare? Putamus ergo talia quaedam esse in hoc quod dicunt discipuli: *Quatuor menses sunt et messis venit.* Plerique (3) enim discipulorum Verbi, animadvertentes veritatem incomprehensibilem fore humanae naturae, quando conjecerunt aliam esse vitam a praesente, quae corruptioni quatuor elementorum quasi quatuor mensium subjicitur, putant solum post hanc vitam cognitionem esse veritatis. Dicunt igitur discipuli de messibus, quae sunt terminus operum ad veritatem conducentium, quia post instantem quaternitatem contingunt. Hujusmodi autem opinionem arguens velut non sanam, inquit Verbum incarnatum his qui talia suspicantur: *Nonne vos dicitis: quia adhuc quatuor menses sunt et messis venit? Ego autem hoc dico: Levate oculos vestros.* In pluribus locis Scripturae divinae hoc legitur; jubente nobis Verbo divino extollere ac sublimare considerationes et cogitationes deorsum consistentes nec valentes (1) erigi, nisi elevantes illas Jesu: nemo enim consistens in passionibus et vivens carnaliter, hoc propositum servat mandatum. Quapropter qui talis est, non videbit regiones, si albae sunt ad messem. Albescunt quidem regiones ad messem, cum adest Verbum Dei (2) singulas regiones Scripturae fecundans in ejus adventu (3): et etiam omnia sensibilia sunt quasi regiones albae paratae ad messem, praesto existente levantibus oculos ratione, quae de quolibet est, ut quisquis fulgorem prospiciat profusae ubilibet veritatis. (Et tract. 16). Qui autem metit praedictas messes, duplex habet in metendo emolumentum: unum quidem dum accipit praemium: unde dicitur: *Et qui metit mercedem accipit*; quod arbitror dictum causa futurarum remunerationum: alterum quod sequitur, *Et congregat fructum in vitam aeternam*, bonum habitum quemdam denotat intellectus, qui est fructus ex ipsa speculatione proveniens. Arbitror autem quod in qualibet doctrina seminat quidem qui principia excogitat, quae suscipientes alii ac pertractantes, si quid novi potuerunt exprimere, conjungentes, fiunt suae inventionis gratia posteris causa ut metendo quasi maturos fructus aggregent. Quanto autem magis hoc in arte artium expedit contemplari? Siquidem seminantes sunt Moyses et Prophetae praevenientes adventum Christi; metentes autem sunt Apostoli, qui Christum susceperunt et gloriam ejus perspexerunt. Semen autem erat tota ratio secundum revelationem mysterii temporibus praeteritis obfuscati silentio: regiones autem, idest legales et propheticae Scripturae, nondum albuerant his qui adventus Verbi nequaquam extiterunt capaces. Quod autem simul ferens et metens gaudeat, erit cum privatio maeroris et angustiae in futuro fiet saeculo. Dum etiam Jesus transfiguraretur in gloria, simul cum messoribus Petro, Jacobo et Joanne, Moyses et Elias satores pariter gaudent in videndo Filii Dei gloriam. Attende tamen si hoc quod dico, *alius* et *alius*, intelligi potest propter aliam et aliam vitae conversationem, in qua homines justificati sunt: ut liceat dicere alium quidem legis cultorem, alium vero Evangelii: et tamen exultant simul, dum idem finis ab uno Deo per unum Christum in uno Spiritu sancto reponitur. Ad labores autem Prophetarum et Moysi advenerunt Apostoli, instruente Jesu, metentes, ac in horrea colligentes animae suae intellectum in Scripturis illorum reconditum: et semper qui debite capiunt disciplinam, priorum labores ad majorem evidentiam trahunt, non tantum laborantes sunt hi qui semina condiderunt.

(1) *Al. omittitur* hic.
(2) *Al. desideratur* jam.
(3) *Al.* plurimi.

(1) *Al.* consitas, nec valent erigi etc.
(2) *Al. deest* Dei.
(3) *Legit clarius Nicolai* singulas regiones Scripturae advenienle Jesu plenas, vel fecundas ejus adventu.

9. Origenes (tom. 17 in Joan.). Postquam dicta sunt discipulis quae tractata sunt, resumit Scriptura de his qui venerant de civitate ad Jesum, et crediderant per testimonium mulieris. Chrysostomus (hom. 33). Sicut autem in messe cum facilitate fructus congregantur, et in momento uno area manipulis repletur; ita et nunc fit: unde dicitur: *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia quaecumque feci.* Considerabant enim, quod nequaquam mulier gratanter eum admirata esset qui ejus delicta redarguerat, nisi magnus quis esset et excellens qui praedicabatur ab illa. (Hom. 34). Sic ergo soli mulieris testimonio credentes, et nullum signum videntes, exierunt deprecantes Christum ut apud eos maneret; et hoc est quod sequitur: *Cum ergo venissent ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret.* Judaei vero miracula videntes, non detinuerunt eum apud seipsos; sed omnia egerunt ut a regione eorum eum abjicerent: nihil enim livore et invidia deterius, nihil inani gloria difficilius (1), quae infinita corrumpere consuevit bona. Et quidem Samaritani volebant eum semper secum detinere; ipse autem hoc non sustinuit, sed solum mansit ibi duobus diebus post haec, quod subditur (2): *Et mansit ibi duos dies.* Origenes (ut suprà). Non incongrue autem aliquis illud objiciet, quomodo rogatus Salvator cum Samaritanis manet, qui jussit civitatem Samaritanorum non ingredi. Palam enim quoniam et discipuli ejus cum eo ingressi sunt. Ad quod dicendum, quod in viam Gentium pergere est imbui gentili dogmate, et in illo ambulare. Civitatem vero Samaritanorum intrare est acceptare falsam doctrinam recipientium legales, propheticos, evangelicos, et apostolicos sermones. Cum autem deseruerint propriam doctrinam, et venerint ad Jesum, licet cum eis manere. Chrysostomus (hom. 34). Et Judaei quidem etiam signis visis incorrecti manserunt; hi autem et sine signis multam circa eum fidem demonstraverunt: solum verba audierunt: unde sequitur: *Et multo plures crediderunt propter sermonem ejus.* Cujus igitur gratia haec verba non dicunt Evangelistae? Ut discas quoniam multa magnorum transcurrerunt, a fine vero totum ostenderunt: suasit enim toti civitati per ea quae dicta sunt. Ubi autem auditores non persuadentur, tunc Evangelistae coguntur dicere ea quae dicta sunt, ne quod est ex indevotione auditorum, imputet quis defectui praedicantis. Ipsi autem discipuli Christi jam facti, magistrum repulerunt: unde sequitur: *Et mulieri dicebant: Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est vere Salvator mundi.* Vide autem qualiter confestim intellexerunt quod orbem terrarum liberare venerat, et quod ad communem salutem veniens, non debebat in Judaeis suam concludere providentiam, sed ubique seminare sermonem. Dicentes etiam, quod *est Salvator mundi,* ostenderunt quod mundus perditus erat, in magnis malis existens. Et quidem venerunt salvare Prophetae et Angeli; sed hic est vere Salvator, qui salutem tribuit, non solum temporaneam, sed aeternam. Vide etiam qualiter audientes mulierem dubitanter dicentem, *Numquid hic est Christus*? non dixerunt hi, Quoniam nos suspicamur, sed quoniam *scimus*; et non simpliciter, sed *quoniam hic est vere Salvator mundi,* non quasi unum ex multis Christum confitentes. Solum verba au dierunt, et hoc dixerunt quod dicere habebant, si miracula multa et magna vidissent. Origenes (ubi supra). Ceterum si meminimus praedictorum, non difficile est conjicere quomodo cum repererint verbum sincerum, alias disciplinas relinquunt, quasi dogmatum civitatem, de qua egredientes salutifere credunt. Et puto studiose protulisse Joannem, cum non dixit: Rogabant eum Samaritani intrare tantum Samariam, vel ingredi civitatem, sed etiam ibi manere. Manet namque Jesus penes deprecantes; et praesertim quoties qui precantur exeunt civitatem, et versus eum veniunt. Augustinus (tract. 15). Manet apud eos biduo; hoc est, dat illis duo praecepta caritatis. Origenes (ut supra). Neque enim capaces erant tertiae diei ejus: non enim avidi miraculosum quid cernere, quale qui fuerant in Cana Galilaeae post triduum cum Jesus convivantes. Initium autem credendi multis fuit mulieris verbum: non enim sic per seipsum verbum conficitur (1) illuminans capientem, velut cum alterius dicto sibi testimonium perhibetur. Augustinus (tract. eod.) Sic ergo Christum cognoverunt primo per famam, postea per praesentiam; sicut agitur hodie cum eis qui foris sunt, et nondum sunt Christiani: Christus nuntiatur per Christianos amicos: tamquam illa muliere, hoc est Ecclesia, nuntiante ad Christum veniunt: credunt per istam feminam (2); et multo plures et firmius in eum (3) credunt, quoniam vere ipse est Salvator mundi. Origenes (loc. cit.). Impossibile est namque eamdem circa intellectum fieri passionem videnti, et ei qui per videntem instruitur; magisque est per speciem ambulare quam per fidem; unde hi non solum testimonio hominis, sed ob ipsam quoque veritatem credunt.

10. Alcuinus (4). Post biduum quod fecit in Samaria, abiit in Galilaeam, ubi nutritus fuerat: unde dicitur: *Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilaeam.* Augustinus (tract. 16). Movet autem nos cur Evangelista dixerit consequenter: *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, qnia Propheta in sua patria honorem non habet.* Magis enim videtur attestari potuisse, quod *Propheta in patria sua honorem non habet*, si contemneret pergere in Galilaeam et in Samaria remansisset. Hoc ego sentio. In Samaria biduum fecit et crediderunt in eum Samaritani: tot dies fecit in Galilaea, et non crediderunt in eum Galilaei; et propter hoc dixit, quod *Propheta in patria sua honorem non habet.* Chrysostomus (hom. 34). Vel aliter. Ideo hoc adjectum est, quia non in Capharnaum abiit, sed in Galilaeam, et in Cana, ut infra dicetur. Ego enim patria eum hic aestimo dicere Capharnaum. Quoniam autem non potitus est illic honore, audi eum dicentem Matth. 11: Et « tu Capharnaum, quae usque ad caelum exaltata

(1) *P. Nicolai legit* molestius.

(2) *Al.* post haec quod subditur. *Forte etiam* et hoc est quod subditur.

(1) *Forte melius Nicolai* conspicitur.

(2) *Al.* famam.

(3) *Al.* in eo.

(4) Augustinus tract. 16 in Joannem. Ex Alcuino prius notabatur hoc initium usque ad illa verba, quibus praefigebatur Augustinus, *Movet autem nos* etc. Alcuinus nihil tale; sed sic potius ut et Beda: *Confirmatis vere in fide et caritate Samaritanis, idest Gentibus, revertitur novissimis diebus hujus saeculi in patriam, in qua necdum honorem habuit, de qua ipse in hoc loco testatur, quia Propheta in patria sua honorem non habet* (Ex edit. P. Nicolai).

« es, usque ad infernum descendes. » Dicit autem hic patriam propriam, in qua videtur plus conversatus. Theophylactus. Vel aliter. Quia Dominus exiens de Samaria, venit in Galilaeam; ne aliquis dubitaret et quaereret qua de causa non semper in Galilaea maneret, dicit, quod propter hoc non manebat in Galilaea, quia nullum ibidem recipiebat honorem: quod ipse testatus est dicens: *Quia Propheta in sua patria non habet honorem.* Origenes (ubi supra). Perscrutanda est autem hujus dicti sententia. Patres siquidem Prophetarum in Judaea erant, et est non ignotum quod honorem a Judaeis nequaquam sunt consecuti, juxta illud Matth. 23: « Quemnam Prophetarum non persecuti sunt patres vestri? » Miranda etiam occurrit hujus decreti veracitas, cum pervenerit non tantum ad sanctos Prophetas vilipensos a propriis, et ipsum Dominum nostrum; sed protensa sit etiam in quosdam prophetiae sequaces contemptos a suis civibus, et ad mortem deductos. Chrysostomus (homil. 34 in Joan.). Quid igitur? Nonne videmus et apud suos multos in admirationem deductos? Ita quidem: sed ab his quae raro contingunt non oportet talia pronuntiari. Sed et si in propria patria aliqui honorantur, multo magis in aliena. Consuetudo enim facile homines contemptibiles facere consuevit. Quando igitur venit in Galilaeam, susceperunt eum Galilaei: unde sequitur: *Cum ergo venisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei.* Vides quoniam qui mali dicebantur, hi maxime ad Christum accedere inveniuntur. Nam propter Galilaeos dicitur infra 7: *Interroga, et vide, quoniam Propheta ex Galilaea non surrexit.* Propter Samaritanos autem improperabant ei, infra 8: *Samaritanus es, et daemonium habes.* Sed ecce Samaritani et Galilaei credunt in confusionem Judaeorum. Inveniuntur autem et Galilaei Samaritanis meliores: nam illi quidem mulieris crediderunt verbis; hi vero videntes signa quae faciebat: unde sequitur: *Cum omnia vidissent quae fecerat Hierosolymis in die festo.* Origenes (in Joan. ut supra). Quod enim Dominus ejicit de templo vendentes oves et boves, tam grande reperitur ut his moti Galilaei reciperent Dominum, considerantes mirantesque majestatem ejus: non enim minor potentia ejus ostenditur in his quam ut caeci videant, audiantque surdi. Aestimo vero nec haec sola ipsum tunc fecisse, sed et alia signa. Beda. Sed unde data est eis videndi occasio, ostendit subdens: *Et ipsi enim venerant ad diem festum.* Mystice autem intimatur quod, Gentibus in fide a duobus praeceptis caritatis consolidatis, Christus circa fines mundi revertetur ad patriam, idest ad Judaeos. Origenes (tom. 14 in Joan.). Expedit autem Galilaeum, idest transmigrantem, festare Hierosolymis, ubi est templum Dei, et videre singula quae peragit ibi Jesus. Hoc enim est principium, ut Galilaei recipiant Dei Filium euntem ad ipsos; alioquin vel non recepissent illum, vel etiam ipse nondum ipsis praeparatis ad ejus receptionem adeo prope venisset ad eos.

11. Chrysostomus (hom. 34). Primo quidem Dominus, ut supra dictum est, in Cana Galilaeae venerat vocatus ad nuptias; nunc autem ad eos vadit, ut magis eos attrahat, sponte ad eos veniens, propria patria dimissa, et ut fidem a priori miraculo in eis initiatam (1) fortiorem faceret propter suam praesentiam. Augustinus (tract. 16) Ibi enim quando aquam in vinum convertit, crediderunt in eum discipuli ejus: et utique plena domus erat turbis convitantium, et factum est tam magnum miraculum, et non crediderunt nisi discipuli ejus: et ideo hanc civitatem modo repetivit, scilicet ut qui per priora non crediderant, modo credant. Theophylactus. Rememorat autem nobis Evangelista miraculum perpetratum in Cana Galilaeae de aqua conversa in vinum, ut augeret Christi praeconium: quia Galilaei non solum propter miracula Hierosolymis facta, sed et propter ea quae apud ipsos facta erant, receperunt Jesum; simulque ut ostenderet quod regulus credidit propter miraculum in Cana perpetratum, quamvis ejus non perfecte cognoverit dignitatem: unde sequitur: *Et erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum.* Origenes (tom. 14 in Joan.). Putabit autem aliquis regis Herodis hunc esse regulum: et aliquis asserit hunc esse de familia Caesaris, exercentem tunc temporis aliquid in Judaea: neque enim dicitur quod Judaeus fuerit. Chrysostomus (hom. ead.). Regulus autem dicitur, aut quasi generis existens regalis, aut dignitatem aliquam principatus habens; aut quia sic vocabatur (1). Igitur quidam hunc eumdem esse existimant Centurionem, qui est apud Matthaeum. Ostenditur autem alius esse ab eo: nam ille quidem Christum volentem ire ad suam domum, rogat remanere; hic autem et nihil tale promittentem ad domum trahit: et ille quidem ad Jesum de monte descendentem Capharnaum intravit; hic autem ad Jesum in Cana venientem accessit: et filius quidem puer a paralysi detinebatur; hujus autem filius a febre. De hoc ergo regulo subditur: *Hic cum audisset quod Jesus adveniret a Judaea in Galilaeam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descenderet, et sanaret filium ejus: incipiebat enim mori.* Augustinus (tract. 16 in Joan.). Qui rogabat, nonne credebat? Quid a me expectas audire? Dominum interroga quid de illo senserit: sequitur enim: *Dixit ergo Jesus ad eum: Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.* Arguit hominem in fide tepidum, aut frigidum, aut omnino nullius fidei; sed tentare cupientem de sanitate filii sui; qualis esset Christus, quid esset, quantum posset. Prodigium quidem appellatum est, quasi porrodicium, quod porro dicat, porro significet, et futurum aliquid portendat. Augustinus de con. Evang. (lib. 4, cap. 10). Adeo autem Dominus supra omnia mutabilia vult mentem credentis attollere, ut nec ipsa miracula, quae quamvis divinitus, de mutabilitate corporum fiunt, a fidelibus quaeri velit. Gregorius (homil. 28 in Evang.). Sed mementote etiam quae petiit; et aperte agnoscetis quia in fide dubitavit. Poposcit namque ut descenderet, et sanaret filium ejus: unde sequitur: *Dicit ad eum Regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus.* Minus itaque in illum credidit quem non putavit posse salutem dare, nisi praesens esset et corpore. Chrysostomus (homil. 34 in Joan.). Audi etiam qualiter adhuc terrene Christum trahit, quasi non posset eum post mortem suscitare. Si autem non credens venit et rogavit, nil mirabile. Consueverunt enim patres ex multo amore non solum medicis loqui de quibus confidunt, sed de quibus non confidunt; nihil volentes praetermittere

(1) *Al.* invitatam.

(1) *P. Nicolai habet* ob quam sic vocabatur.

eorum quae ad salutem pertinent filiorum. Si tamen valde crederet Christi virtutem, non neglexisset etiam in Judaeam ire. GREGORIUS (homil. ead.). Sed Dominus qui rogatur ut vadat, quia non desit ubi invitatur, indicat: solo jussu salutem reddidit, qui voluntate omnia creavit: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit.* Hic superbia nostra retunditur, qui in hominibus non naturam, qua ad imaginem Dei facti sunt, sed honores et divitias veneramur. Redemptor vero noster, ut ostenderet quoniam quae alta sunt hominibus, sanctis despicienda sunt, et quae despicienda sunt hominibus, despicienda non sunt sanctis, ad filium reguli ire noluit, ad servum centurionis ire paratus fuit. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Vel aliter. Illic quidem fides confirmata erat; idcirco et promisit ire, ut discamus viri devotionem: hic autem adhuc imperfectus erat, et nondum noverat manifeste quod absens curare poterat : unde ex hoc quod non accedit Jesus, hoc addicis: sequitur enim: *Credidit homo sermonis quem dixit ei Jesus, et ibat*; non tamen integre, neque sane. ORIGENES (tom. 14 in Joan.). Ostenditur autem ejus dignitas et officium ex hoc quod servientes illi occurrunt: unde sequitur: *Jam autem eo descendente, servi occurrunt ei, et nuntiaverunt ei, dicentes, quia filius ejus viveret.* CHRYSOSTOMUS (homil. ead.). Qui quidem obviaverunt, non ut annuntiarent solum, sed quasi aestimantes de reliquo superfluam esse Christi praesentiam, quem credebant accedere. Quod autem regulus non integre credidit neque sane, ostenditur ex hoc quod sequitur: *Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat.* Volebat enim scire utrum casu, vel ex praecepto Christi hoc factum esset. Sequitur: *Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris.* Vide qualiter miraculum manifestum est: non enim simpliciter, neque ut contingit, a periculo liberatus est; sed repente et simul: ut appareat non esse ex naturae consequentia quod fiebat, sed ex actione Christi: unde sequitur: *Cognovit ergo pater quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus, Filius tuus vivit: et credidit ipse, et domus ejus tota.* AUGUSTINUS (tract. 16). Si ergo propterea credidit quia nuntiatum est ei quod filius ejus esset sanus, et comparavit horam nuntiantium horae praenuntiantis; quando rogabat, nondum credebat. BEDA. Unde datur intelligi, et in fide gradus esse, sicut et in aliis virtutibus, quibus est initium, incrementum atque perfectio. Hujus ergo fides initium habuit cum filii salutem petiit; incrementum dum credidit sermoni Domini dicentis, *Filius tuus vivit*; deinde perfectionem obtinuit nuntiantibus servis. AUGUSTINUS (tract. eod.). Ad solum sermonem crediderunt plures Samaritani; ad illum miraculum sola illa domus credidit ubi est factum: unde subdit Evangelista: *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judaea in Galilaeam.* CHRYSOSTOMUS (hom. 35). Non sine causa adjecit; sed ostendens quoniam secundo signo facto, nondum ad perfectionem Samaritanorum (1) nullum signum videntium Judaei pervenerunt. ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Amphibologiam autem continet praesens dictum; uno enim modo denotat quod Jesus veniendo a Judaea in Galilaeam, duo fecit miracula: quorum secundum est factum erga filium reguli : alio modo sic: duobus existentibus signis quae Jesus in Galilaea exercuit, secundum egit veniens a Judaea in Galilaeam; et hic sensus verus est. Mystice autem, per hoc quod Jesus bis in Galilaeam accedit, binus Salvatoris adventus in mundum ostenditur: primus quidem misericordiae, ut vino facto convivas exhilaret; secundus vero ut filium reguli ad mortem pene deductum suscitet, idest populum Judaeorum: qui post plenitudinem Gentium accedet salvandus in fine. Magnus autem rex regum est qui constitutus est a Deo in monte Sion sancto ejus: hujus qui viderunt diem, et gavisi sunt, reguli dignoscuntur. Arbitramur igitur regulum esse Abraham, aegrotum vero filium ejus, Israeliticum genus debilitatum erga cultum divinum; et ideo incaluit ignitis spiculis inimici, ut proinde febrire censeatur. Apparet autem quod praecedentibus sanctis, postquam carnis exuerunt amictum, populus fuit curae: unde legitur in Machabaeis lib. 2, cap. 15, post mortem Hieremiae: « Hic est Hieremias Propheta Dei, qni « plurimum orat pro populo. » Abraham igitur obsecrat adjuvari a Salvatore populum infirmum. Et quidem potestatis verbum de Cana prodit, ubi dictum est, *Filius tuus vivit*; sed verbi efficacia in Capharnaum agitur, nam ibi filius reguli curatus est, quasi in agro consolationis morans; quod significat genus quoddam debilium, non tamen omnino fructibus privatorum. Illud autem, *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis,* dictum illi, refertur ad multitudinem filiorum suorum, et ad ipsum quodammodo: sicut enim Joannes expectabat datum sibi signum, scilicet *Super quem videris Spiritum descendentem*; sic et praemortui sancti adventum Christi in carnem et signis et prodigiis manifestandum expectabant. Habebat autem hic regulus non solum filium, sed etiam servos; per quos significatur materies quaedam minus bene et infirme credentium. Nec a casu hora septima deserit filium febris: nam septenarius numerus est quietis. ALCUINUS. Vel quia per septiformem Spiritum est omnis remissio peccatorum: septenarius enim in tria et quatuor divisus significat sanctam Trinitatem, in quatuor mundi partibus, in quatuor elementis. ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Possunt quoque significari duo adventus Christi verbi ad animam: primus quidem ex facto vino praebens animae gaudium spiritualis convivii; secundus vero omnes languoris ac mortis reliquias amputans. THEOPHYLACTUS Regulus autem est omnis homo: non solum quia regi universorum propinquus existit secundum animam, sed quia et ipse super omnia principatum sumpsit; cujus filius, idest mens, febricitat voluptatibus pravis et desideriis. Accedit autem ad Jesum, et deprecatur ut descendat; idest, ut condescensu misericordiae utatur, et parcat peccatis, priusquam a voluptatum infirmitate mortificetur. Sed Dominus dicit, *Vade*; idest, profectum continuum circa bonum ostendas, et tunc filius tuus vivet; si autem ambulare cessaveris, mortificabitur tibi intellectus circa boni operationem.

(1) *Al.* ad altitudinem Samaritanorum.

CAPUT QUINTUM.

1. Post haec erat dies festus Judaeorum, et ascendit Jesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, quae cognominatur hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, caecorum, claudorum, aridorum, expectantium aquae motum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquae, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Jesus jacentem et cognovisset quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum et ambula. Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum et ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. Dicebant ergo Judaei illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum et ambula. Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum et ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Jesus enim declinavit a turba constituta in loco.

2. Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi: Ecce sanus factus es: jam noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abiit ille homo, et nuntiavit Judaeis, quia Jesus esset qui fecit eum sanum. Propterea persequebantur Judaei Jesum, quia haec faciebat in sabbato. Jesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor. Propterea ergo magis quaerebant eum Judaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo.

3. Respondit itaque Jesus, et dixit eis: Amen amen dico vobis: non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit. Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat ei quae ipse facit, et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.

4. Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat. Neque enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.

5. Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam; et in judicium non venit, sed transiet a morte in vitam.

6. Amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.

7. Et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.

8. Non possum ego a meipso facere quidquam, sed sicut audio, judico; et judicium meum justum est: quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris.

9. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est qui testimonium perhibet de me; et scio quia verum est testimonium ejus quod perhibet de me. Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio; sed haec dico, ut vos salvi sitis. Ille erat lucerna ardens et lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. Ego autem habeo testimonium majus Joanne: opera enim quae dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis. Et verbum ejus non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis. Scrutamini Scripturas: quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere: et illae sunt quae testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.

10. Claritatem ab hominibus non accipio; sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quae a solo Deo est non quaeritis? Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem. Est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?

1. Augustinus de cons. Evang. (lib. 4, cap. 10). Post miraculum in Galilaea factum, inde Hierosolymam redit: unde dicitur: *Post haec erat dies festus Judaeorum, et ascendit Jesus Hierosolymam.* Chrysostomus (hom. 35). Mihi videtur quod erat dies festus Pentecostes. Ascendit autem Jesus Hierosolymam semper in diebus festis, ut cum eis dies festos faciens non videatur legi contrarius, et ob hoc multitudinem simplicem per signa et doctrinam attrahat: maxime enim in diebus festis hi qui juxta positi erant, concurrebant.

Sequitur: *Est autem Hierosolymis probatica piscina, quae cognominatur hebraice Bethsaida, quinque porticus habens.* Alcuinus. Probaton graece, ovis dicitur: probatica ergo piscina pecuaria (1) dicitur, ubi sacerdotes cadavera hostiarum abluebant. Chrysostomus (hom. ead.). Decebat quidem baptisma dari peccata purgans, cujus imago praescripta fuit in piscina et in aliis pluribus. Et primum quidem dedit Deus aquam expurgantem corporum sordes et inquinationes non existentes, sed opinatas, puta ea quae a funere (2), et quae a lepra, et quae ab aliis talibus; deinde infirmitates diversas per aquas (1) facit solvi: unde sequitur: *In his jacebat multitudo magna languentium, caecorum, claudorum, aridorum expectantium aquae motum.* Volens enim Deus propinquius adducere ad baptismi donum, non adhuc inquinamenta solum mundat, sed etiam aegritudines sanat: sicut enim ministri qui prope regem sunt, his qui sunt a longe clariores sunt; ita et in figuris fit. Non autem simpliciter sanabat aquarum natura; semper enim hoc fieret; sed in Angeli descensione: unde sequitur: *Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua.* Sic enim et in baptizatis non simpliciter aqua operatur; sed cum Spiritus sancti acceperit gratiam, tunc omnia solvit peccata. Angelus enim descendens turbabat aquam, et sanativam imponebat virtutem; ut discant Judaei quoniam multo magis Angelorum Dominus omnes aegritudines animae sanare potest. Sed tunc quidem infirmitas impedimentum volenti curari fiebat: subditur enim: *Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquae, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate.* Nunc autem unusquisque accedere potest: non enim Angelus est qui turbat aquam, sed Angelorum Domi-

(1) *Al.* peculiaris.
(2) *Al.* quae a morbo.

(1) *Al.* per quas.

nus, qui omnia operatur. Sed etsi orbis terrarum universus veniat, gratia non consumitur, sed similis manet: sicut enim solares radii per unamquamque illuminant diem, et non consumuntur, neque a multa largitione minor fit solis lux; ita et multo amplius Spiritus sancti actio in nullo minuitur a multitudine eorum qui potiuntur ea. Hoc autem fiebat, scilicet ut unus tantum post motionem aquae sanaretur; ut qui didicerant quoniam in aqua aegritudines corporis sanabantur, in hoc per multum tempus exercitati, facile crederent quod et aegritudines animae aqua sanare potest. AUGUSTINUS (tract. 17). Plus est autem quod Christus vitia sanavit animarum quam quod sanavit languores corporum moriturorum. Sed quia ipsa anima non eum noverat, a quo sananda erat, et oculos habebat in carne, unde facta corporalia videret, et nondum habebat in corde, unde Deum latenter cognosceret; fecit quod videri poterat, ut sanaretur unde videri non poterat. Ingressus est locum ubi jacebat multitudo languentium, de quibus elegit unum ut sanaret, de quo subditur: *Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua.* CHRYSOSTOMUS (hom. 36). Non autem confestim eum a principio sanavit; sed primum eum familiarem sibi fecit, per interrogationem futurae fidei faciens viam. Non autem expetit fidem, ut in caecis fecit, dicens, Matth. 9: « Creditis quia possum hoc facere? » quia hic nondum noverat eum manifeste quis esset. Nam alii quidem ex aliis ejus virtutem cognoscentes, convenienter haec audiebant; alii vero nondum eum cognoscentes, sed per signa eum cognituri, post miracula requiruntur de fide: unde sequitur: *Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cognovisset quia multum jam tempus haberet, dicit ei, Vis sanus fieri?* Non hoc quaerit ut discat (hoc enim superfluum esset), sed ut ostenderet illius patientiam, qui triginta et octo annos habens, per unumquemque annum eripi ab aegritudine expectans, assidebat, et non desistebat; et ut cognoscamus propter quam causam dimittens alios, ad hunc venit. Et non dicit, Vis, te curabo? nondum enim aliquid magnum imaginabatur ille de Christo. Non autem turbatus est ad interrogationem, neque dixit, Injuriari mihi venisti, quando interrogas si volo sanus fieri; sed mansuete respondet: sequitur enim: *Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit.* Non noverat quis esset qui interrogabat, neque quod curaturus esset eum; opinabatur autem fortasse utilem sibi fore Christum ad mittendum eum in aquam. Sed Christus ostendit quod verbo omnia potest facere: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula.* AUGUSTINUS (ubi supra). Tria dixit; sed *surge,* non operis imperium fuit, sed operatio sanitatis; sano autem duo imperavit: *Tolle grabatum tuum, et ambula.* CHRYSOSTOMUS (homil. 36 in Joan.). Intuere divinae sapientiae superabundantiam. Non solum sanat, sed et lectum portare jubet: ut et credibile faceret miraculum, et nullus existimet phantasiam esse quod factum est. Non enim, nisi certissime et vehementer compacta essent membra, lectulum ferre possent. Audiens autem languidus quoniam cum potestate et velut jubens dixit, *Surge, tolle grabatum tuum,* non derisit dicens, Angelus descendit et turbat aquam, et solum unum curat; tu autem homo existens ex solo praecepto speras te magis Angelis posse? Sed audivit et non discredidit ei qui jussit, et sanus factus est; unde sequitur: *Et statim sanus factus est homo, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.* BEDA. Multum quippe inter sanationem Domini, et quae a medicis infertur, distare probatur: haec videlicet voce jubentis, et mox, impletur, illa vero per multa temporis intervalla aliquoties perficitur. CHRYSOSTOMUS (hom. 36). Igitur mirabile quidem est hoc; quae autem sequentur multo majora erunt: nam in initio quidem nullo molestante suaderi non ita mirabile est, sicut quod post insanientibus Judaeis et accusantibus, Christo obedivit, ut ostendit Evangelista consequenter, dicens: *Erat autem sabbatum in illo die. Dicunt ergo Judaei illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est; non licet tibi tollere grabatum tuum.* AUGUSTINUS (tract. 17). Non calumniabantur Domino quia sanum fecerat sabbato;quia (1) eis respondere posset, quia si cujusquam jumentum in puteum cecidisset, utique die sabbati erueret illud ,et salvaret; sed ei qui portabat grabatum suum; quasi dicant: Si sanitas non erat differenda, numquid et opus fuerat imperandum? Sed ille auctorem sanitatis suae objiciebat calumniatoribus: unde sequitur: *Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum et ambula;* quasi dicat: Quare non acciperem jussionem a quo acceperam sanitatem? CHRYSOSTOMUS (hom. 36). Nimirum si malignari vellet, poterat dicere: Si crimen est, accusate eum qui jussit, et deponam lectulum; sed et curationem utique occultasset; etenim sciebat non ita eos id reprehendere ex sabbati solutione (2), sicut ex infirmitatis sanatione. Sed neque hoc occultavit neque veniam petiit: sed clara voce beneficium confessus est. Illi vero maligne interrogaverunt: unde subditur: *Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula?* Non dicunt, Quis est qui fecit te sanum? sed in medium inducunt id quod transgressio aestimabatur. Sequitur: *Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Jesus autem declinavit a turba constituta in loco.* Et primum quidem ut eo absente testimonium insuspicabile fieret: qui enim adeptus fuerat sanitatem, idoneus erat beneficii testis: demum ut non plus faceret furorem illorum accendi. Solus enim visus ejus cui invidetur, non parvam invidentibus immittit scintillam. Propterea discedens permisit ab ipsis suum factum examinari. Quidam aestimant hunc paralyticum esse eum qui in Matthaeo positus est; sed non est: ille enim multos habebat sui curam habentes, et eum ferentes: hic autem nullum. Sed et locus utrorumque diversus est. AUGUSTINUS (tract. 17). Si quidem mediocri corde et humano ingenio consideremus hoc miraculum facientem; quod ad potestatem pertinet (3), non magnum aliquid fecit; et quod ad benignitatem, parum fecit. Tot jacebant, et unus curatus est, cum posset uno verbo omnes erigere. Quid ergo intelligendum est, nisi quia potestas illa et bonitas magis agebat quid animae in factis ejus pro salute sempiterna intelligerent, quam quid pro temporali salute corpora (4) mererentur? In illis enim factis quicquid temporaliter sanatum est, in

(1) *Al.* quasi.
(2) *Al.* non ita eos esse morsos ex sabbati solutione etc.
(3) *Al.* quod ad pietatem pertingit, non magnum etc.
(4) *Al.* corporis.

membris mortalibus in fine defecit; anima quae credidit, ad vitam aeternam transitum fecit. Piscina ista et aqua illa populum mihi videtur significasse Judaeorum: significari enim populus nomine aquarum, aperte nobis indicat Apocalypsis Joannis. Beda (in 5 cap. Joan.). Bene autem piscina probatica fuisse describitur. Ille enim populus ovis nomine significatur, secundum illud Psalmi 94: « Nos « populus tuus, et oves gregis tui. » Augustinus (tract. 17). Aqua ergo illa, idest populus ille, quinque libris Moysi tamquam quinque porticibus claudebatur; sed illi libri prodebant languidos, non sanabant: lex enim peccatores convincebat, non absolvebat. Beda. Denique multa genera languentium in eadem jacuerunt (1); caeci scilicet qui scientiae lumine carent; claudi, qui ad ea quae jubentur implenda, vires non habent; aridi, qui supernae dilectionis pinguedine carent. Augustinus (tract. 17). Venit autem Christus ad populum Judaeorum, et faciendo magna, docendo utilia, turbavit peccatores, idest aquam, praesentia sua, et excitavit ad passionem suam. Sed latens turbavit: « si enim cognovissent, nunquam gloriae Domi-« num crucifixissent: » 1 Corinth. 2. Subito enim videbatur aqua turbata, et a quo turbabatur non videbatur. Descendere ergo in aquam turbatam, hoc est humiliter credere in Domini passionem. Ibi sanabatur unus, significans Ecclesiae unitatem; postea quisquis veniret (2) non sanabatur: quia quisquis praeter unitatem fuerit, sanari non poterit. Vae illis qui oderunt unitatem, et partem sibi faciunt in hominibus. Habebat autem triginta et octo annos in infirmitate qui sanatus est: hic enim numerus ad languorem pertinet magis quam ad sanitatem. Quadragenarius enim numerus sacratus nobis in quadam perfectione commendatur: quia lex in decem praeceptis data est, et praedicanda erat per totum mundum, qui quatuor partibus commendatur: denarius autem per quatuor multiplicatus ad quadragenarium pervenit. Vel quia per Evangelium, quod quatuor libros habet, impletur lex. Si ergo quadragenarius numerus habet perfectionem legis, et lex non impletur nisi in gemino praecepto caritatis, quid miraris, quia languebat qui quadraginta, minus duos, habebat? Necessarius erat illi homo ad sanitatem, sed homo ille qui et Deus est: et quia illum jacentem duobus minus invenit, duo quaedam (3) jubendo, quod minus erat implevit. In duobus enim Domini jussis duo praecepta significata sunt caritatis. Dei dilectio prior est ordine praecipiendi, proximi autem dilectio prior est ordine faciendi. Dicit ergo, *Tolle grabatum tuum*; quasi diceret: Cum esses languidus, portabat te proximus tuus: sanus factus es, porta proximum tuum. Dicit etiam, *Ambula*. Sed quo iter agis nisi ad Dominum Deum tuum? Beda (cap. 5, num. 30). Quid enim est dicere, *Surge et ambula,* nisi a torpore et ignavia, in quibus prius jacebas, erigere, et in bonis operibus proficere stude? *Tolle grabatum tuum*, idest proximum tuum, a quo portaris, et ipse patienter tolera. Augustinus (tract. 17). Porta ergo eum cum quo ambulas, ut ad eum pervenias cum quo manere desideras. Ille autem nondum Jesum noverat, quia et nos credimus in eum quem non videmus; et ut non videatur

(1) *Al.* incurrunt.
(2) *Al.* venerit.
(3) *Al.* quia duo quidem.

declinat a turba. Quadam solitudine intentionis videtur Deus, turba strepitum habet; visio ista secretum desiderat.

2. Chrysostomus (hom. 37 in Joan.). Curatus homo non secessit ad nundinas, neque voluptati aut vanae gloriae dedit seipsum; sed in templo conversabatur, quod maximae religionis est signum: unde dicitur: *Postea invenit eum Jesus in templo.* Augustinus (tract. 17). Dominus quidem Jesus et in turba eum videbat, et in templo. Ille autem languidus Jesum in turba non agnoscit, in templo agnoscit in loco sacrato. Alcuinus. Quia si gratiam Conditoris cognoscere volumus, et ad ejus visionem venire; fugienda est turba cogitationum et affectuum pravorum; declinanda sunt pravorum conventicula; fugiendum est ad templum, ut nosipsos templum Dei studeamus facere, quos Deus invisere et in quibus manere dignetur.

Sequitur: *Et dixit illi: Ecce sanus factus es; jam noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Chrysostomus (homil. 37). Ubi prius discimus quod ex peccatis ei nata est aegritudo: quia enim saepius animam in nobis aegrotantem insensibiliter habemus, corpus autem, et si parvam susceperit laesionem, omne facimus (1) studium, ut ab infirmitate liberemur; propterea Deus punit corpus pro his quae anima deliquit: secundo vero quod verus est gehennae sermo; tertio quod longum est et infinitum supplicium. Dicunt enim quidam: Numquid quia in brevi temporis momento adulteratus sum, immortaliter crucior? Vide quod hic tanto tempore pro peccatis cruciabatur: non enim temporis mensura peccata judicantur, sed ipsa delictorum natura. Cum his autem et illud discimus, quod si gravem sustineamus poenam pro prioribus peccatis, deinde in eadem inciderimus, graviora patiemur; et hoc decenter: qui enim neque supplicio factus est melior, ut insensibilis de reliquo et contemptor, ad majus ducetur tormentum. Si autem hic non omnes pro peccatis torquentur, non confidamus: nihil enim nos hic pati pro peccatis signum est majoris illic futuri supplicii. Non autem omnes aegritudines sunt ex peccatis, sed plures. Quaedam enim et a pigritia fiunt, quaedam propter probationem, sicut in Job. Sed propter quid paralytico huic Christus de peccatis mentionem facit? Quidam huic paralytico detrahentes, dicunt eum Christi fuisse accusatorem, et propter hoc haec audisse; quid igitur dicent de paralytico qui est apud Matthaeum cap. 9? etenim et illi dictum est: « Dimittuntur tibi peccata tua. » Neque etiam Christus hunc incusat de praeteritis, sed ad futurum eum munit solum. Alios igitur curans, peccatorum non meminit: quia his paralyticis ex peccatis aegritudines sunt factae, aliis autem ex infirmitate naturali. Vel per hos reliquos omnes admonet. Cum his autem et illud est dicere, quoniam multam vidit inesse animae hujus patientiam, et ut valentem suscipere admonitionem eum admonet. Tribuit autem signum ei propriae deitatis: dicendo enim, *Non amplius pecces*, ostendit se scire omnia quae ab eo facta erant delicta. Augustinus (tract. 17). Nunc autem ille, postea quam vidit Jesum, et cognovit eum auctorem salutis suae, non fuit piger in evangelizando quem viderat: unde sequitur: *Abiit ille homo, et nuntiavit Judaeis quia Jesus erat*

(1) *Al.* facit.

qui fecit eum sanum. CHRYSOSTOMUS (hom. 37 in Joan.). Non ita insensibilis erat ut post tantum beneficium et admonitionem maligna mente hoc dicat. Si enim detrahere vellet, sanitatem tacens, transgressionem dixisset; sed hoc non fecit: non enim dixit, quoniam Jesus est qui dixit, *Tolle grabatum tuum*, quod videbatur Judaeis crimen esse; sed dixit: Quoniam Jesus est qui me sanum fecit. AUGUSTINUS (tract. 18). Sic igitur ille annuntiabat et illi insaniebant: unde sequitur: *Propterea persequebantur Judaei Jesum, quia hoc faciebat in sabbato.* Manifestum enim opus corporale factum erat ante oculos Judaeorum, non sanitas corporis, sed deportatio grabati, quae non videbatur ita necessaria quemadmodum sanitas. Aperte ergo dicit Dominus, sacramentum sabbati, et signum observandi unius diei ad tempus datum esse Judaeis; impletionem vero ipsam sacramenti in illo venisse, cum sequitur (1): *Jesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (2); quasi dicat: Nolite putare quia sabbato ita requievit Pater meus ut ex illo non operetur; sed sicut ipse nunc operatur sine labore, operor et ego. Sed ideo dictum est, Deum requievisse, quia jam creaturam nullam condebat postquam perfecta sunt omnia. Quietem vero propterea appellavit Scriptura, ut nos admoneret post bona opera quieturos. Et sicut Deus postquam fecit hominem ad imaginem et similitudinem suam, et perfecit omnia opera sua bona valde, requievit septimo die; sic et tibi requiem non speres, nisi cum redieris ad similitudinem in qua factus es, quam peccato perdidisti; et nisi cum bona fueris operatus. AUGUSTINUS, 4 super Genesim ad litteram (cap. 1). Dici ergo probabiter potest, ad servandum sabbatum Judaeis fuisse praeceptum in umbra futuri, quae spiritualem requiem significaret; quam Deus exemplo quietis suae fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. AUGUSTINUS super Joannem (3). Erit enim sabbatum hujus saeculi cum transierint sex aetates, quasi sex dies saeculi: tunc enim ventura est requies, quae promittitur sanctis. AUGUSTINUS, 4 super Genes. ad litteram (4) (cap. 12). Cujus etiam quietis ipse Dominus Jesus mysterium sua sepultura confirmavit: ipso quippe die sabbati requievit in sepulcro, postquam sexto die consummavit opera sua, quando ait, infra 19, *Consummatum est.* Quid ergo mirum si Deus istum diem, quo erat Christus in sepultura quieturus, volens etiam hoc modo praenuntiare, ab operibus suis in uno die requievit. deinceps operaturus ordinem saeculorum? (5). Potest etiam intelligi, Deum requievisse a condendis generibus creaturae, quia ultra jam non condidit aliqua genera nova. Deinceps autem usque nunc et ultra operatur eorumdem generum administrationem, quae tunc instituta sunt, non ut ipso saltem die septimo potentia ejus a caeli et terrae omniumque rerum quas condiderat gubernatione cessaret; alioquin continuo dilaberentur: creatoris namque potentia causa est subsistendi omni creaturae; quae ab eis quae creata sunt regendis si aliquando cessaret, simul et eorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structuram aedium cum fabricaverit quis abscedit, atque illo cessante stat opus ejus; ita mundus vix ictu oculi stare potest, si ei Deus regimen suum subtraxerit. Proinde quod (1) Dominus ait, *Pater meus usque modo operatur*, continuationem quamdam operis ejus, quae universam creaturam continet atque administrat, ostendit. Aliter enim posset intelligi, si diceret, Et nunc operatur; ubi non esset necesse ut operis continuationem acciperemus. Aliter autem cogit intelligi, cum ait, *Usque nunc*, ex illo scilicet quo cuncta cum conderet operatus est. AUGUSTINUS super Joannem (tract. 17). Ergo tamquam diceret Judaeis: Quid expectatis ut non operer sabbato (2)? Sabbati dies vobis ad significationem meam praeceptus est. Opera Dei attenditis, per me facta sunt omnia. Operatus est Pater lucem; sed dixit ut fieret. Si dixit, Verbo operatus est, et Verbum ejus ego sum. Pater meus et tunc operatus est cum fecit mundum, et usque nunc operatur cum regit mundum: ergo et per me fecit cum fecit, et per me regit cum regit. CHRYSOSTOMUS (hom. 37). Et quidem Christus, cum discipulos excusare oportebat, David conservum eorum in medium ferebat; quando vero de seipso erat accusatio, ad Patrem refugit. Considerandum etiam, quod neque ut homo solum excusat, sed neque ut Deus solum: sed quandoque hoc, quandoque illo modo. Volebat enim utrumque credi, et condescensionis dispensationem et deitatis dignitatem. Unde hic aequalitatem sui ad Patrem ostendit, et in dicendo eum Patrem singulariter (dicit enim, *Pater meus*) et in agendo eadem illi (dicit enim, *Et ego operor*): unde sequitur: *Propterea ergo magis quaerebant eum Judaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum.* AUGUSTINUS (tract. 18). Non quomodocumque, sed quia (3) aequalem se fecit Deo: nam omnes dicimus Deo, « Pater noster qui es in caelis: » Matth. 6. Legimus et Judaeos dixisse, Isai. 63: « Cum tu sis pater noster. » Ergo non hic irascebantur quia patrem suum dicebat Deum, sed quod longe alio modo quam homines. AUGUSTINUS de consensu Evangel. (lib. 4, cap. 10). Dicendo enim, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*; quod ei esset aequalis voluit intelligi; consequens esse ostendens ut quoniam Pater operatur, et Filius operetur: quia Pater sine Filio non operatur. CHRYSOSTOMUS (homil. 37). Si vero non naturalis esset Filius, nec ejusdem substantiae, haec excusatio major accusatione esset. Non enim praefectus regalem legem transgrediens poterit effugere, si accusatus se excuset dicens, quoniam et rex solvit legem. Sed quia par est dignitas Filii ad Patrem, propterea perfecta excusatio est. Sicut igitur (4) Pater operans sabbato, absolutus est a crimine, ita et Filius. AUGUSTINUS (tract. 17). Ecce intelligunt Judaei quod non intelligunt Ariani: Ariani quippe inaequalem dicunt Filium Patri, et inde haeresis pulsat Ecclesiam. CHRYSOSTOMUS (hom. 37). Qui vero nolunt cum bona mente hoc suscipere, dicunt quod

(1) *Al.* consequitur. *Nicolai* unde sequitur.
(2) Et inferius tract. 20 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Insinuat aliquo modo paulo post initium tract. 20, sed nullibi expresse sub his verbis occurrit. Habet etiam aliqua ex his quo ad sensum lib. 1 de Genes. contra Manichaeos cap. 23, et epist. 119, quam ad Januarium scribit, cap. 9 et 10 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Cap. 1, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Cap. 12 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* quidem. *Nicolai* quod et Dominus etc.
(2) *Edit. Romana an.* 1570, *et Veneta an.* 1593, *legunt.* Quid alias expectatis, persuadetis, ut non operetur sabbato?
(3) *Al.* sed quid.
(4) *Al. deest* igitur.

Christus non fecit se aequalem Deo, sed Judaei hoc suspicabantur; sed ad hoc per ea quae supra dicta sunt superveniamus. Manifestum enim est quod Judaei persequebantur Christum, et quod solvebat sabbatum, et quod dicebat Patrem suum Deum: unde et quod consequenter (1) additur, *Æqualem se faciens Deo*, adhaeret praemissis in veritate. HILARIUS, 7 de Trin. (ante med.). Expositio enim est Evangelistae causam demonstrantis cur Dominum Judaei interficere vellent. CHRYSOSTOMUS (hom. 37). Et iterum, si ipse hoc ipsum volebat astruere, sed Judaei hoc inaniter suspicabantur; non dimisisset Dominus eorum mentem in errore, sed correxisset: neque enim Evangelista hoc tacuisset; sicut supra, 2, de eo quod dictum est, *Solvite templum hoc*. AUGUSTINUS (tract. 17). Non tamen Judaei intellexerunt Christum esse Filium Dei; sed intellexerunt in verbis Christi quia talis commendaretur Filius Dei quod aequalis esset Deo. Quia ergo nesciebant, talem tamen praedicari agnoscebant; ideo dicit, *Æqualem se faciens Deo*. Non autem ipse se faciebat aequalem, sed ille illum genuerat aequalem.

3. HILARIUS, 7 de Trin. (ante med.). Ad violati sabbati objectum sibi reatum dixerat: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*: ut usurpasse hoc ex auctoritate intelligeretur exempli (2); significans tamen hoc quod ipse ageret, Patris opus esse intelligendum, quia ipse in se operaretur operante: et rursum adversum eam invidiam, quod se Deo aequasset paterni nominis usurpatione, volens et nativitatem confirmare, et naturae virtutem profiteri, respondit: unde dicitur: *Respondit itaque Jesus, et dixit eis*: *Amen amen dico vobis*: *non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem*. AUGUSTINUS (tract. 20). Quidam qui Christianos se haberi volunt, Ariani haeretici dicentes ipsum Filium Dei qui suscepit carnem, minorem esse quam Pater est, capiunt ex his verbis causam calumniae, et respondent nobis: Videtis quia Dominus Jesus cum adverteret Judaeos ex hoc moveri, quia Patri Deo aequalem se faceret, talia verba subjunxit, ut se aequalem non esse monstraret: qui enim non potest, inquiunt, a se facere quidquam nisi quod viderit Patrem facientem, utique minor est, non aequalis. Sed si Deus erat Verbum, et est Deus major et Deus minor; duos Deos colimus, non unum Deum. HILARIUS, 7 de Trinit. (ante med.). Ne igitur exaequatio illa per nomen naturamque Filii fidem nativitatis auferret (3), ait Filium a se nihil facere posse. AUGUSTINUS (tract. 18). Tamquam diceret: Quid scandalizati estis, quia Patrem meum dixi Deum, et quia aequalem me feci Deo? Ita sum aequalis, ut ille me genuerit, non ut ille a me, sed ego ab illo sim. Filio hoc est esse quod posse (4). Quia ergo substantia Filii de Patre est, ideo potentia Filii de Patre est: quia ergo Filius non est a se; ideo non potest a se. Sic ergo *non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem*: quia videre Filii hoc est natum esse de Patre; non alia visio est ejus et alia substantia ejus: totum quod est, de Patre est. HILARIUS de Trin. (ante med.). Ut autem maneret salutaris in Patre et Filio confessionis nostrae ordo, naturam nativitatis ostendit, quae potestatem efficiendi non per incrementa indultarum ad unumquodque opus virium sumeret, sed de cognitione praesumeret; praesumeret autem non de aliquo operis corporalis exemplo, ut quod prius Pater faceret, id postea Filius facturus esset; sed cum ex Patre Filius esset natus per virtutis ac naturae in se paternae conscientiam, nihil nisi quod Patrem facientem vidisset, Filium facere posse testatus est. Non enim corporalibus modis Deus videt; sed visus ei omnis in virtute naturae est. AUGUSTINUS, 2 de Trin. (cap. 1). Hoc autem si propterea dictum acceperimus, quia in forma accepta ex creatura minor est Filius; consequens erit ut prior Pater super aquas ambulaverit, et cetera quae Filius in carne apparens inter homines fecit, ut possit Filius ea facere. Quis autem vel delirus ista sentiat? AUGUSTINUS super Joan. (tract. 20). Ambulatio tamen illa carnis supra mare a Patre fiebat per Filium. Quando enim caro ambulabat, et divinitas Filii gubernabat, Pater absens non erat, cum Filius dicat, infra 14, *Pater in me manens ipse facit opera*. Cum ergo dixisset: *Non potest Filius a se facere quidquam*: ne forte carnalis subreperet intellectus, ut faceret sibi homo quasi duos fabros, unum magistrum, alterum discipulum; ut quomodo ille fecit arcam, iste faciat alteram, secutus ait: *Quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit*. Non ait, Quaecumque Pater facit, et Filius alia similia facit; sed haec eadem. Mundum Pater, mundum Filius, mundum Spiritus sanctus, Si unus Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus, unus mundus factus a Patre per Filium in Spiritu sancto. Haec ergo eadem facit. Addit autem *similiter*, ne alius error in animo nasceretur. Videtur enim corpus hoc idem facere quod animus, sed non similiter: animus enim imperat corpori: corpus visibile est, animus invisibilis. Ut faceret aliquid servus, jubente domino fecit: idem ab utroque factum est; sed numquid similiter? Non ergo sic Pater et Filius; sed haec eadem facit, et similiter facit; ut intelligamus simili potentia facere Filium eadem ipsa quae facit Pater. Æqualis igitur est Patri Filius. HILARIUS, 7 de Trin. (ante med.). Vel aliter. *Omnia* et *eadem* ad ostendendam naturae virtutem locutus est. Est igitur natura eadem, cum eadem omnia posse naturae sit. Ubi vero similiter per Filium omnia eadem fiunt, similitudo operum solitudinem (1) operantis exclusit. Haec igitur est verae nativitatis et fidei nostrae intelligentia (2), quia sub una hac significatione testantur et similiter facta nativitatem, et eadem facta naturam. CHRYSOSTOMUS (hom. 37). Vel aliter totum. Quod dicitur, *A semetipso non potest Filius facere quidquam*, intelligendum est quia nihil contrarium Patri, nihil alienum ab eo facere potest. Ideo autem non dicit quoniam nihil contrarium facit, sed quoniam *non potest facere*, ut hinc ostendat indissimilitudinem et certitudinem paritatis. Non enim imbecillitatem Filii, sed multam ejus virtutem ostendit hoc verbum. Sicut enim cum dicimus, Impossibile est Deum peccare, non imbe-

(1) *Al.* convenienter.
(2) *Al.* ex auctoris intelligeretur exemplis.
(3) *Quatuor saepe indicata exempla legunt* per nomen naturam nativitatis, quae Filii est, auferret eidem; ait Filium etc.
(4) *Al.* non ut ille a me, sed ego ab illo sim Filius. Hoc est esse quod posse. *Nicolai autem sic*. Ita sum aequalis ut ille me genuerit; ita aequalis ut non ille a me, sed ego ab illo sim: Filio autem hoc est esse etc.

(1) *Nicolai legit* similitudinem.
(2) *Quatuor jam relata exempla legunt*, Haec igitur est vera fidei nosrtae intelligentia.

cillitatem ejus accusamus, sed ineffabilem quamdam virtutem ejus testamur; ita cum dicit Filius, Non possum a meipso facere quidquam, hoc dicit, quoniam impossibile est eum facere aliquid contrarium Patri. Augustinus contra serm. Arianorum (cap. 14). Hoc autem non deficientis est, sed in eo quod de Patre natus est, permanentis; tamque laudabile est omnipotentem non posse mutari, quam laudabile est quod omnipotens non potest mori. Posset enim Filius facere quod non vidisset Patrem facientem, si posset facere quod per illum non facit Pater; hoc est, si posset peccare: neque naturae immutabiliter bonae quae a Patre est genita conveniret. Hoc autem quia non potest, non deficienter non potest, sed potenter. Chrysostomus (hom. 37). His autem quae dicta sunt attestatur quod sequitur: *Quaecumque enim ille fecerit, haec similiter et Filius facit.* Si enim per seipsum Pater omnia facit, et Filius per seipsum facit, ut hoc quod dicit *similiter*, maneat; vides qualiter intelligentia est excelsa, humilitatis autem verba. Si enim (1) humilius producit verba quaedam, non mireris: quia enim persequebantur eum excelsa audientes, et contrarium Deo esse aestimabant, parum per verba remisit. Augustinus (tract. 21). Cum ergo dixisset et se eadem facere, et similiter quae facit Pater, subdit: *Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat ei quaecumque ipse facit.* Ad hoc quod supra dixit, *Nisi quod viderit Patrem facere*, videtur pertinere et quod *omnia demonstrat ei quae ipse facit.* Sed rursus mortalis cogitatio perturbatur: dicet enim aliquis: Seorsum facit Pater, ut possit Filius videre quod facit; velut si faber doceat filium artem suam, et demonstret ei quicquid facit, ut possit et ipse facere quod viderit patrem facientem. Cum ergo Pater facit, Filius non facit, ut possit videre Filius quod Pater facit. (2). Porro si fixum atque inconcussum tenemus quia per Filium omnia Pater facit, antequam faciat demonstrat Filio. (3). Ubi etiam demonstrat Filio Pater quod facit nisi in ipso Filio, per quem facit? Si enim Pater exemplo faciat, et Filius attendat manus Patris quemadmodum faciat, ubi est illa inseparabilitas Trinitatis? (4) Non ergo faciendo demonstrat Pater Filio, sed demonstrando facit per Filium. Videt enim Patrem Filius demonstrantem antequam aliquid fiat, et ex demonstratione Patris, et visione Filii fit quod fit a Patre per Filium. Sed dices: Ostendo filio meo quod volo facere, et facit ipse, atque ego per ipsum (5). Sed verba dicturus es filio tuo (6). Sed ipse Filius est Verbum Patris. Numquid ergo per Verbum loqueretur ad Verbum? An quia Filius magnum est Verbum, minora verba transitura erant inter Patrem et Filium, et sonus aliquis et quasi creatura quaedam temporalis exitura erat ex ore Patris, et percussura aurem Filii? Remove omnia corporalia: simplicitatem vide, si simplex es; si non potes comprehendere quid sit Deus, vel hoc comprehendere quid non Deus sit. Multum proficies, si non aliud quam est senseris de Deo. In mente tua vide quod volo dicere: in qua video memoriam et cogitationem. Demonstrat memoria tua cogitationi tuae Carthaginem, et quod in illa erat antequam intenderes, conversae ad se cogitationi ostendit. Ecce facta est a memoria demonstratio, facta est in cogitatione visio, et nulla verba in medio occurrerunt, nullum ex corpore signum datum est; sed tamen omnia quae in memoriam tenes, forinsecus accepisti. Pater quae demonstrat Filio, non accepit extrinsecus: intus totum agitur; quia nihil creaturarum esset extrinsecus, nisi Pater hoc fecisset per Filium: et eam Pater demonstrando fecit, quia per Filium videntem fecit. Sic ergo demonstrans Pater Filii visionem gignit, quemadmodum Pater Filium gignit. Demonstratio quippe generat visionem, non visio demonstrationem. Quod si purius et perfectius intueri valeremus, fortassis inveniremus nec aliud esse Patrem, aliud ejus demonstrationem nec aliud Filium, aliud ejus visionem. Hilarius, 7 de Trinit. (ante med.). Non igitur per ignorationem credendus est unigenitus Deus doctrina demonstrationis eguisse. Demonstratio enim operum nihil aliud hic nobis praeterquam nativitatis fidem ingerit, ut subsistentem Filium ex subsistente Deo Patre credamus. Augustinus (tract. 21). Videre enim Patrem hoc est illi esse Filium. Sic ergo demonstrat Pater omnia quae facit Filio, ut a Patre videat omnia Filius. Videndo enim natus est, et ab eo est illi videre a quo est illi esse, et natum esse, et permanere. Hilarius, 7 de Trin. (ante med.). Neque autem incircumspectum (1) se caelestis sermo egit, ne forte diversae naturae significatio sub occasione dicti ambigui subreperet. Demonstrata enim potius opera Patris esse ait Domino, quam ad operationem eorum naturam virtutis adjectam, ut demonstratio ipsa nativitas esse doceretur, cui per dilectionem Patris operum paternorum, quae per eum effici vellet, esset cognata cognitio. Augustinus (tract. 21). Sed ecce quem diximus Patri coaeternum, videntem Patrem, et videndo existentem, rursus nobis tempora nominat: nam sequitur: *Et majora his demonstrabit ei opera.* Si autem demonstrabit, hoc est demonstraturus est, nondum demonstravit; et tunc Filio demonstraturus est quando et istis; sequitur enim, *Ut vos miremini* (2). Et hoc difficile est videre, quomodo tamquam temporaliter Filio coaeterno aliquando monstret aeternus Pater omnia scienti quae sunt apud Patrem. Quae sint autem illa majora facile est intelligere ex hoc quod subditur: *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.* Majora enim opera sicut mortuos suscitare, quam languidos sanare (3). Sed qui paulo ante loquebatur ut Deus, coepit loqui ut homo. Demonstrabit enim quasi temporaliter homini facto in tempore opera majora, idest resurrectionem corporum. (Tract. 23). Corpora enim resurgent per dispensationem humanam; sed animae resurgent per substantiam Dei: participatione enim Dei sit anima beata, non participatione beatae animae. Quomodo enim anima, quae inferior Deo est, id quod ipsa

(1) *Forte* autem.
(2) Tract. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Tract. 21 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Et tract. 23 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *P. Nicolai sequentia subjungit.* Adhuc jacet in magna dissimilitudine: nam antequam facias, demonstras filio tuo quid facere velis; ut te demonstrante antequam facias, faciat ipse quod demonstraveris, et tu per ipsum. Sed verba dicturus es filio tuo, quae non sunt quod tu, non sunt quod ipse. Itane Patrem Deum putamus locutum esse cum Filio per alienum verbum? Ipse Filius est Verbum Patris: Numquid ergo etc.
(6) *Al.* ei filio tuo.

(1) *Al.* incircumscriptum, *item* circumspectum. *Nicolai autem* non circumspectum.
(2) Tract. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Et tract. 21 (*Ex edit. P. Nicolai*).

inferius est, hoc est corpus, vivere facit, sic eamdem animam non facit beate vivere nisi quod ipsa anima superius est, scilicet Deus. Unde et prius dictum est, quod *Pater diligit filium, et demonstrat ei quae ipse facit.* Demonstrat enim Pater Filio ut animae suscitentur, quia per Patrem et Filium suscitantur, nec possunt vivere nisi earum vita sit Deus (1). Vel nobis Pater demonstraturus est, non illi: propterea subjungit: *Ut vos miremini:* in quo exposuit quid voluit dicere: *Et majora his demonstrabit ei opera.* Sed quare non dixit, Demonstrabit vobis, sed Filio? Quia et nos membra sumus Filii, et ipse discit quodammodo in membris suis, quomodo et patitur in nobis: sicut enim dixit Matth. 25, « Quod uni ex minimis « meis dedistis, mihi dedistis; » ita si interrogetur a nobis, Quando eris discens, cum tu doceas omnia? respondet: Cum unus ex minimis meis discit, ego disco.

4. Augustinus (tract. 21). Quia dixerat quod majora his opera Pater demonstraturus est Filio, quae sint majora prosequitur, et dicit: *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.* Plane majora sunt ista: valde enim plus est ut resurgat mortuus quam ut convalescat aegrotus. Non autem sic hoc intelligamus ut alios a Patre suscitari, alios a Filio aestimemus; sed eosdem quos Pater suscitat et vivificat, ipsos et Filius suscitat et vivificat. Et ne quis diceret, Suscitat Pater mortuos per Filium, ille tamquam potens, iste tamquam ex aliena potestate, tamquam minister facit aliquid; potestatem Filii signavit dicens: *Filius quos vult vivificat* (2). Tenete hic non solum potestatem Filii, verum etiam et voluntatem. Eadem enim Patris et Filii potestas est, et voluntas: non enim vult Pater aliud quam Filius; sed sicut illis una substantia, sic una voluntas est. Hilarius, 7 de Trinit. (ante med.). Velle quidem naturae libertas est, quae ad perfectae virtutis beatitudinem cum arbitrii voluntate in libertate subsistat. Augustinus (tract. 21). Sed qui sunt isti mortui, quos vivificat Pater et Filius? Vult nobis insinuare resurrectionem mortuorum quam omnes expectamus, non illam quam quidam habuerunt, ut ceteri crederent: resurrexit enim Lazarus moriturus. Cum ergo dixisset, *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat*; ne intelligeremus illam mortuorum resurrectionem quam fecit ad miraculum, non ad vitam aeternam, secutus ait: *Neque enim Pater judicas quemquam etc.*: ut ostendat quia de illa resurrectione mortuorum dixerat quae futura est in judicio. (Tract. 23). Vel aliter de resurrectione animarum dictum est: *Sicut Pater suscitat mortuos etc.* De resurrectione autem corporum sic dicit: *Neque enim Pater judicat quemquam etc.* Resurrectio enim animarum fit per substantiam Patris et Filii, et ideo id simul operantur Pater et Filius: resurrectio vero corporum fit per dispensationem humanitatis non Patri coaeternam. (Tract. 21). Sed vide quomodo Verbum Christi mentem nostram huc atque illuc ducit, et uno carnis loco remanere non sinit; ut versando exerceat, exercendo mundet, mundando capaces factos impleat. Paulo enim ante dicebat, quia demonstrat Pater Filio quidquid facit. Videbam quasi Patrem facientem, et Filium expectantem: modo rursus video Filium facientem, Patrem vacantem (1). Augustinus, 1 de Trinitate (cap. 13). Non enim quod dicitur: *Omne judicium dedit Filio*, secundum illam locutionem dictum est qua dicitur: *Sed dedit Filio vitam habere in semetipso*; ut significaret quia sic Filium genuit. Si enim sic diceretur, non utique diceretur: *Pater non judicat quemquam*: secundum hoc enim quod Pater aequalem genuit Filium, judicat cum illo. Secundum hoc ergo dictum est, quod in judicio non forma Dei, sed forma Filii hominis apparebit; non quia non judicabit qui dedit omnem judicium Filio, cum de illo dicat Filius, infra 19: *Est qui quaerat et judicet*; sed ita dictum est, *Pater non judicat quemquam*, ac si diceretur: Patrem nemo videbit in judicio, sed omnes Filium, quia Filius hominis est, ut possit et ab impiis videri, cum et illi « videbunt « in quem pupugerunt: » Zach. 12. Hilarius, 7 de Trin. (ante med.). Vel aliter. Quia dixerat, *Et Filius quos vult vivificat*, ne non nativitatis videretur in se habere naturam, sed non natae potius potestatis jure subsistere, continuo subjecit: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* Et in eo quod omne judicium datum est, naturae nativitas demonstratur: quia et omnia habere sola natura possit indifferens, neque nativitas aliquid possit habere nisi datum sit. Chrysostomus (hom. 38). Sicut enim dedit vitam, idest genuit eum viventem, ita dedit judicium, idest genuit eum judicem. *Dedit* enim hic positum est, ne hunc ingenitum suspiceris, neque duos patres aestimes. Dicit autem, *Omne judicium*, quia dominus est et puniendi, et honorandi, ut voluerit. Hilarius, 7 de Trinit. (circa med.). Datum est enim ei omne judicium, quia vivificat quos vult. Neque ademptum Patri judicium potest videri, cum ipse non judicet, quia Filii judicium ex judicio est paterno. Ab eo enim datum omne judicium est: sed dati judicii causa non tacita est: sequitur enim: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Chrysostomus (hom. 38). Ne enim audiens quoniam Patrem habet auctorem, dissimilitudinem substantiae aestimes, et honoris minorationem; complicat honorem Filii Patris honori, eumdem ostendens esse honorem Patris et Filii. Sed numquid Patrem eum dicemus ? Absit: qui enim Patrem eum dicit, non adhuc Filium ut Patrem honorat, sed totum confundit. Augustinus (2). Et prius quidem Filius videbatur ut servus, Pater honorabatur ut Deus. Apparebit Filius aequalis Patri: *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem* (3). Sed quid, si inveniuntur qui Patrem honorificant, et non honorificant Filium ? Non potest fieri: unde sequitur: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.* Aliud est enim cum tibi commendatur Deus, quia Deus est, et aliud cum tibi commendatur Deus, quia Pater est. Cum tibi commendatur Deus creator, tibi commendatur omnipotens spiritus quidam, summus, aeternus, invisibilis, incommutabilis; cum vero tibi, quia Pater est, commendatur, nihil tibi aliud quam Filius commendatur: quia Pater dici non potest, si Filium non habet. Sed si forte Patrem quidem honorificas tamquam majorem, Filium tamquam minorem, ibi tollis honorem Patris, ubi minorem das Filio. Quid

(1) Iterum tract. 21 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Tract. 21 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* vocantem.
(2) Tract. 21 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Et tract. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).

enim tibi aliud videtur ita sentienti, nisi quia Pater aequalem sibi Filium generare aut noluit, aut non potuit? Si noluit, invidit; si non potuit, defecit. (Tract. 55) Vel aliter. Quod dicitur, *Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem*, redditum est resurrectioni animarum, quam sic operatur Filius sicut Pater; sed propter resurrectionem corporum subditur: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.* Non dixit, Sicut (1): honoratur enim homo Christus, sed non sicut Pater Deus. (Tract. 21). Sed dicit aliquis: Missus est Filius, et major est Pater, quia misit. Recede a carne: missionem audi, non separationem. Res humanae fallunt homines, res divinae purgant; quamquam et ipsae res humanae dicant contra se testimonium; velut si quis uxorem velit petere, et per se non possit, amicum majorem mittit qui eam petat. Et tamen attende quam sit aliud in rebus humanis: numquid enim homo pergit cum eo quem mittit? Pater autem qui misit Filium, non recessit a Filio, cum dicat, infra 16: *Non sum solus, quia Pater mecum est.* Augustinus 4 de Trin. (cap. 21). Non autem eo ipso quod de Patre natus est, missus dicitur Filius; sed vel eo quod apparuit huic mundo, Verbum caro factum (2): unde dicit ibid.: *A Patre exivi, et veni in hunc mundum*: vel eo quod ex tempore cujusquam mente percipitur, sicut dictum est Sap. 9: « Mitte illam, ut mecum « sit, et mecum laboret. » Hilarius, 7 de Trin. (circa med.). Conclusa igitur sunt omnia adversum haeretici furoris ingenia. Filius est, quia a se nil facit: Deus est, quia quaecumque Pater facit et ipse eadem facit; unum sunt, quia exaequantur in honore: non est Pater ipse, quia missus est.

5. Glossa (3). Quia dixerat quod *Filius quos vult vivificat*, consequenter ostendit qualiter per Filium perveniatur ad vitam, dicens: *Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam.* Augustinus (tract. 21). Quandoquidem in audiendo et credendo vita aeterna est, multo magis in intelligendo. Sed gradus pietatis est fides, fidei fructus intellectus. Et non dixit Mihi; sed *credit* (4) *ei qui misit me*. Quare verbum audit tuum, et credit alteri? Quid voluit dicere nisi quia verbum ejus est in me? Et quid est, *Audit verbum meum*, nisi (5) audit me? Credit autem ei qui misit me: quia cum illi credit, Verbo ejus credit, mihi credit, quia Verbum Patris ego sum. Chrysostomus (hom. 38). Vel non dixit: Qui audit sermones meos, et credit mihi: aestimassent enim hoc esse tumorem et gloriationem verborum superfluam. Dicens autem, *Credit ei qui misit me*, susceptibilem faciebat suum sermonem. Ex duobus enim suum sermonem susceptibilem facit: et in hoc quod Patri creditur ab eo qui ipsum audit, et in hoc quod multis bonis potietur: unde sequitur: *Et in judicio non venit.* Augustinus (tract. 22). Sed quis est hic? Erit quisquam Paulo Apostolo melior, qui ait, 2 Corinth. 6: « Oportet nos exhi« beri omnes ante tribunal Christi? Aliquando ergo judicium poena dicitur, aliquando judicium discretio dicitur. Ergo secundum judicium discretionis oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi; secundum judicium damnationis hic dicitur, *In judicium non venit*; idest, non venit in damnationem. Sequitur: *Sed transit a morte in vitam.* Non nunc transit, sed jam transiit a morte infidelitatis ad vitam fidei, a morte iniquitatis ad vitam justitiae. Vel aliter Ne putares credendo te non moriturum secundum carnem, scias te mortem quam debes supplicio Adam, persoluturum. Accepit enim ille, in quo tunc omnes fuimus: « Morte mo« rieris: » Gen. 2: nec potes evadere divinam sententiam. Sed cum persolveris mortem veteris hominis, suscipies vitam novi hominis, et transitum facies de morte ad vitam (1): « Ad quam vitam? Ad aeternam: resurrecturi enim in fine saeculi, mortui in vitam aeternam transibunt (2): vita enim ista nec vita nominanda est, quia non est vera vita nisi quae est aeterna. Augustinus de verb. Dom. (serm. 64). Videmus autem homines amatores praesentis vitae temporalis ac finiendae, sic pro illa laborare ut quando veniat mortis metus, quidquid possunt faciant non ut auferant, sed ut differant mortem Si ergo tanto labore, tanta cura agitur ut aliquantulum plus vivatur; quomodo agendum est ut semper vivatur? Et si prudentes dicuntur qui omnibus modis agunt ut differant mortem et vivant paucos dies; quam stulti (3) sunt qui sic vivunt ut perdant aeternum diem?

6. Augustinus (tract. 23). Posset aliquis dicere: Ex Patre aliquis vivificatur cui credit. Quid tu? Non vivificas? Vide quia et Filius quos vult vivificat: unde dicit: *Amen amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent.* Chrysostomus (homil. 38). Cum autem dicat, *Venit hora*, ne forte longum suspiceris tempus, addidit, *Et nunc est.* Sicut enim in resurrectione futura vocem audientes praecipientem suscitabimur, ita et nunc fit (4). Theophylactus. Hoc enim dixit pro his quos a mortuis suscitaturus fuit, scilicet filia Archisynagogi, filio viduae et Lazaro. Augustinus (tract. 22). Vel aliter. Ne forte quia dixit, *Transit de morte ad vitam*, intelligamus hoc in futura resurrectione, ostendere volens quomodo transit qui credit, subjungit: *Amen amen dico vobis, quia venit hora.* Quae hora? *Et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent* (5). Non inquit, Quia vivunt, audiunt, sed audiendo reviviscunt. Quid est enim, audient, nisi, obedient? Qui enim credunt, et secundum veram fidem agunt, vivunt, et mortui non sunt; qui autem vel non credunt, vel credunt male viventes et caritatem non habentes, mortui potius deputandi sunt. Et tamen adhuc agitur hora ista, et usque ad finem saeculi ipsa hora una agitur, ut Joannes dicit, Epist. 1, cap. 2: « Novissima hora est. » Augustinus de Ver. Dom. (serm. 64). *Quando mortui*, idest infideles, *audient vocem Filii Dei*, idest Evangelium; *et qui audierint*, idest qui obedierint (6), *vivent*; idest, justificabuntur, et infideles jam non erunt. Augustinus super Joannem (tract. 22). Sed quaeret aliquis: Habet Filius vitam unde vivant credentes? Audi ipsum dicentem: *Sicut enim habet*

(1) *Al.* sic.
(2) *Al.* factum est.
(3) Non est in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nic.*).
(4) *Supplet P. Nicolai* qui credit.
(5) *Al.* non audit.

(1) Tract. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Et iterum tract. 22 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* multi.
(4) *Al.* et tunc fuit.
(5) Tract. 29 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Edit. Romana an.* 1570, *et Veneta Nicolini an.* 1593, *omittunt* idest qui obedierint.

Pater vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso. Vivere quippe suum in illo est, non aliunde, non alienum est; non quasi particeps sit vitae, quae non est quod ipse; sed habet vitam in semetipso, ut ipsa vita sibi sit ipse. Quid tu? Anima mortua erat (1). Audi Patrem per Filium: surge, ut in eo recipias vitam, quam non habes in te, qui habet vitam in semetipso; et sic agitur prima resurrectio. Haec enim vita, quod Pater et Filius est, ad animam pertinet. Non enim vitam illam sapientiae sentit corpus, sed mens rationalis. HILARIUS in lib. de Synodis (in defin. 6). Conclusi quidem haeretici Scripturarum auctoritatibus, hoc solum tribuere solent Filio, ut Patri tantum virtute similis sit; tollunt autem ei similitudinem naturae; non intelligentes, non nisi ex naturae similitudine similitudinem esse virtutis: neque enim aliquando inferior natura superioris a se potiorisque naturae virtutem consequitur. Non autem potest negari quin Filius Dei idem possit, cum dixerit: *Quaecumque Pater facit, eadem et Filius facit similiter.* Sed similitudini virtutis, naturae similitudo succedit, cum dixit: *Sicut habet Pater vitam in semetipso, ita et Filio dedit habere vitam in semetipso.* In vita, naturae et essentiae significatio est; quae sicut habetur, ita data esse docetur ad habendum. Quod enim in utroque vita est, id in utroque significatur essentia; et vita quae gignitur ex vita, idest essentia quae de essentia nascitur, dum non dissimilis nascitur, scilicet quia vita ex vita est, tenet in se originis suae indissimilem naturam. AUGUSTINUS 15 de Trin. (cap. 27). Intelligitur autem Pater non sine vita existenti jam Filio vitam dedisse; sed ita eum sine tempore genuisse ut vita quam Pater Filio gignendo dedit, coaeterna sit vitae ejus qui dedit. HILARIUS, 7 de Trin. (circa med.). Quod ex vivo vivum natum est, habet nativitatis perfectionem sine novitate naturae: non enim novum est quod ex vivo generatur in vivum, quia nec ex nihilo ad nativitatem vita quaesita est; et vitae quae nativitatem sumit ex vita, necesse est per naturae unitatem, et perfectae nativitatis sacramentum, ut in vivente vivat, et in se habeat vitam viventem. Et quidem naturae humanae infirmitas ex disparibus comparatur, et ex inanimatis continetur ad vitam, nec statim in ea quod gignitur vivit, neque totum vivit ex vita, cum in ea multa sint quae sine naturae sensu, cum excreverint, desiccentur. In Deo vero totum quod est vivit: Deus enim vita est, et ex vita non potest quidquam esse nisi vivum. AUGUSTINUS (tract. 22). Ergo quod dicitur, *Dedit Filio*, tale est ac si diceretur, genuit Filium: generando enim dedit. Quomodo dedit ut esset, sic dedit ut vita esset in semetipso, ut non aliunde vita indigeret; sed ipse esset plenitudo vitae, unde credentes alii viverent, dum viverent. Quid interest? Quia ille dedit, iste accepit. CHRYSOSTOMUS (hom. 38). Vides indissimilitudinem, in uno solo differentiam ostendentem, in essendo hunc quidem Patrem, illum vero Filium. HILARIUS de Synod. (circa princ. ubi supra). Discernitur enim persona accipientis et dantis: non enim potest intelligi ipse atque unus a se accepisse qui dederit: quia alius est sibi vivens, alius profitens se vivere per auctorem.

7. THEOPHYLACTUS. Non solum Pater dedit Filio quod vivificet, sed etiam quod judicium faciat: unde dicit: *Et potestatem dedit ei judicium facere.* CHRYSOSTOMUS (hom. 38). Cujus autem gratia circa hoc continue vertitur judicium, dico et resurrectionem et vitam? Quoniam haec maxime omnium sunt quae possunt difficilem etiam auditorem (1) ad credendum adducere. Qui enim persuasus est quoniam resurget, et Filio dabit noxas eorum quae deliquit; etsi nihil aliud viderit, signum hoc suscipiens curret, benignum sibi judicem faciens. Sequitur: *Quia Filius hominis est, nolite mirari hoc.* Paulus quidem Samosatenus non ita ait; sed sic: *Dedit ei potestatem judicium facere, quia Filius hominis est.* Sed nullam convenientiam habet hoc dictum ita: non enim propterea suscepit judicium quia homo est: quia quis prohibet omnes homines esse judices? Sed quia ineffabilis Dei Filius est, propterea et judex est. Ita igitur legendum: *Quia Filius hominis est, nolite mirari hoc*: quia enim videbatur audientibus obstare his quae dicebantur: quoniam nihil plus aestimabant esse Christum quam purum hominem; quae vero dicebantur erant majora quam secundum hominem, et etiam quam secundum Angelum; et erant solius Dei: ideo hanc opinionem solvens, dixit: Ne miremini quia Filius hominis est: et subdit causam quare non sit mirandum, dicens: *Quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.* Et cujus gratia non dixit: Ne miremini, quia Filius hominis est: etenim et ipse Filius Dei est? Si resurrectionem posuit, quasi (2) scilicet opus dicens quod Dei proprium erat, dat audientibus ex eo syllogizare de reliquo, quoniam Deus erat, et Dei Filius. Etenim qui argumenta complicant, cum partes ponentes nobiliter daemonstraverint quod quaeritur, multoties non inducunt ipsi conclusionem, sed clariorem facientes victoriam, dimittunt illi qui contradicit, ut pro eis sententiam ferat. Igitur ejus quidem quae secundum Lazarum resurrectionis supra reminiscens, de judicio tacuit: non enim propter judicium surrexit Lazarus: universalem vero resurrectionem inducens, judicium posuit: unde sequitur: *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Quia enim supra dixerat: *Qui audit sermonem meum et credit ei qui misit me, in judicium non venit*: ut non aestimet quis quod credere sufficit ad salutem, adjecit haec et de vita, dum dicit: *Et qui bona egerunt .... et qui mala egerunt.* AUGUSTINUS (3) (tract. 22 in Joannem). Vel aliter. Inquantum erat Verbum in principio apud Deum, dedit ei vitam habere in semetipso; sed quia Verbum caro factum est ex Virgine Maria, homo factus Filius hominis est; et quia Filius hominis est, accepit potestatem judicium facere, quod scilicet erit in fine saeculi et ibi erit resurrectio corporum mortuorum. Animas ergo suscitat Deus per Christum Filium Dei, corpora suscitat per eumdem Filium hominis: unde additur: *Quia Filius hominis*

(1) *Legit Nicolai*: Quid tu, anima? Non mortua eras? Audi Patrem per Filium: surge, ut in eo recipias vitam, quam non habes in te. Vivificat ergo te Pater, vivificat Filius, qui habet vitam in semetipso; et sic agitur prima resurrectio. Et rursus inferius. Haec enim vita etc.

(1) *Duae Venetae editiones, altera* 1521, *altera vero* 1584 *et Antuerpiensis an.* 166', *sic legunt:* quae introducere possunt, et inflexibilem facere auditorem. *Nicolai autem in hunc modum legit:* quae inducere ad finem possunt etiam inflexibilem auditorem.

(2) *Al.* quia.

(3) Tract. 21 et 23 in Joannem (*Ex edit. P. Nicolai*).

est: nam secundum quod Dei Filius est, semper habuit. AUGUSTINUS de ver. Dom. (ser. 64). Ad judicium enim forma hominis ventura est; forma illa judicabit quae judicata est: sedebit judex qui stabat sub judice, damnabit vero reos qui actus est falso reus. Rectum enim erat ut judicandi viderent judicem: judicandi autem erant boni et mali: restabat ut in judicio forma servi et bonis et malis ostenderetur, forma Dei solis bonis servaretur. « Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum « videbunt: » Matth. 5. AUGUSTINUS (1) (tract. 22 super Joannem). Omnes autem qui instituerunt alicujus etiam falsae religionis sectam, negare resurrectionem mentium non potuerunt; sed multi carnis resurrectionem negaverunt; et nisi tu Domine Jesu dixeris eam, quid opponemus contradictoribus ? Ad ipsam ostendendam subdit: *Nolite mirari hoc*, scilicet quod dedit potestatem Filio hominis judicium faciendi, *quia venit hora*. AUGUSTINUS de ver. Dom. (ser. 64). Hic non addit, *Et nunc est*, quia ista hora in fine saeculi erit. Nolite, inquam, mirari, quia dixit: Oportet homines ab homine judicari; sed quos homines ? Non solum quos inveniet vivos: unde sequitur: *Quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt*. AUGUSTINUS super Joan. (2) (tract. 22). Quid evidentius ? Corpora sunt in monumentis, non animae. Superius etiam cum diceret, *Venit hora*, et adderet, *Et nunc est*, subjecit, *Quando mortui audient vocem Filii Dei*. Non dixit, Omnes mortui: mortuos enim iniquos voluit intelligi; sed non omnes iniqui obediunt Evangelio; at vero in fine omnes qui sunt in monumentis audient vocem ejus, et procedent. Noluit dicere, Et vivent, quod supra dixit, ubi vitam aeternam intelligi voluit et beatam, quam non omnes habebunt qui de monumentis procedent. Accepisti certe potestatem judicandi, quia Filius hominis es. Resurgent corpora: de ipso judicio dic aliquid, et hoc audite: *Qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae*, vivere scilicet cum Angelis Dei; *qui male egerunt, in resurrectionem judicii*. Hic judicium pro poena posuit.

8. AUGUSTINUS (3) (tract. 22). Dicturi eramus Christo. Tu judicabis, et Pater non judicabit: nonne ergo secundum Patrem judicabis ? Et ideo adjecit: *Non possum ego a me facere quidquam*. CHRYSOSTOMUS (hom. 38). Hoc est, non extraneum neque dissimile his quae vult Pater, a me fieri videbitis; *sed sicut audio, judico*: in quo nihil aliud ostendit quam quoniam impossibile est eum aliquid aliud velle quam quod Pater vult: hoc est ita judico ac si ipse Pater esset qui judicaret. AUGUSTINUS (tract. 23). Cum ageretur de resurrectione animarum, non dicebat, *Audio*, sed *Video*. *Audio* enim nunc dicit, tamquam praecipientis Patris imperium. Jam ergo sicut homo loquitur, quo major est Pater. AUGUSTINUS (4) in sermone contra Arianos (cap. 15). Vel aliter. Dicit Filius, *Sicut audio judico*, sive ex humana subjectione, quia filius hominis est, sive secundum illam incommutabilem simplicemque naturam quae sic est Filii ut tamen ei de Patre sit: in quo natura non est aliud audire, aliud videre, a quo illi est ipsum esse. (In eodem sermone, cap. 17). Et ideo sicut audit judicat: quia sicut genitum est Verbum, ut idem Verbum sit veritas, ita secundum veritatem judicat. (In eod. serm., cap. 18). Sequitur: *Et judicium meum justum est*: *quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris*. Hoc enim dicens, ad illum hominem voluit referre intentionem nostram qui voluntatem suam quaerendo, non ejus a quo factus est, non habuit justum judicium de seipso: sed justum judicium habitum est de ipso. Ipse quippe faciens voluntatem suam, non Dei, moriturum se esse non credidit; sed hoc judicium ejus justum non fuit. Denique fecit, et mortuus est: quia judicium Dei justum est, quod judicium facit Dei Filius, non quaerendo voluntatem suam, cum sit etiam hominis Filius: non quia ipsius in judicando nulla voluntas est, sed quia non ita est voluntas ejus propria ut sit a voluntate Patris aliena. AUGUSTINUS super Joan. (1) (tract. 22). Non ego quaero voluntatem meam propriam, idest Filii hominis, quae resistat Deo: faciunt enim homines voluntatem suam, non Dei, quando faciunt quod volunt, non quod jubet Deus. Quando autem ita faciunt quod volunt ut tamen sequantur voluntatem Dei, non faciun voluntatem suam. Vel ideo dicit Filius: *Non quaero voluntatem meam*: quia Christus non est de se, sed de Patre suo est. CHRYSOSTOMUS (ho. 38). Ostendit enim non aliam esse Patris voluntatem praeter suam, sed unam utriusque. Si vero humanius hoc loquitur, ne mireris: hominem enim purum adhuc eum aestimabant (2). Inde igitur suum judicium justum esse dixit, unde quilibet alius (3) excusans dixisset: qui enim sua vult statuere, in suspicionem deveniet de corruptione justitiae; qui vero non suis innititur, quam occasionem habebit ut injusta judicet ? AUGUSTINUS (tract. 21). Filius unicus dicit, *Non quaero voluntatem meam*: et homines volunt facere voluntatem suam. Faciamus ergo voluntatem Patris, Christi, et Spiritus sancti: quia horum una voluntas, una potestas, una majestas est.

9. CHRYSOSTOMUS (hom. 39). Quia Christus magna de se enuntiaverat, quorum demonstratio non erat dicta; ad confirmationem eorum quae dicta sunt, oppositionem eorum inducit, dicens: *Si ego testimonium perhibeo de me, testimonium meum non est verum*. Quis autem non statim turbabitur, Christum audiens hoc dicentem ? Etenim in multis locis apparet sibi ipsi testatus. Si igitur omnia haec falsa sunt, quae nobis erit spes salutis ? Unde veritatem inveniemus, cum ipsa veritas dicat: *Testimonium meum non est verum* ? Hoc igitur quod dicit, *Non est verum*, non quantum ad dignitatem suam, sed quantum ad illorum suspicionem loquebatur. Poterant enim ei Judaei subinferre: Quoniam tibi non credimus: nullus enim unquam sibi testans dignus est fide. Deinde post oppositionem alias dat responsiones manifestas et irrefragabiles, tres inducens testes eorum quae dicta sunt: opera quae ab ipso sunt facta, Patris testimonium, et Joannis praedicationem: et ponit priorem minorem, eam scilicet quae Joannis: unde dicit: *Alius est qui testimonium perhibet de me; et scio quoniam verum est testimonium ejus quod perhibet de me*. AUGUSTINUS (de ver. Dom. serm. 43). Noverat enim ipse verum esse de se testimonium suum; sed propter

(1) Tract. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Ibidem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Ut supra, tract. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Contra sermones Arianorum, non ut prius praepostere in sermone contra Arianos (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Tract. 19 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al*. aestimant.
(3) *Al*. aliud.

infirmos et propter incredulos quaerebat sol lucernas: fulgorem quippe solis lippitudo eorum ferre non poterat; ideo quaesitus est Joannes qui testimonium perhiberet veritati. Martyres nonne testes sunt Christi, ut testimonium perhibeant veritati? Sed si diligentius inspicimus, quando martyres perhibent illi testimonium, ipse sibi perhibet testimonium: ipse enim habitat in martyribus, ut perhibeant testimonium veritati. ALCUINUS. Vel aliter. Quia Christus Deus erat et homo, utriusque naturae proprietatem ostendit: aliquando loquens secundum hoc quod ex hominibus assumpsit: aliquando secundum majestatem divinitatis. Quod ergo ait, *Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum*, ex parte humanitatis est accipiendum: et est sensus: *Si ego* homo de me *perhibeo testimonium*, scilicet absque Deo, *testimonium meum non est verum*: unde sequitur: *Alius est qui testimonium perhibet de me*. Pater enim testimonium perhibet de Christo, quia in baptismo vox Patris audita est, et in monte transfigurato Christo. Sequitur: *Et scio quia verum est testimonium ejus*. Deus enim veritas est: ergo testimonium veritatis quid aliud potest esse quam verum? CHRYSOSTOMUS (hom. 39). Sed secundum priorem intellectum possent illi dicere: Si non est verum testimonium tuum, quomodo dicis, Quoniam novi quod est verum testimonium Joannis? unde ad eorum suspicionem respondet dicens: *Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati*; quasi dicat: Non misissetis ad Joannem, si eum dignum fide non opinaremini. Et, quod utique majus est, non miserunt ad eum interrogandum de Christo, sed de seipso. Qui enim missi sunt, non dixerunt: Quid dicis de Christo; sed *Tu quis es?* .... *Quid dicis de teipso?* supra 1. Ita magnam de homine admirationem habebant. ALCUINUS. Ille autem testimonium perhibuit, non sibi, sed veritati; sicut amicus veritatis veritati Christo testimonium perhibuit. Non autem Dominus refellit testimonium Joannis, quod vere necessarium fuit (1); sed ostendit non ita debere homines in Joannem intendere ut jam non putent solum Christum sibi esse necessarium: unde subdit: *Ego autem non ab homine testimonium accepi*. BEDA. Quia non indigeo. Joannes autem etsi testimonium perhibuit, non tamen ut Christus cresceret, sed ut homines ad ipsius cognitionem promoveret. CHRYSOSTOMUS (hom. 39). Testimonium etiam Joannis Dei testimonium erat: ab illo enim discens dixit quod dixit. Se ne dicant: Unde manifestum est quod a Deo didicit quod didicit? eorum suspicionem correxit, dicens: *Sed hoc dico ut vos salvi sitis;* quasi dicat: Ego quidem Deus existens, non indigebam hujusmodi testimonio humano: quia vero ei magis attenditis, et eum magis omnibus fide dignum putatis, mihi autem neque miracula facienti credidistis; propter hoc vobis commemoro testimonium illius: ut enim non dicant: Quid igitur si ille dixit; nos autem non suscepimus? ostendit quoniam non acceptaverunt quae ab eo dicta sunt: unde sequitur: *Ille erat lucerna ardens et lucens*: *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus*. Hoc autem quod dicit, *Ad horam*, facilitatem credendi ostendit, et quam cito ab eo resilierunt: quod si non fecissent, cito eos ad Jesum manuduxisset. Vocando autem eum lucernam, ostendit quoniam non ex se habebat lumen, sed a Spiritus sancti gratia. ALCUINUS. Joannes enim erat lucerna illuminatus a Christo luce, ardens fide et dilectione, lucens verbo et actione: qui praemissius est, ut inimicos Christi confunderet: secundum illud Psal. 131: « Paravi lucernam « Christo meo: inimicos ejus induam confusione. » CHRYSOSTOMUS (hom. 39). Ad Joannem igitur vos duco non quasi illius indigens testimonio, sed ut vos salvemini: nam habeo majus testimonium Joanne; et hoc est quod sequitur: *Ego autem habeo testimonium majus Joanne*. Hoc autem est quod est ab operibus: unde sequitur: *Opera enim quae dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia misit me Pater*. ALCUINUS. Quod enim caecos illuminat, aures aperit, ora mutorum resolvit, daemonia fugat, mortuos suscitat: opera haec testimonium perhibent de Christo. HILARIUS, 6 de Trin. (circa med.). Unigenitus enim Deus, non hominis (1) testimonio tantum, sed etiam virtutis, docet esse se Filium: opera enim ejus quae facit, testantur eum a Patre missum. Itaque Filii obedientia et paterna auctoritas docentur in misso. Sed quia opera non sufficiunt in credibilibus (2) ad testimonium, sequitur: *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me*. Resolvite evangelica volumina, et omne eorum opus recensete: nullum aliud Patris de Filio testimonium extat in libris, quam quod hic sit Filius suus. Quid infertur hodie calumniae, ut adoptio nominis sit, ut mendax Deus sit, ut nomina inania sint? BEDA (in 5 cap. Joan.). Missio autem incarnatio ejus debet intelligi. Denique ostendit quod Deus incorporeus sit, et quod corporalibus et visibilibus oculis videri non possit: unde sequitur: *Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis*. ALCUINUS. Possent enim Judaei dicere: Nos soliti sumus vocem Domini audire in Sina, et eum vidimus in specie ignis. Si ergo Deus perhibet (3) testimonium de te, nos intelligeremus vocem Domini. Contra hoc dicit: Ego habeo testimonium a Patre, quamvis non intelligatis: quia vos nunquam audistis vocem ejus, neque speciem ejus vidistis. CHRYSOSTOMUS (hom. 39). Quomodo ergo Moyses dicit Deut. 4: « Si facta est aliquando hu- « jusmodi res, ut audiret populus vocem Dei lo- « quentis de medio ignis, sicut tu audisti et vidisti? » Vidisse etiam eum dicuntur Isaias et alii plures. Quid ergo est quod nunc ait Christus? In philosophicum eos inducit dogma, paulatim ostendens quoniam neque vox circa Deum est neque species; sed superior et figuris est et loquelis talibus. Sicut enim dixit, *Neque vocem ejus audistis*, propter hoc non indicat quod vocem emittat, sed non audibilem; ita dicens, *Neque speciem ejus vidistis*, non hoc dicit quod speciem sensibilem habeat et visibilem, sed quoniam nihil horum est circa Deum. ALCUINUS. Non enim carnalibus auribus, sed spiritali intelligentia per gratiam Spiritus sancti audiri potest. Non ergo vocem spiritalem audierant, quoniam eum amare et praeceptis ejus obedire nolebant; neque speciem ejus viderunt, quia non exterioribus oculis videri potest, sed fide et dilectione. CHRYSOSTOMUS (hom. 39). Sed neque possibile erat eis dicere quod praecepta ejus suscepissent et serva-

(1) *Legit Nicolai* quasi vere necessarium non fuerit.

(1) *Al.* nominis.
(2) *Al. conjunctim legitur* incredibilibus. *Nicolai autem ponit* incredulis.
(3) *Al.* perhibuit.

rent; ideoque subjungit: *Et verbum ejus non habetis in vobis manens*, idest praecepta Dei, legem, et Prophetas: etsi enim ea Deus constituit, sed apud vos non sunt: et si Scripturae (1) ubique docent ut mihi credatis, vos autem non creditis, manifestum est quod sermo ejus deficit a vobis. Et propter hoc subdit: *Quia quem misit ille, huic vos non creditis*. ALCUINUS. Vel aliter. Verbum quod in principio erat, non habent in se manens qui verbum Dei quod audiunt et memoria tenere et opere implere contemnunt. Dixerat igitur se habere testimonium a Joanne, ab operibus, a Patre; addit et testimonium a lege quae data est per Moysen, dicens: *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vitam aeternam habere*; *et illae sunt quae testimonium perhibent de me*: quasi dicat: Vos in Scripturis putatis vitam aeternam habere, et me quasi contrarium Moysi repudiatis:testimonio ipsius Moysi me esse Deum intelligere potestis, si ipsas Scripturas diligenter investigatis. Omnis enim Scriptura testimonium perhibet de Christo, sive per figuras, sive per Prophetas, sive per Angelorum ministeria (2). Sed his Judaei de Christo non crediderunt; et ideo vitam aeternam habere non possunt: unde sequitur: *Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis*; quasi dicat: Scripturae perhibent testimonium; et tamen per tot testimonia non vultis venire ad me; idest, non vultis mihi credere, et a me quaerere veram salutem. CHRYSOSTOMUS (hom. 39). Vel aliter potest continuari. Possent illi dicere: Qualiter si vocem ejus non audivimus, Deus tibi testatus est? Et ideo dicit: *Scrutamini Scripturas*, ostendens quod per has testatus est Deus de eo: etenim in Jordane testatus est, et in monte. Sed vocem quidem factam in monte non audierunt; factam autem in Jordane audierunt, sed non attenderunt. Propterea mittit eos ad Scripturas, ostendens quoniam et Patris testimonium illic est. (Hom. 40). Non autem ad lectionem simplicem Scripturarum, sed ad scrutationem exquisitam eos mittebat: quia ea quae de eo dicebantur in Scripturis, desuper obumbrabantur; neque in superficie exprimebantur, sed velut quidam thesaurus recondebantur. Non dicit autem, In (3) quibus habetis vitam aeternam; sed *in quibus aestimatis vos habere*; ostendens quoniam non capiebant magnum fructum et nobilem ex Scripturis, sola lectione aestimantes se salvari, cum fide essent privati; propter quod subdit: *Et non vultis venire ad me*: quia ei credere nolebant. BEDA (in 5 cap. Joan.). Quod autem *venire* pro credere ponatur, Psalmista ostendit dicens, Psal. 33: « Accedite ad eum et illuminamini. » Subdit autem, *Ut vitam habeatis*: si enim anima quae peccat moritur, ipsi (4) anima et mente mortui erant. Promittebat ergo illis vitam animae, vel felicitatis aeternae.

11. CHRYSOSTOMUS (homil. 40). Quia Dominus supra meminit et Joannis, et testimonii Dei, et operum suorum, ut eos ad seipsum attraheret; probabile erat multos suspicari quod haec diceret, gloriam hominum amans; et ideo contra hoc dicit: *Claritatem ab homine non accipio*; hoc est, non indigeo. Non enim est mea natura talis ut indigeat quae ab hominibus est gloria. Si enim sol a lucernae lumine non recipit adjectionem, multo magis ego humana gloria non indigeo. ALCUINUS. Vel *claritatem ab hominibus non accipio*; idest, laudem humanam non quaero: non enim veni ut honorem ab hominibus acciperem carnalem, sed honorem hominibus darem spiritualem. Non ergo ideo hoc loquor ut gloriam meam quaeram, sed condoleo vobis errantibus, et volo vos reducere ad viam veritatis: unde dicit: *Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis* CHRYSOSTOMUS (hom. 40). Quasi dicat: Ideo hoc dixi, ut convincam vos quoniam propter amorem Dei me non persequimini: etenim ipse testatur mihi et per opera et per Scripturas. Oportebat igitur ut sicut me abjiciebatis, aestimantes esse Deo contrarium; ita nunc ad me veniretis, si Deum amaretis; sed non amatis. Non autem ab his solum, sed etiam a futuris hoc ostendit, dicens: *Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me*: *Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis*. Ideo dicit se in nomine Patris venisse, ut omnem abscindat occasionem indevotionis. ALCUINUS. Ac si dicat: Ideo veni in mundum ut per me glorificetur nomen Patris, quia Patri omnia attribuo. Dilectionem ergo Dei non habebant, quia nolebant eum recipere qui Patris venerat facere voluntatem. Antichristus autem veniet in nomine non Patris, sed suo, ut non gloriam Patris, sed suam quaerat. Quia enim Judaei noluerunt recipere Christum, poena peccati hujus congruet ut recipiant Antichristum; ut qui nolunt credere veritati, credant mendacio. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 45 a med.). Sed audiamus et Joannem. « Audistis quia Antichristus venit, et « nunc antichristi multi facti sunt. » 1 Joan. 2. Quid autem expavescis in Antichristo, nisi quia nomen suum honoraturus est, et nomen Domini contempturus? Quid aliud facit qui dicit, Ego justifico, nisi boni fuerimus, peristis (1)? Ergo vita mea ex te pendebit, et salus mea ex te religabitur Ita ne oblitus sim fundamentum meum? Nonne petra erat Christus? CHRYSOSTOMUS (hom. 40). Sic igitur irrefragabilem indevotionis eorum ponit demonstrationem: quasi dicat: Si ut amantes Deum me persequeremini, multo magis in Antichristo hoc vos facere oporteret: ille enim non dicit se a Patre missum, neque secundum voluntatem illius venire; sed e contrario ea quae sibi non congruunt rapiens, super omnia Deum se esse dicet. Manifestum est igitur quod livoris persecutio erat qua Christum persequebantur, et odii in Deum. Deinde causam eorum infidelitatis ponit, dicens: *Quomodo vos potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis*; *et gloriam quae a solo Deo est non quaeritis*? Hinc enim rursus ostendit quoniam non quae Dei sunt intendebant, sed propriam volebant passionem defendere. ALCUINUS. Magnum igitur vitium est jactantia, et humanae laudis ambitio, quae de se vult aestimari quod de se non habet. Ideo enim non possunt credere, quia superba mens eorum laudari desiderat, et se super alios efferre. BEDA. Hoc autem vitium melius caveri non potest, quam ut ad conscientias nostras redeamus, nosque pulverem esse consideremus; et si quid nobis boni inesse deprehendimus, non nobis, sed Deo ascribamus. Instruimur etiam ut semper nos tales exhibeamus quales ab aliis videri desideramus. Denique possent

(1) *Al.* si enim Scripturae.
(2) *Al.* mysteria.
(3) *Al. omittitur praepositio* in.
(4) *Al.* et ipsi.

(1) *Sic plenius Nicolai*: Quid aliud facit qui dicit. Ego justifico. Sive illi qui dicunt: Nisi boni fuerimus, peristis.

ipsi respondere. Ergo accusabis nos apud Patrem? et ideo eorum quaestionem praeveniens subdit: *Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem.* CHRYSOSTOMUS (hom. 40). Quia scilicet non veni damnare, sed salvare. *Est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.* Sicut enim de Scripturis supra dixit, *In quibus putatis vitam aeternam habere;* ita et de Moyse ait, *In quo vos speratis,* ex propriis eos ubique capiens, Sed dicent: Qualiter nos ille accusabit? Quid tibi et Moysi commune, qui sabbatum solvisti? et ideo subdit: *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit.* Haec ex superioribus constitutionem habent: cum enim in confessionem deductum sit quod a Deo veni, ab operibus, a voce Joannis, a Patris testimonio, manifestum est quod Moyses eos accusabit: etenim dixit: Si quis venerit signa faciens et ad Deum ducens, et futura praedicens cum veritate, oportet ei obedire (1). Christus autem haec omnia fecit; nec ei crediderunt. ALCUINUS. *Forsitan* autem more nostro posuit, non quia dubitatio sit in Deo. Scripsit autem de Christo Moyses dicens Deut. 18: « Prophetam vobis suscitabit Deus de fratribus vestris: tamquam » me ipsum audietis. » AUGUSTINUS contra Faustum (lib. 16, cap. 9). Sed et omne quod scripsit Moyses, de Christo est, idest, ad Christum omnino pertinet, sive quod eum figuris rerum vel gestarum vel dictarum praenuntiet, sive quod ejus gratiam, gloriamque commendet.

Sequitur: *Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Ipse etiam scripsit, et apud vos libros reliquit, ut si forte oblivisceremini, de facili recordari possitis; et cum scriptis non credidistis, quomodo verbis meis non scriptis credetis? ALCUINUS. Ex hoc etiam colligitur, quia qui legis praecepta, quae rapinam et alia mala prohibent, et implere negligunt, dicta Evangelii, quae perfectiora et subtiliora sunt, implere non valent. CHRYSOSTOMUS (hom. 40). Et quidem si attenderent his quae dicebantur; oportebat quaerere, et ab eo discere quae sunt illa quae Moyses de eo scripsit; sed silent: talis enim est nequitia, ut quicquid dicat aliquis vel faciat maneat proprium venenum conservans.

(1) *A contrario inferri potest ex Deuter.* 13, 1, *ut notat Nicolai.*

CAPUT SEXTUM.

1. Post haec abiit Jesus trans mare Galilaeae, quod est Tiberiadis; et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quae faciebat super his qui infirmabantur. Subiit ergo in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum pascha dies festus Judaeorum. Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces. Sed haec quid sunt inter tantos? Dixit ergo Jesus: Facite homines discumbere. Erat autem fenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia. Accepit ergo Jesus panes, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus; similiter et ex piscibus quantum volebant. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis et duobus piscibus, quae superfuerunt his qui manducaverant. Illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta qui venturus est in mundum.

2. Jesus ergo cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare; et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebrae jam factae erant, et non venerat ad eos Jesus; mare autem vento magno flante exurgebat. Cum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Jesum ambulantem supra mare, et proximum navi fieri; et timuerunt. Ille autem dicit eis: Ego sum: nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in navim, et statim navis fuit ad terram ad quam ibant.

3. Altera die turba, quae stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una; et quia non introisset cum discipulis suis Jesus in navim, sed soli discipuli ejus abiissent. Aliae vero supervenerunt naves a Tiberiade juxta locum ubi manducaverunt panem gratias agentes Deo. Cum ergo vidisset turba quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in naviculas, et venerunt Capharnaum, quaerentes Jesum. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? Respondit eis Jesus, et dixit: Amen amen dico vobis: quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam; quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signavit Deus.

4. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei? Respondit Jesus, et dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut videamus et credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de caelo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Jesus: Amen amen dico vobis: non Moyses dedit vobis panem de caelo, sed Pater meus dat vobis panem de caelo verum. Panis enim verus est qui de caelo descendit, et dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.

5. Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitae. Qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet in aeternum. Sed dixi vobis, quia et vidistis me, et non credidistis. Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet; et eum qui venit ad me non ejiciam foras: quia descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Haec est enim voluntas ejus qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Haec est autem voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam: et ego resuscitabo eum in novissimo die.

6. Murmurabant ergo Judaei de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi: et dicebant: Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia de caelo descendi? Respondit ergo Jesus, et dixit eis: Nolite murmurare invicem. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: et ego resuscitabo eum in novissimo die. Est scriptum in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me: non quia Patrem vidit quisquam; nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem.

7. Amen amen dico vobis: qui credit in me habet vitam aeternam. Ego sum panis vitae. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de caelo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.

8. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

9. Litigabant ergo Judaei ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit

ergo eis Jesus: Amen amen dico vobis: nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam; et ego resuscitabo eum in novissimo die.

10. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivet propter me. Hic est panis qui de caelo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum. Haec dixit in synagoga, docens in Capharnaum.

11. Multi ergo audientes ex discipulis ejus dixerunt: Durus est hic sermo: et quis potest eum audire? Sciens autem Jesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat; caro non prodest quicquam. Verba quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jesus, qui essent credentes, et quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me nisi fuerit ei datum a Patre meo. Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro, et jam non cum illo ambulabant. Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? Verba vitae aeternae habes. Et nos credimus et cognovimus quia tu es Christus Filius Dei. Respondit ei Jesus: Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est? Dicebat autem de Juda Simonis Iscariotis: hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

1. Chrysostomus (hom. 41). Sicut jacula cum in durum aliquid inciderint, magno impetu huc illic disperguntur (1); mollius (2) vero assecuta figuntur et desinunt: ita et si cum audacibus hominibus impetuose incesserimus, saeviunt magis; si autem cesserimus, facile mollimus eorum insaniam. Propterea Christus furorem ex praemissis sermonibus natum (3), secedendo mitigavit, in Galilaeam vadens; non tamen ad eadem loca unde Hierusalem ascenderat (4): non enim in Cana Galilaeae, sed ultra mare ivit: unde ait: *Post haec abiit trans mare Galilaeae, quod est Tiberiadis.* Alcuinus (5). Hoc mare pro diversitate locorum diversis nominibus vocatur; sed quantum ad praesentem locum, mare Galilaeae propter provinciam, Tiberiadis autem a civitate dicitur. Mare autem dicitur, non quia sit amara aqua; sed juxta Hebraicum modum, omnium congregationes aquarum maria vocantur: quod mare Dominus etiam frequenter transit, ut populis ibi manentibus verbum praedicationis impendat. Theophylactus. Transit enim de loco ad locum probando populi voluntatem, et avidiores homines uniuscujusque civitatis et solicitiores reddens: unde sequitur: *Et sequebatur eum multitudo magna: quia videbant signa quae faciebat super his qui infirmabantur.* Alcuinus (6). Scilicet quod caecos illuminabat, et alia hujusmodi. Et sciendum est, quod quoscumque in corpore sanabat, eos pariter reformabat in anima. Chrysostomus (hom. 40). Tanta autem doctrina patientes, a signis magis movebantur, quod grossioris mentis erat. « Signa enim (ut ait Paulus 1 Corinth. 14) non sunt data fidelibus, sed « infidelibus. » Sapientiores autem erant illi de quibus in Matthaeo, cap. 6 (7), dicitur, quod stupebant in doctrina ejus. Sed quare non dicit quae signa videbant eum facientem? Quoniam hic Evangelista majorem (1) partem libri in sermonibus Domini consumere studuit. Sequitur: *Subiit in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis.* In montem quidem ascendit propter signum quod fieri debebat. Sed quod discipulos secum ascendere fecit, accusatio multitudinis erat non sequentis eum. Ascendit etiam in montem erudiens nos a tumultibus et ab ea quae in mundo est turbatione requiescere: apta enim ad philosophiam solitudo est. Sequitur: *Erat autem proximum pascha dies festus Judaeorum.* Vide qualiter in anno integro nihil plus Evangelista nos docuit de signis Christi quam quod paraliticum sanavit, et filium reguli: non enim studit universa annuntiare, sed ex multis magna et pauca. Qualiter igitur non ascendit ad diem festum? Paulatim enim solvebat legem, occasionem capiens a Judaica nequitia. Theophylactus. Quia enim Judaei eum persequebantur, occasionem recessus accipiens, legem exclusit, innuens observantibus quod, veritate adveniente, omnis cessat figura; et quod legibus non subjicitur, ut legalia festa perficeret. Et vide hoc quod non erat festum Christi, sed Judaeorum. Beda (2). Si quis autem verba Evangelistarum diligenter consideraverit, facile cognoscet quia unius anni spatium fuit inter decollationem Joannis et passionem Domini. Cum enim Matthaeus dicat, quia Dominus audita nece Joannis secessit in desertum locum, et ibi turbas pavit; et Joannes dicit, quod proximum erat pascha Judaeorum quando turbas pavit, aperte demonstratur quia imminente paschali festivitate decollatus est Joannes. Evoluto autem unius anni spatio, passus est Christus in eadem festivitate. Sequitur: *Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes ut manducent hi?* (3). Dixit, *Cum sublevasset oculos Jesus*, ut disceremus quia oculos non erigebat huc atque illuc; sed pudice (4) sedebat attentus cum discipulis suis. Chrysostomus (homil. 41). Neque etiam simpliciter sedebat cum discipulis suis, sed diligenter loquens aliquid eis, et eos ad seipsum convertens. Deinde respiciens vidit turbam ad se venientem. Cujus igitur gratia Philippum? Sciebat enim quod discipulorum ejus congregatio ampliori indigebat doctrina. Talis autem erat Philippus, qui postea dixit, infra 14: *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Propterea igitur prius eum

(1) *Quatuor saepe citata exempla hunc in modum legunt.* Sicut jacula cum in durum aliquid inciderint, cum multo impetu jaciuntur; cum autem non habuerint aliquid obvians, dissolvitur cito immissio, et quiescit; ita et si etc.

(2) *Al.* melius.

(3) *Al.* tantum.

(4) *Sic legunt quatuor modo citatae editiones; Romana autem an.* 1570, *et Veneta an.* 1593, *habent* non tamen loca quae ante petierat.

(5) Aequivalenter tantum, non expresse quo ad priorem appendicem, sed sequentia nullo modo; quorum pars implicite in Glossa indicatur, cetera non occurrunt (*Ex edit. P. Nicolai*).

(6) Nihil tale iterum Alcuinus expresse; sed quod Jesum utique sequeretur maxima multitudo, *quae doctrinae, sanationis, et refectionis ab eo caelestis munera summae perciperet instrui, sanari, et satiari desiderans.* Reliqua indicantur in Glossa (*Ex edit. P. Nicolai*).

(7) *Al.* in Luca (cap. 4).

(1) *Al.* meliorem.

(2) In 6 Marci cap. paulo aliis quam his verbis, cum quibus prius confundebantur sequentia Theophylacti (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Theophylactus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al.* publice.

erudiebat. Nam si simpliciter factum esset, miraculum non tantum appareret; nunc autem prius cogit confiteri inopiam, ut certius discat miraculi magnitudinem; unde sequitur: *Hoc autem dicebat tentans eum* (1). Non quidem ignorans id quod debebat ab ipso dici; sed humano more hoc dictum est (2). Sicut enim quod dicitur, Qui scrutatur corda hominum, non ostendit ignorantiae scrutationem, sed certissimae cogitationis; ita cum hic dicit quod tentavit eum, nihil aliud dicit quam quoniam sciebat certissime. Sed aliud est dicere, quoniam probatiorem eum faciebat, per talem interrogationem inducens in certissimam signi cognitionem. Propter hoc et Evangelista, ne infirmitate locutionis, minorationem aliquam suspiceris, subjungit: *Ipse enim sciebat quid esset facturus.* Alcuinus. Interrogat igitur, non ut ignorata discat, sed ut discipulo adhuc rudi propriam tarditatem ostendat, quam ipse in se perpendere non valebat. Theophylactus. Vel etiam ut aliis ipsum ostenderet, non tamquam cor ejus ignorans. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 46). Sed si Dominus, secundum narrationem Joannis, prospectis turbis quaesivit a Philippo, tentans eum, unde illis escae dari possent; potest movere quomodo sit verum, quod alii narraverunt, prius dixisse Domino discipulos, ut dimitteret turbas. Quibus ille respondit, secundum Matthaeum, cap. 14: « Non habent necesse « ire: date eis vos manducare. » Intelligitur igitur, post haec verba Dominum inspexisse multitudinem, et dixisse Philippo quod Joannes commemorat, alii autem praetermiserunt. Chrysostomus (homil. 41). Vel aliter. Alia quidem sunt illa, alia autem sunt haec, non eisdem facta temporibus. Theophylactus. Philippum igitur Dominus tentans utrum fidem haberet, invenit eum adhuc humanis passionibus subjacentem: quod patet ex hoc quod sequitur: *Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat.* Alcuinus. In quo tarditatem suam ostendit: nam si perfecte de creatore intelligeret, de ejus potentiae largitate non diffideret. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 46). Quod autem Philippus hic apud Joannem respondet, hoc Marcus a discipulis responsum esse commemorat, volens intelligi, hoc ex ore ceterorum Philippum respondisse; quamquam et pluralem numerum pro singulari usitatissime ponere potuerit. Theophylactus. Sed et Andream Dominus similem Philippo invenit, quamvis altius de illo contemplantem: sequitur enim: *Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos et duos pisces.* Chrysostomus (hom. 41). Æstimo quidem non sine causa id

(1) *P. Nicolai sequentem Augustini appendicem interserit quam se reponere dicit pro ea quam de tentatione carnis et diaboli, ut ex Glossa desumptam (sed quae nec in Glossa extat, neque hic pertinet) interponebat editio Parisiensis. Est autem hujusmodi* Augustinus de Verb. Domini serm. 11. Est tentatio adducens peccatum, qua Deus neminem tentat, secundum quod Jacob. 1, dicitur esse intentator malorum: et est tentatio probans fidem, secundum illud quod habetur Deut. 13: « Tentat vos Dominus Deus vester. » Sic igitur intelligendum quod in Evangelio Christus interrogabat discipulum, tentans eum. *Tum prosequitur.* Chrysostomus iterum ubi supra. Non quidem ignorans etc. *Neque eam tamen Glossae appendicem, quae ex fide Nicolai habetur in praedicta Parisiensi editione, in aliquo exemploram quae ad manus sunt, reperire potuimus.*

(2) *Al.* sed humane hoc dictum est.

eum dicere: sed quia audiverat signum quod Eliseus de panibus hordeaceis fecerat: pavit enim de viginti panibus centum homines. Ascendit igitur mente in aliquod excelsum; sed ad summum non potuit pervenire: quod patet per hoc quod subdit: *Sed haec quid sunt inter tantos?* Æstimabat enim quod de paucioribus pauciora, et de pluribus plura facturus esset qui miracula faciebat; sed hoc non erat verum: similiter enim ei facile erat et de pluribus et de paucioribus pascere turbas: non enim materia subjecta indigebat; sed ne viderentur creaturae alienae esse ab ejus sapientia, ipsis creaturis utitur ad materiam miraculorum. Theophylactus. Confundantur Manichaei, qui dicunt, quod panes et omnia hujusmodi creata sunt a malo Deo: quia boni Dei Filius Jesus Christus panes multiplicavit: nam si creaturae malae fuissent, nequaquam bonus mala multiplicasset. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 44). Quod autem Andreas apud Joannem de quinque panibus et duobus piscibus suggessit, hoc ceteri, pluralem numerum pro singulari ponentes, ex discipulorum persona retulerunt. Chrysostomus (homil. 41). Discamus autem hic qui voluptati attendimus quae comedebant mirabiles viri illi et magni, et quantitatem eorum quae inferebantur, et vilitatem (1) mensae eorum. Nondum autem apparentibus panibus jussit eos discumbere, ut discas quoniam non entia ut entia ei subsistunt, sicut Paulus ait Rom. 14: « Qui « vocat ea quae non sunt, tamquam ea quae sunt. » Sequitur enim: *Dicit eis Jesus: Facite homines discumbere.* Alcuinus (2). Ad litteram homines discumbere dicimus jacendo comedere more antiquo; unde sequitur: *Erat autem fenum multum in loco.* Theophylactus. Idest herba viridis: erat enim pascha, quod in primo mense veris perficiebatur. Sequitur: *Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.* Soli viri numerantur ab Evangelista, quia legalem consuetudinem sequebatur. Etenim Moyses a viginti annis et supra, populum connumeravit, nulla mentione de mulieribus facta: innuens quod omne quod virile est et juvenile, dignum et honorabile est apud Deum. Sequitur. *Accepit ergo Jesus panem, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter et ex piscibus quantum volebant.* Chrysostomus (homil. 41). Sed quare paralyticum debens sanare non orat, neque suscitans mortuos, neque mare quietans; hic autem orat gratias agens? Ut scilicet ostendat, eos qui comestionem incipiunt, gratias agere oportere Deo. Sed et aliter in minoribus maxime orat, ut discas quod non propter indigentiam orat. Si enim indigeret orare, multo magis in majoribus hoc fecisset; quia vero illa ex auctoritate facit, manifestum est quod hic condescendendo nobis, orat: et adhuc quoniam turba multa erat praesens, oportebat eis suaderi quod secundum voluntatem Dei advenerat: et ideo eum occulte aliquod miraculum faciebat, non orabat; sed coram multis orabat, ne crederent quod esset Deo contrarius. Hilarius, 3 de Trinitate. Quinque igitur panes offeruntur turbae, et franguntur: subrepunt in frangentium manus quaedam fragmentorum procreationes, non imminuitur unde praefringitur; et tamen praefringentis manum fragmenta occupant: non sensus, non visus profectum

(1) *Al.* et utilitatem.

(2) Quod subjungitur ex Alcuino, non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

tam conspicabilis operationis assequitur; est quod non erat, videtur quod non intelligitur: solum superest ut Deus omnia posse credatur. AUGUSTINUS (tract. 24). Unde enim multiplicat de paucis granis segetes, inde in manibus suis multiplicavit quinque panes: potestas enim erat in manibus Christi, panes autem illi quinque quasi semina erant, non quidem terrae mandata, sed ab eo qui terram fecit, multiplicata. CHRYSOSTOMUS (hom. 41). Vide autem quanta est servi et domini differentia: nam Prophetae quasi ex mensura habentes gratiam, ita miracula faciebant; Christus autem absoluta virtute faciens, cum multa superabundantia omnia operabatur. Sequitur: *Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum.* Non quidem haec ostentatio superflua fuit, sed ne phantasiam aestimarent quod factum est; propter quod etiam ex subjecta materia miraculum fecit. Sed quare non turbis dedit fragmenta portanda, sed discipulis? Quoniam hos maxime erudire volebat, qui orbis terrarum debebant esse magistri. Ego autem non solum admiror multitudinem panum quae facta est, sed et certitudinem superfluorum: quia neque plus neque minus fecit superfluum esse, sed tantum quantum volebat; scilicet duodecim cophinos, secundum numerum duodecim Apostolorum. THEOPHYLACTUS. Addiscimus autem ex miraculo perpetrato, non fieri pusillanimes in coarctationibus paupertatis. BEDA. Turbae autem cum vidissent signum quod fecit Dominus, mirabantur, quia nondum eum Deum esse cognoverant: ideoque Evangelista subdit: *Illi ergo homines*, quia carnales erant, et carnaliter intelligebant, *cum vidissent quod fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta qui venturus est in mundum.* ALCUINUS. Nondum pleni fide Dominum vocant Prophetam, qui nondum Deum dicere noverant; sed jam multum profecerant ex virtute miraculi, qui eum secernentes ab aliis, Prophetam vocabant, sicut sciebant in populo illo Prophetas aliquando miracula fecisse: nec falluntur si dicunt eum Prophetam, cum ipse Dominus vocaverit (1) se Prophetam, dicens Lucae 13: « Non capit Propheta perire extra Hierusalem. » AUGUSTINUS (tract. 24). Sic autem Propheta est Christus et Dominus Prophetarum, sicut Angelus et Dominus Angelorum: ex eo enim quod praesens annuntiavit, Angelus erat, ex eo quod futura praedixit; Propheta erat; ex eo quod Verbum caro factum est, et Angelorum et Prophetarum Dominus erat: nullus enim Propheta sine verbo Dei. CHRYSOSTOMUS (homilia 41). Ex hoc autem quod dicunt, *Qui venturus est in mundum,* manifestum est quod Prophetam quemdam principalem expectabant; et ideo quod dicitur, *Hic est vere Propheta,* in graeco cum adjectione articuli ponitur, ad ostendendum scilicet, eum esse discretum ab aliis Prophetis. AUGUSTINUS (tract. 24). Considerandum autem quod dicitur: quia enim (2) Deus non est talis substantia quae oculis videri possit, et miracula ejus quibus totum mundum regit, universamque creaturam administrat, assiduitate viluerunt; servavit sibi quaedam quae faceret opportuno tempore praeter usitatum cursum ordinemque naturae, ut non (3) majora, sed insolita videndo stuperent, quibus quotidiana viluerunt. Majus enim miraculum est gubernatio totius mundi quam saturatio quinque millium hominum de quinque panibus: et tamen hoc nemo miratur; illud mirantur homines, non quia majus, sed quia rarum est. Nec tamen sufficit hoc intueri in miraculis Christi: quia enim Dominus est in monte, Verbum Dei est in alto: proinde non quasi humiliter jacet, nec transeunter praetereundum est (1). ALCUINUS. Mystice enim nomine maris turbidum saeculum designatur. Mox autem ut Christus mare mortalitatis nostrae adiit nascendo, calcavit moriendo, transiit resurgendo, secutae sunt eum credendo et imitando turbae credentium ex utroque populo collectorum. BEDA. Tunc autem Dominus subiit montem quando caelum ascendit, quod designatur per montem. ALCUINUS. Quod enim turbis inferius (2) relictis, ad altiora cum discipulis ascendit, ostendit quod simplicibus minora praecepta sunt committenda, perfectioribus altiora: quod imminente pascha illos reficit, significat quia quisque pane divini verbi, et corpore et sanguine Domini desiderat refici, debet spirituale pascha facere, idest, de vitiis ad virtutes transire. Oculi vero Domini sunt dona spiritualia, quae cum Dominus electis suis misericorditer concedit, tunc in eos oculos suos dirigit: idest, respectum pietatis impendit. AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (quaest. 61 in princ.). Quinque autem panes hordeacei significant veterem legem: sive quia nondum spiritualibus, sed adhuc carnalibus data est lex, idest quinque corporis sensibus deditis: nam et ipsae turbae quinque millia hominum fuerunt: sive quia per Moysen lex ipsa data est: Moyses enim quinque libros scripsit. Et quod hordeacei erant panes, bene significavit vel ipsam legem, quae ita data erat ut in ea vitale animae alimentum corporalibus sacramentis obtegeretur: hordei enim medulla tenacissima palea tegitur: vel ipsum populum nondum expoliatum carnali desiderio, quod (3) tamquam palea cordi ejus inhaerebat. BEDA. Hordeum etiam pabulum est jumentorum, et cibus servorum: et lex vetus data est servis et jumentis, idest carnalibus. AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (qu. 61). Duo autem pisces, qui saporem suavem pani dabant, duas illas personas videntur significare quibus populus ille regebatur, regiam scilicet, et sacerdotalem; quae tamen duae personae Dominum nostrum praefigurabant, ambas enim ille sustinuit. AUGUSTINUS. Vel duo pisces dicta vel scripta Prophetarum et Psalmistarum significant; et cum quinarius ad quinque sensus corporis referatur, mille ad perfectionem refertur. Qui vero quinque sensus corporis perfecte regere student, viri dicuntur a viribus; quos feminea mollities non corrumpit: sed sobrie et caste vivunt, et caelestis sapientiae dulcedine merentur recreari. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 24). Puer autem qui ista habebat, forte populus Israel erat, qui sensu puerili ea portabat, nec manducabat. Illa enim quae portabat, clausa onerabant, aperta pascebant. BEDA. Pulchre autem dicit: *Haec quid sunt inter tantos*? quia lex vetus parum proficiebat, quousque eam suis manibus suscepit: idest, opere implevit, et eamdem spiritualiter intelligendam esse docuit: Hebr 7: « quia lex neminem « ducebat ad perfectum. » AUGUSTINUS super Joan.

(1) *Al.* noverit se.
(2) *Al. deest* enim.
(3) *Al.* non ut.

(1) *Addit Nicolai* sed suspiciendum.
(2) *Al.* inferioribus.
(3) *Al. omittitur* quod.

(ubi supra). Frangendo autem panes multiplicati sunt. Quinque enim libri Moysi multos libros, cum exponuntur tamquam frangendo, idest disserendo, fecerunt. AUGUSTINUS, lib. 83 Quaest. (quaest 61). Dominus etiam tamquam frangendo et aperiendo quod durum erat et clausum in lege, per discipulos implevit, cum eis post resurrectionem aperuit Scripturas. AUGUSTINUS super Joan. (tractat. 24). Quia autem ignorantia populi erat in lege, propterea tentatio Domini ignorantiam discipuli demonstrabat. Super fenum autem discumbebant, quia carnaliter sapiebant, et in carnalibus quiescebant: « Omnis « enim caro fenum: » Isa. 40. Illi autem de panibus Domini implentur qui quod auribus audiunt, operibus implent. AUGUSTINUS (ut supra in Joan.). Quae sunt autem fragmenta, nisi quae populus non poterat manducare ? Quid ergo restat, nisi ut secretiora intelligentiae, quae non potest capere multitudo, illis credantur qui idonei sunt et alios docere valent, sicut erant Apostoli ? Unde et duodecim cophini impleti sunt. ALCUINUS (1). Cophinis enim servilia implentur officia. Cophini igitur sunt Apostoli et eorum imitatores, qui licet in praesenti sint despectibiles, spiritalium sacramentorum divitiis sunt interius referti (2). Dicuntur autem Apostoli fuisse cophini, quia per Apostolos fides sanctae Trinitatis erat praedicanda in quatuor partibus mundi. Quod autem novos panes noluit facere, sed allatos cumulavit, significat quia veterem Scripturam non reprobavit, sed aperiendo patefecit.

2. BEDA (3). Turbae, viso tanto miraculo, intellexerunt pium atque potentem; et idcirco voluerunt ipsum facere regem: homines namque volunt habere regem pium ad regendum et potentem ad tuendum. Dominus igitur hoc cognoscens fugit in montem; idest, ascendit celeriter: unde dicitur: *Jesus ergo cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.* Datur ergo intelligi quod Dominus cum sederet in monte cum discipulis suis, et videret turbas ad se venientes, descenderat de monte, et circa inferiora loca turbas paverat. Nam quomodo fieri potest ut rursus ille fugeret in montem, nisi ante de monte descenderet ? AUGUSTINUS de conc. Evangel. (lib. 2, cap. 74). Non autem repugnat quod Matth. cap. 14 dixit: « Ascendit in mon« tem solus orare: » neque enim causae orandi contraria est causa fugiendi: quandoquidem et hinc Dominus doceat hanc esse nobis magnam causam orandi, quando est causa fugiendi. AUGUSTINUS (tractat. 25). Erat autem rex qui timebat fieri rex; nec talis rex qui ab hominibus fieret, sed talis qui hominibus regnum daret: semper quidem ille cum Patre regnat secundum quod est Filius Dei. Praedixerunt autem Prophetae regnum ejus et secundum id quod homo factus est (4) Christus, et fecit fideles suos Christianos, qui sunt regnum ejus; quod modo colligitur, modo emitur sanguine Christi. Erit autem aliquando manifestum regnum ejus, quando erit aperta claritas sanctorum ejus, post judicium ab eo factum. Discipuli autem et turbae credentes in eum, putaverunt illum sic venisse ut jam regnaret. Hoc est velle rapere et facere eum regem (1) CHRYSOSTOMUS (hom. 41). Vide autem quanta est gulae virtus. Non ultra eis sabbati transgressionis cura, non ultra zelant pro Deo; sed omnia remota sunt, ventre repleto; et Propheta jam erat apud eos, et regem eum inthronizare volebant. Christus autem fugit, erudiens nos mundanas contemnere dignitates. Sic igitur Jesus dimittit discipulos et ascendit in montem. (Hom. 42). Hi vero a Magistro relicti, ut sero factum est, descenderunt ad mare. Et hoc est quod subditur: *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare.* Et quidem usque ad vesperam expectaverunt eum, venturum esse putantes ad se; facta vero vespera non ultra sustinent eum non inquirere (tantus eos (2) detinebat amor) sed ab amore igniti ascenderunt in navem: unde sequitur: *Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum.* Veniebant quidem ad Capharnaum aestimantes se illic eum inventuros. AUGUSTINUS (tract. 25). Sic ergo dixit finem, et redit ut exponat quomodo venerunt: quia per stagnum navigantes transierunt: et dum navigarent recapitulando exponit quid acciderit, dicens: *Et tenebrae jam factae erant, et non venerat ad eos Jesus.* CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Non sine causa Evangelista tempus designat, sed ut per hoc validum eorum amorem ostendat. Non enim dixerunt: Vespera nunc est, et nox advenit: sed ab amore igniti ascenderunt in navim. Multa autem erant ex quibus impediebantur. A tempore, unde dicitur: *Et tenebrae jam factae erant*; a tempestate, unde sequitur: *Mare autem, vento magno flante, exurgebat a longe*: non enim erat prope terram: unde dicitur: *Cum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta.* BEDA (in 5 cap. Joan.). Eo genere locutionis, quo cum dubitando loquimur, solemus dicere, ferme vigintiquinque aut prope triginta. CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Et ultimo ab inopinabili: unde sequitur: *Vident Jesum ambulantem supra mare, et proximum fieri.* Apparet quidem eis postquam illos dimiserat; illic (3) quidem docens eos quid est derelictio et amorem excitans majorem; hic vero suam virtutem ostendens: propter hoc igitur illi turbabantur: unde sequitur, *Et timuerunt.* Quibus turbatis Dominus confortationem adhibet: unde sequitur: *Ille autem dicit eis: Ego sum: nolite timere.* BEDA. Non autem dixit, Ego sum Jesus: sed tantum, *Ego sum:* quia familiares ejus erant, ideoque audita voce, facile potuerunt cognoscere magistrum: sive, quod verius est, ut ostenderet se illum esse qui Moysi dixit, Exod. 3: « Ego sum « qui sum. » CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Ideo autem eis apparuit, ut ostendat quoniam ipse est qui tempestatem solvet. Hoc enim ostendit Evangelista subdens: *Voluerunt ergo accipere eum in navi, et statim fuit navis ad terram ad quam ibant*; tranquillam enim praebuit eis navigationem. Non autem navim ascendit, volens majus miraculum operari, et deitatem ejus revelare apertius. THEOPHYLACTUS. Vide namque tria miracula. Primum est quod ambulabat supra mare; secundum est quod fluctus mitigat; tertium est quod statim fecit (4) navim ad terram ire, ad

(1) Et BEDA (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* refecti.
(3) Non quo ad primam partem, quae nullibi occurrit, sed solummodo quo ad secundam, quae incipit ab illis verbis *Datur ergo* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al. omittitur* est.

(1) *Addit Nicolai* praevenire velle tempus ejus quod occultabatur.
(2) *Al.* ejus.
(3) *Al.* illo.
(4) *Al.* facit.

quam ibant: nam multum distabant a terra cum eis Dominus apparuit. CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Turbae autem non ostendit se Jesus supra mare ambulantem, quia hoc signum imbecillitatem eorum excedebat: sed neque discipulis diu visus est hoc faciens, sed statim disparuit ab eis. AUGUSTINUS de conc. Evangel. (lib. 2, cap. 47). Non est autem adversum quod Matthaeus prius eum dixit jussisse (1) discipulos ascendere in naviculam, et praecedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas; ac deinde dimissis turbis, ascendisse in montem solus orare: Joannes vero prius eum fuisse commemorat solum in montem, ac deinde inquit: *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare, et eum ascendissent navim etc.* Quis enim non hoc videat recapitulando Joannem postea dixisse factum a discipulis, quod jam Jesus jusserat antequam fugisset in montem? CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Vel aliter. Mihi videtur hoc signum aliud ab eo quod apud Matthaeum positum est: tunc enim non statim eum susceperunt, nunc autem persuasi sunt statim suscipere; et tunc quidem adhuc tempestas permanebat concutiens navim, nunc autem cum voce tranquillitas advenit. Multoties enim eadem facit signa, ut facile susceptibilia fiant. AUGUSTINUS (tract. 25 et seq.). Mystice autem pavit Dominus turbas et ascendit in montem: sic enim de illo praedictum est Psal. 7: « Congregatio populorum circumdabit te; et propter hanc in altum regredere; » idest, ut circumdet te congregatio populorum, regredere in altum. Quare autem dictum est, *Fugit*? Neque enim si nollet teneretur. Aliquid ergo significavit fugiendo: quia scilicet non potuit intelligi altitudo ejus: quidquid enim non intellexeris, Fugit me, dicis. Ergo fugit in montem ipse solus, quia ascendit super omnes caelos. Illo autem sursum posito, discipuli in navicula tempestatem patiebantur: navicula illa Ecclesiam praesignabat. Tenebrae jam factae erant; et merito, quia lux non erat; non enim venerat ad illos Jesus. Quantum accedit finis mundi, crescunt errores, crescit iniquitas. Lux denique caritas est, secundum illud 1 Joan. 2: « Qui odit fratrem suum, in tenebris est. » Ipsi fluctus navem turbantes et tempestates et venti, clamores sunt maledicorum (2): inde caritas refrigescit, unde fluctus augentur, et turbatur navis. Nec tamen venti et tempestas et fluctus et tenebrae id agebant ut vel navis non promoveretur, vel soluta mergeretur: « qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit: » Matth. 10. Quinarius autem numerus ad legem pertinet; ipsi sunt quinque libri Moysi: ergo legem signat numerus vigesimus quintus: quoniam quinquies quini fiunt vigintiquinque. Sed huic legi, antequam Evangelium veniret, deerat perfectio, quae in senario numero comprehenditur. Ipsa ergo quinque per sex multiplicentur, ut lex per Evangelium impleatur, ut fiant sexies quini triginta. Ad eos ergo qui legem implent, venit Jesus calcans fluctus; idest, omnes tumores mundi sub pedibus habens, omnes altitudines saeculi premens; et tamen tantae sunt tribulationes ut etiam ipsi qui credunt in Jesum, expavescant ne deficiant. THEOPHYLACTUS. Cum autem homines vel daemones nos per timorem nituntur movere, audiamus Christum dicentem: *Ego sum, nolite timere*; idest, ego semper assisto, et sicut Deus permaneo et nunquam pertranseo: non perdatis in me fidem pro falsis terroribus. Vide etiam quomodo non in principio periculi Dominus astitit, sed in fine. Permittit namque nos esse in medio periculorum, ut certantes in tribulationibus probabiliores fiamus, et ut ad ipsum solum recurramus qui potens est ex insperatis nos liberare. Cum enim intellectus humanus sibi providere non poterit, tunc salus divina advenit. Si voluerimus etiam Christum in naviculam nostram suscipere, idest in cordibus nostris habitare, statim inveniemur in terra ad quam ire volumus, idest in caelum. BEDA. Quia vero haec navicula non torpentes vehit, sed fortiter remigantes, significatur quod in Ecclesia non desidiosi et molles, sed fortes et in bonis operibus perseverantes perveniunt ad portum salutis aeternae.

(1) *Al.* dixisse.
(2) *Al.* maledictorum.

3. CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Dominus, etsi turbis non manifeste ostenderit quomodo supra mare ambulaverit, dedit tamen eis latenter suspicari quod factum erat; et hoc Evangelista ostendit dicens: *Altera die turba quae stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una; et quia non introisset cum discipulis suis Jesus in navim; sed soli discipuli ejus abiissent.* Quid enim hoc erat aliud quam suspicari quod mare pede transiens, recesserat? Neque enim est dicere quod in alia navicula pertransivit, quia una erat ibi tantum, in quam ascenderunt discipuli ejus, cum quibus ipse non intraverat. AUGUSTINUS (tract. 25). Insinuatum autem est illis tam magnum miraculum. Venerunt ergo et aliae naves juxta locum illum ubi manducaverant panem, in quibus turbae eum secutae sunt; et hoc est quod subditur: *Aliae vero naves supervenerunt quaerentes eum.* CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Sed tamen post miraculum tam magnum venientes, non interrogaverant eum qualiter pertransiit, neque curaverunt tantum miraculum addiscere: sequitur enim: *Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?* Nisi quis dicat hic *quando* pro qualiter dictum esse ab eis. Dignum autem est et hinc conspicere facilem eorum mentem: qui enim dicebant, Hic est Propheta; qui studebant rapere et facere eum regem, invenientes eum, nihil tale consiliantur. AUGUSTINUS (tract. 25). Ecce enim ille qui in montem fugerat, turbatus cum ipsis turbis loquitur. Modo teneant, modo regem faciant. Sed ille (1) post miraculi sacramentum et sermonem infert, et quorum satiavit panibus ventrem, satiat sermonibus mentem. ALCUINUS. Qui enim dedit exemplum fugiendae laudis et terreni imperii, dat exemplum doctoribus qualiter debeant insistere praedicationi. CHRYSOSTOMUS (hom. 43). Mansuetudo autem et lenitas non ubique est utilis; cum enim deses fuerit discipulus et grossus, stimulo uti ad eum oportet: hoc et Filius Dei facit: venientibus enim turbis et blandientibus ei dicendo: *Rabbi quando huc venisti?* ut ostendat quod eum qui ab hominibus est honorem non concupiscit, sed solum inspicit eorum salutem, redarguendo eis respondet, non solum corrigere volens, sed et mentem eorum revelare: unde sequitur: *Respondit eis Jesus, et dixit: Amen amen dico vobis: quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis.* AUGUSTINUS (tract. 25). Quasi

(1) *Al. additur* qui.

dicat: Propter carnem me quaeritis, non propter spiritum. CHRYSOSTOMUS (hom. 45). Post reprehensionem autem doctrinam eis adjungit, dicens: *Operamini, non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam;* quasi dicat: Vos escam exquiritis temporalem; ego autem corpora vestra nutrivi, ut per hoc exquireretis illam escam quae non temporaneam, sed aeternam tribuit vitam. ALCUINUS. Corporeus cibus carnem tantum reficit exterioris hominis; et semel acceptus non sufficit, nisi quotidie accipiatur; spiritualis autem cibus permanet in aeternum, et satietatem perpetuam immortalitatemque largitur. AUGUSTINUS (tract. 25). Seipsum autem insinuat istum cibum, ut in sequentibus illucescit; ac si dicat: Quaeritis me propter aliud: quaerite me propter me. CHRYSOSTOMUS (hom. 45). Sed quia quidam, eo quod volunt pigre nutriri, abutuntur hoc verbo; necessarium est inducere id quod est Pauli Ephes. 4: « Qui furabatur, jam non furetur; « magis autem laboret operando manibus suis, ut « habeat unde tribuat necessitatem patienti. » Sed et ipse Corinthum veniens morabatur apud Aquilam et Priscillam et operabatur. Dicendo autem, *Ne operemini cibum qui perit,* non insinuat quod oporteat pigritari, sed quod oporteat operari et dare: hic enim est cibus qui non perit: operari autem cibum qui perit, est affigi saecularibus rebus. Hoc igitur dixit, quia illi nullam fidei curam habuerunt, sed solum volebant ventrem implere, nihil laborantes: et hoc decenter cibum qui perit vocavit. AUGUSTINUS (tract. 25). Sicut autem Samaritanae dixerat, supra 4: *Si scires qui petit a te bibere, postulasses ab eo, et daret tibi aquam vivam*; ita et hic subdit: *Quem Filius hominis vobis dabit.* ALCUINUS Quando autem per manum sacerdotis corpus Christi accipis, non sacerdotem quem vides, sed illum quem non vides attende. Sacerdos est dispensator hujus cibi, non actor. Filius hominis seipsum dat nobis, ut nos in ipso et ipse in nobis maneat. Istum Filium hominis nolite sic accipere quasi alios filios hominum: sequestratus est enim quadam gratia, et exceptus a numero omnium: iste enim Filius hominis et Dei Filius est; et hoc est quod subdit: *Hunc enim Pater signavit Deus.* Signare est signum ponere; quasi dicat: Nolite me contemnere, quia Filius hominis sum: sic enim sum Filius hominis ut Deus Pater me signaret, idest proprium aliquid mihi daret, quo non confunderer cum genere humano, sed per me liberaretur genus humanum. HILARIUS, 8 de Trinitate. Signaculorum autem natura est ut omnem impressae in se speciei explicent formam, et nihil minus ex eo in se habeant unde signantur; et dum totum accipiunt quod imprimitur, totum ex se praeferunt quidquid impressum est. Verbum igitur hoc ad divinae nativitatis non proficit exemplum: quia in signaculis et materies sit, et diversitas, et impressio, per quam mollioribus naturis, validiorum generum species imprimuntur. Unigenitus vero Deus et per sacramentum salutis nostrae hominis Filius, volens proprietatis nobis paternae in se signare speciem, signatum se a Deo ait, ut per hoc potestas in eo dandae ad aeternitatem escae intelligi possit, quia omnem in se paternae formae plenitudinem signantis se Dei contineret. CHRYSOSTOMUS (hom. 43). Vel *signavit,* idest in hoc misit hanc nobis afferentem escam; vel *signavit,* idest revelavit per suum testimonium. ALCUINUS. Mystice autem altera die, idest post ascensionem Christi, turba, stans in bonis operibus, non jacens in terrenis voluptatibus, expectat ut veniat ad eos Jesus. Una autem navis est una Ecclesia: sed et aliae naves quae superveniunt, sunt conventicula haereticorum qui « quae sua sunt quaerunt, non quae « Jesu Christi: » Philipp. 2; unde convenienter eis dicitur: *Quaeritis me, quia manducastis ex panibus.* AUGUSTINUS (tract. 25) Quam multi etiam non quaerunt Jesum, nisi ut illis benefaciat secundum tempus. Alius negotium habet, quaerit intercessionem clericorum: alius premitur a potentiore, fugit ad Ecclesiam: vix quaeritur Jesus propter Jesum. GREGORIUS, 23 Mor. (cap. 17 in nov. in antiq. 26). Per eorum etiam personam, Dominus illos intra sanctam Ecclesiam detestatur qui per sacros ordines, ad Dominum propinquantes, non in eisdem ordinibus virtutum merita, sed subsidia praesentis vitae exquirunt. Satiatos quippe de panibus Dominum sequi, est de sancta Ecclesia temporalia alimenta sumpsisse; et non pro signis Dominum, sed pro panibus quaerere, est ad religionis officium non pro augendis virtutibus, sed pro requirendis subsidiis inhiare. BEDA. Illi etiam qui in oratione quaerunt non aeterna, sed temporalia, quaerunt Jesum non propter Jesum, sed propter aliquid aliud. Significatur autem mystice quoniam haereticorum conventicula carent hospitio Christi ac discipulorum ejus; et dicuntur aliae supervenisse naves, quia haereses repentinae fuerunt. Per turbam autem, quae cognovit quod Jesus non erat ibi neque discipuli ejus, illi designantur qui cognoscentes errores haereticorum, relinquunt eos, et ad veram fidem veniunt.

4. ALCUINUS. Intellexerant escam istam quae permanet in vitam aeternam, esse opus Dei; et ideo interrogant quid facerent, ut istum cibum, idest opus Dei, operari possint; et hoc erit quod dicitur: *Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei?* BEDA. Idest, quae praecepta servando, poterimus implere opera Dei? CHRYSOSTOMUS (hom. 44). Hoc autem dicebant, non ut discant et faciant; sed ad cibi exhibitionem eum inducere volentes. THEOPHYLACTUS. Christus vero quamvis cognosceret quod eis nihil proderat; tamen propter communem utilitatem respondit, et ostendit eis, immo omnibus hominibus quod sit opus Dei: unde sequitur, *Respondit Jesus, et dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.* AUGUSTINUS (tract. 25 in Joan.). Non autem dicit, Ut credatis ei, sed *ut credatis in eum*: non enim continuo qui credit ei, credit in eum: nam et daemones credebant ei, et non credebant in eum; et nos credimus Paulo, sed non in Paulum. Credere ergo in eum, est credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, et ejus membris incorporari. Ipsa est fides quam de nobis exigit Deus, quae per dilectionem operatur. Discernitur tamen ab operibus fides, sicut dicit Apostolus Rom. 3: « Justificari hominem « per fidem sine operibus legis. » Et sunt opera quae videntur bona sine (1) fide Christi, et non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona: « finis enim legis Christus ad ju« stitiam omni credenti; » Rom. 10: et ideo noluit discernere ab opere fidem; sed ipsam fidem dixit esse opus Dei: ipsa est enim fides quae per di-

(1) *Al. omittitur* sine

lectionem (1) operatur. Nec dixit, Hoc est opus vestrum; sed *hoc est opus Dei, ut credatis in eum*, ut « qui gloriatur, in Domino glorietur: » 2 Corinth. 10. Credere ergo in eum, est manducare cibum qui permanet in vitam aeternam. Ut quid paras dentem et ventrem? Crede et manducasti. Quia ergo invitabat eos ad fidem, illi adhuc quaerebant signa quibus crederent: Judaei enim signa quaerunt; et hoc est quod sequitur: *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut videamus et credamus tibi? Quid operaris?* CHRYSOSTOMUS (hom. 44). Nihil irrationabilius quam ut, signo prae manibus existente, quasi nullo jam signo facto, hoc dicant. Neque electionem signi fiendi Domino permittunt; sed in necessitatem eum aestimant ducere, ut nullum aliud faciat signum quam tale quale factum est in eorum parentibus; unde subditur (2): *Patres nostri manducaverunt manna in deserto.* ALCUINUS. Et ne videatur manna aliquo modo contemnendum, auctoritate Psalmi illud extollunt, dicentes: *Sicut scriptum est: Panem de caelo dedit eis manducare.* CHRYSOSTOMUS (hom. 42). Multis quidem factis signis et in Ægypto et in mari rubro et in deserto, hujus maxime meminerunt, quod valde concupiscebant propter ventris tyrannidem. Neque autem dicunt quod Deus hoc fecit, ne videantur eum exaequare Deo; neque Moysen inducunt, ut non videantur Christum deprimere; sed medium ponunt dicentes: *Patres nostri manducaverunt manna.* Vel aliter. AUGUSTINUS (tract. 25). Dominus Jesus talem se dicebat ut se Moysi praeponeret: non enim est ausus Moyses de se dicere, quod daret cibum qui non perit. Attendebant itaque quanta fecisset Moyses; adhuc aliqua majora volebant fieri; quasi dicant: Tu promittis cibum qui non perit, et non talia operaris qualia Moyses. Panes hordeaceos ille non dedit, sed manna de caelo. CHRYSOSTOMUS (hom. 44). Licebat autem Domino dicere, quoniam Moyse majora miracula feci; sed non erat tempus horum verborum nunc; sed unum erat ad quod studebat, scilicet ducere eos ad escam spiritalem: unde sequitur: *Dicit ergo ei Jesus: Amen amen dico vobis: non Moyses dedit vobis panem de caelo, sed Pater meus dat vobis panem de caelo verum.* An non ex caelo erat manna? Qualiter igitur ex caelo dicitur? Sicut et volucres caeli dicuntur, et sicut dicitur Psal. 17: « Intonuit de caelo Dominus. » Panem autem non verum vocavit (3) illum, non quia falsum erat miraculum de manna; sed quia figura erat, non veritas. Non dixit, Non Moyses dicit, sed ego; sed pro Moyse quidem Deum, pro manna vero seipsum posuit. AUGUSTINUS (tract. 25). Quasi diceret: Illud manna hoc significabat, scilicet cibum de quo paulo ante locutus sum; et omnia signa mea erant. Signa mea dilexistis; quod significatur, contemnitis. Deus enim dat panem quem significavit manna ipsum, scilicet Dominum Jesum Christum: unde sequitur: *Panis enim verus est qui de caelo descendit, et dat vitam mundo.* BEDA. Non quidem elementis, sed hominibus habitatoribus mundi. THEOPHYLACTUS. Seipsum dicit panem verum, quia principale significatum per manna est unigenitus Dei Filius, homo factus. Manna namque interpretatur, Quid est hoc? nam Judaei videntes, stupefacti, unus ad alium dicebant, Quid est hoc? Filius autem Dei factus homo ipse est potissimum admirativum manna, ita ut cuilibet contigat quaerere, Quia est hoc? Quomodo Filius Dei, filius hominis est? Quomodo ex duabus naturis una fit persona? ALCUINUS. Qui per assumptam humanitatem descendit de caelo, et per assumentem divinitatem dat vitam mundo. THEOPHYLACTUS. Hic autem panis vita secundum naturam existens, tamquam vivi Patris Filius proprium opus facit, quia vivificat cuncta. Sicut enim panis ex terra infirmam naturam carnis conservat, sic et Christus per spiritus operationes vivificat animam, et etiam corpus incorruptibile facit, nam per ejus resurrectionem corporalis confertur incorruptio: et ideo dicit, quod *dat vitam mundo.* CHRYSOSTOMUS (hom. 44). Non Judaeis solum, sed orbi terrarum. Illi vero inferius adhuc inspiciebant: unde sequitur: *Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis hunc panem.* Dicente autem eo, quoniam Pater meus dat vobis panem, non dixerunt, Roga ut det, sed *da nobis.* AUGUSTINUS (tract. 25). Sicut enim Samaritana, cui dictum est, supra 4: *Qui biberit de hac aqua, non sitiet unquam,* secundum corpus accipiens, et carere indigentia volens, *Da mihi,* inquit, *Domine, de hac aqua:* sic et isti dicunt: Da nobis panem qui reficiat et non deficiat.

5. CHRYSOSTOMUS (hom. 44). De reliquo Dominus in mysteriorum traditionem eos inducturus est; et primo de deitate sua loquitur: unde dicitur: *Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitae.* Non enim hoc de corpore ejus dictum est: de illo enim in fine dicit: *Panis quem ego dabo, caro mea est.* Sed interim de divinitate loquitur: etenim caro propter Domini Verbum panis est, quod spiritum ipsum suscipienti panis caelestis fit. THEOPHYLACTUS. Non autem dixit, *Ego sum panis* nutrimenti, sed *vitae*: quia enim cuncta mortifera erant, vivificavit nos Christus per seipsum. Est autem panis non consuetae vitae, sed illius quae morte non resecatur: unde subditur: *Qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet in aeternum.* AUGUSTINUS (tract. 25) *Qui venit ad me,* hoc est qui credit in me; et quod dixit, *Non esuriet,* hoc intelligendum est, *Et non sitiet unquam*: utroque enim significatur aeterna illa societas, ubi nulla est egestas. THEOPHYLACTUS Vel *non sitiet neque esuriet;* idest, ad verbum Dei audiendum neque taediosus efficietur, neque sitiet siti intellectuali; quasi non habeat aquam baptismi et sanctificationem per Spiritum factam. AUGUSTINUS (ubi supra). Panem igitur de caelo desideratis: ante vos habetis, sed non manducatis: unde sequitur: *Sed dixi vobis quia et vidistis me et non credidistis.* ALCUINUS. Quasi dicat: Non ideo hoc dixi quod vos sciam hoc pane satiandos; sed potius ad improperium vestrae incredulitatis dico, quia videtis et non creditis. CHRYSOSTOMUS (hom. 44). Vel per hoc quod dicit, *Dixi vobis,* insinuat testimonium Scripturarum, de quo, supra 5, dixerat: *Illae sunt quae testimonium perhibent de me.* Et iterum dixerat, ibid.: *Quoniam veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me.* Hoc autem quod dicit, *Quia vidistis me,* signa occulte insinuat. AUGUSTINUS (tract. 25). Sed non ideo ego populum Dei perdidi, quia vos (1) vidistis et non credidistis: unde sequitur: *Omne*

(1) *Al.* per delectationem.
(2) *Al.* subdunt.
(3) *Al.* vocat.

(1) *Al.* sed quia vos.

quod dat mihi Pater, ad me veniet, et eum qui venit ad me, non ejiciam foras. Beda. Absolute dicit *omne*, ut ostenderet plenitudinem fidelium. Hi autem sunt quos Pater dat Filio, quando per occultam inspirationem facit eos credere in Filium. Alcuinus. Quemcumque ergo Pater traxerit ad hoc ut credat in me, veniet per fidem ad me, ut mihi jungatur; *et eum qui* passibus fidei et bonae operationis *veniet ad me, non ejiciam foras*; idest, in secreto purae conscientiae mecum morabitur, et tandem recipiam eum in aeterna beatitudine. Augustinus (tract. 25). Illud enim intus, unde non exitur foras, est magnum penetrale et dulce secretum, sine taedio, sine amaritudine malarum cogitationum, sine interpellatione tentationum (1) et dolorum; de quo dicitur Matth. 25: « Intra in « gaudium domini tui. » Chrysostomus (hom. 44). Per hoc autem quod dicit, *Quod dat mihi Pater*, ostendit quoniam non contingens res est credere in Christum, neque cogitationibus humanis perficitur; sed ea quae desuper revelatione indiget, et anima devota suscipiente revelationem: unde non sunt ab accusatione eruti quibus non dat Pater: indigemus enim et ea quae ex nobis est voluntate ad credendum. Per hoc autem tangit incredulitatem eorum, ostendens quoniam qui non credit ei, voluntatem transgreditur Patris. Paulus autem 1 Corinth. 15 ait, quod ipse eos tradiderit Patri: Cum tradiderit « (inquit) regnum Deo et Patri. » Sicut igitur Pater dans non privat seipsum, sic nec Filius tradens. Dicitur autem Filius tradere, quoniam per eum ad Patrem adducimur. Et de Patre dictum est 1 Corinth. 1, 9: « Per quem vocati estis in « societatem Filii ejus. » Sic igitur qui venit ad me salvabitur: quia pro his veni, et carnem assumpsi: unde sequitur: *Quia descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Quid dicis? Alia sunt tua, et quae illius? Ne igitur hoc aliquis suspicetur, subjunxit: *Haec est autem voluntas ejus qui misit me, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam.* Per hoc autem et Filius vult, quia *Filius quos vult, vivificat*: supra 5. Quid est igitur quod dicit? Non aliud acturus veni quam quod Pater vult, quasi non habens divinam (2) voluntatem a Patre: omnia enim quae Patris sunt, mea sunt. Sed hoc non dixit; sed in fine reservat; excelsa enim interim occultat. Augustinus (tract. 25). Vel aliter. Quare non ejiciat foras, subjungit dicens: *Quia descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Propterea enim anima a Deo exiit, quia superba erat. Superbia enim ejecti sumus, humilitate regredimur. Medicus enim quando aegritudinem discutit, si curet quod per aliquam causam factum est, et ipsam causam non curet, ad tempus videtur mederi; sed causa manente, morbus repetitur. Ut ergo causa omnium morborum curaretur, idest superbia, descendit, et humilis factus est Filius Dei. Quid superbis homo? Filius Dei propter te humilis factus est. Puderet te fortasse imitari humilem hominem; saltem imitare humilem Deum: haec est enim commendatio humilitatis. *Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me*: superbia quippe facit voluntatem suam, humilitas voluntatem Dei. Hilarius 3 de Trin. (post princ.). Non igitur hoc dicit quia faciat quod non velit; sed obedientiam sub effectu (1) voluntatis ostendit, volens ipse voluntatem Patris explere. Augustinus (tract. 25 in Joan.). Ideo ergo qui ad me venerit, non ejiciam eum foras, quia non veni facere voluntatem meam. Humilis veni humilitatem docere: qui ad me venit incorporatur mihi et humilis fit, quia non faciet voluntatem suam, sed Dei; et ideo non ejicitur foras, qui cum superbus esset, projectus est foras: ad me enim venire non potest nisi humilis: non mittitur foras nisi superbia; qui servat humilitatem, non labitur a veritate. Quare autem ideo non ejiciat foras qui venit ad illum, quia non venit facere voluntatem suam, ostendit eum subdit, *Haec est enim voluntas ejus qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi Pater non perdam ex eo.* Ipse illi datus est qui servat humilitatem. « Non est vo- « luntas in conspectu Patris ut pereat unus de « pusillis: » Matth. 18. De tumentibus potest perire, de pusillis nihil perit: quia nisi fueritis sicut « pullus iste, non intrabitis in regnum caelorum: » ibid. Augustinus de Correptione et Gratia (cap. 9). Qui ergo in Dei providentissima dispositione praesciti, praedestinati, vocati, justificati, glorificati sunt, etiam nondum renati, sed et nondum nati, jam filii Dei sunt, et omnino perire non possunt: hi enim vere veniunt ad Christum. Ab illo ergo datur etiam (2) perseverantia in bono usque in finem: neque enim datur nisi eis qui non peribunt: quoniam qui non perseverant peribunt. Chrysostomus (hom. 44). Per hoc autem quod dicit, *Non perdam ex eo*, non ostendit se indigere eorum cura; sed hoc dicit propter eorum salutem. Postquam autem dixerat, *Non perdam ex eo*, et *non ejiciam foras*, subjungit: *Sed resuscitem* (3) *eum in novissimo die*: quia in resurrectione communi mali ejicientur, secundum illud Matth. 22: « Tollite eum, « et ejicite eum in tenebras exteriores. » Ipsi etiam perdentur, secundum illud Matth. 10: « Qui « potest animam et corpus perdere in gehennam. » Ideo autem multoties resurrectionem inducit, ut non ex solis rebus praesentibus judicent Dei providentiam, sed aliam expectent vitam. Augustinus (tract. 25). Videte autem quemadmodum et hic geminam illam resurrectionem designet. Qui venit ad me, modo resurget humilis factus in membris meis. Sequitur autem: *Sed resuscitabo illum in novissimo die.* Ad exponendum autem quod dixerat, *Omne quod dedit mihi Pater*; et iterum quod dixerat, *Non perdam ex eo*, subjungit: *Haec est enim voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam.* Superius cap. 5 dixit: *Qui audit verbum meum, et credit ei qui misit me*; modo autem: *Qui videt Filium, et credit in eum.* Non dixit, Et credit in Patrem: hoc est enim credere in Filium, quod et in Patrem: quia *sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso*; supra ibid.: *ut sic omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam,* credendo et transeundo ad vitam, tamquam prima illa resurrectione: et quia ipsa non est sola, subjungit de secunda: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die.*

6. Chrysostomus (hom. 45). Judaei existimantes se comestione carnali potiri, non turbabantur,

(1) *Al.* sine intellectione tentationum.
(2) *Nicolai longe melius legit* divisam.

(1) *Al.* sub affectu.
(2) *Al. omittitur* etiam.
(3) *Al. suscitabo*, et sic infra.

usquequo postea diffisi sunt: unde dicitur *Murmurabant ergo Judaei de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi.* Videbantur quidem turbari in hoc quod dixerat eum de caelo descendisse; sed non hoc erat quod turbationem faciebat, sed hoc quod non expectabant potiri mensa corporali. Adhuc tamen eum venerabantur, quia recens erat signum; et propterea non manifeste ei contradicebant, sed murmurando suam turbationem ostendebant. Quid autem murmurando dixerint subditur: *Et dicebant: Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia descendi de caelo?* Augustinus (tract. 26). Longe autem isti erant a pane de caelo, nec eum esurire noverant: panis enim iste interioris hominis quaerit esuriem. Chrysostomus (hom. 45). Manifestum est enim quoniam mirabilem ejus nondum sciverant generationem; propterea eum adhuc filium Joseph dicunt. Sed non increpantur: non enim respondit eis, Non sum filius Joseph, quia non poterant illum mirabilem partum audire. Si vero eum qui secundum carnem, non poterant manifeste audire, multo magis nec superiorem ineffabilem. Augustinus (tract. 26). Ab hominibus enim carnem assumpsit, sed non more hominum: nam Patrem habens in caelo, matrem elegit in terra, et illic natus sine matre et hic sine patre. Quid ergo talibus murmurantibus respondit subditur: *Respondit ergo Jesus, et dixit eis: Nolite murmurare invicem*; quasi dicat, Scio quare non esuritis sic, ut istum panem non intelligatis neque quaeratis. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit illum.* Magna gratiae commendatio: nemo venit nisi tractus. Quem trahat et quem non trahat; quare illum trahat et illum non trahat, noli velle judicare, si non vis errare. Semel accipe. et intellige: si non traheris, ora ut traharis. Chrysostomus (hom. 45). Hic autem insiliunt Manichaei dicentes, quoniam nihil in nobis est positum. Sed hoc non quod in nobis est destruit, sed ostendit nos divino auxilio indigentes: ostendit enim hic non eum qui invitus (1) venit, sed eum qui multam patitur oppugnationem. Augustinus (tract. 26). Sed si inviti trahimur ad Christum, inviti credimus (2): ergo violentia adhibetur, non voluntas excitatur. Sed intrare quisquam Ecclesiam potest nolens; credere non potest nisi volens: « corde enim creditur ad justitiam: » Si ergo invitus venit qui trahitur; non credit; si non credit, non venit: non enim ad Christum ambulando currimus, sed credendo; nec motu corporis, sed voluntate cordis accedimus: ergo voluntate traheris. Quid est autem trahi voluntate? « Delectare in Domino. et dabit « tibi petitiones cordis tui: » Psalm. 36. Est quaedam voluptas cordis, cui dulcis est panis ille caelestis. Porro si poetae dicere licuit: « Trahit sua « quemque voluptas: » quanto fortius nos dicere debemus trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate, beatitudine, justitia, sempiterna vita, quod totum Christus est? An vero (3) habent corporis sensus voluptates suas, et animus deseritur a voluptatibus suis? Da amantem, desiderantem, ferventem, fonti aeternae patriae suspirantem; et scit quid dicam. Sed quare voluit dicere, *Quem traxerit Pater*? Si trahendi sumus, ab illo trahamur cui dicit quaedam quae diligit, Cant. 1: « Trahe me « post te. » Sed quid intelligi voluit advertamus. Trahit Pater ad Filium eos qui propterea credunt in Filium, quia eum cogitant Patrem habere Deum. Deus enim Pater aequalem sibi genuit Filium: et qui cogitat, atque in fide sua sentit, ac ruminat aequalem esse Patri eum in quem credit, ipsum trahit Pater ad Filium. Arius credidit creaturam: non eum traxit Pater. Photinus dicit, Homo solum est Christus. Qui sic credit, non eum Pater trahit. Traxit Petrum qui dixit, Matth. 16: « Tu es Christus « Filius Dei vivi: » unde ei dictum est, ibid.: « Non « tibi revelavit caro et sanguis, sed Pater meus « qui in caelis est. » Ista revelatio ipsa attractio est. Si enim qui inter delicias terrenas revelantur amantibus, trahunt; non trahet revelatus Christus a Patre? Quid enim fortius desiderat anima quam veritatem? Sed hic homines esuriunt, ibi saturabuntur; ideo subjecit: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*: quasi dicat: Saturabitur eo quod et hic sitit, in resurrectione mortuorum, quoniam ego resuscitabo eum. Augustinus de quaest. nov. et vet. test. (qu. 79). Vel attrahit Pater ad Filium per opera quae faciebat per illum. Chrysostomus (hom. 45). Non parva dignitas Filii, si Pater adducit; et ipse suscitat, non dividens ad Patrem opera (1), sed ostendens parilitatem virtutis. Deinde ostendit modum secundum quem Pater trahit, dicens: *Scriptum est in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei.* Vides fidei dignitatem: quoniam non ab hominibus, neque per homines (2), sed ab ipso Deo eam debeant addiscere. Magister enim praesidet omnibus paratus existens sua tribuere, ad omnes suam doctrinam effundens. Si autem erunt omnes docibiles Dei, qualiter quidam non credunt? Quia hoc de pluribus dictum est, sive quoniam omnes qui volunt. Augustinus de praedest. Sanctorum (cap. 8). Vel aliter. Sicut intregre loquimur cum de aliquo litterarum magistro qui in civitate solus est, dicimus. Omnes iste hic litteras docet: non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab illo discit quicumque ibi litteras discit; ita recte dicimus, Omnes Deus docet venire ad Christum: non quia omnes veniunt, sed quia nemo aliter venit. Augustinus super Joan. (tract. 25). Vel aliter. Omnes regni illius homines docibiles erunt Dei, non ab hominibus audient: et si hic ab hominibus audiunt, tamen quod intelligunt, intus datur. Strepitum verborum ingero auribus vestris, nisi revelet ille qui intus est (3). Quomodo ergo, o Judaei, me potestis agnoscere, quos Pater non docuit? Beda. Dicit autem pluraliter, *In Prophetis*: quia omnes Prophetae uno eodemque spiritu repleti, licet diversa prophetarent, tamen ad idem tendebant: quapropter cum quovis eorum omnes alii concordabant, sicut cum Joele Propheta, qui dicit: *Erunt omnes docibiles Dei.* Glossa. Hoc in Joele non invenitur, sed aliquid simile: dicitur enim ibi cap. 2: « Filii « Sion exultate, et laetamini in Domino Deo nostro: « quia dedit vobis doctorem. » Expressus tamen est

(1) *Al.* ostendit enim hoc non eum qui intuitus venit etc.
(2) *Al.* si enim inviti trahimur ad Christum, ergo inviti credimus.
(3) *Al.* an non.

(1) *Legit Nicolai* non dividens ab operibus Patris opera sua, sed ostendens etc.
(2) *Al.* neque homines.
(3) *Plenius idem Nicolai*, intus datur, intus coruscat, intus revelatur. Strepitum verborum ingero auribus vestris: nisi revelet ille qui intus est, quid dico, quid loquor? Dicit ergo: *Et erunt omnes docibiles Dei;* quasi dicat: Quomodo Judaei me potestis agnoscere, quos Pater non docuit?

in Isaia, ubi dicitur cap. 54: « Ponam universos « filios tuos doctos a Domino. » Chrysostomus (homil. 45). Quod quidem praecipuum est; quia ante per homines discebant quae Dei sunt: nunc autem per unicum Filium Dei et Spiritum sanctum. Augustinus de praedestinatione Sanctorum (cap. 8 et seqq.). Omnes autem docibiles Dei veniunt ad Filium, quoniam audierunt et didicerunt a Patre per Filium: unde subditur: *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.* Si autem omnis qui audivit a Patre et didicit, venit, profecto omnis qui non venit, non audit a Patre nec didicit. Valde remota est a sensibus carnis haec schola, in qua Pater auditur et docet, ut veniatur ad Filium; nec agit hoc cum carnis aure, sed cordis, ubi est et ipse Filius; quia ipse est Verbum ejus per quod Pater sic docet; simul est et Spiritus sanctus: inseparabilia enim didicimus (1) esse opera Trinitatis. Sed Patri hoc potissimum est attributum, quia de ipso procedit et Filius et Spiritus sanctus. Itaque gratia quae occulte et humanis cordibus divina largitate tribuitur, a nullo corde duro respuitur: ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primitus auferatur. Cur ergo non omnes docet ut veniant ad Christum, nisi quia eos quos docet, misericordia docet; quos autem non docet, judicio non docet? Si autem dixerimus, quod volunt discere, quos non docet; respondebitur nobis, Et ubi est quod ei dicitur Psal. 84: « Deus, tu convertens vivificabis « nos ? » Aut si non faciat volentes ex nolentibus Deus, ut quid orat Ecclesia secundum praeceptum Domini pro persecutoribus suis ? Non enim quisquam dicere potest, Credidi, ut sic vocarer: praevenit quippe eum misericordia Dei, quia sic est vocatus ut crederet. Augustinus super Joan. (tract. 26). Ecce ergo quomodo trahit Pater docendo de veritate, non necessitatem imponendo: trahere enim Dei est. *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.* Quid igitur ? Christus nihil docuit ? Quid quod Patrem magistrum homines non viderunt, Filium viderunt? Filius ergo dicebat, sed Pater docebat. Si enim (2) ego homo cum sim, illum doceo qui audivit verbum meum; illum docet et Pater qui audivit Verbum ejus. Exponit autem hoc ipse et ostendit nobis quid dixerat, continuo subjungens: *Non quia Patrem vidit quisquam; nisi qui a Deo est, hic vidit Patrem*; quasi dicat: Ne forte cum dico vobis, *Omnis qui audivit a Patre, et didicit*, dicatis apud vos: Nunquam vidimus Patrem: quomodo ab eo discere poterimus, a meipso audite. Ego novi Patrem, ab illo sum, quomodo verbum est ab illo cujus est verbum: non quod sonat et transit, sed quod manet cum dicente, et trahit audientem. Chrysostomus (hom. 45). Omnes quidem a Deo sumus. Id vero quod est praecipuum Filii et proprium, hic non posuit propter auditorum imbecillitatem.

7. Augustinus (tract. 26). Revelare voluit se Dominus quid esset: unde dicit: *Amen amen dico vobis: qui credit in me, habet vitam aeternam*; quasi dicat. Qui credit in me, habet me. Quid est autem habere me? Habere vitam aeternam: vita enim aeterna est Verbum, quod in principio erat apud Deum, et vita erat lux hominum. Assumpsit vita mortem, ut vita occideret mortem. (3) Chrysostomus (hom. 45). Quia vero turbae instabant, cibum corporalem petentes, et ejus cibi qui patribus eorum datus erat reminiscentes: ut ostendat quod omnia illa figura erant hujus veritatis praesentis, mentionem de cibo spirituali facit, dicens: *Ego sum panis vitae.* (1). Panem quidem vitae se ipsum vocat, quoniam vitam nostram continet, et hanc, et futuram. Augustinus (tract. 26). Sed quia illi de manna superbiebant, subjungit: *Patres vestri manducaverunt manna in deserto et mortui sunt.* Ideo patres vestri, quia similes estis illorum: murmuratores patres murmuratorum filiorum: nam de nulla re magis Deum offendisse ille populus dictus est, quam contra Deum murmurando Ideo autem mortui sunt, quia quod videbant credebant; quod non videbant non credebant, neque intelligebant. Chrysostomus (hom. 45). Non autem sine causa addit, *In deserto*; sed occulte insinuans quoniam non longum tempus fuit, quo scilicet manna datum est; neque simul cum eis venit (2) in terram promissionis Sed quia videbant panem datum a Christo minus quid (3) esse illo quod patribus datum erat, in eo quod illud desuper descendebat, miraculum vero panum inferius gerebatur: propterea subjungitur: *Hic est panis de caelo descendens.* Augustinus (tract. 26). Hunc panem significavit manna; hunc panem significabat altare Dei. Sacramenta haec sunt, et illa fuerunt: in signis diversa sunt; in re quae significatur, paria sunt. Apostolum audi, 1 Corinth. 10: « Omnes eamdem escam spiritalem « manducaverunt. » Chrysostomus (homil. 45). Deinde ostendit quod maxime eos poterat persuadere, quoniam ipsi patribus suis multo digniores effecti sunt, qui manna manducantes sunt mortui; et ideo subdit: *Ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.* A fine utriusque cibi ostendit differentiam. Panem autem hic dogmata salutaria dicit, et fidem quae in ipsum est, aut corpus suum: haec enim conservant animam. Augustinus (tract. 26). Sed numquid nos non morimur, qui manducamus panem descendentem de caelo ? Sic illi sunt mortui quemadmodum et nos sumus morituri, quantum attinet ad mortem hujus corporis visibilem atque carnalem: quantum autem pertinet ad mortem spiritalem, qua patres istorum mortui sunt, manducavit manna Moyses et multi qui Domino placuerunt, et mortui non sunt: quia visibilem cibum spiritualiter intellexerunt, spiritualiter gustaverunt, ut spiritualiter satiarentur. Nam et nos hodie accipimus visibilem cibum; sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti: quoniam multi de altari accipiunt, et accipiendo moriuntur: unde Apostolus 1 Corinth. 11: « Judicium sibi manducat « et bibit. » Panem ergo caelestem spiritualiter manducare, est innocentiam ad altare apportare; peccata, etsi sint quotidiana, non sint mortifera: antequam ad altare accedatis, attendite quid dicatis: « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimit« timus debitoribus nostris: » Matth. 6. Si dimittis, dimittetur tibi: securus accede; panis est, non venenum. Si quis ergo ex hoc pane manducaverit, non morietur; sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum; qui manducat scilicet intus, non foris. Alcui-

(1) *Al.* dicimus.
(2) *Al.* deest enim.
(3) Theophylactus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Chrysostomus ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* cum venit.
(3) *Al.* minus esse illo.

nus. Ideo, inquam, non moritur (1) qui comedit hunc panem: quia *ego sum panis vivus, qui de caelo descendi.* Theophylactus. Per hoc scilicet quod incarnatus est. Non ergo prius solum fuit homo, et postmodum assumpsit divinitatem, ut Nestorius fabulatur. Augustinus (tract. 26). De caelo descendit et manna; sed manna umbra erat, iste veritas est. Alcuinus. Est autem mea vita vivificandus: unde sequitur: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet,* non tantum in praesenti per fidem et justitiam, sed *in aeternum.*

8. Augustinus (2). Determinat consequenter Dominus quomodo se panem dicat, non tantum secundum divinitatem qua pascit omnia, sed etiam secundum humanam naturam quae est assumpta a Verbo Dei, cum subdit: *Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Beda. Hunc panem tunc Dominus dedit, quando mysterium corporis et sanguinis sui discipulis tradidit, et quando semetipsum Deo Patri obtulit in ara crucis. Quod vero dicit, *Pro mundi vita,* non debemus intelligere pro elementis, sed pro hominibus, qui mundi nomine designantur. Theophylactus. In hoc quod dicit, *Quem ego dabo,* potestatem suam demonstrat, quod non sicut servus minor Patre crucifixus est, sed voluntarie: nam etsi a Patre dari dicatur, tamen seipsum tradidit ipse. Attende autem, quod panis qui in mysteriis a nobis assumitur, non solum figuram gerit carnis Christi, sed ipse est vera caro Christi: non enim dixit: *Panis quem ego dabo,* figuram carnis meae gerit, sed *caro mea est.* Transmutatur inenarrabilibus verbis iste panis per mysticam benedictionem et habitationem Spiritus sancti, in carnem Christi. Sed quare non videmus carnem? Quia si caro videretur, horror nos in ejus assumptione invaderet: unde ut nostrae infirmitati condescendatur, talis nobis videtur mysticus cibus secundum quod nostrae consuetudini competebat. Pro mundi autem vita carnem suam tradidit, quia moriendo, mortem solvit. Ego etiam intelligo pro mundi vita resurrectionem: nam Domini mors universalem resurrectionem toti generi humano ministravit. Forte autem et vitam quae in sanctificatione et beatificatione consistit, et spiritu, mundi vitam dixit: quamvis enim non omnes susceperint vitam quae est in sanctificatione et spiritu; tamen Dominus seipsum pro mundo tradidit; et quantum in eo est, totus mundus sanctificatur. Augustinus (tract. 26). Quando autem caperet caro quod dixit panem carnem? Norunt autem fideles corpus Christi, si corpus Christi esse non negligant: fiant corpus Christi, si volunt vivere de spiritu Christi: de spiritu enim Christi non vivit nisi corpus Christi Numquid enim corpus meum vivit de spiritu tuo? Hunc panem exponit Apostolus dicens, 1 Corinth. 11: « Unum corpus multi sumus. » O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum caritatis! Qui vult vivere, accedat, credat, incorporetur ut vivificetur.

9. Augustinus (tract. 26). Quia Judaei panem concordiae non intelligebant, ad invicem litigabant: unde dicitur: *Litigabant ergo Judaei ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum?* Qui autem manducant talem panem, non litigant ad invicem, quoniam per hunc Deus habitare facit unanimes in domo. Beda. Putabant ergo Judaei quod Dominus particulatim carnem suam divideret et eis ad manducandum daret: et ideo litigabant, quia non intelligebant. Chrysostomus (hom. 46). Quia igitur dicebant hoc esse impossibile, ut scilicet carnem suam ad manducandum daret; ostendit quoniam non solum non est impossibile, sed valde necessarium: unde sequitur: *Dicit ergo eis Jesus: Amen amen dico vobis: nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Augustinus (tract. 26) (1). Quasi dicat: Quomodo quidem edatur (2) et quisnam sit modus manducandi, illum panem ignoratis; verumtamen *nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Beda. Et ne crederetur illis solis haec dixisse, mox generalem sententiam intulit, dicens (3): *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem.* Augustinus (tract. 26) (4). Et ne istam vitam intelligentes, de hac re litigarent, secutus adjunxit: *Habet vitam aeternam.* Hanc ergo non habet qui istam carnem non manducat nec istum sanguinem bibit. Nam temporalem vitam sine illo habere homines possunt; aeternam vero omnino non possunt. Non ita est haec esca, quam sustentandae hujus temporalis vitae causa sumimus: nam qui eam non sumpserit, non vivet; nec tamen qui eam sumpserit, vivet. Fieri enim potest ut morbo vel senio, vel aliquo casu plurimi qui eam sumpserint, moriantur. In hoc vero cibo et potu, idest corporis et sanguinis Domini, non ita est; nam et qui eum non sumit, non habet vitam; et qui eum sumit, habet vitam, et hanc utique aeternam. Theophylactus. Non enim puri hominis caro est, sed Dei, et hominem divinum facere valens, tamquam divinitate inebrians. Augustinus, 22 De civit. Dei (cap. 19). Sunt autem quidam liberationem ab aeterno supplicio hominibus promittentes Christi baptismate ablutis qui participes sunt corporis ejus, quomodolibet vixerint, propter illud quod dicitur hic. (Eodem lib. cap. 28). Sed contradicit eis Apostolus dicens Galat. 5: « Manifesta sunt opera carnis, « quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, « luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, « contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensio- « nes, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates, co- « messationes, et his similia: quae praedico, sicut « praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei « non possidebunt. » Quamobrem quomodo sit accipiendum quod hic dicitur, merito quaeritur. Qui enim in ejus est corporis unitate, idest in Christianorum compage membrorum, cujus corporis sacramentum fideles communicantes de altari sumere consueverunt, ipse vere dicendus est manducare corpus et bibere sanguinem Christi; ac per hoc haeretici et schismatici ab unitate corporis separati, possunt idem percipere sacramentum, sed non sibi utile, immo vero etiam noxium, quo judicentur gravius quam vel tardius liberentur. Nec illi etiam in perditis et damnabilibus moribus debent esse securi, qui per vitae iniquitatem, ipsam vitae justitiam, quae est Christus, deserunt, sive fornicando, sive aliquid hujusmodi faciendo: non

(1) *Nicolai habet,* Ideo namque non moritur.
(2) Glossa (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Omittit idem Nicolai indicem Augustini.*
(2) *Al.* detur.
(3) *Al. omittitur* dicens.
(4) *Et hic iterum deest in editione P. Nicolai index Augustini.*

enim isti dicendi sunt manducare corpus Christi, quoniam nec in membris computandi sunt Christi. Ut enim alia taceam, non possunt simul esse membra Christi et membra meretricis. AUGUSTINUS super Joannem (cap. 26). Hunc itaque cibum et potum societatem vult intelligi corporis et membrorum suorum, quod est Ecclesia in praedestinatis et vocatis et justificatis et glorificatis sanctis et fidelibus ejus. Hujus rei sacramentum (1), idest unitas corporis et sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum in dominica mensa praeparatur, et de dominica mensa sumitur: quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium. Res vero ipsa, cujus sacramentum est, omni homini est ad vitam, nulli ad exitium, quicumque ejus particeps fuerit. Ne autem putarent sic in isto cibo et potu promitti vitam aeternam, ut qui eum sumerent, jam nec corpore morerentur; huic cogitationi occurrens subjungit dicens: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*: ut scilicet habeant interim vitam aeternam secundum spiritum (2) in requie, quae sanctorum spiritus suscipit; quod autem ad corpus attinet, nec corpus etiam vita aeterna fraudetur, sed in resurrectione mortuorum in novissimo die eam habeat.

11. BEDA. Dixerat superius: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam*: et ut ostenderet quanta distantia sit inter corporalem cibum et potum, et spirituale mysterium corporis et sanguinis sui, adjecit: *Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* CHRYSOSTOMUS (hom. 46). Hoc autem dicit, aut ut credant his quae dicta sunt, ut non aestiment aenigma et parabolam esse, sed sciant quoniam omnino oportet manducare corpus Christi; aut vult dicere, quod verus cibus est hic qui animam salvat. AUGUSTINUS (tract. 26). Vel aliter. Cum cibo et potu id appetant homines ut non esuriant neque sitiant; hoc veraciter non praestat nisi iste cibus et potus, qui eos a quibus sumitur immortales et incorruptibiles facit; idest societas ipsa sanctorum, ubi pax erit, et unitas plena atque perfecta. Propterea Dominus noster corpus et sanguinem suum in eis rebus commendavit quae ad unum aliquid rediguntur ex multis: namque aliud, scilicet panis, ex multis granis in unum constat; aliud, scilicet vinum, ex multis acinis confluit. Deinde jam exponit quid sit manducare corpus ejus et sanguinem bibere, dicens: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.* Hoc est ergo manducare illam escam et illum bibere potum, in Christo manere, et Christum in se habere. At per hoc qui non manet in Christo, et in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat ejus carnem, nec bibit ejus sanguinem; sed magis tantae rei sacramentum ad judicium sibi manducat et bibit. CHRYSOSTOMUS (homil. 46). Vel aliter continuatur. Quia promiserat se manducantibus vitam aeternam; ut hoc confirmet, induxit: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo.* AUGUSTINUS de verb. Domini (serm. 11). Multi quidem, qui vel corde ficto carnem illam manducant et sanguinem bibunt, vel cum manducaverint apostatae fiunt, numquid manent in Christo et Christus in eis? Sed est profecto quidam modus manducandi illam carnem et bibendi illum sanguinem, quo modo qui manducaverit et biberit, in Christo manet, et Christus in eo. AUGUSTINUS 21 de civit. Dei (capit. 27). Hoc est, illi qui non sacramento tenus tantum, sed revera corpus Christi manducant, et sanguinem bibunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 46). Et quia ego vivo, manifestum est quod ipse vivet: et ad hoc ostendendum subjungit: *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivet propter me* (1); ac si dicat: Vivo ego sicut Pater; et ne ingenitum aestimes, adjecit, *propter Patrem*, Patrem sibi esse principium occulte insinuans. Quod autem dicit, *Qui manducat, et vivet propter me*, non de vita simpliciter hoc dicit, sed de approbata: etenim etiam infideles vivunt non manducantes de carne illa. Sed neque de resurrectione communi hoc dicit (etenim omnes suscitabuntur), sed de gloriosa, et mercedem habente. AUGUSTINUS (tract. 26). Non autem ait: Sicut manduco Patrem, et ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me: non enim Filius participatione Patris fit melior, sicut participatione Filii per unitatem corporis ejus et sanguinis, quod illa manducatio et potatio significat, nos efficimur meliores. Si ergo ita dictum est, *Vivo propter Patrem*, quia ipse de illo est, sine detrimento aequalitatis dictum est. Nec tamen eamdem nostram et suam aequalitatem significavit, sed gratiam mediatoris ostendit. Si autem secundum id accipimus, *Vivo propter Patrem*, quod alibi ait, infra 14: *Pater major me est*; haec verba ita dixit, *Sicut misit me Pater*, ac si diceret: Ut ego vivam propter Patrem, idest ad illum tamquam ad majorem referam vitam meam, exinanitio mea fecit, in qua me misit; ut autem quisque vivat propter me, participatio facit qua manducat me. HILARIUS, 8 de Trinitate (post princ.). De veritate igitur carnis et sanguinis Christi non relictus est ambigendi locus; nunc enim ex ipsius Domini professione, et fide nostra, vere caro est et vere sanguis est. Hoc ergo vitae nostrae causa est, quod in nobis carnalibus manentem per carnem Christum habemus, victuris nobis per eum ea conditione qua vivit ille per Patrem. Si ergo nos naturaliter secundum carnem per eum vivimus, idest naturam carnis suae adepti; quomodo non naturaliter secundum spiritum in se Patrem habeat, cum vivat ipse per Patrem? Per Patrem autem vivit, dum nativitas non alienam ei intulit diversamque naturam. AUGUSTINUS (tract. 26). Ut autem illum panem manducando vivamus (2), qui aeternam vitam ex nobis habere non possumus, de caelo descendit: unde sequitur: *Hic est panis qui de caelo descendit.* HILARIUS, 10 de Trin. (post princ.). Se panem hic dicit; ipse enim origo sui corporis est (3). Ac ne Verbi virtus atque natura defecisse a se existimaretur in carne (4), panem carnem suam esse dixit; ut per hoc quod descendens de caelis panis est, non ex humana conceptione origo esse corporis ejus existimaretur, dum caeleste esse corpus ostenditur. At vero cum panis est (5), assumpti per Verbum corporis est professio. THEOPHYLACTUS. Non

(1) *Al.* ejus rei sacramentum.
(2) *Al.* secundum spem.

(1) Augustinus de Verb. Domini serm. 11 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al* videmus.
(3) *Quatuor editiones saepe citatae omittunt haec verba* ipse enim origo sui corporis est.
(4) *Al.* defecisse existimarent in carnem.
(5) *Legit Nicolai* cum suis panis est.

enim purum Deum comedimus, nam et impalpabilis et incorporeus est; neque etiam (1) hominis puri carnem comedimus, quae nil posset (2) proficere. Sed quia Deus carnem sibi univit, caro ejus vivificativa existit; non quod in Dei naturam transierit; sed secundum quamdam igniti ferri consuetudinem, quod et ferrum manet, et ignis actum ostendit; sic et caro Domini vivificativa est tamquam caro Verbi Dei. Beda. Et ut ostenderet distantiam umbrae et lucis et typi et veritatis, subjunxit: *Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.* Augustinus (tract. 26). Quod autem illi mortui sunt, ita vult intelligi, ut non vivant in aeternum. Nam temporaliter et hi profecto morientur qui Christum manducant; sed vivunt in aeternum, quia Christus est vita aeterna. Chrysostomus (hom. 46). Si enim possibile fuit sine messe et frumento et aliis hujusmodi, quadraginta annis illorum vitam conservare; multo magis nunc cibo spirituali hoc facere poterit, cujus illa erant figurae. Frequenter autem vitam repromittit, quia nihil est ita delectabile hominibus: unde et in veteri testamento longitudo vitae promittebatur; hic autem vita finem non habens. Simul etiam per hoc ostendere vult quoniam sententiam morti tradentem pro peccato nunc solvit, vitam aeternam e contrario promittens. Sequitur: *Haec dixit in synagoga, docens in Capharnaum*: ubi scilicet primae virtutes ejus sunt factae. Docebat autem in synagoga et in templo, multitudinem attrahere volens, et ostendens quoniam non est contrarius Patri. Beda. Mystice autem Capharnaum, quae interpretatur villa pulcherrima, significat mundum; synagoga vero Judaicum populum. Per hoc ergo ostenditur quod Dominus per mysterium Incarnationis mundo apparens, Judaicum populum multa docuit, quae ipse intellexit.

12. Augustinus (tract. 27). Talia loquente Jesu, non crediderunt aliquid magnum dicentem, et verbis illis aliquam gratiam cooperientem (3); sed prout voluerunt intellexerunt, et more hominum, quia poterat aut disponebat Jesus carnem, qua indutum erat Verbum, veluti conscissam distribuere credentibus in se: unde dicitur: *Multi ergo audientes*, non ex inimicis, sed *ex discipulis ejus dixerunt: Durus est hic sermo.* Chrysostomus (hom. 46). Idest, difficile susceptibilis, superexcedens eorum imbecillitatem: putabant enim eum supra seipsum loqui majora propria dignitate, et dixerunt: *Quis potest eum audire?* quasi pro seipsis respondentes, quia non debebant. Augustinus (tract. 27). Si autem discipuli durum habuerunt istum sermonem, quid inimici? Et tamen sic oportebat ut diceretur quod non ab hominibus intelligeretur; secretum Dei intentos debet facere, non adversos. Theophylactus. Cum autem audis quod discipuli ejus murmurabant, non intelligas hos qui actu sunt discipuli, sed hos qui in habitu et figura videbantur ab eo instrui. Nam inter discipulos erant quidam ex plebe, qui dicebantur ejus discipuli, quia multo cum discipulis manebant tempore. Augustinus (tract. 27). Sic autem apud se ista dixerunt ut ab illo non audirentur; sed ille, qui noverat in seipsis, apud seipsum audiebat: unde sequitur: *Sciens autem Jesus apud seipsum, quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis: Hoc vos scandalizat?* Alcuinus. Quod scilicet dixi vobis, manducare carnem meam, et bibere sanguinem meum. Chrysostomus (hom. 46). Erat autem hoc suae deitatis signum, occulta in medium ferre: unde sequitur: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius*: supple, quid dicetis? Hoc et in Nathanaele fecit dicens: *Quoniam dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: majora his videbis.* Non igitur quaestiones quaestionibus copulat; sed magnitudine dogmatum et multitudine eos inducere vult. Non igitur discipulos in scandalum mittere volens hoc dicit, sed eorum scandalum solvere volens: nam dum aestimant eum de Joseph natum, non suscipiunt ea quae dicebantur. Qui vero credituri erant quoniam de caelo descendit et illuc ascendit, facilius attendunt his quae dicebantur. Augustinus (tract. 27). Vel aliter. Hinc solvit quod illos commoverat: illum enim putabant erogaturum corpus suum; ille autem dixit se ascensurum in caelum, utique integrum. *Cum videritis*, inquiens, *Filium hominis ascendentem ubi erat prius.* Certe vel tunc videbitis quia non eo modo quo putatis erogat corpus suum, et quia gratia ejus non consumitur morsibus. Filius autem hominis Christus ex Virgine Maria hic esse coepit in terra, ubi carnem assumpsit ex terra: quid ergo vult quod ait, *Cum videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius*, nisi ut intelligamus unam personam esse Christum Deum et hominem, non duas? ne fides nostra sit quaternitas, sed Trinitas. Sic ergo erat Filius hominis in caelo, quemadmodum Filius Dei erat in terra: Filius Dei in terra in suscepta carne; Filius hominis in caelo in unitate personae. Theophylactus. Non ergo propter hoc putes quod de caelo corpus Christi descenderit: hoc enim Marciani (1) haeretici et Apollinaris est dictum; sed quia unus et idem erat Filius Dei et hominis. Chrysostomus (hom. 46). Propter hoc autem et aliam solutionem inducit, dicens: *Spiritus est qui vivificat; caro non prodest quidquam.* Quod autem dicit, tale est. Spiritualiter oportet ea quae de me sunt audire; qui autem carnaliter audit, nihil proficit. Est autem carnaliter intelligere, simpliciter ea quae proposita sunt videre, et nihil plus imaginari. Oportet autem non ita judicare; sed omnia mysteria interioribus oculis inspicere, quod semper est spiritualiter audire. Carnale vero erat dubitare qualiter potest nobis carnem dare manducare. Quid igitur? Non est vera caro? Immo utique: quod igitur ait, *Caro non prodest quidquam*, non de sua carne dicit, sed de ejus carne qui carnaliter accipiebat quae dicebantur. Augustinus (tract. 27). Vel aliter. *Caro non prodest quidquam.* Sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe sic intellexerunt quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur. Accedat spiritus ad carnem, et prodest plurimum: nam si caro nihil prodesset, Verbum caro non fieret, ut habitaret in nobis; sed spiritus per carnem aliquid operatus est in nobis pro salute nostra. Augustinus de civ. Dei (cap. 24). Non enim caro per seipsam mundat, sed per Verbum a quo suscepta est; quod cum sit principium omnium, suscepta anima et carne, et animam credentium mundat et carnem. *Spiritus* ergo *est qui vivificat;*

(1) *Al.* enim.
(2) *Al.* possit.
(3) *Al.* cooperantem.

(1) *Nicolai reponit* Marcionis.

caro non prodest quidquam: sicut illi intellexerunt carnem. Non sic ego do ad manducandum carnem meam. Nec carnem (1) debemus sapere secundum carnem: proinde dicit: *Verba quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.* Chrysostomus (hom. 46). Idest, spiritualia sunt, nihil habentia carnale, neque consequentiam naturalem; sed eruta sunt ab omni tali necessitate quae in terra, et a legibus quae hic positae sunt. Augustinus (tract. 27). Si ergo intellexisti spiritualiter, spiritus et vita tibi sunt; si intellexisti carnaliter, etiam sic spiritus et vita sunt, sed tibi non sunt. Diximus enim hic Dominum commendasse in manducatione carnis suae et potatione sanguinis sui, ut in illo maneamus, et ipse in nobis. Hoc autem quid facit nisi caritas? « Caritas autem Dei diffusa est in cordi« bus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis: » Rom. 5; ergo spiritus est qui vivificat. Chrysostomus (ut supra). Et quia de carnali audientia supra locutus est, subjungit: *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt.* Dicens: *Quidam*, discipulos excepit; suam autem dignitatem ostendit, occulta revelans. Augustinus (tract. 27). Non dixit, Sunt quidam in vobis qui non intelligunt; sed causam dicit quare non intelligant. Propheta enim dixit: « Nisi credideritis, non intelligetis: » Isa. 7: nam qui resistit, quomodo vivificatur? Adversarius enim radio lucis quo penetrandus est non avertit faciem, sed claudit mentem. Credant et aperiant, et illuminabuntur. Chrysostomus (ubi supra). Et ut discas quoniam ante haec verba, et non postquam murmuraverunt et scandalizati sunt, haec Christus cognoverat, subjungit Evangelista dicens: *Sciebat enim ab initio Jesus qui essent credituri, et qui traditurus eum esset.* Theophylactus. Volens per hoc nobis Evangelista ostendere quod ante constitutionem mundi omnia cognoscebat; quod divinitatis erat indicium. Augustinus (tract. 27). Sed postquam distinxit credentes Dominus a non credentibus, expressit causam quare non credunt: unde sequitur: *Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.* Chrysostomus (hom. 46). Quasi dicat: Non turbant me neque stuporem inferunt qui non credunt. Novi quibus dedit Pater. Dixit autem hoc, ut ostendat quoniam non illorum gloriam concupiscens hoc dicebat; et ut suadeat eis quod Patrem ejus existiment Deum, et non Joseph. Augustinus (tract. 27). Ergo et credere datur nobis: non enim nihil est credere. Si autem magnum quid est, gaude quia credidisti, sed noli extolli: « quid enim habes quod non accepisti? 2 Corinth. 4. Hoc autem donum quibusdam dari et quibusdam non dari omnino non dubitat qui non vult manifestissimis sacris litteris repugnare. Cur autem non omnibus detur, fidelem movere non debet, qui credit ex uno omnes esse in condemnationem justissimam; ita ut nulla Dei esset justa reprehensio, etsi nullus inde liberaretur; unde constrat magnam esse gratiam quod plurimi liberantur. Cur autem istum potius quam illum liberet, inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus.

Sequitur: *Ex hoc multi discipuli ejus abierunt retro, et jam cum illo non ambulabant.* Chrysostomus (hom. 46). Non dixit, Recesserunt, sed *abierunt retro*, ab ea quae secundum virtutem est auditione, et quam habebant olim fidem, perdiderunt. Augustinus (tract. 27). Ecce praecisi (1) a corpore vitam perdiderunt: quia in corpore nec fuerunt, inter non credentes, et ipsi reputati sunt. Abierunt retro non pauci, sed multi post satanam non post Christum, quomodo de quibusdam feminis dicit Apostolus 1 ad Timoth. 5: « Quaedam conver« sae sunt retro post satanam. » Petrum autem non repulit Dominus retro ire post satanam, sed fecit post se ire. Chrysostomus (2). Quaeret autem aliquis: quod tempus erat verba dispensandi his quae constructa erant nocentia (3). Multa quidem utilitas et necessitas. Quia enim instabant cibum corporalem petentes, et ejus qui sub patribus datus est reminiscentes, ostendens quoniam omnia illa typus erant, meminit cibi spiritalis. Non igitur scandalizari oportebat, sed interrogare congruum erat: quare illorum amentiae scandalum fuit, non indissolubitatis eorum quae dicebantur. Augustinus (tract. 27). Et hoc etiam forte factum est ad consolationem nostram: quoniam aliquando contingit ut homo dicat verum, et quod dicit non capiatur, atque illi qui audiunt scandalizentur et discedant. Poenitet autem hominem dixisse quod verum est: dicit enim apud se homo, Non debui sic dicere: et sic Domino contigit. Dixit et perdidit multos: sed non turbatur ipse, quia ab initio noverat qui non essent credentes. Nos, si nobis contingat, conturbamur: solatium in Domino inveniamus, et tamen caute verba dicamus. Beda. Sciebat autem Dominus de aliis discipulis qui remanserunt an vellent abire; sed tamen eos interrogavit, ut fides eorum monstraretur, et aliis imitanda proponeretur: unde sequitur: *Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abire?* Chrysostomus (homil. 46). Per hunc autem modum oportebat eos trahi: nam si eos laudasset, passi essent aliquid humanum, existimantes se gratiam Christo facere, eum non relinquendo: ostendens vero se non indigere eorum sequela, magis eos detinuit. Non autem eis dixit, Abite: hoc enim esset eos expellere; sed interrogavit eos an vellent abire, auferens eis vim et necessitatem, et nolens eos verecundia coactari: ex necessitate enim detineri par esset ac si abirent. Petrus autem fratrum amator, amicitiae conservator, pro toto respondet collegio: unde sequitur: *Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus?* Augustinus (tract. 27). Quasi dicat: Repellis nos a te: da nobis alterum ad quem ibimus, si te relinquimus. Chrysostomus (hom. eadem). Hoc autem verbum multe est amicitiae ostensivum: quia scilicet Christus eis honorabilior erat quam patres et matres. Deinde ut non videatur hoc propterea dicere quia non essent qui eos reciperent, subjungit: *Verba vitae aeternae habes.* Audiens enim magistrum dicentem quoniam resuscitabo eum et habebit vitam aeternam, ostendit se recordari eorum quae dicta sunt verborum. Et Judaei quidem dicebant, *Hic est filius Joseph*: hic vero dicit, *Et nos credimus, et cognovimus, quia*

(1) *Al.* quia nec carnem.

(1) *Al.* et praecisi.

(2) Hom. 45 in Joan., super illud nimirum, *Panis quem ego dabo etc.* (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) *Al.* nocentium. *Clariori longe sensu ponit Nicolai hanc sententiam: sic enim habet:* Quod tempus erat verba dispensandi quae non aedificarent, sed potius aedificatis essent nocumento: *Notat in margine et aliam lectionem quae sic promitur*: Quod tempus erat verba dispensandi his quae constructa erant innocentia?

tu es Christus Filius Dei. Augustinus (tract. 27). Credidimus enim, ut cognosceremus: nam si prius cognoscere, deinde credere vellemus, nec credere valeremus. Hoc credimus et cognovimus, *quia tu es Christus Filius Dei*; idest quia ipsa vita aeterna tu es, et non das in carne et sanguine tuo nisi quod es. Chrysostomus (hom. eadem). Quia vero Petrus dixerat, *Et nos credimus*, Dominus de collegio credentium excipit Judam: unde sequitur; *Respondit eis Jesus: Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est*? Quod autem dicit tale est. Ne aestimetis quod quia (1) secuti estis me, non redarguam malos. Dignum autem est hic quaerere, quare nunc nihil dicunt discipuli; sed postea (infra 13) formidantes dicunt, *Numquid ego sum, Domine*? Sed nondum Petrus audierat, « Vade « retro me satana: » Matth. 16: et propter hoc timorem non habuit. Nunc etiam non dicit: *Unus ex vobis* me tradet; sed *diabolus est*: idest nesciebant quod dicebatur; sed malitiam aestimabant vituperari solum. Accusant autem hic Christum Gentiles insipienter: non enim electio ejus vim infert his quae futura sunt; sed in voluntate situm est salvari et perire. Beda. Vel dicendum, quod ad aliud elegit undecim, et ad aliud unum: undecim elegit, ut in apostolica dignitate perseverarent: unum elegit, ut per proditionis ejus officium salutem operaretur humani generis. Augustinus (tr. 27). Electus enim est iste, de quo nolente et nesciente magnum aliquid boni fieret. Sicut enim iniqui male utuntur bonis operibus Dei; sic e contra Deus bene utitur malis operibus hominum. Quid Juda pejus? Sed malo ejus bene usus est Dominus: tradi se pertulit, ut nos redimeret. Potest etiam sic intelligi quod ait, *Duodecim elegi*: quia consecratus est duodenarius numerus eorum, qui per quatuor cardines mundi Trinitatem fuerant denuntiaturi. Non autem quia periit inde unus, ideo illius numeri honor ademptus est: nam in locum pereuntis alius subrogatus est. Gregorius, 13 Moral. (cap. 17 vel in nov. exempl. 12). Capitis autem nomine censetur corpus, cum de perverso homine dicitur: *Unus ex vobis diabolus est*; unde Evangelista exponens subdit: *Dicebat autem de Juda Simonis Iscariotis; hic enim erat traditurus eum, cum esset unus de duodecim*. Chrysostomus (hom. eadem). Considera Christi sapientiam: neque enim Christus eum manifestum fecit, ne inverecundum faciat et sic litigiosior fiat; neque eum latere permisit, ne aestimans se latere, sine timore operaretur.

(1) *Al. omittitur* quia.

CAPUT SEPTIMUM.

1. Post haec autem ambulabat Jesus in Galilaeam: non enim volebat in Judaeam ambulare, quia quaerebant eum Judaei interficere. Erat autem in proximo dies festus Judaeorum, scenopegia. Dixerunt autem ad eum fratres ejus: Transi hinc, et vade in Judaeam, ut et discipuli tui videant opera tua quae facis. Nemo quippe in occulto quid facit, et quaerit ipse in palam esse. Si haec facis, manifesta teipsum mundo. Neque enim fratres ejus credebant in eum. Dicit ergo eis Jesus: Tempus meum nondum advenit: tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera ejus mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc; ego autem non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.

2. Haec cum dixisset, ipse mansit in Galilaea. Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto. Judaei ergo quaerebant eum in die festo, et dicebant. Ubi est ille? Et murmur multum erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est: alii autem dicebant. Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo, propter metum Judaeorum.

3. Jam autem die festo mediante ascendit Jesus in templum et docebat. Et mirabantur Judaei dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Respondit eis Jesus, et dixit: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me. Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit; qui autem quaerit gloriam ejus qui misit eum, hic verax est, et injustitia in illo non est.

4. Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem? Quid me quaeritis interficere? Respondit turba, et dixit: Daemonium habes: quis te quaerit interficere? Respondit Jesus, et dixit eis: Unum opus feci, et omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus; et in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato ut non solvatur lex Moysi; mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate.

5. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem quaerunt Judaei interficere? Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus? Sed hunc scimus unde sit; Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit. Clamabat ergo Jesus in templo docens, et dicens: Et me scitis, et unde sim scitis; et a meipso non veni; sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum. Et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum (1) quia ab ipso sum, et ipse me misit. Quaerebant ergo eum apprehendere; et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.

6. De turba autem multi crediderunt in eum; et dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quae hic facit? Audierunt Pharisaei turbam murmurantem de illo haec; et miserunt principes et Pharisaei ministros, ut apprehenderent Jesum. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui me misit. Quaeretis me et non invenietis; et ubi ego sum, vos non potestis venire. Dixerunt ergo Judaei ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem Gentium iturus est, et docturus Gentes? Quis est hic sermo, quem dixit: Quaeretis me et non invenietis; et ubi sum ego, vos non potestis venire?

7. In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.

8. Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones ejus, dicebant: Hic est vere Propheta. Alii dicebant: Hic est Christus. Quidam autem: Numquid a Galilaea venit Christus? Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello ubi erat David, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum; sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices et Pharisaeos; et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt mi-

(1) *Haec verba* Et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax; sed scio eum, *desumuntur ex cap. 8, vers. 55, juxta Vulgatam ut nunc extat, ubi tantum habentur, et non hoc loco. Tenenda sunt tamen propter Augustini appendicem illis respondentem quam S. Thomas hic ponit.*

nistri: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo loquitur. Responderunt ergo eis Pharisaei: Numquid et vos seducti estis? Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisaeis? Sed turba haec, quae non novit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos (ille qui venit ad Jesum nocte, qui unde erat ex ipsis): Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat? Responderunt et dixerunt ei: Numquid et tu Galilaeus es? Scrutare Scripturas, et vide quia a Galilaea Propheta non surgit. Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

1. Augustinus (tract. 28). Futurum erat ut aliquis fidelis Christi absconderet se, ne a persecutoribus inveniretur; et ne illi pro crimine objiceretur latibulum, praecessit in capite quod in membro confirmaretur: unde dicitur: *Post haec autem ambulabat Jesus in Galilaeam: non enim volebat in Judaeam ambulare, quia quaerebant eum Judaei interficere.* Beda. Haec verborum connexio talis est, ut intelligamus quoniam in medio multa geri et fieri potuerunt. Judaea autem et Galilaea regiones sunt Palaestinae provinciae; sed Judaea dicta est a tribu Juda: non tamen solum illa regio quam tribus Juda, sed et illa quam tribus Benjamin possidebat, Judaea dicta est, quia ex tribu Juda reges oriebantur. Galilaea vero dicitur, eo quod lacteum populum, idest candidum, gignat: Galilaea enim graece, latine lac dicitur. Augustinus (tract. 28). Sic autem hoc Dominus non dixit, quasi non posset ambulare inter Judaeos, et non occidi a Judaeis: hanc enim potentiam quando voluit demonstravit; sed infirmitati nostrae praebebat exemplum: non ipse perdiderat potestatem, sed nostram consolabatur fragilitatem. Chrysostomus (hom. 47). Sed et illud est dicere, quoniam quae deitatis erant (1) ostendebat, et quae humanitatis: etenim fugiebat persecutores ut homo, et apparebat eis ut Deus, utrumque vere existens. Theophylactus. Secessit etiam nunc in Galilaeam, quia nondum passionis aderat tempus: unde vanum reputabat in medio inimicorum manere, et magis ipsos ad odium incitare; unde et consequenter tempus describitur cum subditur: *Erat autem in proximo dies festus Judaeorum scenopegia.* Augustinus (tract. 28). Quid sit scenopegia, qui Scripturas legerunt noverunt. Faciebant tabernacula in die festo ad similitudinem tabernaculorum, in quibus habitaverunt, cum ex Ægypto educti peregrinarentur in eremo. Celebrabant ex hoc diem festum, reminiscentes beneficiorum Domini, qui tamen occisuri erant Dominum. Appellabatur autem apud Judaeos dies festus, cum tamen non esset unus sed plures. Chrysostomus (hom. eodem). Ostendit igitur per hoc Evangelista, quoniam multum tempus praetermisit. Cum enim Dominus sedit in monte, erat prope dies festus paschae. Hic autem scenopegiae meminit, et in quinque intermediis mensibus nihil aliud nobis enarravit, nisi miraculum panum et allocutionem factam ad eos qui comederunt. Quia enim indeficienter signa faciebat et disputabat, non poterant Evangelistae omnia enumerare; sed ista praecipue studuerunt dicere pro quibus aut querela aut contradictio quaedam a Judaeis subsequebatur; quod et hic apparet. Theophylactus. Quia enim fratres ejus viderant ipsum non esse paratum ad descendendum, subditur: *Dixerunt autem fratres ejus ad eum: Transi hinc, et vade in Judaeam.* Beda. Ac si dicant: Tu signa facis, et pauci ea vident: transi ergo ad regiam urbem, ubi sunt principes, ut visis signis, laudem consequaris ab eis. Sed quia non omnes discipuli semper Dominum sequebantur, sed eorum multi in Judaea erant, ideo subdunt: *Ut et discipuli tui videant opera tua quae facis.* Theophylactus. Idest, turbae quae sequuntur te: non enim de duodecim dicunt discipulis, sed de aliis qui conversabantur cum illo. Augustinus (1) (tract. 28). Cum autem auditis fratres Domini, Mariae cogitate consanguinitatem, non iterum parientis ullam propaginem. Sicut enim in sepulcro, ubi positum est corpus Domini nec ante, nec postea mortuus jacuit; sic uterus Mariae nec ante nec postea quidquam mortale concepit. Opera quidem Domini discipulos non latebant; sed istos latebant, et ideo dicebant: *Ut discipuli tui videant opera tua quae facis.* Loquebantur autem prudentiam carnis, Verbo quod caro factum est: unde et subdunt: *Nemo quippe in occulto aliquid facit, et quaerit ipse in palam esse. Si hoc facis, manifesta teipsum mundo*; quasi dicant: Facis miracula: appare hominibus (2), ut laudari possis ab hominibus: nam qui eum videntur monere, gloriae ipsius consulunt: et quia humanam gloriam requirebant, in eum non credebant: unde sequitur: *Neque enim fratres ejus credebant in eum.* Christum enim consanguineum potuerunt habere; credere autem in eum ipsa propinquitate fastidierunt. Chrysostomus (hom. eadem). Dignum est autem mirari Evangelistarum morem veritatis amicum, qualiter non verecundantur dicere ea quae Magistro videntur inferre injuriam, sed hoc maxime studuerunt enuntiare. Non enim parvam habet detractionem quod fratres ejus discredebant. Et videtur initium verborum quasi amicorum esse; multae autem amaritudinis erant quae dicebuntur: quia de formidine et de amore gloriae eum notant: nam (3) dicunt: *Nemo in occulto aliquid facit:* quod erat (4) formidinem incusantium, et simul suspicantium quae fiebant non vere facta esse. Per hoc autem quod dicunt, *Et quaerit ipse in palam esse,* amorem gloriae in eo (5) notant. Christus autem mansuete eis respondit, docens nos non indigne ferre, si aliqui etiam viles nobis consilientur: sequitur enim; *Dicit eis Jesus: Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum.* Beda. Ne autem videatur hoc contrarium ei quod Apostolus dicit Galat. 4: « At ubi venit plenitudo temporis, misit « Deus Filium suum: » referendum est quod hic dicitur, non ad tempus nativitatis, sed ad tempus glorificationis. Augustinus (tract. 28). Dabant enim illi consilium consequendae gloriae, veluti saeculariter, et terreno affectu monentes, ne esset ignobilis et latitaret. Sed Dominus voluit ad ipsam celsitudinem per humilitatem viam sternere (6): dicit ergo: *Tempus meum*, idest gloriae meae, quia veniam in altitudine judicaturus, *nondum venit*; *tempus*

(1) *Al. desideratur* erant.

(1) *Al.* Chrysostomus.
(2) *Al.* facis miracula apparere hominibus.
(3) *Al. deest* nam.
(4) *Al.* quod erat dicere: Formidinem etc.
(5) *Al. omittitur* in eo.
(6) *Al.* voluit ipsam celsitudinem per humilitatis viam sternere.

autem vestrum, idest, mundi gloria, *semper est paratum*. Et quoniam nos Domini corpus sumus, quando nobis insultant amatores hujus saeculi, dicamus eis: Tempus vestrum adest paratum, tempus nostrum nondum advenit: excelsa enim patria, humilis via. Qui recusat viam, quid quaerit patriam? Chrysostomus (hom. 47). Vel aliter. Videtur mihi aliud occulte insinuare: fortassis enim eum prodere volebant, et tradere Judaeis; ideo dicit: *Tempus meum nondum advenit*, hoc est tempus crucis et mortis; *tempus autem vestrum semper est paratum*: quia etsi vos semper sitis cum Judaeis, non interficient vos, eadem cum illis zelantes; unde sequitur: *Non potest vos odisse mundus; me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera ejus mala sunt*; quasi dicat: Qualiter mundus eos odit qui eadem cum ipso volunt, et pro eisdem student? Me autem odit, quoniam redarguo eum. Intantum ergo gloriam hominum non quaero quod non praetermitto eos redarguere; licet sciam ex hoc odium nasci et mortem intentari. Per hoc etiam ostendit quod odium Judaeorum contra eum concitabat publica redargutio, non autem sabbati solutio. Theophylactus. Vel Dominus contra duo de quibus illi eum arguebant, alia duo inducit. Contra formidinem quidem dicit, quod opera mundi redarguit, idest opera eorum qui mundana sapiunt: quod non faceret, si formidolosus esset: sed contra inanem gloriam misit illos ad festum: unde sequitur: *Vos ascendite ad diem festum hunc*: nam si vanae gloriae passione detineretur, retinuisset eos secum: nam gloriae cupidi consueverunt multos habere qui sequantur eos. Chrysostomus (hom. eadem). Hoc etiam dicit ostendens quod eis blandiri non vult, sed concedit eis Judaica facere. Augustinus (tract. 28). Vel aliter. *Vos ascendite ad diem festum hunc*, ubi gloriam humanam quaeritis, ubi extendere vultis carnalia gaudia, non cogitare caelestia (1).

Sequitur: *Ego autem non ascendam ad diem festum istum*. Chrysostomus (homil. eadem). Scilicet modo vobiscum: *quia meum tempus nondum impletum est*: in futuro enim pascha crucifigendus erat. Augustinus (tract. 28). Vel *meum tempus*, idest gloriae meae, *nondum advenit*: ipse erit dies festus meus, non diebus istis percurrens, et transiens; sed permanens in aeternum. Ipsa erit festivitas et gaudium sine fine, aeternitas sine labore, serenitas sine nube.

2. Theophylactus. Quia dixerat Dominus, *Non ascendam vobiscum*, in principio denegavit ascensum, vitans iram frementium Judaeorum: unde dicitur: *Haec cum dixisset, ipse mansit in Galilaea*. Postea vero ascendit: unde sequitur: *Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit*. Augustinus (tract. 28 in Joan.). Ascendit autem non gloriari temporaliter, sed aliquid docere salubriter, et de festo aeterno admonere. Chrysostomus (hom. 47). Vel ascendit, non ut patiatur, sed ut alios erudiat. Latenter autem ascendit: poterat enim manifeste ascendere et detinere eorum inordinatum impetum, quod multoties fecit; at nolebat hoc continuo facere, ne magis suam divinitatem denudaret, et ut (2) incarnatio ejus certior esset, et ut nos erudiret ad virtutem. Ut igitur disceremus quid nos oporteat facere, qui non possumus persecutores detinere, voluit latenter ascendere. Non autem dixit, In occulto (1), ut ostendat dispensative hoc esse factum. Si enim omnia ut Deus ageret, quomodo possemus nos scire, incidentes humanis periculis, quid oporteat facere? Alcuinus. Vel occulte ascendit, quia favorem hominum non quaerit, non pompis stipantium se turbarum (2) delectatur. Beda. Mystice autem designatur quia singulis quibusque carnalibus humanam gloriam quaerentibus, Dominus manet in Galilaea, quae interpretatur transmigratio sancta (3), idest in membris suis, qui transmigrant de vitiis ad virtutes, et in eis proficiunt. Postmodum vero Dominus ascendit, quid membra Christi non hujus vitae, sed aeternae gloriam quaerunt. Occulte autem Dominus ascendit, quia omnis gloria ejus est ab intus, idest « de corde puro et conscientia bona, et fide non « ficta: » 1 ad Timoth. 1. Augustinus (ut supra). Vel quod quasi latenter ascendit, aliquid significare voluit: omnia enim quae dicta sunt antiquo populo Israel, umbrae fuerunt futurorum, et scenopegia umbra erat futurorum. Omnia ergo quae fiebant in figura, manifestantur in nobis. Ascendit ergo in occulto; figura enim erat ipsum esse in occulto. In ipso die festo Christus latebat, quia ipse dies festus Christi membra peregrinatura significabat. Ille enim est in tabernaculis qui se in mundo esse intelligit peregrinum: scenopegia autem erat celebratio tabernaculorum.

Sequitur: *Judaei autem quaerebant eum in die festo et dicebant, Ubi est ille?* Chrysostomus (hom. 48). Ex multo odio et inimicitia; neque enim eum nominatim vocare volebant. Non autem multa erat eis in festivitate reverentia, nec multa religio: quia a festivitate credebant Christum fraudulenter detinere.

Sequitur: *Et murmur multum erat de ea in turba*. Augustinus (tract. 27). Murmur erat de contentione, quam convenienter exponit dicens: *Quidam enim dicebant, quia bonus est*; *alii autem dicebant, Non, sed seducit turbas*. Quicumque emicuerit in aliqua gratia, alii dicunt, *Bonus est*; alii, *Non, sed seducit turbas*. Quod autem dictum est de eo (4), valet ad consolationem de quocumque hoc dictum fuerit Christiano. Et quidem si seducere decipere est; nec Christus seductor, nec quisquam debet seductor esse Christianus. Si autem seducere, aliunde aliquem ad aliud persuadendo ducere est, quaerendum est unde, et quo. Si a bono ad malum, malus seductor est; si a malo ad bonum, bonus est: et utinam sic omnes seductores vocemur et simus. Chrysostomus (hom. 48). Igitur illam quidem aestimo opinionem multitudinis esse; qua scilicet dicebatur bonus esse; hanc vero principum et sacerdotum: quod ostenditur per hoc quod dicunt, *Seducit turbas*: non dicunt, Seducit nos.

Sequitur: *Nemo tamen palam loquebatur de illo, propter metum Judaeorum*. Augustinus (tract. 28). Eorum scilicet qui dicebant, *Bonus est*, non qui dicebant, *Seducit turbas*: haec enim clarius sonabant, sed *Bonus est* pressius susurrabant. Chrysostomus (homil. 48). Vide autem eorum qui principantur corruptionem; hi autem qui principa-

(1) *Al.* non aeterna cogitare.
(2) *Al.* sed ut.

(1) *Optime addit Nicolai* sed. *quasi in occulto; quae forte verba os*[illegible]*antia typogr*[illegible]*ph*[illegible]*rum omissa fuerant.*
(2) *Al.* se turbatum, *item* sed turbatum.
(3) *Nicolai* facta.
(4) *Al.* de Deo.

tibus subjiciuntur, sani quidem erant judicio, sed non habebant libertatem dicendi: quod maxime multitudinis est.

3. Chrysostomus (hom. 48). Dominus traditione sua auditores attentiores facere volens, non in primis diebus ascendit, sed circa solemnitatis medium: unde dicitur: *Jam autem die festo mediante ascendit Jesus in templum et docebat.* Qui enim primis diebus eum quaesierunt, repente eum praesentem videntes, magis intendebant docenti, et qui bonum eum dicebant et qui malum: illi quidem, ut aliquid lucrarentur et admirarentur; hi vero ut comprehenderent. Theophylactus. Nam in principio festi his quae festi erant magis attendebant: unde postea Christum attentius audierunt. Augustinus (tract. 28). Quantum enim datur intelligi, ipsam festivitatem diebus pluribus celebrabant; et ideo dicit, *Jam die festo mediante;* idest, cum illius dici festi tot dies remansissent quot praeterissent; ut etiam hoc impleretur quod ait, *Non ascendam ad diem festum hunc*, idest ad quem vos vultis, primum vel secundum diem; ascendit autem postea die festo mediante. Augustinus de Quaest. nov. et vet. test. (quaest. 78). Tunc etiam ascendit, non quasi ad diem festum, sed quasi ad lucem. Illi vero ascenderunt quasi ad perfruendum deliciis diei festi. Christo vero ille fuit dies festus, quo passione sua redemit mundum. Augustinus super Joan. (tract. 29). Ille autem qui (1) prius latebat, docebat et palam loquebatur, et non tenebatur. Illud enim quod latebat, erat causa exempli, hoc potestatis. Chrysostomus (hom. 48). Quid autem docebat, non dixit Evangelista; sed quod mirabiliter docebat, hoc solum ostendit: tanta enim erat virtus docentis ut qui dixerant, *Seducit turbas*, transmutati mirarentur: unde sequitur: *Et mirabantur Judaei, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Vide admirationem nequitia plenam: non enim dicit quod in doctrina admirarentur; sed in aliam admirationem inciderunt. Augustinus (tract. 29). Omnes quidem, quantum arbitror, admirabantur, sed non omnes convertebantur. Et unde admiratio? Quia multi noverant ubi natus, quemadmodum fuerat educatus: nunquam eum viderant litteras discentem; audiebant tamen de lege disputantem, legis testimonia proferentem; quae nemo posset proferre, nisi legisset; nemo legeret, nisi litteras didicisset; et ideo mirabantur. Chrysostomus (hom. 48). Ab hac autem admiratione (2) cognoscere debebant quoniam haec scientia humanitus non erat in eo, sed divinitus; sed quia hoc ipsi nolebant confiteri (3), sed in sola admiratione stabant, Dominus haec revelavit: sequitur enim: *Respondit eis Jesus, et dixit: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.* Augustinus (tract. 29). Videtur autem hoc esse contrarium quod dicit, *Mea* et *non est mea:* nam si dixisset, Ista doctrina non est mea, nulla esset quaestio. Quae est ergo doctrina Patris, nisi Verbum Patris? Ipse ergo Christus est doctrina Patris, si Verbum Patris est. Sed quia verbum non potest esse nullius, sed est alicujus; et suam doctrinam dixit seipsum, et non suam: quia Patris est Verbum. Quid est tam tuum quam tu; et quid tam non tuum quam tu, si alicujus es quod es?

(1) *Al. omittitur* qui.
(2) *Al.* quaestione. *P. Nicolai habet* perplexitate.
(3) *Al.* revelare.

Breviter ergo hoc mihi dixisse videtur: *Mea doctrina non est mea*; ac si diceret: Ego non sum a meipso. Sabellianam haeresim sententia ista dissolvit, qui dicere ausi sunt, ipsum esse Filium qui est et Pater: duo esse nomina, sed unam rem. Chrysostomus (hom. 48). Vel suam dicit, quoniam eam docuerat: non suam autem, quoniam Patris erat doctrina. Sed si omnia quae sunt Patris, ejus sunt; ex hoc ipso quod Patris est, deberet esse et sua. Sed hoc quod dicit, *Non est mea*, vehementer ostendit et sui et Patris unam esse doctrinam; ac si diceret: Nihil habeo permutatum aut diversum; sed ita ago, ut non aestimetur aliud quid praeter Patrem dicere vel agere. Augustinus 1 de Trin. (cap. 11). Vel aliter. Secundum aliud suam dixit, secundum aliud non suam; secundum formam Dei suam, secundum formam servi, non suam. Augustinus (tract. 29). Si quis autem hoc parum intellexerit, audiat consilium quod Dominus consequenter dat, dicens: *Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego ex meipso loquar.* Quid est, *Si quis voluerit voluntatem ejus facere*? Hoc est credere in eum: ipse enim, supra 6, dixit: *Hoc est opus Dei ut credatis in eum quem ipse misit.* Quis autem hoc nesciat, hoc esse facere voluntatem Dei, operari opus ejus? Cognoscere autem, hoc est intelligere. Ergo noli quaerere intelligere ut credas, sed crede ut intelligas: quia « nisi credideritis, « non intelligetis: » Isai. 7. Chrysostomus (hom. eadem). Vel hoc ita dicit, ac si dicat: Auferte iram et invidiam et odium quod sine causa in me habetis; et nihil erit quod prohibeat vos cognoscere quoniam Dei verba sunt quae loquor. Deinde aliud inducit argumentum insolubile, ab his quae sunt in consuetudine hominum, nos erudiens: unde sequitur: *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit*; quasi dicat: Qui aliquam propriam vult instituere doctrinam, propter nihil aliud hoc vult quam ut gloriam acquirat. Si vero ego gloriam ejus qui misit me quaero, cujus gratia aliena vellem vos docere? Et hoc est quod subdit: *Qui autem quaerit gloriam ejus qui misit illum, hic verax est, et injustitia in illo non est.* Theophylactus. Quasi dicat: Verax sum, quia doctrina mea continet veritatem: injustitia in me non est, quia alterius gloriam non usurpo. Augustinus (tract. eodem). Qui quaerit gloriam propriam, Antichristus est. Dominus autem noster magnum nobis exemplum praebuit humilitatis, dum habitu inventus ut homo, quaerit gloriam Patris, non suam. Si tu quando aliquid boni facis, gloriam tuam quaeris; quando aliquid mali facis, Deo calumniam meditaris. Chrysostomus (hom. eadem). Vide ergo quoniam causa quaedam propter quam humilia de se dicit, haec est, ut credant quoniam non desiderat gloriam neque principatum; et etiam propter imbecillitatem audientium, et ut doceat homines moderata sapere, et nihil de se dicere magnum, sed semper humile.

4. Chrysostomus (hom. 48 in Joan.). Duas criminationes Judaei contra Christum inducebant: unam quod sabbatum solveret, aliam quod Patrem suum dicebat Deum, aequalem seipsum faciens Deo. Hoc igitur prius confirmavit dum ostendit quod non est Deo contrarius, sed eadem ille docet. De reliquo ad sabbati solutionem instat, dicens: *Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem?*

ac si diceret: Lex dicit, Non occides; vos autem occiditis; et hoc est quod subditur: *Quid me quaeritis interficere?* ac si diceret: Et si ego dissolvi legem hominem sanans, transgressio fuit, sed in salutem: vos autem transgredimini in malum: unde non debeo a vobis de solutione legis dijudicari. In duobus ergo eos corripuit: et dicendo, *Quid me quaeritis interficere?* et ostendendo quoniam occisionem meditantes non sunt digni alium dijudicare. Augustinus (tract. 30). Vel hoc dicit quia si legem facerent, in ipsis litteris Christum agnoscerent, et praesentem non occiderent. Respondit autem ei turba, non pertinentia ad ordinem, sed ad perturbationem: sequitur enim: *Respondit turba, et dixit: Daemonium habes: quis te quaerit interficere?* Ei dictum est quod daemonium haberet, qui daemones expellebat. Dominus autem non turbatus, sed in sua veritate tranquillus, non reddidit maledictum pro maledicto, sed respondit tranquille. Beda. In quo nobis patientiae reliquit exemplum: ut quoties nobis ab aliquibus falsa objiciuntur convicia, patienter toleremus, et vera quae possumus non objiciamus, sed salutaria monita praedicemus: sequitur enim: *Respondit Jesus et dixit eis: Unum opus feci, et omnes miramini.* Augustinus (tract. 30). Ac si diceret: Quid si omnia (1) opera mea videritis? Ipsius enim opera erant quae in mundo videbant, et ipsum qui fecit omnia non videbant. Fecit unam rem et turbati sunt, quia salvum fecit hominem in sabbato; quasi si quisquam eorum aegrotus sabbato sanaretur (2), alius illum sanum fecisset quam iste qui eos scandalizavit, quia unum hominem sabbato salvum fecit. Chrysostomus (hom. 48). Hoc enim quod dicit, *Miramini*, hoc est turbamini et tumultuatis. Vide autem quomodo prudenter a lege eos syllogizat. Vult enim ostendere quod facere hoc opus non erat legem solvere: sunt enim multa principaliora quam lex de observatione sabbati, per quorum observationem lex non solvitur, sed impletur; et ideo subdit: *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus; et in sabbato circumciditis hominem.* Augustinus (tract. 30). Quasi dicat: Bene factum est ut acciperetis circumcisionem a Moyse *non quia ex Moyse est, sed ex patribus*: Abraham enim primus accepit circumcisionem a Domino. *Et in sabbato circumciditis.* Convicit vos Moyses: accepistis in lege ut circumcidatis octavo die: accepistis in lege ut vacetis septimo die. Si octavus dies illius qui natus est, occurrit ad idem septimum sabbati, circumciditis hominem; quae circumcisio pertinet ad aliquod signaculum salutis, et non debent homines sabbato vacare a salute. Alcuinus. Propter tres enim causas data fuit circumcisio: primo ut signum esset magnae fidei Abrahae; secundo ut per eam a ceteris nationibus discernerentur; tertio ut illam in virili membro suscipientes castitatem mentis et corporis observare deberent. Et tantum conferebat tunc circumcisio quantum nunc baptisma; nisi quia janua nondum aperta erat. Concludit ergo ex praemissis: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi; indignamini mihi, qui totum hominem sanum feci in sabbato?* Chrysostomus (hom. 48). Quasi dicat: Sabbati solutio in circumcisione, legis est observatio: sic et ego hominem curans sabbato, legem servavi. Vos, qui non estis legislatores, ultra modum legem defenditis; sed Moyses jubet legem solvi propter mandatum quod non erat ex lege, sed ex patribus. Per hoc autem quod dicit, *Totum hominem sanum feci in sabbato,* ostendit circumcisionem esse particularem sanitatem. Augustinus (tract. 30). Forte autem illa circumcisio ipsum Dominum significabat. Quid enim est circumcisio, nisi carnis expoliatio? Significavit ergo expoliationem a corde cupiditatum carnalium. Non ergo sine causa data est in eo membro per quod procreatur creatura mortalium: quia « per unum hominem peccatum intravit in « mundum: » Rom. 5. Ideo autem quisquis cum praeputio nascitur, quia omnis cum vitio propaginis nascitur; et non mundat Deus sive a vitio cum quo nascimur, sive a vitiis quae male vivendo addimus, nisi per Christum: cultellis enim petrinis circumcidebant, et petrae nomine Christum figurabant. Ideo autem octavo die, quia post septimum sabbati Dominus die dominico resurrexit. Ipsa autem resurrectio nos circumcidit; idest, abstulit desideria carnalia. Intelligite hoc significari opus bonum quo ego feci totum hominem salvum in sabbato: quia et curatus est ut sanus esset in corpore, et credidit ut sanus esset in anima. Estis autem prohibiti servilia opera facere sabbato: numquid servile opus est hominem sanare in sabbato? Manducatis siquidem et bibitis sabbato, quia pertinet ad salutem; per quod ostenditis, opera salutis nullo modo esse die sabbati omittenda. Chrysostomus (hom. 48). Non autem dixit, Ego majus circumcisione operatus sum; sed solum factum narrans, judicium eis concessit: unde subditur: *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate*; quasi dicat: Non quia Moyses apud vos habet majorem gloriam quam ego, ex personarum dignitate feratis sententiam, sed a rerum natura: hoc enim est juste judicare. Nullus autem incusavit Moysen de hoc quod jussit sabatum solvi propter mandatum circumcisionis, quod erat aliunde quam ex lege inductum. Ergo fide dignior vobis est Moyses, qui jubet solvi legem a mandato non legali. Augustinus (tract. 30). Hoc autem quod Dominus notavit hoc loco, evadere in hoc saeculo, magni laboris est: non personaliter judicare. Admonuit quidem Dominus Judaeos, admonuit et nos: quod enim pretiosum sonabat de ore Domini, et propter nos scriptum est, et nobis servatum, et propter nos recitatum. Sursum est Dominus, sed etiam hic est veritas Dominus. Corpus enim Domini, in quo surrexit, uno loco esse potest; veritas ejus ubique diffusa est. Quis ergo est qui non judicat personaliter? Qui aequaliter diligit. Non enim cum homines diverso modo pro suis gradibus honoramus, timendum est ne personas accipiamus: nonnunquam enim est judicium inter patrem et filium: non aequamus filium patri in honore; sed praeponimus, si bonam causam habet, filium patri in veritate; et sic tribuimus honorem debitum, ut non perdat aequitas meritum.

5. Augustinus (tract. 31). Supra dictum est, quod Dominus ideo velut occulte ascendit ad diem festum, non quia timebat ne teneretur, cui potestas erat ut non teneretur; sed ut significaret, etiam in ipso die festo, qui celebrabatur a Judaeis, se occultari, et suum esse mysterium: nunc autem apparet potestas quae putabatur timiditas: loquebatur enim palam in die festo, ita ut mirarentur tur-

(1) *Al. omittitur* omnia.

(2) *Legit P. Nicolai* quasi si quisquam aegrotus sabbato sanaretur, alius illum etc.

bae: unde dicitur: *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem Judaei quaerebant interficere? Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt.* Noverant enim qua saevitia quaerebatur; mirabantur qua potentia non tenebatur. CHRYSOSTOMUS (homil. 49). Addit autem Evangelista, *Ex Hierosolymis*: quoniam qui magis potiti erant signis, hi omnibus (1) erant miserabiliores; qui deitatis ejus signum videntes maximum, omnia judicio corruptorum principum permittebant. An non magnum, insanientes et quaerentes interficere, habere eum in manibus, et repente quiescere? AUGUSTINUS (tract. 31). Igitur non plene intelligentes Christi potentiam, putaverunt esse principum scientiam, quod ei pepercerunt: (2) unde subdunt: *Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Sed ipsi neque principum sequuntur sententiam: sed aliam proferunt corruptam et propria amentia dignam; unde subditur: *Sed hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit*: AUGUSTINUS (tract. 31). Haec opinio apud Judaeos non inaniter nata est. Invenimus tamen quod scripturae dixerunt de Christo, quoniam « Nazaraeus vocabitur: » Matth. 2: ergo praedixerunt unde sit. Judaei etiam dixerunt Herodi quaerenti, quod Christus in Bethlehem Judae nasceretur, et testimonium etiam propheticum attulerunt. Unde ergo nata est haec opinio apud Judaeos, quod Christum cum venerit, nemo sciat unde sit, nisi quia utrumque pronuntiaverunt Scripturae? Secundum hominem praedixerunt unde esset; secundum Deum latebat impios, et quaerebat pios. Hanc igitur opinionem in eis generaverat quod per Isaiam dictum est cap. 53: « Generationem ejus quis enarrabit? » Denique Dominus ad utrumque respondit, et quia noverant eum unde esset, et quia non noverant: unde sequitur. *Clamabat ergo Jesus docens in templo, et dicens: Et me scitis, et unde sim scitis*; hoc est dicere: Et unde sim scitis, et unde sim nescitis: unde sim scitis, Jesus a Nazareth, cujus etiam parentes nostis. Solus enim in hac causa latebat Virginis partus, quo excepto, totum noverunt in Jesu quod ad hominem pertinet. Recte ergo dixit: *Et me nostis, et unde sim scitis*, secundum carnem et effigiem hominis quam gerebat: secundum divinitatem autem *a meipso non veni; sed est verus qui misit me.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Per quod ea quae in mente habebant revelat; ac si diceret: Non sum de numero eorum qui sine causa venerunt; sed est verax qui misit me; et si verax est, in veritate misit; et qui missus est, congruum est veracem esse. Rursus autem ex propriis sermonibus eos capit; quia enim dicebant: *Cum venerit Christus, nullus cognoscet unde sit*: ostendit etiam inde se Christum esse; quoniam a Patre venit, quem ipsi nesciebant: et ideo subdit, *Quem vos nescitis.* HILARIUS, 6 de Trin. (ultra med.). Numquid autem non omnis homo, licet in carne ex Deo natus, secundum sensum communis opinionis ex Deo est (3)? Et quomodo negat ab his vel seipsum vel unde ipse sit sciri, nisi id unde est ad naturae suae referret auctorem? Nam id quod unde sit ignoratur, naturam ex qua est, dum unde sit nescitur, ostendit. Ignorari enim unde sit non potest quidquid subsistit ex nihilo: quia hoc ipsum quod non ignoratur ex nihilo, ignorationem ejus unde sit, non habet. Ob hoc autem quid sit ipse, nescitur, dum ignoratur a quo sit: non enim confitetur Filium qui negat natum, nec natum intelligit, qui putat (1) eum esse ex nihilo. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Vel ignorantiam hic dicit quae est per opera, sicut Paulus ait ad Tit. 1: « Confitentur « se nosse Deum, factis autem negant. » Dupliciter autem eos redarguit. Et primum quidem quae occulte loquebantur, haec in medium inducit, clamans, ut eos verecundari faciat. AUGUSTINUS (tract. 31). Denique ut ostenderet eis unde possent scire, subjecit, *Ego scio eum.* Ergo a me quaerite, ut sciatis eum. Patrem enim non cognoscit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. *Et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax.* CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Quod est impossibile: quia enim verax est qui misit, congruum est et eum qui missus est, veracem esse Ubique autem cognitionem Patris soli sibi attribuit, quia a Patre est: unde sequitur: *Et ego scio eum, quia ab ipso sum.* HILARIUS, 6 de Trin. (ultra med.). Quaero autem utrum id quod ab eo est, opus (2) in eo creationis, aut naturam generationis ostendat. Si opus in eo creationis est, universa quoque quae creantur a Deo sunt. Et quomodo Patrem non universa noverunt, cum Filius eum, idcirco quia ab eo est, non nesciat? Si vero idcirco ei, quia ab eo sit, eum nosse sit proprium; quomodo non hoc ei qui ab eo est, erit proprium, scilicet ut verus Filius ex natura Dei sit? Habes igitur proprietatem cognitionis de proprietate generationis. Tamen, ne forte id quod ab eo est, ad (3) adventus sui tempus haeresis invaderet, continuo subjecit, *Et ipse me misit.* Tenuit ordinem evangelici sacramenti, natum se professus et missum. AUGUSTINUS (tract. 31). *Ab ipso*, inquit, *sum*, quia Filius de Patre: quod autem videtis me in carne, ipse me misit. Ubi noli intelligere naturae dissimilitudinem, sed generantis auctoritatem. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Irritaverunt autem Judaeos ea quae dicebantur, propter hoc quod dixerat, *Quem vos nescitis*, quia profitebantur (4) se scire: unde sequitur: *Quaerebant ergo eum apprehendere, et nemo misit in eum manus.* Vide furorem eorum invisibiliter refrenatum. Evangelista vero humanius et humilius loqui volens, ut ex hoc Christus homo putaretur, non dixit quod eos invisibiliter detinuit; sed subjecit: *Quia nondum venerat hora ejus.* AUGUSTINUS (tract. 31). Hoc est, quia nolebat: non enim Dominus sub fato natus est. Hoc nec de te credendum est: quanto minus (5) de illo per quem factus es? Si tua hora voluntas est illius, illius hora quae est nisi voluntas sua? Non ergo horam dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi.

6. AUGUSTINUS (tract. 31). Humiles et pauperes salvos faciebat Dominus: unde dicitur: *De turba autem multi crediderunt in eum.* Turba enim, quae suam aegritudinem cito vidit, etiam illius medicinam sine dilatione cognovit. CHRYSOSTOMUS (hom. 49 in Joan.). Verumtamen neque in his

(1) *Al.* hi omnes.
(2) *Addit Nicolai* quia eumdem esse Christum cognoverunt.
(3) *Al.* licet in carne ex Deo natus est: et quomodo negat etc.

(1) *Al.* putabis.
(2) *Al.* quod ab eo opus est, in eo, etc.
(3) *Al. particula* ad *omittebatur.*
(4) *Al.* simulabant.
(5) *Al.* magis.

erat sana fides; sed more multitudinis vulgaria loquebantur. sequitur enim: *Et dicebant: Christus cum venerit, numquid signa plura faciet quam quae hic facit?* Dicere enim, *Christus cum venerit*, erat non firmiter credentium hunc esse Christum. Vel etiam hoc dicere, est ostendere eum non esse Christum; ac si dicant: Nonne ille cum venerit melior erit et signa plura faciet? Grossiores enim non a doctrina, sed a signis inducuntur. Augustinus (tract. 31). Vel intelligunt: Si duo non erunt, hic est Christus. Principes autem insaniebant: et ideo medicum non solum non agnoscebant, sed etiam occidere cupiebant: unde sequitur: *Audierunt Pharisaei turbam murmurantem de illo haec, et miserunt principes et Pharisaei ministros ut apprehenderent eum.* Chrysostomus (hom. eadem). Multa quidem locutus est supra, sed nihil tale fecerunt; quod maxime enim eos mordebat, hoc erat, quod turbae scilicet Christum glorificabant. Sabbati autem solutio, apparens causa erat, quam scilicet praetendebant. Et ipsi quidem non audebant Christum capere, periculum timentes; ministros autem mittunt tamquam periculis expositos. Augustinus (tract. 31). Quia ergo non poterant apprehendere nolentem, missi sunt ut audirent docentem: sequitur enim: *Dixit ergo Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum.* Chrysostomus (hom. eadem). Verba loquitur humilitatis plena; ac si diceret: Quid festinatis me interficere? Parvum expectate tempus. Augustinus (tract. 31). Quod ergo vultis facere, facturi estis, sed non modo, quia modo nolo: implere enim debeo dispensationem meam, et sic pervenire ad passionem. Chrysostomus (homil. ut supra). Per hoc igitur audaciorem turbam terruit, studiosiorem vero magis avidam faciebat ad audiendum, quasi pravo tempore derelicto, in quo possent hac doctrina potiri. Non autem dixit simpliciter. Hic sum, sed *vobiscum sum*; quasi dicat. Et si persequamini me, non tamen cessabo, quae sunt pro vobis dispensans, et ea quae sunt ad salutem docens et monens vos. Quod autem subdit, *Et vado ad eum qui me misit*, sufficiens erat eos terrere. Theophylactus. Tamquam Patri sit de ipsis conquesturus: quia si missum opprobriis affecerunt, non est dubium quod et mittenti fecerunt injuriam. Beda. Dicit autem, *Vado ad eum qui misit me*; ac si diceret: Revertens ascendo ad Patrem, qui me incarnari praecepit. Illuc se dixit ire a quo nunquam recessit. Chrysostomus (ut supra). Quod vero eo indigebant, manifestat per hoc quod dicit: *Quaeretis me, et non invenietis.* Sed ubi quaesierunt eum Judaei? Dicit Lucas quoniam plangebant mulieres super eum. Probabile autem est et multos alios hoc passos esse; et praecipue dum civitas caperetur, eos meminisse Christi et miraculorum ejus, et praesentiam ejus quaesiisse (1). Augustinus (tract. 31). Vel hic jam resurrectionem suam praedixit: quia quaesituri illum erant post resurrectionem compuncti. Noluerunt enim eum agnoscere praesentem, et postea quaesierunt cum viderent in eum multitudinem credentem: unde multi compuncti dixerunt, Quid faciemus? Viderunt enim Christum suo scelere morientem, et crediderunt in Christum suis sceleribus ignoscentem, et quousque biberent sanguinem quem fuderunt, de sua salute desperaverunt. Chrysostomus (hom. 49). Deinde ne quis eum per mortem communi modo abire aestimet, subjungit: *Et ubi ego sum, vos non potestis venire.* Si vero in morte maneret, possent ad eum ire: illuc enim omnes abimus. Augustinus (tract. eodem). Non autem dixit, Ubi ero, sed *Ubi sum*: semper enim ibi erat Christus, quo fuerat rediturus; sic rediit, ut nos non derelinqueret. Erat enim Christus secundum visibilem carnem in terra, secundum invisibilem majestatem in caelo et in terra. Non autem dixit, Non poteritis, sed *non potestis venire:* tales enim tunc erant qui non possent. Nam ut sciatis non hoc ad desperationem dictum, et discipulis suis dixit tale aliquid: *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Denique hoc Petro exposuit, dicens, infra 13: *Quo ego vado, non potes me sequi modo, sequeris autem postea.* Chrysostomus (hom. eadem). Haec autem omnia induxit volens eos attrahere: etenim modicum tempus quod relinquebatur, et post recessum ipsum desiderabilem esse, et eum non posse de cetero inveniri, sufficientia erant ad suadendum ut ad eum accederent. Per hoc autem quod dicit, *Vado ad eum qui misit me*, ostendit nullam sibi fieri laesionem ab insidiis eorum, et passionem suam voluntariam sibi esse. Passi sunt autem aliquid ipsi Judaei ad ea quae dicta sunt, et quaerunt ad seipsos quo debeat ire; quod non erat eorum qui desiderarent ab eo liberari. Sequitur enim: *Dixerunt ergo Judaei ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem Gentium iturus est, et docturus Gentes?* Sic enim Gentes vocabant quasi exprobrantes et magna in semetipsis gloriantes: quia Gentes ubique disseminatae erant, et imperfecte ad invicem permixtae. Sed hoc opprobrium postea ipsi sustinuerunt, quia ubique dispersi sunt. Antiquitus autem tota Gens in unum collecta erat; sed cum Judaei ubique terrarum jam Gentibus permixti essent, non diceret: *Quo ego vado, vos non potestis venire*: si per hoc Gentes intellexisset. Augustinus (tract. 31). Dixerat autem Dominus, *Quo ego vado*, de sinu Patris. Hoc ergo illi nullo modo intellexerunt; et tamen ex hac occasione salutem nostram praedixerunt, quod Dominus iturus esset ad Gentes, non praesentia corporis, sed tamen pedibus suis; misit enim ad nos membra sua, et fecit nos membra sua. Chrysostomus (hom. eadem). Non autem dixerunt quod iturus esset ad Gentes laedere eas, sed docere. Jam enim iram submiserant, et his quae dicta erant, crediderant. Nequaquam autem nisi credidissent, quaesiissent ad seipsos: *Quis est hic sermo quem dixit: Quaeretis me et non invenietis, et ubi ego sum, vos non potestis venire?*

7. Chrysostomus (homil. 50). Cum recessuri essent domum, celebrata festivitate, Dominus dat eis viatica ad salutem: unde dicitur: *In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.* Augustinus (tract. 32). Tunc enim agebatur festivitas quae appellatur scenopegia, idest tabernaculorum constructio. Chrysostomus (hom. 50). Quae per septem dies agebatur: prima autem dies et ultima erat celeberrima secundum legem; et hoc significavit Evangelista, cum dixit, *In novissimo die magno festivitatis.* Medios autem dies magis ad voluptatem consumebant. Ideo ergo prima die hoc eis non dixit, sed neque secunda aut tertia, ne ea quae dicebantur deperirent, eis (1) voluptati va-

(1) *Al.* quaerere, *item* desiderare debuerunt.

(1) *Al.* ejus.

cantibus. Clamabat autem propter turbae multitudinem. Theophylactus. Simul quidem, ut audibilis fieret, atque ut confidentiam largiretur, et quia neminem formidabat. Chrysostomus (homil. 50). Dicit autem, *Si quis sitit*; ac si diceret: Neminem necessitate et violentia attraho; sed si quis habet desiderium multum, hunc ego voco. Augustinus (tract. 32). Est enim sitis interior, quia est homo interior. Constat autem plus amare hominem interiorem, quam exteriorem. Si ergo sitimus, veniamus, non pedibus sed affectibus, nec migrando, sed amando. Chrysostomus (hom. 50). Quia enim de intellectuali loquitur potu, ostendit per hoc quod post inducit: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae*. Sed ubi hoc dicit Scriptura? Nusquam. Quid igitur? *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura*; hic subdistinguere oportet, ut postea subsequatur, *Flumina de ventre ejus fluent aquae vivae*: ostendens quoniam rectam oportet habere cognitionem, et non ita a signis sicut a Scripturis credere in ipsum: etenim superius cap. 5, dixit: *Scrutamini Scripturas*: Hieronymus in Prologo Genes. Vel hoc testimonium de Proverbiis sumptum est, ubi scilicet dicitur: « Deriventur fontes tui foris, et in plateis aquas « tuas divide: » Prov. 3. Augustinus (tract. 32). Venter autem interioris hominis est conscientia cordis ejus. Bibito autem isto liquore, vivescit purgata conscientia, et hauriens fontem habebit, et ipsa fons erit. Quis est fons, vel quis est fluvius qui manat de ventre interioris hominis? Benevolentia, qua vult consulere proximo. Bibunt ergo qui credunt in Domino. Si autem putat qui bibit, quod soli ipsi debet sufficere (1), non fluit aqua viva de ventre ejus; si autem proximo festinat consulere, ideo non siccatur, quia manat. Gregorius super Ezechielem (hom. 10). Cum enim a mente fidelium sanctae praedicationis verba defluunt, quasi de mente credentium aquae vivae flumina decurrunt. Ventris autem viscera quid sunt aliud nisi mentis interna, idest recta intentio, sanctum desiderium, humilis ad Deum, pia ad proximum voluntas? Chrysostomus (homil. 50). Dicit autem *flumina*, et non flumen, copiositatem et ubertatem gratiae occulte insinuans. Viventem autem aquam dicit, agentem semper. Spiritus enim gratia cum in mentem intraverit, et firmata fuerit, omni fonte magis manat, et neque deficit neque evacuatur neque stat: videbit quis utique hoc ad sapientiam Stephani, ad Petri linguam, ad Pauli fluxum inspiciens. Nihil enim eos detinebat, sed sicut flumina, multo impetu delati, omnia secum trahentes abibant. Augustinus (tract. 32). Ad qualem autem potum Dominus invitasset, exposuit Evangelista, et dixit: *Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum*. Quem dicit Spiritum, nisi Spiritum sanctum? Nam unusquisque homo habet in se proprium spiritum. Alcuinus. Spiritum autem sanctum ante ascensionem Apostolis promisit; post ascensionem linguis igneis (2) dedit: inde dicit: *Quem accepturi erant credentes in eum*. Augustinus (tract. 32). Erat ergo Spiritus Dei; sed nondum in eis erat qui crediderant in Jesum. Ita enim disposuit non eis dare Spiritum istum, nisi post resurrectionem suam: unde sequitur: *Nondum enim erat Spiritus datus, quia nondum Jesus erat glorificatus*. Chrysostomus (homil. 50). Apostoli quidem prius spiritu ejiciebant daemonia, sed ea quae a Christo est potestate: quando enim mittebat eos, non dicitur, Dedit eis Spiritum sanctum, sed Dedit eis potestatem. De Prophetis autem ab omnibus confessum est quod Spiritus sanctus eis dabatur; sed haec gratia a terra defecerat. Augustinus, 4 de Trinit. (cap. 20). Sed quomodo et de Joanne Baptista dictum est Luc. 1, « Spiritu sancto reple« bitur ab utero matris suae: » et Spiritu sancto repletus Zacharias invenitur, ut de illo talia diceret; et Spiritu sancto Maria, ut talia de Domino praedicaret; Spiritu sancto Simeon et Anna, ut magnitudinem Christi parvuli agnoscerent? Quomodo ergo intelligitur, nisi quia certa illa Spiritus sancti datio post clarificationem Christi futura erat, qualis nunquam antea fuerat? Habitura enim (1) erat quamdam proprietatem in ipso adventu, qualis antea nunquam fuit. Nusquam enim legimus, linguis quas non noverant, homines locutos veniente in se Spiritu sancto, sicut tunc factum est, cum oporteret ejus adventum signis sensibilibus demonstrari. Augustinus super Joannem (tract. 33). Cum ergo et modo accipiatur Spiritus sanctus; quare nemo loquitur linguis omnium gentium? Quia jam ipsa Ecclesia linguis gentium loquitur: in hac qui non est, nec modo accipit Spiritum sanctum. Si amas unitatem, etiam tibi habet quisquis in illa aliquid habet. Tolle invidiam, et tuum est quod habeo. Livor separat, caritas jungit: ipsam habeto, et cuncta habebis: quia sine ipsa nihil proderit quidquid habere potueris. « Caritas autem Dei dif« fusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, « qui datus est nobis: » Rom. 5. Quare ergo Dominus post resurrectionem suam Spiritum sanctum dare voluit? Ut scilicet in resurrectionem nostram caritas flagraret, ab amore saeculi separaretur, et tota curreret in Deum. Qui enim dixit: *Qui credit in me, veniat et bibat, et flumina de ventre ejus fluent aquae vivae*, vitam aeternam promisit, ubi nihil timeamus, ubi non moriamur. Quia ergo tale est quod promisit Spiritus sancti caritate ferventibus; ideo ipsum Spiritum noluit dare nisi cum esset glorificatus, ut in suo corpore ostenderet vitam, quam modo non habemus, sed in resurrectione speramus. Augustinus contra Faustum (lib. 32, cap. 17). Si itaque haec causa erat ut nondum daretur Spiritus sanctus, quia nondum erat Jesus glorificatus; proculdubio clarificato Jesu jam causa erat ut statim daretur. Cataphryges autem se promissum Paraclitum suscepisse dixerunt, et hinc a fide catholica deviarunt. Manichaei etiam quae de promissione Spiritus sancti dicuntur, de Manichaeo asserunt esse praedicta, tamquam scilicet antea non fuerit Spiritus datus. Chrysostomus (hom. 50). Vel aliter. Gloriam Christi crucem vocat: quia enim inimici eramus, donum autem non inimicis, sed amicis datur; oportebat prius offerri hostiam, et inimicitiam in carne dissolvi, et tunc factos Dei amicos suscipere donum.

8. Augustinus (2) (tract. 33). Cum Dominus invitasset credentes in se ad potandum Spiritum sanctum, nata est de illo in turba dissensio: unde dicitur: *Ex illa ergo turba, cum audissent hos ser-*

(1) *Al.* si autem putat quis quod bibit soli ipsi debet sufficere: *item* si autem putat qui bibit soli ipsi debet (*forte* debere) sufficere.
(2) *Al. omittitur* igneis.

(1) *Al. deest* enim.
(2) *Al.* Beda.

mones ejus, dicebant: Hic est vere Propheta. THEOPHYLACTUS. Qui scilicet expectabatur. *Alii,* scilicet populus, *dicebant, hic est Christus.* ALCUINUS (1). Jam isti sitim (2) illam spiritualiter haurire coeperant, jam sitim infidelitatis deposuerant: alii in suae infidelitatis ariditate permanebant; de quibus subditur: *Quidam autem dicebant: Numquid a Galilaea venit Christus? Nonne Scriptura dicit quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?* Noverant enim quid de Christo praedixissent Prophetae; sed ignorabant omnia in ipso impleta fuisse: et qui noverant in Nazareth nutritum, nativitatis locum non attendebant, nec prophetiam, quam legerant, in eo completam credebant. CHRYSOSTOMUS (homil. 51). Sed esto, locum nativitatis ignorabant: num etiam genus ignorabant? Quoniam ex domo et familia David natus erat. Quare igitur dicebant: *Nonne ex semine David venit Christus?* Sed et hoc obumbrare volebant per educationem in Nazareth, omnia malitiose loquentes: unde non accedunt ad Christum quaerentes, quomodo Scripturae dicunt, quod a Bethlehem oportet venire Christum; tu autem ex Galilaea venisti: sed omnia malitiose loquuntur. Et quia non diligenter non attendebant his quae dicebantur, neque discendi gratia; propter hoc nihil eis Christus respondit. Nathanaelem autem dicentem supra 1: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* laudavit ut vere Israelitam, quia veritatis erat inquisitor, et omnia vetera diligenter edoctus.

Sequitur: *Dissensio itaque facta est propter eum in turba.* THEOPHYLACTUS. Non in principibus: nam principes unius voluntatis erant, ut videlicet non eum reciperent sicut Christum. Qui ergo magis moderati erant in malitia, verbis tantum gloriae Christi adversabantur; qui vero pejores erant, manus etiam appetebant imponere: de quibus subditur: *Quidam autem ex eis volebant apprehendere eum.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Hoc autem induxit Evangelista, ostendens quoniam loquebantur neque quaerentes veritatem, neque discere volentes.

Sequitur: *Sed nemo misit super illum manus.* ALCUINUS. Quia scilicet ipse non permisit, qui conatus illorum in sua potestate habebat. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Hoc autem sufficiens erat eos in compunctionem deducere; sed non sunt compuncti: talis enim nequitia nulli vult credere; ad unum aspicit solum, ut eum cui insidiatur interficiat. AUGUSTINUS (ut supra). Qui vero missi fuerant ut eum tenerent, redierunt immunes a crimine, et pleni admiratione; de quibus subditur: *Venerunt ergo ministri ad pontifices et Pharisaeos; et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis eum?* ALCUINUS. Qui eum lapidare volentes, tenere non potuerunt, arguunt ministros, quia eum non adduxerunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 51). Ecce Pharisaei et scribae miracula videntes et Scripturas legentes, nihil profecerunt; ministri autem nihil horum habentes, ab una sola allocutione sunt capti, et abeuntes, ut eum ligarent, redierunt ligati miraculo. Et non dixerunt, Non potuimus propter turbam; sed praecones efficiuntur Christi sapientiae: nam sequitur: *Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo loquitur.* AUGUSTINUS (tract. eodem). Ille autem sic locutus est, quia Deus erat et homo. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Non est autem solum eorum prudentia admiranda, quia signis non eguerunt, sed a sola doctrina sunt capti: non enim dixerunt: Nunquam talia miracula fecit homo; sed *nunquam sic locutus est homo*: sed etiam admiranda est eorum securitas: quoniam ad Pharisaeos, qui contra Christum adversabantur, venerunt, et eis talia locuti sunt. Nec tamen longum sermonem audierant, sed brevem: cum enim mens fuerit incorrupta, non longis sermonibus opus est. AUGUSTINUS (ubi supra). Pharisaei tamen eorum testimonium repulerunt: nam sequitur: *Responderunt ergo eis Pharisaei: Numquid et vos seducti estis?* quasi dicant: Videmus vos delectatos esse in sermonibus suis. ALCUINUS. Et revera laudabiliter seducti erant, quia dimisso malo infidelitatis, transierunt ad fidem. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Ab argumento autem insipienti contra eos syllogizant: nam sequitur: *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisaeis? Sed turba haec quae non novit legem, maledicti sunt.* Haec autem est ipsorum accusatio, quoniam turba quidem credidit, ipsi autem non crediderunt. AUGUSTINUS (tract. eodem). Qui enim non noverant legem, ipsi credebant in eum qui miserat legem, et eum qui miserat legem, condemnabant illi qui docebant legem; ut impleretur quod Dominus dixerat, infra 9: *Ego venit, ut non videant, et videntes caeci fiant.* CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Qualiter igitur maledicti sunt illi, qui a lege suadentur? Vos potius maledicti estis, qui non observastis legem. THEOPHYLACTUS. Ideo autem suaviter et blande Pharisaei ministris respondent, quia dubitaverunt ne forte ab eis prorsus segregentur, et Christo adjiciantur. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Quia vero dixerant quod nullus principium credidit in eum, ad hoc excludendum subjungitur: *Dicit Nicodemus ad eos (ille qui venit ad Jesum nocte) qui unus erat ex illis.* AUGUSTINUS (ut supra). Ipse non quidem incredulus, sed timidus: nam ideo nocte venerat ad lucem, quia illuminari volebat, et sciri timebat. Hic ergo respondit Judaeis: *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat?* Credebat enim quia si eum tantummodo patienter vellent audire, forte similes fierent illis qui missi sunt tenere et maluerunt credere. Volebant autem illi perversi ante esse damnatores quam cognitores. AUGUSTINUS, 22 de Civitate Dei (cap. 1 in fin.). Dicit autem. *Lex nostra,* de lege quae Dei est, eo quod est ab illo data hominibus. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Ostendit autem Nicodemus eos neque cognoscentes legem, neque facientes quae sunt legis. Cum autem congruum esset ostendere quod non indiscrete miserunt vocaturi eum, rudius et iracundius utuntur contradictione: nam sequitur: *Responderunt, et dixerunt ei: Numquid et tu Galilaeus es?* AUGUSTINUS (tractat. eodem). Idest, quasi a Galilaeo seductus. Dominus enim Galilaeus dicebatur, quoniam de Nazareth civitate erant parentes ejus: secundum Mariam dixi parentes, non secundum virile semen. CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Deinde injuriose, quasi eo nesciente, Scripturas induxerunt: *Scrutare Scripturas, et vide quia Propheta a Galilaea non surgit*; ac si dicerent: Vade, et disce. ALCUINUS. Non enim locum ubi natus est, sed ubi conversabatur attendebant; et ideo non solum Messiam, sed nec Prophetam eum credebant. AUGUSTINUS (tract. eo-

(1) Nihil tale in Alcuino nunc occurrit; sed nec in Augustino, ex quo sua omnia solet mutuari, ut nec in Beda, vel in Glossa (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Nicolai corrigit* aquam.

dem). Propheta quidem a Galilaea non surgit, sed Dominus Prophetarum inde surrexit.

Sequitur: *Et reversi sunt unusquisque in domum suam.* ALCUINUS. Nullo perfecto negotio, vacui fide, et ideo fraudati utilitate, sunt reversi in domum infidelitatis et impietatis suae.

CAPUT OCTAVUM.

1. Jesus autem perrexit in montem Oliveti, et diluculo iterum venit in templum; et omnis populus venit ad eum et sedens docebat eos. Adducunt autem scribae et Pharisaei mulierem in adulterio deprehensam; et statuerunt eam in medio, et dixerunt ei: Magister, haec mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perserverarent interrogantes eum, erexit se, et dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem haec, unus post unum exibant, incipientes a senioribus; et remansit solus Jesus, et mulier in medio stans. Erigens autem se Jesus dixit ei. Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quae dixit: Nemo, Domine. Dixit ei Jesus: Nec ego te condemnabo. Vade, et jam amplius noli peccare.

2. Iterum ergo locutus est eis Jesus dicens: Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae.

3. Dixerunt ergo ei Pharisaei: Tu de teipso testimonium perhibet: testimonium tuum non est verum. Respondit Jesus, et dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum: quia scio unde veni et quo vado. Vos autem nescitis unde venio aut quo vado. Vos secundum carnem judicatis; ego non judico quemquam. Et si judico ego, judicium meum verum est: quia solus non sum; sed ego, et qui misit me Pater. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me qui misit me Pater.

4. Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus? Respondit Jesus: Neque me scitis neque Patrem meum. Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis. Haec verba locutus est Jesus in gazophylacio docens in templo: et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus.

5. Dixit ergo iterum eis Jesus: Ego vado, et quaeretis me, et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Judaei: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum: vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non crediderītis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

6. Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui et judicare; sed qui me misit, verax est; et ego quae audivi ab eo, haec loquor in mundo. Et non cognoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum.

7. Dixit ergo eis Jesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, et a meipso facio nihil: sed sicut docuit me Pater, haec loquor. Et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum, quia quae placita sunt ei facio semper. Haec illo loquente, multi crediderunt in eum.

8. Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderunt ei, Judaeos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. Responderunt ei Judaei: Semen Abrahae sumus, et nemini servivimus unquam. Quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Jesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in aeternum, Filius autem manet in aeternum. Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.

9. Scio quia filii Abrahae estis; sed quaeritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor; et vos quae vidistis apud patrem vestrum, facitis. Responderunt, et dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus: Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite. Nunc autem quaeritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri.

10. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati: unum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Jesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me: ego enim ex Deo processi et veni: neque enim a meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

11. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis quia ex Deo non estis.

12. Responderunt ergo Judaei, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et daemonium habes? Respondit Jesus, et dixit: Ego daemonium non habeo, sed honorifico Patrem meum: et vos inhonorastis me. Ego autem non quaero gloriam meam; est qui quaerat et judicet. Amen amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.

13. Dixerunt ergo Judaei: Nunc cognovimus quia daemonium habes. Abraham mortuus est et Prophetae, et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in aeternum. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et prophetae mortui sunt. Quem teipsum facis? Respondit Jesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est, et non cognovistis eum. Ego autem novi eum; et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, et sermonem ejus servo. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, et gavisus est.

14. Dixerunt ergo Judaei ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? Dixit ergo eis Jesus: Amen amen dico vobis: antequam Abraham fieret, ego sum. Tulerunt ergo lapides ut jacerent in eum. Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.

1. ALCUINUS (1). Dominus maxime circa suam passionem, hanc sibi effecerat consuetudinem, ut in die quidem in templo, quod erat Hierosolymis, verbum Dei praedicaret, signa et miracula ostenderet; sero autem revertebatur in Bethaniam, ubi apud sorores Lazari hospitabatur; et mane iterum ad simile opus revertebatur. Igitur secundum hunc morem, cum in ultimo die scenopegiae tota die in templo praedicasset, vespere perrexit in montem Oliveti; et hoc est quod dicitur: *Jesus autem perrexit in montem Oliveti.* AUGUSTINUS (tract. 33). Ubi enim decebat docere Christum nisi in monte Oliveti, in monte unguenti, in monte chrismatis? Christi enim nomen a chrismate dictum est. Chrisma autem graece, latine unctio nominatur. Ideo autem nos unxit, quia luctatores contra diabolum fecit. ALCUINUS. Unctio enim olei

(1) Nihil tale in Alcuino nunc occurrit, ut nec in Augustino vel in Beda; sed sic in Glossa tantum: *Jesus perrexit in montem Oliveti; quia mos erat ei die docere in templo, et vespere reverti in Bethaniam, quae est in monte Oliveti* (*Ex edit. P. Nicolai*).

fessis et dolentibus membris solet afferre levamen. Mons etiam olivarum sublimitatem dominicae pietatis designat: quia (1) oleos graece, latine misericordia. Natura quoque olei mysterio aptissime congruit: superfertur enim omnibus liquoribus; et sicut ait Psalmista, Psal. 144: « Miserationes ejus « super omnia opera ejus. » Sequitur: *Et diluculo iterum venit in templum*, ut scilicet misericordiam cum incipiente novi testamenti lumine fidelibus, in templo videlicet suo, paudendam praebendamque signaret. Quod enim diluculo redibat, exortum novae gratiae designat. Beda. Significatur autem quod postquam per gratiam coepit inhabitare in templo suo, idest in Ecclesia, ex omnibus Gentibus crediderunt in eum: unde sequitur: *Et omnis populus veniebat ad eum: et sedens docebat eos.* Alcuinus. Sessio humilitatem incarnationis insinuat. Sedente ergo Domino, ad eum venit populus: quia postquam per susceptam humanitatem visibilis apparuit, coeperunt eum multi audire, et in eum credere, quem per humanitatem sibi proximum meminerant. Mansuetis autem et simplicibus sermonem Domini admirantibus, scribae et Pharisaei interrogant, non ut discant, sed ut veritati laqueos nectant: unde sequitur: *Adducunt autem scribae et Pharisaei mulierem in adulterio deprehensam; et statuerunt eam in medio, et dixerunt ei: Magister, haec mulier deprehensa est modo in adulterio.* Augustinus (tract. 33). Animadverterant enim eum nimium esse mitem: de illo quippe fuerat ante praedictum Psal. 144: « Procede et regna, propter « veritatem et mansuetudinem et justitiam. » Ergo attulit veritatem ut doctor, mansuetudinem ut liberator, justitiam ut cognitor. Cum loqueretur, veritas agnoscebatur; cum adversus inimicos non moveretur, mansuetudo laudabatur: in tertio ergo, justitia scilicet, scandalum posuerunt: dixerunt enim apud seipsos. Si eam dimitti censuerit, justitiam non tenebit: lex enim quod injustum erat, jubere non poterat: et ideo legem inducunt, dicentes: *In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare.* Ut autem mansuetudinem non perdat, in qua jam populis amabilis factus est, eam dimitti debere dicturus est. Unde ejus sententiam requirunt dicentes: *Tu ergo quid dicis?* Hinc nos inveniemus ad accusandum occasionem, et reum faciemus tamquam legis praevaricatorem: unde Evangelista subdit: *Haec autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare.* Sed Dominus in respondendo et justitiam servaturus est, et a mansuetudine non recessurus: sequitur enim: *Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 4, cap. 10). Tamquam illos tales in terra scribendos significaret, non in caelo, ubi monuit discipulos ut se scriptos esse gauderent; aut quod se humiliando, quod capitis inclinatione monstrabat, signa in terra faceret; aut quod jam tempus esset ut in terra quae fructum daret, non in lapide sterili, sicut antea, lex ejus conscriberetur. Alcuinus. Per terram enim cor humanum ostenditur, quod bonarum vel malarum actionum solet reddere fructus; per digitum autem, qui articulorum compositione flexibilis est, sublimitas discretionis exprimitur. Nos ergo instruit, ut cum quaelibet mala proximorum conspicimus, non statim ea temere damnemus; sed prius ad conscientiam cordis humiliter reversi, digito discretionis ea solicite disquiramus. Beda. Quantum etiam ad historiam pertinet, per hoc quod digito scripsit in terra, illum se fore monstravit qui quondam legem in lapide scripsit.

Sequitur: *Cum autem perseverarent interrogantes eum, erexit se.* Augustinus (tract. 33). Non dixit, Non lapidetur, ne contra legem dicere videretur. Absit autem ut diceret, Lapidetur: venit enim non perdere quod invenerat, sed quaerere quod perierat. Quid ergo respondit? *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Haec vox justitiae est. Puniatur peccatrix, sed non a peccatoribus; impleatur lex, sed non a praevaricatoribus legis. Gregorius 14 Moral. (cap. 15, nov. exemp. 13). Qui enim prius semetipsum non judicat, quid in alio rectum judicet ignorat. Et si novit etiam per auditum, recte tamen aliena merita judicare non valet cui conscientia innocentiae propriae nullam judicii regulam praebet. Augustinus (tract. 33). Cum ergo eos telo justitiae percussisset, nec dignatus (1) est cadentes attendere; sed avertit ab eis obtutum: unde sequitur: *Et iterum se inclinans scribebat in terra.* Alcuinus. Potest etiam intelligi fecisse hoc Dominus juxta consuetudinem, ut quasi aliquid agens, vultu intendens (2) in aliud, liberam eis exeundi facultatem daret. In hoc etiam figurate admonet, ut et priusquam peccantem fratrem corripiamus, et post adhibitam correctionem, diligenter perpendamus utrum ipsis peccatis, de quibus alium castigamus, aut aliis (3) obnoxii simus. Augustinus (tract. 33). Sic igitur illi voce justitiae tamquam telo percussi sese inspicientes, et reos invenientes, unus post unum omnes recesserunt; et hoc est quod subditur: *Audientes autem haec, unus post alium exibant, incipientes a senioribus.* Glossa (4). Qui forte magis rei erant, vel magis culpas suas cognoscebant. Augustinus (ut supra). Relicti sunt autem duo: miseria, et misericordia: nam sequitur: *Et remansit solus Jesus, et mulier in medio stans.* Credo, territa illa mulier, ab illo se puniendam sperabat in quo peccatum inveniri non poterat. Ille autem, qui adversarios ejus repulerat lingua justitiae, levans in illam oculos mansuetudinis, interrogavit eam: unde sequitur: *Erigens se autem Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quae dixit: Nemo, Domine.* Audivimus supra vocem justitiae: audiamus nunc mansuetudinis: nam sequitur: *Dixit ei Jesus: Nec ego te condemno*, a quo te forte condemnari timuisti, quia in me peccatum non invenisti. Quid est, Domine? Faves ergo peccatis? Non plane: attende quod sequitur: *Vade, et amplius noli peccare.* Ergo et Dominus damnavit, sed peccatum, non hominem: nam si peccatorum auctor esset, diceret: Vade, et vive ut vis; de mea liberatione esto secura: ego te quantumcumque peccaveris, etiam a gehenna, et inferni tortoribus liberabo. Non hoc dixit. Intendant ergo qui amant in Domino mansuetudinem, et timeant veritatem: etenim « dulcis et rectus Dominus: » Psal. 26.

2. Alcuinus. Quia mulierem absolvit a crimine,

(1) *Al. omittitur* quia. *Nicolai legit* ἔλεος.

(1) *Al.* dedignatus.
(2) *Legit P. Nicolai* ac vultum intendens.
(3) *Al.* in aliis. *P. Nicolai habet* quibuslibet aliis.
(4) Quod ex Glossa subjungitur, non est in illa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).

ne aliqui dubitarent an ille quem videbant verum hominem, posset peccata dimittere; dignatur ipse apertius suae divinitatis potentiam demonstrare: unde dicitur: *Iterum ergo locutus est eis dicens: Ego sum lux mundi.* BEDA. Ubi advertendum est, quia non ait, *Ego sum* lux Angelorum vel caeli, sed *lux mundi*, idest hominum in tenebris commorantium: secundum illud Luc. 1: « Illuminare » his qui in tenebris et in umbra mortis sedent. » CHRYSOSTOMUS (homil. 51) Vel aliter. Quia superius Galilaeam ei afferebant, et quasi de quodam Prophetarum, de eo dubitabant; voluit ostendere quoniam non unus Prophetarum est, sed dominator orbis terrarum: unde dicitur: *Iterum locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi*, non Galilaeae neque Palaestinae neque Judaeae. AUGUSTINUS (tract. 34) Manichaei solem istum oculis carnis visibilem Christum Dominum esse putaverunt; sed Ecclesia catholica improbat tale commentum: non est enim Dominus Christus sol factus, sed per quem sol factus est: *omnia* enim *per ipsum facta sunt*: supra 1: et propter nos sub sole factum est lumen quod fecit solem: carnis nube tegitur, non ut obscuretur, sed ut temperetur. Loquens ergo per nubem carnis lumen indeficiens, lumen sapientiae ait hominibus: *Ego sum lux mundi.* THEOPHYLACTUS. Uteris autem adversus Nestorium hoc praesenti sermone: non enim ait quoniam in me est lux mundi, sed *ego sum lux mundi*: ipse namque qui homo videbatur, idem et Filius Dei et lux mundi erat; non, sicut negabatur Nestorius, in simplici homine Dei Filius habitabat. AUGUSTINUS (tract. 34). Abstulit autem te ab oculis carnis, et revocavit ad oculos cordis in hoc quod subdit: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae.* Non enim sufficit dicere, *Habebit lumen*, sed addidit *Vitae*. Haec verba Domini verbis Psalmi 35 concordant: « In lumine tuo videbimus « lumen, quoniam apud te est fons vitae. » In istis usibus corporalibus aliud est lumen, et aliud fons: fontem fauces quaerunt, lumen oculi. Apud Deum, quod lumen est hoc est fons. Qui tibi lucet ut videas, ipse tibi manat ut bibas. Quod promisit, futuri temporis verbo posuit; in eo quod facere debemus, praesens tempus posuit. *Qui sequitur*, inquit, *habebit* modo per fidem, post habebit per speciem. Sequere istum solem visibilem, si ipse tendis ad occidentem, quo et ille tendit; et si volueris (1) tu illum deserere, ipse te deseret in occasu. Deus tuus ubique est totus: si non ab illo facies casum, nunquam a te ille faciet occasum. Tenebrae satis metuendae sunt morum, non oculorum; et si oculorum, non exteriorum, sed interiorum, unde discernitur non album et nigrum, sed justum et injustum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Intellectualiter enim dixit: *Non ambulat in tenebris*; idest, non manet in errore. Hinc et Nicodemum laudat et ministros; et ipsos occulte insinuat dolos complicantes, qui in tenebris et errore sunt, sed lucem non superabunt (2).

3. CHRYSOSTOMUS (hom. 51). Quia Dominus dixerat, *Ego sum lux mundi*, et *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Judaei hoc evertere voluerunt: unde dicitur: *Dixerunt ergo ei Pharisaei: Tu de teipso testimonium perhibes, et testimonium tuum non est verum.* ALCUINUS. Sic responderunt tamquam ipse Dominus solus sibi testimonium perhiberet, cum constet quod antequam in carne appareret, multos testes praemisit, qui ejus sacramenta praedixerunt. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Dominus autem evertit quod dixerant; unde sequitur *Respondit Jesus, et dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum.* Hoc juxta eorum suspicionem locutus est, hominem eum nudum aestimantium; et causam subjungit: *Quia scio unde venio et quo vado*; idest, ex Deo sum et Deus, et Dei Filius. Non autem hoc dicit manifeste, quia semper humilia miscet altis. Deus autem ipse sibi fide dignus testis est. AUGUSTINUS (tr. 35). Verum est enim testimonium luminis, sive se ostendat, sive alia. Locutus est Propheta verum: sed unde haberet, nisi de fonte veritatis hauriret? Ergo idoneus est Jesus qui sibi testimonium perhibeat. Dicens autem, *Quia scio unde venio et quo vado*, Patrem volebat intelligi: Patri enim gloriam dabat Filius, a quo est missus. Quantum ergo debet homo glorificare eum a quo est creatus? Non autem veniendo inde discessit, aut redeundo nos dereliquit. Non potest hoc fieri ab isto sole, qui quando pergit ad occidentem, deserit orientem. Sicut autem sol iste et videntis faciem illustrat, et caeci; sed videt ille, iste non videt: sic et Sapientia Dei, Verbum Dei, ubique praesens est etiam infidelibus; sed quibus eam videant oculos non habent cordis. Ut ergo Dominus inter fideles suos, et inimicos suos Judaeos, tamquam inter tenebras et lucem distingueret, subjungit: *Vos autem nescitis unde venio aut quo vado.* Isti ergo Judaei videbant hominem, nec credebant Deum; et ideo Dominus subdit: *Vos secundum carnem judicatis*, dum scilicet dicitis: *Tu de teipso testimonium perhibes, et testimonium tuum non est verum.* THEOPHYLACTUS. Ac si dicat: Vos quoniam in carne sum, carnem me solum esse putantes, non autem Deum, secundum carnem fallibiliter judicatis. AUGUSTINUS (tract. 36 in Joan.). Quia enim Deum non intelligitis, et hominem videtis; ideo vobis arrogans videor, quia ego de me testimonium perhibeo. Omnis enim homo quando de se perhibere vult laudabile testimonium, superbus et arrogans videtur: homines enim infirmi sumus, verum dicere et mentiri possumus; lux mentiri non potest. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Vel aliter. Sicut secundum carnem vivere, male vivere est; ita secundum carnem judicare injustum est. Et quia possent dicere: Si injuste judicamus, propter quid non convincis, propter quid non condemnas? subjungit: *Ego non judico quemquam.* AUGUSTINUS (tract 36). Quod duobus modis intelligi potest: ut aut hoc intelligamus, *Non judico quemquam*, idest modo, sicut dicit alio loco (supra 3). *Ego non veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam mundum*, non judicium suum negando, sed differendo: aut certe quia dixerat, *Vos secundum carnem judicatis*, ita conjunxit, *Ego non judico quemquam*, ut subaudias, secundum carnem Christum non judicare, sicut ab hominibus judicatus est: nam ut agnoscas jam judicem Christum, subditur: *Et si judico ego, judicium meum verum est.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Quasi dicat: Propter hoc dixi, *Non judico* quasi non praesumens judicare: quia si judicarem juste, vos condemnarem: sed nunc tempus judicii non est; sed de futuro judicio insinuat, cum subdit: *Quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater*: ostendens quia

(1) *Al.* et si volueris.
(2) *Al.* superabunt.

non ipse solus eos condemnabit, sed et Pater. Hoc autem ad suspicionem illorum loquitur: non enim aestimabant dignum fide esse Filium, nisi Patris testimonium assumpsisset. AUGUSTINUS (tract. eod.). Si autem tecum est Pater, quomodo te misit? Ergo, Domine, missio tua, incarnatio tua est. Hic ergo Christus erat secundum carnem, et a Patre non recesserat: quia Pater et Filius ubique erant. Erubesce, Sabelliane: non enim dixit: Ego sum Pater, et ego ipse sum Filius; sed, *Solus non sum*, inquit, *quia mecum est Pater*. Distingue ergo personas, distingue intelligentiam; agnosce quia Pater, Pater est, et Filius Filius est; sed noli dicere, Pater major est, Filius minor. Una substantia est, una coaeternitas, perfecta aequalitas. Ergo verum est, inquit, judicium meum, quia Filius Dei sum. Ut tamen intelligas quia mecum est Pater, non sic sum Filius ut ipsum deseruerim: formam servi accepi; sed formam Dei non amisi. De judicio dixerat; de testimonio vult dicere: nam sequitur: *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est*. AUGUSTINUS contra Faustum (lib. 16, cap. 13) An forte Manichaei calumniantur, quia non ait, In lege Dei, sed *in lege vestra scriptum est?* Ubi usitatam locutionem Scripturarum quis non cognoscat? *Lege enim vestra* dixit vobis data, sicut Apostolus dicit Evangelium suum, quod se tamen accepisse testatur, non ab homine, sed per revelationem Jesu Christi. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 36). Magnam autem habet quaestionem, et valde videtur in mysterio res esse constituta, ubi Deus dixit, Deut. 10: « In ore duorum vel trium « testium stat omne verbum: » fieri enim potest ut duo mentiantur (1). Susanna casta duobus falsis testibus urgebatur; universus populus mentitus est contra Christum: quomodo ergo accipiendum est, « In ore duorum vel trium stabit omne verbum, » nisi quia hoc modo per mysterium Trinitas (2) commendata est, in qua est perpetua stabilitas veritatis? Accipite ergo nostrum testimonium, ne sentiatis judicium: differo judicium: non differo testimonium: unde sequitur: *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me qui misit me Pater*. BEDA. In multis enim locis Pater Filio suo perhibet testimonium, ut est illud Psal. 2: « Ego « hodie genui te: » item Matth. 3: « Hic est Fi« lius meus. » CHRYSOSTOMUS (hom. 51). Vel aliter. Si quod dictum est, simpliciter accipiatur, quaestionem habet; nam in hominibus quidem propter hoc determinatum est quod in ore duorum vel trium testium stat omne verbum, quia unus solus non est fide dignus; in Deo autem qualiter utique hoc habebit rationem? Sed et aliter staret quod dictum est; nam in hominibus cum duo de aliena re testantur, tunc testimonium est verum; hoc enim est duo testari: si vero unus eorum sibi ipsi testetur, non adhuc sunt duo testes. Ad nihil ergo aliud hoc dixit quam ut ostendat se nihil minus Patre habentem: alioquin non dixisset, *Ego, et qui misit me Pater*. Considera etiam potestatem nihil habentem diminutum a Patre: homo enim cum a seipso dignus fuerit fide, testimonio non indiget; sed hoc in aliena re: in propria vero cum testimonio alieno indigeat, non adhuc indignus est fide. Hic vero totum contrarium: etenim in propria re testans, et ab alio testimonium habens, dixit se fide dignum esse. ALCUINUS (1). Vel potest sic intelligi quod dicitur, quasi dicat: Si vestra lex approbat testimonium duorum hominum qui possent decipi et plura testari (2); qua ratione meum et Patris mei testimonium, quod summa stabilitate firmum est, verum esse non dicitis?

4. AUGUSTINUS (tract. 37). Illi qui audierant a Domino, *Vos secundum carnem judicatis*, manifestaverunt quod audierunt: patrem enim Christi carnaliter acceperunt: unde dicitur: *Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus?* quasi dicerent: Audivimus te dicere: *Solus non sum; sed ego, et qui misit me Pater*: nos solum te videmus: ostende ergo nobis tecum esse Patrem tuum. THEOPHYLACTUS. Quidam vero notant hoc prolatum esse a Judaeis quasi ad contumeliam et contemptum. Improperabant (3) enim ei tamquam ex fornicatione genito et proprium genitorem ignoranti, vel tamquam vili existente (4) eo qui pater ejus putabatur, scilicet Joseph; quasi dicant: Ignotus et ignobilis est pater tuus: quid frequenter patrem nobis inducis? Quia ergo non ut scire volentes, sed ut tentantes quaerebant, ad praemissam quaestionem non respondet: unde sequitur: *Respondit Jesus: Neque me scitis, neque Patrem meum*. AUGUSTINUS (tract. 37). Quasi dicat: Quaeritis, *Ubi est pater tuus?* quasi me jam sciatis, quasi totum hoc sit quod videritis: ergo quia me non nostis, ideo Patrem meum vobis non ostendo. Me quippe hominem putatis; ideo patrem meum hominem quaeritis. Quia vero secundum quod videtis, aliud sum, et aliud secundum quod non videtis; Patrem autem meum loquor occultus occultum: prius est ut me noveritis, et tunc Patrem scietis; et hoc est quod subdit: *Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis*. CHRYSOSTOMUS (hom. 51). Dicit autem hoc, ut ostendat quod nihil eis prodest dicere quod sciant Patrem, Filium nescientes. ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Contrariari autem videtur ad invicem quod hic dicitur: *Neque me scitis neque Patrem meum*, et quod supra dictum est, *Et me scitis, et unde sim scitis*. Sed tamen quod dicitur, *Et me scitis*, ad quosdam dicit Hierosolymitarum dicentium, *Numquid vere intellexerunt principes quia hic est Christus?* hoc vero quod dicit, *Neque me scitis*, ad pharisaeos dicitur. Hierosolymitis tamen in prioribus ait: *Verax est qui me misit, quem vos nescitis*. Quaeret itaque aliquis. Quomodo verum est quod dicitur, *Si me sciretis, et Patrem meum sciretis*: cum Hierosolymitae, quibus dicitur, *Et me scitis*, Patrem nesciverunt? Dicendum autem est ad hoc, quod Salvator quandoque quidem de seipso ut de homine loquitur, quandoque autem secundum divinam naturam: hoc ergo quod dicit, *Et me scitis*, de ipso homine dicit; hoc vero, *Neque me scitis*, de divinitate. AUGUSTINUS (tractat. 37). Quid est enim, *Si me sciretis, et Patrem meum sciretis*, nisi *Ego et Pater unum sumus?* infra 10. Quando vides aliquem alicui similem, quotidiana locutio est. Si hunc vidisti, illum vidisti. Propter similitudinem tale dedisti responsum. Hinc et Dominus, *Si me*, inquit, *sciretis, et*

(1) Al. ut mentiantur.

(2) Al. per mysterium Trinitatis.

(1) Nihil tale in Alcuino, sed ea dumtaxat quae jam supra ex Augustino relata sunt. Id potius indicat Hugo Cardinalis in eum locum, sed minus plane quam hic (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Legit Nicolai* et mentiri vel plura falsa et incerta testari.

(3) *Al.* improperant, *item* improbant, *item* imposuerant.

(4) *Al.* vel tamquam vili existenti, eo quod pater ejus etc.

Patrem meum sciretis: non quia Pater est Filius, sed quia Patri similis est Filius. THEOPHYLACTUS. Erubescat Arianus: nam si juxta eum creatura Filius sit, qualiter qui novit creaturam et Deum novit? Neque enim (1) qui substantiam novit Angeli, novit et divinam. Cum itaque qui Filium novit, et Patrem novit; igitur consubstantialis Patris est Filius. AUGUSTINUS (tractat. 37). Hoc autem verbum *forsitan* interpretative dicitur, quod videtur esse verbum dubitationis: homines enim de rebus quas certas habent, aliquando verbum dubitationis ponunt; velut si indignaris servo tuo, et dicas: Contemnis me? Considera, forsan dominus tuus sum: sic et Dominus dubitando increpat infideles, cum dicit: *Et Patrem meum forsitan sciretis.* ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Oportet autem videre quoniam qui alterius sectae sunt, opinantur ex hoc probari manifeste, Deum quem Judaei colebant, Patrem non esse Christi. Si enim, inquiunt, hoc pharisaeis Deum provisorem mundi colentibus dicebat Salvator, manifestum est, quod Patrem Jesu, alterum a conditore mundi existentem, nequaquam pharisaei noverunt. Hoc vero dicunt, non observantes consuetudinem locutionis in Scripturis. Si enim aliquis vellet inducere ea quae de Deo sunt, a parentibus eruditus, non autem bene vivat; hunc dicimus de Deo notitiam non habere: unde et filii Heli propter eorum malitiam Deum ignorasse dicuntur. Sic igitur et pharisaei Patrem ignoraverunt: non enim vivebant secundum conditoris edictum (2). Est autem et aliud significatum cognoscendi Deum, altero existente (3) cognoscere Dominum quam simpliciter credere. Dicitur enim in Psalmo 45: « Studete et videte, quoniam ego sum Deus. » Quis non confitetur hoc scribi populo in conditorem credenti? Multum enim differt credendo cognoscere, et credere tantum. Sed pharisaeis, quibus ait, *Neque me scitis, neque Patrem meum*, rationabiliter diceret, Neque creditis Patri meo: qui enim negat Filium, minime Patrem habet, scilicet neque secundum fidem, neque secundum cognitionem. Sed et aliter dicit Scriptura, illos qui adjuncti sunt alicui, cognoscere illud. Tunc enim Adam cognovit uxorem suam cum ei conjunctus est. Si ergo qui adhaeret mulieri, mulierem cognoscit; et qui adhaeret Domino, unus spiritus est et Deum cognoscit. Si vero sic se habet, pharisaei nec Patrem noverunt nec Filium. Post hoc est quidem aliquem cognoscere Deum, non autem cognoscere Patrem. Infinitis ergo orationibus editis in lege non invenimus aliquem orando dicentem Deum Patrem: tamen orant eum tamquam Deum et Dominum: ne praevenirent gratiam per Jesum toti mundo effusam, vocantem cunctos ad filiationem, juxta illud Psal. 21: « Narrabo nomen tuum « fratribus meis. »

Sequitur: *Haec verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templum.* ALCUINUS. Gaza persica lingua divitiae, philatin (φυλάτειν) servare (4). Erat autem locus in templo ubi servabantur divitiae. CHRYSOSTOMUS. In templo loquebatur (5) more magistri; et hic loquebatur super quibus mordebant et accusabant, quoniam seipsum facit parem Patri. AUGUSTINUS (tract. eodem). Magna igitur fiducia sine timore: non enim pateretur quod nollet: unde sequitur: *Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus.* Nonnulli cum hoc audiunt, sub fato fuisse Christum credunt; sed si fatum, sicut nonnulli intellexerunt, a fando dictum est, idest a loquendo; Verbum Dei quomodo habet fatum? Ubi sunt fata? In caelo, inquis, in ordine et conversionibus siderum. Quomodo ergo fatum habet per quem factum est caelum et sidera; cum tua voluntas, si recte sapias, transcendat et sidera? An quia nosti Christi carnem fuisse sub caelo, ideo putas et potestatem Christi subditam caelo? Igitur *nondum venerat hora ejus*, non qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Ubique autem additur, Haec verba locutus est Jesus in tali loco, si bene attendas, invenies additionis opportunitatem. Est autem gazophylacium locus numismatum in honorem Dei et dispensationem pauperum oblatorum. Numismata autem sunt divina verba, imaginem regis magni impressam habentia. Unusquisque autem conferat in aedificationem Ecclesiae, portans ad intellectuale gazophylacium quidquid potest ad honorem Dei et utilitatem communem. Omnibus autem offerentibus in gazophylacio templi, magis oportebat Jesum munera portare, quae erant verba vitae aeternae. Loquente ergo Jesu in gazophylacio, a nemine detentus est: quia sermones ejus fortiores erant his qui eum capere volebant, cum non sit infirmitas in quibus Verbum Dei loquitur. BEDA. Vel aliter. In gazophylacio Christus loquitur, quoniam in parabolis ad Judaeos sermones proferebat; tunc autem quasi gazophylacium aperiri coepit, quando suis caelestia reseravit: unde etiam gazohylacium templo inhaerebat: quia quae lex et Prophetae figuraliter praedixerant, ad Dominum pertinebant.

5. AUGUSTINUS (tract. 38). Quia supra dictum est quod *nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus*, modo de ipsa sua passione, quae posita erat, non in ejus necessitate, sed potestate, locutus est Judaeis; unde dicitur: *Dixit ergo iterum eis Jesus, Ego vado.* Christo enim Domino mors profectio fuit illuc unde venerat et unde discesserat. BEDA. Haec autem verborum connexio talis esse videtur, ut haec uno tempore, uno quoque in loco, vel certe alio tempore alioque in loco geri potuissent: quoniam nihil interponi et quaedam vel multa potuerunt. ORIGENES (tom. 19 in Joan.). Sed objiciet aliquis sic. Si his qui manebant in incredulitate, ista dicebat; quomodo eis dicit, *Et quaeretis me?* Quaerere enim Jesum, est quaerere veritatem et sapientiam. Sed dices, quia et de persequentibus aliquando dicitur, quod quaerebant eum capere. Differentiae enim sunt eorum qui quaerunt Jesum: non omnes enim pro eorum salute et utilitate quaerunt eum. Propter hoc solum hi qui recte quaerunt eum, inveniunt pacem. Recte autem quaerere dicuntur qui Verbum quod est in principio apud Deum quaerunt, ut illos Patri adducat. AUGUSTINUS (tract. eod.). *Quaeretis* ergo, inquit, *me*, non pio desiderio, sed odio: nam illum, posteaquam abscessit ab oculis hominum, inquisierunt et qui oderunt et qui amabant: illi persequendo, isti habere cupiendo. Et ne putetis quia me bene quaeretis, *in peccato vestro moriemini.*

(1) *Al. deest* enim.

(2) *Al.* secundum edictum.

(3) *Legit Nicolai* cum sit aliud cognoscere etc.

(4) *Idem legit* φυλάξα reservare: *in aliis autem exemplis habetur* phila reservatur.

(5) *Al.* loquebatur (*Nicolai* loquebantur) in ordine magistri, et hic loquebatur: super quibus mordebant etc.

Hoc est Christum male quaerere, in peccato suo mori; hoc est illum odisse, per quem solum posset salus esse. Dixit sententiam praescius quod in peccatis suis morientur. BEDA. Sed nota, quod *peccato* in singulari numero utitur, sed *vestro* in plurali, ut idem omnium scelus ostenderet. ORIGENES (tom. 19 in Joan.). Quaero autem propter hoc quod infra dicitur, quod hoc ipso loquente multi crediderunt in eum (1); numquid ad omnes praesentes dicit: *in peccato vestro moriemini*? Sed ad illos dicebat quos sciebat non esse credituros, et propter hoc in eorum peccatis esse morituros, et non valentes post ipsum sequi: nam sequitur: *Quo ego vado, vos non potestis venire*, ubi scilicet veritas et sapientia est: hoc est enim ubi est Jesus. Non possunt, ait, quia non volunt: si enim voluissent et non potuissent, non rationabiliter eis diceretur, *In peccato vestro moriemini*. AUGUSTINUS (tract. 38). Hoc autem et discipulis alio loco dicit; nec tamen dixit eis, *In peccato vestro moriemini*, sed *Quo ego vado, vos non potestis venire modo*. Non abstulit spem, sed praedixit dilationem. ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Praesens autem verbum minatur Christi recessum; sed quamdiu salvamus ea quae animae nostrae sunt insita veritatis semina, nequaquam recedit a nobis Verbum Dei: si vero a lapsu in malitiam corrumpamur, tunc dicitur nobis, *Ego vado*: et cum quaeremus eum, nequaquam inveniemus, sed in peccatis nostris moriemur, ab ipsa morte occupati. Non oportet autem pertransire inexquisite quod dicitur, *In peccatis vestris moriemini*. Si enim communiter accipiatur, manifestum est quod peccatores in peccatis eorum moriuntur, justi vero in justitia; si vero dicitur, *Moriemini*, sicut qui ad mortem peccat moritur; manifestum est quod hi quibus talia dicebantur, nequaquam mortui erant, sed vivebant in infirmitate animae; sed infirmitas illa ad mortem erat: propter hoc medicus videns eos graviter infirmantes, dicebat: *Et in peccatis vestris moriemini*: et sic manifestum erat illud, *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Cum enim aliquis in suo peccato moritur, quo vadit Jesus, non potest ire: nullus enim mortuus potest sequi Jesum: « non enim « mortui laudabunt te, Domine; » Psal. 113. AUGUSTINUS (tract. 38). His autem verbis auditis, quomodo solent, carnalia cogitantes interrogaverunt: nam sequitur: *Dicebant ergo Judaei: Numquid interficiet semetipsum, quia dixit: Quo ego vado, vos non potestis venire*? Stulta verba. Quid enim? Non poterant illi venire quo ille perrexisset, si interficeret semetipsum? Numquid ipsi non erant morituri? Ergo, *Quo ego vado*, dixit: non quo itur ad mortem, sed quo ipse ibat post mortem. THEOPHYLACTUS. Per hoc enim manifestavit quod resurget in gloria, et sedebit ad dexteram Dei. ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Quaeramus tamen si hoc ab eis de Salvatore dicitur altius aliquid cernentibus. Multa enim aut ex apocryphis ipsos contingebat videre prae multis. Forte igitur in his quae tradita sunt de Christo, erat juxta sanas traditiones propheticorum sermonum, sicut generari eum in Bethlehem, sic et de morte ejus, ut hoc modo transire deberet ab hac vita quomodo ipse dicit, infra 10: *Nemo tollit animam meam a me; sed ego pono eam*. Quare quod hic dicitur, *Numquid interficiet se*? non secundum simplicem sensum dicitur, sed secundum aliquam Judaeorum de Christo traditionem. Multum enim ex hoc quod dixerat, *Ego vado*, apparet potestas voluntarie morientis, corpore derelicto. Æstimo autem quod ignominiose proferentes hoc, quod secundum traditiones suas de morte Christi ad ipsos devenerat, et non gloriam dantes, dixerunt: *Numquid interficiet semetipsum?* oportebat enim eos cum demonstratione gloriae sic dicere: Numquid anima ejus, cum ipse placuerit, egredietur relicto corpore? Dominus autem ad eos qui terrena sapiebant, tamquam ad terrenos loquitur: unde subditur: *Et dicebat eis: Vos deorsum estis*; idest, terram sapitis, sursum cor non habetis. CHRYSOSTOMUS (hom. 52). Quasi dicat: Non est mirum vos talia cogitare homines carnales, et nihil intelligentes spirituale. *Ego de supernis sum*. AUGUSTINUS (tract. 38). De quibus supernis? Ab ipso Patre, quo nihil superius. *Vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo*: quomodo enim erat de mundo, per quem factus est mundus? BEDA. Et qui ante mundum fuit; illi autem de mundo erant, quia postquam mundus esse coepit, fuerant creati. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Vel propter mundanas et vanas cogitationes hoc dicit: *Ego non sum de hoc mundo*. THEOPHYLACTUS. Nihil mundanum, sive terrenum affectans: unde nullatenus ad tantam insaniam devenirem ut meipsum occiderem. Sed Apollinarius male suscipiens hunc sermonem, ait, quod corpus Domini non fuit de hoc mundo, sed de sursum caelitus descendit. Numquid igitur et Apostoli, quibus a Domino dictum est, infra 15, *Vos non estis de hoc mundo*, omnia (1) corpora sunt caelitus obtinentes? Sic igitur intelligendum est cum dicitur, *Ego non sum de hoc mundo*, hoc est, non sum de numero vestrum, qui mundana curatis. ORIGENES (tom. 18 in Joan.). Alius autem sensus est eorum qui sunt de sursum, et eorum qui sunt de hoc mundo. Deorsum enim sicut de loco aliquo intelligitur; sed mundus materialis locis quidem diversis continetur, quae omnia quantum ad immaterialia et invisibilia deorsum sunt; quo ad mundum vero comparando (2) mundi loca, erunt utique quaedam deorsum et quaedam sursum. Ubi autem est thesaurus uniuscujusque, ibi est et cor ejus. Si itaque aliquis thesaurizet in terra, deorsum efficitur; si vero aliquis thesaurizet in caelis, fit desuper; sed et transcendens omnes caelos, in fine beatissimo invenietur. Et iterum qui circa hunc mundum est amor, facit eum qui de hoc mundo est; qui autem non diligit mundum nec ea quae sunt in hoc mundo, non est de mundo hoc. Tamen est et aliquis alius mundus praeter hunc sensibilem mundum, in quo sunt invisibilia, cujus visum et decorem videbunt hi qui mundo sunt corde. Sed et ipse primogenitus omnis creaturae potest dici mundus, prout est summa sapientia: omnia enim in sapientia sunt facta. In ipso itaque erat totus mundus, intantum differens a mundo materiali, inquantum differt ratio totius mundi ab omni materia denudata a materiali mundo. Anima ergo Christi dicit: *Ego non sum de hoc mundo:* quia non conversatur in isto mundo. AUGUSTINUS (tract. eod.). Exposuit autem Dominus quid intelligi voluerit, cum dixit, *Vos de hoc mundo estis*; quia scilicet peccatores erant. Omnes au-

(1) *Al.* propter quod infra dicitur etc. *cum puncto interrogationis post* cum.

(1) *Forte* omnes. *Legit Nicolai* ideo corpus sunt etc.
(2) *Al.* comparandum.

tem cum peccato nati sumus, omnes vivendo ad id quod nati eramus addidimus. Tota ergo infelicitas (1) Judaeorum ipsa erat, non peccatum habere, sed in peccatis mori: unde subdit: *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris.* Credo autem in illa multitudine quae Dominum audiebat, et eos fuisse qui credituri erant; quasi in omnes autem processerat illa severissima sententia, *In peccato vestro moriemini*: ac per hoc et illis qui credituri erant, spes erat ablata. Revocavit ergo eos ad spem, adjungens: *Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.* Ergo si credideritis quia ego sum, non moriemini in peccato vestro. Chrysostomus (homil. 52). Si enim propter hoc venit ut peccatum tollat, et aliter non contingit illud exuere nisi per lavacrum; nec continget eum qui non credit, baptizari; necesse est eum qui non credit, ex hac vita abire (2), veterem hominem, idest peccatum, habentem: non solum quia non credit, sed etiam quia priora peccata habens, hinc recedit. Augustinus (tract. eodem). Cum autem dixit, *Si non credideritis quia ego sum*, quia nihil addidit, multum est quod commendavit: quia sic etiam et Deus Moysi dixerat Exod. 3: « Ego sum qui sum. » Sed quomodo audio, « Ego sum qui sum, » et *Nisi credideritis quia ego sum*, quasi alia non sint? Sed prorsus qualiscumque excellentia, si mutabilis est, vere non est: non enim est ibi verum esse ubi est et non esse. Discute rerum mutationem, invenies Fuit et erit; cogita Deum, invenies Est, ubi tempus praeteritum esse non possit. Ut ergo tu sis, transcende tempus. Haec itaque promittens, ne moriamur in peccatis nostris, nihil aliud mihi videtur his verbis dixisse, *Nisi credideritis quia ego sum*, quam, nisi credideritis quia Deus sum. Deo gratias, quia dicit, *Nisi credideritis*; non dixit, Nisi ceperitis: quis enim hoc capiat? Origenes (tom. 18 in Joan.). Manifestum est autem quod qui moritur in peccatis suis, quamvis dicat se Christo credere, tamen in veritate non credit: qui enim credit justitiae, non injustum facit; et credens in sapientiam, nil stultum dicit aut facit: et sic si scrutatus fueris ceteros intellectus Christi, invenies quomodo qui non credit Christo, moritur in peccatis suis. Accedens autem ad contraria eorum quae considerantur in Christo, in peccatis suis moritur.

6. Augustinus (tract. 39). Quia dixerat supra Dominus: *Nisi credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris*: interrogant illi velut quaerentes nosse in quem deberent credere, ne in suo peccato morerentur: unde dicitur: *Dicebant ergo ei, Tu quis es?* (3) Non enim cum dixisti, *Nisi credideritis quia ego sum*, addidisti quis esses. Sciebat autem ibi quosdam esse credituros; et ideo cum dixissent, *Tu quis es?* ut scirent quid illum credere deberent, dixit eis Jesus: *Principium, qui et loquor vobis*; non tamquam diceret, Principium sum, sed tamquam diceret, Principium me credite: quod in sermone graeco evidenter apparet, ubi principium feminini generis est. Principium ergo me credite, ne moriamini in peccatis vestris: principium enim mutari non potest, in se manet, et innovat omnia (1). Absurdum est autem ut Filium dicamus principium, et Patrem principium non dicamus; non tamen duo principia, sicut nec duos Deos: Spiritus autem sanctus Patris et Filii est spiritus, nec Pater est, nec Filius. Pater tamen et Filius et Spiritus sanctus sunt unus Deus, unum lumen, unum principium. Addidit, *Qui et loquor vobis*: quia humilis propter vos factus ad ista verba descendi. Ergo credite me esse principium: quia ut hoc credatis, non solum sum principium, sed et loquor vobis. Nam si principium sicuti est, ita maneret apud Patrem, ut non acciperet formam servi, quo modo ei crederent, cum infirma corda intelligibile verbum sine voce sensibili audire non possent? Beda. Sane in quibusdam exemplaribus invenitur, *Qui et loquor vobis*; sed congruentius esse probatur, si *quia* legatur (2): ut iste sit sensus: Principium me esse credite, quia propter vos ad haec verba descendi. Chrysostomus (homil. 52). Vel aliter. Consideranda est amentia Judaeorum, qui post tempus tantum et signa et doctrinam interrogant, *Tu quis es?* Quid igitur Christus? A principio loquor vobis, quasi dicat: Sermones meos indigni estis audire, non solum ut dicam vobis quis ego sum: vos enim omnia tentantes loquimini; et haec omnia possem arguere, et vos punire: unde sequitur: *Multa habeo de vobis loqui et judicare.* Augustinus (tract. 39). Supra dixit, *Ego non judico quemquam;* sed aliud est *Non judico*, et aliud *Habeo judicare. Non judico*, dixit, ad praesens. Quod autem dicit, *Multa habeo de vobis loqui et judicare*, judicium futurum dicit. Ideo autem verus in judicio ero, quia Filius veracis veritas sum: unde sequitur: *Sed qui misit me, verax est.* Verax est Pater, non participando, sed generando veritatem. Numquid enim dicturi sumus, Plus veritas quam verax? Si hoc dixerimus, Filium incipiemus dicere Patre majorem. Chrysostomus (hom. eadem). Dicit autem hoc, ut non aestiment quoniam tot audiens ex imbecillitate non punit; aut quia eorum cogitationes et contumelias non novit. Theophylactus. Vel quia dixerat, *Multa habeo de vobis loqui et judicare*, judicium futuro saeculo reservans subjungit: *Sed qui me misit, verax est*; quasi dicat: Etsi vos infideles estis, Pater meus verax est, qui diem stabilivit in quo vobis retributio fiet. Chrysostomus (hom. ead.). Vel aliter. Si in hoc me misit Pater, non ut judicem mundum, sed ut salvem mundum, verax autem est Pater (3); convenienter nullum ego nunc judico; sed haec loquor quae sunt ad salutem, non quae ad judicium; unde sequitur: *Et ego quae audivi ab eo, haec loquor in mundo.* Alcuinus. Audisse autem a Patre idem est et esse a Patre: quia ab illo habet audientiam a quo habet essentiam. Augustinus (tract. 39). Dat gloriam Patri aequalis Filius; tamquam dicat: Do gloriam ei cujus sum Filius: quomodo tu superbus es adversus eum cujus es servus? Alcuinus. Cum autem audissent, *Verax est qui misit me*, non intellexerunt de quo diceret: unde subditur: *Et non cognoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum.* Nondum enim oculos cordis apertos habebant, quibus Patris et Filii aequalitatem intelligerent (4).

(1) *Al.* infidelitas.
(2) *Quatuor quae ad manus habemus et alias citavimus exempla legunt* nec continget eum qui non credit, ex hac vita abire, veterem hominem, idest peccatum habentem: *intermediis omissis.*
(3) Tract. 38 (*Ex edit P. Nicolai*).

(1) Et iterum tract. 39 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* probatur qui d legatur.
(3) *Al.* verax est Pater. Convenienter etc.
(4) *Al.* intellexerunt *Nicolai ponit* intelligere possent.

7. Augustinus (tract. 40). Cum dixisset Dominus, *Verax est qui misit me*, non intellexerunt Judaei quod de Patre illis diceret. Videbat autem ibi aliquos quos ipse noverat post passionem suam esse credituros: et ideo sequitur: *Dixit ergo eis Jesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.* Recolite illud Exod. 3: « Ego sum qui sum; » et cognoscetis quid sit dictum, *Ego sum.* Differo cognitionem vestram, ut impleam passionem meam. Ordine vestro cognoscetis qui sum, cum scilicet exaltaveritis Filium hominis. Exaltationem autem crucis dicit, quia et ibi exaltatus est quando pependit in ligno. Hoc oportebat impleri per manus eorum qui postea fuerant credituri, quibus dicit hoc. Quare, nisi ut nemo in quocumque scelere et male sibi conscius desperaret, quando videat eis donari homicidium qui occiderant Christum? Chrysostomus (hom. 52). Vel aliter continua: Quia multa signa faciens et docens eos converterat, de cruce de reliquo loquitur, dicens: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*; quasi dicat: Vos aestimatis quod tunc maxime a me separati eritis cum me occideritis; ego autem dico quoniam tunc maxime scietis et gratia signorum et resurrectionis et captivitatis vestrae, quoniam ego sum Christus Filius Dei, et quod non contrarior illi; propter quod subdit: *Et a meipso nihil facio*; *sed sicut docuit me Pater, sic loquor*: per hoc enim indifferentiam substantiae manifestat, et quod nihil extra paternales intelligentias loquitur: si enim Deo contrarius essem, non tantam iram movissem contra eos qui me non audierunt. Augustinus (tract. 40). Vel aliter. Quia dixerat, *Tunc cognoscetis quia ego sum*, et ad ipsum esse pertinet tota Trinitas: ne forte subintraret error Sabellianorum, continuo subjunxit: *Et a meipso facio nihil*; quasi dicat: A meipso non sum: Filius enim de Patre est Deus. Quod ergo addidit, *Sicut docuit me Pater, haec loquor*, nemini vestrum obrepat cogitatio carnalis. Nolite vobis quasi duos homines ante oculos ponere, et loquentem patrem ad filium, sicut facis tu quando aliqua verba dicis filio tuo. Quae enim verba fierent unico Verbo? Si autem loquitur in cordibus vestris sine sono, quomodo loquitur Filio suo? Incorporaliter Pater locutus est Filio, quia incorporaliter Pater genuit Filium; nec eum sic docuit quasi indoctum genuerit; sed hoc est eum docuisse, quod est scientem genuisse. Si enim simplex est natura veritatis, hoc est Filio (1) esse quod nosse. Quemadmodum ergo Pater illi gignendo dedit ut esset, sic gignendo dedit ut nosset. Chrysostomus (hom. eadem). Rursus ad humilius sermonem reduxit. Sequitur, *Et qui me misit.* Ne autem aestiment hoc quod dicit, *Misit me*, minorationis esse, dicit, *Mecum est*; nam hoc quidem dispensationis, hoc autem deitatis est. Augustinus (tract. eodem). Et cum ambo simul sint, unus tamen est missus, alter misit: quoniam missio incarnatio est, et ipsa incarnatio Filii tantum est, non et Patris. Ergo inquit, *Qui me misit*; idest, cujus auctoritate tamquam paterna incarnatus sum. Misit itaque Pater Filium, sed non recessit a Filio: unde sequitur: *Et non reliquit me solum*: non enim quo misit Filium, non ibi erat Pater, qui dixit Hier. 23: « Caelum et terram ego impleo » Sed quare eum non dereliquit, subdit: *Quia quae placita sunt ei facio semper*: non ex quodam initio, sed sine initio sine fine: Dei enim generatio non habet initium temporis. Chrysostomus (hom. eadem). Vel aliter. Quia continuo dicebant, quoniam non ex Deo est, et quia sabbatum non custodit; contra est (1), quod ait: *Quoniam quae placita sunt ei facio semper*: ostendens quoniam et solvere sabbatum, placitum est ei. Multipliciter enim studet ut ostendat quod nihil facit Patri contrarium. Et quia hoc humanius locutus est, subditur, *Haec illo loquente multi crediderunt in eum*: ac si diceret Evangelista: Ne turberis si quid humile a Christo audieris: qui enim post tantam doctrinam nondum suasi erant, humiliora audiunt, et suadentur. Igitur crediderunt quidem, sed non ut oportebat; sed simpliciter quasi laetantes et requiescentes in verborum humilitate: et hoc ostendit Evangelista in subsequentibus sermonibus, in quibus narratur quod rursus ei injuriabantur.

8. Augustinus (2) (tract. eodem). Voluit Dominus in profundum fundare fidem eorum qui crediderant, ut non superficie tenus crederent; et ideo dicitur: *Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderunt ei Judaeos*: *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.* Per hoc quod dicit, *Si manseritis*, ostendit ea quae in eorum corde erant: sciebat enim quoniam crediderunt quidam, sed non manserunt: et magnum quid eis promittit, scilicet vere discipulos ejus fieri: in quo occulte tangit quosdam qui prius ab ipso recesserunt: et illi eum audierunt et crediderunt, et recesserunt, quia non permanserunt. Augustinus de Verb. Dom. (serm. 48). Omnes autem nos unum magistrum habemus, et sub illo condiscipuli sumus. Nec ideo magistri sumus, quia de loco superiore loquitur: sed magister est omnium qui habitat in omnibus (3) nobis. Ad discipulum autem parum est accedere; sed oportet manere nos in illo (4); et si in illo non manserimus, cademus. Breve opus, breve verbo (5), magnum opere, si manseritis. Quid enim est in verbis Dei manere, nisi nullis tentationibus cedere? Si labor non est, gratis accipis praemium; si labor est, attende magnum praemium.

Et cognoscetis veritatem. Augustinus (tract. 40). Quasi dicat: Quia nunc credentes estis; manendo, videntes eritis. Non enim quia cognoverunt crediderunt; sed ut cognoscerent crediderunt. Quid enim est fides, nisi credere quod non vides; veritas quod credidisti, videre? Si ergo permaneatur in eo quod creditur, pervenitur ad id quod videtur, ut scilicet contemplemur ipsam veritatem sicut est, non per verba sonantia, sed per lucem splendentem. Veritas incommutabilis est, panis est mentis; reficit, nec deficit; mutat vescentem, non ipsa in vescentem mutatur. Ipsa autem veritas Verbum Dei est: haec veritas carne induta est propter nos: latebat in carne, non ut negaretur, sed ut differretur; ut in carne pateretur, ut caro peccati redimeretur. Chrysostomus (hom. 53). *Vel cognoscetis veritatem*, hoc est me: ego enim sum veritas. Judaica quidem omnia typus erant, veritatem autem a me scietis. Augustinus de Verb. Dom. (serm. 48). Forte ali-

(1) *Al.* Filium.

(1) *Al.* *omittitur* est.
(2) Chrysostomus hom. 53 in Joan. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* in nobis.
(4) *Al.* sed oportet manere nos: si in illo non manserimus etc.
(5) *Al.* breve verbum.

quis dicet: Et quid mihi prodest cognoscere veritatem? Et ideo subjungit: *Et veritas liberabit vos*; quasi dicat: Si non delectat veritas, delectet libertas. Liberari enim proprie dicitur liberum fieri, quomodo sanari sanum fieri. Hoc in verbo graeco planius est: nam in consuetudine latina maxime in eo censuevimus audire hoc verbum, ut quicumque liberatur intelligatur pericula evadere, molestiis carere. THEOPHYLACTUS. Sicut autem supra infidelibus ait, *In peccatis vestris moriemini*; sic manentibus in fide, absolutionem annuntiat peccatorum. AUGUSTINUS, 4 de Trin. (cap. 18). Unde etiam veritas liberabit, nisi a morte, a corruptione, a mutabilitate? Veritas quippe immortalis, incorrupta, incommutabilis permanet. Vera autem incommutabilitas est ipsa aeternitas. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Eorum autem qui crediderant, erat etiam increpationes sufferre; sed hi statim saeviunt. Si autem oportebat eos turbari in priori, convenientius erat ut turbarentur in hoc, scilicet quod dixit, *Cognoscetis veritatem*, ut dicerent: Nunc ergo veritatem nescimus: lex igitur mendacium est, et cognitio nostra? Sed nullius horum eis cura erat; sed de mundanis rebus dolent: non enim aliam servitutem noverant nisi mundanam: unde sequitur: *Responderunt ei Judaei*: *Semen Abrahae sumus, et nemini servivimus unquam*: *quomodo tu dicis*, *Liberi eritis*? quasi dicant: Eos qui de genere sunt Abrahae, qui sunt ingenui, non oportebat servos vocare; nunquam enim servivimus. AUGUSTINUS (tract. 41). Vel hoc responderunt, non illi qui jam crediderunt, sed qui in turba erant nondum credentes. Hoc autem ipsum, *Nemini servivimus unquam*, secundum hujus temporis libertatem, quomodo verum dixistis? Joseph non est venumdatus? Prophetae sancti in captivitatem non sunt ducti? O ingrati, quid est quod vobis assidue imputat Deus, quod vos de domo servitutis liberavit, si nemini servistis? Vos autem qui loquimini, quomodo solvebatis tributa Romanis, si nemini unquam servistis? CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Quia vero non ad vanam gloriam erant quae dicebantur a Christo, sed ad salutem; non voluit ostendere eos servos esse hominum, sed peccati: quae difficillima servitus est, a qua solus Deus eripere potest; unde sequitur: *Respondit eis Jesus*: *Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. AUGUSTINUS (tract. eod.). Multum commendat quod sic pronuntiat: quodammodo si dici fas est, juratio ejus est: *Amen* quippe interpretatur verum, et tamen non est interpretatum, nec graecus hoc Interpres ausus est facere, vel latinus. Nam hoc verbum *amen* hebraeum est: non est autem interpretatum, ut honorem haberet velamento secreti; non ut esset ligatum, sed ne vilesceret nudatum. Jam quantum hoc commendatum sit, ex ipsa geminatione cognoscite. Verum dico vobis, Veritas dicit; quae utique etsi non diceret, Verum dico, mentiri omnino non posset; tamen inculcat, dormientes quodammodo excitat: contemni non vult quod dicit. *Omnis*, inquit, Judaeus, graecus, dives, pauper, imperator et mendicus, *si facit peccatum, servus est peccati*. GREGORIUS, 4 Mor. (cap. 42 vel in nov. exemp. 21). Quia quisquis se pravo desiderio subjicit, iniquitatis domino dudum libera mentis colla supponit. Sed huic domino contradicimus, cum iniquitati, quae nos ceperat, reluctamus; cum consuetudini violenter resistimus; cum culpam poenitendo percutimus et maculas sordium lacrymis lavamus. GREGORIUS, 25 Moral. (cap. 20 vel in nov. exemp. 14). Quanto autem aliqui liberius peragunt perversa quae volunt, tanto ejus servitio obnoxius obligantur. AUGUSTINUS (tract. eodem). O miserabilis servitus! Servus hominis aliquando sui domini duris imperiis fatigatus, fugiendo requiescit: servus peccati quo fugit? Secum trahit quocumque fugerit: peccatum enim quod facit intus est: voluptas transit, peccatum non transit: praeteriit quod delectabat, remansit quod pungat. Solus de peccato liberare potest qui venit sine peccato, et factus est sacrificium pro peccato: nam sequitur: *Servus autem non manet in domo in aeternum*. Ecclesiae est domus, servus peccator est: multi intrant in Ecclesiam peccatores. Non ergo dixit, *Servus* non est in domo, sed *non manet in domo in aeternum*. Si ergo nullus ibi servus erit, quis ibi erit? Quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Multum nos terruit; sed adjungit: *Filius autem manet in aeternum*. Ergo solus in domo sua erit Christus. An forte in hoc quod dicit *Filius*, caput et corpus est? Non enim sine causa terruit et spem dedit, terruit, ne peccatum amaremus; spem dedit, ne de peccati absolutione diffideremus. Haec est ergo spes nostra ut a libero liberemur: ipse enim pretium dedit, non argentum, sed sanguinem suum; et propter hoc subditur: *Si ergo Filius vos liberavit*; *vere liberi eritis*. AUGUSTINUS de verb. Dom. (ser. 47). Non a barbaris, sed a diabolo; non a corporis captivitate, sed ab animae iniquitate. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 41). Prima libertas est carere criminibus; sed ista inchoata est, non perfecta libertas: quia caro concupiscit adversus spiritum, ut non ea quae vultis faciatis. Libertas autem plena atque perfecta est quando nullae erunt inimicitiae, quando novissima inimica mors destruetur. CHRYSOSTOMUS (hom. 43). Vel aliter. Quia dixerat: *Qui facit peccatum, servus est peccati:* ne praecurrant et dicant: Immolationes habemus, illae nos eripere possunt: propterea induxit: *Servus non manet in domo in aeternum. Filius manet in aeternum.* Domus mentionem facit, Patris principatum domum nominans, ostendens ex translatione humanorum, quoniam sicut dominus in domo, ita ipse omnium potestatem habet: hoc enim quod dicit *Non manet*, significat, non habet potestatem donandi: sed Filius, qui est dominus domus, habet. Et ideo sacerdotes veteris legis non habebant potestatem per sacramenta legalia peccata dimittere: omnes enim peccaverunt, etiam sacerdotes, qui pro seipsis, ut dicit Apostolus, necesse habebant sacrificia offerre; sed Filius hanc habet potestatem: unde concludit: *Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*: ostendens quod mundana libertas, de qua gloriabantur, non est vera libertas. AUGUSTINUS (tract. 41). Noli ergo libertate abuti ad libere peccandum; sed utere ad non peccandum: erit enim voluntas tua libera, si fuerit pia; eris liber, si fueris servus justitiae.

9. AUGUSTINUS (tract. 42). Judaei se liberos dixerant, quia semen erant Abrahae. Quid ergo Dominus ad hoc responderit subditur: *Scio quia filii Abrahae estis*; quasi dicat: Agnosco vos quia filii estis Abrahae carnis origine, non cordis fide: et ideo subdit: *Sed quaeritis me interficere*. CHRYSOSTOMUS (hom. 53). Hoc enim addidit ut dicant, Peccatum non habemus. Dimittens enim omnem

eorum vitam redarguere, hoc quod prae manibus erat, quod adhuc agere volebant, ducit in medium. Paulatim enim eos a cognatione illa removit, erudiens in hoc non magna sapere. Sicut enim libertas et servitus est ab operibus, ita et cognatio. Sed ne dicerent, Hoc juste agimus, subjungit causam, dicens: *Quia sermo meus non capit in vobis.* Augustinus (tract. 42). Idest, non capit cor vestrum, quia non recipitur a corde vestro. Sic est enim sermo Dei fidelibus tamquam pisci hamus: tunc capit quando capitur; nec fit injuria illis qui capiuntur: ad salutem quippe, non ad perniciem capiuntur. Chrysostomus (hom. eadem). Et non dixit, Non capitis meum sermonem, sed *non capit meus sermo in vobis*, altitudinem suorum dogmatum ostendens. Sed possent dicere: Quid si a teipso loqueris? Propter hoc inducit subdens: *Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor*: non enim solum eamdem substantiam, sed eamdem veritatem habeo Patris. Augustinus (tract. 42). Dominus autem Patrem suum Deum vult intelligi; quasi dicat: Veritatem vidi, veritatem loquor, quia veritas sum. Si ergo Dominus veritatem loquitur quam vidit apud Patrem; se vidit, se loquitur, quia ipse est veritas Patris. Origenes (tom. 20 in Joan.). Manifestat autem haec auctoritas Salvatorem fuisse visorem eorum quae sunt apud Patrem; cum tamen homines, quibus revelatio fit, visores non sint. Theophylactus. Cum vero audis, *Quod vidi loquor*, nequaquam corporalem visionem intelligas, sed naturalem notitiam veram et approbatam. Sicut enim oculi videntes, integre aliquid et vere prospiciunt, nec falluntur; sic ego veraciter ea loquor quae cognovi a Patre meo.

Sequitur: *Et vos quod vidistis apud patrem vestrum, facitis.* Origenes (tom. 20). Adhuc non nominat patrem ipsorum. Paulo superius Abraham commemoravit ; sed dicturus est alterum patrem eorum, scilicet diabolum, cujus filii erant, inquantum mali erant, non inquantum homines erant. Malum ergo quod faciunt, Dominus eis objurgat et corripit. Chrysostomus (hom. ead.). Alia littera habet: *Et vos quae vidistis apud patrem vestrum, facite*; quasi dicat: Sicut ego verbis et veritate ostendo Patrem, ita et vos a rebus ostendite Abraham. Origenes (ut supra). Item alia littera habet: *Et vos quae audistis a Patre, facite.* Audierant enim a Patre ea quae in lege et Prophetis scripta sunt. Qui autem hoc verbo contra eos qui alterius opinionis sunt, fuerit usus, ostendit quod non alius Deus est qui legem dedit et Prophetas et Christi Pater. Quaeramus etiam ab inferentibus duas naturas, dicentes: A Patre quidem audivisse alienos, inconveniens (1) est. Si autem proprii Salvatoris erant, et beatae naturae; qualiter quaerebant illum occidere, et Salvatoris sermonem non capiebant (2)? Illi autem longe molestius acceperunt quam protulerit Dominus, quis eorum esset pater: nam eum qui multarum gentium pater eo, fatentur sui fore patrem: unde sequitur: *Responderunt et dixerunt: Pater noster Abraham est.* Augustinus (tract. 42). Quasi dicant: Quid tu dicturus es contra Abraham? Videbantur enim eum provocare ut aliquid mali diceret de Abraham, et esset eis occasio faciendi quod cogitabant. Origenes (tom. 20). Sed et hoc ipsum Salvator interimit tamquam falso dictum: unde subdit: *Dicit eis Jesus: Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite.* Augustinus (tract. 42). Et tamen superius ait: *Scio quia filii Abrahae estis:* unde non negavit eorum originem, sed facta condemnat. Caro eorum ex illo erat, sed vita non erat. Origenes (ubi supra). Vel dicendum, quod supra in graeco habetur: *Scio quod semen Abrahae estis.* Ut ergo haec pateant, videamus primo corporalis seminis et filii differentiam. Manifestum enim est quod semen in seipso habet rationes ejus cujus est semen, adhuc manentes et pausantes; filius vero, transmutato semine, et agente in appositam sibi materiam a muliere, per superinducta nutrimenta similitudinem accipit generantis: et quantum ad corporalia si aliquis est filius alicujus, subsistit ex semine; si vero aliquod est semen, non omnino filius efficitur. Quoniam autem ex operibus judicantur aliqui semen Abrahae, videndum est ne forte ex aliquibus seminalibus rationibus, infusis quibusdam animabus, oporteat imaginari eos qui semen sunt Abrahae. Non omnes igitur homines semen sunt Abrahae: neque enim omnes habent hujusmodi rationes consitas in eorum animabus. Oportet igitur eum qui Abrahae semen est, ejus fieri per similitudinem et filium. Possibile vero est ex negligentia et otio destruere hoc quod est ejus semen. Hi autem ad quos sermo erat, adhuc in spe erant: unde sciebat Jesus quod adhuc semen erant Abrahae, et nondum peremerant possibilitatem fiendi filii Abrahae: propter quod eis dicit: *Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite.* Si autem super hoc quod erant semen Abrahae, ad augmentum magnitudinis adolevissent, verbum Jesu caperent. Sed quia non accesserant ad hoc quod essent filii, verbum non capiunt, sed interficere volunt verbum, et quasi confringere, non capientes magnitudinem ejus. Si igitur aliquis vestrum semen est Abrahae, et adhuc verbum Dei non capit, non quaerat interficere verbum; sed transmutet se ad hoc quod sit filius Abrahae, et tunc poterit capere Filium Dei. Quidam autem unum ex operibus eligunt Abrahae, illud scilicet Gen. 15: « Credidit Abraham Deo, et « reputatum eis illi ad justitiam. » Ut autem concedatur eis quod fides sit opus, cur non dictum est singulariter, *Opus Abrahae facite,* sed pluraliter? Puto enim quod hoc dictum aequipollet ei quod est, Cuncta opera Abrahae facite; ut tamen ex historia Abrahae allegorice sumpta opera ejus spiritualiter prosequamur. Neque enim oportet eum qui vult esse filius Abrahae, adire ancillarum conjugia, nec post obitum conjugis in senectute aliam ducere conjugem.

Sequitur: *Nunc autem quaeritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis.* Chrysostomus (hom. ead.). Hanc scilicet veritatem, quod est Patri aequalis: propter hoc enim Judaei quaerebant eum interficere. Et ut ostendat quod hoc non est contrarium Patri, subdit, *Quam audivi a Deo.* Alcuinus (1). Quia ipse qui est veritas, a Deo Patre genitus erat: audire enim nihil aliud est quam esse a Patre. Origenes (ut supra). *Occidere me*, inquit, *hominem.* Interim non dico Filium Dei: non dico Verbum, quia non moritur Verbum: hoc dico, quod videtis: quia quod videtis potestis occidere, et quem non videtis, offendere.

(1) *Nicolai legit* quod inconveniens est.
(2) *Al.* cupiebant.

(1) Nihil tale in Alcuino, vel alibi occurrit; sed nec illud quod subjungitur Alcuini est (*Ex edit. P. Nicolai*).

Sequitur: *Hoc Abraham non fecit.* ALCUINUS Quasi dicat: In hoc probatis vos non esse filios Abrahae, quia facitis opera contraria operibus Abrahae. ORIGENES (tom. eod.). Sed diceret ad hoc quidam, quoniam superflue dictum est hoc, quod non fecerit Abraham quod suis temporibus non contingebat fieri: non enim in suis diebus natus erat Christus. Sed dicendum: quod in temporibus Abrahae natus fuerat homo, qui quam audierat a Domino veritatem, dicebat; non tamen quaesitus est ab Abraham, ut eum occideret. Et scias quod spiritualis adventus Jesu nullo tempore defuit sanctis. Ex hoc igitur comprehendo, omnem hominem, qui post regenerationem et ceteras apud se factas divinitus gratias, peccat, denuo crucifigere (1) Dei Filium propriis reatibus, in quos rediit; sed hoc Abraham non fecit.

Sequitur: *Vos facitis opera patris vestri.* AUGUSTINUS (ut supra). Adhuc non dicit quis est iste pater eorum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Dicit autem hoc Dominus, volens eis auferre superfluam gloriam de cognatione, et suadere eis ut non ultra spem salutis habeant in cognatione naturali, sed in ea quae est secundum adoptionem: hoc enim eos prohibebat venire ad Christum, quia aestimabant cognationem Abrahae sibi sufficere ad salutem.

10. AUGUSTINUS (trac. 42). Coeperant Judaei utrumque cognoscere: quia non de carnis generatione loqueretur Dominus, sed de vitae institutione. Consuetudo autem Scripturarum est fornicationem spiritualiter appellare, cum diis multis et falsis anima tamquam prostituta subjicitur: unde dicitur: *Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati, unum patrem habemus Deum.* THEOPHYLACTUS. Quasi responderent, quod Dei quaererent ultionem; et ideo adversus eum consiliarentur. ORIGENES (tract. 22). Vel aliter. Quia redarguti sunt non esse filii Abrahae, atrocius respondent, latenter designantes, ex adulterio productum fore Salvatorem. Sed magis mihi videtur quod conrixando responderunt. Cum enim prius dixissent, *Pater noster Abraham est*, et audissent, *Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite*, fatentur se habere majorem patrem quam Abraham, scilicet Deum, et non ex fornicatione sumpsisse exordium. Non enim ex sponsa, sed ex meretrice, seu materia, daemon, qui nihil facit ex se, producit eos qui carnalibus usi (2) inhaerent materiae. CHRYSOSTOMUS (homil. 53). Sed quid dicitis vos? Patrem habetis Deum, et Christum incusatis haec dicentem? Et nimirum ex fornicatione multi eorum nati erant; etenim illicitas commixtiones faciebant; non tamen hoc redarguit; sed instat, ut ostendat quod non sunt ex Deo: unde sequitur: *Dixit ergo eis Jesus: Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me: ego enim ex Deo processi et veni.* HILARIUS, 6 de Trin. (a medio illius). Religiosi nominis assumptionem Dei Filius in his qui se Dei filios confitentes, patrem sibi Deum dicerent, non improbavit; sed temerariam Judaeorum usurpationem patrem sibi Deum praesumentium, per id quod se non diligerent, objurgat. Non utique dici potest idipsum esse ex Deo exire, quod venisse. Sed cum ab his qui sibi Deum patrem dicerent, idcirco se diligendum ait, quia ex Deo exisset; causam dilectionis ex causa docuit esse nascendi. Exisse enim ad incorporalis nativitatis retulit nomen: quia religio profitendi sibi Patrem Deum, ex dilectione (1) Christi, qui ex eo genitus est, merenda sit. Nec enim in Deum Patrem fit religiosus qui non diligit Filium, cum diligendi Filii non alia causa sit quam quod ex Deo sit. Ex Deo igitur Filius est, non adventu, sed nativitate. Dilectio autem in Patrem hinc erit omnis, si Filius ex eo esse credatur. AUGUSTINUS (tract. 42). Sic ergo, quod de Deo processit Verbum, aeterna processio est: ab illo enim processit ut Verbum Patris, et venit ad nos, quia *Verbum caro factum est*: supra 1. Adventus ejus, humanitas ejus; mansio ejus, divinitas ejus. Dicitis Deum patrem, cognoscite me vel fratrem. HILARIUS (lib. 6 ibidem). Non esse autem a se sibi originem docuit cum subdit: *Neque enim a meipso veni, sed ille me misit.* ORIGENES (tom. 22). Haec arbitror dici propter quosdam per se venientes, et non missos a Patre, de quibus in Hieremia, cap. 23, dicitur: « Non mittebam eos, et ipsi currebant. » Quoniam autem qui duas naturas ingerunt, utuntur hoc verbo, objiciendum est contra illos. Paulus enim odiebat Jesum cum persequeretur Ecclesiam Dei: unde Dominus ad eum, Act. 9: « Quare me « persequeris? » Si ego verum est quod hic dicitur, *Si Deus Pater vester esset, diligeretis me*, palam est quoniam et recte convertitur: Si non diligeretis, nequaquam Deus pater vester esset. Paulus autem aliquo tempore non diligebat Jesum: fuit ergo tempus quo Deus pater Pauli non extitit. Non igitur natura Pauli Dei filius fuit, sed postmodum Dei filius factus est. Quando vero Deus alicujus fit pater, nisi quando mandata ejus custodit? CHRYSOSTOMUS (homil. 53). Quia vero semper quaerebant dicentes: *Quid est hoc quod dicit, Quo ego vado, vos non potestis venire*? propterea subdit: *Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.* AUGUSTINUS (tract. 42). Ideo autem audire non poterant, quia corrigi credendo nolebant (2). CHRYSOSTOMUS. Primo igitur captanda est virtus quae verbum divinum exaudiat, ut deinceps validi sistamus ad percipiendam totam locutionem Jesu: quoniam quamdiu quis curatus non est in auditu proprio, a verbo quod dicit surdo, Aperiaris (3); auditu percipere nequit.

11. CHRYSOSTOMUS (homilia 53). Exclusit Judaeos Dominus a cognatione Abraham: et quia majora ausi sunt, ut scilicet patrem suum Deum dicerent, de reliquo percutit eos, dicens: *Vos ex patre diabolo estis.* AUGUSTINUS (ut supra). Hic jam cavenda est haeresis Manichaeorum, quae dicit esse quamdam naturam mali, et gentem quamdam tenebrarum cum principibus suis, unde diabolus originem ducit; et hinc dicunt ducere originem carnem nostram; et secundum hoc putant dictum a Domino: *Vos ex patre diabolo estis*: quod essent illi velut natura mali, ducentes originem de gente contraria tenebrarum. ORIGENES (tom. 23 in Joan.). In hoc autem simile videntur incurrisse ei qui diceret alteram esse oculi videntis substantiam et alteram caligantis vel se avertentis: quemadmodum enim in his non differt substantia, sed quaedam contingit causa quae facit caligare; sic substantia eadem est, sive recipiat rationem, sive non. AUGUSTINUS (tract. eodem). Judaei ergo filii erant dia-

(1) *Al.* crucifigit.
(2) *Legit P. Nicolai* innixi.

(2) *Al.* et ex dilectione.
(3) ORIGENES tract. sive tom. 23, in Joannem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Apud Nicolai est* Adaperire, Marci 7, is auditu etc.

boli imitando, non nascendo: unde sequitur: *Et desideria patris vestri vultis facere.* Ecce unde filii estis, quia talia desideratis, non quia de illo nati estis: *quaeritis enim me occidere, hominem qui veritatem vobis dico*: et ille invidit homini et occidit: unde sequitur: *Ille homicida erat ab initio*: utique in primo homine, in quo potuit fieri homicidium: non enim posset occidi homo, nisi prius fieret homo. Non ferro accinctus diabolus ad hominem venit; verbum malum seminavit et occidit. Noli ergo putare non esse homicidium quando fratri tuo mala persuades. Vos autem ideo saevitis in carnem, quia non potestis in mentem. ORIGENES (tractat. 24 in Joan.). Perpende autem, quod non propter aliquem singulariter tantum, sed pro toto genere quod peremit, inquantum in Adam cuncti moriuntur, et vere, dictus est ab initio homicida. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Et non dixit, Opera, sed *desideria ejus* facitis, ostendens quoniam vehementer et ille et ipsi ab occisionibus (1) possidentur: et quia continue eum accusabant quod non est a Deo, insinuat occulte quod hoc etiam eis ex diabolo est: unde sequitur: *Et in veritate non stetit.* AUGUSTINUS 11 de civit. Dei (cap. 15). Forte autem aliquis dicet, quod ab initio suae conditionis in veritate non steterit: et ideo nunquam beatus cum sanctis Angelis fuerit, suo recusans esse subditus creatori, ac per hoc falsus et fallax, quia pia subjectione noluit tenere quod naturae est (2), affectans per superbam elationem simulare quod non est. Huic sententiae quisquis acquiescit, non cum Manichaeis sapit, ut suam quamdam propriam, tamquam ex adverso quodam principio, diabolus habeat naturam mali; qui tanta vanitate desipiunt (3), ut non attendant non dixisse Dominum, A veritate alienus fuit; sed *in veritate non stetit*; ubi a veritate lapsum intelligi voluit (cap. 15). Illud etiam quod ait Joannes Epistola 1 cap. 3, « Ab initio diabolus « peccat, » hoc intelligunt, si naturale est, nullo modo esse peccatum. Sed quid respondetur propheticis testimoniis? sive quod ait Isaias, cap. 14, sub figurata persona principis Babyloniae diabolum notans: « Quomodo cecidit Lucifer, qui mane « oriebatur? » sive quod Ezechiel, cap. 28: « In « deliciis paradisi Dei fuisti: » quae si aliter convenientius intelligi nequeunt, oportet ut quod dictum est, *In veritate non stetit,* sic accipiamus, quod in veritate fuerit, sed non permanserit; et illud quod ab initio diabolus peccat, non ab initio ex quo creatus est, peccare putandus est, sed ab initio peccati: coepit enim in ipso peccatum et ipse initium peccati fuit. ORIGENES (ubi supra). Est autem uniforme quidem in veritate (4) morari; varium autem ac multiforme, non morari in ea: quibusdam, ut ita dicam, trementibus gressibus et nitentibus sistere in ea, non tamen obtinere valentibus; quibusdam vero non passis illud, sed in periculo consistentibus, secundum illud Psal. 71: « Mihi autem paulisper commoti sunt pedes, » et ceteris ab ea cadentibus. Causa igitur cur diabolus veritatem non colat, subditur: *Quia veritas non est in eo*: scilicet quod vana suspicatur et seductus est ipse a seipso: in hoc deterior, quod illi quidem ab eo falluntur, is autem sibi ipsi deceptionis auctor existit. Sed oportet investigare quomodo dicitur, quod *veritas in ipso non est*: utrum quia nullam unquam veram habet doctrinam, sed cuncta quae opinatur, falsa sunt; vel quia Christi particeps non est, qui dixit, infra 14: *Ego sum veritas.* Impossibile autem est aliquam rationalem substantiam de cunctis opinari falso, et de nullo vel exiliter rectitudinem conspicere. Diabolus igitur saltem id vere capit dogma, considerando de se quod rationalis est. Non igitur ejus natura consistit ex contrario veritatis, idest ex errore et ignavia: nunquam enim veritatem cognoscere posset. AUGUSTINUS 11 de civ. Dei (cap. 14). Vel cum dicit, *Quia veritas in eo non est,* subjecit indicium, quasi quaesissemus unde ostendatur quod in veritate non steterit, aitque: *Quia veritas non est in eo.* Esset autem in eo, si in ipsa stetisset.

Sequitur: *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est et pater ejus.* AUGUSTINUS (tract. 42). In his verbis quidam diabolum putaverunt patrem habere, et quaesierunt quis esset diaboli pater. Hic est error Manichaeorum. Diabolum autem Dominus dixit patrem mendacii: non enim (1) omnis qui mentitur, pater mendacii sui est: si enim ab alio mendacium accepisti et dixisti; tu quidem mentitus es, sed pater mendacii non es. Ille vero, quia non aliunde accepit mendacium, quo mendacio tamquam veneno serpens hominem occideret, pater est mendacii, sicut Deus pater est veritatis. THEOPHYLACTUS. Is enim et Deum apud homines criminatus est, ad Evam dicens: Quoniam invidens vobis, lignum inhibuit: et apud Deum quondam criminatus est homines, ut cum dixit, Job cap. 1: « An gratis colit Job Domi« num? » ORIGENES (ubi supra). Attende tamen, quod hoc nomen « mendax » dicitur tam de diabolo, qui mendacium genuit, sicut hic dicitur, *Quia mendax est,* quam de homine, secundum illud Psalmi 111: « Omnis homo mendax. » Nam si quis mendax non est, hujusmodi non est homo tantum; ita quod ei et similibus dici potest: « Ego dixi, Dii « estis: » Psalm. 81. Unde, cum aliquis loquitur mendacium, de propriis loquitur. Spiritus autem sanctus loquitur a Verbo veritatis et sapientiae, secundum illud infra 16: *De meo accipiet, et annuntiabit vobis.* AUGUSTINUS de quaest. nov. et vet. testam. (quaest. 90). Vel aliter. Diabolus non speciale nomen est, sed commune. In quocumque enim opera diaboli fuerint inventa, diabolus est appellandus: operis enim nomen est, non naturae. Itaque hoc in loco patrem Judaeorum Cain significat, cujus imitatores volentes esse Judaei, Salvatorem peremerunt: ab ipso enim forma data est fratricidii, quem dixit mendacium de propriis loqui, ut ostenderet, unumquemque non nisi propria voluntate peccare. Sed quia Cain imitator diaboli est, patrem ejus diabolum dixit, cujus opera secutus est. ALCUINUS. Sed quia Dominus veritas est et Filius veracis Dei, veritatem dicit; sed Judaei, qui filii erant diaboli, aversi erant a veritate: et hoc est quod sequitur: *Ego autem quia veritatem dico vobis, non creditis mihi.* ORIGENES (tom. 25). Sed quomodo hoc dicitur Judaeis, qui in eum crediderant ? Sed considera, quod potest aliquis secundum aliquam intentionem credere, secundum aliam vero non credere: sicut qui credunt in eum

(1) *Al.* ab occasionibus.
(2) *Idem legit* quod vere est.
(3) *Al.* decipiunt.
(4) *Al.* in unitate.

(1) *Al. deest* enim.

qui sub Pontio Pilato crucifixus est, non autem credunt in natum de Maria Virgine: in eumdem credunt et non credunt. Sic igitur hi ad quos loquebatur credebant in eum, secundum quod videbatur signorum factor, non credebant autem his quae profunde ab eo dicebantur. CHRYSOSTOMUS (hom. 55). Quia igitur inimici estis veritatis, in nullo me incusantes vultis me interficere; et ideo subditur: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* THEOPHYLACTUS Quasi dicat: Si Dei filii estis, utique peccantes debetis habere odio. Si ergo me quoque, quem exosum habetis, non potestis arguere de peccato; manifestum est quod propter veritatem me odio habetis; quoniam scilicet dicebat se Filium Dei. ORIGENES (tom. 25 in Joan.). Habet autem hoc verbum Christi magnam fiduciam; cum nullus hominum fiducialiter hoc dicere potuerit nisi solus Dominus noster, qui peccatum non fecit. GREGORIUS in homil. (18 in Evang.). Pensate autem mansuetudinem Dei. Non dedignatur ex ratione ostendere se peccatorem non esse, qui ex virtute divinitatis poterat peccatores justificare: unde subdit: *Qui est ex Deo, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* AUGUSTINUS (tract. 45). Noli attendere naturam, sed vitium. Sunt isti ex Deo, et non sunt ex Deo: natura ex Deo, vitium non ex Deo. Eis autem hoc dictum est qui non solum peccato vitiosi erant, nam hoc commune erat omnibus; sed etiam praecogniti quod non erant credituri ea fide qua possent a peccatorum obligatione liberari. GREGORIUS in hom. (ut supra). Interroget se ergo unusquisque, si verba Dei aure cordis percipit; et intelliget unde sit. Nam sunt nonnulli qui praecepta Dei nec aure corporis percipere dignantur; et sunt nonnulli qui haec quidem corporis aure percipiunt, sed nullo ea mentis desiderio complectuntur; et sunt nonnulli qui libenter verba Dei suscipiunt, ita ut etiam in fletibus compungantur; sed post lacrymarum tempus ad iniquitatem redeunt; hi profecto Verba Dei non audiunt, quia haec exercere in opere contemnunt.

12. CHRYSOSTOMUS (hom. 54). Cum aliquid altum Dominus diceret, hoc apud Judaeos, qui valde insensibiles erant, insania videbatur, ut ex eorum responsione colligitur; dicitur enim: *Responderunt ergo Judaei, et dixerunt ei. Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, et daemonium habes?* ORIGENES (tom. 26). Sed dignum est quaerere quomodo, cum Samaritani saecula futura denegent, nec animae durabilitatem acceptent (1); ausi sunt Samaritanum dicere Salvatorem, qui de resurrectione et judicio tot et tanta edocuit? Sed forsan velut improperantes illi hoc dicunt, dum quae sentiunt ipsi, non docet. ALCUINUS. Samaritani enim gens odiosa Israelitico populo, decem tribus in captivitatem ductis, terram eorum possidebant. ORIGENES (tom. eod.). Convenit quoque quod aliqui de eo arbitrentur quod secundum Samaritanos sentiret, ut nihil post obitum reservetur hominibus, sed ficte ad placendum Judaeis, de resurrectione et aeterna vita tractaret. Daemonium vero illum habere dicebant propter ejus sermones transcendentes capacitatem humanam, quibus Deum Patrem suum asserebat, et se de caelo descendisse, et cetera hujusmodi; vel propter suspicionem eorum, quia

(1) *Al.* acciperent.

plures in Beelzebub principe daemoniorum opinabantur ipsum ejicere daemones. THEOPHYLACTUS. Vel Samaritanum illum dicebant, tamquam ritus hebraicos dissolventem, utpote sabbati; Samaritani enim non perfecte judaizabant. Ex hoc vero quod eorum cogitationes revelabat, daemonium ipsum habere suspicabantur. Quando vero eum Samaritanum dixerunt, nusquam Evangelista dicit: ex quo palam est quod multa praetermiserunt Evangelistae. GREGORIUS in homil. (18 in Evang.). Ecce injuriam suscipiens Deus, non contumeliosa verba respondet: sequitur enim: *Respondit Jesus, et dixit: Ego daemonium non habeo.* Ex qua re (1) quid nobis innuitur? nisi ut eo tempore cum a proximis ex falsitate contumelias accipimus, eorum etiam vera taceamus mala, ne ministerium justae corruptionis in arma vertatur furoris. CHRYSOSTOMUS (homil. 54). Et attendendum, quod ubi eos docere oportebat et eorum superbiam subtrahere: asper erat; ubi vero exprobratum eum oportebat sufferre, multa mansuetudine utebatur; erudiens nos, quae quidem ad Deum vindicare, quae vero ad nos despicere. AUGUSTINUS (tr. 43). Et ut homo prius ejus imitetur patientiam, ut perveniat ad potentiam. Sed quamvis maledictus maledicta non redderet, pertinuit tamen ad eum negare. Duo autem sibi fuerant objecta: *Samaritanus es, et daemonium habes.* Non dixit, Non sum Samaritanus: Samaritanus enim interpretatur custos: noverat autem ille se nostrum esse custodem; non enim pertinuit ad eum ut redimeremur et non pertinet ut servemur (2). Denique ipse est Samaritanus, qui accessit ad saucium, et misericordiam impendit. ORIGENES (tom. 26 in Joan.). Aliter (3) quoque Dominus magis quam Paulus omnibus omnia fieri voluit, ut omnes nancisceatur; et ideo se non negavit esse Samaritanum. Æstimo autem solius Jesus fore vocem, *Ego daemonium non habeo* (4) *etc.*, sicut et illud, infra 14, *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam*: quia etiam quae delictorum reputata sunt minima, daemonibus adaptantur. AUGUSTINUS (tract. eod.). Deinde post tale convicium hoc solum dixit de gloria sua: *Sed honorifico Patrem meum*; quasi dicat: Ne vobis arrogans videar, habeo quem honorificem. THEOPHYLACTUS. Honorificavit autem Patrem, ulciscens eum, et non tolerans homicidas et mendaces se Dei veraces filios appellare. ORIGENES (ubi supra). Solus autem Christus verissime veneratus est Patrem: nullus enim honorans quidquam ex his quae non honorantur a Deo, honorat Deum. GREGORIUS in hom. (18 in Evang.). Sed quia quisquis Dei zelo utitur, a pravis hominibus dehonestatur, in semetipso nobis Dominus patientiae praebuit exemplum, qui ait. *Et vos inhonorastis me.* AUGUSTINUS (tract. 43). Quasi dicat: Ego facio quod debeo, vos non facitis quod debetis. ORIGENES (ut supra). Non autem illis solum hoc dictum est, sed et omnibus injuste agentibus qui injuriam inferunt Christo, qui est justitia; et inferentibus contumeliam sapientiae, eo quod Christus est sapientia, et similiter de aliis hujusmodi. GREGORIUS (hom. ead.). Sed

(1) *Legit Nicolai* Ea re quid nobis innuitur etc.

(2) *Al.* pertinuit enim ad eum ut redimeremur, et non pertinet ut servemur? *Nicolai autem.* Si enim pertinuit ad eum ut redimeremur, non pertinet ut servemur?

(3) *Al.* aliter autem quoque.

(4) *Ita omnes vetustae quas vidimus editiones: Romana tamen an.* 1570. *et Veneta Nicolini addunt* sed nec habui *loco* etc.

quid nobis contra injurias faciendum sit, suo exemplo nos admonet, cum subjungit: *Ego autem gloriam meam non quaero: est qui quaerat et judicet.* Chrysostomus (hom. 4). Quasi dicat: Ex honore quem ad Patrem habeo, haec locutus sum vobis, et propter hoc dehonoratis me; sed nulla est mihi cura hujus contumeliae: illi enim noxas debetis propter quem haec audio. Origenes (tom. 26 in Joan.). Quaerit autem Deus gloriam Christi in quolibet suscipientium illum, quam quidem reperiret in operantibus secundum insitas virtutis causas. Cum autem non repererit, punit illos in quibus non reperit gloriam Filii sui: unde dicit: *Est qui quaerat, et judicet.* Augustinus (tract. 43). Quem autem vult intelligi nisi Patrem ? Quomodo ergo alio loco dicit, supra 5, *Pater non judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio* ? Sed videte, quod judicium quandoque pro damnatione accipitur: hic autem secundum discretionem positum est; quasi dicat: Est Pater qui gloriam meam a vestra discernat: vos enim secundum hoc saeculum gloriamini, ego non secundum hoc saeculum. Discernit etiam gloriam Filii sui a gloria omnium hominum: non enim quia homo factus est, jam comparandus est nobis. Nos homines cum peccato, ille sine peccato, et hoc secundum ipsam formam servi: nam illud quis digne loquatur: *In principio erat Verbum* ? Augustinus (1) (ubi supra). Vel aliter. Si vere dictum est a Salvatore, infra 17· *Omnia mea tua sunt*, palam est quoniam et ipsum judicium Filii, Patris est. Gregorius (hom. 18 in Evang.). Cum vero malorum perversitas crescit, non solum frangi praedicatio non debet, sed etiam augeri: unde Dominus postquam daemonium habere dictus est, praedicationis suae beneficia largius impendit, dicens: *Amen amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.* Augustinus (tract. 43). *Videbit* dictum est pro eo quod est Experietur. Cum ergo moriturus loqueretur, quid sibi vult quod ait, *Qui sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum* ? nisi quia videbat aliam mortem, de qua nos liberare venerat, mortem aeternam, mortem damnationis cum diabolo et angelis ejus: ipsa est vera mors, nam ista migratio est. Origenes (tom. 26). Sic igitur intelligendum est: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum*: ac si diceret: Si quis lucem meam custodierit, tenebras non videbit. Quod autem dicit, *In aeternum*, communiter est sumendum, ut sit talis intellectus: *Si quis sermonem meum servaverit* in aeternum, *mortem non videbit in aeternum*: quia eousque non videt aliquis mortem, quousque Jesus verbum custodit. Cum vero quis torpens in observantia sermonis, et circa sui custodiam negligens factus, eum cessat custodire, subinde mortem videt, non apud alium quam apud seipsum. Sic igitur a Salvatore instructi, Prophetae quaerenti, Psal. 88: « Quis est homo « qui vivet, et non videbit mortem ? » respondere possumus: Qui custodit verbum Christi. Chrysostomus (hom. 54) *Servaverit* autem dicit non solum fide, sed etiam per vitam puram. Simul autem et occulte insinuat quoniam nihil possunt ei facere. Si enim qui sermonem ejus servabit, non morietur in aeternum, multo magis et ipse non potest mori.

(1) Origenes, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

13. Gregorius in hom. (eadem). Sicut bonis necesse est ut meliores etiam per contumelias existant, ita semper reprobi de beneficio pejores fiunt: nam accepta praedicatione, iterum Judaei blasphemant: dicitur enim: *Dixerunt ergo Judaei: Nunc cognovimus quia daemonium habes.* Origenes (tom. 26). Hi qui sacris Scripturis credunt, comprehendunt quod quae praeter rectam rationem ab hominibus exercentur, non praeter daemones fiunt. Sic igitur Judaei virtute daemonis putabant Jesum dixisse: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.* Hoc autem passi sunt quia Dei virtutem non perspexerunt: nam hic de morte quadam inimica rationi, qua pereunt delinquentes, hoc falsus est; hi vero de communi morte conjectantes esse quod dicitur, increpant dicentem, quasi defuncto Abraham et Prophetis: unde subditur: *Abraham mortuus est et Prophetae; et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit in aeternum.* Cum aliqua differentia sit inter mortem gustare et videre, pro eo quod *Mortem non videbit, Mortem non gustabit* protulerunt, velut incauti auditores, confundentes dominicum sermonem. Sicut enim Dominus inquantum panis vivus est, gustabilis est; in eo vero quod est sapientia, est visibilis pulchritudinis: sic etiam adversaria ejus mors et gustabilis est et visibilis. Cum ergo quis steterit per Jesum in intellectuali loco, mortem non gustabit, si statum servat, secundum illud Matth. 16: « Sunt de hic « stantibus qui non gustabunt mortem. » Cum autem aliquis sermonem Christi acceperit et custodierit, mortem non videbit. Chrysostomus (homil. ead.). Rursus autem ex inani gloria ad cognationem (1) confugiunt: unde sequitur: *Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est* ? Poterant etiam dicere: Numquid tu major es Deo, cujus sermonem qui audierunt mortui sunt ? Sed non dicunt hoc, quia etiam quam Abraham minorem eum aestimabant. Origenes (tom. 26). Non enim discernunt, quia non solum Abraham, sed etiam quolibet nato ex muliere, qui natus est ex Virgine major est. Nec verum dicebant Judaei: *Abraham mortuus est*: audivit enim verbum Christi, atque servavit. Et hujusmodi simile dices de Prophetis, de quibus subdunt: *Et Prophetae mortui sunt*: nam et verbum Filii Dei custodierunt, cum verbum Domini factum fuerit ad Osee, vel Isaiam, vel Hieremiam; quod si quis alius custodivit, ipsi Prophetae custodierunt. Mendacium ergo dicunt et in hoc, *Scimus quia daemonium habes*, et in hoc, *Abraham mortuus est et Prophetae.* Gregorius in hom. (ut supra). Quia enim aeternae morti inhaeserant, et eamdem mortem cui inhaeserant, non videbant, cum solam mortem carnis aspicerent, in veritatis sermone caligabant. Subdunt autem: *Quem teipsum facis* ? Theophylactus. Quasi dicant: Tu, qui nulla cura dignus es, carpentarii filius de Galilaea, tibi subripis gloriam. Beda. *Quem teipsum facis* ? hoc est, cujus meriti cujusve dignitatis vis credi ? Abraham tamen mortuus erat corpore, anima autem vivebat. Major autem est mors animae in aeternum victurae, quam corporis quandoque morituri. Origenes (ubi supra). Caecutientium autem fuit haec prolatio: quoniam non se fecit Jesus id quod est, sed ex Patre recepit: unde sequitur:

(1) *Al.* ad cognitionem.

Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Chrysostomus (hom. 54). Hoc quantum ad eorum suspicionem dixit, sicut et supra 5. *Testimonium meum non est verum, si testimonium perhibeo de meipso.* Beda. His autem verbis nihil esse ostendit gloriam vitae praesentis. Augustinus (tract. 43 in Joan.). Dixit autem hoc propter illud quod dixerant, *Quem teipsum facis?* Refert enim gloriam suam ad Patrem, de quo est: unde subdit: *Est Pater meus qui glorificat me.* De isto verbo calumniantur Ariani fidei nostrae, et dicunt: Ecce major est Pater, quia glorificat Filium. Haeretici, non legistis et ipsum Filium dicentem, quod glorificet Patrem suum? Alcuinus. Glorificavit autem Pater Filium, cum tempore baptismi et in monte, et tempore passionis coram turbis vox facta est ad eum, et post passionem eum resuscitavit, et collocavit eum ad dexteram suae majestatis. Chrysostomus (1) (hom. ead.). Addidit autem: *Quem vos dicitis quia Deus vester est:* volebat enim ostendere quoniam non solum Patrem eum nesciebant, sed neque Deum. Theophylactus. Nam si vere Patrem cognoscerent, Filium ejus venerarentur. Deum etiam contemnunt, qui homicidium in lege prohibuit, adversus Christum clamantes· unde subdit: *Et non cognovistis eum.* Alcuinus. Quasi dicat: Vos carnaliter illum Deum vestrum vocatis; pro temporalibus ei servitis; et non cognovistis eum, sicut intelligendus est; spiritualiter ei servire nescitis. Augustinus (tract. 43). Quidam haeretici dicunt Deum annuntiatum in veteri testamento non esse Patrem Christi, sed nescio quem principem malorum angelorum. Contra ipsos ergo dicit Patrem suum quem illi dicebant Deum suum, et non cognoverunt: Si enim ipsum cognovissent, ejus Filium recepissent. De se autem subdit: *Ego autem novi eum.* Secundum carnem judicantibus potuit et hic arrogans videri; sed arrogantia non ita caveatur ut veritas relinquatur: propter quod subdit: *Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax.* Chrysostomus (hom. eadem). Quasi dicat: Sicut vos dicentes scire eum, mentimini; ita ego si dixero me nescire. Sed maxima demonstratio est, quod ab illo sit missus, hoc quod sequitur, *Sed scio eum.* Theophylactus. Naturaliter (2) ipsius cognitionem obtinens; qualis enim ego sum, talis et Pater, quoniam ego meipsum cognosco, et illum cognosco. Praebet autem indicium quod ipsum cognoscat cum subdit: *Et sermonem ejus servo*; sermonem mandata nuncupans. Quidam autem sic intelligunt hoc quod dicitur, *Sermonem ejus servo,* idest rationem substantiae ejus: eadem enim est ratio substantiae Patris et Filii: ideoque Patrem cognosco: nam *et* pro *quoniam* sumitur, ut sit sensus, Quoniam ejus sermonem (3) servo. Augustinus (tract. 43). Sermonem etiam Patris tamquam Filius loquebatur; et ipse erat Verbum Patris, quod hominibus loquebatur. Chrysostomus (homil. ead.). Et quia dixerant: *Numquid tu major es patre nostro Abraham?* nihil de morte exponens, se majorem quam Abraham esse ostendit consequenter, cum subdit: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit et gavisus est,* scilicet propter beneficium quod a me habet, ut a majore. Theophylactus. Quasi dicat: Diem meum desiderabilem habuit et laetitiae plenum, non quasi alicujus minimi aut fortuiti. Augustinus (tract. 43). Non timuit, sed *exultavit ut videret*: credens utique exultavit sperando, ut videret intelligendo diem meum. Incertum autem potest esse utrum dixerit temporalem diem Domini, quo erat venturus in carne, an diem Domini qui nescit ortum, nescit occasum. Sed ego non dubito patrem Abraham totum scisse: ait enim servo suo quem mittebat: « Pone manum « sub femore meo, et jura mihi per Deum caeli: » Gen. 24. Ergo quae fuit illa juratio, nisi quia significabatur de genere Abrahae venturum in carne Deum? Gregorius (hom. 15 in Evang.). Tunc etiam diem Domini Abraham vidit, cum in figura summae (1) Trinitatis tres Angelos hospitio suscepit. Chrysostomus (homil. 54). Vel diem suum dicit diem crucis, quem Abraham in oblatione arietis et Isaac praefiguravit, per hoc ostendens quod non invitus ad passionem venit, et ostendens eos esse alienos ab Abraham, si in quibus ille exultavit, hi dolent. Augustinus (tract. 43). Quale autem gaudium fuit cordis videntis Verbum manens, splendorem piis mentibus refulgentem, apud Patrem manentem Deum, et aliquando in carne venturum, non de Patris gremio recessurum!

12. Gregorius (hom. 18 in Evang). Carnales mentes Judaeorum audientium verba Christi, oculos a carne non sublevant, dum in eo solam carnis aetatem pensant: unde dicitur: *Dixerunt ergo Judaei ad eum: Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti?* quasi dicerent: Multa sunt annorum curricula, ex quo Abraham mortuus est, et quomodo vidit diem tuum? Carnaliter enim hoc intellexerunt. Theophylactus. Tunc autem triginta trium annorum erat: quare ergo non dixerunt, Quadraginta annos nondum habes, sed *quinquaginta?* Supervacua est hujusmodi quaestio: simpliciter enim prout eis occurrit dixerunt. Respondent tamen quidam quod per quinquagesimum annum ex reverentia jubilaeum nominant, in quo et captivos manumittebant et emptitiis possessionibus cedebant. Gregorius (hom. eadem). Quos benigne Redemptor noster a carnis suae intuitu submovet, et ad divinitatis contemplationem trahit: unde sequitur: *Dixit ergo eis Jesus: Amen amen dico vobis: antequam Abraham fieret, ego sum. Ante* enim praeteriti temporis est, *sum* vero praesentis; et quia praeteritum et futurum tempus divinitas non habet, sed semper esse habet, non ait, Ante Abraham ego fui, sed *ante Abraham ego sum*: secundum illud Exod. 3: « Ego sum qui sum. » Ante ergo vel post Abraham habuit esse, qui et accedere potuit per exhibitionem praesentiae, et recedere per cursum vitae. Augustinus (tract. 53). Quia vero creatura est Abraham, non dixit, Antequam Abraham esset, sed *antequam fieret;* neque dixit, Ego factus sum: nam *in principio erat Verbum.* Gregorius (hom. eadem). Sed sustinere ista aeternitatis verba mentes infidelium non valentes, quem intelligere non poterant, obruere quaerebant: unde sequitur: *Tulerunt ergo lapides Judaei, ut jacerent in eum.* Augustinus (tract. 43). Tanta duritia quo

(1) *Nicolai ponit indicem Chrysostomi ad illa tantum verba,* Volebat enim ostendere.

(2) *Nicolai legit:* Naturaliter omnimodam ipsius cognitionem etc.

(3) *Idem superaddit* vel rationem.

(1) *Al. omittitur* summae.

curreret, nisi ad similes, scilicet lapides? (1). Quia vero postquam cuncta quae ad eum spectabant, docendo perfecerat, hi lapides injiciunt, deserit eos quasi correctionem non suscipientes: unde subditur: *Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.* Non autem abscondit se in angulo templi quasi timens, aut in domunculam fugiens, vel post murum aut columnam divertens; sed caelica potestate invisibilem insidiantibus, se se constituens, per medium illorum exivit. *Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.* GREGORIUS (hom. 18 ut supra). Qui si divinitatis suae potentiam exercere voluisset, tacito nutu mentis suis eos actibus (2) ligaret, aut in poenas subitae mortis obrueret. Sed qui pati venerat, exercere judicium nolebat. AUGUSTINUS (ut supra). Magis enim erat commendanda sapientia (1), quam exercenda potentia. ALCUINUS. Ideo etiam fugit quia nondum venerat hora passionis, et quia ipse non elegerat hoc genus mortis. AUGUSTINUS (tract. 42). Ergo tamquam homo a lapidibus fugit (2); sed vae illis a quorum lapideis cordibus fugit Deus. BEDA (3). Mystice autem quot malas cogitationes quis assumit, quasi tot lapides in Jesum mittit; ac deinde quantum ad se pertinet, si ad deliberationem transit, Jesum extinguit. GREGORIUS (hom. eadem). Quid autem abscondendo se Dominus significat, nisi quod eis ipsa veritas absconditur qui ejus verba sequi contemnunt? Eam quippe quam non invenit humilem, veritas fugit mentem. Quid autem nobis hoc exemplo loquitur, nisi ut etiam cum resistere possumus, iram superbientium humiliter declinemus?

(1) THEOPHYLACTUS. Ejus nomine praetermisso editiones praecedentes ex Augustino haec notabant uno tenore cum praedictis (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Nicolai ex Gregorio reponit* ictibus.

(1) *Idem ex Augustino corrigit legendo* patientia.
(2) *Al.* tamquam homo lapidibus fuit.
(3) Quod ex Beda subjungitur, nec apud illum, nec alibi occurrit; sed aliquid analogice huc pertinens ex Origene super librum Judicum hom. 2, peti potest (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT NONUM.

1. Et praeteriens Jesus, vidit hominem caecum a nativitate: et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut caecus nasceretur? Respondit Jesus: Neque hic peccavit, neque parentes ejus; sed ut manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Haec cum dixisset, expuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit lutum super oculos ejus, et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Abiit ergo et lavit et venit videns.

2. Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat et mendicabat? Alii dicebant, Quia hic est; alii autem, Nequaquam, sed similis est ejus. Ille vero dicebat, Quia ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit: Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et unxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe et lava. Et abii et lavi et video. Et dixerunt ei, Ubi est ille? Ait, Nescio. Adducunt eum ad pharisaeos qui caecus fuerat. Erat autem sabbatum quando lutum fecit Jesus, et aperuit oculos ejus. Iterum ergo interrogabant eum pharisaei quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos et lavi et video. Dicebant ergo ex pharisaeis quidam: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator haec signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo caeco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, quia Propheta est.

3. Non crediderunt ergo Judaei de illo quia caecus fuisset et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus qui viderat, et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis quia caecus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responderunt eis parentes ejus, et dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, et quia caecus natus est. Quomodo autem nunc videat, nescimus; aut quis ejus aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate: aetatem habet, ipse de se loquatur. Haec dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judaeos. Jam enim conspiraverant Judaei, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes ejus dixerunt: Quia aetatem habet, ipsum interrogate.

4. Vocaverunt ergo rursum hominem qui fuerat caecus, et dixerunt ei: Da gloriam Deo. Nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: unum scio, quia caecus cum essem, modo video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis jam, et audistis. Quid iterum vultis audire? Numquid et vos vultis discipuli ejus fieri? Maledixerunt ergo ei et dixerunt: Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit. Respondit ille homo, et dixit eis: In hoc enim mirabile est quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos. Scimus autem quia peccatores Deus non audit; sed si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit. A saeculo non est auditum quia quis aperuit oculos caeci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam. Responderunt et dixerunt ei: In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras.

5. Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras, et cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei? Respondit ille, et dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Jesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait, Credo, Domine; et procidens adoravit eum. Et dixit eis Jesus: In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident caeci fiant. Et audierunt quidam ex pharisaeis qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Numquid et nos caeci sumus? Dixit eis Jesus Si caeci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis, Quia videmus, Peccatum vestrum manet.

1. CHRYSOSTOMUS (hom. 55). Quia Judaei sermonum Christi altitudinem non susceperant, exiens de templo curavit caecum, sui absentia eorum furorem mitigans, et per operationem signi, eorum duritiam molliens, et de his quae dicta sunt a se, faciens fidem: unde dicitur: *Et praeteriens Jesus, vidit hominem caecum a nativitate.* Ubi considerandum, quod egrediens de templo, studiose venit ad opus sui manifestativum: ipse enim vidit caecum, non caecus ad eum accessit; et ita studiose respexit ut discipuli ejus videntes eum studiose aspicientem interrogarent: sequitur enim: *Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut caecus nasceretur?* AUGUSTINUS (tract. 44). Rabbi magister est. Magistrum appellant, quia discere cupiebant: quaestionem quippe proposuerant Domino tamquam magistro. THEOPHYLACTUS. Videtur tamen haec quaestio peccare.

neque enim susceperant Apostoli nugas Gentilium, quoniam anima in alio saeculo vivens peccavit: sed diligenter intuenti non apparet simplex haec quaestio. Chrysostomus (hom. eadem). Venerunt enim ad hanc interrogationem, quia prius, supra 5, paralyticum curans dixit: *Ecce sanus factus es: non ultra pecces.* Illi igitur cogitantes quia propter peccata fuerat ille paralysi resolutus, quaerunt de isto, *Si hic peccavit*; quod non est dicere, a nativitate enim caecus est: *aut parentes ejus*; sed neque hoc, filius enim pro patre non sustinet poenam.

Sequitur: *Respondit Jesus: Neque hic peccavit, neque parentes ejus.* Augustinus (tract. eodem). Numquid vel ipse sine originali peccato natus erat, vel vivendo nihil addiderat? Habebant ergo peccatum et ipse et parentes ejus, sed non ipso peccato factum est ut caecus nasceretur. Ipse autem causam dicit quare caecus sit natus, cum subdit: *Sed ut manifestentur opera Dei in illo.* Chrysostomus (ut supra). Non autem ex hoc ostendit quod alii caeci facti sunt propter peccata parentum: neque enim contingit uno peccante alium puniri. Quod autem dicit, *Ut manifestetur gloria Dei*, de seipso dicit, non de Patre: illius enim gloria jam manifesta erat. Sed numquid iste injuste passus est? Sed ego eum beneficium accepisse dico per caecitatem: per hanc enim interioribus respexit oculis. Qui vero ex non ente ad esse eum deduxit, potestatem habebat absque injuria et ita eum dimittere. Dicunt autem quidam, quoniam *ut* hic non est causativum, sed significat eventum, sicut et illud Rom. 5: « Lex subintravit, ut abundaret delictum: » sic et hoc consecutum est, ut Dominus oculos clausos aperiens, et alia naturalis infirmitatis nocumenta corrigens, suam demonstravit virtutem. Gregorius in praef. Moral. (cap. 5). Alia itaque est percussio qua peccator percutitur, ut sine retractatione puniatur; alia qua peccator percutitur ut corrigatur; alia qua quisque percutitur non ut praeterita corrigat, sed ne ventura committat; alia per quam nec praeterita culpa corrigitur, nec futura prohibetur. Sed dum inopinata salus percussionem sequitur, salvantis virtus cognita ardentius amatur. Chrysostomus (hom. eadem). Et quia de seipso dixit, *Ut manifestetur gloria Dei*, subjungit: *Me oportet operari opera ejus qui misit me;* idest me oportet manifestare meipsum, et facere ea quae manifestent me Patri eadem facientem. Beda. Cum enim Filius se operari opera Patris asseruit, sua et Patris opera eadem esse monstravit; quae sunt infirma salvare, debilia roborare, homines illuminare. Augustinus (tract. eodem). Per hoc autem quod dicit, *Qui misit me*, universam gloriam dat illi de quo est, quia ille habet Filium qui de illo sit; ipse non habet de quo sit. Chrysostomus (ut supra). Addidit autem, *Donec dies est*; idest, donec licet credere hominibus in me, donec vita haec consistit, oportet me operari: et hoc ostendit subdens: *Venit nox, quando nemo potest operari.* Nox dicta est, secundum illud Matth. 22: « Projicite « eum in tenebras exteriores » Ibi ergo erit nox, ubi nemo potest operari, sed recipere quod operatus est. Cum vivis, fac si quid facturus es: ultra enim neque fides est, neque labores, neque poenitentia. Augustinus (tract. eodem). Si autem modo operamur, hic est dies, hic est Christus: unde subdit: *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.* Ecce ipse est dies. Dies iste circuitu solis impletur, paucas horas habet; dies praesentiae Christi usque in consummationem saeculi extendetur: ipse enim dixit Matth. 28: « Ecce ego vobiscum sum usque « in consummationem saeculi. » Chrysostomus (hom. 55 et 56). Quia vero sermonem quem dixerat, per opera credi fecit, subjungit Evangelista: *Haec cum dixisset, expuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit lutum super oculos caeci.* Qui autem majores substantias de nihilo ad esse perduxit, multo magis oculos sine materia fecisset; sed voluit docere, seipsum esse creatorem, qui in principio usus est luto ad hominis formationem. Ideo autem non aqua utitur ad lutum faciendum, sed sputo, ut nihil ascribatur fonti; sed discas quoniam virtus oris oculos aperuit et plasmavit: et deinde ut non videatur eis ex virtute terrae esse curatio, jussit lavari: unde sequitur: *Et dixit ei: Vade, et lava ad natatoriae Siloe, quod interpretatur missus*: ut discas quoniam non indigeo luto ad faciendos oculos. Et quia in Siloe erat virtus Christi, quae omnia operabatur, propter hoc et interpretationem nobis Evangelista adjecit, dicens: *Quod interpretatur missus*: ut discas quoniam et illic Christus eum curavit. Sicut enim Apostolus dicit, 2 Corinth. 10, quod « petra erat Christus »; ita et Siloe spiritualis erat, cujus repentinus aquae defluxus occulte insinuat nobis Christi manifestationem praeter omnem spem. Sed quare non statim eum fecit lavari, sed ad Siloe misit? Ut destruatur Judaeorum indevotio: conveniens enim erat omnes eum videre euntem, et lutum super oculos habentem. Et etiam volens ostendere quoniam non alienus est a lege et veteri testamento, mittit eum ad Siloe. Non autem erat timendum ne Siloe sumeret hanc gloriam: multi enim lavantes ibi oculos, nullo tali beneficio sunt potiti. Et iterum ut discas caeci fidem, qui non contradixit, neque cogitavit apud seipsum: Lutum solet magis excaecare: multoties lavi in Siloe, et in nullo sum adjutus: si quam virtutem haberet, praesens utique curasset. Sed simpliciter obedivit: unde sequitur: *Abiit ergo et lavit et venit videns.* Sic igitur manifestavit suam gloriam: non enim parva gloria est ut aestimetur auctor creationis: ea enim quae de majori est fides, quod minus est certificat. In universa autem creatione honorabilior est homo; eorum autem quae in nobis sunt membrorum honorabilior est oculus: hic enim corpus gubernat, hic ornat visum; et quod sol est in orbe terrarum, hoc est oculus in corpore: unde superiorem locum sortitur, sicut in quodam regali loco collocatus. Theophylactus. Quidam tamen dicunt quod lutum non fuit depositum, sed in oculos est conversum. Beda. Mystice autem postquam expulsus est de cordibus Judaeorum, mox transivit ad Gentilium populum. Praeterire autem ejus, vel iter facere, est de caelis in terram descendere. Itaque videt caecum, cum misericorditer respexit genus humanum. Augustinus (ut supra). Genus enim humanum est iste caecus: haec enim caecitas contigit in primo homine per peccatum, de quo omnes originem duximus: caecus est ergo a nativitate. Spuit Dominus in terram, de saliva sua lutum fecit, quia Verbum caro factum est et inunxit, oculos caeci. Inunctus erat et nondum videbat: quando enim inunxit, forte eum catechumenum fecit. Mittit illum ad piscinam, quae vocatur Siloe, quia baptizatus est in Christo, et tunc eum illuminavit. Pertinuit autem ad Evangelistam

ut commendaret nobis nomen hujus piscinae: et ait: *Quod interpretatur missus*: nisi enim ille fuisset missus, nemo nostrum esset ab iniquitate dimissus. Gregorius, 8 Mor. (cap. 21 in nov. codd. 12). Vel aliter. Per salivam sapor intimae contemplationis accipitur, quae ad os a capite defluit, quia de claritate Conditoris adhuc in hac vita nos positos gustu revelationis tangit: unde Dominus salivam luto miscuit, et caeci nati oculos reparavit, quia superna gratia carnalem cognitionem nostram per admixtionem suae contemplationis irradiat, et ab originali caecitate hominem ad intellectum reformat.

2. Chrysostomus (hom. 56). Inopinabilitas facti miraculi incredulitatem inducebat: et ideo dicitur: *Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant*: *Nonne hic est qui sedebat et mendicabat*? Mirabilis Dei clementia quo descendebat? Eos qui mendicabant, cum multa devotione curabat, et hinc Judaeorum os obstruens, quoniam non praeclaros, non insignes, neque principes, sed ignobiles sua dignos ducebat providentia: etenim in salutem omnium venerat. Sequitur: *Alii dicebant, quia hic est*. Caeco enim per longam viam eunte diligentes inspectores facti ex inopinabilitate ejus quod viderant, non ultra poterant dicere, Non est hic.

Sequitur: *Alii autem, Nequaquam, sed similis ejus est*. Augustinus (tract. 44). Aperti enim oculi vultum mutaverunt. Sequitur: *Ille autem dicebat, Quia ego sum*. Vox grata, ne damnetur ingrata. Chrysostomus (hom. 56). Non enim verecundatus est de priori caecitate, neque formidavit furorem plebis, neque renuit ostendere seipsum, ut praedicet benefactorem. Sequitur: *Dicebant ergo ei*: *Quomodo aperti sunt oculi tui*? Hunc modum neque nos scimus, neque ipse qui curatus est novit; sed quod quidem factum est, noverat, modum autem comprehendere non poterat: unde sequitur: *Respondit*: *Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et linivit oculos meos*. Vide quomodo verax est. Non dixit unde fecit: quod enim non noverat, non dicit: neque enim scivit quoniam in terra expuit. Quoniam autem superunxit, per sensum tactus didicit. Sequitur. *Et dixit*: *Vade ad natatoria Siloe, et lava*. Et hoc etiam ex auditu testatus est: recognovit enim ejus vocem ex disputatione cum discipulis. Et quia ad unum se praeparaverat, scilicet omnia sibi suaderi a jubente, subjungit: *Et abii, et lavi, et vidi*. Augustinus (tract. 44). Ecce annuntiator factus est gratiae, ecce evangelizat et confitetur Judaeis. Caecus ille confitebatur, et cor impiorum stringebatur, quia non habebant in corde quod jam ille habebat in facie: unde sequitur: *Et dixerunt, Ubi est ille*? Chrysostomus (ut supra). Dicebant autem hoc, occisionem meditantes; jam enim adversus ipsum conspiraverant. Christus autem non aderat his qui curabantur, non enim quaerebat gloriam, neque se ostentare. Recedebat etiam semper curans Jesus, ut omnis suspicio tolleretur signorum. Qui enim non cognoscebant eum, qualiter ob gratiam ejus se curatos confiterentur? unde sequitur: *Ait, Nescio*. Augustinus (tract. 44). In his verbis inuncto similis erat, nondum videnti: praedicat, et nescit quid praedicat. Beda. Unde figuram tenet catechumenorum, qui etsi credunt in Jesum, adhuc tamen eum quasi nesciunt, quia nondum loti existunt. Pharisaeorum autem erat approbare opus vel improbare. Chrysostomus (hom. 56). Judaei igitur quaerentes, *Ubi est ille*? volebant eum invenire, ut eum ducerent ad eos; quia vero non habuerunt eum, ducunt caecum: unde sequitur: *Adducunt eum ad Pharisaeos qui caecus fuerat*, ut scilicet vehementius eum interrogarent. Propterea autem et Evangelista subdit: *Erat autem sabbatum quando lutum fecit Jesus, et aperuit oculos ejus*: ut scilicet eorum malam mentem demonstraret, et causam propter quam eum quaerebant; ut scilicet occasionem contra eum invenirent, et ut detraherent miraculo per aestimatam legis praevaricationem: quod etiam manifestum est ex his quae sequuntur: sequitur enim: *Iterum ergo interrogabant eum Pharisaei quomodo vidisset*. Vide autem qualiter non turbatur caecus: nam quando quidem turbis dicebat sine periculo interrogatus, non ita magnum erat veritatem dicere; mirabile autem est nunc, quod in ampliori periculo constitutus, neque negat, neque contraria dicit prioribus: sequitur enim: *Ille autem dixit eis*: *Lutum posuit mihi super oculos meos, et lavi et video*. Hoc autem ad eos qui jam audierant succinctius loquitur: non enim (1) dixit nomen dicentis, neque quoniam dixit mihi, *Vade et lava*; sed confestim: *Lutum mihi posuit super oculos et lavi et video*, et sic contrarium passi sunt ejus quod volebant: duxerunt enim eum ut negaturum, sed ab eo certius didicerunt.

Sequitur: *Dicebant ergo ex Pharisaeis*. Augustinus (tract. 44). Non omnes, sed quidam: jam enim inungebantur quidam. Dicebant ergo nec videntes nec inuncti: *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit*. Ipse potius custodiebat qui sine peccato erat: sabbatum enim observare spiritualiter, est non habere peccatum; et hoc admonet Deus quando commendat sabbatum, Exod. 20: « Omne opus servile non facietis. » Quid sit opus servile, a Domino audite, supra 8: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. Sed isti sabbatum carnaliter observabant, spiritualiter violabant. Chrysostomus (hom. 56). Malitiose autem quod factum est silentes, aestimatam praevaricationem in medium ferebant: non enim dicebant quoniam sabbato curat, sed quoniam sabbatum non servat. Sequitur: *Alii dicebant*: *Quomodo potest homo peccator haec signa facere*? A signis enim inducebantur: sed imbecilliter erant dispositi: congruum enim erat ostendere qualiter sabbatum non solvitur; sed nondum hanc habebant mentem quod Deus esset, ut possent respondere quoniam Dominus sabbati haec fecit. Nullus denique eorum audebat ea quae volebat, manifeste dicere, sed in ambiguitate: hi quidem propter improbilitatem, alii vero propter amorem principatus Sequitur: *Et schisma erat inter eos*. Augustinus (ut supra). Dies enim erat Christus qui inter lucem et tenebras dividit. Chrysostomus (hom. 57). Volentes autem qui dixerant, *Homo peccator non potest talia signa facere*, os aliorum obstruere; eum qui suscepit virtutis experientiam, in medium ducunt, ut non videantur ipsi advocatione (2) uti: unde sequitur: *Dicunt ergo caeco iterum*: *Tu quid dicis de illo qui aperuit tibi oculos*? Theophylactus. Vide quomodo benevole quaerunt: non enim dixerunt: Tu quid dicis de illo qui sabbatum non observat? sed miraculum commemorant: *Quomodo aperuit tibi oculos*? pene ipsum sanatum

(1) *Al. deest* enim.

(2) *Al. Legit Nicolai* adulatione.

concitantes; quasi dicerent: Benefecit tibi. unde debes eum praedicare. AUGUSTINUS (tract. 44). Vel quaerebant quemadmodum hominem calumniarentur, ut eum ex synagoga ejicerent. Sed ille constanter quod sentiebat expressit: unde sequitur: *Ille autem dixit, quia Propheta est*. Adhuc quidem inunctus in corde, nondum Dei Filium confitebatur; non mentitur tamen: ipse enim Dominus de seipso ait Luc. 4: « Non est Propheta sine honore nisi in « patria sua. »

3. CHRYSOSTOMUS (hom. 57). Quia pharisaei caecum attonitum facere non valuerunt, sed videbant eum cum omni propalatione benefactorem suum praedicantem, per parentes putabant Christi miraculum annihilare: unde dicitur: *Non crediderunt ergo Judaei de illo quia caecus fuisset et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus qui viderat*. AUGUSTINUS (tr. 44). Idest, caecus fuerat et viderat (1). CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Sed haec est veritatis natura: per quae putatur insidias pati, per haec fortior fit: mendacium enim sibi ipsi quidem obviat, et per ea per quae laedere veritatem videtur, per ea clariorem eam ostendit; quod et nunc factum est. Ne enim aliquis diceret quod vicini nihil certum dixerunt, sed per quamdam assimilationem locuti sunt, parentes in medium ducuntur, qui maxime suum filium cognoscebant. Statuentes autem eos in medium, cum multo furore interrogant: unde sequitur: *Et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester?* et non dicunt, Qui quandoque fuit caecus, sed *quem dicitis quia natus est caecus*. O iniqui (2)! Quis pater eligeret talia mentiri de filio? Solum non dicunt, Quem vos fecistis caecum. Duobus autem his ad negationem eos inducere conantur: et in hoc quod dicunt, *Quem dicitis quia natus est caecus*, et in hoc quod subdunt, *Quomodo ergo nunc videt*? THEOPHYLACTUS. Quasi dicant: Aut hoc falsum est quod nunc videat, aut primum quod caecus fuerit; sed constat hoc esse verum quod videt: falsum ergo fuit quod caecum eum dicebatis. CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Tribus ergo interrogationibus factis: si filius eorum est, si caecus fuit, et qualiter vidit, duas confitentur: unde sequitur: *Responderunt ergo eis parentes ejus, et dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, et quia caecus natus est*. Tertiam autem abjiciunt: unde subdunt: *Quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis ejus aperuit oculos nos nescimus*. Et hoc etiam pro veritate factum est, ut nullus alius, sed is qui curatus est, et qui dignus fide erat, hoc confiteretur: unde sequitur: *Ipsum interrogate: aetatem habeo, ipse de se loquatur*. AUGUSTINUS (tract. 44). Quasi dicant: Juste cogeremur loqui pro infante, quia ipse pro se loqui non posset. Caecum a nativitate novimus, sed loquentem. CHRYSOSTOMUS (hom. 57). Qualiter ergo grati fuerint parentes, qui eorum quae sciebant quaedam tacuerunt propter timorem Judaeorum? Sequitur enim, *Haec dicebant parentes ejus, quia timebant Judaeos*. Rursus et hic opinionem Judaeorum et mentem Evangelista inducit: unde sequitur: *Jam enim conspiraverant Judaei ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret*. AUGUSTINUS (tract. 44). Jam non erat malum fieri extra synagogam: illi expellebant, Christus suscipiebat.

Sequitur: *Propterea parentes ejus dixerunt: Quia aetatem habet, ipsum interrogate*. ALCUINUS. In quo ostendit Evangelista, illos non per ignorantiam, sed propter metum talia respondisse. THEOPHYLACTUS. Imbecilliores enim filio erant, qui testis aderat intrepidus veritatis, illuminatos habens oculos intellectus a Deo.

4. CHRYSOSTOMUS (homil. 57). Quia parentes miserunt pharisaeos ad illum qui curatus est, rursus vocaverunt eum secundo: unde dicitur: *Vocaverunt ergo rursus hominem qui caecus fuerat*. Non autem manifeste dicunt, Nega quoniam Christus te curavit; sed sub praetextu religionis ad hoc eum inducere volunt: unde sequitur: *Da gloriam Deo*; quasi dicant: Confitere quia hic nihil est operatus. AUGUSTINUS (tract. 44). Nega quod accepisti. Hoc plane non est Deo gloriam dare, sed Deum potius blasphemare. ALCUINUS. Sic autem volebant illum dare gloriam Deo, ut, sicut et ipsi, Christum diceret peccatorem: unde sequitur: *Nos scimus quia hic homo peccator est*. CHRYSOSTOMUS (hom. 58). Qualiter ergo non arguistis eum dicentem, supra 8: *Quis ex vobis arguet me de peccato*? ALCUINUS. Sed ille ut neque pateret calumniae, neque veritatem celaret, non dixit, Scio eum justum: nam sequitur: *Dicit ergo ille: Si peccator est, nescio*. CHRYSOSTOMUS (homil. 57). Qualiter qui dixit, *Quoniam Propheta est*, nunc dicit: *Si peccator est nescio*? Numquid modo timuit caecus? Absit; sed voluit Christum a rei testimonio, et non a sua voce ab incusatione eripere, et suam responsionem facere fide dignam ab accepto beneficio: unde subdit: *Unum scio, quia caecus cum essem, modo video;* quasi dicat: Nihil modo de hoc dico utrum sit peccator, sed iterum dico quod manifeste novi. Quia igitur nequiverunt evertere quod factum est, ad priores redeunt sermones, rursus modum curationis inquirentes; sicut canes quidem venationem nunc huc nunc illuc investigantes: unde sequitur: *Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos?* hoc est, numquid praestigio aliquo? Non enim dixerunt, Qualiter vidisti? Sed Qualiter aperuit oculos tibi? dantes occasionem detrahendi contra ejus operationem. Donec igitur res inquisitione indigebat, caecus remisse loquebatur; quia vero jam vicerat, audacter de reliquo eis loquitur: unde sequitur: *Respondit eis: Dixi vobis jam, et audistis; quid iterum vultis audire?* quasi dicat: Non attenditis ad ea quae dicuntur: unde ultra non respondebo vobis inaniter interrogantibus, et non volentibus addiscere, sed cavillari quae dicuntur: unde sequitur: *Numquid et vos vultis discipuli ejus fieri*? AUGUSTINUS (tract. 44). Quid est, *Numquid et vos*, nisi quia jam ego sum, numquid et vos vultis? Jam video, sed non invideo. Haec loquebatur jam stomachans adversus duritiam Judaeorum, et ex caeco videns, non ferens caecos. CHRYSOSTOMUS (hom. 57). Itaque forte quid (1) est veritas, ita imbecille mendacium: nam veritas quidem et si despectos assumpserit, claros eos facit vel ostendit; mendacium autem et si cum fortibus fuerit, imbecilles eos monstrat.

Sequitur: *Maledixerunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus ejus sis*. AUGUSTINUS (tract. 44). Maledictum est, si cor discutias, non si verba perpendas. Tale maledictum super nos et super filios nostros.

(1) *Al.* erat.
(2) *Al.* O inquinati.

(1) *Nicolai dilucidius*, Ita forte quid etc.

Sequitur: *Nos autem Moysi discipuli sumus; nos scimus quia Moysi locutus est Deus.* Sed tunc sciretis, quia per Moysen praedictus est Deus: habetis (1) enim Dominum dicentem, supra 5: *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi: de me enim ille scripsit.* Itane sequimini (2) servum et dorsum ponitis contra Dominum? nam subditis: *Hunc autem nescimus unde sit.* CHRYSOSTOMUS (hom. 57). Ea quae per visum cognoscitis, auditu minora aestimatis: illa enim quae nosse vos dicitis, a progenitoribus audistis. Sed nonne fide dignior est qui certificavit quod a Deo venit per miracula, quae non solum audistis, sed vidistis? Unde sequitur: *Respondit ille homo, et dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit oculos meos.* Ubique signum inducit, quia hoc depravare non poterant, sed ab eo convincebantur: et quia dixerant quod homo peccator non potest talia signa facere, de cetero illorum assumit judicium, propria verba eis in memoriam reducens: unde subdit: *Scimus autem quia peccatores Deus non audit;* quasi dicat: Opinio haec mea et vestra communis est. AUGUSTINUS (tract. 44). Adhuc tamen unctus loquitur; nam et peccatores exaudit Deus. Si enim non exaudiret (3), frustra publicanus diceret Luc. 18: « Deus propi« tius esto mihi peccatori: » ex illa confessione meruit justificationem, quomodo ipse caecus illuminationem. THEOPHYLACTUS. Vel dicendum est, quoniam quod dictum est, Deum non exaudire peccatores, hoc significat quod facere miracula Deus peccatoribus non concedit. Cum vero veniam implorant de commissis, translati sunt de gradu peccantium ad statum poenitentium. CHRYSOSTOMUS (hom. 57). Et vide quod cum supra dixit, *Si peccator est nescio*, non dubitans dixit: hic enim non solum a peccatis eum excusat, sed valde Deo placentem ostendit: nam subdit: *Si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit.* Non enim sufficit Deum cognoscere, sed voluntatem ejus facere. Deinde extollit quod factum est, dicens: *A saeculo non est auditum quia quis aperuit oculos caeci nati*; quasi dicat: Si confitemini quoniam Deus peccatores non audit; hic autem miraculum fecit, et tale quale nullus hominum fecit; manifestum est virtutem qua hoc fecit, majorem esse quam quae est secundum hominem virtus: unde subdit: *Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam.* AUGUSTINUS (tract. 44). Libere, constanter, veraciter. Haec enim quae facta sunt a Domino, a quo fierent nisi a Deo? Aut quando a discipulis talia fierent, nisi in eis Dominus habitaret? CHRYSOSTOMUS (hom. 57). Quia ergo veritatem locutus, in nullo confusus (4) est; quando maxime admirari eum oportebat, tunc eum condemnant: sequitur enim: *Responderunt ei: In peccatis natus es totus, et tu doces nos?* AUGUSTINUS (tract. 44). Quid est *totus*? Cum oculis clausis. Sed qui aperuit oculos, salvat et totum. CHRYSOSTOMUS (hom. 57). Vel dicunt, *Totus*; ac si dicant: A prima aetate in peccatis es. Hic igitur ejus caecitatem exprobrant, ostendentes quod propter peccata factus est caecus; quod rationem non habebat. Donec ergo expectabant eum negaturum esse, fide dignum esse putabant; sed nunc eum ejiciunt: unde sequitur: *Et ejecerunt eum foras.* AUGUSTINUS (ut supra). Ipsi illum magistrum fecerant, ipsi ut discerent toties interrogaverunt, et ingrati docentem projecerunt. BEDA. Solet enim majorum consuetudo a minoribus aliquid discere dedignari.

5. CHRYSOSTOMUS (hom. 58). Qui propter veritatem et Christi confessionem injuria opprimuntur (1), hi maxime honorantur; quod in caeco factum est: ejecerunt enim eum ex templo Judaei, et invenit eum Dominus templi, et eum suscepit sicut agonotheta athletam multum laborantem, et coronavit (2): unde dicitur: *Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras, et cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?* Ostendit autem Evangelista quoniam propter hoc venit Jesus ut ei loqueretur. Interrogat autem non ignorans, sed volens seipsum notum facere, et ostendens quoniam multum appretiatur ejus fidem; quasi dicat: Plebs conviciata est mihi, sed nulla mihi est cura illorum: unius cura est ut tu credas. Melior est faciens voluntatem Dei, quam decies mille iniqui. HILARIUS, 6 de Trin. (circa finem). Si autem sola Christi qualiscumque confessio fidei esset consummatio, dictum fuisset, Tu credis in Christum? Sed quia haereticis pene omnibus hoc nomen in ore esset futurum ut Christum confiterentur, et Filium tamen negarent; id quod proprium Christo est, ad fidem poscitur, id est ut credatur in Dei Filium. Credidisse autem in Dei Filium quid proficit, si credatur in creaturam, cum a nobis fides in Christo non creaturae Dei, sed Filii Dei postuletur? CHRYSOSTOMUS (homil. 58). Nondum autem caecus Christum noverat: caecus enim erat antequam veniret ad Christum, et post curationem a Judaeis circum trahebatur: unde sequitur: *Respondit ille, et dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum?* Desiderantis et valde inquirentis animae verbum est. Pro quo tot disputavit, hunc ignorat, ut discas in eo veritatis amorem. Non autem dixit (3) ei Dominus, Ego sum qui curavi te; sed medie adhuc loquitur: unde sequitur: *Et vidisti eum.* THEOPHYLACTUS. Hoc autem dicit, ut reducat ei in memoriam sanitatem, et quia ab ipso virtutem videndi acceperat. Attende autem, quoniam (4) qui loquebatur, ex Maria natus est, et ipse idem est Dei Filius, non alius et alius secundum errorem Nestorii: unde sequitur: *Et qui loquitur tecum, ipse est.* AUGUSTINUS (tract. 44). Modo lavat faciem cordis ejus. Denique jam facie lota cordis, et mundata conscientia, agnoscit illum non Filium hominis tantum, quod ante crediderat, sed jam Filium Dei, qui carnem susceperat: unde sequitur: *At ille ait: Credo, Domine.* Parum est credere; vis videre qualem credat? *Et procidens adoravit eum.* BEDA (5). In quo possunt sumere exemplum, ut non erecta cervice quis Dominum roget; sed supplex in terram prostratus ejus misericordiam imploret. CHRYSOSTOMUS (hom. 58). Per hoc igitur ejus divinam virtutem ostendit, verbo opus adjungens (6). Dominus autem illum ferventiorem circa fidem fecit, et eos

(1) *P. Nicolai habet*: Utinam sciretis quia Moysi locutus est Deus. Tunc sciretis etc.
(2) *Al.* itane segnem servum etc.
(3) *Al. deest* exaudiret.
(4) *Al.* locutus est in nullo confessus est etc.

(1) *Al.* injuriam opprimunt.
(2) *Legit Nicolai* et coronatum.
(3) *Al.* nondum dicit.
(4) *Al. omittitur* quoniam.
(5) Ut in Glossa refertur, sed in Bedae Commentario non occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).
(6) *Al.* per hoc igitur ejus divinam virtutem ostendens, et verbo opus adjungens.

qui eum sequebantur, erexit: unde sequitur: *Et dixit eis Jesus: in judicium ego in hunc mundum veni.* Augustinus (ubi supra). Dies enim erat inter lucem et tenebras discurrens. Recte autem subditur: *Ut qui non vident, videant*: quia de tenebris liberat. Sed quid est quod sequitur, *Et qui vident, caeci fiant*? Audi quod sequitur: commoti sunt enim Pharisaei quidam ex verbis istis: unde sequitur: *Et audierunt quidam ex Pharisaeis qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Numquid et nos caeci sumus*? Hoc enim eos movebat, *Et qui vident, caeci fiant.* Sequitur: *Dixit ergo eis Jesus: Si caeci essetis, non haberetis peccatum*; id est, si vos caecos diceretis, et ad medicum recurreretis. *Nunc vos quia dicitis, Videmus, peccatum vestrum manet*: quia enim dicendo, *Videmus*, medicum non quaeritis, in caecitate vestra manebitis. Hoc ergo quod paulo ante dixit: *Ego veni ut qui non vident videant*; id est, qui se non videre confitentur, et medicum quaerunt ut videant: *et qui vident caeci fiant*; id est, qui se putant videre, et medicum non quaerunt, in sua caecitate permaneant. Ergo istam discretionem vocavit judicium, cum ait: *In judicium veni in hunc mundum.* Non illud judicium jam intulit mundo quo de vivis et mortuis in fine saeculi judicabit. Chrysostomus (ut supra). Vel aliter. *In judicium* dixit, id est in majus supplicium; ostendens quoniam qui condemnaverunt eum, ipsi sunt qui condemnati sunt. Quod autem dicit, *Ut qui non vident videant, et qui vident caeci fiant*, idem est quod Paulus dicit Rom. 9 quod « Gentes « quae non quaerebant justitiam, invenerunt justi« tiam quae est ex fide Christi; Israel autem per« sequens legem justitiae, in legem justitiae non « pervenit. » Theophylactus. Quasi dicat: Ecce qui a nativitate non viderat, jam videt anima et corpore (1); qui vero videre videntur, excaecati sunt intellectu. Chrysostomus (hom. 58). Sunt enim duae visiones et duae caecitates, scilicet sensibilis et intellectualis. Illi autem ad sensibilia inhiabant (2) solum, et de sensibili solum verecundabantur caecitate: unde ostendit eis quod melius esset eos esse caecos quam sic videntes; propter quod dicit: *Si caeci essetis, non haberetis peccatum*, quia tolerabilius fieret vobis supplicium. *Sed nunc dicitis, quia videtis.* Theophylactus. Non considerantes factum in caeco miraculum, non estis digni venia, quasi ex visis miraculis ad fidem non attracti. Chrysostomus (ut supra). Hoc igitur quod aestimabant esse magnam laudem, ostendit quod eis fert supplicium: et simul consolatus est eum qui a nativitate fuerat caecus de corporali caecitate. Non autem sine causa Evangelista dicit, quod *audierunt hoc quidam ex Phasisaeis qui cum ipso erant*; sed ut rememoretur quoniam isti illi erant qui prius restiterant Christo, deinde eum lapidare voluerunt. Erant enim quidam superficie tenus sequentes, et facile in contrarium transmutabantur. Theophylactus. Vel aliter. *Si caeci essetis*, idest inscii Scripturarum, nequaquam tam grande vobis peccatum incumberet, tamquam ignorantia peccantibus: nunc vero quia prudentes vos atque legisperitos asseritis, per vos ipsos condemnabiles estis.

(1) *Al.* anima in corpore. *Nicolai* in anima et in corpore.
(2) *Al.* inhiant.

CAPUT DECIMUM.

Amen amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro: qui autem intrat per ostium, pastor est ovium. Huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt. Et proprias oves vocat nominatim, et educit eas. Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit; et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus. Alienum autem non sequuntur, sed effugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum. Hoc proverbium dixit eis Jesus; illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

2. Dixit ergo eis iterum Jesus: Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ovium. Omnes autem quotquot venerunt, fures sunt et latrones; sed non audierunt eos oves. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur et egredietur et pascua inveniet. Fur non venit nisi ut furetur et mactet et perdat. Ego veni ut vitam habeant et abundantius habeant.

3. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Mercenarius autem et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et dimittit oves et fugit: et lupus rapit et dispergit oves. Mercenarius autem fugit quia mercenarius est et non pertinet ad eum de ovibus.

4. Ego sum pastor bonus, et cognosco oves meas, et cognoscunt me meae. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis. Et alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili; et illas oportet me adducere; et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor. Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. Dissensio iterum facta est inter Judaeos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, et insanit. Quid eum auditis? Alii dicebant: Haec verba non sunt daemonium habentis. Numquid daemonium potest caecorum oculos aperire?

5. Facta sunt autem encaenia in Hierosolymis, et hiems erat; et ambulabat Jesus in templo in portico Salomonis. Circumdederunt ergo eum Judaei, et dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam. Respondit eis Jesus: Loquor vobis, et non creditis. Opera quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas et sequuntur me: et ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est; et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus.

6. Sustulerunt ergo lapides Judaei, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo. Propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ergo Judaei: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu, homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi, Dii estis? Si illos dixit Deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis Quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite; ut cognoscatis et credatis, quia Pater in me est, et ego in Patre.

7. Quaerebant ergo eum apprehendere, et exivit de manibus eorum. Et abiit iterum trans Jordanem in eum locum ubi erat Joannes baptizans primum, et mansit illic. Et multi venerunt ad eum, et dicebant: quia Joannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quaecumque dixit Joannes de hoc, vera erant; et multi crediderunt in eum.

1. Chrysostomus (hom. 58). Quia Dominus de caecitate Judaeorum disputaverat, ne dicant: Non est ex nostra caecitate quod ad te non accedimus, sed a te avertimur, ut erroneum fugientes; vult ostendere quod non est erroneus, sed pastor, ponens signa latronis et pastoris. Et primo ostendit quis est erroneus et fur, dicens: *Amen amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro.* Hic autem et eos qui ante eum fuerunt, occulte insinuat, et eos qui post eum futuri sunt, Antichristum et pseudochristos. Ostium autem Scripturas vocavit: hae enim Dei cognitionem aperiunt, hae oves custodiunt, et lupos supervenire non permittunt, haereticis introitum praecludentes. Qui ergo non Scripturis utitur, sed aliunde ascendit, hoc est aliam sibi et non legitimam viam facit, hic fur est. Dicit autem, *Ascendit*, et non Intrat, ad similitudinem furis maceriam transcendere volentis, et periculose omnia agentis. Dicens autem, *Aliunde*, etiam scribas occulte insinuavit, qui docebant mandata et doctrinas hominum, et legem praevaricabantur. Si autem, infra, seipsum ostium dicit, non oportet turbari: etenim pastorem seipsum et ovem differenter praedicat: quia enim adducit nos Patri, ostium se dicit; quia vero procurat, pastorem. Augustinus (tract. 45). Vel aliter. Multi sunt qui secundum quamdam vitae hujus consuetudinem dicuntur boni homines, qui ea quae in lege mandata sunt quasi observant, et Christiani non sunt, et plerumque se jactant sicut pharisaei: *Numquid et nos caeci sumus?* Quia vero omnia ista quae faciunt, et nesciunt ad quem finem referant, inaniter faciunt, Dominus de grege suo et ostio quo intratur ad ovile, similitudinem posuit, dicens: *Amen amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro.* Dicant ergo Pagani vel Judaei vel Haeretici, Bene vivimus: si per ostium non intrant quid eis prodest? Ad hoc enim debet unicuique prodesse bene vivere, ut detur illi semper vivere: quia nec bene vivere dicendi sunt qui finem bene vivendi vel caecitate nesciunt, vel inflatione contemnunt. Non est autem cuiquam spes vera semper vivendi, nisi cognoscat vitam, quod est Christus, et per hanc januam intret in ovile. Quicumque ergo vult intrare ad ovile, per ostium intret: non solum Christum praedicet, sed Christi gloriam quaerat, non suam. Humilis autem janua est Christus: qui intrat per hanc januam, oportet humilem esse, ut sano capite possit intrare. Qui autem se non humiliat, sed extollit, per maceriam vult ascendere; ideo exaltatur ut cadat. Quaerunt ergo plerumque tales homines etiam persuadere hominibus ut bene vivant et christiani non sint: per aliam partem volunt ascendere et rapere et occidere. Tales ergo fures sunt, quia quod alienum est, suum dicunt; latrones, quia quod furantur (1) occidunt. Chrysostomus (hom. 58). Vidisti qualiter descripsit latronem: intuere et pastoris definitionem: sequitur enim: *Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.* Augustinus de verb. Dom. (serm. 49). Intrat per ostium qui intrat per Christum, qui imitatur passionem Christi, qui cognoscit humilitatem Christi; ut cum Deus factus sit homo pro nobis, cognoscat se homo non esse Deum, sed hominem. Qui enim vult Deus videri cum sit homo, non imitatur illum qui cum Deus esset, homo factus est. Tibi autem non dicitur, Esto aliquid minus quam es; sed, Agnosce quid es.

Sequitur: *Huic ostiarius aperit.* Chrysostomus (ut supra). Nihil prohibet ostiarium vocare Moysen: ille enim est cui eloquia Dei credita sunt. Theophylactus. Vel Spiritus sanctus est ostiarius, per quem Scripturae reseratae nobis indicant Christum. Augustinus (tract. 46). Vel aliter. Ostiarium ipsum Dominum debemus accipere: multo sunt enim magis inter se diversa in rebus humanis pastor et ostium, quam ostiarius et ostium; et tamen Dominus et pastorem se dixit et ostium. Cur ergo non intelligamus ipsum et ostiarium? Ipse enim se aperit, qui seipsum exponit. Si aliam personam quaeris ostiarii; vide ostiarium forte Spiritum sanctum, de quo Dominus dicit, infra 16: *Ipse vos docebit omnem veritatem.* Ostium est Christus qui est veritas. Quis aperit ostium nisi qui docet veritatem? Cavendum tamen est ne major aestimetur ostiarius esse quam ostium, quia in domibus hominum ostiarius ostio, non ostium praeponitur ostiario. Chrysostomus (hom. 58). Quia vero dicebant eum esse deceptorem, et hoc ex infidelitate sui ipsorum certificabant (1) dicentes, supra 7, *Quis principum credit in eum?* ostendit nunc quod ex hoc quod non attendunt ei, ex ordine ovium excluduntur: unde sequitur: *Oves vocem ejus audiunt.* Si enim pastoris est per legitimum intrare ostium, per quod ipse intravit; ab ovium congregatione se abstrahunt qui ipsum non audiunt.

Sequitur: *Et proprias oves vocat nominatim.* Augustinus (tract. 45). Novit enim nomina praedestinatorum: unde discipulis ait, Luc. 19: « Gaudete « quoniam nomina vestra scripta sunt in caelo. »

Sequitur, *Et educit eas.* Chrysostomus (hom. 58). Oves educebat quando eas mittebat, non extra lupos, sed in medio luporum. Videtur autem et de caeco occulte insinuare: etenim illum eduxit vocans ex medio Judaeorum (2), et vocem ejus audivit. Augustinus (ubi supra). Sed et quis alius oves emittit, nisi qui earum peccata dimittit, ut eum sequi duris liberatae vinculis possint? Sequitur enim: *Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit.* Glossa (3). Emittit siquidem eas de tenebris ignorantiae ad lucem, dum ante eas vadit, quasi in columna nubis et ignis. Chrysostomus (homil. 58). Nimirum pastores contrarium faciunt oves sequentes; sed (4) ipse ostendit se contrarium facere, quoniam oves deducit ad veritatem. Augustinus (tract. 45). Et quis est qui oves praecessit nisi qui « surgens « a mortuis jam non moritur » Rom. 6, et Patri dixit, infra 17: *Quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum et ipsi sint mecum?*

Sequitur: *Et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus; alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.* Chrysostomus (ubi supra). Alienos dicit eos qui circa Theodam et Judam, aut eos qui post haec alios debent decipere, pseudoapostolos: ut enim non dicatur unus illorum esse, per multa se ab eis separat. Primo quidem per doctrinam Scripturarum,

(1) *Al* quia non furantur.

(1) *Al.* certificant.

(2) *Quod sequitur*, et vocem ejus audivit, *non habetur in quatuor exemplis supra jam relatis, praeter Venetum ann.* 1521, *in quo tamen aliter velut verba Textus leguntur parenthesi inclusa hoc modo* (Et vocem ejus audiunt).

(3) Interlinealis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Al. omittitur* sed.

per quas Christus ad se homines adducebat: illi vero ab eis homines abstrahebant. Secundo per ovium obedientiam: nam in eum quidem non solum viventem, sed etiam mortuum homines crediderunt; illos autem confestim reliquerunt. THEOPHYLACTUS. Significat etiam Antichristum, qui paululum decipiens, non obtinebit sequaces post ejus mortem. AUGUSTINUS (tract. 45). Sed quomodo solvetur ista quaestio? Audiunt vocem Christi quandoque non oves; audivit enim Judas, sed lupus erat; et non audiunt oves: aliqui enim eorum qui Christum crucifixerunt, non audierunt, sed oves erant. Sed dicet aliquis. Quando non audiebant, oves non erant: vox audita eos mutavit, et ex lupis oves fecit. Me autem adhuc movet quod per Ezechielem objurgat Dominus pastores, et dicit inter cetera de ovibus cap. 34: « Errantem non « revocastis: » et errantem dicit, et ovem appellat. Non erraret, si vocem pastoris audiret; sed ideo erravit, quia vocem alieni audivit. Dico ergo: « Novit « Dominus qui sunt ejus; » 2 Tim. 2: novit praescitos (1), novit praedestinatos. Ipsi sunt oves, aliquando se ipsi nesciunt; sed pastor novit eas: multae enim oves foris sunt, et multi lupi intus. De praedestinatis ergo loquitur. Est autem aliqua vox pastoris in qua oves non audiunt alienos, in qua non oves non audiunt Christum. Quae est ista vox? « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus « erit: » Matth. 10. Hanc vocem non negligit proprius, non audit alienus. Sequitur: *Hoc proverbium dixit eis Jesus; illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.* Pascit enim Dominus manifestis, exercet obscuris. Cum autem duo audiunt verba Evangelii, unus impius, alter pius, et talia forte sunt ut ambo non intelligant: unus dicit: Verum est quod dixit, et bonum est quod dixit; sed nos non intelligimus: iste quia credit, jam pulsat; dignus est cui aperiatur, si pulsare persistat: alius dicit, Nihil dixit; qui adhuc audiet Isai. 7: « Nisi « credideritis, non intelligetis. »

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 58). Dominus attentiores volens Judaeos facere, manifestat quod supra dixerat: unde dicitur: *Dicit ergo iterum eis Jesus: Amen amen dico vobis: ego sum ostium ovium.* AUGUSTINUS (tr. 45). Ecce quod clausum posuerat (2), aperuit: ipse est ostium: intremus, et nos intrasse gaudeamus.

Sequitur: *Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Non de Prophetis hoc dicit, sicut haeretici dicunt, sed de seditiosis: unde et laudans oves, subjungit: *Sed non audierunt eos oves.* Nusquam autem videtur laudare eos qui non obedierunt Prophetis; sed eis detrahit vehementer. AUGUSTINUS (tract. 45). Intellige ergo, Quotquot venerunt praeter me: non autem praeter illum Prophetae venerunt, quia cum illo venerunt qui cum verbo Dei venerunt, qui veraces fuerunt: quia ipse Verbum et Veritas venturus praecones mittebat; sed eorum corda quos miserat possidebat: carnem quippe ipse accepit ex tempore qui est semper: *In principio* enim *erat Verbum*: supra 1. Ante adventum autem ejus, quo humilis venit in carne, praecesserunt justi, sic eum credentes venturum, quomodo nos credimus in eum qui venit: tempora variata sunt, non fides; eadem enim fides utrosque conjungit; et eos qui venturum esse, et eos qui venisse crediderunt. Quotquot ergo praeter illum venerunt, fures fuerunt et latrones; idest ad furandum et occidendum venerunt. *Sed non audierunt eos oves*; illi scilicet de quibus dictum es. « Tim 2: « Novit Dominus qui sunt ejus: » Eos ergo non audierunt in quibus non erat vox Christi, errantes, vane fingentes, miseros seducentes. Quare autem se ostium dixerit, aperit subdens: *Ego sum ostium: per me si quis introierit, salvabitur.* ALCUINUS. Quasi dicat: Illos non audiunt oves, sed me audiunt: quia ego sum ostium: et qui per me non fictus, sed verus introierit, perseverando salvabitur. THEOPHYLACTUS. Educit autem ad pascua Dominus oves per ostium: unde sequitur: *Et ingredietur et egredietur et pascua inveniet.* Quae sunt autem haec pascua nisi delectatio futura, et requies in quam nos Dominus introducit? AUGUSTINUS (tract. 45). Sed quid est quod dicit, *Ingredietur et egredietur*? Ingredi quippe in Ecclesiam per ostium Christum, valde (1) bonum est; exire autem de Ecclesia non est bonum. Potest ergo dici ingredi nos, quando interius aliquid cogitamus; egredi autem quando exterius aliquid operamur, secundum illud Psal. 103: « Exibit homo ad opus suum. » THEOPHYLACTUS. Vel ingredi dicitur cui est curae homo interior egredi vero qui hominem exteriorem, id est membra quae sunt supra terram, in Christo mortificat: hic enim pascua in futuro reperiet saeculo. CHRYSOSTOMUS (hom. 58). Vel hoc dicitur propter Apostolos, qui cum audacia (2) introierunt et exierunt, ut totius orbis terrarum facti domini, et nullus eos ejicere valuit: et nutrimentum habuerunt. AUGUSTINUS (ut supra). Sed plus me delectat quod ipse quodammodo nos admonuit, cum secutus adjungit: *Fur non venit nisi ut furetur.* ALCUINUS. Quasi dicat: Merito oves non audiunt vocem furis, quia non venit fur nisi ut furetur, alienam rem sibi usurpando, non de praeceptis Christi suos sectatores instruens, sed suis exemplis eos vivere suadens: unde subditur: *Et mactet*, mala doctrina retrahendo a fide, *et perdat*, in aeterna damnatione. Illi ergo furantur et occidunt.

Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant. AUGUSTINUS (tract. 45). Videtur mihi dixisse, *Ut vitam habeant* ingredientes, hoc est per fidem quae per dilectionem operatur, per quam fidem in ovile ingrediuntur ut vivant, quia « justus ex fide « vivit; » Rom. 1. *Et abundantius habeant*, scilicet egredientes, scilicet quando veri fideles moriuntur, et abundantius habent vitam, ubi nunquam deinde moriuntur. Quamvis ergo et hic in ipso ovili non desint pascua, invenient tamen pascua ubi saturentur, qualia invenit cui dictum est Luc. 23: « Hodie mecum eris in paradiso. » GREGORIUS (super Ezech. in hom. 13). *Ingredietur* ergo ad fidem, *egredietur* ad speciem (3); *pascua* vero *inveniet* in aeterna satietate. CHRYSOSTOMUS (hom. 58). Quod autem dicit, *Fur non venit nisi ut furetur et mactet et perdat*, de seditiosis dicit: quod ad litteram est factum, omnibus occisis et perditis qui eos sequebantur; et sic etiam praesenti vita eos privaverunt. Ego autem veni pro salute ovium, *ut vitam habeant, et abundantius habeant* in regno caelorum: et haec est tertia differentia, qua se discernit a pseudoprophetis. THEOPHYLACTUS. Mystice autem fur diabolus est, qui venit tentando ut fure-

(1) *Al. omittitur* novit praescitos.
(2) *Al.* ecce ostium quod clausum posuerat.

(1) *Al.* per ostium ipsum, valde etc.
(2) *Al.* cum otio.
(3) *Al.* ad spem.

tur per cogitationes illicitas, et mactet per consensum, et deinde per opera destruat.

3. AUGUSTINUS (tract. 46). Aperuit Dominus duas res quas quodammodo clausas proposuerat. Primo quidem scimus quia ostium ipse est; nunc autem ostendit quia pastor est, dicens: *Ego sum pastor bonus*. (Tract. 47). Supra autem dixerat pastorem intrare per ostium. Si ergo ipse est ostium, quomodo per seipsum intrat? Sicut ergo ipse per seipsum novit Patrem, nos autem per illum; sic intrat in ovile per seipsum, nos autem per ipsum: nos quia Christum praedicamus, per ostium intramus; Christus autem seipsum praedicat: lumen enim et alia demonstrat et seipsum. (Tract. 46). Si autem praepositi Ecclesiae, qui filii sunt, pastores sunt; quomodo unus pastor est, nisi quia sunt illi omnes unius membra pastoris? (Tract. 47). Et quidem quod pastor est (1), dedit et membris suis: nam et Petrus pastor, et ceteri Apostoli pastores, et omnes boni Episcopi: ostium vero nemo nostrum se dicit: hoc sibi ipse proprie tenuit. Non autem adderet, *Bonus*, nisi essent et pastores mali: ipsi sunt fures et latrones, aut certe ut multum mercenarii. GREGORIUS in homil. (14 in Evang.). Atque ejus bonitatis formam, quam nos imitemur, adjungit dicens: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis*. Fecit quod monuit, ostendit quod jussit: pro ovibus suis animam suam posuit, ut in sacramento nostro corpus suum et sanguinem verteret, et oves quas redemerat carnis suae alimento satiaret. Ostensa est nobis de contemptu mortis via quam sequamur, apposita forma cui imprimamur. Primum nobis est exteriora nostra misericorditer ovibus ejus impendere; postremum vero, si necesse sit, etiam in mortem animam nostram pro eisdem ovibus ministrare. Qui autem non dat pro ovibus substantiam suam, quando pro his daturus est animam suam? AUGUSTINUS (tract. 47). Non autem solus Christus hoc fecit; et tamen si illi qui fecerunt, membra ejus sunt, idem ipse unus hoc fecit: ipse enim potuit facere sine illis, illi sine illo non poterant. AUGUSTINUS (de verb. Dom., serm. 50). Omnes tamen pastores boni fuerunt, non solum quia sanguinem fuderunt, sed quia pro ovibus fuderunt: non enim fuderunt elatione, sed caritate. Nam et apud haereticos, qui propter iniquitates et errores suos aliquid molestiarum perpessi fuerunt, nomine martyrii se jactant, ut hoc pallio dealbati facilius furentur, quia lupi sunt. Non autem omnes qui corpora sua in passione etiam ignibus tradunt, aestimandi sunt sanguinem fudisse pro ovibus, sed potius contra oves: dicit enim Apostolus, 1 Corinth. 14: « Si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem « autem non habeam, nihil mihi prodest. » Quomodo autem habet vel exiguam caritatem, qui etiam convictus (2) non amat unitatem? quam Dominus commendans, noluit multos appellare pastores, sed pastorem unum, dicens. *Ego sum pastor bonus*. CHRYSOSTOMUS (hom. 50). Sic igitur de cetero Dominus de passione sua disputabat, ostendens quoniam pro salute fieret mundi, et non invitus in hanc venit. Deinde rursus ostendit signa pastoris et mercenarii cum dicit: *Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et dimittit oves et fugit*. GREGORIUS (ut supra). Sunt enim nonnulli qui dum plus terrenam substantiam quam oves diligant, merito nomen pastoris perdunt: non enim pastor, sed mercenarius vocatur qui non pro amore intimo oves dominicas, sed ad temporales mercedes pascit. Mercenarius quippe est qui pastoris locum tenet, sed lucrum animarum non quaerit, terrenis commodis inhiat, honore praelationis gaudet. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 49). Aliud ergo quaerit in Ecclesia, non Deum quaerit: si Deum quaereret, castus esset, quia legitimum maritum anima Deum habet: quisquis a Deo praeter Deum aliquid quaerit, non caste Deum quaerit. GREGORIUS in hom. (ut supra). Utrum vero pastor sit, vel mercenarius, cognosci veraciter non potest, si occasio necessitatis deest: tranquillitatis enim tempore plerumque ad gregis custodiam sicut verus pastor, sic etiam mercenarius stat; sed lupus veniens indicat quo quisque animo super gregis custodiam stabat. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 69). Lupus autem diabolus est, et qui illum sequuntur: nam dictum est, Matth. 7, quod induti quidam pellibus ovium, intus sunt lupi rapaces. AUGUSTINUS super Joan. (tractat. 46). Ecce lupus ovis guttur apprehendit, diabolus fideli adulterium persuasit, excommunicandus est; sed excommunicatus inimicus erit, insidiabitur, nocebit cum potuerit: unde taces, non increpas: lupum venientem vidisti, et fugisti: corpore stetisti, animo fugisti: affectiones enim nostrae motus animorum sunt: laetitia animi diffusio est, tristitia autem contractio, cupiditas animi progressio, timor animi fuga est. GREGORIUS in homil. (14 in Evang.). Lupus etiam super oves venit cum quilibet injustus et raptor fideles quosque atque humiles opprimit. Sed is qui pastor esse videbatur et non erat, reliquit oves et fugit: quia dum sibi ab eo periculum metuit, resistere ejus injustitiae non praesumit. Fugit autem non mutando locum, sed subtrahendo solatium. Sed contra haec mercenarius nullo zelo accenditur: quia dum solum exteriora commoda requirit, interiora gregis damna negligenter patitur: unde subditur: *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovibus*. Sola ergo causa est ut mercenarius fugiat, *quia mercenarius est*; ac si dicat: Stare in periculo ovium non potest qui in eo quod ovibus praeest, non oves diligit, sed lucrum terrenum quaerit; et ideo opponere se contra periculum trepidat, ne hoc quod diligit amittat. AUGUSTINUS (tract. 46). Si autem Apostoli pastores fuerunt, non mercenarii, quare fugiebant quando persecutionem patiebantur? Et hoc Domino dicente Matth. 10: « Si vos per« secuti fuerint, fugite. » Pulsemus, aderit qui aperiet. AUGUSTINUS ad Honoratum (epist. 180). Fugiant ergo omnino de civitate in civitatem servi Christi, ministri verbi et sacramenti ejus, quando eorum quisquam specialiter (1) a persecutoribus quaeritur, ut ab aliis qui non ita requiruntur non deseratur Ecclesia. Cum autem omnium, idest Episcoporum et clericorum et laicorum est commune periculum, hi qui aliis indigent, non deserantur (2) ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant; aut qui habent remanendi necessitatem, non relinquantur ab eis per quos eorum ecclesiastica est implenda necessitas. Tunc ergo de locis in quibus sumus, premente persecutione, fu-

(1) *Al.* qui pastor est, dedit membris suis.
(2) *Al.* conjunctus.

(1) *Al.* spiritualiter.
(2) *Al.* non desiderantur.

giendum est Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit cui ministretur, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus eadem non est causa fugiendi. Cum autem plebs manet et ministri fugiunt, ministeriumque subtrahitur; quid erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ovibus? AUGUSTINUS super Joan. (tract. 46). In bonis ergo nominantur ostium, ostiarius, pastor et oves; in malis fures et latrones, mercenarii, lupus. AUGUSTINUS de verb. Dom. (ser. 49). Diligendus est pastor, cavendus latro, tolerandus mercenarius. Tamdiu enim est utilis mercenarius, quamdiu non videt lupum, furem vel latronem; cum autem viderit, fugit. AUGUSTINUS super Joan. (tractat. 46). Nec enim mercenarius diceretur, nisi acciperet a conducente mercedem. Filii aeternam (1) hereditatem patris patienter expectant, mercenarius temporalem mercedem conducentis festinanter exoptat; et tamen per linguas utrorumque divina Christi gloria diffamatur. Inde ergo laedit unde mala facit, non unde bona dicit: botrum carpe, spinam cave: quia botrus aliquando de radice vitis exortus, pendet in spinis: multi quippe in Ecclesia commoda terrena sectantes, Christum praedicant, et per eos vox Christi auditur; et sequuntur oves, non mercenarium, sed vocem pastoris per mercenarium.

4. CHRYSOSTOMUS (hom. 59). Duos superius malos praemisit Dominus: unum qui furatur, et mactat et rapit: alterum qui non prohibet: per illum seditiosos insinuans, per hunc Judaeorum magistros confundens, et non procurantes creditas oves. Sed ab utrisque seipsum Christus distinxit: ab illis quidem qui ad laedendum venerunt, in hoc quod dixit, *Veni ut vitam habeant*; ab his qui contemnunt luporum rapinas, ex eo quod pro ovibus animam ponit; et ideo quasi concludens subdit: *Ego sum pastor bonus*. Sed quia superius dixerat, quod oves pastoris vocem audiunt, et sequuntur eum; ne quis dicat, Quid ergo dicis de his qui tibi non credunt? consequenter subdit: *Et cognosco oves meas et cognoscunt me meae:* quod et Paulus ostendit, dicens, Rom. 11: « Non repellit Dominus « plebem suam, quam praescivit. » GREGORIUS in hom (14 in Evang.). Ac si aperte dicat: Diligo oves meas, et ipsa me diligentes obsequuntur: qui enim veritatem non diligit, adhuc minime cognovit. THEOPHYLACTUS. Hinc autem differentiam mercenarii et pastoris elicias (2): nam mercenarius ignorat oves, quia raro visitat eas; pastor vero cognoscit oves proprias, tamquam erga eas solicitus. CHRYSOSTOMUS (homil. 59). Deinde ut non aestimes parem mensuram cognitionis Christi et ovium, consequenter subdit: *Sicut novit me Pater, et ego cognosco Patrem*; quasi dicat: ita certissime ipsum scio, sicut ipse me. Hic ergo est par cognitio, ibi non: nam sequitur: *Et animam meam pono pro ovibus meis.* GREGORIUS in homil. (ut supra). Ac si aperte dicat: In hoc constat quia cognosco Patrem et cognoscor a Patre, quia *animam meam pono pro ovibus meis*; idest, ea caritate qua pro ovibus meis morior, quantum Patrem diligam ostendo. CHRYSOSTOMUS (homilia 59). Hoc etiam dicit, ostendens quod non est erroneus: quia et Apostolus quando seipsum voluit ostendere verum esse magistrum, contra pseudoapostolos induxit rationem a periculis et mortibus. THEOPHYLACTUS. Seductores enim non exposuerunt animam suam pro ovibus, sed sicut mercenarii deseruerunt illos qui eos sequebantur. Dominus autem, ut non caperentur, dixit, infra 18: *Sinite hos abire.* GREGORIUS (homilia 14 ut supra). Quia vero non solum Judaeam, sed etiam Gentilitatem redimere venerat, adjungit: *Et alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili.* AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 50). Loquebatur enim primo de ovili de genere carnis Israel: erant autem alii de genere fidei ipsius Israel: extra erant, adhuc in Gentibus erant, praedestinati, nondum congregati. Non ergo sunt de hoc ovili, quia non sunt de genere carnis Israel; sed erunt de hoc ovili: nam sequitur: *Et illas oportet me adducere.* CHRYSOSTOMUS (homilia 59). Ostendit utrosque dispersos, et pastores non habentes. Sequitur: *Et vocem meam audient*; ac si dicat: Quid miramini si hi me sunt secuturi et vocem meam audituri, quando alios videbitis me sequentes, et vocem meam audientes? Deinde et futuram eorum praenuntiat unionem: unde subdit: *Et fiet unum ovile et unus pastor.* GREGORIUS in homil. (ubi supra). Quasi ex duobus gregibus unum ovile efficit (1), quia Judaicum et Gentilem populum in sua fide conjungit. THEOPHYLACTUS. Idem namque omnibus est baptismi signaculum, unus pastor Verbum Dei. Attendant ergo Manichaei, quoniam unum ovile et unus pastor est novi et veteris testamenti. AUGUSTINUS (tract. 47). Quid ergo est, « Non sum missus nisi ad « oves quae perierunt domus Israel: » Matth. 15: nisi quia praesentiam suam corporalem non exhibuit nisi populo Israel; ad Gentes autem non perrexit ipse, sed misit? CHRYSOSTOMUS (ubi supra). Hoc autem verbum *oportet*, quod hic positum est, non necessitatis est demonstrativum, sed ejus quod omnino fiet. Quia autem alienum dicebant eum a Patre, subjungit: *Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam.* AUGUSTINUS (tract. 47). Idest, quia morior, ut resurgam: cum major enim pondere dictum est, *Ego pono.* Non glorientur Judaei: saevire poterunt: si ego noluero ponere animam meam, quid saeviendo facturi sunt (2)? THEOPHYLACTUS. Dilexit autem Pater Filium, non tamquam stipendia mortis pro nobis sustinendae, dilectionem suam ei tribuens; sed quasi suae quidditatis proprietatem in genito intuens, dum ex eadem caritate pro nobis voluit mortem subire. CHRYSOSTOMUS (hom. 59). Vel utitur hic condescensione; quasi dicat: Etsi nihil aliud esset, hoc suasit mihi amare vos, quod vos ita amamini a Patre ut ego etiam propter hoc diligar ab eo; quia pro vobis morior. Non autem a Patre antea non amabatur, et nos sumus facti amoris ejus causa. Similiter autem et hoc ostendere vult, quoniam non invitus ad passionem venit: unde sequitur: *Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso.* AUGUSTINUS, 3 de Trin. (3) (cap. 38). In quo demonstravit quod nulla causa peccati usque ad mortem carnis accesserit; sed quia voluit, quando voluit, et quomodo voluit: unde sequitur: *Potestatem habeo ponendi animam meam.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Quia enim multoties consiliabantur eum interficere, dicit, quoniam nolente eo inutilis

(1) *Al.* Filii etiam hereditatem etc.
(2) *Al.* eliciens. *Nicolai* elicere, vel dignoscere possis.

(1) *Al.* effecit.
(2) *Al.* saevire poterunt (*item* potuerunt) si ego voluero ponere animam meam quid saeviendo facturi sunt?
(3) 4 de Trinit. cap. 13 (*Ex edit. P. Nicolai*).

erat hic labor. Ita enim habeo potestatem animam meam ponere ut nullus possit me invito facere: quod in hominibus non est: nos enim non habemus potestatem aliter ponere, nisi interficiendo nosmetipsos; ipse autem solus dominus est ponendi eam. Hoc autem existente vero, et illud constat, quod quandocumque voluerit, eam suscipere possit: unde sequitur: *Et potestatem habeo iterum sumendi eam*: in quo et resurrectionem demonstravit indubitabilem. Ut autem non aestiment, cum eum interfecerint, derelictum a Patre, subjungit: *Hoc mandatum accepi a Patre meo*, scilicet ponendi animam et sumendi. Ex quo non est intelligendum quod prius expectaverit audire, et opus ei fuerit discere; sed voluntarium monstravit processum, et contrarietatis ad Patrem suspicionem destruxit. Theophylactus. Nihil enim aliud mandatum hic dicitur quam ea quae ad Patrem concordia. Alcuinus. Verbum enim non verbo accepit mandatum, sed in Verbo unigenito Patris est omne mandatum. Cum autem dicitur Filius accipere quod substantialiter habet, non potestas minuitur, sed generatio ejus ostenditur: Pater enim Filio, quem perfectum genuit, omnia gignendo dedit. Theophylactus. Postquam autem de se sublimia ostenderat, mortis et vitae se principem exprimens, rursum inducit humilia, sic mira dispositione utraque connectens ut nec minor aut subditus Patri reputetur, nec Dei adversarius, sed ejus (1) potestatis et consilii. Augustinus (tract. 47). Per hoc autem quod dixit de anima sua, instruimur contra Apollinaristas, qui dicunt Christum non habuisse animam humanam, idest rationalem. Quaeramus autem quomodo Dominus animam suam ponit. Christus enim est Verbum et homo, idest Verbum et anima et caro. Christus ergo ex eo quod Verbum est, ponit animam et iterum sumit eam; an ex eo quod anima humana est, ipsa se ponit, et iterum ipsa se sumit; an iterum ex eo quod caro est, caro animam ponit, et iterum sumit? Si autem dixerimus quia Verbum Dei posuit animam suam et iterum sumpsit eam: ergo aliquando anima illa separata est a Dei Verbo. Mors enim corpus ab anima separavit: a Verbo autem animam separatam non dico. Si autem dixerimus quia ipsa se anima posuit, absurdissimus sensus est: si enim a Verbo separata non erat, a seipsa poterat separari? Caro ergo ponit animam suam, et iterum sumit eam, non tamen potestate sua, sed potestate inhabitantis carnem, scilicet Verbi. Alcuinus. Et quia lux in tenebris lucebat, et tenebrae eam non comprehenderunt; subjungitur: *Dissensio itaque facta est inter Judaeos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet et insanit.* Chrysostomus (hom. 59). Quia enim majora erant quam secundum hominem ea quae dicebantur, daemonium eum habere dicebant. Sed quod daemonium eum habebat ostendunt alii ab his quae fecit: unde sequitur: *Alii autem dicebant: Haec verba non sunt daemonium habentis. Numquid daemonium potest caecorum oculos aperire?* quasi dicant: Nec ipsa verba daemonium habentis videntur. Si vero non suademini a verbis, ab operibus moveamini. Quia ergo Dominus eam quae per res est tribuerat (2) demonstrationem, silebat de reliquo: neque enim responsione erant digni. Sed et nos erudivit mansuetudinem et longanimitatem omnem. Ipsi etiam seipsos compescebant, quando ab invicem divisi altercabantur.

5. Alcuinus. Audivimus patientiam Dei, et inter opprobria praedicationem salutis; sed ipsi obdurati magis eum tentare quam ipsi obedire volebant: unde dicitur: *Facta sunt autem encaenia in Hierosolymis.* Augustinus (tract. 48). Encaenia festivitas erat dedicationis templi: graece enim Kenon (Καινον) dicitur novum: quandocumque novum quid fuerit dedicatum, encaenia vocantur. Chrysostomus (hom. 60). Dicit enim diem secundum quam templum dedicatum est, redeuntibus eis a captivitate Babylonis. Theophylactus. Splendide ergo prosequebantur solemnitatem, veluti proprium decorem recuperante civitate post tam longam captivitatem. Alcuinus. Vel haec dedicatio in memoriam illius erat dedicationis quam Judas Machabaeus fecit. Prima enim dedicatio a Salomone facta est tempore autumni; secunda a Zorobabel et Jesu sacerdote, tempore veris; haec autem tempore hiemali: unde sequitur, *Et hiems erat.* Beda. Sub Juda enim Machabaeo statutum legitur ut eadem dedicatio per omnes annos in memoriam solemnibus renovaretur officiis. Theophylactus. Tempus autem hiemis Evangelista exprimit, ad ostendendum quod proximum esset tempus passionis: nam in vere sequenti passus est Dominus; et ideo Hierosolymis conversabatur. Gregorius, 1 Moral. (cap. 2). Vel idcirco hiemis curavit tempus exprimere, ut inesse Judaeorum cordibus malitiae frigus indicaret. Chrysostomus (hom. 60). In hac autem solemnitate Christus cum multo studio aderat: de reliquo enim Judaeam frequentabat, quia passio erat in januis: unde sequitur: *Et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis.* Alcuinus. Porticus Salomonis dicitur ubi rex ille ad orandum stare consueverat; et ideo ex ejus nomine cognominabatur. Solent autem porticus quibus templum cingebatur, ex nomine templi vocari. Si autem Filius Dei in templo in quo caro brutorum animalium offerebatur, ambulare voluit; quanto magis nostram orationis domum, in qua caro et sanguis ejus consecratur, visitare gaudebit? Theophylactus. Satagas tu quoque, dum hiems imminet, idest vita praesens turbinibus iniquitatis concussa, spirituales encaenias tui templi celebrare, semper renovando teipsum, et ascensiones in corde tuo disponens: tunc Jesus erit praesto tibi in porticu Salomonis, pacificum statum tibi tribuens sub tegmine proprio. In saeculo autem futuro nemo renovationis solemnia perficere poterit. Augustinus (tract. 48). Quia ergo Judaei friguerant a diligendi caritate, et ardebant nocendi cupiditate, non accedebant prosequendo, sed premebant persequendo: unde sequitur: *Circumdederunt ergo eum Judaei, et dixerunt ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam.* Non veritatem desiderabant, sed calumniam praeparabant. Chrysostomus (homil. 60). Opera enim ejus in nullo incusare valentes, captionem quamdam ex verbis cupiebant invenire. Et intuere perversitatem illorum: nam cum per sermonem erudit, dicunt ei, *Quod signum ostendis?* cum autem per opera demonstrat, dicunt ei: *Si tu es Christus, dic nobis palam*: quasi semper ad contrarium stantes. Sed et plenum odio erat quod dicunt, *Dic nobis palam.* Et nimirum ipse palam omnia dicebat, in festivitatibus semper assistens, et nihil occulte loquebatur. Sed et adulationis verba praemittunt, dicentes: *Quousque animam nostram tollis?* ut scilicet eum

(1) *Pro* sed ejusdem.
(2) *Al.* retribuerat.

provocantes, aliquam captionem inveniant. ALCUINUS. Causantur enim quod animos eorum incertos et suspensos dimittendo tolleret, qui venerat ut animas salvaret. AUGUSTINUS (tract. 48). Quaerebant autem audire a Domino, Ego sum Christus: et fortasse de Christo secundum hominem sapiebant, sed divinitatem Christi in Prophetis non intelligebant. et sic si diceret, Ego sum Christus, secundum quod illi sapiebant, de semine David, calumniarentur quod sibi arrogaret regiam potestatem. ALCUINUS. Et sic cogitabant eum tradere potestati praesidis ad puniendum, quasi contra Augustum imperium usurparet: quare Dominus ita temperavit responsionem ut etiam calumniatorum ora concluderet, et quia Christus, fidelibus panderet: et de homine quaerentibus divinitatis mysteria narrat: unde sequitur: *Respondit eis Jesus: Loquor vobis, et non creditis. Opera quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Quia enim simulabant a solo verbo se suaderi, qui a tot operibus non sunt suasi, arguit malitiam eorum, quasi dicat: Si operibus non creditis, qualiter verbis credetis ? Et quare non credant, ostendit subdens: *Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Hoc autem dixit, quia videbat eos ad sempiternum interitum praedestinatos, non ad vitam aeternam sui sanguinis pretio comparatos: oves enim sunt credendo, pastorem sequendo. THEOPHYLACTUS. Postquam vero dixerat, *Non estis ex ovibus meis,* consequenter induxit eos ut oves ejus efficiantur, dicens: *Oves meae vocem meam audiunt.* ALCUINUS. Idest, praeceptis meis ex animo obediunt. *Et ego cognosco eas,* idest eligo; *et sequuntur me,* hic mansuetudinis et innocentiae viam incedendo, et post ad gaudia aeternae vitae intrando: unde sequitur; *Ego vitam aeternam do eis.* AUGUSTINUS (ubi supra). Ista sunt pascua de quibus supra dixerat, *Et pascua inveniet.* Bona pascua vita aeterna dicitur, ubi nulla herba arescit, totum viret. Vos autem calumniam propterea quaeritis, quia de vita praesenti cogitatis. Sequitur: *Et non peribunt in aeternum*: subaudi tamquam eis dixerit: vos peribitis in aeternum, *quia non estis ex ovibus meis.* TEOPHYLACTUS. Sed quomodo videmus Judam periisse ? Quia non permansit usque ad finem. Christus autem de perseverantibus hoc dixit; nam si quis separatur ab ovium grege, desinens sequi pastorem, confestim incurrit periculum. AUGUSTINUS (tract. 48). Quare autem non pereant subdit: *Et non rapiet eas quisquam de manu mea*: de illis enim ovibus de quibus dicitur 2 Tim. 2: « Novit Dominus qui sunt ejus: » nec lupus rapit, nec fur tollit, nec latro interficit. Securus est de numero illorum qui pro eis novit quid dedit. HILARIUS 7 de Trin. (circa med.). Consciae potestatis haec vox est: at vero ut, in natura licet Dei, tamen ex Deo intelligenda sit ejus nativitas, subjecit: *Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est.* Non occultat ex Patre esse se natum: quod enim a Patre accepit, accepit nascendo, non postea; (1) tamen ex alio est dum accepit. AUGUSTINUS (tract. 48). Non enim crescendo, sed nascendo aequalis est qui semper natus est de Patre Filius, de Deo Deus. Hoc est ergo quod dedit mihi Pater, quod majus omnibus est, ut scilicet sim Verbum ejus, ut sim unigenitus Filius ejus, ut sim splendor lucis ejus. Ideo ergo nemo rapit oves meas de manu mea, quia, nec de manu Patris mei: unde sequitur: *Et nemo potest rapere de manu Patris mei.* Si manum intelligamus potestatem, una est Patris et Filii potestas, quia una divinitas: si autem manum intelligamus Filium, manus Patris est ipse Filius: quod non ita dictum est tamquam Deus Pater habeat corporis membra; sed quod per ipsum facta sunt omnia. Nam solent et homines dicere manus suas esse alios homines per quos faciunt quod volunt. Aliquando et ipsum opus hominis manus hominis dicitur, quod fit per manum; sicut dicitur quisque agnoscere manum suam, cum id quod scriptum sit, agnoscit. Hoc autem loco manum Patris et Filii intelligimus potestatem; ne forte cum hic manum Patris ipsum Filium dictum acceperimus, incipiat carnalis cogitatio etiam Filii quaerere filium. HILARIUS, 7 de Trin. (ubi supra). Ut enim per corporalem significationem, virtutem possis ejusdem nosse naturae, commemorata est Filii manus, manus Patris, quia natura et virtus Patris est etiam in Filio (1). CHRYSOSTOMUS (hom. 60). Deinde ut non aestimes quia ipse quidem imbecillis est, propter Patris autem virtutem in tuto sunt oves; subdit: *Ego et Pater unum sumus.* AUGUSTINUS (2). Utrumque audi, et *unum* et *sumus*; et a Charybdi et a Scilla liberaberis. Quia dixit *unum*, liberat te a Sabellio. Si *unum*. non ergo diversum: si *sumus*, ergo Pater et Filius. AUGUSTINUS (3) 6 de Trinitate (cap. 2 in fin.). *Unum* enim *sumus*: dictum est: quod ille hoc et ego secundum essentiam, non secundum relativum. HILARIUS 8 de Trin. Haec igitur quia haeretici negare non possunt, impietatis suae mendacio negando (4) corrumpunt: tentant enim id ad unanimitatis referre consensum, ut voluntatis in his unitas sit, non naturae; idest, ut non per id quod sunt idem, sed per id quod idem volunt, unum sint. Sed per naturae nativitatem dum nihil Deus in eo ex se gignendo eum degenerat unum sunt. Dumque de manu ejus non rapiuntur, non rapiuntur de manu Patris: dum in operante se operatur Pater, dum ipse in Patre, et in eo Pater est. Hoc non praestat creatura, sed nativitas; non efficit voluntas, sed potestas; non loquitur unanimitas, sed natura. Non negamus igitur unanimitatem inter Patrem et Filium: nam hoc solent haeretici mentiri, ut cum solam concordiam ad unitatem non recipimus, discordes eos a nobis affirmari loquantur. Sed audiant quam a nobis unanimitas non negetur. Unum sunt Pater et Filius natura, honore et virtute; nec natura eadem potest velle diversa.

6. AUGUSTINUS (tract. 48). Audierunt Judaei, *Ego et Pater unum sumus,* et non pertulerunt, et more suo duri ad lapides cucurrerunt: unde dicitur *Sustulerunt lapides Judaei, ut lapidarent eum.* HILARIUS, 7 de Trin. (ubi supra). Nunc haereticorum furor jam Domino in caelis sedente pari infidelitate dictis non obedientes (5), odium impieta-

(1) *Quod sequitur usque ad indicem Augustini non reperitur in quatuor saepe citatis exemplis.*

(1) *Al.* et virtus Patris esset in Filio.
(2) Tract. 36 in Joannem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) 7 de Trinit. cap. 6 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *In Parisina editione Monachorum S. Mauri* neganda *legitur. Ibidem consule notam. Nicolai autem legit* Stultissimo tamen impietatis suae mendacio negando corrumpunt.
(5) *Pleniori sensu sic habere Hilarium notat Nicolai.* Haereticorum furor jam Dominum in caelis sedentem, quia

tis exercent, verborum lapides injiciunt, et, si possent, de throno eum suo in crucem retraherent (1). Theophylactus. Dominus autem ostendens quod nullam justam habebant occasionem furendi adversus eum, commemorat signa quae fecerat: nam sequitur: *Respondit eis Jesus*: *Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo.* Alcuinus. Scilicet in sanitatibus infirmorum, in exhibitione doctrinae et miraculorum: quae ex Patre ostendi, quia ejus gloriam per omnia quaesivi. *Propter quod eorum opus me lapidatis* ? Quamvis inviti, confitentur multa beneficia sibi impensa a Christo; sed quod de sua Patrisque aequalitate dixerat, pro blasphemia deputabant: unde sequitur: *Responderunt ei Judaei*: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia, homo cum sis, facis teipsum Deum.* Augustinus (ut supra). Ad hoc responderunt quod dixerat: *Ego et Pater unum sumus.* Ecce Judaei intellexerunt quod Ariani non intelligunt; ideo enim irati sunt, quoniam senserunt non posse dici, *Ego et Pater unum sumus*, nisi ubi aequalitas est Patris et Filii. Hilarius, 7 de Trin. (ubi supra). Judaeus dicit, *Cum sis homo*; Arianus, Cum sis creatura: utrique autem dicunt, *Facis te Deum.* Subjicit enim Arianus substantiae novae et alienae Deum, ut aut alterius generis Deus sit, aut omnino nec Deus: dicit enim: Non est Filius ex nativitate, non est Deus ex veritate; creatura est praestantior cunctis. Chrysostomus (hom. 60) Dominus autem non destruxit opinionem Judaeorum aestimantium quod se Deo parem diceret: sed magis contrarium facit: nam sequitur: *Respondit eis Jesus*: *Nonne scriptum est in lege vestra* ? Augustinus (tract. 48). Idest, vobis data: *Quia ego dixi, Dii estis.* Deus hoc dicit (2) per Prophetam in Psalmo, hominibus. Et legem appellavit Dominus generaliter omnes illas Scripturas, quamvis alicubi specialiter dicat legem, a Prophetis eam distinguens, sicuti est Matth. 22: « In his duobus praeceptis tota lex pendet et Prophetae. » Aliquando autem in tria distribuit easdem Scripturas, ubi ait Luc. 24: « Oportebat impleri omnia quae scripta sunt in lege et Prophetis et Psalmis de me. » Nunc vero etiam Psalmos legis nomine nuncupavit: ex quibus sic argumentatur. *Si illos dixit Deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et misit in mundum vos dicitis Quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum* ? Hilarius, 7 de Trin. (ubi supra). Demonstraturus quidem quod ipse et Pater unum essent, in eo primo ineptia ridiculi opprobrii confutatur (3), cur in reatum vocaretur, quod se, cum homo esset, Deum faceret. Cum enim lex hujus nominis appellationem sanctis hominibus decerneret, et sermo Dei indissolubilis confirmaret hanc impartiti nominis professionem; jam ergo non est criminis, quod se Deum, cum homo sit, faciat, cum eos qui homines sunt, Deos lex dixerit. Et si a ceteris hominibus non irreligiosa hujus nominis usurpatio est; ab eo homine quem sanctificavit Pater, non impudenter usurpari videtur, quia Dei Filium se dixerit, cum praecellat ceteros per id quod sanctificatus in Filium est, Beato Paulo dicente, Rom. 1, quod « praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum « spiritum sanctificationis: » omnis enim haec de homine responsio est, quod Dei Filius etiam hominis Filius est. Augustinus (loc. cit.). Vel aliter, *Sanctificavit*; idest, ut sanctus esset, gignendo ei dedit, quia sanctum eum genuit. Si autem sermo Dei factus est ad homines ut dicerentur dii, ipsum Verbum Dei quomodo non est Deus? Si per sermonem Dei homines participando fiunt dii, Verbum unde participatur non est Deus? Theophylactus. Vel *sanctificavit eum*, hoc est sanxit sacrificari pro mundo. In quo ostendit se non esse Deum sicut ceteri: nam salvum facere mundum, divinum opus est, non autem hominis deificati per gratiam. Chrysostomus (hom. 60). Vel interim quidem, ut susciperetur sermo, humilius locutus est; postea autem ad majus eos reduxit, dicens: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi*: per hoc ostendens quod in nullo minor est Patre: quia enim substantiam ejus impossibile erat eis videre, ab operum paritate et identitate demonstrationem ejus quae secundum virtutem indissimilitudinis est, tribuit. Hilarius, 7 de Trin. (ubi supra). Quid hic adoptio, quid indulgentia nominis loci invenit, ne ex natura Dei Filius sit, cum Dei Filius ex naturae paternae operibus credendus sit? Non exaequatur ac similis est Deo creatura, neque ei (1) naturae alienae potestas comparatur. Gerere autem se, non sua, sed quae Patris sunt, testatur, ne per magnificentiam gestorum naturae nativitas auferatur. Et quia sub sacramento assumpti corporis nati ex Maria hominis, Dei Filius non intelligebatur, fides nobis intimatur ex gestis, cum ait: *Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite.* Cur enim sacramentum nati hominis intelligentiam divinae nativitatis impediat, cum divina nativitas omne opus suum sub mysterio assumpti hominis exequatur? Faciens igitur opera Patris, demonstrare debuit quid esset operibus credendum; nam sequitur: *Ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre.* Hoc est illud, *Dei Filius sum*; hoc est illud, *Ego et Pater unum sumus.* Augustinus (tract. 48). Non enim Filius sic dicit, *In me est Pater, et ego in illo*, quomodo possunt dicere homines. Si enim bene cogitemus et bene vivamus, in Deo sumus, et Deus in nobis est, quasi participantes ejus gratiam et illuminati ab ipso: unigenitus autem Dei Filius in Patre est et Pater in illo tamquam aequalis.

7. Beda. Adhuc Judaeos in cepta dementia persistere Evangelista ostendit, dicens: *Quaerebant ergo eum apprehendere.* Augustinus (tract. 48). Non credendo et intelligendo, sed saeviendo et occidendo. Tu apprehendas ut habeas; illi apprehendere volebant ut non haberent: unde sequitur: *Et exivit de manibus eorum.* Non eum apprehenderunt, quia manus fidei non habuerunt. Sed non erat magnum Verbo ejicere carnem suam de manibus carnis. Chrysostomus (hom. 60). Cum autem Christus aliquid magnum locutus fuerit, recedit velociter, ut sedetur eorum furor per absentiam ejus; quod utique et nunc fecit: unde sequitur: *Et abiit iterum trans Jordanem in eum locum ubi erat Joan-*

exemplo Judaeorum in crucem agere non possunt, pari tamen infidelitate hoc eum quod est denegant; et cum non possint negare quae dicta sunt, tamen dictis non obedientes odium etc.

(1) *Al.* in cruce detraherent.

(2) *Al.* de hoc dicit.

(3) *Sic legit idem Nicolai.* Demonstraturus quidem quod ipse et Pater unum natura essent, in eo primum ineptiam ridiculi opprobrii confutat etc.

(1) *Al.* neque enim naturae etc.

nes baptizans primum, et mansit illic. Ideo hunc locum Evangelista commemorat, ut discas quoniam proprie abiit, ut recordetur eorum quae illic facta sunt et dicta a Joanne, et testimonii illius. BEDA. Dicit autem, *Ubi erat primum*, idest a primaeva aetate. Demorante autem eo ibi, narrat quia multi venerunt ad eum: unde sequitur: *Et multi venerunt ad eum, et dicebant, quia Joannes quidem fecit signum nullum*. AUGUSTINUS (tract. 48). Idest, nullum miraculum ostendit: non daemonia fugavit, non caecos illuminavit, non mortuos suscitavit. CHRYSOSTOMUS (homil. 60). Vide autem qualiter syllogismos componunt indubitabiles. *Joannes quidem*, dicunt, *nullum signum fecit*; hic autem facit: quare hujus praeeminentia ostenditur. Deinde ne putetur Joannes, quia nullum signum fecit, indignus testimonio, subdunt: *Omnia autem quaecumque dixit Joannes de hoc, vera erant*; quasi dicant: Etsi nullum signum fecerit, tamen de hoc omnia veraciter dixit. Ergo, dicunt, si Joanni credere oportebat, multo magis huic, cum illius testimonio etiam demonstrationem signorum habenti: unde sequitur: *Et multi crediderunt in eum*. AUGUSTINUS (ut supra). Ecce qui apprehenderunt permanentem, non quomodo Judaei volebant apprehendere discedentem. Et nos ergo per lucernam veniamus ad diem, quia Joannes lucerna erat, et diei testimonium perhibebat. THEOPHYLACTUS. Notandum autem, quod crebro Dominus educit populos ad solitaria loca, de perfidorum societate eripiens, ut magis fructificent; sicut legem veterem daturus, eduxit populum in desertum. Mystice autem recedens a Hierosolymis Dominus, hoc est a plebe Judaica, ad loca fontes habentia se transfert, idest ad Ecclesiam ex Gentibus, quae habet fontem baptismi, per quem multi ad Christum accedunt, quasi transeuntes Jordanem.

CAPUT UNDECIMUM.

1. Erat autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariae et Marthae sororum ejus. Maria autem erat quae unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores ejus ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur. Audiens autem Jesus dixit eis: Infirmitas haec non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. Diligebat autem Jesus Martham et sororem ejus Mariam et Lazarum.

2. Ut ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post haec dicit discipulis suis: Eamus in Judaeam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quaerebant te Judaei lapidare, et iterum vadis illuc? Respondit Jesus: Nonne duodecim horae sunt diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt; si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

3. Haec ait, et post haec dicit eis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado ut a somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli ejus: Domine, si dormit, salvus erit. Dixerat autem Jesus de morte ejus; illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est; et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus et nos et moriamur cum eo.

4. Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem. Erat autem Bethania juxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim. Multi autem ex Judaeis venerant ad Martham et Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audivit quia Jesus venit, occurrit: Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed et nunc scio quia quaecumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Jesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die. Dicit ei Jesus: Ego sum resurrectio et vita. Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum. Credis hoc? Ait illi: Utique, Domine, ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.

5 Et cum haec dixisset, abiit, et vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, et vocat te. Illa ut audivit, surrexit cito, et venit ad eum: nondum enim venerat Jesus in castellum; sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha. Judaei ergo qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit et exiit, secuti sunt eam, dicentes, quia vadit ad monumentum ut ploret ibi. Maria ergo cum venisset ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus, et dixit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

6. Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judaeos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum, et dixit: Ubi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, et vide. Et lacrymatus est Jesus. Dixerunt ergo Judaei: Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos caeci nati, facere ut hic non moreretur? Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei. Ait Jesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror ejus qui mortuus fuerat: Domine, jam foetet, quatriduanus est enim. Dicit ei Jesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem.

7. Jesus autem elevatis sursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat dixi, ut credant quia tu me misisti. Haec cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus et pedes institis, et facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Jesus: Solvite eum, et sinite abire. Multi ergo ex Judaeis qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant quae fecit Jesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisaeos, et dixerunt eis quae fecit Jesus.

8. Collegerunt ergo pontifices et Pharisaei concilium, et dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum. Et venient Romani, et tollent nostrum locum et gentem. Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam, nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit; sed, cum esset pontifex anni illius, prophetavit quia Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.

9. Jesus ergo jam non in palam ambulabat apud Judaeos; sed abiit in regionem juxta desertum in civitatem quae dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autem erat pascha Judaeorum; et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha, ut sanctificarent seipsos. Quaerebant ergo Jesum, et colloquebantur ad invicem in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum istum? Dederant autem pontifices et Pharisaei mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

1. BEDA. Dixerat Evangelista, Dominum trans Jordanem abiisse, tuncque Lazarum contigit infirmari: unde dicitur: *Erat quidam languens Lazarus a Bethania.* Hinc est quod in quibusdam exemplaribus copulativa conjunctio Et posita invenitur, ut sequentia verba superioribus connexa videantur. Interpretatur autem Lazarus adjutus. Inter omnes enim mortuos quos Dominus suscitavit, hic magis ab eo adjuvatur, quem non solum mortuum, sed quatriduanum suscitavit. AUGUSTINUS (tract. 49). Inter omnia enim miracula quae fecit Dominus, Lazari resurrectio praecipue praedicatur. Sed si attendamus quis fecerit, delectari debemus potiusquam mirari. Ille suscitavit hominem qui fecit hominem: plus enim est hominem creare quam resuscitare. Infirmabatur autem in Bethania Lazarus: unde dicitur: *A Bethania de castello Mariae et Marthae sororum ejus*; quod castellum erat proximum Hierosolymis. ALCUINUS. Et quia plures feminae hujus nominis erant, ne erraremus in nomine, ostenditur ex notissima actione: nam sequitur: *Maria autem erat quae unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur.* CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Igitur primum quidem illud necessarium discere, quoniam haec non fuit illa meretrix quae in Luca legitur: haec enim honesta fuit, et studiosa circa Christi susceptionem. AUGUSTINUS de con. Evang. (lib. 2, cap. 79). Vel aliter. Hoc dicens Joannes attestatur Lucae, qui hoc in domo pharisaei cujusdam Simonis factum esse narravit: jam itaque hoc Maria fecerat. Quod autem in Bethania rursus fecit, aliud est, quod ad Lucae narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus. AUGUSTINUS de Verb. Domini (serm. 52). Invaserat igitur Lazarum pernicies inimica languoris; miserandi hominis corpus quotidie edax febris incendium consumebat. Aderant autem duae sorores languenti, et casum dolentes, juvenis aegrotantis lectulo jugiter inhaerebant: unde de eis mox subditur: *Miserunt ergo sorores ejus ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur.* AUGUSTINUS super Joannem (tract. 49). Non dixerunt, Veni et sana; non ausae sunt dicere, Ibi jube, et hic (1) fiet; sed tantummodo, *Ecce quem amas infirmatur.* CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Per hoc enim ad miserendum volunt attrahere Christum; adhuc enim ei quasi homini intendebant. Ideo autem non iverunt ad Christum, sicut centurio et regulus, sed mittunt, quia vehementer confidebant de Christo, propter multam familiaritatem quam habebant ad eum et quia a luctu detinebantur. THEOPHYLACTUS. Et quia mulieres erant, quas non decet de facili domo exire. Multam autem devotionem et fidei magnitudinem exprimunt, dicentes *Ecce quem amas infirmatur*: tantam enim potentiam in Domino esse credebant, quod mirum videretur qualiter virum sibi dilectum infirmitas potuerit occupare. Sequitur: *Audiens autem Jesus dixit eis: Infirmitas haec non est ad mortem*: (2) quia ipsa mors non erat ad mortem, sed potius ad miraculum; quo facto crederent homines in Christum, et vitarent veram mortem: unde sequitur: *Sed pro gloria Dei.* Ubi ex obliquo Dominus Deum se dixit, contra haereticos qui dicunt, quod Filius Dei non sit Deus. Pro gloria ergo cujus Dei? Audi quod sequitur: *Ut glorificetur Filius Dei per eam*, scilicet infirmitatem. CHRYSOSTOMUS. Hoc autem *ut* non est causale, sed eventus: nam evenit quidem aliunde infirmitas, usus est autem ea in gloria.

(1) *Al.* et sic.

(2) AUGUSTINUS tract. 49 in Joan. Ejus nomine praetermisso, editiones praecedentes ut ex Theophylacto dabant, et cum verbis illius confundebant hanc appendicem (*Ex edit. P. Nicolai*).

Sequitur: *Diligebat autem Jesus Martham et sororem ejus Mariam et Lazarum.* AUGUSTINUS (tract. 49). Ille languens, illae tristes, omnes dilecti. Habebant ergo spem, quoniam diligebantur ab eo qui est dolentium consolator, languentiumque sanator. CHRYSOSTOMUS. Per hoc etiam erudit nos Evangelista non tristari, si qua infirmitas facta fuerit circa bonos viros et Dei amicos.

2. ALCUINUS. Dominus, nuntiata infirmitate Lazari, quousque quatriduum compleretur, sanare distulit, ut mirabilius suscitaret: unde dicitur: *Ut autem audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.* CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Ut scilicet expiraret et sepeliretur et dicerent (1) quoniam foetet, ut nullus posset dicere quoniam nondum defunctum eum suscitavit, sed stupor fuit, et non mors.

Sequitur: *Deinde post haec dicit discipulis suis: Eamus in Judaeam iterum.* AUGUSTINUS (tract. 49). Ubi pene fuerat lapidatus, quia propterea inde discessisse videbatur ne lapidaretur. Discessit enim ut homo; sed in redeundo, quasi oblitus infirmitatem, ostendit potestatem. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Nusquam autem alibi Dominus praedixit discipulis quo iturus esset; sed hic praedicit, quia formidabant vehementer, ut non repente eos conturbet: nam sequitur: *Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quaerebant te Judaei lapidare, et tu iterum vadis illuc?* Formidabant enim et pro eo et pro seipsis (2): nondum enim erant in fide firmati. AUGUSTINUS (tract. 49). Cum autem vellent dare consilium homines Deo, discipuli magistro, corripuit eos; unde sequitur: *Respondit Jesus: Nonne duodecim horae sunt diei?* Ut enim diem se ostenderet, duodecim discipulos elegit. In hoc autem verbo non ipsum Judam, sed successorem ejus praevidebat. Juda enim cadente, successit Matthias, et duodenarius numerus mansit. Horae ergo illustrantur a die, ut per (3) horarum praedicationem credat mundus in diem. Me ergo sequimini, si non vultis offendere: unde subdit: *Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt; si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.* CHRYSOSTOMUS (ut supra). Quasi dicat. Qui sibi nihil conscius est nequitiae, nihil patietur versutiae; qui vero mala agit, patietur. Itaque non oportet formidare: nihil enim dignum morte gessimus. Vel aliter. Si quis lucem hujus mundi videt, securus est; multo magis qui mecum est, nisi amoverit se a me. THEOPYLACTUS. Quidam vero hunc diem intelligunt tempus praecedens passionem, noctem vero ipsam passionem. Dicit ergo eis: Dum dies est, idest dum nondum imminet tempus passionis, non offendetis: non enim vos persequentur Judaei: cum autem nox venerit, passionem propriam dico, ex tunc noctem possidebitis angustiarum.

3. CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Posita una con-

(1) *Al.* et dicatur.

(2) *Al.* formidabant enim pro seipsis.

(3) *Al.* et per.

fortatione discipulorum, hic alio modo eos confortat, ostendens quoniam non Hierosolymam debent ire, sed in Bethaniam: unde dicitur: *Haec ait: et post haec dicit illis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado ut a somno excitem eum*; quasi dicat: Non eo rursus disputaturus contra Judaeos; sed amicum nostrum excitaturus: propter hoc ergo dicit, *Amicus noster*, ut ostendat necessarium suum adventum. AUGUSTINUS (tract. 49). Quod autem dixit, *Dormit*, verum dixit. Domino dormiebat, hominibus mortuus erat, qui eum suscitare non poterant: nam Dominus tanta facilitate excitabat de sepulcro, quanta tu excitas dormientem de lecto. Ergo secundum potentiam suam dixit dormientem, sicut et Apostolus dicit, 1ª Thess. 5: « De dor« mientibus autem nolo vos ignorare. » Dormientes appellavit, quia resurrecturos praenuntiavit. Sed quomodo interest in ipsis qui quotidie dormiunt et exurgunt, quid quisque videat in somnis; alii sentiunt laeta somnia, alii torquentia: sic unusquisque cum causa sua dormit, cum causa sua surgit. CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Discipuli autem impedire voluerunt ejus adventum in Judaeam: unde sequitur: *Dixerunt ergo discipuli ejus: Domine, si dormit, salvus erit*: solet enim esse somnus aegrotantium salutis indicium; quasi dicant: Si dormit, non igitur utile est quod tu vadas ad excitandum eum. AUGUSTINUS (ubi supra). Quomodo ergo intellexerunt discipuli, sic responderunt: unde sequitur: *Dixerat autem Jesus de morte ejus; illi vero putaverunt quod de dormitione somni diceret*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Si vero quis dicat, Quomodo non cognoverunt discipuli mortuum esse, ab eo quod dixit, *Vado ut excitem illum*? stultum enim erat eum ire per tot stadia ut Lazarum a somno excitaret: istud dicemus, quoniam aestimabant hoc aenigma esse, qualia multa loquebatur. AUGUSTINUS (tract. 49). Quia ergo obscure dixerat, *Dormit*, manifestat quod dixerat: unde sequitur: *Tunc ergo dixit eis Jesus manifeste: Lazarus mortuus est*. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Non autem hic adjecit, Vado ut resuscitem eum: non enim volebat verbis praedicere quod per opera debebat certificare, vanam gloriam ubique nos fugere docens; et quod non oportet simpliciter promittere.

Sequitur: *Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi*. AUGUSTINUS (tract. 49). Aeger enim, non mortuus fuerat nuntiatus; sed quomodo lateret eum qui creaverat, ad cujus manus anima morientis exierat? Ait ergo: *Gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi*: ut jam inciperent admirari, quia Dominus poterat dicere mortuum, quod nec viderat nec audiverat. Ubi meminisse debemus quod adhuc etiam ipsorum discipulorum miraculis aedificabatur fides, non ut esse inciperet, sed ut quae coeperat cresceret. Quod ergo dicit, *Ut credatis*, intelligendum est ut amplius robustiusque credatis. THEOPHYLACTUS. Intellexerunt autem quidam hoc sic. *Gaudeo*, inquit, *pro vobis*, enim cum illic non extiterim, confert ad majoritatem fidei vestrae; quoniam si astitissem, aegrotantem curassem, quod esset modicum signum ad meae virtutis indicium. Quia vero me absente supervenit mors, potius in fide mea corroboramini, cum videbitis me posse etiam defunctum putrescentem resuscitare. CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Igitur omnes discipuli quidem timebant Judaeos, super alios vero Thomas: unde sequitur: *Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus et nos, et moriamur cum eo*: infirmior enim erat aliis et infidelior, postea omnibus fortior factus est et irreprehensibilis, qui solus orbem terrarum percurrit, et in mediis plebibus volvebatur volentibus eum interficere. BEDA. Vel castigati discipuli superioribus Domini verbis non ausi sunt ultra contradicere; sed Thomas prae omnibus socios hortatur, ut irent et morerentur cum eo: in quo magna ejus videtur esse constantia: sic enim loquebatur, quasi facere posset quae alios hortabatur, immemor suae fragilitatis, sicut et Petrus.

4. ALCUINUS. Dominus ad hoc venire distulerat ut quatriduum impleretur, ut Lazarus gloriosius resuscitaretur; unde dicitur: *Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem*. CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Manserat enim Dominus duobus diebus, et ante duos dies venerat nuntius, in qua die Lazarus est defunctus: ipse autem quarta die accessit. AUGUSTINUS (tract. 49). De quatuor autem diebus multa dici possunt. Diversis enim modis una res significari potest. Est enim unus dies mortis quem homo trahit de mortis propagine. Sed et legem naturalem transgrediuntur homines: ecce alter dies mortis. Lex etiam Scripturae data est divinitus per Moysen, et ipsa contemnitur: adde tertium diem mortis. Venit Evangelium, et ipsum transgrediuntur homines: ecce quartus dies mortis. Et ad tales excitandos Dominus non dedignatur accedere. ALCUINUS. Aliter. Primum peccatum extitit elatio in corde; secundum consensus, tertium factum, quartum consuetudo.

Sequitur: *Erat autem Bethania juxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Quod erat milliaria duo. Hoc autem inducitur ad ostendendum quod congruum fuit multos Judaeorum a Hierosolymis adesse: unde subditur: *Multi autem ex Judaeis venerant ad Martham et Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo*. Sed quomodo Judaei consolabantur dilectas a Christo, cum jam statuissent quod si quis Christum confiteretur, extra synagogam fieret? Sed propter calamitatis necessitatem, aut quasi nobiles has mulieres reverentes, eas consolabantur; aut quia hi aderant qui non mali erant: multi enim ex ipsis credebant. Hoc autem dicebat Evangelista ad ostendendum quod Lazarus vere mortuus erat. BEDA. Nondum autem Dominus castellum introierat; unde adhuc extra castellum posito occurrit Martha; unde sequitur: *Martha ergo, ut audivit quia Jesus veniret, occurrit illi; Maria autem domi sedebat*. CHRYSOSTOMUS. Non autem assumit sororem obviam Christo vadens; vult enim singulariter Christo loqui, et quod factum est ei annuntiare; cum vero eam in bonam spem duxit, *tunc abiit et vocavit Mariam*. THEOPHYLACTUS. Primo itaque non pandit sorori, volens astantes hoc latere: quoniam si percepisset Maria Christum accedere, obviam iret, et comitarentur eam praesentes Judaei, quibus notum fore adventum Jesus Martha nolebat.

Sequitur: *Dixit autem Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*. CHRYSOSTOMUS (homil. 61). Credebat enim in Christum, sed non ut oportebat: nondum enim cognoscebat quoniam Deus erat; et ideo dicebat: *Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*. THEOPHYLACTUS. Quasi diffidens quoniam etiam absens, si vellet, posset prohibere mortem fratris sui. CHRYSOS-

TOMUS (ut supra). Nondum etiam cognoscebat quod propria virtute hoc faceret; quod apparet ex hoc quod subditur: *Sed nunc scio quia quaecumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus*: ut de virtuoso quodam et approbato viro loquens. AUGUSTINUS (tr. 49). Non autem dicit ei, Rogo te ut resuscites fratrem meum: unde enim sciebat, si fratri ejus resurgere utile fuerat? Hoc tamen dixit: Scio quia potes, si vis, facere: utrum facias, judicii tui est, non praesumptionis meae. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Dominus autem vera quae non cognoscebat eam docuit: unde sequitur: *Dixit Jesus*: *Resurget frater tuus.* Non dixit, Petam ut resurgat. Sed si diceret, Non indigeo adjutorio, a me ipso omnia facio, valde fuisset grave mulieri; sed hoc dicere, *Resurget*, medium erat. AUGUSTINUS (tract. 49). Ambiguum autem fuit quod dixit, *Resurget*: non enim ait, Modo; et ideo sequitur: *Dicit ei Martha*: *Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die.* De illa resurrectione secura sum, de hac incerta sum. CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Audierat autem mulier multa a Christo de resurrectione loquente; Dominus autem manifestius suam ostendit auctoritatem: nam subditur: *Dicit ei Jesus: Ego sum resurrectio et vita*: ostendens quoniam non indiget alio adjutorio: si enim alio adjutorio indigeret, qualiter erit resurrectio? Si vero ipse est vita, non loco circumcluditur, sed ubique existens potest sanare. ALCUINUS. Ideo ego sum resurrectio, quia vita: per quem tunc cum aliis resurget, per eumdem potest et modo resurgere. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Illa ergo dicente, *Quaecumque petieris*, ipse dicit: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*: ostendens quoniam ipse est tributor bonorum, et ab ipso oportet petere. Per hoc autem ejus intellectum elevat: non enim hoc erat solum quod quaerebatur, ut solum Lazarum suscitaret; sed etiam oportebat eam et qui praesentes erant discere resurrectionem. AUGUSTINUS (tract. 49). Dicit ergo: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit*, in carne, *vivet* in anima, donec resurget caro, nunquam postea moritura: nam vita animae fides est.

Sequitur: *Et omnis qui vivit* in carne, *et credit in me*, etiam si moriatur ad tempus propter mortem carnis, *non morietur in aeternum.* ALCUINUS. Propter vitam spiritus, et immortalitatem resurrectionis. Sciebat autem Dominus, quem nihil latet, quod credebat; sed confessionem qua salvaretur quaerit: unde sequitur: *Credis hoc*? *Ait illi*: *Utique, Domine, ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.* CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Videtur mihi non intellexisse mulier quod dictum est; sed quoniam magnum quid erat intellexit, non tamen cognovit quid est: propterea aliud interrogata (1), aliud respondit. AUGUSTINUS (tract. 49). Vel aliter. Quando (2) hoc credidi quod Filius es Dei, credidi quia tu es vita: quia et qui credit in te, etiam si moriatur vivet.

5. CHRYSOSTOMUS (hom. 61). Ex virtute sermonum Christi interim Martha lucrata est luctus dissolutionem: ea enim quae ad magistrum erat devotio non permittebat eam sentire praesentia, quae luctum inducere poterant: unde dicitur: *Et cum haec dixisset, abiit, et vocavit Mariam sororem suam silentio.* AUGUSTINUS (tract. 49). Advertendum, quod suppressam vocem silentium nuncupavit: nam quomodo siluit, cum subdatur *Dicens*: *Magister adest, et vocat te?* CHRYSOSTOMUS (hom. 62). Ideo autem occulte sororem vocat: si enim scivissent Judaei Christum advenire, recessissent, et non fuissent testes miraculi. AUGUSTINUS (tract. eod.). Advertendum etiam, quemadmodum Evangelista non dixerit ubi vel quando vel quomodo Mariam Dominus vocaverit, ut hoc in verbis Marthae potius intelligeretur, narrationis brevitate servata. THEOPHYLACTUS. Sive etiam ipsam Christi praesentiam vocationem reputavit, quasi dicat: Inexcusabile est ut eo praesente tu non exeas obviam ipsi. CHRYSOSTOMUS (hom. 62). Omnibus autem assidentibus, illa lugens et plangens non expectavit ad se venire magistrum, neque dignitatem servavit, neque a luctu detenta est; sed surgens confestim obviavit: unde sequitur: *Illa ut audivit, surrexit cito, et venit ad eum.* AUGUSTINUS (tract. 49). Ex quo patet quod non illam praevenisset Martha, si ei notus fuisset adventus Jesu.

Sequitur: *Nondum enim venerat Jesus in castellum; sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha.* CHRYSOSTOMUS (homil. ead.). Vacantius enim ibat, ut non videatur injicere seipsum miraculo, sed rogari ab aliis. Hoc igitur vult occulte Evangelista insinuare: aut quia cito currebat, ut anticiparet eum venientem. Venit autem non sola, sed omnes trahens Judaeos: unde sequitur: *Judaei igitur qui erant in domo cum ea, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit et exiit, secuti sunt eam, dicentes, quia vadit ad monumentum ut ploret ibi.* AUGUSTINUS (tract. 49). Hoc pertinuit ad Evangelistam narrare, ut videamus quae occasio fuerit quod plures ibi essent quando Lazarus resuscitatus est; ut tam grande miraculum quatriduani mortui resurgentis testes plures inveniret.

Sequitur: *Maria ergo cum venisset ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus.* CHRYSOSTOMUS (hom. 62). Ferventior haec sorore erat: non enim turbam verecundata est, nec suspicionem timuit quam de Christo Judaei habebant, cum aliqui inimicorum Christi interessent; sed omnia contempsit humana praesente magistro, et soli se dabat ei qui ad magistrum honori. THEOPHYLACTUS. Quamvis etiam se diminute videbatur habere, dicens: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.* ALCUINUS. Quasi dicat: Dum nobiscum praesens fuisti, non morbus, non infirmitas aliqua apparere ausa est apud quas vita noverat habitare sive hospitari. AUGUSTINUS de ver. Dom. (serm. 52). O infidelis conventio! Te adhuc posito (1) in saeculo Lazarus amicus moritur. Si amicus moritur, inimicus quid patietur? Parum est si non tibi soli superi serviunt; ecce tuum dilectum inferi rapuerunt. BEDA. Non autem omnia dixit Maria quae Martha protulerat: quia consueto (2) hominum more lacrymis non omnia quae voluit et in animo habuit, proferre potuit.

6. CHRYSOSTOMUS (hom. 62). Mariae loquenti nihil Christus loquitur: neque ea dicit quae sorori dixerat: turba enim aderat multa, et non erat tempus illorum verborum. Sed condescendit, et humiliatur, humanam naturam denudans: quia enim miraculum magnum erat futurum, et multos per id lucraturus, sua condescensione attrahit testes, et humanam mon-

(1) *Al.* interrogat.
(2) *Al.* quoniam.

(1) *Al.* O infidelis, convenio te adhuc positum in saeculo.
(2) *Al.* consuetudo.

strat naturam: unde dicitur: *Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judaeos qui venerat cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit semetipsum.* Augustinus (tract. 49). Quis enim eum posset nisi ipse turbare? Turbatus est Christus, quia voluit; esurivit, quia voluit: in illius potestate erat sic vel sic affici vel non affici. Verbum enim animam suscepit et carnem, totius hominis sibi coaptans in porsonae unitate naturam; ac per hoc ubi summa potestas est, secundum voluntatis nutum turbatur infirmitas. Theophylactus. Ad approbandam enim conditionem humanam jubet ei quod suum est prosequi, nec non injungit (1) ei virtute Spiritus sancti, illamque compescit. Haec autem cuncta naturam pati Dominus connivet, cum approbando quod homo verus et non apparens fuerat, tum etiam nos monendo, ac metam moestitiae et jucunditati imponendo. Nam ex toto nec compati nec moerere ferinum, ac horum exuberantia muliebre.

Sequitur: *Et dixit: Ubi posuistis eum?* Augustinus de ver. Dom. (serm. 52). Non locum sepulti ignorare credi debuerat; sed fidem populi approbare volebat. Chrysostomus (hom. 62). Non enim vult ipse se injicere, sed omnia ab aliis discere, et rogatus facere, ut ab omni suspicione eripiat signum. Augustinus lib. 83. Quaest. (quaest. 65) Quod et interrogat, vocationem nostram, quae fit in occulto, arbitror significare. Praedestinatio enim nostrae vocationis occulta est, cujus secreti signum est interrogatio Domini quasi nescientis, cum ipsi nesciamus: vel quod ignorare se peccatores alio loco Dominus ostendit, dicens Matth. 7: « Non « novi vos: » quia in disciplina et praeceptis ejus non sunt peccata.

Sequitur: *Dicunt ei: Domine, veni et vide.* Chrysostomus (hom. 62). Nondum enim aliquod signum resurrectionis monstraverat: unde ita videbatur iturus ut lacrymaturus, non ut resuscitaturus: propter hoc ei dicunt: *Veni et vide.* Augustinus (tract. 49). Videt autem Dominus quando miseretur: unde illi (2) dicit Psal. 24: « Vide humilitatem meam « et laborem meum, et dimitte omnia peccata « mea. »

Sequitur: *Et lacrymatus est Jesus.* Alcuinus. Quia fons pietatis erat, flebat pro parte humanitatis quem resuscitare poterat per potentiam divinitatis. Augustinus (ubi supra). Quare autem flevit Christus, nisi quia homines flere docuit? Beda. Est autem hominum consuetudo caros suos mortuos lugere: secundum hanc consuetudinem Judaei Dominum flere putabant: unde subditur: *Dixerunt ergo Judaei: Ecce quomodo amabat eum.* Augustinus (tract. eod.). Quid est *Amabat eum?* « Non veni vocare « justos, sed peccatores ad poenitentiam. » Sequitur: *Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos caeci nati, facere ut hic non moreretur?* Plus est quod facturus est, ut mortuus suscitetur. Chrysostomus (hom. 62). Erant autem ex inimicis ejus qui hoc dixerunt. Ex quibus igitur oportebat ejus admirari virtutem, ex his ei detrahunt, scilicet ex illuminatione caeci nati, quasi nec illo miraculo facto. In hoc etiam se ostendunt esse corruptos, quia nondum Christo adveniente ad monumentum, praeassumunt accusationes, non expectantes rei finem. Sequitur: *Jesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.* Studiose Evangelista frequenter dicit quod lacrymatus est, et quod fremuit, ut discas quod vere nostram naturam induit. Quia enim hic magis aliis Evangelistis magna de eo loquitur, etiam in rebus corporalibus humiliora dicit. Augustinus (tract. 49). Fremas autem et in te, si disponis reviviscere: omni homini dicitur qui premitur pessima consuetudine. Sequitur: *Erat autem spelunca, et lapis superpositus ei.* Mortuus sub lapide, reus sub lege: lex enim quae data est Judaeis, in lapide scripta est. Omnes autem rei sub lege sunt, justo autem non est lex posita. Beda. Est autem spelunca super cavata. Porro monumentum dicitur eo quod mentem moneat; hoc est, mortuos (1) ad memoriam revocat.

Sequitur: *Ait Jesus, Tollite lapidem.* Chrysostomus (hom. ead.). Sed quare non lapide jacente fecit resuscitari? Nonne poterat qui corpus movit mortuum voce, etiam multo magis lapidem movere? Non autem hoc fecit, ut eos testes faciat miraculi, ut non dicant quod in caeco dixerant. Non est hic. Manus enim, et accessus ad monumentum testabantur quod ipse est. Augustinus (tract. 49). Mystice autem dicit: *Removete lapidem,* removete legis pondus, gratiam praedicate. Augustinus lib. 83 Quaest. (qu. 61). In quo puto illos significari qui venientibus ad Ecclesiam ex Gentibus, opus circumcisionis imponere volebant; vel eos qui in Ecclesia corrupte vivunt, et offensioni sunt credere volentibus. Augustinus de ver. Dom. (serm. 52). Jam autem Maria et Martha sorores Lazari, quae Christum frequenter mortuos resuscitasse viderant, fratremsuum posse resuscitare penitus non credebant: nam sequitur: *Dicit ei Martha soror ejus qui mortuus fuerat: Domine, jam foetet, quatriduanus enim est.* Theophylactus. Hoc autem Martha tamquam diffidens dicit, veluti impossibile credens posse fratrem suscitari, ob dierum diuturnitatem. Beda (2). Vel haec verba non sunt desperationis, sed potius admirationis. Chrysostomus (hom. 62). Sed hoc etiam quod dicit, valet ad obstruendum indevotos, ut et miraculum testentur manus tollentes lapidem, et auditus vocem audiens Christi, et visus videntium Lazarum exire, et odoratus foetorem recipiens. Theophylactus. Christus autem rememorat mulieri ea de quibus secum contulerat, et pene ut obliviscenti loquitur: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?* Chrysostomus (hom. 62). Non enim memor erat mulier ejus quod Christus dixerat supra: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet.* Et discipulis quidem dixit: *Ut glorificetur Filius Dei in ea*: hic autem gloriam Dei de Patre dicit. Infirmitates enim eorum qui audiebant, causa erant differentiae eorum quae dicebantur. Nolebat Dominus interim turbare astantes; et ideo dicit: *Videbis gloriam Dei.* Augustinus (tract. 49). In hoc autem est gloria Dei, quia et foetentem et quatriduanum resuscitat.

Sequitur: *Tulerunt ergo lapidem.* Origenes (tom. 29 in Joan.). Mora tollendi lapidem adjacentem ex sorore defuncti causata est: nisi enim dixisset, *Jam foetet, est enim quatriduanus,* non diceretur: *Dixit Jesus, Tollite lapidem. Sustulerunt ergo lapidem*: nunc ergo longe tardius ablatus est. Commo-

(1) *Al.* jungit.
(2) *Al. omittitur* illi.

(1) *Al.* hoc est, ut mortuos.
(2) Nihil tale in Beda vel alibi occurrit (*Ex edit. P. Nicolai*).

dum est igitur nihil interponere inter jussa Jesu et ipsorum executionem.

7. ALCUINUS. Quia Christus secundum hominem minor erat Patre, ab illo petit suscitationem Lazari; atque ideo se exauditum esse dicitur: *Jesus autem elevatis sursum oculis dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.* ORIGENES (tom. 28). Elevavit quidem sursum oculos, quoniam intelligentiam humanam erexit, adducens illam per orationem ad excelsum Patrem. Sed et necesse est volentem ad exemplar orationis Christi orare, elevare oculos cordis sursum, ac erigere illos a praesentibus rebus memoria, cogitationibus, atque intentionibus. Si autem digne orantibus hujusmodi quaedam exprimitur a Deo de propria oratione promissio, Isa. 58: « Adhuc loquente dicam, Ecce ad sum: » quid expedit arbitrari de Domino et Salvatore? Erat enim oraturus pro resurrectione Lazari. Sed praeveniens illius orationem qui solus bonus Pater est, exaudivit dicenda. Pro impletione igitur orationis subdit gratiarum actiones, dicens: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.* CHRYSOSTOMUS (hom. 63). Hoc est, nihil est contrarium mei ad te. Non autem ostendit quod ipse non potuit, vel quod minor sit Patre; quia hoc et amicis dicitur, et honore aequalibus. Ut autem ostendat quoniam non indiget oratione, subjungit: *Ego autem sciebam quoniam semper me audis;* quasi dicat: Ad hoc quod fiat voluntas mea, non indigeo oratione ut tibi suadeam (1): una enim est nostra voluntas. Hoc autem obumbrate dicit, propter auditorum imbecillitatem. Deus enim non ita dignitatem suam respicit, ut ad salutem nostram: propterea excelsa quidem et magna, pauca, et ipsa occultata, humilia vero multa circumfluunt ejus sermonibus. HILARIUS de Trin. (lib. 10 circ. finem). Non igitur prece eguit: nobis oravit (2), ne Filius ignoretur: unde subditur: *Sed propter populum qui circumstat dixi, ut credant quia tu me misisti.* Cum enim sibi non proficeret deprecationis sermo, ad profectum tamen nostrae fidei loquebatur. Non inops ergo auxilii est, sed nos sumus inopes doctrinae. CHRYSOSTOMUS (hom. 63). Non autem dixit, *Ut credant* quoniam minor sum, quoniam sine oratione non possum facere; sed *quoniam tu me misisti.* Non dixit, Misisti me imbecillem, servitutem recognoscentem, a meipso nihil facientem; sed *me misisti*, ut non Deo contrarium aestiment, nec dicant, Non est ex Deo: et ut ostendam, secundum tuam voluntatem opus hoc fieri. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 52). Venit autem Christus ad monumentum in quo Lazarus dormiebat, et non tamquam mortuum, sed tamquam sanum, tamquam audire paratum, de sepulcro protinus vocavit: unde sequitur: *Haec cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras.* Ideo dicit nomen, ne omnes mortui cogerentur exire. CHRYSOSTOMUS (hom. 63). Non autem dixit, Surge tu; sed *veni foras*, ut viventi loquens ei qui mortuus fuerat: propter quod non dixit, In nomine Patris mei veni foras: aut, Resuscita eum, Pater; sed haec omnia dimittens, postquam orantis formam acceperat, per res auctoritatem ostendit: quoniam et hoc sapientiae suae est, per verba quidem condescensionem, per res vero ostendere potestatem. THEOPHYLACTUS. Alta vero Salvatoris vox, quod Lazarum suscitavit, indicium est tubae magnae sonaturae in communi resurrectione. Altius etiam clamavit, ut Gentilium ora refrenet fabulantium, in tumulis esse animas defunctorum: nam quasi foras manentem eam advocat per clamorem. Sicut autem universalis resurrectio in ictu oculorum proveniet, sic et haec resurrectio singularis; et ideo sequitur: *Et statim prodiit qui mortuus fuerat, ligatus manus et pedes institis, et facies ejus sudario erat ligata.* Jam mancipatur effectui quod dicitur supra 5: *Venit hora cum audient defuncti vocem Filii Dei, et qui audierint vivent.* ORIGENES (tom. 28). Nam vox elata et clamor non inconvenienter dicitur excitasse illum; et sic adimpletum est quod dixerat, *Vado ut excitem eum.* Sed et Pater, qui Filium orantem exaudivit, suscitavit Lazarum, ut sic resurrectio Lazari commune opus sit Filii orantis et Patris exaudientis. *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.* CHRYSOSTOMUS (hom. 63). Exiit autem ligatus, ut non putaretur esse phantasma. Sed et hoc quod exibat ligatus, non minus videbatur esse quam resuscitare. Sequitur: *Dicit eis Jesus: Solvite eum:* ut videlicet tangentes, et ei appropinquantes, videant quia vere est ille. Sequitur: *Et sinite abire*; et hoc propter humilitatem: non enim ducit eum, neque jubet secum ambulare ad sui demonstrationem. ORIGENES (tom. 28). Dixerat autem supra Dominus: *Propter populum qui circumstat, dixi, ut credant quia tu me misisti*: nullo autem eorum credente (1) hoc dixisset, velut aliquis hominum inscius futurorum: unde ad hoc removendum subditur: *Multi ergo ex Judaeis qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant quae fecit Jesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisaeos et dixerunt eis quae fecit Jesus.* Continet quid ambiguum sermo praesens: utrum qui iverunt ad Pharisaeos, fuerint ex illis multis qui crediderant, proponentes conciliare Christo hostiliter se habentes ad eum: vel alii a credentibus, irritare volentes invidum Pharisaeorum zelum in ipsum. Et videtur mihi hoc magis Evangelistam exprimere velle: multos enim dixit qui per hoc quod viderunt crediderunt, veluti paucis existentibus aliis, de quibus subdit: *Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisaeos et dixerunt eis quae fecit Jesus.* AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (quaest. 65). Quamquam autem secundum Evangelistae historiam resuscitatum Lazarum plena fide teneamus, tamen in allegoria aliquid significare non dubito; neque cum res factae allegorizantur, gestae rei fidem amittunt. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 49). Omnis quidem qui peccat moritur; sed Deus magna misericordia animas suscitat, ne moriantur in aeternum. Intelligimus ergo tres mortuos, quos in corporibus suscitavit, aliquid significare de resurrectionibus animarum. GREGORIUS 4 Moral. (cap. 29). Puellam enim in domo, adolescentem (2) extra portam, in sepulcro autem Lazarum suscitat. Adhuc quippe in domo mortuus jacet qui jacet in peccato: jam quasi extra portam ducitur cujus iniquitas usque ad inverecundiam publicae perpetrationis operatur. AUGUSTINUS (tract. 49). Vel intus est mors, quia cogitatum malum nondum processit in factum. Si

(1) *Al.* ut ad hoc tibi suadeam: *item* ad hoc quod tibi suadeam.

(2) *Nicolai habet:* Non igitur prece pro seipso eguit: sed pro nobis oravit etc.

(1) *Al.* credentium.

(2) *Al.* mulierem.

autem ipsum malum fecisti, quasi mortuum extra portam extulisti. GREGORIUS, 4 Moral. (cap. 29). Sepulturae vero aggere premitur qui in perpetratione nequitiae etiam usu consuetudinis pressus gravatur: sed hos plerumque divina gratia respectus sui lumine illustrat. AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (quaest. 65). Vel accipiamus Lazarum in monumento animam terrenis peccatis obrutam. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 49). Et tamen Lazarum Dominus amabat: si enim peccatores non amaret, de caelo ad terras non descenderet. Bene autem de illo qui peccare consueverat, dicitur, *Foetet*: incipit enim habere pessimam famam tamquam odorem teterrimum. AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (quaest. 65). Recte etiam dicit, *Quatriduanus est*: ultimum enim elementorum terra est: significat enim puteum terrenorum peccatorum, idest cupiditatum carnalium. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 49). Fremuit autem Dominus, lacrymavit, voce magna clamavit: quia difficile surgit quem moles consuetudinis premit. Turbat semetipsum Christus, ut tibi significet quomodo tu turbari debeas, cum tanta mole peccati gravaris et premeris. Fides enim (1) hominis sibi displicentis fremere debet in accusatione malorum operum, ut violentiae poenitentis cedat consuetudo peccandi. Quando dicis: illud feci et pepercit mihi Deus: Evangelium audivi et contempsi: quid facio? jam fremit Christus, quia fides fremit; in voce frementis apparet spes resurgentis. GREGORIUS 22 Moral. (cap. 15 vel in nov. codd. cap. 9). Dicitur autem Lazaro, *Veni foras*, ut ab excusatione et occultatione peccati ad accusationem suam ore proprio exire provocetur; ut qui intra conscientiam suam absconsus jacet per nequitiam, a semetipso foras exeat per confessionem. AUGUSTINUS lib. 83 Quaest. (qu. 65). Quod autem Lazarus exiit de monumento, animam significat recedentem a carnalibus vitiis; quod vero institis obvolutus, hoc est quod etiam a carnalibus recedentes, et mente servientes legi Dei, adhuc tamen in corpore constituti, alieni a molestiis carnis esse non possumus; quod autem facies ejus sudario tecta erat, hoc est quod in hac vita plenam cognitionem habere non possumus; quod autem dicit, *Solvite eum et sinite abire*, hoc est quod post hanc vitam auferuntur omnia velamina, ut facie ad faciem videamus. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 49). Vel aliter. Quando contemnis, mortuus jaces; quando confiteris, procedis. Quid est enim procedere nisi ab occultis velut exeundo manifestari? Sed ut confitearis Deus facit, magna voce clamando, idest magna gratia vocando. Mortuus autem procedens adhuc ligatus est, confitens adhuc reus; ut autem solverentur peccata ejus, ministris hoc dixit: *Solvite eum, et sinite abire*; quod est « Quae solveritis super terram, « erunt soluta et in caelis: » Matth. 18. ALCUINUS. Christus ergo suscitat, quia interius per seipsum vivificat: solvunt discipuli, quia per ministerium sacerdotum absolvuntur vivificati. BEDA. Per eos autem qui pharisaeis annuntiaverunt, significantur nonnulli, qui videntes bona servorum Dei opera, odiis insequuntur et infamare conantur.

8. THEOPHYLACTUS. Decebat admirari ac extollere eum qui talia peragebat miracula: ipsi vero potius consiliantur illum occidere: unde dicitur: *Collegerunt ergo pontifices et Pharisaei concilium adversus Jesum, et dicebant, Quid facimus?* AUGUSTINUS (tract. 49). Nec tamen dicebant, Credamus: plus enim perditi homines cogitabant quomodo nocerent et perderent, quam quomodo sibi consulerent ne perirent; et quasi consulebant: dicebant enim: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* CHRYSOSTOMUS (hom. 64). Hominem eum adhuc vocant qui tantam susceperunt ejus deitatis demonstrationem. ORIGENES (tom. 28). Est autem per ea quae dicuntur ab ipsis, considerare eorum insipientiam et caecitatem: insipientiam quippe, quia testificabantur, illum et multa peregisse miracula, et tamen aestimabant se posse adversus eum aemulari, velut non posset pro se adversus eorum aemulationes. Caecitatis autem hoc ipsum erat: ad facientem enim tot miracula pertinebat ut se ab eorum insidiis eximeret: nisi forte crederent quod signa fecit, et putabant ea non fieri divina virtute. Hi quidem igitur deliberabant non dimittere ipsum, opinantes se per hoc esse impedimento volentibus credere in eum, et Romanis, ne eis auferrent terram et gentem: unde sequitur *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, et venient Romani et tollent locum nostrum et gentem.* CHRYSOSTOMUS (hom. 64). Hoc dicentes, populum volunt concutere, ut periclitandum ex suspicione tyrannidis; quasi dicant: Si Romani viderint eum turbas ducentem, suspicabuntur nos in tyrannidem velle consurgere, et destruent nostram civitatem. Sed fictio erat quae dicebantur: quid enim demonstrabat tale? Armigeros circumferebat, et equitaturas trahebat? Nonne deserta persequebatur? Sed ut non putentur ob passionem suam hoc dicere; totam civitatem periclitari dicunt. AUGUSTINUS (tract. 49). Vel timuerunt ne si omnes in Christum crederent, nemo remaneret qui adversus Romanos civitatem Dei templumque defenderet: quoniam contra ipsum templum et contra suas paternas leges doctrinam Christi esse sentiebant. Temporalia ergo perdere timuerunt, et vitam aeternam non cogitaverunt: nam et Romani post Domini passionem et glorificationem tulerunt eis et locum et gentem expugnando et transferendo. ORIGENES (tom. 28). Sed et secundum anagogem, locum eorum qui ex circumcisione sunt « Gentes occupaverunt, quia per eorum casum salus Gentibus evenit: loco enim Gentium Romani ponuntur, ex regnantibus qui regno suberant nuncupati. Gens etiam ab eis sublata est: quia qui fuit populus Dei, factus est non populus. CHRYSOSTOMUS (hom. 65). Cum autem illi haesitabant, et in ordine consilii proponebant, dicentes, *Quid facimus?* unus inverecunde et cum crudelitate clamavit: unde sequitur: *Unus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius.* AUGUSTINUS (tract. 49). Movere potest quomodo dicitur pontifex anni illius, cum Dominus constituerit unum summum sacerdotem cui mortuo unus succederet. Sed intelligendum est, per ambitiones et contentiones inter Judaeos postea constitutum esse plures fore pontifices, qui per annos singulos vicibus ministrarent: et forte etiam in unum annum plures administrabant, quibus alio anno alii succedebant. ALCUINUS Nam de hoc Caipha Josephus refert, quod pretio sibi sacerdotium unius anni redemerit. ORIGENES (tom. 30). Increpatur autem Caiphae pravitas in hoc quod dicitur *Pontifex anni illius*, quo

(1) *Al. deest* enim.

scilicet noster Salvator exercuit ministerium passionis; et tamen cum esset pontifex anni illius, dixit eis: *Vos nescitis quidquam, neque cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat* (1); quasi dicat: Vos sedetis, et adhuc segnius rem attenditis; sed attendatis, unius hominis salutem pro communi republica oportere contemnere. THEOPHYLACTUS. Hoc autem ipse quidem prava dixit intentione: tamen Spiritus sancti gratia ore ejus usa est ad futuri praesagium. unde subditur: *Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit quia Jesus moriturus erat pro gente.* ORIGENES (ubi supra). Non quicumque prophetizat, Propheta est; sicut non quicumque jus prosequitur, justus est, sicut qui facit aliquod opus propter humanam (2) gloriam. Caiphas ergo prophetavit quidem, nec tamen erat Propheta, sicut et Balaam. Audebit autem quis dicere quod non per Spiritum sanctum Caiphas prophetaverit, quia etiam spiritus maligni est attestari Jesu et prophetare pro eo, juxta illud quod dicitur Luc. 4; « Novimus « te quod sis Sanctus Dei: » nam ejus intentionis est non fideles auditores efficere, sed incitare in praetorio considerantes adversus Jesum, ut eum perimerent. Deinde quod dicit, *Expedit vobis*, quod pars ejus prophetiae fuit, dicit verum, vel mentitur? Nam si verum dicit, salvantur hi qui in praetorio adversus Jesum nituntur, mortuo Jesu pro populo, et pertingunt ad id quod expedit. Quod si inconveniens est, manifestum est quod non fuit Spiritus sanctus qui dedit haec proferri, quia Spiritus sanctus non mentitur. Si autem quis velit veridicum et in hoc esse Caipham, concederetur (3) illi quod gratia Dei pro omnibus gustet mortem, et quod est salvator omnium hominum, maxime fidelium. Fatebitur etiam cuncta quae sunt in hoc loco prophetiam esse veridicam, incipiendo ab illo, *Vos nihil scitis*: nihil enim noverant qui Jesum ignorabant esse veritatem, sapientiam, justitiam et pacem, et quod ipsis quoque erat expediens ut hic unus inquantum est homo moriatur pro populo: non enim inquantum est imago invisibilis Dei, est susceptibilis mortis. Pro populo autem obiit, velut potens totius orbis culpam, in seipsum retorquens, dissipare ac delere. Ex hoc vero quod dicitur, *Hoc autem a semetipso non dixit*, docemur quod aliqua nos homines per nos dicimus, nulla inducente virtute ad proferendum; quaedam vero suadente nobis quadam virtute; etsi non integre exprimamus, et sic inconsequenter (4) disponamur ad ea, insectantes ea quae dicimus (5), sed non intentionem dictorum; velut Caiphas ex se nihil protulit, nec dixit intentionem, quia prophetiam dicti non accipiebat. Sed etiam apud Paulum quidam legisperiti sunt non intelligentes nec ea quae proferunt. AUGUSTINUS (tract. 49). Hic docemur, etiam homines malos prophetiae spiritu futura praedicere; quod tamen Evangelista divino attribuit sacramento, quia pontifex fuit, idest summus sacerdos. CHRYSOSTOMUS (hom. 64). Vide autem quanta Spiritus sancti virtus est: a mente enim mala valuit verba proferre prophetiae. Vide etiam quanta est pontificalis virtus potestatis: pontifex enim effectus, etsi indignus existens, tamen prophetavit nesciens quid diceret: ore enim solum usa est gratia, contaminatum autem cor non tetigit. AUGUSTINUS (tract. eod.). Caiphas igitur de sola gente Judaeorum prophetavit, in qua erant oves, de quibus ait ipse Dominus, Matth. 15: « Non sum missus nisi ad oves quae « perierunt domus Israel. » Sed noverat Evangelista alias esse oves, quae non erant de hoc ovili, quas oportebat adduci; et ideo addit: *Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.* Haec autem secundum praedestinationem dicta sunt: nam neque oves ejus neque filii Dei adhuc erant. GREGORIUS, 6 Moral. (cap. 15). Persecutores igitur peregerunt hoc quod perniciose moliti sunt; intulerunt mortem, ut ab eo absciderent fidelium devotionem; sed fides inde crevit unde se hanc extinguere infidelium crudelitas credidit. Ille enim (1) ad pietatis suae obsequium redegit quod contra illum humana crudelitas extorsit. ORIGENES (2). Concitati autem ad iram ex verbis Caiphae, taxaverunt ut occiderent Dominum: unde sequitur: *Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.* Et quidem si non Spiritu sancto Caiphas prophetaverat, alius spiritus fuit qui valuit et per impium loqui, et sibi compares adversum Christum incitare. Qui autem vult respondere pro Spiritu sancto, dicet, quod sicut sacrarum intentionem Scripturarum ad utilitatem prolatam aliqui prave suscipiunt ad constituendam enormem disciplinam, sic editam pro Salvatore prophetiam veridicam non debito modo percipientes consiliati sunt ut interficerent Christum. CHRYSOSTOMUS (hom. 64). Quaerebant quidem et prius eum interficere, nunc et sententiam firmaverunt.

9. ORIGENES (tom. 28). Cum concilium congregaverunt pontifices et Pharisaei, ut occiderent Jesum; et ipse cautius se observans non ultra cum fiducia conversabatur cum Judaeis; sed neque ad aliam civitatem abiit populatam, sed ad quamdam remotam: unde dicitur: *Jesus ergo jam non in palam ambulabat apud Judaeos; sed abiit in regionem juxta desertum, in civitatem quae dicitur Ephrem.* AUGUSTINUS (tract. 49). Non quia potentia ejus defecerat, in qua, si vellet, palam cum Judaeis conversaretur, et nihil ei facerent; sed exemplum discipulis demonstravit, quo appareret non esse peccatum, si fideles ejus oculis persequentium se subtraherent, et furorem sceleratorum latendo potius evitarent, quam se ostendendo magis accenderent. ORIGENES (tom. 28). Honestum namque est imminente agone confitenti Jesum non evitare confessionem, nec recusare subire mortem gratia veritatis; nec minus honestum est non tradere (3) occasionem tantae tentationi, non solum propter incertitudinem eventus proprii, sed ne nos occasionem praestemus ut alii magis impii ac noxii fiant: nam si quis factus erga quemquam materia criminis luet poenas, quo (4) modo persecutorem non declinans, non etiam et persequentis (5) delicto dabit responsum? Non solus autem Dominus

(1) Chrysostomus hom. 65 in Joannem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al. deest* humanam.
(3) *Al.* converteretur. *Nicolai legit* compertum erit illi.
(4) *Nicolai legit* et sic consequenter.
(5) *Al.* didicimus.

(1) *In editis vitiose* Non enim.
(2) Tract. sive tom. 31 in Joannem *et sic infra* (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* credere.
(4) *Al.* quid.
(5) *Al.* et persequentibus.

illuc ivit, immo, ut nullam daret causam perquirentibus eum, discipulos etiam secum duxit: unde sequitur: *Et ibi morabatur cum discipulis suis.* CHRYSOSTOMUS (homil. 64). Qualiter putas turbatos discipulos humane videntes eum salvatum? Ipsi autem, quando omnes laetabantur et festa celebrabant, tunc occultantur, et in periculis sunt; sed tamen permanebant cum eo, secundum illud Luc. 22: « Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. » ORIGENES (tom. 28). Quo ad anagogiam (1) vero dicatur, quod Jesus dudum cum fiducia ambulabat inter Judaeos, cum verbum divinum per Prophetas in ipsis conversabatur; sed abiit illinc (2), nec est verbum Dei inter Judaeos. Accessit autem ad villam quae est prope desertum, de qua dicitur Isai. 54 « Multi filii desertae magis « quam conjugatae » Villa autem dicitur Ephrem, quae interpretatur fertilitas. Fuit autem Ephraim frater Manasse senioris populi oblivioni traditi: post populum enim oblivioni datum et praetermissum prodiit ex Gentibus abundantia. Discedens ergo a Judaeis Dominus, venit in terram totius orbis prope desertam Ecclesiam, quae dicitur civitas fecunda; et ibi moratur cum discipulis usque nunc. AUGUSTINUS (tract. 50). Ille autem qui de caelo venerat pati, propinquare voluit loco passionis, quia imminebat hora passionis: unde sequitur: *Proximum autem erat pascha Judaeorum.* Habebant Judaei pascha in umbra, nos in luce: sanguine occisi pecoris Judaeorum postes signati sunt; sanguine Christi frontes nostrae signantur. Illum diem festum Judaei cruentum habere Domini sanguine voluerunt; illo die festo occisus est agnus, qui eumdem diem festum suo sanguine consecravit. Mandatum autem erat in lege Judaeis ut die festo, quo pascha erat, omnes undique convenirent, et illius diei celebratione sanctificarentur: unde sequitur: *Et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha ut sanctificarent seipsos.* THEOPHYLACTUS. Ascenderunt autem ante pascha ut purgarentur: quoniam quicumque peccaverant inviti vel spontanei, pascha non celebrabant, nisi prius expiarentur, ut moris erat, balneationibus et jejuniis, ac rasura, quin etiam quasdam deputatas oblationes offerendo. Hi ergo expiationem celebrantes, insidiantur Domino: unde sequitur: *Quaerebant ergo Jesum, et colloquebantur ad invicem in templo stantes: Quid putatis quia non venit ad diem festum?* CHRYSOSTOMUS (homil. 54). Insidiabantur ei, et tempus festi tempus faciebant occisionis. ORIGENES (ubi supra). Et propter hoc non dixit, *Pascha* Domini, sed *Judaeorum*: nam Salvator in illo patiebatur insidias. ALCUINUS. Illi ergo quaerebant Jesum non bene; nos autem quaerimus eum stantes in templo Dei, mutuo nos consolando et exorando ut veniat ad diem festum nostrum, et sua praesentia nos sanctificet. THEOPHYLACTUS. Sed si talia solum vulgus perageret, videretur utique passio ex imperitia progredi; sed etiam pharisaei praecipiunt ut capiatur: unde sequitur: *Dederant autem pontifices et pharisaei mandatum ut si quis cognoverit ubi sit, indicet ut apprehendant eum.* ORIGENES (ubi supra). Et attende, quod ignorabant ubi est: ostensum est enim eum discessisse. Disces etiam quoniam insidiantes Jesu ignorabant ubi sit: propter quod dederunt alia quam divina mandata, docente disciplinas et mandata hominum. AUGUSTINUS (tract. eod.). Nos autem indicemus modo Judaeis ubi sit. Utinam velint audire et apprehendere.

(1) *Al.* quo modo ad anagogiam.
(2) *Al.* illic.

CAPUT DUODECIMUM.

1. Jesus ergo ante sex dies paschae venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Jesus. Fecerunt autem ei caenam ibi; et Martha ministrabat; Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis, et domus impleta est ex odore unguenti. Dixit ergo unus ex discipulis ejus Judas Iscariotes, qui erat eum traditurus: Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis, et datum est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum; sed quia fur erat et loculos habens, ea quae mittebantur portabat. Dixit ergo Jesus: Sinite illam, ut in diem sepulturae meae servet illud. Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Cognovit ergo turba multa ex Judaeis quia illic est, et venerunt non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis. Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut et Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex Judaeis, et credebant in Jesum.

2. In crastinum autem turba multa, quae convenerat ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel. Et invenit Jesus asellum, et sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit tibi, sedens super pullum asinae. Haec non cognoverunt discipuli ejus primum; sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt quia haec erant scripta de eo, et haec fecerunt ei. Testimonium ergo perhibebat turba quae erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis: propterea et obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. Pharisaei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus: ecce mundus totus post eum abiit.

3. Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilaeae, et rogaverunt eum, dicentes: Domine, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andreae; Andreas rursum et Philippus dixerunt Jesu; Jesus autem respondit dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis. Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam; et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur; et ubi ego sum, illic et minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

4. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de caelo dicens: Et clarificavi, et iterum clarificabo. Turba ergo quae stabat et audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii autem dicebant: Angelus ei locutus est. Respondit Jesus et dixit: Non propter me haec vox venit, sed propter vos. Nunc judicium est mundi; nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.

5. Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege quia Christus manet in aeternum: et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? Et quis est iste Filius hominis? Dicit

ergo eis Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant: et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. Haec locutus est Jesus, et abiit, et abscondit se ab eis.

6. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiae impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excaecavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos. Haec dixit Isaias quando vidit gloriam ejus; et locutus est de eo. Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter pharisaeos non confitebantur, ut de synagoga non ejicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

7. Jesus autem clamavit, et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea et non custodierit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum. Qui spernit me et non accipit verba mea, habet qui judicet eum. Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die: quia ego ex meipso non sum locutus; sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar. Et scio quia mandatum ejus vita aeterna est. Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

1. Alcuinus. Appropinquante tempore in quo Dominus pati disposuit, appropinquavit ipse loco in quo ejusdem passionis dispensationem perficere voluit: unde dicitur: *Jesus ergo ante sex dies paschae venit in Bethaniam.* Primo venit in Bethaniam, deinde Hierosolymam. In Hierosolymam quidem ut ibi pateretur; in Bethaniam vero ut resuscitatio Lazari memoriae omnium arctius (1) imprimeretur: unde subditur: *Ubi fuerat Lazarus mortuus quem suscitavit Jesus.* Theophylactus Decima autem die mensis agnum Judaei capiunt immolandum in festo paschae, ex tunc enim festivitatis praelibant solemnia: quapropter in die quae est nona mensis, et praecedit sextum diem ante pascha, epulantur splendide, et exordium festi hanc diem constituunt: quo fit ut Jesus quoque pergens Bethaniam convivaretur: unde sequitur: *Fecerunt autem ei coenam ibi, et Martha ministrabat.* Per hoc autem quod dixit quod Martha ministrabat, insinuat quod in illius domo erat convivium. Sed attende mulieris fidelitatem: non enim famulabus imponit ministerium, sed ipsamet suscepit. Innuere autem volens Evangelista verae resurrectionis Lazari signum, subdit: *Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo.* Augustinus (tract. 50). Vivebat, loquebatur, epulabatur; veritas ostendebatur, infidelitas Judaeorum confundebatur. Chrysostomus (homil. 64). Maria autem non faciebat communem famulatum, sed ad solum Dominum constituit honorem, et non ut ad hominem accedit, sed ut ad Deum: unde sequitur: *Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit capillis suis pedes ejus.* Augustinus (tract. 80). Quod ait, *Pistici*, locum aliquem credere debemus, unde erat hoc unguentum pretiosum. Alcuinus. Vel *pistici*, idest fidelis, nec extraneis speciebus adulterati. Haec est illa mulier quae quondam peccatrix in domo Simonis venit ad Dominum cum alabastro unguenti. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 89). Quod autem hoc in Bethania rursus fecit, aliud est quod ad Lucae narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus, Joanne scilicet, Matthaeo et Marco. Quod ergo Matthaeus et Marcus caput Domini unguento illo profusum dicunt, Joannes autem pedes; non solum caput, sed et pedes Domini accipiamus perfudisse mulierem. Matthaeus et Marcus recapitulando ad illum diem redeunt in Bethaniam qui erat ante sex dies paschae, et narrant quod Joannes de coena et unguento.

Sequitur: *Et domus impleta est ex odore unguenti.* Augustinus super Joannem (tract. 50). Ad Apostolum revoca intentionem, qui dicit, 2 Corinth. 2: « Aliis sumus odor vitae ad vitam, aliis sumus « odor mortis ad mortem: » denique audies hinc ex unguento isto, quomodo erat aliis odor bonus in vitam, aliis odor malus (1) in mortem: unde sequitur; *Dixit ergo unus ex discipulis suis Judas Iscariotes, qui erat eum traditurus.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 79). Quod alii dicunt discipulos murmurasse de unguenti pretiosi effusione, Joannes autem Judam commemorat; puto discipulorum nomine Judam significatum, plurali numero pro singulari usurpato. Potest etiam intelligi quod alii discipuli aut senserint hoc, aut dixerint, aut eis Juda dicente persuasum sit; atque omnium voluntatem Matthaeus et Marcus verbis etiam expresserint; sed Judas propterea dixerit quia fur erat, ceteri propter pauperum curam: Joannem vero de solo illo id commemorare voluisse, cujus ex hac occasione furandi consuetudinem credidit intimandam: nam sequitur: *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum; sed quia fur erat, et loculos habens, ea quae mittebantur portabat.* Alcuinus Portabat ministerio, exportabat furto. Augustinus (tract. 50 in Joan.). Non tunc periit Judas quando accepit a Judaeis pecuniam, ut Dominum traderet: jam fur erat, Dominum perditus sequebatur non corde, sed corpore. Voluit autem per hoc Dominus nos admonere ut malos toleremus, ne corpus Christi dividamus. Qui aliquid de Ecclesia furatur, Judae (2) perdito comparatur. Tolera malum bonus, ut venias ad praemium bonorum, ne immittaris in poenam malorum. Exemplum Domini accipite conversantis in terra. Quare habuit loculos cui Angeli ministrabant, nisi quia Ecclesia ipsius loculos habitura erat? Quare fures admisit, nisi ut ejus Ecclesia fures dum patitur toleraret (3)? Sed ille, qui consueverat de loculis pecuniam tollere, non dubitavit accepta pecunia ipsum Dominum vendere. Chrysostomus (hom. 64 in Joan.). Ideo etiam ei furi existenti loculos commisit pauperum, ut omnem abscinderet occasionem: non enim habuit dicere quoniam propter pecuniarum desiderium hoc fecit; etenim sufficientem habebat ex loculo concupiscentiae mitigationem. Theophylactus. Quidam vero administrationem pecuniae suscepisse Judam fatentur, tamquam minimum omnium. Nam pecuniae administratio, doctrinae administratione inferior est, secundum quod dicunt Apostoli in Actibus cap. 6: « Non est aequum « nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. » Chrysostomus (hom. 64). Christus autem multa condescensione ad Judam utens, non incre-

(1) *Al.* artius, *forte* altius.

(1) *Al.* bonus.
(2) *Al.* jure.
(3) *Al.* tolerat.

pavit eum suscipientem, sed communem intulit excusationem: nam sequitur: *Dixit ergo Jesus: Sinite illam, ut in diem sepulturae meae servet illud.* ALCUINUS. Significat se moriturum, et ad sepeliendum aromatibus esse ungendum; ideo Mariae, cui ad unctionem mortui (1) corporis multum desideranti pervenire non liceret, donatur sit viventi adhuc impendere obsequium, quod post mortem celeri resurrectione praeventa nequiret. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Rursus etiam propter proditorem rememoratus est sepulturae; ac si dicat: Gravis sum tibi et onerosus; sed expecta parum, et abibo: et hoc ostendit, cum subdit: *Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis.* AUGUSTINUS (tr. 50). Loquebatur de praesentia corporis sui: nam secundum majestatem suam, secundum providentiam, secundum ineffabilem et invisibilem gratiam, impletur quod ab eo dictum est Matth. ult.: « Ecce ego vobiscum sum usque ad « consummationem saeculi ». Vel aliter. In Judae persona significati sunt in Ecclesia mali: si enim bonus homo (2) es, habes Christum et in praesenti per fidem et sacramentum, et habebis semper: quia cum hinc exieris, ad illum venies, qui dixit latroni, Luc. 23: « Hodie mecum eris in paradiso. » Si autem male versaris, videris habere in praesenti Christum, quia baptizaris baptismo Christi, accedis ad altare Christi: sed male vivendo non semper habebis. Non autem dixit, Habes, sed *habebit*, quia unus malus corpus malorum significat. Sequitur: *Cognovit ergo turba multa ex Judaeis quia illic esset, et venerunt, non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis.* Curiositas eos adduxit, non caritas. THEOPHYLACTUS. Visores enim suscitati fieri cupiebant, expectantes etiam de inferis aliquid Lazaro referente perpendere. AUGUSTINUS (tract. eod.). Quia vero tantum miraculum Domini tanta erat evidentia diffamatum, ut non possent vel occultare quod factum est, vel negare, cogitaverunt ut Lazarum interficerent: unde sequitur: *Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut et Lazarum interficerent.* O caeca saevitia! quasi Dominus suscitare potuerit mortuum, et non possit occisum. Ecce utrumque Dominus fecit: et Lazarum mortuum, et seipsum suscitavit occisum. CHRYSOSTOMUS (hom. 65). Nullum autem miraculum Christi eos ita furere fecit: hoc enim mirabilius erat, et coram multis factum est; et erat inopinabile, mortuum quatridanum videre ambulantem et loquentem. Aliter etiam isti in aliis putabant criminari sabbati solutionem, et hac via adducere turbas; hic autem quia a nullo (3) habebant conqueri contra Jesum, adversum Lazarum faciunt conatum: itaque et in caeco hoc fecissent, nisi haberent accusationem de sabbato. Aliter autem. Ille quidam ignobilis erat, et ejecerunt eum de templo; hic vero clarus. Hoc etiam eos mordebat quod festivitatem instantem omnes dimittentes, Bethaniam veniebant. ALCUINUS. Mystice autem quod ante sex dies venerat Bethaniam, significat quod ille qui sex diebus omnia fecerat, et sexto die hominem creaverat, ipsa sexta mundi aetate, sexta feria, sexta hora redimere mundum venerat. Coena autem dominica, fides est Ecclesiae, quae per dilectionem operatur. Martha ministrat (1), cum fidelis anima opera suae devotionis Domino impendit. Lazarus unus erat ex discumbentibus, cum ii qui post peccatorum mortem resuscitati sunt, ad justitiam una cum eis qui in sua permanserunt justitia, de praesentia veritatis exultant, et caelestis gratiae muneribus aluntur. Et bene in Bethania celebratur, quae interpretatur domus obedientiae: nam Ecclesia est obedientiae domus. AUGUSTINUS (tract. 50). Unguentum autem quo Maria unxit pedes Jesu, justitia fuit, ideo libra fuit. Erat autem unguentum nardi pistici pretiosi. Pistis graece, latine fides dicitur. Quaerebas operari justitiam? « Justus ex fide « vivit: » Roman. 2. Unge pedes Jesu bene vivendo, dominica sectare vestigia, capillis terge; si habes superflua, da pauperibus, et Domini pedes tersisti: capilli enim superflua corporis (2) videntur. ALCUINUS. Et notandum, quod primo tantum pedes unxerat, hic autem pedes et caput unxit; ibi rudimenta poenitentium, hic justitia perfectarum designatur animarum. Per caput enim Domini sublimitas divinitatis, per pedes humilitas incarnationis exprimitur: vel per caput ipse Christus, per pedes pauperes, qui sunt membra ejus. AUGUSTINUS (ut supra). Domus autem repleta est odore, mundus impletus est bona fama.

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 64) (3). Praeceptum legis erat ut decima luna primi mensis agnus sive haedus in domo recluderetur usque ad quartam decimam lunam ejusdem mensis, quando ad vesperam immolabatur: unde et verus agnus ex omni grege sine macula electus, pro populi sanctificatione immolandus, ante quinque dies, idest decima luna, Hierosolymam ascendit. AUGUSTINUS (tract. 51 in Joan.). Quantus autem fructus apparuerit praedicationis ejus, et quantus grex ovium ex his quae perierant domus Israel, vocem pastoris audierit, intendendum est ex eo quod dicitur: *In crastinum autem turba multa, quae convenerat ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum etc.* Rami palmarum laudes sunt, significantes victoriam qua erat Dominus mortem moriendo superaturus, et trophaeo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus. CHRYSOSTOMUS (hom. 65). Ostendebant autem quoniam de reliquo majorem quam de Propheta opinionem habebant de eo; unde sequitur: *Et processerunt obviam ei, et clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel.* AUGUSTINUS (tract. 51). Hosanna vox est obsecrantis, magis affectum indicans quam rem aliquam significans, sicut sunt in lingua latina quas interjectiones vocant. BEDA. Est autem compositum ex corrupto et integro: *Hosi* enim, salva, *Anna* obsecrantis est interjectio. *Hosi* ergo corruptum, *Anna* est integrum. *Benedictus* autem *qui venit in nomine Domini,* sic potius accipiendum est ut in nomine Domini, in nomine Dei Patris intelligatur (4); quamvis possit intelligi etiam in nomine suo, quia et ipse Dominus est: sed verba ejus melius nostrum dirigunt intellectum, qui ait, supra 5, *Ego veni in nomine Patris mei.* Non utique amittit divinitatem, quando nos docet humilitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. 65).

(1) *Al.* morituri.
(2) *Al. deest* homo.
(3) *Nicolai habet* quia de nullo.

(1) *Al.* ministrabat.
(2) *Al.* corpore.
(3) Nihil tale in Chrysostomo occurrit, sed ex Cyrillo in Joan. et ex Theophylacte colligitur (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) *Al.* intelligant.

Hoc est etiam quod maxime coegit credere in Christum omnes, quoniam non est Deo contrarius; et hoc maxime erigebat plebem quod ipse dicebat se a Patre venisse. Ex his ergo verbis colligimus quod Deus est: nam *Hosanna* salvos fac interpretatur; salutem autem soli Deo Scriptura attribuit. Deinde quia vere est Deus. *Qui venit*, inquiunt, non Qui ducitur: hoc enim servile est quodammodo, illud vero dominicum. Quod etiam dicunt, *In nomine Domini*, illud idem erga ipsum protendit: non enim in nomine servi, sed Domini dicunt illum venire. AUGUSTINUS (tract. 51). Quid autem magnum fuit regi saeculorum regem fieri hominum? Non enim rex Israel Christus ad exigendum tributum vel ferro exercitum armandum; sed rex Israel, quod mentes regat, quod in regnum caelorum perducat. Quod ergo rex esse voluit Israel, dignatio est, non promotio; miserationis indicium, non potestatis augmentum (1): qui enim appellatus est in terra rex Judaeorum, in caelis est Dominus Angelorum. THEOPHYLACTUS. Judaei autem regem Israel ipsum nuncupabant, quasi sensibilem regem somniantes: expectabant namque exurgere quemdam in regem majorem quam secundum humanam naturam, salvaturum eos a Romanorum jurisdictione. Quomodo autem Dominus venerit, ostendit Evangelista subdens: *Et invenit Jesus asellum, et sedit super eum.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Hoc breviter dictum est: nam quemadmodum sit factum, apud alios Evangelistas plenissime legitur. Pullum autem asinae in quo nemo sederat (hoc enim apud alios Evangelistas invenitur) intelligimus populum Gentium, qui legem Domini non acceperat; asinam vero (quia utrumque Domino adductum est), plebem ejus quae veniebat ex populo Israel. CHRYSOSTOMUS (hom. 65). Fecit ergo hoc, prophetice aliquid figurans: quoniam videlicet immundum Gentium populum debebat subjectum habere; et prophetiam quamdam implens. AUGUSTINUS (tract. 51). Adhibetur autem huic facto propheticum testimonium, ut appareat quoniam maligni principes Judaeorum eum non intelligebant in quo implebantur quae legebant: unde sequitur: *Sicut scriptum est: Noli timere, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi sedens super pullum asinae.* In illo populo erat filia Sion: ipsa est Hierusalem, quae est Sion, cui dicitur: Noli timere illum, agnosce qui a te laudatur; et noli trepidare cum patitur: quia ille sanguis funditur per quem tuum delictum deleatur, et vita redimatur. CHRYSOSTOMUS (hom. 65). Vel aliter. Quia reges eorum injusti fuerant, et eos obnoxios bellis faciebant, Confide, ait, hic non talis, sed mitis et mansuetus; quod ostendit (2) ab asino: non enim exercitum habens intrabat, sed asinum habens solum. Vade autem Evangelistae sapientiam: non verecundatur priorem ignorantiam divulgare: nam sequitur: *Haec non cognoverunt discipuli ejus primum, sed quando glorificatus est Jesus.* AUGUSTINUS (ut supra). Idest, quando virtutem suae resurrectionis ostendit, tunc recordati sunt quod haec erant scripta (3) de eo, et haec fecerunt ei, idest non alia quam quae scripta erant de eo. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Hoc autem ignorabant, quoniam ipse non revelavit eis: scandalizasset enim eos, si rex existens talia passurus erat; et etiam non suscepissent statim cognitionem regni de quo hic dicebatur: de regno enim temporali hoc dici putassent. TEOPHYLACTUS. Aspice autem consequentiam passionis. Suscitavit Lazarum, hoc omnium novissime reservans miraculum, et ob hoc plurimi concurrebant et credebant: unde sequitur: *Testimonium ergo perhibebat turba, quae cum eo erat quando vocavit Lazarum de monumento, et suscitavit eum a mortuis: propterea et obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum.* Exinde livor et insidiae: unde sequitur: *Pharisaei autem dicebant ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus: ecce mundus totus post eum abiit.* AUGUSTINUS (tract. 51). Turba turbavit turbam. Quid autem invidet caeca turba, quia post eum abiit mundus per quem factus est mundus? CHRYSOSTOMUS (hom. 65). Mundum enim hic turbam dicunt. Videtur autem mihi hoc dictum esse eorum qui sani quidem erant, non audebant autem propalari: demum ab eventu deterrebant alios, quasi inconsummabilia tentantes. THEOPHYLACTUS. Ac si dicerent: Quantumcumque insidiamini, tanto hic augetur, et gloria ejus intenditur: quis ergo profectus de tantis insidiis?

3. BEDA. Templum Domini Hierosolymis situm adeo erat famosum ut diebus festis non solum vicini, sed etiam multae ex longinquis regionibus gentes illuc advenirent, sicut de Eunucho Candacis Reginae Æthiopum Actus Apostolorum declarant. Hac ergo consuetudine hi Gentiles venerant adorare, de quibus dicitur: *Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo.* CHRYSOSTOMUS (hom. 65 in Joan.). Prope existentes ut (1) de cetero proselyti fierent. Fama itaque audita de Christo, volunt eum videre: unde sequitur: *Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilaeae, et rogaverunt eum dicentes: Domine, volumus Jesum videre.* AUGUSTINUS (tract. 51). Ecce volunt eum Judaei occidere, Gentiles videre; sed etiam illi ex Judaeis erant qui clamabant, *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Ecce illi ex circumcisione, illi ex praeputio, velut duo parietes de diverso venientes, et in unam fidem Christi pacis osculo concurrentes.

Sequitur: *Venit Philippus, et dicit Andreae.* CHRYSOSTOMUS (hom. 65 in Joan. cir. med.). Quasi priori existenti: audiverat enim Matth. 10: « In viam Gentium ne abieritis: » propterea cum condiscipulo communicans magistro refert: unde sequitur: *Andreas rursum et Philippus dicunt Jesu.* AUGUSTINUS (tract. 52 in Joan. cir. med.). Audiamus ergo vocem lapidis angularis: unde sequitur: *Jesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis.* Forsitan aliquis putat ideo se dixisse glorificatum, quia Gentiles volebant eum videre. Non ita est; sed videbat Gentiles post passionem et resurrectionem suam in omnibus gentibus credituros. Ex occasione igitur istorum Gentilium qui eum videre cupiebant, annuntiat futuram plenitudinem Gentium, et promittit jam adesse horam glorificationis suae, qua facta in caelis, Gentes fuerant crediturae, secundum illud Psal. 56 et 107: « Exaltare super caelos Deus, et super « omnem terram gloria tua. » Sed altitudinem glorificationis oportuit ut praecederet humilitas passionis: unde adjunxit: *Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit,*

(1) *Al.* argumentum.
(2) *Al.* ostenditur.
(3) *Al. omittitur* scripta.

(1) *Al. deest* ut.

ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Se autem dicebat granum mortificandum in infidelitate Judaeorum, multiplicandum in fide populorum. Beda. Ipse enim ex semine Patriarcharum in agro hujus mundi seminatus est ut moriendo cum multiplicatione resurgeret: solus mortuus est, cum multis surrexit. Chrysostomus (hom. 65 in Joan.). Et quia per sermones non ita suadebat, utitur experimento, quia frumentum magis facit fructum cum mortuum fuerit. Si autem in seminibus (1) hoc accidit, multo magis in me. Quia igitur de reliquo debebat mittere (2) discipulos ad Gentes, videt autem Gentiles praesilientes ad fidem, ostendit quod tempus erat ut ad crucem veniret Non enim prius eos ad Gentes misit donec Judaei offenderunt, donec crucifixerunt. Et quia de morte sua praevidit discipulos contristandos, superabundantiam facit sermonis, dicens: Non solum si non mortem meam patienter sustinueritis, sed etiam si vos ipsi non (3) moriamini, nullum vobis erit lucrum: et hoc est quod subdit: *Qui amat animam suam, perdet eam.* Augustinus (ut sup.). Hoc duobus modis intelligi potest. *Qui amat perdet*; id est, si amas, perdes: si cupis vitam tenere in Christo, noli mortem timere pro Christo. Item alio modo. *Qui amat animam suam, perdet eam.* Noli amare in hac vita, ne perdas in aeterna vita. Hoc autem quod posterius dixi, magis habere videtur evangelicum sensum; sequitur enim: *Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam.* Ergo quod supra dictum est, *Qui amat*, subintelligitur in hoc mundo. Chrysostomus (hom. 66). Amat autem animam suam in hoc mundo qui desideria ejus inconvenientia facit; odit autem eam qui non cedit ei noxia concupiscenti. Et non dixit, Qui non cedit ei, sed *qui odit eam*: quemadmodum enim eorum qui odio habentur, nec vocem audire sustinemus, nec visum (4) videre delectamur (5); ita et animam cum contraria injungit quae Deo non placent, cum vehementia avertere oportet. Theophylactus. Quia enim valde onerosum erat audire quod oportet (6) odire animam, consolatur per hoc quod addit, *In hoc mundo*, temporis indicans particularitatem: non enim in perpetuum jubet animam odio haberi: et emolumentum ponit cum dicit: *In vitam aeternam custodit eam.* Augustinus (tract. 51). Sed vide ne tibi subrepat ut teipsum interimere velis; sic intelligendo quod debes in hoc mundo odisse animam tuam; hinc enim quidam maligni atque perversi homicidae flammis se donant, aquis praefocant, praecipitatione collidunt et pereunt. Hoc Christus non docuit: immo et diabolo praecipitium suggerenti respondit, Matth. 4; « Vade satana. » Cum ergo causae articulus venerit, ut haec conditio proponatur aut faciendum esse contra Dei praeceptum, aut ab hac vita migrandum, comminante mortem persecutore, ibi oderis in hoc mundo animam tuam, ut in vitam aeternam custodias eam. Chrysostomus (hom. cit.). Dulcis quidem est praesens vita his qui affixi sunt ei: si vero quis ad caelum respexerit, videns quae ibi sunt bona, cito contemnet vitam praesentem. Cum enim apparuerit melior, contemnitur pejor. In hoc ergo nos (1) inducens Christus, subdit: *Qui mihi ministrat, me sequatur*; idest, me imitetur. De morte hoc dicit, et de ea quae per opera assecutione (2): oportet enim eum qui ministrat, eum cui ministrat sequi. Augustinus (tract. 51) Quid ergo sit ministrare Christo, in ipsius verbis agnoscimus, cum dicit: *Si quis ministrat.* Ministrant ergo Jesu qui non quae sua sunt quaerunt, sed quae Jesu Christi: hoc est enim, *Me sequatur*, vias ambulet meas, non suas: non ea tantum quae ad misericordiam pertinent corporalem, sed omnia opera bona propter Christum faciens, usque ad illud opus magnae caritatis, quod est animam pro fratribus ponere. Sed quo fructu, qua mercede? Sequitur: *Et ubi ego sum, illic et minister meus erit.* Gratis ametur, et operis (3) quo ministratur illi, pretium sit esse cum illo. Chrysostomus (hom. 66). Ostendit autem per hoc, quod resurrectio morti succedet. *Ubi* autem *sum*, ait, quia in caelis ante resurrectionem Christus erat (4). Igitur illuc transmigremus animo et mente.

Sequitur: *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.* Augustinus (tract. eod). Per hoc intelligitur exposuisse quod (5) supra dixerat, *Illic et minister meus erit*: nam quem majorem honorem accipere poterit adoptatus quam ut sit ubi est unicus? Chrysostomus (ut supra). Non autem dixit, Ego honorificabo eum, sed *Pater meus*: nondum enim de eo decentem opinionem habebant, sed majorem de Patre.

3. Chrysostomus (hom. 66). Quia Dominus ad passionem discipulos exhortatus fuerat; ne dicant, quod ipse extra dolores existens humanos, facile de morte philosophatur, et nos admonet, propter hoc quod ipse est sine periculo; ostendit quod et ipse in agonia sit, et tamen propter utilitatem mortem non renuit: unde dicit: *Nunc anima mea turbata est.* Augustinus (tract. 52). Audio, *Qui in hoc mundo odit animam suam, in vitam aeternam custodit eam*; et mundum contemnere accendor; et in conspectu meo (6) nihil est vitae hujus totus, quantumlibet fuerit prolixus, vapor; pro amore aeternorum temporalia mihi cuncta vilescunt: et rursum Dominum audio dicentem: *Nunc anima mea turbata est.* Sequi jubes animam meam; sed turbari video animam tuam: quale fundamentum quaeram si petra succumbit? Agnosco, Domine, misericordiam tuam: nam qui caritatis voluntate turbaris, multos in corpore tuo, qui suae infirmitatis necessitate turbantur, ne desperando pereant, consolaris. In se ergo caput nostrum suscepit membrorum suorum affectum; et ideo non est ab aliquo turbatus; sed, sicut de illo, supra 11, dictum est, *turbavit semetipsum.* Chrysostomus (hom. ead.). Appropinquans enim de reliquo cruci, quod humanum est ostendit, et naturam non volentem mori, sed praesenti adhaerentem vitae, ostendens quoniam non extra humanas passiones erat: sicut enim esurire non crimen est, ita neque praesentem vitam appetere. Christus autem corpus a peccato mundum habebat, non a naturalibus necessitatibus erutum.

(1) *Al.* ex seminibus.
(2) *Al.* dimittere.
(3) *Al. omittitur* non.
(4) *Forte* vultum.
(5) *Al.* delectabit, *item* delectabitur.
(6) *Al.* oporteret.

(1) *Al. deest* nos.
(2) *Al.* assequitur. *Nicolai autem addit verbum* est.
(3) *Melius forte Nicolai*, Gratis ametur, ut operi.
(4) *Al.* fuerat.
(5) *Al.* ut.
(6) *Al.* et in contrario modo.

Hoc igitur dispensationis est, non deitatis. AUGUSTINUS (ut supra). Denique homo qui sequi vult, audiat qua hora sequatur. Accessit forte hora terribilis: proponitur optio aut faciendae iniquitatis, aut subeundae passionis: turbatur anima infirma: audi ergo quid subjungit. *Et quid dicam?* BEDA Hoc est, quid aliud nisi ut membra mea instruantur? *Pater, salvifica me ex hac hora.* AUGUSTINUS (tract. 52). Docuit te quem invoces, cujus voluntatem tuae voluntati praeponas. Non ideo tibi videatur ex alto diffidere, quia te vult ab initio proficere (1). Hominis suscepit infirmitatem ut doceat contristatum dicere: Non quod ego volo, sed quod tu vis; unde subditur: *Sed propterea veni in horam hanc. Pater, glorifica nomen tuum,* in sua scilicet passione et resurrectione. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.). Quasi dicat: Non habeo quid dicam, ereptionem quaerens: *propterea enim veni in horam hanc*; ac si dicat: Etsi turbemur et tumultum patiamur, non fugiamus mortem: quia ego nunc turbatus, non dico ut effugiam. oportet enim ferre quod supervenit; non dico, Eripe me ex hac hora; sed contrarium dico, scilicet *clarifica nomen tuum.* Ostendit enim quoniam pro veritate moritur, gloriam Dei hoc vocans: et hoc evenit: futurum enim erat ut post crucem converteretur orbis terrarum, et cognosceret nomen Dei, et coleret, non solum Patris, sed etiam Filii. Sed tamen hoc silet.

Sequitur: *Venit ergo vox de caelo dicens: Et clarificavi, et iterum clarificabo.* GREGORIUS, 28 Mor. (cap. 2). Hujusmodi verbis per Angelum loquitur Deus, cum nil (2) in imagine ostenditur, sed supernae vocis verba audiuntur: et nimirum de caelestibus loquens, verba sua quae audiri ab hominibus voluit, rationali creatura administrante formavit. AUGUSTINUS (tract. 52). *Clarificavi* autem dicit, antequam facerem mundum, *et iterum clarificabo*, cum resurget a mortuis. Vel aliter. *Clarificavi,* cum de Virgine natus est, cum miracula multa fecit, cum descendente Spiritu sancto in specie columbae monstratus est; *et iterum clarificabo*, cum resurget a mortuis, cum exaltabitur super caelos Deus et super omnem terram gloria ejus.

Sequitur: *Turba ergo quae stabat et audierat, dicebat tonitruum factum esse.* CHRYSOSTOMUS (homil. 66). Aperta quidem et bene significativa erat vox: sed cito ab eis evolavit quasi a grossioribus et carnalibus et desidiosis. Et hi quidem sonitum tantum retinuerunt; alii vero quoniam articulata erat vox noverant; quid autem significavit non adhuc; de quibus subditur: *Alii dicebant: Angelus ei locutus est.*

Sequitur: *Respondit Jesus, et dixit: Non propter me haec vox venit, sed propter vos.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Hic ostendit, illa voce non sibi indicatum quod jam sciebat, sed eis quibus indicari oportebat. Sicut autem vox illa non propter eum facta est, sed propter eos; sic anima ejus, non propter ipsum, sed propter eos turbata est. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Ad aliud enim instat vox Patris quod semper dicebant, quoniam non est ex Deo: qui enim a Deo glorificatur, qualiter non est ex Deo? Ubi vide quod humilia propter eos facta sunt, non quasi Filio auxilio indigente. Quia ergo dixit, *Clarificabo*, ostendit consequenter et modum gloriae: nam sequitur: *Nunc judicium est mundi.* AUGUSTINUS (tract. 52). Judicium enim quod in fine expectatur, erit praemiorum poenarumque aeternarum. Dicitur etiam judicium, non damnationis, sed discretionis: hoc vocabat hic judicium, discretionem scilicet. et a suis redemptis diaboli expulsionem: unde sequitur: *Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras.* Absit ut diabolum principem mundi ita dictum existimemus ut eum caeli et terrae dominari posse credamus; sed mundus appellatur in malis hominibus, qui toto orbe terrarum diffusi sunt. Sic ergo dictum est, *Princeps hujus mundi,* idest princeps malorum hominum. qui habitant in mundo. Appellatur etiam mundus in bonis, qui similiter per totum orbem terrarum diffusi sunt; ideo dicit Apostolus, 2 Corinth. 7: « Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. » Hi sunt ex quorum cordibus princeps mundi ejicietur foras. Praevidebat enim Dominus, post passionem et glorificationem suam, per universum mundum multos populos credituros, in quorum cordibus diabolus intus erat, cui quando ex fide renuntiant, ejicitur foras. Sed numquid de cordibus veterum justorum non est ejectus foras? Quomodo ergo dictum est, *Nunc ejicietur foras*? nisi quia tunc quod in hominibus paucissimis factum est, nunc in multis magnisque populis jam mox futurum esse praedictum est. Quid ergo ait quispiam: Quia diabolus ejicitur foras, jam fidelium neminem tentat? Immo tentare non cessat; sed aliud est intrinsecus regnare, aliud forinsecus oppugnare. CHRYSOSTOMUS (homil. 66). Sed quale est istud judicium quo diabolus foras ejicitur, exemplo id faciam manifestum. Sit aliquis debitores expetens, et feriat, et in vincula mittat: deinde ex eadem dementia et eum qui nihil debet sub eumdem carcerem ducat: hic et eorum quae in alios fecit, dabit vindictam. Ita et in Christo factum est: eorum enim quae diabolus in nos fecit, per ea quae in Christum ausus est, sustinebit vindictam. Et ne quis dicat. Qualiter mittetur foras, si te superabit? subjungit: *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Qualiter enim superatur qui et alios trahit? Hoc autem plus fuit dicere, quam Resurgam. Si enim hoc dixisset, nondum manifestum esset quod traheret; dicendo vero, *Traham,* utrumque demonstrat. AUGUSTINUS (tract. 52). Sed quae omnia trahit, nisi ex quibus diabolus ejicitur foras? Non autem dixit, Omnes, sed *omnia:* non enim omnium est fides. Non itaque hoc ad universitatem hominum retulit, sed ad creaturae integritatem, idest spiritum et animam et corpus; ad illud scilicet quod intelligimus, quod vivimus, quod visibiles sumus: aut si *omnia* ipsi homines intelligendi sunt: omnia praedestinata ad salutem possumus dicere, aut certe omnia hominum genera secundum innumerabiles differentias, quibus inter se praeter sola peccata homines distant. CHRYSOSTOMUS (hom. 66). Qualiter igitur supra dixit, quoniam Pater trahit? Quia scilicet Filio trahente, Pater trahit. Dicit autem, *Traham,* quasi a tyranno detentos, et per seipsos nequeuntes accedere, et illius manus effugere. AUGUSTINUS (tract. eod.). Sed *si exaltatus,* inquit, *fuero a terra;* hoc est, cum exaltatus fuero; non enim dubitat futurum esse quod venit implere: nam exaltationem suam dixit in cruce passionem: unde Evangelista subdit: *Hoc autem dixit significans qua morte esset moriturus.*

(1) *Corrigit P. Nicolai sic.* Non ideo tibi videatur ex alto deficere, quia te vult ab imo proficere.

(2) *Al.* et cum nil etc.

4. Augustinus (tract. 62). Cum intellexissent Judaei quod Dominus de sua morte dixisset, proponunt ei quaestionem, quomodo se diceret moriturum: unde dicitur: *Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege quia Christus manet in aeternum: quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis?* Memoriter tenuerunt quod Dominus assidue dicebat se esse Filium hominis; nam hoc loco dixit, Si exaltatus fuerit Filius hominis; sed superius dixerat: *Venit hora ut clarificetur Filius hominis.* Hoc ergo in animis retinentes, inquiunt: Si Christus manet in aeternum, quomodo exaltabitur a terra; idest, quomodo crucis passione morietur? Chrysostomus (hom. 67). Hinc est videre quoniam multa eorum quae parabolice dicebantur, intelligebant: quia enim praevenit de morte disputans, audientes hic exaltationem, suspicati sunt hoc. Augustinus (tract. eod.) Vel hoc eum dixisse intelligebant quod facere cogitabant. Non ergo eis verborum istorum obscuritatem aperuit infusa sapientia, sed stimulata conscientia. Chrysostomus (homil. ead.) Et vide qualiter malitiose interrogant: non enim dixerunt, *Nos audivimus ex lege quia Christus* nihil patitur: in multis enim Scripturarum locis et passio et resurrectio simul ponitur; sed quoniam *manet in aeternum*: et nimirum hoc non erat contrarium, immortalitati enim per passionem non est factum impedimentum. Sed aestimaverunt per hoc ostendere eum non esse Christum, quoniam Christus manet in aeternum. Deinde subdunt: *Quis est iste Filius hominis?* Et hoc malitiose; quasi dicant: Non dicas quod propter odium tuum hoc dicamus: ecce enim non novimus de quo dicis. Sed Christus respondit, ostendens quoniam passio non prohibet manere eum in aeternum: unde subditur: *Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est*; quasi dicat: Adhuc parvo tempore ego lux vobiscum sum; per hoc ostendens quod mors ejus transmigratio est: etenim lux solaris non interimitur, sed parum recedens rursus apparet. Augustinus (tract. ut supra). Vel aliter. *Modicum lumen in vobis est*, per hoc quod intelligitis quia Christus manet in aeternum: ergo *ambulate*, accedite, totum intelligite, et moriturum Christum, et victurum in aeternum, *dum lucem habetis*. Chrysostomus (hom. ead.). Hic dicit tempus totum praesentis vitae et ante crucem et post crucem: multi enim post crucem crediderunt in eum.

Ut non tenebrae vos comprehendant. Augustinus (tract. eod.). Si scilicet eo modo credideritis Christi aeternitatem ut negetis in eo mortis humilitatem.

Sequitur: *Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.* Chrysostomus (hom. ead.). Quanta denique Judaei nunc agunt, et nesciunt quid agunt; sed ut in tenebris ambulantes, putant rectam quidem incedere viam, contrariam autem vadunt: propterea subdit: *Dum lucem habetis, credite in lucem.* Augustinus (tract. cit.). Idest, dum aliquid veri habetis, credite in veritatem, ut renascamini veritati: unde sequitur: *Ut filii lucis sitis.* Chrysostomus (hom. 67). Quod est filii mei. In principio autem Evangelista dicit, quod *ex Deo nati sunt*, hoc est ex Patre; hic autem ipse dicitur hos generare, ut discas quoniam una est actio Patris et Filii.

Sequitur: *Haec locutus est Jesus, et abiit et abscondit se ab eis.* Augustinus (tract. eod.). Non ab eis qui credere et diligere coeperunt, sed ab eis qui videbant et invidebant. Cum autem se abscondit, nostrae infirmitati consuluit, non suae potestati derogavit. Chrysostomus (homil. ead.). Sed cum nec lapides levarent, nec blasphemarent; cujus gratia occultatus est? Corda enim rimatus noverat furorem in eis saevientem, et non expectavit ut in opus exirent; sed occultatur, mitigans eorum invidiam.

5. Chrysostomus (hom. 67). Noverat Dominus ferventem animum Judaeorum, et occisionem meditantem; et ideo occultatus est: et hoc occulte insinuavit Evangelista subdens: *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum.* Theophylactus. Non autem modicae iniquitatis fuit tantis signis non credere: ea vero signa commemorat quae supra sunt posita. Chrysostomus (homil. cit.). Ne quis autem dicat: Cujus gratia venit Christus, non noverant, quod non ei intenderent: ideo ad hoc excludendum inducit etiam Prophetas hoc scientes: propter quod sequitur: *Ut sermo Isaiae impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Alcuinus. *Quis* pro raritate posuit: quia quod sancti Prophetae a Deo audierunt et populo praedicaverunt,paucissimi crediderunt. Augustinus (tract. 53). Satis autem ostendit brachium Domini ipsum Dei Filium nuncupatum: non quod Deus Pater figura detinetur carnis humanae; sed quia omnia per ipsum facta sunt, ideo brachium Domini dictum est. Si enim aliquis homo tanta potestate praevaleret ut sine ullo motu corporis sui, quod diceret, verbum fieret ejus, brachium ejus esset. Non autem patet occasio erroris his qui dicunt quia solus Pater est, si brachium ejus est Filius (non enim duae, sed una persona est homo et brachium ejus) non intelligentes quomodo verba de rebus aliis ad res alias propter aliquam similitudinem transferantur. Quidam autem inter se mussitant: Quae culpa fuit Judaeorum, si necesse erat ut sermo Isaiae impleretur? Quibus respondemus, Deum praescium futurorum per Prophetam praedixisse infidelitatem Judaeorum, non fecisse: non enim propterea quemquam Deus ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata jam novit: ipsorum enim praescivit peccata, non sua. Fecerunt ergo peccatum Judaei quod facturos esse praedixit quem nihil latet. Chrysostomus (hom. ead.). Quod ergo dixit, *Ut sermo Isaiae Prophetae impleretur*, ly *ut* non causale est, sed eventus: non enim quia dixit Isaias, non crediderunt; sed quia non erant credituri, propterea Isaias dicit. Augustinus (tract. 53). Sed ea quae sequuntur, profundiorem faciunt quaestionem: adjungit enim et dicit: *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excaecavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis et non intelligant corde, et convertantur et sanem eos.* Si enim credere non poterant, quodnam peccatum est hominis non facientis quod non potest facere? Et, quod est gravius, ad Deum causa refertur, quandoquidem ipse excaecavit oculos eorum et induravit eorum cor: non enim hoc saltem de diabolo dicitur, sed de Deo. Sed quare non poterant credere? Respondeo, Quia nolebant. Sicut enim quod Dominus negare seipsum non potest, laus est voluntatis divinae; ita quod illi non poterant credere, culpa est voluntatis humanae. Chrysostomus (ut supra). Hoc autem et in com-

muni consuetudine custoditur, ut cum quis dicit, Non possum amare illum: vehementiam voluntatis impotentiam dicit. Sed Evangelista dicit, *Non poterant*, ut ostendat quoniam impossibile est mentiri Prophetam: non tamen propterea impossibile erat eos credere: non enim haec praedixisset, si credituri essent. AUGUSTINUS (tract. 53). Sed aliam causam, inquis, dicit Propheta, non voluntates eorum: quia scilicet *excaecavit oculos eorum, et induravit cor eorum.* Sed hoc etiam (1) eorum voluntatem meruisse respondeo. Sic enim excaecat et obdurat Deus deserendo et non adjuvando; quod occulto judicio facere potest, iniquo non potest. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Neque enim derelinquit nos nisi voluerimus nos, secundum illud Oseae 4: « Oblitus es legis « Dei tui; obliviscar et ego tui. » Haec dicit ostendens nos incipere derelictionem et causam fieri perditionis. Sicut enim sol infirmum offendit visum non ex propria natura; ita fit in his qui non attendunt Dei sermones. Terrens autem auditores Scriptura dicit, *Excaecavit* et *induravit*. AUGUSTINUS (tract. 53). Quod autem addidit, *Et convertantur et sanem eos*, utrum subaudiendum sit Non, idest non convertantur, etenim conversio de illius gratia est: an forte et hoc de supernae medicinae misericordia factum intelligendum, ut quoniam superbe suam justitiam constituere volebant, adhuc desererentur et excaecarentur, ut offenderent in lapidem offensionis, et impleretur facies eorum ignominia, atque humiliati quaererent non suam, qua inflatur superbus, sed justitiam Dei, qua justificatur impius? Hoc enim multis eorum profecit in bonum, qui de suo scelere compuncti, in Christum postea crediderunt. Sequitur: *Haec dixit Isaias quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo.* Vidit autem non sicuti est, sed modo quodam significativo, sicut Prophetae visio fuerat informanda. Nemo ergo vos fallat eorum qui dicunt invisibilem Patrem et visibilem Filium, qui putant eum esse creaturam: in forma enim Dei, in qua aequalis est Patri, etiam Filius invisibilis est: ut autem ab hominibus videretur, formam servi accepit. Ostendit etiam se, antequam susciperet carnem, oculis hominum, sicut voluit in subjecta creatura, non sicuti est. CHRYSOSTOMUS (hom. 67). Gloriam autem hic dicit visionem sedentis in throno excelso, et alia quae ibi dicuntur: unde sequitur: *Et locutus est de eo*, hoc scilicet, « Vidi Deum sedentem, » Isai. 6: et quod audivit vocem dicentem, ibid.: « Quem mittam, et « quis ibit nobis? » Sequitur: *Verumtamen ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisaeos non confitebantur, ut de synagoga non ejicerentur. Dilexerunt enim magis gloriam hominum, quam gloriam Dei.* ALCUINUS. Gloria Dei est publice confiteri Christum; gloria hominum est in mundanis gloriari. AUGUSTINUS (ut supra). Hos ergo improbavit Evangelista qui in hoc gressu fidei si proficerent per amorem, quae humanae gloriae sunt proficiendo superarent.

6. CHRYSOSTOMUS (hom. 68). Quia amor humanae gloriae principes credentes confiteri prohibebat, Dominus contra hoc eis loquitur: unde dicitur: *Jesus autem clamavit, et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit*; quasi dicat: Quid formidatis credere in me? in Deum fides pervenit per me. AUGUSTINUS (tract. 54). Quia enim homo apparebat hominibus, cum lateret Deus; ne putarent eum hoc esse tantum quod videbant, talem ac tantum se volens credi qualis et quantus est Pater; *Qui credit in me*, inquit, *non credit in me*, idest in hoc quod videt, *sed in eum qui me misit*, idest in Patrem Nam si putaverit eum habere filios secundum gratiam, non autem habere Filium aequalem sibi atque coaeternum; nec credit in Patrem qui eum misit, quia non est hoc Pater qui eum misit. Ne autem putarent sic voluisse intelligi Patrem tamquam multorum filiorum per gratiam generatorem, non unici Verbi aequalis sibi; continuo subjecit: *Qui videt me, videt eum qui misit me*; quasi dicat: Usque adeo nihil distat inter eum et me, ut qui me videt, videat eum qui misit me. Apostolos suos certe ipse Dominus misit; nunquam tamen aliquis eorum dicere auderet, Qui credit in me. Credimus enim Apostolo, sed non credimus in Apostolum. Filius autem recte unigenitus dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed credit in eum qui me misit*: ubi non a se abstulit credentis fidem, sed noluit (1) in forma servi remanere credentem. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Vel dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*; quasi dicat: Qui fluminis accipit aquam, non eam quae est fluminis accipit, sed eam quae est fontis. Volens autem ostendere quoniam non est credere in Patrem, non credentem in eum, subjungit: *Qui videt me, videt eum qui me misit.* Quid igitur? Corpus est Deus? Nequaquam; sed consideratio veri, quae est per intellectum, hic visio dicitur. Deinde ostendit eam quae est ad Patrem cognitionem, in hoc quod subdit: *Ego lux in mundum veni*: quia enim Pater lux vocatur, ubique eo hic utitur nomine Lucem autem se hic vocavit, eo quod ab errore eripit, et intellectuales tenebras solvit: unde subdit: *Ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* AUGUSTINUS (tract. eod.). In quo satis manifestat, omnes se in tenebris invenisse. Sed ne in eis tenebris maneant in quibus inventi sunt, debent credere in lucem, quae venit in mundum. Dixit quodam loco discipulis suis (Matth. 5): « Vos estis lux mundi; » non tamen eis dixit: Vos lux venistis in mundum, ut omnis qui credit in vos, in tenebris non maneat. Lumina ergo sunt omnes sancti; sed credendo illuminantur ab eo a quo si quis recesserit, tenebratur. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Ut autem non existiment quod propter imbecillitatem eos qui ipsum contemnunt illaesos dimittat, subjungit: *Et si quis audierit verba mea et non custodierit, ego non judico eum.* AUGUSTINUS (tract. 54). Intelligendum est, Modo non judico eum; cum alio loco (supra 5) dicat: *Pater omne judicium dedit Filio.* Quare autem modo non judicat, ostendit subdens: *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum*; idest, ut salvum faciam mundum. Nunc ergo est tempus misericordiae, post erit judicii. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.). Deinde ut non pigriores ex hoc fiant, terribile subdit judicium: *Qui spernit me et non accipit verba mea, habet qui judicet eum.* AUGUSTINUS (tract. 54). Non dixit, Ego non judico eum in novissimo die: hoc enim esset contrarium illi sententiae, *Omne judicium dedit Filio.* Expectantibus autem quisnam esset ille,

(1) *Al.* sed hoc est etiam etc. *Item.* Sed hoc est etiam eorum voluntatem meminisse respondendo.

(1) *Al.* voluit.

secutus adjungit: *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die.* Satis manifestavit seipsum in novissimo die judicaturum: seipsum quippe locutus est, seipsum annuntiavit. Aliter itaque judicabuntur qui non audierunt, aliter qui audierunt et contempserunt. AUGUSTINUS, 1 de Trin. (cap. 12) Ideo autem judicat verbum quod locutus est Filius, quia non ex se locutus est Filius: unde sequitur: *Quia ego ex meipso non sum locutus*: per quod intelligi voluit, Ego non ex me natus sum. Quaero itaque quomodo intelligamus, Ego non judicabo, sed verbum quod locutus sum judicabit; cum ipse sit Verbum Patris quod loquitur. Vel ita Ego non judicabo ex potestate humana quia Filius hominis sum, sed ego judicabo ex potestate Verbi Dei, quia Filius Dei sum. CHRYSOSTOMUS (hom. 68). Vel aliter. *Ego non judico eum*; idest, non sum causa perditionis ejus; sed ipse qui verba mea spernit. Verba enim quae modo locutus sum, in ordine stabunt accusatoris omnem tollentia excusationem; et hoc est quod subdit: *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum.* Et quis sermo? *Quia ego ex meipso non sum locutus; sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, et quid loquar.* Omnia igitur haec propter eos dicebantur, ut nullam habeant excusationem. AUGUSTINUS (tract. 54). Mandatum autem, non quod Filius non habeat, Pater dedit; sed in sapientia Patris, quod est Verbum Patris, omnia mandata sunt Patris. Dicitur autem mandatum datum, quia non est a seipso, cui dicitur datum; et hoc est dare Filio id sine quo nunquam Filius fuit, quod est gignere Filium qui nunquam non fuit. THEOPHYLACTUS. Cum enim Verbum Patris existat Filius, et quae sunt in mente Patris revelet in integrum, mandatum accepisse dicit quid sit dicturus, et quid loquatur. Sicut etiam nostrum verbum, si verum fateri volumus, ea profert quae suggerit mens.

Sequitur; *Et scio quia mandatum ejus vita aeterna est.* AUGUSTINUS (tract. 54). Si ergo vita aeterna est ipse Filius, et vita aeterna est mandatum Patris; quid aliud dictum est nisi quia, Ego sum mandatum Patris? Proinde et id quod adjungit, *Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor*, non accipiamus *dixit mihi*, quasi per verba locutus sit unico Verbo. Dixit ergo Pater Filio id sine quo nunquam Filius fuit, sicut dedit vitam Filio: non quod nesciebat vel non habebat, sed quod ipse Filius erat. Quid est autem, *Sicut dixit mihi, sic loquor*, nisi Verbum loquor? Ita ille dixit ut verax, ita iste loquitur ut veritas; verax autem genuit veritatem: quid ergo jam diceret veritati? Non enim imperfecta erat veritas, cui verum aliquod adderetur.

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

1. Ante diem festum paschae, sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et coena facta, cum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas Simonis Iscariotis; sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exivit et ad Deum vadit, surgit a coena, et ponit vestimenta sua; et cum accepisset linteum, praecinxit se. Deinde misit aquam in pelvim, et coepit lavare pedes discipulorum, et extergere linteo quo erat praecinctus.

2. Venit ergo ad Simonem Petrum: et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes? Respondit Jesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in aeternum. Respondit ei Jesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes, sed et manus et caput. Dicit ei Jesus: Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes.

3. Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua; et cum recubuisset iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me Magister et Domine; et bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes: exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis. Amen amen dico vobis: non est servus major domino suo, neque apostolus major est eo qui misit illum. Si haec scitis, beati eritis si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim: sed ut adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum. Amodo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis: qui accipit si quem misero, me accipit; qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

4. Cum haec dixisset Jesus, turbatus est spiritu, et protestatus est, et dixit: Amen amen dico vobis, quia unus e vobis tradet me. Aspiciebant ergo ad invicem discipuli haesitantes de quo diceret. Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu, quem diligebat Jesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, et dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cum recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Jesus: Ille est cui ego intinctum panem porrexero: et cum intinxisset panem, dedit Judae Simonis Iscariotis. Et post bucellam introivit in eum satanas: et dixit ei Jesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixit ei Jesus: Eme ea quae opus sunt nobis ad diem festum: aut ut egenis aliquid daret. Cum ergo accepisset ille bucellam, exivit continuo. Erat autem nox.

5. Cum ergo exisset, dixit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso, et continuo clarificabit eum.

6. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quaeretis me, et sicut dixi Judaeis, Quo ego vado, vos non potestis venire, et vobis dico modo. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

7. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit ei Jesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi; sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te modo sequi? Animam meam pro te ponam. Respondit Jesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi: non cantabit gallus, donec ter me neges.

1. THEOPHYLACTUS. Quia Dominus transmigraturus erat de praesenti saeculo, explicat qualem erga suos amicitiam gereret: unde dicitur: *Ante diem festum paschae, sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* BEDA. Plurimas siquidem festivitates Judaei habebant; sed apud eos insignior atque celebrior

brior erat paschae festivitas: propter quod signanter dicit: *Ante diem festum paschae*. Augustinus (tract. 55) Pascha, non sicut quidam existimant, graecum nomen est, sed hebraeum; opportunissime tamen occurrit in hoc nomine quaedam congruentia utrarumque linguarum: quia enim pati graece paschin dicitur, ideo pascha passio putata est, ut hoc (1) nomen a passione sit appellatum: in sua vero lingua, hoc est in hebraea, pascha transitus dicitur, propterea quia tunc primum pascha celebravit populus Dei quando ex Ægypto fugientes, rubrum mare trans erunt. Nunc ergo figura illa prophetica in veritate completa est, cum sicut ovis ad immolandum ducitur Christus, cujus sanguine illitis postibus nostris, idest cujus signo crucis signatis frontibus nostris, a perditione hujus saeculi, tamquam a captivitate Ægyptiaca, liberamur, et agimus saluberrimum transitum, cum de diabolo transimus ad Christum, et ab isto instabili saeculo ad ejus fundatissimum regnum. Hoc itaque nomen, idest pascha, velut interpretans nobis Evangelista, dicit: *Sciens quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*. Ecce pascha, ecce transitus. Chrysostomus (homil. 69). Non solum autem tunc sciens, sed olim. Transitum autem (2) ejus mortem vocat. Relicturus autem discipulos majorem eis demonstravit amorem, et hoc est quod dicit: *Cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos*; hoc est, nihil dereliquit eorum quae eum qui valde amat, decens est facere. Non autem a principio hoc fecit, sed majora postea adjecit, ut eorum augeat familiaritatem, et multam eis praeparet consolationem ad ea quae superventura erant; suos autem eos vocat secundum familiaritatis rationem, quia et alios suos dicit secundum conditionis rationem, ut cum dicitur supra 1: *Sui eum non receperunt*. Addit autem, *Qui erant in mundo*: quia sui erant etiam defuncti, ut Abraham, Isaac et Jacob; sed in mundo non erant. Hos ergo suos qui erant in mundo, mansit amans continue, et tandem perfectam amicitiam circa eos ostendit; et hoc est *In finem dilexit eos*. Augustinus (tract. 55). Vel aliter. *In finem dilexit eos*, ut et ipsi de hoc mundo ad suum caput dilectione transirent. Quid est enim, *In finem*, nisi in Christum? « Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti: » Rom. 10: finis perficiens, non interficiens. Video autem posse ista verba quodam humano modo etiam sic accipi tamquam usque ad mortem Christus dilexerit suos. Sed absit ut dilectionem morte finierit qui non est morte finitus: nisi forte sit ita intelligendum: Usque ad mortem dilexit eos: idest, usque ad mortem illum dilectio ipsa perduxit. Sequitur, *Et coena facta*, idest jam peracta, et ad convivantium mensam usumque perducta. Non enim ita debemus intelligere coenam factam, veluti jam consumptam atque transactam: adhuc enim coenabatur cum surrexit, et pedes lavit discipulis: nam postea recubuit, et buccellam traditori dedit. Quod autem ait, *Cum jam diabolus misisset in cor ut traderet eum Judas Simonis Iscariotis*, missio ista spiritualis suggestio est, et non fit per aurem, sed per cogitationem: diabolicae enim suggestiones immittuntur, et humanis cogitationibus immiscentur. Factum ergo jam fuerat in corde Judae per immissionem diabolicam ut traderet discipulus magistrum. Chrysostomus (hom. 69). Hoc autem quasi stupens interseruit Evangelista, quoniam eum qui jam prodere statuerat, Dominus lavit: ostendit etiam proditoris multam nequitiam, quoniam neque talis (1) eum communicatio detinuit, quod maxime consuevit nequitiam detinere. Augustinus (tract. eod.). Locuturus autem Evangelista de tanta Domini humilitate, prius ejus celsitudinem voluit commendare: ad quod pertinet quod dicit: *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus*: ergo et ipsum traditorem. Gregorius, 3 Moral. (cap. 12). Sciebat enim quod in manu sua ipsos etiam persecutores acceperat, ut ipse in se ad usum pietatis intorqueret quidquid eorum contra se malitia permissa saeviret. Origenes (tomo 32 in Joan.). *Omnia* enim *tradidit ei Pater in manus*, hoc est in opere ejus et potestate. *Pater* enim *meus usque huc*, inquit supra 5, *operatur, et ego operor*. Vel *omnia tradidit ei Pater in manus* cuncta capientes, ut quaelibet ei famulentur. Chrysostomus (hom. 69). Traditionem enim hic salutem fidelium vocat. Cum autem audieris traditionem, nihil humanum suspiceris: eum enim qui ad Patrem est ostendit honorem et concordiam. Sicut enim Pater ei tradidit, ita ipse Patri: unde Paulus, 1 Corinth. 15: « Cum tradiderit, » inquit, « regnum Deo et Patri. » Augustinus (tract. eod.). Sciens etiam *quia a Deo exivit, et ad Deum vadit*, nec Deum cum inde exiret nec nos deserens cum rediret. Theophylactus. Quia ergo Pater omnia ei commisit in manus; idest, salutem ei commisit fidelium; decens reputabat quaecumque spectant ad salutem, illis ostendere. Sciens etiam *quod a Deo exivit et ad Deum vadit*, nullatenus ejus gloria minui poterat dum pedes discipulorum ablueret: neque enim gloriam usurpavit: qui enim dignitatem usurpant, minime condescendunt, ne dissipent quod incongrue sibi diripuerunt. Augustinus (ut supra). Cum ergo illi Pater omnia dedisset in manus, ille discipulorum non manus, sed pedes lavit; et cum se sciret a Deo exisse et pergere ad Deum, non Dei Domini, sed hominis servi implevit officium. Chrysostomus (homil 69). Hoc autem dignum erat, eo quod a Deo exivit et ad Deum vadit, ut universum conculcaret tumorem: unde sequitur: *Surgit a coena, et ponit vestimenta sua, et cum accepisset linteum, praecinxit se. Deinde misit aquam in pelvim, et coepit lavare pedes discipulorum, et extergere linteo quo erat praecinctus*. Vide qualiter humilitatem ostendit non solum in lavando pedes, sed etiam aliter. Non enim antequam recumberet, sed postquam resederunt omnes, tunc surrexit; deinde non solum lavit, sed vestimenta deposuit; linteum praecinxit, et pelvim implevit, et non alii impleri jussit; sed omnia operatur, ostendens quod cum omni studio oportet talia facere. Origenes (tomo 32). Mystice autem prandium primus (2) cibus esse dignoscitur; et ante terminum diei spiritualis, qui in vita praesenti consideratur, et his qui introducuntur, conveniens existit: coena vero finalis; et his qui jam ultra progressi sunt apponitur. Aliter quoque poterit quis asserere prandium fore intellectionem Scripturarum antiquarum, coenam vero recondita in novo testamento mysteria. Puto autem quod qui una cum Jesu coenant, et in finali vitae prae-

(1) *Al.* vel hoc.
(2) *Al. deest* autem.

(1) *Al.* neque salutis. *Nicolai legit* salis.
(2) *Al. deest* primus.

sentis die secum convivantur, egent lavacro quodam, non usque erga quod primorum (1), ut ita loquar, corporis et animae, sed quo ad ultima et postrema, quae terrae necessario haerent. Dicit autem, quod *coepit lavare pedes*: nam postmodum lavit, et finivit loturam: quia pedes Apostolorum fuerunt contaminati, juxta illud Matth. 26: « Omnes » vos scandalizabimini ista nocte in me. » Postea autem perfecit eos lavare, purgans eos, ut ultra non foedentur. AUGUSTINUS (tract. 55). Posuit autem vestimenta sua, qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit; praecinxit se linteo, qui formam servi accepit; misit aquam in pelvim unde lavaret pedes discipulorum, qui in terram sanguinem fudit, quo immunditiam dilueret peccatorum; linteo autem quo erat praecinctus, pedes quos laverat tersit, qui carne qua erat indutus, Evangelistarum vestigia confortavit; et linteo quidem ut se praecingeret, posuit vestimenta quae habebat; ut autem formam servi acciperet, quando semetipsum exinanivit, non quod habebat deposuit, sed quod non habebat accepit: crucifigendus sane, suis expoliatus est vestimentis, et mortuus involutus est linteis, et tota ejus passio nostra purgatio est.

2. ORIGENES (tomo 32). Sicut medicus plurium aegrotorum intentus curae, ab his qui magis indigent, propriam curam incipit; sic et Christus, qui foedos abluit pedes discipulorum, exorditur ab his qui magis erant foedi; et sic ultimo venit ad Petrum, quasi minus aliis indigentem lotura pedum: unde dicitur: *Venit ergo ad Simonem Petrum*; cui quodammodo ad resistendum pene munda pedum conscientia persuadebat: unde sequitur: *Et dixit ei Petrus; Domine, tu mihi lavas pedes*? AUGUSTINUS (tractat. 56). Quid est *tu*, quid est *mihi* ? Cogitanda sunt potius quam dicenda; ne forte quod ex his verbis aliquatenus quidem digne concepit anima, non explicet lingua. CHRYSOSTOMUS (hom. 69). Vel Petrus primus erat, sed credibile est proditorem stultum existentem ante eum recubuisse; quod Evangelista significavit cum dixit, *Coepit lavare*; deinde, *Venit ad Petrum*. THEOPHYLACTUS. Ex quo patet quod non primitus lavit Petrum; ex ceteris vero discipulis nullus tentavisset ante Petrum lavari. CHRYSOSTOMUS (hom. 69). Quaereret autem utique quis quare nullus eum aliorum prohibuit, sed solus Petrus; quod non parvi amoris et verecundiae erat. Ex hoc igitur mihi videtur prius solum proditorem lavisse; deinde ad Petrum venisse, et alios discipulos per eum de reliquo castigatos. Si enim quemquam ex ceteris lavare coepisset, prohibuisset Dominum, et dixisset quae Petrus dixit. ORIGENES (tomo 32). Vel aliter. Omnes porrigebant pedes, decernentes (2) quod tantus non irrationabiliter eorum lavaret pedes. solus autem Petrus nullam aliam considerationem conferens, tamquam reverens Jesum, non praebebat pedes suos ad lavandum: saepe enim Scriptura designavit Petrum fervidum ad insinuandum quae sibi visa sunt utiliora et meliora. AUGUSTINUS (tract. 56). Vel aliter. Non debemus putare hoc Petrum inter ceteros formidasse atque recusasse, cum et id alii ante ipsum libenter vel aequanimiter fieri permisissent; non enim ita intelligendum est quasi aliquibus jam lavisset, et post eos venisset ad primum: quis enim nesciat primum Apostolorum esse beatissimum Petrum? sed quod ab illo coeperit. Quando ergo pedes discipulorum lavare coepit, venit ad eum a quo coepit, idest ad Petrum: et tunc Petrus expavit; quod etiam quilibet eorum expavesceret.

Sequitur: *Respondit Jesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea.* CHRYSOSTOMUS (hom. 69). Idest humilitatem (1) hujus doctrinae, et quomodo humilitas sufficit in Deum perducere. ORIGENES (ut supra). Vel insinuat Dominus quod hoc erat mysterium. Lavando enim et exsiccando pedes eorum, faciebat eos decoros, debentes evangelizare honesta, ut ostendere valeant iter sanctum (2), ac pergere per eum qui dixit, infra 14: *Ego sum via*. Oportebat autem lavari pedes discipulorum a Jesu deponente vestimenta, ut mundos pedes mundiores efficiat, vel ut immunditiam pedum discipulorum suscipiat in proprium corpus per linteum, quo solo praecinctus manebat: ipse namque languores nostros portavit. Attende etiam, quod cum debeat pedes discipulorum abluere, non aliud tempus elegit quam cum diabolus jam intraverat in cor Judae ut eum proderet, et futura pro hominibus dispensatio imminebat: nam ante hoc non erat opportunum pedes discipulorum lavari a Jesu. Quis enim pedum eorum sorditiem intermediti temporis usque ad passionem lavasset? sed neque tempore passionis; alter enim Jesus non aderat, qui pedes eorum lavaret; sed neque post dispensationem; illo namque tempore Spiritu sancto superveniente eorum loti sunt pedes. Hujus ergo mysterii, dicit Dominus Petro, tu non es capax; sed post haec nosces, cum illud perceperis illustratus. AUGUSTINUS (tract. eod.). Nec tamen ille dominici facti altitudine exterritus permittit fieri, quod cur fieret ignorabat; sed usque ad suos pedes humilem Christum videre non potest sustinere: *Dicit ei Petrus, Non lavabis mihi pedes in aeternum*; hoc est, nunquam hoc patiar. Hoc quippe in aeternum non fit quod nunquam fit. ORIGENES (to. 32). Ex hoc autem accipimus exemplum, quoniam possibile est quemquam secundum purum propositum dicere propter ignorantiam quod sibi non prodest. Petrus enim ignorans hoc esse conveniens, primo quidem quasi dubitans suaviter dixit: *Domine, tu mihi lavas pedes*? secundo: *Non lavabis mihi pedes in aeternum*: quod erat prohibitivum operis perducentis eum ad habendum partem cum Jesu: in quo etiam non tantum Jesum arguit inconvenienter lavantem pedes discipulorum, sed etiam condiscipulos indecenter suos pedes porrigentes. Cum ergo non esset expediens Petro proprium responsum, non permisit illud Dominus verificari: nam subditur: *Respondit ei Jesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum*. AUGUSTINUS (ut supra). Ita dictum est; *Si non lavero te*, cum de solis pedibus ageretur, quomodo dici solet, Calcas me, quando sola planta calcatur. ORIGENES (tomo 32 in Joan.). Qui autem recusant haec et similia tropologizare, dicant quomodo probabile est eum qui ob reverentiam Jesu dixit, *Non lavabis mihi pedes in aeternum*, non habiturum partem cum Dei Filio, propter non lavari pedes ab eo, sicut propter immane scelus: et ideo praestandi sunt pedes, idest mentis affectus, lavandi a Jesu, ut sint pedes nostri decori, et praesertim cum aemulantes potiora dona, volu-

(1) *Legit Nicolai* non utique quo ad prima.
(2) *Nicolai legit* considerantes.

(1) *Idem corrigit* utilitatem.
(2) *Al.* factum.

mus annumerari eis qui evangelizant bona. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.). Ideo autem non dixit cujus gratia hoc faciebat, sed minas imposuit, quia ille nequaquam persuasus esset: audiens enim, *Scies autem postea*, non dixit, Doce igitur me ut permittam; sed quando comminatus est id quod maxime timebat, scilicet separari ab eo, tunc permisit. ORIGENES (ubi supra). Hoc dicto utemur contra eos qui indiscretius se facere statuerunt quod eis non prodest: nam ostendendo illis quod non sunt habituri partem cum Jesu dum praesumptuosum decretum observant, admonebimus illos ne immorentur male decretis, etiam si jurejurando ex multo impetu illud firmaverunt. AUGUSTINUS (tract. eod.). At ille amore et timore perturbatus plus expavit Christum sibi negari (1) quam usque ad suos pedes humiliari: unde sequitur: *Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes, sed et manus et caput.* ORIGENES (tomo 32 ibid.). Manus autem lavare nolebat Jesus, contemnens quae dicebantur Matth. 15, « quoniam discipuli tui non lavant manus, cum « panem manducant, » caput autem submergi nolebat, in quo imago et gloria Patris extiterat: satis est autem ei ut pedes lavandos porrigeret: unde sequitur: *Dicit ei Jesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Totus utique praeter pedes, vel nisi pedes, quos habet opus lavare: homo enim in baptismo totus abluitur, non praeter pedes, sed totus omnino; verumtamen cum in rebus humanis postea vivitur, utique terra calcatur. Ipsi igitur humani affectus, sine quibus in hac mortalitate non vivitur, quasi pedes sunt, ubi ex humanis rebus afficimur (2), ut si dixerimus, « quia peccatum « non habemus, nosipsos decipiamus: » 1 Joan. 1. Si autem confitemur peccata nostra, qui pedes discipulorum lavit, nobis peccata dimittit usque ad pedes, quibus conversamur in terra. ORIGENES (ubi supra). Impossibile autem puto non contaminari extrema animae et infima ejus, quamquam quo ad homines perfectus quis esse putetur: plurimi autem et post baptismum implentur pulvere scelerum usque ad verticem; qui vero legitime discipuli Christi sunt, erga solos pedes indigent lavatione. AUGUSTINUS ad Seleucianum (3) (epist. 108). Ex hoc autem quod hic dicitur, intelligitur quod jam Petrus baptizatus fuerat: intelligimus enim ejus discipulos, per quos baptizabat, jam fuisse baptizatos, sive baptismo Joannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi. Neque enim renuit ministerium baptizandi, ut haberet baptizatos servos per quos ceteros baptizaret, qui non defuit humilitatis ministerio, quando eis pedes lavit: unde sequitur. *Et vos mundi estis, sed non omnes.* AUGUSTINUS (tract. 58). Hoc quid sit ne quaeramus, ipse Evangelista patefecit adjungens: *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit, Non estis mundi omnes.* ORIGENES (ut supra). Quod ergo dicit, *Vos mundi estis*, refertur ad undecim; quod vero subditur, *Sed non omnes*, dicitur propter Judam existentem immundum: primo quidem quia pauperes non erant sibi curae, sed fur erat: demum diabolo ingresso in cor ejus, ut proderet Christum. Lavat autem pedes postquam mundi erant: quoniam gratia transcendit necessitatem; et sicut dicit Joannes Apoc. 22: « mundus « mundificetur adhuc. » AUGUSTINUS (tract. 58). Vel quia ipsi discipuli, cum loti essent, non opus habebant nisi pedes lavare: quia dum in isto saeculo vivit homo, humanis affectibus terram velut pedibus calcans contrahit. CHRYSOSTOMUS (hom. 69). Vel aliter. Non dicit eos mundos, ut a peccatis erutos aestimes, victima nondum oblata; sed eam quae cognitionis est mundationem dicit: jam enim ab errore Judaico eruti erant.

3. AUGUSTINUS (tract. 58). Memor Dominus se promisisse scientiam facti sui Petro, dicens. *Scies autem postea*, quid sit quod fecit, docere nunc incipit: unde dicitur: *Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua: et cum recubuisset iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis?* ORIGENES (tom. 32). *Quid* vel interrogative proferatur, ut ostendat facti magnitudinem, vel imperative, ut eorum erigat intellectum. ALCUINUS. Mystice autem, impleta redemptionis nostrae purgatione per sanguinis sui effusionem, accepit vestimenta sua, tertia die de sepulcro resurgens, et eodem corpore jam immortali vestitus, et cum recubuisset ascendens in caelum in dextera paterna divinitatis recumbens, inde venturus est ad judicandum. CHRYSOSTOMUS (hom. 70). Non autem adhuc ad solum Petrum, sed ad omnes loquitur dicens: *Vos vocatis me Magister et Domine*: in quo eorum judicium assumit: deinde ut non illorum gratiae esse putentur haec verba, subjungit: *Et bene dicitis, sum etenim.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Homini praeceptum est Prov 27. « Non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui: » periculosum est enim sibi placere, cui cavendum est superbire. Ille autem qui super omnia est, quantumcumque se laudet, non se extollit excelsius. Nec potest recte dici arrogans Deus: nobis namque expedit Deum nosse, non illi; nec eum quisque cognoscit, si non se indicet ipse qui novit. Si ergo non se laudando quasi arrogantiam vitare voluerit, nobis sapientiam denegabit. Quomodo autem arrogantiam veritas timet? Et quidem quod magistrum se dicit, nemo reprehenderet, etiam qui eum nihil aliud quam hominem crederet; quoniam id profitetur quod et ipsi homines in quibuslibet artibus usque adeo sine arrogantia profitentur, ut professores vocentur; quod vero Dominum discipulorum se dicit, cum sint secundum saeculum ingenui, quis ferat in homine? Sed cum Deus loquitur, nulla est elatio tantae celsitudinis, nullum mendacium veritatis: nobis subjacere utile est illi celsitudini, servire veritati. Ideo *bene* ergo *dicitis*, vocando me Magistrum et Dominum, quia sum: nam si non essem quod dicitis, male diceretis. ORIGENES (tomo 32). Et illi quidem non bene dicunt, *Domine*, quibus dicetur Matth. 7: « Discedite « a me qui operamini iniquitatem; » sed Apostoli bene dicunt, *Magister* et *Domine*: non enim eis nequitia dominabatur (1), sed Verbum Dei.

Sequitur: *Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes.* CHRYSOSTOMUS (hom. 70). A majoribus rebus accipit exemplum, ut quod minus est operemur: nam ipse quidem Dominus est; nos autem ad conservos facimus, si fecerimus: et ideo subdit. *Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego*

(1) *Al.* negare.
(2) *P. Nicolai legit* ubi ex humanis rebus afficimur, et sic afficimur ut si dixerimus etc.
(3) *Idem corrigit* ad Seleucianam.

(1) *Al.* dominabitur.

feci vobis, ita et vos faciatis. Beda. Primum Dominus egit factis quod postmodum docuit verbis, secundum illud Act. 1: « Coepit Jesus facere et « docere. » Augustinus (tract. 58). Hoc est, beate Petre, quod nesciebas; hoc tibi postea sciendum promisit. Origenes (tom. 32). Considerandum vero est si necessarium est quemlibet volentem disciplinam Jesu perficere, velut debitum opus prosequi lavacrum sensibilium pedum: propter hoc quod (1) dicit: *Debetis ad invicem lavare pedes.* Sed hic mos vel non fit, vel admodum raro. Augustinus (tract. eod.). Est enim apud plerosque consuetudo hujus humilitatis, cum se invicem hospitio suscipiunt, et faciunt hoc sibi invicem fratres, etiam opere ipso visibili. Multo enim melius est et sine controversia verius, ut etiam manibus fiat; ne dedignetur quod fecit Christus, facere Christianus. Cum enim ad pedes fratrum inclinatur corpus, etiam in corde ipso excitatur, vel, si jam inerat, confirmatur humilitatis affectus. Sed excepto hoc morali intellectu, numquid etiam frater fratrem a delicti poterit contagione mundare? Sed confiteamur invicem delicta nostra, invicem nos delicta donemus, et pro nostris delictis invicem oremus; atque ita quodammodo invicem pedes nostros lavemus. Origenes (tom. 32). Vel aliter. Hoc lavacrum spirituale pedum, de quo dictum est, principaliter quidem a nullo nisi a solo Jesu potest effici: secundario vero a discipulis ejus, quibus dixit: *Vos debetis ad invicem lavare pedes.* Jesus enim lavit pedes discipulorum inquantum Magister, et servorum in eo quod Dominus. Hic autem est finis magistri, ut discipulum faciat sicut se; quod de Salvatore apparet, qui prae ceteris magistris et dominis, vult ut fiant ejus discipuli quasi magister et dominus, non habentes spiritum servitutis, sed spiritum filiationis, in quo clamant, « Abba Pater: » Rom. 8. Prius ergo quam fiant et magister et dominus, egent lavacro pedum, velut insufficientes discipuli, et adhuc sapientes spiritum servitutis; cum autem aliquis eorum statum magistri attingit et domini, tunc imitari poterit eum qui lavit discipulorum pedes, ac lavare per doctrinam quasi magister. Chrysostomus (hom. ead.). Adhuc autem provocans eos ad lavandum pedes, subjungit: *Amen amen dico vobis: non est servus major domino suo, neque apostolus major eo qui misit illum*; quasi dicat: Si ergo haec a me facta sunt, multo magis a vobis oportet haec fieri. Theophylactus. Necessario etiam hic Apostolos admonet: quia enim ad dignitates habebant attingere, et hic quidem majores, hic minores; ne insurgant ad invicem, serenat conscientiam omnium. Beda. Quia vero scire bonum et non facere, non pertinet ad beatitudinem, sed ad condemnationem, secundum illud Jacob. 4: « Scienti bonum et non facienti peccatum est illi: » subjungit: *Si haec scitis, beati eritis si feceritis ea.* Chrysostomus (hom. cit.). Nam scire quidem omnium est, facere vero non omnium. Deinde proditorem non manifeste redarguit, sed obumbrate, cum subditur: *Non de omnibus vobis dico.* Augustinus (tract. 59). Quasi dicat: Est inter vos qui non erit beatus, neque facit ea. *Ego scio quos elegerim.* Quos, nisi eos qui beati erunt, faciendo quae praecepit? Non est igitur Judas electus. Quid est ergo quod alio loco (supra 6) dicit, *Nonne ego vos duodecim elegi?* An ipse ad aliquid est electus, ad quod erat utique necessarius, non autem ad beatitudinem, de qua dicit: *Beati eritis, si feceritis ea.* Origenes (tract. 32). Vel aliter. Non recte existimo posse referri quod dicitur, *Non de omnibus vobis dico*, ad hoc quod (1) dictum est, *Beati eritis si feceritis ea:* totum enim hoc et de Juda et de quolibet alio verum est dicere, Beatus talis, si fecerit hoc. Reducemus autem haec ad illud dictum: *Non est servus major domino suo, nec apostolus major eo qui misit illum.* Judas enim, cum esset servus peccati, non erat servus divini Verbi, nec Apostolus, diabolo ingresso in cor ejus. Cum ergo Dominus novisset qui sunt sui, alienos a se non novit: propter quod non ait, Ego scio cunctos praesentes; sed *ego scio quos elegerim*; quasi dicat: Electos meos novi. Chrysostomus (hom. 70). Deinde, ut non multos contristet suo sermone, subjungit: *Sed ut impleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit calcaneum suum contra me*; ostendens quod non ignorans traditur; quod maxime sufficiens erat Judam retinere. Et non dixit: Tradet me; sed *levabit contra me calcaneum suum*, dolum et occultationem insidiarum repraesentare volens. Augustinus (tract. 59). Quid est enim, *Levabit calcaneum suum super me*, nisi conculcabit me? in quo Judas traditor ejus attingitur. Chrysostomus (hom. ead.). Dicit autem, *Qui manducat mecum panem*; idest, qui a me nutritus est, qui mea mensa communicavit: ut si quando a famulis aut aliquibus vilioribus patiamur aliquid malum, non scandalizemur, respicientes Judae exemplum, qui infinitis potitus bonis, in contrarium remuneravit benefactorem. Augustinus (tract. eod.). Illi ergo qui electi erant, manducabant Dominum; ille manducabat panem Domini contra Dominum: illi vitam, ille poenam. « Qui enim manducat indigne (ait « Apostolus, 1 Corinth. 11), judicium sibi man- « ducat. »

Sequitur: *Amodo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis quia ego sum*, de quo scilicet illa Scriptura praecessit. Origenes (tract. 32 in Joan.). Non autem dictum est Apostolis, *Ut credatis,* quasi non credentibus; sed dictum est tamquam aequipolleat ei quod est, ut credentes operemini, perseverantes in credulitate, nec aliquam occasionem ad repulsam captantes: super ea enim quae obtinebant discipuli ad fidem facientia, hoc etiam adepti sunt, videre perfici Scripturam praedictam. Chrysostomus (hom. 71). Quia ergo discipuli exituri erant ad praedicandum, et multa passuri; duobus modis eos consolatur: uno modo a seipso, cum dicit, *Beati eritis, si feceritis ea*; alio vero modo consolatus est eos ab aliis, eo scilicet quod ab hominibus multa potientur procuratione: unde subdit: *Amen amen dico vobis: qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.* Origenes (ubi supra). Qui enim recipit quem mittit Jesus, Jesum, qui in misso consistit, recipit; qui autem Jesum recipit, Patrem recipit. Igitur qui recipit quem mittit Jesus, mittentem recipit Patrem. Potest etiam et hic sermo fore: Qui recipit quem ego misero, usque ad mei receptionem attingit; qui vero non per aliquem Apostolorum meorum me recipit, sed recipit me venientem ad animas, Patrem recipit, ut non tantum ego in eo maneam, sed et Pater. Augustinus

(1) *Al.* omittitur quod.

(1) *Al.* ad quod.

(tract. eod.). Ariani autem cum hoc audiunt, statim ad gradus sui dogmatis currunt, dicentes: Quantum Apostolus distat a Domino, tantum Filius a Patre. Sed ut Dominus dixit, supra, 10: *Ego et Pater unum sumus*, nullam distantiae suspicionem reliquit. Quoniam ergo nos accepturi sumus haec verba dominica, *Qui me accipit, accipit eum qui me misit*, quod unius naturae sunt Pater et Filius, consequens videbitur, quia dixit, *Qui accipit si quem misero, me accipit*, ut unius naturae sint Filius et Apostolus (1). Ita dixisse possit videri: *Qui accipit si quem misero, me* secundum hominem *accipit*; *qui autem me* secundum Deum *accipit*, *accipit eum qui me misit.* Sed cum ista dicebat, non ab illo naturae unitas, sed in eo qui mittitur, mittentis commendabatur auctoritas. Si ergo attendas Christum in Petro, discipuli praeceptorem; si autem Patrem in Filio, invenies Unigeniti genitorem.

4. Chrysostomus (hom. 71). Quia Dominus Apostolis debentibus orbem terrarum universum percurrere, exhibuerat duplicem consolationem praedictam; cogitans quod utraque proditor privatus est, turbatur; et hoc significat Evangelista dicens: *Cum haec dixisset Jesus, turbatus est spiritu, et protestatus est, et dixit: Amen amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet.* Augustinus (tract. 60). Non illi hoc tunc primum venit in mentem; sed quia proditorem jam fuerat expressurus, ut non lateret in ceteris, ideo turbatus est spiritu: et quia ipse traditor jam fuerat exiturus, ut Judaeos, quibus Dominus ab eo traderetur, adduceret. Turbavit eum imminens passio, et periculum proximorum, et traditoris impendentes manus, cujus fuerat praecognitus animus (2). Hoc etiam Dominus significare sua turbatione dignatus est, quod quando ex falsis fratribus aliquot separari, etiam ante messem, urgens causa compellit, fieri sine Ecclesiae turbatione non possit. Turbatus est autem non carne, sed spiritu: spiritus enim in hujusmodi scandalis non perversitate, sed caritate turbatur; ne forte in separatione aliquorum zizaniorum, simul aliquod eradicetur et triticum. (3). Sive ergo ipsum Judam pereuntem miserando, sive sua morte appropinquante, turbatus est; non animi infirmitate, sed potestate turbatur: non enim aliquo cogente turbatur, sed turbavit semetipsum, ut supra dictum est. Quod autem turbatur, infirmos in suo corpore, hoc est in sua Ecclesia, consolatur, ut si qui suorum morte imminente turbantur, non se reprobos putent. Origenes (tomo 32). In eo enim quod dicit, *Turbatus est spiritu*, quod humanum est, scilicet passio, proveniebat ab exuberantia spiritus: si enim sanctus quilibet in spiritu vivit et agit et patitur, quanto magis haec dicenda sunt de Jesu sanctorum praen[illegible]atore (4)? Augustinus (tract. 60). Pereant igitur argumenta Stoicorum, qui negant in sapientem cadere perturbationem animorum; qui profecto, sicut vanitatem aestimant veritatem, sic stuporem deputant sanitatem. Turbetur plane animus Christiani, non miseria, sed misericordia (1). Dicit autem, *Unus ex vobis*, numero, non merito; specie, non virtute. Chrysostomus (hom. 71). Quia vero non nominatim dixit, rursum in omnes inducit timorem: unde sequitur: *Aspiciebant ergo discipuli ad invicem, haesitantes de quo diceret.* Et nimirum nullius sibi ipsis conscii mali, tamen enuntiationem (2) Christi propriis cogitationibus credibiliorem putabant. Augustinus (tract. 61) Sic etiam in eis erat erga magistrum suum pia caritas, ut tamen eos humana alterum de altero stimularet infirmitas. Origenes (tomo 32). Reminiscebantur etiam, ut homines existentes, quoniam alterabilis est affectus adhuc provectorum, ac susceptibilis appetitus contrariorum his quae prius voluerant. Chrysostomus (hom. ead.). Omnibus autem trementibus, et ipso vertice, scilicet Petro, formidante, Joannes velut dilectus recubuit in sinu Jesu: unde sequitur: *Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu, quem diligebat Jesus.* Augustinus (tract. eod.). Ipse est Joannes, cujus est hoc Evangelium, sicut postea manifestat. Erat enim haec eorum consuetudo qui sacras nobis litteras ministrarunt, ut quando ab aliquo eorum divina narrabatur historia, cum ad seipsum veniret, tamquam de alio loqueretur. Quid enim deperit veritatis, quando et res ipsa dicitur, et quodammodo dicentis jactantia devitatur? Chrysostomus (hom. cit.). Si autem hujusmodi familiaritatis causam quaeris discere, amoris res erat: propterea dicit, *Quem diligebat Jesus*: quamvis enim et alii amarentur, tamen iste plus aliis. Origenes (ut supra). Aestimo autem quod etiam hoc protendit, quod Joannes recumbens (3) Verbo, ac in secretioribus pausans, incumbebat gremio Verbi. Chrysostomus (hom. ead.). Volebat etiam ostendere seipsum esse alienum a crimine; et hoc etiam dicit, ne aestimes quod Petrus ei ut majori existenti innueret: nam sequitur: *Innuit ergo huic Simon Petrus, et dicit ei: Quis est de quo dicit?* Ubique enim invenitur Petrus ab amore impetum faciens; et quia primo increpatus est, non locutus est, sed mediante Joanne vult discere. Ubique enim Scriptura ostendit Petrum fervidum, et familiaritatem habentem ad Joannem. Augustinus (tract. eod.). Notanda autem locutio est, dicere aliquid non sonando, sed tantummodo innuendo. *Innuit*, inquit, *et dicit*; idest, innuendo dicit. Si enim cogitando aliquid dicitur, sicut illud: « Dixerunt apud semetipsos; » quanto magis innuendo, ubi jam foris qualibuscumque signis promitur quod fuerit corde conceptum? Origenes (tract. 32). Vel primo innuit, et deinde non contentus nutu, dixit illi: *Dic quis sit de quo dicit.*

Sequitur: *Itaque cum recubuisset ille super pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est?* Augustinus (tract. 61). Quod autem nunc *supra pectus* dicit, paulo supra dixerat *in sinu*. Vel aliter. Primo quidem jacens in sinu Jesu, superascendit, et incubuit supra pectus; quasi si non incubuisset in pectore, sed remansisset jacens in sinu, nequaquam Domi-

(1) *Al.* et unius naturae sunt Filius et Apostolus, ita dixisse etc. *Sic legunt totam hanc appendicem omnia quae vidimus vetera exempla; aliter autem et clariori sensu habet Nicolai in hunc modum.* Ariani autem cum hoc audiunt statim ad illos gradus sui dogmatis currunt quibus non ascendunt in vitam, sed praecipitantur in mortem, dicentes: Quantum Apostolus distat a Domino, tantum Filius a Patre. Sed ubi Dominus dixit, *Ego et Pater unum sumus*, nullam distantiae suspicionem reliquit. Quoniam ergo nos modo accepturi sumus haec verba dominica, *Qui me accipit, accipit eum qui me misit*? Si enim voluerimus intelligere quod unius naturae sunt Pater et Filius, et consequens videbitur, quia dixit, *Qui accipit si quem misero, me accipit*, ut unius naturae sint Filius et Apostolus. Proinde ita dixisse etc.

(2) Tract. 61 in Joannem (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Et iterum tract. 60 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) *Nicolai* primicerio.

(1) Tract. 61 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* aemulationem.

(3) *Al.* incumbens.

nus ei tradidisset verbum quod Petrus scire cupierat. Per hoc ergo quod ultimo supra pectus incubuit, exprimitur tamquam per majorem et abundantiorem gratiam, specialis Jesu discipulus esse. Beda. Quod autem in sinu et supra pectus recubuit, non solum fuit praesentis amoris indicium, sed etiam futurae rei signum: quod scilicet inde vocem sumeret, quam postmodum cunctis saeculis inauditam emitteret. Augustinus (ut supra). Per sinum enim quid aliud significatur quam secretum ? Hic est utique pectoris sinus, sapientiae secretum. Chrysostomus (hom. ead.). Neque autem tunc nominatim proditorem Dominus manifestavit: nam sequitur: *Respondit Jesus: Ille est cui intinctum panem porrexero.* Et modus ipse manifestationis conversurus (1) erat: quia enim ob mensationem (2) verecundatus non est, eodem pane communicans verecundari debuit. Sequitur: *Et cum intinxisset panem, dedit Judae Simonis Iscariotis* (3). Non, ut putant quidam negligenter legentes, tunc Judas solus Christi corpus accepit: intelligendum est enim quod jam eis omnibus distribuerat Dominus sacramenta corporis et sanguinis sui, ubi et ipse Judas erat, sicut Lucas narrat; et demum ad hoc ventum est, ubi secundum narrationem Joannis Dominus per buccellam tinctam atque porrectam suum exprimit traditorem; fortassis per panis tinctionem illius significans fictionem: non enim omnia quae tinguntur abluuntur; sed ut inficiantur, nonnulla tinguntur. Si autem bonum aliquid haec significat tinctio, eidem bono ingratum merito est secuta damnatio: sequitur enim: *Et post buccellam, tunc introivit in eum satanas.* Origenes (tract. 32). Attende quod primo quidem non introivit satanas in Judam, sed immisit in cor ejus solum ut proderet praeceptorem; post panem autem in eum ingressus est. Quamobrem nobis cavendum est ne diabolus intrudat in cor nostrum aliquid ignitorum telorum suorum: nam si intruserit, insidiatur deinde ut et ipse introeat. Chrysostomus (hom. ead). Donec enim fuit in collegio, non audebat insilire, sed extrorsum immittebat; quando vero eum manifestum fecit et expulit, libere in eum de cetero exilivit. Augustinus (tract. 62). Vel intravit in eum, ut sibi jam traditum plenius possideret: neque enim non in illo erat quando ad Judaeos de pretio tradendi Dominum pactus est, cum Lucas dicat cap. 22: « Intravit autem satanas in Judam; et abiit, « et locutus est cum principibus sacerdotum. » Talis jam venerat ad coenandum; sed post panem introivit in eum, non ut adhuc alienum tentaret, sed ut proprium possideret. Origenes (ut supra). Decebat enim, ut aestimo, propter panis exhibitionem auferri ab indigno bonum quod se habere credebat; quo privatus, factus est capax ingressus satanae in ipsum. Augustinus (tract. 62). Dicunt autem aliqui: Ita ne hoc meruit panis porrectus de mensa Christi, ut post illum intraret in discipulum satanas? Quibus respondemus, hinc potius nos doceri quam sit cavendum male accipere bonum: si enim corripitur qui non dijudicat, hoc est non discernit (4) a ceteris cibis Domini corpus; quomodo damnatur qui ad ejus mensam fingens se amicum, accedit inimicus ?

(1) *P. Nicolai legit* conversivus.
(2) *Idem habet* commensationem.
(3) Augustinus tract. 62 (*Ex edit P. Nicolai*).
(4) *Al.* decernit.

Sequitur: *Et dicit ei Jesus: Quod facis fac citius.* Origenes (tract. 32). Cui autem id ambiguum est quoniam (1) potuit vel Judae vel satanae Dominus dixisse, *Quod facis, fac citius,* provocans adversarium ad pugnam, vel proditorem ad subministrandum dispensationi quae erat futura salubris saeculo; quam non amplius tardari nec protrahi, sed pro posse maturari volebat. Augustinus (tract. 42). Non tamen praecepit facinus, sed praedixit; non tam in perniciem perfidi saeviendo, quam ad salutem fidelium festinando. Chrysostomus (hom. ead.). Hoc enim quod dicit, *Quod facis, fac citius,* non praecipientis est neque consiliantis, sed exprobrantis, et ostendentis quoniam ipse nolebat suam proditionem impedire. Sequitur: *Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei.* Multam utique quis hic dubitationem inveniet, si interrogantibus discipulis, *Quis est ?* dixit, *Cui ego intingens panem dabo,* et tamen non intellexerunt: nisi dicatur, quod latenter dixit, ut nullus audiret; et propterea supra pectus Joannes residens interrogat, quasi ad aurem, ut non fieret proditor manifestus. Fortasse enim si Christus eum manifestum fecisset, Petrus utique eum interfecisset. Propterea dicit, quod nullus cognovit recumbentium, sed neque Joannes: nequaquam enim putavit quod discipulus in tantum iniquitatis prodiret: quia enim procul a tali iniquitate erat, non de aliis hoc suspicabatur. Veram igitur causam eorum quae a Christo dicta sunt ignoraverunt. Quid autem aestimarent, ostendit Evangelista, cum subdit: *Quidam putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus: Eme ea quae opus sunt nobis ad diem festum; aut ut egenis aliquid daret.* Augustinus (tract. 62). Habebat ergo Dominus loculos, et a fidelibus oblata conservans, et suorum necessitatibus, et aliis indigentibus tribuebat. Tunc primum ecclesiasticae pecuniae forma est instituta, ut (2) intelligeremus, quod praecepit non cogitandum esse de crastino, non ad hoc esse praeceptum ut nihil pecuniae servetur a sanctis: sed ne Deo propter ista serviatur, et propter inopiae timorem justitia deseratur. Chrysostomus (hom. 71). Et nimirum nullus discipulorum pecunias afferebat; sed per hoc quod dicit hic, occulte insinuat quod quaedam mulieres eum de suis facultatibus nutriebant. Qui autem non peram, non virgam, non aes jubet deferre, loculos ferebat ad inopum ministerium; ut discas quoniam valde pauperem et mundo crucifixum, hujus oportet partis multam facere procurationem: multa enim ad nostram dispensans doctrinam agebat. Origenes (tract. 32). Sic igitur Judae Salvator dicebat, *Quod facis, fac citius;* ac proditor in hoc tantum ad praesens obedivit magistro: accepto namque pane, nullam traxit moram: unde sequitur: *Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo.* Et revera exiit, non solum recedendo de domo in qua tenebatur; sed omnino egressus est a Jesu. Ego autem opinor, quod post panem ingressus satanas in Judam, non tolerabat in eodem loco cum Jesu esse: nulla namque conformitas est Jesu ad satanam. Non frustra autem requiram, quare super hoc quod est, *Et accipiens panem,* non adjicitur. Et manducans. Numquid igitur accepto pane non manducavit Judas ? Post panem enim forsan acceptum a Juda, non esum, qui semel in cor

(1) *Al.* quod.
(2) *Al.* nisi. *Nicolai autem* ubi.

ejus immiserat ut magistrum prodat, timore ductus ne quod immissum fuerat evanesceret usu panis, quam cito panem Judas recepit, introivit in eum, et statim domum excessit. Aliter quoque non inepte dicetur, quod sicut qui indigne manducat panem Domini, aut bibit ejus calicem. in praejudicium sibi comedit atque bibit; sic panis Jesu (1) datus aliis fuit ad salutem, Judae in damnum, ut post panem intraret in eum satanas CHRYSOSTOMUS (ut supra). Subdit autem, *Erat autem nox*, ut discas Judae temeritatem, quoniam neque tempus eum tenuit ab impetu. ORIGENES (tract. 32). Nox etiam sensibilis instar extitit obductae noctis in anima Judae. GREGORIUS 2 Moral. (cap. 2). A qualitate enim temporis, finis exprimitur actionis: dum non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Judas exisse perhibetur.

5. ORIGENES (tomo 32). Post evenientia ex prodigiis, nec non ex transfiguratione praeconia, initium glorificandi Filii hominis fuit exitus Judae a loco ubi morabatur Jesus, cum satana, qui eum ingressus est: unde dicitur: *Cum ergo exisset, dixit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis*. Non enim immortalis unigeniti Verbi, sed hominis qui factus est ex semine David, gloria hic narratur. Si enim in morte Christi glorificantis Deum illud ad Coloss. 2, verum est: « Exuens principatus et » potestates, traduxit confidenter triumphans in » ligno (2): » et illud ibid. 1: « Concilians per » sanguinem crucis suae sive quae in terris sive » quae in caelis sunt: » in his omnibus glorificatus est Filius hominis, Deo etiam glorificato in eo: unde sequitur: *Et Deus clarificatus est in eo*: quia non est Christum glorificari, nisi cum eo quoque glorificetur et Pater. At quoniam quicumque glorificatur, ab aliquo glorificatur; si quaeras de eo quod clarificatus est Filius hominis, a quo, respondens subdit: *Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso*. CHRYSOSTOMUS (homil. 71). Hoc est per seipsum, non per alium. Sequitur: *Et continuo clarificabit eum*: quasi dicat: Non post longum tempus, sed confestim in ipsa cruce ea quae clara sunt apparebunt. Sol namque aversus est, petrae scissae sunt, multa corpora eorum qui dormierant surrexerunt. Haec autem via eas quae ceciderant, cogitationes discipulorum restituit, et suadet non solum non (3) tristari, sed etiam laetari. AUGUSTINUS (tract. 63). Vel aliter. Exeunte immundo, omnes mundi cum suo mundatore manserunt. Tale aliquid erit cum zizaniis a tritico separatis; « justi fulgebunt sicut sol in regno Pa- » tris sui: » Matth. 13. Hoc futurum praevidens Dominus discedente Juda, tamquam zizaniis separatis, remanentibus tamquam tritico Apostolis sanctis, dixit: *Nunc clarificatus est Filius hominis*: tamquam diceret: Ecce in illa mea clarificatione quid erit, ubi malorum nullus erit, ubi bonorum nullus perit. Sic autem non est dictum, Nunc significata est clarificatio Filii hominis; sed *nunc clarificatus est Filius hominis*: sicut non est dictum 1 Corinth. 10. Petra significabat Christum; sed « petra erat Christus. » Solet enim loqui Scriptura, res significantes, tamquam illa quae significantur appellans. Est autem clarificatio Filii hominis, ut Deus clarificetur in eo: unde adjungit: *Et Deus clarificatus est in eo*. Denique tamquam ista exponens, adjungit et dicit: *Si Filius clarificatus est in eo*, quia non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem ejus qui eum misit; *et Deus clarificabit eum in semetipso*, ut natura humana, quae ab aeterno Verbo suscepta est, etiam immortali aeternitati donetur. Sequitur: *Et continuo clarificabit eum*; resurrectionem scilicet suam, non sicut nostram in fine saeculi, sed continuo futuram, hac attestatione praedicens. Potest et de ista clarificatione dictum videri *Nunc clarificatus est Filius hominis;* ut quod ait *nunc*, non ad imminentem passionem, sed ad vicinam resurrectionem pertinere credatur: tamquam fuerit factum quod erat tam proxime jam futurum. HILARIUS, 11 de Trin. (circa finem). Quod autem Deus in eo glorificatus est, ad corporis gloriam spectat, per quam Dei intellecta est gloria, quasi corpus ex naturae divinae consociatione (1) gloriam mutuaret. Quod vero, quia glorificatus in eo Deus est ideo glorificavit eum in se (2), ut qui regnat in gloria quae ex Dei gloria est, ipse exinde in Dei gloriam transeat, toto jam in Deo ex ea qua homo est dispensatione mansuro. Nec sane de tempore tacuit, dicens: *Et continuo clarificabit eum*; ut quia prodeunte ad proditionem Juda, gloriam quae sibi post passionem, consecuta resurrectione, futura esset, significasset in praesens, eam qua in se Deus eum clarificaturus esset, in posterum reservaret, Dei in eo gloria per virtutem resurrectionis ostensa; ipso vero in Dei gloria ex subjectionis dispensatione mansuro. HILARIUS 9 de Trin. (circa med.). Primam autem significationem hujus dicti non ambiguam existimo, cum ait: *Nunc clarificatus est Filius hominis*: gloria enim non Verbo, sed carni acquirebatur. Hoc vero quod sequitur, *Et Deus clarificatus est in eo*, quid significet interrogo; et cum non alius sit Filius hominis neque alius Filius Dei: *Verbum enim caro factum est*, supra 1; requiro quis in hoc Filio hominis, qui et Filius Dei est, glorificatus sit Deus. Et videamus quid sit hoc quod tertio dicitur: *Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso*. Homo utique non per se glorificatur, neque rursum qui in homine glorificatur Deus, licet gloriam accipiat, non tamen aliud ipse quam Deus est. Utique aut Christum necesse est esse qui glorificatur in carne, aut Patrem qui glorificatur in Christo. Si Christus est Deus, certe Christus est qui glorificatur in carne: si Pater, sacramentum est unitatis, cum Pater glorificatur in Filio. De eo vero quod glorificatum in Filio hominis Deum Deus glorificat in seipso; in quo relicta facultas exerendae (3) impietatis existimatur, ne secundum naturae veritatem verus Deus Christus sit? numquid enim extra se est quod glorificat in seipso ? Quem enim in seipso Pater glorificat, in ejus gloria confitendus est; et qui in Patris gloria glorificandus est, in his intelligendus est esse in quibus est Pater. ORIGENES (tomo 32). Vel aliter. Nomen gloriae non hic accipitur juxta quosdam paganorum, qui definiunt gloriam esse a pluribus collata praeconia. Palam

(1) *Al.* a Jesu.
(2) *Legit Nicolai* in ligno crucis suae.
(3) *Al. deest* non.

(1) *Al.* consolatione.
(2) *Optime implet sensum P. Nicolai sic legendo*: Quod vero quia glorificatus in eo Deus est, ideo glorificavit eum in se, per incrementum glorificati in eo Dei glorificavit eum in se Deus, ut qui regnat in gloria quae Dei gloria est ipse exinde etc.
(3) *Al.* execrandae.

est enim quod hoc aliud est ab eo quod in Exodo cap. 40 dicitur, quod gloria Dei repletum est tabernaculum, et quod aspectus Moysi glorificatus erat: quantum enim ad corporalia divinior quaedam apparitio contigit in tabernaculo, necnon in facie Moysi cum Deo locuti; quantum ad anagogiam vero gloria Dei dicitur esse quae apparuit: quoniam deificatus ac transcendens cuncta materialia intellectus, ut scrutetur divinam visionem in his quae cernit, deificatur: ut hoc sit tropice quod glorificata est facies Moysi, eo facto divino secundum intellectum. Nulla autem comparatio fuit excellentiae Christi ad cognitionem Moysi glorificantem faciem animae ejus: totius enim divinae gloriae fulgorem esse Filium aestimo, dicente Paulo Hebr. 1: « Qui cum sit splendor gloriae et figura sub« stantiae ejus: » quinimmo proveniunt ab hac totius gloriae luce singulares splendores ad totam rationalem creaturam: non enim arbitror quempiam totum posse capere totius divinae gloriae fulgorem, nisi Filium ejus. Inquantum igitur non erat notus Filius mundo, nondum in mundo glorificatus erat; cum autem Pater aliquibus de mundo existentibus tradidit Jesu notitiam, tunc glorificatus est Filius hominis in his qui cognoverunt eum; et hoc dedit gloriam cognoscentibus: nam qui libera facie divinam gloriam intuentur, secundum eamdem transfigurantur imaginem a gloria glorificati in glorificantium gloriam. Cum igitur appropinquavit ad eam dispensationem, qua mundo notus debebat gloriam promereri in gloria glorificantium ipsum, ait: *Nunc clarificatus est Filius hominis*. Et quia « nullus novit Patrem nisi Filius, et cui revelavit « Filius: » Matth. 11, debebat autem ex dispensatione depromere Patrem Filius; ob hoc etiam Deus glorificatus in illo dignoscitur. Vel hoc quod est, *Et Deus clarificatus est in eo*, cum illo perscrutaberis infra 14: *Qui me videt, et Patrem meum videt*: nam videbitur in Verbo, cum Deus existat, et imago invisibilis Dei, qui genuit eum Pater. Amplius autem sic quoque clarius quae sunt in hoc loco capientur. Velut enim per quosdam nomen Dei blasphematur in Gentibus, sic per sanctos, quorum bona gesta coram hominibus plenissime (1) discernuntur, celsi Patris nomen extollitur. In quo vero adeo (2) glorificatus est, ut in Jesu, dum peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus? Cum ergo talis est Filius, glorificatus est, et Deus glorificatus est in eo. At si Deus in eo glorificatus est, recompensat ei Pater majus illo quod Filius hominis exercuit. Longe enim superstans est gloria in Filio hominis cum glorificat eum Pater, quam in Patre cum in illo glorificatus est: et decebat praeponentem majorem rependere gloriam. Deinceps quoniam statim haec erant futura (dico autem Filium hominis in Deo glorificari), ob hoc subjecit: *Et continuo glorificabit eum*.

6. Augustinus (tract. 64). Cum dixisset superius, *Et continuo clarificabit eum*, ne putarent quod sic eum clarificaturus esset Deus ut non eis conjungeretur ulterius ea conversatione quae in terra est, adjecit, atque ait: *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum*; tamquam diceret: Continuo quidem resurrectione clarificabor, non tamen continuo ascensurus in caelum. Sicut enim scriptum est in Actibus Apostolorum, fuit cum eis post resurrectionem quadraginta dies. Hos igitur quadraginta dies significavit dicendo: *Adhuc modicum vobiscum sum*. Origenes (tomo 32).* Per hoc autem quod dicit, *Filioli*, ostendit adhuc imminentem animabus eorum parvitatem. Hi autem quibus nunc dicit, *Filioli*, post resurrectionem fiunt fratres: sicut et antequam essent filioli, fuerunt servi. Augustinus (tract. 64). Potest etiam et sic intelligi. Adhuc sicut vos in hac infirmitate carnis etiam ipse sum, donec scilicet moreretur atque resurgeret. Cum illis quidem fuit postquam resurrexit, exhibitione praesentiae corporalis; sed non cum illis fuit consortio infirmitatis humanae. Apud alium enim Evangelistam (Luc. 24) post resurrectionem ait: « Haec locutus sum vobis dum adhuc essem « vobiscum: » idest, in carne mortali cum essem sicut et vos. Tunc enim in eadem quidem carne erat, sed cum illis in eadem mortalitate jam non erat. Est et alia divina praesentia sensibus ignota mortalibus, de qua idem dicit Matth. ult.: « Ecce « ego vobiscum sum usque ad consummationem « saeculi. » Hoc non est, *Adhuc modicum sum vobiscum*: non enim modicum est usque ad consummationem saeculi: aut si et hoc modicum est, quia in oculis Dei mille anni sunt dies unus, non tamen hoc significare voluisse credendus est nunc, quando secutus adjunxit: *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Numquid enim post consummationem saeculi, quo ipse vadit, venire non poterant? de quibus postea dicturus est, infra 17, *Pater, volo ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum*. Origenes (tomo 32 in Joan.). Intrinsecus (1) autem sciscitaberis, an post multum non fuit cum eis: non ideo quod non aderat illis secundum carnem; sed eo modico consummato « vos scandalizabimini in me ista « nocte: » Marc. 14: et sic non erit cum eis qui cum dignis tantummodo conversatur. Sed si cum eis non erat, nihilominus ipsi quaesituri erant Jesum; velut Petrus post negationem graviter plorabat, quaerens puto Jesum: et ideo sequitur: *Quaeretis me, et sicut dixi Judaeis, quo ego vado, vos non potestis venire*. Quaerere Jesum, est Verbum quaerere, sapientiam, justitiam, veritatem, divinam virtutem, quae omnia Christus est. Volentibus ergo discipulis sequi Jesum: non quippe, velut rudiores arbitrantur, corporaliter, sed ut significat illud (2) Luc. 14: « Qui non tollit crucem suam et sequitur « me, non potest meus esse discipulus: » ait nunc Dominus: *Quo ego vado, vos non potestis venire*; nam etsi vellent sequi Verbum et illud confiteri, tamen nondum erant validi circa hoc: cum *nondum esset Spiritus datus, eo quod Jesus non erat glorificatus*: supra 7. Augustinus (tract. 64). Vel hoc dicit, quia adhuc minus idonei erant sequi moriturum Dominum pro justitia: quomodo enim jam fuerant secuturi martyrio non maturi? Aut iturum Dominum ad immortalitatem carnis: quomodo jam fuerant secuturi, non (3) quandolibet morituri, sed

(1) *Al.* politissima.
(2) *Al.* a Deo, *ut habet etiam P. Nicolai.*

(1) *Initio hujus appendicis idem Nicolai addit sequentia, et paulo aliter quaedam legit.* Juxta simpliciorem quidem sensum hoc aperte intelligitur, quia cum discipulis jam futurus non erat; juxta profundiorem vero intelligentiam (vel intimam significationem) sciscitaberis an non post multum non fuit cum eis: non ideo quod non aderat illis secundum carnem etc.
(2) *Legit idem Nicolai* sed ut significet illud quod etiam alibi dixit eis, Luc. 14, etc.
(3) *Omittit negantem particulam Nicolai notatque sic haberi in Augustini exemplaribus, et* quandolibet *idem esse ac* qualicumque tempore.

in fine saeculi resurrecturi? Aut iturum Dominum ad sinum Patris quomodo jam erant secuturi, cum esse nemo possit in illa felicitate nisi perfectus in caritate? Judaeis autem cum hoc diceret, non addidit *modo*. Ipsi autem non poterant venire tunc quo ille ibat, sed poterant postea; et ideo subdit: *Et vobis dico Modo*. ORIGENES (ut supra). Quasi dicat: *Et vobis dico* non absque additione hujus adverbii *modo*. Judaei namque, quos praevidebat in suis facinoribus morituros, in brevi tempore non valebant pergere quo Jesus ibat; sed discipuli post breve tempus poterant sequi Verbum. CHRYSOSTOMUS (homil. 71). Ne autem audientes discipuli: *Sicut dixi Judaeis*, aestiment similiter et in eos dictum esse, adjecit, *Filioli*. (1) ORIGENES (tom. 32). Quod est exprimentis imminentem adhuc animae discipulorum modicitatem. Fiunt autem post resurrectionem hi quibus dixit, *Filioli*, fratres; sicut et prius servi fuerant antequam essent filioli. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Hoc autem dicit eum qui in seipsum est, erigens discipulorum amorem. Cum enim viderimus aliquos dilectissimorum discedentes, exardescimus, et maxime cum viderimus eos in locum abeuntes in quem non est possibile nobis abire. Simul etiam ostendit quoniam mors ejus quaedam translatio est, et transpositio melior ad loca mortalia corpora non suscipientia. AUGUSTINUS (tract. 64 et 65). Docens autem quomodo idonei esse possint pergere quo ille antecedebat, subjungit: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem*. Nonne jam hoc erat mandatum in antiqua lege Dei, ubi scriptum est: « Diliges proximum (2) « tuum tamquam teipsum? » Levit. 19. Cur ergo novum mandatum appellatur a Domino? An quia exuto vetere induit nos hominem novum? Innovat quippe audientem, vel potius obedientem, non omnis, sed ista dilectio, quam Dominus ut a carnali dilectione distingueret, addidit: *Sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem*: non sicut se diligunt qui corrumpunt, nec sicut se diligunt homines, quia homines sunt: sed sicut se diligunt qui Dei sunt et filii Altissimi omnes, ut sint Filio ejus unico fratres, ea dilectione invicem diligentes qua ipse dilexit eos, perducturus eos ad illum finem ubi satiabitur in bonis desiderium eorum. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Vel dicit, *Sicut dilexi vos*; non enim praeexistentibus vestris justitiis debitum vobis reddidi, sed ipse incepi: ita et vos benefacere oportet, etiam nihil debentes. AUGUSTINUS (tract. eod.). Noli autem putare illud majus praetermissum esse mandatum, quo praecipitur ut diligamus Dominum Deum nostrum; sed bene intelligentibus utrumque invenitur in singulis: nam et qui diligit Deum, non eum potest contemnere praecipientem ut diligat proximum; et qui superne ac spiritualiter diligit proximum, quid in eo diligit nisi Deum? Ipsa est dilectio, quam ab omni mundana dilectione distinguendo addidit Dominus, *Sicut dilexi vos*. Quid enim nisi Deum dilexit in nobis, non quem habebamus, sed ut haberemus? Sic ergo et nos invicem diligamus, ut quantum possumus, invicem ad habendum in nobis Deum cura dilectionis attrahamus. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Praetermittens autem miracula quae erant facturi, ab amore eos designat, subdens: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem*: hoc enim est quod maxime homines sanctos ostendit; hos enim dicit esse discipulos. AUGUSTINUS (tract. eod.). Tamquam diceret: Alia munera mea habent vobiscum etiam non mei, non solum naturam, vitam, sensum, rationem, et eam salutem quae hominibus pecoribusque communis est; verum etiam linguam, sacramenta, prophetiam, scientiam, fidem, distributionem rerum suarum pauperibus, et traditionem corporis sui, ut ardeant: sed quoniam caritatem non habent, ut cymbala concrepant, nihil sunt, nihil eis prodest.

7. CHRYSOSTOMUS (hom. 72). Magnus amor, et ipso igne vehementior; et nulla est prohibitio quae ejus promptum impetum detinere possit. Ardentissimus itaque Petrus audiens, *Quo ego vado, vos non potestis venire*, eum interrogavit: unde sequitur: *Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis?* AUGUSTINUS (tract. 66) Sic utique hoc dixit magistro discipulus tamquam sequi paratus: propterea Dominus, qui ejus animum vidit, sic ei respondit: nam sequitur: *Respondit ei Jesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi*. Dilationem intulit, non spem abstulit, sed eam sequenti voce firmavit, dicens: *Sequeris autem postea*. Quid festinas Petre? Nondum te suo spiritu solidaverat Petra: noli extolli praesumendo, non potes modo: noli dejici desperando: *sequeris* enim *postea*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Audiens autem hoc Petrus, neque ita desiderium detinuit, sed benignam spem accipiens properat: et quia timorem excussit proditionis, cum securitate per seipsum de reliquo interrogat aliis silentibus: unde sequitur: *Dicit ei Petrus: non possum te modo sequi? Animam meam pro te ponam*. Quid dicis Petre? Dixi quoniam non potes, et tu dicis quoniam possum: quocirca scies per experientiam quoniam nihil est tuus amor, nisi praesente superna liberatione: unde sequitur: *Respondit Jesus: Animam tuam pro me pones?* BEDA. Quae sententia duobus modis potest pronuntiari: uno modo affirmando, ac si dicat: *Animam tuam pro me pones*; sed nunc timendo mortem carnis, animae mortem incurres: alio modo insultando, quasi diceret: AUGUSTINUS (tract. eod.). Ita ne facies pro me, quod nondum ego pro te? Praeire potes, qui sequi non potes? Quid tantum praesumis? Audi quis sis. *Amen amen dico tibi: non cantabit gallus, donec ter me neges*. Qui mihi promittis mortem tuam, ter negabis vitam tuam. Quid in animo ejus esset cupiditatis videbat, quid virium non videbat: voluntatem suam jactabat infirmus; sed inspiciebat valetudinem medicus. An Apostolus Petrus, sicuti cum favore perverso excusare quidam nituntur, Christum non negavit, quia interrogatus ab ancilla hominem se nescire respondit, sicut alii Evangelistae testantur expressius? Quasi qui hominem Christum negat, non Christum neget; et hoc in eo neget quod factus est propter nos, ne periret quod fecerat nos. Per quid autem caput est Ecclesiae, nisi per hominem? Quomodo est igitur in corpore Christi qui negat hominem Christum? Sed quid multis immorer? Non enim Dominus ait: *Non cantabit gallus*, donec hominem aut Filium hominis neges; sed *donec me neges*. Quid est *me*, nisi quod erat? Quicquid ejus negavit Christum negavit. Siquidem dubitare nefas est. Christus hoc dixit, verumque praedixit; proculdubio

(1) *Hanc Origenis appendicem Nicolai omittit; similis enim est illi quam superius asterisco notavimus*.

(2) *Ibi tamen in Vulgata legitur non* proximum, *sed* amicum.

Petrus Christum negavit. Non accusemus Christum, cum defendimus Petrum. Agnovit plane peccatum suum infirmitas Petri. Et quantum mali Christum negando commiserit, plorando monstravit. Neque nos cum ita dicimus, primum Apostolorum accusare delectat; sed hunc intuendo admoneri nos oportet, ne homo quisquam de humanis viribus fidat. BEDA. Resipiscendi nihilominus unusquisque, si in lapsum corruerit, exemplum capiat ne desperet, sed incunctanter veniam se posse promereri credat. CHRYSOSTOMUS (hom. 72). Unde manifestum est quoniam et casum Petri Dominus concessit: nam poterat quidem et a principio revocare; sed quia permanebat in vehementia, ipse quidem non impulit ad negationem, sed dimisit desertum, ut discat propriam imbecillitatem, et ut post haec talia non patiatur, cum orbis terrarum dispensationem susceperit; sed reminiscens eorum quae passus est, cognoscat seipsum. AUGUSTINUS (tract. eod.). In anima itaque contigit Petri quod offerebat in corpore; sed aliter quam putabat: nam ante mortem et resurrectionem Domini, et mortuus est negando et revixit plorando. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 2). Hoc autem de praedicta negatione sua Petro non solum Joannes, sed et ceteri tres commemorant; non sane omnes ex una eademque occasione sermonis ad eam commemorandam veniunt: nam Matthaeus et Marcus eam subnectunt postquam Dominus egressus est ex illa domo ubi manducaverat pascha; Lucas vero et Joannes antequam inde esset egressus. Sed facile possumus intelligere, aut illos duos eam recapitulando posuisse, aut istos praeoccupando; nisi magis moveret quod tam diversa non tantum verba, sed etiam sententias Domini praemittunt, quibus permotus Petrus illam praesumptionem proferret pro Domino vel cum Domino moriendi, ut magis cogant intelligi ter eum expressisse praesumptionem suam diversis locis sermonis Christi, et ter illi a Domino responsum, quod eum esset ante galli cantum ter negaturus.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

1. Et ait discipulis suis. Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, et in me credite. In domo Patris mei mansiones multae sunt. Si quo minus, dixissem vobis quia vado parare vobis locum. Et si abiero et praeparavero vobis locum, iterum venio, et accipio vos ad me ipsum, ut ubi sum ego et vos sitis Et quo ego vado scitis, et viam scitis.

2. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis: et quomodo possumus viam scire? Dicit ei Jesus: Ego sum via et veritas et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me. Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis; et amodo cognoscetis eum et vidistis eum.

3 Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre et Pater in me est? Verba quae ego loquor vobis, a meipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

4. Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet: quia ego ad Patrem vado; et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.

5. Si diligitis me, mandata mea servate: et ego rogabo Patrem, et alium paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit.

6. Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicum, et mundus jam me non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, et vos vivetis. In illo die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis. Qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum et manifestabo ei meipsum.

7. Dicit ei Judas, non ille Iscariotis: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, et non mundo? Respondit Jesus, et dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit; et Pater meus diliget eum; et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem quem audistis, non est meus, sed ejus qui misit me Patris. Haec locutus sum vobis, apud vos manens. Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quaecumque dixero vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

8. Non turbetur cor vestrum neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: Vado et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater major me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis. Jam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

1. AUGUSTINUS (tract. 67). Ne discipuli mortem Christi tamquam homines timerent, et ideo turbarentur; consolatur eos, etiam Deum se esse contestans: unde dicitur: *Et ait discipulis suis: Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, et in me credite*, quasi dicat: Consequens est, si in Deum creditis, ut in me credere debeatis: quod non esset consequens, si Christus non esset Deus. Mortem metuitis huic formae servi: non turbetur cor vestrum; suscitabit illam forma Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. 72). Ea etiam quae in me est fides et in Patrem qui genuit, potentior est his quae supervenient; et nihil contra eam potest praevalere difficilium. Hoc etiam modo divinitatis virtutem ostendit, quia ea quae in mente habebant ducit in medium, dicens: *Non turbetur cor vestrum*. AUGUSTINUS (tract. 67). Quia igitur etiam sibi metuebant discipuli, cum Petro dictum esset fidentiori atque promptiori, *Non cantabit gallus, donec ter me neges*, subjunxit: *In domo Patris mei mansiones multae sunt*: per quod a turbatione recreantur, certi ac fidentes (1) etiam post pericula tentationum, se apud Deum cum Christo esse mansuros: quia etsi alius est alio fortior, sapientior, justior, sanctior; nullus alienabitur ab illa domo ubi mansionem pro suo quisque accepturus est merito. Denarius

(1) *Al.* recreantur ceteri, ac fidentes. *Forte etiam* recreantur ceteri, fidentes etc.

quidem ille aequalis est omnibus quem paterfamilias eis qui operati sunt in vinea, jubet dari: quo utique denario vita significatur aeterna, ubi amplius alio nemo vivit, quoniam vivendi non est diversitas in aeternitate mansura; sed multae mansiones diversas meritorum in una vita aeterna significant dignitates. GREGORIUS super Ezechielem (hom. 16). Vel hac ratione conveniunt mansiones multae cum uno denario, quia (1) etsi alter minus atque alius amplius exultat, omnes tamen unum gaudium conditoris sui visione laetificat. AUGUSTINUS (tract. 67). Atque ita Deus erit omnia in omnibus, ut quoniam Deus caritas est, per caritatem fiat ut quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet, cum amat in altero quod ipse non habet: non enim erit ita aliqua invidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus unitas caritatis. GREGORIUS ult. Moral. (cap. 24). Ejusdem etiam disparilitatis damna non sentiunt: quia tantum sibi unusquisque percipit quantum sufficit. AUGUSTINUS (tract. 67). Respuendi autem sunt a corde christiano qui putant ideo dictum multas esse mansiones, quia extra regnum caelorum erit aliquid ubi maneant beati innocentes, cum sine baptismo ex hac vita emigraverint, sine quo in regnum caelorum intrare non possunt. Absit autem ut cum omnis domus regnantium filiorum non sit alibi nisi in regno, ipsius regiae domus pars aliqua non sit in regno: non enim ait Dominus, In beatitudine sempiterna *mansiones multae sunt*, sed *in domo Patris mei*. CHRYSOSTOMUS (hom. 72). Vel aliter continua. Quia Dominus supra dixerat Petro: *Quo ego vado, non potes me sequi modo, sequeris autem postea*: ne aestiment soli Petro hanc promissionem esse datam, dixit: *In domo Patris mei mansiones multae sunt*; hoc est, et vos regio illa suscipiet quae et Petrum: copia enim est ibi multa mansionum, et non est dicere quoniam praeparatione indigent: et propter hoc subdit: *Si quo minus, dixissem vobis quia vado parare vobis locum*. AUGUSTINUS (tract. 68). Ubi satis ostendit, ideo se hoc illis dixisse, quia jam mansiones multae sunt, et non est opus illi aliquam praeparare. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Quia vero dixerat, *Non potes me modo sequi*, ut non aestiment se ab eo finaliter abscissos esse, subjungit: *Et si abiero et praeparavero vobis locum, iterum veniam et accipiam vos ad meipsum, ut ubi ego sum, et vos sitis*: ex quo ostendit quod oportet eos vehementer confidere. THEOPHYLACTUS. Ac si dicat utrumque. Vos turbari non oportet, sive paratae sint, sive non. Nam etsi paratae non sint, ego cum omni solertia praeparabo vobis illas. AUGUSTINUS (tract. 68). Sed quomodo vadit et parat locum, si jam mansiones multae sunt? Sed nondum sunt sicut parandae sunt: easdem enim mansiones quas praedestinando praeparavit, praeparat operando. Jam ergo sunt in praedestinatione: si quo minus, dixisset, Ibo et praeparabo, hoc est praedestinabo; sed quia nondum sunt in operatione, dicit: *Et si abiero et praeparavero vobis locum*. Parat autem modo mansiones, mansionibus praeparando mansores. Quippe cum dixit, *In domo Patris mei mansiones multae sunt*; quid putamus esse domum Dei, nisi templum Dei? de quo Apostolus dicit 1 Corinth. 3: « Templum Dei factum est, quod estis « vos. » Haec ergo domus Dei adhuc aedificatur, adhuc praeparatur. Sed quid est quod ut praeparet abiit, cum nosipsos praeparet; quod non faciet, si reliquerit? Sed illud significat, quia ut parentur istae mansiones, vivere debet justus ex fide: si autem vides, non est fides. Eat ergo ne videatur, lateat ut credatur. Tunc enim locus paratur, si ex fide vivatur: creditus desideretur, ut desideratus habeatur. Si bene intelligis (1); nec unde vadit nec unde venit recedit. Vadit ergo latendo, venit apparendo. Sed nisi maneat regendo, ut proficiamus bene vivendo, non parabitur locus ubi possimus manere perfruendo. ALCUINUS. Dicit ergo: *Si abiero*, per carnis absentiam, *iterum veniam*, per divinitatis praesentiam: vel iterum veniam judicare vivos et mortuos. Et quia sciebat eos interrogaturos quo iret, vel per quam viam iret, subjungit: *Et quo ego vado scitis*, scilicet ad Patrem, *et viam scitis*, scilicet per meipsum. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Hoc autem dicens, desiderium quod in eorum mente erat, ostendit, et dat eis desiderium interrogandi.

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 72). Si Judaei volentes a Christo separari, quaerebant quo iturus esset; multo magis discipuli nunquam ab eo separari volentes, hoc discere cupiebant, et interrogant eum ex multa dilectione et timore; et ideo dicitur. *Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis; et quomodo possumus viam scire?* AUGUSTINUS (tract. 69). Utrumque illos Dominus dixerat scire; utrumque dicit iste nescire; sed nescit ille mentiri: ergo isti sciebant, et se scire nesciebant. Convincit ergo eos hoc scire: unde subditur: *Dicit ei Jesus: Ego sum via, veritas et vita*. AUGUSTINUS de verb. Dom. (ser. 54). Quasi dicat: Qua vis ire, ego sum via; quo vis ire, ego sum veritas; ubi vis permanere, ego sum vita. Veritatem et vitam omnis homo capit; sed viam non omnis invenit. Deum esse quamdam vitam aeternam, veritatem scibilem, etiam hujus saeculi philosophi viderunt. Verbum ergo Dei, quod apud Patrem est veritas et vita, assumendo hominem, factum est via. Ambula per hominem, et pervenies ad Deum. Melius enim est in via claudicare, quam praeter viam fortiter ambulare. HILARIUS, 7 de Trin. (ante fin.). Non enim nos in erratica atque in invia deducit ille qui via est; neque illudit per falsa qui veritas est; neque in mortis relinquit errore qui vita est. THEOPHYLACTUS. Cum itaque activam exerces, fit tibi Christus via; cum autem in contemplativa perseveras, efficitur tibi veritas. Adjecta autem vita est activo et contemplativo: decet enim ire et praedicare pro futuro saeculo. AUGUSTINUS (tract. 69). Sciebant ergo viam, quia sciebant ipsum qui est via. Quid autem opus erat ut adderet, *Veritas et vita*, cum restaret nosse quo iret? Quia ad veritatem ibat et ad vitam (2). Ibat ergo ad seipsum per seipsum. Sed numquid, o Domine, ut venires ad nos, reliqueras te? Scio quidem quod formam servi accepisti et in carne venisti, manens ubi eras: et per hanc rediisti, non relinquens quo veneras. Si ergo per hanc et venisti et redisti; per hanc nobis non solum qua veniremus ad te, verum etiam tibi qua

(1) *Al.* deest quia.

(1) *Al.* si bene intelligendo nec unde vadis nec unde venis recedis.

(2) *Legit clariori sensu P. Nicolai.* Quid autem opus erat ut adderet, *Veritas et vita*, cum jam via cognita per quam iret, restaret nosse quo iret; nisi quia ad veritatem ibat et ad vitam? Ibat ergo etc.

venires et redires via fuisti. Cum vero ad vitam, quod es ipse, ivisti, eamdem carnem tuam de morte ad vitam duxisti. Itaque dum caro de morte venit ad vitam, Christus venit ad vitam. Et quia Verbum est vita, Christus venit ad seipsum: quoniam utrumque est Christus, una persona, scilicet Verbum caro. Venerat etiam per carnem Deus ad homines, veritas ad mendaces: est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Cum itaque se ab hominibus abstulit, atque illuc ubi nemo mentitur, carnem suam levavit, idem ipse, quia Verbum caro factum est, per seipsum, idest per carnem suam, ad veritatem, quod est ipse, remeavit: quam quidem veritatem, quamvis inter mendaces, etiam in morte servavit. Ecce ego ipse, si loquor vobis quod intelligatis, quodammodo ad vos procedo, nec me relinquo. Cum autem tacuero, quodammodo ad me redeo, et vobiscum maneo, si tenueritis quod audistis. Si hoc potest imago quam fecit Deus, quid potest ex Deo nata imago? Ac per hoc et ipse per seipsum et ad seipsum et ad Patrem, et nos per ipsum et ad ipsum et ad Patrem imus. Chrysostomus (hom. 72). Si enim (dicit) ego sum dominus ducendi ad Patrem, omnino venietis illuc: neque enim est possibile alia venire via. Cum autem supra 6, dixerit, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit illum*, nunc dicens quoniam *nullus potest venire ad Patrem nisi per me*, exaequat seipsum ei qui genuit. Qualiter autem dixerit, *Quo vado scitis, et viam scitis,* ostendit subdens: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis*; quasi dicat: Si sciretis meam substantiam et dignitatem, et eam quae Patris est sciretis. Noverant quidem eum, sed non ita ut oportebat: postea autem Spiritus veniens perfectam in eis construxit cognitionem: et propter hoc subditur: *Amodo cognoscetis eum*: dicit autem eam quae secundum mentem cognitionem. *Et vidistis eum*: scilicet per me: ostendens quoniam qui videt eum, et Patrem videt. Viderunt autem eum, non in nuda substantia, sed carne indutum. Beda. Sed quaerendum est quomodo nunc dicat Dominus: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis*: cum praemiserit supra: *Quo ego vado scitis, et viam scitis.* Datur ergo intelligi quia quidam eorum sciebant, quidam vero nesciebant, quorum unus erat Thomas. Hilarius, 7 de Trin. (ubi supra). Vel aliter continua. Cum iter ad Patrem per Filium sit, quaerendum est utrum hoc per doctrinae admonitionem, an per naturae fidem sit. Intelligentiae igitur sensum in consequentibus requiramus: nam sequitur: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.* In sacramento enim assumpti corporis divinitatis paternae naturam confirmans, hunc ordinem tenuit; tempus autem visionis separavit a tempore cognitionis: nam quem cognoscendum ait, eum jam dixit et visum, ut naturae jam pridem in se conspectae scientiam ex tempore nunc hujus revelationis acciperent.

3. Hilarius, 7 de Trin (ante fin.). Commovit Apostolum Philippum novitas dictorum. Homo cernitur, Dei se Filium confitetur, cognito se cognoscendum Patrem fatetur, Patrem visum esse dicit. Prorupit igitur apostolica familiaritas Dominum interrogans: unde dicitur: *Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Non visum negavit, ostendi sibi rogavit; neque ostensionem veluti corporalis contemplationis intuitum desideravit, sed demonstrationem intelligendi ejus qui visus est postulavit. Filium enim in habitu hominis viderat, sed quomodo per id Patrem viderit, nescit: nam ut ostensio illa intelligendi potius esset demonstratio quam videndi, subjecit, *Et sufficit nobis.* Augustinus, 1 de Trin. (cap 8). Illa enim laetitia qua nos adimplebit cum vultu suo, nihil amplius requiretur: quod bene intellexerat Philippus, ut diceret: *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Sed nondum intellexerat eo quoque modo ad ipsum se potuisse dicere: Domine, ostende nobis te, et sufficit nobis. Ut enim hoc intelligeret, responsum est ei a Domino: unde sequitur: *Dixit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me*? Augustinus super Joannem (tract. 70). Sed quomodo hoc dicit, cum et quo iret scirent et viam scirent (1), non ob aliud nisi quod ipsum scirent? Sed facile ista quaestio solvitur, si dicamus, quod eum aliqui eorum sciebant, aliqui nesciebant, de quibus erat Philippus. Hilarius, 7 de Trin. (ut supra). Arguit ergo Apostolum in cognoscendo se ignorantem: cum enim ea quae gereret, propria Deo essent, calcare undas, jubere ventis, peccata dimittere, mortuis vitam reddere; hinc querelae omnis orta conquaestio est, quod in homine assumpto Dei non intellecta natura est. Et ideo postulanti ut sibi Patrem ostenderet, ait: *Philippe, qui videt me, videt et Patrem.* Augustinus (tract. 70). Solemus enim de simillimis duobus ita loqui: Vidistis illum? Vidistis istum (2). Sic ergo dictum est: *Qui videt me, videt et Patrem*: non quod ipse sit Pater et Filius; sed quod a Patris similitudine in nullo prorsus discrepet Filius. Hilarius, 7 de Trin. (ubi supra). Non autem ille hic visum oculorum carnalium significat: non enim hoc quod ex partu Virginis carnale est, ad contemplandam in eo Dei formam et imaginem proficit; sed intellectus Dei Filius id praestat ut intellectus et Pater sit, dum ita imago est ut non differat genere, sed significet auctorem: non enim solitarium sermo significat et indifferentem; tamen naturam professio docet: cum enim dicitur, *Et Patrem*, exclusa est singularis atque unici intelligentia: et quid reliquum est, nisi ut per naturae unicam similitudinem Pater per Filium visus sit? Augustinus (tract. eodem). Sed numquid objurgandus est qui cum similem viderat, etiam illum cui est similis, vult videre? Sed ideo discipulum Dominus arguebat, quoniam cor postulantis videbat. Tamquam enim melior esset Pater quam Filius, ita Philippus Patrem nosse cupiebat; et ideo nec Filium sciebat, quo alium meliorem esse credebat. Ad hunc ergo sensum corrigendum (3) dictum est: *Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est*? quasi dicat: Si ad te multum est hoc videre, saltem quod non vides crede. Hilarius (ubi supra). Quae enim ignorandi Patrem aut ostendendi ignorantibus necessitas relinquebatur, cum Pater in Filio visus esset ex proprietate naturae, dum ex indifferentia unitatis unum sint natus et generans; ut hic sermo Domini sequeretur: *Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est*? Augustinus (4), 7 de Trin. (cap. 8).

(1) *Editiones Romana et Veneta Nicolini omittunt* et viam scirent.

(2) *Al. omittitur* Vidistis istum.

(3) *Al.* contingendum.

(4) Lib. 1 de Trinitate, cap 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).

Volebat enim eum ex fide vivere (1), antequam illud posset videre; et ideo dicit, *Non credis?* Contemplatio quippe merces est fidei; cui mercedi per fidem corda mundantur. HILARIUS, 7 de Trin. (circa fin.). Pater autem in Filio est et Filius in Patre, non per duplicem convenientium generum conjunctionem, neque per insitam capacioris substantiae naturam; quia per corporalem necessitatem exteriora fieri his quibus continentur interiora non possunt, sed per nativitatem viventis naturae ex vivente, dum non aliud ex Deo quam Deus nascitur. HILARIUS, 5 de Trin. Naturam enim suam, ut ita dicam, sequitur indemutabilis Deus, indemutabilem gignens Deum. Nec naturam suam deserit ex indemutabili Deo indemutabilis Dei perfecta nativitas Subsistentem igitur in eo Dei naturam intelligimus, cum in Deo Deus sit; nec praeter eum qui est Deus, quisquam alius Deus sit. CHRYSOSTOMUS (hom. 73). Vel aliter totum. Philippus hic corporeis oculis Patrem volebat videre, quia et ipsum Filium ita se existimabat vidisse, fortassis a Prophetis audiens, quoniam « vidi Dominum: » Isai. 6: et ideo dixit, *Ostende nobis Patrem.* Etenim Judaei interrogaverunt, Quis est pater tuus? et Petrus et Thomas, quo iret: et nullus didicit manifeste. Ut ergo non videatur onerosus esse Philippus, et ipse interrogans, *Ostende nobis Patrem,* adjungit, *et sufficit nobis;* idest, nihil plus quaerimus. Dominus autem non dixit ei, Impossibile petis; sed ostendit quoniam neque ipsum Filium vidit: nam si hunc potuisset videre, et illum vidisset: et ideo dicit: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me?* Non dixit, Non vidistis me, sed *non cognovistis me,* quantum ad hoc scilicet quod Filius hoc manens quod Pater, decenter in seipso ostendit eum qui genuit. Deinde dividens hypostases, ait: *Qui videt me, videt et Patrem:* ne quis dicat, quod ipse est Pater, ipse Filius Ostendit autem per hoc quoniam neque Filium visu corporeo vidit. Si autem aliquis hic visum cognitionem dicere velit, non contradico; quasi dicat: Qui cognovit et Patrem. Sed non dixit hoc; sed consubstantialitatem repraesentare volens, dixit: Qui meam substantiam vidit, vidit et eam quae Patris. Unde patet quod non est creatura: creaturam enim videntes, Deum nesciunt omnes: Philippus etiam substantiam Patris videre quaerebat. Si ergo alterius substantiae esset, non diceret: *Qui videt me, videt et Patrem.* Sed nec aliquis in argento auri substantiam videre potest: non enim alia per aliam apparet naturam. AUGUSTINUS (ut supra). Deinde non ad solum Philippum, sed ad omnes pluraliter loquitur, dicens: *Verba quae ego loquor vobis, a meipso non loquor.* Quid est *A meipso non loquor,* nisi a meipso non sum, qui loquor? Ei quippe tribuit quod facit de quo est ipse qui facit. HILARIUS 7 de Trin. (circa fin.). Unde neque se Filium negavit, nec naturam in se paternae virtutis abscondit: nam dum loquitur, ipse in substantia manens loquitur; dum autem non a se loquitur, nativitatem in se Dei a Deo testatur. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Vide autem abundantem super (2) unius substantiae demonstrationem: nam subditur: *Pater autem in me manens, ipse facit opera;* quasi dicat: Nequaquam aliter facit Pater et aliter ego; sicut et alibi (supra 10) ait: *Si non facio opera Patris mei, non credatis mihi.* Sed quomodo a verbis incipiens, ad opera venit? Conveniens enim erat dicere, Ipse loquitur verba; sed duo ponit de doctrina et signis; aut quia et verba opera erant. AUGUSTINUS (tract. 72). Nam qui proximum loquendo aedificat, bonum opus operatur In his duabus sententiis diversi nobis adversantur haeretici. Ariani dicunt: Ecce inaequalis est Patri Filius, non a seipso loquitur. Dicunt Sabelliani: Ecce qui Pater est, ipse est Filius. Quid est *Pater in me manens ipse facit,* nisi in me maneo ego qui facio? HILARIUS, 7 de Trin. (ubi supra). Sed manere in Filio Patrem, non est singularis atque unici; operari vero per Filium Patrem, non est differentis aut exteri; sicut non unius est, non a se loqui qui loquitur neque rursus alieni; ac separabilis loqui per loquentem. Et quia in se Patrem loqui et operari docuerat, perfecte hujus unitatis fidem statuit, dicens: *Credite mihi quia ego in Patre et Pater in me est:* ne scilicet per virtutis efficientiam, et non per naturae, quae secundum nativitatem est, proprietatem, Pater in Filio et operari crederetur et loqui: sic enim habetur in Graeco. Nostra littera habet: *Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est?* AUGUSTINUS (tract. 70). Antea solus Philippus arguebatur (1). CHRYSOSTOMUS (ut supra). Si vero non sufficit hoc ad ostendendum consubstantialitatem, saltem ab operibus discite: unde subditur: *Alioquin propter opera ipsa credite.* Vidistis enim signa cum auctoritate, et omnia quae deitatis erant propria, et quae solus Pater operatur: peccata soluta, mortem recedentem, et hujusmodi. AUGUSTINUS (tract. 70). Hoc ergo propter opera credite, *quia ego in Patre et Pater in me est:* neque enim, si separati essemus, inseparabiliter operari ulla ratione possemus.

4. CHRYSOSTOMUS (hom. 73). Quia Dominus dixerat, *Propter opera credite,* ostendens quoniam non hoc solum potest, sed multo majora, et quod est mirabilius, aliis potest dare, adjunxit: *Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet et majora horum faciet.* AUGUSTINUS (tract. 81). Sed quae sunt ista majora? An forte quod aegros ipsis transeuntibus etiam eorum umbra sanabat? Majus est enim quod sanet umbra quam fimbria. Verumtamen quando ista dicebat, verborum suorum facta et opera commendabat. Cum enim dixit, *Pater in me manens, ipse facit opera,* quae opera tunc dicebat nisi verba quae loquebatur? Et eorum verborum fructus erat fides illorum. Verumtamen evangelizantibus discipulis non tam pauci quam illi erant, sed Gentes etiam crediderunt. (Tr. 72). Nonne ab ore ipsius dives ille tristis abscessit? Et tamen postea quod ab illo auditum non fecit unus, fecerunt multi, cum per discipulos loqueretur. Ecce majora fecit praedicatus a credentibus, quam locutus audientibus. Verum hoc adhuc movet quod hic majora per Apostolos fecit. Non autem ipsos tantum significans ait, *Qui credit in me.* Numquid inter credentes in Christum non est computandus qui non fecerit opera majora quem Christus? Durum est nisi intelligatur. Apostolus dicit Rom. 4: « credenti in eum qui justificat impium, reputatur « fides ad justitiam. » In hoc opere faciemus o-

(1) *Al.* videre

(2) *Forte* superabundantem unius substantiae etc. *Legit Nicolai* abundantiam super unius substantiae demonstrationem.

(1) *Supplet idem Nicolai ut sequitur.* Nunc autem non eum solum ibi fuisse qui arguendus esset ostenditur. *Propter opera ipsa credite* (inquit) *quia ego sum.*

pera Christi, quia et ipsum credere in Christum, opus est Christi: hoc operatur in nobis, non utique sine nobis. Audi ergo: *Qui credit in me, opera quae ego facio et ipse faciet*. Prius ego facio, deinde et ipse faciet: quia facio ut faciat. Quae opera, nisi ut ex impio justus fiat? Quod utique in illo, sed non sine illo Christus operatur. Prorsus hoc majus esse dixerim quam creare caelum et terram: caelum enim et terra transibunt; praedestinatorum autem salus et justificatio permanebit. Sed in caelis Angeli opera sunt Christi: numquid etiam his operibus majora facit qui cooperatur Christo ad suam justificationem? Judicet qui potest utrum majus sit justos creare quam impios justificare. Certe si aequalis sit utrumque potentiae, hoc majoris est misericordiae. Sed omnia opera intelligere Christi, ubi ait, *Majora horum faciet*, nulla necessitas cogit: *horum* enim forsitan dixit quae illa hora faciebat: tunc autem verba fidei faciebat: et utique minus est verba justitiae praedicare, quod fecit praeter nos, quam impios justificare, quod ita facit in nobis ut faciamus et nos. Magnam autem spem Dominus suis promisit orantibus, dicens: *Quia ego ad Patrem vado*. Chrysostomus (hom. 73). Hoc est, non pereo, sed in propria manebo dignitate, et in caelis ero. Vel hoc dicit, ac si diceret: Vestrum est de cetero miracula facere; ego enim vado. Augustinus (tract. 72). Et ne quisquam hoc sibi tribueret ut etiam illa opera majora seipsum facere ostenderet, adjecit: *Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam*. Qui dixerat, *Faciet*, post ait, *faciam*: tamquam diceret: Non vobis hoc impossibile videatur: non enim poterit esse major me qui credit in me; sed ego sum facturus et tunc majora quam nunc: majora per eum qui credit in me, quam nunc per me; quod non est defectio, sed dignatio. Chrysostomus (hom 73). Dicit autem, *In nomine meo*, quia et Apostoli dicebant Act. 3: « In nomine Christi Jesu surge et « ambula. » Omnia enim signa quae fecerunt, ipse faciebat, et manus Domini erat cum illis. Theophylactus. Exponit autem nobis per hoc miraculorum doctrinam: nam per orationem ac invocationem sui nominis potest quis exercere prodigia. Augustinus (tract. 72). Sed quid est, *Quodcumque petieritis;* cum videamus plerumque fideles ejus petere et non accipere? An forte propterea quia male petunt? Male enim usurus eo quod vult accipere, Deo potius miserante non accipit. Quomodo ergo intelligendum est, *Quodcumque petieritis, hoc faciam*, si Deus aliqua petentibus fidelibus etiam consulendo non facit? An forte solis Apostolis hoc dictum debemus accipere? Absit: superius enim dixerat: *Qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet*. Ipsos quoque si cogitemus Apostolos inveniemus eum qui plus omnibus laboravit rogasse ut ab eo discederet angelus satanae, nec tamen quod rogaverat accepisse. Sed audi quod illic positum est, *In nomine meo*, quod est Christus Jesus. Christus Regem, Jesus Salvatorem significat: et per hoc quodcumque petimus adversus utilitatem salutis, non petimus in nomine Salvatoris: et tamen ipse Salvator est, non solum quando facit quod petimus, verum etiam quando non facit: quoniam quod videt peti contra salutem, non faciendo se exhibet Salvatorem. Novit enim medicus quid pro sua, quid contra suam salutem poscat aegrotus; et ideo contraria poscentis non facit voluntatem, ut faciat sanitatem. Sane quaedam quamvis in nomine ejus petamus, non tunc quando petimus facit, sed tamen facit: differtur enim quod petimus, non negatur. Continuo autem subjecit: *Ut glorificetur Pater in Filio, si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam*. Nullo modo igitur sine Patre Filius facit, quandoquidem, ut in illo Pater glorificetur, propterea facit. Chrysostomus (hom. 73). Cum enim Filius ostendatur magna potens, glorificabitur ille qui genuit. Ideo autem secundo id ponit, ut certificet sui ipsius sermonem. Theophylactus. Attende etiam seriem paternae glorificationis. In nomine Jesu facta sunt signa per quae credebant Apostolorum sermonibus: et sic dum ad notitiam Patris pervenirent, glorificabatur Pater in Filio.

5. Chrysostomus (homil. 74). Quia Dominus dixerat, *Quodcumque petieritis, hoc faciam*, ut non aestiment omnem simpliciter petitionem valere, induxit: *Si diligitis me, mandata mea servate*: quasi dicat: Tunc faciam quod petitis. Vel quia audientes quoniam *ad Patrem vado*, consequens erat eos turbari, dicit: Non est me amare ut turbemini, sed ut faciatis mandata mea: hoc est enim amor, obedire et credere ei qui diligitur. Quia vero consequens erat eos vehementer inquirere carnis praesentiam, et illam habere consolationem quam prius habuerunt, subjungit: *Et ego rogabo Patrem, et alium paraclitum dabit vobis*. Augustinus (tract. 74). In quo ostendit et seipsum esse paraclitum. Paraclitus autem latine dicitur advocatus: et dictum est de Christo 1 Joan. 1: « Advoca« tum habemus apud Patrem Jesum Christum justum. » Alcuinus. Vel *paraclitum*, idest consolatorem: habebant enim et tunc unum consolatorem, qui miraculorum dulcedine et praedicatione eos erigere et confortare solebat. Didymus de Spiritu sancto. Sed Spiritum sanctum alium paraclitum nominavit, non juxta naturae differentiam, sed juxta operationis diversitatem. Cum enim Salvator mediatoris et legati personam habebat, ex qua pontifex deprecaretur pro peccatis nostris, Spiritus sanctus secundum aliam significationem paraclitus, ab eo quod consolatur in tristitia positos, nuncupatus est. Verum noli ex Filii et Spiritus sancti operatione diversa varias aestimare naturas: siquidem in alio loco reperitur paraclitus Spiritus legati apud Patrem persona fungi, ut ibi (Roman. 8): « Ipse Spiritus interpellat pro no« bis. » Salvator quoque consolationem operatur in cordibus eorum qui indigent: scriptum est enim 1 Mach. 14: « Et humiles populi sui consolatus est. » Chrysostomus (hom. 74). Ait autem, *Rogabo Patrem*, ut fide dignum faciat eis sermonem: quoniam si dixisset, Ego mittam, non simpliciter credidissent. Augustinus (1) contra Arianos (cap. 19). Qui tamen ut inseparabilia sua et Patris opera demonstraret, alibi ait (infra 16): *Cum abiero, mittam eum ad vos*. Chrysostomus (homil. ead.). Quid autem Apostolis plus haberet, si Patrem solum rogaret ut Spiritum aliis daret? quoniam illi multoties et sine oratione ostenduntur hoc facientes. Alcuinus. *Rogabo* igitur dicit, ut inferior secundum humanitatem. *Patrem* meum, cui sum aequalis et consubstantialis secundum divinam naturam. Chrysostomus (hom. eadem.). Dicit autem, *Ut maneat*

(1) Contra sermones Arianorum (*Ex edit. P. Nicolai*).

vobiscum in aeternum, quoniam neque post mortem recedit. Per hoc etiam occulte insinuat, quod Spiritus sanctus non patietur mortem ut ipse, neque abibit. Ne autem paraclitum audientes, rursus incarnationem aliam suspicentur, et oculis putent eum videre, subjungit: *Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum nec scit eum.* AUGUSTINUS (tract. 74). Hic est utique in Trinitate Spiritus sanctus, quem Patri et Filio consubstantialem et coaeternum fides catholica profitetur. CHRYSOSTOMUS (hom. 74). Spiritum autem veritatis eum vocat per hoc quod figuras veteris testamenti manifestat. Mundum autem hic malos dicit; visionem autem certissimam cognitionem dicit, quia visus est apertior sensus. BEDA. Nota etiam, quod cum Spiritum sanctum, Spiritum veritatis dicit, Spiritum sanctum esse Spiritum suum ostendit: deinde cum a Patre eum dari narrat, Patris etiam eum Spiritum esse declarat: ac per hoc Spiritus sanctus a Patre procedit et Filio. GREGORIUS 5 Moral. (cap. 29 in nov. autem exemp. 19). Spiritus autem sanctus omnem quem repleverit, ad desideranda invisibilia accendit; et quoniam mundana corda solum visibilia diligunt, hunc mundus non accipit, quia ad diligenda invisibilia non assurgit. Saeculares etenim mentes quanto se foras per desideria dilatant, tanto ad receptionem illius, sinum cordis angustant. AUGUSTINUS (tract 74). Sic autem mundum, idest mundi dilectores, dicit non posse accipere Spiritum sanctum, velut si dicamus: Injustitia justa esse non potest. Mundus ergo, idest mundi dilectores, non potest eum accipere, quia non videt eum. Non enim habet invisibiles oculos mundana dilectio, per quos videri Spiritus sanctus nisi invisibiliter non potest. Sequitur: *Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit.* Sed ne putarent quod dictum est, *Apud vos manebit,* ita dictum quemadmodum apud homines hospes visibiliter manere consuevit; adjecit, *In vobis erit.* CHRYSOSTOMUS (hom. 74). Quasi dicat: Non ita apud vos manebit sicut ego, sed in vestris habitabit animabus. AUGUSTINUS (tract. 74). Prius autem est esse alicubi (1), post manere. Sed exposuit quod dixerat, *Apud vos,* cum adjunxit, *In vobis.* Si enim non sit in vobis, non potest esse in vobis ejus scientia: sic enim a vobis videtur in vobis et vestra conscientia. GREGORIUS, 2 Moral. (cap. 41 in nov. exempl. 28). Si autem Spiritus sanctus in discipulis manet, quomodo jam singulare signum erit quod in mediatore permanet? secundum illud, supra 1: *Supra quem videris Spiritum descendentem et manentem, hic est qui baptizat.* Quod tamen citius cognoscimus, si dona ejusdem Spiritus discernamus. In his enim donis sine quibus ad vitam perveniri non potest, Spiritus sanctus in electis omnibus semper manet; in illis autem quibus non nostra vita servatur, sed aliorum quaeritur, nequaquam semper manet: aliquando enim se a signorum ostensionibus subtrahit, ut eo humilius virtutes ejus habeantur. Christus autem in cunctis eum et semper habet praesentem. CHRYSOSTOMUS (homilia 74). Hic autem sermo oppositas haereses velut uno ictu sustulit: nam dicere *alium* ostendit ejus, idest Spiritus, hypostaseos differentiam; dicere vero *Paraclytum,* substantiae cognitionem. AUGUSTINUS (2) contra Arianos (cap. 19). Consolatorem enim (quod officium tamquam personae infimae in Trinitate Spiritui sancto deputant) Deum dicit Apostolus, secundum illud 2 Corinth. 8: « Is qui consolatur humiles, « consolatus est nos Deus. » Deus est itaque Spiritus sanctus qui consolatur humiles. Aut si hoc de Patre vel Filio dictum ab Apostolo volunt accipi, desinant consolationis tamquam munere proprio separare a Patre et Filio Spiritum sanctum. AUGUSTINUS super Joannem (tract. 74 et seqq.). Sed cum (1) « caritas Dei diffusa sit in cordibus « nostris per Spiritum sanctum qui datus est no « bis, » Rom. 5: quomodo diligemus et mandata Christi servabimus, ut eum accipiamus quem nisi habuerimus, diligere et mandata servare non possumus? An forte praecedit in nobis caritas qua diligamus Christum, ut diligendo Christum ejusque faciendo mandata, mereamur accipere Spiritum sanctum, ut caritas Dei Patris diffundatur in cordibus nostris? Perversa est ista sententia. Qui enim se Filium Dei diligere credit, et Patrem non diligit; profecto nec Filium diligit; sed quod sibi ipsi videtur (2) confinxit. Restat ergo ut intelligamus, Spiritum sanctum habere qui diligit, et habendo mereri ut plus habeat, et plus habendo plus diligat. Jam itaque habebant Spiritum discipuli, quem Dominus promittebat; sed dandus eis erat amplius: habebant occulte, accepturi erant manifeste. Proinde non solum non habenti, verum etiam habenti non incassum promittitur: non habenti quidem, ut habeatur; habenti autem, ut amplius habeatur CHRYSOSTOMUS (homilia 74). Quando igitur discipulos purgaverat per sacrificium passionis, et peccatum solutum erat, et ipsi ad pericula et agones mittebantur, oportebat Spiritum sanctum venire abundanter. Non autem statim post resurrectionem; ut in multo ejus constituti desiderio, cum multa eum suscipiant gratia.

6. AUGUSTINUS (tract. 75). Ne quisquam putaret quod ita Spiritum sanctum Dominus daturus fuerat, velut per seipsum non et ipse esset futurus cum eis, adjecit, et ait: *Non relinquam vos orphanos.* Orphani pupilli sunt: illud enim est graecum, hoc latinum. Quamvis ergo nos Filius Dei suo Patri adoptavit filios, tamen in hoc etiam ipse erga nos paternum ostendit affectum. CHRYSOSTOMUS (hom. 74). Et quidem a principio dixerat, Venietis quo ego vado; sed quia hoc longum tempus erat, promisit Spiritum. Et quia nesciebant quid est hoc; promittit eis suam praesentiam, quam maxime quaerebant, cum dicit, *Veniam ad vos.* Ne tamen rursus eamdem quaerant praesentiam qualem et prius habuerunt, occulte hoc excludit, cum subdit: *Adhuc modicum, et mundus me jam non videt: vos autem videtis me;* ac si diceret: Veniam quidem ad vos, non tamen ut prius vobiscum per unamquamque diem consistens. Et ne dicant, Qualiter igitur Judaeis dixisti, Amodo non videbitis me? solvit opinionem dicens: *Ad vos* solos *veniam.* AUGUSTINUS (tract. 75). Videbat enim tunc eum mundus carneis oculis in carne conspicuum; non autem videbat quod in carne Verbum latebat. Sed quoniam post resurrectionem etiam carnem suam, quam non solum videndam, verum etiam contrectandam demonstravit suis, noluit demonstrare non suis; hinc di-

(1) *Al.* alicui.
(2) Contra sermones Arianorum: non contra sectam Arianorum, sicut prius, vel contra Arianos, ut jam antea notabatur indice nimis generali (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* si cum.
(2) *P. Nicolai omittit* videtur.

etum est: *Adhuc modicum, et mundus jam me non videt; vos autem videbitis me.* Sed quoniam in judicio eum mundus videbit, quo nomine significati sunt a regno ejus alieni; melius intelligitur illud etiam tempus significare voluisse quando in fine saeculi auferetur ab oculis damnatorum, ut eum de cetero videant diligentes. *Modicum* autem dixit, quia id quod prolixum videtur hominibus, brevissimum est ante oculos Dei.

Sequitur: *Quia ego vivo, et vos vivetis.* Theophylactus. Quasi dicat: Et si mortem subiero, tamen resurgo. Vos quoque vivetis; hoc est, cum videritis me, laetabimini, et tamquam mortui reviviscetis in apparitione mea. Chrysostomus (hom. 74). Mihi autem videtur vitam non praesentem dicere, sed futuram; ac si dicat: Mors crucis non distare faciet vos a me in finem, sed momento parvo occultabit me a vobis. Augustinus (tract. 75). Cur autem de praesenti se dixerit vivere, illos autem de futuro esse victuros, nisi quia et vitam carnis resurgentis (1) qualis in ipso praecedebat, et illis est pollicitus secuturam? Et quia ipsius mox futura erat resurrectio, praesentis temporis ponit verbum, propter significandam celeritatem; illorum autem, quoniam saeculi differtur in finem, non ait, Vivitis, sed *vivetis*. Quia vero vivit ille, ideo et nos vivemus: « per hominem quippe mors, et per hominem re- « surrectio mortuorum: » 1 Corinth. 15. Sequitur, *In illo die*, de quo scilicet ait, *Et vos vivetis, vos cognoscetis*, contemplando, quamvis et nunc credendo noverimus, *quia ego sum in Patre, et vos in me, et ego in vobis*: quia quando vivemus ea vita qua mors absorbetur, tunc perficietur hoc ipsum quod nunc inchoatum est jam per ipsum, ut sit in nobis, et nos in ipso. Chrysostomus (homil. 74). Vel *in illo die* cum resurgam, *cognoscetis*: quia cum viderunt eum resurrexisse et esse cum eis, tunc certissimam fidem didicerunt. Magna enim erat virtus Spiritus sancti, quae omnia eos docebat. Quod autem dictum est, *Ego sum in Patre*, humilitatis est; quod autem dicit, *Et vos in me et ego in vobis*, humanitatis est, et auxilii quod est a Deo. Consuevit enim Scriptura multoties eisdem verbis in Deo et hominibus positis non similiter uti. Hilarius 8 de Trin. (ante med.). Vel hoc dicit, ut cum ille in Patre per naturam divinitatis esset, nos autem in eo per corporalem ejus nativitatem; et ille rursus in nobis per sacramenti mysterium inesse crederetur: ipse enim testatus est, supra 6: *Qui edit carnem meam et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo.* Alcuinus. Per dilectionem autem et observantiam mandatorum ejus, tunc perficietur hoc ipsum quod nunc inchoatum est per ipsum, ut sit in nobis, et nos in ipso. Et ut omnibus, non tantum Apostolis, hanc beatitudinem promisisse videatur, adjungit: *Qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me.* Augustinus (tract. 75). Qui habet in memoria et servat in vita; qui habet in sermonibus et servat in operibus; qui habet audiendo et servat faciendo; qui habet faciendo et servat perseverando, ipse est qui diligit me. Opere est demonstranda dilectio; ne sit infructuosa nominis appellatio. Theophylactus. Ac si dicat: Vos putatis quod ex affectione quadam tristamini de morte mea; sed ego signum dilectionis reputo mandata mea servari. Qualem autem praerogativam obtineat qui diligit, ostendit (1) subdens: *Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum.* Augustinus (tract 75). Sed quid est *diligam*, tamquam nunc non diligat? Exponit per id quod sequitur: *Et manifestabo ei meipsum*; idest, ad hoc diligam ut manifestem, et ipsam visionem mercedem fidei capiamus. Nunc enim ad hoc nos dilexit ut credamus; tunc ad hoc ut videamus: quia et nos nunc diligimus credendo quod videbimus; tunc autem diligemus videndo quod credidimus. Augustinus ad Paulinam de videndo Deo (capit. 1 in fin.) (2). Sic autem promisit ostensurum seipsum dilectoribus suis cum Patre Deum unum, non quomodo in hoc saeculo visus est in corpore et malis. Theophylactus. Vel quia post resurrectionem apparituros illis erat in corpore magis repraesentante divinitatem; ne credant ipsum spiritum fore, seu phantasma; ob hoc praedixit illis; ut tunc videntes illum non diffidant, sed reminiscantur quia propter mandatorum suorum custodiam apparet eis; atque ideo teneantur semper custodire illa, ut perpetuo eis appareat.

6. Augustinus (tract. 76). Quia Dominus dixerat: *Adhuc modicum, et mundus me jam non videt: vos autem videbitis me*: interrogavit eum de hoc ipse Judas, non ille traditor ejus qui Iscariotis cognominatus est, sed cujus Epistola inter Scripturas canonicas legitur: unde dicitur: *Dicit ei Judas non ille Iscariotis: Domine quid factum est, quia nobis manifestaturus es teipsum, et non mundo?* Causam quaesivit quare non se mundo sed suis manifestaturus esset. Dominus autem exponit quare suis se manifestaturus est, non alienis: quia scilicet hi diligunt, illi vero non diligunt: unde sequitur: *Respondit Jesus, et dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Gregorius in homil. (30 in Evang.). Probatio enim dilectionis, exhibitio est operis: nunquam amor Dei est otiosus: operatur enim magna, si est; si vero operari renuerit, amor non est. Augustinus (tract. 76). Dilectio autem sanctos discernit a mundo, quae facit unanimes habitare in domo qua facit Pater et Filius mansionem; qui donant et ipsam dilectionem, quibus in fine donabunt suam manifestationem. Est enim quaedam Dei manifestatio interior, quam prorsus impii non noverunt: quibus Dei Patris et Spiritus sancti manifestatio nulla est: Filio vero esse potuit, sed in carne; quae nec talis est qualis illa, nec semper illis adesse potest, sed ad modicum tempus; et hoc ad judicium, non ad gaudium; ad supplicium, non ad praemium: unde sequitur: *Et ad eum veniemus.* Veniunt quidem ad nos dum venimus ad eos; veniunt subveniendo, venimus obediendo; veniunt illuminando, venimus intuendo; veniunt implendo, venimus capiendo: ut sit nobis eorum non extranea visio, sed interna; et in nobis eorum non transitoria mansio, sed aeterna: unde sequitur: *Et mansionem apud eum faciemus.* Gregorius in homil. (30 ut supra). In quorumdam etenim corda venit, et mansionem non facit: quia per compunctionem quidem respectum Dei percipiunt, sed tentationis tempore hoc ipsum quod compuncti fuerant obliviscuntur, sicque ad perpetranda peccata redeunt ac si haec minime planxissent. Qui ergo Deum vere diligit, in ejus corde Dominus et venit et mansionem facit: quia sic eum divinitatis amor penetrat ut ab hoc amore,

(1) *Al.* resurgentibus.

(1) *Al.* ostendens.
(2) Epist. 112, cap. 10 (*Ex edit. P. Nicolai*).

tentationis tempore non recedat: ille enim vere amat cujus mentem delectatio prava ex consensu non superat. AUGUSTINUS (tract. 76). An forte putabitur, mansionem in dilectore suo facientibus Patre et Filio, exclusus esse ab hac mansione Spiritus sanctus? Quid est ergo quod superius ait de Spiritu sancto: *Apud vos manebit, et in vobis erit?* Nisi forte quisquam sic absurdus est ut arbitretur, cum Pater et Filius venerint, discessurum inde Spiritum sanctum, tamquam locum daturum majoribus. Sed et huic carnali cogitationi occurrit Scriptura, cum dicit: *Ut maneat vobiscum in aeternum.* In eadem ergo mansione cum ipsis erit in aeternum: quia nec ille sine ipsis venit, nec illi sine eo: sed propter insinuationem Trinitatis, personis singulis nominatis dicuntur quaedam, non tamen aliis separatis intelliguntur, propter ejusdem Trinitatis substantiam. GREGORIUS in hom. (eadem). Tanto autem quisque a superno amore disjungitur, quanto inferius delectatur: unde subditur: *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* De dilectione ergo Conditoris, lingua, mens et vita requiratur. CHRYSOSTOMUS (homil. 74). Vel aliter totum. Æstimavit Judas, sicut mortuos videmus in somno, ita et se eum visuros: unde quaerit: *Quid est quod debes te manifestare nobis, et non mundo?* quasi dicat: Vae nobis, quoniam morieris, et ut mortuus debes nobis assistere. Ne igitur hoc suspicentur, dicit, *Ego et Pater ad eum veniemus*; quasi dicat: Sicut Pater manifestat seipsum, ita et ego: *et mansionem apud eum faciemus*; quod somniorum non est. Sequitur: *Et sermo quem audistis non est meus, sed ejus qui misit me Patris*; quasi dicat: Non me solum, sed neque Patrem amat qui hunc non audit sermonem. Dicit autem hoc, quoniam nihil extra Patrem loquitur, neque praeter id quod illi videtur. AUGUSTINUS (tr. eod.). Et fortasse propter aliquam distinctionem, ubi suos dixit, pluraliter sermones dixit, dicens: *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* Ubi autem sermonem, hoc est verbum, non suum esse dixit sed Patris, seipsum intelligi voluit: non enim suum, sed Patris est Verbum; quomodo nec sua imago, sed Patris; nec suus Filius, sed Patris. Recte igitur auctori tribuit quod facit aequalis, a quo habet hoc ipsum quod illi est indifferens (1) et aequalis. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Quia vero eorum quae dixerat quaedam manifesta erant et quaedam non intellexerunt, ut non turbarentur, subjungit: *Haec locutus sum vobis apud vos manens.* AUGUSTINUS (tract. 77). Alia est illa mansio quam promisit futuram, alia vero haec quam praesentem esse testatur: illa spiritualis est, atque intrinsecus mentibus redditur; haec corporalis forinsecus oculis atque auribus adhibetur. CHRYSOSTOMUS (hom. 74) Ut autem ejus corporalem recessum facilius sustinerent, praeparat eos, promittens quod ejus recessus magnorum eis esset futura causa bonorum: quia donec ipse apud eos corporaliter manebat et Spiritus non venerat, nihil magnum poterant scire: unde sequitur: *Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quaecumque dixero vobis.* GREGORIUS (hom. 33 in Evang.). Graeca locutione paraclitus, latina advocatus dicitur, vel consolator. Qui idcirco advocatus dicitur, quia pro errore delinquentium apud justitiam Patris intervenit dum eos quos repleverit, exorantes facit. Consolator autem idem Spiritus vocatur, quia de peccati perpetratione moerentibus, dum spem veniae praeparat, ab afflictione tristitiae mentem levat. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Continue autem eum paraclitum vocat propter continentes eos tribulationes. DIDYMUS de Spiritu sancto (1). Spiritum autem sanctum a Patre in suo mitti nomine Salvator affirmat, cum proprie nomen Salvatoris sit Filius; siquidem naturae consortium, et ut ita dicam, proprietas personarum ex ista voce significatur. Filii quippe tantummodo est in nomine Patris venire, salva proprietate Filii ad Patrem, et Patris ad Filium (2). Nullus autem alius venit in nomine Patris, sed verbi gratia, in nomine Domini, Dei, et Omnipotentis. Quomodo igitur servi qui in nomine domini veniunt, per hoc ipsum quod subjecti sunt et serviunt, indicant dominum, servi quippe sunt domini; sic et Filius, qui venit in nomine Patris, portat ejus nomen per hoc quod unigenitus Dei Filius approbatur. Quia ergo Spiritus sanctus in nomine Filii a Patre mittitur, ostendit quia unitate sit junctus ad Filium unde et Filii dictus est Spiritus, per adoptionem suam filios faciens eos qui se recipere voluissent. Iste autem Spiritus sanctus, qui venit in nomine Filii missus a Patre, docebit omnia eos qui in fide Christi perfecti sunt: omnia autem illa quae spiritualia sunt et intellectualia veritatis et sapientiae sacramenta. Docebit vero, non sicut qui artes aliquas et sapientiam studio industriaque didicere; sed quasi ipsa ars atque doctrina, et sapientia veritatis Spiritus invisibiliter menti insinuat scientiam divinorum. GREGORIUS (hom. 30 in Evang.). Nisi autem idem Spiritus cordi adsit audientis, otiosus est sermo doctoris. Nemo ergo docenti homini tribuat quod ex ore docentis intelligitur: quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat. Sed et ipse Conditor non ad eruditionem hominis loquitur, si eidem homini per unctionem Spiritus non loquatur. AUGUSTINUS (tract. 77). Numquid autem dicit Filius et docet Spiritus sanctus, ut dicente Filio verba capiamus, docente autem Spiritu sancto, eadem verba intelligamus? Omnis igitur et dicit et docet Trinitas; sed nisi etiam sigillatim commendaretur, eam nullo modo humana capere utcumque posset infirmitas. GREGORIUS (hom. ead.). Requirendum vero nobis est cur de eodem Spiritu dicatur, *Suggeret vobis omnia,* cum suggerere soleat esse minoris. Sed quia suggerere aliquando dicimus subministrare; invisibilis Spiritus suggerere dicitur, non quod nobis scientiam ab imo inferat, sed ab occulta. AUGUSTINUS (ut supra). Vel quod addit, *Suggeret.* idest commemorabit vos, intelligere debemus etiam, quod jubemur non oblivisci, saluberrima monita ad gratiam pertinere, quae nos commemorat (3) Christus. THEOPHYLACTUS. Spiritus itaque (4) sanctus et docuit et commemoravit: docuit quidem quaecumque non dixerat eis Christus, tamquam non valentibus portare; commemoravit vero quaecumque Dominus dixerat; sed obscuritatis causa vel intellectus tarditate, commendare memoriae nequiverunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 74). Quia vero et

(1) *Nicolai* indifferenter.

(1) Lib. 2 inter Opera Hieronymi (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Quatuor saepe citata exempla omittunt* et Patris ad Filium
(3) *Al.* quam nobis commemorat.
(4) *Al. deest* itaque.

haec audientes turbantur, excogitantes odia et praelia sibi imminere post ejus recessum, rursus eos consolatur, dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Pacem nobis reliquit in hoc saeculo, in qua manentes hostem vincimus, et ut etiam hic invicem diligamus; pacem suam nobis dabit in futuro saeculo, quando sine hoste regnabimus, ubi nunquam dissentire possimus. Pax autem nobis ipse est, et cum credimus quia est, et cum videbimus eum sicuti est. Sed quid est quod ubi dicit, *Pacem relinquo vobis*, non addit *meam*; ubi vero ait, *Do vobis*, ibi dixit *meam*? Utrum subaudiendum est *meam* et ubi dictum non est; an forte et hic aliquid latet? Pacem enim suam eam voluit intelligi qualem habet ipse; pax vero ista quam nobis reliquit in hoc saeculo, nostra potius dicenda est quam ipsius. Illi quippe nihil repugnat in seipso, quia nullum habet omnino peccatum; nos autem talem pacem nunc habemus in qua adhuc dicamus: « Dimitte nobis « debita nostra: » Matth. 6. Itemque inter nos ipsos est nobis pax, quia invicem nobis credimus quod invicem diligamus. Sed nec ipsa plena est, quia cogitationes cordis nostri invicem non videmus. Nec ignoro ista Domini verba etiam sic accipi posse ut ejusdem sententiae repetitio videatur. Quod vero Dominus adjunxit, *Non quomodo mundus dat, ego do vobis*, quid est aliud, nisi non quomodo homines dant qui diligunt mundum? qui propterea sibi dant pacem, ut sine molestia mundo perfruantur: et quando justis dant pacem ut non eos persequantur, pax esse non potest vera ubi non est vera concordia, quia disjuncta sunt corda. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Pax etiam exterior ad malum fit multoties, et eis qui habent eam nihil prodest. AUGUSTINUS de ver. Dom. (serm. 59). Est autem pax serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium caritatis. Nec poterit ad hereditatem Domini pervenire qui testamentum pacis noluerit observare; nec potest concordiam habere cum Christo qui discors voluerit esse cum Christiano.

7. CHRYSOSTOMUS (hom. 74). Quia dixerat, *Pacem relinquo vobis*, quod erat recedentis, hoc poterat eos conturbare: ideo dicit: *Non turbetur cor vestrum, neque formidet:* quoniam haec quidem ex dilectione, illa vero ex formidine patiebantur. AUGUSTINUS (tract. 78). Hinc autem turbari et formidare poterat cor illorum, quod ibat ab eis quamvis venturus ad eos, ne forsitan gregem lupus hoc intervallo invaderet pastoris absentia: unde sequitur: *Audistis quia ego dixi vobis: Vado, et venio ad vos.* Ibat autem per id quod homo erat, et manebat per id quod Deus erat. Cur itaque turbaretur et formidaret cor, quando sic deserebat oculos ut non desereret cor? Ut autem intelligerent secundum id quod homo erat, eum dixisse, *Vado et venio ad vos*, subjecit, atque ait: *Si diligeretis me, gauderetis utique quia vado ad Patrem, quia Pater major est.* Per quod (1) ergo Filius non est aequalis Patri, per hoc erat iturus ad Patrem, a quo et venturus est, judicaturus vivos et mortuos; per illud autem (2) in quo est aequalis gignenti, nunquam recedit a Patre, sed cum illo est ubique totus pari divinitate, quam nullus continet locus. Ipse ergo Filius Dei aequalis Patri in forma Dei, quia semetipsum exinanivit, non formam Dei amittens, sed formam servi accipiens, major est etiam seipso: quia major est forma Dei quae amissa non est, quam forma servi, quae accepta est. Haec igitur est forma servi, in qua Dei Filius minor est non Patre solo, sed etiam Spiritu sancto: secundum hanc formam servi puer Christus etiam parentibus minor erat, quando parvus majoribus, sicut scriptum est, subditus erat. Agnoscamus igitur geminam substantiam Christi: divinam scilicet, qua aequalis est Patri; et humanam, qua major est Pater. Utrumque autem simul, non duo sed unus est Christus, ne sit quaternitas sed Trinitas Deus. Ideo ergo dixit: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem*: quia naturae humanae gratulandum est, eo quod sic assumpta est a Verbo unigenito ut immortalis constitueretur in caelo, atque ita fieret terra (1) sublimis, ut incorruptibilis pulvis sederet ad dexteram Patris. Quis non hinc gaudeat, qui sic diligit Christum; ut suam naturam jam immortalem gratuletur in Christo, atque ipsum speret (2) futurum esse per Christum? HILARIUS, 9 de Trin. (ultr. med.). Vel aliter. Si donantis auctoritate Pater major est, numquid per doni confessionem minor Filius est? Major itaque donans est, sed minor jam non est cui unum esse donatur. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Vel aliter. Nondum noverant Apostoli quid sit resurrectio, quam praedixerat dicens: *Vado et venio ad vos*: neque qualem oportebat de eo opinionem habebant; Patrem vero magnum esse aestimabant. Dicit igitur eis: Etsi de me formidatis quod me defendere nequeam, nec confiditis quod post crucem rursus vos videam; tamen audientes quoniam ad Patrem vado, laetandum vobis est, quoniam ad majorem vado, et potentem omnia versuta dissolvere (3). Haec autem omnia ad imbecillitatem discipulorum dicebantur; et ideo subdidit: *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis.* AUGUSTINUS (tract. 79). Quid est hoc, cum magis credere homo debeat antequam fiat id quod credendum est? Haec est enim laus fidei, si quod creditur non videtur: nam et ille cui dictum est, infra 20: *Quia vidisti, credidisti*, aliud vidit, aliud credidit: vidit hominem, credidit Deum. Sed si dicuntur credi quae videntur, sicut dicit unusquisque oculis suis se credidisse; non tamen ipsa est quae in nobis aedificatur fides; sed ex rebus quae videntur, acquiritur in nobis, ut ea credantur quae non videntur. Illud itaque dicit, *Cum factum fuerit*, quod eum post mortem visuri erant viventem, et ad Patrem ascendentem; quo viso, fuerant credituri quod ipse esset Christus Filius Dei, qui hoc potuit facere, et praedicere antequam faceret, credituri autem hoc, non fide nova, sed aucta; aut certe cum mortuus esset, defecta; cum resurrexisset, refecta. HILARIUS, 9 de Trin. (ubi supra). Gloriae autem resumendae meritum continuo subjecit dicens: *Jam non multa loquar vobiscum.* BEDA. Ideo hoc dicebat, quoniam jam instabat tempus ut comprehenderetur, et ad mortem traderetur.

Venit enim princeps mundi hujus. AUGUSTINUS

(1) *Al.* per hoc.
(2) *Al. deest* autem.

(1) *Al.* in terra.
(2) *Legit Nicolai* atque idipsum se speret.
(3) *Quatuor alibi citata exempla sic legunt.* Et si de me formidatis ut non sufficiente mihi ipsi assistere, neque confiditis quod post crucem iterum vos videbo; tamen audientes quoniam ad Patrem vado, oportebat laetari de reliquo, quoniam ad majorem vado, et potentem omnia molesta dissolvere.

(tract. eodem). Quis nisi diabolus? Non autem creaturarum, sed peccatorum princeps est diabolus. Unde Apostolus cum dixisset, Ephes. 6: « Adversus « rectores mundi, » sequenti verbo exposuit quid dixisset mundi, cum subjungit: « Tenebrarum ha« rum, » idest hominum impiorum. *Et in me non habet quidquam.* Quia neque cum peccato Deus venerat, nec ejus carnem de peccati propagine Virgo pepererat Et tamquam ei diceretur: Cur ergo morieris, si non habes peccatum, cui debetur mortis supplicium? continuo subjungit: *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio; surgite, eamus hinc.* Discumbens enim discumbentibus loquebatur. *Eamus* autem dixit ad illum locum unde fuerat tradendus ad mortem qui nullum habebat meritum mortis, sed habebat, ut moreretur, mandatum Patris. AUGUSTINUS contra Arianos (1) (cap. 11). Quod autem voluntate et praecepto Patris obediens est Filius nec in hominibus demonstrat diversam imparemque naturam patris praecipientis et filii obedientis. Huc accedit quod Christus non tantum Deus est, qua natura aequalis est Patri, sed etiam homo, qua natura minor est Patre. CHRYSOSTOMUS (hom. 75). Vel hoc quod dicit, *Surgite, eamus hinc,* principium est alterius sententiae: consequens enim erat eos formidare et a tempore et a loco, in villa manifeste existentes: etenim nox profunda erat; et erat consequens eos non attendere his quae dicebantur; sed semper circumvolvere oculos, et imaginari eos qui aggressuri eos erant, et maxime audientes: *Adhuc modicum vobiscum sum*; et, *Venit princeps mundi hujus.* Quia igitur haec et hujusmodi audientes, turbabantur, ut mox capiendi; ducit eos in locum alium, ut aestimantes se in cautela esse, cum otio de reliquo audiant: magna enim dogmata erant audituri.

(1) Contra serm. Arianorum cap. 11, non simpliciter contra Arianos, ut prius (*Ex edit. P. Nicolai*).

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

1. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum; et omnem qui fert fructum. purgabit eum, ut fructum plus afferat Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis

2. Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis et vos palmites. Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet; et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet. Si manseritis in me et verba mea in vobis manserint; quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis.

3. In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, et efficiamini mei discipuli Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea; sicut et ego Patris mei praecepta servavi, et maneo in ejus dilectione. Haec locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur.

4 Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem sicut dilexi vos. Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam quis ponat pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio vobis. Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat; ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

5. Haec mando vobis, ut diligatis invicem Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret. Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo. Si me persecuti sunt, et vos persequentur; si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt. Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me.

6. Si non venissem et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, et Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis quae nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem et viderunt et oderunt et me et Patrem meum. Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis.

7. Cum autem venerit paraclitus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

1. HILARIUS, 9 de Trin. (ubi supr.). Ad consummandae corporeae passionis sacramentum per dilectionem efficiendi mandati paterni festinat exurgens; corporeae tamen assumptionis statim mysterium pandens, per quam ei tamquam in vite modo palmitis inessemus, adjecit: *Ego sum vitis vera.* AUGUSTINUS (tract. 80). Quod secundum hoc dicit quod est caput Ecclesiae, nosque membra ejus, homo Christus Jesus. Unius quippe naturae sunt vitis et palmites. Sed cum dicit, *Ego sum vitis vera*; numquid ut adderet *vera,* ad eam vitem retulit, unde ista similitudo translata est? Sic autem dicitur vitis per similitudinem, non per proprietatem; sicut agnus, ovis et cetera hujusmodi; ut magis ipsa sint vera, ex quibus ducuntur istae similitudines. Sed dicendo, *Ego sum vitis vera*, ab illa se discernit cui dicitur Hier. 2: « Quomodo conversa « es in amaritudinem vitis aliena? » Nam quo pacto est vitis vera quae expectata est ut faceret uvam, fecit autem spinas? HILARIUS, 9 de Trin. (ubi supra). Sed a corporeae hujus humilitatis assumptione formam paternae majestatis alienans, agricolam Patrem curiosum hujus vitis ostendit, dicens: *Et Pater meus agricola est.* AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. 59). Colimus enim Deum, et colit nos Deus; sed sic Deum colimus, ut non meliorem eum faciamus; colimus enim eum adorando, non arando; quod autem ille nos colit, meliores nos reddit. Cultura ipsius est in nos, quod non cessat verbo suo extirpare mala semina de cordibus nostris, aperire cor nostrum tamquam aratro sermonis, plantare semina praeceptorum,

expectare fructum pietatis. CHRYSOSTOMUS (hom. 75). Et quia Christus sibi sufficit, discipuli vero multo indigent agricolae auxilio; propterea de vite nihil dicit, sed de palmitibus, cum subdit: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum.* Fructum autem hic vitam occulte insinuat, ostendens quod sine operibus non potest aliquis esse in eo. HILARIUS 9 de Trin. (ubi supra). Inutiles autem et inveraces palmites desecans, deputabit arsuros. CHRYSOSTOMUS (hom. 75). Et quia etiam qui valde virtuosi sunt, indigent agricolae opere, adjungit: *Et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.* Hoc dixit propter tribulationes eorum quae tunc inducebantur, ostendens quod tentationes fortiores eos faciebant; sicut et purgare, hoc est circumcidere palmitem, eum magis germinare facit. AUGUSTINUS (tract. 80). Quis autem est in hac vita sic mundus ut non sit magis magisque mundandus? Ubi « dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus: » 1 Joan. 1. Mundat itaque mundos, idest fructuosos, ut tanto sint fructuosiores quanto sunt mundiores. Secundum hoc ergo vitis est Christus quod ait, *Pater major me est*: secundum illud autem quod ait, supra 10, *Ego et Pater unum sumus*, et ipse agricola est: nec talis quales sunt qui extrinsecus operando exhibent ministerium, sed talis ut det etiam intrinsecus incrementum: unde continuo etiam seipsum mundatorem palmitum ostendit, dicens: *Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Ecce ipse mundator est palmitum: quod est agricolae, non vitis officium. Sed quare non ait, Mundi estis propter baptismum quo abluti estis, nisi quia et in aqua verbum mundat? Detrahe verbum: et quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. Unde ista tanta virtus aquae ut corpus tangat et cor abluatur, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur? Nam in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus immanens. Hoc verbum fidei tantum valet in Ecclesia Dei ut per ipsum credentem, offerentem, benedicentem, tingentem mundet infantem, quamvis credere non valentem. CHRYSOSTOMUS. Vel dicit. *Mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis;* idest, interim lumen doctrinae jam suscepistis, et a Judaico errore eruti estis.

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 75). Quia jam mundos eos dixerat propter sermonem quem locutus fuerat eis; docet quod oportet de reliquo incipere ea quae ab eis sunt; et ideo dicit: *Manete in me et ego in vobis.* AUGUSTINUS (tract. 81). Non eo modo illi in ipso, sicut ipse in illis: utrumque enim prodest, non ipsi, sed illis: ita sunt quippe in vite palmites ut viti non conferant, sed inde accipiant unde vivant; ita vero vitis est in palmitibus ut vitale alimentum subministret eis, non sumat ab eis; ac per hoc, ut manentem in se haberent Christum, et manerent in Christo. discipulis prodest utrumque, non Christo: unde subdit: *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso nisi manserit in vite, sic nec vos nisi in me manseritis.* Magna gratiae commendatio! Corda instruit humilium, ora obstruit superborum. Nonne huic resistunt veritati, ad bona opera facienda Deum sibi necessarium non putantes, non assertores sed praecipitatores liberi arbitrii? Qui enim a semetipso se fructum aestimat ferre, in vite non est, qui in vite non est, in Christo non est; qui in Christo non est, Christianus non est. ALCUINUS. Omnis enim fructus boni operis ab illa radice procedit, qui nos sua gratia liberavit, et suo auxilio provehit, ut fructum plus afferre valeamus: unde cum repetitione et superiorum explanatione subdit: *Ego sum vitis et vos palmites. Qui manet in me*, credendo. obediendo, perseverando, *et ego in eo*, illuminando. subveniendo. perseverantiam donando; *hic*, et non alius, *fert fructum multum.* AUGUSTINUS (tract. eodem). Sed ne quisquam putaret saltem parvum aliquem fructum posse a semetipso palmitem ferre, subdit: *Quia sine me nihil potestis facere.* Non ait, Parum potestis facere: quia nisi palmes in vite manserit et vixerit de radice, quantumlibet fructum a semetipso non potest ferre. Quamvis autem Christus vitis non esset nisi homo esset; tamen istam gratiam palmitibus non praeberet, nisi etiam Deus esset. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.). Vide ergo Filium non minus Patre conferentem ad discipulorum procurationem: nam Pater quidem purgat; ipse vero in se tenet quod facit palmites fructificare. Sed tamen et purgare Filii monstratum est esse, et manere in radice est Patris, qui radicem genuit. Igitur magnum quidem damnum est nihil posse facere; verum non usque ad hoc sistit, sed ulterius producit sermonem, dicens: *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes*, id est agricolae non petietur manu, *et arescet*, hoc est, si quid habebat a radice, amittet, denudatus ejus auxilio et vita: *et colligent eum.* ALCUINUS. Messores Angeli, *et in ignem*, aeternum scilicet, *mittent et ardet.* AUGUSTINUS (tract. eodem). Ligna enim vitis tanto sunt contemptibiliora si in vite non manserint, quanto gloriosiora si manserint. Unum ex duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis: si in vite non est, in igne erit. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Deinde ostendens quid est manere in eo, subdit: *Si manseritis in me et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis et fiet vobis.* Eam enim quae per opera ostensionem quaerit. AUGUSTINUS (tract. eod.). Tunc enim sunt dicenda verba ejus in nobis manere, quando facimus quae praecepit et diligimus quae promisit. Quando autem verba ejus manent in memoria nec inveniuntur in vita; non computatur palmes in vite, quia vitam non attrahit ex radice. Quid autem velle possunt manendo in Salvatore nisi quod non alienum est a salute? Aliud quippe volumus quia sumus in Christo, et aliud volumus quia sumus adhuc in hoc saeculo. De mansione autem hujus saeculi nobis aliquando subrepit ut hoc petamus quod nobis non expedire nescimus. Sed absit ut faciat nobis, si maneamus in Christo, qui non facit quando petimus nisi quod expedit nobis. Ad verba autem ejus pertinet oratio *Pater noster*: ab hujus orationis verbis et sensibus non recedamus in petitionibus nostris; et quidquid petimus, fiet nobis.

3. CHRYSOSTOMUS (hom. 75). Ostendit supra Dominus quoniam qui eis insidiabantur, ardebunt, non manentes in Christo; deinde ostendens quoniam ipsi inexpugnabiles erunt, ita scilicet ut multum fructificent, ait: *In hoc clarificatus est Pater meus ut plurimum fructum afferatis*; quasi dicat: Si ad gloriam Patris pertinet quod vos fructificetis, non contemnet gloriam suam. Qui autem fructum facit, ille est discipulus Christi: unde subdit: *Et*

efficiamini mei discipuli. THEOPHYLACTUS. Fructus autem Apostolorum sunt Gentes, quae per eorum doctrinam astrictae sunt fidei, nec non ad Dei redactae sunt gloriam. AUGUSTINUS (tract. 82). Sive enim clarificatus, sive glorificatus, ex uno verbo Graeco utrumque translatum est. Doxa enim graece dicitur, latine gloria est. Quod ideo commemorandum putavi, ne hoc nostrae gloriae tribuamus, tamquam ex nobis ipsis habeamus: ejus est enim haec gratia; et ideo in hoc non nostra, sed ejus est gloria. A quo enim faciemus fructum nisi ab illo cujus misericordia praevenit nos? Unde subditur: *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos.* Ecce unde sunt nobis opera bona: nam unde nobis essent, nisi quia fides per dilectionem operatur? Unde autem diligeremus, nisi prius diligeremur? Quod autem ait, *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos*; non aequalitatem naturae ostendit nostrae et suae, sicut est Patris et ipsius; sed gratiam, qua mediator est Dei et hominum, homo Christus Jesus. Mediator quippe monstratur, cum dicit: *Pater dilexit me, et ego dilexi vos*: nam Pater utique diligit et nos, sed in ipso. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Si igitur Pater amat nos, confidite: si Patris est gloria: fructificate. Deinde ut non pigros eos faciat, subdit, *Manete in dilectione mea.* Qualiter autem hoc erit, ostendit subdens: *Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Quis ambigat quod delectio praecedat observantiam praeceptorum? Unde enim praecepta servet non habet qui non diligit. Quod ergo hic ait, ostendit non unde dilectio generetur, sed unde monstretur; ut nemo se fallat dicendo quod eum diligat si ejus praecepta non servat. Quamvis quod dicit, *Manete in dilectione mea*, non apparet quam dixerit dilectionem: utrum qua eum diligimus, an qua ipse nos diligit; sed ex verbo superiori dignoscitur; dixerat quippe, *Ego dilexi vos*, et continuo subjecit, *Manete in dilectione mea*, illa utique (1) qua dilexit eos. Quid est ergo, *Manete in dilectione mea*, nisi manete in gratia mea? Et quid est, *Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea*, nisi ex hoc scietis quod in dilectione mea, qua vos diligo, manetis, si mea praecepta servatis. Non ergo ut nos diligat, prius praecepta ejus servamus; sed nisi nos diligat, praecepta ejus servare non possumus. Haec est gratia quae hominibus patet, superbos latet. Sed quid illud est quod adjungit: *Sicut et ego praecepta Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione?* Utique eam hic dilectionem Patris intelligi voluit, qua eum diligit Pater. Sed numquid et haec gratia intelligenda est qua Pater diligit Filium, sicut gratia est qua nos diligit Filius; cum simus nos filii gratia non natura, Unigenitus autem natura, non gratia? An hoc etiam in ipso Filio ad hominem referendum est? Ita sane: nam dicendo, *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos*, gratiam mediatoris ostendit: mediator autem Dei et hominum, non inquantum Deus, sed inquantum homo, est Christus. Igitur hoc recte possumus dicere: quod cum ad naturam Dei non pertineat humana natura, ad personam tamen Filii Dei per gratiam pertinet, qua nulla est major, nulla prorsus aequalis. Neque enim illam susceptionem ulla hominis merita praecesserunt, sed ab illa susceptione merita ejus cuncta coeperunt. ALCUINUS. Quae autem praecepta dixerit, exponit Apostolus dicens, Philipp. 2: « Christus factus est « obediens Patri usque ad mortem, mortem autem « crucis. » CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Deinde quia futura passio et tristia verba interruptura erant eorum laetitiam, subjungit: *Haec locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur*; quasi dicat: Et si incidat tristitia, hanc auferam, ut ad finem veniat gaudium. AUGUSTINUS (tractat. 83). Quod est autem gaudium Christi in nobis, nisi quod dignatur gaudere de nobis? Et quod est gaudium nostrum, quod dicit implendum, nisi ejus habere consortium? Gaudium autem jam ipse perfectum de nobis habebat, quando nos praesciendo et praedestinando gaudebat; sed illud gaudium in nobis non erat, quia nec nos, in quibus esse posset, eramus; coepit autem esse in nobis quando vocavit nos. Et hoc gaudium nostrum merito dicimus, quo nos beati futuri sumus; quod inchoatur in fide renascentium, implebitur in praemio resurgentium.

4. THEOPHYLACTUS. Quia praedixerat, quod si mandata mea custodieritis, tunc in me permanebitis; hic ostendit quae mandata observare oporteat, dicens: *Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem.* GREGORIUS in hom. (27 in Evang.). Cum autem cuncta sacra eloquia dominicis sint plena praeceptis; quid est quod de dilectione quasi de speciali mandato hic dicit, nisi quia omne mandatum de sola dilectione est, et omnia praecepta unum sunt? Quia quidquid praecipitur, in sola caritate solidatur. Ut enim multi arboris rami ex una radice prodeunt, sic multae virtutes ex una caritate generantur; nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non manet in radice caritatis. AUGUSTINUS (tract. 83). Ubi ergo caritas est, quid est quod possit deesse? Ubi autem non est, quid est quod possit prodesse? Discernitur autem ista dilectio ab ea qua se invicem diligunt homines sicut homines: unde adjunctum est, *Sicut dilexi vos.* Ut quid enim nos dilexit Christus, nisi ut possimus regnare cum Christo? Ad hoc ergo et nos invicem diligamus, ut dilectionem nostram discernamus a ceteris, qui non ad hoc se invicem diligunt ut Deus diligatur, quia nec vere diligunt. Qui autem se propter habendum Deum diligunt, ipsi se diligunt. GREGORIUS (hom. cadem). Una autem et summa est probatio caritatis, si et ipse diligatur qui adversatur: nam et ipsa Veritas et crucis patibulum sustinet, et tamen ipsis suis persecutoribus affectum dilectionis impendit, dicens, Luc. 23: « Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » Cujus dilectionis summam exprimit cum subjungit: *Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Mori pro inimicis Dominus venerat; et tamen positurum se animam pro amicis dicebat, ut nobis ostenderet quia, cum diligendo lucrum facere de inimicis possumus, etiam ipsi amici sunt qui persequuntur. AUGUSTINUS (tractat. 84). Quia ergo superius dixerat: *Hoc est praeceptum meum ut diligatis invicem sicut dilexi vos*: fit ex hoc consequens quod idem Joannes in Epistola sua 1, cap. 3, dicit, ut « quemadmodum Christus pro nobis animam suam « posuit, sic et nos debemus animas pro fratribus « ponere. » Hoc martyres ardenti dilectione fecerunt: ideo ad mensam Christi non sic eos commemoramus quemadmodum alios, ut etiam pro eis oremus; sed magis ut eorum vestigiis haereamus.

(1) *Al.* illa ergo

Talia enim suis fratribus exhibuerunt qualia de Domini mensa pariter acceperunt. GREGORIUS (ut supra). Qui vero tranquillitatis tempore non dat pro Deo tunicam suam, qualiter in persecutione daturus est animam suam? Virtus ergo caritatis ut invicta sit in perturbatione, nutriatur per misericordiam in tranquillitate. AUGUSTINUS, 8 de Trinit. (cap. 8 in finem). Ex una autem eademque caritate Deum proximumque diligimus; sed Deum propter Deum, nos autem et proximum propter Deum. Cum ergo duo sint praecepta caritatis, in quibus tota lex pendet et Prophetae, dilectio Dei et proximi; non immerito plerumque Scriptura pro utroque unum ponit: quia qui diligit Deum, consequens est ut faciat quae praecepit Deus: consequens ergo est ut proximum diligat, quia et hoc praecepit Deus: unde et hic sequitur: *Vos amici mei estis, si feceritis quae praecipio vobis.* GREGORIUS, 27 Moral. (cap. 12 vel in nov. codd. 8). Amicus quippe quasi animae custos dicitur: unde non immerito qui voluntatem Dei custodire in praeceptis illius dicitur, ejus amicus vocatur. AUGUSTINUS (tract. 80). Magna dignatio! Cum servus bonus esse non possit, si praecepta domini sui non fecerit; hinc amicos suos voluit intelligi, unde boni servi possunt probari. Potest igitur esse et servus et amicus qui servus est bonus. Quomodo autem intellecturi sumus et servum et amicum esse servum bonum, declarat cum subdit: *Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus.* Itaque tunc servi non erimus quando boni servi fuerimus. Numquid servo bono et probato dominus ejus non etiam sua secreta committit? Sed sicut sunt duo timores, sic sunt duae servitutes. Est timor quem perfecta caritas mittit foras, in quo etiam est servitus simul foras cum ipso timore mittenda; et est alius timor castus, permanens in saeculum saeculi. Ad primam ergo servitutem servos pertinentes intuebatur Dominus dicens: *Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus*: non ille utique servus ad timorem pertinens castum, cui dicitur, Matth. 25: « Euge serve bone... intra « in gaudium domini tui; » sed ille servus pertinens ad timorem foras a caritate mittendum, de quo alibi dicitur, supra 8: *Servus non manet in domo in aeternum; filius autem manet in aeternum.* Quoniam itaque dedit nobis potestatem filios Dei fieri, ut miro modo servi non servi esse possimus (1), hoc Dominum facere scimus. Hoc servus ille nescit qui nescit quid faciat dominus ejus; et cum aliquid boni facit, sic extollitur quasi hoc ipse faciat, et non dominus ejus; et in se, et non in domino gloriatur.

Sequitur: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Servus non novit consilia sui domini; vos autem cum amicos reputem, secreta mea vobis communicavi. AUGUSTINUS (tract. 85) Quo autem pacto intellecturi sumus, omnia eum nota fecisse discipulis quaecumque audivit a Patre, cum propterea multa non dicat eis quia scit eos modo portare non posse? Sed omnia se nota fecisse discipulis dicit, quae se novit esse facturum in illa plenitudine (2) de qua dicit Apostolus 1 Corinth. 13: « Tunc cognoscam « sicut et cognitus sum. » Sicut enim mortalitatem carnis et salutem animarum futuram expectamus, ita omnium notitiam quaecumque Unigenitus audivit a Patre, futuram expectare debemus. GREGORIUS (homil. 27 in Evang.) Vel omnia quae audivit a Patre, quae nota fieri (1) voluit servis suis, sunt gaudia internae caritatis et festa supernae patriae, quae nostris quotidie mentibus per aspirationem sui amoris imprimit: dum enim audire superna caelestia amamus, amata jam novimus, quia amor ipse (2) notitia est. Omnia ergo nota eis fecerat, quia a terrenis desideriis immutati, amoris summi facibus ardebant. CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Vel omnia dicit quaecumque eos audire oportebat. Per hoc autem quod dicit se audisse, ostendit quod nihil alienum loquitur, sed quae Patris. GREGORIUS (ut supra). Sed quisque ad hanc pervenit dignitatem ut amicus Dei vocetur, dona quae percipit super se, non suis meritis tribuat: unde subditur: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* AUGUSTINUS (tr. 86). Haec est ineffabilis gratia: quid enim eramus quando Christum (3) nondum elegeramus, nisi iniqui et perditi? Neque enim credideramus in eum, ut eligeret nos: nam si credentes (4), eligentes elegit. Hic certe vacat (5) vana illorum ratio (6) qui ideo nos dicunt electos ante mundi constitutionem quia praescivit nos Deus futuros bonos, non seipsum nos facturum bonos: quoniam si propterea nos elegisset quia bonos futuros esse praescierat, simul etiam praescisset quod eum nos fuissemus prius electuri: non enim aliter possumus esse boni; nisi forte dicendus est bonus qui non elegit bonum. Quid ergo elegit in non bonis? Non est ut dicas, Ideo electus sum quia jam credebam: si enim credebas in eum, jam elegeras eum. Nec est ut dicas: Antequam crederem jam bona operabar (7), ideo electus sum. Quid est boni operis ante fidem? Quid ergo dicturi sumus, nisi quia mali eramus, et electi sumus ut boni per gratiam nos eligentis essemus? AUGUSTINUS de Praedestinatione Sanctorum (cap. 17). Electi sunt itaque ante mundi constitutionem ea praedestinatione in qua Deus sua futura facta praescivit; electi autem de mundo ea vocatione qua Deus id quod praedestinavit implevit: quos enim « praedestinavit, hos et vocavit: » Rom. 8. AUGUSTINUS super Joannem (tract. 83). Et videte quemadmodum non eligat bonos, sed quos elegit, faciat bonos: nam sequitur: *Et posui vos, ut eatis, et fructum afferatis.* Iste est fructus de quo jam dixerat hoc cap.: *Sine me nihil potestis facere.* Ipse est via, in qua nos posuit, ut eamus. GREGORIUS in hom. (ut supra). *Posui* ergo *vos*, scilicet ad gratiam plantavi, *ut eatis volendo*, quia velle jam mente ire est: *et fructum afferatis* operando. Qualem vero fructum afferre debeant significat cum addit (8) *Et fructus vester maneat*: omne enim quod secundum praesens saeculum laboramus, vix usque ad mortem sufficit: mors namque interveniens fructum

(1) *Nicolai legit sic,* Quoniam itaque dedit nobis potestatem filios Dei fieri, non servi, sed filii simus, ut miro modo servi non servi esse possimus. Ut autem tales simus, hoc Dominum facere scimus etc.
(2) *Nicolai addit* scientiae.

(1) *Al.* non fieri.
(2) *Al.* ipsa.
(3) *Al.* Christo.
(4) *Al.* nam et credentes.
(5) *Al.* locum non habet, *item Al. utrumque omittitur.*
(6) *Nicolai habet* ratiocinatio.
(7) *Al.* jam operibus.
(8) *Verba* significat cum addit *supplentur a Nicolai, quia in vetustis exemplis quae consuluimus non extant. An legendum cum puncto interrogationis post verbum* debeant?

nostri laboris abscindit. Quod vero pro aeterna vita agitur, etiam post mortem servatur; et tunc apparere incipit, cum laborum carnalium fructus coeperit non videri. Tales ergo fructus operemur qui maneant, qui, cum mors cuncta interimat, ipsi exordium a morte sumant. AUGUSTINUS (tract. eod.). Dilectio ergo est fructus noster; quae nunc est in desiderio, nondum in saturitate. Et ipso desiderio quodcumque petierimus in nomine unigeniti Filii, dat nobis Pater: unde sequitur: *Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.* Hoc petimus in nomine Salvatoris quod pertinet ad rationem salutis.

5. AUGUSTINUS (tract. 86). Dixerat Dominus: *Posui vos ut eatis et fructum afferatis*: caritas autem fructus noster est: de hoc itaque fructu mandans nobis, dicit: *Haec mando vobis ut diligatis invicem.* Unde et Apostolus « Fructus, inquit Galat. 5, « spiritus caritas » ac deinde cetera tamquam ex isto capite exorta et religata contexuit. Merito itaque sic dilectionem saepe commendat tamquam sola praecipienda sit, sine qua non possunt prodesse cetera bona, et quae non potest haberi sine ceteris bonis, quibus homo efficitur bonus. CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Vel aliter continua. Dixi quoniam animam meam pro vobis pono, et quia primum vos elegi. Haec autem omnia non exprobrans dixi, sed ad dilectionem vos inducens, *ut diligatis invicem.* Deinde, quia persecutionem pati et a multis exprobrari difficile erat, ostendit consequenter quod non dolere, sed laetari oportet: unde sequitur: *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit*; quasi dicat: Scio hoc esse durum, sed propter me patiemini. AUGUSTINUS (tr. 87). Cur enim se membra supra verticem extollunt? Recusas esse in corpore, si non vis mundi odium sustinere cum capite. Pro dilectione autem patienter debemus etiam mundi odium sustinere: necesse est enim ut nos oderit, quos cernit nolle quod diligit: unde sequitur: *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret.* CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Quia enim propter Christum pati nondum erat eis sufficiens mitigationis causa; illa causa dimissa, hanc adjecit, ostendens quod hoc est virtutis argumentum a mundo odio haberi; unde dolere oporteret si a mundo diligeremini: hoc enim esset malitiae vestrae ostensivum. AUGUSTINUS (tract. eod.). Universae autem hoc dicit Ecclesiae, quam plurimum mundi nomine appellat, sicut est illud 2 Corinth. 5: « Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. » Totus ergo mundus Ecclesia est, et totus mundus odit Ecclesiam. Mundus igitur odit mundum, inimicus reconciliatum, inquinatus mundatum. (Tract. 88). Quaeri ergo potest: Si etiam mali faciunt persecutionem malis; sicut impii reges et judices cum essent persecutores piorum, utique et homicidas et adulteros puniebant; quomodo intelligendum est quod Dominus ait: *Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret?* nisi quia mundus est in eis a quibus talia scelera puniuntur, et mundus est in eis a quibus diliguntur. Mundus ergo odit quod suum est ex ea parte hominum qua sceleratis nocet, et diligit quod suum est ex ea parte qua ipsis favet (1). Si etiam quaeratur quomodo se diligat mundus qui odit modum redemptionis; diligit utique falsa dilectione, non vera: quoniam quod ei nocet hoc diligit: odit naturam, diligit vitium: unde et nos prohibemur diligere in illo quod ipse diligit, et jubemur diligere quod ipse odit in seipso. Vitium quippe in illo diligere prohibemur, jubemurque naturam. Ut autem de hoc mundo damnato non essent, electi sunt inde non meritis suis quorum nulla bona praecesserant opera; non natura, quae tota fuerat in ipsa radice vitiata: sed gratia; unde sequitur: *Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* GREGORIUS super Ezechielem in homil. 9. Nam perversorum derogatio vitae nostrae approbatio est: quia jam ostenditur nos aliquid justitiae habere, si illis displicere incipimus qui non placent Deo: nemo enim potest in una eademque re omnipotenti Domino atque ejus hostibus gratus existere: nam se Deo amicum denegat qui ejus placet inimico; et inimicis veritatis adversabitur qui eidem veritati in mente subjugabitur. AUGUSTINUS (tr. 88). Exhortans autem Dominus suos servos ad mundi odia perferenda patienter, nullum eis majus et melius quam de seipso proponit exemplum: unde sequitur: *Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo. Si me persecuti sunt, et vos persequentur; si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt.* GLOSSA. Idem observaverunt ut calumniarentur juxta illud Psalm. 36: « Observabit peccator justum. » THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Si dominum, inquit, persecuti sunt, vos etiam servos multo magis; si non persecuti fuissent, sed sermonem custodivissent, vestrum etiam custodirent. CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Quasi dicat: Non vos turbari oportet, si communicabitis meis passionibus: quia vos non estis me potiores. AUGUSTINUS (tract. eod.). Hic autem ubi dicitur, *Non est servus major domino,* illum significat servum pertinentem ad timorem castum, qui permanet in saeculum saeculi. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Deinde et aliam mitigationem ponit, quoniam et Pater cum eis contumeliam patitur, cui injuriantur: unde sequitur: *Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum.* AUGUSTINUS (tract. eodem). Quae *omnia,* nisi quae dixit, quod (1) odio habebunt, et persequentur, sermonemque contemnent? Quid est autem aliud dicere, *Propter nomen meum,* quam me in vobis odio habebunt, me in vobis persequentur, et sermonem vestrum, quia meus est, ideo non servabunt? Tanto igitur miseriores qui propter hoc nomen ista faciunt, quanto beatiores qui propter hoc nomen ista patiuntur. Faciunt autem et ista malis; sed utique miseri, et qui faciunt, et qui patiuntur. Quomodo autem hoc erit verum, *Haec omnia facient vobis propter nomen meum*; cum illi non propter nomen Christi faciant, hoc est propter justitiam, sed propter iniquitatem suam? Haec quaestio ita solvitur, si totum referatur ad justos, tamquam dictum sit: Haec omnia patiemini ab eis propter nomen meum. Si autem *Propter nomen meum* sic accipitur, idest quod in vobis oderunt, et propter justitiam quam in vobis oderunt: similiter recte dici possunt et boni, cum persecutionem faciunt malis, et propter justitiam facere, quam diligendo persequuntur malos; et propter iniquitatem, quam oderunt in ipsis malis. Quod autem addidit, *Quia nesciunt eum qui misit me*, secundum eam

(1) Et iterum tract. 87 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* quae, *item alias omittitur utrumque. Nicolai autem legit* nisi quae dixit, scilicet odio habebunt etc.

scientiam dictum est qua dicitur Sap. 15: « Scire « te, sensus est consummatus ».

6. Chrysostomus (hom. 76). Ponit iterum Dominus aliam discipulorum mitigationem, ostendens quoniam injuste et in ipsum, et in discipulos talia operabuntur: unde dicitur: *Si non venissem et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent.* Augustinus (tract. 89 in Joan.). Judaeis locutus est Christus, non aliis gentibus. In eis ergo voluit intelligi mundum, qui odit Christum et discipulos ejus; immo vero non eos solos, sed nos quoque ad eumdem mundum pertinere monstravit. Numquid ergo sine peccato erant Judaei, quibus Christus locutus est, antequam Christus in carne venisset? Sed magnum quoddam peccatum, non omne peccatum sub generali nomine vult intelligi: hoc est enim peccatum quo tenentur cuncta peccata, quod unusquisque si non habeat, dimittuntur ei cuncta peccata: hoc autem est, quia non crediderunt in Christum, qui propterea venit ut credatur in eum. Hoc ergo peccatum, si non venisset, non utique haberent: adventus enim ejus quantum credentibus salutaris, tantum non credentibus exitialis factus est. Sequitur: *Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Si autem hi ad quos non venit Christus, nec locutus est eis, excusationem non habent de peccato suo; cur hic dictum est, propterea istos non habere, quia venit et locutus est eis? Si autem habent, utrum ad hoc habent ut a poenis alienentur, aut ut mitius puniantur? Ad haec inquisita respondeo, eos habere excusationem, non de omni peccato suo, sed de hoc peccato suo quo in Christum non crediderunt. Sed non in eo sunt numero illi ad quos per discipulos venit: non sunt enim in poena leviori ponendi qui omnino legem Christi accipere noluerunt, et eam, quantum ad ipsos attinet, omnino nullam esse voluerunt. Hanc etiam excusationem possunt habere qui priusquam Evangelium Christi audirent, vitae hujus fine praeventi sunt; sed non ideo possunt effugere damnationem. Quicumque enim homines, nisi in eo Salvatore salventur qui venit quaerere quod perierat, ad perditionem sine dubio pertinebunt. Quamvis dici possit, alios leviores, alios graviores poenas passuros. Ille enim perire Deo dicitur, qui ab illa beatitudine quam dat sanctis suis, per supplicium separatur. Tanta est autem diversitas suppliciorum, quanta est diversitas peccatorum: quae quomodo se habeat, altius judicat (1) sapientia divina, quam conjectura scrutatur aut effatur humana. Chrysostomus (hom. 76). Quia vero hinc inde causabantur, quoniam propter Patrem eum persequebantur; destruens eorum excusationem, dicit: *Qui me odit, et Patrem meum odit.* Alcuinus. Sicut enim qui diligit Filium, diligit et Patrem, quia una est dilectio Patris et Filii, sicut una natura; ita et qui odit Filium, odit Patrem. Augustinus (tr. 90). Sed cum superius dixerit, *Nesciunt eum qui me misit*; quomodo possunt odisse quem nesciunt? Si enim Deum, non quod est ipse, sed nescio quid aliud eum suspicantur aut credunt, non utique ipsum oderunt. Et de hominibus quidem fieri potest ut eos saepe quos nunquam vidimus oderimus vel diligamus, fama de aliquo sermocinante vel bene vel male. Sed quomodo de quo natura (2) nobis intimatur, dicendus est ignotus? Non enim ejus facie corporali nobis intimatur; sed tunc nobis ad cognitionem patet quando ejus mores et vita non latent: alioquin nec seipsum nosse quisquam potest, qui videre faciem suam non potest. Sed plerumque in eis nostra credulitas fallitur: quia nonnunquam et historia, et multo magis fama mentitur. Pertinet autem ad nos ut, quia non possumus hominum indagare conscientiam, de ipsis rebus habeamus veram certamque sententiam. Quando ergo non erratur in rebus, ut recta sit improbatio vitiorum, virtutumque approbatio; si erratur in hominibus, venialis est humana tentatio. Proinde, sicut fieri potest ut homo bonus hominem bonum oderit, nesciens, non ipsum, sed quod putat esse ipsum; vel potius diligat nesciens, cum bonum diligit, quod est ille; ita fieri potest ut homo injustus hominem oderit justum; et tamen dum eum credit injustum, diligat non ipsum, sed quod putat esse ipsum: quemadmodum autem homines, sic et Deum. Deinde, si interrogarentur Judaei utrum diligerent Deum, se diligere responderent, non ex animo mentientes, sed errando potius opinantes: quomodo enim diligerent Patrem veritatis qui habent odio veritatem? Nolunt enim sua facta damnari; et hoc habet veritas. Tantum igitur oderunt veritatem quantum oderunt suas poenas, quas talibus irrogat. Nesciunt autem illam esse veritatem, quae tales quales ipsi sunt damnat; ac per hoc quia veritatem, qua judicante damnantur, de Patre Deo natam nesciunt, etiam ipsum et nesciunt et oderunt. Chrysostomus (hom. 76). Sic igitur *non habent*, inquit, *excusationem*, per hoc quod eam quae a sermonibus doctrinam tribuebam, sed et eam quae ab operibus adjeci, secundum Moysi legem, qui ab eo qui hoc facit, persuaderi universos jussit, cum ad pietatem ducat, et miracula tribuat (1). Unde subdit: *Si opera non fecissem in eis quae nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Augustinus (tract. 91). Hoc scilicet peccatum quo in eum loquentem et operantem non crediderunt. Sed quid est quod addidit, *Quae nemo alius fecit*? Nulla quippe in operibus Christi videntur esse majora quam suscitatio mortuorum, quod (2) scimus etiam antiquos fecisse Prophetas. Fecit tamen aliqua Christus quae nemo alius fecit. Sed respondetur nobis, et alios fecisse quae nec ipse (3) nec alius fecit. Sed quod tam multa vitia et malas valetudines vexationesque mortalium tanta potestate sanaret, nullus omnino legitur antiquorum. Ut enim taceatur quod jubendo, sicut occurrebant, salvos singulos fecit; Marcus dicit, cap. 6, quod « quocumque introibat in vicos vel in villas aut in civitates, « in plateis ponebant infirmos, et deprecabantur « ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent; et « quotquot tangebant eum, salvi fiebant. » Haec nemo alius fecit in eis. Sic enim intelligendum est quod ait, *In eis*, non inter eos vel coram eis, sed prorsus *in eis*: quia sanavit eos. Nemo tamen alius fecit quicumque talia opera in eis fecit: quoniam quisquis alius homo aliquid eorum fecit, ipso faciente fecit; haec autem ipse non illis facientibus fecit. Sed haec etsi Pater aut Spiritus sanctus fecit, nemo alius fecit, quia totius Trinitatis una substantia est. His ergo beneficiis amorem, non odium

(1) *Al.* indicat.

(2) *Nicolai habet* notitia.

(1) *Idem* qui talia et facienti et dicenti obtemperare jussit omnes, cum et ad pietatem ducat, et miracula exhibeat maxima.

(2) *Al.* quorum.

(3) *Al. omittitur* nec ipse.

retribuere debuerunt; et hoc eis exprobrans, adjungit dicens; *Nunc autem viderunt et oderunt me et Patrem meum.* CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Hoc autem dicit, ne discipuli dicant: Cur igitur intra tot nos induxisti mala? Nonne praelia et odium praevidisti? Sed et prophetiam inducit, cum subdit: *Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis.* AUGUSTINUS, 15 de Trin. (cap. 17). Legis nomine aliquando simul omnia veteris testamenti sanctarum Scripturarum significantur eloquia: et ita Dominus hic dicit, *In lege eorum scriptus est,* cum legatur in Psalmis, super Joan. AUGUSTINUS (tract. eod.). Eorum autem legem dicit, non ab ipsis inventam, sed ipsis datam. Gratis autem odit qui nullum ex odio commodum quaerit vel incommodum fugit: sic oderunt Deum impii, sic diligunt justi, ut alia praeter illum bona non expectent: quoniam ipse erit in omnibus omnia. GREGORIUS, 25 Moral. (cap. 16, in novis codd. cap. 11). Aliud est autem bona non facere, aliud bonorum odisse doctorem; sicut aliud est ex praecipitatione, aliud ex deliberatione peccare. Ex infirmitate enim plerumque solet accidere (1) amare bonum, sed implere non posse. Ex studio autem peccare, est bonum nec facere nec amare. Sicut ergo nonnunquam gravius est peccatum diligere quam perpetrare, ita nequius est odisse justitiam quam non fecisse. Sunt ergo nonnulli in Ecclesia, qui non solum bona non faciunt, sed etiam persequuntur; et quae ipsi facere negligunt, etiam in aliis detestantur. Horum peccatum non ex infirmitate aut ignorantia, sed ex solo studio perpetratur.

7. CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Possent discipuli Domino dicere: Si verba a te audierunt quae nullus dixit; si opera viderunt quae nullus alius fecit, et tamen non profuerunt; si oderunt et Patrem tuum et te cum eo, cujus gratia nos mittis; qualiter digni fide erimus? Ne igitur haec cogitantes turbentur, consolationem inducit, dicens: *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* AUGUSTINUS (tract. 92). Tamquam diceret: Odio me habuerunt et occiderunt videntes; sed tale de me testimonium Paraclitus perhibebit, ut eos faciat in me credere non videntes (2): et quia ille perhibebit, et vos perhibebitis: unde sequitur: *Et vos testimonium perhibebitis.* Ille cordibus vestris inspirando, vos vocibus vestris sonando (3): unde poteritis praedicare quod nostis: *quia ab initio mecum estis*: quod modo non facitis, quia illius Spiritus plenitudo nondum adest vobis. Dabit enim vobis fiduciam testimonium perhibendi caritas Dei diffusa in cordibus vestris per Spiritum sanctum qui dabitur vobis. Ille quippe testimonium perhibens, et testes fortissimos faciens, abstulit amicis Christi timorem, et inimicorum odium convertit in amorem. DIDYMUS de Spiritu sancto (4). Spiritum autem sanctum venientem consolatorem dicit, ab operatione ei nomen imponens: quia non solum eos quos (5) se dignos esse reperit, ab omni perturbatione reddit alienos, verum incredibile quoddam gaudium eis tribuit: sempiterna quippe laetitia in eorum corde versatur quorum Spiritus sanctus habitator est. Iste Spiritus consolator a Filio mittitur, non secundum Angelorum aut Prophetarum aut Apostolorum ministerium: sed ut mitti decet a Sapientia et Virtute Spiritum Dei indivisam habentem cum eadem Sapientia et Virtute naturam. Etenim Filius missus a Patre non separatur atque disjungitur ab eo, manens in illo, et habens illum in semetipso. Qui Spiritus sanctus supradicto modo missus a Filio, de Patre egreditur, non aliunde ad alia transmigrans. Quomodo enim Pater non consistit in loco, cum ultra omnem corporum sit naturam; ita et Spiritus veritatis nequaquam locorum fine clauditur, cum sit incorporalis, et excedens universam creaturarum essentiam. CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Propterea vero non Spiritum sanctum, sed Spiritum veritatis eum vocavit, ut ostendat quod erit fide dignus. Dicit autem quod *a Patre procedit*, quia omnia certissime novit, quemadmodum ipse ait de seipso, supra 8: *Quoniam novi unde venio et quo vado.* DIDYMUS (ut supra). Sed cum posset dicere, A Deo, sive Omnipotente, nihil horum tetigit; sed ait, *A Patre,* non quod Pater a Deo omnipotente sit alius; sed secundum proprietatem Patris intellectum parientis, egredi ab eo dicitur Spiritus veritatis. Mittente autem Filio Spiritum veritatis, simul mittit et Pater, cum eadem voluntate Patris et Filii Spiritus veniat. THEOPHYLACTUS. Et alias quidem Patrem dicit mittere Spiritum; nunc autem cum se missurum dixit, aequipollentiam denotat. Ne autem censeretur reniti contra Patrem, velut ab alia potestate transmittens Spiritum; addidit, *A Patre*; quasi acceptante Patre, et pariter destinante. Cum autem audis quod procedit, ne intelligas processum missionem esse illatam extrinsecus, qua mittuntur administratorii spiritus; sed quoddam differens, et exceptae actionis proprium processum (1) appellat uni principali Spiritui attributum: originali enim consistentia Spiritus est processus. Non ergo procedere pro mittere sumendum est, sed ex Patre naturalem essentiam obtinere. AUGUSTINUS (tract. 93). Hic aliquis forsitan quaerit utrum et a Filio procedat Spiritus sanctus: Filius enim solius Patris est Filius, et Pater solius Filii est Pater: Spiritus autem sanctus non est unius eorum Spiritus, sed amborum, quandoquidem dicit ipse Christus, Matth. 10: « Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis; » et dicit Apostolus Galat. 4: « Misit Deus Spiritum « Filii sui in corda vestra ». Nec ob aliud aestimo ipsum proprie vocari Spiritum, cum etiam si de singulis interrogemur, non possumus nisi et Patrem et Filium spiritum dicere. Quod ergo communiter vocantur et singuli, hoc proprie vocari oportuit eum qui non est unus eorum, sed in quo communitas apparet eorum amborum. Cur ergo non credamus quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Si enim ab eo non procederet, non post resurrectionem discipulis suis insufflasset, dicens, infra 20: *Accipite Spiritum sanctum.* De hac quoque virtute credendus est dicere Evangelista (Luc. 6): « Virtus de illo « exibat, et sanabat omnes. » Si ergo et de Patre et de Filio procedat Spiritus sanctus, cur Filius dixit: *De Patre procedit,* nisi quemadmodum solet

(1) *Al. deest* accidere.
(2) Et tract. 93 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Et iterum tract 92 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Lib. 2 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* eos consolatur quos etc.

(1) *Legit Nicolai*: sed quamdam differentem, et excellentem, ac separatam proprietatem processum appellat etc.

ad eum referre et quod ipsius est de quo ipse est? unde illud est quod ait supra 7: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit.* Si igitur haec intelligatur ejus doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris: quanto magis intelligendus est et de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi sic ait, *De Patre procedit,* ut non diceret, De me non procedit? A quo autem habet Filius ut sit Deus, ab illo habet utique ut procedat ab eo Spiritus sanctus. Hinc utcumque et jam illud intelligitur, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus sanctus? quoniam si et ipse Filius diceretur, amborum utique Filius diceretur, quod absurdissimum est: filius quippe nullus est duorum, nisi patris et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem et Deum Filium tale aliquid suspicemur; quia nec filius hominum simul ex patre et ex matre procedit; sed cum in matrem procedit ex patre, non tunc procedit et ex matre. Spiritus autem sanctus non de Patre procedit in Filium et de Filio procedit ad sanctificandum creaturam; sed simul de utroque procedit. Neque enim possumus dicere sit quod non sit vita Spiritus sanctus, cum vita Pater, vita sit Filius; ac per hoc sicut Pater, cum habeat vitam in semetipso, dedit et Filio vitam habere in semetipso; sic ei dedit vitam procedere de illo, sicut procedit et de seipso.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

1. Haec locutus sum vobis, ut non scandalizemini. Absque synagogis facient vos. Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo. Et haec facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me. Sed haec locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis. Haec autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

2. Et nunc vado ad eum qui misit me; et nemo ex vobis interrogat me. Quo vadis? Sed quia haec locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato et de justitia et de judicio: de peccato quidem, quia non crediderunt in me: de justitia vero, quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me; de judicio autem, quia princeps hujus mundi jam judicatus est.

3. Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur, et quae futura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

4. Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum et videbitis me, quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum et non videbitis me, et iterum modicum et videbitis me; et quia vado ad patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum? Nescimus quid loquitur. Cognovit autem Jesus quia volebant eum interrogare; et dixit eis: De hoc quaeritis inter vos, quia dixi, Modicum et non videbitis me, et iterum modicum et videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos; mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus. Cum autem pepererit puerum, jam non meminit pressurae propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

5. Et in illo die me non interrogabitis quidquam. Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo: petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Haec in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis; sed palam de Patre meo annuntiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis: ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis quia a Deo exivi. Exivi a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.

6. Dicunt ei discipuli ejus: Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, et non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus quia a Deo existi. Respondit eis Jesus: Modo creditis? Ecce hora, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquatis, et non sum solus, quia Pater mecum est. Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis; sed confidite: ego vici mundum.

1. AUGUSTINUS (tr. 93). Merito promisso Spiritu sancto, quo in eis operante fierent testes ejus, subjunxit: *Haec locutus sum vobis, ut non scandalizemini.* Cum enim « caritas Dei diffunditur in « cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus « est nobis, « Rom. 5, fit pax multa diligentibus « legem Dei ut non sit illis scandalum: » Psal. 118. Deinde quae passuri essent exprimens, ait: *Absque synagogis facient vos.* CHRYSOSTOMUS (hom. 76). Jam enim composuerant, ut si quis confessus fuerit Christum, extra synagogam fieret. AUGUSTINUS (tract. 93). Quid autem mali erat Apostolis expelli de Judaicis synagogis. quasi fuerint inde exituri etiam si eos nullus expelleret? Sed (1) voluit denuntiare, quia Judaei Christum non fuerant recepturi, a quo isti non fuerant recessuri. Nam quia non erat ullus alius populus (2) Dei quam illud semen Abrahae; si cognoscerent Christum, non aliae fierent Ecclesiae Christi, aliae synagogae Judaeorum. Quod quia noluerunt, quid restabat nisi ut remanentes extra synagogam facerent eos qui non relinquerunt Christum? Deinde cum hoc eis dixisset, adjecit: *Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo.* Quae verba ita subjecit tamquam ex hoc consolaretur eos qui de synagogis Judaicis pellerentur. An forte de synagogis illa separatio sic eos fuerat turbatura ut mori vellent potius quam in hac vita sine Judaeorum congregationibus morari? Absit ut sic turbarentur qui Dei, non hominum gloriam requirebant (1). Iste itaque sensus est in his verbis. Extra synagogam facient vos; sed nolite solitudinem formidare. Separati (2) quippe a congregationibus eorum, tam multos in nomine meo congregabitis ut illi metuentes ne templum quod erat apud eos,

(1) *Al.* sed hoc.
(2) *Al.* Apostolus.

(1) *Al.* quam in hac vita sine Judaeorum congregationibus morari: ut sic turbarentur qui Dei, non hominum gloriam requirebant?
(2) *Al.* separatim.

et omnis legis veteris sacramenta deserantur (1), sic interficient vos ut Deo arbitrentur se praestare obsequium, zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam. Hoc enim de Judaeis dictum debemus accipere, de quibus dixerat, *Extra synagogam facient vos.* Nam testes, idest martyres Christi, etiam si occisi sunt a Gentilibus, non tamen illi arbitrati sunt Deo, sed diis suis falsis obsequium se praestare. Judaeorum autem omnis qui occidit praedicatores Christi, Deo se putavit praestare obsequium, credens quod desererent Deum Israel quicumque converterentur ad Christum. Hinc ergo accensi et zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam, obsequium se Deo praestare credentes, occidebant eos. Chrysostomus (hom. 76). Deinde consolationem inducit, dicens: *Et haec omnia facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me*; quasi dicat: Sufficit vobis in consolationem, propter me et Patrem haec pati. Augustinus (tract. 93). Ne autem ignaros atque imparatos (2) animos mala improvisa, quamvis cito transitura, turbarent: hanc fuisse causam ut haec eis praenuntiaret, ostendit subdens: *Haec locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia dixi vobis. Hora eorum*, hora tenebrosa, hora nocturna; sed nox Judaeorum separatum a se diem Christianorum nulla confusione fuscavit (3). Chrysostomus (hom. 77). Sed et propter aliam causam hoc praedixit, ut non dicerent, quoniam non praevidit futura: et hoc significat cum dicit: *Reminiscamini quia ego dixi vobis.* Et ut non possent dicere, quoniam blandiens nobis, ea quae ad gratiam (4) dicebat solum. Cujus autem gratia hoc a principio non dixit, ostendit dicens: *Haec autem ab initio vobis non dixi, quia vobiscum eram*: quia scilicet in custodia mea eratis, et licitum erat interrogare quando volebatis, et super me totum praelium vertebatur: unde superfluum erat hoc a principio vobis dicere; non quia haec tunc non noveram, propterea non dixi. Augustinus (tract. 94). Sed alii tres Evangelistae eum praedixisse ista demonstrant, antequam ventum esset ad coenam, qua peracta, secundum Joannem, ista locutus est. An forte hinc ista solvitur quaestio, quia et illi eum narrant proximum fuisse passioni cum hoc diceret? Non ergo ab initio quando cum illis erat. Sed Matthaeus non solum imminente passione, verum etiam ab initio haec denuntiata esse commemorat. Quid sibi ergo vult quod hic (5) dicit, *Haec autem ab initio non dixi*? nisi quia ea quae hic dicit de Spiritu sancto, quod sit venturus ad eos, et testimonium perhibiturus quando mala passuri sunt, haec eis ab initio non dixit, quoniam cum ipsis erat, et ejus praesentia consolabantur. Abscessurus autem, oportebat ut diceret illum esse venturum per quem caritate diffusa in cordibus suis verbum Dei cum fiducia praedicarent. Chrysostomus (hom. 77). Vel praedixit quidem quoniam flagella patientur; non autem quod mors eorum reputaretur ut Dei cultura: quod maxime poterat eos attonitos facere. Vel quia illic ea quae a Gentibus debebant pati dixit; hic autem et quae a Judaeis dicit (6).

(1) *Al.* deserant.
(2) *Al.* impertos.
(3) *Al.* suscitavit.
(4) *Nicolai addit* sunt.
(5) *Al. omittitur* hic.
(6) *Al.* et Judaica adjecit.

2. Chrysostomus (hom. eadem). Quia discipulos nondum perfectos tristitia impugnabat, eos Dominus increpando dirigit, dicens: *Et nunc vado ad eum qui me misit; et nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?* Audientes enim quoniam qui (1) interficiet vos, opinabitur se obsequium praestare Deo, ita ceciderunt ut nihil ei loquerentur: et ideo subditur: *Sed quia haec locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.* Non parva autem est (2) haec mitigatio, scire eos quoniam sciverat Dominus tristitiae eorum superabundantiam, et propter desertionem ejus, et propter mala quae didicerant se passuros, et nesciebant si possent viriliter ferre. Augustinus (tract. 94). Vel quia superius interrogaverant eum quo esset iturus; et responderat se iturum quo ipsi tunc venire non possent: nunc ita se promittit iturum ut nullus eorum quo vadat interroget; et hoc est quod dicit: *Et nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?* Euntem enim in caelum non verbis quaesierunt, sed oculis deduxerunt. Videbat autem Dominus quid sua verba in eorum cordibus agerent: spiritualem quippe nondum interius habentes consolationem quam per Spiritum sanctum fuerant habituri, id quod exterius in Christo videbant, amittere metuebant; et quia se amissuros esse, illo vera denuntiante, dubitare non poterant, contristabatur humanus (3) affectus, quia carnalis desolabatur aspectus: unde sequitur: *Sed quia haec locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.* Noverat autem ille quid eis potius expediret: quia visus interior ipse est melior, quo eos consolaturus erat Spiritus sanctus: unde subdit: *Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam.* Chrysostomus (hom. 77). Quasi dicat: Et si millies contristemini, oportet vos audire, quia me recedere vobis confert. Quid autem conferat, ostendit subdens: *Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos.* Augustinus, 1 de Trin. (cap. 9). Haec autem dixit non propter inaequalitatem Verbi Dei et Spiritus sancti; sed tamquam impedimento esset praesentia Filii hominis apud eos quominus veniret ille qui minor non esset: quia non semetipsum exinanivit sicut Filius formam servi accipiens. Oportebat ergo ut auferretur ab eorum oculis forma servi, quam intuentes, hoc solum Christum esse putabant quod videbant: unde sequitur: *Si autem abiero, mittam eum ad vos.* Augustinus (tract. 94). Numquid autem hic positus, eum non poterat mittere quem scimus super eum baptizatum venisse atque mansisse; immo vero a quo scimus eum nunquam separabilem fuisse? Quid est ergo, *Si non abiero, Paraclitus non veniet ad vos*, nisi, non potestis capere Spiritum quamdiu secundum carnem nosse persistitis Christum? Christo autem discedente corporaliter, non solum Spiritus sanctus, sed et Pater et Filius illis affuit spiritualiter. Gregorius, 8 Moral. (cap. 17, in nov. codd. cap. 13). Ac si aperte diceret: Si ab intentionis vestrae oculis corpus non subtraho, ad intellectum vos invisibilem per consolatorium Spiritum non perduco. Augustinus de ver. Dom. (serm. 60). Hanc autem habitudinem Spiritus sanctus Paraclitus attulit, ut, ab oculis carnis forma servi remota, quam de Virginis utero accepit, in ipsa Dei forma, in qua Patri aequalis, etiam cum in carne dignatus est apparere, permansit,

(1) *Al. deest* qui.
(2) *Al.* et.
(3) *Al. deest* humanus.

purgata mentis acie ostenderetur. CHRYSOSTOMUS (hom. 77). Quid autem hic dicunt qui non convenientem de Spiritu sancto habent opinionem? Numquid expedit dominatorem abire, et servum accedere? Quae autem sit utilitas advenientis Spiritus, ostendit cum subditur: *Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio.* AUGUSTINUS (tract. 95). Numquid autem Christus non arguit mundum? An forte quia Christus in Judaeorum tantum gente locutus est, mundum non videtur arguisse? Spiritus autem sanctus in discipulis ejus toto orbe diffusus, non unam gentem intelligitur arguisse, sed mundum. Sed quis audeat dicere quod per discipulos Christi arguat mundum Spiritus sanctus, et non arguat Christus, cum clamet Apostolus 2 Corinth. 13: « An experimentum « quaeritis ejus qui in me loquitur Christus? » Quos itaque arguit Spiritus sanctus, utique et Christus. Sed dixit, *Ille arguet mundum,* quasi dicat: Ille diffundet in cordibus vestris caritatem: sic enim timore depulso, arguendi habebitis libertatem. Exponit deinde quid dixerit, dicens: *De peccato quidem, quia non crediderunt in me*: hoc enim peccatum solum (1) prae ceteris posuit, quia hoc manente, cetera detinentur, et hoc discedente, cetera dimittuntur. AUGUSTINUS de verbis Dom. (ser. 61) Sed multum interest utrum quisque credat ipsum esse Christum et utrum credat in Christum: nam ipsum esse Christum, et daemones crediderunt: ille vero credit in Christum qui et sperat in Christum et diligit Christum. AUGUSTINUS super Joannem (tract. 95). Arguitur ergo mundus de peccato, quia in Christum non credit; et arguitur de justitia eorum qui credunt. Ipsa quippe fidelium comparatio, infidelium est vituperatio. *De justitia vero, quia ad Patrem vado.* Et quoniam ista vox infidelium esse consuevit, Quomodo credimus quod non videmus? ideo credentium justitiam sic oportuit definiri: *Quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me.* Beati enim qui non vident et credunt. Nam et qui viderunt Christum, non in eo laudata est fides eorum quia credebant quod videbant, idest Filium hominis; sed quia credebant quod non videbant, idest Filium Dei. Cum vero et ipsa forma servi subtracta eorum esset aspectibus, tunc ex omni parte impletum est. « Justus ex fide « vivit: » Rom. 4. Erit itaque vestra (2) justitia, de qua mundus arguetur (3), quoniam in me, quem non videbitis, credetis (4); et quandoque me videbitis: quoniam tunc sicut ero videbitis me, non quod sum vobiscum modo; idest, non videbitis mortalem, sed sempiternum: dicendo enim, *Jam non videbitis me,* velut nunquam eos de cetero visuros Christum praenuntiavit. AUGUSTINUS de verb. Dom. (serm. 61). Vel aliter. Illi non crediderunt: ipse ad Patrem vadit. Illorum ergo peccatum, ipsius autem justitia. Quod enim a Patre (5) ad nos venit, misericordia est; justitia vero quod ad Patrem vadit; secundum illud Apostoli Philip. 2: « Propter quod « et Deus exaltavit illum. » Sed si solus vadit ad Patrem, quid nobis prodest? An ideo solus, quia Christus unus est cum omnibus membris suis, tamquam caput cum corpore suo? Arguitur ergo mundus de peccato in eis qui non credunt in Christum,

(1) *Al.* quasi solum.
(2) *Al.* nostra.
(3) *Al.* arguitur.
(4) *Legit Nicolai* et quando me videbitis quod nunc (*tunc*) ero, non videbitis me quod sum vobiscum modo etc.
(5) *Al. omittitur* a Patre.

et de justitia in eis qui resurgunt (1) in membris Christi. Sequitur: *De judicio autem, quia princeps mundi hujus jam judicatus est,* idest diabolus princeps iniquorum, qui corde non habitant nisi in hoc mundo quem diligunt. (Serm. 60). Hoc autem ipso quo foris missus est, judicatus est; et de hoc judicio mundus arguitur: quia frustra de diabolo queritur qui non vult credere in Christum, quem judicatum, idest foras missum, et propter nostram exercitationem forinsecus expugnare permissum, non solum viri, sed etiam mulieres et pueri et puellae martyres vicerunt. AUGUSTINUS super Joannem (tr. 95). Vel *judicatus est,* quoniam judicio ignis aeterni irrevocabiliter destinatus est: et de hoc judicio mundus arguitur, quoniam cum suo principe judicatur, quem superbum atque impium imitatur. Credant itaque homines in Christum, ne arguantur de peccato infidelitatis suae, quo peccata omnia detinentur; transeant in numerum fidelium, ne arguantur; de justitia eorum quos justificatos non imitantur, caveant futurum judicium, ne cum mundi principe judicentur, quem judicatum imitantur. CHRYSOSTOMUS (hom. 77). Vel aliter. *Arguet mundum de peccato*: idest, omnem eorum excusationem abscindet, et ostendet eos sine venia (2) peccasse, non credentes in me, dum videbunt Spiritus sancti donationem ineffabilem invocato me fieri. AUGUSTINUS de Quaest. nov. et vet. testam. (quaest. 89). Hoc etiam modo Spiritus sanctus de peccato arguit mundum, quia in nomine Salvatoris, qui reprobatus est a mundo, virtutes operatus est. Salvator autem, servata (3) justitia, non trepidavit reverti ad eum qui se miserat, et per id quod regressus est probavit se inde venisse: unde sequitur: *Et de justitia, quia ad Patrem vado.* CHRYSOSTOMUS (hom. 77). Idest, ire ad Patrem erit argumentum quod irreprehensibilem agebam vitam, ut non possint adhuc dicere, quoniam *hic homo peccator est, et non est ex Deo,* supra 9. Rursus quoniam expugnavi adversarium (nequaquam autem peccator existens expugnasset), non possunt dicere quod daemonium habeo, et quod seductor sum. Quoniam autem condemnatus est propter me, scient quod conculcabunt eum postea; et resurrectionem meam manifeste scient: non enim me valuit detinere. AUGUSTINUS de Quaest. vet. et nov. testam. (quaest. 89). Videntes (4) daemones animas de inferis ire ad caelos, cognoverunt judicatum (5) esse principem hujus mundi, ut reus factus in causa Salvatoris, quae tenebat, jure (6) amitteret. Haec quidem ascendente Salvatore visa sunt; sed superveniente in discipulis Spiritu sancto, palam aperteque manifestata sunt.

3. THEOPHYLACTUS. Quia supra dixerat Dominus, *Expedit vobis ut ego vadam,* jam hoc amplificat dicens: *Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo.* AUGUSTINUS (tract. 97). Omnes haeretici audacias figmentorum suorum, quas maxime exhorret sensus humanus, hac occasione evangelicae sententiae colorare conantur; quasi haec ipsa sint quae tunc discipuli portare non poterant, et ea docuerit Spiritus sanctus, quae palam docere atque praedicare spiritus erubescit immundus.

(1) *Al.* non resurgunt.
(2) *Quatuor jam supra citata exempla omittunt illa verba* sine venia.
(3) *Al.* reservata.
(4) *Al. additur* etiam.
(5) *Al.* adjudicatum.
(6) *Al. omittitur* jure.

(1) Sed alia sunt mala quae portare non potest qualiscumque pudor humanus, et alia sunt bona quae portare non potest parvus sensus humanus. Ista sunt in corporibus impudicis, illa remota sunt a corporibus universis (2). (Tract. 95). Quis autem nostrum audeat eorum se dicere jam capacem quae illi capere non valebant? Ac per hoc nec a me expetenda sunt ut dicantur. Sed dicet aliquis: Sic multi possunt quod tunc non poterat Petrus, sicut multi possunt martyrio coronari, quod tunc non poterat Petrus, praesertim jam misso Spiritu sancto, qui tunc nondum erat missus (3). Sed numquid ideo scimus quae sunt quae dicere voluit? Absurdissime enim mihi videtur dici. tunc non potuisse portare discipulos quae de altissimis rebus invenimus in apostolicis litteris, quae postmodum scriptae sunt, nec ea Dominum dixisse narratur. Perversarum quidem sectarum homines ferre non possunt quod in Scripturis sanctis de fide catholica reperitur, sicut nos ferre non possumus sacrilegas eorum vanitates: quid enim est ferre non posse, nisi aequo animo non habere? Quis autem fidelis, vel etiam catechumenus, antequam Spiritum sanctum baptizatus accipiat, non aequo animo legit atque audit, etiam si non intelligit ea quae post ascensionem Domini scripta sunt (4)? (Tract. 98). Dicet autem aliquis: Nihil ne spirituales viri habent in doctrina quod carnalibus taceant, et spiritualibus eloquantur? Nulla quidem necessitas est ut aliqua secreta doctrinae taceantur fidelibus parvulis, seorsum dicenda majoribus; sed spirituales spiritualia carnalibus non omnino taceant propter catholicam fidem, quae omnibus praedicanda est; nec tamen sic edisserant ut volentes ea perducere ad intelligentiam non capacium (5), facilius fastidire faciant in veritate sermonem, quam in sermone percipi veritatem (6). Non ergo in his Domini verbis nescio quae secreta suscipimus (7) quae cum dici a docente possint, portari a discente non possint. Sed ea ipsa quae in doctrina religionis in quorumlibet hominum notitia dicimus si vellet nobis Christus dicere, sicut ea dicit Angelis suis; quinam homines portare possent, etiam si essent spiritales, quales adhuc Apostoli non erant? Nam utique quidquid de creatura sciri potest, minus est ipso creatore: et quis eum tacet? (8) Quis autem vivens in hoc corpore (9) posset omnem cognoscere veritatem, cum dicat Apostolus 1 Corinth. 13: « Ex parte « scimus? » Sed quia per Spiritum sanctum fit ut ad ipsam quoque plenitudinem veniamus, de qua idem dicit Apostolus ibid., « Tunc autem facie ad « faciem; » non quod est in hac tantum vita (10) Dominus nobis promisit dicens: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*; vel *deducet vos in omnem veritatem*: quo verbo intelligimus ejus nobis plenitudinem in vita alia reservari. Ipse autem Spiritus sanctus et nunc docet fideles, quanta quisque potest capere spiritalia, et in eorum cordibus desiderium majus accendit. DIDYMUS de Spiritu sancto (lib. 2 ultr. med. inter opera Hieron.). Vel hoc dicit, quod auditores verborum ejus nondum fuerant omnia consecuti quae postea pro nomine ejus sufferre poterant: sed aliqua tradens eis, illa quae majora erant, in posterum distulit; quae tunc non poterant, nisi primitus in capite nostro magisterium et forma crucis praeiret. Adhuc etiam typo legis, et umbrae et imaginibus servientes non poterant veritatem, cujus umbram lex portabat, inspicere. Cum autem venerit Spiritus veritatis diriget vos in omnem veritatem sua doctrina et institutione, vos transferens a morte litterae ad spiritum vivificantem, in quo solo omnis Scripturae veritas posita est. CHRYSOSTOMUS (hom. 77). Quia ergo dixerat, *Nunc non potestis portare*; tunc autem poteritis; et quoniam *Spiritus sanctus docet vos omnem veritatem*; ne hoc audientes, majorem Spiritum sanctum existiment, subjungit: *Non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur*. AUGUSTINUS (tract. 99). Simile est hoc ei quod de seipso (1) dixit, supra 5, *Non possum a me ipso facere quidquam, sed sicut audio judico*: sed illud secundum hominem posse accipi dicimus. Cum igitur Spiritus sanctus nulla susceptione cujusquam creaturae creatura sit factus, quomodo de illo hoc intelligendum est? Sic itaque debemus accipere, ut intelligamus non eum esse (2) a se ipso: nam Filius de Patre natus est, et Spiritus sanctus de Patre procedit. Quid autem illic intersit inter procedere et nasci, et longum est disserere, et temerarium definire. Audire autem illi scire est, scire vero esse. Quia ergo non est a semetipso, sed ab illo a quo procedit; a quo illi est essentia, ab illo scientia: ab illo igitur audientia. Semper itaque audit Spiritus sanctus, quia semper scit: ab illo ergo audivit, audit et audiet a quo est. DIDYMUS (ut supra). Ait ergo: *Non loquetur a semetipso*, hoc est, non sine me et sine meo et Patris arbitrio: quia non ex se est, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum quod subsistit et loquitur, a Patre et a me illi est. Ego veritatem loquor; idest, inspiro quae loquor, siquidem spiritus veritatis est. Dicere autem et loqui in Trinitate, non secundum consuetudinem nostram accipiendum est, sed juxta formam incorporalium naturarum, et maxime Trinitatis, quae voluntatem suam inserit cordibus credentium. et eorum qui audire eum sunt digni. Loqui ergo Patrem et audire Filium, ejusdem naturae in Patre et Filio consensusque significatio est. Spiritus vero sanctus, qui est spiritus veritatis spiritusque sapientiae, non potest Filio loquente audire quae nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur a Filio, idest procedens veritas a veritate, consolator manans a consolatore, Deus de Deo Spiritus veritatis procedens. Denique ne quis illum a Patris et Filii voluntate et societate discerneret, scriptum est: *Sed quae audiet loquetur*. AUGUSTINUS (2 de Trinit., cap. 13). Non autem hinc efficitur ut minor sit Spiritus sanctus: secundum hoc enim dictum est quod de Patre procedit. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 99). Nec moveat quod verbum futuri temporis positum est: illa quippe audientia sempiterna est, quia est sempiterna scientia. In eo autem quod sempiternum est, sine initio et sine

(1) Tract. 96 versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) Et eod. tract. paulo post init. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) Et inferius (*Ex edit. P. Nicolai*).
(4) Tract. 97, versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Al.* percipere ad intelligentiam non capacibus.
(6) Eodem tract. paulo post princ. (*Ex edit. P. Nicolai*).
(7) *Al.* suscepimus. *Nicolai* suspicemur.
(8) *Addit Nicolai quae sequuntur.* Ubi non ab omnibus nominatur? Et cum eo nemo taceat, quis est qui eum sicut intelligendus est capiat?
(9) Tract. 96, versus finem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(10) *Idem sic legit*: non quod est in hac vita tantum, sed quod usque ad illam perfectionem futurum est, Dominus etc.

(1) *Al.* de ipso.
(2) *Al. omittitur* esse.

fine, cujuslibet temporis verbum ponatur: quamvis enim natura illa immutabilis non recipiat fuit et erit, sed tantum est; non tamen mendaciter dicimus, Fuit et est et erit: fuit, quia nunquam defuit; erit, quia nunquam deerit; est, quia semper est. Didymus (ubi supra). Per Spiritum etiam veritatis futurorum sanctis viris scientia certa conceditur: unde et Prophetae hoc eodem repleti Spiritu praenuntiabant, et quasi praesentia intuebantur quae erant deinceps secutura: unde sequitur: *Et quae ventura sunt annuntiabit vobis.* Beda. Constat quia multi Spiritus sancti gratia repleti, quae ventura erant agnoverunt. Sed quia (1) multi variis coruscant virtutibus, nec tamen quae ventura sunt agnoscunt, potest hic sermo sic accipi, *Quae ventura sunt, vobis annuntiabit*; idest, gaudia vobis caelestis patriae ad memoriam reducet. Ventura vero Apostolis nuntiavit: mala scilicet quae pro confessione Christi erant passuri, et bona quae pro eisdem malis erant percepturi. Chrysostomus (hom. 77) Elevavit igitur per hoc eorum mentem, cum ad nihil ita avidum sit humanum genus ut ad sciendum futura. Ab hac igitur eos eruit solicitudine, ostendens, quoniam futura eis pericula praedicat, ut non incidant non observantes. Deinde ostendens quoniam dixerit omnem veritatem in quam Spiritus sanctus adducet, subjungit: *Ille me clarificabit.* Augustinus (tract. 100). Quia scilicet diffundendo in credentium cordibus caritatem, spiritualesque faciendo, declaravit eis qualiter Patri Filius esset aequalis, quem secundum carnem prius tantummodo noverant, et hominem sicut homines cogitabant. Vel certe, quia per ipsam caritatem (2) fiducia repleti, et timore depulso, annuntiaverunt hominibus Christum; ac sic fama ejus diffusa est toto orbe terrarum. Quod enim facturi erant in Spiritu sancto, hoc eumdem Spiritum dixit esse facturum. Chrysostomus (hom. eadem). Et quia Dominus dixerat, Matth. 23: « Magister vester unus « est Christus; » ut et Spiritus sanctus suscipiatur ab eis, subjunxit: *Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.* Didymus (de Spiritu sancto, ut supra). Accipere hic ut divinae naturae conveniat, intelligendum est: quomodo enim Filius dans non privatur his quae tribuit, neque cum damno suo impartitur aliis; sic et Spiritus sanctus non accipit quod ante non habuit: si enim prius quod non habebat accepit, translato in alium munere vacuus largitor effectus est. Sic igitur Spiritum sanctum a Filio accipere id quod suae naturae fuerat, cognoscendum est; et non aliam dantem et accipientem, sed unam significare substantiam. Siquidem et Filius eadem a Patre suscipere dicitur in quibus ipse subsistit: neque enim quid aliud est Filius, exceptis his quae ei dantur a Patre; neque alia est Spiritus sancti substantia praeter id quod datur a Filio. Augustinus (tract. eodem). Non autem propterea, sicut quidam haeretici putaverunt, minor est Filio Spiritus sanctus quia Filius accipit a Patre, Spiritus sanctus, a Filio, quasi quibusdam gradibus, naturam. Unde ipse quaestionem solvens, cur hoc dixerit explanat dicens: *Omnia quae habet Pater, mea sunt: propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.* Didymus (ut supra). Quasi dicat: Licet a Patre procedat Spiritus veritatis; tamen quia omnia quae

(1) *Al.* sed quidem.
(2) *Al.* claritatem.

habet Pater, mea sunt, et ipse Patris Spiritus meus est, et de meo accipit. Cave autem ne cum ista dicuntur, putes rem esse aliquam et possessionem quae a Patre habeatur, ac a Filio; verum quae habet Pater juxta substantiam, idest aeternitatem, immutabilitatem, bonitatem, haec eadem habet et Filius. Procul hinc absint Dialecticorum tendiculae: dicunt enim: Ergo et Pater est Filius. Si autem dixisset, Omnia quaecumque habet Deus, mea sunt, haberet occasionem impietas (1) consurgendi (2), cum vero dixerit, *Omnia quae habet Pater mea sunt,* Patris nomine se Filium declaravit paternitatem qui Filius erat non usurpavit; quamvis et ipse per adoptionis gratiam multorum sanctorum sit pater. Hilarius 8 de Trin. (ante med.). Non ergo in incerto Dominus reliquit, utrum ex Patre an ex Filio Spiritus paraclitus esse putetur: a Filio enim accepit quod ab illo mittitur, et a Patre procedit. Et interrogo utrum idipsum sit a Filio accipere quod a Patre procedere. Certe idipsum atque unum esse existimabitur a Filio accipere quod si acciperet a Patre: cum enim ait, omnia quaecumque habet Pater, sua esse, et idcirco dixisse, de suo accipiendum esse; docet etiam a Patre accipienda, a se tamen accipi, quia omnia quae Patris sunt, sua sunt. Non habet haec unitas diversitatem; nec differt a quo acceptum sit, quod datum a Patre, datum referatur a Filio.

4. Chrysostomus (hom. 78). Postquam Dominus discipulos relevavit (3) per ea quae de Spiritu sancto promisit, rursus eorum oppressit sensum dicens, *Modicum, et jam non videbitis me.* Hoc autem facit, ut assuefaciat eos per tristium auditionem, bene ferre suam separationem: eam enim quae dolet animam, et a tristitia multa detinetur nihil ita consuevit quietare, ut quae (4) tristitiam pariunt verba revoluta continue. Beda (5). Dicit enim: *Modicum et jam non videbitis me:* quia tentus est nocte illa a Judaeis, et in mane crucifixus et vespere sepultus ab humanis est seclusus obtutibus. Chrysostomus (homil. eadem). Si vero quis diligenter scrutabitur, hoc consolationis est dicere, *Quoniam ad Patrem vado*: hoc enim est ostendere quod non perierit, sed mors ejus translatio sit; et aliam consolationem eis imposuit cum adjecit: *Et iterum modicum, et videbitis me:* ostendens quoniam et redibit, et in pauco erit et separatio, et continua quae cum eis coexistentia. Augustinus (tract. 101). Haec autem verba Domini obscura erant discipulis, antequam id quod dicit esset impletum: unde sequitur: *Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum et non videbitis me, et iterum modicum et videbitis me, quia vado ad Patrem?* Chrysostomus (hom. eadem). Hoc autem non intelligebant, aut propter tristitiam, quae amovebat a mente eorum ea quae dicebantur, aut propter immanifestationem eorum quae dicebantur: idcirco videbatur eis duo contraria ponere, non existentia contraria. Si enim videbimus te, ajunt, quomodo vadis? Si vero vadis, qualiter te videbimus? Propterea dicunt: *Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum? Nescimus quid loquitur.* Au-

(1) *Al.* impietatis.
(2) *Nicolai* confingendi.
(3) *Al.* revelavit.
(4) *Al.* deest quae.
(5) Hom. 1 Dominicae secundae post octavam paschae (*Ex edit. P. Nicolai*).

GUSTINUS (tract. eod.). Nam in praecedentibus, quia non dixerat, *Modicum*, sed dixerat, *Ad Patrem vado*, aperte illis visus est loqui. Nunc ergo quod illis tunc obscurum fuit, et mox manifestatum est, jam nobis utique manifestum est. Post paululum enim passus est, et non viderunt eum; rursus post paululum resurrexit, et viderunt eum. Dicit autem: *Et jam non videbitis me*: quia scilicet mortalem Christum ulterius non viderunt. ALCUINUS. Vel aliter. Modicum tempus est futurum quo non videbitis me, idest illud triduum quo in sepulcro quievit; et iterum est modicum futurum tempus quo videbitis me, idest illi quadraginta dies, in quibus eis saepius post passionem suam usque ad tempus ascensionis suae apparuit; et ideo illo modico tempore videbitis me, *quia vado ad Patrem*: quia non semper in terra corporaliter sum mansurus, sed per humanitatem quam assumpsi, ascensurus in caelum. Sequitur: *Cognovit autem Jesus quia volebant eum interrogare, et dixit eis: De hoc quaeritis inter vos, quia dixi vobis, Modicum et non videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos.* Ignorantiam ipsorum pius magister intelligens, secundum illorum dubitationem respondit, quasi expositurus quid esset quod dixit. AUGUSTINUS (tract. eod.). Quod sic accipi potest, quia contristati sunt discipuli de morte Domini, et confestim de resurrectione laetati. Mundus autem (quo nomine significati sunt inimici, a quibus Christus occisus est) tunc utique laetatus est (1) occiso Christo quando sunt discipuli contristati: unde sequitur: *Mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* ALCUINUS. Sed et cunctis fidelibus convenit hic sermo Domini, qui per lacrymas pressurasque praesentes ad gaudia aeterna contendunt. Flentibus autem justis, mundus gaudet, quia in praesenti delectantur, alterius vitae nulla gaudia sperantes. CHRYSOSTOMUS (hom. cit). Deinde ostendens quoniam tristitia parit gaudium, et quoniam tristitia brevis, laetitia vero infinita est; ad exemplum venit mundanum, dicens: *Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus; cum autem pepererit puerum, jam non meminit pressurae propter gaudium, quia natus est homo in mundum.* AUGUSTINUS (tr. eod.). Ista similitudo ad intelligendum non videtur esse difficilis: quoniam comparatio ejus in promptu est, eodem ipso exponente cur dicta sit: nam sequitur: *Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum.* Parturitio quippe, tristitiae; partus autem gaudio comparatur; quod tunc magis esse consuevit quando non puella, sed puer nascitur. Quod vero subdit, *Et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*, quia gaudium ipsorum ipse Jesus est, significat quod ait Apostolus, Rom. 6: « Christus « resurgens ex mortuis jam non moritur. » CHRYSOSTOMUS (hom ead.). Significat etiam praedicto exemplo quoniam solvit ipse mortis pressuras, et novum hominem regenerans esse fecit. Et non dixit quoniam non erit ei tribulatio, sed neque meminit ejus: tantum est quod succedit gaudium; ita erit et sanctis. Et non dixit, Quoniam natus est puer, sed quoniam homo, occulte suam resurrectionem insinuans. AUGUSTINUS (tr. eod.). Vel de futuris visione et gaudio, quae superius dicta sunt, melius existimo intelligi, *Modicum et jam non videbitis me:* modicum enim est hoc totum spatium quo praesens pervolat saeculum; ideo namque addidit, *Quia vado ad Patrem*: quod ad superiorem sententiam referendum est, ubi ait, *Modicum et jam non videbitis me*; non ad posteriorem, ubi ait, *Modicum et videbitis me*. Eundo quippe ad Patrem, facturus erat ut eum non viderent. Illis ergo ait, *Modicum et jam non videbitis me*, qui eum tunc corporaliter videbant: quia iturus erat ad Patrem et eum deinceps mortales visuri non erant qualem cum ista loquebatur videbant. Quod vero addidit, *Et iterum modicum et videbitis me*, universae promisit Ecclesiae. Hoc autem modicum longum nobis videtur, quoniam adhuc agitur; cum finitum fuerit, tunc sentiemus quam modicum fuerit. ALCUINUS. Mulier autem sancta Ecclesia est, propter fecunditatem bonorum operum, et quia spiritales Deo filios generat. Haec mulier dum parit, idest dum in mundo virtutum profectibus insistit, dum undique tentatur et affligitur, tristitiam habet de hoc, quia venit hora ejus ut patiatur: quia nemo carnem suam odio habuit. AUGUSTINUS (tract. 101). Nec tamen in hujus gaudii parturitione sine gaudio tristes sumus; sed, sicut Apostolus ait Roman. 12, « Spe « gaudentes: » quia et ipsa mulier parturiens, cui comparati sumus, plus gaudet de mox futura prole quam tristis est de praesenti dolore. ALCUINUS. *Sed cum peperit*, idest cum devicto laborum certamine ad palmam pervenerit, *jam non meminit pressurae* praecedentis, *propter gaudium* perceptae retributionis, *quia natus est homo in mundum.* Sicut enim mulier nato in hoc mundo homine laetatur, ita Ecclesia, nato in vitam aeternam fidelium populo, exultatione repletur. BEDA (1). Nec novum debet videri si natus dicatur qui ex hac vita migraverit: sicut enim consuete nasci dicitur cum quis de utero matris procedens in hanc lucem ingreditur, ita potest natus appellari qui solutus a vinculis carnis, ad lucem aeternam sublimatur: unde sanctorum solemnia, non funebria, sed natalitia vocantur. ALCUINUS. Quod autem dicit, *Iterum videbo vos*, idest assumam vos ad meipsum. Vel *iterum videbo vos*; idest, iterum videndus apparebo; *et gaudebit cor vestrum*. AUGUSTINUS (tract. eod.). Hunc enim totius laboris sui fructum Ecclesia nunc parturit desiderando, tunc est paritura cernendo. Et ideo masculum, quoniam ad istum fructum contemplationis, cuncta officia referuntur actionis: solus enim liber est qui propter se appetitur, et non refertur ad aliud: huic servit actio. Ad hoc enim refertur quidquid bene agitur: ibi est finis qui sufficit nobis: aeternus igitur erit. Neque enim finis nobis sufficit nisi cujus nullus est finis. De hoc igitur quod sufficit nobis rectissime audivimus: *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis.*

5. CHRYSOSTOMUS (hom. 78). Rursus ostendit Dominus quod expedit eum abire, cum dicit: *Et in illo die me non rogabitis quidquam.* (Tract. 101). Hoc verbum quod est *rogare*, non solum petere, verum et interrogare significat: et graecum Evangelium, unde hoc translatum est, tale habet verbum quod utrumque possit intelligi. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Dicit ergo, *Et in illo die*, scilicet cum resurrexero, *me non rogabitis quidquam*, idest non dicetis: *Ostende nobis Patrem*, et *Quo vadis?* quoniam scietis per Spiritum sanctum. Vel *non*

(1) *Al.* tunc itaque laetati sunt occiso Christo etc.

(1) In hom. dominicae secundae post octavam paschae (*Ex edit. P. Nicolai*).

rogabitis me; idest, non indigebitis mediatore ad impetrandum; sed sufficiet nomen meum, quod invocantes, omnia accipietis: unde sequitur. *Amen amen dico vobis; si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Ostendit autem nominis virtutem, si non visus neque rogatus, sed nominatus solum apud Patrem facit mirabilia. Non ergo, ait, existimetis, quia de reliquo non ero vobiscum, vos derelictos esse; nomen enim meum majorem dabit vobis securitatem: unde sequitur: *Usque modo non petistis quidquam in nomine meo. Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.* THEOPHYLACTUS. Alacritas enim vestra tunc erit integerrima, cum ad vota vobis petita succedent. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Quia obumbrata (1) erant quae dicta sunt, subjungit: *Haec in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis*: etenim quadraginta diebus disputavit cum eis congregatis, loquens de regno Dei. Et nunc, inquit, in timore existentes non attenditis his quae dicuntur; tunc autem resuscitatum videntes, poteritis palam omnia dicere. THEOPHYLACTUS. Adhuc praebet illis fiduciam quoniam recipient in tentationibus auxilium desuper, cum subdit: *In illo die in nomine meo petetis*: adeo assero vobis Patrem favere quod neque interventu meo ulterius indigebitis: unde subdit: *Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem pro vobis: ipse enim Pater amat vos.* Porro ne resiliant a Domino, velut eo ulterius non egentes, subjungit: *Quia vos me amastis*; quasi dicat: Ob hoc diligit vos Pater, quia vos me dilexistis. Cum itaque excideritis ab amore meo, confestim et a paterno decidetis. AUGUSTINUS (tract. 102). Sed numquid ideo amat ille quia nos amamus; an potius quia ille amat, ideo nos amamus? Hoc ipse Evangelista in Epistola sua 1, cap. 4, « dicit: Nos « diligamus, quia ipse prior dilexit nos ». Amat ergo nos Pater quia nos amamus Filium, cum a Patre et Filio accepimus, ut Patrem amemus et Filium. Amavit ipse quod fecit; sed non in nobis faceret quod amaret, nisi antequam id faceret nos amaret. HILARIUS 6 de Trin. (circa med.). Caret etiam apud Patrem intercessionis necessitate perfecta de Filio fides, quae quod a Deo exierit, credit, atque amat, et per seipsam jam et audiri meretur et amari, natum ex Deo Filium missumque confessa: unde sequitur: *Et credidistis quia a Deo exivi.* Nativitas itaque ejus, et adventus ostenditur, cum subdit: *Exivi a Patre et veni in mundum.* Alterum in dispensatione, alterum in natura est. A Patre enim venisse et a Deo exisse, non est significationis ejusdem; cum àliud sit a Deo in substantiam nativitatis exisse, aliud a Patre in hunc mundum ad consummanda salutis nostrae sacramenta venisse. Cum autem exire a Deo sit ex nativitate subsistere, quid aliud quam Deus esse posset? CHRYSOSTOMUS (hom. 78). Quia vero resurrectionis sermo non modicum eos mitigabat, et cum hoc audire quod a Deo exivit et illuc vadit, continue ea circumvolvit: unde sequitur: *Iterum relinquo mundum et vado ad Patrem.* Nam hoc quidem certificabat quoniam recte in ipsum credebant: hoc vero quoniam sub munitione ejus futuri erant. AUGUSTINUS (tr. 102). Exiit enim a Patre, quia de Patre est; in mundum venit, quia mundo suum corpus ostendit. Mundum reliquit corporali discessione, perrexit ad Patrem hominis ascensione nec mundum deseruit praesentiae gubernatione: quia sic in mundum venit exiens a Patre ut non desereret Patrem. Sed Dominum Jesum Christum posteaquam resurrexit, et interrogatum legimus et rogatum: nam interrogatus est a discipulis ascensurus in caelum, quando regnum restitueret Israel; rogatus est a Stephano cum esset in caelo, ut spiritum ejus susciperet. Et quis audeat dicere rogandum non esse immortalem, rogari debuisse mortalem? Puto ergo, quod dicit, *In illa die me non rogabitis quidquam*, non ad illud tempus referendum esse quo resurrexit, sed ad illud quando videbimus eum sicuti est; quae visio non temporalis vitae est, sed aeternae, ubi jam nihil rogemus, nihil interrogemus (1), quia nihil desiderandum remanebit, nihil quaerendum latebit. ALCUINUS. Sic ergo dicit: In futuro *me non rogabitis quidquam*: sed interim, dum in peregrinatione hujus miseriae conversamini, si petieritis Patrem, dabit vobis: unde subdit: *Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* AUGUSTINUS (trac. 102). Hoc quod ait, *Si quid*, non quodlibet intelligitur, sed aliquid quod non in beatae vitae comparatione sit nihil. Non autem petitur in nomine Salvatoris, quidquid petitur contra rationem salutis: non enim sonum litterarum aut syllabarum, sed quod sono recte ac veraciter intelligitur, hic accipiendum est, cum dicit, *In nomine meo.* Unde qui hoc sentit de Christo quod non est de unico Filio Dei sentiendum, non petit in ejus nomine. Qui vero quod est de illo sentiendum sentit, ipse in ejus nomine petit, et accipit quod petit, si non contra suam salutem sempiternam petit; accipit autem quando debet accipere: quaedam enim non negantur, sed ut congruo dentur tempore differuntur. Ita sane intelligendum est, quod ait, *Dabit vobis*, ut ea beneficia significata sciantur his verbis quae ad eos qui petunt proprie pertinent. Exaudiuntur quippe omnes sancti pro seipsis, non autem pro omnibus: quia non utcumque (2) dictum est, *Dabit*; sed, *Dabit vobis.* Quod (3) autem sequitur, *Usque modo non petistis quidquam in nomine meo*, duobus modis intelligi potest: vel quia in nomine meo non petistis, quod nomen non sicut cognoscendum est cognovistis; vel *non petistis quidquam*, quoniam in comparatione rei quam petere debuistis, pro nihilo habendum est quod petistis. Ut igitur in nomine ejus non nihil, sed gaudium plenum petant, subdit: *Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.* Hoc quod dicit, *Gaudium plenum*, non carnale, sed spirituale gaudium est; et quando tantum erit ut aliquid ei jam non sit addendum, tunc erit plenum. AUGUSTINUS 1 de Trin. (cap. 2). Hoc est autem plenum gaudium vestrum quo amplius non est, frui Deo Trinitate (4), ad cujus imaginem facti sumus. AUGUSTINUS super Joan. (tr. 102). Quidquid ergo petitur quod pertinet ad hoc gaudium consequendum, hoc est in nomine Christi petendum. Isto enim bono in petendo perseverantes sanctos (5) suos nequaquam misericordia divina fraudabit. Quidquid autem aliud petitur, nihil petitur: non quia nulla

(1) *Al.* quia igitur obumbrata.

(1) *Al.* nihil rogamus, nihil interrogamus.
(2) *Al.* unicuique.
(3) *Al.* quia.
(4) *Nicolai* in Trinitate.
(5) *Al. omittitur* sanctos.

res est, sed quia in tantae rei comparatione quidquid aliud concupiscitur, nihil est. Sequitur: *Haec in proverbiis locutus sum vobis: venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre meo annuntiabo vobis.* Possem dicere hanc de qua loquitur horam futurum saeculum intelligi, ubi videbimus palam quod Apostolus dicit 1 Corinth. 13: « Facie ad faciem: » ut quod ait, *Haec in proverbiis locutus sum vobis*, hoc sit quod ab Apostolo dictum est ib.: « Videmus nunc per speculum « in aenigmate. » Annuntiabo autem vobis quia per Filium Pater videbitur: neque enim « Patrem « quis cognoscit nisi Filius, et cui voluerit Filius « revelare: » Matth. 11. Gregorius, 30 Mor. (cap. 8, in nov. codd. cap. 5). Palam quippe de Patre annuntiare se asserit; quia per patefactam tunc majestatis suae speciem, et quomodo ipse gignenti non impar oriatur, et quomodo utrorumque Spiritus utique coaeternus procedat ostendet. Augustinus (tr. 102). Sed istum sensum videtur impedire quod sequitur: *In illo die in nomine meo petetis*: in futuro enim saeculo quid petituri sumus, quando satiabitur in bonis desiderium nostrum? Petitio namque alicujus est indigentiae. Relinquitur itaque ut intelligatur Jesus discipulos suos de carnalibus vel animalibus spirituales esse facturus. Homo autem animalis sic audit quaecumque audit de Dei natura ut aliud quam corpus cogitare non possit. Ideo proverbia illi sunt quaecumque dicta sapientiae de incorporea immutabilique substantia; non quod tamquam proverbia deputet, sed quia sic cogitat quomodo qui proverbia solent audire, neque intelligere. Cum vero spiritalis coeperit omnia dijudicare, etiam si in hac vita velut per speculum et ex parte perspicit, tamen nullo corporeo sensu, nulla imaginaria cogitatione, sed mentis certissima intelligentia capit Deum non corpus esse, sed spiritum. Ita palam de Patre annuntiante Filio et ejusdem substantiae conspiciantur et ipse qui annuntiat, nunc (1) in ejus nomine petunt qui petunt: quia in sono ejus nominis non aliud quam res ipsa est quae hoc nomine vocatur, intelligunt. Hi possunt cogitare Dominum nostrum Jesum Christum, inquantum homo est, pro nobis interpellare Patrem; inquantum Deus est, nos exaudire cum Patre: quod eum significasse arbitror, ubi ait: *Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem pro vobis.* Ad hoc quippe intuendum, quomodo non roget Patrem Filius, sed simul exaudiant rogantes Pater et Filius, non nisi spiritualis oculus mentis ascendit.

6. Chrysostomus (hom. 78). Quia discipulos hoc maxime respirare fecit quod erant Patris amici, propterea dicunt se cognoscere quod omnia nosset: unde sequitur: *Dicunt ei discipuli ejus: Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis.* Augustinus (tract. 103). Cum autem adhuc promittatur futura illa hora in qua sine proverbiis locuturus est; cur isti hoc dicunt, nisi quia illa quae scit ipsis non intelligentibus esse proverbia, usque adeo non intelligunt ut nec saltem non se intelligere intelligant? Chrysostomus (hom. 78). Quoniam autem ad id quod in eorum mente erat respondit, subdunt: *Nunc scimus quoniam scis omnia.* Vides qualiter imperfecte se habebant, qui post tot et tanta demonstrata dicunt, *Nunc scimus*; et hoc dicunt tamquam ei quamdam gratiam tribuentes. *Et non est opus tibi ut quis te interroget*; hoc est, antequam audias, nosti ea quae scandalizant nos, et quiescere nos fecisti dicens: *Quoniam Pater vos amat.* Augustinus (tract. 103). Quid ergo vult sibi quod ei quem sciebant nosse omnia, cum dicere debuisse videantur: Non est opus tibi ut quidquam interroges: dicendum potius putaverunt: *Non est opus tibi ut quis te interroget?* Quod utrumque legimus factum: et interrogasse scilicet Dominum, et interrogatum fuisse. Sed hoc cito solvitur: quia hoc non ei, sed illis potius opus erat quos interrogabat (1), vel a quibus interrogabatur. Neque enim aliquos ille interrogabat ut ab eis aliquid disceret, sed eos potius ut doceret: et qui interrogabant eum, volentes ab eo aliquid discere, illis profecto id opus erat ut scirent ab eo aliqua qui noverat omnia. Ille autem non opus habebat ut quod ab eo scire quisque vellet, per ipsius cognosceret interrogationem: quia priusquam interrogaretur, interrogatorum noverat voluntatem. Praevidere autem cogitationes hominum, magnum Domino non erat, sed magnum parvulis erat qui subdunt: *In hoc credimus quia a Deo existi.* Hilarius 6 de Trin. (post med.). Per id enim credunt quod a Deo exiit, quia ea quae Dei sunt agit. Nam cum Dominus utrumque dixisset, *A Deo exivi*, et *A Patre veni in hunc mundum*; nihil admirationis in eo habuerunt quod frequenter audierunt: unde non addunt, A Patre venisti in hunc mundum: sciebant enim a Deo missum, exisse tamen a Deo nesciebant. Inenarrabilem vero illam Filii nativitatem per virtutem dicti istius intelligentes, tunc primum coeperunt advertere, cum illum sine proverbiis profiterentur esse locutum. Non enim per consuetudinem humani partus Deus ex Deo nascitur, cujus a Deo exitio potius quam partus est. Est enim unus ex uno: non est portio, non est defectio (2), non est diminutio, non derivatio; non est protensio, non passio, sed viventis naturae ex vivente nativitas est. Deus ex Deo exiens est, non creatura in Dei nomine electa, non ut esset coepit ex nihilo; sed exiit a manente, et exiisse significationem habet nativitatis, non inchoationis. Augustinus (tract. 103). Denique de ipsa eorum aetate adhuc secundum interiorem hominem parva et infirma eos admonet: unde subditur: *Respondit eis Jesus, Modo creditis.* Beda. Quod duobus modis pronuntiari potest; affirmando scilicet et insultando. Si insultando, hic est sensus. Tardius ad credendum evigilastis: *ecce enim venit hora ut dispergamini unusquisque in propria etc.* Si affirmando, sensus est: Verum est quod creditis; *sed ecce venit hora ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquatis.* Augustinus (tractat. 103). Non enim quando comprehensus est, tantummodo carne sua ejus carnem, verum etiam mente reliquerunt fidem. Chrysostomus (homil. 78). Dicit autem, *Dispergamini*, scilicet quando tradar: tantum enim vobis dominabitur timor ut neque simul possitis recedere. Sed ego ex hoc nullum patiar malum: unde subdit: *Et non sum solus, quia Pater mecum est.* Augustinus (tract. eod.). Ad hoc intelligendum eos volebat extendi et crescere ne sic a Patre Filium cogitarent exisse ut putarent etiam recessisse. Deinde sermonem concludit dicens. *Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis*,

(1) *Al.* tunc.

(1) *Al.* interrogat.
(2) *Al. omittitur* non est defectio.

Chrysostomus (ut supra). Idest, ut non abjiciatis me a mente vestra. Non enim nunc solum quando comprehendar, fient vobis adversa, sed donec eritis in mundo, pressuram habebitis, idest tribulationem; et hoc est quod subdit: *In mundo pressuram habebitis.* Gregorius 26 Moral. (cap. 13 vel in nov. exemp. cap. 12). Quasi dicat: Sit vobis de me interius quod consolando reficiat, quia erit de mundo exterius quod saeviendo graviter premat. Augustinus (tract. 103). Illud initium habitura fuerat ista pressura de quo dicit: *Venit hora ut dispergamini unusquisque in propria*; sed non eo modo erat perseveratura: quod enim adjunxit, *Et me solum relinquatis*, non vult eos tales esse in consequenti pressura, quam post ejus ascensionem fuerant in mundo habituri, ut relinquant eum, sed ut in illo pacem habeant permanentes in eo: unde sequitur: *Sed confidite.* Chrysostomus (homil. 78). Idest, resurgite mente: magistro enim superante inimicos, non oportet discipulos anxiari (1): unde subdit: *Quia ego vici mundum.* Augustinus (tract. 103). Dato autem Spiritu sancto confiderunt, et vicerunt, non nisi in illo: non enim vicisset ille mundum, si membra ejus vinceret mundus. (Tract. 103). Cum autem dicitur, *Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis*, non recentiora paulo ante ab eo dicta, sed omnia debemus accipere: sive quaecumque illis locutus est ex quo eos coepit habere discipulos, sive ex quo post coenam exorsus est hunc mirabilem prolixumque sermonem. Hanc enim causam commendavit sermonis sui, ut in illo pacem haberent. Haec pax finem temporis non habebit; sed omnis piae nostrae intentionis actionisque finis ipsa erit.

(1) *Al.* auxiliari.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

1. Haec locutus est Jesus: et sublevatis oculis in caelum dixit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam. Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem. Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate quam habui priusquam mundus fieret, apud te.

2. Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, et mihi eos dedisti, et sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt quia omnia quae dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quae dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere quia a te exivi, et crediderunt quia tu me misisti.

3. Ego pro eis rogo, non pro mundo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et clarificatus sum in eis. Et jam non sum in mundo, et hi in mundo sunt, et ego ad te venio. Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi ut sint unum, sicut et nos. Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi ego custodivi, et nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

4. Ego dedi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo. De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum: et pro eis ego sanctifico me ipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate.

5. Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quia tu me misisti. Ego claritatem quam tu dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum. et cognoscat mundus quia tu me misisti, et dilexisti eos, sicut et me dilexisti.

6. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater juste, mundus te non cognovit; ego autem te cognovi, et hi cognoverunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam, ut dilectio quia dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.

1. Chrysostomus (homil. 79). Quia dixerat Dominus, *In mundo pressuram habebitis*, post admonitionem in orationem convertitur, erudiens nos in tribulationibus omnia dimittentes ad Deum refugere: unde dicitur; *Haec locutus est Jesus.* Beda. Illa intelligi debent quae in coena locutus est, quaedam quidem sedendo usque ibi, *Surgite, eamus hinc*; deinde stando usque ad hymni finem, cujus hoc est initium: *Et sublevatis oculis in caelum dixit: Pater, venit hora: clarifica Filium tuum.* Chrysostomus (ibidem). Propter hoc in caelum oculos elevavit ut nos doceret extensionem (1) quae est in orationibus, ut stantes sursum aspiciamus, non oculis carnis solum, sed et mentis. Augustinus (tract. 104). Poterat autem Dominus in forma servi, si hoc opus esset, orare silentio; sed ita se Patri exhiberi voluit precatorem ut meminisset nostrum se esse doctorem. Proinde non solum ad ipsos sermocinatio, sed etiam pro ipsis ad Patrem oratio discipulorum est aedificatio: profecto et nostrum, qui fueramus conscripta lecturi. Hoc autem quod ait, *Pater venit hora*, ostendit omne tempus, et quid et quando faceret, vel fieri sineret, ab illo dispositum qui tempori subditus non est. Non autem credatur haec hora fato urgente venisse, sed Deo potius ordinante: absit enim ut sidera mori cogerent siderum conditorem. Hilarius 3 de Trin. (post princ.). Non diem autem, non tempus, sed horam venisse dicit. In hora diei portio est: et quae erat haec hora ? Jam nunc conspuendus, flagellandus, crucifigendus erat: sed clarificat Pater Filium. Sol de cursu operis defecit, et interitum suum cum eo reliqua mundi elementa senserunt; ad onus Domini in cruce pendentis terra tremuit, et eum qui moriturus erat (1) se contestata est non capere. Proclamat Centurio, Matth. 27: « Vere Filius Dei

(1) Attentionem *reddit Anianus ex Graeco.*

(1) *Al.* et in enm qui mortuus erat.

« erat iste: » praedictioni consentit effectus. Dominus dixerat, *Clarifica Filium tuum*. Non solum nomine contestatus est esse se Filium, sed et proprietate qua dicitur, *Tuum*: multi enim nos filii Dei, sed non talis hic Filius: hic enim proprius et verus est Filius origine, non adoptione, veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. Ergo post clarificationem ejus, veritatem confessio secuta est: nam verum Dei Filium Centurio confitetur, ne quis credentium ambigeret quod aliquis persequentium non negasset. AUGUSTINUS (tract. 104). Sed si passione clarificatus dicitur, quanto magis resurrectione? Nam in passione magis ejus humilitas (1) quam claritas commendatur. Quod ergo ait, *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum*, sic intelligendum est tamquam dixerit: Venit hora seminandae humilitatis: fructum non differat claritatis. HILARIUS 3 de Trin. (ante med.). Sed forte infirmus reperietur Filius dum clarificationem potioris expectat. Et quis non Patrem potiorem confitebitur, cum ipse dicat, supra 14: *Pater major me est*? Sed cavendum est ne apud imperitos gloriam Filii honor Patris infirmet: nam sequitur: *Ut Filius tuus clarificet te*. Non ergo infirmus est Filius, vicem clarificationis ipse, cum clarificandus sit, redditurus. Ergo expostulatio clarificationis dandae vicissimque reddendae eamdem in utroque ostendit divinitatis virtutem. AUGUSTINUS (tract. 105). Merito autem quaeritur quomodo Patrem clarificaverit Filius, cum sempiterna claritas Patris nec diminuta fuerit in forma humana, nec augeri potuerit in sua perfectione divina. Sed apud homines minor (2) erat, quando in Judaea tantummodo Deus notus erat; quia vero per Evangelium Christi factum est ut Pater innotesceret Gentibus, Patrem clarificavit et Filius. Dicit ergo: *Clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te*; ac si dicat: Resuscita me, ut innotescas toti orbi per me. Deinde magis pandens quomodo clarificet Patrem Filius, subjungit: *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam*. Omnem carnem dixit omnem hominem, a parte totum significans. Hoc autem quod potestas Christo a Patre data est omnis carnis, secundum hominem intelligendum est. HILARIUS, 3 de Trin. (ubi supra). Caro enim factus ipse vitae aeternitatem erat caducis et corporeis et mortalibus redditurus. HILARIUS, 9 de Trin. (ante med.). Vel acceptio potestatis sola est significatio nativitatis, in qua accepit id quod est. Non est infirmitati datio deputanda; cum in eo significetur Pater esse quod dederit, et in eo Filius Deus maneat quod vitae aeternae dandae sumpserit potestatem. CHRYSOSTOMUS (hom. 79). Dicit autem: *Dedisti ei potestatem omnis carnis*: ut ostendat quod non ad Judaeos solos sua praedicatio, sed ad totum orbem terrarum extenditur. Sed quid est quod dicit, *Omnis carnis*? Non enim utique omnes crediderunt. Et quidem quantum ex eo est, omnes crediderunt; si vero non attendebant his quae dicebantur, non ejus qui dicebat, est criminatio, sed eorum qui non susceperunt. AUGUSTINUS (tract. 105). Dicit ergo: *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, ita *te glorificet Filius;* idest notum te faciat omni carni quam dedisti ei: sic enim dedisti, *ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam*. HILARIUS, 3 de Trin. (circ. med.). Sed in quo

(1) *Al.* magis esse humilitatis.
(2) *Al.* major.

tandem aeternitatis vita est, ostendit cum subdit: *Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum*. Vita est verum Deum nosse; sed solum hoc non facit vitam: quid ergo connectitur? *Et quem misisti Jesum Christum*. HILARIUS, 4 de Trin. (post princ.). Dum autem Ariani intelligunt solum Patrem verum Deum, solum justum, solum sapientem, a communione horum, secundum hos, Filius separatur. Soli enim, ut ajunt, propria non participantur ab altero; quae si in Patre solo, et non in Filio existimabuntur, necesse est ut Filius Deus falsus et insipiens esse credatur. HILARIUS 5 de Trin. (post princ.). Nulli autem dubium est veritatem ex natura et ex virtute naturae (1) esse: verum enim triticum est quod (2) spica fultum, et aristis vallatum, et folliculis excussum, et in far comminutum, et in panem coactum, et in cibum sumptum reddit ex se et naturam panis et munus. Quaero ergo in quo Filio veritas Dei (3) desit, cui non desit Dei nec natura nec virtus. Naturae enim suae virtute usus est, ut essent quae non erant, et fierent quae placerent. HILARIUS, 9 de Trin. (ante med.). An forte quod ait, *Te solum*, communionem atque unitatem suam a Deo separat? Separat sane, si non ad id quod ait, *Te solum verum Deum*, continue subjecit, *Et quem misisti Jesum Christum*. Per id enim Ecclesiae fides Christum verum Deum confessa est, quod solum verum Deum confessa Patrem sit: non enim unigenito Deo naturae demutationem naturalis nativitas intulit. AUGUSTINUS, 6 de Trin. (cap. 9). Videndum est ergo an intelligere cogamur, cum dictum est Patri, *Ut cognoscant te solum verum Deum*; tamquam hoc insinuare voluerit, quia et solus Pater Deus verus est, ne non nisi ipsa tria (4) simul, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, intelligeremus esse Deum. Nunc ergo ex Domini testimonio et Patrem solum verum Deum dicimus, et Filium solum Deum verum, et Spiritum sanctum solum verum Deum; et simul Patrem et Filium et Spiritum, idest simul ipsam Trinitatem, non tres veros Deos, sed unum verum Deum. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 10). Vel ordo verborum est: *Ut te, et quem misisti Jesum Christum, cognoscant solum verum Deum*: consequenter enim et Spiritus sanctus intelligitur, quia Spiritus est Patris et Filii, tamquam caritas consubstantialis amborum. Sic igitur Filius glorificat te, ut omnibus quos dedisti ei, te cognitum faciat. Porro si cognitio Dei est vita aeterna, tanto magis in vita aeterna, quanto magis in hac cognitione proficimus. Non autem moriemur in vita aeterna. Tunc ergo Dei cognitio perfecta erit quando nulla mors erit: summa tunc Dei clarificatio, quia summa gloria. A veteribus autem gloria definita est frequens de aliquo fama cum laude. At si homo laudatur cum famae creditur: quomodo Deus laudabitur quando (5) ipse videbitur? Propter quod scriptum est Psalm. 83: « Beati qui habitant in domo tua, in saecula saeculorum laudabunt te. » Ibi erit Dei sine fine laudatio, ubi erit Dei plena cognitio, et ideo clarificatio. AUGUSTINUS, 1 de Trin. (cap. 8). Quod

(1) *Al.* deest naturae.
(2) *Quatuor saepe citatae editiones legunt* verum enim triticum est quod in far comminutum etc. *intermediis omissis*.
(3) *Al. omittitur* Dei. *Nicolai autem legit*. Quaero ergo quomodo Filio veritas desit.
(4) *Al.* ne non ipsi ipsa tria.
(5) *Al.* quoniam.

dixerit famulo Moysi Exod. 3: « Ego sum qui sum, » hoc contemplabimur cum vivemus in aeternum. AUGUSTINUS, 3 de Trin. (cap. 18). Cum enim fides nostra videndo fiat veritas, tunc mortalitatem nostram commutatam tenebit aeternitas. AUGUSTINUS super Joan. (ubi supra). Sed prius hic clarificatur Deus cum annuntiatus hominibus innotescit, et per fidem credentibus praedicatur: propter quod dicit: *Ego te clarificavi super terram.* HILARIUS, 3 de Trin. (circa med.) Haec quidem clarificationis vicissitudo non pertinet ad divinitatis profectum, sed ad honorem qui ex cognitione ignorantium suscipiebatur. CHRYSOSTOMUS (hom. 79). Unde bene dixit, *Super terram*: in caelo enim glorificatus fuerat, et in natura gloriam habens, et ab Angelis adoratus. Non igitur de illa gloria ait quae substantiae ejus est, sed de ea quae ad culturam hominum pertinet: unde subdit: *Opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem.* AUGUSTINUS (tract. 105) Non ait, Jussisti, sed *dedisti*: ubi commendatur evidens gratia: quid enim habet quod non accepit, etiam in unigenito, humana natura? Sed quomodo consummavit opus quod accepit ut faciat, cum restet adhuc passionis experimentum, nisi consummasse se dicat quod se consummaturum certissime novit? CHRYSOSTOMUS (hom. 79). Vel dicit, *Consummavi*; quasi, ea quae ex parte mea sunt omnia feci; aut quia, cum id quod maximum est est factum est, dici potest totum jam factum esse. Radix enim bonorum submissa erat, quam omnino debebat sequi fructus: et quia his quae futura erant, ipse jam aderat et copulabatur. HILARIUS, 4 de Trin. (ante med.). Post quae, ut meritum obedientiae et sacramentum totius dispensationis intelligeremus, adjecit: *Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum.* AUGUSTINUS (tract. 105). Supra dixerat: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te*: in quo verborum ordine ostenderat, prius a Patre clarificandum Filium, ut Patrem clarificaret Filius: modo autem dixit: *Ego te clarificavi, et nunc clarifica me*; tamquam prior ipse Patrem clarificaverit, a quo deinde ut clarificetur exposcit. Ergo intelligendum est utroque verbo superius usum eo ordine quo futurum erat; modo vero usum fuisse verbo praeteriti temporis de re futura, velut si dixisset: Ego te clarificabo super terram, opus consummando quod dedisti mihi ut faciam; et nunc clarifica me tu Pater; quae est omnino eadem sententia, nisi quod hic additur clarificationis modus, cum subdit: *Claritate quam habui, priusquam mundus fieret, apud te.* Ordo verborum est: *Quam habui apud te, priusquam mundus esset.* Hoc quidam sic intelligendum putaverunt tamquam natura humana quae suscepta est a Verbo, converteretur in Verbum, et homo mutaretur in Deum; immo, si diligentius cogitemus, homo periret in Deo. Non enim quisquam ex ista mutatione hominis, vel duplicari Dei Verbum dicturus est, vel augeri: sed quisquis Dei Filium praedestinatum negat, hunc eumdem filium hominis negat. Cum ergo videret illius praedestinatae suae glorificationis venisse tempus, ut et nunc fieret in redditione quod fuerat in praedestinatione jam factum, oravit dicens: *Et nunc clarifica me tu Pater etc.*: idest, illam claritatem quam habui apud te praedestinatione tua, tempus est ut apud te habeam etiam vivens in dextera tua. HILARIUS, 3 de Trin. (circ. med.). Vel orabat ut id quod ex tempore erat, gloriam ejus quae sine tempore est claritatis acciperet, ut in Dei virtutem et spiritus incorruptionem transformata carnis corruptio absorberetur.

2. CHRYSOSTOMUS (hom. 80). Quia dixerat, *Opus consummavi*, manifestat quale opus: ut scilicet nomen Dei manifestaret: unde dicitur: *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo.* AUGUSTINUS (tract. 106). Quod si de his tantum dicit discipulis cum quibus coenavit; non pertinet hoc ad illam clarificationem de qua superius loquebatur, qua Filius clarificat Patrem: quanta est enim gloria duodecim vel undecim innotescere potuisse mortalibus? Si autem quod ait, *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo*, omnes intelligi voluit qui in eum fuerant credituri; est plane ista clarificatio qua Filius clarificat Patrem: et tale est quod ait, *Manifestavi nomen tuum*, quale illud quod supra dixerat, *Ego te clarificavi*; pro tempore futuro et illic et hic praeteritum ponens. Sed de his qui jam erant discipuli, non de omnibus qui in illum fuerant credituri, eum hoc dixisse, ea quae sequuntur credibilius demonstrant. Ab ipso ergo orationis suae exordio omnes suos Dominus volebat intelligi, quibus notum faciendo Patrem, clarificat eum. Cum enim dixisset, *Filius tuus clarificet te*, mox quemadmodum id fieret demonstravit dicens: *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.* Jam nunc quid de illis a quibus tunc audiebatur discipulis suis dicat audiamus (1): *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo.* Non ergo Dei nomen noverant, cum essent Judaei; et ubi est quod legitur Psalm. 75: « Notus in Judaea Deus, et in Israel magnum nomen ejus? » Ergo intelligendum est: *Manifestavi nomen tuum hominibus* istis, *quos dedisti mihi de mundo*, qui me audiunt haec dicentem, non illud nomen tuum quod vocaris Deus, sed illud quod vocaris Pater meus; quod nomen manifestari sine ipsius Filii manifestatione non possit: nam quod Deus dicitur universae creaturae, etiam omnibus gentibus antequam in Christum crederent non omnimode esse potuit hoc nomen incognitum. In hoc ergo quod fecit hunc mundum, et antequam imbuerentur in fide Christi, notus in omnibus gentibus (2) Deus; in hoc autem quod non est cum diis falsis colendus, notus in Judaea Deus; in hoc vero quod Pater est hujus Christi, per quem tollit peccatum (3) mundi, hoc nomen ejus prius occultum, nunc manifestavit eis quos dedit ei Pater, ipse de mundo. Sed quomodo manifestavit, si nondum venit hora de qua superius dixerat, quod *veniet hora cum jam non in proverbiis loquar vobis?* Proinde intelligendum est pro tempore futuro praeteritum positum. CHRYSOSTOMUS (hom. 80). Vel quod ipsum Christum Filium habeat, manifestaverat eis jam et verbis et rebus. AUGUSTINUS (tract. 106). Per hoc autem quod dicit, *dedisti mihi de mundo*, dictum est de illis quod non essent de mundo; sed hoc eis regeneratio praestitit, non generatio. Quid est autem quod sequitur: *Tui erant, et mihi eos dedisti?* An aliquando habuit Pater aliquid sine Filio? Absit. Verumtamen habuit aliquid (4) aliquando Dei Filius quod nondum habuit idem ipse hominis Filius,

(1) *Al. omittitur* audiamus.
(2) *desideratur* gentibus.
(3) *Al.* peccata.
(4) *Al. deest* aliquid.

qui nondum erat homo factus ex matre: quapropter quod dixit: *Tui erant*, non inde se separavit Dei Filius; sed solet ei tribuere omne quod potest a quo est ipse qui potest. Quod itaque ait, *Et mihi eos dedisti*, secundum hominem se accepisse hanc potestatem ut eos haberet ostendit; et etiam ipse sibi eos dedit, hoc est cum Patre Deus Christus homini Christo; quod cum Patre non est. Hoc autem dixit, ut ostendat eam quam ad Patrem unanimitatem, et quoniam placet Patri ut Filio credant: unde sequitur: *Et sermonem tuum servaverunt*. BEDA. Sermonem Patris semetipsum appellat, quia per ipsum Pater omnia condidit, et in se continet omnes sermones; ac si diceret: Memoriae me commendaverunt, ut nunquam obliviscantur. Vel dicit: *Et sermonem tuum servaverunt*, in eo scilicet quod mihi crediderunt: unde sequitur: *Et nunc cognoverunt quia omnia quae dedisti mihi, abs te sunt*. Quidam autem dicunt hanc esse litteram: *Nunc cognovi quia omnia quae dedisti mihi, abs te sunt*: sed hi non habent rationem. Quomodo enim poterat ignorare Filius quae sunt Patris? Sed de discipulis dictum est: quasi dicat: Didicerunt quod nihil est in me alienum extra te, et quod quaecumque doceo, tua sunt. AUGUSTINUS (tract. 106). Simul autem Pater dedit ei omnia cum genuit qui habet omnia. CHRYSOSTOMUS (hom. 80). Et unde didicerunt? Ex verbis meis, quibus docebam eos quoniam a te exivi: hoc enim per totum studebat ostendere Evangelium: unde sequitur: *Quia verba quae dedisti mihi, dedi eis*; *et ipsi acceperunt*. AUGUSTINUS (ut supra). Idest, intellexerunt, atque tenuerunt. Tunc enim verbum accipitur quando mente percipitur: unde sequitur: *Et cognoverunt vere quia a te exivi*. Et ne quisquam putaret istam cognitionem jam per speciem factam, non per fidem, exponendo addidit, *Et crediderunt*, ut subaudiamus vere, *quia tu me misisti*. Hoc itaque crediderunt vere, quod cognoverunt vere. Idem enim est, *A te exivi*, quod est, *Tu me misisti*. Quod autem dicit *Crediderunt*, vere intelligendum est, non eo quo supra dixit modo crediderunt (1) sed vere, idest quomodo credendum est, inconcusse, firme, stabiliter; non jam ad propria redituri, et Christum relicturi. Adhuc ergo discipuli non erant tales quales eos dicit verbis praeteriti temporis, quasi jam esset praenuntians quales futuri essent accepto Spiritu sancto. Quomodo autem Pater ea verba Filio dederit, facilior quaestio videtur, si secundum quod est Filius hominis accepisse a Patre credatur; si vero secundum id quod est a Patre genitus, accepisse a Patre ista verba cogitatur, nihil ibi temporis cogitetur, quasi prius fuerit, et ea non habuerit; quoniam quidquid Deus Pater Deo Filio dedit, gignendo dedit.

3. CHRYSOSTOMUS (homil. 80). Quia multas a Domino (2) consolationes discipuli audientes nondum persuasi erant, de reliquo Patri loquitur, dilectionem quam ad eos habebat ostendens: unde sequitur: *Ego pro eis rogo*; quasi dicat: Non solum quae a me sunt tribuo eis, sed et alium pro hoc rogo; ut ampliorem ostendat amorem. AUGUSTINUS (tract. 106). Cum ergo addit, *Non pro mundo*, mundum vult intelligi eos qui vivunt secundum concupiscentiam mundi, et non sunt in ea sorte gratiae ut ab illo eligantur ex mundo; quam sortem significat cum subdit: *Sed pro his quos dedisti mihi*. Per hoc enim quod eos illi Pater jam dedit, factum est ut non pertineant ad mundum (1) pro quo non rogat. Neque autem quia Pater eos Filio dedit, amisit ipse quos dedit: unde subdit, *Quia tui sunt*. CHRYSOSTOMUS (hom. 80). Frequenter autem hoc ponit, *Dedisti mihi*, ut discant quoniam Patri hoc placet, et quoniam non ut alienus veniens eos seduxit, sed ut proprios accepit. Deinde ne quis aestimet novum esse ejus principatum et nuper eos suscepisse a Patre, subjungit: *Et omnia mea tua sunt, et tua mea sunt*; ac si dicat: Neque audiens aliquis quoniam mihi eos dedisti, aestimet eos alienos esse a Patre; mea enim ejus sunt: nec audiens quoniam tui erant, aestimet alienos eos fuisse a me: quae enim sunt ejus, mea sunt. AUGUSTINUS (ut supra). Satis autem hic apparet, quoniam unigeniti Filii sunt omnia quae sunt Patris; per hoc utique quod etiam ipse Deus est, et de Patre natus, Patri aequalis: non quomodo dictum est majori ex duobus Filiis Luc. 15: « Omnia mea « tua sunt; » illud enim de omnibus dictum est creaturis quae infra creaturam sanctam rationalem sunt; hoc autem ita dictum est, ut sit haec etiam ipsa creatura rationalis quae non nisi Deo subditur. Hoc ergo cum sit Dei Patris, non simul esset et Filii, nisi Patri esset aequalis. Nefas est enim ut sancti de quibus haec locutus est, cujusquam sint nisi ejus a quo creati et sanctificati sunt. Hoc autem quod ait, cum de Spiritu sancto loqueretur, supra 16: *Omnia quae habet Pater, mea sunt*: de his dicit quae ad ipsam Patris pertinent divinitatem: neque enim Spiritus sanctus de creatura quae Patri est subdita et Filio, fuerat accepturus, cum dicat: *De meo accipiet*. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.). Deinde demonstrationem praedictorum ponit, dicens: *Et clarificatus sum in eis*. Ex quo patet quoniam potestatem super eos habeo, quoniam glorificant me, tibi credentes et mihi: nullus enim in quibus non habet potestatem glorificatus est. AUGUSTINUS (tract. 106). Dicendo autem jam esse factum, ostendit jam fuisse praedestinatum, et certum haberi voluit quod esset futurum. Sed utrum ipsa sit clarificatio de qua dixerat, *Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum* (2): (si enim apud te, quomodo in eis?) an cum hoc ipsum innotescit eis, et per eos omnibus qui credunt eis, quasi testibus suis: unde subdit: *Et jam non sunt in mundo, et hi in mundo sunt*. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Hoc est: et si non appaream secundum carnem, per hos glorificor qui pro me moriuntur sicut et pro Patre, et praedicant me sicut et Patrem. AUGUSTINUS (tract. 106). Sed si horam illam qua loquebatur attendas, utrique in mundo adhuc erant. Non enim secundum profectum cordis et vitae id accipere possumus, cum dicat: *Jam non sum in mundo*. Numquid ergo fas est ut eum credamus aliquando mundana sapuisse? Restat igitur ut secundum illud quod etiam ipse in mundo prius erat, in mundo se dixit jam non esse praesentia corporali. An non quotidie dicimus, Jam non est hic, de aliquo quantocyus abituro, et maxime mo-

(1) *Nicolai hoc modo implet sensum ex Augustino.* Quod autem dicit, *Crediderunt vere*, intelligamus dictum esse non eo modo quo supra dixit: *Modo creditis*: *venit hora ut unusquisque in propria dispergamini*. Sed *vere*, idest quomodo credendum est, inconcusse, firme, stabiliter, fortiter; non jam ad propria redituri.

(2) *Al.* a Deo.

(1) *Al.* ad eum mundum.

(2) *Supple cum Nicolai* requirendum est.

rituro? Unde exponens cur hoc dixerit, adjecit: *Et ego ad te venio*. Commendat igitur Patri eos quos corporali absentia relicturus est, dicens: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi*. Sicut (1) homo Deum rogat pro discipulis suis, quos accepit (2) a Deo. Sed attende quod sequitur: *Ut sint unum sicut et nos*. (3). Non ait: Ut simus unum ipsi et nos, sicut et nos unum sumus: ipsi utique in natura sua unum sunt, sicut nos in nostra unum sumus: quia enim una eademque persona est Deus et homo, intelligimus hominem in eo quod rogat, et Deum in eo quod unum sunt et ille et ipse quem rogat. (4). Poterat quidem dicere per id quod Ecclesiae caput est, et corpus ejus Ecclesia: Ego et ipsi, non unum, sed unus sumus, quia caput et corpus unus est Christus; sed divinitatem suam consubstantialem Patri ostendens, vult esse suos unum, sed in Christo: non tantum per eamdem naturam qua omnes ex hominibus mortalibus aequales Angelis fiunt, sed etiam per eamdem in eamdem habitudinem (5) conspirantem concordissimam voluntatem, in unum spiritum quodammodo caritatis igne conflati. Ad hoc enim valet quod ait: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus*: ut quemadmodum Pater et Filius non tantum aequalitate substantiae, sed etiam voluntate unum sunt, ita et hi inter quos et Deum mediator est Filius, non tantum per hoc quod ejusdem naturae sunt, sed etiam per eamdem dilectionis societatem unum sint. CHRYSOSTOMUS (hom. 80). Rursus ut homo loquitur subdens: *Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo*, hoc est per tuum adjutorium: humane enim loquitur, et ad eorum mentem aestimantium quod majorem quamdam haberent utilitatem ab ejus praesentia. AUGUSTINUS (tr. 107). In nomine enim Patris servabat discipulos suos Filius homo, cum eis humana praesentia constitutus; sed et Pater in nomine Filii servabat quos in nomine Filii petentes exaudiebat Neque hoc tam carnaliter debemus accipere velut vicissim nos servent Pater et Filius: simul enim nos custodiunt et Pater et Filius et Spiritus sanctus: sed Scriptura nos non levat nisi descendat ad nos. Intelligamus ergo cum ita Dominus loquitur, personas eum distinguere, non separare naturam. Quando ergo servabat discipulos suos Filius praesentia corporali, non expectabat Pater ad custodiendum succedere Filio discedenti; sed eos ambo servabant potentia spiritali; et quando ab eis abstulit Filius praesentiam corporalem, tenuit cum Patre custodiam spiritalem: quia et custodiendos quando Filius homo accepit, custodiae paternae non abstulit; et cum Pater Filio custodiendos dedit, non dedit sine ipso cui dedit; sed dedit homini Filio, non sine Deo eodem ipso Filio: sequitur enim: *Quos dedisti mihi, ego custodivi, et nemo ex ipsis periit, nisi filius perditionis*, idest traditor Christi, perditioni praedestinatus, *ut Scriptura impleatur*, qua scilicet de illo, maxime in Psal. 108, prophetatur CHRYSOSTOMUS (hom. 80). Et nimirum solus ille tunc periit, sed multi postea. Dicit autem: *Nemo ex eis periit*, idest, quantum ex mea parte

(1) *Nicolai legit* nempe sicut.
(2) *Al.* accipit.
(3) *Consule textum Augustini tract.* 110 *non* 106 *ut hic.*
(4) Augustinus, lib. 4 de Trinitate cap. 8 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) *Nicolai* beatitudinem.

non perdam: quod manifestius alibi (supra 6) dicit: *Non ejiciam foras*. Si vero per seipsos exilient (1), non ex necessitate ad me traho Sequitur: *Nunc autem ad te venio*. Sed quia posset aliquis quaerere: Numquid non potes eos conservare recedens? Potest quidem, sed cujus gratia hoc dicat, ostendit subdens: *Et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis*; idest, ut non tumultuentur imperfectiores existentes per id quod judicavit quod propter eorum gaudium et requiem omnia haec infirma loquebatur. AUGUSTINUS (tract. 107). Vel aliter. Quod sit hoc gaudium, jam superius expressum est ubi ait: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus*. Hoc gaudium suum, idest a se in eos collatum, in eis dicit implendum; propter quod se locutum dixit in mundo, Haec est pax et beatitudo futuri saeculi. In mundo autem loqui se dicit, qui paulo ante dixerat: *Jam non sum in mundo*: quia enim nondum abierat, hic adhuc erat; et quia mox fuerat abiturus, hic quodammodo jam non erat.

4. CHRYSOSTOMUS (hom. 81). Rursus Dominus assignat causam propter quam digni sunt discipuli multa diligentia potiri a atre, dicens: *Ego dedi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit*; quasi dicat: Propter te odio habiti sunt, et propter sermonem tuum. AUGUSTINUS (tract. 108). Nondum autem id experti fuerant passionibus suis, quae illos postea sunt secutae; sed more suo dicit ista, verbis praeteriti temporis futura praenuntians. Deinde causam subjicit cur eos oderit mundus, dicens: *Quia non sunt de mundo*. Hoc eis regeneratione collatum est: nam generatione de mundo erant. Donatum est ergo eis ut sicut nec ipse, ita nec ipsi de mundo essent: unde sequitur: *Sicut et ego non sum de mundo*. Ipse de mundo nunquam fuit: quia etiam secundum formam servi de Spiritu sancto natus est, de quo illi renati. Quamvis autem jam non essent de mundo, adhuc tamen necessarium erat eos esse in mundo: unde subdit: *Non rogo ut tollas eos de mundo*. BEDA. Quasi dicat: Jam imminet tempus ut tollar ego de mundo, ideoque necesse est ut illi nunc non tollantur de mundo, ut me et te primum annuntient mundo. Quod vero subdit, *Sed ut serves eos a malo*, licet omne malum intelligi possit, maxime vult intelligi malum secessionis. AUGUSTINUS (tract. 108). Repetit autem eamdem sententiam, dicens: *De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo*. CHRYSOSTOMUS (hom. 81). Supra autem dixit: *Quos dedisti mihi de mundo*: Illic naturam dicens, hic autem de actibus malis. Dicit autem: *Non sunt de mundo*: quia nihil commune cum terra est eis, sed caelestium facti sunt cives: in quo amorem suum eis ostendit, dum Patri eos laudat. Hoc autem quod dicit, *Sicut*, cum in ipso et Patre ponitur, parilitas ostenditur propter naturae unitatem; sed cum de nobis et Christo dicitur, multa distantia intermedia inter utrumque existit Cum autem prius dixit, *Serva eos a malo*, non de periculorum ereptione ait solum, sed de permanentia in fide: unde subdit: *Sanctifica eos in veritate*. AUGUSTINUS (tract. 108). Sic enim servantur a malo; quod superius oravit ut fieret. Quaeri autem potest quomodo de mundo jam non erant, si sanctificati in veritate nondum erant. An quia et sanctificati in eadem proficiunt san-

(1) *Al.* exirent.

ctitate, neque hoc sine adjutorio gratiae Dei? Sanctificantur autem in veritate heredes testamenti novi, cujus veritatis umbrae fuerunt sanctificationes veteris testamenti; et cum sanctificantur in veritate (1), sanctificantur in Christo, qui dixit, supra 14: *Ego sum via, veritas, et vita*: unde sequitur: *Sermo tuus veritas est.* Graecum Evangelium *logos* habet, idest verbum. Sanctificavit ergo Pater in veritate, idest in Verbo suo unigenito, suos heredes, ejusque coheredes. Chrysostomus (hom. 81). Vel aliter. *Sanctifica eos in veritate*; idest, sanctos fac per sancti Spiritus donationem et recta dogmata: recta enim dogmata de Deo docent, et sanctificant animam: et quia hic de dogmatibus ait, subjunxit: *Sermo tuus veritas est*; hoc est: nullum mendacium est in eo, et nihil typicum ostendit neque corporeum. Videtur autem mihi et aliud ostendere hoc quod dicit, *Sanctifica eos in veritate;* idest segrega eos sermoni et praedicationi: unde subdit: *Sicut tu me misisti in mundum.* Glossa. Pro quo enim Christus missus est, pro hoc et hi: unde Paulus 2 Corinth. 5: « Deus erat in Christo. mundum « reconcilians sibi, et posuit in nobis verbum re« conciliationis. » Hoc autem quod dicit, *Sicut*, non similiter de eo et de Apostolis ponitur, sed ut erat possibile hominibus. Dicit autem se eos misisse in mundum, secundum quod erat ei consuetudo, futurum ut factum dicere. Augustinus (tract. 108). Manifestum est autem per hoc quod nunc adhuc de Apostolis loquitur: nam ipsum nomen Apostolorum quoniam graecum est, missos significat in latino; sed quoniam per hoc quod Christus sanctus est caput Ecclesiae, illi membra sunt ejus, ideo ait: *Et pro eis ego sanctifico meipsum*; idest, eos in meipso sanctifico, cum et ipsi sint ego. Et ut intelligeremus, cum dixit, *Pro eis sanctifico meipsum*, hoc eum dixisse quod eos ipse sanctificaret, mox addidit: *Ut sint et ipsi sanctificati in veritate*, idest in me, secundum quod Verbum veritas est, in quo et ipse Filius hominis sanctificatus est ab initio, quando *Verbum caro factum est*: supra 1. Tunc enim sanctificavit se in se, idest hominem se in Verbo se: quia unus Christus Verbum et homo: propter sua vero membra dicit: *Et pro eis ego sanctifico meipsum*; hoc est, ipsos in me, quoniam in me etiam ipsi sunt, et ego. *Ut sint et ipsi sanctificati in veritate.* Quid est, *Et ipsi*, nisi quemadmodum ego, et *in veritate*, quod sum ego? Chrysostomus (ut supra). Vel aliter. *Pro eis sanctifico meipsum*; idest, meipsum offero tibi hostiam: hostiae enim omnes sanctae dicuntur, et quaecumque Deo dicantur. Quia vero antiquitus in figura sanctificatio erat, utpote in ove, nunc autem est in ipsa veritate, ideo subdit: *Ut sint et ipsi sanctificati in veritate*: quia et eos tibi facio oblationem: quod propterea dicit, quia ipse qui offertur est caput eorum, aut quia et ipsi immolantur. « Ex« hibete enim (ait Apostolus Rom. 11) membra « vestra hostiam viventem sanctam. »

5. Augustinus (tract. 109). Cum orasset Dominus pro discipulis suis, quos et Apostolos nominavit, adjunxit et ceteros qui in eum fuerant credituri, dicens: *Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Chrysostomus (hom. 81). Hinc rursus consolatur eos, ostendens aliorum salutis causam futuros, cum dicit: *Qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Augustinus (tract. 109). Ubi omnes suos intelligi voluit, non solum qui tunc erant in carne, sed etiam qui futuri erant; neque hi tantum qui ipsos, cum in carne viverent, Apostolos audierunt, sed et post obitum eorum, et nos longe post nati (1), per verbum eorum credidimus in Christum: quoniam ipsi qui cum illo tunc fuerunt, quod ab illo audierunt, ceteris praedicaverunt, atque ita verbum eorum ad nos usque pervenit, et perventurum est ad posteros, quicumque credituri sunt. Potest autem videri in hac oratione non orasse pro quibusdam suis, pro illis scilicet qui neque tunc erant cum illo, neque per verbum eorum postea, sed in eum ante crediderunt. Numquid etiam cum illo erat tunc Nathanael, Joseph ab Arimathaea, et multi alii, de quibus Joannes dicit quod crediderunt in eum? Omitto dicere de Simeone sene, de Anna Prophetissa, Zacharia, Elisabeth, Joanne praecursore: quoniam responderi potest, orandum pro talibus mortuis non fuisse, qui cum magnis suis meritis hinc abierant: hoc enim et de antiquis justis similiter respondetur. Intelligendum est igitur quod nondum ei sic crediderant, quomodo ipse in se credi volebat; sed post ejus resurrectionem Spiritu sancto impartito edoctis et confirmatis Apostolis, sic alios credidisse quemadmodum Christo credi oportebat. Sed restat ad quaestionem Paulus Apostolus « non ab hominibus, neque per hominem (2) » Galat. 1, et latro qui tunc credidit quando in ipsis doctoribus fides quae fuerat qualiscumque defecit. Proinde relinquitur ut sic intelligamus quod dictum est, *Per verbum eorum*, ut ipsum verbum fidei quod praedicaverunt in mundo, sic significatum esse credamus. Dictum autem est verbum eorum, quoniam ab ipsis est primitus ac praecipue praedicatum: nam quidem ab ipsis praedicabatur in terra, quando per revelationem Jesu Christi ipsum verbum eorum Paulus accepit; ac per hoc et ille latro in fide sua verbum eorum habebat. Ergo illa oratione pro omnibus quos redemit, sive tunc in carne viventes, sive postea futuros, Redemptor noster oravit. Quid autem, vel quare pro eis rogaret, continuo subjunxit dicens: *Ut omnes unum sint.* Hic pro omnibus (3) rogavit quod et supra (4) pro illis; ut omnes, hoc est ut nos et illi, unum simus. Chrysostomus (homil. 81). Et sic in unanimitate sermonem concludit, unde incepit ibi finiens: nam incipiens dixit; *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem.* Hilarius, 7 de Trin. (post princ.). Tum demum unitatis profectus exemplo unitatis ostenditur cum ait: *Sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint*: ut scilicet sicut Pater in Filio, et Filius in Patre est, ita per hujus unitatis formam in Patre et Filio unum omnes essent. Chrysostomus (ut supra). Rursus autem et hoc quod dicit, *Sicut*, non certissimae parilitatis in eis est, sed ut hominibus possibile est; sicut cum dicit Luc. 6: « Estote misericordes « sicut et Pater vester caelestis perfectus est. » Augustinus (tractat. 110). Est autem hic diligenter advertendum, non dixisse Dominum, Ut omnes u-

(1) *Al.* in virtute.

(1) *Al.* et non longe post nati.
(2) *Implet sensum Nicolai ex Augustini textu.* Sed restat nobis ad quaestionem adhuc solvendam Paulus Apostolus, qui non ab hominibus neque per hominem se Apostolum factum dicit, et latro etc.
(3) *Al.* pro nobis.
(4) *Al.* ut supra.

num simus; sed *ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te;* subintelligitur, Unum sumus. Ita est enim Pater in Filio ut unum sint, quia unius substantiae sunt; nos vero esse quidem possumus in eis unum; unum tamen cum eis esse non possumus, quia unius substantiae nos et ipsi non sumus. Sic autem sunt in nobis, vel nos in illis, ut illi unum sint in natura sua, nos unum in nostra. Sunt quippe et ipsi in nobis, sicut Deus in templo; sumus autem nos in illis, sicut creatura in creatore suo. Ideo ergo addidit, *in nobis,* ut quod unum efficimur fidelissima caritate, gratiae Dei tribuendum esset, non nobis. Augustinus 3 de Trinit. (capit. 9). Vel quia in seipsis unum esse non possunt, dissociati ab invicem per diversas voluptates et cupiditates et immunditiam peccatorum: unde mundentur per mediatorem, ut sint in illo unum. Hilarius, 8 de Trin. (ante med. sparsim). Laborantes autem haeretici fallere; ne per id quod dictum est, *Ego et Pater unum sumus,* naturae in his unitas, et indifferens divinitatis subsistentia crederetur; sed ex dilectione mutua et voluntatum concordia unum essent: exemplum unitatis istius ex his dictis dominicis protulerunt: *Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te.* Sed licet ipsum intelligentiae suae sensum impietas demutet, non tamen potest intelligentia non extare dictorum: si enim regenerati in unius vitae atque aeternitatis natura sunt, cessat in his solus unitatis assensus qui unum sunt in ejusdem regeneratione naturae; soli autem Patri et Filio ex natura proprium est ut unum sint, quia Deus ex Deo unigenitus, non potest nisi in originis suae esse natura. Augustinus (tract. 110). Quid est autem hoc quod subdit, *Ut mundus credat quia tu me misisti*? Numquid tunc crediturus est mundus, quando (1) in Patre et Filio omnes unum erimus? Nonne ista est pax illa perpetua, potius fidei merces quam fides? Sed etsi in hac vita propter ipsam communem fidem omnes qui unum credimus, unum sumus; etiam sic, non ut credamus, sed quia credimus, unum sumus. Quid est ergo, *Omnes unum sint, ut mundus credat*? Ipsi quippe omnis mundus est credens, cum de his dicat de quibus dixerat: *Non pro his rogo tantum, sed pro his qui credituri sunt per verba eorum in me.* Quomodo ergo (2) intellecturi sumus? nisi quia non in eo causam posuit ut credat mundus, quia illi unum sunt: sed orando dixit, *Ut mundus credat,* sicut orando dixerat, *Ut unum sint.* Denique si verbum quod ait *Rogo,* ubique ponamus, erit hujus expositio sententiae manifestior. Rogo ut omnes unum sint; rogo ut et ipsi in nobis unum sint; rogo ut mundus credat quia tu me misisti. Hilarius, 8 de Trinit. (ante med.). Vel per id mundus crediturus est Filium a Patre missum esse, quod omnes qui credituri in illum sunt, unum in Patre et Filio erant. Chrysostomus (homil. 81). Nihil enim ita scandalizat omnes ut ab invicem dividi: sed quod credentes fiant unum, hoc aedificat ad fidem, et hoc etiam a principio dixit: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem.* Si enim altercantur, non dicentur pacifici magistri esse discipuli. Me vero, inquit, non existente pacifico, non confitebuntur a te missum. Augustinus (tract. 110). Deinde Salvator noster, qui rogando Patrem se hominem demonstrabat, nunc demonstrat, seipsum, quoniam cum Patre Deus est, facere quod rogat: unde subdit: *Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi illis.* Quam claritatem, nisi immortalitatem, quam natura humana in illo fuerat acceptura? Propter immutabilitatem enim praedestinationis praeteriti temporis verbis (1) futura significat. Immortalitatis autem claritatem, quam sibi a Patre datam dicit, etiam se sibi dedisse intelligendum est. Cum enim tacet Filius in opere Patris operationem suam, humilitatem commendat; cum vero in opere suo tacet operationem Patris, parilitatem commendat. Isto igitur modo et hoc loco, nec se facit alienum a Patris opere, quamvis dixerat: *Claritatem quam dedisti mihi*; nec Patrem fecit alienum ab opere suo, quamvis dixerat, *Dedi eis.* Sicut autem ex eo quod Patrem pro suis omnibus rogavit, hoc fieri voluit ut omnes unum sint; ita etiam suo beneficio id fieri voluit: unde adjunxit: *Ut unum sint in nobis, sicut et nos unum sumus.* Chrysostomus (homil. 81). Vel claritatem dicit gloriam quae est per signa et dogmata, et ut unanimes sint: unde subdit: *Ut unum sint in nobis, sicut et nos unum sumus.* Haec enim gloria, *ut sint unum*; etiam signis major est. Universi enim qui per Apostolos crediderunt, unum sunt; et si quidam ex ipsis divisi sunt, hoc eorum desidiae fuit; quod tamen eum non latuit. Hilarius (8 de Trin., ante med.). Per acceptum igitur et datum honorem omnes unum sunt. Sed nondum apprehendo ratione, quoniam datus honor unum omnes esse perficiat. Sed Dominus gradum quemdam atque ordinem consummandae unitatis exposuit cum subdit: *Ut unum sint in nobis*; ut cum ille in Patre per naturam divinitatis esset, nos contra in eo per corporalem ejus nativitatem, et ille iterum in nobis per sacramenti esse mysterium crederetur, perfecta per mediatorem unitas doceretur. Chrysostomus (ut supra). Alibi vero (supra 14) ait de se et Patre: *Veniemus, et mansionem apud eum faciemus*: illic quidem Sabellianorum obstruens ora, dum scilicet ponit duas personas; hic vero Arii suspicionem destruens, cum Patrem per se dicit discipulis advenire. Augustinus (tract. 110). Neque tamen hoc ita dictum est tamquam Pater non in nobis aut nos in Patre non simus: sed per mediatorem inter Deum et hominem se breviter intimavit. Quod vero addidit, *Ut sint consummati in unum,* ostendit eo perduci reconciliationem quae fit per mediatorem, ut perfecta beatitudine perfruamur. Unde id quod sequitur, *Ut cognoscat mundus quia tu me misisti,* non sic accipiendum puto tamquam iterum dixerit, *Ut credat mundus.* Quamdiu enim credimus quod non videmus, nondum sumus consummati, sicut erimus cum meruerimus videre quod credimus. Quando ergo de consummatione loquitur, talis est intelligenda cognitio qualis erit per speciem, non qualis nunc est per fidem. Ipsi quippe credentes sunt mundus, non permanens inimicus, sed ex inimico amicus effectus: propterea sequitur: *Et dilexisti eos sicut me dilexisti.* In Filio quippe nos Pater diligit, quia in eo nos elegit: nec ideo pares sumus unigenito Filio: neque enim semper aequalitatem significat quod dicitur, Sicut illud, ita et istud; sed aliquando tantum, Quod illud est, est et illud. Ita in hoc loco nihil est aliud,

(1) *Al.* quoniam.
(2) *Al.* quomodo, rogo.

(1) *Al.* verba.

Dilexisti eos sicut me dilexisti, quam dilexisti eos, quoniam et me dilexisti: non enim alia causa est diligendi membra ejus, nisi quia diligit eum. Cum igitur eorum quae fecerit nihil oderit, quis digne possit eloqui quantum diligat membra unigeniti Filii sui. et quanto amplius ipsum Unigenitum?

6. CHRYSOSTOMUS (hom. 81). Postquam dixerat quia multi credent per eos, et multa gloria potientur, loquitur de reliquo de coronis eis repositis, dicens: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum et illi sint mecum*. AUGUSTINUS (tract. 111). Ipsi sunt quos a Patre accepit, quos et ipse de de mundo elegit: sicut enim ait in hujus orationis exordio, *Dedit ei potestatem omnis carnis*, idest omnis hominis, *ut det eis vitam aeternam*: ubi ostendit potestatem se omnis hominis accepisse, ut liberaret quos voluerit et damnaret quos voluerit. Quapropter omnibus membris suis promisit hoc praemium, ut ubi est ipse et nos cum illo simus; nec poterat non fieri quod omnipotenti Patri se velle dixerit omnipotens Filius: una vero est Patris et Filii voluntas; et si intelligere nondum permittit infirmitas, credat pietas. Quantum ergo attinet ad creaturam, in qua factu est ex semine David secundum carnem, eo modo dicere potuit, *Ubi ego sum*, ut jam ibi se esse diceret ubi fuerat mox futurus. In caelo ergo nos futuros esse promisit: illo enim forma servi levata est quam sumpsit ex Virgine et ad dexteram Patris collocata. GREGORIUS, 27 Moralium (cap. 1). Ubi est ergo quod rursus veritas dicit, supra 3, *Nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit?* Quae sibi in verbis suis non discrepat: quia enim membrorum suorum caput Dominus factus est, repulsa reproborum multitudine, solus etiam est nobiscum; et sic, dum nos cum illo unum jam facti sumus, unde solus venit in se, illuc etiam solus redit in nobis. AUGUSTINUS (tract. 111). Quod vero attinet ad formam Dei in qua aequalis est Patri, si secundum eam velimus intelligere quod dictum est, *Ubi ego sum, et illi sint mecum*, abscedat ab animo omnis imaginum corporalium cogitatio, et non inquiratur aequalis Patri Filius ubi sit; quoniam nemo invenit ubi non sit: propterea non ei satis fuit dicere (1): *Volo ut ubi ego sum, et ipsi sint*. sed addidit *mecum*. Esse enim cum illo magnum bonum est: nam et miseri possunt esse ubi est ille; sed beati soli sunt cum illo. Et ut de visibili, quamvis longe dissimili, qualecumque sumamus exemplum: sicut caecus etiam si ibi sit ubi lux est, non est tamen ipse cum luce, sed absens est a praesente: ita non solum infidelis, sed etiam fidelis, etsi esse nunquam possit ubi non sit Christus, non est tamen ipse cum Christo per speciem: nam fidelem non est dubitandum esse cum Christo per fidem. Sed hic de specie illa dicebat in qua videbimus eum sicuti est: unde adjunxit: *Ut videant claritatem meam quam dedisti mihi. Ut videant* dixit, non, Ut credant: fidei merces est ista, non fides. CHRYSOSTOMUS (homil. 81). Non autem dixit, Ut participent gloriam meam, sed *ut videant*, hoc occulte insinuans quoniam omnis requies ibi est Filium Dei videre. Dedit autem ei Pater claritatem quando eum genuit. AUGUSTINUS (tract. 111). Cum ergo viderimus claritatem quam dedit Pater Filio; etiam si eam dici hoc loco intelligamus, non quam Pater aequali Filio, gignens eum, dedit, sed quam facto homini Filio dedit post mortem crucis: tunc fiet judicium, tunc tolletur impius ne videat claritatem Domini: quam, nisi illam qua Deus est? Si ergo secundum id quod Filius Deus est, accipiamus hoc dictum, *Volo ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum*; in Patre cum Christo erimus: qui cum dixisset, *Ut videant claritatem quam dedisti mihi*, continuo subjunxit: *Quia dilexisti me ante constitutionem mundi*. In illo enim dilexit et nos ante constitutionem mundi, et tunc praedestinavit quod in fine facturus est mundi. BEDA. Claritatem igitur vocat dilectionem qua ipse dilectus est a Patre ante mundi constitutionem: in illa claritate et nos dilexit ante constitutionem mundi. THEOPHYLACTUS. Postquam ergo pro fidelibus oravit, et tot illis prospera promisit, ponit quoddam pium et propria mansuetudine dignum, dicens: *Pater juste, mundus te non cognovit*: quasi dicat: Ego cuperem cunctos homines consequi dicta bona, quae quidem pro fidelibus imploravi; sed quia ignoraverunt te, ideo non contingent gloriam et coronas. CHRYSOSTOMUS (hom. 81). Videtur autem mihi hoc et anxius dicere, quoniam eum qui ita bonus et justus est cognoscere noluerunt. Non igitur hoc est quod Judaei dicunt, quoniam ipsi quidem te cognoscunt, ego vero ignoro; sed e contrario est: unde subdit: *Ego autem cognovi te, et hi cognoverunt quia tu me misisti*: *et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam*, per Spiritum sanctum eis perfectam cognitionem dando. Si autem didicerint quis es tu, scient quia ego non sum separatus a te, sed valde amatus, et proprius Filius et conjunctus. Hoc vero suasi eis, ut ego maneam in eis; et sic fidem quae est in me et amorem (1) servabunt certissime; et hoc est quod subditur: *Ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis*; quasi dicat: Ipsis me amantibus, ego manebo in eis. AUGUSTINUS (tract. 111). Vel aliter. Quid est eum cognoscere, nisi vita aeterna, quam mundo damnato non dedit, reconciliato dedit? Propterea itaque mundus non cognovit quia justus es. Hoc meritis ejus, ut non cognosceret, retribuisti: et propterea mundus reconciliatus cognovit quia misericors es; et ut cognosceret; non ei merito, sed gratia subvenisti. Denique sequitur: *Ego autem cognovi te*. Ipse fons gratiae est Deus natura, homo autem de Spiritu sancto et Virgine ineffabili gratia. Denique quia gratia Dei per Jesum Christum est, dicitur: *Et hi cognoverunt*: ipse est mundus reconciliatus: sed ideo *quia tu me misisti*: ergo gratia cognoverunt. *Et notum feci eis nomen tuum* per fidem, *et notum faciam* per speciem (2); *ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit*. Qualis est ista locutio, tali et Apostolus usus est 1 Tim. 4: « Bonum certamen certavi. » Bono certamine, quod usitatius diceretur. Quomodo autem dilectio qua Pater dilexit Filium, esset in nobis, nisi quia membra ejus sumus, et in illo diligimur, cum (3) ipse diligitur totus, idest caput et corpus. Et ideo subjunxit, *Et ego in ipsis*: est enim in nobis tamquam in templo suo, nos autem in illo secundum quod caput nostrum est.

(1) *Al.* dicens.

(1) *Al.* et amatorem.
(2) *Al.* spem.
(3) *Al.* in illo diligimus eum? Ipse diligitur totus etc.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

1. Haec cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse et discipuli ejus. Sciebat autem et Judas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Jesus convenerat illuc cum discipulis suis.

2. Judas ergo cum accepisset cohortem, et a pontificibus et Pharisaeis ministros, venit illuc cum laternis et facibus et armis. Jesus itaque sciens omnia quae ventura erant super eum, processit, et dixit ad eos, Quem quaeritis? Responderunt ei, Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus, Ego sum. Stabat autem et Judas, qui tradebat eum, cum ipsis Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogavit eos, Quem quaeritis? Illi autem dixerunt, Jesum Nazarenum. Respondit Jesus: Dixi vobis quia ego sum. Si ergo me quaeritis, sinite hos abire. Ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

3. Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum, et percussit pontificis servum, et abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen servo Malchus. Dicit ergo Jesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?

4. Cohors autem et tribunus et ministri Judaeorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum, et adduxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caiphae, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas qui consilium dederat Judaeis, quia expedit unum hominem mori pro populo.

5. Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, et introivit cum Jesu in atrium pontificis; Petrus autem stabat ad ostium foris. Exivit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, et dixit ostiariae, et introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille. Non sum. Stabant autem servi et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se. Erat autem cum eis et Petrus stans, et calefaciens se.

6. Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis, et de doctrina ejus. Respondit ei Jesus: Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in synagoga et in templo, quo omnes Judaei conveniunt; et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce hi sciunt quae dixerim ego.

7. Haec autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu. dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Jesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me caedis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.

8. Erat autem Simon Petrus stans et calefaciens se. Dixerunt ergo ei: Numquid et tu ex discipulis ejus es? Negavit ille et dixit, Non sum. Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus cujus abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus: et statim gallus cantavit.

9. Adducunt ergo Jesum ad Caipham in praetorium Erat autem mane: et ipsi non introierunt in praetorium ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt, et dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dicit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judaei: Nobis non licet interficere quemquam. Ut sermo Jesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

10. Introivit ergo iterum in praetorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei: Tu es rex Judaeorum? Respondit Jesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Numquid ego Judaeus sum? Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi: quid fecisti? Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judaeis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas?

11. Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judaeos, et dixit eis: Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis ut unum dimittam vobis in pascha. Vultis ergo dimittam vobis Regem Judaeorum? Clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

1. AUGUSTINUS (tr. 112). Terminato sermone quem post coenam Dominus ad discipulos habuit, adjuncta oratione quam dixerat ad Patrem, ejus passionem Joannes Evangelista sic exorsus est: *Haec cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse, et discipuli ejus.* Non autem continuo hoc factum est cum ejus illa finita esset oratio; sed alia quaedam sunt interposita, quae ab isto praetermissa, apud alios Evangelistas leguntur. AUGUSTINUS de concor. Evang. (lib. 3, cap. 3). Facta est enim contentio intereos, quis eorum videretur esse major, sicut Lucas commemorat, cap. 23. Dixit etiam ipse Petro, sicut ipse Lucas subjungit ibid.: « Ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut « triticum, » et cetera quae ibi sequuntur. Et hym- « no dicto (sicut Matthaeus cap. 26 et Marcus « cap. 14 commemorant) exierunt in montem « Oliveti. » Contexit ergo narrationem Matthaeus, et dixit: « Tunc venit Jesus cum illis in villam « quae dicitur Gethsemani. » Iste locus est quem commemorat hic Joannes: *ubi erat hortus, in quem introivit ipse, et discipuli ejus.* AUGUSTINUS super Joannem (tract. 112). Ad hoc ergo valet quod dictum est, *Haec cum dixisset,* ut non eum ante opinemur ingressum quam illa verba finiret. CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Sed propter quid non dixit: Cessans ab oratione venit illuc? Quoniam oratio illa fuit loquela propter discipulos facta. De nocte autem vadit, et flumen pertransit, et properat ad locum proditori cognitum, auferens his qui insidiabantur (1), laborem. et ostendens discipulis quoniam volens ad mortem venit. ALCUINUS. Dicit autem, *Trans torrentem Cedron,* idest cedrorum: genitivus enim est graecus. Transit torrentem, quia de torrente passionis bibit. *Ubi erat hortus,* ut peccatum quod in horto commissum fuerat, in horto deleret: paradisus enim hortus deliciarum interpretatur. CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Ne autem audiens hortum, eum occultari aestimes, subjungit: *Sciebat autem et Judas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Jesus convenerat illuc cum discipulis suis.* AUGUSTINUS (tract. 112). Ibi ergo lupus ovina pelle contectus, et inter oves alto patrisfamilias consilio toleratus didicit, ubi ad tempus exiguum dispergeret gregem, insidiis appetendo pastorem. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Multoties autem ibi cum discipulis Jesus singulariter convenerat, de necessariis loquens, et quae non erat fas alios audire. Facit autem hoc in montibus et in hortis, maxime purum a

(1) *Al.* insidiantur.

tumultibus inquirens semper locum, ne mens impediatur ab auditione. Ideo autem Judas illuc venit, quoniam multoties Christus extra pernoctabat. Ivisset autem ad domum, si putasset eum ibi invenire dormientem. Theophylactus. Noverat etiam Judas Dominum festo tempore consuevisse semper docere discipulos aliquod sublime: erat autem solitus docere hujusmodi mystica in talibus locis: ac quoniam tunc dies erat solemnis, arbitratus est illum esse illic, et discipulos docere quae ad celebritatem spectabant.

2. Glossa (1). Ostenderat Evangelista quomodo Judas ad locum ubi Christum erat, pervenire potuerit, nunc ostendit quomodo illuc pervenit, dicens: *Judas ergo cum accepisset cohortem, et a pontificibus et pharisaeis ministros, venit illuc cum laternis et facibus et armis.* Augustinus (tract. 112). Cohors non Judaeorum, sed militum fuit. A praeside itaque intelligatur accepta, tamquam ad tenendum reum servato ordine legitimae potestatis, ut nullus tenentibus auderet obsistere; quamquam et manus tanta fuerat congregata, et sic armata veniebat, ut vel terreret, vel etiam repugnaret, si quisquam Christum defendere auderet. Chrysostomus (hom. 82). Sed qualiter cohorti suaserunt? Quia milites erant, pecuniarum gratia omnia facere meditantes. Theophylactus. Faces autem afferunt et laternas, ne Christus latens in tenebris fugeret. Chrysostomus (ut supra). Multoties autem alias miserunt comprehendere eum, sed non valuerunt: unde manifestum est quod tunc sponte seipsum dedit: propter quod subditur: *Jesus autem sciens omnia quae ventura erant super eum, processit, et dixit ad eos, Quem quaeritis?* Theophylactus. Quaerit autem non ut volens scire: nam utique noverat omnia quae ventura erant super eum: sed ostendere volens quoniam cum praesens esset, ab eis videri non poterat vel discerni: nam sequitur: *Dicit eis Jesus, Ego sum.* Chrysostomus (hom. 82). In medio enim eorum existens, excaecavit eorum oculos: quoniam enim non tenebrae causa erant, indicavit Evangelista dicens, quoniam habuerunt lampades. Si vero lampades non essent, a voce saltem debebant eum agnoscere. Si vero et illi ignorabant, qualiter Judas ignoravit, qui cum eo fuerat continue? Et ideo subdit: *Stabat autem et Judas, qui tradebat eum, cum ipsis.* Fecit autem hoc Jesus, ostendens quoniam non solum comprehendere eum non possent, sed nec videre in medio existentem, nisi ipse concederet: unde subditur: *Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.* Augustinus (tr. 112). Ubi nunc militum cohors, ubi terror, et munimen armorum? Una vox turbam odiis ferocem armisque terribilem sine telo ullo percussit, repulit, stravit. Deus enim latebat in carne, et sempiternus dies ita membris occultabatur humanis, ut cum laternis et facibus quaereretur occidendus a tenebris. Quid judicaturus faciet qui judicandus hoc fecit? Et nunc utique per Evangelium, *Ego sum*, dicit Christus, et a Judaeis expectatur Antichristus, ut retro redeant, et in terram cadant: quoniam deserentes caelestia, terrena desiderant. Gregorius super Ezech. (homil. 9). Quid autem hoc est quod electi in faciem, et reprobi retrorsum cadunt, nisi quod omnis qui post se cadit, ibi cadit ubi non videt; qui vero ante se ceciderit, ibi cadit ubi videt? Iniqui ergo quia in invisibilibus cadunt, post se cadere dicuntur, quia ibi corruunt ubi quod tunc eos sequitur, modo videre non possunt: justi vero, quia in istis visibilibus semetipsos sponte dejiciunt ut in invisibilibus erigantur, quasi in faciem cadunt, quia timore compuncti videntes humiliantur. Chrysostomus (homil. 83). Demum ne quis dicat quoniam ipse Judaeos ad hoc induxit ut eum occiderent, seipsum in manibus eorum tradens; manifeste ostendit eis omnia quae sufficiebant eos revocare. Sed quia permanebant in malitia et nullam habebant excusationem, tunc seipsum in manibus eorum tradidit: unde sequitur: *Iterum ergo interrogavit eos, Quem quaeritis? Illi ergo dixerunt, Jesum Nazarenum. Respondit Jesus: Dixi vobis quia ego sum.* Augustinus (tract. 112). Audierant primo, *Ego sum*; sed non comprehenderant: quia hoc noluit qui potuit quidquid voluit. Verum si nunquam se ab eis permitteret apprehendi; non quidem illi facerent propter quod venerant, sed nec ipse faceret propter quod venerat: proinde quia tenere volentibus et non valentibus ostendit potestatem suam, jam tenebunt eum, ut faciat de nescientibus voluntatem suam: unde subditur: *Si ergo me quaeritis, sinite hos abire.* Chrysostomus (hom. cit.) Quasi dicat: Si me quaeritis, nihil vobis ad hos commune est: ecce meipsum trado: usque ad ultimam horam ad suos dilectionis conservantiam demonstrans. Augustinus (ut supra). Inimicos jubet, et hoc faciunt quod jubet: sinunt scilicet nunc eos abire quos non vult perire. Chrysostomus (hom. ead.). Unde Evangelista ostendens quod hoc non fuit eorum propositi, sed virtus ejus qui comprehensus fuerat, subjungit: *Ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.* Perditionem autem non hanc dixerat quae est mortis, sed illam aeternam; Evangelista vero et de praesenti morte id accepit. Augustinus (tract. 112). Numquid autem non erant postea morituri? Cur ergo si tunc morerentur, perderet eos, nisi quia nondum in eum sic credebant quomodo credunt quicumque non pereunt?

3. Chrysostomus (hom. 82). Petrus confidens in praedicta voce Domini et in his quae jam facta erant, armatur adversus eos qui supervenerant; unde dicitur: *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, et percussit pontificis servum.* Sed qualiter jussus non peram habere neque duo vestimenta, gladium habet? Mihi videtur hunc formidans praeparasse dudum. Theophylactus. Vel ad opus agni illo indigens, ferebat hunc etiam post coenam. Chrysostomus (homil. ead.). Sed qualiter qui jussus erat non alapam dare, homicida fit? Quia maxime non se ulcisci jussus est; hic autem non se ulciscebatur, sed magistrum. Demum nondum perfecti adhuc erant, sed videbis postea Petrum verberatum, et humiliter ferentem. Non sine causa autem subdit: *Et abscidit ejus auriculam dexteram.* Videtur mihi enim impetum Apostoli significare quoniam ad ipsum caput impetum fecit. Augustinus (tract. 112). Solus autem hic Evangelista etiam nomen servi hujus expressit, cum dixit: *Erat autem nomen servo Malchus*: sicut Lucas solus quod ejus auriculam Dominus tetigerit, et sanaverit eum. Chrysostomus (ut supra). Tunc enim miraculum fecit, et erudiens nos, quoniam eis qui male faciunt benefacere oportet, et virtutem revelans suam. Nomen autem propterea posuit Evangelista, ut his qui

(1) Nihil tale in Glossa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).

tunc legerent, liceret quaerere si vere factum sit. Servum autem eum summi pontificis dicit: quia magnum est quod factum est, non solum quia curavit, sed quia curavit eum qui super eum venerat, et paulo post alapam daturus erat. Augustinus (tract. eodem). Malchus autem interpretatur regnaturus Quid ergo auris pro Domino amputata et a Domino sanata significat, nisi auditum amputata vetustate renovatum, ut sit in novitate spiritus, et non in vetustate litterae: quod cui praestitum fuerit a Christo, quis dubitet regnaturum esse cum Christo? Quod autem servus inventus est, et hoc ad illam pertinet vetustatem. quae in servitutem generat; sed cum accessit sanitas, figurata est et libertas. Theophylactus. Vel caesio auris dexterae servi principis sacerdotum signum erat surditatis eorum, quae praecipue in principibus sacerdotum inoleverat; quod autem denuo restituta sit auris, significat ultimam reparationem intellectus in Israeliticis veniente Elia. Augustinus (ubi supra) Factum autem Petri Dominus improbavit, et progredi ultra prohibuit: unde sequitur: *Dixit ergo Jesus Petro*: *Mitte gladium tuum in vaginam.* Etenim ille ad patientiam commonendus fuit, et hoc ad intelligentiam conscribendum. Chrysostomus (hom. 82). Non solum autem minis eum cohibuit, ut Matthaeus refert; sed et aliter consolatur eum, dicens: *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum*? ostendens quoniam non illorum virtutis quae fiebant erant, sed suae concessionis; et quod non est Deo contrarius, sed obediens usque ad mortem. Theophylactus. In eo autem quod ipsam calicem dicit, quam sibi grata et acceptabilis pro salute mortalium mors videatur, edisserit. Augustinus (tract. 112). Quod autem a Patre traditum sibi dicit calicem passionis, illud est quod ait Apostolus Rom. 8: « Filio proprio « non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit « eum. » Verum auctor calicis hujus est etiam ipse qui bibit: unde idem Apostolus dicit, Ephes. 5: « Christus dilexit nos, et tradidit seipsum pro no- « bis. »

4. Theophylactus. Peractis cunctis quae sufficienter se habebant ad prohibendum Judaeos, cum illi hoc nequaquam discernerent, tunc duci se permisit: unde dicitur: *Cohors ergo et tribunus et ministri Judaeorum comprehenderunt Jesum.* Augustinus (tract. 112). Comprehenderunt ad quem non accesserunt: nec audierunt illud, « Accedite « ad eum et illuminamini: » Psal. 33. Si enim sic accederent, non eum manibus occidendum, sed recipiendum corde comprehenderent. Nunc autem quando eum illo modo comprehenderunt, ab eo longius recesserunt. Sequitur: *Et ligaverunt eum;* a quo solvi potius velle debuerunt: et erant forte in eis qui postea liberati ab eo, dixerunt: « Diru- « pisti vincula mea: » Psalm. 115. Postea vero quam persecutores tradente Juda Dominum ligaverunt, ut intelligatur Judas non laudabilis utilitate traditionis hujus, sed sceleris voluntate damnabilis, subditur: *Et adduxerunt eum ad Annam primum.* Chrysostomus (hom. 82). Prae delectatione enim gloriabantur in his quae fiebant, quasi trophaeum statuentes. Augustinus (tract. 113). Nec tacet causam cur ita factum sit. subdens: *Erat enim socer Caiphae, qui erat pontifex anni illius.* Merito et Matthaeus, cum id brevius narrare voluisset, eum ad Caipham ductum fuisse commemorat: quia et ad Annam prius ideo ductus est, quod socer ejus fuerit: ut intelligendum sit hoc eumdem Caipham fieri voluisse. Beda. Quatenus dum a consimili pontifice damnaretur, ipse quoque minoris criminis reus haberetur. Vel fortassis sic domus ejus sita erat ut praeterire eam non possent. Sive divinitus actum est, ut qui erant affines sanguine, sociarentur in scelere. Sed quod dicitur, quod esset pontifex anni illius, sonat contrarium legi, in qua praeceptum erat ut unus esset pontifex summus, quo mortuo succederet ei filius suus; sed jam pontificatus ambitione erat infectus. Alcuinus. Refert enim Josephus, istum Caipham. unius anni sacerdotium redemisse. Non ergo mirum si iniquus pontifex inique judicaverit: saepe qui per avaritiam ad sacerdotium accedit, per injustitiam in eo servatur. Chrysostomus (hom. 82). Ne autem audiens vincula auditor tumultuetur, recoluit prophetiae, quoniam mors ejus salus fuit orbis terrarum: unde sequitur: *Erat autem Caiphas qui consilium dederat Judaeis, quia expedit unum hominem mori pro populo*: tanta enim est veritatis superabundantia, ut et inimici eam personent.

5. Augustinus de cons. Evang. (lib. 2, cap. 6). De Petri tentatione, quae inter Domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes narrant: nam ipsas primo commemorant Matthaeus et Marcus, deinde Petri tentationem; Lucas vero explicat prius tentationem Petri, demum Domini contumelias. Joannes autem incipit Petri tentationem dicere, cum dicit: *Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus.* Alcuinus. Ex devotione sequebatur magistrum, quamvis a longe propter timorem. Augustinus (tract. 113). Quis sit autem ille alius discipulus, non temere affirmandum est, quia tacetur. Solet autem se idem Joannes ita significare et addere, *Quem diligebat* (1) *Jesus*: fortassis ergo et hic ipse est. Chrysostomus (homil. 22). Se autem occultat humilitatis gratia: etenim hic magnam rectitudinem enarrat, quomodo omnibus fugientibus ipse sequitur. Sed praeponit sibi Petrum, et sui ipsius coactus est meminisse, ut discas quoniam certius aliis enarrat ea quae facta sunt in atrio, quasi intus existens. Succidit autem propriam laudem, subdens: *Discipulus autem ille erat notus pontifici, et introivit cum Jesu in atrium pontificis*; non enim hoc ut magnum quid de seipso ponit; sed quia dixit quod intravit cum Jesu solus, ut non aestimes hoc excelsae mentis esse, addit causam. Igitur Petrum venisse illuc, amoris fuit: non intrasse autem intro, timoris: unde sequitur: *Petrus autem stabat ad ostium foris.* Alcuinus. Foris stabat qui negaturus erat Dominum, nec erat in Christo qui Christum confiteri non erat ausus. Chrysostomus (homil. ead.). Sed quoniam et Petrus intrasset utique domum, si ei concessum esset, indicavit subdens: *Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, et dixit ostiariae, et introduxit Petrum.* Ideo autem ipse eum non introduxit, quia Christo adhaerebat, et sequebatur eum. Sequitur: *Dixit ergo ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.* Quid dicis o Petre? Nonne prius dixisti, Matth. 26: « Et si oportuerit, animam meam pro te ponam? » Quid ergo factum est, quoniam nec ostiariae fers interrogationem? Non erat miles qui interrogabat, sed ostiaria vilis; neque dixit, Seducto-

(1) Al. *diligit.*

ris discipulus es, sed *hominis illius*; quod miserentis erat. Dicit autem, *Numquid et tu?* quia Joannes intus erat. Augustinus (tract. 113). Sed quid mirum si Deus vera praedixit, homo autem falsa praesumpsit? Sane in ista quae jam coepta est negatione Petri debemus advertere, non solum ab eo negari Christum qui dicit eum non esse Christum, sed ab illo etiam qui negat se esse Christianum. Dominus enim non ait Petro, Discipulum meum te negabis; « sed me negabis: » Luc. 22. Negavit ergo ipsum cum se negavit esse discipulum. Quid autem aliud isto modo quam se negavit esse Christianum? Quam multi postea, etiam pueri et puellae, potuerunt mortem pro Christi confessione contemnere, et regnum caelorum fortiter introire! quod tunc iste non potuit, qui claves regni ejus accepit. Ecce unde dictum est: *Sinite hos abire: quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.* Utique enim Petrus, si negato Christo hinc iret, quid aliud quam periret? Chrysostomus in sermone de Petro et Elia. Idcirco autem divinae providentiae secretum permisit ut primus ipse laberetur Petrus, quo erga peccantes duriorem sententiam proprii casus intuitu temperaret. Petrus enim orbis terrarum doctor et magister peccavit, et veniam impetravit, ut haec indulgentiae norma et regula judicantibus praeberetur. Idcirco enim non Angelis arbitror commissam sacerdotii potestatem, ne cum ipsi minime peccarent, in peccatoribus (1) sine misericordia vindicarent. Homo passibilis supra homines ordinatur, ut dum ipse in aliis suas recolit passiones, mitem apud eos se praebeat et benignum. Theophylactus. Quidam tamen inanem quamdam gratiam appropriantes Petro, dicunt, quod ideo negavit Petrus, quoniam volebat semper esse cum Christo, et sequi continue. Novit enim quod si fateretur se esse de Christi discipulis, divideretur ab eo, et non haberet ultra spatium sequendi videndique dilectum: unde simulabat se officium gerere ministrorum, ne vultus moestitia cognitus excluderetur: unde sequitur: *Stabant autem servi et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se. Erat autem et Petrus stans cum eis, et calefaciens se.* Augustinus (tract. 113). Non hiems erat et tamen frigus erat, quale solet etiam aequinoctio verno accidere. Gregorius, 2 Moral. (cap. 2). Jam autem intus a caritatis calore Petrus torpuerat, et ad amorem praesentis vitae, quasi ad persecutorum prunas, infirmitate aestuante recalebat.

6. Chrysostomus (hom. 82). Quia Christo nullum crimen inferre poterant, de discipulis interrogabant: unde dicitur: *Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis*: fortassis ubi erant, vel cujus gratia eos collegit. Hoc autem dicebat quasi seditiosum et novarum rerum factorem eum redarguere volens, quasi nullo alio attendente ei quam ejus discipulis. Theophylactus. Explorat insuper de doctrina: unde sequitur: *Et de doctrina ejus*, cujusmodi scilicet foret, utrum a lege discrepans et adversa Moysi, ut exinde occasione concepta ut (2) Dei aemulum perdat. Alcuinus. Non enim cognoscendae veritatis amore interrogat, sed ut causam inveniret qua eum accusare potuisset, et tradere Romano praesidi ad damnandum. Sed Dominus ita temperavit responsionem ut nec veritatem taceret, nec se defendere videretur: sequitur enim: *Respondit ei Jesus: Ego palam locutus sum mundo; ego semper docui in synagoga et in templo quo omnes Judaei conveniunt, et in occulto locutus sum nihil.* Augustinus (tract. 113). Non enim praetereunda nascitur hic quaestio: si enim ipsis discipulis non loquebatur palam; sed horam promittebat quando palam fuerat locuturus, quomodo palam locutus est mundo? Deinde ipsis discipulis suis multo manifestius loquebatur quando cum eis erat remotus a turbis: tunc enim et parabolas aperiebat, quas clausas proferebat ad alios. Sed intelligendum est ita eum dixisse, *Palam locutus sum mundo*, ac si dixisset, Multi me audierunt. Et rursus non erat palam, quia non intelligebant; et quod seorsum discipulis loquebatur, non in occulto utique loquebatur: quis namque in occulto loquitur qui coram tot hominibus loquitur? praesertim si hoc loquitur paucis, quod per eos velit innotescere multis. Theophylactus. Reminiscitur autem hic prophetiae quae dicit, Isai. 45: « Non in « occulto locutus sum, nec in loco (1) terrae te« nebroso. » Chrysostomus (homil. 82). Vel locutus est quidem in occulto, sed non, ut hi aestimabant, trepidans et seditionem faciens; sed ubi multorum auditione superiora erant quae dicebantur. Volens autem ex superabundantia fide dignum constituere suum testimonium, subdit: *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce hi sciunt quae dixerim ego;* quasi dicat: Tu me de meis interrogas: interroga inimicos meos, qui insidiantur mihi. Sunt autem haec verba confidentis in eorum quae dicta erant veritate: haec est enim veritatis inaltercabilis demonstratio, cum inimicos quis invocat testes. Augustinus (tract. 113). Ipsa enim quae audierant et non intellexerant, talia erant ut non possent juste ac veraciter criminari: et quotiescumque interrogando tentarunt ut invenirent unde accusarent eum, sic eis respondit ut omnes eorum retunderentur doli, et calumniae eorum frustrarentur.

Theophylactus. Cum Jesus astantium interpellasset testimonium, volens se minister excusare quod non esset de his qui admirabantur Jesum, percussit eum: unde dicitur: *Haec autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens: Sic respondes pontifici?* Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 6). Hic sane ostenditur quod Annas pontifex erat, nondum enim erat missus ad Caipham cum hoc diceretur: et hos Annam et Caipham pontifices commemorat etiam Lucas in initio Evangelii sui. Alcuinus. Hic impletur prophetia Thren. 3: « Dedi maxillam meam percu« tientibus. » Sed Jesus injuste percussus mansuete respondit: unde sequitur: *Respondit ei Jesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me caedis?* Theophylactus. Quasi dicat: Si habes ex his quae nunc a me prolata sunt reprehendere, ostende quod male dixerim; quod si nequis, quid furis? Vel etiam sic. Si perperam docui cum in synagogis docebam, certifica principem sacerdotum; quod si recte docui, ita ut etiam vos ministri miraremini, quid me nunc caedis, quem prius admirabaris? Augustinus (tract. 113). Quid ista responsione verius, mansuetius, justius? Qui enim accepit alapam, numquid

(1) *P. Nicolai addit* peccatum.
(2) *Al. deest* ut.

(1) *Al.* in occulto.

vellet (1) eum qui percussit aut caelesti igne consumi, aut terra dehiscente sorberi, aut correptum daemonio volutari, aut etiam alia hujusmodi qualibet poena, vel etiam graviori puniri? Quid horum per potentiam jubere non potuisset per quem factus est mundus, nisi patientiam nos docere maluisset, qua vincitur mundus? Hic dicet aliquis: Cur non fecit quod ipse praecepit? Percutienti scilicet non sic respondere, sed maxillam debuit alteram praebere. Quid quod et mansuete respondit; et non solum maxillam alteram iterum percussuro, sed totum corpus figendum praeparavit in ligno? Et hinc potius demonstravit sua illa praecepta patientiae non ostentatione corporis, sed cordis praeparatione fienda: fieri enim potest ut alteram maxillam visibiliter homo praebeat iratus. Quanto ergo melius et respondet vera placatus, et ad perferenda graviora tranquillo animo sit paratus? Chrysostomus (hom. 82). Quid igitur consequens erat, nisi aut redarguere, aut acceptare quod dictum est? Sed hoc non fit: ea enim quae fiebant non erant judicium, sed seditio et tyrannis. Non invenientes autem quid plus facerent, mittunt eum ligatum ad Caipham: unde sequitur: *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.* Theophylactus. Suspicantes hunc, cum astutior esset, excogitare aliquid posse adversum Jesum dignum morte. Augustinus (tract. 113). Ad illum autem, sicut Matthaeus dicit, ab initio ducebatur, quoniam ipse erat illius anni princeps sacerdotum. Alternis quippe intelligendi sunt solere annis agere pontificatum, et credendum est secundum voluntatem Caiphae id esse factum ut Jesum primo ad Annam ducerent; vel etiam domos eorum ita fuisse positas ut non deberet Annas a transeuntibus praeteriri. Beda. Quod autem dicit *Ligatum*, non sic intelligendum quod tunc tantum fuerit ligatus; sed tunc ligatus est cum est captus: itaque ligatum ad Caipham misit sicut sibi fuerat praesentatus. Sive fieri potuit ut ad horam solveretur, quatenus discuteretur, post hoc discussus iterum ligaretur, et sic ad Caipham mitteretur.

8. Augustinus (tract. 113). Cum dixisset Evangelista, quod Jesum ligatum miserat Annas ad Caipham, reversus est ad locum narrationis, ubi reliquerat Petrum, ut explicaret quod in domo Annae de trina ejus negatione contigerat: unde dicitur: *Erat autem Simon Petrus stans, et calefaciens se.* Hic recapitulat quod ante jam dixerat. Chrysostomus (hom. 82). Vel multo stupore detinebatur qui fervidus erat, ut deducto Jesu de cetero non moveretur (2). Sed hoc fit, ut discas quanta naturae sit imbecillitas, cum Deus hominem reliquerit. Et interrogatus rursus etiam negat: unde sequitur: *Dixerunt ergo ei: Numquid et tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, et dixit, Non sum.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, capit. 6). Hoc loco invenimus non ante januam, sed ad focum stantem, secundo negasse Petrum: quod fieri non posset nisi jam rediisset postea quam foras exierat, ut Matthaeus dicit. Neque enim jam exierat, et foris vidit eum altera ancilla; sed cum exiret, eum vidit (3); idest, cum surgeret et exiret, animadvertit eum et dixit his qui erant ibi, idest qui simul erant ad ignem intus in atrio: *Et hic cum Jesu Nazareno erat.* Ille autem qui foras exierat, hoc audito rediens, juravit illis contra nitentibus: « Quia non novi hominem: » Matth. 26. Deinde in eo quod Joannes hic ait: *Dixerunt: Numquid et tu ex discipulis ejus es?* quod redeunti et stanti dictum intelligimus, hoc quoque confirmatur, non illam tantum alteram ancillam quam commemorant in hac secunda negatione Matthaeus et Marcus, sed alium quemdam, quem commemorat Lucas, cum Petro illud egisse: unde Joannes dicit: *Dixerunt ergo ei.* Joannes autem secutus de tertia Petri negatione, ita explicat: *Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus cujus abscidit Petrus auriculam: Non ego vidi te in horto cum illo?* Quod Matthaeus et Marcus non singulari, sed plurali numero enuntiant eos qui cum Petro agebant, cum Lucas unum dicat; Joannes quoque unum eumdemque cognatum ejus cujus abscidit Petrus auriculam: facile est intelligere aut pluralem numerum pro singulari usitata locutione usurpasse Matthaeum et Marcum; aut quod unus maxime tamquam sciens, et qui eum viderat, affirmabat; ceteri autem secuti ejus fidem Petrum simul urgebant. Chrysostomus (hom. eadem). Sed neque hortus in memoriam ejus reduxit ea (1) quae ibi dicta sunt, neque multa dilectio quam illic per verba multa ostendit: unde sequitur: *Iterum ergo negavit Petrus, et statim gallus cantavit.* Augustinus (tract. eod.). Ecce medici completa est praedictio (2), aegroti convicta praesumptio: non enim factum est quod ille dixerat, supra 13: *Animam meam pro te ponam*; sed factum est quod ille praedixerat, Luc. 22: « Ter me negabis. » Chrysostomus (hom. cit.). Evangelistae vero concorditer negationem Petri scripserunt, non discipulum accusantes, sed nos erudire volentes quantum malum sit non Deo totum concedere, sed in semetipso confidere. Beda. Mystice autem per primam Petri negationem illi designantur qui ante passionem ipsius negaverunt eum esse Deum; per secundam vero illi qui post resurrectionem ejus in divinitate pariter et humanitate offenderunt. Item per primum galli cantum ipsius designatur capitis resurrectio, per secundum illa quae in fine celebrabitur totius corporis. Per primam autem ancillam, quae Petrum negare coegit, designatur cupiditas; per secundam carnalis delectatio: per unum seu plures servos, daemones, qui suadent Christum negare.

9. Augustinus (tract. 114). Redit Evangelista ad locum narrationis suae, ubi eam reliquerat ut explicaret Petri negationem: unde dicitur: *Adducunt ergo Jesum ad Caipham in praetorium* (3): ad Caipham quippe ab Anna collega et socero ejus dixerat missum. Sed si ad Caipham, cur ad praetorium; quod nihil aliud vult intelligi quam ubi praeses Pilatus habitavit? Beda. Praetorium enim dicitur sedes praetoris; praetores vero dicuntur praefecti, sive praeceptores, eo quod civibus praecepta donent. Augustinus (ubi supra). Aut igitur aliqua urgente causa de domo Annae, quo ad audiendum ambo convenerant, Caiphas perrexerat ad praetorium Praesidis, et socero suo Jesum reliquerat audiendum; aut in domo Caiphae praetorium

(1) *Aliter P. Nicolai.* Si cogitemus quis accepit alapam, nonne vellemus qui percussit etc.
(2) *Al.* moreretur.
(3) *Al.* cum exire eum vidit.

(1) *Al.* eorum.
(2) *Al.* praedicatio.
(3) *In Vulgata modo legitur* a Caipha in praetorium; *es sic legit hic Nicolai; sed Augustini Commentario congruent* ad Caipham *legit editio Romana cum aliis.*

Pilatus acceperat, et tanta domus erat ut seorsum habitantem dominum suum, seorsum judicem ferret. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3 cap. 7). Tamen ad ipsum Caipham ab initio ducebatur, ad quem in extremo perductus est, sed quia jam tamquam convictum reum adducebant, Caiphae autem (1) antea visum fuerat ut Jesus moreretur, nulla mora interposita est quin occidendus Pilato traderetur.

Sequitur: *Erat autem mane* CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Antequam gallus cantaret, ad Caipham ducitur; mane vero ad Pilatum: per quae demonstrat Evangelista quoniam per totum intermedium noctis a Caipha interrogatus in nullo redarguitur: et idcirco misit eum Pilato. Sed illa aliis dimittens enarranda, ipse quaesivit quod deinceps est: sequitur enim: *Et ipsi non introierunt in praetorium.* AUGUSTINUS (tract. 114). Hoc est in eam partem domus quam Pilatus tenebat, si ipsa erat domus Caiphae. Cur autem non introierunt, exponit subdens: *Ut non contaminarentur, sed manducarent pascha.* CHRYSOSTOMUS (homil. 82). Quoniam tunc Judaei faciebant pascha; ipse vero ante unam diem tradidit pascha, reservans suam occisionem sextae feriae quando vetus pascha fiebat: vel pascha dicit totum festum. AUGUSTINUS (tract. 114). Dies enim agere coeperant azymorum, quibus diebus contaminatio illis erat in alienigenae habitaculum intrare. ALCUINUS. Pascha enim proprie dicebatur dies illa qua agnus ad vesperam quartadecima luna occidebatur; septem vero dies sequentes dies azymorum dicebantur, in quibus nihil fermentatum in domibus eorum debuit inveniri. Sed tamen dies paschalis invenitur inter dies azymorum, aut apud Matthaeum cap. 26: « Prima autem die azymorum accesserunt « discipuli ad Jesum, dicentes: Ubi vis paremus « tibi comedere pascha ? » Pascha etiam dies azymorum inveniuntur nominati sicut hic: *Ut manducarent pascha*: pascha enim non immolationem agni hic notat, quae fiebat quartadecima luna ad vesperam; sed magnam solemnitatem, quae quintadecima luna celebrabatur post agni immolationem: quartadecima enim luna Dominus, sicut et alii Judaei, pascha celebravit; quintadecima luna, quando magna solemnitas celebrabatur (2), est crucifixus; quartadecima vero luna coepit esse immolatio ex quo captus est in horto. AUGUSTINUS (tract. 114). O impia caecitas! Alienigenae judicis praetorio contaminari timebant, et fratris innocentis sanguinem fundere (3) non timebant. Nam quod etiam Dominus erat et vitae dator qui occidebatur, non eorum conscientiae, sed nescientiae deputetur. THEOPHYLACTUS. Sed Pilatus utcumque procedens mitius et ipse idem egreditur (4): unde sequitur: *Exivit ergo Pilatus ad eos foras.* BEDA. Haec autem erat consuetudo Judaeorum, ut quem mortis reum judicarent, vinctum praesidi traderent, ut dum praeses vinctum cerneret, intelligeret morti addictum. CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Sed videns eum ligatum et a tot ductum, non aestimavit hoc argumentum esse inalterabile accusationis, sed interrogat: unde sequitur: *Et dixit eis: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc?* Inconveniens enim dicit esse, judicium eos rapuisse, supplicium autem illi concedere

(1) *Al.* jam.
(2) *Al.* celebratur.
(3) *Al. omittitur* fundere.
(4) *Al.* ipse inde egreditur. *Legit Nicolai* ipse deinde idem egreditur.

Sed illi renuentes ex directo accusationem, conjecturis quibusdam utuntur: unde sequitur: *Responderunt, et dixerunt: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.* AUGUSTINUS (ut supra). Interrogentur atque respondeant ab immundis spiritibus liberati, caeci videntes, mortui resurgentes, et, quod omnia superat, stulti sapientes, utrum sit malefactor Jesus. Sed ista dicebant, de quibus per Prophetam jam ipse praedixerat Psalm. 39 « Re« tribuebant mihi mala pro bonis. » AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 8). Sed videndum est ne contra sit quod Lucas dicit, certa in eum dicta esse crimina: « Coeperunt autem illum (inquit « cap. 22) accusare, dicentes: Hunc invenimus « subvertentem gentem nostram, et prohibentem « tributa dari Caesari, et dicentem se Christum « regem esse. » Sed secundum Joannem videntur Judaei noluisse dicere crimina, ut eorum auctoritatem secutus Pilatus, quid ei objicerent desineret quaerere; sed (1) ob hoc tantum nocentem crederet, quod sibi ab eis tradi meruisset. Ergo intelligere debemus et hoc dictum esse, et illud quod Lucas commemoravit: multa enim dicta et multa responsa sunt. Unde in narratione sua quisque posuit quod satis esse judicavit: nam et ipse Joannes dicit quaedam quae objecta sunt, quae suis locis videbimus. Itaque sequitur: *Dicit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum.* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Quoniam ad votum judicium poscitis, et superbitis, ac si nihil unquam profanum egeritis; accipite vos et damnate; ego nequaquam talis judex efficiar. ALCUINUS. Vel hoc dicit, quasi dicat: Vos qui legem habetis, scitis quid lex de talibus judicet; secundum quod justum esse scitis, ita facite.

Sequitur: *Dixerunt ergo Judaei: Nobis non licet interficere quemquam.* AUGUSTINUS (tract. 114). Sed nonne lex praecepit, ne malefactoribus, praesertim seductoribus adeo qualem istum putabant, parcant? Sed intelligendum est eos dixisse non sibi licere interficere quemquam propter festi diei sanctitatem quam celebrare jam coeperant. Ita ne omnem sensum nimia malitia perdidistis, ut ideo vos a sanguine innocentis impollutos esse credatis quia eum fundendum alteri traditis? CHRYSOSTOMUS (homil. 82). Vel ideo ipsi eum non interfecerunt, quia multum de potestate eorum abscissum erat eis Romanis Regibus subjacentibus (2). Vel aliter. Quia dixerat eis, *Secundum legem vestram interficite eum*, volentes ostendere quod peccatum ejus non est Judaicum, dicunt, *Non licet nobis*: non enim secundum legem nostram peccavit; sed crimen ejus est publicum quia se regem dixit. Vel quia eum crucifigi cupiebant, ut etiam modo mortis eum diffament. Non autem licebat eis crucifigere. Sed quod alio modo interficiebant, monstrat Stephanus ab eis lapidatus: et ideo subditur: *Ut sermo Jesu impleretur quem dixit significans qua morte esset moriturus*: quoniam scilicet Judaeis crucifigere non licebat. Aut dicit hoc Evangelista, quoniam non ab eis solum, sed et a Gentibus debebat interfici. AUGUSTINUS (tract. 114). Sic enim legimus apud Marcum, cap. 10, ubi ait: « Ecce ascendimus Hie« rosolymam, et Filius hominis tradetur principi« bus sacerdotum et scribis, et tradent eum Gen« tibus. » Pilatus autem Romanus erat, eumque

(1) *Al. omittitur* sed.
(2) *Nicolai habet* qui Romanis legibus subjacebant.

in Judaeam Romani praesidem miserant. Ut ergo iste sermo Jesu impleretur, idest ut eum sibi traditum Gentes interficerent, noluerunt eum accipere, dicentes: *Nobis non licet interficere quemquam.*

10. CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Pilatus ab odio Judaeorum eripi volens, judicium non (1) protraxit in longum: unde dicitur: *Introivit ergo iterum in praetorium Pilatus, et vocavit Jesum.* THEOPHYLACTUS (2). Seorsum, eo quod magnam habebat de eo suspicionem. Proponebat autem omnia exquisite rimari amoto strepitu Judaeorum: unde sequitur: *Et dixit ei: Tu es rex Judaeorum?* ALCUINUS. His verbis ostendit Pilatus Judaeos objecisse hoc criminis, ut diceret se esse regem Judaeorum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Vel hoc Pilatus a multis audierat. Quia vero nihil illi habebat dicere, ut non multa fieret investigatio, quod communiter dicebatur, hoc in medium ducere vult.

Sequitur: *Et respondit Jesus: A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?* THEOPHYLACTUS. Innuit ex hoc, Pilatum esse vecordem, ac indiscrete judicantem; ac si diceret: Si hoc ex te ipso loqueris, pande signa meae rebellionis: at si ab aliis percepisti, inquisitionem fac ordinariam. AUGUSTINUS (tractat. 115). Sciebat utique Dominus et quod ipse interrogavit, et quod ille responsurus fuit; sed ut conscriberetur quod voluit ut sciretur. CHRYSOSTOMUS (homilia cit.). Non ergo ignorans interrogat, sed ab ipso accusari Judaeos volens: unde sequitur: *Respondit Pilatus: Numquid ego Judaeus sum?* AUGUSTINUS (tract. eod.). Abstulit a se suspicionem qua posset putari a semetipso dixisse, id se a Judaeis audisse demonstrans: unde subdit: *Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi.* Deinde dicendo, *Quid fecisti?* satis ostendit illud ei pro crimine objectum; tamquam diceret: Si te regem negas, quid fecisti, ut tradereris mihi? quasi mirum non esset, si puniendus judici traderetur qui se diceret regem. CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Reducit autem Pilatum non valde malum existentem, et vult ostendere quod non est homo nudus, sed Deus et Dei Filius: et quod formidaverat Pilatus, dissolvit tyrannidis suspicionem: unde sequitur: *Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo.* AUGUSTINUS (tract. 115). Hoc est quod bonus magister scire nos voluit. Sed prius nobis demonstranda fuerat vana hominum de regno ejus opinio, sive Gentium, sive Judaeorum, a quibus id Pilatus audierat; quasi propterea fuisset morte plectendus, quod illicitum affectaverit regnum: vel quoniam solent regnaturi invidere regnanti (3): et videlicet cavendum erat ne hujus regnum sive Romanis sive Judaeis esset adversum. Quod si interrogante Pilato continuo respondisset, non etiam Judaeis, sed solis Gentibus hoc de se opinantibus respondisse videretur. Sed post responsionem Pilati, jam Judaeis et Gentibus opportunius aptiusque respondit; quasi dicat: Audite Judaei et Gentes, non impedio dominationem vestram in hoc mundo. Quid vultis amplius? Venite credendo ad regnum quod non est de hoc mundo. Quid est enim ejus regnum, nisi credentes in eum? quibus dicit: *De hoc mundo non est*; quamvis eos esse vellet in mundo. Unde et hic non ait: *Regnum meum non est* in hoc mundo; sed *non est de hoc mundo.* De mundo enim est quidquid hominum a Deo quidem creatum, sed ex Adam vitiata stirpe generatum est; factum est autem regnum non jam de mundo quidquid inde in Christo regeneratum est (1). Sic enim nos Deus eruit de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii caritatis suae. CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Vel hoc dicit, quoniam non tenet regnum ut hic reges tenent; sed quoniam desuper habet principatum, qui non est humanus, sed multo major et clarior: unde subdit: *Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judaeis.* Ostendit hic regni ejus quod apud nos est imbecillitatem, quoniam a ministris habet fortitudinem; superius vero regnum sufficiens est sibi ipsi, nullo indigens. Si igitur majus est illud regnum, volens captus est, seipsum tradens. AUGUSTINUS (tract. 115). Cum autem probasset regnum suum non esse de hoc mundo; subdit: *Nunc autem regnum meum non est hinc.* Non dixit, Non est hic: hic enim est regnum ejus usque ad finem saeculi, habens intra se commixta zizania usque ad messem; sed tamen non est hinc, quia peregrinatur in mundo. THEOPHYLACTUS. Vel ideo non dicit, Non est hic, sed *non est hinc*: nam regnat in mundo, et utitur ejus provisione, et juxta votum cunctis disponit; non est autem ab infimis constitutum regnum ejus, sed caelitus et ante saecula. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Hinc autem haeretici accipientes occasionem, alienum eum esse a mundi conditione dicunt. Sed cum dicit, *Regnum meum non est hinc*, non privat mundum a sua providentia et praelatione; sed ostendit regnum suum non esse humanum neque corruptibile.

Sequitur: *Dicit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis, quia rex sum ego.* AUGUSTINUS (ut supra). Non quia regem se timuit confiteri: sed ita dictum est, ut neque regem se neget, neque regem se talem esse fateatur cujus regnum putetur esse de hoc mundo. Dictum est enim, *Tu dicis*, ac si diceretur: Carnalis carnaliter dicis. Deinde subjungit: *Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Non est producenda hujus pronominis syllaba quod ait, *In hoc natus sum*, tamquam dixerit, In hac re natus sum (2): sed corripienda, tamquam dixerit, Ad hoc natus sum: sicut et ait: *Ad hoc veni in mundum.* Unde manifestum est eum temporalem nativitatem suam hic commemorasse, qua incarnatus venit in mundum; non illam sine initio qua Deus erat. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Quaesito per Pilatum si Dominus esset rex, *Ego*, inquit, *in hoc natus sum*, idest ad hoc quia rex sum: hoc enim ipso quod a Rege productus sum, me quoque testor fore Regem. CHRYSOSTOMUS (hom. 83). Si igitur rex natus est, nihil nisi accipiens habet. *Ad hoc*, inquit, *veni, ut testimonium perhibeam veritati*, hoc est, ut hoc ipsum suadeam omnibus. Et notandum est, quod suam humilitatem ostendit, dum dicentibus quoniam malefactor est, ferebat silens; quando vero interrogatus est de regno, tunc locutus est ad Pilatum, erudiens eum et reducens ad altiora: et ostendit se nihil versutum operatum esse, per hoc quod dicit: *Ut testimonium perhibeam veritati.* AUGUSTINUS

(1) *Al. deest* non.
(2) *Hic index Theophylacti omittitur in edit. Herbipolensi P. Nicolai.*
(3) *Corrigit Nicolai* vel quoniam regnaturis solent invidere regnantes

(1) *Al.* in Christum generatus est.
(2) *Al.* in hoc renatus sum.

(ut supra). Cum autem Christus testimonium perhibeat veritati, testimonium perhibet sibi: ejus quippe est vox, supra 14, *Ego sum veritas*. Sed quia non omnium est fides, adjungit, atque ait: *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam*. Audit utique interioribus auribus; idest, obedit meae voci; ac si diceret, Credit mihi. Quod vero ait, *Omnis qui est ex veritate*, gratiam commendavit, qua secundum propositum vocat. Nam si naturam cogitemus in qua creati sumus; cum omnes veritas creaverit, quis non est ex veritate? Sed non omnes sunt, quibus ut obediant veritati, ex ipsa veritate praestatur. Si enim dixisset, Omnis qui audit vocem meam, ex veritate est; ideo dictus ex veritate putaretur, quia obtemperat veritati. Non autem hoc dicit, sed ait: *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam*. Audit utique, ac per hoc non ideo est ex veritate quia ejus audit vocem: sed ideo audit quia ex veritate est: quia hoc illi donum ex veritate collatum est. CHRYSOSTOMUS (homil. 83). Haec autem dicens, attrahit, et suadet fieri eorum quae dicuntur, auditorem: ita denique (1) et eum cepit his brevibus verbis, ut quaereret, quid est veritas; sequitur enim: *Dixit ei Pilatus, Quid est veritas?* THEOPHYLACTUS. Nam fere ab hominibus evanuerat, et cunctis erat incognita, dum essent increduli.

11. AUGUSTINUS (tract. 115). Cum dixisset Pilatus, *Quid est veritas?* credo in mentem illi venisse continuo consuetudinem Judaeorum, qua solet eis dimitti unus in pascha; et ideo non expectavit ut responderet ei Jesus, ne mora fieret, cum recoluisset morem quo posset eis in pascha dimitti; quod eum valde voluisse manifestum est: unde dicit: *Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judaeos*. CHRYSOSTOMUS (homil. eadem). Sciebat enim quidem quoniam haec indigebat tempore interrogatio: oportebat autem eum eripere ab impetu Judaeorum, idcirco et exivit. ALCUINUS. Vel non expectabat audire responsum, quia forte indignus fuit audire.

(1) *Al.* itaque denique.

Sequitur: *Et dixit eis: Ego nullam in eo invenio causam*. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Non dixit: Quia peccavit, et dignus est morte, donate eum festo; sed primum eum excusans, tum rogat ex abundanti, ut si nollent eum ut innocentem dimittere, saltem obnoxium donarent tempori; ideoque induxit: *Est autem consuetudo vobis ut unum dimittam vobis in pascha*. BEDA. Haec consuetudo non erat legis praeceptum, sed ex antiqua Patrum traditione descendit, ut ob recordationem liberationis ex Ægypto unum etiam in die paschae dimitterent vinctum. Deinde exhortative dicit: *Vultis ergo dimittam vobis regem Judaeorum?* AUGUSTINUS (tract. eodem). Avelli enim ex ejus corde non potuit Jesum regem Judaeorum esse, tamquam hoc ibi sicut in titulo ipsa veritas fixerit (1), de qua quid esset interrogavit. THEOPHYLACTUS. Pulchre autem Pilatus respondet per hoc quod in nullo Jesus erraverit; sed frustra inquietetur ab eis velut regnum desiderans. Non enim eum qui se regem assereret ac aemulum Romanae potestatis, Romanorum vicarius absolvisset. Quamobrem in hoc quod dixit, *Regem Judaeorum absolvam*, prorsus innoxium Jesum prodit, illuditque Judaeos; quasi dicat: Quem vos criminamini ut regem se putantem, hunc ego absolvi jubeo quasi talem non existentem. AUGUSTINUS (tract. eod.). Sed hoc audito clamaverunt: unde sequitur: *Clamaverunt omnes rursum dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro*. Non reprehendimus, o Judaei, quod per pascha liberastis nocentem, sed quod occidistis innocentem; quod tamen nisi fieret, verum pascha non fieret. BEDA. Quia ergo reliquerunt Salvatorem et petiverunt latronem, usque hodie diabolus sua latrocinia exercet in ipsos. ALCUINUS. Barabbas autem interpretatur Iste filius magistri eorum (2), idest diaboli, qui huic latroni in suo scelere, Judaeis in sua perfidia magister fuit.

(1) *Al.* fixit.
(2) *Al.* *deest* eorum.

CAPUT DECIMUMNONUM.

1. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum et flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum: et veniebant ad eum, et dicebant, Ave, rex Judaeorum; et dabant ei alapas. Exivit iterum Pilatus foras, et dixit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam. Exivit ergo Jesus portans spineam coronam et purpureum vestimentum. Et dicit eis, Ecce homo.

2. Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus Accipite eum vos, et crucifigite: ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Judaei: Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

3. Et ingressus est praetorium iterum, et dicit ad Jesum: Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. Et exinde quaerebat Pilatus dimittere eum.

4. Judaei autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Caesaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Caesari. Pilatus autem, cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostratos, hebraice autem Gabbatha. Erat autem parasceve paschae, hora quasi sexta: et dicit Judaeis, Ecce rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus regem nisi Caesarem. Tunc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur.

5. Susceperunt autem Jesum, et eduxerunt. Et bajulans sibi crucem, exivit in eum qui dicitur Calvariae locum, hebraice autem Golgotha: ubi crucifixerunt eum, et cum eo alios duos hinc et inde, medium autem Jesum.

6. Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum: Jesus Nazarenus rex Judaeorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Judaeorum, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus. Et erat scriptum hebraice, graece et latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Judaeorum: Noli scribere, rex Judaeorum; sed, Quia ipse dixit, rex sum Judaeorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

7. Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad invicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit. Ut Scriptura impleretur dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem.

8. Et milites quidem haec fecerunt. Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophe, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Jesus matrem, et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suae: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.

9. Postea sciens Jesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. Vas autem erat positum aceto plenum. Illi ergo spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum est; et inclinato capite, tradidit spiritum.

10. Judaei ergo, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura et tollerentur. Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo; ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua. Et qui vidit testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus; et ille scit quia vera dicit, ut et vos credatis. Facta sunt enim haec ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo: et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

11. Post haec autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathaea, eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judaeorum, ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhae et aloes quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Judaeis sepelire. Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus, et in horto monumentum novum in quo nondum quisquam positus fuerat. Ibi ergo propter parasceven Judaeorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.

1. Augustinus (tract. 116). Cum Judaei clamassent, non Jesum sibi dimitti a Pilato velle propter pascha, sed Barabbam latronem, subditur: *Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit.* Hoc Pilatus non ob aliud fecisse credendus est nisi ut ejus injuriis Judaei satiati, sufficere sibi aestimarent, et usque ad ejus mortem saevire desisterent. Ad hoc pertinet quod idem praeses etiam cohortem suam permisit facere quae sequuntur; aut fortassis et jussit: dixit enim quid deinde fecerint milites, Pilatum tamen id jussisse non dixit: sequitur enim: *Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum; et veniebant ad eum, et dicebant, Ave, rex Judaeorum, et dabant ei alapas.* Chrysostomus (hom. 83). Quia enim Pilatus dixit eum regem Judaeorum, schaema ei contumeliae de reliquo apponunt. Beda (1). Nam pro diademate spineam illi imposuerunt coronam, et pro purpureo vestimento, quo reges veteres utebantur, vestem purpuream ei circumdant: ubi non debet videri contrarium quod Matthaeus dicit circumdedisse chlamydem coccineam, quia, ut Origenes refert, unius sunt materiae coccus et purpura: cocculae enim inciduntur, et ex his guttae sanguinis fluunt, ex quibus utriusque generis tingitur vestimentum. Et quamvis hoc milites illudendo facerent, nobis tamen operabantur mysteria. Nam per spineam coronam nostrorum designatur peccatorum susceptio, quae sicut spinas terra nostri corporis germinat. In vestimento purpureo caro passionibus subjecta significatur. Purpura etiam vestitur, cum de triumphis sanctorum Martyrum gloriatur. Chrysostomus (hom. ead.). Non autem injunctio principis erat quod faciebant, sed ad gratiam Judaicam hoc faciebant, quia neque circa initium ab illo jussi iverunt nocte; sed Judaeis pecuniarum gratia gratificantes omnia audebant: tot autem et talibus factis ipse stabat silens. Tu vero audiens haec, in mente habe continue: et regem orbis terrarum et Angelorum Dominum videns contumeliam patientem et omnia ferentem silentio imitare. Augustinus (tract. 116). Sic enim implebantur quae de se dixerat Christus; sic Martyres informabantur ad omnia quae persecutores libuit facere, perferenda; sic regnum quod de hoc mundo non erat, superbum mundum non atrocitate pugnandi, sed patiendi humilitate vincebat. Chrysostomus (hom. 83). Ut autem convicium quod a militibus factum erat in eum, videntes respirent a passione, coronatum Jesum adduxit ad eos: unde sequitur: *Exivit iterum Pilatus foras, et dixit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam in eo causam invenio.* Augustinus (ubi supra). Hinc apparet non ignorante Pilato haec a militibus facta, sive jusserit ea, sive permiserit illa, scilicet causa quam supra diximus, ut haec ejus ludibria inimici libentissime viderent, et ulterius sanguinem non sitirent: unde sequitur: *Exivit ergo Jesus portans spineam coronam, et purpureum vestimentum*: non clarus imperio, sed plenus opprobrio. Sequitur: *Et dicit eis, Ecce homo*; quasi dicat: Si regi invidetis, jam parcite, quia abjectum videtis: fervet ignominia, frigescat invidia.

2. Augustinus (tract. 116). Judaeorum invidia pro Christi ignominia non frigescit: inardescit potius et increscit: unde dicitur: *Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum.* Chrysostomus (hom. 83). Vidit ergo Pilatus omnia inaniter fieri: unde sequitur: *Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, et crucifigite.* Execrantis est hoc verbum, et ad rem non concessam eos impellentis: ipsi enim ducebant eum, ut cum praesidis judicio hoc fieret. Contigit autem contrarium, judicio praesidis eum magis absolvi: unde sequitur: *Etenim non invenio in eo causam:* continue enim eum ab accusationibus eruit: unde manifestum est quoniam et priora propter illorum concessit insaniam. Sed Judaeos canes nil horum in verecundiam convertit: nam sequitur: *Responderunt Judaei: Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit.* Augustinus (ut supra). Ecce alia major invidia: parva quidem illa videbatur velut affectatae illicito ausu regiae potestatis: et tamen neutrum sibi Jesus mendaciter usurpavit; sed utrumque verum est: et unigenitus est Dei Filius, et rex a Deo constitutus super Sion montem sanctum ejus: et utrumque nunc demonstraret, nisi quanto erat potentior, tanto mallet esse patientior. Chrysostomus (hom. cit.). Ad invicem enim ipsis disputantibus silebat, implens propheticum illud (Isai. 53), quod « non « aperuit os suum; in humilitate sua judicium ei « sublatum est (1). » Augustinus de cons. Evang.

(1) Quod ex Beda sequitur, apud illum his verbis non occurrit; sed aliquid simile sparsim tum ex Commentariis in quatuor Evangelia, tum etiam ex hom. de feria 3 post dominicam palmarum colligi potest, ubi tamen Origenis mentio non habetur, ut nec occurrit apud eum quod hic interseritur ut ex illo (*Ex edit. P Nicolai*).

(1) *Nicolai habet* et in humilitate judicium ejus sublatum est: *Vulgata autem ibi legit.* « De angustia et de judicio » sublatus est. »

(lib. 5, cap. 8). Hoc autem potest congruere ei quod Lucas commemorat. cap. 22. in accusatione Judaeorum dictum: « Hunc invenimus subvertentem gentem nostram: » ut adjungatur: *Quia Filium Dei se fecit.* Chrysostomus (hom. 83). Deinde Pilatus quidem timet ab ipsis auditis, et formidavit ne forte verum esset quod dicebatur, et videretur inique agere: unde sequitur: *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.* Non timuit quia legem audivit, quia alienigena erat; sed magis timuit, ne Filium Dei occideret. Chrysostomus (hom. ead.). Illi vero hoc dicentes non horruerunt; sed interficiunt eum pro quibus oportuerat adorare.

3. Chrysostomus (hom. 83). Pilatus timore concussus, rursus inquisitionem facit. unde dicitur: *Et ingressus est praetorium iterum, et dicit ad Jesum: Unde es tu?* Non autem ultra interrogat, *Quid fecisti?* Sequitur: *Jesus autem responsum non dedit ei.* Qui enim audivit, quoniam *in hoc natus sum et ad hoc veni.* et quoniam *regnum meum non est hinc,* cum debuisset resistere et eripere eum, hoc quidem non fecit. sed secutus est Judaicum impetum. Propterea ergo nihil ei respondit, quoniam inaniter omnia interrogabat. Sed et aliter operibus testantibus ei, nolebat per sermones vincere. et excusationes componere, ostendens quoniam (1) ad hoc venit. Augustinus (tract. 116). Hoc autem silentium Domini nostri Jesu Christi non semel factum, collatis omnium Evangelistarum narrationibus. reperitur: et apud principem Sacerdotum, et apud Herodem, et apud ipsum Pilatum. ut non frustra de illo prophetia (Isai. 53) processerit: « Sicut agnus coram tondente fuit sine voce, sic « non aperuit os suum: » tunc utique quando interrogantibus non respondit: quamvis enim quibusdam interrogantibus saepe responderit, tamen propter illa in quibus noluit respondere, ad hoc data est de agno similitudo, ut in suo silentio non reus, sed innocens haberetur; idest, non sicut male sibi conscius, qui de peccatis convincebatur suis, sed sicut mansuetus qui pro peccatis immolabatur alienis. Chrysostomus (hom. ead.). Quia igitur siluit, sequitur: *Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te?* Vide qualiter seipsum condemnavit. Si enim in te totum positum est, cujus gratia nullam causam inveniens, non absolvis? Quia igitur adversus seipsum protulit. *Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi datum esset tibi desuper:* ostendens quoniam non simpliciter et secundum aliorum consequentiam hoc fit, sed mystice consummatur. Ne igitur hoc audiens aestimes eum ab omni erutum crimine, subdit: *Propterea qui tradidit me tibi, peccatum majus habet.* Et nimirum si datum erat, neque hic neque illi obnoxii sunt criminibus; inaniter dicis. Hoc enim datum est, idest concessum; ac si diceret, Permisit hoc fieri; neque tamen propterea extra nequitiam sunt. Augustinus (tract. 116). Ecce respondit. Proinde ubi non respondebat, non sicut reus, sive dolosus, sed sicut ovis silebat; ubi respondebat, sicut pastor docebat. Discamus ergo quid dixit, quod et per Apostolum docuit Rom. 13, quia « non est potestas nisi a « Deo: » et quia plus peccat qui potestati innocentem occidendum livore tradit, quam potestas ipsa si eum timore alicujus majoris potestatis occidit. Talem quippe Deus dederat illi potestatem ut esset etiam sub Caesaris potestate: quapropter inquit: *Non haberes adversum me potestatem ullam,* idest quantulamcumque habes, *nisi* hoc ipsum, quidquid est *tibi esset datum desuper.* Sed quia scio quantum sit, non enim tantum est ut tibi omni modo liberum sit, *propterea qui tradidit me tibi. majus peccatum habet.* Ille quippe me tuae potestati tradidit invidendo; tu vero eamdem potestatem in me exerciturus es metuendo. Nec timendo quidem, praesertim innocentem hominem, homo debet occidere; sed id zelando facere multo majus malum est quam timendo: et ideo non ait: *Qui me tibi tradidit,* ipse habet peccatum, tamquam ille non haberet; sed ait, *Majus peccatum habet,* ut etiam se habere intelligeret. Theophylactus. Dicit autem, *Qui tradidit me tibi,* idest Judas, vel etiam turba. Cum ergo patens responsum Jesus ediderit, quod nisi ego memetipsum praeberem, et Pater concederet, non haberes potestatem in me; ex hoc potius ipsum absolvere Pilatus satagebat: unde sequitur: *Et exinde quaerebat Pilatus dimittere eum.* Augustinus (ut supra). Lege superiora, et invenies jam dudum eum quaerere dimittere Jesum. *Exinde* itaque intelligendum est, propter hoc, idest ex hac causa, ne haberet peccatum occidendo innocentem sibi traditum.

4. Augustinus (tract. 116). Majorem timorem se ingerere putaverunt Judaei Pilato terrendo de Caesare ut occideret Christum, quam superius ubi dixerunt: *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit:* unde dicitur: *Judaei autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Caesaris: omnis enim qui se regem facit, contradicit Caesari.* Chrysostomus (hom. 83). Sed unde habetis hoc demonstrare? A purpura, a diademate, a curru, a militibus? Nonne solus semper cum duodecim discipulis incedebat, per omnia vilia transiens, et cibum et stolam et habitationem? Augustinus (tract. 116). Pilatus autem eorum legem non timuit ut occideret; sed magis Filium Dei timuit, ne occideret. Nunc vero non sic potuit contemnere Caesarem auctorem potestatis suae, quemadmodum legem gentis alienae: unde subditur: *Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostratos, hebraice autem Gabbatha.* Chrysostomus (hom. 83). Exiit quidem, ut scrutaturus rem: sedere enim pro tribunali, hoc ostendebat. Glossa (2). Sicut enim tribunal est judicum, sic thronus vel solium regum, et cathedra doctorum. Beda. Lithostratos autem dicitur pavimentum quasi lapide stratum; et erat locus sublimis.

Sequitur: *Erat autem parasceve paschae, hora quasi sexta.* Alcuinus. Parasceve, idest praeparatio: hoc nomine dicebatur sexta sabbati, in qua praeparabant necessaria sabbato, ut de manna dictum est Exod. 16: « Sexta die colligetis duplum. » Quia enim sexta die homo est factus, et in septima requievit Deus; ideo sexta die pro homine patitur, sabbato quiescit in sepulcro.

Hora autem erat quasi sexta. Augustinus (tract. 117). Quid est ergo quod Marcus dicit cap. 15: « Erat hora tertia quando crucifixerunt eum, » nisi quia hora tertia crucifixus est Dominus linguis

(1) *Nicolai interponit* sponte.

(1) Quod subjungitur ex Glossa, non est in illa quae nunc extat (*Ex edit. P. Nicolai*).

Judaeorum, hora sexta manibus militum? ut intelligamus horam quintam jam fuisse transactam, et aliquid de sexta coeptum. quando sedit pro tribunali Pilatus, quae dicta est a Joanne *hora quasi sexta*; et cum duceretur et crucifigeretur, et juxta ejus crucem gererentur quae gesta narrantur, hora sexta integra compleretur: ex qua hora usque ad nonam sole obscurato, tenebras factas, trium Evangelistarum, Matthaei, Marci et Lucae contestatur auctoritas (1). Sed quoniam Judaei facinus interfecti Christi a se in Romanos, idest Pilatum et ejus milites, transferre conati sunt: propterea Marcus ea hora qua Christus a militibus crucifixus est praetermissa, tertiam potius horam recordatus expressit: ut non tantum milites reperiantur crucifixisse Jesum, verum etiam Judaei, qui ut crucifigeretur, hora tertia clamaverunt. Est et alia hujus solutio quaestionis, ut non hic accipiatur hora sexta diei: quia neque Joannes ait: Erat hora diei quasi sexta; sed ait: *Erat parasceve hora quasi sexta* Parasceve autem latine praeparatio est: « pascha enim nostrum (ut dicit Apo« stolus, 2 Corinth. 5) immolatus est Christus: » cujus paschae praeparationem si ab hora noctis nona computemus, quando videntur principes sacerdotum pronuntiasse Domini immolationem, dicentes, Reus est mortis, usque ad horam diei tertiam, qua crucifixum esse Christum Marcus Evangelista testatur, sex horae sunt, tres nocturnae, et tres diurnae. THEOPHYLACTUS. Solvunt autem quidam, quod ex peccato scriptoris contigerit apud graecos: nam quaedam littera graeca nomine gamma cujus talis est figura γ, tertiam horam importat (2): quaedam autem figura, quae ab eis vocatur episemon, quae talis est ς, sextam horam importat. Ex negligentia ergo scriptorum, praecedens figura cedere potuit in sequentem. CHRYSOSTOMUS (hom. 83). Pilatus ergo, ut scrutaturus exiens, nullam tamen scrutationem faciens, tradit eum, aestimans movendos esse eos: unde sequitur: *Et dixit Judaeis: Ecce rex vester.* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Ecce qualem hominem fatemini quod imperium vestrum capesseret, humilis, ut nihil tale (3) possit tentare. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Et nimirum quae dicta sunt erant sufficientia ut facerent eos de cetero ab ira cessare: sed trepidabant, ne dimissus, rursus turbam ducat. Amor etenim principatus versutum quid est, et animum sufficiens perdere: propterea magis insistunt: unde sequitur: *Illi autem clamabant, Tolle, tolle.* Interficere enim eum conantur exprobratissima morte: unde subdunt, *Crucifige eum*, formidantes, ne aliqua ejus post ipsum fiat memoria. AUGUSTINUS (tract. 116). Adhuc autem Pilatus terrorem, quem de Caesare ingesserant, superare conatur: unde subditur: *Dixit eis Pilatus: regem vestrum crucifigam?* de ignominia eorum volens eos frangere, quos de ignominia Christi mitigare non potuit.

Sequitur: *Responderunt pontifices: Non habemus regem, nisi Caesarem.* CHRYSOSTOMUS (ut supra).

(1) *Al.* auctoritate.

(2) *Paulo aliter legit Nicolai.* Solvunt autem quidam quod ex peccato scriptoris contigerit apud Graecos, apud quos litterae alphabeti accipiuntur ut ἐπίσημα sive indices numerorum nam littera graeca nomine γάμμα cujus talis est figura γ tertiam horam importat; quaedam alia, cujus figura talis est ς sextam horam importat.

(3) *Al.* talis.

Volentes seipsos submiserunt supplicio: propterea et Deus tradidit eos: quia enim concorditer negaverunt regnum Dei, dimisit eos in suum judicium incidere: regnum enim Christi refutantes, id quod Caesaris est super seipsos vocabant. AUGUSTINUS (tract. 116). Sed Pilatus timore mox vincitur: unde sequitur: *Tunc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur.* Apertissime enim contra Caesarem venire videretur, si regem se non habere nisi Caesarem profitentibus, alium regem vellet ingerere, dimittendo impunitum quem propter hos ausus ei tradiderunt occidendum. Non autem dictum est: *Tradidit eis illum* ut crucifigerent illum, sed *ut crucifigeretur*, scilicet judicio ac potestate praesidis. Sed ideo illis traditum dixit Evangelista, ut eos crimine implicatos, a quo alieni esse conabantur, ostenderet: non enim faceret hoc Pilatus, nisi ut id quod eos cupere cernebat, impleret.

5. GLOSSA (1). Ad mandatum praesidis, milites Christum susceperunt crucifigendum: unde dicitur: *Susceperunt autem Jesum, et eduxerunt.* AUGUSTINUS (tract. 116). Potest enim hoc jam referri ad milites apparitores praesidis: nam postea evidentius dicitur: *Milites ergo cum crucifixissent eum:* quamvis Evangelista, etiam si totum Judaeis tribuit, merito facit: ipsi enim fecerunt quidquid ut fieret extorserunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Sed quia lignum ut profanum putabant, et vitabant, et neque tangere ipsum sustinebant; crucem Jesu ut condemnato imponunt: unde sequitur: *Et bajulans sibi crucem, exivit in eum qui dicitur Calvariae locum, Hebraice autem Golgotha: ubi eum crucifixerunt.* Ita et in typo factum est: Isaac etenim ligna portavit; sed tunc quidem usque ad patris beneplacitum res processit; nunc autem in rebus effectum obtinuit, veritas enim erat. THEOPHYLACTUS. Sed quodammodo (2), ut illic Isaac dimissus est, et mactatus est aries; sic et hic divina natura manet impassibilis; sed humanitas, secundum quam aries dicitur, tamquam errantis arietis Adae filius, hic mactata est. Sed qualiter alius Evangelista dicit, quod angariaverunt Simonem, ut crucem portaret? AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 10). Utrumque factum invenimus: primo id quod Joannes dicit, deinde quod ceteri tres: unde intelligitur quod ipse sibi portabat crucem, cum exiret in locum memoratum. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 117). Grande spectaculum; sed si spectet impietas, grande ludibrium; si pietas, grande mysterium! Videt impietas regem pro virga regni lignum sui portare supplicii: videt pietas regem bajulantem lignum ad seipsum figendum, quod fixurus fuerat etiam in frontibus regum: spernendum oculis impiorum, in quo erant gloriatura (3) corda sanctorum: ipsam crucem suam gestans humero commendabat, et lucernae arsurae, quae sub modio ponenda non erat, candelabrum ferebat. CHRYSOSTOMUS (homil. 84). Et sicut victores, ita et ipse in humeris portabat victoriae signum. Quidam autem dicunt, quod in illo loco qui Calvariae dicebatur, Adam mortuus est et sepultus; ut in loco ubi mors regnavit, illic et Jesus trophaeum statuerit. HIERO-

(1) Nihil tale in Glossa quae nunc extat: sed interlinealis tantum habet, quod *susceperunt Jesum facto Judaeorum vote qui totam fecerunt quod fieri extorserunt*; ut mox ex Augustino indicatur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* quemadmodum.

(3) *Al.* glorificatura. *Legit autem Nicolai*: in eo spernendus, oculis impiorum in quo gloriatura etc.

NYMUS super Matth. (cap. 27). Favorabilis interpretatio et mulcens aurem populi, nec tamen vera. Extra urbem enim et foris portam loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum, et Calvariae, quasi decollatorum, sumpsere nomen. Adam vero sepultum juxta Ebron et Arbeae in Jesu filii Navae volumine legimus. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Crucifigebant autem eum cum latronibus: unde sequitur: *Et cum eo alios duos hinc et inde; medium autem Jesum*: in hoc prophetiam implentes, quoniam « cum iniquis reputatus est: » Isai 53. Quae enim convicciantes faciebant, haec veritati conferebant: volebat enim daemon quod fiebat obumbrare, sed non valuit: tribus enim in cruce affixis, miracula quae fiebant, nulli ascripsit, nisi soli Jesu. Ita inanes diaboli artes factae sunt. Nec solum non obfuit gloriae ejus; sed contulit non parum: nam latronem in cruce convertere, et in paradisum inducere, non minus fuit quam concutere petras (1). AUGUSTINUS (2). Tamen et ipsa crux, si attendas, tribunal fuit: in medio enim judice constituto, unus latro, qui credidit, liberatus; alter, qui insultavit, damnatus est: jam significabat quod facturus est de vivis et mortuis, alios positurus ad dexteram, alios vero ad sinistram.

6. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Sicut in trophaeo litterae ponuntur victoriam ostendentes, ita Pilatus titulum cruci Christi inscripsit: unde dicitur: *Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem*: simul quidem pro Christo respondens, ut eum a communione latronum discerneret: simul autem et de Judaeis ulciscens, ostendens scilicet ipsorum malitiam, dum in suum regem insurrexerunt: unde sequitur: *Erat autem scriptum*: *Jesus Nazarenus rex Judaeorum*. BEDA. In quo monstrabatur jam tum regnum ipsius, non ut ipsi putabant, destructum, sed potius augmentatum. AUGUSTINUS (tract. 118). Sed Judaeorum tantum rex Christus est, an etiam Gentium? Immo et Gentium: cum enim dixisset Psal. 2: « Ego autem sum constitutus rex ab eo « super Sion montem sanctum ejus: » subjecit: « Postula a me, et dabo tibi Gentes hereditatem « tuam » Magnum ergo volumus intelligi in hoc titulo sacramentum: quia scilicet oleaster factus est particeps pinguedinis oleae, non olea particeps facta est amaritudinis oleastri. Rex ergo Judaeorum Christus, secundum Judaeorum circumcisionem, non carnis, sed cordis; non littera, sed spiritu.

Sequitur: *Hunc ergo titulum multi legebant Judaeorum: quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Credibile autem est multos Gentiles simul cum Judaeis propter festum convenisse; et ideo ut nullus ignoraret, non in una lingua, sed in tribus scripsit: unde subditur: *Et erat scriptum hebraice, graece et latine*. AUGUSTINUS (tract. ut supra). Hae quippe tres linguae ibi prae ceteris eminebant. Hebraea propter Judaeos in lege Dei gloriantes; graeca propter Gentium sapientes; latina propter romanos multis et pene omnibus tunc gentibus imperantes. THEOPHYLACTUS. Significat autem superscriptio triplici sermone figurata, Dominum esse regem practicae, physicae, nec non theologiae (3). Nam per latinas litteras figuratur practica, eo quod Romanorum imperium potentissimum, satisque officiosum in expeditionibus fuerit. Per graecas vero litteras physica figuratur: Graeci namque erga naturalium speculationem insudaverunt. Denum per hebraicas theologia praetenditur, dum Judaeis est credita rerum divinarum agnitio CHRYSOSTOMUS (ut supra). Judaei autem crucifixo invidebant: unde sequitur: *Dicebant ergo Pilato pontifices Judaeorum*: *Noli scribere, rex Judaeorum; sed Quia ipse dixit, rex sum Judaeorum* Nam haec quidem enuntiatio est, et communis sententia. Si vero adjiciatur, *Quoniam ipse dixit*, ipsius petulantiae et extollentiae ostenderetur crimen esse Sed Pilatus in priori stetit mente: unde sequitur: *Respondit Pilatus*: *Quod scripsi scripsi* (1) O ineffabilem vim divinae operationis etiam in cordibus ignorantium! Nonne occulta vox quaedam Pilato intus quodam, si dici potest, clamoso silentio personabat quod tanto ante in Psalmorum litteris prophetatum est: « Ne cor« rumpas tituli inscriptionem (2)? » Sed quid loquimini insani pontifices? Numquid enim propterea non erit verum, quia Jesus ait, rex sum Judaeorum? Si corrumpi non potest quod Pilatus scripsit; corrumpi potest quod veritas dixit? Ideo enim Pilatus quod scripsit scripsit, quia Dominus quod dixit dixit.

7. AUGUSTINUS (tract. 118). Judicante Pilato; milites qui ei parebant crucifixerunt Jesum: unde dicitur: *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus*: et tamen si voluntates, si clamores eorum cogitemus, Judaei magis crucifixerunt Sed de partitione sortitioneque vestimentorum ejus, ceteri Evangelistae brevius et clause; iste vero apertissime locutus est: nam sequitur: *Et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem*: unde apparet quatuor fuisse milites qui in eo crucifigendo praesidi paruerunt. Sequitur, *Et tunicam*: subaudiendum est, acceperunt: ut iste sit sensus: Acceperunt autem et tunicam: et sic locutus est, ut de ceteris vestimentis nullam sortem missam esse videamus; sed de tunica, quam simul cum ceteris acceperunt, sed non similiter diviserunt: de hac enim sequitur exponens: *Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum*. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Ipsam speciem tunicae Evangelista historice designat: quia enim in Palaestina duos pannos connectentes subtexunt indumenta, ostendit Joannes quod talis erat tunica Jesu; occulte vilitatem vestimentorum insinuans. THEOPHYLACTUS. Alii vero dicunt, quod apud Palaestinam telas contexunt, non velut apud nos texuntur, existente superius stamine, inferius vero texentibus; ut sic non versus partem supremam textura protendat, sed e contra (3). AUGUSTINUS (tract. 118). Cur autem de illa sortem miserint narrat, dicens: *Dixerunt ad invicem*: *Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cujus sit*. Apparet itaque in aliis vestimentis aequales se habuisse partes, ut sortiri necesse non fuerit; in illa vero una non eos habere potuisse singulas partes nisi scinderetur, ut pannos ejus inutiliter tollerent:

(1) *Al.* ALCUINUS.
(2) Tract. 51 in Joan. sub finem (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* nec non theologicae. *Nicolai autem legit* Regem practicae physicae, nec non theologicae.

(1) Augustinus (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Graece, ut Nicolai notat*, in Psal. 56, 57, 58, *talis est titulus*: Ne corrumpas Davidi in tituli inscriptionem: *In Vulgata autem in praedictis Psalmis paulo aliter graece et latine legitur*. Ne disperdas David in tituli inscriptionem: *in Psalmo autem 74 tantum habetur*: Ne corrumpas.
(3) *Legit clarius Nicolai* existente superius stamine, inferius voto textura panni, ut sic versus partem supremam textura procedat, sed contrario modo.

quod ne facerent, ad unum eam pervenire sortitione maluerunt. Hujus Evangelistae narrationi consonat et propheticum testimonium: unde subjungit: *Ut Scriptura impleretur dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem.* Chrysostomus (hom. 84). Intuere prophetiae certitudinem: non enim quae partiti sunt solum, sed et quae non partiti sunt, dixit Propheta: nam vestimenta quidem diviserunt, sed vestem sorti concesserunt (1). Augustinus (tract. 118). Matthaeus dicendo, cap. 27: « Diviserunt vestimen« ta ejus, sortem mittentes, » totam divisionem vestimentorum voluit intelligi et ad illam tunicam pertinere, de qua sortem miserunt. Tale est quod etiam ait Lucas cap. 23: « Dividentes vestimenta « ejus, miserunt sortes. » Dividentes enim venerunt ad tunicam, de qua est sortitio. Dicendo autem sortes, pluralem numerum pro singulari posuit. Marcus autem solus videtur intulisse aliquam quaestionem: dicendo enim cap. 15: « Mittentes sortem « super eis, quis quid tolleret » tamquam super omnibus vestimentis, non super sola tunica sors missa sit, locutus videatur Sed haec brevitas obscuritatem facit. Sic enim dictum est, « Mittentes « sortem super eis, » ac si diceretur, Mittentes sortem cum dividerentur. Cum autem dicit, « Quis « quid tolleret, » idest quis tunicam tolleret, tamquam si totum ita diceretur: Mittentes sortem super eis, quis tunicam, quae partibus aequalibus superfuerat, tolleret. Quadripartita autem vestis Domini nostri Jesu Christi, quadripartitam figuravit ejus Ecclesiam, quatuor scilicet partibus in orbe diffusam, et in eisdem aequaliter, idest concorditer, distributam. Tunica vero illa sortita, omnium partium significat unitatem, quae caritatis vinculo continetur. Si autem caritas et supereminentiorem habet viam, et supereminet scientiae, et super omnia praecepta est, secundum illud Coloss. 3: « Su« per omnia autem haec caritatem habete: » merito vestis, qua significatur, desuper contexta perhibetur. Et addidit, *Per totum*: quia nemo ejus est expers qui pertinere invenitur (2) ad totum, a quo toto catholica vocatur Ecclesia. Inconsutilis autem, ne aliquando dissuatur; et ad unum provenit, quia in unum omnes colligit. In sorte autem, Dei gratia commendata est: cum enim sors mittitur, non personae cujusque, vel meritis, sed occulto judicio Dei creditur. Chrysostomus (homil. 84). Vel, sicut quidam dicunt, tunica inconsutilis desuper contexta per totum, secundum allegoriam ostendit quoniam non simpliciter homo erat qui crucifixus est, sed et desuper deitatem habebat. Theophylactus. Vel aliter. Vestis inconsutilis denotat corpus Christi, quod a superiori parte contextum est: Spiritus enim sanctus supervenit, et virtus Altissimi Virgini obumbravit. Hoc ergo sacrosanctum Christi corpus indivisibile constat: nam et si dividatur per singulos, sanctificans uniuscujusque animam simul et corpus, integre tamen et indivisibiliter consistit in omnibus. At quoniam ex quatuor elementis mundus consistit, intelligenda est per Christi vestimenta visibilis creatura, quam inter se dividunt daemones, quoties morti tradunt verbum Dei quod habitat in nobis, ac satagunt nos suae partis efficere per mundanas illecebras. Augustinus (tract. 118). Nec ideo ista non aliquid boni significasse quis dixerit, quia per malos facta sunt: quid enim de ipsa cruce dicturi sumus, quae similiter ab impiis facta est? Et tamen ea significari recte intelligitur quod ait Apostolus Ephes. 4: « Quae sit latitudo, longitudo, altitudo, « et profundum. » Lata est quippe in transverso ligno, quo extenduntur pendentes manus, et significat opera bona in latitudine caritatis: longa est a transverso ligno usque ad terram, et significat perseverantiam in longitudine temporis: alta est in cacumine, quo transversum lignum sursum versus excedit; et significat supernum finem, quo cuncta opera referuntur: profunda est in ea parte quae in terra figitur; ibi quippe occulta est, sed cuncta ejus apparentia inde consurgunt, sicut bona nostra de profunditate gratiae Dei, quae comprehendi non potest, universa procedunt. Sed etsi crux Christi hoc solum significet quod ait Apostolus Galat. 5: « Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt « cum passionibus et concupiscentiis: » quam magnum bonum est! Postremo quid est signum Christi nisi crux Christi? Quod signum nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aquae ex qua regenerantur, sive oleo, quo chrismate unguntur, sive sacrificio quo aluntur; nihil eorum vitae proficitur.

7. Theophylactus. Cum milites quae ad propriam spectabant socordiam persequebantur, ipse de genitricis cura solicitus est: unde dicitur: *Et milites quidem haec fecerunt: Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus, Maria Cleophe, et Maria Magdalene.* Ambrosius in epistolis (1). Maria mater Domini ante crucem stabat filii. Nullus me hoc docuit nisi sanctus Joannes Evangelista. Mundum alii concussum in passione Domini conscripserunt, caelum tenebris obductum, refugisse solem, in paradisum latronem, sed post piam confessionem, receptum. Joannes docuit quod alii non docuerunt, quemadmodum in cruce positus matrem appellaverit. Pluris putavit quod victor suppliciorum, pietatis officia matri exhibebat, quam quod regnum caeleste donabatur (2) vitae aeternae. Nam si religiosum est quod latroni donatur vita (3), multo uberioris pietatis est quod a filio mater tanto affectu honoratur. *Ecce*, inquit, *filius tuus: ecce mater tua.* Testabatur de cruce Christus, et inter matrem atque discipulum dividebat pietatis officia. Condebat Dominus non solum publicum, sed etiam domesticum testamentum. Et hoc ejus testamentum signabat (4) Joannes, dignus tanto testatore testis. Bonum testamentum non pecuniae, sed vitae aeternae, quod non atramento scriptum est, sed spiritu Dei vivi. « Lingua mea calamus « scribae velociter scribentis: » Psal. 44. Sed nec Maria minor quam matrem Christi decebat, fugientibus Apostolis, ante crucem stabat, et piis spectabat oculis filii vulnera, quia spectabat (5) non in pignoris mortem, sed in mundi salutem; aut fortasse quia cognoverat per filii mortem mundi re-

(1) *Al.* non enim quae partiti sunt solum, sed et quae partiti non sunt. Dixit igitur Propheta. Vestimenta quidem diviserunt, sed non vestem sorti concesserunt: *item* sed vestem sorti concesserunt.

(2) *Al.* videtur.

(1) Scilicet ea quam inscribit ad Vercellensem Ecclesiam solatio pastoris destitutam, ut et ad eos qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi. Habentur autem versus finem quae hic notantur (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Legit Nicolai*: quam quod caeleste regnum donabat.

(3) *Item reponit* venia.

(4) *Al.* significabat.

(5) *Al.* expectabat.

demptionem, aula regalis etiam suam morte putabat se aliquid publico additiuram (1) muneri; sed Jesus non egebat adjutore ad redemptionem omnium, qui omnes sine adjutore (2) servavit: unde et dicit Psal. 87: « Factus sum homo (3) sine adjutorio inter mortuos liber. » Suscepit quidem affectum parentis, sed non quaesivit alterius auxilium Hanc imitamini matres sanctae, quae in unico filio dilectissimo tantum maternae virtutis exemplum dedit: neque enim vos dulciores liberos habetis, neque illud Virgo quaerebat solatium, ut alium posset generare filium. HIERONYMUS contra Helvidium (post medium). Maria ista, quae in Marco et Matthaeo, Jacobi et Joseph mater dicitur, fuit uxor Alphaei, et soror Mariae matris Domini, quam Mariam Cleophae nunc Joannes cognominat, a patre, sive a gentilitate familiae aut quacumque alia causa ei nomen imponens. Si autem inde tibi alia atque alia videtur quod alibi dicatur Maria Jacobi minoris mater, et hic Maria Cleophae; disce Scripturae consuetudinem, eumdem hominem diversis nominibus appellari. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Et considera, quod imbecillius genus, scilicet mulierum, virilius apparuit juxta crucem stando, fugientibus discipulis. AUGUSTINUS de cons. Evang. lib. 3, cap. 21). Nisi autem Matthaeus et Lucas Mariam Magdalene nominassent potuissemus dicere alias a longe, alia juxta crucem fuisse: nullus enim eorum praeter Joannem matrem Domini commemoravit. Nunc ergo quomodo intelligitur eadem Maria Magdalene et a longe stetisse cum aliis mulieribus, sicut Matthaeus et Lucas dicunt; et juxta crucem fuisse, sicut Joannes dicit; nisi quia in tanto intervallo erant ut juxta dici possent, quia in conspectu ejus praesto aderant, et a longe in conspectu turbae propinquius circumstantis cum Centurione et militibus? Possumus etiam intelligere quod illae quae simul aderant cum matre Domini, postquam eam discipulo commendavit, abire jam coeperant, ut a densitate turbae se eruerent, et cetera quae facta sunt, longius intuerentur; ut ceteri Evangelistae, qui post mortem Domini eas commemoraverunt, jam longe stantes commemorarent. Quid autem interest ad veritatem quod quasdam mulieres pariter omnes (4), quasdam singuli nominaverunt? CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Et cum aliae mulieres astarent, nullius alterius meminit nisi matris, docens nos plus aliquid matribus praebere. Sicut enim parentes circa spiritualia adversantes neque nosse oportet; ita quando nihil impediunt, omnia decet eis praebere, et aliis praeferre (5): unde subditur: *Cum vidisset ergo Jesus matrem, et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suae: Mulier, ecce filius tuus.* BEDA. Dilectionis inditio Evangelista suam demonstrat personam: non quod exceptis ceteris solus, sed prae ceteris familiarius propter privilegium castitatis a Domino amabatur, quoniam virgo ab eo vocatus, virgo permansit in aevum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Papae! quanto discipulum honoravit honore! Sed ipse seipsum occultat, moderate sapiens: si enim vellet gloriari, et causam utique adjecisset propter quam amabatur: etenim conveniens est magnam quamdam et mirabilem esse causam. Ideo autem nihil aliud Joanni loquitur, neque consolatur tristantem, quoniam tempus non erat verborum consolatione (1). Sed neque parum erat honorari eum tali honore. Quia vero conveniens erat matrem existentem dolore oppressam procurationem quaerere, quia ipse aberat; discipulo qui diligebatur tradidit diligentiam habituro: unde sequitur: *Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.* AUGUSTINUS (tract. 119). Haec nimirum est illa hora de qua Jesus aquam conversurus in vinum dixerat matri, supra 2: *Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.* Tunc enim divina facturus, non divinitatis sed humanitatis vel infirmitatis matrem velut incognitam repellebat; nunc autem humana jam patiens, ex qua factus fuerat homo, affectu commendabat humano. Moralis igitur insinuatur locus: exemplo suo instruit praeceptor bonus, ut a filiis piis impendatur cura parentibus: tamquam lignum illud ubi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis. CHRYSOSTOMUS (homil. 84). Itaque etiam Marcionis obstruit inverecundiam: si enim non genitus est secundum carnem, neque matrem habuit; cujus gratia tantam circa eam solam facit providentiam? Intuere autem qualiter cum crucifigeretur, universa imperturbate agebat, discipulo loquens de matre, prophetias implens, latroni bonam spem tribuens; antequam autem crucifigeretur, trepidans videtur: nam illic quidem naturae imbecillitas demonstrata est, hic autem virtutis superabundantia ostendebatur. Sed et nos per hoc erudit, si ante adversa conturbamur, non propterea desistere; cum vero agonem (2) ingressi fuerimus, omnia sustinere ut facilia et levia. AUGUSTINUS (tract. 119). Quia ergo matri, quam relinquebat, alterum pro se filium quodammodo providebat, cur hoc fecerit ostendit in hoc quod subditur: *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.* Sed in quae sua Joannes matrem Domini accepit? Neque enim non ex eis erat qui dixerant ei Matth. 19: « Ecce nos dimisimus omnia et secuti sumus te. » Suscepit ergo eam in sua, non praedia, quae nulla propria possidebat, sed officia, quae propria dispensatione exequenda curabat BEDA. Alia littera habet: *Accepit eam discipulus in suam.* quidam volunt in suam matrem; sed congruentius subauditur in suam curam.

9. AUGUSTINUS (tract. 119). Patiebatur haec omnia qui apparebat homo, et ipse idem disponebat haec omnia qui latebat Deus: unde dicitur: *Postea, sciens quoniam omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura,* idest quod Scriptura praedixerat Psal. 68: « Et in siti mea potaverunt me aceto: » *dixit: Sitio,* tamquam diceret: date quod estis. Judaei quippe ipsi erant acetum, degenerantes a vino Patriarcharum et Prophetarum, *Vas ergo positum erat aceto plenum*: tamquam enim de pleno vase, de iniquitate mundi hujus impletum cor habentes, velut spongia, cavernosis quodammodo, atque tortuosis latibulis fraudulentum: unde sequitur: *Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus.* CHRYSOSTOMUS (homil. 84). Neque enim ex his quae videbant facti sunt mansueti, sed saeviebant magis, et eum potabant, condemnatorum (3) pocula offerentes: propterea enim

(1) *Al* adjuturam.
(2) *Al.* sine adjutorio.
(3) *Ibi* sicut homo.
(4) *Al. deest* omnes.
(5) *Al.* et de aliis praeferre; *item* et alii praeferre.

(1) *Corrigit Nicolai* verborum consolationi opportunum.
(2) *Al.* cum in agonem.
(3) *Al.* condemnationem.

hyssopus appositus erat. AUGUSTINUS (ut supra). Hyssopum autem, cui circumposuerunt spongiam aceto plenum, quoniam herba est humilis et pectus purgat, Christi humilitatem congruenter accipimus; quam circumdederunt, et se circumvenisse putaverunt: Christi namque humilitate mundamur. Nec moveat quomodo spongiam ori ejus potuerunt admovere qui in cruce fuerat exaltatus a terra: sicut enim apud alios Evangelistas legitur, quod hic praetermisit, in arundine factum est, ut in spongia talis potus ad crucis sublimia levaretur. THEOPHYLACTUS. Quidam vero hyssopum dicunt vocari arundinem: nam frondes habet arundini consimiles.

Sequitur: *Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit, Consummatum est.* AUGUSTINUS (tract. eod.). Quid nisi quod prophetia tanto ante praedixerat? BEDA. Hic quaeri potest quomodo hic dicitur: *Cum accepisset acetum,* cum alius Evangelista dicat (Matth. 27): « Noluit bibere. » Sed hoc facile solvitur: quoniam non accepit ut biberet, sed ut quod scriptum erat impleret. AUGUSTINUS (ubi supra). Deinde, quia nihil remanserat quod antequam moreretur fieri adhuc oporteret, sequitur: *Et inclinato capite tradidit spiritum,* peractis omnibus quae ut peragerentur expectabat, tamquam ille qui potestatem habebat ponendi animam suam, et iterum sumendi eam. GREGORIUS, 11 Moral. (cap. 3). Spiritus autem hic pro anima ponitur: si enim aliud spiritum quam animam Evangelista diceret, exeunte spiritu anima remansisset. CHRYSOSTOMUS (homil. 84). Non autem quoniam expiravit, inclinavit caput, sed quia inclinavit caput, tunc expiravit: per quae omnia indicavit Evangelista quoniam omnium Dominus ipse erat. AUGUSTINUS (tract. 119). Quis enim ita dormit quando voluerit, sicut Jesus mortuus est quando voluit? Quanta speranda vel timenda potestas est judicantis, si apparuit tanta morientis? THEOPHYLACTUS. Tradidit autem Dominus spiritum Deo Patri, ostendens quod nequaquam sanctorum animae conversantur in tumulis, immo deveniunt ad manus Patris omnium, peccatoribus ad locum poenarum delatis, videlicet ad infernum.

10. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Judaei qui camelum transglutiebant, culicem autem colabant (1), cum tantam fuissent operati audaciam, de die diligenter ratiocinantur: unde dicitur: *Judaei ergo, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato.* BEDA. Parasceve, idest praeparatio, dicta est (2) sexta feria, quia eo die duplices sibi cibos filii Israel praeparabant. *Erat enim magnus dies ille sabbati*; scilicet propter solemnitatem paschalem.

Rogaverunt Pilatum, ut frangerentur crura eorum. AUGUSTINUS (tract. 120). Non crura tollerentur, sed hi quibus ideo frangebantur ut morerentur, ex ligno, ne pendentes in crucibus magnum diem festum sui diurni cruciatus horrore foedarent. THEOPHYLACTUS. Sic enim jubebatur in lege, non occidere solem in hominis supplicio: vel quia noluerunt in die festo tortores aut homicidae censeri. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vide autem qualiter valida est veritas: per eorum enim studia prophetia completur: unde subditur: *Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo; ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; unus sed militum lancea latus ejus aperuit.* THEOPHYLACTUS. Ut Judaeis complaceant, lanceant Christum, circa corpus exanime contumelias inferentes; sed contumelia in signum prodiit: sanguinem enim de corpore extincto manare miraculosum est. AUGUSTINUS (tract. 120). Vigilanti verbo Evangelista usus est, ut non diceret, *Latus ejus* percussit, aut vulneravit, sed *aperuit,* ut illic quodammodo vitae ostium panderetur, unde sacramenta Ecclesiae manaverunt, sine quibus ad vitam quae vere vita est, non intratur: unde sequitur: *Et continuo exivit sanguis et aqua.* Ille sanguis in remissionem fusus est peccatorum: aqua illa salutare temperat poculum: hoc et lavacrum praestat et potum. Hoc praenuntiabat quod Noe in latere arcae ostium facere jussus est, quo intrarent animalia quae non erant diluvio peritura, quibus praefigurabatur Ecclesia. Propter hoc prima mulier facta est de viri latere dormientis; et hic secundus Adam inclinato capite in cruce dormivit, ut inde formaretur ei conjux per id quod de latere dormientis effluxit. O mors, unde mortui reviviscunt! Quid isto sanguine mundius, quid isto vulnere salubrius? CHRYSOSTOMUS (homil. 84). Et quia hinc suscipiunt principium sacra mysteria; cum accesseris ad tremendum calicem, ut ab ipsa bibiturus Christi costa, ita accedas. THEOPHYLACTUS. Erubescant igitur qui vinum in sacris non limphant mysteriis: videntur enim non credere quod aqua de latere fluxerit. Potest tamen quis calumniose dicere, quod aliqua virtus vitalis erat in corpore, et ideo sanguis effluxit; aqua vero manans inexpugnabile signum fuit; et ideo Evangelista subjungit: *Et qui vidit, testimonium perhibuit.* CHRYSOSTOMUS (ibid.). Quasi dicat: Non ab aliis audivit, sed ipse praesens vidit. *Et verum est testimonium ejus*: quod convenienter subjungit, convicium Christi enarrans, non magnum aliquod et admirabile signum, ut sic suspectus sermo redderetur; sed ipse hoc dixit, haereticorum ora praecludens, et futura personans mysteria, et eum qui latebat in eis inspiciens thesaurum.

Sequitur: *Et ille scit quia vera dicit, ut et vos credatis.* AUGUSTINUS (tract. 120). Scit enim qui vidit, cujus credat testimonio qui non vidit. Duo autem testimonia de Scripturis reddidit singulis rebus quas factas fuisse narravit. Nam quia dixerat, *Non fregerunt crura Jesu*: subdidit *Facta sunt enim haec ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo*: quod praeceptum est eis qui celebrare pascha jussi sunt ovis immolatione in veteri lege, quae dominicae passionis umbra praecesserant. Item quia subjunxerat: *Unus militum lancea latus ejus aperuit*: ad hoc pertinet alterum testimonium quod subdit dicens: *Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt*: ubi promissus est Christus in ea qua crucifixus est carne futurus. HIERONYMUS (1). Hoc autem testimonium sumptum est de Zacharia.

11. CHRYSOSTOMUS (hom. 82). Æstimans Joseph extinctum esse Judaeorum furorem Christo crucifixo, cum fiducia accessit, ut deponendum funus procuraret: unde dicitur: *Post haec autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathaea.* BEDA. Arimathaea, ipsa est Ramatha civitas Helcanae et Samuelis. Caelitus autem provisum est ut esset dives, ut (2) ad praesidem posset accedere; et ut esset justus, ut cor-

(1) *Al.* colliquabant.
(2) *Al.* ex.

(1) Praefatione in Pentatheucum (*Ex edit. P. Nicolai*).
(2) *Al.* et.

pus Domini accipere mereretur: unde sequitur: *Ut tolleret corpus Jesu, eo quod esset discipulus Jesu.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Non ex duodecim, sed ex septuaginta: quoniam nullus ex duodecim accesserit (1). Et si timorem Judaeorum quis pro causa assumpserit, hic eodem detinebatur timore: unde dicitur: *Occultus autem propter metum Judaeorum.* Sed valde insignis erat, et Pilato notus: unde et gratiam accepit; et hoc est quod subditur: *Et permisit Pilatus.* Et sepelit de reliquo, non ut condemnatum, sed ut magnum quemdam et mirabilem: unde subditur: *Venit ergo, et tulit corpus Jesu.* AUGUSTINUS de cons. Evang. (2). In extremo enim illo officio funeri exhibendo, minus curavit de Judaeis (3), quamvis soleret in Domino audiendo eorum inimicitias devitare. BEDA. Sedata enim ut cumque eorum saevitia, eo quod se adversus Christum praevaluisse gaudebant, corpus petiit, quoniam non videbatur causa discipulatus sed pietatis venisse, ut funeri officium impenderet; quod homines non solum bonis, sed etiam malis solent impendere. Adjungitur autem ei et Nicodemus: unde sequitur: *Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhae et aloes quasi libras centum.* AUGUSTINUS (tract. 120). Non ita distinguendum est, ut dicamus, *Primum ferens mixturam mirrhae,* sed ut quod dictum est *primum,* ad superiorem sensum pertineat. Venerat enim ad Jesum Nicodemus nocte primum, quod idem Joannes narravit in prioribus Evangelii sui partibus. Hic ergo intelligendum est, ad Jesum non tunc solum, sed tunc primum venisse Nicodemum; venisse autem postea, ut fieret audiendo discipulus Christi (4). (5) Ferunt autem pigmenta, quae maxime corpus apta sunt quamplurimum conservare, et non permittere cito subjici corruptioni: adhuc enim ut de nudo homine disponebant, sed tamen multam dilectionem demonstrabant. BEDA. Notandum est autem, quod simplex unguentum fuerit: quia ex diversis aromatibus licentiam conficiendi non haberent.

Sequitur: *Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Judaeis sepelire.* AUGUSTINUS (tract. 120). In quo Evangelista admonuit in hujusmodi officiis quae mortuis exhibentur, morem cujusque gentis esse servandum. Erat autem illius gentis consuetudo ut mortuorum corpora variis aromatibus condirentur, ut diutius servarentur illaesa. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 25). Neque autem hic Joannes aliis repugnat: neque enim illi qui Nicodemum tacuerunt, affirmaverunt a solo Joseph Dominum sepultum, quamvis solius commemorationem fecerint: aut quia illi una sindone a Joseph involutum dixerunt, propterea prohibuerunt intelligi, et alia lintea potuisse afferri a Nicodemo, et superaddi; ut verum narret Joannes, quod non uno linteo, sed linteis involutus sit: quamvis et propter sudarium quod capiti adhibebatur, et institas quibus corpus totum alligatum est, quia omnia de lino erant, etiam si una sindon ibi fuit, veracissime dici potuit: *Ligaverunt eum linteis*: lintea quippe generaliter dicuntur quae lino texuntur. BEDA. Hinc Ecclesiae consuetudo descendit, ut corpus Domini non in sericis et auro textis consecretur, sed in sindone munda. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Quia vero brevitate temporis urgebantur: nona enim hora mortuo Christo, deinde accedentibus ad Pilatum et deponentibus Christi corpus, vespera imminebat: ideo ponunt eum in proximo monumento: unde subditur: *Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus, et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus fuerat*: quod dispensatione factum est, ne alterius alicujus, qui cum eo jaceret, aestimaretur resurrectio facta esse. AUGUSTINUS (tract. 120). Sicut etiam in Mariae Virginis utero nemo ante illum, nemo post illum conceptus est: ita in hoc monumento nemo ante illum, nemo post illum sepultus est. THEOPHYLACTUS. Per hoc etiam quod novum fuit sepulcrum, mystice datur intelligi quod per Christi sepulturam omnes innovamur, morte et corruptione destructa. Attende etiam abundantiam pro nobis susceptae paupertatis: nam qui domum in vita non habuit, post mortem quoque in alieno sepulcro reconditur, et nudus existens, a Joseph operitur.

Sequitur: *Ibi ergo propter parasceven Judaeorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.* AUGUSTINUS (ut supra). Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne advesperasceret, quando jam propter parasceven, quam coenam puram Judaei latine usitatius apud nos vocant, facere tale aliquid non licebat. CHRYSOSTOMUS (hom. 44). Propinquius autem fuit sepulcrum, ut discipuli possent cum facilitate accedere, et consideratores fieri eorum quae eveniebant, prope existente loco; et ut sepulturae testes essent etiam inimici custodientes sepulcrum, et ut falsus ostenderetur is qui de furto sermo. BEDA. Mystice autem Joseph interpretatur aptus pro acceptione boni operis (1); ad quod monemur ut corpus Domini digne percipere mereamur. THEOPHYLACTUS. Nunc etiam quodammodo Christus apud avaros mortificatur in paupere famem patiente. Esto ergo Joseph, et tege Christi nuditatem non semel, sed jugiter (2) in tuo tumulo spirituali considerando reconde, cooperi, et misce myrrham et aloem amaricantia, considerando vocem illam Matth. 25: « Ite maledicti in ignem « aeternum, » qua nihil amarius aestimo.

(1) *Legit P. Nicolai.* Sed quomodo nullus ex duodecim accessit.
(2) Lib. 3, cap. 22 (*Ex edit. P. Nicolai*).
(3) *Al.* a Judaeis.
(4) *Al. deest* Christi.
(5) CHRYSOSTOMUS, ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* per acceptionem boni operis. *Legit autem Nicolai,* interpretatur actus per augmentum boni operis.
(2) *Al. deest* jugiter.

CAPUT VIGESIMUM.

1. Una autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebrae essent, ad monumentum, et vidit lapidem revolutum a monumento. Cucurrit ergo, et venit ad Simonem Petrum, et ad alium discipulum quem amabat Jesus, et dixit illis: Tulerunt Dominum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul: et ille alius discipulus praecucurrit citius Petro, et venit primus ad monumentum; et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum; et vidit linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. Tunc ergo introivit et ille discipulus qui venerat primus ad monumentum, et vidit et credidit. Nondum enim sciebant Scripturam, quia oportuit eum a mortuis resurgere.

2. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, et prospexit in monumentum; et vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum erat corpus Jesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. Haec cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? Quem quaeris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; et ego eum tollam. Dicit ei Jesus, Maria. Conversa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur Magister. Dicit ei Jesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. Venit Maria Magdalene, annuntians discipulis: Quia vidi Dominum, et haec dixit mihi.

3. Cum ergo sero esset die illo una sabbatorum, et fores essent clausae ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum, venit Jesus, et stetit in medio, et dixit eis, Pax vobis; et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis: Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Haec cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt. Thomas autem, unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus. Dixerunt ergo ei alii discipuli. Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam.

4. Et post dies octo iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis. Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio, et dixit eis, Pax vobis. Deinde dicit Thomae: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas; et affer manum tuam, et mitte in latus meum: et noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas, et dixit ei: Dominus meus, et Deus meus. Dicit ei Jesus: Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt et crediderunt. Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Haec autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.

1. Chrysostomus (homilia 84). Quia jam transierat sabbatum, in quo impediebatur a lege, non potuit Maria Magdalene quiescere, sed venit profundo diluculo, consolationem quamdam a loco sepulturae invenire volens: unde dicitur: *Una autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebrae essent, ad monumentum.* Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 24). Venit quidem Maria Magdalene, sine dubio ceteris mulieribus quae Domino ministraverant plurimum dilectione ferventior, ut non immerito Joannes solam commemoraret, tacitis eis qui cum illa fuerant, sicut alii testantur. Augustinus super Joannem (tract. 120). Una autem sabbati est, quem jam diem dominicum propter Domini resurrectionem mos christianus appellat, quem Matthaeus primam sabbati nominavit. Beda. Dicitur ergo *una sabbati*, hoc est altera, sive prima die post sabbatum. Theophylactus. Vel aliter. Hebdomadae dies Judaei sabbatum nominabant, unam autem ex sabbati diebus primum. Futuri autem saeculi exemplar est haec dies, quoniam futuri saeculi una dies est nequaquam nocte interpolata: Deus enim ibi sol est, qui nunquam occidit. In hac igitur die Dominus resurrexit incorruptibilitatem corporis assumens, sicut nos in futuro saeculo incorruptione induemur. Augustinus de cons. Evang. (lib. 3, cap. 24). Quod autem Marcus dicit capit. 16: « Valde mane oriente jam « sole, » non repugnat ei quod hic dicitur: *Cum adhuc tenebrae essent*: die quippe surgente aliquae reliquiae tenebrarum tanto magis extenuatur, quanto magis oritur lux. Nec sic accipiendum est quod ait Marcus, « Valde mane orto jam sole, » tamquam sol ipse jam videretur super terram; sed potius, sicut dicere solemus eis quibus volumus significare temporius aliquid faciendum. Orto jam sole, dicitur, idest de proximo adveniente in has partes. Gregorius in hom. (22 in Evang.). Congrue autem dicitur: *Cum adhuc tenebrae essent.* Maria enim auctorem omnium quem carne viderat, mortuum quaerebat in monumento; et quia hunc minime invenit, furatum credidit. Adhuc ergo erant tenebrae cum venit ad monumentum.

Sequitur: *Et vidit lapidem revolutum a monumento.* Augustinus de con. Evangelist. (lib. 3, cap 24). Jam ergo factum erat quod solus Matthaeus commemorat de terraemotu et lapide revoluto, conterritisque custodibus. Chrysostomus (hom. 84). Surrexit quidem Dominus, lapide et signaculis sepulcro (2) injacentibus; Quia vero oportebat et alios certificari, aperitur monumentum post resurrectionem, et ita creditur quod factum est. Hoc denique et Mariam movit: videns enim lapidem sublatum, non intravit neque prospexit, sed ad discipulos ex multo amore cum velocitate cucurrit. Nondum autem de resurrectione noverat aliquid manifestum, sed putabat translationem corporis esse factam. Glossa. Et ideo cucurrit nuntiare discipulis, ut aut secum quaererent, aut secum dolerent; et hoc est quod sequitur: *Cucurrit ergo, et venit ad Simonem Petrum, et ad alium discipulum quem diligebat Jesus.* Augustinus (tract. 120). Ita se commemorare solet quod eum diligebat Jesus, qui utique omnes, sed ipsum prae ceteris et familiarius diligebat.

Sequitur: *Et dixit eis: Tulerunt Dominum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum.* Gregorius 3 Moral. (capit. 9). Hoc autem dicens, totum pro parte insinuat; solum quippe corpus Domini quaesitura venerat: et quasi totum Dominum

(1) *Al.* et sepulcro.

sublatum deplorat. AUGUSTINUS (tract. 120). Nonnulli autem codices Graeci habent (1), *Tulerunt Dominum meum*; quod videri dictum potest propensiore caritatis vel famulatus affectu. Sed hoc in pluribus codicibus quos in promptu habemus, non invenimus (2) CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Evangelista vero non privavit mulierem hac laude, nec verecundum existimavit quod ab ea prius addiscerent. Audientes ergo illi, cum multo studio monumento insistunt. GREGORIUS (hom. 22 in Evangel.). Illi autem prae ceteris cucurrerunt, qui prae ceteris amaverunt, videlicet Petrus et Joannes: unde sequitur: *Exiit ergo Petrus et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum*. THEOPHYLACTUS. Sed si quaeras quomodo astantibus custodibus venerunt ad monumentum, rudis quaestio: quoniam postquam Dominus resurrexit, et una cum terraemotu affuit Angelus in sepulcro, recesserunt custodes, annuntiantes pharisaeis. AUGUSTINUS (tract. 120). Cum autem jam dixisset, *Venerunt ad monumentum*, regressus est, ut narraret quomodo venerunt: atque ait: *Currebant autem duo simul: et ille alius discipulus praecucurrit citius Petro, et venit prior ad monumentum*: ubi ostendit quod ipse prior venerit, sed tamquam de alio cuncta narrat. CHRYSOSTOMUS (hom. 84). Veniens autem considerat linteamina posita: unde sequitur: *Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina*. Nihil tamen ipse plus perscrutatur, sed desistit; et hoc est quod subditur: *Non tamen introivit*. Petrus vero ut fervidus introiens universa inspexit diligenter, et amplius vidit: unde sequitur: *Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum, et vidit linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum*: quod erat resurrectionis signum. Neque enim, si quidem eum transtulissent, corpus ejus denudassent; neque si furati essent, hujus rei fuissent soliciti, ut levarent sudarium et involverent et ponerent in unum locum seorsum a linteaminibus, sed simpliciter ut se habebat suscepissent corpus. Ideo enim Joannes praemiserat quoniam sepultus est cum myrrha, quae conglutinat corpori linteamina, ut non decipiaris ab his qui dicunt eum furto sublatum esse. Non enim ita insensatus esset qui furaretur, ut circa rem superfluam tantum studium consumeret. Post Petrum autem et Joannes introivit: unde sequitur: *Tunc ergo introivit et ille discipulus qui venerat primus ad monumentum, et vidit et credidit*. AUGUSTINUS (tract. 122). Nonnulli putant hoc Joannem credidisse quod Jesus resurrexerit; sed quod sequitur, hoc non indicat. Vidit ergo inane monumentum, et credidit quod dixerat mulier: nam loquitur: *Nondum enim sciebant Scripturam quia oportebat eum a mortuis resurgere*. Non ergo eum credidit resurrexisse quem nesciebat oportere resurgere. Quando autem ab ipso Domino audiebant, quamvis apertissime diceretur, consuetudine tamen audiendi ab illo parabolas, non intelligebant, et aliquid aliud eum significare credebant. GREGORIUS (in homil. 22 in Evang.). Haec autem tam subtilis Evangelistae descriptio a mysteriis vacare credenda non est. Per Joannem juniorem synagoga, per seniorem vero Petrum Ecclesia gentium designatur: quia etsi ad Dei cultum est prior synagoga quam Ecclesia Gentium, ad usum tamen saeculi prior est multitudo Gentium quam synagoga. Cucurrerunt autem simul, quia ab ortus sui tempore usque ad occasum pari et communi via, etsi non pari et communi sensu, gentilitas cum synagoga decucurrit. Venit synagoga prior ad monumentum, sed minime intravit: quia legis quidem mandata percepit, prophetias de incarnatione ac passione dominica audivit; sed credere in mortuum noluit: *Venit autem Simon Petrus, et introivit in monumentum*: quia secuta posterior Ecclesia Gentium, Christum Jesum et cognovit carne mortuum, et viventem credidit Deum. Sudarium autem capitis Domini cum linteaminibus non invenitur: quia caput Christi Deus, et divinitatis incomprehensibilia sacramenta ab infirmitatis nostrae cognitione disjuncta sunt (1), ejusque potentia creaturae transcendit naturam. Non solum autem separatim, sed involutum inveniri dicitur: quia lintei quo involvitur, nec initium nec finis aspicitur. Celsitudo autem divinitatis nec coepit esse (2) nec desinit. Bene autem (3) additur, *In unum locum*: quia in scissura mentium Deus non est; et illi ejus gratiam habere merentur qui se ab invicem per sectarum scandala non dividunt. Sed quia solet per sudarium laborantium sudor detergi, potest et sudarii nomine intelligi labor Dei (4). Sudarium ergo quod super caput ejus fuerat, seorsum invenitur, quia ipsa Redemptoris nostri passio longe a nostra passione disjuncta est: quoniam ipse sine culpa pertulit quod nos cum culpa toleramus; ipse sponte morti succumbere voluit, ad quam nos venimus inviti. Postquam autem intravit Petrus, ingressus est et Joannes: quia in fine mundi ad Redemptoris fidem etiam Judaei colligentur. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Intellige Petrum activum et promptum; Joannem vero contemplativum et docilem rerum divinarum habuisse peritiam (5). Plerumque autem praevenit contemplativus notitia et docilitate; sed activus instantia fervoris et sedulitate praecedit illius acumen, et prius inspicit divinum mysterium.

2. GREGORIUS in hom. (25 in Evang.). Maria autem Magdalene, quae fuerat in civitate peccatrix, amando veritatem laverat lacrymis maculas criminis, cujus mentem magna vis amoris accenderat, quae a monumento Domini, etiam discipulis recedentibus, non recedebat: dicitur enim: *Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos*. AUGUSTINUS (tract. 121). Idest, ubi habitabant, et unde ad monumentum cucurrerant. Viris autem redeuntibus, infirmiorem sexum in eodem loco fortior figebat affectus: unde sequitur: *Maria autem stabat ad monumentum foris plorans*. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 24). Idest, ante illum saxei sepulcri locum; sed tamen intra illud spatium quo jam ingressae fuerant: hortus quippe illic erat. CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Ne mireris autem quod Maria

(1) *Al.* Graeci etiam habent; *et sic legit P. Nicolai*.

(2) *In editis, praeter ea quae Nicolai curavit, hic superflue repetitur Augustini sententia de Joanne superius expressa sub his verbis* Discipulum autem quem diligebat Jesus seipsum dicit: nam quippe ita commemorare solet quod eum diligebat Jesus, qui utique omnes, sed ipsum prae ceteris et familiarius diligebat.

(1) *Al.* divine disjuncta sunt.

(2) *Al.* nec recipit esse.

(3) *Al. omittitur* autem.

(4) *Addit Nicolai ex Gregorio:* qui etsi semper quietus in se, atque immutabilis permanet, laborare se tamen denuntiat cum duras hominum pravitates portat.

(5) *Al.* erga rerum divinarum peritiam: *sicque habet Nicolai*.

amare flebat ad sepulcrum, Petrus vero nihil tale passus est: compassibile enim est muliebre genus et natura flebile. AUGUSTINUS (tract. 121). Oculi igitur qui Dominum quaesierant et non invenerant, lacrymis vacabant, amplius dolentes, quod fuerat ablatus de monumento quam quod fuerat occisus in ligno: quoniam magistri tanti, cujus vita subtracta fuerat, nec memoria remanebat. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 24). Viderat autem cum aliis mulieribus Angelum sedentem a dextris super lapidem revolutum a monumento, ad cujus verba cum fleret, prospexit in monumentum. CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Magnum enim ad mitigationem est monumentum apparens. Vide denique eam, ut plus requiesceret, et inclinantem se, et volentem locum videre ubi jacuit corpus: unde sequitur: *Dum ergo fleret, inclinavit se, et prospexit in monumentum.* GREGORIUS (hom. 25 ut supra). Amanti enim semel aspexisse non sufficit, quia vis amoris intentionem (1) multiplicat inquisitionis. AUGUSTINUS (tract. 121). Nimium dolebat, nec suis nec discipulorum oculis facile putabat esse credendum: an potius divino instinctu in animo ejus effectum est ut prospiceret? GREGORIUS (hom. 25 ubi supra). Quaesivit enim corpus, et minime invenit; perseveravit ut quaereret: unde et contigit ut inveniret: actumque est ut desideria dilata (2) crescentia caperent (3) quod invenissent. Sancta enim desideria dilatione crescunt; si autem dilatione deficiunt, desideria non fuerunt. Ista itaque, quae sic amat, quae se ad monumentum quod prospexerat, iterum inclinat; videamus quo fructu vis amoris in se ingeminat opus inquisitionis: sequitur enim: *Et vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu.* CHRYSOSTOMUS (homil. 85). Quia enim non erat excelsa mulieris mens ut ex sudariis perciperet resurrectionem, Angelos videt in laeto habitu, ut et ipsa a passione mitigetur. AUGUSTINUS (tract. 121). Quid est autem quod unus ad caput, et alter ad pedes sedebat? An, quoniam qui graece Angeli dicuntur, latine sunt nuntii, isto modo Christi Evangelium, velut a capite usque ad pedes, ab initio usque in finem signabant esse nuntiandum? GREGORIUS (hom. 25 in Evang.). Vel ad caput sedet Angelus cum per Apostolos praedicatur, quia *in principio erat Verbum*; et quasi ad pedes sedet, cum dicitur: *Verbum caro factum est*; supra 1. Possumus etiam per duos Angelos duo testamenta agnoscere, quae dum pari sensu incarnatum et mortuum, ac resurrexisse Dominum nuntiant, quasi testamentum prius ad caput et testamentum posterius ad pedes sedet. CHRYSOSTOMUS (ut supra). Angeli autem apparentes nihil de resurrectione dicunt; sed paulatim in eum qui de resurrectione est intrat sermonem. Quia enim mulier ultra consuetudinem praeclarum habitum viderat, ne turbetur, audivit compassionis vocem: unde sequitur: *Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras?* Angeli lacrymas prohibebant, et futurum quodamodo gaudium nuntiabant: ita enim dixerunt, *Quid ploras?* ac si dicerent, Plorare noli. GREGORIUS (homil. ead.). Ipsa enim sacra eloquia, quae nos in lacrymas amoris excitant, easdem lacrymas comsolantur, dum nobis Redemptoris nostri speciem repromittunt. AUGUSTINUS (tr. 121). At illa eos putans interrogasse nescientes, causas prodit lacrymarum: unde sequitur: *Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum.* Dominum suum vocat Domini sui corpus exanime, a toto partem significans; sicut omnes confitemur Jesum Christum Filium Dei sepultum, cum sola ejus sepulta sit caro. Sequitur: *Et nescio ubi posuerunt.* Haec erat causa majoris doloris, quia nesciebat quo iret ad consolandum dolorem. CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Nondum autem de resurrectione aliquid noverat, sed adhuc translationem imaginabatur. AUGUSTINUS de cons. Evang. (lib. 3, cap. 24). Hic intelligendi sunt surrexisse Angeli, ut etiam stantes viderentur, sicut Lucas eos visos esse commemorat. AUGUSTINUS super Joan. (tract. 121). Sed hora jam venerat, qua id quod nuntiatum quodammodo fuerat ab Angelis flere prohibentibus, gaudium succederet flentibus: sequitur: *Haec cum dixisset, conversa est retrorsum.* CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Sed quare ad Angelos loquens, et nondum ab eis aliquid audiens, convertitur retrorsum? Mihi videtur quod haec ea dicente, Christus post eam apparuit, et Angeli considerantes Dominatorem, et figura et inspectione et motu confestim ostenderunt quoniam Dominum viderunt; et hoc est quod mulierem converti retrorsum fecit. GREGORIUS (hom. 25 ut supra). Notandum etiam, quod Maria, quae adhuc de Domini resurrectione dubitabat, conversa retrorsum est ut videret Jesum, quia videlicet per eamdem dubitationem suam quasi tergum in Domini faciem miserat, quem resurrexisse minime credebat. Sed quia amabat et dubitabat; videbat, et non agnoscebat eum: unde sequitur: *Et vidit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus esset.* CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Angelis enim ut dominator apparuit, mulieri vero non ita, ne eam ex prima visione stupefaceret: non enim oportebat eam repente ad excelsa reducere, sed paulatim.

Sequitur: *Dicit ei Jesus: Mulier quid ploras? Quem quaeris?* GREGORIUS (ut supra). Interrogatur doloris causa, ut augeatur desiderium; quatenus cum nominaret quem quaereret, in amorem ejus ardentius aestuaret. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Et quia in communi figura apparuit; aestimavit eum hortulanum esse: unde sequitur: *Illa aestimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam*; hoc est, si propter timorem Judaeorum levasti eum, dicito mihi, et ego eum accipiam. THEOPHYLACTUS. Timebat enim ne Judaei etiam in corpus saevirent exanime; et ideo volebat in alio loco incognito illud transponere. GREGORIUS (loc. cit.). Forsitan autem nec errando haec mulier erravit, quae Jesum hortulanum credidit. An non ei spiritualiter hortulanus erat, qui in ejus pectore per amoris sui vim semina virtutum virentia plantabat? Sed quid est quod viso eo quem hortulanum credidit, cui necdum dixerat quem quaerebat, ait: *Domine, si tu sustulisti eum?* Sed vis amoris hoc agere solet in animo, ut quem ipse semper cogitat, nullum alium credat ignorare. Postquam autem eam Dominus communi vocabulo appellavit ex sexu, et agnitus non est, vocat ex nomine: unde sequitur: *Dicit ei Jesus, Maria*; ac si dicat: Recognosce eum a quo recognosceris. Maria ergo, quia vocatur ex nomine, recognoscit auctorem: quia et ipse erat qui quaerebatur exterius, et

(1) *P. Nicolai legit* intensionem.
(2) *Al.* dilatata.
(3) *Al.* causarent.

ipse qui eam interius, ut quaereret, docebat: unde sequitur: *Conversa illa dicit ei. Rabboni, quod dicitur magister.* CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Sicut enim Judaeis quandoque immanifestus erat et praesens; ita et loquens cum volebat, seipsum notum faciebat. Qualiter autem conversam dicit. cum Christus ad eam loqueretur ? Mihi videtur quod dicente ea, *Ubi posuisti eum*, conversa est ad Angelos, ut interrogaret cur stupefacti essent. Deinde Christus vocans eam. convertit eam ad seipsum, et per vocem manifestum seipsum fecit. AUGUSTINUS (tract. 121). Vel quia prius conversa corpore, quod non erat putavit, nunc corde (1) conversa quod erat agnovit. Nemo autem calumnietur mulierem, quod hortulanum dixerit Dominum. et Jesum Magistrum: ibi enim honorabat hominem a quo beneficium postulabat; hic recolebat doctorem, a quo discernere humana et divina discebat. Aliter ergo Dominum dixit (2), *Sustulerunt Dominum meum*; aliter autem, *Domine, si tu sustulisti eum.* GREGORIUS (ut supra). Jam vero ab Evangelista non subditur quid mulier fecit, sed ex eo innuitur (3) quod audivit: sequitur enim (4): *Dicit ei Jesus, Noli me tangere*: in his namque verbis ostenditur, quod Maria amplecti voluit ejus vestigia quem recognovit. Sed cur tangi non debeat, ratio quoque additur cum subjungitur: *Nondum enim ascendi ad Patrem meum.* AUGUSTINUS (tract. 121). Sed si stans in terra non tangitur, sedens in caelo quomodo ab homine tangetur ? Qui certe antequam ascenderet, discipulis suis se obtulit tangendum, dicens: « Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet: » ut Lucas cap. 24 testatur. Quis autem tam sit absurdus ut dicat, eum a discipulis quidem antequam ascendisset ad Patrem, se voluisse tangi, a mulieribus autem noluisse, nisi cum ascendisset ad Patrem ? Sed leguntur etiam feminae post resurrectionem, antequam ad Patrem ascenderet, tetigisse Jesum, in quibus erat etiam ipsa Maria Magdalena, narrante Matthaeo. Aut ergo hoc sic dictum est ut in illa femina figuraretur Ecclesia de Gentibus quae in Christum non credidit nisi cum ascendisset ad Patrem; aut sic in se credi voluit Jesus, hoc est sic se spiritualiter tangi, quod ipse et Pater unum sunt. Ejus quippe intimis sensibus quodammodo ascendit ad Patrem qui sic in eo profecerit ut Patri agnoscat aequalem. Quomodo autem haec non carnaliter adhuc in eum credebat quem sicut hominem flebat ? AUGUSTINUS 1 de Trin. (cap. 9). Tactus autem tamquam finem facit notionis; ideoque nolebat in eo esse finem intenti cordis in se, ut hoc quod videbatur tantummodo putaretur. CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Vel aliter. Volebat haec mulier adhuc cum Christo esse, sicut et ante passionem; et prae gaudio nihil magnum excogitabat; quamvis caro Christi multo melior facta fuerit resurgendo. Ab hac ergo intelligentia eam abducens, dixit, *Noli me tangere*, ut cum multa reverentia ei loquatur: unde nec discipulis apparet de reliquo cum eis conversans, ut reverentius ei attendant. Dicens autem (5), *Nondum enim ascendi*, ostendit quoniam illuc properat et festinat. Eum autem qui illuc debet abire, et non ultra cum hominibus conversari, non oportebat cum eadem videre mente qua et ante: et hoc manifestat consequenter dicens: *Vade autem ad fratres meos; et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum; Deum meum et Deum vestrum.* HILARIUS, 11 de Trin. (ante med.). In ceteras impietates suas etiam hoc dicto Domini uti solent haeretici, ut per id quod Pater ejus Pater eorum est, et Deus ejus Deus eorum est, in natura Dei non sit. Sed in forma Dei manens formam servi assumpsit: et cum hoc ad homines in servi forma Christus Jesus loquatur, non ambigitur quin Pater sibi ut ceteris sit ex ea parte qua homo est, et Deus sibi ut cunctis sic ex ea natura qua servus est. Denique hunc eumdem sermonem coepit dicens: *Vado ad fratres meos.* Fratres autem ex carne sunt Deo; ceterum unigenitus Deus in unigeniti exceptione (1) sine fratribus est. AUGUSTINUS (tr. 121). Vel aliter. Non ait, Patrem nostrum, sed *Patrem meum et Patrem vestrum.* Aliter ergo meum, aliter vestrum: natura meum, gratia vestrum. Neque dixit Deum nostrum, sed *Deum meum*, sub quo ego homo; *et Deum vestrum*, inter quos et ipsum mediator sum. AUGUSTINUS, de cons. Evang. (lib. 3, cap. 24). Tunc ergo egressa est a monumento, hoc est ab illo loco ubi erat horti spatium ante lapidem effossum, et cum illa aliae quas secundum Marcum invaserat tremor et pavor, et nemini, scilicet aliorum, quidquam dicebant: unde et hic dicitur: *Venit Maria Magdalene annuntians discipulis: Quia vidi Dominum, et haec dixit mihi.* GREGORIUS (ubi supra). Ecce humani generis culpa ibi absconditur unde processit: quia enim in paradiso mulier viro propinavit mortem, a sepulcro mulier viris annuntiavit vitam; et dicta sui vivificatoris narrat quae mortiferi serpentis verba narraverat. AUGUSTINUS de cons Evang. (lib. 3, cap. 24). Dum autem cum aliis veniret, tunc secundum Matthaeum occurrit illis Jesus dicens: « Avete. » Sic ergo colligamus Angelorum collocutionem bis numero eas habuisse venientes ad monumentum, et etiam ipsius Domini: semel scilicet quando Maria hortulanum putavit; et iterum cum eis occurrit in via, ut eas repetitione firmaret: et sic venit Maria Magdalene annuntians discipulis, non solum ipsa, sed et aliae quas Lucas commemorat. BEDA. Mystice autem Maria, quae interpretatur domina (2) illuminata

(1) *Al. omittitur* corde.
(2) *Al.* dum dixit.
(3) *Al.* invenitur.
(4) *Al. deest* enim.
(5) *Al. omittitur* autem.

(1) *Quatuor alias citatae editiones omittunt* in unigeniti exceptione.
(2) *Sic habent omnes a nobis collatae Editiones: alia tamen omnino sub nomine Bedae exhibet P. Nicolai; haec autem aliis non paucis praemissis, nomine Glossae notat, et paulo aliter enuntiat quod de nomine* Magdalon *dicitur: quod enim a Beda (apud quem tamen nihil tale occurrit) inter nomina Hebraica poni observat. Post verba itaque Augustini, sequentia subnectit.* BEDA (scil. super Matth. 27). Mystice autem, seu moraliter, occurrit Jesus cum salutatione omnibus virtutum iter inchoantibus, praebendo auxilium ut ad salutem perpetuam pervenire queant. Duae porro unius nominis ejusdemque devotionis et amoris feminae (nempe Maria Magdalene, et altera Maria) quae dominicum venerunt invisere sepulcrum, duas fidelium plebes (Judaicam scilicet et Gentilium) designant, quae uno ac simili studio passionem et resurrectionem sui Redemptoris celebrare desiderant. Et super Marcum. Recte mulier, quae viris lugentibus laetitiam dominicae resurrectionis prima nuntiavit, a septem daemonibus curata esse memoratur (idest ab universis vitiis liberata) ne quis digne poenitens de admissorum venia desperaret, videns eam subito in tantum culmen merito fidei ac dilectionis esse promotam, ut Apostolis ipsis miraculum resurrectionis evangelizet. GLOSSA super Joan. Per istam quae pro omnibus fuit solicita videre Christi sepulcrum, significatur quaelibet persona de cognitione veritatis divinae valde solicita, quae per hoc talem assequi cognitionem promereretur.

illuminatrix, seu stella maris significat Ecclesiam, quae Magdalena, idest turrensis dicitur: nam Magdalon graece, latine turris dicitur, propter illud quod dicitur in Psal. 60: « Factus est mihi turris « fortitudinis ». In eo autem quod haec mulier discipulis Christum resurrexisse nuntiavit, omnes monentur, maxime quibus est commissum praedicandi officium, ut si quid ei caelitus revelatum fuit, studiose proximis propinent.

3. Chrysostomus (hom. 85) Audientes discipuli quod Maria annuntiavit, consequens erat ut aut discrederent (1), aut credentes dolerent, quoniam eos non reputavit dignos sua visione. Haec igitur recogitantes neque per unam diem dimisit pertransire; sed ex eo quod sciebant jam suscitatum esse, videre sitientibus et timidis existentibus, cum sero factum esset, ipsis astitit: unde sequitur: *Cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum et fores essent clausae ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum.* Beda. In hoc infirmitas Apostolorum monstratur, qui foribus clausis intus congregati resident propter timorem Judaeorum, quorum metu fuerant prius dispersi: *Venit Jesus, et stetit in medio.* Ideo autem sero apparuit, quia consequens erat tunc maxime eos timidos esse. Theophylactus. Vel quia praestolabatur ut omnes convenirent. Ostiis vero clausis, ut ostendat quia eodem modo resurrexit adjacente lapide super monumentum. Augustinus in serm. pasch. (2) Nonnulli autem de hac re ita moventur, ut pene periclitentur afferentes contra miracula divina, praejudicia ratiocinationum suarum: sic enim disputant: Si corpus erat, si hoc surrexit de sepulcro quod pependit in ligno, quomodo per ostia clausa intrare potuit? Si comprehendis modum, non est miraculum: ubi deficit ratio, ibi est fidei aedificatio. Augustinus (super Joan. (tract. 121). Moli quidem corporis, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt: ille quippe non eis apertis intrare potuit quo nascente virginitas matris inviolata permansit. Chrysostomus (ut supra). Sed mirabile est qualiter phantasma eum non aestimarunt. Sed hoc fuit quia mulier praeveniens, in eis multam fidem operata est. Sed et ipse per visum manifestum se eis ostendit, et voce eorum fluctuantem mentem firmavit: unde sequitur: *Et dixit eis; Pax vobis;* idest, ne tumultuemini: in quo etiam commemorat verbum quod ante crucem dixerat, supra 14: *Pacem meam do vobis*; et rursus, *In me pacem habebitis.* Gregorius (3). Et quia ad illud corpus, quod videri poterat, fides intuentium dubitabat, ostendit eis protinus manus et latus: unde sequitur: *Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus* (4). Clavi enim manus fixerant, lancea latus aperuerat: ibi ad dubitantium corda sananda vulnerum sunt servata vestigia. Chrysostomus (hom. 85). Et quia ante crucem eis dixerat, supra 16: *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum:* hoc opere impletur: unde sequitur: *Gavisi sunt discipuli viso Domino.* Augustinus, 22 de Civit. Dei (cap. 19). Claritas, qua justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui, in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse quam defuisse credenda est (non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus) quando ille a suis ita deberet attendi ut posset agnosci. Chrysostomus (hom. eadem). Universa autem haec eos ad fidem certissimam inducebant. Quia vero praelium inexpugnabile habebant ad Judaeos, rursus eis pacem annuntiat: unde sequitur: *Dixit eis ergo iterum, Pax vobis.* Beda. Iteratio confirmatio est; sive ideo repetit, quia gemina est virtus caritatis; vel quia ipse est qui fecit utraque unum. Chrysostomus (ut supra). Simul quoque demonstrat crucis efficaciam, per quam solvit omnia tristia, et contulit omnia bona; et hoc est pax. Mulieribus autem supra annuntiatum est gaudium, quia in tristitiis illud genus erat, et hanc suscepit maledictionem, dicente Domino, Gen. 4: « In dolore paries. » Quia ergo universa prohibentia sunt destructa, et directa sunt omnia; de reliquo subdit: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Gregorius (1). Pater quidem Filium misit qui hunc pro redemptione generis humani constituit. Itaque dicitur: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*; idest, ea caritate vos diligo, cum inter scandalum persecutorum mitto, qua me caritate Pater diligit, quem venire ad tolerandas passiones fecit. Augustinus (tract. 121). Aequalem autem Patri Filium novimus; sed hic verba mediatoris agnoscimus. Medium quippe se ostendit dicendo: *Ille me et ego vos.* Chrysostomus (hom. cit.). Sic igitur elevavit eorum animum et ab his quae facta sunt et a dignitate mittentis; et non adhuc deprecatio ad Patrem fit, sed sua auctoritate dat eis virtutem: unde sequitur: *Haec cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum.* Augustinus, 4 de Trinit. (cap. 20). Flatus ergo ille corporeus substantia Spiritus sancti non fuit, sed demonstratio per congruam significationem non tantum a Patre, sed etiam a Filio procedere Spiritum sanctum. Quis enim dementissimus diceret alium fuisse Spiritum quem sufflans dedit, et alium quem post ascensionem suam misit? Gregorius (hom. 26 in Evang.). Cur autem prius in terra discipulis datur, postmodum de caelo mittitur? nisi quod duo sunt praecepta caritatis, dilectio videlicet Dei et dilectio proximi. In terra datur Spiritus, ut diligatur proximus; ex caelo datur Spiritus, ut diligatur Deus. Sicut ergo una est caritas et duo praecepta; ita unus est Spiritus et duo data prius a consistente Domino in terra, postmodum datur ex caelo, quia proximi amore discitur qualiter perveniri debeat ad amorem Dei. Chrysostomus (ubi supra). Quidam autem dicunt quoniam non Spiritum dedit, sed aptos eos ad susceptionem Spiritus per insufflationem construxit. Si enim Angelum videns Daniel excessum mentis passus est, quid ineffabilem illam gratiam suscipientes passi essent, nisi discipulos suos primitus instruxisset? Nequaquam autem quis peccabit, dicens, tunc su-

Et talis debet veritatem agnitam aliis nuntiare, sicut Maria discipulis nuntiavit, ne de abscondito talento debeat merito reprehendi. Et jam antea super Matth. Concessum vobis non est, hoc gaudium in occulto cordis tenere, sed similiter amantibus pandere. Item alibi. Mystice quoque Maria (quae interpretatur domina, illuminata illuminatrix, stella maris) designat Ecclesiam, quae Magdalena quoque, idest turrensis, dici potest: Magdal enim idem est hebraice, quod latine turris dicitur. Hoc autem nomen derivatum a turri, non immerito Ecclesiae convenit, propter illud quod dicitur Psal. 60: « Factus est mihi turris fortitudinis. » In eo autem etc.

(1) *Al.* discederent.

(2) Non occurrit expresse, sed aliquid simile serm. 110, et 150 de tempore (*Ex edit. P. Nicolai*).

(3) Hom. 26 in Evang. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(4) Augustinus ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Item ut supra (*Ex edit. P. Nicolai*).

scepisse eos quamdam potestatem spiritualis gratiae non ut mortuos suscitent et miracula faciant, sed ut dimittant peccata: unde sequitur: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis retenta sunt eis.* AUGUSTINUS (tract. 121). Ecclesiae caritas, quae per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit; eorum autem qui non sunt ejus participes, tenet: ideo postquam dixit, *Accipite Spiritum sanctum*, continuo de peccatorum remissione et retentione subjecit. GREGORIUS (hom. 26, ut supra). Sciendum vero est, quod hi qui prius Spiritum sanctum habuerunt, ut et ipsi innocenter viverent, et in praedicatione quibusdam prodessent, idcirco hunc post resurrectionem Domini patenter acceperunt, ut prodesse non paucis, sed pluribus possent. Libet ergo intueri, illi discipuli ad tanta onera humilitatis vocati, ad quantum culmen gloriae sint perducti. Ecce non solum de seipsis securi fiunt, sed etiam principatum superni judicii sortiuntur, ut vice Dei quibusdam peccata retineant, quibusdam vero relaxent. Horum nunc in Ecclesia Episcopi locum tenent, et solvendi ac ligandi auctoritatem suscipiunt qui gradum regiminis sortiuntur. Grandis honor, sed grave pondus istius est honoris. Durum quippe est ut qui nescit tenere moderamina vitae suae, judex fiat vitae alienae. CHRYSOSTOMUS (hom. 85). Sacerdos enim etsi propriam bene dispensaverit vitam, aliorum vero non cum diligentia curam habuerit, cum perniciosis in gehennam vadit. Scientes igitur periculi magnitudinem, multam tribuite eis devotionem, etiam si non valde nobiles fuerint. Non autem justum est ab his qui in principatu subjiciuntur judicari. Et si vita eorum fuerit valde detrectabilis, in nullo laederis in his quae sunt eis commissa a Deo: non enim sacerdos, sed neque Angelus aut Archangelus operari aliquid potest in his quae sunt data a Deo: sed Pater et Filius et Spiritus sanctus omnia dispensant; sacerdos autem suam linguam et manum tribuit: non enim justum esset, propter alterius malitiam circa symbola nostrae salutis laedi eos qui ad fidem veniunt. Omnibus autem discipulis congregatis, solus Thomas deficiebat a dispersione quae jam facta erat: unde dicitur: *Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Jesus.* ALCUINUS. Didymus graece latine geminus vel dubius (1), propter dubium cor in credendo: Thomas abyssus quia altitudinem divinitatis certa fide penetravit. GREGORIUS (ut supra). Non autem casu gestum est ut electus ille discipulus tunc deesset: egit namque miro modo superna clementia ut discipulus dubitans, dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis infidelitas Thomae ad fidem quam fides credentium discipulorum profuit: quia dum ille ad fidem palpando reducitur, nostra mens omni dubitatione postposita in fide solidatur. BEDA. Quaeri autem potest quare hic Evangelista tunc Thomam defuisse dicat, cum Lucas scribat quod duo discipuli euntes in Emmaus, reversi in Hierusalem invenerunt undecim congregatos. Sed datur intelligi quoddam fuisse intervallum, quod ad horam Thomas egressus sit, et Jesus veniens in medio eorum stetit. CHRYSOSTOMUS (hom. 86). Sicut autem simpliciter et qualitercumque credere, facilitatis est; ita multum investigare est crassissimae (1) mentis: et propter hoc Thomas accusatur: Apostolis enim dicentibus, quoniam *vidimus Dominum*, non credidit, non tantum illis discredens, quantum rem putans impossibilem esse: unde sequitur: *Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam.* Aliis enim crassior (2) existens, eam quae est per sensum crassissimum, scilicet tactum, quaerebat fidem, et neque oculis credebat: unde non suffecit ei dicere, *Nisi videro*, sed addidit: *Et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam.*

4. CHRYSOSTOMUS (homil. 86). Considera dominatoris clementiam: qualiter et pro una anima ostendit seipsum vulnera habentem, et accedit ut salvet unum. Et nimirum discipuli annuntiantes, digni erant fide, et ipse promittens; sed tamen, quia solus Thomas quaesivit (3), neque hoc eum privavit Christus. Non autem statim ei apparet, sed post dies octo, ut in medio a discipulis admonitus accendatur in majus desiderium, et fidelior fieret in futurum: unde dicitur: *Et post dies octo iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis. Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio, et dixit, Pax vobis.* AUGUSTINUS in serm. pass. (4). Quaeris a me, et dicis, Si per ostia clausa intravit, ubi est corporis modus? Et ego respondeo: Si super mare ambulavit, ubi est corporis pondus? Sed fecit illud Dominus tamquam Dominus: numquid igitur, quia resurrexit, destitit esse Dominus? CHRYSOSTOMUS (hom. 86). Stat itaque Jesus et non expectat a Thoma interrogari; sed ut ostendat quoniam cum loquebatur ad condiscipulos, aderat, eisdem verbis usus est. Et primo quidem increpat, vel improperat: unde sequitur: *Deinde dicit Thomae: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum.* Secundo autem erudit dicens: *Et noli esse incredulus, sed fidelis.* Vide quoniam infidelitatis erat ambiguitas, antequam Spiritum sanctum acciperent; postea autem non, sed firmi erant de reliquo. Dignum autem est quaerere qualiter corpus incorruptibile typos habebat clavorum. Sed ne tumultueris: condescensionis enim erat ut discerent quoniam ipse erat qui crucifixus fuerat. AUGUSTINUS de Symbolo (5). Posset autem, si vellet, de corpore suscitato et clarificato omnem maculam cujuslibet cicatricis abstergere; sed sciebat quare cicatrices in suo corpore reservaret. Sicut enim demonstravit Thomae non credenti, nisi tangeret et videret; ita etiam inimicis suis vulnera demonstraturus est sua: non quod eis dicat sicut Thomae, *Quia vidisti, credidisti*; sed ut convincens eos veritas dicat: Ecce hominem quem crucifixistis; videtis vulnera quae infixistis, agnoscitis latus quod pupugistis, quoniam per vos et propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis. AUGUSTINUS, 22 de civ. Dei (cap. 20). Nescio autem quomodo etiam sic affi-

(1) *In quatuor jam citatis exemplis omittitur* vel dubius.

(1) *Al.* grossissimae.
(2) *Al.* grossior, *item infra* grossissimum.
(3) *Nicolai legit* quia plus Thomas quaesivit.
(4) Seu serm. 3 in octava paschae, qui est 158 de tempore (*Ex edit. P. Nicolai*).
(5) Ad Catechum. lib. 2, cap. 8 (*Ex edit. P. Nicolai*).

cimur amore martyrum beatorum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quae pro Christi nomine pertulerunt; et fortasse videbimus: non enim deformitas in eis, sed dignitas erit; et quaedam, quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqua martyribus amputata et ablata sunt membra; sine ipsis membris in resurrectione erunt mortuorum, quibus dictum est, Luc. 21: « Capillus capitis vestri non peribit. » Sed si hoc decebit in illo novo saeculo, ut indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur; ubi membra, ut praeciderent, percussa vel secta sunt, ibi cicatrices, sed tamen eisdem membris redditis non perditis, apparebunt. Quamvis igitur omnia quae acciderant corpori vitia tunc non erunt, non sunt tamen appellanda vitia, sed virtutis indicia. Gregorius in homil. (26 ut supra). Palpandam autem carnem Dominus praebuit, quam clausis januis introduxit: qua in re duo mira, et juxta humanam rationem valde sibi contraria ostendit, dum post resurrectionem corpus suum incorruptibile, et tamen palpabile demonstravit. Nam et corrumpi necesse est quod palpatur; et palpari non potest quod non corrumpitur. Et incorruptibilem se ergo et palpabilem demonstravit, ut profecto post resurrectionem esse ostenderetur corpus suum et ejusdem naturae et alterius gloriae. Gregorius, 14 Moral. (cap. 31, vel in nov. codd. 59). Corpus etiam nostrum in illa resurrectionis gloria erit quidem subtile per effectum spiritualis potentiae, sed palpabile per veritatem naturae: non autem, sicut Eutichius scripsit, impalpabile, et ventis aereque subtilius. Augustinus (tract. 121). Videbat autem Thomas tangebatque hominem, et confitebatur Deum, quem non videbat neque tangebat; sed per hoc quod videbat atque tangebat, illud jam remota dubitatione credebat: unde sequitur: *Respondit Thomas, et dixit ei: Dominus meus et Deus meus.* Theophylactus. Qui prius infidelis fuerat, post lateris tactum, optimum se Theologum ostendit: nam duplicem naturam unicamque hypostasim Christi edisseruit: dicendo enim, *Dominus meus*, humanam naturam; dicendo vero, *Deus meus*, divinam confessus est, et unum et eumdem Deum et Dominum.

Sequitur: *Dicit ei Jesus: Quia vidisti me, credidisti.* Augustinus (tract. eod.). Non ait, Tetigisti me, sed *vidisti me*: quoniam generalis quodammodo est sensus visus: nam et per quatuor alios sensus nominari solet, velut cum dicimus: Audi, et vide quam bene soneti olfac, et vide quam bene oleat; gusta et vide quam bene sapiat; tange, et vide quam bene caleat. Unde et hic Dominus dicit: *infer digitum tuum huc, et vide manus meas.* Quid aliud ait quam tange et vide? Nec tamen ille oculos habebat in digito. Ergo sive intuendo, sive etiam tangendo, hoc ait: *Quia vidisti me, credidisti.* Quamvis dici possit non ausum fuisse discipulum tangere, cum se offerret ille tangendum. Gregorius (hom. 26 in Evang.). Sed cum Apostolus dicat, Hebr 11: « Fides est substantia spe« randarum rerum, argumentum non apparentium; » profecto liquet quia quae apparent, jam fidem non habent, sed agnitionem Dum ergo vidit Thomas, dum palpavit, cur ei dicitur: *Quia vidisti me, credidisti?* Sed aliud vidit, aliud credidit: hominem vidit, et Deum confessus est. Laetificat autem valde quod sequitur: *Beati qui non viderunt et crediderunt*: in qua sententia nos specialiter significati sumus, qui eum quem carne non vidimus, mente retinemus; si tamen fidem nostram operibus sequimur: ille enim vere credit qui exercet operando quod credit. Augustinus (tract. 121). Praeteriti autem temporis usus est verbis, tamquam ille qui id quod erat futurum, in sua noverat praedestinatione jam factum. Chrysostomus (hom. 86). Cum ergo aliquis nunc dixerit: Utinam in temporibus illis fuissem, et vidissem Christum miracula facientem; excogitet: *Beati qui non viderunt et crediderunt.* Theophylactus. Exprimit autem et hic discipulos qui nec plagas clavorum nec latus palpantes crediderunt. Chrysostomus (hom. cit.). Quia vero Joannes pauciora aliis Evangelistis dixerat, subjungit: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc.* Sed nec alii omnia dixerunt, sed quae erant sufficientia attrahere ad fidem audientes. Mihi autem videtur hic dicere ea quae post resurrectionem sunt signa; et ideo dicit: *In conspectu discipulorum suorum*, cum quibus solis post resurrectionem conversatus est. Deinde ut discas quoniam non solum discipulorum gratia signa fiebant, induxit: *Haec autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei*: communiter ad humanam naturam loquens. Et ut ostendat quoniam non illi cui creditur, sed nobisipsis utile est credere, subdit: *Et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus*, idest per Jesum; ipse autem est vita.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

1. Postea manifestavit se iterum Jesus ad mare Tiberiadis. Manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, et Thomas, qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat a Cana Galilaeae, et filii Zebedaei, et alii ex discipulis ejus duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus et nos tecum. Et exierunt, et ascenderunt in navim, et illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem facto, stetit Jesus in littore; non tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est. Dicit ergo eis Jesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei, Non. Dicit eis: Mittite in dexteram navigii rete, et invenietis. Miserunt ergo, et jam non valebant illud trahere prae multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus, cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus, et misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt (non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem. Dicit eis Jesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus: et cum tanti essent, non est scissum rete.

2. Dicit eis Jesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia

Dominus est. Et venit Jesus, et accepit panem, et dabat eis, et piscem similiter. Hoc jam tertio manifestatus est Jesus discipulis suis cum resurrexisset a mortuis.

3. Cum ergo prandissent, dixit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei iterum. Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? et dixit ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas.

4. Amen amen dico tibi: cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas. Cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum.

5. Et cum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me. Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem, qui et recubuit in coena super pectus ejus, et dixit: Domine, quis est qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Jesus: Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te? Tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Jesus, Non moritur; sed Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?

6. Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, et scripsit haec. Et scimus quia verum est testimonium ejus. Sunt autem et alia multa quae fecit Jesus, quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

1. Augustinus (tract. 122). Quod immediate Evangelista praemiserat, veluti hujus libri indicat finem; sed narratur hic deinde quemadmodum se manifestaverit Dominus ad mare Tiberiadis: unde dicitur: *Postea manifestavit se Jesus iterum ad mare Tiberiadis.* Chrysostomus (hom. 86). Dicit autem *Postea,* quia non continue cum eis ambulabat, ut antea. Dicit etiam. *Manifestavit se*, quia non videretur nisi condescenderet: quia incorruptibile erat corpus. Loci autem meminit, ostendens quoniam plurimum timoris eis Dominus abstulerat, ut de reliquo ipsi longe a domo procedant, non ultra in domo conclusi (1); sed in Galilaeam ierant, periculum declinantes Judaicum. Beda. More autem solito Evangelista prius retulit causam, deinde quemadmodum res gesta sit enarrat: unde sequitur: *Manifestavit autem sic.* Chrysostomus (hom. ead.). Quia vero neque Dominus cum eis continue erat, neque Spiritus datus erat, neque aliquid tunc erat eis commissum, neque aliquid habebant agere, artem piscatoriam tractabant: unde sequitur: *Manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, et Thomas, qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat a Cana Galilaeae,* qui scilicet vocatus est a Philippo. *et filii Zebedaei,* scilicet Jacobus et Joannes, *et alii ex discipulis ejus duo. Dicit eis Simon Petrus, Vado piscari.* Gregorius in hom. (in Evang. 24). Quaeri potest cur Petrus, qui piscator ante conversionem fuit, post conversionem ad piscationem rediit; cum Veritas dicat, Luc. 9: « Nemo « mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, « aptus est regno Dei. » Augustinus (tract. 122). Quod si fecissent discipuli, defuncto Jesu, priusquam resurrexisset a mortuis, putaremus eos illa quae animos eorum occupaverat desperatione fecisse. Nunc vero post eum sibi de sepulcro redditum vivum, post inspecta vulnerum loca, post acceptum ejus insufflatione Spiritum sanctum, subito fiunt sicut fuerant, non hominum, sed piscium piscatores. Respondendum est ergo, non eos fuisse prohibitos ex arte sua licita victum necessarium quaerere, sui Apostolatus integritate servata, si quando unde viverent aliud non haberent. Si enim beatus Paulus ea potestate, quam profecto cum ceteris Evangelii praedicatoribus habebat. non cum ceteris uteretur, sed stipendio suo militaret, ne Gentes a nomine Christi penitus alienas, doctrina ejus quasi venalis ostenderet, aliter educatus, artem quam non noverat didicit, ut dum suis manibus transigitur doctor, nullus gravaretur auditor; quanto magis beatus Petrus, qui jam piscator fuerat, quod noverat fecit, si ad praesens illud tempus, aliud unde viveret non invenit. Sed respondebit quispiam. Et cur non invenit, cum Dominus promiserit dicens, Matth. 6: « Quaerite primum regnum « Dei et justitiam ejus. et haec omnia apponentur « vobis? » Prorsus etiam Dominus quod promisit implevit: nam quis alius pisces qui caperentur apposuit, qui non ob aliud credendus est eis ingessisse penuriam, qua cogerentur ire piscatum, nisi dispositum volens exhibere miraculum? Gregorius in hom. (84 ut supra). Negotium ergo quod ante conversionem sine peccato extitit, hoc etiam post conversionem repetere culpa non fuit: unde post conversionem suam ad piscationem Petrus rediit; Matthaeus vero ad telonii negotium non resedit Sunt enim pleraque negotia quae sine peccatis exhiberi aut vix aut nullatenus possunt. Quae ergo ad peccatum implicant, ad haec necesse est ut post conversionem animus non recurrat. Chrysostomus (hom. 86). Alii autem discipuli sequebantur Petrum: unde dicitur: *Dicunt ei*: *Venimus et nos tecum*: colligati enim de reliquo sibi invicem erant. Simul volebant piscationem videre. Sequitur: *Et exierunt, et ascenderunt in navim.* In nocte autem piscabantur, quia adhuc formidolosi erant. Gregorius (ubi supra). Facta est autem discipulis piscationis magna difficultas, ut veniente magistro fieret admirationis magna sublimitas: unde sequitur: *Et illa nocte nihil prendiderunt.* Chrysostomus (hom. 86). Laborantibus autem et afflictis discipulis assistit Jesus: unde sequitur: *Mane facto stetit Jesus in littore; non tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est.* Non enim seipsum mox eis ostendit, sed voluit et allocutionem cum eis inire: et primo loquitur eis humanius; nam sequitur: *Dicit eis Jesus*: *Pueri, numquid pulmentarium habetis?* Hoc autem dicit, quasi ab eis aliquid emere vellet. Ut autem timuerunt, eis signum ostendit, per quod cognoscerent: sequitur enim: *Dixit eis*: *Mittite in dexteram navigii rete, et invenietis.* Multa autem consequenter facta sunt: quorum primum est, multos pisces esse comprehensos: unde sequitur: *Miserunt ergo, et jam non valebant illud trahere prae multitudine piscium.* Sed in Christi cognitione Petrus et Joannes suos proprios modos ostenderunt. Joannes enim perspicacior erat; et ideo primo cognovit Christum: unde sequitur: *Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro*: *Dominus est.* Beda. Hoc indicio sicut saepe, ita et hic suam demonstrat personam. Cognovit autem primus Dominum sive miraculo istius piscationis, sive sono praecognitae vocis, sive primae reminiscens piscationis. Chrysostomus (hom. cit.). Petrus autem ferventior erat, et ideo promptius venit ad Christum:

(1) *Reponit Nicolai ex Graeco textu:* ut de reliquo ipsi longe a domo procedant: non enim ultra in domo conclusi erant, sed in Galilaeam ierant etc.

sequitur enim: *Simon Petrus cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus.* BEDA. Dicitur autem Petrus nudus fuisse ad comparationem ceterorum vestimentorum quibus uti solebat; sicut solemus dicere cum aliquem simplici vestimento videmus indutum: Quare nudus incedis? Sive potest intelligi quod more piscatorum studio piscandi nudus incesserit. THEOPHYLACTUS. Quod vero se praecinxit Petrus, pudoris est signum: praecinxit autem se lineo amictu, quem Phoenices et Tyrii piscatores circumvolvunt sibi, cum nudi sunt, sive (1) etiam ceteris indumentis apponunt. BEDA. Eodem autem ardore quo et multa alia fecerat, venit ad Jesum: unde sequitur: *Et misit se in mare; alii autem discipuli navigio venerunt.* Non tamen intelligendum est Petrum super fluctus venisse, sed aut natando, aut pedibus propriis, quia erant prope terram: sequitur enim: *Non longe enim erant a terra, sed quasi cubitis ducentis.* GLOSSA. Interpositio est: sequitur enim: *Trahentes rete piscium*: ut sit ordo litterae: *Alii discipuli navigio venerunt trahentes rete piscium: non longe enim etc.* CHRYSOSTOMUS (hom. 86). Deinde aliud signum ponitur cum subditur: *Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem.* Non enim adhuc ex materia superposita operatur, sed ad id quod est mirabilius ducit signa, ostendens quoniam et ex subjecta materia ante crucem miracula faciebat propter quamdam dispensationem. AUGUSTINUS (tract. 122). Non autem hic est intelligendum. et panem fuisse prunis superpositum; sed quasi diceret: Viderunt prunas positas, et piscem superpositum prunis, et viderunt panem. (2) CHRYSOSTOMUS (hom. ead.). Ut autem ostenderet non esse phantasma quod factum est, jubet ex piscibus ab eis captis afferri: sequitur enim: *Dicit ei Jesus: Afferte ex piscibus, quos prendidistis nunc:* Deinde et aliud signum fuit quod ex multitudine piscium rete non est scissum: unde sequitur: *Ascendit Simon Petrus, et traxit rete ad terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus: et cum tanti essent, non est scissum rete.* AUGUSTINUS (tract. 123). Mystice autem in captura piscium commendavit Ecclesiae sacramentum, qualis futura est in ultima resurrectione mortuorum. Et ad hoc commendandum valet quod tamquam finis est interpositus libri, quod esset etiam secuturae narrationis quasi prooemium. Quod autem septem discipuli fuerunt in illa piscatione, suo septenario numero finem significat temporis: universum quippe septem diebus volvitur tempus. THEOPHYLACTUS. Cum autem non erat, ante solis Christi praesentiam Prophetae nihil ceperunt: quia etsi unam nationem Israel corrigere conarentur; illa tamen frequenter in idolatriam labebatur. GREGORIUS in hom (24 in Evang.). Quaeri autem potest cur discipulis in mare laborantibus, post resurrectionem suam in littore stetit qui ante resurrectionem suam coram discipulis in fluctibus maris ambulavit. Sed mare praesens saeculum significat, quod se causarum tumultibus et undis vitae corruptibilis illidit; per soliditatem autem litteris perpetuitas quietis aeternae figuratur. Quia igitur discipuli adhuc fluctibus mortalis vitae inerant, in mari laborabant; quia autem Redemptor noster jam corruptionem carnis excesserat, post resurrectionem suam in littore stabat. AUGUSTINUS (tract. 122). Littus etiam finis est maris; et ideo finem significat saeculi. Sicut enim in hoc loco qualiter in fine saeculi futura sit, ita Dominus alia piscatione significavit Ecclesiam qualiter nunc sit: unde ibi Jesus non stabat in littore, sed ascendens in unam navim, quae erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum. In alia piscatione non mittuntur retia in dexteram, ne solos significent bonos; nec in sinistram, ne solos malos: sed indifferenter, « Laxate, inquit Luc. 5, retia vestra in capturam: » ut permixtos intelligamus bonos, et malos: hic autem *Mittite*, inquit, *in dexteram navigii rete*, ut significaret eos qui stabant ad dexteram solos bonos. Illud fecit initio praedicationis suae, hoc post resurrectionem suam: hinc ostendens illam capturam piscium bonos et malos significare, quos nunc habet Ecclesia; istam vero tantummodo bonos, quos habebit in aeternum, completa in fine hujus saeculi resurrectione mortuorum. Illi autem qui pertinent ad resurrectionem vitae, idest ad dexteram, et inter christiani nominis retia defiguntur, non nisi in littore, idest in fine saeculi, cum resurrexerint apparebunt; ideo non valuerunt sic trahere retia ut in navem refunderent quos ceperant pisces, sicut de aliis factum est (1). Habet autem istos dexteros Ecclesia post finem vitae hujus in somno pacis velut in profundo latentes, donec ad littus rete perveniat Quod autem (2) in prima piscatione duabus naviculis, hoc isto loco ducentis cubitis, tamquam (3) centum et centum existimo figuratum, propter utriusque generis electos, et circumcisionis et praeputii. BEDA. Vel per ducentos cubitos gemina caritatis virtus exprimitur: per dilectionem enim Dei et proximi Christo appropinquamus. Piscis autem assus, est Christus passus: ipse latere dignatus est in aquis generis humani, capi voluit laqueo nostrae noctis; et qui nobis factus est piscis humanitate, extitit nobis panis, nos reficiens sua divinitate. GREGORIUS (hom. 24 ut supra). Petro autem sancta Ecclesia est commissa; ipsi specialiter dicitur: *Pasce oves meas.* Quod ergo postmodum aperitur in voce, nunc significatur in opere. Ipse enim pisces ad soliditatem littoris pertrahit, quia stabilitatem aeternae patriae fidelibus ostendit. Hoc egit verbis, hoc epistolis, hoc agit quotidie miraculorum signis. Sed cum rete magnis piscibus plenum dicitur, additur et quantis: et hoc est quod subditur: *Plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus.* AUGUSTINUS (tract. 122). In alia piscatione numerus piscium non exprimitur, tamquam illud ibi fiat quod praedictum est per Prophetam. Psal. 39: « Annuntiavi, et locutus sum; multiplicati sunt super numerum; » hic vero certus est numerus: cujus reddenda est ratio. Numerus enim qui legem significat decem est propter decalogum. Cum autem accedit ad legem gratiae, idest ad litteram spiritus, quodammodo denario numero additur septenarius; septenario quippe numero significatur Spiritus sanctus, ad quem sanctificatio proprie pertinet. Primum enim in lege sonuit sanctificatio in die septima. Isaias etiam Propheta eum commendat opere, vel munere septenario. Cum itaque legis denario Spiritus sanctus per septenarium numerum accedit, fiunt decem et septem, qui nume-

(1) *Al. omittitur* Sive. *Nicolai legit* sive vestiti etiam etc.
(2) THEOPHYLACTUS (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) *Al.* dictum est.
(2) *Al deest* autem.
(3) *Al.* tantum.

rus ab uno usque ad seipsum, computatis omnibus crescens ad centum quinquaginta tres pervenit. GREGORIUS (homil. 24 in Evang.). Ducamus etiam per trigonum decem et septem, veniunt quinquaginta unum. In quinquagesimo autem anno cunctus populus ab omni operatione quiescebat. Sed vera requies in unitate est: ubi enim scissura divisionis est, vera requies non est. AUGUSTINUS (ut supra). Non ergo tantummodo centum quinquaginta tres sancti ad vitam resurrecturi significantur aeternam, sed omnes ad gratiam Spiritus pertinentes hoc numero figurantur: qui etiam numerus ter habet quinguagenarium numerum, et insuper ipsa tria propter mysterium Trinitatis. Quinquagenarius autem multiplicatis septem per septem, et unius adjectione completur. Unus autem additur, ut eos significet esse unum. Non autem frustra dictum est quod erant magni. Cum enim dixisset Dominus Matth. 5: « Non veni solvere legem, sed implere: » daturus Spiritum utique per quem lex posset impleri, paucis verbis interpositis ait ibidem: « Qui « fecerit et docuerit, magnus vocabitur in regno « caelorum. » In prima autem piscatione rete propter significanda schismata rumpebatur; hic vero (1), quoniam in illa summa pace sanctorum nulla erunt schismata, pertinuit ad Evangelistam consequenter dicere: *Et cum tanti essent*, idest tam magni, *non est scissum rete*, tamquam illud respiceret ubi scissum est, et in illius mali comparatione commendaret hoc bonum.

2. AUGUSTINUS (tract. 123). Peracta piscatione Dominus eos ad prandium vocat: unde dicitur, *Dicit eis Jesus: Venite, prandete*. CHRYSOSTOMUS (hom. 86). Hic quidem non dicit quod comedit cum eis; sed Lucas hoc dicit. Hoc autem fiebat, non ut natura indigente cibis de reliquo, sed condescensione ad demonstrationem resurrectionis facta. AUGUSTINUS 13 de civit. Dei (cap. 22). Corpora autem justorum quae in resurrectione futura sunt, neque ligno vitae indigebunt, quo fiat ut nullo morbo, vel senectute inveterata moriantur, neque ullis aliis corporalibus nutrimentis, quibus esuriendi atque sitiendi qualiscumque molestia devitetur; quoniam certo et inviolabili munere immortalitatis induentur, ut non nisi velint, possibilitate, non necessitate vescantur: non enim potestas, sed egestas edendi et bibendi talibus corporibus auferetur; sicut et Salvator noster post resurrectionem jam quidem in spirituali carne, sed tamen vera, cibum ac potum cum discipulis sumpsit, non alimentorum indigentia, sed ea qua et hoc poterat potestate.

Sequitur: *Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est*; ac si diceretur: AUGUSTINUS super Joan. (tract. eodem). Nemo audebat dubitare quod ipse esset: tanta enim erat evidentia veritatis ut eorum non solum negare, sed nec dubitare quidem ullus auderet: quoniam si quisquam dubitaret, utique interrogaret. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.). Vel hoc dicit, quia de reliquo non similiter confidebant ei loqui ut prius; sed cum silentio et reverentia multa sedebant attendentes in eum: et formam quidem alteratam videntes, et multa admiratione plenam, valde stupefacti nolebant interrogare. Sed formido in hoc quod sciebant quod Dominus est, detinebat interrogationem; et solum comedebant quae eis dabat cum priori potestate (1). Hic autem non respicit in caelum, neque humana illa facit, ostendens quoniam condescensionis gratia fiebant: unde subditur: *Et venit Jesus, et accepit panem, et dabat eis; et pisces similiter*. AUGUSTINUS (tract. 123). Mystice autem piscis assus Christus est passus; ipse est et panis qui de coelo descendit; huic (2) incorporatur Ecclesia ad participandum beatitudinem sempiternam: propter hoc dictum est: *Afferte de piscibus quos prendidistis nunc*: ut omnes qui hanc spem gerimus, per illum septenarium numerum discipulorum, per quem potest in hoc loco nostra universitas intelligi figurata, tanto sacramento nos communicare noscemus, et eidem beatitudini sociari. GREGORIUS (hom. 24 in Evang.). Per hoc etiam quod cum (3) septem discipulis ultimum convivium celebrat, eos tantummodo qui septiformi gratia sancti Spiritus pleni sunt; futuros secum in aeterna refectione denuntiat; septem quoque diebus omnes hoc tempus evolvitur, et saepe septenario numero perfectio designatur. Illi ergo ultimo convivio de praesentia veritatis epulantur qui nunc perfectionis studio terrena transcendunt. CHRYSOSTOMUS (hom. 86). Quia vero non continuo cum eis conversabatur, neque similiter ut prius, subdit Evangelista dicens: *Hoc jam tertio manifestatus est Jesus discipulis suis cum resurrexisset a mortuis*. AUGUSTINUS (ut supra). Quod non ad ipsas demonstrationes, sed ad dies referre debemus; idest, primo die cum resurrexisset, et post octo, quando Thomas vidit et credidit, et hoc die quando hoc de piscibus fecit, et deinde quoties voluit, usque ad diem quadragesimum quo ascendit in caelum. AUGUSTINUS de conc. Evang. (lib. 3, cap. 26). Invenimus autem apud quatuor Evangelistas decies commemoratum Dominum visum esse post resurrectionem. Semel ad monumentum a mulieribus iterum eisdem regredientibus a monumento in itinere; tertio Petro; quarto duobus euntibus in castellum; quinto pluribus in Hierusalem, ubi non erat Thomas; sexto ubi vidit eum Thomas; septimo ad mare Tiberiadis: octavo omnibus undecim in monte Galilaeae secundum Matthaeum; nono, ut dicit Marcus, novissime recumbentibus, quia jam non erant in terra cum illo convivaturi; decimo ipso die ascensionis, non jam in terra, sed elevatum in nube.

3. THEOPHYLACTUS. Finito prandio, commissionem ovium mundi Petro commendat, non aliis (4): unde dicitur: *Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis, diligis me plus his?* AUGUSTINUS (tract. 123). Sciens Dominus interrogat: sciebat enim Dominus quod non solum eum diligeret, verum etiam quod plus omnibus eum diligeret Petrus. ALCUINUS. Dicitur autem Simon Joannis, idest filius Joannis carnalis patris. Mystice autem Simon obediens, Joannes gratia et merito hoc nomine vocatur (5), idest obediens gratiae Dei, ut ostendatur, quod ardentiori eum caritate amplectitur, non meriti humani, sed divini esse munera. AUGUSTINUS in serm. Pas. (6) (serm. 149 de temp.).

(1) *Al.* haec vero.

(1) *Corrigit P. Nicolai* cum pleniori potestate.
(2) *Al.* hic.
(3) *Al. omittitur* cum.
(4) *Al.* non alii.
(5) *Al.* Joannes gratiae merito hoc nomine vocatur.
(6) Tale aliquid in serm. de pass. ser. 4 post dominicam palmarum, sive serm. 124 de tempore, sed non expresse sub his verbis, ut et serm. 50 de Verbis Domini (*E. edit.*

Dum autem Dominus moreretur, timuit et negavit; resurgens autem Dominus amorem inseruit, timorem fugavit: nam quando negavit, mori timuit: resurgente Domino quid timeret, in quo mortem mortuam reperiret? unde sequitur: *Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te.* Confitenti autem amorem suum, oves suas commendavit: unde sequitur: *Dicit ei: Pasce agnos meos*: tamquam non esset ubi ostenderet Petrus amorem suum in Christum nisi esset pastor fidelis sub principe omnium pastorum. Chrysostomus (hom. 87). Quod enim maxime omnium tribuit nobis eam quae desuper est benevolentiam, est proximorum procuratio. Praeteriens autem Dominus alios, Petro de talibus loquitur: eximius enim Apostolorum erat Petrus, et os discipulorum, et vertex collegii: unde et negatione deleta, committit ei praelationem fratrum. Et negationem quidem ei non exprobrat, sed dicit: Si diligis me, praeside (1) fratribus, et ferventem amorem quem per omnia demonstrasti, nunc ostende: et animam quam dixisti te esse positurum pro me, hanc da pro ovibus meis.

Sequitur: *Dicit ei iterum: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te.* Augustinus (tract. 123). Merito dicitur Petro, *Diligis me?* et respondet, *Amo te*, eique dicitur: *Pasce agnos meos*: ubi etiam demonstratur unum atque idem esse amorem et dilectionem: nam etiam Dominus novissime non ait, Diligis me, sed *Amas me.* Sequitur: *Dicit ei tertio, Simon Joannis, amas me?* Tertio, utrum Petrus eum diligat, Dominus interrogat. Redditur enim negationi trinae trina confessio; ne minus amori lingua serviat quam timori; et plus vocis elicuisse videatur mors imminens quam vita praesens. Chrysostomus (hom. 87). Tertio etiam interrogat, et tertio injungit eadem, ostendens quantum appretiat praelationem propriarum ovium, et quoniam hoc est maxime ejus amoris signum. Theophylactus (ut supra). Ex tunc etiam inolevit consuetudo, ut ter confiteantur qui veniunt ad baptismum. Chrysostomus (ut supra). Deinde tertio interrogatus conturbatus est; unde sequitur: *Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me?* Rursus formidans priora, ne forte aestimans se diligere, si non diligat, corripiatur, sicut et prius correptus est, multum se aestimans fortem: unde ad ipsum Christum refugit: unde sequitur: *Et dixit ei: Domine, tu omnia scis*, idest ineffabilia cordis, praesentia et futura. Augustinus de Verb. Dom. (2). Inde ergo contristatus est quod saepe interrogatus esset ab eo qui sciverat quod interrogabat, et donaverat quod audiebat. Veraciter ergo respondit, et de intimo cordis protulit amantis vocem, dicens: *Tu scis quia amo te.* Augustinus super Joan. (tract. 124). Non autem addit, plus his: hoc enim respondit quod de seipso sciebat; non enim quantum ab alio quolibet diligeretur scire poterat qui cor alterius videre non poterat. Sequitur: *Dicit ei, Pasce oves meas;* quasi dicat: Sit amoris officium pascere dominicum gregem, sicut fuit timoris indicium negare pastorem. Theophylactus. Potest autem quis assignare differentiam inter agnos et oves: Agni sunt qui introducuntur, oves vero perfecti. Alcuinus. Pascere autem oves est credentes in Christo, ne a fide deficiant, confortare, terrena subsidia, si necesse est, subditis providere, et exempla virtutum cum verbo praedicationis impendere, adversariis obsistere, errantes subditos corrigere. Augustinus (1). Qui hoc autem animo pascunt oves Christi ut suas velint esse non Christi, se convincuntur amare, non Christum, vel gloriandi vel dominandi vel acquirendi cupiditate, non obediendi et subveniendi et Deo placendi caritate. Non ergo nos, sed ipsum amemus, et in pascendis ovibus ejus ea quae sunt ejus, non quae nostra sunt quaeramus: quisquis enim seipsum, non Deum amat, non amat se: qui enim non potest vivere de se, moritur utique amando se: non ergo se amat qui ne vivat se amat. Cum vero ille diligitur de quo vivitur, non se diligendo magis se diligit qui propterea non se diligit ut eum diligat de quo vivit. Augustinus in ser. Pass. Extiterunt autem quidam servi infideles, qui diviserunt gregem Christi, et furtis suis peculia sibi fecerunt: et audis eos dicere: Oves meae sunt illae: quid quaeris ad oves meas? non te inveniam ad oves meas. Si (2) sic et nos dicamus meas, et illi dicant suas; perdidit Christus oves suas.

4. Chrysostomus (hom. 87). Cum dixisset Petro Dominus de amore quem habebat ad ipsum, praenuntiat ei martyrium quod pro ipso debebat sustinere; erudire nos volens quomodo eum amare oportet: unde dicit: *Amen amen dico tibi: cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas.* Meminit prioris vitae; quia in saecularibus juvenis quidem utilis est, qui vero senuerit, inutilis. In divinis autem non ita est; sed cum supervenerit senectus, tunc virtus clarior, tunc virilitas industrior, in nullo ab aetate prohibita. Quia ergo Petrus semper volebat in periculis esse cum Christo, dicit ei: Confide: ita implebo tuum desiderium, ut quae passus non es juvenis existens, oporteat te pati senem: unde sequitur: *Cum autem senueris*: per quod ostenditur quod neque tunc juvenis erat neque senex, sed vir perfectus. Origenes super Matth. Et attende quod non facile invenitur quis, ex eis qui apti fuerint ad hoc opus, ut cito transeat de hac vita; unde nunc Petro dicitur: *Cum senueris, extendes manus tuas.* Augustinus (tract. 123). Hoc est, crucifigeris. Ad hoc autem ut venias, *alius te cinget, et ducet quo non vis.* Prius dixit quod fieret, et deinde quomodo fieret: non enim crucifixus sed crucifigendus quo nollet est ductus. Solutus quippe a corpore esse volebat cum Christo; sed si fieri posset, praeter mortis molestiam vitam concupiscebat aeternam: ad quam molestiam nolens venit; sed volens eam vicit, et reliquit hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult mori, usque adeo naturalem ut eum beato Petro nec senectus auferre potuerit. Sed molestia quantacumque sit mortis, debet eam vincere vis amoris quo amatur ille qui, cum sit vita nostra, etiam mortem voluit ferre pro nobis. Nam si nulla esset mortis, vel parva molestia, non esset tam magna martyrii gloria. Chrysostomus (homil. 87). Dicit ergo, *Quo non vis*, propter naturalem compassionem animae, quae invita separatur a corpore, Deo hoc utiliter dispensante, ut non multi sibi mortem inferant violentam. Deinde erigens auditorem Evangelista induxit: *Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Non dixit Moriturus esset, ut discas quoniam

(1) *Al.* praesiste. *Nicolai autem* persiste: et fratribus ferventem amorem etc.

(2) Serm. 50 (*Ex edit. P. Nicolai*).

(1) Tract. 123 in Joan. (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al omittitur* si.

pati pro Christo, gloria est patientis et honor Nisi autem certificaretur animus quia verus Deus est, minime ejus intuitu mortem toleraret: quo fit ut sanctorum mors divinae sit gloriae certitudo. AUGUSTINUS (tract. 123) Hunc invenit exitum ille negator et amator, ut pro ejus nomine perfecta dilectione moreretur cum quo se moriturum perversa festinatione promiserat. Hoc enim oportebat, ut prius Christus pro Petri salute, deinde Petrus pro Christi praedicatione moreretur.

5. AUGUSTINUS (tract. 124). Cum praenuntiasset Dominus Petro qua morte clarificaturus esset Deum, invitat eum ad sui sequelam: unde dicitur: *Et cum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.* Cur dicitur Petro, *Sequere me*, nec dicitur ceteris qui simul aderant, qui eum sicut magistrum discipuli sequebantur? Sed si ad passionem intelligendum est, numquid solus pro christiana veritate passus est Petrus? Nonne ibi erat Jacobus, qui ab Herode manifestatur occisus? Verum aliquis dixerit, quoniam non est Jacobus crucifixus, merito dictum esse Petro, *Sequere me*, qui non solum mortem, sed et mortem crucis sicut Christus expertus est. THEOPHYLACTUS. Audiens autem Petrus quia mortem pro Christo passurus est, quaerit de Joanne an moriatur: unde sequitur: *Conversus Petrus, vidit illum discipulum quem diligebat Jesus sequentem, qui et recubuit in coena super pectus ejus, et dixit: Domine, quis est qui tradet te?* AUGUSTINUS (ubi supra). Seipsum dicit *discipulum quem diligebat Jesus*, quia ipsum prae ceteris et familiarius diligebat, ita ut in convivio super pectus suum discumbere faceret. Credo ut istius Evangelii quod per eum fuerat praedicaturus, divinam excellentiam hoc modo altius commendaret. Sunt qui senserint, et hi non contemptibiles sacri eloquii tractatores, a Christo Joannem propterea plus amatum, quia ab ineunte pueritia castissimus vixerit.

Sequitur: *Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid?* THEOPHYLACTUS. Idest numquid non morietur et ipse? ut quidam exponunt.

Sequitur: *Dicit ei Jesus: Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?* AUGUSTINUS (tract. eod.). Et repetitum est, *Tu me sequere*, tamquam ille ideo non sequeretur, quoniam eum manere voluit donec veniat. Quis facile aliud esse credat quam quod fratres crediderunt qui tunc erant? Sequitur enim: *Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur.* Sed hanc opinionem Joannes ipse abstulit subdens: *Et non dixit Jesus, Non moritur; sed, Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?* Sed cui placet adhuc resistat et dicat, verum esse quod ait Joannes, non dixisse Dominum quod discipulus ille non moritur; sed hoc tamen significatum esse talibus verbis qualia eum dixisse narravit. THEOPHYLACTUS. Vel dicat: Christus non negavit Joannem moriturum, nam quidquid oritur moritur; sed dixit, *Volo eum manere*, idest vivere usque ad mundi finem, et tunc pro me patietur martyrium: et ideo fatentur adhuc illum vivere, ab Antichristo vero debere occidi, et una cum Elia praedicaturum (1) nomen Christi. Sed et si assignetur ejus (2) sepulcrum, vivens quidem illud intravit, postea discessit. AUGUSTINUS (tract. 124). Vel forte aliquis in illo sepulcro ejus, quod est apud Ephesum, dormire potius eum quam mortuum jacere contendet: assumens argumentum, quod illic terra sensim scaturire, et quasi ebullire perhibetur; atque hoc ejus anhelitu fieri pertinaciter asseverans (1). Sed cur ejus discipulo quem prae ceteris diligebat, pro magno munere longum in corpore donaverit somnum, cum beatum Petrum per ingentem martyrii gloriam ab onere corporis absolverit, eique concesserit quod Paulus se concupiscere dixit Philip. 1: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo? Si autem vere ibi fit (2) quod semper sparsit fama, aut ideo fit ut eo modo commendetur pretiosa ejus mors, quoniam non eam commendat martyrium, aut propter aliquid aliud quod nos latet. Manet tamen quaestio cur dixerit Dominus de homine morituro: *Sic eum volo manere donec veniam.* Illud etiam movet ad quaerendum, cur Joannem plus dilexerit Dominus, cum ipsum Dominum plus dilexerit Petrus. Quantum ipse sapio, meliorem (3) qui plus diligit Christum, feliciorem vero quem plus diligit Christus, facile responderem, si justitiam liberatoris nostri, quemadmodum defenderem providerem. Aggrediar igitur de solvenda quaestione tam ingenti. Duas vitas sibi divinitus praedicatas novit Ecclesia; quarum una est in fide, altera in specie (4). Ista significata est per Apostolum Petrum propter Apostolatus sui primatum, illa per Joannem; ideo huic dicitur, *Sequere me*, per imitationem scilicet perferendi temporalia mala; de illo vero dicitur: *Sic eum volo manere donec veniam:* quasi dicat: Tu me sequere per imitationem perferendi temporalia mala; ille maneat donec sempiterna venio redditurus bona: quod apertius dici potest: Perfecta me sequatur actio informata meae passionis exemplo; inchoata vero contemplatio maneat donec venio, perficienda cum venero (5): quod non sic intelligendum est, quasi dixerit remanere vel permanere, sed expectare: quoniam quod per eum significatur, cum venerit Christus implebitur. In hac autem activa vita quanto magis Christum diligimus tanto facilius liberamur a malo; at ipse nos minus diligit quales nos sumus, et hinc ideo liberat, ne semper tales nos simus; ibi vero amplius nos diligit, quoniam quod ei displiceat et quod a nobis auferat non habebimus. Amet ergo eum Petrus, ut ab ista mortalitate liberemur; ametur ab eo Joannes, ut in illa immortalitate servemur. Cur ergo Joannes minus eum diligebat quam Petrus, si eam vitam significabat in qua est multo amplius diligendus, nisi quia propterea dictum est: *Volo eum manere*, idest expectare, *donec veniam*; quando et ipsum amorem qui tunc multo amplior erit, nondum habemus, sed expectamus futurum, ut dum ipse venerit, habeamus. Hoc ergo per Petrum significatum est plus amantem, sed minus amatum, quia minus nos amat Christus miseros quam beatos: veritatis autem contemplationem qualis tunc futura est, minus amamus, quia nunc nondum novimus nec habemus. Nemo tamen istos insignes Apostolos separet: et in eo (6) quod significabat

(1) *Legit Nicolai* et una cum Elia et Enoch praedicaturum etc.
(2) *Al.* ei.

(1) *Al.* asseverant.
(2) *Al.* *omittitur* fit.
(3) *Al.* melior est qui plus diligit Christum; felicior est vero quem plus diligit Christus facile responderim, si justitia etc.
(4) *Al.* in spe.
(5) *Al.* donec venero, *intermediis omissis.*
(6) *Al.* et ideo eo quod etc.

Petrus ambo erant, et in eo quod significabat Joannes ambo futuri erant. GLOSSA. Vel aliter: *Sic eum volo manere*; idest, nolo eum per martyrium consummare, sed expectare eum in placidam absolutionem carnis suae, quando ego veniens recipiam eum in aeterna beatitudine. THEOPHYLACTUS. Vel aliter totum hoc (1). Quando dicit Dominus Petro, *Sequere me*, cunctorum fidelium praelaturam ei instituit. Simul autem et *sequi* intelligas hic imitationem in cunctis et verbis et operibus. Ostendit etiam affectionem ad ipsum: quia qui nobis astrictiores sunt, hos sequi nos volumus. CHRYSOSTOMUS (hom. 87). Si vero dixerit quis: Qualiter igitur Jacobus thronum assumpsit Hierosolymorum? illud utique (2) dicam, quoniam Petrus orbis terrarum inthronizavit magistrum. Sequitur: *Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem qui et recubuit in coena super pectus ejus.* Non sine causa recolit illam accubationem, sed ut ostendat quantam Petrus habebat fiduciam post negationem. Qui enim in coena non audebat interrogare, sed Joanni interrogationem commisit, hinc et praepositura fratrum credita est, et non solum non committit alteri interrogare quae ad ipsum pertinent, sed de reliquo ipse pro aliis magistrum interrogat. Quia igitur magna ei praedixerat Dominus, et orbem terrarum commiserat, et martyrium praenuntiaverat, et amorem protestatus est ampliorem; volens et Joannem communicatorem accipere, dixit: *Hic autem quid?* quasi diceret: Nonne eadem nobiscum veniet (3) via? Valde enim Joannem amabat Petrus; et per Evangelium ostenditur eorum colligatio, et in Actibus Apostolorum. Sic igitur nunc vicem reddit Petrus Joanni. Aestimans autem eum velle interrogare de seipso, nec audere, ipse pro eo suscipit interrogationem. Quia vero debebant orbis terrarum procurationem accipere, nec oportebat eos de reliquo sibi invicem esse conjunctos, quod esset damnum orbis terrarum, propterea Dominus dicit secundum litteram graecam: *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Tu me sequere*; quasi dicat: Opus tibi commissum attende et perfice, hunc vero si voluero manere hic, quid ad te? THEOPHYLACTUS. Quod vero dicitur: *Dum venero* (4), quidam sic intellexerunt ac si diceret: Quousque contra Judaeos, qui me crucifixerunt, veniam, percutiens illos baculo Romanorum. Ajunt enim, hunc Apostolum usque ad Vespasiani tempus, cum Hierusalem capienda erat, in locis illis conversatum. Vel dicit, *Dum venero*; idest, dum hunc volens dirigam ad praedicandum: te namque nunc dirigo ad orbis pontificatum: et in hoc sequere me; ipse vero maneat hic donec et eum educam sicut te. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.). Deinde Evangelista discipulorum opinionem ponit et corrigit, ut supra dictum est.

6 CHRYSOSTOMUS (hom. 87). Quia ex multa certitudine scripsit Joannes non refutat sui ipsius testimonium in medium ferre: unde dicit: *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his.* Consuetudo enim est, cum valde vera dicamus, nostrum testimonium non denegare, et multo magis ille qui Spiritu sancto scribebat: unde et alii Apostoli dicebant. Act. 2: « Nos sumus testes horum. » Sequitur, *Et scripsit haec;* quod ipse solus dicit, quia posterior ad scribendum venit Christo monente: unde et frequenter ostendit Christi ad se amorem, occulte insinuans causam ex qua ad scribendum processit, et fide dignum faciens hunc sermonem ex sua dignitate. Sequitur: *Et scimus quia verum est testimonium ejus.* Omnibus enim aderat, et neque cum crucifigeretur defuit, et mater ei commissa est; quae sunt signa amoris, et quod cum certitudine sciat omnia. Et si aliqui non credant, inducantur ad credendum ex hoc quod subditur: *Sunt autem et alia multa quae fecit Jesus.* Unde manifestum est quod nequaquam scripsi ut Christo gratiam praestarem, cum tot existentibus non tot scripserim quot ceteri; sed horum plura reliqui, contumelias et convicia in medium proponens. Eum autem qui ad gloriam alterius scribit oportet e contrario, ea quae sunt exprobrabiliora tacere: quae vero sunt clara, proponeret. AUGUSTINUS (tr. 124). Quod autem subdit: *Quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros:* non spatio locorum credendum est mundum capere non posse, sed capacitate legentium comprehendi non posse; quamvis salva rerum fide plerumque verba excedere videantur fidem: quod non fit quando aliquid quod erat obscurum vel dubium, exponitur; sed quando id quod apertum est vel augetur vel extenuatur; nec tamen a tramite significandae veritatis erratur: quoniam sic verba rem quae indicatur excedunt, ut voluntas loquentis nec fallentis appareat. Hunc loquendi modum graeco nomine hyperbolem vocant, qui modus sicut in hoc loco, ita in nonnullis aliis divinis litteris invenitur CHRYSOSTOMUS (hom. eadem). Vel hoc referendum est ad ejus potentiam qui faciebat virtutem: sicut enim nobis facile est loqui, ita et illi et multo facilius, facere quae volebat: quia ipse est super omnia Deus benedictus in saecula saeculorum. Amen.

(1) *Al* in hoc.
(2) *Al.* itaque.
(3) *P. Nicolai habet* venit.
(4) Idem *Donec veniam.*

EXPLICIT VOLUMEN ALTERUM CATENAE SUPER EVANGELIA.

J. BERNARDI MARIAE DE RUBEIS

ORDINIS PRAEDICATORUM

DISSERTATIONES

DISSERTATIO I.

CAPUT PRIMUM.

Veterum Scriptorum fide Divo Thomae adseritur Opus, quod vulgo Catena in Quatuor Evangelistas inscribitur.

Continua *super quatuor Evangelistas* expositio, latinorum graecorumque Patrum sententiis et glossis, quasi uno tenore contextuque concinnata, quam sub nomine Thomae Aquinatis manuscripti codices praestabant, typis commissa in lucem prima vice prodiit *Romae in Domo Petri et Francisci de Maximis*, anno 1470, duobus Voluminibus in fol. comprehensa, *praesidentibus Conrado Svveinheim et Arnoldo Pannartz*, ac *recognoscente Joanne Andrea Episcopo Aleriensi* in Corsica, qui apud Raphaelem Volaterranum libro XXI. Antropologiae *in librorum locis emendandis jure laudatur.* Joannem Antonium perperam vocat ipsum Ughellus in ejusdem Ecclesiae Tabulis. Hanc primam fere innumerae secutae sunt aliae editiones, multiplici typorum figura ac Voluminum forma, ibidem Romae, et Norimbergae, Venetiis, Lugduni, Coloniae, Parisiis, Rothomagi, Antuerpiae, alibi; eodem retento Thomae Aquinatis nomine, ipsoque opere Doctissimorum Virorum studio ac cura diligentius recuso, purgato mendis, si quae irrepserant, additisque locorum indicibus, ex quibus depromptae Patrum Scriptorumque sententiae credebantur, locupletato.

Quod egregium Opus ab Angelico Doctore elucubratum fuisse, luculentissimo produnt testimonio Veteres Scriptores, qui disertam mentionem ejus ingerunt, ejusdemque conscribendi occasionem, servatamque in eo texendo methodum, aliasque loci ac temporis circumstantias diligentissime enarrant. Primus adest Ptolomaeus Lucensis in Historia Eccles. libro XXII, capite XXIV, in Muratoriana Scriptorum Italiae Collectione: *Tunc* (post electionem Urbani IV Pontificis Maximi anno aerae vulgaris MCCLXI. die XXIX. Augusti) *Frater Thomas rediit de Parisiis ex certis causis; et ad petitionem Urbani multa fecit et scripsit, sed praecipue duo. Unum fuit, quod exposuit Evangelia sub initio texto* (leg. *subiuncto textu*, vel *sub miro contextu*) *diversorum Doctorum; ita ut unus Auctor videatur. Quod non fuit sine magna tradentis subtilitate, et omnino Sancti Spiritus inspiratione cujus organum mirum fuit. Tunc florebat in Ordine Fratrum Minorum F. Bonaventura, patria Tuscus, et Magister in Theologia, de quo infra dicetur. Huic Urbanus duo Evangelia glossanda commiserat: sed excusans se propter officium quod habebat, quia Magister Generalis erat, idem Doctor Sanctus Frater Thomas supplevit.* Fato mortalitatis Urbanus concessit anno MCCLXIV. die 2 Octobris: adeoque incepti Operis tempus innotescit. Inceptum Opus aio. Summo namque Pontifici Urbano una *in Matthaeum* expositio a Sancto Auctore inscripta fuit: quae sequuntur, post ejusdem Pontificis obitum perfecit ipse commentationes *in Marcum, Lucam, et Joannem*; nuncupavitque F. Hannibaldo S. R. E. Presbytero Cardinali, ut infra dicendum. Pontifici mentem fuisse, ut laborem inter se partirentur Aquinas et Bonaventura Franciscani Ordinis lumem, duoque Evangelistas exponeret alter, ac alter duo reliquos, satis indicat Ptolomaeus: simulque testatur, veniam impetrante Bonaventura, quominus id ageret, supremae Ordinis praefecturae quam gerebat muneribus implicitus, integrum ab ipso Thoma compositum Opus completumque.

Sequitur Guillelmus de Tocco. In Aquinatis Vita sic habet ille capite IV. *Scripsit praedictus Doctor Opus super quatuor Evangelia, Sanctorum auctoritatibus miro ordine contextum: ex quibus sic Evangeliorum continuavit Historiam quasi unius Doctoris videatur esse Postilla. In quo Opere mirandum Deus creditur ostendisse miraculum; quia discurrens per varia Monasteria, et diversorum legens volumina, pro majori parte ipsorum auctoritates mente retinuit, quas in exponendo notavit.* Quaenam vero tanti momenti negotia fuerint, ut summota quiete ad elucubrandos libros aptissima, *per varia Monasteria* Thomas *discurreret*, egregiumque ac laboriosum de quo agimus Opus discursando concinnaret ? Summos nempe Pontifices, Urbanum quartum, eique suffectum anni MCCLXV. initio Clementem quartum, qui pro libito, proque temporum circumstantiis in diversis agebant Civitatibus, Urbe-veteri, Anagniae, Viterbii, Perusii, et ipse Thomas sequebatur, scholam Theologicam ubique regens in coenobiis apud Nostrates, at ubique nova in rem Ecclesiae condens ac edens opera. Jacobum Echardum consule in ejusdem Aquinatis Vita.

Succedunt Trivetus, Logotheta, Joannes de Columna, Bernardus Guidonis, Petrus Rogerius, postea Clemens sextus. Triveti verba sunt in Chronico apud Dacherium ad annum MCCLXXIV: *Quatuor Evangelia continuata expositione de dictis Sanctorum glossavit.* Logotheta in Fragmento, quod Baluzius luci publicae donavit, *Glossas*, ait, *super*

quatuor Evangelia. Joannes de Columna in indice, quem integrum nos primi edidimus. *Super quatuor Evangelia,* inquit, *ad Urbanum Papam, Opus incomparabile.* Bernardi Guidonis accipe verba apud Oudinum: *Scripsit etiam ad mandatum Domini Papae super quatuor Evangelia opus insigne miro contextum ordine, ex dictis et auctoritatibus Sanctorum; ex quibus sic uniuscujusque Evangelistarum quatuor continuavit historiam, quasi unius Doctoris videatur textura.* Rogerii denique in eo sermone, qui incipit *Vir Dei es tu etc.* habito coram Summo Pontifice Joanne XXII in Solemniis Canonizationis Beati Thomae Mense Julio anni MCCCXXIII. verba sunt apud Echardum et Oudinum: *Scripsit super quatuor Evangelia ex puris Sanctorum auctoritatibus mirabile Opus connexum, acsi per unum hominem omnia essent dicta.* Alius ab Echardo Sermo profertur, cujus initium *Ecce plusquam Salomon hic etc.* ab eodem Rogerio habitus in Ecclesia Parisiensi S. Jacobi coram Doctorum Universitate anno insequente MCCCXXIV. *Feria 4 quatuor temporum Quadragesimae,* scilicet die 7 Martii, Littera Dominicali currente AG, in quo haec habentur: *Super quatuor Evangelia opus mirabilissimum ex dictis omnium Sanctorum recollegit: ubi eorum dicta sic contexuit, ac si per unum solum ordinatissime essent facta.*

Novum accedit, illudque praeclarum, testimonium *Fratris Conradi de Suessa, Sacerdotis Ordinis Praedicatorum antiqui,* perhibet ipse, *testis citatus et juratus* in Processu Canonizationis capite V. num. 47 apud continuatores Bollandi: *Qui cognovit et vidit eum* (Thomam) *et conversatus fuit cum eo pluribus annis Neapoli, Romae, et in Urbe veteri tempore fel. rec. Domini Urbani Papae: ubi de mandato suo idem Frater Thomas fecit expositiones super quatuor Evangeliis.* Locum animadverte, scilicet *Urbem veterem,* in quam, Viterbio relicto, secesserat Urbanus anno MCCLXII. ad finem vergente: *ubi* Thomas jubente Pontifice, mentem operamque applicuit, ut quatuor Evangeliorum texeret expositionem. Urbeveteri die 9 Septembris anni MCCLXIV. discessit Urbanus, mortemque Tuderti die 2 Octobris obiit, adeoque intra biennii spatium tum continuam expositionem *in Matthaeum* complevit Aquinas, dicavitque Pontifici; tum alias paraverat expositiones *in Marcum, Lucam et Joannem,* quas post ejusdem Urbani obitum perfectas complectasque inscripsit Hannibaldo S. R. E. Presbytero Cardinali.

Hisce demum synchronis supparibusque testibus consentiunt sequioris aevi diligentissimi Scriptores, Valleoletanus et Pignonus apud Echardum, et S. Antoninus in chronico Parte III, Titulo XVIII, capite X §. II.

CAPUT II.

Ipsius Thomae amplissimum testimonium affertur: ratioque proponitur in eo contexendo Opere servata.

Omnium denique amplissimum de Opere suo fert ipse Thomas testimonium. Ejus extant in codicibus manuscriptis editisque exemplis Nuncupatoriae Epistolae duae, quas hactenus criticorum nemo aut rejicere ausus est, aut in dubium vocare, *Matthaei Evangelio* altera, ac altera *Marco* et *Lucae* ac *Joanni* praefixa: quibus impositum sibi ab Urbano quarto Pontifice Maximo munus, completamque adhuc eo in vivis agente expositionem *in Matthaeum* manum ultimam post ejus obitum integro operi admotam, susceptique demum laboris methodum ac rationem, luculentissime narrat ipse ac declarat.

Nuncupatoria prior ad Urbanum Pontificem Epistola incipit: *Sanctissimo ac Reverendissimo Patri Domino Urbano divina providentia Papae quarto, Frater Thomas de Aquino Ordinis Praedicatorum, cum devota reverentia pedum osculo beatorum.* Hanc unam *in Evangelium Matthaei* perfectam a Thoma expositionem ante emortualem Urbani diem 2 Octobris anni MCCLXIV. eidemque Pontifici nuncupatam, jam adnotavimus. Quae narrat vero ipse Thomas, quaeve admonenda de opere elucubrato duxit. haec sunt 1. Sibi *commissum* a Summo Pontifice Urbano quarto, ut *Matthaei Evangelium* commentationibus explanaret. 2. Consultis perlectisque *diversis Doctorum libris,* confectam *praedicti Evangelii expositionem continuam.* 3 Adhibita quidem *certorum Auctorum verba*; at *Glossas* ut plurimum, quae ferebantur, decerptas, easdemque *sub Glossae titulo praenotatas.* 4. Curam fuisse *in Sanctorum dictis, ut singulorum Auctorum nomina* describerentur, *necnon in quibus habeantur locis assumpta testimonia,* indicaretur. 5. Praetermissam, utpote supervacaneam, hanc diligentiam, *cum decerperentur libri et expositiones super loca quae exponebantur*: unde *sicubi nomen inveniatur* (exempli causa) *Hieronymi, de libro mentione non facta, intelligendum esse, quod hoc dicat super Matthaeum: et in aliis rationem similem* passim et ubique *servatam.* 6 At sententias illas, quae *de Commentario Chrysostomi super Matthaeum sumuntur oportuisse inscribi in Titulo super Matthaeum, ut per hoc ab aliis quae sumuntur de ejus Homiliario distinguerentur.* 7. In ipsis autem *Sanctorum testimoniis,* quae allegantur et afferuntur, *plerumque de medio* aliqua consulto *rescissa ad prolixitatem vitandam*: ac etiam sententiarum verborumque *ordinem commutatum* sive *ad manifestiorem sensum* assequendum; vel ut ipsi *litterae* magis *congrueret* expositio. 8. Factum vero *interdum* ut *sensus* exprimeretur *verbis dimissis*: idque *praecipue in Homiliario Chrysostomi, propter hoc quod est translatio vitiosa.* 9. Neque solum *litteralem* denique *sensum* explanatum, verum etiam *mysticum*: itemque *errores* contra fidem *interdum destructos, confirmatamque catholicam veritatem.* Exploratissimam mentem habes Thomae: operamque intelligis ab eo in hoc Opere *super Evangelium Matthaei* adhibitam, quam verissime, candido animo, sine fuco ipse patefacit.

Evangelio Marci altera praemittitur Epistola nuncupatoria, cujus initium est: *Reverendo in Christo Patri Domino Hannibaldo Basilicae* XII *Apostolorum Venerabili Presbytero Cardinali, Frater Thomas de Aquino Ordinis Praedicatorum, se totum.* Mandatum memorat, pridem acceptum a Summo Pontifice Urbano quarto: *Evangelicae sapientiae,* inquiens, *a saeculis in mysterio absconditae, quam in lucem produxit Dei Sapientia incarnata, ministerium expositionis adhibui, sacrorum Doctorum sententias compilando, ad quod me induxit primitus fel. rec. Urbani Papae quarti mandatum.* Expositionem in *Matthaeum,* quam adhuc inter vivos agente Pontifice compleverat, ipsi nuncupavit. Unde

subdit: *Verum quia eo Summo Pontifice ex hac vita subtracto, tria Evangelia, Marci, Lucae et Joannis, exponenda restabant: ne opus quod obedientia inceperat, negligentia imperfectum relinqueret, cum multo labore diligens adhibui studium, ut quatuor Evangeliorum expositionem complerem.* Constitutas vero in priore Epistola regulas in reliquo opere perficiundo tenuit: *eadem*, inquiens, *in omnibus forma servata in ponendis Sanctorum auctoritatibus, ac eorum nominibus praescribendis.* Sed aliquid etiam diligentioris operae contulit, quod his verbis patefacit: *Et ut magis integra et continua praedicta Sanctorum expositio redderetur, quasdam expositiones Doctorum graecorum in latinum feci transferri, ex quibus plura expositionibus latinorum Doctorum inserui, Auctorum nominibus praenotatis.* Plurimae sunt ipsi agendae gratiae, cujus labore ac studio commentationes et glossae Scriptorum Ecclesiae graecae, quae manuscriptis in codicibus delitescebant innotuerunt Latio. Quod *Expositionis Evangelicae* demum *opus*, sui *laboris fructum, Apostolorum Presbytero*, Fratri Hannibaldo de Hannibaldis, *obtulit* nuncupavitque.

Hannibaldi, ex perillustri et antiqua Hannibaldensium gente Romae nati, Ordinis Praedicatorum ab adolescentia professoris in Urbe apud S. Sabinam, clarissimi Viri litteris moribusque, elogium texit Jacobus Echardus in Bibliotheca. Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyterum Cardinalem Tit. XII Apostolorum ab Urbano quarto renunciatum, conjectat idem Echardus in prima Creatione Mense Decembri anni MCCLXI facta, juxta Stephani Salanhaci Scriptoris aequalis non spernendi fidem et auctoritatem: *Fratrem Hannibaldum Romanum Magistrum in Theologia*, inquientis, *assumpsit in Presbyterum Cardinalem Basilicae duodecim Apostolorum Dominus Urbanus Papa IV, anno Domini* MCCLXI. Hanc illi conlatam dignitatem in secunda creatione eodem Mense Decembri anni MCCLXII putant Onuphrius et Oldoinus: vel anno insequente MCCLXIII. Ciaconius et Frizonius. Quod attamen evenisse probat ac evincit Franciscus Pagius in Breviario Romanorum Pontificum, *in secunda* quidem *creatione*, et *anno* rursum MCCLXII sed *Mense Majo*, fide allegata Gregorii Decani Bajocensis qui Vitam scripsit Urbani, et Theodorici Vallicoloris tunc viventis, qui Antheri ejusdem Summi Pontificis nepotis jussu gesta Patrui litteris consignavit. Praestantissimum Cardinalem nostrum *Frater Thomas valde dilexit*, teste Ptolomaeo Lucensi in Historia Eccles. libro XXII. capite XXIII, eique majorem partem *Expositionis Continuae in Evangelia*, quam post obitum Urbani Papae complevit, dicatam voluit. Fato mortalitatis concessit Hannibaldus anno MCCLXXII. ut prodit Salanhacus: unde ante hunc annum, et post annum MCCLXIV, scriptum a Thoma completumque insigne opus.

CAPUT III.

Petrus de Alva refutatur, qui typis editum praedictum Opus, Pontio Carbonello Ordinis Minorum alumno primus adjudicare ausus est.

Quod sane Opus in editionibus prostare, quotquot ab anno MCCCCLXX quampluribus in locis, operam suam Doctissimis Viris praestantibus curatae sunt, tum seorsum tum conjunctim cum reliquis Angelici Doctoris elucubrationibus, ambigebat nemo, neque ulla certe ambigendi ratio est; donec medio circiter aerae nostrae christianae saeculo decimo septimo, primus et solus Petrus de Alva et Astorga Ordinis Minorum et rem dubiam facere. et confidenter inficiari ausus est. Tentamina ejus prima habentur in *Solo veritatis etc* et in *Nodo indissolubili etc.*: coram denique palamque pugna indicitur in duplici Libello Hispanice vulgato: quorum alteri titulus est, *Judicio de Salomon etc.* sub nomine F. Martini Perez de Guevara Lovanii MDCLXIII. in 12. inscribiturque alter, *Respuesta sin respuesta etc.* Caesaraugustae eodem anno MDCLXIII, in 12.

Epistolas, quas recensuimus, Urbano IV Summo Pontifici et Hannibaldo S. R. E. Presbytero Cardinali inscriptas, veluti spurias confictasque non rejicit ille; immo pro genuino habet eas Thomae Aquinatis fetu. Hinc earum auctoritate pressus, fateri cogitur, continuam quamdam in Evangelia Expositionem ab eodem Doctore, mandante Pontifice, concinnatam esse; ab ea tamen longe diversam, quae hactenus typis prodiit, quamve praestant frequentiores codices mss. in Bibliothecis adservati. Adserit porro, genuinam Thomae expositionem *a se visam*, in Belgio servari in Monasterio Canonicorum Regularium Corsendoncano ad Antverpiam, quae prelum nondum passa est; illamque vero, quae typis edita legitur, falso Thomae veluti Auctoris nomine inscriptam, cum sit legitimum Pontii Carbonelli Ordinis Minorum opus: et huic demum, utpote accuratiori, praefixas Dominicanorum sodalium fraude Nuncupatorias Epistolas, quas pro alia sua continua expositione Thomas dederat. Pergit ille, ac ait: Carbonellum ab anno MCCXXIV, grande incepisse opus Catenae Sanctorum Patrum in universa Biblia: partem illam, quae commentarios in quatuor Evangelia complectitur, anno MCCXL inchoatam, et anno MCCLII completam, Joanni Patriarchae Gradensi (*Juan Patriarca Gradense*) nuncupatam fuisse, antequam operi suo elucubrando manum Thomas admoveret: ac laboriosissimum denique opus, octo Voluminibus comprehensum, in Toletano Fratrum Minorum cenobio S. Joannis *de los Reyes* etiamnum servari: atque septimo Volumine ipsissimam contineri Catenam in Quatuor Evangelia, sub nomine S. Thomae typis editam.

Commentum hocce. quod omnium fabulosissimum sese prodit ipsum, egregie confutarunt nostrae gentis Scriptores, Vincentius Baronius, Franciscus Janssens Elinga, Jacobus Echardus, itemque exteri duo, quos novi, Nicolaus Antonius in Bibliotheca Hispanica Veteri, et Casimirus Oudinus, qui Jansium passim exscribit. Rem et ego pro virili aggredior. Nova profero argumenta, quae fabulam excogitatam rejiciunt: veterumque (ut ita dicam) argumentorum vim aut luculentius expono, aut magis acuo. Age vero. Genuinas fatentur omnes, fatetur ipse Petrus de Alva epistolas illas, quae Thomae Aquinatis nomen praeferunt, et continuam quamdam in quatuor Evangelia expositionem offerunt Urbano quarto Pontifici et Hannibaldo Presbytero Cardinali. Atqui adamussim praestita inveniuntur omnia in Opere, quod in editis exemplis et manuscriptis codicibus sub Thomae nomine prostat, quae in eisdem epistolis proposuit sibi servanda idem Thomas: unde non alterius, nisi Thomae opus illud est. Ita namque; sententiis Patrum Scriptorumque Ecclesiasticorum simul contextis, continuam se adornasse expositionem narrat Aqui-

nas, ut *singulorum nomina* expresserit; loca etiam indicaverit, ex quibus eruta sunt *assumpta testimonia*; et hanc diligentiam praetermiserit, cum ipsi decerperentur *libri*, aut *expositiones* adducerentur *supra loca quae exponebantur*. At in Opere quo de agimus, nomina legis Patrum Scriptorumque: sententiarum quoque promuntur loci, v. g. *Augustinus de Quaest. novi et veteris testamenti*, *Abbas Isidorus ad Archipresbyterum*, *Cyrillus in Epistola ad Joannem Antiochenum*, *Leo ad Constantinopolitanos;* sed *Hieronymus demum*, *Rabanus*, *Remigius*, aliique frequentius indicato loco nullo alleguntur, quorum nempe sententiae ex ipsorum Commentario in eumdem textum quem Thomas exponebat, depromptae sunt. Ad Joannem Chrysostomum quod attinet, peculiaris est Thomae animadversio: ea scilicet testimonia, quae *de Commentario* ipsius *super Matthaeum sumuntur*, *oportuisse inscribi in titulo super Matthaeum*, *ut per hoc ab aliis quae sumuntur de ejus Homiliario distinguerentur.* Quae sane distinctio, variusque locorum index passim in Opere occurrit, constantissimeque observatur hoc modo: *Chrysostomus*, vel *Chrysostomus in Homilia*, ac deinde *Chrysostomus super Matthaeum.* Thomas admonet, *plerumque aliqua de medio* sententiarum *rescissa*, verborumque *ordinem commutatum*, ac interdum *verbis dimissis* redditum *sensum*: et haec oppido omnia proprio experimento nosse cuique licet in Expositione typis edita, posuitque sub oculos Joannes Nicolaius, qui in editionibus abs se curatis integra testimonia improbo labore restituere nisus est. Verum denique *mysticis* interpretationibus, et *errorum* confutatione, (quae duo se praestiturum pollicetur Aquinas) totum scatet typis excusum opus, quod versamus: ac praeter latinos adhibentur etiam graeci Patres, quorum *expositiones* Latio se curante redditas, ipse Thomas testatur; latinaeque translationes, Homiliarum maxime Chrysostomi, minus accuratae videntur, sed potius eodem admonente *vitiosae.* Tam bene perfecteque regulis omnibus, quas mente conceptas sibique propositas declarat Aquinas in Epistolis Nuncupatoriis, typis edita continua expositio super quatuor Evangelistas congruit, ut alterutrum eligi omnino debeat: aut eamdem Expositionem genuinum esse Divi Thomae fetum, aut spurias confictasque praedictas Epistolas. Partem alteram nec audet adserere Petrus de Alva, neque potest: priorem ergo partem amplectatur, adscriptumque Pontio Carbonello opus vero parenti restituat Thomae aquinati.

Opus quidem in Evangelia quatuor, Sanctorum Patrum Scriptorumque Ecclesiasticorum sententiis contextum, ab Aquinate mandatis Urbani IV obsequente elucubratum fuisse, luculentissime testantur Veteres omnes, qui saeculo tertiodecimo et quartodecimo accuratissimos indices Operum ipsius Thomae texuerunt. Atqui egregiam hanc lucubrationem intra hujusce temporis spatium, quod ad inventam typographiam usque excurrit, non periisse, immo frequentiores ejusdem codices Manuscriptos in Bibliothecis publicis privatisque adservatos, ex eodem colligitur Scriptorum testimonio, qui opus recensent, et pretium ejus celebrant, ac methodum patefaciunt in eo texendo servatam, nuspiam jacturam indicantes, verum quod legebant oculis manibusque contrectabant bona fide exponentes. Meminit quidem Ptolomaeus Lucensis in Historia Eccl. libro XXIII, capite 15, cujusdam *primi* libri, quem Thomas *Romae* anno circiter MCCLXI, *scripsit super Sententias*: simulque addit, *quem ego vidi Lucae, sed inde subtractum nusquam ulterius vidi.* Commentarios *in Isaiam* recensent laudatus Ptolomaeus, Bernardus Guidonis, et Sanctus Antoninus; at eosdem *raro inveniri* in Bibliothecis, lectores admonent. Memorat Joannes de Columna Postillas *in Epistolam ad Romanos*, et *in Epistolam primam ad Corinthios;* et ad alias quod attinet, adnotare non praetermittit: *et licet*, inquiens, *raro reperiantur, tamen a fide dignis audivi quod ipse scripsit super omnes Epistolas Pauli.* Nihil simile de Opere quo de agimus, quodve praedicti diligentissimi Nomenclatores *mirandum* vocant, *incomparabile*, *miro artificio contextum*, ab eisdem animadversum, quod ejus dolendam jacturam indicet, aut codicum paucitatem. Collige vero jam duo: tum fabellam esse, quam profert Petrus de Alva, de uno Codice Corsendoncano genuinam Thomae expositionem servante: tum plurimos hujusmodi Codices extitisse, ac etiamnum extare, ex quibus editiones Operis sub nomine Thomae, tamquam veri Auctoris, prodierunt.

Codices manuscriptos, qui post apotheosim Sancti Doctoris exarati fuerint, veluti dubiae aut nullius fidei, rejiciendos pronunciat Censor. Verum enimvero tum isti cum antiquiores, qui bonis avibus non pauci supersunt, absolutissime conveniunt omnes, eamdemque sub nomine Thomae praestant *continuam expositionem*, jam typis editam. Codices manuscriptos triginta numerat Doctissimus Echardus, quorum alios ipse oculis lustravit, legit alios in indicibus Bibliothecarum Italiae, Galliarum et Belgii: ac longe plures quidni servent tot aliae in Europa publicae privataeque Bibliothecae ? Sunt aliqui vero ipsius Thomae aetate, monente Echardo, exarati, pluresque saeculo tertiodecimo, ac saeculo insequente alii, aliique post annum MCCCC. Exempla duo, quae ad aetatem Thomae pertinent, in Bibliotheca Sorbonae Parisiensi adservantur: testaturque laudatus Echardus, exstare in primo imaginem tenuiore penicillo pictam, in qua figura Dominicanam vestem induta, idest Sanctus Doctor, suum opus offerre Summo Pontifici exhibetur. Codicem memorat Possevinus in Apparatu sacro Tomo II, *vetustissimum Bibliothecae* olim *Marcelli Secundi Romani Pontificis*, quem versavit *accuratissime Emmanuel Sa* Theologus Societatis Jesu. Codices demum bene multos idem profert Echardus, tertiodecimo saeculo nondum elapso scriptos, qui obvii prostant Parisiis apud Sanjacobaeos Fratres et Canonicos Victorinos, et in Bibliotheca Colbertina, cum hoc titulo plerosque: *Incipit Expositio continua edita a Ven. Fratre Thoma ordinis Praedicatorum super quatuor Evangelia.* Sed hisce vetustissimis, diligenti collatione facta a Doctissimis Viris, simillimi sunt, qui saeculo quartodecimo ac deinceps ante inventam typographiam descripti fuere codices; ac hisce demum omnibus consonant quotquot hactenus typis excusa prodierunt exempla; ut jam typis editam continuam expositionem Divo Thomae Aquinati adjudicare necessum sit; aut Codices nedum recentiores, sed vetustos omnes, veluti falsatos rejicere: quod audaciae summae, immo dementiae fuerit.

Fidem supremam eisdem Codicibus ac inde prodeuntibus editionibus, conciliant praefixae nuncupatoriae Epistolae, quas Thomas dubio procul omni

scripsit. Figmento opus fuerat, ut hanc argumenti vim elevaret Petrus de Alva: Sodales nempe Dominicanos accuratiori Catenae, quam Pontius Carbonellus confecerat (si ulla tamen ab eo auctore prodiit unquam) scriptas a Thoma pro sua elucubratione nuncupatorias Epistolas praefixisse. Fuerit ergo oportet sodalibus Dominicanis libera ac integra facultas, Aquinatis nomini supponendi Catenam, quam alius confecerat. An igitur Codices Manuscriptos, qui Carbonelli nomen praenotatum habebant, comparaverint Nostrates ac possederint omnes, et uno vel altero excepto, quibus nomen Thomae inscriberetur, reliquos absumerent igne, aut alio quocumque modo perderent, quin aliqui bonae notae in medium aliquando proferri possent queis enormis patefieret impostura? An potius, abraso veri Auctoris nomine, omnes falsare codices potuerint, quotquot publicis in Bibliothecis privatisque in scriniis extabant, quin audacissimum facinus proferri in lucem imposterum posset? Sed haec concipere, insano capiti licet. Adeo ne linguam et calamum cohibuissent Fratres Minores, ut tam grave furtum vel impudentem rapinam, silentio sibi imposito, aequo ferrent animo; sodalique suo egregium opus, quod falso Aquinati inscriptum nosse poterant, vendicare noluerint?

At Codicem *Corsendoncanum* opponis, quem longe diversum ab editis attestaris. Cur vero Codicem unum praeferas tot aliis, quos memoravimus post Echardum? Animadverte, scriptum manu codicem illum dici *anno* MCCCCXXXI, *per Fratrem Walterum Vande Vliet*, Regularem ejus loci Canonicum: cur ergo ceteris bene multis ejusdem aevi exemplis ac aevo superiore exaratis praestiterit idem Codex? Immo vero lis denique omnis fide praedicti Codicis dirimatur: siquidem in eo, Canonicis Corsendoncanis testimonium perhibentibus apud Echardum, ipsissima legitur Expositio in quatuor Evangelia, quae ab incunabulis Typographiae sub nomine Thomae Aquinatis prodiit, quaeve in aliis Codicibus, vetustis et recentibus, continetur. Abeant ergo Petri de Alva figmenta.

Codicem profers in Toletano Monasterio servatum, in quo eadem continetur sub nomine Pontii Carbonelli Catena, quae typis edita est sub nomine Thomae. Nempe Opus illud falso inscriptum Pontio Carbonello, probant ac evincunt quotquot hactenus disseruimus. At Carbonellum suam complevisse expositionem in Evangelia reponis antequam Catenae suae contexendae operam daret Aquinas. Argumenta forent afferenda, queis elucubratum a Carbonello simile opus evinceres. Confectum vero ab eo fuerit; at non illud quod ais in Volumine Toletano prostare; cum istud et Veterum Scriptorum auctoritas, et Codicum qui Thomae aetate ac deinceps exarati fuerunt fides, et ipsius Thomae amplissimum testimonium, ac mira consonantia cum regulis ab eodem Thoma constitutis, genuinum solius Thomae foetum demonstrent.

Quid? quod si qua demum Catena in Evangelia a Carbonello contexta fuerit, non ipse (ut ais) Thomae, sed iste Carbonello praeivit. Quod ipse narras adsumo, ac principii loco statuo: laudati Carbonelli opus Joanni Patriarchae Gradensi (*Juan Patriarcha Gradense*) nuncupatum fuisse. Atqui vero apud Ughellum in Serie Patriarcharum Gradensium et apud Dandulum in Chronico, recensitum legimus *Joannem Signale*, vel *Signolo Patriarcham Gradensem* ab anno MCLXXXII, aut verius MCLXXXVI, ad annum usque MCC. circiter: quem satis est memorasse, utpote longe dissitum tempore a re qua de agimus. Alter occurrit ejusdem Ecclesiae Patriarcha *Joannes Anconitanus* ab anno MCCLXXII ad annum MCCLXXIX, itemque tertius, *Joannes de Zambottis* ab anno MCCCCVI, ad annum MCCCCVIII, neque alium, nomine *Joannem*. Dandulus et Ughellus numerant, qui intra saeculum tertiumdecimum et insequens Gradensem Ecclesiam Patriarchalem rexerit. Fuerit ergo *Joannes Anconitanus*, cui Pontius Carbonellus, ut Petro de Alva indulgeamus, opus suum nuncupaverit. De anno MCCLXXII, quo ipsum Gradensi Ecclesiae praefectum narrat Ughellus, dubium nullum: favent quippe et calculi Danduliani: diemque *nonam Septembris* addit ipse Ughellus ex *Regesto Vaticano*. Jam habeo, Catenam Carbonelli si qua unquam extitit, ante annum MCCLXXII, nuncupari *Patriarchae Gradensi*, qui *Joannes* appellatus fuerit, non potuisse. Itaque toto oberrat ostio Petrus de Alva, qui refert, idem opus anno MCCLII completum, eidemque Joanni nuncupatum: cum Gradensem Ecclesiam nemo rexerit adsignato anno Patriarcha, nomine *Joannes*. Neque dixerit anno MCCLII completum quidem opus, at illud post annum MCCLXXII nuncupatum Joanni: nec enim in hisce licet hariolari factis, quaeve placent ac arrident pro genio ingenioque proferre, teste nullo, fide nulla: neque rursum verisimile est, Catenam suam in Evangelia complevisse Carbonellum eamque in scriniis repositam viginti servasse annos; ac tandem Gradensem Patriarcham, qui *Joannes* vocaretur, veluti expectasse, cui opus longe antea elucubratum perfectumque denique nuncuparet. At anno MCCLXXII retento, perspicue jam patet, tum ante octo annos completam a Divo Thoma Expositionem *in Matthaeum*, eamdemque Urbano quarto inscriptam, qui anno MCCLXIV, die 2 Octobris vita migravit: tum etiam Commentationes *in Marcum et Lucam et Joannem* ante annum MCCLXXII elucubratas, utpote quae Hannibaldo Presbytero Cardinali nuncupatae fuerint, quem fato mortalitatis concessisse eodem anno MCCLXXII, adnotavimus. Aut ergo nuncupatoriam Carbonelli Epistolam, *Joanni Patriarchae Gradensi* inscriptam, rejiciat Petrus de Alva; aut Carbonello praeivisse Thomam in Catena texenda fateatur.

De ipso Pontio Carbonello quaerendum postremo loco esset, quis ille fuerit, quove saeculo vitam egerit ac floruerit: responsaque optanda forent, quae synchronis supparibusque probatae fidei monumentis innitterentur. Duplicem memorat Echardus notitiam ejus ex Historiis Seraphicis. Talis altera, datum ipsum morum Magistrum Sancto Ludovico nono Francorum Regi: altera, Sancto Ludovico confessori Caroli II, utriusque Siciliae Regis filio primogenito. Qui primam sectantur notitiam, ad illud munus Carbonellum anno MCCXXXIX adlectum narrant: id anno MCCLXXXVII contigisse, qui alteri notitiae adhaerent. Satis Petro de Alva arridet prima: hanc habet pro fabula Vvadingus, alteramque amplectitur. Verum et haec omnia per solam conjecturam dicta sunt, nullo vetusto fulta documento. Immo Carbonellum detrudit ad quartumdecimum saeculum Nicolaus Antonius in sua Bibliotheca Veteri Hispanica; allegatque Monumenta anni MCCCCXXXVII, in quibus legitur: *F. Pontius Carbonellus Provincialis Aragoniae.*

Sed haec, quae diligentius expenderint alii, missa facio.

CAPUT IV.

De primigenio titulo Operis agitur: deque adscititio Catenae, ejusque antiquitate.

Praeclarae Expositionis, quam Thomae nostro Aquinati certis et inconcussis argumentis hactenus vindicavimus, primaevum ab ipso Auctore impositum perquiro titulum. Joannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Graeca libro V, capite XVII. num I, vol. VII, ubi *Catenas Graecorum in Sacrae Scripturae libros* recenset, sic habet: « *Catenae* autem « vocabulo primus, ni fallor, hoc sensu usus ex « latinis Thomas Aquinas est: nam graeci quidem « scripta hujusmodi vocant ἐπιτομὰς ἑρμηνειῶν ut « apud Lambecium III, pag. 60, sive ἑρμηνείαν συνερανισθεῖσαν sive ἐξήγησιν συλλεγεῖσαν ἐκ διαφόρων « πατέρων etc. Non absurde autem *Catenae* voca « bulum hisce scriptis applicatur, quoniam ut ca« tena ex pluribus constat annulis inter se con« nexis; sic illae expositionem Librorum Sacrorum « ex plurimis Scriptorum cogitatis contextam of« ferunt. » Aptissimam vocabuli *Catenae*, hujusmodi scriptis adplicati, interpretationem accipimus a Fabricio: at fallitur ille, Thomam Aquinatem proferens, qui primus hoc sensu usus eo vocabulo fuerit. Non alium ipse Operi suo titulum inseribendum cogitaverit, nisi quem in Epistolis nuncupatoriis diserte proponit ac exprimit: in priore ad Urbanum IV, inquiens: *Sollicite diversis Doctorum libris, praedicti Evangelii* (secundum Matthaeum) *expositionem continuam compilavi:* et in altera ad Hannibaldum: *Ministerium expositionis adhibui.... ut quatuor Evangeliorum expositionem complerem.... et ut magis integra et Continua praedicta sanctorum expositio redderetur.* Cuique patet, operi suo inditum a Thoma titulum *Expositionis continuae.*

Diligentiam Fabricii fugerunt haec verba Sancti Doctoris; at suum olfecit ipse tamen errorem capite citato num. XVII, ubi de *Catena aurea* ejusdem Aquinatis disserens, hanc notam appingit: « Ita « (nempe *Catena*) inscribitur in recentioribus E« ditionibus; sed in antiquioribus video *Glossam* « *continuam* vocari; ideo dubito jam, Thomas ne « ipse *Catenae* vocabulo usus fuerit, uti ab eo « factum supra innui. Est mihi ad manus editio « anni MCCCCLXXVI, fol. sine loci notatione. » Immo nullius dubitationis locum citata Aquinatis verba relinquunt, quae diligentissimo Bibliographo legere licebat. Titulum *Glossae continuae* antiquioribus editionibus inditum, adnotat ille: allegatque editionem anni MCCCCLXXVI, f. sine loci notatione. At frequentius editiones antiquiores prodiere sub hoc titulo: *Continuum Sancti Thomae.* Ipsum offert apud Echardum exemplum typis editum Venetiis anno MCCCCLXXIV, in 4, itemque prima editio Romana anni MCCCCLXX, f. quam Fabricius ignorasse videtur, ut ex ejus verbis colligitur, quae habentur num. XVII, citato: *Prodiit ab anno* MCCCCLXXIV *saepius separatim variis in locis;* ac si prima fuerit illius anni MCCCCLXXIV editio.

Parisinam editionem anni MDXVII, profert Echardus, dignam animadversione. In calce haec habentur: *B. Thomae Aquinatis Continuum in quatuor Evangelistas multis mendis tersum felici auspicio finem suscepit in Academia Parisiensi expensis Joannis Petit anno* MDXVII, 2 *Kal. Septemb.* Antiquum Operis titulum habes: at in Fronte inscribitur: *Catena Aurea, opus videlicet insigne Sanctissimi et Excellentissimi Doctoris Divi Thomae Aquinatis in quatuor Evangelistas etc.*

Novus adhiberi jam coeperat titulus *Catenae* in editionibus, quae curabantur. Lugdunensem editionem ad manus habeo anni MDXX. in 8. in qua singulis Commentariis in singulos Evangelistas haec praefigitur inscriptio: *Divi Thomae Aquinatis Continuum in librum Evangelii secundum Matthaeum:* vel, *Super Evangelio Sancti Lucae Continuum Sancti Thomae etc.* At generalis in Fronte titulus his verbis effertur. *Cathena Aurea Angelici Thomae Aquinatis in quatuor Evangelia ex receptissimis Ecclesiae Doctoribus miro artificio concinnata.* Haec habet vero F. Lambertus Campester Theologus in nuncupatoria Epistola ad Rolinum de Sinemuro, Archipraesulis Lugdunensis Vicarium: *Inter reliqua Angelici ingenii sui monumenta, hos Commentarios fabre contexuit, quos Glossulas Continuas, aut certe Catenam appellitant Auream, utroque haud inconcinno vocabulo.* Campestri ex ordine Praedicatorum elogium vide apud Echardum. Desunt mihi quae per haec tempora prodierunt Editiones: quibus invicem comparatis consultisque, certum inditi *Catenae* tituli tempus definire liceat. Lucem aliquam affert quae Venetiis anno MDXXI. ab Alberto Castellano Ordinis Praedicatorum curata est in fol. Inscribitur ea quidem, *Opus aureum S. Thomae de Aquino super Quatuor Evangelia etc.* at in calce haec habentur: *Sanctissimi Aquinatis de Ordine FF. Praedicatorum Doctoris Angelici et clarissimi in Continuam explanationem Sanctorum quatuor Evangelistarum jussu Sanctissimi Pontificis D. Urbani PP. quarti a se editam: Cathena Aurea nuperrime nuncupata, per Ven. P. F. Albertum Castellanum Venetum ejusdem Ordinis infinitis mendis purgata etc. Venetiis mandato et expensis Heredum Nobilis Viri D. Octaviani Scoti Modoetiensis Sociorumque anno salutis* MDXXI, 15 *Novembris diligentissime impressa.* Titulum ergo *Catenae* anno MDXXI, *nuperrime* in Editionibus inditum scribebat Castellanus.

Sed illum offerunt antiquiores manuscripti Codices. Scriptus saeculo XIV, apud Echardum prostat, in Bibliotheca Ecclesiae Turonensis adservatus, in quo inscriptio legitur: *Cathena Thomae de Aquino in Matthaeum et Marcum.* Alius ibidem recensetur *in Lucam et Joannem* anno MCCCCXLIII, manu exaratus. Immo paullo post Sancti Doctoris obitum, usurpari coeptum *Catenae* titulum, colligi Doctissimo Jacobo Echardo videtur posse ex Testamentariis Tabulis Nicolai de Freauvilla, S. R E. Cardinalis ex Ordine Praedicatorum adsumpti. a Baluzio Tom. II. Paparum Avenionensium Col. 410 et seqq. luci publicae datis. Confectae leguntur *anno Nativitatis Domini* MCCCXXI, *indictione* IV. *die* XVI *Mensis Octobris.* Quae verba ad rem faciunt, haec sunt: « Item declaramus, quod libri, videlicet « *Biblia, Summa Decretalium* in duobus Voll. *Summa contra Gentiles,* et *Secunda Secundae,* quos « habebamus antequam essemus factus Cardinalis « fuerunt dicti Conventus Ordinis Praedicatorum « Rothomagensium.... Item legamus dicto Conventui « Fratrum Praedicatorum Rothomagensium *Summam,* quae dicitur *Catena Aurea,* pro communi

« studio. » Quo in loco, nomine *Catenae Aureae*, tametsi Divi Thomae nomen non addatur, non aliud intelligi opus debet (animadvertente Echardo) nisi ejus Expositio in Evangelia ex Sanctorum Patrum auctoritatibus contexta: quemadmodum cum superius, ubi de libris restituendis agitur, *Summa contra Gentiles* simpliciter appellatur, et *Secunda secundae*, nemini dubium esse poterat, quin haec opera Thomae Aquinatis essent. Quae si ita se habeant, non longe a Thomae obitu opus, quo de agimus, vulgo *Catena* vocitari solebat, et *Catena aurea*: at eidem primi Editores frequentius titulum inscripsere *Continuae*, et *Glossae continuae*. Sanctissimi Auctoris verbis convenientem, qui Commentationes suas in Epistolis Nuncupatoriis appellavit *Expositionem Continuam*.

CAPUT V.

Patres Scriptoresque Ecclesiastici numerantur, quos in eodem Opere concinnando adhibuit Thomas. Jo. Nicolai labores et curae laudantur.

Ad intimam modo, ut ita loquar, texturam operis jam sermo procedat. Ipse Thomas perspicue declarat eam. In Epistola ad Urbanum IV. *Diversis Doctorum libris*, inquit, *praedicti Evangelii* (in Matthaeum) *Expositionem Continuam compilavi: pauca quidem certorum Auctorum verbis, ut plurimum ex Glossis adjiciens, quae ut ab eorum dictis possent discerni, sub Glossae titulo praenotari* In altera ad Hannibaldum, *Et ut magis integra*, ait, *et Continua praedicta Sanctorum Expositio redderetur, quasdam expositiones Doctorum Graecorum in latinum feci transferri; ex quibus plura expositionibus Latinorum Doctorum interserui, Auctorum nominibus praenotatis.*

Nomina Patrum Scriptorumque Ecclesiae, quorum sententiae aut testimonia afferuntur, exhibent Editiones omnes, Catalogis duobus Operi praefixis, altero Latinorum Patrum, altero Graecorum. Accuratiores videntur qui chronologiae servato ordine prostant in Ed. Rom. jussu Pii V, confecta an. MDLXX.

Graeci.	*Latini.*
Dionysius Areopagita	Julius Africanus.
Origenes.	Cyprianus Carthaginensis.
Dionysius Alexandrinus.	Hilarius Pictavorum Ep.
Titus Bostrensis.	Damasus Papa.
Eusebius Caesariensis.	Ambrosius Mediolanensis.
Athanasius Alexandrinus.	Hieronymus Presbyter.
Didymus Alexandrinus.	Augustinus Hipp. Ep.
Gregorius Nazianzenus	Leo Papa I.
Josephus Hierosolymit.	Prosper Rhegiensis.
Basilius Caesariensis,	Maximus Taurinensis.
Gregorius Nyssenus.	Fulgentius Ruspensis Ep.
EpiphaniusSalaminae Ep.	Gregorius Papa I.
Joannes Chrysostomus.	Isidorus Hispalensis Ep.
Severianus Gabalensis.	Beda Presbyter.
TheophilusAlexandrinus.	Alcuinus, seu Albinus.
Cyrillus Alexandrinus.	Haymo.
Isidorus Pelusiotes.	Rabanus Maurus.
Theodoretus Cyrensis Ep.	Remigius.
Joannes Damascenus.	Petrus Alphonsus.
Theophylactus.	Glossae diversorum.
Euthymius Monachus.	
Graecus Anonymus.	

Patres vero Scriptoresque laudatos, eorumque Opera ac Operum indicata loca diligentius expendentes Viri Critici, animadvertenda nonnulla proponunt: alterius Scriptoris nomen pro altero interdum poni, supposititia quoque adhiberi opera, ac plura sine dubio depravata inveniri loca. Neque tamen Angelico Doctori id vitio vertas, quod ipsi ceterisque ejus aevi scriptoribus commune est. Causa fuit rudioris et impoliti saeculi conditio. Difficultatem auxit extrema Codicum penuria, qua Viri docti adigebantur, Patrum sententias non ex fonte haurire, sed ex Glossis aut similibus collectionibus. Graecorum etiam Patrum latinae interpretationes, quae prae manibus habebantur, vitio laborabant: ac ipsi demum interpretes, Patrum Scriptorumque nomina, aut litteris initialibus, aut notis compendiariis indicata, pro libito efferebant. Id genus causas novit ipse Thomas, ac enarrat. Candide fatetur *ut plurimum ex Glossis*, non ex fonte, verba Patrum desumpta: adhiberi oportuisse *translationes vitiosas*, in *Homiliario* maxime Joannis Chrysostomi Doctorumque Graecorum *quasdam expositiones in latinum*, se curante, conversas ab interprete, cujus fidem sequi debuit ipse. Verumenimvero ea semper fuerit Operis a Thoma elucubrata maxima laus: *quo factum est* (Antonii Possevini S. J. verba refero) *ut et Evangelicum sensum, et Patres antiquos latinos, qui delitescebant, aut minore erant in usu, ac Graecos ipsos interpretes assequeremur, divina Viri caritate procurante, ut latine propterea verterentur.*

Mendis porro, sive quae laboriosissimi Operis conditio ferebat in rudi saeculo, sive quae postea Exscriptorum Typographorumque oscitantia irrepserant, improbo labore tergere ac purgare Opus ipsum aggressus est Joannes Nicolaius Ordinis Praedicatorum Gallus, professione primum Virdunensis postea Blesensis. Quid ipse praestiterit, satis indicat Titulus editionis, quae Parisiis primum prodiit anno MDCLVII, f. Eadem locum habet in Tomo XVII. Parisinae omnium operum Thomae editionis anno MDCLX, quae demum Herbipoli recusa est impensis Joannis Ziegeri Bibliopolae anno MDCCIV. Titulum profero: « Sancti Thomae Aquinatis ex Ordine « Praedicatorum Quinti Ecclesiae Doctoris Angelici « Expositio continua super quatuor Evangelistas, « ex Latinis et Graecis Auctoribus, ac praesertim « ex Patrum sententiis et glossis miro artificio, « quasi uno tenore contextuque conflata: Catena « aurea justissimo titulo nuncupata: nunc vero tan- « dem ab innumeris et enormibus mendis aliarum « Editionum expurgata, locorum indicibus antea « falsis vel imperfectis insignita, nostris addita- « mentis, marginibus et ornamentis aucta, ut sin- « gulis Evangelistis praefixa Praefatio plenius in- « dicabit. »

Tam ardui adsumpti laboris primae partes fuerunt, ut locorum vel sententiarum, quae afferuntur indices accuratissime adnotarentur. Hinc diligentissime cum Patrum Scriptorumque jam editis libris atque catenis collatione facta, uterque catalogus tum Latinorum tum Graecorum Patrum emendatior proponitur, ac magno illorum numero auctus, qui vel nominibus propriis, vel sub nomine *Glossae* vel vage sub nomine *Graeci Scriptoris*, vel denique nominibus commutatis allegantur a Sancto Thoma. Liceat illum et hoc loco proferre Lectorum oculis ut quae et quanta legere debuerit Aquinas unam contexendam Catenam suam innotescat.

Auctores Latini.

S. Ambrosius: et sub ejus nomine Commentator in Paulum.	Haymo Halberstatensis.
S. Augustinus: et sub ejus nomine Auctor quarumdam quaestionum.	S. Isidorus Hispalensis.
S. Anselmus Cantuar. multoties Glossae nomine indicatus.	Joannes Cassianus, Collator dictus.
Alcuinus, qui et Albinus.	S. Leo Papa Magnus.
Beda Presbyter.	S. Maximus Taurinensis: verius Maximus Martyr inter Graecos.
S. Cyprianus Carthag. Ep. et M.	S. Petrus Ravennas, qui et Chrysologus: etiam sub nomine Severiani.
S. Damasus Papa.	S. Prosper Aquitanus.
S. Fulgentius Rusp. aliquando sub Augustini nomine.	Petrus Alphonsus ex Judaeo postmodum Christianus.
S. Gregorius Papa Magnus.	Rabanus Maurus.
S. Hieronymus: et sub ejus nomine Commentator in Marcum.	Remigius Altissiodorensis.
S. Hilarius Pictaviensis.	Severianus pro Chrysologo positus ut supra
	Glossae variae Anonymae.

Auctores Graeci.

S. Athanasius: et sub ejus nomine adscriptitius Auctor.	S. Joannes Clymacus.
Anastasius, Maximi discipulus.	S. Joannes Damascenus.
S. Amphylochius Iconiensis.	Josephus, Judaicarum Antiqq. auctor.
S. Andreas Caesariensis.	Isaac Monachus.
Antipater Bostrensis.	Isidorus Pelusiota, qui et Isidorus Abbas.
Alexander Monachus.	S. Justinus M.
Apollinaris Laodicenus.	S. Macarius Senior.
Asterius Apamiensis.	S. Maximus M.
S. Basilius Caes. Magnus.	Marcus Monachus, vel etiam Marcus Heremita.
S. Cyrillus Alexandrinus.	S. Methodius Episcopus Tyri et M.
S. Cyrillus Hierosolymit.	Metaphrastes, qui et Simeon.
Clemens Alexandrinus.	S. Nilus Monachus Copl. etiam Nilus Abbas dictus.
Clemens Romanus.	Nicetas Paphlagonius.
Cosimus Monachus.	Origenes Adamantius.
S. Joannes Chrysostomus.	S. Irenaeus.
S. Dionysius Areopagita.	Philo Carpatius.
Dydimus Alexandrinus.	Photius Cpolit. testimonio S. Cyrilli commendatus.
Diodochus Poticensis.	Severus Antiochenus.
S. Epiphanius Ep. Salaminae.	S. Sinetius Ptolemaidis Ep.
Evagrius Scholasticus.	Theodoretus.
Eusebius Caesariensis.	Theodotus in Concilio Ephesino.
Eutychius Patriarcha.	Theophrastes.
Euthymius Monachus.	Theophanes.
S. Gregorius Nazianzenus.	Theopystus.
S. Gregorius Nyssenus.	Theophylactus.
S. Gregorius Neocaesar.	Titus Bostrensis.
Geometer.	Victor Antiochenus.
Hesychius Hierosolymitanus.	
Hippolitus Portuensis	
S. Ignatius Antiochenus M.	

Tot Patres Scriptoresque, quos maxime Graecos numeravimus, in Opere Divi Thomae allegari docet Nicolaius, vel nomine suppresso *in Glossis*, vel sub nomine vago *Graeci*, aut *Expositoris Graeci*: idque se didicisse admonet, diligenti facta collatione tum *Catenae* LXXV *Graecorum Patrum*, quam edidit Corderius, tum *Graeci Expositionis in Lucam* instar Catenae concinnatae, quam servat manuscriptam Parisiensis Cardinalis Mazarini Bibliotheca, sibique indigitaverat Doctissimus Consodalis Franciscus Combefisus. Tam laboriosam vero laudati Nicolai operam in Indicibus locorum accurate notandis, ipsisque locis vero suo Auctori restituendis quis impensius non commendet? Ultra processit ille. Narrat quippe in Praefatione: « adulterata « Patrum, vel aliorum quoque Auctorum verba, « et praesertim Graecorum, quae latine perperam « reddita sunt, ex ipsismet fontibus restituisse: cor« rupta reparavisse, mutila integrasse, praetermissa « supplevisse, imperfecta complesse, perturbata « digessisse, ambigua evolvisse: et vel in textu « immutasse, cum immutari absolute necessarium « fuit; vel veriorem lectionem ex graecarum lo« cutionum usu ad marginem posuisse: et graecas « ipsas voces vel phrases aliquando integras ad « majorem certitudinem annotavisse. » Qua in re an liberius egerit ipse quam par esset, orta lis est cum Francisco Combefiso, de qua infra dicendum.

CAPUT VI.

Animadversiones criticae in loca sub Dionysii Areopagitae ac Josephi nomine citata.

Capita quaedam adhuc manent, ad ipsos Patres eorumque opera latinasque versiones attinentia quae animadversione digna sunt. Paullo fusiorem instituere sermonem liceat, quo ipsum Thomae Opus aut illustremus, aut vindicemus.

Dionysius Areopagita ejusque opera occurrunt primo. Natales eorum incerti videntur et obscuri. Contra Censores qui primi prodiere egerunt vindicias ineunte saeculo sexto Joannes Scythopolitanus et Maximus Martyr saeculo Ecclesiae septimo, quorum apologiae in Scholis ad Opera vulgo Areopagitica habentur, et in Prologo: eamdemque spartam ornavit Theodorus quidam Presbyter apud Photium Codice primo. Superioribus saeculis, ad aetatem usque Theodori Gazae et Laurentii Vallae, qui saeculo quintodecimo florebant, haec opinio obtinuit praevaluitque; omniumque consensu atque veneratione Scripta illa, tamquam genuinus antiquissimi Areopagitae Apostolorum discipuli foetus recipiebantur; ut mirum minime sit, ejusmodi libros absque ulla haesitatione allegasse Thomam, suoque Commentario inscriptum opus, *De divinis Nominibus*, illustravisse. Saeculo nono Joannes Erigena Scotus latine vertit libros *de Caelesti et de Ecclesiastica Hierarchia, de divinis Nominibus deque Mystica Theologia*. Novam latinam interpretationem, postulante Odone de Diogilo Abbate Sancti Dionysii prope Parisios, aggressus est Joannes Saracenus, complevitque post annum MCLIII. Utramque videre ac lustrare licuit Aquinati.

Josephus Hierosolymitanus, qui in Romana editione anni MDLXX, recensetur, *obiisse* dicitur *anno* CCCLXX. Hinc Josephum illum ab Editoribus intellectum puto, quem *natione Judaeum, patria Tyberidensem, ingenti miraculo ad fidem conversum*, rei christianae in Judaea amplificatorem, refert Si-

xtus Senensis *claruisse sub Constantio Principe*, sublatumque morte *anno Domini* CCCLXX, *nonagenarium*. Cum eodem plerique apud Caveum confundunt Josephum alium Christianum, auctorem *Hypomnestici* seu Commonitorii, in quo breviter dubia solvuntur, quae rudiores Christiani, minusque in Sacra Historia periti proponere poterant. Sed hunc circa annum CCCCXX floruisse, conjiciunt laudatus Caveus et Joannes Albertus Fabricius.

Neutrum vero ab Aquinate nostro allegatum, Nicolai sententia est. In suo Catalogo quem Numero superiore descripsimus, utroque rejecto, substituit ipse *Josephum Historicum, Judaicarum Antiquitatum Auctorem*. Ac sane ad caput II Matthaei v. 22, ex eodem Josepho Historico, quem allegat, plura ad genealogiam Herodis et Achelai attinentia deflorat Thomas ex libris Judaicarum Antiquitatum et de Bello Judaico. De antiqua librorum Josephi latina versione egregie disputat illustrissimus Justus Fontaninus Archiepiscopus Ancyranus libro V Historiae Litterariae Aquilejensis capite XVI, ubi docet, nullas in ea adornanda fuisse partes Rufini Presbyteri Aquilejensis, ut vulgo creditum est: *Judaicas* vero *Antiquitates*, flagitante Cassiodoro, latine conversas ab ejus amicis, Epiphanio Scholastico, Bellatore Presbytero et Mutiano: Libros denique *de Bello Judaico* latinecontractos translatosque ab Ambrosio, necdum Episcopo Mediolanensi, sed adolescente. Uberiora lege apud laudatum Fontaninum.

CAPUT VII.

Item in Opus imperfectum in Matthaeum, ac vetustam latinam Homiliarum Chrysostomi in eumdem Matthaeum versionem.

Sub *Joannis Chrysostomi* nomine passim affert sententias Thomas, ex *Opere imperfecto in Matthaeum* decerptas; quod opus abs Sanctissimo Constantinopolitano Episcopo jam tota abjudicat Criticorum natio. Quin ejus verus Auctor Chrysostomus esset, Thomae aetate ambigebat nemo. Publice in Ecclesia sub nomine Sanctissimi Viri inter divinas laudes legebantur Homiliae ex eodem opere desumptae: ex eoque passim inducebantur sententiae in Glossis Authenticis quas vocant *Ordinarias* in Catenis Evangelicarum explanationum, in Decretis Summorum Pontificum, in Summis Theologicis. Consule Sixtum Senensem.

Homilias in Matthaeum, legitimum Chrysostomi foetum, quae frequentissime citantur in Catena, quanti faceret Auctor Catenae, Divus Thomas, facile colligi ex eo potest quod ab eo dictum traditur, referente *Papirio Massono libro VI de Romanis Pontificibus, in Joanne Papa XXII, malle se uti Chrysostomi libris in Matthaeum, quam possidere fruique Lutetia Parisiorum*. Ita Montfauconius initio Praefationis in Homilias S. Joannis Chrysostomi in Matthaeum: ubi addit ille, *id ab Oldrado Jurisconsulto, qui sub Joanne Avenione vivebat, memoriae proditum esse*. Tam magnificae laudis a Thoma effusae advocari testes debuissent Bartholomaeus Logotheta, et F. Nicolaus de Malasorte, in *Processu* Canonizationis apud Continuatores Bollandi ad Diem VII Martii. Verba refero, quae habentur capite IX, num. 78: « Dum ipse Frater Thomas rediret de « Sancto Dionysio ad Civitatem Parisiorum, ut « viderunt eum, quieverunt aliquantulum: et unus « illorum Fratrum dixit, dirigens sermonem suum « ad eumdem Fratrem Thomam: *Pater, quam pul-* « *cra villa est illa Parisii!* F. Thomas respondit: *Certe pulcra*. Tunc dixit Frater: *Utinam esset vestra*. Et idem F. Thomas respondit: *Quid facerem* « *ego de ipsa?* Et Frater respondit: *Venderetis* « *eam Regi Franciae, et de pecunia aedificaretis* « *omnia loca Fratrum Praedicatorum*. Et idem F. « Thomas respondit: *In veritate plus vellem Chry-* « *sostomum super Matthaeum*. Haec a multis et « multis praefatus testis (Bartholomaeus Logotheta) « audivisse se dixit; et specialiter a F. Nicolao de « Malasorte de Neapoli Consiliario Regis Franco- « rum, qui fuerat Scholaris dicti Testis, et spe- « cialis amicus. Et veniens nuncius ab eodem « Rege Francorum ad illustrem Principem Domi- « num Regem Carolum II, dixit hoc dicto Testi « in Terra S. Germani; et dixit, quod hoc erat « vulgariter et quasi communiter notum Pariis. »

Ad *latinam* quod attinet *hujusmodi Homiliarum versionem*, qua Thomas in opere suo contexendo usus est, non ambigit laudatus Doctissimus Montfauconius illam esse, quam Anianus confecit: Anianus ille, Celedensis, Diaconus, qui Diospolitanae Synodo interfuit, librosque pro adserenda haeresi Pelagiana scripsit, ac indubie Homilias septem Chrysostomi *De laudibus S. Pauli Apostoli* latine transtulit. Quaeritur porro, utrum Homilias omnes ejusdem sanctissimi Viri in Matthaeum Latio donaverit ille, an eas tantum octo quae adhuc supersunt, vel plures quidem, sed non universas? *Re accuratius perpensa* (ait Montfauconius in Praefatione cit. §. 5), *illum omnes omnino Chrysostomi Homilias in Matthaeum latine convertisse, ni fallor, deprehendi*. Inter plura rationum momenta, quod sequitur animadverte: *Divus Thomas Aquinas, qui tam magnifica hunc Commentarium laude celebravit . . . ubi hunc Commentarium legere potuerat, nisi in Aniani versione, quae tunc una ferebatur?* Et latinam quidem versionem, qua utebatur, veluti *vitiosam* redarguit Thomas: ac Anianum sane in sua Translatione parum feliciter processisse, maximeque incassum saepe verba multiplicare, et circuitione usum ea pluribus enunciare quae poterant brevius et commodius exhiberi, adnotat saepe laudatus Montfauconius. At Anianam hanc versionem num Thomas adhibuerit, gravissimum ingerit mihi dubium enormis discrepantia, quae in sententiis ab eodem Thoma decerptis apparet. Nonnulla conferre loca praestat, latissimumque Lectorum oculis discrimen subjicere.

Ex Aniani versione apud Montfauconium.	*Ex continua expositione seu Catena Divi Thomae.*
Homil. 1: « Numquid « posset esse aequale his « tam bonis nunciis? Deus « in terris, homo in caelo: « facta est omnium una « permixtio .... Erat cer « nere antiquum repente « praelium dissolutum ... « Deum hominibus re- « conciliatum, diabolum « vero confusum ... mor- « tem peremptam, para- « disum apertum...quae...	In Praefat. « Chrysos- « tomus in Homil. super « Matthaeum: Quid enim « his bonis nunciatis fiat « aequale? Deus in terra, « homo in caelo, amici- « tia Dei ad nostram fa- « cta naturam. prolixum « solutum praelium, Dia- « bolus confusus, mors « soluta, paradisus aper- « tus. Et haec supra di « gnitatem nostram, et

« Evangelia nominantur, non tantum quia firma sunt ac penitus immobilia, supraque nostram eminentia dignitatem; sed quia cum omni etiam facilitate nobis donata sunt. Non enim laboribus nostris atque sudoribus, non doloribus et aerumnis: sed per Dei in nos tantummodo caritatem tam grandia haec promissa suscepimus »

« cum facilitate nobis data sunt: non quia laboravimus, sed quia dilecti sumus a Deo. »

Homil. 2: « Non igitur exiguam rem aliquam opineris audire, cum hanc generationem audis edisseri, sed totam in te mentem prorsus exsuscita ...... Usque adeo enim istud mirabile erat nulli ante prorsus auditum... Valde enim mirabile, quod ineffabilis Deus ... per Virginis ad nos venit uterum, et fieri ex muliere dignatus est, et habere progenitores David et Abraham. »

Cap. 1: « Chrysostomus in Homil. Nec est parva aestimasse audire, hanc audiens generationem: est enim valde auditu mirabile, quod ineffabilis Deus ex muliere nasci dignatus est, et habere progenitores David et Abraham. »

Homil. 3: « Simul etiam illud agit, ut ostendat omnes, ipsos quoque progenitores eorum, subditos esse peccatis .... Urget enim Thamar fornicationem ejus accusans. David quoque Salomonem ex muliere quae illi fuerat ex adulterio juncta suscepit. Quod si a magnis illis custodita lex non est, multo potius a minoribus. Si ergo non est impleta lex, omnes utique peccaverunt, et necessaria facta est Christi praesentia. »

Ibidem. » Chrysost. in Homil. Post hoc monstratur, omnes obnoxios fuisse peccatis: instat enim Thamar fornicatio Judam accusans et David fornicata mulier genuit Salomonem. Si autem a magnis lex non est impleta, nec a minoribus: et sic omnes peccaverunt, et necessaria facta est Christi presentia. »

Homil. 4: « Postquam dixit quod esset ex Spiritu Sancto, et absque ulla mixtione sexuum, sermonem suum etiam aliunde confirmat .... Ne suspicareris discipulum (Matthaeum Evangelistam) in gratiam Magistri hoc commentum esse, inducit Josephum, per ea quae passus est, hic fidem facientem

Ibidem. « Chrysost. in Homil. Cum dixisset Evangelista, quod ex Spiritu sancto et sine concubitu inventa est in utero habens: ne suspectum habeas Christi discipulum, quasi grandia de suo Magistro fingentem, introducit Joseph, per ea que passus est, ad fidem eorum quae dicta sunt conferentem. »

Ibidem: « Justum hic, in omni virtute dicit esse perfectum. Est enim justitia specialis quaedam et ex parte justitia, avaritiae vitio non teneri: est vero justitia altera generalis, quae ex cunctis omnino perficitur. »

Ibidem. « Chrysost. in Homil. Sed sciendum quod justum hic virtuosum in omnibus dicit. Est enim justitia specialis quedam, ut avaritiam non habere: et altera universalis virtus. »

Ibidem. « Consideras certe modestiam ac maturitatem Viri: non modo non punivit aliunde gravidam, sed nec cuiquam moeroris sui causam retexit, ne illi quidem ipsi de qua eum suspicio mordebat; sed secum ipse etc. »

Ibidem. « Chrysost. in Homil. Notatur etiam mansuetudo Joseph, quia nulli enarravit suam suspicionem, neque ei quae suspecta erat; sed in se cogitabat. »

Satis haec superque sunt, ut versionis utriusque maximam noverit Lector discrepantiam, ac ingeri posse non leve dubium intelligat num Aniana versione usus fuerit S. Thomas? Equidem admonentem audivimus ipsum in Epistola ad Urbanum quartum: *interdum* a se *positum sensum*, ac *verba dimissa*, *praecipue in Homiliario Chrysostomi*, *propter hoc quod est translatio vitiosa*. At in allatis locis, quae collata sunt, Aniana translatio dici quidem redundans potest, minime *vitiosa*: ac praeterea testimonia Chrysostomi, quae adhibet frequentissime Thomas, non *interdum*, sed passim tum vocibus latinis, tum vocum ordine ab eadem discrepant Aniani versione; ut hanc sub oculos haud habuisse videatur Aquinas, sed aliam quae graecum textum pressius ad litteram exprimebat. Quaenam vero fuerit ista, et a quo confecta, incompertum mihi.

CAPUT VIII.

Item in sententias nonnullus Hilario Pictaviensi tributas, ac genuinam cujusdam loci lectionem.

Cyrilli Alexandrini sententias proferentem Thomam ex libro *Thesauri*, aut nimiae credulitatis, aut etiam apertae fraudis plerique pudore omni deposito insimulant. Insignem affero locum qui legitur in Expositione capitis XVI. Matthaei, ad ea verba: *Tu es Petrus etc.* Nempe: « Cyrillus in libro Thesauri: *Secundum autem hanc Domini promissionem Ecclesia Apostolica Petri ab omni seductione haereticaque circumventione manet immaculata, super omnes Praepositos et Episcopos, et super omnes Primates Ecclesiarum et populorum, in suis Pontificibus, in fide plenissima et auctoritate Petri. Et cum aliae Ecclesiae quorumdam errore sint verecundatae, stabilita inquassabiliter ipsa sola regnat, silentium imponens et omnium obturans ora haereticorum. Et nos necessario salutis non decepti superbia, neque vino superbiae inebriati, typum veritatis et Sanctae Apostolicae traditionis, una cum ipsa confitemur et praedicamus.* »

Quod insigne testimonium, et alia quaedam parem sensum pro Romani Pontificis primatu exprimentia, in opusculo contra graecos et alibi prolata, tametsi diligentissime perquisita, haud un-

quam in libris *Thesauri*, aut aliis Cyrilli operibus inveniri potuerunt, nec sane exstant. Hinc falsi crimen Divo Thomae impingere veriti non sunt Rainoldus, Rivetus, Dallaeus, Heterodoxi homines: leviore notavit ipsum credulitate Launojus in Epistola I et II ad Antonium Faurum. Utroque viro Doctissimi et Sanctissimi Aquinatis nomen editis apologiis abstersere Joannes Nicolaius, Bernardus Guyardus, Vincentius Baro et Natalis Alexander, Ordinis nostri praestantes alumni; itemque Robertus Bellarminus de Romano Pontifice, Jacobus Gretserus in ejusdem Bellarmini defensione, et Philippus Labbeus in Dissertatione Historica de S. Cyrillo Alexandrino.

Putant aliqui, mutilum ad nos pervenisse Cyrillianum *Thesauri* opus: adeoque sententias ab Aquinate decerptas, in libris deperditis per quam facillime extitisse. At eas (indulgendum est) scripserit nunquam Cyrillus: inventas attamen in quibusdam, quae aevo illo ferebantur, collectionibus nomine Cyrilli praenotatis, bona fide deprompsit attulitque Thomas, non ipse confinxit. Ac testimonium sane, quod superius descriptum est, legi testatur Guyardus in vetusto manuscripto Codice apud Sanjacobaeos Parisinos; aliasque pares Cyrilli nomine insignitas reperiri sententias in Colbertino Codice Bonacursii, qui Doctoris Angelici postremis annis vivebat, fidem facit Michael Lequienus in Praefatione Panopliae contra Schisma Graecorum. Haec vero fraudem sine pudore impactam amoliuntur omnem: censuramque nimiae credulitatis vel ipse emollire studet Launojus, qui animadvertendum Epistola I citata proponit: *Thomam factum doctiorem et cautiorem, testimonia haec pro derelicto habuisse: et silentio, deprehensae vel olfactae falsitatis indice, suppressisse*: nempe II 2, Q. I, Art. 10; et Q. II, Art 2; et Q. XXXIX, Art I; et Quodlib. IX, Art. 10 quibus in locis de Romano Pontifice ejusque potestate uberius agitur.

Utut sese haec habeant, sui ipsius validissimas agit vindicias ipse Thomas in Opusculo contra errores Graecorum, in Praefatione ad Urbanum IV. Summum Pontificem. Dignissima sunt animadversione quae sequuntur verba. *Libellum* (inquit ille) *ab Excellentia vestra mihi exhibitum.... diligenter perlegi, in quo inveni quamplurima ad nostrae fidei assertionem utilia, et expressa.* Ecce fontem illum, unde Aquinas hausit non paucas Graecorum Patrum et ipsius Cyrilli Alexandrini auctoritates, quae frustra in eorum libris perquiruntur. Sed illarum vadem se non dat ille, fidem relinquens penes Collectorem: in idque solummodo incumbit unum, ut eas quae fidei tuendae conferre possunt exponat, aliasque quae videbantur adversae ad rectum sensum convertat. Ait enim: *Consideravi autem, quod ejus* (libelli a Papa oblati) *fructus posset apud plurimos impediri propter quaedam in auctoritatibus Sanctorum Patrum contenta, quae dubia esse videntur, et unde possent materiam ministrare errorum, et contentionis dare occasionem et calumniae. Et ideo ut remota omni ambiguitate ex auctoritatibus in praedicto Libello contentis, fidei fructus purissimus capiatur; proposui primo ea quae dubia esse videntur in auctoritatibus praedictis exponere; et postmodum ostendere, quomodo ex eis veritas catholicae fidei et doceatur et defendatur.* Fraus ergo Thomae nulla locum habet; bona et optima fides patet, ac sincerissima innotescit mens, cum fide catholica conciliandi, quae forte minus congrue dicta inveniebat in ea Patrum collectione, quam Urbanus tradiderat, ipsamque fidem roborandi convenientibus Sanctorum testimoniis. Perinde res est de Cyrilli testimonio in *Catena* descripto, sive illud ex eodem *Libello* decerpserit Thomas, sive ex alia vulgata collectione. Criticas ejusdem discussiones praetermisit: illudque adhibendum censuit ad eam fidem exponendam, quam de Primatu Petri et Romanorum Pontificum, deque praerogativa Romanae Ecclesiae tradit ipse Cyrillus indubiis ac sinceris in aliis locis, ac tradunt una voce Ecclesiae Patres. Consule Dogmaticos et Polemicos Theologos: ac lege Dissertationem *pro Cyrilli testimonio contra nugas Launojanas vindicando*, quae reperitur in Praefatione Apologetica *in Catenam Auream S. Thomae, et Patris Nicolai editionem novam.* Ipsius Joannis Nicolai opus est sub nomine Honorati a S. Gregorio Parisiis apud Jacobum Greu MDCLXVIII, in 12.

Praeclarum aliud praeterire non licet testimonium, quod sub ejusdem Cyrilli nomine allatum a Sancto Thoma, in ejus Operibus quae ad nos pervenere, *nullibi exstare*, adnotat Richardus Simonius in Historia critica Interpretum Novi Testamenti capite XXXIII. Ad ea verba Lucae capite XXII, v. 19, *Et accepto pane gratias egit etc.* prolixa Cyrilli sententia profertur, in qua haec habentur verba: *Condescendens Deus nostris fragilitatibus, influit oblatis vim vitae, convertens ea in veritatem propriae carnis.* Cyrilli locus, ubi haec docuerit ille, vano conatu hactenus perquisitus. At neque falsi crimen Thomae impingendum, neque Sanctum Doctorem levitatis notandum, ipse animadvertit Simonius; tum quia Commentariorum ejus in Novum Testamentum parte non modica malo fato caremus, tum quod allegatum testimonium sub nomine Cyrilli prostat in Graeca Catena in Evangelium Marci, cujus plura manuscripta exempla servantur in Regia Parisiensi Bibliotheca: ac locum eumdem extare in Graeco ms. Victoris Antiocheni, et in Catena Graecorum Patrum Tolosae edita a Possino ex ms. codice Bibliothecae Bavaricae, adnotat Natalis Alexander Dissert. XII, Saeculi XI et XII, art. 17, ubi Angelicum Doctorem vindicat a calumnia Albertini Calviniani Ministri. Dignum et illud est animadversione locum a Thoma indigitari nullum, ex quo prolixa illa sententia decerpta fuerit: sed nomine Cyrilli praenotato, integram uno tenore describi: diligentia tamen Joannis Nicolai jam innotescere, ex uno loco partem, partes alias ex aliis locis ab Aquinate depromptas. Integrum sub oculos pono testimonium cum variis citationibus a Nicolaio adjunctis: « *Cyrillus.* Ne dubites « an hoc verum sit, eo manifeste dicente, Hoc est « corpus meum: sed potius suscipe verba Salvato- « ris in fide: cum enim sit veritas, non mentitur. « *Et ad Calosyrium Episcopum*: Insaniunt igitur « dicentes, mysticam benedictionem a sanctificatione « cessare, si quae reliquiae remanserint ejus in « diem subsequentem: non enim mutabitur sacro- « sanctum Christi Corpus, sed virtus benedictionis « et vivificativa gratia jugis in eo est. *Et Lib. IV* « *in Joannem cap.* XIV, *ac deinceps*: Virtus enim « vivificativa Dei Patris unigenitum Verbum est; « quod caro factum est, non desinens Verbum, sed « efficiens carnem vivificativam. *Et cap.* XXIII. Si « enim in aliquo liquore modicum panis immise-

« ris, reperies hunc imbibitum qualitate illius. Igi-
« tur vivificativum Dei Verbum, uniens se ipsum
« propriae carni, fecit eam vivificativam. Numquid
« ergo et quoniam in nobis vita Dei est, Dei Ver-
« bo existente in nobis, vivificativum erit nostrum
« corpus? *Et alibi*: Sed aliud est, secundum par-
« ticipationis habitudinem nos habere in nobis Dei
« Filium: aliud, ipsum fuisse factum carnem, idest,
« corpus sumptum ex alma Virgine, proprium
« corpus effecisse. Decebat ergo eum nostris quo-
« dammodo uniri corporibus per sacram ejus car-
« nem et pretiosum sanguinem, quae accepimus
« in benedictionem vivificativam in pane et vino.
« Ne enim horreremus carnem et sanguinem ap-
« posita sacris Altaribus, condescendens Deus no-
« stris fragilitatibus, influit oblatis vim vitae, con-
« vertens ea in veritatem propriae carnis etc. »
Indices locorum adjunctos tolle: sententia manet sub uno tenore, quam ceterae praestant editiones. Postremae vero partis locum neque novit ipse Nicolaius: unde satis illi fuit adnotare, eam *alibi* a Cyrillo scriptam.

Ad illa verba Matthaei capite V, ℣. 13, *Vos estis sal terrae*, haec ejusdem Hilarii verba ex ejus Commentario profert in sua Catena Thomas: « Hi-
« larius. *Est hic proprietas quaerenda dictorum,*
« *quam Apostolorum officium, et ipsius salis na-*
« *tura monstrabit. Hoc igitur in omnem usum hu-*
« *mani generis effectum, incorruptionem corporibus*
« *quibus fuerit aspersum, impartit; et ad omnem*
« *sensum conditi saporis aptissimum est. Apostoli*
« *autem sunt rerum caelestium praedicatores, et*
« *aeternitatis veluti salitores: merito sal terrae*
« *nuncupati, quia per virtutem doctrinae, quasi*
« *salientes, aeternitati corpora servant.* » Haec postrema verba sic effert editio Doctissimi Constantii Ascetae Maurini: *per virtutem doctrinae, saliendi modo, aeternitati corpora reservantes.* Legendum. *Satores*, ut in omnibus Sancti Hilarii exemplis editis ac mss., contendebat Joannes Nicolaius: emendandam Hilarii editionem ex Divi Thomae Catena, reponebat Franciscus Combefisius, ac legendum *Salitores*: hinc inter utrumque lis erudita exorta est. « Nulla enim, inquiebat Combefisius,
« *Salis* metaphora *Sationis* causa: nisi quam Hie-
« ronymus affert, qua scilicet omnis facultas ger-
« minis sublata significetur, eoque seminata terra
« sterilitate damnetur. Una vero *salis* utilitas, con-
« servatio a putredine: ex qua capta metaphora,
« *Salitores* aeternitatis, qui Dei gratia renovatos
« in ea conservant, ut beata aeternitate fruantur. »
Aptissimam et optimam inficiari potest nemo metaphoram, quam exponit Combefisius. An ea vero lectionem Catenae Aureae satis vindicet, dubium mihi. Nullas circa praedictum vocabulum, *Satores*, varias reperit in Codicibus Hilarii, quas adnotaret lectiones, laudatus Constantius. Immo testatur Jacobus Echardus, in Exemplis MSS. *Catenae*, quae Parisiis vidit ac diligenter lustravit, constantissime se legisse, *Satores*. Habent, *Salitores*, editiones, Romana anni MDLXX, et Veneta anni MDXCIII, et Antuerpiensis anni MDCXII. At, *Satores*, lego in vetustis, Romana anni MCCCCLXX, Lugdunensibus MDXX, MDXXX, et MDXLII; Veneta MDXXI, ac Paris MDLII et MDCXI.

CAPUT IX.

In Euthymium Zigabenum denique, atque Glossas.

Euthymii Zigabeni, Graeci Monachi, pauca proferuntur verba ad caput I Lucae, ℣. 5, *Fuit in diebus Herodis Regis Judaeae etc.*; nempe: « *Chry-*
« *sostomus....* Alius autem Herodes fuit, qui Joan-
« nem occidit; sed ille Tetrarcha fuit, hic autem
« Rex. *Euthymius*: Rex, inquam, ille qui infantes
« occidit pater illius Herodis, qui Praecursorem
« interemit. *Beda*: Tempus autem Herodis alieni-
« genae, Regis etc. » Ex ipsius Euthymii Commentario in Lucam desumpta verba sunt. Nec *Euthymii* nomen, nec allata ejus verba legi in Veneta Catenae editione anni MCCCCLXXXVI, neque in Parisina anni MDLXVI, adnotat loco superius citato Simonius: eademque, cum Auctoris nomine, interpolatoris cujusdam manu adjecta, suspicatur. Brevis quidem illa sententia deest in aliis editionibus, quas expendere licuit, prima Romana MCCCCLXX, Lugdunensibus MDXX, MDXXX et MDXLII, Veneta MDXXI, et Parisina MDCXI. Attamen ea legitur in Romana MDLXX, Veneta MDXCIII, Antuerpiensi MDCXII. An ergo hocce additamentum causam habeat audacem interpolatricem manum, an Codicum variantium innoxiam discrepantiam?

Ad *Glossas* demum quod attinet, quae frequentius in Catena promuntur, paucis admonere praestat: eas ut plurimum obvias nunc non esse, proque *Anonymis* haberi: at aliquas reperiri tamen, quae, animadvertente Nicolaio, occurrunt in Commentariis in Matthaeum, Anselmo Cantuariensi vel Laudunensi tributis, vel potius Herveo Monacho Dolensi adjudicandis.

CAPUT X.

De ratione in hujus Operis editione servanda disseritur.

De ratione in editione hujusce Catenae servanda, quae nostras etiam curas exercuit, quaestionem olim agitatam inter laudatos Doctissimos Viros, Nicolaium et Combefisium, narrat Echardus. Censebat contendebatque primus, loca sacrae Scripturae Sanctorumque Patrum, quae ab Aquinate allegantur, ad recentiores accuratioresque, ut putabat, editiones conferri et emendari debuisse: remque partim exsecutus est Parisiis apud Societatem anno MDCLVII, edito Volumine in f. Titulum novae editionis Num. V dedimus.

Vero et recto minus congruam criterio hanc judicabat rationem Combefisius: constituebatque, genuinum ac germanum Thomae opus ut habeatur, loca illa non ut nunc leguntur, sed ut ea legit attulitque Sanctus Doctor, producenda esse: variantesque et novas lectiones ad marginem, si ita videatur, apponi posse. Hinc speciminis loco, in iis *Catenae* partibus, quae sua in *Bibliotheca Concionatoria* locum habent, antiquas lectiones, quas esse Thomae censuit, intactas reliquit, ad marginem immutationes a Nicolaio factas annotans, et aliquando castigans.

In suae defensionem causae Opusculum typis edidit Nicolaius inscriptum: *In Catenam Auream Sancti Thomae et P. Nicolai editionem novam Apologetica praefatio*, sub adscititio nomine Hono-

rati a S. Gregorio, Parisiis apud Jacobum Greu anno MDCLXVIII, in 12. Libello respondit Combefisius edita apologia, cui titulus: *Prolusio ad Praefationem Apologeticam in P. Nicolai editionem novam Catenae Aureae Divi Thomae*, Parisiis apud Andr. Chramoisy anno MDCLXVIII, in 8. Sed aliis etiam utrinque pugnatum est libellis, quos recenset Jacobus Echardus in utriusque Elogiis.

Praeconceptae inhaerens opinioni Nicolaius, dum alteram editionem parabat novis curis recognitam, vita mortali migravit: eademque, operam dante Franscisco Chauchemero Ordinis nostri alumno Gallo, lucem vidit Lugdunensibus typis Antonii Briasson. Huic editioni priorem anni MDCLVII, praefert Echardus: et hanc ego cum Doctissimo Combefisio minus etiam probarem, utpote quae Angelici Doctoris opus non exhibeat, quale Sanctissimus Auctor concinnavit. Candide fassus ille est, in Sanctorum testimoniis *plerumque* aliqua de medio *rescissa*, verborum etiam *ordinem commutatum*, *interdum sensum* expressum *verbis dimissis*, ac *vitiosam* adhibitam latinam praesertim Homiliarum Chrysostomi versionem. Cur ergo immutari haec vel supprimi debeant?

Vetustas editiones censet Simonius loco citato, recentioribus praeferendas: ac inter illas Possevinus praefert Antuerpiensem, quae non solum Patrum nomina, sed locorum etiam indices in ora paginae exhibet. Indicem servarunt posteriores editiones, Romana MDLXX, Veneta MDXCIII. Antuerpiensis MDCXII, ac sequiores. Sed hanc *Antuerpiae cusam* quamquam *praefert aliis Possevinus, ut accurate loca indicantem*; et ipsa tamen *voces habet depravatas* (verba sunt Nicolai) *involutas constructiones, perturbatas phrases, vitiosas versiones, mutilatos textus*, *indices omissos vel praepostere annotatos*, *hiantes et imperfectos sensus*. Satis fuisset admonere lectores, frequentius in illa eadem Antuerpiensi editione a Possevino laudata locorum indices omitti; eosdemque frequentius praepostere annotari. Cetera quippe censurae capita, quae voces, constructiones, phrases, versiones, textus, sensus carpunt, non operam ab Editoribus Antuerpiensibus adhibitam tangunt, sed Opus ipsum a Thoma compositum.

Ad nostram quod attinet Venetam Bettinellianam editionem, haec eadem est cum Romana, quae jussu Pii V, Summi Pontificis, anno MDLXX prodiit. Quae certissima sunt Typographorum sphalmata emendantur; si quae variantes ex inspectione aliarum bonae notae editionum occurrunt, lectiones exhibentur: locorum indices antiqui servantur, ac in ora paginae inferiori adjiciuntur illi quos reponi oportere judicavit Nicolaius.

DISSERTATIO II.

CAPUT PRIMUM.

Inter Monachos, solemni religionis voto obnoxium plures annos egisse Divum Thomam, propugnat cujusdam Historicae Disquisitionis Auctor. Eadem jam dudum fuerat Angeli de Nuce sententia. Obscure loquuti sunt Costantinus Cajetanus, et Marcus Antonius Scipio. Nonnisi Oblatum ac Novitium fuisse Thomam Casini, censet Joannes Caramuel: vel etiam saeculari duntaxat veste indutum, sanctis moribus imbuendum, non abnuit Erasmus Gattula.

Typis Lugdunensibus, revera Venetis, anno 1724, in lucem prodiit *Historica Disquisitio*, suppresso nomine Auctoris, *De Monachatu Benedictino Divi Thomae Aquinatis apud Casinenses, antequam ad Dominicanum Praedicatorum ordinem se transferret*. Doctissimo Viro, qui magna virtutis et eruditionis opinione florebat, opellam adjudicavit communis fama; ipsumque proprio nomine appellat Marianus Armellinus in Bibliotheca Benedictino-Casinensi, Assisii Anno 1731 impressa, in Elogio Angeli de Nuce. Nolim ego celeberrimi viri jam pridem vita functi turbare pios manes: satisque mihi erit, Auctorem Disquisitionis Historicae vel Disquisitorem deinceps vocare, quisquis ille fuerit. Spargi in vulgus manibusque teri vix coeperat elucubratio, ad fucum faciendum aptissima, cum edita typis Andreae Mercurii Veneti Responsio paucos post dies opposita est; quae benevolo Lectorum animo judicioque ut exciperetur, per sese splendida causae merita quam tutandam susceperam, effecerunt. Titulus erat: *De Fabula Monachatus Benedictini Divi Thomae Aquinatis: Responsio ad Historicam Disquisitionem etc.*

Elapso fere decennio, lucem vidit *Historia Abbatiae Casinensis*, Venetiis anno 1733, excusa apud Sebastianum Coletum: in qua Doctissimus Auctor Erasmus Gattula Parte II, num. V, et in Addendis, idem pertractat argumentum, presso quidem contractoque calamo sed eo robore omni quod rei conditio ferre poterat. Utriusque superioris Dissertationis altum priore loco silentium: ac leviuscula solummodo in Addendis mentio *Historicae Disquisitionis* ab Anonymo vulgatae; ut quae pridem collegerat Gattula de Monachatu Divi Thomae, ex Opusculo Angeli de Nuce, de quo dicendum infra, dubio procul desumpta, typis edidisse videatur, quin Anonymi Disquisitionem meamque voluerit novo insumpto labore vocare ad examen. Quae vero protulit ipse, diligentius ego expendi omnia: pronumque mihi fuit ut Opusculum secundis curis reficerem, novis auctum argumentis, pluribusque admadversionibus locupletatum, quo fictitius Divi Thomae Monachatus magis magisque innotesceret.

Ad ipsam quaestionem accedo. Auctoris *Historicae Disquisitionis* consilium ac sententiam, verbis ejus jam refero. « Quod hic demonstrandum (ait « ille capite I. num. I), aggredior, est: primo « Thomam Aquinatem anno aetatis suae quin- « to ad Coenobium Casinense a parentibus missum « esse, non piis duntaxat moribus primisque lit- « terarum rudimentis inter alios nobiles pueros « informandum: sed Deo sub Divi Benedicti Mona- « stica disciplina oblatum, ac velut in Monachum « consecratum pro jure patriae potestatis, ut jam

« tum religioso instituto adstrictus nunquam redi-
« re posset ad saeculum; sed potius adultam tan-
« dem aetatem adeptus, oblationem de se a paren-
« tibus factam, ratam haberet, vitamque Monasti-
« cam ibidem expresse solemniterque profiteretur:
« quod et ille pubertatem ingressus, pro illius
« aevi more et ex sacris Ecclesiae legibus execu-
« tionis demandavit; eo plane modo quo Divus
« Placidus, Bonifacius Moguntinus Episcopus, Hil-
« debrandus in Sede Pontificia Gregorius VII. nun-
« cupatus, septennes Deo sub Divi Benedicti regu-
« la a parentibus suis oblati: Divus Maurus duo-
« dennis, Godefridus, Petrus Diaconus, Venerabilis
« Beda quinquennes: aliique bene multi a prima
« pueritia, Monastico instituto ex parentum voto ad-
« stricti et obligati, ut nec inde redire ad saeculum
« possent; puberes tandem facti, egressique ex e-
« phebis, sacra vota quibus olim ex patria potestate
« damnati fuerant, solemniter exsolverunt »

Heic non sistit ille: promissa largius effundens, ultra progreditur: « Alterum (inquiens) quod hic « demonstrare instituo, etsi ex illo primo sponte « fluit, istud est: Thomam Aquinatem, non anno, « ut fingitur, vitae nono vel decimo a Monachorum « Casinensium cura et educatione revocatum, ad « Scholam Neapolitanam auditorem saecularem et « laicum a parentibus missum esse: unde ille sui « postmodum juris factus relicto saeculo ad Do- « minicanos accesserit: sed contra potius annos « circiter quindecim natum, emissaque professione, « veri jam nominis Monachum, Abbatis sui jussu « atque mandato, Neapolim contendisse, altioribus « ibi studiis sub suorum tamen Monachorum di- « sciplina perpoliendum: unde ille nonnisi post « annos circiter octo (*aetatis anno* 23) victus « cultusque asperioris, arctiorisque paupertatis stu- « dio succensus, ad surgentem Praedicatorum Or- « dinem se transtulerit; non relicto tunc primum « saeculo, cui diu antea cucullum induens valedi- « xerat, sed nova religiosae vitae ratione suscepta. »

Hinc vitae gestorumque Thomae chronographiam sic digerit, digestamque proponit: « Anno 1220 « die 16 Aprilis nascitur Divus Thomas in Castro « Rocca-sicca , patre Landulfo Comite Aquinate, « matre Theodora Theatis Comitis filia. »

« Anno 1225, aetatis 5, ad Casinense Monasterium « mittitur a parentibus, oblatus Deo atque dicatus « sub regula Sancti Benedicti.

« Anno 1235, aetatis 15, Monasticam ibidem « professionem emittit: ac tum ad altiora studia « Neapolim ab Abbate mittitur, sub Benedictinorum « Magistrorum disciplina.

« Anno 1239, aetatis 19, Casinensi Monasterio « a Friderico II. Imperatore expilato, et in muni- « tionem converso, cum caeteris Monachis ejicitur.

« Anno 1243, aetatis 23, relictis Benedictinis, « ad Dominicanos Praedicatores accedit, parentibus « repugnantibus, ac filium repetentibus. »

II. Haec primum Historicae Disquisitionis Auctori non insedit opinatio: imo laudat ille capite VI. num. IV, adsertorem ejusdem, acerrimumque propugnatorem, Angelum de Nuce Casinensis Congregationis alumnum, Archiepiscopum Rossanensem, cujus sunt Notae eruditissimae in chronicon Casinense. « Thomam Aquinatem (inquit) Religiosa « professione Monachum ex Benedictinis Casinensi- « bus ad Dominicanos transiisse, in Academica « collatione Romae defenderat ille (Angelus de « Nuce) in Aula Augustissimae Christinae Sveco- « rum Reginae, quo eruditorum omnium natio con- « sueverat. Quod cum monstri pene instar ab ad- « stantibus exceptum esset, eorumque supercilia « mentesque admiratione suspendisset: is ad redi- « mendam dictorum fidem, Dissertationem scripto « consignavit, cui titulum dedit *Divum Thomam* « *Monachum fuisse Benedictinum, ostenditur.* Cujus « exemplum ante annos triginta (*anno circiter* « 1695) Romae cum essem, ab Eminentissimo « Cardinali de Noris mecum humanissime com- « municatum et vidi et legi. » Haud ullus dubito et exscriptam Dissertationem illam fuisse: ac pene eamdem cum *Historica Disquisitione*, quod attinet ad praecipua controversiae et capita et argumenta, dici posse.

Hanc Erasmus Gattula in Historia Abbatiae Casinensis Parte 2, num. 5, laudat *Dissertationem de Monachatu Sancti Thomae, Eruditissimi Archiepiscopi Angeli de Nuce:* quam *manuscriptam* vidit ac legit, compendioque contractam ibidem profert. Calculos ita subducit, ut natus fuerit Thomas *initio saltem anni* 1225. ante diem septimam Martii: *anno* 1230 pro illorum temporum more, *puer quinquennis*, Monachus Casinensis evaserit: consederit Neapoli *anno* 1239. ubi studia scientiarum perficeret. Casino cum reliquis Monachis in exilium actus violentia Friderici imperatoris: Dominicano demum Ordini nomen dederit *anno* 1243, aut initio anni 1244, cum annum aetatis ageret decimumnonum, aut vicesimum: hinc vero *septem circiter annis*, Casini manserit ad annum aetatis usque decimumtertium, ac *annis pariter septem* Neapoli diversatus fuerit in Benedictino S. Severini, vel S. Demetrii Monasterio, minime vero Saecularium domo. Jam vides, eadem esse controversiae capita, chronographia excepta, eademque argumenta, quae Angelus de Nuce in sua Dissertatione Ms. posuerat, quae Auctor Historicae Disquisitionis enarrat politiore adhibito stylo, ac meliore fortasse methodo servata.

III. Oblationem Thomae Deo factam Casini a parentibus, veluti certam habet ac indubitatam Marcus Antonius Scipio, Placentinus patria, Benedictini Coenobii sub titulo S. Sixti ibidem alumnus, in Elogiis Abbatum Monasterii Casinensis, quae Neapoli apud Octavium Beltramum anno 1640, fol. ac iterum anno 1643, apud Jacobum Gaffarum in 4, prodierunt, de professione vero Monastica voto solemni emissa satis obscure loquitur. In Appendice ad Landulphum Abbatem LVI sic ait: « Landulpho secundum jam suae administrationis « annum agenti Divum Thomam ipsius nepotem « quinquennem Parentes educandum obtulere, eo « prorsus modo quo Tertullus olim et Equitius, Ro- « manorum nobilissimi, liberos suos Placidum et « Maurum Divo Benedicto religiosa disciplina im- « buendos tradiderunt. Nec enim apud Casinum « moris erat (quidquid alibi secus in nostris etiam « Coenobiis sancte et laudabiliter fieri consuevisset) « ut Nobilium Virorum filii ad Monachorum scho- « las admitterentur, nisi quibus ex parentum spon- « tanea oblatione statutum esset, ubi adolevissent, « religiosi status professionem emittere. » Causas affert, quibus permoti Comites Aquinates fortasse constituerint, puerulum Thomam in Coenobio Casini offerre Deo sub regula S. Benedicti: ac nihilominus eo ipsum in loco diutius non mansisse, neque adhaesisse ordini Benedictino, sponte

fatetur: « Quod si Thomas (inquit), qui inter « Monachos educatus, nostro tamen Ordini non « adhaesit; id vero nemini mirum videri debet: « nam praeterquamquod bellum atrox, quod inter « Pontificem Romanum et Federicum Imperatorem « exarserat, cum toti Campaniae, tum nominatim « Casinati Sodalitio maxime calamitosum, tam ei- « dem Thomae, quam caeteris Monachis attulit « alio demigrandi necessitatem; parentum insuper « consilia et machinationes de Casinati Abbatia cum « illi suboluissent, ab omni semper honorum spe « atque ambitu alienissimo, cogitationes suas ad « aliud vitae genus amplectendum convertit, in quo « posset dignitatum insignia et titulos omnes fa- « cilius ac probabilius in omnem vitam declinare. »

Obscuriora quoque pauca verba scripserat eodem circiter tempore Constantinus Cajetanus Siculus, Ordinis Benedictini vir illustris, in Epistola Nuncupatoria ad Patres Societatis, quae praefixa legitur Opusculo *de Religiosa S. Ignatii sive Enneconis, Fundatoris Societatis Jesu, per Patres Benedictinos institutione*, Venetiis edito anno 1641. apud Christophorum Thomasinum. Ait ille: *Omitto nunc ceremonias ritusque Benedictinos, quos sacer hic Ordo Praedicatorum, mei amantissimus, quotidie frequentare non cessat: praeterquamquod Angelicum illud Ecclesiae lumen, Thomas Aquinas, Doctoribus Benedictinis non abs re adscribendus venit.* Hujusce operis vices narrat omnes laudatus Marianus Armellinus: mihi vero sat fuerit animadvertere, Constantinum Cajetanum ab Annalium Ecclesiasticorum parente ad Annum CCCCXCIV, num. 77 et 78 in illos notari, *qui perperam Sanctissimo Patriarchae Benedicto quos non genuit, alienos partus supponunt; qui nimio ejusdem Ordinis, sub quo profitentur, amore, nonnullos fama illustres Viros, ejusdem fuisse regulae professores, imprudenter et inconsiderate minis affirmant; qui veritatis candorem non illustrant, sed obscurant: et nullum habentes delectum, quoscumque repererunt doctrina vel sanctitate claros, eosdem sub Sancti Benedicti regula constituunt professores*

IV. Sunt alii vero clarissimi Viri ex Ordine Benedictino, qui apud Casinenses oblatum ac Novicium fuisse Thomam arbitrantur, minime vero solemni professione emissa, aut oblatione de se a parentibus facta voto firmata, Monachum veri nominis: imo sunt etiam qui eo sancto in loco moribus et litteris dumtaxat imbuendum, in veste saeculari traditum, non admodum repugnant. Priorem sententiam disertissimis verbus profert Joannes Caramuel in Theologia Regulari Tomo 1, lib. VI, Disp. 59, num. 445, ubi haec habet: *Attamen infantes sic devoti a parentibus, sine nota aliqua, imo laudabiliter, cum ad aetatem pubertatis veniebant, poterant Religionem illam deserere, et reverti ad saeculum, aut transire ad aliam Religionem, si judicabant convenientius. Sic Divus Thomas studiorum causa legitime potuit, imo debuit discedere, non obstante parentum oblatione . . . Monasterium devotos pueros potuit dimittere vel ante vel post pubertatis annos, ut etiam quoslibet Novitios. Videatur Sylvester Verb. Religio 2. qu 10 et 13, ubi expendit circa oblationem hujusmodi curiosas aliquot difficultates.*

At ipsa demum argumenta, quae Scriptores alios Benedictinos induxere, ut a parentibus crederent Deo oblatum devotumque Thomam Casini sub regula S. Benedicti, haud multo videtur Erasmus Gattula habuisse in pretio; utpote qui, eadem omnia postquam exhibuit, proque virili instauravit, puerulum denique Thomam eo in Coenobio, moribus litterisque imbuendum in veste saeculari dumtaxat, traditum fuisse, ultro permittit. Verba ejus refero, quae loco prius citato in calce habentur: *Sive tamen*, inquientis, *quo tempore Casini moram traxit, Monachorum habitum Sanctus Thomas induerit, quod verisimillimum esse non pauci opinantur, sive in laicali permanserit, perinde nobis est. Neque enim parum gloria Casinensibus accedit, quod Sancti hujus in moribus optimi fuerint institutores, atque ipsum in Grammaticalibus, Logicalibus, et Philosophicis erudiverint. Itaque memorandus fuit in hac nostra Historia; nec tamen ideo Casini Monachum se Deo vovisse, asserimus.* Haec varia sunt Scriptorum placita, quae diligentiore examine versat Dissertatio quam aggredior.

CAPUT II.

Argumenta, quae videntur evincere, quinquennem Thomam a parentibus Deo oblatum apud Casinenses. Ritus oblationis hujusmodi, si qua fuit, Monachatum ejusdem, aut solemnem professionem non probat. Neque illum suadent, quae decentiae argumenta vocantur. Adhuc impuberem Thomam, Abbate cedente juri si quod acquisiverat, ad saeculum rediisse in scholis Neapolitanis informandum litteris, satis indicant Historiae.

I. Oblatum a parentibus Casini Thomam, quinque natum annos, Deo sub regula S. Benedicti, pro certo Disquisitor habet: capiturque admiratione, si qui sint qui rem hanc in dubium advocare potuerint. Rem hanc ante tradiderant Angelus de Nuce, Marcus Antonius Scipio, et Joannes Caramuel: eamdemque post omnes crambem recoxit Erasmus Gattula. Scriptorum ex Praedicatorum ordine aliorumque testimonia proferuntur, qui Thomae synchroni fuerunt vel suppares, ipsiusque vitam ac gesta scripserunt, ac testes jurati adhibentur in Processu Canonizationis ejusdem. Guillelmum de Tocco primum affert Disquisitor, capite III. Historicae Disquisitionis num. I, coaevum, ut inquit, Aquinati nostro scri- « ptorem, ejusque sodalem: qui capite I. Vitae ab illo « descriptae, rei fidem locupletissimam facit: Landul- « phus Comes Aquinas, et Theodora Theatis Comitis « filia, *parentes ejus*, (inquiens) *sic enutritum* (do- « mi) *libenter Deo offerunt; et quinquennem ad Mo-* « *nasterium* (Casini) *per nutricem cum bona so-* « *cietate transmittunt, in quo instrueretur sanctis* « *moribus, divinis illustrationibus* (illuminatio- « nibus) *praeparandus.* En tibi oblatum Deo « puerum Thomam, et quidem quinquennem ad- « huc, atque tenellum. » Hanc Vitam exhibent Bollandi continuatores ad diem VII. Martii. Guillelmum de Tocco minus proprie *sodalem Aquinatis* vocat ille, utpote qui se dumtaxat *vidisset ipsum scribentem et audivisse praedicantem et legentem*, narrat in Actis inquisitionis anno 1319 institutae num. 58 apud eosdem Bollandistas.

« Non longo sequitur intervallo Ptolomaeus « Lucensis, Episcopus Torcellanus, quippe qui Divi « Thomae tum Romae tum Neapoli discipulus fuis- « se dicitur libro XXII Historiae Ecclesiasticae, « quae Ms. extat in Bibliotheca Vaticana, quamque

« saepissime laudat Odoricus Raynaldus in Anna-« libus, Capite xix. *Hic Thomas in sua pueritia,* « inquit, *nutritus fuit in Abbatia Montis Casini, qui* « *sunt Monachi nigri: et secundum morem Nobi-* « *lium illius patriae, ut patet de Beatis Mauro et* « *Placido.* En tibi rursus nutritum in Casinensi « Monasterio Thomam puerum, in eum sane mo-« dum quo nobiles pueri Maurus et Placidus, quos « nemo negat sub Monastica Divi Benedicti disciplina « Deo dicatos atque devotos, primam illic aetatem « exegisse ». Ptolomaei Lucensis Historiam Ecclesia-sticam ex duobus Mss. codicibus Ambrosiano et Pa-tavino vulgavit doctissimus Muratorius anno 1727, inter Rerum Italicarum Scriptores Tomo XI. Quae verba profert Disquisitor, habentur citati libri XXII capite vicesimo. Minus vero accurate dictum, Pto-lomaeum *non longo sequi intervallo* Guillelmum de Tocco: cui potius ipse praemittendus fuerat. Non *libro* XXII, sed XXIII, Historiae Ecclesiasticae testatur ille capite VIII, se *confessionem* Doctoris nostri *sae-pius audivisse, cum ipso multo tempore conversatum esse familiari ministerio, ac ipsius auditorem fuisse.*

« Suffragatur S. Antoninus, Archiepiscopus Flo-« rentinus, tertia Parte Chronici Titulo 23, c. VII, « §. I. *Completo,* inquit, *aetatis suae quinquennio,* « *parentes ejus puerum Deo offerunt; et cum de-* « *centi comitatu, tamquam alterum Samuelem ad* « *Heli, ad Monasterium Montis Casini ex Ordine* « *S. Benedicti mittunt, moribus et litteris imbuen-* « *dum: ne tam praeclarum vitae speculum conver-* « *satio saecularis aliqualiter inficeret cum munda-* « *nis.* En tibi pariter ad Casinense Monasterium « missum Thomam, non saeculo mundoque re-« lictum, sed oblatum Deo, perinde ac Samue-« lem: quem pia mater needum conceptum Deo « voverat atque addixerat ».

Hic addit extranea testimonia duo, Bartholomaei de Capua, Logothetae et Protonotarii Regni Siciliae, ac Boni, Solitarii cujusdam, qui faustum Theodorae Comitissae proxime pariturae vaticinuim denuncia-vit. Primus « testis acceptus, omni exceptione ma-« jor, in Processu Canonizationis Sancti Thomae, « quem apud Bollandum in Actis Sanctorum lege-« re est, ad diem VII. Martii capite IX, num. 76, « ubi hoc ipsum inter cetera Divi Thomae gesta, « interposito etiam sacramento contestatur: *Pater* « *origine nobilis atque potens monachavit dictum* « *Fr. Thomam puerum, disponens eum Abbatiae* « *praeficere Casinensi.* Quid hoc autem est, *Mona-* « *chavit* nisi Monachum fecit? ..... Quid etiam « illud alterum, *disponens eum Abbatiae praeficere* « *Casinensi*? nisi eo ritu monachatum jam tunc « fuisse puerulum Thomam, et Monasticae vitae « addictum, unde illi ad Casinensem Abbatiam, ali-« quando pro meritis obtinendam, aditus fieret.

« Hinc illud Eremitae cujusdam, pietate et « sanctitate illustri, cui nomen Bono, vaticinium « Theodorae Comitissae proximae pariturae denun-« ciatum (quod refert Guillelmus de Tocco capi-« te I, num 2): « Paries filium, quem vocabis « Thomam: et tu et vir tuus cogitabitis eum face-« re Monachum in Monasterio Montis Casini, in « quo corpus B. Benedicti quiescit: habentes spem « ad magnos ipsius Monasterii reditus pervenire « per illius Filii vestri apicem et praelaturam. Sed « Deus de illo aliter ordinabit, quia erit Frater « Ordinis Praedicatorum etc. » Quis ergo non videat, « Parentes sic affectos, et ad amplissimos Abbatiae « reditus inhiantes, id egisse reipsa quod in Pro-« cessu Canonizationis testatus est Regni Siciliae Pro-« tonotarius, « Thomam puerum monachasse? » « Non aliter enim filii sui in suscepto Monastico « instituto firmitatem, stabilitatem atque constan-« tiam sibi poterant adpromittere, qua sola posset « ad optatam Praelaturam pervenire. »

Haec eadem argumenta habet omnia Erasmus Gattula loco citato: eademque sine dubio pridem adhibuerat Angelus de Nuce in sua Dissertatione quam Disquisitor adversarius, et ipse Gattula lau-dant manuscriptam, videruntque et exscripserunt. Quomodo vero pueri a parentibus Deo offerrentur in Monasterio, Sanctissimus Patriarcha Benedictus explicat in Regula capite LIX, hisce verbis: *Si quis forte de Nobilibus offert filium suum Deo in Monasterio, si ipse puer minori aetate est, parentes ejus faciant petitionem, quam supradiximus: et cum oblatione ipsam petitionem, et manum pueri invol-vant in palla altaris, et sic eum offerant.* Quo lo-co Disquisitoris animadversionem non praetermitto: « Nec quemquam (*inquientis*) fore arbitror, qui « Thomam vere proprieque Deo oblatum a paren-« tibus neget, quod per alios (maximeque *nutri-* « *cem*) ad Casinense Monasterium missus ab iis « fuerit. Quasi vero legatione quoque fieri oblatio « non posset: cum et Othlonum perinde quinquen-« nem a parente, missa legatione, oblatum Deo « legamus in Vita Sancti Bonifacii capite II. *Ab* « *aegrotante patre per legatos idoneus ad Mona-* « *sterium directus est.* » Quam egregie miscet omnia! Edmundus Martene in Commentario ad ca-put LIX Regulae sic habet: *Poterant tamen pa-rentes per alios, filios suos offerre, ut pater ex Othlono in Vita Sancti Bonifacii, capite* II: Non Othlonum, sed Bonifacium, per alios quam per parentes, oblatum Deo, notat Martene, probatque ex Othlono in ejusdem Bonifacii Vita: sed ipsum Othlonum, missa legatione, Deo oblatum intellexit Disquisitor, probatque (perperam scilicet) ex Vita S. Bonifacii. Hujusce Vitam ab Othlono concinna-tam ediderunt Canisius, Serrarius, Mabillonius. Sae-culo III. Benedictino, Capite II. citato haec haben-tur verba: *Pater, qui solus erat impedimento, re-pentina infirmitate correptus, pristinam mentis per-tinaciam deposuit, puerumque per legatos idoneus ad Monasterium... direxit.* Quod aliis Monumentis et exemplis evincit laudatus Martene.

Petitionis praedictae, ac oblationis formulam exhibeo, quam erutam ex Ms. codice Casinensi describit Gattula loco citato. protulitque Disquisitor ex Angeli de Nuce dissertatione. Nempe: « Ego N. « Princeps, vel Comes in Dei omnipotentis nomine « hunc filium meum N. coram Domino N. Abbate « et cuncta congregatione hujus sancti loci, trado « in hoc Monasterio S. Confessoris Christi Bene-« dicti, cujus corpus hic continetur, coram testibus, « cum oblatione atque petitione, in hoc sancto « Coenobio regulariter permansurum, et cum ce-« teris gratanti animo militaturum; ita ut ab hac « die non liceat illi collum excutere de sub jugo « regulae, sed magis studeat ejus instituta servare: « et ut haec mea traditio inconcussa permaneat, « promitto sub jurejurando coram Deo et Sanctis « ejus, nunquam per me, nunquam per suffectam « personam, nec quolibet modo facultatem exeundi « de hoc Monasterio me illi tribuere. Ad firma-« mentum hujus meae petitionis, manu propria

« subter firmavi, et idoneis testibus affirmare cu-
« ravi. Ego N. subscripsi etc. »

II. Hunc oblationis puerorum impuberum, oblatique Thomae quinquennis ritum adsumit Disquisitor, veluti principium inconcussum, ex quo impositam Aquinati oblationem nunquam redeundi ad saeculum, deque se factam a parentibus oblationem ratam habendi, vitamque profitendi Monasticam apud Casinenses colligat ac evincat. Ejus verba dedi capite superiore num. I: sed hoc etiam loco repetenda sunt, ut quas vires argumentum habeat, quod ipse *demonstrationem* vocat, quisque deprehendat. Aut ergo capite I, num. I, sibi esse *demonstrandum*: « Thomam Aquinatem anno aetatis suae quinto, ad Coenobium Casinense a parentibus missum esse non piis dumtaxat moribus primisque litterarum rudimentis inter alios nobiles pueros informandum; sed Deo sub Divi Benedicti Monastica disciplina *oblatum*, ac velut in Monachum consecratum pro jure patriae potestatis; ut *jam tunc* religioso instituto adstrictus *nunquam redire posset ad saeculum*; sed potius adultam aetatem adeptus, oblationem de se a parentibus factam *ratam haberet*, vitamque Monasticam ibidem expresse *solemniterque profiteretur*: quod et ille pubertatem tandem ingressus *pro illius aevi more, et ex sacris Ecclesiae legibus executioni demandavit.* »

Fidem hoc loco datam ut liberet (hoc enim opus, hic labor) ritum illum oblationis puerorum olim ex praescripto regulae Sancti Benedicti frequentari solitum, eisdemque impositam tum non redeundi ad saeculum, tum indeptae pubertatis tempore Monasticam vitam profitendi obligationem integro capite II, *explicat, asserit, vindicat*, qua exemplis, qua Pontificum rescriptis, qua decretis Conciliorum, qua Monachorum constitutionibus, qua clarissimorum Virorum suffragio. Quibus lato calamo enarratis, Caput suum denique tertium his verbis exorditur: « Quid nunc si Thomam ostendero, ex tenellis illis pueris unum, qui Deo sub Divi Benedicti Regula a prima pueritia vovebantur? Annon Benedictino instituto *jam tum* addictus, ac plane obstrictus habendus erit, *ut non ultra redire posset ad saeculum?* » Ita porro se rem habuisse, contendit ille, Scriptorum testimoniis in medium prolatis, quae superiore num. I, descripta sunt. *Demonstrationem* habes, quam magnifice jactat Disquisitor.

At hunc Disquisitori explicanti, asserenti et vindicanti ritum, repugnat nemo. Ritum illum olim frequentissimum, quo pueri sic oblati, ubi pubem indepti essent, ad exsolvendum parentum votum tenerentur, nec Monasticae professionis jugum excutere possent, sed expressam tunc professionem emittere deberent, vel potius Monasticam obligationem pridem inductam ratam habere, probare ac roborare tenerentur, extra dubitationis aleam posuerunt Ugo Menardus in Regulam Sancti Benedicti, Joannes Mabillonus Praefat. II in Saeculum IV, et Praefat. I in Saeculum VI. Ord. S. Benedicti, et inter Analecta; Edmundus Martenius in Commentario ad caput LIX Regulae S. Benedicti; et Ludovicus Thomassinus Parte I. Vet. et Novae Ecclesiae Disciplinae Libro III, cap. LVI. LVII et LVIII. Si quae videntur difficultates ritum illum impetere ex jure naturae, ac divino et civili desumptae, excutiunt omnes ac elidunt clarissimi laudati Scriptores, quibus addo Petrum Gibertum in Corpore Juris Canonici Tom. II, in Tractatu poster. de Ecclesia Titulo XIV, Sect. IV. Illud erat Disquisitionis caput, an aevo Divi Thomae *mos ille* vigeret, quo pueri oblati *nunquam redire possent ad saeculum?* An *Sacrae Ecclesiae leges* adhuc obtinerent, quibus Thomas adstrictus oblationem de se factam, si qua fuit, *adultam tandem aetatem adeptus, ratam haberet?* An pro sui aevi more, et ex sacris Ecclesiae legibus ita fuerit tenellus Thomas Deo oblatus in Coenobio Casinensi, ut puber jam factus vitam adhuc Monasticam ibidem expresse solemniterque profiteri teneretur? Hunc morem, has Ecclesiae leges erat inficiari, aevo Divi Thomae viguisse: neque sane id evincunt documenta illa superiorum saeculorum, quae solum larga manu profudit Disquisitor, ut fucum faceret; Gregorii nempe II. Romani Pontificis Rescriptum ad Bonifacium Moguntinum Episcopum, Concilii Toletani quarti decimi et decreta, Isidori, Bernardi, Lanfranci suffragia, aliaque demum Bedae, Placidi, Mauri, Bonifacii Moguntini, Hildebrandi exempla, quae sola profert ille, quorumve recentius, Hildebrandi exemplum ad medium spectat undecimum aerae christianae saeculum.

Contra namque liquet omnibus, ritum eumdem, saeculo XII cadente, quod eam praecipuam partem, qua pueris obligatio imponebatur, ne a parentibus oblati Deo sub Monastica disciplina, *redire unquam* cum ad annos pubertatis pervenissent, *ad saeculum possent*, relaxatam fuisse, ac aevo Divi Thomae in desuetudinem abiisse. Novum jus istud invexisse dicitur Clemens III, cujus haec verba sunt capite *Cum virum*, de Regularibus: *Utrum ea, quae infra discretionis annos a parentibus Monasterio tradita, habitum Religionis induens benedictionem accepit, et exiens postmodum se cuidam militi copulavit, ad Monasterium redire cogatur. Consultationi tuae taliter respondemus, quod cum juxta Concilii Toletani* (IV) *censuram, Monachum aut paterna devotio, aut propria professio faciat; quidquid horum fuerit alligatum tenebit, revertendi ad saeculum aditu penitus interdicto. Non enim videtur illa Monasticae professionis a se posse jugum excutere, cum eam non constet evidenter contradixisse, cum benedictionem accepit, quam nonnisi in aetate discretionis recipiunt quae velantur.* Ubi filiorum, quos paterna devotio Monasteriis obtulit, requiritur praesumiturque ratihabitio in aetate adulta. Ab anno 1188 rexit Ecclesiam Clemens III, ad annum 1191, quo temporis intervallo Decretalis illa scripta fuit. Luculentiora sunt Caelestini III, qui Clementi successit, verba eodem Tit. de Regularibus, cap.: *Cum simus*; Nempe: *si dictus puer ad annos discretionis pervenerit, et habitum retinere noluerit monachalem, si ad hoc induci nequiverit, non est ullatenus compellendus: quia tunc libitum sibi erit eum dimittere et bona paterna quae ipsi ex successione proveniunt, postulare.* Caelestini vestigia premens Innocentius III, anno 1198, suffectus, aliquanto etiam disertius rem definit apud Thomassinum Parte I citata, lib. III. capite 59, n. V. *Cum cautum*, inquiens, *reperiatur in canone, ut minoris aetatis filiis, qui oblati Monasterio fuerint, suscipientes habitum vel tonsuram, si a Praelatis suis anno quintodecimo requisiti, se in assumptae Religionis proposito consenserint permansuros, poenitendi licentia praecludatur: alioquin eis non adimatur ad saeculum redeundi*

facultas, ne coacta praestare Deo servitia videantur. Haec habentur in Epistola cxvi libri quintidecimi apud Baluzium. Ac demum ne actum agere videar, remque notissimam, qua de agunt laudati omnes Scriptores, vano labore exponam, satis hoc loco fuerit cum Joanne Mabillonio concludere in Observationibus de oblatione puerorum in Monasteriis inter Analecta: *Saeculo demum duodecimo in desuetudinem penitus abire coepisse hanc puerorum oblationem, ejusque obligationem sublatam esse decreto Clementis Papae III.* cap. Cum simus. Caelestinum III allegare voluerat Vir doctissimus: exciditque calamo Clemens III.

Rem igitur impossibilem tentat Disquisitor, dum nimia confidentia sibi *demonstrandum* proponit: Thomam puerulum Monachis Casinensibus traditum, *iam tunc religioso instituto astrictum, nunquam redire potuisse ad saeculum, pro illius aevi moribus, et ex sacris Ecclesiae legibus*: ac perperam sane, vanoque conatu, ad id probandum, *explicare, asserere, vindicare* aggressus est ritum illum tum puerorum oblationem, tum eorum non resiliendi obligationem complectentem, uti saeculis superioribus usu receptum, ita Divi Thomae aetate quoad illam impositae pueris non resiliendi obligationis partem sine dubio sublatum obsoletumque. Fuerit namque in Monasterio Casinensi a parentibus oblatus Thomas quinquennis pro patria potestate: at ritus ille, cum aevo illius praedicta exsolutus fuerit non resiliendi obligatione, adsumi nonnisi imprudenter veluti principium potest, ex quo Monastica professio voto solemni roborata colligatur. Abit ergo in auras magnifica illa Disquisitoris *demonstratio*, quae uni praedicto ritui innititur, ut inde evincat, oblatum Thomam redire ad saeculum non potuisse. Probandum illi fuerat, Thomam Casini apud Benedictinos mansisse ad annos usque pubertatis: ipsumque in adulta etate, cum ex sacris Ecclesiae legibus aevo suo vigentibus potiretur facultate resiliendi ac redeundi ad saeculum; ratam nihilominus oblationem de se factam habuisse, emisisseque solemnia vota. Neutrum probat ille.

III. Non adeo vero in Historia Monastica hospes erat, quin agnosceret tandem, nullam fuisse pro aevi more quo degebat Thomas, obligationem, qua ille, si oblatus unquam extitisset, *redire nunquam posset ad saeculum.* Hinc secum ipse pugnat manifeste. « Duo in prisco illo ritu (inquit capite « III, num. 3), secernenda veniunt: oblatio scilicet « ipsa puerorum Deo ex voto parentum fieri so- « lita; tum obligatio pueris ipsis imposita, in sus- « ceptae Monasticae vitae instituto remanendi, vo- « taque solemnia dum ad aetatem adultam veni- « rent, expresse atque ex publica formula nuncu- « pandi. Secundum hoc penitus sustulit Clemens « III, *cap. Cum simus, de Regularibus*: puerisque « licentiam fecit, ut cum pubertatem attingerent, « abjecto cucullo, redire ad saeculum possent, pa- « trimonium repetere, ac etiam matrimonio jungi » Quis unquam credidisset, dici potuisse a Disquisitore: aevo Divi Thomae pueros oblatos *redire ad saeculum potuisse*; qui sibi demonstrandum proposuerat, Thomam Monachis traditum jam tunc religioso instituto adstrictum, *nunquam redire potuisse ad saeculum*? Utrumque tamen scribit ille disertissime. Animadverte rursus, caput illum, *Cum simus,* quod habetur in Titulo de Regularibus, adtribui, Clementi III, sphalmate scilicet, quod a calamo Doctissimi Mabillonii exciderat, ut adnotavimus, non correcto, sed adoptato.

Hinc relicto stricti juris argumento, quod in praesidium suae cause adhiberi non poterat, alia quaerit Capite IV, solius *praesumptionis* momenta. *Verisimillimum* esse ait, potissimum Thomam, qualem etiam a prima aetate in Monasterio sese praebuerat adhuc impubes, voluisse oblationem de se factam implere, non irritam facere: *ad quod cum sin minus jus strictum, at certe pietas, religio, cultusque Deo debitus obligabant.* Clemens autem « autem (Caelestinus) hujus nominis tertius (ejus « verba sunt ca. IV, citato num. I), obligationem « dumtaxat sustulerat *stricti juris et fori*, ut ita « dicam, *externi*; ne (quod prisci ferebant Cano- « nes) oblati Deo devotique a parentibus pueri, « profiteri demum solemniter cogerentur: obliga- « tionem tamen *ex religione ac pietate* natam mi- « nime sustulerat. Quid enim filium vere pium ac « religiosum *magis deceat*, quam conceptum de se « parentum votum implere, non irritum facere? « nisi grave obsit impedimentum, quod nullum in « Thoma adolescente sanctissimo, et asceticae vitae « candidato religiosissimo deprehendimus: quem « potius ad id ex religiosa institutione propensis- « simum egregieque factum habemus. Eum itaque, « ex quo pubertatem ingressus est, parentum vo- « tum implevisse, seque votis Monasticis solemni- « ter obstrinxisse, juste pro ejus pietate ac reli- « gione *praesumitur.* » Quid? quod, Thoma ipso judice, probari posse contendit, adhuc etiam post Clementis III, vel potius Caelestini III, Rescriptum, *obligationem nihilosecius mansisse ex decentia, ut ajunt, ex pietate, ex religione natam.* « Nam Quod- « lib. IV, Art. XXIII, de hac ipsa puerorum obla- « tione ac traditione ex parentum voto suis ad- « huc temporibus frequentata sermonem habens, « *teneri* pueros docet utique *ex pietate atque de- « centia,* factam illam de seipsis oblationem, cum « ad annos pubertatis pervenerint, ratam habere, « atque ita solemniter profiteri: illudque Gregorii « II. Romani Pontificis oraculum in dicti sui pro- « bationem affert, suoque accommodat instituto..... « *utrum liceat* pueris *intra septa Monasterii* tra- « ditis *in infantiae annis, postquam pubertatis im- « pleverint annos, egredi et matrimonio copulari,* « *hoc omnino devitamus....* Quidni ergo Thomam « Aquinatem, ab ipsa infantia piissimum religio- « sissimumque, cum jam quinquennis Deo fuisset « oblatus, id demum fecisse puberem existimemus, « quod ille sin minus stricto jure, at saltem ex « pietate ac religione faciendum existimabat? »

Antequam novum istud *praesumptionis, verisimilitudinis, ac decentiae* argumentum discutio ac elido, nonnulla mihi sunt proponenda animadversione dignissima. Ac primo quid illud est, Romanos Pontifices, obligationem pueris pridem impositam non redeundi ad saeculum, dum annos pubertatis attingerent, ex eorum oblatione ortam, relaxantes et auferentes, abstulisse illam *in foro, ut ita dicam, externo*? Imo vere factam illis in foro conscientiae facultatem, monasticum habitum exuendi, ac redeundi ad saeculum, eorumdem Pontificum jam citata verba omnino declarant. Quid etiam illud est, obligationem *ex religione et pietate natam,* minime sublatam fuisse, propterea quod filium vere pium ac religiosum nihil *magis deceret,* quam conceptum de se parentum votum implere? Nempe sus deque

miscentur omnia. Veram obligationem *religio ac pietas* inferre possunt: at veri nominis obligationem affert nullam sola *decentia*. Oblati pueri porro, cum in ipso foro conscientiae exsoluti fuerint obligatione non redeundi ad saeculum in adulta aetate; verae alicui obligationi *ex religione ac pietate natae* adhuc illos obnoxios, nemo sapiens dicat. Id vero *decuisse* si contendas: decentiam hanc omnem reponam ego, eorumdem cum adoleverint, subditam esse libero consensui et arbitrio, integra eisdem facta a Pontificibus, novo jure inducto, facultate resiliendi vel non resiliendi, prout sibi expediens, re maturius considerata, visum fuerit.

Divi Thomae praeterea doctrina manifeste abutitur Disquisitor, dum ea fulciri contendit distinctionem illam duplicis debiti, ac duplicis obligationis tum *stricti juris et fori externi*, tum *decentiae, pietatis, et religionis*; illamque priorem sublatam scribit aevo Divi Thomae, ac posteriori obnoxios adhuc fuisse pueros illos qui a parentibus Deo offerebantur. Integrum attente lege citatum Articulum Divi Thomae; in eoque ne verbulum quidem ullum invenias, quod illud *pietatis, religionis, decentiae* debitum indicet. Probandum adsumpserat S. Doctor: *pueros etiam infra annos pubertatis in religionem recipi, non esse secundum se malum, imo expediens et fructuosum*. Positam confirmat propositionem Veteris ac Novi Testamenti scripturis. Tum differentiam quamdam hac in re observandum esse monet, hisque verbis declarat, quae Disquisitor spectasse videtur: *Nam pueri ante annos pubertatis ex naturali jure sunt sub cura parentum, propter hoc quod patiuntur discretionis defectum, secundum quem possint bene regere seipsos; et ideo in hac aetate possunt quidem religioni tradi, si a parentibus offerantur: et erit rata traditio, praecipue si, cum ad annos pubertatis pervenerint, ratam habuerint paternam oblationem*. Quibus docet ille, pueros quidem a parentibus offerri posse, ac firmam tum demum eorum fore traditionem, cum pueri pubertatem adepti ratam fecerint parentum oblationem: sed *pietatis, religionis, decentiae* debitum, quo illi tenerentur oblationem de se factam non irritam facere, video nullum. Cur ergo Gregorii II, Romani Pontificis rescripto, debitum et obligationem sonante, utitur Sanctus Doctor? Nempe cum istud duo complectatur; et oblationem impuberum pro jure patriae potestatis, et puerorum debitum non resiliendi; et hoc jam pridem relaxatum sublatumque fuerat, illa vero in usu adhuc erat: illud propterea in sui dicti probationem adsumere poterat Angelicus Praeceptor, suoque instituto accommodare. Unde et alia subjicit Patrum testimonia, quibus id unum probatur: *expediens esse et fructuosum ut pueri infra annos pubertatis in Religionem recipiantur*.

Jam vero fateor ego, quod norunt omnes, ritum illum oblationis puerorum, ea tamen obligatione mulctatum, qua in annis etiam pubertatis obstringebantur non resilire, aevo Divi Thomae viguisse. Hac de re nulla cum Disquisitore controversia, quam diligentissime exponunt saepe laudati Scriptores, et confirmant exemplis: imo vel hodieque oblationem illam in usum revocari posse, admonent Thomassinus Parte 1 libro III, citato capite lviii, num. 5, et 6; Franciscus Suarius Tomo III de Religione lib. V, cap. i, et ii; Prosper Faguanus Part. II libri III Decretalium Cap. *Si quis*, et Cap. *Cum virum*, de Regularibus. Ad hujusce ritus, eo quo Divi Thomae aetate vigebat modo ac hodieque in usum revocari posset, splendidiorem expositionem, addendum est: nec parentibus, qui puerum Deo semel obtulerint, integrum amplius esse, ut ipsum revocent: neque filio impuberi ante annos pubertatis, adhuc patriae subjecto potestati, licere egressum moliri e Monasterio, vestemque deponere quam induit pro jure parentum. Ita sane tenet docetque, communem sententiam declarans, laudatus Suarius, loco citato capite i, num. 15: « Interrogabit aliquis, *inquiens*, quidnam operetur « haec oblatio facta filii alicui Religioni? Commu- « nis responsio est, oblationem hanc tria operari. « Unum est, ut talis licite possit a Religione re- « cipi ac retineri. Secundum est, ut pater non « possit amplius uti patria potestate ad revocandum « filium, quia jam cessit juri suo; et quantum in « se est, donationem filii Religioni fecit, quam ipsa « acceptavit. Tertium est, ut neque ipse filius sua « voluntate egredi possit ante annos pubertatis: « quia in illa aetate, non tam sua quam patris « voluntate regendus est: pater autem voluntatem « suam in Religionem transtulit. »

Atqui vero fieri poterat (quod postremo loco animadvertendum est) ut praedicti pueri pro parentum potestate oblati Deo in aliquo Coenobio, abjicere cucullum possent, et redire ad saeculum infra pubertatis annos, ipso videlicet Monasterio aut Monasterii Abbate seu Praelato cedente juri quod acquisiverat. Rem per sese notam exponit Suarius loco citato: *Et ideo*, inquiens, *sine Religionis consensu exire non potest* (puer oblatus) *infra illam aetatem, quamvis ab ipsa Religione possit expelli etiam ante pubertatem, si ita sibi expedire censuerit; quia pro nullo tempore se obligavit ad retinendum illum*. Paria sunt Joannis Caramuelis verba, quae capite i, num. 4, allata sunt: *Monasterium devotos pueros potuit dimittere vel ante vel post pubertatis annos*. Silvestrum laudat, cujus haec demum refero V. Religio 2, quaest. ii, *Advertendum est, quod nec pater, nec tutor, nec magister, nec quicumque alius custos, potest impuberem de Religione extrahere propria authoritate, sive ex voto sive sine voto intraverit: sed authoritate habentis potestatem in Monasterio*.

Quibus praemissis, jam dare hoc loco liceat, Thomae Aquinatis parentes pro jure patriae potestatis ipsum Casini obtulisse Deo sub regula Sancti Benedicti. Demus etiam atque fateamur, eosdem Thomae parentes, si quidem ipsum Deo per oblationem devoverint, non amplius ipsum revocare potuisse: neque ipsi Thomae infra pubertatis annos egredi Monasterio sua voluntate licuisse. At contingere tamen potuit (quod inficiari nequit Disquisitor) ipsius Thomae egressus e Monasterio; sive demum ille pubertatem adeptus, pro facultate novo jure inducta, expediens judicaverit ad saeculum remeare; sive ut e Monasterio egrederetur infra etiam pubertatis annos, iterumque rediret in patriam potestatem, expediens duxerit Casinensis Coenobii Abbas. Neutrum contigisse, validis argumentis demonstrandum foret, ut Monachatus Divi Thomae, aut religiosa voto solemni ab ipso nuncupata professio evinceretur.

Ad *praesumptiones*, et ad argumenta *decentiae* confugit Disquisitor, ut Aquinatem, pubertatis annos adeptum, ostendat oblationem a parentibus de

se factam votis nuncupatis ratam habuisse: ac si certum compertumque foret, sub Monastica Benedictinorum disciplina ipsum ad pubertatem usque versatum esse, neque dimissum e Coenobio intra pubertatis annos, juri cedente Abbate, si quod in illum acquisiverat. Ad argumenta *praesumptionis ac decentiae* quod attinet, ea demum ad id unum rediguntur omnia: *Filium vere pium ac religiosum nihil magis decere, quam conceptum de se parentum votum implere, non irritum facere, nisi grave obsit impedimentum, quod nullum in Thomae adolescente sanctissimo, et asceticae vitae candidato religiosissimo deprehenditur*: ac sane *de piissimo tunc et religiosissimo adolescente opinari nefas esse cum abjecto cucullo ad saeculum rediisse.* Nimirum exiles quis non videat hujusmodi praesumptiones et conjecturas? Solidiores melioresque praesto forent, quae decentissimas rationes exhiberent, quibus adolescens Thomas permotus, expediens judicaverit, Casinensi Monasterio egredi ac redire ad saeculum, supremi Numinis illustrationibus praeparandus, quod *aliter de ipso ordinaverat, quia erit Frater Ordinis Praedicatorum,* ut prophetice praedictum fuerat. Quidni etiam, cum eidem parentum consilia et machinationes de Casinati Abbatia suboluissent, ab omni semper honorum spe atque ambitu alienissimo, ut ait Marcus Antonius Scipio, abjicere cucullum voluerit, cogitationesque suas ad aliud vitae genus amplectendum convertere, in quo posset dignitatum insignia ac titulos omnes facilius ac probabilius in omnem vitam declinare? Ipse demum Caramuel audiendus est: *Sic Divus Thomas,* inquiens, *studiorum causa legitime potuit, imo debuit discedere, non obstante parentum oblatione: quia Angelica illa mens Magistris suis doctior debebat publicis Universitatibus esse admirationi, et mundo magisterio: quae si in Casinensi Monasterio mansisset, fuisset minus culta, et quasi abscondita: careretque Ecclesia excellentissimis libris, quos perpetuo choro addictus scribere non potuisset. Est ratio manifesta: quia licet Casinenses pro tempore haberent doctissimos Viros, Doctoris tanti ingenium indigebat expeditiore tempore. Propterea juste et legitime ipsi a Casinensibus persuasum reor, ut excoleret ingenium Neapoli, et transiret ad Praedicatores, ubi melius Deo, Ecclesiae, et populo servire posset. Monasterium devotos pueros potuit dimittere, vel ante vel post pubertatis annos, ut etiam quoslibet Novitios.*

IV. Reque ipsa dimissum e coenobio Thomam, juri suo cedente Abbate, dimissumque infra pubertatis annos, Historica documenta demum non desunt, quae satis indicare videntur. Testem affero Guillelmum de Tocco, cujus haec verba sunt in ejusdem Vita capite I. *Abbas autem praedicti Monasterii providus, cum adverteret in puero tam certa et matura futurae perfectionis indicia... advocato Domino Landulpho, patre praedicti pueri, ei consuluit ut puer mitteretur Neapolim ad studendum; ubi studens inciperet addiscere, quae Deus tot indiciis coeperat demonstrare: unde puer de utriusque parentis consilio, Neapolim mittitur.* Quid ultra requiritur? Si quod in puerulum Thomam ex oblatione parentum jus acquisiverat Abbas Casinensis, ultro cedit ille, carere consentiens tam claro puero, ut ejusdem in scientiis profectui consuleret: consilioque suo patrem permovit, ut omni, si qua teneretur, difficultate summota, filium de Coenobio dimissum reciperet, mitteretque Neapolim *ad studendum.* Id contigisse vero infra pubertatis Thomae annos, praedicta Guillelmi verba, quaeve praemiserat, prorsus evincunt. Ait enim: « *Parvulus* (Thomas Casini exceptus) a nobilium puerorum consortio se frequentius absentabat: habens in manu chartulam, continentem in scripturis prima addiscentium puerilia rudimenta. Erat autem praedictus *puer, non verbis garrulus, sed meditari intra se incipiens taciturnus... ut jam in eo novitia aetas ostenderet, quae postmodum provecta monstraret. Abbas autem praedicti Monasterii etc.* » Quibus plura dantur indicia tenellae aetatis eo toto tempore, quo Casini moram traxit Thomas, quove Casino discessit, ac Neapolim profectus est. Habemus *parvulum* Thomam sub Monachis institutoribus morum sanctitate in dies crescere; jam *primis addiscentium puerilibus rudimentis* apprime instructum apparere; ac in *novitia illius aetate* fulgentissima Sanctitatis ac scientiae futurae signa micare. Habemus etiam, providum Abbatem, animadvertentem *in puero* tam certa futurae perfectionis indicia, Landulpho patri *praedicti pueri* consilium dedisse, ut Neapolim mitteretur idem *puer* Thomas. Quae sane omnia egressum Thomae e Coenobio Casinensi in tenella aetate infra pubertatis annos egregie probant.

Satis vero de hac chronographiae parte, de qua infra sermo redibit. Adde, Neapolim missum Thomam saeculares frequentasse scholas, ac saeculares audisse Magistros; ipsumque tum denique saeculo valedixisse, cum Praedicatorum Ordinem ingressus est (quae duo capitibus sequentibus demonstranda mihi sunt): confectamque sine dubio rem habes qua de agimus, ex oblatione Divi Thomae a parentibus facta, quam hoc loco damus Disquisitori indulgentes. Monachatum ejus aut Monasticam professionem voto solemni emissam nullo modo probari ac evinci posse.

CAPUT III.

Argumentis quae pro Divi Thomae oblatione afferuntur, traditum dumtaxat ipsum Casinatibus, tamquam nobilem saecularem puerum, moribus et litteris instruendum, evincitur. Petri Damiani sententia perperam opponitur. Saecularium puerorum Scholis non obstant Monachorum mores et consuetudines. De habitu disseritur, quem Casini gestare Thomas potuerit.

I. Oblationem Thomae puerull, Casini a parentibus Deo factam sub regula S. Benedicti, veluti demonstratam putat Disquisitor, positamque extra dubium omne, Scriptorum testimonio allato, *quorum verba miror* (inquit capite III, n. I), *non satis a recentioribus ponderari, ut rem per sese patentissimam deprehendant.* Verba illa, quae pariter Angelus de Nuce et Erasmus Gattula adhibent, quaeve M. Antonius Scipio et Joannes Caramuel spectasse videntur, iterum sub oculos pono; Guillelmi de Tocco inquientis: *Puerum sic enutritum libenter* « Deo offerunt, et quinquennem ad Monasterium « Casini per nutricem cum bona societate transmittunt, in quo instrueretur sanctis moribus. « divinis illustrationibus praeparandus: » Ptolomaei de Luca, qui haec habet: « Hic Thomas in sua « pueritia nutritus fuit in Abbatia Montis Casini,

« qui sunt Monachi nigri: et secundum morem nobilium illius patriae, ut patet de Beatis Mauro « et Placido; » Sancti Antonini sic habentis: « Completo aetatis suae quinquennio, parentes ejus « puerum Deo offerunt, et cum decenti comitatu, « tamquam alterum Samuelem ad Heli, ad Monasterium Montis Casini ex Ordine S. Benedicti « mittunt, moribus et litteris imbuendum, ne tam « praeclarum vitae speculum conversatio saecularis « aliqualiter inficeret cum mundanis » Bartholomaei demum de Capua: Pater origine nobilis « atque potens, inquientis, « monachavit dictum « Fratrem Thomam, disponens eum Abbatiae praeficere Casinensi. »

Haec libuit capite superiore, ut Auctori Historicae Disquisitionis indulgeremus, de vera oblatione intelligere, qua facultas erepta foret, parentibus quidem oblatum Thomam revocandi, ac ipsi oblato puero pro sua voluntate infra pubertatis annos ad saeculum redeundi. Qua gratis etiam admissa oblatione, negaverit puto nemo, Disquisitoris argumentum, quod ex eo ritu desumebatur pro Monachatu Benedictino Sancti Thomae, nullius nihilominus momenti esse, ac in auras abire: sive Thomas ipse pubem adeptus, expediens judicaverit, cucullum abjicere, Casino discedere, cogitationesque suas ad aliud vitae genus amplectendum convertere: sive Casinensis Abbas fuerit ille, qui juri cesserit quod ipsum acquisiverat, eoque infra pubertatis annos carere voluerit, ut meliora charismata eidem procuraret. Quid nunc vero, si ostendero, Thomae nostri educationem in Casinensi Coenobio ita describi a priscis illis laudatis Scriptoribus, ut nulla appareat oblati pueri disciplina, sed solum saecularis illustrioris familiae ephebi in moribus litterisque informatio? Res ita se habet.

Quae verba allegati Scriptores habent, aut neglecta a Disquisitore, aut praetermissa, diligentius expendenda sunt, ac proferenda. Guillelmus de Tocco ait loco citato num. 5. « Puerulum » Thomam quem « a parentibus Deo oblatum » dixerat, « coepisse in dicto Monasterio sub disciplina Magistri diligentius educari: puerulum » ipsum « a « nobilium puerorum consortio, qui ibidem nutriebantur in moribus, ut moris erat patriae, se « frequentius absentare » consuevisse: deque profectu ejus in moribus litterisque instructam Matrem; « ad gaudium mirari de puero, conferentem « in corde suo, et sperantem impleri in filio, quae « praedicta fuerant spiritu praenunciante divino » per Bonum Eremitam. Ait etiam Ptolomaeus Lucensis: « Puerum Thomam nutritum fuisse in Abbatia Montis Casini, secundum morem nobilium « illius patriae, ut patet de Beato Mauro et Placido: ibidemque in sua pueritia in Logicalibus « et Naturalibus optime profecisse, habentem secum semper Magistrum specialem, more Nobilium « regionis. » Paria scribit S. Antoninus; Thomam puerulum « oblatum » Casini, « aliorum puerorum nobilium, qui ibi nutriebantur, puerilia devitasse consortia: » seque « sequestrasse ab eis « cum poterat, » in ea litterarum « rudimenta » incumbentem, quibus instruebatur. Ait demum Bartholomaeus de Capua: Fratrem Thomam « crescentem » Casini « in vita, moribus, et scientia, » ac « virtuosum et exemplarem hominibus missum « fuisse Neapolim. »

Digna sunt animadversione illa verba, quae prisci laudati Scriptores habent, *nutritum* in Abbatia Casinensi Thomam fuisse *secundum morem Nobilium illius patriae*: alios ibidem extitisse *Nobiles pueros*, qui nutriebantur in moribus, *ut moris erat patriae*: habuisse Thomam specialem Magistrum, *more Nobilium regionis*. Cuique praejudiciis vacuo nil haec significant aliud, nisi morem apud Casinates vigentem, nobilissimos pueros illius patriae et regionis, utique saeculares, moribus et litteris imbuendi. Quid enim opus erat *morem patriae et morem regionis* exprimere, si de more pueros oblatos recipiendi, eosque informandi institutis Monasticis sermo fuisset, qui caeteris etiam Monachorum Coenobiis alia quaelibet in regione sitis communis erat; quive Casini, non pro *more patriae et regionis*, sed ex statuto Regulae S. Benedicti cap 59, inscripto, *De filiis nobilium ad pauperum qui offeruntur*, et ex antiqua Monachorum consuetudine in usu erat?

Praetermitti non debent illa Ptolomaei Lucensis verba, *Habens semper secum specialem Magistrum more nobilium*: quae de juniorum Monachorum, oblatorumque puerorum Magistro nemo intelligat; sed de quodam veluti Camerae praefecto, sive custode, Thomae educationi specialiter praesidente, non ex Religionis ac Monasticae disciplinae praescripto, sed *more nobilium regionis*; quo id obtinuisse intelligimus, ut si pueri nobiles illius patriae et regionis tradebantur Casinatibus informandi moribus et litteris, specialem hi Magistrum custodem, praefectum haberent, qui eorum educationi invigilaret. Legere quidem est apud Martene de antiquis Monachorum Ritibus libro V, Capite v, plures educationi puerorum oblatorum deputatos fuisse Magistros; principalem unum, sequiorem locum tenentes alios: quidni ergo ex his alter (inquies) Thomae educationi specialiter deputatus fuerit? Attentiore mente expende verba a Martenio ibidem num. 5, relata, tuaque difficultas evanescet. Nempe, *Pueri autem, qui sunt in Conventu nostro, non ultra senarium protendunt: et eorum Magistri si non plures, tamen nunquam sunt pauciores. Ideo vero tot habent Magistros, aut eo amplius, quoniam non licet alium unquam assumi pro Magistro praeter eos qui deputati sunt. Cellarius tamen Granetarius, Hospitarius, Eleemosynarius, Camerarius, si viderint quod opus sit, possunt esse Magistri sine licentia, et intrare scholas eorum.* Quo in loco viderit nemo *specialem* illum *Magistrum*, quem *secum semper* puerulus Thomas *habebat*; ipsumque datum eidem in custodiam, non ex legum statuto, sed *more nobilium regionis*.

Quid est etiam illud Guillelmi de Tocco, et S. Antonini: *a Nobilium puerorum consortio, qui ibidem nutriebantur in moribus, se frequentius absentabat?* Satis intelligimus, de consortio impuberum oblatorum, quos nunquam fugisset, minime fuisse Thomam: sed ut Familiae illustrioris puerum, aliorum consortium pro libertate frequentius evitasse, ut orationibus litterarumque studio liberius vacaret. Eo vel maxime quidem, quod puerorum oblatorum disciplinam, quam loco citato describit Martenius, diligenter observanti, colligere liceat, pueros oblatos simul pietatis et religionis officia exercere debuisse; simul litteris et scientiis vacasse; simul ivisse quocumque ire opus erat; ac nequidem ad naturae necessaria officia sine socio et Magistro ire, ipsis unquam permissum esse. Quae deinde educatio

Thomae in Casinensi Coenobio ita a coaevis illis laudatis Scriptoribus enarratur, ut ipsum quidem christianis *moribus* informatum esse appareat, litterarumque *rudimentis* imbutum: at monastica disciplina, quae nocturnas diurnasque preces, jejunia, flagellationes, ac id genus alia plura complectitur, videatur nulla.

De Thomae filii profectu in moribus litterisque cum certior redderetur Mater ejus, nimio gaudio exultabat ipsa, teste Guillelmo de Tocco, *sperabatque impleri in filio suo quae praedicta fuerant, spiritu praenunciante divino*. Praedixerat quippe Solitarius quidam, Bonus nomine: *Gaude Domina*, inquiens, *quia es praegnans, et paries filium quem vocabis Thomam: et tu et vir tuus cogitabitis eum facere Monachum in Monasterio Montis Casini.... habentes spem ad magnos ipsius Monasterii reditus pervenire per ipsius filii vestri apicem et praelaturam: sed Deus de ipso aliter ordinabit, quia erit Frater Ordinis Praedicatorum, tantae claritatis in scientia, et sanctitatis in vita, quod in mundo sibi similis suo tempore non poterit inveniri*. Parentum cogitationes reditibus Casinensium inhiantes, simulque spes Matris implendum aliquando fore quod sibi divino spiritu praenunciante praedictum fuerat, optime conciliantur, si Thomam intelligamus nobilem saecularem puerum Casinatibus traditum, litteris et moribus imbuendum. At quae prudens fuisset spes Matris de prophetiae adimpletione, quam ipsa, quantum in ea erat, impedire curasset, si Filium Deo inter oblatos pueros Casini devovisset?

Haec vero omnia cum tam accurate prisci illi Thomae Vitae Scriptores enarraverint, sponte fluit eo etiam naturali ac pervio sensu, quem hodieque de pueris, qui Religiosi instituti Viris instruendi traduntur, usurparemus, Thomam illos dixisse *oblatum Deo a parentibus*, eumdemque a Patre, disponente eum Abbatiae praeficere Casinensi, *monachatum fuisse*; quod nempe in Monasterio nutriendus traditus est; ibidem moribus christianis et litteris imbuendus: eo etiam parentum consilio, ut puer erga Monachos Magistros affectus, Monasticam vitam adultior factus eligeret, ac tandem Abbatiae praefecturam, cujus reditibus inhiabat Landulfus, aliquando pro meritis obtineret. Quo denique sensu eumdem Thomam ab eisdem comparatum Samueli, Mauro, Placido, par est intelligere; ut nempe comparatio dumtaxat instituatur quod familiae splendorem, ortus nobilitatem, ac aetatem tenellam, qua Thomam, sicut illos, in domo Dei, in Monachorum Coenobio sub Sanctissimis Praeceptoribus tradere parentes voluerunt, moribus christianis et litteris informandum. Paucis verbis hoc idem ante proposuerat argumentum Jacobus Echardus in Vita et Elogio ipsius Thomae: quod pluribus additis animadversionibus nos illustravimus.

II. At coepto pergit Auctor Disquisitionis Historicae, inficiaturque confidenter, *Numinum* etiam *fide* invocata, Thomam infantulum, saecularem tamen, ad externas dumtaxat Casinensis Monasterii scholas fuisse missum, ut ingenii cultum dumtaxat caperet, moresque christianos nobilissimo puero congruentes sub tantis institutoribus addisceret. At Numinum fides, quam invocat ille, satis non est eluendo argumento, quod protulimus. Peccat imo contra aequissimas Criticorum leges, queis praescribitur, nonnisi omnibus expensis, quae narrant Historici, de illorum sententia judicium proferendum; cum verba tamen illa *oblationis* Thomae *a parentibus Deo* factae dumtaxat expenderit Disquisitor; caetera neglexerit aut praetermiserit omnia, quae satis evincunt de vero proprioque ritu oblationis puerorum haud illos cogitasse. Reponit ille capite III, n. I, Thomam quinquennem ex puerorum Deo sub regula Divi Benedicti oblatorum numero dicendum esse: « cum nullae Casini, nisi pro oblatis Deo pueris (quorum illic copia erat) « scholae essent, juxta Conventus Aquisgranensis « decretum num. 45: *Ut schola in Monasterio non « habeatur, nisi eorum qui oblati sunt*. Unde et « Beatus Petrus Damiani Epistola XVII, libro II, « quae est ad Desiderium Abbatem et Cardinalem, « eidem gratulatur, quod Casinum cum venisset, « scholas ibi puerorum non invenisset, utique externorum et saecularium: *Inter caeteros autem « virtutum flores, quos in illo agro pleno, cui benedixit Dominus, reperi, fateor, hoc mihi non mediocriter placuit, quod ibi Scholas puerorum, « qui saepe rigorem sanctitatis enervant, non inveni*. » Mortem obiit Petrus Damiani anno aerae christianae 1072.

Temere prorsus puerorum saecularium scholas Casino abigere studet Disquisitor, Petri Damiani sententia, et Aquisgranensi decreto in probationem adductis; cum illum intellexerint Viri clarissimi, scholas puerorum oblatorum in Coenobio Casinensi negare: ac istud scholas confirmet puerorum saecularium, non intra claustra Monachorum positas, sed Monasteriis adjunctas ut propterea eisdem monumentis evinci queat, Monachorum mores et consuetudines non obstare, quominus parvulus Thomas Casinatibus traditus fuerit, moribus et primis litteratum erudimentis imbuendus; non ut oblatus Deo sub regula S. Benedicti, sed ut illustrioris familiae saecularis puer. A sententia Damiani incipio, eamque de scholis puerorum oblatorum Doctissimi Viri intelligunt. Ludovicus Thomassinus Parte II, libro I, capite CI, num. 8. Scholas a Petro Damiani non inventas in Coenobio Casinensi intelligere videtur scholas puerorum, externorum utique et saecularium: at Parte I, lib. III, cap. LVIII, num. 1 et 2, verba Damiani interpretatus fuerat de Scholis impuberum, *quibus in solam spem Monasticae professionis institutio accurabatur*. Eadem est expositio Mabillonii in Observationibus de oblatione puerorum in Monasteriis inter Analecta, et Praefatione I in Saeculum VI Ord. S. Benedicti §. V, num. 36; et Edmundi Martene in Commentario ad caput LIX Regulae.

Sed ita scholas in Damiani sententia accipi debere ejus verba postulare videntur, si exhibeantur omnia, et expendantur. Ait enim Epistola citata, vel in Opusculo XXXVI, cap. XVI, Tomo III: *Inter caeteros autem virtutum flores, quos in illo agro pleno, cui benedixit Dominus, reperi; fateor, hoc mihi non mediocriter placuit, quod ibi scholas puerorum, qui saepe rigorem sanctitatis enervant, non inveni: sed omnes, aut senes, cum quibus utique Nobilis vir sedebat in portis Ecclesiae; aut juvenili vivendi decore laetantes, qui nimirum ut filii Prophetarum, idonei sunt ad Eliam per deserta quaerendum: aut certe adolescentiae adhuc flore vernantes, qui juxta Apostolum Joannem vicere malignum*. Ubi animadversione dignum, scholas illorum puerorum Casini non invenisse Petrum Damiani

qui saepe rigorem sanctitatis enervant. Sed hoc plane malum ex oblatis pueris timendum erat, aut propter corporis adhuc tenelli imbecillitatem disciplinae Monasticae rigorem sustinere non valentibus, aut pro aetatis ingenio petulantibus plerumque et tumultuosis. Numerat deinde, quos ibi invenit: « aut senes scilicet, aut juvenili vivendi de« core laetantes, aut certe adhuc adolescentiae flore « vernantes » Video Monachos jam canos, juvenes etiam, sed professos; adolescentes tandem, qui Novitii dicuntur in Constitutionibus Monachorum, justa in aetate tirocinium ponente: nullos video tenellos pueros et impuberes oblatos, qui cucullum gestantes Monastica disciplina instituerentur.

Quidni demum scholas puerorum oblatorum clausas fuisse Casini ea aetate, narret Petrus Damiani, quas etiam non ferebat, sustulitque aliorum Coenobiorum usus! Rem disserunt certissimis documentis Mabillonius et Martenius locis citatis. Martenii verba referre liceat: «S. Udalricus in Praefatione ad Consue« tudines Cluniacenses, quam Willemo Hirsaugiensi « Abbati nuncupat, eumdem laudat, quod lege lata « providisset, ne pueri admitterentur, propter abu« sum nonnullorum, qui non tam devotionis quam « sublevandae familiae gratia, hos in Monasteria « intrudebant: « ut opus sit, inquit, praefatis sae« cularibus alium sibi nidum providere, ubi repo« nant pullos suos abortivos, velut exheredatos..» « De qua re addit paullo post: » Sentiat quisque « quod voluerit: ego certus sum, illam te radicem « funditus extirpasse, ex qua sola praecipue omnia « Monasteria sunt destructa quae destructa sunt vel « in Teutonica vel in Romana lingua. Idem quoque a« nimadverterat Guigo, Cartusiae Majoris Prior quin« tus, uti ipse testatur, in Statutis capite XXVII Pue« ros sive adolescentulos non recipimus, quia per eos « Monasterii multa contigisse dolemus et magna « spiritualia simul et corporalia pericula formidan« tes » unde etiam Petrus Damiani ad Casinenses « scribens: « Inter caeteros, inquit, virtutum flores « etc. »

Quae omnia Petri Damiani sensum quam exposuimus, mirifice confirmant. Hinc mos ille Casinensium Monachorum a Damiano propositus commendatusque, non obstat, quominus puerulus Thomas traditus eisdem fuerit, piis dumtaxat moribus, primis litterarum rudimentis, non relicto saeculo, imbuendus: scholas imo puerorum oblatorum, Casinum invisens, cum non invenerit ille, hoc subinde inspecto more, si ad aevum Divi Thomae protendi debeat; deque Thoma quidpiam probare velit Disquisitor, telum quod ipse vibrat, contra ipsum torquendum est; ac jure potiore colligendum, in numero puerorum oblatorum non fuisse Aquinatem.

Quamquam non is ego sum qui huic argumento haeream, et ex more illo quem Petrus Damiani anno 1063 ut notat Baronius ad eumdem annum num. 2, observavit Casini, de more ibidem vigente aevo pueruli Thomae, judicium ferre velim. Quin non me fugit, in usu fuisse eo sancto in loco, ut pueri reciperentur, tum paullo ante dictum annum 1063, ut patet de Landenulpho, de quo agit Petrus Diaconus, ejusdem Coenobii Monachus, libro de Viris illustribus Casinensibus capite XL. Biblioth. Lugdun. et apud Muratorium Tomo VI. Scriptorum Italiae: tum postea saeculo duodecimo, quo Roboas, Petrus, Raynaldus, Gelasius ab eodem Scriptore « parvuli oblati » dicuntur, deque ipso Petro Diacono legimus: « quinquennem » ipsum « sub Girardo Abbate Beato Benedicto obla« tum fuisse a Patre. » Satis est ergo, Damiani sententia haud confici, puerorum saecularium scholas Casini clausas fuisse, uti pro aevo etiam Divi Thomae perperam arguebat Disquisitor; quamquam praeterea morem non recipiendi pueros oblatos, de quo idem loquitur Damianus, non diu apud Casinates viguisse, libentissime fateor.

III. Felicior ne fuerit Disquisitoris interpretatio, qua Conventus Aquisgranensis decretum, « ut Scho« la in Monasterio non habeatur nisi eorum qui ob« lati sunt, » intelligendum putat de puerorum saecularium scholis, a Monachorum Coenobiis omnino eliminatis ? Judicium ferat peritissimus Mabillonius. Sic habet ille Praefatione I in Saeculum III Ordinis S. Benedicti §. IV num. II: « Quia vero pue« ris Deo consecratis non conveniebat ut saecula« rium collegio commiscerentur, alii ab aliis di« visi sunt in duas turmas, et « Scholae interiores « et exteriores » constitutae. Certe Abbates nostri « in Concilio Aquisgranensi anno 817, statuerunt « capite XLV, Tomo XXI, « ut Schola in Monasterio « non habeatur nisi eorum qui oblati sunt: » non « quo pueri saeculares ab scholis nostris excluderen« tur, sed quo diversis in scholis non unos audirent « praeceptores. Quo magis mirari subit securita« tem cujusdem recentioris Scriptoris, qui eo ca« pite existimat Monachos ab docendis externis pue« ris removeri jussu et auctoritate Principis: cum « statutum istud ab ipsis Ordinis nostris Praefectis « conditum sit eo animo, ut ne pueri Monachi « saecularia cum pueris saecularibus discerent: ea « scilicet animi sententia, qua vetuerant capite XLII. « ut nullus plebejus seu clericus saecularis in Mona« sterio ad habitandum recipiatur, nisi voluerit fieri « Monachus. Erant ergo, ut dixit, in Coenobiis « nostris scholae « interiores seu claustrales » pro « Monachis; « exteriores seu canonicae » pro sae« cularibus. Hujus discriminis auctorem habemus « imprimis Ekkehardum in Vita S Notkeri capite « VII: « Traduntur post breve tempus Marcello « Schola claustri cum Beato Notkero Balbulo, et « caeteris Monachici habitus pueris: exteriores vero, « idest Canonica, Isoni cum Salomone et ejus com« paribus. » Paria docet Mabillonius in Tractatu de Studiis Monast. cap. 2. quod inscribitur « de « Academiis, seu Collegiis, quae singulis temporibus « in Coenobiis Ordinis Benedictini floruere: » eademque habet Nebridius a Mundalhem, Canonicus Regularis apud S. Mariam Leopoldinam in Austria, in Antiquario Monastico Epistola 62.

Ex Chronico Centulensi Thomassinus Parte II, Libro I, capite XCVIII, num. 12, haec profert: « In hoc Coenobio Duces, Comites, filii Ducum, filii Comitum, filii etiam Regum educabantur. » Quod adeo disertum pro re qua de agimus, testimonium existimavit laudatus Thomassinus, ut asserere non dubitaverit: « Decretum Aquisgranense » (quod minus attentus intellexerat de scholis puerorum saecularium a Monasteriis prorsus eliminandis). « in « usum vocatum non fuisse, aut non ubique vocatum, « aut denique in desuetudinem abiisse. Hinc demum de scholarum hujusmodi fortuna ac vicibus Mabillonius paucis omnia complectitur quae desiderari unquam possunt, loco posterius citato. « Relatae Aca« demiae perseverarunt, inquiens, ac perpetuo du« rarunt in nostris Coenobiis, tametsi variis vicis-

« situdinibus, ordinisque alterationibus jugiter subjectae: modo namque effloruerunt, modo pene « aruerunt, modo demum repullularunt, juxta majorem nempe vel minorem regularis disciplinae « vigorem » Hinc vero si quis Damiani locum, quem supra expendimus, intelligendum contendat de « interioribus » Monachorum scholis e quibus pueri saeculares ejecti fuerint, per me licet. Satis est, « exteriores » ut appellantur, scholas perseverasse apud Monachos: quas aevo Divi Thomae viguisse Casini, in eisque ipsum Thomam moribus et litteris educatum esse, luculento testimonio produnt Scriptores vitae ejus, qui perhibent, « Nobiles pueros Casini enutritos fuisse in moribus, ut moris erat patriae, ipsumque puerulum Thomam ibidem nutritum secundum morem Nobilium illius patriae, et in logicalibus et naturalibus optime profecisse.

IV. Quamquam et illud postremo loco addere ad cumulum liceat, « morem illum patriae et regionis, » quem aevo Divi Thomae vigentem toties inculcant, dataque opera proponunt attentiore mente considerandum laudati Scriptores, in eo fortasse positum fuisse, ut Monachi Casinates ita saeculares « nobilium » Familiarum « illius patriae ac regionis » pueros exciperent moribus et litteris imbuendos, ut eos sive intra sive extra Monasterii septa enutrirent; eosque modesta et humili, vel etiam Monastica veste, devotionis et pietatis causa, induere consuescerent: quidni rursus Monasticis institutis, quae saeculari eorum statui ac tenellae aetati congruere poterant, eo fine consilioque informarent, ut ad Monasticam professionem capessendam allicerentur: quin eosdem tamen haberent inter pueros vere oblatos, ac Monasterio devotos, quibus resiliendi habitumque deponendi facultas adempta erat: ac integra demum eorum parentibus potestate remanente, puerulos suos, cum eis placeret, e Monasterio revocandi? Morem similem Casini, vel in Monasterio Sanctae Mariae de Albaneta, aliisque Neapolitanis aliorum Ordinum in Coenobiis, hodieque vigere, certiorem me fecere gravissimi Viri.

Remotiora ejusdem consuetudinis exempla saepe laudatus Thomassinus affert Parte 1, libro III, capite LIX, num, 6 « Carolus VI, Rex Galliarum filiam « quinquennem obtulit Monasterio Pixiacensi anno « 1393. Repraesentata sunt puellae religionis vota, « et instituta regulae: cumque illa se iis obsecuturam spopondisset, statim a Priorissa exuta est « regiis vestibus, et religiosis induta . . . Aliquantis post annis, nempe anno 1405. (aetatis ejus « duodecimo) Rex Pixiacum venit, et Filiae conjugium proposuit, in quod ipse hortatu Principum regii sanguinis sui consenserat. Puella, quae « needum velum religionis induerat, respondit se « irrevocabili voto fidem suam obligasse caelesti « sponso etc. » Ubi regiae puellae oblatio quaedam a Rege patre facta satis apparet: quae tamen nec ipsam potestati Monasterii integre addicebat, neque patri ademerat arbitrium eamdem revocandi e Monasterio. Sola educatio, aut institutio videtur in veste religiosa; cui tamen, divino Spiritu afflante, votum adjecerat Filia Regis, quo fidem suam caelesti sponso obligaverat. Jam ante scripserat idem Auctor: « placuisse Beato Ludovico Galliarum Regi, « idque testamento quoque decrevisse, ut duo « quos in Orientali expeditione susceperat, liberi « in Monasteriis enutrirentur: alter apud Dominicanos, apud Franciscanos alter, ut ita suavissime illicerentur ad religiosum institutum: « ut « illic sacris institutis ac litteris instruerentur, et « ad amorem religionis salubriter inducerentur: « desiderans toto corde, ut documentis salutaribus « informati, Domino inspirante, loco et tempore « ipsas Religiones intrarent. » Haec habet verba Gaufridus de Bello-loco in Vita Sancti Regis apud Continuatores Bollandi ad diem XXV. Augusti, cap. 2, num. 16; ubi et Filios nominat, alterum « Joannem, et Petrum » alterum. Haec vero Sancti Ludovici praefervida vota morem indicant tunc etiam vigentem apud Fratres Minores et Praedicatores, puerulos excipiendi, quos induerent religiosa veste, piisque institutis ac litteris informarent, ac ita suavissime illicerent ad religiosum institutum.

Similis fuerit « mos ille nobilium regionis et « patriae, » quos Monachi Casinates in tenella aetate exciperent imbuendos, ac Monastica veste induerent, aevo Divi Thomae vigentem: perque me licet si quispiam contendat Casini gestasse ipsum Monasticam vestem, non ex situ verae propriaeque oblationis de ipso, a parentibus factae, sed ex pia quadam invecta consuetudine, ut sic enutriti pueruli Domino inspirante, loco et tempore Monasticum institutum profiterentur. Hinc etiam pervium sensum denique habes, quo puerulum Thomam « Ca« sini oblatum dicere potuerint Scriptores Vitae ejus; et quo scripserit Logotheta, parentes ejusdem « Monachavisse ipsum. Ad graviora jam sermo procedat.

CAPUT IV.

Ante pubertatis annos Casino discedit Thomas, a parentibus de consilio Abbatis revocatus. Neapolim mittitur ad scholas saeculares. Ejusdem familiaritas, et consuetudo cum Fratribus Ordinis Praedicatorum.

I. Erasmus Gattula, qui loco citato constituerat, « natum esse » Thomam « initio saltem anni 1225, « ante diem septimam Martii, » ipsumque « anno « 1230, pro illorum temporum more, puerum quin« quennem, Monachum Casinensem effectum; » egressum ejus e Coenobio Casinensi ad annum Christi 1239, ac aetatis Thomae quartumdecimum expletum refert, causamque egressionis putat Friderici II Imperatoris violentiam. Verba sunt: « Il« lud quidem credimus, Sanctum Thomam Neapo« lim anno 1239 consedisse, ubi studia sua omnia « perficeret. Casino cum reliquis Monachis in exi« lium actum violentia Federici Imperatoris, de « quo haec ait Richardus a S. Germano (ad eum« dem annum): « Mense Aprili Monasterium Ca« sinense, Imperatore mandante, servientibus et « aliis ad custodiam necessariis communiter qui« busdam Monachis ex eo exclusis etc. » Et inferius: « Eodem Mense Junii iterum alii, qui remanserant « Monachi de Monasterio excluduntur, quibus simul « cum primis exclusis moram apud Vallem-luci « provisum est, paucis admodum in Monasterio « remanentibus » Paulloque post: « Eodem Julii « Mense tertia fit exclusio Monachorum de Mona« sterio Casinensi, quorum quidam apud Vallem« luci, quidam apud Sanctum Petrum Monasterii, « et quidam moram facere in parentum domibus « elegerunt: et in ipso Monasterio nonnisi octo

« tantum Monachi ad celebrandum in eo divina « officia remanserunt etc. » Ante id certe tempus « nulla justa causa Sancto puero fuerat resiliendi « a parentum oblatione jurejurando firmata; nam « eo tempore redire ad saeculum poterat quatuor- « decim jam annorum pubes. Ea tamen aetate, « fuisse ab eodem exacta apud Casinates studia « Grammaticae, Logicae, Philosophiae, testatur Pto- « lomaeus Lucensis. »

Longe diversam chronographiam statuit Disquisitor: sed in eo convenit, quod summum controversiae caput est. Thomam contendit *anno* 1220 natum; *anno* 1125 oblatum Casini a parentibus Deo; *anno* 1235, post emissam Monasticam professionem missum Neapolim « anno aetatis ejus quintodecimo; » ejectumque Casino cum caeteris Monachis « anno « 1239. aetatis decimonono. » Quae verba ejus sunt cap. III. num. 5, refero: « Nec facile concesserim « ego, Thomam decennem, ut vulgo dicitur, e « Monte Casino Neapolim ad altiora studia con- « tendisse: sed aetate aliquanto provectiorem ac « puberem, imo jam expresse solemniterque pro- « fessum; cum ille in Monte Casino, quo puerulus « missus fuerat, « in logicalibus et naturalibus « disciplinis optime profecisse » dicatur apud Pto- « lomaeum Lucensem. Quis enim tantus in decenni « puero profectus esse potuisset? etc. »

Haec pro genio adserentes Gattulam, et Disquisitorem, paucis verbis at luculentissimis refellit Guillelmus de Tocco in Thomae Vita, capite 1: « Abbas autem praedicti Monasterii providus, in- « quiens, cum adverteret in puero tam certa et « matura futura perfectionis indicia, et clara jam « praenuncia semina futurae segetis Scripturarum; « advocato Domino Landulpho, patre praedicti « pueri, provide ei consuluit, ut puer mitteretur « Neapolim ad studendum; ubi studens inciperet « addiscere, quae Deus tot indiciis inceperat de- « monstrare. Unde puer de utriusque parentis con- « silio Neapolim mittitur, ut sub Magistri Martini « in Grammaticalibus et Logicalibus, et Magistri « Petri de Hybernia studiis in Naturalibus edoce- « retur: in quorum scholis tam luculenti coepit « esse ingenii et perspicacis intelligentie, ut etc. » Quo loco de violentia a Friderico Imperatore inlata Monachis Casinensibus, deque Monachorum Casino ejectione mentio nulla, nullum vestigium; imo ratio tota Thomae egressus ex eo sancto loco adducitur ea, quod cum in puero mirabilem praecocem in scientiis profectum adverteret Abbas, consilio suo apud parentes ejus effecit, ut mitteretur Neapolim, ibidem in scholis diligentius pro ingenii acumine, feracitate, ac velocitate excolendus.

Nondum vero pubem tum adeptum esse Aquinatem, satis indicant ac evincunt animadversa *in puero* futurae perfectionis indicia, data Landulpho patri *praedicti pueri* consilia ut mitteretur Neapolim, ejusdemque pueri Neapolitanum iter. An quindecim annorum juvenem, professumque Monachum toties *puerum* appellasset Guillelmus de Tocco? Sed hunc Abbatem, sub quo Casini moribus et litteris informabatur Thomas, fuisse Landulphum Senebaldum, temporum ratio postulat; cum illum narret Richardus de Sancto Germano in Chronico, Abbatiae Casinensis praefecturam suscepisse *anno* 1227, mortemque obiisse « anno 1236, Mense Julii in Festo « Sanctorum Nazarii et Celsi. » Hinc vero conjicere par est, Landulphum Abbatem, qui Thomam puerulum exceperat Casini litteris et moribus imbuendum, illum ipsum fuisse, qui cum nobilissimum Thomae ingenium advertisset, parentibus consilium dederit, ut ipse Neapolim mitteretur. Missus ergo fuerit ille anno 1235, aut ineunte anno 1236, quo natus erat ipse decem vel undecim annos; nam ejus natalitia illiganda esse cum anno aerae christianae 1225 aut insequente, infra dicendum est. At « in Monte Casino, » inquit Disquisitor, antequam inde discederet, « in Logicalibus et Natura- « libus disciplinis optime profecisse » dicitur apud Ptolomaeum « Lucensem: quis vero tantus in decenni « puero profectus esse potuisset, quae tanta Philo- « sophicarum rerum peritia, ut pares ejus institu- « tioni procurandae magistros ac praeceptores Ca- « sini non haberet? » Ptolomaei scilicet verba plus nimio exaggerat ille. Idem Auctor et Guillelmus de Tocco invicem conferendi sunt, ut legitimus sensus habeatur: Ait iste, *puerum* Thomam missum esse Neapolim, ut « gramaticalia et logicalia » addisceret sub disciplina Magistri Martini, et *Naturalia* seu Philosophica sub Magistro Petro de Hybernia. Unde Ptolomaeus Lucensis, Thomae Casini degentis profectum narrans, intelligendus est non tam de *optimo* profectu « in logicalibus et natu- « ralibus disciplinis, » qua late patent spectatis; quam potius in primis earumdem « rudimentis, » ut refert Guillelmus. Utriusque Scriptoris inita concordia, vim exerit totam argumentum ex verbis laudati Guillelmi depromptum quae Thomam adhuc *puerum* et impuberem repraesentant, cum ille Casino Neapolim missus est. Ac sane quaenam miratio fuisset illa Abbatis Casinensis de profectu Thomae in scientiis, si pubertatis annos jam tum indeptus esset, ac aetatem quindecim annorum attigisset?

Sed etiam Casino a parentibus revocatum puerum Thomam, verba suadent Guillelmi: « Abbas « autem praedicti Monasterii providus..., inquientis, « advocate Domino Landulpho patre praedicti pueri « provide ei consuluit, ut puer mitteretur Neapolim « ad studendum.... Unde puer de utriusque pa- « rentis consilio Neapolim mittitur. » Itaque de puero Thoma, deque studiis ejus non audet Abbas pleno jure, ut de Monacho suo, statuere (Jacobi Echardi animadversio est): at Landulphum patrem advocat, monetque ut si filio suo consultum velit, mittat Neapolim, aptiores in ea urbe quam in Monasterio praeceptores nacturum. Neapolim vadit ille, non cum litteris aut ex praescripto Abbatis; sed « ex « consilio, » seu deliberatione, ac imperio parentis utriusque; quin ipsum, ex quo semel Casino egressus est, utpote nihil ad se attinentem, curaverint deinceps Abbas vel Monachi. Hunc planum ac pervium verborum Guillelmi sensum amplector et adprobo: quae paullo aliter intelligenda capite II. num. 5, proposueram, ut si Thomas quidem Casini oblatus Deo a parentibus fuerit, juri cedere, si quod in ipsum acquisiverat, voluerit Abbas. Sed haec agendi ratio in Abbate, si Disquisitorem audis, ad solius « urbanitatis officia » referenda est.

II. Hinc Monasticas intelligit ille scholas, quas Neapoli adibat Thomas, ac Monachos Praeceptores quos audiebat. Verba ejus sunt cap. III, num. 4: « Ecquid quaeso vetat, puerum Thomam, cucul- « latum licet ac tonsum, e Monte Casino Neapolim « ad altiora studia missum esse, ut et hic Mona- « chus candidatus, sub Monachorum pariter disci- « plina, suscepta Casini studia prosequeretur? Cum

« et illic Benedictini Ordinis Monasteria tunc essent, Sancti scilicet Severini, et Sancti Demetrii, quod ultimum juris tunc erat Coenobii Casinensis.... Aliunde etiam verisimilius fit, Martinum illum et Petrum Hybernum, quos Neapoli praeceptores habuisse dicitur Thomas junior, Benedictini Ordinis Monachos extitisse; uti Constantinus Abbas Cajetanus, et Bucelinus in Martyrologio Benedictino contendunt. Imo de hoc ultimo liquet plane: non alius quippe est ille Petrus Hybernus, quam Petrus de Donis, patria Ultoniensis, quae Iliberniae regio est, quem ex Casinensis Abbatiae tabulis constat. Monachum S. Severini tunc fuisse. Nomen enim et patria conveniunt apprime »

Hac de re disserentem quoque Gattulam audire praestat: « Incertum, ait ille, an Neapoli manserit in Monasterio S. Severini Ordinis nostri, vel Sancti Demetrii, quod Casinatibus suberat. Quamquam probi sancti adolescentis mores suadent, in uno ex his Monasteriis, non in saecularium domo commoratum. Verisimile etiam est, Neapoli Benedictinos praeceptores audivisse: nam anno 1240, (« Mense Novembris, » apud Richardum de S. Germano) regno exulare compulsi sunt, jussu Federici secundi, Fratres Ordinis Praedicatorum et S. Francisci: atque Neapolitana Academia Erasmum Casinatem Monachum ad docendum ibidem sacram Theologiam per litteras accersit (quas recitat ibidem num. 6). Ex quo etiam constat, haud studiorum causa missum Neapolim Sanctum Thomam. »

Constat imo, S. Thomam studiorum causa Neapolim missum esse, luculentissimo Guillelmi de Tocco testimonio: « Provide ei consuluit » Abbas, inquientis, « ut puer mitteretur Neapolim ad studendum . . . Unde puer de utriusque parentis consilio Neapolim mittitur, ubi sub Magistri Martini in Grammaticalibus et Logicalibus, et Magistri Petri de Hybernia studiis in Naturalibus edoceretur. » Ad rem non attinet, Fratres Minores ac Praedicatores anno 1240 regno exulare jussu Friderici secundi compulsos esse; quamquam Richardus addit loco citato, non omnes exilio pulsos. « duobus tantum relictis, qui sint de Regno nativi, in singulis quibusque illorum domibus, ad custodiam earumdem. » Pro *incerto* demum habet Gattula (quod animadversione dignum est) an Neapoli manserit Thomas « in Monasterio Sancti Severini Ordinis Benedictini, vel S. Demetrii, quod Casinatibus suberat. » Mansisse vero conjicit ille, conjicit Disquisitor, praejudicio occupati de oblatione Thomae Casini a parentibus Deo facta, deque Monastica professione voto solemni ab illo firmata: quae duo pluribus jam argumentis refutata sunt, ac validioribus deinceps refutabuntur.

Scholas interim, quas Neapoli adibat Thomas, dum perquiro, saeculares illae occurrunt, quas Fridericus II Imperator ea in urbe aperuerat, ut bonas litteras aut ereptas aut jacentes restitueret et excitaret, Thomae pueri ac adolescentis aetate florentes. De his verba faciens Richardus de Sancto Germano in Chronico ad annum M. CC. XXIV, scribit: Imperatorem « Mense Julio pro reformando studio Neapolitano ubique per Regnum misisse litteras generales: » illas fortasse, quae libro III Epistolarum Petri de Vineis, ejusdem Imperatoris Cancellarii, recensentur numero XI et sequentibus. Sunt illae, queis « invitat Scholares ad studium Neapolitanum, » in eisque inter alia legimus: « In primis quod in Civitate praedicta Doctores et Magistri erunt in qualibet facultate. Scholares autem, undecumque venerint, secure veniunt morando, stando, et redeundo, tam in personis quam in rebus nullam sentientes in aliquo laesionem. » Inter facultates praedictas locum etiam habuisse artem grammaticam, colligitur ex epistola num. 13 posita, qua « Justitiario Terrae Laboris» significatur, ne occasione edicti imperialis *Magistris* molestiam inferat, qui « per terras jurisdictionis ejus pueros in artis grammaticae primitiis et rudimentis edocent, » altioribus studiis ac reconditore artis grammaticae eruditione Neapolitano studio reservatis. Scribit etiam Richardus de Sancto Germano ad annum M. CC. XXXIV, studium idem Neapolitanum, quod clanguere ac pene aruisse videbatur ob dissidia Sacerdotium inter et Imperium oborta, denuo ab Imperatore instaurata. Verba sunt: « Studium, quod Neapoli per Imperatorem statutum fuerat, quod extitit, turbatione inter Ecclesiam et imperium secuta, penitus dissolutum, per Imperatorem Neapoli reformatur. »

In his ergo scholis sese Thomas exercebat Neapoli degens: ad easque ut mitteretur, consilium dedit Coenobii Casinensis Abbas, ac voluerunt parentes ejus, ut angelicum ingenium, quod in pueritia praemonstraverat, illudque rudimentis artis Grammaticae, Logicae, ac Philosophiae excultum Casini fuerat, altiorem penitioremque hujusmodi artium et facultatum eruditionem in tam celebri Academia assequeretur. Tempora sane conveniunt, cum studium illud Neapolitanum anno 1234 instauraverit Fridericus Imperator, Casinoque Thomas anno insequente vel 1236, revocatus fuerit. Scholas etiam istas manifeste indicant, quae narrat Guillelmus de Tocco de juvene Thoma in Scholis Neapolitanis auditore. Scribit nempe: « festinum profectum Thomae in scientiis Magistros et alios » in admirationem rapuisse: « famam ejus per Scholas volitasse: et quemdam Fratrem Ordinis Praedicatorum, praefati juvenis admirandam scientiam considerantem, de ipsius doctrina et sanctitate visionem accepisse. » Quibus ita se rem habuisse evincitur, ut Thomas publicas illas et saeculares adiret scholas; de mirabili propterea ipsius profectu in scientiis invicem verba facerent qui in eisdem auditores erant, ac ipsi etiam Magistri; sicque fama ejus per scholas volitaret; Fratres etiam Praedicatores, qui ibidem Sacras Doctrinas tradebant, praeclarissimum juvenis ingenium admirari potuerint. Bene cohaerent omnia Thomam vero si Monachum facias, in privata Monachorum Schola sese exercentem, nihil est horum quod de illo dici queat.

Neque solum scholas hic habeo saeculares et publicas, quas adiret Thomas altioribus studiis exornandus, easdemque a prisco Vitae ejus Scriptore satis indicatas: verum etiam saeculares fuisse praeceptores ejus, Martinum et Petrum Hibernum, non levi conjectura colligi ex eo potest, quod illos Guillelmus de Tocco titulo dumtaxat « Magistri » exornet; non Fratres, non Monachos appellet. Fratribus Minoribus ac Praedicatoribus, qui in Neapolitana Academia Theologicas disciplinas tradebant, e Regno exulare jussis anno 1240, ad publicum illud Gymnasium invitant Erasmum Monachum Doctores et Scholares litteris datis, quae Monasticam

ejus professionem exprimunt: « Honestissimo et « peritissimo Viro (inquientes apud Gattulam « loco citato) Magistro Herasmo, Monacho Casi« nensi. Theologiae professori, Universitas Docto« rum et Scholarium Neapolitani studii salutem etc.

At conjecturis non haeream ego, qui Magistrum et Doctorem, quo Thomas in Philosophicis disciplinis addiscendis utebatur, mihi videor invenisse; non « Petrum de Donis Ultoniensem » Benedictini instituti professorem, aut alium quemvis Monachum, Monachorum privatae scholae praesidem; sed Pe« trum de Hibernia, in publicis illis et saecularibus a Friderico secundo scholis institutis Doctorem eximium. Is ille « Petrus de Hibernia est, » ad quem inter Epistolas Petri de Vineis libro tertio inscripta legitur decima, « Magistro Petro de Hi« bernia. » Imperatoris nomine data est, qua constat: illum ad studium Neapolitanum regendum advocatum fuisse, ac plurium auri unciarum mercede pacta pro summa ejusdem Imperatoris munificentia conductum. Epistolae verba haec sunt: « Te igitur, quem antiquae fidei praescripta sin« ceritas, et praestita dudum felicis recordationis « Domino Patri nostro grata servitia nobis effica« citer recommendant: de cujus etiam experta scien« tia, probitate cognita, et doctrina probata, in con« spectu nostro jam pluries multorum testimonia « claruerunt: ad celebranda communis studii ejus« dem festiva solemnia, hilariter providimus invitan« dum. Fidelitati tuae praecipiendo mandantes, qua« tenus de favore et gratia nostra securus, ad civita« tem ipsam ob reverentiam Majestatis nostrae, perso« naliter recturus, accedas. Et ut certam concipias de « nostrae gratiae liberalitate fiduciam, firmiter te te« nere volumus, quod in adventu tuo, in signum foe« cundioris auspicii, de valore annuo 12 unciarum « auri tibi faciat nostra munificentia provideri. » Quid est ergo ultra, ut de Scholis Neapolitanis, quas frequentabat Thomas, deque Magistris ejus quaeramus? Magister adest « Petrus de Hibernia: » nomen enim, et patria, et tempora conveniunt apprime; qui cum in Scholis publicis et saecularibus moderator esset, scholas etiam saeculares et publicas adiisse Thomam compertum est.

III. Thomae Neapoli degentis profectum in scientiis attestantem habemus allatis jam verbis Guillelmum de Tocco. Testis accedit Bartholomaeus de Capua Logotheta in Processu Canonizationis, cap. IX, num. 76: *Missus*, inquiens, « ad Neapolitanum « studium, in grammaticalibus et logicalibus omnes « antecedebat, conferendo et disputando. » Sed christianis etiam piisque moribus maxime proficiebat: « cogitabatque commissum » sibi « talen« tum naturalis ingenii (verba sunt laudati Guil« lelmi) dono gratiae spiritus, per transitum ad « aliquem Ordinem augmentare. » Frequenti utebatur Fratrum Ordinis Praedicatorum consuetudine: duosque praesertim eximios viros Bartholomaeus de Capua memorat, « Fratrem Joannem de Cajatia, « qui erat homo magnae auctoritatis, multum fa« miliarem dicto Fratri Thomae; et Fratrem Joan« nem de S. Juliano, hominem magnae vitae et « humilitatis. »

Divinae vocationis, qua se pertractum ad Ordinem Praedicatorum sentiebat, conscium reddidit laudatum Fratrem Joannem de S. Juliano: qui et juvenem « a Deo sibi destinatum » optimis consiliis adjuvit, et « ad ingressum praedicti Ordinis mente dispositum « inclinavit. » Verba sunt Guillelmi de Tocco, quae verborum Bartholomaei de Capua, « dicebatur « notorie, » inquientis, « Fratrem Thomam de « Aquino receptum fuisse in Ordine Praedicatorum » a Fratre Joanne de S. Juliano, legitimum sensum declarant, adolescentem Thomam consiliis ejus ad Ordinem adductum: constat quippe, Fratrem Thomam Agni de Lentino, qui tum Conventus Priorem agebat, eum veste induisse, ut habet Bernardus Guidonis. Quae demum omnia, si attentiore mente expendantur, notum fit compertumque, haud ita facile Thomae juveni convenire potuisse, si Neapoli froccum gestasset, litterisque ac scientiis in Benedictino Coenobio, tamquam Monachus recens professus, operam dedisset.

CAPUT V.

Thomas tum saeculo demum valedixit, cum Fratrum Praedicatorum Ordini nomen dedit. Disquisitoris mala fides, et oscitantia.

I. Ad illud piissimi adolescentis Thomae praeclarum facinus, cum Ordinem Praedicatorum amplexus est, jam sermo devenit: quo vel uno in bona luce posito, cuncta micant omnia fulgentissime, quae hactenus enarravimus. Non enim negaverit Disquisitor, si Thomam validissimis argumentis probavero, tum demum saeculum reliquisse, cum Ordini Fratrum Praedicatorum nomen dedit, uno ictu Monachatum ejusdem concidi: eaque omnia cadere ac ruere, quae narrat de Thoma cucullato, ac Monastico instituto sacra emissa professione obnoxio, sive Casini sive Neapoli degente.

Sed ita est, degisse Thomam in saeculo, donec divina favente gratia, quae illum Dominicani Ordinis professorem, antequam nasceretur, praenunciaverat, Frater Praedicator effectus est. Rem testatur disertissime Guillelmus de Tocco, Scriptor vitae ejus; primo quidem illis verbis. « Cogitans prae« dictus juvenis, quod poterat sibi esse damnabile « si commissum ei talentum naturalis ingenii, dono « gratiae spiritus augmentatum, sub terra velut « sudario neglectioris vitae absconderet, quod po« terat per transitum ad aliquem Ordinem aug« mentare, ductus est ad Fratrum Praedicatorum « Ordinem, diu cordis desiderio affectatum. » Haeccine quaeso convenirent Casinensi Monacho a multis annis professo? Cogitat vero Thomas, « per « transitum ad aliquem Ordinem » sibi doctrinae augmentum parare: igitur satis est indicio, nullum Ordinem hactenus ingressum ipsum fuisse. Timebat ille, ingenii talentum « abscondere sub neglectioris « vitae » statu; igitur Monasticam vitam non erat amplexus. Quis enim credat, humillimum Thomam, si Monastico instituto addictus esset, Monasticam vitam existimare potuisse *vitam neglectiorem*? Aut cur timendum illi fuerat, ut commissum sibi talentum *absconderet* in Ordine Benedictino, in quo praecesserant tot praeclarissimi Viri, sanctitate et sapientia praestantes: et ex quo Erasmum Monachum illis pene diebus ad tradendum publice Theologiam evocaverat Neapolitana « Doctorum et Scho« larium Universitas? » Denique cum Thomae cordi esset, « per transitum ad aliquem Ordinem, » otium excutere « vitae neglectioris: » ductusque fuerit ad Ordinem Fratrum Praedicatorum, « diu « cordis desiderio affectatum: » quis inde non col-

ligat, tum demum saeculum reliquisse Thomam, cum inter Fratres Praedicatores. eorum induta veste, cooptatus est?

Novum suppeditat ejusdem rei momentum laudatus Guillelmus, qui Thomae ingressum in Ordinem Praedicatorum cum narrasset, statim haec subjicit: « De cujus ingressu admirati sunt nobiles « civitatis. quod tam nobilis juvenis parentum do« mum desereret. » Commentario opus non est, sed animo praejudiciis vacuo, ut noverint omnes, quotquot haec legerint, Thomam saecularem vitam egisse Neapoli; ac tum demum *parentum domum*, et bona omnia quibus ejus familia perillustris et potens abundabat, *deseruisse*, cum Jesum pauperem sequi maluit in Ordine Praedicatorum, eumque amplexus est. Rem confirmat S. Antoninus, Parte III. Chronici Titulo xxiii. capite vii, §. i, inquiens: « Coepit secum » Thomas, « Domino agente, dis« ponere, saeculum relinquere, et Ordinem Prae« dicatorum introire. » Caecus esto, qui saecularem Thomae statum, antequam Dominicano Ordini nomen daret, hisce verbis descriptum non intelligit.

Pergit narrare Guillelmus, motas in Thomam Dominicanam vestem indutum persecutiones, captum etiam et in carcerem domesticum intrusum, gravissimas demum a fratribus inlatas injurias: ac inter alia, « dilaniatum ab ipsis habitum » praedicti Ordinis Dominicani, « ut prae verecundia dilaniatum deponeret et « alium indueret, qui placeret ei. » Quomodo, inquio ego. Monacho a multis annis professo, qualem fuisse Thomam, cum haec contigerunt, contendit Disquisitor, facultatem fecissent fratres irati, ut una veste Dominicana deposita, « alium indueret habitum, « qui placeret ei? » Sed haec evincunt, saecularem fuisse Thomam, donec vestem Dominicanam induit: quam subinde ab ipso indutam in frusta conciderunt prae ira fratres; aliumque habitum, aut Monachalem aut Ecclesiasticum aut laicum obtulere, ut uno habitu Praedicatorum excepto, quemcumque mallet, minis et injuriis cedens, tandem a sumeret.

Haec narranti Guillelmo testis accedit Bartholomaeus de Capua, auditus et juratus in Processu Canonizationis capite ix, num. 76, ubi testatur, se inter alia audivisse « a F. Joanne de Cajatia, et « a F. Joanne de Juliano, » qui cum Thoma vivente familiaritatem habuerant, « et ex quodam « communi praeloquio, » factum esse, « ut favore « et potentia dicti Patris » (Landulphi scilicet) « idem Frater Thomas captus. fuerit Castro pa« terno detentus....; et licet idem suus genitor sibi « Monachales vel Laicales vestes offerret, eas nun« quam recipere voluit. » Quae verba saecularem Thomae vitam, antequam Dominicano Ordini adstringeretur, clarissime repraesentant. Quo se ab his expediat modo Disquisitor, referendum est. Ait scilicet cap. v, num. 3, « Hinc observamus, pa« rentem ejus Landulphum Comitem, cum illum e « Castro Aquaependentis ad se adductum, domestico « carceri adduxit, et Dominicanas quas ille recens « induerat, vestes in frusta concidit, Monachales « induendas obtulisse: quod laudatus supra Bar« tholomaeus de Capua, Regni Siciliae Protonota« rius, testis in processu Canonizationis auditus, « juramento testatus est. » Ubi animadverte, solas « Monachales vestes » ab illo exponi: *laicales* vero etiam *oblatas*, ut testatur Logotheta, silentio premi.

Hinc sequitur ille, hanc efformare demonstrationem: « Non levis est, inquiens, suscepti a nobis ar« gumenti probatio, ne dixerim, demonstratio: qua « etenim libertate, quo jure Monachales vestes in« duendas obtulisset parens, si eas nunquam antea « filius induisset? » At neque demonstratio est, neque probatio etiam levis, Monasticas antea gestasse Thomam vestes, ex quo induendas illas obtulerit Pater. Eas namque cur obtulerit, patet: ut si quas regularis instituti vestes induere Filius vellet, prae Dominicanis eligeret Monachales, quas etiam animo destinaverat eidem, cum ipsum Casinensibus Monachis tradidit moribus et litteris informandum.

At verba rursum Logothetae, si omnia adnotentur, non levem probationem, sed clarissimam demonstrationem suppeditant, non qua Monachatus Thomae, antequam ad Praedicatorum Ordinem se transferret, ut putat Disquisitor, ulla ratione evincatur, sed qua Monachatus idem profligetur: Thomamque tum demum saeculo valedixisse, cum Praedicatorum Ordinem ingressus est, ostendatur. Non solum enim Thomae in carcere detento « Mo« nachales vestes obtulit pater, sed etiam *laicales*: qua igitur libertate, quo jure « laicales vestes induendas obtulisset filio, si antea in saeculo non existens, sed Monachus a multis annis professus vestem Dominicanam induisset?

II. Malam fidem Disquisitoris in asserendis Scriptorum testimoniis quis non admiretur? Patet etiam oscitantia ejus, ut mitius agam: quem sane oportet, priscos illos Thomae vitae scriptores, qui tam clara, tam diserta saecularis status, in quo versabatur ille, cum Dominicanae Familiae adscriptus fuit, testimonia proferunt, aut vidisse nunquam, aut oscitanter legisse. Nihilominus sic ille Disquisitionem suam exorditur capite 1, num. 1: « Divum Thomam, Scholarum Angelum, antequam « Dominicano Praedicatorum Ordini nomen daret, « Benedictinum Monachorum institutum apud Ca« sinenses professum esse, ibidemque per aliquot « annos Monachum solemnibus votis obstrictum « substitisse; iis certe paradoxum videbitur inaudi« tum, qui priscos vitae ejus Historicos leviter « tantum ac defunctorie lectitarunt. » Imo paradoxum inauditum maxime videtur iis qui diligentissime Thomae acta a priscis Historicis conscripta expenderunt: et quam aliis affingit Disquisitor, ipse reum se prodit incuriae, maximaeque socordiae.

Sed ipse sibi repugnans, hac de re siluisse priscos illos Historicos, fatetur capite viii, ubi numero i, difficultati, quae sumitur ex eorum silentio, respondet in haec verba: « Nihil in Historica con« certatione roboris habere abnutivum argumentum: « quive de Divi Thomae Monachatu siluere prisci « Scriptores Dominicani, non idcirco negasse, aut « commentitium esse suo illo silentio docuisse. » Verum patet quam maxime, priscos Historicos Dominicanos de Monachatu Thomae nedum non siluisse; sed etiam ea narrasse, quae illum omnino profligant: quod est eumdem apertissime negare. Siluisse ne dicendus est Guillelmus de Tocco, qui refert: tum nolentem Thomam talentum ingenii « abscondere sub neglectioris vitae statu, quod « poterat per transitum ad aliquem Ordinem au« gmentare, ductum esse ad Fratrum Praedicato« rum Ordinem, diu cordis desiderio affectatum; » tum « nobiles Civitatis de ingressu illius in Ordi« nem admiratos esse, quod tam nobilis juvenis

« parentum domum deseruisset; » tum demum germanos Fratres iratos vestem Dominicanam recens indutam in frusta concidisse, « ut prae verecundia « dilaniatum habitum deponeret, et alium indueret, « qui placeret ei? » Non siluit, haec scribens Guillelmus: sed ac si Monachatus Thomae vel tum ab aliquo fabulatore obtrusus esset, apertissime illum inficiatur. Silet ne praeterea Antoninus, qui narrat: « coepisse secum Thomam, Domino agente, dis- « ponere, saeculum relinquere, et Ordinem Prae- « dicatorum introire? » Silet ne tandem Bartholomaeus de Capua, dum juramento testatur, Landulphum patrem Thomae, ut vestem iste Dominicanam deponeret, « ei obtulisse Monachales vel « laicales vestes, » quas *nunquam* constantissimus adolescens *recipere voluit*? Si haec pro silentio et pro nihilo habenda sunt, libeat diem noctem dicere: nihilque erit ab Historicis, licet clare, licet diserte dictum, quod pro non dicto habeatur.

Sed invitos tametsi Deos patiatur Disquisitor, non ante Dominicanas vestes indutas a Thoma contendit ille, quam exuerit Monasticas, in oblatione de se a parentibus Deo facta Casini primum adsumptas, ac deinceps ob Monasticae professionis votum firmatum strictiori jure retentas. Tabulas Casinenses in argumentum affert. « Richardus a Sancto « Germano, inquit, Monachus ea aetate Casinensis, « cujus Chronici fragmenta laudat saepe numero « Odericus Raynaldus in Annalibus Ecclesiasticis « ad saeculum decimumtertium; ejectionem Mona- « chorum suorum referens, dum Fredericus II « Imperator Monasterium in munitionem convertit, « paulo antequam Thomas Aquinas, relicto Casino, « Praedicatorum Ordinem adisse creditur; illud « inter cetera notat maxime, Monachorum aliquos « suis sedibus ejectos ac disturbatos Benedictinum « cucullum exuisse. *Anno*, inquit, 1239, « Mense « Julii, tertia fit exclusio Monachorum de Mona- « sterio Casinensi: et in ipso Monasterio, nonnisi « octo tantum Monachi, ad celebranda divina offi- « cia remanserunt, quorum nomina sunt haec etc. « Ejecti autem Coenobitae, alii ad Monasterium « Vallis Lucis se receperunt, alii apud consangui- « neos, alii habitum reliquerunt: » non utique facti « apostatae (absit a Viris Religiosissimis tantum « nefas, quod nec si forte fuisset, Richardus a San- « cto Germano in sui Ordinis dedecus prodidisset) « sed in alios ordines convolantes. »

Antequam refero argumentum quod inde Disquisitor exprimit, animadverto: Richardum de Sancto Germano perperam dici « Monachum ea aetate « Casinensem: » ac mirum esse, editum ejusdem Chronicon a Ferdinando Ughello anno 1647, in Italiae Sacrae Tomo III, iterumque recusum Tomo X editionis Venetae 1722, non vidisse Disquisitorem. In Prooemio sic ait ipse Chronista: « Ego « Richardus de S. Germano Notarius. » Et infra: « Quoniam ergo Regni filius ego sum, qui legerit « non me causetur de testando, si Regni gesta scri- « bo. » Casinensis Monachatus ejus vestigium nullum, vota nulla: nec ipsum inter Casinates Monachos recenset Gattula; ipsumque « Notarium, » non Monachum appellant Nicolaus Toppius in Bibliotheca Neapolitana, et Guillelmus Cave in Historia litteraria; qui suo ingenio addit, adnotante Muratorio, ipsum fuisse Regis Siciliae Secretarium.

Jam vero sic argumentum efformat Disquisitor: « Quidni quaeso de Divo Thoma Aquinate, tacito nomine, locutum illic Ricardum (cum ait, ex ejectis Mo- « nachis alios habitum reliquisse, non utique factos « apostatas, sed ad alios religiosos Ordines convo- « lantes) existimemus, quem prae ceteris Casino « exclusum oportuit, dum ea Monachorum ejectio « ex Frederici Imperatoris jussu facta est, tamquam « filium Comitis Aquinatis, quem Caesar maxime « oderat, quod contra ipsum Pontificis partes se- « cutus fuisset? Sed sunt haec, inquis, merae con- « jecturae ad arbitrium fictae. » Siste Disquisitor: non meras hasce tuas inquio conjecturas esse ad arbitrium fictas, sed malam insuper fidem necto Scriptorum loca depravantem. Richardi de S. Germano Chronicon editum prostat anno 1647 et 1722, apud Ferdinandum Ughellum in Italia Sacra, et anno 1725, apud Muratorium Tomo VII Scriptorum Italiae, et apud Erasmum Gattula anno 1734, in Accessionibus ad Historiam Abbatiae Casinensis Parte II, quibus omnibus in editionibus illa verba ex quibus argumentum promis, desiderantur, et « Alii habitum reliquerunt. » Integrum ac genuinum accipe textum: « Eodem Mense » (Julii) « tertia fit exclusio Monachorum de Monasterio « Casinensi; quorum quidam apud Vallem-Lucis » (Vallem-Luci) « quidam apud S. Petrum Mona- « sterii, et quidam moram facere in parentum do- « mibus elegerunt: et in ipso Monasterio, nonnisi « octo tantum Monachi, ad celebrandum in eo di- « vina remanserunt, quorum nomina sunt haec etc. » Jam ergo delenda verba sunt, quae vel mala fide Disquisitor addidit, vel ab alio adjecta per summam oscitantiam transcripsit, ipso Richardi Chronico nec lecto nec viso: quaeve inde sumitur conjectura, tametsi ad arbitrium ficta, evanescit.

Quae rursum abit in auras, canente fabulam Disquisitore, cum ait: « Thomam prae ceteris Ca- « sino exclusum oportuit, dum ea Monachorum « ejectio ex Frederici Imperatoris jussu facta est, « tamquam filium Comitis Aquinatis, quem Caesar « maxime oderat, quod contra ipsum Pontificis « partes secutus fuisset. » Verum enimvero Comites Aquini eo anno 1239 et insequente, et anno 1243, quo vestem Dominicanam induit Thomas, ac deinceps ad usque Lugdunense Concilium Oecumenicum anno 1245, celebratum, Friderici partes secutos esse, Historiae produnt. Richardus de S. Germano ad annum 1239, adnotat: « Mense Madii.... Tho- « mam de Aquino, Acerrarum Comitem, vocatum « ad Imperatorem in Lombardiam » profectum esse. Editione utor quam Gatula correxit et emendavit. Haec rursum habet ad annum 1240, « Men- « se Junii, Imperator cum exercitu suo, quem de « Regno collegerat, venit ad S. Germanum, ubi « per sex dies moram protrahens, e vestigio per « Aquinum transitum faciens, et secum ducens « Pandulphum Dominum Aquini, apud insulam « Pontis Solerati posuit castra sua. » Narrat etiam Guillelmus de Tocco, Thomam recens indutum vestem Dominicanam, captum fuisse « a fratribus « germanis, qui erant cum Frederico Imperatore « in Castro Aquae - pendentis Tusciae regionis: » quae nempe anno 1243 vel insequente acciderunt. Ac demum ex his Thomae fratribus, alterum vocat *Reginaldum* Ptolomaeus Lucensis Libro XXII. Hist Eccl. capite xx, « inter Majores in curia Frederici. » Luculentissime haec evincunt, Imperatoris partibus hoc tempore adhaesisse Comites Aquinates. Adnotat vero idem Ptolomaeus, praedictum Reginaldum

« postea ab ipso » Imperatore fuisse « interfectum » Comitumque de Aquino « progeniem in parte » a Friderico « destructam, quia fideles erant Ecclesiae: » eamdemque « praevaluisse » demum « tempore Caroli; » quae contingere non poterunt nisi post Concilium Lugdunense anno 1245 celebratum, in quo anathematis fulmine percussus est Imperator. Paucis ergo in Disquisitoris verbis commenta plura putidissima innotescunt: quibus superstructa, quaenam fuerit conjectura ejus de Monastica veste, quam Thomas tum demum exuerit, cum meliora charismata quaerens, Ordinem Praedicatorum ingressus est?

CAPUT VI.

Thomae Aquinati, jam vestem Dominicanam induto, Casinensem Abbatiam ab Innocentio quarto Summo Pontifice oblatam, referunt Thomas de Cantimprato, et Ptolomaeus Lucensis. Haec narratio diligentius expenditur. Monachatus Thomae iterum profligatur.

I. Thoma de Cantimprato et Ptolomaeo Lucensi in testes advocatis, quos sequuntur et exscribunt Paulus Langius in Chronico Citizensi ad annum MCCLXIII et Leander Albertus lib. III de Viris illustribus, « rem singularem plane et observatione dignam » refert Disquisitor capite 5 de Abbatia Casinensi in gratiam parentum Thomae Aquinati oblata a Romano Pontifice: indeque Monachatum Thomae sibi videtur probare et evincere posse; « Quid sibi vult, inquiens, ea Divi Thomae Praedicatoribus recenter adjuncti in Abbatem Casinensem electio, si Benedictinus, et quidem expresse professus reipsa, non erat? » Addit Pontificum Romanorum decreta, Innocentii III, et Gregorii IX, queis cautum est, ne Monachis praeficerentur Abbates extranei, ut magis Thomae Monachatum pro viribus colligat et confirmet.

Utriusque Scriptoris verba sub oculos primum ponenda sunt; invicem praeterea conferenda, ac nonnullis detergenda mendis: quo demum fiat, rem hanc singularem et observatione dignam, prout eam prisci narrant Historici, minime Thomae Monachatum confirmare, sed evertere. Thomas de Cantimprato lib. 1 de Apibus capite xx, § ix, editionis Georgii Colvenerii, Duaci 1627, haec habet: « Cum quidam Nobilis adolescens, de Romanorum « partibus, Thomas de Aquino nomine, haec et « his similia (de quibus antea disseruerat) ve« reretur, intravit Ordinem Fratrum Praedicato« rum Bononiae. Qui cum Domino ibidem in ma« gno fervore et alacritate spiritus deserviret, in« vidit Diabolus, et instigavit parentes ejus, et « maxime duos fratres illius potentissimos et fe« roces, qui obtinuerunt a Papa, ut ad Curiam « per litteras Apostolicas citaretur. Qui ut compa« ruit, jussus est habitum Ordinis deponere, et « dignitatibus Ecclesiasticis insigniri. Quod cum « sperneret mira constantia, furtim a suis fratri« bus raptus est, et in carcerem clam detrusus. » Injurias Thomae inlatas postmodum narrat: fratresque tandem ab Imperatore, ne fratrem male haberent, cohibitos. Quibus recensitis, pergit narrare: « Nec diu Satan distulit insidias adolescenti spar« gere. Instinctu enim fratrum suorum carnalium, « et amicorum quos habebat in Curia, per litteras « Apostolicas, iterum mandatus est Frater Thomas. « Venienti autem, mox a Papa praecipitur, ut re« gimen Abbatiae Casinensis susciperet. Renuit er« go praeclarissimus adolescens, nec ordinem vel ha« bitum suum deserere ulla ratione consensit. Cui « cum Papa concederet, « ut in ordine et habitu suo « praeesset officio; » noluit ille: et clam prolapsus « a Curia fugit, et in Coloniam Agrippinam venit. » Haec ille, qui aevo Divi Thomae vitam agebat, mortemque videtur obiisse anno circiter 1272, vel etiam postea Hunc facit Disquisitor « Episcopum suffraganeum Cameracensem: quam illi tamen dignitatem adimit Jacobus Echardus in ejusdem Elogio. Dionysius Sammarthanus Tomo III Galliae Christianae, de Nicolao III Cameracensi Episcopo agens, qui sedem illam tenuit ab anno 1234, et anno 1272 adhuc in vivis erat, haec habet: « Sub « hoc Praesule Thomas Cantipratensis . . . conse« cratus sub titulo mendicato Episcopi Lusentini, mu« nia pastoralia et Episcopalia obivit vice ipsius. » Rem ego in medio relinquo.

Sequitur Ptolomaeus Lucensis, cujus haec verba sunt libro XXII Hist. Eccl, capite xxi, non xxix. De carcere eductum Thomam, « statim animalia « sunt parata ad ipsum deducendum Romam. Inde « vadit Coloniam ad Fratrem Albertum, ubi multo « tempore fuit: et ibidem existens, oblata fuit ei« dem Abbatia Montis Casini per Alexandrum gratia « parentum, quia erant expulsi de Regno: et re« cusavit. » Quo loco emendandum adnotat Echardus vel Ptolomaeum, vel potius ejus Notarium, qui « Alexandrum IV scripsit pro Innocentio IV. » Pauli Langii et Leandri verba praetereo, qui sequiore aetate floruerunt; excripseruntque Ptolomaeum et Cantipratensem.

II. Menda plura, quibus haec narratio scatet, advertere primum liceat; quaeve aut vera aut verisimilia non sunt aut dubia indicare. Negaverit nemo veritate abludere Thomam de Cantimprato, dum narrat 1. Aquinatem de Romanorum partibus venisse « Bononiam. » 2. Dominicanam vestem Bononiae indutum, « ibidem » aliquamdiu substitisse, 3. in Curiam semel et iterum « per litteras Apo« stolicas » vocatum, eoque profectum esse. 4. Dignitatibus Ecclesiasticis a Pontifice oblatis insigniri nolentem, tunc a fratribus « furtim raptum, » et in carcerem detrusum. 5. E Curia demum secunda vice « clam prolapsum, » Coloniam Agrippinam petiisse. Probatus nemo Vitae Thomae priscus Historicus, aut Ptolomaeus Lucensis, aut Guillelmus de Tocco aut Bernardus Guidonis, aut adhibiti testes in Processu canonizationis, quidpiam simile narrant: hominique Brabantio longe dissito, haec narranti ex incerta fama, parcendum est.

Sed neque paria sunt et consona, imo longe diversa ac repugnantia, quae referunt Cantipratensis et Ptolemaeus. Scribit iste, Thomae « Coloniae « existenti » Abbatiam Casinensem oblatam fuisse: narrat ille, id factum, antequam idem Thomas Coloniam proficisceretur. Ait etiam Ptolomaeus, Abbatiam eidem longe a Curia Pontificia dissito per Innocentium oblatam: ait vero Cantimpratanus, Thomam « in Curiam » advocatum, ibidemque existentem, illam sibi oblatam respuisse Quod semel demum contigisse narrat alter, bis alter.

Haec fortasse videri cuipiam poterunt totidem argumenta, queis narratio illa de Abbatia Casinensi Thomae oblata in dubium vocari possit, ac etiam

explodi. Non is vero ego sum, qui id contendam. Ea tantum in illius facti examine mens mihi fuit, ut a fabellis adjunctis detergeretur: ipsamque Abbatiam revera Thomae oblatam si quis putet, juxta fidem utriusque Scriptoris, per me licet. Oblationis factae tempus, quantum ferunt probabiliores conjecturae, inquirendum est. Quod ut praestem, premitto partem chronographiae gestorum Sancti Thomae, quam Jacobus Echardus diligentissime synchronis Scriptoribus collatis, digessit. Sic habet ille in Vita, vel elogio ipsius: « *Anno* 1243, Ordinem Praedicatorum « Neapoli in Sancti Dominici Coenobio amplectitur « . . . . Aquapendente ex itinere transiens a germanis suis ibidem in aula et exercitu Frederici « Imperatoris militantibus, e manibus Sociorum « vi eripitur: quae « circa septembrem » videntur « evenisse (qua de re Capite postremo agendum « mihi est). *Anno* 1244, postquam per annum « circiter detentus esset, per fenestram dimissus « ac sodalibus restitutus est Neapolim, indeque « Romam absque dilatione ad Magistrum Ordinis « adducitur. Is erat Venerabilis Frater Joannes « Theutonicus, qui juvenem Thomam tenerrime « amplexus, Parisios, ac vix ibi commoratus, recta « Coloniam sub Alberto Magno tum maxime florente erudiendum secum ducit, *Anno* 1245. Albertus Magnus, Parisiis ad legendas sententias assignatur: et cum eo juvenis Thomas ad studium « illud mittitur. Ambo eo venisse videntur « circa « Octobrem » quo fieri solebat scholarum instauratio . . . . *Anno* 1248, finito cursu, ambo, Magister et Discipulus, Coloniam reversi sunt: cumque ibi eo anno in Comitiis Ordini Parisiis ad « Pentecostem 7 Junii coactis, studium generale « positum fuisset: in eo deinceps Albertus Regentis « functus est officio, Thomas vero sub eo juxta « leges Ordinis Philosophiam, Scripturam Sacram, « Sententias interpretatus est ac legit . . . . *Anno* « 1252, vel Coloniae iisdem desudans lectionibus « perstitit: vel si quis Parisios ivisse contendat, « sacras litteras interpretaturus, ut Lector Biblicus « (sic enim vocabant, qui primus erat ad Magisterium gradus) « versus Septembrem » missus « fuerit. Certum enim est, *anno tantum* 1253, in « instauratione Scholarum « versus Octobrem » « lectionem Sententiarum Parisiis ut Baccalaureum « aggressum esse. »

Porro oblatam Thomae Abbatiam Casinensem « *anno* 1243 Fratribus Praedicatoribus recenter « adjuncto, » Disquisitori « certum » est: in eamdemque sententiam olim ego ferebar. Re maturius discussa, id eo tempore factum pernego. Ptolomaeus Lucensis oblatam narrat Abbatiam Thomae, « gratia « parentum, quia erant expulsi de Regno »: atqui illo anno 1243 et sequentibus ad annum usque 1245, gratos Imperatori Friderico fuisse Comites Aquini, in ejusque aula versatos esse, proque ipso militasse, probatissimis testibus adductis, Richardo de S. Germano, Guillelmo de Tocco, Ptolomaeo Lucensi, demonstravimus Capite superiore num. 2 in calce. Ad haec, Abbatiam Casinensem *Anno* 1239 « Mense Februarii, » teste Richardo de Sancto Germnano, regendam suscepit Stephanus de Curvario: rexitque illam *annis novem*: ut habet Series ms. Abbatum Casinensium, qua utitur Erasmus Gattula in sua Abbatiae Casinensis Historia, Parte II, num. 2. Regimen ergo ejusdem Stephani de Curvario ad annum usque 1248 circiter protenditur: adeoque praedictam Abbatiam anno 1243 aut insequente Thomae offerre et conferre voluisse Innocentium Pontificem, non ita facile dictu. Notum vero illud est compertumque, germanos Thomae fratres illos fuisse, qui eidem captivo detento, multisque exagitato injuriis, Dominicana veste in frusta concisa, « Monachales vestes » induendas obtulere, teste Bartholomaeo de Capua: quae fortasse res ita spargi potuit in vulgus, ut etiam diceretur Abbatiam Casinensem eidem obtulisse summus Pontifex. Ita vero vulgari fama delatam rem, diligentiore neglecta perquisitione, scriptis mandavit Thomas de Cantimprato.

Ab Imperatore diris devoto in Concilio Lugdunensi, quod anno 1245, celebratum est, inter plures qui partibus ejus adhaeserant, Aquini Comites defecere. Hinc ille percitus ira « Reginal « dum Thomae nostri fratrem » interfecit, Ptolomaeo Lucensi teste, Comitumque Aquini perillustrem progeniem expulit Regno. Interim Thomas Parisiis degebat sub disciplina Alberti Magni, remigravitque Coloniam Agrippinam anno 1248, cum eodem suo Magistro, ubi substitit aliquot annos. Hoc tempore « Coloniae existenti, » Thomae laudato Ptolomaeo si credimus, « oblata fuit Abbatia « Montis Casini » per Innocentium Papam, « gra« tia parentum, quia erant expulsi de Regno. » Haud sane repugnant Monumenta Casinensia. Post Abbatem Stephanum de Curvario, qui anno 1248, fato concessit mortalitatis, « densissimae deinceps « tenebrae offunduntur » (inquit Gattula loco citato) ac « incerta ad Abbatum electionem finemque co« gnoscendum via est. » Post ipsum Stephanum numerat « Nicolaum » Abbatem Casinensem: cujus tamen « nulla mentio » in memorata manuscripta serie. Nomen ejusdem occurrit in Tabulis 1251 confectis: diciturque « Dominus Nicolaus Dei gra« tia venerabilis Casinensis electus: » sed quando electus, ait Gattula, vel quousque rexerit, incertum. Quidni ergo conjici potest, hoc tempore Casinensem Abbatiam ab Innocentio Pontifice, « gratia paren« tum, » fuisse Thomae oblatam ?

III. Sua igitur, lubeat, huic historiae veritas constet; at ejusdem adnotatorem primum, Thomam de Cantimprato, causae qua de ago, adversum non habeo, sed potius patronum disertissimum. Illud imprimis animadverto, quod ait: « Quemdam Nobilem adole« scentem de Romanorum partibus Bononiam ve« nisse, ut » vestem Dominicanam indueret: quae verba nonnisi juvenem saecularem sub oculos ponunt. Quid est illud alterum: Thomam in Curiam vocatum, « jussum esse, ut habitum Ordinis depone« ret, » et dignitatibus Ecclesiasticis insigniretur; nisi tunc illum minime fuisse Monachum professum, sed Dominicanum Novitium dumtaxat: qui veste Ordinis deposita, dignitatibus Ecclesiasticis quibuscumque posset insigniri? Quid est etiam silentium illud pristinae Monachalis professionis, qua Thomae persuadere potuisset Pontifex, ut libentius ac facilius regimen Abbatiae Casinensis adsumeret; nisi eloquentissimum argumentum, ejus Monachatus abnutivum? Quid demum illud est: Thomae « nec Or« dinem nec habitum suum deserere volenti, » facultatem fecisse Pontificem, « ut in Ordine ac « habitu suo praeesset officio; » nisi alterius Ordinis et instituti nunquam illum fuisse, nec cucullum Monasticum gestasse unquam ?

Sed inquit Disquisitor: Thomae fratres, et In-

nocentium Pontificem « latere non potuisse, quam « districte, quam sancte paucis ante annis Inno- « centius III et Gregorius IX, vetuissent, ne Mo- « nachis praeficerentur Abbates extranei, quique « expresse hoc in Ordine professi non essent. » Ac certe « ita socordem et inertem dixerit nemo « Innocentium, ut quae certissime noverat proxi- « morum Decessorum statuta, revellere vellet. » Citat vero Caput « Cum ad nostrum, » et Caput « Cum in Magistrum, » de Electione. Haec Romanorum Pontificum rescripta diligentius hoc loco expendere non vacat: quorum alterum electionem Abbatis irritam facit, qui « incontinenti Monachus « effectus, et Abbas electus a Monachis fuerat, rudis « adhuc minimeque » instructus in regula *Monachali*: alterum eligi vetat in Abbates, qui « ordinem re- « gularem professi » non sunt. An vero denegatam Monachis facultatem, adimere sibi pro rerum et temporum circumstantiis voluerint Pontifices? Adde, Casinensem Abbatiam in casu nostro erigi in Commendam potuisse: quamquam non me latet, quod adnotat Thomassinus Parte II, Lib. 3, Capite XIX, tertiodecimo saeculo Abbatiarum commendas haud facile occurrere. Nihilominus ex Ptolomaeo Lucensi Libro XXII Hist. Eccles. cap. XXXIX, patet: « Clemen- « tem IV, Summum Pontificem, qui obiit anno 1268, « voluisse conferre » Thomae nostro de Aquino « Archiepiscopatum Neapolitanum, » et etiam « Ab- « batiam S. Petri ad aram dicti loci. » Illam fuisse « Ordinis S. Augustini extra muros Neapolitanos, » adnotat Lubinus in Notitia Abbatiarum Italiae.

Utut haec se habeant, de facto sermo est, quod narrant Cantimpratanus et Ptolomaeus Lucensis: neque juribus et Pontificum statutis confici potest, factum non fuisse quod factum fuit. Negari enim nullo modo potest, si vera narraverint illi, Abbatem extraneum praefectum Casinatibus fuisse ab Innocentio Pontifice, dum illi praeficiundum curavit Thomam, ea servata conditione, ut « in ordine et « habitu suo, » scilicet Dominicano, *praeesset officio*. Nec *socordem* vero nec *inertem* Innocentium dixero, qui Decessorum statuta, quae noverat, revellere poterat, ac forte voluit, ut Comitibus Aquinatibus, optime tunc de Apostolica Sede meritis gratificaretur, Thomam, licet Dominicanum, Abbatiae Casinensi praeficiendo, eo sane tempore quo insigne Monasterium illud maxime bellis quassatum erat, ac in arcem et munitionem conversum, neque multum eas ob causas regulari disciplina florebat: id affore sperans, ut illud sub tanti Viri praefectura, cujus familia potens erat, in pristinum decorem redigeretur. Jam vero patet, ex hac Abbatiae Casinensis oblatione nil extundi posse, quod Monachatum Thomae suadeat: quem potius everti Cantimpratani testimonio, qui primus rem hanc litteris mandavit, compertissimum est.

CAPUT VII.

Jachetti Malaspinae, Monastico instituto addicentis Thomam, pluribus elevatur, cluditurque testimonium. Acta translationis Corporis ejus expenduntur, quae Monachatum ejusdem evertunt.

I. Jachettum Malaspinam advocat Disquisitor Capite VII, testem Benedictini Monachatus Doctoris Angelici, « non adeo in ferendo testimonio dimi- « nutum, ut abundet potius, abeatque in extremum « nulla ratione ferendum. » Illi enim usque adeo persuasum erat (de novo teste, quem saepius *Sacchettum* appellat, loqui pergit), « Thomam A- « quinatem Monasticum Benedictinorum institutum « initio professum esse, ac tum ad Praedicatores « convolasse, ut cum Florentiae degens, ex publica « fama inaudivisset, Thomam Aquinatem, summum « illum Theologorum apicem, sub vitae finem ad « Cisterciense Fossae novae Monasterium divertisse, « illicque inter Monachorum brachia extremum « clausisse diem; externa illa rerum specie delu- « sus, existimaverit ad pristinum institutum morti « proximum rediisse, resumptoque cucullo Mona- « chum obiisse. »

Jachettum ipsum inducit haec patrio idiomate pronunciantem Capite CCXXIII Auctarii ad Historiam Ricordani Malaspinae patrui sui, ad annum 1286, (1284), ubi Caroli primi Andegavensis Siciliae Regis res gestas exequitur. « Dal (del) detto Carlo « rimase Carlo secondo, Principe (Prenze) Con- « te di Salerno: ed ebbe (ed era bello del cor- « po e grazioso, ed ebbe) più figliuoli della sua « donna, figliuola ereda (e reda) del Rè di « Ungheria. Il primo suo filiuolo fù Carlo Martel- « lo, che poi fu Re d' Ungheria: il secondo (e 'l « secondo), fù Lodovico, che si fece frate della po- « vera vita, e mai entrò (e mai non entrò) « avvegnacchè l' abbino appropriato a loro: sicome « i Frati Praedicatori Tomaso d' Aquino, il quale « inanzi che fosse Frate Praedicatore, fu Monacho: « e quando venne a morte, ch' infirmò in cam- « mino (a cammino) rimordendo la coscien- « za, si fece portare alla Badia, donde era « (d' ond' era) prima stato Monacho, e Monacho « morì e Monachi anno il suo corpo. » Veram lectionem restitutam habes ex Operis editione, quae prostat apud Muratorium Tomo VIII Scriptorum Italiae. Textum vero sic latine reddit ipse Disquisitor: « Carolo praedicto superstes fuit Carolus se- « cundus, Salerni Princeps. Is ex Hungariae Regis « filiae et haerede, quam uxorem habuit, complu- « res sustulit filios: quorum primus fuit Carolus « Martellus, postea Rex Hungariae, alter Ludovicus, « qui Fratrum pauperum, seu Minorum, instituto « se devovit: eorum tamen claustra nunquam in- « gressus est, quamvis illum iidem sibi vindicent: « quemadmodum et Praedicatores Thomam Aqui- « natem, qui antequam ad Praedicatores transiret, « Monachus fuerat; et ad extremum cum in itinere « morbo premeretur, religione tactus, in Coenobium « ubi prius Monachus exstiterat, portari se voluit, « ibique Monachus mortuus est: ejusque corpus « obtinent Monachi. »

Haec Jachetti verba monet Disquisitor non exstare in exemplaribus cusis quae Florentiae primum anno 1568 prodierunt. Non exstant (addo ego) neque in ejusdem loci alia editione, quae anno 1718 iterum curata est. Exstant nihilominus (pergit ille) in pervetusto Codice Ms. olim apud Petrum Junium Ugolini filium Patricium Florentinum adservato: « quod testatur (inquit) il- « lustrissimus Praesul Angelus de Nuce Archiepis- « copus Rossanensis in Opusculo ea de re ador- « nato. » Patet quam maxime, Dissertationem Angeli de Nuce defloratam a Disquisitore fuisse. Eadem verba addit Erasmus Gattula in Addendis, legi in Codicibus mss. duobus Bibliothecae Strozzianae,

certiorem se reddentibus amicis Florentinis: « quam« vis tamen iis verbis » (verba sunt ejus animadversione digna) « usus non sim, nec sic usurus, « ad meam sententiam probandam. » Quae denique verba ex citato Codice Ms. penes Marchionem *Giugni* Civem Florentinum suppleta leguntur in Editione, quae inter Scriptores Italiae a Doctissimo Muratorio collectos habetur Tomo VIII.

Monachatum Thomae hoc adseri monumento quod allatum est, negari nequit: fides ejus expendenda. an satis idonea ad illum persuadendum? Id ego inficias eo. Ac primum abs re non erit, ai admonuero, Joannem Villanum, qui res ejusdem aevi in sua Historia, iisdem pene verbis Malaspinarum Ricordani et Jachetti, solet recensere, nullam ibi mentionem Thomae ejusque Monachatus ingerere, quamquam et ipsum liberiore calamo scripsisse, nemo nescit. En illius verba Libro VII, Capite xciv, in editionibus Veneta 1537, Florentina 1587, et Mediolanensi in Muratoriana Scriptorum Italiae Collectione Tomo XIII. « Del detto Carlo « non rimase altra reda, che Carlo secondo Prenze « di Salerno, di cui avemo fatto mentione: e questo « Prenze Carlo era del corpo bellissimo, grazioso, « et largo... et hebbe più figliuoli della Prencessa « sua moglie, figliuola et reda del Re d' Ungheria. « Il primo fu Carlo Martello, che fu poi Re d' Un« gheria; il secondo fue Luis, che si rendeo Frate « Minore, e poi fu Vescovo de Tholosa etc. » Ubi Malaspinae irrisio de Fratribus Minoribus, Ludovicum Caroli secundi Filium sibi veluti suum vendicantibus, omissa est, nullaque ingesta mentio Thomae Aquinatis, ejusque Monachatus: quod est forte indicio, rem hanc uti manifestam fabellam ab eodem Villano rejectam fuisse, ac silentio pressam. Eo vel maxime quod Aquinatis apotheosim narrans ad annum 1323, Libro IX, capite ccxvii, inter caelites relatum fuisse scribit « Fratrem Thomam de « Aquino Ordinis Sancti Dominici, Philosophiae ac « Theologiae Magistrum, eximium in omni scien« tiarum genere virum: » additque, quod fama ferebat, veneno sublatum sanctissimum virum, quod propinandum jusserit Carolus primus Siciliae Rex; caeteris praetermissis commentis, quae scripto reliquerat Malaspina. Historiam suam perduxit Joannes Villanus ad annum usque 1348.

At ipsa Jachetti narratio penitius expendenda est, in qua tot ille peccata patravit, ut mirum esset, Thomae Monachatum vere narrasse. Ait 1, Fratres Minores *vendicare sibi* voluisse Ludovicum Caroli secundi filium Tolosanum Episcopum; sibi apertissime repugnans, cum etiam narret, se Fratrum pauperum seu Minorum instituto devovisse Ludovicum, « si fece Frate della povera vita: » unde Ludovicum Minorum instituto addictum cur sibi ipsi non vendicarent Fratres Minores? Bollandi Continuatores adi ad diem 19 Augusti; compertumque erit, non prius ipsum in infulas Tholosanas consensisse, quam in verba regulamque Sancti Francisci solemni professione, annuente Joanne XXII, summo Pontifice, jurasset. Haec vero satis superque sunt, ut illum sibi veluti suum vendicent Fratres Minores.

Quid est illud, quod etiam Fratres Praedicatores sibi Thomam Aquinatem vendicaverint » l' abbino « appropriato a loro? » Juvenem ergo, quem prophetica vaticinia, nondum natum, praenunciaverant. « quod erit Frater Ordinis Praedicatorum: » qui Neapoli Dominicanam vestem induit, ac Ordini nomen dedit, ipsum excipiente Thoma Agni de Lentino Coenobii S Dominici Priore; qui per annum et amplius plurimas tulit a parentibus ac fratribus inlatas injurias, ut Dominicana deposita veste aut Monachalem aut saecularem indueret, hisque recusatis constantissime retinuit illam; qui duos et triginta annos Praedicatorum ordinem professus est, illustravitque sanctis moribus, ac litteris, editisque operibus: hunc juvenem, inquam, virumque eximium sibi vindicarunt, si Malaspinae fides, suumque fecerunt, cum suus non esset, nimium audaces Praedicatores! Nae putidissimum insani capitis commentum.

Sed ipsum, ait, cum in itinere morbo premeretur, portari se voluisse in Monachorum Coenobium, « ubi primum Monachus degerat. » Nemo vero nescit, non Casini, ubi moribus et litteris imbutus fuit, sed Fossae novae apud Cistercienses hospitio exceptum fuisse. Addit etiam, « conscien« tiae stimulis tactum, » voluisse in Coenobio Monachorum diem ultimum claudere: ac si conscientiae stimulis agi debuisset is qui etiamsi Monachus antea extitisset, rite tamen et ex juris formulis, ac aliorum praevio exemplo, Ordinem religionis commutasse dicendus esset. At verissimas alias causas aperit Ptolomaeus Lucensis, quae Thomam impulerunt, ut cum morbo premeretur, ad Monachos Fossae novae declinaret: quod nempe nullus praesto erat vicinis in locis Conventus Ordinis Praedicatorum: ejusque consanguinei Domini de Ceccano in eo Monachorum Cisterciensium Coenobio convenìens hospitium impetrarunt, ubi vir Sanctissimus sanitati suae consuleret. In Annalibus, quae prostant Tomo XXV Biblioth. Patrum, et Tomo XI inter Scriptores Italiae, haec habentur ad annum 1274. Thomas « recedens de Neapoli, et veniens « in Campaniam in domo Dominorum de Ceccano « apud Dominum Annibaldum, qui neptem suam « habebat in uxorem, graviter infirmatur continuo. « Unde coactus aegritudine, et ad instantiam dictae « suae neptis declinavit ad Monasterium Fossae« novae, ibidemque mortuus est. » Paria sunt, quae ab eodem scripta legimus libro XXIII Hist. Eccl. capite 8. « Veniens in Campaniam, inquiente, « ibidem graviter infirmatur. Et quia prope locum « illum nullus Conventus Ordinis Praedicatorum « habebatur, declinavit ad unam solemnem Abba« tiam, quae dicitur Fossa-nova, et quae Ordinis « erat Cisterciensis, in qua sui consanguinei Do« mini de Ceccano erant patroni. » Qui ergo tam bonus, qui Jachetto credat, uno verbo narranti, aut potius occasione, ut poterat, arrepta, effutienti Thomam conscientiae stimulis actum ad Monachos accessisse, ut Monachus tandem e vita migraret? Illos imo nunquam vidisset, neque ad eos declinare cogitasset, nisi necessitate compulsus, ut testatur Ptolomaeus, quod in vicinia nullum erat, ubi exciperetur, Fratrum sui Ordinis Monasterium; et consanguineorum adstrictus humanitate, qui locum eidem in Monachorum Coenobio procuraverant, eo adire constituisset, ut viribus tandem refectis iter suum ad Concilium Lugdunense prosequeretur. Haud vero inficias iverim, et ipsum Thomam in eo potius Coenobio quam in saeculari consanguineorum domo, sanitati consulere voluisse; *nullis* attamen « conscientiae stimulis actum, » sed pro Viri religiosissimi indole, religiosas domos saecula-

ribus praeferentis. Id sancte attestatum habeo a Nicolao Abbate Monasterii Fossae-novae, qui in Processu Canonizationis Capite II. num. 8, sic ait: « Dum dictus F. Thomas vocatus iret ad Concilium Lugdunense, et transitum faceret per Campaniam, infirmatus fuit in Castro Magentiae cujusdam Domini Anibaldi de Ceccano; et cum ipsa infirmitate gravaretur, dixit (ut audivi a pluribus): Si Dominus voluerit me visitare, melius est quod reperiar in domo Religiosorum, quam in domibus saecularium; et ex tunc causa devotionis fecit se portari ad Monasterium Fossae-novae. » Quod ergo *ex devotione*, ex pietate factum fuit, ut testis in processu Canonizationis juratus perhibet; *ex conscientiae stimulis* factum narrat in sua historia Florentinus Malaspina.

Pergit ultra, et ait, Thomam *obiisse Monachum*: quo nihil magis a veritate abhorret, cum spiritum emiserit inter Fratrum suorum Dominicani instituti quos in via comites habebat amplexus; factaque apud Fratrem Rainaldum de Priverno ejusdem Ordinis generali exomologesi. Haec sane omnia, quae Jachetti commenta evertunt, narrat dissertissime Guillelmus de Tocco, his verbis: « Post hoc cum praedictus Doctor fuisset aliquibus remediis confortatus, ut videretur sibi quod posset iter inceptum prosequi versus Romam; juxta Monasterium Fossae novae transiens, invitatus ab Abbate et Monachis, volens ibi aliquibus diebus vires resumere, praedictum Monasterium est ingressus » (ejus etiam Nepte agente, Ptolomaeo teste, ut Monachos benevolos hospites experiretur.) « Qui cum primo ingressus fuisset Ecclesiam, claustrum postea intravit . . . et tactus spiritu prophetiae dixit, pluribus audientibus Monachis et sui Ordinis Fratribus, et praecipue suo Socio, cui consueverat similia revelare: Frater Raynalde, haec requies mea etc. Post quod propheticum dictum de suo obitu Fratribus sui Ordinis praecipue lamentantibus, positus fuit Doctor in Camera Abbatis etc. Post devotum sepulturae officium Frater Raynaldus de Piperno . . . praedicavit, et dixit: Ego istius Doctoris totius vitae exterioris et conscientiae testis sum, et frequenter audivi meritum ejus tam evidens, et nunc generalem ejus confessionem audivi etc. » Effutientem quis modo ferat Jachettum Malaspinam, Monachum obiisse Thomam in Coenobio Fossae-novae?

Fabulam claudit ille: *ejusque* fato functi, inquiens, « corpus obtinent Monachi; » ac si ejusdem veluti cujusdam Monachi, sibi corpus deberi, contendissent Cistercienses. Sibi jus istud, quod Malaspina commentus est, non arrogarunt Fossanovani; factumque sine dubio vi et violentia consanguineorum Thomae Dominorum de Ceccano, ne corpus ejus transferrent Fratres Praedicatores. Rem testatam reliquit Ptolomaeus in Annalibus loco citato: « Voluerunt autem Fratres ejus, inquiens, corpus transferre: sed Domina (Neptis Thomae) non permisit pro dilectione et devotione, quam ad ipsum gerebat: sicque fecit occultari per Monachos. » Paria scribit in Historia Ecclesiastica: « Tradunt autem Historiae, quod ibidem multis miraculis claruit, et multis indiciis Deus suam sanctitatem ostendit: propter quam causam sui Consanguinei, cum sint potentiores de Campania, non permiserunt, corpus inde transferri; imo cum audissent quod Fratres sui Ordinis hoc attentabant, corpus ipsius occultaverunt. »

Tot ergo deturpatam mendaciis putidisque commentis Jachetti sententiam, quae nonnisi Scriptoris, Thomae gesta, quae scirent omnes, supine ignorantis, foetus esse potest; mirum est allegari a Disquisitore potuisse, ut praeconceptae opinationi de Monachatu Thomae fidem conciliaret! Prudentior Erasmus Gattula professus est: *his* Jachetti, *verbis*, inquiens, « usus non sum, nec sum usurus ad meam sententiam probandam. » Vel ex ipsa tamen tot mendis scatente Jachetti narratione id saltem colligendum esse, ait Disquisitor: « Monachatum Thomae tunc temporis compertissimum fuisse; » de quo propterea ansam ille arripuerit caetera confingendi. Undenam Disquisitor habet, tunc temporis compertissimum fuisse Monachatum Thomae, silentibus synchronis aliis probatissimis Scriptoribus, imo apertissime abnuentibus? Nonne potius Jachettus, qui vel pro genio finxit, vel ignoranter scripsit, Monachum obiisse Thomam, actumque conscientiae stimulis portari se voluisse ad Coenobium Fossae-novae, in eodemque Coenobio posuisse tirocinium Monachatus, aut pari licentia finxerit, aut pari ignorantia scripserit, Monachum ipsum fuisse? *Id nemo dixerit*, reponit ille, « nisi qui Jachettum mortalium imprudentissimum simul, et impudentissimum finxerit. » Summam imprudentiam, repono ego, et impudentiam quis non agnoscat in eo, qui paucis in verbis tot alia mendacia de Ludovico Tolosano et Fratribus Minoribus, de Divo Thoma et Fratribus Praedicatoribus liberrime venditat? Una illa, si placeat, excusatio fuerit: Scriptori ad calumniam prono fucum fecisse habitam a puerulo Thoma in Coenobio Casinensi educationem; parentum ejus consilium, quod ferebatur, ut Monachum evaderet; adhibitas quoque violentias ut vestem Dominicanam exueret, adsumeretque Monachales vestes; ac fortasse Casinensem Abbatiam demum oblatam eidem a Romano Pontifice. Haec Jachettum, cum minus attente expenderit, fortasse deceperint, ac permoverint, ut Monachum Thomam faceret.

II. At hunc denique Monachatum evidentissime evertunt quotquot acta sunt in causa translationis corporis S. Thomae, quae anno 1368 contigit. Historiam scripsit Raimundus Hugonis illius aetatis auctor: eamque ex pervetusto Ms. autographo, apud Fratres Praedicatores Tolosae adservato, ediderunt Continuatores Bollandi ad diem 7 Martii. Nemo nescit namque, Monachos Cistercienses Fossanovanos, apud quos diem ultimum clausit maximus Ecclesiae Doctor, ejusque corpus conditum fuit, de sacris lipsanis sibi postmodum ereptis graviter doluisse, ac provocatione ad Romanum Pontificem interposita, nihil non praeteriisse, ut illa sibi restituerentur. Si Monasticam institutionem aliquando Thomas amplexus esset; si conscientiae stimulis actus, ad Monachos, cum morbo premeretur, portari se voluisset, ut extremam saltem vitae periodum apud Monachos, viveret; si Monachus tandem velut ejurato Praedicatorum ordine mortem obiit, summa sine dubio ratio Cisterciensibus praesto fuisset, quam adversus Fratres Praedicatores opponerent, ac Urbano V. Pontifici Maximo ad causae defensionem adducerent, ut pro votis tandem, quod optabant felicissime consequerentur. Sed hoc momento, quo nihil aptius, nihil solidius, nihil gravius

adferri unquam potuisset, causam suam non perorarunt illi; nullam injecere mentionem de Monachatu Divi Thomae, sive pueruli, sive adolescentis, sive morbo extremo laborantis; unaque furti accusatione intentata, sibi sacrum thesaurum ablatum restitui postulaverunt.

En verba, en causae argumenta omnia, quae, laudato Raimundo referente capite II nomine Abbatis, Jacobus de Sena, *Advocatus Fiscalis*, coram Pontifice Romano, apud quem lis agebatur, brevi sententia proposuit, inquiens, *quod Magister* Generalis Ordinis Praedicatorum, Elias nomine « intra- « verat Conventum Fossae-novae, et fregerat Cam- « panile, et commiserat sacrilegium, et fecerat « furtum. » Furtum etiam sacri depositi, nihilque praeterea aliud. Eliae objecit Urbanus V qui Monachis favebat: *Tu furatus es, inquiens, Corpus S. Thomae?* Cui summa fidentia respondit ille: « San- « ctissime Pater, caro et frater noster est; » nempe ut subjicit Historicus, « voluit dicere, quod quis « rem propriam non furatur. » Quis credat, meliori mente meliorique consilio non acturos fuisse causam suam Fossanovanos, e Monachatu S. Thomae argumento desumpto, si Monachum eumdem et primis et postremis vitae annis scivissent? Cur Monachum Thomam non adserit Pontifex, ejusque Monachatum non opponit, ut ex parte saltem Eliae responsum eliderel, qui sancti Doctoris corpus, tamquam *rem propriam*, sibi ac Ordini Praedicatorum restitutum, ne Monachis extraneis reddere cogeretur, jura omnia sibi favere declamans, obtestabatur?

Neque semel tam altum mirabileque silentium in Pontifice, in Monachis de Monachatu Thomae admirari subit; cum ejusdem mentio nulla injecta unquam fuerit, tametsi ferret occasio, et ipsius ratio causae postulare videretur. Praedicatorum votis parum faventem Urbanum, subiratumque respondisse illis, narrat idem Raimundus capite III, « se justitiam velle facere in hac causa. » Justitiae aut aequitatis quaedam species erat, ut corpus Thomae, si aliquando fuisset Monachus, eoque magis si Monachus obire voluisset stimulis conscientiae actus, ipsi Monachi Fossanovani, apud quos fato functus mortalitatis fuerat, servarent. At nihil hujusmodi in Pontificis mentem venit, qui furtum dumtaxat animo versans, « Decretale illud, « De latoribus quod dicitur praedonum fore resti- « tuendum, volebat observari: » et Eliae subjicienti, honores maximos « a Fratribus suis Praedica- « toribus » Thomae Sanctissimo exhibendos esse, id unum respondit, « Numquid non Ordo meus « S. Benedicti est potentissimus, et Ordo tuus « quasi nullus ad honorandum dictum Sanctum? « Melius ergo videtur, quod apud Monachos nostros « ipse remaneat. » Quam apte Monachatum memorasset Pontifex, quem juvenis Thomas aliquando professus fuisset! Sed qui nullus erat, non objecerunt Monachatum ejus Cistercienses Fossanovani, sibi corpus ereptum restitui postulantes; nec objecit Summus Pontifex, qui Monachis primum favebat, subiratusque fuerat Fratribus Praedicatoribus.

CAPUT VIII.

Additamenti ad vetustum Casinense Martyrologium fides non est idonea, qua Monachatus Thomae suaderi queat. Nonnulla quae feruntur ejusdem Monachatus indicia, levitatis et falsi convicta, ac depulsa.

I. Nimium dolet Disquisitor, clarissimi Casinensis Monasterii Tabulas, quippe quod Friderici secundi Imperatoris ira ac furore expilatum illud fuit, perturbatum, ac pene devastatum, ad nos usque non pervenisse, quae maxime patefacerent, qua fuerit vitae conditione Thomas quamdiu Casini substitit, quodve illic tenuerit institutum. « Ecquid aliud « vero (ait ille capite VI, num. I) ultra spe- « randum in rebus alta caligine mersis, et forte « non sine industria occultatis ? » Mirum est, Monachatum Thomae inter alta caligine mersas res numerari, quem gravissimis argumentis ac certis etiam demontrationibus in apricum se tulisse, frequentius gloriatur Disquisitor. « Age tamen (per- « git ille), et si quis inde radius emicat, excipia- « mus. » Radium porro, quem exciperet, sibi videre emicantem visus est in aliquibus Richardi de Sancto Germano verbis ad annum 1239, quibus « tertia « Monachorum exclusio refertur de Monasterio Ca- « sinensi. » Locum expendimus Capite V, num. 2, quem mala fide interpolatum demonstravimus: ipsamque praeterea interpolationem nihil exhibere omnino, quod Monachatui Divi Thomae faveat, ostendimus.

At « extat etiamnum hodie (inquit) Casini opti- « mae notae documentum anni circiter 1380 quod « Virum sanctum ex Benedictino instituto ad Do- « minicanum transiisse, disertissime notat. » Jam ergo dolorem suum cohibere Disquisitor debuisset de Tabulis Casinensibus expilatis, deque rebus propterea alta caligine mersis, cum vel uno documento « optimae notae, » quod etiamnum hodie adservatur, Monachatus Thomae « disertissime » notetur. Illud est, quod Joannes Mabillonius in Musaeo Italico publici juris facto anno 1687, memorat ac in lucem profert, Parte 1, pag. 123. « Ex Martyrolo- « logio veteri discimus, inquiens, Thomam Aqui- « natem Casini Monachum fuisse, antequam ad « Dominicanorum Religionem convolaret. Ita enim « de eo Nonis Martii, secunda quidem manu, sed « ante annos 300 (scilicet circa annum Christi « 1380), adscriptum legitur: - Nonis Martii apud « Fossamnovam, Natalis S. Thomae Confessoris viri « eruditissimi: qui oriundus de Aquino, primo « Casinensis Monachus factus, postmodum in Or- « dine Beati Dominici Praedicator effectus, sua « multiplici et fructuosa doctrina illuminavit valde « Ecclesiam Dei ». Qui contra mutire (Disquisi- tor clamat) quis hiscere audeat ?

Cur vero hiscere non liceat contra Monachum, eidemque fidem denegare, qui saeculo integro, ipso adnotante Mabillonio, ab obitu Thomae, qui anno, 1274 accidit, interpolabat vetustum Martyrologium, saeculo undecimo scriptum, si Erasmo Gattulae credimus? Sed vel *ea aetas* a Mabillonio constituta *satis scriptori* (verba sunt Disquisitori capite VI, *citato num.* 3) « conciliat auctoritatis, ut in « facto de quo nunc quaeritur, fidem integram fa- « ciat, cum eo in loco scripserit ille ubi ex publi- « cis Tabulis facile rescire potuit, quae fuerit Tho-

« mae fortuna, Casini dum degeret adolescens. » Publicas Monachatus Thomae tabulas exstitisse Casini anno circiter 1580, quo Monachus ille scribebat, adserit modo Disquisitor,qui paullo antea dolebat periisse illas in expilatione Coenobii Casinensis. quae « contigit Friderico II Imperatore in Religiosissimos « Monachos furente, » anno scilicet 1239, ac deinceps usque ad annum 1250, quo mortem obiit ille. At vetustiora quae lustrare potuerit monumenta bonus ille Monachus, si quae supersunt, et ad nos pervenerunt, ab Auctoribus conscripta qui Thomam viderunt et cum eo versati sunt, aut eidem aetate proximi fuerunt, oppositum tradunt manifeste. Ptolomaeum Lucensem intelligo, et Guillelmum de Tocco, et Bartholomeum de Capua, Logothetam Regni Siciliae, et Thomam Cantimpratensem quos Monachatum Thomae pluribus evertere, ostensum est. Adde testes in Processu Canonizationis vocatos et juratos, qui plurimi sunt, non ex Ordine Praedicatorum dumtaxat, sed Monachos et laicos; qui cum de Thomae gestis testimonium perhibeant, ejusque vitae circumstantias, quocumque modo noverint eas, etiam minutissimas patefaciant, Monachatum ejus aut alto silentio premunt, aut certe profligant. Quae hactenus disseruimus, recole et expende.

Fuerit ergo tam bonus Joannes Mabillonius, cui tantum debet litteraria Respublica, quantum vix alteri; qui praedicti Additamenti ad Casinense Martyrologium allegata fide, *addiscendum* proponit in Musaeo Italico: « Thomam Aquinatem Casini « Monachum fuisse, antequam ad Dominicanorum « Religionem convolaret ? » Refert ea Vir doctissimus quae praedicto in Additamento legerat: quorum tamen se vadem ipsum dare, haud puto. Rem affero praeterea animadversione dignam. Thomas dicitur in illa marginali adnotatione, « primo Casinen« sis Monachus factus: » indeque addiscendum scribit Mabillonius, « Thomam Aquinatem Casini Mo« nachum fuisse: » quae sine dubio verba in obvio proprioque sensu accepta, Monachatum exhibent, quem solemni emisso voto Casini professus fuerit, aut certe ratum renovato voto habuerit Sanctus Thomas. At probe senserat Mabillonius, nemini fore Monachatum Divi Thomae persuadendum: unde proprio marginalis illius notae relicto sensu, maluit eam cautior effectus intelligere de sola Thomae inter Monachos educatione, ejusque pueruli Divo Benedicto a parentibus facta oblatione, in Praefatione Partis primae ad Saeculum sextum Benedictinum, quod Parisiis anno 1701, publicam lucem vidit. Verba ejus haec sunt num. 36. « Atta« men pueros in Casinensi Monasterio saeculo XIII « educatos fuisse, probat exemplum S. Thomae « Aquinatis, quem a puero Monasticum illic habi« tum induisse, sacri ejusdem loci Martyrologium « testatur. Sed neque hanc pueri Thomae educationem Casini in habitu Monastico verisimilem esse latiore jam calamo ostendimus Cap. III. Aut ergo Thomam Auctor Additamenti ad Casinense Martyrologium, *Monachum* dixit, hoc est, in eo Coenobio nutritum, moribus et litteris a Monachis informatum: aut minus prudens simplicem illam Thomae educationem, quae cuique notissima erat, ut inde Casinatium gloria quodammodo augeret, pro vero oblationis ritu vendicavit, accepitque pro Monastica professione.

II. Externa quaedam hujusce demum Monachatus profert Capite VII. num. 4, indicia Disquitor, quibus « olim se maxime excitatum profitetur, ut « Benedictinum Divi Thomae Monachatum, de in« dustria forte a nonnullis occultatum, inquireret, « veteresque chartas volvendo retergeret. » Evolvit scilicet, quae sua in Dissertatione Manuscripta jam antea collegerat Angelus de Nuce, nihilque aliud praeterea, quod grave aliquod afferret momentum: « Movit me primum (inquit) quod Parisiis olim in « Majori Conventu Divi Jacobi, ubi maximam vitae « partem Divus Thomas exegit, a plerisque Magi« stris et antiqui moris Viris acceperim, ex prisca « Majorum traditione haberi communiterque teneri « Doctorem Angelicum sub alba Dominicanorum « veste Benedictinum schema, sed scapulare ni« grum gestare solitum fuisse: quod idem a Viro « Doctissimo, eodemque eximiae probitatis Magistro, « Julio Mercoro apud Mediolanum Fidei Quaesito« re, accepisse profitetur laudatus hic saepe Vir « summus Angelus de Nuce Archiepiscopus Rossa« nensis. » Reposueram ego in Praefatione opusculi quod anno 1724 typis editum est, inani prorsus conjectura hanc Benedictini schematis gestationem pro Monachatu afferri posse, cum pietatis causa schema illud nigrum (quod cujusque instuti religiosis hominibus licitum esse) sub veste sui Ordinis alba gestare Thomas potuerit, ut coleret maxime Sanctissimum Patriarcham Benedictum in cujus Casinensi Coenobio primas litteras didicit, moribusque christianis imbutus est. Haec satis nobis fuerant. Ampliora legimus in Compendio Opusculi nostri, quod recensitum habetur in Trevoltinis Eruditorum Diariis, 1725, Mense Januario, Articulo 10. Haec legimus gallice scripta: « Au reste « on croit devoir avertir ici, qu' on a pris soin de « s' informer de la verité d' un fait allegué par le « meme Auteur. en faveur du Monachisme préten« du de Saint Thomas. Ce fait est, que c' est une « tradition constante dans la Maison des Domini« cains de la rue Saint Jacques, que le Saint Do« cteur, qui y a passé la plus grande partie de « sa vie, avoit coutume de porter sous son habit « blanch le scapulaire noir de l' Ordre de S. Be« noit. On s' est enquis du fait dans la Maison « même, et il a èté répondu unanimement, et en « particulier par un Pére très-ancien dans l' Ordre « et qui demeure dans la dite Maison depuis 52 « ans, qu' on n' y avoit jamais entendu parler de « cette pretendue tradition, et qu' on ne la pou« voit regarder que comme un fait aussi fabuleux, « que le Monachisme de Saint Thomas dans l' Or« dre de Saint Benoit. » Quae latine reddita, haec fere sunt. « Monitos Lectores volumus, dedisse nos « operam, ut de traditione gestati a Thoma sub « alba Dominicana veste schematis Benedictini, « quae constantissima adseritur promanasse ad nos « usque in Majori Parisino S. Jacobi Coenobio, « certiores efficeremur. Responsum communi voce « dederunt Patres illi, maximeque testatus est vir « annosus, qui ab annis duobus et quinquaginta « fixam in eo Coenobio sedem habet, hanc apud « illos minime vigere traditionem, neque se ullum « audivisse unquam quidpiam tale attestantem: « rem ergo illam cum Divi Thomae Benedictino « Monachatu inter fabulas amandari tuto posse. » Haec eadem habentur italice conversa, ac edita Venetiis apud Aloysium Pavinum Tomo XLII Operis inscripti, « Giornale de' Letterati Oltramontani. »

Aliud profert indicium Disquisitor: « Illud me « quoque, inquiens, non mediocriter movit, quod « plenissimam rerum Benedictinarum cognitionem « in Doctore Angelico deprehenderim; singularem « in Benedictinis ritibus, regulis, institutis, mori- « bus explicandis diligentiam, qualem ne in ex- « plicandis quidem Dominicanis invenias; flagran- « tissimum denique studium, quo Benedictina quae- « que, caeteris ferme neglectis, non nata modo, « sed et quaesita de industria occasione defendit, « ut operari pro domo sua Cicero videatur etc. » Exaggerationis plurimum haec Disquisitoris verba habent, solidi nihil quod Monachatum Thomae indicet. Pars quidem fuerit summae peritiae rerum omnium, qua clarebat Vir Sanctissimus, rituum notitia et regularum et institutionum atque morum ad Benedictinos Monachos attinentium: at eam facillime comparare sibi poterat (quod et cuique Monasticae disciplinae diligenti indagatori pervium esset) ex regulae S. Benedicti aliorumque statutorum Casinensium lectione. Plura quoque ejusdem Casinensis disciplinae capita didicerit ille cum Casini degeret, tametsi puerulus saecularis moribus et litteris imbuendus, nobili tamen ingenio praeditus expeditoque ad ea quaeque observanda, in quibus Monachi exercebantur At quaenam demum tam intima, tam recondita fuerint illa Monastica instituta, quae nonnisi Monachus potuerit scire? Docet ille Opusc. xvii, Capite xi, et II, q. CLXXXIX art. II, ad i, « concedi in Regula B. Benedicti « probationis annum nuper ad Religionem conver- « sis; » et art. 5, « Beato Benedicto Nobiles dare « suos filio omnipotenti Deo nutriendos coepisse; » et I-2, q. XIII, art. 5, ad 3, « si Praelatus ali- « quid impossibile praeceperit, tentandum esse a « subditis juxta Beatum Benedictum; » et alibi, « B. Benedictum mandare, quod venientibus ad « Religionem non sit facilis praebendus; » et Quodl. i, art. xx, ad 2, « Monachos ex voto obligari ad « servandam regulam Beati Benedicti: sed comedere « carnes non esse contra votum Monachi, nisi « quando comederit ex inobedientia, vel ex con- « temptu. » Haec et similia sunt, quae a Thoma sciri non potuisse nisi Monasticae fuisset obnoxius professioni, dixerit nemo prudens.

An memorari inter Monachatus indicia debeat consuetudo et amicitia cum Benedictinis quam sanctissime coluit Sanctus Thomas toto vitae suae tempore? Hanc Erasmus Gattula loco citato ob oculos ponit: Tabulasque refert, quibus Bernardus Abbas *anno* 1270, facultatem Fratribus Praedicatoribus facit, Domum et Ecclesiam erigendi in oppido S. Germani, « ob honorem Dei et Vener. « Viri Fratris Thomae de Aquino ac Religiosi Viri « Fratris Trojani de eodem Praedicatorum Ordine « charissimorum amicorum nostrorum, promerente « dilectione. » Haec si Monachatus indicia habere debeant, Monachus olim fuerit, ut video, non solum Thomas Aquinas, sed etiam Frater Trojanus, quos *carissimos amicos* vocat Bernardus Abbas. Abeant haec vero, non Monachatus indicia, sed commenta ad fucum faciendum quaesita.

CAPUT IX.

Chronographia gestorum Sancti Thomae a Disquisitore aliisque posita expenditur: eademque reformatur. Postremum contra Monachatum ejusdem argumentum.

I. Satis in propatulo positam Monachatus Divi Thomae fabellam puto: ac disertis etiam manifestisque documentis ostensum, Angelicum Doctorem Casini ab ineunte aetate moribus et litteris veluti nobilem puerum saecularem informatum esse, pubertate nondum adepta, Neapolim ad publicas saecularesque scholas a parentibus missum; ac saeculo valedixisse tum demum, cum Dominicanum Praedicatorum Ordinem ingressus est. Rerum hujusmodi chronographiam hoc loco diligentiore opera ut expendam, suadent plura: ut res easdem suis temporibus illigatas quisque percipiat; quae etiam posita est ab Auctore Disquisitionis historicae chronographia, ut minus accurata, profligetur; ac demum novo ac postremo validissimo argumento quae contra Monachatum Thomae disseruimus, confirmentur.

Quatuor potissimum anni sunt, qui diligentius quo ad fieri poterit, et expendi debent et definiri: 1. annus aerae christianae, quo Thomas Dominicano Praedicatorum Ordini nomen dedit, de quo non multum cum Adversario dissidium erit; 2. annus aetatis quem natus erat, cum diem supremum clausit in Coenobio Fossae-novae; 3. annus Christi quo in lucem datus est; 4. annus aetatis quo Dominicanam vestem induit: quos ita digessisse ac ordinasse mihi videtur Disquisitor, ut causae susceptae favere voluerit, non veritati. Methodus vero, quae a certioribus aut probabilioribus procedendum praescribit ad incerta minusque nota, cogit ut ordine quodam perturbato annos aetatis Thomae, ac annos aerae christianae cum quibus illigari illi debeant, perquiramus.

Contendit Disquisitor Capite iv, num. 2, « non « ante annum aerae christianae 1243, aut etiam « 1244, figi posse Divi Thomae ingressum in Prae- « dicatorum Ordinem. » Hujusce anni quem inquirimus, notam quamdam afferunt Ptolomaeus Lucensis, et Guillelmus de Tocco. Ait ille Libro XXII Hist. Eccl. Capite xx, Thomam, Dominicana veste indutum, « versus Perusium venientem, in « Tuscia ad quoddam Imperatoris Castrum quod « Aquapendente vocatur, ibidem Fredericum inve- « nisse: eoque, » Imperatore dissimulante, a Regi- « naldo fratre suo captum, « missumque in Cam- « paniam ad quoddam Castrum vocatum S. Joan- « nis. » Aquapendente, latine *Acula*, seu *Aquula*, urbs est Tusciae in Ditione Pontificia in agro Urbevetano. Hanc Friderici Imperatoris Aculae commorationem, cum Thomas captus est, memorat etiam Guillelmus de Tocco Capite ii, num. 8, et 9. Exceptum illum Neapoli in Ordine Praedicatorum refert, ductumque « Terracenam, inde Anagniam » in Campania, « et usque Romam ad Conventum « Sanctae Sabinae: » Theodoram matrem in furias actam, quod filium Dominicano Ordini recens adscriptum videre non potuit, nuncium direxisse « ad « filios suos, qui erant cum Friderico Imperatore « in Castro Aquaependentis Tusciae regionis: ipsos- « que de re admonitos, *accepta licentia* Imperatoris, « fratrem suum juxta cujusdam fontis irrigua « quiescentem cepisse. »

Quo anno Aculae moraretur Imperator, perquirendum. Ejus ergo gesta et Innocentii quarti paucis referenda sunt ex Chronico Richardi de Sancto Germano, et ex Vita ejusdem Pontificis a Nicolao de Curbio scripta. Innocentius IV, electus est Anagniae *anno* 1243, *die* 25 *Junii* Legatos ad ipsum mittit Imperator, qui Melphi morabatur in Regno Neapolitano, *Mense Julio*: eodemque Mense *civitas Viterbii* in Tuscia « venit ad mandatum Ecclesiae. » Obsidione cinctam illam ab Imperatore *Mense Septembris*, adnotat Richardus: id factum « circa « Festum omnium Sanctorum, » labente scilicet Mense Octobri, refert Nicolaus a Curbio. Anagnia discessit Pontifex XVII *Kal. Novembris*, adnotante laudato Nicolao de Curbio, cujus dumtaxat fide deinceps usuri sumus, Chronico desinente Richardi de S. Germano, idest die 16 Octobris: exceptusque Romae fuit XVII *Kal. Decembris*, seu die 15 Novembris. Viterbii obsidionem ursit Fridericus « duo« bus mensibus et dimidio: » quo tempore de pace constituenda per Legatos egit Pontifex cum Imperatore. Sed *iterato* legatos ad ipsum misit « ad « Aquampendentem. » Aculam venisse Fridericus dicendus est post « duos menses cum dimidio » obsidionis Viterbii; quae cum inceperit « circa Fe« stum omnium Sanctorum » anni 1243, nonnisi Mense Januario incepto anni 1244, mittere Legatos ad ipsum Innocentius potuit *ad Aquampendentem*. Itaque Thomas a fratribus, « qui erant cum Fri« derico Imperatore in Castro Aquae-pendentis, » capi potuit ineunte Januario ejusdem anni 1244, ac potuit ipse anno superiore extremis diebus mensis Decembris vestem induere Dominicanam.

Utrumque anno incepto 1244 contigisse si quispiam contendat, repugnare non licet: cum adhuc Aculae perstitisse Imperatorem mense Martio et Aprili hujus anni, diserte Nicolaus de Curbio attestetur. Ait quippe, missos ab Imperatore Legatos, pollicitos esse nomine ipsius promptam obedientiam « in die Coenae Domini » anni 1244, nempe die 31 Martii, cum eo anno Sanctum Pascha in diem tertiam Aprilis incideret: sed mandata Pontificis « de restituendis Ecclesiae terris » a Friderico contempta, qui « adhuc apud Aquampen« dentem persistebat. » Interim Pontifex, tutum cogitans locum, ubi fortius machinas Imperatoris eluderet, « die septima Junii » egreditur urbe, profectusque est « ad Civitatem Castellanam. » Nuncios ad illum direxit Imperator, « qui apud « Interamnum tunc erat. » Praedicta *in Civitate*, cum *dierum* 19 *spatio* perstitisset Pontifex, discessit: ac « in die praecedente Vigiliam Apostolorum « Petri et Pauli, » scilicet die 27 Junii *Sutrium devenit*, ac demum *Civitatem Vetulam*: indeque solvit Januam Cum his egregie consonant quae de Thoma carcere mancipato narrat Guillelmus de Tocco. Refert ille num. 9, sanctissimi juvenis matrem, « cum non posset ipsum inducere ad prae« dictum habitum deponendum, fecisse ipsum cu« stodiri sub bona custodia usque ad reditum fi« liorum. » Jacturam nobilissimi adolescentis dolebant Fratres Praedicatores: accesseruntque « ad « summum Christi Vicarium Innocentium Papam « quartum, qui tunc erat in Tuscia. » Annum 1244 satis puto indicatum, mensemque Junium quo Innocentium in civitate Castellana diversatum esse, jam adnotavimus. Mandavit Pontifex « praedicto « Imperatori, qui erat in regione propinquus « (qui nempe apud Interamnum tunc erat) quod « faceret de raptoribus dignam vindictam. » Jussu ejus capti sunt « fratres Thomae germani: » contra quos querelas urgere noluerunt Dominicani, « maxime cum audissent, praedictum juvenem con« stanter tenere habitum, etiam in carcere custo« ditum. » Haud breve tempus post capturam Thomae elapsum, haec satis denotant. Jamvero *fratres* ejus *post reditum*, qui post Junium mensem anni 1244 accidere debuit, « gravius impugnarunt i« psum. » Inlatas injurias narrat Historicus num. 10, factumque describit n. II, de lasciva puella titione fugata, quem « de camino acceperat » castissimus adolescens. Hinc Bollandistae colligunt, *hyemem* tunc fuisse, adeoque vel annum 1244 ca« dentem, vel ineuntem 1245. At ipsum denique « fere per duos annos custoditum, » exceperunt Dominicani Fratres per fenestram demissum: quod incompletum biennium eodem anno 1245 ineunte vel adulto desinit. Biennium ajo incompletum, quod ita definit saepe laudatus Logotheta: « plusquam « per annum exstitit arcte detrusus. » Quae cum ita demum se habeant, explosa illorum sententia est, qui Thomae ingressum in Ordinem Praedicatorum ad an. 1237 referunt. Malvendam consule in Annalibus.

Ad annum ejusdem emortualem sermo procedat. Haec habet Disquisitor Capite I, in Chronographia: « Anno 1274, aetatis 54, moritur in Mo« nasterio Fossae-novae Ordinis Cisterciensis. » Annum aerae christianae adnotatum definiunt omnes, et addunt septimam diem Martii: sed positum annum aetatis prisci omnes inficiantur, qui scribunt, Thomam, ut summum annos quinquaginta natum, vita mortali migravisse. Ptolomaeus de Luca Libro XXIII Histor. Eccl. Capite X, ait: « Obiisse Tho« mam quinquagesimo vitae suae anno: alios vero « dicere, quadragesimo octavo. » In editione Mediolanensi in Muratoriana Scriptorum Italiae collectione, mendum irrepsit, posito anno XLIV pro XLVIII. Primum numerum, inchoatum tamen dumtaxat, sequuntur Guillelmus de Tocco, et S. Antoninus; ille: « Ut quadragesimum nonum annum « suae vitae perficiens, quinquagesimo inchoaret « aeternae gloriae jubilaeum, » hic vero: « Obdor« mivit in Domino... aetatis suae anno quinqua« gesimo inchoato. » Alterum quadraginta et octo annorum refert Frater Jacobus de Viterbio. Augustinianus et Archiepiscopus Neapolitanus, in Processu Canonizationis Divi Thomae num. 83. « Non « est verisimile secundum humanum ingenium, « quod » tot ac tanta potuerit scribere « tam « brevi tempore sicut vixit idem Frater Thomas, « qui in quadragesimo octavo anno finiisse dicitur « communiter dies suos » Utrumque aetatis annum emortualem indicare possunt notae aliae chronologicae apud Ptolomaeum Libro XXIII, Capite XX, inquientem: « Cum autem jam esset sexdecim « annorum, habitum Fratrum Praedicatorum as« sumpsit: et in eo in pura innocentia vixit tri« ginta duobus annis vel circa » Anni sexdecim et triginta duo sunt anni quadraginta octo: sed anni sexdecim completi, ac triginta duo *vel circa*, puta tres ac triginta, sunt anni quadraginta novem. vel etiam quinquaginta inchoati. Qua tamen de chronographia adhuc infra dicendum. Mirum vero illud est, tam confidenter scribere Disquisitorem potuisse: « Divum Thomam anno aetatis suae quinquagesimo

« quarto diem ultimum obiisse » contra veterum omnium Scriptorum fidem.

Id vero, invitis etiam diis, dicere debuerat, quod Thomam anno aerae christianae 1274, die 7 Martii certissime defunctum, natum facit « anno ejus- « dem aerae 1220, die 16. Aprilis. Auctorum quos laudavimus synchronos et suppares, fide et auctoritate conficitur, Thomam in lucem editum fuisse anno 1225, aut 1226, aut etiam 1227, nunquam anno 1220. Certum quidem natalem annum iidem Scriptores non designant, de uno vel altero anno inter se dissidentes: at pro certo exploratoque nobis relinquunt, minime Thomam anno 1220 natum esse.

Quo ergo jure, qua fide id asserat Disquisitor? Inquit ille Capite IX, num. 2 « illud longe certius « esse, meliorumque Scriptorum suffragio compro « batum, Thomam anno 1220 natum. » Quae sunt, quaeso, certitudinis istius longe praestantiora documenta? Quinam « Scriptores illi meliores, » quorum suffragio natum Thomam anno 1220, tam certo adserit? Laudat nempe solos « Leandrum « Albertum, Abrahamum Bzovium, et Vincentium « Fontanam. » Clarissimos Viros istos omni laude, et commendatione dignos censeo: nihilominus in re qua de agimus, nemo sapiens *meliores* iis judicaverit qui a me laudati sunt, eorumque fidem et auctoritatem minus idoneam non habuerit, qua natalis Thomae annus constitui tuto queat annus aerae vulgaris millesimus ducentesimus et vicesimus. Guillelmus enim de Tocco ac Ptolomaeus Lucensis eodem aevo cum Thoma vixerunt; Frater Jacobus de Viterbio in Processu Canonizationis testis laudatur a Bartholomaeo de Capua; et S. Antoninus anno 1389 natus, florebat ante medium saeculum quintumdecimum: Leander vero Albertus, Bzovio et Fontana antiquior, ducentis et amplius annis post obitum Divi Thomae, anno scilicet 1479, natus est. Favent etiam posito annorum calculo antiquissimi testes plures, quorum laudatus Jacobus de Viterbio *communem* vocem famamque refert de anno aetatis quadragesimo octavo Divi Thomae, cum obiit: unum vero potuisset ac debuisset Leandrum Albertum laudare Disquisitor: quod scilicet Vincentius Fontana in Monumentis Dominicanis ad annum M.CC.XX. unius Abrahami Bzovii fide nititur; et Bzovius ad annum M.CC LXIV. unum memorat Leandrum. Liceat ergo mihi concludere, longe certius esse, meliorumque Scriptorum suffragio comprobatum, Thomae natalem annum retrahi non posse ab anno aerae christianae aut 1225, aut insequente, aut 1227.

Qui vitae ejus numerant annos quinquaginta inceptos, illigant natalem annum cum anno Christi 1225, ante diem septimam Martii. Hunc referunt ad Christi annum 1227, qui Thomam vixisse putant octo et quadraginta annos, eosdemque inchoatos. Quod si Doctor sanctissimus annum aetatis 49 inceperit cum mortem obiit (ac fortasse probabilior haec est chronographia) emissus in lucem anno 1226 ineunte, vel superiore 1225, cadente, dicendus est. Annorum 48 quos Thomas vixerit, et quidem inchoatos, adhaesisse calculo Ptolomaeus Lucensis videtur, qui tradit, eumdem in Ordine Praedicatorum exceptum, « cum jam esset sexde- « cim annorum; » quae verba sextumdecimum annum completum, ac labentem decimumseptimum satis indicant. Caeteroqui vero sanctum adolescentem jam attigisse decimum octavum aetatis annum, evincit chronographia quae probabilior videtur. Adversantur in speciem documenta nonnulla, quibus dicitur Thomas infra pubertatis annos Praedicatorum Ordini nomen dedisse. Sic enim testatur Bartholomaeus de Capua in Processu Canonizationis num. 76, « Statim, inquiens, cum ad annos dis- « cretionis pervenit, multum anticipando, nondum « pubes adhuc, intravit praefatum Ordinem Prae- « dicatorum. » Sic etiam legitur in Litteris Canonizationis a Joanne XXII datis anno 1323. « Dum « adhuc infra pubertatis annos existeret, Ordinis « Praedicatorum habitum suscepit. » Sic demum S. Antoninus Parte III, Titulo XXIII, Capite VII, §. 2, « Ordinem Praedicatorum infra annos puberta- « tis existens, ingreditur. »

Quae verba si rigidiore sensu intelligi debent, acsi annum aetatis Thomae quartumdecimum definiant, plura convellunt in ejus Historia certissima: nempe in Ordinem Praedicatorum ingressum illum esse tempore Innocentii quarti Romani Pontificis, adeoque anno 1243 desinente, vel ineunte 1244, ac annos demum aetatis quinquaginta attigisse, vel quadraginta et octo complesse, cum mortem obiit. Etenim Ptolomaeus Lucensis L. XXII Hist. Eccl. Capite XXII, diserte testatur, Thomam « tempore In- « nocentii Ordinem intravisse. » Narrant etiam Guillelmus de Tocco et S. Antoninus, Dominicanos Fratres adiisse « Summum Christi Vicarium Inno- « nocentium quartum » contra raptores Thomae Dominicanam vestem induti. Quod eo tempore contigisse, narrant omnes. Guillelmus de Tocco, S. Antoninus et Ptolomaeus Lucensis, cum germani fratres ipsius Thomae degebant apud Fridericum Imperatorem « in Castro Aquaependentis, » idest anno cadente 1243, vel insequentis initio. Hinc Scriptores superius allatos ita intelligendos monent Bollandistae in Notis ad Caput IX Processus Canonizationis, ut videantur voluisse dicere, Thomam « adhuc juvenem imberbem fuisse. » Ad haec, adnotat Paulus Zachias Libro I Quaest. Medico legal. Titulo I, qu. VI, num. 64, et seqq.: « Legibus « plenam pubertatem constitui in decimo octavo « anno. » Ipse demum Thomas Malvenda in Annalibus ad annum 1237, qui nimium proclivem se praebet ad ingressum Thomae in Ordinem Praedicatorum « infra pubertatis annos » constituendum, ipsumque referendum ad tempora Gregorii noni, difficultates gravissimas persensit quae contra militant: easque non alia via solvi posse admonet, nisi « asseramus (inquit) ut quidam voluere, Sanctum « Thomam natum septemdecim annos » (quos ego completos intelligo) « Ordinem Praedicatorum « ingressum esse.

II. Quorsum vero tam diligenter discussa Divi Thomae gestorum chronographia, veterum testimonio digesta et comprobata? Ut postremo nimirum argumento validissimo ea profligentur, quae de Monachatu Thomae narrat Disquisitor. Ait ille: « Monasticam professionem Casini a Thoma emis- « sam anno 1233, aetatis 15. At anno Christi 1233, natus erat Thomas aut decimum aut undecimum duntaxat aetatis annum; cum ipsum nemo Veterum aut adserat aut indicet emissum in lucem ante annum 1225. Pergit ille, et ait: « Anno 1239, ae- « tatis 19, expilato Casinensi Monasterio a Fride- « rico II Imperatore, ejectum Thomam cum cae- « teris Monachis. » Non eo anno, violentia Impe-

ratoris e Monasterio Casinensi ejectum, sed adhuc puerulum a parentibus revocatum, ut in scholis Neapolitanis felicius excoleret divinum ingenium, apertissime testatur Guillelmus de Tocco. Ingressum ejusdem in Ordinem Praedicatorum refert « ad « annum Christi 1243, et aetatis vicesimum ter- « tium. » Nempe adversos habet Veteres omnes, qui Thomam produnt Dominicano Praedicatorum Ordini dedisse nomen, juvenem adhuc imberbem, cum annum aetatis ageret, ut summum, decimum octavum. Obitum denique ejus « cum anno aetatis « quinquagesimo quarto » illigat, repugnantibus synchronis omnibus testibus, ac invitis etiam diis. At haec omnia in praeconceptae fabellae gratiam dici, singularemque ac mirabilem in chronographiam redigi a Disquisitore debuerunt: cui ego demum subjectam Tabellam oppono, in qua annis aetatis Divi Thomae, ejusque gestis, quae ad praesentem attinent Disquisitionem, juxta meliorum priscorumque ejus Vitae Scriptorum fidem et auctoritatem coordinatis, uno conspectu quisque noverit, nullum superesse locum, cui Monachatus Thomae, ejusdemque professio voto solemni firmata affigi possit. Nempe.

Anno 1226, ut probabilior fert chronographia veterum fide comprobata, nascitur Divus Thomas, Patre Landulpho Comite Aquinate, Matre Theodora Theatis Comitis filia.

Anno 1231, aetatis quinquennio forte expleto, Casinum mittitur a parentibus, ubi tum Monachis praeerat Landulphus Senabaldus, moribus et litteris informandus, more Nobilium patriae et regionis.

Anno 1235 aut 1236 ineunte, aetatis anno decimo vel undecimo inchoato, Abbate suadente, Casino revocatur a parentibus, et Neapolim mittitur ad publicas et saeculares Scholas, anno 1224, a Friderico Imperatore institutas, ab eodemque anno 1234, instauratas.

Anno 1243 cadente, vel ineunte 1244, cum annus aetatis ejus laberetur decimus octavus, Ordinem Praedicatorum Neapoli in S Dominici Coenobio amplectitur.

Anno 1248, vel postea oblata eidem fuit Abbatia Casinensis, si tamen unquam oblata dici debeat, ea conditione, ut in Ordine et habitu suo praeesset officio.

Anno 1274, aetatis quadragesimo nono incepto, ut probabilius videtur, cum iter ageret ad Lugdunense Concilium, morbo correptus, et in Coenobio Monachorum Cisterciensium Fossae-novae hospitio exceptus, ingravescenti morbo cedit, ac moritur placidissime in osculo Domini.

CATALOGUS CHRONOLOGICUS

PATRUM

EX QUORUM SENTENTIIS HOC OPUS CONTEXTUM EST, QUO SCILICET TEMPORE MAXIME FLORUERE.

Graeci.

Dionysius Areopagita	an. Do. 96
Origenes	an. Do. 238
Dionysius Alexandrinus	an. Do. 250
Titus Bostrensis	an. Do. 300
Eusebius Caesariensis	an. Do. 320
Athanasius Alexandrinus	an. Do. 330
Didymus Alexandrinus	an. Do. 345
Gregorius Nazianzenus	an. Do. 370
Josephus Hierosolymitanus	an. Do. 370
Basilius Caesariensis	an. Do. 375
Gregorius Nyssenus	an. Do. 380
Epiphanius Salaminae Ep.	an. Do. 385
Joan. Chrysostomus	an. Do. 390
Severianus Gabalensis	an. Do. 395
Theophilus Alexandrinus	an. Do. 400
Cyrillus Alexandrinus	an. Do. 434
Isidorus Pelusiota Abbas	an. Do. 434
Theodoretus Cyrensis Ep.	an. Do. 454
Joan. Damascenus	an. Do. 730
Theophylactus	an. Do. 900
Euthymius Monachus	an. Do.1180
Graecus Anonymus	

Latini.

Julius Africanus; Graece tamen scripsit	anno Domini 240
Cyprianus Carthaginensis	an. Do. 240
Hilarius Pictavorum Ep.	an. Do. 370
Damasus Papa	an. Do. 370
Ambrosius Mediolanensis	an. Do. 385
Hieronymus Presbyter	an. Do. 400
Augustinus Hipponensis Episcopus	an. Do. 420
Leo Papa primus	an Do. 440
Prosper Rhegiensis	an. Do. 455
Maximus Taurinensis	an. Do. 465
Fulgentius Ruspensis Episc.	an. Do. 500
Gregorius Papa primus	an. Do. 605
Isidorus Hispalensis Episc.	an. Do. 630
Beda Presbyter Anglosaxo	an. Do. 734
Alcuinus, seu Albinus	an. Do. 770
Haymo	an. Do. 854
Rabanus Maurus	an. Do. 855
Remigius	an. Do. 880
Petrus Alphonsus	an. Do.1100
Glossae diversorum	

CATALOGUS CHRONOLOGICUS

PATRUM

